

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

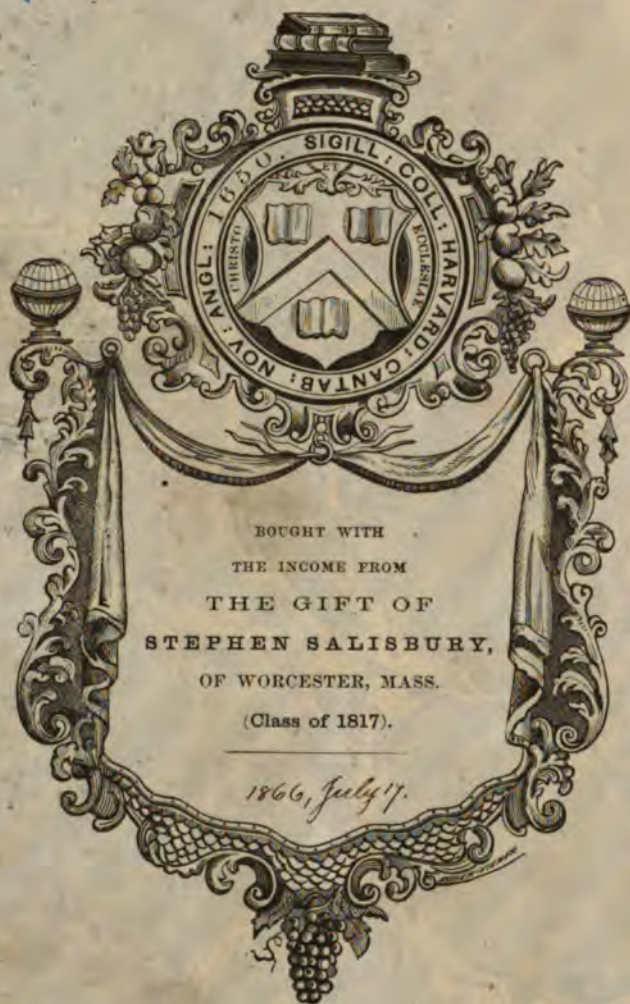
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

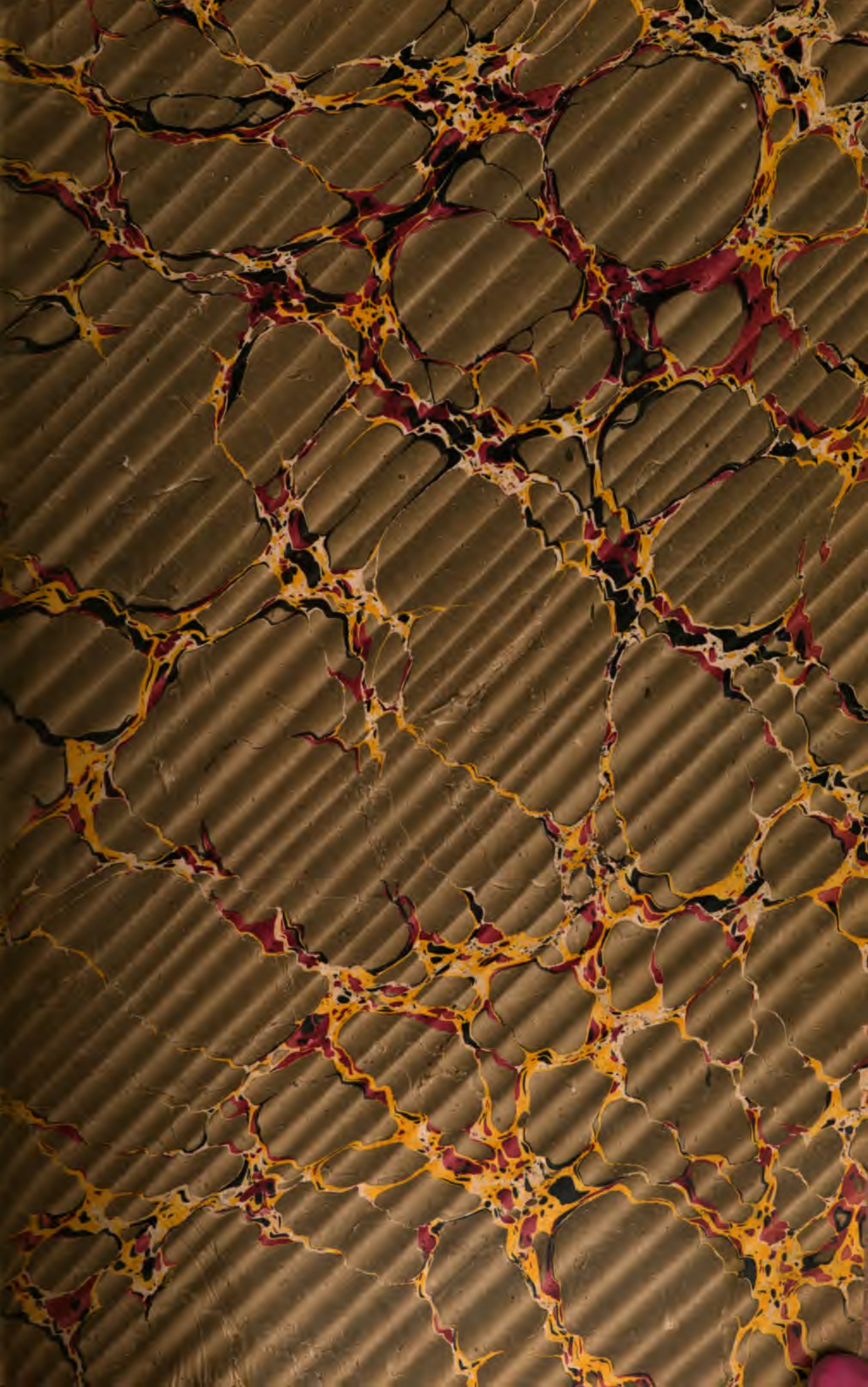

★ C550.4

BOUGHT WITH
THE INCOME FROM
THE GIFT OF
STEPHEN SALISBURY,
OF WORCESTER, MASS.
(Class of 1817).

1866, July 17.

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DERENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINUM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLIENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIIVM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS NIC ILIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS. COADUNATORUM, ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUÀ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
AB ÆVO PHOTIANO USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA;

ACCURANTE J.-P. MIGNÈ,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VIGINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, DECEN ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT : GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER NON SUPERABIT; DUM HUIUS VERSIO MERE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, ET PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTE CON-DITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DEEST.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXXVI.

THEOPHYLACTUS BULGARIE ARCHIEPISCOPUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÈ, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'ANHOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUCE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIENSIA.

C550.4

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI. ANNUS 1070.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA.

ACCREDIT

FR. J. F. MARIE BERN. DE RUBEIS

DISSERTATIO

DE IPSIUS THEOPHYLACTI ÆTATE, GESTIS, SCRIPTIS AC DOCTRINA;

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLENI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS QUARTUS.

VERNEUNT QUATUOR VOLUMINA 44 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1864

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI, ANNUS 1070.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXVI CONTINENTUR.

THEOPHYLACTUS BULGARIE ARCHIEPISCOPUS.

Expositio in Epistolam I S. Joannis.	col. 9
— in Epistolam II S. Joannis.	67
— in Epistolam III ejusdem S. Joannis.	79
— in Epistolam S. Judæ apostoli.	86
Oratio in Adorationem venerandæ Crucis.	106
— in Præsentationem B. Mariæ.	130
Homilia in undecimum evangelium matutinum.	146
Historia martyrii xv martyrum.	151
Liber de iis quorum Latini incusantur.	222
Institutio regia. <i>Pars prior. — Panegyrica.</i>	254
<i>Pars altera. — Parænetica.</i>	266
<i>Testimonium Annæ Comnenæ de Constantino Porphyrogenito.</i>	287
Epistolæ XX ex codice Vaticano.	307
Epistolæ LXXV, ex Joan. Meursio.	358
Epistolæ XXXV a J. Lamio editæ.	502
<i>Præfatio Bongiovanni ad Commentaria in V prophetas minores.</i>	559
Proœmium expositionis sanctorum prophetarum.	566
Expositio in Oseam prophetam.	575
— in prophetam Habacuc.	819
— in prophetam Jonam.	906
— in Nahum prophetam.	970
— in prophetam Michæam.	1050
APPENDIX AD THEOPHYLACTI OPERA. — <i>Vita S. Clementis Bulgariae archiepiscopi.</i>	1191
Varie Lectiones ad Comment. in 4 Evangelia.	1239
Syllabus fidissima vocum Græcarum quæ continentur in quatuor Evangeliorum volumine.	1247
Indices in Opera Theophylacti.	1251

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ Α' ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

THEOPHYLACTI IN EPISTOLAM I S. JOANNIS.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ Α' ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ.

A 402 ARGUMENTUM EPISTOLÆ I JOANNIS.

Ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης, ὁ τὸ Εὐαγγέλιον γράψας, αὐτὸς καὶ ταύτην ἐπιστέλλει, ὑπομνήσκων τοὺς ἡδὴ πιστεύσαντας εἰς τὸν Κύριον. Καὶ πρῶτον μὲν ὥσπερ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οὕτω καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Ἐπιστολῇ θεολογεῖ περὶ τοῦ Λόγου, ἀποδεικνύς αὐτὸν αἰεὶ εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, καὶ διδάσκων τὸν Πατέρα φῶς εἶναι, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ γινώμεν τὸν Λόγον ὡς ἀπαύγασμα αὐτοῦ εἶναι. Θεολογῶν δὲ ἐξηγεῖται μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς μὲν καὶ αἰεὶ τυγχάνειν αὐτὸ, νῦν δὲ πεφανερῶσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ, ὅς ἐστι ζωὴ αἰώνιος καὶ Θεὸς ἀληθινός. Καὶ τὸ αἴτιον δὲ τῆς τούτου παρουσίας καὶ ἐπιφανείας τίθησι, λέγων εἶναι τοῦτο, ἐπὶ τῷ καταλῦσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, καὶ ἡμᾶς ἐλευθερωθῆναι ἀπὸ τοῦ θανάτου, καὶ γινώσκειν ἡμᾶς τὸν Πατέρα καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Γράφει γοῦν πρὸς πᾶσαν ἡλικίαν, πρὸς παιδία, πρὸς νεανίσκους, πρὸς γέροντας, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἐγνώσθη, ἡ δὲ διαβολικὴ ἐνέργεια λοιπὸν νενίκηται, καταργηθέντος τοῦ θανάτου. Εἶτα λοιπὸν δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς περὶ ἀγάπης διδάσκει, θέλων ἡμᾶς ἀλλήλους ἀγαπᾶν, καὶ ἀποδεικνύς, ὅτι δεῖ ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς. Ἐξηγεῖται οὖν περὶ διαφορᾶς φθόβου καὶ ἀγάπης, καὶ τέκνων Θεοῦ, καὶ τέκνων διαβόλου, καὶ περὶ ἁμαρτίας θανατικῆς καὶ μὴ θανατικῆς, καὶ διαφορᾶς πνευμάτων. Καὶ λοιπὸν διαιρεῖ, ποίον μὲν πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, ποίον δὲ τῆς πλάνης· καὶ πότε μὲν γινώσκόμεθα τέκνα Θεοῦ, πότε δὲ τοῦ διαβόλου· καὶ περὶ ποίας ἁμαρτίας ὀφείλομεν εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτανόντων· καὶ περὶ ποίας οὐ δεῖ εὐχεσθαι· καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον οὐκ ἔστιν ἄξιός τῃς κλησεως, οὐδὲ δύναται λέγεσθαι τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τὴν ἐνότητά δὲ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δείκνυσιν· καὶ ὅτι ὁ ἀρνούμενος τὸν Υἱόν, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει. Διακρίνει δὲ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ λέγων· Καὶ τοῦτο ἴδιον τοῦ Ἀντιχρίστου εἶναι τὸ λέγειν, μὴ εἶναι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ἡ διῆλον, ὅτι ὡς μὴ ὄντος ἐκείνου ἐαυτὸν εἶπεν εἶναι ὁ ψεύστης. Παραίνει δὲ δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς μὴ ἀθυμεῖν, τοὺς πιστεύοντας τῷ Κυρίῳ, εἰ μισοῦνται ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μάλλον χαίρειν, ὅτι τὸ μέγας τοῦ κόσμου δείκνυσιν τοὺς πιστεύοντας, μεταθεσθῆκέναι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κόσμου, καὶ εἶναι λοιπὸν τῇ οὐρανίου πολιτείας. Καὶ ἐν τῷ τέλει δὲ τῆς Ἐπιστολῆς· πάλιν ὑπομνήσκει λέγων, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ζωὴ αἰώνιος ἐστὶ Θεὸς ἀληθινός, καὶ ἵνα τούτῳ δουλεύωμεν, καὶ φυλάττωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ Α' ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ.

Joannes, qui Evangelium scripsit, hanc etiam conscripsit Epistolam, qua eos, qui in Dominum crediderant, commonefacit. Et primo quidem, sicuti in Evangelio, ita et hic Verbi divinitatem astruit, ostendens, eum semper fuisse, docensque, Patrem lucem esse, ut hac ratione, Verbum velut ipsius esse splendorem, intelligeremus. Theologice vero disserens, ostendit, haud novum esse mysterium nostrum, sed a principio et semper fuisse; nunc autem manifestatum esse in Domino, qui est vita aeterna et Deus verus. Causam vero ipsius adventus et manifestationis exponit, dicens, ipsum venisse, ut diaboli destrueret opera, nosque a morte liberaret: atque ut Patrem et Filium Dominum nostrum Jesum Christum cognosceremus. Scribit itaque ad ejusvis ætatis homines, ad pueros, ad juvenes, ad senes, quoniam Deus cognitus est, et diaboli potestas devicta. Deinde per totam Epistolam documenta habet de charitate, volens, ut nos invicem diligamus: ostenditque hoc nobis præstandum esse, quoniam et Christus dilexit nos. Disserit igitur de diversitate timoris et dilectionis, de filiis Dei et filiis diaboli, de peccato mortali et non mortali, de diversitate spirituum: ac postea declarat, quinam spiritus ex Deo sit, et quinam ex diabolo; et quomodo cognoscere possimus filios Dei et filios diaboli, et cuius peccati veniam orare debeamus peccantibus; qualis vero non: et quod qui proximum non diligit, dignus non sit Dei vocatione, neque dici possit esse Christi. Unitatem etiam ostendit Filii cum Patre, et eum qui Filium negat, neque Patrem habere. Præterea docet, proprium Antichristi esse negare Filium ipsum esse Jesum Christum: ut hinc sit manifestum, quod velut si is non esset, seipsum talem dicturus sit ille mendax. Hortatur autem per totam Epistolam fideles, ne propterea quod odio habentur in hoc mundo, contristentur, sed potius gaudeant: quia odium, quo eos mundus prosequitur, ostendit ipsos ab eodem mundo discessisse, et jam ad cœlestem societatem pertinere. Demum in fine Epistolæ ad memoriam denuo revocat, quod Filius Dei sit vita aeterna et verus Deus; præcipitque, ut ipsi serviamus, et ab idolis nos contineamus.

403 CAPITA EPISTOLÆ PRIMÆ JOANNIS.

α'. Εὐαγγελικὴ θεολογία περὶ Χριστοῦ. Ἐν ᾧ περὶ ἐξομολογήσεως καὶ προσοχῆς εἰς τὸ μὴ ἁμαρτάνειν. Ὅτι τήρησις τῶν ἐπιτολῶν τοῦ Θεοῦ τὴν γῶσιν βεβαιῶσι.

1. Evangelica de divinitate Christi enuntiatio. Ubi de confessione et attentione ad non peccandum; et quod observantia mandatorum Dei cognitionem confirmat.

PATROL. GR. CXXVI.

2. De charitate, sine qua est impietas. Ubi etiam agit de gratia cujuscunque secum non iustitiam, et de aversione ab amore mundi.
3. De falsis fratribus Deum abnegantibus: et quod pietas in Christum Patris confessio sit: Patris enim glorificatio est predicatio quod Filius sit Deus. Ubi etiam de divino et spiritali dono in sanctificatione, in spe in agnitionem Dei: quodque omnis qui est in Christo, absque peccato sit; qui enim peccat, ex diabolo est.
4. De charitate erga proximum, et propensione ad largiendam eleemosynam. Ubi et de conscientia bona quæ est in fide Jesu Christi, ac de discretione spirituum per confessionem incarnationis Domini.
5. De dilectione fraterna ad divinum cultum.
6. De divinitate Filii in gloria Patris et de victoria contra diabolum per fidem Jesu Christi ad vitam æternam.
7. De fratre peccante juvando per orationem, et de vitando peccato: ubi etiam de detestatione cultus demonum.

404 CAPUT I.

VERS. 1. Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris. Hisce verbis cum Judæos tum gentiles, qui nostræ fidei mysterium veluti novum, calumniantur, confutat, ostendens vetustissimum esse. Illud enim, ab initio, perinde est ac, in principio vel solum concepto; vel, quod non solum lege, sed quacunque etiam visibili creatura antè est. Hæc enim initium habuit; hoc autem etiam ante ipsum initium erat. Nam quid de Græcorum mysteriis, quæ heri aut nudius tertius exorta sunt, dicemus? Ea enim, impudicitia applaudente, infirmam sero subsistentiam accepere: cum scilicet immunditia, cujus ea et documentum et monumentum sunt, jam inter homines versaretur; factusque jam esset a meliori luce ad effusam noctem progressus. Ostensa igitur mysterii nostri præstantia ex ejus antiquitate, addit etiam illud esse vitam, et vitam quidem non temporum intervallo definitam, sed subsistentem; quippe quæ semper apud Patrem fuit: quemadmodum et in Evangelio ait illis verbis: *Et Verbum erat apud Deum*¹. Illud quod fuit, vel erat non temporaneam existentiam significat, sed rei subsistentis essentiam, et omnium quæ esse sortiuntur principium et basim, et sine quo non possent ista subsistere. Quidquid enim productum est, esse aliquid dicitur, veluti angelus, cælum, sol, etc. Solus vero Filius absolute est, de quo participant quæcunque ad existendum pertrahuntur. Quare Paulus, *In ipso enim, inquit, vivimus, movemur, et sumus*². Hanc velut introductoriam doctrinam ut quis suscepit, transit deinde ad ipsum videndum, non quidem corporaliter, sed per certam cognitionem; et non oculis **405** corporis, sed mentis. *Contractatio* dicta quidem est de Verbo vitæ, quæ a t³: *Ego sum vita*. Dici vero etiam potest de Verbo, quod erat in principio⁴: cum per legem et prophetas venturum audivimus, cumque jam præsentem in corpore clare vidimus et *contractati-*

- β'. Περὶ ἀγάπης, ἥς ἀνευ ἀσέβειας. Ἐν ᾧ παρακαλεῖται περὶ χαρίτος ἐκδοτοῦ καὶ ἡλικίας, καὶ περὶ ἀποτροπῆς τῆς εἰς τὸν κόσμον ἀγάπης.
- γ'. Περὶ ψευδαδελφῶν ἀρνησιβέων· καὶ ὅτι ἡ εἰς Χριστὸν εὐσέβεια, Πατὴρ δὲ ὁμολογία· ἡ γὰρ τοῦ Πατρὸς δοξολογία τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ θεολογία. Ἐν ᾧ περὶ θεοῦ καὶ πνευματικοῦ χαρίσματος ἐν ἀγιασμῷ ἐκ' ἐλπίδι εἰς τὴν ὥσιν Θεοῦ. Ὅτι πᾶς ὁ ἐν Χριστῷ, ἐκτὸς ἁμαρτίας· ὁ γὰρ ἁμαρτάνων, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν.
- δ'. Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν πλησίον, καὶ διαθέσεως μετὰδοτικῆς. Ἐν ᾧ περὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς τῆς ἐν πίστει Ἰησοῦ Χριστοῦ. Περὶ διακρίσεως πνευμάτων ἐκ' ὁμολογίας τῆς τοῦ Κυρίου ἐκτανθρωπήσεως.
- ε'. Περὶ ψευδαδελφείας εἰς θεοσέβειαν.
- ς'. Περὶ θεολογίας Υἱοῦ ἐν δόξῃ Πατρὸς· καὶ περὶ νίκης τῆς κατὰ τοῦ πονηροῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ζωὴν.
- ζ'. Περὶ ἀντιλήψεως τοῦ ἁμαρτάνοντος ἀδελφεοῦ διὰ προσευχῆς· καὶ περὶ τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν. Ἐν ᾧ περὶ ἀποχῆς δαιμονικοῦ σεβασματος.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὁ ἀκηκόαμεν, ὁ ἑώρακαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Τοῦτο καὶ πρὸς Ἰουδαίους καὶ πρὸς Ἕλληνας, οἱ ὡς νεώτερον διαβάλλουσι το καὶ ἡμᾶς μυστήριον. Δείκνυσιν οὖν, ὡς καὶ παλαιὸν τοῦτο· ἀπ' ἀρχῆς γὰρ ἐστὶ, καὶ ἅμα τῇ ἐννοηθείσῃ ἀρχῇ· ἡ οὐ μόνον τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ὁρατῆς [ἀνώτερον] κτίσεως. Ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴν ἔσχεν· τοῦτο δὲ ἦν καὶ πρὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης. Τῶν γὰρ τοι χθές· καὶ πρῶν Ἑλληνικῶν τί ἂν τις καὶ λέγοι; ἀ τῇ ἀσελείᾳ περιχροτούμενα ὅψι τὴν ὑπόστασιν ἔγχευ, ἀκαθαρσίας· ἥδη ἐμπολιτευομένης ἀνθρώπων, ἥς καὶ μάθημα καὶ ὑπόμνημα αὕτη, καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ κρείττονος ἡμῶν ἐπὶ τὴν καχυμένην νύκτα ἀπορευσις. Τὸ μεγαλεῖον οὖν περιστῶν τοῦ καὶ ἡμᾶς μυστηρίου διὰ τῆς κατὰ ταῦτα ἀρχαιότητος, ἐπάγει· εἰ καὶ ζωὴ τοῦτο ἐστίν, καὶ ζωὴ οὐ διαστήματι χρονικῷ μετρουμένη, ἀλλ' ἐνυπόστατος, ὡς πρὸς τὸν Πατέρα αἰεὶ οὔσα· ὥσπερ καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει· *Καὶ ὁ Λόγος, φησὶν, ἦν πρὸς τὸν Θεόν*. Τὸ, ἦν, τοῦτο οὐ χρονικὴν περίστασιν ὑπαρξίν, ἀλλ' ἐνυποστάτου πράγματος οὐσίαν, καὶ πάντων τῶν τὸ εἶναι λαχόντων ἀρχὴν τε καὶ βάσιν, καὶ οὐ χωρὶς οὐκ ἂν δύναιτο ταῦτα ὑποστῆναι. Ἐαστον γὰρ τῶν γεννητῶν [φ. γενητ.]. εἶναι τι λέγεται, οἷον εἶναι ἄγγελον, εἶναι οὐρανὸν, εἶναι ἥλιον, πάντα πάντα· μόρος δὲ ὁ Υἱός· [καθόπερ] ὧν τυγχάνει· [οὗ] μετέχοντα πάντα πρὸς ὑπαρξίν· ἔρχεται. Διὸ καὶ Παῦλός φησιν· Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν. Τοῦτου ἀκρίβειαν κατὰ εἰσαγωγικὴν διδασκαλίαν πρότερον τις δεξιόμενος ἔρχεται ἐπὶ τὸ ἰδεῖν αὐτὸν, οὐ σωματικῶς, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς, καὶ οὐ τοῖς σωματικῶς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τοῖς νοεροῖς. Ψηλάφησον [φ. Ψηλάφησι·] εἰρηται καὶ περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς, τῆς εἰπουμένης· Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ. Αελέζεται καὶ οὕτω περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος Λόγου, ὅτι ἀκηκόαμεν διὰ τοῦ νόμου αὐτὸν καὶ τῶν προφητῶν, ὡς ἐλεύσεται. Τοῦτον ἰδόντα ἐμφανῶς μετὰ σώματος εἶδομεν, καὶ ἐψηλαφήσαμεν· γυμνὸν γὰρ Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. Οὐ γὰρ ὡς ἔτυχε συγκατεθέμεθα τῷ ὀφθέντι,

¹ Joan. 1, 1. ² Act. xvii, 28. ³ Joan. xiv, 16.⁴ Joan. 1, 2.

ἀλλὰ μετὰ ψηλάφησιν, ὡς εἴρηται ἤδη, τοῦ· ἔστι μετὰ συζητήσιν νομικῇν τε καὶ προφητικῇν περὶ τούτου ἐπιστεύσαμεν τῷ ὁφθέντι σαρκὶ Λόγῳ, οὐχ ὁ οὖν ἦν ἐθεασάμεθα, ἢ ἐψηλάφησαμεν (τούτου γὰρ τὴν γεγενῆσθαι εἰς διηγήσεται;), ἀλλ' ὁ γέγονεν, ἦτοι γνωστικαῖς ἐπαφαῖς, ἢ καὶ αἰσθηταῖς· ὡς καὶ [Θωμᾶς] μετὰ τὴν ἀνάστασιν· εἰς γὰρ ἦν καὶ ἀδιαίρετος, ὁ αὐτὸς καὶ θεοῦ καὶ ἀθάτου, καὶ κρατούμενος, καὶ μὴ περιδρασσόμενος, καὶ ἀναφῆς καὶ ψηλάφητος καὶ ἀνθρωπίνως φεγγόμενος, καὶ ὡς θεὸς ἐνεργῶν τὰ θαύματα. Τοῦτο δὲ διὰ τὴν ἀκρὰν ἐνότητά τοῦ Λόγου πρὸς τὴν σάρκα φαμέν.

mano more loquens, et ut Deus miracula faciens. Scilicet hæc omnia de eodem Verbo ob ejus arctam cum carne conjunctionem dicimus.

“Ο ἐθεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς. Καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἐωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν αἰώνιον, ἥτις ἦν πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. Ἀντὶ τοῦ, “Ο ἐωράκαμεν, τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδομεν τοῖς ἰδίοις, καὶ ἰθαυμάσαμεν. Τὸ γὰρ θεασθαι ἀπὸ τοῦ θυμῶν, καὶ μετὰ θάμβους ὁρᾶν λαμβάνεται. Τὸ δὲ ἐψηλάφησαμεν, ἀντὶ τοῦ, ἠρευνήσαμεν. Ἔστι δὲ τὸ ἐξῆς οὕτως· “Ο ἦν ἀπ’ ἀρχῆς, ὁ ἀκηκόαμεν, καὶ ἐωράκαμεν, καὶ ἐθεασάμεθα τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς, ἥτις ζωὴ ἐφανερώθη· ἦν καὶ ἐωράκαμεν καὶ μαρτυροῦμεν καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, λέγω δὲ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἥτις ἐστὶ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. “Ο τοῖνυν ἐωράκαμεν, τοῦτο καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν. Ἐνταῦθα ἡ ἀπόδοσις, ἐν τῷ, “Ο τοῖνυν ἐωράκαμεν. Οὐχ οὕτω δὲ ἐποίησας τὴν ἐπαγγελίαν ὥσπερ καὶ ἡμεῖς, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ συντετηγμένου λόγου χρῆσιν, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν ἐρεσχέλιαν τὴν Ἑλληνικὴν ἀτιμάζων, καὶ δεικνύς· ὡς οὐκ ἐν λόγοις ἡ σωτηρία ἡμῶν, ἀλλ’ ἐν ἔργοις· καὶ ἐπὶ τούτοις ἐπιστατικῶς τέρους ἡμᾶς ἐργαζόμενος, ἵνα μὴ αὐτόθι προχείρως εὐρίσκοντες τὸ προκαίμενον, ὑπτιώμεθα. Ἄλλως τε καὶ θεολογῶν ἐβουλήθη ἀσαφῶς κρύψαι τὰ τῶν βεβήλων ἀνώτερα ἀκοῦν, καὶ μὴ ἀν [f. οὐκ] ἀσφαλῶς αὐταῖς ἐκφορα ποιεῖν. Τὸ γὰρ βάλλειν τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, καὶ ῥίπτειν τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, οὐ σῶφρονος λογισμοῦ.

“Ο ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν. Τί τοῦτο; “Οτι ζωὴ αἰώνιος ὧν ἐφανερώθη ἡμῖν, καὶ θεαταὶ αὐτοῦ γεγόναμεν, καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. “Ο γὰρ αὐτὸς καὶ τῷ σταυρῷ σαρκὶ προσηλώθη, καὶ τῇ αὐτῇ ἐξανέστη σαρκί. Καὶ τί κέρδος ἐκ τούτης, φησὶν, ὑμῖν κομίζομεν τῆς ἐπαγγελίας; Τὸ, ὥσπερ κοινωνοὺς ὑμᾶς λαμβάνομεν διὰ τοῦ λόγου ὧν εἶδομέν τε καὶ ἀκηκόαμεν, οὕτω κοινωνοὺς ἔχομεν καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τούτου δὲ τυχόντες, χαρῆς ἀν πληρωθεῖμεν, ὡς τῷ θεῷ κεκ·λλημένοι.

“Ἰτα καὶ ὑμεῖς κοινωνήσατε ἐχῆτε μεθ’ ἡμῶν. Καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα μετὰ τοῦ Πατρὸς

• Joan. iv, 12. • Isa. liii, 8. • Matth. vii, 6.

A mus; nudum enim Deum nemo vidit unquam. Non enim apparenti temere credidimus; sed post contractationem, ut dictum est, hoc est, post discussa, quæ de illo in lege et prophetis exstant testimonia, credidimus Verbo in carne manifestato. Attamen non sicut erat enim perspeximus, aut contractavimus, (generationem enim ejus quis enarrabit?) sed quod factum est, contractatione vel mentis, vel etiam sensus; ut Thomas post ipsius resurrectionem. Unus enim erat et individuus ipse, et visibilis et invisibilis, et prehensus et non comprehensus, et intacilis et attractabilis, et hu-

VERS. 1, 2. Quod perspeximus, et manus nostræ contractaverunt de Verbo vitæ. Et vita manifestata est, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis. Quod perspeximus, hoc est, quod propriis oculis vidimus et mirati sumus: nam perspicere hic est cum admiratione intueri. Contractavimus autem perinde est ac, excussimus, scrutati sumus. Orationis vero series est hujusmodi: Quod erat a principio, quod audivimus et vidimus, et perspeximus oculis nostris, et manus nostræ contractaverunt de Verbo vitæ, quæ vita manifestata est, quam etiam vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis, nempe vitam æternam quæ est apud Patrem, et manifestata est nobis. Quod igitur vidimus, hoc et annuntiamus vobis. Hæc scilicet postrema verba, Quod igitur vidimus, etc. periodi complementum exhibent. Non ita tamen orationem suam digressit Joannes, cum majoris brevitatis gratia, tum ut Græcæ nugamenta negligeret, ostendens, non in verbis, sed in operibus positam esse salutem nostram; ac præterea, ut attentiores nos redderet, ne nimium facili et obvia rei propositæ intelligentia segniores evaderemus. Sed et illud addendum, Joannem, quandoquidem de rebus divinis disserebat, quæ profanis sublimiora sunt auribus, nec satis tuto omnibus pervia, obscuritate aliqua occultare voluisse: neque enim sobria mentis est, sanctum dare canibus, et mittere margaritas ante porcos.

VERS. 3. Quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis. Quid vero? Nempe quod vita æterna apparuerit nobis, nosque ejus rei cum ante crucem tum post resurrectionem spectatores fuerimus. Idem enim ipse, qui carne affixus est cruci, eadem carne resurrexit. Sed quodnam, inquit, hoc nunquam vobis asserimus? Hoc nempe, ut quædammodum eorum, quæ vidimus et audivimus consortes sermone vos facimus, ita etiam Patris Filiique ipsius Jesu Christi consortes habeamus: quod ubi assecuti fuerimus, gaudio tanquam Deo copulati replebimur.

VERS. 3, 4. Ut et vos societatem habeatis nobiscum, et societas nostra sit cum Patre et cum Filio

ejus Jesu Christo. Et hæc scribimus vobis, ut gaudeatis, et gaudium vestrum sit plenum. Nobis enim vos participes et consortes habentibus gaudium erit plenum, cujusmodi messoribus suis gaudens seminator in die mercedis suppeditat, iis nempe gaudentibus quod laboribus suis fruantur.

VERS. 5-8. Et hæc est annuntiatio quam audivimus ab eo et annuntiamus vobis. Quoniam Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ. Si dixerimus, quoniam societatem habemus cum eo, et in tenebris ambulamus, mentimur et veritatem non facimus. Si autem in luce ambulamus, sicut et ipse est in luce, societatem habemus ad invicem; et sanguis Jesu Christi Filii ejus emundat nos ab omni peccato. Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est. Priorem sermonem repetit, ostendens, quænam illa sit promissio quam audivit. Ait igitur eam esse, Quoniam Deus lux est, et in eo tenebræ non sunt ullæ. Sed a quo hoc audivit? Ab ipso Christo Domino, qui ait: Ego sum lux mundi^a; et: Ego lux in mundum veni^a. Lux igitur est ille, et tenebræ in eo non sunt ullæ: lux vero spiritualis, quæ animæ oculos ad sui perceptionem movet, atque a cunctis hisce materialibus rebus avulsos ad sui solius amorem et desiderium allicit et urget. Tenebras vero hic vel ignorantiam, vel peccatum appellat: in Deo enim neque ignorantia est, neque peccatum; quippe quæ in rebus materia concretis, vel quæ, ut nos, affectibus subsunt, locum tantum habent. Si autem alicubi dictum de Deo est: Posuit tenebras latibulum suum^b; at Posuit, inquit, tenebras, non, est tenebræ: diversum vero est, quod ponitur ab eo qui ponit. Tenebras igitur hic ignorantiam nostram appellat in eo sitam, quod Deum comprehendere non possumus. Sed hujusmodi tenebræ procul dubio in nobis sunt, non in Deo. Ponitur enim alicui, quod illi non inexistit, et non ipsius causa, sed alterius in ordine ad ipsum. Peccatum etiam tenebras a sancto Joanne appellari, ex his quæ in Evangelio scripsit, manifestum^c est; ibi enim ait: Et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt^d: ubi per tenebras natura nostra peccatis obnoxia significatur, quæ propter sui lubricitatem facile invido dæmoni ad peccatum provocanti cedit. Lux itaque cum in naturam nostram adeo victu facilem venisset, insuperabilis facta est, eo quod iniquitatem non fecerit^e, etc. Quandoquidem igitur nos consortes Dei dicit, participes simus ipsius qui lux est; cumque in hujusmodi luce tenebræ esse non possint, ut ostensum est, neque nos, qui lucis participes sumus, tenebras deinceps in nobis suscipiamus: ne velut mendacii rei plectamur, ac præterea a lucis ipsius communionem depellamur. Quare mutum nos inter et lucem communionem arcte retinentes, inexpugnabiles nos peccato reddamus. Sed quid erit, inquit, nobis, qui multis peccatis jam pridem nos astrinx-

Α καὶ μετὰ τοῦ ὧλου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ταῦτα γράφομεν ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾗ πληρωμένη. Ἡμῶν γὰρ ὑμῖν κοινωνούντων, πλείστην ἔχομεν τὴν χάριν ἡμῶν, ἣν τοῖς θερισταῖς ὁ χαίρων σπορεὺς ἐν τῇ τοῦ μισθοῦ ἀπολήψει βραβεύσει, χαίροντων καὶ τούτων ὅτι τῶν πόνων αὐτῶν ἀπολαύουσι.

Καὶ ἔστιν αὕτη ἡ ἐπαγγελία, ἥν ἀκηκόομεν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἀναγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδέμιλλα. Ἐὰν εἰπώμεν, ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ σκότει περιπατῶμεν, ψευδόμεθα, καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν. Ἐὰν δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτὸς ἐστὶν ἐν τῷ φωτὶ, κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλήλων, καὶ τὸ αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ὧλου αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας. Ἐὰν εἰπώμεν ὅτι ἁμαρτίας οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐν ἡμῖν οὐκ ἔστιν. Ἐπαναλαμβάνει τὴν λόγον, σαφηνίζων τίς ἡ ἐγγέλεια ἣν ἀκήκοα, καὶ φησιν, ὅτι αὕτη ἐστὶν, ὅτι Ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι. Καὶ ποῦ τοῦτο ἤκουσεν; Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, λέγοντος· καὶ, Φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα. Φῶς οὖν ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι· φῶς δὲ νοερὸν, τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν αὐτοῦ ἀντίληψιν ἀνακινῶν, καὶ τούτων τῶν ὕλικῶν ἀποστρέφον ἀπάντων, καὶ πρὸς αὐτὸν μόνον τὴν δρεξίν ἐρωτικῶν πάθῃ κατασπεύδον. Σκοτίαν δὲ, ἥτοι τὴν ἀγνοίαν, ἢ τὴν ἁμαρτίαν φησίν. Ἐν γὰρ τῷ Θεῷ οὐτ' ἀγνοία ὁράται, οὔτε ἁμαρτία· περὶ τὴν ὕλην γὰρ ταῦτα καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς διάθεσιν. Εἰ δὲ ποῦ εἴρηται· Ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ· ἀλλ', Ἔθετο, εἶπεν, οὐχί, Ἔστι σκότος, ὥσπερ εἶπεν, Ἔστι φῶς. Ἐτερον γὰρ τὸ τιθέμενον τοῦ τιθέντος. Τὸ σκότος, οὖν ἐνταῦθα τὴν ἐν ἀκαταλήψῃ ἀγνοίαν ἡμῶν τοῦ Θεοῦ δηλοῦντός ἐστιν. Ἡμῶν δὲ τοῦτο, οὐ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ. Τίθεται γάρ τι τῶν ἡμῶν παρόντων τινῶν, καὶ οὐχ ἑαυτοῦ χάριν, ἀλλὰ τινος τῶν περὶ αὐτόν. Ὅτι δὲ καὶ τὴν ἁμαρτίαν σκότος καλεῖ, ἀπὸ τῶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰρημένων αὐτῷ δηλόν ἐστι. Φησὶ γάρ· Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβε· σκότος τὴν ἁμαρτητικὴν ἡμῶν οὐσίαν δηλῶν, ἥτις διὰ τὸ εὐολίσθη· ἔχειν ὑπέκειν τῷ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἐκκαλουμένῳ φθονερῷ ἡμῶν δαίμονι. Τὸ φῶς οὖν τῇ καθ' ἡμᾶς οὐσίᾳ γινόμενον τῇ οὕτως εὐχειρώτῳ, τῷ ἐπηρεάζοντι ἀνάιωτος αὐτῷ καθάπαξ γεγένηται. Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, καὶ ἐξῆς. Ἐπεὶ οὖν κοινωνοῦς ὡς, φησὶ, Θεοῦ παραλαμβάνομεν, τοῦ φῶς ὑπάρχοντος, ἐν δὲ τῷ τοιούτῳ φωτὶ οὐκ ἂν ὑποσταίῃ σκότος; ὡς ἐδείχθη· μηδὲ ἡμεῖς οἱ τῷ φωτὶ κοινωνούντες, σκότος· παραδείξομεθα ἐν ἑαυτοῖς, ἵνα μὴ ψεύδους ὑπόσχωμεν δίκας, καὶ μετὰ τοῦ ψεύδους· ἀπορρώγῳμεν τῆς τοῦ φωτός κοινωνίας. Ὡστε τῆς κοινωνίας ἐχόμενοι τῆς ἀλλήλων (δῆλον δὲ ὅτι καὶ τῆς ἡμῶν τε καὶ τοῦ φωτός), ἄζωγράφτους ἑαυτοὺς καθιστάνομεν ἁμαρτίας. Ἀλλὰ πῶς ἔσται τοῦτο, φησὶν, ἡμῖν τοῖς πρότερον ἐνισχημένοις πολλὰς ἁμαρτίας; Οὐδαὲς γὰρ

^a Joan. viii, 12. ^b Joan. xii, 46. ^c Psal. xvii, 10. ^d Joan. i, 5. ^e Isa. lxi, 9.

ἀν ἀληθείας καὶ ἀληθεύειν ἐπανηρημένος τολμήσειεν ἄν
 ἔρξιν ὡς ἀναμάρτητος ἔστιν. Εἰ τις οὖν τῷ φόβῳ
 τούτου περικατελήπται [f. προκατ.], θαρβύειτω, φησί·
 τῷ γὰρ αἵματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ
 ἐκχυθέντι ὑπὲρ ἡμῶν κεκάθαρται ὁ τὴν κοινωνίαν
 αὐτοῦ ἀσπαζάμενος. Σκέπει δὲ ὅτι, διὰ τὴν ἀκραν
 ἔνωσιν; Ὑἱὸν τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ ἐξ ἡμῶν καλεῖ πρό-
 λημ· α, οὐ πάντως ἀναμφιδόλως τὸ αἶμα, ἀλλ' οὐ
 τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν οὐ λῆρος καὶ ἀσεβὴς Νεστορίου;
 διαιρῶν τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ, καὶ Θεοτόκον μὴ ἀν-
 εχόμενος τὴν αὐτοῦ Μητέρα καλεῖν; Ἰστέον δὲ, ὅτι
 ὁλος ὁ νοῦς τοῦ ῥητοῦ ἀνατροπὴ ἐστὶ τῆς τῶν
 Ἰουδαίων βλασφημίας. Αὐτοὶ γὰρ ἐφασκον περὶ τοῦ
 Χριστοῦ, ὅτι ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι ἀμαρτωλὸς ἐστὶ.
 Φησὶν οὖν, ὅτι εἰ φωτὸς ἔργα πράττομεν, κοινωνοὶ
 αὐτοῦ ἐσμεν· εἰ δὲ μὴ πράττομεν, ἀλλοτριούμεθα
 αὐτοῦ. Πῶς οὖν οὐκ ἀληθὺς φῶς ἐστὶ, καὶ ἀμαρτίαν
 οὐδεμίαν οὐκ ἐποίησεν, εἰ καὶ τοῖς ἀνόμοις ὑφ' ἡμῶν
 ἐλογίσθη; Ἐὰν οὖν, φησὶν, ἡμεῖς οἱ εἰπόντες, Τὸ
 αἶμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμῶν καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν,
 εἰπομεν ἀναιδῶς, οὐχ ἡμάρτομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν
 τοῦτ' ἔστιν ἀπατῶμεν, ὡς μὴ ὕψους ἀμαρτία; τὸ
 σταυρῶσαι τὸν Χριστόν. Διὸ οὐκ εἶπε, Ψευδόμεθα,
 ἀλλ', Ἐαυτοὺς ἀπατῶμεν· ὅτι ἡ πλάνη ἐκτὸς τῆς
 ἀληθείας ἐστίν. Εἰ δὲ ἐπιγινώμεν τὴν ἀμαρτίαν καὶ
 ὁμολογήσομεν, ἀφήσει ἡμῖν.

Ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, πιστὸς
 ἐστὶ καὶ δίκαιος, ἵνα ἀφ' ἧ ἡμῖν τὰς ἀμαρτίας,
 καὶ καθάρισή ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας. Ἐὰν
 εἰπωμεν, ὅτι οὐχ ἡμαρτήκαμεν, ψεύστην ποιῶ-
 μεν αὐτὸν, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ἐν ἡμῖν οὐκ ἐστίν.
 Ἐπαναλαμβάνει τὸν λόγον φιλοτιμότερον χρώμενος,
 ὡς ἂν, τῷ κατακρύφῳ τῆς τῶν ἐλέγχων προσαγωγῆς,
 αὐτοὺς τε ἐπιστήσῃ τῷ τοῦ ἐγκλήματος μεγέθει,
 καὶ ἐπὶ ὁμολογίαν παρακαλέσῃ. Ὅσον δὲ τὸ ἀπὸ
 τῆς ὁμολογίας τίκεται ἀγαθόν, ἐδήλωσεν εἰπὼν·
 Ἀγὲρ σὺ πρῶτος τὰς ἀμαρτίας σου, ἵνα δικαιω-
 θῇς. Τοῦτο δὲ καὶ ἔθος τῷ τοῦ παρόντος μαθητοῦ
 διδασκάλῳ τὰ αὐτὰ πολλάκις λέγειν, μετριώτερον
 πρῶτον, εἰτα τελειώτερον, ἐναργεστέραν τὴν γνῶσιν
 βουλομένου ποιεῖν. Πιστὸν δὲ τὸν Θεόν, ἀντὶ τοῦ,
 ἀληθῆ, εἶρηκε. Πιστὸς γὰρ οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ πε-
 πιστευμένου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ πιστωτικοῦ εἴρηται·
 ὅς ἀπὸ τοῦ ἑαυτοῦ ἀληθοῦς τρόπου ἔχει καὶ τὸ τοῖς
 ἄλλοις τούτου μεταδιδόναι. Πιστὸς μὲν οὖν οὕτως
 ὁ Θεός, δίκαιος δὲ, ὡς μὴ τοὺς αὐτῷ προσιόντας
 ἀπωθούμενος, ὅποια ἂν ὦσιν ἡμαρτηκότες. Ἀφίησιν
 οὖν τὰς ἀμαρτίας ἀναμφιδόλως, τοῖς διὰ μετανοίας
 προστρέχουσι τῷ ἀγίῳ βαπτίσματι, εἴτε καὶ εἰς
 αὐτὸν [f. add. εἴτε] καὶ εἰς ἐτέρους πεπλημμελή-
 κασιν. Εἰ μὲν οὖν ὁμολογοῦμεν, φησὶν, τευξόμεθα
 καὶ τῆς καταλλήλου συγγνώμης· εἰ δὲ ἀναιδεύ-
 μενοι λέγομεν, ὅτι οὐχ ἡμάρτομεν, διπλοῦν ἔργα-
 σόμεθα τὸ κακόν, καὶ ἑαυτοὺς ψεύστας ἀποφαί-
 νοντες, καὶ εἰς τὸν Θεὸν βλασφημοῦντες. Αὐτὸς
 γὰρ φησὶ διὰ τοῦ προφήτου· Ἀνταπεδίδοσάν μοι

amus? Nemo enim qui verax sit ac mentiri nolit,
 dicere ausit se peccatum non habere. Si quis
 igitur hoc percellitur timore, confidat, inquit :
 qui enim societatem ipsius amplexus est, sanguine
 Filii ejus Jesu Christi pro nobis effuso jam mun-
 datus est. Animadvertite vero, quomodo propter ar-
 ctam unionem, Filium Patris vocat assumptam ex
 nobis naturam, cujus scilicet procul dubio est
 sanguis, et non Dei. Quomodo igitur non delirus
 et non impius Nestorius, qui carnem a Filii per-
 sona separans, Matrem ejus Deiparam appellari
 non patitur? Sciendum vero, hocce apostoli dictum
 plenam etiam esse ejus refutationem blasphemiarum
 qua dixerunt: Nos scimus, quia hic homo pecca-
 tor est ¹³. Ait itaque, consortes nos ejus esse, si
 opera lucis facimus: si vero non facimus, alienos
 ab ipso esse. Quomodo igitur vera lux non est, et
 iniquitatem non fecit ullam, etsi pro nobis cum
 sceleratis reputatus est ¹⁴? Si igitur, inquit, nos,
 qui diximus: ¹⁵ Sanguis ejus super nos, et super
 filios nostros, nos peccati expertes esse impuden-
 ter dixerimus, fallimur nosmetipsos, quasi pecca-
 tum non esset cruci affigere Christum. Quare non
 dixit, Mentimur, sed, *Ipsi nos seducimus*, seu erra-
 mus, quia error procul a veritate est. Si autem
 peccatum nostrum et agnoscimus et confitemur,
 dimittetur nobis.

VERS. 9, 10. Si confiteamur peccata nostra, fide-
 lis est et justus, ut remittat nobis peccata nostra, et
 emundet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus, quo-
 niam non peccavimus, mendacem facinus eum, et
 verbum ejus non est in nobis. Sermonem repetit, eo
 libentius utens, ut redargutionum frequentia deli-
 cti magnitudinem ob oculos illis poneret, et ad
 confessionem induceret. Quam magnum vero ex
 confessione pariat bonum, significavit qui dixit :
408 Dic tu prior peccata tua, ut justificeris ¹⁶. So-
 let autem apostolus iste in suis documentis eadem
 frequenter dicere, simplicius primo, deinde per-
 fectius, cupiens clariorem firmioremque cognitio-
 nem reddere. Fidelem autem dicit Dominum, hoc
 est veracem. Fidelis enim dicitur non solum is, cui
 aliquid concreditum est, sed etiam qui ad fidem fa-
 ciendam idoneus est, quique ex more vera dicendi
 consecutus est ut alios etiam veracitatis participes
 efficere valeat. Sic igitur fidelis Deus est. Justus
 autem, quippe qui ad se accedentes, quantum-
 cunque antea peccarint, non repellit. Certissime
 igitur iis, qui per poenitentiam ad sanctum properant
 baptisma, peccata dimittit quaecunque seu contra
 ipsum, seu in alios perpetraverint. Si igitur confi-
 teamur, inquit, veniam idoneam assequemur. Si au-
 tem impudenter dixerimus nos non peccasse, malum
 duplicabimus, nosque mendaces ac in Deum blas-
 phemantes probabimus. Ipse enim dixit per pro-
 phetam: *Retribuebant mihi mala pro bonis* ¹⁷. Et rur-
 sus per semetipsum ¹⁸: *Si male locutus sum, testi-*

¹³ Joan. ix, 21. ¹⁴ Isa. liii, 12. ¹⁵ Matth. xviii, 21. ¹⁶ Isa. xliii, 2. ¹⁷ Psal. xxxiv, 12.

¹⁸ Joan. xviii, 25.

monium perhibe de malo : si autem bene, quid me a cædis ? Cum hæc ita se habeant, si dixerimus nos peccatum non habere, sermonem ipsius abnegamus, qui est spiritus et vita . Verba enim, inquit, quæ ego laquor, spiritus et vita sunt ¹⁸.

CAPUT. II.

VERS. 1, 2. Filioli mei, hæc scribo vobis, ut non peccetis. Sed et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum. Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Sciens apostolus naturæ nostræ instabilitatem et labilitatem, quodque insitam habeamus ad mala propensionem, unde necesse est (præsertim cum etiam invidus dæmon salutis nostræ insidietur), ut etiam qui per confessionem Deo reconciliati sunt, si indiligenter vivant, in peccata labantur ; ideo subdit, quod etiam post obtentam veniam peccemus, haud desperandum nobis esse : quandoquidem possumus, si convertamur, salutem denuo consequi per mediationem Jesu Christi. Ipse enim interpellans pro nobis Patrem, propitium eum reddidit pro peccatis nostris ; et non pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi. Hoc autem dixit, quia ad Judæos scribebat ; ne ad illos tantum restringeret poenitentiae effectus, sed ad omnes gentes extenderet : vel ut significaret, promissionem istam non solum eos qui tum vivebant, sed omnes etiam qui postea futuri essent, spectare. Advocatum vero eum dicit, quia causam nostram apud Patrem agit, cumque propitium nobis **409** reddidit : quod humano more et dispensatorie est dictum ; quemadmodum illud : Non potest Filius facere a se quidquam ¹⁹ : nam ne Deo contrarius videretur, hoc dicit : siquidem quod etiam Filius potestatem haberet dimittendi peccata ²⁰, ostendit in paralytico ²¹. Quin etiam cum discipulis dedit potestatem remittendi peccata, demonstravit se propria auctoritate hoc dare. Verum, ut diximus, per œconomiam quamdam id dicit apostolus : vel ut ostenderet Filium ejusdem esse naturæ cum Patre, et æqualis potentiae, et commune esse omnibus tribus divinis personis quidquid una operatur.

VERS. 3. Et in hoc scimus, quoniam cognovimus eum, si mandata ejus observemus. Solet beatus hic vir iisdem vocibus ad diversa significanda uti. Ut cum ait : In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit ²². Sic igitur et nunc utitur verbo cognoscere diverso sensu. Dicitur enim cognoscere et pro scire, et pro, cum aliqua perfecte uniri, juxta quod significatum dictum est illud, Cognovit Dominus, qui sunt ejus ²³ ; et illud, Qui non naverat peccatum, eum pro nobis peccatum fecit ²⁴.

VERS. 4, 5. Qui dicit se nosse eum, et mandata ejus non custodit, mendax est, et in hoc veritas non

κακὰ ἀντὶ ἀγαθῶν · καὶ δι' ἐαυτοῦ πάλιν · Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτίρησον περὶ τοῦ κακοῦ · εἰ δὲ καλῶς, τί μέ δέρεῖς ; Εἰ τούτων δὲ οὕτως ἔχόντων αὐτοὶ λέγομεν μὴ ἡμαρτηκέναι, τὸν λόγον αὐτοῦ ἀρνούμεθα, ὅς ἐστι πνεῦμα καὶ ζωὴ. Τὰ ρήματα γὰρ, φησὶν, ἃ ἐγὼ λαλῶ, πνεῦμά ἐστί καὶ ζωή.

ΚΕΦΑΛ. Β.

Τεκνία μου, ταῦτα γράφω ὑμῖν, ἵνα μὴ ἀμαρτάνητε. Καὶ ἐὰν τις ἀμάρτη, Παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν Πατέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον. Καὶ αὐτὸς ἰλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου. Τὸ ἀσάδμητον καὶ πλημμελὲς τῆς φύσεως ἡμῶν ἐπιστάμενος, καὶ ὅτι σύνοικον αἰετὸν ἔχοντες τὴν τε ἐπὶ τὰ χεῖρα ῥοπήν, καὶ τὸν ἐφεδρεύοντά τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν φθονερὸν δαίμονα, ἀνάγκη μὴ προσεχόντως βιοῦντας ἀμαρτάνειν τοὺς ἥδη δι' ἐξομολογήσεως οἰκειωθέντας Θεῷ, ἐπάγει ταῦτα, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἄφεισιν πταίσωμεν, μὴ ἀπογνῶμεν αὐτῶν. Ἐπιστρέφοντες γὰρ τύχοιμεν καὶ πάλιν τῆς σωτηρίας διὰ τῆς τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μεσιτείας. Αὐτὸς γὰρ τῷ Πατρὶ περὶ ἡμῶν ἐντυγχάνων, πλάσσει περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ὅτι πρὸς Ἰουδαίους ἔγραφε · καὶ ἵνα μὴ μόνοις κελεύεις περικλείσῃ τὰ τῆς μετανοίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἔθνη ἐξαπλώσῃ ταύτην · ἥ ὅτι μὴ τοῖς κατ' ἐκείνο καιροῦ ἡ ἐπαγγελία μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετέπειτα πᾶσι. Παράκλητον δὲ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν, φησι τὸν Πατέρα παρακαλοῦντα, ἥτοι προτροπώμενον. Ἀνθρωπινώτερον δὲ ταῦτα καὶ οἰκονομικώτερον εἴρηται · ὡς τὸ, Οὐδὲν δύναται ἀπ' ἐαυτοῦ ποιεῖν ὁ Υἱός · διὰ γὰρ τὴ μὴ ἀντιθεὸς δοῆσαι ταῦτά φησιν · ἐπεὶ οὐ καὶ ὁ Υἱὸς ἐξουσίαν ἔχει ἀφίεναί ἁμαρτίας, ἔδειξεν ἐπὶ τοῦ παραλύτου. Ἀλλὰ καὶ τοῖς μαθηταῖς τοῦτο δοὺς τὸ ἀφίεναί ἁμαρτίας, ἐνέφηγεν ὡς αὐτοδεσπότῳ τοῦτο παρέχει. Ἀλλ', ὡς ἐφημεν, οἰκονομικῶς τοῦτο νῦν ὁ Ἀπόστολος φησιν, ἥ παριστῶν τὸ πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ ὁμοφύς τε καὶ ὁμοδύναμον, καὶ ὅτι ὁ δὲν ποιῇ τὸ ἐν τῶν τριῶν ἀγαστικῶν ὑποστάσεων, κοινόν ἐστι καὶ τῶν λοιπῶν.

Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτὸν, ἐὰν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. Ἔθος τῷ μακαρίῳ τούτῳ ἀνδρὶ, ταῖς ὁμωνυμίαις χρῆσθαι κατὰ ταῦτον, ὥσπερ καὶ, Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, [· add. καὶ] ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Οὕτως οὖν καὶ νῦν κέχρηται τῷ, ἐγνώκεναί, ὁμωνύμως. Λέγεται γὰρ τὸ γινώσκειν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐπίστασθαι τι, καὶ ἐπὶ τοῦ παντελῶς πρὸς τινα ἀνα [κε] κρᾶσθαι · καθὼς ἀφανίζοντες τὸ, Ἐγὼ Κύριος τοὺς θύτας αὐτοῦ · καὶ τὸ, Τὸν γὰρ μὴ γινόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν.

Ὁ λέγων, ὅτι Ἐγώκα αὐτὸν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστί · καὶ ἐν τούτῳ

¹⁸ Joan. vi, 6. ¹⁹ Joan. v, 19. ²⁰ Matth. ix, 6. ²¹ Joan. xx, 23. ²² Joan. i, 10. ²³ II Tim. ii, 19. ²⁴ II Cor. v, 2.

ἀληθεια οὐκ ἔστιν. Ὁς δ' ἐν τηρῇ αὐτοῦ τὸν λόγον, ἀληθῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ τελεσιγίνεται. Ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι ἐν αὐτῷ ἔσμεν. Καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου τὸ αὐτὸ κατασκευάζει περιουσιαστικώτερον χρώμενος τῇ ἀποδείξει.

Ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὁρᾷ, καθὼς ἐκείνος περιπατήσας, καὶ αὐτὸς οὕτως περιπατεῖν. Διὰ τῶν ἔργων, φησὶν, ἡ τελεία δεικνύται ἀγάπη. Πλὴν ἐπειδὴ ἔστι τινα ὀρθὰς καὶ ἀκρ. βέλ. ποιεῖν ἐντολὰς, αὐτὸν δὲ νοθεύοντα διακρίσθαι, ὅπερ ἀπὸ Θεοῦ πόρρω ἐστὶ, διὰ τούτου φησὶν, ὅτι ὁ ἐν Θεῷ ὡκειωμένος κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν οἰκίωσιν ἀξίως βιώσκει.

Ἀγαπητοὶ, οὐκ ἐντολὴν καιρὴν γράφω ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιάν, ἣν εἰχες ἀπ' ἀρχῆς. Ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιὰ ὁ λόγος ἐστίν, ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς. Ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιὰ ὁ λόγος ἐστίν, ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς. Β. Περὶ ἀγάπης λοιπὸν τῆς πρὸς τὸν πλησίον τρέπεται, καὶ φησὶν, ὅτι ἡ πρὸς Θεὸν ἀνάκρασις, ἥτοι ἀγάπη, ἐκ τῆς εἰς τὸν πλησίον πρῶτον γινώσκεται ἀγάπης. οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται τὴν ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως πεφωτισμένον, καὶ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ πεπληρωμένον, τὸ ἀπὸ τοῦ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μίσους σκοτός εἶναι. Φῶς γὰρ καὶ σκοτός κατὰ ταῦτόν καὶ περὶ τὸ αὐτὸ ἀνυπαρχτα. Ὡστε ἀπὸ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης πεφωτισμένος, καὶ τὸν Θεὸν ἔχων, καὶ τὸ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἔχει φῶς, ὃ ἀπὸ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ ἀνάπτεται ἀγάπης. Ὁ δὲ τὸν Θεὸν μὲν ἀγαπᾷ λέγων, μισῶν δὲ τὸν ἀδελφόν, ἐν σκοτῷ ὑπάρχει, διηγεῖται, τυφλώτῃν ἀεὶ τοὺς γνωστικούς ὀφθαλμούς, ὅτε τὸ τῆς ἀνακράσεως τῆς τε πρὸς τὸν Θεόν, τῆς τε πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀπολωλεκῶς φῶς. Καὶ οὐκ οἶδε λοιπὸν, ὅ τι γρήσεται ἐαυτῷ.

Πάλιν ἐντολὴν καιρὴν γράφω ὑμῖν, ὃ ἐστὶν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν, ὅτι ἡ σκοτία παρέρχεται, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἤδη φαίνει. Ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι. Ὁ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῷ φωτὶ μένει, καὶ ὁ σκάνδαλον ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν. Ὁ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατεῖ, καὶ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει, ὅτι ἡ σκοτία ἐτύφλωσε τοὺς ὀφθαλμούς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ τῆς Ἐπιστολῆς καθολικῆς οὐσης, καὶ κοινῆς πρὸς πάντας Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας, πρὸς μὲν Ἰουδαίους ἔχει λόγον τὸ εἰπεῖν, οὐ καιρὴν ἐντολὴν αὐτοῖς γράφειν περὶ τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ παλαιάν. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς πλαξὶ τοῦ Μωϋσέως τὸ, Ἀγαπήσεις μετὰ γε Θεὸν καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, γέγραπται. Πρὸς γε μὴν Ἕλληνας, [τί ἀνείποι τις περὶ παλαιᾶς ἐντολῆς, οὐδαμοῦ] τούτου εὐρίσκομένου; Φαμέν οὖν ὡς καὶ τούτοις γέγραπται ὁ πρὸς τοὺς πλησίον νόμος ὁ περὶ ἀγάπης. Καὶ πῶς; Ἐν τῷ τῆς καρδίας πυλῖν, φυσικαῖς ἐννοιαῖς ἐγγεγραμμένος· καὶ ὅτι αἱ ἐνεσπαρμέναι ἐννοιαὶ ἡμῖν φυσικῶς νόμος λέγεται, Παῦλος ἰκανὸς πιστώσασθαι τὸν λόγον εἰπὼν· Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς

est. Qui autem servat verbum ejus, vere in hoc charitas Dei perfecta est : et in hoc scimus, quoniam in ipso sumus. Etiam a contrario idem astruit, abundantiore utens demonstratione.

Vers. 6. Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, et ipse ambulare. Operibus, inquit, perfecta ostenditur dilectio. Verum quoniam fieri potest, ut quis recte et exacte servet mandata, ac nihilominus ipse minus recte se habeat, ut qui a Deo longe est, idcirco ait : qui Dei domesticus factus est, secundum hanc cum Deo conjunctionem digne vivat.

Vers. 7. Charissimi, non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus quod habuistis ab initio. Mandatum vetus est verbum quod ab initio audistis. Ad charitatem, quæ est erga proximum, sermonem convertit, et ait, quod conjunctio seu charitas erga Deum ex dilectione erga proximum præcipue cognoscatur : neque enim fieri potest, ut qui Dei cognitione illuminatus est, et ipsius dilectione repletus, odii in proximum caliginem habeat. Lux enim et tenebræ simul ac circa idem consistere haud possunt. Quare quisquis charitate erga Deum illuminatus est, Deumque habet, lucem etiam habet erga proximum, quæ a dilectione fratris accenditur. Qui autem se Deum diligere dicit et proximum odio habet, in perpetuis tenebris moratur, 410 semper cæcutiens intellectus oculis : utpote qui conjunctionis cum Deo et cum fratre lumen amisit; adeoque neque novit, quomodo seipso utatur.

Vers. 8-11. Iterum mandatum novum scribo vobis, quod verum est et in ipso, et in vobis : quia tenebræ transierunt, et verum lumen jam lucet. Qui dicit se in luce esse, et fratrem suum odit, in tenebris est neque adhuc. Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, et scandalum in eo non est. Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, et in tenebris ambulat, et nescit quo eat, quia tenebræ obcæcaverunt oculos ejus. Quoniam hæc Epistola generalis est, ad Judæos et gentiles æque directæ; ad Judæos quidem verba facit, cum ait se nequaquam novum de charitate mandatum præscribere, sed vetustum; nam et in tabulis Mosis scriptum est : Diliges, post Deum quidem, etiam proximum tuum sicut te ipsum²⁵. Ad gentiles autem, inquit quispiam, quid de veteri mandato, cum nullibi hoc reperiatur? At dicimus illis etiam perscriptam esse legem charitatis erga proximum. Sed quomodo? Scilicet inscripta est tabulæ cordis naturalibus ideis. Quod vero idem nobis insitæ lex naturalis dicantur, fidem plenam facit Paulus, dum ait : Video aliam legem repugnantem legi mentis meæ, quæ est in me²⁶. Legem igitur seu mandatum gentiles etiam acceperunt, natura videlicet præcipiente, ut benigni simus erga alios omnes qui ejusdem nobiscum naturæ sunt : qua

²⁵ Deut. vi, 6. ²⁶ Rom. vii, 23.

ratione etiam sociale animal est homo; quod sine mutua dilectione esse non potest. Sed et multos homines unum pro alio mortem subisse vetustæ historiæ tradunt: quod maximæ charitatis argumentum esse Salvator noster definit: *Majorem hac*, inquit, *dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis*¹⁶. Ita igitur lege charitatis erga proximum cum Judæis tum gentilibus posita, præter vetus, inquit, quod audistis, mandatum de charitate erga proximum, novum etiam scribo vobis: quod veritatem habet et in eo, qui Deo familiares vos reddidit per communionem ad ipsum, et in vobis qui communicastis cum ipso. Quoniam dixit ille: *Ego lux in mundum veni, et lux*¹⁷ *vera*, juxta ipsius dictum, *jam lucet*, in luce autem non sunt tenebræ; reliquum est, ut luceat charitatis lux vera in vera et sincera affectione ad proximum; atque odii tenebræ prætereant, hoc est deleantur. Hoc enim apud beatum Paulum significat *transit*, vel præterit, ut cum ait: *Præterit figura hujus mundi*¹⁸. Ἀληθινὸν ἐν τῇ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀληθεῖ διαθέσει καὶ ἀνυποκρίτῳ καὶ ἡ τοῦ μέσου παραέσθω σκοτία, τοῦτ' ἐστὶν ἀφανίζέσθω. Τοῦτο γὰρ τὸ, παρέρχεται, καὶ ἐν τῷ μακαρίῳ Παύλῳ ση μαίνει ἡνίκα φησὶ· Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου.

411 VERS. 12. Scribo vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus. Quandoquidem dixit: *Manda vobis novum scribo vobis*, declarat etiam eorum, qui Epistola hanc recepturi erant, dispositionem. Declarat vero ex progressionem, quæ in corporali augmento reperitur. Noverat enim, non omnes æquali animo ac studio suscepturos ejus sermonem: sed alios quidem imbecillius et rudius tanquam pueros, quibus spondet remissionem peccatorum per fidem in Jesum Christum: alios vero ut proficientes in virum perfectum, ut et alios filios ipsi progignere possint; quos cognitionem ejus habere testatur, qui est ab initio. Quis autem iste, nisi Dei Verbum, qui erat in principio apud Deum¹⁹? Alii vero tanquam adolescentes, quibus veluti juvenili robore et animo contra passiones ignominie certantibus victorie præmium pollicetur. Deinde alio modo idem repetit, ad mensuram spiritualis ætatis aptans doctrinæ suæ sermonem. Quoniam igitur, inquit, novi vos ad modum variarum ætatum quæ a me scribuntur suscepturos, necesse est, ut ego etiam juxta variam ætatis vestræ dispositionem doctrinam meam dimetiar: et ad aliquos quidem vestrum, veluti ad infantes, qui Patrem seu Deum cognoverunt, verba facere; ad alios vero veluti ad patres, qui plus cognitionis habent, quam pueri: non solum enim Patrem utcumque cognoscunt, sed etiam cum a principio, seu ab æterno, et inenarrabilem esse: erat enim in principio. Porro ad hos decet perfectiorem coram Deo habere sermonem. Adolescentibus vero, utpote robustis, atque ad luctam pugnanque idoneis, dicens victoriæ

μου, τῷ ὅτι ἐν ἐμοί. Νόμον οὖν, ἤτοι ἐντολὴν παλαιάν, καὶ Ἑλληνες ἔλαβον, νομογραφούσης τῆς φύσεως, ἡμέρους εἶναι πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ συγγενὲς ἅπαν, καθὼς καὶ συναγελαστικὸν ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ὃ οὐκ ἂν ἐκτὸς γένοιτο ἀγάπης. Ἀλλὰ καὶ ἀλλήλων ὑπὲρ ἀποθανόντας [f. ὑπεραποθ.] ἀνθρώπους πολλοὺς παλαιὰ ἀναγράφουσιν ἱστορίαι· ὃ τῆς μελίζονος ἀγάπης γνῶρισμα ὃ ἡμέτερος Σωτήρ ἀποφαίνεται, *Μελίζονα* ταύτης, λέγων, οὐδεὶς ἔχει ἀγάπην, ἢ *ἴνα τις θῇ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ*. Οὕτως ἐντολῆς περὶ τοῖς πλησίον οὐσης τῆς ἀγάπης, καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἑλλήσι κειμένης, φησὶν, ὅτι πρὸς τῇ παλαιᾷ ἐντολῇ ἣς ἤκουσατε περὶ τῆς τοῦ πλησίον ἀγάπης ἐτι καὶ καινὴν ἐντολὴν γράφω ὑμῖν, τὴν τὸ ἀληθὲς ἔχουσαν ἐν τε τῷ οικειωμένῳ ὁμᾷ· Θεῷ διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, καὶ ἐν ὁμῖν τοῖς κεκοινωνηκόσιν αὐτῷ. Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνός φησιν· Ἐγὼ φῶς ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον· καὶ, *Τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν*, κατὰ τὴν ἐκείνου λόγον, ἤδη φαίνει, ἐν ᾧ τῷ φωτὶ οὐκ ἔστι σκότος· λαμψάτω λοιπὸν τὸ τῆς ἀγάπης φῶς τὸ

Γράφω ὑμῖν, τεχνία, ὅτι ἀξέωνται ὁμῖν αἱ ἁμαρτίαι διὰ τὸ δρομα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ εἶπεν, Ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ἐπισημαίνει καὶ τὴν διάθεσιν τῶν τὴν Ἐπιστολὴν δεξομένων. Ἐπισημαίνετα· δὲ διὰ τῆς κατὰ τὴν σωματικὴν αὔξησιν προαγωγῆς τε καὶ προκοπῆς. Ἡδὲ γὰρ, ὡς οὐκ ὁμοτίμως πάντες δέξονται τὸν λόγον, οὐδὲ μετὰ τῆς ἱσυχαστικῆς, ἀλλ' οἱ μὲν εἰσαγωγικώτερον, ὡς παῖδες, οἷς καὶ παρεγγυᾶται ἀφεσὶν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως· οἱ δὲ ὡς προκείμενοι εἰς ἄνδρα τέλειον τῆς ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὕτως ὡς καὶ ἐτέρους δύνασθαι τεκνοποιεῖν, οἷς καὶ ἔχειν τὴν γνῶσιν τοῦ ἀπ' ἀρχῆς μαρτυρεῖ. Τίς δὲ οὗτος, εἰ μὴ ὁ Θεοῦ Λόγος, ὃς ἦν καὶ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν; Οἱ δὲ ὡς νεανίσκοι, οἷς ὡς νεάζουσι καὶ σφριγῶσι, κατὰ τὴν τῆς ἀτιμίας πλῶν τὸ ἐπινίκιον μαρτυρεῖ. Εἰ αὖ πάλιν καθ' ἐτέραν ἐπιβολὴν τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει, πρὸς τὸ μέτρον τῆς πνευματικῆς ἡλικίας τὸν διδασκαλικὸν λόγον ἀρμοζόμενος. Ἐπεὶ οὖν, φησὶν, οὕτως ὁμᾷ· οἶδα κατὰ τὰς τῶν ἡλικιῶν διαφορὰς δεχομένους ὁμᾷ τὰ παρ' ἐμοῦ γραφόμενα, ἀνάγκη [χάμ] παραμετρήσαι τῇ διαθέσει τῆς ἡλικίας ὁμῶν τὴν διδασκαλίαν· καὶ τοῖς μὲν ὁμῶν ὡς παιδίοις ἐπεγνωκόσι τὴν Πατέρα (λέγει δὲ τὸν Θεόν) διαλεχθῆναι· τοῖς δὲ ὡς πατέραςιν, οἱ πλέον ἔχουσι τῶν παιδίων κατὰ τὴν γνῶσιν, τὸ [f. τῷ] μὴ ὡς Πατέρα μόνον ἐπεγνωκέναι, ἀλλὰ καὶ πλέον τοῦτο τῇ γνῶσει ἐμασθῆναι [ἐμμηθῶ? ἐμδαῦν?], καὶ τὴν ὑπαρξιν ἐπεγνωκέναι, ὡς ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἀδιεξίτητος· ἦν γὰρ ἀπ' ἀρχῆς· τοῦτο δὲ [f. δὲ], καὶ τελειώτερον ἄξιον παρὰ Θεῷ ποιήσασθαι λόγον. Τοῖς δὲ νεανίσκοις ἰσχυροῖς οὔσι, καὶ πρὸς πάλιν ἐπιτηδεύουσιν καὶ ἀγῶνας, οἷς καὶ

¹⁶ Joan. xv, 13. ¹⁷ Joan. xii, 46. ¹⁸ I Cor. vii, 31. ¹⁹ Joan. i, 1.

τὸ ἀπὸ τῆς νίκης ἀοιδιμον προσεῖναι λέγων, γενναίων A
δείκνυσσι καὶ στρατηγικωτέρων δεῖσθαι λόγων.

Γράφω ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. — Τεκνία · ὡς διὰ τὸ ἄωρον καὶ ἀδιέκριτον τῆς νηπιότητος ἐξαμαρτοῦσι. Διὸ καὶ ἀξιοῦσθε συγγνώμης, φησὶν, ὅτε ἐξεγένετο ὑμῖν ἐπεγνωκῆναι, ὅτι Χριστὸς Κύριος τοῖς σύμπταισι, καὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ. — Πατέρες, ὡς διὰ τὸ προϊκεῖν τῇ ἡλικίᾳ τὴν γυνῶσιν ἀνείληφός τοις ἀπ' ἀρχῆς. Νεανίσκοι, οἱ ἐμπείρους ἔχοντες, διὰ τὸ ἀκαίον, καὶ ἐτοίμως τὸ ἀριστεῖον ἀποφέρεσθαι κατὰ τῶν ἀντιπάλων.

Γράφω ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι νενικήκατε τὸν Πορνῆρόν. Ἐγραψά ὑμῖν, παιδία, ὅτι ἐγνώκατε τὸν Πατέρα. Ἐγραψά ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Ἐγραψά ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροὶ ἐστέ, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ νενικήκατε τὸν Πορνῆρόν. Τὰ προκειμένα ὀνόματα ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἡρώσατο τῷ ἡθικῷ λόγῳ · τὰ παρόντα δὲ ἀπὸ τῆς διαθέσεως ἐπαναλαμβάνει, ἀνελλιπῶς διοικούμενος τὴν νοουθεσίαν.

Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐάν τις ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστιν ἀγάπη τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ. Οὕτω τὸν λόγον διαιτήσας ταῖς τοῦ πνεύματος ἡλικίαις, ἐπιφέρει λοιπὸν τὴν τῆς παρακλήσεως λόγον, καὶ φησι · Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον. Ταῦτα ὡς παιδίοις λέγει · πεφύδηνται [ἐπιτέλνται] γὰρ αἱ τὰ παιδία περὶ τὸ φαινόμενον ἡδῶ. Εἶτα τὴν αἰτίαν εἰπὼν τοῦ διότι οὐκ ὀφείλει τις τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν κόσμῳ ἀγαπᾶν, λοιπὸν πρὸς τοὺς πατέρας καὶ νεανίσκους ἐπιφέρει τὴν ἐδασκαλίαν · τελεωτέρας γὰρ οἱ τοιούτοις ἔξεως. Καὶ ἵνα μὴ νομίσης κόσμον τὸ σύστημα τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς σημαίνειν, ἐπάγει τίς ὁ κόσμος, καὶ τί τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ κόσμον μὲν τὸν συρφετὸν ὅχλον φησὶν, ὃς οὐδὲ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγάπην ἔχει ἐν αὐτῷ. Τίνα δὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ; Τὰ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς ἐκτελούμενα, ἃ διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργούμενα, τὴν ἐπιθυμίαν ἀνακινεῖ. Διὰ γὰρ τῶν ὀφθαλμῶν, τοῦ κυριωτάτου τῶν αἰσθητηρίων, καὶ τὰ λοιπὰ συνάβει. Περὶ δὲ τὴν ἐπιθυμίαν πᾶν ἐνθεωρεῖται κακὸν, μοιχεία, πότοι, ἔρωτες ἀπρεπεῖς, φόνοι · οἱ μὲν διὰ πλεονεξίαν, οἱ δὲ διὰ τὸ τοὺς ἀντικειμένους ἀφανίσαι. Δόλοι καὶ οὗτοι, ἵνα ὑποχρεῖον τῷ δόλῳ ποιήσωμεν ἅπαν τὸ ἐμποδὼν · καὶ ἅπλως ἅπαντα τὰ ἐχθρὰ Θεῷ δι' ἐπιθυμίας σαρκικῆς ἡμῖν ἐπιτελεῖται.

Ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ ἐκ τοῦ κόσμου ἐστὶ. Καὶ ὁ κόσμος παράγεται, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ · ὁ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐπομεν ἤδη ὅτι κόσμον τὸν συρφετὸν ὅχλον καλεῖ, διὸ καὶ ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς φησιν · Ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστὲ, καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰμι. Τούτου δὲ

claritatem suppetere, indicat fortibus ac velut militaribus sermonibus opus esse.

VERS. 13. *Scribo vobis, patres, quoniam cognovistis eum, qui ab initio est.* — *Filioli, ut qui ob immaturam et justæ discretionis incapacem ætatem peccant; adeoque venia, inquit, digni facti estis, cum vobis contigerit cognoscere, quoniam Suavis est Dominus universis, et miserationes ejus super omnia opera ejus*²⁰. *Patres, ut qui ætatis progressionem cognitionem acceperunt ejus, qui est ab initio. Adolescentes; qui ab ætatis flore habent, ut idonei et expediti sint ad virtutis præmium contra adversarios referendum.*

VERS. 13, 14. *Scribo vobis, adolescentes, quoniam vicistis malignum. Scribo vobis, infantes, quoniam cognovistis Patrem. Scribo vobis, juvenes, quoniam fortes estis, et Verbum Dei manet in vobis, et vicistis malignum.* Præcedentia ætatum nomina moralitè sermoni accommodavit; ista vero ex affectione repetit, ut absolutissimam faceret commonitionem.

412 VERS. 15. *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Dei in eo.* Ita distributo sermone per varias spiritus ætates, subdit deinde ipsam adhortationem, et ait: *Nolite diligere mundum.* Hoc velut infantibus seu puerulis dicit: semper enim isti percelluntur apparente voluptate. Deinde proposita ratione, cur mundum, et ea quæ in eo sunt, diligere quis non debeat, ad adolescentes seu juvenes doctrinæ sermonem transfert; quandoquidem hi perfectioris habitudinis sunt. Et ne putes mundi nomine cœli terræque complexionem significare, subdit quisnam sit mundus, et quidnam ea quæ in eo sunt. Et mundum dicit sordibus plenum, qui scilicet Patris charitatem non habet in seipso. Sed quænam quæ in mundo sunt? Quæ juxta concupiscentiam carnis perficiuntur, quæ sensibus percepta concupiscentiam movent. In oculis enim, qui præcipuum sensorium sunt, reliqua etiam comprehendit: et per concupiscentiam malum omne intelligitur, ut adulterium, ebrietates, amores impuri, cædes sive propter D avaritiam sive ad perdendos adversarios: fraudes et hæc ut dolo submittamus quidquid nobis obstat; ac demum omnia quæ inimica sunt Deo, per concupiscentiam carnis in nobis perficiuntur.

VERS. 16, 17. *Quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et superbia vitæ: quæ non est ex Patre, sed ex mundo est. Et mundus transit, et concupiscentia ejus. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.* Jam diximus, apostolum mundum vocare incompositam villium hominum turbam. Qua ratione Dominus discipulis suis dixit: *De mundo non estis, sicut et ego non sum de mundo*²¹. Hujus

²⁰ Psal. cxliv, 9. ²¹ Joan. xv, 19; xvii, 18.

autem mundi, nempe mundanæ voluptatis et concupiscentiæ, pater est diabolus. Et ideo Dominus de suis discipulis ait ad Patrem: *Non rogo, ut tollas eos de mundo, sed ut serres eos a malo* ²¹: quem et in maligno positum esse ²² alibi dixit, Aliiter: Si malignus bono Patri opponitur; qui autem servit concupiscentiis, non est ex Patre, sed ex mundo; patet, eum, qui ex Patre non est, sed ex mundo, ex diabolo esse; quemadmodum et in Evangelio ait ad Iudeos: *Vos ex patre diabolo estis* ²³: hoc est, ex carnalibus studiis quorum diabolus sator est et cultor. Et hæc quidem mundana concupiscentia permanentiam non habent neque subsistentiam: quæ autem secundum voluntatem Dei sunt, perpetuo durant. Prudentis autem non est permanentia negligere, et pereuntibus adhærere: perinde enim hoc est, ac spectro velle domum ædificare.

413 VENS. 18. *Filioli, novissima hora est: et sicut audistis, quia Antichristus venit, et nunc Antichristi multi facti sunt, unde scimus quia novissima hora est. Illud, Novissima hora est, levius hoc modo redditur: Quandoquidem hæc catholica Epistola omni homini accommodata est; non idem autem omnibus constitutus est terminus, adeoque proprius cujusque finis ignotus est: idcirco congrue cujusvis mentem proprio fini applicat, ut, velut si extrema vitæ instaret hora, vigilantia et attentio excitetur, sicque immaculatus vivendi modus, ac puritas actionum inter Christianos vigeat. Aliter: Nemo, quantumvis insanus, potest ista deridere. Cum enim res quæque in tres partes dividatur, in primam, mediam et novissimam seu ultimam; quidquid a medio residuum est, ultimum vocari recte potest. Quare, si circa mediam mille annorum decadem Dominus in mundum venit (ferme enim in anno quinquies millesimo quingentesimo ipsius adventus contigit), omne quod ab ipso decurrit tempus, quippe quod medium consequitur, novissimum seu ultimum recte dici nemo jure negaverit. Quoniam igitur millenariorum fluxus ab adventu Domini medietatem excessit, recte tempus omne, quod exinde decurrit, ultimum appellari potest.*

VENS. 19. *Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum; sed ut manifesti sint, quoniam non sunt omnes ex nobis.* Subjungit de Antichristis et ex quibus ii sint: ac ait, quod *ex nobis*. Subdit vero hoc, quin aliquid præmitteret ad sermonis perspicuitatem. Dico igitur, enim, veluti si se ipsum prius interrogasset, Undenam hi Antichristi? proferre illud, *ex nobis*. Et ita quidem oportebat eum loqui; non ita tamen locutus est; fortasse, ut ista sermonis confusione molestiam quam ex illis

Α τοῦ κόσμου πατήρ, ὁ διάβολος, τῆς κοσμικῆς, φημί, ἡδοναθείας καὶ συγχύσεως. Διὸ καὶ ὁ Κύριος περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν· Οὐκ ἐρωτῶ ἵνα ἀρῇς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ, ἥτοι τοῦ κόσμου, ὃν καὶ ἐν τῷ πονηρῷ ἀλλαγῶ καλεῖσθαι φησιν. Ἄλλως τε, εἰ ὁ πονηρὸς ἀντίκειται τῷ ἀγαθῷ Πατρὶ, ὁ δὲ ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ κόσμου δουλεύων οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου· εὐδὴλον οὖν ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς μὴ ὢν, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶ· καθὼς καὶ ἐν Εὐαγγελίοις φησὶ πρὸς Ἰουδαίους· Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ· τοῦτ' ἐστὶν ἐκ τῶν σαρκικῶν ἐπιτηδεύματων, ὧν ὁ διάβολος σπορεύς τε καὶ φυτοκόμος. Καὶ ταῦτα δὲ, [φησὶ], τὰ κοσμικὰ ἐπιθυμήματα οὐκ ἔχει τὸ μένον τε καὶ ἐστίως· τὰ δὲ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, διαρκῆ καὶ διαιωνίζοντα. Οὐκ ἐστὶ δὲ σωφρόνων, τὰ μὲν ἐστώτα παρατρέχειν, τῶν δὲ ἀφανιζομένων ἀντέχεσθαι, ταῦτόν τι ποιοῦντες τῷ περὶ φάσματα οἰκίεζ οἰκονομοῦντι [φ. οἰκοδομοῦντι].

Παῖδια, ἐσχάτη ὥρα ἐστὶ· καὶ καθὼς ἠκούσατε ὅτι ὁ Ἀντίχριστος ἐρχεται, καὶ νῦν Ἀντίχριστοι πολλοὶ γινώσκουσιν· ὅθεν γινώσκομεν ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστίν. Τὸ, Ἐσχάτη ὥρα ἐστίν, ἀνεπαχθέστερον οὕτως· Ἐπεὶ καθολικὴ Ἐπιστολὴ ἀρμόζουσα παντὶ ἀνθρώπῳ, οὐ μία δὲ ὁδοθεσίᾳ ζωῆς παντὶ, ἀδὴλον δὲ ἕκαστῳ τὸ οἰκεῖον τέλος· εἰκότως οὖν τῷ οἰκεῖν τέλει ἐπέστησεν ἕκαστον, ἵν' ὡς περὶ ἐσχάτης τῆς ζωῆς ὥρας ἕκαστῳ ἐνεστηχίας, νῆψις ἐπακολουθῇ· καὶ οὕτω βίος ἀμωμος, καὶ καθαριότης πράξεων εἰς αἰὲν Χριστιανοῖς ἐμπολιτεύεται. Ἄλλως· Οὐκ ἔχει χώραν ὁ διαπαίζειν ταῦτα μελαγχολῶν. Παντὸς γὰρ πράγματος· εἰς τρία μεριζομένου, πρῶτου, καὶ μέσου, καὶ τελευταίου· πάντως τὸ ἀπὸ τοῦ μέσου πᾶν, ἐσχάτον λέγεσθαι οὐδὲν ἀπεικός. Ὡστε εἰ κατὰ τὸ μέσον τῆς χιλιετοῦς δεκάδος ὁ Κύριος παρεγένετο (σχεδὸν γὰρ ἐν τῷ πενταχιλιεστῷ πεντακοσιεστῷ ἦ ἐν γῇ παρουσία αὐτοῦ), τὸ ἀπὸ τούτου ὡς ἀπὸ τοῦ μέσου πᾶν, ἐσχάτον λέγεσθαι, οὐδεὶς ἀν' ἀνθρώπων. Ἐπεὶ οὖν τὸ μέσον ἀπὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἐλεύσεως ἡ χιλιεστῆς ὑπερέβη σωρεία, καλῶς ἀν' τὸ ἀπὸ τούτου ἅπαν ἐσχάτον λέγεται. Τούτο μὲν οὖν ἀληθέστατον καὶ κατὰ τὸν χρυσὸν Ἰωάννην.

Ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν. Εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμερήκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν· ἀλλ' ἵνα φανερωθῶσιν, ὅτι οὐκ εἰσὶ πάντες ἐξ ἡμῶν. Εἰπὼν περὶ Ἀντιχρίστων, ἐπιφέρει καὶ ἀπὸ τίνων, καὶ φησιν, ὅτι Ἐξ ἡμῶν. Ἐπιφέρει δὲ [τοῦτο] μὴδὲν διαστειλάμενος εἰς σαφάνειαν τοῦ λόγου. Λέγω δὲ, ὡς περ ἐρωτήσαντα ἐκυστόν· Καὶ πόθεν οἱ Ἀντίχριστοι οὗτοι; οὕτως εἰπεῖν τὸ, Ἐξ ἡμῶν. Οὕτως οὖν δέον ποιῆσαι, οὐχ οὕτως ἐχρήσατο; ὥς τῇ συγχύσει τοῦ λόγου τὸ περὶ αὐτοὺς ἀγδὲς ἐνδεικνύμενος. Ἀλλὰ [δὲ] τί ἀπὸ τῶν τοῦ Κυρίου μα-

²¹ Joan. xvii, 15. ²² Joan. v, 19. ²³ Joan. viii, 44.

θητῶν οἱ Ἀντίχριστοι; ἵνα ἔχοιεν τὸ πιστὸν τοῖς Α πλανωμένοις κομίζουσιν, ὡς ἀπὸ τῶν μαθητῶν ὄντες, καὶ κατὰ τὴν τοῦ διδασκάλου γνώμην ποιούντες τοῦ κηρύγματος τὸν λόγον, ἀλλ' οὐ πάντῃ ἀπεναντίας φερόμενοι τοῦ κηρύγματος. Ἀπὸ τοῦτο, Ἐξ ἡμῶν, φησὶν. Τὸ δὲ, Ἐξῆλθον, διὰ γεγονότες μαθηταὶ ἀπίστησαν τῆς ἀληθείας, καὶ ἰδίας βλασφημίας ἐξ-εῦρον. Οὐ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, τοῦτο ἔστι τῆς τῶν σωζομένων μοίρας. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, μετὰ τῶν ἰδίων ἂν ἔμενον. Νῦν δὲ, φησὶ, τοῦτο πεποιθήσιν, ἵνα πανερῶσι, τοῦτο ἔστι κατὰδολοὶ γένωνται, διὰ πάντῃ ἀπηλλοτριῶνται ἡμῶν. Εἰσι γὰρ τινες ἐν τούτοις, καὶ οὐκ ἐξ ἡμῶν ὄντες, οἷς δηλαδὴ συν-ἤφεν αὐτοὺς οἱ ἐξ ἡμῶν ἐξελεθόντες. Δι' οὗς, φη-σιν, εἶρηχα καὶ τὸ, Οὐκ εἰσὶ πάντες ἐξ ἡμῶν.

Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ Ἀγίου, καὶ οἴδατε πάντα. Οὐκ ἔγραψα ὑμῖν διὰ οὐκ οἰδατε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' διὰ οἰδατε αὐτήν, καὶ διὰ πᾶν ψεῦδος ἐκ τῆς ἀληθείας οὐκ ἔστι. Τίς ἐστὶν ὁ ψεύστης, εἰ μὴ ὁ ἀρνούμενος, δι' Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ὁ Χριστός; Οὗτός ἐστιν Ἀντίχριστος, ὁ ἀρνούμενος τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Πᾶς ὁ ἀρνούμενος τὸν Υἱόν, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει. Ὁ ὁμολογῶν τὸν Υἱόν καὶ τὸν Πατέρα ἔχει. Ὑμεῖς οὖν ὁ ἀκούσατε ἀπ' ἀρχῆς ἐν ὑμῖν μέ-νετω. Ἐάν ἐν ὑμῖν μένῃ ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἀκούσατε, καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ἐν τῷ Υἱῷ μένετε. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία ἣν αὐτὸς ἐπαγγελ-λάτο ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. Εἰπὼν ταῦτα τὰ προφητευμένα, ἵνα μή τις δόξῃ αὐτῷ μόνῳ τὴν τοῦτων γνώσιν ἀνατιθέναι, καὶ καταλαζονέσθαι διὰ τούτων τῶν ἄλλων πιστῶν ὡς μόου ταύτην εἰδότες, εἰκότως ἐπιφέρει τὸ, Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ὡς περ εἰ ἔλεγεν· Ἀλλὰ τί ταῦτα πρὸς ὑμᾶς ἐγὼ διεξέρχομαι ὡς πρὸς ἀγνοῦντας ταῦτα; Καὶ οὐκ ἔστι παρ' ὑμῖν ἀγνοία τούτων. Ἐλάβετε γὰρ παρὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τὸ χρίσμα τὸ ἱερὸν, καὶ διὰ τούτου τὸ θεῖον Πνεῦμα. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἴστε, διὰ οὐχ ὡς ἀγνοοῦσιν ὑμῖν ἔγραψα ταῦτα, ἀλλ' ὡς εἰδέσι, τὸν ἔχατον καιρὸν, τὴν τῶν Ἀντιχρίστων φορὰν, τὸ πάντας εἶναι ψεύδους μεστούς. Διὰ τὸ πλεονάζει οὖν τὸ ψεῦδος, διὰ τοῦτο λέγω, φησὶ, καὶ τοὺς Ἀντι-χρίστους πολλοὺς γεγονέναι. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς ἀλή-θειά ἐστιν, ὃν καὶ ὑμεῖς ἐγνωκότας, τὴν ἀλήθειαν ἔχετε ἐν αὐτοῖς· πάντως ὁ ψεύστης ἐναντίος ὢν τῇ ἀληθείᾳ, ἥτοι τῷ Χριστῷ, Ἀντίχριστός ἐστιν. Καὶ τίς ὁ ψεύστης; Ὁ ἀρνούμενος δι' Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ὁ Χριστός. Τοῦτο Σίμων ὁ παμμίλαρος ἐλήρει, ἄλλον εἶναι τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἄλλον τὸν Χριστόν. Τὸν μὲν Ἰησοῦν, τὸν ἀπὸ τῆς ἀγίας Μαρίας, τὸν δὲ Χριστόν, τὸν ἐκ τοῦ Ἰορδάνου καταβάντα ἀπ' οὐρανοῦ. Ὁ τῷ ψεύδει οὖν συγκροτούμενος τούτῳ, οὗτος, φησὶν, Ἀντίχριστός ἐστιν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀρνούμενος τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ οὗτος, φησὶ, ψεύστης ἐστὶ καὶ Ἀντίχριστος. Ἐλεγον γὰρ ἄλλοι πάλιν αἰρεσιώ-ται, [ὧν ὁ κατάρτος Οὐαλεντίνος ἀπεγεννήθη,] ἄλλον εἶναι Πατέρα ἀκατονόμαστον, παρὰ τὸν λε-

percipiebatur, indicaret. Sed quare e Christi Domini discipulis exierunt Antichristi? Nemp̄ ut haberent, quo seductorum multitudini fide digni videri pos- sent, velut qui ex discipulorum numero existen- tes juxta Magistri sententiam prædicare debuissent. Cæterum non usquequaque contraria evangelicæ prædicationi illi efferebant; et idcirco ait: ex no- bis. Dicit vero, prodierunt, quia, cum fuissent discipuli, a veritate deciderunt, propriasque blas- phemias excogitaverant. Non autem erant ex nobis, hoc est ex salvandorum sorte; nam si ejusmodi fuissent, profecto cum suis permansissent. Nunc autem, inquit, hoc fecerant, ut manifesti sint, hoc est, ut cunctis pateat eos penitus abscissionatos a nobis esse. Sunt vero inter ipsos etiam nonnulli, qui non sunt ex nobis, quibus esse conjunxerunt, qui egressi sunt e nobis.

414 Vens. 20-23. Sed vos unctionem habetis a Sancto, et nos is omnia. Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam: et quoniam omne mendacium ex veritate non est. Quis est mendax, nisi is qui negat, quod Jesus est Christus? Hic est Antichristus, qui negat Patrem et Filium. Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet: qui confitetur Filium, et Patrem habet. Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat. Si in vobis permanserit quod audistis ab initio, et vos in Filio et Patre manebitis. Et hæc est repositio quam ipse pollicitus est nobis, vitam æternam. Postquam præcedentia dixit, ne quis existimaret sibi soli horum cognitionem offerri, et propterea se supra alios fideles arroganter efferret, quasi solus eam haberet, convenienter subdit hoc: Et vos unctionem habetis, ac si diceret: Sed quid ego ista apud vos persequor, velut si ea ignoraretis? At non est apud vos ignorantia horum: sacram enim unctionem ex sancto baptismo, et per eam Spiritum sanctum accepistis. Quandoquidem igitur hoc nostis, non quasi ignorantibus scripsi, sed quasi scientibus novissimum tempus et Antichristorum incursionem, ideoque omnia esse plena mendacio. Quia igitur abundat mendacium, propterea dico vobis, multos esse Antichristos. Si enim Christus est veritas, quem et vos cognoscentes veritatem habetis in vobismetipsis, profecto quicumque mendax, qui contrarius est veritati seu Christo, est Antichristus. Sed quis est mendax? Qui negat quod Jesus est Christus. Hoc aculeatissimus Simon effutiebatur, alium esse Jesum et alium Christum: Jesum quidem eum qui ex Maria Virgine natus est; Christum vero qui ad Jordanem descendit e cælo. Qui igitur isti favet mendacio, hic, inquit, Antichristus est. Verum et qui negat Patrem et Filium, et iste, inquit, mendax est et Antichri- stus. Dixerunt enim rursus alii hæretici, Patrem absolute dictum alium esse a Patre Christi. Hi vero etiam Filium negant, quia cum merum hominem esse dicunt, adeoque neutiquam naturam Deum, ac Deum de Deo. Idcirco subdit: Omnis, qui negat

*Filium, nec Patrem habet, quemadmodum Judæi, qui negantes Filium, pertendunt se nosse Patrem. Verum sciant isti se nec Patrem cognovisse. Nam si Patrem cognovissent, cognovissent utique etiam Filium, quoniam Pater est Filii unigeniti. Id ipsum vero et Simonis asserctæ nugabantur. Et illi quidem ita. Vos autem quod audistis ab initio, hoc est, Deum esse Filium, servate apud vosmetipsos: hoc enim significat per illud, In vobis permaneat. Si enim in vobis permaneat hoc, quod ab initio audistis, etiam vos in Filio et **415** in Patre permanebitis: hoc est, participes ejus eritis. Hæc enim est repromissio, quæ ait: Sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint²⁵. Et rursus: Ut habeant vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum²⁶.*

καὶ σὺ ἐν ἐμοί, καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσι· καὶ πάλιν, "Ἰνα ἔχωσιν τὴν ζωὴν αἰώνιον. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος, ἵνα γινώσκωσιν σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλεις Ἰησοῦν Χριστόν.

Vers. 26. *Hæc scripsi vobis de his qui seducunt vos. Absoluto præcedente sermone, subdit etiam de seductoribus illorum, mediantibus scilicet hæresibus, quæ inundaverant. Deinde et rursus addit, quod antea diximus, ut molestiam amoveret, Et vos unctionem, quam accepistis. (Quid vero sit hoc, jam dictum est, nempe quod Spiritum sanctum inteiligat). Quoniam igitur, quem accepistis, Spiritus sanctus firmus apud vos est, non necesse habetis, ut aliquis doceat vos, sed sicut ipse Spiritus sanctus docet vos de omnibus; sicut igitur docuit vos, manete in ipso: verum est enim, et nullo modo mendacium, quod docuit vos.*

Vers. 27. *Et vos unctionem quam accepistis ab eo, maneat in vobis. Et non necesse habetis ut aliquis doceat vos; sed sicut unctio ejus docet vos de omnibus, et verum est et non est mendacium. Et sicut docuit vos: manete in eo. Verborum ordo ita se habet: Unctio quam accepistis, quoniam in vobis manet, non necesse habetis, ut aliquis doceat vos; sed sicut docuit vos, oportet vos manere in ipso.*

Vers. 28, 29. *Et nunc, filii, manete in eo, ut, cum apparuerit, habeamus fiduciam, et non confundamur ab eo in adventu ejus. Si scitis quoniam justus est, scitote quoniam et omnis qui facit justitiam, ex ipso natus est.*

CAPUT III.

Vers. 1. *Videte, qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur, et simus. Postquam dixit de Antichristorum incursione, et de tota eorum perversa doctrina, satisque confirmavit fideles, ut immutabiliter tenerent ea, de quibus primitus instructi fuerant, proponit deinde etiam futuram ob ista mercedem, ut magis eos præmiorum magnitudine ac claritate roboraret. Subdit itaque:*

ἄ γόμενον Πατέρα τοῦ Χριστοῦ. Αὐτοὶ δὲ οὗτοι καὶ τὸν Υἱὸν ἀρνοῦνται διὰ τοῦ ἀνθρώπου ψιλὸν λέγειν αὐτὸν, καὶ μὴ φῶσει Θεόν, ὡς ἐκ Θεοῦ ὄντα Θεόν. Διὸ ἐπιφέρει· Πᾶς ὁ ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει· ὥσπερ Ἰουδαῖοι, ἀρνούμενοι μὲν τὸν Υἱὸν, προσποιούμενοι δὲ τὸν Πατέρα εἰδέναι. Ἀλλ' ἴστωσαν οὗτοι, ὅτι οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔτι ἐπ-έγνωσαν. Εἰ γὰρ ᾔδεισαν, ᾔδεισαν ἂν καὶ τὸν Υἱὸν, ὅτι καὶ Υἱὸς Πατὴρ ἐστὶ μονογενοῦς. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ οἱ ἀπὸ Σίμωνος ἐφλυάρουν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτως. Ὑμεῖς δὲ, ἵπερ ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, τοῦτ' ἐστὶ θεολογούμενον τὸν Χριστόν, φυλάττετε παρ' ἑαυτοῖς. Τοῦτο γὰρ διὰ τοῦ, Μενέτω ἐν ὑμῖν, λέγει. Ἐὰν γὰρ ἐν ὑμῖν μένη τοῦτο, ὃ ἀπ' ἀρχῆς ἠκούσατε, καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ Υἱῷ καὶ ἐν τῷ Πατρὶ μενεῖτε, τοῦτ' ἐστὶ, κοινωνοὶ αὐτοῦ ἔσεσθε. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, ἡ λέγουσα· Ὡσπερ ἐγὼ ἐν σοί, Πάτερ, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσι τὴν αἰώνιον. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος, ἵνα γινώσκωσιν σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλεις Ἰησοῦν Χριστόν.

Ταῦτα δὲ ἔγραψα ὑμῖν περὶ τῶν πλανώντων ὑμᾶς. Ἀπαρτίσας περὶ τὴν προειρημένον [f. τὸν περὶ τῶν προειρημένων] λόγον, προστίθησι καὶ τὸν περὶ τῶν πλανώντων αὐτοὺς, τοῦτ' ἐστὶ διὰ τὰς ἐπικλυσάσας αἵρέσεις. Εἶτα πάλιν ἐπιφέρει, ὃ καὶ πρὸ τούτου εἰπομεν, τὸ ἀνεπαχθὲς αὐτοῖς περιποούμενος, ὅτι καὶ αὐτοὶ δὲ τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε· τί δὲ τοῦτο, [ἐξηται ἡδὴ, ὅτι] τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει. Ὁ οὖν ἐλάβετε Πνεῦμα ἅγιον, ἐπεὶ βέβαιον ἔχετε παρ' ἑαυτοῖς, οὐ χρεῖαν ἔχετε, ἵνα τις διδάσκη ὑμᾶς· ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ Πνεῦμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων, καθὼς καὶ ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μενεῖτε ἐν αὐτῷ. Ἀληθὲς γάρ ἐστι καὶ οὐ ψεῦδος· ὃ ἐδίδαξεν ὑμᾶς.

Καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε παρ' αὐτοῦ μενέτω ἐν ὑμῖν, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχετε ἵνα τις διδάσκη ὑμᾶς· ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων, καὶ ἀληθὲς ἐστὶ καὶ οὐκ ἐστὶ ψεῦδος, καὶ καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μενεῖτε ἐν αὐτῷ. Τὸ ἐξῆς εὐτῷ· Τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ, ἐπεὶ ἐν ὑμῖν μένει, οὐ χρεῖαν ἔχετε ἵνα τις διδάσκη ὑμᾶς· ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, δεῖ μένειν ὑμᾶς ἐν αὐτῷ.

Καὶ νῦν, τρώμεν, μένετε ἐν αὐτῷ, ἵνα ὅταν φανερωθῇ, σχώμεν κλήρησιν, καὶ μὴ αἰσχυρθώμεν ἀπ' αὐτοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Ἐὰν εἰδῆτε ὅτι δικαίος ἐστὶ, γινώσκετε, ὅτι πᾶς ἐποιῶν δικαιοσύνην, ἐξ αὐτοῦ γεγένηται.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἴδετε ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡμῖν ὁ Πατήρ, ἵνα τέκνα Θεοῦ κληθῶμεν, καὶ ὅσμεν. Εἰρηκῶς τὴν τῶν Ἀντιχρίστων φορὰν, καὶ πᾶσαν τὴν ἐνδιόστροφον αὐτῶν διδασκαλίαν, καὶ ἱκανῶς στηρίξας ἀμεταθέτως ἔχειν περὶ τῆς κατηχήθησαν, ἐπάγει λοιπὸν καὶ τὴν ἀποκειμενον διὰ ταῦτα μισθὸν, ὥσπερ ἰσχυροποιῶν αὐτοὺς διὰ τῆς τῶν ἐπάθλων λαμπρότητος, καὶ φησιν, ὅτι Μένετε ἐν αὐτῷ. Διὰ

²⁵ Joan. xv, 21. ²⁶ Joan. xvii, 3.

τί; ἵνα ἔχωμεν παρρησίαν ἐν αὐτῷ ὅταν φανερωθῇ. Τί γὰρ περιφανέστερον, ἢ ζηλωτέρον παρρησίας, ἐπειδὴν ὃ ἐπιδείκνυσθαι μέλλομεν τοὺς ἐν τῷ βίῳ πόνους ἡμῶν, μετὰ παρρησίας τοῦτο ποιῶμεν, μηδὲν αἰσχυρόμενοι ἐν τῇ παρρησίᾳ [f. παρους.] αὐτοῦ; Καὶ ἐπειδὴ εἰκὸς τινὰς ζητεῖν, τίνα κατωρθώστες εὐάρεστοι αὐτῷ γένοιντο; διδάσκει καὶ τοῦτο, καί φησιν, ὅτι· Εἰ ἐγνώκατε αὐτόν, ὅτι δικαίος ἐστι, πάντως καὶ τοῦτο γινώσκετε, ὅτι ὁ ποιῶν δικαιοσύνην ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται. Ὁ δίκαιος γὰρ [δικαίους γεννᾷ. Ὅσον δὲ τοῦτο εἰς καύχημα καὶ παρρησίαν ἡμῶν, οὐδεὶς ἀγνοεῖ.] ἀλλ' οὐδὲ τὴν τοῦ παρεχομένου πρὸς ὑμᾶς ἀγάπην τε καὶ χρηστότητα, ὅση τις καὶ οἷα ἐστίν. Οἴδατε γὰρ ὅτι ἔδωκεν ὑμῖν τέκνα αὐτοῦ γενέσθαι τε καὶ λογισθῆναι. Εἰ δὲ τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ ἄδελφον τοῦτο, φησὶ, λέγω δὲ τὸ υἱοῦς ὑμᾶς εἶναι Θεοῦ, μὴ θαυμάζετε τοῦτο. Διὰ γὰρ τοῦτο οὐ γινώσκει ὑμᾶς, ὅτι οὐδὲ τὸν υἱοθετήσαντα ὑμᾶς ἔγνω· κόσμον δὲ τὸν συρφετὸν ὅχλον λέγει. Ἐἴτα ἐπειδὴ τὸ τῆς υἱοθεσίας κατεσκεύασε, λέγει ἐπὶ τοῖς τραπεζιτέροις καὶ τὴν ἀποκειμένην δόξαν καὶ παρρησίαν τῶν υἱοθετηθέντων, καὶ φησιν·

Ἀγαπητοί, νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμεν. Διὰ τοῦτο ὁ κόσμος οὐ γινώσκει ὑμᾶς, ὅτι οὐκ ἔγνω αὐτόν. — Κόσμος, ὁ συρφετὸς καὶ χοιρώδης ὅχλος, ὁ πρὸς μόνην τὴν ἐμπαθεῖ ταύτην ζωὴν ἐπιτορμένος, ὡς χοῖρος πρὸς βύρβορον.

Ἀγαπητοί, νῦν τέκνα Θεοῦ ἐσμεν, καὶ οὐπω ἐφανερώθη ὃ τι ἐσόμεθα. Οἴδαμεν δὲ ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, ὅτι ἐψόμμεθα αὐτόν καθὼς ἐστι. Καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπ' αὐτῷ, ἀγνίζει αὐτόν, καθὼς ἐκεῖνος ἀγνός ἐστι. Ὡς περ εἰ ἔλεγε· Πάντως ἐγνώκατε διὰ τῶν προλαβόντων, ὡς εἰς Θεοῦ υἱοῦς ἀνεληφθῆμεν. Εἰ δὲ μὴ ᾗδῃ ἐφανερώθη τοῦτο, μὴ θεωρηθῇ [f. — θεωρηθῇ]· τὸ γὰρ νῦν ἄδελφον, φανερὸν γενήσεται, ἐκεῖνος ἀποκαλυπτομένου. Ὅμοιοι γὰρ αὐτῷ ἀναφανέντες, τὸ τῆς υἱοθεσίας λαμπρὸν παραστήσομεν· οἱ γὰρ υἱοὶ πάντως ὅμοιοι τῷ πατρί. Ἀλλὰ τὴν πρὸς αὐτὸν παρρησίαν ἔχοντες; [f. — τε.] ὡς υἱοί, ὁφόμεθα αὐτὸν καθὼς ἔστιν· οὐ κατὰ τὴν φύσιν (τοῦτο γὰρ ἀμήχανον γεννητῇ φύσει), ἀλλὰ τί; Ἀγνὸν ἀγνοεῖ, δίκαιον δίκαιοι· τῷ γὰρ ὁμολῶν προσφύσσονται καὶ οἱ ὅμοιοι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μικρὸν κατόπιν εἶπον [f. εἶπεν], ὅτι ὅμοιοι αὐτῷ ἐσμεν, οὐ κατὰ τὴν φύσιν. Εἶπε γὰρ ἂν οὐχ ὅμοιοι, ἀλλ' Ὅμοιοι. Νῦν δὲ ἐπὶ μὴ τοῦτο ἐστίν, εἶπε τὸ Ὅμοιοι, κατὰ τὴν τῆς δόξης ποιότητα ἐηλασθῇ. Ἐπισημαντέον δὲ, ὅτι οὐκ εἶπεν ἀνωτέρω, Πᾶς ὁ ποιήσας ἱκανοσύνην, ἢ Ὁ ποιῶν, ἀλλ' Ὁ ποιῶν. Παρακτικαὶ [f. πρακτ.] γὰρ ἀρεταί, καὶ ἐν τῷ γίνεσθαι ἔχουσι τὸ εἶναι· παυσάμενοι δὲ, ἢ μέλλουσαι, οὐδὲ τὸ εἶναι ἔχουσι.

Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν, καὶ τὴν ἀνομίαν ποιεῖ, καὶ ἡ ἀμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία. Καὶ οἶσται ὅτι ἐκεῖνος ἐφανερώθη ἵνα τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἢ ἡ καὶ ἀμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἐστίν. Κα-

Manete in eo. Sed cur? Ut habeamus fiduciam in eo cum apparuerit. Quid enim hujusmodi fiducia aut prastantius aut desiderabilis esse potest? ut scilicet, cum labores nostros Deo exhibitori sumus, id cum fiducia et securitate faciamus, quin ullo modo confundamur in adventu ejus. Et quoniam fortasse ex iis nonnulli querebant, **416** quid faciendum iis esset, quo grati Deo evaderent, et hoc edocet, et ait: Si scitis, quoniam justus est, omnino et hoc scitote, quoniam omnis qui facit justitiam, ex ipso natus est. Justus enim justos generat: quod quantum ad gloriam et fiduciam vestram conferat, nemo ignorat: sicut neque quæ et quanta sit dilectio et benignitas, quam vobis ipse exhibuit. Nostis enim eum vobis dedisse, ut filii ejus nominemini et sitis. Quod si hominibus mundanis, inquit, hoc ignotum sit vos esse filios Dei, ne miremini: propterea enim vos non cognoscunt, quia neque cognoscunt eum qui vos in filios adoptavit. Mundum autem inconditam turbam dicit. Deinde postquam quæ ad filiationem spectant expedit, clarius exponit repositam gloriam et fiduciam eorum qui filii facti fuerint, et ait:

Charissimi, nunc filii Dei sumus. Propter hoc mundus non novit nos, quia non novit eum. Mundi nomine hic incompositam multitudinem et populi faciem intelligit, qui scilicet sensualem tantummodo vitam sectantur, in eaque volutantur, ut sus in volutabro luti.

C *Vers. 2, 3. Charissimi, nunc filii Dei sumus: et nondum apparuit, quid erimus. Scimus autem quoniam, cum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est. Et omnis qui habet hanc spem in eo, sanctificat se, sicut et ille sanctus est. Hoc perinde est ac si diceret: Vos omnino ex precedentibus nostis, quod in Dei filios assumpti sinus. Quod si hoc nondum apparuit, ne turbemini: quod enim nunc occultum est, clarum fiet, cum ille revelabitur. Similes enim ei facti, filiationis claritatem obtinebimus. Filii enim omnino similes sunt patri. Verum et fiduciam ad ipsum habentes tanquam filii, videbimus eum sicuti est: non quidem secundum naturam: hoc enim a natura creata obtineri non potest. Sed quid ergo? Purum puri, justum justus: similes enim adhærescunt similes. Propterea etiam paulo ante dixit similes nosci futuros, non secundum naturam; non enim dixisset, similes, sed, iidem. Quoniam vero hoc futurum non est, dixit similes, videlicet secundum gloriæ qualitatem. Adnotandum vero, quod superius non dixerit: Omnis qui fecit, aut facturus est justitiam, sed, Qui facit. Actuosæ enim sunt virtutes, et in ipso fieri habent suum esse. Cum autem cessant, aut futuræ tantum sunt, neque esse habent.*

Vers. 4, 5. Omnis qui facit peccatum, et iniquitatem facit, et peccatum est iniquitas. Et scitis, quia ille apparuit, ut peccata nostra tolleretur: et peccatum in eo non est. Postquam in superioribus sermonem

de justitia ex bonis justitiæ confirmavit, nunc ex A contrario, et ex his 417 quæ ipsi insunt demonstrationem aggreditur, et ait: *Omnis qui facit peccatum*, quasi diceret: Vos qui in filios adoptati estis, opere mini justitiam, neque eam otiosam relinquatis. Quemadmodum enim et in peccato, non qui fecit aut facturus est, ille est peccator aut iniquus, sed qui malo adhæret illudque operatur: sic etiam justus est, non qui otiosus manet, sed qui justitiam strenue exercet. Cæterum nullus vobis peccandi locus reliquus est, cum Christus ad delendum peccatum apparuerit: ac sicut ille omnis peccati expers est, ita vobis, qui in ipso manetis, et fide in eum confirmati estis, nulla peccandi potestas amplius relinquatur. Hoc significatur per illud, *Omnis qui in eo manet*, non peccat. Scien- B dum autem peccatum esse lapsum a bono: iniquitatem vero esse legis impositæ transgressionem: et hoc utrumque principium proprium habet: illud quidem declinationem a bono, hæc autem legis lætæ violationem: attamen quoad rem convenient. nam et peccatus excidit a scopo, qui est secundum naturam et in natura: scopus enim humanæ naturæ est juxta rationem vivere procul abjecta omni absurditate. Iniquus vero immoderate abrepit contra legem naturæ inditam delinquit.

VERS. 6. *Omnis qui in eo manet, non peccat.* Qui videlicet indesinenti virtutes amore prosequitur, et nunquam ab earum exercitio cessat.

VERS. 6, 7. *Et omnis qui peccat non vidit eum nec cognovit eum. Filioli, nemo vos seducat. Qui facit justitiam, justus est, sicut et ille justus est.* Cum dixisset Christum apparuisse, et cur apparuerit explicasset, ut videlicet, qui peccatum non fecit, peccatum tolleretur atque deleteretur, subdit: *Omnis qui peccat, non vidit eum.* Si enim vos, inquit, qui, cum ille apparuisset, eum vidistis, et quod eum videritis signum hoc recepistis, quod non facile (velut perfecte in ipso firmati) vincimini peccato; profecto qui peccavit, eum non viderunt, adeoque neque noverunt eum. Per videre autem hic non simplicem visionis contactum intelligit: neque per cognoscere, rei naturæ sibi per phantasiam imaginem efformare, sed per judicium et cum scientia ad illum accedere, ut supra diximus. His vero dictis, subdit confirmationem dicens: *Nemo vos seducat.* Neque enim diversimode se habet hoc: Qui facit justitiam, justum novit, et justus est, sicut et ille, nempe *Deus*: ac illud oppositum contra: Qui facit peccatum, ex peccatore est, qui est diabolus, qui ab initio peccat. Ideo sollicitus creaturæ Deus, qui est justitia et sanctitas, apparuit, seu huic mundo se manifestavit, 418 ut opera diaboli destrueret.

VERS. 8. *Qui facit peccatum ex diabolo est, quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit*

τασκευάσας τὴν περὶ τῆς δικαιοσύνης λόγον διὰ τῶν ἀνωτέρω ἀπὸ τῶν τῆς δικαιοσύνης καλῶν, νῦν ἀπὸ τοῦ ἐναντίου καὶ τῶν ἐνυπαρχόντων αὐτῷ ἐφορμήτῃ ἀποδείξει, καὶ φησι· Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν· τοιοῦτόν τι λέγων, ὅτι Ὑμεῖς οἱ υἱοθετηθέντες, ἐργάζεσθε τὴν δικαιοσύνην, καὶ μὴ ἀρ' οὓς ἀποφαινεσθε ταύτη· ἐκ τούτου· Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς ἀμαρτίας, οὐχ ὁ ποιήσας, ἢ ὁ ποιήσων, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀμαρτωλὸς, ἢ ὁ ἄνομος, ἀλλ' ὁ ἐχόμενος τοῦ κακοῦ τε καὶ ἐνεργῶν· οὕτω καὶ δικαίος, οὐχ ὁ ἀπραχτὼν, ἀλλ' ὁ ἐνεργός. Οὐ μὴν γε, φησί, χώραν σχολίστε ἀμαρτάνειν· Χριστοῦ γὰρ ἐπ' ἀναίρειται τῆς ἀμαρτίας παραγενομένου, καθ' ὅ· ἐμέτοχος ἦν ἀμαρτία, οὐδὲ ὑμῖν ὑπολείπεται ἔτι ἀμαρτάνειν τοῖς ἐν αὐτῷ γενομένοις, καὶ βεβαιωθείσι τῇ εἰς αὐτὸν πίστει· τοῦτο σημαίνων διὰ τοῦ, Πᾶς ὁ ἐν αὐτῷ μένων. Ἰστέον δὲ, ὡς ἀμαρτία μὲν ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπόπτωσις· ἐστὶν· ἀνομία δὲ, ἡ περὶ τὴν θετὸν νόμον πλημμέλεια. Καὶ ταύτην ἔχουσιν ἀρχὴν ἐκότερον τούτων· τὸ μὲν τὴν ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἐκπτώσιν, τὸ δὲ τὴν περὶ τὸν θετὸν νόμον πλημμέλειαν. Συμφέρονται δὲ ταῦτα κατὰ ταῦτόν· ὅτε γὰρ ἀμαρτάνων, τοῦ κατὰ τὴν φύσιν καὶ ἐν τῇ φύσει ἀπέτυχε σκοποῦ (σκοπὸς γὰρ τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει, τοῦ κατὰ τὸν λόγον ζῆν, τῆς ἀλογίας πόρρω ἀπ' αὐτοῦ), ὡσαύτως καὶ ὁ ἐνημῶν πλημμελεῖ περὶ τὸν ἐν τῇ φύσει δεδομένον νόμον, φερόμενος ἀκρατῶς.

Πᾶς ὁ ἐν αὐτῷ μένων οὐχ ἀμαρτάνει. Ὁ ἀνενδότως τὰς ἀρετὰς μετιὼν καὶ μηδέποτε τῆς τούτων ἀπολήγων ἐργασίας.

C Καὶ πᾶς ὁ ἀμαρτάνων οὐχ ὥρακεν αὐτόν, οὐδὲ ἔγνωκεν αὐτόν. Τεκνία, μηδεὶς πλανᾷτω ὑμῶς. Ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην δικαίος ἐστὶ, καθ' ὅς ἐκεῖνος δικαίος ἐστίν. Εἰπὼν ὅτι ἐφανερώθη, καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐφανερώθη, ἵνα ὡς μὴ ποιήσας ἀμαρτίαν, τὴν ἀμαρτίαν ἡμῶν ἀρῇ, τοῦτο· ἐστὶν ἀφανίσθη, ἐπιφέρει· Πᾶς ὁ ἀμαρτάνων οὐχ ὥρακεν αὐτόν. Εἰ γὰρ ὑμεῖς, φησὶν, οἵτινες φανερωθέντες αὐτοῦ ἐωράκατε αὐτόν, καὶ σημεῖον τοῦ ἐωρακέναι αὐτόν ἔλάβετε, τὸ μὴ εὐχέσθαι εἶναι τῇ ἀμαρτίᾳ, ὅτε τελείως ἐν αὐτῷ ἰδρασμένοι· πάντως· που οἱ ἀμαρτάνοντες οὐχ ἐωράκασιν αὐτόν· διὸ οὐδὲ ἔγνωσαν· ἐωρακέναι, οὐ τὴν κατὰ ψυχὴν δόξας λέγων ἐταφην, οὐδὲ τὸ κατὰ πρόχειρον φαντασίαν ἐνηργηκέναι αὐτοῦ περὶ τὸ γνωστὸν, ἀλλὰ τὸ μετὰ τινος κρίσεως καὶ ἐπιστήμης τὴν πρὸς αὐτόν πεποιηκέναι προσαγωγὴν αὐτοῦ, ὡς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν. Εἰπὼν δὲ ταῦτα πρόεισι βεβαιωτικῶς, ὅτι Μηδεὶς πλανᾷτω ὑμῶς. Οὐ γὰρ ἄλλως ἔχει ἡ οὕτως· Ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην τὸν Δίκαιον ἔγνωκε, καὶ δικαίος· ἐστὶν ὡς καὶ ἐκεῖνος, τοῦτο· ἐστὶν ὁ Θεός· ὥστε καὶ τὸ ἐναντίον· Ὁ τὴν ἀμαρτίαν ποιῶν, ἐκ τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἐστίν, ὅς· ἐστὶν ὁ διάβολος, ὃς ἀπ' ἀρχῆς ἀμαρτάνει. Διὸ καὶ κηρύττομενος τοῦ πλάσματος αὐτοῦ ὁ Θεός, δικαιοσύνη καὶ ἀγίασμός ὑπάρχων ἐφανερώθη, ἥτοι εἰς τὸν κόσμον ἐφάνη, ἵνα ἀφανίσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου.

Ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος ἀμαρτάνει. Εἰς

τοῦτο ἐφανερῶδη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. Ἐπειπερ παρατραπείς [σ. περιτρ.] ὁ διάβολος ἐν τῷ ἁμαρτάνειν, ἐξ αὐτοῦ χρηματίζει πᾶς ὁ ἁμαρτάνων. Προάρχεται γάρ ἐν τῷ ἁμαρτάνοντι δι' ὑποβολῆς πονηρῶν λογισμῶν, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰούδα. Ἀλλ' ἐρεῖ τις· Πῶς ὁ διάβολος γίνεταί ἐν τοῖς ἁμαρτάνουσιν, αὐτῶν πρὸ αὐτοῦ ἡμαρτηκότων ἐν τῷ δίδόναι αὐτῷ τόπον; Πρὸς δὲ λεκτέον, ταυτὴν εἶναι ποιεῖν τὴν ἁμαρτίαν τῷ ἁμαρτάνειν ἐν τῷ δίδόναι τόπον τῷ διαβόλῳ· δίδωσι γὰρ αὐτῷ τόπον ὁ ἁμαρτάνων, ἐπιθυμῶν ὑπαχθεῖς μετὰ τοῦ δέξασθαι αὐτὸν, πρακτικῶς· ἐπιτελῶν τὴν ἁμαρτίαν. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ποιεῖν αὐτήν. Εὖ δὲ [εἶπε] καὶ τὸ, Ὁ ποιῶν, ἀλλ' οὐχ, Ὁ ποιήσας, τοῦ μετανοήσαντος· οὐκ ἔτι ὄντος ἐκ τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἐνεργούντος· αὐτὴν ἔτι. Οὕτω γὰρ καὶ τῆς ἁμαρτίας· δοῦλός ἐστιν ὁ ποιῶν, [ἀλλ' οὐχ ὁ ποιήσας.] Πᾶς γὰρ ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας.

Πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει, καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννηται. Ἐν τούτῳ φανερά ἐστι τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου. Πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Ἐπεὶ πᾶς ὁ τὴν ἁμαρτίαν ποιῶν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶ κατ' αὐτὸ τὸ ἁμαρτάνειν, καὶ υἱὸς τοῦ διαβόλου λέγεται, ὡς ὁ μακάριος Παῦλος πρὸς τὴν Ἐλύμαν φησὶν· Υἱὸς διαβόλου, οὐ παύσῃ διαστρέφων τὰς ὁδοὺς Κυρίου [τὰς εὐθείας]; εὐδηλον, ὅτι ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένος, ὡς Θεοῦ υἱός, οὐχ ἁμαρτάνει, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν, ἥτοι τὸ Πνεῦμα ὃ ἐλάβομεν διὰ τοῦ χαρίσματος, οὗ ἡξιώθημεν· ὑπερ ἐν ἡμῖν μένον, ἀνεπίδεκτον ἁμαρτίας· τὸν νοῦν ἡμῶν ποιεῖ· ἡ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστός· ὃς ἐνοικῶν ἐν τοῖς πιστοῖς, ποιεῖ αὐτοὺς υἱοὺς Θεοῦ, καθὼς καὶ αὐτὸς ἐν τῷ σπέρματι Ἀβραάμ ὁ Χριστὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστι· καὶ ἐν τῷ σπέρματι Ἀβραάμ, ἥτοι τῷ Χριστῷ, εὐλογεῖται τὰ ἔθνη.

Τοῦ Χρυσοστόμου. Ὅσακις ἁμαρτάνομεν, ἐκ τοῦ διαβόλου γεννώμεθα· ἐκ τοῦ Θεοῦ δὲ πάλιν, ὁσάκις ἀρετὴν κατορθώσομεν. Ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει. Σπέρμα φησὶ τὸ Πνεῦμα, ὃ διὰ τοῦ βαπτίσματος λαμβάνομεν· ὑπερ ἐν ἡμῖν μένον, ἀνεπίδεκτον τὸν νοῦν ἁμαρτίας· ποιεῖ. Εἰ μὴ τις δὲ γεννηθῇ ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ λαμβάνει.

Ἄλλου. Σπέρμα θεῖον ἐστὶν ὁ Χριστός, ὃς ἐνοικῶν τοῖς πιστοῖς, ποιεῖ αὐτοὺς γενέσθαι υἱοὺς Θεοῦ. Οὕτω· ἐν τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραάμ, ὃς ἐστὶ πάλιν Χριστός, εὐλογοῦνται πάντα τὰ ἔθνη. Ἄλλου· Σπέρμα τὴν πρώτην γένειαν τοῦ ἀρχηγέτου, ἥτις ἐκ περιουσίας ἀρετῶν, φησὶν· ὃς ἀρχηγέτης οἶονε! ἐπολέτῃ υἱὸν τῇ αὐτοῦ πατρίδι τῶν ἐπαινετῶν δοῦς, οἷς καὶ αὐτὸς περιφανὲς ἔσχε, τοῦτοις καὶ τοῖς ἑαυτοῦ διαδόχοις ἐναθρόνεσθαι, εἰ μάλιστα ἀνεξαλείπτως τὰ πατρικὰ διατηροῦν πλεονεκτήματα, ἅπερ οὐ τὴν

A *Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli.* Quoniam subversus est diabolus peccando, ex illo nomen sumit quicumque peccat: is enim primum ingreditur peccantem suggestionem pravorum cogitationum, ut in Juda. Sed, inquit quispiam, quomodo diabolus intrat in eos qui peccant, cum isti jam tum peccaverint dando ei locum? Cui respondendum. Idem esse facere peccatum, ac peccare dando locum diabolo: dat enim ei locum qui peccat concupiscentiæ subiectus, postquam illum recepit opere perficiens peccatum: hoc enim significat facere ipsum. Bene autem et hic dixit, *qui facit*. non, *qui fecit*: cum is quem concepit, non amplius sit ex diabolo, sed illi tantum, qui adhuc illud facit. Sic enim et peccati servus est, qui illud facit. Omnis namque qui facit peccatum, servus est peccati *7.

VERS. 9-10. *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit: quoniam semen ipsius in eo manet, et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filii Dei. Omnis qui non est justus, non est ex Deo, et qui non diligit fratrem suum. Cum omnis qui peccatum facit, ex diabolo sit, et secundum quod peccat etiam filius diaboli dicitur, quemadmodum beatus Paulus dixit ad Elymam: Fili diaboli, non desinis subvertere vias Domini **?* perspicuum est cum qui ex Deo natus est, veluti Dei filium non peccare: quoniam semen ipsius est vel Spiritus sanctus quem accepimus per gratiam, cujus digni facti sumus, qui in nobis manens facit ut mens nostra peccatum non admittat: vel ipse Christus, qui habitans in fidelibus, eos constituit filios Dei: sicut et ipse Christus in semine Abraham filius est Abraham: et in semine Abraham **, nempe in Christo, benedicuntur omnes gentes.

Chrysostomi. Quoties peccamus, ex diabolo nascimur: et rursus ex Deo, quoties virtutem exercemus. Quoniam semen ipsius in eo manet. Semen dicit Spiritum sanctum quem per baptismum accipimus: qui in nobis manens, efficit ne mens nostra peccatum recipiat. Qui vero ex Deo natus non fuerit, Spiritum sanctum non accipit.

Alterius. Semen divinum est Christus, qui habitans in fidelibus, facit eos esse filios Dei. Sic in semine Abraham, 419 qui est Christus, benedicuntur omnes gentes: *Aliter.* Semen primum dicit auctoris progeniem quæ est ex abundantia virtutum, qui auctor velut irrigationem quamdam laudabilium actionum germini suo tribuens, efficit, ut quibus ipse claritatem habuit, iis et successoribus sui gloriari valeant, si maxime indeficienter paternas conservent prerogativas: quæ non vul-

*7 Rom. vi, 17. ** Act. xiii, 40. ** Galat. iii, 8.

garem pariunt gloriam, sicut Judæis, quanquam indesinenter dicerent Christo: *Semen Abraham sumus* ⁹⁹.

VERS. 11-14. *Quoniam hæc est annuntiatio quam audistis ab initio, ut diligatis alterutrum. Non sicut Cain, qui ex maligno erat et occidit fratrem suum. Et propter quid occidit? Quoniam opera ejus maligna erant, fratris autem justa. Nolite mirari, fratres, si odii vos mundus. Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Malum odii in fratrem, exemplo patefacit. Videte, inquit, quomodo Cain odio habens fratrem, ipsum interfecit, tametsi frater ejus esset; quia habebat opera mala patris sui diaboli. At Abel justa operans declaratus est filius Dei. Opponitur scilicet diabolus Deo, et prava opera opponuntur bonis. Et ideo Cain cum esset contrarius fratri, ipsum interfecit. Sic enim se habet naturalis sermonis series. At beatus Joannes ordinem immutavit, semper ei quod urgentius est insistens. Urgens autem illi erat, ut, quoniam de diabolo iisque qui per pravas operationes adoptati ab ipso erant, mentionem fecerat, eum qui initio mundi malis operibus in filium maligni evaserat, in exemplum proponere. Ut vero a Cain, et ab iis qui ipsum imitantes, ejus hæreditatem sunt habituri, sese expedit, tunc denuo ad dilectionem revertitur.*

VERS. 14-16. *Qui non diligit fratrem, manet in morte. Omnis qui odit fratrem suum, homicida est. Et scitis, quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in semetipso manentem. In hoc cognovimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit: et nos debemus pro fratribus animas ponere. Qui habuerit substantiam hujus mundi, et viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo: quomodo charitas Dei manet in eo? Filioli, non diligamus verbo, neque lingua, sed opere et veritate. Absoluto sermone de Cain et de malis operibus quæ ei conformia sunt, iterum ad charitatem accedit et ait, charitatem erga nos impulsisse Dominum ad animam seu vitam suam ponendam pro nobis: adeoque nos etiam exemplo isto debere pro fratribus nostris animam ponere. Verum quoniam hoc rarum et in paucis est, velut pudore eos afficiens, a multo minoribus incipit adhortationem, nempe ad amorem fraternum; ita ferme sermonem suum concinnans: Quid dico, nos debere pro fratribus animam ponere, cum videamus plerosque ne quidem in necessariis indigentia fratrem prospicere velle? Et quidem non loquor de iis qui et ipsi inopia laborant, sed de iis qui adeo divites sunt, ut mundum ipsum possidere videantur. Quapropter eos pudeat, quoniam, si circa parva hæc, viscera sua clausur, adeoque indignos se reddidere charitate Dei; quid fecissent circa majus*

⁹⁹ JOH. VIII, 33.

Α τυχούσαν εὐκλειαν προσπορίζει· καθὼς καὶ Ἰουδαῖοι, εἰ καὶ διακένως, ὁμῶς; ἔφασκον τῷ Χριστῷ· Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν.

Ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία, ἣν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους· οὐ καθὼς Κάιν ἐκ τοῦ Πονηροῦ ἦν, καὶ ἐσφαξεν τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ. Καὶ χάριν τίλος ἐσφαξεν αὐτὸν; Ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ ἦν, τὰ δὲ τοῦ ἀδελφου αὐτοῦ δίκαια. Μὴ θουμάζετε, ἀδελφοί μου, εἰ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος. Ἡμεῖς οἶδαμεν, ὅτι μεταβιβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, ὅτι ἀγαπῶμεν τοὺς ἀδελφούς. Τὸ τῆς ἀδελφομισίας κακὸν ὅσον, διὰ παραδείγματος βεβαίον. Ὁρᾶτε γάρ, φησὶν, ὡς Κάιν, καὶ αὐτὸς μισήσας τὸν ἀδελφόν, ἀπέκτεινεν αὐτόν, καίτοι γε ἀδελφὸν αὐτοῦ ὄντα, ἀλλ' ἐπεὶ τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πονηρὰ ἔχων, τοῦ διαδόλου, ὁ δὲ Ἄβελ δίκαια ἐργαζόμενος, υἱὸς ἐξηπάτησε τοῦ Θεοῦ. Ἀντίκειται δὲ καὶ ὁ διάβολος τῷ Θεῷ, καὶ τὰ πονηρὰ ἔργα τοῖς ἀγαθοῖς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κάιν τῷ ἀδελφῷ ἀντικείμενος, ἀπέκτεινεν αὐτόν. Οὕτως ἡ κατὰ τὸ ἀκόλουθον τοῦ λόγου διέξοδος. Ὁ μέντοι μακάριος Ἰωάννης ἐνήλλαξε τὴν τάξιν, τοῦ κατεπελγόντος αἰεὶ γινόμενος. Κατήπειγε γάρ αὐτόν, ἐπεὶ τοῦ διαδόλου ἐμνήσθη, καὶ τῶν αὐτῷ διὰ πονηρὰς πράξεως υἱοθετουμένων, τὸν ἐξ ἀρχῆς κόσμου διὰ τῶν πονηρῶν ἔργων εἰς τέκνον ἀποδραμόντα τοῦ Πονηροῦ, παράδειγμα προβαλέσθαι. Ἀπηλλαγμένος δὲ τοῦ Κάιν, καὶ ὢν οἱ τοῦτον ζηλοῦντες κληρονομεῖν ἔχουσι, πάλιν ἀνατρέπει ἐπὶ ἀγάπην.

Ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφόν μένει ἐν τῷ θανάτῳ. Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ, ἀνθρωποκτόνος ἐστὶ. Καὶ οἶδαμεν, ὅτι πᾶς ἀνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν. Ἐν τούτῳ γινώσκουμεν τὴν ἀγάπην, ὅτι ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκε· καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς θεῖναι. Ὅς δ' ἂν ἔχη τὸν βίον τοῦ κόσμου, καὶ θεωρῇ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ γρῆσιν ἔχοντα, καὶ κλείσει [vulg.-ση] τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ, πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μένει ἐν αὐτῷ; Τεκνία μου, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ, μηδὲ τῇ γλώσσῃ, ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ. Ἀπηλλαγμένος τοῦ Κάιν καὶ τῶν κατ' αὐτόν πονηρῶν ἔργων, πάλιν ἀνατρέπει ἐπὶ τὴν ἀγάπην, καὶ φησιν, ὅτι ἡ ἀγάπη ὑπὲρ ἡμῶν ἔπεισε τὸν Κύριον θεῖναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἐκ τούτου τοῦ ὑποδείγματος ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὴν ψυχὴν θεῖναι. Καὶ ἐπειδὴ σπᾶνιον τοῦτο καὶ παρ' ὀλίγοις, ὥστε ἐντρέπων αὐτούς, ἀπὸ τῶν μετρωτέρων ἀρχεται τὴν παράκλησιν τῆς φιλαδελφίας ποιεῖσθαι, οὕτω πως τὸν λόγον οἰκονομῶν· Τί φημι τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ τιθεῖναι, ὅπου ὀρώμεν [μηδὲ] τὴν τῶν ἀνγκυάλων χρεῖαν ἀνυπληροῦντας τὴν τῶν ἀδελφῶν; Καὶ οὐ τοὺς βίου σπαυίζοντας λέγω, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὅλον τὸν κόσμον ὑπαρξίν ἔχοντας πλούτου. Διὰ τοῦτο αἰσχυνέσθωσαν, ὅτι, εἰ περὶ τὰ μικρὰ ταῦτα τὰ σπλάγχνα ἀπέκλεισαν, καὶ ἀναξίους ἀπέφηναν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης· τί ἂν περὶ

τὸ μείζον, τὸ ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ ἀποθάνει, ἐπεδεί-
ξαντο; Εἶτα καὶ ἄλλο ἐντροπετικὸν αὐτῶν ἐπιφέρει,
τῶν ἀποδεικνυμένων μὲν ἐν λόγῳ τὴν ἀγάπην, καὶ
ἐπιδεικνυμένων τῇ γλώσσῃ μόνῃ, [f. add. καὶ] φησί·
Μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ καὶ γλώσσῃ, ἀλλ' ἐν τῷ ἔργῳ
καὶ τῇ ἀληθείᾳ.

Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι ἐκ τῆς ἀλη-
θείας ἐσμεν. — Καὶ ἐκ τούτου, ἐν τίνι; Ἐν τῷ μὴ
λόγῳ τὸν ἀδελφὸν ἀγαπᾶν, ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ.
Καὶ τί γινώσκουμεν; Ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμεν.
Πῶς; Ὁ γὰρ ἄλλο μὲν ὁμολογῶν, ἄλλο δὲ ποιῶν, μὴ
σύμφωνον ἔχων τῷ λόγῳ τὴν πράξιν, ψεύστης ἐστὶ,
καὶ οὐκ ἀληθής.

Καὶ ἐμπροσθεν αὐτοῦ πείσωμεν [vulg. πείσο-
μεν] τὰς καρδίας ἡμῶν. Ὅτι ἐὰν καταγινώσκῃ
ἡμῶν ἡ καρδιά, ὅτι μελίζω ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς καρ-
δίας ἡμῶν, καὶ γινώσκει πάντα. Ἀγαπητοί, ἐὰν
ἡ καρδιά ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν, παρρη-
σίαν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ὁ ἐὰν αἰτῶμεν,
λαμβάνομεν παρ' αὐτοῦ· ὅτι τὰς ἐντολάς αὐτοῦ
τηροῦμεν [vulg. τηροῦμεν], καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιον
αὐτοῦ ποιοῦμεν. Τοῦτό φησιν, ὅτι διὰ τοῦ ἀληθεύειν
(ἀληθεύομεν δὲ, ὅταν κατὰ τοὺς λόγους καὶ τὰ
ἔργα ἡμῶν προβαίῃ) πείσομεν τὴν συνείδησιν
ἡμῶν. Τοῦτο γὰρ βούλεται σημαίνει διὰ τῆς καρ-
δίας. Καὶ πῶς πείσομεν; Τοῦτο καθ' ἑαυτοὺς θέ-
μενοι, ὡς ὑπὸ Θεῷ μάρτυρι ποιούμεθα τοὺς λόγους.
Τὸ γὰρ, ἐμπροσθεν, τοῦτο σημαίνει. Ἐὰν γὰρ,
φησί, μὴ εὖτω ποιήσωμεν, ἀλλ' ἡ συνείδησις, ἥτοι
ἡ καρδιά ἡμῶν, καταγινώσκῃ ἡμῶν, οὐ λανθάνομεν
ἁμαρτάνοντες. Εἰ γὰρ τὴν συνείδησιν ἡμῶν βραχίστην
οὖσαν, ὡς ἐκ βραχέου [f. — χέου;] ζῶον, οὐ λανθάνομεν
ἐν τῷ ἁμαρτάνειν· πολλῶ μᾶλλον τὸν ἀπερίοριστον
καὶ πανταχοῦ παρόντα Θεὸν οὐκ ἀνλάβομεν. Ἔστιν
οὖν ὁ λόγος τοιοῦτος· Τεκνία, μὴ ψευδόμεθα εἰς
ἀλλήλους, ἐν τῷ τῇ γλώσσῃ μόνῃ ἀγαπᾶν, ἀλλὰ καὶ
ἔργῳ τὴν ἀγάπην ἐπιδεικνύωμεν· ἐν τούτῳ γὰρ γνω-
σόμεθα ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας, τοῦτ' ἐστὶν ἐκ τοῦ
Θεοῦ, ἐσμεν· καὶ ὁ λέγομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ ἐπισκο-
ποῦντος λέγωμεν· οὐκ ἂν δέ τις ἀνάγκητο, κἂν εἰ
τῶν θαυμάτων ἀναιδέστερος ᾖ, ὑπὸ Θεῷ μάρτυρι
ψεύσασθαι. Εἰ γὰρ μὴ εὖτω ποιήσωμεν, ἀλλὰ λε-
γόντων ἡμῶν ἀγαπᾶν, ἡ καρδιά ἡμῶν καταγινώσκει
ἡμῶν ψεύδους, ἁμαρτάνομεν. Πῶς; Οἰόμενοι λαν-
θάνειν τὴν πανταχοῦ παρόντα Θεόν. Οὕτω; οὖν, ἀγα-
πητοί, φησί, παρεσκευασκότες ἑαυτοὺς, ἀκαταγνώ-
στου; ἑαυτοὺς ἡμῖν αὐτοῖς ἐν τῷ πρὸς ἀλλήλους
ἐκλογίζεσθαι ἀληθεύειν, παρρησίαν [f. — σίας] εὐπορή-
σομεν πρὸς τὸν Θεόν, ἀφ' ἧς παρήτεις, καὶ ὁ ἐὰν
αἰτήσωμεν, πάντως ληφόμεθα παρ' αὐτοῦ. Διὰ τί;
Ὅτι τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τηροῦμεν. Μέγιστον γὰρ εἰς
ὑπακοὴν ἐκκαλέσασθαι τὴν αἰτούμενον, ἢ πρὸς τῶν
αἰτούντων εὐπείθεια, ὅταν ἀναμειβόμενος πρὸς ὃν ἡ
αἴτησις γίνεται. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμεῖς τὰς ἐντολάς
αὐτοῦ τηροῦμεν, καὶ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιοῦμεν, θαρ-
ξώμεν ὡς οὐκ ἁμαρτάνομεν τῶν αἰτήσεων, ἀντι-
[βιβάζομεν φιλοσύνης] τῆς παρ' ἀμφοῖν ἀκριβοῦς δια-
θέσεως ἀνυπερθέτως [τῷ] πρὸς τὴν χάριν θατέρου

illud, quod est pro fratre suo mortem sustinere?
Deinde et aliud addit quod pudore suffundere
valebat eos, qui verbo tenus servant charitatem,
eamque sola lingua exercent: et ait: Non dili-
gamus verbo, neque lingua, sed opere et veritate.

VERS. 19. In hoc cognoscimus quoniam ex
veritate sumus. In hoc: nempe in eo quod fratrem
diligimus non verbo tantum, sed opera et veritate.
Sed quid cognoscimus? Quoniam ex veritate sumus.
Qua ratione? Quia qui aliud dicit, et aliud facit,
haud conformem verbis habens operationem, is
non verax est, sed mendax.

VERS. 19-22. Et in conspectu ejus suadebimus
corda nostra. Quoniam, si reprehenderit nos cor
nostrum, major est Deus corde nostro, et novit
omnia. Charissimi, si cor nostrum non reprehen-
derit nos, fiduciam habemus ad Deum: et quid-
quid petierimus, accipiemus ab eo: quoniam
mandata ejus custodimus, et ea quæ sunt placita
coram eo facimus. Hoc ait, quia, Si veraces
erimus (veraces vero erimus, si verbis conformia
opera fuerint), suadebimus conscientiam nostram:
hanc enim significat per corda. Et quomodo sua-
debimus? Hoc apud nos statuentes, quod sub Dei
testimonio verba proferimus. (Hoc enim significat
illud: in conspectu ejus.) Si enim, inquit, non ita
fecerimus, sed cor nostrum, seu conscientia
nostra, nos reprehendit, non latebit ipsam nos
peccare. Si vero conscientia nostræ, quæ adeo,
utpote ex pravo animali, brevis est, occulti esse
non possumus, cum peccamus, quanto magis
incircumscriptionem et ubique præsentem Deum non
latebimus? Talis igitur est hujus sermonis tenor:
Filioli, ne mentiamur ad invicem, lingua tantum
amantes, sed etiam opere dilectionem nostram
ostendamus. Per hoc enim cognoscemus, quoniam
ex veritate, hoc est, ex Deo sumus, et quod
dicimus tanquam Deo inspectore dicamus: neque
enim quisquam, etiamsi dæmonibus sit impuden-
tior, ferre posset, ut coram Deo mentiretur. Si
enim non ita fecerimus, 421 sed dicentibus
nobis, quod diligamus, cor nostrum nos mendacii
coarguerit, erramus. Quomodo? Putantes, nos
latere Deum, qui ubique præsens est. Igitur,
charissimi, inquit, tales nosmetipsos exhibentes,
ut a nobis ipsis argui non possimus, de eo scilicet,
quod veraces non simus ad invicem, confidentiam
habebimus ad Deum: qua confidentia quidquid
postulaverimus, ab eo impetralimus. Quare? Quia
videlicet præceptis ejus obtemperamus. Maxime enim
ad impetrationem confert obedientia postulantis:
dummodo tamen absque dubitatione postulatio
fiat. Quoniam igitur nos mandata ejus custodimus,
et ea, quæ sunt placita coram eo, facimus,
confidamus, fore, ut petitionibus nostris non
fraudemur: quandoquidem sincera affectio quæ
inter duos est, rependere solet id quod in alterius

commodum cedit. At quodnam ejus præceptum custodimus? Nempe illud ⁴¹: *Dilectionem habete ad invicem.*

VERS. 23. *Et hoc est mandatum ejus, ut credamus in nomine Filii ejus Jesu Christi.* Illud hoc causaliter hic accipiendum, ut sic se habeat: Quoniam mandatum ejus est, ut credamus. Quoniam, inquit, mandatum habemus, ut fide in nomine Jesu Christi Filii ejus nos mutuo diligamus, idque jam fecimus: inde cognoscimus, firmatam in nobis esse gratiam, quæ est ex Spiritu ejus quem dedit nobis. Sciendum vero, in multis sacræ Scripturæ locis reperiri hoc: credere in nomine Domini nostri. Quid vero significat nomen? Non aliud profecto, nisi voluntatem, gloriam et honorem. Gloriam quidem et honorem, ut in eo: *Admirabile est nomen tuum in universa terra* ⁴². Voluntatem autem, ut hic, et ubi dicitur ⁴³: *Pœnitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini Jesu*, id est in voluntate. Quænam est autem ejusmodi voluntas? Nempe, ut baptizentur omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ⁴⁴.

VERS. 23 24. *Et diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis. Et qui servat mandata ejus, in illo manet, et ipse in eo: et in hoc scimus, quoniam manet in nobis, de Spiritu quem dedit nobis.* Hoc est, Mandavit, ut sincera affectione nos mutuo diligamus. At ubinam hoc præcepit? Scilicet, ubi dixit ⁴⁵: *Prout vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis.* Si igitur gratum nobis est, ut alii erga nos bene et sincere affecti sint, eodem omnino modo etiam nos erga illos affecti simus oportet. Verum si tale est præceptum Domini, multo magis nobis in ipso manentibus, et ipse se nobis præbebit: non enim negare potest semetipsum; hoc est: non enim deprehendi potest inaniter nobis præcepta sua dedisse; cum eadem ipse prior impleverit. **422** Quod si ita est, profecto si, quæ ille jubet, fecerimus, omnino etiam nos ipsum in iis obsequentem habebimus, quæ ab eo postulabimus, et donum ipsius firmum in nobis erit. Integer autem sensus ita se habet: Ut credamus in nomine Filii ejus Jesu Christi, et nos mutuo sincere diligamus, sicut ipse præcepit. Qui enim præceptis ejus obtemperat, in ipso manet, et ipse in eo. Cognoscimus vero, eum in nobis manere, ex Spiritu, seu ex dono, quod nobis dedit. Inviolato enim eo permanente, donum ipsius auferri a nobis nullatenus potest. Quomodo vero inviolatum permanebit? Si nihil eorum, quæ ipse nobis de dilectione præcepit, negligamus.

CAPUT IV.

VERS. 1, 2. *Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint: quoniam multi pseudoprophetae exierunt in mundum. In hoc*

ἤχουντι. Καὶ ποία ἐντολὴν αὐτοῦ ἐφύλαξαν; Τῇ λέγουσαν· Ἀγάπην ἔχετε ἐν ἀλλήλοις.

Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεύωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. — Τὸ, αὕτη, αἰτιολογικῶς ἀκουστέον· ἵνα ἡ· Διότι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ἐστὶ πιστεύειν. Ἐπει, φησὶν, ἔχομεν ἐντολὴν, ἵνα τῇ πίστει ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, καὶ τοῦτο πεποιθήκαμεν, ἐκ τούτου γινώσκουμεν, ὅτι ἡδραστὰ ἐν ἡμῖν ἡ ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ χάρις, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. Ἰστέον δὲ ὅτι πολλοῦ τῆς Γραφῆς τὸ, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν πιστεύειν, κεῖται. Τί δὲ τοῦτο σημαίνει; Οὐκ ἄλλο πάντως, ἢ τὴν βούλησιν, τὴν δόξαν, τὴν εὐκλείαν. Τὴν δέξαν μὲν καὶ τὴν εὐκλείαν, ὡς ἐν τῷ, *Θαυμαστὴν τὸ δρομὰ σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ*· τὴν βούλησιν δὲ, ὡς ἐνταῦθα, καὶ ἐν τῷ, *Μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ*, ἀντὶ τοῦ, ἐν τῇ βουλή. Τίς δὲ ἡ [τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ] βουλή; Βαπτίζειν πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος.

Καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, καθὼς ἐντολὴν ἔδωκεν ἡμῖν. Καὶ ὁ τηρῶν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ· καὶ ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι μένει ἐν ἡμῖν, ἐκ τοῦ Πνεύματος οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. Ἀντὶ τοῦ Ἀληθινῆ φησι διαθήσει ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Καὶ ποῦ τοῦτο; Ἐν ᾧ λέγει· *Καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ὁμοίως ποιεῖτε αὐτοῖς.* Εἰ οὖν τοῦ; πλησίον ἡμῶν ἀγαπῶμεν ἀληθινῶς καὶ ἀδόλως πρὸς ἡμᾶς διακεῖσθαι, ὡσαύτως πάντως καὶ ἡμεῖς διατεθεῖμεν πρὸς αὐτούς. Ἀλλ' εἰ ἐντολὴ τοῦτο τοῦ Κυρίου, πολλῶ μᾶλλον ἡμῶν ἐν αὐτῷ μενόντων, καὶ αὐτοὶ ἡμῖν αὐτὸν παρέξει· ἀρνήσασθαι γὰρ αὐτὸν οὐ δύναται, τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ἐπὶ διακρίσει ληφθεῖν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἡμῖν ἐπιχορηγῶν [ἀλλ' ἐν αὐτῷ πρώτως ταῦτα βεβαιώσαιτο]. Εἰ δὲ τοῦτο, πάντως, εἰ ἂ ἐντέλλεται ποιῶμεν, ἔχομεν αὐτὸν ὑπὸ ἡμῶν καὶ ἡμεῖς, ἐν οἷς ἂν αὐτὸν αἰτῶμεν, καὶ τὸ χάρισμα αὐτοῦ βέβαιον ἐν ἡμῖν. [Ὅ δὲ ὅλος νοῦς] ἐστὶν οὕτως· Ἰνα πιστεύωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους ἀληθινῶς, ὡς ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ. Ὅ γὰρ τηρῶν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ. Ἐκ τούτου δὲ γινώσκουμεν ὅτι μένει ἐν ἡμῖν, ἐκ τοῦ Πνεύματος, ἥτοι τοῦ χαρίσματος, οὗ ἡμῖν ἔδωκεν. Ἀσύλλου γὰρ τούτου μένοντος ἀναντιρρήτον ἔχομεν τὸ ἀναφαίρετον τῆς δόσεως αὐτοῦ. Πῶς δὲ ἀσύλον ἔσται; Ἐν τῷ μηδὲν ἡμᾶς παραβιάπτειν ἐξ ὀλιγωρίας ὧν ἐνετείλατο ἡμῖν περὶ ἀγάπης.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Ἀγαπητοί, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε [οὐλο. πιστεύετε], ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν· ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφηταὶ ἐξ-

⁴¹ Joan. xiii, 35. ⁴² Psal. viii, 1. ⁴³ Act. ii, 38. ⁴⁴ Matth. xxviii, 19. ⁴⁵ Luc. vi, 34.

ἐληλυθῆσιν εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τούτῳ γινώσκει-
ται τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· Πᾶν πνεῦμα ὃ ὁμολο-
γῇ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ
Θεοῦ ἐστίν. Διελθὼν τὸν περὶ τῆς ἀγάπης εἰς τὸν
πλησίον λόγον, καὶ ταύτην εἶναι γνώρισμα ἀποφηνά-
μενος τῆς τοῦ Πνεύματος διαμονῆς, οὗ ἐλάβομεν,
νῦν ἐπιφέρει καὶ διάκρισιν τῶν ὄντως ἀδελφῶν, καὶ
τῶν πλησίον· ἵνα ταύτην ἔχοντες, μὴ διὰ τὴν ἐν-
τολήν, τὴν περὶ τῆς ἀγάπης, περιπίπτωμεν τοῖς
ψευδαδέλοις, καὶ ψευδαποστόλοις, καὶ ψευδοπρο-
φήταις [μεγίστην ἑαυτοῖς βλάβην ἐκ τούτου πορί-
ζοντες]. Ὡς γὰρ ὁμοτροποὶς προσφυόμενοι, πρῶτον
μὲν ἑαυτοὺς βλάψομεν, ἀσεβέσιν ἀνυποστῶν τοῦ
λόγου κοινωνοῦντες τῆς πίστεως, καὶ τὰ ἅγια τοῖς
κυσὶ παραθέμενοι [σ. παρατιθ.], ἔπειτα καὶ τοὺς
ἡμῖν προσανέχοντας. Ἡ γὰρ πρὸς αὐτοὺς ἡμῶν
ἀγάπη, πολλοὺς πείσει λαμβάνειν αὐτοὺς διδασκά-
λους, καὶ πιστεύειν τοῖς ὑπ' αὐτῶν λεγομένοις ἀφυ-
λάκτως ἐκ τῆς μεθ' ἡμῶν κλεπτομένους αὐτῶν συν-
αναστροφῆς. Καὶ εἰ τὸ γνῶρισμα τούτων, ἀλλ' ἢ
τοῦτο; φησὶ· Πᾶν πνεῦμα, ἥτοι προφητείας ἀξίωμα,
ἢ ἀποστολῆς, ὃ ὁμολογῇ Κύριον Ἰησοῦν ἐν σαρκὶ
ἐληλυθέναι, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν· ὃ δὲ τοῦτο μὴ ὁμο-
λογῇ, οὐκ ἐστίν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα τού-
του ἐκ τοῦ Ἀντιχρίστου ἐστίν ὃ ἀκηκόατε. Πότε;
Ἐξ οὗ πρὸ μικροῦ ἔλεγεν, ὅτι Πολλοὶ Ἀντιχρίστοι
ἐν τῷ κόσμῳ, τοῦτ' ἐστὶν οἱ πρόδρομοι τοῦ Ἀντιχρί-
στου. Τὴν δὲ ὁμολογίαν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐν σαρκὶ
παρουσίας οὐχὶ γῶσση φησὶ γίνεσθαι, ἀλλὰ τοῖς
ἔργοις, ὡς ὁ μακάριος Παῦλος φησὶ· Πάντοτε
τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περι-
φέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι
ὁμῶν [vulg. ἡμ.] φανερωθῇ. Ὅς οὖν ἐνεργὸν ἔχει τὸν
Ἰησοῦν, καὶ τῷ κόσμῳ ἀπέθανε, καὶ οὐκέτι τῷ κό-
σμῳ ζῇ, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ, καὶ περιφέρει τούτον,
οὐκ ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ μόνον σαρκὶ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ
ἑαυτοῦ, οὗτο; ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Ὅς δὲ οὐχὶ Χρι-
στῷ ζῇ, ἀλλ' ἑαυτῷ καὶ τῷ κόσμῳ, τοῦτ' ἐστὶ ταῖς
ἡδοναθεταῖς τοῦ κόσμου, ὃ τοιοῦτος οὐκ ἐστίν ἐκ τοῦ
Θεοῦ. Διὸ καὶ Παῦλος· πάλιν φησὶ· Ὅπου γε ἐν
ὁμῖν ἐριδες καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικαὶ ἐστε
καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; Ὁ δὲ κατὰ ἄν-
θρωπον περιπατῶν Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει· ὃ
δὲ Χριστῷ Πνεῦμα μὴ ἔχων, τοῦτ' ἐστίν, ὃ μὴ κατὰ
Χριστὸν ζῶν, οὐκ ἐστίν οὗτος τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ πᾶν πνεῦμα, ὃ μὴ ὁμολογῇ Ἰησοῦν
Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ
ἐστίν· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, ὃ ἀκη-
κόατε ὅτι ἐρχεται, καὶ νῦν ἐν τῷ κόσμῳ ἐστίν
ἤδη. — Ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι τὸν Ἀντιχρίστον ἤδη
φησιν, οὐ σωματικῶς, ἀλλὰ διὰ τῶν προδοποιούν-
των αὐτοῦ τὴν παρουσίαν ψευδοπροφητῶν, καὶ ψευδ-
αποστόλων, καὶ αἰρεσιωτῶν. Οὗτος δὲ ὁ Ἀντιχρί-
στος, ἄνθρωπος τὸν Σατανᾶν περιφέρων ἐστίν, ὑπερ-
αιρόμενος ὑπὲρ πάντα [λεγόμενον] Θεὸν ἢ σέβασμα.
Διὸ καὶ τὰ εἰδωλα σέβειν ἀθετήσει (οὗς θεοὺς λε-
γόμενους ἐσήμανε· διὰ δὲ τοῦ, σέβασμα, τὸν Χρι-

A cognoscitur Spiritus Dei : Omnis spiritus qui confi-
tetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est.
Absoluto sermone de charitate, cum hanc edixis-
set esse certum indicium permanentis in nobis
Spiritus quem accepimus, nunc subjungit proprium
eorum, qui vere sunt fratres et proximi, caracte-
rem : ne occasione præcepti charitatis, in falsos
fratres, pseudoapostolos et pseudoprophetas inci-
damus, indeque magnum nocuementum reportemus.
Quandoquidem iis, velut si ejusdem nobiscum
essent moris, adhærentes, primum quidem valde
officeremus nobis, impiis verbum communicantes,
et sancta dantes canibus; deinde aliis quoque,
qui nobiscum versantur, damnum inferremus;
nostra enim ad ipsos dilectio multos persuaderet,
ut eos sibi magistros asciscerent, et incaute sedu-
cti ex ea, quam nobiscum habent, conversatione
cuncta quæ ab iis dicuntur, crederent. At quod-
nam est horum indicium? Hoc scilicet, ait : Omnis
spiritus, seu omnis propheta, vel apostolus, qui
confitetur Dominum Jesum in carne venisse, ex
Deo est. Qui autem hoc non confitetur, non est ex
Deo, sed ex Antichristo, de quo audistis. Quando?
Cum paulo ante dixit, quoniam Multi in mundo
sunt Antechristi, hoc est, præcursores Antichristi.
At vero confessionem adventus Christi in carne
non lingua faciendam ait, sed operibus; quemad-
modum et beatus Paulus dicit ⁴⁶ : *Semper mortifi-
cationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut
et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris.* Qui
igitur habet in se operantem Jesum Christum, et
mundo mortuus est, et non amplius huic mundo
vivit, sed Christo, et hunc circumfert non tantum
in carne propria Christi, **423** sed etiam in sua
ipsius carne, hic ex Deo est. Qui autem non
Christo, sed sibiipsi, et mundo, seu mundi deliciis
vivit, iste non est ex Deo. Quapropter Paulus
rursus ait ⁴⁷ : *Cum sit inter vos zelus et contentio,
nonne carnales estis, et secundum hominem ambu-
latis?* Qui autem secundum hominem ambulat,
Spiritus Christi non habet. Qui autem Spiritum
Christi non habet, hoc est, qui secundum Christum
non vivit, hic non est Christi.

D

VERS. 3. Et omnis spiritus qui non confitetur
Jesum in carne venisse, ex Deo non est : et hic est
Antichristus, de quo audistis, quoniam venit, et nunc
jam in mundo est. In mundo jam esse Antichri-
stum ait, non quidem per propriam personam,
sed per eos, qui ipsi viam parant : nempe per
pseudoprophetas, pseudoapostolos et hæreticos.
Hic autem Antichristus homo erit Satanam qua-
quaversum circumferens, qui sese extollet supra
omne quod dicitur Deus, aut, quod colitur ⁴⁸ : et
idcirco idola colere dedignabitur (quæ per deos
dictos significavit apostolus ; sicut per id quod

⁴⁶ II Cor. iv, 10. ⁴⁷ I Cor. iii, 3. ⁴⁸ II Thess. ii, 4.

colitur, seu per *numen* Christianismum intelligit), *Α* στικνισμὸν), καὶ ἐκ τούτων μόνον ἀποφαίνειν ἐπιχειρήσει Θεόν.

VERS. 4-8. *Vos ex Deo estis, filioli, et vicistis eos, quoniam major est, qui in vobis est, quam qui in mundo. Ipsi de mundo sunt: ideo de mundo loquuntur, et mundus eos audit. Nos ex Deo sumus. Qui novit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos.* Postquam notos fecit veros prophetas et apostolos, subdit: Vos autem, cum ex Deo sitis, filioli, vicistis eos, nempe pseudoprophetas. Quomodo? Quoniam in vobis Deus major est, quam qui in mundo, secundum quem pseudoprophetae vivere elegerunt. Deinde aliud etiam addit pseudoprophetarum indicium, quod maxime etiam simpliciores fideles contristabat. Verisimile enim est, horum nonnullos agre tulisse, cum cernerent, illos quidem passim summo in pretio, sese autem despectui haberi. Unde ait: Nolite contristari, si vulgus vos quidem despiciat, illos autem suspiciat: ad simile enim simile tendit. Ipsi namque de mundo loquentes, hoc est, docentes secundum desideria carnis, mundanos habent obsequentes: perversi scilicet perversos. Nos autem, ut qui ex Deo et a concupiscentiis mundi alieni sumus, ipsis grati acceptique esse non possumus. Audit vero nos, qui temperanter vivit, et per hoc Deum cognoscens, promptus est ad nobis praeibendum: auditum. Quod et Christus ait: *Qui habet aures audiendi, audiat*: docens, eum qui ad obediendum est paratus, etiam aures ad audiendum habere⁶¹. *Ἐ*τὴν ἀκοήν· ὁ καὶ ὁ Χριστὸς φησιν· Ὁ ἔχων ὠτα ἀκούειν, ἀκουέτω· τὸν πρὸς εὐπειθειαν παρεσκευασμένον ἐκείνῳ προσμαρτυρῶν καὶ τὰ [f. τὸ] ὧτα ἔχειν.

VERS. 6-10. **424** *In hoc cognoscimus Spiritum veritatis, et spiritum erroris. Charissimi, diligamus nos invicem: quia charitas ex Deo est. Et omnis qui diligit, ex Deo natus est, et cognoscit Deum. Qui non diligit, non novit Deum, quoniam Deus charitas est. In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum. In hoc est charitas: non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, et misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.* Distinctis hucusque, quos complecti et quos rejicere debemus, subiungit de reliquo tanquam ob signationem eorum quae dixit, quod ex hoc cognoscamus et eos qui spiritum veritatis, et eos qui habent spiritum seductionis, falsae scilicet prophetiae: ac iterum repetit sermonem de charitate. Cumque ostendisset quosnam oporteat diligere, videlicet, qui similibus gaudent moribus, inhæret de reliquo iis, quae a principio dixerat, asserens ex Deo esse et dilectionem et diligentem: et quidem eum tantum, qui diligit, ex Deo natum esse, eumque cognoscere: cum autem qui charitatem non habet, Deum non cognoscere. Quomodo autem is, qui non diligit, Deum non cognoscat, astringit in hunc modum:

Ἰμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστέ, τεκνία, καὶ νενικήκατε αὐτούς, ὅτι μέλλων ἐστὶν ὁ ἐν ὑμῖν, ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ. Αὐτοὶ ἐκ τοῦ κόσμου εἰσὶ, διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ κόσμου λαλοῦσι, καὶ ὁ κόσμος αὐτῶν ἀκούει. Ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν. Ὁ γινώσκων τὸν Θεόν, ἀκούει ἡμῶν. Ὁς οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἀκούει ἡμῶν. Διὰ τῶν προεφουδευμένων γνωρίσας τοὺς τοῦ Κυρίου προφήτας καὶ ἀποστόλους, ἐπιφέρει· Ἰμεῖς δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὄντες, τεκνία, νενικήκατε αὐτούς, ἦτοι τοὺς ψευδοπροφήτας. Πῶς; Ὅτι ὁ ἐν ὑμῖν Θεὸς μέλλων ἐστίν, ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ, καθ' ὃν οἱ ψευδοπροφῆται ζῆν ἐβλόντο. Ἐπὶ τούτοις ἐπιφέρει καὶ ἕτερον γινώρισμα τῶν ψευδοπροφητῶν, ὁ μάλιστα καὶ τοὺς ἀπλουστεροὺς τῶν πιστῶν ἐλύπει. Εἰκὼς γάρ τινας τούτων καὶ ἀσχάλλειν ὁρῶντας ἐκείνους μὲν τοῖς πολλοῖς περισπουδάστους, ἐαυτοὺς δὲ καταφρονουμένους. Καὶ φησι· Μὴ λυπεῖσθε, εἰ ὑπὸ πολλῶν καταφρονεῖσθε ὑμεῖς, ἐκείνοι δὲ ὑπὸ τούτων προσλαμβάνονται· τῷ γὰρ ὁμοίῳ τὸ ὁμοιον προστρέχει. Αὐτοὶ ἐκ τοῦ κόσμου [εἰσὶ, καὶ ἐκ τοῦ κόσμου] λαλοῦντες, ταῦτ' ἐστὶ κατὰ τὰς σαρκικάς ἐπιθυμίας διδάσκοντες, ἔχουσιν αὐτοῖς κατηχόους, ἐνδιὰστροφοὺς ἐνδιαστροφούς. Ἡμεῖς δὲ, ὅτε ἐκ τοῦ Θεοῦ ὄντες, καὶ τῶν τοῦ κόσμου ἐπιθυμιῶν ἡλλοτριωμένοι, ἀπαράδεκτοι αὐτοῖς κατιστάμεθα. Ἀκούει δὲ ἡμῶν ἐκεῖνος ὁ σωφρόνως ζῶν, καὶ διὰ τοῦτο τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκων, ἔτοιμος ὑπέχειν Ἐτὴν ἀκοήν· ὁ καὶ ὁ Χριστὸς φησιν· Ὁ ἔχων ὠτα ἀκούειν, ἀκουέτω· τὸν πρὸς εὐπειθειαν παρεσκευασμένον ἐκείνῳ προσμαρτυρῶν καὶ τὰ [f. τὸ] ὧτα ἔχειν.

Ἐκ τούτου γινώσκωμεν τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης. Ἀγαπητοί, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους· ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ· καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, καὶ γινώσκει τὸν Θεόν. Ὁ μὴ ἀγαπῶν, οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν. Ἐν τούτῳ ἐφανερώθη ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγάπησαμεν τὸν Θεόν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἱλασμένον περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. — Διαστείλαμενος τοῖς ἤδη λυθεῖσιν αὐτῷ ὡς ἀντέχεσθαι χρή, καὶ ὡν μὴ, ἐπιφέρει λοιπὸν ὡς ἐπισφράγισμα τῶν εἰρημένων, ὅτι ἐκ τούτου γινώσκωμεν τοὺς τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἔχοντας, καὶ τὸ πλάνον πνεῦμα τὸ τῆς ψευδοπροφητείας. Κα μετὰ ταῦτα ἀναλαμβάνει πάλιν τὸν περὶ ἀγάπης λόγον. Δείξας γὰρ τινας χρή ἀγαπᾶν, ὅτι τοὺς ὁμοιότροπους, ἔχεται λοιπὸν τῶν ἐξ ἀρχῆς, ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγων καὶ τὴν ἀγάπην καὶ τὸν ἀγαπῶντα τοῦτον καὶ [f. δὲ] μόνον τὸν ἀγαπῶντα, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι, καὶ ἐπιγινώσκειν τὸν Θεόν, τὸν δὲ μὴ ἔχοντα τὴν ἀγάπην καὶ τὸν Θεὸν ἀγνοεῖν. Πῶς δὲ ὁ μὴ ἀγαπῶν οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, κατασκευάζει οὕ-

⁶¹ Matth. xi, 15.

nostræ in ipso, et ipsius in nobis permanentiæ. Et hoc, inquit, quoniam de Spiritu suo dedit nobis. Purns enim pura et munda dispensat. Quoniam igitur per puram charitatem consortes ipsius effici-mur, hinc et nos, inquit, qui cum in carne vidi-mus, cognovimus et testamur, Patrem misisse Filium suum Salvatorem mundi. Verum ultra cognitionem nostram ipse etiam enarravit, perfec-tiorem nobis hujus rei notitiam suppeditans, ali-cubi quidem dicens ¹⁰: *Exiit a Patre, et venit in mundum*: quia nempe Pater propter nostri dilec-tionem misit e caelo Filium suum unigenitum in mundum. Alibi vero clarius ¹¹: *Si enim, inquit, Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in eum, non pereat*; et ¹²: *Non misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum*: habemus igitur, inquit, et a proprio intuitu, et ex enarratione Unigeniti qui est in sinu Patris ¹³, quemadmodum in Evangelio dicitur, et ab opera-tione mutuæ charitatis, quod Deus sit in nobis, et ex Spiritu suo nobis dederit, et quod ipsius parti-cipes simus.

426 VERS. 15, 16. *Quisquis confessus fuerit, quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet, et ipse in Deo. Et nos cognovimus et credidimus charitati quam habet Deus in nobis. Deus charitas est. Et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo.* Hoc ad id quod paulo ante dictum est, nempe: *Omnis spiritus qui confletur Jesum Chris-tum in carne venisse*, refertur. Quoniam enim satis demonstravit eos et filios esse Dei, et Deum in ipsis manere (demonstravit autem hoc ex charitate quæ est ad invicem, quoniam datus est illis Spiritus sanctus), rursus ad ea sermonem convertit, et ait: *Quisquis confessus fuerit, quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in ipso manet*, quemad-modum superius dixit: *Omnis spiritus qui confletur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est.* Verum et aliud declarat hic sermo, nempe quod, qui ista consentientur, et Spiritum sanctum seu Deum in se manentem habent, etiam ipsi in Deo maneant. Hoc autem quomodo? Ex mutuâ chari-tate. Hujus vero mentione facta, subjungit omnia, quæ de charitate dixit, multis confirmandis sermo-nem de charitate.

VERS. 17, 18. *In hoc perfecta est charitas Dei nobiscum, ut fiduciam habeamus in die judicii: quia sicut ille est, et nos sumus in hoc mundo. Timor non est in charitate: sed perfecta charitas foras mittit timorem. Lux est Deus, et sancti ipsius sunt lux in mundo* ¹⁴, juxta Evangelium; et timor pænæ in eis non est, quoniam charitate abundant. Volo, inquit, vos perfectos esse in charitate, ut fiduciam habeamus in die judicii ad Deum; quo-niam et ipse judex est, juxta ipsius sententiam,

ἡμῶν ἐν αὐτῷ μονῆς, καὶ τῆς ἐκείνου ἐν ἡμῖν, καὶ οὕ-
τως, τοῦτο ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν·
ὁ γὰρ καθαρὸς καθαρὰ καὶ ἀχραντα δανεῖζεται.
Ἐπεὶ οὖν διὰ τῆς καθαρᾶς ἀγάπης αὐτῷ κοινωνοῦ-
μεν, ἐκ τούτου καὶ ἡμεῖς, φησὶν, οἱ κατὰ σάρκα
τεθεσμένοι αὐτὸν ἐγνωμεν καὶ μαρτυροῦμεν, ὅτι ὁ
Πατὴρ ἀπέσταλκεν αὐτὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ
καὶ πρὸς τῇ ἡμετέρᾳ γνώσει καὶ αὐτὸς ἐξηγήσατο,
τελειώτερον ἡμᾶς τῇ τοιαύτῃ ἐμβιβάζων γνώσει·
ποτὲ μὲν λέγων· Ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ
ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον. Τοῦτο περὶ τοῦ κατα-
πέμψαι ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀγάπης ἀπ' οὐρανοῦ τὴν
Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ εἰς τὸν κόσμον. Καὶ δι'
ἐτέρων δὲ πάλιν τρανότερον· Τοσοῦτον γάρ, φησὶν,
ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐ-
τοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων
εἰς αὐτὸν μὴ ἀπολῇται· καὶ, Οὐκ ἔλθω ἵνα
κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον.
Ἐχομεν τοίνυν καὶ ἀπὸ τῆς αὐτοφίας αὐτῆς, φησὶ,
καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐξηγήσεως, τοῦ ὄντος
εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις εἰ-
ρηται, καὶ ἀπὸ τῆς ἐνεργείας διὰ τῆς εἰς ἀλλήλους
ἀγάπης, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν, καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος
αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν, καὶ κοινωνοῦμεν αὐτῷ.

Ὅς ἂν ὁμολογήσῃ, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ, ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ
Θεῷ. Καὶ ἡμεῖς ἐγνωκαμεν καὶ πεπιστεύκαμεν
τὴν ἀγάπην, ἣν ἔχει ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν. Ὁ Θεὸς
ἀγάπη ἐστὶ· καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐν τῷ
Θεῷ μένει, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ. — Τοῦτο πρὸς τὸ
[πρὸ] βραχίως [σ. -χέος:] εἰρημένον ἀναφέρεται,
τὸ, ὅτι Πᾶν πνεῦμα δ' ὁμολογῇ ἐν σαρκὶ Κύριον
Ἰησοῦν ἐληλυθότα. Ἐπεὶ γὰρ ἱκανῶς ἀπέδειξεν,
ὅτι καὶ τέκνα εἰσὶ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτοῖς μένει·
ἀπέδειξε δὲ τοῦτο διὰ τῆς εἰς ἀλλήλους ἀγάπης,
ὅτι ἐδόθη αὐτοῖς Πνεῦμα Ἅγιον· ἐπαναφέρει πάλιν
ἐπ' ἐκεῖνα τὸν λόγον, καὶ φησιν· Ὅς ἂν ὁμολο-
γήσῃ, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς
ἐν αὐτῷ μένει· ὡς περ ἄνωτέρω εἰρηκεν, ὅτι Πᾶν
πνεῦμα ὁμολογοῦν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐλη-
λυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν. Ἐξέφηνη δὲ καὶ ἕτερον
ὁ λόγος, ὅτι οἱ ὁμολογοῦντες ταῦτα καὶ μένον ἔχον-
τες ἐν ἑαυτοῖς τὸ Πνεῦμα, ἵτοι τὸν Θεόν, καὶ αὐτοὶ ἐν
Θεῷ μένουσι. Τοῦτο δὲ πῶς; Διὰ τῆς εἰς ἀλλήλους
ἀγάπης. Ἀγάπης δὲ μνημονεύσας, ἐπιφέρει καὶ πάντα
τὰ περὶ ἀγάπης, ἅπερ εἶρηκε, πολλὴν πλὴστιν παρεχό-
μενος τῇ περὶ ἀγάπης λόγῳ.

Ἐν τούτῳ τετελειώται ἡ ἀγάπη μεθ' ἡμῶν,
ἵνα παρρησίαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως·
ὅτι καθὼς ἐκεῖνός ἐστι, καὶ ἡμεῖς ἐσμεν ἐν τῷ
κόσμῳ τούτῳ. Φόβος οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ ἀγάπῃ,
ἀλλ' ἡ τελειὰ ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον. —
Φῶς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οἱ ἅγιοι αὐτοῦ φῶς εἰσιν ἐν
τῷ κόσμῳ, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ φόβος ἐν αὐτοῖς
οὐκ ἐστὶ κολάσεως, ὅτι ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ περισ-
σεύουσιν. Βούλομαι, φησὶν, ὑμᾶς τετελειώσθαι ἐν
τῇ ἀγάπῃ, ἵνα παρρησίαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ

¹⁰ Joan. xvi, 28. ¹¹ Joan. iii, 16. ¹² Ibid. 17.

¹³ Joan. i, 18. ¹⁴ Matth. v, 14.

τῆς κρίσεως πρὸς τὸν Θεόν· ὅτι καὶ αὐτός ἐστιν ὁ Α κρίνων· κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀπόφασιν τὴν, ὅτι Ὁ Πα-
 τὴρ κρίνει οὐδέν, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέ-
 δωκεν τῷ Υἱῷ. Καὶ ὅτι πρὸς τὸν ἐνανθρωπήσαντα
 ἡμῖν ἔσται ἡ παρῃσία, ἐδήλωσε διὰ τῶν ἐπομένων,
 εἰπὼν, ὅτι Καθὼς ἐκεῖνός ἐστι, καὶ ἡμεῖς ἐσμεν ἐν
 τῷ κόσμῳ τούτῳ· τοῦτο λέγων· Προσποδεδεγμένον,
 ὅτι ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ, τὸ τέλειον
 καὶ ἑαυτοῖς, φησιν, ἐπιμαρτυρούμεθα τῆς ἀγάπης.
 Ὡς οὖν ἐκεῖνος ἁμώμος ἦν τῷ κόσμῳ καὶ καθα-
 ρός (διὸ καὶ ἔλεγεν· Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου
 τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρήσκει οὐδέν·) οὕτως καὶ
 ἡμεῖς ἐσόμεθα ἐν τῷ Θεῷ, καὶ ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν. Εἰ
 οὖν τοῦτο, ἐκεῖνός ἐστιν ὑψηγῆτης ἀγνείας ἡμῖν
 καὶ πάροχος· οὕτως καὶ ἡμεῖς αὐτὸν περιφέρομεν
 ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀγνῶς καὶ καθαρῶς, πάντοτε
 τὴν νέκρωσιν αὐτοῦ ἐν τῷ σώματι ἐπιφέροντες.
 Οὕτως δὲ βιοῦντες, παρῃσιασόμεθα πρὸς αὐτὸν, καὶ
 φόβου παντὸς ἐσόμεθα ἐκτὸς τότε. Τετλειωμένοι
 γὰρ ἐν τῇ ἀγάπῃ διὰ τῶν αγαθῶν ἔργων, πόρρω
 τοῦ φόβου ἐσόμεθα. Καὶ ἐπιφέρει τοῦτοισι πιστωτι-
 κῶν τὸ, ὅτι Ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν
 φόβον. Ποῖον δὲ φόβον; Αὐτός φησιν ὅτι τὸν κολα-
 στικόν. Ἔστι γὰρ τινα καὶ ἀγαπᾶν διὰ φόβον τοῦ
 κολασθῆναι· οὗτος δὲ ὁ φόβος οὐκ ἐστὶ τελειωτικός,
 τοῦτ' ἐστίν, οὐ τῆς τελείας ἐστὶν ἀγάπης. Ταῦτα
 εἰρηκῶς περὶ τῆς τελείας ἀγάπης, καὶ καταναγ-
 καστικῶς δείκνυσιν, ὡς ὀφείλομεν ἀγαπᾶν τὸν Θεόν,
 ὅτι καὶ αὐτὸς, φησὶ, πρῶτος ἡγάπησεν ἡμᾶς. [Ὀφεί-
 λομεν δὲ, τὸν προκατάρχοντα ἡμῖν ἀγαθοῦ,] σπου-
 δαιώτερον πρὸς τὴν ἀνταμοιβὴν τούτου ἐπείγασθαι
 καὶ ἡμεῖς. Ἐξήγησαν δὲ τινες. Πῶς τοῦ Δαβὶδ λέ-
 γοντος, Φοβήθητε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἅγιοι
 αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐστὶν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις
 αὐτόν, πῶς νῦν οὗτός φησιν· Ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω
 βάλλει τὸν φόβον· Οὐ δὲ γὰρ οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ
 τετελειώνται ἐν τῇ ἀγάπῃ, οἷς τὸ φοβεῖσθαι ἐντέλ-
 λεται; Φαμέν οὖν, ὡς διττός ὁ φόβος· ὁ μὲν
 προκαταρκτικός, ὃς καὶ σύνδρομον ἔχει τὴν κόλασιν,
 καὶ διὰ τὰ πεπραγμένα αὐτῷ δεῖν, τοῦ προσιόντος
 Θεῷ φοβουμένου, καὶ διὰ ταῦτα προσιόντος ἵνα μὴ
 κολασθῇ· καὶ οὗτος μὲν ὁ προκαταρκτικός. [Ὁ δὲ τε-
 λειωτικός] δέους μὲν τοῦ τοιούτου ἀπήλλακται, διὸ
 καὶ ἀγνῶς εἴρηται, καὶ διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος.
 Τίς οὖν, καὶ διὰ τί ὁ τελειωτικός φόβος; Ὁ διὰ τὸ
 τελειῶς εἰς ἀγάπην ἀναληφθῆναι τὸν κατωμεγεθυῦντα
 λιπεῖν τινος αὐτῷ, ὡς εἰκὸς τὸν σφόδρα ἀγαπῶντα

qua dixit ⁴⁴ : *Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio.* Et quod ad Verbum incarnatum sit nostra fiducia, ostendit per ea quæ sequuntur, dicens : *Sicut ille est, et nos sumus in hoc mundo.* Quasi dicat : Cum ante demonstra- tum sit, quod Deus in nobis et nos in illo simus, perfectionem charitatis et nobis ipsis attestamur. Quemadmodum igitur ille immaculatus et purus erat in mundo (idcirco enim dixit ⁴⁵ : *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam*), sic et nos erimus in Deo, et Deus in nobis. Si hoc ita se habet, igitur ille nobis est magister puritatis et largitor. Sic etiam nos illum circumformamus in mundo sancte et pure ⁴⁶, semper mortificationem ejus in corpore nostro circumferentes. Sic autem viventes, confidentiam habebimus ad ipsum, neque pavore ullo tunc quatiemur : perfecti enim in charitate ob bona opera, procul a timore erimus. Unde subdit in hujus rei confirmationem, *Perfecta charitas foras mittit timorem.* At quem timorem ? Ipse dixit hunc esse timorem pænæ. Potest enim aliquis etiam amare timore, ⁴²⁷ ne puniatur. Iste autem timor nunquam est perfectus, seu perfectæ charitatis. His de charitate dictis, evincit, nos debere Deum diligere, quoniam et ipse, inquit, prior dilexit nos. Et sane, cum prior ille nobis tantum bonum tulerit, eo nos studiosius debemus ad illud rependendum eniti. Quæsiere vero nonnulli, quomodo cum David dicat ⁴⁸ : *Ti- mete Dominum, omnes sancti ejus ; quoniam non est inopia metuentibus eum ;* iste nunc asserat charitatem perfectam foras ejicere timorem. Nonne sancti Dei perfecti sunt in charitate, qui- bus tamen mandatur, ut timeant ? Respondemus duplicem esse timorem. Unus quidem est initialis, qui comitem habet afflictionem ; ac illius est, qui ob mala perpetrata metuens, accedit ad Deum, ideoque accedit, ne puniatur. Et talis quidem est timor initialis. At timor perfectus ab hujusmodi metu liber est. Quapropter dicitur sanctus et per- manens in sæculum sæculi ⁴⁹. At quis, et ad quid est timor perfectus ? Is nempe, quo quis eo quod perfectam habet charitatem, sollicitus est, ne quidquam illi desit eorum, quæ erga dilectum

D præstari ab eo decet, qui valde diligit.

VERS. 18, 19. *Quoniam timor habet pœnam. Qui autem timet, non est perfectus in charitate. Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos.* Timorem quem initialem diximus, hoc loco intelligit. Qui igitur Deum legitime diligit, is non ob comminatas pœnas facit ea quæ Deo placent. sed virtutis illucio et ex amore quo Deum prose- quitur : non enim eo, quantumvis ingenue, timore contentus est, qui fuit ex amore honesti. At ille

⁴² Joan. v, 22. ⁴⁴ Joan. xiv, 30. ⁴⁵ II Cor. iv, 10. ⁴⁶ Psal. xxxiii, 10. ⁴⁷ Psal. xviii, 10.

timor, quo quis aliquid facit, ne in punitionem incidat, idem est cum priore. Unde subdit: *Timor pœnam habet.*

VERS. 20. *Si quis dixerit, quoniam Diligo Deum, et fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum, quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere?* Postquam demonstravit, charitatem talis esse indolis, ut a Deo in nos, et a nobis in Deum trajiciat, addiditque, quod si Deus nos dilexit, etiam nos ad invicem diligere debeamus; rursus ad hoc sermonem referens, ait, debitum nobis incumbere, ut fratres nostros diligamus, exemplo charitatis Dei erga nos: quam si Deo pependerit, debito huic satisfacimus. Oportet igitur, inquit, omnino fratrem diligere in perfectissimum charitatis erga Deum nostræ argumentum: alioquin neque nostra in Deum charitas salva erit, mutuo delicto cadente, quod ex charitate erga Deum habebamus. Subjungit vero rationem efficacissimam ad eos revincendos, qui divinam charitatem adulterate conantur, ita ferme disserens: Charitas omnino ex mutua consuetudine, seu conversatione exurgit. Ex conversatione autem sequitur, ut fratres videamus, indeque amore ipsius capiamur. Visionis enim magna vis est ad conciliandum amorem. Porro si ita est, quomodo is, qui maximum amoris illicitum nibili faciens, fratrem, quem videt, non diligit, veraciter dicere poterit, se Deum, quem non videt, nec cum eo conversatur, neque eum ullo sensu percipere potest, diligere? Si igitur quis, inquit, imprudenter dicat, se Deum quidem diligere, fratrem autem suum odio habere, profecto hic, præterquam quod divinam corrumpit charitatem, ejus præcepti transgressor est, quod ait: *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* Qui igitur Deum diligit, et ejus discipulus esse contendit, diligit etiam fratrem suum juxta ipsius præceptum.

VERS. 21. *Et hoc mandatum habemus a Deo: ut qui diligit Deum, diligit et fratrem suum.*

CAPUT V.

VERS. 1, 2. *Omnis, qui credit, quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est. Et omnis qui diligit eum, qui genuit, diligit et eum qui natus est ex eo. In hoc cognoscimus, quoniam diligimus natos Dei, cum Deum diligamus, et mandata ejus faciamus.* Ille quoque superius dicta confirmat, ac si diceret: Si mandatum a Magistro nostro accepimus, ut invicem diligamus, profecto, si credimus, Magistrum nostrum Jesum esse Christum, (qui propterea est Christus quia Deus est et homo), mandata ipsius velut Magistri et Dei custodiamus. Credentes vero ipsum esse Deum, filii ejus evadimus; quemadmo-

Α ποιῶν τὸ, ὃ αὐτός ἐστι τῷ προτέρῳ· διὸ ἐπάγει· Ὁ φόβος κόλασιν ἔχει.

Ἐάν τις εἴπῃ, ὅτι Ἀγαπῶ τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ μισεῖ, ψεύστης ἐστίν. Ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ ὃν ἑώρακε, τὸν Θεὸν ὃν οὐχ ἑώρακε, πῶς δύναται ἀγαπᾶν;— Διαβεβαιωτικὴν εἶναι δεῖ τὴν ἀγάπην, ἀπὸ τε τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἡμῶν πρὸς αὐτὸν καταναγκαστικῶς ἀποδείξας, καὶ τοῦτο προσθεὶς πάλιν, ὅτι, εἰ οὕτως ἡγάπησεν ἡμᾶς ὁ Θεός, καὶ ἡμεῖς ὀφειλομένον ἀλλήλους ἀγαπᾶν· καὶ αὖθις πρὸς τοῦτο ἀναφέρων τὸν λόγον φησὶν· Ἐπειδὴ χρεωστικῶς ἡμῖν ἀπόκειται τὸν ἀδελφόν ἀγαπᾶν, ἐξ ὑποδείγματος τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης, ἣν καὶ ἀντεισφύροντες καὶ ἀνταποδίδόντες Θεῷ, τὴν ὀφειλὴν ἀποπληροῦντες ἐσόμεθα· χρη, φησὶν, ἀνυπερθέτως τὸν ἀδελφόν ἀγαπᾶν, εἰς τελευτάτον γνώρισμα τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης. Εἰ γὰρ μὴ τούτου, οὐδὲ ἡ πρὸς Θεὸν ἀγάπη ἡμῶν σωθῆι, ὡς τῆς ὀφειλῆς τῆς πρὸς ἀλλήλους διαπιπτούσης, ἣν ἐκ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἐσχήκαμεν. Ἐπιφέρει δὲ καὶ τοῦτο ἐναργέστατον εἰς ἐλεγχὸν λόγον τῶν ἐπιχειρούντων νοθεύειν τὴν θείαν ἀγάπην, τοιοῦτόν τι λέγων· Ἡ ἀγάπη πάντως ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλους συνίσταται συνθέσεως, ἡ δὲ συνθεῖα ἐπόμενον ἔχει τὸ ὅρξιν τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ, καὶ ταύτῃ μάλιστα συνδεῖσθαι πρὸς τὴν ἀγάπην αὐτοῦ· ἐφελκυστικῶν γὰρ δρᾶσι πρὸς ἀγάπην. Εἰ δὲ τοῦτο, ὃ τὸ μᾶλλον ἐφελκόμενον εἰς ἀγάπην παρ' οὐδὲν ποιούμενος, καὶ τὸν ἀδελφόν, ὃν ἑώρακε, μὴ ἀγαπῶν, πῶς τὸν Θεόν, ὃν οὐχ ἑώρακε, [φάσκων ἀγαπᾶν], ὅτε μὴδὲ συνθέης ἐστὶν αὐτῷ, μὴδὲ μὴ αἰσθῆται ληπτὸς, ἀληθεύων φωραθεῖ; Εἰ τοῦτο οὖν τις ἀναιδεύμενος φάτῃ, φησὶ, τὴν μὲν Θεὸν ἀγαπᾶν, μισεῖν δὲ τὸν ἀδελφόν, οὐ πρὸς οἷς τὴν θείαν ἀγάπην νοθεύει, ἔτι καὶ τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ παραβάτης ἐρίσκειται, τῆς λεγούσης, Ἐν τούτῳ γινώσκειται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους; Ὁ οὖν τὸν Θεὸν ἀγαπῶν, καὶ τούτου μαθητῆς διςχυριζόμενος εἶναι, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐκείνου ἐντολήν.

Καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔχομεν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Πᾶς ὁ πιστεύων, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός, ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, καὶ πῶς ὁ ἀγαπῶν τὸν γεννήσαντα, ἀγαπᾷ καὶ τὸν γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἐὰν τὸν Θεὸν ἀγαπῶμεν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ποιῶμεν. Καὶ τοῦτο τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων πιστωτικόν. Εἰ ἐντολὴν ἐλάβομεν ἀπὸ τοῦ Διδασκάλου ἀλλήλους ἀγαπᾶν, πάντως εἰ πιστεύομεν, ὅτι διδάσκαλος ἡμῶν Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός, ὃς ἐν τούτῳ ἐστὶ Χριστός, ἐν τῷ Θεῷ εἶναι καὶ ἄνθρωπος, φυλάξωμεν καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ὡς διδάσκαλου, ὡς Θεοῦ. Πιστεύοντες δὲ

⁶⁰ Joan. xiii, 35.

Εὐὸν αὐτὸν εἶναι, υἱὸν αὐτοῦ χρηματίζομεν, κα-
ὡς καὶ ἐν Εὐαγγελίοις εἴρηται· Ὅσοι δὲ ἔλαβον
αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέ-
σθαι· τοῦτ' ἐστίν, Ὅσοι ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, οὗτοι
καὶ ἐτεκνώθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Εἰ γεγεννημένα δὲ ἐξ
αὐτοῦ, πάντως καὶ τὸ καθήκον τῷ γεγεννηκότι
ἐπιδαίξομεθα. [Τί τοῦτο;] Τὸ ἀγαπᾶν τὸν γεγεννη-
κότα. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο, φησὶ, πάντες οἱ πεπιστευκό-
τες, ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένα· εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ γεγεννη-
μεθα, ὀφείλεται ἔσμεν ἀλλήλων ἀγαπᾶν, καὶ ὡς
ἀδελφοί, καὶ ὡς ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένοι· καὶ ἐπιφέρει
τοῦτου πίστιν, ὡς Ὁ ἀγαπῶν τὸν γεννήσαντα,
καὶ τὸν γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ [ἀγαπᾶ]. Εἴτα
πάλιν φησὶν, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς ἀδελφούς, ἥτοι τὰ
τέκνα τοῦ Θεοῦ ἀγάπη, τὴν εἰς τὸν τεκνύοντα ἀγάπην
βεβαίωσι. Ἄνω μὲν γὰρ ἔλεγεν· Ὁ ἀγαπῶν τὸν
Θεὸν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀγαπᾶ· νῦν δὲ
λέγει, ὅτι Ὁ ἀγαπῶν τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν
Θεὸν ἀγαπᾶ. Καὶ δειγμα τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης τὴν
εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπην ποιεῖται.

Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὰς
ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. Τοῦτο οὕτως· Αὕτη γὰρ
ἐστὶν ἡ ἀγάπη, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν·
εἰ πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν
κόσμον. Τὸ δὲ, βαρεῖαι οὐκ εἰσὶ, παρεμβέδιηται.

Καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσιν. Ὅτι
πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν
κόσμον. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἡ νικήσασα τὸν
κόσμον, ἡ αἰσις ἡμῶν. Ἐπειδὴ τὸ πᾶν τεκμή-
ριον τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, τὴν τῶν ἐντολῶν τήρησιν,
προσβάλλει· ἐδίδκει γὰρ τισὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ
βαρεῖαι εἶναι· διὰ τοῦτο φησὶ· Καὶ αἱ ἐντολαὶ
αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσὶ. Τί γὰρ βαρὺ, τὸ ἀγαπᾶν
τὸν ἀδελφόν; [Ἀλλὰ καὶ] τὸ, ἐν φυλακῇ ἐπισκέπτε-
σθαι [τὴν βαρὺν;] Οὐ γὰρ ἐξαιρεῖσθαι φησὶ τὸ [τὸν]
ἐν φυλακῇ, ὃ δυσχερὲς, ἀλλ' ἐπισκέπτεσθαι μόνον·
οὐδὲ τὸν ἀσθενούντα ἀπαλλάττειν τῆς νόσου, ἀλλὰ
μόνον ἐπισκέπτεσθαι· οὐδὲ τῷ πεινῶντι πολυτελῆ
τράπεζαν παρατίθεσθαι καλεῖται, ἢ τῷ γυμνῷ ἐκ ποι-
κίλλας ἱμάτιον κατεσκευασμένον δίδναι, ἀλλὰ τὴν
ἀναγκαίαν χρεὶν παρέχόμενον, ἣν ὁ πεινῶν καὶ
γυμνητεύων ἐπιζητεῖ. Οὕτω τὰ περὶ τοῦτου εἰπὼν,
καὶ ἕτερον πρὸς ἀγάπην ἐπάγει. Τί τοῦτο; Τὴν νίκην.
Φησὶ γάρ, ὅτι Διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπης
τέκνα συνιστῶντες ἑαυτοὺς τοῦ Θεοῦ, ἔχετε ἥδη καὶ
τοῦτου τοῦ κατορθώματος ἐπαχολούθημα, τὸ τὸν
κόσμον νικᾶν. Τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ
νικᾷ τὸν κόσμον. Εἴτα παρατίθησι καὶ τὴν νίκην,
[καὶ τὸ δι' ὃ ἡ νίκη,] τὴν πίστιν ἀμφοτέρων λέγων
εἶναι, δηλονότι τὴν πρὸς τὸν Θεὸν, ἥτις καὶ ἐκ Θεοῦ
γεννηθεῖσα ἐνίκησε πᾶσαν ἀπιστίαν καὶ ἀπῆλθε·
καὶ οὔτε Ἰουδαῖος, οὔτε Ἕλλην, οὔτε αἰρετικὸς δύ-
ναται πρὸς αὐτήν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ πίστις οὐ ψιλὴ νικᾷ,
ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἔχοντος αὐτήν, διὰ τοῦτο προστίθησι·
Καὶ τίς ἐστὶν ὁ νικῶν τὸν κόσμον, εἰ μὴ ὁ πι-
στῶν ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Καὶ

dum etiam in Evangelio dicitur " : Quotquot autem
receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei
feri : hoc est, Quotquot crediderunt in eum,
etiam filii ab ipso facti sunt. Si autem ex ipso
nati sumus, profecto et quod ei convenit, presta-
bimus. Quid vero hoc? Diligere eum qui genuit;
quoniam, inquit, omnes qui credidimus, ex ipso
nati sumus: si autem ex ipso nati sumus, nos
mutuo, veluti fratres ab eodem progeniti, diligere
debemus. Et hoc ex eo confirmat, quod Qui dili-
git eum qui genuit, diligit et eum qui natus est ex eo.
Deinde rursus ait, charitatem, quæ erga fratres,
seu filios Dei, 429 est, firmare dilectionem erga
Genitorem. Dixerat enim antea: Qui diligit Deum,
et fratrem suum diligit; nunc autem e converso
ait: Qui diligit filios Dei, et Deum diligit. Scilicet
certum dilectionis erga Deum indicium statuit
dilectionem erga proximum.

VERS. 3. Hæc est enim charitas Dei, ut mandata
ejus custodiamus. Hoc ita se habet: Hæc est charitas,
ut mandata ejus custodiamus; quoniam omne quod
natum est ex Deo, vincit mundum. Illud autem: Quo-
niam gratia non sunt, interjectum est.

VERS. 3, 4. Et mandata ejus gravia non sunt. Quo-
niam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum.
Et hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra.
Quoniam perfectum charitatis erga Deum argu-
mentum mandatorum observantiam esse præmisit,
quibusdam autem mandata Dei gravia esse vide-
bantur, idcirco ait: Et mandata ejus gravia non
sunt. Quomodo enim grave esse potest diligere
fratrem suum, aut eum in carcere detentum visitare?
Neque enim ait, ut eum e carcere educamus, quod
difficile est; sed tantummodo, ut eum visitemus.
Sic non præcipit, ut infirmum ab ægritudine libe-
remus, sed tantum ut eum invisamus. Similiter
non jubet, ut esurienti locupletem mensam pare-
mus, aut nudo pretiosam acque pictam vestem
tribuamus; sed solum quantum satis est ad ne-
cessarium usum, quem et qui esurit, et qui nudus
est, requirit. His hæc de re dictis, aliud de charitate
addit. Quid vero illud? Victoria. Siquidem ait:
Quoniam per fraternam dilectionem vosmetipsos
filios Dei constituistis, habetis de reliquo et id quod
est præclari hujus facinoris sequela, nempe: vincere
mundum. Quod enim natum est ex Deo, vincit
mundum. Deinde proponit ipsam victoriam, et
propter quid ea sit, dicens utrumque hoc esse fidem
in Deum: quippe quæ ex Deo progenita omnem
vicit expulsiq; infidelitatem, ut neque Judæus,
neque gentilis neque hæreticus quidquam contra
eam possit. Quoniam vero fides non sola a semet-
ipsa vincit, sed simul cum eo, qui ipsam habet,
idcirco subjungit: Quis est qui vincit mundum, nisi

qui credit, quoniam Jesus est Filius Dei? Sed quis A τίς ἐστιν Ἰησοῦς; οὗτος; Ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ αἵ-
est Jesus iste? Is qui per aquam et sanguinem ματος Ἰησοῦς ὁ Χριστός.

VERS. 5, 6. Quis vero est, qui vincit mundum, nisi
qui credit quoniam Jesus est Filius Dei? Hic est qui
venit per aquam et sanguinem, Jesus Christus.
Quoniam filiorum Dei procreationis et partus
mentionem fecit, dicens: Omne quod natum est
ex Deo, hoc autem per sanctum baptismum simul
efficitur, idcirco ait: Hic est qui venit per aquam et
sanguinem 430 Christus Jesus, qui nos regenerat,
et filios Dei facit. Hoc enim velut consequens ad
sermonem subintelligitur, ut sit: Et omne quod
natum est ex Deo, vincit mundum. Et quomodo
natus est? Ex aqua, inquit, et sanguine. Qui enim
venit, Jesus Christus, per aquam et sanguinem
regenerat. Addit vero repetito sermone: non in
aqua solum, sed in aqua et sanguine. Vult enim
primum indicare Christi, qui nos filios effecit, de-
clarationem: quoniam homo qui in ipso est, pri-
mum Filius a Deo declaratus est, neque nobis per
suam adoptionem etiam hujusmodi contulit dignita-
tem: qui tribus quidem vicibus Dei Filius declara-
tus est; nempe cum baptizaretur in Jordane, Patre
desuper testimonium perhibente eum qui baptiza-
batur, "Filius suum dilectum esse. Quis vero?
Qui aquam ingrediebatur, vel assumptus simul cum
Deo Verbo, qui in occulto apparebat: huic enim
testimonium perhiberi oportebat. Igitur per aquam,
hoc est in baptismo, quod per aquam fit, Jesus
Patris testimonio declaratus est Filius Dei. Per
sanguinem vero, cum mox cruci affligendus, dixit 44:
Clarifica me tu, Pater; et venit vox de cælo: Et
clarificavi et iterum clarificabo: quam vocem, qui
audiebant, tonitru esse putaverunt. Per Spiritum
autem, quoniam, ut Deus, resurrexit ex mortuis:
soli enim est Dei semetipsum a mortuis suscitare.
Voce autem Spiritus significari Deum, satis de-
monstrat illud 45, « Spiritus est Deus. » Tribus igitur,
baptismo, cruce et resurrectione, Dei Filium esse
Dominum nostrum attestantibus, hoc nullo modo
in dubium revocari potest. Porro per suam filiationem
ipse, tanquam primitiæ universæ humanæ
massæ, nobis gratia sua contulit, ut essemus filii
Dei. Et tria hæc in unum Christum sunt. Hoc enim
significatur per ea verba: « Hi tres unum sunt, »
hoc est, ad testimonium de Christo. Sciendum vero,
Patres nonnullos per Spiritum non resurrectionem
intellexisse, sed Deum Patrem, cum supra Jordanem
clamavit 46: Hic est Filius meus dilectus, in quo
mihi complacui, secundum quod Spiritus est Deus,
ut jam diximus.

His ita dictis, confirmat ea argumento a minori,
hoc pacto: Si testimonium hominum quacumque
de re accipimus, an non multo justius est, ut
testimonium majus, nempe Dei, suscipiamus? Quid
enim? Nonne testimonium de Filio suo, nempe de

Τίς δὲ ἐστιν ὁ νικῶν τὸν κόσμον, εἰ μὴ ὁ
πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ;
Οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ αἵματος Ἰη-
σοῦς Χριστός. Ἐπειδὴ τεκνώσῃς ἐμνήσθη Θεοῦ
καὶ τόκου, εἰπὼν, ὅτι Πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ
Θεοῦ, τοῦτο δὲ διὰ τοῦ ἁγίου baptismos ἰμοῦ
περιγίνεται, διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι Οὗτός ἐστιν ὁ
ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ αἵματος Ἰησοῦς ὁ Χριστός,
ἀναγεννῶν ἡμᾶς καὶ υἱοὺς ποιοῦν Θεοῦ. Καὶ γὰρ
τοῦτο ὡς ἐπόμενον τῷ λόγῳ καὶ ἐξακολουθεῖται, ἵνα ᾗ·
Καὶ πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν
κόσμον. Καὶ πῶς ἐγεννήθη; Δι' ὕδατος [φῆσι] καὶ
αἵματος. Ὁ γὰρ ἐλθὼν Ἰησοῦς Χριστός δι' ὕδατος
ἀναγεννᾷ καὶ αἵματος. Προστίθῃσι δὲ πάλιν ἐπανα-
λαμβάνων τὸν λόγον, οὐκ ἐν τῷ ὕδατι, φάσκων,
μόνον ἀναγεννῶν, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι.
Βούλεται γὰρ πρῶτον δεῖξαι τοῦ υἱοθετοῦντος ἡμᾶς
Χριστοῦ τὴν ἀνάδειξιν, ὅτι υἱοθετηθεὶς ὁ ἐν αὐτῷ
ἄνθρωπος; πρῶτος ὑπὸ Θεοῦ, οὕτω δὲ ἐν ἡμῖν διὰ
τῆς αὐτοῦ υἱοθεσίας ἐχαρίσατο τὸ τοιοῦτον ἀξίωμα,
ὁ καὶ κατὰ καιροῦς τρεῖς ἐξεφάνθη ἐπὶ τοῦ baptismos
ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, ἀνωθεν τοῦ Πατρὸς μαρτυ-
ροῦντος τὸν baptizόμενον Υἱὸν ἀγαπητόν. Τίς δέ;
Ὁ ἐμβαλὼν τὸ ὕδωρ, ᾧ ὁ συνειλημμένος τῷ Θεῷ
λόγῳ ἄνθρωπος, ὁ φαινόμενος τῷ κρυπτομένῳ.
Τούτῳ γὰρ καὶ εἶδε τὴν μαρτυρίαν γενέσθαι. Διὰ
τοῦ ὕδατος μὲν οὖν, τοῦτ' ἐστιν ἐν τῷ baptismos
τῷ δι' ὕδατος, ἐξεφάνθη Υἱὸς Θεοῦ ὁ Ἰησοῦς; διὰ
τῆς τοῦ Πατρὸς μαρτυρίας· διὰ δὲ τοῦ αἵματος, ὅτι
μέλλων σταυροῦσθαι ἔλεγε· Δόξασόν με σὺ, Πάτερ·
καὶ ἠνέχθη φωνή· Καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω·
ἦν καὶ βροντὴν ἐνόμισαν οἱ ἀκούσαντες. Διὰ δὲ τοῦ
Πνεύματος, ὅτι ὡς Θεὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν. Θεοῦ
γὰρ τοῦτο μόνου, τὸ ἀνιστῆναι αὐτόν· τῇ δὲ τοῦ
Πνεύματος φωνῇ, ὅτι σημαίνεται ὁ Θεός, τὸ Πνεῦμα
εἰρημένον ἱκανὸν παραστήσαι. Τριῶν οὖν μαρτυ-
ρούντων, τοῦ baptismos, τοῦ σταυροῦ, τῆς ἀνα-
στάσεως, τὴν τοῦ Ἰησοῦ υἱοθεσίαν, ἀναμφίλεκτος ἡ
τοῦ Κυρίου υἱοθεσία· δι' ἧς υἱοθεσίας, καὶ ἡμῖν ὡς
ἀπαρχῇ τοῦ ὅλου ἀνθρωπείου φυράματος ὢν, ἐχαρί-
σατο τὸ υἱοῦς εἶναι Θεοῦ. Καὶ τὰ τρία ταῦτα εἰς
ἐνὰ τὸν Χριστόν εἰσι. Τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ τοῦ
εἰπεῖν· Οἱ τρεῖς ἓν εἰσι· τοῦτ' ἐστιν, εἰς τὴν περὶ
τοῦ Χριστοῦ μαρτυρίαν. Ἰστέον δὲ, ὡς τινες τῶν
Πατέρων τὸ Πνεῦμα οὐ διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ
Χριστοῦ ἐξεδήλωσαν, ἀλλ' εἰς τὸν Πατέρα, ὅτι ἐν
τῷ Ἰορδάνῃ ἐδόξαsen· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ἀγα-
πητός, ἐν ᾧ ὑδόκησα, καθότι καὶ Πνεῦμα ὁ Θεός,
ὡς προειρήκαμεν.

Ταῦτα εἰπὼν, ἐπιφέρει πίστιν τῶν λεγομένων ἀπὸ
τοῦ ἐλάττονος οὕτως· Εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώ-
πων περὶ οὐτοῦ λαμβάνομεν, οὐ πολλῶ [δικαιότε-
ρον] λάβοιμεν τὴν μεῖζον τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ; ἡ γὰρ
οὐχὶ αὕτη ἡ μαρτυρία περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ἥτοι τοῦ

44 Matth. III, 17. 45 Joan. XII, 33. 46 Joan. IV, 21. 47 Matth. III, 17.

Χριστοῦ, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἐστιν; Ὁ πιστεύων ἄνθρωπος εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅτι Θεὸς ἐστιν, ὡς Υἱὸς Θεοῦ, ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν αὐτῷ, τοῦτ' ἐστιν [ἐν αὐτῷ], ὅτι καὶ αὐτὸς υἱοθετῆται πιστεύων, διὰ τοῦ υἱοθετηθέντος Ἰησοῦ ὑπὸ Θεοῦ. Ὁ μὴ πιστεύων δέ, ἔστιν ἐνοχὸς ἐστὶ κακοῖς· ἀπιστίας, ψεύστην ποιῶν τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἀποστερῶν υἱοθεσίας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἣν καὶ ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἔχει ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται· Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. Ὅσα δέχων τὸν Υἱὸν διὰ τὸ βαπτισματός, ἔχει καὶ τὴν ζωὴν· ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, Χριστὸν ἐνεδυσάμεθα. Ὅσοις δέ μὴ ἔχει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος, οὐδὲ τὴν ζωὴν ἔχει, καὶ νεκρῶνται. Νεκροὺς γὰρ παραλαμβάνον ἡμεῖς τοῖς παραπτώμασιν, ἐγείρει διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Πῶς; Ὅτι ὁ συνταφείς Χριστῷ διὰ τῆς ἐν τῷ βαπτισματι καταδύσεως, ὅστος νεκρὸς ἐστὶ τῷ κόσμῳ, ἦτοι ταῖς κοσμικαῖς ἐπιθυμίαις, καὶ οἰκίει ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ Χριστῷ ζῇ.

Οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι. Καὶ τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἡ ἀλήθεια. Ὅτι τρεῖς μαρτυροῦσι, τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα, — Προσακουστέον τὸ, ἐλθὼν· Ἰνα ᾗ· Οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον ἐλθὼν, ἤγουν δι' ὕδατος παρασχὼν τὴν ἀπόδειξιν.

Καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσιν. Εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν, ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ μέλλων ἐστίν. Ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ, ἣν μεμαρτύρηκε περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν αὐτῷ. Ὁ μὴ πιστεύων τῷ Θεῷ ψεύστην πεποιήκεν αὐτόν, ὅτι οὐ πεπιστευκεν εἰς τὴν μαρτυρίαν, ἣν μεμαρτύρηκεν ὁ Θεὸς περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός. Καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ ἐστίν. Ὁ ἔχων τὸν Υἱόν, ἔχει τὴν ζωὴν. Ὁ μὴ ἔχων τὸν Υἱόν τοῦ Θεοῦ, τὴν ζωὴν οὐκ ἔχει. Καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσιν, τοῦτ' ἐστίν, εἰς τὴν περὶ Χριστοῦ μαρτυρίαν, ὅτι τε υἱοθετήθη ὑπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ ὅπερ ἔσχηκεν αὐτὸς ὄνομα αὐτοῦ.

Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν [εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ], ἵνα εἰδῆτε, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔχετε, καὶ πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ καὶ ἀλήθεια, ἣν ἔχομεν πρὸς αὐτόν, ὅτι ἐὰν τι αἰτώμεθα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀκούει ἡμῶν. Καὶ ἐὰν οἴδαμεν ὅτι ἀκούει ἡμῶν ὁ ἐὰν αἰτώμεθα, οἴδαμεν ὅτι ἔχομεν τὰ αἰτήματα, ἃ ἠτήσαμεν παρ' αὐτοῦ. Ταῦτα ὡς ἐν ἐπιλόγῃ ἀνακαταλείβεται, καὶ φησιν,

“ JoHn. I, 4. “ Galat. III, 27.

Variae lectiones et notæ.

(1) Versiculum septimum prætermittit commentator iste, sicut ceteri auctores Græci. Deest etiam ille in plerisque Græcis codicibus. Eum tamen genuinum esse Scripturæ textum, invicte probant cæpediti quamplures: sed omnium, sicut novissime,

Christo, ab ipso Deo est? Qui igitur credit in Filium Dei, quod Deus sit, tamquam Filius Dei, habet testimonium in ipso, hoc est, in seipso, credens, et ipsum adoptatum esse in filium per Jesum, qui 431 in filium assumptus est a Deo. Qui vero hoc non credit, duobus se malis obnoxium reddit: nempe infidelitatis, mendacem faciens Deum; et præterea se adoptione privat, ideoque et vita æterna, quam Christus in se ipso habet, quemadmodum in Evangelio scribitur: “ In ipso vita erat. Quare qui habet Filium per baptismum, habet et vitam. Qui-cumque enim in Christo baptizati sumus, Christum induimus. Quisquis autem non habet Filium per baptismum, neque vitam habet, sed mortuus est: siquidem ille nos, cum essemus mortui propter peccata, suscitavit per sanctum baptismum. Quo-modo? Quia qui conspultus est Christo per de-mersionem quæ sit in baptismo, is mundo, seu mundi concupiscentiis mortuus est, et non amplius in seipso, sed in Christo vivit.

Vers. 6, 7. Non in aqua solum, sed in aqua et sanguine. Et Spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas (1). Quoniam tres sunt, qui testi-monium dant, Spiritus, et aqua, et sanguis. Subin-telligendum, venit, ut ita se habeat: Non in aqua solum venit, scilicet per aquam exhibens sui ostensionem.

Vers. 7-12. Et hi tres ad unum sunt. Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est, quoniam hoc est testimonium Dei, quod testificatus est de Filio suo. Qui credit in Filium Dei, habet testimonium Dei in se. Qui non credit Filio, men-dacem facit eum; quia non credit in testimonium, quod testificatus est Deus de Filio suo. Et hoc est testimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus. Et hæc vita in Filio ejus est. Qui habet Filium, habet vitam: qui non habet Filium, vitam non habet. Et hi tres ad unum sunt, hoc est, ad testimonium de Christo: quoniam in Filium assumptus est a Deo Patre: et quod ipse habebat, communicavit etiam cum dignis, qui crediderunt in nomen ipsius.

Vers. 13-15. Hæc scribo vobis, ut sciatis, quo-niam vitam habetis æternam, qui creditis in no-mine Filii Dei. Et hæc est fiducia quam habemus ad eum, quia quodcumque petierimus secundum voluntatem ejus, audit nos. Et si scimus quia audit nos, quidquid petierimus, scimus quoniam ha-bemus petitiones quas postulamus ab eo. Hæc vel-ut in epilogo colligit, et ait: Scripsi vobis tan-quam hæredibus æternæ vitæ: non enim ita iis,

ita et præstantissime vir celeberrimus P. Bernar-dus Maria de Rubeis, ord. Prædicatorum, in præ-clara dissertatione *De tribus testibus in cælo adver-sus Samuelem Crellium* edita typis Venetis an. 1756.

qui secundum spem æternæ non vivunt, scripsissemus, siquidem non decet sancta dare canibus, et mittere margaritas ante porcos⁶⁷. Repetit autem sermonem, **432** ut diximus, ad memoriam revocans, quæ dixerat. Primum quidem, quod oporteat firmiter credere in nomen Filii Dei, hoc est, exercere divinum cultum ab ipso præscriptum: hoc enim significat illud, *nomen Filii Dei*, ut diximus; deinde, quod signum indubitæ istius fidei nihil aliud sit, præterquam illa fiducia quam per irreprehensibilem fidem acquirimus erga ipsum, quem admodum etiam superius dixit. Et quod rursus signum talis fiduciæ sit nihilo eorum fraudari, quæ postulamus. Sed quoniam non omnes cuncta, quæ postulant, consequuntur, neque exaudiuntur in his, quæ petunt, addit illud, *secundum voluntatem ejus*, innuens, eum qui præter Dei voluntatem petierit, haudquapum exaudiendum fore. Qua in re consonat beato Jacobo, siquidem et hic⁶⁸, *Petitio, ait, et non accipitis, eo quod male petatis*. Convertens vero hujusmodi signum in apertius indicium, Et si scimus, inquit, quia audit nos, quidquid petierimus; scimus, quia habemus petitiones quas postulamus ab eo. Ac si diceret: Si secundum voluntatem ejus postulamus, audit nos; et si exaudit nos in eo quod postulamus, scimus, quod secundum voluntatem ejus petitiones nostras faciamus: et habemus in nobismetipsis petitiones quas postulavimus. Hæc vero sunt, regnum Dei, et justitia ejus⁶⁹, quæ ipse, ut peteremus, in Evangelio mandavit.

Vers. 16, 17. *Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat et dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Est peccatum ad mortem: non pro illo dico ut roget quis. Omnis iniquitas peccatum est: et est peccatum non ad mortem. His quæ jam exposuimus, expeditis, diserte proponit quidquam eorum, quæ vult, ut secundum voluntatem Dei petamus. Quoniam vero per totam sermone Epistolam multus fuit in extollenda cbaritate, atque in firmando, Deum velle, ut dilectionem nostram erga fratres illibatam custodiamus; nunc unum illudque potissimum eorum, quæ Deus a nobis exigit, esse ait, *ut si quis viderit fratrem suum peccantem non ad mortem, petat et dabit ei*. Quid vero dabit? Vitam æternam. Sed quibus? his qui non peccant ad mortem. Sic enim ille peccatum generatim dividit. Omnis iniquitas peccatum est, et ea quæ est ad mortem, et illa quæ non est ad mortem. At de ea quæ est ad mortem, non roget, inquit, seu non postulet quisquam: non enim exaudiendus est, quoniam male petit. Loquitur vero de eo qui nullam exhibet conversionem: talis enim iniquitas est peccatum ad mortem, quæ scilicet ad pœnitentiam non vergit: qua laborans Judas æternam mortem subit. **433** Verum et qui injuriarum memoriam retinent, ad mortem*

δτι Ἐγραψα ὑμῖν ὡς κληρονόμοις αἰωνίου ζωῆς· οὐκ ἂν γὰρ ταῦτα γραφείη τοῖς μὴ κατ' ἐλπίδα βίου τοῦ αἰωνίου ζωῆς· ὅτι μὴδὲ τὰ ἅγια διδόναι τοῖς κατ', μὴδὲ τοὺς μαργαρίτας ἀξιόπαινον ῥίπτειν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. Καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὡς εἰρηκαμεν, ὑπομιμνήσκων αὐτοὺς τῶν εἰρημένων, πρῶτον, ὅτι δεῖ [πιστεῦσιν ἀδιστάκτως] εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' ἐστίν, εἰς τὴν ὑπ' ἐκείνου παραδοθεῖσαν ἡμῖν θεοσέβειαν (τοῦτο γὰρ σημαίνει, τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς περ ἐλπομεν)· εἶτα ὅτι σημεῖον τῆς ἀδιστάκτου ταύτης πίστεως οὐδὲν ἐστίν ἄλλο, ἢ ἡ παρῆρσις, ἣν διὰ τῆς ἀνωμότητος πίστεως εὐρίσκομεν πρὸς αὐτὸν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἰρήκαμεν, καὶ ὅτι [πάλιν] τὸ σημεῖον τῆς ταύτης παρῆρσις, τὸ μὴ ἀστοχεῖν πάντων τῶν παρ' ἡμῶν αἰτουμένων τίθεικεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐ πάντων τῶν αἰτουμένων πάντες τυγχάνουσιν, οὐδὲ ἐπακούονται εἰς ἃ αἰτοῦσι, προστίθησι τὸ, *κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ*, ὡς ὅγε παρὰ τὸ θέλημα τοῦ διδασκάλου αἰτῶν, οὐδὲ εἰσακουσθήσονται, ὁμοίως τῷ μακαρίῳ Ἰακώβῳ· ἐπεὶ καὶ οὗτος, *Ἀλλεῖτε, ψάσκετε, καὶ οὐ λαμβάνετε, ἐπειδὴ, φησὶ, κακῶς αἰτεῖσθε*. Ἀντιστρέφων δὲ τὸ τοιοῦτον σημεῖον εἰς σαφέστερον γνώρισμα, φησὶ· Καὶ ἐὰν οἶδαμεν ὅτι εἰσακούει ἡμῶν εἰς πᾶν ὃ αἰτῶμεν, οἶδαμεν ὅτι ἔχομεν τὰ αἰτήματα, ἃ ἤτηκαμεν αὐτόν· τοιοῦτόν τι λέγων· Εἰ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ αἰτοῦμεν, ἀκούει ἡμῶν· καὶ εἰ εἰσακούει ἡμῶν εἰς ὃ αἰτοῦμεν, οἶδαμεν ὅτι κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιοῦμεν τὰ αἰτήματα ἡμῶν, καὶ ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς τὰ αἰτήματα ἃ ἤτησαμεν. Ταῦτα δὲ ἐστίν, ἡ βασιλεία καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ, ἃ καὶ αὐτὸς αἰτεῖν ἡμᾶς ἐν Εὐαγγελίοις ἐνετείλατο.

Ἐὰν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα ἁμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον, αἰτήσῃ, καὶ δώσει αὐτῷ, ζῶην τοῖς ἁμαρτάνουσιν μὴ πρὸς θάνατον. Ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ περὶ ἐκείνης λέγω, ἵνα ἐρωτήσῃ. Πᾶσα ἁδικία ἁμαρτία ἐστὶ· καὶ ἔστιν ἁμαρτία, οὐ πρὸς θάνατον. Εἰπὼν ἅπερ παρεθέμεθα, νῦν αὐτὸς καὶ ῥητῶς παρατίθεται τὴν αἰτεῖν ἡμᾶς βούλεται τῶν κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπειδὴ πολὺς ἐστὶ σχεδὸν δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς, τὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπην ἐξυμνῶν, καὶ τοῦτο βούλεσθαι τὸν Θεόν, τὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπην ἀνέθευτον τηρεῖν, νῦν ἐν τῶν θελημάτων αὐτοῦ καὶ τὸ κράτιστον εἶναι τοῦτ' εἰρησιν· Ἐὰν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα μὴ πρὸς θάνατον, αἰτήσῃ, καὶ δώσει αὐτῷ. Καὶ τί δώσει; Ζῶην αἰώνιον. Τίσι; Τοῖς μὴ ἁμαρτάνουσιν πρὸς θάνατον. Ὡς γὰρ ἀπὸ γένους τῆς ἀπλῶς ἁμαρτίας ποιεῖ τὴν διαφρεσιν, καὶ φησὶ· Πᾶσα ἁδικία ἁμαρτία ἐστὶ, καὶ ἡ πρὸς θάνατον, καὶ ἡ μὴ πρὸς θάνατον. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς πρὸς θάνατον, φησὶ, μὴ ἐρωτάτω, ἔτοι μὴ αἰτέτω· οὐ γὰρ εἰσακουσθήσεται, ὅτι κακῶς αἰτεῖ· περὶ τοῦ μηδεμίαν ἐπιδεικνυμένου λέγων ἐπιστροφὴν. Πρὸς θάνατον γὰρ αὕτη ἐστὶν ἁμαρτία μόνη, ἡ μὴ πρὸς μετένοian ἀφορώσα, ἣν καὶ Ἰούδας νοσήσας, τῷ αἰώνιῳ θανάτῳ ὑπέχθη.

⁶⁷ Matth. vii, 6. ⁶⁸ Jac. iv, 5. ⁶⁹ Matth. vi, 33.

Ἀλλὰ καὶ οἱ μνησικαχοῦντες, πρὸς θάνατον ἀμαρτάνουσι. Λέγει γὰρ Σολομών· Ὅδοι μνησικακῶν εἰς θάνατον. Οὐδὲ γὰρ οὗτοι μετανοοῦσιν ἐπιστρέφοντες, μνησικαχίας ἐχόμενοι, καὶ διατηροῦντες [τὴν κατὰ τοῦ πλησίον] ὀργήν, ἀλλὰ ἀμετάγνωστα ἀμαρτάνουσιν.

Οἶδαμεν, ὅτι πᾶς ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐχ ἀμαρτάνει· ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ τῇ ψαύει καὶ οὐχ ἀπορῇ οὐχ ἄπτεται αὐτοῦ. Οἶδαμεν ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν, καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται. Οἶδαμεν δὲ ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκει· καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν Θεόν· καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὐτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. Ἐπιστήσας ἡμᾶς τίς ἡ ἀμαρτία ἡ πρὸς θάνατον, καὶ τίς ἡ μὴ πρὸς θάνατον, ἐπιστημαίνεται λοιπὸν, καὶ τίνων ἐστὶ τὸ πρὸς θάνατον ἀμαρτάνειν, καὶ φησιν, ὅτι ὁ υἱοθετῆς ἐκ Θεοῦ, οὐκ ἂν ποτε οὗτος, οὔτε πρὸς θάνατον [οὔτε τὴν μὴ πρὸς θάνατον] ἀμαρτίαν νοσήσῃ. Ἀπαξ γὰρ ἐαυτὸν ἐκδοὺς τῷ ἐνοικοῦντι αὐτῷ διὰ τῆς υἱοθεσίας Χριστῷ, ἀνέπαφος διαμένει ἀμαρτίας. Πλὴν ἵνα μὴ τις οἰηθῇ πάντῃ τὸν τοιοῦτον μεταπεποιθῆσθαι τὴν φύσιν, ὡς ἀνάλωτον εἶναι λοιπὸν τῇ ἀμαρτίᾳ, ἐπιφέρει τὸ, *Τηρεῖ ἑαυτόν*· ὡς· εἴ γε μὴ τηρῇ ἑαυτὸν καὶ φυλάσῃ ἐκ τοῦ πονηροῦ, πάντως ἀμαρτησόμενος. Οὐ φύσει οὖν εἰς ἀναμαρτησίαν προβαίνει, φησὶν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοδωρεᾶς· ὅς διὰ τοῦ υἱοθετῆσαι ἡμᾶς, ταύτης ἡξίωτε τῆς χάριτος, ἵνα φυλάσσοντες ἡμεῖς καὶ τηροῦντες τὸ δῶρημα τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἡμῖν δωρηθὲν, καὶ τὸ μὴ ἀμαρτάνειν ἔχωμεν. Ἐπεὶ ἅλλως, φησὶν, ἐν τῷ πονηρῷ τοῦ κόσμου κειμένον (λέγει δὲ κόσμον τοῦς μὴ διὰ θεῶν ἔργων εἰς υἱοθεσίαν ἐαυτοῦς τοῦ Θεοῦ μετατάξαντας), οὐδὲν ἂν ἐκώλυε τοῖς ἀπολλυμένοις συνεξετάζεσθαι ἡμᾶς· καθότι *ἐγκρατεῖα ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ τοῦ τοῦ αὐτοῦ*· ὡς ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ ὁ Θεὸς ἀπεφῆντο. Ἀλλ' ἐπεὶ, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκει, καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν τοῦ γινώσκειν αὐτὸν θεὸν ἀληθινόν, καὶ εἶναι ἐν αὐτῷ τῷ ἀληθινῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ, ἐγνωμεν διὰ τῆς μεγαλοδωρεᾶς ταύτης, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ἡ ζωὴ ἡ τοῦ πονηροῦ, καὶ τῶν σκανδάλων αὐτοῦ.

Τεκνία, φυλάξατε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων. Ἀμὴν. Ἐξήτησάν [f. ἐξήτ.] τινες· Τίνος χάριν, εἰ πρὸς τελείους πιστοὺς ταῦτα ἐγράφει [f.—φη], παρεγγυᾷ φυλάττεσθαι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων; Φαμέν οὖν, ὡς ἐπειδὴ τῇ Ἐκκλησίᾳ ὅλην ἐγραφε ταῦτα, ἥτις οὐ πᾶσα κεκριμένη λαὸν συνεπληροῦτο, ἀλλ' ἦν τις καὶ ἐν ταύτῃ νωθέστερον διακείμενος, πρὸς τοὺς τοιοῦτους παρεγγυᾷ τὸ εὐέλισθον αὐτῶν ὑποφώμενος.

Τέλος τῆς Ἐπιστολῆς Καθολικῆς Ἰωάννου.
ἐν ῥύμφῃ ἀπὸ Ἐφέσου, στίχων σξδ.

Pro. XII, 28. Gen. VIII, 21.

A peccant: ait enim Salomon ⁷⁰: *Via memorum injuriarum ad mortem*. Quandoquidem neque isti recipere solent: quippe qui injuriarum memoriae haerentes, iram non deponunt, adeoque irremissibiliter peccant.

Vers. 18-20. *Scimus quia omnis qui natus est ex Deo, non peccat; sed generatio Dei conservat eum, et malignus non tangit eum. Scimus, quoniam ex Deo sumus; et mundus totus in maligno positus est. Et scimus, quoniam Filius Dei venit; et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum, et simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus et vita aeterna.* Postquam nos docuit, quodnam peccatum sit a mortem, et quodnam non ad mortem, declarat deinceps, quorum sit peccare ad mortem: et ait, eum qui adoptatus est a Deo, peccato ad mortem nunquam laboraturum. Cum enim semel se Christo per adoptionem in semet inhabitanti tradiderit, peccato liber perseverat. Attamen, ne quis putaret, eum omnino mutasse naturam, quo peccatis amplius vinci non posset, subjungit: *Conservat se ipsum*, velut qui, si non servet seipsum, et a maligno non caveat, omnino sit peccaturus. Scilicet non natura ad impeccantiam quis progreditur, inquit; sed eximio Dei dono, qui nos adoptando tantum nobis contulit gratiam, ut, si donum ab ipso collatum caute custodiamus, in undium amplius peccatum prolabamur. Quandoquidem alias, inquit, cum mundus in maligno sit positus (mundum autem vocat eos, qui per bona opera divinam sibi adopti nem non consecrere), nihil prohibet, quominus nos quoque pereuntibus annumeremur: cum ⁷¹ *sensus et cogitatio humani cordis in malum prona sint ab adolescentia sua*, quemadmodum in diluvio Deus patefecit. Verum quoniam, inquit, Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus ipsum verum Deum, et simus in vero Filio ejus Jesu Christo, cognovimus per hujusmodi eximium donum, quoniam hic est verus Deus et vita aeterna: et cognoscentes tuti sumus ab impetu maligni, et ab offendiculis ejus.

αἰώνιος· καὶ γνόντες, μένομεν ἀνεπηρέαστοι ἐκ

D Vers. 21. *Filioli, custodite vos a simulacris. Amen.* Quasiere nonnulli, qua de causa Joannes, cum ad perfectos fideles hanc scripserit Epistolam, praeceperit, ut a simulacris se custodirent. At respondemus: Quoniam haec scribebat toti Ecclesiae, quae non tota ex electo populo constabat, sed in ea nonnulli erant segnius affecti, propterea tales cohortatur, ut eorum prospiceret imbecillitati.

Finis Epistolae catholicae Joannis. Scripta est c.b.
Epheso, vers. 264.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ Β' ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EXPOSITIO IN EPISTOLAM II S. JOANNIS.

434 ARGUMENTUM SECUNDÆ CATHOLICÆ Α ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ Β' ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
EPISTOLÆ JOANNIS. ΙΩΑΝΝΟΥ.

Epistolam hanc Joannes tanquam presbyter seu senior scribit Electæ dominæ et filiis ejus. Occasio autem hujus epistolæ est hæc : Videns filios ejus recte in fide versari, et multos seductores circumire dicentes, non esse adventum Domini in carne, hanc scribit Epistolam : in qua primoquidem ejusdem filios velut recte ambulantes commendat ; deinde docet, novum non esse mysterium nostrum : ac rursus hortatur ad charitatem, et ad perseverandum in doctrina ipsis tradita. Caterum docet Antichristum esse, quicumque negat Christum in carne venisse ; ac præcipit, ut nemo ejusmodi homines in domum suam recipiat, neve eos salutet. Et sic concludit Epistolam.

435 CAPITA HUIUS EPISTOLÆ.

1. Post præmium agit de recta vita in charitate Dei per sanctam fidem immutabiliter servanda. Et quod oporteat hæreticum neutiquam in domum introducere, aut salutare, propter peccatum.
2. Promissio de adventu suo propter spem future unitatis.

Ταύτην γὰρ πρεσβύτερος γράφει Ἐκλεκτῇ κυρίᾳ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη · Ὅρων τὰ τέκνα αὐτῆς καλῶς ἀναστρεφόμενα ἐν τῇ πίστει, καὶ πολλοὺς πλάνους περιερχομένους καὶ λέγοντας, μὴ εἶναι τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν σαρκί, γράφει τὴν Ἐπιστολήν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῆς τὰ τέκνα, καλῶς περιπατοῦντα · εἶτα διδάσκων μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, παραινεῖ πάλιν περὶ ἀγάπης, καὶ ἵνα μείνωσιν ἐν τῇ διδαχῇ τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς. Καὶ λοιπὸν διδάσκει Ἀντίχριστον εἶναι τὸν λέγοντα, μὴ ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι τὸν Χριστόν. Παραγγέλλει δὲ, ὥστε τοὺς τοιοῦτους μὴ δέχεσθαι τίνα εἰς οἰκίαν, μηδὲ λέγειν αὐτοῖς τὸ χαίρειν. Καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΑΥΤΗΣ.

- Α'. Μετὰ τὸ προοίμιον, περὶ ἐρβοῦ βλου ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ, διὰ πίστεως εὐσεβοῦς ἀμταθέτου. Ἐν ᾧ ὅτι [οὗ] δεῖ αἰρστικὸν εἰσοικίζειν, ἢ χαιρετίζειν ἐφ' ἀμαρτίαν.
- Β'. Ἐπαγγελία παρουσίας αὐτοῦ ἐκ' ἐλπίδι πρὸς ὀφέλειαν.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ.

EPISTOLA SECUNDA SANCTI JOANNIS APOSTOLI.

Ὁ πρεσβύτερος Ἐκλεκτῇ κυρίᾳ, καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς, οὓς ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ, οὐκ ἐγὼ δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐγνωκότες τὴν ἀλήθειαν. Τινὲς ψήθησαν ταύτην καὶ τὴν μετ' αὐτὴν Ἐπιστολὴν μὴ εἶναι Ἰωάννου τοῦ ἡγαπημένου, ἀλλ' ἐτέρου ὁμωνύμου τοῦτ' ἐστι, καθότι καὶ πρεσβύτερον ἑαυτὸν καὶ ἐν ταύτῃ καὶ ἐν τῇ μετ' αὐτὴν γράφει, καὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ ἕτερον [Γάτον] ἓνα καὶ αὐτὸν, ὥσπερ καὶ τὴν γυναῖκα μίαν· ὅπερ οὐ κατ' Ἐπιστολὴν Καθολικὴν. Καὶ τὴν προγραφὴν δὲ οὐ μὴ κατὰ τὴν πρώτην πεποιεῖται Ἐπιστολὴν· οὐ γὰρ ἐν ταύτῃ οὕτως ἀπῆρξατο. Ἀλλὰ φάμεν, ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ οὐκ ἐποίησε τοῦτο, οὕτω προγράφας· οὐ γὰρ πρὸς ὠρισμένον ἔγραφε πρόσωπον, οὐδὲ πρὸς Ἐκκλησίαν τόπων τινῶν, ὥσπερ ἐποίησεν ὁ μακάριος Πέτρος, ἀφωρισμένως πρὸς τοὺς ἐν τῇ διασπορᾷ ἐπισημαινόμενος Ἰουδαίους γράφειν, καὶ πρὸ τοῦτου ὁ θεὸς Ἰάκωβος· ἀλλὰ πᾶσι πιστοῖς κοινὸν ποιούμενος τὸν λόγον, ἐκκλησιάζουσι, καὶ μὴ ἐκκλησιάζουσι, τὸν τῆς προγραφῆς παραλιπὼν τύπον. Πρεσβύτερον δὲ ἑαυτὸν γράφει ἐνταῦθα, καὶ οὐκ ἀπόστολον, οὐδὲ δούλον Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὥς οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι. Ἀπόστολον μὲν οὐ γράφει ἑαυτὸν, ἰσως, ὅτι μὴ πρώτος κατήγγειλε τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἀλλὰ μετὰ Παῦλον, καὶ οὐ κατὰ πάροδον ὥσπερ ἐκεῖνος, ἀλλὰ μένων ἐκεῖ καὶ παρών. Ἀλλὰ οὐδὲ δούλον Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐθάύρει γὰρ, διὰ τὸ ἀγαν ἀγαπᾶσθαι, ἕξω τοῦ τῆς δουλείας εἶναι φόβου. Πρεσβύτερον δὲ μόνον ἑαυτὸν ἠξίωσε καλεῖσθαι, ὅτι γηραιὸς ὢν ἤδη ἔγραψε ταῦτα, ἢ ὅτι καὶ ἐπίσκοπον ἑαυτὸν ἐκάλεσε διὰ τοῦ πρεσβυτέρου, εἰωθότος, τὸ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καὶ ἐπὶ τῶν ἐπισκόπων φέρεσθαι τὸ ὄνομα τοῦ πρεσβυτέρου. Πρὸς δὲ γυναῖκα γράφων πιστὴν, οὐδὲν ὑπεσελιματο, ὅτι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἄρβεν οὐδὲ θῆλυ [οἶδε]. Πρὸς δὲ Γάτον ἓνα γράφων, ἔχει Παῦλον [Τίμω τε] γράφοντα καὶ Τιμοθέω, καὶ πρὸς Φιλήμονα δὲ ἰδιώτην. Ταῦτα μὲν περὶ τῆς προγραφῆς.

tem Paulum habuit, qui ad Titum et Timotheum scripsit, ac etiam ad idiotam Philemonem. Et hæc de inscriptione sint dicta.

Δείκνυται δὲ ἀπὸ τῆς ἀπαγγελίας καὶ τῆς ἄλλης τοῦ λόγου οἰκονομίας, τὸ γνήσιον τῶν Ἐπιστολῶν.

¹ Galat. III, 28.

VERS. 1. Senior Electæ dominæ et natis ejus quos ego diligo in veritate: et non ego solus, sed et omnes, qui noverunt veritatem. Quidam putaverunt, Epistolam hanc et sequentem non esse Joannis apostoli, sed alterius huic cognominis, propterea quod, cum in hac, tum in sequente, sese presbyterum, seu seniore vocat; et scribit ad mulierem, et ad Gaium; unum quidem illum, sicut et ad mulierem unam: quod Epistolæ Catholicæ consentaneum non videtur. Ac præterea neque exordium hujus Epistolæ tale est, quale in priore: alio enim modo illam exorditur. Attamen dico, Joannem priorem Epistolam diversimode, nulla præposita inscriptione, inchoasse; quia non ad peculiarem personam, neque ad aliquot locorum Ecclesiam scribebat, uti fecit beatus Petrus, significans se determinate scribere ad Judæos qui erant in dispersione, et ante hunc sanctus Jacobus; sed universis fidelibus, sive congregatis, sive non congregatis, communem omnibus instituens sermonem: ideoque in ea inscriptionis formulam prætermisit. Presbyterum autem, seu seniore, non vero apostolum, aut servum Jesu Christi, quemadmodum alii apostoli, sese hic dicit: non quidem apostolum, fortasse, quia primus ille non fuit, qui prædicaret Evangelium in Asia, sed Paulus: et non in transitu, sicut ille prædicavit; sed ibi inanens ac præsens. Neque vero servum Jesu Christi: confidebat enim se, eo quod impense ab ipso diligeretur, liberum esse a timore servitutis. Presbyterum autem, seu seniore tantum appellare se voluit, quod jam senex esset, cum has Epistolas conscriberet, vel ut episcopum se esse significaret: nam presbyteri nomen etiam 436 de episcopis dici per id tempus solebat. Ad mulierem autem fidelem scribere non dubitavit: quoniam in Christo Jesu neque masculum, neque feminam ¹ noverat. Ad unum vero scribens Gaium, præcuntem scripsit, ac etiam ad idiotam Philemonem. Et hæc

Ex phrasi vero et reliqua sermonis œconomia perspicuum est, sequentes duas Epistolas genuinum

esse hujus apostoli factum : nam et in hac sermonem sæpe repetit, eadem de iisdem dicens, ubi vel modica recurrit occasio, ut, quod docet, magis confirmet. Duo vero suadet Electæ huic : unum, ut in charitate ambulet ; alterum ut hæreticos aversetur et fugiat. Electam vero vel ex nomine, vel propter virtutis studium vocat. Quam etiam ab se sincere diligi affirmat : et non eam quidem solum, sed omnes quoque moribus eidem similes, qui veritatem in corde suo infixam habent. Hoc enim significat per illud : *quæ permanet in nobis*, videlicet fides in Christum. Ait vero se diligere in veritate : sunt enim et qui sicte diligunt ore, quemadmodum ipse in priore Epistola de frigidis quibusdam fidelibus dixit. Postquam vero dixit : *quæ permanet in nobis*, addit : *et nobiscum erit in æternum*. Tum vero rursus subdit illud : *Erit nobiscum gratia et misericordia*, bona ostendens, quæ ex perfecta charitate oriuntur. A *Deo Patre*, inquit, *et a Christo Jesu* ; additque : *Filio Patris* : hic enim solus, proprie Pater est Filii. Unde Paulus ² *Ex quo*, ait, *omnis paternitas in cælis et in terra nominatur*. Rursus autem ait : *in veritate et charitate*, sermonem confirmans, et certum exhibens indicium charitatis, de qua loquitur.

VERS. 2, 3. *Propter veritatem quæ permanet in nobis, et nobiscum erit in æternum. Sit vobiscum gratia, misericordia, pax a Deo Patre, et a Christo Jesu Filio Patris in veritate et charitate*. Scilicet vera et limba, et non simulata, seu quæ speciem tantum charitatis habeat.

VERS. 4-6. *Gavisus sum valde, quoniam inveni de filiis tuis ambulantes in veritate, sicut mandatum accepimus a Patre. Et nunc rogo te, domina, non tanquam mandatum novum scribes tibi, sed quod habuimus ab initio, ut diligamus alterutrum. Et hæc est charitas, ut ambulemus secundum mandata ejus. Summi profecto gaudii res est invenire aliquem absque offensione decurrentem stadium fidei Christi secundum mandatum ejus. At quodnam istud mandatum ? Id nempe, de quo in Evangelio Christus ait ³ : Qui diligit me, mandata mea servabit. Patrem vero vocat Christum : nam ipse quoque est pater. 437 scilicet filiorum, qui ei a Patre per dispensationem dati sunt, juxta illud ⁴ : Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Dominus. Cæterum animadvertite hic hujus Epistolæ germanitatem : quandoquidem consonat cum eo, quod in priore Epistola dictum est : *Et scimus, quoniam qui diligit Deum, mandata ejus servat*. Etenim ambulare secundum mandata est eadem servare. Virtutes actuosæ sunt, et esse habent per hoc quod exerceantur. Quare qui cessat ab ambulando in ipsis, neque illas ullo pacto conservat. Ambulare autem de profectu seu de augmento dicitur. Quanto enim quis secundum virtutem operatur, tanto in anteriora progreditur,*

ἅπαι κίνταυθα πολλάκις ἐπανίγει τὸν λόγον, καὶ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν λόγων, μετὰ τοῦ μικροῦ παρὰ πείπειν ἀφορμῆς, καὶ ταύτῃ κατασπαλίζεσθαι τὸν λόγον. Δύο δὲ τῇ Ἐκλεκτῇ ταύτῃ ἐπιμαρτυρεῖ ἐν μὲν, τὸ ἐν ἀγάπῃ περιπατεῖν ἕτερον δὲ, τὸ ἐκτρέφεσθαι τοὺς αἰρετικούς. Ἐκλεκτὴν δὲ, ἣ ἀπὸ τοῦ διόματος, ἣ ἀπὸ τῆς περὶ ἀρετὴν φιλοτιμίας καλεῖ, ἣν καὶ ἀγαπᾶν φησιν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὐ μόνον αὐτήν, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ὁμοτρόπους αὐτῇ, τοὺς τὴν ἀλήθειαν ἔχοντας ἐν ἑαυτοῖς ἡδρασμένην. Τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ τοῦ, *τὴν μένουσαν ἐν ἡμῖν*, τοῦτο ἔστιν ἡ εἰς Χριστὸν πίστις. Ἐν ἀληθείᾳ δὲ ἀγαπᾶν λέγει. Ἔστι γὰρ καὶ ἐπιπλάστως ἀγαπᾶν στόματι, ὡς αὐτὸς ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ περὶ τινων νοθευομένων ἐδήλωσε πιστῶν. Εἰπὼν δὲ, *τὴν μένουσαν ἐν ἡμῖν*, ἐκφνεχε τὸ, *καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα*. Τοῦτοι δὲ πάλιν ἐπιφέρει τὸ, *ἔσται μεθ' ἡμῶν χάρις καὶ εἰλεος*, τὰ ἀπὸ τῆς τελείας ἀγάπης ἐμφαίνων ἐπανθοῦντα καλά. Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, φησὶ, καὶ παρὰ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπήγαγε τὸ, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς. Μόνος γὰρ εὖτος κυρίως Πατὴρ Υἱοῦ. Διὰ καὶ Πάυλος, Ἐξ οὗ, φησὶ, *πάντα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομαζόμενα*. Πάλιν δὲ τὸ, *ἐν ἀληθείᾳ*, ἐπιφέρει, καὶ ἀγάπῃ, ἀσφάλειαν τῷ λόγῳ περιποιῶν καὶ γνώρισμα τῆς φησιν ἀγάπης.

Διὰ τὴν ἀλήθειαν τὴν μένουσαν ἐν ἡμῖν (καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα). Ἔσται μεθ' ἡμῶν χάρις, εἰλεος, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ παρὰ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς, ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ. — Οἷον τὴν ἀληθὴ καὶ ἑδραίαν, ἀλλὰ μὴ κατεσχηματισμένην.

Ἐχάρην λίαν, οἷ εὐρηκα ἐκ τῶν τέκνων σου περιπατοῦντας ἐν ἀληθείᾳ, καθὼς ἐντολὴν ἐλάβομεν παρὰ τοῦ Πατρὸς. Καὶ νῦν ἐρωτῶ σε, κυρία, οὐχ ὡς ἐντολὴν γράφω σοι καινὴν, ἀλλ' ἣν εἶχομεν ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. Ἡ αὕτη ἔστιν ἡ ἀγάπη, ἵνα περιπατῶμεν κατὰ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. — Καὶ γὰρ ἔστιν ὡς ἀληθὺς χαρὸς αἴτιον τῆς μεγίστης, τὸ εὐρεῖν τινα ἄνθρωπον ἀπρόσκοπτως ὁδεύοντα τὸν ἐν τῇ πίστει τοῦ Χριστοῦ ὁρίμον κατὰ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ. Τίς δὲ ἡ ἐντολή ; Ἡ περὶ τῆς ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Χριστὸς φησιν Ὁ ἀγαπῶν με τὰς ἐντολὰς μου τηρήσει. Πατέρα δὲ νῦν τὸν Χριστὸν καλεῖ, ἐπεὶ καὶ πατὴρ ἔστι τῶν δούλων τῆς οἰκονομίας παρὰ τοῦ Πατρὸς δοθέντων αὐτῷ υἱῶν, καθὼς εἰρηται : Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Σκόπει δὲ καὶ τὸ γνήσιον τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης, ὅτι συμφωνεῖ διὰ τούτων τῶ ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ εἰρημένῳ, τῷ, *καὶ οἶδαμεν ὅτι ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν, τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρεῖ*. Ταῦτον γὰρ ἔστι, τὸ περιπατεῖν κατὰ τὰς ἐντολὰς, τῷ τηρεῖν αὐτάς. Πρακτικαὶ γὰρ αἱ ἀρεταί, καὶ τὸ εἶναι ἔχουσιν ἐν τῷ ἐνεργεῖσθαι. Ὅστις ὁ παυσάμενος τοῦ κατ' αὐτάς ὁδεύειν, οὐδὲ φυλάσσει αὐτάς. Τὸ περιπατεῖν δὲ κατὰ προκοπὴν εἰρηται. Ὅσον γὰρ τις κατ' ἀρετὴν ἐνεργεῖ, ἐπὶ τὰ πρόσω ἔσται, ἔξιν

² Ephes. iii, 15. ³ Joan. xiv, 25. ⁴ Isa. viii, 18.

ἐαυτῷ περιποιῶν τοῦ καλοῦ πλεονα. Κατὰ τοῦτο δὲ ὁμαί εἰρησθαι καὶ τὸ, *Εἰς δ' ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι*. Τῶν γὰρ θεωρημένων ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος ἀγαθὸν τοσοῦτον τὸ μεγαλεῖον, ὡς καὶ ἄγγελοι ἐφετὸν εἶναι βραχίστην τούτων λαβεῖν κατανόησιν· τοῦτο γὰρ τὸ, *παρακύψαι*, νοεῖται. Ἐφίεται δὲ τις σωφρονῶν, τοῦτου, οὐ τοῦ παυσομένη, ἀλλὰ τοῦ ἀενάως προϋόντος. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ἀνεξάντητον οὐχ οἶόν τε ὅλον περιλαβεῖν, ἀγαπητὸν γούν κἀν ποσῶς ἐν μετουσῇ τοῦτου γενέσθαι. Εἰρηκῶς δὲ, *Οὐχ ὡς ἐντολὴν καιρὴν γράφω* [f. — φων] σοι, συμφώνως καὶ τοῦτο λέγων [f. — γει] τοῖς ἐν τῇ πρώτῃ. Προστίθῃσι δὲ καὶ τὸ τῆς ἐντολῆς ἔργον, *Ἰνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους*. Καὶ τὴν ἀγάπην ἐξηγείται, ὅτι αὕτη ἐν τῷ κατ' αὐτὴν πορεύεσθαι ἔχει τὸ εἶναι, καὶ τὴν ἐντολὴν τὴν ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἄλλου τινὸς ἔνεκεν δεδῶσθαι, εἰ μὴ ἵνα, φησὶν, ἐν αὐτῇ περιπατεῖτε [f. — τῇτε].

Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ, καθὼς ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, *Ἰνα ἐν αὐτῇ περιπατεῖτε* [vulg. — τῇτε]. Ὅτι πολλοὶ πλάνοι εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί. — Ἄνω κάτω τὰ αὐτὰ στρέφει· διὰ μὲν τῆς ἀγάπης· τὸ ἀδιάσπαστον αὐτοῖς προμηθεύμενος, ἀλλὰ μὴ πρὸς τοὺς πλάνους ἀποσχίζεσθαι, τοὺς ἤδη ἐν τῷ κόσμῳ περιπατοῦντας, καὶ τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιδημίαν τοῦ Κυρίου ἀθετοῦντας· διὰ δὲ τοῦ κατὰ τὴν ἐντολὴν περιπατεῖν, τὴν ἀπ' ἀρχῆς τῶν πικλαινόμενων αἰρετικῶν δόξαν ἐμφανίζων πρόσφατον οὔσαν, καὶ παρακαλῶν τῆς ἀπ' ἀρχῆς ἐντολῆς τούτους ἐχομένους, μὴ ἀπάγεσθαι τῇ ἀπάτῃ αὐτῶν. Καὶ γὰρ ἐνετελλάτο ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς περὶ τῶν πλάνων τούτων λέγων· *Πολλοὶ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου, λέγοντες· Ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστός· καὶ πολλοὺς πλανήσουσι*. Μὴ οὖν κορευθῆτε ὁπίσω αὐτῶν. Πάντας οὖν τὰς ἐντολάς, φησὶ, τηροῦντας καλεῖται μὴ ἀπατᾶσθαι, ἀλλὰ τὸν ταῦτα λέγοντα Ἀντίχριστον ἠγέσθαι. Οὗτος γὰρ, φησὶν, ἐστὶν ὁ Ἀντίχριστος καὶ πλάνος. Εἰπὼν δὲ, *Οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί*, ἀλλ' οὐκ ἐλθόντα, ἐμφανιστός ἐστιν, ὡς ἡσάν τινες οἱ ἀθετοῦντες τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει· *Πολλοὶ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου· οὐ περὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ φάσκων παρουσίας, ἀλλὰ περὶ τῆς δευτέρας*. Ὅμως ἀληθεὶ λόγῳ, οἱ τὴν δευτέραν ἀθετοῦντες καὶ τὴν πρώτην ἀποβάλλονται. Εἰ γὰρ ὁ ἐν σαρκὶ παραγεγνημένος καὶ τὴν δευτέραν ἐπηγγελάτο, πάντως ὁ τὴν δευτέραν ἀθετῶν ἀθετεῖ καὶ τὴν πρώτην. Εἰ γὰρ πιστεύει παραγεγνημένον, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν πιστὴν ἠγέσεται τοῦ παραγεγνημένου· εἰ δὲ τὴν ἐπαγγελίαν ἀθετεῖ, οὐδεὶς λόγος μηδὲ τὴν πρώτην αὐτὸν ἀθετεῖν. Διὰ τοῦτο, οἶμαι, καὶ οὕτως ἐχρήσατο ταύτῃ

A semper majorem rectitudinis habitum sibi consciscens. Et hoc sensu dictum puto illud : * *In quo desiderant angeli prospicere*. Tanta enim est bonorum quæ nobis Verbum incarnatum contulit, magnitudo, ut etiam angelis desiderabile sit vel parvam eorum assequi intelligentiam. Hoc enim significat Græca vox παρακύψαι. Desiderat autem quisquis sapit non id quod cessare aliquando debet, sed quod perenniter duraturum est. At quoniam quod inexhaustum ac immensum est, totum capere non potest ; optimum nobis fuerit, si illud quomodo- docunque saltem participemus. Cum ait vero sanctus iste apostolus : *Non mandatum novum scribo vobis*, conformiter loquitur ad ea quæ in priorē Epistola scripserat. Addit vero etiam mandati scopum ; nempe, *ut diligamus alterutrum* : et de charitate docet, quod esse habeat in ambulando secundum ipsam ; et quod non alia de causa mandatum istud datum sit, nisi ut vos, inquit, in eo ambuletis.

Vers. 6, 7. Hoc est enim mandatum, ut quemadmodum audistis ab initio, in eo ambuletis. Quoniam multi seductores exierunt, in mundum, qui non confitentur, Jesum Christum venire (1) in carne. Et supra et infra eadem semper versat : per charitatem quidem illis suadens, ne a fidelium cœta separentur, neve ad seductores, qui jam mundum circumhant, atque adventum Domini in carne rejiciebant, accederent : per hoc vero, quod illis ambulandum monet secundum mandatum, quod fuit ab initio, manifestat, seductorum opinionem recentem esse ; adeoque fideles hortatur, ut mandato quod fuit ab initio, firmiter adherentes, illorum se fraude abduci non patiantur. Nam et Christus Dominus discipulis suis de ejusmodi seductoribus præcepit, dicens : * *Multi venient in nomine meo, dicentes : Quia ego sum Christus, et multos seducunt, nolite ire post eos*. Hæc igitur, inquit, mandata, servantes, ne decipiamini ; sed eum qui id dixerit Antichristum esse, exstimate : 438 hic enim, ait, est Antichristus et seductor. Dicens autem : *qui non confitentur Jesum Christum venire in carne, et non venisse* ; ostendit, nonnullos per id tempus fuisse, qui secundum Christi adventum rejicerent. Et quidem cum etiam Dominus ipse ait : *Multi venient in nomine meo, etc.*, non de primo, sed de secundo adventu locutus videtur. Attamen, qui secundum Domini adventum rejiciunt, ii etiam primum reipsa inficiantur. Nam si Christus in carne jam præsens se etiam secundo venturum annuntiavit ; omnino qui secundum adventum negat, rejicit et primum. Qui enim eum jam venisse, credit ejus quoque promissionem fidem esse non dubitabit. Si autem promissioni fidem non habet, nemo non dixerit, hunc et primum adventum abnegare.

* 1 Petr. 1, 12. * Luc. xxi, 8.

Variae lectiones et notæ.

(1) Vulg. habet *venisse*.

PATROL. GR. CXXVI.

Ob hanc causam dilectum hunc discipulum dixisse *venire*, et non venisse; ut videlicet eos, qui utrumque adventum Domini in carne abnegant, comprehenderet.

Hic est seductor et Antichristus. Subaudienda ad maiorem claritatem sequentia verba: Qui igitur ista non confitetur, ut concinne sequatur: *Hic est seductor et Antichristus*: nam absque illis verbis oratio laud recte fluit.

Vras. 8, 9. *Videte vosmetipsos ne perdati quæ operati estis, sed ut mercedem plenam accipialis. Omnis qui recedit et non permanet in doctrina Christi, Deum non habet.* Abalienare eos natagit ab iis qui abnegant utrumque adventum Christi: ac rationem addit; ne, inquit, ex conjunctione cum ipsis perdati quæ operati estis, sed ut mercedem plenam accipialis. At dicet fortasse quispiam: Quid vero si ego adventum Christi in carne non credens, vitam tamen duxero bonis refertam operibus? Annon potero ob huiusmodi opera piis hominibus accenseri? Objectionem hanc ut in antecessum tolleretur apostolus: Nemo, inquit, qui Christi adventum in carne rejicit, existimet, aut perfectam quæ fidelibus debetur, operum retributionem se recepturum, vel omnino pium ac religiosum se reputandum. Sed quisquis transgreditur, inquit, mandatum ipsius Christi, qui venit in carne, et non permanet in doctrina ipsius, Deum non habet. Si enim qui venit, ut perfectam Dei cognitionem homines doceret, ipse rejiciatur; qui fieri potest, ut is pius Dei cultor sit, qui divinorum mysteriorum interpretem repellit? Atheus igitur est iste: quemadmodum divinus et Deo clarus est, totamque in se Divinitatis plenitudinem, nempe Patrem, Filium et Spiritum sanctum, habet ille, qui firmus ac stabilis est in doctrina Christi. Ipse enim de Patre docet, dicens: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt.* Et multis in locis docet de semetipso, et de Patre, quoniam **499** hic quidem est Pater, illo autem Filius: ac etiam de Spiritu sancto, cum ait: *Paracletus, qui a Patre procedit.* Sed perfectus, cum inquit: *Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Quod si vero de Patre quidem et Filio mentionem hoc loco facit Domini discipulus, non autem de Spiritu sancto, nullatenus offendaris: non enim erat, cur hic nisi de duobus istis personis loqueretur.

Qui permanet in doctrina Christi, hic et Patrem et Filium habet. Permanet in Christi, seu evangelica doctrina, qui secundum eam sentit, docet et operatur, ac cum theoretice tum practice vivit. Qui autem ab ea se abducit, absque Deo est. Quemadmodum enim qui perfecte conversatur, se Deo familiarem reddit instar Abraham, qui meruit ab ipso audire: *Ego Deus tuus sum*¹⁰: sic quoque

τῇ φωνῇ ὁ ἡγαπημένος, *Ἐρχόμενον*, εἰπὼν, ἀλλ' οὐκ. Ἐληλυθότα, ἵνα τοὺς ἀμφοτέρους ἀρνούμενους πρὸς οὐσίας τοῦ Κυρίου τὰς ἐν σαρκὶ περιλάβῃ.

Οὗτός ἐστιν ὁ πλάνος καὶ ὁ Ἀντίχριστος. — Προσπακουστέον τοῖς εἰς ἐντελεστέραν δὴλωσιν τὸ, Ὅς οὖν ταῦτα μὴ ὁμολογῇ, ἵνα εὐστόχως ἐπαγγηται τὸ, *Οὗτός ἐστιν ὁ πλάνος καὶ ὁ Ἀντίχριστος*. Χωρὶς γὰρ τοῦτου ἀσυνάρτητος ὁ λόγος.

Βλέπετε ἑαυτοὺς, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν τὰ εἰργασάμεθα, ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν. Πᾶς ὁ παραβαίνων καὶ μένων μὴ ἐν τῇ διδασκίᾳ τοῦ Χριστοῦ, θεὸν οὐκ ἔχει. — Διαστέλλεται αὐτοῖς φυλάττεσθαι ἀπὸ τῶν ἀμφοτέρως ἀρνούμενων τὰς παρουσίας τοῦ Κυρίου καὶ τὸ αἰτιον προστιθῆσιν. Ἴα μὴ, φησὶ, διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀνακράσεως, ἀπολέσῃτε τὰ εἰργάσασθε, ἀλλ' ἀνελλιπῇ τὸν μισθὸν ὑμῶν λάβητε. Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις τῶν τοιούτων. Τί δέ; εἰ μὴ τὴν παρουσίαν πιστεύω τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐν σαρκί, διὰ δὲ ἀγαθοεργίας βιώσω, οὐ δύναμαι μετὰ τῶν ἔργων τούτων μετὰ τῶν εὐσεβούντων ταχθῆναι, οὐδὲ τὸν ὑπὲρ τούτων λαβεῖν μισθόν; Ταύτην τὴν ἀντίθεσιν προαναίρων ὁ Ἀπόστολος οὗτος, φησὶν, ὅτι Μηδεὶς οἰέσθω, ὁ τὴν ἐπιδημίαν τὴν ἐν σαρκὶ τοῦ Χριστοῦ ἀστέων, ἢ ἔργων ἀμοιβὴν ἀπολαβεῖν τελείαν, ἥτις καὶ πιστοῖς ἐπαγγελίᾳ, ἢ ὅλως θεοσεβῆς νομισθῆναι· ἀλλὰ πᾶς ὁ παραβαίνων, φησὶ, τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ, τοῦ Χριστοῦ δηλονότι παραγνομένου, καὶ μὴ μένων ἐν τῇ διδασκίᾳ αὐτοῦ, θεὸν οὐκ ἔχει. Εἰ γὰρ ὁ θεογονώσαν ἦκων τελείαν ἀνθρώπου διδάξει, οὗτος ἀθετούμενος ὁρῶτο, πῶς ἂν εἴ θεοσεβῆς εἴη ὁ τῶν θείων θεσμάτων τὸν ὑψηλὴν ἀποσκορακίζων; Ἄθεος οὖν οὗτος· ὥσπερ ἐνθεος καὶ θεοφιλὴς, καὶ πᾶν τὸ τῆς θεότητος πλήρωμα ἔχων ἐν ἑαυτῷ, Πατέρα δηλαδὴ καὶ Υἱόν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ὁ ἡδρασμένος ἐν τῇ διδασκίᾳ τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ διδάσκει, περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς λέγων· *Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὲ ἐστὶ* (καὶ πολλαχθῶς δὲ περὶ ἑαυτοῦ διδάσκει καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς, ὅτι ὁ μὲν ἐστὶ Πατήρ, ὁ δὲ Υἱός)· περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος, ὅταν λέγῃ· *Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται*. Τελειώτερον τούτων ἡνίκα λέγει· *Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*. Εἰ δὲ περὶ τοῦ Πατρὸς μόνου καὶ τοῦ Υἱοῦ εἴρηται ἐνταῦθα τῷ μαθητῇ τοῦ Κυρίου, οὐ μέντοι γε περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μηδὲν σκανδαλισθῆς. Περὶ γὰρ τούτου μόνου κατήπειγεν ἐνταῦθα εἰπεῖν, τοῦ Πατρὸς, φησὶ, καὶ τοῦ Υἱοῦ.

Ὁ μένων ἐν τῇ διδασκίᾳ τοῦ Χριστοῦ, οὗτος καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν ἔχει. — Μένει ἐν τῇ διδασκίᾳ τοῦ Χριστοῦ, ἥτοι ἐν εὐαγγελικῇ διδασκαλίᾳ, ὁ κατὰ ταύτην φρονῶν, καὶ διδάσκων, καὶ πράττων, θεωρητικῶς ἅμα καὶ πρακτικῶς βιών· ὁ δὲ ταύτης ἀπάγων ἑαυτὸν, ἀθεός. Ὡς γὰρ ὁ δι' ἀκριβοῦς πολιτείας οἰκείων ἑαυτὸν ὡς Θεῷ, ὥσπερ ὁ Ἀβραάμ, καθὼς ἤκουσε παρ' αὐτοῦ· *Ἐγὼ θεός σὺς*· οὕτως

¹⁰ Joan. xvi, 15. ¹¹ Joan. xv, 26. ¹² Matth. xxviii, 19. ¹³ Gen. xv, 1.

καὶ ὁ ἔξω τῆς ἐκτελῆς τοῦ Εὐαγγελίου βιώσας, ἀθεός, ἑαυτὸν ἀποπαυκνίσας τοῦ ἔχειν Θεόν. Ἀθέου δὲ τούτου ὄντος, τοῦ ἑαυτὸν, φημί, τῆς θείας ἀλλοτριώσαντος πρῶτης· ὁ μένων ἐν αὐτῇ, καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἔχει. Ἡμεῖ γὰρ τοιαῦτον καὶ ὁ Υἱὸς ἔφη, ἔτι· Ἐλευσόμεθα πρὸς αὐτὸν καὶ μονὴν παρ' αὐτοῦ ποιήσομεν, μετὰ τοῦ Πατρὸς δηλονότι. Ἐκ γὰρ τῆς τῶν ἐκτελῶν τηρήσεως ναὸν ἑαυτὸν καὶ οἰκητήριον ἐποίησε Θεοῦ, καὶ Θεὸν ἐνοικῶν ἔχει. Αἰτιοῦ δὲ ὄντος τοῦ ἔχειν Θεόν· λέγεται γὰρ ἔχειν Θεόν καὶ τὰ κτίσματα πάντα, πρὸς δὲ καὶ Παῦλος εἰρκεν· Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα [καὶ ἐσμέν]· τοῦτο δὲ κατὰ τὸν τῆς οὐσιώσεως εὐρηται τρόπον. Ἐτέρως δὲ τοῦ διὰ καλοκαγαθίας θεραπεύοντος Θεοῦ, ἄλιν ἔχειν λέγομεν Θεόν, καθὼ σημαίνονμενον, Θεὸς καὶ Ἀδραμ εἰρηται, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ ὁλως τῶν θεοφιλῶν Ἑβραίων. Ἐπιστατικῶς γὰρ νῦν [f. τοῖς] εἰρημένοις· Ὁ ἔχων τὸν Υἱόν, ἔχει καὶ τὸν Πατέρα. Ὁ γὰρ ἑωρακὼς τὸν Υἱόν, ὡς αὐτὸς φησιν, ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ ἑμπαλιν, Ἐγὼ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, ὁ αὐτὸς φησιν. Ὅστε καὶ ἐκ τούτου τὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὁμοούσιον γινώσκειται. Εἰ δὲ τις ἐρεῖ, ὅτι κατὰ τοῦτο καὶ ὁ τοὺς μαθητὰς δεχόμενος ἔχει τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καθὼ εἰρηται· Ὁ δεχόμενος ὁμῶς ἐμὲ δέχεται· καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με· ἴστω ὁ πικρὸς παρὼς ἡμῶν, καὶ οὐχ ὃν δεῖ τρόπον ἐνιστάμενος. Περὶ γὰρ τῆς διδασκαλίας εἰρηται ταῦτα. Ἐπεὶ ὁ δεξάμενος συγκαταθέσει τοὺς ἀποστόλους καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, ἐδέξατο δὲ αὐτῶν καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν διδασκάλους· καὶ ἑτέρως· Ἐπεὶ ὁ μένων ἐν τῇ διδαχῇ, ἔχει καὶ τὸν Υἱόν καὶ τὸν Πατέρα, ἔμενον δὲ οἱ ἀπόστολοι ἐν τῇ διδαχῇ, ὡς καὶ κηρύσσειν αὐτὴν· ὁ δεξάμενος οὖν αὐτοὺς, καὶ οὗτος Θεοῦ, δὲ καὶ Πατέρα.

Εἰ τις ἔρχεται πρὸς ὁμῶς, καὶ ταύτην κληρ διδασκῆν οὐ φέρει, μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἰκίαν, καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε. Ὁ γὰρ λέγων αὐτῷ χαίρειν, κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς. Πολλὰ ἔχων ὁμῶν γράφειν, οὐκ ἐβουλήθη διὰ χάριτος καὶ μέλανος· ἀλλ' ἐλπίζω γε-νέσθαι πρὸς ὁμῶς, καὶ στόμα πρὸς στόμα λα-λῆσαι, ἵνα ἡ χαρὰ ἡμῶν πεπληρωμένη ᾖ.—Ἐξ-επαιλεῖται πρὸς τοὺς οὗς ἡ Ἐπιστολὴ, ὅτι Εἰ τις μὴ μετὰ τῆς ὁμολογίας ταύτης ἔρχεται πρὸς ὁμῶς, μὴ μόνον σκέπης παρ' ὁμῶν τυγχανέτω, ἀλλὰ μηδὲ προσήσεως ἀξιοῦσθαι, ἀκριβῶς ταῦτα λέγων, ὡς τῆς προσήσεως ταύτης τοῖς ὁμοσέτοις ἡμῶν μό-νοις ὀφειλομένης καὶ ὁμοπίστεις. Τίνι γὰρ χαίρειν εὐλόγηται, ἀλλ' ἡ τοῖς ὁμοσέτοις καὶ ὁμοπίστοις; Ὅστε εἰ τοῖς ἀετέσι προσερχομένη παρ' ἡμῶν ἡ τοιαύτη πρόσρησις, πάντως καὶ ὁμοσέτοις προσ-ερχομένη καὶ ὁμοπίστοις ἡμῶν, καὶ κοινωνοῖς αὐτοῖς ἐχρησάμεθα διὰ τούτου, καὶ ἐπὶ τὸ ἑαυτῶν ἡμῶς οὗτοι κατέσπασαν βάραθρον. Τὴν δὲ αἰτίαν τοῦ σύν-τομον ἐκδίδωκε τὴν Ἐπιστολήν, καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν

qui extra mandata evangelica vivit, absque Deo est : ipse enim esse Deo privatus eo ipso quod a di-
vina se doctrina abalienat. Qui vero manet in ipso, et Patrem habet et Filium : nam ipse Filius hac de re dixit : *Veniunt ad ipsam, et morantem apud ipsam facientes, nomen cum Patre*. Siquidem per manifestarum observationum testimonium ad domicilium Dei se constituit, adeoque Deum inhabitantem ha-
bet. Nam Deum habendi duplex est ratio ; unus, qui per essentiam dicitur : qua ratione creaturae omnes Deum habere dicuntur, juxta illud Pauli *In ipso enim vivimus, movemur et sumus* : alter per vitae probitatem : eum enim qui Deo servit, Deum habere dicimus. Quo sensu dictus est Deus Abraham, Deus Isaac *et generaliter omnium Hebraeorum*, qui ipsi chari erant. Et hic modus intelligendus est in locis quae sequuntur : *Qui habet Filium, habet et Patrem. Qui vidit Filium, vidit et Patrem*. Et rursus : *Ego, inquit ipse, in Patre, et Pater in me est* : ex quo etiam Patris Filiique consubstantialitas dignoscitur. Si autem quis dicat, quod etiam qui discipulos recipit, ha-
beat Patrem et Filium juxta illud : *Qui vos recipit, me recipit : qui autem me recipit, recipit et eum qui me misit* ; sciat ille, se perperam dictum illud intelligere. Haec enim de doctrina dicta sunt. Nam qui per confessionem apostolorum eorumque doctri-
nam recipit, per ipsos etiam Patrem, et Filium magister recipit. Aliiter : Quoniam qui permansit in doctrina, habet cum Filium, tum Patrem per-
manserunt autem in ea doctrina apostoli, quippe qui ego praedicabam : qui sequitur recipit ipsos qui sunt templum Dei, eo ipso habet Filium et Patrem qui in ipsis est.

αὐτοῦ τοῦ δέχεσθαι αὐτοὺς ἔχει τὸν ἐν αὐτοῖς Υἱόν

550 VERS. 10-12. *Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Ave ei dixeritis. Qui enim dicit illi Ave, commu-
nicat operibus ejus malignis. Plura habens vobis scribere, nolui per chartam et atramentum : spero enim me futurum apud vos, et os ad os loqui, ut gaudium vestrum plenum sit. Firmat eos ad quos hanc direxit Epistolam. Si quis, inquit, absque hac confessione ad vos venerit, illum non solum hospitio non recipiatis, sed ne quidem salutatione eum dignemini. Quod ideo accurate dicit, quia sa-
lutatio hujusmodi iis solum debetur, qui cum mo-
ribus, tum fide nobiscum conveniunt. Cui enim salutem precabimur, praeterquam iis qui eorum-
dem nobiscum sunt morum et fidei? Quare si sa-
lutatio impiis imperfietur, ea nonnisi tanquam moribus et fide nobiscum consentientibus imper-
fietur : sicque illis tanquam sociis utemur : et ii vicissim nos in proprium ipsorum barathrum per-
trahent. Causam vero cur tam brevem scripserit Epistolam, cum hic, tum in sequente, esse docet,*

¹¹ Joan. xiv, 23. ¹² Act. xvii, 28. ¹³ Exod. iii, 15. ¹⁴ Joan. xiv, 10, 11. ¹⁵ Matth. x, 40.

quo speraret, se brevi ad eos profecturum; ita ut A
præseus addere posset, quæ adhuc sibi dicenda su-
pererant.

Vers. 15. *Salvum te filii sororis tuæ Electæ.*
Amen. Sunt qui ex his verbis firmare velint, Epi-
istolam hanc non ad mulierem aliquam esse scri-
ptam, sed ad Ecclesiam. Qua de re disceptare
mihi non libet.

Finis Epistolæ secundæ Joannis, vers. 30 (a).

τῇ μετ' αὐτῆς [f. μετ' αὐτὴν] αὐτὸς ἐδίδαξε, τὸ
ἐλπίζειν παραγενέσθαι, καὶ διὰ αὐτοῦ τὰ ἑλλεί-
ποντα προσθεῖναι.

Ἀσπάζεται σε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σου τῆς
Ἐκλεκτῆς. Ἀμήν. — Βούλονται τινες διὰ τοῦτου
βεβαιοῦν, ὡς οὐ πρὸς γυναῖκα ἡ Ἐπιστολὴ αὕτη,
ἀλλὰ πρὸς Ἐκκλησίαν, περὶ οὗ οὐδὲν τῷ βουλομένῳ
διανεχθεῖν [f. — χθεῖν].

Τέλος τῆς δευτέρας Ἐπιστολῆς Ἰωάννου
στ' ἱκνῶν X.

Variæ lectiones et notæ.

(a) Vide Præfationem.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙÆ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΡΙΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EXPOSITIO IN TERTIAM EPISTOLAM S. JOANNIS.

441 ARGUMENTUM EPISTOLÆ TERTIÆ B JOANNIS.

Agit hac in Epistola de hospitalitate. Et primo
quidem Gaium commendat propter ejus hospitali-
tatem, cui omnes testimonium perhibebant. Ac
hortatur, ut in eodem proposito permaneret, adeo-
que humaniter exciperet et deduceret fratres. Rur-
sumque oblationem ipsius commendat. Accusat
autem Diotrephen, quod non solum nil dabat pau-
peribus, sed alios etiam, ne id facerent, prohibe-
bat, multaque deblaterabat. Hujusmodi vero homi-
nes alienos esse ait a veritate, ac Deum non co-
gnoscere. Demetrium demum memorat, præclaris-
simum de illo testimonium ferens.

CAPITA EPISTOLÆ TERTIÆ JOANNIS.

1. *Votum de perfectione, et gratiarum actio pro hospitalitate fratribus præstita propter Christum. Ubi etiam de Diotrefes improbitate atque odio in fratres.*
2. *De Demetrio cui præclarissimum testimonium perhibet.*
3. *De profectione sua ad ipsos ad eorum utilitatem.*

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΡΙΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ἔστιν ἡ Ἐπιστολὴ περὶ φιλοξενίας· καὶ πρῶτον
μὲν ἀποδέχεται τὸν Γάϊον, μαρτυρούμενον παρὰ
πάντων ἐπὶ φιλοξενίᾳ. Καὶ προτρέπει τῇ αὐτῇ προ-
θέσει ἐμμένειν, καὶ προπέμπειν, καὶ δεξιοῦσθαι
τοὺς ἀδελφούς. Πάλιν τε αὐτοῦ μὲν τὴν προσφορὰν
ἀποδέχεται, αἰτιᾶται δὲ Διοτρεφῆ, ὡς μήτε αὐτὸν
παρέχοντα τοῖς πτωχοῖς, ἀλλὰ καὶ κωλύοντα τοὺς
ἄλλους, καὶ πολλὰ φλυαροῦντα. Τοὺς δὲ τοιοῦτους
λέγει ἄλλοτρίους εἶναι τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ εἰδέναι
τὸν Θεόν. Δημήτριον δὲ συνίστησι, μαρτυρῶν αὐτῷ
τὰ κάλλιστα.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ.

α'. Εὐχὴ περὶ τελειώσεως, καὶ εὐχαριστία ἐφ'
ὁμολογίᾳ φιλοξενίας τῶν ἀδελφῶν διὰ Χριστόν.
Ἐν ᾧ περὶ Διοτρεφοῦς φανulότητος καὶ μισ-
οαδελφίας.

β'. Περὶ Δημητρίου, ᾧ μαρτυρεῖ τὰ κάλλιστα.

γ'. Περὶ ἀφίξεως αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς ἐν τῇ
ἐκ' ὥφελει.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΡΙΤΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ.

EPISTOLA TERTIA SANCTI JOANNIS APOSTOLI.

Ὁ πρεσβύτερος Γαῖος τῷ ἀγαπητῷ, ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ. Ἀγαπητέ, περὶ πάντων εὐχομαι σε εὐδογεῖν καὶ ὑγιαίνειν. — Ἐν ἀληθείᾳ ἀγαπᾷ ὁ κατὰ Κύριον ἀγαπῶν. Ταύτην δὲ τὴν Ἐπιστολὴν γράφει συνιστῶν τινὰς ἀδελφούς. Γράφει δὲ Γαῖο, καὶ μαρτυρεῖ τούτῳ φιλοξενίαν πολλήν, ἣν καὶ μεγάλων ἐπαίνων ἀξιοῖ. Τὸν γὰρ ἀγαθοποιῶντα ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγει. Ἠλεῖον δὲ αὐτὸν διεγείρει καὶ ἐξ ὧν διαβάλλει τὸν μὴ τοῦτο ἐγνωκότα ποιεῖν Διοτρεφῇ· ἐπαινεῖ δὲ καὶ Δημήτριον τὰ αὐτὰ πράττοντα, καὶ μαρτυρεῖν αὐτῷ τῆς ἀρετῆς παρέχεται πιστήν.

Καθὼς εὐδογεῖται σου ἡ ψυχὴ. Ἐχάρην γὰρ λίαν ἐρχομένων ἀδελφῶν καὶ μαρτυρούντων σου τῇ ἀληθείᾳ. — Καθὼς εὐδογεῖται σου ἡ ψυχὴ εὐδογεῖται δὲ ἐν τῇ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείᾳ. Καθὼς οὖν ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖς. Ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖ ὁ κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἀπλότητα περιπατῶν. Περιπατεῖ δὲ, οὐ τὴν διὰ σκελῶν, φησὶ, κίνησιν, παντὶ ζῶν μίαν οὐσίαν, τῷ πόδας ἔχοντι, τῆς τοιαύτης ἐκ τόπου εἰς τόπον μεταβατικῆς πορείας, ἀλλὰ τὴν κατὰ τὰς ψυχικὰς ὁρμὰς τεταγμένην καὶ σώφρονα πρόδον, ἥς ὅλγοι τυγχάνουσιν, οἱ τὴν ἐπίγνωσιν ἔχοντες.

Μειζότεραν τούτων οὐκ ἔχω χαρὰν, ἵνα ἀκούω τὰ ἐμὰ τέκνα ἐν ἀληθείᾳ περιπατοῦντα. Ἀγαπητέ, πιστὸν ποιεῖς, ὃ ἐστὶν ἐργάσθαι εἰς τοὺς ἀδελφούς καὶ εἰς τοὺς ξένους. Οἱ ἐμαρτύρησάν σου τῇ ἀγάπῃ ἐνώπιον Ἑκκλησίας· οὐδὲ καλῶς ποιήσεις ἀποπέμψας ἀξίως τοῦ Θεοῦ. Ὑπερ γὰρ τοῦ ὀνόματός ἐξῆλθον, μηδὲν λαμβάνοντες ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. — Τὸ, μειζότεραν, κατὰ ἀκριβείαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀδόκιμον, ὡς ἐπίτασιν ἐπιτάσσει προσπορίζον.

Ἡμεῖς οὖν ὀφείλομεν ἀκολαμβάνειν τοὺς τοιούτους, ἵνα συνεργοὶ γενώμεθα τῇ ἀληθείᾳ. Ἐγραψα τῇ Ἑκκλησίᾳ, ἀλλ' ὁ φιλοπρωτεύων

442 VRS. 1, 2. Senior Gaiο charissimo, quem ego diligo in veritate. Charissime, et de omnibus orationem facio, prospere te ingredi et valere. — In veritate diligit, qui secundum Deum diligit. Hanc autem Epistolam scribit, ut quosdam commendaret fratres. Scribit vero Gaiο, multamque testatur ejus esse hospitalitatem quam etiam magnis laudibus extollit. Eum enim, qui bene de proximo meretur, ex Deo esse, ait. Acriores vero illi stimulos addit vituperando Diotrephen, quod sic se gerere nolle: ac commendando Demetrium, qui idem ac Gaius faciebat: cui etiam de virtute ipsius fidele perhibet testimonium.

VRS. 2, 3. Sicut prospere agit anima tua. Gaius sum valde venientibus fratribus, et testimonium perhibentibus veritati tuæ. Prospere agit; nempe, in operationibus, quæ secundum Evangelium sunt. Sicut tu in veritate ambulas. In veritate ambulat, qui secundum evangelicam simplicitatem ambulat. Ambulare vero hic inquit non tibi arum motionem (cum commune sit omnibus animantibus pedes habentibus hoc modo transire de loco in locum), sed per animi motus ordinate et castigate progredi; quod pauci eorum etiam qui intelligentia præditi sunt, assequuntur.

VRS. 4-7. Majorem horum non habeo gratiam quam ut audiam filios meos in veritate ambulare. Charissime, fideliter facis quidquid operaris in fratres, et hoc in peregrinos. Qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu Ecclesiæ: quos benefaciens deduces digne Deo. Pro nomine enim ejus profecti sunt, nihil accipientes a gentibus. — Vox μειζότεραν (ac si Latine dixeris majorem) non est secundum proprietatem linguæ Græcæ; quippe quæ **443** exhibet exaggerationem supra exaggerationem, seu gradum comparativum ex alio comparativo deductum (1).

VRS. 8, 9. Nos ergo debemus suscipere hujusmodi, ut cooperatores simus veritatis. Scripsissem forsitan Ecclesiæ; sed is qui amat primum gerere in eis,

Variæ lectiones et notæ.

(1) Vocem μεζότεραν si quis rigorose vertere Latine vellet, diceret majorem: quæ vox non

minus abhorret a genio linguæ Latinæ quam illa a proprietate linguæ Græcæ.

Diotrephes non recipit nos. Hic ἀπολαμβάνειν, accipere, est pro ἀναλαμβάνειν, id est, suscipere, sicut illud¹: Susceperunt me sicut leo paratus ad prædam. Instruit vero nos per hoc, non expectandos egenos, quousque ad nos venerint, sed in occursum illis prodeundum, ut eos insequentes eade, quemadmodum Abraham faciebat et Lot.

Vers. 10. Propter hoc si venero, commonebo ejus opera quæ facit. Si præceptum est, non reddendum malum pro malo; quo modo nunc iste talia comminatur? Respondeo præceptum esse, ei qui in nos peccaverit nullum malum pro malo reddendum². At si ita peccatur in nos, ut etiam fidei afferatur impedimentum, huic profecto malum reddendum: ut fecit Paulus Elinæ, qui vias Domini rectas subvertēbat³.

Verbis matigatis garruens in nos et quasi non ei ista sufficiant, neque ipse accipit fratres; et eos qui accipiunt, prohibet, et de Ecclesia ejicit. Gloriosa: homines convitiata, maledictens, insecrans.

Vers. 11. Charissime, noli imitari malum, sed quod bonum est. Qui benefacit, ex Deo est: qui male facit, non vidit Deum. Cum nunc ille societas luci ad tenebras, neque contentus Christi ad Bellam⁴, non oportet eum, qui cognitione Christi illuminatus est, tenebris per imitationem impiorum et petulantia ipsorum opera commisceat. Quemadmodum enim, inquit, qui bene operatur, ex Deo est, et intellectum oculum habet notitia ipsius perfectum; adeoque totus lux est, et videt veram lucem Deum, et aliis videtur tanquam luminare in mundo, rationem vite continens: ita et qui male operatur, in tenebris ambulat, ac Deum videre, sed quæ Dei sunt, facere non potest, neque aptus aliorum director esse; sed omnibus exorsus est et abominabilis, juxta illud⁵: Iniquitatem odio habui et abominatus sum.

Vers. 12-14. Demetrio testimonium redditur ab omnibus, et ab ipsa veritate, sed et nos testimonium perhibemus: et nostri quoniam testimonium nostrum verum est. Multa habui tibi scribere, sed notui per atramentum et calamus. Spero autem protinus te videre, et os ad os loquamur. Pax tibi. Salutate te amici. Saluta amicos nominatim. Ab omnibus, illis scilicet qui veritatem servant: et ab ἡμῶν ipsa veritate quæ efficax verbum est. Sunt enim nonnulli, qui habent quidem testimonium virtutis; sed a verbo inefficaci, hoc est, operibus carente: adeoque illud nullum est. Si quis vero illud, ab omnibus, dictum intelligat cum de fidelibus, tum de infidelibus, juxta vim nominis collectivam omnis, is non male sermonem hunc accipit: jubet enim Paulus, ut fideles sine offensione sint⁶ Judæis, et gentilibus; et Ecclesiæ Dei: sicut et ego, inquit, per omnia omnibus placeo.

Finis tertiæ Epistolæ sancti apostoli Joan., vers. 32.

Αὐτῶν Διοτρεφῆς, οὐκ ἐπιδέχεται ἡμᾶς. — Ἀπολαμβάνειν, ἀντὶ τοῦ, ἀναλαμβάνειν, ὑποδέχεσθαι ὡς καὶ τὸ, Ὑπέλαβόν με ὡσεὶ λέων ἐτοιμος εἰς θήραν. Παύσαι δὲ τούτου ἡμᾶς, μὴ ἀναμένειν τοὺς θεομένους, πότε πρὸς ἡμᾶς ἔωσιν, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπὶ πρὸς ἐλπίαν καὶ κατὰ δύναμιν, ὡς ὁ Ἀβραάμ καὶ ὁ Λώτ.

Διὰ τοῦτο εἰν ἔλθω, ὑπομνήσω αὐτοῦ τὰ ἔργα ἃ ποιεῖ. Εἰ προστέταχται, [μὴ] ἀντιδόναι κακὸν ἐντὶ κακῷ, πῶς οὗτος τὰ νῦν ἀπειλεῖ ταῦτα; Φαμὲν οὖν, ὡς ἐκεῖνος μὲν τὸ μὴ ἀντιδόναι κακὸν ἐντὶ κακῷ, τὸ [ἢ τῷ] εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀμαρτάνοντι. ἔστιν ἐντολὴ· ἐπεὶ εἰ ἡ πρὸς ἡμᾶς ἀμαρτία, καὶ εἰς τὴν πίστιν ἐμπόδιον φέρει, ἀνταποδοτέον τῷ τοιοῦτῳ, ὡς καὶ Παῦλος τῷ Ἐλύμῳ, τ' ἐς ὁδοῦς Κυρίου διαστρέφοντι.

Λέγωντες κοινήροις φιλησίων ἡμᾶς, καὶ μὴ ἀρνούμενοις ἐπὶ τοσούτοις, οὕτως αὐτοὺς ἐπιδέχεται τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τοὺς βουλομένους καλεῖν, καὶ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐκβάλλει. Οἰονεὶ λοιδορῶν, κακῶ-λογῶν, διασύρων.

Ἀγωνητὲ, μὴ μιμνῆσθαι τὸ κακόν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν. Ὁ ἀγαθοποιῶν, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν· ὁ δὲ κακοποιῶν, οὐκ ἐώρακε τὸν Θεόν. Μηθεμιθεὶς οὕτως κοινωνίας φωτὶ πρὸς ἐκείνους, μηδὲ συμφωνίας Χριστοῦ πρὸς Βελίαν, οὐ χρὴ τὸν ἀπὸ τῆς γνώσεως Χριστοῦ πεφωτισμένον τῷ σκότῳ συμφύρεσθαι διὰ μιμήσεως τῶν ἀσεβούντων, ἥτοι τοῖς ἀσελγέσιν αὐτῶν ἔργοις. Ὡς γὰρ ὁ ἀγαθὸς, φησὶν, ἐργαζόμενος ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι, καὶ τῷ τῆς γνώσεως αὐτοῦ φωτὶ τὸν νοερὸν αὐτοῦ ὀφθαλμὸν κατηρητιμένους, καὶ διὰ ταῦτα ὅλοις τε φῶς ὦν, καὶ ὁρᾷ τὸν Θεόν, καὶ ὁρᾶται ὑπὸ τῶν ἄλλων φωστῆρ ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπ' ἔχων· οὕτως καὶ ὁ τὰ κατὰ ἐργαζόμενος, ἐν σκότῳ διαπερευόμενος, οὕτως αὐτοὺς ὁρᾷ Θεὸν εὐνέεται, τοῦτ' ἐστὶ τὰ τοῦ Θεοῦ πράττειν, οὕτως ἄλλοις ὁρᾶσθαι κατευθύνων· ἀλλὰ μισητός ἐστιν ἅπασι καὶ ἐβδελυγμένος, κατὰ τὸ, Ἀρσενάλειν ἐμίσησα καὶ ἐβδελύξασθαι.

Δημητρίῳ μεμνησθῆται ὑπὸ πάντων, καὶ ὅπ' αὐτῆς ἀληθείας, καὶ ἡμεῖς δὲ μαρτυροῦμεν, καὶ ὁρᾶται, ὅτι ἡ μαρτυρία ἡμῶν ἀληθὴς ἐστὶ. Πολλὰ εἶχον γράψαι σοι, ἀλλ' οὐ θέλω διὰ μέλανος καὶ καλὰμου γράψαι σοι. Ἐλπίζω δὲ εὐθέως ἰδεῖν σε, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλήσωμεν [ὑμῶν]. Εἰρήνη σοι. Ἀσπάζονται σε οἱ φίλοι. Ἀσπάζου τοὺς φίλους κατ' ὄνομα. Ἀμὴν. Ὑπ' αὐτῶν δηλονότι τῶν τὴν ἀλήθειαν ἔχόντων, καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας τοῦ ενεργοῦς λόγου. Εἰσὶ γὰρ τινες, οἷς μαρτυρεῖται μὲν ἀρετὴ, κατεψευσμένη δὲ ἐπὶ ἀπράκτῳ λόγῳ. Εἰ δὲ τις τὸ ὑπὸ τῶν πιστῶν καὶ τῶν ἀπίστων ἐκλάβοι, διὰ τὸ περιληπτικὸν τοῦ, πᾶς, μορίου, οὐ κακῶς αὐτὸ ὑπολάβοι· ἀπροσκόπως γὰρ ψηφί ἡ ἀλήθεια τοὺς πιστοὺς πᾶσιν εἶναι, καὶ τοῦτοῦτο καὶ Ἑλλήσι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ γὰρ κατὰ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω.

Τέλος τῆς τρίτης Ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἰωάννου, στίχων 13^ο.

¹ Psal. xvi, 12. ² Rom. xii, 17. ³ Act. xiii, 10.

⁴ II Cor. vi, 14. ⁵ Psal. cxviii, 3. ⁶ I Cor. x, 32.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΙΟΥΔΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EXPOSITIO IN EPISTOLAM S. JUDÆ APOSTOLI.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΙΟΥΔΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ταύτην τὴν Ἐπιστολὴν γράφει τοῖς ἤδη πιστεύ-
ουσιν. Ἡ δὲ πρόφασις αὐτῇ· Παρεισελθόντων τινῶν,
καὶ διδασκόντων ἀδιάφορον εἶναι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ
ἀρνούμενων τὸν Χριστόν· ἀνάγκην ἔσχε γράφαι,
καὶ ἀσφαλίσασθαι τοὺς ἀδελφούς. Καὶ πρῶτον μὲν
παρακαλεῖ αὐτοὺς ἀγωνίζεσθαι καὶ ἐμμένειν ἐν τῇ
παραδοθείσῃ αὐτοῖς πίστει. Ἐπειτα ἀποκηρύττει
τοὺς τοιοῦτους ὡς πλάνους· καὶ παραγγέλλει μηδε-
μίαν κοινωνίαν αὐτοὺς ἔχειν πρὸς τοὺς τοιοῦτους,
εἰδότας ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τὸ κληθῆναι μόνον, ἰδὼν μὴ
καὶ ἀξίως περιπατήσωμεν τῆς κλήσεως. Καὶ γάρ
καὶ τὸν πρότερον λαὸν ἐξαγαγὼν ἐξ Αἰγύπτου ὁ
Κύριος, καὶ μὴ ἐμμένοντα τῇ πίστει ἀπώλεσε. Καὶ
ἀγγέλων δὲ μὴ τηρησάντων τὴν βίαν τάξιν οὐκ
ἐτίθειτο. Δεῖ οὖν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀναχωρεῖν. Καὶ
γὰρ καὶ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος οὐχ ὑπένευχε τὴν
βλασφημίαν τοῦ διαβόλου. Ἔσσεσθαι οὖν τὴν ἀπ-
ώ εἰαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων διδάσκει. Εἴτα παραινεί
εἰς τὰ ἤθη. Καὶ ἐπαιξάμενος αὐτοῖς βεβαιότητά
τῆς πίστεως πρὸς τοῦ Κυρίου, τελειοῖ τὴν Ἐπι-
στολὴν.

A 445 ARGUMENTUM EPISTOLÆ JUDÆ.

Epistolam hanc scribit Judas iis qui jam credi-
derant. Occasio autem hujusmodi est: Cum insar-
rexissent quidam docentes peccatum rem indiffe-
rentem esse, ac Christum etiam negarent; necesse
illi fuit, Epistolam hanc conscribere, qua fratres
commoneret et confirmaret. Et primo quidem hor-
tatur illos, ut strenue certent, firmiterque in tra-
dita sibi fide permaneant. Deinde propalat ejusmodi
homines, tanquam seductores, præcipitque, ut
nullam cum ipsis communionem habeant, scientes,
quod satis non sit esse vocatos, si item non ambu-
lent digne Dei vocatione. Nam Deus, licet Hebrai-
cum populum eduxisset ex Ægypto, eum tamen
perdidit, quod in fide non permansisset, et ange-
lis, qui ordinem non servaverunt suum, neulquam
pepercit. Oportere igitur ab ejusmodi hominum
congressu prorsus discedere: quandoquidem et
Michael archangelus non tulit blasphemantem
diabolum. Docet itaque non secus ac Sodomorum
futuram eorumdem perditionem. Deinde ad mores
rite componendos hortatur. Ac demum fidei
firmitatem eis a Domino precatus, absolvit Episto-
lam.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΑΥΤΗΣ.

CAPITA EJUSDEM EPISTOLÆ.

- α'. Περὶ προσοχῆς τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως,
διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀσελ-
γῶν ἀνδρῶν.
β'. Περὶ μελλούσης αὐτῶν κολάσεως καθ'
ὁμοίωσιν τῶν πάλαι ἁμαρτωλῶν τε καὶ πο-
νηρῶν.
γ'. Ταλαιπωρὸς αὐτῶν ἐπὶ τῇ πλάνῃ, καὶ δυσ-
σεβείᾳ, καὶ ἀσελγείᾳ, καὶ βλασφημίᾳ, καὶ
ἐκπλαστικῇ ὑποκρίσει, τῇ εἰς ἀπάτην δωρεδο-
κίᾳ.

1. De cura habenda pro fide in Christum contra
insurrectionem Impiorum et impudentium homi-
num.
2. De futura horum punitione ad similitudinem ma-
lorum qui olim fuerunt.
3. Descriptio calamitatum ipsorum ob seductionem,
impietatem, impudicitiam, blasphemiam atque
fucatam simulationem liberalitatis ad decipien-
dum.

4. De eorum ad quos scribit, firmitate in fide, et de A 8'. *compassione et benignitate erga proximum propter salutem in sanctitate.*

5. Precatio pro ipsorum sanctitate et fiducia pura, cum glorificatione Dei.

8'. *Περὶ ἀσφαλείας αὐτῶν ἐπὶ τῇ πίστει, συμπαθείας τε καὶ φειδοῦς εἰς τὸν πλησίον ἐπὶ σωτηρίᾳ ἐν ἀγιασμῷ.*

ε'. *Εὐχὴ ὑπὲρ αὐτῶν εἰς ἀγιασμὸν καὶ παρρησίαν καθαρὰν σὺν δοξολογίᾳ Θεοῦ.*

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΙΟΥΔΑ.

EPISTOLA SANCTI JUDÆ APOSTOLI.

446 VERS. 1. *Judas Jesu Christi servus, frater B autem Jacobi, his qui sunt in Deo Patre dilectis. Satis utique ad gloriæ splendorem huic apostolo fuit, postquam se Christi servum nominavit, gloriari, se esse fratrem Jacob. Hujus enim summa ob eminentiam virtutis apud omnes celebritas eum in tradenda doctrina magis acceptum auditoribus reddebat : cum verisimile non sit, eum qui natiuitate et sanguine conjunctus est, moribus et vita alienum esse ; præsertim cum eidem Christo Domino ministrans, servitutis jugum aqualiter cum fratre trahere deprehendatur.*

VERS. 1, 2. *Et Christo Jesu conservatis et vocatis. Misericordia vobis, et pax, et charitas adimpleatur. Dictum Christi Domini : ¹ Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum, verum nunc esse ostendit beatus iste ; cum eos qui Patri dilecti sunt, a Filio conservatos pronuntiet. Ideo etiam eos vocatos dicit : non enim a se ipsis, sed a Patre per hoc quod tracti sunt, habent, ut etiam sint vocati ; optat vero, ut misericordia illis, pax et charitas adimpleatur, Misericordia quidem, quia per viscera misericordiæ Dei ² vocati, ipsique in servos assumpti sumus. Pax vero ; quia hanc etiam donavit nobis Deus Pater, per Filium suum Jesum Christum nos, qui offenderamus, sibi reconcilians. Charitas demum, quia propter charitatem in nos unigenitum Filium suum tradidit pro nobis in mortem. Hæc igitur, ut illis abundantius donentur, D optat : quo convenit cum beato David, dicente : *Præstende misericordiam tuam scientibus te* ³. His igitur salutaribus exemplis etiam nos excitati, sincera erga congeneres nostros dilectione, dignam **447** eo, qui nos vocavit, vitam ducamus.*

Ἰούδας Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφεὶς δὲ Ἰακώβου, τοῖς ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡγιασμένοις. Ἦρχισεν αὐτῷ, τῷ παρόντι ἀποστόλῳ, φημί, εἰς περιφάνειαν δόξης, μετὰ τὸ δοῦλον ἑαυτὸν ὀνομάσαι Χριστοῦ, καὶ ἀπὸ Ἰακώβου σεμνολογήσασθαι. Τὸ γὰρ τοῦ Ἰακώβου παρὰ πᾶσιν ἐπ' ἀρετῇ ἐξυμνοῦμενον, εὐπαρεδεδεικτότερον εἰς τὴν διὰ λόγου διδασκαλίαν καθίστησι τοῖς ἀκροαταῖς τοῦτον, εἴπερ ὁ γεννήσιος καὶ αἵματος κοινωνὸς οὐκ ἂν ἀπηλλοτριωμένος ὀφείλῃ καὶ τρόπων τοῦ, ᾧ κοινωνῶντες, τῆς συγγενείας· καὶ μάλιστα καὶ ὅφ' ἐνὶ Δεσπότῃ Χριστῷ τελῶν τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν, ἰσορρόπως τῷ ὁμαίμονι διορίζεται ἔλπειν.

Καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τετηρημένοις κλητοῖς. Ἐλεος ὑμῖν, καὶ εἰρήνη, καὶ ἀγάπη πληθυνθείη. — Τοῦ Κυρίου εἰρηκότος, Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς μὲ εἰ μὴ ὁ Πατήρ μου ἐκλήσῃ αὐτόν, δείκνυσιν τὸν λόγον ὁ μακάριος οὗτος ἀνὴρ ἐπαληθεύοντα νῦν. Τοὺς γὰρ τῷ Πατρὶ ἀγαπωμένους, τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ τηρηθῆναι φησι. Αἰδὼ καὶ κλητοὺς λέγει· οὐ γὰρ ἄφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἔχουσι, διὰ τὸ ἐκκληθῆναι [f. εἰλκ.] καὶ τὸ κεκληθῆναι. Ἐλεον δὲ, καὶ εἰρήνην, καὶ ἀγάπην αὐτοῖς ἐπεύχεται πληθυνθῆναι· Ἐλεον μὲν, ὅτι διὰ σπλάγγνα ἐλέους Θεοῦ ἀνεκλήθη μὲν τε καὶ ἀνελήφθημεν αὐτῷ εἰς ὑπηρετίας· εἰρήνην δὲ, ὅτι καὶ ταύτην ἡμῖν ὁ Θεὸς αὐτὸς καὶ Πατὴρ ἐδώρησατο, διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοὺς προσκεκροκότας· ἡμεῖς αὐτῷ καταλλάξας· ἀγάπην δὲ, ὅτι διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Υἱὸς ἐκδόδοται ὑπὲρ ἡμῶν εἰς θάνατον. Ταῦτα οὖν ὑπερεκπερισσὸς [βραβευθῆναι] αὐτοῖς εὐχεται, συνφεδρῶ τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ φθαγγόμενῳ· Παράτεινον τὸ ἔλεος σου τοῖς γινώσκουσίν σε. Καὶ ἐκ τούτων γὰρ τῶν σωτηρίων ὑποδειγμάτων περιτροπόμενοι καὶ ἡμεῖς, τῇ πρὸς τὸ συγγενὲς ἀνυποκρίτως διαθέσει, ἀξίως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς βιώσωμεν.

¹ Joan. vi, 44. ² Luc. i, 78. ³ Psal. xxxv, 11.

Ἀγαπητοί, πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος γρά-
φειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς ἡμῶν σωτηρίας, ἀνδρά-
κην ἔσχον γράψαι ὑμῖν. — Τὴν ὑπόθεσιν τῆς Ἐπι-
στολῆς διὰ τούτων μνησεί, ὅτι προμνηστὶς τῆς αὐτῶν
σωτηρίας, τοῦ μὴ ἀλῶναι δι' ἀπλήρητα τοῖς μιαιω-
τάτοις αἰρετικοῖς, τοὺς παρόντας ἐκτίθεται λόγους,
ὥσπερ σιζῶν αὐτοῦς, καὶ διαδήλους ποιῶν τοῖς
ἀγνοοῦσι, διὰ τῆς ἐκθέσεως τοῦ ἀσελγοῦς αὐτῶν βίου.
Περὶ τούτων καὶ Πέτρος εἰρηκε μὲν, πλατύτερον δὲ
οὗτος νῦν. Προγεγραμμένους δὲ αὐτοῦς λέγει, ἐπειδὴ
καὶ Πέτρος, καὶ Παῦλος περὶ αὐτῶν εἰρηκεν, ὅτι
ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἐλεύσονται πλάνοι τοιοῦτοι· καὶ
πρὸ τούτων ὁ Χριστὸς αὐτοὺς φάσκων· Πολλοὶ ἐλεύ-
σονται ἐκ τῷ ὀνόματι μου, καὶ πολλοὺς πλανή-
σουσι. Μὴ οὖν πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. Χριστιαν-
οὺς γὰρ αὐτοὺς ὀνομάζοντες, ἐπὶ τῷ ὀνόματι
τούτῳ πολλοὺς ἀπατῶσι. Λέγει δὲ τοὺς ἀπὸ Νικολάου,
καὶ Οὐαλεντίνου, καὶ Σίμωνος τῶν μιαιωτῶν.
Οὗτοι γὰρ γαστρίμαργοι ὄντες καὶ ἀκόλαστοι,
ὑπεκρίναντο [·-οντο] τὴν διδασκαλίαν, ἵνα διὰ τῆς
παρεισδύσεως τῆς εἰς τὰς οἰκίας, εὐρωσι [καὶ αἰχμ-
αλωτίζωσι] γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις.
Τελετὰς γάρ τινας νυκτερινὰς πλάσσαντες, κοίταις
καὶ ἀσελγείαις αὐτοὺς ἐκδεδῶκασι. Τὸ δὲ, Μετατι-
θέντες εἰς ἀσέλγειαν, ἀντὶ τοῦ, μεταποιούντες,
παραχαράττοντες ἀπὸ τῆς σωφοσύνης εἰς ἀσέλ-
γειαν. Ἀφ' οὗ καὶ ἀρνεῖσθαι αὐτοὺς συμβαίνει τὸν
Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ
ἀρνοῦνται οἱ διὰ τῆς τοῦ βίου ἀκαθαρσίας, τὸν
πάσης σωφοσύνης διδάσκαλον, οἷον τι διὰ τὸν
φωτὴ ἀπότομον ποιούμενοι; Τίς γὰρ κοινῶν τῶν
πρὸς σκότος;

Παρακαλῶν ἐπιγινώσκειν τῇ ἀπαξ παραδο-
θείσῃ τοῖς ἀγίοις πίστει. Παρεισέδυσαν γὰρ τι-
νες ἄνθρωποι, οἱ πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τοῦτο
τὸ κρίμα, ἀσεβεῖς, τὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν χάριν
μετατιθέντες εἰς ἀσέλγειαν, καὶ τὸν μόνον δε-
σπότην Θεὸν καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν
ἀρνούμενοι. — Ἐπαγωνίζεσθαι παρακαλεῖ τοὺς
ἀπαξ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν Σωτῆρα
καταδειξαμένους, καὶ τούτῳ πεπιστευκότας. Δεξιμέ-
νοι γὰρ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγον, εἰ λέγομεν
ἔτερον μὲν εἶναι τὸν πρὸ αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς,
ἔτερον δὲ τὸν ἐκ τῆς Μητρὸς καὶ κατ' ἰδίαν ὑπόστα-
σιν, πῶς οὐκ ἂν ἀρνηθῆμεν τὸν ἕνα Κύριον καὶ
Δεσπότην; Εἰς γὰρ Κύριος Ἰησοῦς καὶ ἕνωσιν
οἰκονομικῆν. Ὁ γὰρ πρὸ αἰώνων Θεοῦ Λόγος καὶ
θεός, εἰς τὴν τῆς θεότητος ὁδὸν ἀναφοιτῶσαν τὴν
σάρκα ἔχων, ἦν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου ἐξ ἀρχῆς
συνήψας ἀνέλαθεν, εἰς καὶ αὐτός ἐστιν πάντων
Δεσπότης.

Ἐπομνησθῆναι δὲ ὑμῶς βούλομαι, εἰδότας ὑμᾶς
ἀπαξ τοῦτο, ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ τῆς Αἰγύ-
πτου σώσας, τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πιστεύσαντας
ἀπώλεσεν. Ἀγγέλου δὲ, τοῦς μὴ τηρήσαντας
τὴν αὐτῶν ἀρχήν, ἀλλ' ἀπολίποντας τὸ ἴδιον
ἐλετήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας, δεσμοῖς

A VERS. 3. *Charissimi, omnem sollicitudinem faciens
scribendi vobis de communi vestra salute, necesse
habui scribere vobis.* — Per hæc presentis Epistolæ
argumentum indicat : nempe quod cura, quam de
illorum salute gerebat, et timor ne ob nimiam sim-
plicitatem a sceleratissimis caperentur hæreticis,
hos sibi exprimeret sermones quibus hæreticos
ipsos notare, et expositione impuræ ipsorum vitæ
manifestos nescientibus facere volebat. De quibus
etiam Petrus locutus est ; at fusius iste. Cæterum
eos præscriptos dicit : quia cum Petrus, tum Pau-
lus seductores hujusmodi extremis temporibus
venturos prædixerunt. Et ante illos dixerat Chri-
stus * : *Venient in nomine meo, et multos seducunt.*
B *Nolite igitur abire post ipsos.* Illi enim Christia-
nos sese appellantes, multos hoc nomine decipient.
Loquitur autem de Nicolaitis, Valentinianis et Si-
monianis : quippe qui, cum essent gulæ et impudi-
ciæ addicti, Christi doctrinam simulabant, ut sic
facilem in domos ingressum nacti, mulierculas pec-
catis deditas invenirent et captivarent. Quam in
rem nocturnos quosdam ritus comment, cubilitus
et impudicitis operam dabant. Illud autem *trans-*
C *ferentes in luxuriam*, positum est pro : *transmutan-*
tes, et detorquentes a continentia in luxuriam : ex
quo etiam consequens erat, ut Dominum nostrum
Jesum Christum abnegarent. Et sane, quomodo non
abnegarent ii, qui vitæ impuritate, velut alta et
sonora voce divinum temperantiæ et continentię
Magistrum abs sese repellebant ? *Quæ enim societas*
luci ad tenebras ?

VERS. 3, 4. *Deprecans supercertare semel traditæ
sanctis fidei.* Subintroierunt enim quidam homines
(qui olim præscripti sunt in hoc iudicium) impii,
Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, et so-
lum Dominatorem et Dominum nostrum Jesum
Christum negantes. — Hortatur, ut ii, qui Domi-
num nostrum Jesum Christum jam semel recepe-
rant eique crediderant, pro ejus fide indesinenter
certare pergerent. Quicumque enim Verbum in-
carnatum recepimus, si dixerimus aliam esse eum
qui est ante sæcula ex Patre genitus, alterum, qui
ex Matre in propria hypostasi natus est ; quo-
modo non abnegabimus solum, seu unum Domina-
torem et Dominum ? Unus enim est Dominus per
unionem incarnationis, idem ipse qui ante sæcula
Verbum Dei, et Deus, unitam habens ad divinitatis
gloriam carnem, quam ex sancta Virgine initio
conceptionis suæ suscepit : unus et ipse omnium
Dominus.

VERS. 5-7. *Commonere autem vos volo, scientes
semel omnia, quoniam Jesus populum de terra
Ægypti salvans, secundo eos qui 448 non servave-*
runt suum principatum, sed dereliquerunt suum do-
micilium, in iudicium magni diei, vinculis æternis
sub caligine reservavit. Sicut Sodoma et Gomorra,

* Marc. xiii, 6. * II Cor. vi, 14.

et finitimar civitates simili modo exornatæ. Luxuria impurorum Nicolaitarum et Marcionistarum ob oculos posita, addit : *Dominus populum ex Ægypto salvans*, etc., simulque ostendit, eundem Deum cum Veteris, tum Novi Testamenti auctorem esse : ac non, ut scelesti illi dicebant, alium esse Veteris Testamenti Deum, ultionis cupidum et immitem ; alium Novi, placidum et benignum : unde ait, eos quoque, qui sub novo Fœdere peccant, haudquaquam punitionem evasuros, sicut non evaserunt Hebræi oducti ex Ægypto. Quanquam enim Deus cum ad immensam suam ostendendam virtutem, tum propter iurjurandum, quod ad patres eorum iuraverat, eos ab Ægyptiaca tyrannide liberare voluerit : nihilo tamen minus, cum ipsi postea prævaricati essent, eos impunitos non reliquit, sed digna poena multavit : quin illos quidquam iuvaret aut benignitas, qua patres eorum complexus fuerat, aut eximia, quæ in eorum gratiam paraverat, miracula. Quare postquam mare Rubrum transierunt per siccam, iterum deficientes a fide perierunt. Eos etiam qui angelicam erant dignitatem assecuti, cum ex aecordia in principatu non permansissent suo ; sed cœlestis vitæ institutum summo munere sibi concessum parvipendissent, in iudicium, seu in condemnationem magni diei puniendos recondidit : hoc enim hic illud *reservavit*, significat : sicut et cum dicitur : *qui paratus est diabolo et angelis ejus*. Sodomitæ etiam in exemplum proponuntur ignis æterni, qui eos excipiet.

Et abeuntes post carnem alteram faciæ sunt exemplum, ignis æterni pœnam sustinentes. Illud : *abeuntes*, seu declinantes post carnem alteram, perinde est ac fornicantes. Carnem vero alteram masculinam appellat naturam : quippe quæ ad congressum generationis causa inepta est. Caro enim ad huiusmodi congressum consentanea feminina est ; juxta illud protoparentis dictum : *Os ex ossibus meis, et caro de carne mea*. Caro autem masculina altera, seu aliena est ab hoc congressu, ut dixi. Quin et in sexu feminino una quidem uni juxta leges juncta sola propria ac domestica caro est, quæ autem est prostituta et publica aliena est et propomodum ad masculinæ carnis impuritatem relicta.

VERS. 8. Similiter et hi carnem quidem maculant somniantes (1), dignitates (2) autem spernunt. Aliis exemplis, quæ præmissa sunt, id quod ex illis consequens est, auditori suo intelligendum reliquit. Quid vero hoc est ? Hæc videlicet illatio : Si igitur in illos, nulla habita prioris eorum sortis ratione, ita animadvertit, anne eos, qui hoc tempore tantopere lascivunt, eximet ab hac lego

A διδίοις ὑπὸ ζόρον τετήρηκεν. Ὡς Σόδοιμι καὶ Γόμορι [vulg. Γόμορρα], καὶ αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις τὸν ὅμιον τοῦτοις τρέπον ἐκπορεύεσθαι. Εἰρηκῶς τὴν ἀσελγίαν τῶν ἀκαθάρτων Νικολαϊτῶν, καὶ Οὐαλεντινιανῶν, καὶ Μαρκιωνιστῶν, ἐπάγει καὶ ταῦτα· Ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου σώσας, καὶ ἐξῆς· ὁμοῦ μὲν δεικνύς, ὡς αὐτὸς τῆς Παλαιᾶς Θεός ἐστι καὶ Νέας εἰσηγητής, ἀλλ' οὐχ ὡς οἱ μισροὶ οὗτοι, ἄλλον μὲν τὸν τῆς Παλαιᾶς φάσκοντες, τιμωρητικὸν καὶ ὤμην, ἄλλον δὲ τῆς Νέας, προσπνῆ καὶ φιλόανθρωπον, ἔφορον εἶναι Θεόν· ἅμα δὲ καὶ ὡς οὐδὲ οἱ νῦν ἀτιμώρητοι μένειαν, ὡς οὐδὲ οἱ ἀπ' Αἰγύπτου. Διὰ μὲν οὖν τὴν ὑπερβάλλουσαν δύναμιν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἔρκωμοσίαν, τοῦ Θεοῦ τῆς Αἰγυπτιακῆς αὐτοὺς ἀπαλλάξαντο· βίας, οὐ μέντοι καὶ παρανομήσαντας, ἀτιμώρητοι διαμεμνήχασιν, ἀλλ' ἔδοσαν δίκας ἀξίας, οὐδὲν αὐτοὺς ὠφέλησαντος τῆς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν τοῦ Θεοῦ εὐμενείας, οὐδὲ τῆς τῶν θαυμάτων διὰ ταύτης ὀπερφυοῦς ἐνεργείας· οἱ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν διὰ ξηρᾶς διελθόντες, ἐκ πίστεως ὑπερον ἀποστήσαντας ἀπώλοντο. Τοὺς δὲ τῆς ἀγγελικῆς ἀξίας λαχόντας τὸ τίμιον, ἐκ ῥαθυμίας μὴ ἐμμέναντας τῇ ἐαυτῶν ἀρχῇ, ἀλλ' ἀθετήσαντας τὴν δεδομένην αὐτοῖς δι' ἀγαθότητα δίαίταν ἐπουράνιον, εἰς χρίσιν, ἥτοι εἰς κατάχρισιν ἡμέρας μεγάλης τῇ τιμωρίᾳ τεταμεικας (τοῦτο γὰρ νῦν τὸ, τετήρηκε, σημαίνει)· καθὼ καὶ ὁ Κύριός φησι· Τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διωδῶλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Καὶ δὴ καὶ οἱ Σοδομίται τεκμήριον τοῦ ὑποδεζομένου αὐτοῖς [f. αὐτοῖς] ἀτελευτήτου πυρὸς πρόκεινται.

Καὶ ἀπελθοῦσαι ὅπισω σαρκὸς ἐτέρας, πρόκεινται δεῖγμα, πυρὸς αἰωνίου δίκην ὑπέχουσαι. Τὸ δὲ, Ἀπελθοῦσαι ὅπισω σαρκὸς ἐτέρας, καὶ πορνεύσαντας, ἥτοι ἐκκλιναντας, ὃ τὸ πορνεύειν ἐμφαίνει. Σάρκα δὲ ἐτέρα τὴν ἄρρενα φύσιν λέγει, ὡς μὴ πρὸς συνουσίαν γενέσεως συντελοῦσαν. Ἡ γὰρ πρὸς συνουσίαν σὰρξ τοῦ θήλεος ἐστι, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ προπάτορος εἰρημένον· Ὅσπουρ ἐκ τῶν ὀσπῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου. Ἡ δὲ τῶν ἀρρένων σὰρξ, ἐτέρα, τῆς συνουσίας, φημί. Πλὴν καὶ ἐπὶ τοῦ θήλεος, ἡ μὲν κατὰ νόμους ἐνὶ μίᾳ, ἰδίᾳ σὰρξ καὶ οἰκεία· ἡ δὲ ἐκκεχυμένη καὶ δημοσία, ἐτέρα καὶ ἄλλοτρια, καὶ μικρῶ τῆς ἀρρενικῆς εἰς μίαν σμα λειπομένη.

Ὅμοιως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι σάρκα μὲν μαίνουσιν, κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι. — Εἰρηκῶς ταῦτα τὰ ὑποδείγματα, ἃ φθάσας παρέθετο, κατέλιπε τὸ τοῦτοις ἀκόλουθον τῷ ἀκρατῇ ἔννοιᾳ. Τί δὲ τοῦτο; Τὸ ἐπενεγκεῖν· Εἰ οὖν τοῦτοις οὕτως ἀπεχρήσατο, μηδὲν δυσωπηθεὶς τῇ προτέρᾳ αὐτῶν εὐκληρίᾳ· ἄρα τοὺτους τοὺς νῦν ἀσελγαίνοντας ἐξαιρήσεται, τὸ [f. τῷ] τὸν Ὑῖον τοῦ Θεοῦ δι' ἀνθρώπου

¹ Matth. xxv. 4. ² Gen. ii, 23.

Variae lectiones et notæ.

(1) Vulg. non habet vocem hanc somniantes ; seu, ut alii vertunt, delusi in somnis.

(2) Vulg. maiestatem.

εἰ: τὴν κόσμον ἐλθεῖν, καὶ ἀνασχέσθαι ὑπὲρ τούτων ὕβρεων, καὶ παθῶν πειρασθῆναι; Οὐκ ἂν εἴποι τις τοῦτο. Κἂν γὰρ φιλόανθρωπος ἔστιν, ἀλλὰ καὶ δίκαιος ἀληθεύει. Καὶ διὰ μὲν ἀληθῆ δικαιοσύνην τῶν ἡμαρτηκότων οὐκ ἐφείσατο· διὰ δὲ φιланθρωπίαν πόρνον; καὶ τελώνας εἰς τὴν βασιλείαν εἰσῆγαγεν. Οὕτω τοῦ ἀκολούθου ὄντος χρήσασθαι, αὐτὸς παρήκε, καὶ δι' αὐτὸ μὲν προείπομεν, ἣ καὶ ὡς τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ προειρημένου, ὅτε ἔλεγεν· Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγγέλων ἀμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, καὶ ἐξῆς. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Τὸ δὲ, *Σάρκα μὲν μαλίνουσιν ἐνυπνιαζόμενοι*, θαυμάζειν ἄξιον τῆς σεμνότητος τοῦ λόγου. Τὸ γὰρ ἄγαν αἰσχροὺς τῆς πράξεως διὰ τοῦ, *ἐνυπνιαζόμενοι*, περιέσπειν· ὃ μικρὸν ἡμῖς καὶ ὅσον προτίκει παραγυμνάζομεν, καὶ [f. b.] τοῦ πεπονημένου τῷ μακαρίῳ Ἐπιφανίῳ τῷ Κύπριου περὶ τούτων, ὃ καὶ *Πανόριον* ἐκάλεσε, τὴν γνώσιν εἰληφότες. Φησὶ γὰρ οὕτως, τοὺς Βορβορίτας, τούτους καὶ μαρὸς αἰσχυρὰς γυναῖξιν ἐπιμειγνυμένους, μὴ τῇ μήτρεα τὴν γοῆν καταχεῖν, ἀλλ' ἀτελέστωι τῇ βελυρίᾳ, ταῖς ἑαυτῶν ὑπολαθόντες ταύτην χερσίν, εὐθύς τῷ σέματι ταύτην προσάγειν μεθ' ὧν συνεβάρησαν γυναῖκα, καὶ οὕτως ἀπέρχεσθαι ἀπ' ἀληθῶν τοὺς ἀκαθάρτους, μέγα τὴν οἰηθέντας ἐκτελεσκέναι. Τοῦτο τὸ ἀκάθαρτον δράγμα [f. δρῆμα], διὰ τὸ ἀτελέστων, ἐνυπνίασμα καλεῖ· ἵνα καὶ τοιαῦτα τὰ ἐνυπνιασμάτα. Μιᾶνοντες τοῖνον διὰ τῆς βορβορώδους ταύτης προσφοράς τὴν ἑαυτῶν σάρκα, εἰ, φησὶ, καὶ παρὰ τῆς θείας φύσεως μαλίνονται, τὴν κυριότητα ταύτης ἀθετοῦντες, καὶ τὴν τοῦ παντός αὐτῆς δεσποτείαν. Ἠλατύτερον δὲ περὶ τούτων ὁ μακάριος Εἰρηναῖος, ὁ Λουγδύνου ἐπισκοπος, εἰρηκὺς ἐν τῷ Ἑλλήνι τῆς ψευδωνύμου γλώσσης ἐπιγραφομένης αὐτοῦ βιβλίου. Ἄλλως· Πλὴν αὐτῶν ἀτέλειαν καταμαρτυρεῖ, φάσκων, ὅτι καὶ βίῳ εἰσὶν ἀκάθαρτοι, καὶ γνώσει ἀπελγίστατοι. Κυριότητα δὲ φησὶν ἀθετεῖν αὐτοὺς, τὴν τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου τελετῆν. Ἀθετοῦσι γὰρ, ἐν ταύτῃ μυστηρίῳ ἀγγέλων τὰς ἐαυτῶν ἀτελείας ἐκτελοῦντες. *Δόξας δὲ βλασφημοῦσιν*.—*Δόξας*, τὰς πολλὰς τῶν ἐχρήτων ἀνδρῶν ὑπολήψεις εἰσαγγηρῶν, αἱ καὶ οἱ παρ' Ἑλλήσι θάκαιροι, θέσεις καλοῦσιν, ὀριζόμενοι αὐτὰς παραβίξους ὑπολήψεις, πρὸ τῶν τυχόντων, ἀλλὰ τῶν κατὰ φιλοσοφίαν γνωρίμων. Ἐπεὶ οὖν καὶ Μωϋσῆς τῷ ξενίζοντι τοῖς τότε ἐμπολιτευομένοις ἰσχυρῶς, καὶ οἱ θεοὶ ἀπόστολοι αὐτῶν τοῦ Θεοῦ ἐμπνεόμενοι παρεστήγον τῷ βίῳ, ἐδόκει δὲ ταῦτα παραβολολογία διὰ τὸ ἄηθες τῶν τότε, εἰς δόξας, ἦτοι ὑπολήψεις, κατονομάζειν ταῦτα ὡς κατενάρκησα. Πίστις τοῦ λόγου Παῦλος ὁ θεός, ὃς ὅτι· Ἀθηναίων εἰς τὸν Ἀρεῖον ἀναχθεὶς Πάγον, κάκει τὰ θεῖα διεξέλεθον αὐτοὺς, ἐδόξεν εἰς ἀπερμολογίαν ἀποτελεστέαν. Ὡς οὖν ἐκεῖνα σπαρμολογία διαβεβλημένης ὀνομάζοντο, οὕτω καὶ τὰ προειρημένα ὀνόμαζον δόξας. Διὰ καὶ ὡς συνήθει καὶ γνωρίμῳ πᾶσιν ὁ θεός οὕτως ἀνὴρ ἐχρήσατο δόξας, εἰπὼν τοῖς θεοδωρήτοσι

in eo quod Filius Dei propter homines in hunc mundum venerit, ut pro ipsis injurias et passiones tolleraret? Nemo hoc dixerit: quamquam misericors sit, vere etiam justus est. Et quidem quia vere justus, peccantibus non pepercit: et quia misericors, meretrices et publicanos in regnum caelorum introduxit. Hanc inflationem quæ sponte fluebat, sacer auctor prætermisit, seu ob ea quæ jam diximus, seu beati Petri imitatus loquendi modum, quo dixit: Si angelis peccantibus non pepercit. Et de his quidem ita.

In eo autem quod ait: *Carnem quidem maculant somniantes*, admiratione digna est locutionis honestas et vereturandia: nam summam operis turpitudinem per illud *somniantes* pudoris causa obscure tantummodo indicavit: quam nos ex libro Epiphani Cyprii, quem *Panarium* inscripsit, quantum quidem decet, paulo fusius explicabimus. Ait ille, sceleratos istos Borboritas, cum mulieribus turpiter committerentur, solitos fuisse, non in vulvam semen effundere, sed incompleto abominabili actu, illud propriis sumptum manibus in os mulierum quibuscum se corruperant, immittere: sicque impudicissimi magnum quid se fecisse rati, ab invicem discedebant. Hujusmodi nefandum opus, quia complemento sui generis carebat, somnium vocat, ob quamdam cum somnii ratione imperfectionis similitudinem. Inquinantes igitur per sæculentam hanc oblationem carnem suam, ulterius progrediuntur: nam etiam contra divinam naturam insaniunt, dominationem ejus, seu dominium, quod in universam hoc habet, spernentes. Latins vero de his rebus agit. frenæus Lugdunensis episcopus in libro quem inscripsit: *Confutatio falsi nominis scientiæ*. Aliiter: Eorum luxuriam ob oculos ponit, dicens eos esse vita quidem imperos, mente vero impudentissimos. Dominationem autem ait ipso spernere, nempe mysterii Christi celebrationem: quandoquidem angelicorum mysteriorum loco impudicitias suas illi exercebant. *Dignitates autem blasphemant*. Per dignitates hic excellentium virorum intelligendæ sunt propositiones, quas Græcorum probatissimi theses vocant, easque definiunt esse inopinatas propositiones, non quidem vulgarium hominum, sed eorum qui philosophia inclaruere. Quoniam vero cum Moses peregrina multa iis, quæ tunc temporis in usu erant, tum apostolica, quæ Deus inspirabat, in vitam introduxerunt, eorum sermones paradoxici videbantur, quod a moribus illorum temporum 450 abhorrerent, idcirco δόξας, seu opinioniones, ea appellare non dubitavit. Argumentum in hanc rem esto divus Paulus, qui ab Atheniensibus docuit in Areopagum, cum ibi de rebus divinis dissertuisset, visus est in nugacitatem probari. Quemadmodum igitur ea, quæ ab ipsis dicebantur, nugiloquium vocata sunt, ita et prædicta opinioniones appellabant. Quare hujusmodi

¹ Matth. II, 1, 32. ² II Petr. II, 4.

voce, ut jam consueta, ut omnibus nota divinus hic vir usus est, loquens de hominibus a Deo datis et inspiratis. Aliter: Δόξας, seu dignitates, aut glorias Vetus ac Novum Testamentum appellat, sicut et Paulus ait⁹: Si enim, quod evacuatur, per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est. Vel etiam dignitates ecclesiasticas potestates dicit, quas ii blasphemabant: ut colligitur etiam ex Epistola tertia dilecti discipuli, ubi ait Diotrephen verbis malignis garrere in illos. Quandoquidem vero de blasphemia mentionem fecit, non solum illos, sed omnes homines erudiens, ut puras servent ab huiusmodi malo linguas suas, ne quidem contra dignos convitiis hæc adhibenda docet, dicens: *Michael archangelus* etc. Velut si diceret: Isti quidem prompte et impotenter in omnes maledicta conjiciunt: quod adeo abhorret ab æquo, ut etiam eos, qui execratione dignissimi sunt, execrari non liceat, ut patet ex archangelo Michael. Is enim disputans de Mosis corpore cum diabolo, cum ob illius impudentiam, eum execrari juste posset, non tamen ita fecit, sed tantum dixit: *Increpet tibi Deus*. Si igitur archangelus ita se gessit, profecto, si quæ nobis cum fratre ejusdem nobiscum naturæ, occurrat disceptatio, maledictis prorsus abstinere debemus. Cæterum disceptatio de Mosis corpore ita se habuit. Legimus in Apocryphis libris, archangelum Michael Mose sepulturæ curam suscepisse. Id cum ægre ferret diabolus, objiciebat Mose velut crimen, Ægyptii necem, consendebatque hac de causa honore sepulturæ privandum esse. Hoc autem in medium profert hic apostolus, ut non solum doceat neminem ad maledicta facilem esse debere; sed etiam ut ostendat, quid omnibus hominibus post discessum ex hac vita debeatur, ac quod idem sit Veteris ac Novi Testamenti Deus: necnon quod diabolus cum pessimis sociis suis sese animabus nostris corpore solutis opponat, ut felix ipsarum iter, si fieri posset, abrumpat (Et is quidem obstitit: boni autem angeli pro iis pugnant: quemadmodum sanctus Antoninus vidit) ista fieri permisit. Ait itaque, a Michael diabolum quidem repressum fuisse: attamen non cum potestate ab illo increpatum, sed causam illam Deo permissam, adeoque Michael dixisse: *Increpet tibi Deus*, o diabolus.

451 VERS. 9-11. Cum Michael archangelus cum diabolo disputans altercaretur de Moyse corpore, non est ausus iudicium inferre blasphemiam, sed dixit: *Increpet tibi Deus*. Hi autem quæcunque quidem ignorant, blasphemant: quæcunque autem naturaliter, tanquam multa animalia, norunt, in his corrumpuntur. Væ illis, quia in via Cain abierunt, et in errore Balaam mercede effusi sunt, et in contradictione Core perierunt. Michael quidem, inquit, neque contra hominem, nempe Mosem, pertulit diaboli maledicta. Isti autem contra dogmata quidem, quæ

ἀνθρώπους χρηματισμένους. Ἄλλο εἰς τὸ αὐτό.— Δόξας τὴν Παλαιάν φησι καὶ Νέαν Διαθήκην, ὡς καὶ Παῦλος φησι· Εἰ γάρ τὸ καταργούμενον διὰ δόξης, πολλῶ μᾶλλον τὸ τιμώμενον ἐν δόξῃ· ἢ καὶ δόξας τὰς ἐκκλησιαστικὰς φησὶν ἀρχὰς, ἃς ἔδυσφήμεον· ὡς ἐστὶ καὶ ἀπὸ τῆς τρίτης Ἐπιστολῆς τοῦ ἡγαπημένου Ἰωάννου μαθεῖν, ἐξ ὧν φησι, τὸν Διοτρεφὴ λόγοις πονηροῖς καταφλυαρεῖν αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ βλασφημία· ἐμνήσθη, σωφρονίζων οὐκ αὐτοὺς μόνους, ἀλλὰ καὶ πάντας ἀνθρώπους, καθάρως ἔχειν τὰς γλώσσας τοῦ τοιοῦτου κακοῦ, καὶ μὴ δὲ κατὰ τῶν ἀξίων βλασφημίας τοῦτω κεχρησθαι, φησὶν· Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, καὶ ἐξῆς. Τί τοῦτο λέγων; Ὡς οὗτοι μὲν προχείρως καὶ ἀκρατῶς κέχρηται κατὰ παντὸς τῇ βλασφημίᾳ. Οὐ γὰρ δὲ τοῦτο, ὅπου γε οὐδὲ τοὺς ἀξιούς βλασφημίας δίκαιον βλασφημεῖν· ὡς δὴλον ἀπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ. Παρὼν [f. παρὼν] γὰρ αὐτῷ, κρινομένῳ μετὰ τοῦ διαδόλου περὶ τοῦ Μωϋσέως σώματος, βλασφημῆσαι τὸν διάβολον διὰ τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ, τοῦτο οὐκ ἐποίησεν, εἰ μὴ τὸ, Ἐπιτιμῆσαι σοι μόνον ὁ Θεός, διέδολε, χρησάμενος, ἐπήνεγκεν αὐτῷ. Ἄλλως· Εἰ γὰρ ὁ ἀρχάγγελος οὕτως, ἐκ [f. οὐκ] ἐν δίκῃ ἀνδρὸς ἀδελφοῦ καὶ ὁμογενοῦς βλασφημίαν συμπλέκοιμεν. Ἡ δὲ περὶ τοῦ Μωϋσέως σώματος κρίσις ἐστὶν αὕτη· Λέγεται ἐν ἀποκρύφοις, Μιχαὴλ τὸν ἀρχάγγελον τῇ τοῦ Μωϋσέως ταφῇ δεδιηκονηκέναι· τοῦ διαδόλου τοῦτο μὴ καταδεχομένου, ἀλλ' ἐπιφέροντος ἔγκλημα αὐτῷ διὰ τὸν τοῦ Αἰγυπτίου φόνον, ὡς διὰ τοῦτου ἔνοχος [f. ἐνόχου] ὄντος Μωϋσέως, καὶ μὴ συγχωρεῖσθαι τυχεῖν ταφῆς. Τοῦτο δὲ προφέρει ὁ παρὼν ἀπόστολος, οὐ μόνον παιδεύων μὴ προχείρους εἶναι πρὸς βλασφημίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτου τὸ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐποφειλόμενον λογοθέσιον μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἔξοδον παραστήσαι βουλόμενος, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Παλαιὸς καὶ Καινὴς Διαθήκης Θεός, καὶ ὅτι μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἀντίκειται ὁ διάβολος μετὰ τῶν αὐτοῦ πονηρῶν δαιμόνων, ἐκκόφαι βουλόμενος τὴν ἀγαθὴν πορείαν αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν ἀνθίσταται· οἱ δὲ ἀγαθοὶ ἄγγελοι συμμαχοῦσιν αὐταῖς, ὡς ὁ μακάριος Ἀντώνιος θεάεται. Ταῦτα τότε πραχθῆναι συνεχώρει· πλὴν τὸν Μιχαὴλ τότε τὸν διάβολον ἀποσοθεῖν μὲν, μὴ μέντοι ἐξουσιαστικῶς ἐπιτιμῆσαι, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ τῶν ὅλων παραχωρησάει φησι τὴν κρίσιν, καὶ εἰπεῖν· Ἐπιτιμῆσαι σοι ὁ Θεός, διάδολε.

Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ὅτε τῷ διαδόλῳ ἀνακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ Μωϋσέως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσειν ἐπενεργεῖν βλασφημίας, ἀλλ' εἶπεν· Ἐπιτιμῆσαι σοι Κύριος. Οὗτοι δὲ ὅσα μὲν οὐκ εἰδασί βλασφημοῦσιν, ὅσα δὲ φυσικῶς ὡς τὰ ἄλογα ζῶα ἐπιστάνται, ἐν τούτοις φθείρονται. Οὐαὶ αὐτοῖς! ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊρ ἐπορεύθησαν, καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλὰμ μισθοῦ ἐσχύθησαν, καὶ τῇ ἀπειλογίᾳ τοῦ Κορὲ ἀπώλοντο.— Ὁ μὲν Μιχαὴλ, φησὶν, οὕτως οὐδὲ κατὰ ἀνδρὸς, ἦτοι τοῦ Μωϋσέως, ἠνέσχετο τῶν

⁹ II Cor. III, 1.

τοῦ διαβόλου βλασφημιῶν· οὗτοι δὲ περὶ μὲν δογμάτων, ἀ οὐκ οἶδασι, βλασφήμους συντιθέασι λόγους· ὅσα δὲ φουσιῇ ὁρμῇ ἀδιακρίτως ὡς τὰ ἄλογα ἐπιστάνται ζῶα, ταῦτα μεταδιώκουσιν, ὡς ἱπποὶ θηλυμανεῖς. Οὐαὶ αὐτοῖς! τῇ δὲ γὰρ τοῦ Κάιν ἐπορεύθησαν διὰ τῆς ἀδελφοκτονίας, ὅτι καὶ αὐτοὶ τοιαῦτα διδάσκοντες τοὺς ἀδελφούς, ἦτοι τοὺς ὁμογενεῖς ἀνθρώπους, ἀποκτείνουσιν αὐτούς ταῖς· πονηραῖς αὐτῶν διδασκαλίαις· ἡ καὶ σπερμοφαγοῦντες, τοὺς δυνάμει ἀποκτείνουσιν ἀδελφούς, οὓς ἡ τοῦ σπέρματος τελεσφορία ἠγεγενεῖν ἀν εἰς βίον. Τῇ δὲ τοῦ Βαλαάμ δὲ, ὅτι κέρδους χάριν καὶ αὐτοὶ, ὡς ἐκεῖνος, ταῦτα πράσσουσι. Τῇ δὲ τοῦ Κορέ, ὅτι καὶ οὗτοι, ὡς ἐκεῖνος, διδασκαλικὸν ἀζήλωμα, ἀνάξει ἐντες, ἤρπασαν.

Οὗτοι εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν, σπιλάδες, συνενωχούμενοι.— Ἦσαν ἐτι κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις γινόμεναι τράπεζαι, ὡς καὶ Παῦλός φησιν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους· ἃς καὶ ἀγάπας ἐκάλουν. Ἐν ταύταις, φησὶ, συνέρχονται, οὐ διὰ χρεῖαν τὴν ἐν ταύταις γινομένην, ἀλλ' ἵνα καιρὸν εὐρωσι, ψυχὰς ἀστηρίκτους δελεάζειν, ὡς καὶ Πέτρος φησὶν ἐν τῇ δευτέρᾳ Ἐπιστολῇ. Σπιλάσι δὲ αὐτοὺς ἀπεικάζει, καὶ ἀνδρῶν νεφέλαις, καὶ δένδροις φθινοπωρινοῖς, καὶ ἄστροις πλανήταις. Ἄ γὰρ ἐκεῖνοις ὑπάρχει κατὰ φύσιν, ταῦτα τοῦτοις κατὰ προαίρεσιν. Αἱ τε γὰρ σπιλάδες τοὺς πλέουσιν ὀλίθιοι, ἀπροσδοκῆτως ἐπιγινόμεναι, ὡς καὶ αὐτοὶ τοὺς συνδείκνυσι ἀνέλιπτον κακὸν ἐπιφύονται. Ὡς τε νεφέλαι ἀνδρῶν ὑπὸ ἀνέμων ἐλαυνόμεναι, οἷς ἀντίποις ἐπενεχθῶσιν, οὐκ ἀναψύχουσι τῷ ὁμίῳ (οὐ γὰρ ἔχουσιν), ἀλλὰ ζόφον αὐτοῖς ἀπεργάζονται· ὡσαύτως καὶ οὗτοι, οὐ λόγῳ σωτηριῶδεϊ τὰς ψυχὰς ἄρδουσι τῶν ἐντυγχανόντων, ἀλλὰ ζοφοῦσι ταῖς μισαρτάταις αὐτῶν εἰσηγήσεσιν, ἐλαυνόμενοι τοῖς τῶν δαιμόνων πονηροῖς ἐπιτηδεύμασιν. Ἀλλὰ καὶ τὰ φθινοπωρινὰ δένδρα δις ἀποθνήσκοντα, ἓν τε τῇ τοῦ καρποῦ ἀποβολῇ, καὶ τῶν φύλων ἀπορροῇ (ζηρὰ γὰρ τότε δοκεῖ, τοῦ κάλλους αὐτῶν ἐστερημένα, τῆς ἀπὸ τοῦ καρποῦ ἀγλαίας, καὶ τῆς τῶν φύλων ἀνθηρᾶς εὐπρεπείας), αὐτοῖς τι κατὰλληλον πάσχει. Αἱ γὰρ καὶ οὗτοι ἀποθνήσκουσι, τὸν ἑαυτῶν καρπὸν ἀποβαλλόμενοι διὰ τῆς σπερμοφαγίας, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐμφορῆς πολιτείας εὐκοσμίαν ἀφαιρούμενοι. Διὸ καὶ ἐκρίζονται ἀπὸ τοῦ παραδείσου τοῦ Κυρίου τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐξωρίσκονται τῷ αἰώνῳ πυρὶ συλλεγόμενοι. Ποῖαν γὰρ ἔξει οὗτος βίωσις, ὁ διὰ τοῦ βίου αἰσχροτήτα ὑπὸ πάντων βδελυσόμενος; Ἀστέρες δὲ πλανῆται χρηματίζουσι καὶ αὐτοὶ, οὐχ ὅτι τῷ τῆς πίστεως ἡμῶν στερεώματι μεταπρέποντες, τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον Χριστὸν ἔχουσι δι' αὐτῶν διερχόμενον, καὶ τὰς τῶν ἀρετῶν ὥρας ἀποτελοῦντα, καὶ ζωογονοῦντα τοὺς κατὰ ταύτας πιστούς, ἀλλ' ὅτι δοκοῦντες εἰς ἀγγέλον φωτὶς μετασχηματίζεσθαι, ὡς ὁ προκατάρχων αὐτῶν πονηρὸς δαίμων, ἀπεναντίας μόνον τῶν τοῦ Κυρίου φέρονται δογμάτων· οἱ καὶ ζοφοῦσι τοὺς προσπαλάζοντας, καὶ ζόφον τὸν αἰώνιον ἑαυτοῖς ἐκπορίζονται. Ἀλλὰ καὶ κύμασιν ἀγροῖς ἀπεικα-

A ignorant, maledicos emittunt sermones: quæcunque autem naturali instinctu absque ratione, sicut irrationalia animalia, norunt, ea prosequuntur, equorum instar, cum in femellas amore insanunt. Væ illis, quoniam via Cain abierunt: ejus scilicet fratricidium imitantur. Siquidem et isti perversis doctrinis suis fratres, seu ejusdem cum ipsis naturæ homines, interficiunt: vel etiam semen devorantes, eos qui potentia fratres sunt, quos scilicet seminis fructificatio educeret in vitam, e medio tollunt. Via autem Balaam: quia lucri causa etiam isti illius instar, hæc faciunt. In contradictione demum Core: quoniam sicut ille, eximium docendi munus quantumvis indigni, arripiunt.

B Vers. 12. *Hi sunt inter charitates vestras petrae maris, convivantes.* Usus obtinebat etiam eo tempore mensas in ecclesiis instruendi, de quibus Paulus loquitur in Epistola ad Corinthios: quas agapas, seu charitates, vel dilectiones appellabant. *Hæc, inquit, isti non ad eum finem, ob quas institutæ sunt, frequentant, sed ut occasionem arripiant animas minus firmas inescandi, quemadmodum etiam Petrus inquit in secunda Epistola sua.* Assimilat autem eos petris in mari latentibus, nubibus sine aqua, arboribus autumnalibus et sideribus errantibus: quæ enim illis naturaliter accidunt, eadem isti sibi libere asciscunt. Nam sicut petrae navigantibus inopinate occurrentes exitium illis afferre solent: ita isti convivantibus adherentes inexpectati mali sunt causa. Et sicut: nubes sine aqua a ventis circumlatæ, loca ad quæ appellantur, non imbre refrigerant (non enim habent,) sed tenebris obducunt; ita et isti animas eorum, qui in eos incidunt, haudquaquam salutariis irrigant verbis, sed scelestissimis documentis obtenebrant. Sicut enim arbores autumnales bis mortuæ censi possunt, nempe et fructuum depositione, et foliorum defluxu; æque aridæ videntur, quod et fructuum splendore, et foliorum ornatu careant: ita et hi bis mortui sunt; nempe et quod fructu propter boni seminis consumptionem careant, et quod congruæ sapientisque conversationis **452** ornamentum nullum habeant. Quapropter eradicantur e paradiso Domini, nempe extra Ecclesiam projecti, æterno igni reservantur. Qualemnam enim radicem is, qui ob vitæ turpitudinem in omnium abominatione est, habere potest? Sidera quoque errantia ipsi dicuntur: non quod in fidei nostræ firmamento præfulgentes, solem justitiæ per se decurrentem habeant, aut virtutum perficiant horas, vel fideles eisdem deditos vivificent: sed quia in angelum lucis apparenter transformati, quemadmodum coryphæus ipsorum pessimus dæmon, dogmata Domino contraria effundunt: quibus et ad se accedentes obtenebrant, et sibi met ipsis æternam caliginem administrant. Fluctibus vero feri maris recte assimilantur; quod eorum satis referant similitudinem: nam insano

et impotenter blasphemias contra Deum ab nequitiae spiritibus jactantur, adeoque despiciunt confusiones suas, id est, velut spuma evanescent simul cum fastu blasphemiarum, ob instabilem vitam, fluxamque ipsorum turpitudinem. Ita enim se habet et fluctuum spuma, cui illi comparati sunt.

VERS. 12, 13. *Sine timore seipsos pascentes, nubes sine aqua, quæ a ventis circumferuntur, arbores autumnales, bis mortuæ, eradicatæ. Fluctus feri maris, despicientes suas confusiones, sidera æræ æthra: quibus procella tenebrarum serrata est in æternum. Illud, sine timore, vel cum illo, petreæ maris, connectendum, ut istiusmodi sit sensus: Petreæ maris sine timore convivantes, hoc est, nullum timorem convivis habentibus repente velut petreæ maris, occurrentes, animabus ipsorum exitium inferunt. Vel connectendum cum illo: seipsos pascentes; unde talis exsculpatur sensus: Sine timore seipsos pascentes, seu non paventes ex eo quod pascere non sciant, imminens iudicium, cæci cæcos ducunt, et in foveam¹⁶, juxta Domini effatum, simul cum his quos pascunt, cadunt.*

VERS. 14-18. *Prophetavit autem et de his septimus ab Adam, Enoch, dicens: Ecce venit Dominus in sanctis milibus suis, facere iudicium contra omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impie, egerunt, et de omnibus duris quæ locuti sunt contra Deum peccatores impii. Hi sunt murmuratores querulosi, secundum desideria sua ambulantes, et os eorum loquitur superba, mirantes personas querulus causa. Vos autem, charissimi, memores estote verborum quæ prædicta sunt ab apostolis Domini nostri Jesu Christi. Qui dicebant vobis, quoniam in novissimo tempore venient illusores, secundum desideria sua ambulantes in impietatibus. Dictis quæ præmisimus, profert etiam Enochum, qui de præparata ipsis a Deo in extremo iudicio poena prophetavit. Impius autem a peccatore differt, quod impius immediate delinquit in Deum, peccator autem circa ea quæ aguntur in vita, a justitiæ scopo recedit. Deinde absoluta impiorum comparatione, ad ipsos exacte manifestandos procedit, murmuratores et querulosos illos appellans. Est autem murmurator, qui intra dentes et suboscure, quod non placeat reprehendit et damnat. Querulosus autem qui omnia cavillari ac dictis impetere solet. Sunt autem isti, inquit, murmuratores et querulosi: quia doctrina sua, propter ejus seditatem, libere uti non audent: neque enim periculo vacat impietatem cum luxuria, et blasphemia junctam publicare. Querulosi autem, quippe qui cuncta aliorum et veritatem ipsam calumniantur, ut exinde nequitiam lasciviasque suas stabiliant. Quod autem supra dixerat de Balaam, quoniam*

σθέντες, τὴν πρὸς αὐτὰ ὁμοιότητα οὐκ ἀναλύνεται. Μανικῶς γὰρ καὶ αὐτοὶ καὶ ἀκατασχέτως ταῖς κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημίαις ἐλαυνόμενοι ὑπὸ τῶν τῆς πονηρίας πνευμάτων, ἐπαφρίζουσι τὰς ἐαυτῶν αἰσχύνas, εἰς ἀφρὸν ἀποτελεστώντες μετὰ τοῦ κόσμου τῆς βλασφημίας, ἐκ τῆς τοῦ βίου αὐτῶν ἀνυποστάτου καὶ εὐδιαλύτου αἰσχρότητος. Τοιοῦτος γὰρ καὶ ὁ πρὸς ἐν παρεικάθησαν ἀφρὸς τῶν κυμάτων.

Ἀφρόδως ἐαυτοὺς ποιμαίνοντες· νεφέλαι ἀνυδροὶ ὑπὸ ἀνέμων παραφερόμεναι [vulg. περιφ.]· δένδρα φθινοπωρινὰ, ἀκαρπα, δις ἀποθανόντα καὶ ἐκρίζωθέντα· κύματα ἄγρια θαλάσσης, ἐπαφρίζοντα τὰς ἐαυτῶν αἰσχύνas· ἀστέρες πλανῆται, οἱ δὲ ὥσπερ τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα τεθιγῆναι.—Τὸ, Ἀφρόδως ἐαυτοὺς ποιμαίνοντες, ἤτοι πρὸς τὸ, σπυλάδες, συντακτέον· ἵνα ἡ τὸ νόημα οὕτω· Σπυλάδες ἀφρόδως συντωχεύμενοι, τοῦτ' ἐστὶ μὴδὲνα φόβον τοῖς συνδείπνοις προσδοκῶσιν, ἐξαίφνης ὥσπερ σπυλάδες ἐπάγοντες τὴν ὕλην αὐτοῖς τῶν ψυχῶν· ἡ πρὸς τὸ, ποιμαίνοντες, τὸ, ἀφρόδως ἐαυτοὺς, συντάκτοντες, τοιοῦτον εὐρήσομεν νόημα· Ἀφρόδως ἐαυτοὺς ποιμαίνοντες, οὐ διαδύετε· τὸ ἀπὸ τοῦ μὴ ἐπίστασθαι ποιμαίνειν κῆρυμα, τυφλοὶ τυφλοῦς ὁδηγοῦντες, καὶ εἰς βόθυνον, τὸ τοῦ Κυρίου ἔρεϊν, μετὰ τῶν ποιμαινομένων ἐμπίπτοντες.

Προσφίησεν δὲ καὶ τούτοις ἔβδομος ἀπὸ Ἀδάμ, Ἐνώχ, λέγων· Ἰδοὺ ἦλθε Κύριος ἐν ἀγλαῖς μυριάσιν αὐτοῦ, κοιτῆσαι κρῖνον κατὰ πάντων, καὶ ἐλέγχει πάντας τοὺς ἀσεβεῖς αὐτῶν περὶ πάντων τῶν ἔργων ἀσεβείας αὐτῶν, ὧν ἡσέδησαν καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν, ὧν ἐλάλησαν κατ' αὐτοῦ ἁμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς. Οὗτοι εἰσι γογγυσταὶ, μεμφίμοιροι, κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι, καὶ τὸ στόμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα, θαυμάζοντες πρόσωπα, ὑψηλείας χάριν. Ὑμεῖς δὲ, ἀγαπῆτοι, μνησθε τῶν ρημάτων τῶν προσημμένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὅτι ἔλεγον ὑμῖν, ὅτι Ἐπ' ἐσχάτου τοῦ χρόνου [vulg. ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ] ἔσονται ἐμπαῖκται, κατὰ τὰς ἐαυτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι τῶν ἀσεβειῶν.—Εἰρηκῶς τὰ προσημειωμένα ἡμῖν, ἐπιφέρει καὶ τὸν Ἐνώχ, τὴν ἀποκεκρυμένην αὐτοῖς προφητεύοντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κάκωσιν ἐν τοῖς ἐσχάτοις [f. add. τῆς] τοῦ Κυρίου δηλονότι δικαιοκρισίας. Ἀσεβὴς δὲ, ἁμαρτωλὸς διαφέρει· καθὼς ὁ μὲν ἀσεβὴς περὶ Θεοῦ ἔχει τὸ πᾶν ἁμαρμέλές· ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς, περὶ τὰ κατὰ τὸν βίον πραττέμενα, τοῦ τῆς δικαιοσύνης σκοποῦ, ἐστὶν ἀστόχημα. Μετὰ ταῦτα ἀφέντος τοῦ τῶν ἀσεβειῶν ὁμοιώματος, ἥδη δὲ καὶ εἰς αὐτόχρομα χωρεῖ τῆς κατ' αὐτῶν ἐνδείξεως, γογγυστὰς αὐτοὺς καὶ μεμφίμοιρους καλῶν. Ἐστὶ δὲ γογγυστῆς μὲν ὁ ὑπὸ δόδοντα καὶ ἀπαρρήσιástως τῷ δυσαρέστῳ ἐπιμεμφόμενος· μεμφίμοιρος δὲ, ὁ πάντα καὶ ἀεὶ σκώπτειν ἐπιτηδεύων. Γογγυσταὶ δὲ καὶ μεμφίμοιροι οὗτοι εἰσιν οἱ μισοὶ, ψεῖσιν. Οὐ γὰρ ἔχουσι παρρησίαν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτῶν δι' αἰσχρότητα χρήσασθαι. Οὐ γὰρ

¹⁶ Mat. xv, 11.

ἀκίνδυνον δημοσιεύειν τὴν μετὰ ἀσελγείας καὶ βλασφημίας αὐτῶν ἀσέβειαν. Μεμφίμοιροι δὲ, ὡς τὰ τῶν ἄλλων καὶ τὰ τῆς ἀληθείας διαβάλλοντες, ἵνα τὰ οἰκτεῖα κακὰ αὐτῶν καὶ ἀσελγήματα δῆθεν στήσουσιν. Ὅπερ δὲ περὶ τοῦ Βαλαάμ εἶρκεν, ὅτι μισθῷ καὶ οὗτοι ὡς ἐκεῖνος ἐξέχουσαν, νῦν σαφέστερόν φησιν, ὅτι πρόσωπα θαυμάζουσιν ὠφελείας χάριν· θαυμάζειν μὲν, τὸ κολακικῶς αὐτοὺς χρῆσθαι τοῖς ἐν τέλει λέγων· ὠφέλειαν δὲ, τὸ κέρδος.

Οὗτοι εἰσιν οἱ ἀποδιορίζοντες ψυχικοί, Πνεῦμα μὴ ἔχοντες. Ἰδοὺ καὶ ἕτερον ἔγκλημα τῶν μαρτυρῶν τούτων ἀνθρώπων. Οὗ γὰρ αὐτοὶ μόνοι, φησὶν, ἀπόλλυνται, ἀλλὰ καὶ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας συλῶσι τροφίμους (τοῦτο γὰρ τὸ ἀποδιορίζοντες, σημαίνει), τοῦτ' ἐστὶν ἐξω τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὁρων ποιοῦντες, ἦτοι τῶν τῆς πίστεως, ἣ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σκηνώματος. Σπήλαια ληστῶν γὰρ τὰς ἐαυτῶν συναγωγὰς ἀποδείξιντες, ἀπὸ μὲν τῆς Ἐκκλησίας ἀπάγουσιν, ἐαυτοὺς δὲ προσάγουσι. Ποιοῦσι δὲ τοῦτο, ψυχικοὶ ἄνθρωποι ὄντες, τοῦτ' ἐστὶ κατὰ τὴν τοῦ κόσμου συμπεριφορὰν ζῶντες. Εἴπομεν γὰρ ἦδη ὅτι ψυχὴν πολλάκις καὶ τὴν ζωὴν ἡ θεία Γραφή καλεῖν εἰώθεν, ὡς ἐν Ἰωβ· *Πάντα οὐα ἔχει ἀνθρώπος δώσει ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἡγουν τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Καὶ Παῦλος δὲ φησι ψυχικοὺς ἀνθρώπους ὄντας μὴ δύνασθαι δεχέσθαι τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ. Ψυχικοὶ τοίνυν ὄντες, καὶ ψυχικῇ χρώνται διδασκαλίᾳ, περὶ ἧς εἴρηται· Οὐκ ἐστὶν αὕτη ἡ σοφία ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φῶτων καταβαίνουσα, ἀλλ' ἐπίγειος, ψυχικὴ, δαιμονιώδης, Πνεῦμα μὴ ἔχουσα θεῖον λαλοῦν.*

Ἰμεῖς δὲ, ἀγαπητοί, τῇ ἀγιωτάτῃ ὑμῶν πίστει ἐποικοδομοῦντες ἑαυτοὺς, ἐν Πνεύματι ἀγίῳ προσευχόμενοι ἑαυτοὺς, ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ τηρήσατε, προσδεχόμενοι τὸ τέλος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Καὶ οὐδὲ μὲν ἐλεεῖτε διακρινόμενοι· οὐδὲ δὲ ἐν φόβῳ σώζετε, ἐκ πυρὸς ἀρπάζοντες. Οἱ μὲν ψυχικοί, φησὶν, οὕτω, καθὼς ἐξεθέμεθα. Ἰμεῖς δὲ, Πνεύματι ἀγίῳ καὶ τῇ ἀγιωτάτῃ ὑμῶν πίστει ἐποικοδομοῦντες, ἦτοι ἀνακτῶμενοι ἑαυτοὺς ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, τοῦτ' ἐστὶ κατὰ τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος διδασκαλίαν, τὰς ἐαυτῶν ἀσθενείας ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑμῶν ποιοῦμενοι, καὶ ἑαυτοὺς [ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ τηρήσατε, τοῦτ' ἐστὶν, ἑαυτοὺς] διαφυλάττετε, τὸν ἀπὸ τοῦ Κυρίου προσδεχόμενοι ἔλεον, τὸν εἰς τὴν ἐσχάτην ἡμέραν τῆς αἰωνίου ζωῆς βραβευόμενον ὑμῖν. Κακείνους δὲ, εἰ μὲν ἀποδείσανται ὑμῶν (τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ διακρίνεσθαι), ἐλέγχετε, τοῦτ' ἐστὶ φανεροῦτε τοῖς πᾶσι τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν· εἴτε δὲ πρὸς ἑαυτοὺς ἀπορῶσι, μὴ ἀποθνήσκουσιν, ἀλλὰ τῷ τῆς ἀγάπης ὑμῶν ἐλέῳ προσλαμβάνεσθε, σώζοντας ἐκ τοῦ ἡπειλημένου αὐτοῖς πυρὸς. Προσλαμβάνεσθε δὲ μετὰ τοῦ ἐλεῖν αὐτοὺς, καὶ μετὰ [φόβου,] περισκεπόμενοι [*σ. περισκεπτ.*], μήπως ἡ πρόσληψις τούτων, ἀμελῶς ὑμῶν τὰ πρὸς αὐτοὺς διακειμένων, λύμης ὑμῖν γίνηται αἵτιον, τῶν ἦδη ἐστηριγμένων κλεπομένων ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν αὐτὴν αὐτῶν τῆς ἀσεβείας ἀνάχυσιν· εὐχέλων γὰρ ἡ κακία. Ἐστω οὖν ἡ πρόσλη-

A mercede etiam isti, quemadmodum ille, effusi sunt, nunc clarius explicat his verbis: Mirantur personas quæstus causa. Mirari est adulatorie se habere erga principes; quæstus vero est lucrum.

VERS. 19. *Hi sunt qui segregant semetipsos animales Spiritum non habentes.* En aliud crimen sceleratissimorum horum hominum. Non enim ii soli, inquit, pereunt, sed etiam Ecclesiæ alumnos deprædantur, (hoc enim hic significat segregare), hoc est, extra terminos ecclesiasticos, sive fidei, sive etiam ipsius ecclesiastici tabernaculi eos esse faciunt. Speluncas enim laicorum congregationes suas reddentes, ab Ecclesia quidem abducere, ad se autem attrahere nituntur. Hoc autem faciunt, quia sunt animales homines, hoc est, mundanis moribus viventes. Jam enim diximus, vitam in sacra Scriptura non raro animam vocari, ut in Job: "Cuncta quæ habet homo, dabit pro anima sua, nempe pro vita sua. Paulus autem ait " animales homines non posse percipere ea, quæ Spiritus Dei sunt. Cum igitur, inquit, animales isti sint, etiam animalituntur doctrina, de qua dictum est: " *Non enim est ista sapientia a Patre luminum descendens, sed terrena, animalia, diabolica, Spiritum non habens Dei loquentem.*

VERS. 20-23. *Vos autem, charissimi, superædificantes vosmetipsos sanctissimæ vestræ fidei in Spiritu sancto orantes, vosmetipsos in dilectione Dei servate, expectantes misericordiam Domini nostri Jesu Christi in vitam æternam. Et hos quidem arguite judicatos. Illos vero salvate, de igne rapientes. Animales quidem ita se habent, ut exposuimus. Vos autem, inquit, Spiritu sancto, et sanctissimæ vestræ fidei superædificantes, seu reformantes vos in Spiritu sancto, hoc est, juxta Spiritus sancti doctrinam congregationes in precationibus vestris facientes, et vosmetipsos in dilectione Dei servate, id est, custodite, misericordiam Domini, quæ in novissimo die vitam vobis donabit æternam, expectantes: et illos, si quidem a vobis dissideant, (hoc enim significat hic dijudicari) arguite, hoc est omnibus manifestam facite impietatem illorum, si autem ad emendationem propendunt, ne repellatis, sed oleo charitatis vestræ eos benigne suscipientes a comminato igne salvate. Assumite vero illos non solum cum miseratione, sed etiam cum metu, sollicite caventes, ne ipsorum susceptio minus vobis attentis causa evadat perditionis: fieri enim potest, ut tametsi roborati in fide ab ipsis in impietatis confusionem abripiamini: facile enim adhærescit nequitia. Suscipite igitur illos, inquit, sed cum timore, seu circumspectione ad ipsos accedite, ac misratio erga ipsos socium habeat*

odium erga impura eorum opera, ita ut odio habeatis atque abominemini vel ipsam eorum vestem, veit ipsorum carne pollutam; contactu enim carnis eorum ipsa quoque abominabilis evadit. Veloces assumentes, timore futuri supplicii, efficit, ut resipiscentes misericordia digni videri possint.

τοῦ βδελυροῦ χρηματίζοντος· ἡ προσλαμβάνοντες αὐτοῦ φόβῳ τῆς μελλούσης καλᾶσεως, ἐλθού; ἀξίου; ὁράσθαι παρασκευάζετε μετανοοῦντας.

VERS. 23-25. *Odientes et eam quæ carnalis est maculatam tunicam. Ei autem qui potens est vos conservare sine peccato et constituere ante conspectum gloriæ suæ immaculatos in exultatione in adventum Domini nostri Jesu Christi, soli Deo Salvatori per Jesum Christum Dominum nostrum gloria, et magnificentia, imperium, et potestas, ante omne sæculum, et nunc, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.* Vita multis peccatis ex carnalibus passionibus vitata, est maculata tunica: nam ex vitæ ratione velut ex quadam veste quisquis naturaliter cognoscitur, num justus, vel injustus sit: is quidem tunicam mundam possidens per virtuosam vitam; hic autem vitam habens pravis operibus maculatam. Vel potius maculata a carne tunica est, habitus et dispositio secundum conscientiam, informans memoria pravorum motuum et effectuum carnis animam, quam illa indesinenter respiciens, velut quædam circa se vestem, passionum sœtore repletur. Quemadmodum enim a **455** Spiritu per virtutes invicem conjunctas contextitur animæ immortalitatis tunica, quam induta cum fuerit, pulchra et gloriosa apparet: ita et a carne per passiones invicem proportionem quadam copulatas, conficitur quædam vestis impura et maculata, quæ ex se ipsa animam notam reddit, formam illi aliam et imaginem a divina diversam imponens. His dictis, precatione demum obsignat Epistolam.

Finis Epistolæ sancti apostoli Judæ, versic. 68.

Α ψις αὐτῶν, φησὶν, ἀλλὰ μετὰ φόβου προσίσθετε αὐτοῦ; ἤτοι μετὰ περισκέψεως, καὶ τῷ ἔλεῳ τῷ πρὸς αὐτοὺς συνεπέσθω τὸ μίσος, τὸ πρὸς τὰ μισῶν αὐτῶν ἔργα, μισούντων ὑμῶν καὶ βδελυσσομένων, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς σαρκὸς αὐτῶν ἐσπιλωμένον χιτῶνιον [ὥς τῇ πρὸς τὴν αὐτῶν σάρκα] προσψάσει καὶ αὐτοῦ; φόβῳ τῆς μελλούσης καλᾶσεως, ἐλθού; ἀξίου;

Μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα. Τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξει ὑμᾶς ἀπταιστούς, καὶ ἀσπίλους στῆσαι ἐνώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ ἀμέμους ἐν ἀγαλλιάσει. Μετῶ σοφῷ Θεῷ Σωτῆρι ἡμῶν, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, δόξα καὶ μεγαλοσύνη, κράτος καὶ ἐξουσία, πρὸ παντός τοῦ αἰῶνος, καὶ νῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ὁ πολλοί; πλημμελήμασι των ἐκ τῆς σαρκὸς παθημάτων κηλειδωμένος βίος, χιτῶν ἐστὶν ἐσπιλωμένος. Ὡς ἐκ τινο; γὰρ ἐνδύματος, τῆς κατὰ τὸν βίον ἀνατροπῆς, ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων διαφαίνεσθαι πέφυκεν, εἴτε δίκαιος, εἴτε ἄδικος· ὁ μὲν χιτῶνα καθαρὸν ἔχων, τὸν ἐνάρετον βίον· ὁ δὲ πονηροῖς ἐσπιλωμένον ἔργοις τὴν ζῶν κεκτημένος. Ἡ μᾶλλον ἐσπιλωμένος ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐστὶ χιτῶν, ἡ κατὰ συνείδησιν μορφοῦσα διὰ τῆς μνήμης τῶν ἐκ τῆς σαρκὸς πονηρῶν κινήματων τε καὶ ἐνεργημάτων τὴν ψυχὴν ἕξις τε καὶ διθήσεις· ἣν ὁρῶσα διαπαντός, καθάπερ χιτῶνά τινα περὶ ἑαυτὴν, δυσωδίας πληροῦται παθῶν. Ὡς γὰρ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος διὰ τῶν ἀρετῶν ἀλλήλας συνυφαινομένων κατὰ λόγον, ἀφθαρσίας γίνεται τῇ ψυχῇ χιτῶν, ὃν ἐνδυσάμενη γίνεται καλὴ καὶ ἐπίδοξος· οὕτω καὶ ἀπὸ τῆς σαρκὸς τῶν παθῶν, ἀλλήλοις κατὰ τὴν ἀναλογίαν συνυφαινομένων, γίνεται τι; χιτῶν ἀκάθαρτος καὶ ἐσπιλωμένος, ἐξ ἑαυτοῦ δεικνύς γνώριμον τὴν ψυχὴν, μορφὴν ἄλλην αὐτὴν καὶ εἰκόνα παρὰ τὴν θεϊαν ἐνθήμενος. Ταῦτα δὲ εἰπὼν, εὐχῇ λοιπὸν ἐπισφραγίζεται τὴν Ἐπιστολὴν.

Τέλος τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ ἀγίου ἀποστόλου Ἰούδα, στίχῳ ξη'.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ

ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

ΕΝ Τῇ ΜΕΣΟΝΗΣΙΜΩ

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

ORATIO

IN ADORATIONEM VENERANDÆ CRUCIS.

MEDIO JEJUNIORUM TEMPORE *

INTERPRETE JACOBO GRETSERO SOCIETATIS JESU.

α. Τί δαί; ἡμεῖς ἐπὶ τῷ προκειμένῳ σιγήσωμεν ἂν θαύματι, καὶ παρελυσόμεθα τὸν τοῦ Θεοῦ σταυρὸν ἀνευφήμητον, καὶ οὐχὶ καὶ διὰ τῆς γλώττης αὐτῶν ἀσπασόμεθα; Πάντα γὰρ αὐτῷ τὰ μέλη τὴν κατ' ἑλληνον [sc: κατὰλληλον] ἑκαστον χάριν ὀφείλουσιν, ἔπει καὶ πάντα δι' αὐτοῦ σέσωσται. Οὐ γὰρ ὅτι πολλοί; ὑμνῆται, διὰ τοῦτο ἡμῖν οὐκ εὐλογηθήσεται, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡμῖν παντὸς ἀγαθοῦ πρόξενος, ᾧ ἔνεστι τιμηθήσεται· ἢ οὕτω γε σκοποῦσιν, οὐδὲ ὁ Θεὸς ἡμῖν δοξασθήσεται, ὅτι τὴν ἐξ αἰῶνος διδόξασται. Καὶ ποῦ θήσομεν τὸ, *Γενεὰ καὶ γενεὰ ἐπαινέσει τὰ ἔργα σου*; καὶ, *Λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον* (ὅπερ ἐμοὶ νοεῖται, ὁ αἶν γινόμενος)· ὅσα τε ἄλλα τοιαῦτα τὴν αἰώνιον δηλοῦντα καὶ ἀκατάπαυστον τῶν θείων ἔργων ἐξομολόγησιν; Οὐδὲ γὰρ ἐνι στόματι τὰ θεῖα περιλαμβάνεται, κἂν εἴη πνευματοφόρητον· καὶ πειθέτω σε Δαβὶδ, *Ἀπήγγειλα, λέγων, καὶ ἐλάλησα, ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ ἀριθμῶν*.

β. Ἄλλ' οὐδὲ λόγου πένια συστέλει [sc: συστελεῖ] τὴν γλῶτταν ἡμῖν, ἵνα μὴ καὶ τὰ πρὸς εὐχαριστίαν πενώμεθα, καὶ διπλῇν ἔχωμεν τὴν αἰσχύνην, οὐ

1. Quid ergo? Num nos ad propositum tacebimus miraculum, Deique crucem indictam, nullisque decantatam encomiis præteribimus, et neque vel lingua salutabimus? omnia enim membra, nullo excepto, consentaneum illi honorem debent, cum omnia per illam sint salutem adeptæ. Non enim quod a multis celebrata sit, ea de causa a nobis laudibus non extolletur, sed quia et nobis omnium bonorum causa est, quoad ejus fieri poterit, honorabitur. Certe, si hoc spectare velimus, ne ipse quidem Deus a nobis glorificabitur, quia ab æterno gloriam habuit. Et ubinam erit illud ¹: *Generatio et generatio laudabit opera tua*: et ², *Populus, qui creatur, laudabit Dominum* (quod meo judicio est *populus, qui semper nascitur*); et id genus alia perpetuam et indesinentem divinorum operum prædicationem significantia? Non enim uno ore, quantumvis divini Spiritus pleno, divina comprehenduntur. Fidem tibi faciat David ³: *Annuntiavi, inquit, et locutus sum, et multiplicati sunt super numerum*.

2. Sed neque orationis inopia linguam nostram cohibebit; ne et destituamur iis quæ ad gratiarum actionem spectant, duplicemque nobis pudorem et

* Psal. cxliv, 4. * Psal. ci, 19. * Psal. xxvix, 6, tomī superioris col. 423.

* Vide Præfationem, num. XIII, tomī superioris col. 423.

confusionem pariamus, non modo splendide et magnificè oblationis, sed et gratitudinis probe mentis expertes, quod mihi longe turpius videtur. Orationis enim simplicitatem venia forlasse 457 quis dignaretur; nam non omnium est sapientia, sicut neque scientia; sed quibus a Spiritu conceditur. At si ingratitudinis accusemur, nescio quænam dicendi vis nos, velut inutiles et infructuosos, a condemnatione sit liberatura; quemadmodum neque illos in Veteri Testamento, qui non conferebant, prout cuique copia erat. Invenio autem, neque omnibus eadem sacrificia omnino fuisse imposita et præcepta, sed his quidem sumptuosiora, aliis tenuiora, pro cuiusvis, ut opinor, facultatibus. De his quidem ita sentio. Vestrumque quemlibet libenter commoverem, ut quivis pro viribus potentiam Dei annuntiet, et memoriam bonitatis ejus eructet ¹, ut hac ratione servitutem nostram beneficiorumque acceptorum sensum profiteamur, ex quibus et major Domini benignitas, et copiosior bonorum abundantia ad nos redun-

3. At cum hæc, quæ quasi fundamenti loco præmisimus, sufficere videantur, agedum, quidnam superædificabimus dignum domo Dei et Ecclesia, quam id, quod cum lapide angulari quadrat? Duplicem mens nostra creationem novit; alteram a non esse ad esse productionem, alteram a malo esse ad melius esse translationem; et illam quidem esse talem, qua natura essentiam suam accipit, hanc vero in emendatione voluntatis et propositi consistere: neutram autem ratione et sapientia carere. Et hoc ² enarrant cæli, ³ verbo Domini firmati, et omnia per Verbum facta, et in sapientia condita, et qui secundum Deum creati sunt, in Christo fundati, sapientia Dei, Verbo primogenito autem omnem creaturam, quique totam ædificationem cum hoc apte connexam accipiunt, deinde etiam in templum sanctum crescunt, et in habitaculum Dei in Spiritu perficiuntur. Hujus creationis, morum, inquam, reparationis, prudentes architecti sunt Paulus, et qui ab initio ministri sermonis fuerunt, quique eos secuti sunt, doctores; qui omnia, quæ ad Ecclesias pertinent, in Spiritu sapientiæ disposuerunt, non minus quam Beseleel illa ea, quæ ad periturum tabernaculum pertinebant, et inhabitantem Deum ⁴ his, qui hæc tenent, demonstrarunt.

4. Cæterum alia quidem parcensere longius foret, quam præsentis temporis brevitatis patiat, nostraque et ratione et dicendi copia, audiendique facultate sublimius; de jejuniis autem quadraginta dierum breviter disserentes, adjiciemus deinceps nonnulla etiam de crucis adoratione, quæ sermonis nostri argumentum est. Illi enim probe gnari, quomodo pro nobis Filius Dei naturam nostram induerit, nobisque similis effectus sit; ut nos similes illi, omnibus quæ nostra sunt exulis, effi-

λαμπρῶς μόνον προσαγωγῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης ὁλῶς γεγενημένοι. Ὅπερ ἐμοὶ δοκεῖ αἰσχρὸν. Τῇ μὲν γὰρ εὐτελείᾳ τοῦ λόγου τάχ' ἂν τις καὶ συγγνώη. Οὐ γὰρ πάντων ἡ σοφία, ὥσπερ οὖν οὐδ' ἡ γνῶσις, ἀλλ' οἷς παρὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται. Ἀγνωμοσύνης δὲ γραφομένου, ὡς ἀσυντελεῖς; καὶ ἀπροσφόρους, οὐκ οἶδα τίς λόγος ἡμᾶς τῆς κατακρίσεως ἐξαιρήσεται. Ὅσπερ οὐδὲ τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ σκηνῇ μὴ τὰ δυνάτ' ἀσυνεισάγοντας. Εὐρίσκω δὲ ἐγὼ μὴδὲ τὰς θυσίας πᾶσι πάσας, καὶ πάντως νενομισμένας, ἀλλὰ τοῖς μὲν πολυτελεστέρας, τοῖς δὲ εὐτελεστέρας, καθά, οἶμαι, ἡ χεὶρ ἐκάστου ἡύπορει. Ἐγὼ μὲν οὕτω περὶ τούτου, καὶ πᾶσιν ἡδέως ἂν παραινέσαιμι, ὡς ἕκαστος ἔχει, τὴν τοῦ Θεοῦ ἀναγγέλλειν δύναμιν, καὶ τὴν μνήμην τῆς αὐτοῦ χρηστότητος ἐξερεῦρεσθαι τὴν δὲ δουλείαν ὁμολογούντας ἐντεθεῖν καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν συναίσθησιν, ἐξ ὧν καὶ ἡ τοῦ Δεσπότου πλεῖων χρηστότης, καὶ ἡ τῶν ἀγαθῶν θαφύλεστέρα ἐπὶ ῥοία.

γ'. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἱκανῶς προκατεβαλόμεθα, φέρε τι ἐποικοδομήσωμεν ἄξιον οἴκου Θεοῦ καὶ Ἐκκλησίας, ἥ πρὸς τὸν ἀπρογινώστον ἀρμολογούμενον. Διττὴν ἡμῖν οἶδα κτίσιν ὁ λόγος, τὴν τε ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ κακῶς εἶναι εἰς τὸ εὖ εἶναι μεταγωγὴν καὶ τὴν μὲν οὐσίῳσιν φύσεως, τὴν δὲ διόρθωσιν προαιρέσεως, οὐδετέραν μέντοι λόγου καὶ σοφίας ἐστερημένην. Καὶ τοῦτο, διηγοῦνται οἱ οὐρανοὶ τῷ Λόγῳ Κυρίου στερεοῦμενοι, καὶ πάντα διὰ τοῦ λόγου γεγεννημένα, καὶ ἐν σοφίᾳ πεποιημένα, καὶ οἱ κατὰ Θεὸν κτιζόμενοι ἐν Χριστῷ τεθεμελιωμένοι τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, τῷ Λόγῳ τῷ πρωτοτόκῳ πάσης κτίσεως, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκοδομὴν ἐν τούτῳ συναρμολογουμένην λαμβάνοντες, εἴτα καὶ εἰς ναὸν ἄγιον αὐξοντες, καὶ κατοικητήριον Θεοῦ ἐν Πνεύματι συντελούμενοι. Ταύτης δὲ τῆς κτίσεως τῆς τῶν ἡθῶν, φημί, πλάσεως, σοφοὶ ἀρχιτέκτονες, Παῦλος καὶ οἱ ἀπ' ἀρχῆς ὑπηρέται τοῦ λόγου, καὶ οἱ μετ' ἐκείνου διδάσκαλοι, οἱ πάντα τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Πνεύματι σοφίας διαταξάμενοι, οὐκ ἤττον ἢ Βεσελεὴλ ἐκεῖνος τὰ τῆς μὴ ἐχούτης στάσιν σκηνῆς, ἐνοικοῦντα τὸν Θεόν, καὶ ἐμπεριπατοῦντα, τοῖς ταῦτα κρατοῦσιν ἔδειξαν.

δ'. Τ' ἄλλα μὲν οὖν καταλέγειν, καὶ τοῦ νῦν κειροῦ μακρότερον, καὶ τῆς ἡμῶν καὶ διανοίας, καὶ γλώττης, καὶ ἀκοῆς ὑψηλότερον. Περὶ δὲ τῆς τεισαρακονθημέρου βραχέα διαλαβόντες νηστείας, εἴτα καὶ περὶ τῆς τοῦ σταυροῦ διαληφόμεθα προσκυνήσεως, ἥ δὲ καὶ τῷ Λόγῳ πρόκειται. Ἐκείνοι γὰρ συνιδόντες, ὡς ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὴν φύσιν ἡμῶν ἐνδυσάμενος, ὁμοιοῖ; ἡμῖν ἐγένετο, ἵν' ἡμεῖς ὁμοιωθῶμεν ἐκείνῳ, πάντα τὰ παρ' ἡμῶν ἀπεκδυσάμενοι, καὶ ὡς οὐ μόνον ἦλθε τὸ ἡμέτερον

¹ Psal. cxliv, 7. ² Psal. xviii, 1. ³ Psal. xxxii, 6. ⁴ Exod. xiii, 9.

ἀναπληρῶν ἑλλειμμα, καὶ δύνανται, καὶ κραταίωσιν ἡμᾶς χαριζόμενος, ἀλλὰ καὶ πῶς δεῖ χρῆσθαι τῇ δυνάμει διδάσκων, τὴν ἐκείνου νηστείαν δι' ἡμᾶς γενομένην, καὶ ἡμετέραν κατὰ τὸ δυνατόν ἱποήσαντο, δι' ἧς καὶ σαρκὸς ἀταξία χαλινούται, καὶ δεσμός λεπτύνεται, καὶ νοῦς ἀίχμαλτος ἀνατύσσεται, καὶ ὁ αἰχμαλωτιστὴς ἀποπλουτεῖ καὶ αἰσχύνεται· καὶ διώκει μὲν καὶ ἔτι, πλὴν ἀλλ' οὐχ ὥς· πρὶν πνεῦμα κατισχύει σαρκῶν (οὐδὲ γὰρ ὁμοίως ἔχουσιν ἐκτιθέμεναι)· εὐρίσκει δὲ ταύτας ἐγγὺς τοῦ πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο πόρρωθεν ἴσταιται ἅμα, καὶ θεὸν ὁρῶν μετὰ τοῦ νηστεύοντος, εἰωθότα τῷ πνεύματι τοῦ ἀνθρώπου, σαρκὸς ὑποχωρούσης, ἀντενοιχίζεσθαι.

ε'. Ἐντεῦθεν πάντες, ὅσοι τὸ καινὸν καὶ βασιλικὸν ἐπιτεκλήμεθα ὄνομα Χριστιανοὶ χρηματίζοντες, τὴν νηστείαν ταύτην κληῖρον πατρῶον διαδεξάμενοι, στέργομεν, ἀπὸ δευτέρας μὲν ἀρχομένην (ἐπεὶ καὶ διὰ τὴν ὕλην νενομοθέτῃται, ἵνα ταύτην ἐκδραπνήσῃ, καὶ παραστήσῃ τῷ ἄθλῳ, τὸν νοῦν καθαρῶ καθαρὸν ἐπιβάλλουσαν), εἰς δὲ παρασκευὴν λήγουσαν, τὴν τῆς κοσμικῆς συμπληρώσεως ἡμέραν· ἵνα μάθωμεν, ὅτι τοῦτο νηστείας τέλος, ἡ τῶν θεῶν ἔργων ἐκπλήρωσις, καὶ τοῦ ἡμετέρου κόσμου κατάρτισις· ἵν' ἡ ὁ ἐν ἡμῖν ἄνθρωπος εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρημένως [f. ἐξηρημένως]. Τίνα δὲ λέγω ταύτην; Μεθ' ἣν ἡ λαμπρά τοῦ Λαζάρου ἔγερσις, μεθ' ἣν ὁ καταλύσας τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητὴν ἡμῶν θάνατον (ὡς τῆς ἡμετέρας ἁμαρτίας ἐπιτίμιον, οὕτως ὄνομασθέντα), ὃς στόματος ῥηπῶν καὶ θηλαζόντων τὸν κατηρητισμένον ἀληθῶς αἶνον δέχεται, ἐπεὶ καὶ τοῦτο τελεία ἀνάρρησις, ἡ ἐκ τοιούτων στομάτων ὑμνησις, τὸ συκοφαντεῖσθαι μὴ δεχομένη, ὡς ἀνθρώπινον τρόπον γενομένη, καὶ οὐ θεϊκότερον.

ς'. Τί οὖν, φησί; τὰς μετὰ τὴν παρασκευὴν ταύτην ἡμέρας, οὐ νηστείμους, ὡς καὶ τὰς πρὸ ταύτης, θεωρόμεθα; Πάνυ γε, πλὴν οὐχ ὡς μέρος τῶν προδιανυσθειῶν, ἀλλ' ὡς ἰδίον τι καὶ ἐξαιρετὸν ἀνάθημα τοῖς δι' ἡμᾶς τοῦ ἀπαθοῦς πάθουσιν, ἵν' ὡς περ ἡμῖν ἐξαιρετὸν εὐεργεσίαν κατέθεντο, οὕτως καὶ ἰδίᾳ τιμῇ παρ' ἡμῶν λαμπρύνοντες. Διὰ τοῦτο ἡ μὲν εἰς τὴν παρασκευὴν τὴν πρὸ τῆς ἐπὶ Λαζάρῳ θαυματουργίας λήγουσα τεσσαρακονθήμερος, τῆς ἐν τῇ

ciamur, quodque **458** non solum venerit, ut penuriam nostram et egestatem sublevaret, defectusque sarciret, vim et robur suppedians; sed et docuerit, quo pacto vi impertita sit utendum, jejunium illius, propter nos susceptum, nobis, quoad licuit, proprium fecerunt, quo et carnis immoderati motus refrenantur, et vinculum extenuatur, et mens captiva liberatur, isque, qui captivam fecit, exspoliatur et confunditur. Persequitur quidem jam quoque, sed non ut prius carnis spiritus dominatur et prævalet: neque enim jam tam corrupta est caro; quam et prope spiritum reperit; quocirca eminus stat, simul et Deum videns cum illo, qui jejunit, versantem, quippe consuetum in spiritu hominis, ubi caro cesserit, inhabitare.

B 5. Hinc omnes qui novo et regio nomine Christianorum insigniti sumus, jejunium hoc, quod a secunda feria inchoatur (1) tanquam hæreditatem paternam amplectimur, cum et propter materiæ copiam institutum sit, ut illam consumat, mentemque ei, qui materiæ expertus est, sistat mundam, mundo: in feriam vero sextam desinit, diem, quo mundi hujus opificium perfectum est; ut discamus finem jejunii esse divinorum operum complementum, et mundi nostri reparationem, ut sit, qui in nobis est homo, in omne opus bonum perfectus. Quam vero feriam sextam intelligo? Illam nimirum, post quam insignis illa Lazari resurrectionis: postquam is, qui dissolvit hostem et ultricem mortem nostram (sic appellatam, quod peccati nostri multa fuerit), **6** ex ore infantium et lactentium vere perfectam laudem accipit: cum omnibus numeris absoluta prædicatio sit, quæ ab hujusmodi laudatoribus proficiscitur, nullius sycophantiæ et calumniæ capacibus, quasi humano more, et non diviniore quodam ællatu, suscipiatur.

6. Quid igitur? inquit quispiam; annon dies illos, qui post illam feriam sextam (2) sequuntur, in jejunio numerabimus, ut et illos, qui hanc accesserunt? Omnino. At non ut partem antecessorum, sed ut proprium quiddam et eximium donarium suspensum, ejus qui impassibilis est pro nobis susceptis cruciatibus, ut quemadmodum illi singulare beneficium nobis contulerunt, ita etiam singulari honore a nobis condecorentur.

• Psal. viii, 3.

Jacobi Gretseri notæ.

(1) Jejunium quadragesimale Græci incipiunt die Lunæ, quæ est feria secunda, et finiunt feria sexta: quia ut Dominicus, ita et Sabbatis non jejunant Græci. At Theophylactus non de hoc singularum hebdomadum termino hic loquitur, sed de remotiore, qui est feria sexta pridie excitati Lazari, hoc est, de die Veneris ante festum Palmarum. Nam Sabbato Palmarum recolunt Græci memoriam resurrectionis Lazari. In hanc ergo feriam sextam ait Quadragesimæ jejunium desinere. Si tamen quis omnes dies numeret a feria secunda post Dominicam τῆς Τυροφάγου (quo die Græci Quadragesimam auspicantur) usque ad feriam sextam, quæ festum Lazari antecedit, non quadra-

ginta dies, sed quadraginta septem reperiet. Si Sabbata et Dominicas omitat, triginta quinque habebit. Sed quadragesima dici solet, tam illud spatium quod paulatim excedit numerum quadragenarium, quam quod paulatim ab illo deficit.

(2) Loquitur de hebdomado, quam Græci Μεγάλην, nos *Majorem* nominamus. Quid ergo? inquit. Anne hæc hebdomas non pertinebit ad jejunium? Imo vero: sed quia hac hebdomade genus humanum singularia beneficia a Deo accepit, par est, ut eam jejunio a reliquis distincto colat. Alii Græci non ita distinguunt Quadragesimam, sed totum spatium a feria secunda τῆς Τυροφάγου, usque ad Pascha, Quadragesimam vocant.

Propterea jejunium illud quadraginta dierum, quod desinit in diem **459** qui memoriam excitati Lazari præcedit, institutum est ad imitationem jejunii Domini in deserto; post quod celebramus miraculum in Lazaro patratum: nec prius ejus memoriam recolimus, ne tempore jejunii resurrectionem celebremus. Expectantes vero jejunii terminum, sic ejus, qui Domini amicus fuit, resurrectionis mysterium peragimus. Post jejunium enim et ex jejunio nostra itidem resurrectio existit. At vero consequentes dies jejunio destinati sunt apud illos, qui resurrectionem Domini præstolantur, quibus dissolutione jejunii remissionem et laxitatem inducere admodum rationi et æquitati dissentaneum videtur; quippe quod eorum sit, qui nec sentiant Domini propter nos susceptos dolores, nec divini Verbi majestatem perpendant, et illud Sapientis ⁹, *Musica in luctu*, importune introducant. Ubi et quidam spiritu ferventiores omnes dies Dominicæ Passionis

A ἐρήμῳ τοῦ Κυρίου νηστείας ὥρισται μέτρηται. Μὲν ἦν τὸ ἐπὶ Λαζάρῳ θαῦμα δοξάζομεν, οὐ πρότερον τοῦτο τελοῦντες, ἵνα μὴ ἐν νηστείας καιρῷ ἀνάστασιν ἐορτάζοιμεν· μένοντες δὲ τὴν τῆς νηστείας ἐκπλήρωσιν, καὶ οὕτω τὸ τῆς τοῦ Δεσπότητος φίλου ἐγέρσεως τελοῦντες μυστήριον· μετὰ νηστείαν γάρ, καὶ ἐκ νηστείας, καὶ ἡ τῶν ἐν ἡμῖν νεκρῶν ἐγερσις. Αἱ δ' ἐφεξῆς ἡμέραι τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάστασιν ἐκδεχομένοις ἐτάχθησαν νήστεμοι, ᾧ ἐν τῷ παραλύειν τὸ τῆς νηστείας σχῆμα τὴν ἀνεσθίαι ἐπεισάγεσθαι λίαν ἀλογόν τε καὶ ἀγνωμον, καὶ μὴ ἐπαισθανομένων τῆς τῶν δι' ἡμᾶς ἐν σαρκὶ παθῶν τοῦ Θεοῦ Λόγου μεγαλειότητος, καὶ τοῦτ' ἐκεῖνο τὸ τοῦ Σοφοῦ, *Μουσικὰ ἐν πένθει* παρεισαγόντων ἀκαίρως· ὅπου γε τῶν θερμότερων τινὲς τὸ πνεῦμα καὶ πάσας τὰς τοῦ πάθους ἐγγὺς ἡμέρας τῇ παντελεῖ ἀσιτεῖα καθοσιοῦντες ἐδρίσκονται.

B vicinas perfectæ inediae et abstinentiæ consecrare solent.

7. Quod si quid et de dierum hujus jejunii numero dicendum est, intelligemus eum haud temere vel a Moyse præfiguratum ¹⁰, vel ab Elia percursum ¹¹, vel a Christo completum et absolutum ¹², vel nobis, qui Christum secuti sumus, ab eodem Christo traditum et præscriptum. Cæterum accuratiorem hujus rei rationem edocebimur, cum nihil, quod imperfectum sit, in nobis reliquuerit, Patris perfectissimi perfecti amici, accumbentes mensæ illius, edentesque panem sapientiæ et victimas, et bibentes vinum, quod in poculo miscuit, corde corroborati et confirmati, et divino quodam raptu extra nos abducti, et non accipientes accepti. Quantum igitur interea ego assequor, qui ut parva pupilla oculi totam cœli amplitudinem aspicere tento, quadraginta dierum numero hoc jejunium circumscriptum est, ut neque præcepta duntaxat sine virtutum operibus sciamus, neque virtutes absque præceptis exerceamus, sed ut hæc inter sese conjungamus et coagmentemus, et velut astra coram Deo efficiamur, sermone et vita splendentes, utque digni reddamur, qui in aliquo numero et pretio apud ipsum simus.

8. Notum est, decem esse magis primaria præcepta, quatuor autem magis communia, ut proinde is, qui præcepta cognita habet, nihil autem ex præceptorum præscripto agit, similis videatur servo illi improbo et ignavo, qui talentum quidem possidet, negotiationem vero negligit. Sicut et actio extra legum præscriptionem infructuosa est, et mercede indigna: nullus enim coronatur, nisi qui legitime certaverit ¹³. Certat autem legitime qui juste id quod justum est, persequitur. Ergo neque præceptorum cognitio sola amplectenda est: cum fides sine operibus mortua sit ¹⁴: neque etiam sectanda **460** est actio rationis et doctrinæ expers; cum et opera sine fide sint mortua; et si ambio

Ζ'. Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τῆς νηστείας διαλαθεῖν ἡμερῶν, οὐδὲ τοῦτο εὐρήσομεν ἀλόγως, οὔτε Μωσεῖ προτυπωθὲν, οὔτε Ἠλὶζ διανυσθὲν, οὔτε Χριστῷ τῷ Λόγῳ τελειωθὲν, οὔτε τοῖς μετὰ Χριστὸν ἡμῖν καὶ ἀπὸ Χριστοῦ παραδοθέντα. Ἀλλὰ τὸν μὲν τελειότερον λόγον τηνικαυτα διδαχθῆσόμεθα, ὅτε οὐδὲν ἀτελὲς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φέρομεν. Τέλειοι δὲ φίλοι τῷ παντελεῖ Πατρὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτοῦ συνεσθίοντες, καὶ συμπίνοντες, τοὺς ἄρτους τῆς σοφίας, καὶ τὰ θύματα, καὶ τὸν οἶνον ὃν τῷ κρατήρι ἐγκρίνησε, στηριζόμενοι καρδίας· καὶ κρατύνομενοι, καὶ τὴν θείαν ἔκστασιν ἐξιστάμενοι, καὶ λαμβανόμενοι, οὐ λαμβάνοντες. Ὁ δ' οὖν ἐγὼ τέως κατανοῶ, ὀφθαλμοῦ κόρη μικρὰ οὐρανοῦ πλάτος ἐνοπριζόμενος ἐν ἡμέραις τεσσαράκοντα νηστεύειν διατετάγμεθα, ὥς μηδὲ τὰς ἐντολὰς εἰδῶμεν [f. εἰδῶμεν] χωρὶς τοῦ ἔργου τῶν ἀρετῶν, μηδὲ τὰς ἀρετὰς ἐξω τῶν ἐντολῶν ἐργαζόμεθα· ἀλλήλαις δὲ ταύταις [f. -τας] πολυπλασιάζοντες καὶ προσαύξοντες, ἄστρα Θεοῦ καὶ αὐτοὶ γενώμεθα, λόγῳ καὶ βίῳ λάμποντες, καὶ ἀριθμείσθαι παρ' αὐτοῦ ἀξιούμενοι.

η'. Δέκα μὲν γὰρ τὰς ἀρχικωτέρας ἐντολὰς, τέσσαρας δὲ τὰς γενικωτέρας ἐντολὰς οἰδμεν· ὥς τοὺς τότε μὲν [f. ὥστε τὸ μὲν τοὺς] λόγους εἰδέναι τῶν ἐντολῶν, μὴ δὲ κατὰ ταύτας ἐργάζεσθαι, ἱοικέναι ποιεῖ τῷ πονηρῷ ἐκείνῳ δούλῳ καὶ ὀκνηρῷ, ἔχοντι μὲν τὸ τάλαντον, τὴν δὲ ἐργασίαν οὐκ ἐπιβάλλοντι· ὥσπερ τὸ ἐργάζεσθαι μὲν, ἐξω δὲ τοῦ νόμου τῶν ἐντολῶν, ἀκερδὲς τε καὶ ἄμισθον. Οὐδεὶς γὰρ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. Ἀθλεῖ δὲ νομίμως ὁ δικαίως διώκων τὸ δίκαιον. Οὐκ οὖν παραδεκτόν οὔτε τὴν φιλήν τοῦ λόγου καὶ τῶν ἐντολῶν γνῶσιν, ἐπειδὴ πίστις χωρὶς ἔργων νεκρά· οὔτε τὴν ἀλογον καὶ ἀδιδάκτον ἐργασίαν, ἐπειδὴ καὶ τὰ ἔργα νεκρά χωρὶς πίστεως. Ἐκότερον δὲ ἐκατέρῃ

⁹ Eccli. xxi, 6. ¹⁰ Num. xxx, 14. ¹¹ Ill Reg. xix, 6. ¹² II Tim. ii, 8. ¹³ II Tim. ii, 5. ¹⁴ Jac. ii, 20.

ἐνούμενα καὶ κινώμενα, οἷον ψυχὴ καὶ σῶμα, τὸν ἄλιον κατὰ Θεὸν προφαίνουσιν ἄνθρωπον. Νηστεύει καὶ Ἰουδαῖος, ἀλλ' ἤκουσαν [*f. -σεν*] ὅτι *Νηστεῖαν καὶ ἀργύριον* [*f. ἀργίαν*] καὶ τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. Διὰ τί; Ὅτι τὸ ἀργύριον ὑμῶν δόδοικον. Ποῦ γὰρ ὁ λόγος δεδοκιμασμένος παρὰ τοῖς φονευταῖς τοῦ Λόγου; Ὁ καὶ αὐτὸ τοῦτο; προσονεῖδίζεται. Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν, φησὶν, αἱματος πλήρεις, οὐ μόνον οὐδὲν ἐργασαμένων ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ προσαποκτεινάντων τὸν Κύριον. Νηστεύουσι καὶ οἱ ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, ἀλλὰ ἀστεφάνωτα καὶ ἀγέραστα· οὐ γὰρ νόμιμος τοῦτο·ς ἡ ἀθλησις. Μεθυσκᾶται καὶ ὀρθόδοξος, ἀλλὰ καὶ πολλὰς θυρήσται, ὡς εἰδῶς τὸ τοῦ Δεσπότου θέλημα, καὶ μὴ ἐργαζόμενος.

θ'. Διὰ τοῦτο τῇ γνώσει τῶν ἐντολῶν συμπαράδεικτον, ἀδελφοί, καὶ τὰς ἀρετὰς· τοῦτο γὰρ ὁ τῶν νησιμῶν ἡμερῶν ἀριθμὸς συμβολικῶς ἡμῖν βούλεται, τὰς τίσσας· ἐπὶ τὰς δέκα πολλαπλασιάζων· καὶ τοῦμπάλιν. Ἐκεῖ δὲ μετρίως ἡμῖν περὶ τῆς νηστείας εἰρηται, καὶ οὐδὲν τοῦτο χωρὶς σοφίας οἱ τῆς Ἐκκλησίας οἰκοδόμοι διέθεντο, φέρε καὶ περὶ τῆς τοῦ σταυροῦ προσκυνήσεως, ὡς ἐφικτὸν, διαλάβωμεν. Ὅτι μὲν γὰρ δεῖ προσκυνεῖσθαι τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ὄργανον τὸ τῷ θεῷ καθαγιασθὲν σώματι τε καὶ αἵματι, οὔτε ζητήσεως ἀξίον, οὔτε λζγου πρὸς πίστιν δεόμενον. Τὸ δ' ἐν τῇ μεσότητι τῶν νησιμῶν ἡμερῶν προτεθεῖσθαι κοινῶς εἰς προσκυνήσιν, τοῦτο τις τῶν τὴν ἀκοὴν λιχνωτέρων, ὡς ἡδυσμα, παρατεθεῖναι δεήσεται. Τίς γὰρ ἡ ἀποκλήρωσις, μήτε πρὸ τοῦτου, μήτε μετὰ ταῦτα, ἐν δὲ τῷ μέσῳ νομοθετηθῆναι πάνδημον τὴν προσκυνήσιν;

ι'. Ἡ δὴλον ὅτι καὶ τοῦτο τοῦ Πνεύματος. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀρχομένην μὲν ὡς τὰ πολλὰ θερμότερον, οὐχ ὁμαλὴ δὲ τὴν κίνησιν ἐν τῇ προόδῳ φυλάττουσαν, ἀλλ' οἷον ἀποναρκουμένην, καὶ ἐνεργομένην τὸ μὴ ἐργάζεσθαι, ὡς ἂν μὴ τῶν νησιμῶν εὐτόνως ἀρχόμενοι, εἴτα προοδεύοντες ἐκλυώμεθα, τὸν σταυρὸν εἰς τὸ μέσον προέθηκαν [*f. -χαν*], τοὺς τε προγεγονότας πόνους δεόμενον, καὶ πρὸς τοὺς μέλλοντας ἐνισχύοντα (οἷόν τι ποιοῦσιν ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν οἱ τοὺς ἀθλητὰς τοῖς ὑποφωνήμασιν ἐπεγεύροντες, ἢ κεκμηκότες, ἢ δοκοῦντας), καὶ πολλάκις ἐν μέσῳ τοῦ σταδίου ἱσταμένοις, ὑπόμνημά τε τῶν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος παθῶν γινόμενον, καὶ οἷον τινα παιδοτρίβην τῷ καλῶς τρέχοντι λέγοντα· Εἰ ὁ Δεσπότης σταυρῷ προσηλώη, χολὴν ἐποτίσθῃ, πλευρὰν ἐλογχεύθῃ, πάντα ὅσα τῆς ἀτιμίας ὑπέστη καὶ πράγματα καὶ ὀνόματα, μὴ μοι ἀναπέσης αὐτός, μηδὲ σαλευθῇ σὺν σοι οἱ πόδες ὑπὸ χειρὸς καὶ ἐνεργείας ἀμπρωτοῦ, μηδὲ ἐκχυθείη σὺν σοι τὰ διαθήματα· ἀλλὰ τρέχε δι' ὑπομονῆς τὸν προκειμένον σοι ἀγῶνα. Τρέχε ὡς οὐκ ἀδύλως· πρὸδῃλος γὰρ ἡ ἀνάστασις, πρὸς ἣν ὁ σταυρὸς χειραγωγεῖ, τῶν παθῶν οὖσαν καὶ

A simul copulentur et misceantur, tum velut corpus et anima, perfectum secundum Deum hominem constituunt. Jejunat et Judæus, sed audit illud ¹²: *Jejunium et argentum et festa vestra odit anima mea*. Qua de causa? Quia *argentum vestrum probatum non est* ¹³: quod enim verbum illorum probatum esset, qui Verbum interemerunt? quod et ipsum Verbum illis exprobrat. Inquit enim ¹⁴: *Manus vestrae plenæ sunt sanguine*, qui non solum nihil boni operis egerunt, sed et insuper Dominum ipsum occiderunt. Jejunant et hæretici, sed sine corona et præmio; non enim legitime certant. Inebriatur etiam orthodoxus, sed ¹⁵ *rapulabit multis, tanquam sciens voluntatem Domini, et non faciens*.

B θ. Quocirca, fratres, cum præceptorum cognitione simul amplecti decet virtutes; hoc enim numerus dierum jejunii quasi symbolo quodam postulat, quatuor ad decem usque multiplicans. Porro cum satis multa de jejunio dixerimus, hocque ab Ecclesiæ fundatoribus et moderatoribus nonnisi sapienter constitutum sit; agendum et de crucis adoratione, quantum licuerit, disseramus. Nam quod salutis nostræ instrumentum, divina corpore et sanguine sanctificatum, reverenter adorandum sit, id neque querendum, neque etiam ad fidem faciendam probandum arbitror. Quod vero in media Quadragesima ad communem omnium adorationem proponatur, hoc illis, qui delicatiores aures habent, nunc velut oblectamentum quoddam, declarandum est. Quæ enim hæc temporis præfinitio, ut neque prius, neque posterius, sed in media Quadragesima hæc communis omnibus crucis adoratio decreta sit?

10. An perspicuum est, et hoc a Spiritu sancto proficisci? Nam cum non ignoret, humanam naturam ita comparatam esse, ut plerumque magno ardore aliquid auspicetur, non æquali autem gradu postea procedat, sed velut torpescens id unum agat, ut nihil agat; idcirco ne jejunii stadium prompte et alacriter ingressi, cursum deinceps remittamus, crux in medium proponitur, ut præteritos labores excipiat, et ad futuros corroboraret (cujusmodi quiddam in gymniciis certaminibus facilius illi, qui athletas vel vere fessos, vel opinionione aliorum fatigatos acclamationibus et adhortationibus suis excitant); et ut illis, qui sæpe in medio cursu subsistunt, cruciatus magni Domini et Salvatoris nostri in memoriam revocet; et velut doctor, præsesque certaminis probe currenti his verbis stimulos subjiciat: Si Dominus cruci suffusus est, si felle potatus, si lancea latere perfossus, si quidquid vel rerum vel cognomentorum ignominiosum erat, id pertulit; ne tu concidas, neque **461** commoveantur pedes tui, a manu et actione peccatoris, neque *effundantur gressus tui* ¹⁶; sed curre per patientiam ad propositum tibi certamen ¹⁷.

¹² Isa. i, 13, 14.

¹³ ibid. 22.

¹⁴ Isa. i, 15.

¹⁵ Luc. xii, 47.

¹⁶ Psal. xxxvi, 25.

¹⁷ Hebr. xii, 1.

Curre non quasi in incertum; certa est enim resurrectio, ad quam crux manuducit; quæ omnis doloris, cruciatus et probri præmium est, omnis passionis et ignominie experta, et quæ perpetuo splendorem suum in crucem emittit.

11. Deinde ex hac crucia adoratione docemur eundem qua ratione crux mediatrix officium pro nobis obierit, reconcilians nos Deo et Patri²⁰, quem per inobedientiam offenderamus. Postquam enim hisce duobus, velut duabus manibus ab hoste devicti et prostrati, voluptate videlicet et tristitia, casuque illo miserabili in præceptis acti, ab Oriente ex alto per viscera misericordie Dei nostri visitati sumus²¹, statim sub ipsa primordia adversarius noster debilitatus et quasi mutilatus est, quando Emmanuelis nostri conceptionem neque voluptas contaminavit (neque enim ferrum, neque virginitatis quasi dissectio, neque manus hominis, neque aliud quid hujus generis ad matrimonium pertinet divinum Mariæ altare ascendit), neque etiam dolor affixit: quippe ubi voluptas nulla antecesserit: ibi enim necesse est dolorem sequi, ubi voluptas præcessit; sicuti necesse est, ut ibi voluptas sequatur, ubi dolor præcessit. Et hæc est ipsius naturæ inviolabilis et indissolubilis lex, non sine æquitate lata, ne nimia hilaritatis diffusio sit sine freno et gubernatore, neque tristitia sit plane immedicabilis et mortifera; sed ut illa quidem admonitionis loco habeat eam, quæ inde enasci consuevit, tristitiam et desperationis causa medicamentum sit dulcedo.

12. Cæterum postquam ad Jordanem sese manifestavit, et pro nobis famulis suis a famulo statuta expiatione purificatus est, Spiritumque pro nobis accepit is, qui nunquam a Spiritu separatur (quo demonstraret, super aquas etiam tum Spiritum ferri, quando nos baptizamus, a quo nobis persuaderet, ut ad hoc lavacrum Spiritu Dei tam plenum, tanquam ad veram et perfectam emundationem accurramus), ducitur a Spiritu in desertum²²: a turbis enim remotum esse oportet eum qui semel mundatus est, ne rursus luto et cæno contamineatur, alteraque purificatione egeat. Perfert autem impressiones illas quas objectu voluptatis tentator instituit, perfert, inquam, non ratione et cogitationibus: nam his Dei mens impervia est: verum in propria persona illum aggreditur, tribusque adversarii casibus pro nobis coronatur, angelorum ministerio auctus; ut intelligas, quonam honore afficiendus sis, 462 si eum debelles, qui inter angelos inhonoratus et inglorius est. At vero victor vim et robur adversus voluptatem fratribus largitus, sic ad docendi munus accedit. Necesse enim erat, ut naturam velut vas quoddam præpararet et expurgaret, ut verbi capax efficeretur, expugnata post ventris ingluviem ambitione; post ambitionem cupiditate et amore habendi: quæ tres filie sunt huiusmodi illius quæ totam nostram vitam exsugit. Simul etiam nos magistros et institutores instruxit, ne prius docendi provinciam suscipiamus, quam

ια'. Ἐπειτα καὶ τὴν μεσιτείαν, ἣν ἡμῖν ἐμεσίτευσεν ὁ σταυρὸς, ἐκ τῆς νῦν προσκυνήσεως διδασκόμεθα, ἀποκαταλλάξας ἡμᾶς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὃν εἰς τῆς παρακοῆς ἡμῖν αὐτοῖς ἐξεπολεμήσαμεν. Ἐπεὶ γὰρ δυοὶ τοῦτοις, οἷόν τισι [δυοὶ] χερσὶν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καταπαλαιόμεθα, ἡδονὴ [f.-vñ] καὶ λύπη [f.-πñ], καὶ πτώμα ἐλέους ἄξιον πίπτοντες, ἀνατολῇ ἐξ ὕψους διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν ἐπισχεφόμεν· εὐθύς μὲν καὶ ἐν προοιμίῳς ἡκρωτηριάζοτο ὁ ἀντίπαλος, οὔτε ἡδονῆς μολυνάσης τὴν τοῦ Ἐμμανουὴλ σύλληψιν (οὐδὲ γὰρ ἀνέβη σίδηρος καὶ τομὴ παρθενίας, ἣ χεὶρ ἀνθρώπου καὶ πρᾶξις γαμήλιος, ἐπεὶ [f. ἐπὶ] τὸ θεῖον τῆς Μαρίας θυσιαστήριον), οὔτε ὀδύνης στενοχωρησάσης τὸν τόκον, ὅτι μηδὲ ἡδονὴ προηγέσαστο. Ἐκεῖ δὲ πάντως ἐπεσθαι τὴν ὀδύνην, ἐνθα ἡδονὴ προοδεύσειεν· ὥσπερ ὀδύνης προηγουμένης, καὶ ἡδονὴν ἐπακολουθεῖν· καὶ τοῦτον εἶναι φύσεως νόμον ἀρρήκτον τε καὶ ἀλυτὸν φιλοanthρώπως νομοθετηθέντα· ἵνα μήτε τὸ διαχέον ἀγαλίνωτον ἢ καὶ ἀδέσποτον, μήτε τὸ δάκνον ἀνίατον καὶ νεκρώσιμον· ἀλλὰ τὸ μὲν νοουθεσίαν ἐχῇ τὴν μετὰ ταῦτα λύπην, καὶ ἀναστολὴν ὕβρεως, τὸ δὲ τὸν γλυκασμὸν, θεραπευτὴν ἀπογνώσεως.

et injuriæ impressionem; huic vero depellendæ desperationis causa medicamentum sit dulcedo.

ιβ'. Ἐπεὶ δὲ ἀναδειχθεὶς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν δούλων ὑπὸ τοῦ δούλου κάθαρσιν ἐκαθάρθη, καὶ τὸ Πνεῦμα δι' ἡμᾶς ἐδέξατο, ὁ μηδέποτε τοῦτου ἀχώριστος (ἵνα δείξῃ τῷ ὕδατι τὸ Πνεῦμα ἐπιφερόμενον ὅτε καὶ ἡμεῖς βαπτίζόμεθα, καὶ κείτῃ προστρέχειν ὡς ἀληθινῇ καὶ τελείᾳ καθάρσει τῷ τοιοῦτῳ λουτρῷ, ὃ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα δέχεται), ἀγεται μὲν τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἐρημὸν (ἀταραξίας γὰρ δεῖσθαι τὸν καθαρθέντα, ἵνα μὴ πάλιν θολωθῇ [f.-θελς] ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος, δευτέρων χρήζῃ καθάρσεων), δέχεται δὲ τὰς δι' ἡδονῆς τοῦ πειραστοῦ προσβολάς, οὐ διαλογισμῶν [f. διὰ λογ.] (οὐ γὰρ τοῦτοις ἐπιβατὸς ὁ τοῦ Θεοῦ νοῦς), ἀλλ' αὐτοπροσώπως προσβάλλοντος, καὶ τρισὶ τοῦ ἀντιπαλάλλοντος πτώμασιν ὑπὲρ ἡμῶν στεφανοῦται, ὑπ' ἀγγέλων διακονούμενος· ὡς ἂν σὺ μάθῃς τὴν τιμὴν, ἣν τιμηθῇσῃ, τὸν ἐν ἀγγέλοις ἀτιμον καταγωνισάμενος. Ἀλλ' ὁ μὲν νικητὴς κατὰ τῆς ἡδονῆς, τὸ κράτος τοῖς ἀδελφοῖς χαρισάμενος, οὕτως ἡδὲ ἐπὶ τὸ διδάσκειν ὥρμησεν. Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸν τὴν φύσιν οἷον τι σκεῦος προετοιμάσαι καὶ ἐκκαθαῖραι· ὡς ἂν τοῦ Λόγου χωρητικὴ γένηται, φιλοδοξίαν μὲν ἐπὶ γαστριμαργίᾳ, φιλοπλουτίαν δὲ ἐπὶ φιλοδοξίᾳ καταβαλόντα, τὰς τρεῖς θυγατέρας τῆς βδέλλης, αἱ τὴν ζωὴν ἡμῶν ἐξεμύζησαν· ἅμα δὲ καὶ τοὺς διδασκάλους ἡμᾶς παιδεῦσαι μὴ πρότερον ἀναδέχεσθαι τὸν λόγον, ἢ καταπαλεῖσαι τὸν πειράζοντα διὰ τῆς πράξεως.

ne prius docendi provinciam suscipiamus, quam

²⁰ II Cor. v, 18. ²¹ Luc. i, 78. ²² Matth. iv, 1.

γ'. Ἐλείπετο δὲ τῷ ἐχθρῷ ἡ τῆς λύπης ἐτι χεὶρ, ἢ καὶ λοιπὸν ἐχρῆτο, τοὺς Φαρισαίους, τοὺς Σαδδουκαίους, τοὺς Γραμματεῖς, αὐτοὺς τοὺς ἀπανισταμένους· ἐπαναστῆς [f. — στήσας] αὐτῷ, καὶ λόγοις διαβάλλων, καὶ λῆθοις βάλλων, καὶ σοφίσματα κακότεχνα προτεινόμενος, καὶ τί γὰρ οὐ κατ' αὐτοῦ τεκταινόμενος; τέλος δὲ, καὶ μετὰ ἀνδρῶν λογι-σθῆναι παρὰ σκευάσας, καὶ τὸν ἀτιμώτατον αὐτῷ ἐξαργύρας θάνατον, καὶ παραδειγματίσας, τὸ μόνον ἐπικατάρατον νομίζεσθαι τὸν ἐπὶ ξύλου κρεμώμενον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τῶν ἀνόμων φύσιν πᾶν εἶδος δυσφημίας ἐπιδειξάμενον καὶ ὁδρεως. Ταύτην ἐγὼ τὴν πείραν, τὴν διὰ λύπης φημί, τῆς προτέρας δυσκαταγωνισιοτέραν τίθεμαι, ὅσῳ τοῦ μὴ ἡσθῆναι τὸ καὶ λύπῃ περιπεσεῖν δυσφορώτερον. Ἀγλοὶ δὲ καὶ ὁ πειραστής· οὐ γὰρ ἂν ὑστέραν ταύτην ἐπ-ῃθηκεν, εἰ μὴ κραταιοτέραν ἐγίνωσκειν. Ὡς δὲ καὶ διὰ ταύτης ἐλθὼν ἐνίκῃ, οὐ μόνον ὑπομείνας πάντα, ἀλλὰ καὶ τοὺς φονευτὰς εὐχαῖς ἀμειβόμενος· ἐντεῦ-θεν ἡ φύσις ἡμῶν ἀναντιρρήτως τὴν νίκην ἐδέξατο, διὰ τὸν ἔργων στεφανωθείσα τοῦ τὸν κόσμον νικῆ-σαντος· καὶ τοῦτο ἐστὶν ὄντως τὸ τελειότατον τρό-παιον, καὶ ἡ παντελὴς σωτηρία, ἣν ὁ σταυρὸς ἡμῖν προεξένησε. Μέχρι μὲν γὰρ τοῦ σταυροῦ ὑπελείπε-τό τις ἐλπίς τῷ ἐχθρῷ, ἐξ ὑπερηφανίας τοῖς διακρί-νοις αὐτὸν βόσκοντι.

ιδ'. Ἐνταῦθεν δὲ ἡ χεὶρ ἀνερέργητος ἔμεινε, καὶ ὄντως τὴν καὶ αὐτὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ ρομφαῖαι εἰς τέλος. Διὰ γὰρ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ ἀποκατηλλάγημεν. Ἐπεὶ γὰρ δικαίως· Ἀδὰμ ἀπ-έθανεν (ὅτι καὶ κατὰ συνθήκην αὐτῷ ὁ θάνατος· ἐπ-ενήνεκτο. Ἡ γὰρ ὥρα, φησὶ, φάγητε ἀπὸ τοῦ ξύλου, θανάτῳ ἀποθανέσθε, παραδόσεώς τε καὶ ἁμαρτίας· ἦν ἐπιτίμιον), ὁ δὲ Κύριος ἁμαρτίαν μὴ ποιήσας (πῶς γὰρ ὁ μὴ δι' ἡδονῆς καὶ λύπης ἐλθὼν, ἐξ ὧν καὶ περὶ αὐτὸν ἁμαρτάνειν, καὶ τούτων φα-νείς ἀνώτερος;), ἀδίκως ἐθανατώθη διὰ σταυροῦ, τῷ δὲ ἀδίκῳ τούτῳ θανάτῳ ὁ δίκαιος ἡμῶν κατελύθη θάνατος· εἰκότως τῷ σταυρῷ τὴν σωτηρίαν ἐπιγρα-φόμεθα. Εἰς γὰρ ὅπῃ πάντων ἀπέθανεν ἀναμάρτη-τος, καὶ διὰ τοῦτο θανάτῳ μὴ ὑποκαίμενος. Τὸ γὰρ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἁμαρτία, οἶόν τι σπα-τιώτῃ ξίφος ἐν χερσὶν ὄν, καὶ ῥαδίως ἀποκνεύον· τὸς δεχομένους αὐτὸ μαλακώτερον. Ὅδῃ καὶ τῆς φιλανθρωπίας κεφάλαιον, ὅτι τὴν ὀφειλὴν ἡμῶν ὁ μὴδὲν ὀφείλων διέλυσε. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἐξοδαῖς ἐδήλου ῥήμασιν, Ἐρχεται, λέγων, ὁ τοῦ κόσμου ἀρχὼν, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν· ἀλλὰ καθὼς ἐρετὲλ· αὐτὸς μοι ὁ Πατήρ, οὕτω ποιεῖ. — Ὅθεν γὰρ ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ δοῦναι τῷ θανάτῳ ἀντάλλαγμα. Ὁ βί-βλος σοφίας καὶ πλοῦτος χρηστότητος! Ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀγάπης ὁ τοῦ Υἱοῦ θάνατος, ἐκ τοῦ θανάτου πάλιν ἡ πρὸς τούτους ἀποκαταλλαγὴ καὶ

13. De cætero reliqua erat adversario vis et po- testas tristitiæ, qua et posthac usus est, Phariseis, Sadducæis, Scribis ipsisque transfugis adversus ipsum concitatis, variis criminationibus et calum- niis concinnatis, lapidibus in eum conjectis, mul- tisque sophismatibus et fraudibus obiectis. Quid enim contra illem non molitus est? Ad extremum effecit quoque, ut cum *iniquis reputaretur*²³, morte omnium turpissima ei procurata; et ita traduxit, ut maledictus haberetur, quippe pendens in ligno; quin et improborum more, omne genus blasphemiarum, maledicentiarum et injuriarum in ipsum exprompsit. Hanc ergo tentationem et probationem positam in rebus duris et asperis superatu tanto difficiliorem arbitror, quam priorem, quanto difficilius est tristitia omnisque jucunditatis expertia tolerare. Quod ipse tentator planum facit; non enim hanc in postremum locum reservasset, nisi potentiores esse probe novisset: ut vero ex hac litidem tentatione victor exstiterit, non modo omnia æquissimo animo passus, sed et pro occisoribus suis Deum precatus est; tumque creatura nostra certissimam victoriam adepta est, velut serto redimita prælare factis ejus, qui mundum vicerat: at hoc vere perfectis summum tropæum, et absolutissima salus, quam crux nobis attulit. Nam usque ad crucis tempus spēs aliqua supererat hosti, qui superbia elatus, inani spe seipsum pascebat.

14. Exinde vero tota hæc vis et potestas inefficax reddita est: et vere tunc inimici *frameæ defecerunt in finem*²⁴; nam per Filii mortem Patri reconciliati sumus²⁵. Postquam enim Adam juste mortuus est (quia ex compacto morte illi venit²⁶, *Quacunque hora, inquit, comederitis de hoc ligno, morte morie- mini*; transgressionis namque et peccati multa mors fuit), Dominus autem, qui peccatum non fecit²⁷ (nam quomodo peccatum perpetrasset, qui ex voluptate et dolore, circa quæ duo peccatum versatur, non exstiterit, longe superior utrisque?) injuste in cruce occisus, injusta hac morte mortem nobis juste decretam profligavit, merito cruci salu- tem nostram acceptam referimus; **463** nam unus a peccato immunis pro omnibus mortuus est; eaque de causa mortis non erat obnoxius: *stimulus enim mortis peccatum est*²⁸, quod se habet instar gladii in manu militis, facileque pungit, quicumque mollius attingunt. Porro, quod omnis humanitatis et benevolentiarum caput est, ille, qui nihil debebat, debitum nostrum dissolvit. Hoc enim et Dominus professus est his sub exitum verbis²⁹: *Venit, in- quiens, mundi princeps, et in me non habet quid- quam; sed sicut mihi mandavit Pater, sic facio*³⁰. Sic enim Deus dilexit mundum, ut et Filium suum reconciliationis causa in mortem traderet. *O altitudo sapientiæ*³¹! O divitiarum bonitatis! Ex amore in ho- mines sequitur mors Filii; ex morte reconciliatio

²³ Isa. LIII, 12. ²⁴ Psal. ix, 7. ²⁵ Rom. v, 10. ²⁶ Gen. ii, 17. ²⁷ II Cor. v, 21. ²⁸ I Cor. xv, 56. ²⁹ Joan. xiv, 36. ³⁰ Joan. iii, 16. ³¹ Rom. ii, 32.

cum iisdem, et rursus dilectio; ut omni ex parte A
juste videretur reconciliari, et ut debitor, et ut
nihil remittens aut condonans.

15. Hujus reconciliationis mediatrix et concilia-
trix crux fuit: quod mediatrix officium tacite nunc
crux insinuat medio jejuniorum cursu proposita
et adorata. Quod si velis, jejunium tibi itidem pa-
radisus erit, in cujus medio lignum etiamnum plau-
tatur, omnibus ex æquo parabile, excepto illo, cui
Deus venter est ²²; hunc enim inimicum crucis repu-
tat Apostolus. Quin et hunc crux advocat, et ad-
mittit absumptura ipsius tumorem (3) et persuasura
ne omnia ventris oblectationibus concedat, aspi-
cients acetum, quod cruci suffixus gustavit; persua-
sura item, ne ubique relaxationem et jucunditatem
querat, clavos contemplans et lanceæ vulnera, in
quæ ea velut retributionis digitum immittens, et ut
loco ventris Deum et Dominum, asperæ hujus et
plenæ doloribus vitæ auctorem et consummatorem
prædicet, cum et initio pro peccatoribus, hisque
qui ceciderant, crucifixus fuerit; et omnibus spiri-
tibus conjunctis, illos et inter se mutuo et cum Do-
mino colligat.

16. Habet autem crux altitudinem, profundita-
tem, et eam, quæ in latitudinem utrinque excurrit,
extensionem; quo pacto ad conditorem Christum
adducit cœlestia, subterranea et terrestria, ab ortu
solis usque ad occasum, ut non sint amplius duo
creaturarum genera, angeli et filii hominum, agitari
solita, et agitari nescia; quædam in cœlo, quædam
in terra; quædam prope, quædam longe; sed ut sit
jam una creatura omnium qui in Christo renovati
sunt. Omnia jam concussionis et agitationis exper-
tia sunt, cœlestia et vicina. Hæc crucis dona sunt,
non semel tantum collata, aut exiguo tempore visa;
sed semper et conferuntur et conspiciuntur; sem-
perque magnificentiæ ejus, qui in cruce salutem
nostram operatus est, deprædicant: tuncque solum
464 cessabunt, cum et Dei virtus debilitabitur.
Quandiu autem Dei potentia manet, et ea, quæ in-
firma sunt, corroborat, tandiu talia ac tanta dona
crux conferre poterit his, qui salvantur; quibus
crucem esse Dei virtutem Apostolus testatur. Inquit
enim ²³: *Verbum crucis pereuntibus stultitia est*: D
nobis vero qui salvamur, Dei virtus.

17. Vocatur eadem crux ab his qui nomen suum
in Christi militiam dederunt, *armatura bonæ volun-
tatis* ²⁴, qua Deus illis *benigne facere* statuit, data
et coronæ loco adversus hostes; simul enim armat
et coronat: quod nos ipsemet David docet. Eadem
signatio est timentibus Deum, quique suas carnes
configunt. Non enim aliam notam habent, ex qua
ad Christum pertinere dignosci queant, quam si

²² Philip. iii, 19. ²³ I Cor. i, 18. ²⁴ Ephes. vi, 11.

Varie lectiones et notæ.

(3) Ita suppleo ex conjectura lacunulam: puto
enim in autographo exstitisse ὄγκον, adeo ut in

ἀγαπητός· ἵνα δόξη πάντως δικαίως καταλλαγῆναι,
καὶ ὡς ὀφείλων, καὶ μὴ χαριζόμενος.

ισ'. Ταύτης τῆς καταλλαγῆς ὁ σταυρὸς ἡμῖν με-
σίτης καὶ πρόξενος· ἦν δὲ μεσιτεῖαν αἰνίσσεται
συμβολικῶς νῦν ἐν τῷ μέσῳ τῶν Νηστειῶν προτι-
θέμενός τε καὶ προσκυνούμενος. Εἰ βούλει δέ μοι
καὶ παράδεισον ἐκδέχου τὴν νηστεῖαν, οὗ ἐν μέσῳ
τὸ τῆς ζωῆς ξύλον καὶ νῦν φυτεύεται πᾶσιν ἐξίσου
μεταληπτὸν, ἐκτός ἐστι μὴ τις τὴν κοιλίαν ἐθεο-
ποίησεν. Τοῦτον γὰρ ἐχθρὸν ὁ Παῦλος τοῦ σταυροῦ
τίθεται· μάλλον δὲ καὶ τοῦτον ὁ σταυρὸς προσκα-
λεῖται καὶ παραδέχεται, δαπανήσων αὐτοῦ τὸν.....
κον, καὶ πείσων μὴ πάντα ἡμᾶς· γαστρὸς ἡδοναῖς
χαρίζεσθαι, πρὸς τὴν χολὴν καὶ τὸ δῆρος ὀρώνας
ὧν ὁ ἐν αὐτῷ παγίσι πεπειράται· μηδὲ πάντοθεν
τὴν ἀνεσιν κατατείνεσθαι τοὺς ἡλούς ἀνασκοποῦντα,
καὶ τὰ τῆς λόγχης κεντήματα, καὶ βάλλοντα δι' αὐ-
τῶν τὸν τῆς ἐράνης δάκτυλον, καὶ ἀντὶ τῆς κοιλίας,
θεὸν καὶ Κύριον τὸν τῆς πικρᾶς ταύτης καὶ ὀδυνη-
ρᾶς ζωῆς ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν κηρύττοντα· ἐπεὶ
καὶ τὴν ἀρχὴν, ὑπὲρ τῶν ἀμαρτόνων, καὶ προσ-
κεκρουκότων, ἐπάγη, καὶ πάντα πνεύματα ἐνώσας
ἀλλήλοις, καὶ τῷ Κυρίῳ συνέδωκεν.

ισ'. "Ὅσπερ [f. "Ὅσπερ] ὕψος ἔχει, καὶ βάθος, καὶ
τὴν ἐπὶ πλάτος ἐκατέρωθεν ἔκτασιν· οὕτω τὰ οὐρά-
νια, καὶ τὰ ἐπίγεια, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι
δυσιμῶν Χριστῷ συναγαγὼν τῷ τὰ πάντα κτίσαντι,
ἵνα μηκέτι δύο κτίσεις ὦσιν, ἄγγελοι καὶ υἱοὶ ἀν-
θρώπων, σαλευόμενα καὶ μὴ σαλευόμενα, τὰ ἐν
οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ἐγγύς καὶ τὰ μα-
κρὰν, ἀλλὰ μὴ κτίσεις πάντων ἐν Χριστῷ καινι-
σθέντων ἦν [f. ἦ] πάντα μὴ σαλευόμενα, καὶ οὐ-
ράνια καὶ ἐγγίζοντα. Τοιαῦτα τοῦ σταυροῦ τὰ χα-
ρίσματα, οὐχ ἅπασι μόνον γενόμενα, οὐδὲ φαινέντα
πρὸς μικρὸν, ἀλλ' αἰεὶ καὶ γινόμενα καὶ φαινόμενα,
καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν εἰργα-
σμένου κηρύττοντα· τότε μόνως παυσόμενα, ὅτε
καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀσθενήσῃ δύναμις. "Ἔως δ' ἂν
ἐκείνη ἡ δύναμις μένῃ, καὶ τὰ ἀσθενῇ ἐνισχύουσα,
καὶ τὸν σταυρὸν [ἴθι] τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα τοῖς
σωζομένοις δυνάμενον· οἷς καὶ *δύναμις* εἶναι Θεοῦ
τοῦτον μαρτυρεῖ ὁ Ἀπόστολος. Ὁ Λόγος γὰρ, φησὶν,
ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις *μωρία*
ἐστὶ· τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν *δύναμις* Θεοῦ
ἐστὶ.

ισ'. Οὗτος καὶ *ὁπλον εὐδοκίας* καλεῖται τοῖς
Χριστοῦ στρατιώταις, οἷς αὐτοὺς [f. αὐτοῖς] ἀρασθῆ-
ναι [f. ἀγαθῶναι] θέλει Θεός, διδόμενον καὶ κατὰ
τῶν ἐχθρῶν στέφανος· ἅμα γὰρ ὀπλίζει καὶ στεφανοῖ·
καὶ τοῦτο παρὰ Δαυὶδ διδασκόμεθα. Οὗτος καὶ
σημειώσις τοῖς φοβουμένοις τὸν Θεόν, καὶ καθηλω-
μένοις τὰς σάρκας. Οὐ γὰρ ἄλλοθεν αὐτοῖς τὸ γνώ-
ρισμα, ὅτι Χριστοῦ εἰσιν, ἢ ἐκ τοῦ τὴν σάρκα

codice non defuerit, nisi prima syllaba istius
vocis.

σταυρῶσαι τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, A καὶ μαρτυρεῖ Παῦλος ὡς περ τινὶ βασιλικῷ παρ-
σῆμῳ τούτῳ καυχώμενος· καὶ διὰ τοῦτο μη-
κέτι Παῦλος, ἀλλὰ Χριστὸς γνωρίζομενος. Ζῶ γάρ,
ἐγὼ οὐκ ἔτι, φησί· ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Καὶ
τοῦτο ἦν ἔρα δ καὶ ὁ Κύριος εἰρήκε, τὸ δεῖν ἑαυ-
τὸν ἀπαρνεῖσθαι τὸν σταυρὸν αἰρόντα, τὸν ἀκολου-
θεῖν προελόμενον. Οὗτος καὶ σοφία Θεοῦ, καὶ ὡς
μωρία τοῖς· Ἐλλήσι διαβάλλεται. Τὸ γὰρ μωρότερον
τοῦ Θεοῦ, σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἔστιν. Οὗτος
καὶ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν, ὡς τῆς ἐνσάρκου παρ-
ουσίας κατάπαυσις. Καὶ τόπος οὗ ἔστησαν οἱ πόδες
Κυρίου, καὶ τὰ πρὸς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κινή-
ματα· τί γὰρ ἔδει κινεῖσθαι λοιπὸν πρὸς τὸ τέρμα
φθάσαντα, καὶ τῆς σωτηρίας ἐξειργασμένης, δι' ἣν
ἡ νίκη;

ιη'. Ἀλλὰ γὰρ μηδεὶς ἀπολείπεσθω, μήτε τῆς θέας,
μήτε τῆς ὑποπτεύσεως τε καὶ προσκυνήσεως· ἐπὶ
μὲν ἁγιαζόμενος· ὀφθαλμοῦς, ἐπὶ δὲ τὰ λοιπὰ μέλη
κλινόμενα, ἐπὶ δὲ καὶ τὰ χεῖλη προσφάουεντα. Ἀγια-
ζέσθω καὶ γλῶττα ἡ τε ἄδουσα ἡ τε διδάσκουσα.
Ἀγιαζέσθω καὶ ἀκοή τὰ τοῦ σταυροῦ ἐνηγουμένη,
καὶ ἐπὶ διανοίᾳ διαπορθεύσασα. Βασιλεὺς εἰ; Πρό-
σελθε (4) τῷ σκήπτρῳ Χριστοῦ, μάθε σεαυτὸν δούλον
τιμῆς ἀγορασθέντα. Τὸν Δεσπότην ἐπίγνωνθι, ὡς
ὁμοδούλους ὄρα τοὺς ὑπὸ χεῖρα· ἐνὶ γὰρ αἵματι
ἐωνύμεθα. Μάθε τὸ τιμώμενον τῆς βασιλείας σοι
σχῆμα ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ παίζομενον· τὸν λι-
θοκλῆστον στέφανον ἀκάνθαις καὶ μερίμναις ἐκ-
τραχυνόμενον· τὸ δυνατόν σοι σκήπτρον, καὶ πάντα
τύπον, διάκενον κάλαμον· τὴν πορφύραν, ἐφ' ἣν οὐ
μέγα φουσῆς, ἀλλότριον ἀγαθόν, καὶ ἐξ αἵματος·
στρατιῶται γὰρ σοι ταύτην περιτιθέασι· τὰς γονυ-
πετήσεις, δὲ δέχη, καὶ τὰς εὐφημίας ἐπιπλάστους
τὰς κλείους, καὶ παρὰ τούτων οἱ τὴν σὴν κεφαλὴν
οὐκ ὅπως ἡδέως τύψαιεν, ἀλλὰ καὶ ἡδιστὸν ἀποκόψαιεν.
Ταῦτα τὸν σταυρὸν προσκυνῶν διδάχθητι. Δεῖ γὰρ
εἶναι σπουδαῖα ἐν τῷ Χριστῷ καὶ τὰ παίγνια, καὶ
πάντοθεν ἡμᾶς τῷ λόγῳ διδάσκεισθαι.

ιβ'. Στρατιώτης ἐτάχθης; Ἀδὲ τὸ τῆς εὐδοκίας
ἔπλον τοῦ φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τοῦ ἐχθροῦ, εἰτε τοῦ νοη-
τοῦ, καὶ τὸν [f. τὸ] νοούμενον ἡμῶν βάλλοντος, καὶ ἐπὶ
ἐπιφανείᾳ τῶν αἰσθητῶν τοὺς μὴ φραττομένους κατα-
τιτρωσκοντος· εἰτε τοῦ ὁρωμένου, καὶ τὸ ὁρώμενον
φθειρόντος. Πλουτεῖς τὰ τῆς γῆς ἀγαθὰ; Δέξαι τὴν ἐκ
τοῦ σταυροῦ παραίνεσιν, γυμνὸν δεικνύντος ἐν αὐτῷ
παγέντα τὸν σὸν διδάσκαλον, καὶ οὐ ἀκόλουθος εἶναι
προσποιτῇ, τούτου καὶ τοῖς ἴχνησι προσεπιβῆθι, καὶ
τὸν σεαυτοῦ σταυρὸν ἄρον, πῶσιν ἀποταξάμενος.
Πενίᾳ θλίβῃ; Ἑγγὺς ἡ παράκλησις (5)· αὐτὸ γὰρ
σοι τοῦτο τὸ τῆς πενίας βάρος, σταυρὸς ἀκούσιος.
Ἑγχαρευθῆς καὶ αὐτός; Ἀλλ' ἐκούσιον τὸ ἀγαθὸν

cujus rei testis Paulus, qui cruce tanquam regio
quodam insigni gloriatur, et propter eandem jam
non Paulus, sed quodammodo Christus ipse est²².
Vivo, inquit, jam non ego, vivit vero in me Christus.
Et hoc illud ipsum est, quod et Christus dixerat:
oportet videlicet, ut seipsum abneget, qui cruce
tollere, seque sequi cupiat²³. Eadem crux Dei sa-
pientia est, licet ab infidelibus ut stultitia rideatur²⁴.
Quod enim stultum est Dei, sapientius est hominibus.
Eadem, scabellum pedum est²⁵, quasi requies ejus
qui per incarnationem ad nos advenit, et locus ubi
steterunt pedes Domini, et profectio motusque ad
nostram salutem. Quid enim opus erat ut amplius
moveretur, qui jam ad finem processerat, salutem-
que, per quam victoria venit, jam perfecerat?

18. At nemo neque ab intuitu neque a provolu-
tione et adoratione excludatur, illo quidem oculos
sanctificans, illa membra inflexa et inclinata, hac
vero labra crucem attingentia. Sanctificetur et lin-
gua, tam quæ canit, quam quæ docet. Sanctifice-
tur et auditus canticis crucis pulsatus, eaque ad
mentem transmittens. Rex es? Accede ad sceptrum
Christi, agnosce te servum esse pretio magno em-
ptum. Agnosce Dominum, tibi que subjectos, ut
conservos, tracta. Uno enim sanguine empti sumus.
Considera honoratissimum regalis dignitatis habi-
tum tempore crucis illustum, coronamque gemmis
distinctam, spinis et curis exasperatam, putansque
tuam sceptrum et omnem speciem esse fragilem
et inanem arundinem; purpuram ob quam valde
extolleris, alienum esse bonum ex sanguine manans;
eam enim milites tibi circumdant. Genuflexiones
quibus honoraris et acclamationes existima ple-
rasque fictitias, et ab illis qui caput illum non
modo libenter verberarent, sed et amputarent. Hæc
documenta discas, 465 cum crucem adoras. Opor-
tet enim ut et ludicra sint nobis in Christo seria;
ut undique erudiendi nosmetipsos occasionem ha-
beamus.

19. Miles es? Accipe armaturam bonæ volunta-
tis, ut fugias a facie arcus²⁶, sive ejus qui intelli-
gentia conspicitur, et intelligentiam nostram petit,
objectumque et representationem rerum sensibilium
omnes illos, qui muniti non sunt, vulnerat; sive
ejus, qui oculis cernitur, et id, quod sub aspectum
cadit, ferit et destruit. Si fortunarum copiis abun-
das, admitte admonitionem crucis, quæ tuum Ma-
gistrum cruci suffixum ostendit nudum, et cujus
videri cupis sectator et discipulus, ejusdem vesti-
giis insiste, et tuam tolle crucem, omnibus relictis.
Paupertati et calamitati consolatio prope est: ipsum
enim paupertatis pondus crux est involuntaria.

²² Galat. v, 24. ²³ Gal. ii, 20. ²⁴ Matth. xvi, 24. ²⁵ I Cor. i, 18. ²⁶ Psal. cix, 1. ²⁷ Psal. lxx, 6.

Varie lectiones et notæ.

(4) Textus editus habet πρόσσε, sed mendose, ut patet ex versione Latina.

(5) Ita legendum puto per interrogationem; unde

vertendum videtur, Paupertate affligeris? Propter solam
consolatio.

Coactus est et ille, sed fac, ut bonum tibi sit voluntarium, ut et copiosiore mercedem afferat. Hoc autem præstabis, si nihil improbe ob inopiam feceris, sique cum gratiarum actione ærumnam illam tuleris. Quid operæ et studii non suscipis et impendis ob breve fugaxque temporis spatium progandum, ut membra hydropis turgida et prægravata graciliora et leviora fiant? Jam hinc ergo expeditior effectus es, et liberatus e pecuniarum hydropis: ne igitur animo dejiciaris, si corpore tenui sanus vivas; neque beatum prædices inanem tumorem, qui in corpore divitis conspicitur, ne videaris mentis litidem inops esse.

20. Porro fama quoque et gloria claros crux instruit, cohortans, ut respiciant ad gloriæ Dominum, quem principes hujus sæculi crucifixerunt, amore falsæ gloriæ, non ferentes veram operum illius gloriam; utque timeant illorum sortem et exitum, ne forte et ipsi Christum propter gloriam mundanam interficiant: ea de causa monentur, ut a solo Deo gloriam quærant; et hac imaginem Unigeniti gloriæ contegant et coronent et forment, facti filii Dei per opera lucentes et splendentes in gloriam cœlestis Patris. Num doles si sis inglorius, neque animo æquo ferre potes, ut a proximo tuo vincaris? Cur non intueris in Crucifixum, et in ignominias quas pertulit, et sputa, et colaphos, et in opinionem, quam de illo, ut de seductore, coeperunt, discisque præclarum quiddam et divinum esse, contemptui et ludibrio in hoc mundo haberi; utque deinceps regnaturus surrexerit decorem indutus, et ut in gloria assumptus sit, et collocatus in dextra throni majestatis, et ut in gloria venturus sit, et ut omne genu cœlestium, terrestrium et infernorum sese sit inflexurum, et ut **406** omnis lingua confessura sit, "quoniam Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.

21. Num animi tranquillitate et jucunditate frueris? Respicies in crucem, cogita humanam imbecillitatem, quæ nequit sine lapsu et casu tranquillitatis et remissionis cursu uti; et ut effusio et hilaritudo nostra in paradiso mortem pepererit, cujus causa immortalis mortuus est. Hæc reputans animo contrahere, et cohorresce ob mysterium tui causa peractum, ne forte nimium effusus infructuosam tibi reddas Dominicam mortem; et ne quando conquerens is, qui in te corrumpitur, Jesus dicat: "Quæ utilitas in sanguine meo, si descendero in corruptionem? Tristis? Revoca in memoriam bona supernæ Jerusalem; quibus per crucem dignus es effectus, et memor esto Dei, et exsulta, ad quem non longo post tempore venies, appariturus conspectui ejus, et transibis in loco tabernaculi admirabilis, in voce exsultationis et confessionis, sonus epulantium; et hanc mundi tristitiam, velut immundum cimicem, aut fuliginem ex fumo excute. Increpa partem animæ passionibus et perturbationibus obnoxiam. "Quare tristis es, anima mea, et

ποθήσον, ἵν' ἡ σοι καὶ μᾶλλον ἐμμοισθόν. Ποθήσεις δ' ἂν, εἰ μὴδὲν ἀνάσχη τῶν φαύλων διὰ πέναν, εἰ φέρεις εὐχαρίστως τὴν στένωσιν. Ἦθά ἂν ἔκαμες καὶ ἀνάλυσας ἀγῶνος ὁρομικοῦ προκειμένου, ἵνα σοι τὰ ὑδρωπιῶντα μέλη καὶ βαρυνόμενα ταχερώτερα ὀφθῇ καὶ ἐλαφρότερα; Νῦν αὐτόθεν εἰ κόυφος, τοῦ τῶν χρημάτων ἐλεύθερος ὑδρωπός. Μὴ τοίνυν ἀθυμῆς [f. -μήσης] ὑγιαίνων ἐν ἰσχνότητι σώματος, μὴδὲ μακαρίσης· τὸ ἀνὰ σάρκα τοῦ πλουτοῦ διέκκενον ὀγκωμα, ἵνα μὴ φανῇς καὶ τὸν νοῦν πυνώμενος.

κ'. Παιδαγωγῇσει καὶ τοὺς ἐν δόξῃ λαμπροὺς ὁ σταυρὸς, πείσας ἀποδιδέσθαι πρὸς τὸν τῆς δόξης Κύριον· οἱ δὲ ἄρχοντες τοῦτου τοῦ αἰῶνος· ἐσταύρωσαν, ἐρωτι τῆς ψευδοῦσης δόξης τὴν ἀληθῆ τῶν ἔργων ἐκείνου δόξαν οὐ φέροντες, καὶ φοβηθῆναι τὴν ἐκείνων μερίδα, μὴ λάθωσι καὶ αὐτοὶ Χριστὸν διὰ δόξαν ἐγκόσμιον ἀποκτείναντες, καὶ διὰ τοῦτο τὴν πρὸς τοῦ μόνου Θεοῦ δόξαν ἐπιζητήσαι, καὶ ταύτῃ περισταλῆναι, καὶ στεφανωθῆναι, καὶ μορφωθῆναι τὴν εἰκόνα τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης, υἱοῦς Θεοῦ διὰ τῶν ἔργων καὶ γινομένων, καὶ φαινομένων, καὶ λάμπον· τας εἰς δόξαν τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς. Ἀγέεις καὶ σὺ ἀδοξῶν, καὶ οὐ φέρεις τῷ γείτονι παρσημερούμενος; Τί δέ; οὐχ ὁρᾷς τὴν σταυρωθέντα, καὶ τὰς ἐκείνου ἀτιμίας, καὶ τὰ ἐμπτύσματα, καὶ τὰ βριπίσματα, καὶ τὴν ὡς περὶ πλάνου ὑπόληψιν, καὶ ἐπιγνώσκεις Δεσποτικόν τι καὶ θεῖον τὸ ἐν τῷ κόσμῳ ἄτιμον καὶ κατὰπτυστον, εἶτα ὡς ἀνέστη βισσιλεύ· σαι, καὶ εὐπρέπειαν ἐνδυσάμενος, καὶ ἀνελήφθῃ ἐν δόξῃ, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλοσύνης, καὶ ὡς ἤξει ἐν δόξῃ, καὶ πᾶν γόνυ κάμψει αὐτῷ, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς;

κα'. Ἐν εὐθυμίᾳ καὶ ἀνέσει διάγεις; ἴδων τὸν σταυρὸν, ἀναλόγισαι τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, οὐ δυναμένην ἀνευ ὀλίθου καὶ πτώματος τῷ ὀρόμῳ τῆς ἀνέσεως χρῆσασθαι· καὶ ὡς ἡ ἐν παραδείσῳ ἡμῶν διάχυσις τὴν ἀμαρτίαν ἐγέννησε, δι' ἣν ὁ ἀθάνατος τεθανάτωται· καὶ ἀναλογιζόμενος ταῦτα, συστάληθι, καὶ φρίξον τὸ ἐπὶ σοὶ μυστήριον· μήπως διαχυθεῖς δ' ἀχρηστον σαυτῷ κατασκευάσης τὸν Δεσποτικὸν θάνατον, καὶ που σχετιάζων ἔρπῃ ὁ ἐν σοὶ διαφθειρόμενος Ἰησοῦς· Τίς ὡφέλεια ἐν τῷ υἱατὶ μου ἐν τῷ καταβαίνειν με εἰς διαφθοράν; Ἀθυμεῖς; Ἐννόησον τὰ τῆς ἀνω Ἱερουσαλὴμ ἀγαθὰ ὧν διὰ τοῦ σταυροῦ κατηγήρωσαι, καὶ μνησθήτι τοῦ Θεοῦ καὶ εὐφρανθήτι, πρὸς δὲ μικρὸν ὅσον καὶ ἤξεις τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ὀφθησόμενος, καὶ διαλεύσῃ ἐν τόπῳ σπηνῆς θαυμαστῆς, ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως ἥχου ἁγιαζόντων. Καὶ τὴν κατὰ κόσμον λύπην, ὡς κόνιν ῥυπαρὴν, ἣ ἐκ καπνοῦ λιγνὴν ἀποτίναξον. Ἐπιτίμησον τῷ παθητικῷ σου τῆς ψυχῆς μέρει· Ἴνα τί περιλυπὸς εἶ, ἡ ψυχὴ μου; καὶ ἵνα τί συνταρδύσεις με; Καὶ μὴ ἐπιτιμήσης

⁴¹ Philipp. II, 11. ⁴² Psal. xxix, 10. ⁴³ Psal. xli, 5. ⁴⁴ Psal. xlii, 5.

μόνοι, ἀλλὰ καὶ διδάξον ἐλπίσαι ἐπὶ Θεόν· ἐλπίς ἡ γὰρ θεοσιέρα, λύπης ἀντίπαλος. Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ ἀθυμῆσαι, λυπηθῆτι, ὅτι ἐπὶ τοῖς ματαίοις ἡθύμεις, καὶ ἐπ' ἀδελφοῖς συντριβομένοις ἐπίδειξαι τὴν συμπάθειαν.

κβ'. Γενοῦ Ἰερεμίας, ἢ Παῦλος, δακρῶν τοὺς τῇ ἁμαρτίᾳ τραυματισθέντας, τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ. Στέναζον ἐπὶ τοῖς ἀπολλυμένοις ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τῇ καθ' ἡμᾶς ἐκὶ γῆς Ἑκκλησίᾳ, ἵνα καὶ τὸ σημεῖον ὃ προσκυνεῖς ἐπὶ τοῦ μετώπου σοι τεθῇ. Τοῦ γὰρ σταυροῦ τὸ φιλόανθρωπον ἡγνωνήθησθαι [f. -νήθη] παρὰ τῶν εὐεργετηθέντων· καὶ τί τηλικούτον εὐεργετήσας, τηλικούτον ἀνέπαθες, ἥλκα Χριστὸς καὶ εὖ ἐποίησε καὶ κακίστως; Ἀλλ' ὅμως καὶ συγγνώμην ἐζήτησε τοῖς τὰ φρικτὰ ἐκείνα κατ' αὐτοῦ καὶ μελετήσας καὶ τελείσας· Ἄφες αὐτοῖς, Πάτερ, λέγων, τὴν ἁμαρτίαν ταύτην, καὶ τὸ πρὸς συγγνώμην ἐπαγωγότερον ἐπάγων τὴν ἀγωνίαν, αὐτὸ τοῦτο ἱερὲς ὑπὲρ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων ἱερέας, ἢ ἱεραυόμενος.

κγ'. Τί δὲ καὶ ἡμεῖς οἱ τοῦ βήματος; Ἄρα μικρά τινα τῷ σταυρῷ διδασκόμεθα; Ἡ τοσοῦτω κρείττω καὶ τελειότερα, ὅση καὶ Χριστοῦ ἔσμεν μίμημα, καὶ τοῦ λαοῦ ἐκάστοτε προθυόμεθα, τὴν τελείαν ἐκείνην θυσίαν καὶ ἁπαλὴν τελεσθεῖσαν καίνιζοντες, καὶ τῷ σταυρῷ πρὸς ἅπαντα χρώμενοι, καὶ τὸν λαὸν τοῦτον σημεῖοντες καὶ ἀγιάζοντες; Φοβηθῶμεν οὖν, μὴ τοὺς ἄλλους τῇ ἀνεπιθυμῶντι ταύτης [f. ταύτης] C σφραγίδι σφραγίζωμεν ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ φανώμεν εὐεπιδουλεύτοι ὡς ἀσφράγιστοι, καὶ μηδὲν ἐσταυρωμένου βίου σημεῖον φέροντες. Μοναχῶς δὲ καὶ σύστικος ὁ σταυρὸς· βίος γὰρ αὐτοῖς ὁ βίος κίκωσις τε καὶ νέκρωσις, καὶ πένθος μακαριζόμενον, καὶ ἀτιμία, καὶ ὑπόψα ὑπόπτωσις, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα τῷ σταυρῷ συνεμφαίνεται. Οὐχ οὖν ἄλλοτριον ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸν σὸν ἐγκολπίζῃ θησαυρόν, ὃ μονάζων, ὃν μὴ ἀνάσχη ἄλλους· ἰδεῖν προαρπίζοντα;· μὴδὲ, ὁ τοῦ λαοῦ σὺ καὶ τῆς ἀφελείας, πόρρω σῆς τοῦ σταυροῦ· καὶ ὑπὲρ σοῦ γὰρ ὡς περ ἐπάγη, καὶ πρόκειται. Ἐμφορήθητι τούτου· μὴδὲν ἄλλο περιεργάζου· μὴ κρίνης εἰδέναι τι πλέον, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον· καὶ κοιταζόμενος, καὶ ἀνιστάμενος, καὶ καθεζόμενος, καὶ ἐγειρόμενος, καὶ ἐνεργῶν τι, καὶ ἡρεμῶν, καὶ ἑδοῦ ἀρχόμενος, καὶ καταλύων, καὶ βρωμάτων γευόμενος, καὶ παυόμενος, τοῦτω σεαυτὸν περιφραττε. Ἄν C οὕτω ποιῇς, οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νικητηρίου, ἀπὸ πρῶτου ἐν σκότει διαπορευομένου, ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μεσημερινοῦ. Πάντων γὰρ τούτων τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον λυτήριον, καὶ οὐδὲν οὕτως ὡς τοῦτο δαίμοσιν ἀντιπαθεῖς φάρμακον. Ἄπαξ γὰρ ἐκ τούτου συντριβέντας δεδοίκασι· καὶ λίαν ἀναισχυντοῦντες, ὅμως πρὸς τὴν τοῦτου θύναμιν ἀντιβλέπειν οὐκ ἔχουσι, καὶ διὰ τοῦτο φυγὴ μόνῃ τοῖς ἀσφάλεια.

quare conturbas me? Neque solum increpa, sed et in Deo sperare doce. Nam spes divina tristitiæ debellatrix est. Quod si quæ tristitia suscipienda est, tristare, quod ob vanas res tristatus fueris, et erga fratres contritos et affectos expreme tuam compatiendi charitatem.

22. Esio Jeremias aut Paulus lacrymis prosequens omnes illos, quos peccatum vulneravit, inimicos crucis⁴². Lamentare illos, qui pereunt in Jerusalem, et in hac nostra in terris agente Ecclesia, et ut signum, quod adoras, in fronte tua ponatur. Benevolentiae crucis dignas gratias non egerunt, qui beneficium illud acceperunt: quid enim reddidisti, aut pertulisti simile iis, quæ Christus tibi tribuit et pro te pertulit? Nihilominus veniam quoque impetrare studuit illis, qui horribilia illa adversus ipsum et cogitarunt et perpetrarunt.⁴³ *Dimitte eis, Pater, inquit, hoc peccatum*; adducitque ignorantiam, quæ ad veniæ impetrationem facile permovere consuevit; hoc videlicet facit sacerdos, qui pro ignorantibus populi astat et offertur.

23. Quid vero nos qui cathedram tenemus? Num exigua quædam crux nos docet? An tanto meliora et perfectiora, quanto propius ad imitationem Christi accedimus, et pro populo semper sacrificamus, perfectum illud sacrificium et semel consummatum renovantes, qui ad omnia cruce utimur, eaque populum hunc signamus et sanctificamus? Timeamus itaque, ne alios hoc signo ab omnibus insidiis immuni munire promittentes, videamur insidiis expositi, tanquam signaculi 467 expertes, nullumque crucifixæ vitæ signum circumferentes. Monachis vero crux omnino cognata et familiaris est, quorum tota vita afflictio est et mortificatio, et luctus beatus, et ignominia, et subjectio exaltare solita, et id genus alia quæ crucem comitantur. Non igitur alienum bonum, sed thesaurum tuum in sinum reconde, o monache, neque patiaris, ut eum alii tibi præripiant. Neque tu, qui ex populo es et ex simpliciorum multitudine, procul stes a cruce: nam et pro te fixa ista et proposita est. Implearis ista, neque aliud quid curiose curaveris; ne arbitreris plus scire, quam D Jesum Christum et hunc crucifixum⁴⁴; et cubitum pergens, et ex lecto exsurgens, et sedens, et excitatus, et operans aliquid, et quiescens, et viam ingrediens, et aliquo divertens, cibumque sumens, et post cibum hoc signo te communi. Si ita egeris, ⁴⁵ *non timebis a timore nocturno, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu, et dæmonio meridiano*. Omnia enim ista dissipat crucis signum, nec ullum tam efficax remedium est propulsandis dæmonibus, atque hoc. Semel enim cruce contriti, metuunt; et quamvis valde sint impudentes, nihilominus ad ejus virtutem respicere non audent. Quocirca in scilicet fuga præsidium ponunt.

⁴² Ecce. II, 9. ⁴³ Luc. XIII, 31. ⁴⁴ I Cor. II, 2. ⁴⁵ Psal. XC, 5.

24. *Advocat crux Christi etiam publicanos. Quis A* scribit, num Christum hospitio excepturi sint, omnesque divitias in convivium illud consumpturi, ita ut ipsi videantur Christi Evangelium, in semetipsis ostendentes miracula, crucisque potentiam et virtutem annuntiantes? Accede ad eam, quæ te impensius amat. Etiam latro ad crucem advenit: consuevit enim et latronibus benefacere. Ac Regem omnium et tuum Crucifixum consistere et constitue, et audies jucundissimam illam vocem: *Hodie mecum eris in paradiso*⁴⁰. O benignitatem, o gratiam! Quot annorum piacula una pœnitentiæ et confessionis vox expiavit! Quis de se spem abijciat, cum latronem videt salutem adeptum, et in paradisum cum eo qui vocaverat, quasi vi ingressum esse?

25. *Omnes adoremus et prociadamus, non modo corpore inclinati, sed et ante omnia genibus cordis, servitutemque nostram executione mandatorum Domini, et non tantum corporis dejectione consignemus. Hunc enim habitum Judæi quoque exprimebant; sed hanc Isaïæ vocem audierunt*⁴¹: *Populus iste labiis me honorat, cor autem illorum longe est a me*. Et Salvator noster ingressum in regnum cœlorum non promittit ei, qui ipsum Dominum dominat, sed ei qui **468** opera ejus facit. Nos autem etiam aliquid obstrusius ex genuflexione discamus: quoties inflectimur et resurgimus, mortem Domini et resurrectionem in mentem revocamus: et propter hanc ipsi etiam peccato mortui, et justitiæ exorti, occumbimus illi, quod deterius est, et resuscitamus ei, quod melius est, juxta prophetiam, quam Simeon de Christo edidit. Rursus regnum cœlorum apertum est, et nunc intra nos existit, quando perturbationum, beneficio crucis, domini sumus: et tum demum revelabitur, cum venerit cruce comitatus Judex, redditurus illud omnibus, qui per opera a se præstita id sibi præpararunt, vel qui hinc ad illud præparati sunt.

26. *Omnibus cœna parata est, et nunc quidem illa, quæ in hac mystica mensa perficitur, ad quam crux ducit, quæ Pascha nostrum et est, et vere prædicatur; postea vero illa altera, quæ in cœlesti altari peragetur, de qua comedendi potestatem non habent, qui tabernaculo huic et mundo transeunti deserviunt*⁴²: quæ cœna perfectissimum et maxime divinum Pascha est. Regnum propositum est: et quomodo non miserabilis, qui ab eo excluditur? Cœna præparata est tauris et altilibus instructa; et quis non properabit, ut ea perfruat? Num abstrahent nos deceptores et impostores, ut

κδ'. Προσκαλείται καὶ τελώνας ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ. Τίς οἶδεν, εἰ τὸν Κύριον ἐστιάσουσι, τὸν πλοῦτον πάντα καταναλῶσαντες ἐπὶ τὴν ἐστίαν, καὶ φανῶσιν αὐτοῦ Χριστοῦ Εὐαγγελίον, ἐν ἑαυτοῖς; δεικνύντες τὰ θαύματα, καὶ τὴν τοῦ σταυροῦ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ἀπαγγέλλοντες; Ἐρῶντι φιλενθρῶτερον πρόσθι· καὶ ληστής προσήκει (6) τὴν σταυρῷ· ἐθός [f. ἐθός] ἐστὶ καὶ οὗτος τοὺς ληστὰς εὐεργετεῖν· βασιλεῖα τε πάντων καὶ σαυτοῦ τὸν σταυρωθέντα καὶ ὁμολογήσων, καὶ ποιήσων, καὶ ἀκούσεις τὴν φιλόφρωνον ἐκείνην φωνήν· *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*. Ὁ τῆς χρηστότητος! Ὁ τῆς χάριτος! Πόσων ἐτῶν ἐμ..... καὶ λύθρους μία φωνὴ μεταμελείας καὶ ὁμολογίας ἐκάθηρε! Τίς ἑαυτοῦ ἀπογνώσεται, ληστήν ὥρων σωζόμενον, καὶ πρὸς τὸν παράδεισον μετὰ τοῦ καλοῦντος εἰσβαλλόμενον;

κε'. Πάντες προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν, μὴ τὸ σῶμα κλιθέντες μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ γόνυ τῆς καρδίας πρὸς τοῦτον, καὶ τὴν δοῦλωσιν τῇ ἐργασίᾳ τῶν Δεσποτικῶν ἐντολῶν, μὴ μόνον τῇ ὑποπτώσει χαρακτηρίζοντες. Τοῦτο γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι ἐπεμορφώζοντο [f. ἐπεμορφάζ.], ἀλλ' ἤκουον Ἡσαίου πρὸς αὐτοὺς διαγγέλλοντος· *Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσσι με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πικρῶ ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ*. Καὶ ὁ Σωτὴρ οὐ τῷ λέγοντι αὐτὸν Κύριον, ἀλλὰ τῷ τὰ ἔργα αὐτοῦ ποιοῦντι τὴν βασιλείας εἰσόδον δίδωσιν. Ἡμεῖς δὲ καὶ τι μυστικώτερον ἐκ τῆς τῶν γονάτων κλίσεως μάθωμεν· ἡσυχίᾳ κλινόμεθα τε καὶ ἀνιστάμεθα, τὴν τοῦ Κυρίου νέκρωσιν καὶ ἀνάστασιν ἐννοοῦμενοι, καὶ διὰ ταύτης καὶ αὐτοὶ τῇ ἀμαρτίᾳ νεκρούμενοι, καὶ τῇ δικαιοσύνῃ ἐξανιστάμενοι, πίπτοντες τῷ χεῖρονι, καὶ τῷ κρείττονι ἐγειρόμενοι, κατὰ τὴν μεγάλην προφητείαν τοῦ Συμεῶν, ἣν ἐπὶ Χριστῷ ἀπεθέσπισε. Πάλιν ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεῖα ἡνοικταί, καὶ νῦν ἐντὸς ἡμῶν οὔσα, ὅταν τῶν παθῶν διὰ τοῦ σταυροῦ βασιλεύωμεν, καὶ ὕστερον τότε ἀποκαλυφθῇσόμενη, ὅταν ὁ μετὰ τοῦ σταυροῦ ἦχη κριτῆς, ἀποδώσων ταύτην τοῖς διὰ τῶν ἐν αὐτοῖς [αὐτῇ?] κειμένων ἔργων ταύτην ἑαυτοῖς ἐτοιμάσασιν, ἢ πρὸς αὐτὴν ἐντεῦθεν ἡτοιμασμένοις.

κς'. Πᾶσιν ὁ δεῖπνος ἡτοίμασται, καὶ ὁ νῦν ἐν τῇ μυστικῇ ταύτῃ τραπέζῃ τελούμενος, πρὸς τὸν σταυρὸν φέρει Πάσχα, καὶ ὄντα, καὶ κηρυττόμενον, καὶ ὁ ὕστερον ἐν τῷ οὐρανῷ θυσιαστηρίῳ τελεωθῆσόμενος; ἐξ οὗ φαγεῖν οὐκ ἔχουσιν ἔξουσίαν οἱ τῇ σκηνῇ καὶ τῷ παράγοντι κόσμῳ τούτῳ λατρεύοντες· ὃν δὲ τελεώτερον Πάσχα καὶ μυστικώτερον οἶδαμεν. Βασιλεῖα πρόκειται, καὶ πῶς οὐκ ἄθλιος ὁ ἀπολειπόμενος; Δεῖπνος παρεσκεύασται, ταῦροις καὶ σιτιστοῖς ἀβρυνόμενος, καὶ τίς οὐ δραμεῖται πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν; Ἀλλ' ἀντιπερισπῶσιν ἡμᾶς οἱ ἀπατῶντες, ὥσπερ τοῖς ἐν Εὐαγγελίῳ κληθέντας. Καὶ τί

⁴⁰ Luc. xxiii, 43. ⁴¹ Isa. xxix, 13. ⁴² Hebr. xiii, 10.

Variæ lectiones et notæ.

(6) Cod. Cæsareo-Vindob. habet προσήκεις, quam lectionem veram puto: ex sequentibus enim constat, sermonem hic ad latronem dirigi. Sic igitur locum hunc vertendum putarem: *Accede ad eam,*

quæ te impensius amat, etiam tu latro; nam tu quoque nonnihil ad crucem pertines: consuevit enim illa etiam latronibus benefacere. At Regem omnium et tuum Crucifixum consistere, etc.

τοῦτο; Οὐ πόρρω ἡμῶν ὁ σύμμαχος. Τῷ σταυρῷ τοῦ-
τους ἀποσιωμέθα· τῇ νηστείᾳ τὴν δρεξίν ἐπιτελ-
νωμεν· τὰς χεῖρας νεψώμεθα ἐν τῷ αἵματι τῆς
σφαγῆς τοῦ ἀμαρτωλοῦ καὶ σαρκίνου φρονήματος,
καὶ τοῦ Κυρίου κατατρυφήσωμεν, χορταζόμενοι ἐν
τῷ ὀφθῆναι ἡμῖν τὴν δόξαν αὐτοῦ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

²² 1 Joan. II, 28.

A illos, qui in Evangelio vocati sunt? Et quid hoc?
Non procul abest adjutrix. Cruce hos abigamus,
jejunio appetentiam intendamus, manusque lave-
mus in sanguine trucidati peccatoris, et carnalis
spiritus, et in Domino delicias nostras positas esse
existimemus, satiati, cum ²² apparuerit gloria ejus
nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΚΥΡΙΟΥ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΟΡΤΗΝ

ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΔΕΣΠΟΙΝΗΣ ΗΜΩΝ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

Ὅτε προσηνέχθη τῷ κυρῷ παρὰ τῶν γεννητόρων αὐτῆς.

SAPIENTISSIMI ARCHIEPISCOPI BULGARIE

DOMINI THEOPHYLACTI

ORATIO IN FESTUM

SANCTISSIMÆ DOMINÆ NOSTRÆ DEI GENITRICIS

Quando a suis parentibus in templum adducta est (1).

Interprete Bonifacio Finetti ord. Prædicatorum.

α'. Καὶ μνήμη μὲν δικαίου μετ' ἐγκωμίων γενο-
μένη πολλάκις ἡλεγε τὸν ἐγκωμιάζοντα, μακρὰν
τῆς ἀξίας πίπτοντα· οὐ γὰρ ἀεὶ, οὐδὲ ἐπὶ πάντων
ὁ λόγος ἐξισούται τοῖς πράγμασι· τῆς δὲ παντὸς
μὲν δικαίου Δεσποίνης, Θεοῦ δὲ τοῦ βασιλέως τῆς
δικαιοσύνης Μητρὸς, πῶς ἂν μετ' ἐγκωμίων τὴν
μνήμην θέσθαι προθέμενοι, λόγον εὐροιμ¹· μικρῷ
γούν τινι μέρει τῆς ἀξίας ἀπτόμενον²; Οἶμαι γὰρ,
εἴ τινές εἰσιν ἀγγέλων λόγοι, μυστηρίων τῷ ὄντι ἀγ-
γελοι, μὲν δὲ τούτους ἂν ἐφικέσθαι τῶν χαρίτων τῆς
Θεομήτορος. Ἦς γὰρ ἡ ἀγιοσύνη τὴν κτίσιν πᾶσαν³
ἐκδέδωκεν, οὐκ ἂν λόγος κτισματος ταύτην ἀξίως
ὑμνήσαι δύναίτο. Ἀρ' οὖν παντελῶς ἀποσιωπήσο-
μεν, καὶ τὴν τοῦ Λόγου Μητέρα, καὶ τῆς κατὰ λόγον
ζωῆς ἡμῖν πρόξενον, ἀλόγως· οὕτως παρέλθοιμεν⁴;

²² 1 Cor. XIII, 1.

Variae lectiones codicis Oxon.

¹ Cod. Oxon. εὐροιμεν. ² μικροῦ γούν τινος τῆς ἀξίας ἀπτόμενον μέρους. ³ τὴν κτιστὴν πᾶσαν φύ-
σιν. ⁴ παρέλθοιμεν.

(1) Textus Græcus nunc primum prodit ex codice Regio Parisiensi. Variae lectiones ac correctiones, ad calcem
parginarum positæ, desumptæ sunt ex codice Oxontensi. Editor Venetus. — Vide Præfationem, num. XIV. (tomus su-
perioris col. 425.)

B 1. Cum sæpe contingat, ut ii etiam qui unius
tantummodo justī memoriam laudibus exornare
suscipiunt, procul ab ipsius dignitate prolapsi de-
prehendantur; non enim semper thematis nobili-
tati orationis magnitudo respondet: qui fiat, ut
nos dum justorum omnium Regina, ac *Regis justitiae* Matris memoriam celebrare aggredimur, verba,
quæ vel modicam dignitatis ejus partem attingant,
invenire valeamus? ²² Puto enim, neque angelos ip-
sos (siquidem aliqui sunt et angelorum sermones,
divinorum mysteriorum vere nuntii) ad Dei Geni-
tricis prærogativas explicandas idoneos fore. Cujus
enim sanctitas universam creaturam transcendit,
eam creatus sermo laudare pro dignitate non po-
test. Quid igitur? Anne omnino silebimus? ac

Verbi (divini) Matrem, et ejus, quæ secundum rationem est, **470** vidæ conciliatricem, absque verbo præteribimus? Vel potius juxta vires nostras loquemur, eamque *beatam*, prout ipsa prædixit, *dicentes, magna*, quæ illi *Deus fecit* ¹⁴, quantum per nos fieri potest, religiose venerabimur, sive diligenter perscrutabimur? imo eorum, quæ capere non possumus, magnitudinem prædicantes, eadem ac simul et loquentium linguæ, et audientium aures

2. Male quidem se habebat humana natura; ac a Deo semel avulsa, velut lapis e montis vertice ruens, præceps ferebatur, contracta multisque opinionibus atque sententiis miserrime discerpta. Siquidem deceptio, facto a muliere luitio, universum genus humanum, nequidem parti ejus firmiter ullatenus parcens, infeliciter depascebat. Quid ergo? Magnus nostri Opifex sese et Providorem demonstrare voluit, suaque providentia creationi abs se factæ fidem astruxit, ac sapientiam suæ circa res creatas gubernationis quasi creatricis potentiae testem ac præconem constituit. Oportet enim auctorem effecti sui curam gerere, si velit ipsum diu subsistere, et non statim ac compactum fuerit, dissolvi: alioquin et rationis et artis expertus foret ille, ac vere puer, qui arena ludit, sed magis opere ipse suo illuditur.

3. Conditor igitur noster haudquaquam nos cura atque providentia destitutos reliquit, sed olim et colloquiis et apparitionibus identidem commonefecit et ad rectum incitavit, et per somnia instruxit, et omnis generis beneficiis cumulavit, ac legem in auxilium dedit: quandoque etiam asperitatis coarctavit, poenisque gravioribus perstrinxit quod quidquid in nobis carnale, superfluum ac Spiritui inimicum erat, expungeretur. Quid demum non fecit? aut quam industriam prætermisit? Verum, ut hæc omnia socordia nostra inutilia reddi, nosque plagis a capite ad calcem a diris latronibus affectos, jam neque *oleum*, neque *alligaturam* ex lege et prophetis admittere ¹⁵, sed iis obsistere, et ob *regnans* in carne nostra *peccatum* boni operandi impotentes esse animadvertit; tunc demum *viscera misericordiæ* ¹⁶ suæ eum conpulerunt, ut ipse *in carnis similitudinem fieret, ut damnans in carne peccatum* ¹⁷, et unus pro omnibus moriens, universæ naturæ nostræ victoriæ decus et fructum afferret. At cum *regnaret mors* per peccatum velut satellitio munita atque firmata, indeque magnam in nos, qui *in iniquitatibus concipimur et in peccatis parimur* ¹⁸, potestatem exerceret (unde et naturæ necessitas erat, ut quicunque nascerentur, iidem corrumpere-
471 tur), idcirco oportebat, ut et conceptio nostra et nativitas sanctificarentur; sicque mortis torrens, qui per vallem generationis in peccatores fluit, cohiberetur ac sisteretur.

¹⁴ Luc. 1, 28. ¹⁵ Luc. 1, 34; Isa. 1, 6. ¹⁶ Luc. 1, 78. ¹⁷ Rom. viii, 3. ¹⁸ Psal. i, 7.

Variæ lectiones codicis Oxon.

¹ καὶ. ² σεβασθησόμεθα, ἢ περιεργασόμεθα. ³ ἀποσπασθείσα. ⁴ ἢ εἰ μὴ. ⁵ ἡ ἐστὶν. ⁶ κατὰ ψάμμου. ⁷ Πνεύματι. ⁸ πληγέντες. ⁹ πλήν ἁμαρτίας. ¹⁰ χαρίσας.

A ἡ τὸ κατὰ δύναμιν εἰπόντας, καὶ μακαρίσαντες αὐτήν κατὰ ¹ πρὸ εἶπεν [f. προείπεν], ὡς ἐνεστὶ τὰ ποιηθέντα αὐτῇ *μεγαλεῖα* σεβασθησόμεθα ²; μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα τῷ ἀνεκδιγήτῳ δοξάσομεν, τὸ μέγεθος κηρύττοντες, οἷς μὴ καταλαμβάνομεν. Ἀμα γάρ τι καὶ ἀγιασθησόμεθα, καὶ γλῶσσαν οἱ λέγοντες, καὶ ἀκοὴν οἱ ἀκούοντες.

magis vel ipsa enarrandi impotentia glorificabimus; quidpiam sanctitatis participabunt.

β'. Εἶχε μὲν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις κακῶς, καὶ ἀπὸ ἀποσπασθείσα ³ Θεοῦ, οἷα τις λίθος ἐξ ἀκρωρείας ἐφέρετο θραυομένη, καὶ διασπειρομένη πρὸς πολλὰς δόξας καὶ γνώμας, καὶ φθειρομένη διὰ ταῦτα ἐλσεινῶς. Καὶ ἀπὸ γυναικὸς λαβοῦσα ἀρχὴν ἡ ἀπάτη, ἅπαν τὸ γένος ἐνέμετο, μὴδὲ τοῦ στερρότερου φεισαμένη μέρους τῆς φύσεως. Τί γοῦν; Ὁ μέγας ἡμῶν Ποιητὴς καὶ Προνοητὴς ἀναδείκνυται, καὶ πιστοῦται τῇ προνοίᾳ τὴν ποίησιν, καὶ τὴν σοφίαν τῆς περὶ τὰ κτίσματα διοικήσεως, τῆς περὶ τὸ κτίσθαι δυνάμει; προβάλλεται κήρυκα. Δεῖ γὰρ τὸ ποιῆσαν προνοεῖσθαι τοῦ ποιηθέντος, εἰ γε μακροτέραν αὐτῷ τὴν σύστασιν εἶναι βούλοιοτο, καὶ μὴ ἅμα τὸ [f. τῷ] παγῆναι τὴν λύσιν λαβεῖν ⁴. ἢ οὕτως γε, ἄλογος ἂν εἴη κτίσις ⁵ καὶ ἄτεχνος, καὶς ἀληθῶς, καὶ ψάμμους ⁶ πλίζων, τῷ κτίζειν καὶ πλέον παίζμενος.

γ'. Οὐκ οὐκ ἀπρονοήτους ἡμᾶς ὁ Κτίστης κατέλιπεν ⁷. ἀλλὰ καὶ ἐπιμελείας καὶ ἐπιφανείας συνετίζων καὶ συμβεβηκέντων, καὶ ἐνυπνίοις σοφίζων, καὶ παντοίως εὐεργετῶν, καὶ νόμον διδούς εἰς βοήθειαν, ἡδὴ δὲ καὶ τοῖς αὐστηροτέροις στύφων, καὶ τοῖς βαρυτέροις πιέζων, ἵν' ἐκτακῇ πᾶν ὅσον σαρκῶδες καὶ περιττὸν καὶ ἀκατόληκτον Πνεύματος ⁸, καὶ τί γὰρ οὐ ποίων, τί δὲ οὐκ ἐπιτεχνῶμενος; Ἐπεὶ πάντα τῆς ἡμετέρας βράθυμίας ἑώρα δευτέρα, καὶ ἀπὸ κεφαλῆς ἄχρι ποδῶν ὑπὸ τῶν πικρῶν πληγέντα ⁹ ληστῶν, οὕτε *ἐλαιοι*, οὕτε *καταδέσμους*, παρὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἐδεχόμεθα, ἀντιπαρερχομένων ἡμῶν καὶ ἀδυνατούντων διὰ τῆς βασιλευούσης ἐν τῇ σαρκὶ ἡμῶν *ἁμαρτίας*, αὐτὴς ἐν *ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας* ¹⁰ γενέσθαι σπλάγχνοις χρηστότητος ἐκδιάζεται, ὡς ἂν *κατακρίνας τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ*, καὶ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀποθανόν, πάσῃ τῇ φύσει τὴν νίκην χαρίσται ¹¹. Ἐπεὶ δὲ *ἐβασίλευσε* μὲν ὁ θάνατος, ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας δορυφορούμενός τε καὶ κρατυνόμενος, καὶ πολλὴν εἶχε κατ' ἡμῶν δυναστείαν, οἷα ἐν ἀνομίαις *συλλαμβανόμενων, καὶ ἐν ἁμαρτίαις τικτομένων*, καὶ φύσεως ἦν ἀνάγκη τοὺς τικτομένους καὶ φθειρεσθαι ¹². Ἐδεῖ διὰ ταῦτα ἀγιασθῆναι καὶ τὴν γέννησιν, καὶ στῆναι τὸν τοῦ θανάτου χειμάρρου διὰ τῆς *κρίσεως* τῆς τῶν ἁμαρτωλῶν γεννήσεως βέοντα, τῷ μεγάλῳ τῆς ἀγιωσύνης ἀνακαπέντα ἐρύματι.

δ. Ἐπει οὖν ταῦτα οὕτω, καὶ τὰς εἰς τὸν παρόντα **A** βίον εἰσόδους¹⁵ ἔδει πρώτως ἀπαλαῦσαι τῆς χάριτος, ἵνα καὶ τὰ τέλη τούτοις ἐπακολουθήσῃ κατὰλληλα· ἐκλέγεται καὶ ἡ πρὸς τὸν τόκον ὑπερτεήσουσα, πάσαις χαριτωθεῖσα ταῖς ἀρεταῖς, καὶ πάσης κτίσεως ὑπερέχουσα, φυλῆς μὲν οὕσα βασιλικῆς (ἐξ Ἰούδα γάρ), καὶ γονέων λαμπρῶν καὶ τὸ τοῦ τόκου μέρος, λαμπροτέρων δὲ καὶ¹⁶ τὴν εὐσέβειαν, καρπὸς δὲ ταύτης ἀναφανείσα θεοδότος. Οἷα γὰρ ὅτι τὰ τοῦ Θεοῦ κρίματα, ἀμεμπτοὶ μὲν ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἐπορεύοντο, ἐκινδύνευον δὲ μὴ διαδραῖναι τὰ τῆς ἀτεκνίας θνείδος, εἴτε τὴν πίστιν αὐτῶν τοῦ Θεοῦ δοκιμάζοντος, ὥσπερ ἄρα καὶ τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ (φιλεῖ γὰρ ἀεὶ τοὺς δυνατωτέρους ἐπιτιθένας τὰ βαρύτερα, ἵνα καὶ αὐτοὶ στεφανώνται λαμπρότερον, καὶ τοῖς μετέπειτα παράκλησις γένωνται), εἴτε τι ἄλλο ἐν τούτοις δεικνύντος μυστικώτερον καὶ συμβολικώτερον. Πλὴν ἄλλ' ἐκαίνοι τὰς καρδίας πῶς ἂν εἰποι; ἐδάκνυον, καὶ τῇ μνήμῃ τῆς ἀτεκνίας διεσπαράττοντο· καὶ μᾶλλον τὴν μακαρίαν Ἄνναν¹⁷ (καὶ τί γὰρ ἡ γυνή; χρῆμα μαλακὸν, καὶ λύπαις εὐένδοτον, καὶ μάλιστα τῷ ζήλῳ ὑποκινιζόμενον) ἢ ῥομφαία τῆς ἀπαιδίας συνέκοπτε. Τί οὖν; Οὐ πρὸς λατροῦς καταφεύγουσιν, οὐ περιάπτους δεσμοῦνται, οὐ πόμα¹⁸ ζητοῦσι περὶ τὰς κυήσεις λυσitelou¹⁹, οὐ γόητα²⁰ ἐπικαλοῦνται· ταῦτα γὰρ ἀνθρώπων ἀβρώστων εἶναι ὡς ἀληθῶς, καὶ τὰς ψυχὰς τῇ ἀπιστείᾳ καταποθέντων, καὶ δεσμονύμων ἀβρήτοις²¹ τοῦ Πονηροῦ ἄμμασιν, οἱ οὐδὲ σπέρμα τῷ βίῳ καταλειπεῖν δύναται δίκαιοι. Οὐκοῦν ἐκαίνοι **C** τοιαῦτα· πρὸς δὲ τὸν Ποιητὴν τῆς κτίσεως βλέπουσι, τὸν καὶ ἀπ' ἀρχῆς δόντα τὸν πληθυσμόν, καὶ τὴν ἀδξησησιν, καὶ τὴν μητέρα Σάρρας νεοεκρωμένην ζωοποίησαντα, καὶ νηστειαῖς ἑαυτοὺς ἐκδόντες, εὐχαῖς τε τὴν θέαν ἐπισπασάμενοι ἀγαθότητα, καὶ τῶν παλαιῶν θαυμασίων ἀναμνήσαντες²², ὧν αἱ τῶν πατριαρχῶν γυναῖκες ἀπέλαυσαν, ὧν ἡ Σουμανίτις, ὧν ἡ τοῦ Σαμουὴλ μήτηρ Ἄννα, σπείρουσι, καὶ ἐν ἀγαλλιάσει θερίζουσι· καὶ οἱ πρὶν ἐξουδενωμένοι τοὺς νεφροὺς, ἡλλοιώθησαν, καὶ τίκεται τούτοις θυγάτριον, τοσοῦτον ὑπερέχον αὐτοὺς²³ ἄγνωσῶν καὶ χάριτι, ὅσον καὶ ἡ ἐν αὐτῷ τοῦ Θεοῦ κατασκήνωσις, ἢ ἀνάπαυσις, τῆς ἐν ἐκαίνοισι ἀκήσεως. Τοῖς μὲν γὰρ ἀπλῶς ἐνέγκαι Θεός, κατὰ τὸ εἰρημένον· Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω· **D** τῆς δὲ τὴν μητέρα οὐσίμωδός ὁ Θεός ἐπλήρωσεν. εἰνιπλὶ quadam ac communi ratione habitabat Deus, juxta id quod dicitur²⁴ : *Habitabo in eis et inambula-*

labo : at hujus uterum Deus ipse substantialiter implevit.
ε'. Ἄρ' οὖν τὴν χάριν ἠγνόησαν; ἄρα τοὺς ἀγενεῖς γονεῖς; ἐμμήσαντο; καὶ γήρως χειραγωγόν, καὶ βίου κληρονόμον, καὶ γένους διάδοχον τὴν παῖδα ἔξεν ἐλπίζοντες, οἷοι παρακατέσχον τρυφερώτερον ἀνατρέφοντες; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἦσαν ὄντως ἐκαίνης γονεῖς,

4. Quandoquidem itaque hæc ita sese habebant, ac congruum erat, ut viæ, per quas sit in hanc vitam ingressus, primæ hac gratia fruerentur, ut scilicet pares illis termini responderent; eligitur illa, quæ hunc partum editura erat, omnibus ornata virtutibus, cæterisque creaturis præstantior, ex regia tribu, quippe ex Juda et ex parentibus illustribus, illustrioribus vero prole et pietate, manifeste fructus a Deo illis datus. Quanquam enim in omnibus viis suis irreprehensibiliter ambularent, attamen (ut se habent divina judicia) summo in periculo erant, ne opprobrium sterilitatis effugere non valerent : sive Deus hac ratione eorum fidem, ut quondam ipsorum progenitoris Abraham probatam vellet (solet enim ille semper fortioribus graviora imponere, ut et ipsi coronentur illustrius, et ut posteros ad virtutem exemplo provocent suo) : sive ad aliud quidpiam magis reconditum magisque symbolicum mysterium in illis ostendendum respiceret. At vero quis dicat, quantum illi hac de causa corde dolerent, et quantum orbitalis memoria dilacerarentur? Præsertim vero beatam Annam (quid enim femina, nisi res delicata, in mætores prona, et æmulationi quam maxime obnoxia?) sterilitatis gladius proscindebat. Quid igitur? Non ad medicos confugiunt, neque illis adhærent; non pocula quærunt, quæ fecunditatem excitare valeant, non veneficos advocant (norant animo hæc illis convenire, qui vere infirmi sunt, atque nefandi cacodæmonis vinculis constricti, animas habent infidelitatis barathro absorptas, quique idcirco plane indigni sunt, qui semen ullum post sese relinquunt) : sed ad Deum omnis creaturæ opificem, qui a principio multiplicandi et crescendi virtutem dedit, quique eternam vulvam Saræ²⁵ vivificavit, respiciunt : sequæ jejuniis macerantes, orationibus etiam divinam paleantes bonitatem, ac mirabilem, quæ olim in patriarcharum uxoribus (inter quas Sunamitis et Anna Samuelis mater) facta sunt, memoriam revocantes, *serunt in lacrymis, et in exultatione natiunt*²⁶ : qui enim prius exhaustos habebant lumbos, in alios mutati sunt. Nascitur igitur illis filiola, tantum eos sanctitate et gratia præcellens, quantum, modus quo Deus in ipsa habitavit, modum habitationis in illis superabat. Nam in illis, juxta id quod dicitur²⁷ : *Habitabo in eis et inambu-*

5. **472** An vero illi gratiam hanc ut par erat, non agnoverunt, et sordidos imitatio parentes, filiam senectutis solamen, substantiarum hæredem, ac generis propagatorem se habere sperantes, eam domi delicatius enutriendam detinuerunt? Sed parentes

¹⁵ Rom. iv, 19. ¹⁶ Psal. cxv, 5. ¹⁷ Lev. xxvi, 12.

¹⁸ εἰσόδους ἡμῶν. ¹⁹ δὲ τὰ θεῖα, καὶ. ²⁰ ἡ μακαρία Ἄννα. ²¹ πόματα. ²² λυσitelou²³ γόητες. ²⁴ ἀβρήτοις. ²⁵ ἑαυτοὺς ἀναμνήσαντες. ²⁶ αὐτῶν.

ipsis non fuissent illi, neque unquam meruissent eam habere, si talis exstiterent indolis, ut hæc apud se constituere potuissent. Omnem igitur humanum exuentes affectum, omnique re superiores effecti, Deo offerunt donum, quod ipse illis dederat; illudque restituendo declararunt, se a Deo illud accepisse. Igitur eam ad templum velut virum mobileque donarium rerum omnium Dominatori consecrandum deferunt: ac ²² domui Dei decor imponitur, ipsique assignatur locus habitationis gloriæ ejus (quæ quidem David olim se diligere profitebatur, at oculis intueri non meruit), et ²³ obliuiscitur quidem filia domus patris sui: atque adducitur regi, qui decorem ejus concupiverat. Adducitur vero neque timide, aut occulte, neque ignobiliter, sed illustri splendidaque cum pompa: ac e domo educitur omnibus fausta precantibus, ejusque educationi plaudentibus. Et quidem cognati et vicini et quotquot erant aliquo amicitia vinculo parentibus ejus astricti, sequebantur: ac patres patri congratulabantur, matresque matri. Puellæ vero et adolescentulæ lampades gestantes simul cum ipsa Dei Filia, ad instar coronæ stellarum circum lunam, sublucentes præbant: totaque personabat Hierosolyma, omnium oculis defixis in Puellulam triennem tanta gloria circumdatam, totque luminum gestatione condecoratam. Ut vero ingressi sunt templum, totum sacerdotale genus cum canticis obviam venit: ac ipsum sacerdotem admiratio summa percellibat, et tanto magis quo plus cæteris erat divino numine affatus.

Vers. 6. Huic ergo parentes Puellulam afferunt atque concedunt, narrantes et præteritam sterilitatem et habitam de illa promissionem, ac confidentes, supra ipsorum vires ac merita esse talem Filiolam enutrire; cum enim illa divinior esset, convenire, ut educationis conditio tantæ dignitati responderet; ac ne tam splendida atque inæstimabilis margarita vili laceroque panno contegeretur, decere, ut regia chlamyde ad majorem gloriam et ornamentum recondatur. Pontifex vero maxima admiratione, velut extra se raptus, ac Dei affatu correptus, oculos in Puellulam figit, quam vere divinarum gratiarum diversorium esse perspiciebat dignamque magis quam ipse, quæ in conspectu Domini indesinenter persisteret: ac tum intellexit, id quod profundo mysterio præceptum in **373** lege fuerat de arca in Sancta sanctorum reponenda, ad hanc Puellam clarissime spectare. Nil igitur veritus, neque eunctabundus, audet quidpiam justum illud quidem, tametsi præter legem; imo lege superior effectus, ac caliginem transgressus litteræ, spiritum ejus sequitur, atque in *Sancta sanctorum* donarium-reponit. Excipit itaque Puellam locus,

οὐδ' ἂν ἐξ ἀρχῆς ταύτην λαβεῖν ἠξιώθησα, εἰ τοιαῦτα φρονεῖν ἐπεφύκεσαν. Πᾶσαν δὲ προσπάθειαν σαρρικὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος ἀποξήσαντες, καὶ παντὸς ὑπεράνω γενόμενοι, δῶρον δωροῦνται Θεῷ τὸ θεόδοτον αὐτοῖς ἀγαθόν, καὶ δεικνύουσιν ὡς ἐξ ἐκείνου τὸ καλὸν ἔχουσιν, οἷς ἐκείνῳ ἀποδεδώκασιν. Καὶ πρὸς τὸν ναὸν ἀποφέρουσιν ἀνάθημα τῷ δεσπότην ζῶν καὶ κινούμενον, καὶ τῷ οἴκῳ τοῦ Κυρίου ἢ εὐπρέπεια ἐπιτίθεται, καὶ ὁ τόπος αὐτῷ ἀποκληροῦται τοῦ τῆς δόξης σκηνώματος (ἢ καὶ λαβεῖν ἀγαπᾶν μὲν ὁμολογεῖ ²⁴, ὁφθαλμοῖς δὲ ἰδεῖν οὐκ ἠξιώται)· καὶ ἐπιλαμβάνεται μὲν ἡ Παῖς τοῦ οἴκου τοῦ πατρικοῦ, τῷ βασιλεῖ δὲ προσάγεται τοῦ κάλλους αὐτῆς ἐπιθυμήσαντι. Προσάγεται δὲ οὐκ ἀπαρρησίαστως, οὐδ' ἀφιλοτίμως καὶ ἀκλεῶς, ἀλλὰ μετὰ λαμπρῆς τῆς πομπῆς ἐξάγεται μὲν τῆς οἰκίας μετ' εὐφημίας πάντων κροτούντων τὰ ἐξιτήρια· ἅπαν δὲ τὸ συγγενικόν, καὶ γειτονικόν, καὶ ὅσον κατὰ φιλίας δεσμὸν ²⁵, τοῖς γονεῦσι παύτης συνείποντο. Πατέρες μὲν περὶ τὸν πατέρα, μητέρες δὲ περὶ τὴν μητέρα συνέχαιρον, κόραι δὲ καὶ νεάνιδες αὐτῇ λαμπαδηφόροι τῇ τοῦ Θεοῦ Παίδι συμπεροήσαν, οἶόν τις κύκλος ἀστέρων τῇ σελήνῃ συνυποφαίνων ²⁶· καὶ πᾶσα ἐξηχεῖτο Ἱεροσόλυμα, τὴν καινὴν ταύτην πομπὴν θεώμενοι, κοράσιον τριετὲς, τοσαύτῃ δόξῃ περιστελλόμενον, τοσαύτῃ λαμπροφωρίᾳ τιμώμενον. Ἐπεὶ δὲ ὁ ναὸς εἶχεν αὐτοὺς, ἅπαν τὸ ἱερατικὸν ἀπῆντα φύλον τοῖς ἅσμασι δεξιούμενον· καὶ αὐτὸν τὸν ἀρχιερεῖα τὸ θαῦμα ἐκίνει, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον, ὅτε καὶ τῶν ἄλλων ἦν ἐνθεώτερος.

ζ'. Καὶ οἱ γονεῖς τὴν Παῖδα προσάγουσιν αὐτῇ, καὶ πιστεύουσι, διηγούμενοι μὲν καὶ τὴν στεῖρωσιν, καὶ τὴν ἐπὶ ταύτης ἐπαγγελίαν, ὁμολογούντες μέντοι καὶ ἄλλως ὑπὲρ αὐτοῦς εἶναι τὴν ἀνατροφὴν τῆς Παιδός· θεωτέραν γὰρ οὕσαν, δεῖσθαι καὶ τῆς ἀναγωγῆς ἀναλόγως ²⁷· ἵνα μὴ μαργαρίτης, οὕτω λαμπρῆς· καὶ ἀτίμητος, ῥάκει πενήρῳ προσαρμόζοιτο. Δίον αὐτὸν τῷ βασιλεῖ πῆπλῳ παρενέφρειν, εἰς δόξιν καὶ κόσμον μείζονα. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς, τότε δὴ μᾶλλον ἐκστὰς ἑαυτοῦ, καὶ ὑπὸ Θεοῦ ληφθεὶς, κατεῖδε μὲν τὴν Παῖδα θείων χαρίτων ἀληθῶς καταγώγιον, ἀξίαν δὲ μᾶλλον, ἢ αὐτὸς, τῷ τοῦ Θεοῦ προσώπῳ διὰ παντὸς ἐμφανίζεσθαι. Συνῆκε δὲ τὸ βαθέως ἐν τῷ νόμῳ περὶ τῆς κιθωτοῦ λεγόμενον, ὡς εἰς τὰ Ἁγία τῶν ἁγίων ἀποτεθεσομένης, εἰς ταύτην δὴ τὴν Κόρην ἀποσκήπτειν τρανῶς. Μηδὲν οὖν ἐνδοιάσας, μηδὲ ὑποσταλὲς, τολμᾷ τι παρὰ τὸν νόμον δίκαιον· μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τὸν κάτω νόμον γενόμενος, καὶ διαβάς τὸν γνώφον τοῦ γράμματος, μετὰ τοῦ Πνεύματος γίνεται, καὶ φέρων εἰς τὰ τῶν ἁγίων Ἁγία τὸ ἀνάθημα ἀποτίθησι· καὶ δέχεται τόπος Κόρην, ὃ μηδενὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀνδρῶν ²⁸ θεατὸς, μηδενὶ δὲ τῶν ἱερέων βατὸς, μηδ' αὐτῷ τῷ ἀρχιερεῖ, ὅτι μὴ ἅπασι

²² Psal. xiv, 8. ²³ Psal. xlv, 11.

²⁴ ὁμολογεῖ. ²⁵ δεσμῶν. ²⁶ συνυποφαίνοντες. ²⁷ ἀναλόγως. ²⁸ μηδὲ θεατὸς.

πατουμενος. Ἐκεῖ γὰρ τὴν ὑπὲρ πᾶσαν τὴν φύσιν Ἀ
ἀγιασθεῖσαν τῇ καθαρότητι, καὶ δικαιοθεῖσαν ἐκ
μήτρας, μὴ νόμου δουλεύειν βαρύνῃ, τοῦ μηδὲν
δικαίῳ κειμένου²⁹, μόνους δὲ ἐπιτίθεμένους³⁰ τοῖς
ἀμαρτανόουσι. Νόμος μὲν γὰρ τῶν παραβάσεων
χάρων ἐπιστῆθε³¹, κακένοις ἐπιστῆθε³² παιδαγω-
γός, τοῖς δεομένοις παιδαγωγίας. Ἐκεῖνη δὲ, τῇ καὶ
τῶν ἀγγέλων ὑπερκειμένη, οὐ νόμος, ἀλλ' ἡ χάρις
ἐπετέλει³³ τὰ τελειώτερα. Ἐπιστημαίνει δὲ ὁ Θεός,
τοῖς γινομένοις ὡς αὐτοῖς ἀρσιζόμενος· ἀγγέλῳ
γὰρ διακονῶν πρὸς ἀνατροφὴν³⁴ τῆς ἀνατεθείσης
κέχρηται, καὶ τρέφει παραδόξῳ τρόπῳ τὴν τεξομέ-
νην αὐτὸν καὶ τρέψασαν³⁵, ἵνα μηδὲν αὐτῇ σχεδὸν
εἰς ἀνθρώπινον, πάντα δὲ θεῶτα ἐμφαίνοντο³⁶.
quæ ipsum postea parere et nutrire debebat; ut nihil propemodum ejus Puellæ humanum foret, sed omnia divina.

Ζ'. Τοῦτό ἐστιν ἡμῖν ἡ πανήγυρις³⁷, τοῦτο ἐορτά- B
ζομεν σήμερον, Κόρης προσαγωγὴν, καὶ εἰς τὰ
Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσαγωγὴν. Ὡ καὶ νῦν μὲν
εὐδῆγμα, καὶ νῦν δὲ ἀποσσεμαί! Ὁ θῆλυ Χαϊδίον τοῖς τοῦ
Θεοῦ αὐτοῖς καὶ ἀθεάτοις ἐνδισαυόμενον! Καίτοι
κἀν εἰς τὴν αὐλὴν μόνῃ ἐπάγει, διὰ παντός καὶ
ἐν αὐτῇ ἀνέδεικτο ταύτης τὴν πρὸς τὸν Δεσπότην
ἐκκελευσιν, εἴ γε τὸ, Παιτεῖν τὴν αὐλήν μου [vulg. add.
οὐ] προσθήσῃσθε, παρὰ Θεοῦ τοῖς προσκεκρουκόσιν
ἔρριπται· κἀν εἰ μόνον εἶδε τὰ Ἅγια, καὶ τοῦτο μέγα
παρρησίας ἐνέχυρον· κἀν ἀπαξ εἰσῆλθε τοῦ ἔτους,
μαῖζον καὶ τοῦτο τῆς τῶν γυναικῶν ταπεινότητος.
Νῦν δὲ τὴν αὐλὴν ὑπερβῆσα, τὸ δεύτερον καταπέτα-
σμα διαβῆσα, τῶν Ἀγίων ἐπιστάσα, τῷ Θεῷ συνεῖναι
διηγεῖται ἀφορίζεται, καὶ τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων
ἀραδῶν [f. ἀρραβ.] τῇ μετὰ ταῦτα χάριτος γίνεται·
προδεικνύσα ἐν αὐτῇ τὴν ἡμέτερον, καὶ προδοποιοῦσα
παντὶ τῷ γένει τὴν εἰς τὰ οὐράνια Ἅγια καὶ ἀλη-
θεῖν ἀνοδὸν τε καὶ εἰσοδόν, καὶ τὸν νόμον αὐτόθεν
φαίνουσα καταργούμενον· ὅς μὴ δυνάμενος δικαιοῦν,
μηδὲ καθαίρειν ἀμαρτιῶν³⁸, ἀπειργεν ἐξω σχεδόν τι
τῶν ἁγίων σύμπαντας. Ἐμελλε γὰρ ὁ Χριστὸς πάντας
δικαιῶσαι³⁹ χάριτι, καὶ λύσας τὸ μυστοτοίχον τοῦ
σραγμοῦ, πᾶσιν ἀνοῖξαι τὰς τῶν πρὶν ἀβάτων εἰ-
σόδους, καὶ ἀγιάσας πάντας, καὶ καθαρίσας ὕδατι⁴⁰ τε
καὶ Πνεύματι, εἰς τὰ τῶν ἁγίων εἰσδέξασθαι Ἅγια.
Διὰ ταῦτα τὴν Παρθένον προποδίσχεται. Καὶ τὰ
νῦν ἐκ' αὐτῇ γεγνοντα, τῇ πρὸς αὐτὸν παντός τοῦ
γένους μετὰ ταῦτα καταλλαγῇ⁴¹ ὁ δὲ πρὸς πιστὰ δι-
δασι.

impervia ingressum aperiret, omnesque sanctificans et Spiritu et aqua purificans, in Sancta sanctorum tandem admitteret. Hac de causa Virginem primum recipit; ac quæ in ipsa patrata nunc sunt, velut totidem secururæ totius generis reconciliationis cum ipso fida vadimonia constituit.

Ἡ. Παιδίον μὲν οὖν ἀνατίθεται, διὰ τὴν ἀνακλιν

καὶ τὴν εὐθύτητα· τῶν γὰρ τοιοῦτων ἔστιν ἡ βυ-

A quem nemini virorum videre, nemini sacerdotum adire licebat: imo summus pontifex ipse nonnisi semel in anno intrare illuc poterat. At enim, decebat, eam quæ supra omnem naturam sancta erat et pura, atque ab ipso utero justificata fuerat, haudquaquam subditi gravitati legis, quæ nemini justo posita erat, sed injustis et peccatoribus⁴²; lex enim propter transgressionem posita est⁴³; illisque data est pædagogus, qui rudior ejus disciplina indigerent. Ei vero quæ supra angelos ipsos eve-cta erat, non lex, sed gratia perfectiora ministrabat. Ostendit autem Deus quantum illi ea, quæ gesta erant, placerent: nam angeli ministerio ad eam alendam usus, modo plane mirabili enutrivit eam

7. Hoc est igitur præsentis materia solemnita-
tis, nempe hodierna die Virginis Præsentationem, et in Sancta sanctorum introductionem celebramus. O novitatem! o rem inauditam! In Dei penetralibus, quæ videre, nedum adire nemini licebat, Puella versatur! At si atrium tantummodo frequentasset illa, vel hoc solum peculiarem ejus cum Deo conjunctionem atque familiaritatem demonstrasset (siquidem illud, Atrium meum calcare non adjicietis⁴⁴, pro omnibus qui in offensionem aliquam incurrerant, statutum est); et si tantummodo videre Sancta sanctorum concessum illi esset, et hoc magnum confidentiæ pignus exstitisset; quod si semel tantum per annum sacrum eum locum fuisset ingressa, et hoc prærogativa fuisset humili
C
feminarum conditione longe superior. At vero decretum fuit, ut non solum atrium, sed primum etiam alterumque velamen transgressa, in ipso sacrario jugiter cum Deo versaretur, sicque naturæ humanæ arrhabo fieret secururæ postmodum gratiæ: ac præmonstraret in seipsa, quæ nobis postea feliciter contingere debebant, viamque universo humano generi panderet, qua ad vera cœlestia Sancta ascendere possit ac ingredi; indeque de-
mum legem jam supervacaneam esse demonstra-
ret, quæ, cum justificare et a peccatis liberare non posset, omnes ferme extra 474 Sancta detinebat. Quippe soli Christo Domino hæc compete-
bat prærogativa, ut omnes per gratiam justificaret, ac

D medium parietem maceriarum solvens⁴⁵, cunctis ad prius

8. Igitur Puella offertur propter innocentiam et rectitudinem: Talium est enim regnum

²⁹ I Tim. 1, 9. ³⁰ Galat. 3, 19. ³¹ Isa. 1, 12. ³² Ephes. 2, 14.

Varie lectiones et notæ.

²⁹ κειμένου. ³⁰ ἐπιτεθειμένου. ³¹ παρῆσθηθε. ³² δ' ἐπιστάθη. ³³ ἐνέργει. ³⁴ τροφὴν. ³⁵ θρέψουσαν. ³⁶ ἐμφαίνονται. ³⁷ Cod. Oxon. ita hic prosequitur: Ὑπὸ τούτου συνεκλήθημεν τήμερον· τοῦτο νῦν ὁμνεῖν προεπιτάμεθα, τὴν εἰς τὸν ναὸν καθαρωτάτης Κόρης προσαγωγὴν, καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ἀπαγωγὴν. Id est: Ad hoc nunc convocati sumus; ad hoc modo decantandum invitamur, nempe purissimæ Puellæ introductionem in templum, et in Sancta sanctorum adductionem. ³⁸ ἀμαρτίας. ³⁹ δικαιοῦσας. ⁴⁰ τῆς καταλλαγῆς.

cælorum⁶⁶ : et Innocentes suscipit Dominus, et equitatem vidit vultus ejus⁶⁷. Femina vero propter Evam, per quam et ex qua pravaricatio ; ut ubi abundavit delictum, superabundet ei gratia⁶⁸ , ac mulier quæ nos e paradiso eiecerat, toti naturæ ad Sancta sanctorum præiret. Triennis autem propter Trinitatem hoc numero mystice significatam, quæ sanctitatem ipsius adauxit. Quid vero pompa ? Publica ac libera promulgatio gratiæ, quæ⁶⁹ in omnem terram exiit, non uno loco juxta legis angustiam conclusa. Quid vero adolescentulæ ? Animæ ejus, quæ secundum Deum est, novæ conspersio⁷⁰, quæ Virgini per imitationem copulantur. Aliquidne etiam in lampadibus perspicendum mihi suppetit ? Utique, nempe lumen vitæ splendens in gloriam Dei et mentis illustrationem, quod operationis manibus accenditur et gestatur. Nam cui sunt manus remissæ, quemque dereliquit virtus sua (ut inquit David) et lumen oculorum suorum et ipsum non est secum⁷¹. Spiritus enim sanctus effugiet fictum, et non habitabit in anima subdita peccato⁷².

9. At vero tu, quisquis es⁷³ duræ cervicis, et incircumcisus corde et auribus, quique semper Spiritui resistis, umbræ, quoniam ita placet, adhære, nihilque littera altius cogitans, scandalum propter cæcitatem tuam ex his, quæ hactenus dixi, sume. Verum dicere ergo liceat, pontificem temere adeo legem violaturum, remque tanti periculi plenam acturum fuisse, nisi quidpiam divinius in Puella suspexisset ? Quomodo tam incaute Puellam introduxit, si consiliarios te sapientiores non habuit, nempe⁷⁴ manifestationem et veritatem, in quibus ornamentis instructum pectus habebat, et a gulis eorum, quæ acturus erat, signum recipiebat ? Secus enim quisnam ex sacerdotibus ista fieri tolerasset ? Et quomodo populum adeo in seditiones proclivem, et quaslibet innovandi occasiones capientem tantæ rei novitas hæud commovisset ? Verum fortior⁷⁵ erat Dei voluntas ; et quæ Deus sanctissimus rata habebat, nemo hominum poterat impedire : unde secreto divinæ providentiæ freno cunctorum maxillæ constringebantur⁷⁶ ac regebantur ; adeoque laudabant quæ supra humanum captum fieri conspiciebant. Tu vero hæc vera esse non assentiris, neque Deo credis ? Commune hoc tibi est cum progenitoribus tuis, et præclaram hanc sentiendi rationem accepisti a patribus, quibus Deo non credentibus, sed terram desiderabilem despicientibus⁷⁷ quadraginta annis, dixit ipse, cui illi idem abnegabant, offensus fui et dixi, Semper hi

σκληρὰ τῶν οὐρανῶν, καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀντιλαμβάνεται Κύριος, καὶ εὐθύτητα εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Θῆλυ δὲ διὰ τὴν Εὐάν δι' ἣν καὶ ἐξ ἧς ἡ παράδοσις, ἵνα ὅπου ἐπιβόνηται ἡ ἀμαρτία, ὅπου περισσέυσῃ ἡ χάρις· καὶ παραδείσου ἐκβαλοῦσα γυνή, εἰς τὰ τῶν ἀγίων Ἄγια τῆς φύσεως προηγῆσται. Τριετής δὲ, διὰ τοῦ ἀριθμοῦ μυστικῶς τῆς Τριάδος ἐμφαινομένης, ἡ τὴν ἀγωνίστην ἠδύματο⁷⁸. Τί δὲ ἡ πομπή ; Τὸ παρρησιασμένον τῆς χάριτος, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξελθούσης, ἀλλ' οὐκ ἐν τότῳ περιχλεισθεῖσα⁷⁹ κατὰ τὴν τοῦ νόμου στενότητα. Τί δὲ αἱ νεάνιδες ; Ψυχὰς τοῦ κατὰ θεὸν καὶ νέου γυναικός, τῇ Παρθένῳ συμβιβάσασθαι⁸⁰ κατὰ μέμνησιν. Ἐχω τι καὶ ταῖς λαμπάδουσιν [f.—ταῖς] ὁρᾶν ; Τὸ φῶς τοῦ βίου λάμπον εἰς δόξαν Θεοῦ, καὶ τὸν τῆς γνώσεως φωτισμόν, ἐν ταῖς πρακτικαῖς χερσὶν ἀναπτόμενόν τε καὶ κατεχόμενον, ὡς τῷ γε παριεμένῳ ἐσχηκότες τὰς χεῖρας, καὶ ὑπὸ τῆς ἰσχυρῆς ἐγκαταλειμμένῳ, ὃ φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ, καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ αὐτὸ οὐ κέκεσται. Πνεῦμα γὰρ ἄγιον δόλον γινώσκειται, καὶ οὐκ ἐνοικίησιν ἐν σώματι καταχέτω⁸¹ ἀμαρτίας.

9. Σὺ δὲ μοι τῇ σκίῃ παρακάθεσο [f.—θησο] καὶ σκανδαλίζου τοὺς λεγομένους διὰ τὴν στυτοῦ τύφλωσιν, καὶ μηδὲν φρόνει παραιτέρω τοῦ γράμματος, ὁ σκληροτράχηλος, καὶ ἀπερίτμητος τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσίν, ὃ ἀεὶ ἀντιπίπτων τῷ Πνεύματι. Ἔστιν ἀρχιερεὺς οὕτω παρανομεῖν λέγεσθαι⁸² προφανῶς, καὶ παρακεκινδυνευμένως πράττειν, εἰ μὴ τι περὶ τῆς Παιδὸς θεοϊτερον πέπειστο ; Πῶς δ' ἂν οὕτω παραδόλως⁸³ ἐπιστήγαγε τὴν Κόρην, εἰ μὴ συμβούλους εἶχε σοφωτέρους, τὴν δὴλωσίν τε καὶ ἀλήθειαν⁸⁴, οἷς ἐκείνος⁸⁵ τὸ στήθος εἶχε κοσμούμενον, καὶ παρ' ὧν ἐξεδέχτο τοῦ ἀεὶ ποιητέου τοῦ σύνθημα ; Τίς δὲ ἂν ταῦτα τῶν ἱερῶν ἠνέσχετο ; Πῶς δ' ἂν τὸν λαὸν οὐ συνεκίνησε τὸ πρᾶγμα κινεοτομούμενον, καὶ ἄλλως στασιώδεις ὄντας, καὶ ταῖς καινοτομίαις ἀεὶ ἐφεδρεύοντας ; Ἀλλὰ γὰρ ἦν κραταιότερον τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα, καὶ ὃ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος ἐκύρωσεν, οἷς δὲ ἀνθρώπων εἶχε διασκεδάσειν, καὶ ταῖς ἀρτίστοις⁸⁶ ἡσλινόις τῆς Προνοίας, αἱ πάντων σιαγόνες ἤρχοντο⁸⁷, καὶ κατεῖχοντο, ἐπαινούντων ὡς ὑπὲρ ἀνθρωπίνους λογισμοῦς τὰ γινόμενα. Ἀλλ' οὐ συναινεῖς τούτοις ὡς ἀληθῆσιν, οὐδὲ πιστεύεις ἐν τῷ Θεῷ ; Κοινὸν μὲν σοι τοῦτο πρὸς τοὺς προγόνους, καὶ πατέρων τὸ σεμνολόγημα, οἷς μὴ πιστεύουσιν ἐν τῷ Θεῷ, ὅλλ' ἐξουθενήσασιν γῆν ἐπιθυμητὴν, Τεσσαρῆκοντα ἔτη, φησὶν ὁ ἀπιστηθεὶς, προσώχθισα, καὶ εἶπα· Ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. Πλὴν ἄρα⁸⁸ μὴ καὶ τοῖς Ἑλλήσιν ἀνολίξης πλατυτέραν θύραν εἰ, ἀπιστίαν τῶν ἐν τῷ νόμῳ Θεοῦ θαυμασίων, οὕτως ὁμοσε τοῖς ;

⁶⁶ Matth. xix, 12. ⁶⁷ Psal. xl, 13 ; x, 7. ⁶⁸ Rom. v, 20. ⁶⁹ Rom. x, 18. ⁷⁰ I Cor. v, 7. ⁷¹ Psal. xxxvii, 11. ⁷² Sap. i, 4, 5. ⁷³ Deut. xxxiv, 9. ⁷⁴ Exod. xxviii, 30. ⁷⁵ Psal. cxi, 9. ⁷⁶ Psal. xciv, 10.

Variae lectiones et notæ.

⁸¹ συναύξησε. ⁸² περιχλεισθείσης. ⁸³ συμβιβάσασθαι. ⁸⁴ καταχρῆψ. ⁸⁵ ἐλίσθαι. Hac admissa lectione sic vertendum foret : Qui facit, ut adeo manifeste legem violare summus sacerdos voluerit ; ⁸⁶ Cod. Oxon. hic addit : τοῖς ἀβάτοις. ⁸⁷ Scilicet Urim et Thummim. ⁸⁸ Cod. Oxon. addit ἀγάμασι. ⁸⁹ ἀρτίστοις. ⁹⁰ ἡγχοῦντο. ⁹¹ ἀλλ' ὅρα.

ἡμετέροις χωρῶν, καὶ τῷ νόμῳ δοκῶν συνηγορεῖν, *A errant corde. At vide ne hac ratione gentilibus latiora ad eorum, quæ in lege Dei occurrunt, mirabilium incredulitatem portam aperias; ac dum nostra sic oppugnas, legi te patrocinari existimans, cave ne contra ipsam legem suffragia tua feras.*

ι'. Ἀλλ' Ἰουδαῖοι μὲν τὸ κάλυμμα κατὰ τῶν ἁμαρτιῶν φερέτωσαν, καὶ μηδὲν φωτεινὸς καὶ Θεοῦ βλεπέτωσαν ἄξιον. Ἐκάλυμψαν γὰρ τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔγνωσαν, ¹⁰ ἐν σκότει διαπορεύονται. Ἡμεῖς δὲ ἀνακαλυμμένοι προσώπων τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, καὶ τῷ φωτὶ τούτου σημειούμενοι καὶ μορφοῦμενοι, μὴ μόνον τῇ τῆς ἑορτῆς κατοπτεύωμεν, καὶ τιμήσωμεν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἑορτὴ γενώμεθα, ἥ ¹¹ ἑορτῆς ὑπόθεσις. Ἔσται δὲ τοῦτο πῶς; Χθὲς ἦσθα στείρα ψυχὴ καὶ ἀκαρπὸς, μηδὲ ¹² τέκνον γενώσα ζωῆς φωτός ¹³ B ἄξιον; σήμερον ἐν τῇ γαστρὶ λάβε τὸν Δεσποτικὸν φόβον, νηστείας χρησταῖς ¹⁴, δάκρυσιν, ἐξομολογήσῃς, τοῖς ἀγαθοῖς ὅντως σπέρμασι, καὶ Πνεῦμα σωτηρίας σεαυτῷ ἀπογέννησον, καὶ τρέφον ¹⁵ τέκνον, καὶ αὐξησον, τῇ μέχρι τῆς σεβασμίας Τριῆδος πίστει, μηδὲ πολυθεῖαν εἰσάγων, δημῶδες γάρ ¹⁶ μήτε μοναρχίαν ¹⁷, ἐνδεὲς γάρ ¹⁸ καὶ τὸ μὲν τῆς αἰσχροκαθείας Ἑλληνικῆς, διαδοχὰς περινοησάντων θεότητος; τὸ δὲ τῆς Ἰουδαϊκῆς μικροπρεπειας, μὴ χωρησάντων τὰ τρία, διὰ τοῦ λογισμοῦ τὴν στανότητα. Καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ ἀνάθημα, παρ' οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθὴ ¹⁹ μὴ τῷ σεαυτοῦ πόνους ἀντιθεῖς τὸ ἀγαθὸν ἔχοντον, τῇ δὲ ἐκείνου δυνάμει καὶ χάριτι. Ἐπιλαμπέτω σοι καὶ τὸ τῆς παρθενίας φῶς, ἥ C φωφροσύνης, ἀκατάβυστον, καὶ οὕτως ἄξιος ἔσθι τοῦ εἰσελθεῖν, ἥ εἰσάγειν ²⁰ εἰς τὰ Ἅγια ²¹ ὁγιασμοῦ γὰρ χωρὶς καὶ καθαρότητος, οὐδεὶς τὸν Κύριον ὄψεται, Παῦλος λέγοντι μετὰ τοῦ Κυρίου παύσθητι. Οὕτω δὲ τραφείῃ ²² τῷ θεῷ ἄρτι καὶ μυστικῶ δι' ἀγγέλου κομιζόμενῳ καὶ δεδομένῳ σοι, εἴπερ ἀγγεῖος Κυρίου ὁ ἱερεὺς καὶ λέγεται, καὶ πιστεύεται.

ια'. Τοιαῦτα τὰ κέρδη τῆς κατὰ Χριστὸν πανηγύρεως· οὕτω Χριστιανοὶ ταῖς ἑορταῖς ἐμφαιδρύνονται. Παρθένο; εἰ ²³; τὴν δόξαν ἴδε τῆς παρθενίας; καὶ ποῦ προσάγει τε καὶ ἀνάγει, καὶ τί νι τρέφει, καὶ διὰ τί νος, καὶ μὴ ὅπως εἰς σάλλον τὸν πόδα σου, μηδὲ πυστάξῃ ἡ λαμπὰς, μηδὲ ἀναστῇ σοι διὰ τῶν θυρίδων ὁ θάνατος, μηδὲ βεληλώσῃς τὸ τῆς ἀφ' D θαρσίας ἄγιον, ἀνάκλησιν οὐ δεχόμενον. Τίς γὰρ ἐαυτῷ τὴν παρθενίαν ἀπεκατέστησε, κἂν τὰς σάρκας ἐκτῆξῃ, κἂν ἐαυτὸν τηρήσῃ καὶ τοῖς κλέπταις λογισμοῖς ἀνεπίβατον; Ἀλλὰ δεσμὰ γάμου περιετέθη σοι; ὅρα μὴ τὸν γάμον αἰτιάσῃ τῆς ἀπὸ Θεοῦ διαστάσεως; μηδὲ προφασίσῃ τὰ μάταια. Ἰωακείμ γὰρ καὶ Ἄννα, καὶ ὑπὸ γάμον, καὶ οὐκ ἔξω Θεοῦ· καὶ τὸ καινότερον, ἐπειδὴ τὴν τοῦ γένους διάδοχον ἔχοντες ²⁴ προήκοντε, τὴν γυνάμην ²⁵ ἔχουσιν ἀδιάδο-

10. Verum dimittamus Judæos, qui ¹⁰ velamen super oculos ferant, nitrilque lucidum ac Deo dignum aspiciunt: ¹¹ clausi enim sunt oculi eorum, et ideo non cognoverunt, ¹² in tenebris ambulanti. ¹³ Nos vero revelata facie gloriam Domini speculantes, et hujus lumine signati et formati non solum quæ præsentem spectant festivitatem, consideremus colamusque, verum etiam ipsi festivitas seu festivitatis argumentum fieri satagamus. At quomodo id fieri potest? En: Heri anima sterilis eras et infructuosa, nullum generans filium, qui vitam lumen aspiceret; hodie salutaribus jejuniis, lacrymis ac confessionibus tanquam bonis seminibus divinum concipe timorem, et spiritum salutis in te genera, ac tanquam filium nutri et crescere facias fide, quæ ad angustam usque Trinitatem pertingat, scilicet neque deorum multitudinem admittat: id enim plebeium est: neque unam tantam in deitate personam: hoc enim deficiens: et illud quidem turpis est gentilium affectionis, qui varia deorum genera commentum sunt; hoc vero sordidæ Judæorum ob mentis angustiam trium Deum non admittantium parietatis. Redde vero Domino donarium, ¹⁴ a quo omne datum optimum, non tuorum laborum fructum offerens, sed illius virtutis et gratiæ. Luceat quoque in te virginittis, vel continentiæ indeficiens lumen: sic enim dignos fles, qui iustres, vel introduces in Sanctia; etenim sine sanctimonia et cordis munditia nemo videbit Deum ¹⁵ (Paulo hoc post Domipum affirmanti credito): sicque divino ac mystico per angelum allato ac tradito pane nutrieris; siquidem sacerdos angelus Domini est, et dicitur, et creditur.

11. Hæc sunt solemnittis quæ secundum Christum est præclara emolumenta: **476** sic Christiani festivitattbus suis lætificantur. Virgo es? Virginittis gloriam considera, et quo illa adducat et perducat; et quo, et per quid nutriatur: ac non des in commotionem pedem tuum, neque dormitet lampas tua ¹⁶, neque ascendat tibi mors per fenestras, neque coinquines sanctittatem incorruptionis, quæ revocari non potest. Quis enim sibi virginittatem unquam restituit, quantumvis carnes suas maceraverit, quamvis insidiantibus, furis instar, cogitationibus inaccessum se præbuerit? Quod si nuptiarum vincula injecta tibi sunt, vide ne nuptias crimineris, quasi separationis a Deo sint causa, neve alia vana prætexas: quandoquidem Joachimi et Anna etiam sub matrimonii jugo non longe a

¹⁰ II Cor. III, 15. ¹¹ Isa. VI, 10. ¹² Psal. LXXXI, 5. ¹³ II Cor. III, 18. ¹⁴ Jac. I, 17. ¹⁵ Hebr. XII, 14. ¹⁶ Psal. CXX, 3.

Varie lectiones et notæ.

¹⁰ Add. ex Cod. Oxon. οὐδὲ συνῆκαν ὄντι. ¹¹ καὶ. ¹² μηδὲν. ¹³ καὶ φωτός. ¹⁴ χρῆσαι. ¹⁵ θρέψον. ¹⁶ Cod. Oxon. hic addit: στενωπὸς εἰς ἐν πρόσωπον εἴτ' οὖν ὑπὸ στασιν, hoc est: neque monarchiam ad unam personam, seu hypostasin coercet. ¹⁷ εἰσαγαγεῖν. ¹⁸ παρῆσθ. ¹⁹ ἐκόντες. ²⁰ μνημῆνα.

Deo erant. Sed hoc in ipsis omnino novum, quod, A quia generis successionem, quam nacti erant, dimiserunt, memoriam omnis successionis ac vicissitudinis expertem sunt associati: filiamque Deo dantes, Dei parentes esse atque appellari meruerunt. Ad hæc respiciens et nuptiis convenientia ^{αα} *redda* tanquam *Cæsari*, et *Deo redda*, quæ Dei sunt. ^{αβ} *Dilige uxorem tuam velut propriam carnem* (*nemo enim semetipsum odio habet*): neque ultra domum tuam oculos extendas. *Bibe aquas de puteis tuis* ^{αγ}; angustii enim sunt alieni, qui tribulationem carnis ex legibus etiam istis inducunt. Educa filias tuas in disciplina et correptione Domini, pontificis Heli veritus condemnationem: sicque sanctificatus es nuptiis, et nuptias sanctificasti; factusque es ambidexter, quæ sunt mundi, juxta Dei placitum tractans: et Scripturam tibi veridice eientem ostendis: *A Domino* (uxor) *aptatur viro* ^{αδ}: quæ præclara rationem disponit omnia, coronam meretur.

12. O utinam, fratres, festivitatem ita celebremus, et festivitatis materia ipsi quoque evadamus, ut tanquam animæ virgines, omnique vitio puræ (quam veram esse virginis Scriptura statuit) ac lampades oleo benignitatis ac beneficentis splendidas gestantes, digni efficiamur ingredi in perfectiora *Sancta sanctorum*, ubi *præcursor* pro nobis introiit *Christus* ^{αε}, eam propositi et operationis adjutricem habentes, quæ tot tantisque gratiis nos dignos effecit, quæ nunc per hanc ejus solemnitatem sanctificat, tunc vero dignos efficit pulchritudine sanctissimæ, atque omnibus magis intimæ Trinitatis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, unitus Dei, cui debetur omnis gloria, honor, et adoratio, nunc, et semper, et in sæculorum sæcula. Amen.

χον· και θυγατέρα Θεῷ δόντας, πατέρες Θεοῦ εἶναι: και καλεῖσθαι ἀντέλαβον. Πρὸς τοὺτους βλέπων, και τῷ γάμῳ τὰ εἰκότα λειτούργησον, ὥστερ *Καίσαρι*, και τῷ Θεῷ ἀπόδος τὰ τοῦ Θεοῦ. Στέργε σου τὴν σύζυγον ὡς οἰκίαν σάρκα (*Οὐδεὶς γὰρ ἑαυτὸν ἠμίσησε*), και μὴ παρατίρω σοι τῆς σῆς οἰκίας ἐπεκτεινέσθαι τὰ ὅμματα. *Πνεῦμα ὁδοῦ ἀπὸ σῶν φροδῶν*· στενὰ γὰρ τὰ ἀλλότρια, θλίβειν τῇ σαρκὶ κἀνταῦθα τὴν ἐκ τῶν νόμων ἐπάγοντα. Τὰ τέκνα τρέφε ἐν παιδείᾳ και νοουθεσίᾳ Κυρίου, δεδοικώς τὴ τοῦ ἀρχιερέως Ἡλὲ κατὰκριμα· και ἡγιάσθης τῷ γάμῳ, και τὴν γάμον ἡγιάσας, και γέγονας ἀμφιδέξις, και τὰ τοῦ κόσμου κατὰ Θεὸν μεταχειρισάμενος, και τὴν Γραφὴν ἐπαληθεύουσάν σοι ἀνέδειξας ^{αα}, ὅτι *Παρά Κυρίου ἀρμόζεται ἀνδρὶ γυνή*, τὴν καλὴν B ὄντως ἀρμωσιν ^{αβ}, και στεφανίτιν ^{αγ} Θεῷ, τῷ πάντα κατὰ λόγον ἀρμόζοντι.

utique aptatio est, quæque apud Deum, qui juxta

εἶπ. Οὕτως ἐορτάζομεν, ἀδελφοί, οὕτως ἐορτάζοιμεθα, ἵνα δὴ και τῆς εἰς τὴν τελειωτέραν τῶν ἀγίων ἀγίας εἰσόδου ἀξιοθεύημεν, ψυχὰι παρθένοι και πάντων κακῶν καθαρεύουσαι (ἦν ἀληθινὴν παρθενίαν ὁ λόγος εἰθεται), τὰς λαμπάδας τῷ τῆς φιλοανθρωπίας ἐλαίῳ λαμπρὰς κατέχουσαι, *δοκον πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσηλθε Χριστός*, αὐτὴν ταύτην συλλήπτορα και τῆς προθέσεως και τῆς πράξεως ἔχοντες τὴν τοσούτων ἡμᾶς χαρίτων καταξιώσασαν, και νῦν διὰ τῆς ἐορτῆς αὐτῆς ἀγιάζουσιν, και τότε τοῦ κάλλους καταξιώσουσιν, τῆς παναγίας ^{αα} και πάντων ἰσωτέρας Τριάδος, τοῦ Πατέρος, και τοῦ Υἱοῦ, και τοῦ ἀγίου Πνεύματος, τοῦ ἐνὸς Θεοῦ· ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, και προσκύνησις, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^{αα} Matth. xii, 21. ^{αβ} Ephes. v, 22. ^{αγ} Prov. v, 15. ^{αδ} Prov. xix, 14. ^{αε} Hebr. vi, 20.

Varia lectiones et notæ.

^{αα} δέξας. ^{αβ} ἀρμωγὴν. ^{αγ} στεφανοῦται. ^{αδ} μαχαρίας.

ΥΣΤΑΤΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΟΜΙΛΙΑΣ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ ΙΑ' ΕΒΘΙΝΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

PARS POSTREMA

HOMILIÆ THEOPHYLACTI

IN UNDECIMUM EVANGELIUM MATUTINUM'.

Interprete Bonifacio Finetti ord. Prædicatorum.

Ἄλλοι δὲ βεβαιοῦνται, ὅτι περίως κοιμήσεται, ἅ ἡγεον ἐτελεύτησε. Καὶ γὰρ μετὰ Δομετιανὸν ἐδασίλευσε Νερῶδας, ἔτος ἑν. Ὅς ἀνακαλεσάμενος Ἰωάννην ἐκ τῆς Πάτμου τῆς νήσου, ἀπέλυσεν οἰκεῖν ἐν Ἐφέσῳ. Μόνος τότε παρῶν ἐν τῷ βίῳ ἐκ τῶν μαθητῶν, καὶ συγγραφάμενος τὸ καθ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον, ἐν εἰρήνῃ ἀνεπαύσατο. Περὶ αὐτοῦ καὶ ὁ πολυτίτωρ Εὐσέβιος ἐν τῇ *Εκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ*: *Θωμᾶς μὲν τὴν Πάρθον εἰληχεν· Ἰωάννης δὲ τὴν Ἀσίαν. Πρὸς οὗτος καὶ διατρίψας, ἐν Ἐφέσῳ ἐτελεύτησε. Καὶ πάλιν, καὶ Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀσίας τελευτῆ, καὶ θάπτεται πρὸς τῶν αὐτοῦ κλισίων. Ὁμοίως καὶ Φίλιππος ὁ ἐκ τῶν ἐπὶ διακόνων ἐν Ἱερραπόλει τελευτοῦται, καὶ θάπτεται μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ* Περὶ ὧν καὶ Πολυχράτης ὁ τῆς ἐν Ἐφέσῳ παρειαίας ἐπίσκοπος, οὐκ ὀλίγοι τῷ [Ῥωμαίων] ἐπισκόπῳ γράφων, οὕτω φησί· Καὶ γὰρ καὶ κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοιχεῖα κοιμήσονται· ἅπαντα καὶ ἀναστήσονται τῇ ἑσχατῇ ἡμέρᾳ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου... Ἰωάννης ὁ ἐπιστήθιος Χριστοῦ, ὃς καὶ τὸ πέταλον πεφορηκὼς [καὶ μάρτυς] καὶ διδάσκαλος, ἐν Ἐφέσῳ γενόμενος, κοιμήσεται. Καὶ Φίλιππος ὁ ἐκ τῶν ἐπὶ διακόνων, ἐν Ἱερραπόλει τελευτοῦται. Οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν εὐνοῦχον βαπτίσας, καὶ τὸν Σίμωνα κατηχήσας. Οὐ μὲν δὲ, ἀλλὰ καὶ ὁ θεὸς Ἰσίδωτος Ῥώμης, περὶ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς τελειώσεως τῶν ἀποστόλων διεξῶν, ἐφη· Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς Ἰακώβου, κηρύσσων ἐν τῇ Ἀσίᾳ τὸν λόγον, ἐξωρίσθη ἐν Πάτμῳ τῇ νήσῳ ὑπὸ Δομετιανοῦ βασιλέως Ῥωμαίων· κακείθεν πάλιν εἰς Ἐφεσον ἀπὸ τῆς ἐξορίας ἀνακληθεὶς ὑπὸ Νερῶδα· καὶ τὸ καθ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον συγγραφάμενος, ἐνθα καὶ τὴν

Alii affirmant Joannem proprie obdormivisse, seu mortuum esse. Etenim post Domitianum imperavit Nerva annum unum : qui Joannem ex insula Patma revocatum permittit habitare Ephesi. Hic cum solus ex omnibus discipulis superstes romanisset, eumque suum scripsisset Evangelium, in pace quievit. De quo et multocius Eusebius in *Ecclesiastica Historia* (1) ait : *Thomas quidem Parthiam sortitus est, Joannes autem Asiam : ubi diu commoratus, Ephesi tandem obiit. Et rursus : Et Joannes evangelista Ephesi in Asia moritur, et a fidelibus, qui ibi erant, sepelitur. Similiter et Philippus, ex septem diaconis unus, Hierapoli extremum diem obiit et eum filia sua sepelitur.* De quibus et Polycrates, Ephesianorum Ecclesiæ episcopus, ad Victorem (Romanæ urbis) episcopum scribens (2), sic ait : *Nam et in Asia magna quædam lumina occubuerunt, quæ denuo exurgenti in novissimo die adventus Domini. . . . Joannes, qui supra pectus Domini recubuit, fuitque sacerdos Dei laminam gestans, et martyr, et doctor, Ephesi obdormivit* (3) *Et Philippus, unus ex septem diaconis, Hierapoli consummatur. Hic est qui et eunuchum baptizavit, et Simonem fidei doctrina instruxit.* Sed et Hippolytus Romanus de prædicatione ejus obitu apostolorum scribens hæc habet : *Joannes, frater Jacobi, cum in Asia verbum Dei prædicaret, relegatus est in Patmo : insula Domitiano Romanorum imperatore ; et exinde rursus Ephesum ab exilio revocatus sub Nerva : ubi cum Evangelium conscripsisset, atque Apocalypsim seu revelationem habuisset, mortuus est : cujus reliquiæ diu quæsitæ inveniri non potuerunt.* Verum et Cæcilius inter-

Variæ lectiones et notæ.

(1) Lib. III, cap. 4.

(2) Apud Euseb. lib. III, cap. 31, et lib. V, cap. 24.

(3) Sequentia verba apud Eusebium non existunt.

* Vide Præfationem, num. XLIV, superioris tomi col. 471, et Dissertationem præviam tomo I præfixam, num. L.

rogatus hac de re Constantinopoli in secretario
 his verbis respondit (4) : « Ipse Joannes **476** in
 Evangelio prope finem rem hanc declaravit dicens²¹ :
*Et cum hoc dixisset, Jesus dicit ei, hoc est
 Petrus : Sequere me. Conversus Petrus vidit illum
 discipulum quem diligebat Jesus sequentem . . . et
 dixit : Domine, hic autem quid ? Dicit ei Jesus :
 Si (5) eum volo manere donec veniam, quid ad te ?*
 Quoniam igitur Jesus, cum eum piscationi vacan-
 tem invenisset, Petro soli mandaverat, ut ipsum
 sequeretur, ille autem cupiens, ut etiam Joannes
 simul veniret, dixerat : *Hic autem quid ?* volens
 Jesus, eum adhuc manere ad piscandum, dicit :
*Si eum volo hic manere et piscari, donec iterum
 huc veniam, quid ad te ?* Quare velut optime cor-
 rigens falsam eorum suspicionem, congrue subdit
 Joannes : *Et non dixit ei Jesus : Non moritur.* Vi-
 delicet apostoli multoties errabant circa interroga-
 tiones et responsiones Jesu (adeo ut stulti ei tardi
 corde²² ab ipso aliquando audiverint), quousque ve-
 niens Spiritus sanctus ipsos eduxit, et²³ induxit
 in omnem veritatem, juxta dictum Christi Domi-
 ni. Quod si quis nihilominus contentiose et temere
 audiens sacras voces et testimonia, importuna
 exinde argumentando dicat, eum viventem relictum
 fuisse ad annuntiandum cum Enocho et Elia se-
 cundum adventum Domini, audiat ipsum Joannem
 in Apocalypsi ex persona Dei dicentem, illos
 tantum duos, nempe Enochum et Eliam, fu-
 turos adventus ipsius testes. Sic enim ait : *Ei
 dabo duobus testibus meis, et prophetabunt diebus
 mille ducentis sexaginta, amici saccis. Hi sunt
 duæ olive et duo candelabra in conspectu Domini
 terræ stantes. Et si quis voluerit eis nocere, ignis
 erit de ore eorum, et devorabit inimicos eorum . . .
 Et cum finierint testimonium suum, bestia, quæ
 ascendit ex abyso, faciet adversum eos bellum, et
 vincet illos, et occidet eos. Et corpora eorum jace-
 bunt in platea civitatis magnæ . . . per tres dies in-
 sepulta, ubi Dominus . . . crucifixus est²⁴.* Frustra
 igitur laborant quicumque Joannem etiamnum in
 carne, tametsi nulli dolori aut carnis necessitati
 subiectum, vivere contendunt. Scilicet hæc prodi-
 gia illi non ex sacro ullo interprete habent, sed ex
 proprio cerebro, sane periculoso et temerarie, com-
 muniſeuntur.

*Essentia triplex huiusmodi avaria, dicitur et dicitur et dicitur. Mātern oūn παραληρούσι τινες, φάσκοντες
 αὐτὸν ἐτι ζῆν ἐν σαρκί, μὴ νοοῦντες μήτε ἀγοῦσι [f. ἀλγεσι] τῷ θνῆ, μήτε σαρκί, περὶ τίνων διαδοχαιούν-
 ται, οὐκ ὁν τοῦτο, καὶ οὐκ ἐκ τινων ἐξηγητῶν ἱερῶν
 Ἦν ἐστὶν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τοῦ-
 τῶν, καὶ γράφας ταῦτα, καὶ οἶδαμεν ὅτι ἀληθὴς
 ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.*

*Sunt autem et alia multa, quæ scilicet Jesus, quæ, si
 scribantur per sinaita, **588** nec ipsum arbitror*

*ἀποκάλυψιν θεασάμενος, ἐτελεύτησεν · οὐ τὸ
 λείψανον ζητήθην οὐχ εὐρέθη. Ὁ δὲ τοῦ μεγά-
 λου Γρηγορίου ἀδελφὸς Καيسάριος, ἐρωτηθεὶς ἐν
 Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ σεκρήτου περὶ τοῦτου, ἀπ-
 ἐκρίνατο λέγων οὕτως · Ἐαὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἐν τῷ καθ'
 αὐτὸν Εὐαγγέλιον πρὸς τῷ τέλει διεσάφησεν, οὕτω
 φάσκων · Καὶ τοῦτο εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς, λέγει αὐτῷ,
 τοῦτέστι τῷ Πέτρῳ · Ἀκολουθεῖ μοι. Ἐπιστραφεὶς
 δὲ ὁ Πέτρος, βλέπει τὸν μαθητὴν, ὃν ἡγάπα ὁ
 Ἰησοῦς ἀκολουθοῦντα, καὶ φησὶ · Κύριε, οὗτος
 δὲ τί; λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς · Ἐὰν αὐτὸν θέλω
 μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; Ἐπεὶ οὖν ἀλι-
 εύοντα αὐτὸν κατελιπῶς, τῷ Πέτρῳ μόνῳ προσ-
 ετάγη ἵπασθαι αὐτῷ · ὁ δὲ, καὶ τὸν Ἰωάννην συμ-
 πορευέσθαι βουλόμενος, ἐφησεν · Αὐτὸς δὲ τί; ὃν
 θεασάμενος ὁ Ἰησοῦς προσμένειν ἐπὶ τῆς ἄλλας [f.
 ἀλυσας], φησὶν · Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἐνταῦθα
 ἀλιεύειν ἕως ἂν ὑποστρέψας ἔρχομαι πάλιν ὧδε, τί
 πρὸς σέ; Ὡστε οὖν ἄριστα διεσπούμενος τὴν
 ἐσφαλμένην αὐτῶν ὑπόνοιαν, εἰκότως ἐφη · Καὶ οὐκ
 εἶπεν αὐτῷ, ὅτι Οὐκ ἀποσθήσκει. Καὶ γὰρ ἐν
 πολλοῖς πολλὰκις διασφάλλονται πρὸς τὰς πεύσεις
 Χριστοῦ καὶ ἀποκρίσεις, ὧς καὶ ἀκούειν, ἀσυν-
 ἔτους καὶ βραθεὶς τῇ καρδίᾳ · ἕως ἰλθὼν τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐδίδαξεν αὐτοῦς, καὶ ἀδήγησεν
 εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, κατὰ τὸν λόγον τοῦ
 Χριστοῦ. » Εἰ δὲ τις ἐριστικῶς τε καὶ προπετιῶς
 ἀκροώμενος τὰς ἱερὰς ταῦτα φωνάς τε καὶ μαρτυ-
 ρίας, ἀκαίρως δῆθεν συλλογίζομενος εἰποι, ὅτι πρὸς
 τὸ κατεγγεῖλαι τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρου-
 σίαν κατελείφθῃ ζῶν ἐν σαρκὶ μετὰ Ἐνῶχ καὶ Ἠλία,
 ἀκούειτο, διτιπρ μόνους αὐτοὺς οὕτως διὰ τῆς ἀπο-
 καλύψεως ἐκείνους ἐκ προσώπου Κυρίου λέγει, τοὺς
 δύο μάρτυρας γενήσεσθαι Ἐνῶχ καὶ Ἠλίαν, τοιάδε
 φάσκων · Καὶ δώσω τοῖς δυσὶ μάρτυσιν μου,
 καὶ προφητεῦσουσιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας
 ἐξήκοντα, περιβεβλημένοι σάκκους. Οὗτοι εἰσιν
 αἱ δύο ἐλαίαι, καὶ αἱ δύο λυχνίαι, αἱ ἐνώπιον
 Κυρίου ἀπάσης τῆς γῆς ἐστῶσαι · καὶ εἰ τις θε-
 λήσῃεν αὐτοὺς ἀδικῆσαι, πῦρ ἐκπορεύεται ἐκ
 τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ κατεσθίει τοὺς ἐχ-
 θροὺς αὐτῶν. Καὶ ὅταν τελέσωσι τὴν μαρτυρίαν
 αὐτῶν, ποιήσει [τὸ ἀναβαῖνον] θηρίον ἐκ τῆς
 ἀβύσσου πόλεμον μετ' αὐτῶν καὶ νικήσει αὐ-
 τοὺς, καὶ ἀποκτενεῖ αὐτοὺς, καὶ τὰ πτώματα
 αὐτῶν ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς μεγάλης πόλεως
 οὗτος ἐστὶν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τοῦ-
 τῶν, καὶ γράφας ταῦτα, καὶ οἶδαμεν ὅτι ἀληθὴς
 ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.*

*Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰη-
 σοῦς, αὐτὰ ἐὰν γράφηται καθ' ἐν, οὐδὲ αὐτὸν*

²¹ Joan. xxi, 19 seqq. ²² Luc. xxiv, 25. ²³ Joan. xvi, 13. ²⁴ Apoc. xi, 3, 8.

οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. *A mundum capere pōse eos, qui scribendi sunt, libros. Amen.*

Εἰπόντος τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ μαρτυρησαντος περὶ τοῦ διαδοθέντος ψευδοῦς λόγου, καὶ διορθωσαμένου τὴν τῶν πολλῶν ἐσφαλμένην ὑπόληψιν, ὡς [οὐ] συνεωραχότων δὲ περὶ αὐτοῦ εἶπεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ νομισάντων ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἐμπεδοὶ τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ φησιν· Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς, καὶ οὐκ ἄλλος, ὁ μαρτυρῶν περὶ αὐτοῦ. Ἐγὼ (φησὶν ὁ μαθητὴς δὲ τῷ Κυρίῳ ἡγαπημένος, καὶ ἐν τῷ στήθει ἀναπεσὼν τῷ Δεσποτικῷ) διαβεβαιούμαι, ὅτι τεθνήξομαι νόμῳ φύσεως. Ἦ καὶ ἄλλως· Ὁ παρὰ τῶν ἀποστόλων κηρυττόμενος, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, αὐτὸς οὐτὸς ἐστὶν ἐκείνος ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτων. Ποίων; Τῶν ὧν ἐμνήσθη θαυμάτων Χριστοῦ καὶ τεραστίων τῶν δηλονότι γενομένων πρὸ τοῦ πάθους καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ, ὧν οὐκ ἐμνήσθημεν, οὐδὲ ἐγράψαμεν, ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν διδασκαλικοῖς λόγοις καὶ θαύμασιν, ἅτινα εἰ ἐγράφετο καθ' εἰρμὸν ἀκριβῶς ὡς ἐχρῆν καθ' ἐν, οὐδὲ αὐτὸς ὁ κόσμος, τοῦτέστιν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ἐχώρησεν, ἡγοῦν ἡδυνήθη δέξασθαι καὶ καταλαβεῖν (ὡς ὑπολαμβάνω) τοὺς περὶ Χριστοῦ γραφομένους θεοπνεύστους καὶ ζωηφόρους λόγους. Τὸ δὲ, Ἀμήν, βασιλευτικόν ἐστι καὶ ἐπισφράγισμα τῶν λόγων αὐτοῦ· Ναί, ὁρτῶς οὕτως ἔχει τὸ ἀληθές. Εὐχαριστήσαντες οὖν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν, τῷ καταξιώσαντι καὶ χορηγῆσαντι ἐλθεῖν ἕως ὧδε, ἵνα συντελέσωμεν ἐνταῦθα καὶ τὴν ἐξήγησιν, ὅτι αὐτῷ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Postquam evangelista retulisset falsum sermonem, qui de ipso percrebuerat, ac falsam multorum correxisset opinionem, qui tanquam si perspexissent, quid de ipso dixerit Dominus, putabant eum moriturum non esse, confirmat quæ dixerat, subdens : *Hic est discipulus ille, et non alius, qui testimonium perhibet de se ipso.* Ego, inquit, (ille nempe discipulus a Domino dilectus, et qui in Dominico pectore recubuit), testor me esse communi naturæ lege moriturum. Vel aliter : Ille, quem apostoli dixerunt non esse moriturum, hic ipse est, qui testimonium perhibet de his. De quibus? Scilicet de miraculis Christi, quorum mentionem fecit, B et de prodigiis quæ cum ante passionem, tum post resurrectionem contingere. Sunt autem et alia multa quæ nos non narravimus neque conscripsimus, *quæ fecit Jesus* " (nempe sermones quibus populum erudivit, et miracula quæ patrauit), quæ si accurate, suo ordine et singillatim, ut congruum foret, scriberentur; neque ipse mundus, hoc est, humana mens caperet, id est, posset percipere et intelligere (ut quidem ego existimo) divinos atque vivificos Christi sermones. Illud autem Amen vox est confirmandi vim habens, ac veluti sigillum narrationi ipsius imponens; perindeque valet ac, *aliqus, revera, ita se habet veritas.* Jam vero gratias agentes Domino Deo nostro, qui nos dignos fecit, ut hucusque perveniremus, hic expositioni isti finem imponimus; quoniam ipsi debetur omnis gloria, honor et adoratio, cum Patre qui est sine principio, et cum sanctissimo, optimo, et vivificante ejus Spiritu, nunc et semper, et in sæculorum sæcula. Amen.

²² Joan. xx, 30.

ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΕΝΔΟΞΩΝ

ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΩΝ ΙΕ'

ΤΩΝ ΕΝ ΤΙΒΕΡΙΟΥΠΟΛΕΙ Τῇ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚῃ ΕΠΟΝΟΜΑΖΟΜΕΝῃ ΣΤΡΟΥΜΜΙΤΖῃ
ΜΑΡΤΥΡΗΣΑΝΤΩΝ, ΕΠὶ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΔΥΣΣΕΒΟΥΣ
ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΑΒΑΤΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΗ

ΥΠΟ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΑΣΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ.

MARTYRIUM

SS. QUINDECIM ILLUSTRIMUM MARTYRUM

QUI IMPERANTE IMPIO JULIANO APOSTATA TIBERIOPOLI, QUÆ STRUMITZA BULGARICE DICITUR
PASSI SUNT

CONSCRIPTUM

A THEOPHYLACTO

SANCTISSIMO TOTIUS BULGARICÆ ARCHIEPISCOPO (*).

Interprete Bonifacio Finetti ord. Prædicatorum.

477 1. Jam divinum Evangelii præceptum A
per totum terrarum orbem diffusum erat; jamque
sanctorum piscatorum sermo, velut sagena, supra
omnem terram expansus juxta propheticum illud :
In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines or-
bis terræ verba eorum **, Christo Domino animas cœ-
lestibus mansionibus dignas offerebat, cum invidiæ
pater, pessimus dæmon, cui intolerabile hoc erat
(neque enim poterat videre homines angelorum
gradum obtinere, iisque in sedibus collocari, ex
quibus ipse nequitia sua exciderat), reges omnes
eorumque principes aggressus, ut per ipsos homi-
num salutem, quantum quidem posset, obsisteret,
eisdeni persuasit, ut subditis quique suis manda-
rent, Græcanicis quidem diis, eorumque simulacris,
qua templis altaribusque erectis, qua pinguibus B
sacrificiis muneribusque oblati **478** honorem
omnem impendere; Christum vero ne nominare
quidem, velut hominem jure damnatum, ac eruce

α'. Ἦδη μὲν τὸ θεῖον τοῦ Εὐαγγελίου κήρυγμα κατὰ
πάσης τῆς οἰκουμένης ἐκκέχυτο· καὶ ὁ τῶν ἀλίων
λόγος οἷά τις σαγήνη ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἐκταθείς,
κατὰ τὸ προφητικὸν λόγιον τὸ φάσκον· *Εἰς πᾶσαν*
τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φόβος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέ-
ρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτῶν, ψυχὰς
τῶν ἁγίων μονῶν ἁγίας τῷ Χριστῷ προσέφερον.
Ἄλλ' οὐκ ἦν ἀνεκτὰ ταῦτα τῷ τοῦ φόβου πατρὶ,
τῷ πονηρῷ, φημί, διαβόλῳ, οὐδὲ ἔφερεν ὁρᾶν ἀνθρώ-
πους ἀγγέλων τάξιν ἀναλαμβάνοντας, ἀκακεῖ τιθεμέ-
νους, ὅθεν αὐτὸς πρότερον διὰ κακίαν ἐξέπεσεν.
Ἀμέλεις καὶ τοὺς ἐκάστοτε βασιλεῖς καὶ τοὺς τούτων
ἡγεμόνας, ἀποδυσάμενοι [f. — νο:] τῇ σωτηρίᾳ τῶν
ἀνθρώπων διὰ τούτων ἀντιπίπτων [f. πτείν] πείθων
[f. θεῖ] (1) αὐτοὺς προστάττειν πᾶσι τοῖς ὀπηκόοις, θεοῖς
μὲν Ἕλλησίοις καὶ τοῖς τούτων ἀγάλλμασι πᾶσαν προσ-
αγεῖν τιμὴν, ἐν· τε ναῶν ἱδρύσεις καὶ βωμῶν, καὶ θυ-
σίαις πολυτελέσαι καὶ ἀναθήμασι· Χριστὸν δὲ μὴ δε-
δομάζειν, ὡς ἀνθρώπον γεγονότα κατὰ κριτόν, καὶ

** Psal. xviii, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(1) Ἰσ. ἀντίπιπτε πείθων ἢ ἀντιπίπτων ἐπειθεν.

(*) Nunc primum prodit ex codice Oxoniensi. Vid. Præfationem, num. XV, superioris tomi col. 425.

αὐτὸ τοῦτον [f. τοῦτο] σταυροῦ ἄξιον· δοκὸν δὲ φωραθεῖεν A
τῷ Ἐσταυρωμένῳ λατρεύοντες, τοὺς ὡς ἀθέους
δειναῖς τιμωρίαις ὑποβαλλομένους, τῆς παρουσίας
ζωῆς ἐκτέμνεσθαι. Ἦν οὖν ἰδεῖν τοὺς ἀληθεῖς Χρι-
στοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν δούλους, τοὺς μὲν ἐν σπηλαίοις
καὶ ὕδασι κεκρυμμένους, καὶ λεληθότως τὰς ἀναιμά-
κτους θυσίας καὶ εὐχὰς, ὡς ὁ καιρὸς ἐδίδου, προσφέ-
ροντας· τοὺς δὲ χώραν ἐκ χώρας ἀμειδώντας, καὶ
ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν φεύγοντας, καὶ τὴν ἀλλοτρίαν
τῆς σφετέρας οἰκαιοτέραν νομίζοντας, οὕτω τε τὴν
ἐαυτῶν σωτηρίαν ἀγαπητῶς διακλέπτοντας. Τοῖς δὲ,
θεοῦ θάρσους αἱ καρφαὶ πληρούμεναι, ὡς στρατιώ-
ταις δοκίμοις, ἐπειθὲν ἑαυτοὺς ἐμπέπτειν τοῖς τῶν
ἀσεβῶν βασιλέων καὶ ἡγεμόνων βήμασιν, ὥσπερ
τισὶν ἐχθρῶν φάλαγγι, καὶ κηρύττειν Χριστὸν ἀλη-
θεῶς Θεοῦ Υἱὸν ὁμοούσιον αὐτῷ, πρὸ πάντων μὲν τῶν
αἰώνων, ἐξ αὐτοῦ δὲ γεννηθέντα, εἶτα καὶ ἀνθρώπων
γενόμενον ἐκ' ἐσχάτων, καὶ διὰ πάθους σταυροῦ
καὶ θανάτου τὴν ἀπάθειαν καὶ τὴν ἀθανάσιαν ἡμῖν
χαρισάμενον. Ὅθεν καὶ πικραῖς τιμωρίαις παραδι-
δόμενοι, οἱ μὲν θηρίοις, οἱ δὲ πυρὶ, ἢ ὕδατι, ἢ ἔκρει,
ἢ ἄλλῳ τινὶ θανάτῳ, τρόπῳ βίαιοτάτῳ, τὰς ψυχὰς
τῷ Θεῷ ἀπεδίδοσαν.

Β. Ἦν ταῦτα καὶ πλείω τούτων, ἕως βαθεῖαν (2) ἐξ
[omnino legendum βαθεῖα νῦν] ἐπεκράτει τῆς ἀσε-
βείας καὶ αὐτῶν βασιλέων καὶ ἡγεμόνων. Ἐπεὶ δὲ
ἐμαλλε καὶ βασιλείαν αὐτὴν φωτίσαι τῇ ἐπιγνώσει ὁ
σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτῷ τούτῳ βασιλείαν
ἀληθῶς δεῖξαι, μὴ κωφοῖς εἰδῶλοις καὶ ἀψύχοις
δουλεύουσιν, οἳ τινὰς ἀκτίνας, προδρόμους τοῦ τε-
λείου φωτὸς τῆς ἐπιγνώσεως, ὁ τῆς δικαιοσύνης Ἥλιος C
Χριστὸς προαπέστειλεν, ἅτε τὴν νύκτα πάντι [f.
πάντη] διαλυούσας, καὶ προφαίνουσας τὴν ἡμέραν
ἐγγιζούσαν. Ταύτη τοι καὶ καθιστῶ μὲν ἐν τῇ κλινῇ
[f. κλινῇ] Ῥώμῃ βασιλέα, Κωνσταντίνον (3) μέγαν
ἐκείνον, θύοντα μὲν καὶ αὐτὸν τοῖς εἰδώλοις, καὶ τῆς
πατρῴας τῶν Ἑλλήνων θρησκείας οὐκ ἀφιστάμε-
νον (4), ἀλλ' ἀπέντα τούτοις ἔχειν [f. ἀπὸ τὰ] τῆς
θρησκείας ὡς βούλοιντο. Εἰσὶ δὲ οἱ φασιν, ὡς οὐ
μόνον οὐκ ἐδῶκεν, ἀλλὰ καὶ τιμῶν ἡξίου [τοὺς Χρι-
στοῦ λατρευτάς. Ὡς [f. Ὡς] γε καὶ τῆς αὐτοῦ [f. αὐ-
τοῦ] φρονήσεως δείγμα τοιοῦτόν τι παρασχεῖν λέγε-
ται. Πείραν γάρ ποτε καθῆκε Χριστιανοῖς, ὡς ἂν
διαγνῶ, τίς μὲν ἐν τούτοις ὁ στερρός τε καὶ δόκιμος,
εἰς δὲ ὁ σαθρὸς καὶ ἀδόκιμος· καὶ τὸν μὲν, τῶν με-
γίστων κοινωνὸν ἔχειν, τὸν περὶ τὴν πίστιν θηλαδῆ
βέβαιον· τὸν δὲ, μηδὲ τῶν ἐλαχίστων, τὸν μὴ τὴν
πίστιν φημι φυλάττοντα. Κήρυγμα τοίνυν ποιῆται
[f. ποιῆται], τοὺς μὴ ἀπωθοῦντας τὴν τῶν Χριστιαν-
ῶν πίστιν, τὰς τῶν ἀξιομάτων ζῶνας, εἴπερ εἶδν
τισιν, ἀποβάλλεσθαι, καὶ τῆς πόλεως ἐκόντας ἀνα-
χωρεῖν, ἐν μέρεσι χάριτος ἱκανῇ τιθεμένους, τὸ μη-
δὲν ἄλλο πάσχειν τῶν λυπηρῶν, μηδὲ τιμωρίαις (5)

A quam pertulit dignum: si qui vero Crucifixum co-
lere deprehenderentur, ii diris velut impij tormen-
tis excruciatj, ex hac vita excinderentur. Erat ergo
videre Christi Dei nostri fideles servos, alios caver-
nis ac montibus abditos, clam incruenta sacrifi-
cia ac preces suas, ut poterant, Deo offerre: alios
peregrinam habitationem domestica sua meliorem
reputantes, de regione in regionem migrare, et de
civitate in civitatem fugere; ac contentos esse, si vel
hac ratione salutem suam quodammodo suffuraren-
tur. Fuerunt vero non pauci, qui peculiari in Deum
fiducia roborati, tanquam strenui milites, regum
principumque tribunalibus, ut cuidam inimicorum
phalangi, sponte irruentes, palam prædicarent
Christum verum Dei Filium ipsi consubstantialtem,
ante omnia sæcula ab eo genitum, deinde hominem
factum, tandem passione, cruce et morte sua bea-
tam immortalitatem hominibus comparasse. Quam-
obrem diris cruciatibus primum exagitati, alij
bestiis, alij igne, quidam aqua, plures gladio, alij
alio mortis genere sævissime consumpti, animas
Deo tradiderunt.

2. Hæc et alia plura mala perdurarunt, quandiu
alta nox impietatis etiam ipsi's regibus ac prin-
cipibus triumpharet. Quoniam vero futurum erat,
ut crux Christi regiam etiam celsitudinem veri-
tatis luce collustraret, eamque eo magis reg-
iam ostenderet, quo minus mutis inanisque
idolis serviret, Idcirco sol justitiæ Christus Dominus
quosdam veluti radios, futuræ lucis præcursores,
in antecessum emisit, qui noctem penitus dissolve-
rent, et diem jam appropinquantem prænuntiarent.
Quamobrem in inclyta Roma magnum illum Con-
stantium imperatorem constituit, qui tametsi a
patria gentilium superstitione minime discedens,
idolis et ipse sacrificaret, integrum tamen cuique
fecit, ut, quam vellet religionem coleret ac retine-
ret. Sunt vero qui dicant, eum non solum Chri-
stianos nulla vexasse persecutione, verum etiam
honoribus ac dignitatibus auxisse. Fertur etiam
et istud singularis ejus prudentiæ argumentum.
Cum enim scire cuperet, quinam inter Christia-
nos strenui ac probi, et quinam ignavi ac improbi
essent, ut eos quidem, utpote fidelitatis tenaces,
summis gradibus honestaret, maximisque in ne-
gotiis adhiberet, hos vero tanquam infideles ne
minimis quidem dignaretur, hanc in rem hocce pe-
riculum 479 de illis fecit. Publico edicto sanxit,
ut quicumque Christianam fidem retinere vellent,
dignitatum insignia, si quæ haberent, deponerent
atque ex urbe excederent; sufficientis beneficii loco
habituri, quod non aliud paterentur mali, neque

Variae lectiones et notæ.

(2) Ἰσ. ἀλήθεια, ἢ εὐσέβεια.

(3) Hic est Constantius dictus *Chlorus*, id est *viridis*, qui creatus est Cæsar an. Christi 324; Augustus vero declaratus est post abdicationem Diocletiani et Maximiani Herculei, an. 304.

(4) Eusebius in *Vita Constantini* M. l. i. c. 17, ait, hunc imperatorem unum quidem summum omnium Deum agnovisse, et eorum qui plures deos colerent, impietatem condemnasse.

(5) Rem hanc paulo aliter narrat Eusebius in

supplicii atque tormentis subicerentur. Ut hoc edictum promulgatum fuit, ii quidem, qui *supra arenam* ⁷⁷ fundamenta fidei jecerant, animoque erant imbecillo et infirmo, Christianam religionem prompte ejurarunt ut neque urbe exciderent, neque dignitibus frustrarentur. *Magis enim gloriam hominum amarentur quam gloriam Dei.* Quicunque vero *supra firmam petram* fundati erant, ii neque imperatorem, neque ejus ministros, tametsi multi ac terribiles forent, reformidantes, atque ne hilum quidem perleret facti vel pavidī, ob ea quæ potentissimi illi homines comminabantur, excelso et erecto animo in medium prodire, omnique abjecto pavore, coram imperatore stantes, forti ac generosa voce: « *Tantum abest, exclamaverunt, o imperator, ut nos Christianam fidem abnegare parati simus, ut non solum ejus causa dignitates omnes, ac splendidam hanc illustremque despiciamus civitatem, verum etiam capita nostra, et corpora, et animas hodie lubentissime pro Domino ultimo discrimini offeramus. Edocti namque sumus non timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere* ⁷⁸: et non esse condignas passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur ⁷⁹ » iis qui diligunt Dominum. » Cum hæc inaudisset imperator, tantam fidei constantiam, tantumque animi candorem ac generositatem vehementer admiratus, eos exinde majore in pretio habuit, adeo ut et in concilium vocaret, et in magnis negotiis socios et adjutores adhiberet: illos vero qui Christum abnegaverant, velut homines nullius frugis, in otio et ignominia torpescere reliquit: « Infelicissimi hi, inquit, qui et futura et præsentia bona amiserunt. Quomodo enim (addebat) hi mihi fidem servarent, qui Deo suo adeo facile infideles evaserunt? ac quomodo in consiliis ac sermonibus id quod mihi expediret, suggerent, qui sibi ipsi adeo prave consuluerunt? »

τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ τῶν παρόντων ἐξέπεσον. Πῶς γὰρ ἂν, φησὶν, ἐμοὶ τὴν πίστιν φυλάξουσιν, οἱ περὶ τὸν Θεὸν αὐτῶν οὕτω ῥαδίως φανέντες ἄπιστοι; πῶς δὲ ἢ ἐν βουλαῖς, ἢ λόγοις, τὸ συμφέρον ἡμῖν ὑποθήσονται οἱ περὶ ἑαυτῶν οὕτω κακῶς βουλευσάμενοι; »

3. Talis erat Constantius imperator, quem idcirco Deus multis magnisque beneficiis cumulavit: nam et victoriis inclytum, et imperii amplitudine gloriosum effecit; et filium ei donavit Constantinum, regum omnium gloriosissimum: ejus quidem gloria, velut rivo decurrente ipse quoque fruitur, memoria illius illustrior ipse factus. Habuit vero Constantius **480** etiam alios filios ex Theodora Maximiani Herculi filia, nempe Dalmatium, Anabalianum, et Constantium. Constantinus vero ex beatissima Helena illi natus est: quique imperium adeptus paternæ in Christianos clementiæ

⁷⁷ Matth. vii, 26. ⁷⁸ Matth. x, 28. ⁷⁹ Rom. viii, 18.

Varie lectiones et notæ.

Vita Constantini, lib. i, cap. 16, ubi ait, Constantium hujusmodi experimentum sumpsisse non de omnibus generatim Christianis, sed solum de τοῖς ὑπ' αὐτῷ βασιλικαῖς ἁπασι μέχρι καὶ τῶν ἐπ' ἐξουσίας

ἐκδιδοῦναι [f. ἐκδίδ. vel. ἐκδεδοῦθ.]. Ἐπὶ δὲ ταῦτα κερήρυκτο, ὅσοι μὲν ἐπὶ τῆς ἀμμου τοὺς θεμελίους τῆς πίστεως κατεβάλλοντο, καὶ τῆς καρδίας εἶχον ἀβεβαίους καὶ ἀσθενεῖς, ἐτοίμως τὸν Χριστιανισμὸν ἐξώμουντο, ὥς ἂν μήτε τῆς πόλεως ἐκπέσειεν, μήτε τῶν ἀξιωματῶν ἀφαιρεθεῖεν. Ἠτάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μάλλον ἢ περ [f. ἢ περ vel ὑπὲρ] τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ὅσοι δὲ ἐπὶ τὴν στερεάν πέτραν ἦσαν τεθεμελιωμένοι, οὔτε βασιλεῖα, οὔτε τοὺς περὶ αὐτὸν πολλοὺς ὄντας καὶ φοβεροὺς ὑποπτήσαντες, ἢ ὅλως πτερυθέντες, ἢ δειλιάσαντες, καὶ φόβον τινὰ προσλαβόντες, ἐκ τῶν φοβερῶν καὶ μεγίστων ἐκείνων ἀνδρῶν τε καὶ ἀπειλῶν· ἀλλ' εἰς μέσον παρελθόντες, καὶ στάντες ἀνδρείως, καὶ γενναίως καὶ πάντα φόβον καὶ τρόμον ἐξ αὐτῶν ἀπορρίψαντες, τῷ βασιλεῖ ἀνθίσταντο ἀνδρειοφρόνως, μετ' ἐρρωμένου νοός τε καὶ λογισμοῦ φάσκοντες· « Ἡμεῖς, ὦ βασιλεῦ, τοσοῦτον δέομεν τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν μὴ ἄρνησασθαι, ὥστε μήτε τῶν ἀξιωματῶν, μήτε τῆς λαμπρᾶς ταύτης καὶ περιφανοῦς φροντισωμεν [f. — σομ.] πόλεως; οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἡμετέρας κεφαλὰς καὶ σάρκας ἡμῶν, σὺν αὐταῖς ταῖς ψυχαῖς, ἡδέως ἂν τήμερον διὰ τὴν Δεσπότην τῷ θανάτῳ προώμεθα. Δεδιδάγμεθα γὰρ, μὴ φοβεῖσθαι ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένῳ ἀποκτεῖναι· καὶ ὡς οὐκ ἀξία τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι τοῖς ἡγαπητοῖς τὸν Κύριον. » Ταῦτα ἐπειθὲ ὁ βασιλεὺς ἤκουσεν, ἐθαύμασε τε αὐτῶν τὸ περὶ τὴν πίστιν ἐδραῖον, καὶ κατεπλάγη τὸ παράστηγμα [f. παράστημα] τοῦ φρονήματος· ἀμέλει, καὶ διὰ πλεονοῦς εἶχε τιμῆς τοὺς ἀνδρας ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου, [ὥστε καὶ εἰ; βουλὰς συγκαλεῖν], καὶ σκεμμάτων κοινωνοὺς προσλαμβάνεσθαι· τοὺς μέντοι τὸν Χριστὸν ἠρνημένους, ἐκείνους, οὐδενὸς ἀξίους, ὥσπερ καὶ ἦν δίκαιον, λογιζόμενος· ἀλλ' ἐν ἀτιμίᾳ πάσῃ τὴν ζωὴν ἀφῆκε διάγειν, « Τρισάθλιοι ὅσοι, λέγων, οἱ πρὸς τῇ στερήσει

Πῶς γὰρ ἂν, φησὶν, ἐμοὶ τὴν πίστιν φυλάξουσιν, οἱ περὶ τὸν Θεὸν αὐτῶν οὕτω ῥαδίως φανέντες ἄπιστοι; πῶς δὲ ἢ ἐν βουλαῖς, ἢ λόγοις, τὸ συμφέρον ἡμῖν ὑποθήσονται οἱ περὶ ἑαυτῶν οὕτω κακῶς βουλευσάμενοι; »

γ'. Τοιοῦτος μὲν ἦν Κωνσταντῖος ὁ βασιλεὺς· ὃν δὲ καὶ Θεὸς τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος οὐκ ἐστέρησε· τοῦτω [f. τοῦτο] μὲν ἐν μάχαις καὶ ἐπικρατείαις ἰθὺν δόξασας, τοῦτω [f. τοῦτο] δὲ καὶ υἱὸν αὐτῷ χαρισάμενος Κωνσταντῖνον, τῶν [f. τὸν] πάντων βασιλέων ὑπέρτερον· οὗ τῆς δόξης αὐτὸς ἀπολαύει, καθάπερ βεῦματος ἀνατρέχοντος, ἐνδοξότερος τῇ μνήμῃ γενόμενος. Εἶχε μὲν γὰρ καὶ ἐτέρους υἱοὺς ἐκ Θεοδώρα; αὐτῷ τῆς Μαξιμιανῶ τοῦ Ἐρκουλλίου γεγεννημένους θυγατρὸς, Δαλμάτιον, Ἀναβαλλιανόν, καὶ Κωνσταντίον. Κωνσταντῖνος δὲ ἐξ Ἑλένης τῆς ὡς ἀληθῶς μακαρίας αὐτῷ γεγεννημένος· ὅς καὶ τὴν

ἀρχόντων, de palatinis omnibus, qui in ipsius aula militabant, ad ipsos usque judices in summis potestatibus constitutos.

βασιλείαν διαδεξάμενος (6), οὐχ ἤττον καὶ τῆς εἰς Α
 τοὺς Χριστιανοὺς πατρίδας χρηστότητος κληρονο-
 μέαν (7) ἑαυτὸν ἀνέδειξε. Τοὺς τε γὰρ ἐν Ῥώμῃ πι-
 στοὺς οὐκ ἀνέσχεω πάσης μόνον, ἀλλὰ καὶ τιμῶν
 ἡξίου, καὶ τοῖς (8) ἀνὰ καὶ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν,
 διὰ προσταγμάτων πρὸς τοὺς ἐκασταχοῦ ἡγεμόνας
 ἐκπεμπόμενος, τὴν οἰκείαν εὐμένειαν ἐπέδεικνυτο.
 Πῶσι γὰρ τοῖς ὑπ' ἐξουσιῶν [f. ὑπ' ἐξουσίαν] αὐτῷ
 οὕσι διὰ γραμμάτων ἐπέλευε, τὸ Χριστιανικὸν φῦ-
 λον μηδεὶς ἀποστρεφῆν προνομίου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ
 θεὸς οὐκ ἠνέσχετο ζημιωθῆναι τοιαύτης ψυχῆς ἀγα-
 θότητα· ἀλλ' ἡμεῖθε μὲν αὐτῷ, καὶ τοῖς τοῦ ἐν-
 επτώτος αἰῶνος ἀγαθοῖς, πλούτῳ δὴ, λέγω, καὶ τοῖς
 ἐκ τοῦ πλοῦτος προσγινομένοις, καὶ πᾶσι τοῖς τῆς
 βασιλείας ἀμείβοις (9) συμβόλοις καὶ τρυφεροῖς, ἔτι
 τε νίκαις κατὰ πάντων ἐχθρῶν· ἡμεῖθε δὲ καὶ
 πρὸς τὴν ἀληθινὴν χειραγωγεία πιστίν, οὐρανόνθεν
 αὐτὸν ἐλκύσας (10), ὡς καὶ Παῦλον τὸ πρότερον.
 Ἔδει γὰρ καὶ τὴν κλῆσιν αὐτοῦ μεγαλοπρεπῆ εἶναι
 καὶ ὅπως οὐράνιον. Ἐπεὶ γὰρ Μαξεντίῳ πολεμῆ-
 σων εἴη [f. ἦει], ἔδειξεν αὐτῷ τὸν σταυρὸν ἐν οὐρανῷ
 μεσούσης τῆς ἡμέρας δι' ἀστέρων τετυπωμένον, καὶ
 γράμματα τὴν ἐν τούτῳ νίκην σημαίνοντα (11). Οὐκ
 ἀπειθῆς δὲ γέγονε τῇ οὐρανίῳ ὁπτασίᾳ, ἀλλὰ τῷ
 τύπῳ τοῦ φανέντος σημείου χρησάμενος, καὶ μαθὼν
 ἐκ [f. ἐν] τοῖς ἔργοις τὴν ἀήτητον αὐτοῦ δύναμιν,
 καὶ ἡχῆται [f. κατηχεῖται pro καὶ ἡχ.] μὲν τὴν λό-
 γον τῆς ἀληθείας ὑπὸ Σιλβέστρου τοῦ θεοτάτου πάπα
 Ῥώμης, γίνεται δὲ Χριστιανὸς ῥάβδος ἰσχύος· καὶ
 κλείει μὲν ναοὺς εἰδωλικούς, σβέννυσσι δὲ τὸ ἐπιδω-
 μιον πῦρ· ἀνάπτει δὲ τὴν τῆς ἀληθείας λαμπρότητα,
 καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως· ἐλευθεροῖ δὲ καὶ γῆν
 αἱμάτων, καὶ ἀέρα μολυσμάτων, τῶν ἐκ τῆς κνί-
 σης καὶ τοῦ καπνοῦ· ἀντ' αὐτῶν δὲ μᾶλλον ἀντι-
 ετάγει θυσίας ἱερὰς, καὶ θυμιαμάτων ἀρώματα
 εὐώδη, καὶ στάσεις παννυχίους τῷ θεῷ εὐπροσδέ-
 κτους. Αὐτῶν δὲ τῶν ἀφιδρυμάτων [f. ἐφιδρ.], ἃ
 μὲν εἰς χοῦν λεπτύνει, ἃ δὲ πυρὶ καὶ ἀφανισμῷ πα-
 ραπέμπει, ἃ δὲ εἰς Βυζάντιον ἀγαγὼν (8 δὴ αὐτὸς
 ἐκ μικροῦ μέγα καταστησάμενος, καὶ πᾶσι κοσμή-
 σας τοὺς τὴν βασιλικὴν ἐπιδεδικνυμένους μεγαλοπρέ-
 πειαν, Κωνσταντινουπόλιν ἐκινώμασεν)· ἐνταῦθα
 τοῖσιν πολλὰ τῶν ἀγαλμάτων ἀχθῆναι κελεύσας, ἐν
 τε τῷ θεάτρῳ καὶ ταῖς πλατείαις ἰδρύσατο. Ναοὺς
 δὲ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης θεοὺς ἀνέστησε· καὶ
 τότε δὴ μάλιστα τὸ παρὰ τοῦ Δαβὶδ ἐδείχθη λόγιον
 πληρούμενον, ὅτι Βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ θεός·
 καὶ ὅτι Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς·
 καὶ ὅτι Τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπό-
 ζει τῶν ἐθνῶν. Αὐτὸς δηλαδὴ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν
 ἡγεμόνες, καὶ ἀπὸ τοῦδε, πάντα μὲν ἔθνη εἰρήνην ἤγον καὶ ἡσυχίαν, τοῦ Κυρίου πάντως· τὸν αὐτοῦ
 βασιλέα δοξάζοντος, καθά οἱ [f. δὴ] καὶ ἐπηγγειλατο. Τοὺς γὰρ δοξάζοντάς μς, φησὶ, δοξάσω, διὰ τοῦ προ-
 φητικοῦ εἶπε στόματος.

⁶⁶ Psal. cix, 3. ¹ Psal. xlviii, 8. ² Psal. xxiii, 1. ³ Psal. xxi, 29. ⁴ I Reg. ii, 52.

Variae lectiones et notæ.

(6) Anno Christi 306, quo e vivis excessit Con-
 stantius Chlorus.

(7) Ἰσ. κληρονόμον.

(8) Ἰσ. αὐτοίς.

(9) Ἰσ. ἀμοιβῶν.

(10) Ἰσ. καλέσας.

(11) De hac apparitione agit Eusebius in *Vita*
Constantini, lib. ii, cap. 28.

bæredem se statim probavit. Nam fideles, qui
 Romæ erant, non solum plena libertate donavit,
 sed etiam honoribus ac dignitatibus auxit: ipsos-
 que per omnem civitatem et regionem cum man-
 datis ad præsides mittens, suam erga illos bene-
 volentiam manifestavit; ac cunctis, qui sub di-
 tione sua erant, districte præcepit, ne ullius pri-
 vilegii favore Christianos ullo prætextu privatos
 vellet. Quare Deus noluit bonitatem tantam præ-
 mio suo fraudare, sed illi rependit tum præsentis
 vitæ bonis, nempe affluentia divitiarum, et omni-
 bus quæ exinde sequuntur commodis, tum cun-
 ctis imperii pulchris symbolis atque deliciis ac
 insuper victoriis quas de omnibus suis hostibus
 reportavit, tum vero maxime veræ fidei dono, e
 celo illum, ut olim Paulum, vocans (decebat enim
 etiam vocationem ejus magnificam et plane cœ-
 lestem esse). Cum enim esset cum Maxentio arma
 collaturus, ostendit illi crucem in cœlo, quæ ra-
 diantibus stellis media licet die constabat, addi-
 tis litteris, quæ victoriam per eam obtinendam signi-
 ficarent. Cœlesti hac visione commotus, ille ostenso
 signo usus est: compertaque ex felici exitu invicta
 ipsius virtute, Sylvestro sanctissimo Romano pon-
 tifici Christiana fide imbuendum se tradidit: factus-
 que Christianis *virga virtutis* **, confestim tem-
 pla idolorum claudi, et profanum altarium ignem
 extingui jubet, accendi vero *veritatis lucernam et*
oleum unctionis. Terram quoque impuro animalium
 sanguine, et aerem infectionibus ex sacrificiorum
 nidore et fumo manantibus purgavit, eorumque
 loco pia sacrificia et suavolentia thymiamatum
 aromata, sacrasque nocturnas stationes constituit.
 Statuas, quibus tunc Roma referta erat, alias in
 pulverem comminuit, alias igni aut alio modo
 consumpsit, alias Byzantium (quam civitatem abs
 se ex parva magnam effectam e suo nomine *Con-*
stantinopolim appellavit) translatas, in theatro
 atque plateis collocavit ac sacra demum templa
 ubique terrarum erexit. Quare tum vel maxime im-
 pletum esse compertum est illud Davidis regis:
Quoniam rex omnis terræ Deus ¹: et, *Domini est*
terra et plenitudo ejus ²: ac, *Domini est regnum et*
ipse dominabitur gentium ³. Hinc vero factum est,
 ut ipse imperator, ejusque omnes duces, adeoque
 et omnes populi, summa tunc pace ac tranqui-
 litate fruerentur; Domino **481** scilicet regem suum
 glorificante, quemadmodum per prophetam pro-
 misit, dicens ⁴: *Glorificantes me glorificabo*.

4. At interea irreconciliabilis salutis nostræ hostis, pessimus ille draco, obarmato contra orthodoxam fidem Ario Alexandrino, bellum infensissimum in Ecclesiam movit, quo gravissimum ipsi intulit detrimentum. Verum imperator Constantinus divino zelo e contra se armavit, atque convocatis in civitate Nicæa trecentis octodecim episcopis, ipse etiam cum illis sedens, Arian errorem, Dei Filium (væ scelestam linguam!) creaturam ac servum prædicantis, condemnat ipsumque Arium ex Ecclesia, publice de illo triumphans, eiecit: sicque splendido præconio firmat orthodoxam fidem, clara et elata voce pronuntians Filium *consubstantiali* Patri, *lumen de lumine* ac Dominum et Creatorem, non *creaturam*. At deum, cum diu pie sancteque regnasset, Christoque semper placere pro viribus studuisset, tribus post se relictis filiis, excedit e vita; atque ex temporario hoc terrenoque imperio ad æternum et incorruptibile transferatur, destructis primo quidem gentilismo, deinde Arianismo, qui non minus et forte etiam magis illo, Ecclesiæ Dei nocuit, siquidem domestica mala extraneis pejora esse solent.

5. Filius ejus major Constantinus Gallias et cæteras regiones, quæ Occidentali Oceano adjacent, simul cum Britanicis insulis in partem habuit: Constantinus natus minimus Italiam ac ipsam Romam usque ad Illyricum: Constantius autem inter utrumque ætate medius Orientem cum Africa et Ægypto obtinuit. His omnibus curarum summa fuit, ut orthodoxa fides simul cum pietate firma consisteret. Quare pietatem et veritatem omni studio prosequentes, quietam ac tranquillam vitam in religionis omniumque virtutum cultu traduxerunt. Quanquam enim Constantius interdum orthodoxos vexaverit, nihilominus etiam tunc non nisi zelo ac desiderio pacis Ecclesiarum (tametsi *non secundum scientiam* * zelus is esset) operabatur. Quare et cuncta idolorum templa et altaria ita excindi mandavit, ut nec vestigium illorum ipso superstitie remaneret. Verum et his mors vitam fatali falce præcidit.

6. Constituitur vero imperator alius, nequissimus et impiissimus (si tamen decet 482 eum imperatorem appellare, qui contra Christum Dominum cervicem attollens, ei dixit: *Vias tuas scire nolo* *), nempe Apostata et prævaricator infamis Julianus: de quo si paulo fusius hic dixero, nemo consilium meum reprehendat, quasi extra metam excurram:

* Rom. x, 2. * Job xxi, 14.

δ'. Ὁ δὲ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἀδιάλλακτος ἐχθρὸς καὶ ἀρχέκακος δράκων, Ἀρειὸν τὸν Ἀλεξανδρεῖα κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας ὀπίστας, πόλεμον ἐπήγειρε τῇ Ἐκκλησίᾳ πικρὸν· ὅψ' οὐ ταύτην οὐ μετρίως ἐκάκωσεν. Ἀλλ' ἀνθοπλίζεται τῷ θεῷ ζήλω Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεὺς, καὶ κατὰ τὴν Νικαίων πόλιν, τριακοσίους δέκα καὶ ὀκτὼ ἀρχιερεῖς μετακαλεσάμενος, συνεδριάσας δὲ καὶ αὐτοὺς αὐτοῖς, τὴν μὲν Ἀρσίου κακοδοξίαν, ἣ τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ (φεῦ τῆς μιαιφᾶς ἐκείνου γλώττης!) κτίσμα καὶ ποίημα, καὶ δοῦλον ἐκέρυττε, τοῦτον μὲν πάσης Ἐκκλησίας ἀπελαύνει, θριαμβεύσας αὐτὸν δημοσίως· λαμπρῷ δὲ κηρύγματι ἀναθέμενος τὴν ὀρθοδοξίαν, καὶ τρανῶς ἐν παρῥησίᾳ ἐκδοῶν, *ὁμοούσιον* τὸν Ἰῶν ἀναγορεύει τῷ Πατρὶ, καὶ ὥς *ἐκ φωτός*, καὶ *Δεσπότην* καὶ *Ποιητὴν*, ἀλλ' οὐ *ποίημα*. Βασιλεύσας δὲ εὐσεβῶς καὶ οἰκίως, καὶ τῷ Χριστῷ εὐαρεστήσας ὡς ἦν δυνατόν, ἐπὶ τρισὶν υἱοῖς καταλύει τὸν βίον, ἀπὸ τῆς προσκαίρου καὶ χαμαιζήλου μετατεθείς βασιλείας ἐπὶ τὴν αἰώνιον καὶ ἀνόλεθρον (12), καὶ ὥσπερ τὸν Ἑλληνισμὸν πρότερον, οὕτω καὶ τὸν Ἀρειανισμὸν ἀφανίσας ὕστερον, ὅς οὐχ ἤττον ἐκείνου, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, τὴν Ἐκκλησίαν ἐλύπησεν· αἱ γὰρ ἐκ τῶν οἰκείων κικλῶσεις, βαρύτεραι.

ε'. Τῶν δὲ υἱῶν αὐτοῦ Κωνσταντίνῳ μὲν τῷ πρώτῳ, αἱ τε Γαλλίαι καὶ τὰ πρὸς τῷ πέρατι τοῦ ἑσπερίου Ὀκεανοῦ, αἱ τε Βρετανικαὶ νῆσοι εἰς κλήρον ἀπενεμήθησαν· Κωνσταντῖν δὲ τῷ ὑστάτῳ, αἱ τε Ἰταλίαι καὶ αὐτὴ ἡ Ρώμη ἄχρι καὶ τοῦ Ἰλλυριοῦ (13)· Κωνσταντῖν δὲ τῷ μέσῳ, ἡ τε Ἀγὼ (14) ἅπασα, καὶ Λιβύη, καὶ Αἴγυπτος. Τούτοις δὲ πάσα σπουδὴ, καὶ μελέτη, καὶ ἐπιτήδευμα, περὶ τὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ σύστασιν τε καὶ εὐσέθειαν καὶ ὀρθοδοξίαν ἦν· ἐν εὐσεβούντες, καὶ ὀρθοδομοῦντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ἡρεμον καὶ ἡσυχον βίον διάγωσιν ἐν πάτῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι. Εἰ γὰρ καὶ Κωνσταντῖνος παραλιπὼν τι τοὺς ὀρθοδόξους, ἔδοξεν οὐκ ἀνεχόμενος τῆς τοῦ ὁμοουσιου φωνῆς, ἀλλὰ κατὰ τότε ζήλῳ καὶ πόθῳ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνης, ἦν καὶ (15) κατ' ἐπίγνωσιν ὁ ζήλος εἰργάζετο, ὥστε καὶ καθαιρεθὲν (16) πάντας τοὺς τῶν εἰδώλων ναοὺς τε καὶ βωμοὺς, ὡς μηδὲ ἵχνος αὐτῶν ἀναπολειφθῆναι τῷ βίῳ, διεκέλευσάτο. Ἀλλὰ καὶ τούτους μὲν τὸ τοῦ θανάτου δρέπανον ἀποθερίζει τῆς παρούσης ζωῆς.

ς'. Καθίσταται δὲ βασιλεὺς ἕτερος, παρανομώτατος καὶ ἀσεβής (εἰ γε δεῖ τοῦτον βασιλεῖα φάναι), ὁ κατέναντι τοῦ Χριστοῦ τραχηλιάσας καὶ εἰπὼν πρὸς αὐτόν· Ὅδοὺς σου εἰδέναι οὐ βούλομαι, ὁ Ἀποστάτης καὶ παραδάτης καὶ δυσώνυμος Ἰουλιανός· περὶ οὐ μακρὰ τινα βουλομένοις ἡμῖν διηγήσασθαι, μηδεὶς ἐπιμεμφέσθω, πόρρω τῆς μήσης (17) θέειν

Variae lectiones et notæ.

(12) An. 337.

(13) Et Illyricum ipsum, ac præterea Thraciam, Macedoniam et Græciam, African, Siciliam, reliquasque insulas.

(14) Ἰσ. Ἐφᾶ.

(15) Ἰσ. εἰ καὶ οὐ.

(16) Ἰσ. καθαιρεθῆναι.

(17) Ἰσ. μέσης ἢ μητίως.

ἡμᾶς ἡγησάμενος. Μάλιστα γὰρ οὐκ ἀχρηστος τῇ A
Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τοῖς φιλομαθέσιν ἀχρο-
ταῖς, ἡ τῶν πάλαι γεγεννημένων διήγησις. Τὸ γὰρ
πολλὰ εἶδέναι πολλοῦ δέξιον, ὥς τις ἐφησεν.
Ἐπειτα οὐδὲ τῆς τοῦ λόγου ὑποθέσεως πόρρω ταῦτα.
Ἀθλοῖς μὲν γὰρ μαρτύρων, ἡ τοῦ λόγου ὑπόθεσις.
Οὗτοι μὲν οὖν κατὰ τοὺς Ἰουλιανοῦ χρόνους ἡθλη-
σαν· εἰ τοίνυν, ὥς ἔνεστι, κατὰ τῶν Χριστιανῶν
μνίας τοῦδε τυράννου ἐπεμνήσθημεν, ὥς ἂν περι-
φανῆς ἔσται τῶν μαρτύρων ἡ γενναϊότης, ὅτι πρὸς
καιροῦς τοιοῦτους ἰδρύσαντο [f. ἡνδρίσ.], καὶ τοιοῦτου
τυράννου τῶν προσταγμάτων κατωλιγώρησαν, τοῦ
πάντας διώκτας ἀποκρῦψαι φιλονεικήσαντο. Ἐπει
καὶ τῶν ἄνω ῥηθέντων τούτων ἔνεκεν ἐπεμνήσθημεν,
ὥς ἂν καφαλήν ἡμῖν ὁ λόγος ἔχοι, καὶ εἰς ἀρτιμελῆς
τε καὶ τέλειος.

ζ. Τούτῳ τοίνυν τῷ Ἀποστάτῃ, πατὴρ μὲν ἦν
Κωνσταντῆς, ὁ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἀδελφός,
Κωνσταντίνου μὲν ἀμφω πατρός· μητρῶν δὲ, ὁ
μὲν Θεοδώρα· τῆς Ἐρκουλλίου θυγατρὸς, ὁ δὲ Ἑλέ-
νης τῆς πανευφύμου, καθὰ καὶ φθάσαντες εἵπομεν.
Ἦν δὲ Ἰουλιανοῦ πρεσβύτερος ἀδελφός, Γάλλος
ὄνομα τούτῳ. Ἐπει δὲ Κωνσταντῖνος ὁ μέγας
ἀπῆλθε τοῦ βίου, εἰς Κωνσταντῖνον δὲ περιέστη τὰ
τῆς Ἐφῆς σκήπτρα, νεωτερισμοῦ τινος ἐμπεισόντος
τοῖς στρατιώταις, Δαλμάτιος μὲν ὁ νέος ὁ τοῦ πα-
λαιοῦ Δαλματίου υἱὸς ἀνῆρηται σὺν ἄλλοις πολλοῖς,
τοῦ αὐτοῦ γένους καταγόμενος· Γάλλῳ δὲ καὶ
Ἰουλιανῷ, τὸν μὲν ἀρρώστια συμδῶσα δεινὴ, καὶ
μετ' ὀλίγον ἐπάξειν ἐλπίζομένη τὸν θάνατον· τὸν δὲ C
τῆς ἡλικίας νέον (ὅτε γὰρ ἔτη τότε γεγονὼς ὁ
κατάρματος (18), καὶ διὰ τοῦτο πρὸς αὐτὸν ὁ βασι-
λεὺς ἐφιλανθρωπέυσατο· τὸ δὲ μείζον καὶ κυριώτε-
ρον, καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων ἄδυσσος, κολαστὴν
πατρὸν Χριστιανὸς ἀνατρέφοντος διὰ τὴν ἀνεσίαν),
ἐκ μέσου τῶν στρατιωτικῶν ξιφῶν ἤρπασεν. Ἐπει
δὲ ῥῆον ἔσχε τὰ τῆς νόσου τῷ Γάλλῳ, παραλαβὼν
τὸν ἀδελφὸν Ἰουλιανόν, εἰς Ἰωνίαν ἀμφω κατέρ-
βουσι [f. καταίρουσι], πολλοῖς τηνικαῦτα σοφισταῖς
καὶ φιλοσόφοις ἀνθοῦσαν· ἔνθα δὲ καὶ διατρίβοντες
πᾶσαν μετέσχον παιδείαν, εὐγενῶς καὶ μεγαλο-
πρεπῶς, καὶ αὐτὸ τοῦτο βασιλικῶς ἀναγόμενοι. Ἦν
γὰρ αὐτοῖς καὶ χρημάτων εὐπορία πολλή, πάντα τὰ
πατρῴα αὐτοῦ βασιλέως αὐτοῖς ἀνέντος. Ὅτε δὲ καὶ
καὶν Μάρτυσιν ἀνιστῆν ἀρξάμενοις ἀμφοτέρους τοῖς D
ἀδελφοῖς, καὶ διανειμαμένους ἑκατέρῳ μέρος, Γάλλῳ
μὲν ἡ μερὶς καλῶς εἶχε, καὶ ἀνυψοῦτο ὁσημέραι·
Ἰουλιανὸς δὲ, ὅσον ὀκκοδόμει, πάλιν αὐτομάτως
ἐβλεπε καθαιρούμενον· οὐδὲ τῆς γῆς, οἶμαι, δυνα-
μένης βαστάσαι τὴν τοῦ ἀσέβους ἐπιτεκρυμμένην
ἀσέβειαν. Ἀλλὰ τῶν μὲν ἄλλων (19) ἡ φιλανθρωπία
τοῦ βασιλέως Καίσαρα καθιστᾷ· Ἰουλιανὸς δὲ περι-
φρεῖ, εὐτέλειαν τε ἀσπῶν, καὶ φιλόσοφος εἶναι προσ-
ποιούμενος.

η. Οὐ μὲν τι [f. μέντοι] Κωνσταντῖνον ἐλάνθανεν
ἡ τούτου δεινότης, καὶ ἡ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ σα-

uillissima enim est Ecclesiae studiosisque auditori-
bus rerum, quae vetustis temporibus contigerunt,
enarratio. Scire enim multa multum valet, ut
quidam dicebat. Deinde, neque ab argumento ora-
tionis hujus aliena sunt, quae dicturus sum. Certam-
enim martyrum causa disserendi mihi nunc
est: qui, cum imperante dicto Juliano certave-
rint, congrue de ipsius tyranni furibunda in Chri-
stianos insania mentio praecedat; ut sic clarior
fiat horum martyrum invicta constantia, qui tam
iniquis temporibus firmi steteret et immobiles, ta-
lisque tyranni, qui omnes alios persecutores super-
rare voluisse videtur, mandata contempseret. Priora
etiam ideo a nobis dicta sunt, ut orationi nostrae
instar capitis essent, eaque suis omnibus partibus
B integra ac perfecta foret.

7. Hic igitur Apostata patrem habuit Constam-
tium, Constantini Magni fratrem. Hi duo enim ex
eodem patre erant, non item ex eadem matre; sed
is quidem ex Theodora Herculi filia, hic vero ex
celeberrima Helena, ut jam diximus. Erat vero Ju-
liano frater senior nomine Gallus. Statim autem ac
Constantinus vita excessit, atque Constantius Orien-
tis imperium adeptus est, facta a militibus novi-
tatis amantibus insurrectione, Dalmatius junior
senioris Dalmatii filius, perimitur cum cæteris ejus-
dem generis, praeter Gallum et Julianum: quorum
alterum gravis superveniens infirmitas, quae ipsi
mortem brevi allatura credebatur, alterum tene-
rior adhuc aetas (nondum enim octavum annum
tunc excesserat sceleratus ille; quamobrem impe-
rator cum illo humanius sibi agendum putavit, si-
neque, quod majus et terribilius et Dei judiciorum
abyssus, saevum Christianis tortorem indulgentia
sua enutrivit), ex impendentibus militum gladiis
eripuerunt. Ut vero primum Gallus convalescit, as-
sumptio secum fratre suo Juliano, in Ioniam rhe-
toribus et philosophis, id temporis, inclytam com-
migravit: ubi ambo diu commorantes, integrum
disciplinarum curriculum absolverunt, ingenue,
magnifice et regie educati. Cum enim imperator
cuncta patris bona eis dimisisset, facultatibus quam
maxime abundabant. Quare et propriis sumptibus
templum sanctis martyribus aedificare aggressi sunt.
Cum vero singuli peculiarem sibi templi partem
aedificandam destinassent, Galli quidem pars recte
se 483 habebat et crescebat quotidie, Julianus
autem quidquid aedificabat, rursus ad terram sua
sponte corruere perspiciebat: scilicet neque terra, ut
puto, ferre poterat latentem hominis illius impieta-
tem. Cum vero postea imperatoris clementia Gallum
Caesarem creasset, Julianus interim frugaliter vivens,
ac philosophum simulans, huc illucque vagabatur.

8. Attamen Constantium non omnino fugit ipsius
perversitas, vacillatio in fide, et in gentilismum

Variae lectiones et notae.

(18) Quinquennem cum tunc fuisse plerique affirmant.

(19) sc. τὸν μὲν Γάλλον.

propensio. Quamobrem ex Ionia accersitum, Nicomediā mittit, ut ab Eusebio illius civitatis episcopo doctrina et eruditione claro, non tam profanis disciplinis, quam Christianæ religionis documentis penitus instrueretur: addiditque illi mandatum, ne Libanii (qui Antiochiæ quæ est ad montem ortus, religione gentilis erat, atque per id tempus rhetoricam Nicomediæ edocebat, magnamque sibi ob eloquentiæ vim famam et auctoritatem apud omnes conciliaverat) scholam frequentaret. At ille scelestus, imperatoris mandata pro nugis habens, multo magis Libanio quam Eusebio præceptore utebatur: nam et sæpe ad illum nocturno tempore (scilicet tenebrosus ad tenebrosum ob dignas tenebris confabulationes) clam accedebat; et mercede conducebat alios, qui Libanium adeuntes ejus ad se lectiones perferrent. Per id tempus vero lector in ecclesia Nicomediensi ab Eusebio ordinatus est, ut sacros Dei libros legeret; et hoc quidem jussu imperatoris, ut multorum est sermone vulgatum: verius tamen, quia ipse Julianus clericalem habitum induere sponte voluit, ut hoc stratagemate a se jam conceptum ab omnibus de affectata ab ipso tyrannide suspicionem amoveret, meliusque lateret anguis sub herba. Tunc etiam fuit, cum Maximus quidam, qui sub philosophiæ larva in omni præstigiis genere se exercebat, et Epheso Nicomediā venerat, Juliano familiariter adherens, eum impiis ac tartareis mysteriis initiavit, firmioremque ipsi de imperio aliquando obtinendo spem injecit.

9. Interea Gallus, quod altius sese quam Cæsarem decebat efferret, ac tradita sibi potestate uteretur immoderatus, occiditur: ac ipsemet Julianus fraternæ temeritatis poenas jam-jam erat subiturus. Verum imperatrix Eusebia non solum istud repressit imperatoris consilium, sed etiam ipsius animum adeo in contrariam partem inflexit (multum enim valent muliebria verba, præsertim apud faciles viros), ut eum in fratris sui locum **484** Cæsarem creaverit, ac tradito insuper exercitu, miserit contra barbaros qui in Galliis tumultus ciebant. Julianus, opportunitatem hanc nactus, duces exercitus ac singulos militum ordines identidem alloquitur, ac sibi conciliat (omnes enim regum mutationibus gaudere solent, sed præsertim milites, ut qui majus emolumentum exinde sperant): quare repente ab iis imperator salutatur. Fama vero est, cum corona, qua novi imperatoris caput redimiretur, in promptu non esset, unum ex militibus torquem aureum, qui vulgo *brachiale* di-

A ὀρύτης, καὶ ἡ πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν συνδιάθεσις. Ταύτῃ τοι καὶ μετακαλεῖται μὲν αὐτὸν ἐκ τῆς Ἰωνίας, εἰς δὲ τὴν Νικομηδεὼν ἐξαποστέλλει, ὥστε ὑπὸ Εὐσεβίῳ καθηγῆται (ἐπίσκοπος δὲ ἦρα τῆς Νικομηδεὼν ἦν ὁ Εὐσέβιος, οὐ μικρὰν ἐν λόγοις ἔχων δόξαν), τὰ Χριστιανῶν καὶ Ἑλλήνων παιδεύεσθαι. Ἀπείρητο δὲ αὐτῷ ἐκ βασιλείως τῷ Λιβανίῳ ἐκφοιτῆν, ὃς πατρίδος μὲν ἦν τῆς πρὸς τὸ ὄρος (20) Ἀντιοχείας, Ἑλληνίζων δὲ τὴν θρησκείαν· καὶ τὴν: καὶ τα σοφιστεῶν Νικομηδεῦσι, μέγα κράτος ἐπ' εὐγλωττίᾳ κατὰ πάντων ἐφέρετο. Ἀλλ' ὅγε θεομότης Ἰουλιανὸς, δὲ βασιλείως προστάγματα ἰσως καὶ ληρήματα θέμενος, μᾶλλον τι συνείνει Λιβανίῳ ἢ Εὐσεβίῳ· τοῦτο μὲν λαθραίως καὶ ὑπὸ σκότει πρὸς ἐκεῖνον φοιτῶν, ὁ σκοτεινὸς πρὸς τὸν σκοτεινόν, διὰ τὰς ὄντως σκότους ἀξίας ὀμιλίας· ἐκεῖνας· τοῦτο δὲ καὶ μισθοὺς ἐτέροις διδοὺς, ὥς ἂν Λιβανίῳ προσφοιτῶντες, τὰς διαλέξεις ἐκείνου πρὸς αὐτὸν μετ' ἐπιμελείας διαπορθμεύουσιν. Τότε δὴ καὶ ἀναγνώστης ἐν τῇ Νικομηδεὼν ἐκκλησίᾳ καθίσκασται, ὥστε τὰς θείας ἀπαναγινώσκων [f. ὑπάν.] τῷ Θεῷ βίβλους, ὥς μὲν ὁ τῶν πολλῶν λόγος προσταχθέν τῷ Εὐσεβίῳ παρὰ τοῦ βασιλέως· ὡς δὲ τ' ἀληθὲς ἔχει, αὐτὸς αὐθαίρετως τὸ σχῆμα τοῦ κληρικοῦ ὑποδύς, ἵνα διαπαίξῃ τὴν ἐπ' αὐτῷ πάντων ὡς τυραννιδόντα [f.—τι] ὑπόνοιαν, καὶ λάθῃ βασιλικὸς ὑποταγόμενος. Τότε δὴ καὶ Μάξιμός (21) τις, ὁ πᾶσαν γοητείαν ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας μετῶν προσωπαίῳ, ἐκ τῆς Ἐφέσου τὴν Νικομηδεὼν ἐπιστάς, συγγίνεται μὲν Ἰουλιανῷ, **C** τελεῖται δὲ αὐτῷ τὰς ἀθέους καὶ βαρβαρῶδεις ἀληθῶς τελετὰς, καὶ τὰς τῆς βασιλείας ἐλπίδας, κατὰ [f. ἐτι] βεβαιωτέρας ἐγκαθίστησιν.

θ'. Ἐπεὶ δὲ Γάλλος μὲν μείζων τῆς τοῦ Καίσαρος ἀξίας φρονήσας, καὶ ἀμέτρως τῇ ἐξουσίᾳ χρητάμενος ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο· ἐμελλε δὲ καὶ Ἰουλιανὸς, τῆς τοῦ ἀδελφοῦ ἀπολαύσαι θρασυτήτος, ἢ βασιλίσσα Εὐσεβία τῇ τοῦ βασιλέως βουλῇ ἐν γῇ κατέστειλε (22), καὶ οὕτως εἰς τουναντίον τὴν γνώμην αὐτοῦ περιέτρεψε (δύνανται γὰρ μεγάλα γυναικὸς λόγοι, καὶ μάλιστα πρὸς ἄνδρα τὸ ἦθος εὐχολόν), ὥς τὸ [f. ὥστε] Καίσαρα τοῦτον ἀντὶ τοῦ ἀδελφοῦ καταστῆσαι Γάλλου, καὶ στρατιὰν αὐτῷ ἀξιόλογον δοῦναι, καὶ στεῖλαι κατὰ τῶν ἐν Γαλλίαις Βαρβάρων. Ὁ δὲ καιροῦ δραξάμενος, συλλαλεῖ μὲν τοῖς ἡγεμόσι τοῦ στρατοῦ, συλλαλεῖ δὲ καὶ αὐτοῖς τοῖς τῶν στρατιωτῶν τάγμασι (χαίρουσι γὰρ ταῖς βασιλείων μεταβολαῖς καὶ πάντες μὲν, μάλιστα δὲ τὸ στρατιωτικὸν φύλον, ὅσῳ καὶ πλείω κερδαίνειν ἐλπίζουσι)· καὶ βασιλεὺς εὐθέως ἀναγορεύεται (23). Λόγος δὲ ἐστὶν ἐνταῦθα μετὰ τῶν ἄλλων, ὥς φασιν, ὅτι σεσφάνου μὴ εὐρισκομένου ὥς τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν τακινώσουσιν, εἰς τῶν στρατιωτῶν τὸν χρυσοῦν αὐτοῦ

Variae lectiones et notæ.

(20) Si non sit mendum in codice, videtur auctor asserere voluisse, Libanium non Antiochiæ in Syria, neque in alia cognomine urbe (plures enim sunt), sed Antiochiæ, quæ ad Taurum montem posita erat, natum fuisse. Plerique auctores eum absolute Antiochenum dicunt.

(21) Huic Maximo Ephesio præcipue tribuendum esse Juliani a Christiana fide apostasiam, constat ex Libanii Panegyrico in Julianum, Socrate l. III, cap. 1; Sozomeno l. v. c. 2; Suida, aliisque.

(22) Id. ἐγκατεστάμεν.

(23) Anno 361.

στρεπτόν, ὃν δὴ καὶ βραχίονα ἢ συνήθως οἶδε φωνῇ Α καλεῖν, τῆς αὐτοῦ χειρὸς ἐξελών, ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ τυράννου τέθεικεν. Εἶτα Κωνσταντίος μὲν τὴν ἀποστασίαν αὐτοῦ μαθὼν, καὶ ὁλοῖς θυμοῖς κατ' αὐτοῦ χωρῶν, ὡς ἀνάξιον αὐτὸν ἀμύνηται, κατὰ μέσσην τὴν ὁδὸν τοῦ βίου καὶ τῶν ἐλπίδων ἐκκόπτεται· ὅπῃ δὲ τῷ ἀσθελεῖ καὶ ἀλιτηρίῳ, μᾶλλον δὲ Ἀποστάτῃ καὶ παραβάτῃ, τὰ σκήπτρα τῆς εὐσεβοῦς βασιλείας γίνονται.

ἰ. Καὶ ὅρα μοι τὸ βάθος τῆς παρανόμου αὐτοῦ δολιότητος. Οὐκ εὐθὺς ἐξέφυξε [f. - ρευξε *vel* ἐξέρρηξε] τὴν κακίαν ὁ δόλιος· οὐδ' ἀπεγύμνωσε τὴν ἀσέβειαν ὁ παράνομος· οὐδὲ τὸ διώκειν ἤρξατο ὁ Ἀποστάτης (εἶδε [f. ἤδει] γὰρ ὅτι τῆς βασιλείας αὐτοῦ μήπω πῆξιν λαθούσης τελείαν, οὐκ ἀσφαλὲς [f. - λῶς] τὰ Χριστιανῶν παρακινήσειεν [f. - σεῖεν *vel* - σοι ἂν], ὡς αὐτὸς ἐβούλετο, οὕτως κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης ριζοθλίσης καὶ ἀνδρυνθείσης [f. ἀδρ. *vel* ἰδρ.] τῆς πίστεως τῶν ὀρθοδόξων)· ἀλλὰ τοὺς τε ἐπισκόπους, ὅσοι κατὰ τοὺς Κωνσταντίνου καιροὺς καὶ χρόνους τῶν Ἐκκλησιῶν διὰ τὴν πίστιν ἐξεδιώχθησαν, τῆς ἐξορίας ἀνακαλεῖται, καὶ τὰς Ἐκκλησίας αὐτοῖς ἀποδίδωσι (24)· καὶ κτίζεις δὲ ἐκκλησιαστικῶν εἴπερ τινῶν ἀφηρέθησαν πρότερον παρ' αὐτοῦ, ταῖς Ἐκκλησίαις ἀπεκατέστησεν. Ὅτε δὲ πῆξιν αὐτοῦ τὸ κράτος τῆς βασιλείας ἔλαβε, τότε διανοιγεῖναι μὲν προστάττει τοὺς τῶν εἰδώλων κεκλεισμένους ναοὺς (25)· ἀπεσθαι δὲ τὸ ἐπιδῶμιον πῦρ· τελεῖσθαι δὲ καὶ τὰς ἐναγεῖς τελετὰς τῶν δαιμόνων, καὶ τὰς ὅπ' αὐτοῖς νενομισμένας θυσίας τοῖς Ἑλλήσιν. Ἀλλὰ καὶ οἱ κἂν τινες ἐπὶ Κωνσταντίνου ἡ ναὴν καθελὼν εἰδωλικὴν, ἡ στήλῃν εἰδωλικὴν κατέαξαν, τούτους ἡ τὰ καθαιρεθέντα ἀνοικοδομεῖν καὶ τὰ κατεαγῶτα καινουργεῖν, ἡ πικραῖς τιμωρίαις καὶ θανάτῳ, δυσολοταῖς καὶ ποιναῖς ὑποβάλλεσθαι. Ἐν οἷς ἦν καὶ Μάρκος ὁ Ἀρεθούσιος, δὲ τῶν σεσωκότων ἐξαγίστων εἰς ὃν, ὁπνίχα τὸ σὺμπαν αὐτοῦ γένος σφαγῇ παρεδίδото, ναὸν μὲν καθελὼν εἰδωλικὸν· ἀνεγείρειν δὲ τοῦτον ἀναγκαζόμενος, ἐπεὶ μὴ ὀπῆσκουν, ἄλλας τε δεινὰς καὶ πολλὰς τιμωρίας ὑπέστη, καὶ τέλος, παῖσιν ἐκ παιδῶν μετέωρος ἀνεπέμπετο, γραφείοις ὑποδεχομένοις (26) τὴν γηραλέον ἐκείνου σῶμα τὴν τίμιον· καὶ γῆς ὄντως καὶ τῶν τῆς γῆς ὀφηλότερος. Τὰς δὲ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας κοινῶς καθαιρεῖσθαι προσέταξε, καὶ μήτε μαθημάτων Ἑλληνικῶν μετέχειν Χριστιανοὶς [f. - νοῖς]. μήτε ἀξιωματικῶν συγκλητικῶν (27). Πολλοὶ μὲν οὖν ἡδέως

citur, e dextera sua detractum, capiti ipsius tyranni imposuisse. Constantius, ejus rebellionis nuntio accepto, plenus ira contra ipsum movit, ut de indigno illo ultionem sumeret. Verum medio itinere morte interceptus, spe omni frustratur: sicque in manus impii illius Apostatæ sacri imperii sceptrum devenit.

10. Attende vero insignem hujus iniqui versutiam. Non enim statim nequitiam suam effudit astutus, nec statim impietatem suam detexit scelestus, nec statim persecutionem inchoavit Apostata (sentiebat enim parum tutum sibi fore, si imperio suo nondum plene firmato, Christianos, quorum fides tam altas radices ubique terrarum egerat, exagitare aggeleretur); sed episcopis qui Constantii tempore, fidei causa ejecti fuerant, ab exsilio revocatis ad ecclesias redeundi suas potestatem fecit; et facultates etiam ecclesiis quibus ablatae fuerant restituit. Ut vero perspexit imperii sui potentiam satis esse firmatam, tunc nulla mora templum idolorum reserari jubet, ac profanorum altarium ignem accendi: execrables item diæmonum ritus, atque ab ipsis instituta cæcisque de mandata gentilibus sacrificia celebrari jubet. Qui vero Constantio imperante idolorum aut templum diruerant, aut monumentum aliquod confregerant, eos mandat, aut diruta reædificare, et contracta reparare, aut diris tormentis et pœnis intolerabilibus subjeci, aut etiam vita privari. Inter hos fuit Marcus Arethusius, unus ex illis qui infausto sidere ad servandum Julianum ipsum operam suam contulerant, cum totum illius genus neci traderetur. Porro hic templum idololatricum destruxerat. Jussus illud reædificare, haud paruit. Quare postquam multa alia tormenta sustinuit, tandem a pueris ad pueros pendulus remittebatur, qui cultris pennariis excipiebant venerandum senile corpus illius, qui temæ, 485 cunctisque terrenis reipsa sublimior erat. Præter hæc, Julianus præcepit generatim ecclesias Dei ad terram dejici, vetuitque, ne Christiani Græcicarum disciplinarum participes fierent, atque ab omni senatoria dignitate eos arcendos constituit. Idcirco multi sponie ac lubenter dignitatum insignia abjecerunt, omnia arbitantes ut stercora, ut Christum lucrifacerent. (Ex quo-

⁷ Philipp. iii, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(24) Causam hujus concessionis satis ab hic indicata diversam, et magis iniquam affert Sozomenus l. v, cap. 5, nempe: Ὅστε ὑπὸ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἔριδος ἐμφυλίῳ μάχῃ πολεμείσθαι τὴν Ἐκκλησίαν, ut domesticis litibus et contentionibus Ecclesiam oppugnaret. Hoc idem innuit Ammianus Marcellianus l. xii, c. 5: scilicet, eo modo putabat ille Christianum nomen posse perire de terris, si.... sacrilegas dissensiones liberas esse permetteret, ut ait Aug. ep. 166, num. 106.

(25) Tunc, inquit Ammianus l. xii, cap. 5, sui pectoris patefecit arcana, et planis absolutisque de-

cretis aperiri templa, arisque hostias admovcri ad deorum statuit cultum. Tunc etiam, inquit Socrates l. iii, cap. 11, τὰ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἱερόματα, gentiliū templa aperta sunt. Idem habet Theodoretus l. v, c. 21.

(26) Hæc pericope ita corrigenda ex Gregorio Nazianzeno orat. 3 (ἥς enim verbis hic auctor manifeste utitur): Παῖσιν ἐκ παίδων μετέωρος ἀνεπέμπετο γραφείοις ὑποδεχομένων τὸ γενναῖον σῶμα.

(27) Scilicet, ut ait Augustinus l. xviii, De civ. Dei, c. 52, Christianos liberales litteras docere ac discere

rum numero fuere Jovinianus et Valentinianus, quos A postea Deus ad imperii fastigium, statuto tempore, evexit.) Sed multi vanæ gloriæ cupiditate verum Deum ac Dominum nostrum Jesum Christum abnegarunt.

11. Cunctis vero episcopis insensus erat Julianus, sed in id præsertim incubuit, ut Athanasium Alexandriæ episcopum, utpote strenuum Christianæ fidei propugnatorem et gentilismi aversorem validissimum, comprehenderet. Verum sanctus pontifex, ut hoc restivit, obediens latæ a Christo legi^a, tempore quo persecutor alio distractus erat, opportune usus, conscensa navi, Alexandria solvit, et seque in fugam confecit. Cum autem imperatoris B navim persequentem vidisset, naucrero ut timorem flecteret imperavit, quasi necesse illi esset Alexandriam rursus appellere. Quo facto occurrerunt illis viri regii, quibus interrogantibus, num Athanasium ex urbe fugientem vidissent, ii qui in Athanasii navigio erant, responderunt eum paulum abesse, et fieri facile posse, ut ipsum, si remis paulo alacrius incumberent, assequerentur. Sic igitur illi decepti, Athanasium præteriere qui Alexandriam denuo ingressus, ibidem toto reliquo imperii impii Juliani tempore delituit.

12. In Macedonia vero Theodulus et Tatianus, viri sanctissimi ac Spiritu ferventes^a, templum idololatricum noctu ingressi, cuncta idola in eo reperta confregerunt. Quamobrem regionis illius præses ut tyranno rem gratam faceret, pluribus quos id facinoris ausos suspicabatur, violentas manus injicere parabat. At Theodulus et Tatianus, indignum se rati non procedere in medium, et seque non prodere facti illius auctores, sicque multos insontes obijcere iracundiæ tyranni, qui pro diis suis vindicandis ardebat, se ipsos intrepide prodidere: et omnem assentationem ad eos a consilio revocandos factam et omnem pœnarum subinde inflictarum acerbiter constantissime despexerunt. Demum ferreis ignitis cratibus impositi, adeo jucundum ejusmodi discubitu reputarunt, ut et festive cum tyranno jocarentur dicentes: Si quidem cupis, o præses, assatis carnibus saturari, jube satellitibus tuis ut in alterum quoque

τῆς ζώας αὐτῶν ἀπεβάλοντο, πάντα σπύδαλα ἡγησάμενοι, ἵνα Χριστὸν μόνον κερδήσωσιν. Οἷος ἦν Ἰουλιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς, οἷς δὴ καὶ τὴν βασιλείαν ὁ θεὸς κατὰ τοὺς ἰδίους ἑκατέρου καιροὺς παραδίδωκε. Πολλοὶ δὲ τῇ τῆς κενῆς δόξης ἐπιθυμίᾳ, τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ Χριστὸν ἐξωμόσαντο.

ια'. Καὶ πᾶσι μὲν οὖν ἐπισκόποις Ἰουλιανὸς ἐπεμύνατο [f. ἐπεμαίν.]· μάλιστα δὲ συλλαβεῖν ἠπέιγτο τὸν Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον, ὡς γενναῖον ὄντα τοῦ Χριστιανισμοῦ προστάτην καὶ πρόμαχον, καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καταλυτὴν καὶ ἀντίδικον. Ὁ δὲ τοῦτο μαθὼν, ὁ ἑὸς τῷ ὄντι ἱεράρχης, κείμεται μὲν Χριστοῦ νόμοις, καὶ ὑπὸ χάριν τῷ διώκτῃ καιρῷ καυχρηκῶς ἀποπλεῖ μὲν τῆς Ἀλεξανδρέων· ἐπεὶ δὲ τὴν βασιλικὴν ναὺν ἐπιδιώκουσαν εἶδε, κελεύει τῷ κυβερνήτῃ τρέψαι [f. τρέψ.] τοὺς οἰακας, ὡς δέον πάλιν εἰς Ἀλεξανδρείαν καταπλεῖν. Ὁ δὲ καὶ γεγὼς, συναντῶσι (28) μὲν αὐτοῖς οἱ βασιλικοί· ἐπεὶ δὲ ἐπύθοντο ἑκεῖνοι, εἰπου τὸν Ἀθανάσιον εἰδοῖεν τῆς πόλεως ἀποπλεύσαντα· οἱ ἐν τῷ Ἀθανασίῳ πλοίῳ, μικρὸν αὐτοὺς προάγει τὸν ζητούμενον ἔφασαν, καὶ ὁσον ὡς εἰ ταῖς κώπαις ἐρεμδενέστερον (29) χρήσοιντο, αὐτὸν καταλήψασθαι. Οὗτοι μὲν οὖν οὕτω κατασοφισθέντες, παρήλθον τὸν Ἀθανάσιον (30). Ὁ δὲ πάλιν εἰς Ἀλεξανδρείαν εἰσελθὼν, κρυπτόμενος ἦν πάντα τὸν τῆς ἀσεβοῦς βασιλείας καιρὸν.

ιβ'. Ἐν Μακεδονίᾳ (31) δὲ Θεόδουλος καὶ Τατιανὸς, ἄνδρες εὐσεβεῖς καὶ τῷ Πνεύματι ζέοντες, εἰς ναὸν εἰδωλικὸν εἰσελθόντες νυκτὸς, τὰ ἐκεῖσε συνέτριψαν εἰδωλα. Ὁ δὲ τότε τῆς χώρας ἀρχων, τῷ τυράννῳ τὰ πρὸς τὴν χάριν ὑπηρετούμενος, πολλοὺς ἐμελλε τὰς χεῖρας ἐπιβαλεῖν, ὡς δὴ τὸ ἔργον ἑκεῖνο τολμήσασι. Θεοδόλῳ δὲ καὶ Τατιανῷ ἀγενεὶς ἐδόκει τὸ μὴ οὐχὶ παρελθεῖν εἰς τὸ μέσον, καὶ ἑαυτοὺς ἐπιδείξαι τοῦτο τολμηθέντας ἐργάσασθαι, ἀλλὰ προῖεσθαι τοὺς ἐναντίους (32) θυμῷ τυράννου, ὅπερ τῆς τῶν οἰκείων θεῶν ζέοντος ἐκδικήσεως. Ὅθεν καὶ ἑαυτοὺς ἐμφανίσαντες, καὶ πᾶσαν μὲν κολακείαν προσαγομένην αὐτοῖς διαπτύσαντες, πάντων δὲ βασάνων ἐπαγωγῇ καὶ πικρίᾳ καταφρονήσαντες, ὕστερον σιδηροῖς κραδβάτοις πυρακτωθεῖσιν ἐπιτιθέντες [f. ἐπιτεθ.] , οὕτω δροσερὰν ἡγοῦντο καὶ ἐπιτερπὴ τὴν ἀνάκλησιν [f. -κλίσ.], ὥστε καὶ χαριεντίζεσθαι πρὸς τὸν τυράννον. Εἰ γὰρ ἐπιθυμεῖς, ἔλεγον, ὦ ἀρχων, κρεῶν ἐμφορηθῆναι ὅπτων, κί-

^a Matth. i, 23. ^a Rom. xii, 11.

Variæ lectiones et notæ.

setuit. At Ammianus l. xiv, c. 4, solum docere ab ipso velitum scribit; quod etiam ut inclemens notat, tametsi auctor minime Christianus.

(28) Ἰσ. συναντῶσι.

(29) Ἰσ. ἐρρωμένεστερον.

(30) Hanc historiam refert Socrates Histor. Eccl. lib. iii, c. 14.

(31) Aut textus hic mendosus et mutilus, aut auctor memoria lapsus videtur. Nam ex Socrate lib. ii, cap. 16, ex Sozomeno Hist. Eccl. l. v, c. 11, et ex

Martyrologio Romano habemus Theodulum hunc et Tatianum in Phrygia martyrium subisse, non in Macedonia; sed alium passum cum ipsis esse nomine Macedonium. Martyrologii verba hæc sunt ad diem 12 Septembris: *Mari in Phrygia passio sanctorum martyrum Macedonii, Theoduli et Tatiani, qui sub Juliano Apostata ab Almachio præside post alia tormenta super crates ferreas ignitis positi, exultantes martyrium compleverunt.*

(32) Ἰσ. ἀναίτιους.

λευσον τοι; δημίοις καὶ ἐπὶ θάτερον μέρος ἀνακλι-
θῆναι ἡμᾶς, ἵνα μὴ ἐξ ἡμισείας σοι ὀπτηθέντες,
ἀπρόδεστοι γενώμεθα (35). Ταῦτα λέγουσι τοῖς
ἁγίοις, τὸ μακάριον τέλος αὐτοῖς ἐπῆλθε, καὶ εἰς
ὁσμὴν εὐωδίας ὀλοκαύτωμα τέλειον τῷ ὑπὲρ ἡμῶν
τιθέντι [f. τυθ.] (34) Χριστῷ ἀνηνέχθησαν.

ιγ'. Τίς γὰρ λόγος ἐξαριθμησαίτο, ἃ καθ' ἐκά-
στην χώραν οἱ τῷ τυράννῳ ὑπηρετούμενοι τοῖς Χρι-
στοῦ δούλοις ἐπεδείκνυντο (35); Οἱ ποῦ γε [f. ὅπου
γε] καὶ τὸν ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας Γεώργιον (36)
σύροντες διὰ τῆς πλατείας ἀπέκτειναν· εἶτα καμῆλῳ
ἐπιτιθέντες [f. ἐπιθέντες], καὶ τὰ τῶν μελῶν σπα-
ράγματα θριαμβεύσαντες, καὶ τέλος, τῇ καμῆλῳ
συγκατακαύσαντες αὐτὸν, καὶ τὰ λείψανα τῆς τέ-
φρας διέσπειραν. Ἄλλῃ δὲ σπλάγχνων ἀνασχισθέν-
των χριθὰς ἐπισπείραντες, εἶτα χοίρους ἐπαφέντες,
τοιαύτῃ τραπέζῃ τοὺτους ἐστίασαντο (37). Ἐν
Τύρῳ δὲ, τὸν ἐπίσκοπον ταύτης Δωρόθεον, ὃς πολ-
λαῖς ἐν λόγοις, καὶ συγγραφαῖς ιστορικώτατος τῶν
πάλαι ὁ ἀνὴρ γέγονεν, ὃς καὶ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ
καὶ Λυκινίου ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα ἔτη γεγονώς, πολ-
λαῖς ἡτάσθη ταῖς ὑπὲρ Χριστοῦ τιμωρίαις, τοῦτον
ἐν Ἐδέσῃ τῇ πόλει οἱ τῆς πίστεως ἐχθροί, ἐν γῆρει
πλοῖον πληθυνθέντα, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ (ἐτῶν
γὰρ ἦν ἐκατὸν ἐπτά ὁ ἅγιος), θανάτῳ παρέδωκαν.
Τί δ' ἂν λέγοιμι, ναῶν τε θείων βεβηλώσεις καὶ
σκευῶν ἱερῶν ἀφαιρέσεις; Καὶ γὰρ ὁ τοῦ τυράννου
θεὸς καὶ ὁμῶνυμος αὐτῷ ὅσα (38) κοινῷ καὶ βεβήλῳ
τόπῳ ἱεροῖς ἀδούτοις χρησάμενος, τῶς μὲν τοῖς
θεοῖς ἐνυδρίζων, εἶπερ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ
ἔστι θεός. — Κύριος δὲ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκλυψεν,
καὶ εὐθὺς γινώσκειται Κύριος κλήματα ποιῶν. Ἀπ' ^C
ἐκεῖνης γὰρ τῆς ἡμέρας, σῆψις τοῖς τοῦτου σπλάγ-
χνοις ἐπεγεγόνει· αἱ τε γὰρ συνήθεις ἐκκρίσεις οὐκ
ἐκ τῶν κατὰ φύσιν πόρων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀκαθάρ-
του καὶ μιαροῦ στόματος ἐξεκρίνοντο.

ιδ'. Ἀλλὰ τούτων μὲν καὶ πλείονων ἔτι γινομένων,
πραότητα καὶ φιλανθρωπίαν ὁ ἐν βασιλεῦσι παράνο-
μος, καὶ ἐν φιλοσόφοις ἄνοος καὶ φρενὸληπτος, ὑπε-
κρίνατο (39), βόθρους μὲν ὑποβρύσιων ἀδελφούς, κρυ-
πτὰς ἔσωθεν ὡς ὑπουργὸς καὶ πανοῦργος, ἔξωθεν δὲ
ὁμαλίζων τὴν ἐπιφάνειαν, τὸ φαινόμενον εἶναι τάχα
ὀρθόδοξον. Ὅστε καὶ πηγὰς μιᾶν προσηύτατε
λύθροις ἐναγῶν θυσιῶν, καὶ αὐτὰ δὴ τὰ ἐν ταῖς
πλατείαις κείμενα ὄνια. Ὡς τῆς ἀσυνίας (40) σου,
παράνομε! Ὡς τῆς ἀναισθησίας σου, ἀκάθαρτε! Ὡς
τῆς ἀγνωσίας σου, ἀνόητε! Οὐ συνιεῖς ὁ τὰ πάντα
συνεῖναι δοκῶν, ὡς οὐδὲν τῶν τοιούτων μολύναι

¹⁰ Psal. xci, 15. ¹¹ Psal. xiii, 1, 2. ¹² Psal. ix, 17.

Variae lectiones et notæ.

(35) *Ισ.* φαίνόμεθα, ut habet Sozomenus *Hist. Eccl.* lib. 5, cap. 11, ubi eadem fere verba illis ascribit.

(34) *Ισ.* παθόντι.

(35) Scilicet, connivente Juliano, velut relaxatis frenis, efferbuit in omnem savitiam feritas paganorum, inquit Rufinus, l. 2, *Hist. Eccl.*, cap. 28.

(36) Ille non erat legitimus Alexandrinus episcopus, sed in Athanasii adhuc viventis locum ab Arianis intrusus.

A latus nos convertant: ne ex dimidio tantummodo assati tibi insuaviores videamur. Hæc dicentibus sanctis illis beatus finis supervenit, atque in odorem suavitatis perfectum holocaustum Christo qui pro nobis passus est, oblati sunt.

13. At quis sermo recensere valeat mala omnia quæ crudeles tyrannici imperatoris ministri Christi cultoribus intulerunt? Inter cætera ii *Georgium*, Alexandrinum episcopum, per plateas distractum interfecerunt: neque hoc contenti, sacrum ejus corpus camelo impositum, diu quasi de dilaceratis ejus membris triumphum agentes, circumgestarunt: tandem illud una cum camelo igni tradiderunt, cineresque in aera sparserunt.

B Alterius visceribus disruptis, **486** hordeoque in eis immisso, porcos introduxerunt, quibus talem mensam apposuerunt in pabulum. Et Tyri episcopum Dorotheum virum disertissimum ac rerum antiquarum scriptorem peritissimum, qui, Diocletiano et Licinio Imperantibus, jam tunc sexagesimum ætatis annum excedens, multis tormentis vexatus fuerat, immanes fidei hostes in civitate Edessena, in *senectute uberi multiplicatum*¹⁰, ut a¹¹ David (erat enim septem supra centum annorum), vita privarunt. Verum quis mihi dicat quot et templa profanata et altaria ornamentis spoliata fuerint? Sane patruus tyranni, eique cognomen, sacris templis perinde ac profano communique loco utebatur, tantoque divina quæque contemptui habebat, ut diceret in corde suo, *Non est, Deus*¹². At Dominus de cælo prospexit, statimque cognitus est Dominus judicium faciens¹³. Ex ea enim die dira tabes ejus viscera invasit, ita ut consuetæ excretiones non ex solitis naturæ meatibus, sed ex impuro et iniquo ore erumperent.

14. Jam vero, cum hæc et pejora fierent, nihilominus et ille prævaricator et philosophus amens, mansuetudinem et benignitatem præseferbat: scilicet ut fallax et versipellis foveas latentes effodiebat, et nequitiam intus eclabat: extrinsecus autem ita se gerebat, ut pene catholicis videre posset. Et hinc etiam fontes, et quæ in foris venalia prostabant, impiorum sacrificiorum libaninibus infici curavit. Sed, o insipientiam tuam, o scelestem! o stoliditatem tuam, o impie! o insciam tuam, o demens! Anne tu, qui omnia scire præsumis, ignoras, nihil horum inficere posse

(37) Julianus tantæ crudelitatis auctores et ministros leniter scripto objurgare satis habuit. Ita Socrates *Hist. Eccl.* lib. iii, c. 2, et Sozomenus lib. v, c. 7.

(38) *Ισ.* ὡς.

(39) Clementiam et humanitatem suam erga Christianos pluribus in epistolis suis commendat, præsertim ep. 7 et 43.

(40) ἀσυνεία.

487 sumentes, præsertim si inscietenter id faciant? A Et quidem improbus ac insanus ille haud ignarus erat evangelicæ doctrinæ, ad cuius præscriptum Christiani actiones suas componunt, quæque diserte docet id quod intrat per os, hominem fidelem non coinquinare¹³: nihilominus insano in Christum abreptus furore, nihil intentatum relinquebat, quod veræ fidei quoquo modo adversari videretur. Experta vero est ejus rabiem etiam ferme tota ea civitas, quæ bonis omnibus vincit, juxta sui nominis etymon, nempe Nicæa (locus victoriæ contra Arium, ubi orthodoxæ fidei fundamenta a trecentis octodecim sapientibus architectis posita sunt): erat quippe illa Christianis plane referta. Cum namque improbus ac furibundus imperator cunctis civitatum præsidibus potestatem fecisset, ut quidquid vellent, in Christianos agerent; quis dicere queat acerbos cruciatos, dira tormenta, intolerabiles oppressiones, et, ut verbo dicam, mala omnia quæ piis illis hominibus intulere? Præter hæc omnia, eos et facultatibus, et patria, et liberis exspoliabant; ac demum non solum tanquam sceleratos morti tradebant, sed etiam tanquam diis invisos qui ne sepulturæ quidem honore dignabantur. Et hac ratione ille cunctis ducibus actuosior erat. Erat autem illis omne studium ac cura, ut, quo plures possent, de medio tollerent Galilæos. Sic enim ille per contemptum vocabat Christianos. At ego puto, et quia magnum et gloriosissimum Christi nomen ore suo proferre non audebat; quippe quod etiam dæmonibus terribile est atque adversariis cunctis timendum maximeque admirabile. Fortasse etiam ipse ita edoctus fuerat a magis, quibus magistris utebatur, quique probe noverant tanti nominis virtutem, quod fortasse non semel experti essent, illud sibi in multis operibus suis impedimento fuisse.

15. Cæterum commentariensis qui Nicææ erat, ignarus aliquando fuit mandati Juliani, quod indicavimus. Ut primum vero ejus notitiam habuit, executioni ut quantocius illud mandaret, edictum per totam civitatem promulgari jussit, quo præcipiebat, ut cuncti qui Christum adorabant, ea superstitione dimissa, diis immortalibus sacrificarent: secus, scirent se intolerandis cruciatibus variisque generibus mortis puniendos. Imperatorem enim ferre non posse, ut ii quorum benevolentia terræ marisque imperium obtinuerat, non ab om-

δύναται τοὺς μεταλαμβάνοντας, καὶ μάλιστα ὅτε μὴ κατὰ προαίρεσιν γίνεται; Καίτοι μὲν τοὺς τοῦ Εὐαγγελίου νόμους ἀγνοῶν ὁ δεινὸς καὶ ἀναίσθητος· οὗς οἱ Χριστιανοὶ συμβούλους καὶ ὁδηγοὺς χρώμενοι, ὡς οὐδὲν διὰ τοῦ στόματος κοινοῦσθαι πιστεύουσι καὶ μολύνεσθαι. Ἄλλ' ὅμως ἐκείνος, τῇ κατὰ Χριστοῦ μανίᾳ παραφερόμενος, πάντα ἐτόλμα κατὰ τῆς πίστεως. Ἀπήλαυσε τῆς τούτου λύτης καὶ ἡ πᾶσα σχεδὸν πόλις νικῶσα πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς Νίκαια (41), τὸ τῆς κατὰ Ἀρείου νίκης χωρίον, ἐν ᾗ τὰς τῆς ὀρθοδόξου κλητικῆς πίστεως προσελάβετο τριακοσίοις δέκα καὶ ὀκτὼ σιφοῖς ἀρχιτέκτοσι προσσχερσάμενον. Πλήρης μὲν γὰρ ἦν αὕτη Χριστιανῶν. Ἐπεί δὲ τῶν ἑκασταχοῦ πόλεων ἡγεμόσιν ὁ δεινὸς καὶ παρόργητος βασιλεὺς ἀφῆκε θέλημα κατὰ [f. κακὰ] τοῖς Χριστιανοῖς ποιεῖν ὅπως καὶ βούλοιντο αὐτοί, τίς ἂν ἐξισχύσειεν ἐκδιηγῆσασθαι τὰς πικρὰς τιμωρίας, ἐκείνας, καὶ τὰς δεινὰς βασάνους, καὶ τὰς ἀνηκέστους θλίψεις τε καὶ ὀδύνας, καὶ ἀπλῶς πᾶσαν εἰπεῖν κακουχίαν, καὶ στενοχωρίαν, καὶ παροργισμόν; Πρὸς τοῦτοίς δὲ, καὶ σὺν τοῖς, καὶ μετὰ τούτων, στεροῦσι μὲν αὐτοὺς τῶν προσόντων, καὶ πατρίδος ἅμα καὶ γένους· τὸ δὲ τελευταῖον, θανάτῳ παρεδίδοντο ὡς κατὰδικοι (42), καὶ ταφῆς οὐκ ἔξιοῦντο ὡς ἀντίθεοι. Καὶ οὕτως αὐτοὺς τῶν ἡγεμόνων ὁ δραστηριώτατος ἦν. Ἦν δὲ αὐτοῖς πᾶσα σπουδὴ, καὶ μελέτη, καὶ τέχνη, καὶ ἐπιτήδευμα, ὡς ἂν πλείους Γαλιλαίους ἐκ μέσου ποιήσοιεν· οὕτω γὰρ αὐτὸς ἐφουρτίζων ἐκάλει τοὺς Χριστιανούς (43). οἶμαι δ' ὅτι καὶ δεδιὼς διὰ γλώττης προφέρειν τὸ τοῦ Χριστοῦ μέγα καὶ ὑπερένδοξον ὄνομα· ὃ καὶ δαίμοσι φρικτὸν μόνον ἐπιλεγόμενον, καὶ τοῖς ἐναντίως φοβερὸν καὶ πανθαύμαστον· καὶ τάχα ἀνεδιδάχθη καὶ τοῦτο παρὰ τῶν ἀγόντων αὐτῷ [f. αὐτὸν] γοήτων, σαφῶς εἰδόντων καὶ ἐπισταμένων τὴν τοῦ ὀνόματος δύναμιν, ὡς πρὸς πολλὰ τῶν ἔργων αὐτοῖς ἴσως ἐμποδίσαν.

16. Ὁ δὲ ἐν τῇ Νικαίᾳ κομενταρίσιος (44) ἀμαθὴς ἦν τοῦ τοιοῦτου προστάγματος· ἀλλ' εἰδὼς αὐτὸ, καὶ εἰς ἔργον ἀγαγεῖν ἐσπευδεν. Τοῖνον καὶ κηρύττει κατὰ πάσης τῆς πόλεως, ὡς ἂν πάντες οἱ τῷ Ἐσταυρωμένῳ λατρεύοντες μετὰθωνται τὴν ὀρθοκρίαν, καὶ τοῖς ἀθανάτοις θεοῖς προσελθόντες θύσωσιν· ἢ γινωσκέτωσαν, τιμωρίας ἀφορήτους καὶ ἀνθρωπίνης δυνάμεως κρείττους, καὶ θανάτου τρόποις ποικίλοις ἐκδοθησόμενοι. Οὐ γὰρ ἀνέχεται βασιλεὺς παρὰ τῆς ὧν εὐμελείας τὴν πάσης ὁμοῦ γῆς καὶ θαλάσσης κρατοῦσαν ἀρχὴν δεξάμενος, μὴ

¹³ Matth. xv, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(41) Nicæa dicta est a verbo νικάω, quod vincere significat.

(42) Huc faciunt verba Socratis l. iii, c. 2: Ad hæc est et ubi Christianos aris alligatos velut victimas, imposuerunt, et multis aliis modis incredibiliter debauchati sunt. Sic ego verto ea verba καὶ εἰς πολλὴν ἄλλαν ἀρρήτουργίαν ἐξεδαχχέυθησαν.

(43) Non solum ille Christianos Galilæos vocabat, sed etiam, teste Gregorio Nazianzeno, pag. 81, lege lata præcepit, ut ab omnibus ita appellarentur.

(44) Commentarienses olim dicebantur (ut habetur ex Etymologico Magno Græcorum) ministri causarum criminalium, qui etiam chartas ad id spectantes servabant: unde postea chartularii sunt dicti. Verum commentariensis iste Nicænus majorem auctoritatem habuisse, aut certe, connivente impio Augusto, sibi arrogasse videtur. Est etiam Commentariensis nomen proprium apud Suidam in Lexico: sed hic nomen esse officii, dubitandum non videtur.

οὐχὶ τούτων ἐπιγνώμονας καὶ λατρευτάς καταστήσαι· ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ τῆς τηλικαύτης ἀρχῆς. Τούτου δὴ περιαγγελθέντος τοῦ ἀλογωτάτου κηρύγματος, εἰς τὴν ἐπιούσαν πάντας εἰς θίατρον ἀγαγὼν ὁ κομμενταρίσιος, καὶ καθίσας αὐτοὺς ἐφ' ὑψηλοῦ βήματος, τὸν κόλακα λόγον πρὸ τοῦ στίφους διεξίει [f. διεξήει]. « Καὶ ὁρῶ μὲν ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες, ἔφησε, σεμνότητός τε μεταποιουμένους, καὶ φρονήματος ἐνδείκνυμένους κατὰστασιν, δοκῶ δέ μοι τοὺς πολλοὺς ὑμῶν παιδείας μετασχεῖν ἱκανῶς. Ἄν οὖν ἄτοπον εἴη τοιούτους ἄνδρας τῇ τῶν Γαλιλαίων ἀγροικίᾳ καθυπαχθῆναι, καὶ προσκυνεῖν ἀνθρώπῳ χθές σου καὶ πρώην σταυρὸν ἐπὶ Πιλάτου κατακριθέντι· οὗ καὶ ὁ τάφος πᾶσι τοῖς βουλομένοις πρόσδηλος. Ἄλλως τε, εἰ μὲν ἀκινδύνον ἦν τὸ θρησκεύειν τοιοῦτω θαῶ, ἴσως ἂν εἴχε συγγνώμην ἡ ἀμάθεια τοῦ κρείττονος· ὥστε [f. ὡς δὲ] καὶ παρὰ χρήματα, καὶ τιμὰς, καὶ περὶ τὴν ζωὴν αὐτήν, τὸ μείζον πάντων ἀπολαυμάτων, ὁ κίνδυνος· οὐκ ἀμαθείας μόνον καὶ ἀνοησίας, ἀλλὰ καὶ παντελοῦς ἐστὶν ἀναισθησίας, τὸ τὴν ἐπικινδύνον ταύτην λατρείαν αἰρεῖσθαι πρὸ τῆς ἀκινδύνου καὶ τῇ ὄντι βασιλικῇ. Εἰ οὖν ἐμοὶ πείθεσθε συμβουλευόντι τὰ λύονα, πρόσсите τοῖς φιλανθρώποις θεοῖς· καὶ θυσίας αὐτοῖς προσενέγκαντες, κερδήσεσθε μὲν προηγουμένως τὴν αὐτῶν εὐμένειαν, οἰκειωθήσεσθε δὲ τῷ θεοφιλεῖ βασιλεῖ, καρπώσεσθε δὲ καὶ πρὸς τούτοις τὰ ἐκ τῆς οἰκειώσεως ἀγαθὰ, ἃ φιλοτιμῶς τοῖς αὐτοῦ φίλοις προτίθησιν. »

15. « Ὡς οὖν ταῦτα τοῖς συναθροισθεῖσιν ἠκούσθη, οὐκ ὀλίγοι μὲν ἐκδόντες πρὸς τὰ λεχθέντα, ὁμολόγησαν τε τὰ τοῦ βασιλέως φρονήσαι, καὶ τοῖς αὐτοῦ θεοῖς πᾶσαν ἀπονεῖμαι τιμὴν. Οὗς ὁ κομμενταρίσιος τιμαῖς καὶ δώροις ἀξιώσάμενος [f. δεξίωσ.], ὡς ἐδόκει, περιφανεστέρους ἐποίησεν. Ὅσοι δὲ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν φυλάττειν ἡρετίσαντο βεβαίαν καὶ ἀπερίτρεπτον, μὴ φωνῇ πάντες ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος ἐξεβόησαν· « Οὐ δυνάμεθα ἡμεῖς ἀρνήσασθαι Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεόν, καὶ θύειν εἰδώλοις κωφοῖς καὶ ἀλάλοις. Ὅθεν πρὸς τούτοις φαμέν· Θεοὶ οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν. Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιῶντες αὐτὰ, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς. Ἡμῖν δὲ εἰς Θεὸς ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι. Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεός, εἰ οὐ τὰ πάντα. Τούτον πιστεύομεν, καὶ ὁμολογοῦμεν, καὶ προσκυνούμεν, καὶ λατρεύομεν ἐξ ὅλης ψυχῆς, καὶ ἐκ μέσης καρδίας, μετὰ καθαροῦ τοῦ συνειδότητος, καὶ ἀπεριτρίπτου φρονήματος τε καὶ λογισμοῦ, σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. » Ταῦτα αὐτῶν εἰρηκέντων πρὸς τὸν τύραννον μετὰ παρρησίας, αὐτοῖς θυμοῦ πλησθεῖς οὐκ ὀλίγου, καὶ μανίας ἀκατασχέτου, παρευθὺ τούτους δημοσίῳν κολάσεις φρικταῖ καὶ θάνατοι διεδέχοντο. Πολλοὶ δὲ καὶ λαθόντες, οἱ μὲν ὄρεσι καὶ ἐρημίαις ἑαυτοῦς

nibus, qui intra ejus ambitum degerent, agnoscerentur **488** et colerentur. Hoc promulgato iniquissimo edicto, sequente die omnes in theatrum convocat, cumque in sublimi tribunali consedisset, hunc primo ad universum cœtum blandum et adulatorium sermonem habuit : « Equidem video vos, o viri, multum maturitatis, judicii atque prudentiæ præ vobis ferre; haud dubito etiam plerosque vestrum satis in disciplinis ac scientiis versatos esse. Valde igitur dedecens esset, tales viros Galilæorum ægesti rusticitate seduci, ac hominem venerari, qui paucis abhinc diebus, præside Pilato, cruci addictus fuit, ejus sepulcrum etiamnum omnium oculis patet. At si talem Deum colere omni vacaret periculo, veniam fortasse mereretur ignorantia melioris consilii. verum, cum hac de causa facultates, honores et ipsa, qua nihil charius est, vita periclitentur, profecto non solius ignorantiae atque imprudentiæ res est, sed totius dementiæ atque insanix, spreta tutissima ac vere regia, eam, quæ tantis est obnoxia periculis, religionem velle sectari. Quare si mihi meliora suadenti creditis, accedite ad beneficos deos; quibus sacrificia offerentes, primo quidem ipsorum, quod in hac re caput est, benevolentiam captabitis : deinde imperatoris amicitiam, bonaque plurima, quæ amicis suis liberalissime ipse dispensat, consequomini. »

16. Hæc cum audissent qui aderant, haud pauci dictis ejus persuasi, professi sunt, se idem cum imperatore de religione sentire ; ejusque diis honorem omnem impendere velle : quos commentariensis honoribus ac muneribus auctos, illustriores, in speciem, fecit. At, qui fidem Christi retinere constanter decreverant, li una voce unoque ore confestim exclamarunt : « Nos non possumus Christum, qui verus Deus est, abnegare et sacrificare idolis surdis ac mutis, sed de his dicimus : *Dii, qui cœlos et terram non fecerunt, pereant* ¹⁴. *Et similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* ¹⁵. Nobis autem unus Deus, qui est super omnia, et in omnibus ¹⁶ : et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia ¹⁷. In hunc credimus, hunc confitemur et adoramus tota anima et ex intimo corde, pura conscientia, firma et immobili sententia, cum Patre et Spiritu sancto per infinita sæculorum sæcula. » His auditis, quæ summa cum libertate a fidelibus dicebantur, tyrannus subita ira exscandescens, violento furore repletus est : statimque cœptum est a satellitibus cruciatus, ac etiam mortes quibusdam inferre. Hinc alii clam montes et solitudines **489** petiere ; alii per varia loca dispersi sunt, dulcem patriam, domesticos, amicos, et omnia quæ possidebant, contemnentes, ut Christum solum lucrifacerent ¹⁸, qui est verus

¹⁴ Jerem. x, 11. ¹⁵ Psal. cxiii, 16. ¹⁶ Ephes. iv, 6. ¹⁷ I Cor. viii, 6. ¹⁸ Philipp. iii, 8.

Deus ac Dominus, Rex regum et omnium sæculo-
rum et in sæcula.

στους, καὶ πάντα τὰ προσόντα παρ' οὐδὲν θέμενοι, *Ἰνα Χριστὸν μόνον κερδήσωσι*, τὸν ὄντως ἀληθι-
νὸν Θεὸν τε καὶ Κύριον, καὶ Βασιλέα τῶν βασιλευνόντων, καὶ πάντων αἰώνων καὶ ἐπ' αἰώνων.

17. Ex horum numero fuisse Timotheus, Co-
masius, (qui (45) et Etimasius) Eusebius, et
Theodorus : qui cum ferre non possent videre,
idolorum cultum ubique in dies augeri, ac eorum,
qui fidem abnegabant, perditionem, illorum vero,
qui in fide perseverabant, ærumnas et vexationes,
relicta Nicæa, Thessalonicam commigrarunt. Sed
modico tempore inibi commorati, cum ejus quoque
civitatis præsidēs, impii imperatoris voluntati obse-
quentes, sedulam navarent operam, ut cultum
idolorum relevarent, et gentilismum in pristi-
nam dignitatem restituerent, et ut Christianorum
res omnino pessunderent, ut si fieri posset, neque
ipsum Christi nomen amplius in ea civitate et
circumjacente regione audiretur; Thessalonica
etiam relicta, Tiberiopolim, ad borealem illius pla-
gam in principio terræ Illyriorum positam, sese
contulerunt. Ubi nonnihil libertatis adepti, verbi
semen in animarum agros rite spargentes, fru-
ctuosam uberemque agricoltationem Christo Domino
coluerunt. Non minus vero vita, quam divini verbi
prædicatio, in ipsis elucebat. Quamobrem Timo-
theus Ecclesiæ Tiberiopolitanæ episcopus consti-
tuitur; videlicet *lucerna supra candelabrum posita*
*est*¹⁹. Comasius autem, qui antea inter milites præ-
cipuum locum tenuerat, cingulum solvit; omnem-
que, quæ cum impiis est, gloriam iis, qui huic
terræ affixi sunt, abiecit: et crucem Christi am-
plectens, ac monasticum habitum, tanquam *arma*
*lucis*²⁰, indutus, ipse quoque verbum salutis in cir-
cumjacentibus Tiberiopoli locis prædicabat. Etiam
Eusebius monasticam vitam amplexus, cum verbi
prædicatione, tum vitæ sanctitate multos ad bonam
viam adduxit. Ab avaritia vero velut malorum
omnium radice²¹ summopere abhorrens, paucula,
quæ possidebat, cum pauperibus, in hilaritate et
simplicitate cordis, communicabat; adeo ut *Pater*
*orphnorum et viduarum adjutor*²² diceretur. Erat
item valde mansuetus ac suavis et (ut omnia uno
verbo complectar) verus Christi discipulus. Theo-
dorus autem fuit unus ex illis trecentis octodecim
Leatis Patribus, qui ad concilium Nicænum conve-
nerunt, complens et ipse eorum beatorum nume-
rum, utpote qui episcopali dignitate et gratia orna-
tus erat. Hic etiam sanctæ orthodoxæ fidei **490**
lumen Tiberiopolitanis administravit.

ιζ'. Ἐκ τούτων ἦσαν Τιμόθεος καὶ Κο.... καὶ
Ἐτιμάσιος, Εὐσέβιος τε καὶ Θεόδωρος· οἳ μὴ φέ-
ροντες ὁρᾶν, μήτε τὴν εἰδῶλων τιμὴν ἐπὶ μείζον
αἰρομένην ἐκάστοτε, μήτε τὴν τῶν ἐκπιπτόντων
καὶ ἀρνησοχρίστων [f. ἀρνησιχρ.] ἀπώλειαν, μήτε
τὰς τῶν ἐπιμαυόντων τῇ πίστει κακώσεις, τὴν Νι-
καίαν ἀπολιπόντες, τῇ Θεσσαλονικίᾳ ἐπιδημοῦσιν.
Οὐ πολὺν δὲ χρόνον ταύτῃ ἐνδιατρίψαντες, ἐπειδὴ
κάνταῦθα ἐπέχοντες τοῖς θελήμασιν οἱ ἑκάστος ὄντες
διηκόνουν τοῦ ἀσεβοῦς αὐτοκράτορος, καὶ τὰ μὲν
τῶν βεβήλων θεῶν ἐξαίροντες, καὶ τὸν Ἑλληρισμὸν
ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἀποκαθιστῶντες ἀξίωμα· ὡσαύτως δὲ
καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ καθαιροῦντες, καὶ μὴδὲ ὄνομα
τούτου ὑπολιπεῖν ἐν αὐτῇ τῇ πόλει καὶ τῇ περιχώρῳ
σπουδάζοντες· τὴν Θεσσαλονικίαν πόλιν καταλιπόν-
τες, ἐπὶ Τιβεριούπολιν μεταβαίνουσιν, ἐπὶ τῷ βο-
ρείῳ μέρει τῆς Θεσσαλονίκης διακειμένην, καὶ ταῖς
ἀρχαῖς τῆς τῶν Ἰλυριῶν γῆς προσεχῶς συγκε-
μένην. Κάν ταύτῃ τοι μικρὰς ἀδείας λαβόμενοι, καὶ
τὸν τοῦ λόγου σπόρον ταῖς τῶν ψυχῶν ἀρούραις ἐγ-
κατασπείραντες, εὐσταχυ καὶ πῶν τῷ Χριστῷ
γεώργιον ἐφιλοπονῆσαντο. Εἶχον δὲ σὺν τῷ λόγῳ καὶ
τὸν βίον ἐκλάμποντα. Τιμόθεος μὲν οὖν καὶ τῆς ἐν
Τιβεριούπολει Ἐκκλησίας κατέστη ἐπίσκοπος, ὁ
λύχνος ἐπὶ τὴν λυχνίαν τοθείς· Κομάσιος δὲ
στρατιώτης ὢν πρότερον, καὶ στρατιωτῶν τις [f. ἐν
τοῖς] μάλιστα, καὶ ζῶντην μὲν ἐκείνην, καὶ δόξαν
τὴν μετὰ τῶν ἀσεβῶν, τοῖς τῇ γῇ προσηλωμένοις
ἀπέβριψε· τὸν δὲ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸν ἄρας καὶ τὸ
μοναχικὸν σχῆμα, ὅπερ ἐστὶ τὰ τοῦ φωτὸς ὄπλα,
καλῶς ἐπενδυσάμενος, καὶ αὐτὸς τὸν λόγον ἐν τοῖς
Τιβεριούπολεως χωρίοις ἐκήρυττεν. Εὐσέβιος δὲ καὶ
αὐτὸς μὲν ἐτέλει τοῦ μοναχικοῦ τάγματος· κτερύτ-
των δὲ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ διὰ τοῦ βίου
μᾶλλον τοὺς πλείους ἐπήγετο· φιλαργυρίαν μὲν ὡς
ρίζαν πάντων τῶν κακῶν βδελυξάμενος, πένγει δὲ,
καὶ αὐτῶν τῶν μικρῶν, ὧν εἶχε, μεταδιδοὺς ἐν ἰλ-
ρύτῃ καὶ ἀπλότῃ· καὶ ὅλως εἰπεῖν, πατὴρ ὀρ-
φανῶν, γηρῶν βοηθός, μεσιτικός, ἡμερός, τὸ ὅλον
φάναι, Χριστοῦ μάθητής. Θεόδωρος δὲ, οὗτος μὲν γε
καὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων ἁγίων καὶ μακα-
ρίων τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ θεοφόρων Πατέρων
εἰς ἣν, συμπληρῶν καὶ αὐτὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν μα-
καρίων· καὶ γὰρ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἡξίωται καὶ
ἀξιωματός καὶ χαρίσματος. Ὅς καὶ τοῖς ἐν Τιβε-
ριούπολει τὸ τῆς εὐσεβοῦς καὶ ὁρθοδόξου πίστεως
φῶς ὑπέδειξεν.

¹⁹ Luc. xi, 55. ²⁰ Rom. xiii, 12. ²¹ I Tim. vi, 10. ²² Psal. lxxvii, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(15) Parvulam lacunam apographi ita ex con-
jectura suppleo: nam Ko, Co, initium videtur esse
nominis *Comasii*. Cum vero oporteat hunc non
alium ab Etimasio esse (alioquin non quindecim,
sed sexdecim essent hi martyres), hinc videtur in
autographo ita scriptum exstitisse: Κομάσιος, ὅς

καὶ Ἐτιμάσιος, *Comasius*, qui et *Etimasius*; quò
scilicet indicaretur, sanctum istum martyrem bi-
nominem fuisse. Cujus rei illud etiam argumentum
esse potest, quod, cum paulo post singulorum ho-
rum martyrum gradus et qualitates explicentur, de
Etimasio nulla amplius mentio fiat.

ις'. Οὐκ ἦν δὲ ἄρα διαψευσθῆναι τὸ ὑπὲρ τοῦ Κυ- A
ρίου βῆθ' ἐν τ. ἰς θεοῖς Εὐαγγελίοις, καὶ κρυ-
βῆναι πάλιν ἐπάνω ὅρους κειμένῃν, τὴν τῶν Ιε-
ρῶν τούτων δηλαδὴ πολιτείαν ἐπὶ τοῦ τῆς ἀρετῆς
ὑψους ἀνυψωμένην, καὶ τῆς τοῦ κοιλιάδος κλαυθμῶ-
νος ὑπερῃμένην, τῆς τῶν γῆινων καὶ χαμερπῶν
ταπεινότητος. Ἄλλ' ὅσον λαυθάνειν ἐσπούδαζον,
τοσούτον ἦσαν περιφανεῖς, καὶ μάλιστα τοῖς ἐρα-
σταῖς τῶν καλῶν. Οἱ καὶ οὐκ ἀνεκτὸν ἡγησάμενοι,
δυσῶντες, μὴ τῇ πηγῇ προσδραμεῖν, εἰδὴ (46) μᾶλα
καὶ εἰδὲς [f. διειδὲς] (47) ἐκδόσῃ τὸ νῆμα, δρομαῖοι
προσέδραμον. Πέτρος, οὗτοι, καὶ Ἰωάννης, καὶ
Σέργιος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Νικηφόρος, ἐν καθέδρᾳ
πρεσβυτέρων αἰροῦντες τὸν Κύριον (48)· σὺν
τούτοις δὲ Βασίλειος, καὶ Θωμᾶς, οὗτοι διακόνων
ὄντες βαθμοῦ· μοναχοὶ δὲ, Ἰερόθεος, καὶ Δανιήλ,
καὶ Χαρίτων. Σωκράτης δὲ, ὁ τὰ πάντα σαφῶς (49)
ἐν στρατιώταις τεταγμένος, πλοῦτου τε καὶ δόξης
ικανῶς ἔχων, ὡς κοριορτὸν πάντα ἐκτιναξάμενος,
τοῦ καλοῦ τούτου τῶν Πατέρων θιάσου καὶ αὐτὸς
μέρος ἐγένετο. Ὡς οὖν ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάντες συν-
ῆλθον, ἀγγελικὴν πολιτείαν τῷ ὄντι μετίσαν, καὶ
ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ μελίστωντες ἡμέρας καὶ νυ-
κτός, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ Δαυϊτικὸν ἔκεινο παρῆχον ἐπ'
αὐτοῖς πληροῦμενον λόγιον· Ἰδοὺ δὴ, εἰ καλὸν ἦ
εἰ τερανδόν, ἀλλ' ἦ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ
αὐτό; Φωτίζοντες δὲ πάντας τοὺς ἐκείσε τὸ τῆς
γνώσεως φῶς, καὶ ψυχῶν ἀσθενείας ἰώμενοι· ἄλλ'
οὐδὲ τοῖς [f. τοῖς] σωματικοῖς κεκρατημένους πάθε-
σιν, ἀθεραπεύτους πατέρεχον. Ὁ δωρεᾶν ἔλαβον,
δωρεᾶν παρῆχον τοῖς χρήλουσιν, ἐν ἀπαυτοῦντες
τίμιμα μόνον, ὃ παντὸς ἀξίον, τὴν πρὸς Χριστὸν
πίστιν, τὸν πάντα δυνάμενον. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ τῆς
διδασκαλίας αὐτῶν λόγος ἐγένετο εὐδρομώτερος·
περὶ γὰρ τῷ λόγῳ τὰ θαύματα, ὑψηλότερόν τε
αὐτῶν [f. αὐτῶν] ποιοῦντα τῶν διωκόντων, καὶ εἰς
πλῆθους παρασκευάζοντα φέρεσθαι.

ιβ'. Ἐπεὶ δὲ, τῆς τούτων φήμης πάντα τόπον
διεπταμένης ὤξει τῷ περὶ, καὶ τὴν Θεσσαλονικὴν
πολὺς ὁ περὶ τούτων κατεῖχε λόγος, Οὐάλης καὶ Φί-
λιππος, οὓς φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν, ἐν Θεσσαλο-
νικῇ καθημένους, τῶν Ἰουλιανοῦ προσταγμάτων οὐκ
ἀμελεῖς συγχάνειν ἐκκληρωτῆς, ἀκούσαντες καὶ αὐ-
τοὶ τὴν πολιτείαν τῶν ἀνδρῶν, ὡς μικροῦ καὶ τῶν
ἀγγέλων ἀμιλλῶντα τῇ ἀλλήλῃ, καὶ τὸν λόγον, ὅτι
πολύς εἴη, καὶ θεῖαν τινὰ ἔχων χάριν καὶ δύναμιν
πρὸς [f. add. τὸ] τοὺς ἀκηκοτάς ἐπάγεσθαι, καὶ ὅτι
οὐδεὶς τὰ Ἑλλήνων πρεσβύτων ὑπελείφθη ἐν τῇ
τῶν Τιβεριοπολέως περιχώρῳ, πάντες δὲ οἱ τῆδε
Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ προσκυνῆται· ζηλοῦσι μὲν
ὑπὲρ τῶν πατρῶν αὐτῶν ἐθῶν καταλυομένων, ζη-
λοῦσι δὲ καὶ ὑπὲρ βασιλικῶν διαταγμάτων ἀθετου-
μένων. Ταῦτα τῶν τυράννων ἀκούσαντων, σκέπτονται
τρόπῳ τοιούτῳ. Καὶ πρῶτα μὲν, παρασκευάζονται

18. At vero frustrari non poterat, quod dictum
est in Evangelio ²²: *Abcondi non potest civitas
supra montem posita*, nempe sanctorum conversatio
ad culmen virtutis evecta, et supra hanc lacryma-
rum vallem, seu supra omnium terrenarum cadu-
carumque rerum abjectionem, elevata. Sed quanto
plus illi latere satagebant, eo illustriores et cele-
briores reddebantur, præsertim apud eos qui pie-
tatis ac virtutis amatores erant: qui cum intolera-
bile sibi esse putarent, si sitibundi, ut erant, ad
fontem, dulcem pulchrumque laticem effundentem,
non accederent, ad eos confestim accurrerunt. Illi
fuerunt Petrus, Joannes ac Sergius, Theodorus
ac Nicephorus, in cathedra seniorum laudantes Do-
minum ²³: Basilius et Thomas ex ordine diacono-
rum: Hierotheus, Daniel, et Chariton, monachi, ac
Socrates, qui primum in militia præclarissime se
gerens, satis sibi divitiarum et gloriæ comparave-
rat, sed his omnibus a se rejectis, et velut pulvere
excussis, eximio huic Patrum cœtui meruit adnu-
merari. Illi igitur cum omnes simul convenissent,
genus quoddam[vitæ] plane angelicum aggressi sunt:
ac in lege Domini meditantes die ac nocte ²⁴, illud
Davidicum præstiterunt in seipsis completum ²⁵:
*Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fra-
tres in unum*. Illuminabant vero omnes loci illius
incolas veræ cognitionis lumine, et ita quidem, ut
dum animarum mederentur languoribus, eos qui
corporalibus infirmitatibus detinebantur, absque
cura non præterirent ²⁶: et quod gratis acceperant
gratis indigenibus dabant, non aliud exigentis-
simum, quam illud omnium pretiosissimum,
nempe fidem in Jesum Christum, qui omnia potest.
Et hinc verbum doctrinæ velocius reddebatur: cui
miracula alarum loco erant, quæ ipsis persecuto-
ribus reddebant sublimius, et ad plateas defe-
rebant.

19. Cum vero, illorum fama longe lateque celer-
rime pervagata, etiam Thessaloniciæ frequens de
eisdem sermo haberetur; Valens et Philippus,
quos antea diximus fuisse Thessaloniciæ seculos
mandatorum Juliani exsecutores, audientes et ipsi
conversationem ipsorum, angelorum ferme materia:
expertium æmulantem naturam, et eorum sermo-
nem potentem esse, divinamque ad persuadendo:
auditores gratiam et energiam habere, neminem
vero Tiberiopolim, et circumjacentibus in locis, qui
gentilismum tueretur, superesse, sed omnes esse
inibi Christi discipulos et adoratores; zelo inar-
descunt pro dissolutis patriis ritibus, spretisque
mandatis imperatoris. 491 Quid igitur agendum
sit, serio dispiciunt: ac primo quidem decernunt,
mittere Tiberiopolim apparitores aliquot sævos ac
truces, qui illos vel persuaderent, ut imperatoris

²² Matth. v, 17. ²³ Psal. cvi, 32. ²⁴ Psal. i, 2. ²⁵ Psal. cxxxii, 1. ²⁶ Matth. x, 8.

Varie lectiones et notæ.

(46) Ἰσ. ἡδύ.

(47) Ἰσ. εὐειδής.

(48) Hoc est, presbyterali seu sacerdotali dignitate ornati. (49) Ἰσ. σοφῶς ἢ σοφός.

obsequentes voluntati, diis sacrificarent, sicque bonis omnibus fruerentur, quæ imperator ipse distribuere potest; vel hoc renuentes intolerandis primum cruciatibus afficerent, ac dein gladio vitam ipsis adimerent. Mox vero, mutata sententia, consultius visum illis est, ut non aliis id negotii imponerent, sed ipsi illuc abeuntes omnem industriam ad finem consequendum adhiberent. Siquidem contra murum firmiorem machinæ graviores sunt ad-movendæ.

γον ἐπιδείξασθαι. Πρὸς γὰρ τὸ στερρότερον τοῦ τείχους [f. τείχους] καὶ ἡ τῶν μηχανημάτων βαρυ-τέρα ἡ ἀντίστασις.

20. Tiberiopolim igitur profecti, cum omnes fama crudelitatis suæ primum complevisset, sanctos comprehendi et ad se adduci jubent. Quod ut factum est, in sublimi tribunali, ut eorum aspectus majorem terrorem incuteret, et vox facilius ab astantibus audiretur, considentes, ita loqui cœperunt: « Cum omnis ferme quæ sub cœlo est, terra obediat sacro imperatoris mandato, quo quisque præcipitur eos tanquam deos venerari, quos antiqui sapientes tradiderunt, eisque templa excitare, altaria erigere, sacrificia offerre, aliosque honores impendere, novam vero superstitionem non amplecti, neque novitii cujusdam ac nuperi Dei rationem ullam habere: quomodo vos soli, quasi extra nostrum hunc mundum nati essetis, ac sapientiora divinis iis viris qui olim floruerunt invenissetis, aut majus mentis acumen majoremque sapientiam, quam imperator noster, cui sapientes omnes primas concedunt, beata quadam sorte haberetis, nihili penditis sapientum de diis nostris testimonia: spernitis quoque imperatoris mandata, ac hominem nuper in Palæstina natum ex muliere (utique paupercola, fabri enim uxor erat), et crucifixum cum latronibus, velut Regem ac Deum colitis, illique honorem omnem exhibentes, magnam vos religionem exercere arbitramini? Cur, et quomodo ista? Dicite. »

21. Ad hæc sancti nihil hæsitantes responderunt: « Equidem oporteret, o præsides, apud judices præjudiciis et affectibus omnino vacuos, responsa nos esse daturos; sic enim veritas clarius et evidentius sese visendam præberet. At quoniam eosdem accusatores et judices habere cogimur, facile pervidemus, apud vos veritati prævaliturum esse mendacium. Sed neque hac quidem ratione silebimus: confidimus enim in Christo Domino qui factus est nobis sapientia a Deo, et dat verbum evangelizantibus, in 492 apertione oris, quique dat os et sapientiam²⁵ et sermonem suis pugilibus ac testibus, ut ipse promisit, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii²⁶. Nos igitur neque soli inter homines sumus, qui deos vestros rejiciamus, neque soli, qui orthodoxam fidem et religionem profiteamur: innumera enim hominum millia in

τινας ταξιώτας εἰς Τιβεριούπολιν στεῖλαι στιβαροὺς τὸ ἥθος, τῇ γνώμῃ πικροὺς, ὡς ἂν ἡ πείσῃ τοὺς ἄνδρας τὰ βασιλικῶς ἐλέσθαι καὶ θύσαι τοῖς θεοῖς, καὶ πάντων ἀγαθῶν ἀπολαῦσαι ὅσα χεῖρ βασιλέως βουλομένου δίδοσθαι δύναται· ἡ μὴ πειθομένου· τοῦτο ποιεῖν, ἀπορήτοις τιμωραῖς ὑποβαλλομένους τὸ πρότερον, τῷ ξίφει τὴν τελευταίαν ὑπέχειν δίκην. Ταῦτα λογισαμένοις αὖθις ἔδοξε κρεῖττον, μὴ ἐτέρους ἐπιτρέψαι τὸ ἔργον, ἀλλ' αὐτοὺς ἀπειθόντας ὅλην τὴν οἰκείαν δραστηριότητα [f. add. εἰς] τὸ ἐρ-τεῖν [f. τείχους] καὶ ἡ τῶν μηχανημάτων βαρυ-

κ'. Ἐπιστάντες οὖν τῇ Τιβεριουπόλει, καὶ πᾶσαν ψυχὴν τῇ τῆς ὁμότητος αὐτῶν φήμῃ προκαταστήσαντες, συλληφθῆναι τοὺς ἁγίους κελεύουσιν. Ἐπεὶ δὲ συλληφθέντες ἤχθησαν, ἐφ' ὅφηλοι δὲ οἱ τύραννοι καθίσαντες βήματος, ὡς ἂν ἴνα καὶ ἡ θεὰ αὐτῶν μάλλον φέροι κατὰ πλῆξιν, καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ἐξ-ἀκουστος γίνεται, οὕτως ἐφησαν· « Ἀπάσης τῆς ὕφ' ἡλίον, ὡς εἰπεῖν, γῆς, τῷ βασιλικῷ θεῷ προστάγματι πειθομένης, ὅπερ ἐστὶ θεοῦ μὲν νομίζειν, οὗς οἱ πάλοι σοφοὶ παρέδωκαν, καὶ τοῦτοις ναοὺς τε ἀνίστην, καὶ βωμοὺς ἰδρύουσιν, καὶ θυσίας προσφέρειν, καὶ τὰς ἄλλας ἀποδίδοναι τιμὰς, καινοτομίαν δὲ θρησκείας μὴ παραδέχεσθαι, μηδὲ νεαρῶ καὶ προσφάτῳ τινὶ προσέχειν θεῶ· πῶς ὑμεῖς μόνοι, ὥσπερ ἔξω τῆς κατ' ἡμᾶς οἰκουμένης ὄντες, ἡ σοφώτερά τε τῶν πάλαι γενομένων θεσπεσίων ἀνδρῶν ἐξευρόντες, ἡ μεῖζονα μὲν δύναμιν, πλείω δὲ σοφίαν τοῦ αὐτοκράτορος ἡμῶν εὐτυχήσαντες, ὧ πάντες σοφοὶ τῶν πρωτείων παραχωροῦσι, λήρους μὲν ἡγήσασθε τὰς τῶν σοφῶν περὶ θεῶν μαρτυρίας, διεπτύσατε δὲ καὶ τὰ βασιλικὰ προστάγματα, ἀνθρώπων δὲ τινι ἐν Παλαιστίνῃς γεννηθέντι ἐκ γυναικὸς πενιχρῶς, (καὶ τί γὰρ, εἰ τέκτονι ἄρμολογίας εἰς γάμον;) εἶτα σταυρωθέντι μετὰ ληστών, τοῦτ' ἦν ὡς Βασιλεῖ καὶ θεῷ προσέχετε, καὶ πᾶσαν ἀποδίδόντες τιμὴν εὐσεβεῖν οἴεσθε; Πῶς ταῦτα; Εἰπατε. »

κα'. Πρὸς οὗς οἱ ἄγιοι, μηδὲ μικρὸν ὑποσχόντες [f. ἐπισχ.], « Ἐδεῖ μὲν ἡμᾶς, εἰπον, ὧ ἡγεμόνες, ὑπὸ κρίταϊς ἀδιαφόροις ποιεῖσθαι τὰς πρὸς ἐρώτησιν ἀποκρίσεις· οὕτω γὰρ ἂν ἐδείχθη περιφανέστερον ἡ ἀλήθεια. Ἐπεὶ δὲ τοῖς αὐτοῖς χρώμεθα κατηγοροῖς καὶ δικασταῖς, δῆλον μὲν ἡμῖν ὅ συμβῆσεται, τὸ τὴν ἀλήθειαν δηλαδὴ παρευημερηθῆναι τῷ ψεύδει. Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐ σωπῆσωμεν [f. σωπῆσομεν]. Θαρρόμεν γὰρ Χριστῷ, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν ἀπὸ θεοῦ σοφία, καὶ δίδωσι ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος, καὶ παρέχει στόμα καὶ σοφίαν καὶ λόγον τοῖς αὐτοῦ ἀθληταῖς καὶ μάρτυσιν, ὡς αὐτὸς ἐνετεῖλατο (50), ἧ οὐ δυνήσονται ἀντιστῆναι οὐδὲ ἀντειπεῖν πάντες οἱ ἀντικείμενοι. Ἡμεῖς οὖν, οὕτε μόνοι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τοὺς ὑμετέρους θεοὺς διαπύομεν, οὕτε μόνοι εἰς τὴν αὐτὴν πίστιν καὶ εὐσέβειαν

²⁵ 1 Cor. i, 30; Psal. lxxvii, 8; Ephes. vi, 17. ²⁶ Luc. xxi, 13.

(50) Ἰσ. ἐπηγγελματο.

τὴν ὁρθόδοξον παρεστῆχθαι. Ἀναριθμητοὶ γὰρ μυριάδες εἰσὶν ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ οἱ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἐπεγνωκότες, τὴν ὄντως καθαρὰν καὶ ἀμώμητον. Τὴν δὲ τῶν Ἑλλήνων παιδείαν τε καὶ θρησκείαν, ὡς ματαίαν καὶ ψευδώνυμον, χλεύην τιθέμενοι διαπτύουσιν καὶ ἀποστρέφονται. *Εἰς πᾶσαν γὰρ τὴν γῆν ἐξήλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.* Ἄλλ' οὐδὲ τοῖς καθ' ὑμᾶς ἀπιστοῦμεν σοφοῖς. Ἄλλ' εἰ δεῖ τι καὶ παράδοξον μὲν, ἀληθὲς δὲ εἰπεῖν, ἡμεῖς μᾶλλον αὐτοῖς πεσιθόμεθα, ἢ ὑμῖν (51). Ὅταν γὰρ σὺ μὲν ἀκούων τοῦ ποιητοῦ, τὸν Δία καὶ μοιχὸν εἰσάγοντος, καὶ ἀρτοποιοῦν (52), καὶ ἀπατῶντα καὶ ἀπατῶμενον, καὶ δεσμούμενον, καὶ δακρύοντα, εἴτα προσκυνεῖς αὐτὸν ὡς Θεόν· ἐγὼ δὲ τοῦτων αὐτῶν ἀκούων περὶ αὐτοῦ λεγομένων, διαπτύω τοῦτον, καὶ οὐχ ὅπως Θεὸν ὁνομάζω, ἀλλὰ παντὸς ἑταίρου καὶ φθόνου, καὶ τίνος γὰρ οὐχὶ τῶν διαβαλλομένων, χεῖρονα τίθεμαι· πότις ἡμῶν ἀκόλουθα δοξάζει ταῖς περὶ τοῦ Διὸς ὑπολήψεις; Περὶ δὲ τῶν ἄλλων θεῶν, τί δεῖ καὶ λέγειν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοιούτοις ἐληλεγμένου τοῦ κορυφαίου; Ἀλλὰ ποιηταὶ μὲν τοιαῦτα καὶ περὶ τῶν ὑμετέρων θεῶν, οἱ καὶ πηγαὶ δοκοῦσι πάσης σοφίας εἶναι, καὶ πάσης διδασκαλίας θεμέλιοι. Τῶν φιλοσόφων δὲ, ὅσοι καὶ θεσπεσιώτεροι δοκοῦσιν ὑμῖν, τοὺς παρὰ ποιηταῖς ὀνομασθέντας θεοὺς πῦρ εἶναι, γῆν, ἀέρα, ὕδωρ, ἥλιόν τε καὶ σελήνην, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀστέρας ἐδόξασαν. Οἱς οὐδὲ αὐτοῖς πάντως προσκυνητέον. Κτίσματα γὰρ ὄντα, καὶ δι' ἡμᾶς τὸ εἶναι λαβόντα, τίς δ' ἂν φρονῶν καὶ νοῦν ἔχων αὐτοὺς τιμήσῃ; Τίς δὲ ἐρρωμένος ἔχων τὰς φρένας, λατρεύσει τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα; Τίς δὲ νοῦν ἔχων καὶ φρόνιμος θεοῖς ἀψύχοις σεβάζεται, οἷς οὐκ ἔστι σύνεσις, ἀλλὰ τροπῆς παραλλαγή; Τίς τοῖς δούλοις ὡς δεσπόταις λατρεύσειεν; Ἀνθρώπου γὰρ δοῦλα πάντα καὶ ὑποχείρια· ὅτι τὰ μὲν, ἀψυχὰ τε καὶ ἄλογα· ὁ δὲ λόγος, τετιμημένος καὶ πάντων ἄρχη, ὡς εἰκόνα σώζων κατὰ [sc. καὶ] τοῦ Θεοῦ. Περὶ δὲ τοῦ βασιλέως ἔστι μὲν ἡμῖν καὶ μακρότερα λέγειν· ἀλλ' ἐπιτομὴν τινα ποιησόμεθα τὴν ἀποκρίσιν, ἵνα μὴ τὸν καιρὸν ἐνδιατρίβωμεν, ὡς ἐπὶ τὸν ἀληθινὸν βασιλέα. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἡρνήσατο Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ παραβίτης τῆς πρὸς αὐτὸν ἐγένετο πίστεως, ἀθετήσας τὰς θείας ἐντολὰς αὐτοῦ καὶ τὰ ζωηρὰ προστάγματα. Οὐκ ἀξίως [sc. ἀξίως] δ' ἂν εἴη προφέρειν ἡμῖν τὴν τῶν ἰδίων προσταγμάτων ἀθέτησιν, καὶ κολάζειν ἀπειλῶν ὡς ταῦτα παραβαίνειν ἐθέλοντας. Ὁ μὲν γὰρ ἀπίστη τοῦ σεσωσμένου, καὶ ἀπίστη καὶ αὐτὸς ἀπ' αὐτοῦ, κατὰ τὸ προφητικὸν λόγιον τὸ φάσκον· Ἐπέστη ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἀπέστη καὶ ὁ Θεὸς ἀπ' αὐτοῦ· καὶ, Οὐκ ἠθέλησεν εὐλογίαν, καὶ μακρυθήσεται ἀπ' αὐτοῦ· καὶ ἠγάπησεν κατὰρ,

A mundo sunt, qui Jesu Christi fidem vere puram et immaculatam agnoscunt, gentilium vero doctrinam et religionem velut vanam et conflictam ludibrio habent, rejiciunt et execrantur. *In omnem enim terram exivit sonus apostolorum Christi Domini, et in fines orbis terræ verba eorum*⁵⁰. Neque etiam nos sapientibus vestris fidem omnem detrahimus: quin (si dicendum quod verum est, tametsi paradoxum videatur) nos magis quam vos, eisdem credimus. Cum enim vos audientes, Jovem a poeta induci modo adulterum, modo raptozem, interdum deceptorem, aut deceptum, aliquando victum et plorantem, deinde ipsum adoralis ut deum: ego vero audiens ista de eo dici, ipsum despicio, neque ullo pacto deum appello, sed quacunque re execranda (qua enim non?) pejorem ipsum habeo: quisnam nostrum de Jove magis congrue, et ad prænotiones quæ de ipso habentur, magis consentaneè judicat? De aliis diis quid attinet dicere, cum de talibus ac tantis eorum princeps convictus fuerit? Et quidem poetæ, qui omnis sapientiæ fontes ac fundamenta cujusvis doctrinæ videntur esse, talia de vestris diis habent. Quoad philosophos attinet, profecto ii, qui majore æstimatione apud vos florent, quos poetæ deos appellant, ipsi ignem, terram, aerem et aquam, solem ac lunam reliquasve stellas esse existimant. Neque hæc sane adoranda sunt. Cum enim creaturæ sint, et quidem propter nos factæ, quis prudens ac sapiens ea honoraverit? et quis sanæ mentis adorabit creaturam præ Creatore? aut quis intellectum habens veneretur deos inanimos, *quibus non est intellectus*⁵¹, sed tantummodo conversionum vicissitudo? quis demum servis tanquam dominis serviat? Homini enim serviunt hæc omnia, eique subduntur; siquidem anima et ratione destituta sunt: ratio autem præstantissima est, et omnibus dominatur; utpote quæ Dei imaginem et similitudinem servat. De imperatore autem plura nobis dicenda forent: breviter tamen respondebimus, ne multum temporis insumamus, **493** quasi de vero quodam imperatore sermo nobis habendus esset: ille enim Christum Dominum, qui verus Deus est, abnegavit, et prævaricator factus est ejus quæ in ipsum est fidei; sprexit etiam ipsius mandata et vivifica præcepta. Indignum itaque est, quod is nobis mandatorum suorum contemptum objiciat, direque comminetur, quod eadem nequaquam servare velimus. Ille enim recessit a Salvatore, et Salvator recessit ab illo, juxta propheticum illud dictum: *Recessit a Deo, et Deus recessit ab eo: et noluit benedictionem, et elongabitur ab eo, et dilexit maledictionem, et veniet ei*⁵²: et noluit videre lumen, et ambulavit in viis tenebrarum. Nos autem recedimus ab istius-

⁵⁰ Psal. xviii, 5. ⁵¹ Psal. xxi, 9. ⁵² Psal. cviii, 18.

Variorum lectiones et notæ.

(51) Ἰσ. ὑμεῖς.

(52) Ἰσ. ἀρπακτήν.

modi domino et rege, qui non solum neminem sal-
vum facere potest, sed qui et seipsum perdit, et
nos perdere, seu in eandem ruinam impellere co-
natur. Sed ille quidem, quo vult, feratur : nos vero
Christum Deum immortalem non abnegabimus,
neque si unica dies futura idcirco sit vita nostra
super terram. Nemo nos separabit a charitate Chri-
sti²² : in ipso enim vivimus, movemur et sumus²³ :
sub cuius solius imperio subijcimur, et cuius sen-
tentiam solam considerantes, qua dixit²⁴ : Qui ne-
gaverit me coram hominibus, negabo et ego eum co-
ram Patre meo, qui in cælis est, et sanctis angelis,
pavemus et terrore concutimur.

22. « Eum igitur confitemur, et usque ad extre-
mum spiritum confitebimur, neque unquam ab eo
desciscemus ; ipsum enim cognoscimus et agnoscimus
Deum verum ac Dominum, qui natus quidem
ante omnia sæcula ex Deo, incorporee, et absque
corruptione, quemadmodum et verbum mentis ge-
nerari novimus : deinde, cum videret humanam
naturam, quam ipse bona voluntate ornatam con-
siderat, passionibus ignominie²⁵ deditam, et ju-
mentis irrationali vita sua similem evasisse, quin
ea turpibus actionibus etiam superasse, ac præ-
terea idolorum et reptilium et belluarum adorationi
et cultui addictam ; voluit secundum viscera mise-
ricordie sue, naturam ipsam in semet assumere, ut
eam divinitate sua sanctificaret atque illustraret.
Quamobrem nascitur ex sancta et omnimode im-
maculata Virgine Maria ; fasciis involvitur ; lacta-
tur et enutritur ; atque omnia quæ naturæ nostræ
sunt, suscipiens, omnia in se adimplet, excepto
peccato. Peccatum enim non fecit, neque inventus
est dolus in ore ejus²⁷ : non enim naturæ opus
est peccatum, 494 sed ex desidia minus attentis
ingeneratur. Cum vero triginta esset annorum,
compendiariam nobis viam salutis ostendit, nempe
sanctum baptismum, ipse primus illud suscipiens :
in quo etiam testimonium accepit a Patre de cælo,
quod esset Filius Dei, juxta evangelicam illam vo-
cem quæ dixit : Hic est Filius meus dilectus, in
quo mihi complacui²⁸ : dedit etiam nobis, ut cre-
deremus, nos filios Dei fieri per baptismum ; quod
enim ipse est per naturam, illud nos evadimus per
gratiam. Deinde postquam homines docuit, atque
edictis miraculis, beneficiis cumulavit, concitata in
eum hostium veritatis invidia, cruci affixus, mor-
tuus ac sepultus est : quemadmodum vos ejus cul-
toribus exprobratis. Verum haudquaquam diu per-
mansit mortuus, sed tertia die resurrexit. Cumque
quadraginta dies cum amicis et discipulis versatus,

A καὶ ἤξει αὐτῷ. Οὐκ ἠθέλησεν ἐπιγινῶναι τὸ φῶς,
καὶ ἐπορεύθη ἐν ὁδοῖς σκοτούς. Ἡμεῖς δὲ καὶ σώ-
ζειν δυνάμενοι (53) δεσπότου καὶ βασιλέως ἀποστα-
τοῦμεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἀπωλοεκότος, καὶ ἡμᾶς
συναπολεῖν σπουδάζοντος, καὶ εἰς τὸν αὐτὸν ὠθεῖν
κίνδυνον. Ἀλλ' ἐκεῖνος· μὲν, ὅπου δ' ἂν βούλεται
φερέσθω· ἡμεῖς δὲ Χριστὸν οὐκ ἀρνησόμεθα τὴν
ἀθάνατον Θεὸν, οὐδ' ἂν ἡμέρα μία ἢ ζωὴ ἡμῶν.
Οὐδὲς ἡμᾶς χωρίσει τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ.—
Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν.
Ἦ μόνω βασιλευόμεθα, καὶ οὐ τὴν ἀπόφασιν μόνην
λογιζόμενοι, φρίττομεν, καὶ δειλῶ συνεχόμεθα,
τὸν ἀρνησάμενόν με, εἰπόντος, ἀρτήσομαι κατὰ
αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς
καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων.

B κβ'. « Ὁμολογοῦμεν τοίνυν, καὶ ὁμολογήσομεν
ἄχρι τελευταίας ἡμῶν ἀναπνοῆς, καὶ οὐκ ἀποστήσο-
μεν. Τὸν αὐτὸν γὰρ ἐπιστάμεθα καὶ γινώσκομεν
Θεὸν ἀληθινὸν καὶ Κύριον· γεννηθέντα μὲν πρὸ
πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀσω-
μάτως καὶ ἀπαθῶς, ὥσπερ καὶ τοῦ νοῦ γεννᾶσθαι
τὸν λόγον οἶδαμεν· εἰτα, ἐπειδὴ τὴν ἀνθρωπίνην φύ-
σιν ἐώρα, ἦν αὐτὸς τῷ ἀγαθῷ θελήματι συνεστήσατο,
τοῖς πάθεσι τῆς ἀτιμίας ἐκδομένην [f. ἐκδεδ.],
καὶ τοῖς κτήνεσιν ὁμοιωθεῖσαν κατὰ τε [f. γε] τὴν
ἄλογον ζωὴν (ἵνα μὴ λέγω ὅτι καὶ ταῦτα ταῖς ἀτί-
μοις παρήλασε πράξας)· πρὸς δὲ καὶ κατενεχθεῖσαν
εἰς εἰδώλων τε προσκυνήσεις, καὶ ἑρπετῶν, καὶ
κνωδάλων τιμὰς· θετήσαντα διὰ σπλήγγχρα ἐλέους
C ταύτην τὴν φύσιν ἐν αὐτῷ προσλαβεῖν, καὶ ἁγιά-
σαι, καὶ λαμπρῦναι τῇ οἰκείᾳ θεότητι. Ὅθεν γεννᾶ-
ται μὲν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου καὶ παναχράντου
Μαρίας, καὶ σπαργαυοῦται, καὶ θηλάζει, καὶ ἀνα-
τρέφεται· καὶ πάντα τὰ τῆς φύσεως ἡμῶν ἀναδε-
ξάμενος ἐκπληροῖ ἐκτὸς ἁμαρτίας. Ἀμαρτίαν γὰρ
οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι
αὐτοῦ. Οὐ γὰρ φύσεώς ἐστιν ἔργον ἡ ἁμαρτία, ἀλλὰ
παρὰ φύσιν ἐξ ἀπροσεξίας τοῖς κουφοτέροις ἐγγί-
νεται. Τριάκοντα ἔτη δὲ γεγονώς, ὁδὸν ἡμῖν σύντο-
μον σωτηρίας ὑπέδειξε τὸ θεῖον καὶ πνευματικὸν
βάπτισμα, αὐτὸς πρῶτος τοῦτο δεξάμενος. Ἐν ᾧ
καὶ μαρτυρηθεὶς οὐρανῶθεν παρὰ τοῦ Πατρὸς ὡς εἶη
Υἱὸς Θεοῦ, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν τὴν λέγου-
σαν· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός ἐν ᾧ εὐ-
D δόκησα. Δέδωκε δὲ καὶ ἡμῖν πιστεῦειν, ὡς καὶ
ἡμεῖς υἱοὶ Θεοῦ γινόμεθα διὰ τοῦ βαπτίσματος·
ὅπερ γὰρ ἐστὶν ἐκεῖνος· φύσει, τοῦτο ἡμεῖς λαμβάνο-
μεν χάριτι. Εἰτα διδάξας, καὶ διὰ θαυμάτων τοὺς
ἀνθρώπους εὐεργετήσας, καὶ φθονηθεὶς ὑπὸ τῶν τῆς
ἀληθείας ἐχθρῶν, ἐσταυρώθη, καὶ θανὼν ἐτάφη, ὥσ-
περ ὑμεῖς τοῖς αὐτὸν τιμῶσι προσομιθεῖσθε. Ἀλλ'
οὐκ ἐναπέμεινε τῷ θανάτῳ· ἀναστὰς δὲ τριτήμερος
καὶ τοῖς αὐτοῦ φίλοις καὶ μαθηταῖς συνὼν δι' ἡμέ-

²² Rom. viii, 37. ²³ Act. xvii, 28. ²⁴ Matth. x, 33. ²⁵ Rom. i, 26. ²⁷ I Petr. ii, 22. ²⁸ Matth. i, 47.

ρῶν τσσαράκοντα· καὶ διδάσκων αὐτοὺς τὰ μείζονα καὶ τελειότερα, ἀνέβη τελευταῖον εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὅθεν καὶ κατήλθεν. »

κγ'. Ἐνταῦθα μελλόντων τῶν ἁγίων καὶ τὰ ἐφεξῆς συννεῖν, καὶ πλατύτερον διηγήσασθαι, περὶ τοῖς ἀποστόλοις (54) καὶ καθόδου τοῦ Πνεύματος, καὶ περὶ τῆς δοθείσης τοῖς ἀποστόλοις χάριτος καὶ δυνάμεως, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπλῶς, ὅσα περὶ τούτου πιστεύομεν· ἐνέκοψαν τὸν τοῦ λόγου εἰρμὸν οἱ τύραννοι, καὶ, « Τί δὲ, ἡμῖν [f. ὑμ.], ἐφῆσαν, ἀπὸ ἀδελφῶν ἐνδοθείσης πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίνεσθαι, ῥήτορες ἡμῖν ἀνεφάνητε, ὥσπερ ἐν θεάτρῳ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν ἐπιδεικνύμενοι, ἀλλ' οὐχὶ πρὸς κρίσιν δικαστικῇ καὶ φοβερῇ βήματι παριστάμενοι; Τί τὰ πολλά; Θύειν ὁμολογεῖτε τοῖς ἀθανάτοις θεοῖς, ἢ οὐ; Ἀποκρίνεσθε. » — « Μὴ γένοιτο, εἶπον οἱ μάρτυρες, δαίμοσι καὶ τοῖς αὐτῶν εἰδώλοις θῆσαι ἡμῶς, τοὺς ὑπὸ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τῆς δουλείας τῶν δαιμόνων ἀπαλλαγέντας. » Οὕτω τῶν ἁγίων δόντων τὴν ἀπόκρισιν ἐπίτομον ὁμοῦ καὶ ἀπότομον, τὸ τοῦ θυμοῦ θηρίον οὐάλεντι καὶ Φιλίππῳ προσερεθίζεται· καὶ ἐπὶ δημοσίων προσταγμάτων (55) διοικήσεις ἐπὶ τὴν Θεσσαλονίκην αὐτοὺς κατῆπειγον, οὐκ ἔχοντες ἐπὶ πολὺ ἐν Τιβεριοῦ πόλει ἐνδιατρίβειν, εὐθὺς τὸν διὰ ξίφους θάνατον τῶν ἁγίων καταψηφίζονται.

κδ'. Ἦγοντο μὲν οὖν τὴν τελευταίαν καὶ μακαρίαν ὁδὸν, τὴν καὶ πρὸς ζωὴν καὶ οὐρανοὺς φέρουσαν, τὴν αἰωνίαν καὶ ἀτελεύτητον καὶ ἀπέραντον· ἡγαλῶντο δὲ χαρὰ ἀνεκλάλητη, καὶ τὴν ἔδον κατὰστασιν τῇ ἔξωθεν φαιδρότητι ἐπιστήμαινον, ὅτι βασιλεῖα πονηρῶν καὶ τοὺς αὐτοῦ δημίους καταλιπόντες, τῷ φιλανθρώπῳ Βασιλεῖ καὶ ἀκαταλήπτῳ, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει προσελθεῖν μέλλουσιν. Ἐν τούτῳ μόνον αὐτοὺς ἐλύπει, ἡ τῶν τυράννων πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἐκούσιος τυφλότης, καὶ τὸ πολλοὺς τῶν ἀσθενεστέρων, ἐκ τοῦ τὰς κρίσεις οὕτω προβαίνειν, περὶ τὴν πίστιν σαλεύεσθαι. Τὸ γὰρ παρανόμως γενόμενον τῶν ἐξουσιῶν, δυναστείας καὶ ἀδικίας ἡ ὑπόθεσις δείκνυται. Δικαστηρίου γοῦν ὁλόκληρον καὶ κρίσεως ἐν νόμῳ τοὺς δικάζοντας πλάττεσθαι, οὐ μικρὸν τοῖς ἀθεδιαστέροις περιποιεῖται τὸ σκάνδαλον. Ἐλεντε (56) γὰρ ὡς ἡ τοῦ δικαστηρίου ἀλήθεια οὐ εὗρε τῷ ὄντι ὑπευθύνους, τιμωραῖς καὶ θανάτῳ κατέκρινεν. Ἐξ οὖν τῶν ἁγίων Πέτρος βνομα, διὰ ταῦτα θεῖα ζήλῳ πυρωθεὶς τὴν καρδίαν, πρὸς τοὺς τυράννους ἀντίστη. « Ὁ παραβάται τῶν ἔργων, ἐδόθη, καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθροί, πῶς δικαστῶν προσωπεῖον ἑαυτοῖς περιθέντες, καὶ κρίσεως σχῆμα πλάσσαντες, αἵματα δικαίων ἀναιτίως ἐκχέετε, ἐφ' οἷς οὐδὲν ἄξιον εὐρέθη θανάτου, ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον πάντα τιμῆς καὶ στεφάνων ἄξια; » Πῦρ ὀργῆς τοῖς τυράννοις ἐπὶ τῷ λόγῳ ἀνάπτεται.

* I Petr. 1, 8.

Variae lectiones et notæ.

(54) Iσ. τῆς ἀποστολῆς.
(55) Iσ. πραγμάτων.

A majora et perfectiora eos edocuisset, ascendit tandem in cœlum, unde primum descenderat. »

23. Hic vero, cum sancti cœtera etiam quæ secuta sunt, fusius essent dicturi, ut de missione et descensu Spiritus sancti, de gratia et virtute apostolis collata, uno verbo, de omnibus aliis quæ nos credimus; tyranni sermonis filium abruptantes, « Quid hoc, inquirunt, anne ob concessam vobis respondendi libertatem rhetores nobis constituti estis, quod sacundiam ostentatis, quasi in theatro, et non ante formidabile tribunal judicandi staretis? Sed non plura: assentimini, diis immortalibus sacrificare, vel non? Respondete. » — « Absit, dixerunt martyres, ut nos, qui a Christo Deo e dæmonum servitute liberati sumus, ipsis demonibus, eorumque simulacris sacrificemus. » Brevi hac et peremptoria responsione a sanctis data, furoris bellua Valenti et Philippo vehementius irritatur, et quoniam publica negotia eos Thessalonicam ut quantocius redirent, urgebant, cum non possent diutius Tiberiopoli immorari, absque mora sanctos capite damnant.

εὐθὺς τὸν διὰ ξίφους θάνατον τῶν ἁγίων καταψηφίζονται.

24. Ducebantur igitur illi per extremam beatam viam, quæ ducit ad vitam et ad cœlum et ad gloriam æternam, interminabilem et immensam. Exsultabant vero lætitia inenarrabili²², et internum gaudium externa alacritate significabant: quoniam impio rege cum satellitibus suis relicto, ad benignissimum ac immensum Regem, ad Ecclesiam primogenitorum, qui descripti sunt in cœlis, et ad festivum angelorum cœtum properabant. Illud solummodo eo in casu illos affligebat, quod perspicere spontaneam tyrannorum cæcitatem⁴⁹⁵ ad lumen veritatis; et quod futurum prævidebant, ut ob judicia hoc modo facta multi debiliorem forent in fide vacillaturi. Præterea enim modus inquisitionis argumentum est potentie et injustitie: at judicii forma a judicantibus conflictata haud modicum infirmioribus scandalum ingenerare solet: putant enim judicii veritatem eos, quos re ipsa reos comperit, ad tormenta et mortem condemnasse. Quamobrem unus sanctorum nomine Petrus, divino zelo ob hæc inflammatus, tyrannis sese opposuit, et, « O prævaricatores, exclamavit, bonum operum et veritatis inimici! siccine judicium personam assumentes, et judicii formam mentientes, justorum sanguinem sine causa effunditis, in quibus nihil dignum morte inventum est, sed potius quæ omni honore sunt digna et remuneratione? » Ignis iracundie in tyrannis ad hunc sermonem rursus

(56) Iσ. οἶονται.

accenditur : quare expoliari sanctum imperant, et ad terram dejectum virgis cedi, deinde manus ac demum caput ipsi amputari. Ut hæc omnia facta sunt, manus quidem illæ canibus in cibum sunt projectæ : quarum dexteram cum mulier quædam a natiuitate cæca, sibi ad pedes forte accidentem sensisset, tulit et tegumento capitis quod gestabat, involvit ; domumque quam potuit celerime remeans, cum non haberet aliud quod erga inventum illud suum faceret, (quid enim non fecisset ?) osculabatur, amplectebatur et ad oculos admovebat. Et ecce subito (*o mirabilia magna* ⁴⁰ tua, Christe Salvator !) aperti sunt ejus oculi, statimque videns lucem, voce magna Christi et sanctorum ejus virtutem prædicat, et ubicunque benedicit Dominum, qui, sicut scriptum est, *facit mirabilia, et portenta quorum non est numerus* ⁴¹. Post paucos vero dies illa lumine utique digna semina eam secum sumptam detulit in magnam Thessalonicensem civitatem, cupiens rem adeo pretiosam in loco honoratissimo collocare. Reperit vero locum tanto thesauro dignum, nempe venerabilissimum Anastasiæ martyris inclitæ sacellum : ac in eo manum illam servandam deposuit. Et hic quidem fuit eventus sacræ illius manus.

σματος ἄξιον, τὸ τῆς καλλινίκου μάρτυρος Ἀναστασίας πάντιμον τέμενος, καὶ τούτῳ τὴν χεῖρα ἀναποτίθεται. Καὶ τὰ μὲν τῆς τιμίας χειρὸς τοῦ ἁγίου οὕτως ἔχον.

25. Porro, cum consummati essent hi sancti, die vicesima octava Novembris, per multos dies eorum corpora indecore jacuere projecta in cibum canibus, bestiis et volucris, quin vel debitam communi naturæ sepulturam assequerentur. Servabantur quidem ea plane inviolata et illæsa, omnipotenti divina dextra illius, qui omnia videt, et protectione sanctissimi Spiritus, qui omnia operatur : quicunque etiam illa spectabat mirabatur in ipsis Christum Deum. Attamen **496** accedere et sacris pignoribus honorem tribuere sepulturæ nemo audebat, quod Valentis et Philippi crudelitatem adhuc præ oculis haberent. At postquam illi Thessalonicam redierunt, Christiani resumpto paululum animo, congregati sunt, ac sacra illa martyrum corpora reverenter, ut decebat, sublata, et mundis linteis involuta, omnibus quæ lex Christiana præscribit, rite persolutis, cum ardentibus facibus et suffimentis (ut iis quidem perpetuam beatitudinis lucem, his vero gaudium et fragrantiam paradisi significarent) Tiberiopoli reposuerunt, singulos in singulis urnis : quibus etiam singulorum martyrum nomina, vitæ genus et dignitates quas in Christo habuere, inscripta sunt.

26. Miracula vero non solum indigenis, sed etiam aliis ad extremas usque regiones large dispensabant sancti martyres, Dei virtute jam nullis terminis circumscripti. Quotquot enim vel a daemonibus vexabantur, vel alia quacunque detinebantur infir-

Καὶ δὴ προστάττουσιν ἀποδοθῆναι μὲν τὴν ἁγίον, κατὰ γῆς δὲ ταθέντα ῥάβδοις καταικισθῆναι· εἶτα καὶ τὰς χεῖρας ἀποτμηθῆναι, καὶ τελευταῖον τὸν διὰ ξίφους ὑποσπῆναι καὶ αὐτὸν ὀλίαντον. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα τέλος εἶχον, χεῖρες μὲν ἐκείναι κυσὶν εἰς βρώσιν ἐρρίφθησαν. Γυνὴ δὲ τις ἐκ γενετῆς τυφλὴ, οὕτω παρὰ τυχὸν [f. παρατυχ.], τῆς δεξιᾶς τοῦ ὁσίου Πέτρου χειρὸς εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς πεσοῦσθαι αἰσθομένη, λαβοῦσα ταύτην ἀνέβητο· καὶ τῇ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς καλύπτρᾳ ταύτην ἐνεilhάσασα, καὶ τὴν οἰκίαν ὡς εἶχε τάχος καταλαβοῦσα, οὐκ εἶχεν ὁ καὶ χρῆσσο [f. χρῆσαιτο] τῷ εὐρέματι. Τί δὲ οὐκ ἂν ἐποίησιν; Κατεφθίει, περιεπτύσσειτο, τοῖς ὄμμασι ταύτην ἐπετίθει. Εὐθὺς (ὡ τῶν μεγάλων σου θαύμασι, Σῶτερ Χριστέ!) ἀνεφύθησαν αὐτῆς οἱ ὀφθαλμοὶ παραχρῆμα, καὶ τὸ φῶς ἰδοῦσα, μεγάλη τῇ φωνῇ τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐκήρυττε δυνάμειν· καὶ διὰ παντὸς ἦν εὐλογοῦσα τὸν Θεόν, τὸν ποιῶντα, καθὼς γέγραπται, *θαυμάσιά τε καὶ ἐξαισία τέρατα, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς*. Οὐ πολλαὶ παρήλθον ἡμέραι, καὶ τὴν χεῖρα ταύτην ἄρασα ἡ τοῦ φωτὸς ἀξία γυνὴ, τὴν Θεσσαλονικέων μεγαλόπολιν καταλαμβάνει. Σκοπὸς δὲ ἦν αὐτῇ, ἐν τιμωτάτῳ τόπῳ κατατεθῆναι [f. καταθεῖναι] τὸ τίμιον. Εὐρίσκει τοῖνον καὶ τὸν τόπον τοῦ θησαυρί-

κε'. Ἐπεὶ δὲ, τελειωθέντων τῶν ἁγίων κατὰ τὴν εἰκοστὴν ὀγδόην τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἀτίμως ἐκείντο ἐρρίμμενα τὰ τίμια τούτων σώματα εἰς βρώσιν τοῖς κυσὶ, καὶ θηρίοις, καὶ πετεινοῖς, μὴδὲ τῆς νενομισμένης τῇ κοινῇ φύσει ταφῆς τυγχάνοντα· διετηροῦντο μὲν τῇ παντοκρατορικῇ θεῇ δεξιᾷ τοῦ τὰ πάντα ἐφορῶντος, καὶ τῇ ἐπισκιάσει τοῦ παντοουργοῦ καὶ παναγίου Πνεύματος, ἀνύδριστα καὶ ἀλώδητα· θαυμάζετο δὲ καὶ ἐπὶ τούτοις παρὰ τῶν βλέπόντων Χριστὸς ὁ Θεός. Οὐ μέντοι προσελθεῖν ἐτόλμων, καὶ ταφῆς ἀξιώσαι ταῦτα, τὴν ὀδάλαντος καὶ Φιλίππου πικρίαν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες. Ἐπεὶ δὲ ἐκείνοι μὲν εἰς Θεσσαλονίκην πάλιν ὑπανεχώρησαν, ἀδείας δὲ βραχέας οἱ Χριστιανοὶ ἐπιλαβόμενοι, συναχθέντες, καὶ τὰ τίμια τῶν μαρτύρων σώματα ἐντίμως, ὥσπερ καὶ ἦν εἰκός, ἀνελόμενοι, καὶ καθαφαῖς σινδόσιν αὐτὰ ἐνεilhάσαντες, καὶ ὅσα ὁ νόμος Χριστιανολογίας δίδωσιν, ἀφοσιωσάμενοι μετὰ λαμπράδων καὶ θυμιαμάτων (ἵνα ταῖς μὲν τὸ διαδεζόμενον ἀνέσπερον φῶς, ταῖς δὲ τὴν ἀγαλλίαν τῆς τοῦ παραδείσου εὐωδίας ἐπιστημαίνωνται), Τιβεριουπόλει ἀναποτίθενται, ἔκκυστον ἐν ἰδίᾳ λάρνακι· αἷς τό τε ὄνομα ἐκάστου ἐπεγέγραπτο, καὶ τίνα βίον ἔσχε, καὶ ποῖον κατὰ Χριστοῦ ἀξίωμα.

κς'. Τὰ μέντοι θαύματα οὐ μόνοις τοῖς ἐγγυρλοῖς ἐχορήγουν ἀφθόμως, ἀλλ' εἰ δὴ [f. ἡδὲ] καὶ ἀκρι τῆς ὑπερορίας φθάνοντα, τῇ τοῦ Χριστοῦ δυνάμει ἀπερίγραπτοι τυγχάνοντες μάρτυρες. Ὅσοι γάρ, ἢ δαίμονιν ἐνοχλοῦμενοι, ἢ σώματος ἐτέραις ἀσθε-

⁴⁰ Psal. cxxv, 4. ⁴¹ Psal. lxxi, 18.

νείας ταλαιπωρούμενοι, ταῖς τῶν ἁγίων προσέσαν λάρναξιν, ἐτοίμως τὰς λάσεις ἐλάμβανον. Ὅστε καὶ πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων τοῖς θαύμασι τοῦτοις ἐναχθῆναι πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, καὶ προσελθόντας τῇ τοῦ Χριστοῦ πίστει σημειωθῆναι τῷ θεῷ βαπτίσματι, καὶ μήτε ἐν Τιβεριουπόλει ἐναπολειφθῆναι τινα τῶν ἀσεβῶν, μήτε ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ καὶ τοῖς ὁρίοις αὐτοῖς [f. αὐτῆς]· μᾶλλον μὲν οὖν, ὃ καὶ μικρὸν ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ τοῖς λοιποῖς τῆς Δύσεως μέρεσιν ἐφαπλωθῆναι τὴν πίστιν ἐκ τῆς τῶν θαυμάτων δυνάμεως· ὥστε γενέσθαι τὴν Τιβεριουπόλιν περιφανῇ τινα πύργον, ταῖς ἄλλαις εὐσκαῖς πόλεσι τὸ τῆς πίστεως φῶς πυρρῶσαν, καὶ τοῖς [f. τῆς νεὶ τοῦς] ἐν τῷ πελάγει τῆς ἀπιστίας σκοτεινῆς πλάνης ἀνακαλουμένους (57). Ἀχρι μὲν οὖν πελλοῦ εἰρήνην τε ἤγε τὰ πράγματα, καὶ πάν- τιν κατατάσσιν καὶ εὐταξίαν· καὶ πᾶσα πόλις καὶ χώρα ἐν γαλήνῃ σταθιρᾷ τὸ πρὸς Χριστὸν σέβας, ὡς εἰκὼς (58), ἐνδιεφύλαττε.

κζ'. Ἐπει δὲ μετὰ πολλῶν κύκλους ἐνισυτῶν, ἔθνος τι βάρβαρον Ὀμβριοι λεγόμενοι, ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ κλήματος [f. κλίμ.] ἐπελθόντες τῆς [f. τοῖς] Τιβεριουπόλεως μέρεσιν, ἄλλας τε πόλεις πολλὰς καὶ ταύτην ἠρήμωσαν, τοὺς μὲν τῶν οἰκητῶρων ξίφει καταναλίσσαντες, τοὺς δὲ καὶ ἀνδρα δεσάμενοι (59), τὰ τε τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων κάλλη, καὶ τὰ τῶν θείων ναῶν διηρθάρισαν, καὶ καταπεπτωκότων ἕως ἐδάφους· ὅτε δὴ καὶ αἱ τῶν ἁγίων λάρνακες τῷ περιέχοντι ταύτας νεῷ καταπεσόντι ἐγκατεχύωθησαν· ὡς τε τῇ γῇ συγκεκαλύφθαι καὶ εἶναι τοῖς πᾶσιν ἀγνωστοί.

κη'. Ἐκ ποδῶν δὲ γενομένου τούτου τοῦ ἔθνους, ἔτερον ἐπιστῆλθεν ἀνομώτατον καὶ ὠμότατον, οἱ λεγόμενοι Βούλγαροι, ἐκ τῶν τῆς Σκυθίας μερῶν, ποταμὸν Ἰστρον οὕτω λεγόμενον διαπεράσαντες, καὶ βαρεῖα μάστιγι παρὰ Θεοῦ ἀφελθὲν τοῖς τῆς Δύσεως μέρεσιν (60). Ὁ Χριστοῦ μὲν ὄνομα οὐδ' ἤδεισαν· Σκυθικῇ δὲ ἀφροσύνῃ δουλεύοντες, ἤλπιε καὶ σαλήνῃ καὶ τοῖς λοιποῖς ἄστροις· εἰσὶ δὲ, οἳ καὶ τοῖς κυτὶ θυσίας προσέφερον. Οὕτως ἐπεσχοτίσθη ἡ ἀσύντορος αὐτῶν καρδία, καὶ ἐλάτρευσαν τὴν κτίσιν παρὰ τὸν Κτίσαντα. Ἐπει δὲ πᾶσιν τὴν Ἰλλυρίδα χώραν, τὴν τε παλαιὰν Μακεδονίαν, ἀχρι τῆς Θεσσαλονικέων πόλεως, τὰ τε τῆς παλαιᾶς Θράκης, τὰ περὶ Βερρόν φημι καὶ Φιλίππου πόλιν, τὰ τε ἀνωτέρα ὑφ' αὐτοῦς ἐποιήσαντο, κατέσχον μὲν τὰς χώρας ὡς οἰκῆτορες βέβαιοι· ἤμειβον δὲ τοὺς ἐκάστης οἰκῆτορας, τοὺς μὲν τῶν ἐκατέρων πόλεων εἰς τὰς ἀνωτέρω μετοικίζοντες, τοὺς τούτων δὲ πάλιν εἰς ἐκεῖνας μετὰγοντες· ὡς δοῦλοι μέντοι πᾶσιν ἀπλῶς καταχρώμενοι οἱ πάσης ἀπονοίας δοῦλοι, καὶ τοῦ ἀληθινοῦ Δεσπότητος ἀποστάται. Ἀλλ' οἳ γε ὑπὸ τούτους Χριστιανοί, τὴν πατρῶαν καθαρωτάτην πίστιν κατέχοντες, ἐν ταῖς ἐκάστοτε πρὸς αὐτοὺς ὁμιλαῖς

A mitate, accedentes ad urnas sanctorum, sanitatem prompte recipiebant. Quare multi gentilium tot miraculis ad veritatis cognitionem adducti, ad Christi fidem accedentes sacro sunt consignati baptismate; ut jam nemo ex impiis Tiberiopoli, ac in circumjacentibus vicis ac montibus residuus esset. Imo, quod etiam paulo ante innuimus, eorundem miraculorum virtute ad reliquas Occidentis partes fides protendebatur; adeo ut Tiberiopolis aliis Occidentis civitatibus esset ad instar conspicuæ cujusdam turris, quæ fidel facem præferret, et existentes in pelago infidelitatis a tenebricoso errore avocaret. Ad multum igitur temporis res illic quiete ac optimo in ordine se habuerunt, et tota civitas ac regio in firma tranquillitate cultum Christo, ut par erat, persolvebat.

27. Cum vero multis interjectis annis, Barbari quidam populi, Ombri appellati, e meridionali climate irruentes in partes Tiberiopoecos, tum alias multas civitates, tum hanc ipsam (habitantibus partim ferro peremptis, partim in captivitatem abductis) devastarent, ac, ut præclara quæque alia ædificia, ita et sanctorum templa disjicerent ac funditus everterent; accidit ut horum sanctorum urnæ, corridente templo, in quo erant, ruinis obruerentur, et terra obductæ, cunctis ignotæ evaderent.

28. Ut vero Ombri recesserant, gens alia flagitiosissima et ferocissima, nempe sic dicti Bulgari et partibus Scythiæ, trajecto flumine Istro, velut grave flagellum a Deo Occidentis regionibus immisum, supervenerunt. Hi ne quidem Christi nomen cognoscebant, 497 sed Scythica amentia serviebant soli, lunæ ac reliquis astris. Erant vero ex iis qui etiam canibus sacrificia offerrent. Adeo obtenebrata erant illorum corda, ut creaturam adorarent potius quam Creatorem. Cum igitur illi totam Illyridem regionem, ac veterem Macedoniam, usque ad Thessalonicam, et partem veteris Thraciæ, nempe quæ circa Beroam est, et Philippopolim, et superiores quoque partes subjungassent; retinuerunt quidem eas regiones, tanquam validi habitatores, at veteres utriusque incolas permutarunt: scilicet eos, qui in inferioribus civitatibus habitabant, ad superiores, harum vero incolas ad inferiores, transtulerunt. Cæterum omnibus tanquam servis et captivis abutebantur, cum ipsi essent omnis ignaviæ servi, atque vero Domino rebelles. At Christiani eis subjecti paternam purissimam retinentes fidem, in omnibus, quæ cum ipsis habebant, collo-

Variae lectiones et notæ.

(57) ἴσ. ἀνακαλουμένην.

(58) ὡς εἰκὼς ἦν.

(59) ἀνδραποδιστάμενοι.

(60) Prima Bulgarorum in imperium Romanum irruptio contigit circa finem sæculi quinti ut ex historicis Græcis probat Du Cangius.

quis, Christi doctrinam intrepide proferebant, et Evangelii lucem, ut poterant, manifestabant. Verum illi claudabant oculos suos, nequando viderent, et auribus graviter audiebant ⁴², juxta propheticum dictum quod ait: *Videntes videbunt, et non videbunt, audientes audient, et non intelligent: excæcatum enim est cor eorum, ne videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligent, et convertantur; et sanem eos* ⁴³: quare cum non cognoscerent, nec intelligerent, in tenebris ambulabant.

ἀκούσωσι, καὶ ἐπιστραφῶσι καὶ λάσωμαι αὐτούς. Διὸ, ὡς οὐδὲ ἐγίνωσκον, οὐδὲ συνίεσαν, ἐν σκότει διαπορεύοντο.

29. Cum vero Crubus quidam princeps Bulgarorum multas Romanorum civitates invasisset, et celebrem cepisset Adrianopolim; ejus incolas in servitutem redactos, ad magis dissitas, quas antea possidebat, civitates transferendos curavit. Fuit vero inter illos vir quidam Cinamon nomine, externa quidem specie elegans et decorus, sed quoad animæ ornamenta, sociis suis multo illustrior atque splendidior. Hic in captivorum partitione sorte obligit Ombritago filio Crubi. Diligebatur autem ab hero suo et reliquis, quod cunctis absque controversia præstaret. Hoc vero solum illos angebat, quod in religionis cultu ab ipsis discreparet. Quare Barbarus ille nihil intentatum reliquit, ut eum a Christo abalienaret. Primum autem hoc experimento fidem ipsius tentavit. Celebrato splendido sacrificio, atque opipara parata mensa, jussit etiam strenuum Cinamonem invitari, ut cum aliis principibus convivio interesset. At ille qui illud Pauli didicerat, vel ut verius dicam, qui præclare jam pridem institutus erat, ⁴⁴ non esse Christo conventionem cum Belial; et non posse Christi fideles calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum ⁴⁵; ad convivium **498** illud accedere penitus recusavit.

30. Quoniam vero Barbarus eum ad participandum de idolothytis urgebat, is divina fiducia repletus est: « Ego, inquit, Christianus sum, et Christo servio, qui est verus Deus, quique fecit cælum et terram et omnia visibilia et invisibilia: hominemque propriis formatum manibus, et ratione abs se donatum, cum postea cecidisset, misericorditer erexit; veramque Dei cognitionem nobis ratione præditiis elargitus est. Ipse etiam venturus est iudex vivorum, et mortuorum, ac redditurus unicuique juxta opera sua ⁴⁶, et repetiturus ab unoquoque quod illi contradidit. Hoc ego credo, et

τὸ κατὰ Χριστὸν παρεισῆγαγον [f. παρεισῆγον] δόγμα, καὶ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου ζῶς, ὡς ἐνῆν, αὐτοῖς ἀπεκάλυπτον. Ἐκεῖνοι δὲ ἐκάμμισαν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τοῖς ὡσιν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, κατὰ τὸ προφητικὸν λόγιον, τὴ φάσκον· Βλέποντες γὰρ βλέπουσι [vulg. βλέψουσι], καὶ οὐ μὴ ἴδωσι· καὶ ἀκούοντες ἀκούσωσι [vulg. ἀκούσουσι], καὶ οὐ μὴ συνίεσιν. [vulg. συνῶσι]. Πεπῶρωται γὰρ αὐτῶν ἡ καρδία· ἵνα μὴ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἴδωσι, καὶ τοῖς ὡσιν

κ'9. Κρούου (61) δὲ τινος τῶν Βουλγάρων ἀρχόντος ἄλλας τε πολλὰς πόλεις τῶν Ῥωμαίων καταδραμόντος, καὶ τὴν περιώνυμον ἐλόντος Ἀδριανούπολιν, καὶ τοὺς ταύτης ἐξανδραποδισάμενου οἰκήτορα, καὶ πρὸς τὰς πορωτέρω [f. πορῶτερ.] πόλεις, ἀ; προκατέχων ἦν, μετοικίσαντος, ἐν τοῖς μετοικισθεῖσι τοῖς αὐτοῖς ἦν τις ἀνὴρ Κινάμων ὀνόματι, καὶ τὴ μὲν ἐξωθεν εἶδος λαμπρῆς καὶ ὠραίας, τὴν δὲ ψυχικὴν εὐπρέπειαν τῶν κατ' αὐτὸν γενομένων ἐπισημότερος καὶ θεοειδέστερος. Οὗτος ἐν τῇ τῶν αἰχμαλώτων διανομῇ τῷ τοῦ Κρούου υἱῷ Ὁμβριτάγῳ ἀπεκληρώθη. Ἀγαπώμενος δὲ ὑπὸ τούτου δὴ τοῦ δεσπότου καὶ τῶν λοιπῶν πάντων, διὰ τὸ ἐν πᾶσιν ἀπαράμιλλον προκρινόμενος, τοῦτο [f. τοῦτω] μόνον ἐκεῖνον [f. ἐκεῖνον] ἀνιῶν ἦν, ὅτι περὶ τὴν θρησκείαν αὐτῶν διεφέρετο. Ὅθεν καὶ πᾶσαν ἐποιεῖτο σπουδὴν ὁ βάρβαρος, ἀποστῆσαι τοῦτον Χριστοῦ. Καὶ δὴ πρῶτον ταύτην πείραν καθίστησι· λαμπράν τινα θυσίαν ἐπιτελέσας, καὶ ἐπὶ ταύτῃ, πολυτελῆ παρασκευασάμενος τράπεζαν, κελεύει τὸν γενναῖον Κινάμωνα συναγαγεῖν, καὶ συνεστιασθῆναι τοῖς λοιποῖς ἀρχουσιν. Ὁ δὲ [f. δ' ἐκ] τοῦ Παύλου μαθὼν, ἡ τὸ γε ἀληθέστερον εἶπεῖν, ὅτι μεμνημένος ἦν καλῶς πρότερον, ὡς οὐκ ἔστι Χριστῷ πρὸς Βέλλαρ συμφῶνσις, οὐδὲ δυνατόν τοὺς Χριστῷ πιστεύοντας, ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ ποτήριον δαιμονίων, τὴν συνεστίαςιν παρητήσατο.

λ'. Ω; δὲ ὁ Βάρβαρος ἐνέκειτο ἀναγκάζων αὐτὸν τῶν εἰδωλοθύτων μετασβεῖν, ἐνθέου παρῆρησίας πλησθεὶς ὁ ἀνὴρ, ὡμολόγησε τρανῶς, καὶ ὅτι ἑ Χριστιανὸς ὢν καὶ Χριστῷ λατρεύω τῷ ἀληθινῷ Θεῷ, ὃς οὐρανὸν τε καὶ γῆν ἐποίησε, καὶ πάντα τὰ ὀρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· καὶ τὸν ἀνθρώπον οἰκειαίς πλάσας χερσὶ, καὶ λόγῳ τιμῆσας, εἶτα καὶ παραπεπτωκότα, φιλανθρώπως ἀνορθώσάμενος, καὶ τὴν ἀληθῆ θεογονσίαν τῷ λόγῳ τιμηθεῖσιν ἡμῖν παρεχόμενος, μέλλει πάλιν ἔρχεσθαι κριτῆς ζώντων καὶ νεκρῶν, ἀποδώσων ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ ἀπαιτήσων ἐκαστῷ ὃ παρέθετο. Τοῦτο οὖν πιστεύω, καὶ τὴν παρα-

⁴² Matth. xiii, 15. ⁴³ Marc. iv, 12; Matth. xiii, 15. ⁴⁴ II Cor. vi, 13. ⁴⁵ I Cor. x, 20. ⁴⁶ Rom. ii, 3.

Variae lectiones et notæ.

(61) Crubus iste, ni fallor, ille es quem Græci scriptores Crumum et Crumum appellunt, quique in Francorum Annalibus dicitur Crumas: ac circa annum 807 Bulgaris imperare cepit saltem Sigbertus eo anno primam de illo mentionem facit.

Crumum eandem ac Crubum hunc esse, non sola nominis affinitas, sed etiam gestorum similitudo probat: siquidem historici Græci Crumum victoris inclytum faciunt, et speciatim Adrianopolin ab ipso expugnatam esse narrant.

καταθήκην τῆς πίστεως τηρῆσαι σπουδάζω. Οὐδὲ παντοῦ· ὑμεῖς εἰδεσθε θεοῦς, διζυμόνια ὄντος Ἰσημι, ὡς παρὰ τῆς θείας· ἐδιδάχθην Γραφῆς, *Πάρτες γὰρ οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν*, λεγουσῆς, *δαίμόνια*. Εἰ δέ μοι προσφέρεις ἕλκον καὶ σελήνην, καὶ τὴν τούτων λαμπρότητα θαυμάζεις ἀναγκάζεις, ἄκουε, ὅτι θαυμάζω μὲν καὶ αὐτὸς ταῦτα, πλὴν ἀλλ' ὡς κτίσματα καὶ δοῦλα καὶ ὑποχείρια, οὐ μόνον Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων. Ὡς γὰρ ἡμῖν ὑπηρετεῖν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθησαν, καὶ διὰ τοῦ κάλλους· τούτων χειραγωγούμενος ἀναβαίνω πρὸς τὸν δημιουργήσαντα. Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων, ἀναλόγως ὁ Δημιουργὸς καθορᾶται· καὶ ἡ *ἀιδίος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης*, ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἐμφαίνεται τοῖς ποιήμασιν. Εἰ γὰρ ταῦτα τοιαῦτα, ὅποσον τὸ κάλλος ἐκείνου; Οὐ τοίνυν ταῦτα προσκυνήσω, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τὴν ταῦτα πεποιηκότα καὶ προσκυνήσω καὶ σεβασθῆσομαι πᾶσι τρόποις, ὅς ἐστι Χριστὸς, ὁ σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι παρ' ἡμῶν λατρευόμενος. » Ὀμβριτάγος δὲ οὐ πρῶτος ἐνεγκὼν ταῦτα, ἀλλὰ θυμοῦ πλησθεῖς, (καὶ τί γάρ, ἡ βάρβαρος ψυχὴ καὶ αἰμοχαρής;) προσέταξεν ἀνηλεῶς αὐτὸν εὐπειθεῖσθαι, « Μὴ ἐξουθενεῖς, λέγων, τοὺς ἡμετέρους θεοὺς, ὧν δυνάμεως μέγα σημεῖον τὸ πᾶσαν τὴν Ῥωμαίων ὑπέχειν [*ἰ. ὑπεκινεῖν*] ἡμῖν, τοῖς προσκυνούσιν αὐτούς. Εἰ γὰρ ὁ σὸς Χριστὸς; ἀληθὴς Θεὸς ἦν, ὡς σὺ φῆς, πάντως ἂν ὤμην συμμαχῶν ἀκαταδουλώτους· ὅμως ἐτήρησεν, ὡς ἀγαπώμενος καὶ λατρευόμενος παρ' ὡμῶν. » Ταῦτα εἰπὼν, κελεύει σιδηρῶς [*ἰ. — δὴ νεῖ—δει*] τούτον παρὰδοῦναι εἰρκτῇ. Ἦν οὖν καθεργασμένος ὁ τοῦ Χριστοῦ δοῦλος ἄχρι τῆς τελευταῖας Ὀμβριτάγου (62).

λα'. Ἐπεὶ δὲ οὗτος ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο, ἐπὶ τρισὶν υἱοῖς καταλύει τὸν βίον· ὧν τῷ μὲν πρεσβυτέρῳ ὄνομα, Ἐνραβωτᾶς· τῷ δὲ ἐτέρῳ, Ζηηνίτζης· τῷ δὲ λοιπῷ, Μαλλωμηρὸς (63). ὧ δὴ καὶ ἡ τοῦ πατρὸς ἀπεκληρώθη ἀρχή. Ὁ δὲ Ἐνραβωτᾶς, ὅς καὶ Βούνος ἐπωνομάζετο, ἐπαινήσθη θεῖς πάντως προμνηθεὶς τοῦ Χριστιανικωτάτου Κινάμωνος, καὶ δὴ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Μαλλωμηρὸν πέμφας, ἀξιοῖ ἀναζητήσθαι [*ἰ. — τῆσαι*] τε τὸν Κινάμωνα μεμεριμνημένως, καὶ εὐρεθέντα, πρὸς αὐτὸν στέλλαι. Ὁ δὲ, οὐκ ἐν παρήργῳ τὴν ἐντολὴν τοῦ ἀδελφοῦ θέμενος, ἐζήτησε τὸν ἀνδρα· καὶ εὐρὼν ἐν τῇ φυλακῇ, λιμοῦ, εὐρώτος ἀνάμεστον, ἄχροον, ἐκτετηκότα, τοῦ πάλαι Κινάμωνος, ὡς εἶπεῖν, εἰδῶλον· ἐξαγαγὼν, καὶ κομιθεῖ [*ἰ. — δῆς*] ἀξιώσας, ὡς ἐχώριον ἦν [*ἰ. ἐχώρει νῦν νεῖ ἐγχωροῦν ἦν*] (64), στέλλει πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἐνραβωτᾶν. Ἐλθόντα δὲ ὡς ἰδεῖν ἐκεῖνος διὰ πάντων τὴν ἐκ τῆς εἰρκτῆς ἐμφαίνοντα κάκωσιν, καὶ τὴν τοῦ σώματος ἀλλοιωθέντα κατάστασιν, καὶ χρόνον πρὸς τὸν

A depositum fidei custodire studeo. Omnigenos vero, quos vos colitis, deos ego dæmonia esse scio; quippe ita edoctus a divina Scriptura quæ ait: *Omnes dii gentium dæmonia* ⁴⁷. Si autem mihi profers solem et lunam, et illorum splendorem me demirari suades, audi: Etiam ego ipsa demiror, sed ut creaturas et quidem subjectas subditasque non solum Deo, sed etiam nobis hominibus: ut enim ea nobis inservirent, ex nihilo a divino Opifice producta sunt. Et ego eorum pulchritudine veluti manu ductus, ascendo ad illum qui ea creavit: nam ex magnitudine et pulchritudine creaturarum Opifex illarum proportionis quadam cognoscitur, *Sempiterna quoque ejus virtus et divinitas ex creatione mundi perspicitur* ⁴⁸. Si enim hæc talia sunt, qualis erit pulchritudo illius? Non igitur ista adorabo; absit! sed eum qui ea fecit, et adorabo, et omni prosequar honore: qui est Christus Dominus, qui simul cum Patre et Spiritu sancto a nobis adoratur. » Ombrigatus haud æque animo hæc ferens, sed furore repletus, (quid enim aliud a barbara et sanguinolenta anima expectandum erat?) jussit, illum verberibus immisericorditer cædi, inquit: « Noli deos nostros aspernari, quorum potentie validum argumentum est, quod nobis, qui eos adoramus, omnem Romanorum dittonem subjecerint. Si vero vester Christus verus Deus foret, pro vobis utique pugnans in libertate qua fruebamini, vos conservasset; quandoquidem a vobis diligitur et colitur. » His dictis, jussit eum in ferreum carcerem conjici, in quo Christi servus mansit usque ad mortem Ombritagis.

51. Moriens vero iste tres reliquit filios. Nomen majoris erat Enrabotas: alter appellabatur Suinitzes, tertius Malomirus, qui etiam paternum principatum obtinuit. Enrabotas vero qui et Boinus **499** vocabatur, divina providentia, recordatus est Christianissimi Cinamonis: et misso ad fratrem suum Malomirum nuntio, rogavit, ut diligenter eum conquireret, inventumque ad se mitteret. Ille haud insuper habens fratris sui mandatum, quæsit virum, reperitque in carcere, fame ac squalore plenum, pallidum et tabidum, ac merum, ut ita dicam, prioris Cinamonis simulacrum. Eum itaque eduxit, et diligenter quoad fieri potuit, resectum et ornatum ad Enrabotam misit. Venientem vero ut vidit iste omni ex parte referentem carceris æruonas, et adeo toto corporis habitu mutatum, ut non nisi tempore dignosci posset, causam tantæ mutationis percontatur. Is vero, expositis primum carceris molestiis, deinde de cor-

⁴⁷ Psal. xcvi, 5. ⁴⁸ Rom. i, 20.

Variæ lectiones et notæ.

(62) Ombrigitus iste videtur esse Mortagon ille quem tertium a Crumo imperasse ait Dufresnius. Eum *Mutragon* appellat Porphyrogenitus; *Omortag* vero Eghinardus, et Herimannus Contractus apud ipsum. Sed an Crubi filius is esset, silent auctores. Mortagnus dicitur anno 826.

(63) Hunc, qui Malomirus hic vocatur, *Baldimirum* seu *Uladimirum* alii vocant apud Dufresnium, qui recte ait, eum fuisse Crumi ex filio nepotem: erat enim, ut hic dicitur, filius Ombritagis, qui patrem habebat Crubum.

(64) *ἰ. ἐχώρει*, ἢ χωρῶν ἦν.

poris nostri abjectione et tenuitate sapienter disse-
rens : « Quid, inquit, novi, si quod corruptibile
est, ac vermes et putredinem generat, corruptio-
nem recipiat ? Alterius rei curam nos gerere opor-
tet, nempe ejus, quæ incorruptibilis est et immor-
talis, animæ; quæque est interior ac proprie
homo : quem profecto, quo magis exterior homo
attenuatur et corrumpitur, eo magis renovari et
excitari et levius faciliusque in cælum evolare,
novimus. » Rogatus vero ab Enrabota, ob quam
causam ea omnia passus esset, respondit, fidem in
Christum unicam sibi ærumnarum causam esse :
« Propter quam pati, subdidit, non calamitatem ego
esse reputavi, sed summam voluptatem et gaudium.
Et quomodo aliter me habuissem, cum considera-
rem, tot ante me martyres omnia tormentorum in-
strumenta contempsisse; et ignem, gladium, le-
stiarumque furorem non plus quam puerorum ter-
riculamenta, aut infantilia spicula pendisse,
dummodo fidem Christi integram atque illæsam
custodirent ? qui et morientes ad æternam et im-
mortalem vitam translati sunt. »

32. Igitur Eurabotas quasi dulci telo, sauciatus
amore suavissimi Jesu, et tota mente complectens
verba sapientissimi Cinnamonis, atque velut hamo
escam, eadem arripiens, desiderio fidei corripitur
et inflammatur. Amabat itaque virum, ac frequen-
tissimis cum eo habitis colloquiis de rebus Chri-
stianæ fidei interrogabat. Cum igitur didicisset :
Magnum pietatis Sacramentum **, et cum aliquan-
diu cum hujus puritate Bulgaricæ superstitionis
impuritatem, et cum divini verbi firmitate eorum
irrationalem putremque doctrinam contulisset ;
impietatem detestatus, pietatem amplectitur, credit
et baptizatur. Ex quo tempore assidue jejuniis,
orationibus, aliisque omnibus vacabat 500 ope-
ribus, quibus verus Christianus insignitur et di-
gnoscitur.

33. Ista cum rescisset ipsius frater Malomirus,
inique ferens, eum ad se accersivit ; et venientem
non tanquam fratrem, sed ut paternæ religionis
desertorem excepit, ac zelo pro diis suis accensus :
« Impero, dixit illi, ut ab extranei dei cultu rece-
das : secus, pro certo habeas te in horum (satel-
lites gladium tenentes monstrabat) manus hodie
tradendum esse. » At ille mortem eligens, eamque
magis sitiens, quam frater ipsius sanguinem, hæc
sine mora ad illum reposuit : « Nihil me asparabit
a charitate Christi **, non ignis, non gladius, non
flagella, neque aliud quodvis quantumvis durum
tormentum. Melius est mihi pro nomine Christi
mortem perferre, quam cum impiis turpiter et
præter fas vivere. Annon audio prophetam Da-
videm exserte clamantem et dicentem : *Odivi ecclē-*

Α ἀναγνωριστὸν δεομένου, τὴν αἰτίαν ἡρώτα τῆς ἀλλοι-
ώσεως. Ὁ δὲ, τὴν ἐκ τῆς εἰρκτῆς καὶ τῶν σιδηρῶν
ἐξηγησάμενος κάκωσιν, τελευταῖον περὶ τῆς τοῦ σώ-
ματος φιλοσοφίας (65) ταπεινότητος. « Τί καινὸν,
λέγων, εἰ τὸ φθαρτὸν τῆς φθορᾶς ὑποδέχεται, ὁ
σκαλῆκων καὶ σήφειός ἐστι γένεσις ; Ἐτέρου δὲ
φροντίζειν ἡμᾶς, τοῦ ἀφθάρτου καὶ ἀθανάτου, λέγω
δὴ τῆς ψυχῆς, τοῦ ἔσω καὶ κυρίως ἀνθρώπου. ὃν
ὅσω μὲν ὁ ἐξωθεν ἄνθρωπος φθείρεται, τοσοῦτον ἀνα-
καινούμενον καὶ ἀνεγχερμένον καὶ εἰς οὐρανὸς
κούφως καὶ ῥαδίως ἀνιπτάμενον, τὸν ἔσω εἶδομεν. »
Ὡς δὲ καὶ τὴν αἰτίαν ἡρωτήθη παρὰ τοῦ Ἐνρα-
βωτᾶ, καὶ τὸν τρόπον δι' ἣν ταῦτα πάθειεν, διὰ τὴν
εἰς Χριστὸν πίστιν Κινάμων αἰτίαν αὐτῷ γενέσθαι
τῆς τοιαύτης κακώσεως ἀπεκρίνατο. « Δι' ἣν οὐ κά-
κωσιν ἐγὼ ταῦτα νομίζομαι, φησὶν, ἀλλὰ πάσης τρυ-
φῆς ἡδυσμα ἡγημαί. Τί δὲ οὐ μέλλω, τοσοῦτους πρὸ
ἐμοῦ ἔρων μάρτυρας, παντὸς μὲν ὀργάνου βασανι-
στηρίου καταφρονήσαντας, πῦρ δὲ, καὶ ξίφος, καὶ θυ-
μοὺς θηρίων, ἴσα καὶ παιδῶν λογισαμένους νηπίων
φόδητρα καὶ τοξεύματα, μόνον ἵνα τὴν εἰς Χριστὸν
πίστιν ἀλώδητον διασώσωσιν ; Οἱ καὶ θανόντες, εἰς
τὴν αἰώνιον καὶ ἀθάνατον ζωὴν μετετέθησαν. »

λβ'. Τοῖον Ἐνραβωτᾶς ἰωνὶ τρωθῆς (66) τὴν καρ-
δίαν τῷ γλυκεῖ βέλαι τῆς ἀγάπης τοῦ γλυκυτάτου
Ἰησοῦ, εἰς νοῦν τε λαβὼν τοὺς λόγους τοῦ σοφωτάτου
Κινάμωνος, καὶ ὡς ἀγγίστερον δάσκαρ τοῦτους ἀφαρ-
πάσας, τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ποθεῖ καὶ συμψέγεται·
ἡγάπα τε τὸν ἄνδρα, καὶ συνεχῶς εἰς λόγους ἰὼν
ἡρώτα περὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν πίστεως. Καὶ μαν-
θάνων τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον, καὶ συγ-
κρίνων τῇ τούτου καθαρότητι τὴν τῆς Βουλγαρικῆς
θρησκείας ἀκαθαρσίαν, καὶ τῇ τοῦ θεοῦ λόγου
στερρότητι, τῆς τε [f. γε] ἐκείνων ἀλογίας σαθρό-
τητα, τὴν ἀθεῖαν βδελυξάμενος, τὴν θεοσέθειαν ἐπι-
σπάσκει, [f. ἀντασπ.], πιστεύει τε, καὶ τὸ βά-
πτισμα δέχεται. Καὶ ἀπὸ τούδε νηστείας σχολάζει,
καὶ προσευχαῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν, οἷς ὁ ἀκριβὴς
Χριστιανὸς χαρακτηρίζεται καὶ γνωρίζεται.

λγ'. Μαθὼν δὲ ταῦτα ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μαλλωμη-
ρὸς, καὶ ἐν δεινῷ τὸ γεγανὸς θέμενος, μετακαλεῖται
τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἐνραβωτᾶν καὶ δι' ἡρώτας
ὕπερ τῶν πατέρων θεῶν, οὐχ ὡς ἀδελφῷ προσηνέχθη
τῷ Ἐνραβωτᾷ, ἀλλ' ὡς ἀποστάτῃ πατροπαράδοτου
θρησκείας, « Ἡ ἀποστῆναι παρεγγυῶ τοῦ ἀλλοτρίου
θεοῦ, ἢ (τοὺς δημίους δεῖξας καὶ τὸ ξίφος) ἐκείνους,
φησὶν, ἴσθι τὴν σήμερον παραδοθησόμενος. » Ὁ δὲ,
τὸν διὰ Χριστὸν ἐλόμενος θάνατον, καὶ δι' ἰὼν τοῦτον
μᾶλλον, ἢ ὁ ἀδελφὸς αἷμα, εὐθέως πρὸς τὸν ἀδελφὸν
τοιόδε ἀποκρίνεται λέγων· « Οὐδεὶς με χωρεῖσι τῆς
ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, οὐ πῦρ, οὐ ξίφος, οὐ μάστιγες.
οὐκ ἄλλη τις δεινὴ βάσανος. Καλὸν μοι τὸ ἀποθανεῖν
ὕπερ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, ἢ ζῆν με μετὰ ἀσ-
θῶν αἰσχυρῶς καὶ παρηνόμως. Ἡ οὐκ ἀκούω τοῦ
προφήτου Δαβὶδ διαβρῆδην βοῶντος καὶ λέγοντος·

** 1 Tim. iii, 16. ** Rom. viii, 39.

Variæ lectiones et notæ.

(65) Ἰσ. φιλοσοφῆσα.

(66) Ἰσ. οἶοναι τρωθείς.

Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πορνευομένων, καὶ μετὰ Ἀ
 ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίσω; Καὶ πάλιν, Ἐξελεξάμην
 παραβρισκεῖσθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου μᾶλ-
 λον, ἢ οἰκεῖν με ἐν σκηνώμασιν ἀμαρτωλῶν, τῆς
 τῶν ἀπίστων δηλαδὴ ὁμονοίας καὶ συναφείας. Ἀλλὰ
 καὶ ὁ Σολομὼν, Θυσίαι ἀσεβῶν, φησὶ, βδελύγμα
 Κυρίου· καὶ γὰρ παρανόμως προσφέρουσιν αὐ-
 τὰς. — Τίς κοινωρία σκότους πρὸς φῶς; Ἡ τίς
 μετοχὴ Χριστῷ πρὸς Βελίαν, τίς δὲ συνάφεια
 πιστῷ μετὰ ἀπίστου, καὶ καθαρῷ μετὰ ἀκαθάρ-
 του; Ὅμως, εἰ τὰ πολλά; Ἐν λόγῳ, τὰ μὲν ἀγά-
 ματα τῶν Ἑλλήνων ὡς ἄθεος καὶ ἀκάθαρτα βδελύσσω
 καὶ ἀποστρέφομαι σὺν πάσῃ τῇ λατρείᾳ αὐτῶν. Τὸν
 δὲ Χριστὸν, ὡς ἀληθὴ Θεὸν καὶ Δημιουργόν, σέβομαι
 καὶ τιμῶ, καὶ τὴν κατὰ σχέσιν προσκύνῃσιν ἀπονέ-
 μω. » Ταῦτα ἀκούσας ὁ ἄθεος καὶ παράνομος ἀδελ-
 φὸς αὐτοῦ, εὐθὺς τὴν διὰ ξίφους ἀπόφασιν αὐτῷ
 ἐναμήνεται (67). Ἐν ὅσῳ δὲ πρὸς τὸν τῆς σφαγῆς
 ὑπῆγγο τοῦτον, θείου μὲν πληροῦται Πνεύματος,
 ἐκλαλεῖ δὲ προφητικῶς καὶ περὶ τῶν μελλόντων, ὡς
 ἄρα « Ἡ πίστις αὕτη, λέγων, δι' ἧς ἐγὼ τελειοῦμαι
 σήμερον, ἐφαπλωθήσεται καὶ πλατυνθήσεται κατὰ
 πάσης τῆς Βουλγαρικῆς γῆς, καὶ ὑμεῖς τῷ ἐμῷ θα-
 νάτῳ συστεῖλαι ταύτην νομίζετε· παντὶ δὲ τόπῳ τὸ
 σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐμπαγήσεται, καὶ οἱ θεοὶ οἴκοι
 ἀνοικοδομηθήσονται, καὶ ἱερεῖς καθαρὸι τῷ καθαρῷ
 Θεῷ καθαρῶς λειτουργήσουσι· καὶ θυσίαι αἰνέσεως καὶ
 ἐξομολογήσεως τῇ ζωοποιῷ Τριάδι προσαχθήσονται.
 Εἰδῶτα δὲ καὶ οἱ αὐτῶν βωμοὶ καὶ ἀνέροι ναοὶ συν-
 τριβήσονται, καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν ὡς οὐκ ὄντες ἔσονται.
 Καὶ οὐ δὲ αὐτὸς, οὐ πολλῶν ἐτῶν ἐν τῷ μέσῳ παρα-
 ριέντων [ἢ παραβρέντων] (68) τὴν ἀθλίαν ψυχὴν
 κακῶς ἀπαρρίψας, μηδὲν τῆς ὁμότητος ἀπονάμενος.
 Ταῦτα λαμπρῶς ἀποδεικνύσας ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀθλητῆς,
 τὴν κεφαλὴν τῷ δημίῳ ὑπέκλινε, καὶ τὴν ζωρὸν
 διὰ τοῦ ξίφους ὑπεδέξατο θάνατον, τὴν τιμὴν ψυχῇ
 εἰς χεῖρας Θεοῦ παραθέμενος. Μάλωμηρῷ δὲ μετὰ
 ταῦτα τρεῖς ἐπιθεβωκότι ἐν αὐτοῦς, τὸ τῆς δίκης ἄωρον δρέπανον τὸν τῆς ζωῆς θερισμὸν αὐτῷ ἐπή-
 νεχε. Διεδέξατο δὲ τὴν τῶν Βουλγάρων ὄρχην ὁ τοῦ Ζηνητῆς υἱός, αὐτοῦ δὲ ἀνεψιός.
 λέ'. Ἀλλὰ γὰρ ἐνταῦθα βλέπε μοι τὴν τοῦ Θεοῦ
 ἄμετρον σοφίαν· ὅς πολλὰκις ὥσθ' (69) πρὸς τὰ ἄνω
 τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, διὰ θλίψεων καὶ στενώσεων,
 ὥστερ' ὁ ὁδραγωγὸς ὕδωρ διὰ τὴν τῶν σωλήνων
 στενωσίαν ἐκδραζόμενος. Ὅρα δὲ καὶ ψυχῆς ἀγαθῆς
 σύνεσιν, ἐπιγνώσης τὸ θεῖον Θεοῦ θέλημα. Ἐπεὶ
 γὰρ τὴν ἀρχὴν ὀριθῆς (70) διεδέξατο Βωρίσης (71) ὁ
 θαυμάσιος, Φράγγων νέφος τὴν Βουλγαρίαν πᾶσαν
 ἐκάλυψε. Συνεπετίθη δὲ τούτῳ καὶ λιμὸς θεινός (72).
 Εἶχε δὲ τὸ τῶν Βουλγάρων οὕτω γένος κακῶς καὶ

siam malignantium, et cum impiis non sedebo ¹¹?
 Et rursus: Elegi abjectus esse in domo Dei mei,
 magis quam habitare in tabernaculis peccatorum ¹²,
 hoc est in concordia et communione cum infideli-
 bus. Verum et Salomon: Hostiæ, inquit, impiorum
 abominabiles Domino, quia offeruntur ex scelere ¹³.
 Quæ societas luci ad tenebras? Aut quæ conventio
 Christi ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli,
 vel puri cum impuro ¹⁴? Sed quid plura? Uno verbo:
 Simulacra gentilium cum omni cultu ipsorum,
 tanquam impia et impura exsecror detestorque:
 Christum autem verum Deum veneror et honoro,
 debitamque illi præsto servitutem. » His auditis,
 impius et iniquus frater, confestim capitis senten-
 tiam in ipsum pronuntiat. Cum vero ille ad sup-
 plicii locum duceretur, divino Spiritu repletus, de
 rebus futuris prophetice loqui cœpit: « Fides, in-
 quiens, pro qua ego hodie occumbo, extendetur et
 dilatabitur per universam Bulgariæ regionem, tam-
 etsi vos mei cæde eam reprimendam et coercen-
 dam existimatis. Et quidem in omni loco signum
 crucis collocabitur, et sacerdotes puri Deo puro
 pure ministrabunt, et sacrificia laudis et confessio-
 nis vivificæ Trinitati offerentur ¹⁵: idola vero eo-
 rumque altaria et profana templa penitus conteren-
 tur, et in nihilum, ac si nunquam fuissent, redi-
 gentur. Et tu ipse non multis posthac annis, nullo
 ex tanta immanitate fructu percepto, miseram
 animam infelicitate effabis. » Hæc ut clare prænun-
 tiavit egregius Christi miles, cervicem inflexit,
 porrexitque carnifici præcidendam, sicque gladio
 feriente vivificam mortem recepit, ac pretiosam
 animam **501** in Dei manus deposuit. Malomiro
 autem, cum tres adhuc transegisset annos, divinæ
 justitiæ falx vitam immature demessuit, ac Bul-
 garorum principatum obtinuit Suinitzis filius, nepos
 Malomiri.

54. Hic vero considera mecum immensam
 Dei sapientiam, quæ multoties hominis ani-
 mam ad superiora extollit per tribulationes et an-
 gustias, ad instar aquæductoris qui, per angustas
 canales, aquam sursum extrudit. Considera etiam
 animæ bonæ perspicientiam, quæ divinam volun-
 tatem intellexit. Cum enim prædictus mirabilis
 Borises principatum cepisset, Francorum nubes
 Bulgariam totam obtexit; superaddita etiam est
 gravissima fames, adeo ut Bulgari pessimo loco

¹¹ Psal. xlv, 5. ¹² Psal. lxxviii, 11. ¹³ Prov. xxi, 27. ¹⁴ II Cor. vi, 14. ¹⁵ Isa. ii, 18.

Variae lectiones et notæ.

(67) Ἰσ. ἐναμείβεται.

(68) Ἰσ. παριέντων, ἢ παριόντων ἢ παρβρέντων.

(69) Ἰσ. ὥσθ'.

(70) Ἰσ. ὁ ῥηθείς.

(71) Malomiri seu Uladimiri successorem, pri-
 mumque ex Bulgariæ regibus Christianum Græci
 Latiniq. scriptores non *Borisen*, seu *Vorisen* vo-
 cant, sed *Bogorim*. At Theophylactus non solum

hic sæpius, sed etiam, ut puto, in epistola *ad Se-
 bastocratoris filium*, eum *Borisen* appellat; qua de
 re fortasse alibi.

(72) Fortasse ex hoc loco definiri potest, quod
 velut *incertum manere* ait Ducangius, nempe non
 Uladimirum, sed Bogorim fuisse eum, in quem
 arma movisse Lotharium imperatorem tradit Auo-
 nymus in lib. *De miraculis sancti Faronis*.

essent : quippe qui eodem tempore cum bellico gladio, tum famis laqueo perimebantur. Verum Borises, tametsi adhuc adolescentulus, agnovit Dei flagellum, simulque illud immitti a corripiente Patre et Domino, ut filios et servos ad veritatis cognitionem adduceret : de quibus filiis ille Dei progenitor David inquit : *"Ego dixi : Dii estis et filii Excelsi omnes"*. Igitur ad Romanum imperatorem et senatum legationem mittit (Michael Theophili filius tunc Romanum moderabatur imperium), ut pace cum illo firmata, de reliquo tranquillam et ab omni perturbatione liberam, in omni pietate et honestate vitam agerent : quid enim aliud esse poterat, si revera in fraterna concordia et charitate viverent ? Addidit vero et validum suæ rectæ voluntatis argumentum, quod ipse etiam sacrum baptismum suscipere vellet : quem in finem rogabat, ut sacerdotes ad se mitteret, qui cuncta quæ ad Christianam fidem pertinent, eos edocerent. Romani lubenter accepto, quod nunquam a Bulgaris sperassent, pacis signo, cuncta celeriter executioni mandarunt. Baptizatur igitur Borises, et Michael ex sacro fonte appellatur : ut enim (dicunt) gratiam apud Romanum imperatorem iniret, eodem quo ipse nomine appellari voluit : quandoquidem et illi placuit eum ex sacro fonte suscipere, tametsi præsens corpore non fuerit. Simul vero cum principe baptizati sunt quotquot inter Bulgaros generis nobilitate, dignitatum fulgore ac divitiarum amplitudine cæteris præstabant. Horum exemplum reliqui etiam secuti sunt, præter nonnullos, quorum indoles plane ferina erat. Verum hos quoque Borises exiguo contra ipsos comparato exercitu (quandoquidem **502** Christi suffultus auxilio haud ægre illos devicturus erat) ad sanctum baptismum suscipiendum adegit.

55. Exinde vero et episcopi constituti sunt, et sacerdotes ordinati, et sacra templa ædificata : et qui prius non *populus*, sed gens barbara, nunc *populus Dei* sit et appellatur et non *misericordiam consecutam* Bulgarorum hæreditatem, *misericordiam consecutam* vocat Deus, qui *vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt* (simul cum Osee etiam Paulus loquatur), et *populus qui prius sedebat in tenebris ignorantie, vidit lucem magnam*, veræ scilicet cognitionis, *quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Ex eo igitur tempore videre erat celeriter multiplicari Ecclesias. Nam sacra templa, quæ prædicti Umbri et ipsimet Bulgari primum diruerant, tunc a fun-

Α πολέμῳ ξίφει, καὶ λιμῷ ἀγχόνῃ φθειρμένον. Ἄλλ' ὁ γε Βωρίσης καίτι [f. καίτοι] παῖς ὢν, ἐπεγνώσθη [f. ἐπίγνω τε καὶ ἐπίγνους τε] τὴν θείαν μάστιγα, καὶ ὡς ἐπάγει ταύτην ὁ παιδευτὴς Πατὴρ καὶ Δεσπότης, ἐπιτρέψαι θέλων τοῖς υἱοῖς καὶ δούλοις πρὸς τὴν ἀλήθειαν (περὶ ὧν υἱὼν ὁ Θεοπύτωρ Δαβὶδ φησιν· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες· ἀμέλει τότε τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων καὶ τῇ συγκλήτῳ διαπροσθεύεται (Μιχαὴλ δρ' ὁ [f. δρα] τότε τὴν βασιλείαν εἶχεν ὁ Θεοφίλου υἱός), ὡς ἂν συνθήκας εἰρήνης ποιησάμενος, τοῦ λοιποῦ γαλιναίων βίον καὶ ἀτάραχον, ἤρεμόν τε καὶ ἡσύχιον διάγειεν [f. διάγοιεν], ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι· καὶ τί γὰρ εἰ ἀληθῶς ἀδελφικῶς μετ' ἀλλήλων διάγειεν ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ; Καὶ προσετέθη [f. -τίθη] πίστιν ἀσφαλῆ, τὸ καὶ αὐτὸς τὸ θεῖον δέξασθαι βάπτισμα. Ἡεῖς δὲ, καὶ ἱερεῖς πρὸς αὐτὸν σταλῆναι, ὡς ἂν πάντα τὸν Χριστιανισμόν αὐτοῖς παραδώσοντας. Ῥωμαῖοι δὲ, τὸ μηδέποτε παρὰ Βουλγάρων ἐλπίσθην αὐτοῖς τὸ περὶ τῆς εἰρήνης μῆνυμα ἀσμένως δεξάμενοι, πάντα διὰ τάχους ἐτέλεσαν. Βαπτίζεται τοίνυν Βωρίσης (73), καὶ Μιχαὴλ ἐκ τοῦ λουτροῦ τῆς ἁγίας κολυμβήθρας ἐπονομάζεται, τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων (αὐτοὶ φασί) χαρίζομενος, τῷ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ κληθῆναι. Καὶ γὰρ δὴ καὶ αὐτὸς ἔδοξεν αὐτὸν ἀναδέξασθαι, καὶ (74) μὴ σωματικῶς παρὲν (75). Συνεβαπτίσθησαν δὲ αὐτῷ, καὶ ὅσον ἐν Βουλγαροῖς γένος, ὄγκον τε καὶ πλοῦτον βάτην τῶν ἄλλων εἶχον ἐξείρετον. Ἐκ τούτου δὲ καὶ οἱ λοιποὶ (76) τὴν φωτοποῖδιν ἐδέχοντο καθαρίσιν, πλὴν εἰ τινες θηριώδεις παντάπασιν, οὓς καὶ αὐτοῖς, στρατεῖαν κατ' αὐτῶν ἀθροίσας οὐ πάνυ πολλήν, ἐπειδὴ δὲ Χριστῷ βοηθούμενος, οὐ ταλαιπῶρος κατετροπώσατο [f. add. καὶ] πρὸς τὸ θεῖον ὄψηγάγετο βάπτισμα.

λε'. Ἐκ τούτου δὲ ἐπίσκοποι τε καθίστανται, καὶ ἱερεῖς πλείονες τελοῦνται, καὶ ναοὶ ἅγιοι ἀνεγείρονται· καὶ ὁ πρὶν οὐ λαὸς, ἀλλ' ἔθνος βάρβαρον, νῦν λαὸς Θεοῦ γίνεται καὶ καλεῖται. Καὶ τὴν οὐκ ἡλεσημένην τῶν Βουλγάρων κληρονομίαν, ἡλεσημένην καλεῖ Θεός, ὁ τὰ μὴ ὄντα καλῶν ὡς ὄντα (συνθεγεγέσθω μὲν καὶ Παῦλος τῷ Ἀπολ'· καὶ ὁ λαὸς ὁ καθήμενος πρότερον ἐν σκότει τῆς ἀγνοίας, D εἶδε τὴν νῦν φῶς μέγα καὶ ἀληθινὸν τῆς ἐπιγνώσεως, ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἦν οὖν ἰδεῖν αὐθις ἀπὸ τοῦδε, πληθυνθείσας τὰς Ἐκκλησίας, αἱ (77) οἱ τε προειρημένοι Ὁμῆροι, οἱ τε Βούλγαροι καθέλιον, θεοὺς ναοὺς, καλῶς ἀνψυχοδόμησαν καὶ ἀνήγειραν ἐκ βάθρων, καὶ τὴν

⁵⁶ Psal. LXXXI, 6. ⁵⁷ Ose. I, 9. ⁵⁸ I Petr. II, 10. ⁵⁹ Rom. VII, 17. ⁶⁰ Isa. IX, 2. ⁶¹ Joan. I, 9.

Variae lectiones et notæ.

(73) His consentanea narrat Leo Grammaticus, pag. 462 ed. Regiæ.

(74) Ἰσ. εἰ καλ.

(75) Ἰσ. παρὲναι ἢ παρῶν.

(76) Bulgarorum ad Christum conversionem plerique historici figunt ad an. 846; nonnulli tamen eam ad an. 866 differunt. Fortasse uno tempore

coepit, alio completa est: vel aliquandiu interrupta, postea instaurata fuit. Variæ etiam feruntur rationes, quæ regem Bogorim, vel Vorisen ad amplectendam Christianam religionem populerunt; sed plures simul concurrisse, ut in magnis rebus usuvenit, verisimilius est.

(77) Ἰσ. καὶ οὓς.

γῆν πᾶσαν ἐπλήρουν ἐνταῦθα τῆς δόξης καὶ τῆς αἰνέσεως Κυρίου. Ἐνταῦθα μὲν ἐπλήρουτο τὸ ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ εἰρημένον· Καὶ πλήρης δόξης ὁ οἶκος Κυρίου· καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς (78), Πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης Κυρίου. Ἀλλὰ καὶ ὁ Δαβὶδ, Ἡ αἰνέσις αὐτοῦ, φησιν, ἐν ἐκκλησίαις ὧσιν· καὶ πάλιν, Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ, ἡ ἐκ φυλῆς Βουλγάρων. Γεγόνασι μὲν καὶ οὗτοι κατὰ τὸ εἰρημένον· Βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἄγιον, λαὸς περιούσιος (79) κληρὸς ἀναφαίρετος. Μία πίστις, ἐν βάπτισμα, εἰς Θεὸς ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν.

λς'. Ἦγε δὲ καὶ ἡ ἀρχὴ τῷ Βωρίσ γαλήνην σταθεράν, οὐκ ἐλίγων ἐθνῶν ὑποταγέντων αὐτῷ. Ἐπεποιθεὶ γὰρ βεβαίως ἐπὶ τῷ τοῦς πολέμους συντριβόντι, καὶ τόξα συνθλῶντι, καὶ θυρεοὺς ἐν πυρὶ κατακαίοντι, καὶ σχολάζειν δίδοντι, καὶ αὐτὸν ἐκτινύσκων μόνον Θεόν. Ζήσας δὲ ἔτη τριάκοντα πρὸς τοὺς 83 ἐν τῇ βασιλείᾳ, καὶ τὴν πίστιν στηρίξας, εἴτα καὶ ἀβρωστίᾳ δεινῇ περιπεσὼν, αὐτὸς μὲν καὶ διὰ τοῦτο εὐχαριστήσας Θεῷ, τὸν προφητικὸν ἐκεῖνον λόγον ἐφθέγγετο, Ἀγαθόν μοι, λέγων, ὅτι ἐταπεινώσας με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου. Ἀποχειράμενος δὲ, τὸν νοῦν πρὸς Θεὸν μετήνεγκε· τῷ δὲ πρώτῳ τῶν παιδῶν αὐτοῦ, Βλαδιμήρῳ (80) τοῦ νομα, τὴν βασιλείαν παρέδωκεν. Οὐκ ἐλίγων δὲ χρόνων κἂν τῷ μοναχικῷ σχήματι ζήσας, εἰς τὴν ἀτελεύτητον μετήλθε ζωὴν, δοξάσαντος αὐτὸν τοῦ Κυρίου ἐν ἐπιδείξει θαυμάτων καὶ ἰάσεων, ἐκ τῶν ὁσίων αὐτοῦ τελουμένων θεοπροπιῶν.

λς'. Ἐν δὲ τοῖς καιροῖς τούτου, ἐφάνη μὲν ὁ ἅγιος Γερμανὸς ἐπὶ τῆς Βουλγαρικῆς χώρας· ἐφάνησαν δὲ καὶ οἱ ἅγιοι οὗτοι, οὓς ὑπόθεσιν τοῦ παρόντος λόγου ἐνεστησάμεθα, ἐναργεστέρως τὰς ἐμφανείας ἐν Τιβεριουπόλει ποιοῦμενοι, καὶ νῦν μὲν, ἐν τῷ τόπῳ τῆς αὐτῶν καταθέσεως ὀπανόμενοι, νῦν δὲ νυκτὸς βαδίζοντες διὰ τοῦ τεύχους ὁρώμενοι· πᾶσι δὲ τοῖς δεομένοις θαυμάσιος τὰς ἰάσεις πηγάζοντες, περιδότηοι πᾶσιν ἦσαν. Φθάνει τοίνυν ἡ περὶ τούτων φήμη εἰς τὰς τοῦ βασιλέως Βουλγάρων Μιχαὴλ ἀκοάς. Ὁ δὲ, οἷος ἦν ἐκεῖνος περὶ τὰ θεῖα θερμώτατος, προστάττει ναὸν τοῖς ἁγίοις ἀνεγερθῆναι ἐν τῇ τῆς Βραγαληνίτζης ἐπισκοπῇ (ὅ καὶ γέγονεν), κακεῖσε μετακομισθῆναι τὰ ἱερὰ τούτων λείψανα ὑπερ οὐκ ἡμελέθη. Τοῦ δὲ προσταγματος τούτου πρὸς Ταριδῆνα γενομένου τὸν κόμητα, ἄνδρα Βούλγαρον, οὐ μόνον εὐγενέστατον, ἀλλὰ καὶ δραστηριώτατον, οὐκ ἀμελῆς περὶ τὸ ἔργον ὁ Ταριδῆνας ἐφάνη· ἀλλὰ τῷ φύσει δραστηρίῳ λαβὼν καὶ

damentis erigentes, magnifice reedificaverunt, ac omnem terram repleverunt gloria et laude Domini⁶⁸. Unde impletum est illud prophetæ Ezech. : ⁶⁹ *Plena gloria domus Domini, et rursus ipse : Plena est omnis terra gloria Domini.* ⁷⁰ Sed et David : ⁷¹ *Laus ejus, inquit, in Ecclesia sanctorum, et rursus : in ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel, gentis scilicet Bulgarorum.* Siquidem et isti facti sunt, juxta Scripturam, ⁷² *Regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, sors immobilis.* ⁷³ *Una fides, unum baptismum, unus Deus, super omnes, per omnia et in omnibus.*

36. Porro regnavit exinde Borises, summa cum pace et tranquillitate, nec paucæ nationes illi subjectæ evaserunt : firmam enim fiduciam in eo habebat, qui aufert bella, arcum conterit et confringit arma, et scuta comburit igni, qui vacare facit, et videre, quoniam ipse (solus) est Deus⁷⁴. Cum autem regnasset annos sex supra triginta, in gravem morbum incidit : ob quem etiam gratias agens Deo illud Davidicum usurpabat : ⁷⁵ *Bonum mihi quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas.* Dein vero detonsus, totam mentem in Deum transtulit ac regnum primogenito suo Uladimiro contulit. Haud paucis vero annis in monastico etiam habitu exactis, ad æternam gloriam commigravit, glorificatus a Deo post mortem multis miraculis quæ, mediantibus ossibus ejus, patrata divinitus sunt.

37. Hujus regis tempore apparuit sanctus Germanus in Bulgarorum regione : apparuerunt et sancti isti, de quibus præsentem institimus sermonem : illustriores tamen eorum apparitiones factæ sunt 503 in civitate Tiberiopoli, ubi visi sunt modo stantes in loco, ubi depositi erant, modo nocte ambulantes supra templi parietem : cumque omnibus orantibus sanitatem large impertirentur, ab omnibus etiam celebrabantur. Pervenit de his fama etiam ad aures Michaelis Bulgarorum regis, qui utpote erga sacra quæquæ ferventissimus, jussit, ut templum illis in episcopo Bragalinitzæ ædificaretur (quod statim fuit executioni mandatum) et illuc sanctorum reliquias transferrentur : quod etiam minime neglectum est. Cum enim hoc negotium Taridinæ comiti, homini Bulgaro, non solum genere nobilissimum, sed etiam summe industrio, demandatum esset ; is nullo modo segnem in eo conficiendo se præstitit. Sed super-

⁶⁸ Isa. vi, 3. ⁶⁹ Ezech. xliii, 5. ⁷⁰ Isa. vi, 3. ⁷¹ Psal. cxlix, 1. ⁷² Psal. lxxvii, 27. ⁷³ I Petr. ii, 9. ⁷⁴ Ephes. iv, 5. ⁷⁵ Psal. xlv, 10. ⁷⁶ Psal. cxviii, 71.

Varie lectiones et notæ.

(78) Non Ezechielis, sed Isaïæ sunt verba quæ sequuntur.

(79) Ἰσ. εἰς περιτολῆσιν, ut habet Apostolus.

(80) De hoc Uladimiro mentionem nullam invenio apud alios auctores. Fortasse is fuit qui, a perpetua pietate recedens, cum totum se ebrietati

dedisset, ac subditos etiam ad gentilismum revocare studeret, a patre, qui, divino zelo repletus, regimen, deposito interim monastico habitu, resumpsisse dicitur, victus, regno oculisque exutus, ac carceri mancipatus est.

41. Sublatis igitur illis, Bragalinitzam cum præclaro hymnorum concentu, multorum luminum gestatione, suaviusque odororum effusione perrexerunt. Cum vero ab ea civitate viginti circiter stadiis abessent, obviam illis venit vir distortos habens pedes, ac magna voce clamans : « Sancti Dei, miseremini mei infelicis, qui hac corporali infirmitate præpeditus, haud potui ad vos cum aliis accedere : attamen cogitatione et fide semper vos complexus sum, vestramque virtutem invocavi : sicut et nunc infirmitati meæ violentiam inferens, huc, priusquam ad civitatem perveniat, accedo, subsidium vestrum atque adjumentum implorans. Si quid igitur potestis, adjuvate me, miseri mei, vos rogo et obtestor, ego miserrimus. Ne, quæso, confundar quoniam speravi in vos, neve revertar humiliatus et confusus, ac ne, rogo, defrauder spe mea et protectione vestra. » Ista cum lacrymis claudo illo dicente, subito Dei gratia egit ea quæ propria ipsius sunt ; et mirabilis in sanctis suis Dominus⁷⁸ virtutem suam ostendit. Thecæ enim sanctorum, quæ eo usque admodum leviter ferebantur, repente adeo graves evaserunt, ut amplius eas ferre non possent. Quare illas ibidem deposuerunt. Ille autem qui distortos pedes habebat, eisdem accidens, dum omne lamentationis genus adhiberet, nihilque ad miserationem commovendam idoneum præmitteret, extemplo animadvertit, pedes suos naturalem se movendi virtutem recuperasse. Deambulabat itaque Deum glorificans, ac eum qui omni tempore, et ubique in sanctis suis mirabilis, vocibus gratiarum actionis laudabat, magnificabat⁵⁰⁶ atque benedicebat. Hic vero ingemihet mecum sanctus David illud psalmi sui dictum : ⁷⁹ *Mirabilis Deus in sanctis suis, Deus Israel.* Et rursus : ⁸⁰ *Mirifica misericordias tuas, qui salvos facis sperantes in te.* Ac rursus : ⁸¹ *Corroboravi* (Græce *mirificavi*) *misericordiam suam super timentes e.* Et hæc quidem ita se habuere. Nos autem ad propositum revertamur.

42. Facta a sacerdotibus proluxa oratione, iterato aggressi sunt thecas gestare ; et illæ rursus leves ut erant antea, evaserunt. Et sic multum benedicientes et laudantes Dominum Bragalinitzam pervenerunt : ibique omnibus, quæ decebant, defuncti, sacras illas thecas deposuerunt in dextra parte templi, quod in eorum honorem exstructum erat, vigesima octava die prædicti mensis. Constituti etiam sunt pro hoc sacro templo clerici, qui scirent sacra facere Bulgarica lingua, ut ei præsiderent, ac in perpetuum sacras laudes concinerent.

43. At vero is qui pedum sanitatem receperat,

⁷⁸ Psal. LXVII, 36. ⁷⁹ Ibid. ⁸⁰ Psal. XVI, 7. ⁸¹ Psal. CII, 41.

μα'. Ἀρванτες οὖν μετὰ πολλῆς δοξολογίας καὶ φωταγωγίας, καὶ εὐδοκίας, καὶ ὕμνων, εἰς τὴν Βραγαλνίτζαν ἀπήσαν. Ἐτι δὲ τῆς πόλεως ἀπερχόντων ὡς ἐπὶ εἴκοσι σταδίων διάστημα, ὑπαντᾷ τις ἀνὴρ αὐτοὺς [f. αὐτοῖς] (86) τοὺς πόδας διάστροφος ὢν, μεγάλη τῇ φωνῇ βοῶν· « Ἐλεῆσατέ με, ἅγιοι τοῦ Θεοῦ, τὸν ταλαίπωρον, τὸν διὰ τὴν σωματικὴν ταύτην ἀσθένειαν ἀπολειφθέντα με [f. μὲν] τῆς μετὰ τῶν ἄλλων πρὸς ὑμᾶς συνελεύσεως, τῇ δὲ διανοίᾳ καὶ τῇ πίστει ἀεὶ ὑμῶν [f. ὑμᾶς] ἐκδεχόμενος, καὶ τὴν ὑμῶν ἐπικαλούμενος δύναμιν· ὅς γε καὶ νῦν τὴν ἐμαυτοῦ ἀσθένειαν βιασάμενος, πρὶν ἢ τῇ πόλει ἐπιφοιτῆσαι ὑμᾶς, ἦκω, τὴν ὑμετέραν ἀντίληψιν καὶ βοήθειαν ἐξαιτούμενος. Ἀλλ' εἰ τι δύνασθε, βοηθήσατέ μοι σπλαγγισάμενοι ἐπ' ἐμοί. Διὸ δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, ὁ πολλῶν δακρύων καὶ θρήνων ἄξιος, μὴ καταισχυνθῆην, ὅτι ἤλπισα ἐπ' ὑμᾶς, μὴδὲ ἀποστραφῆην τεταπεινωμένος καὶ κατησχυμένος, μὴδὲ στερηθῆην τῆς ἐμῆς προσδοκίας, καὶ ὑμῶν ἐπισκέψεως. » Ταῦτα σὺν κλαυθμῷ τοῦ χωλοῦ βοῶντος, εὐθὺς ἡ τοῦ Κυρίου χάρις ἐποίησεν αὐτῷ, καὶ ὁ ἐν τοῖς ἁγίοις θαυμαστὸς Κύριος, τὴν οἰκτείαν δύναμιν ἐπεδείκνυτο. Αἱ γὰρ θῆκαι τῶν ἁγίων μέχρι τότε κοῦφως φερόμεναι, ἀθρόον οὕτω βαρεῖαι τοῖς φέρουσιν ἔδοξαν, ὥστε μὴ παρτίρῳ [f. παραιτέρῳ] (87) φέρειν δύνασθαι ταύτας. Ἀμέλεις καὶ κατατιθένται μὲν αὐτοῦ. Ὁ δὲ τοὺς πόδας ἐκείνους διάστροφος προσπασὼν αὐταῖς, καὶ τί μὲν οὐκ ἐτι λέγων ἐλεεινὸν, εἰ δὲ οὐ ποιῶν οἶκτον ἔδειον, εὐθὺς ὁρᾷ τοὺς πόδας τὴν φυσικὴν δύναμιν καὶ κίνησιν ἔχοντας. Περιεπάτει τὸν Θεὸν δοξάζων, καὶ εὐχαριστηρίους φωναῖς τὸν διὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ θαυματούμενον Κύριον καὶ Θεὸν ὕμνων, καὶ μεγαλύνων, καὶ εὐλογῶν, καὶ δοξάζων. Ἐνταῦθά μοι συμφεγγέσθω ὁ θεὸς· Δαβὶδ τὸ ψαλμικὸν λόγιον ἐκείνο· Θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· καὶ πάλιν, Θαυμάστῳ σου τὰ ἔλεῃ σου, Κύριε, ὁ σώζων τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σέ· καὶ πάλιν, Ἐθαυμάστῳ σου Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ἐπὶ τοὺς φοβούμενους αὐτόν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τούτοις. Ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν.

μβ'. Ἐκτενοῦς δὲ παρὰ τῶν ἱερῶν γενομένης δεήσεως, αὐθὺς ἐπεβάλλοντο ταῖς τῶν ἁγίων θήκαις βαστάσαι· αἱ δὲ κοῦφαι πάλιν ἦσαν καὶ ἐλαφραὶ ὡς τὸ πρότερον. Καὶ οὕτως ἐπὶ πλείονι δοξάζοντες καὶ εὐλογοῦντες τὸν Θεὸν, φθάνουσιν ἄχρι Βραγαλνίτζης· καὶ ὅσα εἰκὸς ἀφοσιωσάμενοι, κατατιθέασιν τὰς θείας θήκας ἐκείνας, ἐν τῷ δεξιῷ μέρει τοῦ εἰς ὄνομα τῶν ἁγίων οἰκοδομηθέντος ναοῦ, εἰκοστῇ ὁδῇ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἄγοντος. Ἀφωρίσθη δὲ τῷ θεῷ τούτῳ ναῦ καὶ κλῆρος, Βουλγάρων γλώττῃ τὰ θεῖα πεπαιδευμένος, ὥστε προσεδρεύειν τούτῳ, καὶ τὰς ἱερὰς ποιεῖσθαι ὑμνολογίας ἐκάστοτε.

μγ'. Ὁ μέντοι τοὺς πόδας ἱαθεὶς ἐκείνος, οἷα

Variæ lectiones et notæ.

(86) Ἰσ. ἀμφοτέρους.

(87) Ἰσ. πορ'ωτέρω.

εἰς καλὴν τὴν ὑγίαν ἐκρήσατο· ἀλλ' οὐκ αὖτε ἀπὸ
 θῶν, καὶ γυναικὶ ἀνδρὶ νομίμῳ συνημέρῃ λοιγῶν
 [f. μοιχῶν] ἐπιβαλὼν ὀφθαλμούς, καὶ λόγοις ὑπο-
 κλέψας ἀπατηλοῖς (εὐκολοὺ γὰρ εἰς ἀπάτην γυνή), καὶ
 ῥήμασιν ἐρωτικοῖς εὐένδοτον ἄρας αὐτήν, εἰς ἑτέραν
 χώραν μεταναστεύουσιν ἀμφοτέρω. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ
 εἰς μακρὰν ἐπ' αὐτῇ ἡ θεία δίκη ἐνύστασεν, ἀλλὰ
 πικρὸν ἐνιδούσα τὸ γενόμενον αὐτοῦ πονηρὴν, καὶ
 τὸ τῆς ποιητῆς ἔργον ἐπάγει· καὶ στρεβλοὶ τοὺς
 πόδας τῷ ἄλλοτρίῳ υἱῷ, τῷ ψευδαμένῳ τὴν χάριν
 τῶν ἁγίων. καὶ ἀπὸ τῆς θείας καὶ εὐθείας τριβίου
 χωλῶνται, καὶ πρὸς ἀτόπους ὁδοὺς καὶ πονηρὰς
 διαδραμόντι. Περὶ τῶν τοιούτων μοι δοκεῖ εἰρηκέναι
 τὸν Σολομῶντα, ὡς καὶ τὸ ἀληθές· ἔχει· Ὁ πορευόμε-
 νος ὁρθῶς, πορεύεται πεποιθὼς· ὁ δὲ σχολιά-
 ζων ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, γνωσθήσεται. Τί οὖν ἐκεῖ-
 νος; Ἐπιγινώσκει τὸ πταίσμα, καὶ εὐθύς τὸν τῆς
 παρανόμου συζυγίας ῥήνυει σύνδεσμον· ἀφίησι τὴν
 γυναῖκα τῷ προτέρῳ ἀνδρὶ, αὐτὸς δὲ τοῖς ἁγίοις
 προσδραμόν, καὶ ταῖς ἱεραῖς, προσπεσὼν θήκαις,
 γοεράς τε ἀφίει φωνάς, καὶ τὸ ἁμάρτημα ἐξομολο-
 γούμενος ἐν συντετριμμένῃ καρδίᾳ καὶ πνεύματι,
 ταπεινώσας, ἤτειτο μὲν συγγνώμης ἐπὶ τούτῳ
 τυχεῖν, ἤτειτο δὲ καὶ τὴν πρὸς τὸ εὐθὺ τῶν ποδῶν
 ἀποκατάστασιν. Ὁ τοίνυν τῶν μετανοούντων θεός,
 ἡμεῖς καὶ τοὺς ἁγίους αὐτοῦ δοξάζων, ὡς εἰωθεν,
 ἀπερθύνει πάλιν τοὺς πόδας αὐτῶ· ἦν γὰρ, ὡς εἰκοι-
 ψυχῆς πρὸς τὸ καλὸν ἐχούσης οἰκείωσιν. Ἐντεῦθεν
 πεπληρωται τὸ τοῦ προφήτου Ἡσαίου ῥητὸν, τὸ
 εἰρησίου· Τότε ἀλειψαὶ χωλὸς ὡς ἄλσος, καὶ τρα-
 ρῆ ἔσται ῥιψοσσομοιχάλο· καὶ πάλιν, Ἰσχυόσα-
 τε, χεῖρες ἀνεμύναται, καὶ γόνατα παραλειμμένα,
 παρακαλέσετε. Τί δὲ τὸ ἀπὸ τοῦδε; Πολλὰ χαίρειν
 εἰπὼν κόσμῳ καὶ τοῖς ἐν κόσμῳ, τὸ πάλαι μὲν ἱερὸν,
 νῦν δὲ ἁγίον ὄρος· λεγόμενον καταλαμβάνει· πρόσ-
 εἰσι τε τῇ μεγίστῃ τῶν ἐκείσε μονῶν, καὶ τὰ τῶν
 μοναχῶν ἐνδύς, μόνου Θεοῦ καὶ τῶν θείων γίνεται,
 καὶ μόνος πρὸς μόνον τὸν Θεὸν οἰκεῖται. Τοιοῦτο
 μὲν οὖν τὸ θαῦμα τοῦτο.

μδ'. Ἄλλος δὲ τις ἐκ μακρῶν τῶν χρόνων ἀκαθάρτη
 πνεύματι τυραννούμενος, καὶ τοσοῦτον, ὅσον [f. ὡς οὐ]
 μόνον ἀλύσει περιχυεῖν ἐσθαι, ἀλλὰ καὶ σιδηροῖς
 τοὺς πόδας ἐνέχεσθαι ἐπιτηδεύει, μάστιγι δὲ καρ-
 δία· καὶ πληρὴ χαλεπῆ καὶ δυσίτου· ἐλπίει γὰρ
 αὐτοῦ, οὕτω πικρῷ ποινηλατούμενος δαίμονι· ἐπεὶ
 μηδὲν ἕτερον ἔχοντες ὁρᾶται, τὴν πρὸς τοὺς ἁγίους
 καταφυγὴν ἔγνωσαν, συλλαμβάνεται μὲν ἀλύσει
 κραταιῶς, ἄγεται δὲ εἰς τὸν τῶν ἁγίων ναόν. Ἐπεὶ
 δὲ μὴ κατέχειν αὐτὸν ἡδύνατο, δένδρῳ μεγίστῳ ἐξω
 τοῦ ναοῦ ἐστῶτα προσέδρασαν. Ἦν οὖν τῷ δένδρῳ
 προσδεσμένος ἡμέρας τρεῖς, πᾶσι τοῖς ὁρῶσι θρήνου
 καὶ δικρύων ἄξιον θέαμα. Τῶν δὲ φυλασσόντων
 αὐτόν, τῶν μὲν εἰς ὑπνόν κατενεχθέντων, τῶν δὲ,
 ἄλλου ἀλλαγῶς διακινηθέντων, τὰς ἀλύσεις καὶ
 πάντα τὰ κατέχοντα ῥήξας, βοῶν εἰς τὸν ναὸν εἰς-

A haud recte tanto usus est beneficio : domum enim
 reversus, cum avidos oculos in mulierem, viro suo
 junctam, coniecisset, eamque fallacibus sermoni-
 bus seduxisset (proclivis enim in deceptionem est
 femina, et amatoris verbis facile capitur), simul
 cum ea in aliam regionem commigravit. At diu non
 distulit divina justitia ; sed tantam ejus iniquita-
 tem perspiciebat, debitam ipsi pœnam inflixit. De-
 torsit igitur denuo pedes filio alieno, qui receptam
 a sanctis gratiam sine suo fraudaverat, et claudi-
 cans a semita recta⁷⁶, pravas et iniquas vias per-
 currebat. De similibus hominibus videtur mihi Sa-
 lomôn dixisse, quod sane verum est : ⁷⁷ *Qui ambu-
 lat recte (88), ambulat confidenter : qui autem de-
 pravat vias suas, manifestus erit.* Quid vero ille?
 B Agnovit peccatum suum ; ac statim, iniqua disso-
 luta consuetudine, mulierem priori viro dimisit :
 et ad sanctos accurrens, ac ad ipsorum thecas pro-
 volutus, flebiles voces emittebat, atque peccatum
 confitens suum, in corde contrito et spiritu humi-
 miliato, veniam, pedumque suorum ad rectum sta-
 tum restitutionem enixe precabatur. Ille igitur,
 qui est pœnitentium Deus, sanctos suos glorificans,
 ut solet, iterum illius pedes ad rectitudinem perfe-
 ctamque sanitatem restituit (erat enim animo, ut
 videtur, alias ad bonum propenso). Quare imple-
 tum est illud Isaïæ dicentis : ⁷⁸ *Tunc saliet sicut
 cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum.* Et
 rursus : ⁷⁹ *Confortate manus dissolutas, et genua
 debiliū roborate.* Sed quid postea ? Mundo et om-
 nibus **507** quæ in eo sunt, valedicens, ad mon-
 tem qui olim quidē sacer, nunc sanctus appellat-
 ur, se confert, et ad monasteriorum maximum
 accedens, ibi monastico sumpto habitu, se totum
 soli Deo, rebusque divinis dicat, ac solus cum solo
 Deo exinde conversatur. Ita quidem se habuit mi-
 raculum istud.

44. Alius vero vir erat, qui a multo jam tem-
 pore, immundo spiritu adeo crudeliter vexabatur,
 ut eum non solum catenis circum collum vinciri,
 sed etiam ferreis compedibus ejus pedes constringi
 necesse foret. Quare cordibus suorum flagellum
 erat, ac *plaga gravis, et insanabilis*⁸⁰, summopere
 enim dolebant videntes eum a tam immiti dæmone
 excruciaci. Cum vero nihil illis aliud agendum
 superesset, ad sanctos istos confugere decreve-
 runt. Catenis igitur fortiter vinctum ad sanctorum
 templum trahunt. Cum vero ipsum detinere non
 possent, ad magnam arborem extra templum
 stantem alligarunt. Stetit igitur ipse arbori alliga-
 tus dies tres, exhibens omnibus qui eum intue-
 bantur, spectaculum fletu et lacrymis dignum.
 Cum autem qui eum custodiebant, partim somno

⁷⁶ Psal. xviii, 46. ⁷⁷ Prov. x, 9. ⁷⁸ Isa. xxxv, 6. ⁷⁹ Ibid. ⁸⁰ Isa. xiv, 6.

corrupti essent, ac partim alio abiissent, is catenis, et si quæ alia ipsum delinebant, disruptis, clamans in templum prosilivit atque ad urnam sancti Eusebii procurrens, marmoreum urnæ operimentum tollere conabatur. Apparuit vero illi ex theca vir terribilis et totus igneus, qui consurgens graviter immundo spiritui interminatus est : « Quomodo ausus es (dicens) domum Dei ingredi, et ejus creaturam ita dire vexare ? » His ab eo dictis, urnam denuo subire visus est. Dæmoniacus vero ille eo momento sanatus admirationi omnibus inposterum fuit, gloriam assidue Deo referens et sanctis ejus.

45. Alius rursus paralyticus, qui nec se movere nullo pacto poterat (unde et naturales excretiones in ipso discubitus sui loco faciebat, quæ res ipsum malo odore et putredine compleverat) sublatus a suis affnibus, prope sancti Eusebii arcam positus est, eo quidem redactus, ut sola respiratione a mortuo secerneretur. Porro, apparens ei sanctus tribus consecutis noctibus, oleo sancto eum per totum corpus inunxit, ac demum dixit : « Ecce sanus factus es ; abi in domum tuam, gratia illius qui paralyticum sanavit et dixit ei : *Tolle grabatum tuum, et ambula* ⁸¹. » Tunc ille surgens ambulabat coram omnibus sanus ac robustus, deposita paralysi, haud minus facilliter, quam si se levi palliolo exuisset.

46. Accedat vero et alter, qui etiam dissolutionibus a spiritu immundo vexabatur. Is aliquando adactus est proficisci una cum uno ex cursoribus regis. Quanquam **508** vero per id temporis dæmoniaci mali recursu correptus esset, attamen urgens cursorum iter ipsum discedere tunc compulsi. Porro gravem illam dæmonis vexationem sustinens integram diem exegit. Ut vero paulo melius habere se sensit, proprio consensu equo, laxatis habenis, properabat, ut regiam viam quæ scilicet ad istos sanctos ducit, quam citissime decurreret. Itaque equo continenter vectus ad vestibulum templi pervenit ; statimque equo desiliens, templum ingreditur, atque ad magni Eusebii urnam procidens, rugitum altosque clamores emittebat, dein marmoreum urnæ operimentum sublatus ad parietem reclinavit : interea vero os ipsius in utramque partem distorquebatur. At segnis non fuit hac quoque occasione divina gratia ; sed homo ille cito a flagello dæmonis liberatur, ore illi ad naturalem statum restituto, ut eo cum ad communes loquendi necessitates, tum ad Deum glorificandum uteretur. Tot igitur tantaque miracula patrabat Deus, sanctos suos glorificans,

⁸¹ Joan. v. 8.

Α ἐπήδησε· καὶ προσδραμὼν τῇ τοῦ ἱεροῦ Εὐσεβίου λάρνακι, ἐπεχείρει μὲν αἶρειν τὸ ἐκ μαρμάρου τῆς λάρνακος σκέπασμα· ἐφάνη δὲ αὐτῷ ἐκ τῆς θήκης ἀνὴρ φοβερός καὶ πύρινος ὄλως [f. ὄλος]. ὃς ἅμα τε διανέστη, καὶ τῷ ἀκαθάρτῳ ἐνεθριμύησατο πνεύματι, « Πῶς ἐτόλμησας, λέγων, τὸν τοῦ Θεοῦ οἶκον εἰσελθεῖν, καὶ τῷ αὐτοῦ πλάσματι πικρῶς ἐξετάζειν ; » Ταῦτα εἰπὼν, καὶ πάλιν εἰσδύναι τὴν λάρνακα ἔδοξεν. Ὁ δὲ δαιμονίων ἐκείνος λαθεὶς, θαῦμα πᾶσιν ἦν τὸ ἀπ' ἐκείνου, δόξαν ἀναφέρων Θεῷ, καὶ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ.

με'. Ἐτερος πάλιν παράλυτος, οὐδὲ κινηθῆναι ὄλως δυνάμενος, ἀλλὰ καὶ τὰς φυσικὰς ἐκκρίσεις ἐν αὐτῷ τῷ τῆς κατακλίσεως τόπῳ ποιούμενος, ὥς καὶ δυσωδίας αὐτὸν γέμειν καὶ σήψεως, ὑπὸ τῶν κατὰ γένος αὐτῷ προσηκόντων ἀρθεὶς, πλησίον τῆς τοῦ ἁγίου Εὐσεβίου ἐτέθη λάρνακος, μόνῃ πνοῇ τὸ νεκρὸς εἶναι μὴ συγχωρούμενος. Ἐπιφανεὶς οὖν ὁ ἅγιος αὐτῷ τρεῖς ἑφεξῆς νύκτας, καὶ ἐλαίῳ ἁγίῳ ἀλείφων αὐτὸν καθ' ὅλου τοῦ σώματος, τελευταῖον ἔφη· « Ἴδε ὕγιης γέγονας, ἀπελθε εἰς τὸν οἶκόν σου, χάριτι τοῦ Κυρίου τοῦ ὑγιασάντος τὸν παράλυτον, καὶ εἰπόντος πρὸς αὐτόν· Ἄρτι τὸν κράβατόν σου καὶ περιπάτει. » Ἀναστὰς δὲ ἐμπροσθεν πάντων, περιεπάτει ὕγιης, εὐρωστος, ὥσπερ ἰμᾶτιον ἐλαφρὸν ἀποδυσάμενος τὴν παράλυτιν.

Γ μς'. Παρίτω καὶ ἕτερος, ὃς ἐκ διαλειμμάτων μὲν ἀκαθάρτῳ πνεύματι καὶ οὗτος ἠνοχλεῖτο· ἐπεὶ δὲ ποτε ἀγγαρευθεὶς, ἐστάλη μετὰ τινος τῶν βασιλικῶν ταχυδρόμων, ἔτυχε μὲν τῇ δαιμονιώδει ταύτῃ περιδῶν τηνικαῦτα ἄλλους (89). Ἐπεὶ τῶν ταχυδρόμων ἐκείνῳ [f. ἐκείνῳ] ἡ κατεπεύγουσα ὁδὸς ἠνάγκαζεν ἀπαραι, ὃ τὴν δεινὴν ἐκείνην περίδου τοῦ δαίμονος ὑφιστάμενος, δυσμερεύσας (90) ἐν ταύτῃ, ὥς ἔγνω βῆσιν γενόμενος, ἀναβάς τὸν οἰκεῖον ἵππον, ἤλαυνεν ἀκρατῶς. Σπεύδων καταλαβεῖν τῶν βασιλικῶν (91), τὴν παρὰ τοὺς ἁγίους φημὶ ἀπάγουσαν, καὶ τῷ ἵππῳ ἐλαυνόμενος, καὶ συνότερον [f. συντονότερον] (92) ἐποχοῦμενος, ἐν τῷ τοῦ ναοῦ προαυλῷ εὗρίσκεται· καὶ αὐτίκα τοῦ ἵππου καταπηδῆσας, εἰς τὸν ναὸν εἰσέρχεται, καὶ τῇ τοῦ μεγάλου Εὐσεβίου λάρνακι προσπεσὼν, βρηγίμῳ (93) τε καὶ ὕλακαῖς ἐχρήτο· καὶ τὴν ἐκ μαρμάρων σκέπην τῆς λάρνακος ἀνελόμενος, τῷ τείχει ταύτην προσθήρσειεν. Ἐν ὧσιν δὲ ταῦτα ἐποίει, διεστράφη αὐτοῦ τὸ στόμα ἐπὶ θάτερον μέρος. Ἄλλ' οὐκ ἡμέλησεν ἡ θεία χάρις οὐδὲ ἐνταῦθα· ἀλλ' ἐλευθεροῦται μὲν τῆς τοῦ δαίμονος μάστιγος ὁ ἄνθρωπος, ἀποκαθίσταται δὲ αὐτῷ καὶ τὸ στόμα, εἰς τὰς ἄλλας τοῦ λόγου χρεῖας ὀρθωθὲν, καὶ εἰς τὸ δοξάζειν τὸν Θεόν. Οὕτω

Variae lectiones et notæ.

(89) Ἰσ. ἀλούς.

(90) Ἰσ. διημερεύσας.

(91) Ἰσ. τὴν βασιλικήν.

(92) Ἰσ. συνεχώτερον.

(93) Ἰσ. βρυχηθῆναι.

τηλικαῦτα θαυμάσια ἐποίησε ὁ Θεὸς διὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ δοξαζόμενος· τοὺς δοξάζοντάς με, φησί, δοξάσω.

μζ'. Βλαδίμηρος δὲ ὁ υἱὸς τῷ Βορίσει γεγεννημένος, ὡς ὁ λόγος φθάσας διέλαβε, τὴν βασιλείαν ἀπ' ἐκείνου παρέλαβε. Τέσσαρες τῇ ἀρχῇ ἐπιβιβωκότος ἐνιαυτοὺς, ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφός, ᾧ ὄνομα Συμεὼν (94), ἐπὶ τῶν πραγμάτων καθίσταται. Οὗ κελεύσαντος Δίστρος ὁ κόμης μετεκόμισεν ἀπὸ τῆς Τιβερίουπόλεως εἰς τὴν Βραγαληνίτζαν τοὺς ἁγίους, Σωκράτην τε καὶ Θεόδωρον. Οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ τοῖς προδιαληφθεῖσιν ἁγίοις συγκατετέθησαν. Πλείων [f. πλείων] τοῖνυν τὸ ἀπεκείνου ἐπήγαγε καὶ τὰ θαύματα· ἃ πανταχοῦ κρυπτόμενα, πάντας συνεκάλει πρὸς τὴν τῶν θεῶν χάρισμάτων ἀπολαυσιν.

μη'. Ὡς περ οὖν καὶ γυναῖκά τινα ἐκ τῆς ἐπαρχίας τῆς Βραγαληνίτζης οὖσαν, ἐφ' οὗν δὲ μονογενεὶ τὰς ἐλπιδας· σαλεύουσιν. Ὅς ἐπταετὴς ὢν, κωφός τε καὶ ἀλαλός ἦν· ταύτην ἡ τῶν ἁγίων χάρις ἔλκυε. Καταφρονήσασα μὲν τῆς γυναικείας ἀσθενείας, καταθάρρῃσασα δὲ καὶ τῆς μακρᾶς ὁδοῦ, καὶ δὴ παραλαβοῦσα τὸν παῖδα, τὴν τῶν θαυμάτων καταλαμβάνει πηγὴν, τὴν τοὺς ἁγίους ἔχουσαν δηλαδὴ, ἱερὸν καὶ θεῖον ναόν· καὶ μετὰ δακρύων ἰδέτο νυκτός τε καὶ ἡμέρας ὡς ἂν, τῷ παιδί μὲν τὴν ἀγωνίαν, αὐτῇ δὲ τὴν λύπην λύσοιεν. Ἐν μίᾳ δὲ τῆς νυκτός, ἐπεὶ τὰς δεήσεις θερμότερας ποιησαμένη, κάματον ἔλαθεν, ἐξῆλθε μὲν ἐπὶ τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ· ἐναγκαλισμένη δὲ τὸ τέκνον, πρὸς ὕπνον ἀνεκλίθη. Εὐθὺς οὖν ὁ παῖς ἐκ τῶν ἀγκάλων τῆς μητρὸς ἀνέθορε, καὶ πρὸς τὸ φεύγειν ἐξώρμησε. Καὶ ἡ μήτηρ ἐξαναστάσα, τεταραγμένη τῷ πάθει τοῦ παιδός, ἐπυνθάνετο. Ὁ δὲ καθαρᾷ τῇ γλώττῃ, «Μήτηρ, ἔλεγε, μήτηρ, φοβερό· τίς ἀνὴρ ἀπὸ σοῦ ἀρπάσαι με ἐμελέεν.» Ἡ δὲ ἐκθαμβος ἐπὶ τῷ πράγματι γενομένη, οὐδὲ πιστεύειν εἶχεν. Ἐφίκει γὰρ δράμα βλέπειν (φιλεῖ γὰρ τὰ δυσέλπιστα, καὶ μετὰ τὸ τελεσθῆναι εὐθὺς νομίζεσθαι ἄπιστα, χρόνον πρὸς πίστιν δεόμενα). Εἰς ἑαυτὴν οὖν ἐλθοῦσα, καὶ γνοῦσα ὕπαρ καὶ οὐκ ὕπαρ εἶναι τὸ θαυματουργήμα, καὶ ὡς ἀληθῶς τῷ παιδί τὰ τῆς ἀφωνίας ἐλύθη δεσμὰ, φωναῖς εὐχαριστηρίοις τὴν θεῖαν χάριν ἡμέλιετο.

μθ'. Παρίτω τε [f. δὲ] καὶ ἑτέρα γυνή. Αὕτη μὲν γε ἀπὸ χώρας εἰς χώραν ἐλαυνόμενη ἀκαθάρτη

et ab ipsis glorificatus, juxta illud quod ait: *Quicunque glorificaverit me, glorificabo eum* **.

47. Vladimirus autem Borisis filius, ut jam diximus, ab eo tempore regnum administrandum susceperat. Cumque quatuor annos in principatu supervixisset, junior illius frater, cui nomen Simeon (94), rerum administrationi admovetur. Hujus jussu Distrus comes sanctos Socratem et Theodorum Tiberiopolis Bragalinitzam transtulit ac in eodem templo prope alios reposuit. Porro ex eo die plura adhuc miracula ex iis profluxerunt quæ ubique deprædicata, omnes ad divinorum charismatum fruitionem invitabant.

B

48. Hinc et mulierem quamdam ex provincia Bragalinitzæ, quæ ob filium suum unigenitum, qui, cum jam septennis esset, surdus erat et mutus, animo summopere afflicto erat, sanctorum gratia ad se attraxit. Porro ista, contempta imbecillitate muliebri, et ad itineris longitudinem imperterrita assumpto secum puero, ad miraculorum fontem, qui sanctos continebat, nempe ad sacrum et divinum ipsorum templum accedit: ibique perfusa lacrymis die noctuque sanctos rogabat, ut filio suo durum linguæ impedimentum, sibi que acerbum mœrorem exsolverent. Quadam vero nocte post ferventiorē orationem, cum nimium defatigata esset, exiit ad vestibulum templi; ubi filium complexa, se 509 ad paululum somni capiendum reclinauit. Mox vero puer ex matris ulnis exsiliens, fugere coepit. Tunc mater a somno consurgens, ac rei novitate perturbata, puerum, quid ei accidisset, interrogat. Is vero, clara voce, «Mater, dixit, mater! terribilis quidam vir e sinu tuo rapere me volebat.» Illa attonita ad rem tantam, neque eam credere poterat; sed existimabat so visum videre ** (solent enim ea, quæ vix sperari possunt, etiam cum facta fuerint, incredibilem videri, ac tempore egent, ut credantur). Verum ad se reversa, et cognoscens veritatem, non somnium esse quod videbat, et revera puero soluta esse vincula quæ mutum detinebant, elata voce, gratias quas potuit, maximas divinæ egit bonitati.

49. Accedat vero et mulier altera. Hæc a loco in locum ab immundo spiritu agebatur; solitudines

** I Reg. II, 30. ** Act. XII, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(94) Symeonem hunc, Vladimiri, qui ante Bogorim imperavit, filium fuisse scribit Ducangius ex Constantino Porphyrogenito lib. *De administr. imp.* c. 32. An ex hoc loco corrigendus sit, videntur ii, qui de auctoritate hujus, quem edimus, scriptoris definire voluerint: hic enim eum filium Borisis, seu Bogoris esse, perspicue docet. Fortasse Symeon iste junior Bogoris filius fuerit, quem, oculis exuto et carceri mancipato seniore filio degenerare, antequam iterato monasticum habi-

tum indueret, regno præfecit. Quod si admittatur, et illud sit probabile, illum Michaelē, cognomento Vorisen, quem post Bogorim atque Presianum regnasse, scribit Ducangius, non alium esse quam Michaelē ipsum Bogorim (sane nomen fere consentit, et quod magis est, a nostro auctore non Bogoris, sed *Rorises* ille ipse appellatur, cum resumpto diademate, iterum aliquandiu imperavit donec degenerem seniore filium in ordinem redigeret.

tamen potissimum frequentabat. Tandem singulari Dei dispositione venit ad sanctorum templum atque in vestibulo quiescens, videt per somnum senes duos splendidos ac lucidos qui ipsi dixerunt: « Ingredere etiam tu cum aliis templum, ingredi, et sacerdoti quem videris, lumen lampadibus olei admoventem, præbe capitis velamentum quod gestas; et ipse orabit pro salute tua. » Cum hæc audisset, ea statim executioni mandavit et salutem confestim obtinuit.

50. Verum, nec claudus a nobis silentio præmittatur. Ille pauper quidem opibus erat adeo, ut ad necessarium sibi victum capessendum domos (virgis ligneis pro pedibus utens) circuire cogere-tur; non tamen pauper erat fide, imo valde dives: habebat etiam propinquos ab orthodoxa fide neu-tiquam alienos. Illis itaque post multa tandem persuasit, ut se ad sanctos deferrent; quod et fecerunt. Tunc ille fidei opera ostendens cum lacrymis et orationibus, juxta propheticum dictum, ⁵¹ *sicut cervus claudus, domumque propriis pedibus reversus est*, suspensis primum in templo virgis ligneis in trophæum pro expugnata infirmitate, et in monumentum virtutis sanctorum, gratiæque ab ipsis receptæ. Verum cur et alium paralyticum simul et cæcum in medium non afferat oratio nostra, narretque ipsum et a paralyysi sanatum et liberatum a cæcitate? Sane luminis instar affluunt mihi sanctorum miracula. Quare nimiam loquendi prolixitatem effugiens, via brevior pergam, ac sequentium tantummodo mentionem adhuc faciam.

51. Vir quidam, prope fluvium qui Bardarius dicitur habitans, a maligno obsessus spiritu, omne turpiloquium ex ore emittebat, ignorans omnino quid diceret aut faceret. Ille ad sanctos ductus, **510** atque sanitatem adeptus, recuperato etiam mentis lumine, quod dæmoniaca caligine jamdu-dum obiectum illi fuerat, elegit eo in templo magna cum alacritate servire, dicens et ipse cum David ⁵²: *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini*: et: *Melior dies una in atriis tuis super mil-lia*: et: *Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in angustia cordis peccatorum*. ⁵³ Cumque tres integros annos eo in ministerio exegisset, domum reversus, perpetuam servavit tantæ gratiæ a sanctis receptæ memoriam.

52. Alius lepra toto corpore albicans, pedes etiam luxatos habens, ex Moglenis veniens, rogabat in *anxietate spiritus* ⁵⁴, quemadmodum ait Scrip-tura, ut ex duabus infirmitatibus alterutra libera-retur. At ille Dominus, qui abundantius dat quam nos petamus, illum sanctorum intercessione ab utraque liberavit. Alius a nativitate mutus, cum

πνεύματι, καὶ μάλιστα τὰς ἐρημίας διακοῦσι. Αὐτὴ ποτὲ κατὰ θεῖαν πάντως οἰκονομίαν, τῷ τῶν ἁγίων προσήλθε νεῦρ, καὶ τῷ προνάῳ διάγουσα, ὁρᾷ καὶ ὕπνον γέροντας δύο λαμπροὺς καὶ φωτισομένους, οὓς καὶ πρὸς αὐτὴν, « Εἰσελθε, παῖναι, μετὰ τῶν ἄλλων, εἰσελθε καὶ σὺ εἰς τὸν ναὸν, καὶ ὃν ἂν ἴδῃς ἱερεῖς τοῖς ἐξ ἐλαίου λύχνους τὸ φῶς ἐπανάπτοντα, ἐπίδοις αὐτῷ τὸ φοροῦμένον σοι κεφαλοδέσμιον, καὶ δώσει σοι εὐχὰς ὑγείας. » Ἦκουσε ταῦτα, καὶ εὐθὺς ἐποίη-σε τὰ διαταχθέντα· καὶ τῆς ἰάσεως οὐκ ἤσπότη-σεν.

ν'. Ἀλλὰ μὴδὲ ὁ χωλὸς ἡμᾶς παραδράμη. Ὁς καὶ πένης ὢν, καὶ οἰκίαν ἐξ οἰκίας ἀμείβων εἰς πο-ρισμὸν τῆς ἀναγκαίας τροφῆς, οἶα ποσὶν εἰς τὴν πορείαν βάρδοις ἐκέχρητο. Οὐ μὴν πένης ἦν καὶ τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα πλούσιος· καὶ τοῦτου γε τὸ γένος οὐκ ἄμοιρον τῆς ὁρθοδόξου πίστεως γέγονεν. Οὗτος πολλὰ καὶ πολλάκις τοὺς τῆς κατὰ γένος οἰ-κίας τέλους πείθει τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους αὐτὸν ἀγα-γῆς. Ὁ δὲ γεγὼνς, καὶ πίστεως ἔργα δείξας, ἐν τῇ δόκρῳ καὶ δεήσει, τοῦτο δὲ τὸ τοῦ προφήτου, « *Ἥλατο ὡς ἐλαρός ὁ χωλός, καὶ οἰκαδὲ ἀπήγεσε* [f. ἀπήγει] τοῖς ποσὶ χρώμενος. Τὰς μέντοι βάρδους, τῷ ἱερῷ ναῷ ἐγκατέλειπεν, οἷά τινα τρόπαια τὴν κατὰ τῆς αὐτοῦ ἀσθενείας τῶν ἁγίων δύναμιν καὶ χάριν στηλιτεύοντας. Τὸν δὲ καὶ παράλυτον καὶ τυφλόν, πῶς οὐκ ἂν ἄρας ὁ λόγος, εἰς τὸ μέσον χειραγωγῆ-σαι [f. -σαι] καὶ δεῖξαι τοῦτον, καὶ τῆς παραλύσεως ἀπαλλαγέντα, καὶ τῆς τυφλότητος ἐλευθερωθέντα; Ποταμηδὸν ἐπὶ ῥέει μοι τὰ θαύματα τῶν ἁγίων, ὅθεν καὶ τὸν κόρον τοῦ λόγου φεύγων, τὴν ἐπιτιμωτέραν [f. ἐπιτιμωτ.] βαδίσω, καὶ ἀπλῶς τοῦτων ἐπιμνη-σθήσομαι.

να'. Ἀνὴρ τις παρὰ τὸν οὕτω καλούμενον Βαρδά-ριον ποταμὸν οἰκῶν, δαιμονίῳ κατεῖχετο πνεύματι, πᾶσαν ἀσχυρολογίαν ἀφῆς [f. ἀφῆλς] ἐκ τοῦ στόμα-τος αὐτοῦ, καὶ μὴδὲν τῶν παρ' αὐτοῦ λεγόμενων, ἢ πραττομένων εἰδώς. Οὗτος εἰς τοὺς ἁγίους ἀχθεῖς, καὶ τυχὼν τῆς ἰάσεως, καὶ τὸν ὑπὸ δαιμονικοῦ ζόφου συγκαλυμμένον νοῦν, ἀνταλάμψαντα πάλιν ἐσχηκώς, δουλαύει ἐν τῷ ναῷ μετὰ πολλῆς ἀγαλλιάσεως ἡρε-τίσαστο, μᾶλλον καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ Δαβὶδ, « *Ἐπιπο-θεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου, λέγων, εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου* » καὶ, ὅτι *Κρεῖσσον ἡμέραν* ⁵⁵ *μῶν* [vulg. *κρεῖσσων ἡμέρα μῶν*] *ἐν ταῖς αὐλαῖς σου ὑπὲρ χιλιάδας*· καὶ, « *Ἐξελεξάμην παραρ-ρίπτεισθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου μῆλλον, ἢ οἰκεῖν με ἐν σκηνώματι ἀμυρτωλῶν. Τρία οὖν ἔτη ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων τελέσας, ἀπήλθεν οἰκαδὲ, τῆς τῶν ἁγίων αἰεὶ μεμνημένος χάριτος.*

νβ'. Ἄλλος λέπραν ἐξανθήσας καὶ ὅλου τοῦ σώ-ματος, καὶ τοὺς πόδας πεπηρωμένος ἐκ τῶν Μογλέ-ων ἐλθὼν, ἤτειτο ἐν *συνοχῇ πνεύματος*, ὃ φησιν ἡ Γραφή, τῶν δυοῖν παθῶν θατέρου ἐλευθερωθῆναι. Ἀλλ' ὁ ὑπερεκπερισσοῦ διδοὺς ὢν αἰτούμεθα Κύριος, διὰ τῆς τῶν ἁγίων πρὸς αὐτὸν παρῆρσις, ἀμφο-τέρων αὐτὸν ἀπῆλλαξεν. Ἄλλος ἐκ γεννητῆς ἄλαλος

⁵¹ Isa. xxxv, 6. ⁵² Psal. lxxxiii, 1. ⁵³ Ibid. 11.

⁵⁴ II Cor. ii, 4.

ὦν, ἐφθασέ τε καὶ εἰς γῆρας ποῖον [f. πῖον], καὶ πάσης ἤδη θεραπείας ἀπεγνωκώς, διῆγεν οἴκοι, τῆς ἐπὶ τῇ ἀφρονίᾳ λύπης μόνον λατρὸν τὸν θάνατον ἐκδεχόμενος. Ὑπνώττοντι γούν, ἐφάνησαν αὐτῷ ἐκ τρίτου οἱ ἅγιοι, τὴν τε πρὸς τὸν ναὸν προσέλευσιν ἡγοούμενοι, καὶ τὴν θεραπείαν ἐπαγγελλόμενοι. Πεισθὼς οὖν εἰς (95-96) Ἰδεν, ἀπεισιν εἰς τὸν θεῖον ναὸν, κατ' αὐτὴν τὴν λαμπρὰν καὶ μεγάλην Κυριακὴν τοῦ Πάσχα. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀνακτῆρυν, προσελθὼν ὥστε τὴν ἱερὰν τοῦ Εὐαγγελίου βιβλίον ἀσπίσασθαι (ὡ τοῦ θαύματος!), ὁ ἐν τῇ ἀφρονίᾳ γεγηρακώς, τὸ, Κύριε, ἐλέησον, ἐδοῶ λαμπρῇ τῇ φωνῇ. Καὶ οὕτως λαθεὶς, οἰκαδὲ ἐπανῆκε, πιαχάλους ὄντως διάγων ἡμέρας, οὐ τὰς τῆς τότε μόνον ἐνεσταχθείας [f. -στηκ.] ἑορτῆς, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς τῆς ὑπολειπομένης αὐτῷ ζωῆς.

γγ'. Γυνὴ δὲ τις πλούτῳ κομῶσα, μοχλῆροῦ τινοῦ χυμοῦ ἐκ τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς· αὐτῆς καταρρέουσας, ἀφῆρέθη τοῦ βλέπειν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἀλλὰ καὶ ὑγρὸν ἰδεῖν ἀειδὲς [f. ἀηδὲς] ἐκ τῶν ὀμμάτων αὐτῆς ἀπέρρεεν· ὥστε μὴ μόνον τοῖς ἄλλοις, ἀλλ' ἡδὴ καὶ τῷ συζύγῳ βδελυκτὴν εἶναι τὴν ἐλκεῖν ἔκειν ἰδέσθαι. Αὕτη, λατρίᾳ σχεδὸν τὸν ἅπαντα βίον προσαναλώσασα, ἐπειδὴ πάντα τοῦ πάθους ἀσθενέστερα εὗρεν, ἐπὶ τὴν ἀδάπανον λατρίαν ἔγνω καταφυγεῖν· καὶ τοῖς λειψάνοις πρόσσεισι τῶν ἁγίων, αἰτεῖται τυχεῖν ἐλέους, καὶ στῆναι καὶ γούν τὴν τοῦ βδελυκτοῦ ἐκείνου ὑγροῦ ἐκ τῶν ὀμμάτων ἀπέρροισιν. Ὅτε τρίτον εὐδόκησεν ὁ Θεὸς τὴν λαοὶν αὐτῇ δοῦναι, ἵνα ὅρα τοιοῦτον καθάπερ αὐτὴ διηγῆσασθαι· « Εὐδόκουν, φησὶν, ἀετὶν ὀφθόν καταπάντα, ἐπὶ τῆς ἐμῆς καθεσθῆναι κεφαλῆς, καὶ σκεπᾶσαι με ταῖς· αὐτοῦ πτέρυξι. Διατραχεῖσα δὲ ἐπὶ τούτῳ, διανέστην τε τοῦ ὕπνου, καὶ τὸν μὲν, οὐκ ἔτι εἶδον· βλέπω δὲ, ὡς ὄρατε, ὑγιῶς καὶ ἀνεπιθολώτως. » Ἀλλὰ μὴδὲ τὸ παρὸν ἡμᾶς παρέλθοι· ἀνεκδιήγητον· Ἐπὶ τὸν ποτε στρατιωτὰς τινος τὴν τῶν ἁγίων κόριν θρασύτερον, ἀνδρὸς ἀδιεφάρως ζῶντος, καὶ τὴν ἀγωγὴν τοῦ βίου ἀμελεστέραν ἐπιτηδεύσαντος. Ὡς εἶδον αὐτοὺς οἱ τῆς ἐκκλησίας, τοῖς λεγομένοις Κατηχομένοις προσφυγόντες, τὰς θύρας ἐπέκλεισαν. Εἰς δὲ τις τῶν στρατιωτῶν ἰδὼν αὐτοὺς, ἐκπότης (ὡ γνῶμης τολμηρᾶς! ὡ ἀτάκτου φορᾶς!) ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσέβηκεν. Ἀλλ' οὐκ ἔσωεν [f. ἐφθασεν] τὸ προαύλιον εἰσελθεῖν, καὶ σὺν τῷ ἱππῳ, πάντων ὁρώντων, ἀφανῆς γίνεται. Τοῦτο τοῖς ἄλλοις ἰδοῦσι φόβον ἐμποίησαν, δρομαίους ἀναχωρήσαι τῆς μονῆς παρεσκεύασαν.

γγ'. Οὐκ ἔστι μοι κόρος τὰ τῶν ἁγίων ἐκδιηγέσθαι τεράστια. Ὅθεν οὐδὲ τὴν ἐπὶ τῷ ἀνδρὶ γενομένην θαυματουργίαν παραλείποιμι ἀδιήγητον. Ὅς πολλάκις μὲν οὐκὼ μεγίστους ἄρτους φαγὼν (οὗς εἶπω τὸ τῶν Βουλγάρων γένος ποιεῖν, ὡς εἶναι τὸν ἕνα ἄρτον ἱκανὸν εἰς ἑξῆς ἀνδράς, ἢ καὶ πλείους

A jam consenuisset, omni curationis amissa spe, domi manebat mortem expectans tanquam unicum medicum tristitiæ quam ob loquendi impotentiam patiebatur. Ac dormienti sancti isti ter apparuerunt, suadentes, ut ad templum ipsorum accederet, ac sanitatem, si id faceret, promittebant. Persuasus ille iis quæ viderat, ad sacrum templum pergit, ipsa illustri ac magna die Dominica Paschatis. Ubi post decantatum Evangelium, accedens, ut sanctum Evangelii librum oscularetur (oh miraculum!) is qui in omnimodo loquendi impotentia consenuerat, tunc elata voce clamavit: *Kyrie, elison*. Hac ratione sanatus domum suam repetit, acturus dies vere paschales, non solum decurrentis tunc solemnitatis, sed etiam reliquos omnes vitæ suæ.

53. Mulier vero quædam divitiis suis superbiens, maligno quodam humore ex capite in oculos defluente videndi facultate privata erat: ac præterea sordidus quidam fædusque humor ex oculis ejus indesinenter defluebat, adeo ut misera illa non solum alienis, sed etiam viro suo molestum spectaculum esset. Porro, cum ipsa facultates fere omnes suas in medicos insumpsisset, omniaque comperiisset infirmitate sua debiliora, ad indeficientem medicinam confugere decrevit. Accedit itaque ad sanctorum reliquias, postulat misericordiam, et ut aliquando sistatur tetri illius humoris ex oculis fluxus, enixe rogat. Quando igitur Deo placuit, sanitatem ei impertiri, tale illa somnium habuit, quemadmodum ipsa postea narrabat. « Videbar mihi, inquiebat, videre aquilam, quæ ex alto advolans supra caput meum consideret, meque alis suis obtegeret: qua re turbata, evigilavi, et aquilam quidem non amplius vidi. Oculis autem nunc perfecte 511 valeo, ut videatis. » Sed neque istud nos tacitum prætereat. Milites quidam aliquando ad sanctorum cineres, audacius quam par erat, accesserunt; erant quippe homines indiscrete viventes, quique nullam moderandæ vitæ curam gerebant. Porro cum eos vilissent custodes ecclesiæ, ad sic dictos catechumenos profugientes, fores clausurunt. Unus vero ex illis militibus, cum eos fugientes vidisset, equum, cui D insidebat (oh audaciam! oh temeritatem!) ecclesiam versus impulit; sed neque usque ad ingressum vestibuli pertingere potuit: nam protinus simul cum equo omnibus spectantibus evanuit. Id cum cæteros milites terruisset, satis abunde fuit, ut veloci cursu a monasterio recederent.

54. Satiari vero non possum in narrandis sanctorum mirabilibus. Quare neque miraculum, quod in viro alio patratum est, silentio præteribo. Is cum sæpe octo panes ex iis sane maximis, quos Bulgari facere solent, ut singuli decem et amplius hominibus plene saturandis sufficiant, fame adhuc

Varie lectiones et notæ.

(95-96) Ἰσ. ποιεῖν οὖν οἷς.

destinebatur: Aliquando etiam, cum arietem integrum devorasset, adhuc jejunus sibi videbatur. Quin ipse affirmabat, interdum nec taurum integrum ad famem expellendam satis sibi fuisse. Quadam die etiam torcular integrum uvarum devoravit. Erat utique dæmonum effectus fames ista: quæ enim præter naturam sunt, passionēs, eas dæmonum perturbationes ipse puto. Porro vir ille intelligens pravam affectionem suam, erubescibat quidem; at quid sibi agendum esset, ignorabat. Loca omnia miraculis inclyta circumire cœpit: unde et Romam profectus est, ut magni illius apostolorum principis Petri virtutem invocaret. Adiit quoque sanctum Irenæum, qui etiam miraculis valde celebris erat. Cum vero nullibi, quod postulabat, impetrasset, vix tandem in mentem illi venerunt sancti nostri. Ad eos igitur ire contendit. Cum autem adhuc a longe civitatis mœnia, et templum in quo sancti jacebant, vidisset, venit ad quemdam rivum aquæ, ubi reperit senem prope decursum ipsius sedentem. Erat vero senex ille gratiosissimus aspectu, cui alba canities decorem ac venerationem conciliabat: ante ipsum autem erat panis. Is igitur qui prædictam passionem coercere nunquam poterat, volebat a sene illo cibum petere. At cogitans modico illo pane famem suam adeo sedandam non fore, ut potius acrius esset incitanda, voluntatem petendi comprimebat. Interea ipsum hæc secum cogitantem, vocat senex, dicens: « Huc adsis, frater, ac mecum recumbe, ut ambo de isto pane comedamus. » Ille rursus eadem, quæ prius mente revolvens, panis illius parvitatem cum **512** inexplēbili fame sua conferebat. Hinc aliquandiu ambiguus hæsit, num humanam adeo invitationem acceptaret. Sed demum aquiescens, assidet venerando seni: qui bifariam primum fracto pane, et rursus altero dimidio in duas partes secto, ex his unam, hoc est quartam panis totius partem insatiabili illi homini comedendam tribuit. Hic eam comedens, adeo brevi saturatus est, ut etiam portio ipsi superfluerit. Qua secum sumpta, monasterium ingressus est, usque ad illud tantummodo tempus insatiabilis, in posterum vero ea infirmitate penitus liber, nunquam intermisit Deo O. M. gratias agere. **D** Et hæc quidem de sanctis istis martyribus.

55. Ego vero similis videor homini, qui abyssum cavitate manus haurire studet, aut astra cœli, guttas pluvie et arenam maris dinumerare; vel qui propriam umbram persequitur, quam comprehendere nunquam potest, sed in vanum laborat, nihil plane proficiens, ut qui inutilia ac impossibilia conatur. Perinde enim se habet, qui horum sanctorum miracula per ordinem enarrare aggreditur. Hic igitur finem dicendi faciens, hanc narrationem absolvam. Illa vero tanquam fluvius revera perennis et torrens voluptatis et fons inexhaustus fluunt indeficienter et fluent: suntque iis qui credunt, pignus et argumentum fructuosius

A τυχόν ἐμπλησθῆναι εἰς κόρον, ἔτι πείνης [f. πείνη] κατέχετο. Ποτὲ δὲ καὶ χρίον ὅλον βεδρωκῶς, ὡς νῆστις διέκειτο. Ἐλέγε δὲ ποτε καὶ ταῦρον ὅλον μὴ ἀρκέσαι εἰς βρῶσιν αὐτοῦ. Ἐν μίᾳ δὲ τῶν ἡμερῶν, καὶ ληνὸν ὅλον βοτρυῶν κατέφαγε. Πάντως δὲ τοῦτο δαιμόνων ἦν. Τὰ γὰρ παρὰ φύσιν πάθη, δαιμόνων ἐνοχλήματα τίθημι. Αἰσθῆσιν δὲ τοῦ πάθους λαθὼν ὁ ἄνθρωπος, ἡσυχνέτο μὲν, οὐκ ἔχων δὲ ὁ καὶ ἐράσσειε [f. -σειε], τοὺς ἀνὰ πάντας τόπους· ἐν ἀγίοις θαυματουργοὺς περιῆει· ὥστε καὶ τῆς Ῥώμης [f. τῇ Ῥώμῃ] ἐπιποιτῆσαι, τὴν τοῦ μεγάλου καὶ κορυφαίου Πέτρου τῶν ἀποστόλων ἐπικαλούμενος δύναμιν. Ἐπεζήτησε δὲ καὶ τὸν ἄγιον Εἰρηναῖον, πολὺν καὶ αὐτὸν ἁδόμενον ἐν τοῖς θαύμασιν. Ὡς δὲ τῆς αἰτήσεως οὐκ ἐτύγχανε, μόγις εἰς μνήμην ἔρχεται τῶν καθ' ἡμᾶς τούτων ἁγίων· καὶ δὴ τὴν πρὸς αὐτοῦ πορείαν στέλλεται. Ὅτε δὲ τὰ ἐπιτείχια τῆς πόλεως εἶδε πόρρωθεν, καὶ τὸν ναὸν ἔνθα οἱ ἅγιοι ἔκειντο, ἦλθεν ἐπὶ τι ὕδωρ, καὶ εὗρε γέροντα παρὰ τὴν διέξοδον τοῦ ὕδατος· ἀνακείμενον. Καὶ ὁ γέρων χαριεντέστατος τῷ εἶδει, τὴν εἶδος κοιλίᾳ λευκότητα ἔχων ἐπιεικῶς αὐτῷ ἐπιτρέπουσαν· καὶ ἰδοὺ ἔμπροσθεν τοῦ γέροντος ἄρτος. Ὁ τοῖνον τῷ ῥηθέντι πάθει ἀκατάσχετος ἄνθρωπος, προεθυμεῖτο μὲν ζητῆσαι τροφὴν τῷ γέροντι· λογιζόμενος δὲ ὡς βραχύς μὲν ὁ ἄρτος, οὐ μᾶλλον αὐτὸν παύσει τῆς πείνης, ἢ τὴν δρεξίν ἐρεθίσαι, τὴν προθυμίαν ἐνεκόπητο. Ἐν ὅσῳ δὲ ταῦτα διελογίζετο, προσκαλεῖται τοῦτον ὁ γέρων, καὶ, « Δεῦρο, φησὶν, ἀδελφε, καὶ συνανακλιθῆτι, καὶ τοῦ ἄρτου ἁμῶν γευσώμεθα. » Ὁ δὲ πάλιν τὰ αὐτὰ λογιζόμενος, καὶ τὴν τοῦ ἄρτου βραχύτητα, τῷ ἀπορέσθῳ αὐτοῦ πάθει ἀντιμέτρει [f. -μετρῶν], καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν φιλόφθωπον τοῦ γέροντος ἀναβαλλόμενος πρόσκλησιν, τέλος, πεῖθεται, καὶ συγκαθίσταται τῷ γέροντι. Ὁ δὲ διχῇ κλάσας τὸν ἄρτον, καὶ θάτερον τῶν διχοτομημάτων πάλιν εἰς δύο τεμὼν, τὸ ἡμισυ τῶν δυοῖν τούτων τμημάτων, τὴν τοῦ ἄρτου φημί τετάρτην μερίδα εἰς βρῶσιν τῷ ἀπορέσθῳ ἐκάλειψέ δέδωκε. Καὶ ἔφαγε καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ τι μέρος αὐτῷ ἐπερίσσευσεν. Ὁ ἐπιφερόμενος εἰσῆλθεν εἰς τὴν μονήν, ἕως τούτου μόνον ἀκόρεστος ὢν· τοῦ λοιποῦ δὲ τὴν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἁγίους εὐχαριστίαν οὐ διέλιπεν ἀναφέρειν [f. -ρων] καθεκαστήν. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως τὰ κατὰ τῶν ἁγίων **D** λερομαρτύρων.

νε'. Ἐγὼ δὲ ἔοικα ἀνθρώπῳ ἀντιλοῦντι τῇ κοτύλῃ τὴν ἄβυσσον, καὶ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ ἀριθμοῦντι, καὶ σταγόνας ὕδατος, καὶ ψάμμον παράλιον, καὶ τὴν σκιὰν αὐτοῦ καταδιώκοντι, καὶ μὴ καταλαμβανόμενῳ, ἀλλ' εἰς κενὸν καὶ μάτην κοπιοῦντι [f. -ῶντι] καὶ μηδὲν ὀνομένῳ, ἀνόνητα μεθοῦντι καὶ ἀτέλεστα. Ἴσον γὰρ τοιοῦτοις ἔργοις ἐπιχειρεῖν, καὶ πειρᾶσθαι τῶν ἁγίων ἐφεξῆς διηγεῖσθαι τὰ θαύματα. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν ἐνταῦθα, πέρας λαθὼν τοῦ λόγου, στήσομαι τὴν διήγησιν. Τὰ δὲ ποταμὸς ὄντως ὄντα δένναος καὶ χεῖμαρρός τρυφῆς, καὶ πηγὴ ἀνεξάντλητος, ρεῖ τε ἀκαταπαύστως καὶ ρεύσειεν [f. -σειεν]· ἄρραβὼν πιστεύμενα, καὶ δόγματα τῆς

τῶν αἰώνων ἀγαθῶν ἀπολαύσεως, ἡ δὲ ὀφθαλμὸς οὐκ ἔειδε, καὶ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἡ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· καθὼς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς εἶρηκε· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ὡς καὶ εἰσμεθέξουσιν [f. συμμεθ.] γυμνότερόν τε καὶ τελειότερον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἁγίῳ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους ἑξήμηντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁸⁷ I Cor. II, 9. ⁸⁸ Matth. XIV, 31.

A caelestium bonorum, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, neque in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se ⁸⁷: quemadmodum et in Evangelio Dominus dixit: Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est a constitutione mundi ⁸⁸. Quorum bonorum purius et perfectius participes sunt hi (sancti) in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, honor et adoratio, simul cum æterno ingenito ipsius Patre et cum sanctissimo optimo et vivificante ejusdem Spiritu, nunc et per omnia infinita sæculorum sæcula. Amen.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΚΥΡΙΟΥ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΠΡΟΣΛΑΛΙΑ

TINI ΤΩΝ ΑΥΤΟΥ ΟΜΙΛΗΤΩΝ

ΠΕΡΙ ΩΝ ΕΓΚΑΛΟΥΝΤΑΙ ΛΑΤΙΝΟΙ.

BEATI BULGARIE ARCHIEPISCOPI

DOMINI THEOPHYLACTI

'ALLOCUTIO

AD QUEMDAM EX SUIS FAMILIARIBUS

DE IIS QUORUM LATINI INCUSANTUR (*).

Interprete Bonifacio Finetti ord. Prædicatorum.

Εἰσῆλθε τὸ ἀξίωμα σου ἐνώπιόν μου, εὐλαβέστατέ μοι ἐν Κυρίῳ υἱέ, καὶ κατενόησα μὲν αὐτὸ καλὸν, καὶ ὀφθαλμῶν ἀρχιερατικῶν ἄξιον· πλὴν ἀλλ' ὑπὸ τοῦ νῦν καιροῦ, ὡς περ θυρωροῦ τινος αὐστηροῦ καὶ ἀγνώμονος, ἐξωθούμενον. Ἐξίωσας μὲν γὰρ ἡμᾶς ἀντειπεῖν διὰ βραχείων, ὡς οἶόν τε, τοῖς τῶν Λατίνων περὶ τὰ ἐκκλησιαστικά σφάλματα [f. -σι], πολλοῖς τε εἶπεν ὡς ἐφησας, καὶ περὶ τὸ σχίζειν τὰς Ἐκκλησίας, οὐ μικρὰν ἰσχὺν ἔχουσιν. Ἡμεῖς δὲ οὕτω μὲν φρονεῖν

513 Intravit postulatio tua in conspectu meo ¹, religiosissime mi in Domino fili, eamque perspexi et rectam esse, et archiepiscopi conspectu dignam, tametsi a præsentis temporis conditione, tanquam ab austero et improbo janitore, repellatur. Etenim rogasti nos, ut Latinorum circa res ecclesiasticas errores, breviter quoad fieri potest, refelleremus; quoniam, inquiebas, et multi sunt, et ad scindendas Ecclesias haud modicam vim habent. Nos tamen,

¹ Psal. cxviii, 170.

Variae lectiones et notæ.

(*) Prodit ex codice Cæsareo-Vindobonensi. Vide Præfationem, num. XXV, superioris tomi col. 441

etsi plures, et tantum non omnes ita sentire, novinus, non ita sentimus: neque enim multos eorum errores esse scimus; neque tales, qui ad discindendas Ecclesias sint idonei, quandoquidem nullum est, quod ad ipsum fidei caput pertineat. Idcirco piget nos tot hominibus adversari, et animas turbare, quæ alias turbari facile possunt; eo quod *refrigerit* jam *charitas*¹, et quidem in me præsertim, ob præsens tempus, in quo (ut audivimus) *abundat iniquitas*. Non enim fraterne suscepimus, quæ a fratre inducuntur; sed iis lubenter adversamur: et satagimus unusquisque videri æmulum suum retro pepulisse: putamusque nobis primum theologos inter adjudicandum, si pluribus

514 hærescos notam affricuerimus, ac fore, ut perspicaces oculos nos habere videamur, si luciferum nigrum esse sustinuerimus. Idcirco mihi hæc silentio prementia videntur ei, qui tempus (silendi, et tempus loquendi) intelligit, ut vetus habet prophetia. Aliunde tamen probe sciens, haud justum esse, ut benevolentia charitatis tuæ ex aliorum improbitate damnum patiat, *Ægyptios* quidem dimittam palpabilibus in tenebris languere, et loco aquæ sanguinem habere; quemlibet vero Israelitam lubenter videbo et lumine ad opera, et aqua ad vitam frui: et simpliciter gaudebo considerans divina portenta aliis quidem in poenam, aliis vero ad salutem esse.

2. Multa itaque, ut dixi, videntur Latini peccare: nempe quod et azyma offerant, et jejunii ante Passionem dies, non uti nos, enumerent; et quod clericorum matrimonia dissolvant, laicorum vero indiscriminatim permittant: addam, modo non rideas, quod barbas tondeant, etiam qui sacri sunt ordinis: quorum etiam manus aureis micant annulis, vestemque sacerdotalem gestant sericis contextam staminibus et variis coloribus pictam: et ascetæ seu monachi ipsorum carne vescuntur: et, cum Dominum adorare sese inclinando oporteret, ipsi genua flectunt. Et hoc quidem communiter omnes peccant. Videbis vero etiam aliquos sicarios et suffocata comedentes: indeque Romanam abominaberis Ecclesiam, quæ talia docet. Fortasse vero insurgens hic aliquis ex valde fidelibus, et fervidioribus orthodoxiæ zelatoribus nos etiam inscitiae, ac crassioris in rebus sacris iudicii, vel incuriæ, ac nostrarum rerum prodicionis condemnabit, ipse autem et alia multa recensebit. Ast ego et ista ipsa, alia quidem nullius emendationis indigere puto; alia autem mediocris, et talis, ut si

Α περί αὐτῶν, καὶ τοὺς ἄλλους εἰδότες, σχεδὸν τι σὺμπαντας, αὐτοὶ δὲ οὐχ οὕτω φρονοῦντες. Οὕτε γὰρ πολλὰ τὰ σφάλματα ὀδῶμεν, οὕτε σχίζειν Ἐκκλησίας; δυνατόμεν. Ὅτι μὴ μόνον ἐν τῷ φέρειν πρὸς αὐτὴ τῆς πίστεως ἡμῶν τὴ κεφάλαιον, ἀκνοῦμεν τὴν ἐναντίαν θέσθαι τοσοῦτοις καὶ ταράζει ψυχὰς εὐθελώτους, διὰ τὴν τῆς ἀγάπης ἀπόψυξιν, ἣν ὁ νῦν καιρὸς ἐν ἡμοὶ πρώτῳ εἰργάσατο, πληθύντας τὴν ἀνομίαν, ὥσπερ ἤκούσαμεν. Οὐ γὰρ ἀδελφικῶς δεχόμεθα τὰ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ εἰσαγόμενα, ἀλλ' ἀντιθετικῶς αὐτοῖς προσφερόμεθα, καὶ σπαιδόμεν αὐτῶς ἕκαστος δόξαι τις, τὴν φθάσαντα παραγκωνίσμενος. Καὶ κριθῆσθαι παρὰ τοῖς πολλοῖς, τὰ πρώτα τῶν τὰ θεῖα σοφῶν, οἰόμεθα, εἰ τοῖς πλείουσιν (1) αἵρεσιν τινα ἐπιτρέψαμεν [f. —φορ.] καὶ φανήσεσθαι δοκοῦμεν, ἡμᾶς ἔχοντες, εἰ ἐωσφόρον μελαναυγὴ παριστάζομεν. Διὰ (2) ταῦτα δοκεῖ μοι σιωπητέα εἶναι, συνιέντι τὸν καιρὸν, ὡς ἡ παλαιὰ προφητεία. Συνιδὼν δὲ ἐτέρωθεν τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς σῆς ἀγάπης, οὐ δικαιοῦσταν ἐκ τῆς ἐτέρων ζήμιοῦσθαι κακοηθείας, τοὺς μὲν Αἰγυπτίους τῷ ὑπὸ τῷ ψηλαφῇ τε σκότει ἀργεῖν, καὶ τῷ ὕδατι ἐν-τυγχάνειν αἵματι· σὺμπαντα δὲ τὸν Ἰσραηλίτην, ἡδέως ὁρῶ τοῦ τε φωτὸς πρὸς τὰ ἔργα, καὶ τοῦ ὕδατος πρὸς τὴν ζωὴν ἀπολαύοντας· ἀπλῶς τε τὰ θεῖα τεράστια χαίρω βλέπων τοῖς μὲν κολαστήριον, τοῖς δὲ σωτήριον.

Β'. Πολλὰ μὲν οὖν, ὡς ἔφην, δοκοῦσι Λατῖνοι σφάλλεσθαι ἄζυμα τε προσφέροντες, καὶ ἐν Σαββάτῳ νηστεύοντες, καὶ τὴν πρὸ τοῦ πάθους δὲ νηστείαν οὐ καθ' ἡμᾶς ἀριθμοῦντες, γάμους τε τοὺς μὲν τῶν ἱερωμένων λύοντες, τοὺς δὲ τῶν λαϊκῶν χύδην καὶ ἀνευ φραγμοῦ τινος ἐπιτρέποντες. Εἰ δὲ μὴ γελάσαιν μέλλεις, καὶ ξυρόμενοι τοὺς πώγωνας, οἱ τε ἄλλοι, καὶ τὰ γένη τὰ ἱερά· ὧν τε καὶ δακτυλίοις χρυσοῖς αἱ χεῖρες ἀστράπτουσι, καὶ τὴν ἱερατικὴν στολὴν σερικαῖς ὕφασμένην νήμασι, καὶ ποικιλόχρουν ἐνδύονται· ἀλλὰ καὶ κρεοφαγοῦντες οἱ ἀσκηταὶ (3) καὶ προσκυνῆσαι δεῖσαν τῷ Κυρίῳ, τῷ ἐδάφει κολῶμενοι. Τοῦτο μὲν γε πάντες κοινῶς ἀμαρτάνοντες· ἰδοὺς δ' ἂν τοὺς σικαράνους (4), καὶ πνικτῶν κατεσχωμένους· καὶ βδελύξῃ τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν, ὡς τοιαῦτα διδάσκουσιν. Τάχα δ' ἂν τις ἐπαναστὰς τῶν λίαν πιστῶν τε καὶ θερμότερων, καὶ ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ζηλούντων, ἡμῶν μὲν ἀμαθίαν καταγνοίῃ, καὶ ἀκρισίαν περὶ τὰ θεῖα, ἢ ψυχρότητα καὶ προδοσίαν τῶν ἡμετέρων. Αὐτὸς δὲ καὶ ἄλλα πλείων τῶν ρηθέντων ἀπαριθμήσαιο. Ἐγὼ δὲ καὶ τούτων τὰ μὲν, οὐδεμίαν· ἐπιστροφῇ; δεῖσθαι νομῖ-

¹ Matth. xxiv, 12. ² Eccle. iii, 7.

Variae lectiones et notæ.

(1) Cod. Bonon., τοῖς πλείουσιν.

(2) Ἰσ. διό. Vel si retineatur διὰ ταῦτα fortasse legendum σιωπητέον loco τοῦ σιωπητέα.

(3) μοναχοὶ habet cod. Bon. eodemque modo legit Choma'enus. Cod. vero noster habet compendiarie duplex α· quod legendum esse ἀσκηταὶ ex aliis codicibus, in quibus simile compendium oc-

currit, deprehendi.

(4) Hanc vocem ut in Græco textu se habet vertendo posuit, quod neque ex lexicis, neque ex peritissimis Græcæ nationis hominibus, qui in hac urbe sunt quosque ipse consului, ejus significatio-nem assequi potuerim. Simili causa Mingarellius eam penitus omisit.

ζων, τὰ δὲ, μετρίως, καὶ οὐκ, εἰ μὲν ἀνύσει τι (7). Αὐτὸς δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ χαρίζεσθαι· εἰ δ' οὐ, ἀλλὰ μὴδὲ ἡμίαν γε τιθέναι τὸ ἀνεξάνυστον. Ὁ δὲ μάλιστα μοι ζόκει τὴν πρὸς Λατίνων κοινωνίαν τοῖς φρονεῦσι (6) ὁμοιεῖν ἀπότομον (7), καὶ ὁ μὴ κατορθούμενον μεγάλην προξενεῖ τὴν ζημίαν τῇ τοῦ Υἱοῦ κληρονομίᾳ, ἣν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔλαβε, τοῦτό σοι καὶ δείξω, καὶ διελέγξω καθόσον ἐνεστιν. Εἰ δὲ μὴ μακρὸν ὀρώμεν τὸν λόγον, καὶ τίνα τῶν ἄλλων μετρίως ἐπισκεψόμεθα.

Υ'. Ἔστιν οὖν τὸ μέγιστον ἐκείνων σφάλμα, καὶ τοῦτο δὴ τὸ τοῦ Σολομώντος· Ἄδου πεταύρω ποιοῦν συναρτῆν, ἣ ἐν τῇ τῆς πίστεως Συμβόλῃ καινοτομία, ἣν ἐποιήσαντο ἀνακηρύττοντες τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον. Αἰεὶ δὲ Σύμβολον εἶναι τοῦ πιστοῦ τὸ Σύμβολον πάσης ἀπὸ γλαυγόμενον παραποιήσεως. Οὐδὲ γὰρ ἂν, οὐδ' οἱ παρὰ τῇ Ἰερουσαλὴμ πελεκυφόροι τῶν σεσητισμένων ἐφείδοντο, οὐ [f. ei] μὴ ἐνέωρων αὐτοῖς τὸ σημεῖον ἀπαρτοποιητόν. Πῶς οὖν πρὸς τὴν καινοτομίαν ἀπαντησόμεθα, ἀπλῶς τε καὶ ἀφελῶς, καὶ τὸ ὅλον, ὡς τοὺς ἀλιέων προσήκε μαθητάς; Εἰ μὲν γὰρ ἄλλον διδάσκαλον προὔστησάμεθα, εἴχομεν ἂν ἐκ τῶν ἐκείνων συμπεῖθειν τοὺς τοῦ αὐτοῦ μαθητάς, καὶ τῶν ἐναντίων λόγων προστάτας. Ἐπεὶ δὲ οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ Λόγου τοῦτον αὐτὸν παρέδωκαν ἡμῖν, τὸ Πνεῦμα, καὶ ἀληθείας λέγοντα Πνεῦμα, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἀπλοῦς ὁ λόγος· ἢ ἄλλον διδάσκαλον ἀντιστάγαγε, τοῦ Λόγου τρανότερα λέγοντα, καὶ τῆς σοφίας σοφώτερα, παρ' οὗ τὸ νέον τοῦτο δόγμα λαβὼν ὑπερφύως ἐστερξας· ἢ τοῦτον μὴ ἔχων, δείξει τὸν ἕνα καθηγητὴν ἡμῶν, τὸν Χριστόν, περὶ τοῦ συγγενοῦς διδάσκοντα Πνεύματος, ἐκ τίνος, καὶ πῶς ἔχει τὸ εἶναι, καὶ μαρτυροῦντα τῷ αὐτοῦ μάρτυρι, ὅτι παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Καίτοι καθ' ὅμας, εἰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, τί ἐκώλυεν εἰπεῖν· Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐμοῦ ἐκπορεύεται; οὕτω μὲν εὐρέθης οὐ κατακολουθῶν τῷ τῶν πτωχῶν εὐαγγελιστῇ Χριστῷ· εἰ καὶ τὸν αὐτοῦ σταυρὸν αἵρεῖν λέγεις. Εἰ δὲ τι τῶν ἐγκεκριμένων Πατέρων τοῦτο ἐπέσθης, δείξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ὀρεῖ ἡμῖν. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις δεῖξαι, καὶ πολλὰ κέμοις· ἢ γὰρ ἐγκεκριμένος οὐκ εἶπεν, ἢ εἰπὼν οὐκ ἐγκέκριται. Ἐπειτα, καὶ εἰ τοῦτό σοι δώμεν, ἀλλ' οὐ τί γε τὸ σπάνιον ἐκύσωμεν εἰς ὑπόδειγμα. Νόμος καὶ τοῦτο ἡμέτερος; (8). Ὅπου γὰρ μυρίων θεολογούντων μὲν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μηδενὸς δὲ τι τοιοῦτον λέγοντος, εἰ μὴ τὸ δι' Υἱοῦ πεφηνέναι· καὶ δι' Υἱοῦ ἐκ Θεοῦ εἶναι· εὐρίσκειται τις εἰς, ἢ καὶ δεύτερος τάναντι παρεισηγοῦμενοι, τὸ μὴ ἐκείνους, ἀλλὰ τοῦτοις προσθέσθαι, γεμόντων ἐστὶ τοῦ τῆς πλάνης πνεύματος.

A quis eam perficiat, modicum Ecclesiae beneficium impendat; sin vero, non sit hoc inter damna computandum. Quod autem mihi omnium maxime videtur Latinorum communionem iis, qui sapient, exosam facere, quodque ut corrigatur, magnum adferre potest detrimentum hereditati Filii Dei, quam in gentibus acquisivit, illud tibi indicabo, et quoad licuerit, refellam. Tum vero, nisi orationem nostram justo longiorem fieri viderimus, aliqua etiam ex ceteris medioeriter discutimus.

5. Summus igitur eorum error est, quodque in Salomonicum Inferni profundum incurrere facit, est innovatio in Symbolo fidei, quam ii fecerunt, enuntiantes, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere: 515 oportet enim fidelis Symbolum esse B Symbolum omnis adulterationis immune: nam quoque securiferi illi apud Ezechielem, signatis pepercissent, nisi in eis minime falsatum signum vidissent. Quomodo igitur innovationi isti occurremus? Et simpliciter et candide, et omnino ut piscatorum discipulos decet. Si enim magister alius propositus nobis esset, ex ejus dictis discipulos ipsius, et adversae sententiae patronos utique persuaderemus. Cum vero ii, qui ab initio oculati testes, et ministri fuere Verbi, tradidere nobis eum dixisse, Spiritum sanctum esse Spiritum veritatis, et ex Patre procedere, simplex, et absoluta haec est ratio: vel tu magistrum alium profer, qui Verbo clariora, et sapientia sapientiora doceat, a quo novum istud dogma, quod adeo mirifice amas, acceperis; vel alium non habens, amplectere unum magistrum nostrum Christum, docentem de cognato Spiritu, a quo et quomodo esse habeat, et attestantem testisuo, eum a Patre procedere. Et quidem si ex Filio etiam, ut vos contenditis, procedit, quid prohibuit, ne diceret: Qui ex Patre et ex me procedit? sic quidem tu convinceris non sequi pauperum evangelizantem Christum: etsi crucem ipsius tollere te dicas. Si vero ab aliquo ex probatis Patribus hoc edoctus es, ostende nobis Patrem et sufficit nobis: at ostendere non poteris, etiamsi multum, diuque fatigeris: si enim probatus est, non dixit; et si dixit, probatus non est. Deinde etsi hoc tibi daremus, attamen quod rarius est, non utique in argumentum trahendum: quod legi quoque vestrae consentaneum est. Si enim plurimi theologi de Spiritu sancto disserentes, nemo quid tale dicat, sed tantummodo per Filium apparuisse, et per Filium ex Deo esse, reperitur vero unus, vel alter qui contrarium doceat, profecto non illis, sed istis adhaerere, res est illorum qui spiritu erroris pleni sunt.

* Psal. II, 8.

* Prov. IX, 19.

* Ezech. XII, 6.

* Joan. XV, 26.

* Matth. XXIII, 8.

* Luc. IV, 18.

** Joan. XIV, 12.

Variae lectiones et notae.

(5) Chomatemus, ἀνύσει τις.

(6) Chomat., εὐφρονουσι.

(7) ἀπόμοτον Chomat.

(8*) Cod. Bon. ὁμέτερος. Hanc lectionem ego quoque ut verisimiliorem secutus sum.

4. Verum scriptum est, inquit, *Spiritus Fi-* A
lii, et Spiritus Christi ¹¹. Et ego similia appono,
 nam *Spiritus veritatis et Spiritus vitæ* ¹² est etiam
 Filius; ad idem etiam, et *sapientiæ, et fortitudinis* ¹³.
 Ita igitur dicitur Spiritus sanctus, non quia ex
 Filio profuatur, sed quia proprius ipsius est (con-
 gnatus enim illi est, et non alienus), et quia in eo
 conquiescit, et ab ipso dignis immittitur, tribuitur
 ac donatur. Sed alacriter prosequamur orationem,
 quoniam progrediens jam ad id quod præcipuum
 est, nos perduxit. Videmini enim mihi vos, qui
quæ sursum dicta sunt, sapitis ¹⁴, non tam animi
 improbitate, quam ignoracione veritatis errare.
 Putantes enim, idem esse *procedere, ac tribui, et*
donari; quoniam **516** reperitur Spiritus sanctus
 a Filio *mitti, distribui et donari*; nullatenus vos
 impingere existimatis, si ipsum etiam ex Filio *pro-*
cedere dixeritis. Sed hæc profecto non ita se ha-
 bent: quin ea omnino differre affirmamus. Siqui-
 dem *procedere* significat modum quo Spiritus san-
 ctus esse habeat. Quemadmodum enim Filius est
 ex Patre, sed *generatione*, et non alio quocunque
 modo; ita et Spiritus sanctus est ex eodem prin-
 cipio, nempe, ex Patre, non *generatione* (non enim
 sunt duo Filii) sed *processione*. Igitur *procedere* est
 modus, quo Spiritus sanctus habet esse a Patre:
 quod etiam *proprietas* ipsius esse dignoscitur. *Mitti*
 autem, *dari* et *donari* laud significant, quomodo
 Spiritus sanctus sit; sed his verbis significatur
 ditatio quædam, ac veluti effusio bonitatis, quæ a
 Patre quidem habet esse: sed a Filio in dignos
 effunditur: quibus etiam per Filium apparuisse
 dicitur; quoniam iis qui verbum receperunt, non
 vero Verbo, aut ratione carentibus Spiritus appa-
 ret: et quoniam hujus divinitatem, nulli antea clare
 cognitam per Filium didicimus ex eo quod eum
 Patri, et sibi in divini baptismatis forma copulavit.
 Ilac etiam ratione *insufflasse* dicitur Dominus Spi-
 ritum sanctum post resurrectionem, non tanquam
 productor ipsius (non enim *substantiatio*, ut ita
 dicam, seu productio substantialis, Spiritus erat
insufflatio illa: et alias neque totus tunc datus, est:
 sed unum tantum donum, scilicet, remissionis
 peccatorum; totus enim ut tantummodo Pentecostes
 tempore daretur, decretum erat) sed quatenus
 etiam ipse eum habet substantialiter; et quando
 vult, ipsum dat; et quibus vult, et quomodo vult:
 id est aliquibus quidem secundum unam speciem
 Joni; aliis autem secundum plures; aliis demum
 totum ipsum *aliud Paracletum* ¹⁵. Desinamus igitur
 in unum conferre, quæ diversa sunt (dari, scilicet
 non sunt).

5. Quod si hoc te quoque scire mihi dixeris, ac
 Patrem esse Spiritus sancti auctorem per mo-
 dum *processionis*, sicut est Filii per *generationem*;
 nihilominus te affirmare, Spiritum sanctum *proce-*
dere ex Filio non eadem significatione sumendo eam

δ. Ἀλλὰ γέγραπται, φησί· Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, καὶ
 Πνεῦμα Χριστοῦ. Κἀγὼ τίθεμαι· ἐπειδὴ καὶ Πνεῦ-
 μα τῆς ἀληθείας, καὶ Πνεῦμα τῆς ζωῆς ὁ Υἱὸς·
 προσθήσω δὲ καὶ σοφίας καὶ ἰσχύος. Καὶ ταῦτα
 γὰρ ἐκεῖνος, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐξ ἐκείνου προῖον, ἀλλ' ὡς
 οἰκεῖον αὐτοῦ (συγγενὲς γάρ, καὶ οὐκ ἀλλότριον), καὶ
 ὡς αὐτῷ ἐνανσταύμενον, καὶ ὡς παρ' αὐτοῦ τοῖς
 ἀξίοις· πεμπόμενον καὶ χορηγούμενον καὶ μεταδιδό-
 μενον. Ἀλλ' εὐγε τοῦ λόγου διτι προήκων ἐπ' αὐτὸ τὸ
 καιριώτατον ἤγαγεν. Ἐοίκατε γάρ μοι, ὡ τὰ ἄνω
 φρονούντες ὑμεῖς, οὐ κακίᾳ γνώμης τοσοῦτον, ὅσον
 ἀγνοίᾳ τῆς ὁρθότητος σφάλλαισθαι. Τὸ γὰρ ἐκπο-
 ρεύεσθαι, νομίζοντες ἴσον εἶναι τῷ χορηγεῖσθαι,
 καὶ μεταδίδεσθαι, ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα εὐρίσκειται
 παρὰ τοῦ Υἱοῦ πεμπόμενον, καὶ χορηγούμενον, καὶ
 μεταδιδόμενον, οὐδὲ οὐλοῦν προσκόπτειν, εἰ καὶ
 ἐκπορεύεσθαι τοῦτο ἐκ τοῦ Υἱοῦ φαίητε. Ἔστι δὲ
 οὐχ οὕτω ταῦτ' ἔχοντα. Πόθεν, ἀγε [φ. & γε] καὶ
 παντὶ φαμεν διαφέρειν; Τὸ μὲν γὰρ ἐκπορεύεσθαι,
 τοῦ πῶς· ἐστὶ τὸ Πνεῦμα δηλωτικόν. Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς
 ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς, γεννητῶς δὲ, καὶ οὐ κατ'
 ἄλλον τινὰ τρόπον· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς αὐ-
 τῆς μὲν ἀρχῆς, τοῦ Πατρὸς δὴ λέγω, οὐ γεννητῶς
 δὲ (οὐ γὰρ δύο Υἱοὶ), ἀλλ' ἐκπορευτῶς. Τὸ μὲν οὖν
 ἐκπορεύεσθαι, τρόπος ἐστὶ καθ' ὃν ἔχει τὸ Πνεῦμα
 τὸ εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς· ὅπερ δὴ καὶ ἰδιότης αὐτοῦ
 γινώσκειται. Τὸ δὲ πέμπεσθαι καὶ χορηγεῖσθαι καὶ
 μεταδίδεσθαι, οὐ τοῦ πῶς· ἐστὶ τὸ Πνεῦμα δηλωτι-
 κόν, ἀλλὰ πλουτισμός· τις ἐν τούτοις δηλοῦται, καὶ
 οἶον χύσις τῆς ἀγαθότητος, τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν
 ἐχούσης τὸ εἶναι, παρὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ εἰς τοὺς ἀξιολογ-
 ούμενους· οἷς καὶ δι' Υἱοῦ πεφηνέναι λέγεται.
 Ὅτι δὲ τοῖς τὴν λόγον δεξαμένοις, ἀλλ' οὐ τοῖς ἀλε-
 γίστοις τὸ Πνεῦμα ἐμφανίζεται· καὶ διτι τὴν τούτου
 θεότητα μὴ πρότερόν τινι γνωσθεῖσαν τρανῶς, διὰ
 τοῦ Υἱοῦ μεμαθήκαμεν, τῷ Πατρὶ καὶ αὐτῷ τοῦτο
 συντεταχότως ἐν τῷ θεοποιούντι βαπτίσματι. (Ὡτω
 καὶ ἐμφυσᾶν λέγεται τὸ Πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς ὁ
 Κύριος μετὰ τὴν ἀνάστασιν, οὐχ ὡς προβολεὺς αὐ-
 τοῦ (οὐ γὰρ οὐσίωσις, ἢ οὕτως εἴπω, τοῦ Πνεύ-
 ματος, ἢ ἐμφυσήσις· ἄλλως τε, μὴ δὲ οἶον τότε δο-
 θέντος, ἀλλ' ἐνδὸς χαρίσματος, τοῦ τῆς ἀφέσεως τῶν
 ἁμαρτιῶν· τὸ γὰρ ὅλον τοῖς τῆς Πεντηκοστῆς καιροῖς
 ὤριστο), ἀλλ' ὡς ἔχων καὶ αὐτὸς αὐτὸ οὐσιωδῶς,
 καὶ ὅτε βούλεται τοῦτο διδοῦς, καὶ οἷς βούλεται, καὶ
 ὡς βούλεται· ὅπερ ἐστὶ τοῖς μὲν καθ' ἐν εἰδὲς χα-
 ρίσματος, τοῖς δὲ, κατὰ πλεῖω, τοῖς δὲ ὅλον αὐτὸν
 τὸν ἄλλον Παράκλητον. Πausώμεθα τοίνυν εἰς
 ταῦτ' ἄγοντες τὰ ἀσύνθετα, μετάδοσιν καὶ ἐκπό-
 ρευσιν, καὶ συγχλώθοντες τὰ ἀσύνκλωστα.

et procedere) et simul coniungere quæ conjuncta

ε'. Εἰ δέ μοι τοῦτο καὶ αὐτὸς φῆσις εἰδέναι, καὶ
 ὡς αἴτιος τοῦ εἶναι τῷ Πνεύματι ὁ Πατὴρ κατὰ τὸν
 τρόπον τῆς ἐκπορεύσεως, ὥσπερ κατὰ τὸν τῆς γε-
 νήσεως, τῷ Υἱῷ· ἐκπορεύεσθαι δὲ λέγεις τὸ Πνεῦμα
 ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐ κατὰ τοῦτο τὸ σημαινόμενον, ἀλλὰ

¹¹ Galat. iv, 6. ¹² Rom. viii, 9. ¹³ Isa. ix, 11. ¹⁴ Coloss. iii, 2. ¹⁵ Joan. xiv, 6.

κατὰ τὸ χειρῶν καὶ διαδίδοσθαι· καὶ ὑγιαίνων
τὸν νοῦν βιάζῃ πρὸς τὸ [τοι]οῦτο παντὶ λέξεων, καὶ
Λατίνου γλώττης· στενότητι· ἐνταῦθα σοι δείξω τὴν
μακαριζομένην πτωχείαν τοῦ Πνεύματος (9), καὶ
τὴν ἀδελφικὴν πρόσληψιν· βδελύξῃ δὲ καὶ αὐτὸς τὴν
τῆς ὑψηλῆς καρδίας ἀκαθαρσίαν· καὶ οὕτως ἐν ἐνὶ
Πνεύματι φρονήσαντες τὸ αὐτὸ, δοξάζομεν ὁμοθυ-
μαδὸν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον· τὴν μὲν, ὡς γεννῶντα καὶ προβάλλοντα·
τὰ δὲ, τὸν μὲν, ὡς γεννῶμενον, τὸ δὲ ὡς ἐκπο-
ρευόμενον. Εἰ γὰρ ἀληθῶς εἰ πτωχὸς τὴν πλοῦτον
τῆς γλώττης, καὶ σοι ἀπορία τῶν ἱματίων τοῦ νοῦ
καὶ τῶν λέξεων, καὶ διὰ τοῦτο διελεῖν οὐκ ἔχεις τὴν
παρὰ τοῦ Υἱοῦ γινομένην χάσιν τοῦ Πνεύματος, ἢ
μετάδοσιν (ἢ ὡς ἂν τις λέγειν ἐτέρως βούλοιο) ἐκ
τῆς ἐκπορεύσεως, καθ' ἣν ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου τὸ
εἶναι τῷ Πνεύματι· ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις συγχωρήσω
χρησθῆαι σε τοῦτοις, ὡς ἡ γλώττα σοι δίδωσιν, ἐν
κοινῷ λέγω καὶ ὁμιλίαις, εἰ βούλῃ [f. βουλῇ] σοι,
ἐκκλησιαστικαῖς· καὶ τοῦτο, μετὰ τοῦ προσδιορι-
σμοῦ τοῦ προσήκοντος, ὥστε μὴ ἀγνοεῖν τοὺς ἀκούον-
τας· τὴν ἐν μιᾷ λέξει διπλόην τῶν νοημάτων. Ἐν δὲ
τῷ Συμβόλῳ τὴν ἐκπορεύσειν ἀνακηρύττειν ἐκ μόνου
τοῦ Πατρὸς· ἐνταῦθα γὰρ ἡμῖν ἡ ὁμολογία τῆς
πίστεως· ἣν δεῖ καθαρὰν εἶναι καὶ φωτεινὴν καὶ
ἀπλὴν (τοιαῦτα γὰρ καὶ τὰ πιστευόμενα), καὶ μη-
δὲν συγκεχυμένον, ἢ σκοτεινόν, ἢ πολλαπλοῦν ἐν
ἐαυτῇ φέρουσαν· ὥσπερ οὖν ἔχει καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς
τῆς πίστεως· Ἐκθεσίς, ἐκφώνησις τε οὕσα τοῦ ἐν τῇ
δευτέρᾳ συνόδῳ νικήσαντος Πνεύματος. Οὐκ ἐμ-
πνοια, καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτοῦ τῶν Πατέρων σύμπνοια,
καὶ πάσαις τηρουμένη ταῖς Ἐκκλησίαις· αἷς τὸ
μὲν ἀξίωμα, μὴ ταπεινότερα φρονεῖν ὑμῶν δίδωσιν
(ἴσον γὰρ), ὁ δὲ ἀριθμὸς, καὶ νικητικώτερα· πλείων
γάρ.

ζ'. Προσέγισαι δέ μοι καὶ τόδε· εἰ μὴ τὸ παρὰ
τοῦ Υἱοῦ χορηγῆσθαι τὸ Πνεῦμα, ἑτερόν ἐστι τοῦ ἐκ
τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, δυοῖν ἀνάγκη θάτερον·
ἢ καὶ τὸν Υἱὸν αἰτιον εἶναι τοῦ Πνεύματος, ἢ τὴν
Πατέρα χορηγὸν μόνως, ὡς καὶ τὸν Υἱόν. Εἰ μὲν
οὖν ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος αἰτιος, δύο ἀρχαὶ τοῦ ἐνός.
Τὸ δὲ πλείων δεόμενον εἰς τὴν ὑπαρξιν, ἢ μείζον
ἔσται τοῦ ἐξ ἐνός· τὸ εἶναι ἔχοντος, ἢ ἴσον, ἢ ἑλατ-
τον· ἀλλ' ἴσον μὲν, οὐκ ἂν εἴη· ἦν γὰρ ἂν ἐξ
ἐνός, καὶ οὐ λείπεται τοίνυν εἶναι ἢ μείζον, ἢ
ἑλαττον. Καὶ τὸ Πνεῦμα ἄρα ἢ μείζον ἔσται τοῦ
Υἱοῦ (καὶ ὅρα τὴν τῆς ἀσεβείας καὶ νομομάν· οὐδεὶς
γάρ· πω τοῦτο τῶν κατὰ τοῦ Υἱοῦ θρασυνθέντων
εἰπεῖν ἐτόλμησεν), ἢ ἑλαττον ἔσται· καὶ ἀναζητῶ
Μακεδόνης. Εἰ δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς χορηγεῖται μόνως,
ὡς παρὰ τοῦ Υἱοῦ· ἢ ἀναρχον ἔσται καὶ αὐτὸς, καὶ

¹⁰ Matth. v, 5.

Variæ lectiones et notæ.

(9) In nostro codice ascripta hic est ad margi-
nem hæc alia lectio, τὴν μακαρίαν πτωχείαν μακα-
ριζομένου τοῦ Πνεύματος, hoc est, beatam pauper-
tatem illius beatificati Spiritus.

(10) Mingarellus hic vertit: Aut majus erit, quam
unum, quod existentiam habet, inhærens scilicet

A vocem; sed ut perinde sit, ac effundi, ei dari:
adeoque te quidem recte sentire, ad ita tamen
loquendum cogi penuria vocum, Latinæque linguæ
egestate; si hæc, inquam, mihi dixeris, ego pro-
tinus exhibeo tibi beatificatam illam *paupertatem*
*Spiritus*¹⁰, ac excusationem tuam fraterne susci-
piam: abominaberis vero et ipse elati cordis im-
puritatem: sicque in uno Spiritu idem sentientes
unanimitèr glorificabimus Patrem, 517 et Filium,
et Spiritum sanctum: eum quidem ut *generantem*
et *producentem*; alterum ut *genitum*; hunc autem
ut *procedentem*. Si itaque revera pauper es lingua,
et vocabulorum inopia laboras, et idcirco verbis
distinguere non vales *effusionem* Spiritus, vel *com-*
municationem (seu quomocunque aliter quis dic-
cere malit) a *processione*, secundum quam a solo
Patre esse habet; ego quidem tibi veniam facile
dabo, ut in aliis, hoc est in familiaribus, ac etiam
in ecclesiasticis, si velis, sermonibus, vocibus, ut
tua tibi lingua concedit, utaris, adjecta tamen
congrua declaratione, ne, qui audiunt, ignorent, du-
plicem inesse eidem dictioni intelligentiam. At in
Symbolo exprimas *processionem* ex solo Patre: id
enim continet *confessionem* nostræ fidei, quam pu-
ram, claram ac simplicem esse oportet (talia enim
sunt etiam quæ creduntur) nihilque confusum, vel
obscurum, vel ambiguum in se continere: cu-
jusmodi se habet etiam nostra fidei Expositio, quæ
est enuntiatio ejus qui in secunda synodo vicit,
Spiritus sancti (cujus sane inspiratio etiam fuit ea
Patrum pro ipso conspiratio) quæque ab omnibus
custoditur Ecclesiis: quibus profecto propria sua
dignitas concedit, ut viliora vobis non sentiant:
æqualis enim est; numerus autem, ut et præstan-
tiora: est enim major.

6. Verum et istud perpendas, velim. Si Spiritum
sanctum dari a Filio diversum non est a *processione*
ejusdem a Patre, duorum alterum sequi necesse
est, vel etiam Filium auctorem esse Spiritus san-
cti; vel Patrem esse tantummodo datorem, sicut
est Filius. Si vero Filius Spiritus Sancti auctor
est, jam duo sunt principia unius personæ. Quod
autem pluribus principiis opus habet ad existen-
dum, vel *major* erit eo, quod ex unico principio
esse habet (10), vel *æquale*, vel *minus*. Sed *æquale*
esse non potest; alias esset illud quoque ex uno
principio. Restat igitur, esse aut *major* aut *minus*.
Igitur etiam Spiritus sanctus aut major erit Filio
(et ecce impiam innovationem: nemo enim illorum,
qui contra Filium audacius insurrexerunt, hoc di-
cere ausus est); vel erit minor, et sic reviviscit

codicel suo, in quo deest particula ἐξ, ex, quam
habet codex noster, ac necessariam hic esse, con-
sideranti patet: insituitur enim comparatio inter
eum qui ex uno principio tantum, et inter eum qui
ex duobus principiis procedit.

Macedonius. Si autem a Patre solummodo datur, A ut a Filio, vel Spiritus sanctus erit absque omni principio; et sic, ubinam Patris dignitas? ac quomodo *proprietas* erasit communis? Vel alium Spiritus Sancti auctorem perquiremus: sicque quaternitas (12) nobis introducetur personarum, et dualitas divinitatum, altera videlicet **518** illorum trium; altera vero quarti illius introducti, qui nobis ex mira ista innovatione tua procedit. Præterea, si idem est *procedere* ac *dari*, quæro: quænam alia dictio significat modum, quo Spiritus sanctus esse habet a Patre? Amplius: Si Pater major est Filio propterea quod auctor ejus sit, erit eadem de causa major etiam Spiritu sancto. Si vero etiam Filius auctor est Spiritus sancti, erit etiam pari modo major ipso. At ubinam tu reperiasti, Filium dici majorem Spiritu sancto? Ad hæc. Si Domini in discipulos *insufflatio* significat juxta vos, Spiritus sancti ab ipso *processionem*, quæ nempe est totius, ac non unius tantum doni, profecto tunc illis sanctum dedit Spiritum: ubi ergo, quod dixit: *Si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos*¹⁷? Rursus. Si tunc *Paracletus* datus est per *insufflationem*, et non tantum donum remissionis peccatorum (solet enim Scriptura etiam dona appellare *spiritus*) adventus, qui contigit die Pentecostes, vel fuit ejusdem Spiritus, et sic fuit

αὐτοῦ τῷ Πατρὶ τὸ ἀξίωμα; πῶς δὲ ἡ ἰδιότης κοινώται; Ἡ ἄλλον τούτου ζητήσομεν αἷτιον, καὶ τετράς (11) μὲν ἡμῖν εἰσαχθήσεται πρῶτον, διὰς δὲ θεοτήτων, ἑτέρα μὲν ἡ τῶν τριῶν, ἑτέρα δὲ ἡ τοῦ ἐπιστάκτου τετάρτου, δ; ἐκ τῆς θαυμαστῆς σου καινοτομίας ἡμῖν ἐκπορεύεται (12). Ἔτι, εἰ ταῦτόν τὸ ἐκπορεύεσθαι τῷ χορηγεῖσθαι, ζητῶ, τίς ἑτέρα λῆξις δηλοῖ τὸ, πῶς ἔστι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς; Ἔτι, εἰ τοῦ Υἱοῦ μείζων ὁ Πατὴρ τῷ αἰτίῳ, ἔστι καὶ τοῦ Πνεύματος τῷ αὐτῷ· εἰ δὲ καὶ ὁ Υἱὸς αἰτίος τοῦ Πνεύματος, ἔστι καὶ οὕτως μείζων αὐτοῦ. Καὶ ποῦ σοι τοῦτο ἐξέρχεται μείζονα τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος λέγεσθαι; Ἔτι, εἴπερ ἡ τοῦ Κυρίου εἰς τοὺς μαθητὰς ἐμφύσησις, δηλοῖ τὴν ἐξ αὐτοῦ καθ' ὁμᾶς ἐκπύρρυνσιν τοῦ Πνεύματος, ἥτις ἐστὶν βίου δηλαδὴ, οὐχ ἐνὸς χαρίσματος· τῆνικαῦτα Παράκλητον αὐτοῖς δέδωκε· καὶ ποῦ τὸ, Ἐὰν μὴ ἐγὼ ἀπέλθω, ἐκεῖνος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὁμᾶς; Ἔτι, εἰ αὐτὸς ὁ Παράκλητος ἐδόθη τότε διὰ τῆς ἐμφυσήσεως, ἀλλὰ μὴ τὸ χάρισμα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν (οἶδε γὰρ ὁ λόγος καὶ τὰ χαρίσματα καλῶν πνεύματα)· ἡ κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν παρουσία, ἡ τοῦ αὐτοῦ, καὶ περιττὴ· ἡ ἄλλου Πνεύματος, καὶ ποῖον ταῦτο, ζητήσομεν. Ταῦτα μὲν οὖν παρ' ἡμῶν εἰς σύστασιν τοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκ μένου τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ μὴ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

superfluous, vel alienius, et hunc quis fuit, inquit

7. Porro nonnemo ex antiquis sapientibus alia C etiam, quibus nos ad præsentem orationem nullatenus usi sumus, illud Pauli ratum habentes, non oportere *super alienum fundamentum ædificantes, ex iis quæ parata sunt, gloriari*¹⁸: sed conandum, ut quod proferimus nostri proprium sit; si tamen quidpiam boni proprium habet nostra tenuitas, et non totum sit gratiæ. Audio vero et hodierno tempore nonnullos hac de re libros haud exiguos conscripsisse. Et fortasse illi *aurum, et lapides pretiosos et purpuream*¹⁹ ad Dei tabernaculum attulerint: tu vero nunc accipe meæ crassitudinis pelles, quam sin aliud, saltem *rubricatæ*²⁰ sunt ex divino Verbo, quod propter me crassum factum est (13) quique sanguinem effudit, ut mihi panderet cum alia mysteria, tum quæ ad Spiritum sanctum pertinent, et me *regalem* constitueret, et *unctum, obsignans*, et *ungens sanguine*²¹, et Spiritu.

8. Quoniam vero de azymorum oblatione multis ingens est zelus, et igne, quod dici solet, ferventior, adeo ut vitam potius quam suam de istis opinionem desererent (sic enim nonnulli proprie

ζ'. Εἰρηται δὲ καὶ ἄλλα τινα τῶν παλαιωτέρων σοφῶν, ὧν οὐδενὶ πρὸς τὴν παρόντα λόγον, συνεχρητάμεθα, τοῦτό γε κατὰ Παῦλον ἐφρονήσαντες, τὴ, μὴ ἐπ' ἄλλοτρίῳ θεμελίῳ οἰκοδομοῦντες, εἰς τὰ ἔτοιμα κενχᾶσθαι· ἀλλ' εἴπερ ἄρα ὡς οἰκίῳ ἐμπλοτιμείσθαι τῷ ὅλῳ, εἰ γέ τι οἰκεῖον ἀγαθὸν ἡ ἡμετέρα ἔχει ἀσθενεία, ἀλλὰ μὴ τὸ πᾶν ἡ τῆς χάριτος. Ἀκούω δὲ καὶ τῶν νῦν τινὰς πολύστιχα βιβλία περὶ τούτου συντάξαι τοῦ δόγματος, καὶ τυχὴν ἂν χρυσὸν, καὶ λίθους τιμίους, καὶ πορφύραν τῆς τοῦ Θεοῦ σκηπῆ συνεστήγαγον· ἀλλὰ σὺ γε νῦν δέχου τὰ τοῦ ἐμοῦ πάχους δέρματα, εἰ μὴ τ' [f. τι] ἄλλο, τὸ γούνη ἐρυθρὸν ἔχοντα ἐκ τοῦ δι' ἐμὲ παχυνθέντος Λόγου, καὶ τὸ αἶμα κενώσαντος, ἵνα ἐμὲ μυσταγωγῇ, τὰ τε ἄλλα καὶ τὰ περὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ βασιλικὸν δεῖξῃ, καὶ χρυσόν, σφραγίσας, καὶ χρίσας τῷ αἵματι καὶ τῷ Πνεύματι.

η'. Ἐπεὶ δὲ καὶ περὶ τῆς προσφορᾶς τῶν ἀζύμων πολλὸς ὁ ζήλος τοῖς πολλοῖς, καὶ πυρὸς θερμότερος, ὃ δὴ λέγεται, καὶ πρότερον ἂν τὰς ψυχὰς πρόοιντο, ἡ τὴν περὶ τούτων δόξαν αὐτῶν παραλύσαιεν, οὐδὲ

¹⁷ Joan. xvi, 7. ¹⁸ Rom. xv, 20; II Cor. x, 46.

¹⁹ Exod. xxv, 3. ²⁰ Ibid. 5. ²¹ II Cor. i, 21.

Variae lectiones et notæ.

(11) Mingarellius hic vertit *monstrum personatum*; in suo enim codice pro τετράς legit τέρας. Sed nostri codicis lectionem præferendam esse nullus dubito: perspicuum enim est, Theophylactum hoc sophismate suo concludere velle, ex dog-

mate nostro sequi, quatuor esse divinas personas et duas deitates.

(12) Gal. Bon., ἐκπεπρόρυνται.

(13) Nempe per assumptam carnem in incarnatione.

τινες (14) οἱ κείνους πάθει κατεχρήζοντο, ὁ κρίμα Α καὶ παρὶς τοῦ διαβόλου Παύλῳ δοκεῖ· ἃ μὲν δεῖ πρὸς τοὺτους εἰπεῖν, ἐν ὑστέρῳ λέξομεν· τῶν μὲν, τὸ ἀμετρον τοῦ ζήλου κολάζοντες· τοῖς δὲ, ταπεινὸν ζεικνύντες τὸ ἀταπεινωτον. Πρὸς δὲ τοὺς Λατίνους οὐ τὴν πρώτην παρεξηγησόμεθα τῶν ἀζύμων, φάσκοντες εἶναι ταύτην, τὴν τοῦ μηνὸς δεκάτην, καθ' ἣν τὸ πρῶτον ἐλαμβάνετο. Οἰόμεν γὰρ τὸν νόμον πρώτην τῶν ἀζύμων τὴν 18^{ην} ἡμέραν λέγοντα· εἰς ἣν ἡ νύξ ἐπεφώσκει τῆς τοῦ πάσχα βρώσεως. "Ὅθεν καὶ τῆς τῶν παρ' ἡμῖν θείων διδασκαλῶν, ἐξηγούμενος τὴν παρὰ τῷ εὐαγγελιστῇ λεγομένην πρώτην τῶν ἀζύμων, πρώτην, φησὶ, τῶν ἀζύμων τῷ Ματθαίῳ, τὴν πρὸ τῶν ἀζύμων ἡμέραν λέγεσθαι, εἰδὼς μὲν τὸν νόμον κατὰ τῆς πόστες ἡμέρας τοιοῦτα τίθῃσιν, ὡς δὲ καινὸν τι τοῦτο παρὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ λεγόμενον ἐπισημαίνοντος. 'Ἄλλ' οὐδὲ τὴν Κύριον παρεισάξομεν, ἢ μὴ τελέσαντα τὸ πάσχα τὸ νομικόν, ὡς ἂν μηδὲ τῶν ἀζύμων μεταλαβόντα συναπειξέωμεν· ἢ τελέσαντα μὲν, ἀλλὰ πρὸ τοῦ καιροῦ τοῦ τὴν ζύμην αἰρόντος· ὥστε καὶ ἄρτον ζυμίτην εὐρίσκεισθαι. Ταῦτα γὰρ τινες ἤδη καὶ τῶν ὑπὲρ λίαν ἐθαύρησαν. Οὐκ οὖν αὐτὸς τινος τῶν οὕτω λεγομένων ἀνάξομαι (15)· οὐ γὰρ θέμις σπεινῶσιν συνιστῆν ἐκ τοῦ ψεύδους τὰ τῆς ἀληθείας μυστήρια. Εἰ δὲ καὶ ἔστιν ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀληθεῖα ὁ Χριστός, οὐτε τῆς ὁδοῦ ἐκὼν εἶναι ἀποπλανήσομαι, οὐτε τῆς ἀληθείας τὸ μὴ ὄν καταψεύσομαι. Τίς οὖν ὁ ἐμὸς λόγος; Φαγεῖν μὲν τὸ πάσχα τὸν Κύριον ἐν καιρῷ, καὶ ὅτε ἡ ὥρα ἐγένετο, ἐτοιμασθὲν αὐτῷ παρὰ τῶν μαθητῶν καὶ τοῦ οἰκοδεσπότου, κατὰ τὸ ἔθος δηλώσῃ, καὶ οὐκ ἄλλως (ἢ γὰρ ἂν ἐπισημήνατο τὴν καινοτομίαν, τὸ εὐαγγέλιον, ὥσπερ καὶ τ' ἄλλα, οἷς τὸν νόμον ὑπερναβαλίων ἐχρήτο, οὐ μόνος αὐτός, ἀλλὰ καὶ οἱ μαθηταί· οἷον, τὸ ἐν Σαββάτῳ πηλὸν ποιῶν, τὸ κελεύειν αἶρῃν τὸν κράδδατον, τὸ πῶχειν τοὺς σταχύας, τὸ τὸν ἄρτον ἐσθίσιν ἀνίστοις χερσὶ)· φαγεῖν δὲ τὸ νομικὸν πρότερον, εἶτα καὶ τὸ μυστήριον τοῦ κατ' αὐτὸν Πάσχα παραδοῦναι τοῖς μαθηταῖς, δηλονότι, ὡς ἐκ τοῦ παρευρεθέντος ἄρτου· εὐρητο δὲ τηνικαῦτα ἄζυμος. Οὐ μὴν ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὁ ἄρτος ἄζυμος ἦν, τῆς ἀνάγκης τοῦ νόμου τοῦτο ποιούσης, ἥδη καὶ ἡμεῖς· οἱ τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας καταπολαύνοντες, ἄζυμον ἐξ ἀνάγκης ποθήσομεν, τὸν ζυμίτην ἀπορραπίσαντες. Ἡ οὕτως (οὐ χεῖρον γὰρ καὶ τοιοιτοτρόπως συμπλακῆναι τοῖς ἄλλοις τρόποις περιεχομένοις τοῦ γράμματος), ἐπειδὴ τὸν ἄρτον ἐκείνον, εἰκὸς, μάλλον δὲ καὶ πλείον τοῦ εἰκότος, εὐτελεῖ τινα εἶναι, καὶ τυχὸν κρίθινον (οὐ γὰρ ἀβροδιαίτος οὐδ' ὁ ἐστίατωρ, οὐδ' οἱ δαιτυμόνες· ἀλλὰ τῇ τε ἄλλῃ εὐτελεῖς τοῦ βίου σύντροφοι, καὶ τῶν κρίθινων ἄρτων ἐθάρδω [f. ἐθάδες], ἐξ ὧν καὶ χιλιάδες αὐτοῖς ἐτράφησαν,

²² 1 Tim. II, 6. ²³ Matth. xxv, 17. ²⁴ Exod. xii, 3. ²⁵ Joan. xiv, 6. ²⁶ Joan. ix, 6. ²⁷ Matth. xii, 1; vi, 28.

Variae lectiones et notæ.

(14) Chomatenus, οἱ δὲ τινες καί.

PATROL. GR. CXXVI

(15) Cod. Bonon., ἀνέξομαι.

aliquot hominum millia saturarunt, ut hinc discas, A frugalitatem etiam prodigia operari), cur igitur etiam nunc, non talem quæremus panem, et præsentem similagineum procul ab altari amandabimus? quasi etiam modo Dominum audiremus dicentem: Si offeratis similam, 520 frustra²². Idem de calice dicere possumus, quoniam fortasse illud fuit vini aqua diluti, vel etiam vappidi (hoc ex alio sequitur, nec infra Dei humilitatem est): nunc vero vinum generosum et odoriferum sæpe offertur: an ne ergo hoc quidem abjiciemus pretiosum; illud vero seligemus, quod frugalitatem redolet? Quid vero? etiamne ex Palæstina ipsum procurabimus, et ex eodem agro, ex quo illud erat, quod Domini calicem implebat? addam, si hoc non sit nugus congerere, etiam ex eadem amphora! (multa sane et in his mentium imbecillitas). Quin etiam tu post cœnam, et recumbens hocce mysterium sumes, et cœnaculum etiam ad hoc requiras et alia quæ tunc quidem in usu erant temporis conditione ita exigente, nunc vero in aliam formam sunt translata, pietate ita præscribente ac fide.

9. Fortasse vero etiam quispiam legens in libro Actuum apostolorum multoties factam mentionem fractionis panis, idemque reperiens et apud Paulum, talem fuisse inferet panem tunc temporis mystice fractum, qualis et ad mensam communem prostabat, qui certe azymus non erat: hujus enim usus ad certas quasdam dies et sacrificia determinatus erat. Etsi vero hæc necessaria non sunt, (ponderant enim et in alteram partem) nihilominus plus mihi certe lanx tribuit, quod satis est ad victoriam: nam etiam cursor coronatur, qui unico passu aliis præcurrit. Verum amplius te persuadet multitudo orientalium sacerdotum Dei, et Hierosolymitanæ Ecclesiæ dignitas, a qua tanquam a fonte fides et apostolica traditio promanarunt; quæ etiam panem fermentatum offerre solet. Ad quid Orientales tibi dico, in quibus recte adnumeraveris et Indos et Æthiopes? respice, quæso, et ad Egyptum et partes siticulossæ Libyæ, quæ est circa Cyrenem²³, et vide hic omnes idem sentientes, eidemque regulæ insistentes circa panes mysticæ propositionis. Verum et Corinthiorum Ecclesiæ panem expende, quam profecto non incusabis veluti non servantem traditiones²⁴: nam qui eas tradidit, eam ut servantem commendavit: cui refragari omnem excedit audaciam, ne te contristem dicendo, impietatem. Audis, bene novi, et Sardos tuos testimonium ferentes contra azymorum oblationem. Sed surdum te simulat. Ego autem et hos acute audio, et vetus adagium, Domesticus testis,

²² Isa. 1, 3. ²³ Act. 11, 40. ²⁴ 1 Cor. 1, 16.

Variae lectiones et notæ.

(16) Cod. Bonon, τερατουργῶν. Quare vertit Mingarellius, ut appareat, quanta essent frugalitate, vel dum prodigia parabant.

(17) Cod. Bon. pro κεραμίου habet κεραμῶς, unde Mingarellius hic vertit ejusdem etiam figuli.

ἵνα σὺ μάθῃς τερατουργῶν (16) τὴν εὐτέλειαν) · τί γοῦν καλύπτει καὶ νῦν τοιοῦτον ζητοῦντες [f. -τας] ἄρτον, παρόντα τὸν σεμιδαλίτην τοῦ θυσιαστηρίου ποιεῖν ὑπερβόριον; ὥσπερ καὶ νῦν ἀκούοντας τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐὰν προσφέρῃτέ μοι σεμιδαλιν, μάταιον. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ ποτηρίου ἔχοιμεν ἂν εἰπεῖν, ὡς ἐκεῖνο μὲν, οἴνου τυχὸν ἂν ἦν ὕδαρους, ἢ καὶ ἐκ τροπίου [f. ἐκτρ.], (ἀκολουθῶς τῇ ἄλλῃ οὐ κάτω Θεοῦ ταπεινότητι) · νῦν δὲ ἀνθρώπινης πολλάκις προσφέρεται · ἄρ' οὖν τοῦτον μὲν ἀποπεμφόμεθα τὸν πολῦτιμον, ἐκεῖνον δὲ ἐγκρινοῦμεν τὴν τῆς εὐτελείας ἀπόζοντα, εἰ καὶ Παλαιστίναιον ἀξιώσασαιμεν εἶναι τοῦτον, καὶ τοῦδε τοῦ χωρίου, ἐξ οὗπερ ἦν καὶ ὁ τὸ τοῦ Κυρίου πληρῶν ποτήριον, εἰ δὲ μὴ λήρους ἐπισυνείρω, καὶ τοιοῦδε τοῦ κεραμίου (17). Πολλῆς δυνάμει ταῦτα τῆς τῶν φρενῶν εὐτελείας. Ἦτοι σὺ καὶ μετὰ τὸ φαγεῖν μεταλήψῃ τοῦ μυστηρίου, καὶ ἀναπαίμενος, καὶ ἀνῶων γε (18) ζητήσεις, καὶ τὰλλα, ὅσα τότε μὲν ἐτελεῖτο τῷ καιρῷ ἀπαιτούμενα, νῦν δὲ πρὸς ἄλλον τύπον μετασχημάτισται, οὕτω τῆς εὐλαθείας νομοθετοῦσας ἡμῖν καὶ τῆς πίστεως.

Θ'. Ἰσῶ; δὲ τις ἀκούων καὶ τῆς βίβλου τῶν Πράξεων, πολλοχοῦ μεμνημένης κλάσσεως ἄρτου, εὐρίσκων δὲ ταυτὸ τοῦτο καὶ παρὰ Παύλῳ, τοιοῦτον εἶναι συλλογίζεται τὸν μυστικῶς τότε κλῶμενον, οἷο; καὶ πρὸς τὴν κοινὴν βρῶσιν προδύκετο. Ἡσθίετο δὲ οὐ πάντως ὁ ἄζυμος · οὗτος γὰρ ῥηταῖς τισιν ἡμέραις καὶ θυσίαις ἀποκεκλήρωτο. Εἰ δ' οὐκ ἀναγκαζομένη ταῦτα (ῥέπει γὰρ τοι καὶ ἐπὶ θάτερον), ἀλλ' ἔμοιγε, τὸ πλεον ἢ πλάστιγξ νέμει, ἐξ οὗ καὶ τὸ νικᾶν δίδεται, καὶ δρομεὺς δὲ στεφανίτης ἐνὶ βῆματι προτερῶν. Καὶ πρὸς γε θυσιαιεῖς σε τὸ πλῆθος τῶν Ἐφῶν τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν, καὶ τὸ τῆς [f. add. ἐν] Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας ἀξίωμα, ἀφ' ἧς ὡς πηγῆς ἡ χάρις τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως, ἧς καὶ τὸ τοὺς ἄρτους ζυμῆτας προσφέρεσθαι. Τί τοὺς Ἐφῶς σοι λέγω, ἐν οἷς εὐριθμῆσαις [f. ἀριθμ.] τοὺς Ἰνδοὺς τε καὶ τοὺς Αἰθίοπας; Ἀπόδειξόν μοι καὶ πρὸς τὴν Αἰγυπτον, καὶ τὰ μέρη Αἰθῶς τῆς κατὰ Κιρήνην, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς διψηρᾶς · καὶ ὅψει πάντας τὸν ἐν φρονούντας, τῷ αὐτῷ κανόνι στοιχοῦντας περὶ τοὺς ἄρτους τῆς μυστικῆς προθέσεως. Ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς Κορινθίων Ἐκκλησίας ἄρτον ἐπίσκεψαι, ἣν οὐ διαγράψῃ ὡς μὴ τὰς παραδόσεις κατέχουσιν. Ὁ γὰρ παρὰ τοὺς ἐπῆνεσεν ὡς κατέχουσιν · ὥπερ ἀντιφθίσεσθαι, πᾶσαν ὑπερβάλλει αὐθάδαιαν, ἵνα μὴ λυπηθῶ λέγων ἀσέδειαν. Ἀκούεις, οἷδ' ὅτι, καὶ Σαρδῶν τῶν σῶν καταμαρτυρούντων τῆς τῶν ἁζύμων ἀναφορᾶς, ἀλλὰ προσποιῇ τὸν κωφεύοντα. Ἐγὼ δὲ καὶ τούτων ὀξέω; ἀκούω, καὶ τῆς παλαιᾶς παροιμίας, Οἰκοθεῖ

(18) ἀνώγειον.

ὁ μαρτυρῶν, ἐπιβούρῃς, καὶ τὴν λευκὴν διδούσης· **A** ἐμοί. Τί τοίνυν τοῖς τοσοῦτοις, ἐρῶ δὲ καὶ τηλικούτοις, ἀντινομοθετοῦντες, οὐδὲν ἁμαρτάνειν οἴσθε, καὶ παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τελούντες, τὴν ἑφρὺν αἵρετε; καὶ δέον συνυπαχθῆναι, ὑμεῖς δὲ συναπάγειν βιάζεσθε, καὶ κατηγορεῖτε ἡμῶν, τῶν, εἰ θελήσαιμεν, κατηγορησόντων ἂν δικαιοτέρων. Ἡμεῖς μὲν γὰρ εὐλαβοῦμεθα τούτου γε ἕνεκα πράγματα παρέχειν ὑμῖν, καὶ προτερεθίζειν τὸ φιλότιμον καὶ φιλόνηκον· ὑμεῖς δὲ οὐ φειδομένων οὕτως φείδεσθαι.

Ἐπεὶ ἄλλως γε καὶ τὴν ἐν τοῖς Σάββασι νηστείαν ὑμῶν, εἰ βουλοίμεθα πικρῶς ἐξετάζειν, δείξομεν οὔτε ἀποστολικαῖς, οὔτε Πατρικαῖς διδασκαλίαις ἀκόλουθον. Οἱ τε γὰρ ἀπόστολοι, τῶν τὴν Κυριακὴν ἡμέραν, ἣ τὸ Σάββατον νηστευόντων, ἐνδὸς ὑπεξηρημένου, καταψηφίζονται, λαϊκῶν μὲν ἀφορισμὸν, κληρικῶν δὲ καθαίρεισιν. Καὶ οὐ δῆπου παρεγγράπτους τούτου; τοὺς κανόνας κρινεῖς, οὐς ἡ ἑκτη σύνοδος ἐξεδάσατο. Ἡ δογματιζούσα μὲν παρήσαν οἱ τοῦ ὑμετέρου Ἀγάθωνος τοποτηρηταὶ· κανονίζουσα δὲ, ὁ Ὀτρυναίων Βασίλειος οὕτω πολὺς, ὥς πάσης τῆς καθ' ὑμᾶς συνόδου τὸν τόπον πληροῦν. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Λαοδικαίᾳ Πατέρες, οἱς καὶ αὐτοῖς ἡ ἑκτη πᾶσαν τιμὴν ἀποδέδωκεν, οὐ δεῖν εἶπον, ἐν Τεσσαρακοστῇ προσφέρειν ἄρτον, εἰ μὴ ἐν Σαββάτῳ καὶ Κυριακῇ· οὐκ ἂν τούτο νομοθετήσαντες, εἰ τὸ Σάββατον νηστείας ἡμέραν ᾗδαν. Ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, καὶ οὐ παραστοχαζόμεθα, καὶ τὰ γενέθλια τῶν μαρτύρων, εἶτον τὰς μνήμας, οὐκ ἐν τῇ Τεσσαρακοστῇ τελεῖσθαι νομοθετοῦσιν, ἀλλ' ἐν τοῖς Σαββάτοις καὶ ταῖς Κυριακαῖς· ἑορτῆς γὰρ εἰσιν, οὐ κακώσεως, ἣν ἡμῖν ἡ νηστεία βούλεται· τί δὲ μαρτύρων μνήμας φαιδρότερον; Βούλει σοι καὶ βασιλικὸν (19) ἐπιδεικνύειν ψήφισμα; Βασίλειος ἐκεῖνος, οὗ τὸ ἐν λόγῳ καὶ Πνεύματι κράτος, πᾶσαν ἐπέσχε τὴν γῆν, ἐν οἷς Περὶ νηστείας ὠμίλησε τῇ δι' αὐτὸν καὶ τῇ καὶ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τῶν Καισαρέων, πενθήμερον τὴν νηστείαν ἀπαριθμούμενος, τὴν καθ' ὑμᾶς ἑξαήμερον παρεμβόλιμον ἀποδείκνυσιν. Ὡστε καὶ πρὸς ὑμᾶς, εὐστόχως ἂν τις τοῖς τοῦ Ἡσαίου χρήσαιτο· Οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελέξάμην, λέγει Κύριος.

esse demonstrat. Quare in vos quispiam illud Isaiaē usurpare posset ²¹ : *Jejunium istud ego non elegi, dicit Dominus.*

ἰα'. Ἄ μὲν οὖν ἔδει πρὸς τοὺς Δυτικούς εἰπεῖν **D** τὸν ἀληθῆ καὶ μαθητὴν, καὶ διδάσκαλον, περὶ τε τῶν ἀζύμων καὶ τῆς ἐν Σαββάτῳ νηστείας, κατὰ τὴν δύναμιν ἡμῖν εἰρηται. Ἀξιόσπει δ' ἂν τις λόγου καὶ τὸ περὶ τοὺς γάμους αὐτοῖς, ὡς δοκεῖ, πλημμελοῦμενον. Ἐμοὶ δὲ οὐ σχολὴ τὴν ἀμφίβλην κινεῖν, τὰ τε ἄλλα, καὶ ὅτι παρ' ἐκείνων ἡμῖν ὁ γάμος τῶν ἱερωμένων ἐγκαλεῖται, καὶ οὐ μόνος οὗτος, ἀλλ', ὡς φασι, καὶ ἄλλα δυσεξαρθήματα. Τοιοῦτον γὰρ ἡ φιλονεκία, περὶ τὰ ὄντα τυρῶν, περὶ τὰ μὴ ὄντα

²¹ Isa. LVIII, 5.

Variae lectiones et notæ.

(19) Alludit ad nomen *Basilii*, quod Græce idem est ac *regius*.

inclamans, mihi que album calculum tribuens. Quomodo igitur vos, dum tam multis, dicam etiam, tam magnis contrarium statuitis, nihil vos peccare existimatis, et præter Ecclesiarum consuetudinem facientes supercilium attollitis, et cum oporteret **521** vos cedere, nos vobiscum abducere conamini; nosque incusatis, qui, si hæc nobis esset voluntas, potiori jure vos accusare possemus? Sed nos quidem refugimus molestiam vobis hac de causa creare, vestramque ambitionem lacerare: at vos neque parentibus parcere nostis.

10. Alias enim, si vestrum quoque Sabbaticum jejunium severius discutere nobis lubitum esset, ostendere utique possemus, illud nec apostolorum, neque Patrum doctrinæ consentaneum esse. Nam **B** et apostoli contra eos qui Dominicam, vel Sabbatum, (uno excepto) jejunaverint, si laici quidem sunt, excommunicationem, si vero clerici depositionem decernunt. Neque vero supposititios hosce canones recte judicabis, quos sexta synodus venerata est; cui quidem dogmata condenti interfuerunt Agathonis vestri legati; canones autem sancti adfuit incitator episcopus Basilii tantæ auctoritatis, ut integræ vestræ synodi locum impletet. Verum et concilii Laodicensi Patres, quibus etiam sexta synodus honorem detulit omnem, non optulere sanxerunt in Quadragesima offerre panem, præterquam in Sabbato, et Dominica: quod sane non præscripsissent, si Sabbatum tanquam jejunii diem agnovissent. Quod vero ita sese res habeat, et nos non male conjectemur, argumento est, quod etiam natalitia martyrum, sive memorias in Quadragesima celebranda non esse, sanxerunt, præterquam in Sabbatis et Dominicis: ea enim festivitatis, seu lætitiæ sunt, non afflictionis, quam a nobis exigit jejunii dies: quid vero martyrum memoria lætius? At vero vis etiam, ut regium tibi suffragium proferam. Basilii ille, cujus in verbo, et Spiritu virtus omnem obtinuit terram, in suis De jejunio sermonibus ad Cæsariensem nobilem magnamque propter ipsum Ecclesiam, quinario dierum numero jejunium in hebdomada definiens, senarium vestrum numerum illegitime insertum

11. Jam vero, quæ ad Occidentales a veritatis et discipulo et magistro, cum de azymo, tum de jejunio Sabbati dicenda sunt, jam pro virili mea satis exposui. Operæ vero pretium quispiam putabit esse, ut de eo etiam, quod circa connubia ii peccare videntur, sermo habeatur. Verum mihi minime lubet, camerinam hanc movere, cum aliis de causis tum quod ab illis sacerdotum nostrorum connubia reprehenduntur; et quidem non ea solum, sed et alia quæ, ut inquirunt, haud facile numerari

φία, καὶ δύνανται, καὶ χεὶρ δεξιὰ καὶ βραχίον, καὶ ἄλλα θείας ἐπιστήμης, καὶ ἰσχύος ὀνόματα. Τῆς δὲ τοιαύτης θεραπείας μὴ εὐδοουμένης διὰ τὸ τῆς νόσου δυστρίπελον καὶ κακὴν, ὃς ὁ Παῦλος γαγγραινας καλεῖ, ἐνταῦθα παραληπτέον τὸν τῆς ἀκοινωνησίας, ἢ τοῦ ἀναθέματος σίδηρον, ἢ τὴν καύσιν, ἢ τὴν τομὴν ἐνεργήσοντα, ἵνα μὴ νομήν ὁ πονηρὸς λόγος ἔξει, καὶ τῶν τέως ὄντων ἐπιλάβεται. Οὕτως ὁ τεχνίτης ἐκεῖνος ἱατρὸς τὰς κατ' αὐτὸν γαγγραινας ἐχειρίσατο, τοὺς μὲν παραδοὺς πρὸ Σατανᾶ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν, τοὺς δὲ παρὰ τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν εὐαγγελιζομένους, ὑποβαλὼν ἀναθέμασι, καὶ τῶν δοκούντων ὡς, καὶ ἀξιωματικώτερον ἔχοντι. Τοῦτο γὰρ αὐτὸ βούλεται ὁ ἄγγελος τῷ λόγῳ ἐπισταγόμενος.

17. Καὶ τοῖς Δουτικοῖς τοίνυν, εἴ τι μὲν περὶ τὸ δόγμα διαμαρτάνεται, τὴν Πατρικὴν πίστιν σαλεύον, αἶον δὴ τὸ ἐν τῷ Συμβόλῳ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προστιθέμενον, ἐνθα καὶ ὁ κίνδυνος μέγιστος, τοῦτο μὴ διορθώσεως ἀξιούμενον, ὁ συγχωρῶν ἀσυχώρητος, καὶ ἀπὸ τοῦ θρόνου τοὺς λόγους ποιῶνται, ἐν ὁληθὲν ὕλησι προστιθέας (20), καὶ τὴν τοῦ Πέτρου ὁμολογίαν προβάλλωνται, καὶ τὸν ἐπ' ἐκείνῃ μαχρισμὸν ἐπιφέρουσι, καὶ τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας ἡμῖν ἐπισείωνσι· οἷς ὅσῳ τιμὴν ἐκεῖνον δοκοῦσι, τοσοῦτον ἐξουτὸς ἀτιμάζουσι, ὃ ἐκεῖνος ἡδρασεν, αὐτοὶ καταλύοντες, καὶ τοὺς θεμελίους ὑποσπῶντες τῆς Ἐκκλησίας, ἣν ἐκεῖνος ἀνέχειν πιστεύεται. Ἐνταῦθα μοι μαχητῆς, ὁ ἅλλῃ πραῦς, περιζῶσαι τὴν τοῦ Πνεύματος μάχαιραν, χρῆσαι τῷ ῥήματι τοῦ Θεοῦ, τῷ μερίζοντι σὰρκα καὶ πνεῦμα, τῷ φον κοσμικὸν, καὶ θεῖα μυστήρια, καὶ χριτικῶ τῶν ἀνθρωπίνων καὶ σφαλερῶν ἐνθυμήσεων· ἀποκέντησον ὡς Λευίτης καὶ Θεοῦ λειτουργὸς τοὺς μαχοποιούντας (21) τὰ τῶν οἰκείων λογισμῶν ἀναπλάσματα, καὶ προστιθένας τὴν κεφαλὴν εἰς προσκύνησιν καὶ ματι.

18. Ἄν δὲ τοῦ δόγματος αὐτοῖς εὐθετηθέντος, καὶ τῆς καινοτομίας ὑπεκατάσης τοῖς πρεσβυτέροις, τὰ περὶ τῶν ἀζύμων καὶ τῶν νηστειῶν ἐγκύβητα στέργηται, καὶ ἀποπηδῶσιν ἡμῶν αἰτούντων ἐν τῷ τῆς παραδείτου Πνεύματι τὸ καὶ ἐν τούτοις ὁμολγώμενον· γενοῦ Παῦλος ἐν τούτῳ τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον φαινόμενος, καὶ τοῖς ἐρχῆν ἔχουσι συναγινόμενος καὶ ευρόμενος, καὶ πρὸς τὰς θυσίας τοῦ ἁγίου τοῦ διακινώμενος, καὶ περιτέμνων Τιμόθεον, ὃ τὴν ἐν νόμῳ δικαιοσύνην ἡγησάμενος σκύβαλον· ὁ Γαλάταις περιτεμνομένοις, ἀχρηστοὺς ὑποδεικνύς τὸν Χριστὸν, καὶ τὸ τῆς εἰς τοῦτον

et sapientia, et virtus, et manus dextera, et brachium, et quæcunque alia divinæ scientiæ et fortitudinis nomina. Quod si huiusmodi curatio haud feliciter procedat propter morbi contumaciam et malignitatem (quæ Paulus gangrænas vocat²¹), tunc arripiendum separationis, vel anathematis ferendum, quod vel exustionem, vel præcisionem efficiat, ne pabulum error habeat, et membra, quæ hactenus sana fuere, corripial. Hoc modo sagax ille medicus sui temporis gangrænas tractavit, quosdam quidem tradens Satanæ, ut discerent non blasphemare²²; alios vero, qui contra ipsius doctrinam evangelizabant, subijciens anathemati²³, tametsi personæ spectabiles ac in dignitate constitutæ forent. Hoc enim significatur per angelum ab eo in sermonem inductum.

13. Igitur Occidentalibus, si quidem circa aliquod dogma errent, quod Patrum fidem lædat, cuiusmodi est additamentum illud in Symbolo, ubi et periculum est maximum, qui hoc minime correctum condonat, ipse venia est indignus, etiamsi ex throno, quem sublimem sublimis cæteris præponunt, verba faciant; etiamsi Petri confessionem proferant; quamvis claves regni cælorum nobis quatiant: quibus quanto honorare ipsum putant, tanto se dehonorent, cum, quæ ille constituit, ipsi dissolvant et fundamenta subruant Ecclesiæ quæ illi sustinenda conceditur (22). Hac in re, si quis es pugillator alius militis, succingere gladium spiritus, utere verbo Dei, quod dividit carnem et spiritum, tumorem mundanum et divina mysteria, ac damnat fallaces hominum cogitationes: punge et feri sicut Levita et Dei minister, eos, qui pro cogitationum suarum signentis bellum gerunt et caput adorationi proponunt, et omnes succumbere volunt imperii sui auctoritatē.

14. Si vero eo dogmate recte constituto, ac novitate sublata, presbyteri eorum azyma et jejunia sua impensius adament ac recusent, tametsi nos in mansuetudine Spiritus postulemus, in istis quoque nobiscum concordēs fieri; in hoc tu esto²⁴, Paulus, qui iis, qui sub lege erant, quasi sub lege esset, factus est, et cum solum habentibus se purificavit, et rasis, et pro sacrificiis purificationis impendit, sequi sumptus fecit, et Timotheum circumcidit (tametsi ipso iuramentum, quæ ex lege est, arbitraretur, ut stercora²⁵): qui Galatis enuntiavit Christum, si circumciderentur, nihil profuturum²⁶. Ut quid

²¹ Tim. i, 17. ²² Tim. i, 10. ²³ Galat. i, 18. ²⁴ I. Cor. ix, 24; Act. xvi, 23, 24. ²⁵ Act. xvi, 5; Philipp. iii, 6, 8. ²⁶ Galat. v, 2.

Varie lectiones et notæ.

(20) Cod. Bonon. προστιθέας. Textus a Chomateno alius cum nostro apographo omnimode consentit.

(21) Cod. Bonon. pro μαχοποιούντας habet μαχοποιούντας: unde Mingarellius vertit, qui e porporiarum cogitationum signentis quasi vitulum confiant. Quæ si vera lectio est, ut est sane probabilis,

allusio sit ad ritulum ab Hebræis in deserto confectum.

(22) Veri etiam potest quam ille creditur sustinere, ut vertit Mingarellius; qui etiam annotat, his verbis Romani pontificis primatum aperte indicari. Item ante ipsam annotaverat et auctor Dissert. præviæ in hanc editionem, n. 98.

vero lucraretur hac arte? Nempe innumeros illos fideles Ecclesiæ Hierosolymitanæ, atque **524** procellam contra Evangelii prædicationem apparentis dissensionis causa excitatam sedaret. Sic etiam navium gubernatores faciunt: laxare enim solent funes, ut vela naufragium minantia evacuent, et simul cum navi salvum fiat ejus onus. Simile quid ars gubernatoria tua a te postulat, ut nempe non omnia urgeas, et præsertim, cum nimius fiat ventus arrogantiae et ethnicæ existimationis. Præstat hoc in casu remittere et laxare prudenter, et navigationem facere tarditate incolumem potius quam festinationem lethalem; et navim cursus imminutione servare potius, quam ejus immo-dicitate naufragium facere. Sane enim pulcherrimum quidem foret fidelium corpus, si præter integritatem membrorum, haberet etiam in capillis, et unguibus venustatem, tanquam corpus *filii Regis*, ac *sponsæ Christi, speciosi præ filiis hominum* ⁴⁰, et completi et perfecti, ac similem sibi adjungere expetentis. Attamen pulchrum etiam est, si nullum membrum ei desit, ac præsertim oculi (quibus Trinitatis solem intuemur, et per eum etiam alia, quibus ad confirmationem Spiritus indigemus), etiamsi capilli et unguis reliquæ pulchritudini non respondeant; sed ille quidem paulo nigriores sint, et non similes capillis regis *David*. qui *rufus erat et pulcher aspectu* ⁴¹; neque sicut capilli *fratris sponsæ*, qui erat *candidus et rubicundus* ⁴²: isti vero, seu unguis vel nimium prominentes, vel justo breviores sint: unde parvæ festucæ vel nullo modo, vel minus commode capi possint. Tu non propter ista reliquum despicias corpus; sed potius neque respicias ista, voluptatem ex aliis capiens, et in illorum pulchritudinem ita defixos tenens oculos, ut neque nictent aliorum. Sic et magis servebis Spiritu, et Domino famulaberis velut *servus bonus et fidelis* ⁴³, si Dominicæ domus curam habueris: habebis autem curam, si non patieris eam detrimentum pati: detrimentum autem ea patietur, si parum plena fuerit: parum vero plena est, dum nos conservos persequimur: persequimur autem, cum erga illos obdurescimus: obdurescimus vero, cum non indulgemus. Indulgeamus igitur, neve simus duri: si non duri erimus, fratres *suscipiemus* ⁴⁴: suscipientes autem Domini domum replebimus: replentes vero, eam ditio-rem faciemus: ditantes autem, benevolentiam nostram de-

πίστεως ὄνομα ἵνα τὴ κεράνη, τεχνώμενος ἐκείνης τὰς μυριάδας τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἐκκλησίας, καὶ στήσῃ τὸν τοῦ κηρύγματος (23) σάλον, διὰ τῆς δοκούσης διαφωνίας ἐπεχειρόμενον. Οὕτω καὶ κυβερνῆται ποιῶσιν [f. ποιῶσιν], ἐνδιδόντες τὸν πόδα, ἵνα τὸ ἱστίον βάπτον ἀποκενώσωσι, καὶ συνδιασωθῇ τῇ νηϊ τὸ πλήρωμα. Τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀπαιτεῖτο παρὰ τῆς σῆς κυβερνητικῆς, μὴ πάντα ἐντείνειν καὶ μάλιστα ὅπου περιττὸν τὸ πνεῦμα τοῦ τύφου, καὶ τῆς ἐθνικῆς οἰήσεως· ἀλλὰ χαλᾶν ἐπιστημόνους, καὶ ποιεῖσθαι τὸν πλοῦν μετὰ τῆς βραδυτήτος βίωσιμον, ἢ μετὰ τῆς ταχυτήτος θανάσιμον· καὶ πλοῦν φυλάττειν διὰ τῆς ὑφέσεως, ἢ διὰ τοῦ ἀπαχωρήτου [f. ἀπαραχ.] τιθέναι ναυάγιον. Κάλιστον μὲν γὰρ εἰ τὸ σῶμα τῶν πιστῶν, μετὰ τὸ ἀρτιμελὲς εἶναι, καὶ τῶν τριχῶν εὖ ἔχει καὶ τῶν ὀνύχων, ὥς σῶμα *θυγατρὸς βασιλέως, νύμφης Χριστοῦ, τοῦ ὠραίου καλλίει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*, καὶ πλήρους, καὶ ἐντελείου [f. -λοῦς], καὶ ἡδέως ἀρμοζομένου τὸν ὅμοιον· καλὸν δὲ καὶ εἰ μηδενὸς μὲν λείποιτο μέλους, καὶ μάλιστα ὀφθαλμῶν (οἷς ὁρώμεν τῆς Τριάδος τὸν ἥλιον, καὶ διὰ τούτου καὶ τᾶλλα ὧν πρὸς σύστασιν τοῦ Πνεύματος χρῆζομεν)· αἱ τρίχες δὲ αὐτῷ καὶ οἱ ὄνυχες, οὐ κατὰ τὸ λοιπὸν κάλλος· ἀλλ' αἱ μὲν, βραχύ τι μελάντεροι, καὶ οὐ κατὰ τὰς τοῦ βασιλέως Δαβὶδ (ὃς ἦν *πυρρόακῃς μετὰ κάλλους ὀφθαλμῶν*), εἶτουν τὰς τοῦ ἀδελφοῦ τῆς νύμφης τοῦ λευκοῦ καὶ πνεροῦ [f. πυρροῦ]· οἱ ὄνυχες δὲ ἢ ὑπερέχοντες, ἢ ἐλλείποντες, ὥς ἐντεῦθεν αὐτοῖς τὰ μικρὰ κάρφη, ἢ μηδὲν, ἢ ἀδεξιῶς περιλαμβανέσθαι. Οὐκοῦν διὰ ταῦτα καταφρονήσεις τοῦ λοιποῦ σώματος· ἀλλὰ τοῦναντίον οὐδὲ ὀφείλει ταῦτα, τοῖς ἄλλοις ἐντροφῶν καὶ πρὸς τὸ ἐκείνων κάλλος πεπατταλευμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὥς μηδὲ νεύειν ἐτέρωσε. Οὕτως ἂν μᾶλλον καὶ ζῶεις τῷ Πνεύματι, καὶ τῷ Κυρίῳ δουλεύσεις *δουλεύσαν ἀγαθοῦ καὶ πιστοῦ*, εἰ τοῦ Δεσποτικοῦ οἴκου φαίνῃ κηδόμενος· κηδοιο δ' ἂν, εἰ μὴ ἀνέχῃ ζημιουμένου· ζημιούται δὲ, ὅταν ὀλίγον ἔχῃ τὸ πλήρωμα· ἔχει δ' ὀλίγον, ὅτε τοὺς συνδοῦλους διώκομεν· διώκομεν δὲ, ὅτε πρὸς αὐτοὺς σκληρυνόμεθα· σκληρυνόμεθα δὲ, ὅτε μὴ συγκαταβαίνομεν. Συγκαταβῶμεν οὖν, μὴ φανῶμεν σκληροί· μὴ σκληρυνόμενοι γὰρ, *προσληψόμεθα*· προσλαμβάνοντες δὲ τὸν τοῦ Κυρίου οἶκον πληρώσομεν· πληροῦντες δὲ, πλουσιώτερον ἐργαζόμεθα· πλουτίζοντες δὲ, τὴν εὐνοίαν δεῖξομεν· ἐκ δὲ τῆς [f. ταύτης], *ἀγαθοὶ δοῦλοι μαρτυρησόμεθα, καὶ πιστοὶ*· ἐκ δὲ

⁴⁰ Psal. xlv, 3. ⁴¹ I Reg. xvii, 42. ⁴² Cant. v, 10. ⁴³ Matth. xxv, 21. ⁴⁴ Rom. xv, 7.

Varie lectiones et notæ.

(23) Cod. Bonon. pro κηρύγματος mendose habet κηρύματος. Doctissimus Mingarellius facile vidit legendum esse κηρύγματος, ut habet codex noster: sed neque hanc lectionem sibi satisfacere subdit. Cur ita vero, non pandit. Ipse non video quid eam impetere possit: nam sensus, ut ego quidem verti, recte procedere videtur. Cum enim *Hierosolymis millia essent in Judæis, qui credidissent*, ut inquit Jacobus ad Paulum (Act. 21, 22) *et omnes amula-*

tores essent legis, ipsi tumultum ciebant contra prædicationem Pauli, quoniam de illo audierant, *quod discessionem doceret a Moyse eorum, qui per gentes erant, Judæorum*. Ad eum tumultum sedandum Jacobus suasit Paulo ut *cum votum habentibus perficeretur*: quod et Paulus fecit. Cæterum Mingarellius, voce illa abjecta, ita vertit, *tumultumque ob dissensionem, quæ in speciem erat, excitatum compesceret*.

τούτου, εἰς τὴν χάριν τοῦ Κυρίου εἰσαχθυσόμεθα. Ὅρῳ· καὶ φέρουσα ἡμᾶς ἡ συγκατάβασις ὑψώσιν;

14. Οὐ τοίνυν, οὐτε περὶ τῶν ἀζύμων, οὐτε περὶ τῶν νηστειῶν ἀντισκληρυθησόμεθα τῷ ἀκαμπεῖ τοῦ ἔθνους φρονήματι. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὁστράκην συγκολλῆναι δοτράκον, μηδὲν εἶδους ὑγροτέρου παρεντιθέντας· ὅπερ ἐγένετ' ἂν ἰσως ἐχέκολλον. Θυδὲ πολλοῦ δεῖ περὶ τῶν ἀπηριθμημένων λοιπῶν, ἅπερ ὁμολογοῦντες καὶ αὐτοὶ τηρεῖν, ἐκτὸς τῆς *πικροφωτίας* (ταύτης γὰρ οὐδὲ τοῖνυκα τοῖς Λατίνοις σώφροσιν ἀνεκτὸν, ὡς περ οὐδὲ παρ' ἡμῖν τὸ τῆς ληστείας, ἢ πορνείας· καὶ κτηνώδεις, ταῦτα ἐπιτηδεύουσι), δοκεῖσι πολλοῖς ἀσύγγνωστα σφάλλεσθαι. Ἄν μὴ συντίθεσθαι τοῖς λόγοις, ἀνδρός ἐστιν, ὡς αἶμαι, ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ιστορίαις ἐγγυμνωθέντος, καὶ μαθόντος, ὡς οὐ πᾶν ἔθος ἀποσχίζειν Ἐκκλησίας ἰσχύει, ἀλλὰ τὸ πρὸς διαφορὰν ἄγον δόγματος. Ἔθνη δὲ πάντως καὶ ταῦτα τὰ παρὰ τοῖς θαυμαστοῖς κριταῖς σφάλματα· τὰ μὲν, ἐξ εὐλαδίας, ὡς τὸ προστάγειν τοῖς ἀπασμοῦς τοῖς θεοῖς ἐδάφει (μὴ γὰρ δὴ παραδεξόμεθα (24) τὴν σατανικὴν ἐκείνην συκοφαντίαν, ὡς ἔρα Λατίνοις οὐ παραδεκτέα ἡ τῶν εἰκόνων προσκύνησις)· τὰ δὲ ἐξ οἰκονομίας οἰκοδομοῦσης ἀσθένειαν, τάχα μὲν καὶ ψυχῆς, πάντως δὲ τὴν σωματικὴν, ὡς τὸ τοῖς πρῶτους ἐν ταῖς νόσοις μεταλαμβάνειν κρεῶν, καὶ τοῦτο κεκολασμένως καὶ τῷ ὄντι πνευματικῶς. Εἰ δὲ τινες αὐτὸ χυδαῖοῦσι ταῖς ἀδιαφορίαις, ἕτεροι οὗτος λόγος (25), οὐ πρὸς τοῖς πρῶτους τοῦτο κατὰ λόγον οἰκονομήσαντας, καὶ ἄλλα κατ' ἄλλους τινὰς λόγους ἐμπαγένας (26) ταῖς Δουτικαῖς Ἐκκλησίαις· ὣν οὐδὲν διασπῆν ἡμᾶς δύναται, οὐκ ἦν γε τοὺς κρινόντας ἔχῃ, τὴν ψῆφον φέροντας (27) πατρικῶς νόμοις ἀκλόουθον.

15. Καὶ εἰ γε μὴ μακρὸς μοι ὁ λόγος ἐμέλλεν εἶσεσθαι, καὶ ιστορίας ἐγγὺς, εἰδεῖα ἂν σοι μυρία ἐπὶ μυρίοις ἔθνη τοῖς παλαιοῖς Πατράσι παραχωρηθέντα πρὸς τὴν τῶν ἀδελφικῶν ψυχῶν *περιποίησιν*. Ἦδεσαν γὰρ ἐκεῖνοι μὴ *ἑαυτοῖς ἀρέσκειν*, ἀλλ' *ἐκαστος τῷ πλησίον εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν*. Ἀλλὰ νῦν (φεῦ τοῦ ὑδαρικοῦ ἡμῶν ὄγκου), καὶ τίς ἐστὶ μοι *πλησίον*; λέγομεν, καὶ μυρίους καταβάλλομεν ἱσταμένους, ἵνα τὸ οἰκεῖον στήσοιμεν (28) θέλημα (ὃ οὐχ ὅπως ἵστασθαι, ἀλλὰ καὶ καταχωννύεσθαι ἄξιον)· καὶ πάντα μεταστοιχειοῦμεν καὶ μετατάττομεν, ἵνα τὸ ἀνοῦσιον οὐσίωσωμεν, καὶ μορφώσωμεν τὸ ἀμύρτζων· καὶ τι ῥῆμα προέσθαι φθάσωμεν, καὶ εἰ τῶν γελοίων φαίνεται γελοιότερον, θεοῦ φωνὴν ἀποδείξει τοῦτο σπουδάζομεν, ἀξίαν ἀκοῆς Μωσέως τυχόν καὶ Ἀαρὼν (ταπεινὸν γὰρ

monstrabimus: ex hac *servi boni et fideles* delectabimur: et hinc in gaudium Domini introducemur. Vides, quousque indulgentia nos sublimaverit?

525 15. Non igitur neque propter azyma, neque propter jejunia durius nos habebimus erga inflexibile gentis hujus genium. Hoc enim esset testam testæ copulare velle, nulla adhibita molliore materia quæ agglutinandi fortasse vim habuisset. Multo vero minus propter reliqua supra enumerata, quæ se ipsi fatentes servare (excepto *suffocatum* esu; hujus enim ne nomen quidem bene moratilis Latinis ferendum videtur, sicut neque apud nos furti, aut fornicationis: quanquam hæc etiam homines quidam ferini ac brutales exerceant) multis irremissibiliter peccare videntur: quorum non astipulari sententiæ hominis, ut puto, est in ecclesiastica historia exercitati, quique exinde didicit, non omnem diversam *consuetudinem* ad Ecclesias scindendas validam esse; sed tantum quæ diversum dogma inducit. Porro meræ *consuetudines* sunt etiam ista, quæ apud præclaros istos judices sunt errores. Quædam enim ex pietate, ut sacra pavimenta deo-sculari (neque enim satanicæ illi assentiemur calumniæ, quasi Latinis sacrarum imaginum veneratio non probetur): alia vero ex provida dispositione ob imbecillitatem, fortasse quidem animæ, certe autem corporis; ut quod ascetæ seu monachi ægrotantes vescantur carnibus, parce tamen, et vere religiose. Si vero id aliqui laxant ad vulgarem usum, alia res hæc est, quæ minime spectat ad priores illos, qui secundum rationem ista disposuerunt, sicut et alia ob alias rationes, quæ in Occidentalibus vigent Ecclesiis, et quorum nihil nos ab invicem divellere jure potest: neque sane divellent unquam, si judices habeant, qui patrum legibus consentaneum calculum ferant.

16. Et quidem, si sermo meus longior, ac pene historię similis evasurus non esset, ostendere utique possem, innumeras *consuetudines* a priscis Patribus ad fraternarum animarum *acquisitionem* toleratas. Noverant enim illi non *sibi*met ipsis *placere*, sed *unusquisque proximo suo in bonum ad ædificationem* ⁴⁵. At nunc (o hydropicum nostrum tumorem!) *Et quis est meus proximus* ⁴⁶? dicimus: et innumeros stantes dejicimus, ut nostram statuam voluntatem (quam nullo modo stare, sed obrui, dignum est) et omnia transformamus et transmutamus, ut non existenti esse tribuamus, et forma donemus, quod informe est: et si quidem vel verbum a nobis proferatur, utui omnium perdidiculus, vocem Dei esse contendimus, dignam quam Moses et Aaron attente audiant (parum enim

⁴⁵ Rom. xv, 1, 2. ⁴⁶ Luc. x, 29.

Varie lectiones et notæ.

(24) Sic etiam Chomatenus; at cod. Bonon. habet. *παρὰδεξιόμεθα*.

(25) Chomatenus hic addit πρὸς τοὺτους.

(26) Chomatenus, ἐμπαγένας: quod mihi magis

placet.

(27) Chomatenus ἐκφέροντας.

(28) Chomatenus συστήσωμεν.

ad dignitatem esset dicere, *Ithamar*, et *Eleazar*; A et minus adhuc, si dicerem: *Gregales Israelitæ*, etsi triduo ante **526** *sanctificati*). Et non animadvertimus, nos dupliciter peccare, cum ob ea quæ initio male dicimus; tum ob ea quæ postea prima propugnando superaddimus. *Perfectus enim ille quidem est, qui non offendit in verbo* ⁴⁷, ut quidam dixit: sed laudandus etiam, qui postquam peccavit, peccatum deprehendit, cognoscit, ac ut horridum aspectu detestatur, tanquam scilicet monstrum quod in nocte partum, sed de die visum, horri est, et procul abjicitur. Cur vero non imitatur Domini humilitatem, qui *non sibi ipsi placuit* ⁴⁸, sed nobis hominibus, et ut inutilis alligatus est, ut nos sibi, et nobis mutuo colligaret in vinculo pacis: et sanguinem profudit, ut *filios Dei dispersos congregaret in unum*, et *unum fieret ovile* ⁴⁹, ex omnibus ovibus eidem subjectis Pastori, et fugientibus plus quam lupos, carentiam gubernationis, quæ non minus quam illi, dilacerare valet; imo ipsa illis ad gregis dilacerationem vires validiores subministrat?

47. Quid Phariseos deplorabiles effecit? Nunne ambitio et prælationis amor, et *telle ab hominibus vocari Rabbi* ⁵⁰? Nonne hoc ipsum etiam deicidas infelices illos reddidit? Quis sit *sumus furoris Domini* ⁵¹, scire desidero: et Isaias mihi respondet, esse illud: *Noli me tangere, a superbis iis prolatum quibus Deus resistit* ⁵². Ostendam vero ego tibi Phariseum aliquem imitatione dignum, nempe Gamaliele, qui nihil pharisaicum contra apostolos protulit, sed e contra pium pro ipsis ac religiosum consilium dedit. Nos vero, qui *justitia supra Phariseos abundare* ita necessario debemus, ut non aliter possimus *intrare in regnum cælorum* ⁵³, ad quod ab eo, qui nos *justificavit*, vocati sumus et destinati; plus quam Pharisei superbe apimus, ut haud scio, an ab Ecclesia fratres nostros, vel nosmetipsos a regno cælorum excludamus. Non vides, ut Paulus Evangelii sui iudicem Petrum sebergerit? Non vides Petrum a Paulo reprehensum, et reprehensiones æquo animo tolerantem. Tu vero si ad tonitru vocis tuæ non omnes tremantes ac venerabundos videas, et ad verbi tui fulgur proquos corrumpentes (quemadmodum sacer textus testatur, in Thabore accidisse apostolis ad fulgorem manifestatæ deitatis), tunc sane, tunc Simones et Marciones a te e tumba refodiuntur et demonstrantur, quos recte tempus defoderat et contexerat: et cœnum movetur Gnosticorum, et Sabellii resinguntur præstigiæ, et Arii rabies, et tenebrosus Plotinus, et reliqua turba filiorum perditionis (ne omnes recensendo vel ipsis eorum nominibus inficiam orationem meam), et hos fratri tuo, o cæcitatim! et quidem uni eidem, tametsi inter se dissidentes et contrarios, velut longos quosdam funiculos, **527** annectis, ut fugientem comprehendas; et non tu

εἰπεῖν Ἰθάμαρ καὶ Ἐλεάζαρ, καὶ ἐτι ταπεινότερον τῶν πολλῶν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ταῦτα καθηραμένων πρότερον), καὶ οὐ συνιέμεν ἀσχημονοῦντες διπλῇ· οἷς τε τὴν ἀρχὴν κακῶς λέγομεν, καὶ οἷς ἐπαγωνιζόμεθα. Μακάριος μὲν γὰρ ὁ μὴ ἁμαρτῶν ἐν λόγῳ, καθὼς τις ἔφησεν· ἐπαινετὸς δὲ καὶ ὁ, μετὰ τὸ ἡμαρτηκέναι, τὴν ἁμαρτίαν εὐρὼν καὶ γνοῦν, καὶ ὡς εἰδεχθῆ βδελυξάμενος, οἷόν τι τέρας ἐν νυκτὶ τεχθῆν, εἴτα ἐν ἡμέρᾳ ὁφθῆν τε καὶ βδελυχθῆν, καὶ διὰ τοῦτο ἀποβρίθῃ. Οὐ μισησόμεθα τὴν τοῦ Κυρίου ταπείνωσιν, οὐχ ἑαυτῷ ἀρέσαστος, ἀλλ' ἡμῖν τοῖς πολλοῖς, καὶ ὡς δυσχρήστου δεθέντος, ἵνα ἡμᾶς ἑαυτῷ καὶ ἀλλήλοις συνδῇσιν ἐν τῷ τῆς εἰρήνης συνδέσμῳ· καὶ τὸ αἷμα κενώσαντος, ἵνα τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συνάγῃ [f. συναγάγῃ] εἰς ἓν, καὶ ποιήνῃ μία τῶν προδύτων ἀπάντων γέννηται ὑφ' ἐνὶ ταυτομένων ποιμέτι, καὶ διαφευγόντων πρὸ τῶν λύκων τὴν ἀνεπιστάσαν, οὐδὲν ἦττον ἐκείνων σπαράττουσαν, μᾶλλον δὲ κακείνων αὐτὴν πρὸς τὸν τῆς ποιμνῆς σπαραγμὸν ἐπισχύουσιν;

ἔ. Τί τοὺς Φαρισαίους ἐποίησε ταλαινίζεσθαι; Οὐ τὸ φιλότιμον, καὶ φιλόπρωτον, καὶ τὸ θέλειν καλεῖσθαι ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων· Παβί; Οὐ τὸ αὐτὸ τοῦτο θεοκτόνους τοὺς ἀθλίους ἐργάσατο; Τίς ὁ καπνὸς τοῦ θυμοῦ τοῦ Κυρίου, ζητῶ μαθεῖν καὶ Ἡσυχίας μὴ ἀποκρίνεται, ὅτι τὸ, *Μὴ μου ἄπτου*, παρὰ τῶν ὑπερηφάνων λεγόμενον, οἷς ὁ Κύριος ἀντιτάσσεται. Δεῖξω σοὶ καὶ Φαρισαῖον ἀξιώζῃσαν τὸν Γαμαλιήλ, οὐδὲν Φαρισαῖον κατὰ τῶν ἀποστόλων εἰσηγγεάμενον, πᾶν μὲν οὖν τοῦναντίον θεοσεβῶς ὑπὲρ ἐκείνων καὶ εὐλαβῶς συμβουλευσάντα. Ἡμεῖς δὲ, οἱ ἐπὶ δικαιοσύνῃ περισσεύειν ὑπὲρ τοὺς Φαρισαίους ἀνυκαίως ὀφείλοντες, ὡς οὐκ ἄλλως ἐν [f. ἐνὸν vel ἐνι] τῆς βασιλείας τυχεῖν, εἰς ἣν ὑπὸ τοῦ δικαιοῦς ἐκλήθημεν καὶ ἐτέθημεν, ὑπὲρ τοὺς Φαρισαίους φρονούμεν, οὐκ οἶδα, πότερον, ἵνα τῆς Ἐκκλησίας τοὺς ἀδελφούς, ἢ ἑαυτοὺς τῆς βασιλείας ἐκκλείσωμεν. Οὐχ ὁρᾷς Παῦλον τοῦ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίου κριτὰς τοὺς περὶ Πέτρον αἰρούμενον; οὐχ ὁρᾷς Πέτρον ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενον, καὶ τοὺς ἐλέγχους ἐν πράττει φέροντα; Αὐτὸς δὲ εἰ μὴ πρὸς τὴν βροντὴν τοῦ σοῦ λόγου πάντας ὁρᾷς ὑποπτήσσοντας, καὶ πρὸς τὴν ἀστραπὴν πρηγεῖς πίπτοντας (ὑπὲρ ὁ λόγος ἐν θαυμάρι εἰσάγει παθόντας τοὺς μαθητάς πρὸς τὴν λάμψιν τῆς παραδειχθείσης Θεότητος), τότε δὴ, τότε Σίμωνες καὶ Μαρκίονες ἀνορύσσονται· σοὶ καὶ ἀναδείκνυνται (οὓς καλῶς ποιῶν ὁ χρόνος κατέρυξε καὶ κατέκρυψε), καὶ ὁ βόρβορος ἀνακινεῖται τῶν Γνωστικῶν, καὶ ἡ τοῦ Σαβελλίου ἀναπλάττεται τερατεία, καὶ ἡ τοῦ Ἀρείου λύσσα, καὶ ὁ σκοτεινὸς φωτεινός, καὶ ὁ ἄλλος ὁρμαβδὸς τῶν τῆς ἀπωλείας οἰῶν (ἵνα μὴ πάντας ἀπαριθμούμενος, μολύνω τὸν λόγον καὶ τοὺς ὀνόμασι), καὶ περιάπτεις τοὺς τῶν ἀδελφῶν (ὧ τῆς τυφλότητος!), τῷ αὐτῷ τοὺς πρὸς ἀλλήλους διαφωνοῦντας, ὥσπερ τινὰ σχοινία μακρὰ,

⁴⁷ J. c. iii, 2. ⁴⁸ Joan. xi, 52. ⁴⁹ Joan. x, 16. ⁵⁰ Matth. xxiii, 7. ⁵¹ Isa. lxxv, 5. ⁵² I Pet. v, 5. ⁵³ Matth. v, 20.

iv' ἐπιλαμβάνη ἀποδιδράσκοντος, καὶ μὴ μόνος αὐ-
 τὸς, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἐχγῆς συνεπιλαμβανόμενους, οὓς
 προσκαλεῖ τῷ τῆς φιλευσεθείας προσχήματι, πολλὰ
 καὶ οὐδὲ εἰδότες τίς ἡ εὐσέβεια, πλὴν ἀλλ' ὄνομα
 λαβεῖν ἐρώντας ἐκ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ κατακρίσεως.
 Βαβαί τῶν τοῦ Πονηροῦ τεχνασμάτων! θεοποιούν-
 τος καὶ νῦν τὰ εἰδῶλα, καὶ τὴν κακίαν ἀρετὴν ἐπι-
 γράφοντος, καὶ ποιούντος προσκυνεῖσθαι καὶ σέβεισθαι.

·η'. Ἀλλὰ μὴ οὕτω, δοῦλοι Χριστοῦ καὶ φίλοι καὶ
 ἀδελφοί, μὴ οὕτως ἡμᾶς αὐτοὺς ἀλλοτριώμεν Θεοῦ,
 τοῦ πάντας διὰ τῆς χρηστότητος ἔλκοντος, αὐτοὶ διὰ
 τὴν ὑπερηφάνειαν πάντας σχεδὸν ἀπωθούμενοι·
 μὴ δὲ τοὺς θρόνους ποιῶμεν κακίας ἰδρύειν· μὴ δὲ
 ἐκ τῆς ἀξίας ὕψος, πύργον κευφότητος (τοῦτο γὰρ
 ἐμοὶ ἢ διὰ φιλοδοξίαν καὶ οἰήσιν ἐνστασις)· ἀλλ' **B**
 ὅπως περ ἂν ὦμεν ἢ ἰσχυροὶ, τοὺς ἀδυνάτους βαστά-
 ζωμεν, ἢ ἱατροὶ τοὺς συντετριμμένους ἰώμεθα. Ἄν
 δὲ καὶ αὐτοὶ ἐπιτρίβωμεν, φείδομαι μὲν εἰπεῖν, ἐρῶ
 δ' ὅμως, ὡς ληστῶν τοῦτο ἔργον, οὐκ ἱατρῶν. Ταῦτά
 σοι καὶ πρὸς τοὺς κατοιομένους καὶ καταφρονητάς·
 οἱ οὐδὲν οὐ μὴ περαιοῦσι, λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον. Σὺ δέ μοι παραλαβὼν ὁ τραπεζίτης, τὸ τρά-
 ζαντον, καὶ τὸν τόκον ὡς ἀποδώσεις ἐν καιρῷ
 φρόντιζε· ὁ δὲ ἐστὶ, κατ' ἐμὲ κριτὴν, τὸ καὶ αὐτὸν
 εἰς προσεξευρίσκειν ὅσα τῷ φιλοπύγῳ τὸ Πνεῦμα
 δίδωσιν. Οὐ τῇ χάριτι δυναμούμενοι, αὐτοὶ τε καθαρ-
 ρῶς καὶ ἀκισθῆλως αὐτὸ καὶ κατὰ τοὺς Πατρικίους
 ἔρους ἀνακηρύττοιμεν, καὶ τοὺς ἄλλους ταῦτ' δι-
 δάσκειμεν ἐν Θεῷ Πατρὶ τῷ διδάσκοντι ἀνθρώπων
 γινῶσιν, καὶ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ὃς δόξα **C**
 εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

¹¹ Psal. LXXXVIII, 23. ¹² Psal. XXXIX, 10.

A solus, sed ut alios etiam habeas, qui tecum apprehendant, quos sub specie pietatis advocas, tametsi plerumque neque ii sciant, quid sit pietas: at nomen amant sibi comparare ex fratris condemnatione. Vah maligni spiritus artificia! qui et nunc deificat idola, et malitiam appellat virtutem, seque adorari facit et coli.

18. Verum non sic, servi Christi, amici et fratres, non sic nosmetipsos abalienemus a Deo, qui omnes benignitate sua ad se trahit, dum nos per superbiam omnes fere repellimus: neque thronos faciamus iniquitatis sedem, neve dignitatis altitudinem turrim vanitatis (hoc enim mihi videntur esse lites ob amorem gloriæ et existimationem sui), sed si sumus fortes, debiles portemus; et si medici, contritos sanemus. Quod si etiam nos ipsi insuper conteramus, vereor quidem dicere, dicam tamen: Res hæc latronum est, non medicorum. Et hæc dicta sint etiam ad arrogantes et contemtores, qui nihil omnino proficiunt¹¹, inquit Spiritus sanctus. Tu vero trapezita, qui accepisti talentum, cura, ut et usuram reddas in tempore suo: quæ est, me iudice, in eo sita, quod etiam tu superaddas, quæ homini solerti et laborioso Spiritus tribuit, cujus gratia confortati ipsimet pure et sincere ipsura juxta Patrum definitiones prædicemus, et alios hoc idem doceamus, in Deo Patre, qui docet hominem scientiam¹², et Jesu Christo Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

THEOPHYLACTI INSTITUTIO REGIA.

INDEX CAPITUM OPERIS.

PARS PRIOR.—PANEGYRICA.

- 528 Cap. I. *Dignitas et pretium operis.*
 Cap. II. *De officio magistri principis.*
 Cap. III. *Constantinus a patria felix.*
 Cap. IV. *Notes eximie corporis in Constantino.*
 Cap. V. *Ingenium ejusdem et memoria.*
 Cap. VI. *De avo ac patre Constantini.*
 Cap. VII. *Nobilitas et religio matris Constantini.*
 Cap. VIII. *Matris Constantini misericordia.*
 Cap. IX. *Ejusdem liberalitas non ambitiosa.*
 Cap. X. *Digressio in quosdam ambiciose munificos.*
 Cap. XI. *Largitiones Mariæ Augustæ.*
 Cap. XII. *Ejusdem studium et eruditio.*
 Cap. XIII. *Cura ejus laudabilis instituendi filii.*

 PARS ALTERA. — PARÆNETICA.

- Cap. I. *Princeps qui acceptis a Deo bonis non ad bonum utitur, miser est.*
 Cap. II. *Regia dignitas regias virtutes non habenti, dedecori est.*
 Cap. III. *Virtutibus non vestitu commendari regem.*
 Cap. IV. *Voluptas regi vincenda.*
 Cap. V. *Labores regi honesti et utiles.*
 Cap. VI. *De tribus bonis totidemque malis regiminis formis.*
 Cap. VII. *Primus tyrannidis character : violenta invasio.*
 Cap. VIII. *Secundus tyrannidis character : crudelis et contumeliosa grassatio in subditorum bonis et corpora.*
 Cap. IX. *Miseria populi tyrannide oppressi.*
 Cap. X. *Tyranni timores anxii et perpetuum tormentum.*
 Cap. XI. *Iusti regis ingressus pacatus et lætus subditis.*
 Cap. XII. *Quam necessaria, quamque utilis sit principi religio excellens.*
 Cap. XIII. *Instrumentum necessarium regni bene gerendi amici fideles.*
 Cap. XIV. *Amici maximum bonorum principum bonum, quo alii carent.*
 Cap. XV. *Veri amici erga principem officia.*
 Cap. XVI. *Adulatorum perniciēs principi cavenda.*
 Cap. XVII. *Amicorum monitis docilem et patientem esse oportere principem.*
 Cap. XVIII. *Quomodo probandi principi amici.*
 Cap. XIX. *Favoris regum perspecti mira vis est ad studia subditorum provocanda.*
 Cap. XX. *Quam indignum et noxium sit sceleratos apud principem gratiosos esse.*
 Cap. XXI. *Reipublicæ, uti navis, gubernatorem assidue laborare oportere.*
 Cap. XXII. *Ut curare atque administrare rem bellicam princeps debeat.*
 Cap. XXIII. *Exercitationes militares in pace frequentandæ, honorandique veterani.*
 Cap. XXIV. *Exercitatio corporis salubris principi.*
 Cap. XXV. *Mimis et scurris dare operam regem non decere ; sed doctos et prudentes viros secum habere.*
 Cap. XXVI. *De clementia principi necessaria.*
 Cap. XXVII. *Quatenus regi gladio et suppliciis utendum.*
 Cap. XXVIII. *Præminere subjectis virtute ac sapientia regem debere.*
 Cap. XXIX. *Hujus operis clausula et promissio alterius.*
 Cap. XXX. *Promittitur Constantino divinus favor, si et huic parænesi et matris præceptis obtemperet.*
-

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ.

S. P. N. THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

INSTITUTIO REGIA

AD PORPHYROGENITUM CONSTANTINUM*.

ΠΡΩΤΟΝ ΜΕΡΟΣ, ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΝ.

PARS PRIOR, PANEGYRICA.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Α

Ἀξία καὶ τιμὴ τοῦ συντάγματος.

Δῶρὸν τοι καὶ ἐγὼ, βασιλεῦ φίλε, τοῦτο δίδωμι -
δῶρον ἔμοι διδόναι καὶ σοὶ λαμβάνειν ἰλαρῶς οἰκειό-
τατον. Καὶ τάχα κρείττον τῶν ἄλλων, ἃ δαπάνη τε
χρόνου καὶ φθόνου, καὶ λησταὶς εὐπορία, καὶ κλέ-
πταις ἄρπαγμα. Οἱ μὲν γάρ σου τοῦ κράτους ὑπήκοοι
δασμοφορεῦσιν ἐτήσια, οἱ μὲν χρυσοῖν, οἱ δὲ ἀργύ-
ρῳ, οἱ δὲ ὅσα ἄλλα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει,
καθὰ φησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Λόγος δὲ, χρυσοῦ τιμ-
αλφέστερος, ἀργύρου λαμπρότερος, πάντων ἀπλῶς
μυνηνιώτερος. Κάκεινοι μὲν ὑποτελοῦσι καὶ ἄκοντες,
τῆς ἡμετέρας κατακρίσεως τὸ βαρύτατον· σοφία δὲ,
ἀνετόν τι χρῆμα, καὶ τῷ ὄντι ἀδέσποτον, αὐθαιρέτως
μὲν οἰκείον φέρουσα φιλοπρόνημα, εὐεργετοῦσα δὲ
τοῦς, οἵτινες τὰ δῶρα προσδέχονται.

venis et auro pretiosiorē et splendidiorē argento, et possessione omnino quavis stabiliorem haberi oportere. Atque **530** Illi qui hæc exhibent, pro nostra subditorum contumaci erga principes et plurimum vituperabili tenacitate, maligne inviteque suppeditant. At sapientia pro suo libero et liberali nulliusque patiente servilis necessitatis ingenio, quidquid ex se gignit ac confert benefica profusio- ne citra vim ullam excipientibus largitur.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Περὶ τοῦ καθήκοντος τοῦ βασιλικοῦ διδασκάλου.

Κἀγὼ τοίνυν ὁ σὺς διδάσκαλος (πτεροῦμαι γὰρ τῷ
ὀνόματι καὶ δεκάπηγος γίνομαι, βασιλέως καθηγη-
τῆς προσκαλούμενος), καὶ ἐθελοντῆς ἄγω σοὶ τοῦ
λόγου τὸ δῶρον τήμερον, καὶ σοὶ εὐάγγελον, γίνομαι
(μὴ ἀπιστήσης φωνῇ διδασκάλου), ὥς εὐδαιμονίας
ποταμοὶ σοὶ ῥυήσονται, εἴπερ ἐπὶ σὴν καρδίαν, ὥς

CAPUT PRIMUM.

529 Dignitas et pretium operis.

Donum tibi ego quoque, princeps charissime, hoc
affero: donum accommodatione ad res rationesque
tuas aptissima dignissimum, quod et ego dem hilaris,
et tu serenus accipias. Quippe haud paulo
præstantius, quam illa cætera temporis aut invidiæ
dente absumenda, et plerumque vel profutura
furibus vel armatæ audacia cupiditati latronum
optimæ rapinæ gaudium latura. Et istorum quidem
tibi copia redundat ex collatione legitima eorum qui
tuo imperio subjecti annum majestati tuæ tributum
pendunt, aurum quidam afferentes, alii argentum,
sive alia ejus generis sui usu in corruptionem
abeuntia, ut divinus Apostolus loquitur. Cæterum
doctrinam utilem sermonemque sapientem satis con-

B

CAPUT II.

De officio magistri principis.

Hujus ego ex peculio hoc tibi utilis allocutionis
munusculum irrequisitus hodie ac voluntarius ecce
affero magister tuus. Quo nomine non dissimulo
gloriarī me, efferrique ac crescere, tolerabili, opi-
nor, certe non de nihilo concepta superbia, quod
præceptor ac moderator principis appeller. Cujus

* Vide Præfattonem, superioris tomī col. 463.

quidem tibi officii auctoritate ac fide polliceor jam hinc ac denuntio, quod credere tanquam a magistro traditum debeas, flumina felicitatis in tuam vitam plenius aiveis conflutura, si verba mea in cor tuum ut pluvia descenderint : quemadmodum fieri est consequens, ex quo voluntaria oris mei beneplacita te habere declarasti. Non enim imperatorem te meum adulatione ambiam, aut mulcebo aures tuas verbis fallacibus et artem sophisticam præferentibus ; nec fides meas ad Lydium mollem illum ac muliebriter blandum aptabo modum : verum ad contentiorem alterum et virilem Dorium. Sane enim vero si aliter facerem, deficerem nimium ab institutio susceptæ vitæ, professionique ipse meæ atque ordini facerem injuriam ; non minus quam naturæ indolique tuæ. Quæ profecto vim habet ac materiam bonis generosisque gignendis fructibus idoneam, modo regis institutionis congruam in eam jaciatur semper.

CAPUT III.

Constantinus a patria felix.

Quid enim non tibi ad vitæ optimæ, cumque omni laude conjunctæ susceptionem velificatur ? Cui primum quidem patria contigit urbs regnatricis, omnium maxima pulcherrimæque urbium ; cujus in cælo atque temperie ne Momus quidem invenerit quod reprehendat, aut requirat quidquam : adeo cum ad utilitates, tum ad voluptates, aeris ac tempestatum exacte dimensâ natura ratioque est. Non hic indomitæ velut rebellantis insulibus exurgit hiems, non præscriptos transiliens terminos, illa in Scythiæ montibus ac sylvis usitata sibi feraciam grassatur in nos quoque, usque ad congelandum in venis animantium sanguinem, et fluvios glacialium compedum injectione sistendos. Non æstas immodicis ardoribus vires exhaurit vigoremque solvit corporum, neque horum ad statum roburque labefactandum rabiosam et vi malefica formidabilem concitat caniculam. Verum hiems quidem tantum afflat frigidioris auræ quantum opus modo est ad colligendos in nobis disfluents spiritus, ipsamque **531** elementorum sese per tepores relaxantem connexionem renodandam, ne, penitus soluta, dissipetur. Æstas autem in eum duntaxat modum atque usum effervescit, ut superfluitatibus excoquendis dissandisque corporum, salubri ea vitalique vapore confoveat. Porro tempestates reliquæ harum lineamenta, velut sororum, referunt, pari temperamenti proportionem conformatæ. Enimvero autumnum mihi vide, fructusque illos felicium plantarum, quibus ad delicias fruimur beatæ inquilini civitatis, ut magnitudine præcellenti eam exhibent speciem, quæ ad eos citra gustus suavitatem merito commendandos valere possit. Rursum tam delicati saliva saporis palatum imbuunt libantium, ut si moles et species deesse, abunde is defectus dote succi mitissimi compensaretur. Nunc cunctis una confluentibus laudibus, et eos qui alibi magni nascuntur, exquisita saporis dulcedine superant, et si qui uspiam succi præcipui feruntur, nostri et in hoc pares, mole certe ac magnitudine præcellant. Quod si qui utroque isto a capite laudentur, ii tamen inferiores nostris eo sint nomine, quod hos urbs regia produxit.

CAPUT IV.

Dotes eximie corporis in Constantino.

Hæc tibi corpus efformavit ad omnem usum habile, ac quasi voluere : vividisque micanti motibus animæ ministrum subdidit nullo molis impedimento tardaturum velocitatem illam vigoris ignei. Nempe non id tibi grave, non lentum, aut ægre mobile, multisque vix excitandum stimulis ; non

δυστὴς, καταβαίνειν τὰ ἐμὰ ῥήματα. Ὅθεν τὰ ἐκούσια τοῦ στόματός μου εὐδόκησας. Οὐ γὰρ κολακῆσαι τὸν ἐμὸν αὐτοκράτορα, οὐδὲ θρύψω σου τὰ ὦτα λόγοις ἀπατηλοῖς, καὶ τὸν σοφιστὴν ἐπιφαίνουσιν· οὐδὲ τὴν Λύδιον ἀρμόσσειν νόμον, ἀλλὰ τὸν σύντονόν τε καὶ Δώριον. Λίαν γὰρ ἂν ἀδικοῖσιν καὶ τὴν τοῦ λαχόντος με βίου προαίρεσιν, καὶ τὴν σὴν φύσιν· ἢ πάντως ἀγαθοῦς καρποὺς καὶ οὐκ ἀγενεῖς δοῦναι δύναται, μόνον εἰ σπέρμα βασιλικὸν ὑποδέχοιτο.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Κωνσταντῖνος ἐκ τῆς πατρίδος εὐμοῖρος.

Τί γὰρ οὐ σοὶ συντρέχει πρὸς τὸ βίον ἐλάττω εἶναι [f. τὴν] δεξιότητα; ὥ γέ καὶ πατὴρ βασιλεῖσα καὶ μεγαλὸς καὶ καλλίπυλος, ἥπερ οὐδ' ἂν ὁ Μῶμος αὐτὸς ἐγκαλέσειε τῇ μὴ οὐ πρὸς τὰς ὥρας κεκράσθαι, καὶ τρυφᾶν ἀέρων εὐμοῖρᾳ καὶ συμμετρῇ. Οὕτω γὰρ χειμῶν ἐγερθεὶς νεωτερίζει, καὶ τοὺς ὄρους ἐκθαίνων σκυοικώτερον ἡμῖν ἐπιτίθεται, ὥς τὸ αἶμα τοῖς ζώοις πηγνύναι, καὶ τοῖς ποταμοῖς ἐπιβάλλειν ὄρεσμά κρυσταλλίνα· οὐδὲ βέρος ἐκλύον καὶ πᾶσαν καταβάλλον τὴν δύναμιν, ὥς καὶ τὴν κύνα φοβεῖται ἐπιγεῖρειν τοῖς σώμασι κατὰ τῆς τούτων εὐσταθείας ἀγριαίνονμενον. Ἀλλὰ χειμῶν μὲν ὅσος τὴν ἡμετέραν συγκροτεῖν δύναμιν, καὶ συνάγειν τὴν τῶν στοιχείων παράταξιν, οὐκ ἔων αὐτὴν ἀμπαν διαφορεῖσθαι καὶ σκιδνασθαι· θέρος δὲ, ὅσον θάλλειν δίδοναι τοῖς σώμασι καὶ περιττωμάτων διάπνοιαν· αἱ δὲ λοιπαὶ τῶν ὥρων, πρὸς τὴν τῶν ἀδελφῶν ἰδεῶν ἀναλόγη μορφούμεναι. Οὐχ ὁρᾷ γάρ τι [f. τοι] καὶ τοὺς τῶν δένδρων καρποὺς, οἷς ἐντρυφῶμεν οἱ τῆς εὐδαίμονος οἰκήτορες πόλεως ; Οὕτω μὲν γὰρ μεγέθους ἱκανῶς ἔχουσιν, ὥς μηδὲνα λόγον εἶναι τοῖς ὄρωσι περὶ τῆς κατὰ γεῦσιν ἡδύτητος· οὕτω δὲ τὴν γεῦσιν ἡδύνουσιν, ὥς ἐν τούτῳ τῷ μέρει τὸ μέγεθος ἀποκρύπτεσθαι. Καὶ γὰρ οὖν τοὺς μὲν ἀλλαχοῦ μεγάλους τῇ ἡδονῇ ὑπερβάλλουσι· τοὺς δ' ἡδονῇ προύχοντας, τῷ μέγεθος προφαίνειν ἐξαιτίον· τοὺς δ' ἄμφω ταῦτα ἐπαινετοὺς, τῷ βασιλῆος εἶναι γεννήματα.

videre, fructusque illos felicium plantarum, quibus ad delicias fruimur beatæ inquilini civitatis, ut magnitudine præcellenti eam exhibent speciem, quæ ad eos citra gustus suavitatem merito commendandos valere possit. Rursum tam delicati saliva saporis palatum imbuunt libantium, ut si moles et species deesse, abunde is defectus dote succi mitissimi compensaretur. Nunc cunctis una confluentibus laudibus, et eos qui alibi magni nascuntur, exquisita saporis dulcedine superant, et si qui uspiam succi præcipui feruntur, nostri et in hoc pares, mole certe ac magnitudine præcellant. Quod si qui utroque isto a capite laudentur, ii tamen inferiores nostris eo sint nomine, quod hos urbs regia produxit.

D

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Δωρεὰ τοῦ σώματος ἐν Κωνσταντίνῳ ἐξαιρεται.

Ἀυτῇ σου καὶ τὸ σῶμα περὶ ὥσας πρὸς πᾶν οἰοῦν ἐπλάσεν ἐπιτήδειον, καὶ ταῖς ψυχικαῖς ἐνεργείαις ὑπέβηκε διάκονον ἀνεμπόδιστον. Οὕτω γὰρ βαρὺ σοὶ τοῦτο, καὶ νοσηλὲς, καὶ δυσκίνητον, καὶ πολλῶν κέντρων δεόμενον· οὕτω· αὐτὸ πάλιν εὐκίνητον τὸν προσήκοντος, ὥστε καὶ ἄπειν ἀκράτεια·

ἀλλ' ἀμφοτέρων τὴν ἀρετὴν διαφυγόν, τοῖς ὁροῖς ἡ μεσότητος ἐγκαθίδρυται. Ἐνθα μὲν γὰρ ἵππον ἀναδῆναι δεῖ, καὶ πυκνοὶς δρόμοις αὐτὸν ἐγγυμνάσασθαι, καὶ τὸ δόρυ τῆδε καὶ τῆδε περιαγαγεῖν δεξιαῖς, ταῖς στροφαῖς, καὶ πολεμικαῖς ταῖς ὀρχήσασιν, ἐνταῦθα σοὶ τὸ σῶμα κουφότατον· ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ ἐν κυνηγεσίαις τῶν ἄλλων προεξίππασσθαι, καὶ προφθάσαι τοὺς ἄνδρας, καὶ καταβαλεῖν θῆριον, ὃ καὶ νεκρὸν ἰδεῖν τὴν σὴν ἄλλος ἄγων ἡλικίαν οὐκ ἂν ὑπέμεινε· τὸ τε τοξεύειν ἀφ' ἵππου πεπομένου τοῖς δρόμοις, καὶ τοξεύειν ἐπίσκοπα· ταῦτα δὴ πάντα τῆς εὐκινήσιας γινώσκοντα. Αὐθι· δὲ τὸ κόσμιον τοῦ βᾶσιματός, καὶ τὸ τετυγμένον τοῦ ψθιγμένου, καὶ τὸ ἐννοῦν ἀπλῶς ἐν πᾶσι καὶ οἷον φιλόδοξον, καὶ τὸ μὴ περιέσθαι κατὰ τοὺς νυμφολήπτους καὶ ἀλόγιστα περιστρέφασθαι, δηλοῖ τὴν τῶν στοιχείων σοὶ κρᾶσιν, οἷον τινι ζυγῷ διατεθεῖσιν ὅπῃ τοῦ Κρατῆτος.

agilitatis documenta maximæ! Quibus si adjungatur sedata vocis, circumspectissima in omnibus et philosophicam haud dubie gravitatem præferens agendi ratio, sine ulla circumactione præcipiti, et vel prima eruptione impetus minus sani, profecto palam erit aptissime commistam in tui concretione corporis, et libratis exactissime momentis attemperatam peculiari velut quadam attentione summi Numinis, elementorum sui se naturam.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Τοῦ αὐτοῦ τοῦς καὶ μνήμη.

Τὸ δὲ πρὸς τὰ μαθήματα πεφυκὸς, τὸ δὲ ἀγγίλουν, τὸ δὲ μνημονικόν, ποῦ θήσομεν, ὧ πανδέξιε; Ἐγὼ τούτων ἀπάντων ἀψευδὲς μάρτυς καὶ ἀπαράγραπτος· συμμάρτυρες δὲ μοι καὶ ὁ χρηστότατος οὗτος χορὸς, οἱ σῆς ἐπειράθησαν φύσει. Πολλάκις γὰρ ἀναγινώσκειται μὲν τις ἀνδρῶν παλαιῶν, ἢ πρᾶξις, ἢ λόγος ἀξιοτάκτως· προφθάνεις δὲ σύ με ὁ μαθητὴς τὴν διδάσκαλον, καὶ προαρπάξεις τὸ νόημα· καὶ ἀρπάξας, οὐκ εὐθὺς ἀπολώλεκας, ἀλλὰ τοῖς τῆς ζυγῆς ταμείοις ἀναπέθηκας κειμήλιον ἀναφάρσεων. Πολλοὶ γὰρ ὁξέως μανθάνουσιν, ὁξύτερον δὲ πάλιν ἀπομανθάνουσιν· ἀμὰ τε ἐπέβαλον, καὶ ἀμὰ ἀπέβαλον· ὅμοιον ὥσπερ εἰ τις γράφῃ καθ' ὕδατος· ταχέως μὲν γὰρ κινήσει τὸν κάλαμον, ἀλλ' οὐδ' ἔχνος τῇ ταχύτητι τῶν κινήσεων ἔφευται. Σοὶ δὲ τὰ διαιτώτα ἡ φύσις ἦνωσε, καὶ τάχος μαθήσεως, καὶ μνήμης ἀσύγκριτον. Καὶ παντὸς μὲν εἰ κηροῦ πρὸς τὴν ἐγγραφὴν εὐτυπώτερος, πάσης δὲ πλακὸς πρὸς τὴν συνήρησιν στερεώτερος.

Rimosis animis simul influit, simul effluit, veri notitia; nec diuturniora sui vestigia doctrina pervolans imprimit, quam quæis otiosus in aqua scriptor irrita in fluxu vibratione calami, liquorem pingoret. Tua vero natura rerum distantium rara consociatione mirabilis celeritati perceptionis perennitatem recordationis adjungit; cera quavis ad appressi exceptionem sigilli mollior; rursus quacunq̃ue lamina rigidior ad diuturnitatem servandæ figuræ quam semel expresserit.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τοῦ πάππου καὶ πατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἀλλὰ γὰρ οὐ με διέλαθε τὰ τῶν σῶν γονέων καλὰ, οἷς καὶ αὐτοῖς σε θεὸς εἰς πᾶν καλὸν συνεκρότησε. Σὺ γὰρ, ὦ καλὲ παῖ, καὶ πάντων βασιλέων ἐμὸι ποθεινότερος, οὐ τὴν μὲν φύσιν τοιούτην ἔτυχες, οἷον μετρίως ὁ λόγος ὑπετυπώσατο, τῇ δὲ τῶν γονέων ἐπαισχύνῃ φαυλότητι, ὥς τοὺς ἑτεροβάλμους πάσχιν φησι προοίμια, καὶ τῇ μὲν ἐλλάμπεσθαι, τῇ δὲ καταδύεσθαι. Ἀλλὰ σοὶ καὶ βασιλέων

idem rursus ultra decori rationem ususve modum petulcum et saltitans, effrenique levitate instabile contigit; sed quod extremi utriusque infamia vitata, meditullium virtutis sacrum quadam maturæ strenuitatis moderatione insidens obtinet. Ergo ubi insilire in equum et decurrere ludicrum, anhela contentione perplexis flexibus; ubi torquere sudem, ac rude batuere; ubi hastam incitatione huc et huc magis et scita rotatione raptim obvertere, sicque bellicos illos agitare thiasos res et tempus poscit, tum sane velocissimo uteris corpore. In venationibus quoque cum effusa equitatione comites antevolans, cum jactus occupas collinantium, et transverberas manu coram bestiam, quam ne aspicere quidein mortuam ætate puer tua sustineret alius. Quid jam dicam arcu sagittas jacere te ex equo volante rapidissimis cursibus, et vel sic in scopum rectissime jacere? Hæc qualia quantaque

decora majestas incessus tui, grata concinnitas corporis, et libratis exactissime momentis attemperatam peculiari velut quadam attentione summi Numinis, elementorum sui se naturam.

532 CAPUT V.

Ingenium ejusdem et memoria.

Quid jam ingenium, et miræ capacitati discendi, solertiae pervidendi momento quodlibet, fidam additam memoriæ custodiam prædicem? Hæc, inquam, quorum rarissime cœcuntium beato confluxu felix es, bona quo loco ponam? Quæ quidem inesso tibi oculatum expertus, nec recusabile opinor, aut suspectum dicam testimonium, consona suffragatione roboratum lectissimi consensus, cui experimenta tuæ mirabilis in hoc genere iudolis coram usurpare præsentibus sensibus vix aliter credibilia licuit; cum tu sæpius videlicet recitata e libro actione, sententiave memorabili cujuspiam veterum, præcurreres me magistrum discipulus, nec exspectata enarratione mea, facinoris aut apophthegmatis vim intimam volatu mentis prævertens raperes, utique non statim amittendam, sed thesauris memoriæ committendam ad fidem æternæ possessionis. Multos scimus ad peridiscendum celeres, qui fere velocius dediscant cito percepta.

D

CAPUT VI.

De avo ac patre Constantini.

At enim ita ego tuis propriis celebrandis immoror dotibus, quasi quæ prædicem majorum tuorum decora desint. Atqui et præclara sunt et mihi notissima ornamenta omnis generis in eorum vita rebusque gestis elucentia, quorum e sanguine te Deus stirpis nobilissimæ generosissimum produxit surculum. Non tu, inquam, beate puer, et præcunctis mihi principibus desideratissime, naturam

quidem talem nactus es, qualem obiter oratio A modo designabat mea, iis autem parentibus natus es, quorum tibi sordes aut tenuitas pudorem afferant. Coclitemque, ut sic dicam, faciant honoris vultum, cujus oculorum (quod habet paroemia) velut astrorum, alterum luceat, alterum occubuerit: ingrataque ac deformi umbra virtutis præfulgentis quasi luminibus obscuri generis humilitas obstruat. Verum tibi regalis jam ab avo et patre, iustitiæque præcipua laude celebris prosapia est. Nemo tuum hodieque avum non eo nomine beatum celebrat, quod rectitudine in iudiciis indeclinabili, jurisque et æqui constantissima custodia, magis quam principatus apice studuerit eminere. Divinissimo vero patri tuo quæ virtutis species animum non expinxerat? aut cuinam is alteri vel in humanitatis studio primas, vel in sacræ doctrinæ accurata exquisitione concessit? cui totum imperium nihil fuit aliud nisi libri et dissertationes doctorum hominum; et aut proferre ipsum ex sese, aut ab alio audire quiddam ex antiquitate dictu dignum.

533 CAPUT VII.

Nobilitas et religio matris Constantini.

De matre deinceps tua dicere paranti optandam mihi video, simul fluide liquidam, suaviterque fusam Herodoti copiam, simul nervose strictam, et stipatis densatam sensibus dictionem Aristidis; harum enim rerum conjuncto auxilio duarum, fortasse assequeretur, ut eorum quæ tale argumentum varia et dictu dignissima suggerit, nihil præteriret. Principio ita conspicuum Augustæ parentis tuæ genus est, ut non patrem modo, avum, proavumque ciere nobilissimos et late illustres queat; sed reges etiam innumerabiles in majorum serie suorum rara felicitate censeat. Verum eadem generositatem habet ab indole ac virtutibus animi majorem: cui e mentione gentilis decoris putare ornamentum posse accedere, non aliud nempe fuerit quam margaritæ commendationem ac pretium a concha atque ab ostræi testa petere. Enimvero quid attinet magnopere in ea jactare dignitatem originemque regiam, quæ cuncta, sicut ait Apostolus, arbitrata ut stercora, Christum lucrifacere solum optavit: cujus et opem in discrimine præsentem experta, eam tali gratiæ vicem reddidit, ut vitam ejus illam absconditam affectaret, coleretur studio ac devotione mentis intima, cui vitæ usuram corporeæ recenti beneficio assertam se debere sentiebat. Atque hac instincta religione puella regia sic a regni apice, quem velut barathrum aversabatur, ad humilitatis Christianæ celsissimum ac vere cæleste fastigium contendit, ut mutationem tantam miranti, mirabilior occurreret mutationis celeritas ejusdem: porro impetum istum ipsum conversionis velocissimæ admirabilitate præcelleret vitæ in religionis septis post eam institutæ summa perfectio. Scio commune plurimarum et quotidianum esse facinus ad vitam monasticam transitum. Verum hoc pleræque mollius, atque, ut sic dicam, muliebrius mulieres defunguntur. At festinatione tam calida, studioque sic flagranti ad spiritus paupertatem e maximis evolare divitiis, nostræ videlicet Mariæ laude hac præcipua felicitis propria virtus est et singularis gloria. Imo, si

B

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Εὐγένεια καὶ εὐσέβεια τῆς μητρὸς Κωνσταντίνου.

Τὴ δὲ τῆς μητρὸς (ἀλλὰ τίς ἂν μοι δώσει τὴν Ἡροδότου γλυκύτητα, καὶ τὴν Ἀριστείδου πυκνότητα, ἵνα μὴδὲν ἀξιώλεκτον παραλείψαιμι;) ἡ τοίνυν σοι μήτηρ βασιλικὴ μὲν αὐτὴ καὶ πανοῦθλου τοῦ σπέρματος, οὐ πατέρας μόνον λαμπροῦς καὶ πάππους καὶ ἐπιπάππους ἀριθμεῖν ἔχουσα, ἀλλὰ μυρίους ἐπὶ μυρίαις προγόνους βασιλεῖς εὐτυχίσασα, καὶ βασιλικωτέραν δὲ τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν οἰκείων πράξεων ἐπιδείξασα· ἦν τὸ σεμνύνειν ἀπὸ τῆς βασιλείας, ἐκ τοῦ ἑλῦτρον σεμνύνειν τὸν μαργαρίτην ἐστίν. Τί γὰρ αὐτῇ τὸ τῆς βασιλείας παράδοξον; Ἥτις πάντα λογιζαμένη σκύβαλα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, Χριστὸν μόνον κερῆσαι εἴλετο, ὅψ' οὐ καὶ θανάτου τῆς σαρκὸς ἀνεβρύσθη, τὴν ἐν αὐτῇ κρυπτομένην ζωὴν ἀγαπήσασα· καὶ οὕτως ἀθρόον τὸ βασιλικὸν μὲν ὕψος ἐνόμισε βάραθρον, τῆς δὲ κατὰ Χριστὸν ταπεινότητος ὕψος τῷ ὄντι οὐράνιον, ὥστε μᾶλλον μὲν τῆς μεταβολῆς τὸ ἀθρόον θαυμάζεσθαι, μᾶλλον δὲ τοῦ ἀθρόου τὴν ἐπὶ τὸ ἄκρον μετὰστασιν. Τὸ γὰρ ἐπὶ τὸν μονήρην βίον μετενεχθῆναι, πολλάκις καὶ δὴ προσεγένετο· ἀλλὰ γυναικωδέστερον, ἀλλὰ μαλακώτερον· τὸ δ' οὕτω θερμῶς πτωχεῦσαι τῷ πνεύματι, μόνῃς τῆς μακαρίας Μαρίας καὶ σπουδασμα καὶ μελέτῃμα. Ἐτι τοίνυν αἱ μὲν ἄλλαι τάχα μυρίαὶ ἀνάγκαις ἐκδιασθεῖσαι, τὴν μοναχικὴν πολιτείαν ἐσχματίσαντο, καὶ τινι κέντρῳ πρὸς τὸν ζυγὸν ὑπήχθησαν ἀκούσαι· τὸ δὲ ἀκούσιον οὐδὲ πιστὸν, οὐδὲ μόνιμον· τῇ δὲ καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων θαύματος πρόξενον, ὅτι μὴδὲν διωκομένη δεινῷ, μὴδένα τὸν ἐκδιαζόμενον ἔχουσα, ὅτι μὴ μόνον τὸν Χριστοῦ ἔρωτα, εἰς ὁμήν μύρων αὐτοῦ ἔδραμε, καὶ ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεθύμησε καὶ ἐκάθισε. Καίτοι εἰ καὶ τὰς πένητι βίῳ συσπαργανωθείσας θαυμάζομεν, ὅταν ἔλυνται ταύτην τὴν ἀγωγὴν τοῦ βίου τὴν σκληρὰν καὶ τάλαιπωρον, πόσον τὸ θαῦμα τῇ δεσποίνῃ ὀφειλομένη, ἡ τρυφερῶς μὲν γεννωμένη, τρυφερωτέρας δὲ τῆς διαγωγῆς καὶ τῆς ἄλλης ἀγωγῆς εὐμοιρήσασα, βίον ἀνθελετο κατὰ πικρὸν καὶ κατὰ πονὸν! τὰ τρύχινα μὲν τοῖς μαλακοῖς ἀντιτάξασα· τὸ δὲ μέλαν καὶ πενθικόν, τοῖς ὑπερλάμπροις στολίσμασι· ταῖς ἀδραῖς

δὲ διαταίς, τὸ ἀλιγούσιν τε καὶ αἰτιον. Καὶ ἀπλῶς, A fateri quod res est volumus, sit plerumque ut alie ὁδοῦς σκληρὰς διὰ τοὺς τοῦ Κυρίου λόγους ἐφύλαξε. quæ sacrum habitum induunt femina, plurimis undique ad eam professionem necessitatibus compellantur; nec nisi stimulis adigentibus jugum istud invitat subeant. Porro nec fides nec constantia ei cæpto inesset potest, unde voluntas arbitriumque abfuerit. Hæc autem in eo præ cæteris admirationem ciet, quod nullo laborans incommodo, salvis rebus, integro statu, nemine, præter Christi amorem, cogento, e complexu sese avulserit fortunæ blandientis, post Christum in odorem unguentorum¹ ejus cucurrerit, et in umbra illius quem desideraverat, sederit². Quocirca si tenues etiam mirari virgunculas solemus in re non copiosa natas, quin et a cunctis primisque panniculis in pauperiei velut sinu misere nutritas, quas adultas ultro aspirare ad duritiem vitæ monasticæ cernimus: qua, quæso, admiratione, quibusve laudibus excipere nos per est dominam Mariam, mollitiem angustorum natalium, regique victus ac cultus delicias³³⁴ affluentes, vita tristi et austera ultro mutare sustinentem; quietique opulentæ, ærumnosa operam, tunicis mollissimis, cilicinam asperitatem, vestibis florentissimi coloris, pullos et lugubres centones, mensis denique ac cibis palatinis, monasticam frugalitatem, imo famem ac jejunium præferre ausam, ut dicere cum regio Propheta Domino posset³: *Propter verba laborum tuorum ego custodivi vias duras.*

ΚΕΦΑΛ. Η'.

B

Τῆς μητρὸς Κωνσταντίνου ἐλεημοσύνη.

Τὰχα τοίνυν Ἰσताται τις κάλαι τῷ λόγῳ μεμφόμενος, ὅτι μὴ τὴν φιλανθρωπίαν διέξεισι καὶ τὸν ἔλεον. Ὁ δὲ λόγος βούλεται μὲν καὶ αὐτὸς, ἀποδεῖξαι ἑ ἐκ πρὸς τοσοῦτον ἀφεῖναι πένταχο. Πολὺ γὰρ ἂν καὶ λέξη δυνάμει πόσις τὰς τοῦ λιμοῦ ἀγχόνας διέρρηξας, πόσων τὴν γύμνωσιν ἐθαλψας, πόσων παίδων ἀποβολὰς ἐπελάφρυνας, πόσους ἐπὶ πατέρων στερήσεις παρεκάλεσας, πόσαις ἀνδρῶν θανάτους ἐκούφισας; Οὐδὲ τοῦτο τῆς Ἑσάτου παρεῖδες φωνῆς, ὡς τρισυλβία σύ, τὸ κτεινομένους ἐκπρίσθαι· ἀλλ' αὐχένων πολλῶν τὸ ξίφος ἀπήγαγες, καὶ τὸ τοῦ θανάτου σκότος ἄρτι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐκείνων ἐπιχεόμενον, ὃ τοῦ ἔλεους ἥλιος ἀπεσκέδασας.

Patrum mortes, atque orbitalis malum consolando minueris? quot modo extinctis consternatis viris officio et alloquio mulieres recreaveris? O te ista ter felicem benignitatis infinitæ conscientia! cujus ad gloriam et illud quoque cumulandum est Isaïæ voce prædicatum⁴ a te non neglectum facinus heroicæ in hoc genere virtutis, quo vitas sub necis ipso ictu positas a fato præsentis redemisti; imminuentemque cervicibus repellens gladium, affusas jam oculis desperatorum certæ mortis tenebras, sol velut quidam misericordiæ radiis opportunissimis liberalis gratiæ dispulisti.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

C

Τῆς αὐτῆς λαμπρῶν ἐπιδόσεις οὐκ ἀλαζονικαί.

Οὐδ' αἱ νυκτεριναὶ σου διαδόσεις λανθάνουσι, καὶ σύ λανθάνειν ἐσπούδασας· ἀλλὰ καὶ ἐν νυκτὶ γίνονται, τὸ πῶς αὐτῶν διαλάμπει, κἀντεῦθεν ὁ Πατήρ δοξάζεται ὁ οὐράνιος. Λανθάνει μέντοι ἡ δεξιὰ σου πρῶς τὴν ἀριστεράν, καὶ τῆς ἐναντίας μερίδος. Τὸ μὲν γὰρ ἐπαπλευσθαι τὸν ἔλεον, τῆς δεξιᾶς ἡ πρῶξις ἐστὶ· τὸ δὲ μὴ τάχαθὸν ἐπιδείκνυσθαι, μηδὲ σαλπίζειν τὸ φιλανθρώπουμα, τοῦτο ἐστὶ λανθάνειν τὴν τῆς κενοδοξίας μοῖραν τὴν ἀποπειρομένην εἰς γέναν. Οὕτως ἐγὼ τοῦ, *Μὴ γνῶτω ἡ ἀριστερὰ τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου*, συνήμει.

verè autem ostentationem in dando, nec beneficium tuba promulgare, id vero esse arbitror bonam operationem a lævæ partis (nempe vanæ gloriæ in gehennam provolventis) maligno quodam fascino protegere. Sic ego illam sententiam interpreto: *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.*

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

D

Κατὰ τινῶν ἀλαζονικῶς φιλοτιμῶν παρέκβασις.

Ἄνθρωποι γὰρ, τίς οὐκ οἶδεν ὡς ὁ νῦν καιρὸς περὶ

¹ Cant. i, 3. ² Cant. ii, 3. ³ Psal. xvi, 4. ⁴ Isa. xxv, 8. xxvi, 19. ⁵ Matth. vi, 38. ⁶ Matth. vi, 30.

CAPUT VIII.

Matris Constantini misericordia.

Verum his immorantem me jamdudum increpat impatiens quispiam, quod ab humanitate misericordisque rebus adeo in Mariæ Augustæ vita eminentibus, celebrandis, ejus laudator cessem tandiu. Ac sentiebat ipsa oratio eo se pridem vocari officii suscepti conscientia: cunctabatur autem metu quodam et sui diffidentia; ne temere in tam vastum æquor inermem cymbulam abripi sineret. Cujus enim sane facultatis fuerit pro merito exsequi quam tu multorum e jugulis etringentes famis laqueos freris? quot miserorum nuditatem veste data foreris? quot parentes amissis mœrentes pignoribus allocutione levaveris? quot pupillis pa-

CAPUT IX.

Ejusdem liberalitas non ambitiosa.

Tu vero quanquam lucem istam beneficentiæ, studio vitandæ gloriæ clam largiens, obscurare sis conata, nec latere ipsa tamen, ac ne istos quidem in admirationis auram publicæ trans omnem modestiæ obtentum erumpentes opprimere fulgores nocturnarum largitionum potuisti; quarum emicante per tenebras luce, Pater haud dubie celestis glorificatur, ut habet Evangelium⁵, cujus tu ex præscripto dexteræ tuæ opus sinistram adversæ partis nescire jubes⁶. Nam liberalitatem quidem late spargere opus ego dexteræ appellaverim: ca-

CAPUT X.

Digressio in quosdam ambitiose munificos.

Verum enimvero quis non sentit quid in hoc

genere nostra hæc ætas, et usus, nescio unde, aut qua ratione hodie prævalens innovaverit, contra ista exempla præscriptaque. Equidem quorum id spectet vereor : optoque (utinam ne frustra !) sanctum ut in finem publiceque utilem desinat. Cæterum hoc scio, causam inde offensionis plurimis obijci. Excitata olim domicilia receptui cultique animarum suæ alienæque salutis studentium, quæ temporis passa dentem, longique ævi debilitata vitio, auxiliatrices ad sui restorationem implorant manus, negliguntur, et solvi ac fatiscere senio sinuntur ; eriguntur autem de integro novi operis recentisque designationis ædificia, fundatorum nominibus appellata ; parisque honoris illecebri tracti jam plures certatim in similia cœpta sumptuum openique ostentant, ambitiosa patrocinia, titulosque ad decus durabiles, quippe cum vulgari æternorum operum nomenclatione conjunctos, non male sese vel magna pecunia empturos rati. Mihi vero isti non minus inconsulte videntur agere quam si quis filium ægrotantem habens, ejus cura neglecta, novam uxorem quæreret, ex qua suscipi-
ret aliam prolem, cum laborantis filii nec ingenium, nec indolem accusare posset. Heus, tu homo imprudens, et aliquanto gravior, minusque medicabili quam tuus filius morbo æger, filium habens domi adultum, bonæ spei, probis moribus, valetudine non difficili jacentem, hunc modica diligentia curabilem negligis, et stulto præsentis commodi contemptui desiderium nihilo sanius prætexis gignendæ educandæque novæ sobolis ; animumque in curas, rem in sumptus inuvidiosos inutilisque projicis, dum uxore conquirenda nuptiisque apparandis longam spem inchinare mavis, quam partis atque in sinu positæ bonis frui !

CAPUT XI.

Largeiones Mariæ Augustæ.

Non his ambitionis inconsulte laqueis capi se irretiri que tua mater, o imperator, passa est. Verum omnes humanas cogitationes respuens ; et totari nomina sua in terris suis ? terrena sapientibus relinquendum censens, templum se ipsa struxit ornavitque, secuta delineationem architecti Pauli * ; quippe fundamento usa Christo, cui argentum et lapides pretiosos ministerio pauperum inædificavit. Multa præterea egentioribus civium misericorditer distribuit ; multis item donativis monasticos utriusque sexus recreavit cœtus, qui duce Christo adversus principem hujus sæculi professam militiam viriliter tolerant, expedito etiam ultra continentem, cursu quodam effusissimæ liberalitatis, usque in oppositas nostris littoribus insulas, quibus semente misericordiæ large injecta spem non mendacem commendasti latissimarum frugum, quas olim in exultatione non deficiens metes, ut illud tibi e propheta sumptum non vanæ gratulationis usurpare verbum liceat * : *Renovamini ad me insulæ et quasi festo indute cultu ostentate vos mihi hospitatrici altricique vestræ.* Omitto quotidianam hospitalitatem, qua quemvis ad te divertentem, nec curæ parcens, nec sumptui, plane ut Dei angelum, ut Christum ipsum excipis, benignitate prolixissima, hilaritate liberalitatem cumulante simul et commendante. **536** Quis autem omnia narrando complecti possit ? imo quis id quidem suscipere ausit, ut se ridendum non propinet ? Siquidem facilius numeraverit quispiam quoties in die reciprocos spiritum, quam quoties misericordiam exerceas. Nec enim tibi frequens aut familiare minus est misereri quam spirare.

* Psal. XLVIII, 13. * I Cor. III, 12. * Isa. XLI, 1.

τι πρᾶγμα ἐνευτέρισεν ; οὐκ οἶδα μὲν ὅπως γενόμενον (εὐεχίμην δ' ἂν ὁρθοῦ σκοποῦ τὸ πρᾶγμα καταστοχάζεσθαι), πλὴν τοῖς πολλοῖς σκανδάλου παραίτιον. Ἀρχαῖα μὲν γὰρ ψυχῶν φροντιστήρια τῷ χρόνῳ κακμηκόμενα, καὶ χειρὶς ἀντιλαμβάνομένης δέμας παραέωσαντο· καὶνίζονται δὲ τινα νεαρότε καὶ πρόσφατα ἐπὶ τοῖς τῶν καὶνουργούντων ὀνόμασι· καὶ αὐτὸς ἕκαστος νεουργός τε εἶναι προθυμεῖται, καὶ θεσπότης τοῦ νεουργήματος· ὥσπερ ἂν εἰ τις υἱὸν περιούριον νοσοῦντα ἀθεράπευτον, ζητοῖν εὐζυγον ἄλλην, ἢ ἐξ ἐκείνης παιδοποιήσεται, μὴδὲν ἔχων ἐγκαλεῖν τῷ νοσοῦντι. Ἀδελτερε ἀνθρώπε, καὶ νοσῶν ὄντως ἀνίατα, παῖδα ἔχων ἀγαθὸν, εἴτα τοῦτον ἐξὼν θεραπεύεται περιούριον, ἑτέρου γάμου φροντίζειν ἑαυτὸν ἐπιβρίπτεας, καὶ περιτοῖς προσέσαι διαπονήμασιν !

ΚΕΦΑΛΑΙΑ'.

Ματίας Ἀγούστης λαμπραὶ ἐκιδόσεις.

Ἄλλ' οὐχ ἡ σὴ μήτηρ, ὦ βασιλεῦ, ἐάλω τῆς τοιούτων δικτύου· ἀλλὰ πάντας ἀνθρωπίνους λογισμοὺς διαπύσασα, καὶ τὸ ἐπικαλέσασθαι τὸ ὄνομα ἐπὶ τῶν γαιῶν τοῖς γεηροῖς ἀποβρίψασα, ναὶν ἑαυτὴν κατεσκεύασεν, ὅσον ὁ ἀρχιτέκτων Παῦλος ἡμῖν ὑποτίθεται, τῷ θεμελίῳ Χριστῷ, καὶ ἀργυρον καὶ λίθους ἦδη τιμῆς διὰ τῶν πενήτων ὡς ὑπουργῶν ἐποιχοδομήσασα. Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ τῶν πολιτῶν τοῖς μάλιστα θεομένοις ἐλέους διένειμε· πολλοὶς δὲ καὶ τὸ μοναχικὸν ἐψυχαγωγῆσε σύνταγμα, ὅσον τε θῆλυ, καὶ ὅσον ἄρρεν, ἅπαν κατὰ τοῦ κοσμοκράτορος ἀνδριζόμενον. Οὐδὲ τὰς ἀντιπέρας νήσους ἀφήκας ἐκτὸς εἶναι τῆς σῆς κατασχέσεως, ἀλλὰ κἀναυθα τὴν σπύρον σου ἐσπείρας, ὃν ἐν ἀγαλλιάσει καιροῖς ἰδοὺς μὴ ἐκλυομένην θερίσεις ; ὥστε καὶ σὲ λέγειν δύνασθαι· Ἐγκαινίσεις με πρός με, νῆσοι, τὴν ἀρτιγενομένην ὑμῶν σῶτειράν τε καὶ θρέπτειραν. Τὰ δ' εἰς τοὺς καθ' ἑκάστην παραβάλλοντάς σοι γινόμενα, πῶς μὲν ἕκαστον αὐτῶν ὑποδέχῃ ὡς ἄγγελον Θεοῦ, ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν· πῶς δὲ ἡ δόσις μεθ' ἡλαρότητος· πῶς δὲ σὺν ταύτῃ καὶ ἡ θαφίλεια· τίς πάντα δυνατός ἐξηγήσασθαι ; μᾶλλον δὲ τίς πᾶσιν ἐπιβαλλόμενος ὡς καταγέλαστος ἔσται ; Πρότερον μὲν γὰρ ἂν τις ἀριθμῇ ποσάκις τῆς ἡμέρας ἀνίπνευτας, ἢ ποσάκις ἡλέητας. Σοὶ γὰρ ἴσον τὸ ἀναπνεῖν καὶ τὸ εἰσεῖν.

536 Quis autem omnia narrando complecti possit ? imo quis id quidem suscipere ausit, ut se ridendum non propinet ? Siquidem facilius numeraverit quispiam quoties in die reciprocos spiritum, quam quoties misericordiam exerceas. Nec enim tibi frequens aut familiare minus est misereri quam spirare.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

A

CAPUT XII.

*Ejusdem studium et eruditio**Τῆς αὐτῆς ἐπιτηδεύματα καὶ πολυμαθία.*

Ἦ δὲ πρῶτης πόσι! τὸ δὲ φιλομαθὲς ὅπερ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ὑπόληψιν. Ταύτην, ποῖα μὲν βίβλος καὶ τῶν πεποικνωμένων καὶ στιβαρῶν διέφυγε, ποῖον δὲ πατρῶον διήγημα; ἢ ποτὲ μὲν ἐν τοῖς τελεωτέροις ἐνδιατυμμένην εὐρήσει τις, ὅδ' ὅν τινα προφῆν στερεὰν προσειμένην τὰ δόγματα, ποτὲ δὲ τοῖς ἀπλοστέροις ἐνδιατρίβουσιν, ὥς ἀνθεσι λειμῶνος; ἐπιτεροῦς καὶ χαρλentos. Καὶ συντόμως εἰπεῖν, τῷ νόμῳ τοῦ Κυρίου νυκτός καὶ ἡμέρας ἐμμελεῖται· καὶ ἐγειρομένη καὶ περιπατοῦσα, καὶ ἐγειρομένη καὶ καθιστομένη, τὰ θεῖα μένεισι λόγια, καὶ τρισσῶς ταῦτα πλεῖς καρδίας ἐναπογράφεται, ὥς Δαβὶδ, καὶ Μωϋσῆς, καὶ Σολομών ἀπαφῆναντο.

receptum tamen ad coelestia tam crebro, ut brevi ac vere dici queat, *meditari eam in lege Dei, die ac nocte*¹⁰. Decumbentem, inquam, stantemque, ambulantiem juxta ac sedentem, unum ubique perpetuo agere, usam animo volvere considerationem ac memoriam sacrorum oraculorum; quæ cordis velut quibusdam laminis triplici exemplo sculpta circumfert; alte perceptis attentissima lectione iis omnibus, quæ vel David, vel Moyses, vel Salomon scripto edita nobis reliquere.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

B

CAPUT XIII.

*Cura ejus laudabilis instituendi filii.**Τῆς τοῦ υἱοῦ αὐτῆς παιδείας ἀξιόλογος ἐννοια.*

Τί ἐστι; Καλὸν τεκνογονία, καὶ ἀγαθή παιδων ἐκπαιετή καὶ θεάρεστος, καὶ τῇ μητρὶ ἀρκοῦσα πρὸς σωτηρίαν, εἰ τι δεῖ Παῦλον πιστεῦειν, τὰς μητέρας σῶζεσθαι ἐκ τοῦ τῆς τῶν παίδων ἐπιμελεῖσθαι σωφροσύνης ἐγγυσησάμεν. Καὶ τίς οὕτω σεμνῶς ἡλικίαν παιδὸς ἐπισφαλῇ διεξάγει; τίς δὲ πλεονα; σωφρονετὴς ἐφιστῇ τῷ παιδί· τοὺς μὲν γλῶτταν ἐξευγνίζοντας, τοὺς δὲ τὸν νοῦν καταρτίζοντας, τοὺς δ' ἱστορίαν ἐρπνίζοντας, πάντως δὲ πάντας τῷ νέῳ τι συνεισάγοντας; Ἐρυθρίῃς τοῖς ἐπαίνοις, ὧς περισσότερὰ Κυρίου, καὶ καλῇ, καὶ τελείᾳ· οὐκοῦν διὰ τοῦτο μᾶλλον ἀξιεπαίνετος. Οὐ γὰρ εὐφημητέος ὁ τοὺς ἐπαίνους θηρώμενος (ἀλαζὼν γάρ), ἀλλ' ὕμνητέος μᾶλλον ὁ τοὺτους ὑποστελλόμενος· φιλόσοφος γάρ. C

Quid his addam præterea? Honestæ et commendabilis res est susceptio institutioque liberorum, Deo quoque grata ipsi, ac matri ad salutem sufficiens, si quid Paulo credimus, matres salvari per filiorum exactam educationem promittenti. Quæ vero unquam mater sanctius severiusque lubricanti et ancipitem filii ætatem excoluit? quæ plures nato moderatores ac magistros imposuit? quorum alii os fingerent, linguamque formarent pueri, alii subigerent disciplinarum præceptis animum; historiæ alii notitiam rudi adjicerent: omnes omnia quæ simul absolvere institutionem perfectam possunt, in adolescentulum conferrent. Erubescis tuis laudibus, pulchra et perfecta columba Domini, non est qui laudari ultro expetens vituperabilis se reum arrogantia peragit. Qui vero se in modestiam contrahit, hoc maxime se commendabilem declarat, non dubio edito veræ philosophiæ, hoc est virtutis non fucatæ, documento.

¹⁰ Jos. 1, 8.

ΜΕΡΟΣ ΕΤΕΡΟΝ, ΠΑΡΑΙΝΗΤΙΚΟΝ

PARS ALTERA, PARÆNETICA.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

D

537 CAPUT I.

*Παράθλιος ὁ βασιλεὺς ὁ ταῖς θεολήπτοις δωρεαῖς καταχρώμενος.**Princeps qui acceptis a Deo bonis non ad bonum utitur, miser est.*

Ἀκούεις, αὐτοκράτορ· οὐ γὰρ μάτην ταῦτά μοι βεβήθηται, οὐδ' ἵνα κενὰ ψάλλων [f. -λλω], τοῦτο δὴ τὸ τῆς παροιμίας· ἀλλ' ἵνα δείξαιμι σοι πόσοις ἀγαθοῖς παρὰ τοῦ Κρείττονος κεχορηγήσαι, καὶ ὥς πάρεσι σοι πάντως ὑπερβαλεῖσθαι τοὺς πῶποτε αὐτοκράτορας, τοσαύταις ἀφορμαῖς βοηθημένῳ πρὸς

Andis, imperator, neque enim illa frustra recitata sunt a me, et ut inania canerem, quod dici solet; sed ut tibi ostenderem, quot bonis a divino Numine ornatus sis, quamque tibi sit facile his instrumentis parandæ virtutis adjuto, omnes, qui unquam ante te fuerunt, imperatores antecellere.

Enimvero quis te fortunatior uno fuerit, modo A his tantis tamque præclaris inducas in animum colophonem addere virtutis tue? quis e contrario miserior, si tam excellentia Dei dona pendendis deinde ac vituperabilibus actis corru- peris?

CAPUT II.

Regia dignitas regias virtutes non habenti, dedecori est.

Ne enim arbitreris principatum tibi ad gloriam profuturum, nisi dignos imperio mores ostenderis: nam isto modo furiosus ille Cambyses, et effeminatus Sardanapalus, Aristidem et Epaminondam splendore præcellerent. Imo tanto magis rideberis, dignitatem regiam vitæ improbitate maculans, quando istud tuum vitium illustriori editum loco longius aberit a commoditate latendi. Privati si- quidem cupiditatibus obsequentis sprete ratione, legesque virtutis intemperanti furore calcantis, ignorabilis etiam vicinis nequitia est. Propterea quod quæ a cive vulgaris sortis in vita peccantur, non fere in notitiam emanant vulgi, domesticis clausa septis ac latebris. Principum contra ea sors est, ut ne prima quidem ac tacita designatum co- gitatione facinus ipsorum sese a vulgi tueri notitia possit.

CAPUT III.

Virtutibus, non rebus commendari regem.

Nec porro tibi persuadeas, auro textas istas et purpura, palmatasque vestras tunicas ac togas intigore solo flexuras ad venerationem tui belli- cosos et terrorem tuentes, leonisque feroces ani- mis viros, nisi te quoque lorcatum manu cominus rem gerere ipsum, et stragem in præliis dare vide- rint. Non enim conturbatur aspectu Barbarus compiti nuptialiter adversarii; at aureis insignem ornamentis, ut puerulum irridet, imbecilleque ac junceum reputans, pugni unum impulsu, 538 merito confidit.

CAPUT IV.

Voluptas regi vincenda.

Quid si vero te pellaces voluptatum præstigiæ subegerint, egregium te tum nobis imperatorem, D dignumque in primis qui regnet in alios, cum se ipse illiberalissimis voluptatibus probrosissima sci- vitute mancipaverit! Talis sane princeps qua fronte aliis præcipiet, ne cupiditates suas anti- quiores legibus habeant? Exemplo enim nimirum eos ad id invitavit suo. Eos igitur quomodo idem audituros vocare, qui tam male bonis ad officium

CAPUT V.

Labores regi honesti et utiles.

Exterminanda igitur tibi est, et omni ope, vel igni etiam ac ferro, excindenda pessima bellua voluptas; cujus in dejectæ locum substituendi la- bores sunt, qui corpora imperatorum exercent, et contra hostes firma validaque nutriunt. Hi et ju- venibus ætatis florem non sinunt marcescere, et

τὸ καλόν. Τίς μὲν γὰρ ἔστι μακχυρότερος, εἰ τοῦτοις πᾶσι προσθείης τὸν κολοφῶνα τῆς σῆς ἀρι- τῆς; τίς δὲ ἀθλιώτερος, εἰ ταῦτα καταρυσπᾶνθῃ διὰ τῶν σῶν μετέπειτα πράξεων;

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ἡ βασιλικὴ ἀξία τῷ τῶν βασιλικῶν ἀρετῶν ἀπορῶντι, αἰσχύνη.

Μὴ γὰρ οἶου τὴν βασιλείαν σοι πρὸς δόξαν συμ- βαλεῖσθαι, εἰ μὴ καὶ τὸν τρόπον βασιλικὸν ἐπιδεί- ξαις (ἐπεὶ οὕτω γὰρ καὶ ὁ μαινόμενος Καμβύσης, καὶ ὁ θῆλυς Σαρδανάπαλος, Ἀριστίδου καὶ Ἐπαμει- νώνδου λαμπρότεροι). ἀλλὰ τοσούτῳ μᾶλλον γελα- σθήσῃ τὴν βασιλείαν ὑβρίζων, ὅσῳ καὶ ὑβρίζεις περιφανέστερον. Ἰδιώτου μὲν γὰρ ἀλίγως βιώσκον- τος, καὶ τοῖς τῆς ἀρετῆς νόμοις ἐμπαρονοῦντο, καὶ ὁ γειτονῶν ἀνοήσειεν. Οὐ γὰρ εἰς πολλοὺς δια- βαίνειν τὴν ἰδιωτικὴν ἀμαρτάδα, ἀλλὰ τῷ οἰκιδίῳ ἐμπερικλεῖσθαι πέφυκε. Βασιλεὺς δ' οὐχ οὕτως· ἀλλὰ καὶ λογισάμενος μόνον, ὡς ἀμαρτήσῃ, τοῖς πολλοῖς οὐ λήσεται.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Τῶν ἀρετῶν ἕνεκα, καὶ οὐκ ἐνδυμάτων, ὁ Βασι- λεὺς ἐπαινεῖται.

Μηδὲ νόμιξέ σοι τὴν κατάχρυσον καὶ περιπόρφυ- ρον τήβενναν ὑπαγαγεῖν ἄνδρας θεράποντας Ἄρης, C ἄνδρας δεινὸν δερχομένους καὶ λεοντώδες, εἰ μὴ σε καὶ χαλκιοθώρακα βλέποιεν καὶ αὐτοουργοῦντα τὴν πόλεμον. Οὐ γὰρ ἐκπλήττεται Βάρβαρος ὁρῶν νυμ- φικῶς ἔχοντα, ἀλλὰ καὶ ἀγαλᾶ χρυσοφοροῦντα· ὡς παιδαρίου· καὶ διαπαίζων ὡς παιδικόν τε καὶ ἀνελ- κιν, οἴεται δικάως, ὡς οὐδὲ κονδύλου πρὸς τὸν φόνον τοῦτου δεῖσεται.

271 etiam talitrum, ad eandem ejus sufferaturum

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Τῆς φιληδονίας καταρροεῖν τῷ βασιλεῖ καθήκει.

Εἰ δέ σοι καὶ τῶν ἡδονῶν ἡ γοητεία κρατεῖ, καλὸς γὰρ ἤμιν ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ τῶν ἄλλων βασιλεύειν ἐπᾶξις! Ὁ· τριβούλον αὐτὸν ταῖς ἀνελευθέρους ἡδοναῖς ὑποτέθεικε, πῶς ἄλλους παιδεύσει μὴ τοὺς νόμους δευτέρους ἡδονῆς τίθεσθαι; πάνυ γὰρ ἐαυτὸν προσπαίδευσε. Πῶς ἑτέροις ἡγήσεται πρὸς τὸ βέλ- τιον; οὐ γὰρ αὐτῆς τῶν νοουθετητῶν κατακούει.

ipse dux præire ad honestatem poterit, post seque vocantibus obtemperet monitoribus?

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ἡ φιλοπονία τῷ βασιλεῖ πρέπουσα καὶ χρήσι-μος.

Ἐξοριτέον σοι τοίνυν καὶ ἐκκοπτέον πάσῃ μηχανῇ καὶ πυρὶ καὶ σιδήρῳ τὸ δεινότατον θηρίον τὴν ἡδο- νήν· ἀντισαχτιέον δέ σοι καὶ ἀντιτακτιέον τοὺς πό- νους, οἱ σωμασκούσι τοὺς αὐτοκράτορας, καὶ κατὰ τῶν ἀντιπάλων σοβαροὺς τρέφουσιν. Οὗτοι γὰρ καὶ τοῖς νέοις τὴν ἀνθὴν τῆς ἡλικίας οὐκ ὥς μαρτίνε-

στῆναι, καὶ τοῖς γεγηρακόσι τὴν ἐκ τοῦ γήρως ἐπικου-
φίζουσι κάκωσιν, ἡλικιωταί τούτων ὄντες καὶ σύν-
τροφοι.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Τρία ὅδονιμα καὶ τρία ἄδεκτα τῆς κυβερνήσεως
εἶδη.

Ἀλλὰ γὰρ δεῦρο καὶ μάνθανε βασιλείας τύπον,
ὡς οἶόν τε συντομώτατον. Τρεῖς εἰσι πολιτειῶν κατα-
στάσεις καθολικώτεραι· ὧν ἡ μὲν μοναρχία, καὶ
ἐννομος καὶ βασιλεία καλεῖται, βᾶσις οὕτα λαοῦ καὶ
στήριγμα, κατὰ τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος. Ἡ δ' ἐκ
πολλῶν μὲν ἀρχόντων, ἐνομωτάτων [f. ἐννομ.] δὲ
τούτων, συντίθεται· ἀριστοκρατία ταύτῃ τὸ ὄνομα.
Ἡ δὲ τις τοῦ δήμου παντὸς συνδρομὴ πρὸς τὴν τῆς
πολιτείας διοίκησιν, ἣν δημοκρατίαν ὠνόμασαν.
Ἀντικείμεναι δὲ ταύταις ἑτεραι τρεῖς, τῆς ἀξίας
ἐκδιαζόμεναι. Καὶ τὴν μὲν βασιλείαν τυραννίς ἐν-
εδρεύει· τὴν δ' ἀριστοκρατίαν, ὀλιγοκρατία τοξεύει,
ὅταν πλούσιοι τινες καὶ βίαιοι τοὺς ἀρίστους ὑπο-
κρινόμενοι ἀρχῶσι· δημοκρατίαν δὲ ἡ ὀλιγοκρατία
ὀρᾷ ἀντιπρόσωπον, συγκεχυμένον τοῦ πλήθους συν-
έλευσις ἄνομός τε καὶ παντάπασιν ἀτακτός. Περὶ
μὲν οὖν τῶν ἄλλων οὐδ' ὅτι οὖν διαλέξομαι.

tyrannia vero infestam habet oligocratiam, hoc est, coitionem factiosam paucorum opulentorum, spe-
cie probitatis et boni communis potentiam et arbitrium rei summæ ad privatum commodum affe-
ctantium. Postremo democratiam e diametro respicit ochlocratia, sic appellari potest confusæ
multitudinis temerarius confluxus, legitimæ rationis ordinisque plane omnis expers. Posteriores
duas species regiminis cum aliis contra ipsas comparatis, mentione attigisse sola satis sit: nihil
enim ad rem nostram faciunt.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Πρῶτον τυράννου τεκμήριον, τὸ βιαίως ἐπέρχε-
σθαι.

Τυραννίδος δὲ καὶ βασιλείας ἀκουσον τὰ γνωρί-
σματα· Πρῶτον μὲν οὐ τυράννος ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἐκ-
βιάζεται. Οὐ γὰρ ὑπὸ τῶν πολιτῶν τὰ χαλινὰ τῆς
ἀρχῆς ἐκδέχεται, ἀλλ' αὐτὸς ἀρπάζει ταῦτα σφαγαῖς
τε καὶ αἵμασι· τοιαῦτα μὲν αὐτῆς τὰ προοίμια, καὶ
οὕτως ἐξ ἀρχῆς τοῖς αἵμασι περιπαύεται.
magistratus auspicia nanciscitur; sic a primo vestigio
tisque signatus maculis.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Δεύτερον τυραννίδος σημεῖον, ἐς τῶν ὑποκει-
μένων ὑποστάσεις καὶ ἐλευθερίαν ἀπ' ἀνθρώπου
καὶ ἐφ' ὁδὸν τοῦ ἐγκυβερνήτου.

Ἐπὶ δὲ εἰσέλθῃ πρὸς τὰ ἀνάκτορα, ποίας τὰς
τελετὰς ἐκτελεῖ; Πάσας μὲν ἡδονὰς πρεσβεύει τοῦ
σώματος, πάσας δὲ λύπας τοῖς ὑπηκόοις ἐπιτεχνά-
ζεται, οὐδενὶ πιστεύων, οὐδένα φίλον ἔχων, πάντας
ἐχθρούς· καὶ ποιοῦμενος καὶ ἡγούμενος· τοὺς μὲν
ἀγαθοὺς, ὅτι νομίζει τούτων μισεῖσθαι· ἀγαθοὶ γὰρ
ὄντως μισήσουσι τὸν ἀνόμιον. Τοὺς δὲ πονηροὺς δι'
αὐτὸ τοῦτο πάντως, ὅτι πονηροὶ καὶ τῶν αὐτῶν
ἐφ' ἐμμένον· ἀγωνιᾷ γὰρ μὴ τις αὐτοῦ πονηρότερος
τῇ ἀρχῇ ἐπιθήσοιτο. Ἀεὶ τοίνυν κόπτει τῶν ἀστα-
χῶν τοὺς προδόντας, καὶ πάντας ἀπεργάζεται πέ-
νητας, καὶ πάντας ἀναγκάζει πένθειν καὶ κόπτε-
σθαι· ἵνα μὴ τρυφῶν τις, ῥησί, σχολάζῃ, καὶ
σχολάζων περιεργάζεται, καὶ περιεργαζόμενος φρο-

A provecit ætate senectutis gravitatem levant; ne-
cessitudine velut quadam ipsos ac familiaritate
complexi, quod ipsorum quodammodo æquales, nu-
triti cum ipsis una simul adoleverint.

CAPUT VI.

De tribus bonis totidemque malis regiminis
formis.

Verum adesdum, et accipe regni formam quam
potest fieri brevissime collectam. Tres sunt in
universum rerumpublicarum status, quarum mon-
archia quidem proprium obtinet regni vocabu-
lum, vulgari quoque adjuncto legitima vocata:
fundamentum stabile ac firmum quoddam populo
ac publicæ tranquillitati præbens, juxta vim pecu-
liarem Græci nominis quo regnum designatur.

B Altera est quæ multorum consensu magnatum
bonum publicum maxime spectantium conflatur,
aristocratia verbo appellari vulgo solita. Tertia
denique populi concursum et conspirationem uni-
versi ad gubernationem concordem civitatis demo-
cratiæ vocabulo exprimit. Porro hisce tribus bonis
aliæ ex adverso respondent totidem ab æqui orbita
per vim injuriamque declinantes. Monarchia siquid-
em insidiantem sibi tyrannidem patitur. Aristoc-

539 CAPUT VII.

Primus tyrannidis character violenta invasio.

Tyrannidis vero et regni characteres exsequar,
quos audias velim annotesque. Primum omnium
tyrannus per vim in imperium irrumpit, nec suf-
fragio aut consensu civium delatas principatus
habenas sumit; sed rapit atque extorquet, cæde
ac crudelitate late grassans. Hæc inominata ma-
ingressuque regni, civili respersus sanguine cruen-

CAPUT VIII.

Secundus tyrannidis character crudelis et contu-
meliosa grassatio in subditorum bona et cor-
pora.

Inde ubi regiam introierit, quæ jam in illis
adytis mysteria celebrabit? Se quidem ipsum in-
gurgitabit voluptatibus obscœnissimis: miseris
vero subditis ærumnarum dolorumque ac calami-
tatum omne genus architectabitur, nemini fidens,
neminem charum habens, omnes æque hostium
loco ducens: bonos quidem, quod sibi dissimilibus
se non dubitet exosum: malos vero quod ipse
improbitate provecit pari, eadem appetat, et ri-
vales cupiditatum suarum non ferat: metuens
præterea ne quis exsistat in malitia simili poten-
tior, qui regnum ipsi conetur extorquere. Papave-
rum igitur ac spicarum summa semper capita de-
cutit, attenuatque studiose ditiores quosque, atque

emergentes premit, lugendi causas gemendique A
temper accumulans, ne in copia rerum otium
forte nactus circumspicere se quispiam, et ubi sui
fiducia intumuerit, rebus quoque studere audeat
novis. Jam leges pro arbitrio ludibundus, ut talos
aut calculos, versat mutatque, vel avaritiæ, vel li-
bidini, vel simili cupiditati propriæ serviens. Et
exercitum quidem justum ac disciplinæ patientem
in verum usum reipublicæ ne cogere quidem aut
alere novit; satis autem ducit robustos circum se habere satellites, quibus large pastis, et sagi-
natis præda publica, paratis ad omne scelus administris utitur; pro stipendio ipsis effusissimam
in omnes donans cædendi, violandi, orbandi, quidvis manu, gladio, invadendi perpetrandoque licen-
tiam.

CAPUT IX.

Miseria populi tyrannide oppressi.

Tali ergo dominante principe agricola quidem
non alios culturæ fructus quam lacrymas metit,
qui misererrimus ubi continuatis totos dies laboribus
eluxit segetes usque in spem proximam, videt
ecce tyrannico velut quodam turbine messem
abripi; proque uva, quæ in excultis annua cura
vitibus longo ejus sudore maturuerat, solos sibi
relictos doloris tribulos, præcordia ejus 540 ac
cor ipsum convulnerantes sensu acerbissimo vio-
lentæ rapinæ, velut spinarum acerrimis aculeis.
Nec miseriarum hæc summa: nam a præclari
principis emissariis nudato iterum hostium male
custodito limite irrupentium experiunda ævitiæ
est. Hæc rusticus. Quid nauta? nisi ventos ac flu-
ctus diris devovet, quod sese jamdiu non demer-
serunt; adeo concitiora maria, procellasque
ditiores in portu infelix atque in litore patitur.
Cives denique oppressæ tali monstro civitatis in-
colæ co intolerabilius continentiusque vexantur,
quo in istius Minotauri vicinia opportuniores ad
quotidianas injurias sunt, velut ad cibum famelicæ
ac sanguinariæ objecti belluæ. Itaque hujus qui-
dem repente pecunia tollitur, resque diripitur:
alterius filia sanctissima eatenus custodia virginei
thalami servata, illuc ad contumeliam rapitur,
cantus speratorum aliquando sponsalium filia in questus inconsolabiles mutante: ac pro lacrymis
lætitia quas illi dulcissimas provocaturus erat hymenæus natæ, fletus vi doloris acerbissimi expres-
sos coacto funderet. Quid illi cujus uxor a valentibus satellitibus in tyranni cubile abducitur,
quam acuto desperatissimi furoris cor telo transfigitur? Atqui si mutierit, si verbum liberum mi-
serit, pœnas præsentis intempestivæ libertatis sicariorum statim opera immisorum adacto in
viscera ferro crudelissime confossus luet. Quanquam ista non pœna, sed consolatio unica infeli-
cissimis superest: quod talibus spectaculis gladii beneficio subtrahuntur.

CAPUT X.

Tyranni timores anxii et perpetuum tormentum.

Sic per urbem grassatur cruenta hæc fera: quid
domi autem? nec conjugem libenter, nec liberos
aspicit, unus necessitudinis dulcedinem nullius
sentiens, etiam ab ipsa, dum in sinu cubat suo
sibi conjuge tremens metuit, somnumque exhor-
ret, suspectans, ne is commissum ipsi tyranni
caput sorori suæ morti consignet ac tradat. Jam
cum vulgo cunctis exporrigant frontem epulæ,
curisque inducias remissione hilari faciant, huic

νοῇ νεώτερον. Νόμους τε μεταπτετεύει καὶ μετατί-
θησιν, ἢ τῷ φιλοχρημάτων τῆς ψυχῆς, ἢ τῷ ἀκολάστῳ,
πάντως δὲ πάθει τινὶ χαρίζομενος. Καὶ στρατιωτι-
κὸν μὲν οὐ τρέφειν οἶδεν ὑπὲρ τῆς πολιτείας, οὕτε
συνίστησι· δορυφόρους δὲ περὶ αὐτὸν συναγαγὼν τοῦ
σώματος φύλακας, τούτους σιτίζει καὶ πιαίνει, κατὰ
τῆς πολιτείας τρέφων τοὺς σύμπαντας, καὶ πᾶσαν
αὐτοῖς ἐφίσις τὴν ἡνίαν σφάττειν, ἐξουθενεῖν, ἀτε-
κνοῦν.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Β Τοῦ λαοῦ τυραννίδι ὑποκειμένου, τυλαιπωρία.

Τυράννου κρατοῦντος, καὶ γεωργὸς καρποῦται τὰ
δάκρυα, πόνοις μὲν καθ' ἡμέραν τρυχόμενος, ὑπὸ
τυραννικῷ δὲ λαβλαπὶ συναρπαζόμενον ὄρων τὸ
γεώργιον, καὶ τὴν τῆς λύπης βάτον ἀντὶ σταφυλῆς
γεωργεῖ, κεντοῦσαν αὐτοῦ τὰ σπλάγχνα τῇ τῆς ἀκάν-
θης ἐξύττει· καὶ τὸ δεινότερον, ὅτι καὶ τοῖς ἐχθροῖς
καὶ τοῖς οἰκείοις ἀρπαγὰ γίνεται. Ὁ θαλάσσιος δὲ
τοῖς ἀνέμοις ἀρᾶται καὶ τῇ θαλάσῃ, ὅτι μὴ αὐτὸν
κατεδύθισαν· οὕτω πικροτέρας θαλάσσης καὶ τυραν-
νικωτέρων ἀνέμων πεπείραται. Οἱ δὲ τῆς πολιτείας
ἐπώνυμοι, οὗτοι μὲν πᾶσαν συμφορὰς ὑπερβολὴν
παρελαύνουσιν, ὥς καὶ συνοικουσί τῳ Μινωταύρῳ,
καὶ πρὸς βρώσιν εἰσι προχειρότατοι. Τοῦ μὲν γὰρ ὁ
πλοῦτος μεταχομίζεται· τοῦ δὲ θυγάτηρ θαλα-
μευομένη σεμνῶς τὸ πρὶν, εἰς ὕβριν ἀρπάζεται· καὶ
ὁ χρεῖστος ἐξυγείρειν ἐλπίζων ἐπὶ τῇ πασιδῇ καὶ
τοῖς νομφεύμασιν, οἰμωγὰς ἀνεγείρει τὴν ὕβριν ἀνα-
κλαιόμενος, καὶ δάκρυα χαρμονῆς, τῆς λύπης ἀντι-
χείει τὰ δάκρυα. Τοῦ δὲ γυνὴ πρὸς μισαρὰν ἀπαγο-
μένη κολίτην οἶον τὸ βέλος τῇ καρδίᾳ ἐμπήγνυσι!
Κᾶν γρύξωσι τι βῆμα ἐλευθέρων, τὸ ξίφος εὐθύς
κατὰ σπλάγχνων βαπτίζεται. Τοῦτο μόνον ἡδὺ τοῖς
ἐλεεινοῖς καὶ ἀτρίστον, ὅτι τοιούτων θεαμάτων διὰ
τοῦ ξίφους ἀπάγονται.

deploratissimo patre nuptiale gaudium et festos
cantus speratorum aliquando sponsalium filia in questus inconsolabiles mutante: ac pro lacrymis
lætitia quas illi dulcissimas provocaturus erat hymenæus natæ, fletus vi doloris acerbissimi expres-
sos coacto funderet. Quid illi cujus uxor a valentibus satellitibus in tyranni cubile abducitur,
quam acuto desperatissimi furoris cor telo transfigitur? Atqui si mutierit, si verbum liberum mi-
serit, pœnas præsentis intempestivæ libertatis sicariorum statim opera immisorum adacto in
viscera ferro crudelissime confossus luet. Quanquam ista non pœna, sed consolatio unica infeli-
cissimis superest: quod talibus spectaculis gladii beneficio subtrahuntur.

D

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

*Φόβοι ἐταγώνιοι καὶ διηρκές βάσανος τοῦ τυ-
ράννου.*

Ἐκείνῳ τὸ θηρίον ὁ τύραννος, οὐδὲ τὴν γυναῖκα
ἡδέως βλέπει, οὐδὲ τὰ φίλτατα· ἀλλὰ καὶ ταύτην
ὑποπτεύει καὶ συγκοιμωμένην τρέμει, καὶ τὸν ὕπνον
ὑποφρίττει, μήπως αὐτὸν τῷ ἀδελφῷ θανάτῳ παρα-
κάθῃται· καὶ πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις παρέχει τὴν
εὐφροσύνην ἢ τράπεζα· ὁ δὲ τότε μάλιστα πέφρικε,
μὴ δηλητηρίῳ τι τοῖς βρώμασιν ἀναμείχεται, μὴ τὸ
ποτήριον αὐτοῦ, θανάτου ποτήριον γένηται. Οὐδὲ
τοῖς δορυφόροις ἔχει πιστεύειν ὁ ἀλιτῆρος. Πόθεν;

οὗς τῶν ἄλλων μάλιστα δέδοικεν, ὅσῳ καὶ ξιφοφοροῦσιν ἔγγιον. Ἄσ' γὰρ ἐννοεῖ, μήπως, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, κατ' αὐτοῦ δὲ τοῖς ξίφεσι χρήσονται. Κατὰ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ὀπλιζέει τοὺτους, κατὰ δὲ τῶν δορυφόρων οὐκ ἔχει τίνας ὀπλίσειεν. Ἄξιός γε ὁ τρόμος οὗτος τυραννικοῦ καὶ ἀπίστου φρονήματος. ὥς οὐκ ἔστιν ὃ ἂν τις ποινηλατῆσιν πλέον τὸν τύραννον, ἢ ὅσον αὐτὸς ἑαυτὸν τιμωρεῖται τοιαύταις ἀνάγκαις ἐγκαταστήσας.

secundumque reputat, foris quidem si motus existat, habere hos sese domesticos, quos armet contra; ipsis porro in eundem se insurgentibus, qui alii suppetunt, quos opponat? Quæ tam misera trepidatio digna sane merces est tyrannici fastus istius atque perfidiæ: ut muletare tyrannum pro eo ac meretur cupienti, querendus tortor non sit alius, cum se in hos cruciabiles æstus ærumnissimarum formidinum ultro infelix ipse conjiciat.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ.

Εἰρηνική τοῖς ὑποκειμένοις καὶ χαροποιὰ τοῦ δικαίου βασιλέως ἢ εἰσοδος.

Εἶδες τὴν τυράννου μορφήν, ὡς βδελυρά τε καὶ ἀποτρόπαιος; ὅρα λοιπὸν καὶ τὸ τοῦ βασιλέως κάλλος, ὡς ποθητὸν, ὡς ἐράσιμιον ἀντικρυς, οἷον τὸ σὸν, εἰ γε βούλοιο. Καίτοι τρόπον μὲν τίνα καὶ τὴν βασιλείαν συνεζωγράφησα οἷς ἔγραψά σοι τὸν τύραννον. Καὶ γὰρ ἐναντίος ἂν εἴη ἐκείνῳ οὗτος ὁ βασιλεὺς· πλὴν ὀλίγα τινὰ προσεπιβάλλω [f. - βελῶ] τοῦτω τὰ χρώματα. Καὶ πρῶτον ὅρα τοῦτον. εὐθὺς ἐναντία τῷ τυράννῳ ζωγραφοῦντα τὰ πρόθυρα· καὶ οὐ βίᾳ τὴν ἀρχὴν κτώμενον, οὐδὲ τὸν πέπλον αἷματι βάπτοντα· ἀλλ' εὐνίᾳ πλήθους καὶ λαοῦ συνδρομῇ καὶ σώφρονι καὶ εὐγνώμονι. Ἀρετῆς γὰρ ἄθλον τὴν βασιλείαν ἐκδέχεται, καὶ πάντες ἀποχωροῦσι τῶν κρείττωνων τῷ κρείττονι. Οὕτω κινεῖς μελίτταις ὁ βασιλεὺς αὐτοφύης ἔστω, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος ἡγεμόνα τοῦτον πεποιήται. Οὕτω μὲν αὐτῷ τὰ τῆς βασιλείας προαύλια, ὡς ἱλαρὰ καὶ εὐπρόσιτα, οὐ σκυθρωπά καὶ δυσέντευκτα. Βαίνωμεν δὲ ἥδη προσωτέρω, καὶ τὴν βασιλείαν θεώμεθα.

sed gratia stultisque multitudinis et concursu libero moderatoque in commune consulenti populi, regni apicem virtutis privatæ præmium accipit; nemine non æquissimum censente præstantiora ei excipi, extraque sortem deferri, qui omnibus præstet. Ergo ut apes naturalibus præsignum notis non tam eligunt quam agnoscunt principem: ita hunc populus non nisi domesticæ laudis prærogativa velut quadam, morumque sanctorum commendatione designatum, suffragiis ornat et evehit lætus ac gratulans liberrimis. Talis huic ingressus in principatum, ac quasi vestibulum regni est, ut venidens, ut blande pella, ut nihil inauspicatum aut triste offerens. Procedamus ergo sane ulterius, introque progressi regnum ipsum spectemus cominus.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ἡ εἰς ἀκρον θεοσέβεια, τῷ βασιλεὶ χρεώδης καὶ καρποφόρος.

Οὐκοῦν ὁ ἀληθὴς βασιλεὺς εἰδώς, ὅτι καθάπερ οἰκίας καὶ νέως [f. νεώ] δεῖ τὰ κάτω ἀσφαλέστερα εἶναι, οὕτω δὲ καὶ τὴν βασιλείαν προσέχει βαίνειν ἀσφαλῶς, τὴν εὐσέβειαν ποιεῖται θεμέλιον. Οὕτω μὲν εὐσεβὴς ὢν, ὡς μηδὲ τοῖς ἱερεῦσι πρωτεῖων παραχωρεῖν· οὕτω δὲ πάντα ποιῶν καὶ λέγων, ὡς θεὸν εἰδώς πάντων ἔφορον καὶ πάντων ἐπήκοον. Φιλόθεος δὲ ὢν, ἀνγχνώσεται ὡς ἔστι θεοφιλῆς· φιλῶν γὰρ θεὸν, ὑπὸ Θεοῦ φιληθήσεται. Ὅθεν αὐτῷ τὰ πάντα ἔσται θεός καὶ πατήρ καὶ ἀδελφός, καὶ στρατιώτης, καὶ σύμμαχος, καὶ πολέμῳ κατορθῶν καὶ συνεγείρων τὰ πρόπαια· ἐν

A conflictationis inquietissimæ tempus istud est, ad omnem anxie morsum atque haustum exhorrescenti ne submistum alimento venenum fuerit, ne toxicum clam vino infusum bibentem fallat. Ac ne stipatoribus quidem supra modum infelix, audit; suos, inquam, custodes ipsos ac satellites eo suspectiores habet, quo propius suis lateribus ferrum gestant: mala enim conscientia quid se dignum sit sentiens, perniciem a præsidiiis timet propriis:

541 CAPUT XI.

Iusti regis ingressus pacatus et lætus subditis.

Vidisti tyranni effigiem, ut abominanda et execrabilis est: intueere deinceps formam iusti principis, ut suavis, ut blanda, ut cunctarum ad se amores cunctis gratiorum illiciis rapiens; nec minus jucundam offerens animis speciem, quam tuus (si dicere sinis), tuus, inquam, hac ætate, hoc gratiæ flore vultus statusque pulcherrimus oculis obijcit: quæ et eadem, si volueris, olim imperantis tui effigies fuerit. Ac quanquam videri poteram veri iustique regiminis jam informasse ideam cum tyrannum pinxi, cuius spectri tristibus illætabilibusque lineamentis, qui contraria omnia cogitaverit, is in effigiem boni principis necessario incurret. Superaddam hic tamen velut ad absolvendam picturam, aliquos adhuc colores. Primum omnium vide hunc mihi verum regem aditum ipsum, ac quasi valvas imperii longe alio quam tyrannus solet fuco colorantem: non enim per vim ac cædem irrumpit in solium; nec illam, insigne mox futuram potestatis, cruore civium inficit purpuram;

is in effigiem boni principis necessario incurret. Superaddam hic tamen velut ad absolvendam picturam, aliquos adhuc colores. Primum omnium vide hunc mihi verum regem aditum ipsum, ac quasi valvas imperii longe alio quam tyrannus solet fuco colorantem: non enim per vim ac cædem irrumpit in solium; nec illam, insigne mox futuram potestatis, cruore civium inficit purpuram;

D

CAPUT XII.

Quam necessaria quamque utilis sit principi religio excellens.

Principio sui nominis officium impleturus rex, guarus ut domus ac navis, ita regni quoque basim ac fundum esse firmum solidumque oportere, religionem imperio fundamentum ponit; sic divino se mancipans addicensque cultui, ut ne sacerdotes quidem ac sacrorum antistites pietate in Deum veræ sibi præstare patiat, adeo verbo semper atque opere religiosus, ubique istud officium tuctur, et illud omnia intuens omniaque audiens nesciam quam non spectat præsens numen. Deum porro amans non deerit quin et sit et agnoscatur De-

charus : nam utique nunquam sine quæstuoso redditu gratiæ reciproci Deus amabitur, qui omnium inde necessitudinum affectus induet, officiaque reddet diligenti se principi; patrem se illius et fratrem ferens; militem quin etiam et socium, ita in bello fortem illi ac felicem navabit operam profligandis hostibus, tropæisque statuendis, ita idem in pace politicæ tranquillitatis statum, inoffensumque rerum cursum efficaci providentia fortunare perget. Quis hoc igitur beatior, qui Deo cordi sit? Quis isto magis invictus **542** in præliis? Quæ securior otii que secundior conventio pacis, hac tanti adjutoris tam certa fiducia? Enimvero nec jactabunda, nec falsa divinatio sit, si quis tali principi orbem universum subjiendum augeretur: cum enim totius utique orbis Dominus Deus sit, porro inter nos conveniat Deo hunc amicum esse; quam illud certum est vulgi ore celebratum, amicorum communia esse omnia, tam exploratum haberi debet principis Deum amantis imperio, nullam mundi quamlibet late patentis partem esse subtrahendam.

CAPUT XIII.

Instrumentum necessarium regni bene gerendi amici fideles.

Quomodo autem tantæ ac tam var.æ solus procuratori sufficet? Qui poterit unus universis ita præesse, ut nemini ac nusquam desit? Qua ratione, inquam (quod omnia gubernantis officium est), quæ ubicunque sunt coram intuliturus, assequetur et spectabit præsens? Et hoc quidem probabit, illud reprehendet, aliud corriget? His tam multis, tam diversis quo pacto unus sufficeretogendis et administrandis queat, si discere vis, sic accipe. Paratus præsto est bono principi currus volucris quoquoersum celerrime mobilis fidorum amicorum, ejus beneficio immotus ipse cuncta, unus idemque multiplex, adeat, inspiciat, curet, gerat; quoniam quæcunque per fideles agit administratos, per se ipse censetur agere.

CAPUT XIV.

Amici maximum bonorum principum bonum quo alii carent.

Hic quando in amicorum mentionem incidit, utar occasione docendi te super hoc argumento plenius. Res enim est magna in primis ac plane tanta, ut cum in regno pleraque ampla magnificaque sint, nihil tamen ad mentionem auspicatus, ad rem usumque præstabilius fingi possit amico vero probatoque. Nec temere est quod regi bonum istud adjudico. Tyrannus ejus expers omnino est, quippe qui metu se ac formidine succinctum ostentare amet, et minis sese plagisque ac caedibus, velut muris ferreis aut adamantinis omni ex parte communiat: cujusmodi ei propugnaculum tu ne invidias censeo; verum affectibus te amicorum, concordiaque impenetrabili textu, munimenti genere longe omnium firmissimo circumda. Sic porro habet: nihil esse infirmius eo, quicumque est, nomine quem oderunt omnes, utcumque ille ferreis prætorianorum cohortibus custodiatur assidue. Veneratur illum quidem ac pronus salutat civis, mirarique videtur ac celebrat, vota palam faciens quibus multos ei annos felicitis imperii optare se precarique a Deo simulat. Sed (quod habet verbum vetus) jurante lingua injurata mens manet, nec gratia compositi ad adulationem oris ultra labiorum rendentiam, usque ad animi serenandam intemperiem proficit. Ergo nunc quidem oppressa metu loquendi libertate, quo ardet flagrantissimo dissimulare odium cogitur: at idem olim captato tempore non verbis, sed factis id expronnet, et ejus ipsius adorati principis, cui nunc blanditur obnoxius, cruda furens intestina gustabit.

A εἰρήνη τῇ τῆς εὐνομίας συμπροθυμούμενος. Τίς οὖν ἐλθιώτερος τοῦ τὴν Θεὸν φίλον ἔχοντος; τίς μάλλον ἐν ταῖς μάχαις ἀήττητος; τίς ἐκαχειρία εἰρηγικωτέρα; Τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύει μόνος οὗτος τοῦ κόσμου βασιλεῖν παντός. Εἰ γὰρ Θεοῦ μὲν ὁ κόσμος, ἐκεῖνος δὲ Θεοῦ φίλος ἀνωμολόγηται, τὰ δὲ τῶν φίλων κοινὰ δεσπότης ἔσται τοῦ κόσμου βασιλεὺς ὁ θεοφιλέστατος.

B

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

"Οτι φίλοι πιστοὶ τῆς βασιλείας, ὁρθῶς κατενεύσθαι μελλούσης, ἀναγκαῖον ὄργανον τυχάνουσιν.

Πῶς οὖν τοῖς σύμπασιν ἐπιστήσεται; πῶς τοῖς ἑκασταχοῦ πραττομένοις παρέσται, καὶ ἐπόψεται, καὶ τὸν μὲν ἐπαινέσει, τῷ δὲ προσμέμψεται, τὸ δὲ διορθώσει; Πῶς ταῦτα πάντα, βούλει μαθεῖν; Διὰ τοῦ τῶν φίλων πτερωτοῦ ἔρματος. Αὐτῆς μὲν γὰρ εἰς ἔστι, πολλαπλάσιος δὲ διὰ τῶν φίλων γίνεται.

C

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Τῶν βασιλέων τὸ ἐν καλοῖς ἄκρον καὶ μέγιστον, οὗ τῶν ἄλλων οἱ πλείστοι ἀμειροῦσιν, οἱ φίλοι ὑπάρχουσιν.

Ἄλλ' ἐπεὶ δὲ φίλων ἐμνήσθην, ἀναδιδάξω σέ τι περὶ τούτων πλατύτερον. Πολλῶν γὰρ ὄντων τῇ βασιλείᾳ καλῶν, οὐδὲν τοιοῦτον ὡς τὸ τοῦ φίλου πρᾶγμα καὶ ὄνομα. Τύραννος μὲν γὰρ τῷ φόβῳ περιστοιχίζεται, καὶ τὰς ἀπειλὰς ἔχει, καὶ τοὺς ἐκάστοτε φόβους, στερβόν τι καὶ ἀκαθαίρετον πρόβλημα. Σὺ δὲ ἄλλα τῇ φιλῇ τεχνίζου, καὶ τῇ εὐνοίᾳ μέγιστα πάντων φράττου. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ἀσθενὲς ὡς ἡ παρὰ πολλῶν μισούμενος ἀνθρωπος, καὶ ὑπὸ πολλῶν δορυφόρων φυλάττεται. Προσκυεῖ μὲν ἴσως ὁ πολίτης, καὶ μεγαλύνει καὶ εὐφημεῖ, καὶ προσθήκην ἡμερῶν αἰτεῖται παρὰ τοῦ Κρείττονος· ἄλλ' ἡ γλῶσσα ὁμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἔστ' ἀνώμοτος· καὶ τὰ χεῖλη μὲν εἰδήνεν, ὑπερώην δ' οὐκ εἰδὴν. Καὶ δέδοικε μὲν ἔχειν, ὅτι μισεῖ καὶ βδελύσσεται καιροῦ δὲ λαβόμενος, οὐ λόγους, ἀλλ' ἔργοις τὸ μῖσος δείκνυσσι, καὶ τῶν ἡπιάτων ὤμων ἀπογεύεται.

Veneratur illum quidem ac pronus salutat civis, mirarique videtur ac celebrat, vota palam faciens quibus multos ei annos felicitis imperii optare se precarique a Deo simulat. Sed (quod habet verbum vetus) jurante lingua injurata mens manet, nec gratia compositi ad adulationem oris ultra labiorum rendentiam, usque ad animi serenandam intemperiem proficit. Ergo nunc quidem oppressa metu loquendi libertate, quo ardet flagrantissimo dissimulare odium cogitur: at idem olim captato tempore non verbis, sed factis id expronnet, et ejus ipsius adorati principis, cui nunc blanditur obnoxius, cruda furens intestina gustabit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

A

Εὐλακρῖνοὺς πρὸς βασιλέα φίλου ὑπηρεσία.

Ἄλλ' οὐχ ὁ φίλος οὕτω νυκτὺς δὲ καὶ ἡμέρας τοῦ φίλου βασιλέως φροντίζει, καὶ ταῖς ὑπὲρ ἐκείνου κάμνει μερίμναις· οὐχ ὅπως κερδάνῃ, τοῦτο μόνον σκοπῶν, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐκκαρπώσεται· ἀλλ' ὅπως ὁρρεδτως ἔξει τῇ βασιλείᾳ τὰ πράγματα· καὶ λυπήσῃ μικρὸν, ἵνα μείζον εὐφράνῃ· καὶ δριμύζεται τοῖς ῥήμασιν, ἵνα γλυκάνῃ τοῖς πράγμασιν· οὐχ ὑποκλινόμενος τοῖς τοῦ βασιλέως θελήμασιν, οὐδὲ σκιᾷ ἔργον ποιῶν, καὶ συνεπινύων τοῖς νεύμασι, καὶ συγκινοῦμενος τοῖς κινήμασιν· ἀληθὲς δὲ ὢν, καὶ ἀθέατος, καὶ τὰ τοῦ φίλου δι' ἀγάπην ἐξιδιούμενος.

audium ei conficiat liquidissimum. Ergo hic nequaquam se ad regis voluntates serviliter flectet; neque umbræ modo motus omnes annuentis abnuentisque, pariter assentans nutibus ac renutibus totidem exprimet; sed verus severusque nihil obiter transigens, cuncta singillatim suis mementis libras, sic se geret plane, ut qui propter eximiam benevolentiam res sp̄sque amati principis sibi proprias fecerit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

B

CAPUT XVI.

Τῶν κολακευόντων τὴν βλάβην ὁ βασιλεὺς φεγγέτω.

Καὶ μέντοι καὶ βασιλεὺς οὐ βαρὺν σωφρονιστὴν, ἀλλὰ γλυκύν νοθευτὴν τὸν φίλον οἰσεται· καὶ τοῖς μὲν κολακεύουσιν ὡς ἐχθραίνουσιν ἐμπικραίνεται, καὶ βαρὺ συνάξει τὸ ἐπισκύνιον. Τῷ ὄντι γὰρ οἱ τῆς κολακείας θεραπευταὶ θανάσιμον κινῶσι μελίκρατον· καὶ φιλοῦσιν, ἀλλὰ καὶ δάκνουντες· καὶ σάινουσιν, ἀλλὰ καὶ σπαράττοντες· καὶ μέλι μὲν ἀποστρέφουσιν, ἀλλὰ πικροτέρας χολῆς τὰς ἀναδύσεις ποιοῦμενον. Τοῖσι μὲν οὕτως τὰς τῶν βασιλέων ἀναπαύσεις θύρας, οὕτως τὰς τῶν ὠτίων· ἀλλ' ὡς Σειρήνας παραπλεύσεται κηρῷ καὶ λόγοις σφοδρῶς τὰς ἀκοὰς ἐμφραξάμενος.

idem suæ fores patere sinet bonus princeps, multo autem minus aures proprias: quas potius sapientium sermonibus, velut cera quadam Ulyssea, præoccupabit atque præmuniat, ut sine sensu ex noxa malesuados istarum sirenum cantus queat prætervehi.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

C

CAPUT XVII.

Τῶν φίλων ταῖς νοθεσίαις τὸν βασιλέα πειθοῦν καὶ ὑπομένειν πρέπει.

Τοῖς δὲ φίλοις αὐτὸν παρέξει καὶ τέμνειν καὶ κατεῖν ὡς λατροῖς ἐπιστήμοσι, καὶ πάντα τὸν αὐτοῦ συνετώτερον εἰσκαλέσει πρὸς τὰ βασιλεῖα, καὶ πολλοὺς ἐκ τῆς γωνίας ἀνασπάσει πρὸς τὰ μεράκια ψευδίζοντα [f.—τας], οἷς παραδούς αὐτὸν δεξαμένην τὴν αὐτοῦ καρδίαν ποιήσεται, πᾶν δεχομένην καλλίστον χώραμα.

elementaria præcepta susurrantes, quibus operam dans, seque supponens, corrivabit in suum animam salutare ex limpidis illorum fontibus virtutis et sapientiæ liquores.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

CAPUT XVIII.

Ποῖον τρόπον χρηστοὺς φίλους ὁ βασιλεὺς δοκιμάσει.

Quomodo probandi principi amici.

Τοῦτους μέντοι τοὺς φίλους ἐπιστήσει ταῖς τῶν πόλεων διοικήσεσι, πάντως πείραν λαβὼν αὐτῶν ὅτι καλῶς ἐπιστήσονται. Τίς δὲ ἡ πείρα; Καὶ μοι συναπολούθει τῷ λόγῳ προσεκτικώτερον· τάχα γάρ σοι παραδώσω τὴν λίθον τὴν χρυσογνώμονα· Τρία ταῦτα περὶ τὴν πείραν ταύτην ἔχουεν θεωρεῖν· ἄνθρωπον, οἶκον, καὶ πόλιν. Πρῶτον μὲν οὖν σκίπτει τὸν

Veri amici erga principem officia.

Non sic verus amicus principis: is enim fideliter penitus benevolentia instinctus, noctem ultro diemque de eo cogitat: eum curat, laboribus ejus sollicitudinibusque participat: non id sperans ille quidem, ut quam maximum potentie suæ fructum tranquilla fruitione voluptatum inuperans capiat: verum id agens, ut imperium quam firmissime constitutum illi sit, non dubitat molestia illum interdum aliqua pungere, ut eum postmodum delectet uberius: verbis, inquam, eum aliquando minus jucundis affabatur, ut successu rerum, qui ex monitis austerioribus sæpe prosperrimius exst-

atque vicissim princeps non censoris odiosi, sed jucundi monitoris hunc habebit loco; iram autem colliget effundetque omnem in adjuvantes: hos supercilii attractione, hos cetera minacitate vultus oculique fastidio, hos verborum acerbitate submoveat tum maxime cum blandissime adrepere conantur. Vere enim nihil aliud id genus homines nisi mellitum venenum offerunt: et osculantur illi quidem, at simul mordent; nulent, sed eodem momento dilantant: mel denique instillant, sed quod haustum ventisque conceptum felle quovis amarior ac perniciosius sumentem afficit. His ne aulæ quidem minus aures proprias: quas potius sapientium sermonibus, velut cera quadam Ulyssea, præoccupabit atque præmuniat, ut sine sensu ex noxa malesuados istarum sirenum cantus queat prætervehi.

Adulatorum perniciēs principi cavenda.

Vicissim autem princeps non censoris odiosi, sed jucundi monitoris hunc habebit loco; iram autem colliget effundetque omnem in adjuvantes: hos supercilii attractione, hos cetera minacitate vultus oculique fastidio, hos verborum acerbitate submoveat tum maxime cum blandissime adrepere conantur. Vere enim nihil aliud id genus homines nisi mellitum venenum offerunt: et osculantur illi quidem, at simul mordent; nulent, sed eodem momento dilantant: mel denique instillant, sed quod haustum ventisque conceptum felle quovis amarior ac perniciosius sumentem afficit. His ne aulæ quidem minus aures proprias: quas potius sapientium sermonibus, velut cera quadam Ulyssea, præoccupabit atque præmuniat, ut sine sensu ex noxa malesuados istarum sirenum cantus queat prætervehi.

autem minus aures proprias: quas potius sapientium sermonibus, velut cera quadam Ulyssea, præoccupabit atque præmuniat, ut sine sensu ex noxa malesuados istarum sirenum cantus queat prætervehi.

Amicorum monitis docilem et patientem esse oportere principem.

Porro amicis seipsam præbebit velut peritis medicis ad quamvis paratum sectionem ustionemve, curandis suis rei que publicæ malis utilem: neque se ultro solum offerentes excipiet, at quemcumque sapientiores se ipso sciet, ultro invitabit accersetque in aulam: atque adeo multos ex angulis abripiet ad greges puerorum dans, seque supponens, corrivabit in suum animam salutare ex limpidis illorum fontibus virtutis et sapientiæ liquores.

Quomodo probandi principi amici.

Jam ex hoc amicorum genere deliget quos regendis urbibus prædicat, ubi peritiæ industrieque 544 ipsorum ad eam administrationem præclare fungendam experimentum ante idoneum ceperit. Quæres forte, quis sit experimenti hujus capiendi modus? Fac paulo attentiores advertas animum, lapidem mox a me accipies Lydium,

cujus ab indicio veracissimo nullus aurei coloris A
fuscus sequioris materiæ metallum proteget. Experimentum hoc capere volenti tria considerata sunt: homo, domus, civitas. Primum, inquam, observa hominem, ut se erga se gerat. Ecquid cupiditates et irrationabilis partis efferos motus rationi, ut par est, subjectos habeat: an sese efferre dominarique permittat. Hoc satis explorato ad gubernationem domus fac gradum, in qua si tibi satisfecerit, tum demum licebit civitatis ei gubernacula credere. Qui enim moderari sibi nescit ipsi, quomodo is familiam recte constituat? Aut qui domum sapienter suam non rexerit, quomodo sperari de illo poterit urbi eum recte præfuturum? Hanc regulam securæ magistratuum lectionis nunquam defuturam habere, juxtaque illam B
quos in minoribus probaveris, majoribus deinde impone provinciis. Nam, ut ex Evangelio discimus, *Qui in modico fidelis est, et in magno fidelis erit*: uti neque illi Ecclesiam committit Apostolus qui specimen industriæ non edidit in gubernatione propriæ domus.

CAPUT XIX.

Favoris regum perspecti mira vis est ad studia subditorum provocanda.

Quod si ejusmodi præfecti ac magistratus fuerint, non leve felicitatis augmentum reipublicæ cito adjiciant: quippe quam sibi similibus multis efficaciac exempli secunda vi reddendis, magno honorum virorum numero beabunt. Id enim jam fere sic fieri solere animadvertimus, ut genus quodcumque hominum il qui rempublicam moderantur universam, clarum sibi esse præ se tulerint, id continuo accessu studioque plurimorum celebretur in dies, efficiaturque numerosius, sive ars ea est, sive disciplina, professio, aut secta. Delectetur, exempli causa, imperator studiis artibusque rhetorum, greges statim undique affluent, et veluti nubes deploent sophistarum, declamantium vocibus palatium personabit. Sin teneri C
philosophia videbitur, et mathematicis delectari, obsidebunt ostium aulae pleni Platonis homines, et ne janitoribus quidem Archimedes, Euclides, Hysicles ignoti fuerint. Idem equorum amorem undecumque mox gregatim affluentibus capiendis

CAPUT XX.

Quam indignum et noxium sit sceleratos apud principem gratiosos esse.

Quæ igitur in aula honorum hominum raritas erit, si eos, nec nosse, nec ubi sint scire, nec venientibus congressus conspectusque sui 545 D
facere copiam princeps curaverit? loco autem istorum perditissima capita, notissimas officinas fraudum scelerumque omnium habeat, adhibeat, dignitatibus ornet, donis cumulet? His civitates condonet totas ad nundinationes iniquorum quæstum, ad prædæ rapinarumque sordidissimas pactiones. Denique istis cives, velut miseræ victimas, concindendos excarnificandosque permittat, ea duntaxat lege, ut pro mercede concessæ licentiæ, pinguissima ipsi quæque servant, nihil sane pensi habenti, si divina humanaque confun-

ανθρωπον, εἰ τὸ οἶκετον ἦθε· κατήρτιτισιν· ὡς μήτε τὸν θυμὸν, μήτε τὴν ἐπιθυμίαν, τὰ δοῦλα ταῦτα καὶ ὑποχείρια τοῦ λογισμοῦ καταστῆσαι ἐγκρατῇ τε καὶ κύρια. Κάπειδὲν εὐρης τοιοῦτον, ἐπὶ τὴν τοῦ οἴκου διοίκησιν ἀναβίθασον· εἰ δὲ καὶ περὶ ταύτην εὐρης ἐν δόκιμον [f. εὐδ.], πρὸς ἄλλων αὐτὸν ἀναβαθμὸν ὑψώσον, καὶ πόλει· διοικήτην πιστεύσον. Ὅ γὰρ μὴ ἐαυτὸν ἰθύνας, πῶς οἴκου κατὰ τὸ δέον ἐπιστατήσκειν; Ὅ μὴ οἶκον εὐθετήσας, πῶς πόλιν ἰθύνειαν; Οὗτος ἔστω σοὶ γνῶμων τῶν ἀρχόντων ἀπαρλόγιστος, καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἐδικνωτέροις δοκιμασθέντας, ταῖς κοιναῖς προσάγαγε διοικήσεις. Ὅ γὰρ ἐν ὀλίγῳ πιστὸς, καὶ ἐν πολλῷ πιστὸς ἔστιν, ὡς ἐμάθεμεν· ὥστερ εἰ τις τοῦ οἴκου οὐκ οἶδε προϊστασθαι, οὐδ' Ἐκκλησίαν αὐτῷ παραδίδωσιν ὁ Ἀπόστολος.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'

Τῆς τοῦ βασιλέως εὐνοίας ἡ δοκιμασία τὰ τῶν ὑποκειμένων ἐπιτηδεύματα θανμασίως καθέλκει.

Τοιοῦτοι δ' ὄντες οἱ ἀρχόντες, ταχέως τὴν βασιλείαν αὐξήσουσι πρὸς τὸ βέλτιον, πολλοὺς καὶ ἄλλους αὐτῶν ὁμοίους ἐξεργασάμενοι. Φίλει γὰρ τὸ παρὰ βασιλέων σπουδαζόμενον αὔξεσθαι, καὶ φιλορήτωρ ὁ αὐτοκράτωρ, βαθεῖα τῆς τῶν σοφιστῶν ἐπομβρία· περιχέεται τοῖς ἀναγνώσμασι τὰ ἀνάκτορα. Καὶ ἐξῆ φιλοσοφία προσέχειν, καὶ περὶ τὰ μαθήματα στρέφεσθαι, παρὰ τὰς βασιλικὰς θύρας οἱ τοῦ Πλάτωνος γέμοντες, καὶ οὐδὲ τοῖς τὰς πύλας τηροῦσιν ὁ Ἀρχιμήδης, ὁ Εὐκλείδης, ὁ Ὑψικλῆς ἀνεπίγνωστοι. Ἄν δὲ φιλιππος νομιθεῖ, στενοχωρεῖται τὰ βασίλεια Νηαίοις Ἰπποῖς καὶ Ἰταλοῖς.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Ὅτι ἀνδρείον καὶ ζημίαις αἰτίον τοὺς ἀδίκους παρὰ τῷ βασιλεὶ εὐδοκίμειν.

Καὶ τοίνυν μὲν ταῦς μετιέντας ἀρετῆς [f. — τῇ] οὐκ οἶδεν οὐδὲ ποιεῖ γῆς διατρίβουσιν, οὐδὲ φιλήν θείαν τοῦτοῖς παρέχεται. Ἀνθρώπους δὲ κακοηθείας πάτης περιφανῇ ἐργαστήρια, καὶ ἐξιώμασι δωρεῖται, καὶ δεξιώμασι, καὶ τοῦτους ταῖς πόλεσιν ἐπαίρει, κερδῶν ἀδίκων ἐμπόρους, καὶ ρυπαρῶν λημμάτων προσαγωγῆς [f. — γελ.]· καὶ δίδωσι τοῦτοις καταμαγειρεύειν τὰ πρόβατα, μόνον εἰ αὐτῷ καὶ λιπαριότερα φέροιεν· καὶ πάντα συμφύρει θεία καὶ ἀνθρώπινα δίκαια, μόνον εἰ ὁδολὸν ἀναδείξαιτο. Ὅκνῳ μὲν ἐγὼ τοῦτο· Πέρσαι δ' ἂν κάπηλον εἴποιεν, ὥστερ ἐκαῖνον Δαρεῖον. Τάχα δὲ οὐδὲ κάπηλον (φιλανθρωπώτατον γάρ, εἰ καὶ ἀνελεύθερον τοῦνομα), ἀλλὰ ληστὴν καὶ μαιφόνον καὶ τὴν οὕτως εἶπω, τριακσί-

* Matth. xxv, 23.

τήριον, ἵνα μόνον καρῶν τούς ἄλλους φονεύοντα, καὶ θλίψεις τοῖς ὑπηκόοις πραγματευόμενον, ἵν' αὐ-
τ' εἰς ἀφθόνας ἐνυβρίξῃ ταῖς ἔδοναίς.

illius. Quanquam hoc vocabulum, illiberalis quidem, verum humanæ atque hospitalissimæ notio-
nem professionis ferens, minus aptum est ad importunitatem designandam istius monstri, cui
litronis sanguinariū melius quadraverit appellatio; aut, si ne hæc quidem sufficit, vocemus licet
abominabilem ac perniciosissimam pestem, quippe nihil dubitantem vel carnificina subditorum cruen-
tum sibi lucrum conficere, miserisque ac genitu cunctorum uni sibi exprimere copias, quibus per
peritiam et contumeliam ad ingurgitationem voluptatum abutatur.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Τῇ πολιτείᾳ, ὅν τρόπον τῇ τῇ τὸν κυβερνήτην,
προσέχειν χρή.

Δεῖ δὲ οὐχὶ τῶν ἡδονῶν πλέον ἔχειν τὴν βασιλείαν,
τῶν δὲ πόνων καὶ τῶν φροντίδων τὸ βάρος ἐθελον-
τῇ ἀνατίθεσθαι. Ἡ οὐχ ὁρᾷ καὶ τὸν κυβερνήτην,
ὅπως δεῖ ἐνεργὸς εἶναι, καὶ τῶν ἄλλων ἡδὺ καθευ-
δόντων, καὶ βαθὺ κῦμα διαγόντων, αὐτὸς τῇ ἀγρυ-
πνίᾳ προσέστηκε; καὶ ἡμέρας ὑπνώσει καιροῦ δρα-
ξάμενος, ταῖς διακοπαῖς δ' ὕπνος εἰς γρήγορσιν αὐτῷ
περίσταται· ὥστε πυκνῶς αὐτὸν λέγειν· Τὴν ὁδόν
νῦν περιστέλλον, τὸν πῶδα ἐξάπλωσον, τὸ πῆδalion
περιάγαγε, ἀλλὰ τρίξει τὸ κέρας, ἀλλὰ προβλήτα
σκόπελον ἐκφυγε; καὶ σχεδόν τι πλέον ἐνεργεῖ τῶν
ἐγρηγορήτων αὐτὸς καὶ κοιμώμενος. Πόνους οὖν ὁ
βασιλεὺς· ἑαυτὸν ἐκδύω, μὴ τρυφῆς χωρίον, ἀλλὰ
φροντίδων τὴν βασιλείαν ποιούμενος.

age, at stridet cornu, at prominentem scopulum
salagit. Ad hoc exemplum dedat se laboribus
licitudinum sese adeptum in regno putat.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Ὅπως τῶν πολέμων διαχειρίζεται καὶ ἐν αὐτοῖς
πολιτεύσεται τῷ βασιλεὶ ἀναγκαῖον.

Καὶ τοὺς μὲν πολέμους αὐτὸς ἐνεργεῖτω, πᾶσι
παρὼν, καὶ πάντα θεώμενος. Οὐ μέντοι γε τοῖς
κινδύνοις ἑαυτὸν παραλόγως προήσεται· οὔτε στρα-
τιώτου θάνατον ἀποδανείσει, ἀλλὰ στρατιῶτῃ λελο-
γισμένον, καὶ πολλὰ τρόπαια στήσαντος.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Τῆς στρατιωτικῆς ἀσκήσεως καὶ πολέμων σκιδῶς
εἰρήνης καιρῷ συγχάζειν δεῖ, καὶ τῶν στρα-
τιωτῶν τοὺς γέροντας τιμᾶν.

Εἰρηνεύων δὲ, ἀσκεῖτω τὸν πόλεμον, ἑαυτὸν μὲν
ἐκπονῶν ἐκάστοτε πρὸς πᾶν εἶδος πολέμου, καὶ
μηδὲν τούτων ἀπαναίνόμενος, συγγυμνάζων δὲ
καὶ στρατιώτας ὁμοῦ καὶ ἑμπαντας, διδασκάλους
δὲ καὶ θεατὰς τῶν γυμνασίων ποιούμενος ὅσον γε-
ροσικὸν καὶ ἀπόμαχον. Ἡ πολιὰ γὰρ

Ἔχει τι λέξει τῶν νέων σοφώτερον.

Γέρων δὲ ἀνὴρ, καὶ νέος, ἕτερος. Ὁ μὲν ἐστὶ νοῦς,
ὁ γέρων· ὁ δὲ, χεῖρ· θάτερος θατέρου δεόμενος. Ὡς
οὐδὲν οὕτω τὰ τῶν Ῥωμαίων διέφθειρεν, ὥς τὸ μη-
δένα εἶναι ἐπὶ τῶν πραγμάτων στιβαρὸν γέροντα,
βυτιωθέντα μὲν τῷ χρόνῳ τὸ ἑλυστρὸν, τὸν δὲ καρ-
πὸν ἐνδοθεν τελεώσαντα, καθάπερ τὸ κάρυον.

CAPUT XXI.

Reipublicæ, uti necesse, gubernatorum assidue labo-
rare oportere.

Atqui rectum fuerat, non copia magnitudineve
voluptatum antecellere privatis principem, sed
curarum laborumque gravium susceptione volun-
taria; sane: cum quod navi gubernator, hoc reipub-
licæ imperator sit. Gubernatoris porro vides quam
non feriata securave sit functio, ut omnem in
partem micat, ut se circumagit, ut aliis in suavem
compositis somnum atque altum stertentibus,
ipse inconvenienti acrimonia vigilie excubans
obdurat. Qui pervigilatis noctibus, tuto jam tem-
pore diei, aliquid ad necessariam quietem lassis
oculis indulserit, quam non altus illi supinusque
somnus est; expergiscenti subinde illæ voces erum-
punt: Velum contrahe, laxa pedem, clavum circum-
effuge. Sic fere ipse dormiens plus quam vigilans
effuge. Sic fere ipse dormiens plus quam vigilans
voluptatum diversorium, verum soli-

CAPUT XXII.

Ut curare atque administrare rem bellicam princeps
debeat.

Ac bella quidem per se gerat, se ipse præsens
omnibus, cunctaque coram intuens: non tamen ut
non idoneis de causis sese objectet periculo, nec
committat, ut militis mortem oppetere possit,
quem imperatoris eximii ritu, non nisi erectis
trecæis plurimis sero tandem occumbere par
fuerat.

CAPUT XXIII.

Exercitationes militares in pace frequentandas,
honorandique veterani.

Porro in pace bellum meditetur, sese identidem
ipsum præformans ad omnes partes militarium
546 functionum, nulla quamvis laboriosa recu-
sata. simul autem secum milites quoque universos
pariter exercens, spectare ac iudicare de re tota
jussis veteranis emeritis. Canities enim, quod dici
solet,

Habet quod aiat quam juvenia sanius.

Differunt enim vero non parum senex et juvenis.
Ille quippe mens, hic manus est; alter altero
indiget. Nec vero quidquam rem ita hodie Roma-
nam perdit, quam quod inter eos qui rebus præ-
sunt, nemo quisquam exstet senex vegetus adhuc,
et negotiis par, qui rugis ævo contractis, velut
squalenti nucis cortice vescum intus et salubrem
occultet fructum.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

A

CAPUT XXVII.

Εἰς ὅσον ξίφει καὶ βασάνοις χρῆσθαι καθήκον
τῷ βασιλεῖ.

Quatenus regi gladio et suppliciis utendum.

Καὶ οὐκ ἀμβλύω τὸ ξίφος παντάπασι, μή τις ἐπιρυσέσθω τῷ λόγῳ, μηδὲ μου σπαρτατέτω τὰ ῥήματα. Οἶδα γάρ, ὦ κράτιστε βασιλεῦ, ὅτι τὰ κόκκινά σοι ὑποδήματα καὶ ἐνδύματα, τοῦ πυρός εἰσι σύμβολα. Τοῦ δὲ πυρός διπλὴ τις ἡ δύναμις, φωτιστικὴ τε καὶ καυστικὴ· ὅπερ ἐστὶν εἰπεῖν, ἐνεργητικὴ τε καὶ τιμωρητικὴ. Χρῶ τοίνυν ταῖς τιμωραῖς, ἀλλ' ἐπ' ἐλάχιστον. Φώτιζε μὲν συνεχέστερον, κατάκαιε δὲ ἀργότερον. Τοῦτο καὶ ἡ λαμπάς ἡ προπορευομένη τοῦ αὐτοκράτορος βούλεται, ἥ πρὸς τὸ φωτίζειν μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πρὸς τὸ καίειν προσάχρηται. Λάμπς τοίνυν καὶ σὺ τοῖς ἀγαθοῦργήμασι.

autem multo segnius. Hoc te docet illa quæ more majorum ante imperatorem præfertur lampas : ea enim lucendi solum illic usum habet, neque ad urendum adhibetur : ita tu, quantum in te est, tua nature impetu, propensioneque voluntatis, late fundendis in omnesque spargendis beneficiis indulge unice.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

B

CAPUT XXVIII.

Ἀρετῇ καὶ σοφίᾳ τοῖς ὑποκειμένοις ὑπερέχειν
τῷ βασιλεῖ μελήσεται.

*Præminere subjectis virtute ac sapientia
regem debere.*

Ἐπὶ πᾶσι, τοῦτό μοι παραφύλαττε. Φημι γάρ τὸν ἄρξειν ἀνθρώπων μέλλοντα, δεῖν εἶναι τὴν ἀρετὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων. Ὡς γάρ ὁ τῶν προβάτων ἄρχων, οὐ πρόβατον, ἀλλ' ἀνθρώπος δῆπουθεν· καὶ ὁ τῶν βοῶν, οὐ βοῦς, ἀλλὰ λογικὸς ἐπιστάτης, καὶ τῶν ἀγομένων μακρῶ τὴν φύσιν ὑπέρτερος· οὕτως ἄρα καὶ τὸν ἄρχοντα τῶν ἀνθρώπων ὑπερκεῖσθαι δεῖ τοσούτον, ὅσον προβάτων ποιμὴν, καὶ βοῶν ὁ βοῦκίλος.

Super omnia hoc mihi observa, quod dicturus modo sum. Ato eum qui hominibus imperaturus sit, virtute præcellere homines debere : siquidem ut ovibus pascendis ductandisque qui præficitur, ovis non est, nec boum armenta bovi regenda committuntur ; sed rationis participi capiti, et personæ haud paulo superioris naturæ : sic utique et principem tantum excellere supra subditos jus fasque est, quantum supra oves pastor, supra boves bubulcus eminet.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Ταύτης τῆς πραγματείας συμπέρασμα, καὶ ὁμοίως
ἄλλης ἐπάγγελμα.

Οὐ καταδαρυνῶ σε τῇ πληθύνει τῇ τῆς παραινέσεως, ἀλλὰ τάχα καὶ εἰς ἐτέραν ταμεύσομαι τράπεζαν· καὶ Θεοῦ διδόντος παρασκευάσω σοι τὰ λειπόμενα, μόνον ἰδοὺμὶ σε ταῦτα μετ' ὀρέξεως προσηκάμενον, καὶ πέψαντα τὰ βρωθέντα, καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν ἀπολαύσαντα.

Hujus operis clausula et promissio alterius.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

CAPUT XXIX.

Ὁ Θεὸς Κωνσταντίνῳ βενηθὸς ἐπαγγέλλεται,
ὅτι τῇ παρθένῳ παραινέσει, καὶ ταῖς τῆς
μητρὸς ἐντολαῖς πειθαρχεῖν θελήσῃ.

*Promittitur Constantino divinus favor, si et huic
parvæ et matris præceptis obtemperet.*

Ἀῖοι τιμῶσι σε, τίμα καὶ σὺ τοὺς λόγους, καὶ τῇ ὁσίᾳ σου μητέρι καταπειθῆς· ἔστω [f. ἔσο] εἰσαεῖ. Τοῖς γὰρ ταύτης χαλinoίς ὑπαγόμενος, Θεὸν ἔξεις αἰεὶ καὶ τῶν ἔργων συμπράκτορα, καὶ τῆς βασιλείας συλλήπτορα. Πάντως δὲ σοι τοῦτο δώσει μητέρος ἀρετὴ καὶ εὐλογία, ἐπὶ κεφαλῇς καταβαίνουσα, καὶ τὸν οἶκον τόν τε βασιλικὸν καὶ τὸν ψυχικόν σοι στηρίζουσα.

Honorant te litteræ, honora et tu litteras, traditis tibi per eas præceptis obtemperans : sanctæ quoque matri tuæ fac te obedientem præbeas semper. Nam si ejus habenis duci te faciem docilemque permissis, Deum comitem, fortunatoremque cœptorum, tum gerendi regni auctorem adiutoremque habebis maximum. Hæc omnino tibi dabit matris virtus et benedictio in caput descendens, ac domum tibi tum regiam, tum spiritalem fundatissima firmitate construens.

ANNÆ COMNENÆ

DE CONSTANTINO PORPHYROGENITO TESTIMONIUM.

Ex libro III Alexiadis, pag. 71 ed. Reg.

Erat ea justissima matris cura pro puero festivitatis et elegantiae admirabilis, adhuc septenni (liceat enim mihi, ubi res sinunt, indulgere laudationi meorum), cujus suavitas, sive loquentis, sive ludorum genere vario, quos ferrebat aetas, corpus scitissime moventis, iudicio spectantium comparatione omni superior erat. Flava caesaries, cutis candore lactis, vivido, ubi opus foret, rubore resperso, florens; qualis est rosarum primum calices rumpentium. Oculi non albi sed quales accipitrum scintillantes sub ciliis, et tanquam ex aurea pala gemmeum fulgorem incredibili astantium voluptate vibrantes. Caelstis plane forma, et terrenae concretionis usu major, quam qui cerneret dignam putaret, quæ amori tribueretur.

Ἦν γὰρ τὸ παιδίον καὶ ἄλλως ὥρατον καὶ ἑτι νέον· οὐπω τὴν ἑβδομον χρόνον ὑπερῆλθαν (καὶ οὐ νέμεις εἰ τοὺς ἑμοὺς ἐπαινοῖν, ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀναγκαζομένη φύσεως)· ἡδὺ μὲν οὐκ ἐν λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν παντοδαῖς κινήσει καὶ περιστροφαῖς παιγνίων ἀπαράμιλλον, ὥς οἱ τότε παρόντες ὑστερον ἔλεγον· ξανθὸν καὶ λευκὸν, ὥσπερ γάλα· ἐρυθρήματος μεστέν ὅπου δέοι, καὶ ὅποιον [s. ὅποια] τὰ τῶν καλύκων ἄρτι ἐξαστράπτοντα ῥόδα. Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ οὐ λευκοὶ, ἀλλ' ἰέραχος ὁικότες, καὶ λάμποντες ὑπὸ ταῖς ὀφρύσιν, ὥσπερ ἐν χρυσεῇ σφενδόνῃ· κἀντεῦθεν ποικίλαις τέρψεσι τέρπον τοῖς ὀρώντας, οὐράνιον γε καὶ οὐκ ἐπίγειον κάλλος δοκοῦν· καὶ τὸ ἔλον, εἶπεν ἂν τις ἰδὼν, ὅποιον τὸν ἔρωτα γράφουσιν.

B

Hæc ibi Anna, quæ et alia alibi plura de Constantino habet.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ

ΚΥΡΙΟΝ ΑΛΕΞΙΟΝ ΤΟΝ ΚΟΜΝΗΝΟΝ

THEOPHYLACTI

ORATIO IN IMPERATOREM

DOMINUM ALEXIUM COMNENUM

Interprete Bonifacio Finetti ord. Prædicatorum.

549 1. Equidem ut in hac regia ipse nunc verba faciam, o imperator, urget illa, quæ vere maximeque regia est, consuetudinis lex, quæ viris doctis atque disertis regias ædes semper et ubique pandit. At tamen etsi ea in causa non foret, ipse hodie ad

α'. Ἀνάγει μὲν μοι τὸν λόγον ὦ αὐτοκράτωρ, εἰς τὰ βασίλεια καὶ ὁ θεσμὸς τοῦ ἔθνους ὁ τῷ ὄντι βασιλικώτατος, ὃς τοῖς ἐκάστοτε σοφισταῖς ἀναπατέννυσσι τὰ ἀνάκτορα· πλὴν κἀν εἰ μὴ τοῦτ' ἦν, αὐτοκλέυστος ἂν σοι τὴν εὐφημίαν προσηγάγον. Ἄλυσ

γὰρ ἂν ἦν σκαίης τὴν γνώμην καὶ ἐπαρίστωρος, καὶ κάλλους ἔργων ἀνέραςτος, εἰ οἷγῃ παρείδων τὴν τῶν σὺν πράξεων ὥραν, γλῶτταν ἔχων καὶ δυνάμενος φθέγγεσθαι· μάλλον δὲ δοῖν ἐνεργόμην ἐγκλήμασι· τὰς σὰς τε χαρὰς ἡδίσκουν, δι' ἃς ἔχω τὸ ἐλευθερὰ φθέγγεσθαι, καὶ τὴν αὐτὸς ἑαυτοῦ φύσιν διέβαλον, ὡς ἀγαθοὶ τοσοῦτοις ἀνάλωτον καὶ μισόκαλον. Ὅτι τοῖσιν ἐκ τοῦ λέγειν τοσαῦτα κερδαίνομεν τῷ τε δικαίῳ γῶραν διδόντας, καὶ τὴν πονηρὰν δόξαν ἀποπεμπόμενοι, πῶς οὐκ ἂν τὴν τῆς Τρωάδος ἱκελίην εὐχὴν προσευξαίμεθα γενέσθαι, φθόγγον ἡμῖν ἐν βραχίονι καὶ χερσὶ καὶ κόμαισι καὶ ποδῶν βάσει, ἵνα παρ' ὧν τῶν μελῶν ὁ τῆς εὐφημίας προσαγοίτο ἔρανος, ἐπαί πᾶσιν αὐτοῖς τὴν ἐκ τῶν Βαρβάρων ἀνείσιν ἰδωκας; Ἐμελλον δὲ ἄρα, ὥσπερ τῶν πράξεων σου χρηστὰ ἀπελαύσαμεν, οὕτω δὲ καὶ τῶν ἐπὶ ταῖς πράξεσι λόγων οὐ μικρὸν ἐνισθαι· καὶ αὐτοὶ γὰρ τὸ μέρος· ἀγαθὸν νομιζόμεθα, ὅτι τοῖς σοῖς ἐπαίνοις τὴν γλῶτταν ἀπεκληρώσαμεν σήμερον. Ἀλλ' ὦ γέρον Ἰσάκρατες, σὺ μὲν ἀδημονοῦντι ἐφύκεις, ὅτι μὴ καιρὸν εἶχες καταβαίνειν εἰς θέατρον, καὶ τῷ τοῦ δήμου συλλόγῳ τὸ κάλλος τῆς φωνῆς ἐπιδείκνυσθαι. Ἡμεῖς δὲ, ὃ μὲν ἐπὶ δόμοις ἐλάδομεν ὅπερ δὲ εἶχες, οὐκ ἔχομεν. Λόγων μὲν γὰρ ἀγών, καὶ δὴ μέγιστος· σοφιστὴς δὲ παρὰ πολὺ τῆς δόξης ἔρχομενος, ἄλλος [f. ἄλλως] τε καὶ τηλικούτοις ἔργοις ἀντιταλαντεύων τούτου δύναμιν. Οὐκ ἀπορῶν γὰρ ὕλης πῦρ οὐκ ἔχω τοσοῦτον, ὅσον πυρρὸν ἐξέσθαι τηλεφανῇ καὶ ἀέριον. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα παρήσειν μοι δοκῶ· πολλοῖς τε γὰρ ἐκεῖνα λελογγράφηται, καὶ ἡμεῖς δὲ τούτοις τὴν γλῶτταν ἐκσεμήσαμεν ἄλλο τῆς [f. ἄλλοτε] τῶν δ' ἀρετῶν ἐκ μέρους τοῦ βασιλείως μνησθήσομαι, καὶ ταύτῃ τῷ καιρῷ τὰ εἰκότα χαρίσομαι.

longe lateque splendentem atque sublimem accendere valeam. Cætera igitur mihi prætermittenda duco, quod a pluribus satis descripta sunt, et nos quoque illis linguam aliquando excoluimus. Nunc fortitudinis aliarumque virtutum, quæ imperatorem maxime decet, mentionem aliquam faciemus et his, prout opportunitas temporis exigere videtur, gratificabimur.

β'. Μεγάλου δὲ μοι δοκοῦσιν ἐστέρεσθαι [f. ἐστερεῖσθαι] τοῦ παραδείγματος, ὅσοι τῶν φιλοσόφων περὶ τῆς τῶν ἀρετῶν ἐπραγματεύσαντο φύσεως· εἰ γὰρ κάκεινοι τοὺς ἡμετέρους τούτους χρόνους εὐτύχησαν, εἶχον ἂν οὐκ ἀρμαρτύρως λέγειν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα βλέποντες· οἱ δὲ (οὐ γὰρ εἶχον πρὸς ὃ καὶ βλέψουσι) φιλοὺς καὶ ἀνεγγεῖλους [f. ἀνεγγύους] τοὺς λόγους προὔφερον. Ὁ δ' ἡμέτερος βασιλεὺς, ὅπερ ἐκεῖνοι νεκρὰ τοῖς γράμμασιν ἐναπέθεντο, ἐμψυχα καὶ ζῶντα φαίνει τοῖς πράγμασιν· ἀνδρείαν μὲν τὴν ἀληθῆ καὶ γενναίαν τῆς οἰκείας ἀρχῆς προβαλλόμενος, οὗ τὴν νόθον καὶ ψευδομένην τὸ θῆμα, ἀλλ' ἦν ἀρετὴ θυγατέρα γνωρίζει καὶ ἐγκολπίζεται, ἐπὴν αὐτὸς τὸ καλὸν προσησαμένην [f. -σησαμ.], καὶ δι' αὐτὸ κινδυνεύουσιν· ἦν τάχα καὶ πατὴρ ὑπὲρ παιδὸς ἀγαθὸς τε καὶ ἀγαθοῦ καὶ παῖς ὑπὲρ πατρός. Σὺ μὲν οὖν, ὦ βασιλεῦ, ἔχων τὸ πρᾶγμα τῆς ἀνδρείας, οὐδὲν δέη τῶν ἐπὶ ταύτῃ λογικῶν

A fausta tibi omnia precanda, et laudes tuas dicendas, non ab alio, quam a me ipso iussus accederem. Valde enim laetus mente et ineptus essem, operumque pulchritudinem amore nullo prosequer, si linguam habens, ac potens loqui, facinorum tuorum claritatem silentio præterirem. Imo duplici crimine eodem me tempore obstringerem, et quod gaudia tua, quæ mihi loquendi libertatem faciunt, injuria afficerem; et quod indolem meam, velut tot bonis non captam atque virtutis inimicam, dehonestarem. Quoniam igitur dicendo tantum lucri facimus, nempe et justitiæ locum damus, et pravam de nobis opinionem repellimus, quomodo non juxta illius Troadis votum, optabimus, vocem nobis fieri in brachiis, in manibus, in pedibus; ut per omnia membra faustæ precatōis et laudis copia redundet, cum tu omnibus illis libertatem a Barbaris requiemque donaveris? Et sene quemadmodum omnes tuarum actionum fructus gustavimus, ita haud parvam oblectationem de eadem disserendo ea omnia perciperent; et ipsi enim inter fausta recensemus, quod laudibus tuis hodie linguam nostram consecramus. 550 Verum, o senex leocrates, tu quidem homini dolore confecto similis eras, cum tibi per tempus non licebat in theatrum descendere, tuæque vocis pulchritudinem ostentare. Nos vero quod tu optabas accepimus, at quod habebas non habemus. Orationis quidem thema præto est, et quidem maximum; at orator gloria multum inferior; qui alias tantis talibusque facinoribus facultatem tuam parem tantummodo reputaret. Ego quidem materia abundo; verum tantum ignis mihi non suppetit, quo facem hanc

2. Magno aliquo exemplari destituti fuisse mihi videntur quotquot philosophi de natura virtutis olim disseruere: si enim in nostra tempora incidissent illi, habuissent utique unde absque errore de eadem loquerentur, si vel solum ad imperatorem nostrum oculos intendissent. At cum non haberent ad quid respicerent, imbecillos ac minus exactos sermones protulere. At noster imperator, quæ illi mortua litteris consignarunt, animata et viventia factis suis ostendit: veram quidem atque generosam fortitudinem ex proprio fundo proferens, non spuriam ac nomine tenuis; sed quam velut filiam virtus ipsa agnoscit et amplectitur; quæque ipsius virtutis pulchritudinem augeat, et pro ipsa periclitatur: qualem fortasse et pater pro filio, bonus pro bono, et filius pro patre exerceret. At vero tu quidem, imperator, habens rem ipsam fortitudinis, nihil profecto opus ad

Variorum lectiones et notæ.

(1) In textu Græco hic aliquid deesse videtur: quod ex conjectura utcunque supplēvi.

hanc habes logicis divisionibus. Mibi vero et hoc concedit studium operis, quod præ manibus habeo adeoque, ut pauca quædam de ea nunc dicam, veniam facile dabis : neque fortasse ingrata tibi erit parva ista digressio. Et quidem exstat vera fortitudo nomenque suum non ementiens, quam videlicet tu habes, quæque militum cordi insidet, ac est : *Circa ea quæ homini terribilia sunt, honestamque mortem imperterrita animi tranquillitas* : quam qui habuerunt, non solum hostes, verum etiam tempus superabunt : hostes quidem statim ; tempus autem, quousque genus hominum aletur. Cæteræ vero omnes fortitudines aliquid de ista participare videntur : nempe sive quis propter peritiam mascole se gerat, ut nautæ contra 551 procellas et fluctus ; sive propter metum, ut antiqui Xerxis milites flagellis ad pugnam compulsi ; sive ob iræ excessum, ut sues in gladios ruentes ; sive ob fidentiam, ut qui sæpe adversarios suos vicerunt, ideo rursus audacius cum illis manus conserant ; sive ob amentiam, ut qui nesciunt se fortioribus resistere ; postquam vero id noverint, læta vertunt. Hæc vero omnia fortitudinum genera a veræ fortitudinis laude longius absunt ; neque te hæc ad audendum provocant. Procul enim est tua agendi ratio cum a temeritate, tum a trepidatione : inexpugnabile enim pectus tibi est, et cor tanquam ignis officina. Rationem enim in regem constituisti, eique pro satellite iram dedisti, quæ idcirco, ea tantum iubente, insurgit. Fortitudinem hanc tuam etiam Barbarus ille, qui in Persia dominatur, et dum ludit, et dum serio agit, reformidat ; adeo ut et in computationibus pro tua salute crateres propinet, ex auditu te agnoscens, atque per famam complectens : *In omnem enim terram exivit sonus* : generositatis tuæ ; et quod celeberrimis Francis in nullo nec verbis, nec factis cedas. Sed et gesta tua ipsorum excessere spem, qua decepti bellum gessere et verba tua magnifica et excelsa Barbarorum audaciam fregerunt. Illa, te, o generose, illa te et Hunnis terribilem effecerunt, multarumque, utique per tuas manus, urbium amicitiam compararunt, quæ se in auxiliares copias contra exsecrandos Scythas conscripsere, illud solum petentes, ut invictam tuam dexteram contra ipsorum hostes extolleret.

3. Neque vero Scythia hiæ prævenientibus dormitavit ; at supra Barbari conditionem prudentius sapiens, ac seipsum vincens, meliore consilio viam arripuit priori quidem contrariam, sed multo meliorem ; ac dexteram non gladio armatam extendit, sed in amplexus protulit ; atque elegit imperatorem non armatum venerari, quem armatum ferre non valebat ; et dominum habere pacificum, quem ex adverso pugnantem existimabat invincibilem. Et sane quis non videt Scytharum

διαιρέτων · ἐμοὶ δὲ καὶ τοῦτο συγχώρει τὸ φιλο-
τίμημα, καὶ μικρὰ τινα περὶ ταύτης δὲ διαλέξα-
σθαι · τάχα γὰρ οὐδὲ σοὶ ἀχαρὶ ἔσται τὸ ἐπισέδδιον.
Ἔστι μὲν γάρ, ἔστιν ἀληθὴς ἀνδρεία, καὶ μὴ τὸ
ὄνομα καταισχύουσα, ἣν αὐτὸς τε ἔχεις, καὶ ταῖς
τῶν στρατιωτῶν καρδίαις ἐγκαθιστᾷ. Ἡ περὶ τὴν
ἀνθρώπων φοβερὰ καὶ τὸν προσήκοιτα θάνατον
ἀνέκκλητος καρδίας κατάστασις · ἣν σχόντας
οὐ μόνον ἐχθροὺς, ἀλλὰ καὶ χρόνον ἐνίστησαν, τοὺς
μὲν αὐτίκα, τὸν δὲ, ἔω ; ἂν τὸ τῶν ἀνθρώπων
γένος συνίστηται · αἱ δ' ἄλλαι πάλαι κατὰ τὸ ἐσχα-
τον ἀπήχημα ταύτης μετέχουσαι φαίνονται. Εἴτε
γὰρ διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἀνδρίζονται, ὡς οἱ ναῦται
πρὸς χειμῶνας καὶ κλύδωνας · εἴτε διὰ φόβον πλη-
γῶν, ὡς οἱ πάλαι τοῦ Ξέρξου στρατιῶται ὑπὸ μά-
στιγι πρὸς τὴν παράταξιν συνωθούμενοι · εἴτε διὰ
θυμοῦ παρουσίαν, ὡς οἱ σῦες κατὰ ξιφῶν ὠκισό-
μενοι · εἴτε διὰ τὴν εὐελπιστίαν, ὡς οἱ πολλὰκις
τῶν ἀντιπάλων κρατήσαντες, καὶ διὰ τοῦτο πάλιν
θαρσάλεώτερον συμπλεκόμενοι · εἴτε δι' ἀνοιαν, ὡς
οἱ ἀπατῶμενοι, τῷ μὴ δοκεῖν τοῖς κρείττοσιν αὐ-
τῶν ἀντιτάσσεσθαι, μεθ' ὃ μὲν δὴ γινέται, τὰ νῦν
τρέποντες ; ταῦτα γοῦν πάντα τὰ εἶδη πόρρω τῆς
ἀνδρείας ἐσκήνωται. Σὺ δὲ οὐτε παρακαλεῖ [f. ὤλ]·
πρὸς τὰ τολμητέα (πόρρω γὰρ τῆς σῆς πρακτικῆς
τὸ θρασύ τε καὶ ἐμπληκτον), οὐτε τοῖς μενοεικέσι
τὰ νῦν εἶδω ; λάσιον γὰρ σοὶ τὸ στηθεύς, καὶ
ἡ καρδία πυρὸς ἐργαστήριον · βασιλεῖα δὲ τὸν λόγον
χειροτονήσας, τὸν θυμὸν αὐτῷ δορυφόρον ὑπέθηκες,
ἥπερ ἂν ἐκεῖνος νοσή, ταύτη ἀλλόμενον. Ταύτην
σου τὴν ἀνδρίαν, καὶ ὁ τῶν Περσῶν κατέχων Βάρ-
βαρος, καὶ παίζων καὶ σπουδάζων ἐκπλήττεται ·
ὥστε καὶ τοῖς πότοις ὑπὲρ τῆς σῆς ὑγείας κρατή-
ρας ἔσθῃςιν, ἰδὼν σε τοῖς ὠκείοις, καὶ διὰ τῆς φήμης
περιπλεκόμενος · Εἰς γὰρ πᾶσαν τὴν γῆν ἐξήλ-
θεν ὁ φόβος τῆς σῆς γενναίότητος ; καὶ ὁ τι [f.
ὄτι] τοῖς περιδοήτοις Φρακτοῖς [f. Φράγκοις] οὐδὲν
οὐτ' ἐν λόγοις, οὐτ' ἐν ἔργοις ἐνδέδωκας · ἀλλὰ καὶ
τὰ ἔργα σοὶ πικρὰ τὰς ἐκείνων ἐλπίδας, αἷς ἀπαιτη-
θέντες ἐστράτευσαν · καὶ οἱ λόγοι μεγαλοῦργου καὶ
μεγαλογνώμονος, Βαρδάρων θράος συστέλλοντες.
Ἐκεῖνά σε, ὦ γενναῖε, ἐκεῖνά σε καὶ τοῖς Ὀυννοῖς
φοβερὴν ἀπειργάσαντο, καὶ πολλῶν, ναὶ μὴ τὰς σὰς
χεῖρας, πόλεων τὴν σὴν φιλίαν ἐπρίαντο, καὶ εἰς
συμμάχους ἑαυτοὺς κατὰ Σκυθῶν τῶν καταράτων
ἐνέγραψαν, τὴν ἀφτητῆτόν σου δεξιὴν ἐπαναταθῆναι
μόνην τοῖς σφῶν ἐχθροῖς αἰτησάμενοι.

γ'. Οὐ μὲν ὁ Σκύθης τοῖς προβαίνουσιν ἐπενύ-
σταξεν, ἀλλὰ κρεῖτον μὲν φρονήσας ἢ κατὰ Βάρ-
βαρον, ἑαυτὸν δὲ νικήσας τῷ βελτίονι σκέμμεται,
ὁδὸν ἐδίδωκε τῶν προτέρων καταδρομῶν καρδασω-
τέραν τε πολὺ, καὶ τὴν δεξιὰν οὐ μετὰ ξίφους ἀν-
έτενε, ἀλλ' εἰς δεξιῶσεις προέτεινε, καὶ προσκυνεῖν
τὴν βασιλεῖα ἄοπλον εἶλετο, ἐν ὠπλισμένον φέρειν
οὐκ ἴσχυε · καὶ δεσπότην ἔχειν εἰρηνικόν, ἐν ἀντι-
μαχῶν ἐνόμιζεν ἄμαχον. Καίτοι τίς οὐκ ὅδε τὴν
τῶν Σκυθῶν ἀτοπίαν, οἷς ὁρμὴ μὲν ὄση καὶ ἀστρα-

¹ Psal. xviii, 5.

πῆς; ἀφορμὴ δὲ βασιλᾶ τε ὁμοῦ καὶ ταχεῖα, τὸ μὲν, τῷ πλήθει τῆς λείας, τὸ δὲ, τῇ περὶ τὸ φεύγειν ὀξύτητι; Ἀεὶ τε γὰρ ἐπιόντες τὴν φήμην προφθά-
νουνσι, καὶ ἀπιόντες, οὐδ' ἀκούειν διδόναι περὶ αὐ-
τῶν τοῖς διώκουσι. Τὸ δὲ μείζον, ἀλλοτρίαν μὲν
κινετρήσουσι, σφετέραν δ' οὐκ ἔχουσιν· ἀλλὰ πᾶν
τις εἴη ἀρετοῦ τοῦ Ὑστάσπεως τολμηρότερος, ὥς
καὶ ζεῦξαι τὸν Ἴστρον, καὶ Σκυθὰς ἀναζητεῖν, τοῦτ'
ἔκειντο, διώξει φρενοβλαβῶς τὰ ἀλίγητα. Αὐτοὶ μὲν
τῆς πέτρας περιδαλῶνται καὶ ταῖς λάχμαῖς ἐνδύ-
σονται· ὁ δὲ οὐδὲν πλέον, ἢ ὅσην τε καὶ δάση περι-
ελεύσεται, μόνα τῆς τῶν διακομμένων φύσεως ἀγρίω-
τερα, καὶ εἰς πλῆθος δὲ ἐκείνης τῶν Σκυθῶν ἐρη-
μίας μόνῃς θεατῆς καταστήσεται, ἣν οὐδὲ ἡ
παροιμία ἠγνόησε. Κἂν προσδιᾶζεται τὴν φύσιν
τοῦ πράγματος, αὐτὸς μὲν ἀπολείπεται, οὐ μᾶλλον
ἐλεούμενος τῆς ἀτυχίας, ἢ τοῦ θράσους μετούμενος·
οἱ δὲ Σκυθαὶ δείξουσιν πετρῶν ὄντας καὶ δρυῶν
ἐχθροὺς, καὶ δράσουσι μόνον, ἀλλ' οὐχὶ παύονται·
ὥστε ἔμοιγε, εἰ μὴ πάντα τοῖς μύθοις ἐπιτρεπτεῖον,
καὶ ὁ Γύγης ἐκεῖνος Σκυθῆς ἦν ἐξ ἀφανοῦς βάλλων,
αὐτὸς μὴ βαλλόμενος. Τούτοις συμφορὰ μὲν βίος
ἀπράγμων, τὸ δὲ ἡσυχάζειν, ἀρρώστημα, καὶ τὰ
τῆς εὐδαιμονίας ἀκρα πατεῖν δοκοῦσιν, ὅταν ἡ
πολέμου καιρὸν εὐλογον ἔχωσιν, ἢ ταῖς σπονδαῖς
ἐνυθρίσωσι. Καὶ οὗτος αὐτοῖς ὁ πολεμικώτερος, ὅς
ἂν φανεῖται βαρβαρικώτερός τε καὶ ἀπιστότερος,
μεινομένην τε χειρὶ θύων, καὶ ἀπονοῖα δουλεύων.
Καὶ τὸ χερίστον, ὅτι τῷ κλέθει νικῶσι τὰς μαλίσσας
τοῦ ἔαρος, καὶ οὐδεὶς ποτε τούτων εἶδε χιλιάδας, ἢ
μυριάδας, ἀλλ' ἀριθμὸς τοῦτων τὸ ἀναριθμητόν.
Ἀλλὰ γὰρ τούτοις, τοῖς τοιούτοις τὴν ὁρμὴν, τοῖς
τοιοῦτοις τὸ πλῆθος, ὁ σὺς φόβος ἀντὶ μυρίων πολέ-
μων ἤρκεσε, καὶ τὸν ἵππον μὲν ἀναπαῦσαι, κατα-
πῆξαι δὲ τὸ δοῦναι, λύσαι τε τῆς ἀσπίδος τὸν
πόρπακα πέπεικεν.

numerus sit esse innumerabiles. At vero his talibus impetu, totque multitudine pavor tui pro bellatorum millibus fuit: isque illis et omnia requiem dare, et hastam humo defigere, et scuta deponere persuasit.

δ'. Ἀλλ' οἷόν με τότε μικροῦ διελάνθανε τοῦ Σκυ-
θου τὸ τέχνασμα. Τῆς γὰρ εἰρήνης ἔρῶν, καὶ ἡδῶς
ἂν ὑπὲρ ταύτης καὶ τὰ φίλτατα ἀποδόμενος, ὁ δὲ
μετεχειρίζετο τὸ πρᾶγμα σοφώτερον. Πρὸς τοὺς γὰρ
σχηματίσας τῷ κραταίῳ δεσπότη προσέπεμπε, εἶναι
κελεύσας οὐχ ὅτι εἰρήνης δέονται, ἀλλ' ὅτι δεομένῃ
πάρεσαι τὰς ὁμολογίας θησόμενοι. Ὁ δὲ καὶ ἄλλως
μὲν ἐν ταῖς πρὸς Βαρβάρους ὁμιλίαις πάντας ἀπο-
κρύπτει καὶ φιλοσόφους καὶ ῥήτορας τῶν νοημάτων
τῇ στιβαρότητι, καὶ τῶν ῥημάτων τῇ καθαρότητι,
εὐπορος εὐρεῖν, εὐκολος εἰπεῖν, πολὺς μὲν νοῆσαι,
ἴδιος δ' ἐρμηνεῦσαι, μεγαλοφροσύνης τε τὴν διά-
λεξιν ἐμπεικλῶν, καὶ βασιλικὸς τοὺς λόγους καὶ
ἀνατεταμένους ποιούμενος· τότε δὲ καὶ πρὸς τὴν
ἀπάτην τοῦ Βαρβάρου ἐμπικρανάμενος, τοὺς Ὀμη-
ρικῶς ἐκεῖνους δημηγόρους ἐνέκα, τοῦτο μὲν λι-
γέως καὶ παῦρα καταρητορεύων τοῦ Σκυθικοῦ, τοῦ-
το δὲ *νισφάδεσσιν* εἰκότα *χειμερίησιν* (2). Ἐν οἷς

absurditatem? Illorum incursus et ad insur-
fulguris, recessus autem gravis et celer: gravis
quidem ob prædæ multitudinem, celer vero ob
fugiendi promptitudinem; semper enim, duos
veniunt, famam præveniunt; ac dum discedunt,
neque sui vestigium relinquunt iis qui eos perse-
quuntur. Et, quod majus est, alienas regiones
percurrunt, propriam non habent. Sed etsi quis
Dario Hystaspide audentior junxerit Istrum, ut
Scythas quærat, ille persequetur insane, quæ de-
prehendi non possunt. Illi enim petrarum cavi-
tates subibunt, et sylvarum densitate se tegent;
552 adeoque is montes tantummodo et nemora
circumibit, quæ sola sunt incole eorum, quos
persequitur, asperiora; sicque vastæ illius solitu-
dinis Scythicæ spectator existet, quam neque
adagium ignoravit. Quod si violentium negotium
istud urgere velit, ipse quidem peribit; alij autem
non tam illius ob infortunium miserabuntur, quam
eam ob audaciam condemnabunt: Scythæ vero
sese petris quercubusque vire progenitos osten-
dunt, quippe qui illis tecti feriunt quidem, nihil
vero patiuntur: ut propterea, si omnia non sint
fabulis ascribenda, Gyges ille, qui ex invisibili lo-
co tela jaciebat, ipse autem, utpote invisibilis,
impeti non poterat, Scythæ mihi fuisse videatur.
Eis vero vitæ tranquillitas calamitas est, ac quies
infirmetas: tuncque ad felicitatis culmen se per-
tigisse existimant, cum vel belli congruam occa-
sionem nacti fuerint, vel fœdera ac pacta impu-
denter violaverint: illeque inter eos magis belli-
cosus ac strenuus habetur, qui magis barbarus ac
perfidus fuerit, furenti manu jugulans et vecordię
serviens. Illud vero pessimum, quod multitudine
apes veris superent, ut nemo hucusque ipsorum
millia numerare potuerit; sed proprius ipsorum

impetu, totque multitudine pavor tui pro bellatorum millibus fuit: isque illis et omnia requiem dare, et hastam humo defigere, et scuta deponere persuasit.

4. Verum singulare illud Scythæ artificium me
pene fugiebat. Pacem enim cupiens, ac pro
ea charissima quæque libenter daturus, ut eam
absque honoris dispendio obtineret, hoc calli-
dus stratagema arripuit. Legatos ad potentem
dominam transmisit, iubens illis, ut dicerent se
adesse, non ut pacem peterent, sed ut petenti
pacta et condiciones præstiterent. Ille autem, qui
alias dum Barbaros alloquitur, philosophos omnes
ac rhetores cum argumentorum gravitate, tum ver-
borum nitore longe superat (quippe qui secundus
in Inveniundo, facilis in dicendo, in excogitando
copiosus, in interpretando suavis, magnificentia
dictionem suam replet, ac sermones suos regios et
sublimes facit), tunc vero et detecta Barbari fraude
exacerbatus, homericos illos oratores vincebat,
modo acute Scythas perstringens, modo verba
imbribus nivalibus similia proferens. Ubi enim

Varia lectiones et notæ.

(2) *Hom. Iliad. lib. III, vers. 222.*

vehementiore impetu opus erat, in eo erat Ulysses; cum vero tonum remittere decebat, tunc erat Menelaus. Quo vero res cessit? Illi haud immodica confusione affecti, quod sese viderent a propria decipiendi cupiditate deceptos, larva detracta, facies suas nudaverunt, ac confessi sunt se pacem sitire, 553 quod a longe ignis tui vim persensissent. Ac ii, qui antea solo sanguine dignoscebantur, litteris ac pactis se suaque tibi concrediderunt. Sic profecto et contumax Barbarus cedit virtutis magnitudini, regiumque numen ferarum quoque vincit naturam.

5. O faustam illam diem, qua pacis tropæum creximus! O imperatorias manus quæ attulerunt pacem, antequam inferrent bellum! o tempora felicia quibus pacem non accepimus, sed dedimus! Si quis igitur cupit victoriam nullo labore partam sinu suo complecti, is laudibus imperatoris repleatur. Et quidem si periculis, exercitus labore multique sanguinis effusione bellum coronasset, et magnum foret opus, et multorum linguas in sui laudem devinxisset: nunc vero quid multo mirabilius operi accedit; nam neque prælii initium hostes exspectarunt, sed seipsos condemnantes suffragium justum tulere: in hoc solo illi nec Barbari, nec Scythæ, quod priusquam damnum sentirent, id quod consultius erat, elegerunt. Alius vero quispiam neque gentis illius legationem admisisset; sed justo rigidior supercilium extulisset temporis conditione sublimius, atque non prius ab ultione destitisset, quam belluinum furorem suum Sytico sanguine explevisset. Tu vero et hoc perquam novum præstitisti, quod prostratos non proculcasti, neque supplicantes reputisti. Verum quemadmodum, cum eos ferocientes ferreamque jactantes cervicem conspiciebas, tu, severitatem ac rigorem ostendisti; ita cum eos cedentes, et, posita ferocitate, submissos animadverteres, ipsorum fortunæ misertus es: illudque, *Ne quid nimis* facto tuo comprobasti, persuasus tunc recte se habere præclarum illud sapientis regis effatum: *Noli esse justus multum*². Idcirco non quod illi pati merebantur intulisti, sed quod te facere decebat. Et sane neque regium neque divinum, sed furiosum ac diabolicum, malignisque naturis et potestatibus reservatum est sese vindicta exsaturare. Nonne enim et Scripturam testantem audis, quod *Tribulatio per angelos malos immittatur*³: et Deus ipse *Non vult mortem impiorum*⁴, neque *Lataitur in perditione viventium*⁵? David, Ezechiel et Salomon hæc mihi testimonia subministrant. Igitur neque tu, Deo quidem subjectus, nostri rex, indignationem in Scythas effudisti, sed et dexteram porrexisti, et confederationem petentibus non negasti, et Romano imperio multas civitates in captivitate redactas, velut matri filias, restituiisti. Hinc vero est, quod nunc agricola placidos somnos

A μὲν γὰρ ἰδεὶ σφοδρότερας καταδρομῆς, ἔνταυθ' ὁ Ὀδυσσεύς· ἐν οἷς δὲ μικρὸν ὑπάρχει τοῦ τόπου, ἔνταυθά σοι ὁ Μενέλαος. Εἴτα τί; Αἰσχύνῃ οὐ μικρὴν προσοφλήσαντες, καὶ γινόντες ὡς αὐτοὺς ἢ τοῦ ἀπαρῆν ἐπιθυμία ἡπάτησε, τὰ προσωπεῖα διασχόντες ἀπογυμνοῦσι τὰ πρόσωπα, καὶ ὠμολόγησαν ὡς διψοῦσι τῆς εἰρήνης, πόρρωθέν σοι τοῦ περὶ ἀπολαύσαντες· καὶ οἱ πρότερον αἵματι μόλις διακρινόμενοι, γράμμασι καὶ συνθήκαι; τὰ καθ' αὐτοὺς ἐνεπίστευσαν. Οὕτως ἄμα [f. ἀρα] συγχωρεῖ καὶ φιλόνοικος Βάρβαρος τῷ τῆς ἀρετῆς ὑπερέχοντι, καὶ νικᾷ θυριώδη φύσιν βασιλικὴ θεοῦτος.

Ε'. Ὁ λευκὴς ἐκείνης ἡμέρας, ἐν ᾗ χρόνιοι δὴ μέλα χρόνιοι τρόπαιον εἰρηνικὸν ἀνεστήσαμεν! ὦ βασιλέως χειρὼν ἐργασασμένων τὴν νίκην πρὶν ἐνεργῆσαι τὸν πόλεμον! ὦ καιρῶν εὐδαιμόνων καθ' οὓς τὴν εἰρήνην δεδώκαμεν, οὐκ ἐλάδομεν. Εἴ τις οὖν ἐπιθυμεῖ, νίκην ἀκμητὶ γενομένην ἐναγκαλισσάσθαι, ἐμπορεῖσθαι τῶν παιδικῶν τοῦ βασιλέως. Καίτοι κἂν εἰ κινδύνοι, καὶ στρατοῦ πόνη, καὶ βέβρωτοι αἱμάτων ἐσπεφανώσω τὸν πόλεμον, μέγα τ' ἂν ᾦν τὸ ἔργον, καὶ πολλῶν γλώσσας ἐχάλασεν εἰς τὸν ἑταῖον. Νῦν δὲ πολλῷ πλείον τοῦ θαύματος· τῷ ἔργῳ περίεστιν, ὅτι μὴδὲ τὴν χεῖρα ἀνέμειναν οἱ πολέμιοι, ἀλλ' ἑαυτῶν καταγνόντες, δικαίαν ψῆφον ἐξήνεγκαν· καὶ τοῦτό γε μόνον ἐκεῖνοι, οὐ Βάρβαροι, οὐδὲ Σκυῖται, ὅτι πρὸ τῆς βλάβης, τοῦ κρείττονος ἦσαν. Ἄλλος μὲν οὖν οὐδ' ἂν τὴν τοῦ ἔθνους προσέειπεν ἰδέεσθαι, ἀλλ' ἀτενέστερος ἐφάνη τοῦ δέοντος, καὶ τὴν ὀφρὺν τοῦ καιροῦ ὑψηλοτέρην ἀνέτεινε, καὶ οὐ πρότερον τῆς δίκης ἐπίστατο πρὶν αἵματι Σκυθικαῖς εὐωχῆσαι τοῦ θυμοῦ τὸ θηρίον. Σοῦ δὲ καὶ τοῦτο καινότερον, ὅτι μὴ τοῖς κειμένους ἐπανάδης, μὴδὲ τοὺς ἐκείτας ἀπώθησας· ἀλλ' ὥστε πρὸς οὐρανὸν ἀποστρέφεις εἶδες, καὶ νεῦρον σιδηροῦν δεικνύοντα τὸν τράχηλον, ἀνταπεδείκνυστο τὸ ἀνένδοτον· οὕτως δὲ συστελλομένους εὗρες, καὶ καθαιρούντας τὸ φρύαγμα, τὴν τύχην ἡλέησας, καὶ τὸ, *Μηδὲν ἀγαν*, ἐν τοῖς ἔργοις ἐπήνεσας· τότε τοῦ σοφοῦ βασιλέως εὐ ἔχειν νομίσας, *Μὴ γίνου δίκαιος πολὺ*, παγκάλως φιλοσογήσαντος, οὐχ ὅσον ἐκεῖνοι ἰδεῖν καθεῖν ἐπήγαγε, ἀλλ' ὅσον σοὶ προσῆκε ποιεῖν, ἐπ' ἐκείνους ἰδεῖσας. Οὐδὲ γὰρ οὔτε βασιλικὸν, οὔτε θεῖον τὸ τιμωρίας ἐμπέπασθαι, ἀλλ' ἐρινυώδες καὶ δαιμονιώδες, καὶ πονηραῖς ἀφωρισμένον καὶ φύσει καὶ δυνάμει. Οὐ γὰρ ἀκούεις καὶ τῶν λογίων, ὅτι *Θλίψεις δι' ἀγγέλων πονηρῶν ἀποστρέλλεται*; καὶ θεὸς δὲ αὐτοὺς οὐ θέλει τὸν θάνατον τοῦ ἀσεβοῦς, οὐδὲ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ζώντων τέρεται; *Δαδὶ μοι ταῦτα καὶ ἱερεὶς καὶ Σολομὼν ἐμαρτύρησαν*. Οὐκ οὐκ οὐδ' αὐτῶν, ὁ Θεοῦ μὲν ὑπαρχος, ἡμέτερος δὲ βασιλεὺς, τὴν χολὴν τοῖς Σκυθαῖς ἐπέχυσας, ἀλλὰ καὶ ὁ ξὺν ἐπιβέβληκας, καὶ σπονδὰς ζητοῦσι προσδίδωκας, καὶ τῷ Ῥωμαίων βασιλεῖ πολλὰς πόλεις ὡς μητρὶ θυγατέρας αἰχμαλωτισθείσας ἀπέδωκας. Καὶ νῦν γεωργὸς εὐνοεῖρους ὑπνοὺς ὑπνώττει διὰ τὴν σὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀγρυπνίαν, καὶ οὐ φαντάζεται, ποτὲ μὲν διώκοντα, ποτὲ δὲ κατέχοντα, καὶ ἄρτι μὲν δισμοῦντα, ἄρτι δὲ

² Eccl. vii, 16. ³ Psal. lxxvii, 49. ⁴ Ezech. xxxiii, 41. ⁵ Sap. i, 15.

τὸ ξίφος ἐπάγοντα· ἀλλ' ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ ἅπλητος ἐπὶ τῇ ἐργασίᾳ αὐτοῦ ἀχρις ἑσπέρας ἐξέρχεται. — Ὁ ἥλιος ἔργα τῆς δύσιν, καὶ ἀναλύει τοῦ ἔργου, καὶ τράπεζαν ἱστᾷ τῇ ἀφοβίᾳ κατέχομεν, καὶ κρατήρα πλησῆς ἐλευθερον, τῷ σὺ μὲν κράτει συνήδεται, τῶν δὲ Σκυθῶν καταρεύγεται, καὶ τοῖς φιλότοις προσπαίζει, καὶ ἡδέως ἐναγκαλίζεται, διὰ τὸν μέγαν Ἀλέξιον ὄρῃν ταῦτα, καὶ ὅπ' ἐκείνων ὁρᾶσθαι διατεινόμενος. Τί μὴ λέγω τοὺς ἐκ τῆς Ἐφῆς σοι προσχωρήσαντας (τοῦτο μὲν ἰδίᾳ, τοῦτο δὲ καὶ κοινῇ); Ὅν ἀμφισβητοῦσι μὲν ἀνδρεία καὶ πραότης, ὁποτέρᾳ προστήγαγεν· ἑκατέρᾳ γὰρ τούτων μεταπεποιήται. Ὅποτέρᾳ δ' ἀν κριθείη νικᾷν, ὁ βασιλεὺς ἐστίν ὁ νικῶν, ὅστις ἀπορρήτους Εὐγγας ἡμῖν ἐπέτρεψε, καὶ τοὺς ἀμειλίχτους μελίσσεται, καὶ τὸ θεϊότερον, ὅτι θεὸν αὐτοῖς προμνηστεύεται, καὶ εἰσάγει τοῦτον εἰς τὴν αὐτὴν βασιλείαν, καὶ τῆς ἐκεῖ συγχλήτου μέρος ποιεῖ· καὶ ἄνδρας αἱμάτων ἀποκλύων ταῖς τοῦ Σωτηρίου πηγαῖς, τέκνα φωτὸς δεικνύει, καὶ τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἱμάτιον ἀμφιέννυσσι, καὶ πλάττει τούτους πλάσιν ἡμερινὴν καὶ σωτήριον, ἵνα καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν προσφορὰν τῶν ἐθνῶν ὡς παρὰ Παύλου Χριστοῦ προσδέξεται. Ἀλλ' ὁρᾶτε ὡς καὶ ἀπόστολος; ἡμῖν ὁ αὐτοκράτωρ ἐκδεδείχεται, καὶ ἀνέκυψε τοῦτο τοῦ λόγου οἶόν τι πόρισμα. Σὺ δὲ μοι λέγε Προμηθεῖα καὶ μύθον ἀνθρώπους πλάττοντα· ἀλλ' ἐγὼ σοι μετὰ τῆς ἀληθείας ἀντιπαράγω τὴν βασιλείᾳ προμηθεῖαν μεταπλάττοντος Βαρδάρους ἐπὶ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ θεϊότερον, ὅς γε καὶ διδάσκαλον ἐθνῶν ἐγκατέστησας, ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ, τὰ τοῦ Παύλου σοι λέγω ἐρρητομήσαντα τοῦ λόγου τὴν αὐλακα, πληθυνοῦντα θεῷ τὸ γεώργιον.

in humanos, vel in quid divinius transformasse: quique et sese gentium magistrum in fide et veritate verbi sulcum ducentem, segetemque l'eo multiplicantem exhibuit.

ζ'. Τί μοι τὰ πόρρω λέγειν; Τί δὲ περὶ τὴν Ἰστρον καὶ τὴν Ἐφῆν ἀπάγομαι; Τί δὲ μὴ ἀφ' ἐστῆς ἀρχομένην τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ αὐτοκράτορος δεικνύμι; Ἀνέστη γάρ τις οὐ πολὺς ἐξ οὗ χρόνος βασιλικοῦ σπέρματος ἑαυτὸν ποιοῦμενος ἀσταχύν (ἐνέργειαν πλάτης εἶπεν ἂν αὐτὸν ὁ Ἀπαστόλος), ὃς κούφοις τισὶν ἀνθρώποις καὶ παρασήμοις καὶ ἀξίοις αὐτοῦ προσφύει; Ἡσίοδος κηφήσιν, Ἀρχιλόχος πιθήκοις. Ὁ βασιλεὺς ὅπως καὶ μέγεθος, καὶ ἀνακτόρων λαμπρότης, καὶ θρόνων μεγαλειότης ἀσύγκριτος, οἷον ἡμῖν ἐνουβρίζειν ἐτόλμα, ἄρπαγμα τὰ εὖρα τῆς ἀρετῆς ἡγησάμενος. Ἀλλ' οὖν μετὰ τῶν συνωμοτῶν ὁ μωρὸς Ἀδωνίας ἐδασίλει, καὶ τοῦ πονηροῦ κόμματος. Τί δὲ; Ὁ ἀποκαλύπτων βαθέα, καὶ ἐρμηνεύων μυστήρια, ἀπεκάλυψε τῷ ὧτι τοῦ βασιλεῖος τὸν πονηρὸν σύνδεσμον, καὶ τὸ ὀλέθριον διαβούλιον ἀταλαιπώρως φωρᾶσαι πεποίηκε. Τί γοῦν ἐνταῦθα σκοπεῖτε; Τὸ πικρὸν τοῦ βασιλεῖος καὶ ἀπαραιήτητον; Πῶς τοὺς ἀπράχτους φονεῦτὰς ἡμίνατο; Πῶς τοὺς ἀχειρας ξιφιοφόρους ἡμελίφατο; Ἐψίλωσε μὲν αὐτοῖς τὰς κεφαλὰς, τοῦ φυσικοῦ κόσμου στερήσας, ὡς περὶ τὴν κεφαλὴν ἀσχημονήσαντάς τε καὶ ἐξυδρίσαντάς· ἐψίλωσε καὶ τὸ γένειον, τὸ, οἶμαι,

ex tua pro nobis vigilantia capli; neque amplius Barbarium modo persequentem, modo vincentem, modo gladium intentantem imaginatur; sed statim ac Ortus est 554 sol, exit ad o erationem suam usque ad vesperam: cum vero sol cognovit occasum, cessat ab opere, et copiosam mensam instruit securus; liberumque poculum replens, tuæ quidem fortitudini plaudit, in Scythas vero per contemptum cruciat, atque cum amicis ludit, eosque suaviter complectitur, innuens, se hæc omnia ob magnum Alexium habere, et ab illis quoque haberi. Sed cur ex Oriente populos se tibi dedentes hic non describo (illud enim privatim, hoc publice se habet)? De iis disceptant fortitudo et benignitas, utra magis eos adduxerit; utraque enim eos devicit. Verum alterutri victoria adjudicetur, Imperator est, qui vincit: qui tacitas nobis illecebras suppediavit, quique asperos indolo affabilitate sua lenivit, quodque sanctius est, Deum illis conciliavit, eosque in ejus regnum introduxit, ipsiusque consessus consortes effecit; et viros sanguinum salutaris fonte ablucens, filios lucis constituit, et stola immortalitatis induit: ac demum exornavit forma diei et salutis, ut ab ipso etiam oblationem gentium, quemadmodum a Paulo, Christus recipiat. En vero, quomodo etiam apostolus imperator noster ostensus est, istaque orationis nostræ pars corollarii ejusdem instar subnata nobis sit. Modo vero dicas mihi, si placet, fabulosum illum Prometheum, qui homines efformabat, ego summa cum veritate reponam pronetheiam, seu providentiam imperatoris. Barbaris

6. At quid in iis quæ procul sunt, immoror? Cur ad Istrum et Orientem abducor? Cur non ab ipso lare imperatoris clementiam demonstro? Insurrexit enim non multo pridem quis ex semine regio ac prognatum egredientem (operationem erroris illam diceret Apostolus), qui levibus quibusdam atque obscuris hominibus (ex eorum videlicet genere, quos Hesiodus fucos, Archilochus simios appellat) sese adjungens, velut si illi imperii sublimitas et magnitudo, patiorum splendor, thronorumque magnificentia comparari non posset, nobis insulare ausus est, rapinam arbitrari esse dona virtutis: et jam cum suis conjuratis, et iniqua turba stultus iste Adonias regnabat. Quid vero? Ille qui revelat profunda, et manifestat mysteria, perfidam conspersionem imperatoris auri delexit, perniciosumque consilium feliciter deprehendi fecit. Quid igitur hic cogitatis? Regis acribam et implacabilem iram? Quomodo illos necis machinatores ultus est? Quid pœnæ ignavis illis gladii portatoribus rependit? Naturali ornameto tantummodo privans, depilavit 555 illis capita, utpote qui in caput suum turpiter, atque

* Psal. ciii, 23. * Ibid. 49. * II Thess. ii, 10.

* Dan. ii, 22.

imprudenter egissent : barbam abrasit, ut, puto, **A** imbellem ipsorum animum atque ignaviam hoc symbola propalaret. Patibulum vero etiam crexit, eique impostorem illum alligavit : sed patibulum ipsum delusit mitissimus imperator, et eo tantummodo tanquam terribulo ad maiorem timorem incutiendum utens, cætera existimavit alienum ab Alexii imperio esse, necis hominis Romani spectatior esse. Porro quot heroicis facinoribus par tibi hoc esse videtur? Anne quid simile apud veteres reperias? Narrant equidem de celebratissimo Constantino, cum populus quidam insolens et arrogans (est enim populus omnis nequitiae et conviciorum receptaculum ac sedes) statuis ipsius e foro direptis, facies saxorum ictibus deformassent, idque imperatori renuntiatum esset, multique ipsius animum **B** concitarent, ac malos male perdendos suggererent; eum faciem sibi leniter attractantem dixisse: Numquid contra hanc lapides adhibuerunt, vel contumelia illata in genis meis impressa est? Respondentibus vero illis, regia in facie nullum injuriæ signum apparere, Igitur, subdidisse, dimittamus debacchantes illos : non enim nobis quidpiam intulerunt mali; sed in æs tantummodo sævierunt. Magnum profecto hoc, o imperator, ac Constantini animo dignum, verum ad te, tuumque facinus usque magnum.

At sol surrexit linquens pulchri æquoris undas,

et reliqua astra sese occuluerunt. Iis enim, qui tantum in umbras debacchati erant, poenam condonasse, non adeo magnum, cum nullum re ipsa malum intulissent; at scelesti ea societas tuo ferme gutturi gladium intulit : quibus, cum gratiam impunitatis feceris, nullum comparationis locum veteribus reliquisti. Sic doces, erga offensores nostros mites nos exhibere. Quanquam enim alias Salomone sis justior, in hoc tamen sponte ab exacta mensura recedis. In distribuendo quidem justus es, in corrigendo excellis : at in vindicando mediocrius te habes; visque potius eos qui in te peccaverunt debitores remanere, ut, cum multum debentibus multum dimittatur, tanto plus justitiam diligant, quanto plus illis donatur ¹⁰. Optime siquidem nosti evangelicum illud oraculum. Solet enim homo resistentia exasperari, cedere autem **D** demulcenti, persuasionis pharmaco, tanquam oleo, mollior effectus. An vero tibi mansuetudo hujusmodi ex molliore, seu minus generosa indole indita est, ut non prærogativa sit, sed defectus? Nos non adeo insanire possumus, ut credamus, regiae virtutis tuæ faciem maculis quibusdam, aut avulsionibus deturpari. **556** Indoles enim tua, et regali majestate eminet, et suavitatem prodit ac leporem : non aspera est tibi virilitas, neque

¹⁰ Luc. vii, 43.

ἀνάνδρον αὐτῶν καὶ ἀγενὲς ἐκπομπέων διὰ συμβολικοῦ τοῦ προσήματος. Σκόλοπα δὲ ἀνέστησε μὲν, καὶ τὸν πλάνον ἐκεῖνον ἐπέδρυσεν, ἐπεγέλα δὲ ἄρα τῷ σκόλοπι ὁ φιλόανθρωπος, φοβήτερον [ἢ φοβήτερον] αὐτὸν μόνον ὀξύντας καὶ οἷον μορμολύκειον τεκτηνόμενος· οὐδὲ γὰρ εἶναι τῆς Ἀλεξίου βασιλείας ἀνδρὸς Ῥωμαίου φόνον θεάσασθαι. Τοῦτό σοι πόσων ἀριστευμάτων ἀντάξιον τοῦτου; τί ἂν εὖροις περὶ [ἢ παρὰ] τοῖς παλαίοις ἰσοστάσιον; Λέγεται τι περὶ τοῦ πανευφήμου Κωνσταντίνου, ὡς ἄρα δῆμος μὲν τις ὑβριστῆς καὶ ἀγέρωχος (καὶ τί γὰρ ἡ δῆμος παντοίας κακίας συμφόρημα καὶ ὕβρεως τελεστήριον;), στήλας αὐτοῦ τῆς ἀγορᾶς κατασπάσας, λίθων βολαῖς τὰς ὄψεις διαλωθήσαντο. Ἀγγελοῦν δὲ τοῦτο τῷ βασιλεῖ, πολλοὶ μὲν σχέτλια παθεῖν, καὶ μετὰ τῶν σχετλίων τὸ πρᾶγμα τίθεσθαι, τοῦ βασιλικοῦ θυμοῦ τὸ βέλος ὀξύνοντας· τὸν δὲ, πρῶτως διαψηλαφῶντα τὸ πρόσωπον, Μὴ τι, φάναι, κατὰ τοῦτου τοῖς λίθοις ἐχρήσαντο, ἢ τὰ τῆς λύθης ταῖς παρειαῖς ἐνσπρήμανται; Ὡς δ' οὐκ ἔφασαν ἐκεῖνοι τῷ βασιλικῷ προσώπῳ ἔχνος ὕβρεως ἐπιφαίνεσθαι, Οὐκοῦν, εἰπεῖν, ἐῷμεν τοὺς παροινήσαντας· οὐ γὰρ ἡμᾶς κακὸν τι διέθεντο, ἀλλὰ τῷ χαλκῷ ἐπελύττησαν. Τοῦτο μέγα μὲν, βασιλεῦ, καὶ τῆς Κωνσταντίνου ψυχῆς ἐπάξιον, ἀλλὰ μέχρι σοῦ μέγα καὶ τῆς σῆς πράξεως.

Ἡέλιος δ' ἀνόρουσε λίπῶν περικαλλέα
[λίμνην] (3),

καὶ οἱ λοιποὶ ἀστερες ἐκρύβησαν. Ἐκεῖνοίς μὲν γὰρ **C** εἰς τὰς σκιάς ἐξυβρίσασιν, οὐ τοσοῦτον μέγα τὰς τιμωρίας χαρίζεσθαι μὴδὲν μέγα λυπηναμένοις τὰ πρᾶγματα· σοῦ δὲ τῷ αὐχένι μόνον οὐκ ἐπικατήνεγκεν ἡ πονηρὰ φατριὰ τὸν σίδηρον, οἷς χάριν τῆς ἀθώσεως τοῖς παλαιοῖς οὐ δίδως χώραν συγκρίσεως. Οὕτω διδάσκεις ἡμᾶς τοῖς ἀδικοῦσι προσφέρεισθαι. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἄλλοις Σολομῶνος εἰ δικαιοτέρος, ταύτῃ γοῦν ἐκὼν τῆς ἀκριβείας ὕφρεσαι, καὶ τὸ μὲν διανεμητικὸν σοι δίκαιον, καὶ τὸ ἐπανορθωτικὸν ὑπερευκατέρησθαι· τὸ δὲ κατὰ τὸ ἀντιπεπονθὲς, ἐνταῦθ' αὖ σοι μετριώτερον. Καὶ βούλει μᾶλλον ὑπόχρεω; ἔχειν τοὺς εἰς σὲ πλημμελήσαντας, ὡς πολὺ μὲν ὀφειλοντας, πολὺ δὲ ἀφεθέντας, καὶ τὸ δίκαιον ἀγαπήσαντας τοσοῦτον ὅσον ἀφείθησαν. Οἶδας πάντως τὸ εὐαγγελικὸν ἀποθέσπισμα· φιλεῖ γὰρ **D** ἄνθρωπος πρὸς μὲν τὸ ἀντιτεῖνον ἀντισκληρῆνεσθαι, ὑπεῖκειν δὲ τῷ μαλάττοντι, καθάπερ ἐλαίῳ τῷ τῆς πειθοῦς φαρμάκῳ γινόμενος χαλαρώτερος. Ἄρα δὴ σοι τὸ πρᾶον ἀπὸ φρενὸς μαλακωτέρας ἐμπέφυκεν, ὡς μὴ εἶναι προτέρημα, ἀλλὰ νόσημα. Μὴ οὕτως ἡμεῖς τὰς φρένας νοσήσαιμεν, ὡς τῆς βασιλικῆς ἀρετῆς τὴν μορφήν λελωθῆσθαι πιστεύειν οὐλαῖς τισι καὶ σπαράγμασι. Καὶ γὰρ σοι τὸ ἥθος ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς μεγαλειότητος ἔστηκε, καὶ τὸ ἡδὺ προδελκνυσι καὶ τὸ χάριεν· καὶ οὕτε σκληρὸν τὸ ἀνδρικόν,

Variae lectiones et notæ.

(3) Homcr. *Odyss.* l. III, v. 1.

οὕτω καρσιωδῶς σοι τὸ ἐπὶ χεῖρι, ὥς μήτε τὴ σεμνὴν εἰς ἀλαζονείαν ἐκτραχηλίζεσθαι, μήτε καταβριπτεῖσθαι τὸ ἱλαρὸν εἰς εὐτέλειαν. Σὺ μαλακίῃ ποτὲ, ὁ ἀδαμάντινος, ὁ ἀνένδοτος; ὃς ἐπειδὴν σχολάζῃς τῶν τοῦ πολέμου κινήσεων, οὐχ ἱππῶν ἀμιλλαῖς καὶ δῆμων μακίαις σεαυτὸν ἐπιρρίπτεις, οὐδ' ἐνθελύνεις τὴν ἀκαθὴν τοῖς τῆς ἀνάνδρου μουσικῆς κρούσμασιν, ἀλλὰ θήραις καὶ κυνηγεσίαις ἀνεγείρεις τοῦ θυμοῦ τὸ κοιμώμενον, καὶ τοὺς εὐγενεῖς παῖδας γεύων τῶν τῆς ἡλικίας ἀριστευμάτων ὥς σκύλακας.

ζ'. Σωφροσύνης δὲ εἶδ', ὅτι οὐ ζητεῖτε μαρτυρίαν, οὕτως αὐτὸν πείζοντα τὸ σῶμα θεώμενοι καὶ ταῖς ἐκάστοτε θυραυλαῖς, καὶ ταῖς ξηροτέροις γυμνάσμασιν, ὥς γε καὶ μίαν ἐξ ἀρχῆς ἔστερξε τὴν καλὴν ἐν γυναιξί, τὴν βασιλείας ἀξίαν σύζυγον. Ὅθεν αὐτοῖς προσήκοντα τῇ τοῦ γάμου ῥίζῃ καὶ τὰ βλαστήματα. Καὶ νῦν τοιοῦτε ἔρταις [τοῖς γενέταις;] ὁ καλὸς, ὁ μυριοπόθητος, τὸ ἀμειψάτορον θέαμα, ὁ τῶν ἀετῶν νεοτὸς, ὃς μὴν ὁρῶν ἦδη, περιμένων δὲ τὰ ἐκώπτερα. Ἀλλὰ εἰ, ὦ πάτερ, πρὸς τὸν παῖδα βραδυτέρος ἐγένου τῆς φύσεως; Τί μὴ τὸν βασιλεῦσιν καὶ βασιλέα γνωρίζεις, ἀλλ' ἀναδύῃ τὴν ποθυμίαν ἀνάρρησιν; Τί μὴ μεταδίδως ὀνόματος τῷ μετασχόντι φύσει τοῦ πράγματος; Ἀλλὰ κἄν σὺ μὴ θέλῃς, θεσμός ἐστιν ἀδραστείας ἀκίνητος, λέοντα τὸν σκύμνον εἶναι τοῦ λέοντος.

η'. Ἡ φρόνησις δὲ σοι αὕτη μὲν γε καὶ τῶν ἔξω, καὶ τῶν ἔσω μεταποιεῖται· κἄν πόλεμον κατορθώσῃς, μερίτιν αὐτῇ παρεντίθῃς, καὶ τὴν ταύτης ἀδελφὴν, τὴν ἀνδρίαν, οὐκ ἀξιοῖ σχετιάζειν, εἰ τὴν κλῆρον τῶν τροπαίων ἢ ἀδελφὴ συμμερίζεται ταῖς τῶν πόλεων διοικήσεσιν, αὕτη μόνῃ ἐπιστατῇ διατίνεται. Ταύτην γάρ ὥς θυτὴς νομῶν ἐκτέσω τῆς ἀρχῆς σου κυβέρνησιν. Ταῦτα ἄρα καὶ διατάσσεται, ἀρχοντας μὲν αἰρεῖσθαι τοὺς ὡς κατέρες παιδῶν ἐπιμαλτομένους τῶν ὑπηκόων. Ἡ οὐχ ὁρᾷς, φησὶ, τὸν μέγαν βασιλέα καὶ σοῦ ἀρχέτυπον, ὅπως ἀλλοῖς ὁρίοις ἄγγελον ἄλλον ἐθνῶν ἐπέστησε, πάντας πρὸς ἐκεῖνον ἐπεστραμμένους συμφέροντας, οὐ καταμαγειρεύοντας τὸν ὑπήκοον, οὐδὲ αὐτοὺς μὲν παικίζοντας, τοὺς δὲ πολίτας ἱσχυαίνοντας; Ἀνάλωμα δὲ πᾶν μὲν, βωμολόχοι, καὶ τῷ θεάτρῳ ταλούμενοι, καὶ πρὸς τὸ γελασθῆναι σπουδάζοντες, τῶν βασιλείων ἐλήλανται. Καὶ τοὺς ἀρχοὺς κηφῆνας πρὸς τὸ κακὸν μόνον τὰ κέντρα φέροντας, τούτους ὁ βασιλεὺς σὺ τοῦ σοῦ σμήνους ἀπήγαγες, ἵνα μὴ τῶν καμνόντων τὸ μέλι βλήττωσι. Καὶ μένος εἰ τοῖς ἀνθρώποις διδάσκαλος, ἔργῳ τούτους παιδεύων ὥς ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς διαπλάσθημεν. Μισθὸν γὰρ ἔχεις, ὅτι πᾶσαν κακίαν ἢ ἀργίαν ἐβιδάξῃς, καὶ ὡς ἐπίπαν ἀνὰ τοὺς [ἀνθρώπους;] μὴ βουλομένους ἐργάζεσθαι, τὰ τῶν ἐτέρων περιεργάζεσθαι.

θ'. Σωφροσύνην δὲ καὶ εὐκοσμίαν περὶ τοὺς βασιλεὺς οἴκους ὅσην περὶ τοὺς ἱερεῖς ἀπαιτεῖν γινώσκωμεν (καὶ μήποτε τούτων ἐστὶ τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα;). Ἐθαύμασα τοῦτο πολλάκις ἐγὼ κατ' ἑμαυτὸν

A gratia feminea, neque serietas tua in arrogantiam, neque hilaritas in villitatem degenerat. Tu ne vero molliori vitæ te tradas unquam, qui adamantinus ac plane indefessus es? Qui quando a belli motibus te vacare contingat, non equorum certaminibus popularibusque lueptiis oblectaris, neque mollioris musicæ modulis aurem accommodas; verum aucupis et venationibus sopitum excitas spiritum, atque ingenuis pueris præclararum illius ætatis actionum gustum, quasi catulis, insinuas.

7. Temperantiæ vero ejus testimonium vos non quærere, satis novi, cum videatis eum corpus suum et assidua sub dio vita, et asperioribus exercitiis castigantem: qui etiam ab initio unicam adamavit feminarum optimam, ac regno plane dignam consortem: unde et congruentes nuptiarum radici orti sunt surculi: ac ille, qui nunc spectatoribus adest, pulcher ac millies desiderabilis, sed nimis ærum spectaculum: ille, inquam, aquilarum pullus, acute quidem jam videns, sed celeres adhuc alas ad volandum expectans. Verum cur, o pater, erga puerum to tardiore, quam natura præbes? Cur non regem filium renuntias, et desideratam differs appellationem? Cur ei qui rem jam natura participat, et nomen ipsum non communicas? Attamen, si vel nolis, immobilis naturæ lex est, catulum leonis leonem esse.

8. Prudentia vero ea enimes, quæ externis et internis rebus æque prospicit. Et quidem si bellum geras, illa partem sibi aliquam vindicat: neque putat, sororem suam fortitudinem ægre ferre, si sortis tropæorum soror, particeps fiat. At civitatum gubernationi ipsa sola præsidere perterrit. Hanc enim tu, utpote plane intelligens, possides imperii gubernatricem. Hæc propterea jubet, magistratus eligas, qui parentum instar, subditorum, uti filiorum, curam gerant. Nonne vides, inquit illa, summum regem, primumque tui exemplar, quemadmodum alios aliis gentibus regionibusque præfecit angelos, qui omnes illum respicientes communem utilitatem curant, subditos non opprimunt, neque semetipsos pingues faciunt, et cives extenuant? Omnes inutiles expensæ, scurræ theatrales, risus provocatores ex regis ædibus expulsi sunt. Ignavos etiam fucos ad malum tantummodo stimulum ferentes, tu, o imperator, e tuo alveari abegisti, ne laborantium mel exsugant. Et quidem tu, ipse hominibus magister es, eos facto erudiens, quod ad bona opera formati simus: probe enim nosti, otio nequitiam omnem edoceri, ac generatim 557 eos, qui non operantur, in aliorum facta operosos esse.

9. Moderationem vero et decentiam tantam circa regis ædes, quantam circa sacerdotes te exigere novimus: (nonne enim et horum est regale sacerdotium?) Rem hanc sæpius mecum perpendens mi-

ratus sum; et iterato in rem hanc inquisivi, cum ipsius consideratio animo occurrit: ac vix tandem comperi, præcipuam tantæ concinnitatis causam esse beatam illam vestri radicem, optimam matrem. Si enim delibatio sancta est¹¹, omnino et massa. Illa igitur est vobis omnis boni conciliatrix et causa. Illa et unitatem vobis impertitur tanquam ramis in duas quidem divisas personas, sed radice conjunctis, ab eademque qualitatem suam attrahentibus. (En vero quomodo oratio mea statim ac illius mentionem attigit, vos quoque simul copulavit: antea quidem allocutione ad regem solum fruebar; mentione autem illius facta, protinus et magni illius honorabilisque mihi capitis, primi videlicet post primum, et fortissimi regis post fortissimum memini.) Ejusdem autem aureæ lacrymæ victoriam lacrymarum expertem nobis donarunt. Illius assidui per noctem gemitus, exsultationis clamores, et triumphalia cantica suppeditarunt. Illa te, o imperator, tropæo contra Scythas coronavit. Vin' igitur, ut tibi canam illud ex sacro cantico, quandoquidem tempus est victoriæ et celebritatis: *Egredimini, et videte regem in diademate, quo coronavit eum mater sua in die lætitiæ cordis sui*¹² (4)? Idcirco etsi non adsitis, rebus ipsis adestis; omnium enim curas, sicut nemo unius tantum, illa excipit: et si adestis, periunde est, ac si præsto non essetis, magnæ ejus menti omnia committentes. *Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas*¹³. Salomon tuum nobiscum encomium celebrat; cujus tu prudentia mirum quam longius progressa es. Verum et David te matrem in filiis lætantem psallit¹⁴. At, o beatissime, ne dicas tantummodo in filiis; sed adde et natis natorum, fortasse, et qui nascentur ab illis, ut beatitudinem efficias clariorem. O felicissima ob inexplebilem aspectum! magis quidem mirabilis propter seipsam, magis etiam propter eos qui ex ea sunt: qui seipsos efficacem legem omnibus hominibus propoventes, ex sese ipsis prædicant fraternam dilectionem, facundo silentio vitam nostram moderantes. Cum enim antea regia potestas vel nullo modo, vel difficillime communicari posset (hinc enim Thyestæ cœnæ in proverbium abierunt, nec temporis diuturnitas infamem illam mensam delere potuit), hi duo summa cum hilaritate eam communem sibi fecerunt; et duobus cura est de uno, et uni de

558
duobus (non enim suppetit mihi quomodo aliter ne exprimam), ut idcirco mihi videatur Deus alteram novamque rerum conditionem ostendere voluisse, duo in imperii cælo *Luminaria magna* constituens. Et hoc quidem spectabat sapiens illud Ecclesiastæ dictum: *Boni sunt duo super unum*¹⁵ (5). O vos soli æqualiter invicem commutabiles! soli, qui συσχοπούμενος· καὶ γὰρ αὐ καὶ αὐτῷ διαπορῆσαι μοι παρέστη ἐν ἐπιστάσει γενομένῳ τοῦ πράγματος, καὶ μόλις εὗρον τῆς τοιαύτης εὐκοσμίας τὸ ἀρχικύριον αἴτιον, τὴν μακαρίαν ῥίζαν ὑμῶν τὴν ὁσίαν μητέρα. Εἰ γὰρ ἡ ἀπαρχὴ ἀγία, πάντως σου καὶ τὸ φύραμα. Ἐκείνη παντὸς ὑμῶν καλοῦ καὶ χορηγία καὶ πρόξενος· ἐκείνη καὶ τὴν ἔνωσιν ὑμῶν δίδωσι, κλάδοις μὲν οὖσι καὶ σχιζομένοις εἰς διάφορα πρόσωπα· τῇ ῥίζῃ δ' ἐνωμένοις, καὶ ἀπ' ἐκείνης ἔλκουσι τὴν ποιότητα (ὁρᾶτε γοῦν, πῶς καὶ ὁ λόγος ἅμα τε ἐκείνης ἐμνήσθη, καὶ ὑμεῖς ἤνωσε! Πρῶτον μὲν γὰρ τῆς πρὸς τὸν βασιλεῖα μόνον ἀπέλαυνον προσφωνήσεως· ἐκείνης δ' ἐπιμνησθεῖς, εὐθὺς ἐμνήσθη τῆς μεγίστης καὶ τιμίας μοι κεφαλῆς, τοῦ πρώτου μετὰ τὸν πρῶτον, καὶ κρατίστου βσιλιῶς μετὰ τὸν κράτιστον)· ἐκείνης τὰ χρυσὰ δάκρυα τὴν ἀδακρυὸν ἡμῶν νίκην δίδασιν· ἐκείνης οἱ πάννουχοι στεναγμοὶ τὰς τῆς χαρᾶς ἐκδοήσεις, καὶ τὰ ἐπινίκια ἄσματα· ἐκείνη σε, βασιλεῦ, τροπαίῳ τῷ κατὰ Σκυθῶν ἐστεφάνωσε. Θέλεις ἄσωμαί σοι τὰ ἐκ τοῦ ἄσματος, ἐπεὶ μοι καιρὸς καὶ νίκης καὶ πανηγύρεως; Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε ἐν τῷ στεφάνῳ, ὃ ἐστεφάνωσε αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης καρδίας αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα καὶ μὴ παρῆτε, τοὺς πράγμασι πάρεστε· τὰς ἀπάντων γὰρ φροντίδας ὡς οὐδεὶς ἐνὸς ἀνοδέχεται. Κἂν παρῆτε, οὐ πάρεστε, τῇ ταύτης μεγαλοψύχῃ τῇ πᾶν ἐπιτρέποντες. Πολλὰς γυναῖκας ἐποίησαν δύναμιν· σὺ δὲ ὑπέρκεισαι καὶ ὑπερῆρας πάσας. Σολομῶν λειτουργεῖ σοι μεθ' ἡμῶν τὸ ἐγκώμιον, οὗ σὺ τῆς φρονήσεως βαβαὶ ὅσον προώδευσας! Ἀλλὰ καὶ ὁ Δαβὶδ σε μητέρα ἐπὶ τέκνοις εὐφραινομένην ψάλλει, οὐχ ἀπλῶς τέκνοις, ὡς σὺ μακάριε, ἀλλὰ πρόσθε καὶ τέκνοις τέκνων· τάχα δὲ κάκεινων ἐχθόνους, ἵνα τὴν εὐδαιμονίαν παραστήσῃ σαφεστέραν. Ὡς παναλθία τοῦ ἀνεμπλήστου ὁράματος, μᾶλλον μὲν θαυμασία δι' αὐτὴν, μᾶλλον δὲ διὰ τοὺς ἐξ αὐτῆς· οἱ νόμον ἔμπρακτον αὐτοῦς προδίντες ἀνθρώποις ἄπασιν, δι' αὐτῶν κηρύττουσι τὸ φιλόδελφον, λάλῳ σωτηρίῃ τὸν βίον ἡμῶν σωφρονίζοντες. Τὸ γὰρ πρὶν ἀποικιώνητον τὸ χρῆμα τῆς βασιλείας, ἡ δυσκοινώνητον· διὰ τὰ θεόστατα δειπνα πεπαροιμιάσται, καὶ οὐδ' ὁ πολὺς χρόνος τὴν μιᾶν ἐκείνην συνέστειλε τράπεζαν. Ἀλλ' οὗτοι μεθ' ἡλιότητος ἐκοινώσαντο καὶ δυσὶν ἐνὸς μέλει, καὶ τῷ ἐνὶ τοῖν δυσὶν. Οὐ γὰρ ἔχω πῶς ἄλλως· φθέγωμαι, ὅθεν ἐμοὶ δοκεῖν βουληθεὶς ὁ Θεὸς τῶν πραγμάτων ἑτέραν κτίσιν καὶ νεωτέραν ἐνδείξασθαι τῷ τῆς βασιλείας οὐρανῷ τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους ἐγκαταστήσασθαι. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ τὸ σοφὸν, Ἀγαθοὶ οἱ δύο ὑπὲρ τὸν ἑνα. Ὡς μόνον τοῖς ἰσοῖς ἀλλήλους ἀμειψόμενοι, μόνον μὲν νικῶντες ἅπαντας, μόνον δὲ ἀλλήλων νικώμενοι. Μακάριοι τε καὶ ὑμεῖς οἱ ἀρχόμενοι, καὶ τῶν πρὸ τούτου μακαριώτεροι, τῶν μὲν ὑφ' ἐνὸς, ὅτι ὑπὸ δύο ἀρχόμεθα, τῶν δὲ ὑπὸ δύο, ὅτι ὑπὸ τοιοῦτων. Οἱ

¹¹ Rom. xi, 16. ¹² Cant. iii, 13. ¹³ Prov. xxxi, 29. ¹⁴ Psal. cxii, 9. ¹⁵ Eccles. iv, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(4) Fortasse hic aliquid deest.

(5) Ita LXX. Vulg. habet: *Melius est esse duos simul quam unum.*

δὲ ὅμῃν πλησιάζοντες ἡμῶν μᾶλλον μακαριώτεροι, ὅτι τοὺς ὑμετέρους χαρακτηῖρας ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς ἐνσημαίνονται, καὶ κατέχουσι τούτους μᾶλλον, ἢ οἱ βακτύλιοι τὰ γλύμματα. Ἡ οὐχὶ καὶ οὗτος ὁ περὶ ὕμᾶς κύκλος πρὸς τὸ μέσον τῆς ἀρετῆς ὡμῶν νένευκε, κἀντεῦθεν ἰσας τὰς εὐθείας γνώμας ἐκδέχεται; σοφίας τε εἰς τὸ ἀκρότατον ἔχουσι καὶ σεμνότητος πάντες καὶ τοῦ δικαίου κατέμειστοι. Ἔτ᾽ αὖ τοιαύτην βασιλείαν οὐ μαντευσαίμην ἐγὼ καὶ ὀρνίθων γάλα παρέξειν ἡμῖν; κἄν τις με μάντιν ἔρῃ, οὐκ ἀποποιήσομαι τ' ὄνομα, ἀλλὰ καὶ οἰωνιστὴν αὐτὸν ἀνευρυθριάσω, προσονομάσαιμι, εἰς σὲ τὸν αἰτὸν ἐπιδείξιον βλέποντα, κἀντεῦθεν δεχόμενον τῆς κοσμητικῆς εὐετηρίας τὸ σύμβολον Μελάμποδος ἀληθέστερον, Πολυδάμαντος ἀκριδέστερον, Βαλαᾶμ εὐσεβέστερον.

Idem, cum te fausti omnis aquilam respicio; indeque sumo mundanæ prosperitatis symbolum Melampodo verius, Polydamante exactius, ac Balaamo religiosius.

ι'. Ἀπολύσει μὲν οὖν καὶ κοινῇ τῶν κοινῶν ἀγαθῶν ἡ σοφιστικὴ. Σὺ δὲ ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ ταύτῃ βοηθήσον· κινδυνεύει γὰρ οὐκ ἐπὶ γόνυ, ἀλλ' ἐπὶ στόμα πεσεῖν. Οὐδέχομαι τὸν ἐμὸν βασιλέα Ἀδριανῶν καὶ Μάρκων καὶ Κομμοδῶν ἀφιλολογώτερον φαίνεσθαι, οἱ δημοσίοις σιτήσας σοφιστικὴν γλῶσσαν ἔτρεπον· οὐδέχομαι σε τῶν πρὸ σοῦ βασιλέων καὶ μὴ ταύτῃ τὸ κρεῖττον παρὰ δικαζούσῃ τῇ Θέμει φέρεσθαι. Ἐκείνοι μὲν γὰρ ἔθος ἐκλιπὲς τῷ χρόνῳ γενόμενον ἐπισήγαγον, καὶ τὸ λέγειν ἐπὶ βασιλείων ἀπέδωκαν· σὺ δὲ, καὶ τὸ προθυμότερον λέγειν, τῷ θεμελίῳ ἐποικοδόμησον. Ἀλλ' ἐγὼ μὲν, ὦ παῖδες, τῷ πέπλῳ τῆς βασιλικῆς εὐφημίας τὸν στήμονα προὔπεστησα· ὑμεῖς δὲ καὶ δὴ τὴν κρόκην προσεπιθάλατε. Ἐγὼ τὴν τέχνην ὅμῃν παρέδωκα, ἵνα ποικιλώτερος ὁ πέ- C

vincant omnes, ac soli, qui mutuo vincantur. Felices et vos, qui subditi estis, et iis qui vos præcesserunt, felicitiores: iis quidem, qui sub uno fuerunt, quia nos duobus regimur; iis vero, qui sub duobus fuere, quod nos sub talibus simus. At qui prope vos sunt, magis adhuc felices; quoniam characteres vestros ipsorum animis imprimunt, magisque, quam annuli sculpturas suas, servant. Nonne vero et iste, qui circa vos est, circulus ad medium virtutis vestræ oculos intendit, indeque rectos sensus æqualiter haurit? omnesque ad sapientiæ culmen properant, morum severitate et iustitia repleti. Post hæc vero non ego jure vaticinabor, tale imperium nobis et avium lac præbiturum? Quod si quis me valem dicere velit, nomen istud haud re-

B. rusabo: quin et augurem me absque rubore appellarem, cum te fausti omnis aquilam respicio; indeque sumo mundanæ prosperitatis symbolum Melampodo verius, Polydamante exactius, ac Balaamo religiosius.

10. Gaudebit igitur simul communibus bonis etiam oratoria. Tu vero eam peculiariter juva: periculum est enim, ut non solum in genua, sed et in faciem corruat. Ferre ego sane non possum, imperatorem meum Adrianis, Marcis et Commodis minus philologum videri; qui ex publica annona oratoriam linguam enutriebant. Non fero, te vel in hac parte anteaetis imperatoribus potiorē a Themide non judicari. Illi enim morem, qui tempore defecerat, instaurarunt, ac facultatem in regiis ædibus dicendi concesserunt. Tu ut promptius et alacrius dicere liceat, posito jam fundamento, superædifica. At vero ego quidem, o pueri, debitæ imperatori nostro faustæ precationis ac laudis teke stamen jam posui. Vos subtegmen adjicite. Ego vobis artem monstravi, qua elegantius picta atque perfectior tela fiat.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΚΥΡΟΥ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ Κ'

BEATISSIMI EPISCOPI BULGARIE

DOMNI THEOPHYLACTI EPISTOLÆ XX.

Interprete Bonifacio Finetti ord. Prædicatorum.

559 I. — *Sine nomine* (1).

Vir iste non amplius idem est, rursus abnuil (2). Nondum ego Achridam ascendi, et urbem, quæ vos habet, meis in amoribus infelix, jam concupisco. A longe enim ad me pervenit halitus quidam lethalis, ejusmodi revera exhalant Plutonia barathra. Empedocli igitur victoria capita progignit destituta cervice; sed iste infidelitatis principatus cerviceæ absque capitibus millenas supra millenas effudit. Quis enim Achridensis non est cervice absque capite, qui neque Deum neque hominem revereri novit. Ego autem ad habitandum talibus cum monstribus damnatus sum. Et, quod gravius est, neque ulla spes est cervices istas capiti aliquando, vel superiore aliqua virtute, jungendas fore; quemadmodum alioquin memorati Agrigentini sapientis amor imperfecta capita ad perfectionem adduxit. At mihi spei melioris pennæ diffuxerunt omnes: et aquila cujus supra Jovis sceptrum sedes est, nunc pedibus incedit, heu! et cæno inhærescit, et vitam cum ranis trahit: quæ molestum quoque sibi reputantes et fortuna qua fruuntur, indignum, si Jovis aliti omnimode non insultent, supra dorsum ejus, ut sunt luto et fetore plenæ, conscendunt: et conscendentes elamant 560 dissonum quid, et inharmonicum, intulenta scilicet anima ipsorum dignum. Videntur igitur illi triumphalem quemdam Pæana canere. Attamen aquilæ nondum vel rostrum, vel unguium acies retusæ sunt; sed adhuc dilaniare carnesque discernere valet. Verum majorem ipsa sibi reputans inferre injuriam, si animadvertat, et

A

A'. — *Ἀνώτμος.*

Ὅδ' ἀνὴρ οὐκ ἔτ' αὐτὸς ἐκτείνει πάλιν. Οὕτω τῆς Ἀχρίδος ἐπέβην, καὶ τὴν ὑμᾶς ἔχουσαν πάλιν ἐδύσεω; ἐπεπόθησα. Μακρόθεν γάρ μοι προσέβαλλεν ἀποφορά τις θανάσιμος, ὅσας ἀτεχνῶς ἀποπνέουσι τὰ Χαρώνεια. Τῷ μὲν οὖν Ἐμπεδοκλεῖ τὸ νίκος, κόρσας ἐκφύει ἀναύχενας· ἡ δ' ἐνταῦθα τῆς ἀναπιστάσεως ἐπιστάσια, αὐχέντας ἀκορσώτους μυρίους ἐπὶ μυρίοις ἐξέφυσε. Τίς γάρ Ἀχριδιώτης οὐκ ἔστιν αὐχὴν ἀκέφαλος, ὅτε θεὸν, οὐτ' ἀνέρα τίειν εἰδώς; Τοιοῦτοι; συνεῖναι κατακέκριμαι τέρας· καὶ τὸ δεινότατον, ὅτι μὴδ' ἐλπίς ἐστὶ τοῖς αὐχέντας τούτους κεφαλωθῆναι ποτὲ τισὶ δυνάμεσι κρείττοσιν· ὥσπερ ἡ τοῦ Ἀκραγαντίνου σοφοῦ φιλία ἀτελεῖς κόρσας συνάγει πρὸς τὴν ἐντέλειαν. Ἀλλὰ μοι τὰ περὰ τῶν χρηστοτέρων ἐλπιδῶν ἀπερρύθη παντῆρασι, καὶ ὁ ἐπὶ τῷ σκήπτρῳ τοῦ Διὸς ἀετὸς πεζεύει φεῦ! καὶ τῇ ἰλύϊ ἐνίσχεται, καὶ τῆς μετὰ βατράχων ζωῆς ἀνέχεται, οἷ γε καὶ δεινὸν οἴμενοι, καὶ τῶν καιρῶν τῆς αὐτῶν τύχης ἀνάξιον, εἰ μὴ πάντα ἐντροφῶν ἐπὶ τῆς σφετέρας τῷ Διὶ δρῶντι, ἐπιθαίνουσί τε ἐπὶ τὰ τοῦτου νῦτα, πηλοῦ καὶ δυσωδίας ἀνάμεστοι, καὶ ἐπιθάντες βοῶσι δύσηχον μέντοι καὶ ἀναρμόνιον, καὶ τί γάρ ἢ τελματώδους ψυχῆς ἐπάξιον. Ἐοίκασι γοῦν ἕδειν παιδῶνα τινα ἐπινίκιον. Τῷ δὲ οὕτω μὲν οὐτε τὸ ῥάμφορ, οὐθ' αἱ τῶν δούλων ἀκωκαὶ ἡμδλυνται, ἀλλ' ἔτι σπαράττειν, καὶ ἀποκνίζειν σάρκας ἔχουσι. Μεῖζω δὲ ὕβριν τιθεῖς ἐαυτῷ τὴν ἐπιστροφὴν, καὶ ἄμυναν τῆς ἐκείνων ὕβρεως πρὸς τὰς τοῦ ἡλίου μόνον ἀκτίνας ὁρᾷ ἀτενές τε καὶ ἐντρανον, καὶ οἷον αὐτῷ τοῖς ὀφθαλμοῖς (3) ἐκάτερον ἢ φύσις ἡρμόσατο,

B

C

Variæ lectiones et notæ.

(1) Non est epistola, sed pars epistolæ. illius scilicet quæ inter Lamianas *Magno' Domestico* inscribitur. Vide infra col. 507 B 1.

(2) Euripidis in *Phœnissis* versus 957, juxta edit. Cantabrigiensem. Kingii an. 1726.

(3) Ἰσ. τοῖν ὀφθαλμοῖν.

καὶ δοικί τε τὸν, ὅστις ποτὲ οὗτος ὁ ἥλιος, μάρτυρα ποιείσθαι τοῦ πάθους, καὶ τὸ ἀντιπαῖν· τοῦτ' ἐστὶν αὐτῷ δυσωπαίει, καὶ νεμεσητόν δεικνύναι τὸ, τοιοῦτον τοιοῦτοις παίζεσθαι. Ἔττα, ὦ πρὸς τὸν τοῦ ἡλίου τοῦτου καθαρῶν ἀκτίνων, αἷς αὐτὸς γὰρ δοσιμέραι φωτίζει, καὶ φωτίζεις οὐ· ἀντιδεῖς ἀπογεννῆς, φιλοσοφώτατα ἀνθρώπων καὶ χαρίεστατα. Ὁ ταῦτα ὄβριζόμενος ἀετὸς, μάτην ποθεῖ τὸ μεθ' ὧν διαφύγει τῶν μακαρίων ἐνθα μάλ' αἰθρῇ πέπτταται καὶ ἀνέφελος ἐκστασθεὶς τοῦ πηλοῦ καὶ τοῦ τέλματος, οὐκ, ἔγωγε οἶμαι, ἐρεῖς, ἢ τὴν ἐνταῦθα τῶν κακῶν λίμνην, καὶ τοὺς ταύτης ἐκγόνους κατακρηθείης βατράχους. Οὐδὲ γὰρ ἔχω τί ἂν σοι ἐπαρσάμην ἄλλο καὶ τῆς συνήθους ποδάγρας ἄλιον. Τρυφῶν σοι δοκῶ παίζων οὕτω, καὶ ναὶ μὰ τοὺς λόγους τοσοῦτόν μοι γέμεις χαρίτων, καὶ οὕτω διαχέεις με καὶ μνημονεύμενος, ὥς καὶ τοῖς πρὸς σὲ γράμμασιν, αὐτὸ τοῦτο ἐπισημαίνεσθαι, καὶ πάσης τῆνικαῦτα λύπης με λυέσθαι, καὶ ἀνστον πρὸς τὰς σὰς χάριτας φέρεσθαι, ἄλλαις δὲ τισι χάρισιν. Ἀλλὰ δοίη ποτὲ ὁ τῷ ὄντι χαριτοδότης Θεὸς καὶ μοι παντελῇ τῶν ἐνταῦθα λόσιν κακῶν, ἢ παράκλησιν, καὶ σοὶ τῆς ἀμειλίχτου θηρὸς ἀπαλλαγὴν τελείαν, ἢ ἀνεσιν. Οὐ γὰρ δὴ ἢ μόνοι τῆς κατ' αὐτὸν ἰδοῦ ἀπεσφάλῃμεν, ἢ μόνοις ἡμῖν ἀπένειμεν ἄκρατον τὸ κόνδου τῆς πτώσεως.

ΕΡ. — Τῷ Σεβαστῷ Ἰωάννῃ τῷ γυναικαδέλφῳ τοῦ βασιλέως.

Τίς ἂν μοι σχολὴν ἔδωκε πρὸς λόγους, πανσέδαστέ μου ἀντιλήπτορ, ὅση μοι βούλησις, ἵνα σοι πρὸς τὴν τοῦ κατωρθώματος δόξαν, τὴν γλῶτταν ἤρμωτα; εἰς δ' ἂν μοι ῥητόρων χορὸν συνεκρότησεν, ἵνα τούτων κορυφαῖος γενόμενος, ὅπερ, ἦν ποτε, εἶτα δοὺς αὐτοῖς τὸ ἐνδόσιμον, κοινῇ τὴν λογικὴν χορείαν ἐπλήρωσα; Σὺ γὰρ βοηθὸς ἐν θλίψεσι ταῖς εὐρύσσεις ἡμῶς σφόδρα παρὰ τοῦ βοηθείαν ἐξαποστελλαντός σοι ἐξ ἀγίου καὶ ὑπερασπίσαντος ἀναδείξαι (4). Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος· σὺ συνέβλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος, καὶ νῦν σπαίρη τῷ οὐράτῳ καὶ δοκῇ ζῆν οὕτω παρὰ τοῖς οὐκ ὀρθῶς κρίνουσιν, ὥς ἡμεῖς γε παρὰ σοῦ τοῦ λαθόντος δύναμιν πατεῖν ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ τὸ ζῆν ἀπειληζότες, ἐγγελώμεν τὸν καυχούμενον εἰς τὰ ἀμετρα, καὶ εἰπόντα· Τῇ χειρὶ μου καταλήψομαι τὴν οἰκουμένην, καὶ ἐξαλείψω τὴν θάλασσαν, καὶ ὡς καταλειμμένα ὦ τούτοις σύμπαντας ἐξαρθῶ. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐγκατέλειπες τοὺς ἐκζητοῦντάς σε, Κύριε. Ἐπέβλεψας δὲ ἐξ οὐρανοῦ καὶ εἶδες τοὺς υἱοὺς τῶν τεθνατωμένων, καὶ ὥπτερῃσας ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου, ὃν ἐκκραταίωσας αὐτῷ καὶ ἐπὶ ἄνθρωπον διεβίῃ σὺν ἐξαέστειλας

A Injuriam ab illis illatam ulcisci aggredietur, ad solis radios unice, intento et pure respicit, prout ad hoc utrumque illi oculo aptavit natura. Et quidem decet, quicumque domum fuerit sol iste, testem eum facere afflictionis suæ cætorum pudori sibi ducit vel contra illos intueri, æque merito reprehendendam putaret, si talis cum talibus contendere aggredereetur. Igitur per puros solis radios, quibus ipse quotidie illuminat, et tu aquilinos, quos progignis, pullos illuminas, sapientissime et suavissime hominum, aquila, quæ tales injurias patitur, frustra desiderat vobiscum beatis versari, ubi magna est serenitas, atque innubilis spirat aer secretis a luto et coeno. Non, puto, inquit. Ergo ad istam malorum paludem, et ad progenitas ex ea ranas condemnaberis. Neque enim habeo quidquam, quod consueta etiam podagra molestius tibi imprecor. In deliciis ne agere tibi videor, dum ita ludo? Sed tu adeo erga me abundas gratiis, et ita vel si solum in montem veneris, me recreas; ut non possim non id et datis ad te significare litteris, et omni interim tristitia exsolvi, ac libero etiam animo erga gratias tuas aliis gratiis ferri. Verum det aliquando verus gratiæ largitor Deus et mihi omnimodam a præsentibus malis

H. — Joanni Sebasto Augustæ fratri.

Quis, augustissime mi fautor, tantum, ut cupio, otii mihi dederit, ut ad præclari facinoris tui gloriam extollendam linguam meam aptare possim? Quisve mihi rhetorum adjunxerit chorum, ut illorum coryphæus factus, ut olim eram, dato illis melodice themate, una cum eisdem choream oratoriam persolvam. Tu enim *Adjutor in tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis, ab eo, qui auxilium misit tibi de sancto*¹⁶, et protexit te, exhibitus nobis es. Tu *contriulasti capita draconum in aquis*¹⁷: Tu *confregisti capita draconis*¹⁸: tametsi enim caudam etiamnum moveat, ac vivere iis, qui non recte judicant, videatur; nos tamen, qui a te. **561** qui recepisti potestatem calcandi super omnem virtutem inimici¹⁹, vitæ donum accepimus, irridemus enim, qui gloriatur in immensum²⁰, ac dixit: *Manu mea comprehendam universum, et delebo mare, et velut derelicta ova, omnes levabo*²¹. At enim *Non dereliquisti quærentes te, Domine*²²; sed *respexisti de cælo*^{23, 24}, et *vidisti filios mortificationum, et misertus es nostri*²⁵, et *super filium hominis quem confirmasti tibi*²⁶, et *super virum de cæteris lucem tuam et veritatem tuam*²⁷: et *multiplicasti super Augustum magnificentiam tuam*²⁸.

¹⁶ Psal. xliii, 2. ¹⁷ Psal. xix, 3. ¹⁸ Psal. lxxiii, 15. ¹⁹ Luc. x, 19. ²⁰ 1 Cor. i, 51. ²¹ Isa. x, 14. ²² Psal. ix, 11. ^{23, 24} Psal. lxxii, 13. ²⁵ Psal. lxxviii, 11. ²⁶ Psal. lxxix, 16. ²⁷ Psal. xlii, 3. ²⁸ Psal. lxx, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(4) Ἰσ. ἀναδείξαι.

et docens manus ejus ad prælium, et digitos ejus qd bellum ²⁰, *contrivisti brachia peccatoris* ²¹; *et contraxisti vectibus ferreis, eduxisti vinctos in fortitudine* ²²; *et dixisti iniquis, Nolite inique agere, et delinquentibus, Nolite exaltare cornu* ²³. En vero, augustissime, quomodo Dei in te dona Dei ipsius verbis concinui: neque enim decet, quæ homine superiora sunt, ea humano eloquio deprinere. Perge igitur divinam bonitatem imitari, neque unquam ulli malum velis, quin beneficentiam tuam in omnes exerceas, præsertim vero in eos, quorum ab initio misertus es, quales sumus nos; quibus profecto beneficium sanum conferes, si nostros in Euripo consanguineos et affines benignitate tua complecti digneris, ac cunctis qui in Græcia sunt, manifestum facias, archiepiscopum apud te, augustissimum omnium adiutorem, majore quapiam consideratione dignum censi. Comple igitur gaudium meis, in omnibus ipsos juvans: et te Deus amplius, ampliusque exaltet et glorificet te, qui bonitate tua ipsum quotidie vicissim glorificas: *Et inimici tui terram lingeni*.

ὡφώσῃς, δοξάζων σε τὸν διὰ τῆς ἀγαθότητος αὐτὸν ἀξιοῦν ²⁴.

III. — *Machetari.*

Si Deus *charitas est* ²⁵, ut dilectus Christi discipulus divinitus docuit, jure ego arbitror, litteras quæ ex charitate proficiuntur, non descensum a Deo, sed ascensum ad Deum esse; scilicet esse illam quam vidit Jacob, quæ angelorum loco alloquia unionis habet, et super omnia et ante omnia, *Dominum sibi innixum* ²⁶. Quare tu non scribendi causam in desiderium indivulsam cum meliori hinc unionem conservandi conferre non debes; sed sciens, quo firmitorem inter nos, quibus possumus colloqui, stringimus dilectionem, eo nos magis Deo conjungi; utere in hunc finem litteris nostris: et, ut dici aliquando possit, inter nos catenam esse auream e caelo pendentem, quæ illuc eos, **562** qui per illam seculant, deponit, tuas vicissim mihi dona. Etenim in adeo barbaris locis, nemo est, qui aliquid boni docere me possit. Quare si vel modicus ad nos perveniat sapientiæ sucus, integer nobis nectaris fons affluere videtur. Ne igitur, quæso, in posterum aridos nos sinas in hac terra deserta, et inopia, et iniqua ²⁷: hujusmodi enim est ea, ad quam damnati sumus, tametsi vulgo beati et gloriosi videamur. Et quidem beatus in foro reputor, sed vix januam aperio meam, infelicissimus sum. Et hæc quidem ego nunquam non deploravi; nec tamen hactenus consolationem adeptus sum ullam. Ita scilicet placitum esse arbitror vero Consolatori, ut descensus ad nos suus adhuc differatur; ut sic vel nostrum probet affectum, vel nos gratia sua

τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, καὶ ἐπελθόντας ἐπὶ τὸν Σιβασιτὴν τὴν μεγαλωσύνην σου, καὶ διδάξας τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς παράταξιν, καὶ τοὺς δακτύλους εἰς πόλεμον, συνέντρυφας ἀματωλοῦ βραχίονας, καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συνέθλασας, ἐξήλας πεπαιδευμένους· καὶ εἰπας τοῖς παρανομοῦσι, Μὴ παρανομεῖτε, καὶ τοῖς παραπράλινουσι, Μὴ ὑψοῦτε κέρας. Ἀλλ' ὁρᾷς, ὡ πάνσεβαστε, ὅπως τὰ Θεοῦ τὰ περὶ τὰ δωρήματα τοῖς τοῦ Θεοῦ λόγοις ὡς δυνατόν ἐννύστα· ἐπεὶ καὶ δεῖ μὴ ἀνθρωπίνῃ γλῶσση τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπους κατασμικρύνεσθαι. Φύλαττε μοι τοίνυν τὴν ἐπὶ ἀγασθότητι θεομιμησίαν, καὶ μηδέποτε μηδὲν μηδὲν θελήσεις [f. — σης.] κακὸν καὶ πρὸς πάντας μὲν ἀγαθωσύνην ἐκιδεικνύμενος, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς ἐξ ἀρχῆς ἐλεηθέντας σοι, ὅποιοι ἔσμεν ἡμεῖς, οἷς τὸς ἐν τῇ Εὐδοκίᾳ συγγενεῖς ἡμῶν ἐλέους ἀξιοίς, καὶ δεῖξας τοῖς ἐν τῇ Ἑλλάδι ὡς παρὰ σοὶ τῷ πανσεβάσῃ πάντων ἀντιλήπτορι πλείονος ὁ ἀρχιεπίσκοπος λόγου ἀξιος. Πλήρωτον οὖν μου τὴν χαρὰν ἐν τοῖς ἐμοῖς ἐν πᾶσιν αὐτῶν ἀντιλαμβάνομαι, καὶ σε Θεὸς ἐστὶ, καὶ ἐστὶ (5)

ὁσημέραι ἀντιδοξάζοντα, καὶ οἱ ἄχθροι σου χοῦν

Γ'. — *Τῷ Μαχητάρῃ.*

Εἰ ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν, ὡς ὁ ἡγαπημένος ἐν Χριστῷ μαθητῆς ἐπεθέσπισεν [f. ἀπ.], οὐ κατέβασιν ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' ἀνάβασιν πρὸς Θεὸν τὰ τῆς ἀγάπης ἡγημαὶ γράμματα, καὶ τοῦτ' ἐκεῖνο τὴν ἰαχὼδ ὁραθεῖσαν κλίμακα, ἀγγέλους τοὺς λόγους τῆς ἐνώσεως ἔχουσιν, καὶ ἐπὶ πᾶσιν, ἢ πρὸ πάντων, τὸν *Κύριον ἐπιστηριζόμενον*. Ὡστε μὴ μοι τῆς ἀγρυπνίας αἰτιῶ τὸ βούλεσθαι ἡμῖν τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ἔνωσιν τηρεῖν ἀδιάσπαστον· ἀλλὰ μαθὼν ὡς μᾶλλον ἐκ τοῦ τὴν ἀγάπην ἡμῖν διὰ τῶν ὡς ἔνεστιν ὁμιλιῶν ἀρρήκτοτέραν πλέκεσθαι, Θεῷ προσδεσμούμεθα, ὡς ἅμα χρῶ τοῖς γράμμασι, καὶ ἐν' εἰπω τι τῶν ποτε ἡμετέρων, σειρήν χρυσεῖν ἐξ οὐρανῶθεν κρεμασθεῖσαν, καὶ τοὺς δι' αὐτῆς ἀναρρίχωμένους ἀνατιθεῖσαν τὰς σὰς μοι γραφὰς ἔχε δωρούμενος. Ἐν γὰρ οὕτω βαρβάρους χωρίους οὐδὲν ἀγαθὸν με διδάσκειν ἐθίλουσι, βραχεῖά τις ἀπορροή σοφίας πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσα, αὐτὴ δοκεῖ τοῦ νέκταρος ἢ πηγῆς. Ὅπως οὖν μοι (6) τοῦ λοιποῦ αἰὶτος παροψῆς ἡμᾶς ἐν γῇ ἐρήμῳ καὶ ἀδάτῳ καὶ ἀνύδρῳ. Τοιαύτη γὰρ ἦν κατεδικάσθημεν οἱ τοῖς πολλοῖς μακαρίστοι καὶ ἀπόδλεπτοι. Μακάριος μὲν ἐν ἀγορᾷ νομίζομαι, ὅταν δ' ἀνοίξω τὰς θύρας, τρισάθλιος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐκ ἐστὶν ὅτε μὴ ἀνακλαυσίμενος, οὕτω καὶ παράκλησιν ἐσχηκα· δόξαν, οἶμαι, τῷ ἀληθινῷ Παρακλήτῳ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐκ κατέβασιν ἀναβάλλεσθαι, ἐν ᾗ δοκιμάσῃ τὸν πόθον, ἢ δεῖξῃ μὴ ἀξίους τῆς αὐτοῦ χάριτος· ὡς τοῖς γε Χριστοῦ γνησίοις συνουσιώταις, οἷσθα ὅτι καὶ

²⁰ Psal. CLXIII, 1. ²¹ Psal. XXXVI, 17. ²² Psal. CVI, 16. ²³ Psal. LXVII, 7; LXXIV, 5. ²⁴ Psal. LXXI, 9. ²⁵ I Joan. IV, 16. ²⁶ Gen. XXVIII, 13. ²⁷ Psal. LXXI, 5.

Variae lectiones et notæ.

(5) Ἰσ. ἔστι καὶ ἔστι.

(6) Ἰσ. μὴ.

τῆς ἐλπίδος θάττον ἐπέπνευσεν. Ἐρ' οἱ; δὲ με ἤψα-
σας, ἀνδρῶν μικρὰ νοθευθῆναι ὁ πολλοῖς νο-
μοθετῶν · ἐπειδὴ καὶ τοῦτο σοφία, μέτρα γινώσκειν
τελοῦσθαι καὶ τελοῦμένης τῆς ζωῆς (7). Μὴ θέλει πρὸς
τὰ θεῖα παρεμβάλλειν αὐτὸν, μὴδ' ἀνθρώπου ψυ-
χῆς εἶναι δοκιμαστής, ζῶον φύσει εὐμεταβόλου, κατὰ
τὸν οὖν εἰπεῖν Πλάτωνα· ἀλλὰ τὸ μέχρι· τούτων ἔσο
φίλος, τὸ ὅ' ἐνδοτέρῳ βλέπε καπνῷ καὶ πυρὶ σκε-
πτόμενον [φ. σκεπτόμην] καὶ τῇ φλογιτῇ ρομφαίᾳ
ἐορυγροῦμενον. Ἀλλὰ βαθαί σου τῆς φιλοσοφου ψυ-
χῆς! ὡς ἐδέξω τὴν νοθεσίαν, ὡς ἔρυθρυσας, ὡς ὑψο-
λαβήθης τὰ θεῖα, ὡς ἐφρίξας! Οὕτως οὖν ἔχει, καὶ
τηροῖ σε Κύριος πάσης κακύνσεως ἀνώτερον καὶ
κκώσεως.

monitionem! quomodo erubuisti! ut revereris divina! ut trepidas! Ita igitur perge! et conservet te Do-

minius omni malitia et nocumento superiorem.

Δ'. — Τῷ πατριάρχῃ.

Πῶς ἐτόλμησας, φαίη ἂν τις, πρὸς τὸν δεσπότην
παρρησιάζασθαι, ἀνθρώπος τοσούτων ἐναυτῶν τὰ
σαυτοῦ χεῖρῃ τῇ φυλακῇ τῆς σωπῆς ἐκκλειόμενος
[φ. ἐγκλ.], καὶ μηδὲν μὴ μικρὸν, μὴ μέγα τῷ εὐερ-
γέτῃ φθεγγόμενος, ὃν ἔδει στέμναι, καὶ πνεύματι, καὶ
γράμματι κατασπάζεσθαι, καὶ διὰ πάντων ὡς ἐν-
εστιν ἀγιάζεσθαι; ὅτι τοι μὴ δεσπότης μόνον, ἀλλὰ
καὶ πατήρ, καὶ πατέρων οικειότατος καὶ φιλοστορ-
γώτατος. Εἴπερ ἐγὼ μὲν ἡ ψυχὴ, ταύτην δὲ μοι ὁ
πατριάρχης ἐκτίσαστό (8) τε, καὶ ἐκλυσε κτίσιν
καὶ πλάσιν ἡμερινὴν καὶ σωτήριον, καὶ πρὸς γε
ὅτι μετριοπαθεῖν ταῖς ἡμετέραις ἀσθενείαις, καὶ
φύσιν ἔχει καὶ ἀσκησιν. Τάχα μὲν καὶ αὐτὸς πει-
ρασθεὶς, καὶ μαθὼν, ἐξ ὧν ἔπαθε, τὰ ἡμέτερα,
ἵνα μὴ λέγω τι πλεόν (εἰ γὰρ ἂν τῷ ὀργῷ ἐξύλω
τοιαῦτα γέγονεν, ἂν τῷ ξηρῷ τί οὐδ' ὀρώσονται);
τάχα δὲ καὶ τῷ μεγαλειῷ τοῦ νοῦ περιλαμβάνων ἃ μὴ
αὐτοπαθήσας, ἐπέγνωκεν. Οὐ γὰρ ἀγνοεῖ τοὺς (φῶι
πῶς ἂν εἴπω;) τῶν ἀρχιερατευόντων νῦν σκόλοπας,
καὶ τὰς ἀκάνθας, αἷς ἐμπαγείσαις, εἰς ταλαιπώριαν
ἐστράφημεν· ὅτε οὐρανῷ μὲν στηρίζει τὴν κεφαλὴν
ἡ τῶν ἀμαρτωλῶν καύχησις, γῆραν καὶ ὄρφανόν
ὁποκτινύντων, καὶ φονευόντων πάντα καὶ ὑπαγερῇ
καὶ προσήλυτον. Οὐκ ἔστι δὲ ὁ βοηθῶν, ἡ ὁ ἐξαι-
ρούμενος· ἀλλ' ἀγεται καὶ φέρεται πάντα, μὴ ὄν-
τος λυτρούμενον μηδὲ σώζοντος· καὶ ἐμπαίχεται
μὲν ἡμῶν κυριεύουσιν. Οἱ πράκτορες δὲ ἡμῶν
καλαμώνται τὰ τομώτερα δρεπάνου κατὰλοιπα. Πάν-
τες ἡμῖν ἐφιστάμενοι νεώτεροι τὴν ἡλικίαν ὁμοῦ καὶ
τὸ φρόνημα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀδικίαν αἰ νεώτεροι, οὐ
γτηρώντες, ἢ παρακμάζοντες, ἀλλ' ἐκάστοτε πλεον-
εξίας εἶδος προσεξευρίσκοντες, καὶ τὸ στρεβλὸν πνεῦ-
μα τοῖς ἐγκάτοις αὐτῶν ἐγκαινίζοντες, καὶ μήτε
νοθεύσαι, μήτε φόβου (9) ἀνθρώπων ἀνακοπόμε-
νοι, ἀλλὰ πρὸς τι κραταιότερον ἀφορῶντες, ὃ τὴν
κκλίαν εὐροῦνται (10) καὶ τὴν ἀδικίαν ἀνατρέφονται,
καὶ βιώνονται. Κἂν τις βασιλέως ἐπιμνησθῇ, καὶ

nondum dignos esse, ostendat. Aliunde enim nosti,
quomodo genuinis Christi discipulis spe etiam
citius aspirare soleat. Quoniam vero ita me roga-
sti, patere, tu, qui multis legem imponis, ut de
paucis quibusdam te commoneam: quandoquidem
et hoc sapientiæ est, noscere terminos ordinis, seu
classis cum eorum qui perficiunt, tum eorum qui
perficiuntur. Noli igitur in res sacras te met immitte-
re, neque discussor esse velis animæ hominis,
qui est animal natura sua, juxta Platonem tuum,
facile mutabile; sed ad hæc usque esto amicus: quod
autem interius manet, considera fumo et igne te-
ctum esse, et flammeo gladio custoditum. Sed papæ!
quam philosophica anima tua! ut excepisti admo-
nitionem! Ita igitur perge! et conservet te Do-

B

IV. — Patriarchæ.

Quomodo audes, dicet mihi fortasse aliquis, ad
dominum tuum libere nunc loqui, tu, qui tot annis
custodia silentii labia tua⁷⁷ ita occlusa tenuisti, ut
nec verbum dixeris benefactori tuo, quem alias
et ore, et spiritu, et litteris complecti, deosculari,
omnique honoris cultu prosequi debebas? Non
solum enim dominus ille est, sed etiam pater, imo
patrum omnium conjunctissimus et amantissimus.
Nam ego quidem sum anima: hanc vero patriar-
cha condidit, et formavit⁷⁸, conditione et forma-
tione blanda et plane salutari: ac præterea com-
patiendi infirmitatibus nostris et indolem habet et
exercitium. Fortasse etiam ipse tentatus aliquando
didicit ex iis quæ passus est⁷⁹, nostra, ne dicam
amplius. Si enim in viridi ligno hoc fecerunt, in
arido quid faciet⁸⁰? Fortasse etiam, quæ propria
experientia 563 nunquam didicit, præcellentia
mentis suæ facile cognovit. Non enim ignorat illos,
(heu! nescio, quid dicam) pontificum tribulos et spinas
quibus pectori nostro infixis, miseri effecti sumus:
quandoquidem ad cælum usque pertingit jactantia
peccatorum, qui viduam, et pupillum, indigenam, et
advenam interficiunt⁸¹: et non est qui auxilietur,
neque qui eripiat⁸²: sed aguntur et feruntur omnia,
dum non est qui relinuat, neque qui saluum faciat⁸³:
et illusores dominantur nobis. Exactores autem
nostri⁸⁴ etiam minutiores spicas, quæ falcis effu-
gerunt aciem, sibi colligunt. Omnes nos premunt,
qui etsi juniores ætate sint et prudentia, malitia
tamen semper multo valentiores sunt: neque in ea
unquam senescunt, aut languidiore sunt, sed
novum jugiter avaritiæ genus excozantes, per-
versumque spiritum semper innovantes in visceribus
suis⁸⁵ (a quo neque monitionibus, neque timore
hominum avocari possunt), et ad quid validius
jugiter respicientes, quo in malitia præpotentes
sunt, injustitia adolescent et corroborantur. Quod

⁷⁷ Psal. xxxviii, 2. ⁷⁸ Deut. xxxii, 6. ⁷⁹ Hebr. v, 8. ⁸⁰ Luc. xxi, 31. ⁸¹ Psal. xciii, 6. ⁸² Psal. vii, 11.
⁸³ Ibid. 3. ⁸⁴ Isa. iii, 4, 11. ⁸⁵ Psal. l, 12.

Varie lectiones et notæ.

(7) Hoc est, ecclesiasticorum et sæcularium.
(8) ἴσ. ἔκτισε, quia postea sequitur κτίσιν, quan-
quam etiam ἐκτίσαστο recte se habet.

(9) ἴσ. φόβος.
(10) ἴσ. ἐβρύνται.

si quis Imperatoris, et gladii, quem ad *timorem* ⁴⁴ malorum Dei nutu ille portat, mentionem fecerit, rident obsoletum jam verbum, et ejus qui illud effert, damnant simplicitatem: ignari, quomodo olim hanc illis cæcitatem induxerit simulatio. Porro et illius perquisitionem submovere nitentes, proprias sibi fabricant ærumnas; ne ille a rebus domesticis bene compositis vacans, inquirat in aliena: scilicet velut torrentem, qui ipsos rapere potest, aliam in partem divertere conantur. Sicque tropæum sibi erigere videntur: *et gloriantur in malitia, qui potentes sunt iniquitate* ⁴⁵, et sapientes malefaciendi. Sicque Dei providentiam cavillantur, ut ferme cum Pharaone dicant: *Vacatis, otiosi estis; idcirco festivitatem comminiscimini populo, et quietem* ⁴⁶. Hinc opera graviora; hinc exactores operum acerbiores: hinc clerici exspoliati et cæsi: advenæ censi, et exspoliati omni portione terræ, etiam ejusmodi, quam pullex saltibus facile dimetiri posset (ut nobis reipsa modo ea nonnisi tribulos et spinas germinet ⁴⁷): hinc omnia examinata et appensa; ut usque *ad divisionem carnis et ossium pertingant opera istius absurditatis* ⁴⁸: ac ea *renum cordiumque scrutatio* ⁴⁹, quæ propria Dei est, nunc communis etiam exactoribus evaserit; ut nihil plus mundi potentatibus hac parte habeat omnipotens; neque principibus hujus sæculi *Pater futuri sæculi* ⁵⁰. Adeo scilicet longe processerunt, ut postquam divina in rerum possessione rapinis suis violaverint, etiam ad divinas prærogativas sibi arrogandas progressi sint: et qui inter ipsos *formica* erat, factus est leo, juxta magnum illud apud Jobum ænigma. Præterea illud etiam sibi assumunt, **564** ut irreprehensibiles esset velint, ac data opera sibi, ac si essent sui ipsorum proci, negotiorum cinnum propinant. Captant insuper munera, velut ad sese leniendos idonea: at ubi acceperunt, iterum irascuntur et teritant eos, qui semel dedere, ut dare assidue pergant: quod si quod expetunt, non accipiant, belluarum instar ferociunt. Putant enim episcopum pauperem esse non posse, atque ei ex terra non sata, nec culta fruges sponte sua prodire; quin et a fluviis aurum ipsi advehi absque labore, aut igni purificatum: equos autem et mulos a canibus pro-
gigni, et omnia demum esse Dei sacerdoti nova et insolita: vel si non ita sit, cum neque sacerdotem Dei esse, sed pollutum et omnino profanum: quin et rerum divinarum contemptorem, et nimis suis addictum, et in muneribus profusum, et quo demum dæmone non pejorem? Neque enim horrescunt illi ea, quibus contra Christianos avaritiæ rabie exag-
iati sunt; sed episcoporum accusationibus tau-

Α τῆς μαχαίρας ἦν εἰς φόβον τῶν κακοποιῶν ἐκ Θεοῦ φορεῖ, καταγελῶν ἐκείνου τοῦ λόγου, καὶ τοῦ λέγοντος καταδαιτυῶσιν εὐήθειαν· μὴ εἰδότες ὡς πάσαι ταύτην αὐτοῖς ἀμβλείαν πεποίηκεν ἡ ὑπόκρισις. Ἦδη δὲ καὶ τὴν περιεργίαν τούτου βαρέως ἀντιπερισπῆν μηχανώμενοι, ἰδίας αὐτῶν συμφορὰς τεκταίνουσιν, ἵνα μὴ σχολάζων ἀπὸ τῶν οικείων εὖ κειμένων, περιεργάζεται τὰ ἀλλότρια, καὶ ὥσπερ τι βεῦμα παρασύρον αὐτοὺς ἀνθελκύνοντας, μετοχετεύουσιν ἄλλοθεν. Καὶ οὕτως ἄγουσι στησάμενοι τρόπαιον, καὶ ἐγκυαυῶνται ἐν κακίᾳ οἱ δυνατοί, καὶ οἱ σοφοὶ τοῦ κακοποιεῖν. Οὕτω τὴν τοῦ Θεοῦ μοῖραν κατασοφίζονται, μονονουχὶ καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν Φαραῶ λέγοντες· Σχολάζετε, σχολασταὶ ἔστε, καὶ διὰ τοῦτο ἐορτὴν ἐκινεῖτε τῇ λαφῇ καὶ ἀνάπαυσιν. Β Ἐντεῦθεν ἔργα βαρύτερα καὶ ἐργοδιώκται πικρότεροι, καὶ κληρικοὶ μὲν γυμνούμενοι καὶ τραχηλίζόμενοι, πάροικοι δὲ ἀριθμούμενοι τε καὶ ἐξουχιζόμενοι, καὶ γῇ διαμετρομένη τοῖς τῆς φύλλης πηδήμασιν, ἵν' ἡμῖν ὄντως νῦν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐξενετέλλῃ· καὶ πάντα ἐρευνώμενα κατ' ὑποστατούμενα, ἀχρι μερισμοῦ σαρκῶν καὶ ὀστέων ἱκνούμενα τῆς ἀλογίας ταύτης, καὶ ὁ τῶν νεφρῶν καὶ καρδιῶν ἑτασμός Θεῷ νῦν κοινούμενος πρὸς τοὺς πράκτορας, ἵνα μηδὲν τι πλέον ἔχῃ τῶν κοσμοκρατόρων ὁ παντοκράτωρ, μηδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ὁ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος Πατήρ. Οὕτω προσώτερον κευχήσας, καὶ ἀπὸ τοῦ τὰ ἐν χρήμασι θεῖα ταῖς ἀρπαγαῖς βεβηλῶν, καὶ ἐπὶ τὸ τὰ θεῖα ἰδιώματα ἐξιδιούσθαι προέβησαν, καὶ ὅ ἐν αὐτοῖς μύρμηξ λέων ἐγένετο, κατὰ τὸ μέγα παρὰ τῷ Ἰωβ αἰνίγμα. Ἐπὶ τούτοις λαμβάνουσι μὲν καὶ τὸ ἀνέλεγκτον, καὶ προηγουμένως σφίσιν αὐτοῖς μνηστευόμενοι τὸν κυκλῶνα τῶν πραγμάτων ἐκέρασαν. Προσλαμβάνουσι δὲ καὶ τὰλλα μειλίγματα, κάπειδ' ἐν λάδωσι, προσερεθίζονται, καὶ δεδύτονται αἰετὸς τοὺς ἄπαξ δόντας, ὡς αἰετὸς διδόναι δεδομένους· καὶ μὴ λάδωσιν, ἀγρίουσιν. Ἀξιοῦσι γὰρ μηδὲ πένεσθαι τὸν ἐπίσκοπον, ἀλλὰ φύεσθαι μὲν αὐτῷ τὰ ἐκ τῆς γῆς ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα· ἔλκεσθαι δὲ αὐτῷ τοὺς ποταμούς· χρυσὸν ἀτεχνῶς ἄπυρον· ἵππους δὲ καὶ ἡμιόνους αὐτῷ τὰς κύνας τίττειν, καὶ πάντα εἶναι τῷ τοῦ Θεοῦ λειτουργῷ καινὰ, ἢ εἰ μὴ εἶεν, μηδὲ λειτουργῶν εἶναι Θεοῦ, ἀλλ' ἀνέρον καὶ παμδύβηλον, καὶ τὸν θεῖον (11) ὑβριστὴν ἐκ τοῦ κύρου, καὶ προσπαθῇ τοῖς οἰκείοις καὶ προικοδότῃν, καὶ τίνος γὰρ οὐ χεῖρω καὶ τῶν δαιμόνων; Οὐ γὰρ φρίττουσιν ἐφ' οἷς αὐτοὶ κατὰ Χριστιανῶν μαίνονται τῇ λύττῃ τῆς πλεονεξίας ὑποκινούμενοι, ἀλλὰ ταῖς τῶν ἐπισκόπων κατηγορίαις ὡς σφετέραις συνηγορίαις ἐρείδονται, ὥσπερ ἐπάθλου τινὸς αὐτοῖς κειμένου, εἰ τὰ τῶν Ἑκκλησιῶν ἐπιτρέψαντες, ἔτι καὶ τοὺς προεστῶτας κατασπιδύσασιν. Τοῦτο μὲν ἰσως κατὰ

⁴⁴ Rom. xiii. 5. ⁴⁵ Psal. li. 3. ⁴⁶ Exod. v. 17. ⁴⁷ Gen. iii. 10. ⁴⁸ Hebr. xlii. 12. ⁴⁹ Psal. vii. 10. ⁵⁰ Isa. ix. 6.

λόγον γινόμενον, ἵνα μὴδὲν αὐτοῖς ἀτόλμητον ᾖ, καὶ μὴδὲ τῆς περιστάσεως κερατίζουμένης, ἀπληξὶς ὁ ποιμὴν καταλείποιο· ἀλλ' ἐν ἡ κεφαλῇ πρὸς τὸ σῶμα γνωρίζοιτο, οὐκ ἐκ τοῦ συναισθάνεσθαι μόνον τοῦ τῶν λοιπῶν μελῶν ἄλλους, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐκ τοῦ μὴδ' αὐτὸν ἀμοιρεῖν κατὰ γὰρ, ὡς ἂν καὶ διπλῇ πάσῃ οἷς τε τὰ τῶν ἄλλων ἀναδέχεται διὰ τὴν συμπάθειαν, καὶ οἷς αὐτὴ δέχεται τὴν ἐμπάθειαν. Διὰ ταῦτα ἐγὼ κλαίω, φησὶν Ἱερζεμίας, διὰ ταῦτα, ὡς οὐδ' αὐτὸς ἔγνωσεν, ἐγενόμην σοι ἄλλος. Οὐ γὰρ ὅπως ἐγὼ μεγάλῳ πόνῳ, ὥστε τηλικαῦτα βάρη ῥαδίως ἀποσπώμενος, εὐφρόως ἔχειν πρὸς τὰ καθήκοντα. Ἀλλ' ἐμολογῶ (12) τοῦ τῶν κακῶν τούτων ὕψους ἵστασθαι ταπεινότερος· μὴ λίθων ἰσχύς ἡ ἰσχύς μου; Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, καὶ ἐκτακὸς τὴν ψυχὴν ὡς ἀράχην, καὶ δεόμενος ἀναψύξεως. Διὰ ταῦτα πάλιν τὰς ὁδοὺς τῆς γλώττης ἔλυσεν, πεποιθὼς ὡς οὐκ ἀπώσῃ τοὺς λόγους τοῦ βαίλους (13), ὡς οἶσθαι, σιγῆσαντες. Εἰδὼς δὲ ὡς ῥῶον ἔσμαι διὰ τῆς ὥς ἐνεστὶ τῶν ἐνοχλούντων ἡμῖν ἐξερευξώμενος, τὸ μέγιστον ὡς λυθίσσομαι τούτων οὐκ ἀγλαῖς εὐχαῖς, ἢ μετριώτερον περιρρήσομαι, ἢ καρτερῶς φέρειν δυναμωθήσομαι. Μὴ οὖν ἀμελήσης τῶν πρὸς τὸν ἀγαθὸν Δεσπότην δυσωπητικώτερον ἐνταύξειον, γινώσκων, ὅ καὶ ἡμεῖς διδάσκεις, ὡς καὶ τοῖς κακουμένοις μὲν χαρὴ μεγάλη, τοῖς δὲ κακοῦσι τὰ μέλζοντα, εἴπερ ἐκείνοις μελίζων ἐκ τῆς ἀδικίας ἢ βλάβῃ, εἰς ψυχὰς ἀποσκήπτουσα. Καὶ θατέρου μὲν οὖν ὠφελουμένου μέτρου, ἔτοιμος ὁ Δεσπότης τὸ ἀγαθὸν ἐξεργάσασθαι· ἐνθα δ' ἐκατέρῳ καὶ μάλιστα ψυχικὸν τὸ κέρδος, πῶς οὐ πάντας μὲν κινήσει λόγους, πᾶσαν δ' ἀναδείξει τοῦ ἐλέους ἱκετηρίαν, ὥστε χεθῆναι τὸ ἀγαθὸν, καὶ ὁδεῦσαι ἐνθα πλείονα τὰ εὐεργατούμενα; Ταῦτά σοι, ὦ τοῦ Πνεύματος σοφὸν καὶ καθαρὸν οἰκητήριον, ἐπιστολῆς μὲν ἱσως μελίζω, τραγῳδίας δὲ ἐλάττω, τῶν δὲ πραγμάτων οὐδ' ἔστιν εἰπεῖν ὅσον ὕστερον. Δὴν δὲ Κύριος ἡ περιαιρεθῆναι, ἢ περικερασθῆναι, ἢ ἡμῖν ἐφόρων (14) ποθῆναι τὸ τῆς πικρίας ποτήριον ταῖς σοῖς, ὑπὲρ πάντων πρεσβείαις, πανάγχι δέσποτα.

omnes excutiat rationes, omnesque non insumat, quibus commiseratio uti potest, precandi formulas, ut diffundatur bonum, et eo usque progrediatur, ubi plurimi beneficio afflicti sunt. Hæc vero dicta sint tibi, o sapiens, et purum Spiritus sancti habitaculum: quæ quidem epistolæ modulo fortasse sunt plura tragædiæ vero pauciora; rebus autem ipsis, haud dici potest, quantum inferiora. De reliquo det Dominus tuis precibus, sanctissime domine, ut vel omnino tollatur, aut saltem temperetur, vel demum facilius a nobis ebibatur amarus passionis calix.

E'. — Τῷ Ῥωμαίῳ.

Ἐκκεκώφηκάς μοι τὰ ὦτα, ὁ καλὸς Ἰωάννης, λαμπρότατέ μοι ἐν Κυρίῳ υἱέ, μετὰ χρότων τὰ σὰ διηγούμενος. Ὅ τι μὲν γὰρ αὐτῷ καλὸν ἐπιδείξατο, οὐ πάνυ τι σαφῶς ἴσθμι· οἱ δ' οὖν τούτου λόγοι νεφέλην ἔκεινεν σε ποιῶσι τὴν Ῥοδίους χρυσόν ποτε ἐξέσσαν· ὥστ' εἰ μὴ σφόδρα ᾔδειν πεπνυμένον καὶ ἐκ τούτου φεῶδες οὐ λέγοντα, οὐκ ἂν ἐνεδεδώκειν τῇ τῶν ἐπείνων καινότῃ· ὑπερβαίνουσι γὰρ τοῦ νῦν

A quam advocacionibus suis gaudent, veluti si præmium aliquod certaminis esset illis propositum, si post eversas res ecclesiasticas, ipsos etiam præsides expilarent. In hoc solum fortasse consentaneæ ipsi se gerunt, ut nihil ausum ab ipsis non sit, ne, direpto grege, pastor impercussus remaneat; sed unum cum corpore suo caput esse dignoscatur, non ex eo solum quod reliquorum sentiat dolorem membrorum; sed ex eo etiam quod neque ipsummet propria careat fractura: sicque dupliciter patiat, et ex aliorum vulnere membrorum, quæ in se per compassionem recipit; et ob ea, quæ in seipso recipit per impressionem. Idcirco ego plorans²², ait Jeronias: et propter hanc ego causam, quod et tu nosci, factus sum erga te mutus: non enim

B ipso adeo magno et generoso sum animo, ut tam ingentia onera facile excutiens, promptus ad officia esse possim; sed fateor tanta me malorum altitudine inferiorem esse: nunquid enim silicis est fortitudo mea? Infelix ego homo²³! Tabescit sicut aranea anima mea²⁴, et egens sum refrigerii. Propterea rursus linguæ meæ vincula solvi, confidens fore, ut sermones meos non repellas: non enim sponte, sed vi summa præpeditus, ut jam nesci, hucusque conticui. Aliunde vero scio, me levius habiturum, si ea quæ me conturbant egessero; et, quod maximum est, sanctis tuis precibus me vel malis istis penitus exsolvendum, vel minus tentandum fore; aut saltem ita corroborandum, ut ad ea fortiter perferenda idoneus magis fiam. Ne igitur negligas, efficaciores ad optimum Dominum orationes tuas effundere: nosti enim (quod et nos docet) hæc te ratione et læsis beneficium collaturum te maximum; et lædentibus adhuc majus: nam isti 565 ob injustitiam majore, quippe ad animas spectante, afficiuntur damno. Et quidem si de unius tantum partis emolumento ageretur, promptus foret Dominus meus ad id perficiendum: cum vero utrique parti magnum et præsertim spiritali, obventurum est lucrum; quomodo nec

C igitur negligas, efficaciores ad optimum Dominum orationes tuas effundere: nosti enim (quod et nos docet) hæc te ratione et læsis beneficium collaturum te maximum; et lædentibus adhuc majus: nam isti 565 ob injustitiam majore, quippe ad animas spectante, afficiuntur damno. Et quidem si de unius tantum partis emolumento ageretur, promptus foret Dominus meus ad id perficiendum: cum vero utrique parti magnum et præsertim spiritali, obventurum est lucrum; quomodo nec

D

V. — Romano.

Surdas pene mihi aures fecisti, illustrissime mi in Domino fili, velut bonus Joannes, tua tantis cum plausibus mihi enarrans. Sed an idcirco bonum te demonstraveris, ego quidem affirmare non auserim; tui namque hac de re sermones nubem te illam faciunt, quæ Rhodiis aurum olim depluebat. Quare si ego eximiam tuam non nostem prudentiam, teque adeo a mentiendo alienam nescirem; non

²² Thien. i, 16. ²³ Rom. vii, 24. ²⁴ Psal. xxxviii, 12.

Varie lectiones et notæ.

(12) Ἰσ. ἐμολογῶ.

(13) Ἰσ. τοῦ βαίλους.

(14) Ἰσ. εὐφρόως.

utique laudum tuarum novitatem admisisses: excidunt enim presentis ætatis, haud scio an ferreæ dicam vel testaceæ bonitatem. Unde igitur tu nobis apparuisti in presentis vitiositatis nocte stella insignis juxta Pindari phrasim? Unde, o beate? Solve dubitationis meæ vincula. Sed in promptu est solutio. Scilicet illa benefactrix hominum philosophia, quæ etiam pecuinos, ferinosque humanat homines, non minus ac Circe, cum Ulyssis socios ex suis, proprio cuique collato pharmaco, ad humanum statum restituit; philosophia, inquam, ut humana est ac benigna, hanc tibi intus formavit habitudinem, et cœlestem plantam in alieno agro, juxta Platonis tui dictum, insevit. Arcite igitur retine bonitatem qua Deo appropinquas, cœloque caput innixum tenes, tametsi adhuc per terram gradiaris. Hoc enim est verum esse philosophum. Non enim iste mihi de rebus sublimibus ac cœlestibus tantummodo nugetur: neque mihi tostionem et assationem et alixationem explicet, neque majus alpha magnificè jactet, et deinde cum quidquam operari oportet, et ad id descendere, quo usui nobis est, ruditate transcendat vel illum olim Atheniensium couponem 566 Sarabum. Porro ita se gerere res est ejus, qui nec cognoscit num sint, quæ sunt (alias rebus vere exstantibus studeret) nec ejus, qui in mortis meditatione se exercet. Sed tu non utique talis es. Ita tibi Deus Verbum, et vera Dei effundat, et servet ab omni malo.

VI. — Mementopulo.

De me autem nulla ratio. Intelligis, bene novi comicum hoc hemistichium. Nempe facultas tua, quæ ut multis benefaceret, sortita est, in me suum proprium ignorat propositum, meque solum bonis tuis privat. Omnibus enim per tuam linguam instillat nectar; me autem prorsus aridum reliquit. Hoc sane est illud poetarum Alibanta. Quem igitur constituet sui patronum? Quomodo non ab omnibus revinctetur, cum ego in illam omnes concitabo? Au contra me idcirco audacior est, quod inter barbaros degens rusticus, et agrestis evaserim? Sed, o mirabilis judiciaria facultas! tuis nos legibus instituti non verbis fidimus, sed factis: hæc vero in me nunquam rustica evaserunt. Vel igitur etiam mihi linguam parumper irroro, et aliquid nectaris infunde; vel ad tui defensionem eam amplius exaue; non enim ego hoc ita sceram, ut non de violata amicitia te incusem. Acri enim patrono instructus sum, nempe operibus: ac etsi debilis mihi sit famulus, segnesque mihi equi, attamen Diomedes novit servare Nestorem.

Varie lectiones et notæ.

(15) *Olymp.* 1, vers. 101.

(16) *Is.* συν.

(17) Respicit, puto, ad illud proverbium: *Munera Atybantis hospitis*, vel, *Atybantii amici zenia*, quod in eum dicitur, qui verbis duntaxat, non re præstat beneficium. Vide Adagia a Manuccio collecta, col. 1444 edit. Ven. 1609.

(18) *Is.* ὑπόλειπον.

Α γένους, οὐκ οἶδα πότερον, σιδηρέου φαίην, ἢ κεραμίου ἀγαθότητα. Πόθεν οὖν ἡμῖν τοιοῦτος ἀνεφάνης ἐν τῇ παρούσῃ νυχτὶ τῆς κακίας ἀστέρα ἀρίζηλος κατὰ Πίνδαρον (15); Πόθεν, ὦ μακάριε; Λύσον τὰ τῆς ἀπορίας δεσμά. Καὶ μὴ ἐγγύθεν ἡ λύσις. Ἡ γάρ τι [*f.* γάρ τοι] τῶν ἀνθρώπων εὐεργέτις φιλοσοφία, ἡ καὶ τοὺς θηριώδεις, ἡ κτηνώδεις ἐξανθρωπίζουσα, οὐχ ἦτοεν ἡ Κίρκη τοῦ Ὀδυσσεύς ἐταίρους, ἦνίκα καὶ ἐκ σιῶν (16) ἀποκαθίστα πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἐκάστην φάρμακον ἄλλο προσεπαλείφουσα. Ἐκείνη γοῦν ἡ φιλόανθρωπος τοιαύτην σοὶ τὴν ξὺν ἐνέπλασε, καὶ φυτὸν οὐράνιον ἐν ἄλλοτεριῷ χώρῳ τῇ γῇ καταφύτευσε, κατὰ τὸν αὐτῆς καὶ σὸν εἰπεῖν Πλάτωνα. Ἐχου τοίνυν τῆς ἀγαθότητος, δι' ἧς ἐγγίσας τῷ Θεῷ καὶ οὐρανῷ στηρίζεις κάρη, κἂν ἐπὶ χθονὸς βαίης. Τοῦτο γὰρ ὁ B ὄντως φιλόσοφος. Μὴ γάρ μοι μεταωρολέσχης ἦτω [*f.* μεταωρολεσχέτω] μόνον, μηδὲ μοι τρανούτω στάθσαι, καὶ δεπτησι, καὶ ἐπτησι· μηδὲ τὸ μείζον ἄλφα κομπάζετω, εἴτα δεήσαν ἐργάσασθαι τι, καὶ καταδῆναι· τοῦτο δὴ τὸ ἡμέτερον, Σάραβον ὑπερβαίνειν τὸν Ἀθήνησι ποτε κάπηλον· τοῦτο γὰρ οὕτε γινώσκοντος τὰ θύγα· ἢ θύγα· ἡ γὰρ ἂν τοῖς οὖσι προσέθετο, οὕτε μελέτην ποιουμένου τὸν θάνατον. Ἀλλὰ μὴ σύ γε τοιοῦτος, ἵνα σοὶ καὶ ὁ Θεὸς Λόγος ἡ ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ Σοφία, ἔτι καὶ ἔτι φωτίζει τὸ φῶς γνώσεως, καὶ τηροῖ τὴν πάσης κακνύσεως ἀνώτερον καὶ κακώτερον.

Sapientia semper magis ac magis cognitionis lucem

C Γ'. — Τῷ Μερμεντοπούλῳ.

Περὶ ἐμοῦ δ' οὐδεὶς λόγος, ξύνουδα; τὸ καμικὸν εὖ οἶδα κομμάτιον. Ἀλλὰ σοὶ ἡ ἀρχὴ αὕτη ἡ πολλοῖς ἀγαθουργεῖν λαχοῦσα, ἐπ' ἐμοὶ ἀγνοεῖ τὴν αὐτὴν ἑαυτοῦ προαίρεσιν, καὶ μόνον ἀποστερεῖ τῶν σὺν ἀγαθῶν. Πᾶσι μὲν γὰρ διὰ τῆς σῆς γλώττης ἐπικρουνίζει τὸ νέκταρ· ἐμὲ δὲ ἡ γενναία αὖτον ἀπολείπει, καὶ τοῦτο δὴ τὸ τῶν ποιητῶν, ἀλίσταντα (17). Τίνα οὖν ἑαυτοῦ προστήσεται σύνδικον; Πῶς οὐχὶ πάσαις ἀλώσεται, ἐπειδὴν αὐτὴν κακῶσαι προσκαλέσμαι; Ἡ καταθάρρει μου τῆς ἐν Βαρβάρους ἐξαγροικίσας; Ἀλλ' ὦ θαυμασία δικαστικὴ, σοὶς ἡμεῖς νύμοις ταττόμενοι, οὐ τοῖς ῥήμασι θαρρόμεν, ἀλλὰ τοῖς πράγμασι. Ταῦτα δὲ δήπου οὐκ ἐξηγροικίσται. Ἡ γοῦν κάμοι τὴν γλώτταν μικρὸν ὑπόκλεψον (18), καὶ στάλαξόν τι τοῦ νέκταρος, ἡ ὑπὲρ σαυτῆς ταύτην καὶ ἔτι στόμωσον, ὥς ἐμοῦ γε οὐκ ἀνεξεμένου τὸ μὴ οὐκ ἐγκαλέσαι τὴν τῆς φιλίας ὀλιγωρίαν. Δριμεῖ γὰρ συνηγόρῳ συγκροτοῦμαι τοῖς πράγμασι, κἂν ἡπεῖθνή μοι θεράπων, βραδέες δὲ μοι ἵπποι, ἀλλὰ Διομήδης οἶδε σώζειν τὸν Νέστορα (19).

(19) Usurpat hic auctor, paucis mutatis, verba Diomedis apud Homerum *Iliade* ix, vers. 104, quibus Nestora alloquitur, eumque ad conscendendum currum suum hortatur. Diomedis inibi verba sunt: Ἡπεδανός νύ τοι θεράπων, βραδέες δὲ τοι ἵπποι. Ἀλλ' ἄγ' ἐμῶν ὀγέων ἐπιθήσον, κ. τ. λ. *Debilis etiam tibi famulus, segnesque tibi equi: verum age, meos currus ascende, etc.* Hinc perēpi-

Ζ'.—Τῷ κυρῷ Μιχαήλ τῷ Πατισχνῇ.

Ἐρωτῶ, πῶς ἔχει τὰ ἡμέτερα; Οὐ πάνυ καλῶς· τοῦτο γὰρ εἰπεῖν μετριώτερον. Πυρετὸς ὑποσμήχει τὰ ἔνδον, ὅσον ἤδη προκάψων εἰς κακοήθειαν· βήχες ἐνοχλοῦσι ξηραὶ καὶ ἀπτύελοι· ἄλγημα πλευρᾶς πολυχρόνιον· ὁ κολοφών μοι τῶν κακῶν, φροντίδες ἀμύθητοι, καὶ ἀπαραιμύθητοι, περὶ τῶν τοῦ λαοῦ κοινῶς, περὶ ἐκκλησιαστικῶν κοινῶς· οὐκ ἔστι περὶ οὗτου μὴ τῶν ἐνταῦθα. Ἡδὴ δέ με καὶ ὑπερ-
ορίᾳ βάλλουσι, κἂν τῇ Ἀχρίδι καθήμενος; ἀπὸ Γλα-
θινίτζης τοξεύομαι, καὶ Βηθινόθεν, ἢ Σολανιτζόθεν.
Ἀνέξῃ γὰρ καὶ αὐτὸς μικρὸν τῆς ἀδικίας τῶν βαρ-
βαρικῶν ὀνομάτων, ἵνα μὴ πάντα τρυφᾷ τοῖς τῶν
Ἑλλήνων ἐνευχομένους. Καὶ ἄλλοθεν ἄλλο βέλος
ἐνεδάγῃ μου τῇ καρδίᾳ, καὶ οὐδαμοῦ Παιήων· ἢ τό-
γε δεύτερον Μαχάων, ἢ Ποδαλείριος, ἵνα τὸν οἰστὸν
ἐξελὼν αἶμ' ἐκμυζήσας ἐπ' αὐρῇ ἦται φάρμακα πάσ-
ση (20), ἀλλ' ἔγκειται βαρεῖας ὀδύνας, ἢ ὀξείας ἀπο-
γενῶν. Ἀλλ' ἐγὼ μὲν οὕτω· καὶ τοι μυρισστημόριον
ἰσθί τῶν ἡμετέρων ἐνωτισάμενος. Καὶ τοῦτο γὰρ
μετὰ τῶν ἄλλων ἔχω κακῶς, ὅτι μηδὲ συγχωροῦμαι
λέγειν ὡς ἔχω. Σὺ δέ μοι εἴης ἐν ῥάοσιν, ἵνα μὴ κοι-
νῶν ἐν κοινοῖσι λυπούμενος (τοῦτο δὴ τὸ τοῦ σοφοῦ
Σοφικλέους), διπλάζων τὸ κακὸν ὑποδέχομαι. Δῶψέ Κύ-
ριος ὁ μόνος ζωοδότης, καὶ τοῖς ξηροῖς ὁστέοις ἐμπνέ-
ων καὶ κίνησιν παρεχόμενος, καὶ ἡμῖν μετρίαν τῶν
λυπηρῶν ἀνεσιν καὶ σοὶ τὴν ἐν πατρὶν ἱλαρωτέροις
ἀνάπυσιν.
spiritum infundit et motum, nobis etiam aliquam
tutiam quietem.

Η'.—Τῷ Σεργεῖᾳ κυρῷ Ἰωάννῃ.

Σὺ δέ, ὁ καλὸς, οὕτως ὑπεραγωνιᾷς τῶν ἐμῶν λό-
γων, ὡς ἂν μὴ ψεύδους ἀλφειν, ὥστε καὶ τοῖς ἔργοις
αὐτοῖς βεβαιοῦν τοῦτους ἐσπουδαίους. Ἀεὶ γὰρ παρ'
ἡμῶν, ὡς ἀμελήτης; ἐγκαλούμενος, καὶ τὴν κίησιν
ἀποποιούμενος, ὡς οὐδ' ἂν τὸν Ὀδυσσεῖα Ἀυτολύκος.
Ἀλλ', ὦ μακάριε, μὴ οὕτω φιλίαν τιμᾶν, ἀλλ' ἀπερ
ἂν σαυτῷ βούλοι, ταῦτα καὶ τῷ δοκοῦντι φιλεῖσθαι
βούλεσθαι. Εἰ μὲν οὖν ἐτελέσθησαν ἃ ἐνεδέξω· εἰ δ'
οὖν, ἀλλὰ, τοῦτό γε μεγίστην ἡμῖν καταθήσει χάριν,
τὸ μὴ προσεπαλῆσαι τὰ δεδομένα σοι δικαίωματα.
Ἐγὼ δὲ ὁ μάταιος, καὶ ἄλλο σε ἤξιουν, τὸ, ἐπειδ' ἂν
τὸ περὶ τῶν Βοδηῶν ψήφισμα γένηται, ἐμφανίσαι
τοῦτο τῷ κυρῷ Γρηγορίῳ τῷ Ταρωνεῖτι, καὶ παρ'
ἐκείνου πιττάκιον αἰτῆσαι πρὸς τὸν ἐν Βερόροιᾳ διεν-
εργοῦντα, τὸ ποιητέον αὐτῷ ὑποτιθέμενον. Εἰ μὲν
γέγονε τὸ ψήφισμα, μένει ἔτι ἡ περὶ τούτου ἀξίωσις·
εἰ δ' οὖν, ἀλλ' ὅρα μὴ οὕτω ταχὺς ὢν κινδυνεύσης
καὶ σφάλῃσθαι· ἐπειδὴ τὸ τάχος σφαλῆρὸν εἶναι τῆς
παιδείας ἐμάθομεν. Τηροῖ σε Κύριος; ἀπὸ πάσης
πυγῆδος τοῦ διαβόλου, καὶ τῆς πρὸς τὰ κατὰ ἀμε-
λείας.

A

VII. — Domno Michaeli Pantheconæ.

Queris, ut nostra se habeant? Haud admodum recte. Mediocriter enim statum meum tibi pandam, si ita dixerō: febris suburit interna, eaque ad malignitatem vergit: vexant tusses siccae et aridae: dolor lateris diuturnus. At culmen mihi malorum sunt curæ inexplicabiles et inconsolabiles de communibus rebus cum sæcularibus, cum ecclesiasticis, ac de omnibus demum quæ hic aguntur. Quid? quod et loginqua me feriunt. Nam tametsi Acridae resideam, e Glavinitzæ, et Vidino, seu Stlanitzæ (fer etiam tu tantisper barbarorum nominum injuriam, ne semper in Græcorum convivii deliciis indulgeas) configor. Aliud etiam jaculum cordi infixum est meo, quin ullus adsit 567 mihi Pæon, vel qui secundum ab illo locum obtinet, Machaon, vel Podalirius, qui extracta sagitta, et sanguine exsucto, lenia medicamenta inspergat, (20) sed iubarens jugiter graves mihi acutosque dolores ciet. Et ego quidem ita. Scito tamen, neque millesimam malorum meorum partem te audivisse. Nam et hoc ad cætera mala quibus angor, accedit, quod nequidem exprimere liceat, quam male me habeam. Tu vero saltem esto mihi in felicioribus, ne hac etiam de causa tristatus (quippe malorum communium sum particeps) duplicatum, juxta illud sapientis Sophoclis, malum sustineam. Donet Dominus, qui solus vitæ largitor est, et aridis ossibus molestiarum mitigationem, tibi vero in omni læ-

C

VIII. — Serbiæ domno Joanni.

Tu vero, o bone, ita pro verbis meis ne possint falsitatis revinci, pugnas, ut et ea factis studeas confirmare. Semper enim a nobis incusatus tanquam negligens, semper tu hujusmodi appellatiōnem rejecisti, ut neque adeo Ulyssen Autolycus. Verum, o beate, non ita colitur amicitia; sed quæ tibi fieri volueris, eadem illi, qui se amari a te putat, velle debes. Si igitur perfecta sunt, quæ in te, ut faceres, recepisti, bene est: sin vero, illud summæ loco gratiæ habebō, si non insuper amittas quæ tibi contradiitæ sunt, probationum tabulas. Ego vero, inanis homo, aliud quoque abs te rogabam; nempe, ut postquam de Vodinensibus suffragium latum fuisset, notum illud faceres domno Gregorio Taronitæ, et ab ipso tabellam postulares, quæ est ad procuratorem in urbe Berrœa, qua quid illi agendum sit præscribitur. Si quidem latum jam est suffragium, manet adhuc ista de re postulatio. Sin autem, saltem cave ne, cum adeo celeriter progrediariis, impingas: nam celeritatem periculosam esse, trito proverbio edocemur. Servet te Dominus ab omni laqueo diaboli et a bonorum operum incuria.

Variæ lectiones et notæ.

enim sit, quid sibi velit hoc dicto Theophylactus. In exemplari pro ἡπεδανός erat mendose

ἡ πεδανός.

(20) Ex Homero *Iliad.* iv, v. 219.

IX. — *Panthecon.*

Sane Achridenses cantum meum velut *Asinus* (*lyram*) audiunt. Ita nempe ego verbis abundo, et loquax sum plus quam oporteat. Quod si Hippocraten isti nossent, ipsum etiam advocassent, ut medicamentis me suis ab amentia liberaret. Verum nunc illud saltem ex Libethriorum **568** meorum inscitia emolumenti habeo, quod ex pharmacopœa molestiam mihi non exhibeant. Tu vero et amentiam et ab ipsa amentis, et per ipsam custodiaris omni malitia et malo superior. Qui salutari a te sunt, te vicissim salutant, et salutationi animam ferme uterque instillat.

X. — *Domino Nicephoro chartophylaci.*

Etsi inimicus malignetur in sancto Dei ⁵⁶, semper amplius et amplius, ut jam se ipso actuosior videatur, honorabilissime domine et Pater noster, *ascensiones semper malitiæ disponens* ⁵⁷. Attamen *Dominus virtutum nobiscum* ⁵⁸ est, destruens *elationes ejus*, et vana reddens improbalipsius machinamenta. Quomodo vero nobiscum uon erit, qui tuis sanctis et verbis et precibus, et propter ipsius bonitatem nobis, indignis licet, domesticus evaserit? Verum ne cesses operam dare, ut permaneat in iis ad quos eum introduxisti, ut videlicet nobiscum manens omnibus diebus quas habebimus (nimirum luce verborum tuorum et precum illuminati, donec consumetur in nobis præsens malignum sæculum) custodiat nos liberos a malorum operum nocte.

XI. — *Episcopo Citri.*

Multo uterque siluimus tempore, sanctissime frater et domine. Verum silentii tui ipse noveris, nobisque edisseres causam. Mihi quidem labia conclusit primo Francorum transitio vel invasio, quæ nescio, quomodo dicam, ita nos in sese totos rapuit, ut neque nostri compotes amplius essemus: adeo scilicet *acerbo illo calice inebriati sumus, ut monstruosam passi simus mentis alienationem* seu potius (ut ex nostrorum libris verba usurpem) reservatam peccatoribus sæcem elibentes, conturbati sumus, commoti sumus sicut ebrius, et omnis sapientia nostra devorata est ⁵⁹: et propterea, *obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis* ⁶⁰, quæ maxime mihi placuissent, cum sanctitate tua commercii. Hoc igitur unum fuit vinculum linguæ meæ. Alterum, quod ingenuum tabellarium nactus sum huc usque nullum: vulgares enim homines ad accipiendas litteras expeditas quidem habent

A

Θ.—*Τῷ Παριεχνῇ.*

'Αλλ' οὐ γὰρ Ἀχριδιῶται μέλος ἐμὸν, Ὅροι λύμας (21), ἀκούουσιν. Οὕτως ἐγὼ περιττὸς καὶ λάλος πέρα τοῦ δέοντος. Εἰ δὲ Ἱπποκράτην ᾔδσαν ὅστις εἶη, καὶ αὐτὸν ἐπ' ἐμὲ συνεκάλεσαν, ὡς ἂν με τῆς μανίας ἐλευθερώσῃ, φάρμακα κερασάμενος. Νῦν δὲ ἀπώανάμην τοῦτο γὰρ τῆς ἀμαθίας τῶν ἐμῶν λειθηθρίων (22) ὅτι μοι τὰ ἐκ τῆς φαρμακοποιίας οὐ παρέχουσι πράγματα. Σὺ δὲ μοι ἐρώης σοφίας, καὶ ὑπὸ σοφίας ἐρῶ, καὶ φυλάττω τοῦτη πάσης κακύνσεως ἀνώτερος καὶ κακώτερος. Οἱ προσαγορευθέντες, ἀντιπροσαγορεύουσι σε, μονοῦ τὴν ψυχὴν τῇ προσαγορεύσει ἐκάτερος ἐναποσταλάξαντες.

Γ.—*Τῷ χαρτοφύλακι κυρῷ Νικηφόρῳ.*

Εἰ καὶ ὁ ἐχθρὸς ἐν τῷ ἀγίῳ τοῦ Θεοῦ πονηρεῖται, ἐτι καὶ ἐτι καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ δραστηριώτερος δεικνύται, τιμιώτατα δέσποτα καὶ Πάτερ ἡμέτερε, ἀναβάσεις δὲ τῆς κακίας διατιθέμενος. Ἀλλὰ Κύριος τῶν θυράμεων μεθ' ἡμῶν καθαιρῶν τὰς ἐπάρσεις ἐκείνου, καὶ μάταια δεικνύων τὰ πονηρέματα. Τί δὲ οὐ μέλλεις (23) μεθ' ἡμῶν εἶναι ὑπὸ τῶν σῶν ἁγίων καὶ λόγων καὶ εὐχῶν ἐνοικισθεὶς τοῖς ἀναξίοις ἡμῖν διὰ τὴν οἰκείαν χρηστότητα; Ἀλλὰ μὴ παύσαις τοῦτον παρασκευάζων ἐμμένειν, οἷς φθάσας ἐνψικίας, ὡς ἂν μεθ' ἡμῶν ὦν πάσας τὰς ἡμέρας, ὅς ἐξομεν (δηλαδὴ, φωτὶ τῶν λόγων καὶ εὐχῶν ἐλλαμπόμενοι, ἕως οὗ συντελεσθῇ ἐν ἡμῖν ὁ ἐνεστώς πονηρὸς αἰὼν), τηροῖ ἡμᾶς ἐλευθέρους τῆς νυκτὸς τῶν πονηρῶν πράξεων.

C

ΙΑ.—*Τῷ Κίτρον.*

Πολλοὶς εἰσῆσαμεν χρόνον ἀλλήλοις, ἱεριώτατα ἀδελφε καὶ δέσποτα. Ἀλλὰ τῆς μὲν σῆς σιγῆς, αὐτὸς ἂν εἰδείης, καὶ ἡμῖν δηλώσεις τὸ αἴτιον. Ἐμοὶ δὲ τὰ χεῖλη συνέστειλε, πρῶτον μὲν φραγγικὴ διάθεσις, ἣ ἐπίδατις, ἣ οὐκ οἶδ' ὅ τι φήσω, οὕτως ἡμᾶς εἰς ἑαυτὴν ὅλους ἀντισπάσασα καὶ περιελκύσασα, ὡς μὴδὲ ἡμῶν αὐτῶν ἐπαισθάνεσθαι. Τοσούτον ἄρα τοῦ πικροῦ κρατήρος αὐτῆς ἐμεθύσθημεν, καὶ ἀλλόκοτον ἐξέστημεν ἐκστασιν (24). Ὁ μὲν δὲ, ἐν εἰπω τι τῶν ἡμετέρων, καὶ τὸν ὀπτηρούμενον τοῖς ἀμαρτωλοῖς τρυγίαν ἐνπεποκνότες ἐπαράχθημεν, ἐσαλεύθημεν, ὡς ὁ μεθύων, καὶ πᾶσα ἡ σοφία ἡμῶν κατεπόθη. Καὶ διὰ τοῦτο σοὶ κωφώθη, καὶ ἐταπεινώθη, καὶ εἰσῆσα ἐξ ἀγαθῶν καὶ εὐαρίστων ἐμιλιῶν τῶν πρὸς τὴν σὴν τιμιότητα. Ἐν μὲν οὖν τοῦτο γλωττοπέδη μοι γέγονεν ἕτερον δὲ, τὸ μὴ γνησίως τυχεῖν γραμματοκομιστῶν. Οἱ γὰρ πολλοὶ, λαθεῖν μὲν γράμματα πρόχειροι, διακομίσαι δὲ καὶ ἐγγει-

⁵⁶ Psal. lxxiii, 3. ⁵⁷ Psal. lxxxiii, 6. ⁵⁸ Psal. viii, 12. ⁵⁹ Psal. lxxiv, 9. cvi, 27. ⁶⁰ Psal. xxxviii, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(21) In Photii Lexico, quod ms. Oxonii servatur, hoc velut Menandri proverbium affertur, teste Joanne Clerico in *Reliquiis Menandri et Philemonis*.

(22) Libethrii erant populi adeo agrestes, et ab omni Musarum commercio alieni, ut eorum imperitia in proverbium apud Græcos abiit, qui ad

indicandum hominem plane rudem dicebant: Ἀνωσώτερος λειθηθρίων, *Inelegantior Libethriis*. Vid. Adagia Erasmi, chil. i, cant. vi, num. 48.

(23) *Ισ. μέλλει*

(24) Verba hæc ex aliquo poeta sumpta videntur: deinde verbis Scripturæ utitur.

ρίσαι τῷ πρὸς δι' ἐγράφῃ, ναρκώσεις, καὶ ὅλον ἔχειρες. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τῶν φαραγγικῶν ἐπηρεῶν ἐθάδες ἔδη γεγονότες, ῥᾶν ἢ πρόσθεν τὰ δεινὰ διαφέρομεν (χρόνος γὰρ εὐμαρῆς ἀπάντων διδάσκαλος), καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡμῶν αὐτῶν ἔστιν ὅτε γινόμεθα, καὶ τοῦ γνόντος ἐτύχονεν τε γραμματακομιστοῦ, τοῦ ὑπὸ τὸν ὁσιώτατον Πατέρα κύριν Συμεὼν εὐλαδέστατον μοναχὸν κύριν (25) . . . ἰδοὺ τὰ χεῖλη μου οὐ μὴ κολήσω, ἀλλὰ καὶ νῦν καὶ λόγῳ καὶ γραμματι, τὸν τοῦ μεγάλου καὶ νοῦ καὶ λόγου λειτουργὸν καὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα χειραγωγὸν ἐκ γραμματος, προσφθίγγομαι σε καὶ κατασπάζομαι, καὶ πῶς ἔχει σοι τὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ ἡγιασμένου πυνθάνομαι σώματος. Καὶ εἰ μὴ ὁ πειραστὴς Κυρίου περιχάσκει, τοῦτο καθάπερ λίθον τοῦ βάλλοντος μὴ ἀπτόμενος, εἴη μὲν οὖν ἐν δεξιωτέροις· εἰ δ' ἄρα σε καὶ τῶν ἀριστερῶν ἐνοχλεῖ, ἀλλὰ καὶ τούτῳ (26), κατὰ τὸν σὸν Παῦλον, δὲ πλὴν χρήσῃ δικαιοσύνης, καὶ διὰ τῆς ἀσθενείας δείξεις ταλαιουμένην ἐν σοὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ μαρτυροῦντες ἐν θνητῷ καὶ φθαρτῷ σώματι. Ὅσον ὁ ἔξω ἀνθρώπος φθείρεται, τοσούτον ἀνακαινισμένην τοῦ ἔσω, καὶ ζῶντα τὸν Ἰησοῦν δεκνύοντες. Ἐρῶ σοι βούλει καὶ τὰ ἐμὰ πάντα μοι ἐν ἀριστεροῖς τὰ τοῦ σώματος, τὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐν μόνον μοι δεξιὸν, ἢ πρὸς τὰς ἡμετέρας; (27) εὐχὰς ἑλπίς, ἃς ἐκτενεῖς διδοῦς μοι καὶ τῶν συνήθων θερμότερον, ἀντιπεριστήσεις, οἷδα, τὰ πράγματα. Φιλανθρώπου τοίνυν καὶ δεσπότου καὶ φιλαδέλφου ὑπηρέτης ὢν, φιλαδελφίαν (28) καὶ φιλαδελφίαν ἐπιδείξει· ἵνα σε κάκεινος τὰ τε ἄλλα καὶ ὅπερ τοῦτο δέλξῃ ἐν οὐρανοῖς, ἐντελέμοσθον τηρῶν, καὶ νῦν πάσης κακύνσεως ἀνώτερον καὶ κακώσεως. me ostendito: ut etiam ille tibi in cœlis cum ob alia, ac etiam nunc ab omni malo te custodiat.

IV. — Τῷ καματηρῷ κυρῷ Γρηγορίῳ.

Καιρὸς μοι τὸ προφητικὸν εἰπεῖν, ἀδελφὲ τιμώτατε· Οἱμοι, οὐκ πῦρ κατέφαγε τὰ ὠραῖα τῆς οἰκουμένης (29)! Τί γὰρ ὠραιότερον οἴκου Θεοῦ; τί δὲ τερπνότερον, τί δὲ τῶν ἀγαπητῶν τοῦ Θεοῦ σκηναμάτων, καὶ τοῦ τόπου τῆς δόξης αὐτοῦ εὐπρεπέστερον; Οἱμοι τῶν ἐμῶν ἁμαρτιῶν! αἱ τάχα ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὰ ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ. Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρύων; καὶ κλαύσομαι τό τε τῆς θυγατρὸς τοῦ λαοῦ μου σύντριμμα, τῆς πολλήνης ταύτης, φημί, τῆς ἐλκεῖνης, τῆς τοῦ Ἰωῆ νόλου, τῆς Μητρός τοῦ λαοῦ μου, ὃ καὶ οἰκτότερον [f. οἰκρότ.] τίθεμαι, τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας; Τίς οὕτως ἀδαμαντίνῃ ψυχῇ; τίς οὕτως τὴν καρδίαν ἐσχλήρυνται, ὥς μὴ καταφλεγῆναι καὶ αὐτὸς, οὐ τῷ (30) ὁράσκει λόγῳ, ἀλλὰ καὶ ψιλῷ τῷ ἀκούσκει;

²⁵ II Cor. vi, 7. ²⁶ II Cor. xii, 9. ²⁷ II Cor. iv, 20. ²⁸ Ibid. 16. ²⁹ Joel. i, 19. ³⁰ Psal. lxxxiii, 4. ³¹ Psal. lxxxiii, 7. ³² Jerem. ix, 14.

Variae lectiones et notæ.

(25) Ἰσ. εὐλαδέστατου μοναχοῦ κυροῦ.

(26) Ἰσ. τοῦτο.

(27) Ἰσ. ἡμετέρας.

(28) Ἰσ. φιλανθρωπίαν.

A bent manus; at in perforendis, oique, cui scriptas sunt, contradendis segnes sunt, ac velut manci. Nunc vero, quandoquidem Francorum vexationibus, utcumque assueti, 569 levius quam antea, ferimus mala nostra (tempus enim maxime idoneus est rerum omnium magister) adeoque nostri ipsorum aliquando esse cœpimus: et præterea idoneum nacti sumus tabellarium (nempe reverendissimum monachum domnum.... qui subest sanctissimo Patri domno Simeoni) non amplius labia constricta tenebo; sed mente, verbo et litteris te summæ mentis ac verbi sacerdotem atque ad spiritum ex littera manuductorem et alloquar et complectar. Nunc vero quomodo sacrum et sanctificatum corpus tuum valeat, quæro: et an tentator Domini inhiat; illud tamen tanquam lapidem a jaculatore missum minime perstringat? Utinam omnimodo valeat. Verum etiamsi quidpiam adversi corpus tuum conturbet, tu contra hoc quoque juxta Paulum tuum armis uteris justitiæ²⁶, ostendensque per infirmitatem perfici in te virtutem Dei²⁷, et vitam Jesu manifestabis in mortali et corruptibili corpore tuo²⁸: quantum enim, qui foris est homo, corrumpitur, tantum qui intus est, renovatur, et vivere in se Jesum²⁹ demonstrat. Dicam vero tibi (siquidem vis) omnia mea cum quoad corpus, tum quoad spiritum, adversa mihi esse. Hoc solum mihi boni superest, fiducia in orationibus tuis quas si pro me jugiter, ac solito etiam ferventius fundas, in aliam partem haud dubito, res meas convertes. Cum igitur servus sis perhumani, et fratres suos eximie diligentis domini, humanitatem et fraternum amorem erga tum ob hoc ipsum perfectam retribuatur mercedem,

XII. — Domno Gregorio camatero.

Opportunum est nunc mihi, venerabilissime frater, illud propheticum usurpare: *Hec mihi, quia ignis comedit speciosa deserti*³⁰! Quid enim domo Dei speciosius? quidve jucundius? quidve dilectis Dei tabernaculis, et locis gloriæ ejus³¹ magis decorum? Væ mihi, quia peccata mea incenderunt igni sanctuarium Dei³²! Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? et lugebo filie populi mei contritionem³³, nempe parvulæ et infelicis istius urbis ac eueurbis Jonæ (quæ eum vix apparuisse, disparuit), et, quod lacrymabilius est, Matris populi mei, Dei Ecclesiæ. Quis adeo adamantina est anima, quis adeo duro corde, qui hocce spectaculo, vel etiam sola rei auditione non exuratur? Quid hoc, Domine, (judicio enim contentendam tecum) quare repulisti, et destruxisti nos? ostendisti non populo soli, sed et sacerdotibus du-

(29) Ἰσ. τῆς ἐρήμου, saltem sic habent LXX interpretes, sicut et Vulgata, *Speciosa deserti*.

(30) Ἰσ. τοῦτο.

ra⁶⁶; potasti nos vino compunctionis⁶⁷: 570 et reliquisti domum tuam desertam: et cessare fecisti canticum laudum ab ipsa, et omnis qui transit per eam sibilabit: et diadema pulchritudinis violasti, et coronam gloriæ et laudationis dissipasti⁶⁸. Quomodo ista, Domine? quomodo corripuisti nos non in iudicio, sed in furore? et in finem ira tua familiaribus tuis tanquam extraneis usa est, et vindicans vindicasti, et complevisti: et quondam quidem altare Propitiatorii cœlesti igne evertisti, et pulverem ventilabro dissipasti, ut justum glorificares. Nunc autem sanctum altare tuum igni tradidisti, non ad gloriam, sed ad humiliationem nostram. Peccavimus; sed tu clemens es: injuste egimus⁶⁹: sed tu pœnitentiam agis super malis hominum; sed tu supergrederis iniquitates, sed tu dissimulas peccata. Quomodo igitur nobis *fecem* totam vini meri felis exinanisti⁷⁰? Sed heu! quid passus sum! quomodo dolore raptus excessi a me ipso! ut, quod evenit, calamitatem reputarem, quæ nullam admitteret consolationem. At non ita sese res habet. Verum, qui corripit, Pater est, et correpti filii sunt. Macte igitur animo, sanctissime frater. Et quando unquam, sin modo, mentis tuæ ostendes firmitatem, eamque, qua insigniris, animi magnitudinem? Si ipsi ita dolemus, et infortuniis enervamur, quomodo ad fortitudinem excitabimus alios? Ac si ipsi irreparabiliter cadimus, quomodo alios cadentes erigemus? Non ita quæso te habens, o præpotentis Dei sacerdos, qui debes *omnia posse*⁷¹, in eo qui *confortat*, Christo: ac debes *potens esse*, ut infirmos sustentas iuxta magistrum tuum Paulum. Optandum quidem esset, ut quod evenit non evenisset. Quis negaverit? At, cum Deo ita placuerit, quis ejus resistet voluntati? Fortasse et quod ita evenierit, melius est. Non igitur illud considerare oportet, quomodo tristitiæ pabulum subministremus (a se ipsa enim illa crescit, neque adjuncta cura eget), sed quomodo eam evellamus et destruamus. Nam in morbis corporis, mulierum res est pectus tundere, plangere et dilacerari: medici autem cum ista reprimere, tum de morbo solvendo cogitare. Sed cura difficilis est, inquis; et præsertim istis pravis temporibus, quibus tanta est operum rerumque penuria. At ubi is, qui potest omnia solo verbo creare? Ipse dicet, et fient; mandabit, et creabuntur⁷². Reminiscere antiquæ illius sacræque historię. Templum illud celeberrimum, ingens illud mundi miraculum, quod Salomon Deo Hierosolymis extruxerat, a Nabuzardanò incensum et eversum jamdudum jacebat. Deus vero populo a captivitate soluto, omnes ad sacræ domus reedificationem incitabat. Verum humana imbecillitas se ipsam dimittiens, operi perarduo manum

τί τοῦτο Κύριε (Κρίματι γὰρ λαλήσω πρὸς σέ); πῶς ἀπώσω ἡμᾶς, καὶ καθέλιες ἡμᾶς; ἔδειξας οὐ τῷ λαῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἱερεῦσι σκλήρᾳ, ἐπότεϊσας ἡμᾶς οἶνον κατανύξεως, καὶ ἀφήκας τὸν οἶκόν σου ἑρημον, καὶ κατέκλυσας ἤχον φθῶν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἔσται πᾶς ὃς διαλεῖται σὺριστὶ ἐπ' αὐτῷ, καὶ τὸ διδῶμα τοῦ κήλλους καθύβριτας, καὶ τὸν στέφανον τῆς δόξης καὶ ὕμνων κατέσπασας; Πῶς τούτῃ, Κύριε; πῶς ἐπαίδευσας ἡμᾶς, οὐκ ἐν κρίσει, ἀλλ' ἐν θυμῷ, καὶ ἀποτόμῳ; ἡ ὀργή σου καὶ ἄλλοτρίως τῇ οἰκείῳ; ἐχρήσατο, καὶ ἐκδικῶν ἐξεδίκησας καὶ συνετέλεσας; Καὶ πάλαι μὲν τὸ τοῦ Ἑλίου (31) θυσιαστήριον οὐρανῷ πυρὶ καὶ τὸν χοῦν λιχμηγμένων κατέστρεψας, ἵνα δαξέσῃς τὸν Δίκαιον· νῦν δὲ τὸ ἁγίόν σου θυσιαστήριον πυρὶ παραδέδωκας, οὐκ εἰς δόξαν ἡμῶν, ἀλλ' εἰς κατήφειαν. Ἡμάρτομεν, ἀλλὰ σὺ ἀνεξίκαχος· ἡδικήσαμεν, ἀλλὰ σὺ μετανοῶν ἐπὶ κακίαις ἀνθρώπων· ἀλλ' ὑπερβαίνων ἀνομίας, ἀλλ' ὑπερπορῶν ἀμαρτίας. Πῶς οὖν διήνη ἡμῖν τὴν τρυφὴν τῆς ἀκράτου χολῆς ἐκένωσας; Ἀλλὰ, βαβαί, οἶον πέπονθα τῷ πάθει παρασυρεῖς! Ἐξέστην αὐτὸς ἐμαυτοῦ, καὶ νομίζω τὴν ἐπαγωγὴν, συμφορὴν ἀπαράκλητον. Οὐχ οὕτω δὲ ταῦτ' ἔχει πῶθεν, ἀλλὰ καὶ ὁ παιδευσὰς Πατὴρ, καὶ εἰ παιδευθέντες υἱοί. Ἀνάστη τοίνυν, ἀδελφεῖ ἱερῶτατα. Πότε ἄλλοτε τὴν ἐκ τοῦ νοῦ εὐστάθειαν ἐπιδείξει; καὶ τὸ χαρακτηρίζον σε μεγαλόγνωμον; Εἰ αὐτοὶ ἀλγοῦμεν οὕτω, καὶ τοῖς προσπεσοῦσι καταμαλακίζομεθα, πότε τοῖς ἄλλοις τὸ ἀλγῆμα θεραπεύσομεν; πῶς αὐτοὺς εἰς ἀνδρείαν ἀλείφομεν, αὐτοὶ πεσόντες ἀνθρόπωτα; πῶς τοὺς ἄλλους τοῦ πτώματος ἀναστήσομεν; Μὴ οὕτως ἔχε μοι, οὗ τοῦ δυνατοῦ Θεοῦ λειτουργός, ὁ πάντα ἰσχύειν ὀφείλων ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι Χριστῷ, καὶ δυνατός εἶναι, ὥστε τοὺς ἀσθενεῖς ὑπερῆδεν κατὰ Παῦλον τὸν σὸν διδάσκαλον. Καλὸν μὲν μὴ γενέσθαι τὸ γεγονός. Τίς ἀντρεῖ; Ἐπεὶ δὲ τῷ Θεῷ ἴδοξε, τῷ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν; Ἰσως δὲ καὶ τὸ γεγονός βέλτιον. Οὐκ οὖν τοῦτο δεῖ σκοπεῖν, ὅπως τροφὴν τῇ λύπῃ συμπορῶμεθα (αὐτόθεν γὰρ ἡ λύπη ἀδρύνεται, καὶ οὐ δεῖται κομιδῆς ἐπεισάκτου), ἀλλ' ὅπως καὶ τὴν οὖσαν ἀποσπᾶσαντες, μαρμαρὸν αὐτῇ ἐπινοητόμεθα. Οὕτω γὰρ τοῖς σωματικῶς ἀβρώστημασι, γυναικῶν μὲν τὸ στερνοτυπεῖσθαι καὶ κόπτεσθαι, καὶ σκαράττεσθαι· ἱατροῦ δὲ τὸ ταῦτά τε καταστέλλειν, καὶ λύσιν ἐπινοεῖσθαι τῷ ἀβρώστηματι. Ἀλλ' ἡ θεραπεία τοῦ πάθους ἐυσχερής, καὶ μάλιστα ἐν οὕτω μισοκάλῳ καιροῖς καὶ ἡμέραις πᾶσαν ἐργων ἀνάγκην ἐχούσαις. Καὶ ποῦ τὸ δυνατόν τοῦ πάντα λόγῳ συστηταμένου; Αὐτὸς ἐρεῖ, καὶ γενήσονται· ἐντελεῖται, καὶ κτισθῶσονται. Ἀναμνήσω σε παλαιὰ; ἱστορίας καὶ θαύματα. Ὁ Ναὸς ἐκεῖνος ὁ περιώνυμος τὸ μέγα τῆς οἰκουμένης θαῦμα, ὃν τῷ Θεῷ Σολομῶν ἐν Ἱεροσολύμοις

⁶⁶ Jerem. II, 36, Psal. XVII, 42. ⁶⁷ Agg. I, 9. ⁶⁸ Soph. II, 15. ⁶⁹ Baruch. II, 12. ⁷⁰ Psal. LXXIV, 18. ⁷¹ Philipp. IV, 19. ⁷² Psal. XXXII, 9.

Variae lectiones et notæ.

(31) Ἰσ. Ιλαστηριοῦ.

ἀνέθηκεν, ὅπδ Ναβουζαρδεῖ ἐνεπέπρωστο καὶ κατέστραπτο. Ἐῖτα τοῦ λαοῦ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπολυθέντος, ὁ μὲν Θεὸς ἐνήγα πάντας εἰς τὴν αὐθις τοῦ θείου οἴκου ἀνοικοδόμησιν· ἡ δ' ἀνθρωπίνη ἀσθένεια ἐαυτὴν λογιζομένη, οὐκ ἐθάρρει τὸ ἔργον ὡς δυσεξάνυστον. Ἀγγαῖος οὖν ὁ προφήτης ὑπὸ Θεοῦ κινήθει, ἐντρέπει τοὺς μικροφύχους καὶ θραύει τὴν τῆς ἀπιστίας ἀσθένειαν, καὶ ὑπισχναίται τὰ μεῖζω καὶ κοσμιώτερα, Ἔσται, λέγων, ἡ ἐσχάτη δόξα τοῦ οἴκου τούτου ὑπὲρ τῆς πρώτης, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Ταῦτά σοι καὶ νῦν νόμιζε παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνηχεῖσθαι Πνεύματος· ταῦτά σοι δρόσος ἦτω παρὰ Θεοῦ τῆς πολλῆς ἀθυρίας λαμα. Ποσάκις ἐπεθύμεις καλλίω ναὸν ἰδεῖν καὶ ἐπιτερπέστερον! εἶτα τότε καὶ τότε παρεμπύπτον, ἀπέφυγέ σου τῆς πρὸς τὸ ἔργον θερμότητος. Τί τοίνυν οἶδας, εἰ ὁ σοφὸς οἰκονόμος τῶν καθ' ἡμᾶς οὕτω τὰ σὰ περιτήγαγεν, ὥστε ἀνάγκην γενέσθαι τὴν προαίρεσιν, καὶ τὸ ἔργον οὐκ ἐπιποιήσιν, ἀλλὰ ποιήσιν; Ὁ γοῦν τοῦτο τεχνιτευσάμενος, ἐκεῖνος καὶ τὰ δυσχερῆ ῥῆον ποιήσει, καὶ δυνατὰ τὰ ἀδύνατα. Ἡ σοφὸς μὲν ἐστίν, οὐ δυνατὸς δέ; ἡ δυνατὸς μὲν, οὐκ ἀγαθὸς δέ; ἡ πάντα μὲν ταῦτα, τῆς δὲ οἰκείας δόξης ἤττον [πε]φρόντικεν; Οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν· ἀλλὰ καὶ ὡς σοφὸς τὸ βέλτιον προσηύησε, καὶ ὡς ἀγαθὸς, οὕτως τὸ ἡμέτερον εἶπεν· κἂν ὡς ἀγαθὸς, ὃ προῦνόνσιν ἀγαθὸν καὶ συμφέρον, ἐργάσεται, καὶ ὡς δέλιον δοξάζεσθαι τάχιον. Χωρὶς δὲ τούτων δοκίμῳ σοι τὸ συμφέρον πάθος προέθηκεν, ἵνα καὶ προθυμίαν δειξῇς εἰς θεραπείαν αὐτοῦ, καὶ τ' ἄλλα ἐνέγκῃς ὡς δύναμις. Οἶδεν δὲ τοῖς ἀγαθοῖς πολλάκις οὐκ ἐγχειροῦμεν αὐθαίρετα· διὰ τοῦτο καὶ ἀκοντας πρὸς τὴν ἀγαθοουργίαν ὠθεῖ· καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἐγὼ κατενόησα, ἀναγκαζομένους τινὰς εἰσελθεῖν εἰς τὸν δαίμονον. Ὡς τῆς γλυκαίας τυραννίδος! ὡς τῆς ἐλευθερούσης βίας! Ὡς Πάτερ ἐν τῷ δάκνειν φιλῶν! Ὡς σπλάγχνα τῷ φλέγειν φλεγόμενα, καὶ διὰ τοῦτο τὴν δρόσον παραποδάς δαψιλῇ ἐπιχέοντες! Μὴ τοίνυν παροργίζωμεν αὐτὸν πλέον, εἰ καλῶς ἔχει κλαυθυμιζόμενοι πρὸς τὴν μάστιγα, μὴδ' ὡς τογυσταὶ κατὰ τῆς ἐλαφροτάτης δευτέρας καὶ βαρυτέρας ἰσως προσκαλεσώμεθα· ἀλλὰ δεικνύμεν, ὅτι ὡς υἱοῖς ἡμῖν προσηνέχθη ἐκ τοῦ προσελθεῖν ὡς Πατρί. Προσέλθοιμεν δ' ἂν οὕτως, εἰ τὴν λύπην ἀπορῥάπτισαιμεν, ἢ πατρὸς ἐτέρου τοῦ σκότους καὶ συγχύσεως γέννημα, καὶ δώμεν ἐκεῖνον τὰ; τῶν ἐλπίδων χεῖρας, καὶ τὰς αὐτοῦ τῆς βοηθείας καὶ ἀντιλήψεως ἐκζητήσωμεν. Ταῦτά σοι παρ' ἡμῶν, ὦ τοῦ Λόγου λειτουργεῖ, καὶ ἡμῶν ἀδελφέ· πλείω δ' ἂν καὶ παρὰ σεαυτοῦ πριάσαι δι' ὧν τοῦ πάθους κατεπάδων, καὶ σεαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις φίλος γένοιτο, τῇ τοῦ Παρακλήτου κατὰ τῆς λύπης δυνατούμενος· χάριτι.

quibus tristitiam leniens ac veluti incantans, et omnem moestitiam roboratus.

17. — Τῷ πατριάρχῃ.

Καὶ τίς ἡμῶν μακαριώτερος νῦν, ὅτε δεσποτικῶς κατευλογήθημεν γράμματι, ὅτε καὶ νοῦν ἡγιάσθημεν,

A *admovere non audebat. Sed* 571 *Aggæus propheta a Deo motus hortari cœpit pusillanimes illos : et ut diffidentiae morbum dispelleret, promisit eis cum majorem, tum pulchriorem futuram domum, quam ipsi reedificaturi essent. 78 Magna, inquit, erit gloria domus istius novissima plusquam primæ, dicit Dominus exercituum. Hæc eadem puta nunc tibi ab eodem Spiritu dici. Hæcque tibi sint instar roris a Domino in magnæ tristitiæ tuæ remedium. Quam impense pulchrius jucundiusque templum videre tu desiderabas ! sed te nunc hoc, nunc illud superveniens impedimentum ab opere aggrediendo deterrebat. Quid igitur nosti, num sapiens rerum nostrarum moderator non ita res disposuerit tuas, ut quod primum spontaneæ electionis erat, nunc factum sit necessitatis ; et opus, quod optabas, non amplius futurum sit inædificatio, sed ædificatio ? Qui igitur ista molitus est, etiam facillia reddet, et quæ impossibilia sunt, possibilia faciet. Vel enim sapiens quidem est, sed non potens ; vel potens quidem, sed non bonus : vel certe hæc omnia ; sed gloriam suam non curat. At plane nihil horum dici potest. Ergo, ut sapiens, quod melius erat, providit ; et ut bonus, neque quod nostrum erat, neglexit : et si ut bonus, quod providit, bonum et utile faciet ; utique ut gloriæ suæ cupidus, citius faciet. Sed præterea considera, malum istud ad tui probationem ordinatum ab ipso esse ; scilicet ut animi tui promptitudinem in ejus curatione ostendas, et reliqua præstes, quæ tua tibi facultas concesserit. Novit enim Dominus, nos sæpenumero haud sponte bona aggredi opera : quare interdum etiam nos invitos ad bonum faciendum compellit. Et hoc est, quod in Evangelio observavi, nonnullos compulso fuisse intrare ad cœnam 79. O dulcem tyrannidem istam ! o violentiam, quæ dat libertatem ! o Pater, qui mordere videtur, sed osculatur ! o viscera, quæ comburendo comburuntur, et sic de se copiosum rorem effundunt ! Caveamus igitur, ne nimia tristitia magis ipsum irriteremus, (an enim bene se habet, puerorum instar vagire et ejulare ?) neve murmurantes contra levissimam, graviora nobis consciscamus ; sed ostendamus nos ab ipso tanquam filios habitos esse, per hoc quod ad ipsum, velut ad Patrem, accedimus. Accedemus autem hoc pacto, si tristitiam repellamus velut alterius patris (tenebrarum scilicet et confusionis) propaginem ; Deoque porrigamus spei nostræ manus, ejusque manus auxiliatrices et protectrices apprehendamus. Hæc a nobis, o Verbi divini sacerdos et frater noster, plura vero a te ipso comparaveris, tibi et aliis charus fies, gratia Paracleti adversus*

572 XIII. — Patriarchæ.

Ecquis modo nobis beatorum, qui ex domini nostri litteris benedictionem accepimus ac mentem san-

78 Agg. II, 10. 79 Luc. XIV, 24.

ctificati, et oculos et linguam, et auditum purificati sumus, intelligentes, legentes et audientes quæ nobis scripta sunt. Male enim et valde periculose nos habebamus, sanctissime domine, quippe præsentis adversitate devicti, et *profundis aquarum absorpti* ⁷⁷. Sed epistolæ tuæ manus saluum me fecit a pusillanimitate spiritus et tempestate, et ab abyssis reduxit ⁷⁸, et de luto facis extraxit, quo Jesum imitatus es, cum apostolus ⁷⁹ mergeretur. Communiisti enim nos, o dulcis lingua! ne præsentibus turbemur, sed firmi consistamus et recti; ac exquisitam instabilibus in rebus constantiam retineamus. Cæterum admonitio tua sublimis est, et efficax, et sermo præstans consolationem ac divinam adjungit virtutem, quæ suaviter tangens cor, ipsum ardere facit, sicut olim *Cléopha* ⁸⁰, et efficacem reddit adhortationem. Quid enim mihi præter epistolium istud, nisi sermones longi et diffusi, et sapientia inani strepitu percussiens auditum, aeris foetus patri similes, qui cum ipso defluente dissuunt? Ne cesses igitur hoc modo auxilium præstare nobis, et animam irrigare carentia irrigationis per aridam, quam bos et asinus in præsens calcit: quod tibi interpretandum relinquo; piget enim obscuri sermonis sensum a me ipso explicare. Verum pene me jam fugerat apostolatus tui munus, tametsi magnum sit, minimeque perfunctorium insipientiæ meæ documentum. Siquidem iis, quæ uncta vocantur, quæque *seniores Apocalypseos* numero æquant, *chrismata* ad memoriam revocasti, quo inuncti sumus ex sancto: qua de causa, plus a nobis postulatur, ut Domino offeramus, quam alii: et ut orationes pro thymiamatis exhibeamus, Deumque interpellemus assidue non solum pro nostris, sed etiam pro populi necessitatibus. Quid vero ex forma eorum cylindrica, et longitudine ad instar baculi, et ex rectitudine, docere me voluisti? Nonne, ea quidem esse me non debere totum addictum terræ; sed eam exigua tantum mei parte tangendam mihi esse (quemadmodum lapides aliqui sancti volvuntur apud prophetas); hac vero, æquitatem, quam videt vultus Domini ⁸¹, quamque qui habent, sancti sunt, ac præterea pascendi et confirmandi opera, quæ proprii sunt archiepiscopi characteres mihi innuisti? Quid vero reliquis quatuor suaveolentibus signis a profunda, quæ in te est, gratia commonitus **573** sum, nisi, ut crucem meam tollam, et ut membra mea, quæ sunt super terram, mortificem ⁸²? Horum enim crux symbolum nostrarumque actionum confixio et est, et dicitur. Ego igitur ista ex rebus abs te missis ratiocinando concepi. At si tu quidpiam sublimius, ægrisque oculis meis superius splendidius que subindicare, ut verisimile est, voluisti, ipse revela oculos

καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ γλῶτταν καὶ ἀκοὴν ἐκαθάρθημεν, καὶ συνέντες, καὶ διελθόντες, καὶ ἀκηκοότες τὰ γεγραμμένα; Κακῶς μὲν γὰρ καὶ λίαν ἐπισφαλῶς εἶχομεν, παναγιώτατε δέσποτα, ὅτε τῆς παρούσης δυσσημερίας ἡττώμενοι, καὶ ὑπὸ τῶν βαθέων τῶν ὕδατων καταπνύμενοι. Ἀλλ' ἡ τῆς σῆς ἐπιστολῆς χεὶρ ἔσωσέ με ἀπὸ ὀλιγοψυχίας, καὶ ἀπὸ καταγίθους, καὶ ἀπὸ τῆς ἀδύσσου ἀνήγαγε, καὶ ἐκ τοῦ ἐκείσε πηλοῦ τῆς λίθος ἀνέσπασε, τὸν σὸν Ἰησοῦν μιμησαμένη, ἐπὶ τῷ καταποντιζομένῳ μαθητῇ. Ἐνουθέτησα; γὰρ ἡμᾶς (ὦ γλυκερά ἐκείνη γλώττης!) μὴ τοῖς γινομένοις ταράττεσθαι· ἀλλ' ἀκλινεῖς καὶ ἀτρέπτους ἵστασθαι, καὶ τὴν ἀπαιτούμενην ἐν τοῖς ἀστάτοις τηρεῖν εὐστάθειαν. Καὶ ἡ νοουθεσία, ὑψηλὴ τις καὶ ἄπνοος (32)· ὁ δὲ λόγος ἀποσιούμενος τὴν παράκλησιν· ἀλλὰ συνεπαγομένη καὶ θέλει δύναμιν, ἡρέμα τῆς καρδίας ἀπτομένη, καὶ ταύτην ὡς τὴν τοῦ Κλεόπα σοὶ καλοῦσαν, καὶ ἐνεργὸν δεικνύουσαν τὴν παραίνεσιν. Τί μοι παρὰ τοῦτο τὸ ἐπιστόλιον; Λόγοι μακροὶ καὶ πολυὺτοιχοι; καὶ σοφία περιτυπούσα τὰς ἀκοὰς τοῖς διακέντοις; ψοφῆμασιν, ἀέρος γεννηματὶ τῷ πατρὶ ἐοικότα, καὶ συνδιαβρέζοντα ῥέοντι. Μὴ λήγοις τοίνυν βοηθῶν οὕτως; καὶ ψυχὴν ἀρδεύων ἀνυδρία κατὰξηρον, ἣν βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ σήμερον, ἅτινα δὴ ταῦτα ὑποληπτέον. Ὅκνῳ γὰρ αὐτὸς διαφωτίζει τὴν τοῦ σκοτεινοῦ λόγου περιβολήν. Ἀλλὰ με μικροῦ πέφευγεν ἡ τῆς σῆς ἀποστολῆς εὐλογίη, καὶ αὕτη μέγα καὶ οὐ συμβατικὸν οὔσα τῇ ἐμῇ ἀφροσύνῃ νοουθέτημα. Τοῖς μὲν καλοῦμένοις ἀλειπτοῖς Ἰσραὴθμοις οὕτι τῶν πρεσβυτέρων. τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως, τὸ χρῖσμα πρὸς νίξω (33) ὃ ἐκ τοῦ ἁγίου ἡλειφθῆμεν. Διὸ καὶ ἀπαιτούμεθα μᾶλλον τῶν ἄλλων τῷ Κυρίῳ προσφέρεσθαι, καὶ τὰς εὐχὰς προσάγειν θυμιάματα, οὐχ ὑπὲρ τῶν οἰκείων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων τῷ Θεῷ παριστάμενοι. Τί δὲ τοῦτοι; τὸ ἐν ἐπιφανείᾳ μὲν κυλινδροειδὲς, ἐν ῥήχει δὲ ραβδοειδὲς καὶ ἰθυτενές; Οὐ τὸ μὲν ἐνουθέτει με μὴ ὄλον εἶναι τῆς γῆς, ἀλλὰ μέρει βραχεὶ ταύτης ἀπτεσθαι, καθὼ καὶ λίθοι τινὲς ἄγιοι παρὰ τοὺς προφήτας κυλινδοῦνται· τὸ δὲ τὴν τῷ προσώπῳ Κυρίου βλεπομένην εὐθύτητα, καὶ ἣν οἱ ἔχοντες ἀγαθύνονται; τό τε ποιμαντικὸν καὶ στηρικτικόν, ὃ τὸν ἀρχιερέα γνωρίζουσι; Τοῖς δὲ λοιποῖς εὐδῶσει τέτρασι ξύλοις τί, ἀλλ' ἢ τὸν ἐμὸν σταυρὸν αἶρειν ὑπὸ τοῦ βάθους τῆς ἐν σοὶ χάριτος διατέταγμαί, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς μέλη νεκρῶν; Ἀλλ' ἐνεργούμεθα; τούτων γὰρ ὁ σταυρὸς σύμβολον τῶν ἡμετέρων ἐνεργειῶν, καθήλωνσις καὶ ὦν καὶ λεγόμενος. Ἐγὼ μὲν οὖν ταῦτα τοῖς σταλεῖσιν ἐνεφαντάσθην· εἰ δέ τι, ὥσπερ εἰχὸς, ὑπέδειξας ὑψηλότερον, καὶ τῆς ἐμῆς ὀφθαλμίας ὑπέρτερον καὶ λαμπρότερον, ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, αὐτόπτα τοῦ Λόγου καὶ ὑπέρβητα, ἵν' εὐεργετῆς τελευτώτερον ἔχοντάς σου κατανοεῖν τὰ θαυμάσια, συν-

⁷⁷ Psal. lxxviii, 41. ⁷⁸ Psal. liv, 9. lxx, 20. ⁷⁹ Matth. xiv, 30. ⁸⁰ Luc. xxiv, 32. ⁸¹ Psal. x, 7. ⁸² Coloss. iii, 5.

Variae lectiones et notæ.

(32) Ἰσ. εὐπνοος.

(33) Ἰσ. παρηνίξω.

εὐχόμενος ἢ ἡμῶν ἀθλιότητι τὸ πραθεῖν ἀφ' ἡμε-
ρῶν πονηρῶν, κατὰστασις ἡμῖν τῆς συγχωρησάσης.
mirabilia tua intelligam, simul pro nostra miseria orans, ut mitiges nobis a diebus malis **, auctor
factus condonationis.

ΙΔ'. — Τῷ Πακουριανῷ.

Πάλαι τὴν ἑμαυτοῦ θρηγῶν τύχην, πανσέβαστέ
μοι ἐν Κυρίῳ υἱέ, καὶ τελχινώδῃ ταύτῃ ἀποκαλῶν
καὶ δυσδαίμονα, ὅτι με φέρουσα ἐπὶ τὴν ἐσχάτην
ταύτῃ ἐβρίψεν, ἐνθα φθόνος χότος τε, καὶ ἄλλων
ἐθνεσίων κηρῶν, ἐνθα λόγου φωνὴ μισεῖται, μᾶλλον ἢ
μύρον κανθάρσις· νῦν ἤδη καὶ χάριτας αὐτῇ γινώ-
σκειν προάγομαι, τὴν ἐν τοῖς Βαρβάροις τοῦτοις
παρασχομένη κατοικήσιν, δι' ἣν ἀκρατὴν σε πε-
πλούτηκα. Ὁ καὶ τῶν ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει πολλοῖς
τοῦ παντὸς τιμώμενον, μόλις ὀλίγοις ἀν' ἐξεγένετο.
Καὶ μοι ὁ κύβος ἔπασεν εὐτυχέστερον ἢ τῷ Πλά-
τωνι. Ἐκεῖνος γὰρ ἐπὶ Διονύσιον πλεύσας, ὥς ἀν-
εῦρωά νέν καὶ τῷ προσληφθέντῃ εὐχέωτον τοῖς
τοῦ λόγου χαλινοῖς· καταρτίσας συνάψῃ βασιλείᾳ
φιλοσοφίαν, καὶ τῷ δύνασθαι τὰ μέγιστα πράττειν
δῶ καὶ τὸ τὰ βέλτιστα βούλεσθαι, παρὰ τοσούτων
[f. τοσούτων] ἦλθε τῶν ἐλπίδων, ὥστε Διονύσιος
μήτῃ μηδὲν πρότερον εἰς φιλοσοφίαν παρανομήσας,
μετὰ τὴν τοῦ Πλάτωνος περὶ τοῦ δικαίου συνουσίαν
καὶ τοῦ καλοῦ, αἰσχίστα αἰσχίστων ἐπὶ ταύτῃ
ἐξύβρισεν. Ἰσάσι τὴν ὕβριν ὅσον (34) τὸν Πόλλιν οὐκ
ἀγνοοῦσι καὶ τὸν Ἀννικόριον. Ἐγὼ δὲ οὔτε μακρὰν
τεμῶν θάλασσαν, οὔτε τὴν ὅλην ἐκμετρήσας
Χάρυδιν, τὸν οἰκίσχον τοῦτον οἰκῶν, τῆς σῆς μεγα-
λονοίας κατατρύφω, καὶ σοὶ τὴν ἀκοήν ὑποτιθέντος
Ἰσπασίον Λύδιον τὸ ἄρμα μοι φέρειν, τοσούτων
εὐμοιρότερον ἐγὼ Πλάτωνος. Οὐκοῦν οὐδὲ τὸν Βρι-
άρεω δημόσιον ὑποπετίζομεν, ἀλλὰ ταῖς ἐκατὸν
ἐκείνου χερσὶ τὴν τῆς δικαιοσύνης δεξιάν ἀντιτά-
ξαντες, διὰ ταύτης ποιήσομεν δύναμιν. Οὐ γάρ
σε, ὡ πανσέβαστέ μοι τοῦ λόγου μέλημα, ἀναγκαίως
ἀσχοῦμεν τῶν δικαίων ὀφείσθαι, ἀλλὰ τοῦτο μὲν
ἐκούσιόν σοι ποιούμεθα, καὶ ἀνατίθεμεν μᾶλλον ἢ
ἐπιτίθεμεν. Ἄλλο δὲ ἐστὶν ὃ ἀπαραιτήτως σε εἰσ-
πραττόμεθα, καὶ σφοδρότερον ἢ αὐτὸς ὑποτελῇ σοι
τοὺς φόρους, τὸ μηδὲν ὀφείσθαι κατὰ τοῦ δικαίου
νεωτερίζειν τοῦ πλείονος ἔρωτι. Ἴνα γάρ σοι διείλω
τὸ τοῖς πολλοῖς ἀγνοούμενον, ζῶμεν ἄνθρωποι ἢ
κατὰ τὸ δίκαιον, ἢ παρὰ τὸ δίκαιον, ἢ ὑπὲρ τὸ
δίκαιον. Καὶ τῷ μὲν ἄνθρωπῳ φυλαττόμεθα· τῷ
δὲ, θηρία μεταπλαττόμεθα· τῷ δὲ, θεοὶ ἀπεικονιζό-
μεθα. Σὺ τοίνυν πάγκαλος μὲν ἀν' εἰς, εἰ τὴν σαι-
τοῦ ψυχῆν ζωγραφολῆς τοῖς θεοῖς τῆς ὑπὲρ τὸ
δίκαιον ζωῆς χρώμασι. Τοῦτο δὲ ἔστω σοι κατὰ τὴν
ἀρχὴν ταύτην ἐφ' οἷς καθέστηκας, εἰ καὶ τῶν ἐκ
βασιλείας ἐφευμένων ὑπέροπτος εἶναι δύναιο, ἢ
βούλοιο. Εἰ δ' ἄρα τοῦτο μὴ πᾶν σοι δυνατόν, ἢ
μὴ βουλητόν, οὐ προσδιασώμεθά σε τὸν ἀπτερον,
ἀέριον φέρεσθαι, καὶ κινεῖσθαι μέντοι κατὰ τὸν

A meos **, qui oculatus testis et minister es Verbi,
ut benefactorem te perfectiorem habens, etiam mi-
rabilia tua intelligam, simul pro nostra miseria orans, ut mitiges nobis a diebus malis **, auctor
factus condonationis.

XIV. — Pacuriano.

Cum jam dudum meam deploraverim sortem,
augustissime mi in Domino fili, eamque duram
appellaverim et malignam, quoniam me ad extre-
mam hanc partem projecit, ubi livor viget, et
odium, et aliorum turba vitiorum, ac ubi ipsum
eruditionis nomen exosum magis est, quam unguen-
tum crabronibus; nunc etiam gratias ei habere
debeo, quod barbaricam hanc habitationem mihi
dedit, in qua te auditorem, velut thesaurum
nactus sum: quod quidem a multis etiam illorum,
qui in magna versantur urbe, summo in pretio
habitu, vix tamen paucis contingere potuisset.
Et mihi quidem sors felicius, quam Platoni, cessit.
Ille enim, cum ad Dionysium navigasset, ut
juvenem bonæ facilisque indolis doctrinæ frenis
dirigens, doceret cum regno philosophiam con-
jungere et potestati faciendi maxima voluntatem
agendi optima superadderet; adeo aberravit a
scopo, ut Dionysius, cum nunquam antea in philo-
sophiam deliquisset, post Platonis de justo et recto
institutionem turpioribus turpissimisque injuriis
affecerit. Norunt hoc quicumque Pollin non igno-
rant et Annicorium. Ego vero, quin vastum traji-
cerem mare, vel periculosam enavigarem Cha-
rybdim, imo quin domunculam meam relinquerem,
magna mente tua fruor, teque auditum præbente,
Equitatus Lydii currum mihi agit. Adeo meliorem
sorte fruor ipse, quam Plato. Igitur neque popula-
rem illum Briareum pavebimus ullo modo: sed
centum illius manibus opposcentes justitiæ dexte-
ram, hac faciemus virtutem **. Non enim te, mi
pansebaste, cujus erudiendi mihi cura est, neces-
sario rogamus, ut de jure, quod tueri posses, re-
cedas; sed hoc voluntati tuæ permittimus et pro-
ponimus potius quam imponimus. Verum aliud
est, quod inexorabiliter abs te exigimus: scilicet
ne permittas contra id quod justum est, novitatem
induci ullam, emolumentum cujusvis 574 gratia. Ut
enim tibi explicam, quod a multis ignoratur, nos ho-
mines vivimus, vel secundum justum, vel præter
justum, vel supra justum: quorum primo homines
servamur; altero in belluas transformamur: tertio
similes Deo efficiamur. Porro tu pulcherrimus equi-
dem fores, si animam tuam divinis vitæ, quæ supra
justum est, coloribus exornares. Et hoc sane præ-
stare debes in hac dignitate, quam tenes, si in
eos, qui ab imperatore mittuntur, præcellens esse
velis ac possis. Si vero præstare rem tantam non
potes, seu non vis, haud sane nos te per vium

** Psal. cxviii, 18. ** Psal. xciii, 3. ** Psal. cvii, 14.

compellemus alis destitutum per aera volare. At saltem humano uti incedas more, effugitabimus : et si ad hoc ipse promptus non fueris, nos verborum aculeis etiam urgebimus. Quod si medium hunc motum servaveris, fidenter dicam, te motu regio iurum : hoc enim et imperator vult. Neque Briareus ille contra tendere audebit manus, quamvis oppido audaces habeat : et tu omnes merito præcedes, et tuæ nobilitatis rationem habens, ferinam turpitudinem, impudentemque vitam male natis atque humana natura indignis relinques atque projicies. At vero vides, quomodo ego mediocria a te postulem ; ut vel hinc discas etiam tu moderationem servare in mandatis, quæ subtilis tuis imperis. Ille autem, qui per sententiam justitiæ dirigit, Dominus, ac eos etiam qui volunt, ad sublimiter supra justum gradiendum attollit, qui-que summos nobis magistratus tradens, majores dignitates etiam moderationi quæ in ipsis servatur, rependit, ipse te sapientiore reddat, et intelligentem in omni via : atque omni nequitia et malitia superiorem custodiat.

XV. — Episcopo Semnorum.

Amplector et saluto te, charum mihi caput, honorandissime frater ; sed non hoc solum, sed rogo etiam, ut pro nostra exilitate orationem fundas, ut a præsentis sæculo nequam liberatus, refrigerer aliquando sanctiore et magis congruo Christianis refrigerio. Cæterum cum privatis, tum publicis malis obrutus non habeo, unde mihi requiem aliquam tribuam. Adeo scilicet Satanas quomodolibet viciat omnes, qui temere publica administrant. Et nunc quidem effari opportune possumus illud Apostoli ; at non eo sensu quo ille jam dixit, sed alio quem res præsentis suggerunt, nempe : Non enim sine causa horum unusquisque gladium portat⁸⁶ ; sed ut mactet, perdat et liberis privet. Non igitur illi vel regnes, vel debiles ad opus sunt : sed velut si eo magis de aliquo benemereri sperarent, quo Christianis plus inferant injuriarum et damni ; ita alius alium in nocendo prævenire et superare studet. Propter ista et super ista orationes tuas imploramus, ut aliquanto solutius istorum reddant gladium ; vel potius (quoniam gladius, quo obtusior, eo majus, dum secat, tempus insumit, adeoque doloris plus infert), cum penitus confringant. Ora igitur ambabus, ut dici solet, manibus ; et Deus dabit sorti suæ requiem.

XVI. — Episcopo Vidini.

Molestie quidem res tunc sunt, frater honorandissime, quæque corda omnia movent. Quis negabit ? Foris pugnae, intus pavores⁸⁷, et nemo est qui adjacet⁸⁸, vel qui sinistram pugnæ. Inimici quidem sonant, et extollunt caput, et ponunt morticina servorum escas volatilibus oculi, effundunt sanguinem

ἀνθρώπινον ἀπαιτήσωμεν · κιν αὐτόθεν οὐ προθυμῶ, κέντροις λογικοῖς ὑπονοήσωμεν, καὶ οὕτω σοὶ κινουμένην τὴν χεῖρα κίνησιν, ἐρῶ δὲ θαρρῶν καὶ βασιλικὴν · τοῦτο γὰρ δήπου καὶ βασιλεὺς βούλεται. Οὕτως ὁ Βριάρεως ἐπανατενεῖ χειρὰς καὶ θρασεῖα αὐτὰς ἀνέθρεψε, καὶ πάντας καταλόγον προθήσεται (35), καὶ τῆς σῆς ἀξίως εὐγενείας φρονήσας, τὴν τῆς θηριώδους ἀγχημοσύνης ζωῆς δυσγενέσιν ἀποπέσεις καὶ ἀναξίοις τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄλλ' εἶδες ἔγω σοὶ τὴν ἀξίωσιν μέτριος, ἵνα καὶ τούτῳ σε διδάξω καὶ αὐτὸν μετριάξω ἐν τοῖς πρὸς τοὺς ὑποκειμένους σοὶ ἐπιτάγμασιν. Ὁ δὲ καὶ πρὸς τὴν δικαιοσύνης ὁδὸν κατευθύμων Κύριος, καὶ πρὸς τὴν ὑπὲρ τὸ δίκαιον ἀνυψῶν μετεωροπορίαν τοὺς θέλοντας, ὁ καὶ τὰς μεγίστας ἡμῖν ἀρχὰς ἐγγχειρίζων, καὶ τῆς ἐν ταύταις μετρωφοροσύνης τὰς μαίζους ἀντιδίδως, αὐτὸς σε σοφώτερον συμμιβάται, καὶ συνετίζοι ἐν πάσῃ ὁδῷ, τηρῶν πάσης κακώσεως ἀνώτερον καὶ κακώστερον.

1E. — Τῷ ἐπισκόπῳ Σεμνῶν.

Προσαγορεύω σε τὴν φίλην ἐμοὶ κεφαλὴν, τιμώτατε ἀδελφε · οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀξίω τῆς ἡμετέρας ταπεινότητος ὑπερεύχεσθαι, ὥς ἂν τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος πονηρῷ ρυσθέντες, ἀναψύξωμεν ποτε θειωτέρῳ, καὶ Χριστιανὸς οἰκειωτέρῳ ἀνάψυξιν · ὡς νῦν γε τὸ μὲν, τοῖς οἰκειοῦσιν ἡμῶν κακοῖς, τὸ δὲ τι τοῖς κοινῇ καταχωννύμενοι, οὐκ ἔχομεν ἕπως ἡμῖν αὐτοῖς ἀνένευσιν τινα πορισόμεθα. Οὕτως ἐκράτησεν ὁ Σατανᾶς ἀπὸ πάντων ἀπλῶς τῶν τὰ θεμία κατεστάντων. Καὶ νῦν τὸ τοῦ Ἀποστόλου καιρὸς λέγειν ἡμῖν, οὐχ ὡς ἐλήχθη, ὡς δ' ἡμῖν ὑπαγορεύει τὰ πράγματα · Ὅτι οὐκ εἰκὴ τὴν μάχην ἐκαστος τοῦτων φορεῖ, ἀλλ' ὥστε σφάττειν, ἐξουθενεῖν, ἀτεκνοῦν. Οὐχοὺν οὐδὲ μέλλουσιν, οὐδὲ ἔσονται πρὸς τὸ ἔργον γίνονται, ἀλλ' ὥσπερ τινὰ μᾶλλον ἐλπίζοντες θεραπεύειν, εἰ μᾶλλον κακῶν Χριστιανούς, οὕτως ἄλλος ἄλλον προφθάνων εἰς τὸ κακοποιεῖν, καὶ ὑπερβάλλειν σπουδάζουσι. Διὰ ταῦτα καὶ ἐπὶ ταῦτα τὰς σὰς εὐχὰς καλοῦμεν, ἀμεινότεραν αὐτῶν ἐργασαμένας τὴν μάχην · μᾶλλον δὲ, ἐπειδὴ πλείω παρατείνουσα χρόνον ἐν τῷ τέμνειν ἢ ἀμεινότερα πλείω κακοῖ, τελείαν τὴν θραύσιν ταύτης ποιησομένας. Ἐξοῦ τοίνυν ἀμεινότεραις, δὲ λέγεται, καὶ δώσει ὁ θεὸς τῷ κλήρῳ αὐτοῦ τὴν ἀνεσιν.

1F. — Τῷ ἐπισκόπῳ Βιδίνῃ.

Λυπηρὰ μὲν τὰ κατὰ σὲ, ἀδελφε τιμώτατε, καὶ πάσης καρδίας ἀπτόμενα. Τίς ἀνταρτεῖ [f. ἀπερτεῖ] ; Ἐξωθεν μάχαι, ὅσων φόβοι, βοήθεις καὶ σύμμαχος οὐδαμοῦ. Θί μὲν ἐχθροὶ ἡγοῦσι καὶ αἰφροῦσι κεφαλὴν, καὶ τίθενται τὰ θηριομαῖα τῶν θούλων, βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ.

⁸⁶ Rom. xiii, 4. ⁸⁷ II Cor. vii, 5. ⁸⁸ Psal. lxxviii, 3.

Variae lectiones et notæ.

(35) προθήσεται.

(36) 1σ. ζῶην.

Ἐκχέουσι τὸ αἷμα αὐτῶν κύκλῳ τῆς καθ' ἡμᾶς πόλεως, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ θάνατος. Οἱ δὲ γίλαιοι καὶ οἱ κλησίων ἐξαναγίαι· εἰ δὲ καὶ ἐγγίζουσιν, ἵστανται δεινότερον ἀρτύοντες τὸ ὀλέθριον ἀγκιστρῶν. Τῆς γὰρ ἀγάπης πάντῃ ἀποφυγίσεως, ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ οικιστοὶ αὐτοῦ. Ταῦτα θάκνειν μὲν δύνανται ψυχὴν, οὐδ' ὅσον ἔστιν εἰπεῖν, πλὴν εἰ λογισάμεθα, ὅτι πᾶσα νεφελὴ εἰς πόλιν, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην, τὸ πάγκοινον τῆς συμφορᾶς εἰς παραμυθίαν ἡμῖν γενήσεται. Τίς γάρ, εἰπέ μοι, τὴν ἐκ τῶν πονηρῶν ταύτων ἡμερῶν ἀνεῖν ἔχει; Ἐγὼ μὲν οἶμαι, οὐδαίς. Εἰ δὲ καὶ τις εἴη τοῦτω, μακάριος, ὅπερ ἀδύνατον, ὥστε μηδὲν ἰδιάζον ἔχειν λυπηρὸν, ἀλλ' οὖν εἰ γε Χριστοῦ νόμοις διεξάγοιτο, τὰ τῶν ἄλλων πένθη οἰκία ποιήσεται. *Κλαίειν μετὰ κλαίωντων*, παραγγεῖλαι δὲξάμενος. Εἰ δ' ἀναίσθηται τῶν κοινῶν καὶ ἀδελφικῶν συμφορῶν, πανθητός μᾶλλον οὗτος, ὥς πάντων, καὶ τῶν τὰ ἔσχατα κολαζομένων ὢν ἀθλιώτερος. Εἰ γὰρ μακάριοι μὲν πενθοῦντες, οὐαὶ δὲ οἱ γελῶντες, ὅρα πάλιν λῆξιν ὥσοι μὲν τῷ τοιούτῳ. Μὴ οὖν ὥς σὺ μόνος δεινὰ πάσχων μικροψυχέτερον διακρίσῃς. Πράκτορας ἔχεις πικρούς; Ἀλλ' οὐ πικροτέρους τῶν ἐν τοῖς τοῖς μέρεσιν, οἱ τῶν πάντε παιδίων, ἐν εἰς δουλείαν ἀπάγουσιν, ὥσπερ ἄλλο τι τῶν ἀποπεμπτομένων ἢ ἀποδεκασυμένων κτηνῶν. Κομάνους ἔχεις ἔξωθεν ἐπελαυνοντας; Καὶ τί πρὸς τοὺς ἐκ τῆς πόλεως (37) ἡμῖν ἐπικαταβαίνοντας; Ἀχριδιώτας; Οὗτοι, οἱ τοῦτο αὐτὸ τὸ εἰς τὴν πόλιν ἀναβήναι ὥς ὅπλον εὐδοκίας καὶ στεφάνωμα ἔχοντες, ἀγούσι πάντα καὶ φέρουσι, *μηδ' ὄντος λυτρομένου μηδὲ σώζοντος*. Τίς γὰρ ὁ τοῖς πολλταῖς ἀντιστήσμενος; Ἐχεις Καστηνοὺς πονηροὺς; Ἀλλὰ παῖδες οὗτοι πρὸς τοὺς ἡμετέρους Βουλγάρους Καστηνοὺς, μᾶλλον δὲ, ἢ καὶ καταισχύνει τὸ μέγεθος τῆς ἐν Καστρῷ ἡμῶν κακίας, τίνες οἱ σοὶ παμπόνηροι πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἀγροίκους Μοκρηνοὺς; Ταῦτα δὲ μετασημάτισα εἰς τὰ ἐν Ἀχρῖδι, ἃ καὶ εὐ εἶδθα οὐ μικρὸν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κλαυθμῶνος ταύτῃ χρόνον ἐμπαροικίσεας, ἵνα σοι δηλώσω συνεκδοχικῶς ἀπὸ μέρους τὸ ὅλον. Εἴ (38) τοῖνυν τούτων ἀπάντων λύτης (39) καὶ ἱατρὸς, ὃν λυπούμεθα μὲν ἀπλῶς, οὐδὲν τι θήσομεν ἱλαρότερον (40), ἵνα μὴ λέγω ὅτι καὶ παροργίσωμεν· ἐπιστάμενοι δὲ, καὶ βοηθῶν μετὰ θαυμάσιον ἐπικαλούμενοι, πέποιθα ὅτι τοῖς αὐτοῦ σπλάγχνοις ἐπιχαμπήμενον εὐρήσομεν. ejusque cum lacrymais imploremus auxilium, plane nobis experiamur.

IZ. — Τῷ Τριδιτῆς.

Ἐνέτυχε μὲν ἡμῖν ὁ παρὼν γέρων, ἱερῶτατε ὀδελφὲ, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσευαῖ συμπαρόντων

³³ Psal. lxxviii, 23. ³⁴ Psal. xxxvii, 12. ³⁵ Matth. xxiv, 12; x, 36. ³⁶ Isa. i, 5. ³⁷ Rom. xii, 15. ³⁸ Matth. v, 5. ³⁹ Luc. vi, 25. ⁴⁰ Psal. xlix, 23.

Variae lectiones et notæ.

(37) Id est, Constantinopoli : nam posteriores Græci nomine πόλεως, urbi regiæ reservato, cæteris urbes κάστρα, *castra*, earumque habitatores καστρηνοὺς, *castrantes*, appellare consueverunt.

(38) Ἰσ. εἴς.

(39) Ἰσ. λύτηρ.

(40) Ἰσ. ἱλαστήρων.

A eorum in circuitu urbis nostræ, et non est qui sepe-
liat³³. Amici autem et propinqui stant ex adverso : et
si quidem appropinquant³⁴, dolosius aptant exi-
talem hamum : cum enim *charitas* pomitus refrigu-
erit, inimici hominis facti sunt domestici ejus³⁵.
Porro hæc angere quidem possunt animam plus
quam dicit possit : verumtamen si consideremus,
omne caput esse languidum, et omne cor mœrens³⁶;
proferto sic omnimoda ista calamitatis communitas
alicui nobis consolationi esse potest. Quis enim,
dic mihi, malis istis temporibus requiem habet?
Nemo, ut ego quidem puto. Quod si quis adeo
beatus esset, ut nullam propriam haberet mole-
stiam (quod videtur impossibile), attamen, si illo
Christi legi obtemperare velit, aliorum luctus suos
facere debet; siquidem in mandatis habemus, *flere*
*cum flentibus*³⁷. Quod si nullo ex communibus
fratrum suorum ærumnis sensu afficiatur, ipse
magis lugendus est, tanquam his omnibus, qui
extrema quæque patiuntur, infelicior. Si enim *beati*
sunt, qui *lugent*³⁸, et tunc dicitur illis, qui *rident*³⁹;
considera qualem ipsi finem prænuntiare possi-
mus. Non igitur tu, quasi solus in ærumnis esses,
anima concidas. Exactores acerbos habes? At non
sane acerbiores illis qui in his partibus sunt,
quique ex quaque pueris unum in servitutem
abducunt, parli fero ratione, qua jumenta *quintum-*
mari, vel *decimari* solent. Romanos habes forinse-
cus infestantes? Sed quid, si comparantur ad eos
qui ex urbe in nos incurrunt, Achridenses? Isti qui
in urbem ascendere habent pro oblectamento et
corona, rapiunt omnia et exportant, dum⁴⁰ non
est qui eripiat, neque 576 qui saluum faciat. Quis
enim urbis hominibus resistat? Habes Castrenses.
iniquos? Sed pueri sunt iusti ad nostros Bulgarios.
Castrenses comparati; vel potius, ne pudore affi-
ciam magnitudinem nequitie, quæ in Castro nostro
est, quinam sunt, qui tibi nequissimi, ad nostros
agrestes Mocrenos? Hæc figura convessio ea quæ
sunt Achridæ, tibi sane nota (quippe qui diu in
hac *lacrymarum* valle commemoratus es) ut per
synecdochen explicem ex parte totum. Unus igitur
horum omnium est sanator et medicus : quem si
plus quam ratio patitur, tristitia nos dederimus,
non utique magis nobis reddemus propitium; quin
etiam acrius exacerabimus. At si proceamur,
comodo futuram, ut *viscera misericordie* sum in

XVII. — Episcopo Triaditæ.

Obviam nobis venit senex iste, sacratissime
frater, dum in ecclesiam ingrederemur simul cum

principibus viris cum ecclesiasticis, tum laicis. A Collacrymians vero ille senili more et commiseratione pleno, res suas a principio ad finem nobis exposuit: quomodo nempe tu iram in ipsum conceperis circa mensem Julium; quomodo ad nos veniens, te absente, ea enarrasset, et quanta idcirco passus fuisset; et quomodo nos a charitate tua, nulla iudicii forma, aut maiore usi auctoritate, hoc solum humaniter et fraterne rogaverimus, ut benigne senem complectereris, atque corrigeres si quid molestum contra ipsum factum abs te esset: et quomodo ipse quidem promiseris omnem te illi in posterum benevolentiam et dictis et factis exhibiturum; adeo vero a promisso præstando abfueris, ut non valens pondus ejusmodi tuæ erga illum contra promissionem factam benignitatis perferre, ad potentem sanctumque nostrum imperatorem confugerit, quod jam de curatione ab archiepiscopo facienda desperaret, seu potius perspicue cognosceret, eam non solum ad sanandum inutilem, sed unice ad vulnera exasperanda validam esse; et quomodo ad altitudinem majestatis illius accesserit, et acceperit etiam pharmaca ex parte dantis utique efficacis, at manum tuam eadem inutilia reddidisse: seque a te omnibus Triaditæ terminis expulsum, sacro clemum ministerio interdictum esse. His omnibus expositis, rogavit nos rursus, ut adhuc semel tuæ in nos charitatis periculum faceremus: se scire quidem, nihil boni (nisi forte et majora mala) ex iterata sua ad nos profectione assecuturum, præterquam quod omnem reprehensionis et condemnationis sui viam occluderet. Porro ii qui, ut dixi, astabant, molesto rem hanc totam ferentes, indignum siebant esse, quod nostra pro sene offenso postulatio, quam sola benevolentia mediatricem apud potestatem agens, expresserat, contemneretur. Et quidem cujus animum etiamsi Pharaonicum, subdebant, non commovisset potestas, quæ semetipsam reprimens, solam charitatem opponit, ac non quasi condemnando imperat, sed quasi rogando demulcet? Oportere idcirco nunc severius injuriam istam ulcisci, ut injuriator discat aliquando, non omnia frena laxare libertati peccandi, et non plus sapere, quam oporteat sapere⁷⁷, sed meminisse, Deum esse ordinis et non confusionis et inordinationis Deum, et ipsas supernas virtutes alteram alteri subjectas esse, ac mensuram servare gratiæ quæ sortitæ sunt, quæque eas vel ita constituit, vel ita illuminat: quin et ipsas potestates rebelles ordine quodam mutuo cohærere (unde illis et firmitas profluit, quanquam alias inordinatæ sint et incompositæ), quod manifestum est ex eo quod Paulus et principes aeris hujus ponat, et principa-

άρχόντων ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ λαϊκῶν. Ἀνακλαυσάμενος δὲ γοερὸν τι καὶ οἴκτου μεστὸν, ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους τὰ κατ' αὐτὸν διηγήσατο, ὅπως μὲν ὀργισθείης αὐτῷ περὶ τὸν Ἰούλιον μῆνα, ὅπως δὲ πρὸς ἡμᾶς ἔλθων, ὅτε δὴ καὶ αὐτὸς ἐπεδήμησας, ἐκδιηγῆσατο ἡμῖν, καὶ ὅσα πέπονθε, καὶ ὡς ἡμεῖς οὐδὲν πρὸς τὴν σὴν ἀγάπην δικαστικὴν καὶ ἀξιωματικώτερον ἐνδειξάμενοι· αὐτὸ τοῦτο ἀγαπητικῶς καὶ ἀδελφικῶς ἡξιώσαμεν ἀντισχέσθαι φιλεανθρώπως τοῦ γέροντος, καὶ διορθώσασθαι ἐφ' ὧν λυπούντων κατ' αὐτοῦ προσγεγένηται· καὶ ὡς ὑποσχεθείης μὲν αὐτὸς πᾶσαν αὐτῷ τοῦ λοιποῦ χρηστότητα καὶ ἐργοῖς καὶ λόγοις ἐνδείξασθαι· τοσοῦτου δὲ δεήσεως τὴν ὑπερτερήμενα τελέσθαι, ὥστε μὴ δύναμενος φέρειν αὐτὸς τὸ βάρος τῆς ἐπιδεικνυμένης αὐτῷ πολλῆς κατὰ τὰς ὑποσχέσεις χρηστότητος, πρὸς τὸν κραταῖον καὶ ἄγιον ἡμῶν βασιλεῖα δραμεῖν, τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς θεραπείας ἀπεγνῶκως, μᾶλλον δὲ κατεγνῶκως, ὡς οὐκ ἀχρήστου μόνον πρὸς τὴν ἰάσασθαι, ἀλλὰ καὶ ἐπιφαίνουσης τὰ τραύματα· καὶ μέντοι καὶ ἐντυχεῖν τῷ ὄντι τοῦ κράτους ἐκείνου καὶ φάρμακα λαθεῖν ὅσον γε τὸ ἐπὶ τῷ δόντι δραστήρια. Εἶτα τί; Τὴν σὴν ὄψιν χειρὰ τοῖς βασιλικοῖς φαρμάκοις μὴ δίδοναι τὴν ἐνεργὸν, παντὸς ὁρίου Τριαδίτης ἐξελαύνουσαν, ἀλειτουρησίαν δὲ δεσμοῖς ὑποβάλλουσαν. Ἐπὶ τοῦτοις πᾶσιν ἰδεῖτο πάλιν ἡμῶν ὡς ἂν καὶ εἰ ἀπαξ τῆς περὶ ἡμᾶς ἀγάπης σου περισσώμεθα, εἰδέναι μὲν φήσας, ὡς οὐδὲν ἀγαθὸν, εἰ μὴ καὶ πλεῖον κακὰ τῆς δευτέρας ταύτης πρὸς ἡμᾶς ἐλευσεως ἀπολαύσεις, πλὴν ἀλλὰ πᾶσαν ὁδὸν ἐμφράττων μέμφεως τε καὶ κατακρίσεως. Οἱ μὲν οὖν, ὡς ἔφην, παρατυχόντες ἐδεδονόπαθον, καὶ σχέτλια ἐποιοῦντο εἴγε οὕτως ἡ ἡμετέρα ὑπὲρ γέροντος ἀδικουμένου ἀξιώσεις παρυθρίσθη, ἣν ἡ ἀγαθοθέλεια μεσάζουσα τὴν ἐξουσίαν ἐποίησε· καί τοι τίλος οὐκ ἂν καὶ Φαραωνίτιδος ψυχῆς καθήψατο, ἔφασαν, ἐξουσία συσταλλομένης (41) καὶ τὴν ἀγάπην προβάλλουσαν (42), καὶ μὴ ὡς ἀπὸ κατακρίσεως ἐπιτάττουσα, ἀλλ' ὡς ἀπὸ ἀξιώσεως ἰλαρύνουσα; Προσέτιθεσαν δὲ καὶ ὡς δεῖ νῦν αὐστηρότερον ἐπεξελεῖν ταύτῃ τῇ ὕβρει, οὗς (43) ἂν ὁ ὕβριστας μάθοι, μὴ πάντα χαλινὰ δίδοναι τῇ αὐτονομίᾳ τῆς πλάνης, καὶ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλ' εἰδέναι τὸν Θεὸν τάξαις ὄντα Θεὸν, ἀλλὰ μὴ ἀκαταστασίας καὶ ἀταξίας. Καὶ τὰς θείας δυνάμεις ἄλλην ὅπ' ἄλλην τεταγμένας, καὶ τηρούσας τὸ μέτρον, ὃ παρὰ τῆς χάριτος ἔλαχον, ἢ οὕτω στηθάσης, ἢ οὕτω φωτιζούσης, καὶ αὐτὰς δὲ τὰς ἀποστάτιδας, τίξει ἐνὶ πρὸς ἀλλήλας ἄρμολογμένας, ἐξ ἧς αὐταὶ καὶ ἡ σύστασις, καὶ ἄλλως ἄλλαι ὥσιν ἀτακτοὶ καὶ ἀνάρμοστοι, καὶ δῆλον ἐξ ὧν τοῦ τε ἀέρος ἀρχοντας Παῦλος τίθεται καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας κατονομάζει. Καὶ οὐ τοῦτου γε τοῦ γέροντος μόνον χάριν εἶπον δεῖν γενέσθαι τὴν τῆς ὕβρεως ἐπιξέλου-

⁷⁷ Rom. xii, 25.

Variae lectiones et notæ.

(41) Ἰσ. συσταλλομένη.

(42) Ἰσ. προβάλλουσα.

(43) Ἰσ. ὡς.

σιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἀπλῶς πολλῶν (ἔοικε γὰρ, A
 ἔφασαν, ὁ ἐπίσκοπος, καὶ ἄλλοις οὐκ ὀλίγοις τοιαῦτα
 ἐνεπιδείκνυσθαι ἀγέρωχά τε καὶ βίαται), οὓς πάντας
 συστήλλειν τῷ κατὰ τὸν γέροντα ὑποδείγματι. Πάνυ
 γὰρ ἂν τις τῶν ἡττον εὐλαβετέρων, καὶ οὐ βλάβως
 οὕτω πιστεῦσθαι ἀξίων, ὥς καὶ τι κακουργεῖν ὑπο-
 πτευομένων, ἐρχιεπισκόπῳ προσέλθοι ὑπὸ ἐπισκό-
 που θλιβόμενος, ἥπουγε τὸν οὕτω μὲν εὐλαβῇ, οὕτω
 δὲ φειδοῦς ἀξίον, εἶδον τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα τῆς
 πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἐλεύσεως ἀπονάμενον. Ὅσα
 γὰρ ἂν τις στρατηγὸς τοῖς πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτο-
 μολήσασιν ἐμπικράναιτο, ὑπὸ χεῖρα τοῦτους αὖθις
 λαβὼν, τοσαῦτα καὶ ὁ ἀγαθὸς καὶ πρῶτος οὗτος ἐπί-
 σκοπος τῷ πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον καταφυγόντι ἐδ-
 ψιλεύσατο. Ἐπύθοντο δὲ μου καὶ ὧδς. Ἵτι ἂν ἐποίη-
 σεν ὁ ἀγαπητός σοι Τριαδίτης, εἰ γε αὐτῷ πρὸς B
 κόλασιν ἐξεδίδους τινά; Ἴδι ὅλῳν, ὥς ἐτίμησεν ἂν
 ταῖς ἀνωτάτω παρ' αὐτῷ τιμαῖς. Ὁ γὰρ τὸν μισι-
 τεύομενον ὥστε καὶ ἂ προέπαθεν ἐκθεραπευθῆναι
 κακώτας πλείονα καὶ βαρύτερον, ὁμολογουμένως
 ἂν τῷ παρὰ σοῦ κατακριθέντι ἡγάθουνε. Καίτοι πῶς
 αὐτὸς τοῖς τῆς ἀληθείας προσηνέχθης ἐχθροῖς, τοῖς
 σοῖς, φάμεν, κατηγόροις, τοῖς ἀξίοις, τῶν ὀλοβρευσάν-
 των τοὺς ἐν ἐρήμῳ γογγυστάς θφωων; Οὐχ ἱλαρῶς,
 οὐ πατρικῶς, οὐ, τὸ σύμπαν εἰπεῖν, εὐαγγελικῶς,
 καὶ ὥς παρὰ τοῦ Καθηγῆτοῦ ἑμαθες, τοῦ καὶ τῶν
 σταυρούντων ὑπερυχομένου πρὸς τὸν Πατέρα.
 Ἡμῶν δὲ ἡρέμα πρὸς ταῦτα μειδιώντων, Συνήκα-
 μεν, εἰπων, ἐφ' ᾧ τὴν ὕδριν οὕτω φέρεις ἀνεξικάκως
 καὶ χαριέντως. Ἀγαπᾷς γὰρ μετὰ βασιλείῳ ὑπὸ
 τοῦ γενναίου τούτου, ὥς ἂν αὐτὸς παρὰ ἀδελφοῦ, C
 ὕβριζόμενος. Ἐγὼ δὲ τούτους στασιάσας (14) οἷς
 ἔδει ῥήμασιν (αὐτὸ γὰρ δὴ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου εἶπον·
 Αἱ δὲ νόμοις ἡμῶν κρίνει τὸν ἀνθρώπου, ἐὰν μὴ
 ἀκούσῃ πρότερον, καὶ γὰρ τι ποιεῖ;) αὐτόθι μὲν
 οὐκ ἐπίστευσα ὥς παρὰ τὰ πρὸς ἡμᾶς ὁμολογημένα
 προστηνέχθης τῷ γέροντι. Ὑβρις γὰρ ἀτεχνῶς
 τοῦτο, ὕβριζεν δὲ σε ἡμᾶς οὐκ ἂν ταχέως πεισθεῖ-
 μεν, εἰ μὴ μανέντα σε λογιζόμεθα. Δεῖν δὲ ἔγνωμεν
 γράψαι πάλιν περὶ τούτου τῇ σῇ ἐπρότῃ, ὥς ἂν καὶ
 τὸ ἡγρας ἐλεήσας τοῦ μοναχοῦ, καὶ τῆς αὐτοῦ φει-
 σάμενος καταστάσῃς, καὶ πρὸς τοὺς καιροὺς τού-
 τος ἰδὼν, οἱ καὶ τοὺς κύνωπας καμήλους ἐκμεγα-
 λύνουσιν, ἑάσεις τὸν γέροντα τῷ μοναστηρίῳ τὴν
 ψυχὴν ἐναποφυθεῖν, μόνον ἐν ἀκροῖς ἐπιπταμένην D
 τοῖς χεῖλεσι· καὶ πρόσδοσι δὲ εἰ τινες εἴεν, αὐτὸν
 ἐκκαρποῦσθαι ταύτας καὶ δοῖναι, ὥς τῷ κοινῷ
 πάντων Κριτῇ λόγους ὑπὲρ τούτων ὑφέξιν μέλ-
 λοντα· ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸν (15) τὴν τῶν ἐκκλη-
 σιαστικῶν προτύδων μεταχειρίσιν θαρρήθέντες, ἀν-
 θρωπίντας (16) μὲν ἡμέρας λογισμῶς ὑποκίπτειν
 οὐ δικαιοῦμεν, εἰ μὴ ἄρα ἐπὶ τοῖς πρόδηλον κατὰ-
 γνώσιν φέρουσι, καὶ τοὺς πλείονας σκανδαλίζουσι,
 ἔχον δὲ μόνον ἐκλογιστὴν ἀναμένειν οἰόμενοι τε καὶ
 λέγοντες, πειθόμενοι τε καὶ πείθοντες. Εἰ δ' ἡμᾶς

tus, et potestates⁸⁸ nominet. Cæterum non solius
 senis istius gratia, sed aliorum pluriorum bene-
 ficio injuriam istam puniendam esse (videri enim,
 hunc episcopum etiam in aliis non paucis ita ar-
 roganter et violenter agendi specimen præbuisse)
 quos omnes occasione hujus senis reprimere oportet.
 Et ita sane agendum esse, etiamsi quispiam
 eorum, qui minus religiosi sunt, et non adeo fide
 digni, vel etiam alicujus criminis suspecti, a suo
 episcopo afflictus ad archiepiscopum confugisset;
 cum tamen viderent hunc adeo religiosum et reve-
 rentia dignum talia, eo quod ad suum archiepisco-
 pum confugerit, pati. Quam enim acerbe se gerit
 belli dux in eos qui sponte ad hostes transfugerunt,
 cum eos rursus in potestate sua habet, inquebant,
 ita bonus iste et mitis episcopus se gerit in eum
 qui ad archiepiscopum confugit. Deinde, quid fe-
 cisset, rogabant, dilectus ille tuus Triaditæ epi-
 scopus, si aliquem ei puniendum tradidisses? Annon
 illum summis, quibus posset, honoribus e contra
 affecisset? Cum enim virum a te commendatum,
 ut quæ antea passus fuerat, curaret, magis gra-
 viusque affligeret; profecto quem condemnasses,
 pluribus cummulasset beneficiis. Sic vero te gerens
 ad hostes veritatis, nempe ad accusatores tuos
 (qui serpentibus iis dignis sunt, qui in deserto in-
 terficiebant murmuratores), ipse quodammodo ac-
 cessisti; non utique behigne et paterne, non ut
 totum dicamus, evangelice, seu quomodo a Magi-
 stro tuo didicisti, qui etiam pro crucifixoribus ro-
 gavit Patrem. Nobis vero placide ad ista snbriden-
 tibus, Intelleximus, 578 inquit, cur injuriam
 hanc adeo patienter et libenter feras; nempe, una
 cum imperatore a strenuo isto viro, veluti a fratre,
 injuriis affici amas. Ego vero, ut eos, quibus ope-
 rebat, verbis sedarem, illud ipsum dixi, quod in
 Evangelio habetur: Numquid lex nostra judicat
 hominem, nisi prius audierit ab ipso, et cognoverit
 quid faciat⁸⁹? Et quidem ego statim non credidi, te
 contra ac mihi promisisti, erga senem gessisse;
 fuisset enim hoc vera injuria: te vero injuriam
 inferre nobis velle, non facile persuadebimur, nisi
 insanum effectum esse putemus. Opportunum igitur
 judicavimus, iterum hac de re ad sacram personam
 tuam scribere, ut et senectutis misertus hujus mo-
 nachi, et illius parcens statui, et ad ista respiciens
 tempora, quibus ex culicibus cameli fiunt, senem
 relinquas, animam, quam jam in summis habet la-
 biis, in monasterio suo efflare; suosque proventus
 si qui sint, colligere et administrare, tanquam
 communi omnium Judici rationem de iis redditu-
 rum. Quemadmodum etiam nos, quibus rerum
 ecclesiasticarum concredita est administratio, hu-
 manæ diei¹ rationibus subesse justum non judica-
 mus, nisi in iis quæ apertam condemnationem

⁸⁸ Ephes, II, 2. ⁸⁹ Joan. VII, 51. ¹ I Cor, IV, 3.

Varia lectiones et notæ.

(14) Ior. συστήλλας.

(15) Ior. αὐτοί.

(16) Ior. ἀνθρωπίνως.

ferunt, et multis offendiculo sunt : Quæ solum rationum exactorem nobis exspectandum arbitantes et affirmantes, et ita persuasi et persuadere volentes. Si autem nosmetipsos palpantes, rigidi aliorum simus iudices, timendum nobis est, ne illis qui *alligabant onera gravia et importabilia, ac ne digito quidem suo movere volebant*³, adnumeremur, nobisque dicatur : *Inveterati dierum malorum propriis condemnamini labiis*⁴ ; vel : *Servi nequam, ex ore vestro iudicamini*⁵ ; et rursus : *Non dimittitis modicum, cum vobis dimissum fuerit multum*. Hæc tibi, honorandissime frater, jacta sunt a nobis agricolis verbi semina : utinam vero tu tanquam *terra bona*, ut speramus et optamus, non *petrosa*, vel *spinosa*⁶, fructifera nobis obedienciam, sicque perfectus dignoscaris discipulus Christi, qui *descendit de cælo, non ut suam faceret voluntatem, sed ejus qui misit eum, Patris*⁷. Quod si nos et hac vice aspernari volueris, nosti profecto, quem etiam in nobis spreturus sis, cui terribilissimam quoque es redditurus rationem. Spernes autem me profecto, si quidem monacho monasterium non restitueris suum (quod et imperator decrevit), neque eum ab interdictionis vinculo absolveris. Quas vero habes contra ipsum, accusationes deferes synodo, cui intereris. Omnino vero huic interesse debes, cum ob pendens episcopi Lipanensis iudicium, quod perfici oportet ab illis, qui ipsum intenterunt, e quorum numero tu quoque es : **579** tum propter suffragia, quæ præsertim vos expectant : quemadmodum et alias scripsi ; et tunc, quod fratribus, re discussa, visum fuerit, amplecteris : aliter lædes eum, qui affirmavit, se in nobis sperni⁸. Quin et canones ipse comperies laud placido te vultu, nec taliter, ut parvipendi possint obtinentes ; sed nubem supercilii contrahentes, ac vehemens quid impetuosumque comminantes, seu imber illud sit novi cujusdam generis, qualem fortasse Moses et Aaron contra induratum regem olim inducere ; sive simpliciter sit grando : qui enim bonitatem contemnit, *thesaurizat sibi iram*⁹, ut novimus. Quamprimùm enim hunc tu sacris interdixisti, et tua privasti communione, etiam tibi excommunicationis injectit vinculum is, qui per Patres in Carthaginensi synodo congregatos locus est, Spiritus sanctus, nisi injustum solveris vinculum per poenitentiam justus effectus. Hoc probe sciens prudentia tua, ita hac in re se gerat, ut ne radix quidem ulla amaritudinis quæ denuo nobis dedit dicens : *Discite a me qui mitis sum et humilis corde : et invenietis requiem animabus vestris*¹⁰, pax, et Deus pacis sit cum spiritu tuo.

XVIII. — *Eidem ad synodum accedere venienti, nomine ipsius synodi.*

Lectæ sunt, honorandissime frater, dum omnes

αὐτοὺς κολακεύοντες πικροὶ τῶν ἄλλων κριταὶ καθέμεθα, δέος μὴ συνταχθῶμεν τοῖς δεσμεύουσι μὲν φορτία βαρὺα καὶ δυσθάτακτα, τῷ δὲ δακτύλῳ αὐτῶν μὴ βουλευμένοις κινῆσαι, καὶ ἀκούσωμεν, εἴτε, *Πεπαιωμένοι κακῶν ἡμερῶν* τοῖς οἰκείοις καταμαρτυρούμενοι χεῖλεσιν· εἴτε, *Ποτηροὶ δοῦλοι*, τῷ οἰκείῳ κρινόμενοι στόματι· καὶ αὖ, *Μὴ ἀφιέντες ὅλγον, ἀφελόντες τὰ πλεονα*. Ταῦτά σοι, τιμώτατε ἀδελφε, παρὰ τῶν γεωργῶν ἡμῶν τοῦ λόγου τὰ σπέρματα· γένοιτο δὲ σε γῆν ἀγαθὴν φανέντα, ὡς ἐλπίζομεν καὶ εὐχόμεθα, ἀλλὰ μὴ πετρώδη καὶ ἀκανθώδη, καρποφορῆσαι ἡμῖν τὴν εὐπείθειαν, ὥσπερ Χριστοῦ μαθητῆς γνωρίζοιο τέλειος, ὃς *καταδέθηκεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἴσα ποιῇ τὸ οἰκτιρὸν θέλημα, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντος αὐτὸν Πατρὸς*. Εἰ δὲ καὶ νῦν ἀθετήσης ἡμᾶς, οἶδας μὲν καὶ δν ἀθετεῖς δι' ἡμῶν, πρὸς δὲν τοὶ καὶ ὀφρινωδέστατος λόγος. Ἀθετήσεις δὲ, εἰ μὴ πρῶτον μὲν ἀποκαταστήσεις τῷ μοναχῷ τὴν μονήν, καθὰ καὶ ὁ βασιλεὺς διαρίσατο, λύσεις δὲ αὐτὸν καὶ τοῦ τῆς ἀλειτουρησίας δεσμοῦ. Εἴτα τὰς κατ' αὐτοῦ αἰτίας ἐκφανείς τῇ συνόδῳ παρουσιάσεις (πάντως δὲ τοῦτό σοι ἀναγκαίως ὀφείλεται διὰ τὴν ἡρητημένην ἐπὶ τῷ Λιπαινίῳ (47) κρίσιν, ἣν τελεσθῆναι δεῖ παρὰ τῶν ἀναρτησάντων, ὧν καὶ αὐτὸς εἶ), καὶ τὰς ψήφους, αἱ μάλιστα ὑμᾶς ἀναμένουσι, καθὰ καὶ προφθάσεις ἔγραφα· καὶ τότε τὸ παραστησόμενον τῇ ἀδελφότητι μετὰ τὴν ἐξέτασιν ὑποδέξῃ· παροργίτης μὲν οὖν καὶ τὸν, ὡς αὐτὸς εἴπε, δι' ἡμῶν ἀθετούμενον. Πλὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς κανόνας αὐτόθεν εὐρήσεις οὐχ ἱλαρὸν, οὐδὲ οἷον ὀλιγωρεῖσθαι προσδέποντάς σε, ἀλλὰ τὸ τῶν ὀφρῶν νέφος συνάγοντας, καὶ τι ῥαγδαίον καταγόντας, εἴτε δμοδρος τοῦτο εἴη, οἶκος Μωσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐκαινοτόμουσι πάλαι κατὰ βασιλείας σκληρονομένου, εἴτε καὶ ἀπλῶς χάλαζα. Ὁ γὰρ τῆς χρηστότητος καταφρονῶν, *ἐαυτῷ θησαυρίζει ὀργήν*, ὡς ἐμάθομεν. Αὐτίκα γὰρ τοι ἐπεῖδὴ τοῦτον ἀλειτουρησίᾳ ἐδέσμευσας καὶ ἀκαινώτητόν σοι ἐποίησας, καὶ αὐτῷ σοι τὸν τῆς ἀκαινώτητος ἐπιβαλεῖ δεσμὸν, τὸ διὰ τῶν ἐν Καρθαγένη συνελθόντων λαλήσαν Πνεῦμα, εἰ μὴ λύσει τὸν ἀδικον δεσμὸν μετὰ μέλος δίκαιος. Ὁ καλῶς εἰδὼτα ἡ σύνεσις σου, οὕτω κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην διαθέσθω, ὥστε μὴ τίνα ῥίζαν πικρίας ἀνωφύουσιν ἐνοχλῇ. Ὁ δὲ συμβουλευσας ἡμῖν ἀπ' αὐτοῦ μανθάνειν, ὅτι *Πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· καὶ εὐρίσκειν ἀνδραπυσιν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, ἡ εἰρήνη, ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης* εἴη μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

glicere possit, remaneat. Is autem qui consilium
IH.—*Τῷ αὐτῷ ἀπὸ τῆς συνόδου πικραιτησαμένῳ τὴν συνέλευσιν.*

Ἀνεγνώσθη, τιμώτατε ἀδελφε, πᾶσιν ἡμῖν τοῖς

³ Matth. xxiii, 4. ⁴ Dan. xiii, 52. ⁵ Matth. xviii, 32. ⁶ Luc. viii, 8. ⁷ Joan. vi, 38. ⁸ Luc. i, 16.
⁹ Rom. ii, 5. ¹⁰ Matth. x, 29. ¹¹ Rom. xv, 33.

Variorum lectiones et notæ.

(47) Ἰσ. Λιπαινίου.

συνελθούσιν ἀδελφοῖς τὸ γράμμα τῆς σῆς ἱερότητος, καὶ ἐπὶ τῇ τῶν Ἀρμενίων ἐπιστορᾷ ἡσθημεν οὐ μικρῶς. Οἱ γὰρ καὶ ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῶ ἐπιστρέφοντες χαρὰν γίνεσθαι μαθόντες ἐν οὐρανῷ, πῶς οὐκ ἐμέλλομεν ἀγαλλιασθῆναι ἐπὶ τοσούτων σωτηρίᾳ ψυχῶν; Ἐπηυξάμεθα δὲ αὐτοῖς καὶ τὴν ἐν τῷ ἀγαθῷ παραμόνιμον ἰδρυσιν· ὥς ἂν μὴ κατὰ τῶν φυτῶν, ὅσα βιαίως χερσὶ μεθίσχεται, πάλιν εἰς ἑαυτοὺς ἐπανέλθουεν. Ἐπὶ τῷ παραιτήσασθαι σε τὴν πρὸς ἐνταυθα ὁδόν, αὐ μετρίως τὰς καρδίας ἐπηλύγημεν [f. ἐπὶ λήγ.], ὅτι περ ἡ σὴ ἀπουσία τοῦ πάλιν ἀναρτηθῆναι τὰς ἐκπραμεῖς ὑποθέσεις, αἰτία γέγονεν. Ἡ γὰρ δὴ ἐγγράμματός σου γνώμη αὐτάρκης ἡμῖν ἔδοξε πρὸς τὸ ἀνακληρῶσαι τὸ τῆς ἀπουσίας ὑστέρημα· ὥς μὲν τινες εἶπον τῶν κατασκαφάμενων αὐτὴν ἀκριδέστερον, ὅτι οὐκ εὐθεῖα τις ἦν, οὐδὲ ἀναμφίβολος, ἀλλὰ στραγγαλιώδης καὶ σχολιάζουσα, καὶ πάμπολλα μὲν τοῦ εὐθέως ἀπ' ἐχούσα Πνεύματος, ταῖς δὲ τοῦ σκαλιοῦ δράκοντος προσήκουσα ἔλιξιν, ἐφ' ὃν ἐπιβλήθῃναι τὴν μάχαιραν τοῦ Θεοῦ τὴν ἁγίαν ὁ προφητῶν μεγαλόφωνότατος ἀπεθέσπισε· ναὶ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς ὕδριν συντεθειμένην (48) συνοδικήν. Εἰ γὰρ τι, φησὶν, οἰκονομήσετε μὴ τοῖς θεοῖς καρδοὶ καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἐναντιούμενον, τῇ εὐσεβεῖ ταύτῃ γνώμῃ στοιχῶ καὶ αὐτός. Ὡς ἔοικε γὰρ ἡ τῆς σῆς ἐντελείας ὁσιότης τοιαύτην ἔχει περὶ ἡμῶν ὑπὸ λήψιν, ὥς κανόνας οἰκονομούμενων, καὶ ἐναντιούμενων τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ἀσεβεῖς γνώμας ἐκτιθεμένων. Ὅπερ εἰ οὕτως ἔχει, τί δεῖ σε μεθ' ἡμῶν πατεῖν τὴν αὐλὴν τοῦ Κυρίου, ἢ πρὸς τὸ θεῖον εἰσελπεῖν θυσιαστήριον; Πάντως γὰρ καὶ σοὶ παρῆρσις τοσαύτῃ ὅση καὶ τῷ Δαβὶδ, οἶμαι δὲ καὶ πλείω, πρὸς τὸ λέγειν σφόδρα θαρβύοντως· Ἐμίσσησα ἐκκλησίαν πορνευομένων, καὶ μετὰ ἀσεδῶν οὐ μὴ καθίσω, καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ εἰσέλθω. Καίτοι γνώμας μὲν μετὰ διαστίξεων γινόμενας οἶδαμεν, ἀλλ' ἐν ταῖς διαστίξεσι ταύταις καὶ τοῖς ἀδελφοῖς τὸ προσήκον εἶδας φυλάττεται, καὶ οὐχ οὕτως ἀφροντίστως καὶ ὑπεροπτικῶς οἱ τὰς γνώμας συντιθέντες ἀκοροῦσι γλώσσαν αὐτῶν ὥσει δγῶς. Τινὲς μὲν οὖν σχολιωτάτῃ (49) τε καὶ ὕδριν ἐνεῖδαν τῇ γνώμῃ σου· πάντες δὲ ἀπλῶς ἀκυρον ἀπεφηνάμεθα καὶ ἀβέβαιον, ὅτι μὴ τὰ πιστὸν εἶχε σὴ οἰκνοχέρῃ ὑπογραφῇ. Ἐπεσημύησαντο δὲ καὶ τοῦτο τινες τῶν ὀξυτέρων τῷ τῆς σῆς τιμιότητος γράμματι, ὅτι στυγρὸν ἔλαθες περιπεσὼν μεγίστῃ ἐναντιώματι. Ἀνώτερον γὰρ εἰπὼν, ἀδύνατον εἶναι σοὶ τὴν ἐνταυθοὶ ἐπιδημίαν, ὥς μετὰ τῶν Ἀρμενίων εἰς τὴν πόλιν ἀνελθεῖν μέλλοντι, παρακατιῶν εἶπας, ὅτι μένεις καὶ τὸν τὸ θέμα ἀναγραφόμενον, ὥσάν μὴ οὕτω καταλίπης τὰ πράγματα. Εἰ μὲν γὰρ τοὺς Ἀρμενίους μέλλον τῷ κραταυφῷ καὶ ἀγίῳ ἡμῶν προσαγαγεῖν, ὥς αὐτοῖς ἐπιδειξόμενος, παρητήσω τὴν οὐ μόνον ἀπὸ τῶν

A congregati essemus, litteræ sanctitatis tuæ : et ex audita quidem Armeniorum conversione haud modice lætati sumus : qui enim etiam *super uno peccatore penitentiam agente* gaudium esse in coelo ¹⁴ didicimus, quomodo non exsultaremus ob tot animarum salutem ? Optamus vero ipsis stabilem in bono perseverantiam, ne ad instar plantarum, quæ violenter alienius manu inflectuntur, rursus in semetipsas redeant. At quod recusas huc ad nos proficisci, haud mediocriter doluimus : quoniam absentia tua, ut rursus differantur negotia, in causa est. Quod enim scripto miseris suffragium tuum, satis ad supplendum absentiae tue defectum visum nobis non est : quoniam, ut quidam dixerunt, qui penitus ipsam discutere, nec rectam est, neque clarum, sed tortuosum et obliquum plurimumque absens a recto Spiritu, et ad tortuosi draconis supra quem injectum sanctum Dei gladium prophetarum vocalissimus pronuntiavit, involucri accedens : ac præterea ad injuriam synodi compositum videtur. Si enim *quidpiam*, inquis, *statueritis veritati sacrisque canonibus minime contrarium, hujusmodi pio decreto assentior et ego* : quasi nos contra canones statuamus **580** quidquam, aut veritati aduersemur, vel impia edamus decreta. Quod si ita est, quomodo tu nobiscum *ambulas in domo Dei* ¹⁵, et ad sacrum accedis altare ? Omnino enim æque, imo magis quam David, dicere jure et fidenter potes : *Odiui ecclesiam malignantium, et cum impiis non sedabo, et cum prævicanibus non introibo* ¹⁶. Et quidem sententias atque suffragia cum exceptionibus datas interdum novimus : at in iis congruus debitusque fratribus honos æratur ; et non ita contempnim, tantoquo cum fastu, qui suffragia ejusmodi conscribunt, *accurrunt linguas suas sicut serpentis* ¹⁷. Quidam igitur obliquitatem et contumeliam in suffragio tuo viderunt : omnes vero invalidum et nullius roboris esse definivimus, cum propriæ manus subscriptione firmatum non sit. Quidam etiam acutiores observarunt, te in epistola tua in maximam, quin aduerteres, incidisse contradictionem. Cum enim initio dixisses, fieri non posse, ut huc iter suscipias, quoniam cum Armeniis in urbem proficisci debes ; postea dixisti, te exspectare eum, cui incumbit in acta referro, ne inordinata relinquantur negotia tua. Si enim, quia Armenios potenti et sancto imperatori nostro præsentare debeas, et eum illis ostendere, huc accedere non vis (quanquam id non solum canones, sed aliæ etiam tibi cognitæ causæ postularent), non sane eum, qui in acta relaturus est, præstolaris. Si autem propter illum debes istic aliquo morari tempore, ne temporale aliquod detrimentum negotiis tuis tabularum ca-

¹¹ Luc. xv, 7. ¹² Psal. lvi, 15. ¹³ Psal. xxv, 5. ¹⁴ Psal. cxxxix, 4.

Varie lectiones et notæ.

(48) Ἰσ. συντεθειμένην.

(49) Ἰσ. σχολιότητα.

rentia obveniat, multo oportebat magis tempus i-tud in conventu nobiscum, et rerum ecclesiasticarum ordinatione insunere; ubi et sanctius est emolumentum et damnum periculosius.

ἡμεῖς τοῖς πράγμασιν ἐκ τῆς ἐν τῇ ἀπουσίᾳ σου γαγεῖν ἐν τῇ μεθ' ἡμῶν συνελεύσει καὶ διοικήσει, καὶ ἡ βλάβη κινδυνωδεστέρα.

Sed nihil frequentius in se ipsum impingit, quam os, quod falsitatem dicere consuevit, et mendacium mendacio sanare conatur. Quoniam igitur, frater, cognovimus, te synodicum congressum data opera differre, ac prætextus ad id querere et confingere (verum enim omnino est illud Salomonis : *Occasiones querit, qui vult recedere ab amico* ¹⁵), hocque manifestum facit suffragium tuum, quod, nisi interfuisset malignitas, simpliciter et plane composuisses ; pœnam interdictionis a sacro ministerio tibi imponimus in virtute Spiritus sancti : cui omnimode debitor es, inceptum in ipso congressu iudicium consummare. Duorum enim alterum eligas, necesse est : vel iudicium non secundum spiritum te incepisse, vel non legitime ab eo nunc abesse. Cæterum **581** et illud manifestum est, te eos qui ad orthodoxam fidem conversi sunt, statutis ritibus perficere jam potuisse. Quod si fecisti, oportebat sane etiam illis persuadere, ut hoc breve tuæ ad nos protectionis, et a nobis dimissionis tempus exspectarent : omnino enim illi, qui ad suscipiendum mysterium abs te persuasi sunt (si tamen persuasi), et in hoc facile tibi morem gessissent ; et præterea istud ad probationem fuisset sincera eorumdem conversionis ad gratiam fidei : idque si fuisset factum, obstruxisset sane multorum ora, qui dicere possunt, Armenios non propterea quod veritatem cognoverint, quemadmodum tu iactas, sed alia de causa, accedere ad nos voluisse. Veritatis enim cognitio, cum alia multa bona efficiat, tum illud etiam, quod eos, qui illam consecuti sunt, ad tolerantiam et patientiam disponit. Nihilominus consentimus et concedimus, ut liber adhuc permanceas quindecim post præsentium receptionem dies : quo profecto temporis intervallo, omnes proselytos chrismate consignare poteris. Iis vero transactis diebus, impositam interdictionis a sacro ministerio pœnam supra collum tuum gestabis. Quod si durum tibi videtur, Ecclesiam tuam pontificio carere ministerio, considera, aliis etiam Ecclesiis durum esse, quod ob tui absentiam episcopis suis careant : pro certo enim habeas, fore ut si tu præsens non aderis, neque iudicium de episcopo Lipenii compleatur unquam, neque reliquæ viduæ Ecclesiæ episcopos recipiant suos : ne rursus, quæ ferit in occulto, lingua, opportunitatem nanciscatur eas quas publice et libere proferre non audent, calumnias, suppeditandi adversariis nostris, ut

κανόνων, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων ἐγνωσμένων σοι αἰτιῶν αἰτουμένων συνέλευσιν, οὐδὲ τὸν ἀναγραφά πάντως περιμενεῖς. Εἰ δὲ δὲ ἐκείνων μάλιστα αὐτόθι χρονοτριβεῖν. ὡς ἂν μὴ τις βλάβη χρηματικῇ ἐπισυμ-ἀναγραφῆς, πολλῶ μᾶλλον ἔδει σε τὸν χρόνον δια-τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἔνθα καὶ ἡ ὥφελεια θειοτέρα,

Ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν οὕτως ἑαυτῷ περιπίπτει, ὡς στόμα μὴ ὄντα λέγειν μεμαθηκός, ἀλλὰ καὶ ἐξῆσθαι τὸ ψεῦδος διὰ τοῦ ψεύδους πειρώμενον. Ἐπεὶ οὖν σε διέγνωμεν, ἀδελφε, τὴν συνέλευσιν ἐπιτήδεις ὑπερβέμενον, καὶ προφάσεις ζητοῦντα καὶ ἀναπλάττοντα (ἀληθὲς γὰρ τῷ ὄντι τὸ τοῦ Σολομῶντος ἐκεῖνο, ὅτι *Προφάσεις ζητεῖ ἄνθρωπος βουλόμενος χωρίζεσθαι ἀπὸ φίλων*), καὶ δηλοῖ ταῦτα ἡ σὴ γνώμη, ἣν, εἰ μὴτι κακότηδες μέσον ἦν, ἀπλῶς ἂν καὶ ἀπεριέργως συνέθῃς, ἐπιτίμιον ἀλειτουρησίας σοι ἐπιτίθεμαι, ἐν ἀγίῳ δηλαδὴ Πνεύματι ὦ (50) πάντων ὀφειλέτης κατέστης, τοῦ τὴν ἐν αὐτῇ προκαταρχθεῖσαν κρίσιν ἐπιτελέσαι. Δυσὲν γὰρ ἀναγκαιῶς προαιρήσῃ τὸ ἕτερον, ἢ τότε μὴ κατὰ πνεῦμα ταύτης ἀπαρξασθαι, ἢ νῦν οὐ πνευματικῶς ἀφίστασθαι. Δῆλον γὰρ δήπου καὶ τοῦτο, ὅτι τοὺς πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν ἐπιστραφέντας, ἐτέλεσας ἂν ἦδη τὰς νενομισμένας τελετάς. Εἰ δὲ οὕτω τελέσας ἐφθης, ἔδει σε πείσαι τούτους ὑπομεῖναι καὶ τοῦτον δὴ τὴν τραχὺν (51) καιρὸν τὴν τῆς σῆς πρὸς ἡμᾶς ἐλεύσεως, καὶ αὐτὸ ἐξ ἡμῶν ἀναλύσεως. Πάντως γὰρ οἱ πρὸς τὴν τοῦ μυστηρίου παραδοχὴν σοι πισθέντες, εἰ γε δὴ καὶ ἐπισέσθῃς, καὶ πρὸς τοῦτο ἂν σοι τάχιον ὑπεκλήθῃς. Βάτανο δ' ἂν καὶ τοῦτο τῆς περὶ τὸ χάρισμα γνησιότητος, καὶ γενόμενον, ἐπεστόμιζεν ἂν πολλοὺς, οἱ λέγειν ἔχουσιν ὡς οὐ τὴν ἀλήθειαν ἐπιγινόντες, ὡς αὐτὸς ἐπαρρησιάζω, τὴν προσέλευσιν οἱ Ἀρμένιοι ἐποιήσαντο. Ἡ γὰρ τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσις τὰ τε ἄλλα, καὶ πρὸς τὸ καρτερεῖν διατεθῇ τοὺς αὐτῶν ἐπιγνώμονας. Ἀλλὰ καὶ τοῦτό σοι πλὴν ἐπινεύομεν, καὶ ἐνδιδόαμεν ἀνέτῳ εἶναι μετὰ τὴν τοῦ γράμματος τοῦδε ὑποδοχὴν, ἄχρι πεντεκαίδεκα ἡμερῶν. Διὰ τούτων γὰρ ὅλων οἱ προσελθόντες δὴ που χρηστῇσονται : μετὰ ταῦτα δὲ τὸν τῆς ἀλειτουρησίας κλοιὸν ἐπιχειρῶμενον ἔξεις τῷ σὺν τραχήλῳ. Εἰ δὲ σοι βαρὺ δοκεῖ τὸ τὴν κατὰ σὲ Ἐκκλησίαν τῆς σῆς ἀρχιερατικῆς λειτουργίας στερεῖσθαι, ἐνόησον, ὅτι καὶ ἄλλαις Ἐκκλησίαις βαρὺ τὸ διὰ τὴν σὴν ἀπουσίαν στερεῖσθαι ἀρχιερέων. εὖ γὰρ ἴσθι, ὅτι εἰ μὴ αὐτὸς παρέστη οὔτε ἐπὶ τῷ Λιπενίου κρίσις τὸ τέλος παραδέξεται, οὔτε αἱ χηρεύουσαι λοιπαὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπισκόπου λήφονται : ὡς ἂν μὴ αὐθις ἡ κρύβδην βάλλουσα γλῶττα χώρην ἔξει τὰς ἀπαρρησιάστους καὶ ἀνελευθέρους συκοφαντίας ἐπιπέμπειν τοῖς ἐναντίοις, καὶ κατατοξεύειν ἐν σκοτομῇ τούς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν τις μοναχῶν Βούλγαρος συνεδριάζουσιν ἡμῖν περὶ τινος γέ-

¹⁵ Prov. xvi, 1.

ροντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ μοναχοῦ τε καὶ τῆς ἐν τῷ Κίετρῳ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου προσεστώτος μονῆς ἀνεκλαύσατο, φήσας τούτον περιορισθέντα παρὰ μηδενὸς ἀπολαύειν τῆς οἰασοῦν παρακλήσεως, ἅτε τῆς σῆς εὐλαθείας ἀπαγορευσάσης πᾶσι διὰ κηρύγματος, καὶ τὸ ὅλως τῷ μοναχῷ τούτῳ προσέρχεται· εἰ γὰρ ταῦτά εἰσιν ἀληθῆ, πάντως μὲν ἀρχιερατικῆς φιλανθρωπίας ἀνάξια, ἀναγκαίως δὲ ταχέως διορθώσεως ἄξια, ἣ προβήτω παρὰ τῆς σῆς τιμότητος, τηροῦντος αὐτὸν τοῦ Κυρίου, ἐν πάσῃ ἀγαθωσίῳ καὶ ἀληθείᾳ τὸν καρπὸν καὶ δικαιοσύνην ἐπιδεικνυμένην τοῦ Πνεύματος.

16'. — Τῷ αὐτῷ παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου.

Ὅσα μὲν ἐπὶ τῇ τοῦ σοῦ γράμματος ἀναγνώσει, ὃ τὴν πρὸς τὰ ἐνταῦθα ἔλυσιν παρηγεῖτο, τοῖς συνελθοῦσιν ἀδελφοῖς ἔδοξεν, ἐν ἑτέρῳ σοι δεδωῖται γράμματι· ὃ δὲ ἰδίᾳ πάλιν ἔχω λέγειν αὐτὸς ἡγουσὺς τὸν σφωτάτον σου ἀπόλογον, ὃν ἐποίησω πρὸς τὸ ἡμέτερον γράμμα, ὃ περὶ τε τῆς τοῦ μοναχοῦ ἐκδιώξεως, καὶ τῆς τοῦ Ιεροῦργεῖν ἐπιστήσεως διελάμβανεν, ἥδη ἀκούε· Ἐοικᾶς μοι, ἀδελφε, ἣ μὴ ἀναγνῶναι τὸ γράμμα ἑαίνο, ἣ ἀναγνῶναι μὲν, τὸν δὲ νοῦν πρὸς ἄλλοις ἔχων ἀναγκαιότεροις καὶ ὀφηλοτέροις, μὴ συνεῖναι ὅλως τὴν τῶν γραφῶν διάνοιαν. Πῶς γὰρ θυμοῦ καὶ πικρίας ἔγεμε τὰ γραφέντα, ἃ πᾶσαν, ὡς δοκῶ, πρᾶθυμίαν ἐνδείκνυται; Καὶ εἰ βούλει, παράγαγε τὸ γράμμα, καὶ τοῖς δυναμένοις νοεῖν ὑπανάγνωθι, καὶ πάντως ἀλῶσθι, ἣ μὴ συνεῖς αὐτὸς, ἣ συκοφαντεῖν ἡμᾶς ἐν πᾶσιν ἐσπουδακῶς. Καίτοι, τί οὐκ ἂν ἐρεῖς ἐνθά μὴ ὃ ἐλεγχος ῥάδιος, ὅπου γὰρ τοῖς οὕτω προδήλως ἀμωμήτοις ἐπιβάλλεις γλῶτταν φιλιστριαν; Τὸ δὲ καὶ φθεῖρειν ἥθη χρηστὰ ὀμιλίας κακᾶς, Παῦλον μὲν προσῆκε λέγειν πρὸς Κορινθίους· σοὶ δὲ πρὸς ἡμᾶς λέγειν οὐκ εὐπρεπές, τάχα ἔε, οὐδὲ εὐαγέλιον, οὐδὲ ὅσιον. Ἡ γὰρ ψευδῆ (52) Πατρίδας ἡμᾶς λέγων, καὶ οὐκ ὁδῶν τίνι πατρὶ στυγνὴν εἰσποιεῖς, καὶ οὐ τῷ τοῦ ψεύδους, ᾧ σφραγισθεὶς θεὸς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος· ἣ ἀληθεύων, εἶτα τοὺς Πατέρας κακολογῶν, ἄξιός ἐστι τῆς ἐν τῷ νόμῳ τοῖς πατριολαίς ἀφωρισμένης κολάσεως. Πῶς δὲ καὶ τῷ μοναχῷ τὰς ἀκοὰς ἐνδεδώκαμεν, οἱ τοσούτου ἐδεήσαμεν αὐτόθεν ἑκείνον πιστὸν ἡγήσασθαι, ὥστε καὶ τοὺς ὑποκινούντας πρὸς τὴν πρέπουσαν ἐπεξέλυσιν ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἐπιστομίσαμεν, Μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρωπον, εἰπόντος, ἔὰν μὴ ἀκούσῃ πρότερον καὶ γνῶ τι ποιῇ; Πῶς δὲ καὶ ἀπόντα σε κατεδικάζαμεν, οἱ γὰρ ὅπως παρέστη τῇ συνόδῳ, καὶ ἀπολογίῃ κακλήκαμεν; Τὸ γὰρ εἰς ἀπολογίαν καλεῖν τὸν κατηγορούμενον, οἶμαι, οὐ κατακρίνειν ἐστίν· ἀλλ' οὐδὲ τὸ τὸν νεμόμενόν τι, καὶ τῆς κομῆς ἐξωσθέντα, πάλιν ἀναποκαθιστάνειν ταύτῃ, καὶ οὕτω τῷ περὶ δεσποτείας δικαστηρίῳ χώραν διδόναι, οὐδὲ τοῦτο μέχρι καὶ τήμερον κατάκρισιν εἶναι ἔμαθον. Εἰ δὲ

sagittent in obscuro rectos corde ¹⁶. Quoniam vero monachus quidam Bulgarus coram nobis in synodo considentibus, de quodam sene fratre suo monacho, qui monasterio quod in urbe est, sancti Joannis praesidet, conquestus est, dicens, illum et relegatum esse, et a nemine quidpiam solatii recipere posse, eo quod religiositas tua lato edicto omnibus praeceperit, ne vel solummodo ad ipsum accederent: quae si vera sunt, omnimode a pontificia humanitate abhorrent, adeoque necessario promptam emendationem exposcunt, quae praestanda omnino a te est. Interim te conservet Dominus in omni bonitate, justitia et veritate, ut fructum Spiritus exhibeas.

XIX. — Eidem archiepiscopi nomine.

Quid lectis litteris tuis, quibus ad synodum te non venturum significabas, congregatis fratribus visum fuerit, epistola alia declaratum tibi est. Nunc quae, 582 lecta sapientissima apologia, quam ad nostram fecisti epistolam, in qua de expulsiōe monachi, et de inhibitione sacra faciendi agebam, privatim dicenda mihi sunt, jam audi. Videris, frater, vel non legisse litteras meas, vel legisse quidem, sed cum mentem aliis magis fortasse necessariis et sublimioribus rebus intentam haberes, scribentis sensum nullatenus percepisse. Quomodo enim ira et acerbitate plenae illae sunt, quae omnem, ut puto, mansuetudinem et moderationem praese ferunt? Profer eas, si lubet; iisque, qui intelligere valent, perlege: et omnino convictus eris, vel non intellexisse, vel ad id dare operam, ut me in omnibus calumniaris. Et sane quid non dixeris, ubi non ita facile est te redarguere, qui litteris adeo manifeste innocuis linguam immittis calumniatricem? Illud autem, *Corrumpunt bonos mores colloquia prava* ¹⁷, congruebat quidem Paulo dicere Corinthiis; tibi autem ad nos dicere congruum nullatenus est, et fortasse neque purum, neque sanctum. Vel enim mentiris, Patres nos appellans, et sic obscurum non est, cui patri te in filium dedas, nempe mendacii, quocum Deus perdit omnes qui loquuntur mendacium ¹⁸: vel veritatem dicis, ac deinde Patribus obloqueris, et sic dignus es poena, quae parricidis in lege taxatur. Quomodo vero etiam monacho illi aures nos dedimus, si a fide illi habenda ita procul abfuimus, ut iis qui ad congruam animadversionem nos incitabant, os obstruxerimus illo Evangelii dicto: *Numquid lex nostra judicat hominem, nisi audierit prius ab ipso, et sciat, quid faciat* ¹⁹? Quomodo autem te absentem condemnavimus, qui ad synodum, et ut te purgares, vocavimus? Porro accusatum ad sese purgandum vocare non puto esse illum condemnare. Sed neque ei, qui e pascuo suo depulsus est, illud restituere, ut postea judicio de dominio ipsius locus detur, ego unquam didici esse condemnatio-

¹⁶ Psal. x. 3. ¹⁷ Cor. xv. 32. ¹⁸ Psal. vi. 7. ¹⁹ Joan. vii. 51.

Variae lectiones et notae.

(52) Ἰσ. ψευδῆ.

nem. Si autem tu novas leges condidisti, easque A ut, prioribus relictis, addiscamus, postulas; nos ab te maiore jure postulabimus, ut prius linguam tuam perpolias, ne risus cachinnosque puerilis scholam frequentantibus moveas, si quando litteras tuas solœcismis refertas legerint. Et quidem videris mihi, neque ea, quæ senex detulit, imperatoris rescripta ullatenus intellexisse: non enim alias scripsisses, potentem sanctumque imperatorem nostrum decrevisse, ne monachus cellulam suam habeat: perspicue enim hoc venerando decreto comprehenditur. lis vero, quæ libellorum supplicum magistro appositum candidissimum cor tuum, quasi monachus a nobis coactus multos ipsi velut redemptionis pretium, Michaelis auctos dederit, justificationem tibi paras adversus imperatoris sententiam: quod perinde 583 est ac dicere eam esse conflictam. Alius quidem hanc rem audiens, eam Magni Gregorii sententiam pronuntiabit: *Malus quidem facillime condemnat etiam bonum: bonus autem facilliter neque malum*. Ego sane sciens libellorum supplicum magistrum esse imperatori familiarissimum non alia de causa, nisi quia regiam indagans voluntatem, nunquam aberrat a scopo ipsius; crediderim potius, te aliquando verum dicere (neque enim necesse est, ut semper mentiaris), quam virum illam quidpiam falsi confinxisse: siquidem hoc neque imperatori nostro, qui vero Deo omniumque Regi subest, placere novit. Sed res ista apud te, ut quidem vis, se habeat. Omnino tamen non oportebat, cum solum adeo felici forte frui, ut maledicorum linguam, quæ optimos etiam apud pessimas aures proscindit, effugeret. Cæterum cum nos semper calumniari consueveris, puduit te, vel hac vice, pravam istam dimittere consuetudinem. Quare etiam nunc tuis in litteris calumnialis, dicens, tibi nos præcepisse, ut jus episcopatus tui in monasterium abdicares: quod manifeste commentum est simile aliis, in quibus confingendis jamdudum te exerceas: non enim ut a jure episcopali, sed ab injusto gravamine recederes, postulavimus. Injustum vero gravamen diciamus, quod non iudicio probatum, sed tyrannide firmatum est, et adeo grave, ut nullam alleviationem habeat: nam plures adhuc majoresque miseras infers monacho relegato, et ab omni corporali defecto solamine; si quidem omnino falsa non sunt, quæ ejus frater episcopis in publica audientia, non sine lacrymis enarravit. Profecto, quæ clementia tua adversus infelicem senem nunc decrevit, nil minus sunt, quam ab igni et aqua interdictio, quæ poena nonnisi eis qui maxima et extrema peccarunt, ab antiquis legibus taxata est. Ultimam vero epistolæ tuæ partem quomodo

εὐ νεαροὺς νόμους διαταττόμενος, ἀξιοῖς ταῦτα μεταμανθάνειν ἡμᾶς, πρότερον ἀξιωθῆσθαι παρ' ἡμῶν δικαιοτέρα τὴν γλῶτταν ἐξευγενισθῆναι, ὥς ἂν μὴ γέλωτας ἐμπλοῖς βρασματοῦδεις τοῖς ἐν παιδείᾳ μεισακίοις, ὁπηνίκα σου διερχόνται τὰ κατασθλοικε γράμματα· εἶτα καὶ ἡμῖν νομοθέτης καὶ διδάσκαλος γίνεσθαι. Ἔοικας δέ μοι μηδὲ ἃ ἐπεφέρετο ὁ γέρον βασιλικὰ ἔγγραφα, συναίνει· ὧς· οὐ γὰρ ἂν ἔγραψας ἡμῖν, ὅτι τῷ κραταίῳ καὶ ἁγίῳ ἡμῶν βασιλεῖ μὴ ἔχειν τὸν μοναχὸν ἐν αὐτοῦ κελλίῳ ἔδοξε. Προδήλως γὰρ τῷ προσκυνητῷ σημειώματι τοῦτου (53) ἐμπεριελήπται. Ἄ δὲ τῷ ἐπὶ τῶν δεήσεων προσῆψεν ἡ ἀπόννηδός σου καρδία, ὡς ἄρα λίτρον (54) Μιχαηλάτων (55) ὅντος αὐτοῦ τοῦ τυραννομένου δι' ἡμᾶς μοναχοῦ, συνέθηκε δικαιώματα παρὰ τῆς τοῦ βασιλέως ἀπόφασιν, ὅπερ ταῦτόν ἐστι τῷ πλαστεύσασθαι. Ἄλλος μὲν ἀντικρυς ἀκούσας τῆς τοῦ μεγάλου Γρηγορίου γνώμης ἔρει, ὡς Ὁ μὲν παῖς, τάχιστα ἂν καταγροῖη καὶ τοῦ ἀγαθοῦ· ὁ δὲ ἀγαθὸς οὐδὲ τοῦ κακοῦ βράδινος. Ἐγὼ δὲ τὸν ἐπὶ τῶν δεήσεων τῷ βασιλεῖ οἰκιστάτεον ἐπιστάμενος, καὶ τοῦτο δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ὅτι τοῦ βασιλικοῦ θελήματος στοχαζόμενος, οὐδέποτε βάλλει παρὰ τὸν ἐκείνου σκοπὸν, πρότερον ἂν πεισθῇν σέ ποτε τι τῶν ὄντων καὶ ἀληθῶς γενομένων εἰπεῖν ὡς ἔχει, ὅτι μὴ πῶσα ἀνάγκη, ἢ τὸν ἄνδρα τοῦτον πλάσασθαι τι τῶν μὴ γεγονότων· ὅτι μηδὲ τῷ ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ καὶ παμβασίλειως καταστάντι ἀληθεῖ ἡμῶν βασιλεῖ τὸ τοιοῦτον οἶδεν ἀρέσκειν. Ἀλλὰ τὸ μὲν τοῦτου παρὰ σοι, ὡς βούλει, ἔχεται. Πάντως· οὐκ ἔδει μόνον αὐτὸν οὕτως εὐτυχῆσαι μέγαλα, ὥστε καὶ τὴν τοῦ μῶμου γλῶτταν διαφυγεῖν, ἢ καὶ τῶν ἀρίστων παρὰ ταῖς κακίσταις ἀκαρίαις ἄπτεται. Εἰωθὼς δὲ καὶ συκοφαντεῖν ἡμᾶς, ἡσχύνθης νῦν ἐγκαταλιπεῖν τὴν συνήθειαν. Ἀμέλει καὶ νῦν αὐτῇ χρώμενος, διέβαλες ἡμᾶς ἐν τῷ γράμματι, εἰρηκῶς ὅτι σε τὸ ἐπὶ τῇ μονῇ δίκαιον ἐπισκοπῆς ἀποποιήσασθαι ἐκτελεύσαμεν· ὁ πρόδότης ἐστὶ συρράφῃ οἷας αὐτὸς συρράπτειν ἐξεμελέτησας. Οὐ γὰρ δικαίου ἐπισκοπικοῦ ἐκστῆναι, ἀλλ' ἀδίκου ἐπιθέσεως ἡξιώσαμεν. Ἄδικον δὲ ἐπιθεσὶν ὀριζόμεθα, τὴν οὐ κρίσει βεβαιουμένην, ἀλλὰ τυραννίδι κρατυνομένην καὶ οὕτω παχυνομένην, ὥστε μηδὲ νῦν συστολῆν τινα σχεῖν, ἀλλὰ πλεῖους καὶ βαρυτέρας κακώσεις τῷ μοναχῷ περιορισθέντι, καὶ πάσης ἀποκλεισθέντι σωματικῆς παρακλήσεως· εἴ γε μὴ πάντῃ τῆς ἀληθείας ἀπέχουσιν, ἃ τοῖς ἐπιτοκόποις ὁ τοῦτου ἀδελφὸς ἐν ἐπηκόῳ καὶ τοῦ σοῦ ὑπηκόου προσανακλούσατο. Ἀντικρυς γὰρ τὰ νῦν ὀρισθέντα παρὰ τῆς σῆς πραότητος κατὰ τοῦ ἀθλίου γέροντος, πυρὸς ἐστὶ καὶ ὕδατος ἀπαγόρευσις, ἢ τοῖς ἔσχατα ἔσχατων ἐξαμαρτάνουσι παρὰ τῶν παλαιῶν νόμων ὥρισταί. Τὸ δέ σοι ἀκροτελεύτειον τῆς ἐπιστολῆς, πῶς ἂν ἐκὼν παρέλθοιμι ἀνεξέλεγκτον; Ἐφης γὰρ ὡς

Variae lectiones et notæ.

(53) Ἰσ. τοῦτο.

(54) Ἰσ. λίτρον.

(55) Genus monachæ aureæ ab imagine, quam gerebat, Michaelis Ducæ imper. sic dictæ. V. Du Can.

giam in Glossar.

(56) Quid significet hoc compendium prorsus ignoro. Suspicio tamen, esse notam alicujus numeri vel mensuræ.

εἰ χαλεπαινομένη σοι, δεῖ σε πάντως μὴ δὲ τῇ συνόδῳ παραδιδόναι, ὡς ἂν μὴ ἐπιπλέον σκανδάλου αἴτιος γένοιτο. Ἄλλ', ὡς βέλτεστε συνεπισκόπων, αὐτὸ τοῦτο χαλεπαίνει ἡμᾶς. Ποῖον; Ὅτι μὴ ὑπαίξεις τὰ τε ἄλλα καὶ πρὸς τὴν σύνοδον συγκαλούμενος, ὥστε μᾶλλον πολλαπλασιάζεται σοι τὸ σκάνδαλον· καὶ ὁμοίον τι πάσῃ ἀναισθησίᾳ, ὥστε ἂν εἰ πυρέττονται σοι καὶ οἶνοποιοῦντι τὸν λατρὸν ὁρῶν χαλεπαίνοντα, διώμυστο πρὸς τοῦτο, ὡς οὐποτε ὕδωρ προσήσῃ, ὡς ἂν μὴ ἐπιπλέον σοι ἐμπικραίνηται. Ἄλλ' ὡς τῆς ἀπονοίας, ἣν ἀπενοήσω, ἐλεεῖν! ὅτι τοιαῦτα γράφειν ἐτόλμησας ἀνθρώπῳ φειδομένῳ τῆς σῆς ἀσθενείας, καὶ ταύτην ἐπικαλύπτοντι· ὡς εἰ γε βουληθεῖν ἐπαφείναι τὴν γλῶττιαν τῇ σῇ περὶ πάντα ἀβελτηρίᾳ καὶ ἀμαθίᾳ, καὶ εἰς ἔξου καταδύσῃ μυχοῦς ἐτιζών. Παραφρονῶν λαλῶ, αὐτὸς με ἠνάγκασας· ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο τῆς σῆς κακοηθείας ἐθαύμασα, πῶς οὐκ ἐμνήσθης ὅπως τοῦ τῆς ἀλειουργήσεως δεσμοῦ, ὃν ὁ μοναχὸς ἐξεῖπεν ἐπιτεθεῖναι αὐτῷ παρὰ σοῦ. Ἦδει γὰρ τί τὸ τοῦτο παρακολούθημα, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεισιώπησας. Οὐκ οὐδὲ ἡμεῖς πλείον τι τῶν ἐν τῷ πρότερον γράμματι περὶ τοῦτου δοξάντων ἡμῖν, νῦν προστιθέμεν, κανονικῶν τε ὄντων καὶ πάσης ὑπερέρων κατατιτάσας. Ταῦτά σοι παρὰ τὸν εἰωθότα μοι τρόπον ἔγραψα, συνιδὼν ὅτι σοι τὴν τυφομανίαν ἢ πρᾶτης ἐξέκαυσεν· ἦν ὡς ἀχρηστον μετρίως νῦν παρωσάμενος, ἀμυδρόν τινα καρπὸν τοῦ πυρὸς ἐπέδειξα. Ἀλλὰ σοι γένοιτο τὸ σαυτοῦ ἐπιγνῶναι μέτρον, ἐν πᾶσι συνετιζοντός σε τοῦ Κυρίου, καὶ τὴν ἀπόνοιαν (57) ταύτην, ἣν πολλὴν ἐν σοὶ γράφεισαν ὀρώμεν, πιέζοντος καὶ ἐκτρίχοντος τὴν ἀγριότητά τε καὶ θηριωδίαν, δι' ἣν ἐστι (58) κακοῦται γέροντες ἱερεῖς, μοναχοί, μεταποιούντος εἰς πρᾶτητα καὶ συμπάθειαν ἀρχιερεῖ μοναχῷ καὶ ἡδὴ γέροντι πρέπουσαν·

senex sacerdos et monachus, commutet in

A ipse libens irreprehensam prætermittere possim? Dixisti namque, omnino te oportere, quoniam irati tibi sumus, a synodo abesse, ne maioris scandali auctor fieres. Sed, o coepiscoporum optime, hoc ipsum ad indignationem nos provocat, quod parere holis cum in aliis, tum ad synodum vocatus. Quare eo magis scandalum multiplicas: et non animadvertis perinde te agere, ac si, cernens medicum tibi, quod febricitans vinum bibisses, iratum, ipsum enive rogares ne unquam tibi aquæ potum præscriberet, ne rursus magisque irascendi occasionem haberet. Sed, odementiam, qua laborasti, cum talia scribere ausus es homini, qui tuæ parcat infirmitati, camque etiam operire studet! quasi vellem rigidus insectari omnimodam amentiam tuam atque inscitiam, etiamsi in inferni penetralia vivus descenderes. **584** Insane fortasse loquor; sed tu ad ita loquendum me compellis. Ego vero et in eo improbitatem tuam miratus sum, quod ne verbum quidem feceris de vinculo interdictionis a sacro ministerio, quod monachus sibi abs te impositum affirmavit; noveras enim, quid exinde sequatur; et idcirco alto silentio præteristi. Igitur neque nos quidquam ultra id, quod in priorē epistola scribendum duximus, hic addemus: nam illa et canonica sunt, et omni superiora reprehensione. Hæc tibi præter consuetum mihi morem scripsi, quod animadverti tumidum furorem tuum lenitate magis inflari: hinc, ea tantisper seposita, sublebscurum quemdam ignis fructum gustandum tibi dedi. Verum utinam aliquando quis quantusque sis, cognoscas, in omnibus intellectum tibi dante Domino: qui et amentiam istam multam quam tibi insitam novimus, comprimat atque dissolvat; ac ferocitatem feritatemque, qua etiamnum torquetur

mansuetudinem et indulgentiam, quæ pontifici, monacho et

K'. — Ἐκ τῆς πρὸς Τιβάνιον Ἀρμένιον ἐπιστολῆς.

Μεγάλης ἀνοησία; ἐστὶ τὸ μίαν φύσιν ἐκ τῆς ἐνώσεως ποιεῖν, τὸ κτιστὸν καὶ τὸ ἀκτιστόν, τὸ παθητὸν καὶ τὸ ἀπαθὲς, καὶ ὅσα ἄλλα, τὰ μὲν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὰ δὲ τῆς θείας ἰδία. Εἰ γὰρ καὶ ἠνώθησαν, ἀλλ' ἄτρεπτα πάντως ἔμειναν τὰ ἐκατέρας φύσεως ἰδιώματα. Πῶς οὖν μία φύσις τὰ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν φυλαττόμενα ἐν ταῖς οἰκείαις διαφοραῖς; Ἡ οὐχὶ καὶ ὁ σίδηρος ἠνώται τῷ πυρὶ; ἀλλὰ μένει τὸ σῶμα βαρὺ, καὶ τοιόνδε σχῆμα ἔχον, τυχόν, ἢ στρογγύλον, ἢ ἐπίμηκες, καὶ λαμνοειδές; ἢ ἀλλοῖόν τι, καὶ λαμπρὸς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ πυρὸς καὶ θερμότητος. Πῶς δὲ τὸ θέλημα τὸ ἀνθρώπινον ἐνωθὲν τῷ θεῷ θελήματι, καὶ ἀσύγχυτον μέιναν, ὡς καὶ αὐτοὶ μαρτυροῦσιν, οὐ δοῦδα παρῃσάγει δυοῖν θελημάτων, ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ θεοῦ; Εἰπάτωσαν γὰρ μοι· ἀνέλαβε τὸ φυσικὸν θέλημα, ἥτοι θέλησιν ἀνθρωπίνην ὁ Κύριος; Ναὶ πάντως· ἀλλ' ἐθέωσε τὴν θέ-

XX. — *De epistola ad Tibaniam Armenium.*

Magnæ dementiæ res est unam ex unione naturam facere creatum et increatum, patibile et impatibile et quæcumque alia, quorum illa quidem humanæ naturæ, hæc divinæ sunt propria. Tanetsi enim conjunctæ sint naturæ, immutatæ tamen permanserunt utriusque naturæ proprietates. Quomodo igitur una natura, quæ etiam post conjunctionem differentias servant suas? Nonne et ferrum copulatur igni? et tamen remanet corpus grave, ejusdemque ut antea, figuræ; puta, rotundum, vel oblongum, vel laminosum etc., quanquam splendidum quoque et calidum est ex igne. Ac quomodo voluntas humana divinæ conjuncta, et inconfusa permanens, ut et ipsi affirmant, non binarium voluntatum numerum inducit, nempe sui ipsius et divinæ? Respondeant enim: Assumpsitne Dominus voluntatem humanam? Procul dubio: sed deifica-

Varie lectiones et notæ.

(57) ἰσ. ἀπόνοιαν.

(58) ἴσ. ἔτι.

vit, aiunt, ipsam. Hoc ego quoque affirmo. Eu igitur duas voluntates, nempe deificantes unam, alteram deificatam. Sed unitæ sunt, inquit : ego quoque idem aio. At si quidem per unionem confusæ essent, posset quis dicere, confusione in unam coaluisse, seu potius neutram remansisse. At cum, facta unione, suas retineant proprietates, quomodo **585** non sunt duæ? Sed, aiunt, humana voluntas a divina regebatur, adeo ut, cum divina volebat, tunc humana natura vellet, verbi gr. comedere, aut bibere, vel aliud quidpiam naturale agere. Ita sentio et ego. At si, cum divina annuebat voluntas, tunc humana volebat, jam perspicis, humanam voluntatem esse in Christo, nempe quæ humana illa volebat, et divinam quæ annuebat. Nonne scriptum est in Evangelio : *Volebat latere, et non potuit* ²⁰ ? B Quomodo igitur voluit? divinitus, vel humanitus? Propterea enim non potuit, quia Deus volebat humanam patefieri voluntatem. Quomodo autem patefacta est, si in Christo non erat substantialiter, vere, et absque commutatione? Non enim secundum imaginationem hæc fiebant : absit. Unita igitur humana divinæ erat voluntati. Cumque absque immutatione et confusione facta hæc fuerit conjunctio; consequens est, ut duæ fuerint etiam post unionem voluntates. Non enim aliud unio fecit, præterquam glorificare et illustrare quæ antea ignobilia et abjecta erant. Quod vero glorificatur, non propterea ex propria excidit natura; sed potius in propriam naturam restituitur : siquidem abjectio et ignobilitas est ex peccato, quod præter naturam est : tametsi unio cum Deo non est quid nobis naturale, sed supra naturam. Igitur ex eo quod naturalis voluntas glorificata est, ac ea volebat, quæ indebat Deus, nequaquam periit. Quare, si illa erat, erat vero et divina in Christo, duæ planæ sunt etiam post conjunctionem, differentiis suis insignitæ, voluntates : quemadmodum et in ignito ferro, ignis ferro ipsi unitum habet, ut urat et splendeat; et ferrum habet pondus suum, molem et figuram : et quoad subsistentiam quidem non separantur ab invicem proprietates ignis et ferri : at, cum naturales retineant differentias, ostendunt, naturas ignis ac ferri etiam post unionem omnino servari.

²⁰ Marc. vii, 24.

Varie lectiones et notæ.

(83) *Ισ. ιδού.*

λυσιν, φησί, ταύτην. Κάγω φημι. Ἰδὸν (59) εὖν δύο, τό τε θεῶσαν, καὶ τὸ θεωθέν. Ἄλλ' ἡνωμένα, φησί· Κάγω οὕτως λέγω. Ἄλλ' εἰ μὲν ἐνωθέντα συνεχύθησαν, εἶχε τις λέγειν, ὅτι ἐν ἐγένοντο συγκεχυμένον, οὐδ' ἑτερόν ἐστι μᾶλλον. Ἐπεὶ δὲ ἐνωθέντα τηροῦσι τὰς οἰκείας ιδιότητας, πῶς οὐ δύο; Ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον, φησί, θέλημα ὑπὸ τοῦ θεοῦ θελήματος ἤγετο, καὶ ὅτε ἤθελε τὸ θεῖον θέλημα, τότε ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἤθελε φαγεῖν, ἢ πιεῖν, ἢ ἄλλο τι φυσικὸν ἐνεργῆσαι. Κάγω οὕτως λέγω. Ἐπεὶ οὖν ὅτε παρεχώρει ἡ θεία θέλησις, τότε ἤθελεν ἡ ἀνθρωπίνη, ὁρᾷς ὅτι ἀνθρωπίνη θέλησις ἦν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐκεῖνα θέλουσα τῶν ἀνθρωπίνων ἃ ἡ θεία παρεχώρει θέλησις. Οὐ γέγραπται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτι *Ἦθελε λαθεῖν καὶ οὐκ ἠδυνήθη*; Πῶς οὖν ἤθελε; θεῶς, ἢ ἀνθρωπίνως; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οὐκ ἔδυνήθη, παραχωρήσαντος τοῦ Θεοῦ, δειχθῆναι τὸ ἀνθρώπινον θέλημα. Πῶς δὲ ἀνεδειχθῆ, εἰ μὴ ἦν ἐν τῷ Χριστῷ οὐσιωδῶς καὶ ἀτρέπτως; Οὐ γὰρ δὴ κατὰ φαντασίαν ταῦτα ἐπεδείκνυτο· μὴ γένοιτο. Ἦνωμένον οὖν ἦν τὸ ἀνθρώπινον θέλημα τῷ θεῷ θελήματι. Ἐπεὶ δὲ ἀτρέπτως καὶ ἀσυγχύτως ἦνωτο, δυνάς θελήσεων εισάγεται καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν. Ἡ γὰρ ἔνωσις οὐδὲν ἄλλο ἐποίησεν, εἰ μὴ τὸ δοξάζειν καὶ λαμπρῶναι τὰ πρῶτην ὄντα ἄτιμα καὶ ἄδοξα. Τὸ δὲ δοξασθὲν οὐκ ἐξέβη ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν οἰκείαν φύσιν ἀπεκατέστη. Ἡ γὰρ ἄδοξα ἐκ τῆς ἀμαρτίας, ἥτις παρὰ φύσιν ἐστίν· εἰ καὶ ἡ πρὸς Θεὸν ἔνωσις οὐκ ἐστὶ φυσικὴν ἡμῶν, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν. Τέως δ' οὖν δοξασθὲν τὸ φυσικὸν θέλημα, καὶ ἐκεῖνα θέλον ἃ τῷ Θεῷ ἐδόκει οὐκ ἀπώλετο. Ὡστε ἐπεὶ ἦν αὐτό, ἦν δὲ καὶ τὸ θεῖον ἐν τῷ Χριστῷ, δύο πάντως καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν γνωριζόμενα ταῖς οἰκείαις διαφοραῖς· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ πεπυρακτωμένου σιδήρου, τὸ πῦρ ἐνωθὲν τῷ σιδήρῳ ἔχει τὸ καλεῖν καὶ τὸ λάμπειν, καὶ ὁ σιδήρος τὸ εἶναι βάρος καὶ τὸν ὄγκον καὶ τὸ σχῆμα· καὶ ὑποστατικῶς μὲν οὐ διαιροῦνται ἀπ' ἀλλήλων τὰ ἰδιώματα τοῦ τε πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου, τὰς φυσικὰς δὲ διαφορὰς ἔχοντα δεικνύουσιν, ὅτι φύσις εἰσὶ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τό τε πῦρ καὶ ὁ σιδήρος.

ferri : at, cum naturales retineant differentias,

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΟΕ'.
—
THEOPHYLACTI
ARCHIEPISCOPI BULGARIÆ
EPISTOLÆ LXXV

*A Joanne Meursio Græce editæ et a Vincentio Marinero Valentino de Græcis
Latinæ factæ *.*

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΩΤΗ.

Α

Ἐγὼ δὲ καὶ χάριν ὁμολογῶ τῷ διαβάλλοντί με, πινσέδαστέ μου ἀντιλήπτορ, ὅτι μοι τοῦ δέξασθαι τῆς σῆς μεγαλειότητος γράμμα γέγονε πρόξενος. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ τῆς παροιμίας ἐκεῖνο, ὡς ἔστι καὶ χολῆς ὄφελος. Ὡς ἔγωγε τὸ γράμμα ἐπὶ χεῖρας λαβὼν, τὸ τοῦ Δανιὴλ εἶπον ἐν τῷ λάκκῳ τοῦτο, καὶ τοῖς οὐ νηστεύουσι λέουσιν· Ἐμνήσθη μου γὰρ ὁ Θεός. Οὕτως θεοῦ δώρου τυχεῖν ἐνόμισα. Οὐ ταύτῃ δὲ μόνον εὐφροσύνης ἐνεδύθην ἱμάτιον, ὅτι μοι προσελήσας, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀντιπροσλάτῃσαι ἐξουσίαν ἔδωκας, καὶ μοι τὸ στόμα ἀνέψixας, οἷόν τινι θεσμῷ πρὶν τὸ [/. τῷ] ἀπαρβήσαστι καὶ κλειόμενον καὶ φθειγόμενον. Ἀλλὰ γὰρ ἐγὼ τοῖς τὰ τοῦ δημοσίου χειρίζουσιν ἐμποδῶν. Ἐγὼ τι κοινὸν ἔχειν πρὸς τὸν δῆμον δέχομαι, ὅς γε οὕτως αὐτὸν πέφικα τὸν

Dr. ἀρεων, ὥστε καὶ ἄσπρα σημαίνεσθαι. B
ians libere loqui non poterat. Sed enim ego impedimento sum iis, qui publica quasi manibus contrec-

tant et administrant. Ego etiam cum populo
istum exhorui Briareum, ut quidam cum astra aliquid portendunt.
Μάρπτει γὰρ ἐξείης δστ' αἰτιος, ὅστε καὶ οὐχί. Καὶ ὅπερ ἀπαγορεύει τῷ Θεῷ Ἀβραάμ ἐνιαχοῦ, τῷ ἀσεβεῖ τὸν δίκαιον συναπολλύουσιν, ἐπειδὴν τύχη τῶν πραττόντων μὴ φωτιζομένων τῷ τῆς διακρίσεως Πνεύματι. Εἰ δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ἦν ἐμποδῶν, οὐχ οὕτω Μαργίτης εἰμὶ, ὥστε τοῖς ἰσοῖς ἀντιφέρεσθαι. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ Ἀρύαντος υἱὸς κρατερῶς· Λυτοῦργος (2) δὲν ἦν, καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ ἔπους. Οἱ νεώτεροι συνειρέτωσαν. Ἀλλ' ἔοικε καὶ τοῦτο τοῦ παρελθόντος εἶναι χειμῶνος, καθ' ὃν οἱ τῆς διαβολῆς μοι

Variæ lectiones et notæ.

(1) Καὶ φθειγόμενον. Malim, καὶ σφειγόμενον.

(2) Λυτοῦργος. Scribe, Λυκούργος. In oculis habuit locum illum Homeri *Iliad.* 2.

* Vide Præfationem, num. XLVIII, superioris tomi col. 473.

EPISTOLA PRIMA.

Ego quidem singulares illi gratias ago, qui me deformis ignominia calumniæ dilaceravit, pancebaste mi opitulator. Quoniam ille, ut optatas tuæ amplitudinis litteras susciperem, auctor mihi quidem fuit certissimus. Et hoc est, quod illa parœmia fertur, iræ scilicet et bilis suum esse aliquando emolumentum. Quare ut litteras manibus sumpsis meis, illud Danielis, in hac ego lata periculorum fossa constitutus, et his quidem saturis et rabidis leonibus lætus protuli; jam mei quidem Deus meminit. Quocirca divinum me donum esse adeptum existimaui. Et non hoc pacto solum præclaram lætitiæ indui vestem, quia mecum tu colloqueris, sed quia, ut ad te respondere possem plenam mihi facultatem obtulisti, osque aperuisti meum, quod antea, quodam veluti vinculo obstrictum immurmur-

Omnes non pariter studio ducuntur eodem. Et quod alicubi ipsi Deo Abraham penitus interdixit, justum cum nefario et impio simul evertit et corrumpit, fortasse quia quæ peragunt, nullo sapientiæ et iudicii Spiritu exsequuntur illustrati. Si autem etiam aliis adversantem me objecerim, non
632 ita ego insano Margiten imitabor studio, ut æqualibus omnino obsistam.

Non etenim sapiens nimium fortisque Lycargus
Diu stetit.

Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ Ἀρύαντος υἱὸς κρατερὸς Λυκούργος

Δὲν ἦν ὅς γε θεοῖσιν ἐπουραιοῖσιν ἔριξεν.

Et quæ deinceps in ipso carmine sequuntur. Qui enim juniores sunt, secum cohæreant, et ad robur innectantur. Equidem videtur et hoc ita mihi evenisse, quasi furente dira hiemis procella, crebroque imbre, cujus instar calumniarum mihi præcipientes fluvii illabuntur. Est enim nobiscum Dominus. Et nos effracta et ingens aquarum impetus obruere et immergere nequaquam poterit; sed noster spiritus innocuus quidem sævum torrentis gurgitem prætergrediatur, immo potius his aquarum fluctibus abluemur, pureque lavabimur, et inde mundi apparebimus et candidi, unde nos coinquinari metueramus. Inter alia, frater meus, ut necesse est, meam solertiam hanc, et subdolam versutiam, quam in paludis jura impendo, annuntiabit: et quomodo ego magnus quidam hoc pacto sim, et robore potens, et verbo potentie cuncta perferens, qui omnibus præsertim despiciatui sum, et omnium calumniis et injuriæ obnoxius, qui etiam quasi obturatis auribus torpeo, et penitus humili abjectus sum sede, et quasi obstrictis labris omnino conticesco, factusque sum, quasi qui negligenter audit, et oscitanter obsequitur, omnis boni infelicitèr expers. Dorsum crebris ictibus obtuli¹. Et os ad obtrectandum. Tuæ etenim erit altitudinis sublimisque animi, illum, qui his confusus cornicem stridoribus, et variis sturnorum susurris subest, non suscipere, non audire, imo etiam in hoc te Deum imitari, omnia scilicet ut probo et exacto judicio et dicas et facias. Qui omnia, antequam fiant cognoscit et in hæc se demittens, Cuncta, inquit, executiam, cuncta prospiciam. Ipse ergo te sibi, quantum fieri potest, similem, omni turpitudinis crimine sejunctum, omnique infortunil casu semotum conservet atque tuteur.

EPIST. II.

Domino magistro Joannē.

Neque mihi alti est otii tempus. Etenim in nos illorum, in quibus fuimus negotia, et rerum moles, quoniam illam nobis commiseram, usque in anxiam animi tristitiam irrepsit, quasi solum licuisset fieri, quod factum quidem non est. At equidem quia utrumque jam non est nostræ facultatis, certe stultum est et absurdum, quæ jam fieri non possunt indagare et aggredi. Quare alterum solum nos conari decet. Inquam quidem, ut illo altero jam succusso et eliso, te voluptati aliquantulum et remissioni submittas. Sed si hoc illud aliud studium et amorem frangit et frustratur, vere illorum potius eris, qui sibi nimis indulgent, quam qui fratres diligunt, et qui ita eam **633** legem sibi vindicant, quæ proximum supra se ipsum amare et colere præcipit. Quasi legitimi amoris mensura nequaquam absolvi et adimpleri possit, cum illi, ad æqualem, in nos ipsos, amorem et studium, etiam in proximum aliquid amplius adjicitur. Et hæc ille a nobis exposcit, qui supra seipsum, nos multa prosequitur dilectione, hæcque illis manifestat; quibus ille usque ad necem, immanemque in-

¹ Isa. I, 6.

A ἐπεβρύχσαν ρύακες. Ἔστι μέντοι Κύριος ἐν ἡμῖν, καὶ οὐ καταποντίζει ἡμᾶς τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον, ἀλλ' ἀβλαβὴς ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸν χεῖμαρρον διελεύσεται· καὶ νυθόμεθα· μᾶλλον τῷ ὕδατι τοῦτω καὶ πλυνθῆσόμεθα, καθαροὶ φανέντες, ἐξ ὧν ῥυπανθῆναι ἠλπισθήμεν. Τὰ τε γὰρ ἄλλα καὶ ὁ συνάδελφός μου, ὁ δεῖ ἀπαγγελεῖ τὴν ἐμὴν περὶ τὰ τῆς λίμνης δίκαια κακεντρέχειαν· καὶ ὅπως ἐγὼ μέγας τις ἐνταῦθα καὶ πολλὸς τὴν ἰσχὺν, καὶ φέρων τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως. Ὅς πᾶσιν εἰς ὕδριν καὶ περιφρόνησιν ἔκκειμαι, καὶ ἐκωφώθην, καὶ ἐταπεινώθην, καὶ εἰρήσα, ἐξω παντὸς ἀγαθοῦ παρακαλῶντος (3), γινόμενος καὶ τὸν νῶτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας εἰς ραπίσματα. Στόμα μὲν οὖν διαβύλλειν πεφυκός, οὐδεὶς ἂν ἀποκλείσαι δύναται. Τοῦ δὲ σοῦ ὄψους ἀνεῖη τοὺς τῶν κολοῶν κρωγμοὺς, ἢ τῶν ψαρῶν τοὺς ψιθυρισμοὺς ὑπερκεῖμενον μὴ δέχεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔχειν Θεοῦ, τὸ πάντα ἐν κρίσει διηρουνήμενα λέγειν τε καὶ ποιεῖν. Ὅς γε πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως, Καταβάς, φησὶν, ὁφθαλμοῖς. Αὐτὸς σε τηροῖ ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ δυνατόν ὁμοιώσει, πάσης κακύνσεως ἀνώτερον καὶ κακώσεως.

vero meum urgentibus flagris objeci, genas meas et calumniandum natum claudere ausus est nemo, qui his confusus cornicem stridoribus, et variis sturnorum susurris subest, non audire, imo etiam in hoc te Deum imitari, omnia scilicet ut probo et exacto judicio et dicas et facias. Qui omnia, antequam fiant cognoscit et in hæc se demittens, Cuncta, inquit, executiam, cuncta prospiciam. Ipse ergo te sibi, quantum fieri potest, similem, omni turpitudinis crimine sejunctum, omnique infortunil casu semotum conservet atque tuteur.

C

EPIST. B.

Τῷ μαθητορὶ κυρίῳ Ἰωάννῃ.

Ὅτε ἔμοι σχολὴ μακρὰ καὶ ἡμᾶς τῶν ἐν οἷς ἤμεν ὅτι συνῆν ἡμῖν, ἴσως ἂν εἶχε λύπην τὸ πρᾶγμα, ὡς ἐξὸν γίνεσθαι, μὴ γινόμενον. Ἐπεὶ δὲ ἀμφοτέρων μὴ ἐνδέχεται, ἀνόητον ὄντως, τὸ ζητεῖν τὰ ἀδύνατα. Ἀλλὰ θελήσομεν θάτερον, λέγω δὴ, τὸ ἐκείνου κοπτομένου ἀπολαύειν αὐτὸν ἀνέσεως. Ἀλλ' εἰ τοῦτο ψευδόμενον ἐστὶ τὴν πρὸς ἐκεῖνον ἀγάπην, καὶ φιλαύτων μᾶλλον, ἢ φιλαδέλφων, καὶ τοσοῦτον ἐχόντων τῆς ἐντολῆς, ἢ τὴν πλησίον ὑπὲρ ἑαυτὸν ἀγαπᾶν διατάττεται· ὥστε μὴδὲ τὸ τῆς νομικῆς ἀγάπης μέτρον πληροῦν, ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἰσότητι τοῖς πλησίον ἐπιμετρούμενον. Καὶ ταῦτα πυθανομένου ὑπὲρ ἑαυτὸν ἡμᾶς ἀγαπήσαντος, καὶ τοῦτο δεικνύντος, οἷς αὐτὸς ἐνείχετο δαπανώμενος, ἵν' ἡμεῖς ἐν βεβαιότητι τὸν βίον διάγοιμεν. Ἐπειτα πῶς οὐκ ἀτοπον περιέχεσθαι μὲν ἐκείνου, ὅτι πρὸς ἡμᾶς εἶχε πίστιν, δι' ἣν καὶ πρὸς πᾶν δεινὸν παρεβάλλετο· ἡμᾶς δὲ μὴ τῷ κοινῷ Δεσπότῃ πιστεύειν καὶ καταβαρβεῖν τοῦ πρὸς τὴν λειπομένην ζωὴν ἡμῖν δρόμου, ὡς κουφοτέρου σὺν Θεῷ ἐσομένου, καὶ οὐδὲν τραχὺ ἢ πρόσαντες ἔξοντος; Ὁ αὐτὸς ἐστὶν ἡμῶν κηδεμῶν, ὁ καὶ τότε δι' ἐκείνου κηδόμενος· ὁ αὐτὸς ἐστὶ,

Variæ lectiones et notæ.

(3) Παρακαλῶντος Malim, παρακωῶν τις. — Imo leg. παρακαλοῦντος. EDIT. PATROL.

καὶ οὐκ ἡλλοίωται· αὐτὸς ποιμαίνει ἡμᾶς, καὶ οὐδὲν ἡμᾶς ὑστερήσει. Μὴ Μωσέως ἀναπαυσαμένου, Ἰσραὴλ ἀνεπιτρόπευτος ἔμεινεν; Οὐχ ἵνα ἔσχον ὀργὴν τε καὶ στρατηγὸν τὸν τύπον τοῦ μείζονος, καὶ τῶν μειζόνων διάκονον, καὶ τῆς εἰς τὴν ἐπιθυμητὴν γῆν ἐπαγγελίας ἐκπληρωτὴν, ἧς Μωσὴς οὐκ ἔξωτο; Μὴ ἀναρπασθέντος Ἰλίου παραδόξως οὐκ Ἐλισσαῖος ἀνεφάνη προφήτης ἐν δισσω Πνεύματι; Ἡστεύω τοῦ λοιποῦ βέλτιον ἢ πρόσθεν ἡμῖν ἔξωιν τὰ πράγματα, ἵνα μάθωμεν ὡς οὐκ ἂν ἀνθρωπίνους ἐννοήμασι καὶ σπουδάσμασι, ἀλλὰ θεῖα χρηστότητι, καὶ ῥήμασι δυνάμεως, ἀνεπινοήτως διεξαγόμεθα. Ταῦτα καὶ πλείω τούτων λογιζόμενόν σε, εἰκὸς πάσης ὑπερκαθῆσθαι μικροψυχίας, καὶ λογισμῶν χυδαλότητος. Ἄ καὶ μοι κατὰ νοῦν πεσόντα τῆς ἐπὶ τῷ συμβάντι καταπτώσεως ἀνενεγκεῖν δέδωκεν. Οὕτως ἔχε, τιμώτατε ἀδελφε, καὶ μὴ σου τὸν πύργον τῆς διανοίας κινεῖσθαι τῶν νηπίων τὰ βέλγη τῶν αὐτοῦ παιζόντων, ἐν οἷς καθ' ἡμῶν σπουδάζουσιν. Ἐπὶ τῆς πέτρας γὰρ αὐτὸν ἐφθης θεμελιώσας, ὡς φρόνιμος. Ἡ δὲ πέτρα ἐστὶ Χριστός. Τὰ μὲν οὖν πνεύματα πνεύσουσιν, καὶ οἱ ποταμοὶ ἐπιρρέουσιν ἐκ τῆς ἀνωθεν βροχῆς καὶ παραχωρήσεως. Ἐκεῖνος δὲ σοι μενέτω καὶ βέβαιος καὶ ἀσάλευτος, ὥστε σε λέγειν ἐν Χριστῷ καυχώμενον· *Χαίμαρρον διῆλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Ἄρα διῆλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ἰδῶρ τὸ ἀνυπόστατον*; Ὁ δὲ πάσης παρακλήσεως θεός, αὐτός σε παρακαλεῖσαι τὸ τελεώτερον διὰ τοῦ Παρακλήτου καὶ ὁμοδυνάμου Πνεύματος.

et formidinem gradī, omnesque abjectionis et humilitatis rationes superare. Quæ omnia mihi, ut ex animi sententia evenerunt, supra omnem etiam ille calamitatis casum mihi perferre concessit. Hæc ita percipe, perhonorifice frater, neve altam tuæ cogitationis turrin, et tutam animæ sepem stultorum tela furentia dirumpant, aut conterant, quibus seipsos inani sæpe deludunt studio et nos hostiliter adoriuntur. Tu vero ut prudens, teipsum firmans et fundans, ad petram confugisti. Hæc autem petra Christus est. Spiritus equidem semper spirant, et flumina cœlesti aucta imbre effluunt. Ille igitur tibi maneas constans et immotus, ita ut possis cum Christo gloriari et dicere: *Animæ nostra torrentem pertransiit*. Etiam et anima nostra pertransiit aquam intolerabilem¹. Deus autem ipse iotius consolationis, Paracleti et cum ipso æqualis Spiritus virtute afflante, te absolutissime consoletur.

ΕΠΙΣΤ. Γ.

Τῷ πατριάρχῃ κυρίῳ Νικολάῳ.

Οὐ μᾶλλον δίδωμι χάριν, ἢ λαμβάνω διὰ τῶν πρὸς σὲ τούτων γραμμάτων, ἅγιε δέσποτα. Ἐτήσατο μὲν γὰρ παρ' ἡμῶν ταῦτα πρὸς τὴν σὴν ἀγιοσύνην ὃ τὰ πάντα, τιμώτατε ἀδελφε, ὁ Πελαγονίος ἐπίσκοπος, οἶόν τινας ξαναγωγούς ἐπὶ τὴν τῶν σῶν ἀρετῶν ἐστίαν ἐλπισθέντος αὐτοῦ ἡγήσασθαι, καὶ τοῖς πρὸς τὴν σὴν ἐμίλιαν θερμοῖς ἡμέροις αὐτοῦ μετρίαν δώσειν ἀνάψυξιν. Καὶ μὴ λαβὼν (4) ἔχει χάριν, καὶ θαυμαστὸν ὅσον γέγηθε. Αἰλτθε διδοὺς μᾶλλον αὐτὸς τὰ ἡμῖν εὐχταιέστατα. Τί γὰρ ἐμοὶ μεῖζοντος πρὸς σὲ τοῖς τῶν γραμμάτων περὶ ἀνασελεσθαι, κἄν μὴ τοσοῦτον ἐφικνούμαι ὅσον καὶ βούλομαι; Αὐτὸς μὲν οὖν μακάριος, ὃς ἐπὶ τὸ σὺν ἀναβᾶς ὅρος ἐνιόη, καὶ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὰ

teritum obstrictus fuit et obnoxius, ut nos faciliori vitæ modo ævum transgeremus. Deinceps qua ratione absurdum esse non judicabitur, nos ab illo contineri et separari, qui ita in nos fidem collocavit suam, ut ob illam in varia se pericula objecerit: et nos tamen communi et universorum Domino non fidere, et audacter, quod reliquum est nobis vitæ curriculum cum illo non absolvere, cum levior sit, Dei ope, cursus, nihilque asperum secum, et flexuosum, et obliquum contineat. Ipse enim omnium nostri curam habet, qui et tunc propter illum, anxio et sollicito sese obtulit studio. Ipse quidem est, et non alius. Ipse pascit nos, nec ulla in re nos frustrabitur, nobisque deerit. Nonne enim, Mose mortuo, Israel sine administratore et B præfecto remansit? nonne illum ut ducem et imperatorem typo principis potentis habuerunt, et ut magnatum ministrum, et comitem, et qui promissionis illius, in optatam et expetitam terram, qua Moses dignus non fuit, illis desiderium adimplevit? Nonne sublato in flammantes cœlos Elia, subito Elisæus duplici spiritu afflatus propheta exstitit? Credo equidem nobis in posterum feliciori cuncta, quam antea, esse cessura eveniunt, ut discamus, non humanis cogitationibus et conatibus, sed divina ope et verbis potentia, vitam quæ vix mente comprehendī possit, nos hic feliciter ducere, et hæc te et alia plura reputantem et animo volventem tuo, merito quidem supra omnem pusillanimitatem

ΕΠΙΣΤ. ΙΙΙ.

Domno Nicolao patriarchæ.

Non magis meritiā debitamque refero gratiam, quam consequor his litteris quas ad te mitto, sancte domine. Has equidem 634 efflagitavit a nobis, ad tuam sanctitatem, inclyte frater, egregius Pelagonius episcopus, quasi quæ veluti hospitium illum ducerent in præcipuam tuarum virtutum domum, ad quam etiam ille jam præire speravit, et ardentibus ejus in tuum consortium et familiaritatem desideriis, mediocre tu ipsius conspectu recreationem tribuere. Qui etiam ut illas suscepit, gratias retulit innumeras, et mirum in modum propemodum delectatus est, atque præsertim ipse nobis, quæ majoribus cupimus votis, sine ullo gloriæ studio impendit. Quid enim mihi majus contingere po-

¹ Psal. cxviii, 5.

Variæ lectiones et notæ.

(4) Καὶ μὴ λαβὼν. Scrib. καὶ ὃη λ.

PATROL. GR. CXXVI.

test, quam celerrimis litterarum alis ad te advolare, etsi in hoc, quantum opto, mihi assequi non conceditur. Ipse equidem felix, qui tuum scandens montem te facile inspicit, et facie ad faciem divinam tecum pulchritudinem intuetur, et pene cœlestibus sacraque mysteria sonantibus aures pascitur vocibus, quibus terrestres bestię et ferina corpora digna nullo modo esse censentur, quę solum infera terrę pabula detondent, et cæco per terras cursu vagantur. Nos equidem decet, hoc veluti in speculo conspiciere, et in ænigmate, et quodam dissito intervallo hæc audire. Hęc enim mihi litterarum tuarum mecum commercium facile impertitur. Nostri itaque quid facturis sis, ne forte in omnibus tibi infelices et infortunati simus; sed spiritus qui tecum habitat, gratia, anticipando frui digni existimemur. Preces ergo jam effunde, illas, quę Deum flectere et exorare facile consueverunt. Quę ita modo veluti coercentur, ut parum absit, quin quasi visibili quodam longe distent intervallo, et sepimento includantur, ne his, qui te indigent, adsis. Hęc namque solę, fortissimum nostrorum munimen scelerum errorumque murum expiare possunt et lustrare. Has itaque nobis large impertire, et nulla adversa formidabimus, sive quę nos improbos facere, sive quę malis et æumnis nos semper afficere possint, o sancte pater et domine.

EPIST. IV.

Domno Gregorio Taronitę pręsidi.

Tacui, numne et semper tacebo? Contacebo? Conticui quidem, et plenum horum calamitosorum dierum oratorem usque ad saturitatem deplevi, et ira ebrjus, ut inquit Jeremias, in illa jacui veluti segni crapulę sopore obtorpescens, ita ut ad omne verbum et ad omnem sermonem nullum admoverim sensum. Nunc autem modico temporis spatio, jam quia cęcus vapor, quo squalidus somni torpor increbuit peracto et soluto spiritu cessavit, et divini sermonis radiis sacroque ejus splendore jam turpis veterni gravitas evanuit, silentium pristinum depono. Quippe et ob aliam causam, tum quia tali ministro et tabellario, perferendis ad te litteris, utor. Sed jam tandem numne vales, qui et animo es invictus, et strenuo cordis robore cum nullo comparandus? Hoc **635** quidem optimam corporis temperiem, illo vero spiritualium virium concinnam harmoniam et compaginem manifestas. Qui etiam mentis ita polles lumine, ut nulla in re ad opus manibus tibi opus sit, et ad ea manus admoves de quibus mens penitus desperat. Tu quidem solam humanę naturę potentiam quadam quasi probatione defendis, quę nulla senescentium virium imbecillitate lassescat, neque ad virorum generationem languido et effeto existat robore. Sed enim adhuc etiam vegetam et floridam potentię vim tecum afferens, et pacis otio, et pariter horridis bellorum incursibus te parem omnino prębes, et quod vix vel in negotiis solertia, vel in pręliis pugnaci pectore attingi potest, tu famę et admirationi habes. Aut, ut verius loquar,

Α θεϊα ἐν σοὶ κάλλη ἔσεται, καὶ φωνῶν ἀκούσῃ μυστικωτέρων, καὶ ὧν οἱ κτηνώδεις καὶ θηριώδεις οὐκ ἄξιοι, κάτω βοσκόμενοι, καὶ περιπλανώμενοι. Ἡμῖν δὲ ἀπόχρη τὸ δι' ἐσόπτρου βλέπειν, καὶ ἐν αἰνίγματι, καὶ ἀκούειν κατὰ τὸ ἔσχατον γούν ἀπόχημα [/. ἀπήχ.] Ταῦτα γάρ ἐμοὶ ἢ διὰ γραμμάτων σὴ πρὸς ἡμᾶς συγκατάβασις. Οἶσθα οὖν ὃ ποιήσεις, ὡς ἂν μὴ τὰ πάντα ὤμην σοὶ ἀτυχεῖς, ἀλλ' ἔχωμεν καὶ αὐτοὶ γυμνότερόν τι παραπολαύειν τῆς ἐν σοὶ τοῦ Πνεύματος χάριτος. Εὐχὰς δίδου τὰς ἐθάδας τοῦ δυσωπεῖν τὸν Θεόν, αἱ τοσοῦτου δέουσιν ὁρατῷ τινι διείργεσθαι διαστήματι, ἢ διατειχίσματι, πρὸς τὸ μὴ οὐχὶ παρ- εῖναι τοῖς αὐτὸν χρήζουσιν, ὥστε καὶ τὸ στερβῆν ἡμῶν διατειχίσμα τῆς ἁμαρτίας μόναι καθαίρειν δύνανται· τοῦτων ἡμῖν ἐπιδαψιλεύου, καὶ τὰ κακὰ Β οὐ φοβηθῶμεθα, εἴτε τὰ κακύνοντα, εἴτε τὰ κακοῦντα, ἅγιε πάτερ καὶ δέσποτα.

EPIST. Δ'.

Τῷ Ταρωνίτῃ προέδρῳ κυρίῳ Γρηγορίῳ.

Ἐσιώπησα, μὴ καὶ αἰὲ σιωπήσομαι; Ἐσιώπησα μὲν, ὅτι τοῦ τῶν πονηρῶν ἡμερῶν τούτων κρατῆρος εἰς κόρον σπάσας, καὶ χολῆς μεθυσθεὶς, ὃ φησιν ὁ Ἱερεμίας, ἐκείμην κακυρωμένως (5) καὶ πρὸς πᾶν ἀναισθητῶν καὶ λάλημα καὶ προσφώνημα. Νῦν δὲ μετρίως τῷ χρόνῳ διαπνευσθείσης τῆς ὑπνοποιοῦ ἀναθυμιάσεως, καὶ τοῦ κάρου διαλυθέντος τῇ τοῦ Θεοῦ Δόγῳ θερμότητι, τὴν σιωπὴν ἀποτίθεμαι. Ἄλλως τε καὶ τοιοῦτῃ διακόνῳ τοῦ πρὸς σὲ γράμματος χρώμενος. Ἄλλὰ πῶς ἂν μοι ἔχεις ὁ καὶ τὴν ψυχὴν ἀήττητος, καὶ τὴν ἀνδρείαν ἀσύγκριτος; καὶ τῇ μὲν, δεικνύων σώματος εὐκρασίαν, τῇ δὲ ψυχικῶν ἀρμονίαν δυνάμεων. Ὁ νοῦν μὲν ἔχων οὐδὲν τι χειρῶν δεόμενος. χεῖρας δὲ κατορθούσας, ἃ καὶ νοῦς ἂν ἀπελπίσειεν. Ὁ μόνης τῆς ἀνθρωπίνης ὑπεραπολογισάμενος φύσεως, ὡς οὐ γεγηρκαυίας, οὐδὲ σαπρωθείσης πρὸς ἀνδρῶν γένεσιν, ἀλλ' ἐτι ζούσης [/. ζεούσης vel ζῶσ.] τὴν ἀκμὴν δυνάμεως. Καὶ εἰρήνης καιροῖς ὁμοίως καὶ πολέμοις ἀρχῶν [/. ἀρχῶν], ὃ μῆτε τὸ πραγματικόν, μῆτε τὸ μαχητικόν ἐφικτὸν ἔχων λόγῳ καὶ θαύματι· ἢ ἵνα τάληθέστερον εἶπω, ἐκάτερον Δ δεικνύων ἐκατέρων νικῶμενος. Ποῦ τ' ἂν μοι εἴης ὁ πανταχοῦ μοι ποθοῦμενος, ἡ παντὸς ἀγαθοῦ δεξαμένη ὁ πανδέξιος; Ἄρα καθιστᾷς ἔθνη, καὶ γνῶμας καταρτυεῖς ἀνδρῶν, καὶ Προμηθεὺς γίνῃ. πλάττων ἀνθρώπους· πλάτνῃ ἡμερινὴν καὶ φιλόανθρωπον. Ἡ λόχους ὑπερκαθίζεις, καὶ λοχαγοὺς ἐφιστᾷς, καὶ φάλαγγας βαθύνεις, καὶ σημαίνεις καιροὺς ἐπελεύσεων, καὶ τοὺς βαρδάρους ἐκφαίνεις μὴ θανόν ἐν σοὶ τὸ πάλαι· Ῥωμαίων φρόνημα; Ἐχοῖς μὲν οὖν

Varie lectiones et notę.

(5) Κακυρωμένος. Scrib. κεκαρωμένος.

ἀξίως αὐτοῦ, καὶ πρᾶττός τῶν ἡμετέρων ἐπὶ πλὴν καὶ A
 εὐχῶν ἀμεινον. Εἰ δὲ καὶ γράμματι δηλώσαις, χρυσοῦν
 ὄντως ἡμῖν ἐπισκευάζεις τὸν ὄροφον· καὶ τηροῖς ὑπὸ
 Κυρίου πάσης κακύνσεως ἀνώτατος καὶ κακώσεως.
 gentes constituis et construis omnes, et virorum perficis conatus et statuta, et alius cunctis efficeris
 Prometheus benigno naturæ afflatus, et pacis et tranquillitatis luto homines effingis. Aut cohortes
 constituis, aut earum ductores et præfectos edoces, et militum phalangas constituto dirigis ordine, et
 congressus tempus subjudicas, et facile etiam Barbaris manifestas, inclytam Romanorum in bello
 disciplinam in te nullo modo extinctam labefactari. Te quidem ipso dignus es, et supra quod spera-
 mus et petimus, tua gesta peragis. Si autem tuas nobis ostenderis litteras aureum vere nobis rerum
 culmen constitues. Te denique Dominus absque ulla improbitate et ærumna perpetuo servet.

EPIST. E'.

Τῷ χαρτοφύλακι κυρίῳ Νικηφόρῳ.

Οὐχ οὐτως ἀφιλόκαλος, ἀγία δέσποτα καὶ πάτερ,
 οὐδ' ἀπὸ δρυὸς, ἢ ἀπὸ πεύκης, ὁ σὸς Θεοφύλακτος,
 ὡς μὴ τῶν ἐν Πνεύματι ἀδικῶν χαρίτων ἡττηθῆναι B
 τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, καὶ πρὸ τούτων τῆς περιστελ-
 λούσης αὐτὸν σεμνότητος· ἀλλὰ καὶ ταῖς τοῦ ἀν-
 ὁρὸς ἐάλλω σειρῇσι, καὶ τῷ τοῦ ἔθνους [f. ἡθους] κατ-
 ηρτισμένον (6) ἐθαύμασα, καὶ ἐπὶ τὰ ἐκτὸς διαβάλ-
 νον, καὶ ἐπιτρέπον [ἐπιτρέπ.] τῷ σχήματι. Διὰ
 ταῦτα καὶ πρὸς οὐδὲν τῶν παρ' αὐτοῦ τέως αἰτημά-
 των ἀνένευσσα, καὶ πρόθυμος ἦν ὅλον ἐμαυτὸν ἐπιδι-
 δόναι τοῖς ἐπὶ τούτου θελήμασι. Τί οὖν ἐστὶν ὁ πέ-
 τονθα; Καὶ σκόπει εἰ μὴ προμηθέστερος μᾶλλον ἐγὼ,
 ἢ δειλότερος. Οἶδεν ἡ ἀγιότης σου πηλίκῃ προσώπῳ
 ὑπόκειται ὁ Γρηγόριος, καὶ ὡς ἀναγκαίως τῆς αὐτοῦ
 πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑπηρεσίαν δεξιότητος χρῆ-
 ζοντι, καὶ ὡς διακόνου ἐν ἑαυτῷ μέλει, καὶ ὡς κορυφαίου
 ἐν ψάλλουσιν. Ἐν μὲν οὖν τούτῳ πρῶτον κείσθω μοι C
 ἡμῖμα· δεύτερον δὲ, καὶ τοῦτο μάλιστα, πάντων οἱ
 ὄντας, ὡς τοὺς ἀπὸ μοναστηρίων ἢ ἐκκλησιῶν ἐτέρων
 μερισταμένους ἀνευ τῆς τῶν προσώπων γνῶμης,
 οὐκ ἀκινδυνον ὑποδέχεσθαι. Ἡὼς τοίνυν κατέσχον ἂν
 αὐτὸς παρὰ τῇ ἐμῇ ἐκκλησίᾳ τὸν θαυμαζόμενόν μοι
 τοῦτον καὶ ἀγαπώμενον ἄνθρωπον, μήτε παρὰ τοῦ
 τῇν μόνῃν κατέχοντος προσώπου λύσειν δεξάμενον,
 μήτε τοῦ ἡγουμένου γοῦν γραφὴν ἔχοντος, περιποι-
 συμένην ὑμῖν τὸ ἀπαραμύχον· Οὐκ οἱ (7) εἴπερ τῆς
 ἀνθρώπων, ὡς οἱ τὰ πάντα συγγέροντες· οἱ τῶν ἐπι-
 σκόπων κατὰ σκοποῦ, τέως μὲν τοὺς κανόνας περιο-
 ρῶσιν ἐν γωνίᾳ κειμένους, αὐχμοῦ καὶ εὐρώτος κα-
 τάπλεως, ἢ ἐν μέσῳ διεθρήμμένα καταπατοῦσιν
 ὑπερηφάνως. Ἐπειδὴν δὲ πρᾶξαι τι δεήσει τῶν ἐπι-
 σκοπικῶν, ἐνταῦθα λύσαντες τοὺτους, καὶ βοστρυχί-
 σαντες, καὶ ἐκθειώσαντες, ὡς τοῦ Πνεύματος ὄντες D
 γεννήματα, ἀντικαθιστῶσιν ἡμῖν, τὴν παράβασιν
 πικρῶς ἐλέγχοντες. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν οὐ κατέσχον
 τὸν ἄνδρα παρ' ἑαυτῷ (8)· ἐισηγησάμην δὲ αὐτῷ, ὡς
 ἄρα ἔρον εἶναι καὶ παρὰ τῶν κρείττονων ἀπόλυσιν λα-
 θεῖν ἐγγράφον (9) καὶ παρὰ τοῦ ἡγουμένου τὴν ὁσον
 ἀπολυτικὴν παράβασιν. Ἐπεὶ δὲ νῦν, ὡς ἔμαθον διὰ
 γραφῆς· ἑαυτοῦ, παρὰ τῶν τῇν μόνῃν ἀγόντων ἐγ-
 γράφως οὐκ ἀπολύεται, οὐκ οἶδα τί δράσω, ποθῶν
 μέν, οὐδ' ὅσον ἂν εἰπεῖν ἔχει μοι, προσεληρώσαι

Variæ lectiones et notæ.

(6) Τὸ τοῦ ἔθνους κατηρτισμένον. Scrib. τὸ τοῦ ἔθνους x.

(7) οὐκ οἱ. Scrib. οὐκ οἶδα.

(8) Παρ' ἑαυτῷ. Scrib. π. ἑαυτῷ.

(9) Ἐγγράφον. Scrib. ἔγγραφον.

Domno Nicephoro chartophylaci.

Non equidem ita parum pulchri studiosus,
 sancte domine et pater, aut ex dura quercu,
 aut ex abie tuus Theophylactus effictus est, ut
 inclytis sancti Gregorii virtutibus et Spiritus
 gratiarum radiis non vincatur, non inflamme-
 tur, et ante hæc omnia veneratione illa et se-
 vera gravitate quæ illum vehementer exornat
 non capiatur. Equidem et dulcibus hujus viri
 sirenibus sum devictus, et jucundum sermonis
 candorem, et concinnitatem sum admiratus, ejus-
 que cum extrinsecus rerum conatus aggreditur,
 stadium et cum habitus elegantie et corporis or-
 natui curam habet. Quapropter nulla in re illius
 tandia nunquam sum relectatus petitionibus et
 votis. Et semper paratus fui me totum ejus sub-
 dere voluntati. Quid igitur est, quod sum perpes-
 sus? Tu jam perpende, num magis circumspectus
 et consultus fuerim, quam ignavus et misor. Novit
 enim tua sanctitas quali vultu, quali spiritus facio
 Gregorius subsistat, et quantum in ecclesiasticum
 ministerium sua ipsius solertia et ingenio indi-
 geam, et ut minister, et socius sit mihi in sacris
 modulationibus, et ut chori magister 636 in divina
 psallentium concinnitate. Unum hoc igitur primum
 mihi munus concedatur donum, secundum vero
 quid sit, tu potissimum nosti. Scilicet illos, qui
 monasteria et alias ecclesias, absque antistitem
 libera licentia et consilio deseruerint, non sine pe-
 riculo posse suscipi. Quomodo igitur in Ecclesia
 mea hominem hunc, qui me in admirationem pa-
 riter et dilectionem rapuit, potui continere, qui nec
 personali præsentia, qua constans ibi perseverare
 debebat, solutus fuit, neque præfecti syngrapham
 attulit quæ nobis plenam licentiam et facultatem
 committeret. Non etenim novi, si aliquis ita est
 hominum, ut episcoporum speculatores sunt, om-
 nia confundentes et turbantes. Tandiu quidem re-
 gulas et canones circumspiciunt in angulis deli-
 tescentes, squalore et situ cumulate putridus et
 detritos, aut cum in medium penitus sunt projecti,
 superbo hos tunc pede et insano conculcant et ever-
 tunt. At vero cum episcoporum ad aliquod opus

potentiam et munus quæsieris, tunc illos habere A
dissolventes, et calamistratis crinium componentes
cincinnis, et veluti deorum illos numero ascribentes,
non aliter quam si summi Spiritus soboles essent,
nobis penitus adversantur, et transgressionem et
licentiam amaro quodam insectantur studio. Ob
hanc igitur causam, talem virum apud me non
continui. Consilio autem meo eum adjuvi, ut qui-
dem, si opus esset, a potentioribus et præstantiori-
bus, aliquod suæ libertatis et remissionis scriptum,
præcipue a præside ultimum liberationis decretum
impetraret. Etenim postquam ipsius scripto edidici,
etiam ab his qui ibi constanti mora degunt illum
vel cum scripto non dimitti, penitus quid faciam
non habeo. Cupio autem neque, id quantum mihi
fas est dicere, hunc nostra in ecclesia cui præ-
sum aliqua cura proseguere illique adjungere. At
vero invidiæ timeo aculeos et pessimas hominum
consuetudines, qui tranquillum et sedatum animum
improbo malorum flagello concutiunt et devastant. Sed forte tuæ sanctitati operæ pretium videtur, ut ego
sententiæ litteras, quæ illum ad nos auferri præcipiant et statuam, extraham, ut rationi consenta-
neum quidem judicabitur. Hic autem veniat jam, ut hoc ad nos perferat, et libenti animo a nobis
auscipietur. Si autem neque hoc æquitati esse consonum arbitraberis, sed tantum superiorum
licentiam et auctoritatem ad hujus dimissionem necessariam esse, extremo quidem conficiat mor-
rore, dum tali viro privabor. Et quod quidem rarum est eunuchis morigeris et simplicissimis, et
hoc etiam inter alias contumelias et injurias, quasi additamentum quoddam reputans et perpendens, ad
illum, qui cuncta tristitia, perniciose afferre potest, hujusque charam libertatem inducere, ut decens
est, feram. Cujus ope, ab hujus sæculi ruina impendente et insidiarum laqueis, tuis sanctis preci-
bus liberemur.

EPIST. VI.

Domno Gregorio camatero.

Nunquam (tu dicis), ex urbe Achride nobis et
lingua archiepiscopi prolatae 637 litteræ antea C
eorte non frequentes venerunt. Profecto nunc præ-
ceps litteras mittendi causa urget. Non enim
archiepiscopus viro illi ignovit, circum quem varia
imperatoris negotiorum examina alto susurro sem-
per immurmurant, et cui aliorum litteræ, non
minorem molestiam et inturbationem inducunt,
quam ad alios scribendi studium et obligatio.
Unde igitur hoc novum negotium et importunum
nobis exstitit? Unde? Ex tua in omne bonum so-
lertia et dexteritate. Qui, quia tibi Deus apud
imperatorem multum posse concessit, non incassum
et absurde divino hoc uteris munere; sed te ipsum,
dignum, qui majora possis, et perficias manifestas
illis, quibus, quod tunc tibi emissum est, ut Deo
quidem dignum administrasti, atque talentis, quæ D
tibi collitus sunt effusa, tuam strenuam industriam
et potentiae facultatem mire te, edoces exercere,
ostendisque etiam quantum te deceat illud, Esto
princeps decem urbium. Quod a justo Domino et
æquo gubernatore, dignis et præstantibus viris
dictum est et commissum. Nam, quod tuæ nunc
est potentiae, id totum nostro nunc principi
subdere, hoc quidem tantum est a ferreo hoc

τοῦτον τῇ ἐπιστατουμένῃ παρ' ἡμῶν ἐκκλησίᾳ, δεδιώ-
δὲ τῶν ψόδων, καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων κακότητες. Οἱ
καὶ ἡρεμοῦντα θυμὸν τῶν κακῶν . . . δυνάμενων
ἀναρρίπισσουσι. Πλὴν εἰ καὶ τῇ σῇ ἀγιοσύνῃ ἱκανὸν
εἶναι δοκεῖ κατακρίσεως ἡμᾶς ἐξελεῖσθαι τὴ γράμμα
ἐν ὑπογραφῇ τοῦ ἡγουμένου μόνου πρὸς ἡμᾶς ἐνεγ-
κεῖν παρατιθέμενον αὐτόν, ὡς εἰκὸς, ἐλθέτω τοῦτο
συνεπαγόμενος, καὶ ἀσμένως ἡμῖν εἰσοδ:χθήσεται. Εἰ
δ' οὐδὲ τοῦτο συνορᾷς ἱκανὸν, ἀλλὰ δεῖ πάντως τῆς
τῶν ὑπερεχόντων ἀφέσεως, ἀνάσσειν μὲν, τοῦ τοι-
οῦτου στερούμενος, καὶ ὁ σπάνιον εὐνούχοις χρηστο-
τήτοις καὶ ἀπλουστάτοις, καὶ τοῦτο δὴ ταῖς ἄλλαις
ἐπιπρῆαις ὡς ἐπιθήκην προσλογισάμενος, τῷ πάντα
λυποῦντα προσενεγκεῖν δυνάμεν, καὶ τὴν τοῦτου λύ-
σιν, ὡς εἰκὸς, ἀναθήσειν. Ὑφ' οὗ τηρηθῆμεν τῶν
B τοῦ αἰῶνος τοῦτου σκανδάλων ὑπέρτεροι ταῖς σαῖς
ἀγίαις εὐχαῖς.

τοῦτον τῇ ἐπιστατουμένῃ παρ' ἡμῶν ἐκκλησίᾳ, δεδιώ-
δὲ τῶν ψόδων, καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων κακότητες. Οἱ
καὶ ἡρεμοῦντα θυμὸν τῶν κακῶν . . . δυνάμενων
ἀναρρίπισσουσι. Πλὴν εἰ καὶ τῇ σῇ ἀγιοσύνῃ ἱκανὸν
εἶναι δοκεῖ κατακρίσεως ἡμᾶς ἐξελεῖσθαι τὴ γράμμα
ἐν ὑπογραφῇ τοῦ ἡγουμένου μόνου πρὸς ἡμᾶς ἐνεγ-
κεῖν παρατιθέμενον αὐτόν, ὡς εἰκὸς, ἐλθέτω τοῦτο
συνεπαγόμενος, καὶ ἀσμένως ἡμῖν εἰσοδ:χθήσεται. Εἰ
δ' οὐδὲ τοῦτο συνορᾷς ἱκανὸν, ἀλλὰ δεῖ πάντως τῆς
τῶν ὑπερεχόντων ἀφέσεως, ἀνάσσειν μὲν, τοῦ τοι-
οῦτου στερούμενος, καὶ ὁ σπάνιον εὐνούχοις χρηστο-
τήτοις καὶ ἀπλουστάτοις, καὶ τοῦτο δὴ ταῖς ἄλλαις
ἐπιπρῆαις ὡς ἐπιθήκην προσλογισάμενος, τῷ πάντα
λυποῦντα προσενεγκεῖν δυνάμεν, καὶ τὴν τοῦτου λύ-
σιν, ὡς εἰκὸς, ἀναθήσειν. Ὑφ' οὗ τηρηθῆμεν τῶν
B τοῦ αἰῶνος τοῦτου σκανδάλων ὑπέρτεροι ταῖς σαῖς
ἀγίαις εὐχαῖς.

EPIST. Γ'.

Τῷ Καματηρῷ κυρίῳ Γρηγορίῳ.

Βαβαῖ, φαίης ἀν, Ἀχριδόθεν ἡμῖν καὶ γλώσσης
ἀρχιεπισκοπικῆς ἐπιστόλιον πάρος γε μὲν οὐτὶ θά-
μιζεν. Ἦπου μέγα τὸ τοῦ νῦν ἐπιστέλλειν αἰτιον. Οὐ
γὰρ ἀν' ἡγνόνησεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῷ ἀνδρὶ, ὃν σμῆ-
νος περιβομβεῖ βασιλικῶν πραγμάτων, καὶ τὰ παρ'
ἐτέρων γράμματα παρενόχλημα οὐχ ἤττον, ἢ τὸ
αὐτὸ γράφειν ἐτέροις. Πόθεν οὖν τὸ καινοφανὲς τόδε
χρῆμα, καὶ ἡμῖν ἀκαιρον; Πόθεν; ἐκ τῆς σῆς περὶ
πᾶν ἀγαθὸν δεξιότητος. Ὅστε ἐπειδὴ σοὶ Θεὸς τῷ
παρὰ βασιλεῖ (10) μεγάλα δύνασθαι δέδωκεν, οὐκ
ἐπαριστέρως χρᾶ τῷ θεῷ δωρήματι, ἀλλὰ φαίνεις
σεαυτὸν καὶ τοῦ μεῖζω δύνασθαι ἄξιον, οἷς τὸ τέως
δοθὲν ἀξίως Θεοῦ ψκονόμενός. καὶ τοῖς ἐγγχειρ-
θεῖσι ταλάντοις τὸ σὺν δραστήριον ἐνεπιδειξάμενος,
δεικνύεις ὡς ἄρα καὶ σοὶ προσήκει τὸ, Ἰσθὶ ἐπάνω
δέκα πόλεων, παρὰ τοῦ δικαίου Δεσπότης καὶ διανο-
μέως τοῖς ἀξίοις λεγόμενον. Τὸ γὰρ ἐν τῇ προσούσῃ
νῦν σοὶ δυνάμει ἄρχοντι δοῦναι τῷ καθ' ἡμᾶς, τοῦτο
μὲν ἐστὶ τοσοῦτον τοῦ σιδηρέου γένους τῶν νῦν
ἡμερῶν ἀπέχον τε, ὅσον ἐγγίξει τῷ παρ' Ἡσιόδου
χρυσῷ. Ὅς τὰ τῇ φύσει διεστηκότα παρ' ἑαυτῶν
καινῶς ἤνωσεν, βγκον ἤθους, καὶ μετριότητα. τὸν
μὲν, τοῖς πονηρευομένοις ἀποτηρῶν. τὴν δὲ, τοῖς
χρηστοτέροις ἐχέων ἡδεῖ τῷ χεύματι. καὶ τῷ μὲν,
τὰ μέτρα τῶν ἀδίκων κωλύων. τῇ δὲ, τοὺς ἀγαθοὺς

Variæ lectiones et notæ.

(30) Ἐπειδὴ σοὶ Θεὸς τῷ παρὰ βασιλεῖ. Scrib. ἐπειδὴ σοὶ Θεὸς τὸ π. β.

ἐξόντων πρὸς ἐκθρολότεραν χρηστέτητα, καὶ τὸ συντε-
 τριμμένον ὥμενος, καὶ τὸ ἀπωσμένον ἀνακαλού-
 μενος. Δῆλος δὲ τὴν Ἀχρίδα θῆσαν ἐξελεομένην,
 ὅσον οὐπω ἐπιφθονον. Τὸ δὲ τοιοῦτον ἡμῖν ἐπιστῆσαι
 τῶν ἀρμοστῶν, πῶς οὐ προκλητικόν ἐστὶ σοι μείζο-
 νος ἐκ θεοῦ παρὰ βασιλεῖ δυνάμειος, ἵνα μείζω καὶ
 πάλει εὐεργετοῦνται καὶ ἔθνη διὰ τῆς σῆς τῶν ἀρχόν-
 των ἐπιλογῆς, καὶ παρὰ τῷ κρατοῦντι συστάσεως.
 Τοῦτό μοι τὴν γλῶσσαν ἔλυσέ τε, καὶ μικρόν τι τὴν
 σὴν ἀκοὴν περιελκύσαι· πρὸς τὴν ἡμετέραν λαλίαν
 ἐπισειν. Οὐ γὰρ δεῖν ἔγνων τηλικούτον ἰδὼν ἀγαθόν,
 καὶ οὕτω ξένον, ἐπιδημήσαν ὑμῖν διὰ σοῦ, μὴ τῇ σῇ
 μεγαλειφανείᾳ δηλώσαι τὴν τοῦ δοθέντος συναίσθη-
 σιν, μηδὲ λόγῳ γνωρίσαι, οἷον πράγματος τετυχή-
 καμεν. Τὰ τε γὰρ ἄλλα, καὶ τὴν αὐτὸς αὐτοῦ κρίσιν
 ἀποδείξαμενος, καὶ οἷόν τι καλὸν γέννημα Πατὴρ
 ἔδωκε· κατασπασάμενος, ἔτι μᾶλλον περὶ ὧς διὰ
 γραμμάτων πρὸς τὸν ἐφ' ᾧ ἐπλετο δρόμον· ὥστε τὸν
 καλὸν δειχθῆναι καλλίονα, καὶ τὸν Νιρέα ἤδη καὶ
 Ἀχιλλέα διαπλασθῆναι. Εἰ δὲ τι πλεον αἰδοῦς καὶ
 τῷ Φοίνικι, ἢ τῷ Νέστορι, ὃ Ἀχιλλεύς οὕτως προσνέ-
 μιν ὑπὸ σοῦ νουθετοῖτο, ἐν οὐδενὶ μὲν ἐκεῖνος τὸν
 ἥρωα φεύσεται. Διὰ πάντων δὲ δείξεις αὐτὸς, ὥς
 οἱ νῦν ἡμῖν ἐγνωσμένοι πρὸς σὲ ἀκρατον γαρύετον
 διὸς πρὸς *Ἐρμιᾶ θεῖον*.

singulare, quod propter te ad nos feliciter accedit, nec tuæ ingenti præstantiæ et nobilitati, profusi,
 et concessi muneris manifestare notitiam, neque sermone aliquo educere, quantum opus simus
 consecuti. Equidem tum etiam alia, tum et ipse tuum ipsius iudicium suscipis, et illud quasi
 pulchram sobolem, ut pater, lætus tibi vindicas. Et adhuc etiam maxime litteris tuis alas coleres
 addes, ut ad ea, quæ fere eversa sunt velocissimus percurras, et ut illum, qui pulcher est, pulchriorem
 ostendas, et ut Nireum jam et Achillem effingas. Si autem plus pudoris et gravitatis severæ, aut
 Phœnici aut Nestori, hic Achilles attribuere, 638 a te fuerit admonitus, nulla quidem in re illa
 tantum heros ementietur. Tu etiam jam omnino monstrabis, quam vehementer et immodice hi, qui
 nobis jam noti sunt, in te garriant, ut *In sacros Jovis atilis unguis*.

ΕΠΙΣΤ. Ζ'.

C

EPIST. VII.

Τῷ Πακουριανῷ κυρίῳ Γρηγορίῳ, τῷ γαμβρῷ τοῦ
 μεγάλου Δρουγγαρίου.

Domino Gregorio Pacuriano magni
 Drungarii genero.

Ἀρὶ σοι θαρσύνω ἐγὼ καὶ περιττός τὴν παρῆρησιν,
 πανσέβαστε, ὅτι μήπω μὴδ' ἰδὼν, μὴδ' ὁφθαλμοῖς, εὐθύς
 νουθετητῆς σοι καθίσταμαι; Ἢ θαυμαστός τῆς ἀπλό-
 τητος, ὅτι καὶ τοῖς συνήθεσι κοινωνῶ τοῦμοῦ πλού-
 του, καὶ τῶν ἐνόντων σοι μεταδίδωμαι; Ἐγὼ μὲν,
 οἶμαι, τὸ δεύτερον· εἰ δέ τις τὸ πρῶτον τίθεται,
 ἀλλ' οὐτός γε, ἀνορθότατος ὄντως, καὶ μηδὲν ἀγα-
 θὸν ἀπολαύσας λόγου μηδέποτε. Φημὶ τοίνυν ἐγὼ
 ἀνθρώπων ἐπιστάσιαν σε δεδεγμένον νέον, καὶ τὴν
 κερδαίναν εὐτύπωτον, πάντοθεν χρῆναι συγκεκροτῆ-
 σθαι, καὶ πλείοσιν ὀφθαλμοῖς τὰ πάντα περιθερεῖν,
 ἢ ὁ πανσπεύς (11) Ἄργος τὴν ἐμπιστευθεῖσαν ἐκείνην
 βούν, ὃ τε ποτε ἐν τοῦτοις ὁ μῦθος βούλεται, ὥς ἂν
 μὴ λάθοι κακία τοῖς αὐτῆς χαρρακτῆρας τῇ σῇ
 ψυχῇ ἐντυπώσασα. Καὶ κατ' αὐτὴν μὲν ἡ νεότης
 χρῆμα πάντολμον, καὶ θρασυτέριον· ὅταν δὲ ἡ τῆς
 ἀρχῆς ἐξουσία παρῇ, λέγει μετὰ ξίφους, φασίν.
 Ἀλλὰ σὺ τὸν λόγον ἔχω μετὰ σαυτοῦ ἐν μέγαν,
 καὶ καταρτιστὴν, ἔξεις ταῦτα πλείονος ὕλην εὐδοκί-

hominum genere, nostri temporis alienum,
 quantum aureo illi sæculo appropinquat, quod
 Hesiodus decantavit; qui quæ natura dissita
 sunt et longe inter se discrepantia novo quo-
 dam modo conjunxit, superbos scilicet morum
 fastus et tenuem mediocritatem. Illos quidem
 ab improbis et sceleratis omnino semovit, hanc
 vero jucundo quodam flumine probioribus effudit.
 Et illis denum injustitiæ et injuriæ modum fun-
 ditus abstulit, atque hoc probos omnes et æquos in
 manifestorum commoda concitavit, et omne quod
 attritum et disiectum est mire sanavit, et quidquid
 erat evulsum in se resarciit. Manifeste quidem
 ipsam urbem Achrida ita explicuit et evoluit, vel
 quantum nulli esset invidiæ et reprehensioni
 obnoxia. At igitur ejusmodi nobis moderatores et
 præsides constitui, qua ratione te ad majorem, ex
 Deo, apud imperatorem non provocabit potentiam,
 et ut majorem urbium opitulatorem et gentium
 etiam, propter hanc tuam in principes electionem
 et constitutionem summam, qua apud imperatorem
 plurimum vales. Hoc quidem mihi linguam penitus
 dissolvit, et parum has benevolas aures ad nostros
 sermones deflectere coegit. Non enim oportere
 cognovi, tantum conspiciens bonum atque ita

et ut majorem urbium opitulatorem et gentium
 etiam, propter hanc tuam in principes electionem
 et constitutionem summam, qua apud imperatorem
 plurimum vales. Hoc quidem mihi linguam penitus
 dissolvit, et parum has benevolas aures ad nostros
 sermones deflectere coegit. Non enim oportere
 cognovi, tantum conspiciens bonum atque ita

C

D

Variae lectiones et notæ.

(11) *Πανόπης*. Scrib. πανοπηής.

tuam ingenuam animam obsignet. Et in illa quidem juvenutis ardor, res quædam est nimis audax, et operi facilis nimis, et prona. Quando vero imperii licentia et potestas subest, tunc, ut dicunt, quasi districto ense obloquitur et garril. Sed tu, sermonem tuum, rationisque vires absolutas et perfectas, et tui mensura ingentes intra teipsum includens, cuncta in majoris gloriæ materiam tibi parabis. Et juvenutis ferociam et ardorem acri potentia et imperii spiritu excutiens et deprimens, in operum egregia defleces conatus, ardentem faciem et salutiferam his qui pauperie immersi sunt et obruti erigens. Et te vero beatum judico, quia nondum fere tui ipsius spectaculum, in hujus vitæ theatrum objecisti; ita quidem ipsum in subditos commodum et utilitatem, ut facilem prætextum libertatis in magnum imperatorem, et dominatorem semper habes. Etenim probe perpendat tua ingens nobilitatis magnanimitas, nihil ita Deo hominem posse commiscere, ut morum integritatem atque humanitatis studium. Et hoc quidem mirum est nos nihil magnum atque difficile poscere, sed aut solum ipsam naturam cognoscere, et affectus, et vires, quæ ab ipsa mire exiguntur et effluunt, postulare. Tu igitur mihi talem te proba, talique esto prædicatus nomine, et has potius divitias et thesauros condas, quam ut alii varias talentorum myriadas, lacrymis atque luctibus immistas, et quæ ipsam oblivionem, **639** quam in futurum tempus serum construunt, etiam nunc manifeste præferunt. Etenim te ipsum, quasi Deum, omnibus qui benignitate et humanitate indigent, ita præstabis, et maxime his, qui privatim et proprie sese Deo penitus noverunt. Ita enim maxime ostendes quantum illi inservire studueris. Quoniam et te multo etiam colit conatu, et tibi imminetia pericula prævidet, qui etiam multo magis quam privatim propriis famulis se gratum præbet, maxime saltem animi affectum et statutum in te præcipue manifestat. Sed jam omnem hujus sermonis finem percipe. Invidiam in omnium oculos infiges, nec linguam calumniantium obstroperam avertes, si nostrorum dierum legibus parueris. Jamque te bonitatis et justitiæ dator Deus ab omni improbitate et flagitio sejunctum custodiat.

EPIST. VII.

Ophiomacho.

Quid hoc est, etiam probus et pulcher Joannes in medium adductus est, ut cum Læstrigonibus et Cyclopiibus certamen ineat. Sic enim opera, quibus nominis claritas immortalisque paratur felicitas, esse existimo. Sed ne jam alter astutus et prudens Lærtis filius non appareas, et vivam mentis aciem, quibusvis rerum fraudibus variisque laboribus non opponas, equidem Mercurius illud sacrum Moly tibi prorsus contulit, et jam in omnibus se tibi ducem mirifice præbuit. Ne igitur sis sollicitus, sed hac hujus potentia, hac sorte utere, et cum tuis sociis incolumis omnino evades, puppe illa, mentis gubernaculo vecta, et ingentibus illis et egregiis, tuæ in Deum fiducia, opibus **D** onusta, quam in tuos subditos ipsa tibi virtus impertit. Nunc etenim existima, te non aliter

Α μήσεως · καὶ τὸ τῆς νεότητος θερμουργόν, τῷ τῆς ἐξουσίας ἀναρριπιζόμενον πνεύματι, διὰ τῶν πραγμάτων δραμεῖται, πυρρὸν αἵρων τοὺς πενία βαπτίζομενοὺς σωτήριον. Καὶ σε μακάριον ἐγὼ τίθωμι, ὅτι μῆπω σχεδὸν μηδὲ παραγγελίας εἰς βίου θέατρον οὕτω τοι ῥῥόδιαν ἔσχεις πρόφασιν τῆς πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα καὶ βασιλευτήν παρρησίας, τὴν πρὸς τοὺς ἀρχομένους χρηστότητα. Εὖ γὰρ ἴστω ἡ τῆς σῆς εὐγενείας μεγαλειότης, ὡς οὐδὲν οὕτως Θεῷ τὸν ἀνθρώπον ἀνακρίνησιν, ὡς τὸ χρηστότητας καὶ φιλάνθρωπον · καὶ τὸ θαῦμα, ὅτι μηδὲν μέγα καὶ χαλεπὸν ἀπαιτούμεθα, ἀλλ' ἡ μόνον τὴν φύσιν ἐπιγινώσκεις, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῆς ἀπαιτουμένην ἀπαιτηθῆναι συμπάθειαν. Τοιοῦτός μοι γίνωιο, καὶ κηρύττωιο, καὶ τοῦτον ἀποθησαυρίσεις τὸν πλοῦτον μᾶλλον, ἢ μυριάδας ἄλλοι ταλάντων δακρυομένων καὶ πενθομένων, κἀντεῦθεν ἤδη προφαίνοντων τὴν λύσιν εἰς ἣν ἐν τῷ μᾶλλον τάξουσιν, καὶ πᾶσι μὲν παρέχων σαυτὸν Θεὸν τοὺς δεομένοις φιλανθρωπίας, μέλιστα καὶ [f. δὲ] τοὺς ἰδίᾳ Θεῷ ἀνατρεψιμένους. Οὕτω γὰρ μάλιστα δείξαις, ὡς ἐκεῖνον θεραπεύειν ἐσπούδακα. Ἐπεὶ καὶ σε θεραπεύει μὲν τις καὶ τῶν κυνησῶν κτηδόμενος. Ἄν δέ τι πλεόν τοῦ ἰδίου καὶ οἰκειοτέροις ὑπηρετοῦσι χαρίζεται, μᾶλλον ἐκφαίνει τὴν πρὸς σὲ συνδιάθεσιν. Τέλος λόγου τὸ πᾶν ἄκουε, ἐκκόψεις τοῦ φθόνου τοὺς ὀφθαλμούς · οὐ τὴν γλῶττιαν ἀποστρέψεις τοῦ μώμου, εἰ τοῦ νόμου τῶν νῦν ἡμερῶν φανείης παρήκοος · καὶ σὺ δὲ τῆς ἀγαθότητος καὶ δὲ δικαιοσύνης Θεὸς τηρεῖ πάσης κακύνσεως ἀνώτερον καὶ κακώστερον.

C

EPIST. H.

Τῷ ὀφειομάχῳ.

Τί τοῦτο καὶ ὁ καλὸς Ἰωάννης παρηνέχθη Λαιστρογόνῳ προσπαλαίψων καὶ Κύκλωψιν; οὕτω γὰρ τὰ τῶν μακαριζομένων πράξεων τίθεμαι. Ἄλλ' ὅπως μὴ φανείης ἐκεῖνος ὁ τοῦ Λαέρτου πολύμητις, καὶ τὸν λόγον ἔχοις τῆς κακίας ἀντίμαχον, πάντως Ἐρμῆς σοι τὸ μῶλυ διδοὺς ἤδη πάντα καλῶς ἐξηγήσατο. Μὴ μέλει οὖν (12), ἀλλὰ χρῶ τῇ τούτου δυνάμει, καὶ ἐπαναστάθῃς τοῖς οἰκειοῖς φρένας ἔχουσῃ νῆϊ μετὰ τιμιωτέρου πλοῦτου τῆς πρὸς Θεὸν παρρησίας, ἣν πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἀρετῇ σοι χαρίζεται. Νῦν γὰρ ὡμίξε δοκιμάζεσθαι οὐχ ἤττον, ἢ οἱ πρὸς τὰ Ὀλύμπια καταβαίνοντες, καὶ γένοιτό μοι τὸν ἐμὸν ἑταῖρον Ὀλυμπιονίκην ἀκοῦσαι. Τάχα γὰρ ἂν σοι καὶ ἐπινικίους προσάψωμαι, οὐδὲν ἀτιμότερον τῶν Βακχυλίδων καὶ Σιμωνίδων, ἴσως καὶ πρὸς τὴν Βαυτοῦ λύραν ἀρμυζομένους, πάντως δὲ καὶ λαμπροτέρων

Variae lectiones et notæ.

(12) Μὴ μέλει οὖν. Scrib. μὴ μέλλει οὖν.

ἔχοντος τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἐπὶ σεμνοτέρῳ λεγομένους Ἀ
examinari, quam illos qui in certamina Olympica
δρῶντες. proficiscuntur. Et utinam mihi contingat, amicum
et familiarem meum Olympionicam esse audire ! Confestim etenim in tuas laudes egregia concinam
epinicia, in quibus nec inclytos Bacchylidas et Simonidas superiores mihi esse vix agnoscerem.
Et fortasse ad Pindari lyram illa concinnarem et pangerem, in quæ splendidior harmoniæ dulcedo
et argumenti elegantia prorsus affulget, et etiam in gravissimo cœtu audacter aurgens illa tibi
decantabo.

EPIST. Θ.

Τῷ διδασκάλῳ κυρίῳ Νικήτῃ, τῷ Σεβρῶν.

Καὶ ὁ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ἀληθείας ἐξηγητῆς,
ἐάλως διαψευδόμενος· ἢ ἄλλοι τὸ σὸν καὶ οὐ ψεῦδος
θησόμεθα; οἰκονομίαν δηλαδὴ καταρτισθεῖσαν σοφώ-
τερον, καὶ διὰ τῶν ἐπαίνων ὥστερ χειρῶν τὸ παι-
δῶδες ἡμῶν βαστάσασαν, κατὰ γῆς κυλιόμενον διὰ
τὴν πρὸς τὰ πράγματα δυσταρέστησιν, καὶ τοῖς τοῦ
ἀγαπῶντος στόματος ἱλαροτέροις φιλήμασι, καὶ ταῖς
τῶν ἔγκωμιων καταψήσεσι, κλαυθυρίζμενον παύ-
ουσιν. Ἐγὼ μὲν οὕτω τὰ πράγματα διαιτῶ. Οὕτε
γὰρ σε ῥαδίως οὕτω ψεύδεσθαι θέμιμν τὴν πρὸς τὴν
ἀλήθειαν τοῖς ἄλλοις ἡγοούμενον, οὐ μᾶλλον ἢ σκοτί-
ζεσθαι τὸν ἑτέρου φωτίζοντα. Οὕτε τῶν ἡμετέρων
οὕτως ἀλογεῖν, ὥστε μὴ εἰδέναι ἐν οἷς τετάχεται, εἰ-
ζὶτα καὶ βοηθεῖν πάντως, λείπεται, βοηθεῖν καὶ ὡς
ἔνεστι· τὸ δὲ ἐστὶ διὰ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως. Ἄρα
τί τῆς εἰκώτως ἐκνευούσας παραψηφίζομαι, ἢ τοῦτό
γε μόνον ἀδυνατοῦσιν οἱ πονηροὶ παρασφαλῆναι ἡμῖν
τὸ κριτήριον. Εἰ δέ τι βαυότερον ἄλλο σοι διεσκόπη-
ται, καὶ διὰ τοῦτο πολὺς ἑρρύθης ἐν τοῖς καθ' ἡμῶν
ἐγκωμίοις, τὴν τῆς ἀνομιᾶς ἀγάπης ἐκούσιον βροχὴν
ὁ θρόαν δεξάμενος, ἐξηγήσαι τοῦτο καὶ ἡμῖν, ὁ καὶ τὰ
θεοῦ βάθη τῷ θείῳ λαῷ ἀνακαλύπτων διὰ τοῦ Πνεύ-
ματος. Πλὴν ὅπως ἂν ἔχοι τὸ πρᾶγμα τῶν νῦν ἡμε-
ρῶν πάντως ἀλλότριον ἐμὸι φαίνεται, ὅτε διὰ τὸ
πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν, τῆς ἀγάπης ψυγείσης,
δίκνομεν ἀλλήλους, καὶ κατεσθόμεν· καὶ παγγάλε-
πον οὐχ ὅπως ἐπαινέτη περιτυχεῖν, ἀλλὰ καὶ λοιδῶρ
μετρίῳ· καὶ ἀγαθὸς ἡμῖν, οὐχ ὁ τῶν κεχαρισμένων
ἐπιδιδούς, ἀλλ' ὁ τῶν μὴ κακούντων ἐπιδυσχεύμε-
νος· ἀπλῶς τε μακαριστὴς, οὐχ ὁ τὴν ἀρετὴν θεός,
ἀλλ' ὁ μὴ τὴν κακίαν δαιμονιώδης. Σὺ μὲν οὖν, οὕτως
ἐντεινε καὶ κατεσοδοῦ, καὶ διάφερε τῶν κακῶν· ἐξ-
εστι γάρ. Οἱ δὲ ἐμὸι μὲν ἀδελφοί, σοὶ δὲ μαθηταί,
προσκυνοῦσι τὴν σὴν τιμιότητα, καὶ πῶς ἂν εἰποις
γνησιώτατα κατασπάσσονται, καὶ τὸ ἐπίταγμα κατα-
νῦσαι σοὶ ἐπαγγέλλονται, μόνον ἐπεύχου καὶ τούτοις
καὶ ἡμῖν τῶν περισπώντων πειρασμῶν ἔχθασιν.
Atque etiam hoc mihi omnino difficile
incidere, sed in maledicium modicum. Et ille nobis
sed qui aliquid detrimenti et noxæ nullo modo in nos deflexerit. Simpliciter quidem beatus est ille,
non qui virtutis est divinus præstantia, sed qui vitiis et scelere nihil secum dæmoniacum con-
traxit. Tu igitur sic te præsta, et felicitatis sic viam perage, et a malis penitus esto diversus. Hoc
etenim decet quidem. Mei autem fratres atque tui discipuli hanc tuam mirificam honoris gravitatem
amplectuntur et colunt, et quod quodammodo diceris, te, ut tui legitimi deosculantur; et quid-
quid illis præceperis, se perficere, facile tibi annuntiant. Atque hoc tandem nobis deprecare, ut tenta-
tiones quæ nos circumquaque distrabunt, penitus evellantur.

EPIST. Ι'.

Τῷ Ὁφρομάχῳ.

Ἐγὼ δὲ τοῦτ' ἐκεῖνο πρὸς σέ, ὦ καλὲ Ἰωάννης,
πέπνεθα, ὅπερ οἱ λαγῶοι πρὸς τοὺς βατρίχους μυ-

EPIST. IX.

Magistro domino Nicetæ Serrarum episcopo.

Etiam tu, qui Evangelii veritatis interpres
fueras, mendacio convictus es; aut aliquid
aliud dræter mendacii crimen tibi imputabimus? Scilicet tuam rerum illam dispositionem, ab-
solutam quidem et sapientissimam, quæ dulci-
bus laudibus, non aliter quam manibus, nos-
tra puerilia pectora, et humi quidem devoluta
et fusa, ut tædio et moroso tua opera effugiebant
animo eduxerat, et suavissimis amabilis oris
640 osculis, et hilarissimo encomiorum con-
centu, repentes nobis lacrymas deterisit luctusque
asperos repulit. Ego quidem hac ratione opera
enutrio et alo. Neque enim te ita ementiri consti-
tuerim, qui ad ipsam veritatem aliis dux ipse
fueris, non magis quam tenebris te involvi, qui
aliis etiam face accensa præiveras. Neque ita
nostra te multo aspernari ludibrio, quasi illa
quibus sunt constituta penitus non videas. Tan-
dem nec te talem existimabo, qui aliis auxiliari
semper noveris, et ipso tu destituaris auxilio, et,
ut par est, in his scilicet quæ ab ipsa rationis
potentia effluunt. Quippe cum hac merito relu-
ctatur, et declinato effugit studio, perperam cuncta
decerno. Aut in hoc solum improbi nobis nihil
possunt, vel iudicium evertere et a veritatis
scopo erroribus propulsare. Si autem aliquid pro-
fundius tibi meditaris, et propter hoc multus in
nostra encomia effunderis, uberrimam et volunta-
riam dilectionis pluviam ab alto suscipiens æthere,
illud et in nos aliquantulum deriva et explica, qui
etiam altam Dei profunditatem divino populo
sacro Spiritus flatu manifestas. Nisi quod præci-
pue, ut horum dierum opera sunt, penitus aliena
et peregrina mihi illa videntur, quando, quia
injustitia, et scelera nimis aucto accrescunt cu-
mulo, frigente et pene extincta dilectione, nos
mutuo rabido dente commordemus et funditus
et laboriosum videtur non in laudatorem aliquem
probus erit, non qui beneficia in nos contulerit,
sed qui aliquid detrimenti et noxæ nullo modo in nos deflexerit. Simpliciter quidem beatus est ille,
non qui virtutis est divinus præstantia, sed qui vitiis et scelere nihil secum dæmoniacum con-
traxit. Tu igitur sic te præsta, et felicitatis sic viam perage, et a malis penitus esto diversus. Hoc
etenim decet quidem. Mei autem fratres atque tui discipuli hanc tuam mirificam honoris gravitatem
amplectuntur et colunt, et quod quodammodo diceris, te, ut tui legitimi deosculantur; et quid-
quid illis præceperis, se perficere, facile tibi annuntiant. Atque hoc tandem nobis deprecare, ut tenta-
tiones quæ nos circumquaque distrabunt, penitus evellantur.

EPIST. X.

Joanni Ophiomacho.

Ego quidem hoc idem laboris in te sum per-
pessus, o pulcher Joannes, quod lepores in ranas,

ut fabulæ testantur. Nam reliquum omne tempus miserum, mei ipsius timorem mollesque cordis desidias semper deflevi, et propter has cava terræ penetralia mihi effodi dignum censui. Nunc quia te timidiorem inveni, cristas erigo, et ad te parum superbe gradiens, ut Salaminus ille heros, cum fastu accedo. Quid igitur, o vir admirabilis, hic ad harum rerum conspectum exhorruisti, cum nos harum strenui fraudibus dirisque calamitatibus obnoxii etiam delectemur, ad quæ nos omnino imparati sumus nulloque conflati et efficti robore.

641 Nosti quidem nostræ vitæ statum, et quæ otio quibusque incommodis nos deterat. Etenim solos libros redolet, et prisci moris statuta, quæ cum hoc novo vivendi modo atque efficaci strenuæ solertiæ dolo nihil mutuo inter se commune habent. Verumtamen pertuli, et constans permansi. Tu autem quo pacto effugis, et quasi improbus et segnis miles in agmine, hæc post terga relinquis? Quare ad confusus curruum strepitus timuisti? Equi quidem nullum vectorem habent, nullo acri sessore superbiunt, nullo pugnaci milite horrent. Solum enim rapido cursu illa vehicula trahunt, nullis astricti habenis, nulloque domiti magistro. Illorum motus tu siste, illis adversare, et statim a cursu cessabunt. Jamque blandienti sibilo in equos scandes, tuaque equitatio sic erit incolumis. Nos equidem tibi griphos aut cæca retulimus ænigmata, et harum solutione rerum indiges? aut te in labyrinthum adduxi, et tibi Ariadnæ filo opus est, ut probe ingressum et exitum viæ calleas? Ego vero non id arbitror, nam ibi tu nosti, hos esse Bulgarorum conatus, hæc studia, quæ, qui imperii sceptrum audacter ambit, quasi rigidi belli simulacra intuebitur. Deinde et illorum dominabitur, et hæc quidem omnia conservabit, et ipse, quantum in ipso erit, ut decet, etiam certum incolumitatis statum assequetur. Et hoc tanto magis, quanto sibi Deum opitulatorem habere studuerit. Cui justa opera magis cordi sunt, quam victimarum sanguis, ut Salomone docente didicimus¹. Quocirca, et ipse etiam placuisti, o virorum mihi dilectissime atque utilissime, quasi te ipse rationis cibus recta vivendi institutione educaverit et enutriverit, tuque meas aures plena hilaritate perfuderis. Tuam vero propriam gloriam, quasi dilecti filii inclutam, Deumque tibi justum semper habebis propitiorem², et suam potentem manum ad tuas ipsius preces inclinantem teque ærumnis et casibus omnibus eripientem.

EPIST. XI.

Domno Theodulo metropolitano Thessalonicensi.

Hoc solum nobis consolationis est, sanctissime frater et domine, his tam improbissimi sæculi diebus, ut scilicet mutuo possimus colloqui, et nostras preces, ut mutuum amictorum et mœrentium præsidium, in nostræ tristitiæ auxilium provocare. His autem præsentibus litteris tuam egre-

¹ Prov. xxi, 4. ² Psal. l, 19.

Variæ lectiones et notæ.

(13) Καὶ ἡ ἐκπαῖστα σου. Scr. καὶ ἡ ἐκπαῖστα σου.

θεύονται. Τὴν γὰρ ἄλλον ἅπαντα χρόνον τὴν αὐτὴς ἐμαυτοῦ δειλίαν ἀποκλαίόμενος, καὶ διὰ ταύτης ἀξιών εἰς μυχὰ γῆς κατορύττεσθαι· νῦν ἐπειδήσε δειλότερον εὖρον, αἶρω τε τὸν αὐχένα, καὶ μακράτοι βαίνω κατὰ τὸν Σαλαμίνιον ἥρωα. Τί γὰρ δήποτε, ὦ θαυμάσιε, οὕτω πρὸς τὴν θέαν τῶν πραγμάτων ἐξέπτηξας, ὧν γε ἡμεῖς τὴν κακίαν ἐνεργὴν ὑφιστάμενοι χαίρομεν, καίτοι γε παντάπασιν ὄντας πρὸς ταύτην ἀπαράσκευοί τε καὶ ἀσυγκρόητοι; Οἶσθα τὸν βίον ἡμῶν, ὅπως εἶχεν ἀπραγμόνως καὶ ἀνωφελῶς. Καὶ τί γὰρ, ἢ βιβλίων ὥς τε καὶ πολιτείας ἀρχαίας, τῷ νέῳ τούτῳ βίῳ καὶ δραστηρίῳ μηδὲν ἐχούσης κατάλληλον; Ἀλλ' ἐτλην, καὶ ἐμείνα. Σὺ δὲ πῇ φεύγεις μετὰ νῦντα βαλὼν κακὸς ὡς ἐν ὁμίῳ; τί πρὸς τὸν τῶν ἀρμάτων ἀπεδειλάσας κρόταλον; Οὐκ ἔχουσιν ἐπιβάτην, οὐ παραιβάτην, οὐ μαχητὴν ἱπποὶ· φέρονται μόνον καὶ ἐν ὄρει κροτέοντες, ἀνηνιοχότες καὶ ἀτακτοί. Ὑπόσθητι τὴν φορὰν, ἀντίσθητι, καὶ αὐτίκα τοῦ δρόμου πεπαύσονται. Πῶς καὶ περιπομπύσας ἐπιθήσῃ ἐπὶ τοὺς ἱπποὺς, καὶ ἡ ἐκπαῖστα σου (13) σωτηρία. Ἄρα μὴ σοι γρίφους κατέλεξα, καὶ αἰνίγματα, καὶ χρήσεις τῆς διαλύσεως; ἢ πρὸς τὸν λαὸν ὁρῶντά σε κατήγαγον, καὶ δεῖ σου τοῦ μίτου τῆς Ἀριάδνης, πρὸς τὴν ἀνοδοῦν τε καὶ ἐξοδόν; Ἐγὼ μὲν, οὐκ οἶμαι· αὐτόθι γὰρ οἶδας τὰ Βουλγάρων εἶναι πράγματα ταῦτα, ἅπερ ὁ τὴν ἀρχὴν θαρρόσας ἐδωλα πολέμου κατόψεται. Εἴτα καὶ κατακυριεύσει τούτων, καὶ σώσει ταῦτα, καὶ σωθήσεται τὸ μέρος ὡς ἐνεστί· καὶ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ Θεὸς ἔχειν σπουδάσει σύμμαχον, ᾧ τὸ ποιεῖν δίκαια μᾶλλον ἀρεστὸν, ἢ θυσιῶν αἶμα, Σολομῶντος εἰπόντος ἐμάθομεν. Δι' οὗ καὶ αὐτὸς τούτῳ ἀρέσειας, ἀνδρῶν ἐμοὶ φίλτατε καὶ χρηστότατε, ὡς ἀν' ἀξίως τοῦ ματευσαμένου σὲ λόγου καὶ θρεψαμένου πολιτευσάμενος, καὶ τὰς ἐμὰς ἀκοὰς εὐφραίνων, δέξαν οικείαν τὴν σὴν ὡς ἀγαπητοῦ υἱοῦ εὐκλείαν, καὶ τὸν δίκαιον Θεὸν ἔχεις τὴν κραταίαν αὐτοῦ χεῖρα τῆς σῆς κλεψύσεως ὑπερέχοντα, καὶ τηροῦντά σε πάσης ἀνώτερον κακύνσεως καὶ κακώσεως.

D

EPIST. IA'.

Τῷ μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κυρίῳ Θεοδούλῳ.

Τούτο μόνον ἔχοντες εἰς παράκλησιν, παντέρε, ἀδελφεὲ καὶ δέσποτα, ἐν ταῖς πονηραῖς ταύταις ἡμέραις, τὸ ἀλλήλους προσφθέγγεσθαι, καὶ τὰς ἀλλήλων ἐπικαλεῖσθαι εὐχὰς κατὰ τὸν λοιπούντων (14) συμμάχους, προσαγορεύομέν τε τὴν ἀγιότητά σου διὰ τοῦ παρόντος γρημματοῦ ἡμῶν, καὶ ἀξιούμεν ἦν

(14) Κατὰ τὴν λοιπούντων. Scrib. κατὰ τῶν λοιπούντων.

ἔχει· βοήθειαν ἐπιτέμπειν τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν, ὥσπερ στρατιῶτῃ ἄλλως τε ἀσθενεῖ, καὶ καμῶντι, σθενεῶν καὶ ἀκμηῖτα σύμμαχον· τὰς σὰς φημι χέρας, αἱ μόνον ἀρθεῖσαι, καταβαλοῦσι τὸν Ἀμαλήκ, τὸν τοῖς τοῦ Θεοῦ ἐμπιθῶν ἱστάμενον, καὶ τὴν εὐθυπορίαν ἀνέλγοντα. Πάσας γὰρ ὁδοὺς καταλαμβάνων, ταπεινοῦν σπουδάζει τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα, τὸ κρείττον του Κυρίου σχολίσμα. Οὐκ ἀγνοεῖς τίς ἐστὶν οὗτος, ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἀποστᾶτης καὶ τραχηλιστής, ὁ τοῦ κόσμου τύραννος. Κατὰ τοῦτου σε καλοῦμεν, τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου· καὶ γένοιτο καὶ ἡμῖν, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τυραννουμένοις, διὰ σοῦ λυπούντων εὐρέσθαι ἄνεσιν. Τάχα δὲ καὶ αὐτό· τι μέγα τῶν σῶν εὐχῶν ἀπολαύσεις, οὐ ταύτῃ μόνον, ὅτι νῦν τοῖς ἡμετέροις συναλγῶν συνησθήσῃ καλῶς ἔξουσιν εὐθὺς, ἀλλ' ὅτι καὶ ἰδίᾳ πολλὰς ἐμπαρεῖς καὶ αὐτὸς ταῖς τῶν λοιποῦντων (15) ἀκάνθαις χρήσεις τε τῆς ἐξαιρέσεως τούτων, καὶ γενομένης οὐ μικρὸν ἀπολῇ τὴ βρελός.

zis finem posse aliquem invenire. Statim quidem ipse magno tuarum precum funderis bono, non hac ratione solum, quia nunc communes nobis calamitatem perferens dolores, rursus etiam nobiscum nostro permisceberis gaudio, sed quia privatim multis tu ipse objectus et pervolutus tristitiæ spinis indigebis, et qui te illis eximat, et cum adfuerit, non parum tibi præbeat adminiculi.

ΕΠΙΣΤ. ΙΒ'.

Τῷ Καίσαρι.

Δέσποτά μου ἄγιε, αἰ μοι τῶν σῶν γραμμάτων τῶν ὁρόσον ἐνταζόντων τῆς παρακλήσεως, τὸ ἐναγγεῖς τοῦτο διακομισθὲν, ποταμίς ὁλοῖς τῆς ἀθυμίας τὴν ἐμὴν καρδίαν ἐπέκλυσε, ἀναδιδάξαν ὅπως τὸ τε σωῖά σοι πονήρως πέπρακε [f. γε], καὶ ἡ ψυχὴ τῷ κτε· κατεπόθη τῆς λύπης, διὰ τὴν τοῦ ἐν πᾶσι παρμῆλου [f. ἀπαρ.] τοῦ σεβαστοκράτορος θάνατον, ἀμέλει καὶ πρὸς Θεὸν εὐθὺς εἶδον τὴν ἀμψὺ δυνάμειν ἐξιάσασθαι. Ὅς καὶ ψυχῆς ὢν Πατὴρ, καὶ σώματος κτίστης, καὶ ταύτην ὡς τέκνον πύσει κλαυθμορρῶμενον τοῖς θλαρωτάτοις μελιγμάσι, καὶ τὸ κλισμα στήριξις, δοὺς τῆς ἰσχύος ἀντέρεισιν. Ἀμα τε σὺν εἶδον πρὸς τοῦτον, καὶ ἡ πλεῖων τῆς ἀθυμίας ἀνεκότη ἐπείβροια. Ὡς δὲ καὶ πρὸς τὸ σὺν ἀπέδωψα (16) μεγαλόγνωμον, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς φουσιχὴν ἰσχὺν κατενόησα, ἐκάθισέ μοι ἡ κίεωτὸς ἐπὶ τῆς ξηρῆς. Ἐλογισάμην γάρ, ὡς τὸ μεγαλεῖον τοῦ σοῦ νοῦ τὰ συμπεσόντα τῶν βελτιόνων ὕλην ποιήσεται, τὴν τε τοῦ σώματος ταλαιπωρίαν ὑπόμνημα, ὥσπερ δὴ καὶ ἔστιν, ἡγήσεται. Παίδευθήσεται, μὴ πάντα τοῦτου [f. τοῦτω] χαρίζεσθαι, οὐ τὴν ἀπορόρητον ἀμνηχανούμεν στήσαι, κἀν ἐπὶ μέγιστον ἀρθῶμεν σοφίας, D τε καὶ δυνάμεως· ὡς τῇ μὲν, περινοεῖν, τῇ δὲ, πορίζειν τὰ στήσονται. Ἀλλ' ἐκείνῳ διδόναι σπουδαίετον, ἵνα μὴ πᾶσαν λέγων τὴν λειτουργίαν τῶν ἐν ἡμῖν θειοτέρων καὶ δεσποτικωτέρων. Καὶ ὁ βασιλεύειν ἐτάχθη τῶν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αὐτοῦς κόσμῳ πρῶτως, εἴτα καὶ τῶν ἐκτὸς ἀλόγων. Καὶ ὁ μόνον βέβαιον ἔχομεν, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ἀρρέυστου καὶ ἀνώλεθρου, ἀρρέυστου καὶ ἀνώλεθρου, τὸν τε τοῦ συγγενοῦς βα-

giam sanctitatem blande quidem compellamus; petimusque vicissini, ut tuum hoc summum adiumentum, quod tecum habes nostræ infirmitati, quasi cohorti tum debili tum extremo laboranti periculo, veluti validissimum et potentissimum opitulatorem emittas. Tuas, inquam, manus, quæ solum compactæ et firmatæ sævum Amalec everunt et fundunt. Qui Dei famulis 642 summo robore obsistit, et rectum itineris callem æquamquo virtutis viam dire occludit. Nam omnia comprehendens compita viarumque meatus, regale sacerdotium, quod potentissimum Domini est prædium, atque portio deprimere funditus intendit. Non quidem ignoras quis hic sit, qui a principio jam fuit apostata, et excussa cervice superbus extulit fastus, totius scilicet mundi tyrannus.

B Contra hunc quidem te vocamus, o Dei homo, et utinam jam eveniat nobis et omnibus illius tyrannide pressis et fusis, tua ope, planctuum et mœro- ipse magno tuarum precum funderis bono, non hac ratione solum, quia nunc communes nobis calamitatem perferens dolores, rursus etiam nobiscum nostro permisceberis gaudio, sed quia privatim multis tu ipse objectus et pervolutus tristitiæ spinis indigebis, et qui te illis eximat, et cum adfuerit, non parum tibi præbeat adminiculi.

EPIST. XII.

Cæsari.

Domine mi sancte, tuæ litteræ, quæ læto consolationis rore perpetuo madent et stillanti effluunt solatii nimbo, quæ præcipue nuper ad me perlatae sunt, omnibus anxietatis et timoris fluminibus pectus meum inunderunt atque immerserunt, et docuerunt, te corpore misere et male fuisse affectum, et animam tuam terrificum mœroris et tristitiæ cetos absorbuisset, lamentabili illo interitus sebastocratoris, qui citra controversiam, omnes, gestarum gloria conspicuus evincebat. Certe quidem statim illum perspexi utriusque apud Deum medicinæ, et salutis modum posse invenire, qui animæ Pater est et corporis Conditor. Et hanc, ut filiam, suavis lenociniis, et mellea hilaritate, diris planctibus spoliavit. Et suam sobolem tandem firmabit, illi virium fulcra immittens potentissima. Utique in hunc oculos converti, simul anxietudinis et tristitiæ flumen cessavit, retroque compulsus stetit. At ut in te magnanimum et gravi mentis lumine splendentem conspexi, et congenitam animæ vim sum meditatus, protinus in arido mihi puppis constitit. Animo enim reputavi meo, tuæ mentis magnitudinem infortunia quæque mediorum eventum esse existimasse materiam, et miseros corporis luctus, memoriam quamdam, ut quidem revera est, te merito ducere, atque ita te esse instructum, ut affirmares non omnia huic obsequi, cujus furentem fluxum non possumus continere, etsi multum sapientiæ et potentiæ robur totis conflaverimus conatu, ita ut hoc quidem

Variæ lectiones et notæ.

(15) Δοιπύωντων. Iterum scrib. λυπούντων.

(16) Ἀπέδωψα. Scrib. ἀπέδωψα.

enixe cogitemus, illa vero quælibet remorantia A
obstacula illi sedulo opponamus. Sed solum
impensus omne illi obficere studium, ne totum
dicam ministerium eorum, quæ nobiscum diviniore
sunt, et in nos fortius dominantur, et quod con-
stitutum est dominari **643** prius eorum quæ
ornatui nobis sunt, deinde eorum quæ ipsum
participant rationis usum, et quod nobis solum
stabile et firmum habemus, et quasi ex interitus
experte, et nullo modo labili et caduco constans
et immortale. At affinis tui imperatoris mortem
(cujus sanctitatis virtutes omnes et gratias ego
ipse potissimum sum expertus, unde planctu di-
gnus et perpetuo luctu mihi ille videtur, si alicui
alteri etiam) illam, inquam, modo in expeditam
animi promptitudinem accipies. Nam prorsus
arbitror te, juxta paræmiæ sermonem, quo non
minorem sapientiam habes, quam regnum, opera
tua, in vitæ exitum, et ipsam tui corporis naturam
disponere atque parare. Et simpliciter quidem
omne inconstans judicium, quod solum immobile
et stabile, quod in assiduo est motu et lapsu vol-
vit, veluti quosdam indices, et signa prævia
futuri te esse existimare. Maxime autem nunc
quasi quæ proxime præcurrant, et ut proprius
loquar veluti jam faciem præferentem videas,
illique pareas, quantum vel ipse te nil tale spe-
rantem adesse animadverterit, et ob hoc quidem
magis paratum et expeditum, ita ut nec tibi ipsi
terrori nec perturbationi esse potuerit. Ita et ego
imperium tuum ratione certa expendi, et quam
sit ejus magnitudo, sine ullo fuco et arte sim-
plex, quæ omnia, quæ amara sunt et acerba,
suavia sibi et jucunda, et quæ deformia pulcher-
rima esse constituit. Ex illa autem ingenti inun-
datione, quæ multis et rapidis anxietatis et tristitiæ
aquis accrevit, ne lutum quidem in anima mea
relictum video. Nam veluti sol omnia exsiccasti,
et hoc solum excogitasti in me quomodo videlicet
ad omnes casus, dubiosque rerum eventus me
constituere. Quid enim, nonne omne injucundum
et durum læto animo, ut est tui pectoris magni-
tudo, es suscepturus? Qui etiam sermones meos,
etsi nihil habentes molestium, et acre omnium
suavissimos esse voves. Atque fateris te, qui
elegant aquila es, et sublimis, aspero cornicantis
credis, cum meis sermonibus æque dulces effectos,
mortui sunt, posse excitare. Tu autem quæ digna
sunt tua sanctitate, et loqueris, et excogitas. Te
ipsum maxime extollis, et quibus aliquantulum te
demitis, meam humilitatem penitus in sublime
effers. Nos vero, neque sermonibus, neque operibus
nihil delinimenti et blanditiarum habentibus,
nobis ipsi conscii sumus, nisi jam aliud nobis pisciculi
instillaverint. Quorum hi quidem panes
conditi sunt, hi vero panibus incorti. Et forte tibi
hæc dissertatiuncula, et colloquium, quod hæc
epistola necto jucundum erit. Vel præcipue tuo
appetitui et sensui, pisciculi valde fuerunt suaves,
quasi munus et sacrum beneficium Virginis, quæ vitæ
Datorem nobis in corpore peperit. Hoc qui-
dem reviviscere facient et corporis vires, et robur
erunt, illud in constantem efficacis operæ naturam
adducentes. Quoniam et horum numerus, cujusdam
naturæ perfectioris symbolum est. Siquidem deua-
rius summa est perfectio. Et ipsa quidem natura,
ob objectam materiam, quam in quatuor elemen-
torum meditatur compagine, pentade constat, et
quinaria esse fertur, et omne, id est ex quo,
cuncta, quæ in nobis naturalia sunt, componuntur.

σιλέως θάνατον, οὗ τῶν τῆς ἀγαθοσύνης χαρίτων μά-
λιστα πάντων αὐτοῦς πεπιεραμαί. Ὅθεν καὶ πενθη-
τέας ἐμοὶ ἐκεῖνος, εἴπερ ἄλλω τινὶ· καὶ τοῦτόν γε
δέξῃ ἐτοιμαστῆριον. Καὶ πάντοτε μὲν γὰρ σε πι-
στεύω, κατὰ τὸν τοῦ Παροϊμιαστοῦ λόγον, ὃ τὴν σο-
φίαν οὐχ ἤττον, ἢ τὴν βασιλείαν ἔχεις ταύτην, ἐτοι-
μάζειν τὰ ἔργα σου εἰς τὴν ἐξοδὸν, καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ
σώματος φύσιν, καὶ ἀπλῶς, πᾶσαν τὴν ἀστατοῦσαν
κρίσιν, καὶ μόνον ἀκίνητον τὸ δεικνύμενον ἔχουσιν,
οἷον τινὰς προδρόμους τοῦ πάντως ἐλευσμένου παι-
ούμενον. Μάλιστα δὲ νῦν ὥσπερ ἐγγυτέρους προδρό-
μους, καὶ ἐν οἰκιστότερον εἶπω, λαμπραδὴφόροι πε-
ιθούμενον, ὅσον οὐκ ἔδει παρῆναι τὸν προσδοκώμενον,
καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐτοιμαζόμενον, ὥστε σαυτοῦ
περιποιήσασθαι τὸ ἀτάραχον. Οὕτως ἐγὼ παρὰ τῆς
B βασιλείας σου λογισάμενος, οἷα δὴ αὕτη ἀμήχανος·
πάντα διατιθεῖσα καὶ τὰ πικρὰ πρὸς τὸ ἥδιον, καὶ τὰ
ἀσχήμονα πρὸς τὸ κάλλιον. Ἐκ τοῦ τῶν τῆς ἀθυμίας
πολλῶν ὑδάτων κατακλυσμοῦ οὐδὲ πηλὸν ὅλως ἐναπ-
λελειμμένον ὁρῶ τῇ καρδίᾳ μου. Πάντα γὰρ ὁ ἥλιος
ἀποξηράνας ἔννοηθεὶς μοι μόνον ὅπου διατεθήσῃ
πρὸς τὰ συμβῆντα. Τί δὲ οὐ μέλλεις καὶ πᾶν ἀνδρὶς
ἡδέως διὰ τὸ μεγαλόψυχον δέχασθαι; ὅς γε καὶ τοὺς
ἐμοὺς λόγους τίνος οὐκ ὄντας ἀηδεστέρους ἡδίους εἶ-
ναι πάντων ψυφίζεις. Καὶ ὁμολογεῖς ὁ ἀετὸς τοῖς
κρωγμοῖς τῆς κορώνης θέλγασθαι, καὶ τοὺς παρ'
ἡμῖν λχθῶς πιστεύεις ἐπίσης τοῖς ἐμοῖς λόγοις ἡδεῖς
ποι γεγενημένους ἀνεγερεῖν πρὸς πᾶν ἄλλο νεκρω-
θεῖσαν τὴν δρεξίν. Σὺ μὲν οὖν ἀξίως φθέρῃ τῆς σῆς
C χρηστότητος, σαυτὴν μᾶλλον ὑψών, οἷς συγκαταβαί-
νων αἴρεις τὴν ἐμὴν χθαμαλότητα. Ἡμεῖς δὲ σύνισ-
μεν ἡμῖν αὐτοῖς οὔτε λόγοις οὔτε ἔργοις οὐδὲν θελ-
κτῆριον ἔχουσι. Πλὴν ἀλλ' ἐστάλησαν λχθῶς· οἱ μὲν,
ἀρτοι ταριχευτοὶ, οἱ δὲ, ἀρτιδίους ἐνωπητημένοι. Καὶ
ἡδυνθείη μὲν σοι ἡ διαλογὴ μου, ἣν ποιῶμαι διὰ
τοῦδε τοῦ γράμματος· ἡδυνθείησαν δὲ μᾶλλον τῇ
ὀρέξει σου οἱ λχθῶς, ὡς καὶ ἀποστολὴ καὶ εὐλογία
τῆς τὸν ζωοδότην ἡμῖν ἀποτακούσης ἐν σώματι.
Ἀναζωώσαιεν ταύτην, καὶ ἐνίσχυσιν τῷ σώματι
γένοντο, πρὸς τὴν τῶν κατὰ φύσιν ἐνεργειῶν εὐ-
στάθειαν ἐπαγαγόντες. Ἐπεὶ καὶ ὁ ἀριθμὸς τούτων
τῆς κατὰ φύσιν τελειότητος σύμβολον. Εἴπερ δεκάδὸς
μὲν τὸ τέλειον· ἡ δὲ φύσις πενταδικὴ διὰ τὴν ὕλην
ἐν τῇ τετραδὶ τῶν στοιχείων θεωρουμένη, καὶ τὸ εἶ
ἐξ ὧν πάντα τὰ κατ' ἡμᾶς φυσικά.

rostri strepitu demulceri, et nostros pisciculos,
appetitus sensus, qui ad omne aliud omnino de-
mortui sunt, posse excitare. Tu autem quæ digna
sunt tua sanctitate, et loqueris, et excogitas. Te
ipsum maxime extollis, et quibus aliquantulum te
demitis, meam humilitatem penitus in sublime
effers. Nos vero, neque sermonibus, neque operibus
nihil delinimenti et blanditiarum habentibus,
nobis ipsi conscii sumus, nisi jam aliud nobis pisciculi
instillaverint. Quorum hi quidem panes
conditi sunt, hi vero panibus incorti. Et forte tibi
hæc dissertatiuncula, et colloquium, quod hæc
epistola necto jucundum erit. Vel præcipue tuo
appetitui et sensui, pisciculi valde fuerunt suaves,
quasi munus et sacrum beneficium Virginis, quæ vitæ
Datorem nobis in corpore peperit. Hoc qui-
dem reviviscere facient et corporis vires, et robur
erunt, illud in constantem efficacis operæ naturam
adducentes. Quoniam et horum numerus, cujusdam
naturæ perfectioris symbolum est. Siquidem deua-
rius summa est perfectio. Et ipsa quidem natura,
ob objectam materiam, quam in quatuor elemen-
torum meditatur compagine, pentade constat, et
quinaria esse fertur, et omne, id est ex quo,

ΕΠΙΣΤ. ΙΓ΄.

Τῷ Σεμνῶν.

Καὶ κεν τὸ βουλοίμην, καὶ κεν πολλὸν κέρδιον ἦεν, ἱερωτάτῃ μοι κεφαλῇ, ἢ [f. εἰ] θανάτοις ἐτέρων οἱ κακούντες πρὸς τὸ ἀνθρώπινώτερον ἡμᾶς συνεστῆλ-
λοντο. Νῦν δὲ οὕτως εἰσὶν ἀτρυτοὶ τὴν κακίαν, ὥστε μᾶλλον ταῖς πληγαῖς κατὰ τὸν Αἰγύπτιον ἐκεῖ-
νον κατασκληρύνεσθαι καὶ οὕτω [f. οὕτω] τοῦτο ἂν ἀνδρικόν, εἰ ταῖς τῶν οἰκείων, ἀλλ' ἤδη καὶ ταῖς
σφῶν αὐτῶν καὶ ὁ φασί, πολλὰ τῶν θηρίων ἐπειδὴν
τρωθεῖεν ποιεῖν, ἀφαιδούντα μᾶλλον ἑαυτῶν, εἰσπη-
δῆν τοῖς τραύμασι θυμικώτερον ὥς ἂν ἐπειδὴ πα-
θεῖν μέλλοιεν, καὶ δρᾶσαιεν τι τοὺς πολεμοῦντας. Εἰ βούλει δέ μοι, οἱ τὸν Ἀντίπατρον Ἡρώδην ἱστο-
ροῦσι, νεανισύσασθαι ἐπιθανάτιόν τι κατόρθωμα, καὶ τῆς ἑαίνου θηριωδίας ἀξίον, συναγαγόντα πάν-
τας τοὺς τῶν Ἰουδαίων λογάδας· εἰς τὴν τῶν βα-
σιλείων αὐλήν, ἀθρόους κατασφάζει ὡς ἱερεῖα, ἴνα,
φησί, μηδεὶς οἶκος Ἰουδαίων πένθους ἄγων σχολὴν
τῷ ἐμῷ ἐπιχροτοίῃ θανάτῳ. Τοιαῦτα τοίνυν δοκῶ
μοι λογιζομένους τοὺς ἐν ταῖς νῦν ἡμέραις θηριώ-
δεις καὶ Ἡρωδιανούς, καὶ πληττομένους, προσερε-
θίζεσθαι, καὶ θανατουμένους, ζῶσαν τὴν κακίαν
καὶ ἀθάνατον ἐπιδεικνυσθαι· ὅσα μᾶλλον ἐγγίζουσιν
προορώσι τὴν θεῖαν ἀπώλειαν, τοσούτῳ πλείους
προσαπολλύναι σπουδάζοντες ὥς ἂν προαπελθόν-
τος, μήτ' ἴδωσι τὴν ἑαυτῶν ἀπώλειαν, μήτε ταύτῃ
ἐπιγελᾶσθαι, καὶ σῶσιν ὅπως τοῦ διαχυθῆναι και-
ρὸν. Οὐδ' αὖ περθεῖν καὶ σκυθρωπάζειν ἡθοῦλοντο.
Εἰ μὲν οὖν τῶν εἰνα δαιμόνων ἐπιλείεις μεταβα-
λεῖν τὴν προαίρεσιν πεισθέντα τοῦτ' ἢ βιασθέντα
C ταῖς οἰκονομίαις τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, ἐλπίζε
δὲ τοὺς ἡμετέρους δημίους ἀγαθυνθῆναι ταῖς αὐστη-
ροτέροις τῆς πολυπεικλῆς σοφίας ἐπεξελεύσεσιν.
Εἰ δ' οὐ κακίῳ, πῶς τοῦτο συνιδεῖν οὐκ ἔχω. Καὶ
τούτοις γὰρ εἰς ἔξιν ἡ κακία παγέισα, φύσεως δύ-
ναμιν ἔλαθεν ὥς, ἐξ ὧν ὀρώσι, συμπαίθομαι. Πλὴν
ἀλλ' ἡμᾶς τὸ ὀφειλόμενον δεῖ ποιεῖν, ἐπεύχεσθαι
τούτοις ἀεὶ τὴν διόρθωσιν. Ἐπεὶ καὶ ὁ Κύριος ἐτά-
ζων τοὺς νεφροὺς τοῦ Ἰούδα, ἥδει μὲν αὐτὸν ἀδιόρ-
θωτον, οὐκ ἐπαύετο δὲ τὰ τῆς ἀγαθότητος ἐνδεικ-
νύμενος. Μὴ παύσαιτο τοίνυν αὐτό· τε τούτων ὑπερ-
ευχόμενος, καὶ ἄλλους, ὅσους οἶδας εὐθνεῖς, ἐπὶ
τῷ ἱσθ' ἐργῷ παρακαλῶν, εἰ πως ὑπὲρ ἐλπίδας τῇ
πολυχειρίᾳ τὸν λίθον μετακινήσειμεν.

quomodo hoc posse effici pernoscam non habeo. In his etenim omne flagitii genus, vitiique robur, ipso corporis habitu accrescens, jam naturæ vires suscipit. Quemadmodum ex eorum operibus intel-
ligimus. Nisi quod nos fas est facere, quod nos decet. Quippe facilem operis exitum, et emendatos
mores ab illis semper precari. Etenim postquam Dominus Judæa renes scrutatus fuit, et illum nulli
obnoxium correctioni invenit, non tamen cessavit bonitatis suæ et clementiæ munera illi emittere.
Ne igitur tu etiam cessa in hos aliosque, quos infirmos noveris, orare, cunctosque in compensa-
tionis æquale munus et opus deflectere, si quando supra spem totis manibus lapidem trajicere-
mus.

ΕΠΙΣΤ. ΙΔ΄.

Τῷ Κύτρου.

Ὅντως τῷ πνευματικῷ πνευματικά, καὶ τὰ
κοσμικά, καὶ πάντα ἐν πᾶσι ὁ Θεὸς τοῦτω γίνεται,
ἐξ οὗ γοῦν σοὶ καὶ αὐτῷ, σεβασμιωτάτῃ μοι δέσποτα,
τῷ πρὸς τὴν ἡμετέραν σταλέντα εὐτέλειαν. Εἰ καὶ

A

644 EPIST. XIII.

Semnari episcopo.

Equidem hoc cuperem, et multo quidem utilius
esset, vir sanctissime, si aliorum morte et cædi-
bus, qui inflegendis plagis et cladibus inhiant,
in majorem in nos humanitatem et mansuetudinem
adiguntur. Nunc autem ita flagitiis nefariis et sce-
leribus sunt indefessi et effracti, ut ipsis plagis,
quemadmodum ille Ægyptius ad mala sævius recrudes-
cant et exasperentur. Et nondum hoc illis
satis ad strenuitatem est, si domesticorum et
proximorum cædibus, sed jam si suis ipsorum
casibus crescant, et quod dicunt etiam plures
feras, postquam vulneribus variis effossæ fuerint,
maxime nec sibi ipsis parcentes, ad truculenta
vulnera animosiores insurgere et ingruere compellunt,
ac si quia mortem fuerint passuræ, ipsos
adversarios pertinescerent. Si vero mihi concedis,
quod de Antipatro Herode historiæ referunt, faci-
nus fuisse aggressum sævissimæ morti obnoxium
et certe illius feritate dignum. Nam cum omnes
Judæorum lectas cohortes congregasset et in
regiam aulam invexisset, confestim omnes quasi
victimas et sacrificia mactavit, ut, inquit, nulla
Judæorum domus, si a luctu quodammodo cessaret,
in meam mortem lætantes ederet plausus.
Talia quidem bisce diebus, hos Herodianos et
hæc serena corda reputare et excogitare arbitror,
et excitatos et compulsos irritari et sævire, et
etiam vel defunctos penitus, et terræ abditos
sulcis, vitia, scelera et immortale flagitium manifestare.
Qui et quanto propius prævident divina
accedere flagella, tanto plures vastare et diripere
conantur. Ut quam primum illa decesserint, neque
proprium ipsorum interitum videant, neque hoc
modo illudere et irridere possint, sed et omnino
illud confusionis truculentæ tempus continero
illi, quos perpetuo ingemere et diro mœroris tabo
confici statuerunt. Si quidem quemdam dæmonum
speras, aut hoc pacto persuasum, aut ipsa divinæ
bonitatis administratione coactum et deflexum,
quam sibi constituerit cladem immutare, etiam
sperare potes, hoc nostros acerrimos tortores,
severioribus variæ sapientiæ viribus, asperam posse
D vindictam mitigare. Si autem illud fieri non potest,

645 EPIST. XIV

Citri episcopo.

Vere quidem hoc spirituali robore et spiritua-
lia et terrena et omnia quæ sunt in omnibus
Deus occupat. Te quidem ipsum circumspecte,
augustissime domine, hæc quidem quæ in nostram

vilitatem tenuemque naturam sunt emissa, etsi terrena sint, nescio quid secum spirituale involucro quodam innuere videntur. Nam unguentum ex odoriferis rosarum guttulis instillatum, in duabus vitreis amphoris emissum, hujus me compaginis et ossium structuræ admonuit. Ut si corpus et animam diaphana et perspicua quædam, ut vitrum, ille effecerit, hæc vasa effusi et evacuati in nos unguenti constitueremus. Nosti autem omnino hanc quasi guttam, super terram stillantem, cujus quæ astricta est et solida pars, suavi fragrans est odore. Est enim natura conservandi prædita. Et pars bonum spirans odorem stipata est et condensa. Non enim dissolvi potest. Nam jugum quidem habet, sed commodum et utile. Etiam et pondus habet, sed leve et suave. Et porro in dulcem inducit thalamum, sed per angustum viæ callem. Et lætitia nos gestire jubet, sed trepidos nos et pavidos constituit. Ligna vero illa odorifera, frustra ita et abs re, a tua spiritali scientia sunt emissa. Sed nimis nos ipsi etiam desides essemus et inepti, nisi hoc in loco aliquid spirituale comprehenderemus. Quatuor etenim cum hæc ligna sint, quid aliud quam lignum in quatuor dissectum partes manifestant, quod omnium nostrum salutem mire perfecit? In quo Paulus glorians, et nos qui Christi sumus, carnem cum humanis affectibus et cupiditatem illecebris crucifigere suadet¹. Insigniter itaque nos edoculati, decere quidem cum omnibus hujus mundi voluptatibus et jucunditatibus nos ipsos crucifigi. Sed forte aliquis urbane diceret, Hæc quæ missa sunt, in se ipsos vere sunt emissa. Nam juxta numeri mysterium, ut dictum est, nos in hæc mundi pericula et imminetia damna crucifigi docemur. Maxime autem cuncta summo Deo referre, et talium rerum venire, qui, etsi aliis ignobilibus lignis, tamen ob fragrantem odorem, tantum honorem impendit. Et plura quidem quæ scriberem habui, scilicet quæcunque perspexi te, ob ea quæ jam missa sunt, meam humilitatem et abjectam naturæ conditionem edocere. Sed quod mihi emolumentum est, quæ utilitas, hæc mente evolvere et nullis tamen exsequi operibus. Tuis autem precibus et intelligere, et quod opus est, absolvere facile consequar et meam ipsius vitam, vitæ odorem habentem, non autem cæcæ mortis, vago gregi qui meis insistit vestigiis, qui in me oculos figit suos, exhibere. Quod præstare nunquam cessabis, qui in nos præcipue ad hæc semper es expetitus.

646 EPIST. XV.

Camateropulo.

Defunctorum etsi immemorem Plutonis in antro. Verumtamen ego defunctum amicum debita gratia, inter eos quos ipse reliquit, perpetuo prosequar. Nimirum terque quaterque beatum et eximium Psellum, qui citra controversiam linguæ suavitate primas tenuit. Huic equidem, ut fas est, quas nemo enarrare posset, neque posset referre, debeo gratias. Multa enim edidici, ex tanti viri

¹ Galat. v, 24; Rom. vi, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(17) Ἀπαρμύλλω legendum docet DD. Hasius ad Leonem Diaconum (tom. CXVII, col. 726). EDIT. PATR.

κοσμικά εἰσι, πνευματικὸν τι αἰνίσσεται. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ τῶν τοῦ ῥόδου σταγόνων μύρον ἐν δυσὶν ἀγγείοις ὑελλίνους ἀπισταλμένον, ἐνουθέτει τὴν ἐμὴν πύρωσιν, ὡς ἂν σῶμα καὶ ψυχὴ καθαρὰ καὶ διαφανὴ ὡς ὕλον ἐργαζάμενος, ἀγγεῖα ταῦτα τοῦ κενωθέντος δι' ἡμᾶς ῥύρου ποιήσωμεν. Οἶδας πάντως τὸν ὥσει σταγὼνα ἐπὶ γῆς στάζοντα· οὗ καὶ στύφον, εὐώδες, σωτήριον γάρ· καὶ τὸ εὐώδες στύφον, οὐκ ἄνετον γάρ. Ζυγὸν μὲν γάρ ἔχει, ἀλλὰ χρηστὸν· καὶ φορτίον ἔχει, ἀλλ' ἐλαφρόν· καὶ αὖ εἰς νομφῶνα ἄγει, ἀλλὰ διὰ στενῆς· καὶ ἀγαλλιᾶσθαι κελεύει, ἀλλὰ καὶ ἐν τρόμφῳ προστίθῃσι. Τὰ δὲ εὐώδη ξύλα ἄρα ματαίως οὕτω καὶ ἀργῶς παρὰ τῆς πνευματικῆς σου σοφίας ἑσταλται· Ἀλλὰ λίαν ἂν αὐτοὶ ἀργοὶ εἴημεν, εἰ μὴ κἀνταυθα τι πνευματικὸν ἐννοήσωμεν.

Τέτταρα γάρ οὗτα τὰ ξύλα, τί ἄλλο, ἢ τετραμερὲς ξύλον ἐδήλουν, ὃ τὴν σωτηρίαν ἡμῖν ἐργάσατο; Ὁ Παῦλος καυχώμενος, καὶ ἡμᾶς τοῦς τοῦ Χριστοῦ σταυροῦν τὴν σάρκα σὺν τοῖς παθήμασι καὶ τοῖς ἐπιθυμίαις βούλεται. Ἐδίδαξας οὖν προδήλως ἡμᾶς, ὅτι δεῖ σταυροῦν ἑαυτοὺς πᾶσι τοῖς κατὰ κόσμον ἡδέσι τε καὶ εὐώδεσι. Καὶ εἴποι ἂν τις ἀστεῖως, ὡς τὰ στελένηα, καθ' ἑαυτῶν ἀπεστάλησαν. Διὰ γὰρ τοῦ ἀριθμοῦ, ὡς εἴρηται, σταυροῦσθαι πρὸς τὰ τοιαῦτα βλαβερά διδασκόμεθα· μάλλον δὲ προσάγειν πάντα θεῷ καὶ ἐκ τῶν τοιούτων εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ ἐρχεσθαι τοῦ κἂν τοῖς ἄλλοις ἀτίμοις ξύλοις τοσαύτην τιμὴν διὰ τῆς εὐωδίας φυτεύσαντος. Καὶ πλείω δ' ἂν εἶχον γράφειν, ὅσα κατενόησά σε διὰ τῶν σταλέντων τὴν ἐμὴν διδάσκοντα ταπεινότητα· Ἀλλὰ τί μοι τὸ ὄφελος, νοεῖν μὲν ταῦτα, μὴ πράττειν δέ; Γένοιτο δὲ ταῖς σαῖς εὐχαῖς, καὶ νοεῖν με καὶ πράττειν τὰ δέοντα, καὶ τὸν ἐμαυτοῦ βίον, ὁσμήν ζωῆς, ἀλλὰ μὴ θανάτου τῷ πρὸς ἐμὲ βλέποντι ποιμνίῳ παρέχεσθαι. Ὁ καὶ μὴ παύσαιο ὑπὲρ ἡμῶν ἑξαίτουμένος.

contemplatione, in ipsius veram cognitionem venire, qui, etsi aliis ignobilibus lignis, tamen ob fragrantem odorem, tantum honorem impendit. Et plura quidem quæ scriberem habui, scilicet quæcunque perspexi te, ob ea quæ jam missa sunt, meam humilitatem et abjectam naturæ conditionem edocere. Sed quod mihi emolumentum est, quæ utilitas, hæc mente evolvere et nullis tamen exsequi operibus. Tuis autem precibus et intelligere, et quod opus est, absolvere facile consequar et meam ipsius vitam, vitæ odorem habentem, non autem cæcæ mortis, vago gregi qui meis insistit vestigiis, qui in me oculos figit suos, exhibere. Quod præstare nunquam cessabis, qui in nos præcipue ad hæc semper es expetitus.

EPIST. IΕ'.

Τῷ Καματηροπούλῳ.

Εἰ καὶ θανόντων περ καταλήθοντ' εἰρ ἀῖδαο, ἀλλ' αὐτός γε καὶ θανόντα φίλον τὴν ὀφειλομένην χάριν ἐν τοῖς ὑπολειφθεῖσιν αὐτῷ καταθήσεται. Ἀμέλει καὶ τῷ τρισμυκαριωτάτῳ ὑπερτίμῳ τῷ Ψελλῷ, καὶ παρὰ μύλλῳ (17) τὴν γλώτταν, ὀφείλω μὲν ὡς εἰκός, οὐκ εὐαποδότους χάριτας. Πολλὰ γὰρ οἶδα τῆς μούσης τοῦ ἀνδρὸς ἀπονάμενος, Οὐκ ἔχων δὲ ὅπως ὅλῳ τούτῳ χαρισάμην τῷ μέλει αὐτοῦ,

ὧς ἔστι, διὰ τῆς οἷς περὶ ἡμᾶς ἀγάπης χαρίζομαι. Ὁ γάρ τοι τὸ παρὲν ἡμῶν ἐγχειρίζων τῇ σὺ λαμπρότητι γραμματιδίων, θυγατρίδοῦς μὲν ἐκείνου, πικρὰς δὲ πειραθεὶς τῆς τύχης, συμφορὰν κέχρηται, ὅπως οὖν αὐτῷ καταλλάξῃ τὴν τύραννον. Εἰ γὰρ μὴ μόνον συνεύσεις, προσμειδιάσει τε τούτῳ, καὶ περιπύξεται ἡ πού καὶ τὴν αὐτοῦ εἰς τὸν κόλπον αὐτῆς εἰσάγαγουσα, δώσει τῶν ἀγαθῶν αὐτὸν δράξασθαι. Καὶ μὴ τί με οἶου ἄλλως ἀφοσιούμενον ταῦτά σοι γράφειν. Ἀλλὰ γὰρ μήτε τῶν λόγων ὀναίμην, μήτε τοῦ ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῆς ψυχῆς μου θελήματος, εἰ μὴ ἐγὼ ταῦτά σοι ἐκ βαθείας καρδίας γράφω, ἔλεω γὰρ τὸν ναυάγιον, ὡς πάλοι ποτὲ ἐν λῃδαῖς ἰδῶν, καὶ τὴν τοῦ πάπτου τούτου ψυχὴν δίδουκα, μήπως ὀνειδίῃ ἐμοὶ τὸ σκληρὸν καὶ ἀτέρμονον. Ὅκνῳ γὰρ εἰπεῖν τέως τὸν ταῖς ἀριστεραῖς ἐρίφους τὸ ἀπάνθρωπον ἐν κρίσει προφέροντα. Εἰ γὰρ μοι φανεῖ κατ' ὄναρ, καὶ τὴν γλῶσσαν ἐπαφήσει τὴν δωδεκάκρονον (18) ἄρα με εἰσι καὶ τὴν τῆς ἐπιπλήξεως φαντασίαν ὑποστήναι φρίκης ἄτερ καὶ ταραχῆς; Εἰ δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Θεὸν παρεῖσα γὰρ διὰ Δαβὶδ, καίτοι τεθνηκότα, τῆς Ἰερουσαλήμ προσσπίζοντα, καὶ ἄλλως ἦν ἀνάξια, καὶ χωρὶς αἱμάτων, τί πρὸς ταῦτα, ὃ πρὸς τῶν ἐκείνου χαρίτων πείσομαι, καὶ τῷ δικαίῳ καὶ τῷ θεῷ καὶ Ψελλοῦ γλώσση θλιβόμενος; Ἀλλὰ με τούτων ῥῖσαι τῶν ἀναγκῶν, ἐν τινὶ δουλείᾳ τάξας τὸν στελλόμενόν σοι τοῦτον. Πάντως γὰρ πολλῶν σοι ἀνατεθεισῶν, ῥάδιον εἰ τὸ μὴ μᾶλλον, τὸν γοῦν ὑπὸ τοσούτων συνιστάμενόν σοι ὠφέλεια; ἀξιώθεντα ἀποκαταστήσαι ἡμῖν. οὐ γὰρ ἐστενοχῶρηται σοι τὰ τῆς ὁδοῦ. Καὶ σε Θεὸς εἴη πάσης τηρῶν ἀνώτερον κακίας καὶ κακώσεως.

aliorum cædibus fuerit. Sed ad hæc quod de illius gratiarum venustate et fulgore credam, et ipsa æquitate, et divino Dei numine, et dulci Pselli lingua constrictus. Sed jam ab his me custodi, et defende fati necessitatibus, et hunc tibi submissum et subditum quadam in servitute constitue. Nam cum harum multæ tibi delatæ et expositæ sint, facilius erit, si hoc non magis decuerit, hunc, tantis compressum cladibus, aliquo subsidio et emolumento, a te cumlatum nobis restituere. Non enim quæ ad viam necessaria sunt, te in arctum deducere, et in angustam rerum orbitam devolve: poterunt. Deus itaque te sceleris purum et malæ fortunæ detractum casibus servet.

ΕΠΙΣΤ. ΙΓ'.

Τῷ Ἀγκυραλίῳ.

Μὴ καὶ τὴν γλῶσσαν ἐπεδότης ὁ σοφὸς πρόεδρος, ὑπὲρ, φεῦ! τῶν νῦν καιρῶν, οἱ τῇ ποδᾶ γὰρ καὶ γλώττας δεσμεῖν διδόασιν; Οὕτω πάντα πρὸς τὸ χειρὸν ἐξαγριαίνουσιν. Ἀλλὰ μὴ, τοῦτο μὲν, οὐδ' ὑπὸ τῶν καιρῶν ἐνεωχμώθη, οὐτ' αὐτὸς πέπονθας. Ἀφοσιῶ δὲ τὰς πρὸς ἡμᾶς ὀμιλίας, οἷς τῷ ἀδελφῷ ἡμῶν ὀμιλεῖς, ἐμβιβάζων αὐτὸν καὶ συνετίζων ἐν ἑδῷ ταύτῃ ἢ πρὸς τὰς φιλοσοφίας πορεύεται. δέχομαι τοῦτο, καὶ πάσης τῆς πρὸς ἡμᾶς ὀμιλίας τίθεμαι ἥδον. Ὅπως οὖν συνεχέστερον ὀμιλοῖς τῷ νέῳ, εἰ τί σοι μέλλει (19) τοῦ ἡμᾶς εὐφραίνειν πυκνότερον, ἀπολαύει μὲν οὖν καὶ τῶν κοινῶν σου τῆς σοφίας κρατήρων, καὶ τῶν θυμάτων ἐστιάσθω οὖν τοῖς λοιποῖς καλῶς ἀφροσιν. Ἐὐέλῳ δὲ τι τούτῳ

Ps. cxxiv, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(18) δωδεκάκρονον. Scrib. δωδεκάκρουνον.

A musa utilitatem decerpens non vulgarem. At quæ penitus non habeo, quo pacto hujus suavitati gratum; et beneficium me præbeam, ut decet, ob tuam tamen in nos dilectionem et integrum amorem, aliquam grati animi significationem ostendam. Qui enim nostras has præsentis litteras tuis splendidissimis committit manibus, illius quidem nepos est, et acerbo fati nunc depressus casu, ultimis fere calamitatibus affligitur. Quomodo itaque cum hoc asperam et tyrannicam fortunam reconciliabis? Nam nisi solum conspiraveris, et huic quidem illa arridebit, totamque se circumfundet, et alicui hujus sortem in suum ipsa sinum inducens, bona cuncta huic accipere indulgebit. At ne existima, me aliter quam hac pietate obstrictum hæc ad te

B scribere. Etenim neque sermonis fructum percipere, nec illo consilio tuo, quod in animæ meæ salutem impendisti, fungerer, nisi hæc ex intimo cordis sensu ad te scriberem. Hujus enim adolescentis misereor, quasi jam pridem inter beatos illos conspicerem. Etiam et hujus avi animum timeo, ne forte mei cordis asperitatem et imitem incuset dureque increpet mentem. Nequeo etenim dicere, quantum infaustos hædos benignitate et humanitate in judicio superabit. Si etenim mihi per somnium appareret, et linguam duodecim effluente scatebris contrectaverit, etiam num existimas, me tanti tinoris spectrum horridumque simulacrum, et sine stupore et tumultu sustinere? Si vero in alios ipsum Deum insinueret et proponeret, juxta Davidem *, et si defunctum, magnæ tamen Jerusalem protectorem, et si secus quam ejus dignitas postulabat, vel siquidem et sine

C proponeret, juxta Davidem *, et si defunctum, magnæ tamen Jerusalem protectorem, et si secus quam ejus dignitas postulabat, vel siquidem et sine

647 EPIST. XVI.

Ancyra episcopo.

Non equidem cum sapiens sit præses, in hoc (o. mores!) temporum lapsus, linguam vinculo cohibes, quæ etiam podagra linguas devincire et constringere permittit. Ita quidem omnia in pejus ferociunt. Sed non hoc etenim, neque sub hoc tempore innovatum est, neque ipse ita male es affectus. Verum colloquia quæ in nos habes, omni religione solvit, quibus etiam cum fratre nostro familiariter uteris illumque impellis, mireque instruis in hac via, per quam in sacram philosophiam conscenditur. Hoc ita percipio, et omni quod in nos habes colloquio, jucundius et suavius censeo. Quodammodo igitur assiduam cum adolescente familiaritatem et colloquium conseres si

(19) μέλλει. Scrib. μέλει.

est tibi curæ, nos crebrius summo afficere gaudio. A Fungatur itaque ille communibus tuæ sapientiæ crateribus, et lautis sacrificiorum convivis, cum reliquis, qui secum non absurde lætitia desipiunt, comiter excipiantur. Volo autem hunc modo, et privatim his commissum sapientiæ, ab illo saltim hoc consequi, quo aliquod lucri habeat munus, ut vel etiam aliqua sibi gratia referatur. Quoniam et matres, ut aliquem ex filiis seorsim singulari suscipiunt studio, mellitis illum deliciarum blandimentis sovent, dulceque leniunt. Vis forsitan, ut hujus quam loquor rei, rationem et specimen præbeam? Quantum Theophylactus a te, reliquis, in amoris et amicitiam prælatus est, et antepositus, tantas privatim fratri debes rependere gratias, tantumque supra alios Theophylactum tibi charum habere. Alium et tibi rei ostendam modum. Qualem me volebas esse tuo Paulo, cum illum sapientiæ mysteria absoluto studio edocebam; talis tu meo Demetrio exsiste, qui philosophiæ studio, te docente, initiatus et instructus est. Denique utinam læto salutis spiritu diu vivas, hominum mihi gratissime!

EPIST. XVII.

Cercyræ episcopo.

Quodammodo diceres, nos jucunde et hilari animo tuas litteras suscepisse, inelyte domine. Etenim cuncta illarum occasione et opportunitate nobis pulchra et suavia visa fuerunt, et maxime vero oratio. Oratio, inquam, quæ tantæ est mentis et sententiæ germen, tantæque linguæ soboles. Nam cum in summa animi anxietudine versaret, phar⁶⁴⁸macum mihi illud, quo profundus oblivionis sopor inducitur, effudisti. Cumque arida arderem siti, dulci ex petra, liquore, in siccas, potius dulcedinem, fauces emisisti. Et quasi divini interpres Paracleti, meam animam doloribus aliquantulum affectam et fluxam recreasti, et dulci consolatione exexisti. Nos enim supra quam dici potest, gravi conflictamur rerum mole, ita ut penitus nobis horrentia immineant bella, intus vero timores. Hostes etiam in nos superiores evadunt. Et amici et propinqui ita in nos se habent, ut hi penitus nobis adversentur, et illi quam remotissimam humanitatis et benignitatis opem nobis objiciant. Sed enim qui humiles et abjectos consolatur, quique illis qui, lacero corde et disrupto pectore, atteruntur medetur, nobis etiam solatio fuit, quibus et familiarem se præbuit. Et ros ille tuus divinitus stillans medicamentum nobis salubre exstitit. Gratia ergo sit misericordiarum Patri et Deo totius consolationis, quoniam his tam inlautis et pessimis diebus, et hoc tempore hostium irruptione ferociente et infesto, tuam sanctitatem nobis paterna dilectione cinctam, et ipsis Jesu visceribus quasi incoctam et probatam indulsit. Ne igitur lassescas, Dei homo, illam qua apud Dominum dives factus es, sapientiam in nos deflectere, et thesaurum illum egregium, quem in

I II Cor. viii, 9.

B

EPIST. IZ'.

Τῷ Κερκύρα.

Πῶς ἂν εἴποις ἡδέως ἰδεξάμην σου τὴν ἐπιστολὴν (20), τιμωτάτε δέσποτα. Καὶ πάντα μὲν καλὰ ἐν καιρῷ αὐτῶν· λόγος δὲ μᾶλλον. Καὶ λόγος, τοιαύτης μὲν γνώμης γέννημα, τοιαύτης δὲ γλώττης μαίευμα. Ἐν ἀθυρίᾳ γὰρ ὄντι μοι, τὸ λαθικηδὲς ἐκείνο ἀνέχεας φάρμακον· καὶ διψῶντι, τῷ ἐκ τῆς πέτρας κατεγλύκανας νάματι. Καὶ ὡς ὑποφύτης τοῦ Παρακλήτου τὴν κατώδυνόν μου ψυχὴν παρεκάλεσας. Καθ' ὑπερβολὴν γὰρ ἐδαρύνθημεν, ὥστε ἐξαπορτήθηναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. Ἐξωθεν μάχαι, ἐσωθεν φόβοι. Οἱ τε γὰρ ἐχθροὶ κεκραταίνονται· καὶ οἱ φίλοι καὶ οἱ πλησίον, οἱ μὲν, ἀντέστησαν, οἱ δὲ, ἀπὸ μακρόθεν ἐστησαν τὸ φιλανθρωπότερον. Ἄλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, καὶ ὠμόνους τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, παρεκάλεσεν ἡμᾶς οὕτως ἐμίλησεν. Καὶ ἡ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἱαμα ἡμῖν γέγονε· καὶ χάρις τῷ Πατρὶ τῶν οὐκ ἐπιτιμῶν, καὶ Θεῷ πάσης παρακλήσεως, ὅτι ἐν οὕτως ἡμέραις πονηραῖς, καὶ ἐν καιροῖς ἀφίλοις καὶ θηριώδεσι, τὴν σὴν ἱερότητα δέδωκεν ἡμῖν τῇ φιλαδελφίᾳ φιλόστοργον, σπλάγχχνος Ἰησοῦ δικαιομένην. Μὴ κάμωσιν, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ἢ παρὰ τοῦ Κυρίου ἐπιλουτέσθης γνώμη καὶ σοφία πρὸς ἡμᾶς χρώμενος, καὶ τὴν θησαυρὸν ὃν ἔχοντες (21) ἐν ὀστρακίνῳ σκεύει, τῷ τῆς ταπεινώσεως σώματι, χορηγῶν ἀφθόνως τοῖς χρήζουσιν· ὡς ἐμέ γε οὕτε πρόσοδοι λυποῦσιν, ἐν αἷς ἦν ποτε τὰ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἄλκιμα, οὕτε ἡ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων θαλάσσης διατεταμένη ἐξουσία καὶ ἐπικράτεια. Τῆς μὲν γὰρ αὐτάρκως ἔχομεν· τὸ δὲ περισθὲν ἐκ τίνος ἐστὶ, μεμαθήκαμεν· τῆς δὲ, ἀρρωστότερον ἢ ὥστε ἀντέχεσθαι. Ὁ δὲ τῶν φροντίζων περιχλυσμός, καὶ ὁ πονηρὸς περισπασμός, καὶ τὸ μάτην ταράττεσθαι, καὶ μήπω πραῖναι ἀφ' ἡμερῶν πονηρῶν, ταῦτά μοι σὺς ὁστέων,

Varæ lectiones et notæ

(20) Ἠδέως ἰδεξάν μὴν σου τὴν ἐπιστολὴν. Rescribo, ἡδέως ἰδεξάμην σου τὴν ἐ.

(21) Ὅρ ἔχοντες. Scrib. ὃν ἔχων τ· εἰ

ταῦτά μοι τοὺς μυελούς δαπανᾷ. Οὐπω γὰρ τελείως πεφευγῶσι τὸν λέοντα, ἢ ἄρκτος ἡμῖν συναντᾷ· καὶ ταύτην ἀποδρᾶσι, καὶ ἐπὶ τοὺς τοίχους τῆς οἰκίας τὰς χεῖρας ἐρείσασιν, ὅφρις ἐκ τῆς ὀπῆς προκύπτει ἐπιβουλοῦ· ὃ καὶ μᾶλλον ἐμοὶ τὰς ὁδύνας θριμυτέρας ἐργάζεται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, καίτοι μάλα σφόδρα βουλόμενος ἐκπύσαι, ἵνα μικρόν τι τὴν καρδίαν κουφίσαιμι, ἐν πείσῃ στέγω (22) τετληότε θυμῷ. Φυλακὴν τε καὶ νῦν τῷ στόματι τίθεμαι, ὥς κὰν τῷ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἵνα μὴ καταισχύνω τὸ μέγα τῆς ἀρχιεροσύνης πρᾶγμα, ἢ ὄνομα. Τὸ γὰρ τῆς ἐπιτολῆς χρῆμα ἄλλον, ὥς οἶσθα, καὶ οὐκ ἐγέμυθον. Ἐπεὶ παρὰ συνιερῶν, καὶ συνεπισκόπων, οἱ δοκοῦσι κρίνειν τὸν λαόν, ἐκτέτακται τὰ τῶν θλίψεων ἡμῶν δίκτυα. Σὺ δὲ εὐχου, τίμια πάτερ καὶ δέσποτα, ἡμῖν μὲν, τοὺς ἐν τοῖς ψευδαδέλοις τοῦτοις κινδύνους ὑπαφυγαίν, αὐτοῖς δὲ ἐκλείνεις, ἐκ τῆς παγίδος ἀνανηψαὶ τοῦ διαβόλου, ἐν ᾗ ἐζωγράφησαν. Πάντως δὲ τὸν ἀπ' ἐναντίας ἡμῶν αἰσχυρῆσθαι, καὶ διὰ πάντων τὸν Θεὸν δοξασθῆναι. Οὐ ἡ χάρις εἴη μετὰ τοῦ πνεύματός σου, πανίερε καὶ ἅγιε δέσποτα.

A sicili et luteo vase hoc abjectæ humilitatis corpore habes, indigentibus large suppeditare. Ut neque incursus hostiles, in quibus præcipue archiepiscopi inuneris robur totum positum est, neque immensa potestas urensque vis, a suis incruentis fluminibus usque ad ultimos maris terminos protensa, me turpi deprimant ruina. Hoc enim satis superque stipati sumus. At excessus hujus et copia, ex quo profluat jam didicimus. Illius vero causa, ea est nobis impotentia et infirmitas, ut facile cohiberi et cogi possit. Equidem curarum inundatio, et irruptio, et dura calamitatum invasio, et irrita consternatio animi, et nunquam infortunatis dierum malorum casibus mansuescere, hæc quidem mihi ossa ipsasque medullas absumunt. Sic enim præcipienter fugientibus leonem, ursus nobis occurrit, et in nos, qui hunc vel cursu vitare nitimur, et qui in tutæ domus septum manus firmare studemus, lethifer anguis, ex foramine insidians erumpit. Qui maxime in me graviores infert dolores, in alaque molitur. Sed hæc quidem et toto conatu respuere studeo, ut vel parum, cordis mei pondus levius reddam.

Sed tamen hæc animo tandem sic perfero forti.

Ori quidem meo custodiam et seras constituo², quasi adversum me peccatorem conflarem, ne mihi penitus aut noium aut magni sacerdotii opus vitio et probro vertatur. Epistolæ enim modus, ut nosti, loquax est, nec se silentio ullo potuit continere, quoniam a sodalibus sacerdotibus et episcopis, qui populum judicare et dirigere videntur, in nostram afflictionem et interitum, laquei et inextricabilia ratiā intenduntur. Tu vero, venerabilis pater et domine, Deum precare, ut nos quidem quæ inter falsos fratres pericula pertimescimus, fugiamus, et ut illi ipsi, ex cæcia diaboli plagis, cui ascripti sunt, dilabantur, et ut omnino illum pudeat in nos adversa quæque prolicere, et ut Deus prorsus, summis gloriæ laudibus celebretur, cujus gratia cœlestis tuo in spirita fulgeat, sancte et divine domine.

ΕΠΙΣΤ. ΙΗ'.

Τῷ Μερμεντιλῶν.

C

649 EPIST. XVIII.

Mermentiarum episcopo.

Ad S. Scripturæ lectionem invitāt, post profanos scriptores.

Οὐ τίς τοι Θεός εἰμι, τί μ' ἀθανάτοισιν ἑσθλαίς; Ἀλλὰ σοὶ μὲν ὁ φίλος καὶ ψεύδεται δίδωσι, καὶ ταῦτα τὴν ἀλήθειαν ἐν ταῖς θέμιδις ἀποκρίσεις, ὧν εἰ προστάτης, ἀσκήσαντι. Ἡμῖν δὲ ἀπόχρη μένειν ἐφ' ἧς ποτε ἤμεν τῆς, δεκαδάραχαι τεταγμένοι, ἢ σὴν χάριν, τριακοντάραχαι· χιλιάρχιας δὲ καὶ στρατηγίας κλέος οἶον ἀκούομεν. Μὴ μοι οὖν τὰς Λογγίνου κρίσεις; περιπτε, μὴ καὶ δόξης τισὶν αὐτός γε οὐ κατὰ Λογγίνον κρίνειν. Τοσοῦτον γὰρ νῦν τῆς ἡμῶν αὐτῶν ὑστεροῦμεν δυνάμεως, καθ' ἣν ποτ' ἤμεν πάλοι δίκαιοι, ὅσον τότε τῆς τῶν ἀρχαίων ἀπελειπόμεθα ἔξω. Οὕτως γὰρ τὰ χωρία ταῦτα ἐθέλει με εἰδᾶσθαι [f. ἐθέλοιμεν διδ.]· καὶ τὰ βιβλία Ἀρπυιαὶ ἀνερρίψαντο. Χεῖρες πρακτόρων οὐχ ἦττον ἡμῶν πᾶσαν ἀνάγκωσιν ἀφαιρούμεναι, ἢ ἐκείναι τοῦ Φινέως τὰ βρώματα. Αὐτοὺς μὲν οὖν ἀπὸ τοῦ περιπατεῖν πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν μετάβαινε, καὶ πρὸς τὴν Στοᾶν, καὶ τὰ ταύτη; κάλλη διάβαινε. Ἐν-ρύφα δὲ μοι καὶ τοῖς Ἰωνικοῖς λειμῶσι,

Num immortalis ego, cur me immortalibus æquas? Sed tibi quidem vel amicus et mendacem te esse concedit, qui interea ipsam veritatem claris Themidis responsis et decretis, quorum tu es interpres et præses, semper exerces et doces. Nos autem in acie belli, in qua constituti sumus, decet permanere, aut decuriones assignati, aut ut tuum est beneficium et gratia, triginta virorum præfecti. Militum tribunatus et exercitus præfecturæ decus solum audimus. Tu igitur Longini judicia ne mihi imponas, neque imponas, neque videaris ipse juxta Longini sensum aliquid decernere. Tantum enim nunc, nostra ipsorum potentia nostrisque viribus inferiores sumus, quibus olim potentes cunctisque fuimus longo præstantiores intervallo, quantum tunc ipsa priacorum facultate et opibus vincebamur. Neque enim hæc regiones jam me statuunt edocere, et ipsos libros furentes Harpyiæ subvertent. Manus vero exactorum, non minus omnium

¹ Psal. xxviii, 2.

Variorum lectiones et notæ.

(22) Ἐν πείσῃ στέγω. Restituo, Ἐμπης τε στέγω. Est Homeri frequens hemistichium.

lectionem detrahunt, quam illæ Phinecibus deturbarent. Ipsos itaque peripateticos in Academiam trajice, et in variam Stoam, nobilemque ejus pulchritudinem emitte. Tu vero per Ionica viridaria luxurianti illude pede, et blandos horum Zephyros emissis suscipe afflatibus. Decerpe etiam fragrantis Iliadis rosas, quæcunque tibi, ob earum dulcem odorem, forte placuerint. Et tragici quidem theatri inspector asside, et comica scurrilitate collude. Neque bucolicam recusa fistulam, quæ strepitantes lapillis fontes, et mutuos frondentis pini susurros, et alia quæcunque diverso concinna cultu effingit. Nisi quidquid in hoc amoris involvitur lusibus, tuis suavis Musis respuendum videatur. Tu vero interea etiam et his omnibus, et multo his omnibus præstantiore partu illo, qui sacris tuum animum fulcit stabilimentis, te enutri. Qui olim de cælo descendens illos, qui per malorum et ærumnarum desertum gradiebantur, fovit, vitæque recreavit jucunda, et nunc etiam nutrire et potest et refertur. At ne ad hæc Mosaicas illas legum tabulas curiosius appone, sive quod extrinsece ibi referunt usurpans, sive quod intra se innuunt pervestigans. Hoc denique nitere, ut propheticas visiones mirabilesque illas imagines, quasi res quæ fieri potuerint, attento mentis contempleris lumine, et rerum cognitione et historia, quæ te quasi manuducat in rerum antiquarum veram imitationem, vestigia certa in id age. Etiam adhuc splendentem gratiæ Solem intueri, et ejus micantibus radiis, quoad liceat, fungere. **650** Gregorios illos et Basilios imitare, et beatum horum cætum divinumque chorum insequere, et horum quidem omnium affluentibus bonis tibi laute oblectantia convivia appara. Nobiscum vero precare: etenim nolle vocem in me ullam emittere prohibeo verti. Sic penitus pessime id effeci. Tandem tuam exoptatam faciem videre studeo, et illum tuum dulcem et mellitum audire sermonem, quem omnino ante omnia admiror, o vir et opere et ora mihi splendidissime.

EPIST. XIX.

Anemo.

*Morbi medela sermo blandiens sono,
Quam suave minus advenis in tempore!*

Hæc Orestæ cum sint, ut nosti, charissime mihi anime, in te, parum hoc illudens carmine cuncta deflecto. Vis etiam ut et tibi illud comici referam, scilicet:

Quam gaudeo, quam delector, quam gestio lætus
[*exsilire.*]

Sed ad quid hoc pingui peccatorum oleo meas litteras inungo? Decet quidem illius solum donis nitescere, quæ cælesti pulchra oleo pinguescens dixit: *Magnificat anima mea Dominum; et exultavit spiritus meus in Deo*⁹. Quoniam me gaudii veste et stola gloriæ, pro Spiritu tristitiæ induit me. Etenim *saccum meum dirupit, et me lætitia circumdedit*¹⁰. Quoniam inimicos meos terga vertendo in jugam conjecit, et illos qui me odio persequabantur,

⁹ Luc. 1, 46. ¹⁰ Psal. xxix, 12.

καὶ διὰ τούτων Ζεφύρους δέχου ἐνέτω [/. ἀνέτω] τῇ εἰσπνῇ. Δρέπου δέ μοι καὶ τῶν τῆς Ἰλιάδος ῥόδων, ὅσα σοι καὶ διὰ τούτων καὶ βουλομένῳ ἐστὶ. Κάθου δὲ θεατῆς τραγικῆς, καὶ βωμολοχίῃ κωμικῇ πρόσπαιζε, μὴδὲ τὴν βουκολικὴν ἀπάντην σύριγγα, πηγὰς τινὰς καὶ πίτυος ψιθυρίσματα καὶ ἔργ' ἅπτα διάφορα ποιουμένην ἐμμελῇ· κἀν ὅσον ἐρωτικὴν ταύτης, ταῖς σαῖς Μούσαις δοκῇ κατὰπτυστον. Σὺ μὲν οὖν ταῦτα καὶ σὺν τούτοις, ἣ καὶ πρὸ τούτων ἀρετῇ τρέφου, τῷ ἐν τῇ καρδίᾳ στηριζόντι. Ὃς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς τοὺς τε πάλαι διὰ τῆς ἐρήμου πῶν κακῶν ἀγωγῆς βαδίσαντας ἔτρεψε, καὶ νῦν τρέφειν ἐτι ἐπαγγέλλεται τε καὶ δύναται· καὶ μὴ μοι τοῦτο μὲν, τὰς Μωσαϊκὰς πλάκας περιεργάζου, τό τε ἔξω λαμβάνων αὐτόθι καὶ τὸ ἔσω ἀνερעυνώμενος· τοῦτο δὲ, τὰς προφητικὰς ὁράσεις, ἣ ὁμοιώσεις ὡς δυνατὸν φανταζόμενος, καὶ τῇ χειραγωγῷ ἱστορίᾳ πρὸς τὴν τῶν παλαιῶν καθοδηγούμενος μίμησιν. Ἐτι βλέπε τὸν τῆς χάριτος Ἥλιον, καὶ τῶν τούτου ἀκτίνων κατὰ τὸ ἐγγυροῦν ἐπαπόλαυε. Συγγίνου δὲ Γρηγορίοις καὶ Βασιλείοις, καὶ τῷ μακαρίῳ περὶ τούτους χορῷ. Καὶ τούτων μὲν ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ εὐλογοῦ· ἡμῖν δὲ συνεύχου, τὸ μὴ καὶ τὸ ἐπληνὰ φθόγγον (23) ἀποβαλεῖν. Οὕτω πάνυ πονήρως πέπραγε (24). Ἄλλ' ἰδοίμ' σε τὴν ποιομένην ὤψιν, καὶ τῆς λαλιᾶς ἐκείνης ἀκούσασθαι, ἣν πάντοτε καὶ πρὸ πάντων ἔχω θαυμάζων, ᾧ καὶ λόγοις καὶ ἔργοις ἔμοι πανυπέριλαμπρ.

B

C

EPIST. 19.

Τῷ Ἀνέμῳ.

*Φίλον λόγου θέλητηρον, ἐπίκουρον νοσσοῦ (25),
Ὃς ἡδὺ μοι προσήλθες ἐν δέοντι γέ.*

Ταῦτα Ὁρέστου ὄντα, ὡς εἶσα, φιλότατῃ μοι κερφαλῇ, μικρόν τι παρῳδήσας ἐπὶ σοὶ λέγω. Βούλει σοι προσθήσω καὶ τὸ τοῦ κωμικοῦ·

Ὃς ἡδομαι, καὶ τέρπομαι, καὶ βούλομαι χο-
[*ρεῦειν.*]

Ἄλλὰ τί τῷ τῶν ἁμαρτωλῶν ἐλαίῳ λιπαίνω μου τὰ γράμματα, ἔξόν τοι τῆς καλλιελαίου δώροις ψαιδρύνεσθαι· *Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον, καὶ ἡγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ*. Ὅτι ἐνέδυσέ με ἱμάτιον εὐφροσύνης, καὶ καταστολὴν διέξη, ἀντὶ Πνεύματος ἀκρίδας. *Διέβρηξεν τὸν σάκκον μου, καὶ περιέβωσέ με τὴν εὐφροσύνην*. Ὅτι τοὺς ἐχθροὺς μου ἔδωκέ μοι νῶτον, καὶ τοὺς μισοῦντάς με ἐξωλόθρευσσε, καὶ ἀπέστειλεν ἀνθρώπων

D

Variæ lectiones et notæ.

(23) Καὶ τὸ ἐπληνὰ φθόγγον. Scrib. καὶ τὸν ἐπλένα φ.

(24) Πέπραγε. Scrib. πέπραγα.

(25) Eurip. in Orest.

ἡμῶν ἔμπροσθεν τοὺς συντετριμμένους ἰασόμενον, ἅπαντας ἐπισκεψόμενον, πᾶσι τὰ πάντα πρὸς σωτηρίαν ἐσόμενον. Ἄλλ' εὖγε ὅτι τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐπεφάνης μέρσειν ἀλεξίκακος (26), ὡς ταῦτά γε ἥδη ἀπέγνωστο. Καὶ Λυσίας ἀν εἶπεν· Ἐξείργαστο ἡγεμόνων κακότης. Καὶ νῦν μὲν ὁ καστροκτίστης καθήρει τὰ τῶν ἐλασινῶν· νῦν δὲ ὁ κατεπάνοσ, καὶ τὸν χοῦν ἐλικμάτο. Ἦν τι καὶ τρία αὐτοῖς τῷ Φαραῷ τις προσήκων ἀπὸ τῆς κλήσεως. Οὐκ οἶδα εἰ τῶν προλεχθέντων ὅπως τι οὖν ἀνεκτότερον, ἀλλὰ νῦν ἐπισκέφθησαν ἐπισκοπῇ ἐξ ὕψους, καὶ ὁ λόγος ἐπιστατῆσει αὐτῶν, εἰ μὴ πῶ ἐγὼ τοῦ ἐμοῦ καὶ τοῦ παντὸς ἡδέος Νικολάου ἐπιτέλλησμαι. Καὶ ἀγαλλιάσονται ἀνθ' ὧν ἡμερῶν ἐταπεινώθησαν ἐκ τῶν ὧν εἶδον κακῶν. Τοῦτο μὲν αὐτοῖς ἔσται· καὶ μηνυτὴς ἐγὼ τῶν ἐσομένων εὐάγγελος.

vigili sunt requisiti speculatione, et prospecti, et ipsa ratio ipsis præbit, duxque erit, si ego mei ipsius, et suavissimi Nicolai nondum oblitus sum. Et exultabunt quidem, pro his diebus, in quibus abjecti et depressi fuerunt, impendentibus malis, quæ diu noverant. Hoc quidem ipsis eveniet, et ego futurorum illis felix nuntius ero.

EPIST. K'.

Τῷ Μερμεριλῶν.

Τὸν βραχὺν μου τοῦτον χρόνον, ἐν σεσιώπηκας, εἰς ἑκατοσταετηρίδας ἰσθὶ μετρούμενον. Οὕτως ἐγὼ τῆς σῆς ἱρῷ λαλιᾷς, ὧ πάντων ἐμοὶ πανυπέρλαμπρε· καὶ μοι τὸ σὸν γράμμα φανέν (27) ὁ ἡλίου ποτὲ φοίνιξ ἔστιν. Ἄλλ', ὦ μακάριε, μὴ τοῦτον φοίνικα, τὸ τοῖς Αἰγυπτίοις σπάνιον θέαμα· τὸν ἡλίου δὲ μιμούμενος καθήμεραν ἐπιλαμπέ μοι γράμμασιν· μᾶλλον καὶ ἡμέραν μοι ποιεῖ μακροτέραν, ἄλλως νύκτα κατακρύπτων. Οὐ γὰρ δὴ προφίση [φ. — φασίση] τὴν περὶ τῆς νύκτας τριδὴν· ἡ ἀδικήσεις γε τὴν σαυτοῦ ἀλήθειαν, κάκειναις ἀρχαῖν καὶ τοῖς πρὸς ἡμᾶς δυνάμενος γράμμασιν. Οὐ μᾶλλον γὰρ τῷ τοῦ Ὁμήρου Παίονι περὶ πολέμους, ἢ σοὶ περὶ λόγους τὸ ἀμφιθέξιοι. Ὅς γε καὶ τοὺς αὐτοσχεδῶν ἀναπνεῖς κάλλιόν τε καὶ ἥδιον, ἢ οἱ τοὺς τῶν ἐλλυχνίων ἀπύζοντάς ἀποτίκτοντες· οὐς βοστρυχίζουσι, καὶ κτενίζουσι, καὶ περιαρτῶσιν ἐκ σακφίρου ἐν-ώτια. Καὶ τίω; μὲν τι δοκοῦσι σαρά θεάτρῳ μεθύοντι. Ἡέλιος δ' ἀνόρουσε λιπὼν περικαλλίδα λίμνην (28), καὶ οὐδὲ τὸν Ἐφώνερῶμεν. Εἰ μὲν οὖν ἔδει σοι χρόνου καὶ περιόδου ἐπὶ τοὺς τόκους τῶν λόγων, εἶχεν ἀνλόγον σοι τὰ σπάνια καὶ χρόνια γράμματα· ἐπεὶ δὲ διαπετάσας τὰ θύρας τοῦ νήφοντος στόματος θεσκιωθεῖς; χρυσηλάτους, ὀρεῖς, ὅπως ἀδικεῖς τοὺς ἐμοὺς ἔρωτας ὁ τῆς θέμιδος προνοούμενος. Ἀλλὰ μὴ σὺ γε τοῦ λοιποῦ. Ἐπίπετε δέ μοι τοὺς σοὺς Ζεφύρους κακῶς κεκαφυτὸ θυμῷ (29). Οἶσθα τὰ καθ' ἡμῶν ἀρρωστήματα, καὶ μᾶλλον τὰ νῦν, ὅτε ὁ Κύριος ἡμῖν ἐπιθαλῶν καύσωνα, πᾶσαν ἱκμάδα ζωογόνον ἐξέτηξεν. Ἀλλὰ τοῦτον μὲν, ὁ μόνον εἶχον, ἡμυνάμην στίχοις ἱαμβείοις, πολλὰς ἐλεγείας ἔσαι δι' ὅλου ἐνιαυτοῦ

26 Psal. xvii, 41.

(26) Ἀλεξίκακος, averuncus.
(27) Τὸ σὸν γράμμα φανήν. Legendum, τ. σ. γράμμα φανέν, Aique ita reposui
(28) Homer. Odyss. γ', v. 1.

internecioni dedit. Et nostram hanc humanam naturam, palam, illis, quos attrivit, et effregit mundi ærumna medentem emisit, et infirmos et fragiles undique circumspectantem, et omnibus omnia in salutem obtendentem. Sed eia, euge, quoniam nobis malorum expulsor exstitisti, quasi hæc cuncta nobis jam deplorata et desperata fuerint. Etiam Lysias dixit pessimam principum conditionem in summum jam pervenisse fastigium. Et nunc quidem castrorum metator cunctas miseriorum opes diruit. Atque vectigalium redemptor nunc etiam nostram ipsam humum cribrat et eventilat. In quibus tertius est, cui vel alter Phrao ipsa appellationis affinitate est simillimus. Non autem novi, num his jam prædictis aliquid esse

B possit intolerabilius. Sed nunc jam ab alto, ipsa ratio ipsis præbit, duxque erit, si ego mei ipsius, et suavissimi Nicolai nondum oblitus sum. Et exultabunt quidem, pro his diebus, in quibus ab-

EPIST. XX.

Mermendarum episcopo.

Hoc breve tempus, quo taceisti, centum annorum spatium scito mihi videri fuisse. Sic enim ego tuum amo sermonem, o omnium mihi illustrissime, et tæ 651 præsentem litteræ ut splendidi solis mihi phoenix existunt. Sed, o felicissime, ne mihi hunc phœnicem, quod Ægyptiis rarum spectaculum est, illas esse existima; sed solem ipsum imitans, illum veluti quotidianis radiis, litteris tuis illustra, imo potius diem mihi longiorem emitte. Quippe noctem penitus mihi absconde. Non enim in diuturnas noctium moras, aliquid mihi causæ prætexe, aut tuam ipsius veritatem iniqua cohibebis contumelia, dum et illis mihi satisfacere, et litteris, quas ad me mittis, facile potes. Non enim major illi Homericæ Pæoni, in horrentia bella, quam tibi, in dulci eloquium, ingenii dexteritas inest. Nam suavius et pulchrius inelaborata et præcipitata opera promissis et spiras, quam qui multam olentes lucernam suas producunt lucubrationes, quas veluti calamistratis cincinni globulis perpoliunt, et eburneo discriminant pectine, et splendenti sapphiro illis inanes appendunt. Et tunc quidem apud ebrium et insanum theatrum admiratione maxima digni videntur.

Phæbus at occidens pulchram subito axe paludem.

Et neque ipsum Orientem inspicimus. Si autem ad tuorum sermonum partus, tibi opus est temporis et periodorum spatio, vere quidem raræ et tardæ litteræ tibi temporis rationem habent. Quia vero aureas sobrii tui oris valvas aperiens, vaticinarius inspicis quidem quo pacto

Variæ lectiones et notæ.

(29) Κεκαφυτὸ θυμῷ. Rescrib. κεκαφητόι θ. Respexit versum Homeri Iliad. E, v. 698: Ζώγρει ἐκπνεύουσα κακῶς κεκαφητόα θυμόν.

meum candidum amorem injuria afficias, qui ip-
sius sacræ Themidis es inspector. Sed jam tu ne
in posterum talis esto, tuos vero latos et flantes
Zephyros,

Ipsæ mihi miseros spiranti corde dolores,
emitte. Nosti quidem nostram imbecillitatem, et
maxime eam qua nunc premimur, siquidem Dominus
vehementem in nos æstum emittens, omnem illum
penitus consumpsit. Sed enim hoc quidem, quod
solum habui, iambicis versibus expressi, multas
interim elegias totum per annum concinere coactus.
Tu vero quia mala meditans, illis, qui nos nequa-
quam dimittunt, illucebis, nescio quidem utrum ob
necessarium rerum ambitum, quo nunc
circumducimur, an quia peccatorum horror in ipsum
Dei conspectum ascendit. Ne tamen desis-
se, sed animæ nostræ regimen semper exsequere.
Ita autem neque teipsum ulandi prætermittes
Zephyri, quam prius bonus odor vas aromatibus refertum.

EPIST. XXI.

Anemo.

B

ΕΠΙΣΤ. ΚΑ'.

Τῷ Ἀνέμῳ.

Meum mihi somnium enarras, virorum mihi
dilectissimæ, me in media Bulgaria barbaros
et rusticos mores credens imitari. Inspice enim
quantum ego rusticitatis et feritatis craterem ebil-
berim, qui tot etiam annos ab ipsa sapientiæ re-
gione et sede absum, et mea insipientia quan-
tam **652** ebrietatem contraxerim. Quis autem
dabit nobis e contrario e sapientiæ speculo degu-
stato inebriari, quod illa quidem apud Salomonem
miscet, et sapientes præstat eos qui hucusque
insipientes fuere? Quoties autem ad hanc et
illud canticum dixi: *Ostende mihi vultum tuum* ¹²,
tuamque vocem meis injice auribus? At hæc me qui-
dem effugit et sese abscondit, et maxime meos amo-
res expungit et vellicat. Ego autem perditæ amans
tantoque neglectus studio, huic vitæ fabula fieri vi-
deor, veluti Echus ille amator, sive dæmon, sive deus
fuerit, aut Tantalus ille dici timeo, qui omnium est
sermone notus, semper quidem sitiens, et semper ab
ipso potu deceptus. Porro vero illud Salomonis
mihi dictæ in animo est: ¹³ *Dixi, Sapientiam requi-
ram, at ipsa longius a me recedit, supra quam antea
fuit.* Atque hæc dicens, nihil aliud quam meis
ærumnis imminere sum visus. Quare medicamen-
tum quoddam multum mea interest moliri, quasi
nobis quidem in Bulgarorum terra assiduæ illæ
sint et diuturnæ. Jam enim rusticitas fere eodem
mecum ubere nutritur, et iisdem mecum assidet
laribus. Tu vero ne impensius, ab his, qui te
norunt, rogari velis, dissimulatione quadam sem-
per involutus. Heri enim jam libros manibus reliqui,
ut tibi adhuc sapientum dogmata ob oculos
semper versentur. Cæterum jam tibi librum Chrysostomicum emisimus. Fons equidem sapientiæ,
et ipsa sapientia Christus sit, qui te erudiat, et te in hac via qua procedis, impellat et ducat, et suam
ipsius cognitionem cum operibus edoceat.

EPIST. XXII.

Cercyræ episcopo.

ΕΠΙΣΤ. ΚΒ'.

Τῷ Κερκύρα.

Et rursus nobis alta debet esse speculatio, su-

Καὶ πάλιν ἡμῖν ἐξ ὕψους ἐπισκοπῇ, ὅτι πάλιν ἐκ

¹² Cant. ii, 14. ¹³ Eccles. vii, 24.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Ὑποκρύπτεται. Scrib. προκρύπτει τε.

Τὸ ἐμὸν θναρ μοι λέγεις, ἀνδρῶν ἐμοὶ ποθεινότης,
ἐκδεσθαρῶσθαι λέγων ἐν μέσοις Βουλγάροις.
Σκόπει γὰρ ὅσον ἐγὼ τοῦ τῆς ἀγροικίας κρατῆρος·
πέπρωκα, τοσούτων ἐτῶν τῶν τῆς σοφίας χωρίων ἀπο-
δημῶν, καὶ ὡς ἐμεθύσθην τῆς ἀμουσίας. Ἀλλὰ γὰρ
τίς ἡμῖν δῶν τὴν ἐναντίαν μεθύσθηναι μέθην ἐκ τοῦ
τῆς σοφίας κρατῆρος, ὃν αὕτη παρὰ τῷ Σολομῶνι
κίρνησιν, ἐμφρονας ἀποδεικνύουσα τοὺς τέως ἀφρο-
νας; Ποτάκις πρὸς αὐτὴν εἶπον ταῦτα δὴ τὰ καὶ
[f. τοῦ] Ἄσματο:· *Δεῖξόν μοι τὴν δύν σου, καὶ
ὀκουτίσόν μοι τὴν φωνήν σου;* Ἡ δὲ με ὑπορεύγει,
καὶ ὑποκρύπτεται (50), καὶ ὑποκνίξει μᾶλλον τοὺς
ἐμούς; Ἐρωτας. Ἐγὼ δύσερω; ἀθεράπευτος, κινδύ-
νῳ μῦθος γενέσθαι τῷ βίῳ, καθάπερ ὁ τῆς Ἡχοῦς
ἐρῶν, εἴτε δαίμων εἴτε, θεός, ἢ ὁ πολυδάλτο; Τάν-
ταλος; ἀεὶ μὲν διψῶν, ἀεὶ δὲ τὴν πόσιν ἐξαπατῶμενος.
Αὐτίς μοι τὸ τοῦ Σολομῶντος ἐπεισι λέγειν· *Σοφί-
α στήσομαι, καὶ αὕτη ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν
ὑπὲρ ὃ ἦν.* Καὶ λέγων ταῦτα, οὐδὲν ἄλλ' ἢ ἐπὶ τοῖς
ἐμοῖς ἔοικα πάθεσιν, λατρεῖαν δὲ τινα πολλοῦ γε δεῖ
μηχανᾶσθαι. Ἡμῖν μὲν οὖν, ὡς χρονίοις οὔσιν ἐν γῇ
Βουλγάρων, ὁμότροφοι; ἥδη ἡ ἀγροικία καὶ ὁμοέστιος.
Σὺ δὲ μὴ οὕτω θρύπτου πρὸς τοὺς εἰδότας εἰρωνεύο-
μενος. Χθὲς γὰρ που τὰς βίβλους παρήκα ταῖν χε-
ροῖν, ὥστε σοι εἶ: παρῆναι τὰ τῶν σοφῶν ἐνηχη-
ματα. Πλὴν ἀλλὰ καὶ νῦν σοι βίβλον Χρυσοστομικὴν
διεπέμφαμεν. Ἡ δὲ τῆς σοφίας πηγὴ, ἡ σοφία Χρι-
στὸς, εἴη σε συνετίζων καὶ συμδιόζων ἐν ὁδῷ ταύτῃ
ἢ πορεύῃ, καὶ διδάσκων τὴν αὐτοῦ γνῶσιν μετὰ τῆς
πράξεως.

σοῦ μοι γράμματα, τιμωτάτε δέσποτα· ὦν ἡ δύναμις οὕτως ἐπὶ τὴν ἐμὴν κατέβη διάνοιαν, ὥς οὐ νικητὸς ἐπὶ χλόην, οὐδὲ θυμὸς ἐπ' ἀγρωτίν. Ἰδὼν θὲ γάρ μοι ἡ διαλογὴ σου, φιλαδελφίας ἡρτυμένη χάριτί τε καὶ δλατι. Καὶ ὡς παρόντα περιεπλάκην, καὶ κατησπασάμην τὸν ἐμὸν δεσπότην καὶ πατέρα ἀγάπης στόματι. Ἄλλ', ὦ φθόνε, πῶς ἡμᾶς ἀλλήλων μακροῖς οὕτω τοῖς θριγκίοις διέστησας, ἵνα κατὰ μίνας κεντῇς ἐκάτερον, καὶ ἥ οὐαὶ τῷ ἐνὶ ἀνὰ μέρος, καὶ αὐθις τῷ ἐνὶ, καὶ μὴ ἀρρήκτον γένηται τὸ καθ' ἡμᾶς σπαρτίον τῇ πλοκῇ δυναμούμενον; Εὐλογητὸς ὁ θεὸς ὁ τοῦ θεοῦ Ἰσὺς Ἄγιος, ὃς καὶ τοὺς μακρὰν ἐγγὺς ποιεῖ τῇ τοῦ λόγου δυνάμει, καὶ τῶν γραμμάτων τῇ χάριτι καὶ διαφεύδουσαι ποιεῖ τὰ τοῦ φθόνου σοφίσματα. Εἰ γὰρ καὶ ἀπωρφάνισθαι ἀπ' ἀλλήλων, προσώπῳ δὲ τοῦτο, καὶ οὐ καρδίᾳ, ἀλλ' ὁμιλοῦμεν ἀλλήλοις διὰ τοῦ τῶν ἐπιστολῶν στόματος, καὶ ἀπὸ τοῦ καύσωνος τῶν λυπηρῶν ἄτερος ἄτερον ἀπαψύχομεν [f. ἀναψ.], τῆχους μὲν ἔργον ποιοῦντες, καὶ ἀντιδιδόντες ὡς περὶ τῶν θλιδόντων φωνὰς λαμβάνομεν, ἀποκουφίζοντες δ' ἑαυτοὺς διὰ τῶν ἐργῶν τοῦ λόγου τοῦ τῆς καρδίας βαρεῖος πνεύματος. Ὡσὺν ἐπειδὴ μοι τὸ τῆς τῶν περὶ σὲ διηγέσεως ποτήριον προὔπισε, ἀντιπροσπίων (31) καὶ γὰρ σοι τοιαύτην πρόποναι. Ὡς ἀπόδοιτο ἡ ἀμπελος ἐξ ἧς ἡμῖν τοὺς τοιαῦτα πόματα (32). Ἐξέθλιψε μὲν ἡμᾶς Σεναχηρείμ ὁ Ἀσσύριος, ὃν ἐν μέτρῃ τῶν ποταμῶν ἡμῖν ἀμειλικτον ἐπαπέστειλεν. Ὁ δεύτερος δὲ πολλῶ τῷ μέτρῳ βαρύτερος, ὅσι καὶ ἀφρονέστερος (τὰ τε γὰρ ἄλλα ἡ μωρία καὶ τὴν κακίαν ἀθλάτους ποιεῖ τοὺς αὐτῆς τροφίμους καὶ ἀτεράμονας), οὕτως ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων σπλάγγνων ἀντιστάσιν αὐτῷ (εἰ γε δεῖ σπλάγγνα καλεῖν τοὺς ὑστερονἐπιδοῦλους), καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ κοπτομένου καὶ μελίζουμένου βραχέα τινὰ λαλῆλασιν, ἐγκοτῆσας, κατέφαγέ με, ἐμελίσσάτο με, ἐνέπλησέ με πικρίας, ἐμέθυσέ με χολῆς. Ἐνὶ λόγῳ οὗτος μὲν αὐτῷ τίμιος, ὃς ἂν ἡ εἰπέ τι κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἔδρασαν· οὗτος δὲ ἄτιμος, καὶ τίνας οὐ κακίον πράττων, ὃς ἡ ὁμιλήσας ἡμῖν κατεμνησθῇ, ἡ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐν ἑορτῇ γοῦν εἰσελθὼν. Καὶ γὰρ καὶ τούτου τοῖς Χριστιανοῖς ἐφθόνησεν, ἐν τῷ κοινῷ τὸ κατ' αὐτὸν κρύπτεται. Αὐτὸς γὰρ οὐδὲ τοῦ προσκυνῆσαι τὴν θεομήτορα ἑαυτὴν ἤξιωσεν· ὡς μὲν ᾤετο, ἑαυτῷ προμηθεύμενος τὸ πρὸς ἡμᾶς ἀταπεινώτον καὶ ἀνένδοτον (οὕτω γὰρ ἀπονενόηται)· ὡς δ' ἐγὼ κρίνω τοῦτο μόνον πάσων ἑαυτοῦ ἀξίον, καὶ αὐτόθι ἔχων τὴν δίχην, ἐξ ὧν ἐπάλω; (33), ὃ φασι, μαίνεται, οὐτ' ἀνέρας τίσειν εἰδῶ, οὐτε θεόν, ἀλλ' ὅλος τῆς υποδύσεως αὐτὸν λύσεως γινόμενος. Ἐκ τούτου πῶς δοκεῖς ἡμᾶς διατεθῆναι τοὺς ἐνταυθοῖ ἀπαξίπαντας; Οἱ μὲν ἀπεστάλησαν μόνον, οἱ δὲ καὶ ἐπανεστῆσαν· πᾶσι δὲ ἀπλῶς ἡ κακία ἐνεκυβίστησεν.

11 Reg. xviii, 22.

Variae lectiones et notæ.

(31) Ἀντιπροσπίων. Scrib. ἀντιπροπίων.

(32) Ἐξῆς ἡμῖν τοὺς τοιαῦτα πόματα. Restituo, ἐξ ἧς ἡμῖν τὰ τοιαῦτα π.

(33) Ἐπάλω Restituo. ἐκπάγλως. Respexit illa

hlimis sensus, quia iterum mihi tuæ litteræ afferruntur, illustrissime domine, quarum vis et robor magis meam invasit cogitationem, quam ista iacita nix herbam, quam tumultuans imber granien. Tua enim dissertatio jucunda me affectit dulcedine, quæ fraternitatis amore, et gratiis, veneriisque salibus compacta mihi exstitit. Te quidem quasi præsentem sum circumplexus, et veluti meum dominum et patrem, dilectionis ore sum deosculatus. Sed, o invidе, quod pacto a nobis jam tam longo intervallo dissides, tamque remotis distas septis, ut seorsim utrumlibet stimules, et aut væ, tristesque luctus, uni sint sigillatim, rursusque alteri insint: et ut ne infringi et abscindi possit funiculus ille, qui apud nos valido est contextus nexu. Benedictus Deus, benedictum Dei verbum, quod, quos longum separat spatium, verbo potentie, et litterarum benevolentia, et charitate inter se componit, sibi que mutuo appropinquat, et cauidas invidiæ argutias, cæco cogit obtundi mendacio. 653 Si enim ad invicem nos nobis privamur, hoc vultu sit, non corde. Verum enimvero nos mutuo litterarum ore colloquimur, et tantum, mæroris æstum alter alteri exstinguit, nihil aliud quam Echus officium imitantes, quas ob opprimentes nos et vexantes conceperimus voces, reciproco emitimus clamore. Nos quidem ipsos pariter attollemus, et communi sublevabimur ope, ut scrinonem inter nos, nostro e pectore, gravi et afflicto spiritu obruto, eructaverimus. Non itaque quandoquidem mihi tui commemorationum poculum propinasti, et ego tibi vicissim ejusmodi potum propino, quasi jam vitis penitus aruerit et perierit, ex qua nobis tales potus exprimebantur. Nos enim Senacherib Assyrius elisit, quem Mesopotamia, asperum quidem et durum nobis emisit 14. Secundus vero tanto intervallo a nobis distans hoc molestior et durior, quanto insanior et amentior fuit. Etenim stultitia tum ad alia, tum ad scelera et flagitia, suos ipsius alumnos crudelitate insignes, et nullo exorandos et emolliendos voto efficit, ita in nostra ipsorum viscera et corda ipsi obsistunt. Si quidem illos, qui nobis denique insidiantur, nostra corda et viscera licet nuncupare, et in populum disiectum jam et disruptum, vel brevi sermone iram effervescere et excaudescere fas est. Me enim devoravit, me membratim dissecuit, me intolerabili imbuît amaritudine, meque vel uno verbo spumanti bile inebriavit. Ille quidem apud eum venerationi et honori est, qui aut dixit aliquid contra Ecclesiam, aut fecit. Ille contra infamis et male-

Ulyssis de Achille apud Homerum *Iliad.* v, v. 238.

Μαίνεται ἐκπάγλως, πίνους Αἰ, οὐδὲ τι τίει

Ἀρέας οὐδὲ θεούς.

flcentissimus qui aut in nostro versari cœtu visus est, aut ecclesiam, in die quidem festo, est ingressus. Etenim et hunc ipsis Christianis invidit, ut vel in communi omnium jure, quod ad ipsum pertineret, ipsi occultaretur. Ipse enim nec candidam Dei Matrem adoratione dignam existimavit, et quidem quasi sibi ipsi prospiciens, summam in nos animi elationem et rigidum et inexorabile pectus conjicere censuit. Sic enim mente penitus destitutus est. Et ut ego arhitor, hoc solum, quod seipso dignum est, semper perpetitur, et ibi pœnas luit, ubi ea peragit, quibus, ut dicunt, vehementer insanivit.

Namque homines ullo nunquam dignetur honore Neve Dum.

Sed totus in rabiem, quam subit, convertitur, seque immergit. Ex quo, quomodo censes nos administrari posse et constitui, qui hic semel omnes convenimus? Quidam vero solum emittuntur, quidam veluti emergunt et erumpunt, sed in omnes simpliciter ærumnæ durumque fati telum præceps ingruit. Nobis autem Jesus relictus est ut salus et incolumitas opere et nomine. Cum quo comprehensi et conjuncti, omnibus aliis separatis et effusis, quæcunque patimur, ferimus. **654** Aclamavit autem nobis illud dulcissimum verbum: ¹⁵ *Confidite, ego vici mundum.* Post hæc etiam, et nunc pascens nos, in loco pascuæ ibi me collocavit, et super aquam refectionis et quietis educavit me ¹⁶. Quid amplius? Quasi his non contentus, qui jam ab initio hostis homicida est, in nos cominus vulneribus sævisque ictibus directum spiculum exacuit. De quo jam antea cum tuæ sanctitati scriberem, dixi. Nam cum quemdam urbis episcopum, hominem omnium malorum artificem, simulque ipsam officinam excitasse, te quidem fere cum defunctis in sepulcro constituit. Illum autem homicidam (o duram meorum malorum sortem!) effecit. Sed quæ mihi ab illo acciderunt, longius quidem quam pro otio fas mihi erat dicere, tragico decantavi cothurno, et molestius, quam ut tua præsens hilaritas est, audire debueras, ut ne magis morori adderes, eo quod non minor erga illum, quam me fraternitatis tibi inest dilectio. Nam juxta sapientem admonitionem et consilium, malorum qui patrator est, ille mala tolerat. Quocirca tibi id miserabilius apparet, et hoc in loco de hac re sermo molestissimus tibi et mœstissimus videbitur. Jam itaque his sermonibus penitus supersedæ, ut ne dupliciter summum sacerdotium injuria afficiam, et his rebus, quas perago, quæ nullo quidem summo sermone dignæ, et his quas dico, quas etiam ne cogitare quidem decet. Tibi enim opus est, hæc talia veluti conflare et cogere, ne populi affectibus et passionibus liberorem et latiore viam consternamus. Et alius qui-

A Ἡμῖν δὲ Ἰησοῦς ὑπελείφθη, τὸ σωτήριον καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, καὶ μετὰ τούτου συλληφθέντες, τῶν ἄλλων σκορπισθέντων, ἠνέγκαμεν ὅσα δὴ καὶ ἐπάσχομεν. Ὑπεφώνει δὲ ἄρ' ἡμῖν τὴν γλυκείαν ἐκείνην φωνήν· *Θαρήσκετε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον.* Μετὰ ταύτης ἔτι καὶ νῦν βουκαλῶν ἡμᾶς εἰς τόπον χλόης ἐκεί με κατασκηνοῖ, καὶ ἐπὶ ὕδατος ἐκτρέφει με ἀναπαύσεως. Τί ἔτι; Ὡς περ οὐκ ἠρκέσθη, ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος πολέμιος, ταῖς ἀγχοῖσι τρώσειτε καὶ πλήξεσιν, ἐπισκοπικὸν βέλος καὶ ἡμῶν ὦξυνεν. Περὶ οὗ καὶ πρότερον γράψας τῇ ἀγαπῶνῃ σου ἡν-ξίμην. Τὸν γάρ μοι τῆς δεῖνα πόλεως ἐπίσκοπον, ἀνθρώπον πάσης κακοτεχνίας ἐργάτην ἅμα καὶ ἐργαστήριον, ἐπαναστήσας, ἐμὲ μὲν, μικροῦ μετὰ τῶν καταβαινόντων ἐν τάφοις ἔθετο. Ἐκείνον δὲ φονεῖα B (φεῦ τῶν ἐμῶν κακῶν!) ἀπειργάσατο. Ἀλλὰ τὰ κατ' ἐκείνον ἐτραγωδεῖν μακρότερον μὲν ἢ κατὰ τὴν οὖσαν σχολὴν ἐμοὶ λεγείν· ἀνιαρώτερον δὲ, ἢ κατὰ τὴν ἐνοῦσάν σοι ἀλυπίαν ἀκούειν, ἵνα μὴ λύπη ἐπὶ λύπῃ σχῆς, διὰ τὸ οὐχ ἤττον εἰς ἐκείνον, ἢ εἰς ἐμὲ φιλάδελφον. Κατὰ γὰρ τὴν σοφὴν νοουθεσίαν, ὁ κακῶς δρῶν ἐστὶν ὁ πάσχων κακῶς, καὶ διὰ τοῦτο σοὶ καὶ ἐλεεινότατον· κἀντεῦθεν ὁ περὶ τούτου λόγος σοὶ λυπηρότερος. Παύσομαι γοῦν περὶ τούτου λέγων, ὥς ἂν μὴ διπλῇ τὴν ἀρχιερωσύνην ὑβρίζωμεν, οἷς τε ποιῶμεν, ἅ μηδὲ λέγειν ἄξιον, καὶ οἷς λέγομεν, ἅ μηδὲ ἔννοεῖν προσήκον. Αὐτοῦ γὰρ δεῖ τὰ τοιαῦτα καταχωννύεσθαι, ἵνα μὴ δῶμεν πλατυτέραν χώραν τοῖς τοῦ λαοῦ πάθεσι. Καὶ ἄλλος [f. ἄλλος] δὲ, σπει- C σάμενος τῷ ἀδελφῷ, κἀν αὐτὸς ἀσπονδὸς μένη, καὶ κατὰστικτός τοις ποικιλιμαῖς, ἀνακόλουθον ἂν δρῶ- ῃν, ἀναξάινων τὴν ἀγέαν. Πλὴν ἀλλὰ καὶ τὰ αἴτια τῶν λυπηρῶν τῇ σὴ τιμότητι δηλοῦν ἀμυδρῶς θέ- λοντες, τοσοῦτον αὐτῶν ἐπεμνήσθημεν. Διὰ ταῦτά μοι ἀναγκαῖον, τὴν ἐπὶ τὸν βασιλέα στέλλεσθαι, ταυτὴν δὲ εἰπεῖν, τὴν ὅλην αὐτῆς ἀναμετρεῖν Χάρυβδιν, ἢ Αἰγυπτὸν διέναι, χαλεπὴν ὁδὸν ἀργαλέην τε. Μὴ γὰρ οἶσθε, τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπε, τὴν ὁδὸν ταύτην ἐλάττω νομίζειν πασῶν ὧν ὑπέστην θλίψεων, ἢ τὴν δοκοῦσαν λύσιν τῶν δυσχερῶν, μὴ δεσμὸν δοκεῖν ἀρρήκτοτε- ρον. Οὐ ταύτην [f. ταύτη] μόνον, οὐκ ἰσχυρὸν στρατοπέδον παραβάλλων ἐπίσκοπος χρῆμα ἐπίφθονον, ἢ μισητὸν ταῖς ἀμαρτωλαῖς ταύταις ἡμέραις· οὐδ' οὐκ εἰ μὲν ἡμῖν τοὺς ἱπποὺς τρεῖς τοῦ ἔτους τίκτειν (οἷον τὸ D τοῦ μύθου Ἠλύσιον ἐμανθάνομεν τε ἡνίκα ἐν σπυρ- γάνοις τῆς παιδείας ἦμεν, καὶ ἐδιδάσχομεν, ὅτ' ἐσπαργανούμεν ἐτέρους), ἢ ἔχοιμεν πάντα; ἐφ' ἵπ- πους ποιεῖν, οἷς ἂν ὀμιλήσαιμεν· τὰς δὲ ἀρούρας χρυσὸν θέρος ἡμῖν ἀνιέναι, ἢ καὶ τὰ δένδρα χρυσοῦς προβάλλειν καρποὺς, οἷα τὰ τῶν Ἑσπερίδων μήλα τῇ ποιήσει κεκαρποφόρηται. Ἡ γὰρ οὐ τοιαῦτα παρὰ παντὸς οὔτινος οὐκ ἀπαιτούμεθα, κἀν μὴ παρ' ἡ τοὺς πικροὺς τούτους ἐκθεραπεύειν τοῖς ποθοῦμένοις μει- λίγμασιν ὡς κατορύττοντες βλασφημούμεθα, ὥς ἔρε- λόν γε ἐκείνους τοὺς ταῦτα λέγοντας; Οὐκ οὐκ ταῦτα μόνον τὴν πρὸς τὸ στρατοπέδον ὁδὸν ἀνάντη πειοῦσιν ἡμῖν ἢ στενὴν τε καὶ τεθλιμμένην, καὶ οὐδὲ τὸ τέλος

¹⁵ Joan. xvi, 33. ¹⁶ Psal. xlii, 2.

ἀγαθὸν ἔχουσιν· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀραχνῶδες τοῦτ' μοι σῶμα, ὅπερ, ὡς οἶδας, καὶ πρὸς πάντα μὲν πόνον, μάλιστα δὲ καὶ τὸν ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἀσθενὲς τε καὶ εὐδιάλυτον. Εἰ δὲ σύ γε δύσαις ἀλήθην, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τὴν τῶν εὐχῶν περιζύση δύναμιν, πάντα ῥᾶ ἡμῖν γενήσεται, τὸ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιῶντος Θεοῦ, ὁδοποιῶντος ἡμῖν διὰ τῶν σῶν ἀγγελικῶν εὐχῶν, καὶ τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὁδοῦ διαρρίπτοντος.

meare Charybdim, et latam peragrarē Ægyptum: existimes me, o Dei homo, hanc viam omnibus quas passus sum afflictionibus et angustiis victam esse arbitrari, aut omnium mearum difficultatum et laborum, hanc solutionem quamdam esse, aut refugium nec vinculum indissolubile esse censere. Et non solum hac ratione, quia episcopus, his tam sceleratis diebus exercitui, invidiæ laqueos, et odii tela objecit. Neque quia oportet quidem, nobis equas ter in anno parere (quale illud fabulæ Elysium edidicimus quando in pueritæ cunabulis fuimus, quod etiam et Iulianus, quoniam alios fasciis involvimus), ut omnes illos, equos ascendere faceremus, quos nostro cœtui et familiaritati haberemus ascriptos. Et pariter quia decet, nobis arva ipsa segetem autem emittere, et arbores, aureos fructus proficere, qualia Hesperidum malæ poetarum carminibus esse feruntur. At enim non hæc a quolibet exigimus; et nisi ob ta'es dirorum hominum incursus, optatis delinimentis et commodis illis inservimus, quasi sepulcrorum fossores maledicimur. Atque utinam in illos, qui talia in nos probra emittunt, recidant. Non autem hæc sola, **655** sed arduam et acclivem, in illa castra, viam nobis parant, aut angustam, aut arctam, sed neque bono finitam termino. Sed enim hoc mihi fragile et exile corpus, quod ut nosti, etiam ad omnem laborum occursum, maxime, qui in assidua viarum molestia conficitur, imbecillum est, et omnino languidum. Si autem et tu robur indueris, et omnem precum et votorum in nos vim circumdederis et accinxeris, omnia nobis faciliora fient; præsertim cum te Deus trepidantium consilium et regimen efficiat, et nobis tuis angelicis precibus viam sternat facilem, lapsosque lapides ab illa longo proficiat.

ΕΠΙΣΤ. ΚΓ.

Τῷ αὐτῷ.

Οὐδὲν ἐμοὶ λοιπὸν δυσχερὲς, ὅτι τῆς πάντων ἡδύονος καὶ γνώμης καὶ γλώττης ἐδεξάμην προσφώνημα, καὶ οὐ πρόσκαιρον, ὡς ὑψηλὴν ἀέρος πληγὴν δεχομένην ἅμα τῇ συστάσει καὶ τῇ διάλυσιν, ἀλλ' ὕφεστίς καὶ παράμουνον. Γράμματα γὰρ ἐποχοῦμενον ἐκ τῆς σῆς μεγαλοπρεπείας διέβη πρὸς τὴν ἐμήν ταπεινότητα, ὥστε παρῆναι μοι προσφωνεῖσθαι παρὰ σοῦ, ὁσάκις ἂν ἐβελήσαιμι, τὴν εὐλαβίαν ἀνελίττοντι. Ὅπερ ἐστὶ ῥῆξιν εὐθύς ἔχειν ἀποτινασσομένην τὰς ἐπικειμένας βαρύνετα. Διεξίοντι δὲ μοι τῇ ἀναγνώσει καὶ τὰ σὰ τρόπαια, οὐδὲν ἄλλ' ἢ τὸ λαθυηδὲς ἐκεῖνο πίνεται φάρμακον, ἢ ἵνα τὸ οικειότερον εἶπω, διὰ τὴν ἀπολύουσάν σου νῦν γῆν τῶν Κολχῶν τῇ τῆς Κολχίδος Μηδείας τέχνῃ τὸ γῆράς μοι ἀποξέσται, καὶ ἡ νεότης ἀνακαίνιζεται. Ὅρᾳ; ὁπότε ἐν καιροῖς δυστυχῶν κοινῶν αὐτῆς εὐτυχῶ διὰ σὲ καὶ τὰς σὰς εὐτυχίας, αἷ καὶ τὰς ὑμνουμένας τῶν παλαιῶν ὑπερβάλλουσιν; Ἐγὼ δὲ καὶ τὸν καιρὸν τῆς ὑποδοχῆς τοῦ προσφωνητικοῦ δεξιὸν οἰκὸν ἐθέμην. Κατὰ λόγον τοῦτο, ἐπεὶ καὶ ἀετὸς ὁ προσφωνῶν, ἐπιδέξιος. Ἀπίνοντι γὰρ πρὸς τὸν μέγαν Ἀχιλλεῖον, ὡς ἂν τῇ πανηγύρει συνεορτάσαιμι, κατὰ τὴν ἐδὸν ἐνεχειρίσθῃ τὸ γράμμα σου. Σὺ δὲ καὶ αὐτὸς ἐμπικράνῃ τοῖς ἡμέας θλίβουσι, τοῖς τῆς ἀπληγίας θεραπευταῖς, τοῖς πολέμοις τοῦ Εὐαγγελικοῦ ἐπαγγέλματος, τοῖς ἀλιτηρίοις τοῦ Χριστιανικοῦ τάγματος. Ὁ μόνον ἔχεις τοῦτο βέλος ἐπίπεμψον τοῖς καταράτοις, οἱ τὴν γαστέρα τοῦ πανδοχέως ἄβου στενὴν ἀπδεικνύοντες, ἐπιγαυρίωσι τῷ προτερήματι. Τούτους

A dem fœdus cum fratre pereuliet, etsi ipse cuiusvis expers fœderis sit et amicitie, et versicoloribus distinctus notis persistat. Stulte quidem ageremus si molestiam tecum et tedium excuteremus, nisi jam quæ mœoris et tristitiæ causa sunt, tuæ venerationi vel obscure manifestare nolentes, tam importune illorum meminimus. Quamobrem mihi necessarium est viam ad imperatorem cœpere, et hoc idem illi dicere, perniciosam me rursus periter quidem et difficile et periculosum. Cave existimes me, o Dei homo, hanc viam omnibus quas passus sum afflictionibus et angustiis victam esse arbitrari, aut omnium mearum difficultatum et laborum, hanc solutionem quamdam esse, aut refugium nec vinculum indissolubile esse censere. Et non solum hac ratione, quia episcopus, his tam sceleratis diebus exercitui, invidiæ laqueos, et odii tela objecit. Neque quia oportet quidem, nobis equas ter in anno parere (quale illud fabulæ Elysium edidicimus quando in pueritæ cunabulis fuimus, quod etiam et Iulianus, quoniam alios fasciis involvimus), ut omnes illos, equos ascendere faceremus, quos nostro cœtui et familiaritati haberemus ascriptos. Et pariter quia decet, nobis arva ipsa segetem autem emittere, et arbores, aureos fructus proficere, qualia Hesperidum malæ poetarum carminibus esse feruntur. At enim non hæc a quolibet exigimus; et nisi ob ta'es dirorum hominum incursus, optatis delinimentis et commodis illis inservimus, quasi sepulcrorum fossores maledicimur. Atque utinam in illos, qui talia in nos probra emittunt, recidant. Non autem hæc sola, **655** sed arduam et acclivem, in illa castra, viam nobis parant, aut angustam, aut arctam, sed neque bono finitam termino. Sed enim hoc mihi fragile et exile corpus, quod ut nosti, etiam ad omnem laborum occursum, maxime, qui in assidua viarum molestia conficitur, imbecillum est, et omnino languidum. Si autem et tu robur indueris, et omnem precum et votorum in nos vim circumdederis et accinxeris, omnia nobis faciliora fient; præsertim cum te Deus trepidantium consilium et regimen efficiat, et nobis tuis angelicis precibus viam sternat facilem, lapsosque lapides ab illa longo proficiat.

B

EPIST. XXIII.

Eidem.

Nihil mihi molestiæ relictum est, quoniam omnium suavissimæ linguæ et dulcissimæ mentis vocem et alloquium suscepi, et non quidem brevi temporis spatio manens, ut est altissimus aeris ictus, qui simul fere ut coit, dissolvitur, sed constanti persistens mihi, et obnixum diuturnitate. Litteris enim hoc ex tua magnanimitate et celsitudine confatum, in meam devenit humilitatem, quasi præsens mihi illud insonet, et quasi tuo perstrepat ore, quoties ego quidem velim, et volumen hoc explicuero. Quod quidem facile est obtentu illi qui longe a se amovet hasce rerum molestias, gravibus infortuniis agitatus et concussus. At cum ad lectionem accederem, et ad tua varia monumenta nihil aliud, quam illud oblivionis pharmacum mihi bibendum esse censui, aut, ut proprius loquar, ut Colchorum terram, qua nunc ipse frueris Colchidis Medæ arte, senectus mihi penitus detrahitur, viridisque juvenus flore mihi renovatur vivo. Jam vides quidem quantum hisce communium infelicitatum temporibus ipsi felici læter fortuna, propter te et tua prospera gesta casusque penitus felicissimos, qui cunctos priscorum hominum eventus longo superant intervallo. Ego quidem tempus illud, quo tuam jucundam vocem et allocutionem mihi suscipere contigit, dexterum divinumque mihi auspicium esse constituo, ob hanc fortasse rationem, quoniam aquila scite et eleganter acclamat, felicique strepit ro-

siro. Nam cum magnum peterem Achillium, quasi cum frequenti cœtu festum essent celebraturus, in via mihi tuæ litteræ traditæ fuerunt. Tu vero ibi in illos, qui nos acerbo elidunt ictu amaram induis bilem. In illos, inquam, qui insatiabilis cupiditatis ministri sunt, qui et Evangelicæ professionis hostes sunt execrables, et Christiani agminis pernicies, et ipsa internecio. Hoc igitur telum, quod solum habes, in hos diris devotos et execrandos valido emitte lacerto. Hi vero duri inferni clatum uterum, qui omnium est receptaculum et sedes, angustum fere, et arctum manifestantes rebus bene gestis, partaque victoria temere superbiunt. Hos quidem magnum illud celos Jesus subigens, **656** sub proprium suæ manus robur submittat, et plenam ipsorum gulam attingens, ingentes tumidosque fastus contrahat et turgidas et elatas illorum cristas deficiat. Sive ut Zachæi cupiditates, sive ut aliorum, apud Judæos principum omni fore salute et cultu carentium compe-scut. Ad quos rigidos et severos Romanos medicos misit, qui et abscinderent et comburerent. At vero tuus animus quasi rectam viam et omni remotam culpa a dextris te ipsum semper prospicit, ut aut ne pauperum causa, aut aliorum, qui tibi subjacent, concusso pectore agiteris, et maxime ob illos, qui te imagine representant, vel si tamen illos, et legitime, et large suscipis, et operibus amoris illecebras illis ostendis. Ille, inquam, arcum tuæ brachia esse constituet, et te multo circumcinget robore, et tecum gentes, bella horrida moventes disperget, *arcum contundens, et confringens arma, et scuta comburens igne* ¹⁷, tuæ alacritatis efficacia et studio efferventi. At ut ad te infestantium agmina appropinquent, et Domino hostium castra construant, invalidi penitus ipsi et cogitationibus omnino concident suis, et temerariis cogitationibus omnino captivabuntur suis, et ipsi sicut persequeris impetu, et in servitutem rediges, et contundes, *et ut platearum lutum confringens illos* ¹⁸ qui impuri, et athei Moameti spurcam plateam studio insectantur. Et hæc non solum tibi precor, sed futura esse spero. Non enim Deus manuum operam, victoriæ corona, jure quidem debita uberrime non insigniat. Ego quidem tibi jam hoc epinicion canam: *David decem millia et bellicosissimus*. Qui et furem cupiditatum concussit. A quo et misericordiam nunquam separavit Dominus, qui justitiam semper amavit, et aequitatem semper inspexit, semperque illum omni

EPIST. XXIV.

Domno Adriano magno domestico.

Equidem etiam sum defunctus, pansebaste mi opitulator, et inter eos fere, qui imo inferorum vagantur antro constitutus, a te nunc excitior, qui et hanc animulam meam mihi restituens, cuncta mea ossa colligis, et dissolutam mei corporis compaginem congruente proportionum et cunctitatis ratione construis, carnesque meas enu-

Α μὲν ὁ κακῆσθαι τὸ μέγα κῆτος χειρωσάμενος Ἰησοῦς ὑπὸ τὴν οἰκίαν χεῖρα ποιήσαιο· καὶ τῆς γαστρὸς αὐτῶν ἀφάμενος, συστειλαὶ τὸν μέγαν ὄγκον, δια-φορήσας τὸ οἶδημα, εἴτε ὥσπερ τὴν Ζακχέου γαστέρα διωκονόμησεν, εἴτε ὡς τὰς τῶν παρ' Ἰουδαίοις ἀθεραπεύτων ἄλλως ἀρχόντων. Οἱς ἐπαφῆκε τοὺς ἀποτόμους ἰατροὺς· Ῥωμαίους, τέμνοντάς τε καὶ καίοντάς. Σὺ δὲ θέμος (34) [f. Σοῦ δὲ θέμενος, nempe Ἰησοῦς] ἀμωμον τὴν ὁδὸν, προσρῶντος αὐτὸν ἀεὶ ἐκ δεξιῶν, ἵνα μὴ σαλευθῆς, καὶ διὰ τῶν πενήτων, καὶ διὰ τῶν ἄλλως αὐτῷ ἀνακειμένων, μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἰκονίζοντων, ὑποδεχομένου γνησίως τε καὶ πλουσίως, καὶ τοῖς ἔργοις τὸ φίλτρον δεικνύοντος, θεῖη τῶν χαλκῶν τοὺς βραχίονας· καὶ περιζωνῶν σε δύναμιν, διασκορπίσαιεν ἐν σοὶ ἔθνη τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα· *τόξον συντη-θῶν, καὶ συνθλῶν ὄπλον, καὶ θυροὺς κατακαίον ἐν πυρὶ τῷ τῆς σῆς προθυμίας δραστηριότητος* ζέοντι· καὶ ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπὶ σὲ κακοῦντας, καὶ παρατάσσεσθαι παρεμβολῇ τῶν τοῦ Κυρίου ἐχθρῶν, αὐτοὶ ἀσθενήσαιν, καὶ τῶν διαβουλῶν αὐτῶν ἐκπέσοιεν· καὶ καταδιώξαις αὐτοὺς, καὶ καταλάβοι, καὶ ἐκθλίψαις, καὶ ὡς πηλὸν τῶν πλατειῶν λέναντις τοὺς τὴν πλατεῖαν τοῦ ἀθέου Μωάμετ στέρεξαντας. Καὶ ταῦτά σοι οὐκ ἐπεύχομαι μόνον, ἀλλὰ καὶ πέποιθα ὅτι ἔσονται. Οὐ γὰρ ἄδικος ὁ θεὸς ὥστε μὴ καὶ ψυχῆς καθαρότητι, καὶ χειρῶν γενναϊότητι, ἐκ περιουσίας προσκληθέντα, δοῦναι τῆς νίκης τὸν στέφανον. Ἐγὼ δὲ σοὶ ἤδη καὶ τὸν ἐπινίκιον ἀνακρούσομαι· *Ἐπτάξες Δαβὶδ ἐν μυριάσιν, ὁ πρῶτατος* τῶν νῦν καὶ μαχημώτατος, ὁ πατάξας τὴν τῆς ἐπιθυμίας ἄρκτον, καὶ τὸν τοῦ μωμητοῦ θυμοῦ λένοντα· ἀφ' οὗ τὸ ἔλεος μὴ διασκεδάσῃ ὁ δικαιοσύνας ἀγαπῶν, καὶ ὁρῶν εὐθύτητα· Κύριος, ἀεὶ τηρῶν καὶ κακύνσεως πάσης ἀνώτερον καὶ κακώτερον.

Infirmi erunt. Et enim ipsi consiliis et temerariis cogitationibus omnino captivabuntur suis, et ipsi sicut persequeris impetu, et in servitutem rediges, et contundes, *et ut platearum lutum confringens illos* ¹⁸ qui impuri, et athei Moameti spurcam plateam studio insectantur. Et hæc non solum tibi precor, sed futura esse spero. Non enim Deus manuum operam, victoriæ corona, jure quidem debita uberrime non insigniat. Ego quidem tibi jam hoc epinicion canam: *David decem millia et bellicosissimus*. Qui et furem cupiditatum concussit. A quo et misericordiam nunquam separavit Dominus, qui justitiam semper amavit, et aequitatem semper inspexit, semperque illum omni

D

ΕΠΙΣΤ. ΚΑ'.

Τῷ μεγάλῳ δομestικῷ κυρίῳ Ἀδριανῷ.

Ἐγὼ δὲ καὶ νεκρὸς ἤδη γενόμενος, πανσέβαστε μέγιστέ μου ἀντιλήπτορ, καὶ τοῖς κατωτάτω τοῦ ἔδου τοθεῖς, παρὰ σοῦ νῦν ἐξεγείρομαι, καὶ ἀποκθιστῶν τὸ ψυχίδιον, συνάγεις μοι τὰ ὅσα καὶ συναρμολογεῖς τὴν διάλυσιν, καὶ σάρκας ἀνατρέφεις, καὶ δέμας περιτείνεις, καὶ γίνῃ μοι ζωοπάροχος. Βούλει συνελκύσω τῆς ἀσφαλείας τὸ παραπέτασμα, καὶ

¹⁷ Psal. xlv, 10. ¹⁸ Psal. xvii, 45. ¹⁹ I Reg. xviii, 7.

δεῖξω σοι τοῦ λόγου τὸ βούλημα· Ἐμοὶ τοῦ νῦν βίου A τὴν σύγχυσιν βλέποντι, καὶ τὴν ὕβριν τῆς πλεονεξίας, καὶ τὴν ἀναίδειαν, οὕτως ἀπηρυσθριασμένως ἐκπορευομένης, καὶ μαινομένης τὰ πράγματα· καὶ τοὺς μὲν τὰ δημόσια πράττοντας, πορθητὰς μᾶλλον, ἢ φορολόγους· καὶ θεοὺς ὁμοῦ νόμους καὶ βασιλικὰς ἐντολὰς· ἀράχνης ἡγουμένους ὑφάσματα, τοῦτο δὴ τοῦ Ἀναχάρσιδος πρὸς τὸν Σόλωνα, μύσας μὲν κρατοῦντα, σφῆζι δὲ βτηγνύμενα· τὰ δὲ τοῦ λαοῦ τῶν Χριστιανῶν ἀγόμενα καὶ φερόμενα, μὴ ὄντος λυτρομένου μηδὲ σώζοντος· πᾶσα μὲν σωτηρίας ἐλπὶς περιήρητο· ἦν πνεῦμα ψυχῆς συμφοραῖς ἐμπαγείσης εἰπὼν τις οὐχ ἁμαρτήσεται. Πάντες δὲ λογισμοὶ διελύθησαν, καὶ νεκρωθεὶς ἐκαίμην τῇ ἀπογνώσει τῆς τοῦ κακοῦ διορθώσεως. Ὡς δ' ὁ πανευγενέστατός σου γαμβρὸς, τὸ τῆς ἀγαθοθελείας B ἔργον, τὸ ἐν ταῖς κοιλίαις τῆς νῦν τῶν κακῶν συρβόλαις κρίνον, τὸ ἐν ταῖς πάντας κνιζούσαις ἀκάνθαις πόδον, ἢ θεόπνευστος δντικς ψυχῇ, τοῖς ἐγγύς ἡμῶν πράγμασιν ἐπιστάς, ξένον ὥραθι μοι θέαμα, ποταμὸς δι' ἃ μης βέων γλυκύς, καὶ ὁδοπόρος διὰ βορβόρου βέων ἀμόλυτος (ἃ τῶν σῶν πάντως ἐντολῶν ἀποτελέσματα κατενόησα) ἐνταυθα μοι τό τε ἀποπᾶν πνεῦμα τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος εἰσέπτει πάλιν, καὶ πάντα συνετελέσθη περὶ ἐμεῖ, ὅσα τῆς τοῦ Ἰεζεκιήλ φρικτῆς ἐκείνης ὁράσεως. Ἀρὰ σοι μετρίως ὀφείλω τὰς ἐν εὐχαίς καὶ ἐπαῖνοις χάριτας τῷ ψυχροδότη, τῷ ζωογόνῳ· ἢ τοσαύτας ὅσας, εἰ θέμις εἶπῃν, κατάρας τοῖς ἀδιορθώτοις ἐχθροῖς τῆς χρηστότητος, τοῖς ψυχοφθόροις, τοῖς ζωολύταις· Ἀλλὰ γὰρ C οἷα πεπόνθαμεν! Κρίνον ἀτεχνῶς ὁ νεανίας, καὶ ῥέδον ἐπ' ὀλίγον εὐωδίας, μᾶλλον δὲ τῷ Θεῷ διὰ τῶν πενήτων εὐώδης γενόμενος, ἥδιον ὀσφρανθέντι τῆς ἀποφορᾶς τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἢ τῆς τοῦ πλῆλαι Νῶε θυσίας. Εἶτα πρὸς τὸν ὑμέτερον ἀέρα διέδω, μόνην ἡμῖν τὴν μνήμην ἐγκαταλιπὼν ἀπαράκλητον. Τίς γὰρ τοῦ λοιποῦ τοῖς μὴ κτηματίταις τὰ περιόντα συνάξει, τοὺς δ' ἐν πύματι τῆς ἀπορίας πρὸς τὴν τῆς εὐπορίας τάξιν ἀνάξει; Τίς ὀρφανοὶ δώσει μικροῦ καὶ χάριν ὁμολογεῖν τῷ θανάτῳ, δι' ἐν πατέρων ἀσθενῶν στερηθέντες ἀντέλαβον τὸν τηνικαῦτα δυνάμενον; Τίνος προστάγματα, θείας ἀπηχρήματα ἀγαθότητος, στήρσουσι χήρας ὄρων; Τίνος ὀφθαλμοὶ τοῖς ἀδικούμενοις δάκρυον ἀποστάζοντες τοὺς ἀδικούντας πλεον ῥηνήσουσιν, ὥς γε μειουμέ- D νους τὰ μέλζονα, καὶ σπεύσει λοιπὸν οὗτος λύσαι τὰς ζημίας ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσι, τῷ μὲν τὴν μελίζονα, τῷ δὲ τὴν ἐλάττινα; Τίνα καὶ πένης εὐρήσει κατὰ τῶν πλουσίων ἀρπάγων ἐκδικον, καὶ πλούσιος κατὰ πενήτων κακοήθων καὶ συκοφαντῶν σὺνδικον; Τίνα θεραπευτὴν εὐρήσει τὸ τάγμα τῶν τοῦ Θεοῦ θεραπευτῶν, οὐ φιλοκρινούντα τὰς ἀξίας, ὁ τοῖς ἀθέοις σπουδάζεται· οἱ πρὸς τὸ μισόθειον αὐτῶν, τῇ ἀτιμίᾳ τῶν τοῦ Θεοῦ δοῦλων ἀναγκαιῶς συνεκφαινόμενον, ἀπολογία πορίζονται τῶν τιμᾶσθαι δικαιουμένων ἀναξιοῦντα; Ἀλλὰ πάντα ὥς αὐτοῦ χρεῖττονας βλέποντα, καὶ ἁγιασθῆναι διὰ τούτων τῷ τοῦ Πνεύματος χρίσματι, καὶ ἐτι τελειοθαι τὰ θεῖα, καὶ ἁγιαστικά πιστεύοντα, καὶ τοὺς

illis, illasque cutis vestitu obtegit, vitæque mihi I dator efficeris. Vis igitur ut hujus obscuritatis mysticum integumentum detrahā, et verum tibi sensum sermonis manifestem? Cæcam humanæ vitæ confusionem, animo conspicio ægro cupiditatem; et injuriam sordidæ avaritiæ, et impudentiam, junctas rerum moles, toto jam deposito pudore, coinquinantem, et scorti more dire prostituentem, et illos, qui reipublicæ peragunt negotia, vastatores potius quam collectores 657 tributī esse, et pariter ab illis divinas leges, et imperatoria statuta aranearum prope-modum telis paria haberi, et similia, quæ exilem et debilem irretiunt muscam, et a susurranti vespa perrumpuntur, ut ad Solonem Anacharsis olim B retulit. Sic etiam et Christiani populi res ferri et circumagi, quasi liber non esset, nec vita donatus, manifestissime video. Omnis enim salutis spes penitus fere est detracta et propulsata. Quam si quis animæ calamitatibus variis compactæ et obrutæ effusus statum dixerit, non errabit. Omne quidem consilium evanuit, et ego fere defunctus jaceo et exanimis, hac solum de causa, quod funditus desperem, malum posse aliquo modo corrigi. At illustrissimus tuus gener, et sacrum optimi consilii germen, et ut lilium in convallibus, ubi nunc malorum collivio confluit, et ut rosa inter spinas, quæ omnes lacerant et pungunt, vere ut spiritus a Deo afflatus est; qui nostris operibus et afflictio- C nibus probe astat. Certe ut peregrinum mihi spectaculum visum est, scilicet, ut flumen ab ipsa salugine dulce effluens, et ut viator per cœnosa transiens semitas impolluitur. Quæ omnia vero tuarum esse præceptionum effectus prorsus exploravi. Hic autem utilissimæ et salutiferæ spei spiritus ad me rursus evolavit et cuncta in me absoluta sunt, quæcunque horribilia ab Ezechiele eaque terrifica visa fuisse feruntur. Jamque tibi modicas, et precibus, et encomiis mistas debeo gratias, qui mihi animam restitui, qui et mihi vitam generasti, aut tot tantasque gratias, si fas est dicere, quot imprecationes sacræ religionis hostibus, nulla correctione flectendis, animarumque omnino dirissimis corruptoribus, vitamque perniciæ cæca infestantibus. Sed D enim ut perpetimur et vexamur, lilium prorsus est adolescentia, et rosa, quæ parvo temporis spatio bonum exhalat odorem: maxime autem Deo, ob beneficia in pauperes, boni odoris est. Sed suavius ipsius operum exhalatione et effluxu percipitur, quam illo Noe sacrificio, jam olim peracto. Deinde per vestrum aerem irrepsit, solam nobis memoriam relinquens tristissimam omnisque expertem consolationis. Quis enim in reliquum, miseris et egenis, ita jam rerum, quæ supersunt, faculitates colliget, illos certe ipso inopię poculo, ad uberrimum felicitatis ordinem inducet? Quis et orphanis et desertis dabit, vel fere ipsi morti gratiam rependere, ob quam, invalidis et infirmis parentibus privati, potentem ita tunc et strenuum susceperunt? Cujus

imperia ultimam divinæ bonitatis conditionem, in A
 orbitatis miseræ terminum et limitem obfirmabunt?
 Cujus oculi in injuria affectos, et misere dilacera-
 tos lacrymas instillantes injuriæ latores potius
 luctu acerboprosequuntur, quod se majoribus
 spoliaverint bonis et imminuerint? Et hic in poste-
 rum festinabit, in utrosque damna et pericula fun-
 ditus solvere; huic quidem majora, illi vero mi-
 nora dimittens. Pauper autem quem in maximis et
 effusissimis rapinis justum invenit, et dives, in
 improbis pauperum moribus, et calumniis etiam
 communi patrocínio 658 defendendum censebit.
 Et cohors etiam alti numinis ministrorum, quem
 ministrum forte inveniet, qui digna per tribus, et
 ordines non decernat, quod ab implis maxime in
 pretio habetur? Qui in ipsum odium, quo Deum
 prosequuntur, multa in servos Dei ignobilitate
 atque abjectione necessario præscriptum, ut exen-
 sationem comminiscantur, illos indigne honorari,
 et coli, qui se ipsos veluti justos extollunt et ele-
 vant. Sed illum, qui omnes, ut se ipso meliores et
 æquiores intuetur, et ab his, ipso sacræ unctionis
 Spiritu sanctificari, et adhuc ipsa divina et sancta
 absolvi, et perfici posse sperat. Et omnes, qui hac
 sententia et religione non teneantur, profanos qui-
 dem et impuros et omnis sanctificæ gratiæ inexper-
 tes arbitretur. Hi enim, qui sanctum esse sacerdo-
 tem existimant, etiam se ipsos ab hoc consecrari et
 sanctificari cognoscunt. Impii et nefarii postea sunt
 qui nullo virum consecratum et sanctum honore
 afficiunt, aut qui talem ipsum non existimant,
 nullius Christi sanctificationis et gratiæ participes
 ostenduntur. Nam qui sanctificatur et consecratur,
 hic sanctitatis beneficio, vi consecrationis, talis effi-
 citur. Et hos vere decet in Christianorum cælum
 intramitti. Quis autem et nedum videre posse pri-
 vabitur, tacito rerum necessariorum fastigio, im-
 pietatem et infidelitatem ita percipi, et alte radices
 sentur. Hac autem re solum pansebastus, quos sibi
 quod non solum quæstu et lucro orbatos dimitteret,
 sed quæ haberent penitus absumere et amittere
 cogeret, et ut est in proverbio, thesaurum omnem in
 carbones resolutum invenire, et ab illis præci-
 pue, qui deliciis blandoque luxu frangi viderentur
 exustum. Sed maxime verum dicere decet illum,
 non hos ægre affectisse, quod quid majus omni lucro
 excogitasset, et divitiarum possessionem
 non autem amissionem et interitum, ipsam horum
 operum juvenilis proterviæ esse præstantiam et
 excellentiam. Nam hoc quidem boni servi est,
 paupertatem potius eligere, quæ maxime ejus pos-
 sessorem optimo famæ sensu, et divite æstimationis
 supellectile attollit, quam opes, quæ infau-
 sto nomine ad paupertatem redigere illum possint.
 Sed enim candido optimoque augusto fugiendus hic
 est imperii locus, quasi totius sit improbitatis et
 sceleris sedes, aut tabernaculum Cedar, aut ferrea
 quædam fornax. Et ob hanc causam ad nostram
 hanc felicitatem beatitudinem solummodo ut præ-
 ceptis quædam volucris percurrit. Hi vero, qui
 ipsius utilitatis se obvolvunt deliciis, se deinceps
 luctu et planctu deprimunt, quasi multo gravius
 et molestius quam antea rerum incommodis et
 difficultatibus sese implicuerint. Nam malum
 post boni experientiam et sensum pejus est. Tibi
 autem, et his, quasi sic docenti, et quasi ita
 edoctis, largiorem omnis boni influxum, et
 copiam illi a Domino deprecantur, quorum ipse
 primus haberi non erubesco. Itaque Deus et
 vobis, et ipsis, et nobis, et his qui apud nos
 sunt, puram in honore perfectionem, gloriam
 et abundantiam impertiat, et simpliciter omni
 nos improbitate et vitio liberos conservet.

Variae lectiones et notæ.

Α μὴ οὕτω τῆς γνώμης ἔχοντας, ἀμύητους καὶ ἀε-
 λέστους τιθέμενον, καὶ πάσης ἀγιαστικῆς ἀμετόχου;
 χάριτος. Οἱ γὰρ ἀγιαστὴν εἶναι τὸν ἱερέα πιστεύον-
 τες, καὶ ἐκ τούτου ὑπὲρ τοῦτου ἀγιαζομένους ἐπιγινώ-
 σκοντες, ἀνότιοι λοιπὸν εἰσι τὴν ἀγιαστὴν ἀτιμάζον-
 τες· ἢ μὴ τοιοῦτον αὐτὴν νομίζοντες, ἀμοιροὶ τοῦ
 κατὰ Χριστὴν ἁγιοσμοῦ δεικνύονται· ὁ γὰρ ἀγιαζό-
 μενος ἀγιαστῇ ἀγιάζει. Καὶ τί δεῖ τοῖς τοῖς πρὸς τὴν
 Χριστιανῶν εἰσωθίσεσθαι; Τίς ὁ καὶ ἰδεῖν οὐχ ὕψως
 ἐνωτίσασθαι ἄπιστον ἐν τηλικούτῳ ὕψει τῶν ἀναγ-
 καίων στερήσεται, ὥς ἂν μὴ δὲ γογγύσαιεν Βούλγαροι;
 Ἐν μόνον μέρος ἐλύπησεν ὁ πανσέβαστος, τοὺς αὐτῷ
 γνησίως δουλεύοντας, ὥς οὐ μόνον κερδῶν στερη-
 θίντας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐκπαπνήσαντας, καὶ
 κατὰ τὴν παροιμίαν, ἀνθρακας εὐρόντας τὸν θησαυ-
 ρόν, καὶ κατακαέντας ἀπὸ τῶν ἐντροφῆναι προσδο-
 κησάντων. Μᾶλλον δὲ, τ' ἀληθέστερον εἰπεῖν, οὐδὲ
 τοὺς τοὺς λελύπηκε, μείζον πάντων κερδῶν ἡγησαμέ-
 νους, καὶ πλοῦτου πρόσκτησιν, οὐκ ἀπώλειαν, τὴν
 τῶν τοιούτων ἔργων τοῦ νεανία μεγαλοπρίπειαν·
 τοῦτο γὰρ δοῦλων ἀγαθῶν, πένιν αἰρεῖσθαι μᾶλλον
 τὸν δεσπότην ἐν εὐφημίαις πλουτίζουσαν, ἢ πλοῦτον
 διὰ δυσφημίας πτωχίζοντα. Ἀλλὰ τῷ μὲν καλῷ
 κάγαθῷ σεβαστῷ φευκτὸς ὁ τῆς ἀρχῆς τύπος, ὥς
 τῷ ὄντι τύπος κακύνσεως, ἢ σκῆνωμα Κηδάρ, ἢ
 σιδηρὰ κάμιος· καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ὑμέτεραν
 μακαριότητα μονοουχὶ πτηνὸς φέρεται. Οἱ δὲ τῆς
 αὐτοῦ χρηστότητος ἀπολαύσαντες, πενθοῦντες ἑαυ-
 τοὺς, ὥς βαρύτερος ἢ πρόσθεν πειρασομένους τῶν
 δυσχερῶν (τὸ γὰρ κακὸν μετὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ
 πείραν κάκιον), σοὶ, καὶ τοῖς σοῖς, ὥς οὕτω διδά-
 σκοντι, καὶ οὕτω διδασκομένοις, παντὸς ἀγαθοῦ
 ἐπιβροῖαν παρὰ Κυρίου ἐπέϋξονται. Ὡν αὐτὸς τὰ
 πρῶτα τάττεισθαι οὐκ αἰσχύνομαι· καὶ δοτὴ θεὸς ὑμῖν
 τε αὐτοῖς, καὶ τοῖς ὑμέτεροις καὶ τοῖς περὶ ὑμᾶς, ἐν
 τῷ ἀγαθῷ τελείωσιν, εὐξίαν (35) εὐροίαν, πάσης
 ἀπλῶς τηρῶν ἀνώτερον κακύνσεως καὶ κακώσεως.

agere, quasi neque Bulgari obmurmurent et adver-
 legitime submissos habet, animi ægritudine affecit
 quæ haberent penitus absumere et amittere
 in carbones resolutum invenire, et ab illis præci-
 dicere decet illum, non hos ægre affectisse, quod
 excogitasset, et divitiarum possessionem
 amissionem et interitum, ipsam horum operum
 juvenilis proterviæ esse præstantiam et
 excellentiam. Nam hoc quidem boni servi est,
 paupertatem potius eligere, quæ maxime ejus pos-
 sessorem optimo famæ sensu, et divite æstimationis
 supellectile attollit, quam opes, quæ infau-
 sto nomine ad paupertatem redigere illum possint.
 Sed enim candido optimoque augusto fugiendus hic
 est imperii locus, quasi totius sit improbitatis et
 sceleris sedes, aut tabernaculum Cedar, aut ferrea
 quædam fornax. Et ob hanc causam ad nostram
 hanc felicitatem beatitudinem solummodo ut præ-
 ceptis quædam volucris percurrit. Hi vero, qui
 ipsius utilitatis se obvolvunt deliciis, se deinceps
 luctu et planctu deprimunt, quasi multo gravius
 et molestius quam antea rerum incommodis et
 difficultatibus sese implicuerint. Nam malum
 post boni experientiam et sensum pejus est. Tibi
 autem, et his, quasi sic docenti, et quasi ita
 edoctis, largiorem omnis boni influxum, et
 copiam illi a Domino deprecantur, quorum ipse
 primus haberi non erubesco. Itaque Deus et
 vobis, et ipsis, et nobis, et his qui apud nos
 sunt, puram in honore perfectionem, gloriam
 et abundantiam impertiat, et simpliciter omni
 nos improbitate et vitio liberos conservet.

ΕΠΙΣΤ. ΚΕ΄.

Α

659 EPIST. XXV.

Sebasto Pacuriano.

Τῷ σεβαστῷ Πακουριανῷ.

Καὶ Κύριος παρεβίβασε τὸ ἁμαρτημά σου, ἄλλως τε μὴδὲ τηλικούτων ὄν, ἡλίκων δέ σου καὶ τοῦτο ἀγαμαι, παντίδαστέ μου υἱέ, ὅτι καὶ τοὺς τῶν ἁμαρτημάτων κώνωπας ὡς καμήλους ὄρξ, ἐναντίας ἡ παρὰ τῆς θείας γλώττης οἱ Φαρισαῖοι κατανειδίζοντο· καὶ τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ κάρφος ὡς βαρεῖαν δοκὸν λελόγισαι. Ὁ μεγάλῃν χρητὶδα τῆς ἀρετῆς ὁ καθ' ἡμᾶς λόγος τίθεται· εἴπερ ἀρχὴν εἶναι σωτηρίας τὴν αὐτοῦ τινος κατὰ γυνωσιν πεπιστεύκαμεν. Καὶ βῆλλ' οὕτως, αἱ κέρ τι γὰρ μερόπασσι γίνοιο. Καὶ μὴ σε τῆς ἀγαθοειρίας παρακινήσαι τι τῶν ἐκ τοῦ κόσμου, οἷς οἱ κουφότεροι πεπνευόμεθα· τοῦτο πεπεισμένον ἀμεταπτάτως, ὡς ἀπλῶς μὲν αἰσχυνὴ Χριστιανῶν· νομοθετεῖσθαι [f. ὀνομαθετεῖσθαι] παρὰ τοῦ [f. τῷ] μηδένα λυπεῖν αἰρεῖσθαι. Τοῦτο γὰρ καὶ τῆς φύσεως ἐνταλμα, ἣν ὑπερβαίνειν ὁ τοῦ Εὐαγγελίου μαθήτης ἐπιτάσσεται. Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἀπὸ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὴν φύσιν ἀποκαθίστησι τὸν ἀνθρωπίνον· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λόγος καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν τοῦ αὐτοῦ παιδομένους τίθησι· τοῦτο γὰρ δὴ τῆς πρὸς τὴν φύσιν ἐνώσεως αὐτοῦ κατόρθωμα καὶ ἐκνίκημα. Πλὴν ἀλλ' ἡ τῶν πολλῶν θηρωδία τοῖς ὁμογενέσιν ἐπιλυσιάντων, ἀπατελεῖσθαι νῦν τοῦτο τοὺς χρηστοτέρους ὡς μεγάλῃν συντάλειαν παρεσκεύασε, τὸ μηδενὶ λύπην ἐθέλιν λέγω. Ἀλλὰ σέ τοι ἀξιούμεν καὶ πᾶσι τὰ ἀγαθὰ διαρκῶς συμβουλεύεσθαι, οὕτω τε τὴν ἐνότητά τῆς πίστεως ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης τηρεῖν· ὡς τὸ γε δάκνειν ἀλλήλους καὶ κατεσθίειν οὐτε τῆς φύσεως ὅλων, οὐτε πολλοὺ δὴ τῆς πίστεως. Οὕτω γὰρ ἐπὶ σεαυτὸν καὶ θαυμάστερον ἐλκύσας τὰς τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ χάριτας, ὅς' οὐ τηροῖο πάσης κακύνσεως ἀνώτερος καὶ κακώσεως

mas, ut omnibus bona effundas, cunctisque affatim consulas, simulque omnibus persuadeas, communionem et unitatem fidei firmo amoris vinculo conservare, ut sese mutuo devorare et immordere, neque a natura, neque a fide cognoscant desumere. Ita enim in te ipsum large optimi Dei gratiam, et beneficia declinabis a quo et scelere, et miseris subtractus casibus consenueris.

ΕΠΙΣΤ. ΚΓ΄

EPIST. XXVI.

Τῷ Ταρωρίτῃ κυρίῳ Γρηγορίῳ.

Domno Gregorio Turonitæ (36).

Καὶ πόθεν ἂν, καὶ ποίας ἀποτίσαιμι σοι τὰς χάριτας, μεγαλεπιφανέστατέ μοι ἐν Κυρίῳ υἱέ καὶ αὐθέντα, ὅτι με πάντων ἀνθρώπων ἀληθέστατον δεικνύεις ἐκείνῳ, καὶ μοι τοὺς ἐπαίνους, οἷς ἀποσεμνύνειν δοκῶ σε, μᾶλλον ἀποσεμνύνεις αὐτῆς, ἀποφαίνων τούτους, οὐ ῥήτορος σοφιστικὰ κολακεύματα, ἀλλὰ καὶ Πνεύματος συνηθόμενου τοῖς ὄντως καλοῖς σικρήματα, καὶ στόματος εὐφημεῖν εἰδότης ἀρετῆν ἄσματα· Ἰδοὺ γὰρ ὅπερ ἡγγέλῃ μοι πρὸ βραχέων, πόσου τιμήσαιν' ἂν ἀκοαί φιλάληθοι τε καὶ ἀφθονοί. Ἐν γὰρ τροπαίῳ δυοῖν ἰδὼν ὄφρυάς κατέσπασας,

Et unde quidem, et quas tibi rependam gratias, D illustrissime in Domino fili, ac domine? Nam me omnium hominum verissimum ubique manifestas, et in me laudes, quibus te celebrare studeo, magis ornas ipse, et vertis, illasque decantas, non ut sophisticas 660 rhetorum illecebras, sed ut lætantes jucundi spiritus, his, qui vere probi sunt, choreas, et mollia tripudia, et ut carmina, et cantus, qui ab illo profluent ore, quod virtutem solum attollere didicit. Ecce igitur, quod mihi nuper allatum est, quanti faciant honore affectæ aures, ve-

²⁰ II Reg. xii, 13. ²¹ Matth. vii, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(36) In Baronii *Annalibus*, tom. XI, ad an. 4073, epist. est 61, velut epinicium victoriæ de Persis ac

Francis, et Nicolao Sebasto Paguriano inscripta, ut superior.

ritatis amantes, et ab omni alienæ invidia. Uno enim tropæo et monumento duarum nationum Eastum superbaque supercilia detraxisti, et una cum valida Perside vesaniæ turri, Franciæ amentię culmen subvertisti. Et novus Phinees nobis apparuisti, dum potenti tuo telo duas gentes, apud Dominum impuras et impias perfodisti. Quandoquidem enim Nesman, qui tributa colligere consuevit, et ab aliis Græcaniciæ urbibus, quæ circa Pontum sunt, et intra Tanaim flumen, et paludem Mæotidem, et illam quæ Colchis præsidet, et quæ Phasidi est contermina, sed et illam quæ in Minori Armenia alto subjacet colli, et ipsam totam Armeniam, tributū jure est moderatus (Maryandynos enim, et Galatas, et his finitimos Cappadocas prætermitto) jamque tributorum collectione et cumulo pinguis factus et gravis, duri ensis tulacio exactrici manu abscissa, quomodo tributa ipse pendere debeat, postea didicit. Incursus etiam et certamina cohibuit, quæ prædonis more audacter movebat, et insidiarum invasiones prorsus rejecit, quas ita Taronitæ fecerat esse conspicuas, et notas magis, quam est urbs, quæ in montis est sita cacumine. Ad bellorum vero conflictus magis aridas manus suas intelligens quam paleas, et urbes quidem jam decem millibus refertas, quas ipse vix ceperat, verbū citius exuens. Ita fortunæ alea ipsi obvenit, ut in gravissimas illum clades conjecerit. Vel potius Dei flantes virtutum tuarum laudem in eum inclinarunt, non aliter quam leviores eorum quos ante imperium tuum devicit. Unde persuasum illi est, fabulosa non esse illa Romanorum jam olim celebrata tropæa, imo potius ipsa veritate inferiora esse quæcumque de illis feruntur. In te autem ipsam veritatem conspicit: quin potius dicam, tantum te illis præstare dicit, quantum ab imparibus et inferioribus pugnis ad magna facinora erumpens cum illis te ipsum æquas. Ita potentissimum virum, ut te ad illum declinasti, in ultimam redegesti miseriam, et omnes illi ad opera confregisti vires. Itaque ille te nec omnibus superiore fieri patitur, sed quasi optimum te, et gestis celebrem admiratur: tumque genus etiam dire execratur, sed ab illo genitos et productos, felices prædicat. Et tibi orbitatem, et sobolis inopiam expetit, ita ut in te totum tuum genus penitus deleatur et pereat. At sibi tantorum filiorum generationes exoptat et desiderat, atque nunc primum sentit eo infelicitatis se devenisse, tuis feliciter rebus gestis commotum, ut plus doleat, quo se pluribus orbatum intuetur. Et hoc unum solum solatio est, se talia a Romanorum generosissimo fuisse perpassum. Vehementer enim gloriari solent victi sola victorum magnanimitate et præstantia. Et quidem Homerus si adesset in nos, nunc diceret:

Fugerat ante potens, sequitur sed fortior illum.

Bona spe esto et tu, civitatum pulcherrima Neocesarea, non multo post tempore tuum libera-

καὶ τῷ τῆς Περσικῆς ἀπονοίας πύργῳ συγκαθεύεις τὸ τῆς Φραγγικῆς ἀπονοίας ὕψωμα. Καὶ Φινεὺς ἐδελχθὲς νέος ἤμιν τῷ δυνατῷ σου σειρομάστῃ δύο συνεκκεντήσας ἦθη [f. ἔθνη] παρὰ Κυρίῳ ἀκάθαρτα. Ὁ τε γὰρ τὰ Νεσμάδων φορολογεῖν ἐλωθῶς, τὰς τε ἄλλας περὶ τὸν Πόντον Ἑλληνίδος [f. -δας] πόλεις ἐντὸς Τανάϊδος ποταμοῦ καὶ λίμνης Μαϊώτιδος· καὶ δὴ τὴν τῶν Κόλλων προκαθημένην, καὶ αὐτῷ γε ὀριζομένην τῷ Φάσιδι· ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας ὑπερκειμένην ὕφ' [f. ἐφ'] ὀψήλου κολωνοῦ, καὶ αὐτὴν γε σύμπασαν Ἀρμενίαν. (Μαρυανδυνὸς γὰρ καὶ Γαλάτας, καὶ τοὺς ὁμόρους τοῦτοις Καππαδόκας περιέχει)· καὶ παχὺς ἤδη καὶ βαρὺς ταῖς φορολογίαις γενόμενος, ἐξεκώπη τὰς φορολόγους χεῖρας τῇ τοῦ ξίφους ἀκμῇ, καὶ φορολογεῖσθαι μᾶλλον μετέμαθε, τὰς τε ἐκδρομὰς συσταλεῖς, ἃς ληστῶν [f. ληστεύων] ἀπεθράσυνετο, καὶ τῶν ἐνεδρῶν ἀπογνοῦς, ἃς ἐκδηλῶν τῷ Τάρωνι μᾶλλον, ἢ πόλιν ἐπάνω θροῦς κειμένην· πρὸς δὲ τοὺς συστάδην πολέμους ξηρόχειρα διαγνοῦς ἑαυτὸν ἢ ἀχειρα, καὶ πόλεις δὲ ἤδη μυριάδους, ἃς αὐτὸς μόλις εἶλε, τάχιον ἢ λόγος ἀποδελῶν (οὕτω τῆς τύχης ὁ κύβος αὐτῷ πρὸς τὸ βαρυσυμφορώτατον μεταπέπτωκε. Μᾶλλον δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ ζυγὰ, τὴν πλάστιγγα τῶν σῶν ἀρετῶν βαρυτέραν αὐτῷ ἐπέκλινεν, οὐχ ἥττον ἢ τὰς τῶν ἐντροφηθέντων αὐτῷ πρὸ τῆς σῆς ἀρχῆς). Ἐντεῦθεν καὶ πέπεισται, μὴ μῦθον εἶναι τὰ πάλα· Ῥωμαίων ὀνομούμενα τρόπαια, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς ἀληθείας ἐλάττω τὰ περὶ ἐκείνων λεγόμενα. Ἐν σοὶ δὲ ὥρῃ τὴν ἀληθειάν. Ἐρῶ δὲ, ὅτι καὶ τοσοῦτον ὑπερέχειν ἐκείνων ἡγείται σε, ὅσον ἐξ ἐνδεεστερῶν τῶν παρασκευῶν ὠρμημένος ἀντιστοίχους ἐκείνοις σαυτόν· οὕτω μεγαλοδύναμον δίδως τὴν σὴν βοήθην τῷ τῶν πραγμάτων ἐνδέοντι. Καὶ βούλεται μὲν σε μὴδ' ἂν ὅλως γενέσθαι· θαυμάζει δὲ ὡς καλὸν γενόμενον, καὶ καταρᾶται μὲν τῇ σῇ γεννήσει, εὐδαιμονίζει δὲ τοὺς γεννησαμένους, καὶ σοὺ μὲν ἀτεκνίαν κατεύχεται, ὥστε περιγραφῆναι τὸ σὸν μὲν γένος ἐν σοὶ· ἑαυτῷ δὲ γενέσεις τοιοῦτων παιδῶν ἐπεύχεται. Καὶ νῦν πρῶτως αἰσθάνεται δυστυχῶς ἐπὶ τοσοῦτον ταῖς πρὸ εὐτυχίαις ἀρθεῖς, ἵνα καὶ πλεῖον ἀλγίστην πλειόνων ἀποστερούμενος. Ἐν μόνον εἰς παρακλήσιν ἔχει, τὸ παρὰ τοῦ γενναιοτάτου Ῥωμαίων τὰ τοσαῦτα παθεῖν· ἐπεὶ καὶ φιλεῖ δοξάζεσθαι τὸν νικῶμενον τῇ τῶν νικῶντων μεγαλειότητι. Καὶ εἰ παρῇν Ὀμηρος, εἴπεν ἂν καὶ νῦν ἐφ' ὁμίν. *Ἠρόσθε μὲν ἐσθλὸς ἐφρευγε, δίωκε δὲ μιν μέγ'* [ἀμείνων] (57)

Εὐέλπεις ἔσο καὶ σὺ, πόλεων καλλίστη Νεοκαισάρει, οὐκ εἰς μακρὰν ἔξειν τὸν ἐλευθερωτὴν σοι Γρηγό-

Variae lectiones et notæ.

(57) Hom. *Iliad.* xii, v. 158.

ριον. Οὐκ ἀθήης εἰ τοῦ παρὰ Γρηγορίων εὐεργεσι-
 θει· καὶ τὸ γῆρας ἀποϋσαμένη τῆς νῦν κακότη-
 τος, φανήσῃ ὅντως Νεοκαισάρεια. Ἐχεις ἀρραβῶνας
 τὴς γείτονας, προσεύχου τὴν καλὴν νυμφίον τῇ ἐπι-
 σολὶ νίκη συνὰφθιτόμενον, καὶ στεφανωθισόμενον
 στεφάνῳ τῷ ἐκ λίθου τιμίου· Χριστὸς γὰρ ἰσθ' ἰσθ' τῷ
 Ταμωνίτῃ τὰ τρόπαια. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀθεώτατος
 Τοῦρκος, διὰ σὲ κάτω νεύει, καὶ τὰ ἐν ποσὶ μόνα
 βλέπει, ὁ πανταχόσε χθὲς περιάγων τὰς σοβάδας
 κόρας τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ περινοῶν ἐξαλείφειν γῆν
 ομοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν. Ταῦτ' ἄρα καὶ πρὸς
 τοὺς συμβατηρίους λόγους ὡς μόνους ἐπικόρους (39)
 σωτηρίας ὁρᾷ· καὶ τὰς χεῖρας οὐκ ἔτι πρὸς ξιφυλ-
 κίαν [ξ. ξιφυλ.], ἀλλὰ πρὸς τὰς πίστεις ἐκτείνει,
 καὶ τὸ τόξον ἀνείς, ἀναλαμβάνει κηρύκειον· καὶ
 φίλον σχεῖν ἐπιθυμεῖ βέβαιον, ὃν ἐχθρὸν ἔχων εὖρεν
 ἀμαχον. Ὁ δὲ Φράγγος, ὁ τὸν τράχηλον τῶς σι-
 δῆρος, κηροῦ χλιαροῦ φανείας μαλακώτερος, ἐκ περι-
 ουσίας σε προσκυνεῖ, καὶ διὰ σοῦ τὸν κράτιστον
 ἡμῶν βασιλέα. Εἰ δὲ οὐ μέλλει, ὥρων προσκυνοῦντα
 τὸν αὐτῷ προσκυνούμενον, καὶ τὸν δεσμοῦντα δε-
 σμῆς ἀρρήκτοτέροις ἐχόμενον τοῖς Ταρωνιταῖς
 θελήμασι; Καὶ οὕτω τυραννόμενον ἐπὶ τούτων,
 ὥστε καὶ τῶν βασιλέων τὴν αὐτοῦ χαρίζεσθαι λύ-
 τρωσιν καὶ πάσαι μὲν ταύτην σπουδάζοντι, καὶ
 πρᾶγμα τιθεμένῳ τοῦ παντὸς ἄξιον, δοῦλον σχεῖν
 ὠνητὸν, τὸν πάσης Ἐφῶς ἐλευθερωτὴν εἶναι ποιοῦ-
 μενον. Καὶ οὕτω τοι μακροῖς τοῖς ὄνειρώγμασιν
 ἐμπλανώμενον, ὡς μὴδὲ τὰ δευτερεῖα τῆς βασιλείου
 τιμῆς ἀνέχεσθαι, σὲ δὲ μόνον τοῦ σπουδαζομένου
 πράξονον εὐτυχήσαντα. Ταῖς σαῖς γὰρ ἐκδιασθεῖς
 ὁ Τοῦρκος, χερσὶ, τὰς ἀνοχὰς καὶ ἄκων συνέθετο,
 ἐπὶ τε ἄλλαις ὁμολογίαις, καὶ τῷ τὸν Φράγγον ἀπο-
 δέσθαι πρὸς τὸν ἀήττητον ἡμῶν αὐτῶν αὐτοκρά-
 τορα. Ἐπὶ τούτοις ὀφείλω μὲν καὶ ἄλλως ἐγὼ σοι
 χάριτας· οὐ γὰρ μόνον ὡς ἀληθὲς ὑπὸ σοῦ δεικνύ-
 μενος προεῖρηται, ἀλλὰ καὶ ὡς κοινῇ τῶν κοινῶν
 ἀπολαύων. Ὁφείλουσι δὲ σοι καὶ πάντες ὅσοι τὸ
 Χριστοῦ φέρουσιν ὄνομα, καὶ τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ
 τάχαθ' συμβουλευόνται καὶ συνεύχονται. Περὶ
 γὰρ τοῦ παναγάθου βασιλέως ἡμῶν τί δεῖ καὶ
 λέγειν, ὅπως τὴν σὴν ἀξίως ἀμειψεται καὶ εὐ-
 δοκίαν καὶ γενναϊότητα; Ὅς σε προτιθεῖς ἀπάντων
 ἀεὶ (καὶ τίς γὰρ βασιλέων περὶ τὸ κρίνειν ἄνδρας
 τούτου δεξιώτερος γέγονε;), τοῖς μάλιστα δεομένοις
 ἐπιστάσις δραστηκωτέρας διδωσι πράγμασιν, οἷον
 τινα τεχνικώτατον λατρὸν δαινοῖς ἀντιτάττων νοση-
 μασι, καὶ κυβερνήτην ἀνιστιῶν κλύδωνι. Ἄλλὰ
 γὰρ οἷον τὸ τῆς ἐπιστολῆς χοῦμα! Χαλινὸς ἐστὶν
 ἀτεχνῶς κατέχων στόμα ῥητορικόν, καὶ μὴ συγγω-
 ρῶν ἐκχραίνειν ἀγαθοὺς ἔργους μακρότερα. Ὑψ' οὐ
 κίχθ' τὴν πρὸς τὸ πλεῖον λέγειν προθυμία, ἀνασει-
 ράζομαι· ὡς εἰ γέ μοι παρῇν ἀνέτω λέγειν, ἔδρα-
 μον ἂν σοι δρόμους τοὺς λογικοὺς, τοῦ μὲν ἀρματός
 σου τῶν ἀρετῶν οὐδ' ὅσον εἰπεῖν ἐστὶν ὑπερβίοντα

lorem et servatorem Gregorium (38) habitura. Non
 enim a tuis Gregoriis beneficiis affici unquam
 cessasti. Et asperum præsentium malorum, et ca-
 lamitatum senium deponens, vere Neocæsarea vi-
 deberis. Habes enim ad hoc quasi obsides et pi-
 guora vicinos tibi et proximos. Expecta porro
 tuum pulcherrimum sponsum, qui in tua victoria
 conjungetur, et corona pretiosissimis gemmis in-
 texta exornabitur. Christus enim Taronitæ tropæa
 egregiaque monumenta erigit. Sed jam impiis-
 mus Turcus per te ad ima ruit, et jam inclinaus
 vergit, et solum quæ ante pedes habet prospicit.
 Qui quidem ubicunque nuper versatiles oculorum
 pupillas circumagens, terram pariter et mare de-
 lere cogitabat. Nunc autem ad oratores, qui pacem
 sibi componant et concilient, quasi propriæ salutis
 subsidia se convertit, et manus non ut fulminantes
 distringat enses, sed ad fœdera extendens, et so-
 nantem dimittens arcum, pacis caduceum apprehen-
 dit, et amicum stabilem et tutum habere appetit,
 quem hostem cum habebat, invenit inexpugnabi-
 lem. At vero Francus, cervice ferreus, nunc tepida
 cera mollior existit, et multo te pectore adorat,
 et per te potentissimum nostrum imperatorem
 summpere veretur et colit (40). Quid non est fu-
 turum, cum illum tibi supplici veneratione videas
 tua ad genua obvolutum? qui an'ea adoratione hac
 fero ciebat, et illum, qui alios infractis laqueis ob-
 stringebat, Taronitarum voluntati et statutis co-
 actum obsequi, atque ita ab his tyrannica oppres-
 sum vi, ut saltim sua ipsius libertatem imperato-
 rum gratia demereatur. Qui et in hanc jam olim
 strenue incubuit, et studium hoc omni conatu et
 pectoris conflaverat, ut servum sibi pretio emeret,
 qui totius Orientis constitutus esset liberator, et
 ita his longis somniorum spectris vagabatur decep-
 tus, quasi neque fecundas ab imperatore partes
 sustineret, sed te solum, ut hujus sum conatus
 auctorem felicissimum. Nam tuis potentibus mani-
 bus Turcus constrictus, atque depressus inducias
 etiam invitatus paciscitur, tum aliis conditionibus,
 tum hac præcipue, ut Francum nostro ipsorum
 imperatori potentissimo esset traditurus. Propter
 hæc quidem aliquomodo tibi gratias debeo. Non
 enim solum, quia veridicum a te esse demonstra-
 tum, prædictum est, sed quia communiter omni-
 bus perfungor gaudiis. Omnes quidem quotquot
 Christi nomen ferunt, et Romano imperio optima
 precantur, et toto corde molliuntur, tibi etiam in-
 numeras gratias se debere fatentur. Nam de nostro
 optimo imperatore, quid oportet dicere, quam di-
 gne tuam hanc nobilitatem, tuæque prudentia
 consilia sit compensaturus, qui te omnibus semper
 anteponit? At quis imperatorum, in ferendo judi-
 cio, hoc felicior et ingeniosior exstitit? Hic enim

Varie lectiones et notæ.

(38) Gregorium Thaumaturgum.

(39) Ἐπικέρους. Scribe ἐπικέρους.

(40) Sequentia in Baron. desunt ad an. 1073, in extremo.

maxime rebus, summa prudentia et efficaci præsidii indigentibus facultate, te ipsum committit, quasi peritissimum et artificiosissimum medeum desperatis jam morbis te opponens, et quasi gubernatorem æstuantibus fluctibus objiciens. Sed enim epistolæ opus, et lex, frenum est plane os rhetoricum cohibens, nec concedit inclytis gestis longiorem objicere orationem. Quo quidem et ego animi alacritatem et studium, ad plura dicenda, veluti quadam catena retrahō. Et quasi mihi semper ad dicendum parato adessem, cursus tibi oratorios et disertos percurri, tuo celeri virtutum curru. Non enim vel quantum fas est dicere, tardiores et posteriores. Hic dictis jam finem faciam. Tu vero in montes oculos tuos attolle, unde venit auxilium tibi¹¹, et iterum atque iterum veniet. At hos ad ima deprime et submitte, nec in te ipsum illos convertas. Nam non hæc humanarum sunt virium, aut omne hoc solum, ut plurimum divinus est gratiæ. Tu vero in Deo potentiam tuam collocas, qui inimicos potenter conterit. Hanc quidem in ipso affirmabis, et majorem vere desumes æquus et bonus, gratiam impendenti effectus. Et talis quidam exsistes, si in te ipsum, ob virtutem et bonitatem, illius imaginem exprimis, quæ in pauperes, et in divites effusa est, et in hos qui diviniore, vel communiori degunt vita, sive qui divinis et humanitatis legibus, ut quisque illa indignerit, se obstrinxerit. Propter quam et a malo, et ab imminentibus periculis custodiaris, ita ut neque malis affectus sis, neque sceleri obnoxius.

EPIST. XXVII.

Michaeli Chalcedonis episcopo.

Solas quidem Ecclesiarum opes ereptas fuisse, inclyte frater et domine, ægre sane tulimus. Nisi quod hæc molestia nobis utrinque levis ac tolerabilis fuit, cum plane videamus, quæ spiritaliora sunt, soluta et eversa omnino non esse. Unde et nos, veluti in maximis, hac consolatione nimis erigimur. Nunc autem, quia hæc omnia nobis disjecta et soluta fere ruunt, omne solatium nos prorsus relinquit. Quando enim divini et sacri canones nihil aliud multitudini præceperunt, quam ut quisque, nullo rerum novarum studio, terminos sibi præscriptos conservet, et ne humanarum divitiarum fastus, superbamque insolentiam Spiritus opibus adminisecat. Quidam vero prædicare et evulgare his et aliis didicerunt, ut et illi, quos forte deceptione et errore labi viderint, corrigerentur. Quidam autem maxime hos canones, in suam imperitiam et inobedientiam penitus enutrient, et grandi quodam multiplicanti cumulo. Qui et in alios lines **663** compulsi, et immissi, omnia et divina et humana jura confundunt. Non equidem novi, quam aliam consolationem simus habituri, quam solam jam peracti mali et infortunii correctionem. In quam, et in nostrum zelum et studium, non parum nobis perfectionis, persuasi allaturi emolumenti, tuæ objiciemus sanctitatis hoc Cithara, quod præter canones est exortum et consilium. Sed ut ne rideas propter barbarum nomen. Est quidam loci terminus, nostro archiepi-

(πτηνὸν γὰρ σοι τοῦτο ἐλαύνεται) · ὁ δ' οὖν εἰς ἡμᾶς ἤκον ἱκανῶς ἔχοντας, καὶ οὐκ ἀξιους ἴσως τῷ θεάτρῳ τοῦ λόγου συρίτεσθαι, τοῦτο μόνον εἰπὼν καὶ δὴ παύσομαι. Αἰρέ σου τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν ἤκει σοι ἡ βοήθεια, καὶ ἔξει ἔτι, καὶ ἔτι· βάλῃς τοὺτους κάτω, μὴ τρέψῃς πρὸς εαυτόν. Οὐ γὰρ ἀνθρωπίνης ἰσχύος τὰ τηλικαῦτα, ἢ μόνον ἀλλὰ τὸ πλῆν, ἢ τὸ πλεῖον τῆς θείας χάριτος. Καὶ ἐν τῷ θεῷ ποιεῖς δύναμιν, πρὶ τούτοις πολέμιους συντρίβοντι. Ἦν σαυτῷ ἐμυθεύοις, ἢ καὶ πλείονα ἐπιτρέψει, εὐγνωμῶν τῷ χαριτοῦντι γενόμενος. Γίνοιο [f. Γέν.] ὁ δ' ἂν, εἰ πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς ἀγαθότητος εἰκονίζοιο, ἐκχεομένης καὶ πλουσίας καὶ πένησι, τοῖς ἱερώτερον ζῶσι καὶ τοῖς κοινότερον, εἴτουν θεϊότερον καὶ ἀνθρωπικώτερον, καθ' ὅσον ἕκαστοι ταύτης χρῆζουσι. Δι' ἣν καὶ βυθθείης τῶν πονηρῶν καὶ τοῦ Ἡσνηροῦ, ὡς μήτε κακοῖο, μήτε κακύνοιο.

ΕΠΙΣΤ. ΚΖ'.

Τῷ τῆς Χαλκηδόνος κυρίῳ Μιχαήλ.

Ἔως μὲν μόνα τὰ χρηματικὰ τῶν Ἐκκλησιῶν διηρηπάζοντο, τιμώτατε ἀδελφε καὶ δέσποτα, ἡχθόμεθα μὲν, πλὴν ἀλλὰ τὸ ἄχθος ἡμῖν ἐτέρωθε ἔκουφιζέτο, ὁρῶσι τὰ πνευματικώτερα μὴ λυόμενα, κἀντεῦθεν παρακαλουμένοις τὰ μέγιστα. Νῦν δὲ καὶ τούτων ἡμῖν λυομένων, οἴεται πᾶσα παράκλησις. Ὅταν γὰρ οἱ μὲν θεοὶ καὶ ἱεροὶ κανόνες οὐδὲν ἄλλο περὶ πλείονος ἐποιήσαντο τοῦ τὰς ἐκάστων ἐνορίας ἀκαινοτομήτους φυλάττεσθαι, καὶ μὴ τύπον κοσμητικῆς ἐξουσίας τοῖς τοῦ Πνεύματος παρεισθῆναι· οἱ δὲ τούτοις [f. τοὺτους] καὶ τοῖς ἄλλοις διαγγέλλειν διδασθέντες, καὶ τοὺς σφαλλομένους ἐπανορθοῦσθαι, οἱ δὲ τοὺτους μάλιστα πάντων τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀνηκοίαν τρέφουσι καὶ ἀδρύνουσι, καὶ πρὸς ἄλλοι τριάς ἐνορίας εἰσωδιζόμενοι πάντα φύρουσι καὶ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα δίκαια· οὐκ οἶδα ποῖαν ἄλλην παράκλησιν ἔξομεν, ἢ μόνην τὴν τῶν γενομένων κακῶς διόρθωσιν. Πρὸς ἣν καὶ τὸν ἡμετέρον ζῆλον οὐ μικρὸν ἡμῖν εἰσπίπτει πιστεύοντες τὴν συντέλειαν, γνωρίζομεν τῇ σῇ ἰσότητι τὸ παρὰ κανόνας γινόμενον Κίτταδα. Ἀλλ' ὅπως μὴ μοι γελᾷς πρὸς τὸ βάρβαρον ὄνομα. Ἐνορία τίς ἐστι, τῇ καθ' ἡμῶν ἀρχιεπισκοπῇ διαφέρουσα, ἐν ᾗ τῶν τις μοναχῶν ἀνεγείρων οἶκον εὐκτήριον, ἐκωλύθη παρ' ἡμῶν, ὡς παρὰ γνώμην ἡμετέραν τοῦ ἔργου ἀρξάμενος, καὶ μήτε τοῖς κανόσι, μήτε τοῖς τῆς πολιτείας νόμοις ἐγνωσμένα ποιῶν. Ὁ δὲ σταυροπήγιον πατριαρχικὸν λαβεῖν ἐφῆσε καὶ οὕτω τοῦ ἔργου ἀρξασθαι. Ἐκεῖνος μὲν οὖν ἀκοινωνησία· περ' ἡμῶν ἐνεδέθη

¹¹ Psal. xx, 1.

ἡεμοῖς, τὰ τοῖς κανόσιν, ὡς οἶσθα, διωρισμένα ἐπι-
 βαλόντων αὐτῷ. Ἡμεῖς καὶ [f. δὲ] οὐ περὶ ἐλαχί-
 στου τὸ πρᾶγμα τιθέμενοι, καὶ τῷ τιμωτάτῳ μὲν
 χαρτοφύλακι, κυρίῳ Πέτρῳ, περὶ τούτου ἐγράφα-
 μεν, ὅσα τὸ μέτρον τῆς ἐπιστολῆς ἐνεδίδου· καὶ
 τῇ σῇ δὲ φιλοθέῳ, καὶ διὰ τοῦτο φιλοκάνονι, τιμιό-
 ττηι γράφομεν, ὡς ἂν καὶ αὐτὸς περὶ τούτου τῷ
 ἀνδρὶ ὁμιλήσῃς, εἰδότες μὲν οὐδενὸς ἤττον ἢ τοῖς
 κανόσι διώρισται, καὶ ἥτις ἐπικαίεται ποιinh τοῖς
 ταῦτα παραλύειν ἐθέλουσι, πλὴν οὐκ οἷδ' ὅπως συγ-
 χωροῦντι τοιαῦτα γίνεσθαι, ὅφ' ὧν πᾶσα εὐταξία
 καὶ εἰρήνη τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπελαύνεται, καὶ τὸ αἷμα
 τοῦ Χριστοῦ χυθὲν, ἵνα εἰρηνοποιήσῃ τὰ πάντα,
 κενὸν ἀποδείκνυται. Τίς γάρ ἐν Βουλγάρῳς μετου-
 σία τῷ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχῃ, μήτε χειρο-
 τονίας ἐκ' αὐτῇ δίκαια ἔχοντι, λαχοῦσῃ τὸν ἀρχιε-
 πίσκοπον αὐτοκέφαλον, μήτ' ἄλλο τι διαδεξαμένῳ
 κατὰ ταύτης προνόμιον; Διὰ τίνος δὲ καὶ τὰ
 σφάλματα τῶν μοναχῶν τῆς κατὰ γνώμην αὐτοῦ
 συστάσης μονῆς τηρηθήσεται καὶ διορθωθήσεται;
 Διὰ τοῦ τὰ τῶν ὑποκειμένων αὐτοῦ ἄλλων μοναχῶν
 ἐπικρατοῦντος, καὶ διευθύνοντος, ὃν ἔξαρχον ἀναμφ-
 ζομεν. Καὶ ποῖος οὕτω Κρονίων δῶν κεκσελέητος
 ἱερῷ, τὸ τοῦ κωμικοῦ (42) ἐν τραγικοῖς πάθεισιν,
 ὃς Κωνσταντινουπόλεως παρουσίαν ἐξάρχου ἐν Βουλ-
 γάρῳς μετρίως οἶσει, καὶ οὐχ ὡς μοιχῷ χρῆσται,
 μεστὸν ζήλου θυμὸν, ὃ φησι Σολομών, ἐνδεικνύμε-
 νος; Ἐγὼ μὲν οὖν οὐκ οἶμαι. Τίς δ' ἂν ἄλλος καὶ
 πρὸς αὐτὴν τὴν ἀπαγγελίαν οὐ δυσχεραῖνοι τοῦ ἀνο-
 μήματος, εὐσεβείας γοῦν ἐμπεριπατούσης ἡμῖν, C
 καὶ κανόνων δοκούντων ἐμπνεῖν ἐτι τῷ καθ' ἡμᾶς
 πολιτεύματι; Εἰ μὲν οὖν καὶ τὸ ἡμέτερον γράμμα,
 καὶ ὁ σὸς λόγος, τὸ σπουδαζόμενον ἐξανύσειε, χάρις
 μὲν τῷ τῆς εὐταξίας καὶ εἰρήνης Θεῷ· χάρις δὲ καὶ
 τῇ ὁμετέρᾳ ἀγάπῃ, ἥς καὶ αὐτῷ καὶ αὐτὸς Θεὸς
 εἶναι καὶ λέγεται καὶ πιστεύεται. Εἰ δὲ κωφεύσαιεν
 πρὸς ταῦτα οἱ δύνάμοι (43) τὰ κακῶς γινόμενα
 διορθώσασθαι, ἀνάγκη καὶ κοινότερον ἐκδοῆσαι, καὶ
 πρὸς πλείους ἐκλαῖσθαι τὸ ἀλγῆμα· ἐλ γέ τινες εὐρε-
 θεῖεν οἱ τοῦτο λάττασαι βουλησόμενοι τε καὶ δυνάσο-
 μενοι. Πλὴν ἀλλ' εὐχὸς ἡμῖν τὸ ἀπραγμονέστερον καὶ
 εἰρηνεϊκότερον. Οὐ πώποτε γάρ, οὔτε αὐτοὶ πράγματα
 ἔχιν, οὔτε ἄλλοις παρέχιν ἐπεθυμήσαμεν. Ὁ καὶ
 νῦν ἡμῖν προσεῖη ταῖς σαῖς εὐχαῖς, παντὲς δέσποτα.
 sermo rerum hunc conatum perfecerint, gratia sit modestiæ et pacis Deo; gratia etiam, et vestræ di-
 lectioni, et charitati, cujus et hic, et ipse Deus dicitur et creditur. Si autem ad hæc, 664 qui, quæ
 male evenerunt corrigere possunt, veluti surdi silent, necesse erit commone proclamare auxilium
 et ad populum hunc nostrum evulgare dolorem. Si vero aliqui inventi fuerint, qui huic rei medent
 et velint et possint, verumtamen tu tranquillitatem, et tutum pacis statum nobis precare. Non enim
 neque nos ipsi molestia ulla affici, neque aliis negotium facessere optavimus. Quod quidem nunc
 tuie nobis precibus, o sanctissime domine, facile contingat.

EPIST. ΚΗ'.

Τῷ χαρτοφύλακι κυρίῳ Νικήτῃ.

Διαπτᾶσά τις φήμῃ περὶ ὑμῶν, ἄγιε Πάτερ καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(41) Sic vertendum monet D. Hasius ad Leonem
 Diaconum, p. 253, ed. Paris. Antea legebatur, qui-
 dam loci terminus a nostro archiepiscopatu diversus.
 EDIT. PATR.

(42) Κεκεσέλητος ἱερῷ τὸ τοῦ κωμικοῦ. Restituo

A scopatui proprius (44), in quo cum quidam mona-
 chus templum et sacrarium construeret, a nobis
 impeditus est, eo quod præter nostram sententiam
 et consilium opus inceperit, et neque sacris cano-
 nibus, neque reipublicæ legibus nota et consona
 molitus fuerit. Qui patriarchico jure, crucem in illo
 loco affigens dixit, se ita opus illud inchoasse. Ille
 autem a nobis nihilominus excommunicationis
 vinculis est alligatus, atque in illum, quæ canones,
 ut nosti, definiunt et decernunt, protrusimus. Nos
 autem opus illud non minimi facientes, ad scrinio-
 rum præfectum dominum Petrum, de hac re scrip-
 simus, quantum vel epistolæ modus permisit. At-
 que etiam ad te, qui Deum diligis, et ob hoc cano-
 num observas leges, scribimus, ut etiamsi ipse de
 hac re, cum hoc viro sermonem inieris, qui quidem
 nihilominus tamen, quæ canones statuunt optime
 percepit, et quæ pœna his proposita, qui hæc
 præterire et dissolvere nituntur. Cæterum non novī
 quomodo his non reclamanti, nec obsistenti hæc
 acciderint, a quibus omnis ordo, et Ecclesiarum pax
 repellitur, et ipse Christi sanguis, ut omnia pace
 conderet effusus, irritus quidem pene ostenditur.
 Quæ enim inter Bulgaros participatio et communio
 cum Constantinopolitano patriarcha, qui neque
 suffragia justa in ipsam, aut vota habet, quæ ar-
 chiepiscopum, quasi sibi proprium caput respi-
 ciant, neque aliud privilegium circa ipsam conti-
 neat? Propter quem monachorum delicta, et erro-
 res ipsius sententia et constitutione, et observari
 possint, et capi, et juxta corrigi æquitate, ob illum,
 qui aliorum monachorum, qui ipsi parent, opera
 et studia subigit, et quadam veluti emendatione
 reficit, quem exarchum nuncupamus. Et qualis
 Cronion ita olet Beceselenus, ut illud comici in
 tragicis afflictibus dicam. Quis Constantinopolitani
 exarchi præsentiam in Bulgaros mediocriter feret,
 et illo non ut adultero utetur, plenum zelo ani-
 mum, quod inquit Salomon, manifestans? Equi-
 dem, non arbitror, quis alius ad ipsam hujus rei
 commemorationem, flagitium hoc non ægre ferret,
 præsertim cum religio circum nos obambulet, et
 ipsi canones nostro vivendi instituto semper af-
 flari videantur. Si vero hæc nostræ litteræ, et tuus
 sermo rerum hunc conatum perfecerint, gratia sit modestiæ et pacis Deo; gratia etiam, et vestræ di-
 lectioni, et charitati, cujus et hic, et ipse Deus dicitur et creditur. Si autem ad hæc, 664 qui, quæ
 male evenerunt corrigere possunt, veluti surdi silent, necesse erit commone proclamare auxilium
 et ad populum hunc nostrum evulgare dolorem. Si vero aliqui inventi fuerint, qui huic rei medent
 et velint et possint, verumtamen tu tranquillitatem, et tutum pacis statum nobis precare. Non enim
 neque nos ipsi molestia ulla affici, neque aliis negotium facessere optavimus. Quod quidem nunc
 tuie nobis precibus, o sanctissime domine, facile contingat.

EPIST. XXVIII.

Domino Nicetæ chartophylaci.

Cum ad nos fama de vestris rebus pervolasset,

et-interpungo βεκεσέλητος ἐν ἱερῷ τὸ τ. κ. Res-
 pexit versum Aristoph. Nubibus:

Καὶ πῶς, ὦ μοῦρὲ σὺ, καὶ Κρονίῳ δῶν, καὶ
 [βεκεσέληνος.]

(43) Οἱ δύνάμοι. Scrib. δυνάμενοι.

sancte Pater et Domine, non mediocriter nostram imbecillitatem commovit atque concussit. Si enim nos nostra soliditate et firmitate, quasi potenti petra secure firmati essemus, nihil sufficeret quidem, et in nos vel parvum excutere motum. Nisi jam hæc vos in fundamentum, quo firmiores et tutiores insidere possimus, constituitis. Sed enim nos presentibus rerum casibus agitamur et volvitur, instabiliorem et ruinæ proclivem structuram omnino molientes. Fuit ergo rumor, improbos et facinorosos homines, patri mendacii inservientes, altæ imperatorum majestati, de vobis dignos ipsis sermones emisisse, et continuo in ipsorum cordibus foetidum cœnam permiscientes, teterrimum exhalare odorem, ita ut nunc et ipsos imperatores injucundo afficiant halitu, qui in nos aliquando grati et suaves perstiterunt, ut vero et bono Christi odore suffusi. Digne quidem censeo de tua egregia sanctitate aliquid mihi patefieri, si juxta hunc rumorem et famam cuncta eveniant. At magis supervacanea et maxime hæc tumultuantia esse, famam et rumorem novi proferre, quam ipsi calumniantium sunt sermones. Mihi quidem id necesse est, non quod de tuo timeam honore et dignitate, sed quod meam miseræ sortis horrescam ærumnam, qui nunc his afflictionum diebus cum omnibus fere Christianis, dulcem tui sermonis rorem combibens, te medicamentum et solatium constituo, post primum illum communem Consolatorem. Sed enim illi, qui contra te odium pro dilectione parant, et tuam bonitatem et virtutem calumniis profundunt, impense diris erunt afflicti claudibus. Veritatis autem Dominus emendationi et integritati sit illis. Tu autem nobis, et aliis serveris, et ut lumen, et alimentum, et te, ut quisque indiguerit, perfungemur.

665 EPIST. XXIX.

Nicetæ discipulo Chalcedonis episcopi diacono.

Antiochum nosti, fili sanctissime, ob Nestorem patrem multa subiisse pericula, quando ob illius pugnam et victoriam, Æthiopis hastam ipse suscepit. Ego autem te, non ad pericula, tuus pater, advoco, sed ad securum, et periculi expers ministerium. Fortasse igitur præ timore concides, et hoc ita facile auxilium mihi interdices. Sed ita etiam vel probro vertes dolores, et cruciatus sermonis et colloquii mei, etiam et ipsum partum et ipsam, ut ita dicam, obstetricationem et nutrimentum illud, quale cum lacte, vel jam validioribus cibis, tibi collatum fuit. Verumtamen hoc non ita erit, sed neque, quod existimas. Quod igitur est auxilium, quod dulcis et blanda oratio, veluti quidam exactor, a te exigit? Ad sanctam Authentriam, sanctæ dominæ matrem litteræ a me delatæ sunt, quam non illa magis nobis, quam ipsi, o amice, peperit. Postulant quidem, ut hæc sacris legibus et canonibus, a pansebasto ipsius filio protostratore divexatis et repulsis opituletur, et maxime etiam, ut illi ipsi opprimenti illas, et elidenti auxilio sit. Quibus est nihil gravius, nihilque durius, quam

δέσποτα, οὐ μετρίως τὴν ἡμῶν ἀσθένειαν συνεκλόνῃσεν. Εἰ γὰρ καὶ τῇ ὑμετέρᾳ στερεώτῃ τῆς πέτρας ἀσφαλῶς ἐχομένων, οὐδὲν ἱκανὸν ὥστε μικρὸν γούν ἐμποῖσθαι κλόνον· πλὴν γὰρ εἰ γε μᾶλλον ὑπόκειται τὰ τοιαῦτα, τοῦ στερεώτεροι καθίσθαι, τίθεσθε· ἀλλὰ γε ἡμεῖς τοῖς τυχοῦσι δονοῦμεθα, σαθροτέραν πάντως τὴν οἰκοδομὴν ἐργασάμενοι. Ἡ δὲ φήμη, ὅτι πονηροὶ καὶ γόητες ἀνθρώποι, τῷ πατρὶ τοῦ ψεύδους ὑπηρετούμενοι, τῷ τῶν βασιλέων ὕψει περὶ ὑμῶν ἀξίας αὐτῶν ἐρυγὰς ἀνέπεμψαν, καὶ αἰετὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἀναφύροντες βόρβορον, τὴν δυσωδίαν παχύνουσιν· ὥστε ἤδη καὶ τοὺς βασιλεῖς ἀγρίοι, καί τοις ἄλλοις ἡδομένους ὑμῖν, ὡς Χριστοῦ ἀληθεῖ εὐωδίᾳ. Ἀξίῳ τοίνυν δηλωθῆναι μοι περὶ τῆς σῆς ἀγιοσύνης, εἰ κατὰ τὴν φήμην ταύτην τὰ πράγματα. Περιττὸν μὲν οὖν οἶδα τοῦτο κρινούσης, καὶ μᾶλλον ὀχλοῦν, ἢ τῶν διαβαλλόντων οἱ λόγοι. Ἐμοὶ δ' οὖν ἀναγκαῖον ἐν, οὐ περὶ τῇ σῇ τιμωτῇ δεδοικότε, περὶ δὲ τῇ ἐμῇ ἀθλιότητι. Ὅς ἐν ταῖς νῦν τῶν θλίψεων ἡμέραις μετὰ πάντων σχεδὸν τι Χριστιανῶν τὴν ἐκ τῶν σὺν λόγων δρῶσαν λαμβάνων, ἱαμα καὶ παράκλητόν σε τίθεμαι μετὰ τὴν πρῶτον Παράκλητον. Ἀλλὰ τοῦ μὲν κατὰ σοῦ θέντας μίσος ἀντὶ τῆς ἀγαπήσεως, καὶ ἐνδιαβάλλοντας ἀγαθωσύνην, καταδιώκοντας, ὁ τῆς ἀληθείας διορθώσαιο Κύριος. Σὺ δὲ τηρηθεῖς ἡμῖν καὶ ἀλλοις, καὶ φῶς, καὶ ζύμη, καὶ ἀπολάβοι μὲν σου (44) πρὸς ὅπερ ἕκαστος χρῆζομεν.

C

ΕΠΙΣΤ. ΚΘ'.

Τῷ μαθητῇ αὐτοῦ Νικήτᾳ, διακόνῳ τῷ τοῦ Χαλκηδόνο.

Τὸν Ἀντιλοχον οἶσθα, ὃ παρ' ἐρωτάτε, τοῦ πατρὸς ὑπερκινδυνεύσαντα Νέστορος, ὅτε πρὸς τὰς ἐκείνου τὴν τοῦ Αἰθίοπος λόγῃν αὐτὸς ἐδέξατο. Ἐγὼ δὲ σε οὐ πρὸς κινδύνους ὁ τῆς καλῶ Πιτῆρ, ἀλλὰ πρὸς διακονίαν ἀκινδυνον. Ἀποδειλιάσεις οὖν, καὶ ἀπαγορεύσεις τὴν οὕτω ῥῆδιαν βοήθειαν; Ἀλλ' οὕτω γ' ἂν κατασχύναις καὶ τὰς ὀδύνας τοῦ λόγου, καὶ τὴν ἀπότευξιν, καὶ τὴν μείευσιν, καὶ θρέψιν ἐκείνην ὅσην τε ἐν γάλαξιν, καὶ ὅσην ἐν στερεωτέραις τροφαῖς ἐποιήσατο. Ἀλλὰ μὲν [f. μήν] τοῦτο οὐκ ἔσται· τοιγαροῦν οὐδὲ τὸ ἡγούμενον. Τίς οὖν ἡ βοήθεια, ἣν ὁ γλυκύς σε πράκτωρ λόγος εἰσπράττειται; Πρὸς τὴν ἡγιασμένην Αὐθέντριαν, τὴν μητέρα τῆς ἁγίας δεσποίνης, γράμμα μοι ἐκτέθειται, ὃ μᾶλλον ἡμῖν ἢ αὐτῇ συντεκεῖν, ὃ φίλε. Ἀξίῳ γὰρ κανόνι βοηθῆσαι ταύτην ὑπὸ τοῦ πανσεβάστου αὐτῆς υἱοῦ τοῦ πρωτοστράτουρος θλιδομένοις· μᾶλλον δὲ ἐκείνῳ αὐτῷ βοηθῆσαι τῷ θλίοντι. Τοῖς μὲν γὰρ οὐδὲν δεινὸν τὸ πιέζεσθαι· θεῖον γάρ εἰσι χρέμα, κακείνου θέσπισμα καὶ ἀποστομάτισμα, οὗ τὴν δύναμιν ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦσθαι πιστεύομεν. Ἐκείνῳ δὲ πολὺς καὶ βαρὺς ὁ κίνδυνος, καὶ ὅσος καὶ

Variae lectiones et notæ.

(44) Ἀπολάβοι μὲν σου. Restituo ἀπελαύοιμὲν σου.

οἷς τοῖς Θεοῦ διαταγὰς λύουσιν. Ἐἴτε γοῦν ὡς Ἰψὶ Α
 Θεοῦ συμμαχοῦσα, οὗ νόμοι ἐπηρεάζονται, εἴτε ὡς
 οἰκτεῖν οὖν τῆς τοῦ ἐπηρεάζειν ἐπηρείας ἐκλύουσα,
 πάντως δὲ κερδαίνει τὰ μέγιστα. Τοῦτο δὲ τὸ γράμ-
 μα ἰκαοῦμεν ἐμφανισθῆναι διὰ σοῦ τῇ τοῦ Θεοῦ
 δοῦλῃ, καὶ κοινῇ κυρίᾳ ἡμῶν. Ἐπεὶ δὲ καὶ πρὸς
 τὸν πανσέβαστον πρωτοστράτην περὶ τῆς αὐτῆς
 ὑποθέσεως ἔγραψα, καὶ τὸ πρὸς τοῦτον γράμμα
 ταύτῃ ἐμφανισθῆτω, ὡς ἂν δι' αὐτῆς ἐκείνῃ δοθῇ.
 Καὶ τοῦτο γὰρ ἀξιοῦμεν τὴν ὁσιωτάτην γυναικῶν
 ἐν τῷ πρὸς αὐτὴν γράμματι τὸ τῆς διακονίας ἐπί-
 τεγμα, πάσης ἀπληλαγμένον βαρύτητος, καὶ Πατρὶ
 προστῆκον ὄντως φειδομένῳ παιδὸς δυνάμει, τοῦτό
 μοι τελέσειν, καὶ πᾶν ἀπέχω τὸ ὀφειλόμενον. Αὐτὸς
 μὲν οὖν καὶ μέλλω καὶ κρεῖττω δύναμι, ἡμεῖς δὲ
 καὶ τῶν δοκούντων μικρῶν καὶ εὐφόρων πειρασμῶν Β
 ἐκτὸς εἴημεν, ὡς ἂν μὴδὲ τοῦλάχιστον μῆτ' ἄλλοις
 μῆθ' ὅμιν ἐνυχολήμεν.

et quod ad patrem, qui vere filii potentie parciat, pertinet, efflagitamus. Et hoc
 mihi peragi, et condonari peto, et omne tandem debitum officium facile absolvo. At tu et majora et
 meliora potes. Nos autem et quæ parva et quæ facilia sunt, tentare in nos omnino desistimus, ne
 vel quid minimum tumultus et perturbationis, aut in alios, aut in nos commoveamus.

ΕΠΙΣΤ. Α'.

Τῷ μεγάλῳ δομestikῷ κυρίῳ Ἀδριανῷ, τῷ
 ἀδελφῷ τοῦ βουσιλέως.

Τίς εἰμι ἐγὼ, κύριέ μου, κύριε, ὅτι ἡγάπησάς
 με ἔως τούτων, ἵνα πρὸς σὲ νῦν ἂ Δαβὶδ ποτε πρὸς
 θεόν, φθέγξωμαι; « Τί μοι τηλικούτον ἀντιθέης φορ-
 τῶν, κατεαγῆτι πᾶσαν τὴν φορταγωγὸν δύναμιν; »
 Τοῦτο αἱ κίονες ἀντικρυς αἱ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν, C
 ἐφ' ἃς τῆς Ἀτλαντος δεῖ δύναμει, ἐμὲ διασχεῖν
 κελύεις τὰς νεφέλας τοῦ προφητικῷ γράμματι,
 καὶ γυμνὸν παραδεικνύναι τὸν ἥλιον. Ἐμοὶ δὲ τίς
 ἀπορρησέει τὴν τῶν πραγμάτων νεφέλην, ἣν αἱ
 τῶν συκοφαντῶν ἀναφορὰ παχεῖαν ἀνέθρεψαν ἐκθυ-
 μιωτῷ καθ' ἡμᾶς ἡλίῳ; Ὅστις ποτὲ οὗτος ὁ ἥλιος,
 ὅς καλὸς μὲν ὡς νυμφίος, εὐμεγέθης δὲ ὡς γίγας,
 καὶ πάντα τῇ καύσει καὶ τῇ θάλπει ζωογονῶν καὶ
 νικῶν. Δέον ἐκτῆκεν ταύτας, ὡς μὲθ', εἰ γένοιτο,
 φαίνεσθαι, ὁ δὲ παχύνει καὶ εἰς νεφελῶν σύστασιν,
 τυχὼν μὲν κατὰ λόγον, ὡς δὲ τοῖς πολλοῖς δοκεῖ,
 παρὰ λόγον. Οὐπω γὰρ ἐκ τῶν προτέρων αἰθρίαν
 ἔχομεν, αὐθις σὺν δ' εὐρὸς τε νότος τ' ἔπασσε, ζέφυ-
 ρός τε δυσση, ὁρῶει δ' οὐρανὸθεν νύξ (45). Ὅ μοι D
 καὶ πλείους καὶ πικροτέρας τὰς ἀκίδας τῆς ἀθυμίας
 ἐμπήγνυσιν, ὅταν ἀνωθεν ἔχω τὴν νύκτα, ὅθεν φῶς
 ἐπήλπισα. Ἀλλὰ γὰρ ἵνα καὶ αὐτὸς συνιστῶ νεφέ-
 λας τῇ ἀσφαείρ, καὶ σκιαζῶ τοῦ λόγου τὸν ἥλιον, οἱ
 χθῆς καὶ πρῶν μοι ἐπαναστάντες ἀδικοὶ μάρτυρες,
 οὗς ὁ κράτιστος ἡμῶν βασιλεὺς, καὶ σὸς παμπόθη-
 τος ἀδελφός, τὸ ψεῦδος φωράσας ἀποπασεῖν τῶν δια-
 βουλῶν αὐτῶν πεποίηκεν, ὡς ψεύσασθαι τὴν ἀδι-
 κίαν ἑαυτῇ. Οὗτοι νῦν πάλιν αὐτῷ προσελθόντες,
 καὶ τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν εἰπόντες, τοσοῦτον

A premi et coecreri. Opus enim divinum sunt. Et il-
 lius auspiciū, et interpretatio illis est, cujus po-
 tentiam in impotentia perfici existimas. Illi enim
 multa et gravia instant pericula, et tot et quanta
 illis, qui Dei solvunt præcepta et statuta immi-
 nuunt. Aut illa quidem quasi Dei Filio opus ferre
 audet, cujus leges et decreta deteruntur et abolen-
 tur, aut, ut proprium filium contumelia hac et
 injuria ipsum liberet, quod damna et flagitia in
 illos molitur, penitus quidem maxima lucratur.
 Quare has litteras, justum censemus, ut Dei ser-
 væ et famulæ, et communi nostræ dominæ exponas
 et manifestes. Quoniam autem ad pansebastum
 protostratorem de hoc ipso argumento jam scripsi,
 etiam et has litteras me ad hunc misisse, ipsi inno-
 tescat, ut si forsā illi ipsas mihi contigerit. Quo-
 circa etiam a sanctissima muliere, in illis ad ipsam
 litteris, hoc ministerii statutum omni pondere et

666 EPIST. XXX.

Domino Adriano magno domestico imperatoris
 fratris.

Quis ego sum, domine mi, domine, inquam, quia
 usque adeo dilexisti me, ut possim nunc tecum,
 quæ David cum Deo, loqui? « Ad quid mihi tantum
 imposuisti onus, qui omnes vires, quibus pondera
 sustinere possem, effractas et penitus dirutas ha-
 beo? » Hoc enim sublimes possunt columnæ, quæ
 ex adverso latum cælum sustinent, ad quas
 Atlantis opus est robore. Me quidem densas pro-
 phetici libri nubes cogere jubes, et nudum et aper-
 tum solem manifestare. Quis etenim mihi impen-
 dentes rerum nubes flatu expellet, quas crebræ
 calumniarum exhalationes crassas et obscuras
 nutrierunt, et in solem in nos ardentem et accen-
 sum explicarunt? Quis quidem hic est sol, qui vere
 pulcher est tanquam sponsus et procerus, et ma-
 gnus quasi gigas, et omnia calore et soventibus ra-
 diis ad vitam educit, cunctisque præstantior est.
 Oportet enim has nubes penitus liquefacere et di-
 spergere, quasi ille, si densæ exoriantur, neutiquam
 insplendescat. Hic quidem nubium cætu et agmine
 obscuratur. Forte vero, ut ratio postulat, et ut plu-
 ribus videtur, præter rationem et modum. Non-
 dum enim primis expulsis nubibus, sereno fungimur cælo.

Et cælo nox decidit alto,

Nam Notus, atque Euris, Zephyrusque per æthe-
 ra perflant.

Quod quidem plures et amariores timoris et tri-
 stitiæ cuspides exacuit, et conflatur in me, quando

Variæ lectiones et notæ.

(45) Ὅρῳδει δ' οὐρανὸθεν νύξ. Scrib. ὁρῳδει δ' οὐ. v. Est locus apud Homerum *Odys.* E, v. 394 :

Ὅρῳπει δ' οὐρανὸθεν νύξ,
 Σὺν δ' εὐρὸς τε νότος τ' ἔπασσε ζέφυρὸς τε δυσση,
 Καὶ βορέης αἰθρηγενέτης.

ab alto noctem et umbras habeo, unde lumen speravi. Sed enim me obscuritati nubes cogere, et orationis solem obumbrare, heri, et nuper injusti, in me insurgentes testantur, quos potentissimus noster imperator, et tuus optatissimus frater, mendacium sedulo indagans, suis temerariis fecit consillis cadere, quasi ipsa iniquitas tunc se ipsam sefellere, omninoque frustraverit. Hi quidem nunc rursus ipsum advenientes, atque eadem de illis ipsis rebus referentes, tantum roboris sunt nacti, ut candidos illos calculos et suffragia, quæ nobis justis quidem condonaverat nunc illum persuadeant, ut inconfusam et indigestam, illam ejiciat molem, et nigra, et multo plena odio educat, et hæc juxta illud vere regium judicium, ut Penelope textum ostendet, interdiu veritatis contexta stamine, noctu vero mendacii illa resolvat, et disjiciat pectus. Et hoc gravissimum censetur, nos ita indicta causa damnari. Ut enim id intellexi, ut dimissus ad nos scriba, totam hanc Ecclesiæ Achridis regionem relinqueret, decretum est. Locus hic est, ad quem hujus conventionis litteræ pervenerunt, Ecclesiæ quidem, inquam, pro errorum, 667 et sceleratorum loco, quæ cum illis dominaretur, publicis tandem cessit incursibus, et hoc quadam solum habitandi servitute succedit. Quæ res omnium est maxime necessaria. Et vere aurea sententia, et sermo, qui illam conventionem et conspirationem constituerat videbatur, et imperatoris minis obsignatus fuit. Cum enim Cercopes hi cum Hercule contendebant, in quem horum existimas me toto spiritu intentum esse et proclivem? Quomodo enim non juxta divinum Jeremiam asper in præcordiis dolor insidebit, et ipsi sensus tumultuanti undique furore, et veluti bacchanti non ferentur? Superbus enim fustus et insolens, subita animi egressione lumen, et inperato assurgens incursus, et maxime ut rationi adversarium contigit (ut inclytus ait Thucydes [46]) cuncta coerces, et in servitutem redigit. Ego autem hesternis calumniis, et si non firmiter enectus sum, verumtamen, quia hoc solum in regis auribus quasi in fertili et effossa terra, seminarunt, quasi quoddam venenum et mortiferum aconitum, aut aliquod aliud lethale germen, ita tamen illis misere confectus decidi, et toto flexus tui pectore, ac si humi consternerer, et in uno deprimerer solo, nulla honoris sublatione fretus, nec erectione dignus, et veluti diris servorum penitus concuterer ictibus. O Rex regum Christe, qui nullo obstrictus scelere, flagris fuisti contusus, et miti et blando pectore, hominis servi flagello concuti pertulisti. Quem enim existimas in nos, manus sæpe injici metuo, cum plane videat delatores et adversarios ita permitti, ut heroas et semideos, ut dicunt, inter vagantes multos et petulanter et temulente cuncta deferre et intrudere et audacter loqui? Hæc, et alia augustissimo-

A ισχυραν, ὥστε καὶ τὰς λευκάς ἐκεῖνας φήρους, ὥς τὰς δικαίους ἡμῖν ἐχαρίσατο, νῦν πείσαι κατὰ χάριν, βαλόντα μελαίνας ἀντεξενεγκεῖν, καὶ πολλῆς γεμούσης συγγνώμης. Καὶ τὴν τῷ ὄντι βασιλικὴν ἐκείνην κρίσιν τὸν τῆς Περιελόπης ἱστῶν φανῆναι, τῇ μὲν ἡμέρᾳ τῆς ἀληθείας ἐξυφανθέντα, τῇ δὲ νυκτὶ τοῦ ψεύδους ἀναλυθέντα· καὶ τὸ δεινότατον, ὅτι καὶ ἐρήμην αἰρούμεθα. Ὡς γὰρ ἐπιθυμήν, ὁ ἐπαφθεὶς ἡμῖν ἀναγραφεὺς ἀφέλεσθαι τοῦ ἐν Ἀχρίδι τῆς Ἐκκλησίας χωρίου διώρισται· χωρίου, ἐφ' ᾧ καὶ ἀνταλλαγῆς ἔγγραφα προῦδθησαν τῆς Ἐκκλησίας ἀντὶ τῶν πλανητῶν, ὧν δεσπόζουσα ὑπεξέστη τῷ δημοσίῳ, τοῦτο λαθούσης διὰ τὴν παροικικὴν δουλείαν. Χρῆμα πάντων ἀναγκαιότερον, καὶ χρυσόβολο· ἐδράζων τὴν ἀνταλλαγὴν προσεγένετο. Καὶ βασιλικὸν ἐπαπειλήθη σημεῖωμα, ὅτε τὸν Ἡρακλέα ἐρεσχελοῦντες ἦσαν οἱ Κέρκυρες. Ἐπὶ τούτων τίνα με οἰεὶ ψυχὴν ἔχειν; Πῶς δ' οὐχί, κατὰ τὸν θεῖον Ἱερεμίαν, καὶ τὴν κοιλίαν ἀλγεῖν, καὶ τὰς αἰσθήσεις μαίμασσεσθαι, καταθρομβούμενον πάντοθεν, καὶ ὅσον ἐκθακχεύμενον; Δουλοὶ γὰρ τὸ φρόνημα, τὸ αἰφνίδιον καὶ ἀπροσδόκητον, καὶ πλείω παρὰ λόγον θυμδαίνον, ὁ σεμνὸς Θεοκυδίδης φησὶν· Ἐγὼ γὰρ τοὶ καὶ ταῖς χθιζοῖς τυχοφαντασίαις, εἰ καὶ μὴ ἐρριζώθην βεβαίως, πλὴν ἀλλ' ὅτι τοῦτο μόνον ἐσπίρταν κατὰ γῆς ἀγαθῆς τῆς βασιλικῆς ἀκοῆς, ὥς τι κώνειον, ἢ ἀκόντιον, ἢ ἄλλο τι δηλητηριώδες φυτὸν. Κίκαίναις τοίνυν οὕτω κατεκάμψθην τεταλαιπωρηκώς, ὥς συγκύπτειν χαμαὶ, καὶ κάτω νεύειν, μηδὲν ἀξιωματικὸν ἔχων διάγραμμα, καὶ φέρειν παρὰ δούλων τυπτόμενος. Ὁ βασιλεύων ἐν τοῖς βασιλείοις Χριστὲ, καὶ μὴδ' ὅτε κρινόμενος; ἐρραπίσθης, πρῶτος τὸν ἐκ δούλου βαπτισμὸν ἀνεγενῶν. Τίνα γὰρ ὁκλήσειν οἰεὶ τὸ μὴ οὐχὶ καὶ χεῖρας ἐπιβάλλειν ἡμῖν ὀρώντα τοὺς κατεπόντας, οὕτω παριόντας ὥς τιμίου; ἐν ἡμίονοις φασὶ, καὶ παροῖνιον ποιούμενους διήγημα, τὸ, τάδε καὶ τάδε τῶν βασιλέων εὐσεβεστάτων κατὰ ἀρχιερέως συμπλασαμένους εἰπεῖν, καὶ ἀποδρᾶναι τὴν δίχην, εἰτα τοῦτ' ἐπικαυχάζοντας; Τετέλεστοι γὰρ κἀνταῦθα ἐπ' ἐμοὶ τὸ Δαδτικόν· Κατ' ἐμοῦ ἡδολέσχουν οἱ καθήμενοι ἐν πύλαις, καὶ εἰς ἐμὲ ἐψάλλον οἱ πίνοντες οἶνον. Πάνυ γοῦν ἀνέξονται μοι, ἢ ἐλέγχοντος, ἢ ἐπιτιμῶντος, ἢ παρακαλοῦντος, εἰτε τοῦ λαοῦ μέρος εἴην, εἰτε τῆς ἐκκλησιαστικῆς συγχληρώσεως, ἰδόντες τιδὲς οὐ κάκιον ἐπὶ τοῖς προτέροις ἐλεγμοῖς πράττοντα, δι' οὓς ἐκθηριωθέντες οἱ τούτοις ὑπεύθυνοι, λόγοις μίσους ἐκύκλωσαν με καὶ ἐπολέμησαν, εἰς δωρεάν. Καὶ ἐπὶ πᾶσιν οὐχ ὅπως ποινήν οὐκ ἔδοσαν, ἀλλὰ καὶ ὥς τροπικῇ τῇ κακίᾳ ἐλλάμπονται καὶ φόβος οὐδαμοῦ· μένουσι δὲ ὥσπερ πρὸς βίτα αἰώνια, καὶ συνετέλεσαν ἐν ἀγαθοῖς τὴν βίον αὐτῶν. Οὐκ ἀκαιρον γὰρ τὸ τοῦ πολυπαθοῦς Ἰωὴ φθέγγεσθαι. Ἐγὼ γὰρ τὴν Λερναίαν ὕδραν ἴδω, καὶ ταῖς τομαῖς διπλασίω ταύτης γινομένην, καὶ πράγματα πρᾶσσοῦσαν Ἡρακλεὶ τῷ γενναίῳ, ξίφος μόνον ἐπ' αὐτὴν αἶροντι. Κἂν ἐκινδύνευσεν ὁ ἥρωες,

Variae lectiones et notæ.

ἡ καὶ πάντως· γε ὁ ἄθλος τῷ ἡρώϊ, εἰ μὴ καὶ τὸν Ἀ
καλὸν ἰώλεων πυρφόρον προσεταιρίζατο, τὰς τομὰς
ἐπικρύπτει. Τί τοῦ μύθου δηλοῦντος; Ἐμοὶ δοκεῖν,
ὡς ἐπὶ τὴν κακίαν (τοῦτο γὰρ ἡ Ὑδρὰ) οὐκ ἐπιπο-
λαίου δεῖ τομῆς καὶ κολλάσεως. Κακοὺς γὰρ ἂν τοὺς
οὕτως κολαζομένους ἀπηργασάμεθα, ολομένους ἐμπαλ-
ξαι τῇ δίκῃ, καὶ διὰ τοῦτο τοῦ λοιποῦ τὴν πονηρίαν
παρρησιαζομένους ἀδεέστερον καὶ γυμνότερον. Πο-
λυπλασιάζεται γὰρ ἡ τόλμα τοῖς πονηροῖς, ὅταν μα-
λκωτέρας τῆς ποινῆς πειρασθῶσιν, ἣν αὐστηρὰν
εὐρεῖν ἤπισαν. Οὐκ οὖν ἀποκητέον μόνον τὰς τῆς
κακίας ἐκχύσεις, ἀλλὰ καὶ τὰς πηγὰς ἀποξηραντέον
τοῦ τὰς θηριώδεις κεφαλὰς καὶ φύοντος καὶ τρέφον-
τος αἵματος. Εἰ δὲ μὴδ' ἀπλῶς οὕτως αἱ κακαὶ προ-
βολαὶ τέμνονται, τοῦτ' αὐτὸ τὸ τῆς παροιμίας, Δέρ-
νη κακῶν. Ἄλλ' οὕτω μὲν καὶ ἐπὶ ταῖς προγεγο-
νύταις ὕβρεσι καὶ ἡ καρδία μου ἐγκατέλιπέ με· ὅπερ
ἐστὶν ἡ ζέσις τοῦ πνεύματος, ἥ κατὰ πάσης κακο-
ηθείας ἐκρώμην, καὶ τὴν γλῶσσαν ὄντως ἰδεῖν οὐκ
κυρίων γλωσσῶν μαθήτριαν. Εἰ δὲ τὰς παρὰ τοῦ
νῦν καταγραφάμενου πληγὰς προσλάβοιμι, βαρεῖαν,
ὡς φασιν, ἐκδεξαμένου παρὰ τῶν βασιλείων χειρῶν
τὴν μαστίγα, καὶ κελευσθέντος τοῦ Ἡεταίου ἄλλο-
τρίως τοῖς ἡμετέροις χρῆσασθαι· τοῦτο γὰρ ἤνυ-
σαν, ὡς ἀπειλοῦσιν οἱ μισοῦντες ἐν πύλαις ἐλέγχον-
τας, καὶ λόγον ὅσιον βδελυσσόμενοι. Ἄλλ' ἐνταῦθα
μοι παρέστω Βαροὺχ ὑπογραμματεύων Ἱερεμίᾳ
θρηνῶντι, καὶ τῷ μέλλοντι χρόνῳ φυλάττων ἀοιδί-
μους τὰς συμφορὰς. Ἐἴτα τοιούτων κηλῶν καὶ τοσ-
ούτων ἡμῖν ἐνσπιλθισῶν, οἷε θείας ἐμφάσεις
τοῦ νοῦ τὸ κάτοπτρον δεῖξασθαι, οἷς καὶ τὸ φῶς τῶν
ὀφθαλμῶν καὶ αὐτὸ οὐκ ἔστι μετ' ἐμοῦ. Τοῦτο μὲν
εἰκόσ τε καὶ κατὰ λόγον. Πλὴν ἐπεὶ τῷ Θεῷ, καὶ
τῷ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ βασιλεύοντι, καὶ τῇ τῆς
ὑμετέρας μεγαλειότητος ἀγαθότητι τῆς καθ' ἡμᾶς
ἀνεθίχαμεν· πεποιθήμεν ὡς ἡ ἐλπίς ἡμῶν οὐ κατ-
αισχυνθήσεται, οὐδ' ἀπολείπεται εἰς τέλος ἡ τῶν πε-
νήτων ὑπομονή, οὐδέ τι κατισχύσει σοφίας κακία, εἴ τι
δεῖ, τῇ σοφίᾳ τοῦτο ὑποφανομένη πειθεσθαι. Καὶ
τὸ δὲ ῥέφους γενόμενοι, ἐγχειρίσομεν τῇ ἐργασίᾳ τοῦ
ἐπιτάγματος, καὶ γεῦμα στελοῦμεν τοῖς τὴν γεῦσιν
κρίτικατέτοις ὕμν. Ἐἴτα μὲν ἀνθοσμίας δόξῃ τὸ
γεῦμα, καὶ τῆς ἀμπέλου ἐκείνης γέννημα, ἥς ὁ οὐ-
ράνιος Πατὴρ γεωργός ἐστι, καὶ τοὺς ἰερισμένους
ἐκὸν ἰσχυροὺς βότρυας. Εἰ δ' ὀξέινου καὶ τὴν γεῦσιν
δριμύσσοντος, οἷος δὴ Χριστοῦ παρὰ τῶν σταυρω-
τῶν παίζεται, ἀποκτενοῦντων αὐτὸν ἔξω τοῦ ὁμπε-
λῶνος, καὶ τοῦ τῶν Γραφῶν βουλήματος, ματαιο-
πονοῦντες εἰσόμεθα. Τὸ δ' οὖν πᾶρὼν ἀνασχέσθω τῆς
ἡμῶν ἀσθενείας ἡ σὴ φιλανθρωπία, ἄχρις οὗ μικρόν
τι κουφισθέντων ἡμῶν αἱ παραιμῖαι (47) χεῖρες καὶ
τὰ παραλελυμένα ἰσχύσωσι γόνата, Χριστοῦ, ὅς ἐστι
δύναμις, ἡμᾶς ἐνισχύοντος, τοῦ τῆς ἀσθενείας καὶ
ψυχικῆς καὶ σωματικῆς ἀνωτέρου, ὅπερ ἐστὶ κα-
κῶς καὶ κακώστεως.

rum imperatorum opera, contra archiepiscopum
machinantes, et flagitii opinionem omnino effugere,
postea in illum male obstreperentes. In me autem il-
lud Davidicum mirro impletum²²: *Adversum me*
loquebantur, qui sedebant in portis, et in me psalle
bant, qui bibebant vinum. Omnino haque me fe-
rent, aut illos redarguentem, aut objurgantem, aut
verbis inflectentem, sive illi ex populi sunt caterva,
sive ex ecclesiastica sodalitate et consortio. Qui
vero jam in meliorem redacti mentem, jam tum,
primis acti reprehensionibus opus suum absolvunt,
ob quas tamen illi, qui criminum obnoxii sunt, du-
riori perciti serocia, sermonibus odii circumdeder-
unt me, et persecuti sunt me gratis²³. Et inter omnes
non quasi poenas non luerint, sed quasi quodam
victoriae tropæo evecti, ita sceleribus, et vitis il-
lustres esse student, et nequam illis ullus inest
metus. Persistunt itaque veluti sæculi hujus pecu-
des, vitamque ipsorum inter probos et æquos pera-
gunt. Est enim nunc consentaneum illud patien-
tissimi Jobi adducere, et proferre²⁴. Ego equidem
illam Lernæam hydram moveram, suis ipsius dis-
sectis dupliciter membris, difficilem et gravem ge-
neroso Herculi pugnam intulisse, cum solum in il-
lam ipse enseu distringeret, ita ut fere in sum-
mum heros periculum vocaretur. Aut extremum
fuisse heroico viro certamen, nisi potentissimum
Jolais accensa face illi sesocium jungens, abscissa
combussisset membra. Quid ergo hæc fabula
innuit? Mihi quidem videtur in scelera et vitia
(hæc enim est hydra) non levi ictu et concussu de-
cere uti. Nam improbos potius, quos ita castigamus,
efficiamus, cum præsertim existiment veluti per lu-
dibrium illis supplicium immitti. Unde propter hanc
causam, in posterum, manifestius et audacius in
effrenem scelerum libertatem erumpunt. Nam sce-
leratis et pessimis viris tunc acrior innascitur au-
dacia, cum molliore poena tentantur, quam seve-
riorem et duriorem subituros se speraverant. Non
equidem solum vitiorum tubi et canales præscin-
dendi sunt, sed ipseas venas, et fontes, per quos
sanguis ille effluit, qui hæc ferina capita nutrit et
procreat, exsiccare decet et obstringere. Si autem
non ita simpliciter malorum propugnacula evertun-
tur, tunc illud parcemur fiet: *Lerna malorum*. Quare
equidem jam illatis in me injuriis, me meum cor pe-
nitius defecit, penitusque defervit, videlicet fervens
spiritus ardor, quo ad omnem motum improbitatis
comprimendum usus fueram, ipsamque linguam vere
flammantium et comburentium linguarum decipu-
lam esse manifestavi. Si autem flagella et plagas, ut
perscriptum modo decretum jubet, susciperem, quod,
ut dicunt, gravius locum ipsis imperatoris manibus
vibrat, quodque illud lxxix dire præcipit²⁵, ut nos-
tris alienissimo et remotissimo animo utamur;

²² Psal. LXXVII, 13. ²³ Psal. CVIII, 3. ²⁴ Job XXXVI, 14. ²⁵ Isa. LXI, 5.

Variae lectiones et notæ.

(47) *Παραίμια*. Scrib. *παρείμναι*.

kum reprehendimus, quasi qui divinum et sanctum sermonem nefarie neglecti ducant. Sed enim hoc in loco mihi Baruch adst, lanianti Jeremiae subscribens, et in posterum celebrata infortunia et calamitates observans. Deinde cum tot sint rerum macule, et ita nos funditus coinquinant, existimas, divina inspiracula, divinasque apparitiones mentis posse speculum auspicere, quibus et ipsum oculorum lumen necum nullo modo persistit. Hoc enim decentius est et rationi consentaneum. Verumtamen in Deo, et in illo, qui ex ipso, et per ipsum regnat, et in summa vestrae amplitudinis bonitate et virtute, quam in nos reflectitis, confidimus nostram spem nullo esse defecturam dedecore, neque pauperum tolerantiam, constantemque animum in finem esse defecturum, neque scientiae malitiam, et vitium viribus, et conamine antecellere, si quid decet, scientiae hoc plane ostendenti obscuri. Atque etiam ita faciliores effecti et expeditiores, quidquid nobis illa praeceperit, opere adimplebimus, nostrique gustus sensum vobis, ut qui solertius et acutius iudicatis emittemus. Et si fragrantis florum odore vini gustus forte videatur etiam, et illius palmitis germen, cuius Pater celestis agricola est, et reliquas illius uvae exprimemus. Si autem acetum degustatum acriter nos affecerit, quali Christus a crucifigentibus illuditur, dum extra vineam occiditur, et praeter ipsum Scripturarum decretum²⁷, frustra quidem laborem impendere nos sciemus. Hoc itaque nostrae praesentis infirmitatis tua humanitas et benignitas sufferat, donec brevi aliquo sublevalis solamine, nostrae languidae manus et fere luxata et soluta genua convalescunt, et Christus, qui omnis potestas est, nos robore firmat quique omni infirmitate, et spiritus, et corporis nimirum, et villi, et vitae offensionum perpetuo est superior.

EPIST. XXXI.

A

ΕΠΙΣΤ. ΑΑ΄.

Bryennio consuecro imperatoris.

Ut primum suavissimum tuae bonitatis mel degustavi, illustrissime domine, in ipsis cordis mei labris, hujus jucunditatis succus permansit. Cumque ingentes tantae dulcedinis haustus percipio, nihil est quod me tuae majestatis altitudinem meminisse non faciat. Quippe semper tecum disserere desidero. At quia non habeo, cum perdis amem, unde hoc desiderium irrigem, me loci intervallum, ne, tam dulci madescam rore, inique afficit, literis autem hoc ingeniose comminiscor. Quocirca semper tecum sum, et quae decent, tecum loquor. Vale igitur et corpore, et animo, et bonum et felix rerum tuarum iter absolve, ut tibi omnino perpetuus felicitatis typus affulgeat, et de te ego audiam, quaecumque Deo grata sunt, et tibi utilia, et nobis ex voto educta, scilicet, sacerdotum honores ut parentium te ducere, et populi requiem et tutum ex dura peregrinatione adventum, quasi liberatoris, et redemptoris advenientis; barbaricarum vero regionum effractas servitutes, clementiam clementia potius quam hasta prosequentium, te etiam existimare. Illa etenim est, quae maxime ad fugam nos compellit. Benevolentia equidem et bonitas solius est dilectionis et charitatis securum tutamentum, quasi manibus servatum, et custoditum armatis. Haec et horum plurima, ad nos fama evehet, et nos itidem alte personante ore praedicabimus, tuis felicissimis gestis delectantes, et cum illis, qui ad haec bene affecti sunt, quasi pleas hilaritatis flavios ebibentes, ut in hoc saltim felicem hanc consequamur fortunam, ut vicini nos beatiores et feliciores conspiciant, vel invidia oculos illis penitus extinguamus, quasi nostra nimis durae sint illis amaritudinis. Si autem haec pernoscere cupis propter tuam in nos benevolentiam, qui ad te litteras

Τῷ Βρυέννῳ, τῷ συμπεριθέμῳ τοῦ βασιλέως.

Ἀφ' οὗ πρώτως ἐγευσάμην τοῦ τῆς σῆς χρηστότητος μέλιτος, μεγαλειφανέστατέ μου αὐθέντα, ἔκεται μὲν μου τῷ τῆς καρδίας στόματι ὁ ταύτης χυμός· γλυκείας δὲ τὰς ἀναφοράς ποιοῦμενος, οὐκ ἔστιν ὅτε μὴ μνημονεύειν με ποιῇ τοῦ τῆς σῆς μεγαλειότητος ὕψους. Ἀμέλει καὶ αἰεὶ σοὶ ποθεῖ διαλέγεσθαι· μὴ ἔχων δὲ ὁ δύσερω· ὅπως ὁρῶσι τὸν πόθον (ἀδικοῖ γὰρ με περὶ τὸν ὁρῶσι μὲν τὸ δόστημα), γράμμασι τοῦτον σοφίζομαι. Καὶ διὰ τοῦτου σὺνεῖμι σοι, καὶ τὰ εἰκότα προσφθέττομαι. Ὑγιαίνου οὖν καὶ σώματι καὶ ψυχῇ, καὶ εὐδοοῖς τοῖς περὶ σέ, ἵνα σοὶ διὰ πάντων ὁ χαρακτήρ τῆς εὐδαιμονίας ἐμφανίτο, καὶ ἀκούοιμι περὶ σοῦ, ἅττα καὶ θεῷ φίλα, καὶ σοὶ προσήκοντα, καὶ ἡμῖν δι' εὐχῆς ἀγόμενα· ἱερῶν τιμὰς, ὡς πατέρων λαοῦ ἀνάπαυσιν, καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐπαναγωγὴν, ὡς ἐλευθερωτοῦ ἡκοντος· βαρβαρικῶν χωρῶν καταδουλώσεις χρηστότητα πολλὴν χρηστότητι ἐπαγομένων, ἢ ὀδύρατι. Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ κινητικὸν πρὸς ἀπόδρασιν· ἡ δὲ χρηστότης, μόνῃς ἐχέγγυν ἀγάπης χειρὶ τηρούμενον. Ταῦτα καὶ πλείω τούτων ἡ τε φήμη πρὸς ἡμᾶς ἄγοι, καὶ ἡμεῖς· αὐτῷ μεγαλοφῶν στόματι τοῦ λόγου κηρύττοιμεν, τοῖς σοῖς κατορθώματιν ἐφηρόμενοι, καὶ τοῖς εὐπάσχουσι συνηρόμενοι· ἵνα τοῦτο γοῦν εὐτυχοῖμεν, τὴ πρὸς γείτονας ὄραν μακαρίους, τοῦ φθόνου τὰς κόρας σβεννύοντες· ὡς τὰ γε ἡμέτερα καὶ λίαν ἔχει πικρῶς. Εἰ δὲ ποθεῖς ταῦτα μαθεῖν διὰ τὴν περὶ ἡμᾶς σου χρηστότητα, ὁ τὸ γράμμα διαχομίζων, ἀ περὶ τὸ γράμμα, ταῦτα ἐκδιηγῆσται. Ἡμέτερος γὰρ ὢν, καὶ διὰ τοῦτο παρὼν ἡμῖν, καὶ ἀπαγγελλομένων τούτων ἀκούσας, συνέπαθε τὴν ψυχὴν, καὶ τῇ μνήμῃ παρακατέχων ἀ ἤκουσεν, ἡκλευσθεῖ (48) ἐξεῖπεν, ἔξει τὴν γλῶσσαν διδισκαλικῶν συμφορῶν διδάσκαλον. Ἀλλὰ γὰρ ἡμεῖς μὲν τῷ Πατρὶ μιστιζόμενοι, παρ' ἐκείνου περιμι-

²⁷ Luc. xxiii, 56.

Variae lectiones et notae.

(48) Ἠκλευσθεῖ. Scrib. εὐ κελευσθεῖ.

νοῦμεν καὶ τὴν παράκλησιν· ἐπεὶ καὶ Πάτερ πάσης παρακλήσεως λέγεται. Αὐτὸς δὲ τὸν Ὑψίστον καταργῆν ἐαυτοῦ ποιησάμενος, οὐκ ἔφη κακὰ προσερχόμενά σοι, καὶ μίστιξαι οὐκ ἔγγισται τῷ σκηνώματι σου, τηρουμένου πάσης ἀνωτέρου κακύνσεως καὶ κακώσεως.

casibus et eventibus magistrum, et peritam vere ostendat. Sed enim nos flagris a Patre oppressi ab illo consolationem expectabimus, quoniam *Pater omnis consolationis* dicitur²⁰. Tu autem cum a teipso longe effugies, mala quæ tibi imminet non conspicias, et *flagellum domui tuæ non appropinquabit*²¹, sed omni intus scelere et oppressione custodieris.

ΕΠΙΣΤ. ΑΒ'.

Τῷ ἐπισκόπῳ Τριαδίτιζης.

Ἐδεξάμεθά σου τὴν γραφὴν, τιμώτατε ἀδελφε, ἐν ἣ ἐγνώμονα μὲν σαυτὸν συνίστης ἡμῖν, καὶ ὁμολόγεις εὐεργέτας, καὶ κρείττους πατρός καὶ μητρὸς καὶ λοιπῶν συγγενῶν. Ἡξίους δὲ καὶ τοῦ δεσμοῦ λύσιν λαβεῖν, ὅς παρὰ τῆς συνελθοῦσης ἡμῖν ἀδελφότητος ἐπετέθη σοι, ὡς μὴ καὶ αὐτῷ συνελθόντι, καὶ ταῦτα κληθέντι, κἀνεῦθεν πρὸς γάμων ἀναγκαίων οικονομίας κωλύσαντι. Ἐπὶ μὲν τῇ τῆς εὐγνωμοσύνης προσκοίσει, καθ' ὑπερβολὴν ἐδαρύνθημεν, οὐδ' οὕτως ἀπόλλωμεν ἐκ μέσων ἡμῶν ἡ ἀλήθεια, καὶ ὁ δόλος μετὰ τῆς αὐτοῦ ποικιλοθαφοῦς ἀμπεχόνης τῆς ὑποκρίσεως τῷ θεάτρῳ ἡμῶν ἐμπαρόχησάσθαι, καὶ σκηνητικῶς παιίζει τὰ φρίκης δέξια, εἰρήνην μὲν λαλῶν μετὰ τῶν πλησίων, κακὰ δὲ τεκταίνων ἐν τῇ καρδίᾳ. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε, ὅπως εἰς τὴν μεγαλόπολιν εἰσελθούσα ἡ τιμωρὴς σου μυρίας ἐπαφῆκε τὰς τῶν διαβολῶν βολίδας τοῖς νῦν ἀναγραφόμενοις εὐεργέταις ἡμῖν ἐν τῷ γράμματι, καὶ ὡς οὐδεὶς ὑπελείφθη σχεδόν, οὔτε μελῶν, οὔτε μέλων, ὅς μὴ ταῖς παρὰ τῆς σῆς γλώττης καθ' ἡμῶν δυσφημίαις τὰς ἀκοὰς ἐκκεκώρωται; Τοῦτων οὐκ ὀλίγοι οὐδ' ἀναξιδπίστοι μάρτυρες. Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα μὲν καὶ λόγου μακρότερα καὶ καιροῦ ἐκτραγωδεῖν τε καὶ ἀνακλαίεσθαι, συλλογιζόμενοι; ἐνεσθῆεν ὡς οὐ μακροὶ οἱ τῆς ἀποστάσεως καιροί, οὐδὲ μέλλουσι τὰ κατ' αὐτοὺς ἀπειλούμενα. Διδὼ καὶ πρὸς τὸν δυνάμενον ταῦτα παῦσαι μόνον Θεὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀφρομεν, καὶ πρὸς τὴ τῆς ἐκκλίνου δικαιοσύνης δρῆ, ὅθεν ἤξει ἡμῖν ἡ βοήθεια. Ὁ γὰρ διδάξας πάντως καὶ οἱ; ἐπολεῖ, καὶ οἱς ἐλάλει, εὐχαρίστους εἶναι ἡμᾶς (τί μὲν οὖν εὐχαρίστους λέγω; Καὶ τοῖς κακῶς ποιούσιν, ἀγαθῶν χορηγοῦς), εὐτο; ἡ δι' ὀρθώσεται τὰ στρεβλά, ἡ κλαύσει πάντως ἰδὼν ἀδιόρθωτα, ὥσπερ αὐτοῦ νόμος ἀνωθεν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐφ' οἷς ἡμῖν καινῶς τε καὶ ἀσυνήθως ταπεινολόγον σαυτὸν ἐφάντασας. Τὴν δὲ λοιπὴν σου δέξιωσιν, ὡς Χριστοῦ μαθηταί, εἰ καὶ ἀνάξιοι, προσηγάμεθα· Ὅς καὶ λοιδορούμενος, οὐκ ἀνταλοιδορεῖ, καὶ πάσχω, οὐκ ἡπεύλει· παραδίδου δὲ τῷ χρίστωρι δικαίως· καὶ τὴν τοῦ Πέτρου μικρολογίαν καταγνοῦς, ἐπὶ τὰς ἀφίνας δικαιοσύνης τῷ ἁμαρτάνοντι, αὐτὸς τὴν τοῦ ἐδόδομηκοντάκις ἐπὶ τὰ φιλοτίμος, ὁ ἐν ἐλάει πλούσιος, ἐπεδαφιλεύσατο. Ἐδεξάμεθα γοῶν, ὡς εἰρηται, τὴν δέξιωσίν σου, ἄλλως τε καὶ βαρεῖα νόσῳ πεπεδημένου, ὡς ἔγραψας, καὶ τὸν τοῦ θανάτου ἐπανατεινομένην σοι κίνδυνον, καὶ ὅσον

perfert, quæ ad scribendum me compellunt, facile enarrabit. Nam cum noster sit, et propter hoc nobis adsit, ut primum hæc, quæ ad te enuntiata sunt, audivit, communi nobiscum spiritu percepit et bene memoriæ, quæ audivit, mandavit, ut si illa referre et eloqui coactus fuerit, linguam, magistri

casibus et eventibus magistrum, et peritam vere ostendat. Sed enim nos flagris a Patre oppressi ab illo consolationem expectabimus, quoniam *Pater omnis consolationis* dicitur²⁰. Tu autem cum a teipso longe effugies, mala quæ tibi imminet non conspicias, et *flagellum domui tuæ non appropinquabit*²¹, sed omni intus scelere et oppressione custodieris.

670 EPIST. XXXII.

Triaditæ episcopo.

Tuas litteras accepi, inclyte frater, in quibus te nobis benevolum et pronum constituis et nos in te collocasse beneficia, et patre et matre et reliquis propinquis meliores esse fateris. Dignumque jam iudicasti vinculo illo te solvi, quod, coeunte nobiscum fraternitate, impositum fuit. Quasi tu jam non mihi obvius occurras, neque hæc quæ in nos accersita sunt, nec interim sævam tantæ necessitatis administrationem et emissionem omnino prohibeas. Ob hanc autem tuam æquanimittatis et candoris simulationem, graviter et vehementer opprimimur, quoniam ita in medio nostri ipsa veritas tota periit, et dolus malus tuæ variegato indumento hypocri-seos in nostrum theatrum libere prodiit, et scenice ludit, quæ horrore digna potius iudicantur. Pacem quidem cum consanguineis loqueris, et mala in corde moliris²². Quis enim non videt, quomodo tuum decus, in magnam urbem ingressum, mille calumniarum artes effllexerit, his, quos nobis, in literis, beneficos et opitulatores describis, et nullum fere vel ætate maximum, vel minimum reliotum fuisse, qui linguæ tuæ maledicis in nos vocibus non obsurduerit? Cujus rei non pauci illic multa digni fide testes existunt. Sed tamen hæc, et quovis sunt longiora sermone, et pro tempore ingenti sunt commiseratione enarranda et tragice fere lugenda, a nobis præcipue, qui hinc, non multum apostasiæ tempora distare perpendimus, et qui tanti infortunii minas in nos nullo modo cunctari percipimus. Quocirca in Deum solum, qui hæc omnia vincere potest, et abscindere, oculos nostros attollimus, et in sublimes ejus justitiæ montes, unde nobis auxilium veniet²³. Hic enim et his quæ fecit, et his quæ locutus fuit, nos gratos esse omnino edocuit. Sed quid inquam gratos? Etiam his, qui in nos mala inferunt, bonorum nos docuit esse duces atque ministros. Ipse quidem vel obliqua vel tortuosa corrigit, aut quæ inemendata et incorrecta viderit radicitus confringet, quemadmodum ejus ab alto lex fusa præcipit. Cæterum quidem in nos jam nunc, nove tamen, et præter morem, abjectum et humilem te ipsum ostendisti. At reliquam tuam amplitudinem, ut Christi discipuli, etsi indigni amplexi sumus: *Qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur;*

²⁰ I Cor. i, 3. ²¹ Psal. xc, 10. ²² Psal. xxvii, 3. ²³ Psal. cxx, 1.

ut oportet, periclitanti. Erit enim certum subsidium, si pro hac benevolus adsurgens, in aures Imperatoris et fratris tui libere loqueris. Durum enim est, durum, inquam, mortuos canes vivo leoni antecellere et præferri, qui divinis et regiis coercetur vinculis, et veluti areto capistro validos rugitus excutit, quibus solis timorem in omnes incutere potest. Durum etiam est fortem Samsone acuta calumniæ novacula abradi, et deinceps tradi alienigenis, qui oculos ejus truculenter confodiant (quibus cœlestia intuebatur); ita ut cogatur molere ea, quibus impii illi nutriebantur, et perpetuis gyris in eandem circumagi, et libero incessu cohiberi. Non enim mihi vis est, et facultas qua ultra hæc dicere possim, ita vero et nuda rerum gestarum memoria confundor. Si autem Imperatoris æquitas, ob potentissimum tuum pro nobis sermonem, illos qui in nos audaci et ferino pectore insurgunt, paulum injuriæ habenas remittere jubet, confestim, qui potentia comam præsecti fuimus, repullulantibus iterum crinibus obtegemur, et injuriæ sedem et domum, in alienigenas, qui in nos turpi luxuriabantur studio, evelientes, longum quidem certamen finiemus. Ipsi etiam vel cum pudore mortem trucem effugiemus. Pro quibus te, justus Deus, qui que in summa montium fastigia iram suam convertit, omnis criminis labe, et minacis mali affectu conservet solutum.

EPIST. XXXV.

Chartophylaci.

Fratrem meum ad te mitti, et mediâ hieme longam et difficilem viam conficere, certum nostræ necessitatis et ærummæ signum tibi hoc fiat, sancte pater et domine. Ad quam nos solos decet tuarum precum auxilium impense efflagitare, quasi reliqua omnia, nobis, sculneam, ut dicunt, præbeant opem. Ita quidem potentissima permisti fuimus fortuna, ut in me multæ calamitates et mœrores gravissimi ingruerent, ex quo in tabernaculis Cedar habitavi²². At vero quæ mihi nunc eveniunt, tantum immensæ amaritudinis acerbitate et excessu illa superant, quantum illa oblectantium animam deprimunt. Et nunc siquidem efficaciter cognovi, illum scilicet, et qui a Deo recessit, et qui superbienti ferocia sibi fidit, eo quod Ecclesias obstrictas et penitus compulsas reliquerint, veluti sordidos quidem, et pusillanimes fuisse, ut desertis illis atque eversis, sacra omnia et cœlestia opera illud, et ad ima ruere possent. Verumtamen his propter extinctam fidem, auxilium penitus dubitantibus, qui et in medio pelago veluti obruti et immersi videntur, portum, qui intra ipsosmet est, ipsis ostende. Nos vero intra rationis limites constituimur, et vere regnum cœlorum, nobiscum habentes invenimur²³. Equidem omni conatu, illi, qui, æstuantibus fluctuum impetus, 674 in nos excitat, indica, frustra turgentes undarum maris illum attollere globos, cum præcipue nobis adsit ille, qui tuis precibus illis imperat, et ait: *Tace, obmutesce*²⁴, et in se ipsos fluctus tui contusi comminuentur.

EPIST. XXXVI

Doctori magnæ Ecclesiæ.

Si me quidem conflagrantem conspexisti, inclyte

²² Psal. cxix, 5. ²³ Luc. xvii, 21. ²⁴ Marc. iv, 39.

(a) Ἐντός pro ἐν τοῖς; legendum monet Cotelorius Monum. Eccl. Gr. II, 598. Edit. Patr.

A τεθνηκότας κύνας ζῶντος λείοντος καταπαίρεισθαι, θεοῖς; καὶ βασιλικοῖς δεσπόταις δεσμοῖς, καὶ φορβεῖ τοὺς βρυχηθμούς ἐκκοπέντος, οἷς καὶ μόνοις ἐκφοβεῖν δύναται. Δεινὸν ξυρηθῆναι τῷ τῆς διαβολῆς ξυρῷ τὸν Σαμψῶν, ἔπειτα παραδοθῆναι τοῖς ἀλλοφύλοις, ὥστε καὶ τοὺς θορσάλμοις ἐξορυγῆναι, οἷς ἐώρα τὰ ἐπουράνια, καὶ ἀλλῆλιν τὰ τοὺς ἀθέους ἐκείνους τρέποντα. Αἰετ περὶ τὰ αὐτὰ δινεύοντα, καὶ προκοπῆς ἀνείργοντες. Οὐκέτι μοι λέγειν περαιτέρω τοῦτου ἰσχύς, οὕτω καὶ ψιλλῇ τῇ μνήμῃ τῶν γινομένων συγγέμοι. Εἰ δ' ἡ τοῦ βασιλέως δικαιοσύνη διὰ τῆς σῆς δυνατωτάτης ὑπὲρ ἡμῶν ὀμιλίας συστολὴν ἐπιτάξει τοῖς νῦν τολμωμένοις ὕβριστικῶς καθ' ἡμῶν, τάχ' ἂν οἱ ξυρηθέντες τὴν κόμην ἀναβαλῇσοιμεν, καὶ τὴν τῆς ὕβρεως οἶκον ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἐντροφῶντας ἡμῖν κατασπάσαντες, τὸν μακρὸν μὲν κάτ' ἄθλον παύσοιμεν, αὐτοὶ δὲ μετὰ τῆς αἰσχύνῃς καὶ τὸν θάνατον ἐκφρευξόμεθα. Ἀνθ' ὧν τηροῖο ὑπὸ τοῦ δικαίου, καὶ ταῖς ἀκρωρείαις νεμεσῶντος Θεοῦ, πάσης ἀνώτερος κακώσεως καὶ κακώσεως.

ΕΠΙΣΤ. ΑΕ'.

Τῷ χαρτοφύλακι.

Αὐτὸ τοῦτο, καὶ τὸν ἀδελφόν μου στελλασθαι, μέσον χειμῶνος δολιχὴν ὁδὸν ἀργαλίην τε, τεκμήριον τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνάγκης γενέσθω σοι, ἅγιε πάτερ καὶ δέσποτα. Πρὸς τὴν μόνοις ἡμῖν δεῖ τῆς τῶν σῶν εὐχῶν βοήθειας· ὥς τὰ γε ἄλλα σικίνη, φασίν, ἐπικουρία. Οὕτω πολυφύρῳ συγκεκράμεθα· δαίμονι, ὡς C ἔμοιγε πολλῶν συμπόνων ἀνιερῶν, ἀφ' οὗ παρώκησα μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηδάρ, τὰ νῦν ταῦτα τοσοῦτον προτερουσιν ἐκείνων τῇ τῆς πικρίας ὑπερβολῇ, ὅσον ἐκεῖνα τῶν εὐφραϊνόντων ψυχῇν. Καὶ νῦν ἐμπράκτως ἔγνω, ἔπερ ποτὲ, ὅτι τῷ τοῦ Θεοῦ ἀποστάτῃ, καὶ τραχηλιστῇ, πρὸς τὸ καταλείπειν τὰς Ἐκκλησίας συνελαννομένας, ὡς μικρόψυχοι· ἴν' ἐρήμοις αὐταῖς ἐγκυβιστῇ, καὶ παλῇ τὰ θεῖα καὶ ἐπουράνια. Ἀλλὰ βοήθειαν τοῖς διὰ τὴν ὀλιγοπιστίαν διατάξουσι, καὶ τοῖς ἐν μέσῳ πελάγει δοκοῦσι καταβαπτίζεσθαι, τὸν λιμένα παρὰ σφίσιν αὐτοῖς ὄντα εἰδείκνυς. Τοῦ λόγου ἐντὸς γινόμενος καθιστάμεθα, καὶ τῷ ὄντι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐν τοῖς (α) ἡμῶν ἔχοντες εὐρισκόμεθα. Καὶ διὰ πάντων δίδασκον τὸν τὰς τρικυμίας ἡμῖν ἐπεγείροντα, ὅτι μάτην ὀγκοῖ τὴν θάλασσαν, παρόντος D ἡμῖν διὰ σοῦ τοῦ ἐπιτάσσοντος αὐτῇ, καὶ λέγοντος· Σιώπα, περὶ μωσο, καὶ ἐν σεαυτῇ συντριβήσονται σου τὰ κύματα.

ΕΠΙΣΤ. ΑΓ'.

Τῷ διδασκάλῳ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας.

Εἴ με φλεγόμενον ἐώρακας, τιμώσατέ μοι ἐν

Κυρίῳ υἱέ, αὐτὸς ταῖν χερσὶν ὕδριαν κατέχων, ἄρ' ἂν τοῖς φλογαμένοις μέλεσιν ἐπεκένωσας, ἢ παρήλαθες, ὑπερηφάνοις, ἢ ἀπηνέειν ὀφθαλμοῖς θεασάμενος; Οὐκ οἶμαι τὸ δεύτερον. Εἴτε ἄλλο τι τὰ παρόντα νομίζεις ἡμῖν, ὅτι μὴ καὶ φλογὺς καὶ ἀνθράκων χεῖρωνα, μὴ σῦγε. Βοήθει νῦν, ἐπειδὴ ταῖς πηγαῖς παρακάθῃσαι. Εἰ δέ τοι σκοτεινοὺς λόγους λελῶ, καὶ αἰνίγματα, τάχα μὲν οὐδὲν ἀπεικὸς ποιῶν ἐλεγχθῆσομαι, τῇ τοιαῦτα λύειν ἐθισθέντι καὶ ἡσυχάζει τοιαῦτα φθεγγόμενος. Πλὴν ἄλλ' εἰ καὶ δυσξενέτως (55) τῶν λεγομένων ἀκούσῃ, πυθοῦ τοῦ μαθητοῦ σου, τοῦ ἑμοῦ ἀδελφοῦ, καὶ διδάσκαλον εὐρήσεις τῶν ἡμετέρων ἐπηραιῶν. Ὅς διασκεδάσαι Κύριος ταῖς ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν εὐχαῖς καὶ σπουδαῖς, ἐν πᾶσι τῇς ἡμετέρας ἀσθενείας κηδόμενος.

calamitatum et cladum certum doctorem invenies. Quas quidem Dominus, vestris in nos precibus vestrisque votis diaperget et superet, qui in omnibus nostræ imbecillitatis curam gerit.

ΕΠΙΣΤ. ΑΖ'.

B

EPIST. XXXVII.

Τῷ Ταρωνίτῃ, κυρίῳ Γρηγορίῳ.

Domno Gregorio, Taronitæ.

Ἐν μέσῳ διεῖν εἰλημμένος παθὼν, οὐκ ἔγω μεγαλειπαφένεταί μοι ἐν Κυρίῳ υἱέ καὶ αὐθέντῃ, ποτέρῳ μᾶλλον ἐμαυτὸν ἐκκλίνωμι. Ἐκανόντα γάρ σε τῆς Κολχίδος ἀκούσας, ἡδονῇ καὶ λύπῃ μερίζομαι· τῇ μὲν, ὅτι σε ἐγγύτερον ἔχομεν, καὶ ἀπολαύσει σοι πόλις· ἢ βασιλὺς, οἷον ἐκ χειμῶνος τῆς σῆς ἀπουσίας τῇ παρουσίᾳ ἐνεαρίζουσα· καὶ βασιλεὺς ὁ πάντων ἐν πᾶσι κράτιστος φρουρὸν ἀγρυπνῶν ἔχει, καὶ κοινὸν σκαμμάτων καὶ φροντίδων μεριστήν, καὶ γνησιώτατον σύμβουλον. Τῇ δὲ τῆς ἀπικειμένης πόρπακι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τῷ Ἰππῳ ἐκινυστάξῃ, ἀλλ' ἐπὶ στρωμνῇς ἀνέτως ἀνακλινθήσεται· καὶ τῷ πόδε ἀποτενεῖ, καὶ εὐνεύει· [f. εὖν.] ὑπνοὺς ὑπνώσει· καὶ οὐ φεύξει τὰ Ταρωνίτης χάν τοις φάσμασιν. Αἱ δὲ τοῦ Πόντου πόλεις νῦν ὅπως ἔξουσιν κειῶν θάλασσαν. Καὶ μετὰ τὴν ἐπὶ σοῦ καὶ παρὰ σοῦ γαλήνην ἢ πρὸ σοῦ ζάλη τοῦτοις αὐτοῖς ἐπιπεσούσα ἀκατεύναστον ἐγκώσει τὸν τάρχον [f. τάραχ]. Ὅ οὗτοι; ἀθλοῖς ἀλιγνόν· δυστυχία γάρ, ἐπειδὴν εὐτυχία διακοπίσῃ, πάλιν εἰς ταυτὴν ἐπανέλθοι, λυπηροτέρα καθίσταται, ὥσπερ καὶ ψυχὸς μετὰ θερμάνειν κρυερότερον. Ὅ δελταῖοι δειλαίων ἐκείνοι, οἷς ἡ περιουσία τῶν ἀγαθῶν, ὣν ἀπῆλυσαν, εἰς κακοδαιμονίας ὑπερβῆλιν περιέσται· καὶ ἀναθαλήσαντες τῷ εὐκραεῖ τῆς σῆς ὥρας, εἴτα ἀθρόον ἀπεξηράνθησαν, καὶ γεγόνασιν ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε οὐκ ἤρξατο αὐτῶν· τοῦτο γὰρ πλέον ἔχοντες νῦν, τὸ πλέον τῶν συμφορῶν ἐπαισθάνεσθαι, καὶ τὸ τὰς χρηστοτέρας τῶν ἐλπίδων ἀφαιρεθῆναι. Τίνα γὰρ εὐρεῖν ἐλπίσουσι τοῦ λοιποῦ, ὃς τοῖς μὲν πολιτικοῖς οὕτως ἐπιστατῆσαι, ὡς τῶν πολεμικῶν ἀγνοεῖν καὶ τὸ ὄνομα· τοῖς δὲ πολεμικοῖς οὕτως ἡρωϊκῶς ἐπὶ πρέπει, ὡς μηδὲ τὴν πόλιν ἀπλῶς θεασάμενός τις, πτωχίσαι μὲν τὸ ἀντίπαλον, πλουτίζει δὲ τὸ ὑπάρχον; Τίς πτηνοὺς μὲν τοὺς στρατιώτας προϊόντας ἐπὶ τὸν πόλεμον, βαρεῖς δὲ καὶ δυσκινήτους ἐπανόντας ἐργάζεσθαι, τὸ μὲν, τῷ κούφῳ τῆς προθυμίας καὶ τῆς ἐλπίδος, τὸ δὲ, τῇ τῶν λαφύρων περι-

in Domino filii, tu vero manibus habens hydriam. numquid tandem in flammantia illam pectora effudisti, aut præteristi superbe, aut immanibus me oculis inspectasti? Non autem hoc secundum esse arbitror. Sive autem aliquid aliud, hæc præsentia nobis pericula esse existimas, quam et flammis et accensis carbonibus pejora. Non tu id quidem saltem nunc autem fer opem, quoniam ad ipsos assides fontes. Si autem sermones tenebris obvolutos ad te profero, et obscura ænigmata, statim quidem vel nihil dissentaneum et absurdum faciens redarguar, præsertim cum illi loquar, qui talia dissolvere et talia evertere assuevit. Nisi si quid intellectu difficile, ex his quæ dicta sunt, audiveris, interroga discipulum tuum, meumque fratrem, et nostrarum

discipulum tuum, meumque fratrem, et nostrarum

B

In medio duplicis calamitatis anxii animi comprehensus, illustrissime in Domino filii et domine, ignoro prorans, ad quam præcipue me convertam. Cum enim te ex Colchide egressum fuisse audivi, et voluptate, et tristitia divisim actus exsilui. Hæc quidem, quia te viciniorē habemus, et urbs hæc regia te nititur, quemadmodum ex horrida tuæ absentis hieme, vernantibus tuæ præsentis floribus hilarascens. Et imperator, qui omnium in omnibus est potentissimus, vigilem te custodem habet, cui cogitationum et curarum suarum molem communiter dividit, teque sibi legitimum effecit consiliarium. Illa autem, quia neque clypei loro, maxime vero quia neque in equo obdormiscet, sed laxo in atragula susus inclinabitur, pedesque libero extendet, et somnos dulci persolvit confatus sopore, neque spectris, et portentis jam Taronites turbatus effugiet. Ponti autem urbes nunc vere malorum oceanum habebunt, et post tranquillam illam serenitatem qua tecum et propter te usæ fuerunt, sævus ille procellæ turbo, qui ante te, cum illis, omnes invaserat, ferventem periculorum æstium irrequietis auollet flatibus. Quod quidem miseris molestius est et gravior, quia summa est infelicitas. Nam felicitas, quæ in seipsam abrupta et abscissa redit, horridior et tristior advenit, quemadmodum

675 frigoris asper horror, post calidam æstatis auram. O miserorum omnium miserissimi, quos bonorum abundantia et affluentia, qua fuerunt perfuncti, in infortunia et infelicitatis excessum circumstat, quique jucundo tui veris temperamento germina eduxerunt floridæ, deinde confertim, et subito sicco exarescunt solo, et in pristinum calamitatum statum redeunt, ut fuit, quando in illos nullum tu imperium exercebas. Nunc autem hoc abundantius secum habent, ut scilicet sensus creberrimis cladibus atterant, et omni utilitatis et commodi spe destituantur. Nam quem alium in

Varia lectiones et notæ.

(55) Δυσξενέτως. Scrib. δυσξυνέτως.

posterum invenire posse sperabunt, qui ita civilibus A
presideat negotiis, ut vel hostium fere nomen penitus ignoretur, qui ipsis hostibus ita inelyte et heroice commodus, et decens existat, ut neque in urbem simpliciter, cum oculis curamque convertet, adversarios sibi, et reluctantes, in paupertatem redigat, subditos vero divitiis semper afficiat. Qui et milites, in bellum veluti alis ferri velocissimis coget, et opulentos et opibus onustos redire et immobiles. Illud enim spei et alacritatis ipsa celeritas præstat, hoc vero quasi quadam spoliis abundantia et copia Ecclesiæ opes quiescent: et filium, qui illam jam senescentem alat, illæ habebunt, qui benedictionibus et gratia se firmari credat, et corporis viribus et dotibus sese fulcire et protegere studeat, cujus et prudentia ipsos deserti B
monachos concutiat, quasi corpore integritate et puritate tantum superatos et evictos, quantum et in hac, purificantem ignem vident vim suam denegare. Sed enim fere quidem ingens affectus me tragico fecit insultare gressu. Illis vero hæc ipsa propter fraternum amorem satis, superque consecrantur. Tu vero, quia optantibus appropinquasti, et omnes, quantum decet, te perfruuntur, et ego quidem, ut si quis alius, dignus etiam sum, qui tuo præclaro fungar aspectu. At nequaquam mihi, juxta ea quæ jam intercepti, harum litterarum gratiæ mensuram repende et injice, neque uberimos lætitiæ amnes guttatim in nos effunde, sed pleno fluminis alveo, hanc meam humilitatem et mediocritatem inunda. Atque etiam ostende mihi, qui C
ægre et perditæ te amo, quæ frequentius in te scaturiant. Non enim jam in posterum, Pontum ipsum, immensumque ad viam intervallum, in culpam et excusationem adduces. Equidem semper jam quæ tibi jucundiora eveniunt, et commodiora sunt, nuntio ad me deferens securo, ut ita meam linguam qui adeo dives sum detrimentis et dumais calumniantium illatis acerbitate, penitus refrigeres et recrees. Qui et ob hanc causam, hæc alia inextinguibili flamma diros cruciatus dolores perpetior. Equidem quando ita tua semper audio, sicut pluviam prorsus, ut combusta et arida terra, suscipio. Audio etenim semper Theodosium, hæc mihi enarrantem lingua et benefica et benevola, sed digna operum existimatione depressa. Qui nobis semper adest, maxima quæque large effundens, 676 quibus et tui ingenii dexteritatem, et industriam nimis celebrat. Quam et adhuc dulci Dominus afficiens, et accumulans gratia, te omnibus virtutibus, et quæ spiritus sunt, et quæ corporis splendidissimum ostendit, atque omni sceleris contagio, et infelici casu, te undique custodit superiorem.

EPIST. XXXVIII.

Domno Nicol. Callicti, archiatro.

Sic quidem mutuo odio habemur, ut nec ullo compellemur sermone? Verumtamen ego quia nullo te prosequeor odio, jam alloquor. Vales igitur, et ex arte medicinæ, quæ humanitatis studio consistit, et ex regio tuo munere comoda tibi vindicas summa. Quæ utraque, quanta sunt, sunt utilissima. Longe autem ab adversis tutus esto et custodius, ut hoc pacto ad illud saltem propius accedas, et ab ingenti fulmine, te illius penitus inexpertem tuteris. Sed enim amicos tuæ felicitatis fac participes, nec solus grandia suscipiens comoda, tibi habe. Imperleris hæc autem, si fratrem meum beneficio afficis,

(a) Cotelierius (*Monum. Eccl. Gr. II, 664*) legit τῷ Δτι ἐγγύς· ex vulgari adigio, Ἠρόδω Διός τε καὶ κεραυνῷ, de quo paræmiographi et Synesius *De regno*, p. 11. Edit. Patu.

ουσί· τινι, τῆς Ἐκκλησίας μέρος ἐπαναπαύσεται, καὶ παῖδα γηροκόμον ἔξει, στηριζέσθαι ταῖς εὐλογίαις πιστεύοντα, καὶ τοῖς σωματικοῖς ἀντιστηρίζειν σπουδάζοντα; Τίνας σωφροσύνη καὶ τοῦ; τῆς ἐρημίας μοναχοῦς καταπλήξει, ὡς ἡττωμένους τοσοῦτον τῇ τοῦ σώματος καθαρότητι, ὅσῳ καὶ πῦρ ὀρώσιν ἐν ὅλῃ τοσαύτῃ τὴν φύσιν ἀρνούμενον; Ἀλλὰ μικροῦ με καὶ τραγῆδον τὸ πάθος ἐποίησε. Ἐκείνοις μὲν οὖν ἱκανῶς καὶ ταῦτα διὰ τὸ φιλάδελφον ἀφωσιώται· σὺ δ' ἐπειδὴ τοῖς ποθοῦσιν ἡγγισας, καὶ πάντες καθ' ὅσον ἐνεστὶν ἀπολαύουσι, καὶ αὐτὸς δὲ, εἰπερ τις ἄλλος, ἀπολαύειν σου ἄξιός, μὴκέτι μοι ἐκ διαλειμάτων ἐπιμέτρει τὰς ἐκ τῶν Γραφῶν χάριτας· μὴδ' ἀνέχου κατὰ στράγγα τὰς τῆς εὐφροσύνης ἐπιστάζειν ἡμῖν, ἀλλ' ὅλοις ποταμοῖς τὴν ἐμὴν ἐπικλυζε ταπεινότητα, καὶ δῆλου μοι τὰ σὰ τῷ πρὸς σὲ δυσέρωτι θαμινώτερα. Οὐ γὰρ δῆπου τοῦ λοιποῦ Πόντον αἰτιάσῃ, καὶ διάστημα δυσδιόδευτον· καὶ ἀγγέλλοις μὲν περὶ σαυτοῦ χρηστότερα καὶ ἡδίστα· ἴν' οὕτω γοῦν καταφύχοις τὴν ἐμὴν γλῶτταν τοῦ πλουσίῳ ταῖς ἐκ τῶν συκοφαντῶν ἐπιρρίαις; καὶ διὰ ταῦτα ὀδυνωμένον ἐν τῇ ἄλλῃ ἀκατασφίστῃ αὐτῇ φλογί. Ὡς ἔγωγε, ὀπηνίκα τι τῶν σῶν ἀκούω, ὁπερὶν ἀτεχνῶς ἢ διακεκαυμένη γῆ δέχομαι. Ἀκούω δὲ ἐκάστοτε αἰ μοι ταῦτα τοῦ Θεοδοσίου διηγούμενου γλώττῃ, εὐγνώμονι μὲν, ἐλαττουμένη δὲ τῆς ἀξίας εὐφημίας τῶν ἔργων. Ὡς σύνεστιν ἡμῖν τὰ μέγιστα χαριζόμενος, οἷς ἐξυμνεῖ σου τὴν δεξιότητα. Ἦν καὶ ἐτι καὶ ἐτι χαριτωσας ὁ Κύριος αἰ σε δεικνύοι λαμπρότερον ἐν ἀρεταῖς πάσαις, ὅσαι ψυχῆς, ὅσαι σώματος, καὶ φυλάττοι πάσης κακύνσεως ἀνώτερον καὶ κακώσεως.

D

EPIST. AH'.

Τῷ ἀρχιαιτρῷ κυρίῳ Νικολᾷ τῷ Καλλιπλεῖ.

Μισοῦμεθ' οὕτως, ὥστε μὴ προσενέπειν; Ἀλλ' αὐτὸς γε προσφωνῶ, μὴ μισῶν δηλαδὴ. Ὑγιαίνεις οὖν, καὶ ἀπολαύεις τῆς τε φιλανθρωποῦ λατρικῆς, καὶ τῶν βασιλείων, ὅσα καὶ ἀμφοτέρω χρηστά. Τῶν δ' ἐναντίων πόρρω φυλάττοις, ἵνα ταύτῃ καὶ τῷ διεγγίζεις (a). καὶ τοῦ κεραυνῷ τηροῖς ἀπειραστος. Ἀλλὰ μετάδος φίλοις σῆς εὐπραξίας, καὶ μὴ μόνος τὸ χρηστὸν ἀπολαῶν ἔχει. Μεταδόξης δ' ἦν, εἰ τῷ ἀδελφῷ μου συνεργήσεις, εἰς δ' σου δέξεται, ὡς ἐνεστὶν. Ὅν ἰδὼν ἐν τοιοῦτῳ καιρῷ πρὸς τὴν αὐτὴν ὁδὸν παραβαλλόμενον, συλλογίσῃ τὸ τῆς ἀνάγκης μέγεθος, ὅψ' ἦς ἐντεῦθεν ἐλθῇται. Δείξον

ὦν ἡμῖν ἕσον δύναισι· οὕτω γὰρ ἂν σοι καὶ τῷ Α in his in quibus te indiget, ut illi expedir. Quem
μεῖζονα δυνήσασθαι συνευξώμεθα.

sum, necessitatis magnitudinem facile perpendes, qua pressus modo ire funditus compellitur. Nobis
itaque totam tuæ potentiae vim objice, ita etenim te et majora posse deprecabimur.

ΕΠΙΣΤ. ΑΘ'.

Τῷ αὐτῷ.

Σὺ δέ, εἰ καὶ τὸν Ἀλκμαίωνα (56) εἶδες ἐκείνον, ἐν δὲ τὴν μητροκτονίαν εὐδενὶ μέρει γῆς δεκτὸν νομίζοντα· ἀλλ' ἐμέ γε ἰδὼν, τὴν ἐκείνου κατόψεαι τοῦ κακοδαίμονος ἀθλιότητα. Ἐμέ γάρ τῆς ἐν Ἀχρίδῃ γῆς ἀπελαύνων ὁ τὰς τῶν ἀνθρώπων εὐημερίας κωλύων δῆμιος, καὶ τὰς τούτων συμφορὰς ἐκκαρπούμενος· αἶτα πρὸς Πελαγονίαν φεύγοντα συναισθόμενος, οὐδὲ ταύτην πατεῖν ἀξιοῖ· οὐδὲ μὲν ἔχων προτείνειν δίκαια, ὅτι δὲ δημόσιος εἰν δῆμιος. Τί τοίνυν ταῦτά σοι ἀποδύρομαι; ἵνα στήσης μοι τὴν Β πλάνην αὐτός. Πάντως ὁ ῥόος σου τῆς ἀγαθότητος οὐκ ἐλάττων, ἢ ὁ τοῦ Ἀχελῷου, τοῦ νέαν γῆν ὑποστήσαντος τῷ Ἀλκμαίωνι. Εἰ δὲ ζητοῖς τὸν τρόπον, δ' οὐ στησόμεθα, μαθήσῃ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου, ὃν εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐστεθαμεν, τὸ ταῖς συμφοραῖς ἡμῶν ἴσιν εὐρέσθαι· ταῖς μὲν ἄλλαις, δι' ἄλλων· τῇ δὲ τῆς ἀτιμίας ταύτης, διὰ τῆς σῆς δεξιότητος. Ὅπως οὖν μοι κἀν τῷ πάθει τούτῳ δείξης τὸν ἱερὸν τὸν Πατήνα.

nam et terminum inveniat, aliarum vero ærumnarum, ut ab aliis, at hujus mei dedecoris, ut a tua facili ingenii industria, ultimam metam designat. Quemadmodum et mihi, et huic meo morbo te medicum illum Pæonem ostenderis.

ΕΠΙΣΤ. Μ'.

Τῷ ὑπάτῳ τῶν φιλοσόφων, τῷ Ἀμυρναίῳ (57).

Εἰ μὲν τραγῳδιῶν ἀκαθεῖν ποθεῖς, ὥ τῶν ἐν φιλο- C
σόφους Χριστιανῶν, ἢ τῶν ἐν Χριστιανοῖς φιλοσόφων ὑπάτε, ἐκπίτε τὴν ὑμετέραν φίλαν γράμματα. Οὐδὲν γάρ, ἀλλ' ἢ ἀναπονησμούς καὶ θρήνους ταῦτά σοι ἔξουσιν· ἐπεὶ καὶ τοιούτων τὰ παρόντα ἡμῖν ὑπόθεσις. Εἰ δ' ἄλλοις σοι τῶν τραγῳδιῶν (58), καὶ ἐγγυθὲν αὐτῶν ἀπολαύων δοκίμισταίτων, οὐκ ἂν καὶ Βουλγαρόθεν δεήσῃ προτερανίσασθαι. Μηδὲ γράμματα πρᾶττα ἡμᾶς δηλοῦντά σοι τὰ ἡμέτερα. Οὐδὲ γάρ, οὐδὲ βουλομένοις ἡμῖν ἀλλοιότερα γράφειν ἐνεστιν. Ἀλλ' αὐτόματος ἡ τῶν συμφορῶν ἀγγελία ὑπὸ τὸν γραφεὶα γίνεται κάλαμον. Καὶ ἅμα γράφομεν, καὶ συμφορὰς γράφομεν. Ἀλλ' αὐτός γε ῥῆον πῶν τοιούτων ἔχοις, ἵνα μὴ πάντα εὐτυχοῖαν οἱ τὴν ἀρετὴν θλίβοντες. Ὃν καὶ τὴν ὑμετέραν ἀσθένειαν ἐξέλιτο Κύριος· οὐ δὲ τὰς δικαιοσύνας ἡμῶν, ἀ; D
ἐποίησαμεν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν χρηστότητα. jam Dominus non propter opera justitiæ, quæ fecimus nos, sed propter suam immensam bonitatem, nostram imbecillitatem adimat.

ΕΠΙΣΤ. ΜΑ'.

Τῷ πανυπερσεβάστῳ Βρυερνίῳ, τῷ γαμβρῷ τοῦ βασιλέως.

Δεῦτε, ἀκούσατε, καὶ διηγῆσθαι ὅμιν, πάντες οἱ

²² Psal. Lxv. 16.

Variæ lectiones et notæ.

(56) Hower. in *Odys.* v. 248, et Pausan. in *Ar-*
cid.

(57) Ἀμυρναίῳ. Puto scribendum, τῷ Σμυρναίῳ, ac designari episcopum Smyrnæ, ejus meminit iterum epist. 57, Παρὰ τοῦ παγκάλλου Σμυρναίου τῇ

ΕΠΙΣΤ. XXXIX.

Eidem.

Tu vero Alcæonem illum nosti, propter horrendam in matrem cæstem, in nullis terræ partibus dignum consistere judicari: in me tamen oculos vertens tuos, diram illius infelicitatis miseriam et calamitatem conspicias. Nam me dirus ille carnifex, qui hominum tranquillitati obstrepit, et ex horum calamitatibus, fructus sibi ingentes ascribit, ex Aechridis solo miserrime depulit. Deinde cum me Pelagoniam petere persensit, neque illam me pedibus terere dignatur, neque ullo me æquitatis jure tueri intendit, quoniam cum publicus administrator sit, carnifex fiat. Sed quid hæc gravibus ad te lamentis conqueror? Ut scilicet hunc meum errorem ipse sistas. Certe tamen tuus ille bonitatis fluvius, non est minor illo Acheloi, qui novam terram misero Alcæoni substituit. Si autem modum quæris quo consistere et commorari possimus, te illum frater meus edocebit, quem hæc de causa ad te mittimus, ut nostræ calamitatis

ΕΠΙΣΤ. XL.

Amyrnæo summo philosopho.

Si quidem tragicos audire casus desideras, o philosophorum qui Christiani sunt, et Christianorum qui philosophi sunt, maxime, meas ad vestram amicitiam pete litteras. Nihil enim aliud quam anxii suspiria cordis, tristesque planetus hæ tibi referent. Quoniam his diebus nobis solum horum materia abunde suppetit. Si vero tibi tragœdiarum satis est, et e propinquo large illis frueris, non equidem necesse erit e Bulgaria illas impetrare. Neque litteras a me exige, quæ tibi mea infortunia manifestent. Non enim, non, inquam, aliena scribere nobis vel volentibus vacat. Sed sponte scribente calamo, ipsa calamitatum exaratur enuntiatio. Atque ita et simul scribinus et calamitates, tristesque casus scribimus. Etenim ipse facillius etiam talibus affectus eris eventibus, ne cuncta, qui virtutem elidant, felicia consequerentur. Quibus

ΕΠΙΣΤ. XLI.

Panhypersebaste Bryennio, imperatoris genero.

Huc adeste, audite, omnes, qui timeate Deum ²³.

ὀρχήνη σου συσταθήσεται. Iterum epist. 59, Ὃς καὶ τοῦ φιλοσοφώτατου καὶ πανδεξίου Σμυρναίου φησὶν εἶναι συγγενῆς.

(58) Εἰ δ' ἄλλοις σοι τῶν τραγῳδιῶν. Scrib. εἰ δ' ἄλλοις σοι τ. τ.

et quæcunque animæ meæ vere panhyperscibastus A intulit nobis manifeste enarrabo. Jamque et qui nulla illum formidine veremini, vos quidem quasi communi gaudentes hilaritate, proceditis, et in illum solum oculos defigitis, in quo nos audaci, et tuto confidentes spiritu, nunquam decepti fuimus, nec elapsi. Et hic quidem omnino optimus, nihil eorum præterit, quibus in nos ingentia possit efficacissime emittere beneficia. Nam me, cum fere jam inter eos qui ad sepulcra esseruntur, adnumeratus essem, atque horrentibus honoris tenebris comprehensus, in lætæ vitæ lumen revocavit atque constituit, et siderum regem, solem in me, ad fovendam vitam, splendidiorē et calidiorē circumjecit. Neque improbitati et vitio permisit, ut caput contra veritatem attolleret, superbaque corona præcingeret, etiam si minanter os suum aperiat, et multo incumbat conate, direque superbiat, nostras opes, veluti relictæ ova, confringere intendens. Hæc enim, quia auxiliores sibi, et opitulatores habet, ausus est excogitare: *Qui dixerunt Linguam nostram extollamus, labia nostra a nobis sunt, quis noster Dominus est* ³⁹? Et venenum aspidem in nos conspuentes, præclarissimam et mitissimam imperatoris animam **678** lethifera amaritudine infecerunt, et quicquid Ecclesia nostra continebat ingenti internecione deleverunt. Et omnium quidem harum rerum causa, vectigalium exactorum insatiabilis cupiditas, et corruptæ consuetudo fuit. Qui nostræ linguæ gladium, ipsorum injustitiæ nervos præcipientem, nullo tolerantis modo, et labore *conceperunt, et pepererunt iniquitatem* ⁴⁰. Et hoc quidem in ipso potentissimi nostri imperatoris conspectu, in nostrum contemptum, et abjectionem sunt aggressi, et rebus quæ nunquam fuerunt, fictam verborum contulerunt vitam, et sædum mendacium, pulchro pompæ apparatu exornarunt, et in nos invictam vim perpetuo testantes, etiam illos fabulæ centimanos et centum horridos capitibus Briareos et Typhæos, meras esse nugas nobis persuadentes, quasi ita nostram in loquendo libertatem comprimere possent et colibere. Cujus acerbitas et amari- tudo illorum coram invadens illos frigido cogit horrore conteri, et manus metu contrahere. Qui inde obiter oblecto persona vultu, ipsam calumniam et maledicentiam in cælum usque efferunt, qui solum sunt domnanti Tartaro digni. Et Lazarum quidem, qui cum Ecclesiæ esset columnus, et se nimis libertati dedere cogitaret, e cervicibus habitationis jugum desideravit executere; hunc, inquam, contra nos audaci armarunt pectore, et quot et qualia diceret, illum edocentes, etiam ipsas imperatoris aures impleverunt, et illius animum qui tunc nobis candidus erat, atro conpurcarunt facinore.

Semel igitur hic Lazarus cum vidisset sibi, sua D propria signenta, præcipiti decurrere sinuine, et nobis, veritatis opera coacta, quasi reciproco reflecti amne, non tulit, quin sua telrica natura contra nos dirius uteretur. Est enim Bulgarorum natura omnis sceleris, omnisque mali nutritrix. Qui vero, cum sibi non satis esset, si commitiones et pugnaces Achridiotas in bellum contra nos excita-

φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὅσα ἐποίησα τῇ ψυχῇ μου ὁ τῷ ὄντι πανυπερσείδαστος· ἦδη δὲ καὶ οἱ μὴ φοβούμενοι· οἱ μὲν, ὡς συνησθέντες ἔτι προκρίπτοιτε, καὶ πρὸς ἐκείνον βλέποιτε μόνον. ὦ καὶ ἡμεῖς; θαρσύναντες οὐκ ἐβούσθημεν· καὶ ὁ πανάγαθος οὗτος τὰ πρὸς ἀγαθοποιῶν διακονοῖ δραστηκώτερον. Μετὰ γάρ τοι τῶν εἰς ἔξου καταβαινόντων τεταγμένον με ἦδη, καὶ τῷ σκότῳ τῆς ἀθυμίας ἐγκατεχόμενον, ἐπὶ τὸ τῆς ζωῆς εὐθυμίας φῶς ἀνήγαγε καὶ ἀποκατέστησε· καὶ τὸν βασιλεῖα ἤλιον περιποιήσατό μοι θαλπνότερόν τε καὶ ζωτικώτερον· καὶ οὐκ ἔδωκε τῇ κακίᾳ κεφαλὴν ἄραι κατὰ τῆς ἀληθείας, καὶ στεφανώσασθαι, καίτοι ἀνοργούτῃ στέμα, ὑποστρουθίζούτῃ καὶ ἀλαζονευομένῃ ὡς καταλελειμμένα ὡς ἀρεῖν τὰ ἡμέτερα. Τοιαῦτα γὰρ ἐφρονεῖ διὰ τῶν αὐτῆς ὑπουργῶν· οἱ, *τὴν γλῶσσαν ἡμῶν, εἰπόντες, μεγαλύνωμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῶν ἔστι· εἰς ἡμῶν Κύριός ἐστιν; ἰὸν τε ἀσπίδων καθ' ἡμῶν ἀποκτείναντες, τὴν διειδαστάτην τοῦ βασιλείως φυγὴν ἐπὶ κερᾶν, καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἐνέκρωσαν.* Καὶ τούτων πάντων αἰτία ἡ τῶν πρακτικῶν ἀπληστία καὶ κακοήθεια· οἱ τὴν κοπίδα τῆς ἐμῆς γλώττης τὰ νεῦρα τῆς ἀδικίας αὐτῶν ὑποταμινομένην οὐ φέροντες, *συνέλαβόν τε πόρον, καὶ ἔτεκον ἀνομίαν.* Καὶ τοῦτο μὲν αὐτοπροσώπως τῷ κρατίστῳ ἡμῶν βασιλεῖ κατὰ τῆς ἐμῆς ἐνέτυχον ὠθανότητος, τὰ ἀνούσια οὐσιώσαντες, τὸ ψεύδος στολίσαντες πομπικώτερον, καὶ ἰσχυρὸν ἡμῖν ἀνίκητον ἐπιμαρτυρήσαντες· καὶ τοὺς τοῦ μύθου ἐκατόγχειρας ἐκείνους, ἢ ἐκατοκαφάλους Βριάρεως, ἢ Τυφῶς λήρους εἶναι πρὸς ἡμᾶς πείσαντες, ὡς ἂν τοῦτον τὴν παρρησίαν ἡμῶν κωλύσωσιν, ἥς ἡ ὀξύτης ταῖς αὐτῶν καρδίαις ἐνδύνουσα, φέρεται ἐπὶ τοῖς καὶ τὰς χεῖρας συστέλλεσθαι· τοῦτο δὲ καὶ διαπαρενθέντων [*δὲ παρ' ἐμῶν*] προσώπων τὴν συκοφαντίαν οὐρανῶσαντες οἱ Ταρτάρου ἄγιοι, τὸν Ἀλέξανδρον, ὃς πάροικος ὦν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ φρονῶν εὐσεβιωτέρων, ἐπόθει τὸν τῆς παροικίας ἀπαυχεῖναι ζυγόν, τοῦτον καθ' ἡμῶν ἐπὶ ῥῶσαντες, καὶ ὅσα δὲ λέγων [*λέγειν*] καὶ οἷα διδάξαντες, καὶ τὰς ἀκοὰς τοῦ βασιλέως ἐπλήρωσαν, καὶ τὴν καρδίαν τὴν εἰς λευκὴν ἡμῖν ἐμαλάνωσαν.

Ἐπεὶ οὖν οὗτος ὁ Ἀλέξανδρος ἰδὼν ἑαυτὸν μὲν κατὰ ῥοὴν χωροῦντα τὰ πλάσματα, ἡμῖν δὲ πρὸς ἀνὰ ῥοὴν βιαζόμενα τὰ τῆς ἀληθείας πράγματα, οὐκ ἀνέηκε τῇ φύσει καθ' ἡμῶν χρώμενος. Φύσις καὶ [*γὰρ* *vel* δὲ] Βουλγαρικῇ, πίστεως κακίας τιθῆναι. Ὅς γὰρ, ἀποχρῶν αὐτῷ εἰ συνασπιστὰς Ἀχριδιώτας ἐπὶ τὸν πρὸς ἡμᾶς ἐπάγοιτο πόλεμον, καὶ τὰς ἄλλας τῆς Βουλγαρίας χώρας περινοστεῖ, καὶ ζητεῖ λίαν

³⁹ Psal. xi, 5. ⁴⁰ Psal. ii, 15.

ἐπιμελῶς, εἴ τις εἴη καθ' ἡμῶν ἐπὶ αἰρέσει κατα-
 γνωσθεῖς, ἢ ὡς πολὺ γαμος, ἢ ἀθεμιτόγαμος, ἐκ-
 κλησιαστικοῖς δεσμοῖς ἐνδεθεῖς. Εὐρὼν δὲ πολλοὺς
 τοιοῦτους ἐπάγειται καθ' ἡμᾶς ὡς Ἀχριδιώτας, ἐπ'
 ἀρούραις καὶ ἀμπελῶνι παρ' ἡμῶν ἡρπασμένους,
 τὰς ψυχὰς διαπεπονημένους. Ἔστι δ' οὗς καὶ ἐν τῇ
 πόλει εὐρον (59) ἐπ' ἄλλαις αἰτίαις δεομένους τοῦ
 βασιλέως συνεπιβοᾶν πέλει, ὥστε δυσφημεῖν τὸ
 ἔμὸν ὄνομα· οἶδε γάρ, κατὰ τῶν μηνίγγων με τύ-
 πτων, εἰ μόνον ἐκδοήσεις ποιοῖτε κατὰ τοῦ ἀρχι-
 επισκόπου τὸν βασιλέα ἐπικαλούμενος· δι' ὧν ἡ
 ἐμὴ δόξα καταρρύπνεται· ἢ, ἵνα τὰ τοῦ Πνεύμα-
 τος εἴπω, εἰς χόον κατασκηνοῦται. Ἐναγχοῦς γοῦν
 ἐμπρησθῆναι παρ' ἐμοῦ ἰσχυρίσατο, καίτοι μηθ-
 ὅπως μὴδ' ὅφ' οὕτινος οὖν ἐμπρησθεῖς, μὴδ' ἔχων
 ὅ τι καὶ ἀπολέσαι. Ἄτε γάρ μὴδὲν ἐργαζόμενος,
 ἀλλὰ περιεργαζόμενος, καὶ τὸ τοῖς πράκτορι προσ-
 αναχρῶννυσθαι τέχνην ποιοῦμενος, καὶ κατὰ τῶν
 κυνῶν τοῖς τραπέζεις καὶ συναμόρους, πρὸς ἐν μόν-
 ον ὄρων, ὅ τι ἂν ἐπιβρίφειη παρ' ἐκείνων αὐτῶν,
 καθυλακτοῦντι μὲν πρότερον, ὑπερυλακτοῦντι δὲ
 ὕστερον, καρκινάδος ἐστὶ γυμνότερος. Καὶ εἰ ἐν-
 ἐπρήσθη δὲ, οὐδὲν πρὸς ἐμὲ τοῦτο, οὐ μᾶλλον ἢ τὰ
 ἐν Διότῃ πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Νύσσαν Ἰνδύς. Τῆς
 Ἀχρίδος ἀποδημῶν, ὅτε φησὶ τὸ δεινὸν αὐτὸς πα-
 θεῖν ἐκεῖνο τὸ ἀνυπόστατον, τρέπον ἕτερον τῇ Πε-
 λαγονίᾳ ἐνεδήμει, νόσφ βαρεῖα κατὰσχετος. Εἰτα τί
 οὐκ ἂν εἴποι τῶν ἀθλοτέρων, καὶ ἐχέγγω; πιστώ-
 σαιτο, ὁ τοῖς οὕτως ἱεραγέσιν ὁμοίως χωρῶν; Τὸν δὲ
 γε βασιλέα, καίτοι στεφανώτατον ἀνθρώπων ὄντα,
 καὶ οὐ ῥῆδιον διδόναι ψευδολογίας, ὅμως καταμάλ-
 θαζεν ὁ καμπόνηρος, τί μὲν οὐ σχηματισάμενος, τί
 δ' οὐκ ἀνακλαυσάμενος, τίνος δ' ὄρκου φεισάμενος,
 ἐν' ἐξάρῃ τὸν ἐμπρησμὸν, καὶ καλοῦ, ὡς τὰ τοιαῦτα
 παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ὑπέστη, τῆς πρὸς τὸν
 εὐνοίας (60), ὃν ἔχειρεν ἐκεῖνος, ἀντίποινα· ἔτι καὶ
 χέεσθαι μέντοι τὰς ὁδοὺς τυρῶ, τὰ δὲ ὅρη μου χέε-
 σθαι γάλακτι. Καὶ ταλάντων οὐκ οἶδ' ὅπόσων συμ-
 πορισμοῖς ἀδρὼν εἶναι με καὶ βαθύπλουτον διωμό-
 σατο. Καὶ ὄγειν σατραπικῶς, μᾶλλον δὲ καὶ πικρο-
 πρεπῇ [f. μικρ.] φανῆναι ἂν καὶ τὰ Μηδικὰ, τοῖς ἀρ-
 χιεπισκόποις [f. ἀρχιεπισκοπικοῖς] παραθεωρούμενα,
 καὶ τὰ ἐν Σούσοις καὶ Ἐκβατάνοις βασίλεια κολύ-
 βα; ἀτεχνῶς πρὸς τὰ ἐκὰς πολυόροφα, καὶ τοὺς ἁ-
 πιστοὺς οἴκους, οἷς ἐνθερίζων, ἀναψύχω τὴν τῶν
 ἐπιφαινομένων μοι σαρκῶν κάμινον. Ἄ δὲ πάντα
 καὶ γνώμης δαιμονιώδους συμπλάσματα, καὶ γλώσ-
 σης κακολογεῖν μόνον μαθούσης φάσματα. Ἐκτὸς
 γὰρ τῆς περιχαλῆτου γῆς οὐδὲν τῶν δημοσιακῶν
 εὐρέθη κατέχων, ὁ πολὺς ἐγὼ τὴν ἰσχύ, καὶ τοῖς
 Ἀλωάδαῖς ἐφάμιλλος· καίτοι ἐτηρεατικῶς ἐρε-
 νώμενος καὶ λογοπραγούμενος. Μὴ γάρ μέ τις ἐρή-
 μῃν αἰρεῖται τὰς τοῦ πράκτορος κατ' ἐμοῦ διαβολὰς
 πιστάς αὐτόθεν δεχόμενος; ἀλλὰ πρὸς ἅπερ ἂν ἐκεῖ-

ret, alias Bulgariae regiones circumiit, et nimis
 sollicito indagavit studio, si forte aliquis contra
 nos esset, qui aut ob conditionem, aut dogmata
 esset condemnatus, vel quia multinagus, vel quia
 contra juris leges nuptias fuisset molitus, eccle-
 siasticis esset obstrictus vinculis. At demum cum
 multos huiusmodi invenisset, cunctos contra nos,
 quasi Achridiotæ essent, armis compulsi, et nobis
 ex ipsa aratione, et vinearum cultu illos eripuit,
 ægre animarum morbo laborantes. Et quos in urbe
 invenit, alias ob causas damnatos, ut in ipsum im-
 peratorem alta voce conclamarent, persuasit, ita
 ut nomen nostrum probris et maledictis contem-
 nerent. Novit enim me capitis periculo petens, ut
 si solum voces attolleret, se contra archiepiscopum,
 etiam ipsum imperatorem esse evocaturum, quibus
 quidem meus honor sordido penitus sordaretur
 dedecore, aut, ut quæ Spiritus sunt, loquar, quasi
 in busto collocatur. Nuper autem a me quasi se
 totum comburi et absumi affirmavit, et a neutiquam
 vel a quovis accensus est, et afflictus; nec habuit
 quod amplius everteret, 679 nam cum se veluti
 nihil proficere et agere videret; sed solum quasi
 quadam id curiositate suscepisse, etiam et ad exa-
 ctiorum artem et modum hæc effecit confari, et
 contra canes, mensæ assedas exitiales et vastato-
 res impios, in unum solum vidit confluere, ut si
 forte illi, ipsi latranti quidem prius, tandem altis-
 sime vociferanti laturati, ut socii super injicerentur.
 Est vero ipsa Carcinade inermior ac audior. At si
 hic quodammodo absumptus est, et combustus,
 nihil hoc ad me attinet, non magis quam ea quæ
 in Libya, ad Indos, qui Nyssam incolunt, peragun-
 tur. Equidem Achridem reliquit, quia, inquit, ut
 grave illud et intolerabile se perpeti incommodum,
 nulloque illud posse modo, sustinere, et ita ut
 tristi depressus morbo iterum iter ad Pelagoniam
 deduxit. Deinde quid non diceret eorum, quæ nulli
 nota sunt, etiam ejus auctoritate intercepta fidem
 exigeret, qui ita in eundem locum, cum illis, qui
 secum, sibi similia perpetrant, proficiscitur. At
 imperatorem, quia talis homo est, qui vivo arcana
 quæque pectore condit, nec facile mendacis fidem
 præstat, tamen ille sceleratus et nefarius detoruit,
 et ad sua facinora emollivit. Quod vero ficto non
 prætexit animo, quid non multo desilevit lamento,
 et ejus fidei, et jurejurando pepercit, ut atrox af-
 ferret et odiceret incendium, et ut persuaderet sibi
 talia ab archiepiscopo fuisse substituta, ut mitem
 præfecti benevolentiam conciliaret, quem penitus
 ille in vindictam depopulatus fuerat. Adhuc etiam
 et affirmavit vias omnes caseo effluere, et meos
 montes dulci scatere lacte, et talentorum (non
 quidem novi quot, vel quanta dixit) æquisitione

Varie lectiones et notæ.

(59) Εὐρον. Scrib. εὐρών.

(60) Τὸν εὐνοίας. Censens supplendum, τὸν εὐ-
 νοίας εὐνοίας. Quæ vox paulo post iterum exci-

dit. Apparet ex serie epistolæ. Sic etiam inquit,
 epist. 45. Καὶ ταῦτα τὰ πάνδενα παθεῖν ἀνεκλάσαστο,
 διὰ τὰ εὐνοίας εἶναι τῷ δημοσίῳ.

multa me ditissimum esse et opulentum, et satrapica me degere affluentia effinxit. Maxime autem me, cum amaritudine omnibus exsistere, et amplas illas Medorum æles, quas archiepiscopi fuerant moliti, et quæ in Susis et Ecbatanis suat, cum hic meis palatiis multo erectis fornice, et denso structis tegmine collatas, turgia prorsus videri. At ego has domos dirutas et ventis expositas, in quibus restatem perago, quasi harum carniū, quæ in me adhuc apparent, caninum reficio et apparo. Quæ quidem omnia demoniacæ mentis sunt figmenta et portenta dira linguæ, quæ solum convitia effutire elidit. Nam extra terram hanc quam inani garrulitate hic est locutus, inventus sum publicæ opum nihil habens, qui ego viribus, et potentia multus eram, et ipsis Alodis æqualis, etiam et me iniuriose et calumniose indagavit, et verbis me excussit acerbis. Ne ergo aliquis me indicta causa condemnet, tributorum exactoris calumnias, in me certas et exploratas inde detorqueas. Sed ad quæcunque ille dixerit, et ad ecclesiasticæ substantiæ defensionem constans persistat.

Quare jam maxime tuo imperio mihi opus est: nihil enim in hac re, novum a te peto, neque **680** aliquid, quod divinum, et sanctæ imperatoris animæ præter morem fuerit, sed quod assiduo in omnibus ubicunque servat, hoc in me et observari efflagito, ut illius nefarii hostis, et ultoris injusti ne verbis antevertar et capiar. Si enim ex clericis, ad prædictum, inquit, debere licta et quæstus devolvi, non id curat Hippoclidēs. Non enim hic ego ulli obnoxius sum. Primum quidem quia neque antea a nobis lucrum susceperunt aliquod, sed par unum unusquisque excutens, et exensans quæ ultra hæc sunt præsidii perfecerunt. Denique quia in omnia animalia, magis quam in hoc decimatione non servata persitit. Et hoc non rapinam alicubi, et furtum præsidis, aliquis improbe et iniquo iudicans, constituerit, sed potius absurdam et inconsequentem animi sententiam imperatoria munificentia præscriptam, qua copiose sunt usi, qui illam adinvenerunt. Nunc autem cum hæc munificentia et ambitio finem suum auscepit, et notum augmenti cumulum, merito quidem ultra præscriptum legem modicum et præsidii cuncta acquirunt, et quemdam superbæ fastum, et insolentiæ tumorem, in ipsa exactione et efflagitatione constituunt. Ultimo, quod et lacrymis est dignum, quia neque populus, non servatæ unius paris exactionis, neque præscriptæ in animalia excusationis particeps effectus est. Sed cum jam ipsis a computatoribus maxime et scribis, parva et animalia prædicta et præscripta (ut dicam aliquid ridiculum), apposita fuerint, non solum restituere sunt coacti ea, in quibus condemnati sunt, ut re infecta manerent, sed iterum atque iterum restituere. Hoc equidem in aliarum rerum summam etiam iniquissime sum perpersus. Etenim et super mularum proventus, dupliciter clerici, quam laici sua pependerunt tributa, et super ea, quæ Bulgari sua lingua strugas, Græci vero διώρυχας, scilicet effossos lacus et paludes in quibus piscium captura et venatio paratur, appellant, etiam multo pluries,

A vos ἐρεῖ, μινάτω καὶ τὰς τοῦ τῆς Ἐκκλησίας μέρους ἀπολογίας.

Ὁ δὲ καὶ μάλιστα τῆς βασιλείας σου δέομαι, οὐδὲν κακῶν [f. -ων] αὐτῶν· οὐδὲ τῇ ἀγίᾳ καὶ θεοτάτῃ ψυχῇ τοῦ βασιλέως ἀσύνητες, ἀλλ' ὅπερ ἐπὶ πᾶσι τηρεῖ καὶ πάντοτε, τοῦτο καὶ ἐπ' ἐμοὶ ζητῶ τηρηθῆναι, καὶ μὴ προληφθῆναι τοῖς λόγοις τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐκδικητοῦ. Εἰ μὲν γὰρ ἐκ τῶν κληρικῶν προσαγαγείν φησὶ κέρδη τῷ . . . (61) οὐ φρονεῖς Ἰπποκλείδῃ. Οὐ γὰρ παρὰ τοῦτο ἐγὼ ὑπεύθυνος· πρῶτον μὲν, ὅτι οὐδὲ πρότερον παρ' ἡμῶν ἐπερδαίνοντο, ἀλλ' ἐν ζευγάριον ἕκαστος ἐξουσιάζοντες, τὰ ἐπέκεινα τούτων ἐπετέλουν τῷ δημοσίῳ· ἔπειτα ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ζώοις πρὸ τούτου εἶχον ἀτέλειαν δεκατῶσεως. Καὶ τοῦτο οὐ κλοπὴν δῆπου τοῦ ἡμῶν (62) θεῖν ἂν τις ἀγνωμονῶν (α) κριτῆς, ἀλλὰ βασιλικῇ φιλοτιμίᾳ ἀπροσδιόριστον, ἢ ἀφθόνως ἀπῆλανον οἱ ταύτην εὐρίσκοντες. Νῦν δὲ τῆς φιλοτιμίας ταύτης· ὅρον λαβούσης, καὶ πῆξιν γνῶριμον, εἰκότως ἐπέκεινα τοῦ προϋποβρισμοῦ τῷ δημοσίῳ τε προσεκορίσθησαν, καὶ τίνα ὅγκον τῇ ἀπαιτήσει προσέθηκαν. Τρίτον, ὃ καὶ θαυρῶν δέξιν, ὅτι οὐδὲ τῆς ἐφ' ἐνὶ ζευγαρίῳ ἀτέλειας οἱ πλείους, οὐδὲ τῆς ἐπὶ τοῖς ζώοις ὑποβρίσεως ἐξουσίαν (63) ἀπῆλανον, ἀλλὰ καὶ προστεθέντων αὐτοῖς παρὰ τοῦ μᾶλλον καταγραφῆως, ἢ ἀναγραφῆως, ἐν' εἰπω τι καὶ γελοῖον, ζευγαρίων καὶ ζῶων, οὐ μόνον ἀπητήθησαν ἐφ' οἷς ἐδικαιοῦντο ἀτελεῖς μέναι, ἀλλὰ καὶ ὑπεραπητήθησαν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ κεφαλαίῳ ἄλλων ἐπαθὼν ἀνομώτατα. Καὶ γὰρ ἐπὶ τε τοῖς μύλοις διπλασθῶ οἱ κληρικοὶ, ἢ οἱ λαϊκοὶ ὑπετέλεσαν, καὶ ἐπὶ ταῖς Βουλγάρων μὲν γλώτταις λεγομέναις στρούγαις, Ἑλλήν δ' ἀνὴρ, διώρυχας ἂν ταύτας ἐρεῖ, ἰχθύων ἀγρὰν προξενούσαις, καὶ ἐπὶ ταύταις δὲ πολλαπλασίῳ τῶν τοῦ κοινῷ πλήθους ἐξημῶθησαν. Καὶ ταῦτα ἐπετεχνάσατο ὁ πιστὸς καὶ εὐσεβὴς, ὡς ἂν ὀγκωθεῖεν τὰ ἐκ τῶν κληρικῶν προσαχθέντα κέρδη τῷ δημοσίῳ, καὶ διαβληθεῖν ἐγὼ, ὡς τοσαύτην ἐτίσασαν ζημίαν τῷ εὐεργέτῃ καὶ ἀντιλήπτορι μου περιποιούμενος, ὁ ἀχάριστος τε καὶ ἀπληροστος. Ταῦτό δὲ τοῦτο λέγω καὶ περὶ τελῶν, ἃ τοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἐκκλησίας ἀπῆτησε· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι ἀδικωτάτως ἀπητήθη-

Variæ lectiones et notæ.

(61) Τῷ . . . Puto etiam hic supplendum, τῷ δημοσίῳ. Satis manifestum ex verbis statim sequentibus: Πρῶτον μὲν ὅτι οὐδὲ πρότερον παρ' ἡμῶν ἐπερδαίνοντο, ἀλλ' ἐν ζευγάριον ἕκαστος ἐξουσιάζοντες, τὰ ἐπέκεινα τούτων ἐπετέλουν τῷ δημοσίῳ.

(α) εὐγνωμονῶν Cotelier, Monum. II, 636.

(62) Τοῦ ἡμῶν. Et hic quoque scribendum existimo, τοῦ δημοσίου.

(63) Ἐξουσίαν. Restituo, ἐξουσίαν. Vide de hac voce Glosarium nostrum Græco-Barbarum. Sic statim infra, τῆς Ἐκκλησίας τῶν ζῶων ἐξουσίαν ἁρῶν τε καὶ λεπτῶν λαβούσης.

σαν, μοιχαλί τε ὄντες, καὶ εὐνοῦχοι ἱερωμένοι· ἔτι δὲ καὶ λαῖκοι τινες, οὐ πλείους, οἶμαι, τῶν πέντε, ἵππαις μνηθὲν τοῦ δημοσίου νερόμενοι, αἱ πῶς ἂν ἔξοι νομισθεῖεν φορολογεῖσθαι; Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ βασιλεὺς τοῦτο δύναται. Ἐμὲ δὲ αὐτὸν οὕτω μεγαλοπλοῦστερον εἰσπεράξτε, ὥς μὴ μοι κατασχύνῃ τὴν βίην τοῦ ἀξιωματος. Ὅστε ὑπὲρ μὲν καθηρημένων πρόβαται μύλων πάντα ἀπήτησεν· ὑπὲρ δὲ συνισταμένων διπλασίω ἢ τοῦς Βουλγάρους. Καὶ ἐπὶ τινι πατριῇ λειμναίῃ, ἰχθύων ἄγρην διδόντι πένησας, τρικαιίδεκα κεφαλῶν ὁκτώ καταθέσθαι ἐξειδίαστο, οὐ πλείους ἢ ἐνὸς διωθόλου ἀξίου; χθῶας (64) ἐκείθεν λαβόντα, καὶ ταῦτα τῶν ἄλλων ἐκάστου ἐν διωθόλῳ καταβαλλομένων ἐπὶ τοῖς ὁμοίοις τόποις. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν ζώων ἐξουσίαν ἄδρῶν τε καὶ λεπτῶν ἐχούσης ἐκ δωρεᾶς βασιλικῆς, οἱ ῥηθέντες ἀνθρώποι ταῦτα ἐδεκατώθησαν, ἐφ' οἷς εἶχον ζωίσι; ὀλίγοις πάνυ, παρ' ἐμοῦ δοθεῖσιν αὐτοῖς εἰς βραχεῖαν παράκλησιν.

nam scenora, omnia exegit, et in ea quæ constituta fuerunt et imposita, nos duplo magis quam Bulgares, divexavit. Et ob quemdam palustrem locum, cujus piscium erat magna inopia et venatio rario, ex tredecim, octo deponere et tribuere coegit illum, qui non pluris ibi pisces, quam unius dioboli pretio **681** dignos suscepisset et interea etiam ut alii, in similibus locis, unum diobolum pro quovis pisce objiceret. Cumque etiam Ecclesia imperatoris licentia et munere, ab erogandis piscibus tam crassioribus et pinguibus quam minutulis, immunis et libera exstitisset, jam prædicti viri, ut declinationem illa exsolveret, coegerunt, præcipue ex paucis animalibus quæ habui, ut in breve illis solatium victumque donarem.

Καὶ ἵνα τὰ πλείω παρῶ, μὴ καὶ λογισθῇν δὲ τῆς παρήρημίας (65) Ἀράβιος αὐλητής, τὴν ἑναγχοῦ ἀπολυθεῖναι (66) τῆς ἀγαθότητος ὑμῶν πρόσταξιν, ἀριστον (67) ἐπὶ πᾶσι ἐποίησεν· ἐπὶ μὲν τῷ χωρίῳ μυριοτρόπως ἐκφοδὸν τε τοῦς χωρίτας, ὥς ἐπὶ θῆσαν αὐτοῖς τέλη ἐκάστῳ, μεζονα τῆς δυνάμεως, εἰ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐθις δεσπότῃν αἰρήσονται. Καὶ ἄλλο δὲ κακουργῶν τὸ μὴ παραδίδόναι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦς ἐν τῷ χωρίῳ περισσοῦς· ὑπὲρ ὧν ὀφείλει τελεῖν τοιαύτην βασιλικὴν πρόσταξιν. Ζητούντων γὰρ ἡμῶν ἀναγραφῆναι τούτους, καθὰ ἕκαστος εὐπορεῖ, εἴτα παραδοθῆναι ἡμῖν, αὐτοῖς ἀγριαίνων, καὶ πρὸς μόνην τὴν ἡμετέραν ἀξίωσιν ὀδριοπαθῶν, Κἂν τὸν πρῶτον, ψῆσιν, ὥς ἐξ ὁμον τελεσθῆναι παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐν καιρῷ συντελείας αἰτήσω, καὶ ἀκοντες τοσοῦτον ὑποτελέσετε. Τίς γὰρ τῷ βουλευματί μου ἀνθέστηκε; τίς δὲ με κρινεῖ, εἰ τὸν τόσον ἀξίον τοσοῦδε τιμῶμαι; Καίτοι τὴν σφωτάτην Ἰουδῆθ ἐγίνωσκον ἔγωγε μόνῃ θεῷ προστάδουσάν τὸ, *Εἰπες, καὶ ἐγένετο. Ἐγενόησας, καὶ παρέστησαν.* Ὁ δὲ ταυτὸν μερίτην ποιεῖται τῆς μακαριότητος ταύτης, ὁ τίς; ὁ ποῖος; ὁ πόσος; ὁ πηλίκος; οὗ ὑποκάτω αὐτοῦ στήψιν στρώσουσιν. Ἔτι καὶ ταῦτα προστεθῇσιν, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῖς δεωρημένοις τῇ Ἐκκλησίᾳ παροῖκοις, οὐς καὶ αὐτοὺς ἀδικώτατα ἀναγραφάμενος ἠξήσεν, οὐδενὸς ἄλλου

A quam tota communis multitudo multati sunt. Et haec pius ille, ut probatus vir suis machinatus est artibus, quasi ita quæ clerici lucra impenderent, te præsidis invecia commodum, amplifecarentur et crescerent, atque ego ideo ingentibus essem affectus calumniis, quasi tantum detrimentum in meum opulatorem et munificum converterem ut ingratus, et insatiabilior brutus cupiditate. Hæc etiam dico de tributis, quæ ab ecclesiasticis hominibus extorsit. Etenim hi injustissime sunt ab exactoribus afflicti, cum monarchi essent, et consecrati eunuchi. Etiam et laici quidam, quos non plures quam quinque esse arbitror, qui nihil præsidis possident, hi quomodo digne cogi possunt, ut tributa pendant? Non enim, non, inquam, imperator hoc efficere potest. At me ipsum, qui ita sum hac honoris honestatus magnitudine, nulla alia præna invasit, quasi hunc nihil meæ dignitatis præstantia pudefaceret. Ita quidem super jam pridem detracta mola-

rum lænora, omnia exegit, et in ea quæ constituta fuerunt et imposita, nos duplo magis quam Bulgares, divexavit. Et ob quemdam palustrem locum, cujus piscium erat magna inopia et venatio rario, ex tredecim, octo deponere et tribuere coegit illum, qui non pluris ibi pisces, quam unius dioboli pretio **681** dignos suscepisset et interea etiam ut alii, in similibus locis, unum diobolum pro quovis pisce objiceret. Cumque etiam Ecclesia imperatoris licentia et munere, ab erogandis piscibus tam crassioribus et pinguibus quam minutulis, immunis et libera exstitisset, jam prædicti viri, ut declinationem illa exsolveret, coegerunt, præcipue ex paucis animalibus quæ habui, ut in breve illis solatium victumque donarem.

At non amplius jam progrediar, ne illa paræmia *Arabicus tibicen* dicar. Ille autem quam nuper vestra immensa bonitas, nobis constitutionem et statutum ascripserat, prorsus in omnibus inutile et irritum effecit. Etenim in hac regione mille modis ipsos incolas reformidat, quasi ipsorum cuiusvis tributa, viribus et facultate maiora, constitueret, si archiepiscopalem potentiam rursus, et dominum ipsum deturberet. Et hac alia se sceleris improbitate contaminat, cum perpetuo efficiat ne Ecclesiæ illi, qui in hac regione præstantiores et opulentiores sunt, traditi et ascripti innotescant. In quos imperatorum statutum præsertim debebat perfici et toto absolvi mixtu. Nam cum nos impensius hoc inscribere niteremur, ut juxta quas quisque divitias haberet, ita nobis singuli munera suppeditarent, ipse rustico et agresti in nos insurrexit animo, et in eam nostram dignitatem injurioso et contumelioso incessit impetu, atque, inquit, etiam ex primo quoque tributum, quasi ex septimo, ab Ecclesia, tempore tributa solvendi, vectigalia repetam, atque inviti tanta pensabilis, quis enim meæ voluntati meoque statuto obsistet? Quis me iudicio convincet si illum, qui tali est dignus poena, multo majori punio? Etenim sapientissimam Judith, soli Deo hoc cecinisse cognovi ⁶⁸: *Dixisti, et facta sunt: excogitasti, et*

⁶⁸ Judith. ix, 4.

Varie lectiones et notæ.

(64) Χθῶας. Scrib. ἰχθύας.

(65) Παρήρημιας. Scrib. παροιμίας.

(66) Ἀπολυθεῖναι. Scrib. ἀποδοθεῖσθαι.

(67) Ἀριστον. Scrib. ἀχρηστον.

ecce exstiterunt. Qui equidem se ipsum tantæ beatitudinis facit participem, quis, qualis, quantus, quamque ingens? Infra hunc ipsum multo potredinem tulo substernent. Adhuc etiam ille et hæc substituit in aecolas, Ecclesie subditos, quos ipsos iniquissime rescribens, numero adauxit, non ob aliam causam quam ut soluta iugarium Ecclesie concederet. Et aliis etiam omnibus summis se opponere minatur. Quod regionis conditio, et status manifeste fieri in rerum traditione penitus prohibet. Et hoc ille aggreditur, quasi ego acerbo in hac affectus animo, in hujus regionis consolationem et recreationem inertior et tardior sim. Et interea Lazarus amicorum ipsius gratissimus, in nos omnes daminabitur. Etiam et in ipsa terræ deditione, tunc mensuræ spatium resecat et detruncat, et in ipsa numeratione inepte se gerit. Ubi enim ipsi geometricas nosse rationes datum est? Etego quidem arenæ numerum, et pluvie guttas facillime describam calculo? Et omni modo, et loco, et causa et tempore, et opere et persona, damna quidem et pericula hic iustissimus mihi machinatur, et probra in me inferre molitur ob illa quibus maxime novit, propria mea cogitata rectius et feliciter dirigi. Ad quæ omnia defensionis et excusationis locum mihi dari omnino deprecor, ut jam dictum est, et ut hujus sermones impuri ne ut oracula desumantur.

Solutis etenim umbris, disiectisque tenebris, et sinuam deformem subsidentem demonstrabit. Equidem omnibus peto votis, ut absque ullo impedimento, hinc, exitus liber, facillisque redemptio mihi constituitur. Non etenim hoc remisso animo et languenti spiritu appeto. Nam non hæc mearum animæ hac mea ante tempus spoliatus fuisse, pro virili, ut arbitror, iniquo animo et effracto sum prosecutus?

EPIST. XLII.

Domino Joanni Periblepteno.

Quid equidem non sum dimissurus illi, qui ita scelus suum cognovit? Et ita illud odio prosequitur ingenti, ut seme ipsum suis condemnari verbis, illud demum palam projicere non desistat. Etenim si verum dicere oportet, hoc dimittere et absolvere revera non erit; nam crimen et culpa non præcessit, sed hoc tuæ probitati et candori facile impenderim, cujus causa tu ipsius accusator in tuis primis sermonibus exististi. Nam ego tuum illud pvolixissimum silentium, non tibi in crimen obijciam, sed meorum peccatorum debitam esse manifestationem existimabo. Propter quæ et amici et affines hi quidem contra me insurrexerunt, et hæc divini Job verba dixi⁴¹: *Dereliquerunt me consanguinei mei et noti mei; mei etiam nominis sunt obliti.* Dominus autem ita in me conversus est, gravem equidem in me iram exercuit. Sed enim, quia dulces tui compellantis et grati oris valvas in me explicuisti, non jam illas, vel negligenter mihi occludes, aut nunc vel justius, vel facilius de crimine expostulaberis, non quidem ob solam opinionis suspicionem, quam literis veniam exposcenti-

ἵνα μὴ ζευγαρίου μόνου παραχωρήσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τῶν δὲ ἄλλων πάντων κεφαλῶν, αὐτὸς ἀνθέξεται ἀπειλεῖ. Ὁ προδῆλως οὐ βούλεται ἢ ἐπὶ τῇ παραδόσει τοῦ χωρίου πρόσταξις. Καὶ ταῦτα ποιεῖ ὡς ἀνὰ διδασκαλίας ἐγὼ διὰ ταῦτα περὶ τὴν τοῦ χωρίου παράκλησιν ἀργότερος γένωμαι, κάντεῦθεν δεσπόσῃ τούτων ὁ τῶν ἐταίρων χαριέστατος αὐτοῦ Ἀδάς. Ἐπὶ δὲ τῇ παραδόσει τῆς γῆς, τό τε τῆς σχολῆς μέτρον κολοβοῖ, καὶ ἐπὶ περὶ τὴν τοῦ μοδισμοῦ συνἀριθμῆσιν ἀμαθέστατα πράττει. Ποῦ γὰρ αὐτῷ γεωμετρίας λόγους εἰδέναι; Καὶ τί ψάμμου ἀριθμὸν, καὶ σταγόνas ὑετοῦ ἀναγράφομαι; Κατὰ πάντα τρόπον, καὶ τόπον, καὶ αἰτίαν, καὶ χρόνον, καὶ πρᾶγμα, καὶ πρόσωπον, ζημιᾶς μοι καὶ βλάβας ἐπιτεκτονεῖ ὁ δικαιοτάτος· καὶ μῶμους ἐπιτρίβειν τεχνάζεται, δι' ὧν οἶδε μάλιστα τὰ οἰκεία σκέμματα κατορθοῦμενα. Ἐφ' οἷς ἀπασι δόμοι τόπον ἀπολογίας τηρηθῆναι κάμω, ὡς αἰρεται, καὶ μὴ τοῖς τοῦτου λόγους ὡς χρησμοῦς ὑποδεχθῆναι. Λυθειῶν γὰρ τῶν σκιῶν, περισπάσαι μὲν ἢ ἀλήθεια τὸ προσωπεῖον τοῦ λέοντος, δείξει δὲ πίθηκον ὑποκαθήμενον δύσμορφον. Ἐπὶ πᾶν δίομαι, πρόσταξιν γενέσθαι ἐφελσάν μοι ἀκώλυτον τὴν ἐντεῦθεν ἐξέλυσιν, ἢ ἀνὰ ῥύσιν, ὡς ἀν' μὴ τῇ ἀθυμίᾳ καταποθῶ· οὐ γὰρ δηλῶν ἰσχύς, ἢ ἰσχύς μου. Ἀφαιρεθῆιν τὴν ψυχὴν ἄωρον, ὁ μὴδὲν μῆτε θεὸν τοῦτό γε τὸ μέρος, μῆτε τὴν βασιλείαν ὁμῶν παρανομήσας ὢως, ὡς οἶμαι.

candida veritas, ipsum leonis vultum circumducet. Equidem omnibus peto votis, ut absque ullo impedimento, hinc, exitus liber, facillisque redemptio mihi constituitur. Non etenim hoc remisso animo et languenti spiritu appeto. Nam non hæc mearum animæ hac mea ante tempus spoliatus fuisse, qui nihil, neque Deum neque imperatorem vestrum, pro virili, ut arbitror, iniquo animo et effracto sum prosecutus?

C

EPIST. MB.

Τῷ Κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ Περιβλεπτῇ.

Τί δέ; οὐ μέλλω ἀφείναι τῷ οὕτω μὲν εὐρόντι τὴν ἁμαρτίαν, οὕτω δὲ καὶ μισήσαντι, ὥστε δημοσιῦσαι ταύτην διὰ τῆς δικαιοσύνης ἀγορεύσεως; Εἰ δὲ δεῖ τάλῃθες ἔρεῖν, οὐδὲ ἀφείναι τοῦτό ἐστιν· οὐ γὰρ ἔγκλησις προηγῆσας, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς σῆς εὐγνωμοσύνης ἀν' θεῖμην, δι' ἣν σαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογίαις γέγονας· ὡς ἔγωγε τὴν μακρὰν ἐκείνην ἀποσιώπησιν οὐ σὺν ἐπιούμην ἔγκλημα, ἀλλὰ τῶν ἐμῶν ἁμαρτιῶν ἐνδείγμα. Δι' ἧς τῶν φίλων καὶ τῶν πλησίων οἱ μὲν ἐξ ἐναντίας ἔστησαν, καὶ ταῦτα δὴ τὰ τοῦ Ἰωβ ἔλεγον· Οὐ προσεποιήσαντό με οἱ ἐγγύτατοι· καὶ οἱ εἰδότες μου τὸ δρομα ἐπελάθοντό μου, καὶ ὁ Κύριος ἐποίησέ μοι οὕτως· δεινῶς δὲ μοι ὀργῇ ἐχρήσατο. Ἀλλὰ γὰρ ἐπειδὴ τὰς πύλας τοῦ φίλου καὶ προσηγόρου στόματος ἡμῖν ἀνεπίτασας, μὴ μοι μηκέτι κλεισθῇ ταῦτα· ἀπονυστάξας· ἢ νῦν ἀν' ἐγκληθίσσης [f. -θείης] ἐτοιμότηρόν τε καὶ δικαιοτέρον, οὐ διὰ τὴν ὑπόληψιν μόνον, ἔν' ἐγκατέθω τῷ τὴν συγγνώμην αἰτοῦντι γράμματι· καὶ γὰρ οἶδας ὡς οὐ μικρὰ σοι ἢ ἐκ τῆς παραμελείας, [f. -βασίλειας] προστιμήσεις, εἰ μὴ με διακ[ρ]ύσσασθαι μελετήσης ταῖς περὶ τῶν ἐπερωτήσεων μικρο-

⁴¹ Job xiv, 74.

λογίαις, καὶ διαστίζουσι, αἷς ὑμεῖς τοὺς ἀγροκατέ-
ρους ἤμα; ἀπάγετε, οἱ τοῖ; Λατίνων λόγους ἐνοση-
νυόμενοι· οὐκ οὖν διὰ τὴν ἐπαγγελίαν μόνον τοῦ
γράφειν μὴ γράφων ὕστερον ἐγκληθήσῃ. ἀλλ' ὅτι
οὐδὲ ἀγνοεῖς ἡμᾶς νῦν, εἰπερ ποτὲ, τῆς τῶν φίλων
λαλιᾶς χρῆζοντες. οὐχ ἤττον ἢ τοὺς νοσοῦντας νό-
σον δυσίστην Ἀσκληπιοῦ τινας; ἢ Παιθέονος. Μὴ γάρ
μοι τὰ παρ' ἐμοὶ λέγε φάρμακα, μὴδ' ἐτι παρ'
ἐμυτῶ τὰς πυξίδας τοῦτων ἔχων, ἀταλαιπώρως
τὴν κρίσφορον ἀναλίσσομαι. Καὶ ἢ ἐγκαρᾶσας, ἢ ἐπι-
χρίσας, ἢ ἐπιπλάσας τῷ νοσήματι ἀντιπαλαμῆσομαι.
Οὐδὲ γάρ, οὐδὲ τοὺς τοῦ σώματος ἱατροὺς ἐαυτοῖς
ἀρκούντας κατὰ τῶν εἰκείων νοσημάτων εὐρίσκομεν,
ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο ποιοῦντας τὸ τῶν ὀφθαλμῶν, οἱ
τὰ τῶν ἄλλων ἐρῶντες, πρὸς γε τὸ σφᾶς αὐτοὺς ἰδεῖν,
ἄλλων ὁδόντας. Γράφων τοίνυν ὡς ἐνεστὶ θαμνίνωτε-
ρον, τὰ φλεγμαίνοντά μοι κατὰψυχε, καὶ τρόπου
ὑποθεῖναι φαρμακείων, καὶ πάντοθεν βοήθειαι τῷ
κίχοντι. Οὕτω γὰρ ἂν τῷ τε λόγῳ παχαρισμένα
τελοῖς, ἢ παντὸν ἀνασθεῖσας, καὶ σσαντῶ ἀκολου-
θῶν εὐρίσκοιο, οὗς παρὰ σοῦ τιμᾶσθαι λέγει; καὶ
τῆς σῆς ἀξιών παρακλήσεως· εἰ μὲν πολλοῦ καὶ
μεγάλου, ὅτι τοιοῦτων ἄνθρωποι· εἰ δ' ὀλίγου; τε καὶ
μικροῦς, ὅτι οὐδὲ τὰ τοιαῦτα παρωθοῦνται οἱ γε ἄλη-
θῶς ἀξιοί.

Iigera, et varios pharmacorum substitue modos, et omnino mihi opitulare laboranti. Ita etenim et
rationi grata et consentanea perficies, cui te ipsum totum subdidisti. Et tibi etiam obsequi illis inve-
nies, quos tanto te prosequi honore jactas, si uno pariter subsidii dignaris solutio, si vero multo ex
immenso, hoc erit, quia tanto hi digni sunt, si autem parvo et exigue, quia tanta nunquam negli-
gunt et rejiciunt, qui vere his digni censentur.

EPIET. MI^a.

Τῷ Ἀδελφῷ τοῦ βασιλέως κυρίῳ Ἀδριανῷ.

Καὶ ἐκοιμήθη παρὰ τῆς σῆς ἀσυχρίτου μεγα-
λειότητος, καὶ ἀνέβαλεν ἡ σὰξ μου (68) καὶ χάρις
τῷ τῇν σὴν χαριώσαντι (69), ὥστε ταύτης ἔλεος καὶ
ἀλήθειαν προπορεύσθαι, αἷς πάσας τὰς θείας ἐδούς
περιρρίπτουσαι μαμαθήκαμεν· ὡς ἔμοιγε ἐξετάκη μὲν
ἡ ψυχὴ ὡς ἀράνη· ὁ δὲ βίος, τοῦτο δὴ τοῦ ἰωβ,
λαλιᾶς ἦν ἐλαφρότερος· καὶ κατὰ τὸν Ὀσηῆ,
καὶ ἀλλήλοισι ἐκρύβη ἐξ ὀφθαλμοῦ, ὅτι οἱ τῆς
ἀπαθείας [f. ἀπειθ.] υἱοί, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τῆς
ἀπειθείας, οἱ ἄστρογοί, καὶ ἄσπονοι, καὶ ἀσύνθετοι.
Καλὸν γὰρ αὐτοῦ; τοῖς ἐκ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ
Πνεύματος ὀνομαζέσθαι. Ἠγάπησαν μὲν πάντα
ῥήματα καποντισμοῦ (70) γλώσσης δολίας· ἐνέται-
ναν δὲ τόξον αὐτῶν πρᾶγμα πικρὸν, τοῦ κατατοξεῦ-
σαι ἐν ἀποκρύφοις δαίμων· καὶ μέντοι κατεξέ-
σαν (71) καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσ-
έθηκαν. Σὺ δὲ ὑπέλαβες με, καὶ οὐκ εὐφρανύς
τοὺς ἐχθρούς μου ἐπ' ἐμέ. Ἀλλ' ἐνεδύσω ὡς
πικροπλῆαν τὸν ζῆλόν σου, καὶ διεῖλες συντριμμὸν
ἐπ' ἰσχύν, ὃ φησιν ὁ θεός· Ἀμῶς, καὶ ταλαιπωρίαν
ἐπήγαγες ἐπὶ τὸ τῆς συκοφαντίας ὀχύρωμα, ὃ ἐθε-
μελίωσε μὲν περαιτέρω κακοτεχνία. Ὡς ὁ Μηδενός

bus conferebas. Etenim nostri quanta tibi multae
pœna, ob datum nequitiae flagitium jam impende-
ri. Nisi fortasse brevem tuarum interrogationum
explicatione, distinctasque ponetis earum no-
tas audire curaveris, quibus vos, qui Latinorum
litteris et scientia, graviter estis exculti, nos
quidem agrestiores et imperitiores sæpe compelli-
tis. Non equidem solum, quia te ad nos scribere,
nobis nuntiatum est; cum tandem non scrip-
seris, ideo id tibi vitio et probro vertetur, sed quia
non ignoras, non siquidem amicorum colloquio,
dulcique sermone indigere, non minus quam qui
insanabili gravantur, et deteruntur morbo Æscula-
pio quodam et Præone. Non enim mihi illa quæ
apud nos sunt, pharmaca refer. Nam neque apud
memetipsum, si horum plenas haberem pyxides,
læto hoc commodum animo committerer. Et si ve
miscens, sive inungens, sive composita quid affin-
gens materia, morbo obsistam et repugnabo. Non
etenim, non, inquam, corporis medicos, sibi ip-
sis asperas sui morbi vires detrahentes invenimus,
sed hoc ipsum facere, quod oculi facere solent;
qui cum alios vident, ut se ipsos tandem videre
possint, aliis indigent. 683 Igitur crebris, ut do-
cet, ad me scribens, ardentibus meæ febris ætus re-

C

EPIST. XLIII.

Dominæ Adriano fratri imperatoris.

Equidem tua majestas, cui nullap, me incre-
dibili sublevavit ope, et caro mea fere reviviscienti
vixit, potentia et gratia in illum repullularunt,
qui animam tuam mirificis afficit, et prædicat gra-
tiae, quasi hujus misericordia ante ipsam existat
veritatem, illique præeat, quibus omnes divinæ viæ
circumscribi et concludi edidicimus. Unde mihi
spiritus veluti aranea contabuit⁶⁸. Et cetera quidem,
juxta illud divini Joh sermonis ipse est velo-
cior⁶⁹, et juxta illud Osee, consolatio ex ipsis oculis
effugit⁷⁰. Quoniam hujus hilaris vitæ illi, et prop-
ter hoc quidem interitus et perniciet, nullo sunt pa-
terno affectu amore, nulloque amicitiae fœdere us-
tricti, omnisque expertes sunt continuitatis. Pul-
chrum etenim est hos ipsos Pauli verbis, et Sp-
ritus compellari⁷¹. Dilexerunt equidem omnia verba
tumentis dolosæ linguæ procella, et inundatione⁷².
Attentasti vero, ut arcum illorum acerbum, et
amarum opus, ut quod in simplicissimis, et levissi-
mis culpa, et reprehensione caret, feriret. Verum
enimvero sagittam illi quidem direxerunt, et in
ingentem meorum vulnerum dolorem sese para-

D

⁶⁸ Psal. lxxxix, 9. ⁶⁹ Job vii, 7. ⁷⁰ Ose. xiii, 14. ⁷¹ Rom. iii, 13. ⁷² Psal. xiii, 3.

Variæ lectiones et notæ.

(68) Ἀνέβαλεν ἡ σὰξ μου. Restituo, ἀνέβαλεν ἡ
σὰξ μου.

(69) Χαριώσαντι. Scrib. χαριώσαντι..

(70) Καποντισμοῦ. Scrib. καταποντισμοῦ.

(71) Κατεξέυσαν. Scrib. κατεξέυσαν.

runt. Tu autem suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me ⁴⁷; sed tamen quasi universam corporis armaturam, hunc tuum ardentem zelum protulisti, et contractionem dispulisti, cum robore, quod divinus Amos dixit ⁴⁸, et ærumnam omnem et molestiam in calumniæ præsidium convertisti, quod ulterius, malorum et fraudum ars, a fundamentis construxit. Quorum Medenus, et artifex et architectus primum adductus, graves et nulla mobiles sede lapides, ibi iniecit, dicta indictaque contra nos, afferens, et in imperatoris aures illa effundens. Superædificaverunt autem, et usque in cælum erexerunt cuncta, quæ in urbe Achride peracta sunt, qui ab illius partibus erant, ita ut ipsum solum suffodientes, diruerent. Quibus usque ad convicia et reprehensionem ego persisto, qui ita omnibus nimis supervacaneus et curiosius videor, atque ab illorum consortio et via, quasi a foedissimis sordibus semper abstineo. Quibus cum aspicior, molestus est meus aspectus. Quocirca consilium iniecerunt, ut me de honoris gradu detruderent imperatorem, **684** et optatissimum fratrem tuum ipsi evolarunt, et me quasi multis insuperabilem viribus, et magna fretum potentia, calumniis apud illum obruerunt. Et tot tantisque lucri proventibus, in pinguem divitiarum substantiam me dilatatum criminabatur, et magno in viatores impetu me ingruere. Et hoc omni sunt robore machinati, ut me ab hac, cum ipso, loquendi libertate funditus deturbarent, qua quidem quasi e superiori loco constitutus, in illos contendebam potentior, illosque a suis temerariis consiliis, atque audacibus cogitationibus cogebam excidere, et quasi efficacibus et potentibus manibus, ipsis rationis viribus utebar. Et hoc quidem multis modis, juxta rei familiaris administrationis judicium.

At vero Lazaro (hunc autem probe nosti, sed cui C ob iniqua opera, quæ in me dolose molitus est, est ignotus? ut etiam illo improbissimus, qui ignobili ortus stirpe, illustris insigui fieri voluit nomine, præclarum Dianæ Ephesiæ templum crepantibus flammarum globis comburens); hoc igitur Lazaro veluti ministro, et satellite utentes, quidquid illorum voluntati erat absolutum, illius instrumento perficiebant. Qui etiam, inter alia,

Est fucō similis, cauda qui iram occultit altam.

Et in hoc satis copiosa abundat facultate, ut cum tributorum exactoribus ad lucrum societatem ineat, illosque adulanti studio prosequatur, et ab illis indumenta, sua ipsius arte iundiora et liberiora, aliaque hujusmodi industriæ commodosuscipiat; probra vero, quæ in me petulanter conjicit, sibi cibum et luxum censet. Cumque perspicue intelligat, cuncta mihi maxime esse tolerabilia, nisi probris nomen prosequendi meum, nihilominus tamen acutum suæ linguæ gladium, in id, quod mihi magis præcipuum est vehementer distingit. Et imperatoris auribus, sed (o, quomodo hoc dicam?) foetidissimum suæ animæ lutum degustans, coenosa illud implet spurcitia, qui bonitatis et virtutis est

A ὡς ἀρχιτέκτων τὰ πρῶτα φερόμενος, βαρεῖς, καὶ δυσταποκινήτους λίθους ὑπέθηκε, ῥήτὰ καὶ ἄρρητὰ καὸ ἡμῶν συμφορῆσας, καὶ ῥίψας κατὰ τῶν βασιλικῶν ἀκοῶν. Ἐπιποδομήσαν δὲ καὶ ὑψώσαν οἱ μετ' αὐτὸν τὰ τῆς Ἀχρίδος ἄχρι καὶ ἐν ἔδαφος κατασκάψαντες. Οἱς εἰς ἐλεγχον ὦν ἐγὼ, ὁ πάντα περιττὸς καὶ περιεργος, καὶ ἀπεχόμενος τῶν ὁδῶν αὐτῶν, ὡς ἀπὸ ἀκαθαρσιῶν, βαρὺς ἦν αὐτοῖς καὶ βλεπόμενος. Διὸ καὶ τὴν τιμὴν μου ἐβουλεύσαντο ἀπώσασθαι, ἔδραμον ἐν δόψει, καὶ αὐτοὶ τε τῷ κρατίστῳ ἡμῶν βασιλεῖ, καὶ περιποθήτω σου ἀδελφῷ ὡς πολυδύναμόν τινα, καὶ μεγαλοδύναμόν με διέβαλον, καὶ τόσας καὶ τόσας προσδόκους κερδαλέαις ἐμπλατυνόμενον, καὶ ταῖς ὁδοῖς ἐπιδρόθοντα· τοῦτο πάντως τεχναζόμενοι, τῆς πρὸς αὐτὸν παρρησίας με ἐκβαλεῖν, ἐφ' ἧς ὡς ὑπερδέξιου ἐπιδρόθους ἱστάμενος αὐτοῖς διεπύκνουν, καὶ ἀποπίπτειν τῶν διαβουλιῶν αὐτῶν ἠνάγκαζον, ὅσα χερσὶ δραστηρίοις τῷ λόγῳ χρώμενος, καὶ τοῦτο ποικίλως κατὰ τὴν τῆς οἰκονομίας διάκρισιν.

et calumniæ siti efferati, ad potentissimum nostrum imperatorem, **684** et optatissimum fratrem tuum ipsi evolarunt, et me quasi multis insuperabilem viribus, et magna fretum potentia, calumniis apud illum obruerunt. Et tot tantisque lucri proventibus, in pinguem divitiarum substantiam me dilatatum criminabatur, et magno in viatores impetu me ingruere. Et hoc omni sunt robore machinati, ut me ab hac, cum ipso, loquendi libertate funditus deturbarent, qua quidem quasi e superiori loco constitutus, in illos contendebam potentior, illosque a suis temerariis consiliis, atque audacibus cogitationibus cogebam excidere, et quasi efficacibus et potentibus manibus, ipsis rationis viribus utebar. Et hoc quidem multis modis, juxta rei familiaris

C Τούτῳ δὲ τῷ Λαζάρῳ (72) (οἶσθα δὲ τοῦτον· εἶναι δὲ οὐ γνωστὸς ἐκ τῶν περὶ ἐμὲ κακουργημάτων; ὡς ἐκεῖνος ὁ περιπόνηρος, ὃς ἐξ ἀσήμεων ἐπισήμος γενέσθαι βουλόμενος, τὸν ναὸν ἐνέπηρσε τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος)· τούτῳ τοῖνον ὑπηρέτη χρησάμενοι, πάντα ὅσα βουλομένους ἦν αὐτοῖς, δι' αὐτοῦ καταειργάσαντο. Ὅς τ' ἄλλα μὲν ἐστὶ κτηνῶν σὺν κωδούροις εἰκελὸς ὁρμήν (73), εἰς τοῦτο εὐκαιρῶν, τὸ τοῖς πράκτορσι συμπράττειν, καὶ παραστεῖν αὐτοῖς, ἰμάτιά τε παρ' αὐτῶν, τῆς αὐτοῦ τέχνης ἐλευθεριώτερα καὶ καθαριώτερα, καὶ τὰς ἄλλας δεξιώσεις ἐκδέχεσθαι, τροφὴν καὶ τρυφὴν ποιεῖται τὴν ἐμὴν μύμησιν. Καὶ δὴ συνιδὼν, ὅτι πᾶν ἐμοὶ μάλλον φορητὸν, ἢ τοῦνομα βλασφημούμενον, τὴν ὀφείλαν μάχαιραν τὴν γλῶτταν αὐτοῦ τῷ τῶν ἐμῶν καιρῶν τέρψῃ ἐμπήγνυσαι. Καὶ ταῖς βασιλικαῖς ἀκοαῖς (ὡς πῶς εἶπω!) τὸν βόρβορον τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἐναπογευόμενος [f. -πορευόμενος], πληροὶ μὲν ἀηδίας ἐκείνον τὸν ἥδυν τῇ χρηστότητι, ποιεῖ δὲ ἀπονauτιεῖν πρὸς τὸν εἰς ἡμᾶς πολὺν ἔλεον. Ἐναγχὸς γὰρ τοι ἐμπρησθῆναι παρ' ἐμὸν ἰσχυρίσατο, καίτοι μηδ' ὥτως μὴδ' ὑπὸ τίνος οὐν ἐμπρησμὸν ὑποστῆς, μηδ' ἔχων ἀπλῶς ὅ τι καὶ ὕλην τῷ πυρὶ δώσει, ἢ ἀπολέσει, οὐ μᾶλλον ἢ κτηνῶν κηρίον μέλιτος· ἀλλὰ

⁴⁷ Psal. LXXIII, 4. ⁴⁸ Amos IV, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(72) Supra epist. 41.

(73) Hinc Ἀκέντρον καὶ νοθρόν καὶ σφῆξα nominat Aristophanes.

μηδ' ἐμοῦ Ἀχρίδι ἐνδημούντος, ἤνιχα φησὶν αὐτὸς Ἀ υποστῆναι: τὸν ἐμπρησμόν· ὅμως οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν ἐμόρφωσε, καὶ εἰδοποίησε τὴν ἀνείδεον, δακρύων τε κρουνησμοῖς, καὶ κεφαλῆς ἐπὶ γῆς ἀναβράχαις, καὶ θρήνων ἀναπονησιασμοῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἐπιπο-ήτοις Βουλγάροις, καὶ ταῦτα τὰ πάνδεινα παθεῖν ἀνεκλάυστα διὰ τὸ εὖνους εἶναι τῷ δημοσίῳ, καὶ πρὸς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν [f. -πισκοπικὴν] τυραννίδα πόλεμον ἀρᾶσθαι· ὥστε κατ' ἄκρας εἰλεῖν τὴν τοῦ βασιλέως συμπάθειαν.

deri non poterat, omnium oculis objecit, vultuque figuravit, et largis lacrymarum rivulis, et crebris in terram jactibus, et miseris planctus suspiriis, et aliis ad id commentitiis, et conductis Bulgaris, totum id prodidit, et cuncta se horribilia perpessum fuisse desilevit, eo quod in præsidem benevolentiam conciliaret et gratiam, et similiter in archiepiscopum, tyrannicum prælium excitarem, ita ut commiserationis ad ultimum fastigium imperatorem invexerit.

Ταῦτ' ἄρα καὶ ἐνεχειρίσθη τῷ πράκτορι τῶν πρα- Β κτόρων καθηγῆς (74) καὶ τοῦ κυριεύοντος ἡμῶν κύριος. Φέρονται τοῖσιν καὶ ἄγονται τὰ ἡμέτερα· τοῦ μὲν ὑποβάλλοντος· τὰ τερατώδη βουλευµατα· τοῦ δὲ τὰ ὑποβληθέντα γυνσιώτερα ἀνατρέφοντος, καὶ ἀδρύνοντος· καὶ τοῦ μὲν τὸν σπῆρον τῶν ζιζανίων τῇ καθαρότητι των δικαιωμάτων τῆς Ἐκκλησίας παρεισφορύνοντος, οὐκ εἰς· τριάκοντα, οὐδ' εἰς ἐξήκοντα (οὐ γὰρ οὕτος [f. οὕτως] οὕτε ἡμεῖς εὐτοχεῖς, οὕτε ἡ κεῖνου γῇ μικρολόγος), ἀλλ' εἰς ἑκατόν πον καὶ πλείονα. Καὶ πάντας ἡμῖν ἐπανίστησιν, ὁ δὲ πιστός τε καὶ εὐσεβής, μισθοῦ· τῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατεγλήσεως· μέλι καὶ ποθητὸν αὐτοῖς ἐπαγγελλλόμενος τὸν κουφισμὸν τῶν ἐπικειμένων τελῶν. Τί δ' οὐκ ἂν ἐξανύσειε πράκτωρ ἐξουσίαν τοῦτον ταπεινοῦν (75), καὶ τοῦτον ὑψοῦν, καὶ τοσαῦτα παρὰ τῇ βασιλικῇ καρδίᾳ δυνάμενος, διὰ τὴν ζύμην τῶν Φαρισαίων, καὶ τὴν ὑπόκρισιν, ἥπερ ὅλον ἑαυτὸν συνέφυρεν, ὁ μηδὲν ἄζυμον ἔχων εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας; «Ἐπὶ τοῦτοις πᾶσιν οὐκ ἀπιστράφῃ ὁ θυμός αὐτοῦ, κατὰ τὸν ἄγιον εἰπεῖν Ἡσαΐαν, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑψηλῇ. » Ὅς γε καὶ νῦν πάλιν τὸν Ἀδάρον ἀναπέμψας σκάπτεται μετὰ τινων οἰκητόρων τοῦ χωρίου ἀποστατεῖν. Οὐδ' ὅ τι δεῖ λέγειν ἐδίδαξε, πειρώμενο· τὴν ἐπὶ τῷ χωρίῳ τῆς τοῦ βασιλέως χρηστότητος πρόστασιν ἀχρηστον ἐκτελέσαι τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν κενὴν ἡμῖν καὶ ἀνόνητον· μᾶλλον δὲ συμπεῖσαι τὸν βασιλεῖα τοῖς ψεύσμασιν, ἃ ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, τὰς ἐπὶ τῇ ἀνταλλαγῇ προστάξεις διώσασθαι, καὶ τὸν ἐπ' αὐταῖς γεγονότα χρυσόδουλον λόγον, ἀράχνης ἰσθὸν ἡγήσασθαι. Καὶ συνωμοσίας συγκροτεῖ, καὶ βόθρους ὑπορύπτει, καὶ διηγείται τοῦ κρύφαι παγίδα. Εἰπὲ, τίς ὁρίζεται αὐτόν; καὶ τὸ πᾶν ὥς τισιν ἐτεροδόξοις ἡμῖν ἀποκέρχεται. Εἶτα οὐ δεινὸν, εἰ οὕτως μὲν ἄρτος μένει τὴν κακίαν, καὶ ἀδαμάντινος· ἡ δὲ ὕμῶν ἀγαθότης πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ ἐξεργασίαν ἀποκαμεῖται, καὶ φανείται πλέον ἔχων ὁ κοσμοκράτωρ τοῦ παντο-

A jucundissimus dulcedine. Et misericordiam quam multam in nos concoquebat, dira illum nausea fecit evomere. At modo aperte asseverat, usto a me disjectum esse incendio, et nequaquam vel quovis modo incendii flammam supponere potuit, neque simpliciter habuit, quam igni materiam ministraret, aut quod damnum inferret, non aliter quam fuci, favum mellis subvertentes. Sed cum Achridem non incolebam, hinc, inquit ipse, me incendium struxisse. Pariter ipsum crimen variavit, et quod vi-

deri non poterat, omnium oculis objecit, vultuque figuravit, et largis lacrymarum rivulis, et crebris in terram jactibus, et miseris planctus suspiriis, et aliis ad id commentitiis, et conductis Bulgaris, totum id prodidit, et cuncta se horribilia perpessum fuisse desilevit, eo quod in præsidem benevolentiam conciliaret et gratiam, et similiter in archiepiscopum, tyrannicum prælium excitarem, ita ut commiserationis ad ultimum fastigium imperatorem invexerit.

Hæc itaque exactorum dux et dominus, qui in nos dominatur, ipsi exactori permisit. Cuncta igitur nostra ita agitantur, ita convolvuntur, jamque dum hic monstrosa in nos consilia molitur, dumque quæ excogitata sunt, ut legitima maxime sovet et alit, et crebro aggreditur conatu, dumque etiam nocivum zizanix semen 685 in ecclesiasticæ æquitatis puritatem conspergit, dumque omnes colligit fructus, non in tricesimum atque sexagesimum sænus 686 (non enim nos neque ita felices sumus, neque illius terra ita tenuis et sterilis), sed in centesimum alicubi, et etiam plura. Hæc omnia quidem in nos excitavit ille pius et religiosus vir, hujus invasionis et accusationis præmia, quasi exoptatum mel, incumbentium tributorum sublevationem et auxilium illis promittens. Quid non denum exactor iste perfecit, cum facultatem haberet, ut hunc vehementer deprimeret, illum attolleret? Etenim tantam gratiam ab imperatore clementi consequi facile potuit Pharisæorum fermento confotus, et malis artibus auctus, cui seipsum totum libere immiscuit, qui nihil sinceritatis, nihil veritatis infermentatum secum continebat. Et « in his omnibus non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus in altum extensa est, » ut divi Isaia verbis utar 687. Qui etiam nunc rursus Lazarum mittens, cum quibusdam familiæ sociis, ab hac regione discedere cogitat; quos, quod deceat illos loqui, exacte edocuit, et imperatoris regimen circa hujus regionis commoda ut in Ecclesiæ commodum irrita essent et invalida conatus est perficere, nostrumque auxilium nobis, ut inane et inutile accideret, perfecit. Maxime autem imperatorem mendaciis flectere tentat, ad ea quæ ex suo proprio motu loquitur, scilicet conventionis pacta et statuta stirpitus dirui, et aureum illud decretum in illa sancitum, quasi araneorum telam haberi. Qui et conspi-

686 Matth. xiii, 8. 687 Isa. v, 25.

Varia lectiones et notæ.

(74) Καθηγῆς. Scrib. καθηγητής.

(75) Πράκτωρ ἐξουσίαν τοῦτον ταπεινοῦν.

Locus mutilus. Restit. puto, π. ἐξουσίαν ἔχων τοῦτον τ.

sationem conflatur, et tuniculos agit, et celandi et rallendi laqueos artem explicat. Dic jam igitur, quis hujus vultum intuebitur? Etenim omnino nobis, quasi alterius opinionis et sectæ abutitur. Deinde non quidem grave erit, si hic indomitus manet, et adavante durior, et vestra benignitas et humanitas, cum se ad exercenda bona deflexerit, deficiet aut fatiscet, et mundi princeps ipso qui est omnipotens numen, plus habens invenietur? Equidem ita existimo. Non enim spiritus iste tuus vilis malique osor, hujus hominis in nos tumultuantes aggressiones crudosque affectus moleste ferens, effecit, ut noster imperator potentissimus et invictissimus altam ipsius vafritilem, et recondita consilia in memoriam revocaret suam; propter quæ nostram ærumnarum miseriam proprio condemnabit iudicio, eo quod exactorem antieipata occupaverimus industria, verum etiam alteram aurium nobis incorruptam et puram conservabit. Quod quendam Græcorum imperatorem ita fecisse laudibus celebrant. Etenim nos sumus: *Ne lex vestra hominem judicet, nisi illum prius audierit, et quod fecit cognoverit*; neque ea quæ absolvit constantibus comprobata decretis, nullique fraudi et deceptioni obnoxiiis, in eis quos condemnaverit proferet. Deus quidem, qui injuria affectos potentiori manu custodit, et conicistim, vel æquali et digno bona opera compenset munere, vel beneficia in probos conferat mercedem et præmia quæ ob nostram libertatem et redemptionem statim tibi et in posterum abolutissima servabit et perfectissima; idemque te nunc ab omni corporis incommodo et animæ labe custoditum servet.

EPIST. XLIV.

Pantechnæ imperatoris medico.

Gratia maxima sit Verbo, quia tales nobis filios peperit, qui ipsius typum miramque imaginem ad unguem referunt, qualis ipse mihi inventus es, dilectissime; præcipue in hisce diebus infelicissimis et ita pessimis quæ horrenda nobis monstra educunt, qualia Empedocles bove genita ora fuisse scribit. Tu quidem pro nobis in discrimen summumque certamen summa quoque alacritate prodixis, et magno cum decore rationalis obstetricationis et nutritionis mutuam compensationem in medium profers, etsi mihi demum in auxilio non fueris.

Ipse canes pellam invectos trucis impete sati.

Qui me avide devorarunt, neque in partes totum divisērunt, non aliter quam Actæonem illi dominum suum. Hæc equidem in duos illorum latratus modo tumultuante scribimus, ut forte ipse imperator illa audiat; fortasse quidem has perleget litteras. Dei etenim erit, qui totius veritatis Pater est, imperatoris ad hæc mentem et cogitationem suo lumine conducere, et offusas mendacii tenebras excutere, et prævisa negotia simul et opera construere. Ita enim peccatoris brachium conteretur, et justus æquo procedet studio. At nunc vero, ut illorum manus ita efficax est, ut quidquid voluerint, et sibi præceperint, exigant et

κράτορος; Ἐγὼ μὲν οὖνομαι. Οὐκοῦν δυσχερὲς σου ψυχὴ τὴν πρὸς ἡμᾶς τοῦ ἀνθρώπου ἐμπάθειαν, ἀνεμνήσατο τὸν κραταῖον καὶ ἅγιον ἡμῶν βασιλέα τῆς αὐτοῦ βαθυγυμνοσύνης. Δι' ἣν οὕτε τῆς ἡμῶν ἀθλιότητος αὐτόθι καταψηφίεται διὰ τὴν ἐπὶ τῷ πράκτορι πρόληψιν, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν τηρήσει θατέραν τῶν ἀκοῶν ἀκεραίαν (ὁ καὶ τῶν τῆς Ἑλλήνων βασιλεὺς ποιῶν ὑμνῆται, καὶ τῷ πινυτοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀρχηγῷ καὶ τελειωτῇ Εὐαγγελίῳ ἔχοντι διδασκόμενοι, Μὴ ὁ νόμος ὑμῶν, λέγοντι, κρίνει τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' αὐτοῦ ἀκούσῃ πρότερον, καὶ γὰρ τί ποιεῖ;), οὕτε δ' ἀκατηρτίσται, διὰ βεβαίων καὶ ἀπαραλογίστων προστάξεων τοῖς καθαιρουσὶ προήσεται. Θεὸς δὲ, ὁ καὶ τοὺς ἀδικουμένους ἐκ χειρὸς στερεωτέρας ρυόμενος, ἢ αὐτόθι, ἢ διὰ τῶν ἀξίων ἀγαθοῦργειν, καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἀγαθῶνων, ἀποτηροῖ μὲν σοὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀναρρύσεως μισθοὺς εἰς τὸ μέλλον ἐντελεστέρους, τηροῖ δὲ σε καὶ νῦν πάσης ἀνώτερον κακύνσεως καὶ κακώτεως.

totius bonitatis duce et ministro Evangelio educti sumus: *Ne lex vestra hominem judicet, nisi illum prius audierit, et quod fecit cognoverit*; neque ea quæ absolvit constantibus comprobata decretis, nullique fraudi et deceptioni obnoxiiis, in eis quos condemnaverit proferet. Deus quidem, qui injuria affectos potentiori manu custodit, et conicistim, vel æquali et digno bona opera compenset munere, vel beneficia in probos conferat mercedem et præmia quæ ob nostram libertatem et redemptionem statim tibi et in posterum abolutissima servabit et perfectissima; idemque te nunc ab omni corporis incommodo et animæ labe custoditum servet.

ΕΠΙΣΤ. ΜΑ'.

Τῷ πατρὶ τοῦ βασιλέως τῷ Παρτέχνη.

Χάρις πολλὴ τῷ Λόγῳ, ὅτι τοιοῦτους υἱοὺς ἡμῶν ἔτεκε, τοὺς αὐτοῦ χαρακτήρας ἀκριβῶς σώζοντα; , ὅποιοι καὶ αὐτοὶ εὐρίθης μοι, φίλτατοι· καὶ ταῦτα ἐν οὕτω πονηραῖς ταῖς ἡμέραις, καὶ τέρατα τιτυοῦσαι, ὅποια τὰ τοῦ Ἐμπεδοκλέους βουγενὴ ἀνδρῶν, ὥς γε καὶ ὑπερμαχεῖς ἡμῶν ἐκθυμότατο, καὶ μεγαλοπρεπὲς ἀποτινύνεις τὰς ἀντιδόσεις τῆς λογικῆς μαιεύσεώς, τε καὶ ἀναθρέψεως, πᾶν μὴ ἀρκῆς τελῶς Ἐξελῶν ἐνθὺνδος κύνας κηρσοσιφορήτους (76), οἱ κατέφαγόν με, ἐμερίσαντό με, οὐ γὰρ ἦτον, ἢ τὸν Ἀκταίωνα οἱ ἐκείνῳ τρεφόμενοι. Ἀ μὲν οὖν πρὸς τὰς ὑλακὰς ἐκείνων ἐσχιδίσσαμεν, ὥστε τῷ βασιλεῖ ἀκουσθῆναι, ἀναγνώσῃ πάντως. Θεοῦ δ' ἂν εἴη, τοῦ τῆς ἀληθείας Πατρὸς, τὴν βασιλικὴν καὶ πρὸς ταῦτα φωτίσαι διάνοιαν, καὶ ἀπελᾶσαι μὲν τὸ τοῦ ψεύδους σκότος, πρόσπτα δὲ θεῖναι (77) τὰ πρῆγματα. Οὕτω γὰρ ὁ τῶν ἁμαρτωλῶν βραχίων συντριβήσεται; , ὁ δίκαιος κατευθυνθήσεται· ὥς νῦν γε τῆς ἐκείνων χειρὸς ἐνεργούσης ἅτα καὶ βούλεται, δέος μὴ διαστραφῇ καὶ ὁ δίκαιος, καὶ μάθη κακίαν, τῆς βλάβου τῶν πονηρῶν ἐπὶ τὸν αὐτοῦ κλῆρον ἀφιμένης πληκτικώτερον. Ταῦτα μὲν οὖν ἐκείνῳ ἀναθετέον, οὐ τῇ δικαιοσύνῃ καὶ τῇ φιλάνθρωπῳ πεποιθήμεν· τῇ μὲν, ὅτι οὐδὲν αὐτοῖς ἡμῖν συνέλαμεν [f. συνοῖδαμεν] τῶν ἐφ' οἷς δυσχημούμεθα· τῇ δὲ, ὅτι ἐκείνων εἶχμεν [f. οἶχμεν] τοῖς ἰδίοις νόμοις ἐφόμενον, τῆς δὲ

Variae lectiones et notæ.

(76) Hower. *Iliad.* Θ, v. 527.

(77) *Πρόσπτα δὲ θεῖναι.* Scrib. *προῦπτα δὲ θ.*

ἄλλης ἀνομίας ἡμῶν παραφύμενον [f. παροφ.]. Αὐτοῖς μέντοι χρῶ τοῖς τῆς γλώττης βέλασιν, ἃ παρὰ τοῦ λόγου λαδῶν ἔχεις εἰς καιρὸν ἀποτινασσόμενα· καὶ βῆλλε τοὺς Αἰθίοπας ὁ ἐμὸς Ἀντίλοχος, τοῦ σοῦ προεστάμενος Νέστορος.

dem quoniam nihil commisimus eorum, propter quæ male audimus: humanitati vero, quia illum suis ipsius legibus alligatum scimus, et aliis nostris iniquitatibus delinitum. Ipsi vero nunc linguae utere telis, quæ ab ipso verbo suo tempore propellenda suscipis. Hæc itaque nunc in Æthiōpas ejice, qui meus es Antilochus, ipso Nestore præstantior.

EPIST. ME.

Τῷ φιλοσόφῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ.

Οὐκ ἔρα μάτην ἐγὼ τὸν ἐμὸν, μᾶλλον δὲ τοῦ θεοῦ, Ἰωάννην πάντων τῶν φιλοσόφων ἀεὶ προέκριναι. Ὅς γε τοσούτου ἐδέησε τούτων εἰς φανῆναι τῶν ποιουμένων νῦν τὸν φιλόσοφον, ὥστε τοῖς ἔργοις δεῖξαι τὴν πρὸς ἐκείνους ἀπόστασιν, τὴν δις διὰ πασῶν λόγῳ σώζουσαν. Τοῖς μὲν γὰρ οὐδὲν οὕτω σπουδαζόμενον ὁρῶμεν ὡς τὸ μισάδελφον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ μισοῦσθαι· τῷ δὲ, τοῦ φιλοθέου προϋστῆθη κάτοπτρον, τὸ φιλαδέλφον. Ἡμεῖς γέ τοι πολὺς ἐξ οὗ χρόνος μῆτ' ἰδὼν μῆτ' ἐν τοῖς ἀνεγκαιροτάτοις ἔγων, ἐπειθὴ συμφοραῖς εἰδὼς χρωμένους, καὶ σκυφαντίας ἐπηρείξαι παλαίοντα; (ἡ πολλῶν τε καὶ ἐσθλῶν γούνατ' ἔλυσεν, ἥ δ' ἐστὶ καὶ λύσει· τῆς γὰρ κρείττης ἐστὶ μέγιστον), ἐξέωσε [f. ἤξ.] τοῦ πρώτου λόγου· καὶ ὡς αὐτὸς πάσχω καὶ πρὸς τοὺς λύσαι δυναμένους τὰς συμφοράς, ὑπὲρ τῆς τούτων ἀπαλλαγῆς πᾶσαν σπουδὴν εἰσηνέγκατο, καὶ τῆς ἡμῶν ὑπερηγόρησεν ἀθλιότητος· καὶ πᾶν ὅσον ἔδει αὐτὸς γε κατήνυσεν. Οὐ ταύτην δὲ μόνον τὴν σοφίαν ἐξακμήρισεν, ἥς ἔχε [f. ἔσχε] δηλαδὴ τὴν φιλοσοφίαν· ἐπέθεσιν· ἀλλὰ καὶ λόγοις ἐπέβρωσε πρὸς τὸ φέρειν εὐαφίαν τὴν τῶν βαρυνόντων ἐπίθεσιν, λόγοις τίνος μὲν οὐχ ἡδυτέρως κηρίου; τίνος δὲ γεωμετρικῆς οὐ πεποιητικέως ἀνάγκης; Οὐ γὰρ πρὸς αὐτοῦ τὴ μὴ οὐχὶ τὸν σοφὸν φαίνειν ἄρτιον, πράξει δὲ καὶ λόγῳ συντελειούμενον· ἀλλὰ γὰρ αὐτὸς μὲν αἰθέριος, ἡ καὶ ὑπερουράνιος Ἰπτασο, πτέρυγας ἀετοῦ περιαρμολάμενος (ὅπως ποτὲ οὗτος ὁ αἰετὶς, οἶμαι δὲ, ὁ κρείττων Λόγος, καὶ Βασιλεὺς πάντων ὅσοι πρὸς τὸ θῶα κουφίζονται)· τοῦδε δὲ ἀφθι νόθου (78) ἕνα ἡ δῦο· πᾶν ἐστὶ βλασφημούμενον ἡμᾶς τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν ἀκούσης, καὶ κατατοξενῶντων ἐν σκοτομήνῃ, καὶ τῷ τοῦ ψεύδους σκιάσματι τοὺς τὰ γε πρὸς αὐτοὺς ἐσθλούς [f. εὐθείς] τῇ καρδίᾳ, μὴ κάμοις τὴν γλῶτταν διδοὺς τῷ Λόγῳ καὶ θεῷ, ὅς ἐστιν ἀληθείας σύμμαχος· ἀλλ' ὁ πραῦς γενοῦ μαχητὴς, καὶ περιζῶσαι τὴν βομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, καὶ τὸ τῆς θανασητικῆς θυνάμειος γόνιμον· καὶ τοὺς μὲν ἐχθροὺς ἀποκένει, ἡμῖν δὲ τὴν τῶν ἐν χρηστότητι παραμύλων [f. ἀπαρ.] βασιλῶν εὐμένειαν σταθιρότερον ἐκάστοτε παρεχόμενος, ἐκδέχου παρὰ Κυρίου τὰς ἀμαρτίας, τοῦ τοῖς ἀγαθοῖς ἀγαθύνοντος, ὅφ' οὗ καὶ τηροῦ ἐν πάσῃ

A exsequantur. Periculum est etiam ne ipse justus pervertatur, et ediscat crimina, cum sceleratorum poena in ipsis sortem severius impacta fuerit. Hæc equidem illi sunt enarranda, cuius justitiæ et humanitati ædumus. Justitiæ qui-

EPIST. XLV.

Domino Joanni philosopho.

Non equidem nunc frustra mecum, sed potius Dei, Joannem omnibus philosophis anteposui. Qui tantum absuit, ut horum unus existeret, qui nunc philosophi nomen sibi arroganter vindicant, ut ipsis operibus, quantum ab illis differret, facili patefaceret, et duplici id rationis jure, vel totis visibus observaret. In illis enim nihil ita studiose excutimus conspicimus, quam fraternum odium, et ex hoc omnino, in summi Dei odium, progressum. Huic vero Dei religionis et amoris speculæ, ipsius fraternum amorem et dilectionem ante oculos obiecti. At vero nos jam multo ab hinc tempore neque vidisti, neque in rebus necessariis favisti nobis, postquam multis actos calamitatibus, et cum calumniarum periculis et detrimentis variis depugnantibus nos inopetasti. Quæ quidem multorum et sortium etiam nervosa genera viresque dissolverunt, et adhuc etiam disjiciunt. Est enim horum robur potentissimum, vis incredibilis. Prima enim laude et loco digna esse existimantur. Ipse autem, quia multa quidem perpassus est, ad eos, qui infortunii damna tristesque clades evertere poterant, in harum auxilium omne studium omnemque curam collocavit, et pro hac nostra laborum miseria patrociniū suscepit, et omne id, quod illum decebat aggredi, mire perfectit. Non enim solum scientiæ suæ vestigia in hoc reliquit, cuius, scilicet philosophiæ, ultimum jam scanderat fastigium, sed sermionibus vires suas acuit, quibus duram urgentiam invasionem æquo animo posset ferre. Sermionibus, inquam, cujus? qui non ipso sivo dulciores sint? Cujus? qui et ipsa geometrica ratione ad persuadendum, et ad dandam fidem non sint exactiores et callidiores? Non enim ipsi, unquam sapientem parem posse inveniri dabitur, qui ita opere et sermone admissim sit absolutus. Etenim ipse æthereus et celestis, alas aquilæ præcinctus, avo-
lanti. Qui quidem ipse aquila es, ita etenim arbitror, sed melius verbum, rex es omnium, qui in altum celeri tolli possint volatu. Quos et ipse audies unum, aut duos veritatis hostes, qui in nos conviciis aspere insurgunt, et relictis tenebrisque as-

Variae lectiones et notæ.

(78) ἀφθι νόθου. Scrib. αὐ φθινύθειν.

bulis et densis mendacii umbris in me sagittam Ἀγαθωσύνη, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ἀληθεία, οἱ; ὁ intendunt profligare, ipseque omnem in animo tuo καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐπιτεταίνεται. conatum, contra ipsos impones. Nec linguam rationi et Deo impendere lassescas, qui veritatis est verus protector magnusque patronus. Sed enim cautus et mitis esto miles, et districtum gladium ad latus tuum præcinge, altamque facundiam, quæ rationalis potentiae et veros cogitationis astringat fascas, atque ita ipsos hostes expunge. Nobis autem puram illam, et utrinque constantem benevolentiam invictissimorum imperatorum assidue exhibe. A Domino autem justam retributionem assumes, qui bonis bona large profundit. A quo etiam in omni bonitatis et virtutis et justitiae et veritatis munimine obiectus custodiare, quibus fructus Spiritus sancti maturescit.

EPIST. XLVI.

Domino Joanni Periblepteno.

Obliquum quidem et incurvum lignum, o bone Joannes, nequaquam rectum, nimirum, et nulla ex parte melius, quoniam 688 nec pejus illud mihi confeci, hic enim inimicus ipse est, et non alius. Maxime autem contra feras est, quæ quo majori destituuntur vitæ commodis, sævius in feritatem excandescunt, et ubi furorem induunt, crudelius animis agitantur. Et manifeste quidem sceleratus homo, cum infert dirum alicui mortis telum, dæmonica tunc accenditur bile. Igitur illam potentiam solum oportet explorare et invocare, quæ dæmonum vim propellere et deturbare potest. Illa enim hujus legionem incusans et puniens, nobis viatoribus, ut absque ullo metu stratam hujus vitæ viam absolvamus concedet. Si autem et in porcos, hujus asperum jugum et pondus deflecteret, etiam et Bulgaros quibus ipse præest in indignissimum præcipitium et scopulosos compelleret saltus, certe non absque ullo gressus offendiculo nostra dirigeremus vestigia. A quo ipse in omne

queos saltu superans.

EPIST. XLVII.

Ejus discipulo Pantechnæ, domino Michaeli medico.

Ignoro prorsus utrum tecum congaudeam, fili mi domine Michael, aut tristi afficiar dolore, eo quod summam imperatoris aulam firmo ingressus fueris pede. Nam multarum rerum gestarum gloria primum nobis locum concedit; at rerum agendarum veritas, secundum, quod minime vero debuerat. Sed enim quoniam, quod jam factum est, non fuisse factum non potest, et illud dissolvere et omittere non licet, prudenti nunc opus est solertia, ut quod effectum est, summa ingenii dexteritate exsequaris. Jam quidem et hoc ita continget, si omnibus in obsequium inhaeremus, quasi inter scorpiones habitantes, et cum illis qui vere, aut in sublimiori sunt sede constituti, aut esse quidem existimantur, abjecti et humiles submittimur. Dura quidem res est et gravis, anticipata opinio, et quæ non sine difficultate loco suo moveri potest. Ut vos quidem dixistis, et maxime si in improbo viro, et fallaciis polluto latentibus, enutritur et frequens persistit. Tu vero mente repone quod dico:

ΕΠΙΣΤ. ΜΓ'.

Τῷ Περιβλεπτηνῷ κυρίῳ Ἰωάννῃ.

Τὸ σακεῖον ξύλον, ὡ καλὲ Ἰωάννη, οὐδέποτε ὀρθόν, ἀμέλει καὶ οὐδὲν βέλτιον, ὅτι μὴ κάκιον πέπραγα. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς ὁ αὐτὸς ἐστὶ, καὶ οὐκ ἡλλοίωται· μᾶλλον μὲν οὖν κατὰ τῶν θηρίων, ὅσα διὰ τὸ ἀπορηθῆναι πλέον ἀγριαίουσιν, καὶ οἷον μεμνησιν, ἀφειδῶς τοῖς θυμοῖς κατακέρχεται, καὶ προφανῶς θανατῶν δαιμονῶν τὸ κάθαρμα. Μόνῃν οὖν ἐπικλητέον ἐπὶ τὸν οὕτως ἔχοντα τὴν ἐλάττειραν τῶν δαιμόνων δύναμιν. Ἐκεῖνη γὰρ τῇ τούτου λεγεῶνι ἐπιτιμήσασα, τοῖς ὀδίστοις ἡμῖν παρέξει τὴν τοῦ βίου ὁδὸν δειμάτων ὁδεύειν ἑκτός. Εἰ δὲ καὶ τοῖς χοίροις ἐπιπέμψῃ τὸν τούτου φόρτον, καὶ τοὺς ἐπιστατούμενους ἀξίως ὑπὸ τούτου Βουλγάρους ὥσει κατὰ τοῦ προσήκοντος αὐτοῖς κρημνοῦ, οὐδὲν τοῦτο πρᾶγμα, μόνον ἡμεῖς ἀκωλύτως τὴν οἰκίαν ὁδὸν ὁδεύοιμεν καὶ Θεῷ τὰ διαθήματα κατευσυνοίμεθα. Ὑψ' οὐ καὶ αὐτὸς πρὸς πᾶν ὁδηγοῖο καλὸν, τὰς τοῦ πονηροῦ παγίδας ὑπερπηδῶν.

nobis propriam viam transigeremus, et ad Deum bonum quasi viæ duce, feraris, ipsos dæmonis la-

ΕΠΙΣΤ. ΜΖ'.

Τῷ μαθητῇ αὐτοῦ, τῷ Παντέχνῃ, κυρίῳ Μιχαήλ, τῷ ἱατρῷ.

Οὐκ οἶδα πότερον συνησθήσομαι σοι, τέκνον μου, κύριε Μιχαήλ, ἢ συναλγήσω, ἐπὶ τῇ εἰς τὰ βασίλεια εἰσόδῳ. Ἡ μὲν γὰρ τῶν πολλῶν δόξα, τὸ πρότερον ἡμῖν δίδωσιν· ἡ δὲ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια, τὸ δευτέρον, ὡς μὴ ὤφειλεν. Ἀλλὰ γὰρ ἐπειδὴ γέγονεν ὁ γέγονε, καὶ ἀναλύειν οὐκ ἔνεστι, φρονήσεως δεῖ, ὥστε τὸ γεγὸς μεταχειρίζεσθαι δεξιώτερον. Γένοιτο δ' ἂν τοῦτο, εἰ προσέχοιμεν τε πᾶσιν ὡς μέσῳ σκορπίων οἰκοῦντες, καὶ τοῖς ὑψηλοτέροις ἢ οὖν, ἢ δοκοῦσιν, ὑφιζάνοιμεν ταπεινούμενοι· δεινὸν γὰρ ἡ πρόληψις, καὶ δυσεκμύχλευτον, ὡς ἂν ἡμεῖς φαίητε, καὶ μάλιστα, εἰ κακοῦθι καὶ ὑπόουλῳ τρέφοιτο καὶ ἀδρόνοιτο. Σύνες ὅτι λέγω· Ἐῖνε, τυράννοις ἐκ ποδῶν μεθίστασο, μὴ νύ τοι οὐ χραίσμη σκῆπτρον καὶ σκέμμα θεοῖο (79). Ταῦτα μὲν, ταύτη. Σὺ δὲ μοι μὴ πρὸς τὴν πείραν ἀναξιοπαθήσης, ἀλλ' ὑποκλέπτων σαυτὸν, ὡς ἔνεστιν, ἄχρι καὶ τῶν ἐσχάτων συγκατάβαινε, καὶ πᾶσιν ἡπιος ἴσθι, καὶ ἡμέρῳ; καὶ τιμητικῶς ὁμίλει, καὶ σπουδῇ καὶ ἐπιμέλειαν τοῖς ἐν χερσὶν ἀρρώστοις ἐνεπιδείκνυσ. Καὶ ὁ Θεὸς λαμ-

Variae lectiones et notæ.

(79) Homer. Iliad. A v. 28, στέμμα legitur, non σκέμμα.

αρνεῖ σε, εἰ τι στοχαστικὸς ἐγὼ, καὶ οἷός τε καὶ Α
ρεσθαι. Εὐφημος ἔστω σοι γλῶττα. Καὶ Κόριος
τηροῖ σε πάσης κακύνσεως ἀνώτερον καὶ κακώ-
σεως.

enim temetipsum occultanti obtege, ut decet, umbra, et usque ad ultimum te gradum demitte, et omnibus mitis esto, et tranquillo et sereno pectore, et plena honoris aura, omnibus colloquere. Et tuum studium tuamque curam et sedulitatem quasi inermibus et imbecillis ortam manibus manifesta. Et Deus quidem claro te offundet lumine, si quid bene ego conficio, et ut certis id educitur signis. Tu denique linguæ fave et Dominus omni te rerum incommodo immunem, et crimine nudum custodiat.

ΕΠΙΣΤ. ΜΗ΄.

Τοῖς παιδευθεῖσιν ὑπ' αὐτοῦ Βουλγάρους.

Ἐκλείπει μὲν μοι ἡ ψυχὴ τῷ πόθῳ τῶν τοῦ Θεοῦ
σηνωμάτων· καὶ διὰ τοῦτο περὶ αὐτῶν ἀν ἐχρησάμην,
εἰ οἷόν τ' ἦν, πρὸς τὴν αὐτόν· ἔλευσιν, καὶ τῶν
ποθουμένων ἀπόλαυσιν. Ἀλλὰ γὰρ τῆς ἰσχυάδος
ἀκούειν δοκῶ ἐκδωσῆς· Μέν', ὡ ταλαίπωρε, σοὶς
ἐν δεινείοις. Διαγγεῖλατε οὖν οἱ ἐμοὶ τοῖς ἐμοῖς τε
καὶ οὐκ ἐμοῖς ὡς ἐξ ἐμοῦ στόματος. Μείνατέ μοι
πρὸς βραχὺ τὴν ἀσθένειαν, ἐμὲ μὲν τὸν βαρὺν μετ'
οὐ πολὺ κάτω θήσουσαν, ὑμᾶς δὲ τοὺς βαρουμένους
ἀπογορτίσουσαν· καὶ μὴ δυνάμει κακίας πρὸς τὴν
ἀπόθεισιν χρώμενοι, τοῦ τε βουλῆματος ἀποτύχαιτε
[f.—χητε] (οὐκ εὐκαιρον γάρ), καὶ τὸ κακοὶ φανῆναι
προσκητῆσθε [f.—σηθε]· ἀκόλουθον γάρ. Τοῦτο
δὲ πάντως ἄλλου βάρους (80) βαρύτερον, τοῖς γε
τὸν ἀγαθὸν ἐπινομαζομένοις Χριστῶν, ὅφ' οὐ δο-
κῶσι καὶ πλασθῆναι καὶ πλάττεσθαι.

hoc turpe est et absurdum. Et hoc etiam alio est molestiæ pondere intolerabilis et gravius, his præcipue, qui magno optimi Christi nomine cohonestantur, a quo videntur et efformati esse et rursus
efformari.

ΕΠΙΣΤ. ΜΘ΄.

Τῷ αὐτοκράτορι τοῦ δουκὸς Ἀτταλίας, κυρίῳ
Ἰωάννῃ τῷ Ἀτταλιδῇ.

Οἱμαί σε χάριτας ὀφείλειν ἐμοὶ, λαμπρότατέ μοι
ἐν Κυρίῳ υἱέ, ὅτι σε νέαν ἔτι τὴν ἡλικίαν ἄγοντα
πρὸς τὰς τῶν Μουσῶν θείας χάριτας ἤνεγκα, κατέ-
έσωσα, κάτεθρεψάμην. Καὶ τοῦτο τὸ χρέος οὐδ' ἂν
αὐτὸς ἀπκρνήσαι· ἡ ἀλλοτριὸν γε Μουσῶν ἐπιθε-
ξεις αὐτόν. Ἐπεὶ οὖν ὁμολογεῖς, ἅπαν μοι τοῦτο
διάλυσον ἐν τῷ τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Σίδης
ἀντιλαμβάνεσθαι. Οὗτος γὰρ δὴ τοσοῦτον ἤμιν ἤνω-
ται, ὥστε μηδὲ ἄλλος δοκεῖν παρ' ἐμὲ, ἀλλ' αὐτὸς
ἐγὼ εἶναι. Ὅσα οὖν πρὸς τὸ ἀγαθοποιεῖν δέδωκέ
σοι ὁ ἀγαθὸς Θεὸς δύναμιν, πᾶσάν μοι συγκίνησον
ἐπὶ ἀγαθῇ [f.—θῆναι] τῷ τὰ πάντα καλῶ κά-
γαθῷ τοῦ Θεοῦ τούτῳ θεράποντι. Ναί, χρηστότατέ
μοι υἱέ, οὕτως ὀναίμην τῶν ἐπὶ σοὶ πόνων, οὕτως
τὰ θρέπτρα παρὰ σοῦ ἀπολάδοιμι· καὶ γένοιτό μοι
μαδόντι διὰ γραφῆς αὐτοῦ, ὅσης καὶ οἷας τῆς σῆς
ἀπολαύει χειραγωγίας, ἐπευλογῇσά σε ταῖς εὐχαῖς,
εἰ μὴ τι ἄλλο, πατρικαῖς γούν, καὶ δυναμέναις οἴκους
τίκνων στηρίζειν. Ὅς γε καὶ ἀεὶ τοῦτο ποιῶν, εὐ-
οίμῃ τὸν τοῦ ἀληθινοῦ Λόγου ἀληθινὸν Πατέρα

⁸⁰ Thren. iii, 20.

Variae lectiones et notæ.

(80) Πάντως ἄλλου βάρους. Malim, πάντως ἄλλου β.

Hospes, a tyrannis absteine :

Non rex profuerit, vel summi sceptra tonantis.

*Ilæc quidem hactenus. Tu vero ne, cum de hac re
periculum facies, indigno torqueberis affectu. Sed*

689 EPIST. XLVIII.

Bulgaris quos ille instruxit.

Tabescit in me anima mea⁸⁰ ardenti desiderio,
quo in Dei tabernacula flagro. Et ob hanc causam
velocibus me penuria accinxissem, ut, si possem, illa
ingrederer, et his fruerer quæ summopere exopto.

Sed enim languidos lumbos meos video exclamantes
audire: Mane, o miser, in tuo constratus lecto, et
vos, qui ex me estis, et meis, et his qui mei non
sunt, quasi ex meo ore annuntiate. Sustinete
exiguo tempore meam infirmitatem et morhum qui
me depressum et demissum, non multo ab hinc
intervallo in hæc inferiora coget, vos vero hoc
agitatos gravamine, etiam illo facile liberabit. At
ne mali potentia et vi, ut citius deponamini uten-
tes, a vestri consilii et voluntatis scopo aberrate.
Hoc enim non decens, non opportunum est. Neque
malos videri et improbos, vobis cordi sit, nam

molestiæ pondere intolerabilis et gravius, his
a quo videntur et efformati esse et rursus⁸¹

EPIST. XLIX.

Domino Joanni Attaliæ, ministro Ducis Attaliæ.

Existimo te innumeras mihi debere gratias, il-
lustrissime in Domino fili, quoniam te cum adhuc
primam teneræ ætatis ageres vitam, in ipsas Mu-
sarum adduxi gratias, teque servavi incolumem,
etiam pavi. Et hoc quidem debitum nequaquam
ipse negabis, nisi te ipsum alienum a Musis omnino
ostenderis. Quocirca, quia id facile confiteris, omne
hoc discute et dissolve officium, id efficiens ut
sacratissimus metropolitani Sides compensatio-
nem hanc et emolumentum accipiat. Hic enim ita
mihi conjunctus est mecumque unitus, ut non
alius a me videatur, sed idem quod ego sum.

Itaque totam hanc potentiam et facultatem quam
tibi ut tu beneficiis alios prosequeris, optimus
Deus est elargitus, omnem mihi admove, in me
deflecte; ut hunc Dei servum et ministrum, in
omnibus semper bonum, magno beneficii munere
sublevare possimus. Vere quidem, optime fili, ita
laborum quos in te contuli fructum et utilitatem
capiam, et ita educationis mercedem a te accipiam.

Atque litteris tuis me edoce, quot et quantis tuis A ἀπὸ κοινοῦ, τηροῦντά σε πάσης ἀνώτερον κακώσεως
auxillii donis perfungatur. Teque precibus suis ad καὶ κακύνσεως.
summam evehet benedictionem, quæ si non aliud, saltem paternæ sunt, quæ filiorum deus et sedem
sacris firmare fundamentis possunt. Hoc ita exacte exhibens, facile veri Sermonis verum Patrem te sine
crimine 690 et sine discrimine servantem inveniam.

EPIST. L.

Bryennio duci Dyrrachii.

Etsi exiguum et minimum illud ad summam
tuæ majestatis akitudinem pisciculorum munus,
ipsa Verbi Mater emittit, equidem ænigmaticum
quid et symbolicum, et multis rebus præstantius
et sublimius secum affert. Oportet enim, ut quæ
Verbum peperit, quod omnia sapientiæ viribus
undique præstat, nulla in re imprudentiæ sit et
ignorantiæ involuta tenebris. Illa vero quæ a te
missa sunt, præviam ad virtutem constitutionem
et viam potest faciunt. Ex qua et in qua quidquid
anima humoris habet, et quidquid in his aquis quæ
sub cælo sunt exutitur, in quibus ipse Leviathan
principis imperio horrescere cognoscitur, hamo
rationis quæ se ipsam circumducit, quæque se
undequeque circumit extraxisti. Quod salis in
undis condians, et quod in nobismetipsis nos ha-
bere jam decretum et constitutum est, liquefecisti
et salis conditura macerasti, et aridum et levissi-
mum ostendisti. Horum equidem numerus, perfe-
ctionis quæ in bonis est, est symbolum, cum germen
sit denarii, omnium numerorum et perfectissimum
et extremum. Sed enim ita quidem vives, et talem
semper vitam deges, in solum Deum oculos defi-
gens, qui ab alto in nostram hanc infirmam humi-
litem descendit, et rursus in sublime ætheris
cacumen evolvit, ut illos quos secum su-
stulit, attraheret, ut pollicitus ipse fuerat. Pa-
rum enim aut nihil mundi principis curam gerit,
et multam etiam illius miseriam et pauperiæ
cognoscit, etsi regnum se habere superba jactet
cervicæ, et se cuncta daturum promittat, si illum
vera adoratione prosequantur. Et quidem ipse totus
hilaris, et lætus omnis boni dator, et exstitit, et
ordini atque cohorti. In qua carnalia ferens, spiritualia metet, ut divinus Apostolus est locutus.
Etiam Deum in domum tuam intromittas, et ut ibi remaneat insiste. A quo demum et corporis periculo
et animæ sordibus libereris.

EPIST. LI.

Longiore ad tuam dilectionem epistolam scri-
bere, illustrissime frater et domine, hanc præsen-
tis temporis occasionem, et angustiam nequaquam
mihi permittere, non ægre quidem, nec cum
difficultate, his brevissimis litteris cognosces. Ve-
rum enimvero has, et multo versuum ordine con-
scriptas, et nullibi amici animam delectantem,
irridebis. Quomodo igitur vales, qui et salutis frui
posses et nullo dolore affici et corpore et anima di-
gnus es? Quippe harum 691 litterarum tumultuan-
tes susurros, non aliter, quam fucorum examina,
ægro animo feres, qui mel omne pacificæ, juxta

Varie lectiones.

(81) Βληττόντων σοι τὸ μέλι. Scrib. κλεπτόντων σοι τ. μ.

EPIST. N.

Τῷ δουκὶ Ανδράχλου, τῷ Βρυεντίῳ.

Ei καὶ μικρὰν καὶ ὀλίγην τὴν τῶν ἰχθύων ἀπосто-
λὴν ἢ τοῦ Λόγου Μήτηρ ποιεῖται πρὸς τὸ τῆς σῆς
ὕψος μεγαλειότητος, ἀλλὰ γε συμβολικὴν καὶ τι
περιττὸν καὶ τῶν πολλῶν ὑψηλότερον ἐν αὐτῇ φέ-
ρουσαν. Δεῖ γὰρ τῇ τεκούσῃ τὸν Λόγον, τὸν πάντα
ἐν σοφίᾳ ποιήσαντα, μηδὲν ἄσπονον εἶναι καὶ ἄλο-
γον. Αὐτὰ μὲν γὰρ σοι τὰ σταλέντα τὴν πρὸς ἀρε-
τὴν ἐμφαίνει συνδιάθεσιν. Ἐξ ἧς καὶ δι' ἧς ὅσον
ὕψος τῆς ψυχῆς, καὶ τοῖς κάτω ὕδασι ἐντρεφόμε-
νον, οἷς ὁ Λεβιαθὰν ἐνδυναστεύων γινώσκειται, ἀν-
έσπασάς τε τῷ ἀγκίστρῳ τοῦ λόγου εἰς αὐτὸν πε-
ριηγμένον καὶ ἐπιστρέφοντος· καὶ τῷ ἄλατι κατ-
αρτίσας [f. — τύσας], ὃ ἐν αὐτοῖς ἔχειν ὠρίσθη-
μεν, ἐξέτηξάς τε καὶ ἐταρίχευσας, καὶ ξηρὸν καὶ
κοῦφον ἀπέδειξας. Ὁ δὲ γε τούτων ἀριθμὸς, τῆς ἐν
καλοῖς τελειότητος σύμβολον, γέννημα ὃν τέλειον
τῆς πάντων ἀριθμῶν δεκάδος καὶ περατώσεως.
Ἄλλὰ γὰρ οὕτω μοι ζῆψ, καὶ τοιοῦτον αἰεὶ διάγεις
τὸν βίον, πρὸς τὸν Θεὸν μόνον ὄραν, τὸν ὑπόθεν
μὲν ἐπὶ τὴν ἡμετέραν καταβεβηκότα ἐσχάτην, ἀνα-
βάντα δὲ εἰς ὕψος, ἐν ἑκλύσῃ τοὺς συγχουφιζόμε-
νους, ὡς ὑπόσχεσις· μικρὰ δὲ, ἢ οὐδὲν φροντίζων
τοῦ κοσμοκράτορος, καὶ πολλὴν αὐτῷ καταγινώσκων
πενίαν, κἀν βασιλείαν ἔχειν ἀλαζονεύεται, καὶ τῆς
δόσεως τούτων ἀνταπαιτῇ τὴν προσκύνησιν. Καὶ
πᾶς μὲν ἱλαρὸς καὶ παντὸς ἀγαθοῦ δότης καὶ γινώ-
μενος καὶ φαινόμενος, οὐχ ἥκιστα δὲ τῷ λειτουργ-
γικῷ τοῦ Θεοῦ τάγματι καὶ συστήματι· ᾧ σπεῖρων
τὰ σαρκικά, θερίσει· τὰ πνευματικά, κατὰ τὸν
θεῖον εἰσέτιν Ἀπόστολον, καὶ Θεὸν ἀντειστοιχίσῃ τῶν
παρὰ πρεχόντων τὸν μένεντα. Ὑψ' οὐ καὶ τηροῦ
πάσης κακύνσεως· ἀνώτερος καὶ κακώσεως.

EPIST. NA.

Μακρότερα γράφειν τῇ σῇ ἀγάπῃ, ὑπέραμπε
μοι ἀδελφε καὶ αὐθέντα, μὴ διδόντος ἡμῖν τοῦ
καιροῦ, οὐκ ἂν δριμύ προσγέλῃσαι τῷ βραχεῖ γράμ-
ματι, ἀλλὰ καὶ τούτῳ προσγέλασις ὡς πολυστήφυ,
καὶ φιλῶ ψυχὴν ἐπισφραῖνοντι. Πῶς ἂν οὖν μοι
ἔχοις, ὃ καὶ ὕγιως ἔχειν καὶ ἀλύπως καὶ σῶμα καὶ
πνεῦμα ἄξιος; Ἄρα δυσχεραίνεις τὸν τῶν πραγμά-
των ὄχλον ὡς κηφῆνων ἐσμὸν, βληττόντων [f. βλιττ.]
σοι τὸ μέλι (81) τῆς εἰρηναίας κατὰ νοῦν ἔξεως·
ἢ τοῦτο μὲν οὐδὲ προσποιῇ, κἀν περιβομβῇ ἀη-
δέστερον, τηρεῖς δὲ τὸν γλυκὺν σαυτοῦ θησαυρὸν
ἀσυλὸν καὶ ἀμείωντον; Τοῦτο μὲν οὖν καὶ βουλόμην

studiose confers, et nos ita odio prosequeris, A ναλοῖ, ποιεῖς· καὶ σοι μισοῦμαι ὅτως ὥστε μὴ προσ-
ut nec compellatione dignos censeas. Ego autem εννέπειν. Ἐγὼ δὲ τοσούτον ἀπέχω τοῦ πρὸς σὲ
ita me contineo, ne quid in te insuetum aut φρονεῖν τι ἀσύνθετος, ὥστε καὶ προσφωνῶ, καὶ τὰ
cogitem aut proferam, ut etiam de acclamatione συνήθη χαριεντίζομαι. Τὰ δὲ ἐστὶ, βραχεία μὲν,
interpellem, et quæ passim feruntur in te lepidάλλα τοιαῦτα, οἷα θεοπρίσματα μᾶλλον, ἢ ῥήματα
quadam urbanitate effutiam, quæ quidem sunt κοινὰ κρίνεσθαι. Ἀνάπτεται χάμινος ἐπὶ σὲ τὰ ἐπὶ
brevia, sed talia, quæ veluti quædam oracula pot- τῇ βραδύτητι σκώμματα· αὐτὸς δὲ οὐ μόνον κλημα-
tius aut communia et evulgata dicta possint ju- τίδα καὶ στυπεῖον χορηγεῖς, οὐδὲ τοῦτο τῆς πεύκης
dicari. In te æstum ingentem et fornacem accen- δάκρυον, ἀλλὰ σοὶ καὶ Ὀνάφθας μετακομίζεται (84)
sam scommata et convicia superinjiciunt et con- ὑπερρύριος, καὶ καταρδεύεις τούτῳ τὴν χάμινον·
struunt, quæ tibi ob segnitiam obtinentur. Sed οὕτω ποθεῖς ὁρᾶν τὴν φλόγα αἰρομένην πρὸς τὸ
ipse non solum sarmentulum levemque stuppam μεγαλειότερον. Εἰ μὲν οὖν ἀπολύσεις τῆς ἐν τῷ
large ei administras, neque pingues piceæ lacrymas, στρατοπέδῳ διατριβῆς τὸν Τορνίκιον, ὃν ἔγω γαρ-
sed tibi peregrina et externa adducitur Naphtha, θρὸν ἐπ' ἀδελφίδῃ, τὸν Νεῖλον ὅλον ἐπαφῆκας τῇ
et hactotum caminum irrigas et conspergis, ita τέως αἰρομένη φλογί· εἰ δ' οὖν, ἀλλὰ καὶ τὴν πηγὴν
flammam in majus sublatam et crepantem intueri B αὐτοῦ τοῦ θαυμαστοῦ νάφθα ἐκ Βαδυλῶνος μετακο-
exoptas. Si igitur Tornicium studio, quod bello μιζεις. Μῶν ἡνιξάμην; ἢ οὐδὲν δεῖ σοὶ Οἰδίποδος;
obtuleral, omnino absolveris, quem ego meæ soro- Ἐγὼ μὲν οἶμαι. Τὰ τε γὰρ ἄλλα τίνος οὐκ ἀγγινοῦ-
ris virum habeo, totum quidem Nilum excitatis στερὸς σὺ; καὶ τὰ σὰ μᾶλλον ἂν συνείης, ἢ τᾶλλα.
tunc flammis objecisti. Si vero id renueris, etiam Ἀλλὰ μοι τῶν τε ἄλλων κακῶν τηροῖο ἀνώτερος,
totum mirabilis Naphthæ fontem, ad te, ex Babylo- καὶ τῆς δεινῆς θηρὸς· βραδύτητος· εἶθ' ἐκὼν, ὅπου
niis collibus detorsisti. Nunquid obscuro verborum οὐ πείθομαι, εἰτε καὶ ἄκων ταύτῃ ἐάλωκας. Καὶ
involucro usus sum? aut nihil quidem Œdipode ἀεὶ μοι ἀγγέλλοιο ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν ὑψούμενος.

EPIST. I.V.

Domino Nicetæ medico imperatoris.

Multa quidem sunt quæ me cogunt ut ad vestra C
tabernacula me conferam, quæ ut novus Israel, istud in desertum vestrum circumducti, construxi-
stis. Sed tamen duo flumina undantia, meos ad illa gressus omnino arcent. Primum est satis notum, atque 693 commune, scilicet capitis anfractus
frigido adimplens rheumate catarrhos et tusses cre- bro excitat, et variis pectora morbis fore direptu-
rum, non vauum timorem mihi incutit. Quid enim mihi non eveniet, si sub dio tempus omne contero, ubi in caveis et sub tegmine specus jacens delitesco? Aliud autem est, viciui fluminis gurgēs, quem verus Græcia Axion (85), nova vero et Barbara, Barda-
tion appellat. Hic enim multis montium ex liquata nive, fluentis tumidus, ita turgēt, ut neque pede-
ster, neque equo vectus aliquis illum vadare per- transireque possit. Neque enim ponte est instratus, qula vectigalia et tributa exacta male dilabun-
tur. Scaphula solum, unius cubiti compacta alti- tudine, permeabile est. Hæc autem scaphula, tertium flumini a me nomen constituit, et dignissi-
me hoc Acherontem appello, quod inferorum vastam paludem poetæ influere fabulantur. Et omnes etiam

EPIST. NE.

Τῷ Ιατρῷ τοῦ βασιλέως κυρίῳ Νικήτῃ.

Πολλὰ μὲν τὰ βιαζόμενά με πρὸς τὰς ἡμετέρας
[f. ὁ μ.] διαβῆναι σκηνάς, ἃς ὁ νέος Ἰσραὴλ πῆ-
γνυσθε, ἐν τῇ δι' ὑμᾶς ἐρήμῳ περιφερόμενοι· ἀνακό-
πτει δὲ μοι τὴν διάδασιν δύο ῥεύματα· ἐν μὲν, τὸ
κοινόν τε καὶ ἐπιδήμιον· δ, τοῦ ἐγκαφάλου πληρω-
θέντος, κατάρρους δημιουργήσαν καὶ βῆχας, καὶ τὸν
περὶ τοῖς θωρακικοῖς νοσήμασι φόβον οὐκ ἀλόγως
ἐφίστησι. Τί γὰρ οὐκ ἂν μοι γένοιτο αἰθριόσαντι,
ὅπου φωλεῖται οὕτω διακρίμαι; Θάτερον δὲ τὸ τοῦ
γέιτονος ποταμοῦ, ὃν ἡ παλαιὰ μὲν καὶ Ἑλληνίς
Ἀξιον (85), ἡ νέα δὲ καὶ βάρβαρος ὀνομάζει Βαρ-
δουάριον (86). Οὗτος γὰρ διὰ πολλῶν μὲν ῥέων ὁρῶν,
τῇ δ' ἐν τούτοις χιόνι τακείῃ νῦν ὀγκωθείς, καὶ
μήτε περὶ μήτε ἐφ' ἑλίποις διαβαίνει διδοὺς, μήτε
γέφυραν ἔχων, διὰ τὰ κακῶς ἀπολούμενα ποταμοτε-
λῶνια, σκαφιδίῳ μονοπήχει πορεύσιμος γίνεται. Τὸ
δὲ σκαφίδιον τοῦτο καὶ τρίτον τῷ ποταμῷ παρ' ἐμοὶ
τεθῆσιν ὄνομα, καὶ ἀξίῳ γε καλεῖσθαι τοῦτον Ἀχέ-
ροντα, ὃν βεῖν ἐν ἄδου ποιητῶν οἱ παῖδες μυθεύου-
ται. Καὶ πάντας μὲν γὰρ τοὺς ἐφ' ὧν δήποτε πλέον-
τας δακτύλου, φασί, πάχος (87) διατειγίζει πρὸς τοὺς
νεκρούς· καὶ τοῦτ' αὐτοῖς τὸ πλατὺ καὶ μακρὸν δια-
τειγισμα. Οἱ δ' ἐμδάντες τῷ σκαφιδίῳ τούτῳ, πρὸς

Variæ lectiones et notæ.

(84) Καὶ Ὀνάφθας μετακομίζεται. Scrib. καὶ ὁ νάφθας μ.

(85) Fort. Axenon, quod post Euxinus pontus dictus.

(86) Ὀρομάζει Βαρδουάριον. Scrib. ὁ. Βαρδάρειον.

Idque jam nuper monui in Glossario meo Græco Barbaro, in Βαρδάρειωται.

(87) Juvenal. Sat. 12, v. 58, de quovis fluvio : Digitis a morte remotis quatuor, aut septem etc. Ut a filo pendere, proverbio dictum.

τὸν κατὰ βίον ἀρχὴν διατερίζονται. διὰ ταῦτά σοι A
 στέλλω τὸν ἀδελφόν, ὃ τὴν πρὸς ὑμᾶς ἐλευσιν οὐδέ-
 τερον τῶν βρουμάτων ἀνέλγει. Τῷ μὲν γάρ, οὐκ ἔσ-
 ἰνοχλεῖται, τὸ δ' οὐδέποτε δίδοικε· καὶ πολλοῦ δὴ
 νῦν, ὅτε τοῖς τοῦ πρὸς ὑμᾶς πόθου πτεροῖς κουφίζεται.
 Ὅς γε οὐδὲ τὴν σκάφην, σκάφην λέγειν (88) ἀνέχεται,
 ὥσπερ ἡμεῖς οἱ ἀρχαῖοι καὶ ἀγροικοὶ, καὶ τῆς τῶν
 νῦν ἡμερῶν σοφίας, εἰσὺν σοφιστικῆς, ἀγευστοί,
 ἀλλὰ μυριοφρόνον ὀλκάδα τίθεται, καὶ πλεῖ θαρβύ-
 λαιώτερον, ἢ ὅτε κατὰ χέρσου βαδίζει. Τοῦτον ἐστεῖλά
 σοι οἰκοθεν ὀκαδε (οὕτω γὰρ ἐγὼ κρίνω τὰ καθ'
 ἡμᾶς), πᾶσαν τὴν τῆς ἐμῆς παρουσίας χρεῖαν σοι
 ἀποπέλῃσοντα, καὶ ἀντ' ἐμοῦ τῆς ἀγάπης καὶ σοφῆς
 σου ψυχῆς ἀπολαύσοντα (δι' ἣν ἐγωγε τὸν ἐν ἔδου
 τερεσίαν ἀποκαλῶν, ὅλος πέπνυται ἀναφαίνομαι·
 τοὶ δὲ, σκιαὶ ἀΐσσουσιν, Ἄτης ἐν λειμῶνι κατὰ B
 σκότον ἡλάσκοντες. Τοῦτο γὰρ ἐμοὶ τὰ τοῖς
 πολλοῖς μακάρια καὶ οὐ δαίμονα (89)· ἡ καὶ τηροῖτό
 σου [f. σοι] ὑπὲρ τοῦ σοφοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ Θεοῦ πάσης
 ἀνώτερον κακώσεως καὶ κακύνσεως.

enim ego existimo. Hæc quæ me circumdant, omnem meæ præsentie utilitatem tibi plane ad-
 implebunt, et illa promemetipso tuam dilectionem, et tui spiritus assequentur sapientiam. Propter quam
 ergo Tiresiam apud inferos inclamans comperi (90) :

*Ille sapit solus, reliqui volitant velut umbræ,
 In prato Noxæ tenebrarum horrore vagantes.*

Hæc enim mihi, ut quæ multis beata sunt et felicia puto. Jamque ille, per te, a sapiente et
 optimo Deo, omni scelere et omni malo liber servetur.

ΕΠΙΣΤ. ΝΓ΄.

Τῷ κυρίῳ Νικολᾷ τῷ Καλλιπλεῖ.

Ἄλλὰ σύ μοι δραστηκῶς τὰς ἀντιδότους ἐπὶ τὰ
 προσβάλλοντα νοσήματα, καὶ μὴ καφετισμένους ἐγγεῖν
 ταῖς κύλιξι τὴν θεοδωρήτόν σου καὶ τὴν πανάκειαν· C
 καὶ τὸ κεφάλαιον, τὴν δι' ἐχιδναίων σαρκῶν. Ἐν μὲν
 Θεσσαλονίκη προσδοκᾷται μοι πληρωσίς· ἐν δὲ ταῖς
 Ἐκκλησίαις (χωρὶς δὲ αὐταὶ (91) τῆς ἀρχιεπισκο-
 πῆς), κένωσις· ἐξ ἀμφοῖν δὲ, πάρεσις καὶ παράλυ-
 σις. Ἄρα μὴ μάτην ἐπικαλοῦμαι τὸν ἐμὲν Ἀσκλη-
 πιδν ἐπὶ τηλικαύτην ἐνόχλησιν. Τοῦτο μὲν, οὐ μά-
 ττην· ἐκεῖνο δὲ ὅρα, μὴ τι· φαίη μάτην με ρακυδεῖν,
 γρίφους πλέκοντα. Δέον ἐξεῖπαι τὴν χρεῖαν λευκό-
 τερον· τοῦτο δὴ καὶ ποιήσω, καὶ μάνθανε· Οἰκίδιον
 ἡμῖν ἔστιν ἐν ᾧ ἐγκαταλύομεν, καὶ τὰ χρειώδη ἐν-
 ἀποτίθεμεν. Τοῦτο πληροῦν ἐπιχειροῦσί τινες τῶν
 ὑπὸ τὸν πανσέβαστον αὐθέντην ἡμῶν. Ταύτην σύ
 μοι τὴν πληρῶσιν προανάστεilon. Δεινὸν γάρ, εἰ
 τοῖς ἡμετέροις ἄλλων ἐναποκαυομένων [f. ἐνανα-
 παυομ.], αὐτοὶ θύρα· ἀλλοτρίας περινοστοίημεν. Τὸ
 χωρίον αἱ Ἐκκλησίαι, εἰ μὴ ἀνεπηρέαστον ἐσθαι [f.
 ἐσθ.], εὖ ἔσθι ὡς κενωθήσεται. Ἐπίσχες αὐτός μοι
 καὶ ταύτην τὴν κένωσιν. Ὁ δὲ τρίτος τῆς ἐπισχέ-
 σεως, μήπω μὲν περὶ τοῦ χωρίου μηδὲν, μήτε με-
 ζον μήτε μεῖον ἐρεῖς. Ὅτε δὲ σοι ἐν τῷ χωρίῳ ἡμέ-
 τεροι, ἢ ὡς ἐπιπρασμοῦ ἐγγὺς ὄντες, ἢ ὡς ἐπηρεα-

EPIST. LVI.

Domino Nicolao Callicli.

Tu quidem efficaces et potentes antidotos, in ob-
 jectos mihi morbos, et non avaro et parce, in py-
 xidibus effundis, et, illam tibi a Deo datam pana-
 ceam, et, ut summatim dicam, quæ ex carnibus
 viperinis confata est. At vero Thessalonice has
 pyxides, 694 mihi impleri spero, in Ecclesiis
 autem (hæc quidem regiones quædam sunt, et
 sedes, nostri archiepiscopi) effundi peni-
 tus, et evacuari. Utrunque vero paralysis, et ner-
 vorum remissio quædam, et laxatio mihi inest.
 Equidem jam non frustra meum Æsculapium,
 in tantum rerum tumultum et perturbationem
 evocabo. Hoc enim non incassum erit. Illud au-
 tem prospice, ne quis forte dicat, me gryphos et
 ænigmata textentem, irrita oratione et redundantī
 blaterare. Necesse enim est indigentiam manifes-
 tius exprimere. Hoc ego quidem efficiam, tu vero
 disce. Parvulæ nobis ædes sunt, in quibus pene
 dissolvimur, et quæ nobis lucro sunt et utilitati
 in illis cuncta deponimus. Has quidam expanse-
 basti domini nostri familia occupare et implere
 aggrediuntur. Tu quidem tantum detrimentum et
 invasionem prius cohibe. Nam grave et durum est,
 si, dum in nostris ædibus alii conquiescunt et otio

Varie lectiones et notæ.

(88) Adagium usurpatum de rustica simplici-
 ta'e.

(89) Μακάρια καὶ οὐ δαίμονα. Rescribo, μ. καὶ
 εὐδαίμονα.

(90) Homer. *Odys.* x, v. 405. Non Homeri sunt,
 sed alterius poetæ, vel Theophylacti.

(91) Χωρὶς δὲ αὐταί. Scrib. χωραὶ δὲ αὐταί.

fruuntur, et nos alienas januas cogimur circumire et invisere. Hæc autem regio, quæ Ecclesiæ appellatur, nisi præda et periculo sit immunis, scito quidem illam facile omnino depleri et everti. Ipse hanc tu miseram cladem amove. Modus autem, quo expeditius id efficere poteris, hic est. Nequaquam de hac regione, vel minimum quid, aut minus aliquando dices. Quando autem nostri, qui hæc habitant loca, sive quia periculo imminenti proximi sunt, sive quasi jam damno affecti, ad te accedere nitentur, tunc nulli rei parcos, sive verbis pro nobis loquens, sive operibus. Dixi quidem tibi, quæ nobis instant pericula, tu pariter mihi concede, ut ad alios dicere possim opem tuam quam non sine securitate in me reponis. Frater vero meus te salutatur, sed ex Tænaro, ex quo ad inferos via ducit (92), phthisi quasi manu ducente. Ad quod ego a Deo summe felicem successum exproscō.

EPIST. LVII.

Eidem.

Injurius ego tibi, et molestus coactor videbor, si semper a te aliquid accipere præsumo. Hesternæ die vero, sodalibus nostris, qui ibi sunt ut aliquid concederes commodum, sedulo efflagitavi, et quidem assecutus fui. Non enim super petras semina edidici spargere. At rursus tuis arvis, pinguis aliam postulationis causam et rationem profero. Hæc quidem est, ut liberos Galeni nobis commodari permittas, nec hoc, in opus medicum, quasi seniori commissum exproscō. Nam non ego ad opera hujus artis integram sum nactus cognitionem, quantum ad ejus dogmatum scientiam et artificium opus est. Sive igitur hos codice habes, sive quæ in Hippocrati commentaria scripsit, 695 scito hæc nos a te studiose, quasi utilissimos fructus, velle colligere. Ut quippe neque sublimis aliqua et vaineris cogitatio, neque quædam dura cautes, neque immobilis, aut inflexilis spiritus pervicacia et asperitas, neque aliqua objecti prætextus spinæ, ipsas artificiosorum operum curas, in librorum interpretatione emittentes, laborem quem in ipsa semina contuli, nobis frustrentur, irritumque et vanum reddant. Sed jam, ut optima et subacta terra, in trigésimum et sexagesimum mihi fructus emitte. Si autem sedulam animi curam et studium in Hippocratis et Platonis dogmata suscepimus, etiam in centesimum te fructus allaturum volumus. Qui autem fructum meum ad te defert, ab ornatisimo Smyrneo tuæ dilectioni illam sistet (94); quam et ipsius dilectionis pater et charitatis, nullis implicitam dolis, sed sinceram semper conservet.

EPIST. LVIII.

Curi episcopo.

Ita mihi optime prospice, sanctissime rater et domine, et nihil mihi curæ erunt palææ, qui titulum quidem habeo. Hæc enim hisce in locis mansio interim mihi bene, et juxta rationis leges videbatur administrari. Iusurgunt etenim modo miseri quidam, et infelices hominum sensus et cogitationes, et mihi melius erat urbem adire, et ibi

B

EPIST. NZ.

Tō πτόφ.

Βλαιοι ἐγὼ σοι χρῆμα ἀεὶ τι λαμβάνειν δικαίων παρὰ σοῦ. Χθὲς γοῦν αἰτήσας τὴν πρὸς τοὺς αὐτόθι ἡμετέρους χρηστότητα, καὶ μένται καὶ λαβὼν (οὐ γὰρ κατὰ πετρῶν ἐγὼ σπείρειν ἔμαθον), αὐθις ἐν οὐλῷ σου τῇ ἀρούρῃ τῇ ἐριδύλακι, καὶ καταβάλλω λόγον αἰτήσεως. Ἡ δ' ἐστὶ, τῶν τι Γαλιῶν βιβλίων (93) χρησθῆναι ἡμῖν, οὐ τοσοῦτον εἰς πρᾶξιν ἱατρικὴν συμβαλλόμενον (οὐ γὰρ ὥρατος ἐγὼ ταῖς τῶν ἔργων τῆς τέχνης μαθήσεσιν), ὅσον εἰς δογματικῶν ἐπιστήμην καὶ τέχνησιν. Ἐλτε τοίνυν μονόδιδὰ σοι παρῇ, εἰτε ἐξηγήσεις Ἱπποκρατεῶν, ἴσθι ταῦτά σοι βουλομένους ἡμᾶς καρπίσασθαι. Ὅπως οὖν μήτε πτηνὸν τι καὶ ὑπέρωρον φρόνημα, μήτε πέτρα καὶ σκληρότης ψυχῆς ἀδυσώπητος, μήτ' ἀκανθαὶ προφάσεων, τὰς τῶν τεχνικῶν ἔργων φροντίδας ἐν τῶν βιβλίων προβαλλόμεναι, τὸν ἐπὶ τῷ σπέρματι πόνον ἡμῖν ματαιώσωσιν. Ἀλλὰ μοι καρποφόρησον, ἡ ἀγαθὴ γῆ, ἐν τριάκοντα καὶ ἐξήκοντα· εἰ δὲ τὴν περὶ τῶν Ἱπποκράτους καὶ Πλάτωνος δογματικῶν πραγματείαν δεξιόμεθα, καὶ εἰς ἑκατὸν σε καρπορήσαντα θήσομεν. Ὁ δὲ τὸν καρπὸν μου κομίσων, παρὰ τοῦ παγκάλου Συμωναίου τῇ ἀγάπῃ σου συσταθήσεται. Ἦν καὶ ὁ τῆς αὐτοαγάπης Πατὴρ τηροῖ ἀδολὸν τε καὶ ἀκαπτήλευτον.

D

EPIST. NH.

Tō Κίτρον.

Οὔτω μοι κρειττόνως σύνεστε [f. σύνες], πανέλερος ἀδελφε καὶ δέσποτα, καὶ οὐ μελήσει μοι τοῦ ἀχύρου τὸν σῖτον ἔχοντι. Ἡ δὲ ἐνταῦθα ἐπιμονὴ τέως μὲν ἐδόκει κάμολ εὔτε καὶ κατὰ λόγον ὠκονομηθῆσαι. Ἦσαν δὲ δρᾶ δειλοὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ λογισμοί, καὶ βέλτιον ἦν ἐμοὶ πρὸς τὴν πόλιν ἀναδραμεῖν, κίεῖτε τοῦ μὲν τὸ σῶμα θεραπείας ἀξιώσαι, καὶ τοὺς σύν

Variæ lectiones et notæ.

(92) Ex Tænaro via ad inferos credita. Pompon. M. la.

(93) Γαλιῶν βιβλίων. Scrib. Γαληνῶν β.

(94) Cf. Epist. 59.

ἱμοὶ τῆς τῶν ἐνταῦθα καυσῶνων πείρας θέσθαι ἅμα καὶ μακρόν. Ὡς οὐδὲν νῦν ἀγαθὸν ἀπολαύουσι, καὶ μάλιστα μοι ὁ ἀδελφός, ὃν ἔχω λοιπὸν σπινθηρίας παρικλητικῆς ἀναψύξεως. Τοῦ γὰρ ἐν Ἀχρίδι ἀέρος τὴν ἐνταῦθα ἀλλαξάμενος, τοῦ τ' ἐν ἐκείνῃ ὀλιγοφροῦ οἴνου, καὶ λεπτοτάτου, καὶ τῶν ἄλλων ὕγιανότηρων τροφῶν στερηθεὶς, κακῶς ἔχει τὸ σῶμα, καὶ πάνυ πονήρως πέπραγεν· ἀνορεξίας μὲν εἰς ἔσχατον ἤκων, κεφαλαλγὲς προπαλαίω, καὶ τὴν γαστέρα χυμῶν ἐμπλῶ περικτώμενος. Ὡς πρὸς τὴν τομὴν οὐδὲν ἄλλο τοῦ καιροῦ διδόντος χρῆσθαι, ὀξυτάκχαρι χρώμεθα, καὶ τούτῳ πεφεισμένως, καὶ εἰ καὶ ἑτέροις χρῆσθαι εἰχομεν. Ἄλλ' οὕτως γε πρὸς πᾶν λατρικὸν δυσχερῆζει πρόσσαρμα. Διὰ ταῦτα, πενθῶ, καὶ σκυθρωπάζω, τίμει τοῦ θεοῦ ἀνθρώπε, καὶ τὴν ἐνταῦθα αἰτιῶμαι ἐπιμόνην, μικρότερον κρίνων ἢ δικαιότερον. Εἰ γὰρ θεὸς ἐξέδοκτο λυπηθῆναι ἡμᾶς, ὅπου δ' ἂν ἦμεν, ἐλυπηθῆμεν ἂν. Πλὴν ἄλλ' αὐτὸς τοῦτον ἡμῖν ἐξiléωσι. Οἶδα γὰρ ἀνορέας ὑπερβαίνειν, καὶ ἀμαρτίας καταβύειν ἐν τῇ θαλάσῃ· ἦντινὰ ποτε οἶδεν ὁ Μιχαίας ταύτην τὴν θάλασσαν, εἴτε τὴν τοῦ βαπτίσματος, εἴτε τὴν τῆς μετανοίας, εἴτε τὴν τῶν αὐτοῦ οὐσιμῶν. Ἐπερ δὴ καὶ ταῖς ἄλλαις τὸ εἶναι σωτήριον δίδωσι, ταύτην ἡμῖν ἐπαναχύσας αὐτὸς, ἀνασῶσις ἡμῶν τὴν ἀσθίνειαν, βυθίσας ὅσον ἐν ἡμῖν καὶ ψυχικῶν νόσων καὶ σωματικῶν νότων Αἰγύπτιον καὶ πολέμιον. Μὴ τοίνυν μέλει (95), ἀλλὰ τοὺς ἀνωθεν καταρράχτας ἀνοίγει.

muneribus et donis salutis esse concessit, hoc tu nobis effunde, et nos ab infirmo corporis affectu liberabis, quidquid in nobis et spiritualis et corporalis est morbi, et Ægyptiam referens servitutum, et hostilia jugum in profundum immergens. Ne igitur tardus sis animo, sed cœli vectes aperito.

ΕΠΙΣΤ. ΝΘ.

Τῷ προόδρῳ, καὶ Προξίμῳ τῷ Παντέχνῃ.

Συ μοι αἰτίος βλάου. Αἰσθανόμενοι γὰρ τινες ὅλον ἐμὸν ὄντα τὸν τὰ πάντα καλὸν καὶ ἀγαθόν τε, οὐ παύοντες [f. παύονται] θυροκρούοντες τὴν ἐμὴν ἀπραγμοσύνην, ὥστε διαναστάσαν προσαγαγεῖν σοι οὐτούς. Ἐγὼ δὲ καὶ ἄλλως νωχελὴς ὢν, ἅμα δὲ καὶ τὸ μὴ τοσαῦτά σε δύνασθαι σαφῶς πεπεισμένος, ὅσα οἱ πολλοὶ οἴονται, ὀκνῶ μὲν τὴν ἀρχὴν ὑπακούσαι τούτοις. Ὡς δὲ βίαν ἐπάγουσιν, ὑπανθίσταμαι, καὶ γραφεὶς αὐτοῖς πρὸς τὴν σὴν ὑπακούουμαι λαμπρότητα. Τοιοῦτός τις, καὶ ὁ τὸ παρὸν γράμμα τῆς ἐμῆς ταπεινότητος ἐγχειρίζων σοι. Ὅς καὶ τοῦ φιλοσοφώτατου καὶ πανδεξίου Σμυρναίου φησὶν εἶναι συγγενῆς. Εἰ μὲν οὖν ἔστι χώρα σοι τοῦτον [f. τοῦ τόν] ἀνθρώπου ὡφελῆσαι τι, δόξα τῷ δόντι τοῦ ὡφελεῖν δύναμιν· εἰ δ' οὐ, καὶ οὕτως μὲν ἐκείνῳ δόξα· τὸ δὲ σὸν πάντως ἀνάγειον, ὃς πάντα πᾶσι

hoc meum corpusculum aliqua medicinæ cura solari, et hos qui mecum sunt, a tantorum ælæum periculo longius repellere, ex quibus nihil nunc quidem commodi consequuntur, et maxime frater meus, quem ut reliquas consolationis meæ scintillas habeo. Qui ab illo aere Achridis semotus, et quia in illa vini est tenuissimi et delicatissimi multa inopia, et aliis salubribus destitutus alimentis, ægro et depresso prosternitur corpore, et nihil non enim labore summo peragit. Denique in extremum cibi fastidium devenit, et magnos capitis dolores propugnat, et ventre tumefacto laborat. Cui nihil aliud quam ut præsecetur et abscindatur morbi occasio et remedium concedit. At vero oxy-saccharo utimur, et hoc quidem parce, etsi aliis uti etiam possim. Sed enim hic omnem medicinale cibum fastidit. Quocirca semper planctibus vexor, et contractis superciliis, mæroris gravem præfero nubem, o inelyte Dei homo; et hunc his in locis perseverantiam diuturnamque habitationem præcipuam causam esse arbitror, illamque breviorē potius quam justiorē debere esse existimo. Si enim nos mœrere Deo decretum est, ubique nos afflictos esse oportebat. Verumtamen ipse Deum flecte. Novit enim iniquitatem transgredi et crimina in mari immergere. Quod quidem mare Michæas novit 696 sive sacri baptismatis, sive poenitiæ, sive ipsius misericordiarum esse. Quod igitur aliis ipsius

C

EPIST. LIX.

Præsidi, et Proximo Pantechnæ.

Tu quidem mihi tumultus, et perturbationis causa es. Nam cum quidam, quidquid in me est, id totum omni ex parte felix bonumque esse persentirent, non turbant hanc meam tranquillitatem, et ad res peragendas ignaviam veluti qui januam pulsant, suscitavunt, ita ut ad hæc jam excitata et dimota illos deferret. Ego autem cum segnis sim, statim te tanta posse, quanta plures arbitrantur, plene non credidi; nequeo enim obsequium istis præstare. At vero si vim inferunt, paulatim cedo, illisque litteras ad tuam egregiam nobilitatem polliceor. Unde et hæc præ-sentes meæ humilitatis litteras ad te detulit, qui Smyrnæi summi in philosophia viri et omni ingenii acuminis magni, consanguineum se esse asserit. Si vero tibi locus et occasio est, qua hunc

⁹⁹ Mich. vii, 12, 19.

hominem aliquo prosequi beneficio possis, honor Α βουλόμενος τάχαθ, τὴν δύναμιν οὐκ ἔχεις τῷ βου-
et gloria sit illi qui hoc tibi posse concedit : si au- λήματι σύνδρομον.
tem nulla est, item et illi gloria sit. At in te saltem nulla causa hujus erit, qui omnibus semper
bona cupis, sed facultatem tuæ voluntati certe disparem habes.

EPIST. LX.

Quo sis in statu scire cupinius, illustrissime in Domino fili : non quia nobis suave sit futurum hoc tantum scire. Novimus enim id vobis bene cupientes, nec sine causa ; non parum enim ipse lugerem rerum mearum statum adversum. At si ipse nostrarum rerum statum pernoscere optas, tuas ipsius res tibi in canonem et regulam proponam, in quas cum intueberis, forte, quomodo nos habeamus, non ignorabis. Si enim tua in mediis versantur malis, etiam nostra in supremo malorum fastigio esse B collocata cognoscito. Si vero etiam tua summo infortunii vertice versantur, scito quidem et nostra caput inter nubila condere, caeloque firmari. Sed vis ut tibi regulam tradam ? Sub superciliis aestimationis jacemus : qua vero parte vergunt hac etiam nos inclinati 697 ferimur ; at ubi nutant, Dominus, qui semper nobis se comitem scit offerre, servavit nos. Qui ut his qui apud inferos arcio servitutis jugo teruntur, redemptionem et liberationem enuntiat, sic et te ipsum omni rerum lædio et difficultate tutabitur.

EPIST. LXI.

Eidem.

Ut nostrarum rerum cognoscas eventus, abunde tibi frater meus suppeditabit, illustrissime in Domino fili, si quidem indigeris, qui te de hac re certiore faciat. Sed enim ipse hæc aliis nequam nota facies, ut qui jam olim hæc cuncta esse perspexeras, nisi hæc aliquis ita nunc forte dixerit. Equidem hæc omnia qualia sunt, jam cognovisti ; at vero quanta hæc sint, prorsus ignoras. Hoc enim neque te decet ignorare, qui probe omnia nosti, quomodo scilicet in majorem infortunii et malorum statum jam cuncta accrescant et attolantur, quemadmodum ego cum meis tua perpendo. In omnibus tamen opitulatorem Dominum invoco, a quo et prospera evectus fortuna et nullo præpeditus crimine custodiare.

EPIST. LXII.

Eidem.

Ne mireris si laconica tecum utor brevitate. Si autem miraris, tabellarium interroga, et totam hujus laconismi causam edisces, qui vere ille ipse est, qui, ut modo quasi alatus se nobis ad iter accinctum D obtulit et has litteras a me poposcit. Sed nunc quidem vale, et bono hilarique animo esto, neque tristitiæ morbus te invadat, neque ullis unquam tibi opus sit pharmacis qualia lingua tua charitatis esse pharmaca celebravit.

EPIST. LXIII.

Inclyto domino Constantino Duce.

Si quidem corporis robur, et felix temporis op-
portunitas, pansebaste domine et maxime opitula-
tor, meæ humilitati iter capere concederent, ce-

ΕΠΙΣΤ. Ε.

Ποθοῦμεν μαθεῖν ὡς ἔχετε, ὑπέρλαμπρέ μοι ἐν Κυρίῳ υἱέ· οὐχ ὡς ἡσθησόμενοι διὰ τοῦ μαθεῖν (οἰ-
δαμεν γὰρ ὡς εὐθελήτως· καὶ τί γὰρ οὐ καλῶς
ἔχουσιν;)· ἀλλ' ὡς λυπηθῆσόμενοι μετριώτερον, εἰ γε
τῶν ἡμῖν ὑπολαμβανόμενων ἔχουσι μετριώτερα. Εἰ
δὲ καὶ αὐτὸς ποθεῖς μαθεῖν τὰ ἡμέτερα, κανόνα σοι
δώσω τὰ σά, πρὸς ἃ βλέπων, οὐκ ἀγνοήσεις ὡς ἔχο-
μεν. Εἰ μὲν γὰρ ἐν μέσοις ταῦτα κακοῖς, ἐν ἀκροῖς
γίνωσκε τὰ ἡμέτερα. Εἰ δὲ καὶ τὰ σά τὴν ἀκρώρειαν
ἐδυστύχησε, τὰ καθ' ἡμῶν ἴσθι οὐρανῷ κάρη στήρι-
ζοντα. Ἀλλὰ βούλει δώσω κανόνα ; Ὑπὸ ταῖς
ὀφρύσι τοῦ εὐθυμεῖν κειμεθα· ἥπερ ἂν νεύσαιεν,
ταύτη φερόμενοι· ὅποι δὲ νεύουσιν, ὁ αἰεὶ ξυντυχὼν
ἐπίσταται. Οὐ ρύσαιτο ἡμᾶς Κύριος, ὁ καὶ τοῖς ἐν
ῥῆθι αἰχμαλώτοις κτηρύεας ἀφῆκεν, τηρῶν καὶ αὐτὸν
σὲ πάσης δυσχερείας πραγμάτων ἀνώτεροι.

ΕΠΙΣΤ. ΕΑ'.

Τῷ αὐτῷ.

Ἀρκεῖ πρὸς τὸ γνωρίσαι σοι τὰ καθ' ἡμῶν ὁ
ἀδελφός μου, ὑπέρλαμπρέ μοι ἐν Κυρίῳ υἱέ, εἰ
τε [f. εἰ γε] τέως χρεῖς γινωριστοῦ, ἀλλὰ μὴ αὐτὸς
γνωρίζεις ταῦτα καὶ ἄλλοις, ὡς πάλοι ταῦτα μα-
θὼν· εἰ μὴ ταῦτα φαίη τις, ὡς ἄρα τὸ μὲν ποιῶν
τούτων οἶδας, τὸ δὲ πηλίκον ἀγνοεῖς. Ὅπερ οὐδὲ αὐ-
τὸν εἰκὸς ἀγνοεῖν σε τὸν εἰδότα, ὅπως ἐπὶ τὸ μεγα-
λειότερον νῦν τὰ τῶν κακώσεων αἰρεται, ὡς ἐγωγε
τοῖς ἐμοῖς, καὶ τὰ σά συλλογίζομαι. Ἐπὶ πάντα δὲ
καλῶ βοηθὸν τὸν Κύριον· ὅψ' οὐ τηροῖ πάσης ἀνώ-
τερος κακώσεως καὶ κακύνσεως.

ΕΠΙΣΤ. ΕΒ'.

Τῷ αὐτῷ.

Μὴ θαυμάσης, εἰ λακωνίζω σοι. Εἰ δὲ θαυμάσεις,
πυθοῦ τοῦ γραμματοκομιστοῦ, καὶ μαθήσῃ τὸ Λα-
κωνισμοῦ αἴτιον. Τὸ δὲ ἐστίν αὐτός. Ὅς μόνον οὐ
πτεροῖς κεχρημένον ἑαυτὸν πρὸς τὴν δι' ἡμῶν πρόσ-
οδον δηλώσας, τὰς γραφὰς ἤτησε. Ἀλλ' ὕγιαίνεις
μοι, καὶ εὐθυμοῖς, καὶ μήτε τῆς λύπης νόσος σε
καταλάβοι, μήτε φαρμάκων δεηθείς, κἀν ᾧσι
τοιαῦτα, οἷα ἡ σὴ γλώττα τὰ τῆς ἀγάπης ἐξ-
ύμνησε.

ΕΠΙΣΤ. ΕΓ'

Τῷ σεβαστῷ κυρίῳ Κωνσταντίνῳ τῷ Δούκῃ.

Εἰ μὲν ἦ τε τοῦ σώματος ἰσχύς καὶ τὸ τοῦ καιροῦ
εὐχράς [f. εὐκρ.], παντέδαστε ἐμοῦ αὐθέντα καὶ
μέγιστε ἀντιλήπτορ, ἐδεύειν συνεχώρουν τῇ ἐμῇ

ταπεινώτητι, ταχὺς ἂν πρὸς τὴν σὴν ἀναδραμῶν περιωπὴν τὴν ὀφειλομένην ἀπέδωκά σοι προσκύνῃ-
 σιν. Νῦν δὲ (οὐ γὰρ συγχωρεῖται μοι ὅψ' ὧν εἶπον, οὐδὲ τὸ ὑπερβῆναι γούν τὴν ἑδὸν τοῦμου δωματίου) τῷ παρόντι γράμματι μεσίτῃ χρῶμαι τῆς προσκυνή-
 σεως. Πάντως δὲ καὶ τὴν διὰ τοῦ γράμματος δέξῃ, ὡς καὶ τὴν διὰ τοῦ σώματος· εἴπερ εἰς ἐγὼ σοι καὶ ὁ αὐτὸς ὁ χάσειν προσαγαγών, καὶ ταύτην προσ-
 ἄγων σοι. Ταύτην μὲν οὖν ὅτι δέξῃ, σαφῶς πείπει-
 σμαι· μάλλον δὲ καὶ ἡδὴ ἐδέξω· καὶ χαριέστατά μοι προσβλέπει, ὡς εἰωθεν, καὶ ἐρωτᾷς λοιπὸν ἔπου [f. δτου] δέομαι. "Ἀρ' οὖν ἐρῶ σοι τὴν χρεῖαν, ἢ αἰσχυνοίμην ἂν, εἰ σε τοῦ Βαρδάρου ἀρμοστήν ἐπιστάνατα πράγμασιν, ἔχων, αὐτὸς ἐν τῷ Βαρδάρῳ χωρίον, πρὸς τὸν ἀντιλαδῆσθαι τοῦτου φιλανθρωπώ-
 τερον διεγείραμι. "Ὅς γε καὶ πρὸς ἄλλους βοηθεῖν μοι δυναμένους ἀεὶ μεσίτης γίνῃ τῇ ἐμῇ ἀσθενείᾳ. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ εἰκὸς ἀπαιτεῖ· πλὴν ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τοὺς εὐδρομοῦντας πετροῦν εἰώθαμεν τοῖς ὑπο-
 φωνήμασι, καὶ γὰρ τὴν περὶ τοῦ ἀντιλαδῆσθαι τῶν αὐτῶν ἡμετέρων ὡς δουλικῶν σου ἀξίωσιν πρὸς αὐτὸ τοῦτο τεταμένῳ οἶόν τινα προσάγω σοι πτε-
 ροσιν. Καὶ γε δεῖξον ἅπασιν, ὡς καὶ πατρῶον μὲν κληρὸν ἔχεις, τὴν χρηστέην πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον συνιδᾶσθαι· πολλαπλασίω δὲ ταύτην αὐτὸς πε-
 ποίηκας, ἵνα σοι καὶ Θεός, ὃ χαρίζῃ, ὅσα ἐμοὶ χα-
 ρίζῃ, πολλαπλασίω τῆς πατρῴας δόξης ἐπιδραβεύ-
 σῃ, καὶ πᾶσιν ἀγαθοῖς ἀποδείξῃ μακαριώτερον, τηρῶν καὶ πάσης ἀνώτερον κακώσεως καὶ κακύν-
 σεως.

ΕΠΙΣΤ. ΕΛ.

Τῷ αὐτῷ.

Εἰ καὶ μικρὰν τινα ἰχθύων ἀποστολὴν, καὶ οὐκ ἀξίαν τῆς σῆς μεγαλειότητος, ποιούμεθα, πανσέ-
 βασί μου αὐθέντα, καὶ μέγιστε ἀντιλήπτορ, ἄλλ' οὖν εἰδότες ὅτι καὶ διακριτικὸς σὺ, καὶ περὶ τὰ τοῦ Θεοῦ σφόδρα εὐλαβής, ἅτε ἀμφω ταῦτα πατρῴζων· καὶ ὅτι ἐκ μὲν τοῦ, λογίσῃ, τὸ μηδεμίαν ἡμᾶς ἐξου-
 σίαν τῆς καθ' ἡμᾶς λίμνης ἔχειν, ἐκ δὲ τοῦ, ὡς ἐβλογίαν τῆς Δεσποίνης ἡμῶν καὶ Θεοτόκου Μνητρὸς, ἀποδέξῃ τὰ σμικρὰ ταῦτα. Εὐλογίαν δὲ πᾶσαν ἡλίκη ἂν εἴη μέλλῃ τίθεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ θαυμάζοντες τὴν ἀποστολὴν παποῖήμεθα. Εἰ μὲν οὖν καλῶς οἶδε τὰ κατὰ σὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος, δείξεις δὲ, ἡδέως ταῦτα δεξιόμενος· εἰ δ' αὖ, καὶ τοῦτο τῶν ἀμαρτιῶν θήσο-
 μαι. Πλὴν ἄλλα πέποιθα ὡς τὸ πρῶτον ἔσται, καὶ ὡς εὐλογίας ταῦτα προσείσῃ [f. προσήσῃ] τῆς ἀπειρο-
 γάμου τοῦ Θεοῦ Νύμφης. "Ἡ καὶ εἴη σοι φρουρὸς ἐν βίῳ παντὶ, πάσης ἀνώτερόν σε τηροῦσα κακύνσεως καὶ κακώσεως.

lectiones hæc, Dei Sponsæ, quæ nullum unquam experta est thalamum, tibi grata fore : quæ tibi omni vitæ spatium speculatrix, et custos præsit, et te omni detrahat sceleri et calamitati.

Varie lectiones et notæ.

(36) Vide supra epist. 55.

lerrime quidem, ut te viserem, proficiscerer et debita salutatione prosequerer. Mibi autem nunc facultas non datur ab his quos antea dixi, domum descendi, ideo his presentibus litteris, quasi mediatri-
 cibus, ad tua genua provolvam. Vere quidem salutationem hanc his in litteris persenties, quasi ipse meo corpore tibi impenderim, illamque tibi præsens 698 obtulerim. Hanc igitur te accepturum facile credo : potius autem nunc suscipis et grato me vultu, ut de more, intueris, et si qua in posterum re indigeam, sciscitaris (96). Igitur meam tibi inopiam patefaciam, aut erubescerem sane, si te, qui Bardarii rebus præes, etiam cum ipse in Bardario loca sedemque habeam, ad auxilium te humaniorem et benigniorem excitarem. Nam tu præsertim alios, ut meæ opitularentur indigentia quibus ad id facultas et potestas inerat, ut intercessor commovisti. Hoc etenim ipsa æquitas postulat. Verumtamen et illis qui velocissimo ad id percurrunt pede, monitis et cohortationibus alas indere consuevimus. Et ego etiam, ut meos socios, veluti servos tuos et famulos digne suscipias, et honoribus ornes, iterum atque iterum tibi, qui tantum munus subire vis, quasi quoddam alarum remigium objicio. Vere quidem omnibus ostende, te quasi paternam habere substantiam et sortem, ipsum in archiepiscopum affectum utilesque conatus. Hos autem multo te copiosiores præstiti, ut tibi Deus, cui gratum facis, ut mihi ipsi abundantius paternæ gloriæ cumulum in præmium indulgeat, teque omnibus bonis beatum prædicet, et absque ullo noxæ periculo et sceleris macula custodiat.

EPIST. LXIV.

Eidem.

Etsi paucos ad tepisciculos, et non ut tuam amplitudinem decebat, misimus, venerandissime domine et maxime opitulator : nihilominus tamen non dubito te, quia multo cuncta discernere scis judicio, et magna in Deum religione et pietate polles, et in utroque paternos ad unguem, imitatis mores ; facile animo, ob hoc reputare tuo, nullam nobis ex hac nostra palude, facultatem et copiam esse concessam, et hæc quæ mitto, et si parva, quasi benedictioni quamdam et gratam eleemosynam dominæ nostræ Dei Matris suscipere. Omnem autem benedictionem, quanta quidem fuerit, constituam. Quapropter hac fiducia freti, hæc ad te munera decrevimus : et si quæ apud te sunt archiepiscopus bene perspexerit, tamen id te jucundo suscepisse animo profiteberis. Si vero e contra id fuerit, nostris hoc imputabo peccatis. Verumtamen primum esse futurum non dubito et veluti benedic-

tionem, quanta quidem fuerit, constituam. Quapropter hac fiducia freti, hæc ad te munera decrevimus : et si quæ apud te sunt archiepiscopus bene perspexerit, tamen id te jucundo suscepisse animo profiteberis. Si vero e contra id fuerit, nostris hoc imputabo peccatis. Verumtamen primum esse futurum non dubito et veluti benedic-

699 EPIST. LXV.

A

EPIST. XX.

Magistro domino Joanni Pantechnæ.

Eccidit retribuat Domino pro omnibus quæ retribuit mihi ⁹⁷? Eduxit enim me per ada maris vada, ut non ita per sicca terræ jugera intius. Dehærenti enim procellæ imperavit, et velut cessantem tranquillitatis antram constituit. Me a diuturno sanguentis morbi squalore custodivit, et præcinxit ine potentia et robore, ita ut etiam posteris hæc sint annulationi et contentioni. Ut illis scio contigisse circa Ezechiam, et hos qui fluvium Chobac incolunt, qui magnorum inspector fuit et contemplator, Ezechielem fuisse vaticinatam; quando scilicet vitæ spiritum et regenerationis virtutem mortalis ossibus renovavit ⁹⁸. Ne illa etiam mei Joannis respetam, Petri socrum et regni illius et hydropicum et paralyticum, ex ardenti febris aestu in hilarem vitæ recreationem educos, ex morbo restitutos ad vires, et ex membrorum solutione et remissione, apta et firma compagine compositos. Gratia igitur sit illi qui gratis nos vitæ et saluti reddidit, et non, ut nostrorum est scelerum iniquitas, molissimum se gessit, sed ipsa crimina desuper, et culpæ reatus præterit. Mihi enim, illiusariæ domine, dum pavem conscenderem, dios quidem illuxit, in quo constantem viæ cursum sperabam, et certe acerbior præter omnem spem contigit asus. Nam me nausea, et saliva, et qui inde sequitur vomitus et omnis egestus, et eductus humor, crudo et male consistenti susus liquore, et laudem multa bilis portio me invasit. Cumque parum horum cessaret gravamen, ecce iterum eadem superveniunt, nisi quod bilis tunc copiosior fuit, et in ipso exitu multo acrioris humoris; existimabam enim certam quartanæ febris significationem, ut assueram me subire, quæ quidem et humore et bile ut sputum est ejecta. Atque ita metus inanis accusabar. Rursus itaque dies abundi advenit, et ego miser cuncta ægra spe exhorrescebam, et Deus idem fuit et non alius; et omne malum evanuit, nec ejus locus amplius inventus est. Nunc Thessalonice tibi incolumis me sisto, et qui gravi morbo percussus fui, adsum illo solutus. Et hoc quidem illud fuit, quod doctum adagium evulgat, esse scilicet suum bili bonum (97). Etiam alicubi futuris temporibus tecum jocose confabulabor. Quoniam ingens fluctuum æstus jam serenum aeris statum quasi grato laxat decursu, et tumultuosa perturbatio pacem. Et corpus vitæ stomachi effusis jam robustius redditur, fortiusque invalescit. Sed hæc quidem hactenus. Cuncta autem in quibus Achris versatur, plena ⁷⁰⁰ horrent metu, et ipsa pariter. Mocri regio (est autem Mocrus Achridis para),

τῷ μαρίστρῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ Παντέχνῃ.
Καὶ τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπάρθωκέ μοι; Διήγαγε διὰ τῆς ὕδρως ὁδῶς ἀσφαλῶς, ὥς οὐδὲ διὰ ξηρᾶς. Ἐπέταξε τῇ καταιγίδι, καὶ ἔστη εἰς αὐραν· ἀθθενείας πολυημέρου ἐρύσσει, καὶ περιέξωσεν δύναμιν· ὥς τοῖς πάλαι εἶναι τὰ νῦν ἐφάμιλλα, οἷον τοῖς περὶ τὸν Ἑζεκιάν λέγω καὶ τοῖς ἐν τῷ ποταμῷ Χοβάρ τῷ τῶν μεγάλων ἐπὶ πτῆ θεωρηθῆναι Ἰεζεκιήλ· ὅτε δηλαδὴ πνεῦμα ζωῆς καὶ παλιγγενεσίας, νεκροῖς ὁστέοις ἐνεκαίνιζετο· ἵνα μὴ λέγω τὰ τοῦ ἐμοῦ Ἰωάννου, πενθερᾶν Πέτρου, καὶ βασιλικῷ υἱὸν, καὶ ὀδρωπικόν, καὶ παράλυτον, ἐκ πυρετοῦ ἀναψυχομένους, ἐκ καχεξίας εὐκρατουμένους, ἐκ παρέσεως συναρμοζομένους. Χάρης οὖν τῷ θεωρᾶν σώζοντι, καὶ μὴ κατὰ τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν ποιοῦντι, ἀλλ' ἀμαρτίας παρορῶντι, καὶ ἐγκλήματα υπερβαίνοντι. Ἐμοὶ γάρ, λαμπρότατέ μου αὐθέντα, ἐπιτέλονται τοῦ πλοίου (ἡμέρα δὲ ἦν καθ' ἣν μοι ἡ περίοδος προσδοκῆσιμος), ἐπισυνέβη πρᾶγμα πάσης ἐλπίδος ἐξώτερον· ναυτία, καὶ σιελισμός, καὶ τὸ παρακολούθημα ἐμετός, καὶ τὸ ἐκφυροῦμενον ὕδρην ὠμῶν καὶ ἀσύστατον· κατὰ τῷ τέλει, χολῆς τι μέρος. Μικρὸν δὲ διαλιποῦσι, πάλιν τὰ αὐτὰ, πλην ὅσον ἡ χολὴ πλείων, κἀν τῇ διεξόδῳ πλέον θριμύττωσα. Προσεδόκων μὲν οὖν καὶ τὴν ἐπιστησίαν τοῦ τεταρταίου συμβῆναι κατὰ τὸ σύνθεος. Ὅ δὲ ἄρα τῷ χυμῷ καὶ τῇ χολῇ συναπέπτυστο [f.—πυστο], καὶ φθὸν ἀφ' οὗ ἐλάγχθην φοβούμενος. Ἦκεν αὖτις ἡμέρα περιόδου, καὶ δυσελπίσας ὁ πάντα δειλὸς ἐγώ, καὶ ὁ Θεὸς ὁ αὐτὸς ἦν, καὶ οὐκ ἠλλοίωτο· καὶ φροῦδον τὸ κακόν· καὶ οὐχ εὐρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ. Καὶ νῦν ἀποσέσωσμά μοι κατὰ τὴν Θεοῦ ἐσχαλονίχην ὁ βαρύνσορος ἀνεσος (98). Καὶ τοῦτ'· ἐκεῖνο ἦν ἄρα τῆς παροιμίας σοφόν, ὡς ἔστι τι καὶ χολῆς ὄφελος. Καὶ πῶς τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις δώσω παρήδημα, ὅτι κλύδων εὐδὲν χαρίζεται, καὶ εἰρήνη· καὶ βίωννται σώματα τῆς τοῦ στομάχου κακώσεως. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ταῦτη. Τὰ δὲ κατὰ τὴν Ἀχρίδα πάντα φθόν μεστά. Καὶ τὸ τοῦ Μίκρου μέρος (ὁ δὲ Μόκρος τῆς Ἀχρίδος ἐμῆμα), παρὰ τοῦ δούλου καὶ ἀποστάτου λεληϊσται. Ἡ δὲ Βεγορά (ὅρος δὲ αὕτη πάμμεγα, καὶ τοῖς Βουλγαρικοῖς καὶ Δυρράχικοῖς ὀρεσι μεσσιτεύον), παρὰ τοῦ ἀντίπτου φυλάττεται. Καὶ συνόλωσιν εἰπεῖν, πάντῃ κακὸν κακῶς ἐστήρικται. Ἀλλὰ θαρροῦμεν Θεῷ, καὶ τοῖς τοῦ κρατίστου βασιλέως ἀγῶσιν, ὅτι τῇ σαύρῃ γούν ταύτῃ θαλροβέη ταῖς τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ βασιλέως ἀκτίσι, καὶ διὰ τοῦτο κεφαλὴν ὁράσσει, οὐδ' ἔστιν ὅπου ἔσται κατὰ πόσιν. Ὅ γάρ τοι παναέδαστος σεβαστὸς καὶ πρωτοστράτωρ, κύριος Μιχαήλ, παρὰ τοῦ βασιλέως ἐτάλη, ἐφ' ᾧ συλλέξει τε ἄνδρας, καὶ τῷ καθάρματι ἀντιτάξασθαι. Καὶ

⁹⁷ Psal. xv, 12. ⁹⁸ Ezech. xxxvii, 1 2044.

Variæ lectiones et nota.

(97) Bilis in naribus, prov. in Theocrito. Ira, causa fortitudinis. Aristot. in Ethicis.

(98) Ἄρεσος. Scrib. ἀρεσος.

ὃς σὺλλέγει, καὶ δὴ προσδαλεῖ τε αὐτῷ, καὶ τῇ A
 χῶρᾳ αὐτοῦ ἐμβαλεῖ. Καὶ ὁ ἀμύνων ἡμῖν θεὸς
 ἔξει, καὶ εὖ χρονεῖ· καὶ ὁ δοῦλος Τεροβοὰμ τῇ
 ἀποστασίᾳ κατὰ τοὺς Σολομῶντος χρόνους ἐπιβαλό-
 μενος, οὐδὲν πλέον δράσει τοῦ κακῶς βουλευσασθαι.
 Πρῶτον δὲ βασιλείαν, ὧ γῇ καὶ ἡλίε, καὶ βασιλείας
 ἀγίνεια, καὶ υἱὸς ἀρχῆς ἀσύγκριτον, οὐδὲ τοῦ δοῦ-
 λος εἶναι βασιλέως ἀξιωθήσεται. Ἐγὼ δὲ ὅμα τῷ
 τῇν θεσσαλονίκην καταλαβεῖν, εἰ που Δαίδαλον εὑ-
 ρον, περὶ ἃν ἐμαυτῷ περιηρμοσάμην, καὶ ἐπετά-
 σθην, καὶ πρὸς τὴν Ἀχρίδα κατέπαυσα. Ἄλλ' οὐτε
 Δαίδαλον εἶχον, οὐτε φίλον τῇ χρεῖᾳ μου συμβαλλό-
 μενον. Ἄλογα τοίνυν μισθωσάμενος, ἥδη ἀπειμι.
 dem recenset, et huic cuncta objicit, et in regionem hujus erumpit, et etiam nobis auxiliator et for-
 tior Deus in opem adveniet, nec morabitur quidem. Et ut servus Jeroboam sub Salomonis tempore
 apostasiæ incumbens, nihil eorum quæ pessime conari intendebat, amplius perficere poterit. Hic
 autem imperium ambit, o terra, o sol et o imperii ignobilitas, o altitudo sceptri omnibus major, neque
 imperatoris servus esse dignus videbitur. Ego autem ut primum Thessalonicam sum ingressus,
 simul ac alicubi ipsum Dædalon inveni, alas mihi ipsi aptavi, locaque volatu inquisivi, et apud Achri-
 dem acquievi. Veruntamen neque Dædalum habui, neque amicum fidum. Tandem equis conductis
 jam proliscor.

ΕΠΙΣΤ. ΕΣ'.

Τῷ ἐπισκόπῳ Κίτρου.

Ἔστι καὶ γράφοντα μὴ ἀγαπᾶν, καὶ μὴ γράφοντα
 ἀγαπᾶν, τιμώτατε ἀδελφεὶ καὶ δέσποτα· τὸ μὲν,
 τῇ ζύμῃ τῶν Φαρισαίων χρώμενον, ἦν εἶναι τὴν
 ὑπόκρισιν ἐδιδάχθημεν· τὸ δ' ἀσχολλίας περιελακόμενον,
 ἃς ἡμῖν ἐπιφέρει τοῖς· κουφοτέροις ἢ καθ' ἡμῶν τοῦ
 βίου μεγάλης δύναμις. Μὴ μοι τοίνυν τὴν ἀγραφίαν
 εἶναι ἐν λόγῳ, ἀλλὰ τοῦ μείζονος ἀπολαύειν τοῦ
 τῆς ἀγάπης καλοῦ, ἐλάττωτος φροντίδος ἀξιοῦν δι-
 καίῳ, τὸ ἐλάττω καὶ τὴν τῶν εὐχῶν προτείνειν χεῖρα
 τοῖς πανταχόθεν βαπτίζεσθαι κινδυνεύουσιν. Ὡς
 γὰρ οὐκ ἀρκούντων τῇ ἀσθενείᾳ τῆς ἐμῆς ψυχῆς τῶν
 ἄλλων βαρῶν, ἐπετέθη καὶ ὁ τοῦ ἀδελφοῦ θάνατος·
 ἀδελφοῦ, ἐμῆς ἐξηρτημένου πνοῆς, καὶ πάντα δυ-
 τος ἐμοὶ καὶ παραδαλλομένου, καὶ πρὸς αὐτὸ, C
 φασί, πῦρ καὶ κατὰ ξιφῶν κυβιστώντος, ἵν' αὐτὸς
 ἐν ἀραθυμίᾳ καὶ ἀλυσίᾳ (99) διάγοιμι. Οὐ στερηθεὶς
 ὁππότες τῆς ἄλλοθεν βοήθειας, οὐκ ἂν δυναίμην
 λόγῳ δηλῶσαι. Ταύτης οὖν τὸ μείζον μέρος αἱ τῆς
 σῆς τιμώτατε (1) εὐχαὶ μοι γενέσθωσαν, ἀεὶ πλείους
 τῶν συνήθων ἐπιδιδόμεναι. Τάχα δ' ἂν ἐπ' ὀλίγον
 ἐπιδοθεῖεν. Ἵσως γὰρ τῷ χρηστοτάτῳ ἀδελφῷ πρὸς
 τὴν αὐτὴν ἀποδημίαν ἐψόμεθα. Αἰσθανόμεθα γὰρ
 τοῦ σώματος εἰς παντελὴ ἀσθενεῖαν ὑπορρέοντος,
 καὶ πεισομένου ὅπερ εἰς αὐτὸ δρᾶν ἢ συνευγμένῃ
 ροῇ πέφουκεν· εἰ μὴ ἄρα τότε μάλιστα τοῦ βηθέντος
 βοηθήματος δεηθησόμεθα· ἵνα μὴ πάνυ τοι πολλὰ
 ἐν ἡμῖν ὀδυστάτης εὖροι, μηδὲ σφόδρα μεγάλα, ἐξ
 οὗ σημείου τοὺς κατ' ἐμὲ τῇ αὐτοῦ μερίδι προστί-
 θησι, ἀλλ' εὐρεθώμεν δοῦλοι τοῦ ἀληττου Δ' σπότου,

quæ a servo et apostata (99), incurais vexatur. Ba-
 gora mons inter Bulgaricos et Dyrrhachicos mon-
 tes interjectus assurgit, qui a tyranno armis custo-
 ditur et asservatur, et, ut summam dicam, omni
 in loco malorum circumdatur Sed nos in Deo fi-
 ciam ponimus, et potentissimis imperatoris cohor-
 tibus innitimur, quoniam sub hac immani lacerta,
 ipsis egreriorum imperatoris facinorum radiis ac-
 census fuit, et propter hoc, caput suum allidet nec
 erit ubi erit, ulla latebra. Etenim venerabilis mi-
 litæ princeps dominus Michael ab imperatore mis-
 sus est, sub quo selecta virorum corpora cogere,
 et huic scelerato se opponere statuit. Agmina qui-
 dem erumpit, et etiam nobis auxiliator et for-
 tior Deus in opem adveniet, nec morabitur quidem. Et ut servus Jeroboam sub Salomonis tempore
 apostasiæ incumbens, nihil eorum quæ pessime conari intendebat, amplius perficere poterit. Hic
 autem imperium ambit, o terra, o sol et o imperii ignobilitas, o altitudo sceptri omnibus major, neque
 imperatoris servus esse dignus videbitur. Ego autem ut primum Thessalonicam sum ingressus,
 simul ac alicubi ipsum Dædalon inveni, alas mihi ipsi aptavi, locaque volatu inquisivi, et apud Achri-
 dem acquievi. Veruntamen neque Dædalum habui, neque amicum fidum. Tandem equis conductis
 jam proliscor.

B

ΕΠΙΣΤ. LXXI.

Επισκόπῳ Κύρι.

Fieri equidem poterit, ut illum tu non ames,
 qui ad te scribit, illumque qui ad te non scribit,
 tenerrimo prosequaris amore, inclyte frater et do-
 mine. Hoc vero Pharisæorum fermentum refert,
 quod esse hypocrisin didicimus. Illud quidem de
 negotiis impeditum, et occupationibus distractum
 vere indicat, quas nobis quidem mollioribus et
 languidioribus, hujus vitæ magna vis, et urgens
 necessitas quæ semper contra nos est, assiduo
 injicit. Cave igitur ad me non scribere, æquum
 esse censeas, sed majus ipsum dilectionis bonum
 consequens, minoris curæ, quam par est dignum
 existima, quod minimum est, et potentem tuarum
 precum manum his extende, qui ubique vasto pe-
 riculorum gurgite demerguntur. Etenim jam quasi
 altiarum deinceps calamitatum gravia pondera,
 duraque moles, animæ meæ imbecillitati non
 satis esset, acerba fratris mei mors mihi super-
 venit, fratris, inquam, qui ex solo meo pendebat
 spiritu, quique in omnibus vere mihi prælatus et
 antepositus erat, ut in ipsum ignem, ut dicunt, et
 contra quæcunque tela et enses, pro me, se obji-
 ciebat, ut ego in otio et vitæ hilaris tranquillitate
 degerem. Quo denique privatus, quanto 701 de-
 stituar auxilio, nullis exprimere verbis potero.
 Hujus igitur majorem et potiorum partem, utinam
 tuæ divinæ preces, illustrissime, mihi substituant,
 semper plurima, quæ solent, subsidia in me decli-
 nantes, et forte brevi tempore spatio, illa mihi

Variæ lectiones et notæ.

(99) Boemundum Normannum intelligit. Vide Dissertat. tomo I præmissam cap. V.

(99) Ἐν ἀραθυμίᾳ καὶ ἀλυσίᾳ, Scrib. ἐν ἀραθυμίᾳ καὶ ἀ.

(1) Τιμώτατε. Scrib. τιμώτητος.

mittent. Nam æque cum fratre meo, ob ejus dis- A
cessum, quasi ferventi vi disjicimus. Etenim cor-
poris subterlabentis undique languorem persenti-
mus, nosque jam persuadentis, quid illi innatus
defluxus et squalor, ad efficaces operum actiones præstet. Nisi tamen maxime auxilii, quod dixi,
penuria penitus laborabimus, illoque nobis opus fuerit, ne multa nobiscum, eademque neque magna
viæ insidiator, et præses inveniat, ex quo signo eos, qui me comitantur, in suas partes statim sub-
scribit. Sed jam solum servi illius domini inveniamur integri, in quo hic prædonum princeps nihil
omnino invenit, et sub cujus viribus ad hanc nostram perfectionem et peregrinationem inoffenso
pede ducemur, quasi Patris dextera, quoscumque quos vicissim trahere voluerit, et ad se allicere,
velut correctionis fuste percuteret.

EPIST. LXVII.

Episcopo Debræ.

ΕΠΙΣΤ. ΕΖ'.

Τῷ επισκόπῳ Δέβρης.

Rursum de fratris morte.

Meus quidem probissimus frater, illustrissime
coepiscope, a Domino susceptus, vere in ipsa ejus
assumptione beatitudinem est consecutus. Nos au-
tem in hac tristitiæ et lacrymarum valle relin-
quimur, in his caliginis densæque obscuritatis
tabernaculis, in his horridis flentium et lamen-
tantium convallibus, omnibus tristitiæ et mœ-
roris hujus, calamitatum et infortunii regionis fla-
tibus tumultuantibus expositi. Fratrem quidem nunc
planctu deflemus, quantum vel ipsa natura postu-
lare videtur, et ipse vetus Adam; at statim, in
novum, totius instauratorem naturæ, Verbum,
secundum scilicet Adam, et primum Deum prospi-
cimus, qui nobis planctus leges præstinavit. Cui et
fidimus ipsum. (quia fratrem, qui nobis natus fuerat,
ipse suscepit) non in reliquum inopes, et quocun-
que auxilio destitutos nos demissurum, sed modis
quos ipse novit, egenis nobis et infirmis, vires
omnino esse elargiturum. Qui et prius, in laboribus C
quos propter fratrem susceperam, nos robore confirmaverat. At ipse etiam pro nobis, hoc idem ab
ipso efflagita ut provinciam quæ tibi evenit citissime percurras, et oves gregis, quem regere aggres-
sus es, æquo mentis intuitu consideres.

702 EPIST. LXVIII.

Constantino Berrhæ duci, Sebastocratoris filio.

ΕΠΙΣΤ. ΕΗ'.

Τῷ σεβαστῷ καὶ δουκὶ Βερρόλας, κυρίῳ Κων-
σταντίνῳ, τῷ υἱῷ τοῦ σεβαστοκρατορος.

De eadem.

Ut vidi fratrem meum ingenti diffusum lætitia,
quando a nobis discessit, et ipsum lætantis animæ
gaudium vultu significantem splendido, de in-
sueti spectaculo magna me rapuit admiratio,
et quodam temporis intervallo, meum ipsius
stuporem in me ipso emolliivi et incoxi. At
postquam totam jam meæ mentis rationisque
vim obtinui, quæ causa fuerit tantæ hilari-
tatis, fratrem meum interrogavi, meque ita ad-
miratum fuisse, illi omnino detexi. Hic vero
magis se admirari dixit, quod tanto me stu-
pore perculerim. Non enim vides, inquit, me
illum, qui omni est veneratione dignus, visurum
sperare, et hanc spem uberimos lætitiæ fontes,
intra cordis labetras mirum in modum aperuis-
se, cujus venæ ad ipsam usque faciem exsiliunt.

Ὁρῶν μου τὴν ἀδελφὸν διακεχυμένον, ὀπηνίκα
ἡμῶν ἐχωρίζετο, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς γῆθος τῷ προσ-
ώπῳ ἐπιστημαίνοντα, ἐθαύμαζον τὸ ἀηθές τοῦ ὁρά-
ματος, καὶ μέχρι μέν τιςος τὸν θαυμασμὸν κατ'
ἐμαυτὸν ἐπεπτον. Ἐπεὶ δέ μοι ἐξενίκα τὴν τοῦ
λογισμοῦ δύναμιν, ἐπυθόμην τ' ἀδελφοῦ τὸ τῆς
φαιδρότητος αἴτιον· καὶ ὅτι ἐθαύμαζον, ἀπεκάλυψα.
Ὁ δὲ, μᾶλλον αὐτὸς θαυμάζειν ἔφησεν, ὅτι ἐθαύ-
μασα. Οὐ γὰρ ἤρεις, εἶπεν, ὡς ἐλπίζω τὸν σεβαστὸν
ὀφείσθαι. Ἡ δ' ἐλπίς ἦδε πηγὴν εὐφροσύνης ἐντός
μοι τῆς καρδίας ἀνέβρῃξεν. Ἦς αἱ φλέβες καὶ
ἄχρι τοῦ πρῶσώπου ἀναπιδύουσιν. Ἀνέδακον τὰ
χεῖλη τούτων ἀκούσας ἐγὼ, καὶ τι μικρὸν τὴν κε-
φαλὴν ἐνευσα, ὥσπερ οἱ ἀναμιμνησκόμενοι. Ἐῖτι
καὶ περιλαβὼν τὸν ἀδελφόν, ἐμακάριζον, ὅτι
τοιούτου καταπολαύσει θεάματος, καὶ τοι τῆς

τε ἡθους ἀμβροσίτας (2) κατευωχῆσεται, καὶ τοῦ Α νίκταρος ἐμφορηθήσεται. Οὕτω πάντας ἐλκύνει πρὸς αὐτὸν τῇ ἀληθείᾳ χρυσῇ σειρή τῆς χρηστότητος. Μὴ παύσαιο τοίνυν ἐπιπλέκειν αἶε ταύτῃ, ἵνα πλείους ἐλκύνει δύναται. Τὸ γὰρ ἐπὶ τῷ μὴ ἀναλύνει παρακαλεῖν, οὕτε τῆς σῆς αἰσθανομένου μεγαλογνώμονος φύσεως, οὕτε τὰς ἐπὶ σοὶ ἐλπίδας ἀδράς καὶ εὐγενεῖς τρέφοντος.

cier attrahis. Ne igitur cessa illa nos semper circumnectere, ut et plures ad te ducere possis. Nam te accersere ne nos illa solvas neque tuæ naturæ magnanimitas id percipi patietur, cum in te hæc et multas et nobiles magnorum gestorum spes nos concipere cogat.

EPIST. 58.

Τῷ ἀποχαρτοφύλακι κυρίῳ Νικηφόρῳ.

Αὐτοῦ μου τοῦ σώματος κακῶς ἔχοντος, παν-
ἀγε δέσποτα, βραχὺ τὸ γράμμα εἰκότως γίνεται,
καὶ ὅσον ἱκανὸν πρὸς τὰς σὰς εὐχὰς μόνον βοηθοῦς
ἐξαίτησασθαι. Ἄς καὶ αἰτοῦσι δίδου νῦν μάλιστα, ὁ
καὶ αἶε πάντα ἡμῖν τ' ἀγαθὰ βουλόμενός τε καὶ
ἐπευχόμενος.

EPIST. O'.

Τῷ Παλαιολόγῳ.

Διὰ τῆς μεγίστης σου ἀντιλήψεως, πανσέβαστέ
μου αὐθέντα, μετρίως ἐτύχονεν ἀναπαύσεως ἐν γε
τοῖς κατὰ τὴν Ἀχρίδα ὑπολειφθεῖσι τῇ Ἐκκλησίᾳ
ὀλιγοστοῖς. Ἐμελλες γὰρ ἀνῦσαι τι κατεπάρδων τοῦ
πράκτορος ἡμῶν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας·
ὅθεν οὐ παύομεθα ὅπερ ἔχομεν εἰσφέροντες τῇ
παραμίλλῃ (3) σου ἀγαθότητι· πρὸς μὲν Θεὸν, εὐχὰς,
ὡς αὐτοῦ λειτουργοί· πρὸς δὲ ἀνθρώπους, εὐχαρι-
στίας καὶ εὐφημίας· καὶ εἰ μικρὰ σοὶ μέλει τῆς
εὐφημίας διὰ τὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας συναί-
σθησιν, ἣν ὁ λόγος ἐνεργάσατο· ἀλλὰ μὴ παύσαιο
τὴν ἔρημον ταύτην ἡμῖν ἐξημερῶν οἰμωγῆς, ταῖς
σαῖς ὑπὲρ ἡμῶν αἶε θαυματοουργίαις. Οὕτω γὰρ ἐγὼ
τὰς σὰς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐναὶν τίθε-
μαι, αἷς οἱ τῶν ἐκάστοτε πρακτόρων σκοποὶ ἀμβλύ-
νονται. Εἰ μὴ γὰρ αὐτὸς ἡμῶν καθίστηται βοηθός,
οὐδὲν τὸ κωλύον ἡμᾶς καταναλωθῆναι ὑπὸ τῶν
ὑφ' ἡμῶν, οὓς πολλοὺς ἡ ἔρημος αὐτῇ τρέφει, ζουμέ-
νους καὶ ἀδρυνομένους τῇ ἀνωθεν ἐκχωρῆσει, ἣν αἱ
ἀμαρτίαι ἡμῶν ἐπεισάγουσιν. Οὕτω γὰρ σοὶ καὶ
πλείους τοὺς στεφάνους ὁ δίκαιος πλέξει Κριτὴς τε
καὶ βραβευτὴς ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως, τηρῶν
κάνταῦθα πάσης κακώσεως ἀνώτερον καὶ κακύν-
σεως.

nenatis anguibz raperemur, quos hoc desertum multos nutrit, ob illum nostram discessum frequent
stipatos cepit, et lethali vivos aculeo, quem nostra crimina tandem coegerunt. Ita enim tibi et justus
judex, et præmiorum distributor coronas in die retributionis largietur et nectet, teque inte-
rim omni mali laqueo et iniquæ fortunæ acerbitate solum servabit.

EPIST. OA'.

D

Τῷ πρωτασηκρήτι κυρίῳ Γρηγορίῳ τῷ Καμα-
τηρῳ.

Πάντων ἐγὼ μαχαριώτατος νῦν, εἰ σε διὰ τε
τ' ἀδελφοῦ καὶ τῆς ἐπιστολῆς εὐεργέτησα, τὸν δὲ οὐ

EPIST. LXIX.

Nicephoro Chartophylaci.

Quia infirma corpus meum languet valetudine,
sanctissime domine, non immerito hæc litteræ bre-
viores erunt; volo enim tuarum precum solum
auxilia poscere. Quæ petentibus vel nunc maxime
effunde, qui semper nobis omnia bona appetis, et
summis votis deprecaris.

EPIST. LXX.

Palæologo.

Tuis maximis beneficiis, reverendissime domine,
mediocrem jam nacti sumus voluptatis requiem,
cum his paucissimis, qui in Achridis Ecclesia re-
lecti sunt. Speramus te 703 plane posse per-
ficere, ut ob nostram infirmitatem et inopiam
exactorem nostrum tuæ potentie delinimentis de-
mulceas. Unde quidem non cessabimus, quidquid
nostrum erit, tuæ virtuti et nobilitati large offerre.
Deum quidem assidus precabimur tanquam ipsius
sacerdotes et ministri. In homines vero plenam
gratiarum actionem et jucundam benedictionis et
laudum manifestationem ostendemus. Etsi tibi lau-
dum celebritas et benedicendi existimatio parva
quidem et exigua futura videbitur, ut sunt infirmi
hominum sensus, et languida opinio, quam solus
orationis sonus perstrepat. Ne tamen hoc nostrum
defectum planctu nobis sublevare desisto, miru-
bilia illa, quæ tu soles, in nos opera diffundens. Ita
enim ego illa quæ in nostræ Ecclesiæ commodum
moliris, in templo suspendere nitor, quæ exactorum
exploratores, cum oculis lustrent suis, suum etiam
effringant impetum animique obtundant furorem.
Nisi enim hic summus nobis opitulator extiteris,
nihil quidem impedimento fuisset, quin ab his ve-

EPIST. LXXI.

Gregorio Camatero togothetæ.

Omnium ego quotquot sunt felicissimus quidem
nunc sum, si in te et fratris, et harum littera-

Varie lectiones et notæ.

(2) Ἀμβροσίτας. Scrib. ἀμβροσίας.

(3) ἀπαραμίλλῃ legit Hasius ad Leonem Diaconum (tom. CXVII, col. 726, not.) Edit. Patr.

μοι τὸ τῆς ὕδρεως ἔγκλημα· τοῦτο γὰρ ἐκαίνο, οὐκ ἔπαυσε καί μεν, οὐδὲ νεκρὸν ἦλθον τὸν Ἑκτορα. Καὶ τοῦτ' ἀπονάμενος, ἔχεις τῆς παρὰ τῷ βασιλεῖ προσεδρίας, οὗ τῆς χρηστότητος καὶ οἱ πολέμιοι μάρτυρες. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς σε τῆς φιλανθρωπίας ἀμείβεται, τὴν ψυχαγωγὸν ἀντιδοὺς παράκλησιν, τὸν ἥδυν Θεόδωρον, τὸν ὄντως Χρυσήλιον, τὸν ἐκ δυοῖν ἀσυγκρίτων ἐν κόσμῳ πραγμάτων τὴν ἐπωνυμίαν ἔρασισάμενον, καὶ φυγόντα μὲν τὴν ἡμετέραν τὴν καματηρὰν ἀληθῶς, ἀκάματον δὲ γενόμενον. Ἡ πῶς ἂν σοι τοσαύτας τέχνας καὶ οὕτω πεπαιδευτο, εἰ τὴν φύσιν εἶχε καματηρὰν καὶ ὀκλάζουσαν; πῶς δ' ἂν στρατιωτικὴν καὶ γεωμετρικὴν εἰς ταῦτ' συνήγαγε, καὶ συνῆψε τὰ μακροῖς θριγγίσις ἐκπαλαί διειργόμενα, μετ' Ἀρχύταν, μετὰ Φιλόλαον, μετὰ τὸν Διόνιον Ἀδριανῶν, μετὰ τὸν ἑκπύκτων ἡμῖν Ἰουλιανόν; Ἀριθμητικὸν μὲν οὖν αὐτὸν ἤδειν, ἀφ' οὗ τοὺς Βαρδариώτας ἐπράττειν· ὅς γε καὶ μέσων ἠρίθμει νυκτῶν. Ἐξέπληττε γὰρ αὐτὸν τοῦ ὕπνου ἀριθμητικὸν τι θεώρημα, ἐπεὶ μὴδὲ τοῖς ὕπνοις ἐνεδοχίζετο.

Et geometricam structuram in idem ipsum ambitu, altis erant septa moenibus contexit, post Archytam, post Philolaum, post Ælium Adrianum et post Julianum, qui a nobis defectu excidit misero? Ipsum equidem arithmeticum noveram, ex quo Bardariotas administravit; qui et totum noctium dimidium numeris incumbibat. Quædam enim arithmetica speculationis et meditatio illi jucundum præcipiebat somnum, deinde nec somno se immergebat.

Ἄλλ' εἶχε καὶ αὐτὸς ἀληθῶς λέγειν· Ἐγὼ καθ' ὅσον, καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ. Καὶ αἱ δὲ τι ἡκριτολογεῖτο, καὶ ὅπως τὴν μονάδα εἰς μέρη τέμνῃ, καὶ ἀμαθεῖς δειλὴν τοὺς ἀμετρεῖς λέγοντας. Ὁ δὲ καὶ κύβους ἔδει [f. ἤδει], καὶ κυβοκύβους, καὶ τοῖς μὴ εἰδῶσιν ἡρμήνευε. Γεωμετρὴν δὲ οὕτω ἤδειν. cubos mire callebat, et cubi cubos, et illorum imperitis solenter interpretabatur. Geometram vero nondum illum noveram.

Καίτοι τὸ γε εἰκὸς αὐτὸν ἀπῆται τὴν γῆν συχνάκις μετρεῖν, αἰετὶ σφαλλόμενον, εἰ δὲ τι καὶ μουσικὸς γένοιτο. Δίκαιον δέ· τὸ γὰρ ἀριθμητικὸν τῷ ἁρμονικῷ συγγενές· ἐπεὶ καὶ περὶ τὸ διορισμένον ποσὸν ἀμφω ἔχοντο. Γένοιτο δ' ἂν, εἰ πρῶτον μὲν ἐπιβαλὴ τῶν ἀσκημάτων, τῶν τὸ πνεῦμα χρητίζοντων τοῖς χαλκοῖς δόνασι, καὶ μάθη ταῦτα πρὸς βυθμὸν διαστέλλειν τε καὶ συστέλλειν· ὥστε τῇ μὲν, πλῆρου, τῇ δ' ἀποκενοῦν. Ἐπειτα καὶ τοὺς κανόνας ἀμφιψήλαφῃ· καὶ ἀπλῶς τοῖς τε ἄλλοις ἐμπνευστοῖς ὀργάνοις, καὶ τοῖς ἐντατοῖς καὶ νευροσπάστοις ἐνασκηθεῖη. Τότε δὲ καὶ ἐπὶ τὴν πολυύμνητον σφαιρικὴν, ἢ ἀστερολογίαν ἀτίζει, οὐχ ὡς ἀδελφὴν μόνον οὖσαν γεωμετρίας (ὕλη γὰρ τὸ πηλίκον ἀμφοῖν), ἀλλὰ καὶ ὡς προεπιτηδεύσας αὐτὸς τὴν ὁμώνυμον σφαιρικὴν, ἣν καὶ ἑφίππος ἡμῖν ἐπεδείξατο. Καὶ δὴ τὰς τύχας λέγων ταῖς γυναιξίν, οὐκ ἐν ταῖς τριῶν, ἀλλ' ἐπ' ἐργαστήριον, ὡς ἂν σεμνύνοι τὸ μάθημα, αὐτὸθεν τε χρηματίζεται [f. — σητ.].

multo sphæram, quæ cum illa homonyma est, sibi scrutari paravit. Hanc et nobis eques exacte patefecit. Etiam sortes fortunæque eventus mulieribus indicavit, non triviali jactantia et errore,

eum tibi manifestavi, in horum omnium caput, si frustra magnum meæ Virginis auxilium impetro, et sacrum illum Arietem, qui in redemptionis arbore alligatus fuit. Timeo enim ne me hospitio antecedit, ut ille gloriatur. Ergo me ita affectum utilissimo cumulasti beneficio, cum injuriæ crimine me penitus absolvisti. Hoc etenim illud est; non calcasti jacentem, neque mortuum; Hectorem verberibus concussisti. Et hoc tibi utilitatis habens assiduus es etiam ipsi imperatori, cujus virtutis vel ipsi hostes sunt testes. Quocirca et Deus tibi **705** benignitatis ingentia dona imperitur, dum suavem Theodorum, et vere aureum Chryselium, qui ex duobus totius mundi operibus, quibus nullum aliud æquari potest, egregium sibi cognomen vindicavit, qui et fugiens nostrum hoc vere laboriosum cognomentum, omni vacuus labore evasit. Profecto quomodo hic tantas artes tibi ita paravit et instruit, si naturam habet succumbentem penitus et labantem? quomodo vero militarem peritiam et geometricam structuram in idem ipsum conjunxit, et quæ jam olim concluso vallata ambitu, altis erant septa moenibus contexit, post Archytam, post Philolaum, post Ælium Adrianum et post Julianum, qui a nobis defectu excidit misero? Ipsum equidem arithmeticum noveram, ex quo Bardariotas administravit; qui et totum noctium dimidium numeris incumbibat. Quædam enim arithmetica speculationis et meditatio illi jucundum præcipiebat somnum, deinde nec somno se immergebat.

Verum enim ipse sermonem hunc vere at texere poterat: *Ego dormio, et cor meum vigilat*. Et semper quidem accurate cuncta discutebat, et quomodo unitas in partes dividi possit; unde et imperitos et stultos illos appellabat, qui mensura unitatem carere et divisione affirmabant. Hic etiam ipsa quidem ratio ab ipso postulabat, ut terram crebro metiretur, quia semper fere prolabeatur. Siquidem et musicus exstitit, et æque quidem: nam arithmetica facultas cum harmonica affinitate est quadam conjuncta, quoniam prænitæ quantitatibus utraq; inserviunt. Exstitit etenim: verum primum illa aggressus est instrumenta, quæ per æreas fistulas, ducto flatu concinnos agitant sonitus. Et hæc quidem edidit ad concinnitatem et numerum remittere et distendere, quasi modo illas flatu complens, modo spiritu evacuans. Deinceps ipsos divisos ad sonum canones, utrimque contractat. Et simpliciter alia exercet organa quæ vel tenui spiritus ducuntur halitu, vel quæ fidibus extenduntur, et dulci distrahuntur nervia. Tunc etiam in inclytam multoque celebratam hymno sphære celestis scientiam, sive astrologiam, quodam quasi ingenito impetu ferebatur, non quia solum illius soror est et germana; nam geometriæ materia utriusque quantitatem ascribit; sed quia conatu

ut quidam vates circulatorum per compita vagantes, sed in ipsa ejus officina, ut gravi ita cultu ipsas disciplinas celebraret, inde etiam nomen trahens.

Neque etiam illum aliquis latuit thesaurus quacun- A que in terræ parte defossus qui illum thesaurorum copia posset exsaturare, juxta illum sophistam Herodem, Attici filium. 706 At cum opus esset, ut hic alicui multa scientiarum studia quæ ad unguem pernoscebat, manifesto exprimeret sermone, certe nunquam ille vertentem et insequentem astrorum motum ignoravit, nec heroscopi dominum, nec dominum domus lunæ, ex quibus forte illi mille infortunii casus oriri poterant: unde hæc ediscens, anni scansilis difficilem et periculosum gradum facile declinat; illudque longius repellit et excutit, quod illi varia poterat ingerere incommoda. In quo et alium Ptolemæum habere poterimus, et alium, si volueris, Aratum. Et maxime nunc, cum scientiæ utilitas et iugens opus legibus quibusdam propulsatur. Observavit itaque et splendentis rotæ solis, et alatum impellentis currum velocissimas aurigationes, et mirum aurigantis Phœbi regimen edidit. Atque ita erit non cognomento, sed revera Chryselius.

Etsi vero ab illo quis exigit, ut hæc plane manifestet, etiam currui adjunget mulam, quæ cum illis coætanea fuit, quæ Priamum in Achillis tentoria eluxerunt; quæ ita effugit, ut Harpyia, quæ nullo est carnis pondere pressa, sed summa est levitate celeris et corpus, et maxime si metam cursus hordei acervum constituitis, quem ut novum et expectatum sibi spectaculum conspexerit. Et alicubi ejus ipse venter in altum oris rictum dentesque conscendit, et si forte vehementem efflat spiritum, ipsum in sublime attollit. Et hunc vere ipsum aurigam, ut illa levio- rem, nisi pondus in se aliquod ad trutinam, ut assuevit, subjunxerit, extra sedem propellit.

Si igitur te voluntas communet videndi hanc probatissimum aurigam, et feram illam venationem, quam populi, quibus a colore cognomentum inditum est, summa contentionis pugna domant, illamque ab omnibus equorum studio actis celebrem famam, nequaquam talem habere naturam, nec tam in angusto nostræ Macedoniæ loco consistere, sed te in Larissam confer. Nam Thessalia hæc est multo accommodatior, et ipsa planities Pharsalia. In quarum lato et diffuso campo modo has artes et sciencias ostendet, modo illas ut edisecat, adjutore et socio nobili utetur. At vero si ad nos progreditur, neque aliis, neque ipsa geometria ad honoris studium excitabitur. Nam harum vel ipsum specimen vulnibus exhorreo, cujus quidem apud me locus ullus est. Omnes enim illis superioris sæculi inundantibus cataclysmis peme nobis submersæ sunt, et alte obrutæ. Unam igitur utilem ferens artem ad me accedet, siquidem cantandi peritiam, et ducendi choros latentem callet artem, cum hæc etiam pars sit et species harmoniæ, et nequaquam ab omnibus omnino studiosè exculta, quia ne ab his quidem qui nobiscum sunt. Igitur

Καὶ ἐτι οὐδὲ θησαυρὸς αὐτὸν λήσεται ὅπου δὴ τῆς γῆς κατορωρυγμένος, θησαυρῶν αὐτὸν χορέσαι δυνάμενος, κατ' ἐκείνον τὸν Ἀττικοῦ, τοῦ τὸν σοφιστὴν τεκόντος Ἡρώδην. Καὶ δεῖσαν δὴ ποτε ἐπιδείξασθαι τῶν οἰδὲ πολλῶν ἐπιτεθειμένων, οὐκ ἀγνοήσει τὸν πολεῦοντα καὶ τὸν διέποντα, καὶ τὸν κύριον τοῦ ὠροσκόπου καὶ τὸν τῆς σελήνης οἰκοδεσπότην· ἐξ ὧν ἴσως ἔσται αὐτῷ τὰ κακοδαίμονια. Καὶ μαθὼν ἐκκλινεῖ τὸν κληματῆρα (7), καὶ τὸν κακοποιὸν διακρούσεται· καὶ Πτολεμαῖον ἐξομενέλλον, εἰ δὲ βούλει, καὶ Ἀρατον· καὶ μάλιστα νῦν, ὅτε τοῦ χρήμα τῆς ἐπιστήμης νόμοις ἐλήλαται. Τηρήσας δὲ καὶ τὰς τοῦ ἡλίου διφρηλάσι- στας τὸ ἄρμα ἐλαύνοντος τὸ πτηνόν, καὶ τὴν ἡνιοχικὴν ἐκμαθήσεται. Καὶ οὕτως ἔσται οὐ μᾶλλον ἐπινύμως ἢ φερωνύμως Χρυσήλιος.

opus legibus quibusdam propulsatur. Observavit itaque et splendentis rotæ solis, et alatum impellentis currum velocissimas aurigationes, et mirum aurigantis Phœbi regimen edidit. Atque ita erit non cognomento, sed revera Chryselius.

B Κἂν αἰτήσῃ σθέποτε καὶ τοῦτ' ἐπιδείξασθαι, ὅπως εὖ εἰ τῷ ἄρματι τὴν ἡμίονον τὴν ἡλικιώτιν ἐκείνων, αἰ τὸν Πρίαμον ἐπὶ τὰς Ἀχίλλεως σκηνὰς ἐπόρουσαν. Ἡ δὲ δραμεῖται Ἀρπυΐαις ἴσα, μὴ βαρουμένη σαρκί, ἀλλ' οὕτως κούφη καὶ περιδεδισμένη τὸ σῶμα, καὶ μάλιστα εἰ νύσαν προστήσας θημονιάς κριθῶν, ἃ; εἴεται· καὶ νῦν καὶ ποθητὸν θέαμα. Ἢ ποῦ καὶ ἡ γαστήρ ἀναδραμεῖται κατὰ τὰς χάνας καὶ τοὺς συνόδοντας (8). Εἰ δὲ καὶ πνεῦμα εἴη σφοδρὸν, ἀρεῖ ταύτην μετέωρον, καὶ τὸν διφρηλάτην θηλαδὴ τοῦτον, ὡς ἐκείνης κουφότερον, ἐκτὸς εἰ μὴ περιέζωται στατήρας, ὡς εἴωθεν.

Εἰ τοίνυν μέλει σοι καὶ ἄρματηλάτην τοῦτον ἰδεῖν δοκιμώτατον, καὶ τοῖς τῶν χρωμάτων ἐπινύμοις C δῆμοις περιμάχτην θήραμα, καὶ πᾶσι φιλιπποῖς εὐφημον δάλημα, μηκέτι τοιαύτην ἔχε φύσιν ἐν τῇ τῆς ἐχούσης ἡμᾶς Μακεδονίας στενοχωρίᾳ· ἀλλὰ λῦσον ἐπὶ τὴν Λάρισσαν. Ἡ γὰρ Θεσσαλία τοῦτου οἰκειότερα, καὶ ἡ πεδιάς· ἡ Φαρσάλιος· ὧν τῷ πλάτει τὰς μὲν ἐπιδείξεται τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν· τὰς δὲ, πρὸς τὸ μαθεῖν συνεργῶν χρίσεται· πρὸς ἡμᾶς δὲ διαδᾶς, οὔτε ταῖς ἀλλαῖς, οὔτε τῇ γεωμετρικῇ ἐμφιλοτιμήσεται. Τῶν μὲν γὰρ ἀνερᾶστος ἔχω τῆς ἐπιδείξεως· τῆς δὲ τόπος ἐν τῷ οὐκ ἔστι παρ' ἐμοί. Πάντες γὰρ ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων κατακλυσμῶν ἀπεθαλαττώθησαν. Μίαν μοι τέχνην ἔχων ἔξει χρησίμην, εἰ γε ἐπίσταται τὴν ἀσματικὴν τε καὶ χοροστατικὴν· μέρος μὲν οὖσαν καὶ αὐτὴν ἡ εἶδος ἀρμονικῆς, οὐ πᾶσι δὲ πάντως σπουδαζομένην, D ὅτι μὴ μόνον τοῖς καθ' ἡμᾶς. Ὅστι' ἢ μὴ παραδελῶτω τῇδε, ἢ ὡς ἐπ' ἐκκλησίας ἀρόμενος ποιικίλυτον καὶ περισσώτερον, καὶ χοροῦ κορυφαῖος ἐσόμενος, δακτύλων τε περιαγωγαῖς ἐπιστημῶν τῶν τέχνην, καὶ τῶν ἄλλων μελῶν περὶ φαιδρίας καὶ λυγίσμασι. Πρώτερος οὖν αὐτός μοι τοῦτο βασιάνισον,

Variae lectiones et notæ.

(7) Κληματῆρα. Scrib. κλημακτῆρα.

(8) Συνόδοι. Scrib. συνόδοις.

κἄν γνωρίῃ σοι τὸν τεχνίτην, καὶ κριθῇ δόκιμος, Α ἢ οὐτοίη τὴν ἰδὼν θαρρήσάτω τὴν πρὸς τὴν Ἀχρουσίαν τὴν λίμνην, τὴν ἐμὴν Λύχνιδον, εἰ μὴ πρότερον συνόητο τῷ ἀδελφῷ μου Δημητρίῳ περὶ τοῦ τῶν ψαμάτων μισθοῦ. Ὁ δὲ ἴσται μελήγης (9) ἢ μελαμπύρου ἐμπορικὸν ἡμιμέδιμνον. Τοσοῦτον γὰρ ὅτε φασόμενος ὁ τε ἀκουσόμενος· ὁ μὲν, λαβεῖν ἔξιος· ὁ δὲ, δώσειν εὐπερος.

παίδεσθαι, hanc scilicet meam Lychnidon, ita fidenti animo viam ingrediatur, nisi prius cum Demetrio fratre meo cantuum præmia composuerit. Quæ erunt illi, aut melampyri mercatorius semimeddinus. Nam tantum et qui cantat, et qui audit, ille quidem recipere meretur, hic vero facili et promptius debet elargiri.

Ὁρᾷς παρ' ὅσον ἤλθεν εὐλαβείας γεροντικῆς καὶ Β σιμνότητος, ἵνα χαρίσωμαι σοι, καὶ τῷ γλυκεῖ Θεόδωρῳ συνεντυφώσωμαι· ἐπεὶ καὶ ἀμφοτέροι ψυχωγησόντων δέομεθα· ἐγὼ μὲν διὰ πάντα τὰ μὲ κακὰ· σὺ δὲ διὰ τὴν δυσχεραίνουμένην σοι ἀποδημίαν, ταύτην δὴ τὴν, ὡς ἔφης, μακράν. Πρὸς ἣν μηδὲ πᾶν σφόδρα δυσφόρως ἔχε, εἰδὼς, εἴπερ τις ἄλλος, γινομένην κοινωφελῶς, καὶ δεικνύσαν τὸ τοῦ βασιλείως ἡμῶν μηδεμινὸν καὶ φερέπονον. Ὅς ἵνα τοὺς ἐχθροὺς ἐγγύθεν δεδιόττεται, πόλεως μὲν ἐκείνης, καὶ βασιλείων ἐκείνων, καὶ τῶν ἄλλων ἐκείνης ἀπολαυσμάτων ὀλιγορεῖ, ἀγροτικῶν κακῶν ἀνεχόμενος. Ἐκκαίεται μὲν φύχει τε καὶ θάλλει, ὑπαίθερος δὲ φέρει τὰς ἐναντίας ὥρας σὺν ταῖς φιλάτοις· καὶ ἅμα τὰς χώρας, αἷς ἀν ἐπισταίη, καθιστᾷ μεγαλοπρεπῶς καὶ βασιλικῶς, τῶν τε ἄλλων ἀρμωστής, καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διαπερόντως γινόμενος. Ταῦτα καὶ ἄλλα μυρία τῆς μακρᾶς ἀποδημίας ὑμῶν καὶ ἀγροὶ καὶ πόλεις ἐνὶ νύκτι· ὥστ' εἰ μὴ φιλάτης [f. — τῶς τις] εἴης, ἀλλὰ φιλόανθρωπος καὶ φιλάδελφος, οὐ μόνον οὐ δυσχερεῖς [f. — ρανεῖς] πρὸς τὴν ἀποδημίαν οὐκέτι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπεκταθῆναι ταύτην ἐπεύξει, ἵνα πλείους καὶ πλείω εὐεργετώμεθα.

summa cum excellentia moderator. Hæc quidem et alia mille longæ vestræ absentiae dona et agri et urbes sibi in summum utilitatis munus vindicant, quia minime contentiosus es, sed humanus et fratrum amator. At non solum arduos et difficiles nos ob hunc discessum et absentiam senties, sed maxime illam finire deprecaberis, ut saltem pluribus et maioribus tandem afficiamur beneficiis

ΕΠΙΣΤ. ΟΒ΄.

Τῷ προδρόμῳ τῷ Παντέχνῳ.

Τὸν χολοφῶνα ἐπέθηκας, ὑπέρλαμπρέ μοι ἐν Κυρίῳ D υἱέ, ταῖς περιεχούσαις με θλίψειςι, καὶ αὐτὸς εἰπὼν συνέχεσθαι θλίψεσιν. Ὁ γοῦν ἐμαυτῷ φάρμακον διὰ τῶν τοῦ λόγου βοτανῶν ἤρτυσα, τοῦτο καὶ σοὶ χρήσιμον εἰδὼς, στελῶ καιροῦ δραξάμενος· ὡς νῦν γε ὑπὸ φωτὶ τοῦτ' σοι τὸ γραμμάτιον συντάξας, οὐκ εἶχον ὅπως ἐκ τῆς πυξίδος τὸ φάρμακον ἀναλήψομαι· οὐχ οὕτως ἀνειμένης ἀπλῶς, οὐδὲ πᾶσιν ἐκκαίμενης, ἀλλὰ περιεργότερας χειρὸς δεομένης πρὸς τὸ ἀνοίγεσθαι. Πλὴν ὅσον τοῦτο μόνον νῦν ἔχω σοι συντελεῖν, ὡς μετὰ τὸν χειμῶνα πάντως ἔαρ, καὶ ὅσα τοῦ ἔαρος. Ὁ δὲ γε τοῦ Ἥλιου παῖς Φοίνιξ, καὶ τεφρωθεὶς ἐξανίσταται, ἵνα μηδὲν εἴπω θεϊότερον καὶ ἡμέτερον.

A huc non accedat, nisi veluti ad ecclesiasticum morem, varie et præstantius concinat, aut vel ebori magister futurus, vel solo digiti ductu ipsam artem edoceat, aut diversis aliorum cantuum modis et dulci stridulæ vocis modulatione. Prius itaque ipse hoc mihi explora, ut si tibi 707 hoc artificium notum fecerit, illeque a te præstantissimus iudicatus fuerit. Neque vero ita statim ad Acherasium

Vides igitur ad quam circumspiciendæ gravitatis sedem et senectutis religionem pervenerim, ut et tibi gratificari non dubitem, et cum dulcissimo Theodoro, veluti luxurianti insultemus pectore. Quoniam uterque animæ ductoribus indigemus: ego quidem propter omnia mea infortunia lapsus; tu vero propter absentiam, quæ quidem te acerbo quodam pungit luctu; quæ, ut ipse dicis, longiori persistit mora. Ad quam quidem non te ægrum neque difficilem præbe, cum cognoscas, si quis alius, communem nobis allaturam esse utilitatem, et imperatoris nostri anxium curæ studium ostensuram, nimiam laborum tolerantiam. Qui ut insensos hostes cominus terrore agitet truculento, illius urbis et illorum regnorum delicias, aliaque suavia oblectamenta penitus negligit. Agrestibus infestatur, et deprimitur injuriis, et duro frigori et repentibus solis radiis subjectus jacet, et adversa horarum spatia cum amicissimis sociis ad serenam cœli plagam assiduo transigit. Simulque regiones omnes, quibus ipse præfuit, ingenti majestate ac vere imperatorio jubare construit. Et non solum aliorum est præfectus et princeps, sed ecclesiasticæ dignitatis

et alia mille longæ vestræ absentiae dona et agri et urbes sibi in summum utilitatis munus vindicant, quia minime contentiosus es, sed humanus et fratrum amator. At non solum arduos et difficiles nos ob hunc discessum et absentiam senties, sed maxime illam finire deprecaberis, ut saltem pluribus et maioribus tandem afficiamur be-

EPIST. LXXII.

Assessori Pantechnæ.

Jam tandem colophonem imposuisti, illustrissime in Domino fili, ærumnis durisque calamitatibus, quæ me circumdederant. Atque ego etiam jam dicere cesso, me illis premi et astringi, qui etiam utilissimum mihi pharmacum salubribus litterarum plantis apparavi et condidi. Hoc etiam, quia tibi conducere video, ut primum occasionem nactus fuero, ad te mittam. Nunc autem quia ad hoc tantum lumen has tibi litterulas construo, nulla mihi facultas fuit, ut ex pyxide hoc pharmacum assumerem, quia non ita simpliciter dissoluta et remissa est, neque omnibus ita exposita, sed quia curiosiori manu, ut aperiat, indiget. Verumtamen quantum modo tibi perficere et conari debeo, ita

Varie lectiones et notæ.

(9) Μελήγης. Scrib. μελίνης.

erit, quemadmodum post horridam hiemem dulce ver, et quæcunque veris sunt, prorsus adveniunt. Equidem Phœnix solis filius postquam in cineres resolutus fuit, denuo felix resurgit, ut nihil magis divinum de nobis ipsis ad te loquar.

708 EPIST. LXXIII.

Domino Michaeli Pantechnæ medico imperatoris. A

Vos quidem semper nos quadam spe suspensos concutitis, quasi ad iter accincti, meque invisere studentes, semper autem me decipitis. Ita quidem vos qui per aerem vestigia figitis, nos quidem humi repentes negligitis. Sed enim jam sero veluti glutinis ligamen, quibus ibi morari diutius cohibemini, projicientes, nostrum omne solatium fiat. Illa vero dura terriaculamenta, quæ in nos obtendistis, puerorum sunt spectra, scilicet mendicorum episcoporum. At totius Bulgarie archiepiscopus, quem vel quotquot in illum oculos convertunt, illumque plane audiunt, etiam totos dies, aureos nummos numerare, et quasi mensuræ complementis arbitrantur accumulare, veram rursus præsentiam, quasi mendici cujusdam etiam existimabit, qui solerti quodam auditu solum circumnit.

Inquirens ossam, haud tripodas, sed necve lebetas.

Qui vel si quid parvum susceperit, illud sibi in auxilium satis esse censet. Solus tu veni, et domesticus tui soli. Illi vero, qui apud Blachernitem occulti degunt, te multis sublevare poterunt divitiis, vel si unum allium tibi obtrudant. Dominus itaque te omnis fortunæ iniquæ victorem custodiat.

EPIST. LXXIV.

Eidem.

Gaudeo quidem, quia a te litteras non suscipio. Quoniam certo quasi quodam signo, te occupationibus obrui facile conjicio : quibus non parvi sit emolumenti lucrum. Si equidem scopi ita attingo C et metam, nec longe ab illo mea spicula torqueo, proculdubio habeo, ob ea quæ tu moliris, inter meæ tristitiæ et mœoris causas, ingens solatium. Si autem, ut tua sunt, adversus mihi fortunæ obvenit casus, equidem nobis adversarius utrinque tela sua vibrans imminet : cui solus Deus potentissimus et optimus demum obsistet. Qui te ab illius dolis et multo fraudium laqueo semper tutetur.

EPIST. LXXV.

Eidem.

Cum multa desiderii siti flagrarem, ut perspicue et aperte, quæ tibi contingunt, ediscerem, illustrissime in Domino fili, tu obscuras et quodam veluti turbidas cœno mihi guttas emisisti quibus me ea siti nullo modo levare possum. Igitur D ad me manifestius scribe, quibus forsitan sis distractus negotiis, et si ea sint digna spe qua nos nutrimur.

Variae lectiones et notæ.

(10) Ἐν τοῖς τς. Scrib. ἐν τοῖς τς.

ΕΠΙΣΤ. ΟΓ'.

Τῷ Ιατρῷ τοῦ βασιλέως κυρίῳ Μιχαήλ τῷ Παντέχνη.

Ὑμεῖς δὲ ἀεὶ μὲν ἡμᾶς ταῖς ἐλπίσι σαναίτε, ὡς ἤξοντες καὶ ἐπισκεψόμενοι, ἀεὶ δὲ ἐξαπατήσετε· οὕτως ἡμᾶς περιφρονεῖτε τοὺς χαμαὶ ἐρχομένους οἱ ἀεροβατοῦντες ὑμεῖς. Ἀλλὰ γὰρ ὁφέ ποτε ἐχέκολλον ἀπορρίψαντες, ᾧ πρὸς τὰ αὐτόθι ἔχεσθε, παράκλησις ἡμῶν γένεσθε. Τὰ δὲ φόδητρα, ἃ ἡμῖν ἐπανατείνεσθε, μορμολυκεῖα παίδων εἰσὶν, ἤγουν πτωχῶν τινῶν ἐπισκοπῶν. Ὁ δὲ πάσης Βουλγαρίας ἀρχιεπίσκοπος, ὃν ὅσοι περ ὁρῶσι τε καὶ ἀκούουσιν, οἴονται μεδύμνοις ἐκμετρεῖσθαι τοὺς χρυσίνους ἐκάστης ἡμέρας, τὴν ὑμετέραν παρουσίαν ὡς πτωχοῦ τινος οἰήσεται, ὃς περιεσιν.

Διτίζων ἀκόλους οὐκ ὁδοῦ οὐδὲ λέβητος, καὶ μικρὸν τι λάβῃ, τῷ ληφθέντι ἀρχοῦμενος. Μόνον ἔλθῃ, καὶ οἱ πάροικοι μόνοι, οἱ παρὰ τοῦ Βλαχερνίτου ἀποκρυβέντες, πλουτίσουσι σε, ἀνὰ ἐν σκόρδον δόντες. Τηροῖο ὑπὸ Κυρίου πάσης κακίας ἀνώτερος.

ΕΠΙΣΤ. ΟΔ'.

Τῷ αὐτῷ.

Καίρω μὴ δεχόμενος ἐκ σοῦ γράμματα. Τεκμαίρομαι γάρ σοι προσεῖναι πράγματα, οἷς τι καὶ κερδαλέον ὑπασιν. Εἰ μὲν οὖν τυγχάνω τοῦ σκοποῦ, καὶ οὐ παρτοξεύω, ἔχω τοσαύτην ἐκ τῶν σῶν ἐν τοῖς ἐμοῖς λυπηροῖς παράκλησιν· εἰ δὲ καὶ τὸ σὸν δυστυχῶ, διπαλτος ἡμῖν ὁ πονηρὸς ἔπεισιν. Ὁ μόνος ὁ ἀγαθὸς Θεὸς καὶ κρατικὸς ἀντιστήσεται. Ὑφ' οὗ καὶ αὐτὸς ἀνώτερος τῆς ἐκείνου κακομηχανίας φυλάττω.

ΕΠΙΣΤ. ΟΕ'.

Τῷ αὐτῷ.

Διψῶντί μοι μαθεῖν τὰ κατὰ σὲ λευκότερον, ὑπερλαμπρὲ μοι ἐν Κυρίῳ υἱ, αὐτὸς σταγόνας ἐπιπέμεις θολώδεις, ἐξ ὧν οὐκ ἰῶμαι τὴν δίψαν. Γράψον οὖν μοι ἀριθμότερον ἐνίοις τε (10) εἰ, καὶ εἰ ἐν ἀξίοις τῶν ἐλπίδων αἷς ἐτρεφέμεθα.

Διψῶντί μοι μαθεῖν τὰ κατὰ σὲ λευκότερον, ὑπερλαμπρὲ μοι ἐν Κυρίῳ υἱ, αὐτὸς σταγόνας ἐπιπέμεις θολώδεις, ἐξ ὧν οὐκ ἰῶμαι τὴν δίψαν. Γράψον οὖν μοι ἀριθμότερον ἐνίοις τε (10) εἰ, καὶ εἰ ἐν ἀξίοις τῶν ἐλπίδων αἷς ἐτρεφέμεθα.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΛΕ'.

THEOPHYLACTI

EPISTOLÆ XXXV

Editæ et Latine versæ a Joanne Lami.

ΕΠΙΣΤ. Α'.

Τῇ δεσποίνῃ κυρῇ Μαρτῖα.

Δέσποινά μου ἁγία, πολλοὶς μὲν με τοῖς λυπηροῖς ἐξ οὗ τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων Ἀχριδόθεν ἐπεδήμησα, αἱ πολλαὶ μου ἁμαρτίαι προσεπατάλευσαν· οὐπω δὲ τοιοῦτον οὐδὲν ὅσον νῦν ὁ ἄθλιος ἔπαθον, μὴ θυνηθεὶς ἀποδύναμι τὴν τελευταίαν καὶ συντακτῆριον τῇ βασιλείᾳ προσκύνῃσιν. Ἐκεῖνα μὲν γάρ μοι τὰ λυπηρὰ ἢ σὴ γαλγνότης ἐκούριζε, μᾶλλον δὲ τελείως ἐξήλειπεν, ὥς μὴδὲ ἔχνος τοῦτων ἐμφαίνεσθαι, καὶ τὸ θαῦμα εἰς βλαρότητα μετεβάλλοντο, ἀλλοιούσης αὐτὰ τῆς θειοτάτης σου δεξιᾶς, ὥστε τὰ πρὸς Θεὸν τῷ Δαβὶδ λεχθέντα, κάμολ πρὸς τὴν βασιλείαν σου λέγεσθαι· Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὁδυνῶν μου ἐν τῇ καρδίᾳ μου αἱ παρακλήσεις σου εὐφρανar τὴν ψυχὴν μου. Τὸ δὲ νῦν τοῦτο πάθος· τίς ὁ ἐπικουρίσων τῇ ἐμῇ ταπεινότητι; τίς ὁ θήσων τῇ ἀσθενείᾳ μου φορητότερα; Ἐκτός εἰ μὲν [f. μὴ] τὴν σὴν ὑπολογισάμενος ἀγαθότητα, ταύτην ἐξωκᾶν τοῦτῃ παράκλησιν. Πιστεύω γάρ, κατὰ τὸ εἶδος, ὥς καὶ τὸ παρὸν γράμμα δέξαιο, καθάπερ ἐκείνην αὐτὴν τὴν διὰ τοῦ σώματος ἐντυχίαν, ἣν ὑστερήσαμεν ἀκόντες.

Ἰστω γάρ ἡ ἐλεοῦσά με βασιλεῖα σου, ὥς ἀπὸ Νικομηδείας ἐπανερχόμενος (κάκεισε γάρ με τὰ τῶν κακῶν μου διεπρόθμευσσε κύματα), πολλὰ μὲν καὶ πολλάκις ἐδιδασάμην τοὺς ναύτας, ὥστε πρὸς τὸ τῆς βασιλείας σου εὐτυχῶς ἔχοντες τῆς Πρίγκιπος νησιδίων, καὶ τοὺς σφακας ἐπιστρέφει, καὶ τὸ οὐδύνιον μεταστελλασθαι· ἀλλ' οὗτοί γε τῶν ἐμῶν βιαιῶν βρημάτων οὐδὲ κέλευσμα ἐπαύουσιν, οἶμαι, βιαιοτέραις βοῇς τῆς τοῦ βορέου τὰ ὦτα καταβομβούσης αὐτῶν, ὃς ἀπὸ τοῦ παντειχίου καταβαίνων λαμπρὸς, ἀπείρευτον ἐτίθει τὸ πέραμα, πλὴν εἰ μὴ πρὸς τὴν Ἀπολλωνιάδα καταίρειν ἐμέλλομεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ πρὸς τὴν μεγαλόπολιν διασωθῆναι. Διεσώθημεν δὲ, μόνον οὐχὶ τῆς γῆς ταῖς κώπαις προσψύχοντες·

709 EPIST. I.

Augustæ domnæ Mariæ.

Augusta mea sancta, multis quidem doloribus, ex quo ad urbium reginam Achride sum profectus, multa me mea peccata affecerunt. Nihil vero unquam tale, quale nunc, miser perpressus sum, quod non potuerim imperium tuum ultima ac congrua prosequi veneratione. Illos enim dolores tua mihi levavit serenitas, imo vero delevit omnino, ut ne vestigium quidem illorum appareat, et quod mirum est in hilaritatem conversi sunt, diviniissima tua immutante dextera, ita ut, quæ ad Deum dicta sunt a Davide, mihi quoque ad Imperium tuum dici possint: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ latificaverunt animam meam*²². Hanc vero præsentem ægritudinem quisnam levet humilitati meæ? Quis infirmis meis viribus imponat leviora? Nisi forte tuam ego respiciens bonitatem ejusmodi assequar vel in hoc consolationem; credo enim fore, ut præsentem etiam litteras ea excipias humanitate, qua hominem ad colloquium illud tuum admisisti, quo caruimus inviti.

Sciat enim volo Imperium tuum, mei motum misericordia, me Nicomenia redeuntem; nam illuc nicis cum malis fluctus advexerant; multum plane ac sæpius instilisse nautis, ut ad imperium tuum, feliciter habentes iter ad insulam Principis et clavos verterent et vela darent. Sed hi meorum urgentium verborum clamorem minime audiunt, vehementiore puto boreæ stridore ipsorum auribus obstrepente, qui quidem ex adverso violenter irruens, impervium faciebat iter, nisi futurum erat ut Apolloniadi appelleremus, deinde vero Megalopolin confugeremus. Confugimus autem solummodo, non ad terram remos inhibendo descendimus, tantum destitimus navigando. Volebam equi-

²² Psal. xciii, 10.

dem sæpenumero meam explere cupiditatem, atque ad meum unicum post Deum currere auxilium. At perniciosus notus nos **710** iterum repulit, perinde ac boreæ idipsum condixisset, ut immensis vicissim flatibus dolorem mihi alteruter afferret. Quid tum postea? Facta nobis egrediendi potestate ab illo, qui rerumstrarum conservando ac dirigendo curam gerit, Sebastus autem erat, et prætor Dyrachii, ita mihi profecto quæ desiderabam exciderunt, atque id æquum fuit. *Desiderium enim, ait, peccatoris peribit* ⁶⁶. Bonis vero semper invidens inimicus, omne quodcunque voluit adversum perfecit. Sed neque inutilia fuerunt hujusce consilia, quoniam et peccatorum dux est, imo, inquam, ei factor et instructor. Etenim imperium tuum, quemadmodum speravi, et præsentis meas litteras pro congrua excipiet veneratione atque adoratione, et meæ ignoscet indignitati, utpote qui defectus in ipsa corporis constructione sustineo potius quam facio. Cum vero ego consequar quod contendebar accipere, adimpletis quæ desunt, suavius componar. Verum enimvero, quandoquidem ea mihi disciplinæ filium resolverunt et mutam hanc loquelam, in quo lingua manu utitur, bono ac miti animo audiat imperium tuum, et spondeat mihi tuam bonitatem et auxilium. Itaque pete mihi a Deo, in cujus conspectu quotidie appares per opera ad eum manu ducentia, mediocrem in posterum tentationem; nimium enim esset dicere tribulationum cessationem, et quod proprium est tuum, ne avertas misericordiam tuam a me, sed in aliis etiam et innatam tuam atque in me consuetam ostende clementiam et promissum, quod antea fecit os tuum custos veritatis, erga conservum et fratrem meum Demetrium perficito.

Habeo autem quid et urbane scribam ad feminam vere plenam gratiarum. In hac urbe versanti mihi (tantum tempus est) male oluerunt et putruerunt omnia nostra, alibi et suave reddentia et bene olentia. Descendo igitur ad Bulgares re Constantinopolitanus, hospitio Bulgarus, cariem situmque redolens, ut illi pellium pedorem. Et quod gravissimum est, existimabunt homines isti me tibi quoque horrore ac nauseæ fuisse. Nonne hic foetor suaviter mihi oluit, et laute oppido ac urbane? Scis ergo quid facies, ne mihi eveniant quæ dixi, graveolentiam evaporabis et perpetuo damnabis exsilio, e nostris ipsis lignis proscindens tergum, quæ tellus fert primis et puris solis radiis fruens, ut tibi inter alia sincero animo, et non adulandi gratia, hæc quoque habeam cauenda, quæ Canticorum sponsæ aptavit Salomon, quanquam ea ad majus. quoddam magisque **711** arcanum profert: *Genæ* (i.e. sicut arsole aromatum consilæ ex

Α τοσούτον τοῦ πέλγους ἀπέχομεν. Ἦδουλῆθην μὲν πολλάκις τελειῶσαι τὴν ἐφῆσιν, καὶ πρὸς τὴν ἐμὴν μετὰ γε Θεὸν μόνην δραμεῖν ἀντιληψίν· ἀλλ' ὁ παλαμναῖος νότος αὐθις ἀντέκρουσεν, ὥσπερ πρὸς τὸν βορρᾶν αὐτὸ τοῦτο συνθέμενος, ἵνα με ταῖς ἀμέτροις πνοαῖς ἀνὰ μέρος λυπῶσιν ἐκάτεροι. Εἶτα τί; Τῆς ἐξελεύσεως ἡμῖν ἐπιτρεπομένης παρὰ τοῦ τῶν ἡμετέρων ἐπιτραπέντος ἐπιτήρησιν καὶ διόρθωσιν, ὁ σεβαστὸς δὲ καὶ πραιτωρ Δυρράχιου, οὕτως ἐμοὶ μὲν τὰ τῆς ἐπιθυμίας διέπεσεν· εἰκὺς γε τοῦτο. *Ἐπιθυμία* γάρ, φησὶν, *ἀμαρτωλοῦ ἀπολεῖται*. Ὁ δὲ τοῖς καλοῖς ἀεὶ βασκαίνων ἐχθρὸς πᾶν ὅσον ἐβουλῆθη κατήγυσεν. Ἀλλὰ μήποτε καὶ τούτου ἡχρεῖσται τὰ βουλευόμενα, ἐπὶ [f. ἐπεί] καὶ τῶν ἀμαρτωλῶν ἀρχηγός, ἐρῶ δὲ καὶ πλάττης καὶ σκευαστής. Ἡ γε γὰρ βασιλεῖα σου, ὡς ἐπήλπισα, καὶ τὸ παρὸν μου γράμμα ἀντὶ συντακτικρίου προσφωνήσεως καὶ προσκυνήσεως διέξεται, καὶ συγνώσεται τῇ ἐμῇ τοῦ δούλου αὐτῆς ἀναξιοτήτι, ὡς παθόντος· μᾶλλον, ἢ δρᾶσαντος, τὸ τῆς αὐτοπροσώπου συντάξεως ἄλγος [f. ἔλλειμμα]. Ἐγὼ δὲ ὡς ἐσχηκὼς ὁ λαβεῖν ἡπειγόμενην, πληρωθέντος τοῦ ὑστερήματος, διατεθήσεται ἡδίων. Ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ κἀναυθὰ μοι τὸν τῆς διδασκαλίας μίτον ἀνέλυσαν, καὶ τὴν ἀφῶνον ταύτην λαλίαν ἢ τῇ χειρὶ γλώττει χρηταί, πρᾶως ἐνωτίζη καὶ εὐμενῶς, καὶ πρεσβεύη μοι αὐτῇ τὴν σὴν ἀγαθότητα καὶ ἀντιληψίν· αἰτησάι μὲν μοι παρὰ Θεοῦ ᾧ καθεκᾶσθην παρίστασαι διὰ τῶν πρὸς αὐτὸν χειραγωγουσῶν πράξεων, τὴν ἐς τὸ μέλλον μετρίαν πείραν (πολὺ γὰρ φάναι, παῦλαν τῶν ὀλίψεων), καὶ τὸ σὺν δὲ ἴδιον, μὴ διασκέδασῃς τὸ ἑλεός σου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλὰ τὰ τε ἄλλα καὶ τὴν ἐμφορὸν σου καὶ πρὸς με συνήθη χρηστότητα ἐπιδείκνυσσ, καὶ τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν τὸ τῆς ἀληθείας ὑπουργὸν σου στόμα πρὸ καιροῦ ἐποίησας εἰς τὸν σὺνδουλὸν καὶ ἀδελφὸν μου Δημήτριον, ἀποτελέσων.

Ἐχω δὲ τι καὶ χαριεντίζασθαι πρὸς τὴν τῶν χαρίτων ἀληθῶς γέμουσαν. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὄντι μοι (τοσοῦτός ἐστι χρόνος) προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν τὰ καθ' ἡμᾶς ἅπαντα, καὶ τὰ ἄλλως ἡδύνοντα καὶ εὐωδιάζοντα. Κάττοι μοι τοῖνον ἐπὶ Βουλγάρους (1) ἀτεχνῶς Κωνσταντινουπολίτης, τὸ ξένον Βούλγαρος, ἀπόλων σαπρίας, ὡς ἐκείνοι τοῦ τῶν κωδίων γράσου. Καὶ τὸ δεινότατον, ὅτι με οἱ ἐκείνοι ἄνθρωποι καὶ παρὰ σοῦ βδελυχθῆναι οἴησονται. Ἡ γὰρ ἂν ἡ σαπρία μοι εὐωδιάσθη καὶ μάλα πλουσίως καὶ χαριέντως. Οἶσθα οὖν ὁ ποιήσεις, ἵνα μὴ τοῖς ἐλεγχθεῖσιν ἀλώσωμαι; Τὴν δυσωδίαν ἐκθυμιάσεις καὶ ἀειφυγίᾳ κατακρινεῖς ἀπ' ἡμῶν ξύλοις αὐτοῖς κόπτουσα τὸ μετᾶφρονον, ᾧ γῆ φέρει πρῶτων καὶ καθαρῶν τῶν ἡλιακῶν ἀκρίων ἐκπαλαύσουσα. ἵνα σοὶ καὶ ταῦτα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔχω προσφθεῖν ἐπαληθῶς, καὶ οὐ κολακικῶς, ᾧ Σολομῶν τῇ τοῦ Ἀσματος νύμφῃ προσήρμοσε, κἄν καὶ πρὸς μετῴν τι φέρῃ ταῦτα καὶ μυστικώτερον· *Διαγόμενος σου*

⁶⁶ Psal. cxi, 16.

ὡς φίλοι ἀρωμάτων φθονοῦσι μυρεψικά. Πάντως δέ σοι διὰ σιαγόνων ὁ τοῦ κλειύσματος λόγος προ-
ενεχθήσεται. Ταῦτα μὲν οὖν γεροντικώτερον πρὸς
τὴν ἀγίαν σου βασιλείαν ἤ-τησάμεθα. Θεὸς δὲ οὐ σύ,
καὶ ὅς σου, αὐτός σε πάσης ἐξαιρούμενος κακύνσεως
καὶ κακώσεως, ἀξιώσειέ τε ἦτε [f.—σειέ τέ σε] τῶν
αὐτοῦ χαρίτων τελείων, καὶ ὁσμήν εὐωδίας Χριστοῦ
γενομένην, καὶ ἐπὶ τὸ ἀνω ὕψωσαι θυσιαστήριον·
καὶ νοερὸν ἀποτελέσει θυματήριον, ἵνα καὶ θυσίας
ἔσα ἢ χεῖρ σου καὶ ἡ πρᾶξις εὐπόρησε, καὶ θυμιάσης
τὴ τῆς ἐκ τῶν ἀρετῶν συνθέσεως τερπνὸν καὶ δακτὸν
θυμίαμα.

ΕΠΙΣΤ. Β΄.

Τῷ μεγάλῳ δομestικῷ.

Ἄγιέ μου
ἐπαλήθευε τῆς ἐμῆς ταπεινότητος καὶ οὐδὲ μαθεῖν
.
καὶ μὲν ἀληθῶς οἱ τὸν ὅλον πολεμῆσειντες οὐρανὸν,
τὴν Ὀσσαν τῷ Πηλῷ ἐπέστησαν· εἰ δὲ βούλει, τῷ
πύργῳ τῆς Χαλάνης τὴν στεφάνην, οἱ γίγαντες· εἰ
ἐκ καὶ διὰ μνήμης ἔχεις ἤχεις [f. ἡμᾶς] καὶ πα-
πταίνῃ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς, μικρὸν τί μοι χρῆσον
τὰς ἀκαθάρτους, καὶ βραχέα μάθε, καὶ τὰ σιγηθέντα
συλλόγισαι· Ποιοῦσιν οἱ μῦθοι τὸν Ἡρακλέα, δόξαν
αὐτῷ Διὶ καὶ μοίραις, τῇ Ὀμφάλῃ δουλεύοντα· ἡ
δ' Ὀμφάλῃ, Λυδῶν βασίλισσα, γυνὴ τρυφερὸς καὶ
πολύχρυσος, καὶ δοκεῖν βουλομένη καλλίστη, καὶ
ὕδριοπαθοῦσα μὲν, εἰ ῥόδῳ συγκρίνοιτο· ἀπαξιούσα
δὲ καὶ τὰς ὠλένας τῆς Ἡρας, καὶ τὴν τῆς Διητοῦς
κόμην, καὶ τὰς σφυρὰς [f. τὰ σφυρὰ] τῆς Ἥρας,
καὶ τὰς πέζας τῆς Θέτιδος, μίς εἶναι διὰ πάντων
εἰκὼν Ἀφροδίτης ἐθέλουσα. Ταύτη λατρεύων ὁ
καλλίνικος ἦρως, καὶ πορφύραν ἐξαινεῖν ἀναβάδην
τοῖς [f. ταῖς] Λυδαῖς συγκαθήμενος, καὶ περὶ τὸ
ταμειὸν ἔσχετο ἔσθ' ὅτε καὶ τὰς καρύκας ἐσκέδαζε.
Καὶ ἄλλοτε τὴν κύλικα ἐπαδίδου ἦν ἐπ' ὧχει [f. ἐπ-
ὧχει] τοῖς ἄροσι καὶ γενναίοις δακτύλοις, ὑποτρό-
μοις τότε διὰ τὴν πρὸς τὸ οἰνοχοεῖν ἀγροικίαν, δι' ἣν
καὶ ἐτυπώθη χρυσῷ δακτυλῷ, καὶ ἐπιστάτῃ παρα-
δοθεὶς εὐνούχῳ δούλῳ Λυδῷ πράγματα εἶχε τὴν
οἰνοχοεῖαν ἐκδιδασκόμενος. Οἱ δακτύλοι γὰρ ἐπόθουν
τὸ ῥόπαλον· ὁ δὲ εὐνούχος καὶ τὸν πώγωνα τοῦ
μαθητοῦ ἐτίλλεν· εὐνούχος γὰρ ὢν ταῖς θριξίν
ἐπήγετο. Ἐνταῦθα ἡ λύπη συνεργοῦντι [f. συνήργει
τι] τῷ Ἡρακλεῖ πρὸς τὴν τοῦ ἔργου κατόρθωσιν.
Ταύτη γὰρ ἐτάκησάν τε καὶ οἱ δακτύλοι, καὶ λε-
πτοτέροις ἐπέτρεπεν ἡ τῆς κύλικος δχησις. Οὐ
ταῦτα δὲ μόνον τῷ Τριεσπέρας [f. Τριεσπέρω], ἀλλὰ
καὶ ταῖς ἀλετρίσι τὰς περὶ τὴν ἀλφειοποιίαν ἐργα-
σίας συνετίλει· καὶ ἄβουσαις συνεμινύριζε, καὶ ὄξυ
καὶ κλασμίον ἀρμοζομένας ἀντεπῆδε τραχὺ καὶ
ὀρθότρονον. Αἱ δὲ ἐξεκάρχασαν καὶ τὰς χεῖρας συν-
εχρυσάσαν, καὶ τοῦ ἔργου ἀφέμεναι, ἔκεινον μόνον
ἔλιπον περιστρέφειν τὴν μύλῃν ὡς θὸν ἀρέθουμον.
Ἐπάσχε ταῦτα ὁ τοῦ Διὸς, καὶ τὴν ὕδριν ταύτην

pigmentariis⁵⁷. Per genas autem tibi omnino ver-
bum imperii proferetur. Hæc itaque senili ore peti-
mus a sancto imperio tuo. (2) Deus autem cuius tu,
quique tuus, ipse te omni liberans malo et malitia,
perfectis te gratis suis impertiat, odoremque
suavitatis Christi factam ad supernum altare subve-
bat, et spiritalem suffitum efficiat, ut simul offeras
quæcunque manus tua et actio affatum congesse-
runt, adolescasque ex virtutibus confiatum accepta-
bile gratumque suffimentum.

EPIST. II.

Magno domestico.

Sancte mi
oblitus est humilitatis meæ, et neque intel-
ligere
et hi quidem bellum toti cælo inferentes, Ossam
Pelio gigantes imposuerunt, si autem vis, turri
pinnaculi coronam. Verum si et in memoria nos
habes, et nostra circumspicias, aures mihi paulis-
per commoda, et pauca intellige, et silentio præ-
terita conjicio. Herculem Omphalæ servientem
fabulæ faciunt, gloriam Jovi ipsi æc satis. Erat
autem Omphale regina Lydiæ, mulier luxuriosa
atque auro affluens, quæ et videri pulcherrima
cupiebat, et injuriam quidem patiebatur, si com-
ferretur cum rosa. Nihil vero faciens et brachia
Jumonis et Latonæ comam et malleolos Hebes et
pedes Thetidis, volebat in omnibus unius esse
Veneris imago. Illi inserviens victoriis insignis
heros, et purpuram carminabat pedibus in altum
extensis inter Lydios sedens, et penu detinebatur,
si quando dispergebat caryceas. Interdum etiani
calicem ministrabat, quem magnis ferebat et ge-
nerosis digitis, tunc subtrementibus propter admini-
strandi potus imperitiam, propter quam inustus
fuit aureo annulo, et præfecto eunuchio traditus,
servo Lydiæ, negotia habuit pincernæ munus edo-
ceri. Nam digiti expetebant clavam. Eunuchus
vero discipuli etiam barbam evehebat; quod enim
erat eunuchus, pilis invehebatur. Inde tristitia
Herculi collaboranti ad felicem operis successum.
Hoc enim et molles facti sunt digiti, et graciliores
reddidit ipsa calicis administratio. Neque vero
hæc sola Trivesperi illi, sed cum molitricibus etiam
ad farinæ confectionem operam impendebat, et
canentibus concinebat, et acutum et flebile com-
ponentibus, aspero rectoque tono consonabat. Illæ
autem effulse riserunt, et manus pulsaverunt si-
mul, ac cessantes ab opere eum solum deseruerunt
volventem molam, velut asinum dissonantem. Ea
patiebatur Jovis filius, eamque sustinuit contu-
meliam, donec decreta satis tempora ipsum servi-
tute absolverunt. Sed isto iterum suscepit labores,

⁵⁷ Cant. v, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(2) Hæc usque ad epistolæ finem idem Simundus.

verumtamen Jove dignos, atque itineris tempore. **A** 712 In mundo enim erant dedecoris expiationes. Memetipsum descripsi tibi, in quibus versor.

(3) Ego vero non servio diviti reginæ mundæque et pulchræ, atque adeo Veneri aureæ, sed servis barbaris, impuris, fœtidæ pelles olentibus, et vita omni egentioribus, quam qui nequitia divites sint, imo et vitæ egestate et nequitia omnium pariter regnum tenent. Solvite me hac turpi servitute, si id potestis, aut vobis per Christum irascar ante tempus filius nil faciens dignum patre. Id autem mihi quidem inglorium, sustinentibus vero forsitan infame.

Sed homo non magis mutat sententiam suam; **B** ita Achridam adveni, ac vos habentem urbem exoptavi miser. Etenim me procul invasit graveolentia quædam lethifera, quales re quidem vera exhalant Charonia. Empedocli igitur contentio caput quidem effecit sine cervice. In hac vero inconsiderantia consideratio decies mille supra decies mille cervices edidit sine capite. Nam quis Achridiota cervix non est sine capite, neque Deum neque hominem sciens venerari? Cum his versari monstris damnatus sum, et, quod gravissimum, nulla mihi spes est cervicis ejusmodi melloribus quibusdam virtutibus fieri posse aliquando capita, quemadmodum Agrigentini sapientis amicitia imperfecta capita perduxit ad perfectionem. Sed mihi ... omnis omnino spes exiit, et aquila Jovis sceptrifera terram heu! obambulat et cœno voluntur, clamoremque inter ranas perfert, quæ malam existimantes, et commodorum illorum fortuna minime dignam, ne omnia in deliciis apud ipsas contingerent Jovis aliti, et conscendunt illius humeros, luto et malo odore plenæ, et ubi conscenderint dissonum coaxant et incompositum. Etenim quid aliud cœnosa anima dignum? Videntur pœana canere ob victoriam. Illi vero nec rostrum, nec unguium ipsorum acies adhuc hebetes factæ sunt, sed habent cadavera divellenda ac dilaceranda, majorique sibi ducens injuriæ sese convertere, ac talem ulcisci contumeliam, solis radios ipsa tantummodo intuetur deflexis atque intentis oculis, atque id potest; ita enim a natura comparatum est. Æquum plane est, illum, si tamen est hic sol, testem fieri passionis, atque id ipsum facere, ipsi est visum perstringere pudore, et reprehendendum ostendere, talem talibus colludere. At per puros hujusce solis radios, quibus ipse illustras quotidie, et quos aquilæ generas pullos illustras, hominum sapientissime et jucundissime, hujusmodi contumeliis affecta aquila frustra cupiebat vobiscum beatis vivere: isthic aer valde serenus expanditur, ac sine nubibus, non luto cœnoque conspersus. Nonne, ut arbitror, dixeris

διήθλει, ἕως εἰμαρμένοι· χρόνοι τῆς δουλείας αὐτὸν ἀπέλυσαν. Ὁ δὲ πάλιν ἡθλῆι, ἀλλ' ἁξιά γε καὶ τοῦ Διὸς, καὶ τοῦ χρόνου τῆς πορείας· κόσμῳ γὰρ ἦσαν ἀκοσμίας καθάρσιαι. Ἐμαυτὸν ἔγραψά σοι ἐν οἷσι εἰμὶ· πλὴν ὅσον οὐ βασιλίδι δουλεύω πλουσίῃ, καθάρῃ τε καὶ καλῇ, καὶ συνδῶς Ἀφροδίτῃ χρυσῇ, ἀλλὰ δούλοις βαρβάροις ἀκαθάρτοις κινεούρας κωδίων ἀπόζουσιν, καὶ πενητέροις τὸν βίον, ἢ ὅσον τὴν κακοήθειαν πλούσιοι· μᾶλλον δὲ καὶ τῇ τοῦ βίου πενίᾳ, καὶ τῇ κακοηθείᾳ συμπάντων ὁμοῦ βασιλεύσι. Αὐσατέ με τῆς αἰσχρᾶς ταύτης δουλείας, εἰ [f. ol] τοῦτο δυνάμενοι, ἢ ἐχθίσομαι [f. ἀχθεσθήσ.] ὑμῖν προώρας μὰ διὰ τὸν Χριστὸν, υἱὸς μηδὲν δράσας τοῦ πατρὸς ἁγίου. Τοῦτο δὲ ἐμοὶ μὲν ἀκλεῖς, τοῖς δ' ἀνασχομένοις τυχὸν δυσκλεῖς.

B Ὁ δὲ ἀνὴρ οὐκ ἔτι· αὐτὸς ἐκνεύει πάλιν· οὕτω τῆς Ἀχρίδος ἐπέβην, καὶ τὴν ὑμᾶς ἔχουσιν πόλιν ὁ δὴ στερῶς ἐπεπόθησα· μακρόθεν γὰρ μοι προσέβαλεν ἀποφορά τις θανάσιμος, ὅας ἀτεχνῶς ἀποπνέουσι τὰ Χερώνεια. Τῷ μὲν οὖν ἔμπεδοκλεῖ τὸ νεῖκος κόρσας ἐκφύει ἀναχένας· ἢ δ' ἐνταῦθα τῆς ἀνεπιστάσιας ἐπιστάσια αὐχένας ἀκορσάτους μυρίους ἐπὶ μυρίοις ἐξέφυσε. Τίς γὰρ Ἀχριδιώτης οὐκ ἔστιν αὐχὴν ἀκέφαλος, οὔτε θεὸν οὐτ' ἀνέρα τίειν εἰδώς; Τοιούτοις συνεῖναι κατακέκριμαι τέρασι, καὶ τὸ δεινότατον, ὅτι μὴδ' ἐλπίς ἐστι τοὺς αὐχένας τούτους κεφαλαιωθῆναι ποτέ· τίσι δυνάμεισι κρείττωσιν, ὥσπερ ἢ τοῦ Ἀκραγαντίνου σοφοῦ φίλα ἀτελεῖς κόρσας συναγαγοῦσα πρὸς τὴν ἐντέλειαν· ἀλλὰ μοι **C** ἐλπίδων ἀπερρύθη παντάπασιν· καὶ ὁ ἐπὶ τῷ σκήπτρῳ τοῦ Διὸς ἀετὸς πεζεύει, φεῦ! καὶ τῇ λυτῇ ἐνίσχεται, καὶ τῆς μετὰ βατράχων βοῆς ἀνέχεται. Οἱ γε καὶ δεινὸν οἴομαι, καὶ τῶν καιρῶν τῆς αὐτῶν τύχης ἀνάξιον, εἰ μὴ πάντα ἐν τρυφῇ [f. ἐν-τρυφῇ] ἐπὶ τῆς σφετέρας τῷ Διὶ δρυθῇ, ἐπιβαίνουσι τε ἐπὶ τὰ τοῦτου νῦτα πηλοῦ καὶ δυσωδίας ἀνάμεστοι· καὶ ἐπιθάντες βοῶσι δύσηχον μὲν τι καὶ ἀναρμόδιον. Καὶ τί γὰρ ἢ τελματώδους ψυχῆς ἐπάξιον; Ἐοίκασιν γοῦν ἄδειν παιᾶνά τινα ἐπινίκιον· τῷ δὲ οὕτω μὲν οὔτε τὸ ῥάμφος, οὐτ' αὐτῶν ὀνύχων ἀκῶκαλ ἡμβλύνοντο, ἀλλ' ἔτι σπαράττειν καὶ ἀποκνίζειν σάρκα· εἰς αὐτοὺς δὲ ὕβριν τιθεὶς ἑαυτῷ τὴν ἐπιστροφὴν καὶ ἀμυναν τῆς ἐκείνης ὕβρεως, πρὸς τὰς τοῦ ἡλίου μόνον ἀκτῖνας ὀρᾷ **D** ἀτενεστερον, καὶ ἐνερπνον, καὶ οἶον αὐτοῦ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὥσπερ ἢ φύσις ἡρμόσασθαι· καὶ εοικέ γε, εἰ τίς ποτε οὗτος ὁ ἥλιος, τὸν μάρτυρα ποιεῖσθαι τοῦ πάθους, καὶ τὸ αὐτὸ ποιεῖν, τοῦτό ἐστιν αὐτῷ δυσωπεῖν, καὶ νεμεσητὴν δεικνύναι τὸν τοιοῦτον τοιοῦτοις παίζεσθαι. Εἰτα, ὦ πρὸς τοῦ ἡλίου τοῦτου καθαρῶν ἀκτῖνων, αἷς αὐτός γε ὁσημέραι φωτίζει, καὶ φωτίζεις οὐδ' ἀετιδεῖς ἀπογεννᾶς, φιλοσοφώτατε ἀνθρώπων καὶ χαριέστατε, ὁ ταῦτα ὕβριζόμενος ἀετὸς μάτην ποθεῖ τὸ μεθ' ὑμῶν διάγειν τῶν μακαρίων, ἐνθα μάλ' αἰθρὴ πέπταται, καὶ ἀνέφελος ἐκσπασθεῖσα τοῦ πηλοῦ καὶ τοῦ τέλματος. Οὐκ, ἔγωγε

Variæ lectiones et notæ.

(3) Ita lau latus Sirmundus.

οἶμαι, ἐρεῖς· ἢ τὴν ἐνταῦθα τῶν κακῶν λίμνην καὶ τοὺς ταύτης ἐκχόνους κατακροιβείης βατράχους· Οὐδὲ γὰρ ἔχω τί ἂν σοι ἐπαρασάμην ἄλλο καὶ τῆς συνήθους ποδάγρας ἄλγιον τρυφᾶν. Σοὶ δοκῶ παίζων οὕτω· καὶ ναὶ μὴ τοὺς λόγους, τοσοῦτων μοι γέμουσι χαρίτων, καὶ οὕτω διαγέει με καὶ μνημονεύμενον, ὥς καὶ τοῖς πρὸς σὲ γράμμασιν αὐτὸ τοῦτο ἐπισημαίνεσθαι· καὶ πάσης; τηνικαῦτα λύπης με λύεσθαι, καὶ ἄνετον πρὸς τὰς σὰς χάριτας φέρεσθαι, ἄλλαις δὲ τισι χάρισιν. Ἀλλὰ δοίη ποτὲ ὁ τῷ ὄντι χρητοδότης Θεὸς καὶ μοι παντελῆ τῶν ἐνταῦθα λύσιν κακῶν, ἢ παράκλησιν, καὶ σοὶ τῆς ἀμειλίχτου θηρὸς ἀπαλλαγὴν τελείαν ἢ ἄνεσιν. Οὐ γὰρ δὴ ἢ μόνον τῆς κατ' αὐτὸν ὁδοῦ ἀπεσφάλημεν, ἢ μόνοις ἡμῖν ἀπένειμεν ἄκρατον τὸ κόνδυ τῆς πόσεως.

ΕΠΙΣΤ. Γ.

Τῷ διδωσκάλῳ τῆς μετὰ τῆς ἐκκλησίας κυρῆς Νικητῆρα τῷ τῶν Σερρόων.

Ἐβουλήθην μὲν καὶ πρὸς τὴν σὴν ἀγιότητα μακροῖς ἐνευκατερεῖν λόγοις, καὶ προδεικνύναι σοι τοῖς ἐμπαθέσιν ὀρθαλμοῖς πλατυτέραν τὴν ἐμὴν σκηνὴν τῶν τραχυδιῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τοῦτο δυστυχοῦμεν, πύθου τοῦ πρὸς τὴν κοινὴν ἡμῶν αὐτὸν τὸν μέγαν δομέστικον γραμματίου, ἡλικία καὶ οἶα πάσχον· καὶ μὲν αὐτάρκης ἢ παρ' ἐκείνου διδασκαλία τῇ σῇ συνέσει, γενοῦ καὶ τῶν ἡμετέρων διδασκαλίας ἄλλοις. Οὐδέ σοι διεξοδικωτέρων δεῖ λόγων ἢ τῆσας τὴν πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν δεήσεων ἐπιστολὴν ἡμῶν, ἥν πάντως (α) ὁ σὸς μαθητὴς καὶ ἀδελφὸς ἐμὸς ἐπιθήσει σοι, κλέον τι μαθήσει τυχὸν καὶ γυμνότερον. Πλὴν ἄλλ' ὁποτέρως ἂν ἐπιγνώῃς τὰ ἐν οἷς εἶμι, ἀλλοιωσάτω ταῦτα ταῖς εὐχαῖς σπουδάσον πάντως, ἔς μακροῦς ἐπ' ἐκκλησίας κηρύττεις λόγους. Φιλάθρωπον μᾶλλον ἢ δίκαιον οὕτως ὑπὲρ δούλου μακρὰ πεπονηκότος. Καὶ βραχείων σου ῥημάτων ἀκούσεται.

ΕΠΙΣΤ. Δ'.

Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολῇ, τῷ σθεαστῷ Ἰωάννῃ τῷ γυναικαδέλφῳ τοῦ βασιλέως.

Τίς ἂν μοι σχολὴν ἔδωκε πρὸς λόγους, πανσέβαστέ μου ἀντιλήπτορ, ὅση μοι βούλησις, ἵνα σοὶ πρὸς τὴν τοῦ κατορθώματος ὁδὸν, τὴν γλῶτταν ἡρμῶσα; Τίς δ' ἂν μοι ῥητόρων χορὸν συνεκρότησεν, ἵνα τοῦτου κορυφαῖος γενόμενος, ὅπερ ἦν ποτε, εἴτα δεῦς αὐτοῖς ἐδ' ἐνδόσιμον, κοινῇ τὴν λογικὴν χορείαν ἐπλήρωσα; Σὺ γὰρ βοηθὸς ἐν θλίψεσι ταῖς εὐρούσαις ἡμᾶς σφόδρα παρὰ τοῦ βοηθῆσαι ἐξαποστελλαντός σοι ἐξ ἁγίου καὶ ὑπερασπίσαντος ἀναδέδειξαι· σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος· σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος, καὶ νῦν σπαίρει τῷ οὐραῖῳ καὶ δοκῇ ζῆν, οὕτως παρὰ τοῖς ὁρθῶς κρίνουσιν, ὥς ἡμεῖς γε παρὰ σοῦ τοῦ λαβόντος δύναμιν πατεῖν ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ.

⁸⁸ Psal. XLV, 3. ⁸⁹ Psal. LXXIII, 13. ⁹⁰ ibid. 14.

Variae lectiones et notæ.

(α) Interpres *Pantas* fecit proprium; utraque lectio stare potest et non habemus unde alii potius quam alteri adhaeramus. EDIT. PATR.

A hanc malorum paludem, atque ejus indigenas judicaverit ranas? Neque enim habeo aliud, quod tibi imprecer, nisi ut in deliciis cum dolore consuetæ podagræ vivas. Videor ita tibi jocari. Et certe per hos sermones adeo mihi gratiarum plenos sic me diffundit in memoriam recordantem, ut datis ad te litteris id significem, atque ab omni interea liberer tristitia; patetque me tuis gratiis alias referre gratias. Det autem vere gratiarum dator Deus, et mihi ab hisce omnino malis absolutionem aut consolationem, et tibi ab aspera bellua liberationem perfectam aut relaxationem; non enim soli ab ejus via aberravimus, aut nobis tantum præbuit non dilutum potionis calicem.

B

EPIST. III.

Domno Nicetæ, magnæ ecclesiæ magistro, Serrarum episcopo.

Volui equidem et ad sanctitatem tuam plurimis opportune scribere sermonibus, et compatiens tuis oculis ampliorem exhibere meam tragœdiarum scenam. Quoniam vero et in hoc miseri sumus, ex epistola, quam ad communem nostrum amicum dedi domesticum magnum, accipito quanta et qualia patimur: satis erit intelligentiæ tuæ ex illa hoc audire. Esto et nostrarum rerum magister aliis. Quod si profusioribus opus est sermonibus epistolam nostram querens ad eum qui a supplicibus est libellis datam, quam *Pantas* tibi tradet sanctus discipulus ac frater meus, majus quidquam fortasse intelliges ac magis sincerum. Verumtamen utrovis modo poteris cognoscere, in quibus versor. Cura hæc tuis omnino mutare precibus, qui longis in ecclesia sermonibus concionaris. Humanum magis quam justum facies pro famulo diu laborante. Et breviter tua dicta audiet.

EPIST. IV.

Ejusdem epistola Sebasto Joanni Augusti conjugis fratri.

Equis mihi dederit otium ad dicendum, omnino venerande mi susceptor, quanta mihi voluntas, ut ad rei feliciter gestæ gloriam tibi linguam accommodem? Quis mihi rhetorum chorum congregaverit, ut princeps hujus factus, quod dicebam modo carmen præbens ipsis canendum, facundam simul impleam choream? Tu enim ab illo qui mittit tibi auxilium de sancto, et tuetur te, constitutus es adjutor in tribulationibus quæ invenerunt nos nimis⁸⁸. Tu contrivisti capita draconum in aqua⁸⁹. Tu contribulasti caput draconis⁹⁰, et quamvis cauda nunc palpitet et videatur vivere, de eo tamen ita non recte judicant, ut nos quidem a te, qui virtutem accepisti

calcandi omnem inimici potestatem, accipientes vitam, irrideamus gloriantem in immensum et dicentem: Manu mea et orbem terrarum comprehendam, et delebo mare, et quasi ova derelicta tollam universos. Verum enimvero non dereliquisti querentes te, Domine ⁶¹. Respexisti autem de cælo ⁶², et vidisti filios interemptorum ⁶³, et misertus es nostri, et super filium hominis quem confirmasti tibi, et super virum dexteræ tuæ emisisti lucem et veritatem tuam ⁶⁴; multiplicasti super sebastum magnificentiam tuam ⁶⁵, et docuisti manus ejus ad prælium et digitos ad bellum ⁶⁶; contrivisti brachia peccatoris ⁶⁷, et vectes ferreos confregisti ⁶⁸, vinetos eduxisti, et dixisti iniqua agentibus, Nolite inique agere, et exacerbantibus Nolite exaltare cornu ⁶⁹. Sed vides quemadmodum divina erga te munera divinis, ut potui, verbis exornaverim, quoniam et opus est, ne humana lingua, quæ supra homines sunt, deterat. Custodi igitur mihi in bonitate Dei imitationem, et nemini usquam quidquam velis malum; atque in omnes demonstrans bonitatem, præsertim in illos, quorum ab initio misertus es, quales nos sumus, quibus rem facies maximam et gratissimam, si nostros in Euripo cognatos misericordia digneris, atque incolis Græciæ ostendas, apud te qui maxime venerandus omnium susceptor es, majore archiepiscopum esse dignum ratione. Fac igitur mihi openi ferens, ut gaudium meum sit plenum in meis omnibus, et te Deus exaltet magis glorificans te, qui tua quoque bonitate ipsum quotidie glorificas. Et inimici tui terram lingent ⁷⁰.

EPIST. V.

Cæsari.

Domine mi sancte. Ad priora imperii tui in mo beneficia sæpenumero perpendi linguam, conatusque eam rebus parem invenire, multam esse post periculum sensi meam levitatem. Illa enim magna quidem pondusque excédentia, lingua vero mihi exigua, et nihil ponderis habens. Verum quoniam et edictum de canonica additum est his, illud ipsum portentum, quod in mentem venisse gigantibus fingitur, Ossam Pelio superposui, nisi forte nobis est magis familiare dicere, Qui multiplicasti super me magnificentiam tuam, ubi me abscondam? Quali ego utar sermone, qui ejusmodi quodammodo benefactis respondeat? Vides, ut me **715** vincis acrem aliquando rhetorem, imperator munificentissime atque optime? Vides ut nobis imperas et dominaris in omnibus? Et merito. Si enim Dei quidem imago omnis rex, tu vero hujusce divinissimi particeps es et operis et nominis, velut archetypum aliis omnino omnibus antecellens; ita omnes certe superabit effigies. Ea igitur sic et intende et prospere procede, et in bonorum effusione regna ⁷¹. At videor audire vi-

Α τὸ ὅτι ἀπειληφότες, ἐγγελωμένον τὸν καυχουμένον εἰς τὰ ἄμειρα, καὶ εἰπόντα· Τῇ χειρὶ μου καταλήφομαι τὴν οἰκουμένην, καὶ ἐξαλείψω τὴν θάλασσαν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὦκα τοὺς σύμπαντας ἐξαρῶ. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐγκατέλιπες τοὺς ἐκζητούντάς σε, Κύριε· ἐπέβλεψας δὲ ἐξ οὐρανοῦ καὶ εἶδες τοὺς υἱοὺς τῶν τεθνατωμένων, καὶ ψυχτερήσας ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου ὃν ἐκραταίωσας ἑαυτῷ, καὶ ἐπὶ ἄνδρα δεξιᾶς σου ἐξαποστείλας τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἐπλεόνασας ἐπὶ τὸν σεβαστὸν τὴν μεγαλωσύνην σου, καὶ διδάξας τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς παράταξιν, καὶ τοὺς δακτύλους εἰς πόλεμον, συνέτριψας ἀμαρτωλοῦ βραχίονας, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνέθλασας. Ἐξῆξας πεπεδημένους, καὶ εἰπας τοῖς παρανομοῦσι· Μὴ παρανομεῖτε, καὶ τοῖς παραπικραίνουσι· Μὴ ὑψοῦτε κέρας. Ἀλλ' ὁρᾷς, ὦ πανσέβαστε, ὅπως τὰ θεοῦ περὶ σὲ δωρήματα τοῖς τοῦ θεοῦ λόγοις ὡς δυνατόν ὑμνησα, ἵνα καὶ δὲ μὴ ἀνθρωπίνῃ γλώσσῃ [τῇ] ὑπὲρ ἀνθρώπους κατασκευάζονται· Φύλαττε μοῖς τοίνυν τὴν ἐπὶ ἀγαθότητι θεομιμησίαν, καὶ μηδέποτε μηδενὶ μηδὲν θαλάσσης κακόν· καὶ πρὸς πάντας ἀγαθοσύνην ἐπιδεικνύμενος, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς ἐξ ἀρχῆς ἐλεθέντας σοι, ὅποιοι ἔσμεν ἡμεῖς, οἷς μάλιστα ἀν' χάρισιν καὶ τὰ μέγιστα, εἰ τούτους ἐν τῷ Εὐρώπῳ συγγενεῖς ἡμῶν ἑλέους ἀξιοῖς, καὶ δείξῃς τοῖς ἐν τῇ Ἑλλάδι ὡς παρὰ σοὶ τῷ πανσεβάσῳ πάντων ἀντιλήπτορι πλεόνος ὁ ἀρχιεπίσκοπος λόγου δέσιος. Πλήρωσον οὖν με τὴν χάριν ἐν τοῖς ἑμοῖς ἐν πᾶσιν αὐτῶν ἀντιλαβόμενος. Καὶ σε θεὸς· Ἐτι ὑψώσεις δοξάζων σε τὸν διὰ τῆς ἀγαθότητος αὐτὸν ὀσημέραι ἀντιδοξάζοντα, καὶ οἱ ἐχθροὶ σου χοῦν λείψουσιν.

EPIST. V.

Tῷ Καίσαρι.

Δέσποτά μου ἅγιε, τοῖς πρότερον περὶ [f. παρὰ] τῆς βασιλείας σου γενομένοις πρὸς ἐμὲ ἀγαθοῖς πολλὰ καὶ ἀνιταλαντεύσας τὴν γλῶσσαν, καὶ πειρασάμενος [τὴν] ἐξευρεῖσθαι [f. ρέσ.] γλῶσσαν τοῖς πράγμασι, πολλὴν ἑμαυτοῦ κουφότητα μετὰ τὴν πείραν κατέγνωκα. Τὰ μὲν γὰρ μεγάλα τε καὶ ὑπερβριθῆ, ἡ γλῶσσα δὲ μοι μικρὰ καὶ οὐδὲν ἐμδριόεις ἔχουσα. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ ἐπὶ τῷ κανονικῷ πρόσταγμα προστεθῇ τούτοις νῦν, τοῦτο ἔκεινο Ὅσσαν ἐπὶ Πηλῷ πατεῖλον, τὸ τοῖς γίγασιν ἐννοηθῆναι τερατευόμενον, ἢ τότε ἡμῖν οἰκαιοῦτερον εἶπεν, Ὅ πλεονάσας ἐπ' ἐμὲ τὴν μεγαλωσύνην σου. Ὅ γοῦν καὶ τοῦτο μὴ προστεθέντος οὕτω τῶν προτέρων ἡττώμενος, ποῦ νῦν καταδύσομαι; τίς δὲ μοι λόγος ἔσται κίχρων τοσούτοις ἀγαθοῖς ἀμωσγέπως ἀντιζυγούμενος; Ὅρξες ὅπως με κίχες τὸν ἦν ὅτε δριμύν ῥήτορα, βασιλεῦ φιλοδωρότατε καὶ χρηστότατε; ὁρξες ὅπως βασιλεύεις καὶ κρατιστεύεις ἡμῶν ἐν ἅπασιν; Καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ θεοῦ μὲν εἰκῶν ἅπας βασιλεὺς, σὺ δὲ τούτῳ τοῦ θειοτάτου μετέχων καὶ πράγματος καὶ ὀνόματος· πάντως ὥσπερ ἀπάντων ὑπέρτερος τὸ ἀρχέτυπον, οὕτω θεὸς πάντως ὑπερέξει καὶ τὸ ἐκτύπωμα. Βάλλε τοίνυν οὕτω,

⁶¹ Psal. ix, 11. ⁶² Psal. xxxii, 13. ⁶³ Psal. ci, 21. ⁶⁴ Psal. lxxix, 18. ⁶⁵ Psal. lxx, 21. ⁶⁶ Psal. cxli, 1. ⁶⁷ Psal. x, 13. ⁶⁸ Psal. cxi, 16. ⁶⁹ Psal. lxxiv, 5. ⁷⁰ Psal. lxi, 9. ⁷¹ Psal. xlii, 5.

καὶ ἐντεινεις, καὶ κατευθεοῦ, καὶ τῇ ἀγαθοχυσίᾳ
 βασιλευς. Ἀλλὰ δοκῶ σου ἀντακούειν τῆς γλυκείας
 φωνῆς· τί δ' ἂν εἴποις, ἀρχιεπίσκοπε, εἰ καὶ τὰ
 λοιπὰ χωρία, τὰ δεσποτικά φημι κτήματα, συντελεῖν
 σοι τὸ ἐπὶ τῷ κανονικῷ νεομισμένον προστάζομεν;
 τί δὲ ἄλλο, ἢ ὅτι ὁ ἐμὸς δεσπότης, οὐ τὴν ἐμὴν
 μόνον γλῶσσαν νικῆται φιλονεικεῖ, ἀλλὰ καὶ παντὸς
 τοῦ ταύτην φημιζομένην ἀκούσαντος τὴν χρηστό-
 τητα, καὶ ὡς ἡλιός ἐστι πρὸς ἡμᾶς τὸ μεσημβρινὸν
 ἐπιλάμπων ἀεὶ θερμότερον καὶ λαμπροτέρων; τί τοῦ-
 του χρεῖτερον, ἄγια δέσποτα, τοῦ νικῆναι τὴν μόνον
 ἡμετέραν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ παντὸς βητορικὸν πνέον-
 τος; Εἴπω τι τοῦτου μείζον; Εὐρον γὰρ θεὸν μείζω
 εἶεν τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνάθεσιν, καὶ πᾶσι τὴν
 ὑποταγὴν ἑαυτῶν ὧν τελέται τὸ διδραχμὸν ἐντελλό-
 μενον, καὶ τῆς ἀγαθότητος τὰς ἀμοιβὰς κἀνταῦθα
 κίκαί παρέχοντα· ὃν μόνον οὐχ ἔξεις νικῆσαι, κἂν
 ἅπαντα μηχανήσῃς· ἀλλ' ὅσον ἡμᾶς νικᾷς, τοσοῦ-
 τον ὅπ' ἐκείνου νικηθήσῃ, μᾶλλον δὲ ἀπειροπλάσιον
 τοῖς φιλοτιμήμασι.

ΕΠΙΣΤ. Γ'.

Τῷ υἱῷ τοῦ σεβαστοκράτορος.

Εὐλογητὸς ὁ θεός· ὁ εὖδὲς ἡμῖν τὰ τε ἄλλα τῆς αὐ-
 τοῦ ἀγαθοχυσίας φιλοτιμήματα, καὶ δὴ καὶ τὰ
 γράμματα, δι' ὧν καὶ φίλοι φίλους προσαγορεύομεν,
 καὶ δοῦλοι δεσπotaὶ διὰ μακροῦ προσηγορεύομεθα.
 Ἀμέλει καὶ νῦν ὁ δοῦλος τῆς ὁμῶν ἀγαθότητος ἐγὼ
 στόματι τῷ γράμματι κίχρημαι, καὶ διὰ τούτου
 τὴν ὀφειλομένην προσάγω φωνήν. Ἡ δὲ ἐστὶ πρῶ-
 τον μὲν ὑπὲρ τῆς σῆς ὑγείας εὐχή, πανσέβαστέ
 μοι ἀντιληπτορ, καὶ μετὰ τοὺς ἐκ τοῦ πρώτου προ-
 τέρους, βοηθὲ μου καὶ τεύχος ὁμοῦ καὶ περίτειχος
 (οἷ γάρ σε τοῖς τῆς Γραφῆς καλεῖν ῥήμασι)· εἴτα
 καὶ παράκλησις· πρὸς τὸ ἀγαθόν. Μὴ γάρ μοι ἐπι-
 λάθοιο μήτε τῆς ἀφ᾽ ἧς σου φύσεως, ἐξ ἧς ἀγαθῶν
 σοι ρύακες, μήτε τῶν πατρικῶν παραινήσεων, ὧν
 οὐδὲν ἐστὶν ἀγχινούτερον ἅμα καὶ σταθρότερον·
 ἀλλ' εἰδώς, ὡς τὸ μὲν ἀγαθοποιεῖν θεοῦ, τὸ δὲ κα-
 κοποιεῖν ἐρινυώδες, ὑπὲρ τῆς τάλαιπωρίας τῶν πτω-
 χῶν, καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων, καὶ τῶν
 ταῦτα προσξενούντων αὐτοῖς ἐξάνιστασο· καὶ μὴ
 κάμνεις, μηδὲ ἄλλο τι προτιμότερον ἡγοῦο τῆς θεο-
 μιμησίας, καὶ σε θεοῦ οἱ πένητες, μᾶλλον δὲ ὁ, οὐ
 πένητες, τηροῖ σε πάσης κακίας· ἀνώτερον καὶ
 κακώσεως ἐν πᾶσι, καὶ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας
 καὶ ταπεινότητος τῇ δυνάμει καὶ τῷ ὕψει σου ἀντι-
 λαμβανόμενον.

ΕΠΙΣΤ. Ζ'.

Τῷ σεβαστῷ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ υἱῷ τοῦ σεβαστο-
 κράτορος.

Ἐπειδὴ θεός τοις πτωχοῖς τοῖς μέλεσι θεοῦ ἐπα-
 στέτελε τὴν σὴν ἀντιληψίν, πανσέβαστέ μοι αὐ-
 θέντα καὶ ἀντιληπτορ, μὴ παύσαιο ποιῶν τοῦτο
 δι' ὃ ἐξῆλθες. Κατὰ γάρ τὸν θεσπέσιον Ἀρσένιον σοι
 τῷ τὴν φύσιν θεωτάτῳ καὶ παιδείουσιν, φεγγόμοι. Τὰ
 τε οὖν ἄλλα τοῖς πένησιν ἐπικούρει κατὰ τῶν αἰχμα-
 λωτιζόντων (οὕτω γάρ εἰπεῖν οἰκειότερον), καὶ δὴ

cissim dulcem tuam vocem. Quid dicas, archi-
 episcopo, si reliquas etiam facultates, propria, in-
 quam, bona, jubeamus tibi id perficere, quod de
 canonica existimatum est? Quid vero aliud, nisi
 quod dominus meus non meam solum linguam;
 sed uniuscujusque etiam, qui eam loquentem au-
 dit, bonitatem contendit superare, tanquam sol in
 meridie nobis ferventius semper affulgens ac splen-
 didius? Quid hoc melius, domine sancte, cum vin-
 cas non meam modo linguam, sed omnis etiam
 quicunque rhetorice sonat, quid hoc, inquam,
 majus? Etenim inveni, Deum maximam habiturum
 ecclesiasticorum dedicationem, atque omnibus
 subjectionem suimetipsius, ut didrachmum solvant
 mandatum, et bonitatis retributiones eodem tem-
 pore exhibentem, quem modo non vinces, etsi
 omnia moliris, sed quantum nos vincis, tantum ab
 illo, imo vero in infinitum, liberalibus vinceris
 operibus.

EPIST. VI.

Sebastocratoris filio.

Benedictus Deus, qui inter cætera suæ bono-
 rum effusionis beneficia has quoque dat nobis epi-
 stolas, quibus amici amicos alloquimur, servi
 dominos absentes compellamus, non aliter atque
 ego vestræ bonitatis servus epistola in præsens
 utor pro ore, debitorumque per eam emitto vo-
 cem. Primum quidem oratio est pro salute tua,
 maxime venerande susceptor, qui ab initio inter
 primos adjutor meus es, et murus simul et ante-
 murale⁷¹. Oportet enim te Scripturæ verbis vo-
 care. Deinde vero adhortatio ad bonum. Etenim
 ne oblitus fueris, neque tuæ ipsius naturæ, ex
 qua omnium tibi bonorum rivi, neque paternorum
 consiliorum quibus nihil est sane solertius simul
 et magis firimum. Verum intelligens bonum facere
 Dei esse, malum autem facere furiosum, exsurge
 ad miseriam inopum, et ad gemitus pauperum⁷²,
 atque eorum, qui hæc sibi conciliant. Et ne defi-
 cias. Nihil enim aliud in terra præstantius divina
 imitatione. Et te Dei pauperes, imo vero ille,
 cujus sunt pauperes, 716 defendat ab omni ma-
 litia et malo in omnibus, dum virtute et celsitu-
 dine tua nostram suscipis infirmitatem atque hu-
 militatem.

EPIST. VII.

Sebasto domno Joanni imperatoris filio.

Quandoquidem Deus pauperibus Dei membris
 immisit auxilium tuum, omnino venerande mi do-
 mine et susceptor, ne desinas illud facere propter
 quod venisti. Te enim juxta divinum Arsenium
 alloquor, qui divinissimus es natura ac disciplina.
 Interea igitur pauperibus auxiliare adversus eos
 qui captivos abducunt; ita enim dicere familiaris,

⁷¹ Isa. xxi, 11. ⁷² Psal. xi, 6.

et malum hoc fatum ab ipsis averte. Nam monachus quidam meus et sacerdos ex iis qui mali sunt, Deum quidem contemnens, humanumque probum per impudentiam nihili faciens, cum juxta illud propheticum induerit meretricis vultum, abjecit sanctum habitum, et bellus pro abstinentie viro, et incontinens pro continente, imò vero continens factus et consuetudinem habet cum muliere, et omni deposito pudore triumphat lascivia. Id autem multis dignum lacrymis. Verumtamen magis ferendum quam quod dicendum superest. Illud igitur, quod maxime Deum provocat ad iracundiam ac nobis affert dolorem, auditò qui solus potes in melius vertere. Ex quo enim divinum excussit timorem et dixit Deo: Vias tuas nolo cognoscere; cupit et contendit potens esse in iniquitate, auctorque iniquarum et injustarum propositionum fit hominibus Iasepi. Illi autem ipsum honoribus prosequuntur, ecquid non futurum est ut faciant? et solum ferunt in capite. Sed pauperes abeunt præcipientes, et pereunt dolosis consiliis. Cum igitur nullus sit redemptor ac servator, nisi, atque hominem execrabilem ad me duxerunt, qui ad Dominicos usque Carnisprivii dies me tutum fecit, neminem inventum esse consilii participem, neque de aliqua re insinulatum. Itaque dimisi, atque ei Christifideles homines Iasepi obsequium præstant, et venatorem extitum; hoc enim sibi ipse nomen imposuit, suaves illis donans capturas. Exsurge ad hæc, domine mi, et dic verbo, et demonium ejicietur, quod Dei populo damnum infert. Nemo autem te seducat officiosis sermonibus tibi suadens, futurum alienando esse, ut latro poenitentiam agat. Quot enim obtuli poenitentiae remedia, et superiore anno, et hoc tempore, et per epistolam, et coram ipse secum loquens? Verum surdis aquis verba feci, et panthera iterum adversum stigma. Miserere igitur pauperum, ac primum animæ ejus, quæ antequam ipse pereat cum damnis suis corrumpitur malitia; tollaturque ex hisce membris tanquam pestis, et morbus popularis.

717 Quod si et ipse in eum potero manus injicere, in turri morietur, velut malum publicum et commune. Deus autem sit, qui te dominum meum servet ab omni malitia et malo.

EPIST. VIII.

Eidem.

Divinorum hominum dona, omnino venerande mi domine et susceptor, oportet esse sine poenitentia, tanquam dona Dei. Quoniam igitur tua nobis cura elargita est principatus divinitatem (quod antea per regem a Deo coronatum et fortem, denique, ut ita dicam, mundanum, Ecclesiæ concessum fuerat, perfectam, inquam, sacerdotum prope urbem versantium potestatem, cui quidem dignitas tantum supereminet illius qui populos subiectos habet, cætera vero omnia subjacent ministeria), quid talem potest mutare gratiam, domine mi sancte et susceptor? Si quid enim perturbavimus

A καὶ τῆνδε τὴν κακὴν μοῖραν αὐτῶν ἀποσόδησον. Τῶν
τις γὰρ μοναχῶν καὶ ἱερῶν ὁ ἐκ τῶν ἐμῶν κακῶν,
καταφρονήσας μὲν Θεοῦ, ἀπαναισχυνησας δὲ καὶ
πρὸς ἀνθρώπινον βουίδος· καὶ τοῦτο δὴ τὸ προφητι-
κόν, ὅψιν πόρνης ἑαυτῷ σχηματίσας, ἀπεδόλετο μὲν
τὸ σχῆμα τὸ ἅγιον, καὶ ὁ βόρος δὲ ἀντὶ νηστευτοῦ, καὶ
ἀτελγῆς ἀντὶ σωφρονικοῦ, μᾶλλον δὲ σωφρονικὸς τελε-
σθεὶς γυναικὶ τα σὺνεστι καὶ ἀπηρυθριασμένω; ἐμ-
πομπεύει τῇ ἀσελγείᾳ. Καὶ τοῦτο μὲν καὶ δακρύων
πολλῶν ἄξιον· ἀλλ' οὖν ἀνεκτότερον πρὸς τὴν βῆθητό-
μενον. Ὁ δ' οὖν καὶ Θεὸν μάλιστα παροργίζει, καὶ
ἡμᾶς λυπαί, ἀκουσον, ὁ μόνος τοῦτο δυνάμενος διορθώ-
σασθαι. Ὡς γὰρ τὸν Θεὸν φόβον ἀπεινάξατο, καὶ πρὸς
τὸν Θεὸν εἶπεν· Ὁδοὺ σου εἰδέναι οὐ βούλομαι, ἐκ
κακίας δυνατὸς εἶναι ἱμείρεται, καὶ ἐπείγεται, καὶ τοῖς
B ἀνθρώποις τοῦ Ἰασηπὸς τῶν ἀδίκων καὶ ἀθέσμων
λημμάτων πρόξενος γίνεται. Οἱ δὲ περιέπουσι τοῦτον·
τί δὲ οὐ μέλλουσι; καὶ μόνον ἐπὶ κεφαλῇ φέρουσιν·
οἱ δὲ πένητες κατὰ κεφαλῆς φέρονται καὶ ἀπολλύονται·
ταῖς συκοφανταῖς μὴ ἔντος λυτρουμένου μηδὲ σώ-
ζοντος. Ἔσται, καὶ ἡτοῖον τὸν ἐπικατήρατον πρὸς
με, καὶ ἡσφαλιστὸ μοι ἄχρι τῶν Κυριακῶν τῆς
ἀπόκρεω, μὴ εὐρεθῆναι μηδένα τῶν τῆς βουλήσεως
μερῶν μήτε κατὰ τινος ἐγκαλέσαι. Ἀπέλυσα τοῦτον,
καὶ οἱ Χριστιανοὶ οἱ τοῦ Ἰασηπὸς ἀνθρώποι περι-
έπουσιν αὐτόν, καὶ κυνηγὸν ἔχουσιν· οὕτω γὰρ ἑαυ-
τὸς ἑαυτὸν ἐνομάζει, τὰ φίλα τοῦτοις θηράματα
χαρίζόμενος. Ἐπὶ τοῦτοις διανάστηθι, ὡς αὐθέντη
μου, καὶ εἰπὲ λόγῳ, καὶ τὸ δαιμόνιον, ὃ τῷ τοῦ Θεοῦ
λαῷ ἐπηρέαζει, ἀπελαθῆσεται. Μηδεὶς δὲ σε ἀπα-
C τήσῃ διακρίσεις λέγοις, ὅτι μετανοήσῃ ὁ κλέπτης·
πόσα γὰρ αὐτῷ προσήγαγον μετανοίας φάρμακα
καὶ πέρυσι, καὶ νῦν, καὶ δι' ἐπιστολῆς, καὶ αὐτοπρο-
σώπως ἐντυγχάνων; Ἀλλὰ κοψὴ προσεδάλευν κί-
ματι, καὶ ἡ παράβασις αὐθις κατὰ στίγματος. Ἐλέη-
σον οὖν τοὺς πένητας καὶ πρὸς τοῦτων τὴν ἐκείνου
ψυχὴν, ἣ πρὸ τοῦ τοῦτον φθαίρειν ταῖς ζημίαις. τῇ
κακίᾳ προφθαίρεται· καὶ ἀπελαθῆτω τῶν μελῶν
τούτων λοιμὸς καὶ νόστιμα ἐπιδήμιον. Εἰ δὲ καὶ αὐ-
τὸς ἰσχύσῃ συλλαβεῖν τοῦτον, τῷ πύργῳ ἀποθανεί-
ται ὡς κακὸν κοινὸν καὶ δημόσιον. Θεὸς δὲ εἴη σε
σώζων τὸν ἅγιόν μου αὐθέντην πάσης κακίας ἀνώ-
τερον καὶ κακώσεως.

D

EPIST. H'.

Τῷ αὐτῷ.

Τῶν θείων ἀνδρῶν, πανσέβαστέ μου αὐθέντη καὶ
ἀντιλήπτορ, ἀμεταμέλητα εἶναι δεῖ, ὥσπερ καὶ τοῦ
Θεοῦ, τὰ χαρίσματα. Ἐπεὶ οὖν θεότητα μὲν ἡ σὴ
περιωπὴ τῆς ἀρχῆς ἐχαρίσατο ἡμῖν (ὃ προηγουμε-
νως ἐκ τοῦ θεοστοφεοῦς καὶ κραταιοῦ βασιλέως, καὶ
θεοῦ ἐγκοσμίου, ἵνα οὕτως εἶπω, τῇ Ἐκκλησίᾳ κε-
χάριστο, φημι δὲ τὴν τῶν πολιγειτόνων ἱερῶν παν-
τελῶς ἐξουσίαν μόνῃ καταβαρυνομένην τῷ τοῦ ζευ-
γόλειω τέλει, τῶν ἄλλων δὲ πασῶν ὑπερχειμένην
ἐπηρεϊῶν), τί τοσαύτην παρ' ἡμῶν τὴν χάριν, ἁγίε
μου αὐθέντη καὶ ἀντιλήπτορ; Εἰ μὲν γοῦν ἐκινῆσ-
μὲν τι πρὸς τὴν σὴν δόξαν κτελεῖς, καὶ τὸ γεννῶδες

ἀγαθὸν δι' ἀγνωμοσύνην κατεμολύναμεν, οὐδ' οὕτως ἂν εὖ ἴσμεν πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ οἶκον γενομένην χάριν ἀνατρέπειν· Θεοῦ γὰρ οἶκος ἡ Ἐκκλησία καὶ λέγεται καὶ πιστεύεται. Εἰ δ' ἡμεῖς αὐθέντην καὶ εὐεργέτην ἐπιγραφόμεθα, μὴδὲ γὰρ οὕτως ἐμάνημεν ὥς ἀγάρστοι καὶ σκαιῶς τῇ ὑμετέρᾳ χρηστότητι ἀντιδειξασθαι. Ὅρῃς ὅπως οὕτω βῆδ' ἀνατέτραπται τὸ σιγγίλιον τοῦ πανσεβάστου Κομνηνοῦ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κομνηνοῦ· ὁνειδείας γὰρ μικρὸν τι καὶ τὸ λήμης ἔχεται· ἀλλὰ μὲν οὖν, οὐκ ἔστιν ἐπιθεῖναι τῇ πληγῇ μάλαγμα. Ἐτι καὶ μάλα βῆδ' ἡ πλῆξαντι οὐράνιον τὸ μάλαγμα, στείλαντι ὑπογεγραμμένον, τῇ σεβαστῇ σου χειρὶ διοριζόμενον τῷ ἐκ προσώπου ὄντι, πάσης ἐπιπρέπειας καὶ δουλείας, τῷ πραιτωρίῳ ἀνηκούσης, περὶ τοῦ τῶν λαϊκῶν ἀφείναι τοὺς ἱερεῖς, ἀντιστρέφει δὲ καὶ ἐστὶ ἀπὸ ἱερέων ἡ... κληρικούς ἢ ἐτέρους τινὰς ἀφελετο. Δεῖ γάρ με παθεῖν τὴν καλὴν ἀντιστροφὴν, μᾶλλον δὲ προσταχθεῖσαν ἐκ προσώπου διὰ τῆς μεγάλης ἀντιλήψεως τοῦ αὐθέντου μου, ἵνα εἰ τινες τῶν λεγομένων μεσάζειν ἱερεῖς ἔχουσιν εἰς οἰκείας ὑπηρεσίας καταχρῶμενοι, μὴκέτι ταύτην τὴν τυραννίδα κατὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων ὑποκειμένων ἔχουσιν. Οὗτοι γὰρ δὴ καὶ τὸν κοινὸν λαὸν ἀπεσόδωσαν, ἐγκαλέσαι τῷ αὐθέντῃ μου, διὰ τοὺς ἱερεῖς, οἳ δὲ [f. δὴ] θέλοντες τοὺς αὐτοὺς καρπίζεσθαι, καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας προνόμιον διὰ τὰ σφῶν αὐτῶν κέρδη θραύοντες. Ὁ δὲ πρῶτος ἡμῶν ἀρχιερεὺς Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τηροῖ τὸν πανσεβάστων μου αὐθέντην ἐν πάσῃ εὐεξίᾳ, ὅση σώματος, ὅση πνεύματος, οὗ καὶ μικρὰν εὐλογίαν τὴν αὐτὴν καὶ τελείαν ἀριθμῶ μὴ ἀπαξιώσης δέξασθαι, ἰχθυῖας ταρίχους ἑκατόν.

bona tum corporis, tum spiritus affectione, cujus etiam et parvam hanc, et numero perfectum benedictionem, 718 centum sale conditos pisces, ne

EPIST. Θ.

Τῷ Καίσαρι τῷ Μελισσηνῷ.

Δέσποτά μου ἄγιε, τῇ βαρβάρῳ καὶ καθ' ἡμᾶς οἰκουμένῃ θεὸς ἐπιπεμφθεὶς ἐλευθέριος, καὶ πᾶσι μὲν εἰ παράκλησις καὶ παραψυχὴ τοῖς τῷ θεοστεφεῖ σου κράτει προσπαρέχουσι, μάλιστα δὲ τῇ τῆς ἐμῆς ταπεινότητος ἀσθενείᾳ βῆδ' ὁ δυνάμει· καὶ πύργος ἰσχύος, ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ, ὄντινα νητέον τόνδε τὸν ἐχθρόν ἐστιν εἴτε πειραστὴν ἀδικώτερον, εἴτε λύπην τὴν ἐντὸς τὰ βέλη ἀναπεριδουσαν· εἴ τι κάμωι τοῦτων καὶ ὅπως οὖν ἐνοχλήσειεν, εὐθύς ἐγγύθεν ὁ σύμμαχος, καὶ ὁ [f. οὐ] πόρρω τὸ λυσίπονον φάρμακον. Ἄμα τε γὰρ τῆς βασιλείας σου μιμησόμεθα, καὶ εὐφραίνομαι· ἀμέλει καὶ νῦν γράφων τῷ ἐνθῷ σου κράτει, πάντων τῶν λυπηρῶν ἐξ αὐτῆς δὴ τῆς γραφῆς ἐλπίζομαι λύσιν ἔσεσθαι. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἤδη καὶ λέλεκται. Δεινὸν γὰρ τὰ τοιαῦτα διασχεδάζειν τὸ τοῦ κραταιοῦ μου δεσπότης ὄνομα, ὡς πάχυνον ἐπιθεῖν ἥλιος. Τίς γὰρ ἀκούων ὅτι τὸν ἀρχιεπίσκοπον ὁ θεοστεφὴς δεσπότης ἡδῶς δέχεται γράφοντα, καὶ τοῖς ὅπ' αὐτοῦ ἐλευσμένοις συντάττει, ἀχαρὶ τι κατ' ἐμοῦ καὶ τῶν ἐμῶν ἐπιδειξεται; Ἐπεὶ δὲ νητείας καὶ ἰχθυοφαγίας, ἡ φρουρὸς μου θεοτόκος στέλλει τῇ βασιλείᾳ σου εὐλογίαν ἰχθυῖα τεταριχευ-

A quod ad tuam pertinet gloriam, et quod bonum natum est, per ignorantiam polluimus, neque ita decet gratiam domui Dei collatam evertere. Nam Ecclesia et dicitur et creditur domus Dei. Quod si nos inscribimus dominum et beneficium, neque ideo insani ita sumus, ut quidquam vestrae bonitati contrarium ingrato animo ac rustice demonstramus. Vide quomodo tam facile sigillum omnino venerandi Comneni subversum est ab ipso Comneno. Inest autem aliquid contumeliae et audaciae. Verumtamen exspectato, tempus adhuc non est, ut imponatur vulneri medicaminis lenimen. Adhuc etiam multum facile, vel ei qui percussit, coeleste malagma, ab eo qui signavit subscriptum, augusta tua manu definitum ei qui coram adest, omnis doloris et servitutis praetorio convenientis, ut a laicis dimittas sacerdotes, convertat vero vice versa si et ab sacerdotibus vel . . . clericos, vel aliquos alios abstulit. Oportet enim me pulchram pati vicissitudinem, imo vero jussam ex persona propter magnum subsidium domini mei, ut si qui sunt sacerdotes ex eorum numero qui dicuntur mediatores pacisque factores esse, qui contra domos et familias ministerio ipso abutuntur, non hanc in posterum tyrannidem adversus subjectos archiepiscopos exerceant. Illi enim et populum universum excitant, ut dominum meum propter sacerdotes in jus vocaret, ita volentes ipsi ex illis fructum accipere, et Ecclesiae tributum privatis lucris confringentes. Primus autem Pontifex noster Jesus Christus servet maxime venerandum dominum meum in omni etiam et parvam hanc, et numero perfectum benedigneris accipere.

EPIST. IX.

Caesari Melisseno.

Domine mi sancte, barbarae terrae atque huic nostrae deus missus liberali praeditus ingenio, et consolatio quidem, et levamen omaibus es, qui a Deo coronatum verentur imperium tuum, maxime vero infirmæ humilitati meae virga virtutis es turrisque fortitudinis a facie inimici⁷⁴, quicumque debeat intelligi iste inimicus, sive tentator injustissimus, sive dolor interior sagittas insignens. Si quid horum molestiam mihi quomodocunque exhibuerit, paratus adest pugnae auxiliator, et quamvis longe dissitus medicinam habeo curas solventem; nam et imperium tuum in memoriam revoco simul, et laetor. Itaque omnes modo dolores imperio tuo significans per litteras, ex ipsa hac scriptura spero futuram liberationem. Verum hæc superius dicta sunt. Nomen enim potentis domini mei ea valet dissipare, veluti sol matutinam tollit caliginem. Quis enim audiens archiepiscopum a te, qui a Deo coronatus es, domine mi, blande excipi scribebantem, atque illorum numero ascribi, quorum te miseret, injucundum aliquid adversum me, resque meas demonstraverit? Quoniam vero tempus jejunii est,

⁷⁴ Psal. Lx, 4.

adeoque comedendi pisces, præsidium meum Deipara mittit imperio tuo benedictionem ducentes sale servatos pisciculos, qui quidem pauperibus sunt veluti pisces propter passerum privationem, divitibus autem auxilium, quo semper ipsa dignetur Imperium tuum. Sed et numerum ipsum reputaveris signum mihi divini moniti et instructionis. Docet enim, perfectum sensum quaternionem cum quaternione virtutum, velut servum indignum uni omnium Regine multiplici ratione offerre cibum et potum.

EPIST. X.

Diabologyra.

Euge gregi Christi accessio facta est, euge ampliores tibi divinatorum agrorum fines, et populus qui tibi creatus est, laudat Dominum. Non mediocriter exultavit etiam spiritus meus in Armeniorum conversione. Eorum enim ecclesias non decet claudere, sed officium, quod in templi dedicatione peragimus, niros unguento crucis in modum linientes, orthodoxis tradere sacerdotibus, atque Armeniis conversis, ut ita faciant singulis annis. Si vero eorum sacerdotes ad orthodoxam venerint fidem, satius quidem puto **719** laicorum ordini eos ascribere. Quod si dediti sacerdotio fuerint ac cæteroquin irreprehensibiles, sacris illos ordinibus tute initiaveris. Oportet autem ad trutinam diligentissime revocare ipsorum liturgiam, quæ quidem, si Chrysostomi vere fuerit, neque ullo pacto immutata, neque dissimilis, debet omnino servari; si vero corrupta, immutetur, aliaque excogitetur psalmodia. Novimus præterea adventum meum abs te desiderari. Verum dominus meus sebastus, ut suspicor, adventante vere ad nos venit post Pascha. Ita nosmetipsi consuevimus, neque isthic in præsens opus est adventu nostro. De hac igitur re nobis scribito. Consilium autem tuum veniendi ad nos omni ex parte laudantes, et omnes certiores facimus, et magis laudabimus hoc tempore, quod videlicet ab amicis captivus factus es. Equum etiam, qui solus tibi supererat, Ecclesie misisti idoneum. Etsi enim usui non est omnino idoneus, eo tamen utimur: summa est tua in Ecclesiam benevolentia, et pro te precor, quod eam novisti dare tibi quæ possides, nam multi sunt ei detrimento. Cura ut intelligam, an totum habeas officium, quod facimus in Armenios qui convertuntur. Si non habes, illud transcribemus, ac tibi vel feremus, vel mittemus. Ne desinas curare, frater, Ecclesie psalmodiam, et maxime domus Dei decorem, ac te Deus ab omni custodiat inimico.

λωμεν, καὶ μὴ παῦσον, ἀδελφε, τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ψαλμωδίας, καὶ ὅπως τῆς τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ εὐπρεπείας προνοούμενος· καὶ σκεπάσῃ σε ὁ Θεὸς ἀπὸ παντὸς ἐχθροῦ.

EPIST. XI.

Tarchanito.

Vere mentis imago sermo est, ac juxta id quod Dominus dicit, bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum numisma ¹⁸, quale etiam tu

¹⁸ Luc. vi, 45.

μένα διακόσια, πένντη μὲν οὖσα τὰ ἐπ' ἑχθροῖς διὰ τὴν τῶν στρουθίων ἀποστέρησιν, πλουσίους δὲ τὴν ἀντίληψιν, ἧς ἀεὶ τὴν βασιλείαν σου ἀξιοῖ. Ἄλλ' ὅπως μοι καὶ τὴν ἀριθμὸν σύμβολον οἴσῃ θειοτέρα· νομιστίας καὶ παραινέσεως· παιδεύει γὰρ τὴν τελειοτέραν πεντάδα τῶν αἰσθησέων τῇ τετραδί τῶν ἀρετῶν, πολλαχῶς ἐνοούμενη τῇ Βασιλῇ τῶν ὅλων νόμα καὶ βρώμα προσφέρεσθαι ὡς δοῦλον ἀνάξιον.

EPIST. I'.

Τῷ Διαβολογύρῃ.

Εὐγε ὅτι προσθήκη τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ γέγονεν· εὐγε ὅτι πλατύνεται σοι τὰ θεία σχοινίσματα, καὶ λαὸς σοι κτιζόμενος αἰνεῖ τὸν Κύριον οὐ μικρῶς, καὶ ἡγαλλιάσέ μου τὸ πνεῦμα ἐπὶ τῇ τῶν Ἀρμενίων ἐπιστροφῇ. Τὰς γὰρ ἐκκλησίας αὐτῶν οὐ δεῖ κλεῖσαι, ἀλλὰ τὴν ἀκολουθίαν, ἣν ποιοῦμεν εἰς ἐγκαίνια ναοῦ ποιήσαντά τε καὶ χρίσαντα σταυροειδῶς μύρω τοὺς τοίχους, ὀρθοδόξοις ἱερεῦσι παραδοῦναι, καὶ οὕτως ἐνέτους πάντας ποιῆσαι τοῖς ἐξ Ἀρμενίων ἐπιστρέψασιν. Εἰ δὲ καὶ ἱερεῖς αὐτῶν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει προσήλθον, κρεῖττον μὲν ἐπιτάτεσθαι αὐτοὺς εἰς λαϊκοὺς· εἰ δ' ἄρα τῆς ἱερωσύνης ἀντέχοντες καὶ ἄλλως ἀνεπιληπτοὶ εἰσι, χειροτονήσον τούτους αὐτούς. Πρὶν [f. πλήν] δεῖ ἀκριβολογηθῆναι τὴν λειτουργίαν αὐτῶν· καὶ εἰ μὲν ἐστὶ τοῦ Χρυσοστόμου ὁ παράλλακτος καὶ ἀδιάφορος, δεῖ λειτουργεῖσθαι ταύτην· εἰ δὲ ἐστὶ διεσθαρμένη, χρὴ ἀλλαγῆναι· καὶ τὴν ἄλλην δὴ [f. δεῖ] ψαλμωδίαν σκοπηθῆναι. Καὶ πρὸς ταῦτα οἶδαμεν, ὅτι τὴν ἐμὴν παρουσίαν ἐπικαλέσῃ· πλήν ἄλλ' ὑποπτεύω ὅτι μετὰ τὸ Πάσχα, ὁ αὐθέντης ἡμῶν ὁ σεβαστὸς πρὸς τὰ πλησιάζοντα ἡμῖν ἑσπαι, ἣ πρὸς ἡμᾶς ἐλευσεται. Οὕτως δὲ αὐτὸς [f. αὐτοῖς] ἡμεῖς συνηθίσταμεν, οὐδεμία χρεῖα τῇ· ἐμῆς παρουσίας αὐτόθεν. Τὸ μὲν νῦν γράψον οὖν ἡμῖν περὶ τούτου τοῦ αὐτοῦ· τὴν δὲ παρούσαν σου πρὸς ἡμᾶς διάθεσιν πάντοτε ἀποδεχόμενοι, καὶ πρὸς πάντας ἀνακηρύττοντες, πλέον ἀποδεξόμεθα νῦν, ὅτι παρὰ τῶν δῆθεν φίλων ἡχηματωσέθης· καίτοι οὐ μόνον εἶχες ὑπολειφθέντα σοι ἱππον, τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπέστειλας ἐπιτήδειον. Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάνυ ἐπιτήδειός ἐστιν εἰς τὴν [f. ἣν] χρεῖαν αὐτοῦ χρῆζομεν, ὅμως πολλὴ ἡ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν εὐγνωμοσύνη σου· καὶ σου ὑπερέυχομαι, ὅτι οἶδας τὴν δοῦσάν σοι εἶχεις. Οἱ γὰρ πολλοὶ καὶ τῇ [f. καὶ τι] προσβλάπτουσι. Δέλωσον δὲ μοι εἰ καὶ πᾶσαν τὴν ἀκολουθίαν ἔχεις, ἣν τελοῦμεν ἐπὶ τοῖς ἐξ Ἀρμενίων ἐπιστρέφουσιν· εἰ δὲ οὐκ ἔχεις, μετὰγράφωμεν ταύτην. Καὶ ἡ ἐνέγκωμεν, ἣ ἀποστειλόμεν, καὶ μὴ παῦσον, ἀδελφε, τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ψαλμωδίας, καὶ ὅπως τῆς τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ εὐπρεπείας προνοούμενος· καὶ σκεπάσῃ σε ὁ Θεὸς ἀπὸ παντὸς ἐχθροῦ.

EPIST. IA'.

Τῷ Ταρχανίτῳ.

Ὅντως εὐχὼν ὁ λόγος τοῦ νοῦ, καὶ κατὰ τὸν Κύριον εἰπεῖν, ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας τὸ ἀναθὸν προβάλλεται νόμι-

σμα. Ὁποῖον δὲ [/. δὲ] καὶ σὺ, ὁ μεγαλειφανέστατος ἡμῶν αὐθέντης, περὶ τὴν ἡμετέραν ἐπεδείξω οὐδαμίνω τιμῆς γράμματα, ἐξιώσας νοθεύεσθαι γράμματα, καὶ ἀπλῶς λαλῆσας ἐκ τοῦ τῆς καρδίας σου περισσέυματος. Καίτοι τίνες ἡμεῖς νοθεύειν τὸν ὑπὲρ πάντα τοὺς διδάσκοντας συνιέντα, καὶ ὑπὲρ τοῦς πρεσβυτέρους σοφισθέντα τῇ τῶν ἐντελῶν ἐκζητήσει; Τί σε τοσοῦτον ὁ ἡμέτερος λόγος διδάξει, ὅσον ἡ μεγάλη σου φύσις ἐχόρησε, προσλαβοῦσα καὶ τὴν ἐκ τῶν στροφῶν τοῦ βίου τείραν ἐπὶ κούρον; Πάντως γὰρ οἶδας τὴν τοῦ μάλιστα πάντων πειρασθέντος τῶν βιωτικῶν ἀγαθῶν ἀπόφασιν, τοῦ μεγάλου, φημί, Ἐκκλησιαστοῦ. Θεός, ὃς ματαιότητα ματαιοποίησεν τὰ πάντα εἶναι ὠρίσας, τὴν ὑπεροχὴν ἐν τούτῳ δηλώσας τῆς κοσμικῆς οὐδεότητος. Εἴτα χάριν τῆς τῶν ματαιότητων ματαιότητος, τῷ ὄντι προσαρπόμεν, καὶ ὑπὲρ σκότους τῷ ἡλίῳ ἀντιστησόμεθα. Ἐμβλέψατε, φησὶν, εἰς ἀρχαίας γενεάς, τίς ἡλπισεν ἐπὶ Κύριον καὶ κατηγορήσθαι; Καὶ οὖν οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλείμμενον, καὶ τὰ ἐγκαταλείμματα τῶν ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσονται. Σωτηρία δὲ τῶν δικαίων παρὰ Κυρίου. Τίς οὕτως ἐξαπάτητος καὶ παπαχυμένος καὶ βοσκηματώδης τὸ νῦν, ὥστε ἐπ' ἀδικίαν ἐλπίζειν, καὶ ἐπιποθεῖν ἐπὶ ἀρπαγμα, καὶ ταῦτα ἀκηκῶς τοῦ Ἰωθ, οὗ πλουσιώτερος οὐκ ἂν ποτε γένοιτο, ἀλλ' οὐδ' ἀληθέστερος; Ὁ πλοῦτος ἀδίκως συναγόμενος ἐξεμεθήσεται. Ταῦτα γοῦν εἰδὼς σε, πανευγενέστατε, οὐδενὸς ἤτεον ὡς ἀκηκαμέν τε καὶ πεπιστεύκαμεν, τί πλέον ὁ ἡμέτερος λόγος νοθεύεται; Πάντως οὐδὲν, εἰ μὴ βουλοίμεθα μάτην φορτικεύεσθαι. Ὅμως ἐπεὶ οὖν πάντα δυνάτ' ἐπὶ πιστεύοντι, ἀπονοῦ μου τῶν πραγμάτων, καθάπερ πεπίστευκας. Οἶδ' γὰρ καὶ ἄλλως τοῖς ὁρομέυσι περὶ γινόμενα τὰ τῶν φίλων ὑποφωνοῦντα. Θεός δὲ ὁ πάντοθεν ἡμᾶς ὠφελῶν (ἐποίησε γὰρ πάντα καλὰ λίαν), θῷ σοι ὠφελεῖσθαι γε ζωοφελῶν, ... τὸ ἔργον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπειλὴν, ὡς ὁ μέγας Ἀπόστολος ἐνετείλατο.

ΕΠΙΣΤ. ΙΒ'.

Τῷ γυναικαδέλφῳ τοῦ βασιλέως κυρῷ Ἰωάννῃ.
Νῦν ἔγνω μὲν ὅλον ἡλίον ἔχοντες, κατακυόμεν· νῦν ἡμῖν γλυκεῖαι αἱ τοῦ ἑαρος χάριτες· ἔστρεψας γὰρ σου τὸ πρόσωπον καὶ τεταραγμένοι σύμπαντες ἐγενήθημεν. Ποθεῖς σου τὴν πραότητα, ζητοῦμέν σου τὸ μέτριον τοῦ φρονήματος, τὸ πρὸς παντας ὁμιλιτικόν τε καὶ εὐχαρί. Βαβαί, πόσον ἀνακλειόμεθα [/.—κλαίμ.]! Τὸ δὲ τῆς χειρὸς εὐεργετικόν τε καὶ μεγαλόδωρον, τὸ δὲ τιμητικόν καὶ φιλόκτινον, τὴν δὲ πρὸς τοὺς τῷ Θεῷ ἀνακειμένους αἰδῶ τε καὶ ὑποχώρησιν, ταῦτα μικροῦς μετὰ τῶν μεγάλων ἀνακηρύττοντας γίνωσκε. Ἄλλ' ἡμῖν μὲν προφανῶς δοθεὶς ἐκ Θεοῦ διὰ τὰς αὐτοῦ ἀρετὰς, εἴτα διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἀποδημήσας, ἄλλως φυλάττει παρὰ Θεοῦ σωτὴρ πάσης χρηστότητος χορηγός, καὶ μετρίστως πράγμασιν ὁ Θεός ἐμβιδάζων οἷα τις ἀρχιτέκτων εὐφυῇ μαθητῇ, ὕλην ταῦτά σοι δίδωσιν, ἐν τούτοις ἐπιδείξῃ τὴν δεξιότητά. Καὶ θαρρῶ σου

A maximus omnium susceptor in me ostendisti, dum meas honorasti litteras, patiens litteris admoneri, ac loquens plane ex abundantia cordis ⁷⁶. Equis poterit eum commonefacere, qui omnibus magistris excellit intellectu, atque omnium seniorum sapientissimus est in mandatorum exquisitio? Quid enim sermo noster docebit te, qui ex ipsis vitæ conversionibus in auxilium vocas experientiam? Novisti enim ejus sententiam, qui præ cæteris omnibus bona hujus vitæ expertus est, magni, inquam, Ecclesiastæ. Deus vanitatem vanitatum omnia esse definivit, excellentiam in eo demonstrans hujus mundi vanitatis ⁷⁷. Deinde propter vanitatem vanitatum ad Deum vere existentem attollemur, et pro tenebris stabimus contra solem. B Respicite, inquit, antiquas generationes, quales speravit in Domino, et confusus est ⁷⁸? Etenim non vidi justum derelictum, et reliquæ impiorum interibunt ⁷⁹; salus autem **720** justorum a Domino ⁸⁰. Quis adeo facile deceptus et incrassatus et pecuarius in præsens, ut speret in iniquitate, et rapinas concupiscat, cum ea præsertim Jobi audierit, quo quidem nemo unquam exstitit ditior, sed neque magis sincerus. Divitiæ inique congregatæ evomentur. Hæc igitur cum scias, vir nobilissime, nihilominus, ut audivimus et credimus, quid amplius sermo noster admonere te poterit? Nihil omnino, nisi velimus onus frustra portare. Verumtamen quoniam omnia credenti possibilia, nullam mearum litterarum habeto rationem, sicut credidisti. C Ceteroquin vidi currentibus alas fieri voces amicorum. Deus autem nos in omnibus adiuvans, fecit enim omnia pulchra nimis. det tibi adjuvari, ... opus solum, sed et minas, ut magnus Apostolus mandavit.

EPIST. XII.

Domno Joanni Augustæ fratri.

Nunc scio equidem qualem habentes solem secundi eramus, nunc dulces nobis veris gratiæ. Avertisti enim faciem tuam ⁸¹, et commotus sumus universi. Exoptamus tuam lenitatem, moderatam tuam erga omnes et affabilem et blandam querimus comitatem. Papæ, quam magnificis iterum atque iterum laudibus celebramus! Nunc manus beneficentiam et munificentiam, honorem atque humanitatem; nunc obsequium et venerationem, qua quidem viros prosequeris Deo addictos: de his omnibus scias parvos una cum magnis plurima prædicare. Verum ob tui ipsius virtutes nobis manifeste datus a Deo, ob nostra crimina deinde decedens, ad bonum aliorum custodiris a Deo servator omnisque utilitatis subministrator. In magnis autem operibus Deus veluti architectus ingenioso discipulo faciem tibi præferens ea quasi materiam

⁷⁶ Matth. xii, 24. ⁷⁷ Eccl. i, 2. ⁷⁸ Eccl. ii, 11. ⁷⁹ Psal. xxxvi, 26, 28. ⁸⁰ Ibid. 39. ⁸¹ Psal. xxxiii, 8.

præbet, ut in istis tuam ostendas dexteritatem. Etiam tuis virtutibus tuam ætatem vincere contendentibus illud fore confido, ut in omnibus lauderis omnium solertissimus ac spectatissimus, resque Bulgariæ iterum geras benefaciendo, quemadmodum tua administrantur. Neque enim nos adhuc dereliquisti omnino. Nam etsi sol, e boreæ regionibus, propior sit austro, tamen aliqua ratione ea omnia et fovet et generat, quæ quidem vicina non exstant, sicut videlicet et nos in Pelagoniæ parte tuis fruimur radiis. Fruemur autem magis, si et agellus Hemongila, ubi vetus nostra constituitur aula, præsidio tuo Deiparæ datus fuerit per adoratum a me et veneratum sigillum tuum. Et Romanus Ostracorhomus, qui ex bonis Ecclesiæ pinguefactus **721** contra eam recalci-
 trat, reprimatur minis domini mei, præcepto dato etiam exercitui de illo et aliis amentibus, ut nemini detur regio adversus nos, qui pro tui nominis gloria preces quotidie fundimus, et res tuas gestas semper prædicamus, et linguam habemus ad gratiarum actionem nullius lingua pejorem, ne dicam Romani aliorumque lingua longe meliorem. Tu vero qui beati Ducarum generis præclara quæque in te ipso complecteris, mihi maneat in tua bonitate, imo vero ascensiones in ea progressusque facias, si quis tamen est modus in iis rebus quas præclare gessisti. Neque a loco velis desciscere, quem dedit Deus, ænatura, inquam, ad bene faciendum ac recte agendum comparata, atque a tua in omnibus moderatione, quæ quidem te exaltavit, et exaltabit quidem, magna tua manu, nobis opitulante.

EPIST. XIII.

Tornosopulo Dociscopiorum episcopo.

Si quidem desipientem atque insanabili laborantem furore archiepiscopum audivisti, sanctissime mi domine, illud oportebat tibi suasisse, eum noluisse illa quæ scripseras, audire; nec quidquam (heu! qui id possum dicere?) dignatum esse ad te rescribere. Cæterum si vere dementati sumus, ac quasi pecudes facti passionibus, et corrupti, et a divinæ imitationis studio abhorrentes, in hoc adhuc sapimus videndo prudentiam vestram, qua præstatis, et propter quam præestis omnibus. Nolito tam faciles iis aures præbere, qui blaterant contra nos. Sed muta fiant labia calumniantium nos apud tuam bonitatem. Ostendant cui dederint tabellam, quæ de episcopatu tractaret, quis eam nobis attulerit, et tunc sancient quæ dicunt, nos scilicet contemnentes nihil ad ea rescripsisse. Certe per sanctæ matris tuæ preces inquirito, cuiam tabella data fuerit. Et si compertum erit, me eam quidem accepisse, nihil vero rescripsisse, arguar tanquam contemptor. Quoniam vero ex eo quod non accepta est scriptura domini mei de episcopo agens, jam defensus sum, ecce et de ipso scribo episcopatu. Neque enim decet ut teipsum talibus immisceas, domine mi: magna enim et forni-

Α ταῖς ἀπαρμιλλοῖς τὴν σὴν γενεὰν ἀρεταῖς, ὡς ἐν πᾶσι πάντων ἀνακηρυχθῆσθαι δεξιώτερός τε καὶ δοκιμώτερος. Καὶ πάλιν τὰ τῆς Βουλγαρίας εὐεργετή-
 σαις οἰκονομίαις θείαις, οἷς τὰ σὰ διεξάγῃται. Καί τι [f. καίτοι] καὶ νῦν οὐκ ἀπολείοιπας ἡμᾶς πάντη. Κἂν γὰρ ἐκ τῶν βορείων ο ἥλιος νοτιώτερος γένηται, ὅμως ἀναλόγως καὶ θάλπει καὶ ζωογονεῖ καὶ τὰ πάντα μὴ πλησιάζοντα ὥσπερ ἀμέλει καὶ ἡμεῖς τῷ τῆς Πελαγονίας μέρει, τῶν ἀκτίνων σου ἀπολαύομεν. Ἀπολαύομαι δὲ πλεόν, εἰ καὶ τὸ χωρίδιον Ἡμόγγιλα, ἐν ᾧ καὶ ἀρχαῖα ἡμῶν αὐτῇ συνίσταται, δοθείη τῇ φρουρῇ σου θεοτόκῃ διὰ προσκυνητοῦ καὶ σεβαστοῦ μοι σιγγίλλου σου, καὶ ὁ ἐν ταύτῃ Ῥωμανὸς Ὀστρακορῳμὸς, ὃς ἐκ τῆς Ἐκκλησίας παχυθβεῖ κατ' αὐτῆς λυττᾷ, ἀνασταλείη δι' ἀπειλῶν τοῦ αὐθέντου μου, παραγγελλομένου καὶ τοῦ στρατοῦ περὶ αὐτοῦ, καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὡς ἀν μὴδενὶ χώρα διδοίη καθ' ἡμῶν τῶν ἀεὶ εὐχομένων ὑπὲρ τῇ σῇ εὐδοκίμῃσι: τῶν ἀεὶ ἀνακηρυττόντων τὰ σὰ, καὶ γλῶτταν ἔχόντων πρὸς εὐχαριστίαν οὐδενὸς χεῖρονα, ἵνα μὴ λέγῃσι καὶ Ῥωμανοῦ, καὶ ἄλλων πολλῶν, βελτίονα. Ἀλλ', ὦ τοῦ μακτρ' οὔ Δουκῶν γένους τὰ καλὰ ἐν ἑαυτῷ συλλαβῶν, μένε μοι ἐπὶ τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος, μᾶλλον δὲ ἀναδίσσεις καὶ προκοπὰς ἐν ταύτῃ τίθεις, εἰπερ ἐστὶ τι μέτρον ἐπ' ἐκεῖνα κατωρθώσας: καὶ μὴ ἐκστατῆς τοῦ θεοδότηου τόπου, τῆς εὐεργητικῆς φημι καὶ ἀγαθοποιῶ διαθέσεως, τῆς τε ἐπὶ πᾶσι μετριοφροσύνης, ἣ σε καὶ ὕψωσεν καὶ ὕψώσει μὲν, ἡμῶν τῶν ταπεινῶν κἂν αἰτῶμεν τῶν συγγενῶν ἡμῶν τῶν..... ἐν τούτῳ τῇ μεγάλῃ σου χειρὶ ἀντελαμβανόμενον.

C miseris et si petamus etiam cognatis nostris.....

EPIST. II.

Τῷ Τορνωσοπούλῳ τῷ Δοκισκοπιῶν.

Εἰ μὲν παραφρονήσαντα τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἤκουσας, πανάγχι μου αὐθέντη, καὶ μανίαν νοσήσαντα δυσθεράπευτον, τὸ τὸν [f. τοῦτω] ἔδει σε πεισθῆναι, ὅτι καὶ σῆς γραφῆς παρήκουσας, καὶ οὐδ' ἀντιγράφας (φεῦ! πῶς εἴπω;) ἤξιωσεν. Εἰ δὲ τῶν ἀλλὰ [f. τὰ ἄλλα] μὲν ἀφρονεῖς ἐσμεν, οἷα δὲ [f. δὴ] κτηνώδεις γεγονότες τοῖς πάθεσι καὶ διαφθαρέντες, καὶ βδελυχθέντες τοῖς θεομιμήσουσιν ἐπιτηδεύμασιν ἐν δὲ τούτῳ τέως φρονοῦμεν, τῷ εἰδέναι τὴν ὑμετέραν περιωπὴν ἐφ' ἧς ἵστασθε, καὶ δι' ἣν πάντων ὑπέρκεισθε. Μὴ οὖν ῥαδίως πείθου τοῖς καθ' ἡμῶν λέγουσιν, ἀλλ' ἀλα γενηθῆτω τὰ χεῖλη τῶν ἐνδιαβαλλόντων ἡμᾶς πρὸς τὴν σὴν ἀγαθότητα. Ἐπειδείξατ' ἔστιν ἐνὶ δεξιᾷ τοῦ πιττάκιον τοῦ περὶ τῆς ἐπισκοπῆς διαλαβάνον, τίς ἡμῖν τοῦτο διεκόμισεν καὶ τότε κυρώσουσιν ἅπερ λέγουσιν, ὅτι ὡς καταφρονοῦντες οὐκ ἀντεγράψαμεν, καὶ πρὸς τῆς εὐχῆς τῆς ἁγίας σου μητέρας, ἐρεῦνησον περὶ τοῦ πιττάκιου ἐνὶ ἐδόθῃ καὶ εἰ εὐρεθείη ἐγὼ δεξιόμενος μὲν τοῦτο, μὴ ἀντιγράφας δὲ, ὡς καταφρονητῆς εὐθυνηθῆσομαι. Ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ τοῦ μὴ δέξασθαι γραφὴν τοῦ αὐθέντου μου περὶ ἐπισκόπου διαλαβάνουσαν ἀπ' ἐμοῦ λογησάμην [f. ἀπελογ.], ἰδοὺ καὶ περὶ αὐτῆς τῆς ἐπισκοπῆς γράφω οὔτε σὲ τὸν αὐ-

θέντην μου δεῖ εἰς τὰ τοιαῦτα περιεμβάλλειν αὐτὸν (μεγάλα γὰρ καὶ φορικτά), οὐδ' ἡμᾶς οὕτως ἀπλῶς τὰ θεῖα καταχαρίζεσθαι. Των γὰρ εἰς ἐπισκοπὰς προσσχεθέντων παρ' ἡμῶν, οἱ μὲν, ἐν ταύτῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ δουλεύσαντες καὶ ἐπ' εὐλαδείᾳ καὶ σεμνότητι μαρτυρούμενοι, τῆς ἐπισκοπῆς ἐπέσχον, οἷος ὁ Μορίβου, ὁ Πριεδιάνης· οἱ δὲ, ἐν Κωνσταντινουπόλει λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ λάμψαντες, οἷος ὁ Καστορίας, ὁ Βελεγράδης· οἱ ἐν μοναστηρίῳ τῷ μοναδικῷ βίῳ ἐμπρέψαντες, οἷος ὁ Τριαδίτζης· τῆς ἀρχιερατικῆς ἀξίας ἐπέτυχον. Εἰ μὲν οὖν τοιοῦτος εἴη καὶ ὁ παρὰ τοῦ αὐθέντου μου συνιστάμενος, οὐ οὐ χεῖριν ἡμῖν ἐξείς, ἀλλ' ἡμεῖς σοί· εἰ δὲ μήτε τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ γνωστὸς, μήτε τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ λόγῳ, ἢ βίῳ μαρτυρουμένοις περιφανής, μηδὲ θελήσης μάτην καὶ εἰκὴ προσκροῦσαι θεῷ, μηδὲ ἡμᾶς τοῦτο κέλευε, οἱ πειθαρχεῖν μᾶλλον θεῷ, ἢ ἀνθρώποις διατετάγμεθα. Ἐπειτα καὶ τοῦτο φαινόμεν, ὡς οὐδὲ λείπει νῦν ἡμῖν ἐπισκοπῇ, ἐκτὸς εἰ μὴ τὴν Βυθίνην λέγοι τις, ἥς τὸν ἀξίον καὶ πάνυ ποθεύντες εὐρεῖν οὐ δυνάμεθα. Δεῖ γὰρ ἀνδρὸς ταύτην συγκεκροτημένου, καὶ θοροῦ τὰ πνευματικὰ καὶ τὰ κοσμικά. Πῶς δὲ παρήκουσα τῷ αὐθέντῃ μου, καὶ εἰς τὴν τοῦ κληρικῆς μὲν ἀποστολὴν οὐκ ἔγραψα τῷ Προξίμῳ; Οὐκ ἔστειλα ἐκεῖνον καὶ πρότερον, κἂν ἀπὸ τοῦ Αἰγυπτίου ἀπατηθῇς ὑπεστράφη· καὶ πάλιν ἐκ δευτέρῳ τοῖς ταξιδιώταις συναπέστειλα. Τίς ἐστίν, ὃς τὸν καθαρὸν σου λογισμὸν καθ' ἡμῶν ἐπιτελεῖ; Δολιὸς τις, ὡς εἰσέειπεν, ἀνθρώπος, καὶ μὴν γὰρ ἡ δόλος. Ἀλλ' ἐκεῖνον μὲν, ὃς τις ἂν εἴη, ὑραῦσαι Κύριος, τὴν κακίαν αὐτοῦ συντερίδων· αὐτὸν δὲ ἰώμενος, σὲ διαφυλάττει ἡμῖν ποταμὸν ὡς ὕδαριον εἰπεῖν ἀδελῶτον. Οἱ δ' ἐν τῷ πολιχνίῳ ἱερεῖς, οὐδεμὶς ἀδείας ἢ ἀνέσεως ἔτυχον, κἂν σὺ, ὁ αὐθέντης μου, γράψας ἡμῖν διὰ σεβαστοῦ σου πιττακίου πρὸς τὸν ἐκ προσώπου γενομένου, ἄνεσιν αὐτοῖς δέδωκας. Καὶ εἰς παραμονὰς γὰρ ἔλκονται, καὶ εἰς ψωμοζήμιον· καὶ ταῦτα τοῦ χρυσοδοῦλου κελεύσαντος ὑπερέρους εἶναι καὶ ῥυπαρίων λειτουργοῦς τε καὶ ψωμοζήμιων. Ἐγὼ μὲν ὅπερ δίκαιον εἶχον καὶ ἔχω ἐνέγκω τῷ αὐθέντῃ μου· εἰ δὲ τινες τῇ σῇ χρηστότητι ἐμποδίζουσι, γυνῶι τούτους ἐχθροὺς εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ, κωλύοντας καὶ τὴν καθαρὰν σου ψυχὴν ἀποδιδοῦναι τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ, ὃν ἐν πᾶσι σύμμαχον ἔχων, μὴ οὕτως τοὺς αὐτῷ ἱερωμένους ἐάσης τῷ κοινῷ λαῷ συνάγεσθαι· καὶ γε αὐτὸν φυλάττει ἐν πολεμικοῖς καιροῖς καὶ εἰρηνικοῖς, πρὸς αὐτὸν εἰρηνεύοντα.

ΕΠΙΣΤ. ΙΔ'.

Τῷ Ταρχαρσίτῳ.

Καὶ τίς ἡμῶν, μακαριώτατε καὶ μεγαλεπιφανέστατέ μου αὐθέντῃ, εἰ γε τηλικαύτην ψυχὴν ὠφελοῖται; Εἰ γὰρ ὅταν καὶ τοῖς ἐλαχίστοις ποιήσωμεν, Θεῷ ποιεῖν πεπιστευκάμεν, ὡς ὁ μέγας Θεὸς καὶ Σωτὴρ ἡμῶν ἐδίδαξεν· ὅταν μερίστη ψυχῇ, ἡλικὴ πάντως ἡ σὴ, θησαυρὸν ὠφέλῃ καταβαλλώμεθα, πόσον ἡμᾶς δεῖ ἀγαλλιάσθαι, καὶ τὸ τῆς πνευματικῆς εὐφροσύνης ἰμάτιον ἀναδύεσθαι [f. ἐνδ.]· ὡς μόνον οὐκ ἐν χερσὶν ἔχοντας ἄρα τὸν Θεὸν καὶ ἀδελφούς τοὺς ὑπὲρ τούτου μι-

danda, nec nos ita facile circa divina gratificemur. **A** Nam ex iis qui per nos ad episcopatum assumpti fuerunt, alii huiusce Ecclesiæ servitio addicti, et religione et morum integritate probati, episcopatum obtinuerunt, qualis episcopus Morobi, episcopus Prisdianæ. Alii vero, qui Constantinopoli fulsere sermone et doctrina, qualis episcopus Castoriæ, episcopus Belgradi; **722** alii, qui in monasterio monachorum vita celeberrimi evaserunt, qualis Triuditizes, episcopalem assecuti sunt dignitatem. Itaque, cum talis sit, quem dominus meus commendat, non tu nobis, tibi nos gratias habebimus. Verumtamen si neque notus in Ecclesia hac nostra, neque iis qui Constantinopoli probati sunt, manifestus, doctrina et vita, nolito Deum frustra ac tenere ad iram provocare; neque id nobis jubeas, qui statuimus potius Deo quam hominibus obtemperare. Deinde id etiam dicimus perinde ac si non desit nobis nunc episcopatus, nisi quis Vydinam dicat, qua quidem dignum etiam optantes possumus invenire neminem. Opus enim est viro ad illam parato, qui et spiritualia et mundana intelligat. Quomodo autem neglexi dominum meum audire, et mittens clericum meum nullam ad Proximum dedi epistolam? Haud ego illum misi, et primum ab Ægyptio etiam deceptus pedem referre coactus est; secundo vero illum misi cum apparitoribus. Ecquis est qui tam elegans adversum nos perficit argumentum? Dolosus, ut videtur homo; etenim calumniator est. At illum, quicumque sit, evertat Dominus conterens malitiam ejus, ipsum autem sanans, te nobis flumen, ut suavissime dicam, limpidum servet. Urbis autem sacerdotes nullam habent fiduciam aut remissionem; etsi tu, domine mi, cum nobis scripsisses, per venerabile tuum rescriptum ad eum, qui ex προσώπου est, factum remissionem eis dedisti. Et paramonarii sunt, et deliciosis cibis nutriuntur, et hæc, cum jusserit aurea bulla, excellentes eos esse sortium ministros, atque delicatarum epularum. Ego enim, quod habebam et habeo justum, obtuli domino: quod si qui sunt tuam bonitatem impediētes, scias istos esse boni inimicos, prohibentes puram tuam animam, quominus Deo reddat quæ Dei sunt, quem quidem in omnibus habens auxiliatorem ne sinas ejus cultui addictos viros subijci populo universo; ipse autem tempore belli et pacis tueatur te, erga ipsum pace fruentem.

ΕΠΙΣΤ. XIV.

Ταρχανίτῳ.

Ecquis nostrum, beatissime et præclarissime domine, si tam amplum animum consequitur fructum, si quod et minimis fecerimus Deo facere credidimus, quemadmodum magnus Deus et Servator noster edocet, maxima animi alacritate, quanta quidem tu præditus es, thesaurum tam utilem comparaverit? Quantum oportet nos exsultare? Spiritualis etiam lætitiæ vestem debemus induere, **723** utpote qui solum non habemus in manu magnas et

opulentas pro eo mercedes ab illo qui verbum dat A
evangelizantibus, et reddit unicuique mercedem
juxta laborem ejus, constituens supra tot et tot ci-
vitates eos, qui minas multiplicant. Nam scis om-
nino Evangelii parabolam, quæ bonos servos bea-
tos et divites factos mihi ob oculos posuit, et ser-
vum iniquitatis probrum recipientem et mendacium
factum, quod minam in sudario mortificationis et pi-
gritiæ reposuerat, nec nummulariis commiserat.
Omnis autem homo est nummularius, qui donum
sermonis recipit, quasi regiæ imaginis caracte-
rem. Nos igitur, qui in sermonis ministerium as-
sumpti sumus, debemus ad mensam omni homini
sermonem pretiosum, dominicum numisma dare,
igne examinatum argentum, casta Dei eloquia, ut
quod nostrum est sine damnatione sit, omne au-
tem pondus accumulet reliquum nummulariorum
abundantiæ. Ego igitur minutum æs tibi committo,
tu vero illud mihi multiplicato, et thesaurum obti-
nebis in cælis ab eo qui thesauros absconditos et
invisibiles promittit dare juxta id, quod sanctus
dixit Isaias: *Quid autem est mihi tenue illud lu-
crum? Noli æmulari in malignantibus* 21. *Hoc fac et
vires* 22, et, gratia Domini Jesu cum spiritu tuo.

EPIST. XV.

Episcopo Pelagionæ.

Accepi, frater in primis observande, nostris
modo negotiis aliquem addi stimulum, quod et mi-
litiæ præfectus paulo ante repressus est, et domi-
nus Eumallus dimissus, hujusce actuum scriptor,
atque e contrario Michael domini Polyeucli filius
dux exercitus renuntiatus est, et animo quidem et
paterna gloria nobilis. Itaque quoniam ea sic con-
tigerunt, et hi sunt mei judices, ad sacerdotium
tuum do litteras, ut illis quantum potes opem fe-
ras, præsertim vero Demetrio, qui et plures habet
inimicos, siquidem cum operatus fuerit in medio,
nec omnibus placere potuerit, contra quemdam
exoticorum sapientium sententiam tulit, ne dicam
contra ipsum Dominum, quod melius est, quam
si pro nobis. *Væ vobis, inquit, cum de vobis homi-
nes bene dixerint* 23. Præsta igitur auxilium, si
quid adversum illis continget. Omnia enim quæ
præclarissimi domini Eumathii sunt, tua sunt, et
tua illius; si quidem salva illa est charitas, et in-
spectores abs te in omnibus adjuti sunt. Cæterum
et aliunde hujus vitæ fluxum novisti, imo, ut cum
Scriptura loquar, vanitatem, atque ut quidam e no-
stris sapientibus ait, *Ne perturbes animam conturbat-
um*. Deus autem det tibi in omnibus intellectum,
atque 724 id efficiat, ut timor et desiderium ejus
in anima tua mittat radices. Quare te veram vitam
omnem in Domino ferentem fructum inveniens, ut
ait Jeremias 24, inserat in suo paradiso, ac de
sancto protegat semper episcopatum.

αὐτοῦ, παρὰ τοῦ καὶ διδόντος ῥῆμα τοῖς εὐαγγελι-
ζομένοις, καὶ ἀποδίδόντος ἑκάστῳ τὴν μισθὸν κατὰ
τὸν ἴδιον κόπον, καὶ ἐπάνω πόλεων τόσων καὶ
τόσων, τοὺς τὰς μνᾶς πολυπλασιάζοντας τάσσοντας.
Οἶσθα γὰρ πάντως τὴν τοῦ Εὐαγγελίου παραβολὴν
ἣ μοι καὶ τοὺς εὐγνώμονας δούλους μακαριζομένους
καὶ πλουτιζομένους ὑπέγραψε, καὶ τὴν τῆς ἀγνω-
μοσύνης τῇ ὄντι θυλὸν ὀνειδιζόμενόν τε καὶ προσχι-
ζόμενον, οὗ τὴν μνᾶν τῇ τῆς νεκρώσεως καὶ ἀερ-
γίας σουδαρίῳ ἐγκατεδύσατο, καὶ μὴ τοῖς τραπε-
ζῖταις κατέθετο. Πᾶς δὲ ἄνθρωπος τραπεζῖτης, τὸ
τοῦ λόγου λαβὼν χάρισμα, ὡς εἰκόνας βασιλικῆς
χάραγμα. Δεῖ οὖν ἡμᾶς μάλιστα τοὺς εἰς λόγου δια-
κονίαν τεθέντας πρὸς πάντα τὸν λόγον τετιμημένον
τὸ Δεσποτικόν καταβάλλεσθαι νόμισμα, τὸ ἀργύριον
τὸ ἐκυζωμένον, τὰ ἀγνὰ τοῦ Θεοῦ λόγια, ἵνα τὸ γούν
ἡμετέρον ἐκτὸς εὐθύνης εἴῃ· τὸ δὲ πᾶν βῆρος, ἐπι-
κλῶ τὸ λοιπὸν τῇ τῶν τραπεζιτῶν ἐμπορεύματι.
Ἐγὼ μὲν οὖν καταβάλλω σοι λεπτόν τι κερμάτιον·
σὺ δὲ μοι τοῦτο πολυπλασιάζε, καὶ θησαυρὸν ἔξει·
ἐν οὐρανοῖς παρὰ τοῦ θησαυροῦ ἀποκρύφους ἀορά-
τους ἐπαγγελλομένου διδόναι, κατὰ τὸν ἅγιον εἰπεῖν
Ἡσαΐαν· *Τὸ δὲ τὸ λεπτόν μοι κερμάτιον· Μὴ παρα-
ζήλου ἐν πονηρευομένοις. Τοῦτο ποίει καὶ ζήση,*
καὶ ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ μετὰ τοῦ πνεύματός
σου.

EPIST. IΕ.

Τῷ Πελαγονίᾳ.

Ἐπυθόμην, τιμιάτατε ἀδελφε, τοῖς καθ' ἡμᾶς
πράγμασι νυγμόν τινα γενέσθαι τανῦν, καὶ τὸν μὲν
πρώην στρατηγούντα παρασταλῆναι, καὶ ἀναγραφῆς
τῆς τούτου πράξεως ἀποσταλῆναι τὸν κύριον Εὐμάλ-
λον καὶ καταστῆναι νῦν στρατηγὸν τὸν εὐγενῆ καὶ
φυχῇ καὶ πατρὶφά δόξῃ Μιχαὴλ τὸν τοῦ κυροῦ Πο-
λυεύκτου υἱόν. Ἐπεὶ οὖν ταῦτα οὕτως συνέβη, οἱ δὲ
κρίται ἐμοί· γράφω τῇ ἱερότῃ σου, ἵνα χειραγω-
γήτωσαν [f. — γηθῶσι] παρὰ σοῦ ὅση δύναμις· καὶ
μάλιστα ὁ Δημήτριος, ὃς καὶ πλείους ἔχει ἐχθροὺς,
ἅτε καὶ ἐν τῇ μέσῃ διενεργήσας, καὶ μὴ πᾶσιν
ἀρέσαι δύνηθεις, κατὰ τίνος [f. καθά τις] ἐκ τῶν
ἐξω σοφῶν ἀπεφάνετο, ἵνα μὴ λέγω τοῦ αὐτοῦ Κυ-
ρίου, ὡς κρεῖττον ἢ καθ' ἡμᾶς· *Οὐαὶ ὑμῖν, φησὶν,*
ὅταν καλῶς ὑμᾶς οἱ ἄθροποι εἰλωσι. Συνέργησον
οὖν, εἰ τι καὶ πρόσαντες αὐτοῖς συναντήσῃ. Πάντα
D γὰρ τὰ τοῦ μεγαλεπιφανεστάτου κυροῦ Εὐμαθίου
σά· καὶ τὰ σὰ ἐκείνου· εἴπερ ἡ ἀγάπη σῶζεται.
Καὶ οἱ ἐπισκεπτεῖται δὲ παρὰ σοῦ ἐν πᾶσι χειραγω-
γεῖσθωσαν. Οἶδας γὰρ καὶ ἄλλως τὴν τοῦ βίου τούτου
παλὶρρόιαν, ἣ μᾶλλον τὸ τῆς Γραφῆς εἰπεῖν, *μα-
ταιότητα*, καὶ ὡς εἰπέ τις τῶν ἡμετέρων σοφῶν·
Ψυχὴν τεταραγμένην μὴ ταράξῃς. Δὴν δὲ σοι
Κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσι, καὶ τὸν φόβον αὐτοῦ καὶ
τὸν πόθον τῇ σῇ φυχῇ ἐρρίκωθῆναι ποιήσεις· ἵνα
εἰ, καὶ ἄμπελον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινὴν εὐρώην
ἐν Κυρίῳ, ὡς Ἱερემίας φησὶ, τῷ παραδείσῳ αὐτοῦ
ἐμψυεύσεις, καὶ ἀεὶ τῇ ἐξ ἀγίου ἐπισκοπῇ ἐπισκέ-
ψαιτο.

21 Psal. xxxvi. 1. 22 Luc. x, 28. 23 Luc. vi, 26. 24 Jerem. viii, 13.

ΕΠΙΣΤ. ΙΓ'.

Α

ΕΠΙΣΤ. XVI.

Τῷ υἱῷ τοῦ σεβαστοκρατόρος.

Sebastocratoris filio

Παμμέγιστέ μου αὐθέντη καὶ ἀντιλήπτορ, πολλὰ μὲν ἀγαθὰ εἰργάσω ἐν μέσῳ τῆς γῆς ἡμῶν, καὶ Πρέπαν ἅμα καὶ Διάβολον ἀναψύξας τῆς εὐθύτητος καὶ τῆς δικαιοκρατίας τῷ πνεύματι, ἣν ἐνεδείξω κατὰ τῶν ἀδικησάντων αὐτάς· οὐδενὸς δὲ ἦτον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ἡ μεγάλη σου χεὶρ ἐξεργάσεται, εἰ τὴν ἐπισκοπὴν διαβολαῖς οἰκτειρήσης μεγάλῳ· μὴ κινδυνεύουσιν, διὰ μικρὰς δὲ χειραγωγίας ἐκφυγεῖν θυνάμενος [f. — ναμένην] τὸν κίνδυνον. Τίς ὁ κίνδυνος; Ἀψαλτα μικροῦ γεγένηται καὶ ἀφωταγώγητα, ὅτι δὴ καὶ ἀνεπισκόπητα. Πάρῃος γὰρ κειμένη, κατὰ τὴν παρὰ τῷ Δαβὶδ ἀμπλον ἐκείνην τὴν εὐκλῆματοῦσάν ποτε, καὶ διαρπαζομένην πᾶσι τοῖς παρδεδούουσιν, οὐτε τὸν ἐπίσκοπον ἔχει προσμένοντα· οὐδὲ γὰρ ὑπομένει διδόναι τὸν νῦτον εἰς μάστιγας, καὶ τὰς σιαγόνας εἰς ῥαπίσματα, οὐτε τοῦ ἐπισκόπου φεύγοντος διὰ τοὺς δεινοὺς ἐπηρεαστάς, προσμένειν εἰκὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ ἄλλον τινά. Τῇ κεφαλῇ γὰρ τὸ λοιπὸν σώμα συνάπτεται· ὁ μέλει καὶ οἱ δοθέντες αὐτῇ παρὰ τοῦ κρατοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως σιγίλλιον, οἱ τε [f. οἱ γε] τὴν Ἐκκλησίαν κύκλῳ περικαθήμενοι, πρότερον διὰ τὴν αὐτὴν αὐτὴν αἰτίαν, τῶν πατέρων ἐξέστησαν, τῷ τῆς ὕλης δὲ δάσει πιστευσάντες ἑαυτοὺς ἐμφωλεύουσι. διὰ ταῦτα οὐτε διάκονος, οὐτε πρεσβύτερος (φεῦ τῶν ἡμῶν κακῶν!) τῇ περικαλλεστάτῃ τῶν Βουλγαρικῶν ἐκκλησιῶν ἐναπομείνηκεν. Ἐξήλθον οὖν ἐπισκεψάμενος [f. — φόμ.] αὐτήν, καὶ ἰδὼν, ἐπένθησα· καὶ πενθήσας, ἐπυθόμεν τὸ αἴτιον· καὶ πυθόμενος, ἔμεινον· καὶ μαθὼν, διδάσκω, διὰ τῆς εὐτελοῦς μου ταύτης γραφῆς ἀναφύων τῷ κρατίστῳ αὐθέντῃ μου. Ἀλλ' ὁ μὲν κίνδυνος οὗτος· ἡ δὲ χειραγωγία τίς; Ἐλαφρά τε καὶ ἀδαρής· καὶ αὐτὸ τοῦτο, μόνῃς χειρὸς ἑκταίς. Εἰ γὰρ εὐδοκήσεις, ὁ μέγας ἡμῶν αὐθέντης καὶ ἀντιλήπτορ, τοῖς τῷ ἐπισκόπῳ δοθείσι παρὰ τοῦ κρατοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ πρὶν προσκαθημένοις, εἰτα διὰ τὰς ἐπιρλάς ἀποφυγεῖς, προσκλῶν τὸν σὸν ἐπιβραβευθῆναι σιγίλλιον, ᾧ θαρρήσαντες, τῆς λόχμης ἐκδύσσονται· ἀναθηλήσει δὲ πάλιν ἡ Ἐκκλησία, καὶ φωταγώγηθήσεται καὶ φαλήσεται. Ὅπως τὸν κίνδυνον, ὅτι D μέγιστος; ὅπως τὴν χειραγωγίαν, ὅτι ῥαβία, καὶ μόνους τρισὶ δακτύλοις κατορθομένη; Ἀπομαί οὖν καὶ προσπίπτω διὰ τοῦ παρόντος γράμματος ὥσπερ σώματος, ὡς ἀν' ἐλεησῆς τὴν ἣν δεῖ ὀλιωτάτης ἐκαλησίων, ἣν ὁ Χριστιανικώτατος ἐκείνος Βορίσης ὁ Βουλγαρίας βασιλεὺς, μίαν καὶ αὐτὴν τῶν ἐπὶ καθολικῶν, ἐδομήσατο. Ἐκεῖνος ἐκτίσε· σὺ δὲ ἐγκαίνισον, ἵνα σοὶ καὶ πνεῦμα εὐθὺς ἐν τοῖς ἐγκατοῖς σου ἐγκαινισθεῖ παρὰ Θεοῦ, τοῦ τῇ πεπτωκυῖαν ἡμῶν σκηνὴν καὶ φύσιν ἀναστήσαντος καὶ καίνισαντος. Ὅς καὶ τῇ ἐν πᾶσιν ἔργοις, στρατιωτικοῖς τε καὶ πολιτικοῖς, τῇ δεξιᾷ

Multa quidem bona, maxime mi domine et susceptor, in medio terræ nostræ operatus es, et Prepam simul et Diabolum recreasti directionis et iustitii iudicii spiritu, quod quidem in eos demonstrasti, qui injuriis illas affecerunt. Nilh autem minus, nisi forte etiam majus tua magna faciet dextera, si episcopatus, calumniis in summo discrimine positi, te misereat, qui minimum afferens auxilium potes omne periculum amovere. Quidnam periculi est? Sine cantu propemodum facta sunt, et carent iis qui facies ferant, quia carent etiam episcopo. Etenim posita secus viam, illius vineæ adhuc instar, quam David sufficit, multos extendentem palmites et vindemiant omnes qui prætergrediuntur viam⁶⁶, nec permanentem habet episcopum; haud enim sustinet corpus dare percutientibus et genas vellentibus⁶⁷; nec docet in Ecclesia, episcopo fugiente propter terribiles homines qui detrimenta inferunt, alium quemquam permanere. Nam capituli reliquum corpus coheret. Itaque et qui per sigillum potentis sanctique imperatoris et domini nostri ei traditi fuerunt, quique Ecclesiæ in circuitu olim assidebant, hac ipsa de causa paternis domibus discesserunt, silvæ latebris sese crediderunt; ibique latent. Quare neque diaconus, neque presbyter, heu! quale meum malum in præstantissima Bulgarie Ecclesia remansit. Exivi igitur ad eam visitandam, et videns flevi; et fons, causam audiui; et audiens, edoctus sum; et edoctus doceo potentissimum dominum meum, id illi significans per integram hanc epistolam. Verum periculum hujusmodi est, auxilium autem leve nulliusque ponderis, atque id ipsum præstiteris unam solummodum manum porrigens. Cum igitur digneris esse magnus dominus et susceptor noster, iis omnibus qui per potentem sanctumque Imperatorem et dominum nostrum episcopo traditi fuerunt, atque Ecclesiæ olim assederant, deinde ab ea, ne damnis obnoxii forent, profugerunt; venerabilem tuam præbe sigillum. Hoc audentes facti prodibunt e silvis, germinabit rursus Ecclesia, et facies in ea proponentur, et cantus resonabunt. Vides maximum esse periculum, vides facillimum auxillum, quod tribus solis digitis afferri potest. Ora igitur et obsecro per has præsentis litteras; quæ mei vices gerunt, ut Ecclesiæ miserearis aliquando deasissimæ, quam Christianissimus 725 quidem Borises ille Bulgarie rex unam, et ipsam e septem Catholicis, ædificavit. Ille condidit: tu vero eam innova, ut tibi etiam spiritum rectum in visceribus innovet Deus⁶⁸, qui læsum nostrum tabernaculum et naturam excitavit et innovavit. Det etiam dexteræ tuæ in omnibus tum beffi tum pacis operibus strenuitatem, et potentis sanctique Patris et domini nostri do-

⁶⁶ Psal. LXXIX, 13. ⁶⁷ Isa. L, vi. ⁶⁸ Psal. L, 12.

norum operum amantis perfectum te faciat imitationem.

EPIST. XVII.

Eidem.

Res est, qua liberari vix possumus, litigious homo. Talis, domine mi maxime susceptorque, et Nicolaus Butæ, qui Beasæ Michaeli Lampeno additus, infinitorum illi damnorum ante tempus auctor fuit; cum præsertim Macrombolitæ manus alienis rapiendis invenerit aptissimas. Talis igitur est Nicolaus, nullum sensum habens in alienis rebus, et in eo quod factum opus est, ut vel ipso Sebasto domino Joanne Duca judicante noluerit rei judicatis stare, imo magnum et justum optimi domini mei iudicium perturbaverit, hominemque adortus prædictum Michaeli in contentiones et forum ipso rusticorum operum tempore, quod et vitale dicitur, adduxerit. Verumtamen per domini mei directionem edocetur ne in posterum irrita faciat justa sebastorum iudicia. Etenim rogatus exercitus universus manifestam faciet suppositam veritatem, et idipsum quod a sebasto factum est omnino probatum, omnium lingua erit magis perspicuum magisque verum. Sycophantæ igitur et fora terentes temporibus potentissimi domini mei nigra dies infelicitate agant, quorum cum in malitia primus compertus sit Nicolaus, primus etiam poenas malitiæ luat per tuam iustitiam, quicum nemo contendere potest; per quam servamur universi qui tibi traditi sumus a Deo, qui custodit te, semperque ut spero custodiet, dum omnem facis ipsius voluntatem.

EPIST. XVIII.

Eidem.

Quantum equidem turbulentus eis videbor, qui non bene negotia gladio sermonis. non illi tamen ita, qui maiore præditus est mente apud dominum **726** meum. Archiepiscopus enim qui nullam habet causam in populi molestiis, legatum procul omnino a mente et sermone in aulam misit. Nihilominus. etiam scribam pro illis, qui meæ fidei crediti, ex ipso, ut aiunt, corde eum precantur qui potest misereri. Acidæ enim thema, susceptor meus admodum venerabilis, nisi tua potenti tuearis manu, citius quam speras e medio Bulgariae discedet. Parum enim est, et omnino avium, et parva oliva ægrotans, omnium thematum est miserrimum. Igitur misereatur illius quoad peditum exitum tua misericors atque œconomica potestas, et numerus minuatur. Quomodo enim, qui hinc exierint non perspicuam declarabunt universo themati imminutionem? Quomodo etiam qui dulci patriæ solo destituti fuerint, illud tanquam inimicum et calamitatibus plenum aversantes, alienæ regionis sinum amabunt? Rogo igitur non ego solum, sed duos etiam legatos ad te mittens. Idipsum et æquum esse, thematis brevitatis ostendit, et esse situm secus viam, et

σου χειρὶ δόξῃ δραστηριότητα, τοῦ κραταίου καὶ ἁγίου καὶ φιλοχρίστου Πατρὸς καὶ δισπότου ἡμῶν, μιμητὴν σε ποιῶν ἀκριδέστατον.

EPIST. IZ'.

Τῷ αὐτῷ.

Δυσπαλάλακτον χρῆμα φιλόδοκος ἄνθρωπος. Τοιοῦτος, παρμεγίστέ μου αὐθέντη καὶ ἀντιλήπτορ, καὶ ὁ τοῦ Βούτου Νικόλαος, ὁ ἐπιφύεις τῷ Βέσῃ Μιχαὴλ τῷ Λαμπηνῷ, μυρίων ζημιῶν αὐτῷ κατέστη πρὸ καιροῦ πρόξενος, εὐρὼν τὰς τοῦ Μακρωμβολίτου χεῖρας δεξιωτάτας, εἰς τὸ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιλαμβάνεσθαι. Οὗτος οὖν ὁ Νικόλαος τοσοῦτον ἀλλόκοτος καὶ τοῦ δέοντος ἀνεπαίσθητος, ὥστε μὴδὲ κριθεὶς παρὰ τοῦ σεβαστοῦ κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Δούκα τοῖς κεκριμένοις ἐμμένειν· ἀλλ' ἐνοχλεῖν καὶ ἐπὶ τῇ μεγάλῃ δικαιοκρασίᾳ τοῦ κρατίστου μου αὐθέντου· καὶ ἄνθρωπον ἐκ χειρῶν ὄντα τὸν ὄντα Μιχαὴλ, ἐν καιρῷ γεωργικῶν ἔργων, τοῦτον δὲ φάναι καὶ ζωτικὸν, εἰς ἀντιλογίας ἔλκειν καὶ δικαστήρια. Ἀλλὰ διδαχθήτω διὰ τῆς εὐθύτητος τοῦ αὐθέντου μου, μὴ τοῦ λοιποῦ σεβαστοῦ δικαιοκρίσει· ἀναπαλαίειν. Καὶ ὁ στρατὸς γὰρ ἄσπας ἐρωτηθεὶς, διατρανώσει τὴν ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ἀλήθειαν. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ παρὰ τοῦ σεβαστοῦ γεγονὸς ἐνυπόγραφον, ποίας γλώσσης εὐτρανότερον καὶ ἀληθέστερον. Οἱ συκοφάνται γοῦν καὶ δικότριβες, μελαίνας ἡμέρας ἐν τοῖς καιροῖς τοῦ κρατίστου αὐθέντου μου δυστυχείωσαν, ὃν πρῶτος ἐν κακίᾳ ταττόμενος ὁ Νικόλαος, πρῶτος ἀπολαύεται καὶ τῆς ἐπὶ τῇ κακίᾳ κολάσεως, διὰ τῆς ἀσυγκρίτου σου δικαιοσύνης· ὅφ' ἧς ἅπαντες φυλαττόμεθα, οἱ ταύτῃ δοθέντες παρὰ Θεοῦ τοῦ φυλάττοντός σε καὶ ἀεὶ, ὡς πιστεύω, φυλάσσονται, πᾶν τὸ αὐτοῦ ἐργαζόμενον θέλημα.

EPIST. IH'.

Τῷ αὐτῷ.

Ὅσον μὲν ὀκλήρως δόξω τοῖς οὐκ ὀρθῶς τὰ πράγματα τῇ μαχαίρᾳ τοῦ λόγου δια. ἀλλ' οὕτως καὶ τὸν νοῦν μείζονι πρὸς τὸν αὐθέντην μου. Ἀρχιερεὺς γὰρ ὅς ἀναιτιδίσαιτο [f. ἀν αἰτ.] ὑπὲρ τῶν τοῦ λαοῦ ἐπαχθεῖων διαπρεσβευόμενον πόρρω πάντως καὶ νοῦ καὶ λόγου τὴν αὐλαίαν ἐπέξατο. Ἀμέλει. καὶ γράψω ὑπὲρ τῶν πεπιστευμένων ἐμοὶ καὶ τοῦ δυναμένου ἐλεεῖν, ἐξ αὐτῆς, φασὶ, καρδίας δεήσονται. Τὸ γὰρ τῆς Ἀρχιδος, πανσέδαστε ἡμῶν ἀντιλήπτορ, εἰ μὴ ὑπὸ τῆς κραταιᾶς σου χειρὸς περιέποιτο, θάπτον ἢ ἐλπίσαι ἐκ μέτης Βουλγαρίας οἰχέσεται. Μικρόν τε γὰρ ἐστε καὶ πανάπορον καὶ ὀλιγαλαίαν [f. ὀλιγοει.] νοσοῦν, πάντων θεμάτων οἰκτρότατον. Ἐλεεθῆτω γοῦν ἐπὶ τῇ τῶν πεζῶν ἐκβολῇ ὑπὸ τῆς οἰκτιρμονίας σου καὶ οἰκονομικῆς ἐξουσίας· καὶ ὁ ἀριθμὸς ὑφαιρεθῆτω. Πῶς γὰρ οἱ ἐντεθεὶν ἐκβλήθεντες, οὐχ ὅλῳ τῷ θέματι τὴν μείωσιν λαμπράν ἐνσημανοῦσι; Πῶς οὐχὶ καὶ οἱ ὑπολειφθέντες, τῷ φίλῳ τῆς πατρίδος ἐδάφει, ὡς ἐχθρῷ καὶ συμφοροποιῷ προσπετύσαντες, τῆς ἀλλότριας τοὺς κόλπους στέρξουσιν; Δέομαι οὖν οὐ μόνος ἐγὼ, ἀλλὰ δύο συμπρεσβευτῆς ἐπαγόμενος· αὐτὸ τε τὸ δίκαιον, ὃ ἡ τοῦ θέματος βραχύτης προβάλλεται, καὶ τὸ κείσθαι παρόμιον [πρόδιον?] καὶ πᾶσι τοῖς

δδταις σωτήριον. Εἰ γὰρ μὴ δι' ἡν, ἀλλὰ, ἵνα σωζέ- A
μενον σώζει τοὺς διαρχομένους, δεῖον ἐλθεῖσθαι, καὶ
μάλιστα παρὰ τοῦ αὐθέντου μου· ἀρκούσι γοῦν οἱ
ἐκδηθέντες πεζοὶ πρὸς τὸ συντριβῆναι ἡμᾶς· καὶ
μὴ περαιτέρω χορήσειν [χωρήσῃ?] ἡ ἐκβολὴ διὰ τῆς
μεγίστης σου ἀντιλήψεως, τοῦ ἐπὶ σωτηρίᾳ ἡμῶν
ἐνθιμήσαντος αὐθέντου ἡμῶν· Ἰκανῶς γάρ, ὡς ἔφην,
οἱ ἐκδηθέντες, τὴν τοῦ θεματίου μείωσιν ἐξείρ-
γάσαντο. Οὐ γὰρ. Πελαγονία τὰ ἡμέτερα, ἀλλ' ἡ
παροιμιασθεῖσα βραχεῖα Μύκονος. Ἡ δὲ Θεοτόκος
ἡς ἡμεῖς, ἡ πάντα διδωσι δσα ἡμῖν ἔργοις, διῶν σοι
τὸ πρὸς Θεὸν ἀπρόσκοπον, τὸ πρὸς ἐχθροὺς ἀκτετον
[f. ἀήτετον]· ἵνα μείζων εἴης πάντων καὶ τὰ θεῖα
καὶ τὰ ἀνθρώπινα.

ΕΠΙΣΤ. ΙΘ'.

Τῷ Μερμουντοποῦλῳ.

Ἐορτὴ μοι τὰ πρὸς σὲ γράμματα, ὦ πάντας ἐν
πᾶσιν ὑπερλάμπων τοῖς χαρακτηρίζουσιν ἄνθρωπον·
εἰ δὲ καὶ γράμμασιν ἀντιτύχοιμι, τοῦτο ἥδη ἑορτῶν
ἡμῖν ἑορτὴ καὶ χαρίτων ἀληθῆς στέφανος. Ἀλλ'
ὅπως μὴ μοι ναρκήσῃς τὴν χεῖρα, ἀλλὰ δεξιῶσθι
πῶς ποθοῦμενοις, καὶ χειραγωγήτης πρὸς τὴν ἐστίαν
ῥῆς ἐν σοὶ καλλιόπῃς. Ἀνδραποδισθεὶς γὰρ ὑπὸ τῆς
ἐνταῦθα τυραννούσης, ὡς εἰκός, ἀμουσίαις, δέομαί
τινος τοῦ πρὸς τὰ οἰκεῖα διὰ τῆς ἀναμνήσεως γοῦν
ἐπανάξοντος. Γενοῦ μοι τοῦνον οὗτος αὐτός· καὶ ὥσπερ
παρὼν τοῖς σοῖς ἐθελγύμην λόγοις (ἀλθῆσαι λέγω
ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, καὶ εἰ τι παρέπτυσας
[— πταίσας.] μακρῶν λαρυγγισμάτων, ἐφ' οἷς πολλοὶ
φρονηματίζονται, τέμενος ὑψηλότερον), ὥστε δὴ καὶ
ἀπῶν, δεῖς· ἀν εἴην τῆς δοθείσης σου τῇ γλώσῃ
γάριτος ἀπολαύειν· εἰ δὲ μὴ μέλιτος ἡμᾶς ὁ Ὑμηττός
ἀξιοῦν μέλλει, τίνας ἔνεκε πάντων ὥρων ἐπὶ τῇ
ἐνθοφορίᾳ προκάθηται; Ἀλλ' ὑποσχῆ μοι καταμε-
λιτώσαι, καὶ πλέον ἢ μὴ βούλομαι. Οὐκοῦν καὶ ἀγῶ
[f. ἐγώ] σοι ἀντιδῶτω [f. — δώσω] τὸ ἐπὶ τούτοις
εὐχαριστεῖν· εἰ δὲ καὶ εὐμουςώτερον, ἢ νῦν, καὶ
γλυκύτερον, ἔσται ἥδη ὁ ἐκ τοῦ σοῦ μέλιτος χυμός.
Ὁ δὲ πᾶσιν ἀγαθοῖς χαριώσας σε Κύριος, τηροῖ
σειτῆς ἐν βίῳ κρυπτομένης κακίας· ἀνώτερον τῷ Πνεύ-
ματι αὐτοῦ τῷ ἀγαθῷ ὀδηγῶν.

ΕΠΙΣΤ. Κ'.

Τῷ σεβαστῷ τοῦ σεβαστοκράτορος.

Ἐγὼ δὲ καὶ ἀλλοῖς μεσιτεύειν πρὸς τὴν παν-
σέβαστον ὑπεροχὴν τοῦ κοινοῦ αὐθέντου, ἐπεκαλοῦ-
μην κεναῖς ἐλπίσι βοσκόμενος, ἐπεγέλα δὲ μοι τὸ
χρέως οὕτως ἀποδουκολομένῳ. Ἐμελλον γὰρ ὅσον
οὐπω καὶ αὐτὸς τῶν οἰκείων στέρξεσθαι, καὶ οὕτως
ἐμπύρω, ὥστε εἶναι μοι τὸ κακὸν πάσης βοηθείας
ὑπέρτερον. Ἐγὼ γὰρ, αὐθέντη μου, τὸ χωρίον δ' ἐξ
ἀρχαίων τῶν χρόνων κατεῖχεν ἡ Ἐκκλησία, μηδὲ
πρακτικῶ ὑποκαίμενον, ἀφαιρέθ[εν] παρὰ τοῦ βα-
σιλέως· εὗρον καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀποσπασθέν· ὥσ-
περ οὖν καὶ τὰ τῶν ἀρχόντων πάντων. Εἴτα παρὰ
τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν πράκτορος διὰ μικράν τινα
πραγμασίαν δουλείαν εὗρων, εἶχον ὥσπερ ἄλλοι
πολλοί. Ἀφαρούμενος δὲ τοῦτο παρὰ τοῦ κυροῦ αὐ-
θέντου ἡμῶν, χαρίζεσθαι βουλομένου, ἔτω ἂν θέλῃ,
οὐκ ἀντιτείνω. Καίτοι· δίκαιον ἦν μὴ παρὰ τῆς τοῦ

cunctis viatoribus salutare. Si id alia causa non
postulat, saltem ut servatum servet pretereuntes;
dignum quidem, cujus aliquis misereatur, præser-
tim vero dominus meus. Satis igitur sunt emissi
pedites ad nos conterendos, et ne ultra se conferat
immissio, maximo domini mei auxilio, qui populo
interest pro nostra salute. Satis, ut arbitror, qui
emissi sunt, ad perficiendam parvi thematis immi-
nutionem. Neque enim Pelagonia sunt hæc loca,
sed in proverbium deducta Myconis brevis. Dei
autem Mater cujus nos, quæ cuncta dat quæcun-
que in nos operaris, det tibi inoffenso pede ad
Deum procedere, atque ab inimicis non superari,
ut quoad divina et humana omnibus antecellat.

ΕΠΙΣΤ. XIX.

Μερμουντοποῦλο.

Festum mihi dare ad te litteras, qui omnes
omnibus, quæ hominis propriæ sunt, dotibus ela-
rissimus es, abs te autem litteras accipere, id
nobis quidem festorum festum et vera gratiarum
corona. Sed ne torpeat mihi manus tua, imo per
litteras quas cupio, me sæpius alloquere, atque ad
ædem perducas tuæ elegantiae. Emancipatus enim
ab hac nostri domina, ut par est, rusticitate ali-
quem precor, qui nos monendo dirigat ad dome-
stica. Tu igitur esto hic mihi, ac quemadmodum
præsentem tui me delectabant sermones, verita-
tem dico in Christo, non mentior, etsi longæ
aversatus es vociferationes, propter quas plurimi
concipiunt sublimius templum, ita absens quoque
dignus sum qui gratia illa fruar quam tua lingua
sortita est. Quod si nos Hymettus melle non digna-
bitur, cujus gratia florum productioni studet omni
727 tempore, mihi saltem promittas melle me
perfundere in posterum amplius quam volo. Haud
ego par referrem agens de his tibi gratias : quod si
elegantius et dulcius fiat, erit jam mellis tui
succus. Dominus omnium tibi bonorum gratiam
concedens te desuper Spiritu suo duce tueatur ab
omni malitia, quæ latet in hominum vita.

ΕΠΙΣΤ. XX.

Sebasto imperatoris filio.

Volebam equidem in nova innutritus spe in aliis
D etiam me interponere apud eminentiam communis
domini admodum venerabilem, arrisit vero mihi
ita abducto necessitas : futurum enim erat, ut ipse
quoque quantum nullo unquam tempore domestica
amare, atque ita ardent, ut mihi malum esset
omni majus auxilio. Comperi enim, domine mi,
agrum quem quidem a primis temporibus posse-
dit Ecclesia nulli subjectum exactioni, occupatum
ab imperatore fuisse, atque ab Ecclesiæ bonis abs-
tractum. Ut igitur, quemadmodum omnium prin-
cipum res, postquam apud exactorem pro tempore
servitutem invenerim parva quadam consolatione,
me habui ut alii complures. Illum enim a com-
muni domino nostro occupatum, qui donare cupit,
non contendo equidem si cuiquam donaverit.

Cæterum æquum erat, neminem alium a pia Ducarum generatione digniorem Ecclesia habitum fuisse, cum præsertim agrum ab initio illa possederit. Verum de agro quidem nihil dico : æque enim ab aliis etiam omnibus occupatus esset. Ne Ecclesiæ autem hospitio atque aula non credo mandatum huiusmodi dedisse dominum nostrum. Missus est tamen noster homo qui adest in præsens, et bene habente tua nobilitate cognoscatur ipsa causa. Quibus vero de causis servos imperatoris terra prosequitur, quam usquemodo nostram existimantes fructum attulerimus. Quoniam igitur nostra non esse videtur, subijciemur omnino iudicio eminentiæ tuæ, quæ id bene novit, ut in omnes id curet. Nostis enim et de visa festuca et de culice percolato, neque sedulo agentibus haud convenit trabem manere invisam, et camelum bilere. Habes igitur potestatem, ut de aula fiat quod imperas. Incendatur, comburatur, magnus attollatur ignis, ut lucis ope, ea quæ jamdiu invisæ fuere, eluceant. Dei vero Mater, ejus et terra et aula, quæ modo detrimentum sustinent, ab omni te damno tueatur desuper ; id enim, ut scis, nostrum est.

728 EPIST. XXI.

Smyræo.

Certe vel ipsa sapientis præsulis lingua vincta est a præsentibus, heu ! temporibus, quæ linguas etiam vincire permittunt podagræ, ita omnia ad deterius exasperant. Illud autem nec temporibus factum est novum, nec tu unquam passus : sanctificas enim nostra colloquia iis, quibus fratrem nostrum alloqueris, dux et comes illius factus in via hac per quam ad philosophiam progreditur. Id equidem accipio, et omni nostra congressione suavius accipio. Quomocunque igitur juvenem continuo alloquere, si quid curæ est tibi nosmetipsos sæpius exhibitare. Perfruatur igitur communibus sapientiæ tuæ crateribus, ac sacrificia una cum reliquis bene insipientibus participet. Volo autem, aliquid etiam privatim ab ipsa obtineat, unumque lucrum habeat, quod ipsi clanculum gratificetur : quandoquidem matres etiam sæpe aliquem ex domesticis filiis accipientes seorsum illi aliquid bel-lariorum apponunt. Dabo tibi, si vis, prædicti etiam regulam. Quantum cæteris tuis amicis Theophylactus præstat amicitia, tot tantasque debes fratri meo gratias. Ut autem tibi id rependam, quot animæ meæ dimidio et curæ contulerit eloquii gratias, tanto amantiorem cæteris omnibus ostendam tibi Theophylactum. Aliud etiam ostendam, quale quidem habere cuperem tuum Paulum, qui pro me mysterium quoddam peragit sapientiæ. Talis esto erga meum Demetrium apud te philosophiæ sacra celebrantem. Vivas sanus et tranquillus, hominum mihi jucundissime.

EPIST. XXII.

Domno Nicephoro chartulario.

Cum ex laborioso multorumque dierum itinere reverterer ego, domine admodum venerabilis (punc

Α εὐσεβοῦς τῶν Δουκῶν γενεᾶς, μηδένα ἄλλον προτιμώτερον τῆς Ἐκκλησίας γίνεται [f. γίνεσθαι], καὶ ταῦτα ἀρχῆθεν δεσποζούσης τοῦ χωρίου. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῷ χωρίῳ οὐδὲν λέγω· ἴσως γὰρ καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων ἀφαιρεθήσεται. Ἐπὶ δὲ τῷ ὁσπητίῳ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῇ ἀλλῇ οὐ πιστεύω, ὅτι πρόσταξις τις τοιαύτη τοῦ αὐθέντου ἡμῶν ἐγένετο. Ὅμως ἰδοὺ ἀπεισάλη ὁ παρὼν ἄνθρωπος ἡμῶν, καὶ ἐχούσης καλῶς τῆς εὐγενείας σου, ἐπαναγνωσθήτω αὕτη ἡ πρόστασις, ἐκ πολλῶν αἰτίων διωκόμεθα οἱ δοῦλοι τοῦ βασιλέως ἀπὸ τῆς γῆς, ἣν μέχρι μὲν νῦν ἡμετέραν νομίζοντες ἐκαρπούμεθα· ἐπεὶ δὲ οὐχ ἡμετέρα δοκεῖ, ζευγόλογον πάντας καταθυσόμεθα τοῦτο γινωσκούσης τῆς σῆς ὑπεροχῆς, ὡς καὶ εἰς πάντας δραμεῖται τοῦτο. Τῶν γὰρ ἡμετέρων περιεργαζομένων, καὶ τοῦ κάρφους ὀρωμένου, καὶ διελυζομένου τοῦ κώκωπος, οὕτε τὴν δοχὴν δεῖ μένειν ἀθέατον, οὕτε τὴν κἀμῆλον καταπίνεσθαι. Ἐξουσίαν οὖν ἔχεις, ὃ καλεῖσαι ἐπὶ τῇ αὐτῇ ποίησον· Ἐμπρησθήτω· κατακαήτω· μέγας ἀρβήτω πυρρός· ὡς ἂν τῷ φωτὶ τούτων τῶν τε ἀθεάτων διαφανείν. Ἡ δὲ Θεοτόκος, ἥς καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ αὐλή, τὰ νῦν ἐπηρεαζόμενα, φυλάξει σε πάσης ἐπηρεᾶς ἀνώτερον. Τοῦτο γὰρ, ὡς οἶδας, ἡμετέρον.

EPIST. KA'.

Τῷ Σμυρναίῳ.

Μὴ καὶ τὴν γλῶτταν ἐπεδήθη ὁ σοφὸς πρέσβρος, ὑπὲρ φεῦ τῶν νῦν καιρῶν ! οἱ τῇ ποδάγρα καὶ γλῶττας δεσμεῖν διδόναι ; οὕτω πάντα πρὸς τὸ χεῖρον ἐξαγριαίνουσιν. Ἀλλὰ μὴ τοῦτο μὲν οὐδ' ὑπὸ τῶν κατῶν ἐνεαχμώθη, οὐτ' αὐτὸς πέπονθας, ἀφ' οἰοῖς τὰς πρὸς ἡμᾶς ὀμιλίας, ὡς τῷ ἀδελφῷ ἡμῶν ὀμιλεῖς, ἐμβιδιάζων αὐτὸν καὶ συνειζῶν ἐν ὁδῷ ταύτῃ, ἥ πρὸς τὰ τῆς φιλοσοφίας πορεύεται. Δέχομαι τοῦτο καὶ πάσης τῆς πρὸς ἡμᾶς ὀμιλίας δέχομαι ἥδιον. Ὅπως οὖν συνεχέστερον ὀμιλοῖς τῷ νέῳ, εἰ τί σοι μέλοι τοῦ ἡμᾶς εὐφραίνειν πυκνότερον. Ἀπολαύτω μὲν οὖν τῶν κοινῶν σου τῆς σοφίας κρατήρων, καὶ τῶν θυμάτων ἐπάσθω [f. πεπ.] σὺν τοῖς λοιποῖς καλῶς ἀφροσιν. Ἐθέλω δὲ τι τούτῳ καὶ ἰδίᾳ παρ' αὐτῆς γίνεσθαι, ἐν τε ἔχοι κέρδος, ὃ τι ἂν αὐτῷ λάθρα χαρίσεται· ἐπεὶ καὶ μητέρες πολλὰς ἐν ἀπολαβούσαι τῶν οἰκείων τέκνων, ἰδίᾳ τι τῶν γλυκυσμάτων αὐτῷ παρατίθενται. Βούλει δώσω σοι κανόνα τοῦ λεγομένου ; Ὅσον Θεοφύλακτος ἐξήρηται [f. ἐξήρεται vel ἐξήρκει] σοι τῶν λοιπῶν εἰς φιλιαν, τοσαύτας ὀφείλεις ἰδίᾳ τῷ ἀδελφῷ χάριτας. Ἴνα δὲ σοι καὶ ἀντιστέψω [f. στρέψω], δας καταθήσει [f. —ση] τῷ ἐμῷ ἡμίσει καὶ μελήματι τὰς λογικὰς χάριτας, τοσοῦτον ἀγαπώμενόν σοι ὑπὲρ τοὺς ἄλλους δειξῶ τὸν Θεοφύλακτον. Δείξω καὶ ἕτερον. Ὅποιον ἂν ἐβούλομ' [f. ὁποῖος ἂν ἐβούλου] εἶναι τῷ Παύλῳ, ὅπ' ἐμοῦ τελουμένῳ σοφίας τι μυστήριον, τοιοῦτος γενοῦ τῷ ἐμῷ Δημητρίῳ, τὰ φιλοσοφίας ὑπὸ σοὶ ὀργιάζοντι. Ἐρρωμένως εὐθυμὸς διαδύψης, ἀνθρώπων ἐμοὶ χαρίεσται.

EPIST. KB'.

Τῷ χαρτοφύλακι κυρῷ Νικηφορῷ.

Ἐκ τῆς ἐπιπόνου καὶ πολυημέρου μοι πλάνης ἐπαναστρέψαντι, τιμώτατε δέσποτα (καὶ νῦν γὰρ

την ὁλοὴν ἐνμετρήσα [f. ἀν.] Χάρουδιν, καὶ τὸ στρα-
τοπεδὸν ἐτραψα, οὕτως πράττειν ἡμᾶς πάντοτε πονηρῶς
ἐπείγεται ὁ ἀπ' ἀρχῆς τοῦ πόνου τῇ φύσει αἰτίας),
ἐπανελθόντι γοῦν μοι γράμμα τῆς σῆς ἀγιοσύνης εἰς
χείρας ἐνέπεσεν, οὕτως ἡδὺ φανέν, ὥς οὐδὲ ναύταις
τὸ ἐκ πρύμνης πνεῦμα ἐπὶν καὶ κάμωσιν εὐξέστοις
ἐλάττωσιν· εἰ βούλει δέ μοι, πηγὴ τῇ διψώσῃ ἐλάψω.
Ἄλλ' ὅμως μὴ μέποτε στερήσῃς σῆς λαλιᾶς ταύ-
της τῆς ὥραιας· ἀεὶ δὲ καὶ ἀεὶ ἀκουτίζεις με τὴν
φωνήν σου, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν καὶ τὴν ἀγαλλίασιν.
Ἐν γὰρ οὕτω ἀπαρακλήτοις χωρίοις, μᾶλλον δὲ κα-
κίσας πάσης ἐργαστηρίοις, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς ψωμίζεις
ἡμᾶς τὰς γλυκείας κεφαλίδας ταύτας, αἱ ὥς χεῖρ
θεῖα καὶ καλοδιδασκάλου· οὐσας, εἰ ἀλλ' ἢ κα-
ταρβύησαι μὲν ἡμῖν εἰς ξέδου, ἀπορβύησαι δὲ πρὸς
πάνσαν κακίαν λείπεται; Μὴ παύσαιτο τοῖνον οὕτω
βῆλλον καὶ λύπην καὶ κακίαν, τὰς τοῦ πονηροῦ
ὁδοὺς χεῖρας, αἷς ἡμᾶς συλλαβεῖν ἐπείγεται ἀεὶ τι καθ'
ἡμῶν παλαμώμενος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, σύ τε, καὶ
μὴ ἀξίων ὄντων ἡμῶν, προμηθεύει [f.—μηθεύεις, τοῖ
—μηθεύεις], καὶ θεὸς δὴ καὶ καθάπερ ἡλπίσαμεν· οἱ
ὅτι ἄγιοι Σερῶνται, οὐδ' αὐτὸς μὲν ἀγνοῶ ἐκ ποίων
αἰτιῶν, καὶ ὥς ἐκ τοῦ τῆς ἀναρχίας κυμαίνονται
πνεύματος, πλὴν οὐκ ἔχω πῶς τὸ πνεῦμα καταστε-
λῶ· οὔτε γὰρ ὅλως τῶν ἐν τῇ μονῇ τις ἀξίός μοι
τοιούτης ἐπιστάσεως φαίνεται, οὔτε τῶν ἐξωθέν τις
εὐπόριστος. Δεῖν οὖν κρίνω τοῦ κακοῦ προελθεῖν
τὸ κάλλιον, ἐπειδὴ τὸ καλὸν οὐ πάρεστιν. Ἀλλὰ
ταῦτα μὲν πορβύθεν σκοπῶν γράφω. Εἰ δὲ ἀναγκα-
σθεῖν ὥς τε ἀναδῆναι, τότε τοὺς πράγμασιν ἐπιστά-
ων [f.—στάν.] ἐγγύτερον, ὅ γε θάλη θεὸς διὰ τῶν σῶν
εὐγῶν τῇ μονῇ πραγματεύσομαι. Βάλλε, βάλλε τὸν
κατάρατον ἐχθρὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν διὰ τῶν
τῆς σῆς ἀγιότητος ὀπλων, τῆς αὐτοῦ χειρὸς ἐξαρπά-
ζων τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν.

ΕΠΙΣΤ. ΚΓ'.

Τῷ Καματηρῷ.

Οὐ παύεται ποτε ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος,
πανυπέραλμπρέ μοι ἐν Κυρίῳ υἱὲ καὶ αὐθέντῃ, ἐπι-
φέρων φορετὴ τῇ ἐμῇ ἀθλιότητι. Ἀλλ' οὐδὲ θεὸς
ἐπικουφίζων ἐνταῦθα διὰ χρηστότητα, ὥστε μὴ τὸ
τοῦ Ἀποστόλου συμβαίνειν, μὴ συγχωρεῖσθαι πει-
ριθῆναι ταρ' ὃ ὁ πανεγκνὶν δύναμαι, ἀλλὰ γίνεσθαι
μοι παρὰ θεοῦ σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκβασιν,
καὶ διέρχεσθαι μὲν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, ἐξάγεσθαι
δὲ εἰς ἀνάφυξιν, ὃ Δαβὶδ ἐπαλμώθησεν. Εἶπον δ' ἂν
τι καὶ οἱ ποιηταὶ ἐπιβραβεύουντες τοῖς ἐμοῖς· οὕτως
ἔχουσιν· Ὁμηρος μὲν· Καμίζας ὁ Ζεὺς ἐκ τοῖν
πίθοιν τὸν ἐμὸν βίον ἐκέρρασεν· Ἡσίοδος δὲ, τοῦ
μέσου πλάττων γένους ἡμᾶς, ὥς ἄρα μεμίζεται
ἐσθλὰ κακοῖσιν. Ὅταν μὲν οὖν ἐκλογίσωμαι τὴν τῶν
πειρασμῶν δεκακυρίαν (οὐ γὰρ τρικυρίαν ἂν εἴποι-
μι), ἀπογινώσκω τὴν [f. ἀδ. ἐν] αὐτοῖς ἐμαυτῇ
σωτηρίαν τε καὶ ἀνάδυσιν· ἅπαν δὲ πρὸς τὸν κυβε-
ρήτην ἀποδιδῶμαι πανσόφως, τὸ σκάφος μοι οἰακί-
ζοντα, ὑπερέχω καὶ τῆς ἀπογνώσεως καὶ τοῦ κλύδω-

A enim et perniciosam Charybdim emensus sum, et
castra obambulaui, ita facere nos improbe cogit,
qui ab initio quidem naturæ laboris causam dedit,
cum igitur reverterer, illico mihi redditæ fuerunt
sanctitatis tuæ litteræ, quod tam dulce mihi, ut
neque ita nautis ventus a puppi, postquam levigatis
remis diu laboraverunt, neque sitiienti cervo, si id
velis, aquarum fons. Verumtamen, ne desit unquam
nobis opportuna loquela tua; imo des operam, ut
omni ego tempore vocem tuam audiam, quod idem
est ac si dicerem, exultationem. Nam hisce con-
solatione carentibus locis, imo vero hisce cunctæ
malitiæ officinis, nisi dulciaria nobis ipse præbeas
hujusce modis 729 tuis capitulis, quæ ad hone-
statem edocendam manus exarat pene divina, quid
aliud restat mihi, quam præcipientem abripi in inferos,
et in omnem ruere malitiam? Ne mittas igitur id fa-
cere, et dolore et malitiam amandans, duas mali
inimici manus, quibus conatur nos comprehendere
et aliquid semper adversus nos meditatur. Verum
quoad hæc et tu nobis indignis consulas, et Deus
det quemadmodum speravimus. Non ignoro equi-
dem quibus de causis, et quomodo sancti Serrarum
cives principatum detractante spiritu exagitantur,
non mihi tamen suppetit ratio, qua spiritum illum
compescam. Nam neque in monasterio quisquam
mihi dignus videtur, qui hanc curam gerat, neque
alienorum ullus paratissimus. Oportere igitur ar-
bitror malo, quod melius est, præponi, quando-
quidem bonum non præsto est: enimvero ad hæc
procul animadvertentes scribo; quod si necesse fue-
rit, ut ipse veniam, tunc operi propius instabo,
quod Deus velit per tuas preces, ut efficiam in mo-
nasterio. Ejice, ejice sacerrimum salutis nostræ
inimicum per arma sanctitatis tuæ, eripiens illi e
manibus nostram infirmitatem.

EPIST. XXIII.

Camatero.

Non desistet unquam, qui ab initio est homicida,
onera mihi misero imponere, præclarissime in
Domino filii et domine mi, at neque Deus eadem
per bonitatem allevans, ne illud Apostoli contingat,
nec me tentari permittat supra id quod ferre pos-
sum. Verumtamen a Deo etiam exitum asse-
quar cum tentatione, et transibo per ignem et
aquam, et educar in refrigerium⁵⁵, ut David
psalmo cecinit. Sed et poetæ aliquid dixerunt de
meis ita habentibus carmina contexentes. Home-
rus quidem, Ex duobus, inquit, Jupiter effundens
doliis, meam miscuit vitam. Hesiodus autem medii
nos fingens generis, bona malis immista esse asse-
verat. Quoties enim expendo temptationum decuma-
nos fluctus, non enim possum triκυρίαν, seu
mediocrem tempestatem, dicere, despero in ipsis
constitutus de mea salute et emersione: cum vero
gubernatorem respicio meam sapientissime regen-
tem scapham, et desperationem supero et procel-

⁵⁵ Psal. Lxv, 12.

lam. Quamprimum igitur, quæ mihi occurrunt in agro Ecclesiarum, quosnam alternorum fluctuum non superant? Etenim primum scopulum nondum effugimus, eunuchum, inquam, tu vero ex poematis diceres Scyllam aut Charybdim: recentior etiam ventus, cui nomen Typhonius, eurus fluctuosus nobis spiravit, ait Lucas poeta meus. Verumtamen eum habeo, qui dicit mari: *Tace et obmutesce* **, cui et venti obediunt, qui ambulat super aquas **, et **730** aliis idipsum facere et imperat et præstat. Ita mihi ille quasi manum te præbens, qui ad omnia paratus es, et nihil habes adversi et sinistri, servabit scapham, quæ non modo subverti et mergi nequibit, sed quod mirum est, neque alluetur. Non mediocrem enim nobis attulit dolorem, quod de agri dimensione accepimus: nam Ecclesia semper venenum delibat prior, et iudicium incipit, juxta Scripturam, a domo Domini. Cæterum opponunt, quoniam hæc in tuis genibus posita sunt, ut dolor fiat levior, et nos suaviore. Quid vero non me consoletur, dum spes de re in tua posita est erga nos bonitate, per quam priora meminimus accepisse? Utroque modo. Sed habeo, de quo querar adversum te, id autem per epistolam significabo, sed erit æquo longior; cum igitur te conveniam et illa, et hanc querelam cum amore coram exponam. Etenim ero duce Deo apud te postquam celebrata fuerit synodus apud sanctum Patrem Achillem, et videbo, et fruar præclarissima tua nobilitate. Nam antequam synodus peracta sit, etsi cupimus vehementer, fieri nequaquam potest, ut istuc veniamus. At Deus, qui largitur tibi unde nobis auxilium præstare possis, quantum indigemus, det etiam melius et amplius posse ascensiones in corde disponentem, et bona semper volentem **, et te ab omni malitia et malo desuper tueatur.

EPIST. XXIV

Anemo.

Amici sermonis oblectamentum, auxilium in morbo, quam suave mihi accidit opportune! Ea sunt Orestæ, ut probe scis, caput mihi amicissimum, quæ de te per parodiam prædico. Vis tibi subjiciam et illa comici, ut delector et oblector, et agere volo choreas? Verum quid tuam epistolam pinguelacio oleo peccatoris, cum liceat donis frugiferæ oleæ splendidam efficere? *Magnificat anima mea Dominum, et exsultavit spiritus meus in Deo* **, quoniam testimento lætitiæ, et stola gloriæ induit me adversum spiritum tristitiæ **, concidit saccum meum, et circumdedit me lætitia **, quoniam et inimicos meos dedit mihi dorsum, et odientes me disperdens **, misit hominem ante me, qui sanat contritos, et visitat infirmos, futurum omnibus omnia ad salutem. Euge vero, visus es e nostro corpore mala prohibuisse, utpote qui ea jam improbaveris, et Lysias diceret, abjeceris, præse

vos. Αὐτίκα γοῦν ἄ μοι ἐπὶ τῷ τῶν ἐκκλησιῶν χωρίῳ συμβαίνει, τίνα τῶν ἀλλεπαλλήλων κυμάτων οὐχ ὑπερβαίνει; Οὕτω τὴν προτέρως σπιλάδα διαπεφεύγαμεν (τὸν εὐνοῦχον λέγω· σὺ δ' ἂν εἴποις αὐτὸς Σύλλαν ἢ Χάρυβδιν ἐκ τῶν ποιημάτων ἐπιστάς), νεαρὲτερος καὶ ἄνεμος τυφωνητικὸς, ὁ καλούμενος εὐροκλιδων, ἡμῖν ἐνέπνευσεν, ὁ ἐμὸς φησι ποιητῆς Λουκάς. Ἄλλ' ἔχω τὴν λέγοντα τῇ θαλάττῃ· *Σιώπα, πεφίμωσο*· οὗ καὶ ἄνεμοι ὑπακούουσιν· ὁ καὶ περσεύει ἐφ' ὁδάτων, καὶ τοῖς ἄλλοις ταῦτ' οὕτω καὶ καλεῖται καὶ δίδωσιν. Οὕτω μοι χεῖρα δούς σε τὸν πρὸς πάντα δεξιὸν καὶ μηδὲν ἔχοντα σκαῖόν τε καὶ ἐπ' ἀριστερόν [f. ἐπαρίστ.], διασώτει τὸ σκάφος, οὐ μόνον ἀπερίτρεπτον καὶ ἀδόκτιστον, ἀλλὰ, τὸ θαῦμα, καὶ ἀπερίκλυστον. Λύπη μὲν γὰρ ἀληθὺς ἡμῖν οὐ μικρὰ περὶ τῆς τοῦ χωρίου μαθοῦσιν ἀναμετρήσεως. Ἀεὶ γὰρ ἡ Ἐκκλησία πρώτη τοῦ δηλητηρίου γεύεται, καὶ τὸ κρίμα ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Κυρίου, κατὰ τὴν Γραφὴν, ἀρχεται. Πλὴν ἀντιτιθῆσιν, ὡς σοῖσι γούνασι καίεται ταῦτα, ῥάψατε τὰ τῆς λύπης, καὶ ἡμεῖς ἡδεῖς γινώμεθα. Τί δὲ οὐ μέλλω παρακαλεῖσθαι, τοῦ πρᾶγματος ἀνακειμένου τῇ σῇ περὶ ἡμᾶς ἀγαθότητι, δι' ἣν καὶ τὰ προλαβόντα διήλθομεν· Ἀμφοτέρων· Ἄλλ' ἔχω τί σοι καὶ ἐγκαλεῖν. Ἄρ' οὐν γράμματι δώσω τοῦτο; Ἄλλ' ἔσται τοῦ μέτρου μακρότερον. Ὅταν δὲ στόμα καὶ στόμα προσλαλῶ καὶ αὐτὰ καὶ τὸ ἐξ ἀγάπης ἐπάξω ἐγκλημα· παρῆσμαι γὰρ σοι Θεοῦ με πορεύοντος, μετὰ τὴν ἐν τῷ ἐν ἁγίοις περὶ Ἀχιλλεῖος τελευτούμενην ἐνταῦθα σύνοδον, καὶ ὄψομαι, καὶ κατασπάσμαι τὴν πανυπέριλαμπρόν σου εὐγένειαν. Πρὶν γὰρ αὐτὴν σύνοδον τελέσαι, ἀδύνατον ἡμᾶς αὐτῇ διαβῆναι, καὶ σφόδρα θέλοντες. Θεὸς δὲ ὁ δούς σοι τὸ δύνασθαι ἡμῖν βοηθεῖν νῦν εἰς ὃ σου δεόμεθα, δῶν καὶ τὸ μεῖζον καὶ ἐτι δύνασθαι, ἀναδύσεις ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθεμένῳ καὶ τῷ [f. τὸ] αἰὲν τάχαθι βούλεσθαι, καὶ σε τηροῖ πάσης κακίας ἀνώτερον καὶ καχώσεως.

EPIST. ΚΔ'

Τῷ Ἀνέμῳ.

Φίλου λόγου θέλητρον, ἐπίκουρον νόσου, ὡς τῷ μοι προσήλθεν ἐν δέοντι γε. Ταῦτα Ὁρέστου ὄντα, ὡς οἶσθα, φιλάτῃ μοι κεφαλῇ, μικρόν τι παρῳήσας ἐπὶ σοὶ λέγω· βούλει τοι [f. σοι] προσθήσω καὶ τὰ τοῦ κομικοῦ, ὡς ἡδομαι, καὶ τέρπομαι, καὶ βούλομαι χορεύειν; Ἀλλὰ τί τῶν ἁμαρτωλῶν ἐλαφὲς λιπαίνω σου τὸ γραμμάτιον, ἐξὸν τοῖς τῶν [f. τῆς] καλλιελαίου δώροις φαιδρύνασθαι; *Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον, καὶ ἡγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ, ὅτι ἐνέδυσέ με ἱμάτιον εὐφροσύνης, καὶ καταστολὴν δόξης ἀντὶ πνεύματος ἀκηδεῖας*. Διέρρηξε τὸν σάκκον μου, καὶ περιέζωσέ με εὐφροσύνην, ὅτι τοὺς ἐχθρούς μου ἔδωκέ μοι ῥῶτον, καὶ τοὺς μισοῦντάς με ἐξωλόθρευσσε, καὶ ἀπέστειλεν ἄνθρωπον ἐμπροσθεν ἡμῶν τοὺς συντετριμμένους ἐκσόμενον, τοὺς ἀσθενοῦντας ἐπισκεψόμενον, πᾶσι τὰ πάντα πρὸς σωτηρίαν ἐσόμενον. Ἄλλ' εὖγε ὅτι τοῖς κατ' ἡμᾶς ἐπ-

** Marc. iv, 59. ** Matth. xiv, 29. ** Psal. xxix, 12. ** Psal. xvii, 41.

lxxxiij, 6. ** Luc i, 46, 47. ** Eccli. xv, 5.

εφάνης μέρεσιν ἀλεξίκακος, ὡς ταῦτά γε ἦδη ἀπ-
έγνωστο, καὶ Ἀυσίας ἀνείπεν ἐξεργάστω [-γάσω?] ἡγεμόνων κακότητα. Καὶ νῦν μὲν ὁ καστροκτίστης
καθήρει τὰ τῶν ἐλαυνῶν· νυνὶ δὲ ὁ κατάγων καὶ
τὸν χοῦν ἐλοιμάτω. Ἦν τι καὶ τρίτον αὐτοῖς, τῷ θῶ-
ρῳ τίς προσήκει; ὃς γοῦν ἀπὸ τῆς κλήσεως, οὐκ
οἶδα εἰ τῶν προλεχθέντων ὁπωστίουν ἀνεκτότερος.
Ἀλλὰ νῦν ἐπεσκέφθησαν ἐπισκοπῇ ἐξ ὕψους, καὶ ὁ
λόγος ἐπιστατήσῃ αὐτῶν. Εἰ μήπω ἐγὼ τοῦ ἐμοῦ
καὶ τὰ πάντα ἡδέως Νικολάου ἐπιλέησμαι, ἀγαλ-
λιάσσονται ἀνθ' ὧν ἡμερῶν ἐταπεινώθησαν ἐτῶν, ὧν
εἶδομεν κακὰ. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτοῖς ἔσται, καὶ μη-
νυτῆς ἐγὼ τῶν ἐσομένων εὐάγγελος. Ὁ δὲ παρ' ἡμῶν
προληφθεὶς Κωνσταντῖνος ὁ Χοιροσφάκτης ἐν οἷς ἂν
σου δεήσεται εἰς τὸ πτωχοκτηματίζειν τῆς Ἐκκλη-
σίας, συνεργείσθω διὰ τῆς ἀντιλήψεώς σου. Ἀφελ-
στερος γὰρ ὧν ἄλλως καὶ μαλακώτερος, εἰ μὴ πολ-
λῆς παρ' ὑμῶν τυγχάνει συνάρσεως, τελείως ἂν
φανείη ἀδόκιμος. Ὁ Κύριος τηροίη σε πάσης κα-
κίας ἀνώτερον καὶ κακώτερος.

ΕΠΙΣΤ. ΚΕ'.

Τῷ Μαρμερτοῦλῳ.

Εἰ μὲν ἔγνως, ἀνδρῶν ἀπάντων τὴν σοφίαν ὑπέρ-
ταρε, τὰ γράμματα ἡδὺ προσγελάσαντα καὶ περι-
πλακέντα χαριέστερον, ἢ πρότερον, καὶ διὰ τοῦτο
τὴν ἀπὸ τῆς σῆς γλώττης ἐπιχεῖς [ἐπέχεις?] χάριν,
ὡς ἀρκούντων τῶν πραγμάτων οὐ πόθεν [ὀπόθεν?] ἡμᾶς
γανῶσαι, τὸ ἔαρ ὑποφέρει; [ὑπαφαιρεῖς vel
ἀποστερεῖς] τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ τῶν Ὀλυμπίων τὴν
μουσικὴν. Εἰ δὲ τινος πειράσθαι τῶν δυσχερῶν
ἀνάγκη τοῖς νῦν ἱερεῖς, οὐχ ἤττον ὑγραινέσθαι τὸν
νηχόμενον, τί τῆς ἐκ τῶν γραμμάτων ἀποστερεῖς
παράκλησεως· ὅμοιον ὥσπερ εἰ τοῦ νοσοῦντος ἀπ-
ήγες τὰ φάρμακα, ἢ τοῦ καταπολεμουμένου τοὺς
ἐπικούρους; Οἷσθ' οὖν οἴμοι [ὃ μοι?] δι' ἀμφοτέρων
λημμάτων περαινέται, τὸ δεῖν γράφειν ὀποτέρως ἂν
ἔχοιμεν· ἢ [f. εἰ] μὲν εὐτυχῶς, προσάγοντα [προσ-
φάδοντα]· ἢ [f. εἰ] δὲ δυστυχῶς, καταπεσόντα
[καταπέσσοντα, καταπάσσοντα, καταπλάσσοντα].
Ταῦτα γὰρ σοι ἡ χρυσὴ ράβδος τοῦ λόγου δύναται,
τῇ τ' ἀνδρῶν δμματα θέλγει, τοὺς δ' ἄντε [f. αὐτε]
καὶ ὑπνωττοντας ἐγείρει. Εὐξαίμην οὖν καὶ πολυ-
σίχων σου τυγχάνειν γραμμάτων· αὐτὴν γὰρ ἂν
κατέχοιμι τὴν τῶν χαρίτων ἀκρόπολιν. Ἐπεὶ δὲ
τοῖς τοιοῦτοις οὐκ ἐνευκαίρεις ὁ τοσοῦτος, ἀνάγκρῳσαι μόνον, καὶ τὸ πᾶν ἔχω τοῦ ἔγματος.

ΕΠΙΣΤ. ΚΓ'.

Τῷ Ἀρέμῳ.

Τὸ ἐμοῦ ὅναρ μοι λέγοις, ἀνδρῶν ἐμοὶ ποθεινό-
τατε, ἐθαρβαρῶσθαι λέγων αὐτὸς ἐν μέτοις Βουλγά-
ροις. Σκόπει γὰρ ὅτι ἐγὼ τοῦ τῆς ἀγροικίας κρα-
τῆρος πέπωκα, τοσοῦτων ἐτῶν [f. add. τῶν] τῆς
σοφίας χωρίων ἀποδημῶν, καὶ ὡς ἐμεθύσθην τῆς
ὁμοσίας. Ἀλλὰ γὰρ τίς ἡμῖν ὁπῇ τὴν ἐναντίαν
μεθυσθῆναι μέθην, ἐκ τοῦ τῆς σοφίας κρατῆρος, οὐ
αὕτη παρὰ τοῦ Σολομῶντος κίρνησιν, εὐφρονας ἀπο-
δεικνύσα τοὺς τέως ἀφρονάς; Ποσάκις πρὸς αὐτὴν
εἶπον· Δεῖξόν μοι τὴν ὁφιν σου, καὶ ἀκούετόν με τὴν
φωνὴν σου! Ἡ δὲ με ὑποφάγει καὶ ἀποκρύπτεται,
καὶ ὑποκνίζει μᾶλλον τοὺς ἐμοὺς ἐρωτας. Ἐγὼ δὲ

⁹⁷ Psal. LXXIIT, 45.

et ceterum improbitatem. Et modo castri conditor
tollit ea, quæ quidem sunt miseratorum, modo
autem qui suffocat et aggerem vastavit. Erat iis et
aliquid tertium. **731** Quis ad Phthorum accedat?
quem juxta nomen nescio an præ cæteris prædi-
ctis ferre quis possit. Enimvero utinam visitationem
accipiant ex alto, et Verbum præsit illis. Nisi ego
oblitus adhuc sum mei omnino suavissimi Nicolai,
exultabunt pro iis diebus, quibus humiliati sunt
in illis annis, quibus vidimus mala ⁹⁷. Hoc igitur
ipsis continget. Ego enim faustus sum futurorum
præco. Constantinus autem Chærosphactes supra
laudatus petet a te, ut Ecclesiæ hospitio pauperi-
bus destinato opituleris. Tu vero cura, ut præsto
sit auxilium tuum. Cum enim simplex nimis et
mollis sit, nisi multum a vobis assequatur adju-
men:um, non videbitur approbatione dignus.
Dominus autem te ab omni malitia et malo desu-
per tueatur.

EPIST. XXV

Mermentulo.

Equidem litteras tu, præstantissime, qui viro-
rum omnium sapientiam nosti, et dulce ridentos,
et majore quam antea gratia complicatas, nam
idestreo gratiam tua effundit lingua, ut, etsi abun-
dantibus negotiis obruimur, nihilominus nos exhi-
lares, et ver anni, et musicam affers Olympiorum.
Si vero in qua re difficili necesse fuerit tentare hy-
jusce temporis sacerdotes non minus quam humec-
tare natantem, quid nobis consolationem adimis,
quam ex tuis hujusmodi consequimur litteris?
perinde ac si pharmaca eriperes ægroto, bellum pa-
tientis auxilia? Illud igitur intelligis, hei mihi! per
utrumque spatium perficitur, opus est quovis modo
scribere, aut feliciter res contingant, aut male suc-
cedant. Ea igitur potest aurea sermonis tui virga,
qua quidem hominum oculos demulces et dor-
mientes excitas. Utinam possem longiores assequi
tuas litteras, ipsam enim tenerem arcem gratiarum.
Quoniam vero tu, qui talis, temporariis hisce rebus
non immoraris, incipe, et ego omne habeo canticum.
κατέχοιμι τὴν τῶν χαρίτων ἀκρόπολιν. Ἐπεὶ δὲ
τοῖς τοιοῦτοις οὐκ ἐνευκαίρεις ὁ τοσοῦτος, ἀνάγκρῳσαι μόνον, καὶ τὸ πᾶν ἔχω τοῦ ἔγματος.

EPIST. XXVI.

Anemo.

Meum mihi narras somnium, virorum omnium
mihi desideratissime, dum te ipsum dicis barba-
rum fieri inter Bulgaros. Animadvertite enim quan-
tum ego de rusticitalis poculo biberim, qui tot
abhinc annis sapientiæ loca deserui, atque ut
ebrius sim imperitia. Quis autem det nobis, ut
contraria inebriemur ebrietate de sapientiæ po-
culo, quod ipsa apud Salomonem miscet, eos
faciens **732** sapientes qui hactenus fuerant
insipientes? Quoties ad eam dixi: Ostende mihi
faciem tuam, et fac, ut vocem tuam audiam! Illa
vero me fugit, et latet, et magis meos retardat

amores. Ego vero in amore infelix, et insanabilis A
in eo versor periculo, ut vulgi fabula nam, quem-
admodum echonis amator, sive daemon, sive deus,
certe loquacissimus, semper sitiens quidem, sem-
per autem deceptus a potu. Mihi iterum occurrit
illud dicere Salomonis¹¹: *Diri, Sapiens ero, et ipsa
elongata est a me supra id quod erat*, nullaque alia
tragedia est, quæ meis conveniat passionibus.
Oportet aliquam excogitare curationem. Igitur no-
bis quidem, qui jamdiu hic in Bulgaria sumus,
barbaries jam congruit, et contubernalis nostra est.
Tu vero ne ita delicias, et nugas agas cum probe
te noscentibus ironia utens; heri enim libros ma-
nibus appropinquasti, quasi tibi adhuc adsint sono ex-
tremo sapientum præcepta. Verum misimus ei hunc
tibi Chrysostomi librum. Fons autem sapientiæ sap-
ientia Christus. Det autem ille tibi intellectum, et
instruat te in via hac, qua gradiaris¹², docens te
scientiam cum operatione.

EPIST. XXVII.

Chrysobergæ Naupectiæ metropolitæ.

*Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos
in refrigerium*¹, qui educais vinclos in fortitudine²,
et vertis in mane umbram mortis, domine admo-
dum venerabilis. Nisi enim Dominus erat nobiscum,
forsitan aqua absorbuisset nos³, et ignis tanquam
peccatores incendisset. Verumtamen non sustinuit
amplius virgam peccatorum clero suo inferre: in
humilitate nostra memor fuit nostri⁴, et memor
benedixit nobis, et annum hunc benignitatis fecit
nobis. Verum ut necum gaudeas simul, et illi des
gloriam, qui hæc nunc in modum connectit, ac
tu ipse ab hujus ætatis viris, atque ab junioribus
obtineas in tempore consolationem. Homo enim a
sue ætatis viris amat magis accipere exhortatio-
nem; quam a veteribus. Cura igitur, ut nobis sta-
bilis fiat hæc Dei bonitas; id autem fiet si nos-
metipsos ea reddamus dignos; quandoquidem illa
dat ea affluenter, quæ poscimus, et non ut abutamur
in condemnationem, incrassati in relaxatione, cal-
citrantes deinde contumeliosam saturitatem, atque
adversus nosmetipsos insurgentes et ludentes.
Novi equidem te per dilectionis legem, quæ debet
nobis, facturum satis. Quod spectat ad Chæonios;
si quando Deus det nobis discedendi tempus, na-
vabimus operam, ut aures sacerdotii tui id perci-
piant, si Dei voluntas est; et tunc nos invicem vi-
dentes nostrum, quod habemus; alter alterius
desiderium curabimus. Cum autem aliquid volue-
rim ad te scribere de fratre tuo domino Nicolao,
ut ipsum majore fiveras benevolentia, 733 me
puduit, utpote qui de fratre ad fratrem scripturus
eram, præsertim vero ad te, qui bene scis Paulum,
cujus Ecclesiæ præes, tremendi illos iudicii reos
facere, qui propriis, ut opus est, opportune non
consulunt. Ne quæ antiquorum sunt dicam, nihil
idcirco locutus sum persuasus, quod propior sus-

δύσπερσας ἀδερράπτους; κινδυνεύων μῦθος γενέσθαι τῷ
βίῳ· καθάπαρ τοῦ τῆς ἡχοῦ [f. ἡχοῦς] ἐρῶν, εἴτε δαίμον
εἴτε θεός· ἢ ὁ πολυλάλητος αἰετὸς μὲν διψῶν, αἰετὸς δὲ τὴν
πόσιν ἐξαπατῶμενος. Αὐθις μοι τὸ τοῦ Σολομῶντος
ἐπεῖς λέγει· *Εἴπα· Σοφισθήσομαι· καὶ αὕτη
ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν ὑπὲρ δ' ἦν*. Καὶ
λέγων ταῦτα, οὐδὲν, ἀλλὰ [f. ἄλλο] ἐστὶ τραγωδεῖν
τοῖς ἐμοῖς δοικὸς πάθεσιν. Ἰατρείαν δὲ τίνα πολλοῦ
γε δεῖ μηχανάσθαι. Ἡμῖν μὲν οὖν ὡς χρόνιος οὖσι
ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ, ὁμότροπος ἦδη ἡ ἀγροία [f. ἀγροί-
κία] καὶ ὁμοέστιος. Σὺ δὲ μὴ οὕτω θρύπτου πρὸς
τοὺς ἰδιώτας εἰρωνευόμενος· χθὲς γάρ που τὰς ῥι-
θλοὺς παρήκας τοῖν χερσίν, ὥστε σοι ἐτι παρῆναι τὰ
τῶν σοφῶν ἐντρίχματα. Πλὴν ἀλλὰ καὶ νῦν σοι βίβλον
Χρυσόστομικὴν ἐπέμψαμεν. Ἡ δὲ τῆς σοφίας πηγὴ
ἡ σοφία Χριστός, εἴη γε συνετίζων καὶ συμβιβάζων
ἐν ὁδῷ ταύτῃ, ἥ πορεύῃ, καὶ διδάσκων τὴν αὐτοῦ
γνώσιν, μετὰ τῆς πράξεως.

EPIST. KZ'.

Τῷ μητροπολίτῃ Ναυπάκτου τῷ Χρυσόφωτῃ.

*Διήλθομεν διὰ πυρός καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγα-
γες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν, ὁ ἐξάρων πεπαιδευμένους
ἐν ἀνδρείᾳ, καὶ ἐκτρέπων εἰς τὸ πρῶτ' οὐκὶν θανά-
του, τιμιάσατε δέσποτα. Εἰ μὴ γὰρ Κύριος ἦ [f. ἦν]
μεθ' ἡμῶν, ἄρα τὸ ὕδωρ ἂν κατεπόντισεν ἡμᾶς, καὶ
φλόξ κατέφλεξεν ὡς ἁμαρτωλοὺς. Ἀλλ' οὐκ ἀν-
έσχετο ἐπιπλεῖστον τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν βλάβον τῷ
κλήρῳ αὐτοῦ ἐπιφέρσθαι. Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν,
ἐμνήσθη ἡμῶν· καὶ μνηστὴς εὐλόγησεν ἡμᾶς, καὶ
τὸν ἐνιαυτὸν τοῦτον χρηστότητος ἐποίησάτο. Ἀλλ'
ὅπως μοι συνευφράνῃς καὶ δοξάζῃς τὸν τοιαῦτα
θαυμαστῶς πλέκοντα; καὶ δὴ καὶ αὐτὸς ἔχους ἐν
καίρῳ καὶ [ἐκ?] τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ νεαρῶτερων
παράκλησιν. Φίλει γὰρ ἄνθρωπος ἐκ τῶν κατ' αὐτὸν
μᾶλλον, ἢ τῶν παλαιότερων συμπεισθεσθαι. Συνέχου
δὲ καὶ τὸ σταθερὸν ἡμῖν, ταύτην δὴ τὴν τοῦ Θεοῦ
γενέσθαι χρηστότητα. Τὸ δὲ ἐστίν, ἂν ἀξίους ἡμᾶς
αὐτοῦ; αὐτῆς ἐργάζωμεθα· τοῦτο δὲ καὶ αὐτοῦ παρα-
δίδοντο; ὑπερεκπερισσὸν ὧν αἰτούμεθα, καὶ πρὸς
γε τὸ μὴ εἰς κατάκρισιν πλεῖω ταύτῃ προσχρησθαι,
ἐν ἀνέσει πεισθέντας, εἴτα λακτίσαντας διὰ τὸν
ὀδριστην κόρον, καὶ καθ' ἡμῶν αὐτῶν ἀναστάντας
καὶ παίζοντας. Ταῦτα μὲν εὖ οἶδ' ὅτι διὰ τὸν τῆς
D ἀγάπης νόμον ὀφείλων· ἡμῖν ἐκκληρώσεις. Ἐπὶ δὲ
τὰ τῶν Καννίνων μέρη ὅταν δῶῃ ὁ Θεὸς καιρὸν ἀπελ-
θεῖν ἡμῖς, ὥς ἐν ἐνωθησόμεθα τῇ ἱερότητί σου, εἰ
ἐστὶ θέλημα Θεοῦ, καὶ τότε ἀλλήλους ἰδόντες, τὴν
ἐπαποθίαν ἡμῶν ἦν ἐκάτερος ἐφ' ἐκατέρῳ ἐσχέκα-
μεν, θεραπεύσομεν· περὶ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ σου κυροῦ
Νικολάου βουλήθεις σοὶ γράψαι, ὡς ἂν αὐτὸν οἰκειώ-
τερον περιβάλῃς, ἥσυχύθῃ, εἰ ἀδελφῷ ὑπὲρ ἀδελ-
φοῦ γράψαι μέλλοιμι, καὶ ταῦτα τὸν Παῦλον εἰδόντι,
οὐ ἐπ' Ἐκκλησίας προτίστασαι, φοδερὰν κατάκρισιν
τοῖς μὴ προνοουμένοις ὡς δεῖ τῶν ἰδίων ἐπάγοντα,
ἵνα μὴ τὰ τῶν παλαιῶν λέγοιμι. Διὰ τοῦτο μὲν ἀπει-
πάμην, κατεισμένος ὡς ἐγγύτερος προσλήψῃ αὐ-*

¹¹ Eccle. vii, 24. ¹² Psal. xxxi, 28. ¹ Psal. lxxv, 12. ² Psal. lxxvii, 7. ³ Psal. cxliii, 4. ⁴ Psal. cxi, 12.

τόν τε καὶ πάσης ἀξιώσεως κηδεμονίας, καὶ φύσει καὶ λόγῳ νουτούμενος. Ἀξιώ δὲ τυγχάνειν εὐχῶν πρὸς τὰς πονηρὰς συνεργῶν ἡμερῶν [f. ἡμέρας]· μολὶς γάρ ἂν καὶ τούτων εὐπορῶν, δυσωπητικώτερόν τε καὶ συχνότερον τὰς ἐνέδρας τῶν πονηρῶν, ἢ τοῦ Πονηροῦ ὑπεκφύγοιμι. Τὸ γοῦν σὺν μέρος, σὺ μὴ κατόικει ταύτας διδοὺς ἡμῖν χειραγωγούς ὁπόση δύναμις. Κύριος εἴη μετὰ σοῦ τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε.

ΕΠΙΣΤ. ΚΘ'.

Τῷ Πελαγονίᾳ.

Ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος τὰ τε ἄλλα ἡμᾶς εὐηργέτησε, τιμώτατε ἀδελφεὲ καὶ συλλειτουργεῖ, καὶ δὴ καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐχαρίσατο, παρῆναι καὶ ἐνθα μὴ πάρεσμεν, καὶ πόμπη περιγράφον φύσει λαχόντας, ὅσον γε τὸ δρώμενον, ἀπεριγράπτους εἶναι σχεδὸν τῇ δυνάμει τῆς χάριτος· ταύτης· καὶ ὅ ἐν Αἰγύπτῳ τυχῶν, ἐν Σκυθίᾳ ἐστὶ, μήτε τῆς πατρίδος ἀφιστάμενος, καὶ τῇ ἄλλοτρίᾳ καινοπρεπῶς ἐφιστάμενος, καὶ ταύτην τερατουργίαν δημιουργοῦσι τὰ γράμματα. Οὐκοῦν καὶ γὰρ τοι τανὺν ἁπῶν, παρῆμι διὰ τοῦ τῶν γραμμάτων σώματος, ἀδελφεῖ ἱερῶτατε, καὶ φθέγγομαι, καὶ ἀσπάζομαι, καὶ πρὸς τὸ ἡμῖν ἀνηκόν ἔργον παρακαλῶ. Τὸ δὲ ἐστὶ λόγος, καὶ μελέτη θεῶν ἐντολῶν καὶ ἱστοριῶν, ἐξ ἧς τὸ πῦρ τοῦ πρὸς τὴν ὁρετὴν ἐκκαλεῖται ἔρωτος, εἴπερ ἀξιώλογος τούτου μάρτυς Δαβὶδ, Ἐν τῇ μελέτῃ μου, φάσκων, ἐκκαυθήσεται πῦρ. Τοῦτο τὸ πῦρ, πᾶσαν ὕλην ξυλόβη καὶ φρυγανώδη καταθεσκόμενον, ὅσον ἔστιν ἐν σοὶ χρυσοειδὲς καὶ θεῖον (τοιούτων δὲ πάντων τὸν νῦν εἶναι πιστεύομεν), λαμπρυνεῖ, καὶ καθαρνεῖ, καὶ πάσης· μοιιδώδους ἐπιμυξίας ἀπεδείξει ἐλευθερόν. Οὐχὶ ἡ καρδία, φησὶν, ἡμῶν ἦν καιομένη ἐν ἡμῖν, ὡς ἐλάλει ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ καὶ ὡς διηνοιγεν ἡμῖν τὰ· Γραφάς· Συμβαδίζει καὶ σοὶ νῦν ὁ Κύριος ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ βίου καὶ σύνεστι διὰ τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος· καὶ, εἴπερ ἰδέλεις· ἀκούειν, λαλεῖ ἐν προφῆταις, ἐν ἀποστόλοις, ἐν εὐαγγελισταῖς, ἐν ἱστορίαις ἀρχαίαις φθεγγόμενος. Παραδεξαμένη γοῦν ὡς λαλεῖ σοι, ἡ καρδία καυθήσεται, καὶ ἀνθρακες ἀπ' αὐτοῦ ἀναφθίσονται, τὰ λεύανα καὶ ἡ μνήμη τῶν λαλουμένων, καὶ ἀναγιγνωσκομένων σοι. Ἀλλὰ φήσεις, ὅτι σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων, τουτέστιν ἀσάφεια, καὶ σκότος ἐστὶν ἐν ταῖς νεφέλαις ταῖς Γραφικαῖς· Ἀλλ' ἰδὲ καὶ τὸ ἐφεξῆς, ὅτι ἀπὸ τῆς τηλαυγέσεως ἐνώπιον αὐτοῦ αἱ νεφέλαι διέρχονται. Ἀέμποντος γὰρ αὐτοῦ ἐν τῷ ἡγεμονικῷ ἡμῶν, οὐχ ἴστανται αἱ νεφέλαι αὗται αἱ σκοτειναί, ἀλλὰ διέρχονται, ἥτε διαλύονται. Ἐλεγε τοῖς μαθηταῖς καὶ τοῖς ὄχλοις παραβολάς, οἷόν [f. οἷόν] τινας νεφέλας· σκοτεινὸν ὕδωρ ἔχουσας. Ἀλλ' οἱ μὲν μαθηταὶ ἐρωτῶντες ἐδέχοντο τὴν αὐτοῦ τηλαύγησιν, καὶ διελύοντο αὐτοῖς, αἱ νεφέλαι, ὥσπερ ὑπὸ ἡλιακῶν ἀκτίνων τῆς Κυριακῆς φωτῆς. Οἱ δὲ ὄχλοι μὴ θέλοντες φιλοποιεῖν, μηδὲ ἐρωτᾶν τὰς ἐπιλύσεις, νεφέλας ὄντως τὰς παραβολὰς εὗρισκον. Διὰ τοῦτο καὶ βλέποντες οὐκ ἔδλεπον, καὶ ἀκούοντες οὐ συνίσταν [f.—νήσαν]. Ἀλλως τε καὶ τῆς ἐντολῆς τηλαυγούς

A cipies cum, omnique cura dignaberis, dum et natura et ratione stimuli tibi adduntur. Ego vero utinam dignus sim preces obtinendi, quæ auxilium præstant adversus malos dies! Etenim vix his abundans majore cum pudore, sæpiusque malorum vel mali insidias evitaverim. Hæc igitur pars tua est, ne piger esto nobis has impertiri manu duccimes quantum fieri potest. Dominus autem tecum sit, ut liberet te.

EPIST. XXVIII.

Episcopo Pelagoniæ.

Verbum Dei inter alia quæ nobis contulit beneficia, venerabilis frater et consacerdos, id etiam impertitum est nobis, adesse ubi non adsumus, et qui naturam sortiti sumus loco circumscriptam, et quantum id quod videtur, incircumscriptos prope modum esse virtute hujusce gratiæ, et qui in Ægypto est in Scythia versatur, et qui nunquam discessit e patria inter exteras gentes nova quadam ratione præsens est. Hæc autem prodigia litteræ operantur. Ego igitur, qui in præsens abs te longe absum, per litterarum corpus adsum tibi, frater sanctissime, et loquor, et saluto, et ad opus quod ad nos spectat, exhortor. Id nimirum sermo est, et meditatio divinatorum mandatorum et historiarum, ex qua ignis exardescit amoris erga virtutem, siquidem David hujusce rei testis fide dignus: *In meditatione mea*, inquit, *exardescit ignis*¹. Hic ille ignis qui omnem materiam ligneam et arentem devorat, et quantum in te est falsi auri et sulphuris. Hic autem, ut credimus, mentem omnino illuminabit et emundabit et ab omni plumbea commistione faciet liberam. Nonne cor nostrum, inquit, ardens erat in nobis, dum loqueretur nobiscum in via, et aperiret nobis Scripturas²? Comitatur etiam te Dominus in via vitæ, et tecum est in archiepiscopali dignitate. Quod si velis illum audire, loquitur dans vocem suam in prophetis, in apostolis, in evangelistis, in veteribus historiis. Cum igitur te accipientem alloquitur, ardebit cor, et carbonēs succensi erunt ab eo³, reliquæ et memoria eorum, quæ dicta et lecta sunt tibi. Verumtamen, inquires, quia tenebrosa aqua in nubibus aeris⁴, hoc est obscuritas, et tenebræ sunt in nubibus Scripturarum. At vide etiam quod sequitur; quod nempe præ fulgore in 734 conspectu ejus nubes transeunt⁵. Etenim dum ipse illucet animo nostro, non permanent nubes illæ tenebræ, sed transeunt, aut dissolvuntur. Dicit discipulis et turbis parabolas quasi nubes tenebrosam aquam habentes, sed discipuli interrogantes lucem accipiebant, et dissolvebantur illis nubes a solaribus Dominicæ vocis radiis. Turbæ vero quoniam noluerunt sollicite agere et quærere solutiones, nubes vere in parabolis invenerunt. Propter hoc et videntes non viderunt et audientes non intellexerunt. Cæterum, cum et præceptum lucidum sit, atque

¹ Psal. xxxviii, 4.² Luc xxiv, 52.³ II Reg. xxi, 9; Psal. xvi, 9.⁴ Psal. xvi, 12.⁵ Ibid. 13.

illuminans oculos ¹⁰ et lucerna legis exsistat et lucis, ne piger esto aperire oculos, et omnino videbis lucem, si non omnem, saltem quantam potes, quoniam neque solem totum videmus, sed quantum videmus, omnibus rebus gratior nobis est. Existima autem Davidem illud ad te dicere, *Paravi lucernam Christo meo* ¹¹. Paratam tibi legem ipsius ob oculos posuit partim in littera, partim in spiritu; tibi, inquam, qui christus es propter sacerdotii chrisma bene olens et pretiosum multum. Ne despicias igitur lucernam huiusmodi tibi paratam, ut lucens ante tuos pedes dirigat gressus tuos, et faciat te perfectæ lucis perfectum filium, custodiens de super.

EPIST. XXIX.

Domno Simeoni monasterii Anaplensis abbati.

Ei quoniam modo præsentem prætergrediens tabellarium, sanctissime Pater, de Estero nostrarum litterarum ministro verba facerem, quem quidem novi indissolubilibus mihi spiritus vinculis conjunctissimum? Quam maxima ego illum conspexi voluptate! Etenim eremus ipsa, in qua versari damnati sumus, utpote qui desideria ad Ægyptum convertimus, serpentium et scorpionum bona nutritrix, hominum vero non omnino, quibus malitia tanquam bonum aliquod esse consueverit. Quæ etsi suscipiat, in se ipsam mutat introductum bonum. Eapropter per jucundum mihi contigit videre fratrem, quoniam huiusmodi ego spectaculorum sitiens, ille autem omnium vestrorum cognitor erat, de quibus nuntiavit nobis, qui vehementer ea cupiebamus intelligere: et quod divinus David ait, in ipso deficiebamus desiderio, maxime vero sitiebamus aliquid de sanctissimo et beatissimo Patre nostro audire. Non enim mediocriter commovit nos, quod accepimus velle te iterum includi, nimisque vi et alacritate illud urgere; hoc plane desiderium tu qui bene currentibus injicis compedes adversus **735** sanctam animam excitasti, navimque plurimis jam bonis mercibus plenam et onustam ipso in portu conatus es submergere miscens tanquam ovi albumen fraternitatis pelagus. Verum enimvero flavit tibi ex adverso directionis ac bonitatis spiritus, fluctusque obstiterunt, et sacra projecta anchora, et carne in caput tuum omne periculum conversum est. Hoc autem est unde tu excidisti, et plena omnia sunt serenitate, et Domini vestis dissolvi non potest. Ut igitur de Patris requie intelleximus, exultavimus nimis, et delectati sumus, et facti sumus subsannatio et derisus his qui in circuitu nostro sunt ¹², nec multos scandalo incendimus ex monachorum vibicibus eorum negotiis opem ferentes. Veruntamen mearum rerum oblitus sum, adeo ut flere debuerimus, qui de vestris vehementer lætati sumus. Ita fraterna lætitia affectus abunde, et vinculus sine tyrannide abductus fui. Id autem habeo solum quod ad te

Λ ούση, καὶ φωτίζουσης τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ λύχνου ὄντος τοῦ νόμου καὶ φωτὸς, μὴ δὲ κατόκνει ἀνοίγειν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πάντως ὄψῃ τὸ φῶς, εἰ καὶ μὴ ὅλον, ἀλλ' ὅσον ἐγχοῦρεῖ· ἐπεὶ οὐδὲ τὸν ἥλιον ὅλον βλέπομεν, ἀλλ' ὅμῳ· πάντων ἡμῖν ἐστὶ γλυκύτερος, ὅσον βλέπομεν [f. ὅσον βλέπομεν]. Νόμιζέ τε πρὸς δὲ [f. αἰ] λέγειν τὸν Δαβὶδ· *Ἐτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου*. Ἐτοιμόν σοι τὸν αὐτοῦ νόμον προὔτειναι, ὅσος τε ἐν γράμματι καὶ ὅσος ἐν πνεύματι, χριστῷ ὄντι διὰ τὸ τῆς ἱερωσύνης χρίσμα, τὸ εὐωδὲς τε καὶ πολύτιμον. Μὴ τοίνυν καταφρονήσῃ [f. — σῃς] τοῦ οὕτως ἐτοίμου λύχνου, ἵνα δὴ καὶ τοῖς ποσὶ σου φαίνων, κατευθυνεῖ [f. — θύνει vel — θύνοι] σου τὰ διαθήματα, καὶ τέκνον φωτὸς τελείου τέλειον ἀπεργάζεται, φυλάττων πάσης κακίας σκότους ἀνώτερον.

B

EPIST. ΚΘ'.

Τῷ ἡγουμένῳ τῆς ἐν τῷ Ἀνάκλῳ κηρῷ Συνεών.

Καὶ πῶς αὐτὸν παρόντα τὸν γραμματοκομιστὴν ὑπερβᾶς, δαύτατε Πάτερ, ἐτέρῳ διακόνῳ τῶν πρὸς ἡμᾶς ἐχρησάμην γραμμάτων, ἐν γε οἷδα ἡνωμένον ἡμῖν τοῖς ἀρρήκτοις δεσμοῖς τοῦ πνεύματος; ὡς ἐγωγε τρισάσμενος εἶδον τοῦτον τὰ τε ἄλλα. Ἦ γὰρ ἔρημος αὕτη ἦν τρίλειν κατεδικάζοιμεν, ὡς ταῖς ἐπιθυμίαις στραφέντες εἰς Αἰγύπτου, ὅψεων μὲν καὶ σκορπίων ἀγαθὴ θρέπτειρα, ἀνθρώπων δὲ ἀλλὰ μὴ ὄντως ἐξεκαλῶν ἡ κακία ὡς ἀγαθόν τι γεννήσασθαι· ἡ καὶ ὑποδέχαιτο, πρὸς αὐτὴν μεταβάλλει τὸ ἐπιθυμητὸν ἀγαθόν. Διὰ τε γοῦν ταῦτα ῥέως εἶδον τὴν ἀδελφὸν, ὡς τοιούτων θαμάτων διψῶν, καὶ ὅπερ [ῥτι?] πάντων τῶν καθ' ὑμᾶς ἐπιγνώμων, ὧν ἀντήγειν ἡμῖν, ταῦτα σφόδρα ἐπιποθοῦσι μαθεῖν· καὶ ὁ φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ, παρὰ ταύτην τὴν ἐπιθυμίαν ἐκλείπουσι· καὶ μάλιστα περὶ τοῦ ὀσιωτάτου καὶ τρισμάκαρος Πατρὸς ἡμῶν διψῶν ἀκοῦσαι. Οὐ μικρῶς γὰρ διατάραξεν ἡμᾶς ἀκουσθεῖα [f. — θεῖα] ἡ τοῦ ἐγκλεισθῆναι αὐτοῖς ἐπιθυμίαν [f. — μίαν] αὐτοῦ, βιαίτερον ἐγκλειμένον καὶ ἐκθυμότερον. Ἦν πῶς, ὃ κοινὸς τῶν εὐδρόμουμένων συμποδιστὴς, κατὰ τῆς βασιᾶς ψυχῆς ἐνεόχμωσας, καὶ τὴν πολλῶν ἀγαθῶν ἀγωγίμων πλήρη φορτίδα πρὸς αὐτῷ τῷ λιμένι καταδῶσαι, φεῖ! ἐπεχείρησας, συγχύσας, ὡς φου, τὸ γαλήνῳ τῆς ἀδελφότητος πέλαγος; Ἀλλὰ γὰρ ἀντέπνευσέ σοι τὸ πνεῦμα τῆς εὐθύτητός τε καὶ ἀγαθότητος, καὶ τὰ κύματα ἀντιπεριέστησε, καὶ **D** τῆς ἱερᾶς καταδιθήσεως ἀγκύρας, καὶ τῆς σαρκὸς, εἰς κεφαλὴν σοι περιετράπη ὁ κίνδυνος. Καὶ νῦν ὁ μὲν, ἐστὶν ὅθι ἐκπεπωκὸς σὺ· γαλήνης δὲ τὰ πάντα γέμει, καὶ ὁ τοῦ Κυρίου χιτῶν ἀδιάχυτος. Περὶ γοῦν τῆς ἀναπαύσεως τοῦ Πατρὸς μαθόντες, λίαν ἡγαλλιασάμεθα καὶ ὑψώθημεν, καὶ ὅτι [ῥτι?] γερόναμεν μυκτηρισμῶς, καὶ χλευασμῶς τοῖς ἐν κύκλῳ ἡμῶν, ὅτι μὴ πολλοὺς τῷ σκανδάλῳ ἐνεπύρισσαμεν, ἐκ τῶν περὶ τοὺς μοναχοὺς μωλῶπων τοῖς σφῶν αὐτῶν βοηθοῦντες πράγματι. Ἀλλὰ γὰρ ἐπελαθόμεν τῶν κατ' ἑμαυτὸν, ὥστε ταῦτα ὑμῖν ἀποκλύσασθαι, ὑπὸ τοῦ σφόδρα τοῖς καθ' ὑμᾶς ἐναγάλλεσθαι. Οὕτως ἐάλων κατακόρως τῆς ἀδελφικῆς χαρᾶς, καὶ ἀπήχθην δέσμιος ἀτυράννητος. Το-

¹⁰ Psal. xviii, 9. ¹¹ Psal. cxxxi, 47. ¹² Psal. lxxviii, 4.

σοῦτον δὲ μόνον περὶ τῶν ἐν οἷς ἐσμεν ἔχω λέγειν, ὥς εἰ μὴ Κύριος ἦν ἡμῖν, ἅρα ζῶντας ἂν κατέπιον ἡμᾶς οἱ ἐπὶ τῶν νῶτων ἡμῶν. τεκταίνοντες· ἀμαρτωλοὶ τὰ τῆς κακῆς οἰκοδομῆς ἐπιτεκτονήματα, οἱ μηδὲως εἰδότες κρίσιν καὶ ἔλεος, ὃ [ὥς?] φησι Σολομὼν. Μὴ ἀφαιρεθῆναι μὲν οὖν τὸν τοῦτοις ἀντικαταμώμενον [f. ἀντιπαλαμ.] Κύριον, ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς· ἀλλ' εἴη μεθ' ἡμῶν μέχρις οὗ συντελεσθῇ τὰ τοῦ πονηροῦ αἰῶνος ἔργα, κατὰ τὴν μεγάλην ὑπόσχεσιν, καὶ μὴ νυστάξει μηδὲ ὑπνώσει ὁ φυλάσσων ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ τὰ ἡμέτερα. Εἰ μὴ γὰρ ἐκείνους φυλάξει, εἰς· μάτην ἡμεῖς ἀγρυπνήσομεν· ὅτι αἱ ἡμέραι πονηრაὶ εἰσι, καὶ πᾶς ἀδελφὸς πέρην περὶ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἐχθροὶ οἱ αἰσιτικοί, καὶ οἱ πράκτορες αἰεὶ καταμῶνται ἡμᾶς. Καὶ ὅντως ἐξεχούθη ἐπ' ἀρχοντας ἐξουθενώσας, καὶ ἀπόλωλεν εὐλαθὴς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ πάντες δέρμα ἐκ σαρκῶν ἀρπάξουσιν, καὶ οἰκοδομοῦσιν τὴν ἑαυτοῦ Σιών· ἕκαστος ἐν ἀρπάγμασι καὶ ἀδικίαις, καὶ μυρίαι τῆς βδέλλης θυγατέρες ἀντὶ τριῶν ἀνεφάνησαν. Ὅσως πολυτόκος νῦν γέγονεν αἰεὶ καθ' ἡμῶν πόνους σὺλλαμβάνουσα, καὶ τὰς ἀνομίαις ἐκφέρουσα, καὶ γέγονα διὰ ταῦτα ὥς τερέβινθος ἀποδεβληκυῖα τὰ φύλλα αὐτῆς, καὶ ὥς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων. Καὶ βίβλους μὲν ἀλλὰ δι' ἑνὶ αὐτοῦ ὁμιλῶ, ἐμμελετῶ δὲ ταῖς περὶ τῶν ἀδικοῦντων φροντίσι, καὶ ὅπως ἂν αὐτοὺς μηλεξάμην ἀδρότεροις μελέμασι [μειλύμασι, λήμμασι?]. Βασιλεύει γὰρ φόδος αὐτῶν Ἰσα καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ μακρὰν, ὥς φασιν, ἀπεχόντων. Εὐχῶν εἶναι δὲ τῶν ὑμετέρων ἡμῖν· τὴν γὰρ ἡμέτεραν πάλαι κατέργωμεν τὴν ἀσθενείαν. Ἀσπάζομαι πάντας τοὺς σοὺς υἱοὺς, ἐμοὺς δὲ ἀδελφοὺς, οὓς παραστήσαι [παρεστήσας?] υἱοὺς· φωτὸς τῷ τῶν φῶτων Πατρὶ, ἰκανώσα· στήσαι [στήναι?] εἰς μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν φωτί.

ΕΠΙΣΤ. Α'.

Τῷ καματηρῷ κυρῷ Γρηγορίῳ.

Εἶδον ἐγὼ πατέρας Αἰθιοπας τὰ σῶν τέχνα προσορῶντας ὥς ἡλίου, φασι, γεννήματα, καὶ ἥδιον τὴν ἐκείνων ἀσχημοσύνην [f. τῇ -σύνῃ] προσπασχόντας, ἢ τῷ πάλαι [f. κάλει], ἂν ἄλλοτρινον. Εἶδον ἑμοίως καὶ δικαστὰς τὰς οἰκείας ψήφους, καὶ μὴ πάνν τοι πρὸς τοὺς νόμους ἀποξεσθόειν [-ξεσθεῖν -ζωσθεῖν?], ὡς ἐκ Διὸς γοῦν δέλτων ἐσπασμένας, ἀσπαστῶς περιέποντας, καὶ τοῖς δεδογμένοις ἐγκατεροῦνται ἐνοστατικώτερον. Εἰ δὲ καὶ δικαίως ὅντως τὰς ψήφους ἐκφέρειεν, καὶ αἱ τῶν ἀποφάσεων αὐτοῖς πλάστιγγες, Μίνωο· εἴεν ἢ Ραδαμάνθυος, καὶ ἐπ' ἀποθνήσκειν τοῖς ἀπεσφαγμένοις· δικάζοιεν· ἄρ' οὐ καὶ τῇ σῇ ἀγχινοῖα καὶ μεγαλονοῖα συνδοκεῖ ταῦτα ὑπέρλαμπρα; Ἐγὼ μὲν οἶμαι, εἰ μὴ που ἀδικεῖν ἐθέλεις τὴν σὴν ἀλήθειαν. Ἐπεὶ γοῦν καὶ τίθεται μοι ταῦτα καὶ ἀνωμολόγηται, μήτε δὲ διττέσθωσαν [f. δεδιττ.] τὰ τῶν ἀντιθέτων ἡμῖν σεκυωρήματα καὶ κακοτεχνήματα, μήτ' ὅτι σοι ἐντεινόνται τόξον αὐτῶν, πρᾶγμα πικρὸν, παρεσθωσάν σοι αἱ χεῖρες, ἢ ἐκχεσθῶ σου ἡ καρδία, ταῦτα δὴ τὰ προφητικά·

A. scribam de iis in quibus versamur, ut nisi Dominus erat in nobis, forsitan vivos deglutiissent nos ¹³, supra dorsum nostrum mali ædificii opera fabricantes peccatores ¹⁴, qui non vident omnino iudicium et misericordiam, ut ait Salomon ¹⁵. Ne auferamus igitur a nobis Dominum, qui vestris precibus pugnat contra illos, sed maneat semper nobiscum donec mali sæculi opera sint consummata, juxta promissum magnum, neque dormitabit, neque dormiet sanctus Israel qui nostra custodit ¹⁶. Etenim nisi ille custodierit, in vanum nos vigilabimus, quoniam dies mali sunt ¹⁷, et omnis frater calce calcatur proximum suum, et inimici domesticus exactores spoliant nos semper, et vere effusa est super principes contemptio, et perit justus de terra, omnesque pellem e carnibus rapiunt, atque ædificant suam unusquisque Sion in rapinis et iniquitatibus, et innumerabiles abominationis filie pro tribus apparuerunt. Ita quæ multos habet filios, facta est apud nos perpetuo dolores concipiens et pariens iniquitatem, ideoque factus sum quasi terebinthus folia abiciens, et quasi paradisi aquam non habens, et cum libris quidem versor per annum, et meditor in curis quæ ab injuriis facientibus inferuntur, et quomodo eos mulceam delicatioribus demulsionibus. Dominatur enim iis timor, quasi ille sit qui longe a Deo, ut aiunt, se abstinentium est. Opus igitur habemus orationibus vestris: nostram enim ab antiquo infirmitatem cognovistis. Saluto omnes filios tuos, meos fratres, quos Patri luminum filios lucis exhibuisti idoneos reddens, ut stent in parte sortis sanctorum in lumine.

736 EPIST. XXX.

Domno Gregorio camatero.

Vidi ego patres Æthiopes in suos filios quasi solis, aiunt, progeniem intuentes, eorumque turpitudinem perjucunde perferre, etsi ab eo, quod erant antiquitus, alienam. Vidi pariter et iudices domesticis sententiis, etsi non omnino juxta leges exactis, tanquam e Jovis pugillatibus depromptis inseparabiliter inherentes, et iis quæ semel placuerint firmiter immixtas. Quod si justas vere proferrent sententias et iudiciorum ipsi lances haberent Minois, aut Rhadamanthi sententiæ forent, et post mortem mortuis jus dicerent, numquid alacrimagnoque animo tuo videntur hæc præter modum splendida? Ego equidem puto, nisi velis tuam lædere veritatem. Quoniam igitur ea mihi posita et constituta sunt, neque duplicentur nobis adversariorum insidiæ et machinæ, neque quod arcum intendunt tibi rem amaram ¹⁸, flant tibi manus remissæ, et effundatur cor tuum (hæc quidem prophetica), verumtamen viriliter agat et confortetur cor tuum ¹⁹, Justus enim Dominus et justus

¹³ Psal. cxliii, 1, 3. ¹⁴ Psal. cxlviii, 3. ¹⁵ Prov. i, 3. ¹⁶ Psal. cxx, 4. ¹⁷ Ephes. v, 16. ¹⁸ Psal. lxi, 4. ¹⁹ Psal. xxx, 25.

tias dilexit ²⁰, et subito arcus eorum confringet ²¹, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo ²², et subito etsi percutient, sagittæ parvulorum reputabuntur plagæ eorum ²³, et statuit etiam ne super petram eosque defendit, quibus iustum iudicium audacter dixi, scutum sermonis sustulit, quod quidem Deus naturæ materiam subiecit, labor autem tuus formas effecit. Quod autem opus sit ea imperatori offerri, quæ de prædio exacta sunt, nos non assentimur vobis dissolventibus, id exigere tuam nobilitatem non magis quam oriri solem, nisi id impedimentum oblationis dicis, quæ- rere scilicet, ut exactio memoriæ consignetur. Nam hoc quoque quæslivimus, quod sitim excitat. Eo autem facto memoriam etiam libentissime in sinu excipimus, ut nisi cedas ipse auctori, ut aiebant, turbæ in te concitatarum, postquam id egimus, ab iis quæ conveniunt averterimus, sin autem accingere gladio tuo super femur tuum potentissime ²⁴, et concludere adversus eos qui me persequuntur ²⁵, et Deus præcingat te virtute ²⁶ in omni tempore, et in omni genere et virium, et locorum. De eo quod mihi idibus scripsisti, satius erat antea scripsisse. Sit autem tibi Dominus refugium et virtus ²⁷.

737 EPIST. XXXI.

Domino Michaeli peritissimo.

Hei mihi! perit justus de terra, et luminare nostrum occidit. Abiit humilitatis imago, abiit mansuetudinis simulacrum, et bonitatis et directionis deum facientis arbor defloruit. Ubi illa morum circumspectio, et constantia in absconditum? ubi vocis affabilitas? ubi singularis amicorum amicitia? ubi erga inimicos pax et facilis venia et nulla aberratio lapidis magnetis? At papæ, qualia passus sum! beatum flere contendo, et lamentationibus regem prosequi, et luctus in festo die non recusas stultus homo celebrare? Magnumque illum Joannem conspexeris hilarem hilariter astare ante Jesum quem expetebat, et visu excitaberis, et dignum hominem prædicabis beatum. Tibi quidem visum est luminare illud benefaciens, et de terra, et longe a terrenis rebus evasit. Cum Deo autem, qui juxta naturam sol est, oritur, et ipse sol per participationem. Enarras præclara illius, atque id habes in mente, quoniam cælum his dignum est. Quid igitur eos defles, qui ad propriam domum revertuntur? Numquid et ignem insinulaveris, quod sursum tendit? Nihil est autem, quod propriæ resistere possit naturæ. Fleres etiam aquilam videns sublimiter ac prope nubes volentem, aut aurum, aut margaritās, hoc quidem ex vili et pedibus contrito pulvere, has vero ex duris et nihili faciendis cernens in thesauris constitutas, comam dilacerares. Sed hæc magnæ demeritis sunt; itaque

ἅλλ' ἀνδρίζου, καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία σου. Δίκαιος γὰρ Κύριος, καὶ δικαιοσύνας ἡγάπησε· καὶ τάχα μὲν τὰ τέξα αὐτῶν συντριβείη, καὶ μάστιξ οὐκ ἐγγίει ἐν τῷ σκηνώματί σου· τάχα δὲ κινηθήσονται, βέλη νηπίων αἱ κληγαὶ αὐτῶν λογισθήσονται, καὶ μοι ἐπὶ τῆς πέτρας ἵστασο, καὶ οἷς δικαίως ἐψήφισα θαρρῶν, ἐπάμυνε, τὴν τοῦ λόγου ἀσπίδα προανέχετο [—νέχων?]. ἦν, Θεοῦ τὴν ὕλην φύσει προϋποβαλόντος, ὁ πόνος σου εἰδοποίησε. Δεῖσαν δὲ ἀνενεχθῆναι τῷ βασιλεῖ τὰ ἐπὶ τῷ χωρίῳ προχθέντα, ἡμεῖς οὐ συνίσμεν ὁμῖν [f. ἡμ.] αὐτοῖς καταλύσασθαι [—λελῆσ. ?], τοῦτο πρᾶξαι τὴν σὴν ἐγγένειαν, οὐ μᾶλλον, ἢ ἀνατελεῖν [ἀναιστέλλ. ?] τὸν ἥλιον, ἐκτὸς εἰ μὴ τοῦτο λέγεις κώλυμα τῆς ἀναφορᾶς, τὸ ζητεῖν ὑπομνηματισθῆναι τὴν πρᾶξιν· τοῦτο γὰρ τοι καὶ διψητικώτατον ἐζητήσαμεν. Τοῦτο δὲ γενομένου, τριστάσμενοι, καὶ τὴν ὑπόμνησιν ἐνιστερνίζομεθα. Ὡστε εἰ μὴ δίδως αὐτὸς τῶν νῦν ἐπαγομένων σοι ταραχῶν, ὡς ἐφησαν, τῷ παρατίῳ, μετὰ τὸ πρᾶξαι ἃ τοῦ προσήκοντος παρεσφάλημεν· εἰτε μὴ, περιζῶσαι τὴν βομφαλὴν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατὲ, καὶ σύγκλεισον ἐξ ἐναντίας τῶν καταδιωκόντων με, καὶ σὲ Θεὸς περιζώσει δυνάμει ἐν παντὶ καιρῷ, καὶ ἰδέξῃ πάσῃ καὶ βίῳ καὶ περιστάσει. Περὶ δὲ οὐ μοι ἔγραψας εἰδούς, κρεῖττον μὲν ἦν, εἰ πρὸ καιροῦ ἔγραφες. Εἰς σοὶ Κύριος καταφυγὴ καὶ κραταίωμα.

ΕΠΙΣΤ. ΑΑ'.

Τῷ κυρῷ Μιχαὴλ τῷ παντὲς.

Οἱ μοι! οἱ ἀπόλλων ἐλλαδὸς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ φωστὴρ ἡμέτερος ἔδυνεν. Οἴχεται μὲν ἡ ταπεινοφροσύνης εἰκὼν, οἴχεται δὲ τὸ τῆς πραότητος ἄγαμα, ἀπὴνθισεν δὲ τὸ τῆς ἀγαθωσύνης φυτὸν, καὶ τῆς θεοποιούσης εὐθύτης. Ποῦ τὸ τοῦ ἡθους περιεσκεμμένον ἐκαίνο καὶ συννεῦον εἰς τὸ κρυπτόμενον; ποῦ τὸ τοῦ φθόγγου εὐπροσήγορον; ποῦ τὸ ὑπερβαλλόντως φιλόφιλον; ποῦ τὸ πρὸς ἐχθροὺς εἰρηνικὸν, καὶ εὐπαραχώρητον, καὶ οὐκ ἀποδίον [f. ἀποδέον] λίθου τοῦ μάγνητος; Ἀλλὰ βαθαί, οἷον πέπονθα! Ὁρῶναι ἐπιχειρῶ τὸν μακάριον, καὶ ἐπὶ τῷ βασιλεύσαντι κώπυσθαι, καὶ τελεῖν ἐπὶ τῇ ἰορτῇ πένθιμα. Οὐκ ἀνανεύσεις [ἀνανήψεις?], ἀέλτερος, καὶ τὸν μέγαν Ἰωάννην θεάσθαι τῷ ποθομένῳ Ἰησοῦ παρεστῶτα φαῖδρον φαῖδρως, καὶ συνεπαρθήσῃ τοῖς ὁρωμένοις, καὶ μακαρίσεις τὸν ἄξιον. Σοὶ μὲν ἔδωκε καλῶς γε ἐκαίνος ποιῶν ὁ φωστὴρ καὶ τῆς γῆς σοὶ καὶ τῶν γεηρῶν ἀπεπήδησε· Θεῷ δὲ συνανατέλλει τῷ κατὰ φύσιν ἡλῶ κατὰ μέθεξιν ἥλιος. Καταλέγεις τὰ ἐκείνου καλὰ, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐννοεῖς, ὅτι οὐρανὸς τούτων ἄξιος. Τί γοῦν πενήεις ἐπὶ τοῖς πρὸς τὸν οἶκίον χώρον χωρήσασιν; εἰ μὴ καὶ τὸ πῦρ αἰτιῶς ὅτι ἄνω ῥέπει, καὶ τὴν οὐρανὴν φύσιν οὐκ ἔστιν ὅτε ἡρνήσατο, καὶ πενήεις ἀετὸν ὑψὸ καὶ πλησίον νεφελῶν πετόμενον, ἢ χρωσὸν ὄρον ἢ μαργαρίτας, τὸν μὲν ἐκ τῆς ἀτίμου καπατουμένης· τοὺς δ' ἐξ ἀστρεπτῶν [ἀστρεῶν?] διαγυρομένων θησαυροῦς αὐτῶν ἐπιτιθεμένους, τὴν κόμην διασπαράζαις. Ἀλλὰ πολλῆς ἀνοίας ταῦτα·

²⁰ Psal. x, 8. ²¹ Psal. xxxvi, 15. ²² Psal. xc, 10. ²³ Psal. lxxiii, 8. ²⁴ Psal. xl, v, 4. ²⁵ Psal. xxxiv, 3. ²⁶ Psal. xvii, 33. ²⁷ Psal. xlv, 2.

οὐκ οὖν καὶ τοῦτο τῆς αὐτοῦ μοίρας τίθει. Σὺ δὲ ἐ-
τέρου [f. ἐν.] τῇ ἐπιδόμῳ παροικίᾳ ἔκειναι. Εἰ
μὲν γὰρ ἐννοεῖται [ἐνδοκίᾳ, ἐνδοκίᾳ?] τῇ ζωῇ,
καὶ καλῶς εἶχεν αὐτῷ τὰ πάντα, οὐδ' οὕτω· εἶδε τὸ
καταπανθὲς τοῦτο καὶ φιλόδακρυ ἐπιδείκνυσθαι. Εἰ
δὲ τὴν ζωὴν ἡγάτο πικρὸν ὡς ἀληθῶς θάνατον, καὶ
τῆς φυλακῆς ἐξελθῆναι [ἐξελθῆναι?], καὶ τοὺς δεσμοὺς
αὐτῷ διαρρηγῆναι ἐπηύχετο· ἄρ' οὐκ ἂν ἐχθρῶν
ἔργα ποιοῖμεν, εἴπερ διακοταίτης ἔκειναι τῆς τῶν
ὀδυνῶν σχολίου, αὐτοὶ δακρύοιμεν, καὶ πενθοῖμεν
ἀπαρηγόρητα; Ἄλλ' οἷ καλῶς εἶχεν ἡμῖν τοιοῦτον
ἔχειν μεθ' ἡμῶν, ἐπὶ τούτῳ κοπτώμεθα; Ἀλλὰ πρῶ-
τον μὲν τούτω φίλαυτον, εἰ γε τὸ οἰκεῖον καλὸν πρὸ
τοῦ καθήκοντος ἔκειναι τιθέμεθα. Ἐκεῖναι γὰρ τὸ
ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, βέλτερον. Ἐπειτα
καὶ τοῖναντίον ἄπαν, νῦν μᾶλλον τῆς παρ' ἑκείνου
βοηθείας τευξόμεθα, ὅση καὶ τῷ μόνῳ βοηθῷ πεπλη-
σιασε, καὶ ἀμέσως ὁμιλεῖν ἔκειναι διὰ τοῦτο δεδύ-
νηται.

Ταῦτά μοι, ὦ λὲ [οὐκ] ὦ καλὴ? ὦ λῃστες? καί, ἂν
ἐγὼ ἐν Κυρίῳ ὠδίνῃσα, καὶ ἐγέννησα, καὶ
ἀπαγαλάκτισσα, ὁ λόγος πρὸς τὸ πάθος ἀντεβλή-
ραυσε. Δεῖν δὲ ψῆθον καὶ ἐκ κοινωνῶν προσλαβέσθαι
τῶν ἐκ τοῦ λόγου μοι ἀγαθῶν, ὅπερ δὴ καὶ πάλαι
μοι εἰνῆθε. Σὺ δὲ τὸν μακάριον ἔκεινον καὶ πολλὰ
καὶ τοῦτον ζῶντα ἐν σαυτῷ ἐπιδείκνυε· καπεῖθε θεός
σοι τὴν ἀρχὴν ἐνεχείρισεν, ἐννοεῖ τὴν ἑκείνου πρὸς
τοὺς ὁποιεῖς· πραότητα, τὸ εὐόμιλον, τὸ ἐν πᾶσι
τερεισκασμένον, καὶ εὐδουλον, καὶ τὸ μηδὲν ἀνευ με-
λέτης ποιεῖν. Καὶ ἐπὶ πᾶσι καὶ πρὸ πάντων, τὸ πρὸς
θεὸν εὐλαβὲς καὶ κακόφορον, καὶ πρὸς ἀνθρώπους·
ἐντροπικόν τε καὶ εὐσχημον, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα καγὼ
ἐν ἑκείνῳ κατανόησα, καὶ σὺ ἐξ ἑκείνου πέφυκας.
Πέφυκας γὰρ τῷ πάντα τὰ καλὰ καὶ φύοντι θεῷ καὶ
[αὐξάνει] παρασκευάζοντι, οἷον ἀπ' ἐκείνης τῆς ρίζης
ἔσχατος κλάδους, δείξεις ἰδυτενῶς ἀνατρέχοντας καὶ
καρποφοροῦντας, καὶ θεὸν καὶ ἀνθρώπους εὐφρα-
νόντας· μόνον ἔχους [ἐχούσι?] τῆς ρίζης, καὶ μὴ ἀπο-
σπασθεῖς τῆς ἑκείθεν πίστεως.

ΕΠΙΣΤ. ΑΒ΄.

Τῷ κυρίῳ Νικητῇ τῷ Πολίτῃ.

Οἰκοθεὸν ὁ καθε παρ' ἡμῶν ὁ Γλαδηνίτζης πρὸς σέ,
ἀδελφε θεοτίμητε (τούτων γὰρ καὶ αὐτὸν συνεπέλα-
μεν), καὶ τέλλα γε ἄθυμος ὁ ἀνὴρ, ὡς [f. δς] καὶ
δικῶν τὸ φορτίον τῆς ἐπισκοπῆς ἤρατο, καὶ τοσοῦτον
ὑπερεχέυει [ὑπερέχ.] τῷ ἀμνηστῷ βάρει τοῦ πρά-
γματος, ὅσον ἄλλοι καὶ προαρπάζουσιν. Ἄλλ' ἡμεῖς
ἄλλαις τε λόγων ἐπιβολαῖς τὴν ἀσπίδα τούτῳ τῆς ἀθυ-
μίας ἐπαμυνάσαμεν, καὶ δὴ καὶ τὰς ἐπὶ σοὶ ἐλπί-
δας ἐπαύσαμεν, τὸ πᾶν ἐξηγύσαμεν. Ὅπως οὖν αὐτῷ
οἷος ἡλείσθη, ὡς τὰ πάντα καλὴ χάραξ, γένοιο, καὶ
μήτε τούτῳ ἀναφανείῃ ὁ θύσαυρος, φασὶν, ἀνθρακες,
μήτε αὐτὸς ἢ ἀνοίαν ἐγκληθεῖν, ἢ κακόνοιαν· τὸ
μὲν, ὡς ἔστι ἐξαπατώμενος, καὶ μήποτε συνελθὼν, ὃν
εἰδέναι διετεινόμενον μᾶλλον, ἢ αὐτὸς ἐμαυτὸν· τὸ
δ' ὡς ἐξηπατηκὼς τὸν ἐν ἐπισκόποις εὐνοῦσται.
Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς ὅρος ἢ εἰς κύμα πολυφλοίσβοιο
θαλάσσης. Σὺ δὲ τὰ τε ἐν κοπρῶνι τὰ τῷ ἀδελφῷ

PATROL. GR. CXXVI.

et hoc ejus fatum idem reputa; et delectare ejus
incolatu dolorem afferenti. Etenim etiamsi in ani-
ma sibi induisset vivere, et bene sibi omnia
habere, non ideo conveniebat debille hoc et lacry-
mis dignum ostendere; si vero vitam existimavit
amaram, ut vere mors est, et desiderabat e carcere
exire, et vincula dissolvi, nonne opera inimicorum
faciemus, si modo, abrupto ejus dolorum fune,
nos flebimus, et sine consolatione plorabimus? Ve-
rum quoniam bene habuit nobis, talem habere no-
biscum, ideo aegre scriimus? At vero id in primis
nostri amoris est, si domesticum bonum officio
præponamus; melius enim illi est dissolutum esse,
et esse cum Christo. Cum igitur omne adversum sit
hoc tempore, tanto majore per illum instruemur
auxilio, quanto propius illi accessit, qui solus ad-
jutor est, atque adeo nulla re interposita illum allo-
qui potuit.

Hæc mihi, bone fili, quem ego in Domino peperī,
et cum dolore peperī et genui et lacte enutrivī,
hæc adversus moerentem animum defluxit oratio.
Oportere igitur arbitratus sum te quoque honorum,
quæ ex oratione derivantur, participem facere,
quemadmodum plane alio ego tempore consueve-
ram. Age vero beatum illum et hunc persæpe vi-
ventem in temetipso demonstra. Ac quandoquidem
tibi Deus imperium 738 tradidit, in mentem re-
voca illius in subditos mansuetudinem, affabilita-
tem, prudentiam in omnibus, bonumque consilium,
nihil nisi prævia facere meditatione, et in omni-
bus atque ante omnia erga Deum religionem me-
tumque mali; erga homines vero sollicitudinem et
durus, aliaque quotquot et ipse in illo deprehendi,
tu vero ex illo produxisti. Produxisti autem Deo,
qui bona omnia general augmentumque disponit,
quippe quos ab illa radice ramos effcis, ostendis
recte sese protendentes, et fructum afferentes,
Deumque hominesque lætificantes. Tantum radicem
teneas neque ab illius pinguetudine avellaris.

EPIST. XXXII.

Domino Nicetæ Politæ.

A nobis ad te, frater divinitus honorate, domo
domum venit episcopus Glabentiz. Enn enim ac-
te nos allocuti sumus. Cæterum homo est minime
animosus, qui et invitus episcopatus onus suscepit,
tantum autem immensum negotii pondus excedit,
quantum alii etiam præripiunt. Verum aliis nos
sermonum incantationibus scutum illi adversus des-
perationem confecimus, atque ut in te speret ad-
hortantes omnia perfecimus. Ut igitur illi sis, vir
honestissime, qualem te speravit, neque aperiatur
illi thesaurus, inquit, carbones, neque ipse aut
de amentia accusetur, aut de malevolentia, partim
quidem utpote qui deceptus est, neque unquam co-
gnovit, quem ego magis cognoscere quam memet-
ipsum contendī, partim vero quia episcoporum
amantissimum decept. At ista in montem abeant,
vel in fluctus maris multum obstrepentis. Tu vero

quæ in sterquilinio, quæque fratri misera sunt, A
itaquam virtutis Hercules munda, aliaque eorum
quæ in tuis genibus sunt, suavius facito. Duceat
autem ille gratia tua aureos dies, neque adversa
aliqua laborete egestate. Nunc quidem hanc gratiam
petimus abs te, cras vero tu ipse nobis promittes;
clementem te ad benefaciendum bono viro excitamus.
Primus autem et magnus archiepiscopus Christus
bonitate sua servet te desuper ab omni malitia et
malo.

EPIST. XXXIII.

Anemo

Verus amicus vere quidem dolore afficitur, ubi
amico careat (et hæc illi contingunt qui vicinos
desiderat) eumque credat 739 jam non posse
unquam amplecti, et corde dilaniatur. Verum-
tamen si animus videt et audit, inquit Pythago-
ricus Epicharmus, ipse autem nos ita vides, viro-
rum mihi amicissime adeoque desideratissime, non
causor omnino desiderati absentiam neque dis-
junctionem. Majus habens dilige, etsi non adsit
tibi minus, majus vero omnino nos animo videre,
quo quidem indiget etiam corporeus visus. Ve-
rum opus est ut tibi præsens sit etiam minus; ita
enim amicitiam intelligeres esse ditiores, et quod
equidem vellent multum afferret quæstum. At multa
præter spem perficit Deus, eaque quæ nobis vide-
bantur, minime perfecta sunt. Græcus quidem diceret
ita ferre fati necessitatem: Isaias vero nos-
ter majore caneret pietate: Quod Deus Sanctus de-
crevit quis hominum potest infirmare? Ut igitur
illi visum est, ita etiam factum est. A quo
utinam salvus et incolumis reddaris dulci patriæ
et iis qui tuis sunt amantissimi, utinam reddaris sal-
vus et incolumis tu, qui peregre abes, desideratis-
sime. Cum quibus etiam serveris ab omni malo de-
super et malitia.

EPIST. XXXIV.

Romano Theophylacto.

Ego equidem nec semel, vir honestissime, dixi
tibi, si Pythagoræ vere philosophiam sectaris,
oportet te patrias res silentio retinere, nec nos
æqui sumus id tibi vitio vertere. Si vero Peripate-
ticis das operam, et beatum prædicas Aristotelem,
quid linguam contines, patriaque a te facis aliena?
Haud enim soli fuerunt coryphæi illius sectatores
Theophrasti et Demetrii, quorum alter quidem eo
quod divinius loqueretur, nomen sortitus est, alter
vero Phalereus opus etiam quoddam perdiligens
edidit de sermonis interpretatione. Verum hos
parvipendis, præsertim cum te ex rhetorica, ut sole-
mus, hospitio convivioque exceperimus. Id quidem
peripateticum sentis, si fide dignus haberi debet
Aristotelis in Platonem contemptus. Sed minime
credendum est, quod antiquitus beatus ille divi-
num Platonem ægre ferret, eumque variis laceraret
modis propter altiorum reverentiam, atque ut tibi

δυσχερῇ, ὁ τῆς ἀρετῆς Ἑρακλῆς ἐκκάθαρον, καὶ
ἄλλα τῶν σοῶν ἐν γούνασι κειμένων, ἥδιον ποίησον,
καὶ εἰς τοῦ γε ἔνεκα χρυσῆς αὐτὸν ἀγαγεῖν ἡμέρας,
καὶ μὴ ἐπιστυγνάσαι ἀβουλήτω τινὶ συναντήματι.
Νῦν μὲν οὖν ἡμεῖς σε χάριν αἰτούμεν· αὐρίον δ' αὐ-
τὸς ὁμολογήσεις, ὅτι σε πρὸς τὸ ἀγαθὺν αἰὶν ἀγαθῶς
διηγείραμεν· ὁ δὲ πρῶτος καὶ μέγας ἀρχιεπίσκοπος
Χριστὸς, ἧς (sic) ἀγαθότητος τηροῖ σε πάσης κα-
κύνσεως ἀνώτερον καὶ κακώσεως.

EPIST. AI'.

Τῷ Ἀνέμῳ.

Ἀληθῶς μὲν ἀνιάται φίλος ἀληθινὸς τοῦ φιλουμέ-
νου στερούμενος, καὶ ταῦτα γειτονῶν τῷ ποθουμένῳ,
καὶ ὅσον οὐκ ἤδη δράττεσθαι τούτου οἰόμενος, καὶ
τὴν καρδίαν ἀμύσσεται. Ἰλὴν ἔπει νούς ὁρᾷ κρινού-
[ς. καὶ νούς] ἀκούει, φησὶν ὁ Πυθαγορικὸς Ἐπίχαρ-
μος, αὐτὸς δὲ ἡμᾶς οὕτως ὁρᾷ, ἀνδρῶν ἐμοὶ φι-
λῶν, κἀντεῦθεν καὶ ποθεινότητι, μὴ πάντοι αἰτιῶ
τὴν διάστασιν, μηδὲ τὴν τοῦ ποθουμένου ἀπόταξιν.
Τὸ γὰρ μείζον ἔχων ἀγάπη, κἀν μὴ παρῇ σοι τὸ
ἐλαττον· μείζον δὲ πάντως, τὸ ὁρᾷν ἡμᾶς τῷ νῷ, οὐ
καὶ ἡ σωματικὴ δέχεται ὁρασίς. Ἀλλ' ἴδαι παρῆναι
καὶ τ' ἐλαττον· οὕτω γὰρ ἂν ἦ; μὲν [ς. ἂν ἦμεν],
φαίης ἂν, τὰ φιλικὰ πλουσιώτερον [ς. -ροι], καὶ κεν
τὸ βουλοίμην, καὶ κεν πολλὸν κέρδιον ἦεν. Ἀλλὰ πόλλ'
ἄελλπτως κραίνας Θεὸς, καὶ τὰ δοκηθέντα τ' οὐκ ἐτε-
λέσθη· καὶ Ἑλλήν μὲν ἂν εἴποι· Φέρεται ἀνάγκη τὸ
μόρσιμον· Ἡσαΐας δ' ὁ ἡμέτερος εὐσεβέστερον ἀπο-
θεσπίσαι, ὡς Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος ἐκύρωσε, τίς ἱκανὸς
ἀνθρώπων διασκεδάσαι; Ὡς οὖν τούτῳ ἔδοξεν, οὕτω
δὴ καὶ γέγονεν· ὑφ' οὗ καὶ ἀποσωθείης τῇ γλυκύῃ
πατρὶδι, καὶ τοῖς φιλάτοις ἀποσωθείης ἀπόδημα
πολυπόθητον, μεθ' ὧν καὶ διατηροῖ τάσης κακύν-
σεως ἀνώτερον καὶ κακώσεως.

EPIST. AA'.

Τῷ Ῥωμαίῳ Θεοφυλάκῳ.

Αὐτὸς δὲ οὐδ' ἄπαξ, ὧ καλὲ κάγαθέ. Καίτοι εἰ μὲν
τὴν Πυθαγόρου μετεῖ [μετῆεις?] φιλοσοφίαν, ἔδει
τῶν πατρῶν τῆς σιωπῆς σε ἀντέχεσθαι, καὶ οὐδ'
ἡμεῖς ἂν σοι ἐπικαλεῖν ἦμεν δίκαιοι. Εἰ δὲ τὰ τοῦ
Περὶπάτου σπουδάζεις, καὶ τὸν δαιμόνιον Ἀριστοτέ-
λην αὐχεῖς, τί τὴν γλῶτταν ἐπέχεις καὶ ἀποποιῇ σου
τὰ πάτρια; Οὐ γὰρ ἐκεῖνου τοῦ κορυφαίου διασώ-
νται Θεόφραστος, καὶ Δημήτριος· ὧν ὁ μὲν, ἀπὸ τοῦ θεϊ-
ότερον φράζειν ἐλαχεν ἔννομα· ὁ δὲ γε Φαληρεὺς, καὶ
Περὶ ἁρμηνείας λόγου σύνταγμα τι σπουδαῖον ἐξ-
ήνεγκεν. Ἀλλ' ὀλιγωρεῖς ἡμῶν, καὶ ταῦτά σε ποτε ἐκ
ρητορικῆς ξενισάντων καὶ ἐστιασάντων, ὡς εἰκομεν
[ς. εἰχομ.]. Τοῦτο μὲν ἤδη περιπατητικὸν φρονεῖς,
εἴπερ Ἀριστοτέλους ἡ πρὸς Πλάτωνα ὀλιγωρία πι-
στή. Ἀλλὰ μὴ [μὴν?] ἐκεῖνο μᾶλλον ἐκδεκτέον, ὅτι
τὸ ἐπὶ παλαιὸν δυσχεραίνει τοῦ θεοῦ Πλάτωνος ὁ
δαιμόνιος, καὶ τοῦτον σπαράττει παραχρῆν ἐπὶ συν-
τηρήσει τῶν ὑψηλοτέρων καὶ ἵνα πείσῃ μὴ οὕτω τα-

πεινῶς καὶ ὑποπεζίῳ· [-παίξ·? -δεῶς?] ἐκλαμβάνεσθαι τὰ οὐράνια. Ταῦτα οὖν παραδεχόμενος περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ἀνδρῶν, οὐδὲ τοῦτο πατρῴεις τὴν πρὸς τοὺς ἦν ὅτε διδασκάλους ὀλιγωρίαν. Ἐάλωσ οὖν ἡμῖν ὁ πολλὰς πλεκτὰς συλλογισμῶν ἐπισπωμένος. Ἀλλὰ γὰρ ἰδοὺ με καὶ διαδιδράσκεις διακόφας τὰ ἄμματα τῇ μαχαίρᾳ τῆς ἀρχῆς, ἣν ἐφόρεσας. Αἰτιᾶ γὰρ που τῶν τῶν πραγμάτων τάραχον, οὐκ χέοντά [pro οὐκ χ., [f. συγχέοντά] σου τῆς πρὸς τὰ βελτίω σχολῆς τὴν εὐστάθειαν. Τοῦτοις δὲ συνάττεις καὶ τὰ πρὸς ἡμᾶς γράμματα, ἐρεῖς τι καὶ δεύτερον ὡς ὁμιλεῖς ἡμῖν, τῷ μετρίῳ καὶ ὄντως καλῷ Ἰωάννῃ τὴν σουτοῦ καρδίαν ἐκχέων, ὥστε μάτην σε καὶ τὸν ἀναίτιον αἰτιώμεθα. Τοῦτο δὲ σου τῆς ἀπολογίας καὶ μᾶλλον δέχομαι. Ὁ γὰρ δὴ καλὸς οὗτος Ἰωάννης πρὸς ἡμᾶς γράφων, μυρία τὴν πρὸς αὐτόν σου χρηστότητα καταυφήμησε, καὶ ὅτι οὐκ, οὐκ ἀχάριστον φυγῇ εἰς τὰ γράμματα κατατίθεσθαι. Ὡστε βάλλ' οὐτως χρίων τὰ βέλη σου μέλει, καὶ οὐκ ἂν σε γραφὰς ἀπειτούντες, τῆς ἐς φίλιαν ἢ λόγους παρανομίας γραφοίμεθα. Ἀπέχομεν γὰρ τὰς ὀφειλὰς οἷς ἀποτινύεις τῷ Ἰωάννῃ. Πρόδηλον δὲ καὶ οἱ πάροιχοι ἡμῶν καὶ πάντα τῆς Ἐκκλησίας ἀπλῶς λευκάς ἡμέρας διάζουσιν [f. διαξουσιν] αὐτοῦ τὴν σὴν γλυκύτητα δεχομένου [δεχόμενοι?] πολλῶν φερομένην τῷ βούματι. Εἴη σε τερῶν ὁ τῆς σοφίας Πατὴρ Θεός, πάσης κακύνσεως ἀνώτερον καὶ κακώσεως.

ΕΠΙΣΤ. ΑΒ.

Τῷ αὐτῷ.

Ἀεὶ μοι τὸν πόθον ἀνάπτεις, μεγαλεπιφανέστατέ μοι αὐθέντα, αἰετ τοῦ μελίζων ἐπὶ χρηστότητι ἀγγελλόμενος. Ἀναβάσεις γὰρ ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενος, τὴν Ἰακώβ ὑποδεικνύεις ἡμῖν κλίμακα, τὸ παρὲν τοῦ μέλλοντος τιθεὶς ἐπέβασιν. Ὅθεν καὶ εὐχομαί σοι τελειωθῆναι ταύτην ἀνοδὸν, ἣ Θεός, ὡς πιστεύομεν, ἐπιστήρικται. Τοῦτο, γὰρ τέλος ἐστὶ πάσης ἀναβάσεως, οὗ γενομένου, στάσις παντελὴς τῆς κινήσεως. Στήσις γὰρ, φησὶ καὶ τῷ Μωϋσεῖ, ἐπὶ τῆς πέτρας. Σπεῦδε γοῦν τῇ προαιρέσει: οἶδόν τισιν ὁρμήμασι: χρώμενος, καὶ παρὰ Θεοῦ κατευθυνθήσεται σοι τὰ διαθήματα· οὐ προσκλύζει πρὸς λίθον τὸν πόδα σου, εἴτε αἰσθητὴν δυσπραγίαν, καὶ σκληρότητα, καὶ βαρύτητα τὸν λίθον νοήσομεν, εἴτε τὸν νοούμενον ἐχθρὸν τὸν τῇ ὑπερηφανίᾳ βαρυνθέντα, καὶ ἀποπεσόντα τῆς ἀνω τάξεως. Ὁ γὰρ ἀγαθός Θεός τοῖς ἀγαθοῖς ἀγαθύνει αἰετ πιστεύομενος, οὐδὲ τὴν σὴν παρήσεται ἀγαθότητα. Ὅφ' οὗ καὶ τηρεῖο πάσης κακύνσεως ἀνώτερος καὶ κακώσεως.

¹¹ Psal. xc, 12.

A suadens coelestia non ita humiliter ac contemptim esse excipienda. Hæc igitur intelligens de duorum virorum discrimine, ne paternum imiteris contemptum adversus istos aliquando discipulos. Captus igitur es a nobis qui multos attrahis syllogismorum nexu. Sed enim ecce me etiam effugis dirumpens vincula gladio principatus quem gessisti. Etenim causarum quodammodo negotiorum tumultum non præbentem tibi stabile otium ad meliora. His autem litteris, quas ad nos mittis concinnas et aliquid etiam addis, quemadmodum nobis colloqueris, 740 viro probo vereque honesto Joanni effundens cor tuum ita ut frustra et sine causa te accusemus. Id equidem pro tua libenter accipio apologia. Nam vir ille honestus Joannes ad nos scribens infinitis quidem laudibus tuam in se extulit bonitatem, et æquum est, animam beneficii non inmemorem litteris consignare, ut ita eloquatur melle liniens sagittas tuas, et nos scripta a te exigentes non scribamur præter æquum contra amicitiam aut contra sermones. Debita recipimus, quam solvis honesto viro Joanni. Manifestum est et eos, qui juxta nos habitant, et Ecclesiam universam dies candidos simpliciter ducere, tuam illo accipiente dulcedinem multo cum impetu fluentem. Deus autem, qui sapientiæ pater est, te servet desuper ab omni malitia et malo.

EPIST. XXXV.

Eidem.

Semper mihi desiderium excitas, illustrissime mi domine, semper majorem te præbens in bonitate. Ascensionibus enim in corde dispositis exhibes nobis Jacobi scalam præsens futuri ponens fundamentum. Unde exopto etiam tibi, ut hujusmodi ascensus perficiatur, in quo, ut credimus, Deus manet. Etenim talis est finis omnis ascensionis, quo peracto perfecta motus statio. Collocaberis enim, sicut etiam Moysi, super petram. Stude igitur proposito tanquam stimulis quibusdam uti, et a Deo gressus tui dirigentur, neque offendes ad lapidem pedem tuum¹¹, sive petram intellexerimus sensibilem difficultatem et duritiem et gravitatem, sive intelligibilem inimicum superbia gravem et de supremo ordine decidentem. Bonus autem Deus, quem semper confidimus bonis bona dare, neque tuam prætermittit bonitatem, qui etiam utinam servet te desuper ab omni malitia et malo!

ANTONII BONGIOVANNI

PRÆFATIO

AD THEOPHYLACTI IN V. PROPHETAS MINORES COMMENTARIA.

Qui veterum auctorum opera, nondum vulgata, publici juris facere student, ii profecto rei litterariæ plurimum prosunt, et viros eruditos, antiquitatis studiosos, immortalī beneficio sibi devinciunt. Quod eum ita sit, egregio viro, senatori eximio, Francisco Foscario maxima habenda gratia, qui, non minus litterariæ quam civilis reip. bono natus, luculenta hæc Theophylacti Commentaria summo studio edenda curavit. Cum enim ea in ms. codice bibliothecæ Bavaricæ delitescere cognovisset, serenissimum ducem, clarissimi viri opera usus Felicis Oesellii, rogavit, ut ea describi, et secum communicari pateretur. Annuit humanissimus ille princeps, ac Venetias non exemplum, sed codicem ipsum pro sua magnitudine animi ad eum misit. Nunc demandata nobis codicis exscribendi et Latine reddendi cura, pauca quædam de re totj præfari placet.

Codex, ut mihi quidem videtur, exaratus est tertio decimo circiter sæculo, præfertque titulum : Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας ἐξηγήσεις εἰς τὸ δωδεκανόβητον. *Theophylacti, archiepiscopi Bulgaricæ, Commentaria in XII prophetas.* Titulus, qui binis aliis in codicibus occurrit, Augustano altero, altero Argentoratensi, in errorem induxit viros eruditos, inter quos Joan. Albertum Fabricium, qui Commentaria hæc in XII prophetas omnia Theophylacti esse putarunt. Ain' tandem? Theophylacti revera non sunt? In Oseam quidem, Habacuc, Jonam, Nahum, atque Michæam, sunt Theophylacti, ut ex ejus stylo manifeste liquet; in reliquos septem, non item, ut postea compertum habuimus. Cum enim Latine reddidissem quæ in Michæam sunt, Latine item reddere cœpissem quæ sunt in Sophoniam, atque hæc inter et illa discrimen aliquod, ad stylum quod attinet, deprehendissem, dubitare cœpi essentne vere Theophylacti, an alterius scriptoris. Illico eorum scripta consului, a quibus Theophylactum nonnulla depromere animadverteram, ac meis oculis vidi, quæ in Sophoniam et reliquos ascripta essent commentaria, Theodoretī commentariis omnia respondere. Necesse propterea fuit et alios consulere codices, Augustanum scilicet et Argentoratensem, in quibus et ipsis exstare Theophylacti in XII prophetas commentaria dicebantur. Horum igitur alterum, impetrata venia ab humanissimis Augustanæ bibliothecæ præsidibus, Venetias nobis misit eximius vir Gonfridius Hekingius: alterum cum Theodoretī commentariis accuratè contulit clarissimus Schererius, et utrumque cum ms. Bavarico convenire deprehendimus, ut alter ex altero descriptus videatur. In omnibus his codicibus desiderantur non pauca ex commentariis in Oseam, ut prologus, et alia complura. Prologum ex Veneto codice, permissu Marci Foscarenī, viri summi, equitis ac D. Marci procuratoris, bibliothecæ præfecti, accuratissime descripsit cl. vir Antonius Zanetti, nobisque Latine reddendum dedit. Porro cum per temporum injuriam aliquot in eo prologo lineæ desiderarentur, insigniores Europæ totius bibliothecas perquisivimus, ut ope manuscriptorum codicum eæ, si fieri posset, restituerentur. Quæ in re ne Oriens quidem nostra caruit diligentia. Siquidem legatus ad Turcarum imperatorem profectus supra memoratus Franciscus Foscarius, vir et consilii magui et eximiæ virtutis, hac arrepta occasione, studiosissime bibliothecas illic omnes, omnium præsertim celebratissimam, quæ in monte Atho est, pervestigandas curavit. At frustra cessit labor omnis. Itaque cum eum dare non liceat, ut volumus, damus ut possumus. Quod itaque prodeant integra, vauis lineis exceptis, in

quinque istos prophetas Theophylacti commentaria ; quodque prodeant omnium maxime emendata : debet id uni exquisitissimo codici Græcæ D. Marci bibliothecæ, qui vel Theophylacti ipsius tempore, vel non multo post, exaratus videtur. Quo in codice in quinque supra memoratos duntaxat prophetas exstant commentaria, omissis cæteris, ex quo conjicere licet, Theophylactum aut morte præreptum, aut curis aliis distentum Commentaria in reliquos septem absolvere non potuisse.

Quid prohibet, inquis, quominus, trium auctoritate codicum freti, dicamus isthæc in reliquos septem prophetas commentaria esse Theophylacti ? Quid prohibeat, rogas ? Prohibet stylus a Theophylacti stylo plane diversus : prohibet Venetus codex, ipsimet Theophylacto facile cœvus : prohibent alii codices antiquissimi, Theophylacto ipso longe vetustiores, in quibus Nanius XXXI, quibus in codicibus commentaria ista Theodoro tribuuntur. Quid vis amplius ? Dicam tamen amplius. Prohibet demum ipsemet Theophylactus. Quomodo prohibet ? Audi. Prologi initio diserte testatur, se commentaria hæc imperatricis jussu τριπλῶς ἀνορθώσασθαι, trifariam exponere, atque τριπλὴν ἐκδοχὴν, triplicem in eis plerumque consecrari interpretationem, quæ triplicem explicet Scripturarum sensum, litteralem nimirum, ut vocant, notalem atque tropologicum. Hæc porro quam sibi proponit methodus, conspicitur in quinque supra memoratis prophetis, in reliquis non item. In his enim litteralem duntaxat sensum auctor persequitur, id quod facere Theodoretum consuesse eruditi norunt. Visne quid amplius ? Dicam amplius. Theophylactus nimirum ad calcem cujusque commentarii quædam disserere solet de vita rebusque gestis cujusque prophetæ, quod non facit Theodoretus. Patet id cum ex Veneto codice, longe omnium præstantissimo, tum ex Loniceri interpretatione. In codice autem Bavarico id videre est in quinque supradictis tantum, non item in reliquis. Fateamur igitur necesse est, ea Theodoretum esse, non Theophylacti. Quid vero de tribus supra memoratis codicibus dicemus ? Id nimirum, quod res est, eos esse longe recentissimos, eosque pro uno haberi debere, cum alium ex alio descriptum fuisse constet. Idem enim in singulis apparet defectus, eodem omnino lacunæ, hiatus iidem. Verisimile porro est librarium, quo codicem suum pluris venderet, apposuisse Theodoretum commentaria, ubi Theophylacti deficeret interpretatio.

Hæc hactenus. Ad prophetarum textum quod attinet, retinere malimus interpretationem quæ in Polyglottis e regione τῶν LXX ponitur, quam novam aliquam adjicere ; ne, si forte in re tanti momenti aliquid offensum esse videretur, id magno nobis crimini verteretur. Ad nostram vero interpretationem quod spectat, in eo vel maxime labravimus, ut Latina esset, ut Græco textui respondens, ut dilucida. Id si minus præstitimus, cum pro viribus præstare studuerimus, conatum saltem nostrum humanus lector æqui bonique faciet. Illud te monitum volo, commentaria hæc Græce nunc primum prodire, si quæ in Oseæ caput primum sunt, et initium secundi excipias. Latine vero prodierunt in quatuor priores, sed cum iisdem omnino lacunis quas in tribus supra memoratis codicibus esse modo dicebamus. Latinam hanc, quæ Loniceri est, interpretationem e regione Græci textus posuimus ; et sicubi Lonicerus a Theophylacti mente aberrare visus fuit, novam aliam ad cujusque paginæ calcem apponere malimus, quam ejus interpretationem emendare. Virorum enim eruditorum laboribus parcendum putamus. Si qua item occurrit discrepantia inter ms. Bavaricum et Venetum, eam subinde adnotamus suo loco, meliorem semper, ubi licuit, lectionem retinentes. Ubi licuit, inquam : nam sæpenumero coacti sumus deteriorem ponere, ut Loniceri interpretationi serviremus. Cætera nos primi tum Græce tum Latine damus. Sed hæc hactenus.

Habes igitur, erudite Lector, luculentissimam Theophylacti Operum editionem, quam quidem bibliothecis necessariam puto, cum ob interpretis ipsius præstantiam, tum ad sacrarum Scripturarum interpretum seriem absolvendam. Etsi enim ex antiquissimis non est noster hic interpret, ah iis tamen ipsis, Theodoro præsertim, apud instar, optima quæque decerpit, suisque ita temperavit, ut illorum industriam non modo æquare, sed alicubi etiam superare videatur. Claudicat is quidem in aliquibus sententiis ; sed et

Origenes claudicat, et Irenæus, et alii non pauci: quibus tamen hoc nihil officit, quominus in optimis scriptoribus habeantur, leganturque vulgo ab orthodoxis. Excipe igitur læto animo præclararum sacrarum Litterarum interpretem, apud quem multa reperies sapientissime scripta; quæ si apud alios quæras, frustra quæras.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΚΥΡΙΟΥ

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΩΣΗΕ.

BEATISSIMI

ARCHIEPISCOPI BULGARIE

DOMINI

THEOPHYLACTI

EXPOSITIO IN PROPHE TAM OSEAM.

1 Cum in mandatis mihi dederit pia et littera-
rum amantissima imperatrix, ut ex vetustis in
prophetæ elucubratissimis Commentariis unum aliquod
voluerim componere, brevitati simul et claritati
consulens, quæro eos, qui forte legent, ne temere
judicent de operis difficultate, neque mihi succen-
seant, quod ejus mandata conficiens, illud aggredi
non dubitarim. Nam si quidpiam est, quod in re-
bus natura difficillimis censeret debet, isthuc pro-
fecto est, quod ea cerni breviter atque dilucide si-
mul exponantur. Quamobrem id oneris equidem
recusasse, ni sanctæ imperatricis ejusque fidei
rationem habendam putassem, quæ profecto fides
tanti est, ut non grano sinapis, sed summis
montibus comparanda videatur; quæ propterea
non id operis modo, sed et alia, humanis viribus
longe majora, pro excellentia sua, præstare facile
potest. Si quid ergo præstitum est, quod bonæ mu-
lieris hujus voluntati respondeat, cujus oculi
mensque columbæ sunt, id profecto vi divini ipsius
Spiritus ac fidei factum est: sin procul ab divina
ejus voluntate est aberratum, quæro rursum obtes-
torque, ne meæ imbecillitati potius quam summæ
2 rei difficultati tribuendum putetur. Quoniam au-
tem trifariam isthæc prophetarum oracula expo-

Φιλοθέου βασιλίδος καὶ φιλολόγου πληρῶν ἐπίταγμα
(τὸ δὲ ἦν ἐκ τῶν εἰς τοὺς προφῆτας πάσαι κατα-
βληθεῖσων ἐξηγήσεων σύνταγμά τι θέσθαι: συνοπτι-
κώτερον ὁμοῦ καὶ σαφέστερον), παραιτοῦμαι τοὺς
ἐντυγχάνοντας μῆτε ἀγνωμόνως διαιτᾶν τῇ δυσχερείᾳ
τοῦ ἔργου, μὴδ' ὁλως νεμεσᾶν μοι τοῦ ἐγχειρήμα-
τος . . . περ . . . ἄλλοι, καὶ τοῦτο τοῖς φύσει ἡυ-
εξεργάτοις συναριθμητέον, τὸ τὰ αὐτὰ καὶ συν-
τετμημένως . . . σαφῶς ἀπαγγέλλεσθαι· ὥστ' ἐγώ γε
κἂν ἀπειπάμην τὸ ἔργον, εἰ μὴ πρὸς τὴν πίστιν τῆς
ἡγιασμένης βασιλίδος ἀπέβλεψα, οὐ κόκκῳ νάψους
παράβάλλεσθαι, ἀλλ' ὄρεσι μεγάλῳις δικαιοιμένην,
καὶ . . . α τοῦτο δυναμένην ἐκ τοῦ περιέχοντος,
οὐχ ὅπως τοιοῦτου ἔργου ἐξάνυσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ μείζω
πάσης ἀνθρωπίνης δυνάμεως . . . εἰ μὲν οὖν ἔνυ-
σταί τι πρὸς τὸ βούλημα τῆς καλῆς ταύτης ἐν γυ-
ναίξιν, ἥς οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἡ νοερά . . . περιστρεφαί,
καὶ τοῦ Πνεύματος, σαφῶς τοῦ ἐνθέου ταύτης σκο-
ποῦ, καὶ τῆς πίστεως τὸ κατόρθωμα· εἰ δὲ πόρρω
τοῦ θι . . . θελήματος ἐκείνης ἐπεπλανήθημεν
[ἴ. ἀπ.], ἔστω μὲν καὶ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας ἡ
ἀποπλάνησις, λογιζέσθω δ' ἐτι καὶ τῷ δυσέρῳ τοῦ
πράγματος· ἐπεὶ δὲ καὶ τρισσῶς ἀπογράφασθαι τὰ
τῶν προφητῶν παρὰ τῆς εὐσεβοῦς ταύτης δεσποί-
νης ἐπιταγεῖς, ἐστὶ μὲν οὐ τὴν ἐντολὴν ἐξεπλήρωσα,

ἐναυχοῦ δὲ, πρὸς τὸ τελῆσαι ταύτην ἡσθένησα, ἀξιῶ ἅπαντα μὴ πικρῶς κρίνεσθαι. Οὐδὲ γὰρ πάντα τὴν τριεσθὴν ἀδιάσπαστος ἐκδοχὴν παραδέχονται, ἀλλ' ἔστιν ἡ μίαν μόνην ἐπιβολὴν ἐναγκαλιζόμενα, πρὸς τὰς λοιπὰς, ἡ ἀμφοτέρως, ἡ θατέραν, ἀφίλωσ ἔχει πᾶν καὶ δυσαρμόστως. Ἀλλὰ γὰρ τί ταῦτα τοὺς πολλοὺς ἀξιοῦ; τῇ ἐπιταξίᾳ μόνῃ Θεοῦ ἀρεστὸν θεῖν τὸ ἔργον. Καὶ τὸ . . . ἔχομεν.

nullam cum hisce conjunctionem habeant, nec ullam affinitatem. Verum· quid hæc ab civibus? Utinam illi soli, quæ nobis imperavit, acceptum sit istud quod aggredimur opus. Hoc uno contenti erimus!

vere a pia imperatrice hac sum jussus; cum· id alicubi præstiterim, alibi vero pro mearum imbecillitate virium præstare non potuerim: quæso ne isthuc etiam acerbiorē iudicio mihi vitio tribuatur. Non omnia enim ejusmodi sunt, quæ triplicem hanc expositionem recipere commodè queant; sed quædam sunt, quæ unam duntaxat cum amplectantur, reliquas duas, vel alterutram omnino rejiciant, quod-

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

ΤΗΣ ΕΞΗΓΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΡΟΦΗΤΩΝ

PROŒMIUM

EXPOSITIONIS SANCTORUM PROPHETARUM.

Ἀρχαῖον μὲν τὸ τῆς προφητείας χάρισμα [καὶ] τῇ Ἀ ἀνθρωπότητι σύγχρονον. Ἀδάμ γὰρ περὶ τῆς γυναικὸς καὶ ἔγνω καὶ προσέφητευσεν, ὅτι τε *Τούτο νῦν ὁστέον ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου*, καὶ ὅτι Ἀντί τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα· ἐδόθη δὲ παρὰ Θεοῦ τῷ βίῳ εἰς κοινὴν τῶν ψυχῶν ὥφελειαν. Δύο μὲν γὰρ εἰσι τὰ ποιητικὰ καὶ . . . τικὰ τῆς κατὰ τὸν ὄντως ἄνθρωπον τελειότητος, ἡ τε θεωγῶσις, καὶ ἡ τῶν ἀρετῶν ἐργασία· ἀμφοτέρα γὰρ ἡ προφητεία διδάσκει· τὴν μὲν θεωγῶσιαν, ἐν οἷς τῶν εἰδώλων ἀπάγει, καὶ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ προσάγει, τὰς τε ἄλλας αὐτοῦ οἰκονομίας δεικνύουσα, καὶ τὴν μέλλειν πασῶν, ἐν σαρκί, φημί, τοῦ Υἱοῦ παρουσίαν, ἐμφαίνουσα· τὴν δὲ τῶν ἀρετῶν ἐργασίαν, ἐν οἷς τὴν μὲν κακίαν διαβάλλει, τὴν δὲ ἀρετὴν εἰσάγειται, καὶ συνήλως εἰπεῖν, διὰ τῆς τῶν μελλόντων ἡ λυπηρῶν ἡ ἱλαρῶν προσαγορεύσεως, τὸν τε νοῦν καὶ τὰ ἥθη ρυθμίζει.

Προφῆται καὶ [f. δὲ] μετὰ τὸν Ἀδὰμ τάχα μὲν καὶ ἄλλοι γεγόνησαν ἄν· καὶ γὰρ καὶ τοῦ Λάμεχ τοὺς λόγους εἰς τὸ μέλλον τι ἐξεδέξαντο, τῆς χάριτος ἐνεργούσης δι' αὐτοῦ, εἰ καὶ μὴ ἀξίος ταύτης ἦν· καὶ Νῶε δὲ μετὰ τὸ διυπνισθῆναι πάνθ' ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ἂν νεώτερος φ.· νήσας υἱός, προφητικῇ χάριτι τυχὸν ἔγνω. Ὁ μὲντοι Ἀβραάμ παρ' αὐτοῦ Θεοῦ προφήτης ἀναγορεύεται, πρὸς τὸν Ἀβιμέλεχ εἰπόντος· Ἀπόδος τὴν γυναῖκα τῷ ἀνθρώπῳ . . . προφήτης ἐστὶ· καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ δὲ ἐπιστημότατοι πατριάρχαι τὸ μέλλον προέγνωσαν. Ἐγγράφου μέντοι . . . προφητείας Μωσῆς κατάρχει ὡμολογῆται,

3 Vetus est prophetiæ donum, et humano generaticeævum Adam enim perspecta de muliere quæ gestarant habuit, et vaticinatus est, cum dixit: *Hoc nunc os de ossibus meis, et caro de carne mea*¹. Moxque subiecit, *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ*: idque ipsum ad communem animarum utilitatem est humanæ vitæ divinitus tributum. Duæ enim omnino res sunt, quæ perfectum hominem, qui vere homo sit, efficiunt, quarum altera sita est in Dei cognitione, altera in virtutum exercitatione. Utramque vero docet prophetia; Dei cognitionem in primis, eo quod ab idolis homines avertat, eosque ad verum Deum adducat, cum alia ipsius mysteria patefaciendotum, quod est omnium maximum, Filii in carne adventum; virtutum dein exercitationem, et quod vitium explodat, inducatque virtutem, atque per bonorum malorumque prædictionem, hominum mentem moresque componat.

Alii præterea multi post Adam exstiterē prophetæ. Lamech enim verba quidam sic accipiunt, ut ad futurum tempus referenda putant, perque ipsum operabatur divinæ gratiæ vis, etiamsi dignus non esset, qui gratia ista donaretur. Noe quoque somno excitus, prophetica forte gratia novit quæcunque ei filius junior fecisset. Et vero Abraham propheta declaratur ab ipso met Deo, cum Abimelecho dixit, *Redde mulierem viro; Propheta enim est*²: cæterique subinde ab eo prognati patriarchæ clarissimi futurum et ipsi prospexerunt. In confesso vero est Moysem primum fuisse, quæ-

¹ Gen. ii, 23. ² ibid. 24. ³ Gen. xx, 7.

scriptis oracula tradiderit; qui tum futura prænuntiavit, tum maxime præterita, numine divino affatus novit. Propheta enim quis declaratur non solum ex eo, quod futura prospiciat atque prænuntiet, sed etiam ex eo quod a Deo præteritorum cognitionem accipiat

4

Diabolica vero (vaticinandi vis) solis dæmonum ministris inest, eaque per cadaverum inspectionem, per triticeam farinam et hordeaceam, per viscera et avium volatum, aliaque signa, futura se nosse profitetur. Quæ sanctorum est, per virtutem operatur; quæ dæmonum, per maleficium. Illa ad correctionem animarum datur: hæc de bello, de facultatibus, de morbis et de aliis hujusmodi corporalijs malis quæ vel animabus ipsis interdum exitio sunt, vaticinari videtur. Et quæcunque illi mala prædicunt, ut per accidens vera dicunt, ita per accidens eveniunt, nec in nostra sunt potestate; quæ contra viri sancti prænuntiant, hæc ut eveniant vel non, hoc omnino est in nostra potestate. Ob id enim mala hæc prænuntiantur, ut auditores emendantur. Quamobrem et Deus mala prænuntiat, et simul hortatur, ut nos vitamque nostram emendando, mala ipsa avertere studeamus. Itaque cum emendamus, non inducuntur mala quæ nobis

Α εἰπὼν μὲν καὶ περὶ τῶν μελλόντων, ἐμπνευσθεὶς δὲ μέλλον τὰ προγεγονότα· οὐ γὰρ τὸ τὰ μέλλοντα μόνον προγινώσκειν, ἢ προλέγειν, προφήτην ποιεῖ . . . γινώσκων τὴν γνῶσιν ἐκ Θεοῦ τις λαθὼν, προφήτης λέγεται .

ἐν κρυφῇ ἀποκαλύπτωνται . . . ἐν περὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ οὗτοι . . . ἐροῖς ὀφθαλμοῖς ἐκ τοσαύτου διαστήματος τὸν γι.

τρόπως οἱ προφῆται τὸ μέλλον διδάσκουσιν· ἢ καὶ προφήτην θμῶν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἢ διὰ

Β καὶ τοῦ χαλκοῦ ὕψους, ἢ σωτήριος θυσία καὶ σπασμῶσις

λόγον ὥς ὅτε Ἱερεμίας ποιήσας κλοιοὺς σιδηροῦς ἐκ

Ἐκαλοῦντο μὲν οὖν καὶ παρ' Αἰγυπτίους οἱ ἱερεῖς, π.

προφῆται καὶ ἀληθῶς· οἱ πάλαι παρὰ τὸ

ὄργανον

Γ καθόλου γὰρ πολέσημον τὸ τῆς πρ.

πνευματικῇ· ἢ δὲ δαιμονικῇ· ἢ δὲ μέση το

σθα· κατ' ἄλλους τε τρόπους, καὶ δι' ὄνειρων

διὰ δὲ τινὰς οἰκονομίας· ὥς τῷ προῶρθ.

τῷ Καλάφ. Ἡ δὲ δαιμονικὴ μόνοις τοῖς τῶν δαιμόνων ὑπηρέταις πρόσσῃ, διὰ νεκρῶν, καὶ ἀλεύρων, καὶ κριῶν, καὶ σπλάγγων, καὶ ὀρνέων πτήσεως, καὶ συμβόλων ἑτέρων ἐπαγγελλομένη τὸ μέλλον εἰδέναι. Καὶ ἡ μὲν τῶν ἁγίων δι' ἀρετῆς· ἐκείνη δὲ διὰ κακοτεχνίας· καὶ ἡ μὲν πρὸς διόρθωσιν ψυχῶν· ἢ δὲ τῶν δαιμόνων περὶ πολέμων δοκεῖ προλέγειν . . . χρημάτων, καὶ νόσων, καὶ τοιούτων σωματικῶν πάντων, ἢ καὶ ψυχολαθῶν. Καὶ ὅσα μὲν ἐκείνοι λέγουσι δεινὰ, συμβεβηκὸς ἀληθεύοντων, ἐκβαίνει, καὶ οὐ διὰ τὸ ἐφ' ἡμῖν· ὅσα δὲ οἱ ἅγιοι, καὶ ἐκβαίνει διὰ τὸ ἐφ' ἡμῖν, καὶ οὐκ ἐκδραίνει διὰ τὸ αὐτό· ἵνα γὰρ βελτιωθῶσιν οἱ ἀκούοντες, διὰ τοῦτο ταῦτα προλέγονται. Καὶ Θεὸς προλέγει τὰ δεινὰ, καὶ τὴν λύσιν αὐτῶν ὑποτίθεται· ἢ δὲ ἐστὶν ἡ ἡμετέρα διόρθωσις· βελτιουμένων οὖν ἡμῶν οὐκ . . . γονται τὰ ἀπειλούμενα· μὴ βελτιουμένων δὲ, πάντως, ἐπάγονται. Καὶ οἱ μὲν ὀργάνων δέονται, καὶ ὕλης, καὶ τόπων, καὶ . . . καὶ ἐπὶ

χρήμασι μαντεύονται· τοῖς δὲ ἁγίοις πάντα ταῦτα ὁ
Θεός, καὶ ἡ ἀρετὴ δοτεῖ.

mentis egeni et materia, et locis. . . .
viris hæc omnia Deus est, atque virtus.

Φυσικὴ δὲ πρόγνωσις. οἱ . . .
ἔχουσι πολλὰ τῶν ζώων, μύρμηκες, ἔχιδναι, ἀλκύνες,
ὄφεις, καὶ ἀνέμους καὶ χειμῶνας προγινώσκουσιν. . .
. . . φυσικῶς· τεχνικὴ δὲ πρόγνωσις παρὰ ἱατροῖς,
καὶ κυβερνήταις. Εἰσὶ δὲ τινες καὶ στοχασταὶ τοῦ
μῆλλ.

ἀπὸ συνάσεως, ὅς καὶ συμβού-
λοις πολλὰκις χρῶμεθα· ὡς ὁ Βαλαάμ συνεβούλευσε
τῷ Βαλαάμ πόρνας προ . . . στοχασά-
μενος, οἷοι δὲ αὐτῶν προσκρούσονται τῷ Θεῷ ὁ Ἰσραήλ.
Ἔστι δὲ κοινὴ καὶ δημώδης πρόγνωσις. οἷον δ.

τρεῖς μῆνας, ἔαρ, ἡ θέρος. Τὰ μὲν
οὖν ἅλα θραυνῶς προγινώσκει· καὶ προφητεῖται λέ-
γονται· κυρίως δὲ προφητεῖται κατὰ πρόγνωσις, ἢ παρὰ
Θεοῦ δεδομένη, ἢ δι' ἀρετὴν τοῖς ἀγίοις, ἢ δι' οἰ-
κονομίαν τοῖς ἀναξίοις.

phetiæ dicuntur; proprie vero prophetia atque vaticinium præscientia ea demum est, quæ a Deo tri-
buitur, vel dignis hominibus ob virtutem, vel indignis ob arcanum ipsius consilium.

Ὁὐ πᾶσα θεία προφητεία ἔγγραφος, ἀλλὰ καὶ
ἀγράφως μυροῖσι προσηύτευσαν· οἱ μὲντοι μετὰ Δα-
θὲ, καὶ Σολομῶνα ἰ . . . φωνῆ λαῶν προφη-
τεῦσαι ἐμολογούμενοι, δεκαῖς ἀκηρίθμηνται· ὧς αἱ
μὲν δώδεκα ἐνὸς ἀξιοῦνται πυκνίδος, οὐχ ὡς συγ-
χρονίσαντες (ἄλλοτε γὰρ ἄλλος προσηύτευσαν), ἀλλ'
ἐπὶ οὗ καλύσσεια ἦν, οὐδὲ μακρὰ τὰ . . .
γραφέντα, οὐδὲ οἷα ἀρκαῖον ἕκαστον πρὸς μίαν βί-
βλου συνθήκην. Συναχθέντα τὰ πάντων ὁμοῦ, μίαν
συνετ.

βίβλουν· οἱ δὲ τέσσαρες ὡς
πολυφωνήτατοι ἐν βίβλοις τέσσαρες διαφασίσανται.
Πᾶσι μὲντοι ἐνθεωρεῖται ἡ . . . φωνή, διὰ τε
τὸ περὶ μελλόντων, πραγμάτων εἶναι τοὺς λόγους
(πᾶσα γὰρ πρόβησις τὸ συνεσιασμένον ἔχει), καὶ
εἶτι διὰ . . . ἀπὸ τῆς Ἑβραϊστικῆς γλώττης εἰς τὴν
'Ελλάδα μεταφρασθῆναι· πολλὰ γὰρ τῶν ἐκείνης
ἰδιωματικῶν ταύτης οὐκ . . . μόζεται· ὅθεν καὶ
ἀσάφεια τίκεται. Εἰ δὲ καὶ ἄλλος ἄλλου ἀσαφέστε-
ρος, θαυμάζειν οὐ χρὴ· ὥσπερ ἀμ. . . Ἰσαίας,
ἢ Ἰεζεκιήλ Ἱερουσαλὴμ. Πολλαχῶς γὰρ ἡ ἀσάφεια
γίνεται· ἢ διὰ τὴν φύσιν τῶν ἐξαγγελουμένων
πραγμάτων· ὥσπερ ἔχει παρὰ μὲν Μωσῆ, ἢ τῆς
σκηνοποιίας ἑκφρασις· παρὰ δὲ Ἰεζεκιήλ, ἢ τῆς τοῦ
ναοῦ κατὰ . . . Ἡ δὲ τοὺς ἀκούοντας, οὐκ

ἀγίους ὄντας σαφεστέρων ἀκούειν· ὥσπερ καὶ ὁ
Κύριος ἐν παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις ὡμί . . .
λάμψαι δὲ διὰ τὴν τοῦ λέγοντος ἐπὶ τὸ ἀπαγγέλλειν
ἰδιότητα γίνεται ἀσάφεια. Ὡς καὶ ἐνταῦθα, τὸ μὲν
Πνεῦμα . . . ὁπότε ἀλλεν ἐκεί-
σιν τῶν προφητῶν· αὐτοὶ δὲ λοιπὸν ἀπήγγελλον
ὡς ἕκαστος ἡδύνατο τὰ τοῦ Π.

τοῖς αὐτοῖς ἐχρήσατο. Καθάπερ ἡ τῶν θαυμάτων ἐκί-
πνοια· ἀλλ' ἡδούλετο αὐτοὺς καὶ γνώσκει . . .

καὶ μετὰ τῆς εἰσελάς γνώμης
ἀπαντα λέγειν· μὴ γὰρ δὴ τοὺς τοῦ ἀθέου. Μοντα-
νοῦ λ.

τοὺς τοὺς προφήτας καταγομένους παρὰ
Θεοῦ, μὴ εἰδέναι τὰ λέγουσι. Ποῦ γὰρ θή-

Deus minitatur; cum contra non emendantur, tum
vero maxime inducuntur. Dæmones demum instru-
vaticinanturque pecuniæ gratia: Sanctis autem

Est autem præscientiæ genus quoddam, a natura
insitum, quale brutis animantibus multis inest,
ut formicis, et echinis, et aleyonibus, quæ natura
præsentunt pluviam, ventos atque tempestates.
Est item præscientiæ genus aliud quod arte com-
paratur, quo præscientiæ genere præstant medici
atque nautæ. Sunt et genera alia quæ intelligentiæ
vi futurum conjiunt, quibus veluti consiliariis
nisi sæpe consuevimus. Ut Balsam, qui consilium
Balaco dedit, meretrices introduceret, futurum inde
conjiuens, ut per eas Deum Israel ad iram provoca-
ret. Est denique commune quoddam atque popula-
re præscientiæ genus, quo quisque prospicit exem-
pligratia futurum post tres menses æstivum tem-
pus aut vernum. Cætera itaque lato modo pro-

Non omnis autem divina prophetia scripta est,
innumeri quippe alii vaticinati sunt, quorum ora-
cula scriptis mandata non fuerunt. Hi porro, quos
in confesso est post Davidem atque Salomonem
scriptis oracula sua populo tradidisse, sexdecim
omnino consentunt, ex quibus duodecim uno volu-
mine continentur, non quod eodem omnes tempore
vixerint (alii enim aliis temporibus vaticinati sunt);
sed quia neque illorum oracula satis magno versicu-
lorum numero constabant, neque scripta tantæ
mollis erant, ut singula singulos libros complere
possent. Idcirco in unum omnia compacta, volu-
men unum constituerunt. Quatuor reliqui, longe
omnium disertissimi qui multa conscripserunt,
quatuor libris distinguuntur. Omnibus vero inest
obscuritas, cum quod futuris de rebus sermo eis est
(omnis enim prædictio sensum præsefert obscu-
rum) tum etiam quia istorum oracula ex Hebraica
lingua in Græcam translata sunt, quo factum, ut
multæ illius proprietates in hanc invecitæ sint, et
obscuritas inde gignatur. Mirum autem videri non
debet, si alius sit obscurior alio, ut Isaias, vel Eze-
chiel, Jeremia. Sæpe enim obscuritas oritur vel ex
ipsa rerum natura, qua res enuntiantur, cujusmodi
est apud Moysen tabernaculorum descriptio, et
apud Ezechielem templi constructio: vel ex ip-
sismet auditoribus, qui digni non sint, quibus cla-
rius oracula tradantur, quemadmodum et Dominus
per parabolas turbis loquebatur. Sæpe item obscu-
ritas oritur ex eo qui loquitur, dum alius alia lo-
quendi ratione futuris præannuntiandis utitur. Ut
et hoc loco singulis Spiritus prophetis dictavit, quæ
loquerentur, quæ ipsi postea pro suis quisque viri-
bus annuntiare cœperunt . . .

. . .
. . .
. . .
. . .
. . .
. . .
. . .
. . .
. . .
. . .

6

Α σομ. στόματος · ποῦ δὲ τὸ, *Οὐ μὴ ποιήσῃ*
πρᾶγμα Κύριος, ἐὰν μὴ ἀποκαλυ.

. ἀνή-
 τος τῷ ὄντι ὁ λέγων ἐκαίνους πρώτους μὴ
 νοεῖν δ'.

. ν γώσιν ἀφαιρεῖσθαι, καὶ
 τὴν προὑπάρχουσαν αὐτοῦ

. ὠφελὲς τοῖς προσέχουσι, συμφέσαιεν ἂν
 ἡμῖ

. σθέντας παρὰ Δανιὴλ χρόνους ἐτυχόν-
 τινες ὅλως τοι

B ν ἡμῖν Ἑβραῖοι
 οὐκοῦν οἱ γε ἐνστατικώτερον το

. καὶ
 ἡ τοῦτου ὁμότροπος, καὶ ὁμόζυγος. Καὶ ὁ κα-
 λῶς.

. τὰ καὶ
 ἡ τοῦ Κυρίου Μήτηρ, καὶ Σιμεὼν, καὶ Ἄννα, καὶ
 μὴ

. 'ππον
 θυγάτηρ. Ἀπλῶς τε οἱ ἐν ἐκάστη Ἑκκλ.

C ὡς Παῦλος
 διὰ πολλῶν μαρτυρεῖ. Ἑβραῖοι.

. ε. καὶ προφήτην μετὰ τοῦς παρὰ τῷ

. τα, καὶ τῷ ἀξιώματι ἐπιστημότα-
 τον

. 'νται · ἀλλ' ὅ-
 D τι μὲν καὶ μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάλη

. πεν, οὐκ οἶ-
 μαι τινὲς ἄντερ. τοσ

. ὁ μὲν καὶ δι' ἄλλας τινὰς
 ἀπορρήτοτέρους αἰτίας, εἰδείῃ ἂν ὁ τοῦτων διανο-
 μεὺς Παράκλητος · ὅσον δ' οὖν εἰς ἡμᾶς ἦκε διὰ τὸ
 τῆς πίστεως ἤδη βέβαιον. Ὡς γὰρ οἱ τῶν ἀψίλων
 οἰκοδόμοι, νεοπαγεῖς μὲν οὖσας ὑποστηρίζουσιν,
 ἐρείσματα τινὰ ὑπεμβάλλοντες · ἐπειδὴν δὲ παγεῖν
 ἔκταν, ὑπεξαιρουῦσιν ἐκεῖνα · οὕτω καὶ ταῖς Ἑκ-
 κλησίαις, ἀρτιπυγοῦς μὲν οὖσης τῆς πίστεως, ἴδε

αὐτῆς προφητείας; ἐμπολιτεύεσθαι χάρισμα, ὑπερ-
 ἄνυχον καὶ στηρίζον ἐκείνην. Ἐάν γάρ τις
 ἀπίστος, φησί, εἰσέλθῃ εἰς ἐκκλησίαν, ὅπῃ τῶν
 προφητευόντων ἐλεγχόμενος, πεσὼν προσκυ-
 νῇ τῷ Θεῷ, καὶ ὁμολογῇ, ὅτι ὅτως ὁ Θεὸς ἐν
 ὑμῖν ὄντι. Ἡδὴ δὲ στερεωθέντι τῷ λόγῳ, οὐκ ἐτι
 χρεῖα τοῦ ὑπεβείδοντος· καὶ πλείονες δὲ οἱ στέφανοι
 νῦν, ὅτε καὶ μηδὲν τοιοῦτον ὁρῶντες, οἷον οἱ πάλαι,
 ὁμῶς οὐκ ἐξιστάμεθα τοῦ ἐν τῇ πίστει στερεώμα-
 τος. Τάχα δὲ τις καὶ τότε προσενοήσῃ, ὡς οἱ μὲν
 πάλαι χρόνοι ἐδέοντο προφητῶν, τὰ τε ἄλλα εἰσ-
 ηγουμένων τῷ λαῷ, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν
 προμηνούντων· ἄλλὰ μὴν καὶ τὰ περὶ συντελείας,
 καὶ τοῦ τῆς ἀνομιᾶς υἱοῦ, καὶ τῆς μετὰ ταῦτα λή-
 ξως, ὑπὸ τε τοῦ Κυρίου, καὶ τῶν ἀποστόλων προ-
 εῖρητο· ὅσα τε εἰς βίον σπουδαῖον καὶ οὐράνιον συν-
 τελεῖ. Οὐδενὸς οὖν ἐτι λειπομένου, καὶ οὕτως ἀναγ-
 καίου, ὥστε προφητείαν λαλεῖσθαι, εἰκότως ἂν
 ἐσθάλῃ τὸ δῶρον. Ἰσως δ' ἂν καὶ εἰς τύπον ἐπῆρε-
 τοὺς κουφοτέρους, καὶ διὰ τοῦ ἀγαθοῦ κατειργάσθῃ
 θάνατος. Περὶ μὲν οὖν τούτων ἀρκούντως.

pertinebant, quæque ad bonam, honestam, planeque coelestem vitam conferrent. Cum ergo reli-
 qui nihil sit, quod necessario prophetarum postulet vocem, merito subductum hoc donum est. Quo
 forte dono leviores homines superbia efferebantur, atque ita ex bono mors oriebatur. Hac itaque de re
 satis.

Ἐκεῖ δὲ τῶν δώδεκα προφητῶν Ὡσηὲς προτίτα-
 κται, τῶν μὲν ἄλλων ὡς καὶ τῷ χρόνῳ πολὺ πρω-
 τεύων, τοῦ Ἀμώς δὲ καὶ τοῦ Ἰωήλ, εἰ καὶ ὁμό-
 χρόνος (ἐπὶ τῶν αὐτῶν γὰρ βασιλείων καὶ οὗτοι
 προεφήτευσαν), ἀλλ' ὁμῶς ὡς πρὸ αὐτῶν τοῦ
 προφητεύειν ἀρχάμενος, αὐτὸν πρῶτον ἡμῖν μετα-
 χιριστέον, ἐπικαλεσαμένους τὴν τοῦ Πνεύματος
 ἀγάπην, ὡς ἂν ἃ ἐκεῖνον ἐνέπνευσε, ὅληα ἡμεῖς,
 ὡς ἐνι, ἐξεργάσαιο. Ἐρμηνεύεται μὲν οὖν Ὡσηὲς,
 Σωζόμενος· ἐγγχειρίζεται δὲ τὴν προφητείαν εἰς
 διόρθωσιν παντὸς τοῦ λαοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ Ἰεροσόλμ,
 ὃ ἐκ τῆς τοῦ Ἐφραὶμ φυλῆς, ἀποστήσας τὰς δέκα
 φυλάς τῶν λοιπῶν δύο, τῆς τε Ἰούδα, καὶ τῆς
 Βενιαμὴν, ἰδίαν βασιλείαν ἐν Σαμαρείᾳ συνεστήσατο,
 καὶ τὸν ὅτι αὐτὸν λαὸν τῶν δέκα φυλῶν, αἱ Ἰσραὴλ
 ὠνομάζοντο, καὶ Ἐφραὶμ εἰδωλολατρεῖν ἀνέπεισεν,
 ὠργίσθη Κύριος. Καὶ ἐπειδὴ κολάσεως καὶ παιδείας
 ἐδέοντο, καὶ δέξιοι ἦσαν παραδοθῆναι τοῖς ἐχθροῖς,
 στέλλει τὸν προφήτην προκηρύσσοντα αὐτοῖς ἃ
 πείσονται, εἰ μὴ ἐπιστραφῶσι πρὸς αὐτόν. Ἀπειλεῖ
 γὰρ τὰς τιμωρίας ὁ Θεός, οὐκ ἵνα ταύτας ἐπάγῃ,
 ἀλλ' ἵνα τῷ φόβῳ καταποτήσῃ τοὺς ἀκούοντας, καὶ
 οὕτω διορθωθέντες τὰς τιμωρίας ἐκφύγωσιν· ἀλλὰ
 καὶ ταῖς δύο φυλαῖς, αἱ τὴν βασιλείαν ἐν Ἱεροσο-
 λύμοις εἶχον (ἐλέγοντο δὲ ὡς ἐπῆπεν Ἰουδας, διὰ
 τὴν ἐπικρατεστέραν εἶναι τὴν τοῦ Ἰούδα φυλὴν·
 ἔστι δ' ὅτε καὶ Βενιαμὴν ἐκαλοῦντο), στέλλεται ὁ
 προφήτης, τὴν τε ἐπὶ Σαναχηρείμ ἐσόμενην αὐτοῖς
 ἐκ Θεοῦ εὐεργεσίαν προμηνύων, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα
 ἐσόμενα κακὰ προαγγέλλων· δι' ἁμφοῖν δὲ εἰς
 διόρθωσιν ἄγων. Ἀλλ' οὕτε αἱ δέκα ἐπέστησαν
 (οἱ) καὶ πανωλεθρία παρεδόθησαν· πρῶτον μὲν
 Ἀζάηλ τοῦ Σύρου καταπολεμήσαντος αὐτάς· εἴτα
 Φούα τοῦ Ἀσσυρίου, καὶ φόρον ἐπιτεθεῖκότος· μετὰ

Ut enim qui fornicēs construant, eos recens com-
 pactos fulciunt atque communiunt, fulera quædam
 supponendo, quæ fulcra statim illi subtrahunt,
 cum fornicēs firmi facti sunt : ita et in Ecclesiis,
 cum nuper in eis compacta esset fides, opus erat
 prophetiæ dono, quo fides ipsa valide muniri sus-
 tentarique 7 posset. Si quis infidelis, dicit, intret
 in Ecclesiam, a prophetantibus convictus, cadens
 adoret Deum, et confiteatur, quod vere Deus in vobis
 est. Ea vero solidiore verbo firmata, nullo am-
 plius opus est istiusmodi dono, quo sustentetur.
 Plures idcirco nunc, quam priscis temporibus
 propositæ sunt coronæ, propterea quod, cum
 nihil eorum videamus, quæ veteres, minime ta-
 men a fidei firmitate recedimus. Ad hæc priscis
 temporibus opus erat divinis vatibus, qui cum
 alia populo traderent, tum maxime Christi
 adventum prænuntiarent. Prædicta dein ab ipso
 Domino sunt et apostolis, quæ ad sæculi con-
 summationem, quæ ad filium iniquitatis, atque
 futuram subinde quietem atque tranquillitatem

Domino sunt et apostolis, quæ ad sæculi con-
 summationem, quæ ad filium iniquitatis, atque
 futuram subinde quietem atque tranquillitatem

Quoniam autem duodecim prophetis præmissus
 est Oseas, eo quod alio tempore præcesserit, aliis,
 Amos nempe atque Joële, licet eodem, quæ illi,
 tempore vixerit (sub iisdem enim et hi regibus vati-
 cinati sunt) prior vaticinari cœperit : cum omnium
 primum interpretari aggredimur, sanctum invocan-
 tes Spiritum, ut pro sua bonitate quæ illi dictarit,
 perspicua nobis, quantum fieri potest, reddere di-
 gnetur. Ipsum itaque nomen Oseas idem sonat ac
 Qui salvatur ; atque is prophetiæ donum accepit ad
 populi totius correctionem. Cum enim Jeroboam,
 ex tribu Ephraim, segregans decem tribus ab reli-
 quis duabus, Judæ nimirum et Benjamin, proprium
 regnum in Samaria constituerit, atque subditum
 sibi populum tribuum illarum decem, quæ Israel
 appellabantur, et Ephraim, idola colere persuasis-
 set, iratus est Dominus. Et quoniam punitione
 opus erat, et disciplina, atque hostium potestati
 tradi merebantur, mittit ad eos prophetam qui
 prænuntiaret quæ passuri erant, nisi ad ipsum
 converterentur. Supplicia namque minitatur Deus,
 non ut hæc infligat, sed ut auditores perterreat,
 quo emendati supplicia ipsa effugiant. Ad reliquas
 item duas tribus quæ regnum Hierosolymis habe-
 bant, et quæ Judas universim appellabantur eo quod
 Judæ tribus potentior esset (et interdum appella-
 bantur etiam Benjamin), mittitur propheta, qui
 divina eis beneficia prænuntiaret, et quæ subinde
 futura erant mala prædiceret : ut duplici ista ratione
 ad bonam frugem eos redigeret. Verum neque denæ
 illæ tribus paruerunt ; propterea penitus deletæ
 sunt. Primus enim eas expugnavit Azael Syrus,
 deinde Phua, qui et vectigalia eis imposuit ; atque
 post 8 eum Theglan Phassar multas eorum urbes

overit. et demum Salmanassar Babylonem eas A
translavit. Neque reliqua duce tribus emendata sunt.
Deus itaque suam ostendit humanitatem; ut et nos
doceat illud ipsum demonstrare. Talis igitur, secun-
dum litteram, est Osee scopus. Spiritus autem
relegat oculos nostros, quo et alia longe mirabilio-
ra, ab hac tradita, percipere, atque per litteram
ipsam, veluti speculam, quod ad Christum pertinet
mysterium intueri possimus, et perspicere virtutis
pulchritudinem, quæ in eodem propheta emicat;
nosque ad rectam provocat morum disciplinam.

τοῦτον δὲ θεγλάν θασσάρ πολλὰς τῶν πόλεων ἀνε-
στάτους πεποιηκότος· τελευταῖον δὲ Σαλμανασάρ
εἰς Βαβυλῶνα πάντας ἀποκρίσαντος), οὔτε αἱ δύο
φυλαὶ διαρρώθησαν. Ὁ μόντοι θεὸς τὴν οἰκίαν
φιλενθρωπῶσαν ἔδειξεν, ἵνα καὶ ἡμᾶς παιδεύσῃ ἐν
αὐτῷ ἐπιδείκνυσθαι. Κατὰ μὲν οὖν τὸ γράμμα
τοιούτος ὁ τῆς Ὀσηῆ προφητείας σκοπός· ἐν δὲ
Πνεῦμα ἀποκαλύψει τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν, πρὸς τὸ
καὶ τὰ θαυμάσια ἐκ τούτου κατανοῆσαι, καὶ ἐνοπιρί-
σασθαι μὲν καὶ τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον διὰ τοῦ
ἐσώτερου τοῦ γράμματος, ἵδεν δὲ καὶ τὸ τῆς ἀρετῆς
κάλλος αὐτῷ ἐμφαινόμενον, καὶ εἰς τὴν τῶν ἡθῶν
κατακόσμησιν ἡμᾶς ἐκκαλοῦμενον.

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΩΣΗΕ.

COMMENTARIUS IN OSEAM.

9 CAPUT PRIMUM.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

VERB. 1. Verbum Domini, quod factum est ad
Oseam filium Barri. Insitas quidem videt¹, quo magis
magisque terreat auditores, quasi ob oculos
uisa ipsa versentur: ad Oseam autem verbum sit,
atque Deus, humanior uti magister, affatur inobe-
dientes homines, eosque per ea quæ dicit ei facit,
permoveat. Verbum quoque Dei et Deus Sapientia
Patris, accedere videtur ad Oseam, perque prophe-
tam hunc verba facere. Ad omnes præterea, qui ea
peragunt quæ ad salutem pertinent, sit Verbum,
quod quidem in eis dominatur, atque rationis ex-
pertem animæ partem regit moderaturque.

In diebus Osiæ, et Joathan, et Achaz, et Ezechias,
regum Juda, et in diebus Jeroboam, filii Joas, regis
Israel. Clare ostendit ad utrumque se regnum,
docendi gratia, missum, tum ad illud quod erat
dumtaxat tribuum, tum ad illud alterum, quod erat
aliarum tribuum decem, quibus tum temporis im-
peritabat Jeroboam, non ille qui populum olim
transversum egerat; ille namque, filius erat Nabat,
hic, Joas: ob id enim patris ipsius nomen apponi-
tur, quod communi uterque denominatione gauderet.
Docetque præterea se diu multumque prædi-
cando laborasse, duabus de causis. altera, ut
intelligeremus, idem et nos facere oportere, non
semel, bisve tantummodo delinquentes corripiendo,
sed crebroque diuque; altera, planum uti feret,
neminem incusare Deum debere, quod ingentem
ad ea populum penitus deleverit. Æquum enim
justumque supplicium eis irrogatum fuisse, ex eo
vel maxime apparet, quod cum eos tandiu tolerasset
Deus, summi redacti.

Λόγος Κυρίου, ὃς ἀγενήθη πρὸς Ὀσηῆ, υἱὸν
τοῦ Βαρει. Ἠσυχίας μὲν οὖν ὄρεθ, ἵνα πλέον πτοήσῃ
τοὺς ἀκροατάς, ὡς ἦδη ἐν ὀφθαλμοῖς ὄντων τῶν
κακῶν· πρὸς Ὀσηῆ δὲ λόγος γίνεται, οἷον εἰ διδα-
σκάλου τινὸς πρῶτον διαλεγομένου τοῦ Θεοῦ τοῖς
ἀπειθεῖσι, καὶ ἐντρέποντες αὐτοὺς δι' ὧν λέγει, καὶ
δι' ὧν ποιεῖ. Ἔοικε δὲ καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ
θεὸς ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς, παραγενέσθαι πρὸς τὸν
Ὀσηῆ, καὶ αὐτὸς λέγειν διὰ τοῦ προφήτου. Καὶ
πρὸς πάντα δὲ, τὸν τὰ πρὸς σωτηρίαν μεταίοντα, ὁ
Λόγος γίνεται, καὶ οὗτος ἐν αὐτῷ κατακορραῖ, τὸ
ἄλογον τῆς ψυχῆς κατατάττει.

Ἐν ἡμέραις Ὀζου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχαῖ,
καὶ Ἐζεκίου, βασιλέων Ἰουδα, καὶ ἐν ἡμέραις
Ἰεροβοάμ, υἱοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραὴλ. Σαφῶς
δείκνυσιν, ὅτι ἀμφοτέραις ταῖς βασιλείαις ἐστάλη
παιδευτὴς ὁ προφήτης, εἴ τι τῶν δύο φυλῶν, καὶ
εἴ τῶν δέκα, ὧν τῆνικαῦτα ἤρχεν Ἰεροβοάμ, οὐχ
ὁ πάλαι ἀποστήσας τὸν λαὸν (ἐκεῖνος γὰρ υἱὸς ἦν
τοῦ Ναβὰτ, οὗτος δὲ τοῦ Ἰωᾶς)· διὰ γὰρ τὴν ὁμο-
νυμίαν πρόσκειται καὶ τὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὄνομα·
δείκνυσιν δὲ καὶ ὅτι ἐπὶ πολλὸν χρόνον παρέτεινε
κηρύττων, ἵνα δύο ταῦτα μάθωμεν· ἐν μὲν, ὅτι
καὶ ἡμᾶς οὕτω δεῖ ποιεῖν, καὶ τοῖς παλαιοῖσι οὐχ
ἁπαλῆ, ἢ δις εἰπόντας, ἀπαλλάττεσθαι, ἀλλὰ πολλάκις,
καὶ ἐπὶ μακρόν· ἕτερον δὲ, ἵνα μὴ τις κατηγορή
τοῦ Θεοῦ, πῶς ἄρδην ἀπόλεσε τοσοῦτον λαόν. Φαί-
νεται γὰρ ἐν τούτοις δικαία ἡ ἐπ' αὐτοῖς κρίσις, ὅ-
γε τοσοῦτον καιρὸν ἀνασχομένου αὐτῶν τοῦ Θεοῦ,
καὶ νοθευόντος, οὐ διαρρώθησαν.

Deus, monuissetque, nunquam ad bonam fru-

¹ Isa. i, 1.

Ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς Ὁσέ (1). Οὐδὲν ἄλλο, φησὶ, πρὸ τούτου προσέταξεν· ἀλλ' ἕμα τε ἤρξατο λαλῆναι μοι, καὶ ἐκέλευσε πόρνην λαβεῖν. Τινὲς δὲ ἐντεῦθεν ᾤθησαν, τούτον πρῶτον ἄρξασθαι τοῦ ἐγγράφως προφητεῦσαι. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἀπὸ καλλίας φωνοῦσιν (2), οὐκ ἔστιν ἀρχὴ τοῦ λόγου, ἀλλ' ἔρχουσιν ἐν αὐτοῖς ἡ ἀνθρώπων λογισμοί, ἡ δαιμονιοί· ἐν δὲ τῇ ἀληθινῇ τούτῳ προφήτῃ ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἦν, ἡ παρ' ἐκείνου ἐνεπνέετο, ταῦτα ὑπαγορεύοντι. Ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ σωζομένῳ πᾶσα ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου ἐστίν, ὡς περ τινὲς βασιλῆως, ἡ στρατηγεῦ, πᾶσιν ἐπιστατεύοντος.

Βάδιζε, λέγει, σπαινῶ γυναῖκα πορνείας, καὶ τέκνα πορνείας. Πρὸς ἀνθρώπους ἀκληροὺς ἀποστέλλων ὁ Θεὸς τοὺς προφήτας, τοιαῦτα ποιεῖν ἐκέλευεν, ἡ ἐκείνους ἐντρέφει ἐμμελλεν· οὕτω γὰρ καὶ τὸν Ἰσραὴλ γυνῶν καὶ ἀνυπόθετον τρέχοντα, παθεῖσθαι τὴν προφητείαν προσέταξε, καὶ τὸν Ἱερεμίαν κλοῦχος περιθέσθαι, καὶ τὸν Ἰεζεκιὴλ διουρίζαι τὸν τοῖχον, καὶ ἐξελεῖν, ὡς ἂν οἱ ὁρῶντες ταῦτα, παρὰ τοιούτων ἀνθρώπων γινόμενα, μὴ καταφρονῶσιν, ἀλλ' ἐρευνῶσι τὰς αἰτίας, δι' ἃς γίνονται, καὶ μανθάνοντες, σωφρονίζονται. Οὕτω κἀναυθῶ, εἰ καὶ τοῖς διδασκάλοις τῶν Ἑβραίων οὐ δοκεῖ τοῦτο, Ὁσὲ λαμβάνει τὴν πόρνην, ἵνα μάθωσιν (3), ὅτι αὐτοὶ εἰσιν ἡ πόρνη, καὶ ἀνέχεται αὐτῶν ὁ Θεός, νυμφίος ὢν, τοῖς εἰδῶλοις συμφυρομένοις· καὶ εἰ αἰσχρὸν ἔστιν ἡ πόρνη, καὶ αὐτοὶ εἰσιν αἰσχροί, καὶ δεῖ αὐτοὺς μεταβαλεῖσθαι. Θαυμαστοὶ δὲ οἱ προφῆται, ὅπως καὶ εἰς τὰ οὕτως ἀλλόκοτα, καὶ ἐπίφωνα, ὁπῆκουον τῷ Θεῷ· ὅπου γὰρ (4) Θεοῦ πρόταγμα, οὐδὲν ἐκεῖ ῥυπαρόν, ἔπει καὶ ἄλλως ἀπὸ τοῦ σκοποῦ τὰ πράγματα κρίνεται, καὶ διὰ τὸν σκοπὸν τὰ αὐτὰ πολλὰκις, οὐ τὰ αὐτὰ δοκεῖ· οἷον γάμου καὶ μοιχείας τὸ αὐτὸ ἔργον, καὶ ἡ μίξις· ἀλλ' ἐν μὲν τῷ γάμῳ οὐ φακτὸν, ἐν δὲ τῇ μοιχείᾳ καὶ χαλαστέον. Καὶ Κάθιν μὲν φονεύσας, κατακτείνων, ὡς διὰ φόνου· Φινεὲς δὲ, δίκαιος, ὡς διὰ ζήλου· τὸ κλέπτειν οὐκ ἐννομον, ἀλλ' Ἰακώβ ἐκλεψε τὴν εὐλογίαν· ἐνήστευσαν Ἑλλὰς, ὡς· ἐγκρατὴς· ἐνήστευσαν καὶ οἱ τοῦ Ναβουθαὶ καταμαρτυρήσαντες, ὡς αὐκατάγεται (5)· ἠλέησεν ὁ Σαουλ τὸν Ἀγαγ, ὃν προσέταξεν ὁ Θεός· ἀνέλεῖν, καὶ κατεκρίθη (6)· ἀνέλεε τοῦτον ὁ Σαμουὴλ, καὶ εὐρέσθησε. Καὶ ἐν:αὐθᾶ οὖν ὁ προφήτης οὐκ ἐπιθυμῖα εἶξας, ἀλλὰ Θεοῦ πρὸςτάγματι, τὴν πόρνην ἔλαβε, καὶ οὐκ ἐμ-

Vras. 2. *Principium verbi Domini ad Oseam.* Nihil profecto aliud, inquit, ante hoc mihi Deus imperavit, sed simul ac loqui mihi cepit, iussit, ut meretricem mihi adjungerem. Quidam autem hinc existimant, vatem hunc primum fuisse qui scriptis oracula mandare cepit. In his ergo qui ex ventro loquuntur, principium non est a Verbo, sed ab humanis, vel diabolicis cogitationibus: in hoc autem vero propheta, principium est a Dei Verbo; quippe, quæ divino ejus numine afflatus norat, es denuntiabat. In his item, quotquot salvantur, omne principium est a Verbo, quod, regis atque ducis iaculat, omnibus præest atque dominatur.

Vade, accipe tibi ipsi uxorem fornicationis, et filios fornicationis. Ad rudes agrestesque homines Deus prophetas cum mitteret, hæc hos facere jubet. quibus il maxime permoverentur. Ita enim et Isais 10 præcepit, nudus pergeret, et sine calceis, suaque ita vaticinia funderet, et Jeremie, catenas sibi circumponeret, et Ezechieli, murum perfunderet, egredereturque: ut, cum hæc talibus ab hominibus fieri illi cernerent, haud omnino contemnerent, sed causam quærent, cur ea fierent, qua cognita, ad bonam ipsi frugem redigerentur. Ita et hoc loco [quidquid in contrarium sentiant Hebræorum magistri] meretricem Oseam uxorem ducit, ut intelligerent, se meretricem gentem esse, cum idolis sese dederent, Deumque, Synagogæ sponsum, tolerare. Quod si turpe scortum est, ipsi quoque turpes sunt, seque vitamque suam emendare debent. Mirum autem est, prophetas vel in iis quæ adeo absurda videbantur atque vituperanda, morem Deo gerere: verum enimvero ubi est Dei mandatum, ibi sœdi nihil est, nihilque sordidi, Nam et alias sine res judicantur, quo fit, ut eadem sæpe, non amplius eadem videantur: ut nuptiarum et adulterii eadem est conjunctio, sed in nuptiis minime vituperanda, in adulterio contra, vel maxime punienda. Cain quidem ob fratris uxorem condemnatus est, quod per invidiā eum occidit; Phinees contra justus est habitus, propterea quia zelo ductus similem cædem fecit. Furtum haud lege permittitur; attamen Jacob benedictionem surripuit. Cibo abstineat Elias, uti temperans; idem fecerunt et ii qui contra Naboth testimonium protulerunt, uti calumniatores. Misertus est Saul Agag, quem ut occi-

¹ Isa. xi, 2. ² Jerem. xxiv, 1. ³ Ezech. viii, 8. ⁴ Gen. iv, 8. ⁵ Num. xxv, 7. ⁶ Gen. xxvii, 27. ⁷ II Reg. xxi, 13.

Variae lectiones et notæ.

(1) Hæc et pleraque alia depræsumpsit interpres ex Theodoretō, ut in præfatione quoque monuimus.

(2) Innuit ἐγγαστριμύθους, vatum genus omnibus notum.

(3) Ad quam pertinet dictum illud Ezech. xxxviii, 2: *Et tu, meretrix, audi verbum: fractæ enim sunt in Ægypto membra ejus*, ut notat D. Hieron. ad hunc locum.

(4) Particula γὰρ aut adversandi vim habet, ut

interdum apud Latinos *enim*; aut legendum, οὐ θαυμαστοὶ δὲ οἱ προφῆται, εἰπῶς, x. t. λ. Ut enim inferius ad init. cap. ii in cod. Ven. ponitur particula negativa, ubi plane redundat, ita omitti facile potuit, ubi postuletur.

(5) Τὴν συκοφαντίαν τυρεύοντες, struentes insidias, ut habet Theod.

(6) Rationem affert Theodoretus. Παράνομος γὰρ ἦ, ἐκείνος ὁ Ἐλεος, legi enim repugnans erat illi misericordia.

deret jussu erat Deus, eaque de causa condemnatus est¹²; eum ipsum postea interemit Samuel, Deoque propterea placuit. Simili ratione propheta non libidine captus, sed supremo Dei jussu ductus, meretricem uxorem ducit, neque propterea se corpusque suum polluit. Quemadmodum neque pollutus Deus est, cum sese impudicæ Israelitarum Synagogæ permiscuit. Ita si adsit ratio, exornat quæ geruntur, etiamsi minus honesta sint. Seduli quoque viri animus cupidinem meretricem [quæ pridem ita effrenatæ corporis voluptati se dedit, ut ei stulte ita dedita, unum atque idem cum ille esse videretur], talis, inquam, hominis animus, cupidinem meretricem uxorem sibi ducit, eique persuadet, ut suam dignitatem contempletur, sibi que conjungi velit. Monetque præterea, ne fallaci sed animadvertat bona hæc natura sua vieta esse iustabilesque: propterea ne jucundis in rebus utraque cito dilabantur.

Eo quod fornicans fornicabitur terra Domini, relicto eo. Verbum Ἐκπορνέυετε pro Ἐξεπόρνουσεν usurpatur. Scortata est, ait, **II** universa Israeliticarum tribuum regio; Domini scilicet ductum detrectans, idolis sese dedit. Eadem forte vox ad futurum tempus declinatur. Per hoc autem ianuere nobis voluit Judæorum in Dominum nostrum Jesum Christum perfidiam, qui terra merito dici possent, cum neque sublime quidquam, neque cœlestē cogitare velint. Tantum autem aberat, ut li Christum sequerentur, ut alios potius, eum sequentes, cum viderent, ægre ferentes, alius ad alium indignatus diceret: En, mundus eum consecrantur. Cum ergo, qui nobis inest, humus, seu humile corpus nostrum, veri Domini, qui natura una talis est, ductum sequitur, tollitque crucem ejus, tum de ipso merito dici potest: *Domini est terra et plenitudo ejus*¹³* [corporis autem plenitudo sive perfectio sita est in membris quæ ipsum perficiunt], cum contra Dominum Verbum sequi detrectat, alienigenarum dæmonum terra dici merito potest.

Vers. 5, 4. *Et abiit, et accepit Gomer, filiam Decaim, et concepit, et peperit ei filium, dixitque Dominus ad ipsum: Voca nomen ejus Jezrael.* Hæc re ipsa vates egit, etiamsi, ut supra dictum est, Hebræi talia vere prophetam egisse negent, vere ipsi stulti: cum enim propheta manifeste dicat, *Abii et accepi*, quomodo, vel si cætera omnia falsa forent, id factum ipsi negent? Per ea vero innuere nobis voluit Deus Judæorum Synagogam, quæ plures deos impensius coleret, ex qua, quod ad carnem attinet, genitus est Christus, qui Jezrael merito dicitur, cum idem ac *Satio Dei*, nomen hoc sonet, Christumque Spiritus sancti virtute genitum fuisse constet. Ad hæc si hominis animus assumpta sibi

αἰνετο ἐκ ταύτης, ὅτι μὴ δὲ θεός, συνὼν τῇ ἀκολασίᾳ τῶν Ἰσραηλιτῶν συναγωγῇ. Οὕτως ἐνθα ἂν παρὴ ὁ λόγος τοῖς γινομένοις, κοσμεῖ ταῦτα, καὶ ἄλλως ἄκωστος εἶεν. Καὶ ὁ νοῦς δὲ τοῦ σπουδαίου, τὴν πόρνην αἰσθῆσιν, ἀνοήτως πρότερον ἐγκυχυμένην [f. ἐκχεχ.] ἐπὶ πᾶν αἰσθητὸν ἵδῃ, καὶ τοῦτο συμπελομένην, καὶ ἐν πρὸς αὐτὸ γινομένην, λαμβάνει ἑαυτῷ γυναῖκα, πείθων νοεῖν τὸ αὐτοῦ ἀξίωμα, καὶ αὐτῷ συμπλέκεσθαι, καὶ μὴ ἀπατᾶσθαι τῷ φαινομένῳ σχήματι τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ κατανοεῖν τὴν αὐτῶν φύσιν, ὅτι παροδική ἐστι, καὶ ἀστατος, ὥσπερ καὶ αἱ πορνικαὶ περικοπαὶ (7), ἀπιστοὶ, καὶ ἀδέσποτοι· κἀντεῦθεν διδάσκων, μὴτε τοῖς ἡδύει χαυνοῦσθαι, μὴτε τοῖς λυπηροῖς καταπίπτειν, διὰ τὸ ἐν ἀμφοτέροις ὀλιγοχρόνιον.

bonorum sensibilium specie se ipsa decipi patiatur; atque caduca, ut et meretricii amplexus infidi sunt, efferatur, neve in adversis dolore frangatur, cum

B Διότι ἐκπορνέουσιν ἐκπορνέουσιν ἡ γῆ ἀπὸ δπισθεῖν Κυρίου. Τὸ, Ἐκπορνέουσιν, ἀντὶ τοῦ, Ἐξεπόρνουσιν πᾶσα ἡ γῆ τῶν Ἰσραηλιτικῶν φυλῶν τοιούτεσιν, ἐξετράπη ἀπὸ τοῦ ἀκολουθεῖν τῷ Κυρίῳ, καὶ εἰδώλοισι ἠκολούθησε. Μήποτε δὲ καὶ εἰς τὸ μέλλον ἐγκέκλιται ἡ λέξις. Διδῶσιν ἡμῖν ὁ λόγος νοεῖν τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀσυνθεσίαν τῶν Ἰουδαίων, οἱ γὰρ λεχθέντες ἂν, ὡς μηδὲν ὑψηλὸν καὶ οὐράνιον ἐννοεῖν ἐβελήσαντες. Οὗτοι τοίνυν τοσούτου ἐδεήθησαν ἀκολουθεῖν ὅπως Χριστοῦ, ὥστε καὶ ἄλλους ἀκολουθεῖντας ὁρῶντες ἔλεγον, μαυνοδῶς σχετιάζοντες· Ἰδοὺ, ὁ κόσμος ὅπισω αὐτοῦ ὁπάγει. Ὅταν μὲν οὖν ἡ ἐν ἡμῖν γῆ, ἥτοι τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, ἀκολουθῇ τῷ ἀληθινῷ Δεσπότῃ, καὶ φύσει Κυρίῳ, καὶ αἶρη τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, λεχθεῖ ἂν ἐπ' αὐτῇ· Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πληρωμα αὐτῆς· πληρωμα δὲ τοῦ σώματος, τὰ μέλη, τὰ συμπληροῦντα αὐτό· ὅταν δὲ οὐκ ἀκολουθῇ τῷ φύσει Δεσπότῃ Λόγῳ (8), γῆ ἂν λεχθεῖ τῶν ἀλλοφύλων δαιμόνων.

D Καὶ ἐπορεύθη, καὶ ἔλαβε τὴν Γομέρ, θυγατέρα Δεκκαίμ, καὶ σιγάλαβε, καὶ ἔτεκεν αὐτῷ υἱόν, καὶ εἶπε Κύριος πρὸς αὐτόν· Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰεζραὲλ. Ὁ μὲν προφήτης ἐποίησε αὐτὰ αἰσθητῶς, καὶ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, οἱ Ἑβραῖοι οὐ δέχονται ὅπως τὸ τοιαῦτα διαπράξασθαι τὸν προφήτην, ἀνόητοι ὄντες [f. ὄντες]· τοῦ γὰρ προφήτου σαφῶς λέγοντος, Ἐπορεύθη, καὶ ἔλαβον, πῶς φασιν αὐτοὶ μὴ γενέσθαι τὸ πρᾶγμα; Ἡ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ψευδῆ. Ἡνίκα δὲ τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν, τὴν εἰς πολυθεῖαν ἐγκυθείσαν [f. ἐκχ.], ἐξ ἧς ἐγεννήθη Χριστός, τὸ κατὰ σάρκα, δὲ Ἰσραὲλ ἐρμηνεύεται. Ἐξ ἁγίου δὲ Πνεύματος ὁ Χριστὸς γεγέννηται. Ἀλλὰ καὶ εἰ τι ὁ νοῦς γεννήσει, τὴν

¹² I Reg. viii, 22. ¹³ Psal. xxiii, 4.

Variae lectiones et notæ.

(7) Sic codex; ego tamen scribendum puto περιπλοκαί, adeoque reddidi amplexus.

(8) Si hæc de naturali ratione intelligenda quis putet, non repugno.

εἰς πόντον ἀσθῆναι πρὸς αὐτὸν λαβὼν, καὶ ἐνώσας αὐτῷ, σπορὰ ἔσται Θεοῦ, ὡς ἀπὸ Θεοῦ καταβαλλόμενον, ὃ πάντως τῆς ἡμετέρας ἐπιμελείας δεῖται εἰς τὸ αὐξηθῆναι καὶ τελεσφορηθῆναι. Ὡς περὶ ὁ ἀπὸ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων, τὸν γενεσιουργὸν κατεῖδον, καὶ τὰ ἄορατα αὐτοῦ, τοῖς πικύμασι νοούμενα, κατασκαφάμενος, σπορὰν τίπτει Θεοῦ.

Διότι ἐπὶ μικρὸν, καὶ ἐκδικήσω τὸ αἷμα τοῦ Ἰεζραὲλ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰηοῦ. Εἰ καὶ τίνα τῶν ἀντιγράφων, Ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα, ἔχει, ἀλλ' οὖν, Ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰηοῦ, ὁφείλει γράφεσθαι, ὥσπερ καὶ ὁ νοῦς ἀπαιτεῖ· τὸ γὰρ, Ἰούδα, ἀνόητον. Πολλὰ μὲν οὖν ἐξηγήσεις εἰς τοῦτο φέρονται, ὡς εὐστοχοὶ δέ. Ἡ δὲ ἀνεπιληπτος, αὕτη· Ἰεζραὲλ ἐκαλεῖτο μὲν καὶ ὁ Ναβουθαί, ἐκαλεῖτο καὶ ὁ Ἀχάθ· συγγενεῖς γὰρ ὄντες ἀμφω, οἷόν τι προγονικὸν εἶχον τοῦτο. Φησὶ τοίνυν ὁ Θεός, ὅτι Ὡς περ εἰδωλοτροφούντος τοῦ Ἀχάθ, καὶ μυρίας ἄλλας ἀδικίας ἐργαζομένου, ἔσται αὐτῷ τὸν Ἰηοῦ, κολαστὴν αὐτοῦ, καὶ ὑπεσχόμεν αὐτῷ ἐπὶ τετάρτην γενεάν τὴν βασιλείαν τῶν δέκα φυλῶν, εἴπερ ἐξολοθρεύσει τὸ γένος τοῦ Ἀχάθ· οὕτως νῦν τὸν οἶκον τοῦ Ἰηοῦ, τουτέστι τοῦς ἀπογόνους αὐτοῦ, βασιλεύοντα, καὶ αὐτοὺς ἐπὶ δεκαφυλεῖς, καὶ ποιούντας τὰ αὐτὰ τῷ Ἀχάθ, τιμωρήσομαι, καὶ ἐκδικήσω τὸ αἷμα Ἰεζραὲλ, τουτέστι τοῦ Ἀχάθ· οὐχ ὅτι ἀδικῶς τῇ ἀληθείᾳ ἐφωνήθη, ἀλλ' ὅτι ὁ οἶκος τοῦ φονεύσαντος ἐκείνων, τοῖς αὐτοῖς εἰσιν ἐνοχοί, καὶ δοκοῦσιν ἐξ ἀποτελέσματος, καὶ ἐκ τοῦ τὰ αὐτὰ μετιέναι ἐκείνῳ, ἀδικῶς αὐτοὶ ζῆν, ἐκείνου ἀποθανόντος παρ' αὐτῶν, τῶν ὁμοιωτρόπων ἐκείνου· οὐ γὰρ ἐχρῆν παρ' αὐτῶν ἐκείνον φονευθῆναι, ἀλλὰ παρ' ἄλλων δικαίων. Τοῦτο καὶ ὁ Ἀπίστολος λέγει· Ἀναπολόγητος εἶ, ὦ ἄνθρωπε, πᾶς ὁ κρίνων· ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἑταρον, στυγεῖτον κατακρίνεις. Ἡ λογίζῃ ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ;

Propter quod inexcusabilis es, o homo omnis, qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas. An putas, te iudicium Dei declinaturum?

Καὶ καταπαύσω βασιλείαν οἴκου Ἰσραὴλ, καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συντρίψω τὸ τόξον τοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἰεζραὲλ. Ἐπειδὴ οἱ τοῦ Ἰηοῦ ἀπόγονοι βασιλεύοντες, ὡς εἵπομεν, ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἀσεβεῖς καὶ παράνομοι ἐγένοντο, καὶ τὸν λαὸν εἰς τὰ αὐτὰ ἐξέκλιναν· φησὶν, ὅτι Καταπαύσω τὴν βασιλείαν Ἰσραὴλ· ὃ καὶ γέγονε· τοῦ τε Ἀζαήλ ἐπελθόντος αὐτοῖς, καὶ ἄλλων βασιλέων, καὶ τελευταῖον τοῦ Σαλμανασάρ, ὅτε δὴ καὶ πανωλεθρίαν ὑπέστη ἡ τῶν δέκα φυλῶν, ἥτοι τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεία. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ δὲ ἐκείνῃ, τῆς ἐκδικήσεως δηλαδὴ, συντρίψω καὶ τὸ τόξον τοῦ Ἰσραὴλ, ἥτοι τὴν δύναμιν· ἐμφαντικῶς δὲ εἶπε, Τὸ τόξον, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἐπὶ τῷ τόξῳ ἐθάμβουν, καὶ οὐκ ἐπὶ τῷ Θεῷ. Τετηρήκαμεν δὲ παρὰ τῇ Γραφῇ ὑπὲρ τὰ ἄλλα ὅπλα τὸ τόξον ἀποβαλλόμενον, διότι τῷ δόλῳ μεγάλα συμβάλλεται. Διό

A cupidine, quæ dudum meretrix erat, eaque sibi consociata, procreat aliquid: hoc Deo satum erit, utpote a Deo, quasi semen, jactum. Quod nostra maxime cura eget, ut adolescere perficique possit. Ita qui ex magnitudine pulchritudinoque creaturarum rerum Creatorem ipsum dignoscit, quique invisibilia ejus opera per ea quæ sensibus obijciuntur, contemplatur, is quoque Dei satum quoddam facit.

Paulo post enim ulciscar sanguinem Jezrael super domum Jehu. Etiam si quædam exemplaria super domum Juda præ se ferant, scribendum tamen est, super domum Jehu, ut et sensus postulat. Nam hoc de Juda intelligere absurdum est. Multa porro in locum hunc afferuntur interpretationes, sed parum accommodatæ. Scite vero hæc. Jezrael appellabatur cum Naboth, tum Achabus. Cum enim consanguinei essent, eodem uterque nomine, quasi avito, gaudebunt. Quemadmodum ergo, ait Deus, cum idola coleret Achabus, aliaque immora facinora patraret, mittendum censui Jehu¹¹, qui supplicium de illo sumeret, pollicitusque sum, si 12 Achabi stirpem ipse deleret, ad quartam ætatem ei decem tribuum regnum me traditurum; ita nunc ego supplicium summam de domo ipsiusmet Jehu, posteris scilicet ejus, qui imperio potiebantur, deque cæterarum tribuum decem populis, qui eadem, quæ Achabus, facinora patrabant; ulciscarque sanguinem Jezrael, Achabi scilicet, non quod injuste fuerit interfectus, sed quia domus ejus, qui eum interfecit, eisdem, quibus ipsemet Achabus, culpis est obnoxia. Qui propterea, quod ejusdem nequitias sunt participes, injuste ipsi vivere videntur, postquam Achabus interemptus ab his ipsis fuit, qui eisdem ac ille, imbuti moribus ætatem agunt. Par enim erat eum interfici, non ab istis hominibus nequam, sed ab aliis plane bonis et honestis. Idipsum habet et Apostolus:

Vers. 4. 5. Et cessare faciam regnum domus Israel. Eritque in die illa, conteram arcum in valle Jezrael. Quoniam Jehu posteri, qui imperio potiebantur, pravi in Israelitico cœtu facti sunt, et impii, ut supra diximus, totumque populum in eandem nequitiam pertraxerunt; Idcirco Subvertam, ait, regnum Israel¹³, quod et revera contigit. Cum scilicet irruerunt in eos Hazael, et alii reges, et postremo Salmanassar, qua sane tempestate funditus eversum est decem tribuum, Israelis videlicet regnum. In die autem illa, ultionis scilicet, conteram et arcum Israel, potentiam nimirum Israelis. Quod eo dixit, ut emphatica ratione quadam ostenderet, eos in arcu, non in Deo, fiduciam locatam habuisse. Ex armis autem, arcum omnium maxime sacris in Litteris rejici comperimus, quod is dolo plurimum conferat. Quamobrem eo celebriores

¹¹ IH Reg. xvi, 4. ¹² Rom. ii, 13. ¹³ IV Reg. xiii, 2.

Hebræi non utebantur, præter impurum Esau et filios Ephraim, qui et arcus tendere, et jacula vibrare consueverant ¹⁶. In valle autem Jezrael confracturum se arcum istum dixit, quæ audientes commonefaceret Achab! nequie, quæ ob idololatriam, aliasque iniquitates affectus est, simulque deterret ab istiusmodi flagitiis ejus amicos amulatoresque. Vindicatus item est sanguis Christi, qui vere Jezrael est, ut diximus, paulo post ejus mortem, siquidem ponitis delicti sunt, qui clamaverunt: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* ¹⁷. Valtem autem Jezrael intellige Christi abjectionem, humiliationemque, tum hujus ipsius tumulationem. Postquam enim et ipse demisit, humiliavitque usque ad crucem, sepultusque fuit, tum confregit arcum Israel, stultam scilicet in legis littera jactantiam, eorumque calumnias, quibus eum, uti Dei adversarium, tanquam arcibus, confoderunt. Grave profecto scelus est per insidias configere virum **13** innocentem. Propterea autem innocens erat, qui *peccatum non habebat, neque dolus inventus est in ore ejus* ¹⁸, ut et ipse de se testatur: *Quis ex vobis arguet me de peccato* ¹⁹? In nobis item exstinguunt Dei semina humanæ cogitationes, quæ quidem plurimum pollere videntur, et quodammodo regnare dominarique, et, quosdam velut arcus, contorta sophismata gerere; sed in valle, divini scilicet Verbi humiliatione, conteruntur. Infirma enim quæque Dei, humana cuncta consilio sapientiaque superant ²⁰.

VERS. 6. *Conceptique adhuc, et peperit filiam, et dixit ipsi: Voca nomen ejus, Non misericordiam consecutam: propterea quod non amplius addam, ut miseretur domus Israel, sed adversans adversabor illis*. Dictum hoc perspicuum est. Futurum enim docet vates, ut adversus Israelem Deus non amplius solita benignitate utatur; sed in eum potius, uti rebellem et inimicum animadvertat; idque non leviter, sed acerrime, ut ostendunt ea, et *Adversans adversabor eis*. Filium vero *Non misericordiam consecutam* intelligere commode poteris et Judæorum stirpem, quæ post Christi peregrinationem superstes fuit, quam laud amplius misertus Pater, acriter persecutus est, quod ejus Filium per injuriam perdidisset. In mentis quoque nostræ commotionibus, si quæ feminea sit, appetitui plane similis, multaue prædita imbecillitate, ut non omnia per suos confirmantem discipulos Christum possit, haud ipsius miseretur Deus noster Verbum, sed ei maxime reluctatur adversaturque.

VERS. 7. *Filiorum autem Juda miserabor, et conservabo ipsos in Domino Deo suo. Nec servabo eos in arcu, neque gladio, neque bello, neque curribus, neque in equis, neque in equitibus*. Clare per hæc ostendit, quæ in Senacherim clade contigerunt; ea quippe tempestate victi sunt Assyrii, non prælio illo, neque ullo conflictu, sed angelica tan-

καὶ οἱ εὐδοκίμωνες· Ἑβραῖοι, οὐκ ἔχρουντο τοῦτο, εἰ μὴ ἅρα ὁ Ἡσαΐ, ὁ βίβηλος, καὶ υἱοὶ Ἑφραὶμ, ἐντεινοντες, καὶ βιάλλοντες τοὺς τόξους. Ἐν τῇ κοιλάδι δὲ τοῦ Ἰεζραὲλ εἶπε συντρέφειν τὸ τόξον, ἵνα τοῦ φένου τοῦ Ἀχαὰβ ἀναμνήσῃ, τοῦ διὰ τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ τὰς ἄλλας ἀδικίας ἐπανάδόντος αὐτοῦ, καὶ πείσῃ τῶν ἰσων ἔργων ἀποστῆναι τοῖς ἐκείνου ζηλωτάς. Ἐξεδικήθη δὲ καὶ τὸ αἷμα Χριστοῦ, τοῦ τῷ ὄντι Ἰεζραὲλ, ὡς εἴρηται, μετ' ὀλίγον καιρὸν τοῦ θανάτου αὐτοῦ πανωλεθρίᾳ παραδοθέντων τῶν εἰπόντων· Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Κοιλάδα δὲ Ἰεζραὲλ, τὴν συγκατάθεσιν Χριστοῦ καὶ ταπεινώσιν νόει, καὶ τὴν ἐν τῷ μνημεῖῳ κατάθεσιν. Συγκαταθέας γὰρ, καὶ ταπεινωθεὶς ἄχρι σταυροῦ, καὶ ταπειλὸς, τὸ τόξον τοῦ Ἰσραὴλ συνέτριψε, τοῦτο ἐστὶ τὴν σχολιὰν αὐτῶν ἐν τῷ γράμματι τοῦ νόμου καύχησιν, καὶ τὰς συκοφαντίας, ἃς ἐσυκοφάνεον αὐτὸν, ὡς ἀντίθεον, ἐντεινοντὲς τόξον αὐτῶν. Πράγμα πικρὸν τοῦ κατατοξεύσαι ἐν ἀποκρύφοις ἡμῶν· πάντως δὲ ἀνωμῆς ἦν, ὃς ἁμαρτίας οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ ἀδρόβῃ δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· καθὼς καὶ αὐτὸς λέγει· Τίς ἐξ ὁμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; Ἀποκτινύουσι δὲ καὶ τὰ ἐν ἡμῖν τοῦ Θεοῦ σπέρματα ἀνθρώπων λογισμοί, δυνατοὶ δοκοῦντες εἶναι, καὶ οἰοεὶ βασιλεύειν, καὶ κρατεῖν, καὶ ὡς τινα τόξα ἔχειν τὰ καμπύλα σοφίσματα· ἀλλὰ τῇ κοιλάδι, καὶ τῇ ταπεινώσει τοῦ θείου λόγου συντρίβονται. Τὸ γὰρ μωρὸν τοῦ Θεοῦ, σφώτερον τῶν ἀνθρωπίνων ἐστὶ.

Καὶ συνέλαβον βεῖ, καὶ ἔταπε θυγατέρα, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτῆς, ὅτι ἡλεμήνη, διότι οὐ μὴ προσθήσω βεῖ τοῦ ἐλεῆσαι τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἀντετασσόμενος, ἀντετάσσομαι αὐτοῖς. Τὸ μὲν ῥητὸν σαφές· διδάσκει γὰρ, ὅτι οὐκέτι τὸν Ἰσραὴλ ἀξιώσεις φιλανθρωπίας, ἀλλὰ πᾶλλον ὡς ἀποστάτην καὶ ἐχθρὸν ἀμυνεῖται, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ ἐπιτάσεως· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἀντετασσόμενος ἀντετάσσομαι. Θυγατέρα δὲ οὐκ ἡλεμήνην νοήσεις καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων γενεάν, τὴν μετὰ τὴν ἐπιδημίαν Χριστοῦ, ἣν οὐκέτι ἡλέησεν ὁ Πάτερ, ἀλλ' αὐτὸς ἀντετάξατο αὐτοῖς· ἐπειδὴ εἰς τὸν ὕδιν αὐτοῦ ὑδρίσαν. Καὶ ἐν τοῖς τοῦ νοῦ δὲ κινήμασιν, εἴ τι θελή ἔσται, καὶ τῇ αἰσθήσει δοικὸς, καὶ ἀσθένεια πολλὴν περιεικείμενον, καὶ μὴ πάντα ἰσχύον ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι τοὺς αὐτοῦ μαθητάς Χριστῷ, οὐκ ἐλεεῖ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν Ἀδὸς, ἀλλ' ἀντετάσσεται αὐτῷ.

Τοὺς δὲ υἱοὺς Ἰουδᾶ ἐλεήσει καὶ σώσει αὐτοὺς ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτῶν, καὶ οὐ σώσει αὐτοὺς ἐν τόξῳ οὐδὲ ἐν βομφαλᾷ, οὐδὲ ἐν πολέμῳ, οὐδὲ ἐν ἄρμασιν, οὐδὲ ἐν ἰπποῖς, οὐδὲ ἐν ἰππεῦσι. Σαφῶς διὰ τούτων ἐδήλωσε τὰ κατὰ τὸν Συναχθραὶμ γενόμενα· τότε γὰρ ἠτεθήσαν οἱ Ἀσσύριοι, οὐ παρτάξεως γενομένης, ἢ συμπλοκῆς, ἀλλ' ἀγγελικῆς·

¹⁶ Psal. LXXVII, 7. ¹⁷ Matth. XXVII, 25. ¹⁸ I Petr. II, 22. ¹⁹ Joan. I, 46. ²⁰ I Cor. I, 25.

δυνάμει, ἐκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας δια-
φειράσης. Ταῦτα δὲ πρὸς λέγει, καὶ τοὺς υἱοὺς
Ἰούδα πρὸς τὴν θείαν ἀγάπην προθυμωτέρους ποιῶν
(εἰ γὰρ καὶ ἐν αὐτοῖς ἦσαν τινες ἀσεβεῖς καὶ ἀμαρ-
τωλοί, ἀλλ' ὅμως ἦσαν καὶ οἱ τῷ Κυρίῳ δουλεύον-
τες), καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐπιστρέφων ἀπὸ τῆς
πονηρίας, καὶ πείθων μισεῖσθαι ἐκείνους, καὶ τὴν
ἀρετὴν μετείνειν, καὶ διὰ ταύτην ἀπολαύειν τοῦ παρ'
αὐτοῦ ἐλέους. Σώζονται δὲ καὶ ἐκ τῆς γενεᾶς τῶν
Ἑβραίων, ὅσοι εἰσὶ τοῦ Ἰούδα, τουτέστι τῆς ἐξομο-
λογήσεως καὶ τῆς μετανοίας, πρὸς οὗς καὶ Πέτρος
ἐν ταῖς Ἠραξέσιν Ελεγε· *Μετανοήσατε, καὶ βαπτι-
σθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ
Χριστοῦ*. Καὶ μέντοι καὶ ὑπακούσαντες αὐτοῦ,
ἐσώθησαν ὥσπερ τρισχίλια. Σώζονται δὲ οὐκ
ἐν σοφίᾳ Ἑλληνικῇ, οὐδὲ ἐν συλλογισμοῖς, οὐδὲ
ἐν πεποιθῶσι [f. ἐν π.] ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἐξ
ᾧ ἔρις, καὶ ζητήσεις, καὶ πόλεμοι· ἀλλ' ἐν τῇ
πίστει τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν. Καὶ
ἐν ἡμῖν δὲ ἡ ἐξομολόγησις, τῆς σωτηρίας πρό-
ξενος· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἐν Κυρίῳ Θεῷ γινομένη,
ὑπερ ἐστὶ μετὰ συντριβῆς καὶ ταπεινοφροσύνης.
Ἔστι γὰρ καὶ λέγοντά τινα ἑαυτὸν ἀμαρτωλὸν μετὰ,
αἰσῶς λέγειν, ὅπερ ἐστὶ ταπεινολογία, οὐ ταπεινο-
φροσύνη. Οὐκ ἐπὶ τοῖς ἔργοις, φησὶ, δεῖ θαρβεῖν,
ἀλλ' ἐν Κυρίῳ Θεῷ, κατὰ τὸν λέγοντα· *Ἐγὼ δὲ
ἡλίπισα ἐπὶ τὸ ἐλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα·
καὶ κατὰ τὸν Παῦλον· Ἀλλὰ ἡλεήθην· ἐξ ἔργων
γὰρ οὐ δικαιοῦται πῦσα σάρξ*. Τίς γὰρ καυχήσε-
ται καθαρῶς· εἶναι ἄπὸ βύπου, ἢ παρβησιάζεσθαι
ἐν τῇν ἔχειν τὴν καρδίαν; Πολλὰκις γὰρ οὐδὲ αὐτὸς,
ᾧ δοκεῖ ποιεῖν καλῶς, ἀνεπίληπτός ἐστι παρὰ Θεῷ.
Ἐν πολλοῖς γάρ, φησὶν, *ἅπαντες ἀμαρτάνομεν·
καὶ, Οὐδὲν ἑμαυτῷ σύνοιδα, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ
δεδικαιώμαι*.

in multis enim, ait, offendimus omnes¹⁰; et, Nihil mihi conscius sum, sed non in hac justificatione sum¹¹.

Καὶ ἀπεγαλάκτισα τὴν οὐκ ἡλεημένην. Εἰερ-
γία μεγάλη τῇ οὐκ ἡλεημένῃ γενεᾷ τῶν Ἑβραίων,
τὴ ἀποστήναι τοῦ ματρικοῦ γάλακτος, τοῦ τοὺς νη-
πίους τρέφοντος, καὶ δεηθῆναι στερεᾶς τροφῆς, ἧς
δύνανται οἱ διὰ τὴν ἑξὶν γεγομνασμένην (9) τὰ αἰ-
σθητήρια, πρὸς διάκρισιν καλοῦ, καὶ κακοῦ, καὶ
τρέφεσθαι τῷ ἐξ οὐρανοῦ καταβάντι ἄρτι. Ἀλλὰ
καὶ ἡμεῖς, ὥς μὲν νήπιοι ἐσμεν, τῷ κόσμῳ τούτῳ
προσέχουμεν, καὶ τούτῳ ἐντροφώμεν, ὥς γάλακτι,
ὥστε ἰδοὺ ἔχοντι, καὶ ῥέοντι· ἐπεὶ δὲ τὰ τελευτέτερα
φρονήσωμεν, τότε ἀπεγαλακτίζεσθαι λεγόμεθα, καὶ
τοῖς τοῦ παραδείσου καρποῖς τρέφεσθαι ζητούμεν.

Συνέλιθεν ἔτι, καὶ ἔτεκεν υἱὸν καὶ εἶπε· Κά-
λεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Οὐ λαός μου, διότι ὑμῖς
οὐ λαός μου, καὶ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὑμῶν. Ὅρα, ὅτι

A tummodo vi, qua centum octoginta quinque homi-
num millia cæsa sunt penitusque sublata¹². Hæc
vero prænuntiat vates¹³, cum ut filios Juda magis
magisque ad Dei dilectionem conciet (quantquam
enim in ipsis essent quidam impii peccatoresque,
aderant tamen alii, qui Deum pie colerent eique
obsequerentur) tum ut filios Israel a nequitia
deterreat, ut eos eorumque virtutem imitari velint,
quo misericordiam ab ipso consequantur. Salutem
vero consequuntur et ex Hebræorum stirpe, quoti-
quot filii Juda, confessionis scilicet, atque pœni-
tentia facti sunt. Quos Paulus in Actibus sic affatur:
*Pœnitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum
in nomine Jesu Christi*¹⁴, qui cum ei sint obsecuti,
salva facta sunt animarum circiter tria millia. Qui
quidem salutem adipiscuntur non per Græcæ
sapientiam, neque per ratiocinia, neque per hu-
manæ sapientiæ flexanimos sermones, ex quibus
contentio, quæstiones et controversiæ profuunt;
sed per Christi fidem, 14 qui est pax nostra¹⁵.
Confessio præterea, quæ in nobis fit, salutis origo
est, dummodo tamen hæc in Domino Deo fiat,
animo scilicet contrito, atque demisso. Accidit enim
interdum, ut peccatorem se quis appellet, magnifice
simul de se sentiens; sed hæc humilitatis ostenta-
tio potius quam humilitas est. Non in operibus,
ait, confidere nos oportet, sed in Domino Deo,
quemadmodum testatur cum Psalmista: *Ego
autem speravi in misericordia Dei in æternum*¹⁶;

B tum Paulus, *Sed misericordiam sum consecutus; ex
operibus enim non justificatur omnis caro*¹⁷. Quis
enim gloriari potest, se mundum a sordibus esse?
vel confidenter dicere, se mundum cor habere?
Sæpenumero enim ne illud quidem, quod recte se
agere videtur, tale omnino est, ut a Deo repre-
hendi minime possit. In multis enim, ait, offendimus omnes¹⁸; et, Nihil mihi conscius sum, sed non
in hac justificatione sum¹⁹.

VERS. 8. Ablactavitque Non misericordiam con-
secutam. Magnum profecto beneficium in Hebræo-
rum stirpem, quæ misericordiam non consecuta
dicitur, ex eo redundavit, quod a legali lacte quo
nutriuntur infantes, fuerit abducta, egeatque soli-
dioris nutrimento quo egeat, qui se, boni malique
dignoscendi causa, circa sensus instrumenta per
habitum exercuerunt, nutriaturque pane qui e cælo
descendit. Nos item, quoad infantes sumus, adhæ-
renus huic mundo, eoque, tanquam lacte, jucundi-
tate multa scendente, oblectamur. Ubi autem adole-
vimus, perfectiora spectantes, tum ablactari
dicimur, paradisi que fructibus ali sustentari que
avemus.

VERS. 8, 9. Et concepit adhuc, et peperit filium,
dixitque: Appella nomen ejus, Non populus meus:
nam et vos non populus meus, et ego non sum

¹⁰ II Paralip. xxxii, 21. ¹¹ Isa. xxxvii, 36. ¹² Act. xi, 38. ¹³ Ephes. xi, 14. ¹⁴ Psal. li, 10.
¹⁵ Rom. iii, 20. ¹⁶ Jac. iii, 2. ¹⁷ I Cor. iv, 4.

Varia lectiones et notæ.

(9) Sic; legendum tamen γεγομνασμένοι, exercitati.

PATROL. GR. CXXVI.

vester. Animadvertite, homines primum deserere Deum, ejusque propterea populum esse desinere, atque tum demum Deum eos derelinquere, nec amplius esse ipsorum Deum. Cum enim id agitur, ut in ipsius amicitiam recipiamur, ipse nos permovet ac persequitur, ut ait cum David: *Misericordia tua persequetur me* ²⁸, tum Paulus, *Comprehensus sum a Christo* ²⁹; cum contra de nostra a Deo defectione agitur, non ita se res habet. Scilicet nos primum ab eo recedimus, atque tum et ipse, quodammodo coactus, a nobis regre recedit. Paulus autem *Non populum* intelligit Gentilium cœtus, qui postea per fidem facti sunt Dei populus, vocanturque Synagogæ filii, propterea quod ab Judæis prognati, ipsos per Evangelium genuerunt. Cum item suscipit aliquis laborem, et parit iniquitatem ³⁰ (nam ne turpia quidem facinora labore carent et ærumnis), is profecto dignus non est, qui Dei esse dicatur. Nam ne ita quidem est affectus, uti Joseph, qui ait, *Dei sum ego*. Propterea ne Deus quidem ejus esse dicitur, uti dicebatur *Deus Abraham* ³¹, et ut appellat eum David, *Deus meus*, et, *Deus cordis mei* ³².

15 Vers. 40. *Eritque numerus filiorum Israel, velut arena maris, quæ non mensurabitur, neque numero comprehendetur.* Ne putes, ait, Deum Hebræos ideo rejicere, quod pauci sint, exiguoque numero comprehensi; tot enim ii sunt, quot Deus ipse futuros Abrahamo promissit ³³. Verum haud ingenti multitudine gaudet Deus; siquidem ubi sunt duo, vel tres, congregati in nomine ejus, ibi est in medio eorum ³⁴. Ita Nohemum omnibus hominibus anteposuit; ita Abrahamum, ita Moysen. Horum contra descendentes, licet omni numero superiores, eos tamen, *Non populum* ejus appellat. Arenæ vero maris comparat Judæorum Synagogam quæ Dominum occidit, cum quod hærent mari, bonisque turbulenti mundi hujus, nihilque cœleste cogitant [Qui fiat enim, ait, ut credatis vos, qui gloriam ab hominibus quæritis?] tum etiam quia nullo fœderis jure, neque fidei vinculo tenentur, uti sese habent et maris arenæ. Hæ quippe aliæ ab aliis discernuntur. Quod utinam ab hocce mundo non patiatur anima a Christo electa, quæ cœleste regimen obire jubetur, ut ne dicatur et de ipsa, *Non mensurabitur, neque numero comprehendetur*. Virtus enim medium tenet, ideoque neque ad dexteram declinans, neque ad sinistram, media regiaque veluti via incedit. Vitio contra multi sunt obliqui tramites et anfractus. Et astra quidem numerat Dominus, claros videlicet homines, cosque jam perspectos habet, qui, fulgida veluti lumina, in hoc mundo vitæ rationem habent. Et alias, qui salvantur, pauci sunt, numeratque faciles; multi contra obscuriores homines, qui præcipites ad perditionem feruntur.

Eritque in loco, ubi dictum est ipsis: Non populus meus vos, vocabuntur et ipsi filii Dei viventis. Beni-

πρότερον οἱ ἄνθρωποι ἀφίστανται τοῦ Θεοῦ, καὶ γίνονται οὐ λαὸς αὐτοῦ, καὶ τότε ὁ Θεὸς ἀφίσταται αὐτῶν, καὶ γίνεται οὐκ αὐτῶν. Ἐνθα μὲν γὰρ δεῖ οἰκειωθῆναι αὐτῷ, αὐτὸς καταδιώκει ἡμᾶς, ὡς καὶ Δαβὶδ λέγει· Τὸ ἐλθεῖν σου καταδιώξει με· καὶ Πσῶλος, Καταλήφθη ὑπὸ Χριστοῦ· ἐπὶ δὲ τῆς ἀλλοτριώσεως, οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἡμεῖς πρότερον ἀφίσταμεθα αὐτοῦ, καὶ οὕτως μόγις ἐκκλιζόμενος ἐκείνος, ἀφίσταται ἡμῶν. Παῦλος, δὲ τὰ ἔθνη νοεῖ Οὐ λαὸν, εἰ ὕστερον διὰ τῆς πίστεως ἐγένοντο λαός. Υἱοὶ δὲ λέγονται τῆς Συναγωγῆς, διότι οἱ ἐξ Ἰουδαίων τοῦτους διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησαν. Καὶ ὅταν δέ τις συλλάβῃ πόνον, καὶ τέκῃ ἀνομίαν (οὐδὲ γὰρ τὰ ἔργα τῆς αἰσχύνης ἀνευ πόνων καὶ κόπων εἶναι), οὐκ ἔστιν ἄξιος κληθῆναι τοῦ Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ κατὰ τὸν Ἰωσήφ, τὸν λέγοντα· Τῷ Θεοῦ εἰμι ἐγώ. Διὸ οὐδὲ Θεὸς αὐτοῦ λέγεται, ὡς ἐλέγετο, Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὡς ὁ Δαβὶδ ἔλεγε· Κύριος ὁ Θεός μου· καὶ, Ὁ Θεὸς τῆς καρδίας μου.

Καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ἣ οὐκ ἐκμετρηθήσεται, οὐδὲ ἐξαριθμηθήσεται. Μὴ νομίσῃς, φησὶν, ὁ ἀκούων, ὅτι διὰ τοῦτο ἀποβάλλεται τοὺς Ἑβραίους ὁ Θεός, ὡς εὐαριθμήτους ἦντας, καὶ ὀλίγους· καὶ γὰρ τοσοῦτοι ἦσαν, ὅσους ἐπηγγέλατο ἔσεσθαι τῷ Ἀβραάμ. Ἄλλ' οὐ πλήθει χαίρει Θεός. Ὅπου γὰρ εἰσι δύο, ἢ τρεῖς, συνηγμένοι εἰς τὸ αὐτοῦ ὄνομα, ἐκεῖ ἐστὶν ἐν μέσῳ αὐτῶν. Οὕτω καὶ τὸν Νῶε πάντων ἀνθρώπων προὔτιμησεν, οὕτω τὸν Ἀβραάμ, οὕτω τὸν Μωϋσέα. Τοῦ· δὲ ἐκείνων ἀπογόνους, καί- τοι ἀριθμὸν νικῶντας, Οὐ λαὸν αὐτοῦ καλεῖ. Εἰκάζει δὲ ἀμμὴν τὴν τὸν Κύριον ἀποκτείνασαν Συναγωγὴν, διὰ τὰ τὸ οἰκείου αὐτοῦ εἶναι τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν ἀγαθῶν τοῦ ταραχώδους κόσμου τοῦτου, καὶ μηδὲν οὐράγιον φρονεῖν (Πῶς γὰρ, φησὶ, δύνασθε πιστεῦναι, δόξαν παρὰ ἀνθρώπων ζητοῦντες;), καὶ ἐτι διὰ τὸ πρὸς ἀλλήλους ἀσύνθετον καὶ ἀσπονδόν· ἐπεὶ καὶ αἱ ψάμμοι, τοιοῦτον· ἀπ' ἀλλήλων γὰρ διορίζονται. Ὁ μὴ ἀάδοι ψυχὴ ἐκ τοῦ κόσμου τοῦτου ἐκλεχθεῖσα ὑπὸ Χριστοῦ, καὶ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ἔχειν προσταχθεῖσα, ἵνα μὴ λεχθῇ καὶ περὶ αὐτῆς, ὅτι Οὐκ ἐκμετρηθήσεται, οὐδὲ ἀριθμηθήσεται. Ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ μέτρον ἔχει τὴν μεσότητά, καὶ οὕτε εἰς δεξιὰ, οὕτε εἰς ἀριστερὰ κλίνουσα, ὁδῷ μέσῃ καὶ βασιλικῇ πορεύεται· τῇ δὲ κακίᾳ αἱ ἀποκλίσεις, καὶ ἐκτροπαί, πολλαί. Καὶ τὰ μὲν ἀστρά· ὁ Κύριος ἀριθμεῖ, τουτέστι τοὺς φωτεινοὺς ἀνθρώπους; καὶ γνωστοὺς αὐτοῦς ἔχει, οἳ εἰσιν, ὡς φωστῆρες, ἐν κόσμῳ λόγον ζωῆς ἐπέχοντες. Ἐπεὶ καὶ ἄλλως οἱ σωζόμενοι, ὀλίγοι καὶ ἀριθμητοί· οἱ δὲ χυδαῖοι καὶ ἀπολλύμενοι, πολλοί.

Καὶ ἔσται ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἐλέχθη αὐτοῖς, Οὐ λαός μου ὑμεῖς, κληθήσονται καὶ αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ

²⁸ Psal. xxii, 6. ²⁹ Philipp. iii, 12. ³⁰ Psal. vii, 15. ³¹ Gen. xxxi, 53. ³² Psal. lxxii, 26. ³³ Gen. xv, 6. ³⁴ Matth. xviii, 20.

ζῶντος. Φιλάνθρωπος ὢν ὁ Θεός, τὴν ἱλαρυτέραν ἀπόφασιν τῇ αὐστηρᾷ ἐπιφέρει, καὶ τοὺς ἀπορρίψοντας οἰκειοῦται. Καὶ ὅρα χρηστότητα, ὅτι οὐ; οὐδὲ τῆς τοῦ λαοῦ προσηγορίας ἀξίους ἔκρινε, τοὺς υἱοὺς Θεοῦ ζῶντος ὀνομάζει νῦν. Τί δέ ἐστι τὸ, Ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἐλέχθη αὐτοῖς; Μάθε· Ἐν τῇ πετρίδι ὄντες, εἰδωλοάτρουν· διὸ καὶ ἐκεῖ ἐλέχθη αὐτοῖς· Οὐ λαός μου· ἐν τῷ μέθῃ δὲ εἰς Βαβυλῶνα ἀπαχθέντες αἰχμάλωτοι, οὕτως ἔθουν, οὕτως ἤδον τὰς ψῆδς Κυρίου. Πῶς γάρ, φησὶν, ἄσμεν τὴν ψῆδην Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτριᾷ; Ἐπεὶ οὖν ἀπαναστά- ντες ἐκ Βαβυλῶνος, πάλιν τῷ νόμῳ ἐχρῶντο, καὶ πάντα ἐπραττον, ὡς ἐκλεκτοὶ καὶ υἱοὶ Θεοῦ, φησὶν δὲ Εἰς τὰς πετρίδας ὑμῶν ἀναστέλλεσθε, καὶ εὐαρεστήσετε ἐκεῖ τῷ Θεῷ, ἐνθα πρότερον ὄντες, Οὐ λαός αὐτοῦ ἐκλήθητε. Ἐπειδὴ δὲ ὁ νόμος, κατὰ μὲν τὸ γράμμα νοούμενος, ἀποκτείνει, κατὰ δὲ τὸ πνεῦμα, ζωοποιεῖ· εἰκότως ἐν τῷ ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ τόπῳ, ποτὲ μὲν καλοῦνται οἱ Ἑβραῖοι Οὐ λαός, ὅταν τῷ γράμματι δουλεύωσι· ποτὲ δὲ Υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος, ὅταν πνευματικῶς αὐτὸν νοήσαντες, καὶ πιστεύσαντες Χριστῷ, τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος υιοθεσίαν δέξωνται. Καὶ ψυχὴ δὲ ἀμαρτανόουσα, ἥ διὰ τῶν λογισμῶν, ἥ διὰ τῶν σωματικῶν ὀργάνων, Οὐ λαός καλεῖται Θεοῦ· διὰ δὲ τῶν αὐτῶν τούτων διορθωθέντων, υἱὸς γίνεται τοῦ Θεοῦ, ὅταν ὁ αὐτός καὶ τῷ νοῦ δουλεύῃ νόμῳ Θεοῦ, καὶ τὰ μέλη παριστάνῃ ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ· καὶ συνῶως εἰπεῖν, καθαρίσας ἑαυτὸν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, δεξάσῃ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ.

ab omni tum carnis, tum spiritus contagione ac sorde purgans, in corpore suo, atque spiritu Deum honore prosequitur.

Καὶ συνάχθησονται οἱ υἱοὶ Ἰουδα καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ θήσονται ἑαυτοῖς μίαν ἀρχὴν, καὶ ἀναθήσονται ἐκ τῆς γῆς. Τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἀνάβασιν προαγορεύει, καὶ ὅτι ἐκεῖθεν ἐπανελθόντες, οὐκέτι διηρημένους ἔξουσι βασιλεῖς, ὥστε τὸν μὲν Ἰουδαν, τὸν δὲ Ἰσραὴλ ὀνομάζεσθαι· ἀλλ' ἐνωθέντες, ἓνα ἔξουσιν ἄρχοντα, ὃ γέγονεν ἐπὶ Ζοροβάβελ, ἀναβάντος τοῦ αἰχμάλωτισθέντος παντὸς λαοῦ ἐκ τῆς γῆς τῶν Βαβυλωνίων. Ἔθεντο μὲν οὖν καὶ οἱ ἐξ Ἑβραίων πιστεύσαντες ἑαυτοῖς ἀρχὴν μίαν, τὸν σταυρὸν, φημί, τοῦ Κυρίου, περὶ οὗ εἶρηται· Οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ· οἱ συν- ἔχθησαν εἰς Χριστὸν ὑπὸ τοῦ νόμου· ὃ γὰρ νόμος παιδαγωγός ἐστιν, εἰς Χριστὸν συνάγων ἡμᾶς. Ἀλλὰ καὶ ὅτε συνάξει τις τοὺς ἑαυτοῦ λογισμοὺς ἀπὸ τῆς περὶ τὴν ἔξω περιπλανήσεως, καὶ εἰς συναίσθησιν τῶν οἰκείων κακῶν συνελαθείς, υἱὸς Ἰουδα γίνηται, διὰ τῆς ἐξμολογήσεως, καὶ καθαρισθεὶς δι' αὐτῆς, υἱὸς Ἰσραὴλ ἀποδειχθῇ, ἥτοι Θεοῦ θεωρῶς· τότε τίθησιν ἑαυτῷ ἀρχὴν μίαν, τὸν Θεόν, καὶ ὅπ' ἐκείνου ἄγεται, λέγων ἀληθῶς αὐτῷ· Γεννηθήτω τὸ

agnus Deus cum sit, asperioribus dictis blandiora verba adjungit, eosque suam in amicitiam recipit, quos dudum rejecerat. Qua in re animadvertit ejus clementiam benignitatemque. Quos enim ne dignos quidem censebat, qui populus ejus appellarentur, eos in praesentia filios Dei viventis appellat. Quid vero sibi vult, In loco ubi dictum est ipsis? Sic habeto: In patria cum illic versarentur, idola colere, ibique propterea sibi dictum illud audire: Non populus meus: captivi postea Babylonem adducti, neque sacrificia offerre, neque Dei laudes canere: Quomodo enim, ait, cantabimus canticum Domini in terra aliena? Babylone vero reduces, lege rursus uti: omnia legis ipsius imperata facere, tanquam electi Deique filii: proptereaque ad eos ibidem dictum: In patriam quisque vestram incolumes evadetis, ibique Deo placebitis, ubi antea cum es- setis, Non populus meus appellati estis. Quoniam autem lex secundum litteram occidit, secundum vero spiritum, vitam avertit, jure quidem ac merito Hebraei in uno eodemque loco appellantur modo Non populus, 16 cum legis litteræ mordicus hærent, interdum Filii Dei viventis, cum legis ipsius spiritum penitus introspectantes, Adentesque Christo, adoptionem, quæ per Spiritum fit, consequuntur. Quisquis item peccat, vel per cogitationes, vel per corporea instrumenta, Non populus Dei vocatur; idemque per eadem hæc, si corrigantur, filius Dei fit, cum scilicet et mente divinæ legi obtemperat, et membra, tanquam justitiæ arma, Deo gerit; cum ad summam semetipsum

VERS. 11. Congregabunturque filii Juda, et filii Israel, in idem, ac constituent inter se imperium unum, et ascendent de terra. Judæorum e Babylonis urbe regressum vates prænuntiat, simulque futurum denotat, ut illine reduces, non amplius alii alios distinctos reges habeant, quorum alter rex Juda dicatur, alter rex Israel, sed in unum coeuntes, unius omnes imperio regantur, quod imperante Zorobabele evenit, cum scilicet universus ille captivus populus, e Babyloniorum regione, domum revertit 16. Unum porro sibi constituerunt imperium [crucem scilicet Domini, de quo, Cujus imperium super humerum ejus 17] et Hebræi, quotquot Christo crediderunt, quique per legem ad Christum ipsum perducti sunt: Pædagogus enim lex est, nos ad Christum perducens. Cum item suas quis cogitationes avertit a fallaci rerum externarum illecebra, snorumque scelerum intimo dolore correptus, fit per confessionem filius Juda (10), atque ita purgatus, filius Israel declaratur, Dei scilicet contemplator: tum ille sibi constituit im-

²² Psal. cxxxvi, 4. ²³ I Esdr. xi, 2. ²⁴ Isa. ix, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(10) Hebraica enim vox Juda, teste D. Hieronymo, confessionem significat; et Israel idem sonat ac Deum videns.

perium unum, Deum scilicet, cujus nutu regatur, eique ex animo dicat: *Fiat voluntas tua*³⁸; et, *Iumento similis factus sum apud te: et ego semper tecum*³⁹, ut sit ei Deus omnia in omnibus, ita iam affecto, ut nihil humani præ se ferat, sed semetipsum penitus abneget, qualis fuit is qui dicit: *Viro ego, jam non amplius ego: vivit autem in me Christus*⁴⁰. Tum enim et a terra, terrenisque rebus omnibus vere ascendit, virtute continuo proficiens, oblitisciturque eorum, quæ post terga relinquit, ad ea

A *Θέλημά σου· καὶ, Κτηνώδης ἐγενέμην παρὰ σοί, καὶ ὡς διακοντὸς μετὰ σοῦ· ἵνα ἢ ὁ Θεὸς, αὐτῷ ἐν πάντα ἐν πᾶσι, μηδὲν ἀνθρώπων ἔχοντι, ἀλλ' ἀπαρνησαμένῳ ἑαυτὸν, οἷος ᾦν ὁ λέγων· Ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγώ, ὅτι ἐν ἐμοὶ Χριστός. Τότε γὰρ καὶ ἀναβαίνει ὄντως ἐκ τῆς γῆς καὶ τῶν γῆινων πραγμάτων, ἀεὶ προκόπτων, καὶ τῶν μὲν δριπύων ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος.*

contendens, quæ suum ante conspectum sita cer-

Quoniam magna dies Jezrael. Quoniam, ait, magnum vobis irrogavi supplicium, eo die quo vindicata est cædes Jezrael; magno etiam vos salutari beneficio afficiam, vosque a servitute in libertatem vindicans, in patriam quemque vestram reducam. Magna itaque facta est dies crucis, resurrectionisque Christi, qui Jezrael dicitur. Pariterque magna sit ei, qui sese terrenis a rebus extollit, virtute proficiens; magna, inquam, sit ei dies per lumen cognitionis Christi, ut vere dicere queat: *Hæc dies Domini est* [non mea, neque meo parva labore, sed ejus ope atque beneficio]; *exultemus et lætemur in ea*⁴¹.

17 CAPUT II.

VERS. 1, 2. *Dicite fratri vestro, Populus meus; et sorori vestræ, Misericordiam consecuta; judicate matrem vestram, judicate.* Vos, ait, qui Babylone domum rediistis, judices estote mei, et matris vestræ, progenitorum scilicet vestrorum, qui me meaque jura violarunt. Illis similia reperiuntur et apud Isaiam: *Et nunc, domus Juda, judicate inter me, et vineam meam*⁴².

Quia ipsa non uxor mea, et ego non vir ejus. Divortium factum est inter me et ipsam, postquam tot a me beneficiis cumulata fuerat; cujus quidem divortii causam attulit ipsa, non ego; quippe prior ipsa uxor mea esse desit, proindeque et ego vir ejus esse destitit. Hæc eadem dici possunt et ad apostolos qui Christum secuti sunt, qui sedebunt super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel⁴³, condemnantes videlicet quotquot e Synagoga [quæ sane mater istorum judicum erat] non crediderunt. Prisca item Hebræorum natio, cum ex Ægypto discessit, nondum legem habebat, neque tot tantisque Dei præceptis et sacrificiis gaudebat; proptereaque non vir ejus Dominus esse dicitur. Cum appetitus item a mente desciscit, neque mundo oblectatur ad Opificis gloriam, tum a veris mentis conceptibus, qui a mente ac sensu

B *Ὅτι μεγάλη ἡ ἡμέρα τοῦ Ἰσραὲλ. Ἐπειδὴ μεγάλην ὑμῖν ἐπήγαγον τιμωρίαν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐκδικήσεως τοῦ Ἰσραὲλ, μεγάλης ὑμᾶς ἀξιώσω καὶ σωτηρίας, καὶ τῇ δουλείας ἀπαλλάξας, εἰς τὴν πατρίδα ἐπανάξω. Ἐγένετο μὲν οὖν μεγάλη ἡ ἡμέρα τοῦ σταυροῦ, καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ἐξ ἧς ἐγένετο Ἰσραὲλ. Γίνεται δὲ καὶ τῷ ἀναβαίνειν ἀπὸ τῶν γῆινων, καὶ προκόπτειν, μεγάλη ἡ ἡμέρα, διὰ τὸν φωτισμὸν τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ· ὥστε λέγειν αὐτόν· Ἀὐτὴ ἡ ἡμέρα Κυρίου, οὐκ ἐμὴ, οὐδὲ δι' ἐμῶν κόπων, ἀλλὰ τῆς ἐκείνου χάριτος· ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ.*

ΚΕΦΑΛΑ. Β΄.

C *Εἰπατε τῷ ἀδελφῷ ὑμῶν, Λαὸς μου, καὶ τῇ ἀδελφῇ ὑμῶν, Ἠλεημένη· κλῖθητε πρὸς τὴν μητέρα ὑμῶν, κλῖθητε. Ὑμεῖς, φησὶν, ἐκ Βαβυλῶνος; ἐπανελθόντες, γίνεσθε κριταὶ τῆς μητρὸς ὑμῶν, καὶ ἐμοῦ, τοῦτέστι, τῶν προγόνων ὑμῶν, τῶν εἰς ἐμὲ παρανομήσαντων (11). Τοιοῦτόν τι καὶ παρὰ τῷ Ἰσραὲλ εὐρίσκεται· Καὶ νῦν, οἶκος Ἰουδα, κλῖνατε ἀναιμέσον ἐμοῦ, καὶ ἀναμέσον τοῦ ἀμπελῶνός μου.*

Ὅτι αὕτη οὐ γυνή μου, καὶ ἐγὼ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς. Διαζύγιον, φησὶν, ἐγένετο μεταξὺ ἐμοῦ, καὶ αὐτῆς. τῆς τοσαύτα ἀγαθὰ παρ' ἐμοῦ δεξαμένης, καὶ οὐκ ἐγὼ τὴν αἰτίαν τοῦ διαζυγίου δέδωκα, ἀλλ' ἐκείνη· αὕτη γὰρ γέγονεν οὐ γυνή μου πρότερον, εἰθ' οὕτως ἐγὼ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς. Λέγοιτο δ' ἂν ταῦτα καὶ πρὸς τοὺς τῷ Χριστῷ ἀκολουθήσαντας ἀποστόλους, (12) οἱ καθίσονται ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅ ἐστι, κατακρίνοντες τοὺς μὴ πιστεύσαντας ἐκ τῆς τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς, ἡ πάντως μήτηρ ᾗ ἐκείνων τῶν κριτῶν. Καὶ ἡ ἀρχαιότερα δὲ γενεὰ, ὅτε ἐξ Αἰγύπτου ἐξῆλθεν, οὐκ ἔχον νόμον εἶχεν (13), οὐδὲ τοσούτων ἀπηλάυσεν (14) τῶν τοῦ Θεοῦ δικαιοματίων (15), καὶ θυσιῶν (16)· διὸ λέγεται οὐκ αὐτῆς ἀνὴρ εἶναι ὁ Κύριος. Καὶ ὅτι, δὲ τὴν αἰσθησὶν ἀποστείλῃ τοῦ νοῦ, καὶ οὐκ ἀπολαύῃ τοῦ κόσμου πρὸς δόξαν τοῦ Δημιουργοῦ,

³⁸ Matth. vi, 10. ³⁹ Psal. lxxii, 22. ⁴⁰ Galat. xi 20. ⁴¹ Philipp. iii, 13. ⁴² Psal. cxvii, 24. ⁴³ I a. v, 3 ⁴⁴ Matth. xix, 28.

Variae lectiones et notæ.

(11) Παρανομαζομένων. Cod. Arg.

(12) Verba hæc οἱ καθίσονται ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ, restitutus ex cod. Ven. et Bav. cum in Cod. Arg. deessent.

(13) Nondum scilicet promulgata.

(14) Ἀπὸ λαοῦ, perceptionem Cod. Arg.

(15) Quot postea promulgata sunt Exod. xix, 20, 21.

(16) Νοθεσιῶν, monitis. Cod. Arg.

κατακρίνεται ὑπὸ τῶν ἀληθινῶν τοῦ νοῦ γεννημάτων, τῶν ὑπὸ τοῦ νοῦ καὶ τῆς αἰσθήσεως γεννηθέντων πρὸς γνῶσιν Θεοῦ. Οὐδὲν τι φημί· Οἶδέ τις τὴν κρίσιν, ὅτι καλὴ, καὶ μετὰ νοῦ ἰδὼν αὐτὴν ἐθαύμασε τὸν Ποιητὴν (17)· εἶδεν ἄλλος ταύτην, καὶ ἐθεοποίησε (18), διότι μόνῃ τῇ αἰσθήσει μητρὶ ἐχρήσατο, ἀποστατήρῳ τοῦ νοῦ. Ὁ τοιοῦτος κατακρίνεται ὑπὸ τοῦ προτέρου. Εἶδε τις· κάλλος σώματος, καὶ ἐθαύμασε τὸν τεχνίτην, πῶς ἐν πληρῇ (19), καὶ σαρπρῇ, τοιζύτην λαμπρότητα ἐτεχνήσατο· ἄλλος ἰδὼν, ἐμπροσθὶ πρὸς αὐτὴν διετέθη, διότι τῇ αἰσθήσει (20) ἠκολούθησε, χωρὶς τοῦ νοῦ. Ἄρ' οὖν οὐκ εἰς κατάκρισιν τοῦτου ἐκείνος ἔσται;

Καὶ ἐξαυτῶ τὴν πορνείαν αὐτῆς ἐκ προσώπου μου, καὶ τὴν πορνείαν αὐτῆς ἐκ μέσου μαστῶν αὐτῆς. Δείκνυσιν, ὅτι τὸ διαζύγιον, ὃ ἐποίησα πρὸς αὐτὴν, εἰς ὠφέλειαν αὐτῆς· ἐποίησα, πρὸς τὸ ἐλευθερῶσαι ταύτην τῆς πορνείας, ἥτοι τῆς εἰδωλολατρίας· καὶ γὰρ ἀποικισθεῖσα εἰς Βαβυλῶνα, οὐκέτι θύσει (21) ταῖς χρυσαῖς· θαμάσιν, αἷς ἔθυσεν πρότερον, ἀφ' οὗ ταύτας Ἱεροδοτὸς ἐκείνος ἔστησεν, οὐδὲ ὕστατα αὐτὴν τὸ πρόσωπόν μου, λατρεύουσαν τοιοῦτοις βδελύγμασιν· ἀλλὰ πρόβριζον τὴν πορνείαν αὐτῆς ἀνασπᾶσθαι, ἐκ μέσου μαστῶν (22) αὐτῆς, τουτέστι τῆς καρδίας ἐξ ἧς ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροὶ, φθόνοι, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνείαι. Ἡ τὴν ἀναίσχυντέαν δείκνυσιν διὰ τῶν μαστῶν, ἣν εἶχον, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ χωροῦντες πρὸς πᾶν (23) κακόν. Γυμνοὺς γὰρ, φησὶν, ἐδείκνυ τοὺς μαστοὺς, καὶ οὕτω κατάδηλον καὶ ἀπερικάλυπτον ἐπέδεικνυτο τὴν πονηρίαν (24). Πᾶσα οὖν παιδεία Κυρίου, καὶ ἡ δοκούσα ἀποστροφή, εἰς ὠφέλειαν ἡμῶν ἔστι, τῆς κακίας ἐλευθεροῦσα, κατὰ τὸ εἰρημένον· Ἀγαθὸν μοι, ὅτι ἐτυπείνωσάς με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου. Πορνεία ἦν καὶ ἡ φωνὴ τῶν εἰπόντων, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, ἢ μὴ Καίσαρα, καὶ ἀποστάντων ἀπὸ τοῦ ὄντως Βασιλέως, οἱ καὶ ἡρῆσαν ἀπὸ προσώπου Κυρίου, παραδοθέντες αὐτοῖς ἐκείνοις, οὓς ἐβλόντο βασιλεῖς εἶναι. Τίχα δὲ καὶ μαστοί, ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, ἐξ ὧν τοῖς Ἑβραίοις τὸ στοιχειώδες γάλα τοῦ γράμματος. Ἐξήρθη οὖν ἡ πορνεία αὐτῶν ἐκ μέσου τῶν τοιοῦτων μαστῶν. Οὐκέτι γὰρ αὐτοὺς ἐπιγινώσκουσιν οὕτως νόμος, οὕτε προφῆται, οὐδὲ τρέχουσιν αὐτούς. Τίς δὲ οὐκ ἂν εὖ ξείτο ἐξαρθῆναι καὶ ἐξαλειφθῆναι τὴν πορνείαν τῆς ἀνοήτου αἰσθήσεως, ὥστε μὴ ἐμφανίζεσθαι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ; Ὁ ἀνακλαιόμενος ὁ προφῆτης, φησὶν· Ἔθου τὰς ἀνομίας ἡμῶν στρατίον σου· καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ εὐχόμενος, Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου, φησὶν, ἀπὸ τῶν ἀμωριῶν μου.

A gignuntur ad Dei cognitionem, condemnatur. Videt quis, exempli gratia, venustam aliquam creaturam, eamque contemplatus, Conditorem admiratur. Hanc ipsam videt alius, eamque, veluti numen, colit, propterea quod solo sensu, qui a mente deficiat, utitur. Hic a priore illo condemnatur. Simili ratione videt quis corporis alienius pulchritudinem, miraturque opificis potentiam, qui in luto atque putredine tantam condere potuerit claritatem : eam ipsam conspiciatus alius, amore capitur, propterea quod appetitui soli, sine ulla mentis ductu, obsequitur. Nonne igitur hunc ille condemnat.

Et auferam fornicationem ejus a facie mea, et adulterium ejus de medio uberum ejus. Divortium scilicet, quod cum ipsa feci, ad ejus utilitatem feci, quo ipsam a fornicatione, idololatria scilicet, averterem. Babylonem enim adducta, non amplius, ut antea, sacra faciet aureis juvencis quas crexerat Jeroboam⁴³, nec ego amplius aspiciam ipsam, exsecranda istiusmodi idola colentem : **16** sed auferam fornicationem e medio uberum ejus, corde videlicet, ex quo pravi prodeunt affectus, invidia, cædes, adulteria, fornicationes. Vel impudentiam per ubera demonstrat, qua ad flagitium omne perfrecta fronte forebatur. Nuda enim, ait, ubera præ se ferebat, atque in propatulo, nullo obductam velamine, suam profitebatur nequitiam. Omnis itaque Domini correctio et aversio, qua sese a nobis avertere videtur, nostram respicit utilitatem, nos ab improbitate atque nequitia deterrons, juxta dictum illud : Bonum mihi, quia humiliasti me, ut discerem justificationes tuas⁴⁴. Fornicatio item erat eorum vox, qui dixerunt : Non habemus alium regem, nisi Cæsarem⁴⁵, quique a vero Rege desciverunt, qui propterea a Domini conspectu ejecti sunt, eorumque ditioni et imperio subjecti, quos sibi reges concupierant. Fortasse etiam ubera sunt lex et prophetæ ; quibus ex uberibus elementare litteræ laο Hebræi sugebant. Sublata igitur est eorum fornicatio e medio talium uberum, non amplius enim eos norunt lex aut prophetæ, neque nutriunt. Quis vero non exoptet, e medio tolli, penitusque deleri fornicationem adeo bruti appetitus, ne amplius in conspectu Dei appareat ? Ii quod magnopere lugens Propheta : Pœnitenti, ait, iniquitates nostras ante te⁴⁶. Et alibi rursus ita precatur : Averte faciem tuam a peccatis meis⁴⁷. Pecuniæ quidem adultera cupiditas alitur opulentia, gloriæ aviditas multarum urbium imperio at-

⁴³ III Reg. xii, 28. ⁴⁴ Psal. cxviii, 71. ⁴⁵ Joan. xix, 15. ⁴⁶ Psal. xc, 9. ⁴⁷ Psal. l, 11.

Variae lectiones et notæ.

(17) Καὶ ἰδὼν αὐτὴν, ἐθαυμάσθη τὸν Ποιητὴν, eamque conspiciatus, Conditorem miratur. Cod. Arg.

(18) Αἰσχροποίησε, turpius egit. Cod. Arg.

(19) Ἐν μικρῷ, in parvo. Cod. Arg.

(20) Codex Ven. addit οὐκ, non, sed male.

(21) Θύσεις, offeres, et paulo post ἔθυσες, offeres-

bas. Cod. Arg.

(22) Ἐκ μαστῶν, ex uberibus, cod. Arg. Theodoretus addit, παραδηλοῖ δὲ τὴν καρδίαν, τὴν ὑπὸ τοῖς μαστοῖς καίμενην, ostendit autem cor, sub uberibus situm.

(23) Πᾶν, omne, deest in cod. Arg.

(24) Πορνείαν, fornicationem. Cod. Ven.

que regimine, corporis appetitus pulchritudine, et alia demum cupiditas alitur rebus aliis. Hæc sunt cuilibet affectui ubera. Maxime vero prodest homini, cum e medio tollitur improbitas atque nequitia, nec amplius istiusmodi materia, qua ali solet, sustentatur.

Vers. 3. *Et exspoliem eam nudam.* Mea, inquit, ope eam spoliabo, efficiamque, ut ab hostibus victa, deformis evadat; ut eam contra, cum nuper defenderem, invictamque redderem, non speciosam modo, sed etiam maxime claram efficerem.

Ut statuam eam juxta diem nativitatis suæ. Quemadmodum scilicet Ægyptiis paruit, ita et Assyriis serviet. Diem vero nativitatis vocat Hebræorum in Ægypto eoinmorationem, quoniam ibi creverunt. Cum enim septuaginta quinque duntaxat eo descendissent, sexaginta milia evaserunt, consideratis iis duntaxat, qui arma ferre poterant. Eos item, qui Christo fidem non habuerunt, nudavit Pater, omnem eis legis gloriam adimens, redigensque ad eum statum in quo erant, antequam legem acciperent; il quippe neque templum habent, neque sacrificia offerunt, nec aliud quidquam lege præscriptum faciunt. Cum item per corpoream quis voluptatem Christum exuit, quem per sacrum fontis lavacrum induerat, exuit eum Deus gratia sua et adoptione, efficitque, ut carnalis, prorsusque corporeæ nativitatis proprietatibus, quasi signis, notetur, carnalem scilicet vitam degat, hominemque sese gerat. Ubi enim sunt contentiones, simultates atque dissidia, ibi carnalis vita vivitur, et homo apparet.

Et ponam eam quasi desertam, et statuam eam, sicuti terram sine aqua, et conficiam eam siti. Desertam, inquit, eam faciam, mea scilicet ope destitutam, neque mæ providentiæ aquam ei præbebo, sed eam siti conficiam, hostium scilicet potestati tradam, meam sitientem opem, nequeque prorsus auxilio destitutam. Deserta quoque facta est Hebræorum, qui in præsentia sunt, Synagoga, omni videlicet bono destituta; bonum enim omne, et bonitas ipsa Dominus erat, quem cum interfecerint, qui fiat, ut aliquis unquam boni participes sint? Quibus profecto neque suppetit ea, quam Christus exhibere consuevit, aqua, saliens in vitam æternam⁶⁰; quod intelligi debet de Spiritu quem accepturi erant, qui in ipsum crederent. Quot-

⁶⁰ Joan. iv, 10.

Variæ lectiones et notæ.

(25) Ἀλλὰ τρέφεται μὲν τῆς φιλαργυρίας ἡ πορνεία διὰ τοῦ ἔχειν κτήματα πολλά, καὶ ἡ φιλοδοξίας πορνεία διὰ τοῦ ἀρχειν ἐν βασιλείαις, alitur autem avaritiæ fornicatio habendo multas opes, et ambitionis fornicatio imperando in regnis. Cod. Arg.

(26) Ἀκτητον, a nemine possessam. Cod. Arg.

(27) Circa numerum hunc sequitur Theophylactus Septuaginta Interpretes, a quibus plurimum discrepare Vulgatam eruditi norunt. Nodum præclare

Ἀλλὰ καὶ τρέφεται ἡ μὲν τῆς φιλαργυρίας πορνεία διὰ τῆς πολυκτημοσύνης· ἡ δὲ τῆς φιλοδοξίας, διὰ τοῦ ἀρχειν ἐν βασιλείαις (25), καὶ πόλεσιν· ἡ δὲ σωματικὴ πορνεία, διὰ τοῦ θεᾶσθαι τὰ κάλλη. καὶ ἄλλη δι' ἄλλων. Ταῦτά εἰσιν ἐκάστῳ πάθει μαστοί, καὶ ἀγαθὸν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅταν ἐξαίρηται ἡ κακία, μὴ τρεφομένη ὑπὸ τῶν ταύτην τρεφουσῶν ὕλῳν.

Ὅπως ἂν ἐκδύσω αὐτὴν γυμνήν. Τῆς ἐμῆς, φησί, σκέπης ἀπογυμνώσω αὐτήν, καὶ ποιήσω ἀσημονεῖν, νικωμένην ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· ὥσπερ τοῦναντίον πρώην σκέπων αὐτήν, καὶ διατηρῶν ἀήτητον (26), οὐ μόνον εὐσχήμονα, ἀλλὰ καὶ ἐνδοξοτάτην ἐποιοῦν.

Καὶ ἀποκαταστήσω αὐτήν, καθὼς ἡμέρα γεννήσεως αὐτῆς. Τουτέστιν, ὥσπερ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐδούλευσεν, οὕτως καὶ τοῖς Ἀσσυρίοις δουλεύσει. Ἡμέραν δὲ γεννήσεως καλεῖ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ καταγωγὴν, διότι ἐκεῖ ἐπληθύνθησαν. Ἐβδομήκοντα γὰρ καὶ πέντε ψυχαὶ (27) καταβάντες, ἐξακόσια χιλιάδες ἐγένοντο οἱ πολεμικοὶ μόναι. Ἐγύμνωσε καὶ τοὺς ἀπιστήσαντας (28) τῷ Χριστῷ ὁ (29) Πατήρ, περιελὼν αὐτῶν τὴν πᾶσαν τοῦ νόμου δόξαν, καὶ ἀποκαταστήσας αὐτοὺς, ὥσπερ ἦσαν πρὸ τοῦ τὸν νόμον λαβεῖν. Οὕτε γὰρ ναὶν ἔχουσιν, οὔτε θύουσιν, οὐτ' ἄλλο τι τῶν ἐν τῷ νόμῳ δρῶσι. Καὶ ὅταν δέ τις Χριστὸν ἐνδυσάμενος διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἐκδυθῇ αὐτὸν διὰ τῆς κατ' ἀλθεσίαν ἡδονῆς (30), ἀπογυμνοῖ μὲν ὁ Θεὸς αὐτὸν τῆς αὐτοῦ χάριτος καὶ τῆς υἱοθεσίας, ποιεῖ δὲ αὐτὸν τοῖς τῆς σαρκικῆς καὶ ἐμπαθοῦς γεννήσεως ἰδιώμασι χαρακτηριζέσθαι, ὅπερ ἐστὶ κατὰ σάρκα ζῆν, καὶ κατ' ἀνθρώπῳ περιπατεῖν· ὅπου γὰρ εἰσιν ἐριδες, καὶ ζῆλοι, καὶ διχοστασίαι, ἐκεῖ ἐστὶ τὸ σαρκικῶς ζῆν, καὶ κατ' ἀνθρώπῳ (31) περιπατεῖν.

Καὶ θήσω αὐτήν ὡς ἔρημον, καὶ τάξω αὐτήν, ὡς γῆν ἀνυδρον, καὶ ἀποκτενῶ αὐτήν ἐν δίψει. Ἐρημον αὐτήν, φησί, ποιήσω (32) τῆς ἐμῆς βοήθειας, καὶ τὸ ὕδωρ τῆς ἐμῆς προνοίας οὐκ ἐπιχορηγήσω αὐτῇ, ἀλλ' ἀποκτενῶ αὐτήν, τουτέστιν, εἰς θάνατον παραδώσω τοῖς ἐχθροῖς, διψῶσαν βοήθειας, καὶ στερουμένην τῆς παρ' ἐμοῦ συμμαχίας. Ἐρημος γέγονε καὶ ἡ τῶν Ἑβραίων συναγωγὴ, παντὸς ἀγαθοῦ στερηθεῖσα· τὸ πᾶν γὰρ ἀγαθὸν, καὶ ἡ αὐταγαθότης (33) ὁ Κύριος ἦν, ὃν ἀποκτείναντες, πῶς ἔσονται μέτοχοι τινος ἀγαθοῦ; Οὐδὲ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς τὸ ὕδωρ, ὃ δίδωσι Χριστὸς, ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, φησί, περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἐμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. Οἱ οὖν τὸ ἀποκτείνον γράμμα τοῦ νόμου κατέχον—

solvit D. Hieron. in Trad. Hebr. et S. Aug. *quæst. ultima in Genesim.*

(28) Ἀποστήσαντας, qui defecerunt. Cod. Ven.

(29) Ὅσπερ. Cod. Arg.

(30) ζωῆς, vitam. Cod. Ven.

(31) Κατὰ σάρκα, secundum carnem. Cod. Arg.

(32) Τίθημι, pono. Cod. Bav.

(33) Τὸ πᾶν γὰρ αὐταγαθότης, omne enim ipsa bonitas. Cod. Arg. et Bav.

τες (34), καὶ τὸ πνεῦμα μὴ δεχόμενοι, εἰκότως γῇ A
μὲν εἰσιν, ὡς κάτω κείμενοι, καὶ πάντα σωματικῶς
νοοῦντες. Ἄνυδρος (35) δὲ, ὡς τὸ Πνεῦμα μὴ ἔχον-
τες, ὅπερ ἀπεδόθη εἶναι τὸ ὕδωρ. Καὶ ὁ ἁμαρτάνων
δὲ, ἔρημος μὲν οὐ τίθεται, ὡς ἔρημος δὲ, ἵνα μὴ
ἀπογῇ, καὶ τάσσεται, ὡς γῇ ἄνυδρος διὰ τὴν αὐ-
τὴν αἰτίαν. Θεὸς γὰρ εἰ καὶ οἶδε (36) τὸ τέλος ἐκά-
στου, ὁμῶς οὐ φαίνεται ἀπογινώσκων. Ὁ οὖν ἄκαρ-
πον ἑαυτὸν ποιήσας, καὶ ἐκεῖνα ἐργαζόμενος, ἃ καὶ
ὁ πλούσιος· ἐκεῖνος, ὃ αἰτούμενος τὸν Ἀβραάμ,
ἵνα πέμψῃ Λάζαρον, καὶ βάψας τὸ ἄκρον τοῦ
δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος καταψύξῃ αὐτόν, ὡς γῇ
ἐρημός ἐστι καὶ ἄνυδρος.

rogavit, ut Lazarum mitteret, qui summos digitos
intingeret in aquam, ipsamque refocillaret¹¹; is
veluti terra deserta est atque arida

Καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς σὲ μὴ ἀλεθίσω, ὅτι τέκνα B
πορνείας ἐστί. Τοῦτέστιν ἐξ εἰδωλολατρῶν πατέ-
ρων γεννηθέντες (37), τὴν ἐκαίνων ἐξήλωσαν βδελυ-
ρίαν· πορνείαν γὰρ ὀνόμαζον, ὡς τὴν εἰδωλολατρεῖαν
καλεῖ.

Ὅτι ἐξεπόρνενυσεν ἡ μήτηρ αὐτῶν. Οὐχ ἀπλῶς
ἐπόρνενυσεν, ἀλλ' ἐξεπόρνενυσεν ὑπερβολικῶς, τὴν
εἰδωλολατρείαν καὶ κτισματολατρείαν ἀσπασμένη·
καὶ τῶν δένδρων γὰρ, ὅσα μήκιστα, καὶ εὐσκια, καὶ
τούτοις ἐθυμίου[n] [f. — μίω[n]].

Κυτῆσ' χυρην ἡ τεκοῦσα αὐτὰ. Τοῦτέστι, πᾶν
εἰσχρὸν ἐπετήδευσεν· ἡ τὰ τέκνα αὐτῆς κατῆσχυ-
νεν, ἀπαρρήσιαστα ταῦτα ποιήσασα, διὰ τοῦ καὶ
γενῆσαι αὐτὰ, καὶ παιδεῦσαι ἐν εἰδωλολα-
τρείᾳ.

Ὅτι εἶπε, Πορεύσομαι ὀπίσω τῶν ἐραστῶν,
τῶν διδόντων μοι ἄρτους μου, καὶ τὸ ὕδωρ μου,
καὶ τὰ ἱμάτιά μου, τὸν οἶνον μου, καὶ τὸ ἔλαιόν
μου, καὶ πάντα ὅσα μοι καθήκει. Ἐνόμισε, φη-
σιν, ὅτι παρὰ τῶν ἐραστῶν αὐτῆς, ἦτοι τῶν εἰδώ-
λων, ἔχει πάντα πρὸς ζωὴν αὐτῆς ἀναγκαῖά τε καὶ
χρειώδη, καὶ οὐ παρ' ἐμοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ· διὰ
τὰ τέκνα αὐτῆς ἀνάξια τοῦ ἐμοῦ ἐλέους ἐποίησε.
Καὶ οἱ νῦν δὲ Ἑβραῖοι ὀπίσω τοιοῦτων ἐραστῶν
πορεύονται, δαιμόνων, καὶ διδασκάλων, οἱ πλανῶσιν
αὐτοὺς, ὅτι λήθονται τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως,
καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ βαντισμοῦ, καὶ τὰ ἱμάτια τὰ ἱερα-
τικὰ, καὶ τὸν οἶνον, τὸν τε εἰς σπονδὰς, καὶ τὸν κατὰ
νόμον τῇ ἱερατικῇ γένει, ὡς ἀπαρχὴν καὶ δεκάτην. D
διδόμενον, καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως, καὶ πάντα.
Ἐὰν δὲ ἡ ἀδικία καὶ ἡ πλεονεξία (38) δαιμόνων.
Εἰ δὲ ἡ ἀδικία καὶ ἡ πλεονεξία (39) δαιμόνων.
εἰσιν ἀφευρέματα, ὃ μὴ ἄλλως οἰόμενος ζῆται,
ἡ πλεονέσκει τὸν αὐτοῦ βίον, εἰ μὴ δι' ἀδικίας,
ὁράτω, ὅτι καὶ αὐτὸς ὀπίσω τούτων πορεύεται,
ὡς διδόντων αὐτῷ τοὺς ἄρτους, καὶ τὰ ἱμάτια, καὶ
πάντα, ὅσα καθήκει. Σκόπει δὲ, οὐκ εἶπε, Τοὺς

¹¹ Luc xvi, 24.

Variae lectiones et notæ.

(34) Ἐχόντες, habentes. Cod. Arg. et Ven.

(35) Ἄνυδροι, aqua destituti. Cod. Arg. et Bav.

(36) Θεὸς γὰρ ᾔδει καὶ οἶδε, noverat novitque Deus.
Cod. Arg.

(37) Γεννηθέντα, et paulo post ἐξήλωσε, ut ad

A quot præterea legis litteræ quæ animas perdit,
mordicus hærent, nec attendunt intimum legis
ipsius spiritum : ii terra merito sunt, tanquam
humi repentes, omniaque materiali quadam ra-
tione capientes ; eademque arida, tanquam Spiritu
destituti, quem aquam esse superius diximus.
Quisquis item peccat, relinquitur, non desertus
quidem, sed quasi desertus, ut ne desperet ; idem-
que, eandem ob causam, efficitur velut aqua de-
stitutus. Quamvis enim Deus cujusque finem pro-
spiciat : haud propterea tamen reprobare quem-
piam videtur. Qui ita sterilem semetipsum consti-
tuit, similiaque facit illi diviti, qui Abrahamum

Vers. 4. Neque filiorum ejus miserebor, quia filii
fornicationis sunt. Ex idololatris videlicet parenti-
bus prognati, eos, eorumque impietatem sectati
sunt, perspicuum enim est, eum fornicationem ap-
pellare idololatriam.

Vers. 5. Quia perditæ scortata esteorum mater. 20
Non scortata simpliciter est, sed perditæ, summum
scilicet per flagitium ; quippe quæ idola creatu-
rasque impense colebat atque consecrabatur. Vel
ipsis enim arboribus, quæ maxime sublimes essent
et umbrosæ, thura adolebant.

Confusa est, quæ peperit eos. Omne scilicet turpe
facinus patravit : vel, liberos suos impudentes
atque nefarios effecit, eos in idololatria procreando
instituendoque.

Quia dixit, Vadam post amatores meos, qui dant
panes meos, et aquam meam, et vestimenta mea, et
linteamina mea, et oleum meum, et omnia quæ mihi
necessaria sunt. Existimavit, ait, se suis ab ama-
toribus, idolis videlicet, non a me, vero Deo,
cuncta ad vivendum necessaria et utilia accipere ;
proptereaque suos ipsius natos misericordia mea
prorsus indignos effecit. Hebræi quoque nostrorum
temporum, amatores istiusmodi consecrantur,
dæmones nimirum, atque doctores qui eos decli-
piunt. Hi quippe capiunt propositionis panes, et
lustralem aquam, et sacerdotales vestes, et vinum,
cum quod libationibus effunditur, tum quod ex
legis præscripto sacerdotibus, primitiarum, atque
decimæ nomine, tribui debet : unctionis item
oleum abripiunt, et cætera omnia quæ ad legalem
cultum pertinent. Porro si injustitia et rapina
inventa dæmonum sunt, cum qui non alia ra-
tione se vivere, victumque abunde sibi suppetere
posse putat, nisi per injustitiam atque rapinam :
animadvertat, se tum pravos istos spiritus conse-
cretari, qui panem ei præbeant, et indumenta et

neutrum τέκνα utrumque referatur.

(38) Πρόσκειται Cod. Bav. προκείμενα Cod. Arg.

(39) Πλεονεξία προσέλκει, avaritia ad se trahit.
Cod. Arg.

quæcunque sint ei necessaria. Animadvertas autem oportet, eum non dicere Panes, sed *Panes pæos*, idemque de cæteris. Qui enim ita, ut Dno placet, opibus utitur, nihil habet proprii: qui contra, dæmonum ductum hac in re sequitur, omnia sua facit. Ita et in Evangelio, qui thesauros sibi colligebat, non Dno, *Bona mea* dixit, et *horrea mea*⁴⁰. Et alias enim victis bonis atque caducis maxime deditus erat is, qui et corruptionis expertem ipsius animam, quantum in eo est, corruptioni obnoxiam efficere studuit, carnalem eam constituendo.

VERS. 6, 7. *Propterea ecce ego obstinam viam ejus spinis, et reedificabo vias ejus, et semitam suam non inveniet. Et persequetur amatores suos, et non apprehendet illos, et quæret eos, et non inveniet.* Ipsum quoque Dei supplicium bonum et misericors est, quo finis impietati denuntiatur. Spinæ enim, ait, ponam in via ejus, acerbæ scilicet ac sæva mala multa inferam, bellum, captivitatem, servitutem atque famem quibus afflicti, non amplius aureas juvenecas colere poterunt. Quomodo enim id faciant, qui vel ipsa libertate destituentur, nec amplius consueta faciendi libertate gaudebunt, vel **21** si maxime velint? Tum itaque et dæmonum imbecillitatem cognoscent, cum eos in calamitatibus invocantes, nil inde solatii capient.

Et dicit: Vadam, et revertar ad virum meum priorem: quia melius mihi erat tunc, quam nunc. Calamitatibus, ait, afflicta, ubi dæmonum imbecillitatem intelliget, qui pridem ab ea cum colerentur, a miseris eam eripere non potuerint, Dei reminiscetur, seque ad eum recipiet, qui natura licet Dominus sit, vir tamen ejus appellatur, propterea quod cum major sit mulieris erga virum amor, quam servorum in dominum, ita erga se homines affectos esse Deus vult, ut mulier erga virum, quod et Apostolus innuere per ea videtur, *Qui adheret Domino, unus Spiritus est*⁴¹. Et rursum: *Erant duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico, in Christo, et in Ecclesia*⁴². Præclusi præterea sunt et deicidii Judæis aditus ad legalem cultum, cum hic penitus fuerit abrogatus; eisque spinæ fuerunt Romani qui templum diruerunt, vel etiam Christi crux, quam una cum aliis duabus humi fixerunt, quæ crux exilio eis fuit. Quærent itaque hi suos amatores, sacerdotes atque pontifices et nuspiani eos inveniunt. Nec enim omnino sunt. Quare plerique de Synagoga sese recipient ad Christum, quem virum ejus jure dixeris, quatenus ex ea homo natus est;

⁴⁰ Luc. xi, 18 ⁴¹ I Cor. vi, 17. ⁴² Ephes. vi, 31, 32

Varie lectiones et notæ.

(40) Οἰκετός, addictus. Cod. Bav. et Arg.

(41) Πληκτιστικᾶ. Cod. Arg. cum Bav.

(42) Αὐτῶν, ipsorum. Cod. Bav.

(43) Deest τὸ πᾶν in Cod. Arg

(44) Οἶαν ἔχειν, ὡς, qualem (affectum) habere oportet. Cod. Ven.

A ἄρτους, ἀλλὰ, τοὺς ἄρτους μου, καὶ ἐπὶ πάντων ὁμοίως: ὁ μὲν γὰρ θεαρέστως τοῖς προσώποις χρώμενος, οὐδὲν ἴδιον ἔχει: ὁ δὲ ὅπως τῶν δαιμόνων πορευόμενος, πάντα ἰδιοποιεῖται. Οὕτω καὶ ὁ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ θησαυρίζων ἑαυτῷ, καὶ μὴ εἰς θεὸν πλουτῶν, τὰ ἀγαθὰ μου, ἔλεγε, καὶ τὰς ἀποθήκας μου: καὶ ἄλλως γὰρ τοῖς φθαρτοῖς οἰκεῖσθαιτο; (40) τῷ ὁ τοιοῦτος, ὅς γε καὶ τὸ ἐν αὐτῷ φθαρτὸν τὴν ψυχὴν, ὅσον τῷ [f. τῷ] ἐπ' αὐτῷ. φθαρτὸν ἐφίλονε! κησὲ ποιῆσαι, κατασαρκώσας αὐτόν.

Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ φράσω τὴν ὁδὸν αὐτῆς ἐν σκοθῶσι, καὶ ἀνοικοδομήσω τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, καὶ τὴν τρίβον αὐτῆς οὐ μὴ εὗρη καὶ διαξέται τοῦς ἐραστὰς, καὶ οὐ μὴ καταλάβῃ αὐτοὺς: καὶ ζητήσιν αὐτούς, καὶ οὐ μὴ εὗρη αὐτούς. Καὶ αὕτη ἡ τιμωρία φιλανθρωπίας μεστὴ: προσεῖνε γὰρ αὐτῇ λῆξιν τῆς δυσσεβείας. Καὶ γὰρ, φησὶ, σκόλοπας τίθημι ἐν τῇ ὁδῷ αὐτῆς, τευτέστι, Δυσχερῆς, καὶ πληκτικᾶ (41) πολλὰ ἐπάγω αὐτοῖς, πολέμους φημι, καὶ αἰχμαλωσίαν, καὶ δουλείαν, καὶ λιμόν: ὡς ὧν συνεχόμενοι, οὐκέτι δουλεύειν δυνήσονται ταῖς χρυσαῖς δαμάλεσιν. Πῶς γὰρ, εἰ γε καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς (42) ἐστερουῖντο, καὶ ἄδειαν οὐκ εἶχον τὰ συνήθη τελεῖν, εἰ καὶ πᾶν (43) ῥηθελον; Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τὴν ἀποθέλειαν τῶν δαιμόνων ἐπιγνώσκονται, ὅτε ἐπικαλούμενοι αὐτοὺς ἐν ταῖς συμφοραῖς, οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ὠφεληθήσονται.

Καὶ ἐρεῖ: Πορευέσσομαι, καὶ ἐπιστρέψω πρὸς τὸν ἄνδρα μου, τὸν πρότερον, ὅτι καλῶς μοι ἦν τότε, ἢ νῦν. Συμφοραῖς, φησὶ, προσπαλαίσασα, καὶ γνοῦσα τὴν ἀποθέλειαν τῶν δαιμόνων, οἱ πρῶην θεραπευόμενοι ὡς αὐτῆς, τότε αὐκ ἡδυνήθησαν αὐτῇ ἐξέλεσθαι τῶν συμφορῶν, ἀναμνησθήσεται τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπιστρέψει πρὸς αὐτὸν, ὅς φύσει μὲν ἐστὶ ἀσπότης: ἄνδρα δὲ αὐτῆς ἀποκαλεῖ ἑαυτὸν, διότι πλείων ἢ τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα φιλοστοργία, ἢ ἢ τῶν δούλων πρὸς τὸν δεσπότην διάθεσις, καὶ βούλεται ὁ Θεὸς τοιαύτην ἐνεῖναι τοῖς ἀνθρώποις πρὸς αὐτὸν σχέσιν, οἷαν ἔχει (44) γυνὴ πρὸς τὸν ἄνδρα: ὃ καὶ ὁ Ἀπόστολος εἰκοι λέγειν: Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν Πνευμᾷ ἐστὶ: καὶ πάλιν, Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν: τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐφράγησαν καὶ τοῖς θεοκτόνοις Ἑβραίοις (45) αἱ πρὸς τὴν νομικὴν (46) λατρείαν πάροδοι, καταργηθεῖσαν (47) ῥῆδη. Σκόλοπες δὲ αὐτοῖς, οἱ τὴν ναὸν καταλύσαντες Ῥωμαῖοι: ἢ καὶ τάχα ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, ὃν σὺν ἄλλοις δύο ἔπηξαν, κατέλυσεν αὐτοῖς γαγονῶς. Διώκουσι τοῖνον τοὺς ἐραστὰς αὐτῶν λερεῖς, καὶ ἀρχιερεῖς, καὶ οὐδαμου εὐρίσκουσιν: οὐδὲ γὰρ εἰσιν ὁλως. Διὰ καὶ

(45) Ἰουδαίους, Judæis. Cod. Bav. et Arg.

(46) Νόμου, legis. Cod. Arg. νομικὴν, legalen Cod. Ven.

(47) Καταργηθεῖσαι, abrogatæ (vix scilicet) Cod. Bav. et Arg.

πολλοὶ τῆς συναγωγῆς ἐπιστρέφουσιν εἰς Χριστὸν, ὃν *ἀνδρα* μὲν αὐτῆς ἐραῖς, καθὼς ἐξ αὐτῆς ἀνθρώπος ἐγένετο· τὸν *πρότερον* δὲ, καθὼς καὶ πρὶν γενέσθαι ἀνθρώπος, ἦν, ὡς Θεός. Στίξον οὖν, εἰς, *τὸν ἀνδρα*· εἰτα εἰπέ, *τὸν πρότερον*, τούτεστι τὸν πρόντα, τὸν πρὸ πάντων, τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Πλὴν ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν Ἑβραίων συναγωγῆς ὁ Χριστὸς ἦν ἀνὴρ πρότερος· αὐτὸς γάρ ἦν ὁ διεξάγων αὐτοὺς ἀρχιστάτηγος Κυρίου τῶν δυνάμεων, καὶ ἡ πνευματικὴ ἀκολουθοῦσα πέτρα. Καὶ τὰ σημεῖα δὲ ἐν δυνάμει Θεοῦ ἐγίνοντο· Χριστὸς δὲ, Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. Ἀλλὰ καὶ πᾶς ὁ διὰ τοῦ εὐσηματεῖν, καὶ ἐμπλατύνεσθαι τοῖς αἰσθητοῖς, καταφρονῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ δουλεύων τοῖς πάθεσιν, ἐπειδὴν ἐκίλοφι καὶ δυσχεραῖαις βρωτικαῖς ἐμπαιγῇ, ἡ νοσήσας, ἡ ἀπορήσας, οὐκέτι τοῖς αὐτοῖς δύναται προσέχειν· ἀλλ' ἐμφράττονται αὐτῷ αἱ πρὸς τὰ πόθη ἐκείνα ὁδοί, καὶ αὐτὸς διάθεσιν ἔχη πρὸς ταῦτα, καὶ δώκη αὐτὰ, καὶ ζητῇ, καὶ οὐκ ἔδται ἀπολαῦσαι τούτων, πιεζόμενος ὑπὸ δυσχερῶν

Καὶ αὐτὴ οὐκ ἔγνω, ὅτι ἐγὼ ἔδωκα αὐτῇ τὸν σίτον, καὶ τὸν ὄλτρον, καὶ τὸ ἐλαιον, καὶ ἀργύριον ἐπλήθυνα αὐτῇ· οὐτὴ δὲ ἀργυρὰ καὶ χρυσὰ ἐποίησεν τῇ Βάαλ. Ἐπεὶ παναλαμβάνει, καὶ καταγορεῖ τῆς ἀγνωμοσύνης τῶν Ἰσραηλιτῶν, οἱ οὗ τῷ Θεῷ ἀντιθέσαν τὴν εὐπορίαν τῶν νεχορηγημένων αὐτοῖς ἀγαθῶν, ἀλλὰ τῇ Βάαλ, τούτεστι τῷ Θεῷ τῶν Βαβυλωνίων, ὃν οἱ Ἕλληνες Βῆλον ὠνόμαζον, τὸν αὐτὸν λέγοντες· εἶναι τῷ Διὶ. Τοῦτον τοίνυν τιμῶντες, φησὶν, ἀναθήματα χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ ἐποιοῦν αὐτῷ. Ἐδωκε τοίνυν τοῖς Ἑβραίοις καὶ τὰς σπονδὰς, καὶ τὰς ἀπαρχὰς, καὶ τὸ ἀργύριον, τούτεστι τὰ λόγια τοῦ νόμου, καὶ τῶν προφητῶν. Ὅταν οὖν ἴδῃ τοὺς Ἑβραίους τοῖς τῆς Γραφῆς μὴ καλῶς χρωμένους, μηδὲ εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ ἐλθόντας, μηδὲ αὐτῷ ἀνατιθέοντας τὰ χρυσὰ, καὶ τὰ ἀργυρὰ (τὰ μὲν χρυσὰ, ὡς τῆς Θεότητος, τὰ δὲ ἀργυρὰ, ὡς τῆς ἀνθρωπότητος ἐνδεικτικὰ, ἦν ἐλάμπρυνεν ἐν αὐτοῖς, πάντα τὸν ἔν τῆς ἀμαρτίας ἀποξύσας· ἡ τὰ μὲν χρυσὰ, ὡς βίον καθαρὸν εἰσηγησάμενον, τὰ δὲ ἀργυρὰ, ὡς διδασκαλίαν λαμπράν, καὶ δόγματα, ἐν οἷς τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν κατήργησεν)· ἀλλὰ πάντα ἐκδεχομένους εἰς τὸν μέλλοντα, καὶ προσδοκώμενον αὐτοῖς ἀνθρώπον τῆς ἀνομίας, καὶ τοῦτ' ἀντιθέοντας ταῦτα· τοὺτους νόμιζε εἶναι τοὺς ἐνταῦθα κατηγορουμένους. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες, καὶ οἱ ἐκ τῶν αἱρέσεων, τὸν νοῦν μὲν ὡς χρυσοῦς τὴν δὲ εὐγλωττίαν ὡς ἀργύριον παρὰ Θεοῦ λαβόντες, καὶ τούτοις εἰς βλάβην πολλῶν ψυχῶν ἀποχρησάμενοι, καὶ ἀναθέντες ταῦτα, τούτεστι ὄντες φυσικοὶ λόγοις, καὶ διαλεκτικαῖς, καὶ σοφιστικοῖς, καὶ ἐξαργύσαντες τὰ ἡμέτερα τῆς φύσεως, καὶ τῆς τῶν οὐρανίων κινήσεως, τοῖς ἐνταῦθα διαβιλλομένοις ἐόικασιν. Καὶ ὁ πλούσιος δὲ, ὅταν τῷ πλούτῳ οὐκ εἰς ἀντιλήψιν ἐνδοῦν χρεῖται, ἀλλ' εἰς τὴν καταδυναστεύειν μᾶλλον αὐτῶν, ἢ καὶ εἰς ἀσκλησίαν, καὶ

eumdemque *priorem*, quod, antequam homo fieret, uti Deus exsistebat. Orationem itaque interpunge post verba *Ad virum*, adde postea *Priorem*, qui scilicet jam exsistebat, qui ante omnia, qui a principio erat. Alia quoque ratione Hebræorum Synagoga Christus erat *vir prior*, ipse namque erat qui eos regebat, Omnipotentis dux, atque spiritalis, quæ eos consequabatur, petra²². Prodigia quoque multa patrabantur per Dei potestatem: Christus autem est Dei tum potestas, tum sapientia. Quisquis item corporis viribus præsidens, temporalibusque bonis elatus, Deum despicit, pravisque sese dedit cupiditatibus; cum is in spinas, temporales videlicet ærumnas, incidit, aut morbos, aut egestatem: haud amplius ad ea potest attendere: sed ei præcluduntur ad praves affectus istos aditus, quantumvis impenso in ea studio feratur, eademque avidè quærat atque consectetur; ærumnisque præpeditur, quominus hisce perfruatur.

Vers. 8. *Et ipsa nescivit, quod ego dederim ei frumentum, et vinum, et oleum, et argentum multiplicavi ei: ipsa autem argentea ei aurea fecit ipsi Baal*. Eadem repetit, reprehenditque Israelitarum ingrati animi vitium, **22** quod acceptorum bonorum copias haud ipsimet Deo dicarant, sed Babyloniorum numini Baal, quem Græci Belum nominarunt, eumdemque Jovem esse docebant. Hunc igitur, ait, cum in honore habent; aurea ei et argentea donaria appendebant. Hebræis ergo dedit et victimas, et libationes, et primitias; eisdemque et argentum, legis videlicet atque prophetarum oracula tradidit. Cum itaque cernis Hebræos haud recte Scripturarum oraculis uti, neque ad Christi cognitionem per ea pervenire, nec ad eum referre quotquot ex hisce sunt aurea et argentea [quæ quidem aurea dicuntur, quod Christi divinitatem ostendant, argentea vero, quod naturam ipsius humanam declarent, quam in semetipso clariorem effecit omne peccati virus ab ea depellendo: vel aurea ideo appellantur, quod puram is vitam invexit, et argentea, quod claram tradidit doctrinam, eaque dogmata per quæ mandatorum legem abrogavit:] cum, inquam, Hebræos cernis haud recte oracula ista capere, sed omnia ad futurum quem expectant, impietatis hominem referre eique dicare, hos puta illos ipsos esse, qui hoc loci reprehenduntur. Græci quoque et hæretici [qui mentem, tanquam aurum et eloquentiam, tanquam argentum a Deo acceperunt, hisque ad multarum animarum perniciem abutuntur, ea dicendo, addicendo nimirum, naturalibus disceptationibus, fallacibusque controversiis, nos resque nostras a natura motuque corporum cœlestium pendere docendo] isti, inquam, esse videntur hi, qui hoc eodem loco reprehenduntur. Dives itaque, cum

²² I Cor. x, 4.

opibus utitur, non ad pauperum levandam inopiam, sed ad eorum oppressionem potius. vel ad luxuriam et flagitia et injurias, tum Dei munera ipsimet Baal appendere videtur.

VERS. 9. *Propterea convertar, et tollam triticum meum, in opportunitate sua, et vinum meum in tempore suo, et auferam vestimenta mea, et lintamina mea, ne operiant turpitudinem ejus. Convertar, ait: Alia scilicet asperiore via incedam, nec amplius muneribus eos meis donabo; sed et frumentum, et vinum eis adimam, quodque gravius est, faciam in opportuno tempore, cum scilicet temporis planeque maturi fructus erunt, tum eos hisce privabo, quo magis magisque doleant atque crucientur. Vestimenta vero atque lintamina dicit, cum hæc, quæ sensibus subjiunguntur: in captivitatem enim abducti, nudi, omnique decore spoliati incedebant: tum [quæ mente percipiuntur] Dei protectionem et opem quam cum haberent, longe omnium gloriosissimi erant aliisque imperabant, neque eo, quo in præsentia, per servitutem dedecore affliciebantur. Judæorum quoque Synagogæ advenit opportuno tempore, cum scilicet plenitudo temporis advenit, frugum primitias atque decimas quæ per frumentum **23** atque vinum significantur; hæc, inquam, eis abstulit opportuno tempore: tum enim carnem assumpsit, cum idoneum tempus exstitit. Cum nimirum expletum jam esset omne nequitiae genus, ut ad ipsius cumulum nihil omnino deesset, sed suam omnem exeruisset pravitatem; tum advenit medicus, qui magnum Incarnationis suæ medicamentum morbo adhibuit. Quandoquidem autem Ecclesiæ quoque mysteria perficiuntur ex pane et vino quæ per benedictionem in corpus et sanguinem Christi convertuntur: secum ipsi reputent Hebræi, quemadmodum oraculum hoc vera de ipsis prædicat. Recte vero addit *In opportunitate sua*, et *in tempore suo*; nunc enim opportunum tempus est, quo mysteria hæc per panem, atque vinum perficiantur. In cœlesti autem Regno perficientur alia ratione quadam arcana magis, magisque miranda. Sacro autem fontis lavacro destituti, destituentur et Christi vestibus: *Quicumque enim baptizati sunt in Christo, Christum induerunt* ²⁴. Ab his item qui in Ecclesiæ fide sunt, cum peccant, auferitur frumentum et vinum, sacrorum scilicet mysteriorum communio. Quoniam autem id fit pro peccatorum ratione, propterea dixit: *In opportunitate sua*, et, *In tempore suo*. Non omnibus enim peccatis, neque delictis quibusve supplicium hoc statutum est, quo delinquentes mysteriorum communione priventur, nec omnibus qui tali supplicio plectuntur, idem omnino tempus assignatur; sed aliis id produci, aliis contrahi constat. Tales*

²⁴ Galat. iii, 17.

Variae lectiones et notæ.

(48) Ea de re vide, si placet, Basilium in *ep. can. ad Amphiochium*, et Greg. Nyss. in *Ep. ad Letoium*.

ἀκαθαρσίας, καὶ ὕβρεις, τὰ τοῦ Θεοῦ τῇ Βάαλ ἀνατιθέναι δοκεῖ.

Διὰ τοῦτο ἐπιστρέψω, καὶ κομοῦμαι τὸν σῖτον μου καθ' ὥραν αὐτοῦ, καὶ τὸν οἶνον μου ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ ἀφελοῦμαι τὰ ἱμάτια μου καὶ τὰ ὀστέονιά μου, τοῦ μὴ καλύπτειν τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῆς. — Ἐπιστρέψω, φησὶ· τουτέστιν, Ἄλλην βαδιοῦμαι ὁδόν, τὴν τῆς σκληρότητος, καὶ οὐκέτι τῶν ἀγαθῶν μου ἀξιώσω αὐτούς. Ἀλλὰ καὶ τὸν σῖτον, καὶ τὸν οἶνον ἀφελῶ ἀπ' αὐτῶν, καὶ τὸ λυπηρὲς τερπνόν, ὅτι ἐν καιρῷ· τουτέστιν, ὅταν ὥριμοι γίνωνται οἱ καρποὶ καὶ πέπειροι, τότε στερήσω αὐτοὺς τούτων, ἵνα καὶ ἄλλοι ἀνασθῶσιν. Ἰμάτια δὲ καὶ ὀστέονια, τάχα μὲν καὶ τὰ αἰσθητὰ ταῦτα φησὶ· καὶ γὰρ ἀιχμαλωτισθέντες, γυμνοὶ καὶ ἀσχήμονες περιήσαν· τάχα δὲ καὶ τὴν σκέπην αὐτοῦ καὶ βοήθειαν, ἣν ἔχοντες, ἐνδοξότατοι ἦσαν, καὶ ἐκράτουν τῶν ἄλλων, τὴν ἐκ τῆς δουλείας ἀσχημοσύνην οὐκ ἔχοντες, ἣν νῦν ἔξουσιν. Ἀφείλετο δὲ καὶ ἀπὸ τῆς Συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, καὶ ὅτε ἤλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, τὰς ἀπαρχὰς τῶν καρπῶν, καὶ τὰς δεκάτας, αἱ δηλοῦνται διὰ τοῦ σίτου καὶ τοῦ οἴνου. Τότε γὰρ ἐσαρκώθη, ὅτε καὶ ἐπιτήδειος καιρὸς ἦν, ὅτε πᾶσα κακία συντελέσθη, καὶ οὐδὲν ἔτι ὑπελείπετο εἶδος αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκείαν μοχθηρίαν ἐξέβρῃξε. Τότε δὲ ἦλθεν ὁ Ἰατρός, τὸ μέγα φάρμακον τῆς αὐτοῦ σαρκοῦς ἐπάγων τῷ νοσήματι. Εἰ δὲ καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας μυστήρια, ἐκ σίτου καὶ οἴνου τελούνται, τῶν εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ μεταποιουμένων διὰ τῆς εὐλογίας· σκοπησάτωσαν οἱ ἀπιστοῦντες Ἑβραῖοι, ὅπως ἐπ' αὐτοῖς; ἀληθεύει ἡ προφητεία. Καλῶς δὲ πρόσκειται τὸ, *Καθ' ὥραν αὐτοῦ*, καὶ, *Ἐν καιρῷ αὐτοῦ*. Νῦν γὰρ καιρὸν ἔχουσι, καὶ ὥραν, τὰ μυστήρια ταῦτα, τοῦ τελείσθαι διὰ σίτου καὶ οἴνου· ἐν δὲ τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἄλλον τινὰ τρόπον καινότερον καὶ μυστικώτερον τελευτῇσονται [f. τελεσθ.]. Στερούμενοι δὲ τοῦ βαπτίσματος, στεροῦνται καὶ τῶν ἱματίων τοῦ Χριστοῦ. Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσαντο, Χριστὸν ἐνεδύσαντο. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πιστῶν ἀφαιρεῖται ἀμαρτανόντων ὁ σῖτος, καὶ οἶνος, ἥτοι ἡ τῶν μυστηρίων κοινωνία. Ἐπεὶ δὲ ἀναλόγως τοῖς ἀμαρτήμασι γίνεται τοῦτο, διὰ τοῦτο εἶπεν· Ἐν καιρῷ, καὶ, *Καθ' ὥραν*. Οὕτε γὰρ πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς ἀμαρτήμασι (48), καὶ τοῖς τυχοῦσιν, ἐπιτίμιον τίθεται ἡ τῆς κοινωνίας στέρησις, οὕτε τοῖς ταύτην κατακρινόμενοις ἀπλῶς πᾶσιν ὁ αὐτὸς καιρὸς ὑφ' ἡπλῶται· ἀλλὰ τοῖς μὲν ἐπιτίτεται, τοῖς δὲ συνέσταλται. Οἱ δὲ τοιοῦτοι ἀπογυμνοῦνται καὶ τῆς θείας χάριτος, καὶ βοηθείας, ἥτις ἕως μὲν ἡμῖν πάρεστι, ποιεῖ ἡμᾶς εὐσχημόνως περιπατεῖν, τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν περιστέλλουσα καὶ ἀπέπουσα.

ἀρεθίστα δὲ ἀφ' ἡμῶν, καὶ ἐγκαταλιποῦσα ἡμᾶς, ἔσται ἔργα τῆς αἰσχύνης ποιεῖν. Τὰχα δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ ἱσραελίστῃ ἀμαρτανόντων, καὶ καθαιρουμένων, ἀφαιρεῖ ὁ Θεὸς τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ τὰ θόδνια, τὴν ἱσραελτικὴν λέγουσιν στολὴν· ὥστε μὴ ὑπὸ τούτων καλύπτεσθαι τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῶν, φαινομένων ἀναμαρτήτων διὰ τοῦ ἱερουργεῖν.

menta sua et linteamina sacerdotalia, ut ne amplius eorum deformitas tegatur, qui pridem eo, quod sacra facerent, insontes omnino videbantur.

Καὶ νῦν ἀποκαλύψω τὴν ἀκαθαρσίαν αὐτῆς ἐναντί τῶν ἐραστῶν αὐτῆς. Ἡ τοῦτο λέγει, ὅτι ὡς περ ἐμὲ ἐγκατέλιπεν, οὕτω καὶ ἐκείλους ἐγκαταλείψει, γνοῦσα τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, καὶ φανήσεται καὶ πρὸς ἐκείλους ἄπιστος, κατὰ τὸ, Ὡς πότε χωλαρεῖτε ἐκ' ἀμφοτέρους ταῖς ἰνυδαῖς; ἢ τῷ Θεῷ Θεῷ, ἢ τῷ Βάαλ Βάαλ· ἢ, Ὅτις δεῖξω αὐτὴν οὕτως ἀσχημονοῦσαν, οὐχ ἔξουσι βοηθῆσαι αὐτῇ, ὡς ἀδύνατοι. Ἄκουε δὲ καὶ τῶν ἐξῆς·

Καὶ οὐδεὶς οὐ μὴ ἐξέλῃται αὐτοῦς ἐκ τῆς χειρὸς μου. Χεῖρα, τιμωρικὴν [f. τιμωρητικ.] δύναμιν ὀνομάζει, ἥς ἐπειράθησαν καὶ οἱ Θεοκτόνοι, παραδοθέντες τοῖς Ῥωμαίοις· καὶ οἱ ἀμαρτάνοντες δὲ, καὶ παραδιδόμενοι τῷ Σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ, κατὰ τὸν ἐν Κορίνθῳ πεπονηκότα, τῆς χειρὸς Κυρίου πειρῶνται. Τὴν γὰρ σωφρονίζουσαν τούτους (49) δύναμιν, κατ' οἰκονομίαν θείαν, ἢ ἐκχώρησιν Θεοῦ, χεῖρα καλέσεις. (50) Οὕτω καὶ Ἰδὼ, Χεῖρ Κυρίου, φησὶν, ἔστιν ἡ ἀψαμένη μου· καὶ βέλη Κυρίου ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐλθόντο εἶναι αἱ παρὰ τοῦ ἐχθροῦ κατὰ συγχώρησιν θείαν ἐπαχθεῖσαι αὐτῷ πληγαί.

Καὶ ἀποστρέψω πάσας τὰς εὐφροσύνας αὐτῆς, ἑορτάς αὐτῆς, καὶ τὰς νομηνίας αὐτῆς, καὶ τὰ Σάββατα, καὶ πάσας τὰς πανηγύρεις αὐτῆς. Αἱ χαλκωτισθέντες γὰρ εἰς Βαβυλῶνα, οὕτε ἄλλως εὐφραίνεσθαι, οὕτε ἑορτάζειν εἶχον καιρὸν. Πῶς γὰρ ἔσομεν, φησὶ, τὴν πόλιν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἄλλοτριᾶς, Ἐπειδὴ οὕτε τῷ Θεῷ καθαρῶς ἐλάτρευον, οὕτε τοῖς εἰδώλοις, ἀλλ' ἐπαμφοτερίζοντες ἦσαν, φησὶν, ὅτι τοῖς Βαβυλωνίοις παραδοθέντες, οὕτε τῷ Θεῷ τελέσουσι τὰς ἑορτάς, ἥτοι τὰ Σάββατα, καὶ τὰς νομηνίας, οὕτε τῷ Βάαλ τὰς ἄλλας πανηγύρεις. Ἰστέον μέντοι, ὅτι οὐκ ἔστι ταυτὸ πανηγυρίς, καὶ ἑορτή. Ἔστι γὰρ εἶναι πανυγῆριν, καὶ μὴ ἐπὶ ἑορτῇ· ἑορτὴ μέντοι χωρὶς πανηγύρεως, ἥτοι συνελεύσεως, οὐκ ἔστιν εἶναι. Κοινότερον οὖν τὸ τῆς πανηγύρεως. Ταῦτα πεπόνθασιν οἱ Χριστοκτόνοι νῦν· οὐ γὰρ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι. Πού δὲ αὐτοῖς ἑορτή, ἢ νομηνία, ἢ Σάββατον κατὰ τὸν νόμον; Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀμαρτάνοντες, πένθειν καὶ σκυθρωπάζειν ὀφείλοντες, καὶ λούειν ἐν δάκρυσι τὴν στρωμνὴν, τῆς

III Reg. viii, 21. Psal. cxxxv, 4.

Variae lectiones et notæ.

(49) Οὕτως (sic) Cod. Ven.

(50) Οὕτω καὶ Ἰδὼ, Χεῖρ Κυρίου, φησὶν, ἔστιν ἡ ἀψαμένη μου· καὶ βέλη, κ. τ. λ. Ita et Job, Manus Domini, ait, tetigit me; et sagittæ etc. Hæc resti-

A autem homines destituuntur etiam divina gratia et ope, quæ quoad in nobis reperitur, nostram tegens occultansque imbecillitatem, efficit, ut composite incedamus; cum contra nobis adimitur, ea nos deserens, sinit, ut turpia facinora patremus. His item, qui in sacerdotio delinquant, suoque de gradu propterea dejiciuntur, adimit Deus vestimenta sua et linteamina sacerdotalia, ut ne amplius eorum deformitas tegatur, qui pridem eo, quod sacra facerent, insontes omnino videbantur.

VERS. 10. Et nunc revelabo immunditiam ejus, in conspectu amatorum ejus. Aut hoc dicit: Quomodum ea me deseruit, ita et illos derelinquet, eorum imbecillitatem perspectam habens, ideoque et adversus eos infidelis apparebit, juxta illud, Quousque claudicatis atroque poplite? aut Deo Deo, aut Baal Baal? aut sensus est: Cum ipsam decore ita destitutam ostendam, ei suam ob imbecillitatem succurrere non poterunt. Audi quæ sequuntur.

Et nemo eripiet ipsam ex manu mea. (51) Manum, divinam potentiam, supplicia inferentem, nominat: quam etiam experti sunt Domini occisores, traditi Romanis. Peccantes etiam traditi Satanæ ad interitum carnis, ut spiritus servetur, juxta eum qui Corinthi fornicatus erat, manum Domini experiuntur. Castigantem etenim eos vim, 24 secundum divinam dispensationem, vel permissionem Dei, manum vocabis. Sic et plagæ in corpore Job, divino permissu inflictæ, dicebantur manus Domini.

VERS. 11. Avertam quoque omnia gaudia ejus, festivitates ejus, et neomenias ejus, et Sabbata, et omnes conventus ejus. Nam ducti captivi Babylo-nem, neque in cæteris rebus exhilarandi sese, neque festa sua celebrandi opportunitatem habebant. Quomodo enim canemus, inquit, cantisum Domino in terra aliena? Quandoquidem neque Deo pure serviebant, neque idolis, sed utroque versum inclinabantur. Nam Babylonis traditi, neque peragent festivitates suas, sive Sabbata, et neomenias, neque alias etiam ipsi Baal solemnitates celebrabant. Est autem hic animadvertendum, festivitates et conventus, Græce ἑορτάς et πανηγύρεις, non esse idem. Siquidem panegyris esse potest, sive conventus, citra etiam serias. Ἑορταὶ autem, sive festivitates, sine panegyri, vel conventu non sunt. Communior itaque vox panegyris est. Hæc patiuntur etiamnum Christi Domini interfectores. Nec enim implis gaudere licet. Ubi enim hodie ipsis sunt feriæ, vel neomeniæ, vel

tuumus ex cod. Ven. cum et in Bav. et in eo quo usus est Lonicus decessent.

(51) Incipit hinc interpretatio Joannis Loniceri.

Sabbatum secundum legem? Præterea peccantes, qui lugere debebant et contristari, ac lavare in lacrymis stratum, spirituali lætitia orbantur, neque noemias habentes, hoc est principium quoddam, et generationem illustrationis spiritualis: neque Sabbata, sive divinas serias. Conscientia enim non sinit, eos bonam futuris de rebus habere spem.

Vers. 12. *Et exterminabo vineam ejus et ficus ejus, de quibus dicit: Mercedes hæ meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei.* Dixit, inquit, Ab idolis accepi vitæ meæ commodantia, ut quæ præmium dederunt mihi cultus et adorationis, ut delicias percipiam ex bonis hisce. Perdam ergo, ait Dominus, ista: quandoquidem ea non mihi, sed idolis suis accepta referunt.

Ponamque ea in testimonium, devorabunt ea bestię agri, volucresque cæli et reptilia terræ. A volucribus, bestiis et serpentibus devorata bona hæc, eo quod sit solitudo hominum, testimonium dicent contra ipsos quod non digni fuerint horum fructu. At propterea quidam illic interempti a Babylonis, alii vero captivi abducti, reliquerunt ea bestiis. Vel bestias Babylonios appellat, qui exedebant in agris bona, Israelitis propter obsidionem in urbibus conclusis, et fame laborantibus. Poterint etiam per vineam et ficum lex et prophetæ intelligi. Vitem enim, veluti vinum, latificans cor hominis⁹⁹, edunt, propter evangelicam administrationem, in qua operosi mandati causa etiam compressio²⁵ est, nihilominus tamen etiam læta continet, propter cælestium rerum promissiones. Nec enim dignæ sunt hujus temporis passionibus ad futuram in nobis revelandam gloriam¹⁰⁰. Omnino autem lex, secundum spiritum intellecta, Evangelii cum gratiam tum conditionem in sese exhilarat. Hoc igitur pacto, lex et prophetæ sunt vitis et vinca. Ficus identidem fuerunt, quoniam infanti Israeli dulces fructus proferebant, terrestrium nempe hominum promissionem. Si enim, inquit, *audieritis me, bona terræ comedetis*¹⁰¹. Asperitatem quoque in foliis habebant ficus, hoc est transitoriis et facile marcescibilibus rebus: non enim gehennam interminabantur eis ac tenebras exteriores, vel quod ex cælesti regno excidere deberent, sed captivitatem, servitutem et mortem temporalem, talesque id genus pœnas. Hæ igitur, nempe vitis et ficus, ablatae sunt quidem ab Jerusalem, traditaque sunt gentibus, quæ volucribus cæli assimilabantur, ob mentis suæ levitatem atque dementiam, eamque ob causam, quod principi potestatis aeris subjectæ fuerint: bestiis vero et reptilibus, propter efferos mores equiparabantur. Hæ itaque gentes Christum secutæ, qui factus est nobis sa-

πνευματικῆς εὐφροσύνης στερούνται, οὕτε νομηνίας ἔχοντες, τούτῳ πιν ἀρχὴν τινα καὶ γένεσιν φωτισμοῦ πνευματικοῦ, οὕτε Σάββατα, ἥτοι ἀναπαύσεις θείας· τὸ γὰρ συνειδὸς οὐκ ἐξ αὐτοῦ χρηστὰς περὶ τῶν μελλόντων ἔχειν ἐλπιδας.

Καὶ ἀφανιῶ ἀμπελὸν αὐτῆς, καὶ τὰς συκᾶς αὐτῆς, ὅσα εἶπε· Μισθώματά μου ταῦτά ἐστιν, ἃ ἔδωκάρ μοι οἱ ἑραστοί μου. Εἶπε, φησὶν, ὅτι ἔκ τῶν εἰδώλων ἔλαβον τὰ πρὸς ζωὴν συντελοῦντα, μισθὸν διδόντων μοι τῆς προσκυνήσεως, τὸ ἐντροφεῖν τοῖς ἀγαθοῖς τούτοις. Ἀφανιῶ τοίνυν ταῦτα, ἐπειδὴ οὐκ ἐμοὶ, ἀλλὰ τοῖς εἰδώλοις ἀνατίθην αὐτά.

Καὶ θήσομαι αὐτὰ εἰς μαρτύριον, καὶ καταφάγεται αὐτὰ τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὰ ἔρπετά τῆς γῆς. Ἀπὸ πετεινῶν, καὶ θηρίων, καὶ ἐρπετῶν κατεσθιόμενα τὰ ἀγαθὰ τούτα, διὰ τὸ εἶναι ἐρημίαν ἀνθρώπων, καταμαρτυρήσει αὐτῶν, ὅτι οὐκ ἔσαν ἄξιοι αὐτοὶ τούτων ἀπολαύειν. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ μὲν αὐτοῦ πού θανατωθέντες ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, οἱ δὲ αἰχμαλωτισθέντες, κατέλειψαν ταῦτα τοῖς θηρίοις. Ἡ θηρία τοὺς Βαβυλωνίους λέγει, οἱ ἥσθιον τὰ ἐν τοῖς ἀγροῖς ἀγαθὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν, διὰ τὸ πολιορκεῖσθαι ἐν ταῖς πόλεσιν ἀποκεκλεισμένων καὶ λιμωπόντων. Νοοῖτο δ' ἂν ἀμπελος καὶ συκὴ ὁ νόμος, καὶ οἱ προφῆται· ἀμπελος μὲν, ὡς τὸν οἶνον ἐκδιδόντες τὸν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου, φημι δὴ τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείαν, ἥτις τὸ σῦμφον ἔχουσα, διὰ τὸ ἐργῶδες τῆς ἐντολῆς, οὐδὲν ἥττων ἔχει καὶ τὸ εὐφραῖνον, διὰ τὰς ἐν οὐρανοῖς ἐπαγγελίας. Οὐκ ἄρα γὰρ τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. Πάντως δὲ ὁ νόμος πνευματικῶς νοούμενος, τὴν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ χάριν, καὶ πολιτείαν εὐφραίνει (52) ἐν ἑαυτῷ. Οὕτω μὲν οὖν ἀμπελος ὁ νόμος, καὶ οἱ προφῆται· συκὴ δὲ, ὅτι τῷ νηπιῷ Ἰσραὴλ γλυκεῖς τοὺς καρπούς προέφερον τῶν τῆς γῆς ἀγαθῶν τὴν ἐπαγγελίαν. Ἐὰν γάρ, φησὶν, ἀκούσῃτέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· καὶ τὰ τραχέα δὲ ἐν φύλλοις εἶχον, παροδικῶς δὴ, λέγω, καὶ εὐμαράντοις πράγμασι· οὐ γὰρ (53) γένενα αὐτοῖς ἡπειλεῖτο, καὶ σκότος ἐξώτερον, ἢ ἀπόπτωσις οὐρανῶν βασιλείας, ἀλλὰ καὶ αἰχμαλωσία, καὶ δουλεία (54), καὶ θάνατος πρόσκαιρος, καὶ τοιαῦτα πᾶσαι κολάσεις. Ταῦτα τοίνυν, ἢ τε ἀμπελος, καὶ ἡ συκὴ, ἀφηρέθη μὲν ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ, ἐδόθη δὲ τοῖς ἔθνεσιν, οἱ πετεινοὶ μὲν τοῦ οὐρανοῦ εἰκάζοντο, διὰ τὸ τῆς γνώμης κούφον καὶ ἀνόητον, καὶ διὰ τὸ τῷ ἀρχοντι τῆς ἐξουσίας τοῦ ἔθρους συντετάχθαι· θηρίοις δὲ καὶ ἐρπετοῖς, διὰ τὸ ἀνήμερον τοῦ τρόπου. Ταῦτα μέντοι τὰ ἔθνη

⁹⁹ Psal. ciii, 15. ¹⁰⁰ Rom. viii, 18. ¹⁰¹ Levit. xxv, 22.

Varie lectiones et notæ.

(52) Sic legit in suo cod. Lonicerus; cod. vero Bav. habet εὐφραίνει.

(53) Καὶ γὰρ, etenim. Cod. Bav., sed male.

(54) Ἀλλ' αἰχμαλωσίας δουλεία, sed captivitas servitus.

Χριστῷ ἀκαλουθήσαντα, ἧς ἐγεννήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, τὸ ἀνόητον (55) ἀπειθάλοντο, καὶ τὰ ἄνω φρονεῖν, οὗ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, μετακαθεύθουσιν· μαθόντα δὲ ἀπ' αὐτοῦ καὶ ὅτι ἐστι πρῶτος καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, τὴν πικρίαν τῶν ἡθῶν διωρθῶσαντο. Ὅτι δὲ τοῖς ἔθνεσιν ἐδόθη ἡ τοῦ νόμου ἀμπελος, φησὶν καὶ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίῳ· Τὸν ἀμπελῶνα δώσεται (56) ἄλλοις γεωργοῖς, ἔθνεσι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. Ἀμπελὸς ἐστὶ καὶ ὁ Κύριος, ὁ εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος· καὶ συκὴ δὲ, ὡς γλυκασμός, καὶ ὅλος ἐπιθυμία. Ἐν ὅσῳ μὲν οὖν ἢ ἐκπορεύομεν ἀπὸ Θεοῦ, ἐντροφώμεν τῷ Κυρίῳ· ὅτε δὲ ἀμαρτάνομεν, ἡ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ γινόμενοι διὰ τῆς ὑψηλοφροσύνης, ἡ θηρία τοῦ ἀγροῦ, ἤτοι κτήνη, διὰ τῆς ἐπιθυμίας, ἡ ἔρπετα τῆς γῆς διὰ τοῦ θυμοῦ (θυμὸς γάρ, φησὶν, αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ θυμοῦ), τότε τὸν ἐν ἡμῖν θεῖον λόγον τοῖς πάθεσιν ἐξεδώκαμεν, ὅφ' ὧν καταδαπανώμενος ἡμᾶς ἀτρόχους περιορᾷ.

Καὶ ἐκδικήσω ἐπ' αὐτὴν τὰς ἡμέρας τῶν Βααλειμ (57), ἐν αἷς ἐπέθιεν αὐτοῖς, καὶ περιετίθετο τὰ ἐνώτια αὐτῆς, καὶ τὰ καθόρμια αὐτῆς, καὶ ἐπορεύετο ὀπίσω τῶν ἐραστῶν αὐτῆς, ἐμοῦ δὲ ἐπελάθετο, λέγει Κύριος. Ταῦτα ποιήσω αὐτῇ, διὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ἐν αἷς ἔθουε τοῖς Βααλειμ, τοῦτο ἐστὶ τοῖς εἰδώλοις τοῦ (58) Βάαλ, καὶ τὰς ἐκείνων ἑορτὰς ἐπιστάει, κόσμῳ παντοδαπῇ κεχρημένῃ. Ἐνώτια μὲν οὖν τὰ τοῖς ὠτίοις ἐντιθέμενα κοσμήματα· καθόρμια δὲ, τὰ ἀπὸ τοῦ περιτραχήλου κόσμου ἐκκρεμάμενα· ὄρμος γὰρ ὁ περιτραχήλιος· κόσμος. Μετὰ τοιοῦτου, φησὶ, κόσμου τοῖς μὲν εἰδώλοις ἐόρταζεν, ἐμοῦ δὲ ἐπελάθετο. Τάχα τοίνυν τοιαῦτα ἐνώτια καὶ καθόρμια φοροῦσιν οἱ νῦν Ἑβραῖοι, τὰ ψευδῆ εἰδώγματα τῶν Φαραίσεων ἐν τοῖς ὡσὶν αὐτῶν ἐσχόμενοι, καὶ ὡς ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν καταβαίνοντα, καθόρμια λέγοιτ' ἂν, δι' ὧν πείθονται, ὅτι πάλιν τὴν νομικὴν λατρείαν ἀπολήψονται, καὶ ἰερτάζουσι τοῖς εἰδώλοις, ἥτοι τοῖς ἀναπλασμοῖς τῆς φαντασίας αὐτῶν, καθ' ἣν εἰδωλοποιοῦσι τὸν ναὸν, καὶ τὰς θυσίας, καὶ τὰλλα τὰ τοιαῦτα. Καὶ ὅτα δὲ ἔθης νέον ἀτελείας ῥήμασι προσέχοντα τὸν νοῦν, καὶ ἐνωτιζόμενον ταῦτα, καὶ ἐπὶ καρδίαν καθιέντα μᾶλλον, ἢ τοὺς περὶ σωφροσύνης καὶ ἐγκρατείας λόγους, καὶ τοῖς εἰδώλοις ἑορτάζοντα, φημὶ διὰ ταῖς ἡθοναῖς, αἱ οὐχ ἡθοναὶ εἰσιν ὄντως, ἀλλ' εἰδωλα ἡθονῆς. διὰ τὸ πρόσκαιρον μὲν ἔχειν τὴν ἀπώλειαν καὶ ψευδομένην, αἰωνίζουσιν δὲ καὶ ἀληθῆ τὴν δόξην, εἰπὲς τὰ προφητικὰ (59) ἐπ' αὐτῷ.

Διὰ τοῦτο ἐγὼ (60) πλανῶ αὐτὴν, καὶ τάξω αὐτὴν ὡς ἐρημον. Διχῶς τοῦτο νοήσεις, ἢ ὅτι Παρασκευάσω αὐτὴν πλανᾶσθαι, καὶ ἀπὸ τόπου εἰς

πενθία a Deo⁵⁵, ignorantiam suam, orationemque intellectus rejecerunt, ac sapiendo quæ superna sunt, ubi ipse Christus est, secus quam antea instituit, discentes ab ipso, quod mansuetus sit, et humilis corde⁵⁶, inorum suorum amaritiam correxerunt. Nam gentibus data est legis vitis, unde et Dominus in Evangelio: Vitem suam, inquit, elocabit aliis agricolis, genti videlicet facienti fructus ejus⁵⁷. Vitis est etiam Dominus, qui dixit: Ego sum vitis vera⁵⁸. Ficus item, seu dulcedo, ac totus desiderium. Sic reptilia gentes sumus, dum a Deo non excidimus per fornicationem, sed in Domino voluptatem querimus. Quando vero peccatis coinquinamur, volucres cœli facti, ob mentis ad alta spirantis affectionem, bestiarum agri, vel jumenta propter cum rationis nostræ, tum animi feritatem [animus enim, inquit, ipsis est juxta similitudinem serpentis], tum divinum in nobis verbum, passionibus, motibusve subdidimus, a quibus absumptum impastos nos relinquit.

VERS. 13. Et ultionem sumam in ipsa, de diebus Baalim, in quibus sacra fecit ipsis, Apponebatque enotia sua, et cathormia sua, et sequebatur amatores suos, mei vero obliviscebatur, dicit Dominus. Hæc, inquit, faciam ipsi, propter dies illas, in quibus sacra fecit ipsis Baalim, hoc est idolis Baal, illorumque festivitates celebrabat, omnigeno ornatu usa. Enotia igitur auribus imposita²⁶ sunt ornamenta; cathormia vero ex collum ambiente ornatu dependent. Hormus enim colli, cervicisque mundus est. Itaque ergo tali, ait, ornatu idolis ferias peragebat, mei vero obliviscebatur. Fortasse hujusmodi enotia et cathormia Hebræi gestant etiamnum, vanas Phariseorum doctrinas auribus suis excipientes: quæ dum in corda illorum descendierint, cathormia etiam dici queant: quibus persuadentur, ut relicta denuo legali observantia, idolis festos dies instituant, sive figmentis opinionis suæ, secundum quam templum, sacrificia, idque genus cætera imaginantur. Proinde cum juvenem conspexeris, lasciviæ libidinisque verbis advertentem animum, auribusque talia excipientem, inque cor demittentem potius quam temperantiæ, continentięque sermonibus auscultantem^D ac idolis facientem sacrum [voluptatibus dico, quæ voluptates vere non sunt, sed imagines potius voluptatis, quod fructus, delectatioque eorum temporaria tantummodo sit et vana, durantem vero interiorem et æternantem, ut ita loquar, et verum dolorem habeant], hæc prophetica ipsi recita.

VERS. 14. Propterea errare faciam ipsam, constituiamque ipsam veluti desertam. Bifariam hoc intelliges, sive quod Præparabo ipsam ut æret,

⁵⁵ I Cor. i, 30. ⁵⁶ Matth. xi, 29. ⁵⁷ Matth. xxi, 43. ⁵⁸ Joan. xv, 1.

Varie lectiones et notæ.

(55) Τὸν ἀνόητον, stultum. Cod. Ven.

(56) Ἐκδύσεται, tradet. Cod. Ven.

(57) Βαλαίμ, Baalaim, sic et alibi. Cod. Ven.

(58) Τῆς Cod. Ven.

(59) Ταῦτα, hæc. Cod. Ven.

(60) Ἐγὼ, ecce ego. Cod. Ven.

deque loco in locum transmigret, partim quidem A quod fugiat, partim quod captiva ducatur, omnibusque bonis supra commemoratis ipsam privabo: sive quod Probe currentem in malitia, et ad simulacra abductam, ipsam declinare faciam, hoc est eam transferam ab tali itinere, quod maximum sane est beneficium. Aberrans enim a via prava, hoc est conversus, ad bonum omnino iter traducitur. Faciam et ipsam desertam, sive aridam et inutilem plane idolis. Antea quidem uvida ipsis videbatur, et inhabitabant in ea tanquam requiescentes ac omnino quieti dæmones: nunc vero desertam eam reddam, nihil retinentem, quod idolis sit in deliciis, ac eam ob rem ipsis evitabilem. Sic et in Evangeliiis immundus spiritus transiens per aquis vacantia loca, non invenit requiem⁶⁶. Sunt enim sanctæ Dei amantes animæ, loca dæmonibus arida, aquave carentia, ut quæ vitam ducant non placentem illis. Errare etiam fecit, passimque vagari, Domini interfetricem Synagogam Deus, dispersis in universum terrarum orbem Judæis, neque certam tenentibus patriam, unde tanquam desertos eos posuit. Huiusmodi et gentium antea multitudo erat, quæ deserta siccaque dicebatur, de qua memoratum est, quod *Plures sint filii desertæ, quam ejus cui erat maritus*⁶⁷. Utinam autem unicuique ad vitia probe currenti contingat a tali itinere defletere, vel transferri, et ab inordinatione sejungi, sive ordinationem vitam accipere, ut non porro **27** cupiditas et libido, rationi domineatur, quin potius hæc sceptræ super illas teneat. Hoc enim ordinis est, estque desertam et aridam fieri concupiscentiam, si non habeat udam eam aquam, de qua David precatur: *Ne demergat me tempestas aquæ*⁶⁸, et alio loco: *Nisi Dominus esset in nobis, aqua utique demersisset nos*⁶⁹. Talis aqua tentationes Satanæ esse poterint et insultus, in quibus non erigere sese, neque uatare valentes animæ suffocantur.

VERS. 14, 15. *Loquar etiam in cor ejus, daboque ipsi facultates suas inde.* Hoc est, Efficiam ut ipsa censum percipiat gloriæ necnon potentie meæ, propriorumque suorum delictorum. Daboque ipsi inde reversæ, a captivitate videlicet, possessiones suas, id est regiones ac terras quas antea possedit, ejectis Chananæis: eorum enim terram hæreditario inter se diviserant Israelitæ. Apte etiam hic gratiam per Christum communicandam promittit, quando loquitur in cor eorum quos antea rejecerat Deus, perinde ac alio in loco ait⁷⁰: *Dans leges meas in cor ipsorum, et in corda ipsorum inscribam eas. Erunt autem omnes docibiles*

νόπον μετακίττεισθαι, τοῦτο μὲν, ὅτε φεύγει, τοῦτο δὲ, ὅτε αἰχμαλωτίζεται, καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν μου, ὧν [ὡς?] ἀνωτέρω εἴρηται, ἔρημον καταστήσω· ἢ ὅτι Εὐδρομοῦσαν ἐν κακίᾳ, καὶ φερομένην ἐπὶ τὰ εἰδωλα, ἀποκτανήσῃ αὐτήν, τούτεστι μεταστήσω αὐτήν ἀπὸ τῆς τοιαύτης ὁδοῦ, ὅπερ εὐεργεσία μεγίστη· ὁ γὰρ ἀπὸ τῆς κακῆς ὁδοῦ πλανώμενος, τούτεστι μεταστρεφόμενος, πρὸς τὴν ἀγαθὴν πάντως μεταάγεται. Ποιήσω δὲ αὐτὴν καὶ ἔρημον, ἥτοι ξηρὰν, καὶ ἀχρηστον τοῖς εἰδωλοῖς. Πρώην μὲν (61) εὐδρος αὐτοῖς ἐδόκει, καὶ κατῴκουν αὐτὴν ὡς ἀνιπαυόμενοι (62)· νῦν δὲ ἔρημον αὐτὴν ποιήσω, μὴδὲ ἔχουσιν τῶν ἀγαπωμένων ἐκείνοις, καὶ διὰ τοῦτο φευκτὴν οὖσαν αὐτοῖς. Οὕτω καὶ τὸ ἐν Εὐαγγελίῳ, ἀκάθαρτον πνεῦμα, πορευόμενον δι' ἀνδρῶν τόπων, οὐχ εὐρίσκει ἀνάπαυσιν. Αἱ γὰρ οὖσαι καὶ θεωρεῖται ψυχὰι, ἀνδρῶν τόποι τοῖς δαίμοσι, μὴ ἔχουσαι τὸν ὕγρον βίον (63), τὸν φίλον ἐκείνοις. Ἐποίησε πλανᾶσθαι καὶ τὴν τῶν Θεοκτόνων Συναγωγὴν ὁ Θεός, διασκορπίσας αὐτοὺς ἐν πάσαις ταῖς χώραις, μὴ ἔχοντας πατρίδα, καὶ ὡς ἔρημον ἔταξεν αὐτοῖς, τούτεστιν, ὡς ἦν πρῶην ἢ τῶν ἐθνῶν πληθὺς, ἥτοι ἔρημος ἐλέγετο, περὶ ἧς εἴρηται, ὅτι Πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἀνδρα. Εἶθε δὲ καὶ παντὶ τῷ πρὸς κακίαν εὐδρομοῦντι γένοιτο ἀπὸ ταύτης τῆς ὁδοῦ πλανηθῆναι, ἥτοι μεταστραφῆναι, καὶ ἀπὸ ἀταξίας ταχθῆναι, ἥτοι τάξιν λαβεῖν, ἵνα μηκέτι τοῦ λογισμοῦ ἢ ἐπιθυμίας, καὶ ὁ θυμὸς ἐν αὐτῷ ἀρχῇ, ἀλλ' ἐκείνῳ μάλλον αὐτῶν· τοῦτο γὰρ τάξεως καὶ ἔρημον γενέσθαι, καὶ ἀνδρῶν, μὴ ἔχουσιν (64) ἐκείνο τὸ (65) εὐδρον ὕδωρ, περὶ οὗ εὐχεται Δαβὶδ· *Μὴ με καταποτισάτω καταγίς ὕδατος*· καὶ, *Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, ὅρα τὸ ὕδωρ ἂν καταπότισεν ἡμᾶς*. Εἴεν δ' ἂν τὸ τοιοῦτον ὕδωρ αἱ παίραι τοῦ Πονηροῦ καὶ προσβολαὶ, ἐν αἷς αἱ μὴ ἀνακύπτειν καὶ διανήχσθαι δυνάμεναι ψυχὰι, ἀποπνίγονται.

Καὶ λαλήσω ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῆς, καὶ δώσω αὐτῇ τὰ κτήματα αὐτῆς ἐκείθεν. Τούτεστι, Ποιήσω αὐτὴν αἰσθῆσιν λαβεῖν τῆς τε ἐμῆς δόξης καὶ δυνάμεως, καὶ τῶν οἰκείων πλημμελημάτων, καὶ δώσω αὐτῇ ἐπαναστραφείῃ ἐκείθεν, ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας δηλαδὴ, τὰ κτήματα αὐτῆς, ὅ ἐστι τὰς χώρας, ἃς ἐκτήτατο πρότερον, ὅτε τοὺς Χαναναίους ἐκβαλοῦσα, τὴν γῆν αὐτῶν κατεκληρονόμησε Σαφῶς, δὲ ἐνταῦθα καὶ τὴν διὰ Χριστοῦ χάριν καθυπισχνεῖται, ὅτε λαλεῖ μὲν ἐπὶ τὴν καρδίαν τῶν πρῶην ἀποβλήτων ὁ Θεός, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· *Διδούς νόμους μου εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν* (66), καὶ ἐπὶ τῶν καρδιῶν αὐτῆς (67) ἐπιγράφω αὐτοὺς.

⁶⁶ Luc. xi, 24. ⁶⁷ Isa. liv, 4. ⁶⁸ Psal. lxxviii, 3. ⁶⁹ Psal. cxlvi, 4, 4. ⁷⁰ Isa. li, 7.

Variae lectiones et notæ.

(61) Μὲν γὰρ, enim. Cod. Ven.

(62) Ἐπαναπαυόμενοι, requiescentes. Cod. Ven.

(63) Deest in cod. Ven.

(64) Ἐχουσας, habens. Cod. Ven.

(65) Deest in Cod. Ven.

(66) Διδόναν, mentem. Cod. Ven.

(67) Ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν, in cor eorum. Cod. Bav.

Ἔσονται δὲ πάντες διδασκοὶ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἔχοντες, διδάσκον αὐτοὺς πάντα, καὶ τὸν Χριστὸν κατοικοῦντα ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. Δίδωσι δὲ αὐτοῖς καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν, τὴν υἰοθεσίαν, τὴν χάριν, τὴν δόξαν, τὸ συμβασιλεύσαι (68) αὐτῷ τῷ Χριστῷ. Τί δέ ἐστι τὸ, Ἐκείθεν; Τουτέστιν, ἀπὸ τοῦ λαλήσαι ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν· ἐκ τούτου γὰρ πεπλουτήκαμεν τὰ τοιαῦτα κτήματα. Καὶ παντὸς δὲ τοῦ εἰς Χριστὸν βαπτισθέντος κτήματα ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ αἱ ἔνω μοναί, ἃς κατακτάται τις αὐτῷ, ἐκάστην διὰ τῆς πρὸς αὐτὴν φερούσης ὁδοῦ· (69) ὥσπερ γὰρ πολλοὶ καὶ διάφοροι μοναί, οὕτως καὶ ὁδοί. Ταῦτα δὲ τὰ κτήματα ὁ ἁμαρτάνων ἀποκτάται, καὶ στερεῖται αὐτῶν, ἐν ὅσῳ σιγᾷ ἐν αὐτῷ ὁ θεὸς λόγος. Ὅταν μέντοι ἀψάμενος τῆς καρδίας αὐτοῦ, λαλήσῃ ἐν αὐτῇ, τότε δίδεται αὐτῷ τὰ κτήματα ταῦτα ἐκείθεν, τουτέστιν ἐκ τῆς καρδίας· ἡ γὰρ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ἡμῶν ἐστι, καὶ ἡ καρδία ἡμῶν ἡ ἀφαιρεῖται ταῦτα ἀφ' ἡμῶν, ἡ ἀποδίδωσι (70).

contacto corde ejus, ad id loquetur, tum has illi namque cœlorum intra nos est⁷¹, adeoque cor nostrum. Proinde vel aufert hæc a nobis bona Deus, vel donat nobis.

Καὶ τὴν κοιλάδα Ἀχώρ, διανοῖξαι σύρσιν αὐτῆς. Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, πολεμῶν τὴν Ἰεριχῶ, ἐκέρυξε, μετένεα τῶν στρατιωτῶν ἐξ αὐτῆς ἀλούσης λάφυρον κτήσασθαι, ὡς ἀναθεματισθείσης, τουτέστι τῷ Θεῷ ἀναθεθείσης, τῷ δὲ κτησαμένῳ, θάνατον εἶναι τὴν ζημίαν, ὡς ἱεροσύλῳ. Τὸν τοίνυν Ἀχώρ, κεκοφῶτα ἐκ τῶν λαφύρων, καὶ φωραθέντα, ἐλιθοδόλησε πᾶς ὁ λαὸς, προστάξαντος Ἰησοῦ, ἐν τῇ φάραγγι, ἥτις ἐκ τούτου ἐπεκλήθη κοιλάς Ἀχώρ, ὅ ἐστιν Ἀχαρ. Φησὶν οὖν ἐνταῦθα, ὅτι τὴν κοιλάδα Ἀχώρ δώσω αὐτοῖς· ἀπὸ κοινοῦ γὰρ τὸ, δώσω· ὥστε ἐννοθεθέντας τί πέπονθεν ὁ Ἀχώρ ἐν ταύτῃ, λαβεῖν καὶ αὐτοὺς σύνεσιν, διανοιχθείσης αὐτοῖς τῆς διανοίας πρὸς τὸ μὴ παρανομεῖν, μηδὲ προσκρούειν τοῖς προστάγμασι τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἄλλως· Ἐπεὶ διὰ μὲν τὴν τοῦ Ἀχώρ κλοπὴν ἤρτατο ὁ λαὸς, μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου τελευτήν, κλαίοντες καὶ ὀλοφύρομενοι, τὸν Θεὸν ἠλεώσαντο, φησὶ καὶ ἐνταῦθα, ὅτι καθάπερ οἱ πηλαιοὶ ἐκείνοι διὰ τῆς τοῦ Ἀχώρ τιμωρίας ἔμαθον, ὅσον κακὸν ἡ παρανομία, οὕτω καὶ οὗτοι διὰ τῆς αἰχμαλωσίας ἀσθησιν λήφονται τῶν οἰκείων πλημμελημάτων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς τοὺς ἀπειθήσαντας ταῖς αὐτοῦ ἐντολαῖς, καὶ τὰ λάφυρα τοῦ κόσμου τούτου οἰκεία ποιουμένους, καὶ μὴ ἀποδίδοντας τὰ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ, ἐν τῇ φάραγγι ἀπόλλυσιν. Φάραγξ δὲ καὶ κοιλάς ἡ ἁμαρτία· κοιλάς μὲν, ὡς ταπεινοποιός· φάραγξ δὲ, ὡς διυστώσα ἡμᾶς· ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· (71) καὶ Ἀχώρ δὲ, διαστροφή· ἐπεὶ καὶ οὕτως ἐρμηνεύεται.

⁷¹ Luc. xvii, 21. ⁷² Matth. xxii, 21.

Bonifacii Finetti notæ.

(68) Βασιλεύσαι, regnare. Cod. Ven.

(69) Plura legisse videtur in suo Cod. Lonicerus.

(70) Græca verba ita sonant, Et cor nostrum aut aufert hæc a nobis, aut attribuit.

A Dei: Spiritum nempe Dei habentes, docentem eos omnia, Christumque habitantem in cordibus ipsorum. Impertit autem eis facultates seu bona ipsorum, florum adoptionem, gratiam et gloriam, utque una cum Christo regnent. Quid vero sibi vult, quod ait, *Inde?* Hoc est, ab eo quod loquitur in cor ipsorum. Inde enim talibus tantisque bonis ditati sumus. Porro cujuslibet in Christum baptizati facultates sunt, ipsa peccatorum remissio, supernæque in cœlis mansiones quas sibi quispiam obtinet et acquirit, qualibet via per hanc ad illam ducente. Quocunque enim statu fuerit homo, quodeunque iter vitæ ingrediatur, si servari cupiat, necessum est, quod per viam baptismatis et dimissionis noxæ, ad illud iter tandem perveniat, ad cœlestes habitationes ducens. Jam ut varîe sunt illæ mansiones, sic diversæ ad eas viæ: quæ tamen omnes per unum Christum eo tendunt. Hujusmodi bonis qui peccat orbatur, privaturque, quando verbum Dei in eo conticuerit. At quando

facultates largitur inde, id est ex corde. Regnum nostrum. Proinde vel aufert hæc a nobis bona

Et vallem Achôr, ut aperiat intellectum suum. Jesu filius Nave bellum faciens adversus Jericho, per præconem edixit, ne quisquam militum quidquam obtineret ex capta urbe spoli, ut quæ devota et exsecrata esset: ei vero qui aliquid retinisset, mortem pœnam esse, tanquam sacrilego. Achôr itaque ex spoliis suffuratum aliquid ac deprehensum, lapidibus obruit universus populus, imperante Jesu in valle, quæ 28 propterea cognominata est vallis Achôr. Dicit igitur hic: Vallem Achôr dabo eis. *Dabo* enim hic repetendum est, ut simulac intellexerint quod isthic Achôr perpersus sit, et ipsi intellectum accipiant, aperta ipsis mente, ne amplius transgrediantur, vel renitentur mandatis Dei, præsertim cum, propter furtum Achôr populus vinceretur. Post illius ergo mortem plorantes ac lugentes Deum sibi reconciliarunt. Proinde hic est prophetæ sensus: Quemadmodum veteres illi propter ipsius Achôr supplicium didicerunt, quantum malum esset transgressio: consimiliter et illi captivitatis nomine, sensum priorum delictorum capient. Sic et Dominus Jesus, non morem gerentes mandatis suis, ac spolia hujus mundi ad sese pertrahentes, nec reddentes quæ sunt Cæsaris Cæsari, quæ Dei Deo⁷², in valle perdidit. Est autem depressus locus sive vallis, ipsum peccatum: vallis quidem ceu humiles faciens et ad infera præcipitans: declivis autem locus vel imus, eo quod nos a Deo dissociet. Achôr

(71) Cod. Ven. addit, καὶ χάσμα μέγα γινομένη μετὰ τὸν ἡμῶν καὶ αὐτοῦ· νέει δὲ μοι καὶ κοιλάς τὴν συγκατάθεσιν, Ἀχώρ δὲ διαστροφήν. *Et hiatus magnus factus inter nos, et ipsum. Fac item intel - lus vallem descensum, Achôr autem perversionem.*

vero perversio est : tantum enim, si interpreteris, A valet. Christus itaque Hebræis per interrogationem ipsum tentantibus, ad eos una ceu in vallem descendebat, eosque sustinebat, interrogationes ipsorum difficilioribus solutu quæstionibus pervertens : non ut eos suspensos teneret, verum ut intellectum ipsorum aperiret, et ad veritatis agnitionem perduceret. Quare cum sic eum interrogassent, *Qualinam potestate facis hæc omnia* ⁷²? ex ipsis itidem percantatus est : *Baptisma Joannis ex cælo erat, vel ex hominibus* ⁷³? Perversio peccatum est, a naturali nos rectitudine subvertens. Nam Deus hominem rectum fecit, ipse vero quæsitil cogitationes conditionesque et obliques et multas. Quando igitur peccatum in nobis vallem habuerit, vel humiliationem vel dejectionem, siue quando peccatum, verbo Dei tangente conscientiam nostram, tum divinarum rerum cognitionem. Dum enim videbis, hoc est, divina cernes.

Humiliabitur illic, juxta dies infantie sue juxtaque dies ascensus sui ex Ægypti terra. Quemadmodum, inquit, inservierunt Ægyptiis, postque egressum ex Ægypto, ascendentes ad Palestinam in deserto afflicti sunt, sic illic, hoc est apud Assyrios servientes humiliabuntur. Infantiam enim demorationem in Ægypto vocat, quod isthic populus multiplicari augerique primum cœperit, quodque nondum lex illa sancita esset, sed liber esset. Legibus enim sanctis gubernari, virorum est. Atqui beneficium est arroganti Hebræorum Synagogæ humiliari, Christoque subdi : perinde ac primum Mosi obtemperarunt, evocanti illos e terra Ægypti, ad libertatem. **29** Deinde post egressum rursum ascendentes obdierunt legem ferenti, Omnia, inquit, faciemus, quæcunque locutus est Deus, et morem geremus ⁷⁴. Ut vero ascendentes ex Ægypto, per mare transierunt, eoque tandem pacto hæreditatem adierunt terræ : eandem ad rationem hodieque ex ipsis credentes Christo, per baptismum in mortem ejus transeundo, cælorum regnum hæditario accipiunt. Humilietur etiam quisquis jam renatus ex aqua et Spiritu, in Christo infans est, nec elevetur super dono remissionis peccatorum, at dicat : Gratia sumus servati, non ex operibus justitiæ nostræ, quæ fecimus ⁷⁵. Quod si ascenderit ex terra Ægypti, eoque usque pervenerit illo, ut dicere possit, *Abundantius ipsis omnibus laboravi* ⁷⁶ : adjiciat ille : *At non ego, sed gratia Dei.*

Vers. 16, 17. *Accidet etiam in die illa, dicit Dominus, vocabit me Vir meus, et nequaquam appel-*

⁷² Luc. xx, 2. ⁷³ Marc. xi, 30. ⁷⁴ Exod. xxiv, 3.

⁷⁵ Tit. iii, 5. ⁷⁶ I Cor. xv, 10.

Variae lectiones et notæ.

(72) Ἐρωτήσας· συγκατέβαινε, interrogationibus occurrit. Cod. Ven.

(73) Καὶ αὐτοὶ ἐζήτησαν, et ipsi quæsierunt. Cod. Ven.

depressum fuerit, aperit nobis cum intellectu penitus perdidideris peccatores, in te cogitationes

Καὶ ταπεινωθήσεται ἐκεῖ κατὰ τὰς ἡμέρας νηπιότητος αὐτῆς, καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ἀναστάσεως αὐτῆς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Ὅν τρόπον, φησὶν, ἐδούλευσαν Αἰγυπτίοις, καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ἐξ Αἰγύπτου ἀναβαίνοντες πρὸς Παλαιστίνην ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐκακοπάθησαν· οὕτως ἐκεῖ, τουτέστιν ἐν Ἀσσυριοῖς δουλεύοντες, ταπεινωθήσονται. Νηπιότης γὰρ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ διαγωγὴν καλεῖ, διὰ τὸ ἐκεῖ ἀρῆσθαι τὸν λαὸν τῆς ἀβήσεως, καὶ διὰ τὸ μήπω νομοθετηθῆναι, ἀλλ' ἀνετον εἶναι· τὸ γὰρ νομοθετεῖσθαι, ἤδη ἀνδρῶν. Εὐεργεσία δὲ τῇ ἀλαζόνει τῶν Ἑβραίων Συναγωγῇ τὸ ταπεινωθῆναι, καὶ ὑποταγῆναι Χριστῷ· ὡς περ καὶ ἐν ἀρχαῖς τῷ Μωσὶ ὑπήκουσε, καλοῦντι αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐλευθερίαν· καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν πάλιν ἀναβαίνοντες, ὑπήκουσαν νομοθετοῦντι, εἰπόντες· Πάντα, ὅσα εἶπεν ὁ Θεός, ποιήσομεν, καὶ ἀκούσμεθα. Ὅς περ δὲ ἀναβαίνοντες ἐκ τῆς Αἰγύπτου, διὰ τῆς θαλάσσης διέβησαν, καὶ οὕτω κατεκληρονόμησαν τὴν γῆν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ νῦν πιστεύοντες ἐξ αὐτῶν τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦ εἰς τὴν θάνατον τοῦ βαπτίσματος (74) διαβῆναι (75), τὴν οὐρανὸν κληρονομοῦσι. Ταπεινούσθω καὶ ὅστις ἀρετὴν γεννηθεὶς ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, ἐν Χριστῷ νηπιός ἐστι, καὶ μὴ ἐπαίρῃσθω ἐπὶ τῷ δώρῳ τῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεως, ἀλλὰ λέγτω· Χάριτί ἐσμεν σωσμένοι, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιήσαμεν. Κἀν ἀναβαίνῃ δὲ ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ προκόπτῃ ἐν τῇ ἐργασίᾳ τῶν ἀρετῶν κοπιῶν, καὶ φθάσῃ εἰς τὸ δύνασθαι λέγειν, *Περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοιτίασα, προστιθέτω· Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις.*

Καὶ ὅσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγει Κύριος, καλέσει με Ὁ ἀνὴρ μου, καὶ οὐ καλέσει με Οὐκ·

(74) Τοῦ Χριστοῦ βαπτίσματος, per Christi baptismum. Cod. Ven.

(75) Διαβάντες, transeunt. Cod. Ven.

ἐν Βααλεῖμ, καὶ ἐξαργῶ τὰ ἐνδύματα τῶν Βααλεῖμ A
ἐκ τοῦ στόματος αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ μνησθῶσιν
ἐν ὀνόματι τῶν ἐνομάτων αὐτῶν. Οὐκ ἐτι, φησὶ, τὴν
ἐνομασίαν τὴν ἐμήν, ἥτοι τὸ, Θεός, ἐπιθήσουσι τοῖς
εἰδώλοις, οὐδὲ τὸν Θεὸν ἐροῦσιν εἶναι Βάαλ· ἐν τῇ
ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, » τούτῃστιν ἐν τῇ τῆς κακώσεως καὶ
αἰγμάλωσις, ἀλλ' ἐμὲ ἐπιγνώσονται Θεόν, καὶ νυμ-
φίον, πάλαι ἀρμολογούμενα αὐτοῖς· καὶ τοῦ λοιποῦ,
οὐδὲ ὄνοματος τῶν Βααλεῖμ, φησὶ δὴ, τῶν εἰδώλων
τοῦ Βάαλ, μνησθήσονται. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Ἐξαργῶ τὰ
ἐνδύματα τῶν Βααλεῖμ, δείκνυσιν, ὅτι αὐτοῦ ἦν ἔργον
τοῦτο. Πῶς δὲ ἐξῆρε ταῦτα ; Διὰ τοῦ ἐμβαλεῖν αὐ-
τοῖς εἰς κακώσεις καὶ θλίψεις. Καὶ ὅτε δὲ ἐλαμψεν ὁ
Ἰησοῦς τῆς δικαιοσύνης Χριστός, καὶ ἐποίησεν ἡμέ-
ραν τῆς ἐν γῇ παρουσίας αὐτοῦ, δηλαδὴ καιρὸν, B
πᾶσα εἰδωλολατρεία (76) ἐξέρθη καὶ ἀπὸ τῶν Ἰου-
δαίων, καὶ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ
γνώσις πᾶσιν ἐμπολιτεύεται. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς (77)
μετανοοῦσιν, ὅτε τὸ φῶς τοῦ Λόγου λάμψαν ἡμέραν
πλήσσει, πάντα τὰ εἰδώλα, καὶ αἱ ἐμπαθεῖς· φαντα-
σίαι τῶν ἁμαρτημάτων ἐξέρπονται, καὶ οὐκ ἐτι οὐτε
ἡ κοιλία θεοποιεῖται, οὐτε ἡ πείσωνεξία, ἥτις ἐστὶν
εἰδωλολατρεία, σὺν τοῖς ἄλλοις παθήμασι καὶ ταῖς
ἐπιθυμίαις χώραν ἔχει ἐκεῖ (78).

Καὶ διαθήσονται αὐτοῖς διαθήκην ἐν τῇ ἡμέρᾳ
ἐκείνῃ, μετὰ τῶν θηρίων τοῦ ἀγροῦ, καὶ μετὰ
τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἐρπετῶν
τῆς γῆς. Ἡ τοῦτο λέγει, ὅτι Ὡσπερ ὅταν ὠργιζό-
μεν αὐτοῖς, παρέδωκα τοὺς καρπούς τῆς γῆς τοῖς
θηρίοις, καὶ τοῖς πετεινοῖς καὶ τοῖς ἐρπετοῖς, οὕτω C
καταλλαγέμενος μου αὐτοῖς, οἰονεὶ σπεισάμενος πρὸς
αὐτοὺς, κάκσεινα παύσονται τοῦ κατεσθίειν τοὺς καρ-
πούς· ἡ θηρία καὶ ἐρπετὰ τοὺς ἐπιτιθέντας [-τεθ. ?]
πρότερον αὐτοῦ; ἐχθρούς λέγων φησὶν, ὅτι Παρα-
σκευάσω αὐτοὺς εἰρήνην θέσθαι πρὸς τοὺς Ἰσραη-
λίτας, καὶ ἡμερώματα αὐτοῖς χρῆσασθαι. Διὸ καὶ
ἐπάγει·

Καὶ τόξον, καὶ ρομφαίαν, καὶ πόλεμον συν-
ερίψω ἐπὶ τῆς γῆς. Τούτῃστι, τῆς Ἰουδαίας· ἡ
καὶ τὰ ὑστερον ἐπὶ πάσης τῆς γῆς γεγονότα μετὰ
τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν ὁ λόγος προμηνύει. Καὶ
αἰσθητῶς ὁπὸ μίαν ἀρχήν, τὴν τῶν Ῥωμαίων, πάν-
των γενομένων, οἱ πολλοὶ πόλεμοι ἐπαύσαντο. Ἀλλὰ
καὶ μετὰ τῶν ἐθνικῶν διέθετο ὁ Θεὸς τὴν διαθήκην
τῇ τῶν Ἑβραίων Συναγωγῇ (79), μίαν αὐτοῖς ποί-
μην τελέσας, καὶ ποιήσας ἀμφοτέρω ἐν, καὶ λίθος
ἀκρογωνιαῖος· γενόμενος, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ εἰς ἓνα
καὶνὸν ἄνθρωπον, καὶ διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου
τὴν εἰρήνην εἰσηγησάμενος, καὶ πείσας πάντων
καταφρονεῖν, καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος, δι' αὐτοῦ οἱ πόλε-
μοι. Ὁ γὰρ εἰπὼν, Ἀπὸ τοῦ αἵροντος τὰ σὰ μὴ
ἀπαίτει, καὶ τὰ τοιοῦτάτροπα, εἰρήνην ἔχειν ἡμᾶς
ἠδούλετο, ἦν καὶ ἀφῆκεν ἡμῖν. Ταύτης τῆς εἰρήνης
ἀπολαύει καὶ ὁ ὑποτάξας τῷ λόγῳ τὰ πάθη. Πότε

labit me porro Baalim, auferamque nomina Baalim
ex ore suo, nec mentionem ultra facient ejusmodi
nominum. Non amplius, inquit, nomen nunc, vel
vocem illam, Deus, idolis suis apponent, neque Deum
dicent esse Baal, in die illa, hoc est, in tempore
afflictionis, adeoque captivitatis, sed enim me
agnoscent Deum, et sponsum suum, jam olim ipsis
apertum, ac in posturum ne nominis quidem Baalim
per idola Baal meminerint. Ad hæc cum ait,
Eram nomina Baalim, indicat quod hoc opus
suum fuerit. Quomodo vero ea exemit abstu-
litve? Nimirum dum iniecit eos in calamitates ac
tribulationes. Et cum Sol justitiæ Christus effulsit
fecitque diem, tempus videlicet adventus sui, uni-
versa idololatria sublata est cum a Judæis tum
a gentibus, verique Dei cognitio omnibus communi-
catur. Præterea in pœnitentibus, animæ senten-
tiam in melius permutantibus, quando lumen
Verbi Dei resurgens diem fecerit, omnes imagines,
simulacra, affligentes ipsæ peccatorum visiones, vel
spectra sane auferuntur, nec ulterius venter deus
sit, neque avaritia, quæ est idolorum cultus, una
cum aliis affectibus pravis et cupiditatibus locum
isthic retinent.

VERS. 18 Et serium ipsis fœdus in die illa cum
bestiis agri, cumque volucris cæli, et reptilibus
terræ. Vel hoc dicit, quod Siculi cum indignarer
ipsis, tradidi fructus terræ bestiis et volucris et
reptilibus, ita reconciliatis u.ihī ipsis, desistent
feræ istæ, tanquam et ipsæ persuasæ, ut parcant
absumere fruges; vel bestias et reptilia, excitatos
insurgentesque adversum ipsos hostes intelligens,
ait: Efficiam ut ipsi pacis fœdera sanciant cum
Israelitis, ipsisque familiarissime 30 et amicissime
utantur. Eam ob rem subdit:

Arcum etiam et rhomphæam, et bellum conteram
super terram. Vel in Judæa, vel super universam
terram gestum. Pacem enim post Christi adventum
in terra factam, hic sermo prænuntiat. Atqui reve-
ra, cunctis fere mortalibus sub unum Romanorum
imperium redactis, plerique motus quieverunt.
Præterea cum gentibus et Hebræorum Synagoga
Deus fœdus pepigit, uno ex ipsis ovili facto, ac
utrisque in unum coadunatis. Siquidem lapis
angularis factus est, ut duos conderet extruere
in unum novum hominem, et per evangelicam
legem inducta pace, et omnibus persuasis per
ipsum, ut vel res corporis ipsius posthabereant,
quæ propter bella non pauca oriuntur. Qui enim
dixit, Ab auferente tibi rem tuam, ne repete, idem
genus talia, pacem habere nos vult, quam et
nobis reliquit. Hac pace fruitur, qui affectus suos

Variorum lectiones et notæ.

(76) Πᾶς εἰδωλολάτρης, omnis idololatra. Cod. Ven.

(77) Καὶ αὐτοῖς, et ipsis. Cod. Bav.

PATROL. GR. CXXVI.

(78) Ἐξεῖ ἐτι, habebit amplius. Cod. Ven.

(79) Τὴν τῶν Ἑβραίων Συναγωγῇ, Hebræorum u
Synagoga. Cod. Bav.

pravos verbo Dei sublderit. At quando hoc fit? A cum interimens quispiam membra super terram testamentum fecerit. Testamentum autem in mortuis firmum est.

Et habitare te faciam in spe. Non solum ab duritie captivitatis te transferam, verumetiam in patriam te collocaabo, ac bonas tibi spes suggeram, persuadens tibi, ut cum de presentibus tum de futuris bene speres. Hæc ad Ecclesiam quoque ex gentibus et Judæis collectam dici puta, quam et nunc in domum suam transtulit, ut illic commoretur, donans illi scelerum remissionem, simul sperare dedit cœlestia bona, cui et insequentia pulchre conveniunt, quæ audi.

VERS. 19. *Ac desponsabo te mihi ipsi in æternum.* Quid est *Mihi ipsi*? Vel, Quoniam non per angelum neque inagnum natu aliquem, sed per se ipse Dominus nos servavit. Patribus enim locutus est Dominus per prophetas, nobis autem per Filium⁷⁸. Vel quia veterem illam Synagogam Moysi desponderit, unde et ad ipsum: Populus, inquit, tuus inique egit⁷⁹. Credentem autem incarnato Filii adventui, Ecclesiam sibi ipse despondit, quemadmodum et Paulus testatur: *Dico autem in Christo et in Ecclesia*⁸⁰. Nec in æternum sibi Synagogam desponderat, nam temporaria erat legis servitus: nunc vero sibi in æterna sæcula despondet credentes. Ad animam pœnitentia quidem purgatam dicere etiam queat sponsus ejus Verbum, *Habitare te faciam in spe*⁸¹; quando propter peccata ab Ecclesia, quæ est domus Dei viventis, illam segregans, rursus eam conversam recipit, inque ea denuo commoratur, nec eam repellit ob impuram ejus priorem vitam atque superbiam: tum et melioribus eam spebus imbuit, quod cœlesti etiam **31** sede recipienda sit, quando Sponsus jam ipsi quoque æternus obtingit, per verbum quod ait: Quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata in cœlis: et quæcunque solveris super terram, erunt soluta pariter in cœlo⁸².

Desponsabo etiam te mihi ipsi in justitia et judicio, et in misericordia et miserationibus. In justitia quidem, quod proinde atque per hominem mors, sic et per hominem resurrectio mortuorum⁸³: homo enim factus ipse, resurrectionem auspicatus est; in judicio vero, quod condemnaverit principem mundi hujus. Cum enim in Christo non invenisset princeps iste peccatum, occidit eum Christus, hoc est, potentia spoliavit. Misericordiam vero et miserationes erga omnes homines commonstravit, quos non e suis operibus servavit, verum per suam ipsius misericordiam, per lavacrum regenerationis et innovationis Spiritus sancti⁸⁴.

⁷⁸ Hebr. i, 1, 2. ⁷⁹ Baruch. ii, 42. ⁸⁰ Ephes. v, 32. ⁸¹ Psal. iv, 10; Jerem. xxxii, 57. ⁸² Matth. xvi, 19. ⁸³ 1 Cor. xv, 21. ⁸⁴ Tit. iii, 5.

Varie lectiones et notæ.

(80) Τότε δὲ τοῦτο γίνεται, ὅτε. *cum autem hoc fit*, cum, etc. Cod. Bav.

(81) Χριστοῦ, *Christi*. Cod. Bav.

(82) Ὅταν γάρ, *cum enim*. Cod. Ven.

καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, διαθήκην διατίθεται· διαθήκη δὲ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία.

Καὶ κατοικίω σε ἐπ' ἐλπίδι. Οὐ μόνον ἀπὸ τῶν δυσχερῶν τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθερώσω σε, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πατρίδι σε κατοικίω, καὶ ἐλπίδα· ἀγαθὴ ἐνθήσω σοι, ἀπὸ τῶν παρόντων πείθων ἐλπίζειν καὶ περὶ τῶν μελλόντων. Ταῦτα δὲ ἤδη καὶ πρὸς τὴν ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν λέγεσθαι νόμιμα, ἣν καὶ νῦν κατέκτισεν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ὅσους ἀμαρτιῶν χαρισάμενος, δέδωκε δὲ ἐλπίζειν καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ ἀγαθὰ· ταύτη δὲ ἀρμόζει καὶ τὰ ἐπαγόμενα, καὶ ἀκουε.

Καὶ μνηστεύσομαι σε ἑμαυτῷ εἰς τὸν αἰῶνα. **B** Τί ἐστὶ τὸ, Ἐμαυτῷ; Ἡ, ὅτι δι' ἑμαυτοῦ οὐκ ἀγγελοῦ γάρ, οὐ πρέσβους, ἀλλ' αὐτοῦ ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς· τοῖς μὲν γὰρ πατράσιν ἐλάλησεν ἐν προφῆταις, ἡμῖν δὲ ἐν Υἱῷ. Ἡ ὅτι τὴν μὲν παλαιὰν ἐκείνην Συναγωγὴν τῷ Μωσεί ἐμνηστεύσαν, διὰ καὶ πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν· Ἠνόμενεν ὁ λαός σου τὴν δὲ πιστεύσαν τῇ ἐνσάρκῳ τοῦ Υἱοῦ (81) παρουσίᾳ ἑαυτῷ ἐμνηστεύσαντο, ὡς καὶ Παῦλος μαρτυρεῖ· Ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἀλλ' οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα ἐμνηστεύσαντο ἐκείνην τὴν Συναγωγὴν· πρόσκαιρος γὰρ ἦν ἡ τοῦ νόμου λατρεία· νῦν δὲ εἰς τὸν αἰῶνα μνηστεύεται ἑαυτῷ τοὺς πιστεύοντας. Λέγοι· ὅτι καὶ πρὸς τὴν ἐκ μετανοίας καθαιρομένην ψυχὴν ὁ νυμφίος αὐτῆς Λόγος, ὅτι *Κατοικίω σε ἐπ' ἐλπίδι*, ὅταν (82) διὰ τὰς ἀμαρτίας ἀφορίσας τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν οἶκος Θεοῦ ζῶντος, αὐτὴς ἐπιστραφεύσαν κατοικίῃ αὐτὴν δεξιόμενος, καὶ οὐκ ἀπόστηται κατὰ τὴν τοῦ Ναυατοῦ ἀκάθαρτον ὑψηλοφροσύνην (83). Τηνικαῦτα δίδωσιν αὐτῇ καὶ τὰς κρείττους ἐλπίδας, ὅτι καὶ ἐν τῇ οὐρανίῳ οἰκίᾳ δέξεται, ὅτε καὶ ὁ νυμφίος αἰώνιος αὐτῇ γίνεται. Ὅσα γάρ, φησὶ, θήσεις ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὅσα λύσεις ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ.

Καὶ μνηστεύσομαι σε ἑμαυτῷ ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρίματι, καὶ ἐν ἐλπίδι, καὶ οἰκτιρμοῖς. — Ἐν δικαιοσύνῃ μὲν, καθὼς ὡς περ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, οὕτως καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν· ἀνθρώπος γὰρ γενόμενος αὐτοῦ, τῆς ἀναστάσεως κατήρξεν· ἐν κρίματι δὲ, καθὼς κατέκρινε τὸν ἀρχοντα τοῦ κόσμου, διότι μὴ εὐρῶν ἐν αὐτῷ ἀμαρτίαν, ἐθανάτωσεν. Ἐλεον δὲ, καὶ οἰκτιρμοὺς ἐπέδειξατο εἰς πάντας, οὓς οὐκ ἐξ ἔργων ἔσωσεν, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον διὰ λουτροῦ παλινγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου.

(83) Κατὰ τὴν τοῦ Ναυατοῦ ἀκάθαρτον ὑψηλοφροσύνην, secundum Novati impuram arrogantiam. Hæc exhibet uterque codex, cum Venetus, tunc Bavaricus.

καὶ μνηστεύεται σε ἐμὲ αὐτὴ ἐν πίστει, καὶ Ἀ
ἐπιγνώσῃ τὸν Κύριον. Ἐπειδὴ ἰδεὶ καὶ ἡμᾶς τοὺς
ἐλετηθέντας μὴ πάντῃ ἀργούς καὶ ἀσυντελεῖς εἶ-
ναι, ἀλλὰ τι καὶ αὐτοὺς συνεισφέρειν, φησὶν, ὅτι
Μνηστεύσομαι σε ἐν πίστει· πιστεύσαι γὰρ δεῖ τὸν
προσερχόμενον τῷ Θεῷ. Ἐκ δὲ τῆς πίστεως ἡ ἐπί-
γνωσις τοῦ Θεοῦ. Ἐάν γὰρ μὴ πιστεύσητε, φησὶν,
οὐδ' οὐ μὴ συνήτε. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ ἐν θυσίαις, οὐδὲ
ἐν τῇ νομικῇ λατρείᾳ, ἀλλὰ ἐν τῇ πίστει μνηστεύ-
εται Κύριος, οὗς μνηστεύεται· καὶ παυσάσθωσαν
οἱ ἐπὶ τῷ νόμῳ μεγαλουργοῦντες.

Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγει Κύριος,
ἐπακούσονται τῷ οὐρανῷ, καὶ οὐρανὸς ἐπακούσε-
ται τῇ γῇ, καὶ ἡ γῆ ἐπακούσεται τὸν σίτον, καὶ
τὸν ὄλκον, καὶ τὸ ἔλεον, καὶ ταῦτα ἐπακού-
σεται τῷ Ἰεζραὴλ. Μετὰ τὴν περὶ τῶν οὐρα-
νίων ἀγαθῶν πρόβησιν, καὶ τὰς σωματικὰς αὐ-
τοῖς δωρεάς· ὑπισχνεῖται. Ἐπίγειοι γὰρ ὄντες καὶ
χαμαίεργοι, τοῦτοι· μάλλον, ἢ ἐκείνοις προστίγοντο.
Ἵπισχνεῖται τοίνυν, ὅτι Ἐπακούσομαι τῷ οὐρανῷ·
τουτέστιν, Ἐπινεύσω τῷ οὐρανῷ, καὶ παραχωρήσω
αὐτῷ, ὥστε θεῶν, ἔχοντι μὲν φύσιν τοῦτο ποιεῖν,
δικὰ δὲ τὴν ἐμὴν ὀργὴν συσταλλομένῳ. Ὡς περ γὰρ
ἀδοξίαν ἔχων ὁ οὐρανὸς τῷ μὴ τὰ συνήθη ποιεῖν,
οἷόν τινα ἱκετηρίαν προὔδάλλατο αὐτὸ τοῦτο. Ἐπα-
κούσομαι τοίνυν αὐτῷ, καὶ λύσω τὴν ἀδοξίαν ταύτην.

Ὁ δὲ οὐρανὸς ἐπακούσεται τῇ γῇ· ἀντὶ τοῦ, τὴν
ἐπιθυμίαν αὐτῆς πληρώσει, διφώσης καὶ χρηζούσης
ὑετοῦ, καὶ οἰονεὶ διὰ τῆς ξηρότητος βοώσης, ὅτι δεῖ
λυθῆναι τὸν αὐχμὸν. Ἡ δὲ γῆ σπονδὰς ποιήσεται
πρὸς τοὺς καρπούς, ** (85) καὶ ἀπολύσει τούτους
δαψιλεῖς, καὶ οἱ καρποὶ, οἱ πρὶν ἀποκρουπτόμενοι, καὶ
μὴ ἐμφανιζόμενοι τῷ Ἰεζραὴλ, τουτέστι τῷ ἐκ τῆς
πόρνῃς γεννηθέντι υἱῷ, ῥητοὶ τῷ λαῷ πρὶν εἰδωλο-
λατρήσαντι, ἐπακούσονται, καὶ ἐμφανισθῶσιν
ἀνακαλουμένῳ τούτους. Ὅτε μὲν οὖν ὁ ἀμπλὼν
Κυρίου, ῥητοὶ ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς, ἐποίησεν ἀκάν-
θας, τότε ἐντεταλάτο ὁ Κύριος ταῖς νεφέλαις, ταῖς
ἀγγελικαῖς δυνάμεσι, καὶ τοῖς προφήταις, τοῦ μὴ
βρέχειν ἐπ' αὐτοὺς, ὅθεν καὶ ἄλογοι, καὶ ἀνουθέτηται
κατελείποντο. Ὅτε δὲ περιεπλάκυσαν τῇ ἀληθινῇ
ἀμπλῷ Χριστῷ, τότε καὶ ταῖς δι' ἀγγελικῶν **
δυνάμεων τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἐπιβροαῖς, καὶ
ταῖς τῶν προφητικῶν λογίων ἀρδείαις πιαίνει αὐ-
τούς. Ἐκείνοι γὰρ ἔχουσιν ὄντως τοὺς προφῆτας,
καὶ ἀπολαύουσιν αὐτῶν, οἱ τῶν παρ' αὐτοῖς προφη-
ταυομένων δεχόμενοι. Καὶ ἔχουσιν οἱ πρῶτον ὄντες
ἐν γῇ, καὶ τὰ γῆϊνα φρονούντες, τὸν σίτον καὶ τὸν
οἶνον, τὴν τῶν μυστηρίων δηλαδὴ μετάληψιν καὶ τὸ
ἐλεον, ὃ πρὸς τοὺς ἀγῶνας, καὶ τὴν πρὸς τὰς ἀρ-
χὰς καὶ τὰς ἐξουσίας πάλιν ἀλειφονται. Τότε δὲ ταῦτα
λαμβάνουσιν, ὅτι Ἰεζραὴλ γένωνται, καὶ σπορὰ τοῦ
Θεοῦ, υἱοὶ Θεοῦ τελεσθέντες, διὰ τῆς ἐν Πνεύματι

** Matth. xv. 10.

Variae lectiones et notæ.

(84) Cum enim humi reperent, terræque conse-
carentur, hæc potius, quam illis allaciebantur.
Hæc ex cod. Ven.

(85) Quæ duobus his asteriscis continentur, re-
stituimus ex cod. Ven. et Bav., quæ quidem in Lo-

VERS. 20. Desponsaboque te mihi ipsi in fide, et
agnosces Dominum. Quoniam oportebat nos mise-
ricordia donatos, non segnes neque desides ac
inutiles esse, sed aliquid etiam asserre, dicit : De-
sponsabo te mihi in fide. Accedentem enim ad Deum
credere necessum est. Nam illic in fide est agnitio
Dei : Nisi enim credideritis, inquit, nihil quidquam
intelligetis **. Vide hic, quod non in sacrificiis,
nec in legali cultu, sed fide desponsat Dominus,
quos sibi desponsat; quare cessent etiamnum in
lege valde gloriantes.

VERS. 21, 22. Erilque in die illa, dicit Dominus :
Audiam cælo, et cælum audiet terra, et terra exau-
diet frumentum et vinum et oleum, et hæc exaudient
Jezraelem. Post cælestium prædictionem bonorum,
corporalia etiam illis dona pollicetur : (84) Obaud-
diam, dicens, cælo, id est, annum cælo, atque
permitted ipsi, ut pluat. Quod etiamsi naturam
habet, ut isthuc faciat, per iram tamen meam
prohibetur, contrahitur. Tanquam enim ignominia
afficeretur cælum, quod consueta non faciat, ideo-
que jam supplices ad Deum, ut facere illa possit,
manus extendat, Exaudiam, inquit, cælum, ac tol-
lam ignominiam hanc. Cælum vero obaudiet terræ,
pro, Implebit desiderium ipsius sitibondæ ac plu-
viæ indigentis, veluti ipsa clamat propter siccitatem
sui, quod conveniat solvi squalorem suum ** (85).
Terra vero placalitur, uberesque fructus proferet.
Atque fructus ipsi, qui pridem occultabantur, ne-
que sese patefaciebant Jezraeli [filio scilicet ex
meretrice prognato, seu populo pridem idolis ad-
dicto] exaudient, qui ipsos incubant eisque se
visendos præbent. Cum itaque vinea Domini,
Israelis videlicet populus, spinas protulit, tum im-
peravit Dominus nubibus, angelicis nimirum pote-
statibus atque 32 prophetis, ut ne pluerent super
ipsos; proindeque sine divinis eloquiis monitisque
manserunt. Ubi autem veræ viti Christo adhærent,
tum eos per angelicas potestates ** sapientiæ et co-
gnitionis affluxibus ac propheticorum oraculorum
irrigationibus ipsos impinguat. Illi namque veræ
prophetas habent ipsisque fruuntur, qui apud sese
ratiocinantes suscipiunt. Ad hæc, qui antea in terra
egerunt ac terrena spirarunt, habent frumentum et
vium, mysteriorum videlicet acceptionem (86). Tum
vero demum ista capiunt, quando Jezrael sunt et
semen Dei, filii Dei facti, per regenerationem ba-
ptismatis in Spiritu. Anima etiam usque dum
peccat, nulla cælestis super eam cogitatio
cadit, sed enim terra facta, et quasi in carnem
mutata, arida est. Quando vero desponsata fuerit
Verbo, tum supernos affluxus recipit atque cæ-
lestia fluentia, ac producit frumentum, solidam

niceri interpretatione desiderantur.

(86) Et oleum, quo ad certamina subeunda, sus-
tinendamque luctam cum principibus potestati-
busque unguntur. Hæc ex cod. Ven. et Bav.

nempe alimoniam et vivificantem, ac vinum, divinam nimirum lætitiā, et oleum, hilaritatem dico ei mansuetudinem, ac erga infirmos tolerantiam patientiamve, animadvertens Paulum dicentem : Si quis præoccupatus fuerit in peccato, vos spirituales corrigite hunc in spiritu mansuetudinis, infirmum autem in fide suscipite ⁸⁶.

καὶ πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς συγκατάβασιν, κατακούουσα ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πίστει προσλαμβάνεσθε.

VERS. 23, 24. *Et seminabo eam mihi ipsi super terram, et miserebor non consecutæ misericordiam : et dicam populo meo : Populus meus es tu : ipseque dicet, Dominus Deus meus es tu. Hoc est, Ipsam demonstrabo esse meam agriculturam, unde justitiæ ac divinæ cognitionis ac scientiæ semina in ipsam dejiciam. Hæc autem typice tempore Zorobabelis contigerunt post reditum a captivitate, secundum veritatem autem post incarnationem Filii Dei. Tum enim qui crediderunt in ipsum, populus ejus vere appellati sunt ; ipse vero illorum Deus est dictus vere ac pure, ac veluti secundam sibi ipsi seminavit terram Filius Dei, animas videlicet ad fidem accommodatas, quas et fructum proferentes jam cernens, quarum de numero animæ Samaritarum erant, dicebat discipulis : Attollite oculos vestros, et contemplantini regiones, quoniam flavescunt jam ad messem ⁸⁷ ; et rursum alibi, *Messis quidem multa*, hoc est, ad fidem parati multi : *operarii autem pauci* ⁸⁸, apostoli videlicet, ipsos ad docendum assumpturi, ac messem doctrina Evangelii collecturi. Nemo deinde, cui mammona et venter deus est, dicere potest vero Domino et Deo : Deus meus es tu.*

CAPUT III.

(Joanne Lonicéro interprete.)

VERS. 1-4. *Dixitque Dominus ad me : Vade, dilige uxorem amantem prava et adulteram, 33 quemadmodum Deus diligit filios Israel. Nam et ipsi respiciunt ad deos alienos, amantque bellaria cum avis passis. Et conduxi mihi eam quinque ac decem argenteis, et modio hordei, et lagena vini. Dixitque ad ipsam : Dies multos sedebis apud me, nec fornicaberis amplius, nec alteri viro jungeris, et ego tecum ero ; eo quod dies multos sedebunt filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio et ara, carentes denique sacerdotio et perspicuis. Prior uxor, quam accepit propheta, figura fuit generationis prioris Judæorum, fornicantis ac descendentis ad idolorum culturam. Posterior hæc, quam nunc accipere vales jubetur, figura est captivitate pressorum. Ut enim ipsa antea ab amatoribus sejuncta prophetæ cohabitare voluit, neque tamen ei admistus sit prophe-*

Α γεννήσεως τοῦ βαπτίσματος. Καὶ ψυχὴ δὲ, ἕως μὲν ἀμάρτανει, οὐδὲν οὐράνιον ἐπ' αὐτῇ πίπτει νόημα, ἀλλὰ γῆ γενομένη, ἥτοι ἀποσαρκωθεῖσα σχεδὸν, ξηρὶ ἔστιν· ἐπειδὴν δὲ νυμφευθῇ τῷ Λόγῳ, τότε τὰς ἀνωθεν ἐπιβρόχας δέχεται, καὶ καρπογονεῖ αὐτὸν, τὴν σπειρὰν τροφὴν καὶ ζωοποιὸν· καὶ οἶνον, τὴν θεῖαν εὐφροσύνην, καὶ ἔλαιον, τὴν ἰαρότητα, καὶ πραότητα Παύλου, λέγοντος· Ἐάν τις προληφθῇ ἐν ἀμαρτήματι, πνεύματι πραότητος· καὶ πάλιν, Τὸν δὲ ἀσθενούντα τῇ

Καὶ σπερῶ αὐτὴν ἐμαντῶ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐλθῆσω τὴν οὐκ ἡλεημένην, καὶ ἔρω τῷ λαῷ μου· Λαὸς μου εἰ σύ· καὶ αὐτὸς ἐρεῖ, Κύριος ὁ θεός μου εἰ σύ. Τουτέστι, Γεώργιον αὐτὴν ἐμαντοῦ ἀποφανῶ, καὶ τὰ τῆς δικαιοσύνης σπέρματα, καὶ τῆς θεογνωσίας ἐν αὐτῇ καταβαλῶ. Ταῦτα δὲ τυπικῶς μὲν ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ συνέβη, μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος· κατὰ ἀλήθειαν δὲ, μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Υἱοῦ. Τότε γὰρ οἱ πεπιστευκότες πρὸς αὐτὸν, λαὸς αὐτοῦ ἀληθῶς ἐχρημάτισαν, καὶ αὐτὸς ἐκείνων θεός, ἀληθινῶς καὶ καθαρῶς, καὶ οἶόν τινα γῆν εὐκαρπον ἔσπειρεν ἐαυτῷ ὁ Υἱὸς τὰς ψυχὰς τῶν εἰς πίστιν ἐπιτηδείων, ἧς καὶ καρποφορούσα· ἦδη ὄρων, ὥσπερ τὰς τῶν Σαμαρειτῶν, ἔλεγε ταῖς μαθηταῖς· Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαὶ εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη· καὶ αὐθις ἀλλαχοῦ, Ὁ μὲν θερισμὸς πολλός, τουτέστιν, οἱ πρὸς τὴν πίστιν ἑτοιμοὶ πολλοί· οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι, οἱ ἀπόστολοι δηλαδὴ, οἱ μέλλοντες αὐτοὺς παραλαβεῖν εἰς τὸ διδάσκειν (87). Οὐδεὶς δὲ κύριον ἔχων τὸν μαμωνά, καὶ θεὸν τὴν κοιλίαν, δύναται εἰπεῖν τῷ ἀληθινῷ Δεσπότη ἑαυτοῦ· Κύριος ὁ θεός μου εἰ σύ.

ΚΕΦΑΛΑ. Γ'.

Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· ἔτι Πορεύθητι, καὶ ἀγάπησον γυναῖκα ἀγαπῶσαν πορνέους, καὶ μοιχαλιν, καθὼς ἀγαπᾷ ὁ θεὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ (88), καὶ αὐτοὶ ἀποβλέπουσιν ἐπὶ θεοὺς ἄλλοτριους, καὶ φιλοῦσι πέμματα μετὰ σταφίδων. Καὶ ἐμισθωσάμην ἐμαυτῷ πεντεκαίδεκα ἀργυρίων, καὶ γομόρ κριθῶν, καὶ νέβελ οἴνου· καὶ εἶπα πρὸς αὐτήν· Ἡμέρας πολλὰς καθίστη ἐπ' ἐμοί, οὐ μὴ πορνεύσῃς, οὐδ' οὐ μὴ γένη ἀνδρὶ ἑτέρῳ, καὶ ἐγὼ ἐπὶ σοί, διότι ἡμέρας πολλὰς καθίσσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐκ ὄντος βασιλέως, οὐδὲ ὄντος ἀρχόντος, οὐκ οὐσίας θυσίας, οὐδὲ ὄντος θυσιαστηρίου, οὐδὲ ἱερατείας, οὐδὲ δήλων. Ἡ μὲν πρότερά γυνή, ἣν ἔλαβεν ὁ προφήτης, τύπος ἦν τῆς γενεᾶς, τῆς πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐκπορνεύσαστος εἰς εἰδωλολατρίαν (89)· ἡ δὲ δευτέρα αὕτη, ἣν νῦν προσλαβέσθαι κελεύεται, τύπος τῶν αἰχμαλωτισθέντων. Ὡσπερ (90) γὰρ αὕτη ταῖς πρότερον (91) ἔρα-

⁸⁶ Galat. vi, 1. ⁸⁷ Joan. iv, 35. ⁸⁸ Luc. x, 2.

Varie lectiones et notæ.

(87) Πρὸς τὸ δικάζειν, ad judicandum. Cod. Ven.
(88) Τὸν Ἰσραὴλ, Israel. Cod. Ven.
(89) Εἰδωλολατρίαν, sed scribendum fortasse ei-

δωλολατρίαν, ad idola colenda. Cod. Bav.
(90) Ὅντως, vero. Cod. Ven.
(91) Προτέροις, prioribus. Cod. Ven.

σταῖς ἀποταξαμένη, τῷ προφήτῃ συνοικεῖν εἶλετο, ὡς μέντοι ἐμίγη αὐτῇ ὁ προφήτης (92) · οὕτω καὶ οὗτοι, πρῶην ὄντες μοιχαλῖς, ἄτε πρὸς εἰδωλολατρείαν ἐκχυόμενοι [f. -χρόμ. rei -χυνόμ.], καὶ προσφέροντες τοῖς δαίμοσι πέμματα, τούτεστιν ἄρτους σεμιδαλίτας μετὰ σταφίδων (ἦν γὰρ καὶ τοσούτων εἶδος προσαγωγῆς τοῖς δαίμοσι φίλον, δεικνυόντων τῶν προσαγόντων, ὅτι αὐτοὺς ἔχουσι καὶ τοῦ σίτου καὶ τοῦ οἴνου δοτήρας), ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἀπαχθέντες, παύσονται μὲν τῆς εἰδωλολατρίας · οὐ μὴν οὐδὲ τὰ θεῖα ἐνεργήσουσιν, ἀλλὰ καθίστανται ἄργοι, ὥς μὴ θυσιάζειν, ἢ ἱερατεύειν δυνάμενοι, διὰ τὸ μὴ εἶναι θυσιαστήρια · ἱερατείας δὲ μὴ οὐσίας, οὐδὲ οὐ [f. oi] δῆλοι ἔσονται. Τί δέ ἐστι τοῦτο, μάθε · Τῷ ἀρχιερεὶ παρήρητο ἐν τῷ στήθει τετράγωνόν τι σπιθαμαῖον ὄφασμάτιον, λογιεῖον καλούμενον, λίθους ἔχον δύο·κα, δι' ὧν ἐδηλοῦτο τὰ μέλλοντα τῷ ἀρχιερεῖ, σημείων τινῶν ἔχων ἐν τούτοις γενομένων · ὅθεν τὸ λογιεῖον τούτο ἔχων τὴν δῆλωσιν ἐλέγγο καὶ τὴν ἀλήθειαν. Φησὶν οὖν, ὅτι οὐδὲ οἱ δῆλοι ἔσονται, τούτεστι (93) τὰ θεῖα σημεῖα, δι' ὧν ἐδηλοῦτο τὰ μέλλοντα. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ τοῦ ῥητοῦ. Νοήσεις δὲ τὴν μὲν προτέραν πόρνην τῆς πρὸ Χριστοῦ Συναγωγῆς εἶναι τύπον, ἥτις καὶ εἰδωλολατρεῦσα ἦν (94) · τὴν δὲ νῦν λαμβανομένην τῆς μετὰ Χριστὸν, ἥτις προσλαμβάνεται μὲν καὶ αὕτῃ τῷ Θεῷ, διὰ τοὺς μέλλοντας κατὰ ἐκλογὴν χάριτος ἐξ αὐτῆς κατὰ καιροὺς πιστεύειν · μοιχαλῖς μέντοι ἐστὶ, τοῖς Φαρισαίοις καὶ Γραμματεῦσιν ἐκδοῦσα ἑαυτὴν, τοῖς διδασκαλοῖς διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ μὴ τῷ λόγῳ Χριστοῦ τελεώματα νυμφευομένη. Μισοῦται δὲ αὐτὴν ὁ προφήτης δεκαπέντε ἀργυρίων, τούτεστι τῶν πέντε νομικῶν τευχῶν, καὶ τῶν δέκα ἐντολῶν · τῷ γράμματι γὰρ ὑπάγονται, καὶ ὑπὸ τούτου ἔλκονται · ὥστε δοκεῖν Θεὸν γοῦν ἐπιγινώσκειν, εἰ καὶ κακῶς. Ὁ γὰρ μὴ *τιμῶν τὸν Υἱόν, οὐ τιμᾷ* (95) *τὸν Πατέρα* · καὶ, *Ὅτε ἐμὲ οἴδατε, φησιν, οὕτε τὸν Πατέρα μου*. Καὶ αἱ χρῖσθαι τὴν ἄλογον τροφὴν αἰνίσσονται, ἦν σιτοῦνται, μὴδὲν πνευματικὸν ἐννοοῦντες (96), καὶ ἄξιον λογικῶν ψυχῶν. Καὶ τὸ νεβελ δὲ τοῦ οἴνου, τὴν μέθην αὐτῶν καὶ παραφορὰν δηλοῖ · βλέποντες γὰρ οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες οὐ συνιούσιν, ὁ τοῖς μεθύουσιν οἰκεῖον. Κάθηνται τοίνυν οἱ μὴ πιστεύοντες Χριστῷ, ἀκίνητοι μένοντες ἐν τῇ ἀπιστίᾳ, καὶ οὕτε ἔχοντες (97) βασιλεία αἰσθητῶς, ἢ ἄρχοντα, οὕτε νοητῶς · οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς νοῦς βασιλεύων, ἢ ἄρχων (98), ὅτι μὴδὲ τῆς ἐλευθέρας Σάρρα· εἰσὶν υἱοὶ, ἥτις ἐρμηνεύεται ἄρχουσα, ἀλλὰ τῆς παιδείας εἰσὶ γεννητά, τῆς εἰς δουλείαν γεννώσης. Οὐδὲ δῆλως ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ἢ ἀλήθεια, ἀλλὰ τυφλοὶ ὄντως, ἐν

A 12 : sic illi primum quidem existentes adulteri, tanquam ad idololatriam effusi, offerentes dæmonibus pemmata, hoc est, panes ex simila pistos, una cum uvis passis [erat autem talis species oblationis dæmonibus grata, indicantibus offerentibus, quod ipsos habeant et frumenti et vini datores], abducti per captivitatem, cessabunt quidem ab idololatria, et interim tamen neque divina vere sacra facient, sed otiosi sedebunt et segnes, ut qui neque sacrificare neque sacerdotio fungi queant, quandoquidem neque altaria illis sint. Ablata autem sacerdotii functione, neque perspicua erunt. Quid vero hoc sit, jam discite. Sacerdotum principi dependebat in pectore quadrangula spithamæ longitudine texturula, sive textus panniculus, λογιεῖον, id est, oraculi domus, vel locus appellatus, duodecim lapides continens, per quos futura denuntiabantur summo pontifici, signis quibusdam divinis in hisce factis : unde λογιεῖον hoc, seu panniculus ille, manifestationem et veritatem habere dicebatur. Proinde nec perspicua fore dicit, id est, divina signa quibus futura cognoscant. Hæc quidem ad contextus explicationem pertinent. Intelliges autem hic prius scortum typum esse Synagogæ ante Christi adventum, quæ et idolis dedita erat : at eam quæ nunc accipitur, esse figuram Synagogæ post Christi in carnem adventum, quæ et ipsa quidem a Deo assumitur, propter eos qui ex ipsa secundum electionem gratiæ credituri sunt. Hæc ipsa etiam adultera est, Phariseis et Scribis doctrinas et mandata hominum docentibus, se exhibens atque prostituens, nec verbo Christi perfecte desponsata est. Conducit hanc vates quindecim argenteis, hoc est, quinque legalibus libris ac decem præceptis : litteræ enim subjiiciuntur perque eam trahuntur, ut adeo Deum quidem agnoscere videantur, etsi perperam. Nam *Qui Filium non honorat, Patrem ignominia simul afficit* 99 ; et, *Neque 34 me nostis, inquit, neque Patrem meum* 100. Præterea hordeum irrationalem ipsorum alimentum adumbrat, qua vescuntur, nihil spirituale neque dignum intelligentes animabus rationalibus. Nebel vel lagena vini, temulentiam ipsorum ac cæcutientiam significat. Siquidem videntes non vident, et audientes non intelligunt, quod est ebriis ac temetipennis peculiare. Sedent igitur, qui Christo non adhibuerunt fidem, immobiles permanentes in sua incredulitate ; neque regem habentes cujus præsentiam ac administrationem sentiant, neque principem. Quinetiam ne juxta animi considerationem

99 Joan. v, 35. 100 Joan. xiv. 9.

Varie lectiones et notæ.

(92) Verba hæc οὐ μὲν τοι ἐμίγη αὐτῇ ὁ προφήτης, neque tamen ei admixtus est propheta, desunt in cod. Ven.

(93) Οὕτε, neque, Cod. Bav.

(94) Ἦν ἀδεῶς, erat sine timore. Cod. Ven.

(95) Lonicerus in cod. suo legisse videtur ἀτι-

μῶ, ut ex ipsius interpretatione liquet.

(96) Νοοῦντες, cogitantes. Cod. Ven.

(97) Ἔχουσι, habent. Cod. Ven.

(98) Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς νῦν βασιλεύων ἢ ἄρχων, non enim in ipsis est, qui imperet, aut dominetur. Cod. Bav.

quidem vel spiritualiter regem habent. In ipsis enim mens non sceptra tenet, neque dominatu fungitur; quandoquidem non sint filii liberæ Saræ, quæ valet dominantem quampiam, sed ancillæ ad servitutem generantis soboles. Neque perspicuitas vel manifestatio in ipsis est, seu veritas, verum cæci voto in tenebris sedent, neque ipsi veritatem intelligentes, neque aliis ipsam manifestare valentes. Quomodo enim hoc ipsum possent, cum interemerint Dominum crucifixumque eum, qui dixit: *Ego sum vita et veritas* ⁹¹? qui etiam nobis quæ a Patre accepit, aperuit: Quæ enim audiui, inquit, a Patre meo, dixi vobis ⁹². Isti sunt, quorum hic sit mentio, diligentes pemmata cum uvis passis, non recipientes panes qui animam alere videntur, quod illis et oblectatio et voluptas non inesset. Tales sunt omnino doctorum enarrationes, vararum passarum dulcedinem habentes, sensibilia bona promittentes, quæ prorsus sunt marcida facileque labuntur. Similis est hujus mulierculæ, qui Deo mercedis gratia inservit temporariorumque bonorum: divitiis quidem per argenteos significatis, quorum numerus decadem et quinarium constituit, uti discas, quod talis mercenarii totum corpus, et animam et spiritum, sensus ipse sibi adunarit conjunxeritque: necessariis autem ad vitæ sustentationem per liquida et sicca indicatis, vini nempe et hordel, quod et quamdam vitæ talis proportionem præ se fert. At enim qui mercedis causa inservit, celeriter ad alium dominum transfertur, quando merces desinit. De hujusmodi David eximius vates et propheta ait: *Confitebitur tibi, quando ei benefeceris* ⁹³. Hoc est, Gratiasaget tibi, Domine, quando beneficium illi exhibueris: at si ea defluxerint, te o diverso vituperabit. Consimili ingenio divum Jobum Satanas fore sperans, eum impellit; quocirca dicebat quoque: *Non frustra Job colit Dominum. Nonne tu circumdica quæ ipsius sunt, intus et foris sæpiviisti* ⁹⁴? Idem de Jobo sensus, qui eum ad maledicentiam compellens, *Dixit, inquit, verbum aliquod ad Dominum, et morere* ⁹⁵. **35** Porro qui Deo talia propter bona servit, et non propter ipsum honestum, pemmata cum uvis passis diligit, non novam et evangelicam legem eligens, quæ etiam cruda esse apparet, ob vivendi rationis duritiem, sed pistam quæ facile confici seu perfici possit, ac suavem. Quandoquidem vero, juxta Paræmiasten, *Suavitatis sectator ac labore, doloreque vacans, in penuria morietur* ⁹⁶, non injuria vel is otiosus sedet, neque sacrum faciens, neque dicere valens: *Secreta et abdita sapientiæ tuæ manifestasti mihi* ⁹⁷.

VERS. 5. Ac post hæc revertentur filii Israel, et D quærent Dominum Deum ipsorum, et David regem ipsorum, constituenturque apud Dominum, et bona

τῷ σκότει τῷ ψεύδους; κάθηνται, οὕτε αὐτοὶ νοοῦντες; τὴν ἀληθειαν, οὕτε τοῖς ἄλλοις δηλοῦν ἔχοντες· πῶς γάρ, οἳ γε ἀπέκτειναν τὴν Λόγον σταυρώσαντες, (99) τὸν εἰπόντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀληθεια, καὶ δηλώσαντα ἡμῖν τὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς; Ἄ γὰρ ἤκουσα, φησὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ταῦτα εἶπον ὑμῖν. Οὐτοὶ εἰσιν οἱ ἐνταῦθα μνημονεύμενοι, οἳ καὶ τὰ πέμματα μετὰ σταφίδων ἀγαπῶσι, μὴ δεχόμενοι τοὺς τὴν ψυχὴν τρέφειν δοκοῦντας ἀρτους, ἀνευ τοῦ πρὸς χάριν καὶ πρὸς ἡδονήν. Τοιαῦται δὲ πάντως αἱ τῶν διδασκάλων ἐξηγήσεις, τὸν τῶν σταφίδων γλυκασμὸν ἔχουσαι, καὶ ἀγαθὰ αἰσθητὰ ἐπαγγελόμενα, ἀ ἐυμάραντα πάντως εἰσὶ. Τῇ γυναικὶ ταύτῃ ἔοικεν ὁ δουλεύειν δοκῶν τῷ Θεῷ ἐπὶ μισθῷ, καὶ παροχῇ αἰσθητῶν ἀγαθῶν, τοῦ μὲν πλοῦτου δηλουμένου διὰ τῶν ἀργυρίων, ὧν ὁ ἀριθμὸς πεντεκαίδεκά ἐστιν, ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦ τοιοῦτου δόλοκληρον τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα ἡ αἰσθησις ἐαυτῇ ἤνωσε καὶ συνέταξε, τῶν δὲ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων ὑγρῶν τε καὶ ξηρῶν, διὰ τοῦ οἴνου καὶ τῆς κριθῆς δηλουμένων, ἡ καὶ τὴν ἀναλογίαν τῆς τοιαύτης ζωῆς ἐμφαίνει. Πλὴν ὁ ἐπὶ μισθῷ τοιούτῳ δοκῶν δουλεύειν, ταχέως μετατεθήσεται ἐπ' ἄλλον δεσπότην, ὁπνίκα λείψῃ ὁ μισθός. Οὕτως καὶ Δαβὶδ περὶ τοῦ τοιοῦτου λέγει· Ἐξομολογήσεται σοι, ὅταν ἀγαθῶν αὐτῷ· τοῦτέστιν, Εὐχαρίστησει σοι, Κύριε, ὅταν ἀγαθὰ δώσῃς αὐτῷ· ἅμα δὲ τῷ ἀπορρῦναι ταῦτα, βλασφημήσει σέ· ὥσπερ οὖν καὶ τὸν Ἰωβ ὁ ἐχθρὸς τοιούτων τινα εἶναι ἐλπίζων, ἐξητήσατο· διὸ καὶ ἔλεγε· Μὴ ὀργισθῇς ἐμὲ τὸν Κύριον; οὐδὲν περισφάζας [f. -εσφάζ. | αὐτοῦ τὰ ἔσω καὶ τὰ ἔσω; Καὶ ὕστερον πάλιν εἰς βλασφημίαν συνωθῶν, Εἰπὼν τι ῥῆμα πρὸς Κύριον, καὶ τελευτᾷ, ἔλεγεν. Ὁ ἐπὶ τοιούτοις (1) ἀγαθῶς δουλεύων τῷ Θεῷ, καὶ μὴ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν, καὶ πέμματα μετὰ σταφίδων ἀγαπῶν (2), μὴ τὸν νέον καὶ εὐαγγελικὸν νόμον αἰρούμενος, ὃς καὶ ὠμὸς δοκεῖ εἶναι, διὰ τὸ τῆς ἀγωγῆς σκληρὸν, ἀλλὰ τὸν πεπεμμένον, καὶ εὐκατέργαστον, καὶ ἰδὺν (3). Ἐπεὶ δὲ, κατὰ τὸν Προροίαν· Ὁ ἡδὺς καὶ ἀνάλητος, ἐν ἐνδείᾳ τελευτήσει, εἰκότως καὶ οὗτος ἀργὸς κάθεται, μὴδὲν ἰερὸν ἐνεργῶν, μὴδὲ δυνάμενος λέγειν· Τὴν δόξα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι.

Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιστρέψουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ. καὶ ζητήσουσι Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ Δαβὶδ τὸν βασιλέα αὐτῶν, καὶ ἐστήσονται ἐπὶ τῷ

⁹¹ Joan. xiv, 6. ⁹² Joan. xv, 15. ⁹³ Psal. xlviii, 49. ⁹⁴ Job i, 9 10. ⁹⁵ Job ii, 9. ⁹⁶ Prov. xxviii, 19. ⁹⁷ Psal. l, 8.

Variae lectiones et notæ.

(99) Τὸν Λόγον ἀπέκτειναν· ἔμαθεν, ὅτι τῷ λόγῳ ἐπέκειτο ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ δὴλωσις. Οἱ οὖν τὸν Λόγον σταυρώσαντες κ. τ. λ. Verbum interfecerunt (norat rationali inesse veritatem, et manifestatio

nem). Qui igitur Verbum crucifixerunt Cod. Ven.

(1) Τούτοις, his. Cod. Ven.

(2) Ἀγαπᾷ, diligit. Cod. Ven.

(3) Ἠδύνειν. Cod. Ven.

Κυρίῳ, καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Διηρέθησαν μὲν, ὡς καταρχὰς εἰρη-
ται, αἱ φυλαὶ, καὶ γεγόνاسι δύο βασιλείαι, μία μὲν ἡ
τῶν δέκα φυλῶν, ἡ καὶ Ἰσραὴλ καὶ Ἐφραὶμ ἐλέ-
γετο· ἑτέρα δὲ ἡ τῶν δύο, ἥτις Ἰούδας μὲν ὡς ἐπί-
παν, ἔστι δ' ὅτε καὶ Βενιαμὴν ἐκαλεῖτο. Καὶ ἦσαν
οὕτω· ὄχλουσαι, ἀχρις οὗ ἡχμαλωτίσθησαν εἰς
Βαβυλῶνα. Μετὰ δὲ τὴν ἐκείθεν ἐπάνοδον, αἰσθησιν
λαβοῦσαι τοῦ Θεοῦ (4) αἱ δώδεκα φυλαὶ, καὶ ἐκζη-
τήσασαι αὐτὸν, ἠνώθησάν τε, καὶ ἓνα ἔσχον ἀρχον-
τὰ τὸν Ζοροβάβελ, ὃν καὶ Δαβὶδ ἀνόμασαν (5),
διὰ τὸ ἐκ τῆς Δαβιτικῆς φυλῆς εἶναι, ἐφ' οὗ καὶ
τῶν θεοδότων ἀγαθῶν ἐδέξαντο τὴν ἀπόλαυσιν. Ἐπεὶ
δὲ καὶ μετὰ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν πᾶς Ἰσραὴλ
σωθήσεται, ἐκζητήσουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ διὰ τοῦ
πιστεύσαι τὸν βασιλέα Δαβὶδ, τουτέστι Χριστὸν, τὸν
ἱκανὸν τῇ χειρὶ (τοῦτο γὰρ Δαβὶδ ἐρμηνεύεται), ὃς
πύλας χαλκᾶς συντρίψας, τὸν ἰσχυρὸν ἐδέσμησε
θάνατον, καὶ τὰ σκύλα αὐτοῦ ἡμᾶς διήρπαξε. Δά-
μνέ μοι ταῦτα ἐπὶ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· ἔστι μὲν γὰρ
πόρνη, καὶ μοιχαλὶς ἡ αἰσθησις, βλέπουσα ἐπὶ τοὺς ἄλ-
λοτριούς, τουτέστιν ἐπὶ πάντα τὰ μὴ οἰκεία τῇ φύσει
ἡμῶν, μὴ δὲ ἀκολουθοῦντα ἡμῖν. Ἀλλότριον ὁ πλοῦτε·
οὗ γὰρ ἐν τῷ ἀποθνήσκειν αὐτόν, φησὶ, λήφεται τὰ
κίνητα. Ἀλλότριον ἡ δόξα· οὗ (6) γὰρ συγκαταδίδεται
αὐτῷ ἡ δόξα αὐτοῦ. Ἀλλότριον ἡ τρυφή· τὰ τε γὰρ
ἅλα εἶδῃ ταύτης· πρόσκαιρα, καὶ τὰ ἐσθιόμενα καὶ
πινόμενα, εἰς κοιλίαν καὶ εἰς ἀφεδρῶνα χωροῦντα
διάρχει. Ταύτην ὁ προφητικὸς λόγος (7) εἰσοικίζομε-
νος (8), ποιεῖ τῶς μὲν ἀπέχεσθαι τῶν συνήθων, καὶ
ἐκκλίνειν ἀπὸ κακοῦ, διὰ τε τῶν πεντεκαίδεκα ἀργυ-
ρίων, τῶν λογίων, φημί, τῶν τε νομικῶν (πάντα γὰρ
τὰ τοῦ νόμου βιβλία, καὶ τοῖς ἀτελείαι καὶ κατ'
αἰσθησιν ζῶσι δοθέντα), καὶ τῶν Κυριακῶν τῶν
τελειῶν, καὶ τελειοτικῶν (τέλειος γὰρ ἀριθμὸς (9)
ἡ δεκάς, καὶ διὰ τοῦ οἴνου τῆς αὐστηροτέρας ἐπι-
στροφῆς, καὶ τῆς μνήμης τῶν αἰωνίων κολάσεων,
καὶ τοῦ γομῶν τῶν κριθῶν, τουτέστιν τῆς λεπτοτέ-
ρας ἀγωγῆς καὶ εὐτελεστέρως. Διδάσκει μέντοι, ὅτι
οὐκ ἐπαινετὴ ἡ τοιαύτη ἀργία· δεῖ γὰρ ἐν τοῖς ἀξι-
οῖς καλεῖσθαι υἱοὺς Ἰσραὴλ, ἥτοι τοῦ θεωρητικοῦ
νοῦ, εἶναι βασιλέα καὶ ἀρχοντα, διαταττόμενον, τί
δεῖ ἐργάζεσθαι, καὶ ἱερέα, σφάττοντα τὰ πάθη τῆς
ἀλογίας, καὶ προσφέροντα τῷ Θεῷ ταῦτα· τὸν μὲν
θυμὸν, ἐν τῷ ζηλοῦν ὑπὲρ αὐτοῦ, ὡς ὁ Φινεὺς, καὶ
ἥλιας· τὴν δὲ ἐπιθυμίαν, ἐν τῷ ἐπιθυμεῖν τῶν θείων,
οἷος ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐπιθυμιῶν Δανιὴλ. Οὕτω γὰρ
ἐπακολουθήσει τῇ τοιαύτῃ ἀγωγῇ καὶ ἡ ἀνωθεν δό-
λως, καὶ ὁ τοῦ Πνεύματος φωτισμὸς, ὥστε λέγειν
μετὰ Παύλου· Ἡμῖν δὲ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ
τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Πλὴν ἡ τῶς ἀργούσα ἀπὸ
τῶν κακῶν ψυχῇ, δέξεται ὑπερὸν τὸν βασιλέα Δαβὶδ,
τὸν ἱκανὸν τῇ χειρὶ, ἥτοι τῇ πρακτικῇ δυνάμει, καὶ
ἐκπλήσσεται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ καὶ τοῖς ἀγαθοῖς. Τῷ γὰρ
δυνάμις ἐξίσταται τῆς φύσεως ἡ ψυχῇ, ὅταν ὑπὸ Θεοῦ,

A ejus in novissimis diebus. Divisæ fuerunt tribus, ut
principio commemoratum est : scissæque sunt in
duo regna, quorum alterum decem tribuum erat,
quod Israel et Ephraim dicebatur : alterum duarum
tribuum existens, quod Juda quidem ærpiissime, in-
terdum vero et Benjamin appellabatur. Seque ita ges-
serunt, usquedum captivæ Babylonem ductæ essent.
Post reditum vero ab captivitate, sensum Dei perci-
pientes duodecim tribus Deumque requirentes in
unum sunt redactæ, unum juxta sortiti principem
Zorobabel, quem et Davidem nominaverunt, quod ex
Davidica stirpe esset : in quo et divinitus datorum
honorum acceperunt fructum. Quoniam autem et
post completionem gentium omnis Israel servabitur,
exquirent filii Israel per fidem regem David,
hoc est, Christum, manu validum [hoc enim David
valet, si interpretetur aliquis] qui, æreis portis
contractis, fortem sane ligavit mortem, et spolia
ejus, nos videlicet, diripuit. Referto etiam hæc
ad interiorem hominem. Est enim scortum et adul-
tera, ipsa sensibilibus, oculos defligens ad aliena,
hoc est, ad omnia quæ non sunt naturæ nostræ
propria, neque nos sequentia post fata nostra. Sic
aliena res opes sunt : non enim, dum moritur
quisquam, eas secum recipiet. Aliena res est gloria,
nec enim una descendet cum ipso gloria ejus.
Aliena est voluptas, cujus et aliæ species sunt
temporariæ, et quæ eduntur et bibuntur in alvum
per secessum euntia diffluunt. Proinde hanc sen-
sibilitatem propheticus sermo inhabitans, facit
eam sedulo abstinere a consuetis declinareque a
vitiis per quindecim argenteos, legalium dico-
ratorum (quinque enim legis libri sunt imper-
fectis ac secundum sensum viventibus dati), Do-
minicarum item perfectionum ac perfectus facien-
tium (siquidem denarius numerus est perfectus),
ac per vinum austerioris conversionis memoriae-
que æternorum suppliciorum, perque gomor sive
modium hordei, hoc est, tenuiorem vilioremque
victum. Docet itaque non esse laudabilem talem
desidiam : oportere enim filios Israel eos appellari,
qui digni sint, hoc est, strenui, non desides otiove
torpentes : 36 juxtaque couvenire, ut speculativæ
mentis rex sit et princeps, qui imperet, quid sit
opus facto : sacerdotemque præsto habere, qui
mactet passiones, seu affectus irrationalitatis,
offeratque Deo primum ardentem animum, pro
Dei gloria zelandem, æque atque Phinees et Elias
egerunt, indignantemque transgressoribus : deinde
cupiditatem, divina desiderando, qualis Daniel
erat, vir desideriorum ideo vocatus. Sic tandem
futurum est, ut talem ductum ac rationem, su-
perna etiam manifestatio sequatur, adeoque Spiritus
illustratio, ut dicere queas cum divo Paulo :
Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum 37.

36 1 Cor. II, 10.

Varie lectiones et notæ.

(4) Deest τοῦ Θεοῦ, *Dei* in Cod. Ven.

(5) Νῦν ὠνόμασε, *nunc nominavit*.

(6) Οὗτος ὁ πλοῦτε, *hic est divites*.

(7) Θεὸς λόγος, *divinus sermo*. Cod. Ven.

(8) Εἰσοικίζομενος, *in Cod. Ven.*

(9) Οὗτος ὁ δεκάς, *numerus* in cod. Ven.

Præterea a vitiis usque otiosa anima, accipiet a posthac David regem, manu fortem, seu actiosa potentia validum, rapieturque extra sese ad Dominum et bona ejus. Vere enim a sua natura desciscit anima, quando a Deo super omnem naturam sublata, totaque illic constituta, ipsius tantummodo bonis fruitur saturaturaque.

CAPUT IV.

Vers. 1, 2. Audite verbum Domini, filii Israel, quoniam judicium Domini erga inhabitantes terram; quoniam non est veritas, neque misericordia, neque cognitio Dei super terram, execratio et mendacium, et furtum, et adulterium effusa sunt super terram, et sanguinem super sanguinem miscent. Dicto, quod in ultimis diebus bonis perfueruntur, factaque illis bona spe, ut ne desperent, nunc iterum ad memoriam eis revocat peracta ab eis mala, ut acceleret ad emendationem sui, ut quibus adeo benignus sit Dominus, qui sic viventes ipsos adhuc sustineat. Simul etiam hoc facit, ut sciant, quod jure eos Babylonis tradat, usque adeo sceleratos existentes. Propterea etiam inquit, *Judicium esse Domino constitutum*. Est autem judicii isthuc forum adversum nos, in quo indicat tantum, utpote, quod non injuria vos perdere decrevi. Quare dicendo, *Non est veritas, neque misericordia*, docet, qui fiat, quod hæc desint, inde nimirum, quod non sit agnitio Dei: *Dixit enim insipiens in corde suo, Non est Deus*¹; ac propterea corrupti sunt, et execrabiles facti sunt in studiis suis². Fortasse et aliquis e contrario opponat, quod eam ob causam non adsit cognitio et scientia Dei, quia non sit veritas, neque misericordia. Longe enim a peccatoribus abest Deus³, perinde ac Salomon ait. Nec immerito. Qui enim animæ suæ oculis multum pulverem injecerit eosque excæcarit, quomodo, amabo, videbit lumen? Execrationem autem habet, et convicium, et calumniam. Nam cum veritas non sit præsto, execratio, hoc est, convicium, calumnia et mendacium adsunt. Quia vero non adsit misericordia, **37** cædes adest, ut sanguinem sanguini misceant. Et quia cognitio Dei abest, furtum et adulterium, præter jam commemorata flagitia, præsentia cernuntur. Hæc de Domini etiam interfectores dici queant, quippe quia misericordia et veritas ipse Christus est, et cognitio Dei: *Qui enim me, inquit, videt, videt etiam Patrem meum*⁴. At ipsi eum non susceperunt, neque in ipsis erat. At quid erat in ipsis? Execratio, hoc est, convicium. Samariten enim ipsum appellabant temulentumque et ex fornicatione natum: ac mentiebantur contra eum, dæmonium habere eum dicentes, Deoque ipsum repugnare asseverantes, tum in Beelzebub ejicere dæmonia⁵. Consimiliter furtum in illis

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, υἱοὶ Ἰσραὴλ· οἱ κρι-
σις τῷ Κυρίῳ πρὸς τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν,
δίδωσι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια, οὐδὲ ἔλεος, οὐδὲ ἐπι-
γνωσις Θεοῦ ἐπὶ γῆς· ἀρὰ, καὶ ψεύδος, καὶ κλο-
πῇ, καὶ μοιχεία κέχυται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αἱματα
ἐφ' αἱμασι μίσγουσιν. Εἰπὼν, ὅτι ἐπ' ἐσχάτων
τῶν ἡμερῶν, ἀγαθῶν ἀπολαύσουσι, καὶ δοὺς αὐτοῖς
χρηστάς ἐλπίδας, ὥς ἂν μὴ ἀπογνώσι (11) τέλεον, νῦν
πάλιν ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τῶν κακῶς αὐτοῖς πρα-
τομένων, ἵνα σπεύσωσι βελτιωθῆναι, ὥς ἀγαθὸν
ἔχοντες· Δεσπότην, ὃς οὕτω βιούντων αὐτῶν ἐτι ἀν-
έχεται· ἅμα δὲ καὶ ἵνα εἰδῶσιν, ὅτι δικαίως αὐτοῖς
τοῖς Βαβυλωνίοις ἐκδώσει, οὕτω πονηροῦς ὄντας.
Διὸ καὶ φησιν, ὅτι Κρίσις τῷ Κυρίῳ. Δικαστήριον
γάρ ἐστι πρὸς ἡμᾶς [f. d. m.] ἐν ᾧ δεικνυμι, ὅτι οὐκ
ἀδίκως ὑμᾶς ἀπολέσθαι ἐψήφισάμην. Εἶπας τούτων,
ὅτι· *Οὐκ ἔστιν ἀλήθεια, οὐδὲ ἔλεος, διδάσκων*
ἡμᾶς πόθεν τοῦτο γίνεται, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι ἐπίγνω-
σιν Θεοῦ· *Ἔλεος γὰρ ἀφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ*
ἔστι Θεός, καὶ ἐκ τούτου διεφθάρησαν, καὶ ἐδωλύ-
χθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασι. Τάχα δ' ἂν τις καὶ τούτων-
τίον ἔρει, ὅτι ἐκ τοῦ μὴ εἶναι ἀλήθειαν, μὴδὲ ἔλεον,
οὐδὲ ἐπίγνωσιν Θεοῦ ἐστι. Μακρὰν γὰρ ἀπέχει ἀπὸ
ἀμαρτωλῶν ὁ Θεός, καθὰ φησι Σολομών· καὶ εἰκό-
τως· Ὁ γὰρ ἐμβαλὼν τοῖς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς πο-
λὺν χρόνον, καὶ τυφλώσας αὐτοὺς, πῶς ὀφείλει τὸ φῶς;
Ἀρὰν δὲ λέγει τὴν λοιδορίαν καὶ τὴν διαβολὴν (12).
Διὰ μὲν οὖν τὸ μὴ εἶναι ἀλήθειαν, ἔστιν ἡ ἀρὰ,
τούτέστιν ἡ λοιδορία, καὶ διαβολή, καὶ τὸ ψεῦδος·
δίδωσι δὲ οὐκ ἔστιν ἔλεος, ὁ φόρος, καὶ τὸ αἷμα ἐφ'
αἱμασι μίσγειν· διὰ δὲ τὸ μὴ εἶναι ἐπίγνωσιν τοῦ
Θεοῦ, ταῦτά τε, καὶ ἡ κλοπή, καὶ μοιχεία. Ταῦτα
λέγουσι· ἂν καὶ περὶ τῶν ἀποκτεινάντων τὸν Κύριον.
Ἔλεος μὲν γὰρ καὶ ἀλήθεια, αὐτὸς ὁ Χριστός, καὶ
ἐπίγνωσις δὲ τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ *ὠρακώς*, φησὶν,
ἐμὲ, ὠρακε τὸν Πατέρα. Οὐ παρεδέξαντο δὲ αὐτὸν
οὗτοι, οὐδὲ ἦν αὐτοῖς. Ἀλλὰ τί ἦν ἐν αὐτοῖς; Ἀρὰ,
τούτέστι λοιδορία· Σαμαρεῖτην γὰρ αὐτὸν ἀπεκά-
λουν, καὶ μέθυσον, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημένον
[f. γεγεννημ.]. Κατεψεύδοντο δὲ αὐτοῦ, δαιμόνιον
τε ἔχειν λέγοντες, καὶ ἀντίθεον εἶναι, καὶ ἐν Βεελ-
ζεβούλ (13) ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια. Καὶ κλοπὴ δὲ ἦν
ἐν αὐτοῖς· ἐμισθοῦντο γὰρ λάθρα τὸν Ἰούδαν, δι' οὗ
καὶ τὸν φόνον ἀπετέλεσαν τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἐπὶ
τοῖς αἱμασι τῶν προφητῶν ἔμιξαν τὸ αἷμα αὐτοῦ,
καὶ μετὰ ταῦτα, τὸ τῶν ἀποστόλων. Μοιχεία δὲ ἐπο-
μῆτο πάντως τοῖς ἀρχιερεῦσιν αὐτῶν, μισθουμέ-

¹ Psal. xiii, 1. ² Ibid. ³ Psal. cxviii, 155. ⁴ Joan. i, 1. ⁵ Matth. xii, 27.

Variæ lectiones et notæ.

(10) Ἐξείλου γαστρομένη, illum gustans. Cod. Ven.

(11) Ἀπόλωνται, ut ne pereant. Cod. Ven.

(12) Græca verba ita sonant: execrationem au-

tem dicit convicium, et calumniam.

(13) Βεελζεβού, Beelzebu. Cod. Bav.

νοὺς κατ' ἐνιαυτὸν τὴν ἀρχιερωσύνην, καὶ ὕβρισι- A
κῶς αὐτῇ κεχρημένοις. Εἰ δὲ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ τοῖς
γῆϊνοῖς προσκειμένου, γῇ ὀνομάζεται· ὅρα, ὅτι
ἀλήθεια, καὶ ἔλεος οὐκ ἔστιν ἐπὶ τῆς τοιαύτης γῆς·
ὁ γὰρ φιλῶν τὸν ψευδῆ πλοῦτον, καὶ τὰς ψευδεῖς ἡδο-
νὰς, καὶ τὴν ψευδομένην δόξαν, ἀλήθειαν οὐκ ἔχει.
Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἔλεος ἔχει ἀπὸ Θεοῦ, οὐδὲ ἐπιγνώσ-
ται αὐτὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀποκαλύψεως ὡς Θεὸν,
ταῦτέστιν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὡς Κύριον, ὅπερ ἐστὶ Δεσπό-
την, καὶ κολαστὴν, ὅπερ ἀπευχόμενός τις τῶν πα-
τιερῶν, ἔλεγε· *Γενέσθω μοι Κύριος ἐν Θεόν*.
Μισοῦσι δὲ αἵματα ἐφ' αἵμασι καὶ οἱ ἀπὸ τῶν αἰ-
ρίσεων, οἱ αὐτοὺς ἀποκτείναντες διὰ τῆς αἰρέσεως,
ἔτι καὶ ἄλλους ἀποκτενοῦσι τοὺς μαθητευομένους.
Καὶ ὅταν δὲ τις αὐτὸς τὴν ψυχὴν διεφθαρμένος,
νέαν ψυχὴν παραλαβὼν, φθίρῃ τὸ ἦθος ταύτης B
διὰ κακῆς ὁμιλίας, αἵματα καὶ οὗτος ἐφ' αἵμασι
μίσγει.

occidunt, aliosque occidunt ab se institutos. Et
animam assumpserit, ejusque mores per pravam
sanguine miscet.

Διὰ τοῦτο περῇσθαι ἡ γῆ, καὶ σμικρυνθήσεται
σὺν πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν αὐτήν, καὶ τοῖς θη-
ρίοις τοῦ ἀγροῦ, καὶ σὺν τοῖς ἐρπετοῖς, καὶ σὺν
τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ· καὶ οἱ ἰχθύες τῆς θα-
λάσσης ἐκλείψουσιν, ὅπως μὴδὲς μὴτε δικάζηται,
μὴτε ἐλέγχῃ μὴδελίς. Τοιοῦτο, φησί, πολέμων πλη-
θοῦ· ἐπάξω διὰ τὰ τοιαῦτα ἔργα ὑμῶν, ὥστε δαπα-
νηθῆναι οὐ μόνον τοὺς πλουσίους, οἱ θηρίων δίκην
καὶ ἐρπετῶν καὶ πετεινῶν τοῖς πνευστέροις ἐπέκειν-
το, καὶ οἷόν τισι περὶ τοῖς πλοῦσι καὶ τῇ δυνα-
στείᾳ †† (14) ἐπιπρόμενοι, κατὰ τῶν ταπεινοτέρων
ἐξ ὕψους βαρεῖς ἐφέροντο, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους C
ἀπαντας, οἱ, καθάπερ τινὲς ἰχθύες, τῇ πελάγει τοῦ
βίου ἐμβαπίζονται. Ὡς ἀδασιεύτους δὲ ὄντας τοὺς
Ἰσραηλίτας, εἰκότως τοῖς ἀδασιεύτοις παρεικάζει
ζῶας. Τοῦτου δὲ, φησί, γενομένου, ἔρμος ἡ γῆ καὶ
ῶν δικαζόντων, καὶ τῶν δικαζομένων γενήσεται·
τουτέστιν, ἐκλείψουσιν αἱ ψευδεῖς κατηγορίαι, καὶ
αἱ ψευδομαρτυρίαι, καὶ αἱ ἄδικοι ψῆφοι, καὶ οἱ ἐλεγ-
χοι. Ἐπένθησε καὶ ἡ γῆ τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλοῦσα
τοῖς Ῥωμαίοις, σὺν τοῖς μεγιστάσιν αὐτῆς, οἱ θῆ-
ρες ἦσαν, κατὰ τὸ, *Ἐνεδρεύει ἐν ἀποκρύφῳ, ὡς*
λέων, τοῦ ἀρπάσαι πτωχόν· καὶ ἐρπετὰ, κατὰ τὸ,
Ὅφεις γεννήματα ἐχιδνῶν· καὶ πετεινὰ τοῦ οὐρα-
νοῦ, διὰ τὸ ἐπιπρόμενον φρόνημα, οἱ οἱ λέγοντες·
Μὴ μου ἄπτον· καθάρως γὰρ εἰμι· οἱς ὁ Θεὸς οὐκ
ἀρεσκόμενος, λέγει τοῦτο· *Καπνὸς τοῦ θυμοῦ* D
μου. Ἀλλὰ καὶ ἰχθύες ἦσαν οὗτοι, ὡς ἀλληλοφάγοι.
Ἡ καὶ τὸ ἀγελαῖον πληθὺς ἰχθύες λέγονται, ὡς ἀλο-
γῶνται, καὶ ἀφωνότατοι, καὶ ταῖς τοῦ βίου φροντί-
σιν ἐμβαθαπτισμένοι. Ἐκλείψουσιν δὲ καὶ κρίσεις,
καὶ ἐλεγχοι. Ἐπειδὴ γὰρ, φησί, τὸν Κύριον συκο-
φαντικῶς ἐπαιτιασάμενοι, ψευδομαρτυρίαν κατ' αὐ-

A erat : clanculum enim conducebant mercede
sua Judam, per quem et eadem Servatoris
persecuti sunt perfecerunt, ipsius sanguinem
prophetarum cruori commiscentes, deinde apostol-
orum quoque : adulterium postea omnino per
sacerdotum principes mittebatur, conducentes
annuo summum pontificatum, non sine injuria eo
utentes. Quod si anima terrenis rebus affixa,
terra nominetur, vide quod veritas et misericordia
non sit super talem terram. Nam qui mendaces
divitias amat et vanas opes et fraudulentam glo-
riam, veritatem non habet; unde neque misericor-
diam a Deo suscipit, neque agnoscit ipsum in die
revelationis, Deum hilarem videlicet et manue-
tum, sed enim veluti Dominum et punitorem.
B Quod deprecans patriarcharum quispiam dixit :
Fiat mihi Dominus in Deum *. Sic eruiorem ad
cruorem miscent hæretici, qui seipsos per hæresim
consummationem corruerit, sanguinem ille cum

Vers. 3, 4. Propterea lugebit terra, et imminuetur
cum omnibus habitantibus ipsam, cum bestiis agri,
et reptilibus, volucribusque cæli : quin pisces etiam
deficient maria, quod nemo neque judicet, neque
quispiam arguat. Tantam, inquit, hostium multi-
tudinem inducam propter talia opera vestra, ut
necum absumant divites, qui bestiarum instar et
reptilium pauperioribus imminebant, inque eos
irruerant, ac, veluti quibusdam alis, †† divitiis
et potentia elati, graviter in humiliores ex alto
serebantur; sed etiam alios omnes qui, veluti
pisces, in vitæ pelagus immerguntur. Rege vero
carentes Israelitas, merito rege carentibus brutis
comparat. Ubi hoc eveniet, ait, destituetur terra
eum iis qui jus dicant, tum iis quibus jus dicatur.
Deficient scilicet falsæ criminationes et falsa testi-
monia et injustæ sententiæ atque reprehensiones.
Flevit et Hierosolymorum regio, cum a Romanis
capta est una cum ejus optimatibus, 38 qui cum
feræ erant, juxta illud, *Insidiatur in abscondito,*
quasi leo, ut rapiat pauperem *; tum reptilia,
juxta illud, *Serpentes genimina viperarum* †; tum
cæli volucres, ob elatum eorum animum, ejus-
modi sunt, qui dicunt, *Ne me tangas; purus enim*
sum, quibus indignatus Deus ait : *Fumus furoris*
mei †; tum denique pisces, quod se ipsi alius alium
devorarent. Homines item de vulgo pisces dicun-
tur, tanquam rationis atque vocis omnium maxime
expertes, qui vitæ curis sollicitudinibusque immer-
guntur. Deficient autem et judicia et reprehren-
siones : Quoniam enim, ait, Dominum per calum-
nias criminati, falsum in eum testimonium dixistis,
eumque condemnastis, merito destituetur potes-

* Gen. xxviii, 21.

† Psal. x, 9.

‡ Matth. xxiii, 33.

§ Isa. lxxv, 3.

Variae lectiones et notæ.

(14) Quæ duobus his cruciculis continentur (hinc usque ad col. 637 C), adjecimus ex cod. Veneto, cum in Loniceri interpretatione desint.

state judicandi atque redarguendi, propterea quod judiciis reprehensionibusque contra jus fasque usi estis. Magnæ vero felicitati est animo terrena volventi luctus ex pœnitentia profluens; neque sane modico lucro est, quod ipsius animi elatio deprimatur. Quo magis enim exterior homo corrumpitur, eo magis interior renovatur⁹. Una vero cum iis quæ intra nos sunt, feris reptilibusque et volucribus [quæ quidem qualia sint, superius dictum est] conterantur etiam qui in nobismetipsis sunt pisces, de quibus ita sentimus. Male quis agit, exempli causa, simulque dolore correptus angitur, quod male se agere sentiat: alius contra, delinquens, ne male quidem se agere putat; quinimo, si accusetur, se summique facinus, tanquam bonum, defendit. Ille piscis est, vitalem tenens aquam, vere salitam, quæ lethalis aliis videatur. Talia si a quopiam absint, in eum neque iudicium erit (Qui enim credit, ait, in iudicium non venit¹⁰; sed a morte ad vitam transit) neque reprehensio; peccatoribus enim Deus dixit: Arguam te, et statimam contra faciem tuam peccata tua¹¹.

VERS. 4, 5. *Populus autem meus veluti sacerdos, cui contradicitur, languebit per dies, et languebit propheta una cum ipso.* Quemadmodum, ait, si sacerdotali ab stirpe quis descendens aliquo corporis vitio laboret, alterutro carens oculo, vel pede mancus, aut alia corporis parte læsus, ad sacerdotium haud evehitur, sed ei contradicitur, vitium scilicet hoc objicitur, arceaturque a sacerdotio: vel si talem ad dignitatem sit evectus, cum alicui crimini sit obnoxius, eique propterea tali de honore controversia movetur, sacris interdicitur] ignominiaque afficitur: ita et populus meus, ait, licet o sacerdotum genere descendat, inglorius tamen ob ejus animi vitium apud me erit, manebitque multos dies imbecillus. Propheta quoque, falsus nimirum vates, non habebit amplius temere vaticinandi libertatem; falsi namque prophetæ secundis in rebus magnos in vaticinando sibi spiritus sumebant, nil unquam mali fore constanter affirmantes: **39** in adversis animum despondebant, se debiles simul atque mendaces declarantes. Consimilis ei, cui contradicatur, sacerdoti evasit et Deicida populus: ut enim is, cui vitio quidpiam tribuatur, aut sacerdos omnino non sit, aut sacerdos factus, sacris interdicitur; ita populus iste neque sacerdotium, neque sacrificium habebit amplius in sua potestate, neque prophetarum vaticiniis gaudebit. Verumtamen haud per omne ævum ita enervatus manebit, sed tantummodo per dies aliquot; excipitur enim tempus,

A τοῦ συνεστήσασθαι, καὶ (15) κατεψηφίσαι· αὐτοῦ δὲ εἰκότως οὐχ ἔξετε ἐξουσίαν δικάζειν, ἢ ἐλέγχειν, ὡς παρανόμως καὶ ταῖς κρίσεσι, καὶ τοῖς ἐλέγχοις χρησάμενοι. Μακαρισμοῦ δὲ αἷτιον τῇ τὰ γῆϊνα φρονούσῃ ψυχῇ τὸ πενήθειαι ἐκ μετανοίας· καὶ τὸ σμικρυνθῆναι δὲ τὸ γαῦρον φρόνημα, οὐ μικρὸν ἀγαθόν. Ὅσῳ γὰρ ὁ ἐξω ἄνθρωπος φθείρεται, τοσούτω ὁ ἔσω ἀνακαίνουται. Σὺν τοῖς ἐν ἡμῖν δὲ θηρίοις καὶ ἐρπετοῖς καὶ πετεινοῖς, ἀπερ εἴρηται τίνα εἶσι, καὶ οἱ ἐν ἡμῖν ἰχθύες σμικρυνέσθωσαν, περὶ ὧν τιοῦτόν τι νοοῦμεν· Πράττει τις τὸ κακόν, ἀλλὰ δάκνεται, συναισθανόμενος, ὅτι πονηρὸν ποιεῖ. Ἄλλος ἀμαρτάνων, οὐδὲ οἴεται κακόν τι ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ κατηγορούμενος, εἰς ἀπολογίαν τὴν τῆς τοιαύτης πράξεως ὡς ἀγαθῆς καθίσταται. Ὁ τοιοῦτος ἰχθύς ἐστὶ, ζωογόνον ἔχων τὸ ἐν τῷ ἄλμυρῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις δοκοῦν θανατηφόρον ὕδωρ. Τῶν δὲ τοιούτων ἐκλείψαντων ἐκ τῆς ψυχῆς, οὕτε κρίσις ἐστὶν (Ὁ γὰρ πιστεύων, φησὶν, εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν), οὕτε ἐλεγχος· τῷ γὰρ ἀμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐλέγξω σε, καὶ παρὰ στήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀμαρτίας σου.

Ὁ δὲ λαὸς μου, ὡς ἀντιλεγόμενος ἱερεὺς, καὶ ἀσθενήσῃ ἡμέρας· ἀσθενήσῃ δὲ καὶ προφήτης μετ' αὐτοῦ. Ὡς περ, φησὶν, ἐάν τις ἐξ ἱερατικῆς κατὰ γοίτο φυλῆς, ἔχοι δὲ τίνα σωματικὸν μῶμον, μονόθραλμος ὢν, ἢ χωλὸς, ἢ ἄλλο τι τοῦ σώματος μέρος λελωθὴμένος, οὐκ ἀγεται εἰς ἱερωσύνην, ἀλλ' ἀντιλέγεται, τουτέστι διαβάλλεται ἐπὶ τῷ ἐλαττώματι τούτῳ, καὶ ἀστοχεῖ τῆς ἱερωσύνης· καὶ ἱερεὺς δὲ τις ἤδη καταστάς, ἐν [f. ἄν] ἐγκλήματι περιπέσει, καὶ ἀντιλογίαι πρὸς αὐτὸν γίνωνται περὶ τῆς τιμῆς, παύεται τοῦ λειτουργεῖν, καὶ ἀτιμοῦται· οὕτω, φησὶ, καὶ ὁ λαός μου ἐξ ἱερῶν μὲν κατέγεται προγόνων, διὰ δὲ τὴν ψυχικὴν βλάβην ἀτιμὸς ἐστὶν παρ' ἡμῶν, καὶ ἀσθενήσῃ ἡμέρας πολλὰς. Ἀλλὰ καὶ προφήτης, τουτέστι ψευδοπροφήτης, οὐχ ἔξει παρῤῥησίαν· τῷ ἐντι γὰρ οἱ ψευδοπροφῆται ἐν μὲν τῇ εἰρηνῇ ἐπαρῤῥησιάζοντο, λέγοντες, ὅτι οὐχ ἔξει τὰ κακά· ἐν δὲ τοῖς δεινοῖς συνεστέλλοντο, ἀσθενεῖς δεικνύμενοι καὶ ψεύσθαι. Ἐγένετο καὶ [f. δὲ] ὁ Θεοκτόνος; λαὸς, ὡς ἀντιλεγόμενος ἱερεὺς. Ὡς γὰρ ὁ διαβαλλόμενος, ἢ οὐδ' ὅλως ἱερατεύει, ἢ καὶ ἱερασάμενος, παύεται τοῦ λειτουργεῖν· οὕτω καὶ οὗτοι, οὐκέτι ἱερωσύνην, ἢ θυσίαν, ἐν τῷ σθένει αὐτῶν ἐξουσιν, ἀλλ' οὐδὲ προφῆτας. Πλήν οὐ διὰ παντὸς ἀσθενήσει, ἀλλ' ἡμέρας τινὰς· τετήρηται γὰρ αὐτῷ καὶ πρὸς τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ὅστις μὲν οὖν ἱερεύει, καὶ ἀποστράττει τὰ ἄλογα πάθη, προσάγων αὐτὰ τῷ Θεῷ, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, θεὸς τῷ ἐντι καὶ ἀληθινὸς ἱερεὺς. Εἰ δὲ τις τὸν λόγον μᾶλλον ἀποσφάττει, οὗτος ἀντιλεγόμενος ἱερεὺς· ἐναντίας γὰρ οἷς πρᾶτ-

⁹ II Cor. iv, 16. ¹⁰ Joan. ii, 10. ¹¹ Psal. xlix, 21.

Variæ lectiones et notæ.

(15) Sic habet cod. Venetus; ego tamen expungendam primum puto particulam δὲ uti supercaneam, interpungendum deinde hoc modo κατε-

ψηφίσαι αὐτοῦ· εἰκότως x. τ. λ., quod in interpretatione secutus sum.

ταί λέγεται. Ἀλλ' ἔως μὲν νῦν ἔστι, καὶ ἀγνωστὰ ἂν καθήκοντος, διαπράττειται ταῦτα, καὶ ἰσχυρὸς ἔσται, καὶ θανάτος ἐν κακίᾳ· ἡμέρας δὲ γενομένης, καὶ γνώσεως θείας ἐπιλαμψάσης, ἀσθενήσῃ· καὶ ὁ ψευδοπροφήτης δὲ μετ' αὐτοῦ ἀσθενήσῃ, ὅπερ ἔστιν ἡ ἐλπίς, ἡ ὑποσχυνόμενη αὐτῷ ἀγαθὰ ἔσεσθαι ἐς τὸ μέλλον, καὶ ἐπιβλυννύουσα αὐτὸν τὸ τοιαῦτα ποιεῖν.

Ignorantione versabitur : cum vero lux divinaque unaque eum ipso conciet et falsus propheta, spes nimirum quæ bona in posterum ei portendebat, eumque in flagitiis magis magisque confirmabat.

Νυκτὶ ὡμοίωσεν τὴν μητέρα σου· ὡμοιώθη δὲ λαός μου, ὡς οὐκ ἔχωρ γυνώσκειν. Μητέρα τοῦ λαοῦ ἡ συναγωγὴ, ἥτις διὰ τὸ κατέχεσθαι τῷ ζῳῳ τῆς ἀγνοίας, καὶ μηδὲ βραχεῖαν αἰγλὴν τῆς θεωρίας δέξασθαι, νυκτὶ παρεικάσεται· εἰδὲ καὶ ὁ ἐκ ταύτης γεννηθεὶς λαός, τῇ μητρὶ τοιχῶς, ὡμοιώθη καὶ αὐτός νυκτὶ, οἷα δὲ καὶ ἔχωρ γινώσκειν. Καὶ οἱ νῦν δὲ Ἑβραῖοι, τῇ σκιᾷ τῇ νομικῇ παρακαθήμενοι, εἰκότως νυκτὶ ὡμοιώνται, ἄλλως τε καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἀποκτείναντες. Ἐπεὶ δὲ μήτηρ ἡμῶν ἔστιν ἡ παρακοή, κατὰ τὴν ἐν ἀμαρτίαις σύλληψιν· ὁ μὲν θεὸς εὐεργετῶν ἡμᾶς, νυκτὶ ὡμοίωσε ταύτην, καὶ ἀμορφον, καὶ ἀκαλλῆ, καὶ ἀσχήμονα ἡμῖν δέδωκεν ὄραν αὐτὴν· ἡμεῖς δὲ, ὡς ὁμοιούμενοι τοῖς οὐκ ἔχουσι γνῶσιν, οὐχ ὁρώμεν αὐτὴν ὡς νύκτα, ἀλλ' ὡς φωτεινῇ καὶ περικαλλεῖ προστρέχμεν.

les, quæis nulla cognitio est, eam cernimus, non [lucem] quam studiosè propterea consecramur.

Ὅτι ἐπίγνωσιν ἀπόσω σὺ, ἀπόσομαι σε κατὰ, τοῦ μὴ ἱερατεύειν μοι· καὶ ἐπελάθου νόμον θεοῦ σου, ἐπιλήσομαι τέκνων σου κατὰ. Πρῶτος σὺ, φησί, ἀπόσω τὴν τῶν ἐμῶν νομίμων καὶ ἐντολῶν ἐπίγνωσιν· εἰθ' οὕτως ἐγὼ ἀπόσομαι σε τοῦ μὴ ἱερατεύειν μοι, τουτέστι τοῦ μὴ προβάλλεσθαι τοῦ λοιποῦ ἱερέας ἐκ τοῦ ἔθνους, μηδὲ εἶναι ἐν ὑμῖν ἱερωσύνην· σὺ γὰρ δὴ πᾶς ὁ λαός ἱερατεύει. Πληκτικώτερον δὲ εἶπε τὸ, Ἐπιλήσομαι τέκνων σου, ἵνα μᾶλλον αὐτοὺς λυπήσῃ. Οὐ γὰρ τοσοῦτον ἐαυτῶν κηδόμεθα, ὅσον τῶν ἡμετέρων τέκνων. Τῶν οὖν σοι φιλάτων, φησὶν, ἐπιλήσομαι. †† Ποῦ νῦν ἱερατεία ἐν τοῖς Ἑβραίοις τοῖς ἀπωσαμένους τὸν Χριστόν, ὃς ἔστιν ἐπίγνωσις, καθὼς εἴρηται ἀνωτέρω; Ἐπεὶ (16) ἐπελάθοντο καὶ τοῦ νόμου τοῦ θεοῦ, τοῦ λέγοντος· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ θεός· καὶ τὸ, Ὁ γέσθαι τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν, καὶ οὐ πιστεύετε (17) διὰ τοῦτο ἐπιλήσομαι, φησὶ, τῶν τέκνων σου, ἐγκαταλείπων αὐτοὺς, ὥστε περιτέμνεσθαι σαρξὶ, καὶ μὴ τῇ ἀληθινῇ σφραγίδι τοῦ βαπτίσματος σημειοῦσθαι. Πανταχοῦ δὲ ἡ ἐπίγνωσις ζητεῖται καὶ ἐν τῇ πρακτικῇ, ἵνα μὴ (18) περιπέσωμεν, ὡς καλῶ, τῷ χείρονι, νηστεύοντες, ὡς οἱ ἐγκρατεῦνται, ἢ τὸν γάμον φεύγοντες. Οὕτω γὰρ κτλ. πολλὰς πράξεις ἀγαθὰς τῷ

quo ad Christi fidem sese recipiat. Quisquis igitur suos nectat immolatque rationis expertis affectus, eos, ut supra dictum est, Deo offerendo, verus planeque divinus sacerdos est : sin rationem potius quis immolet, hic est sacerdos cui contradicitur, ei quippe nefaria ipsius facinora obijciuntur. Verum hæc ille patrabat, victorque pollens potensque erit, quoad in tenebris, honestique cognitio fulgebit, fractus debilitatusque concidet.

Vers. 5, 6. Nocti assimilavi matrem tuam : assimilatus est populus meus non habenti cognitionem. Mater appellatur populi Synagoga, quæ, propterea quod ignorantia tenebris obruebatur, nec ullum omnino divinæ cognitionis radium exceperat, nocti comparatur. Ideoque et ab eo prognatus populus, cum matri similis omnino sit, eidem et ipse nocti comparatur, utpote qui nullam præ se ferat cognitionem. Hebræi quoque nostrorum temporum, qui in legali umbra versantur, jure ac merito nocti comparari possunt, præsertim cum veram lucem exstinxerint. Quoniam autem nostrum mater est inobedientia, eo quod in peccatis concepti sumus ; eam, nobis benefacere volens, Deus nocti comparavit, eandemque deformem, sordidam atque sordidam nostros ob oculos posuit : nos autem, iis fere simili noctem, sed uti claram pulcherrimamque

Quoniam cognitionem repulisti tu, repellam et ego te, ne mihi sacra facias : oblitus es legis Dei tui, obliviscar et ego filiorum tuorum. Primus tu, ait, repulisti mearum legum præceptorumque cognitionem ; proindeque depellam et ego te sacris, ne scilicet in posterum tua de gente sacerdotes eligas, neve sit amplius in vobis sacerdotium : non enim universus populus sacerdotioungebatur. Acerbius vero dixit, Obliviscar filiorum tuorum, quo majore eos dolore afficeret. Non enim tantum cujusque nostrum ipsi curam gerimus, quantam filiorum quisque nostram gerere solemus. Obliviscar igitur, ait, eorum quæ tibi sunt charissima. †† Ubi nunc est sacerdotium 40 apud Hebræos, qui Christum repulerunt, qui est agnitio, ut supra memoratum ? Quoniam et legem Dei oblivioni tradiderunt, dicentem : Prophetam vobis excitabit Dominus Deus, et, Videbitis vitam vestram pendentem coram oculis vestris et non credetis 19 ; expropter Obliviscar, inquit, liberorum, relictis illis ut circumcidantur carne, nec vero baptismatis sigillo signentur. Porro ubique in Scripturis cognitio Dei quaeritur. Præterea in vitæ nostræ cum moribus tum operibus requiritur, ut ne pejori ceteri meliori incidamus : quemadmodum si jejuni maneamus,

19 Deut. xviii, 15.

Varie lectiones et notæ.

(16) Ἐπεὶ δέ, quoniam vero. Cod. Ven.

(17) Πιστεύετε, Creditis. Cod. Bav.

(18) Deest μή, non, in cod. Bav.

vel nuptias propterea fugiamus, quasi hoc pacto A
continentes perseveremus. Hunc enim ad modum
etiam multa bona opera, ut apparent, genuerimus, obliuiscetur tamen eorum Deus, seu talium, quæ secundum legem ejus non sint facta. Nemo enim corona exornatur, nisi juxta legem athletam egerit 12-14.

VERS. 7. Secundum multitudinem suam, sic peccarunt mihi. Non possum, inquit, invenire mensuram vel numerum ab ipsis admissorum: unde non habens aliam dimensionem, hoc dico, quod quoniam admodum ipsi innumerabiles sunt, astrorum cæli instar arenæque maris, sic et ea, per quæ peccarunt mihi, adeoque flagitia eorum sub numerum non cadunt. Ingratitudinem ipsorum hic pariter in medium confert, perinde quasi dicat: Eisi adeo a me beneficiis sint exornati, inque tantam aucti multitudinem, attamen in tantum immemores fuere beneficii, ut paria etiam multitudini suæ peccata erga me perpetraverint, ut neque uxor, neque puer neque major natu inveniatur, qui mihi placeat. Consimiliter qui Dominum comprehenderunt, juxta multitudinem suam invaserunt ipsum. Sic in anima contingit, ubi unius ducis præsidatu repulso, perturbationes copiosæ factæ peccant in Deum.

Gloriam ipsorum in ignominiam convertam. Ipsi, inquit, suam sibi numerositatem gloriæ ducunt. At ego bello consumptos eos imminuam paucioresque reddam, et jam inde ad ignominiam transferentur. Vel: Etiamnum mala operantes. in ipsis gloriam et famam querant; tempus igitur veniet, quando ignominie suæ opera cognoscent, eosque illorum pudebit. Gloria eorum itidem in contumeliam alterata est, quando ipsi filii regni habitati ejecti sunt foras. At cum celebris apud eos circumcisio, nunc incelebris et ingloria est facta. Deinde quando accepto a Deo dono male utatur quisquam, ut opibus vel eloquentia, ideoque relinquat eum Deus, ad ignominiam hoc ei vertitur. Hanc ad rationem sapientes Græcos in reprobam mentem tradidit eos deserens. Sic opulentus ille acrius torretur, seu in sartagine, in gehenna propter divitias. Insuper in captivitatem 41 abducti Hebræorum reges, qua gloriam, qua opes suas, ad uberiores contumeliam tenuerunt. Nec enim perinde est in egestate natum aliquem captivum abduci, et in regalibus opibus progenitum educatumque cui sceptrum etiam commissum fuerint.

VERS. 8, 9. Peccata populi mei comedent, et in D
iniquitatibus ipsorum accipient animas eorundem. Et qualis est populus, talis etiam sacerdos. Populo in judicium vocato, ad sacerdotale genus transcendit, inquiens, quod pro peccatis a populo oblata ipsi edant. Ea enim peccata vocat. Ac interim tamen, cum tanta commoda a populo acciperent,

12-14 II Tim. 11, 5.

Varie lectiones et notæ.

- (19) Ἀμαρτημάτων, peccatorum. Cod. Bav.
(20) Ἄστρα γάρ, astra enim. Cod. Ven.
(21) Ἡ, vel. Cod. Bav.
(22) Deest αὐτοῖς in cod. Bav. et restituimus ex

δοκεῖν γεννήσωμεν, ἐπιλήσεται αὐτῶν ὁ Κύριος, ὡς μὴ κατὰ τὸν νόμον αὐτοῦ γεγεννημένων. Οὐδεις γὰρ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ.

quæ secundum legem ejus non sint facta. Nemo enim corona exornatur, nisi juxta legem athletam egerit 12-14.

Κατὰ τὸ πλῆθος αὐτῶν, οὕτως ἡμαρτόν μοι. Οὐκ ἔχω, φησὶν, εὐρεῖν μέτρον, ἢ ἀριθμὸν τῶν ἁμαρτηθέντων (19) παρ' αὐτῶν· ὅθεν μὴ ἔχων ἄλλο μέτρον, τοῦτο φημι, ὅτι ὥσπερ αὐτοὶ ἀναριθμητοὶ εἰσιν, ὡς τὰ ἄστρα (20) τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, οὕτως καὶ ἡ ἡμαρτόν μοι, ἀναριθμητά εἰσιν· ἅμα δὲ καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτῶν ἐμφαίνει, ὅτι οὕτως εὐεργετηθέντες παρ' ἐμοῦ, καὶ τοσοῦτοι γενομένοι, οὐκ ἐμνήσθησαν τῆς εὐεργεσίας, ἀλλ' ἰσχυροὺς τῶν ἑαυτῶν πληθεὶ τὰς πρὸς με ἁμαρτίας ἡβήσαν· ὥστε μῆτε γυναῖκα, μῆτε παῖδα, μῆτε γέροντα εὐρίσκεισθαι μοι εὐάρεστον. Οὕτω καὶ εἰ τὸν Κύριον συλλαβόντες, κατὰ τὸ πλῆθος ἐπῆλθον αὐτῷ. Καὶ ἐν τῇ ψυχῇ δὲ ἐπειδὴν τὴν τοῦ ἐνὸς ἡγεμονίας ἐπιστάσαν ἀπωσάμενα τὰ πάθη πλῆθος γένωνται, τῇ καὶ αὐτὰ ἁμαρτάνομεν τῷ Θεῷ.

Τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς ἀτιμίαν θήσομαι. Αὐτοὶ μὲν, φησὶ, δόξαν ἔχουσι τὸν πληθυσμὸν· ἀλλ' ἐγὼ διὰ τοῦ πολέμου δαπανήσας αὐτοὺς, ὀλίγους ποιήσω, κίντα ἄρα εἰς ἀτιμίαν περιστέσουσιν. Ἡ, ὅτι νῦν ποιῶντες τὰ κακὰ, καυχῶνται ἐπ' αὐτοῖς· ἔστι τοίνυν καιρὸς, ὅτε ἐπιγινώσκονται τὰ τῆς ἀτιμίας ἔργα, καὶ ἐπαισχυνθήσονται αὐτοῖς. Ἡτιμώθη ἡ δόξα αὐτῶν, καὶ καθὼς υἱοὶ τῆς βασιλείας ὄντες, ἐξεβρίφησαν ἐξω· καὶ ἡ παρ' αὐτοῖς ἐνδοξος περιτομή, νῦν ἀτιμὸς ἐστὶ καὶ ἄδοξος. Ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴν τι; λαβὼν χάρισμά τι παρὰ Θεοῦ, κακῶς χρῆται τούτῳ ὅν (21), πλοῦτον, ἢ λόγον· ἐγκαταλείπει αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ γίνονται αὐτοῖς (22) ταῦτα εἰς ἀτιμίαν. Οὕτω τοὺς σοφοὺς Ἕλληνας παρέδωκεν εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ἐγκαταλιπὼν αὐτούς· οὕτως ὁ πλοῦσιος δεινότερον ἀποτηγανίζεται ἐν τῇ γεννῇ διὰ τὸν πλοῦτον· καὶ οἱ αἰχμαλωτισθέντες δὲ βασιλεῖς τῶν Ἑβραίων, τὴν δόξαν, καὶ τὸν πλοῦτον, εἰς πλείω ἀτιμίαν ἔσχον. Ὁ γὰρ ὁμοίον ἐστὶ τὸν ἐν πένιᾳ γεννηθέντα αἰχμαλωτὸν ἀχθῆναι, καὶ τὸν ἐν βασιλείᾳ τεχθέντα, καὶ τραφέντα, καὶ βασιλεύσαντα.

Ἀμαρτίας λαοῦ μου φάγομαι, καὶ ἐν ταῖς δίκαιαις αὐτῶν λήψονται τὰς ψυχὰς (23) αὐτῶν καὶ ἔσται καθὼς ὁ λαός, οὕτως καὶ ὁ ἱερεὺς. Τοῦ λαοῦ κατηγορήσας, ἐπὶ τὸ ἱερατικὸν μεταβαίνει γένος, καὶ φησιν, ὅτι τὰ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ προσφερόμενα, αὐτοὶ ἐσθίουσι· ταῦτα γὰρ ἀμαρτίας καλεῖ. Καὶ ὅπως τοσαῦτα καρπούμενοι ἐκ τοῦ λαοῦ, ἐν ταῖς

cod. Ven., quamquam legendum αὐτῷ, ipsi, ut consideranti patebit.

(23) Ἄλλοι τὰς ψυχὰς, alii animas. Cod. Ven.

ἀδικίας οὐκ ἤλεγχον αὐτοὺς, ὡς κακῶς πικιοῦνται· ἅλλὰ τὰς ψυχὰς αὐτῶν αὐτοὶ ἀνεδέχοντο, Ἐφ' ἡμᾶς, λέγοντες, τὸ κρίμα· ὥσπερ οἱ πρὸς τὸν Πιλάτον ἐπικύοντες· Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς. Τί οὖν ἐκ τούτου γενήσεται; Τὸ ἔσθθαι τὸν Ιερέα, καθὼς; καὶ ὁ λαός, οἷα δὴ συναινοῦντα τοῖς ὑπ' ἐκείνων πραττομένοις. Ἰδοὺ οὖν ἡ δόξα αὐτῶν, τούτεστι, τὸ ἐνδοξον γένος τῶν Ιερέων, εἰς ἀτιμίαν γέγονε. Τινὲς δὲ τὸ, Ἀψύονται τὰς ψυχὰς αὐτῶν, οὕτως ἐνόησαν· Οἱ Ιερεῖς, γρὶς, τὰ ὑπὲρ ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ ἐσθίοντες, τὰς ἰδίας ψυχὰς ἀντὶ τῶν ἁμαρτανόντων ἐλάμβανον, ὥστε προσφέρειν τῷ Θεῷ ταύτας θυσίας (24). Μεσίτης γὰρ ὢν ὁ Ιερεὺς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν προσφέρει Θεῷ λαθῶν· ὥσπερ καὶ ὁ Κύριος τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τέθεικεν ὑπὲρ ἡμῶν. Ἀλλ' ὅμως, φησὶ, καίτοι εἰς τοῦτο τεταγμένοι, ὥστε θυσία γενέσθαι Θεῷ, οὐ τοῦτο ἐπεδείξαντο, ἀλλὰ γεγόνασιν, ὡς ὁ λαός. Ταῦτα πάντα καὶ πρὸς πάντα Ιερέα καὶ ἄρχοντα λέγονται, οὖν τῇ ἐπαγομένῃ ἀπειλῇ, τὴν ἄκουε·

Hæc etiam ad omnem sacerdotem et principem audito.

Καὶ ἐκδικήσω ἐπ' αὐτοὺς τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ διαβούλια αὐτοῦ ἀνταποδώσω αὐτῷ. Ὅδοὺς τὰς πράξεις ὀνομάζων, φησὶν ὅτι Πᾶσαν τὴν δίκην καὶ τὴν τιμωρίαν, ὑπὲρ τῶν πράξεων αὐτῶν ἐπάξω αὐτοῖς. Καὶ οὐ μόνον τὰς πράξεις ἐκδικήσω, ἀλλὰ καὶ τὰ διαβούλια αὐτοῦ, τούτεστι, τοῦ λαοῦ· οὐ γὰρ μόνον πράξεων, ἀλλὰ καὶ λογισμῶν ἀτόπων δίκας δόδαμεν. Ἐξεδίκησε καὶ τὰς ὁδοὺς τοῦ Θεοκτόνου λαοῦ, τούτεστι, τὰς ἐπελεύσεις, ἃς ἐποιούντο κατὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ συμβούλια, ἃ κατ' αὐτοῦ συνεκρόνουν. Ὅθεν τις ἐφ' ἁμαρτίαν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ μελέτης, κατὰ συναρπαγὴν δέ· ἀπλῶς οὖν κολάζεται (25). Ὅταν δὲ ἡ δόξ ἐγγὺς καὶ διαβούλιον, τούτεστιν, ἐκ μελέτης τὸ κακὸν δέχεται στηριγμὸν, τότε διπλῇ ἡ ἐκδίκησις.

Καὶ φάγονται, καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῶσι. Τούτεστι, Συνεχῇ καὶ ἐπ' ἀλλήλα αὐτοῖς ἐπάξω κακὰ. Ὡσπερ γὰρ οἱ ἄπληστοι, τρώγοντες, οὐ κορέννυνται, οὕτω καὶ αὐτοὶ φάγονται τοὺς καρποὺς τῶν πράξεων αὐτῶν, τούτεστι, τὰς κολάσεις, καὶ ὥσπερ μὴ φαγόντες, μηδὲ κολασθέντες, οὕτω καὶ ἐτέρας (26) προσκαλίσσονται. Δοκοῦσι καὶ οἱ νῦν διδάσκαλοι Ἑβραῖοι τὰς ψυχὰς τρέφεσθαι τὸν νόμον ἀναγινώσκοντες· ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο· πεινῶσι γὰρ, καὶ οὐκ ἐμπιμπλάνται, διότι τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα ἄρτον Χριστὸν ἦραν ἐξ ἑαυτῶν. Καὶ ὁ τὴν ἁμαρτίαν ἡ ποιῶν, οὐκ ἐμπιπλάται, διὰ τὸ παροδικὴν εἶναι τὴν ἡδονὴν καὶ πρόσκαιρον.

Ἐπόρευσαν, καὶ οὐ μὴ κατευθυνθῶσι, διότι τὸν Κύριον ἐγκατέλιπον, τοῦ φυλάξει πορείαν, καὶ ὁδόν καὶ μέθυμα ἐδέξατο καρδία λαοῦ μου. Δύο ταῦτα ἐγκαλεῖ τῷ λαῷ· ἓν μὲν, ὅτι ἐπόρευσαν, ἀπ' αὐτοῦ εἰς εἰδωλολατρείαν ἐγκυλισθέντες [f. εκ-

Variæ lectiones et notæ.

(24) Ταύτην θυσίαν, hoc sacrificium. Cod. Ven

(25) Ἀτελῶς οὖν κολάζεται, κατὰ συναρπαγὴν

A non reprehendebant eos in sceleribus suis, tanquam male agerent: verum enim animas ipsorum ipsi ad sese recipiebant, *Super nos*, dicentes, *condemnatione*: perinde atque ad Pilatum vociferabantur, *Sanguis ejus super nos* ¹⁸. Quid igitur inde fiet, sacerdotem talem esse, qualis sit populus, utpote commendantem ea quæ ab illis agantur? Istiuc nimirum: nam gloria eam ob rem ipsorum, hoc est, celebre sacerdotum genus ad ignominiam versum est. Quidam, *Accipient animas ipsorum*, sic intellexerunt: Sacerdotes vescentes his quæ pro peccatis a populo offeruntur, proprias animas suas pro peccantibus accipiebant, ut offerrent has Deo in sacrificium. Mediator enim existens sacerdos Dei et hominum, suam ipsius animam acceptam Deo offert, perinde atque Dominus suam ipsius animam accipiens Deo obtulit. Proinde etiam si, ait, in hoc sint constituti, ut sacrificium facerent Deo, attamen hoc non exhibuerunt, sed instar populi facti sunt. dicuntur, cum insequentis interminatione, quam

Et ulciscar in ipsis vias ipsorum, et consilia ejus varia reddam ipsi. Vias opera nominans, Omnem, inquit, pœnam et supplicium super opera ipsorum inducam ipsis. Nec opera tantum ulciscar, sed varia etiam ejus consilia, hoc est, populi. Non enim tantummodo operationum, verumetiam absurdarum cogitationum pœnas damus. Ultus est etiam vias Deicidæ populi, hoc est, insultus invasionesque quas faciebant contra Christum, et consultationes quibus adversus ipsum plaudebant. Graditur aliquis ad peccatum, non ex exercitio vel præmeditatione, sed fortuita et subitaria ad illud præcipitantia vel perductione: simpliciter igitur punitur. At enim si iter hoc consultationem habeat, hoc est, si ex præmeditatione malum istiuc fulcrum cœperit, duplex tum vindicta sequitur.

Vers. 10. *Edent et non implebuntur*. Hoc est, Continua aliaque ad alia ipsis mala adducam. Et quemadmodum voraces adeoque insatiabiles pampphi manducantes non saturantur, sic et ipsi fructus comedent operum ⁴² suorum, hoc est, supplicia, et perinde ac neque comedissent neque puniti essent, alias subinde provocabant pœnas. Videntur hodieque doctores Hebræi animas pascere, legendo legem: verum gratuita est ista opinio et vana: quippe quia esuriunt et non implentur: quandoquidem panem qui e cœlis descenderat, Christum e medio tulerint. Præterea peccatum faciens non impletur, eo quod sit transitoria temporariaque voluptas.

Vers. 10, 11. *Fornicati sunt, nec prosper ideo successus ejus obveniet. Et quia Dominum reliquerunt ut observarent fornicationem, vinum pariter et ebrietatem suscepit cor populi mei*. Duabus in rebus populo diem dicit. Quarum prior, quod scortati

δέ. Cod. Ven.

(26) Ἐτέραν, aliud (supplicium) Cod. Bav.

sint, ab ipso ad idolorum cultum devoluti, usque adeo ut custodirent hanc fornicationem, et permanerent in ea firmiter. Posterior, quod ebrietatibus sese dediderint, quod est, ad nullas non delicias sint effusi. Feruntur hac quoque de Judæorum sacerdotibus, sive iis qui tum duxere spiritum, sive de iis, qui post Christum vivere, quod ipsi doctores existentes, populi fornicationem custodiebant, quam eradicatam deletamque oportuit. Alii vero talibus doctrinis suis conservabant, stabiliētes ipsam fornicationem: *Idcirco et vinum et temulentiam accepit cor populi*, doctrinam nempe eorum, vacillantes eos et exordes facientem. Expende hic quod fornicetur quispiam et a bono deviet, nec eam ob causam rectus fiat. Virtus enim, cum mediocritas ac medium sit, rectitudo quædam est. Vitium vero obliquitas tenet, in excessibus ac defectibus consideratum, siquidem et Deus quidem rectus, draco autem obliquus. Hinc, *Attollit, inquit, gladium suum super draconem, serpentem illum tortuosum*¹⁸. Ad hæc omnis motus a ratione deficiens, temulentiam seu ebrietatem facere dicitur. Temulentia est impietas seu furor animi; ebrietas est mœror; ebrietas est φιλοπλουτία, amor divitiarum, adeoque avaritia, qua caput degravans, qua in terram defigere oculos, caputve demittere ac nutare faciens. Tali enim affectu quopiam languens, omnes mortales metuit, qualis et ambitiosus est qui vel a villissimo quoque vix tribus obolis valenti nostrum talē ebrietatem, suaviter ac jucunde illud accedentem. Tale enim quippiam videtur esse quod ait, *Suscepit*.

VERS. 12. *In signis interrogabant. Sacerdotes*, inquit, qui populum in pietate, ac vero Dei cultu instituere debebant, isti vaticinia denuntiantes, si quando quisquam rebus de suis interrogaturus accessisset, percontabantur illi dæmones, symbolis, hoc est, signis quibusdam. Etenim vel avium volatibus utebantur pro eventurarum rerum signis, vel fumi ex victimis cæsis ac sacrificatis **43** ascensione, si videlicet ad obliquum, vel in subrectum vergeret. Contemplabantur enim exta victimarum, perque colores ipsorum, vel figuras, vel dispositiones videbantur conjicere et intelligere quæ voluissent.

Et in virgis ejus denuntiabant ipsi. Cujus ejus? Populi videlicet. Etenim virgas duas statuentes, carmina et incantationes quasdam submurmurabant: deinde virgis, dæmonum operationibus, aut effectum cadentibus, considerabant quonam utraque earum caderet, antrorsumne an retrorsum, ad dextram vel sinistram. Sicque tandem responsa dabant insipientibus, virgarum casu pro signis usi. Eundem ad modum Nabuchodonosor vaticinabatur, ut Ezechiel habet.

¹⁸ Isa. xxvii, 7.

Varie lectiones et notæ.

(27) Particula γάρ, enim, redundare videtur.

(28) Φιλολοιδόρο;, maledicus. Cod. Bav.

(29) Αὐτὸ προσεζήμενη καὶ ἀποδεχομένη, ipsam

Α καὶ], καὶ τοσοῦτον, ὥστε φυλάττειν ταύτην τὴν πορνείαν, καὶ ἐμμένειν αὐτῇ ἀμεταστάτως· ἔτερον δὲ, ὅτι μέθαις ἐκδιδωκασιν ἑαυτοὺς, ὃ ἐστίν, εἰς πᾶσαν τρυφὴν ἐξεχύθησαν. Δίγεται δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων, εἰτε τῶν τότε, εἰτε τῶν μετὰ Χριστόν, ὅτι αὐτοὶ διδασκαλοὶ ὄντες, ἐφύλαττον τὴν πορνείαν τοῦ λαοῦ. Δέον γὰρ (27) ἐκρίζουν αὐτὴν, καὶ ἀφανίζειν· οἱ δὲ συνετήρουν, ταῖς διδασκαλαῖς βεβαιοῦντες αὐτὴν· διδ., *Καὶ οἶνον καὶ μέθυσμα ἐδέξατο ἡ καρδία τοῦ λαοῦ*, τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, τὴν παραφόρουν αὐτοὺς ποιοῦσαν καὶ ἐμφρονας [ἐκφρ.]. Ὅρα δὲ, ὅτι ἅμα τέ τις πορνεύει ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ οὐ κατεσθύνεται. Ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ, μεσότης οὖσα, εὐθεῖα τίς ἐστίν· ἡ δὲ κακία, σκολιστητῆς ἔχει, ἐν ὑπερβολαῖς καὶ ἐλλείψεσι θεωρουμένη· **β** ἐπεὶ καὶ ὁ μὲν θεός, εὐθύς· ὁ δὲ δράκων, σκολῆς. Ἐπάξει γάρ, φησὶ, *τὴν μάχαιραν, ἐπὶ τὸν ἐρμύοντα τὸν ὄφιν, τὸν σκολιόν*. Πᾶν δὲ πάθος, ἐκστατικὸν ὃν τοῦ λογισμοῦ, μέθην λέγεται ποιεῖν. Μέθη ὁ θυμός· μέθη ἡ λύπη· μέθη ἡ φιλοπλουτία, καρηθαρεῖν ποιοῦσα, καὶ κάτω κύπτειν· πάντες γὰρ ὁ τοιοῦτος δέδοικε. Καὶ ὁ φιλόδοξος (28) δὲ τοιοῦτος, ὃ; καὶ τὸν παρὰ τοῦ τρωδοιμαίου μῶμον φέρει. Μὴ δέξαιτο οὖν ἡ καρδία ἡμῶν τοιοῦτον μέθυσμα, ἡδέως αὐτῇ προσεζήμενον (29)· τοιοῦτον γὰρ τι δοκεῖ τὸ, Ἐδέξατο.

reprehensionem horret. Ne admittat igitur cor quippiam videtur esse

γ Ἐν συμβόλοις (30) ἐπηρώτων. Οἱ ἱερεῖς, ἑστῆς οὗς εἶδε ποιεῖν τὸν λαὸν τὰ πρὸς θεοσέβειαν, οὕτω μαντείας ἐπαγγελλόμενοι, ἐπειδὴν τις πρὸς αὐτοὺς ἦλθεν, ἐρησόμενος περὶ τῶν κατ' αὐτὴν, ἐπηρώτων τοὺς δαίμονας ἐν συμβόλοις, τουτέστιν, ἐν τισι σημείοις. Καὶ γὰρ ἡ ταῖς τῶν ὀρνέων πτήσεσιν ἐχρῶντο συμβόλοις τοῦ μέλλοντος, ἢ τῇ τοῦ καπνοῦ τῶν θυομένων ἀναφορᾷ, πῶς ἀνέειν, ἄρα ἐπὶ τὸ πλάγιον, ἄρα ἐπὶ τὸ εὐθύ. Ἐπεσκόπουν δὲ καὶ τὰ σπλάγχνα τῶν θυομένων, καὶ διὰ τῶν χρωμάτων αὐτῶν, ἢ τῶν σχημάτων καὶ διαθέσεων, ἐδόκουν συμβάλλειν καὶ νοεῖν, ἅπερ ἠθούλουντο.

Καὶ ἐν ῥάβδοις αὐτοῦ ἀπήγγελλον αὐτῷ. — Αὐτοῦ, τίνος; Τοῦ λαοῦ. Ῥάβδους γὰρ δύο ἰστώντας, ἐμφάδας τινος ὑποκατεψιθύριζον· εἰτα τῶν ῥάβδων δαιμονικαῖς ἐνεργείαις πιπτουσῶν, ἐπεσκόπουν, πῶς, ἢ ποῦ ἐκάστη ἐπιπτοί, ἄρα ἐπὶ τὰ ἐμπροσθεν, ἢ τὰ ὀπίσθεν, δεξιὰ ἢ ἀριστερά· καὶ οὕτως ἀπεκρίνοντο τοῖς ἀνοήτοις, ταῖς τῶν ῥάβδων πτώσεσι συμβόλοις χρώμενοι. Οὕτω καὶ Ναβουχοδονόσορ ἐμαντεύετο, ὥς φησιν Ἰερζεκιήλ.

(temulentiam) consecrans amplectensque. Cod. Ven.
(30) Συμβόλοις, consiliariis. Cod. Bav.

Ὅτι Πνεύματι πορνείας ἐπλανήθησαν, καὶ ἐξ-
επόρευσαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτῶν, ἐπὶ τὰς κο-
ρυφὰς τῶν ὄρεων ἐθυσίαζον, καὶ ἐπὶ τοὺς βου-
τοὺς θύον, ὑποκάτω δρυὸς καὶ λεύκης, καὶ
δένδρου σκιάζοντος, ὅτι καλὸν σκέπη. Ταῦτα,
φησὶν, ἃ εἶπον, ἐποίουν, διότι πολλὴν ὁρμὴν ἔσχον
εἰς τὴν πορνείαν, ἢ τὴν εἰδωλολατρείαν, ἢ καὶ
εἰς αὐτὸ τὸ πάθος. Πνεῦμα (31) ἐνταῦθα τὴν προ-
θυμίαν φησὶν· ἢ ἐπειδὴ ἐκάστη τῶν ἁμαρτιῶν
ἐφῆδεται τις δαίμων, καὶ εἰς ταύτην, φησὶ, τὴν,
ὡς εἴρηται, ἐπ' ἀμφοτέρα νοουμένην πορνείαν, ὑπὸ
πνεύματος δαίμονος ἐξεκαίοντο (32)· καὶ ἐπιτερό-
μενοι διὰ θρύψιν καὶ βλακείαν τοῖς ἀμφιλαφείναι τῶν
δένδρων, καὶ καλὴν σκέπην παρεχομένους, ἀπὸ τῆς
κακίας αὐτοῖς ἐθυσίαζον. Καὶ γὰρ ἐδογματίζον Ἑλ-
ληνες· ἅλλα τῶν δένδρων ἄλλοις θεοῖς εἶναι οἰκεία,
ὡς περ τοὺς δρύας ταῖς νύμφαις, τὴν δάφνην τῷ
Ἀπόλλωνι, τῇ Ἀφροδίτῃ τὸ ῥόδον καὶ τὴν μυρσίνην,
καὶ ἅλλα ἄλλοις. Ἀνῆρχοντο δὲ ἐπὶ τὰς κορυφὰς
τῶν ὄρεων, ὡς ἐκεῖσε ὄντων μεγίστων δένδρων καὶ
εὐσεκίων· τάχα δὲ ὧς τῶν μάντεων ἐκεῖ τοῖς δαίμοσι
βράνως ἐντυγχανόντων. Ὅρα δὲ, πῶς ἐκεῖνοι διὰ
φιληδονίαν καὶ τρυφήν, ἀπέστησαν Θεοῦ. Εὐκρίτως
ἔρη ὁ Παῦλος εἶπεν, ὅτι οἱ φιλήδονοι, οὐ φιλόθεοι·
ὥστε καλὸν αἰετὸν συνεσκέλθαι καὶ ἀπερίττως ζῆν.
Ἢ δὲ καὶ αἱ φαῦλαι πράξεις ἡμῶν, ξύλα παρὰ τῷ
Ἀποστόλῃ λέγονται, ὁ ὑποκάτω γινόμενος ἐκάστης
φαύλης πράξεως, καὶ ὑποδουλούμενος· αὐτῇ, πνεύ-
ματι καὶ αὐτὸς πορνείας πλανᾶται, ἐκπορνεύων
αὐτῷ (33) ἀπὸ τῆς καθηκούσης αὐτῷ καὶ φυσικῶς
ἁρμολογίας πράξεως, ἐπὶ τὴν οὐ καθήκουσαν καὶ
παρὰ φύσιν· πᾶσα γὰρ ἁμαρτία, παρὰ φύσιν.
ὑποδουλούμεθα δὲ τοῖς τοιούτοις, ὡς ἔχουσι σκιὰν
ἀγαθοῦ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ πλανῶν ἡμᾶς. Εἰ δὲ
καὶ ἔρη καὶ βουνοί, αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, με-
λεις τε καὶ μέλους, διὰ τὸ ὑπερογκον τοῦ φρονήμα-
τος, σκόπει, ὅτι ὅτε κορυφωθῶσιν ἐν ἡμῖν οἱ πονηροὶ
λογισμοί, τότε ταῖς πράξεσιν ἐγχειροῦμεν.

Sin per montes et colles, oppositas bono potentias acceperis, majores et minores propter turgidum et intumescentem in nobis affectum contemplare, quod quando fastigiatæ in nobis pravæ ratiocinationes fuerint et cogitationes, tunc etiam ipsa opera aggrediamur.

Διὰ τοῦτο ἐκπορνεύουσιν αἱ θυγατέρες ὑμῶν,
καὶ αἱ νύμφαι ὑμῶν μοιχεύουσιν, καὶ οὐ μὴ
ἐπισκέψομαι [vulg. -ψωμ.] ἐπὶ τὰς θυγατέρας
ὑμῶν, ὅταν πορνεύσωσιν, καὶ ἐπὶ τὰς νύμφας
ὑμῶν, ὅταν μοιχεύσωσιν. Αἰχμάλωτοι, φησὶ, γε-
νόμεναι αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ αἱ γυναῖκες τῶν
τέκνων ὑμῶν, δηλαδὴ αἱ νύμφαι, εἰς ὕβρεις τοῖς
αἰχμάλωτέσσιν ἐκκλείονται, καὶ ἐγὼ οὐκ ἐπισκέ-
ψομαι αὐτάς, τοῦτέστιν, ἐγκαταλείψω, καὶ παραχω-
ρήσω ταῦτα πάσχειν. Ἐπισκέπτεται δὲ καὶ ἐτέρως
ὁ Θεὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας, ὅταν ἐλεῇ αὐτούς, ἐμπο-
δίζων αὐτῶν τὴν πρὸς κακίαν ὁρμὴν, καὶ παιδεία

VERS. 12, 13. Quoniam spiritu fornicationis erra-
verunt, et fornicati sunt a Deo suo, super cacumi-
nibus montium sacra faciebant, superque collibus
immolabant, sub quercu item et populo, ut umbrosa
arbore. Nam bellum earum tegmen. Hæc, inquit,
quæ commemoravi, faciebant : quandoquidem
multo ingentique impetu et ardore ad fornicatio-
nem rapiebantur, tum ad idololatriam, sive ad eum-
dem libidinis motum : spiritum hic talem propen-
sionem appellans vel ardorem vel voluptatem,
quandoquidem quolibet peccatorum oblectetur ali-
quis. Ad hanc igitur utroque modo intellectam for-
nicationem, carnis videlicet et mentium quæ idola
sectabantur, adeoque libidinem, a spiritu malo in-
cendebantur, delectatique per luxum et mollium,
proceris arboribus, pulchra opacaque tegmina
præbentibus, ex malitia sua sacrum faciebant. Et-
enim Græci tradebant alias arbores aliis diis
consecratas esse, veluti quercus nymphis, laurum
Apollini, Veneri rosam et myrtum aliasque cæteris.
Scandebant autem montium cacumina, quod illic
maximæ arbores, pulcherrimæque umbræ essent,
fortasse propterea etiam, quod divinatores facilius
istic in dæmones inciderent. Expende hic quo pacto
illi per voluptatis luxus, deliciarumque studium a
Deo defecerint. Non immerito itaque divus Paulus
eos voluptatum, non Dei amatores esse ait¹⁶ :
quare honestum est nunquam non contracte, fru-
galiter, citra luxum vivere. Quod si prava opera
nostra ligna vocantur apud Apostolum, qui sub-
jectus fuit succubuerique quacunque actione
mala, ac tanquam in servitutem ejus redactus
fuerit, orrat ille ac seducitur spirituali fornicatione,
excidens ceu per fornicationem a decantū natu-
raliterque optato sibi opere ad inconueniens, ade-
oque præter naturam. Nam omne peccatum præ-
ter naturam est. Illic porro subjicimur, ceu ha-
bentibus boni umbram : atque hoc est, nos errare.

VERS. 13, 14. Propterea fornicabuntur filiae
vestrae, sponsæ vestrae adulterium committent. Nec vi-
sitabo vel respiciam ad filias vestras, quando scortatae
fuerint, nec super sponsas vestras, quando adulterium
commiserint. Captivæ, inquit, factæ filiae vestrae,
uxoresque filiorum vestrorum, sponsæ vel puellæ
existentes, captivantium injuriæ exponentur : ego-
que non visitabo ipsas, hoc est, deseram et per-
mittam eas talia pati. Visitat et alia ratione pec-
cantes Deus, quando eorum miseretur, impediens
ipsorum ad vitia impetuosum iter, ac castigationi
tradens, juxta illud : Visitabo in virga peccata ipso-

¹⁶ I Cor. III, 3.

Variae lectiones et notæ.

(31) Πνεῦμα γάρ. Cod. Ven.

(32) Ἐξεμαίνοντο, in furorem agebantur. Cod.

Bav.

(33) Deest αὐτῷ in cod. Ven.

tum, misericordiam vero meam non dispergam ab ipsis ¹⁷. *Quem enim diligit Dominus, castigat* ¹⁸, *tanquam filium. Quis porro filius est, quem non castiget pater?*

Eo quod ipsi cum scortis commiscebantur. Scorta hic proprie dicit sacerdotes ipsas Beelphegor. Hoc autem idolum erat apud Græcos appellatum Priapus, libidinis et lasciviæ præses, quod ex ipsa etiam forma sua indicabat. Scorta sunt omnino turpem abominationem talem curantes.

Et cum initiatis sacrificabant. Initiatos appellat, huiusmodi idolis sacros mystas, dignos jam arcanis apud illos sacris iudicatos, seu perfectiores, qui mares esse visi, femellæ fuerunt, cymbalis utentes semincisque ululatus, circuibant trivia, Beelphegor sacramenta perficientes. Faciebant itaque sacrum tam turpi deo, doctoribus dictis initiatis usi. Quandiu aliquis peccatum cogitat, nondum cum initiatis sacrificare dicitur. Sacrificabant etiam Dominum in cruce, qui occiderunt eum milites, cum initiatis, hoc est, cum sapere visis perfectiora, adeoque divina sacra scientibus ac sacerdotibus ac pontificibus.

τῷ σταυρῷ οἱ ἀπεκτείνοντες αὐτὸν στρατιῶται μετὰ τῶν τετελεσμένων, ταυτέστι, τῶν τὰ τελειότερα φρονεῖν δοκούντων, καὶ τὰς θείας τελετὰς εἰδόντων

Populusque intelligens complicabatur cum scorto. Hactenus commemorata, de decem tribubus dixit, quæ et Israel nominabantur : hoc vero jam nunc de duabus proferre, nempe regni Juda : quandoquidem et ipsi existimati habere Dei cognitionem, ut qui in Ilhero solymis urbe Dei regnarent, Astartes idolo sacrificabant, seu Veneris. Hanc enim scortum nominaverunt. Etenim imago ejus nuda stabat, ipso suo spectaculo vel intuitu, fornicationem et abominationem spirans. Excitavit autem Astartæ simulacrum Solomon, uxori suæ gratum faciens. Meretrix enim erat cohors quoque, seu idolis serviens, quam populus intelligens, Annæ et Caiphæ dedit, amarum, associantes sibi ut comprehenderent ⁴⁵ Dominum. Dein quæ in nobis intellectu ornata mens est, quando, dissoluto regno suo, turbulentum pravorum motuum imperium suscitaverit, populus sit : tum enim complicatur scorto, sensibilitati, eam non ad sese accipiens, verum ab ea accepta.

Vers. 15. Tu vero, Israel, ne ignora; et Juda, ne ingredimini ad Galgala. Duodecim hoc tribubus communiter disserit. Quia vero Israel, sive decem tribus dementia laborabant, ut quæ semel idolis essent appositæ, dicit ad eum, *Ne ignora* : pro eo quod est Intellectum, scientiam cape, ignorantia deposita. Enimvero ad Juda huiusmodi quippiam non dixit. Etenim ipsi quidem Dei cognitionem habere videbantur, et interim tamen

ἀπαρθεύει, κατὰ τὸ, Ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, τὸ δὲ ἑλεός μου οὐ μὴ διασπείρω ἀπ' αὐτῶν. Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει ὡς υἱόν. Τίς γάρ ἐστιν υἱός, ὃν οὐ παιδεύει πατήρ; Διότι αὐτοὶ μετὰ πορνῶν συνεφύοντο (34). Πόρναις ἰδίως ἐνταῦθα λέγει τὰς ἱερέας τοῦ Βεελφεγῶρ. Τοῦτο δὲ εἰδῶλον ἦν, ὃ καλούμενος παρ' Ἑλλήσι Πρίαπος, ἑφορος καὶ αὐτὸς εἰς ἀσελείας, ὃ καὶ ἀπὸ τοῦ σχήματος εἰδείκνυ. Αἱ δὲ τὸ οὕτως αἰσχρὸν θεραπεύουσαι βδέλυγμα, πόρναι πάντως.

Καὶ μετὰ τῶν τετελεσμένων ἔθουσιν. Τετελεσμένους καλεῖ τοὺς τοῦ τοιοῦτου εἰδῶλου ἱερομύστες, τοὺς τῶν ἀπορρήτων παρ' ἐκείνοις τελετῶν ἀξιοθύντας, ὡς ἤδη τελειοτέρους · οἵτινες ἄνδρες δοκούντες εἶναι, θηλυδραὶ ἦσαν, καὶ κυμβάλοις χρώμεναι [f. -νοι] καὶ γυναικαῖς ὁλοθυαῖς, περιτρίζοντο τὰς τρυφὰς, τὰ τοῦ Βεελφεγῶρ μυστήρια τελούντες. Ἔθουσιν τοίνυν, φησὶν, τῷ αἰσχυρῷ τούτῳ εἰδῶλι, διδασκάλοις χρώμενοι τοῖς ῥηθείσι τετελεσμένοις. Ἔως μὲν οὖν λογίζεται τις τὴν ἀμαρτίαν, οὐπω θύει μετὰ τῶν τετελεσμένων · ὅταν δὲ τελέσῃ (35) ταύτην διὰ τῆς πράξεως, τότε θύειν λέγεται μετὰ τῶν (36) τελεσθέντων αὐτῇ. Ἔθουσιν τὸν Κύριον ἐν ἱερίων καὶ ἀρχιερίων.

Καὶ ὁ λαὸς ὁ συνιῶν, συνεκλέκετο μετὰ πόρνῃς. Τὰ μὲν ἤδη ῥηθέντα, περὶ τῶν δέκα φυλῶν εἶπεν, αἱ καὶ Ἰσραὴλ ὠνομάζοντο · τοῦτο δὲ νῦν λέγει περὶ τῶν δύο, φημὶ δὴ, τῆς τοῦ Ἰούδα βασιλείας, ὅτι καὶ οὗτοι δοκούντες ἔχειν θεογνωσίαν, ὡς ἐν Ἱερουσαλὺμοις, τῇ τοῦ Θεοῦ πόλει βασιλεύοντες, ἔθουσιν τῇ τῆς Ἀστάρτης εἰδῶλι, ἥτοι τῆς Ἀφροδίτης. Ταύτην γὰρ ὠνόμασε πόρνῃν. Καὶ γὰρ τὸ ἄγαλμα αὐτῆς γυμνὸν ἵστατο, καὶ ἀπὸ τῆς θέας αὐτῆς πορνικὸν καὶ βδελυκτὸν ὄν. Ἔστησε δὲ τῇ Ἀστάρτῃ εἰδῶλον Σολομών, χαριζόμενος τῇ γυναικὶ αὐτοῦ. Πόρνῃ ἦν ὡς εἰδωλολατρεύουσα ἢ σπεῖρα, ἣν ὁ λαὸς ὁ συνιῶν, ταυτέστιν, οἱ περὶ Ἀνναν καὶ Καϊάφαν, προσηταιρίσαντο, εἰς τὸ συλλαβεῖν τὸν Κύριον. Καὶ ὁ ἐν ἡμῖν δὲ συνιῶν, ταυτέστιν ὁ νοῦς, ὅταν τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καταλύσας, ὀχλοκρατίαν παθῶν καταστήσῃ, λαὸς γίνεται · τότε δὲ συμπλέκεται τῇ πόρνῃ αἰσθήσει, οὐ πρὸς ἑαυτὴν ταύτην λαμβάνων, ἀλλ' (37) ὡς ἐκείνης λαμβανόμενος.

Σὺ δὲ Ἰσραὴλ, μὴ ἀγνῶει · καὶ Ἰούδα, μὴ εἰσπορεύεσθε εἰς Γάλγαλα. Ταῖς δώδεκα φυλαῖς ἐνταῦθα διαλέγεται κοινῇ · καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Ἰσραὴλ, ἥτοι αἱ δέκα φυλαὶ, ἀνοήσιαν ἐνόησαν, εἰδῶλοις καθάπαξ προσκείμεναι, λέγει πρὸς αὐτὸν · Μὴ ἀγνῶει · ἀντὶ τοῦ, Γνωσὶν λάβε, ἀπόθου τὴν ἀνοήσιαν. Πρὸς δὲ τὸν Ἰούδαν οὐκ εἶπέ τι τοιοῦτον. Καὶ γὰρ αὐτοὶ ἐδόκουν μὲν θεογνωσίαν ἔχειν, πλὴν καὶ τοῖς μὴ οὖσι θεοῖς λαθραῖως ἐθυσίαζον. Φησὶν

¹⁷ Psal. lxxxviii, 33, 34. ¹⁸ Hebr. xii, 6.

Variae lectiones et notæ.

(34) Συνεφύοντο. Cod. Ven.

(35) Ἐπιτελέσῃ. Cod. Ven.

(36) Τῶν ἔργων. Cod. Ven.

(37) Ἄλλ' αὐτὸς, sed ipsa (mens) Cod. Ven.

οὐν πρὸς τοῦτον· *Μὴ εἰσπορεύσῃς εἰς Γάλαγα*. Αὐτοὶ δὲ αὕτη ἦν, ἐξαιρετικῶς εἰδωλολατρουσα, ἐν ᾗ Ἰησοῦς περιέτεμε πετρίνας μαχαίραις τοὺς ἀπειρημένους, καὶ τοὺς δώδεκα λίθους, τοὺς ἐκ τοῦ Ἰορδάνου λιφθέντας, ἐνταῦθα ἀπέθετο, ἵνα ὡς μνημόσυνον τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης εὐεργεσίας. Ἄλλαν οὖν ἄτοπον ἦν, τὸ τὴν πόλιν ἐκείνην, ἐν ᾗ τοσαῦτα σύμβολα τῆς θαλας εὐεργεσίας ἀπέκειντο, ἀσεβείας ἀποφῆναι μητροπόλιν, ἀναβαίνοντας εἰς αὐτήν, καὶ εἰδῶλοις θύοντας. Ταῦτα καὶ τοῖς Θεοκτόνοις ἐγκυλεύεται· *Μὴ ἀγνοεῖ τὸν ἐπὶ εὐεργεσίᾳ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐλθόντα ἐν σαρκὶ Σωτῆρα* (38), οὗ ὁ λεγόμενος Ἰσραῆλ. Θεοῦ γὰρ θεωρὸς ὀνομάζῃ· ἀξίως τοῦ ὀνόματος φρόνει. Καὶ οὗ δὲ, ὡς Ἰουδα, ὁ τῆς ἐξομολογήσεως ἐκώλυμος, μὴ εἰς τὸ πῦλσιμα πορεύου τὸ πατρίων (39) καὶ εἰς τὸν κρημνόν, καθ' οὗ ἠνέχθησαν οἱ πατέρες σου, ἀποκτείναντες τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολοῦντες τοὺς ἀπεσταλμένους· ἀλλ' εἰ καὶ τι ἡμαρτας, ἐπιβουλεύσας τῷ Σωτῆρι, διὰ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως ἴασαι τοῦτο· τὸ γὰρ Γάλαγα, κύλισμα ἐρμηνεύεται. Καὶ ὁ φωτισθεὶς, καὶ τὰ θεῖα μυστήρια ἰδὼν, νοουθετεῖται μὴ ἀγνοεῖν τὴν χάριν, ἥς ἐτύχεν, ἀλλὰ σπυδεῖν διὰ τοῦ ἀγαθοῦ βίου ταύτην συντηρεῖν· καὶ ὁ διὰ τῆς ἐξομολογήσεως ἄφασιν λαβὼν τῶν προτέρων, μὴ αὖθις εἰς τὴν κατωφερῆ ἁμαρτίαν καὶ κρημνῶδὴ εἰσπορεύεσθαι, εἰς τὰ ἐσώτατα ταύτης καὶ κινδυνώδεστατα ἐθελοντῆς τρέχων. dimissionem priorum peccatorum accepit, ne rursus ad peccatum ad ima raptens, ac præcipitans ingrediatur, ad intima ipsius periculosissimaque sponte enrrens.

Καὶ μὴ ἀνάβαινε εἰς τὸν οἶκον τῆς ἀδικίας, καὶ μὴ ὀρνύσῃς ζῶντα Κύριον. Οἶκον ἀδικίας φησὶ τὴν Βαιθλ, ἐν ᾗ ἔστησεν Ἰεροβοὰμ τὴν μίαν δάμαλιν, στήσας τὴν ἑτέραν ἐν Δάν. Εἰδῶλα δὲ ἦσαν αὐταὶ Ἀπιδος, τοῦ Αἰγυπτίου βοός· τὴν δὲ τοιαύτην εἰδωλολατρίαν Ἰεροβοὰμ ἐξ Αἰγύπτου ἔμαθεν. Ἡ δὲ Βαιθλ ἐρμηνεύεται οἶκος Θεοῦ. Ἀδικοὶ οὖν καὶ ἀγνώμονες περὶ τὴν εὐεργέτην ἐγένοντο οἱ τὸν αὐτοῦ οἶκον τῷ εἰδῶλῳ ἀναθέτες. Τὸ δὲ, *Μὴ ὀρνύσῃς ζῶντα Κύριον*, οἱ μὲν ἐνόησαν, ὅτι Οὗ δὲ ἡμᾶς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ὄρον ποιούμενους, εἰς τὸν οἶκον τοῦ εἰδῶλου ἀναβαλναι, ὃ καὶ Παῦλος λέγει· *Οὐ δύνασθες ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ ποτήριον δαιμονίων*. Οἱ δὲ αὐτὸ (40) τὸ εἰδῶλον ζῶντα Κύριον ὠμνουν. Οἶκος Θεοῦ ἦν καὶ ἡ Ἰσραηλιτικὴ φυλὴ, κατὰ τὸ, *Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός*· ἀλλὰ γέγονεν οἶκος τῆς αὐτοαδικίας, τοῦ διαβόλου, φημι, ἐπεὶ δὴ ἀπώσατο τὸν Χριστὸν, ὃς ἐγεννήθη [φ. ἐγενήθη] ἡμῖν δικαιοσύνη (41) ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἠδίκησε καὶ ἑαυτὴν, καὶ τὴν ἀληθειαν, ἣν ἀπέκτεινε, μὴ ὁμολογήσασα τὴν δόξαν αὐτῆς (42). Οὗτοι γὰρ ὀρνύουσι ζῶντα Κύριον, δοκοῦντες τιμᾶν τὸν Πατέρα. Πλανῶνται· τὸν γὰρ Κύριον, νεκρὸν αὐτοῖ

clanculum iis qui non essent dii, faciebant sacrum, proinde ad hunc, *Ne proficiiscimini*, inquit, *ad Galgala*. Civitas hæc erat vehementer idolis studens, in quo Jesus filius Nun circumcidit lapideis cultris incircumcisos, ac duodecim lapides, ex Jordane acceptos, huc reposuit¹⁹, ut essent inmemosynon tam admirandi illius beneficii. Valde igitur absurdum erat, civitatem illam, in qua tot divini beneficii signa reposita erant, impietatis metropolim demonstrari per ascendentes eo, idolisque sacrificantes. Hæc et Domini occisorius præcipiuntur : Ne ignora eum, qui propter beneficium humanæ naturæ impertiendum in carne venit Servatorem, tu qui appellaris Israel. Dei enim contemplator nominaris : quæ tuo sint nomine digna sapias. Tuque, o Juda, cui idem cum confessione nomen est, ne proficiscere ad voluntatem majorum neque ad præceptum, quo perducti sunt patres tui, interimentes prophetas, lapidibusque obruentes ad se missos. Atenim etiamsi deliquisti, insidias tendens Servatori, per animi correctionem et confessionem hoc sanato. Galgala enim *volutionem* sonat, si reddatur alia lingua. Ad hæc, qui illustratus divina arcana conspexerit, admonetur, ne ignoret gratiam, quæ est consecutus, cæterum festinet per bonam vitam illam ipsam conservare : et qui per confessionem

Et ne ascendite in domum injustitiæ, et ne jurate Dominum viventem. Domum injustitiæ Bæthel vocat, in qua Jeroboam vaccam unam constituit, alteram in Dan. Fuerunt autem idola Apidis Ægyptii bovis : atque hanc idololatriam Jeroboam ex Ægypto didicit. Bæthel autem domus Dei valet, si reddatur. Injusti igitur fuerunt, et consilii expertes erga Dominum benefactorem suum, qui domum ipsius idolo dicarunt. Porro quod ait, *Ne juretis* 46 *Dominum viventem*, alii quidem intellexerunt, quod non oporteat vos, per verum Deum jurantes, in domum idolorum ascendere, quod et Paulus ait : *Non potestis calicem Domini bibere, et calicem demoniorum*²⁰. Alii vero ipsum idolum viventem Dominum jurabant. Domus Dei tribus etiam Israelitica erat, secundum illud : *Inhabitabo inter ipsos, et ambulabo inter eos, eroque ipsorum Deus*²¹. At facta est domus injustitiæ, diaboli videlicet, postquam Dominum repulit, qui factus est nobis justitia a Deo : et injuria fuit qua erga sese, qua veritatem ipsam, quam occidit, non confessa ejus gloriam. Illenim jurant viventem Dominum, putantes venerari ac Patrem : errant cum Dominum ipsi mortuum ostenderint : qui tamen [quod ipsi non credunt]

¹⁹ Jos. v, 2. ²⁰ I Cor. x, 20. ²¹ Levit. xxvi, 42.

Variæ lectiones et notæ.

(38) Deest Σωτῆρα, *Salvatorē*m, in cod. Ven.

(39) Πρῶτον, *priorem*, Cod. Bav.

(40) Ὅτι αὐτὸ Cod. Ven.

(41) Σοφία, *Sapientia*, Cod. Bav.

(42) Καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀπέκτεινε, καὶ ὁμολογήσασα τὴν δόξαν αὐτῆς, *et veritatem occidit, vel ipsius gloriam confitendo*, Cod. Bav.

ex potentia Dei vivat. Ac quando aliquis mandata servavit Filii, ipse et Pater ad eum veniunt, mansionem apud ipsum facientes²². Non oportet ergo talem domum, sive talem animam injuriæ domum fieri, quæ propter avaritiam inferiores dejiciat atque supprimat. Faciet etiam hic locus ad ædificationem nostri, sic acceptus simpliciter, *Ne juretis viventem Dominum: verum sermo vester sit, est est, non non*²³.

ὁμῖν, μὴ ὀμῶσαι ὅλως, ἦτω δὲ ὁμῶν τὸ, καὶ καὶ, καὶ τὸ οὐ οὐ.

VERS. 16. *Quoniam ceu vitula concitatus est æstro Israel. Nunc pascet eos Dominus, tanquam agnum in spatioſo loco. Œstrum parvæ cujusdam muscæ species est, quæ simulatque vitulum vel bovem momorderit, adeo eam in rabiem adigit, ut sursum ac deorsum cursitans, interdum per præcipitum feratur. Dicit igitur ad Juda: quoniam Ephraim, sive decem tribus, vitulæ devianti et in præceps ductæ, similes sunt, eo quod æstro idololatriæ sint morsæ: atenim Dominus tradens eum in captivitatem, pascet ipsum sive regem, non amplius veluti inobedientem, sed tanquam agnum mansuetissimum. Namque captivitas humiliabit ipsum. Spatiosam autem Persarum et Medorum regionem nominat, in qua captivi erraverunt, alias alium Dominum permulantes. Idem hodieque in sua illa dispersione Hebræi perpessi sunt, subinde in alium atque alium translati locum, quod contra Christum insanierunt, instar bubulæ nondum expertæ jugum. Non enim Evangelii jugum exceperunt, invidiæ æstro ad Deicidii præcipitum sane perducti. Anima quoque ubi inordinate a quadam affectione, ceu æstro, ad peccati præcipitum delata fuerit, lapsa precetur, ut se Dominus regat, veluti agnum, qui non delitiget neque vociferetur, nec propriam voluntatem habeat, juxta illud: *Factus sum ut jumentum apenes te, egoque semper tecum*²⁴: sed quæ vivat secundum illius mandata. Sic enim in spatioſo loco erit, juxta eum, qui ait: *Latum mandatum* 47 *tuum valde*²⁵. Siquidem vere ille latitudinem habet et requiem, qui secundum mandata vixerit. *Discite enim, inquit, a me, quoniam mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris*²⁶.*

VERS. 17, 18. *Particeps idolorum Ephraim, posuit sibi ipsi scandala, Elegit Chananæos, fornicantes fornicati sunt, dilexerunt ignominiam ex fremitu suo. Ad Juda hæc adhuc videtur dicere: quoniam particeps est factus idolorum, vaccas adorans, quæ offendicula ipsi fuerunt animorumque retia. Præterea Chananæos æmulatus est, idolo ipsorum Beelphegor inserviens, (46) præque me ipsum devene-*

Α ἔδειξαν, εἰ καὶ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Καὶ ὅταν δι τις τὰς ἐντολὰς τηρῇ τοῦ Ἰησοῦ, αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιοῦσιν. Οὐ τοίνυν δεῖ τὸν τοιοῦτον οἶκον, ἥτοι τὴν τοιαύτην ψυχὴν, οἶκον ἀδικίας γενέσθαι, διὰ φιλοπλουτίαν καταδυναστεύοντα τοὺς ταπεινότερους. Οἰκοδομεῖτω δὲ ἡμᾶς καὶ ἀπλῶς οὕτως λαμβανόμενον τὸ, *Μὴ ὀμνέετε ζῶντα Κύριον*, ἀπάγον ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ὅρκου, καὶ μονονοχὶ ἐκεῖνο λέγον· Ἐγὼ δὲ λέγω

Ὅτι ὡς δάμαλις παροιστρῶσαι παροίστησεν Ἰσραὴλ· νῦν νεμήσει αὐτοὺς Κύριος, ὡς ἀμνὸν ἐν εὐρυχώρῳ. Οἰστρός ἐστὶ μυῖα τις μικρά, ἥτις ἐπειδὴν δάμαλιν δάκνῃ, οὕτως αὐτὴν ἐκμαίνει, ὥστε ἀνω καὶ κάτω θέειν, καὶ κατὰ κρημνοῦ ἔσθ' ὅτε φέρεσθαι. Φησὶν οὖν πρὸς τὸν Ἰουδαῖον, ὅτι ὁ Ἐφραῖμ, ἥτοι αἱ δέκα φυλαὶ, δαμάλει ἐοίκασιν ἀποπλανηθείσῃ, καὶ κατὰ κρημνοῦ ἐνεχθείσῃ, διὰ τὸ τὸν οἰστρον τῆς εἰδωλολατρίας δέξασθαι· ἀλλ' ὁ Κύριος παραδοὺς αὐτὸν εἰς αἰχμαλωσίαν, νεμήσει αὐτὸν, ἥτοι ποιμανεῖ, οὐκέτι ὡς ἀνυπὶστακτον, ἀλλ' ὡς ἀμνὸν πραΰτατον· ἡ γὰρ αἰχμαλωσία ταπεινῶσαι αὐτόν. Εὐρύχωρον δὲ τὴν τῶν Περσῶν καὶ Μήδων ὀνομάζει χώραν, ἐν ἣ πλανώμενοι ἦσαν αἰχμαλῶται. Ἄλλοτε ἄλλον δεσπότην ἀμείβοντες. Ἐπαθὺν τοῦτο καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἐν τῇ νῦν διασπορᾷ, ἄλλοτε ἄλλου μετανιστάμενοι, διότι ἐμάνησαν κατὰ Χριστοῦ, οἷον τις δάμαλις ἀπειροδύτος· οὐ γὰρ τὸν τοῦ Εὐαγγελίου ζυγὸν ἐδέξαντο, τῷ οἰστρῳ τοῦ φθόνου πρὸς τὸν τῆς θεοκτονίας (43) κρημνὸν παρενεχθέντες. Καὶ ψυχὴ δὲ, εἴποτε ἀτακτα φερομένη ὑπὸ τινος πάθους, ὥσπερ οἰστρου, εἰς κρημνὸν ἀμαρτίας ὀλισθήσει, εὐχέσθω, ἵνα ποιμάνῃ αὐτὴν ὁ Κύριος, ὡς ἀμνὸν μὴ ἐρίζουσαν, μηδὲ κραυγάζουσαν (44), μηδὲ ἴδῃν θέλημα ἔχουσαν, κατὰ τὸ, *Κτηνώδης ἐγενήθη παρὰ σοί, καὶ γὰρ διὰ παντὸς μετὰ σοῦ*· ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐκεῖνου ἐντολὰς ζῶσαν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν εὐρυχώρῳ ἔσται, κατὰ τὸν λέγοντα· *Πλατεῖα ἡ ἐντολή σου σφόδρα*. Τῷ ὄντι γὰρ ἐκεῖνος ἔχει πλάτος· καὶ ἀνάπαυσιν, ὁ κατὰ τὰς ἐντολὰς ζῶν. *Μάθετε γὰρ ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρὸς εἰμὶ καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ*, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὁμῶν.

Μέτοχος εἰδώλων Ἐφραῖμ ἔθηκεν ἑαυτῷ σκάνδαλα, ἠρέτισε Χαναανίους· πορνεύοντες ἐξεπόρνευσαν, ἠγάπησαν ἀτιμίαν ἐκ φρυγῆματος αὐτῶν. Ἐτι πρὸς τὸν Ἰουδαῖον δοκεῖ λέγειν (45), ὅτι ὁ Ἐφραῖμ μέτοχος γέγονε τῶν εἰδώλων, τὰς δαμάλεις προσκυνήσας, αἱ ἐγένοντο αὐτῷ σκάνδαλα καὶ παγίδες ψυχικαί. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τοὺς Χαναανίους ἐζήλωσε, τῷ εἰδώλῳ αὐτῶν, τῷ

²² Joan. xiv, 23. ²³ Jac. v, 12. ²⁴ Psal. lxxii, 23. ²⁵ Psal. cxviii, 96. ²⁶ Matth. xi, 29.

Variæ lectiones et notæ.

(43) Θεογνωστὰς, Dei cognitionis, Cod. Ven.

(44) Verba μηδὲ κραυγάζουσαν, neque vociferantem, desiderantur in cod. Bav.

(45) Δοκῶ λέγειν, Videor dicere. Cod. Bav.

(46) Mihique anteposuit ignominiam hanc: vere enim ignominia est, ratione præditos homines iulis (idola) venerari. Sic uterque cod. Ven. et Bav.

Βελφεῶν, λατρεύσας, καὶ προσέτιμῃσιν ἐμοῦ τὴν ἀτιμίαν ταύτην · ἀτιμία γὰρ τῷ ὄντι τὸ τοιούτοις λατρεύειν τοὺς λογικοὺς ἀνθρώπους. Ταύτην δὲ τὴν ἀτιμίαν ἔσχεν ἀπὸ τοῦ καταφρονῆσαι ἐμοῦ, καὶ καταφρονῆσθαι τῆς ἐμῆς τιμῆς. Ἄρα οὐ τοιούτοις ἦσαν καὶ οἱ τοῖς ἔθνει· καὶ εἰδωλολάτραις στρατιώταις πρὸς τὸ ἀποκτείνειν Χριστὸν συνεργοὶς χρησάμενοι, καὶ μετόχοις τοῦ ἀσεδήματος · οἱ καὶ ἴθνηκαν αὐτῷ, τῷ Χριστῷ δηλαδὴ, σκάνδαλα, καὶ ἠγάπησαν τὴν ἀτιμίαν αὐτοῦ, σταυρώσαντες αὐτὸν, ὡς παρόνομον. Ταῦτα δὲ ἐκ τοῦ φρυάγματος ἐποίησαν, ὡς καὶ Δαβὶδ λέγει · *Ἦνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ ἡμοὶ ἐμαδέθησαν καρὰ* · Οὕτω καὶ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις οἱ φρυαττόμενοι ἀτιμίαν κερδαίνουσιν. Εἰρηται γὰρ, *Ἀκαθάρατος παρὰ Κυρίῳ πᾶς ὑψηλοκάδοιος* · καὶ, *πᾶς ὁ ὑψηλὸν ἔσχεον ἐσπειρωθήσεται*. Καὶ ὁ ἔγαπῶν δὲ τὸ ἀτιμάζειν καὶ βδελύττεσθαι τοὺς πλησίον, καὶ ἐκ φρυάγματος τοῦτο πάσχων, ἑράτω, τίσι συντίταται, τοῖς μετόχοις τῶν εἰδῶλων, καὶ τέλλα, ὅσα ἐντεῦθα μαρτυροῦνται.

Συστροφή πνεύματος συριεῖ ἐν ταῖς πετέρυξι αὐτῆς, καὶ κατασχυνοθήσονται ἐκ τῶν θυσιῶν αὐτῶν. Ὡσπερ, φησὶ, ἐὰ ὄρεσα τῇ κινήσει τῶν πετέρων, σὺν πνεύματι τινι καὶ ἤχη τὸν αἶρα διατέμνει · οὕτω καὶ αὕτη, ἡ Συναγωγὴ δηλαδὴ τῶν ὑπὸ τὴν τοῦ Ἑβραίου βασιλείαν δέκα φυλῶν, καθάπερ ὑπόπετρος, εἰς τὴν ἀλλοτρίαν αἰχμάλωτος ἀπαχθήσεται, τῆς ἐμῆς ἑρῆς συνωμοτικῆς αὐτῆν ἐκεῖ, καὶ ἁλωσῆς· ὥσπερ καὶ συστρόφης πνεύματος. Ὑπομενεῖ δὲ ταύτην τὴν αἰσχύνην τῆς αἰχμάλωσις ἐκ τοῦ θύειν τοὺς εἰδῶλους. Εἰ δὲ καὶ οὕτως ἔχει ἡ γραφὴ · *Συστροφή πνεύματος, σὺ εἰ ἐν ταῖς πετέρυξι αὐτῆς* · οὕτως νοητέον, πρὸς τὸν Ἰουδῶν λέγειν τὸν θεόν, ὅτι Σὺ, ὦ Ἰούδα, ἐγένου αἵτις τῇ τῶν δέκα φυλῶν βασιλείᾳ τοῦ εἰδωλολατρεῖν. Σὲ γὰρ εἰδῶσα εἰδωλολατροῦντα, τὸν οὕτω νομομαθῆ, τὸν τῷ ναφ̄ προσεδρεύοντα, ὀξυτέρα καὶ αὕτη πρὸς εἰδωλολατρείαν ὁρμαίν. Εἶχε μὲν γὰρ αὕτη πέτερυγας πρὸς τὰ εἰδῶλα κινουμένας · ἀλλὰ καὶ σὺ, ὥσπερ τις πνεύματος συστρόφη ἐνέπνευσας ταῖς πέτερυξι, καὶ εὐκρινετοτέρας ἐποίησας. Οὕτω καὶ τῶν Ἰουδαίων εἰ διδάσκαλοι τοὺς πρὸς αὐτοὺς ἀποβλέποντας προσηλύτους ἐποίουν υἱοὺς γεέννης · ὃ δὲ φυλάττεσθαι · ἐκεῖ κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον · *Ὅς ἐάν σκανδαλίσῃ ἓνα τῶν μικρῶν τούτων, συμφέρει τῷ μύλῳ ὀνικὸς κρεμασθῆναι παρὰ [f. περι] τὸν τράχηλον αὐτοῦ*. Εἶχε καὶ ἡ πᾶσα Συναγωγὴ πέτερυγας, τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας, δι' ὧν εἰς ὑψὺς οὐράνιον γινώσκω, καὶ βίου ὁδοῦ ἀνεκουφίζετο. Ἐν ταύταις δὲ ταῖς πράξεσι (47) συριεῖ, τουτέστιν ἠχῆται, καὶ ἐξάκουστα φθάνεταί, τὸ πνεῦμα, συστρέφον τὸ γράμμα καὶ πῖθον πνευματικῶς νοεῖσθαι. Ὅθεν αὐτοὶ μὴ δεχόμενοι τοῦτο τὸ πνεῦμα, αἰσχυνοθήσονται, ἀποπεσόντες καὶ τῶν θυσιῶν αὐτῶν. Ἐχει καὶ ἡ ψυχὴ πέτερυγας

A ratus est, hinc ignominiam habui, propterea quod me aspernaretur, insurgeretque adversus honorem meum. Nonne tales etiam fuerunt, qui ex gentibus idolorum cultoribus militibus ad Domini necem sunt usi? qui et acerosi acti, et impietatis fuerunt consortes, posueruntque ipsi, videlicet Christo, scandala, diligentes ignominiam ipsius, cruci affligentes eum tanquam iniquum. Hæc autem ex fremitu fecerunt, perinde atque David ait: *Cur fremuerunt gentes, et populi meditati sunt vana* ¹⁷? Sic apud universos mortales, frementes ac gloriantes ignominiam lucrantur. Dictum est enim: *Inimicus est apud Dominum, quicquid alto corde fuerit* ¹⁸. Et, *Quicquid exaltans semetipsum humiliabitur* ¹⁹. Item qui diligit ignominiam et execrationem proximi, B idque ex fremitu patiat, videat quibusnam idolorum participibus conjunctus sit, aliæque id genus, quæ hic in ordinem promitt.

VERS. 19. *Turbo spiritus sibilabit in alis ejus, pulefienque in sacrificiis suis*. Perinde atque aves, inquit, motu alarum, spiritu quodam et sonitu aera dissecant: sic ipsa Synagoga decem sub regno Ephraem tribuum ceu abata in alienam terram captiva abducatur, mea ira ipsam impellente ac trahente, veluti quodam venti turbine. Sustinet autem hanc captivitatem et ignominiam, quod idolis sacra faciat. Quod si hic textus ita legatur: *Turbo spiritus, tu es in alis ejus*: hunc ad modum intelligendus erit ad Judam verba facere: O Juda, tu causa es decem tribuum regno, cur ad idolorum cultum deflecterit. Nam ubi te conspexisset idola colentem, qui adeo tenebas legem, temploque assidebas, celerior et ipsa ad idololatriam ecurrat. Et enim et ipsa habebat alas ad idola concitatas. Enimvero tu veluti turbo venti, inflasti alas et mobiliores reddidisti. Hac ratione Judæorum doctores, ad eos respicientes proselytos faciebant filios gehennæ: quod necessum est observare: postquam juxta verbum Domini ²⁰, *Qui offenderit unum ex hisce minimis, prodest ei, ut ex ejus collo mola asinaria suspendatur*, etc. Erant etiam alii ipsi universæ ⁴⁸ Synagogæ, lex et prophetæ, per quas ad altitudinem cœlestis cognitionis rectæque vitæ sufferebatur. In his jam operationibus sibilabit, hoc est sonabit, et sonorum fremitum edet spiritus convertens litteram et persuadens, ut spiritaliter intelligantur. Unde ipsi non accipientes hunc spiritum, pudore suffunderunt, excidentés a sacrificiis suis. Habet anima duas alas, et naturalem legem et doctrinalem: per quas mota ad honestum, sursum ad cœlum fertur. At Spiritus operæ est pretium adesse adminiculationem convertentem sese semper in anima, ita ut nunquam eam deserat, si

¹⁷ Psal. II, 1. ¹⁸ Isa. LXV, 5. ¹⁹ Matth. XXIII, 12. ²⁰ Matth. XVIII, 6.

Variorum lectiones et notæ.

(47) Πτερυγι, *alis*, Cod. Ven.

celerior futura sit. Huiusmodi anima, etiamsi olim sacrificaverit affectibus suis, eosque adoravit, nunc propter eos pudefiet, deslens imprudentiam suam. βοηθειαν, συστρεφομένην καὶ ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ μηδέποτε αὐτῆς ἀπολειπομένην, εἰ μέλλοι εὐκίνητοτέρα ἔσσεσθαι. Ἡ δὲ τοιαύτη ψυχὴ, εἰ καὶ ποτὲ ἔθου καὶ προσκύνει τοῖς πάθεσι, νῦν ἐπ' ἐκείνους αἰσχυνοῦσεται, μετακλαιομένη τὴν ἀδουλλαν.

CAPUT V.

VERS. 1. Audite hæc, sacerdotes; attendite, domus Israel, et domus regis, aures advertite. Quia in superioribus accusavit populum et vanos sacerdotes illos, regiamque tribum per Ephraim, nunc iterum omnes veluti sopitos excitat et expergeficit ad audiendum. Quoniam autem sacerdotes intelligentiores aliis reputantur esse, ad illos satis est dicere: Audite tantum. Domui vero Israel, hoc est populo, necessarium erat, Attendite diligenter. Nisi enim plerique omnes ex vulgo dictis advertant animum, nihil eorum quæ dicuntur, intelligent. Porro domui regis, hoc est, regibus et optimatibus ipsorum, demandatur auribus percipere, quod plus quippiam, quam audire significant.

Quoniam ad vos est iudicium. Nam sagena est speculæ, ac veluti rete expansum super Itabyrium, quod venantes venationem infixerunt. Ad vos omnes, inquit, est iudicium: hoc est, ad vos pertinet hæc increpatio et reprehensio quam facio. Quale autem hoc iudicium est? Quod prophetis meis omnes vos facti estis laqueus, quippe quibus dolum meditabamini. Speculam, prophetarum excubias et ordinationem, seu aciem appellavit. Ipsæ enim veluti quidam speculatores fuerunt, annuntiantes ventura populo, ut in Ezechiele legitur⁴⁴. Et quemadmodum venatores retia expandunt super Itabyrium [mons est Galilææ cum arduus tum sylvatus, unde et omnis generis feras venatoribus præstat], sic et vos insidias vestras contra prophetas statuentes mactatis eos. Potest etiam hanc ad rationem⁴⁵ accipi: Quoniam vos sacerdotes, et reges, et primores populi, in specula constituti a me, et in alto gradu collocati, ut populo quid opus sit facto denuntiatis, rete potius facti estis ad corruptionem ipsorum: etenim sacerdotibus idola fuerunt curæ. Quinetiam reges et principes magnifice et abunde immolabant abominationibus per quas populus corrumpebatur. Hæc et Christi interfectoribus, pontificibus, pharisæis et scribis, et regi Herodi convenient, qui rete facti sunt speculæ, hoc est, sublimi Christo, super quo qui steterit, plura et præstantiora cæteris videt. Nonne et in sermonibus ipsum conabantur irretire, ac tandem crucis sagenam ipsi fixerunt, variasque sycophantias, ca-

⁴⁴ Ezech. iii, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(48) Τὸν οὐράνιον, ad celestem (subaudi locum), Cod. Bav.

(49) Φυλὴν τοῦ Ἐφραῖμ, tribum Ephraim, Cod. Bav.

(50) Scribendum puto ἐπεβουλεύετε, ut et Lonicerus in codice suo legisse videtur.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ἀκούσατε ταῦτα, οἱ ἱερεῖς· καὶ προσέχετε, οἱ κορυφαῖοι τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ οἶκος τοῦ βασιλέως, ἐνωτίζεσθε. Ἐπειδὴ προφθάσα· κατητιάζατο καὶ τὸν λαὸν καὶ τοὺς ψευδεις ἐκείνους, καὶ τὴν βασιλικὴν φυλὴν διὰ τοῦ Ἐφραῖμ (49)· νῦν πάλιν πάντας οἰνοὺς κοιμωμένους διυπνίζει καὶ διεγείρει πρὸς τὸ ἀκούσαι. Ἐπεὶ δὲ οἱ ἱερεῖς συνετώτεροι τῶν ἄλλων ἀπαιτοῦνται εἶναι, πρὸς μὲν τούτους αὐταρεκτείνονται, πρὸς δὲ ἄλλους Ἰσραὴλ, τούτοις τῷ λαῷ, προσέχειν ἀναγκαῖον. Εἰ γὰρ μὴ πάνυ πρὸς τοῖς λεγομένοις ἔχει τὸν νοῦν ὁ πολὺς ἄνθρωπος, οὐδὲν συνήσει τῶν λεγομένων. Καὶ τῷ οἴκῳ δὲ τοῦ βασιλέως, φησὶ δὴ τοῖς βασιλεῦσι καὶ τοῖς περὶ αὐτοῦς, τὸ ἐνωτίζεσθαι ἐντέλλεται, ὃ πλέον τι δηλοῖ τοῦ ἀκούειν. Διότι πρὸς ὑμᾶς ἐστὶ τὸ κρίμα, οὗ κατὰ τὴν ἐντολὴν [τῆ] σκοπιᾶς, καὶ ὡς δίκαιον ἐκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ἰταβύριον, ὃ οἱ θεμελιώτες τὴν θήραν κατέπηξαν. — Πρὸς ὑμᾶς, φησὶ, πάντας ἐστὶ τὸ κρίμα· τούτεστιν, ἡ κρίσις αὐτῆς, καὶ ὁ ἐλεγχος, ὃν νῦν ποιοῦμαι. Τίς δὲ ἡ κρίσις; Ὅτι τοῖς προφῆταις μου πάντες ὑμεῖς παγὶς ἐγένεσθε, καὶ ἐπιβουλεύετε (50) αὐτούς. Σκοπιὰν γὰρ, τὴν τῶν προφητῶν φυλακὴν καὶ τῆσιν ἐκάλει. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν ὡς περὶ τινὲς σκοποὶ, διαγγέλλοντες τῷ λαῷ τὰ ἐπερχόμενα, ὡς καὶ πρὸς Ἰεζεκιήλ (51). Καὶ ὡς περὶ θηρεῖται τὰ δίκτυα ἰσθμῶν ἐπὶ τὸ Ἰταβύριον (ὅρος δὲ τοῦτο τῆς Γαλιλαίας, ὑψηλὸν καὶ βασυ, καὶ διὰ τοῦτο θήραν παντοδαπὴν παρέχον τοῖς θηρευταῖς), οὕτως καὶ ὑμεῖς τὰς ἐπιβουλὰς ὑμῶν κατὰ τῶν προφητῶν ἰσθμῶν, ἀποσφάττετε (52) αὐτούς. Δύναται δὲ καὶ οὕτως νοηθῆναι, ὅτι Ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς καὶ οἱ προδύοντες (53) τοῦ λαοῦ, ἐν σκοπιᾷ καταστάντες ἐπ' ἐμοῦ, καὶ ἐν ὑψηλῷ βαθμῷ ταχθέντες, ὥστε τῷ λαῷ διαγγέλλειν, ἃ δεῖ πράττειν, παγὶς μᾶλλον ἐγενήθητε εἰς διαφθοράν αὐτῶν τελούντες. Οἱ τε γὰρ ἱερεῖς, εἰδῶλων ἦσαν θεραπευταὶ, καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἀρχόντες μεγαλοπρεπῶς τοῖς βδελύγμασιν ἐπέθουον καὶ πλουσίως, ἐξ ὧν ὁ λαὸς διεφθέρωντο. Ταῦτα καὶ τοῖς τὸν Χριστὸν ἀποκτείνουσιν ἀρχιερεῦσι, φαρισαίοις τε καὶ γραμματέεσι, καὶ τῷ βασιλεῖ Ἡρώδῃ ἀρμόσει· οἱ παγὶς ἐγενήθησαν τῇ σκοπιᾷ. τούτεστι τῷ ὑψηλῷ Χριστῷ, ἐφ' οὗ ὁ ἰστάμενος, καὶ πλεῖω καὶ κρείττω τῶν ἄλλων βλέπει. Ἡ οὐχὶ καὶ ἐν λόγοις αὐτὸν ἐπεχέλου παγιδεύειν, καὶ τελευ-

(51) Πρὸς Ἰεζεκιήλ ὁ Κυριὸς εἶπε· Σκοπὴν τεθήκατε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, ad Ezechielem Dominus dixit: Speculam posuistis domui Israel, Cod. Ven.

(52) Ἀποσφάττετε, Cod. Bav.

(53) Βασιλεῖς, οἱ προδύοντες, et reges qui excellunt, Cod. Bav.

αὐτὸν τὴν τοῦ σταυροῦ παγίδα αὐτῷ ἐπηξάν, καὶ ὡς πολυπλόκους συκοφαντίας, καὶ ψευδομαρτυρίας, ὡς δίκτυα ἐξέπασσαν; Καὶ διδάσκαλος δὲ τις ταχθεὶς εἶναι, καὶ ἐφ' ὧν βαθμοῦ ὦν, ἐὰν ἡ βίον ἐπίμωμον ἔχη, ἡ δόγματα στρεβλά, παγὶς γίνεται τοῖς πρὸς αὐτὸν βλέπουσιν, ἐν τῇ σκοπιᾷ ἱστάμενος, καὶ δίκτυον, οὐχ ὅσον οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ (54) ἄλλοις εἶχον, δηλαδὴ (55) τοῖς θαύμασι συμπεπλεγμένον, ἀλλ' ὁ οἱ θηρεύοντες αἶε τὴν ψυχικὴν θήραν δαίμονες κατέπηξαν (56). Ἀκούσομεν οἱ ἀπολλύντες ψυχὰς, τίνος ἐσμὲν δίκτυον, καὶ οὐκ οὐχὶ Θεοῦ, καὶ ἐν τῇ σκοπιᾷ ἱστάμεθα.

Ἐγὼ δὲ παιδευτὴς ὑμῶν, ἐγὼ ἔγνω τὸν Ἐφραιμ, καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἀπέστησα ἀπ' ἐμοῦ. Διότι νῦν ἐξεπόρνευσεν Ἐφραιμ, ἐμυάνθη Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ, φησί, τοιοῦτοι ἐγένεσθε, παιδείαν ὑμῖν ἐπέξω, τὴν τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ παντὶ τῷ λαῷ, οὗς διὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἐδήλωσεν. Ἐγὼ γὰρ τὰ ἔργα αὐτῶν, διότι οὐδὲ ἀπέστησα αὐτοὺς ἀπ' ἐμοῦ, ὥστε μακρὰν εἶναι ἀπ' αὐτῶν, καὶ μὴ βλέπειν αὐτοὺς, ἀλλὰ Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι. Μὴ ποτε δὲ, ἐπειδὴ πᾶσα παιδεία Κυρίου ἐξ ἀγάπης γίνεται, κατὰ τὸν Σολομῶντα, τὸ, Ἐγὼ γὰρ, ἀντὶ τοῦ, ἡγάπησα, ἐνταῦθα κεῖται, ὥστε λέγειν τὸν Θεόν· Ἐγὼ παιδεύω αὐτοὺς, διότι ἡγάπησα τὸν Ἐφραιμ, καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἀπέστησα ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ γὰρ πορνείῃ εἰς εἰδωλολατρείαν, ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἀπωσάμην αὐτὸν, ἀλλὰ σὺνείμι τούτῳ. Ταῦτα δὲ καὶ τοῖς ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν προφήτην εἰρημένους συνᾶδει, ὅτε τὴν πόρνην προσετάχθη λαβεῖν. Τίς οὐκ ἀγαπήσει τοιοῦτον ἐπιστάτην, οὐ θυμῷ παιδεύοντα, ἀλλὰ τῇ ἀγάπῃ; Ταῦτα καὶ διδασκαλία παντὶ ἀρχοντι, ὥστε μὴ πρὸς ὀργὴν κολάζειν, ἀλλὰ πρὸς παιδεύειν καὶ ὠφελίαν.

Οὐκ ἔδωκαν τὰ συμβούλια αὐτῶν, τοῦ ἐπιστρέψαι πρὸς τὸν Θεόν αὐτῶν· ὅτι πνεῦμα πορνείας ἐν αὐτοῖς ἔστι. Τὴν δὲ Κύριον οὐκ ἐπέγνωσαν. Προαιρετικὴ δεικνύται διὰ τούτων καὶ ἰδεοῦστος ἡ κακία αὐτῶν· Οὐ γὰρ ἔδωκαν, φησί, τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν ὅπως εἰς τὴν ἀληθὴ θεογνωσίαν, διότι τὸ τῆς πορνείας πνεῦμα ἐν αὐτοῖς ἰδέξαντο καὶ τῆς εἰδωλολατρικῆς καὶ τῆς σωματικῆς, καὶ διὰ τοῦτο τὸν Κύριον οὐκ ἐπέγνωσαν. Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκοτὸς; πῶς δύναται τις δυσὶ κυρίοις δουλεύειν; Οὕτω καὶ ἐν ψυχῇ οὐκ ἔστιν ἐλεημοσύνην συνεῖναι (57) καὶ φιλοπλουτίαν, ἢ τρυφὴν καὶ σωφροσύνην, ἢ θυμὸν καὶ ταπεινοφροσύνην, ἢ ἀλήθειαν καὶ ἀνθρωπαρέσκειαν.

⁵⁴ II Cor. vi, 14. ⁵⁵ Matth. vi, 24.

Variae lectiones et notæ.

(54) Deest καὶ, et in cod. Ven.
(55) Λέγω, dico, Cod. Ven.

lumnias et falsa testimonia, seu retia expanderunt? Præterea, qui constitutus est, ut doctorem agat, ac super excelsum gradum doceat, si vel reprehensibilem vitam duxerit, vel adulterinam pravamque doctrinam evulgaverit, rete sit iis qui in eum modum desigunt oculos, ipse, inquam, in specula collocatus. Rete autem sit, non quale Christi discipuli piscatores habuerunt, verbum nempe, miraculis connexum, sed enim quale venantes semper venationem animorum dæmones infixerunt. Audiemus autem, qui animas perdimus, cuius rete simus. Nec enim Dei, etiamsi in specula stemus.

Vers. 2, 3. *Ego vero castigator vester, ego novi Ephraim, et Israel non dimovi a me. Quoniam etiamnum fornicatus est Ephraim, et Israel coinquinatus est.* Quia, inquit, tales fuistis, castigationem vobis inducam, captivitatem nimirum, cum eximiis vestris, quos per Ephraim intellexit, tum omni populo, quos per Israel signavit. Novi enim opera ipsorum, eo quod eos non ita a me constituerim, ut longe ab illis absim, nec in eos intuear, verum enim Deus appropinquans ego sum. Forsan, quod omnis castigatio Dei ex dilectione fiat, juxta Salomonem, *Novi*, pro dilexi, hoc loci positum est: perinde ac si dicat Deus: Ego castigo eos, eo quod dilexerim Ephraim, nec Israel longe a me transulerim. Etsi enim fornicetur, et idola sequatur, nec sic tamen ipsum repulsi. Hæc etiam iis quæ in principio a propheta dicta sunt, convenient, quando demandaretur ei, ut scortum in uxorem duceret. Quis ergo non amore prosequatur talem præceptorem, non indignatione quadam et furore erudientem castigantemve, cæterum charitate? Hæc doctrinæ loco esse debent cuique principium, ut suos non ad iracundiam puniat, verum ad castigationem et commoditatem.

Vers. 4. *Non dederunt consilia sua, ut converterentur ad Deum suum, quoniam spiritus fornicationis in ipsis est, Dominum autem non agnoverunt.* Deliberatoria per hæc, adeoque voluntaria ipsorum demonstratur vitiositas. Non enim dederunt, inquit, cogitationes suas omnino ad veram Dei cognitionem, quandoquidem spiritum fornicationis cum idololatriæ, tum corporalis in sese receperint, eamque ob causam Dominum non agnoverint. *Quæ enim communicatio luminis ad tenebras* ⁵⁴ ⁵⁵? Quomodo duobus quispiam dominis inservire potest ⁵⁶? Ita et in rebus animarum sit. Non potest illic adesse affectus miserans, pauperibus imperitians aliquid, et divitiarum amor seu voluptas et

(56) Κατέπηξαν, Cod. Ven.
(57) Εἶναι, esse, Cod. Ven.

VERS. 5. *Humillabiturque injuria Israel, in conspectu ipsius.* Injuriam, Dei contemptum appellat, et ab ipso defectionem quæ captivis quadantenus obviat, vel arrogantiam qua laborabant, rerum abundantia luxuriantes. Aperte itaque videbunt, qualisnam sit impietatis fructus et superbæ: hoc enim indicat, quod ait, *In faciem ejus.* Injuria est alias nec minima contumelia Israeli idolorum servitus. Quid enim vanius, hominem, ratione præditum, signa vel lapides Dei loco colere? Humiliata est quoque deicidarum in Christum injuria. Quoniam vero vultus ipse potissimum solet esse signum et indicium, in rem manifestissimam respexit ipsis humiliatio, in legem dico et circumcisionem. Certissimus enim ipsis character evidentissimusque signum lex. *Manifestavit enim, inquit, justificationes et judicia sua Israeli, non peræque omni genti fecit*⁵⁸. Deinde circumcisio sigillum ipsie erat et insigne. Porro animæ divinis bonis cum injuria nenti, dejectis prodest, maxime si in faciem ejus fiat, hoc est, si humiliationis suæ causam simul æternam, ac sensum quodam cum percipiat.

Israel et Ephraim debilitabuntur in injustitiis suis, et languebit Judas una cum ipsis. In bello debilitati vincuntur, captivitatisque tempore ceu debiles servi erunt. Præterea Juda regnum infirmabitur cum ipsis, quandoquidem et Syriæ reges et Babylonii plerasque ipsius civitates diruerint, præterquam quod decem in Samaria tribus ceperint, et in servitutem suam secum abduxerint: hanc ob rem et posteriore loco Juda recordatus est. Quæ de re vero hæc utrique patientur? Propter injustitias suas, quibus se mutuo confecerunt, et Injuriæ in Deum existerunt, honorem, natura ipsi convenientem, in alios transferentes: proinde qui Dominum non habet, infirmus est. Ait enim David: *Robur meum et laudatio mea Dominus*⁵⁹: ac divus Paulus: *Omnia possum in eo*, **51** *qui me confortat, Christo*⁶⁰. Etenim Christus Dei est potentia, citraque ipsum nihil quidquam facere valeamus. Qui igitur vel Græcus vel Hebræus perficiat virtutem?

VERS. 6. *Cum pecudibus et vitulis proficiantur exquirere Dominum, et nequaquam inveniunt eum.* *Declinavit ab ipsis, quoniam Dominum dereliquerunt.* In periculis et calamitatibus constituti, conantur victimis se placare sibi, at non inveniunt me: deflexi enim ab ipsis, ob eam nimirum rationem, quod priores ipsi me deseruerint. Cur vero sacrificantibus ipsis non apparuit Dominus? An propterea, (63) quod non ex toto hoc animo facie-

A *Kai ταπεινωθήσεται ἡ ὕbris τοῦ Ἰσραὴλ, εἰς πρόσωπον αὐτοῦ.* Ὑβριν τὴν τοῦ Θεοῦ καταφρόνησιν φησι καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀποστασίαν, ἥτις αἰχμαλωτισθεῖσι (58) μετριωτέρα γέγονεν· ἢ τὴν ἀλαζονείαν, ἣν εἶχον τοὶ ἀγαθοὶς εὐθηνούμενοι. Προφανῶς οὖν, φησὶν, ὁφίονται ὅπολις ὁ τῆς ἀσεβείας καρπὸς καὶ τῆς ἀλαζονείας. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, *Εἰς πρόσωπον αὐτοῦ.* Ὑβρις τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἄλλως ἢ εἰδωλολατρεία· αὐτοῦ γὰρ ἐκείνου, λογικοῦ ὄντος ὕβρις καὶ ἀδόξια μεγίστη τὸ τοῖς ξέλοις λατρεύειν. Ἐταπεινώθη καὶ πᾶν Θεοκτόνον ἢ εἰς τὸν Χριστὸν ὕβρις. Ἐπεὶ δὲ μέλιστα χαρακτηριστὸν αὐτοῖς ἀπέσχεψεν (59) ἡ ταπεινώσις, εἰς τὸν νόμον, φημί, καὶ τὴν περιτομήν. Ἰδιαίτατος γὰρ χαρακτήρ αὐτοῖς ὁ νόμος. Ἐγνώριστο γὰρ, φησὶ, δικαιώματα καὶ κρίματα αὐτοῦ τῷ Ἰσραὴλ. *Ὅθεν ἐποίησαν οὕτως παντὶ ὁδοῦ.* Καὶ ἡ περιτομή δὲ σφραγὶς ἦν αὐτοῖς καὶ ἐπίσημον. Καὶ ψυχῇ δὲ, ὕβριστικῶς χρωμένη τοῖς θεοῖς ἀγαθοῖς, λυσταλῆς (60) ἡ ταπεινώσις, καὶ μάλιστα ἐὰν εἰς πρόσωπον αὐτῆς γίνηται. τουτέστιν, ἐὰν συνορᾷ τὴν αἰτίαν τῆς ταπεινώσεως, καὶ αἰσθησὶν λαμβάνουσα, ἐπιγινώσκει αὐτήν.

Kai Ἰσραὴλ καὶ Ἐφραὶμ ἀσθενήσουσιν ἐν ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, καὶ ἀσθενήσεται Ἰούδας μετ' αὐτῶν. Καὶ ἐν τῷ πολέμῳ ἀσθενήσαντες ἡττηθήσονται, καὶ κατὰ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας καιρὸν, ὡς δοῦλοι ἀσθενεῖς ἔσονται. Ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Ἰουδα βασιλεία ἀσθενήσει σὺν αὐτοῖς. Καὶ γὰρ αὐτῶν πολλὰς πόλεις οἱ τῆς Συρίας βασιλεῖς καὶ οἱ Βαβυλωνίους καθέλιον, μετὰ τὸ ἀνδραποδισθῆναι τὰς ἐν Σαμαρείᾳ δέκα φυλάς· διὸ καὶ ὕστερον τοῦ Ἰουδα ἐμνήσθη. Διὰ τί δὲ ταῦτα πείσονται ἀμφοτέρω; Διὰ τὰς ὁδικίας αὐτῶν, ἃς τε ἀλλήλους ἡδίκηον καὶ ἃς τὸν Θεὸν ἡδίκησαν, τὴν αὐτῶν φύσει προσήκουσαν τιμὴν ἄλλοις προστιθέντες. Ὁ οὖν τὸν Κύριον μὴ ἔχων, ἀσθενεῖ· φησὶ γὰρ ὁ Δαβὶδ· Ἰσχυρὸς μου καὶ ἡμνησίς μου ὁ Κύριος· καὶ ὁ Παῦλος, Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμούντι με Χριστῷ. Χριστὸς γὰρ, Θεοῦ δύναμις, καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐ δυνάμεθα ποιεῖν οὐδέν. Πῶς οὖν ἢ Ἑλλήν ἢ Ἑβραῖος τελειώσει ἀρετήν; ἐπιγινώσκει αὐτήν?

D *Μετὰ προθύτῳ καὶ μόσχῳ παρεύσονται τοῦ ἐκζητῆσαι τὸν Κύριον, καὶ οὐ μὴ εὕρωσιν αὐτόν· ἐκκέκλιεν ἀπ' αὐτῶν, οὗτις τὸν Κύριον ἐγκατέλειπον.* Ἐν τοῖς δεινοῖς γενομένοις, φησὶν, ἐπιχειρήσουσι διὰ θυσιῶν ἐξιλεώσασθαι με, ἀλλ' οὐχ εὕρωσιν: με· ἐξέκλινα γὰρ ἀπ' αὐτῶν· καὶ ἡ αἰτία, ὅτι αὐτοὶ πρῶτοί με ἐγκατέλειπον (61). Διὰ τί δὲ θυσιάζουσιν αὐτοῖς οὐχ ἐνεφανίζετο (62) ὁ Κύριος; Ἥ δὸτι οὐκ ἐξ ὅλης ψυχῆς τοῦτο ποιοῦν, ἀλλὰ ψυχρῶς καὶ πρὸς

⁵⁸ Psal. cxlvii, 20. ⁵⁹ Psal. xvii, 2. ⁶⁰ Philipp. iv, 13.

Variae lectiones et notæ.

(58) Αἰχμαλωτισθέντων, captivi cum essent, Cod. Ven.

(59) Ἐπέσχεψεν, Cod. Bav.

(60) Scribendum fortasse λυσταλεῖ.

(61) Ὅτι τὸν Κύριον ἐγκατέλειπον, quia Dominum

dereliquerunt, Cod. Bav.

(62) Ἐνεφανίζετο, Cod. Ven.

(63) Sequentia citra interrogationem in utroque codice, cum Bav. tum Ven., effertur, sic: *Vel quia ex tota anima hoc non faciebant: vel quia, etc.*

καρὸν· ὁ δὲ νόμος, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν διακελεύεται· ἥ ὅτι ἐξεπορεύοντο πρὸς τοὺς ψευδεῖς θεοὺς, ὡς εἰς Κύριον· οὐχ εὐρίσκετο δὲ αὐτοῖς ὁ ὢντως Κύριος, ὥσπερ καὶ τὸ εἰδὼλον ζῶντα Κύριον ἔλεγον. Σημεῖωσαι δὲ δύο προσώπων ἑμφασιν. Ἐκκέκλικε γὰρ ἀπ' αὐτῶν, φησὶν, ὁ Κύριος, οὗτος τὸν Κύριον κατέκλιπον (64). Εἰ δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα ταῦτα λέγει ἐν τῷ προφῆτῃ, ἰδοὺ καὶ τὸ τρίτον πρόσωπον. Ὅρα δὲ, ὅτι τὰς νομικὰς θυσίας κατέπαυσεν ἡδὴ· ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας. Μόνῃ γὰρ καὶ πίστει καὶ βαπτίσματι ὁ Κύριος εὐρίσκεται, ὁ τὰς ἁμαρτίας ἀφαιεῖ. Ἀλλὰ καὶ τῇ ζήτῳσῃ τὸν Κύριον ψυχῇ μετὰ ἡλιθιότητος, ἣν παρεμφαίνει τὰ πρόβατα, οὐχ εὐρίσκεται (65). Γίνεσθε γὰρ, φησὶ, φρόνιμοι, ὡς οἱ ὄφεις (66)· καὶ, Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε. Ἀλλ' οὐδὲ μετὰ δυνάμει σωματικῆς, ἣν ὑποδηλοῖ τὸ τῶν βοῶν γένος. Ἡ γὰρ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται· καὶ, Ὅσον ὁ ἔξω ἀνθρώπος φθείρεται, τοσούτον ὁ ἔσω ἀνακαίνυται.

Ὅτι τέκνα ἀλλότρια ἐγεννήθησαν αὐτοῖς, καὶ νῦν καταράζεται αὐτοὺς ἡ ἐρυσίθη, καὶ τοὺς κλήρους αὐτῶν. Ὁ μὲν νόμος ἐκώλυεν ἀλλόφυλον γυναῖκα λαμβάνειν, Μήποτε, φησὶν, ἀπιστήσῃ τὸν υἱόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ πορευθεὶς λατρεύσῃ θεοῖς ἑτέροις· ὁ καὶ Σολομών] πέποιθεν. Αὐτοὶ δὲ ἀλλοφύλους γυναῖκας λαμβάνοντες, ἐπαυδοποιοῦν ἐξ αὐτῶν. Ἡ ἀλλότρια φησὶ τέκνα, τὰ ἐξ αὐτῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν γυναικῶν γεννηθέντα. Οὐκ ἐμὰ γὰρ, φησὶ, ταῦτά ἐστιν, οὐδὲ ἐμοὶ ἀντετέθησαν, ἀλλὰ τοῖς εἰδώλοις. Ἀλλότρια οὖν εἰσιν. Ἐρυσίθην δὲ λέγει, τάχα μὲν καὶ αὐτὴν τὴν ἐπισυμβαλίνουσαν βλάβην τοῖς καρποῖς ἐκ τῆς τοῦ ἀέρος δρόσου· τάχα δὲ καὶ τὴν τῶν πολέμων (67) πληθύν, ἥτις ἐρυσίδης δίχην, αὐτοὺς τε τοὺς ἀνδρας διέφθειρε καὶ τοὺς πόλεις αὐτῶν, τουτέστι τὰς κληρονομίας ἐδήλωσε (68) καὶ ἠφάνισεν. Εἰκότως δὲ τέκνων μνησθεὶς, καὶ κλήρων ἐπεμνήσθη, μονονουχὶ τοῦτο λέγων· ἔτι [f. 3τι] Ἐπειδὴ ἀλλότρια εἰσι τὰ τέκνα, εἰκότως οὐδὲ κλήρων εἰσιν ἄξια, ἔτι δὲ τὸ, Νῦν, ἵνα δηλώσῃ, ὅτι οὐκ εἰς μακρὰν ἐστὶ ταῦτα. Καὶ οἱ Χριστοκτόνοι τέκνα ἀλλότρια ἦσαν. Εἰ τέκνα γὰρ, φησὶ, τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ποιεῖτε ἄν· διὰ τοῦτο καὶ ἡ τῶν Ρωμαίων στρατιὰ ἐπαφείθη αὐτοῖς ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ, ὡς ἡ ἐρυσίθη, καὶ διέφθειρεν αὐτοὺς τε καὶ κλήρους αὐτῶν, τουτέστι, πάσας τὰς χώρας, ἃς κατεκλήροδότησεν αὐτοῖς ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς· ἥ καὶ τὰς ἱερατικὰς καὶ ἀρχιερατικὰς (68') αὐτῶν ἄξιας. Ὅταν δὲ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ γεννηθῶσι

bant, sed frigide et ad tempus? Lex vere ex toto corde, ex tota anima, et ex tota mente diligere Deum præcipit. Vel ideo, quod proficiscebantur ad vanos deos tanquam ad Dominum, non inveniebatur autem ipsis, qui vere est Dominus. Jam quanta impietate idolum viventem Deum dicebant? Observa autem duarum personarum indicium. *Declinavit*, inquit, *ab ipsis* Dominus, *quoniam Dominum dereliquerunt*. Quod si Spiritus hæc in propheta dicat, ecce tertiam personam. Expende porro, quod legalia sacrificia desierunt jam. Nam impossibile erat, sanguinem taurorum et hircorum auferre peccata⁶⁵. Sola namque fide et baptismate invenitur Dominus, peccata dimittens. Præterea quærenti Dominum animæ cum stoliditate, quam præ se pecudes ferunt, non invenitur: *Estote enim*, inquit, *prudentes, sicut serpentes*⁶⁶, et: *In sapientia circumambulate*⁶⁷. Nec potentia etiam corporali [quam boum genus significat] invenitur Deus. Nam *Potentia Dei in infirmitate perficitur*, et: *Quantum exterior homo corrumpitur, tanto interior innovatur*⁶⁸.

VERS. 7. Quoniam filii alieni nati sunt ipsis, et nunc devorabit eos ærugo et sortes eorum. Lex quidem vetuit, non accipere uxorem ex alienigenis, *Ne*, inquit, *faciat deficere filium tuum a me, et prospectus serviat aliis diis*⁶⁹: quod et Solomoni contigit. At ipsi alienigenas ducentes in uxores, pueros ex ipsis gignebant. Vel alienos sibi appellat natos etiam ex Israelitidibus. Non enim, inquit, mei sunt liberi, neque mihi sunt dicati, cæterum idolis: alieni igitur sunt. *Æruginem* vocat partim ipsam frugibus accidentem noxam, ex aeris rore: partim etiam hostium multitudinem, quæ æruginis instar, ipsos homines corrumpit, et sortes, hoc est hæreditates ipsorum vastavit delevitque. Merito autem filiorum mentione facta, meminit juxta sortium, tantum non hoc dicens: Quoniam alieni sunt liberi, indigni sunt merito hæreditate. Dicit autem, *Nunc*, peculiariter 52 idco, ut significet hæc non diu abfutura. Christi occisores, alieni etiam filii fuerunt: *Nam si filii*, inquit, *Abrahæ essetis, opera quoque Abrahæ faceretis*⁷⁰. Hinc et Romanorum expeditio desuper ipsis et ex cælo veluti ærugo admissa est, quæ cum ipsos, tum sortes eorum corrumpit, hoc est, omnes regiones quas ipsis hæreditatis vice distribuit Nave filius Jesus: vel sacerdotales, adeoque pontificias ipsorum dignitates. Quando vero in anima nati fuerint filii, abalienati a Deo et remoti a testamentis ejus, ad quos dicere queat Deus: *Filii alieni mentiti sunt mihi*⁷¹ [sunt

⁶⁵ Hebr. x, 4. ⁶⁶ Matth. x, 16. ⁶⁷ Coloss. iv, 5. ⁶⁸ II Cor. iv, 16. ⁶⁹ Exod. xxxiv, 16. ⁷⁰ Joan. vi, 29. ⁷¹ Psal. xvii, 46.

Variæ lectiones et notæ.

(64) Ἐκκατέκλιπον Cod. Ven.

(65) Εὐρίσκεται Κύριος Cod. Ven.

(66) Verba ut serpentes desunt in col. Ven.

(67) Πολέμων, bellorum Cod. Bav.

(68) Ἐδησε Cod. Bav.

(68') Ἀρχικάς Cod. Ven.

autem hæc vel impia dogmata, vel prava opera], A
tuum talium matrem animam ærugo corrumpit, in
ipsa facta affectio, ex principe potestatis aeris, ef-
ficaciter operantis in filiis inobedientiæ, nec ipsam
tantummodo, verum etiam sortes ipsius; privatur
enim cœlestibus mansionibus quas per quamlibet
virtutem hæreditario acceptura erat, ad quamli-
bet perducta, quas manus Domini Jesu Christi dis-
tribuant. De quibus et David ait: *In manibus tuis*
sortes meæ 46.

μένη, & αἱ χεῖρες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διανέμουνσι, πρὸς οὓς αἱ κληροῖ μου.

VERS. 8. *Canite tuba super colles, strepitum et sonitum facite super alta, prædicate in domo On.* Cum supra dixisset: quoniam *Nunc ærugo devoravit ipsas* 46, indicans per *nunc*, citra cunctationem superventura eis dura, proscindit jam idolorum imbecillitatem dicens: Quia super colles et montium juga immolabatis, atque adeo in domo Bethel, quam nominavit domum On, hoc est inutilis. Quem enim On septuaginta dixerunt, hunc reliqui interpretes inutilem reddiderunt. Erat autem idolum, vel imago vacæ in Bethel. Implorate ergo jam opem deorum, in hisce locis cultorum: præterea bellicis turbis et hostilibus vociferationibus utimini, adversum hostes impetum et irritationem facientes, ipsosque locos in quibus litabatis, et auxilium deorum sacrificia recipientium, vobiscum habentes.

VERS. 8, 9. *Sublatus est Benjamin, Ephraim in extinctionem factus est.* Benjamin appellat duarum tribuum regnum, quod multis in locis Judam vocat: interdum quidem ab Juda, interdum vero a Benjamin, totum synecdochice nominat. Alii ergo quod Hierosolymitani defecerunt, hoc est, e medio sublati sunt, perierunt, ut qui ipsi impie egerint. Etenim Astartæ deæ sacrificabant in excelsis, et solem adorabant, ut Ezechiel testatur (74).

53 *In die redargutionis, in tribubus tuis, Israel, monstravi fidelia.* Quæ, inquit, dixi ipsis per prophetas, in quibus mihi nulla est adhibita fides, hæc nunc per ipsa opera cunctis tribubus fidelia monstrabo, in quibus diebus arguam iniquitates ipsorum, puniens eos. Nam *monstravi*, est pro monstrabo, veluti illud: *Foderunt manus meas et pedes meos* 47, pro fodient. Utitur autem Scriptura talibus verbis præteritis pro futuris, ut ostendat Deo nihil futurum esse, verum omnia ipsum præoccupare. præscientia et prædefinitione. Simul autem ut certiores nos reidat, quod omnia sic contingent.

46 Psal. xxx, 16. 47 Isa. LI, 8. 48 Psal. xxi, 17.

Varie lectiones et notæ.

(69) Κληρονόμους, *hæredes*, Cod. Bav.
(70) Ἦν, *quam*, Cod. Bav.
(71) Ἐσθίετε καὶ ἐν τῷ Θαβὴλ, *comeditis etiam in Thabel*, Cod. Ven.
(72) Θαβὴλ, *Thabel*, Cod. Ven.

A τέκνα ἀπηλλοτριωμένα τοῦ Θεοῦ, καὶ ξένα τῶν δια-
στικῶν, πρὸς οὓς ἂν εἴποι ὁ Θεός· Ὑποὶ ἀλλότριον
ἐνέπυσαντό με· ταῦτα δὲ εἰσιν ἡ δόγματα ἄθεα,
ἡ ἔργα παράνομα· τότε τὴν τῶν τοιούτων μητέρα
ψυχὴν, ἡ ἐρυσίθη καταφθείρει, ἡ ἐγγινομένη αὐτῇ
διάθεσις ἐκ τοῦ ἀρχοντος τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος,
τοῦ ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας· οὐκ
αὐτὴν δὲ μόνην, ἀλλὰ καὶ τοὺς κληροῦς (69) αὐτῆς.
Στερεῖται γὰρ τῶν ἐν οὐρανοῖς μονῶν, ὅς ἐμελλε
κληρονομεῖν δι' ἐκάστης ἀρετῆς πρὸς ἐκάστην φρο-
νῶν, πρὸς δὲ (70) καὶ Δαβὶδ λέγει· Ἐν ταῖς χερσὶ σου

Σαλπίζετε σάλπιγγι ἐπὶ τοὺς βουνούς, ἡχή-
σατε ἐπὶ τῶν ὕψιων, κηρύξατε ἐν τῷ οἴκῳ Ὁν.
Εἰπὼν ἀνωτέρω, οὗ Νῦν ἡ ἐρυσίθη καταφθείρειται,
καὶ δηλώσας διὰ τοῦ Νῦν, οὗ ταχέως αὐτοῖς ἐπι-
στήσεται τὰ δεινὰ, κωμῶδει νῦν τὴν τῶν εἰδύλων
ἀσθένειαν, λέγων, οὗ Ἐπειδὴ ὑμεῖς ἐπὶ τῶν βου-
νῶν καὶ ἐπὶ τῶν ὕψιων ἐθύετε ἐν τῇ Βαιθὴλ (71)
(ἦν ὠνόμασεν οἶκον τοῦ Ὁν, τοῦτέστι τοῦ ἀνωφελοῦς.
Ὁν γὰρ εἶπον οἱ Ἐδδομήκοντα Ὁν, τοῦτον οἱ ἄλλοι
ἐρμηνεύεται, ἀνωφελῆ, ἐκδεδώκασιν. Εἰδύλων δὲ δα-
μίλειος ἦν ἐν Βαιθὴλ (72)), ἐπικαλέσασθε τὴν βοή-
θειαν τῶν ἐν τοῖς τόποις τοῖς θεραπευομένων θεῶν,
καὶ ταῖς πολεμικαῖς σάλπιγγι καὶ τοῖς ἀλαλαγμοῖς
ἀπὸ τῶν ὕψιων χρήσασθε, ὁρμητήρια ποιοῦμενοι
κατὰ τῶν ἐχθρῶν, αὐτοὺς τοὺς τόπους, ἐν οἷς ἐθύε-
τε, καὶ τὴν βοήθειαν τῶν τὰς θυσίας δεχομένων
θεῶν μεθ' ἐαυτῶν ἔχοντας.

Ἐξέστη Βενιαμὴν, Ἐφραὶμ εἰς ἀφανισμόν ἐγένε-
το. Βενιαμὴν λέγει τὴν τῶν δύο φυλῶν βασιλείαν,
ἣν πολλαχοῦ (73) Ἰούδα καλεῖ· ποτὲ μὲν γὰρ ἀπὸ
τοῦ Ἰούδα, ποτὲ δὲ ἀπὸ τοῦ Βενιαμὴν τὸ ὅλον καλεῖ
συνεκδοχικῶς. Φησὶν οὖν, οὗ καὶ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις
ἐνέστησαν [ἡ ἐξέστη], τοῦτέστιν, ἐκ μέσου ἐγένοντο,
ἀπώλοντο, ὡς καὶ αὐτοὶ ἀσεβήσαντες. Καὶ γὰρ τῇ
τε Ἀσάρεττ ἐθυσον ἐν τοῖς ὕψιλοις, καὶ τῷ ἡλίῳ
προσεκύονον, ὡς καὶ Ἰερζεκιήλ φησὶν· ὅθεν καὶ τινες
αὐτοὺς ἐνόησαν οἶκον Ὁν λέγεσθαι, τοῦτέστι τοῦ
ἡλίου· ὥσπερ οἶκος Θεοῦ, οἱ εὐσεβεῖς.

Ἐν ἡμέρᾳ ἐλέγχου ἐν ταῖς φυλαῖς σου, Ἰσραὴλ,
ἐδειξα πιστά. Ἄ, φησὶν, ἔλεγον αὐτοῖς διὰ τῶν προ-
φητῶν τῶν ἔργων, πάσαις ταῖς φυλαῖς δείξω πιστά,
ἐν αἷς ἡμέραις ἐλέγχω τὰς παρανομίας αὐτῶν,
κολάζων αὐτοὺς· τὴ γὰρ, Ἐδειξα, ἀντὶ τοῦ, δείξω,
ὡς τὸ, Ὁρυξάν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἀντὶ τοῦ,
ὁρύξουσι. Χρῆται δὲ τοῖς ῥήμασιν ἡ Γραφή οὕτως,
ἵνα (75) δείξῃ, οὗ Θεῶν οὐδὲν μέλλον, πάντα δὲ προ-
λαμβάνει τῇ προγνώσει καὶ τῷ προορισμῷ· ἅμα δὲ,
ἵνα πληροφορήσῃ ἡμᾶς, οὗ πάντως ἐκθῆσεται τὰ
λεγόμενα. Καὶ ὥσπερ ἀδύνατόν ἐστι τὰ ἥδη γεγεννη-
μένα μὴ γεγενῆσθαι, οὕτως ἀδύνατόν ἐστι καὶ ταῦτα

(73) Πανταχοῦ, *ubique*, Cod. Bav.

(74) Codex Venetus addit: *ut et Ezechiel testatur. Quare nonnulli existimant eos domum On, solis videlicet, appellari.* Ita et Cod. Bav.

(75) Ἄμα μὲν, *intra, partim ut*, Cod. Bav.

μη ἐπελθαι, ἀ ὡς γεγεννημένα λέγονται. Ἐδειξε δὲ Α πιστὰ καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως, σαλεύσας τὴν κτίσιν, καὶ ἐκ τούτου ἐλέγχων μὲν ἐκείνους, πιστούμενος δὲ τὴν οἰκίαν θεότητα. Βενιαμὴν υἱὸς ὀδύνης, λέγεται· καὶ γὰρ ἡ Ῥαχὴλ, ἐν τῷ τίκτειν αὐτὸν, δυστοκήσασα, καὶ ἀποθνήσκουσα, Ὑλὸς ὀδύνης μου, αὐτὸν ἐκάλεσεν· ἐ δὲ πατὴρ Βενιαμὴν αὐτὸν ὠνόμασε. Πᾶς δὲ ἀμαρτωλὸς, υἱὸς ὀδύνης· εἰ μὲν πρὸς μετάνοιαν ἀπίδοι, ἐνταῦθα ὀδυνώμενος, καὶ πενθῶν· εἰ δὲ ἀμετανόητος ἀπέλθοι, ταῖς αἰωνιζούσαις ὀδύναις ὑπόδικος ὢν. Ὁ δὲ τοιοῦτος, καὶ ὅτε ἀμαρτάνει, ἐξίστασθαι λέγεται· ἡ γὰρ ἀμαρτία ἐκστασις ἐστὶ τοῦ κατὰ φύσιν, καὶ ἄλλως ἀπὸ τῆς ἀπροσύντης γίνεται. Ὅθεν καὶ Δαβὶδ ποτὲ μὲν ἀπὸ προσώπου τῆς ἀπροσύντης λέγει προσοῦναι αὐτῷ τοὺς μύλωνας, ποτὲ δὲ Β Ἐγὼ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Ἀπέρριμμα ἀπὸ προσώπου τῶν ὀφθαλμῶν σου. Καὶ ὅτε δὲ μετανοή, ἐξίσταται πάντως τῆς συνηθείας. Εἰ δὲ καὶ Ἐφραὴμ, ἀβήτησις, λέγεται, ὁρᾶτω ὁ αὐξανόμενος ἐν κακίᾳ (76), μήπως εἰς ἀφανισμόν γένηται. Πότε (77); Ὅτε ἐν ἡμέραις ἐλέγχου, τουτέστι τῆς τελευταίας κρίσεως, καθίσει μετὰ τῶν δώδεκα μαθητῶν αὐτοῦ, κρινόντων τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ, δεικνύς πιστὴν τὴν θεότητα αὐτοῦ. Τότε γὰρ ὁφθῇται, εἰς ἃν ἐξεκέντησαν, καὶ γνώσονται, ὅτι οὐ φύλὸς ἀνθρώπος ἦν.

Ἐγένοντο οἱ ἄρχοντες Ἰούδα ὡς μετατιθέτες ὅρια· ἐπ' αὐτοὺς ἐκχεῶ ὡς ὕδωρ τὸ δρυμνὰ μου. Τούτῃσι, τοὺς ἐμοὺς νόμους οὕτως μετετίθουν, ὡς C οἱ μετατιθέοντες τὰ ἐν ταῖς ἀρούραις ὁροθέσια, δι' ὧν τὸ λᾶος ἐκάστον γνωρίζεται, καὶ τὴν ἐμὴν ὀφειλομένην τιμὴν οὕτω μετέφερον ἐπὶ τὰ εἰδωλα· ἡ καὶ ὡς πλεονέκτας αὐτοὺς διαβάλλει. Διό φησιν· Οὕτως ὁρμήσω κατ' αὐτῶν, ὡς ὕδωρ βαλθόν, καὶ οἷόν τις χεῖμάρρους, ὑπὸ πολλῶν ὁμιθρῶν καὶ χιόνος ἐκτραχυνθεὶς, καὶ μετὰ ὁρμῆς ἀνυποστάτου φερόμενος. Μετατιθέασιν ὅρια καὶ τῶν Ἑβραίων οἱ τὸν νόμον παρερμηνεύοντες, καὶ ἔτι κατέχειν αὐτὸν φιλονεικοῦντες. Ἀχρὶ γὰρ Ἰωάννου περιωρισθῇ ἡ τοῦτου φυλακή. Δὲ ἡ ὁργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτοὺς ἐγγυθεῖσα [f. ἐκχ.], ὡς ὕδωρ διεσκόρπισεν αὐτούς. Καὶ ὅταν δὲ τις ἄρχων ὢν Ἰούδα, καὶ ἐξομολογησάμενος, καὶ ὑποσχόμενος, καὶ ὁρίσας μὴκέτι τοῖς αὐτοῖς προσχεῖν, μετατίσει τοὺς τοιούτους ὅρους, καὶ ἐπιστρέψει, ὡς κύων, ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξείραμα, ἡ ὁργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τὸν τοιοῦτον ἐγγεῖται [f. ἐκχ.] ἄθροα, ὥσπερ τὸ τῆς Ἐρυθρᾶς ὕδωρ ἐπὶ τὸν Φαραῶ, πολλάκις ψευδόμενον, καὶ κατὰ τὴν ἀμετανόησιν αὐτοῦ καρδίαν τηρηθέντα εἰς ἐνδειξιν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως· Θεὸς γὰρ οὐ μυκτηρίζεται.

juxtaque cor suum permutationis in melius expers enim non subsannatur.

Et perinde ac impossibile est, quæ jam facta sunt, facta non esse : sic impossibile est hæc etiam non fore, quæ dicuntur. Monstravit autem fidelia et in diebus crucis et resurrectionis, concusso mundo, per hoc arguens quidem illos, suam vero deitatem certam exhibens. Benjamin *filius doloris* dicitur. Etenim Rachel dum pareret ipsum, in partu periclitans et moriens, ipsum *filium doloris* appellavit : pater autem Benjamin illum vocavit. Ad hæc omnis peccator est doloris filius, si modo ad poenitentiam respexerit hic dolens et lugens : sin citra resipiscientiam abierit ex hoc mundo, perpetuo durantibus doloribus obnoxius erit. Hujusmodi quando peccat, excedere dicitur : peccatum enim excessus est a natura, et alias ab insipientia fit. Unde et David quandoque ait : a facie insipientiæ olficeri ipsi vibices ¹⁸ : quandoque vero : *Ego dixi in excessu meo : Projectus sum a facie oculorum tuorum* ¹⁹. Sin resipiscat peccator, excedit omnino a consuetudine. Quod si Ephraim *augmentum* dicitur, videat qui crescit in malitia, nequando ad excidium perveniat. Olim autem cum in diebus redargutionis, hoc est postremi judicii, sedebit Dominus cum duodecim discipulis suis, judicantibus duodecim tribus Israelis ²⁰, monstrans fidelem et veram deitatem suam. Tunc *videbunt in quem pupugerunt* ²¹, et agnoscent quod non vilis, nec exiguus homo sit Jesus.

VERS. 10. Facti sunt principes Juda ut transponentes terminos ; super ipsos effundam tanquam aquam indignationem meam. Hoc est, leges meas sic transponebant, æque atque in arvis terminos transponentes facere solent, per quos sua cuique sors cognoscitur, sicque debitum meum honorem transferebant ad idola. Vel ipsos etiam cupiditate plura habendi laborantes reprehendit hoc pacto : Propterea, inquit, sic irruam super ipsos, velut aqua impetuosa, et veluti torrens aliquis multis imbribus et nive exasperatus, cumque vehementi impetu sese volutans. Transponunt etiam terminos, Hebræorum legem perperam interpretantes, ipsamque observare contententes 54 [nam usque ad Joannem definita fuit legis custodia] eo quod ira Dei super ipsos effusa tanquam aqua, eos dispersit ⁵⁵. D Quando vero quisquam princeps Juda existens, confessus fuerit, ac promiserit se non lisdem pravis studiis admoturum mentem, idque secum decreverit, et interium transmoverit tales fines, atque decretum suum fecerit irritum, ac reversus fuerit instar canis ad proprium vomitum, ira Dei super talem prorsum effunditur : perinde ac Rubri maris aqua super Pharaonem, qui sæpius mentitus erat, servatus erat, ad ostensionem virtutis Dei. Deus

¹⁸ Psal. xxxvii, 6. ¹⁹ Psal. xxx, 23. ²⁰ Matth. xix, 28. ²¹ Joan. xix, 37. ⁵⁴ Psal. lxxvii, 34.

Varie lectiones et notæ.

(76) Κατρά, Cod. Bav.

(77) Πότε ; quandonam ? Cod. Ven. πότε δέ ; ὅτε

ἐν ἡμέραις x. τ. λ. Quandonam vero ? cum scilicet in diebus, etc., Cod. Bav.

Vers. 11. *Oppressit Ephraim adversarium suum, A* *conculcavit iudicium, quoniam cepit proficisci post vana.* Cum de principibus Iuda dixisset, quod transposuissent terminos, eosque accusasset, quod cum impii tum avari essent, in iisdem pariter Ephraim reprehendit. Ipsum enim ceu injurium carpit, ac talem, qui præ potentia sua conculcet iudicium, sive justum, neque ipse opportune et commode sententiam ferat, neque alios judicantes sequatur. Causa vero hujus ad idola est affectio et sectatio. Vana enim ipsa idola vocat. Quod si me coluissent, inquit, dilexissent leges meas, quibus justitia sancitur. Potuerint etiam hæc alia ratione intelligi. Judas non omnino a lege aversus est. Fuerunt enim inter ipsos qui conquererentur de idolorum cultoribus, ingemiscerentque ob legis transgressores, quemadmodum Ezechiel testatur. Ephraim vero plane malam victoriam retulit: etenim vi, veluti hostem quempiam, devicit legem meam quam odit. Quod apertius interpretans dixit: *Conculcavit iudicium*, hoc est, legalem justitiam non curavit. Quadrabunt hæc in eos qui contra Christum insauerunt, adversarium illum habentes, ut qui contraria ipsis et dixerit et fecerit, contra quem potentes fuerunt, conculcantes iudicium, ferente Pilato sententiam, ut dimitteretur: secuti sunt enim vanos suos doctores. Quod si omnia sint *vanitas vanitatum*⁶⁶, ut Ecclesiastes dixit: principium pravi quæstus et injustitiæ fuerit, iter facere pro hujus mundi bonis conquirendis, eaque veluti mediam maceriem habere, quam propter, quæ ante nos sint, atque ipsa adeo futura, non liceat intueri.

Vers. 12. *Ego vero tanquam turbatio Ephraim, ac veluti aculeus domui Juda.* Quia ipsius Ephraim regnum primum periit ab Syris et Babyloniis, Juda vero postea occidit: Ephraim, inquit, turbabo, conturbatum jam veluti iustante bello; Juda vero, stimulus ero. Cum enim is Ephraim interire cernit, se quoque non dissimilia passurum formidat. Porro Christus neque turbatio, neque stimulus est, cæterum **55** tanquam turbatio, et tanquam aculeus. Pacem enim, inquit, prædico, morbosque curo. Isti autem invidia stimulantur, turbanturque, dicentes: Ecce mundus post ipsum vadit. **D** Deinde quando peccantes fortunati erimus, dicentes: Pax est atque securitas: vel cogitationibus de peracto malo nos consolamur, Deus, inquietes, benigne humaniterque nos curat: tum vel secundiorem istum in pravitate cursum turbat, vel cogitationes discutit, injiciens stimulum memoriæ mortis, suppliciorumque post mortem consequentium.

Vers. 13. *Viditque Ephraim languorem suum, et Judas dolorem suum.* Ipsa, inquit, experientia didicit Ephraim imbecillitatem suam, et quomodo ro-

Katsourástesoun 'Ephraim tòn antidikon αὐτοῦ, καὶ κατεπάτησε κρίμα, ὅτι ἤρξατο πορεύεσθαι ἐπίσω τῶν ματαίων. Εἰπὼν περὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰούδα, ὅτι μετέθηκαν ὅρια, καὶ διαβαλὼν αὐτοὺς ἅμα μὲν ὡς ἀσεβεῖς, ἅμα δὲ καὶ ὡς πλεονέκτας, ἐπεγκαλεῖ καὶ τῷ 'Εφραὶμ τὰ αὐτά. Καὶ ὡς ἀδικὸν γὰρ διαβάλλει αὐτὸν, καὶ ἀπὸ δυναστείας καταπατοῦντα τὸ κρίμα, ἔτοι τὸ δίκαιον, καὶ μήτε αὐτὸν τὸ δέον κρίνοντα, μήτε ἄλλοις κρίνουσιν ἐπόμενον. Αἰτία δὲ τούτου, ἡ πρὶς τὰ εἰδῶλα σχέσις καὶ ἀκολούθησις. Μάταια γὰρ τὰ εἰδῶλα, φησὶν· ὡς εἴ γε ἐμὲ, φησὶν, εἰσέθετο, ἐστὲν γὰρ ἂν τοὺς ἐμοὺς νόμους, ἐν οἷς τὸ δίκαιον νομιθεῖται. Νοθήτεον δ' ἂν ἐτέρως ταῦτα· Ὁ μὲν Ἰούδας, φησὶν, οὐχ ἀπαξ ἐξεστράπη τοῦ νόμου. Ἦσαν **B** γὰρ ἐν αὐτοῖς οἱ μεμφόμενοι τοὺς εἰδωλολατρούοντας, καὶ στενάζοντες ἐπὶ τοῖς παρανομουμένοις, ὡς Ἰεζεκιὴλ μαρτυρεῖ· ὁ δὲ 'Εφραὶμ τὴν τελειοτάτην, φησὶν, ἤρατο τὴν κακὴν νίκην· κατεδυνάστευσε γὰρ ὥσπερ τινὰ ἐχθρὸν, τὸν νόμον τὸν ἐμὸν. ὃν ἐμίσησεν. Ἑρμηνεύων δὲ σαφέστερον, τοῦτο εἶπε· *Κατεπάτησε κρίμα*· τούτέστι, τῆς ἐνόμου δικαιοσύνης οὐκ ἐφρόντισε, διότι ἠγάπησε τὰ εἰδῶλα. Ταῦτα καὶ τοῖς κατὰ Χριστοῦ λυτήσασιν ἀρμόσει, οἱ ἀντίδικον αὐτὸν ἔχοντες, ὡς τὰ ἐναντία αὐτοῖς καὶ λέγοντα καὶ ποιοῦντα, κατεδυνάστευσαν καταπατήσαντες τὸ ἐπ' αὐτῷ κρίμα, Πιλάτου κρίναντος αὐτὸν ἀπολύειν· ἠκολούθησαν γὰρ τοῖς ματαίοις αὐτῶν διδασκάλοις. **C** Εἰ δὲ καὶ τὰ πάντα ματαιότης *ματαιοτήτων*, ὡς εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστής, ἀρχὴ πλεονεξίας καὶ ἀδικίας τὸ ὀπίσω τῶν τοῦ κόσμου ἀγαθῶν πορεύεσθαι, καὶ ἔχειν αὐτὰ μεσότοιχον, καὶ μὴ εἶδον βλέπειν τὰ ἐμπροσθεν καὶ τὰ μέλλοντα. Καὶ ἐγὼ ὡς *ταραχὴ* τῷ 'Εφραὶμ, καὶ ὡς κέντρον τῷ οἴκῳ Ἰούδα. Ἐπειδὴ ἡ μὲν τοῦ 'Εφραὶμ βασιλεὺς πρότερον ἀπώλετο, ὅπό τε τῶν Σύρων καὶ τῶν Βαβυλωνίων, ἡ δὲ τοῦ Ἰούδα, ὕστερον· τὸν μὲν 'Εφραὶμ, φησὶ, τὰρᾶξω, θορυβοῦμενον δηλαδὴ, ὡς ἤδη τοῦ πολέμου ἐφεστηχότος· τῷ δὲ Ἰούδα, κέντρον ἔσομαι. Ὅρων γὰρ ἐκείνους ἀπολλυμένους, καὶ αὐτὸς οὐ μικρὸν ἤγωνία, καὶ κέντροις φροντίδων ἐβάλλετο, τὰ αὐτὰ ἐλπίζων καὶ αὐτὸς πείσεσθαι. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ, οὔτε *ταραχὴ*, οὔτε κέντρον, ἀλλ' ὡς *ταραχὴ*, καὶ ὡς κέντρον. Εἰρήνην γὰρ, φησὶ, κηρύσσω, καὶ νόσους παύω. Οἱ δὲ τῷ φθόνῳ κεντοῦνται καὶ ταρασσονται, λέγοντες· Ἴδε ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ὁπάγει. Καὶ ὅταν ἐκ ἀμαρτάνωντες, εὐδρομῶμεν καὶ λέγωμεν· Εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια· ἢ καὶ διὰ τῶν λογισμῶν συνηγοροῦντες τῷ πραττομένῳ κακῷ· ὁ Θεὸς φιανθρώπως κηδόμενος· ἡμῶν, ἢ τὴν ἐν τοῖς πονηροῖς ἡμῶν εὐδρομίαν ταρασσει, ἢ τοὺς λογισμοὺς διασαλεύει, ἐμβάλλων τὸ κέντρον τῆς τοῦ θανάτου μνήμης καὶ τῶν μετὰ θάνατον κολάσεων.

Καὶ εἶδεν 'Εφραὶμ τὴν νόσον αὐτοῦ, καὶ Ἰούδας τὴν ὀδύνην αὐτοῦ. Ἀπ' αἰνῆς, φησὶ, τῆς πείρας ἔμαθεν 'Εφραὶμ τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ, καὶ

⁶⁶ Eccle. 1, 2.

ἔπος ἐνόησεν ἡ ἰσχύς αὐτοῦ, καὶ Ἰούδας τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν αὐτοῦ.

Καὶ ἐπορεύθη Ἐφραὶμ πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους. Ὅτε γὰρ ἀνέβη Φουὰ βασιλεὺς Ἀσσυρίων (78) κατὰ τῶν δέκα φυλῶν, προσήλθον αὐτῷ, καὶ διὰ χρημάτων, καὶ διὰ πρεσβείας ἐνοπονδον ἐποίησαντο.

Καὶ ἀπέστειλε πρέσβεις πρὸς τὸν βασιλέα Ἰαρὲμ. Τῶν Ἀσσυρίων αὖθις ἐπελθόντων (παρεβίον γὰρ τὰς σπονδὰς), ἀπέστειλαν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων, ὃν Ἰαρὲμ λέγει, οὐχ ὡς καλούμενον οὕτω, ἀλλ' ἐπειδὴ Ἰαρὲμ ἐκδικητὴν σημαίνει· ἐπεκαλέσαντο γὰρ αὐτὸν, ὡς ἐκδικήσοντα. Ὅτι δὲ περὶ τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως λέγει, κατιῶν δηλώσει.

Καὶ αὐτὸς οὐκ ἠδυνήθη ῥύσασθαι ἑμᾶς, καὶ οὐ μὴ διαπαύσῃ ἐξ ἡμῶν ὁδύνη. Ὑμεῖς μὲν ὡς ἐκδικητὴν ἐπεκαλέσασθε τὸν Αἰγύπτιον· ἀλλ' αὐτὸς ἀσθενὴς διηλέγχθη, καὶ ἐκ τότε πλείους ὀδύνας ἐπέλθον ἡμῖν, ὡς ἀπεγνωκῶσι παντελῶς τὴν σωτηρίαν. Καὶ πᾶς δὲ προσκεκρουκῶς τῷ Θεῷ, μίαν συμμαχίαν ἔχει τὸ καταλλαγῆναι ἐκεῖνω, ὡς (79) τί γε ἄλλα πάντα ἀνόνητα αὐτῷ, κἂν ἀναλίσκη ὥρα διδοὺς ἀνθρώποις βοήθοις, κἂν ὑποτρέχη καὶ κολακεύῃ· καὶ οὐ διαπαύσει (80) ἐξ αὐτοῦ ὁδύνη· τοῦτο μὲν, ἐφ' οἷς πάσχει ὀδυνώμενος· τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀναλώμασιν, ἃ μάτην ἐκένωσεν. Εὐστοχώτατα δὲ φήσεις καὶ περὶ τῶν Θεοκτόνων εἰρηθῆαι, οἱ ἐπεκαλέσαντο Ἰουλιανόν· ὡς ἐκδικητὴν· ὁ δὲ αὐτὸς ἦν καὶ ὁ νοῦς ὁ μέγας τῶν Ἀσσυρίων, ἵνα τὴν πόλιν αὐτῶν ἀναστήσῃ, ἀλλ' οὕτε ἠδυνήθη ὠφελεῖσθαι αὐτοὺς, καὶ ὁδύνη οὐ διέλειπεν ἐξ αὐτῶν· καὶ τότε μὲν μυρίοις κακοῖς περιπεσόντων ἐν τῷ τοῦς θαμβήλους ὀρύττειν, καὶ μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν πεισίων βασιλέων ἐλαυνομένων.

Διότι ἐγὼ εἶμι ὡς πάνθηρ τῷ Ἐφραὶμ, καὶ ὡς λέων ἐν τῷ Ἰούδα. Διὰ μὲν τοῦ πάνθηρος δείκνυσιν, ὅτι ταχέως καὶ ὀξέως ἐπιστήσονται αὐτοῖς τὰ δεινὰ· ταχύ γὰρ καὶ κούφον ὁ πάνθηρ. Διὰ δὲ τοῦ λέοντος, ὅτι μεγάλη καὶ φοβερά· τοιοῦτον γὰρ ὁ λέων. Οὕτω καὶ τοὺς Ῥωμαίους τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τῶν [f. ταχεῖς γὰρ ταχέως] ἐπίστησαν [f. ἐπέστησαν] (μετ' ὀλίγον ἔτι καὶ ὅταν τῆς σταυρώσεως) καὶ φοβερούς· πάντα γὰρ ἠφάνισαν. Καὶ τῇ ψυχῇ δὲ αὐξανομένη ἐν κακίᾳ, πάνθηρ ὁ λόγος γίνεται ὀξέως προνομεύων αὐτήν, καθὼς εἰρηται· *Κάλεσον τὸ δρομα αὐτοῦ, Ὁξέως προνόμυσον*. Γίνεται δὲ τοῦτο, ὅταν τοὺς ἐν ἡμῖν τῆς ἀμαρτίας συνηγόρους λογισμοὺς καθαιρῇ, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· τῷ δὲ Ἰούδᾳ, ἥτοι τῷ ἐξομολογουμένῳ, λέων γίνεται διὰ τὸ βασιλικὸν, νομοθετῶν ἥδη αὐτῷ κατὰ τὸ παρὰ τῷ Δαβὶδ λεγόν-

⁷⁸ Isa. viii. 3.

Variae lectiones et notæ.

(78) Cod. Ven. Phua, rex Assyriorum : Cod. vero Rav. habet Φουὰ, Phona.

(79) Græca verba ita sonant : ut alia omnia sunt ipsi prorsus inutilia. Sive substantias suas erogat, munera præbens auxiliariis hominibus, sive blandiatur adulescentibus : minime tamen cessare faciet

A bur ipsius elanguerit. Judas item percepit multitudinem dolorum suorum.

Et abiit Ephraim ad Assyrios. Quando ascendit rex Assyriorum adversum decem tribus, adierunt ipsum, et pecuniis et legatione sibi conciliantes confederantesque.

Misitque legatos ad regem Jarim. Assyriis denuo advenientibus (transgressi enim erant scelerata), destinant legationem ad regem Ægyptiorum, quem Jarim appellat, non quod hoc ejus nomen fuerit, verum quia Jarim ultorem significat : accersiverunt enim ipsam, tanquam futurum vindicem. Quod autem de Ægyptiorum regis verba faciat, posthac plantum fiet.

Et ipse non potuit liberare vos, nec ex vobis dolorem cessare faciet. Vos quidem tanquam vindicem accersistis Ægyptum ; enimvero ipse ceu imbecillis irventus est, unde majores vos impetiverunt cruciatus, adeo ut plane de salute desperaretis. Jam quisquis Deum offenderit, unicam opem reliquam sibi tenet, ut reconcilietur denuo ei. Sic qui innumera aliis dona elargitus fuerit, ut eos sibi in socios et confederatos asciscat, propterea non sistet in sese dolorem, quem sustinet, turbatus primum ob ea quæ in animo suo perpetitur acerbæ, deinde impensarum nomine quas frustra fecisse animadvertit. Aptissime hoc etiam de Domini intersectoribus dictum asseverabis, qui accersiverunt Vespasianum (81), ceu ultorem. Eadem etiam ingens Assyriorum mens erat, ut urbem eorum erigeret : at nihil eis commodare potuit, nec cessavit ex ipsis cruciatus, ut qui tunc quidem in immensa mala conjicerentur, dum fundamenta eorum diruerentur, ac postea a fidelibus regum abducerentur.

VERS. 14. Quoniam ego sum sicuti panther Ephraim, et velut leo in Juda. Per pantherem ostendit celeriter et quamprimum ipsis excitanda 56 mala : celer enim et levis est fera panther. Per leonem, quod ingentia terribiliaque sint pericula futura. Terribile enim quippiam leo. Hanc ad rationem, in Judæos Romanos celeriter suscitavit Deus, nempe non post adeo multum temporis crucifixionis, qui horrendi et atroces fuerant, quippe qui cuncta diruerint. Animæ in malitia crescenti, verbum etiam panther fit, velociter eam depredans, depascensve, perinde ac dictum est : *Voca nomen ipsius, Cito depascere* ⁷⁹. Fit autem hoc, quando peccato in nobis patrocinantibus cogitationes abstulerit, omnemque altitudinem attolentem sese adversus cognitionem Dei. Judæ porro se contenti, leo fit verbum, propter regiam naturam, legem ei

dolorem, quo vexabitur eam ob ea, quæ patitur, tum ob sumptus, quos frustra fecerit. Fortasse Lonicerus usus est codice minus emendato.

(80) Διαπάση Cod. Ven.

(81) Uterque codex, cum Ven. tum Rav. habet Ἰουλιανόν, Julianum.

ferens, juxta id quod apud Davidem dictum est : *A Legem ei feret in itinere quod elegit* ⁵⁵. Et : *Legem sancito mihi, Domine, nam justificationum tuarum, et exquiram eam semper* ⁵⁶. Vel ceu confortans cum, ut a malo deflectens, bonum posthac persequatur.

Egoque rapiam et proficiscar ut panther. Levis enim existens, rapit et fugit.

Accipiam, et non erit qui eripiat. Hoc veluti leo faciet, ob unguium robur ac indefessam vim:

VERS. 15. *Ibo et convertiam ad locum donec exterminentur.* Quemadmodum, inquit, feræ post venationem revertuntur ad sua latibula, sedantes dolorem ex venatione partum : sic et ego, inquit, apud memet ibo quietem habens, nec in principio detegens providentiam, quæ mihi est erga vos, sed veluti in otio agens, usquedum extinguiamini per nos. Nam dignis adest Deus, ut et ad Jesum Nave dicit : *Uti cum Mose eram, sic tecum etiam commorabor* ⁵⁷. Et : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus* ⁵⁸. Et : *Nobiscum Deus* ⁵⁹. Abest autem ab indignis Deus, secundum illud : *Cur destitisti a nobis a longe* ⁶⁰? Et : *Veni ut adjuves nos* ⁶¹, idque genus alia. Deinde, *Qui sortem ligavit, rapit nos ab illo detentos* ⁶². Ac neino potuit nos eruere ex sancta ejus potentique manu, æque atque in Evangelio ait : *Oves meas nemo diripit ex manu mea* ⁶³. Accepitque primitias naturæ nostræ, et profectus ad superna in locum suum, ubi prius erat, in sinum Patris, tum statim omnia deleta sunt, quæ ad legis administrationem attinent. Anne vides Deum etiam in nobis haud raro materiam peccatorum auferre? Sunt alicui divitiæ, quibus adversum tenuiores extollitur, diripit eas Deus. Sic fortitudine, aut pulchritudine perperam utens, elanguit, ac deformis est redditus. Qui per honorem ad insipientiam usque effertur levaturque, ad ignominiam decidit. Proinde sic agens Deus proficiscitur, et recte movetur, antea quidem nulum transitum in tali anima obtinens, ac revertitur **57** in locum suum. Locus autem Dei est, mens rationalis hominis, eo quod purgetur a circumstantibus delictis, digna facta divina successione, interea usque dum prorsum excidium fiat humanarum cogitationum.

CAPUT VI.

VERS. 1. *Quærent faciem meam in afflictione mea, et mane venient ad me dicentes: Eamus et revertamur ad Dominum Deum nostrum.* Ut in corporalibus afflictionibus quæ per molles medelas curari nequeunt, opus est austerioribus pharmacis:

⁵⁵ Psal. xxiv, 9. ⁵⁶ Psal. cxvi, 33. ⁵⁷ Jos. i, 5. ⁵⁸ Matth. xxviii, 20. ⁵⁹ Matth. i, 23. ⁶⁰ Psal. ix, 22. ⁶¹ Psal. xix, 4. ⁶² Joan. xviii, 12. ⁶³ Joan. x, 28.

Varie lectiones et notæ.

(82) Eadem, ordine parum immutato, habet Cod. Bav.

A μενον · Νομοθετήσας αὐτῷ ἐν ὁδῷ ἢ ἡρεσίσατο · καὶ, Νομοθετήσόν με, Κύριε, τὴν ὁδὸν τῶν δικαιοματίων σου, καὶ ἐκζητήσω αὐτὴν διαπαντός· ἢ καὶ ὡς ἐνισχύων αὐτὸν, ὥστε ἐκκλινάντα ἀπὸ κακοῦ, ἐτι ποιῆσαι ἀγαθόν.

Καὶ ἐγὼ ἀρπῶμαι, καὶ πορεύσομαι ὡς (82) πάνθηρ. Κοῦφος γὰρ ὢν, ἀρπάζει καὶ φεύγει.

Καὶ λήψομαι, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐξαφούμετος. Τοῦτο δὲ λέων διὰ τὴν τῶν ὀνύχων ἀλκὴν, καὶ τὴν ἀκαταπόνητον δύναμιν.

Καὶ πορεύσομαι, καὶ ἐπιστρέψω εἰς τόπον, ὅς οὐ ἀφανισθῶσιν. Ὡς περ, φησὶ, τὰ θηρία μετὰ τὸ θηρᾶσαι τι ἐπιστρέφουσιν εἰς τοὺς ἰδίους φωλεούς, διαναπαύοντα τὸν ἐκ τῆς ἀγρας πόνον· οὕτω καὶ γὰρ, φησὶ, πορεύσομαι κατ' ἐμαυτὸν ἡσυχάζων, καὶ μὴ ἐν ἀρχῇ ἐκφαίνων τὴν περὶ ὑμᾶς πρόνοιαν, ὅλλ' οἶονεὶ σχολάζων, ἕως οὐ ἀφανισθῇτε ἀφ' ἡμῶν [f. ὑμ.]. Πάρεστι μὲν γὰρ ὁ Θεὸς τοῖς ἀξίοις, ὡς καὶ πρὸς τὸν Ναυῆ Ἰησοῦν λέγει· Ὡς ἡμῖν μετὰ Μωσῆ, οὕτως ἔσομαι καὶ μετὰ σοῦ· καὶ, Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας· καὶ, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Ἀπεστὶ δὲ τῶν ἀναξίων· ὡς τὸ, Ἰνα τί, Κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν; καὶ, Ἐλθέ εἰς τὸ βοηθῆσαι ἡμῖν· καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ, Ὁ δεσμεύσας τὸν ἰσχυρόν, ἤρπασεν ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐκείνου κατεχομένου. Καὶ οὐδεὶς ἠδυνήθη ἡμᾶς ἐξελεῖσθαι ἐκ τῆς ἀγίας αὐτοῦ καὶ κραταιᾶς χειρός· ὡς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει, ὅτι Τὰ προβατὰ μου οὐδεὶς ἀρπάζει ἐκ τῆς χειρός μου. Ἐλάβέ τε τὴν ἀρχὴν τῆς ἡμετέρας φύσεως, καὶ ἐπορεύθη ἄνω εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ, ἔνθα ἦν πρότερον εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, καὶ ἠφανίσθησαν εὐθὺς πάντα τὰ τῆς νομικῆς πολιτείας. Οὐκ εἶδες καὶ ἐν ἡμῖν πολλὰς τὸν Θεὸν ἀρπάζοντα τὰς ὕλας τῶν ἀμαρτημάτων, ἔχων τις πλοῦτον, καὶ τοῦτι κατὰ πνευστέρων ἐπαυρόμενος, ἀπέλαβε (83) τοῦτον ἰσχυρὸν καὶ μέλλει [f. κάλλει] κακῶς χρώμενος, ἐνόστησε καὶ ἀπεμαράνθη· τῇ τιμῇ εἰς ἀπόνοιαν κουφιζόμενος, ἀτιμῆ περιέπεσεν. Οὕτω τοίνυν ποιήσας ὁ Θεός, πορεύεται καὶ κινεῖ καλῶς, πρῶτην μὲν μηδεμίαν πάροδον ἔχων ἐν τῇ τοιαύτῃ ψυχῇ, καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ. Τόπος δὲ τοῦ Θεοῦ, ὁ νῦν τοῦ λογικοῦ, διὰ τοῦ καθαίρεσθαι (84) ὑπὸ τῶν περιστατικῶν, ἀξιος γενόμενος θείας ὑποδοχῆς, ἕως οὐ παντελὴς ἀφανισμὸς τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν γένηται.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Καὶ ζητήσουσι τὸ πρόσωπόν μου ἐν θλίψει αὐτῶν, καὶ ἐρθριοῦσι πρὸς με, λέγοντες· Περνεθῶμεν, καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν. Ὡς περ ἐπὶ τῶν σωματικῶν παθῶν, τοῖς μὴ διὰ τῶν μαλακῶν θεραπευομένοις φαρμάκων, χρεῖα

(83) Ἀπέβαλε, amisit, Cod. Ven.

(84) Καθαίρεσθαι, Cod. Bav.

τῶν αὐστηροτέρων · οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι διὰ χρηστότητος τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν οὐκ ἄγονται, διὰ τῶν αὐστηροτέρων παιδεύμενοι, τὸ θεῖον ἐπιγινώσκουσιν · ὥσπερ οὖν καὶ οὗτοι ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσει μὴ ἐκζητοῦντες τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, ἤτοι τὴν ἐπιστάσιαν αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐπισκέπτεσθαι, καὶ ἐφορᾶσθαι παρ' αὐτοῦ, ἐν τῇ στερήσει τῶν ἀγαθῶν καὶ ἐν ταῖς θλίψεσι ζητοῦσιν (85) αὐτὸν κηδεμόνα καὶ ἐπιστάτην, καὶ ὁρῶντος πρὸς αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ ταχυνοῦσιν · ἢ, ὅτι ὥσπερ ἀπὸ τινος νυκτός τοῦ σκότους τῆς προτέρας ἀγνωσίας ἐγερθέντες, πρὸς με.

Ὅτι αὐτὸς πέπαικε καὶ λίσσεται ἡμᾶς. Τινὰ τῶν βιβλίων, *Ἡρακλες*, ἔχει, καὶ Ἰσως οὐ κακῶς · εἶπε γὰρ ἀνωτέρω, ὅτι *Ἀρπῶμαι*. Αὐτὸς, φησὶν, Ἡρακλες, αὐτὸς πέπαικεν, αὐτὸς καὶ λίσσεται · Θεοῦ γὰρ ἀρπάζοντος (87), ἢ παλίντορος, οὐδεὶς ἄλλος λάρδς · οὕτως ἐν θλίψει ἐμνήσθησαν τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα δὲ νόει καὶ περὶ τῶν ὑστερον ἐξ Ἑβραίων μελλόντων πιστεύειν εἰς Χριστόν. Οὗτοι γὰρ ἐν τῇ διψῇ (88) ταύτῃ, καὶ τῇ αἰχμαλωσίᾳ τῇ μακρᾷ, ἐκζητήσουσι, φησί, τὸ πρόσωπον (89), ἥτοι τὸν Υἱόν. Χαρακτήρ γὰρ ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς · οἷς καὶ ἐπιστρέφουσι πρὸς Κύριον περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα, ὃ καίται ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν. Καὶ ἐπὶ τοῦ καθ' ἑκάστον δὲ τοῦτο εὐρήσεις, τὸ ἐπιστρέφειν μᾶλλον ἐν θλίψει πρὸς Κύριον, ὃς παῖς τὰ αἰσθητὰ ἡμῶν καὶ σωματικὰ, καὶ ἰσται τὰς ψυχὰς (90).

Πατάξει καὶ μοτώσει ἡμᾶς · ἀγιάσει [vulg. ὕγ.] ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας · ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσεται, καὶ ζωσόμεθα. Κατὰ μὲν τὸ πρόχειρον τοῦτο φησιν, ὅτι οὐ δεῖται χρονικῆς περιόδου Θεὸς εἰς θεραπείαν, ἀλλ' ἀθρόαν παρέξει τὴν ὑγίειαν. Αἰνίσσεται μέντοι καὶ τὸ κατὰ τὴν φύσιν ἡμῶν μυστήριον. (92) Ἐπάταξε μὲν γὰρ τὴν φύσιν τῷ θανάτῳ · ἀμαρτάνοντας γὰρ θανάτῳ παρέδωκε · παρενέβαλε δὲ τῇ [κα]ταχθίσῃ φύσει τὸν ἑαυτοῦ Υἱόν, οἷόν τι μοτάριον, ὃς ἐν τῷ τραύματι τοῦ θανάτου γενόμενος, ὕψισεν ἡμᾶς, καὶ ἀνέστησε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ. Τὸ γὰρ πρόσλημμα, ὃ ἐξ ἡμῶν προσελάβετο ἀναστήσας, καὶ ἡμῖν πᾶσι τὴν ἀνάστασιν ἐδωρήσατο, ἣν ἐξομεν ἐν καιροῖς ἰδοίς, καὶ ζησόμεθα. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ὁ αὐτὸς εἰς καὶ ἀνέστη ὑπὲρ πάντων, καὶ ζησόμεθα οὐ πόρρω ὄντες αὐτοῦ, ἀλλὰ τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ὁπτανόμενοι (93), καὶ τὴν τελεωτέραν γνῶσιν τότε ἐξομεν. Νῦν μὲν γὰρ ἐν ἐσόπτρῳ, φησί, βλέπω, καὶ ἐν αἰνίγματι · τότε δὲ ἐπιγινώσσομαι, καθὼς καὶ ἐπαγινώσθη. Πατάσσεται καὶ ὁ ψεκτός

A sic inter homines, quotquot per clementiam Dei ad penitentiam non ducuntur, per severiora castigati, sæpenumero hoc agnoscunt. Æque igitur ac illi, in bonorum fructu non exquirentes faciem Dei, sive præsulatum ejus, atque visitationem et providentiam ipsius, dum bonis viduantur, eum curatorem et pæceptorem quærunt, et matutino ad ipsum tempore veniunt, pro, accelerant: siye quod veluti a nocte tenebrarum prioris ignorantie excitati sese mutuo adhortentur, ut revertantur ad me.

παρακαλεῦσονται (86) ἀλλήλους, ὥστε ἐπιστραφεῖναι

VERS. 2. Quoniam ipse percussit, et medebitur nobis. Quidam librorum hic, *Rapuit*, habent, et fortasse non male. Dixit enim supra, *Diripiam*. B Ipse, inquit, rapuit, ipse percussit, ipse quoque medebitur nobis. Deo enim rapiente vel percutiente, nemo alius est medicus uspiam. Itaque in calamitate meminerunt Dei. Hæc peræque intelligas licet de iis qui ex Hebræis deinceps in Christum credituri sunt. Illi enim, in siti hac et captivitate longa, exquirent (inquit) faciem sive Filium. Nam is est figura substantiæ Patris, quibus et ad Dominum revertentibus aufertur velum quod super cor ipsorum est positum. Reperias autem hoc vel in singulis, quod in tribulatione magis ad Dominum revertantur, qui sensibilia nobis ferit et corporalia, sanatque animas.

VERS. 3. Feriet, et curabit vulnera nostra. Sanabit nos post biduum. Tertia die surgemus, et quæremus coram ipso, et cognoscemus. Propter facilitatem hoc dicit: quoniam non indiget diutina circuitione Deus ad curam, verum accumulata statim exhibebit sanitatem. Juxta adumbrat mysterium secundum naturam. Nam percussæ naturæ injectit Filium suum ceu pretium quoddam et curationem, qui in vulnere mortis constitutus, sanavit nos, resuscitavitque tertia die. Id enim quod a nobis assumpsit, 58 excitans, nobis peræque omnibus resurrectionem donavit, quam habebimus temporibus suis, et vivemus. Postquam enim unus pro cunctis diem obiit, is ille unus et pro cunctis resurrexit: vitamque ducenens non longe ab ipso remoti, sed facie ipsum intuentes, tumque perfectiorem cognitionem ejus consequemur. Nunc enim in speculo, inquit divus Paulus, *video, et ænigmate: tum autem cognoscam, perinde ac cognitus sum*⁶⁶. Cæditur etiam vituperabilis ardor et impetus in anima, vituperandaque concupiscentia, ut ne in

⁶⁶ I Cor. xiii, 12.

Variae lectiones et notæ.

(85) Ζητήσουσι, *quærent*, Cod. Ven.

(86) Παρακαλεῖσονται, *solabuntur*, Cod. Ven.

(87) Ἡ ἀρπάζοντος, *vel rapiente*, Cod. Ven.

(88) Θλίψει, *afflictione*, Cod. Ven.

(89) Πρόσωπόν μου, *faciem meam*, Coll. Ven.

(90) Σωματικά πάθη, *corporeos affectus*, Coll. Ven.

(91) Lonicerus forte legit ζητησόμεθα *vel αἰτῶσθαι*.

adeoque reddidit *quæremus*. Venet. Cod. et Bav. habent *ζησόμεθα, vivemus*.

(92) Aliquid hic in Loniceri versione desiderari videtur.

(93) Verba hæc, καὶ ζησόμεθα, οὐ πόρρω ὄντες αὐτοῦ, ἀλλὰ τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ὁπτανόμενοι, *et vivemus, non longe ab ipso remoti, sed facie ipsum intuentes*, desunt in Cod. Bav.

vanum in rabiem adigantur, verum Verbum habeant, veluti eniplastrum et obligationem replentem vacuitatem ipsorum. Sanamur etiam juxta vitam in actione consistentem, quando duæ affectiones hæ, ira et cupiditas, non ad tenebrarum opera accesserint, sed enim luminis et diei, ut et de nobis dici possit: *Proinde non sumus noctis, sed diei* ⁵⁹. Surgimus etiam tertia die, quando tertia in nobis animæ pars rationalis videlicet et speculativa, illustrata fuerit: tum enim vivemus coram ipso Deo, intuentes in ipsum facie ad faciem. Quare subinfert, *Et cognoscemus*.

Festinabimus cognoscere Dominum, tanquam diluculum paratum inveniemus ipsum. Studiose cum festinatione et ingenti desiderio quæremus eum. Ut enim diluculum noctis caliginem dissipat, sic et ipse prompte celeriterque providentiæ suæ radios exhibebit, et ab noctis afflictionibus liberabit.

Venietque nobis ceu pluvia matutina et serotina terræ. Matutinæ etiam pluvie indiget terra, ut proferens ipsa commissam sibi sementem, pingue-olinem habeat qua eam nutriat. Serotinæ vero potissimum, ne adulta sata exarescant: plurimo enim humore ad educationem sui opus habeant, ut fructum tandem ferant, quem humiditate solvent. Itaque et nobis Deus veniet matutinus imber, quando incipiet liberare nos a captivitate. Serotinus vero, quando nos restituens patriæ, nos defendit, nostrique curam gerit. Hunc ad modum Christus post resurrectionem, mane quidem mulierculis sese, sero vero, januis oclusis, discipulis suis ostendit ⁶⁰. Obtingit et cuilibet animæ, matutinus imber, quando revelat Veteris Testamenti cognitionem Deus, quod in primordiis divinæ cognitionis ortum est. Serotinus vero, quando Evangelii intellectum eidem impertit: quod sero quidem, adeoque novissimis temporibus illuxit. Ac tum animam in terram divinitus impulsam alterat, de qua Propheta: *Visitasti, inquit, terram, et inebriasti eam* ⁶¹.

59 VERS. 4. *Quid tibi faciam, Ephraim? Quid tibi faciam, Juda? Misericordia vestra velut nebula matutina, ac veluti ros diluculo proficiens*. Postquam denuntiavit eis Deus, se eos suscepturos denuo: erant autem ob scelera sua in multas casuri, post susceptionem hanc, calamitates: re ergo existimarent, mentitum sibi eum, nec sufficientem gratiam impertisse, prædicit eis, quod ipsi sint futuri malorum suorum auctores. Miscet autem cum eis sermones, patris in morem liberos suos amantis, tantum non talia dicens: Ego quidem omnem vobis gratiam et veniam dare volo, ac

⁶⁰ I Thess. iii, 6. ⁶¹ Joan. xx, 26. ⁶² Psal. lxi, 10.

Varie lectiones et notæ.

(94) Κενόν, vacuum, Cod. Ven.

(95) Hæc usque ad *ἡμέρας* desiderantur in Cod. Rav.

θυμὸς ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ ἡ ψεκτὴ ἐπιθυμία, ἵνα μὴ διακενῇς λυττωσιν, ἀλλ' ἔχωσι τὸν λόγον, οἶόν τινα μοτὸν (94), ἀναπληροῦντα τὸ κένωμα αὐτῶν. Ἀγριαζόμεθα οὖν κατὰ τὴν πρακτικὴν, ὅταν τὰ δύο ταῦτα πάθῃ μὴ τοῖς του σκώτους ἔργοις προσέχωσιν, ἀλλὰ τοῖς τοῦ φωτὸς καὶ ἡμέρας. (95) ὥστε λέγεσθαι καὶ περὶ ἡμῶν. Ἀρα οὖν οὐκ ἐσμὲν νυκτὸς, ἀλλ' ἡμέρας. Ἀνιστάμεθα δὲ ἐν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ὅτε δηλαδὴ φωτισθῇ τὸ τρίτον τῆς ψυχῆς μέρος, τὸ λογιστικὸν διὰ θεωρίας· τότε γὰρ καὶ ζητούμεθα ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐστὶ, θεωροῦντες αὐτὴν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Ἐπάγει οὖν. Καὶ γνωσόμεθα.

Διῶξομεν τοῦ γινῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὁρθρον ἔτοιμον εὐρήσομεν αὐτόν. Σπουδαίω, φησὶ, καὶ προθυμότερον αὐτὸν ἐπιζητήσομεν. Καθάπερ γὰρ ὁρθρο; λύει τῆς νυκτὸς τὸ ζοφώδες, οὕτως καὶ αὐτὸς ἐτοίμω; καὶ ταχέω; τῆς ἑαυτοῦ προνοίας τὰς ἀκτίνας παρίξει, καὶ τῆς νυκτὸς τῶν θλίψεων ἀπαλλάξει.

Καὶ ἦξει ἡμῖν ὡς ὑετὸς πρῶτος καὶ δεύτερος τῇ γῇ. Ἡ γῆ καὶ πρωτοῦ υετοῦ χρῆζει, ὡς ἂν ἐκφύσασα τὰ σπαρέντα, ἔχη καὶ πότιντα, ὥστε ἀνατρέφειν αὐτά· καὶ ὀψίμου δὲ μάλιστα, ἵνα μὴ ἀποξηρανθῶσιν ἀδρυνθέντα, ὅτε πλείονος ἰκμάτος πρὸς τροφὴν δέονται, ὅτε καὶ τοὺς καρποὺς τηνικαῦτα προβάλλοντα. Καὶ ἡμῖν οὖν, φησὶν, ὁ Θεὸς, καὶ πρῶτος ὑετὸς ἦξει, ὅτε ἀρξεται τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθεροῦν· καὶ δεύτερος, ὅτε ἀποκαταστήσῃ; ἐν τῇ πατρὶδι περιέπει ἡμᾶς, καὶ κηδεταὶ ἡμῶν. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, πρωτὶ μὲν ταῖς γυναιξὶν ἑαυτὸν, ὀψίως δὲ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων τοῖς μαθηταῖς, ἐνεφάνισε. Γίνεται καὶ ἐκάστη ψυχῇ πρῶτος μὲν ὑετὸς, ὅτε ἀποκαλύπτει τῆς Παλαιᾶς τὴν γνῶσιν, ἥτις ἐν ἀρχῇ τῆς Θεογνωσίας ἀνέτε-λεν· δεύτερος δὲ, ὅτε τὴν σύνεσιν τοῦ Εὐαγγελίου διδωσι, τοῦ ὅψι καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἐκλέμψαντος. Καὶ τότε ποιεῖ τὴν ψυχὴν γῆν θελητήν (96), περὶ ἧς ὁ προφήτης λέγει· Ἐπεσκέψω τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν.

Τί σοι ποιήσω, Ἐφραῖμ; τί ποιήσω, Ἰούδα; Τὸ δὲ ἔλεος ὑμῶν, ὡς νεφέλη πρωτὴ, καὶ ὡς ὁρθρινὴ ὁρσος πορευομένη. Ἐπειδὴ κατεπηγγελάτο αὐτοῖς, ὅτι ἀντιλήψεται αὐτῶν, ἐμελλόν δὲ καὶ μετὰ ταύτην τὴν ἀντιλήψιν πολλοὺς περιπεσεῖσθαι κακοῖς διὰ τὰς αὐτῶν μοχθηρίας· ἵνα μὴ νομίωσιν, ὅτι ἐψεύσατο αὐτοῖς, καὶ οὐ διαρκῆ τὴν χάριν δέξωκε, προλέγει, ὅτι αὐτοὶ ἔσονται αἵτιοι· ὡς πατὴρ δὲ φιλόστοργος, τὴν πρὸς αὐτοὺς ποιεῖται διδασκίαν, μονονοχῆ τοιαῦτα λέγων· Ἐγὼ μὲν πάσης φειδοῦς ὑμᾶς ἀξίω, καὶ [f. add. ἀξιοῦν] θέλω, καὶ διαγωνίζοντο; ἐλέους· ἡ δὲ ὑμετέρα διάνοια, πρόσκαιρος οὖσα, καὶ ἀκούει να-

(96) Verba γῆν θελητήν, terram placitam solum; sed I. Ionicus legisse videtur θεήλατον, ut ei ejus interpretatione liquet.

φέλη, πρωτὶ φαινομένη, καὶ ὑπὸ τοῦ ἡλίου σκεδανυμένη, ἢ δρόσῳ ὀλίγῃ, ὑπὸ τῶν ἀπείνων θαπανομένη, καὶ ἀφανιζομένη (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, *Πορευομένη*), ποιεῖ καὶ τὸ ἔλεός μου, ὃ ἐλεῶ ὑμᾶς, τοιοῦτον εἶναι πρόσκαιρον. Ἀκούσωμεν, ὅτι ἡμεῖς ἔσμεν μέτρον τοῦ θεοῦ ἐλέους, ἢ παρατείνοντες αὐτὸ διὰ τῆς διαρκούς μετανοίας, ἢ κολοβύντες διὰ τοῦ τάχιον στραφῆναι εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ (97) σπουδάσωμεν μακρότερα ἑαυτοὺς ἐλεῖν. Ὅπως γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ἡμῶν ἐστὶ, καὶ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως ἀκόλουθός ἐστιν ὁ θεός. Φέρεται καὶ ἐν ἐτέρᾳ γραφῇ, *Τὸ δὲ ἔλεός μου*· καὶ νοῖσαις οὕτως, ὅτι σχετικῶς ἐνταῦθα ὁ θεός, φησὶν, ὅτι Πάντα τρόπον (98) ἐπεδειξάμεν εἰς ὑμετέραν διόρθωσιν· καὶ γὰρ τὸ ἔλεός μου ἐπαπέσειλα ὑμῖν, ἵνα πιάνη ὑμᾶς, ὡς δρόσος ἐωθινὴ πορευομένη, τοιούτως ἐν ὑπὸ πνεύματος διασχομένη ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ὡς νεφέλη πρωϊνὴ καταψύχουσα τοὺς καρπούς· ἀλλ' ὑμεῖς οὐκ ἐδέξασθε τοῦτο. Ἀλλ' οὐδὲ τὸν Ὑῖόν αὐτοῦ ἐδέξαντο, ὃς ἐλεος ὢν τοῦ Πατρὸς (ὁ γὰρ ἡλεήθημεν), ἀπεστάλη, ὡς νεφέλη, διὰ τὴν παχύτητα τοῦ σώματος· πρωτὶ δὲ, διὰ τὸ τὴν νομικὴν σκιάν ἐλθεῖν, καὶ τὸ μὴ καταληφθῆναι ὑπὸ τῆς σκοτίας τοῦ διαβόλου καὶ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀρχὴ γενέσθαι φωτός, ὥσπερ τὸ πρωτὶ τῆς ἡμέρας. Ὁ δὲ αὐτός καὶ δρόσος ἦν, ἄνωθεν πεσοῦσα· πορευομένη δὲ, διὰ τὸ μὴ ἐν ἐνὶ τόπῳ περιορισθῆναι τὴν αὐτοῦ γνώσιν, ἀλλ' εἰς πάντας ἐπιπορευθῆναι. Πρώην μὲν γὰρ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ γινώσκοντες ἦν· νῦν δὲ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τοῦ τῶν ἀποστόλων ἐξεληθόντος, φλόγγου, ἐπλήσθη ἡ γῆ τοῦ γινώσκειν τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολλὸν κατακαλύψον [f. κατακαλύψαντες κατακαλύπτων] θαλάσσης. Καὶ *ἐφανεν αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ*, καὶ *ἐδοξαρ πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ*.

cooperiente maria. Illuxerunt itaque fulgura ejus Dei ¹¹.

Διὰ τοῦτο ἀπεθέρινα τοὺς προφήτας ὑμῶν, ἀπέκτεινα αὐτοὺς ἐν ῥήματι στόματός μου, καὶ τὸ κρίμά μου ὡς φῶς ἐξελεύσεται. Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, οὕτως ἔχετε, ὥστε ψυχράν τινα καὶ ὀλιγοχρόνιον τὴν μετανοίαν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἔλεός μου τοιοῦτον ἀποτελεῖν· ὅμως ἐγὼ οὐκ ἐνέλειπα τῆς προσηκούσης προνοίας ὑμᾶς ἀξίων, ὥστε καὶ τοῖς ἁγίοις προφῆταις, οὓς ὑμῖν παραινέτας ἔστειλα (99), αἵτιοι [f. αἵτιος] θανάτου γενέσθαι (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, *Ἀπέκτεινα*)· καὶ διότι τὸ ῥῆμα τοῦ στόματός μου δέδωκα αὐτοῖς πρὸς τὸ προφητεῖν, ἐγὼ δοκῶ αὐτοὺς ἀποκτείνειν. Πλὴν καὶ πάντας ἀποκτείνῃς, οὐ δύνασθε ψευδῇ ποιῆσαι περὶ ὑμῶν προφητευσθέντα· ἀλλὰ τὸ κρίμά μου, ὡς ὑπερίκειν ἡ ψήφος, ἦν ἐψηφισάμεν ὑμῖν, ὡς φῶς

A perpetuo decantem misericordiam. Vestor autem animus (et cogitatio temporaria, similisque nebula sub diluculo apparenti, et a sole dispersa, vel exiguio rori ab radiis solaribus absumplo et obocurato (hoc enim est, quod ait, *proficiens*), efficit miserationem potiusque meam, qua vos miseror, temporariam esse. Audiamus itaque, nos mensuram esse divinæ misericordiæ, sive eam extendentes sufficienter pœnitendo, vel celerius revertendo ad priorem pravitatem mutilantes. Demosque operam, ut diuturnius ille nostri misereatur, tum vere regnum Dei intra nos erit ⁶⁰, nostrique instituti Deus comes erit. Legitur et in alia scriptura, *Misericordia mea* ⁶¹. Quod sic intelliges, quod Deus hic agere patiens dicat, Omnem vobis rationem exhibui et demonstravi, ad vestram correctionem. Etenim misericordiam meam demisi vobis, ut fecundaret, ac pingues vos redderet, veluti ros matutina hora iter faciens, hoc est, a flamine diffusus super terram, et sicuti nebula perinde mane infrigidans fruges. Verum enim vos illam ipsam non suscepistis. At neque Filium Dei Hebræi exceperunt, qui cum esset misericordia Patris (per ipsum enim misericordiam adepti sumus), demissus est veluti nebula, ob corporis sui pinguedinem. Matutina vero, eo quod umbra ipse legis veniret, quodque non deprehenderetur ab tenebris diaboli et peccati, sed aliis etiam principium lucis fuerit, itidem ut mane, vel diluculum est diei initium. Idem quoque ros erat, superne decedens: iter ideo faciens, quod non uno in loco circumscripta sit ejus cognitio, sed ad omnes accesserit. Antea quidem et mane, in Judæa tantummodo cognitus erat Deus, nunc vero in universum terrarum orbem, egresso apostolorum sonitu, impleta est tellus cognitione Domini, velut aqua multa orbi terræ ⁷⁰, sideruntque fines terræ salute

VERS. 5. Propterea demissi prophetas vestros interemi eos in verbo oris mei, et judicium meum cum lumen egrediatur. Vos quidem, inquit, sic habetis, ut frigidam quamdam parvique temporis pœnitentiam ⁶⁰ demonstratis, per hoc meam pariter misericordiam talem facientes. Attamen ego haud intermisi vos congruenti providentia dignari, adeo ut et prophetis meis quos vobis adhortatores misi, causa mortis exstiterim: hoc enim denotat, *Occidi*. Et quoniam dedi ipsis verbum oris mei ut vaticinarentur, videor eos occidisse. Atqui etiamsi cunctos plane dederitis neci, non poteritis tamen irrita facere, quæ de vobis illi præcinnere, quominus judicium meum, hoc est, decretum quod super vos decrevi, cum lumen efful-

⁶⁰ Luc. xvii, 23. ⁶¹ Psal. lvm, 18. ⁷⁰ Psal. xcvi, 4. ⁷¹ Psal. xlvii, 3.

Variae lectiones et notæ.

(97) Græca verba ita sonant: *Operamque demus, ut ipsi nostrum dimittimus miseremur; regnum enim celorum vere in nobis est, electionisque comes Deus.*

(98) Πάντας τρόπους, omnes modos, Cod. Ven.

(99) Εἰς ὑμᾶς ἐπεμpton, ad vos misi, Cod. Ven.

geat, patiaminique omnia quæ illi dixerunt. Qui-
dam per prophetas hic vanos vates intellexerunt.
Occidi enim ipsos in verbo oris mei, hoc est, per
imperium meum. Et iudicium meum inter ipsos
ut lumen splendidum haud occultabitur, sed luce-
bit, et ab omnibus per opera cognoscetur. Etenim
et Elias leto dedit prophetas Baal, sacerdotesque
lucorum⁷². Sic Jchu qui genus Achab delevit
prætextu festivitatis in Baal gratia celebrandæ,
collectos sacerdotes Baalitis, ad unum omnes
mactavit⁷³.

VERS. 6, 7. Nam misericordiam volo et non
sacrificium, agnitionemque Dei potius quam incensas
victimas. At ipsi sunt tanquam homo prævaricans
testamentum. In superioribus objecit accusando
injuriam quam proximis intulerunt, idolorumque
culturam: nunc ait, Misericordiam ego potius erga
proximum, quam injuriam et sacrificium recipio,
ac Dei cognitionem magis quam holocausta.
Atque hæc duo legem perferens mandavit: *Diliges
Dominum Deum tuum*⁷⁴, et proximum tuum⁷⁵
charitate prosequeris. Vos autem transgressi estis
testamentum meum hoc, sancitamque legem. Erga
proximum enim injurii estis, et misericordiæ
expertes, ac præterea cognitionem mei repulistis.
Dicat hic quisquam: Quia Judæi sacra perficientes,
misericordiam vero non habentes, prævaricabantur
testamentum: perspicuum est legem de sacrificiis
verba facere. Sed secretiora quædam magisque
spiritum redolentia fuerunt ea quæ hic memora-
vit, nempe misericordia et agnitio Dei. Per miseri-
cordiam itaque vita in actione consistens et opere,
per cognitionem contemplatio innuitur. Egre-
diatur quoque in futuro sæculo iudicium Dei, veluti
lumen, per Unigenitum. Pater enim *neminem judi-
cat, sed iudicium omne tradidit Filio*⁷⁶, qui suo in
mundum adventu, non per sacrificia, sed per suam
misericordiam nos salvos fecit⁷⁷. Neque per holo-
caustomata perve incensa, verum per agnitionem et
fidem nos justificavit. Misericordiamque nos docuit,
cum diceret: *Beati misericordes*⁷⁸. Et: *Quæ volue-
ritis ut faciant vobis homines, eadem et illis præ-
state*⁷⁹. Et cum hoc verbi, *Misericordiam volo*⁸⁰,
etc., in testimonium protulit in medium, 61 innum-
erisque aliis modis cognitionem Dei præcepit,
præsertim cum omnes sermones et opera sua Deo
referret, accepta, ipsique tantum ascriberet, cum-
que diceret Philippo: *Qui videt me, videt et Patrem
meum*⁸¹. Hinc etiam dixit: *Manifestavi nomen
tuum mortalibus*⁸², non Judæis tantum, sed omni-
bus. Proinde qui ipsum non susceperunt, trans-
gressi sunt omnino testamentum Patris, qui et

λάμψει, καὶ πείσῃσθε πάντα, ὅσα ἐκείνοι εἶπον. Τὴν
δὲ, τοὺς προφήτας ὑμῶν, τοὺς ψευδοπροφήτας ἐ-
νόησαν. Ἀπέκτεινα γὰρ αὐτοὺς ἐν ῥήματι στόμα-
τός μου· τοῦτέστι, διὰ προστάγματός μου· καὶ ἡ
κρίσις μου ἢ ἐν αὐτοῖς, ὡς φῶς λαμπρὸν οὐ κρυβί-
σεται, ἀλλὰ λάμψει, καὶ πᾶσι διὰ τῶν ἔργων γνω-
σθήσεται. Καὶ Ἠλίας γὰρ ἀπέκτεινε τοὺς τῆς Βάαλ
προφήτας, καὶ τοὺς ἱερεῖς τῶν ἁλσεων καὶ ὁ Ἰησοῦς,
ὁ καὶ τὸ γένος τοῦ Ἀχάβ ἐξολοθρεύσας, προφασί-
σάμενος ἑορτὴν τῷ Βάαλ τελεῖν, συναγαγὼν εἰς ὁ-
κον ἕνα, πάντας ἀπέσφαξε.

Διότι ἔλεος θέλω, καὶ οὐ θυσίαν, καὶ ἐπίγνω-
σιν Θεοῦ, ἢ ὀλοκαυτώματα. Αὐτοὶ δὲ εἰσιν ὡς
ἄνθρωπος παραβαίνων διαθήκην. Ἀνωτέρω (1)
δύο αὐτοῖς ἐνεχάλει, τὴν τε πρὸς τοὺς πλησίον ἀ-
κρίαν, καὶ τὴν τῶν εἰδώλων θεραπείαν· καὶ νῦν ἐ-
φησιν, ὅτι Ἐγὼ ἔλεος μᾶλλον ἀποδέχομαι τὸ πρὸς
τὸν πλησίον, ἢ τὰς θυσίας· καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπί-
γνωσιν, ἢ τὰ ὀλοκαυτώματα. Καὶ νομοθετῶν γὰρ
δύο ταῦτα προσέταξεν· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν
Θεόν σου· καὶ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον. Ὑμεῖς
δὲ παρέβητε τὴν διαθήκην μου ταύτην καὶ τὴν νο-
μοθεσίαν. Καὶ πρὸς τοὺς πλησίον γὰρ ὀδικοί ἐστε
καὶ ἀνελεήμονες, καὶ πρὸς γέ, τὴν ἐμὴν ἐπίγνωσιν
ἀπώσασθε. Εἰποὶ δ' ἂν τις, ὅτι ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι θυ-
σίας ἐπιτελοῦντες, ἔλαιον [/. ἔλεον] δὲ μὴ ἔχοντες,
παρέβαινον τὴν διαθήκην, δῆλον, ὅτι, ὅσα ὁ νόμος
περὶ θυσιῶν ἐδόκει λέγειν, ἄλλα τινὰ μυστικώτερα
καὶ πνευματικώτερα ἦσαν. Διὰ μὲν οὖν τοῦ ἐλέου ἡ
πρακτικὴ δηλοῦται· διὰ δὲ τῆς ἐπιγνώσεως, ἡ θεω-
ρία. Ἐξελεύσεται καὶ τὸ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι
κρίμα τοῦ Θεοῦ, ὡς φῶς, διὰ τοῦ Μονογενοῦς·
Ὁ γὰρ Πατήρ οὐδένα κρίνει, ἀλλὰ τὴν κρίσιν
πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ· ὃς ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον,
οὐ διὰ θυσιῶν, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον, ἔσωσεν
ἡμᾶς· καὶ οὐ δι' ὀλοκαυτωμάτων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπι-
γνώσεως καὶ πίστεως ἡμᾶς ἐδικαίωσε, καὶ τὸν ἐλεόν
τε ἐδίδαξεν (ἐν οἷς τε ἔλεγε· Μακάριοι οἱ ἐλεήμο-
νες· καὶ, Ἄ ἄν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄν-
θρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε αὐτοῖς· καὶ ἐν οἷς ταύ-
την τὴν ῥῆσιν εἰς μαρτυρίαν προήνεγκε, καὶ μυ-
ρίοις ἄλλοις [2])· τὴν δὲ ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς
τε αἰὶ τῷ Πατρὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ τὰ ἔργα
ἀντιθέει, καὶ ἐν οἷς ἔλεγε τῷ Φιλίππῳ· Ὁ ἑώρα-
κὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ὅθεν καὶ ἔλεγεν·
Ἐφανέρωσά σου τὸ δρομα τοῖς ἀνθρώποις· οἷα
Ἰουδαῖοις μόνον, ἀλλὰ πᾶσιν. Οἱ οὖν μὴ δεξιόμενοι
αὐτὸν, παρέβησαν πάντως τὴν διαθήκην τοῦ Πα-
τρὸς, ἥτις καὶ τὸν Υἱὸν κληρονόμον ἐποίησε τοῦ ἀρπε-
λώως. Ὁ δὲ ἀμπελὼν Κυρίου Σαβαώθ, αὐτοὶ ἦσαν
ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα, νε-
φύτον ἡγαπημένον· ἀλλ' ἐλθόντα τὸν Υἱὸν εἰς τὰ ἔα

⁷² III Reg. xviii, 40. ⁷³ IV Reg. x, 25. ⁷⁴ Dent. vi, 5. ⁷⁵ Matth. xxii, 39. ⁷⁶ Joan. v, 22.
⁷⁷ Tit. iii, 5. ⁷⁸ Matth. v, 7. ⁷⁹ Matth. vii, 12. ⁸⁰ Matth. ix, 13. ⁸¹ Joan. xiv, 9. ⁸² Joan. xviii, 6.

Varie lectiones et notæ.

(1) Ἐν ἑτέρῳ, in alio (scilicet loco), Cod. Bav.
(2) Verba et aliis innumeris ad præcedentia sunt
referenda; quæ vero sequuntur, ita reddenda:

Cognitionem vero Dei (subaudi ἐδίδαξε, docuit;
verbum enim hoc utrumque periodi membrum
regit).

οἱ ἴδιοι οὐ παρέλαβον, ἀλλ' εἶπον· *Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν*. Ἡ αὐτὴ δὲ διαθήκη τοῦ Πατρὸς, αὐτοὺς κληρονόμους ἐποιεῖ υἱοθεσίας, δόξης, οὐρανῶν βασιλείας· ἀλλ' οὐκ ἠθέλησαν ἀκολουθεῖσαι τῇ διαθήκῃ οὐδὲ κατὰ τοῦτο, ἀλλὰ κατ' ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους παρέβησαν αὐτήν, καὶ τὸν Υἱὸν μὴ θελήσαντες βασιλεῦσαι ἐπ' αὐτούς, καὶ ταυτοὺς ἀναξίους τῆς οὐρανίου δόξης ποιήσαντες.

utrasque rationes transgressi sunt illud, cum Filium abnuentes regnare super sese, tum se indignos constituentes cœlesti gloria.

Ἐκὼ καταφρόνησέ μου Γαλαὰδ, πόλις ἐργαζιμένη μάταια, ταρασσούσα ὕδωρ. Οὐκ ἀκρίτω, φησὶν, ἐφόνευσα τοὺς ψευδοπροφήτας. Καὶ ἐκὼ (3), τουτέστι, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, ὅτε ἐξετράπη ὁ Ἰσραήλ, ἡ Γαλαὰδ καταφρόνησέ μου, ὅτι (4) ἀπενειμήθη τοῖς ἱερεῦσι καὶ Λευῖταις εἰς κληρὸν· καὶ οἱ ὀφειλόντες διδάσκειν τὸν λαὸν εἰς θεογνωσίαν, αὐτοὶ εἰργάζοντο τὰ μάταια, τουτέστι, τὰ εἰδωλα, αὐτοὶ τεχνουργοῦντες αὐτά. Ἐτάραττον καὶ τὸ ὕδωρ τῆς διδασκαλίας, μὴ καθαρὰν αὐτὴν προσφέροντες τῷ λαῷ.

Ἡ ἰσχὺς σου, ὡς ἀνδρὸς πειρατοῦ· ἐκρυψάν οἱ ἱερεῖς ὁδὸν, ἐφόνευσαν Σικίμα, ὅτι ἐκὼ ἀνομιαν ἐποίησαν ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ. Εἶδον ἐκὼ φρικώδη πορνείαν τοῦ Ἐφραΐμ. Σικίμα πόλις ἐστὶ πλησίον τοῦ Γαλαὰδ. Ἐκ τῶν Σικίμων οὖν τινες ἐνομοὶν λαβόντες τοῦ τῶν πατέρων Θεοῦ, ἡδουλίθησαν ἀναβῆναι εἰς Ἱερουσόλυμα, ὡς προσκυνήσαντες τῷ Θεῷ· οἱ δὲ ἐν τῇ Γαλαὰδ Λευῖται καὶ ἱερεῖς, γινόντες τοῦτο, ληστές τινες ἐκρυψάν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ἀπέκτειναν τοὺς Σικιμίτας. Διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι Ἡ ἰσχὺς σου, ὦ Γαλαὰδ, ἀνδρὸς ἐστὶ πειρατοῦ, τουτέστι, ληστοῦ. Ἔστι μὲν γὰρ κυρίως πειρατῆς, ὁ θαλάσσιος ληστής· λαμβάνεται δὲ παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ ἐπὶ τοῦ κατὰ χέρσον ληστοῦ. Αἰὶ καὶ φρικωδέστεραν πορνείαν ταύτην ὀνομάζει, ὅτι οὐ μόνον αὐτοὶ τὸ καλὸν οὐκ ἐποίουν ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ, τουτέστιν, ἐν τοῖς Ἰσραηλῖταις (5), ἀλλὰ καὶ τοὺς προτιθεμένους ποιεῖν ἐφόνευσαν. Ἡ καὶ οὕτως, ὅτι Ὅσπερ οἱ πειραταὶ κρύβδην τοῖς ναυτιλλομένοις ἐπιτίθενται, οὕτω καὶ ὑμεῖς οἱ ἐν τῇ Γαλαὰδ εἰδωλολάτραι, διὰ τινων κρυφίων μαγγανειῶν ποιεῖτε τὰ εἰδωλα κινεῖσθαι, ἵνα θείας δυνάμεις δείξητε αὐτὰ μετέχοντα· οἱ δὲ ἱερεῖς, δέον ταῦτα ἐλέγχειν, καὶ φανεροῦν τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ, οἱ δὲ κρύπτουσι. Καίτοι εἶδε αὐτοὺς ἐνθυμηθῆναι, ὅτι ὁ προπάτωρ αὐτῶν Λευὶ, τοὺς Σικιμίτας ἀπαντας ἀπέκτεινεν, ὅτε Ἐμμώρ, ὁ υἱὸς Συχέμ, ἐδίασεν τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Δέναν. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἐζήλωσεν ὑπὲρ τῆς παρθενίας τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ (6)· αὐτοὶ δὲ ὑπὲρ τοῦ οὐ ζήλουσιν. Ἐκρυψάν οὖν, φησὶ, τὴν ὁδὸν οἱ ἱερεῖς, οἱ τὸ

A Filium heredem faciebat vineæ. Porro vineæ Domini exercituum ipsi fuerunt, domus nimirum Israelis, et Juda ipse plantula novella dilecta. Enimvero Filium, cum in sua venisset, sui eum non susceperunt⁸², quin potius dixerunt: *Hic est hæres, agite, occidamus eum*⁸³. Idem testamentum Patris, faciebat eos hæredes adoptionis, gloriæ cœlorumque regni: sed noluerunt sequi testamentum. Nec secundum hoc solum, verum etiam juxta abnuentes regnare super sese, tum se indignos

VERS. 8. *Illic me respuit Galaad civitas operans vana, turbans aquam.* Non sine judicio, inquit, occidi vanos prophetas: et illic, hoc est secundum illud temporis quando aversus est Israel, Galaad me est aspernata, quando sacerdotibus et levitis distributa est in hæreditatem: ac qui debebant populum docere cognitionem Dei, ipsi operabantur vana, hoc est idola ipsi eadem fabricantes. Turbabant quoque aquam doctrinæ, non puram eam populo asferentes.

VERS. 9, 10. *Fortitudo tua ceu hominis piratæ: occullaverunt sacerdotes viam, occiderunt Sicima. Quoniam illis fecerunt iniquitatem in domo Israel; viderunt isthic horrendam fornicationem Ephraim.* Sicima civitas est proxime urbem Galaad. E Sicimis ergo quidam, accepta Dei patrum memoria, voluerunt ascendere Hierosolyma usque, ceu Deum adoraturi. Levitæ vero et sacerdotes hoc comperit habentes, prædones quosdam occullaverunt in via, demittentes orco ea ratione Sicimitas. Ideo etiam dicit, *Robur tuum, o Galaad, hominis est piratæ*, hoc est prædonis. Est autem pirata proprie marinus prædator. Atqui in sacra Scriptura usurpatur etiam pro terrestri prædone: eam ob causam horribilem etiam istam fornicationem nominat, quoniam non ipsi tantum, quod bonum erat in domo Israelis non faciebant, hoc est inter Israelitas. Vel hunc ad modum æque intelligere licet: Ut piratæ occultis effascinationibus et insidiis adoriuntur prætereuntes, sic et vos in Galaad idolorum cultores, arcanis artibus idola moveri curatis, quo divinæ potentie ea ostendatis consortia. Jam sacerdotes quos talia 62 reprehendere oportuit, viam Dei populo manifestando, ea celant. Atqui in animo eos cogitare par erat, quod atavus eorum Levi, Sicimitas omnes demiserit orco, quando Emimar filius Sichem, vi stuprum sororis ejus Dinæ intulit⁸⁴, et ille quidem ultione pro virginitate sororis suæ armatus est, ipsi vero pro me non contendunt, non sumunt vindictam. Occulle-

⁸² Joan. 1, 11. ⁸³ Matth. xxi, 38. ⁸⁴ Gen. xxxiv, 26, 31.

Variae lectiones et notæ.

(3) Καὶ γὰρ ἐκὼ, etenim ibi. Cod. Ven.

(4) Ἡ τις, quæ. Cod. Ven. Codex vero Bav. ὅτι, quia. Lonicus legis videtur ὅτε, quando.

(5) Cod. Ven. addit: Ἀλλὰ καὶ τοὺς βουλομένους ποιεῖν ἀπέσφαττον, καὶ ἀνομιὰς ἐποίουν, ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ. τουτέστιν ἐν τῷ Ἰσραηλῖταις, sed

etiam facere volentes, interficiebant, et iniquitates putabant in domo Israelis, hoc est inter Israelitas. Cod. vero Bav. post Israelitas, uti viles, habet: Sed et sibi proponentes facere occiderunt.

(6) Ὑπὲρ τῆς ἀδελφῆς καὶ τῆς παρθενίας αὐτῆς, pro sorore et virginitate ejus. Cod. Bav.

runt, inquit, divinam viam sacerdotes, qui olim interemerunt Sicima, amulatione accensi. Quod enim atavus eorum Levi peregit, sacerdotali generi ascribitur. Hæ et Dominum occidentis Synagogæ accusationes sunt. Siquidem et illi operabantur vana, calumniam dico et crucem. Vanæ namque revera sunt cogitationes ipsorum. Magis enim illuxit, regnumque tenuit cruci affixus. Turbant etiam aquam, confundentes Scripturarum cognitionem ac doctrinam Servatoris, quæ spiritus erat et vita, calumniantes. Et robur ipsorum, cuius hominis piratæ fuit, quando lapides tulerunt in Jesum⁸⁵: cumque gladiis et sudibus exierunt adversus ipsum noctu⁸⁶, quando fallere licet festinantes. Sacerdotes porro ipsorum celaverunt iter, hoc est Dominum enecarunt, dicentem: *Ego sum via*⁸⁷. Occiderunt etiam Sicima, quod est pudicitiae et virginitatis fructum Jesum, postquam Sicima fuit eximius locus corporis pudici Joseph. Præterea in Ecclesia videbis quosdam perficientes vana, prava vita infectos. Hi aquam perinde spiritalis doctrinæ turbant, de resurrectione et postremo iudicio vana dissertantes, seipsos ita ut intrepide in peccatis pergant, illicientes. Quorum robur non est hominis incolumem aliquem servantis, sed prædonis, quo de Dominus ait: *Fur non venit, nisi ut furtum committat, cadat, et perniciem struat*⁸⁸. Celant etiam sacerdotes viam Domini, partim quando non reprehenderint peccantes, non audientes dicto præcipienti: *Peccantem coram omnibus argue*⁸⁹; partim quod ipsi in ea non ambulantes, aliam sibi viam vitæ inquirent, occidentes ita Ecclesiam, quæ est segregata Josepho, qui valet, si interpreteris, appositionem. Talis est Dominus, legi adjectus, quæ jam defecerat: unde et, *Non veni, inquit, dissolvere legem, sed implere*⁹⁰. Ejus enim legis, *Non committas adulterium*⁹¹, hæc est appositio et completio, ut *Ne intuearis quidem mulierem*; sic ejus, *Non occides*⁹², appendix et complementum est, *Non irascaris*⁹³; et aliarum consimiliter.

VERS. 11. *Pollutus est Israel, Judas dimisit messem suam.* Omnium hoc est periculosissimum, horribilissimumque quod quando Judam oportebat divinarum promissionum fructus metere, imitatus sit Israellem, **63** qui idolorum cultura contaminatus erat, talem messem posthabendo.

VERS. 11. *Ordire vindemiam tibi ipsi, dum reduxero captivitatem populi mei, dumque sanavero Israellem.* Ad Judam hæc dicit: Ordire vindemiam,

παλαιὸν ἐφένουσεν τὰ Σίκιμα ζηλώσαντες· ὁ γὰρ ἐποίησεν ὁ προπάτωρ αὐτῶν Λευὶ, τῇ ἱερατικῇ γενεῇ ἀνατίθεται. Ταῦτα καὶ τῆς Θεοκτόνου Συναγωγῆς εἰσι κατηγορίαι. Εἰργάζοντο γὰρ οὗτοι μάταια, τὰς συκοφαντίας, καὶ τὴν σταυρόν· μάταιαι γὰρ τῷ θναι αἱ ἐκίνουαι αὐτῶν, ὅτι μᾶλλον ἐλαμψε καὶ ἐδασίλευσεν ὁ σταυρωθεὶς. Ἐτάρασσον δὲ τὸ ὕδωρ, συγχέοντες καὶ τὴν τῶν Γραφῶν γνώσιν, καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος, ἥτις ἦν πνεῦμα καὶ ζωὴ, διαβάλλοντες. Καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῶν, ὡς ἀνδρὸς πειρατοῦ· ἤρᾶν τε γὰρ λίθους ἐπὶ τὴν Ἰησοῦν, καὶ μετὰ μαχαίρων καὶ ξύλων ἐξῆλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ νυκτὸς, ὅπερ ἐστὶ λανθάνειν σπευδόντων. Καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῶν ἐκρυψαν τὴν ὁδὸν, τοῦτέστι, τὸν Κύριον ἐθανάτωσαν, τὸν εἰπόντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Ἐφένουσεν δὲ καὶ Σίκιμα, ὃ ἐστὶ, τὸν τῆς σωφροσύνης καὶ παρθενίας καρπὸν Ἰησοῦν· ἐπειδὴ τὰ Σίκιμα ἦν ἐξαίρετον χωρίον τοῦ σώφρονος Ἰωσήφ. Καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ ἡλεῖ τινὰς ἐργαζομένους μάταια, κακοῦ βίου ὄντας. Οὗτοι οὖν καὶ τὸ ὕδωρ τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας παράσσουσι, τὰ περὶ ἀναστάσεως καὶ κρίσεως διαβάλλοντες, καὶ ἑαυτοὺς ἐξαπατῶντες πρὸς τὸ ἀδεῶς ἁμαρτάνειν· ὧν ἡ ἰσχὺς, ὡς ἀνδρὸς ἐστὶ ζωοποιούντος, ἀλλὰ πειρατοῦ· περὶ οὗ εἶπεν ὁ Κύριος· Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. Κρύπτουσι δὲ καὶ οἱ ἱερεῖς ὁδὸν Κυρίου, τάχα μὲν καὶ ὅταν μὴ τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐλέγχωσι, παρακούοντες τοῦ λέγοντος· *Τὸν ἁμαρτάνοντα, ἐνώπιον πάντων ἔλεγε*· τάχα δὲ καὶ ὅταν αὐτοὶ οὐ περιπατῶσιν ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ἄλλην ὁδὸν βίου ἐπιτηδεύουσι· διὸ καὶ φονεύσουσι τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις ἀφωρίσθη τῷ Ἰωσήφ, ὃς ἐμμενέται πρόθεσις. (7) Τοιοῦτος δὲ καὶ ὁ Κύριος, προσθεὶς τῷ νόμῳ ὃ εἶπε· διὸ καὶ ἔλεγεν· *Οὐκ ἤλθοι καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι*. Τοῦ γὰρ, *Μὴ μοιχεύσης* (8), πρόθεσις καὶ ἀναπλήρωσις τὸ, *Μηδὲ ἐμβλέψῃς γυναῖκα [f. -κί]·* καὶ τοῦ, *Μὴ φονεύσης*, τὸ, *Μὴ ὀργισθῇς*· καὶ τῶν αἰσθημάτων.

Ἐμάρθη Ἰσραὴλ, καὶ Ἰούδας ἀφῆκε θερισμὸν αὐτοῦ. Τὸ πάντων δεινότατον, τοῦτό ἐστιν, ὅτι, ὅτε ἔδει τὸν Ἰούδην θερίζειν τῶν θείων ἐπαγγελιῶν τοὺς καρποὺς, τότε ἐξήλωσε μὲν τὸν Ἰσραὴλ τὸν μινυθέντα τῇ εἰδωλολατρείᾳ· ἐγκατέλειπε δὲ τὸν τοιοῦτον θερισμόν.

Ἀρχον τρυγῶν σεαυτῷ, ἐν τῷ ἐπιστρέφειν μετὰ τὴν ἀλχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου, ἐν τῷ λάσασθαι μετὰ τὸν Ἰσραὴλ. (9) Πρὸς τὸν Ἰούδην ταῦτά

⁸⁵ Joan. viii, 59. ⁸⁶ Matth. xxvi, 47. ⁸⁷ Joan. xiv, 6. ⁸⁸ Joan. x, 10. ⁸⁹ I Tim. vi, 10. ⁹⁰ Matth. v, 17. ⁹¹ Matth. xix, 18. ⁹² Exod. xx, 13. ⁹³ Eccli. xxviii, 8.

Variae lectiones et notæ.

(7) Græca verba ita sonant: *Talis autem et Dominus, qui legi adjecit, quod deerat.*

(8) *Μοιχεύσαι*, et paulo post *φονεύσαι*. Cod. Ven.

(9) *Ad Judam hæc ait: Quoniam ante malorum*

experientiam noluit cognoscere, quod decebat, neque colligere justitiæ fructus, saltem post rediitum a captivitate, fac ut legi consentaneam vitam degas, etc. Cod. Ven. et Bav.

φρην, ὅτι Ἐπειδὴ πρὸς τῆς τῶν κακῶν πείρας οὐκ ἠθέλησας γνῶναι τὸ δέον, οὐδὲ τρυγῆσαι τοὺς τῆς δικαιοσύνης καρπούς, κἂν μετὰ τὴν τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον ἐν νόμῳ πολιτεύου, καὶ ἄρξαι δρέπεσθαι τοὺς ἐκ τῆς τοιαύτης πολιτείας φρομένους καρπούς. Δρέπου δὲ τοῦτο σεαυτῷ· οὐ γὰρ τῷ Θεῷ τι κέρδος· φέρομεν, ἐννόμως βιοῦντες, ἀλλ' ἡμῖν αὐτοῖς. Τὸ δὲ, Ἐν τῷ λάσασθαι με τὸν Ἰσραήλ, τοῦτο σημαίνει, ὅτι Ἐν τῷ παρηγορηθῆναι με αὐτὸν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἄλγεσιν, οἷς εἶχεν ὢν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, καὶ ἀναγαγεῖν αὐτὸν ἀπὸ Βαβυλῶνος, σύνας σὺ τὸ δέον, καὶ βίου ἀγαθοῦ γενοῦ.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Καὶ ἀποκαλυφθήσεται ἡ ἀδικία Ἐφραΐμ, καὶ ἡ κακία Σαμαρείας, ὅτι εἰργάσατο ψευδῆ, καὶ κλέπτης πρὸς αὐτοὺς εἰσσελεύσεται, ἐκδιδοσκάων (10) ληστής ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ. Πάλιν διδάσκει, ὅτι δικαίως τιμωρεῖται τοὺς περὶ τὸν Ἐφραΐμ, καὶ φρην, ὅτι δὴλῃ πᾶσιν ἡ παρανομία αὐτῶν γενήσεται, ὅτι εἰργάσαντο τὰ ψευδῆ, τουτέστι τὰ εἰδωλα. Καὶ λοιπὸν οἱ πολέμιοι, δίκην κλεπτῶν καὶ ληστῶν αὐτοῖς ἐπελθόντες, ἐκδύσουσιν αὐτοὺς καὶ ἀπογυμνώσουσι πάντων ὧν ἔχουσιν ἀγαθῶν. Μονονουχὶ καὶ ὁ Χριστὸς πρὸς τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν φρην· Ἀρχοῦ τὰ πρὸς σωτηρίαν τρυγῆν καὶ καρποῦσθαι νῦν γούν, ὅτε ἤλθον ἐγὼ ἐπιστρέψαι τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ, καὶ λάσασθαι τοὺς συντετριμμένους. Οὐ γὰρ οἱ ἰσχύοντες χρεῖαν ἔχουσιν ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. Τότε ἀπεκαλύφθη πᾶσα ἡ κακία τοῦ λαοῦ, ὅτε τοῦ Πιλάτου ἑρωτήσαντος, Τίνα ἀπολύσω; εἶπον· Ἀπόλυσον ἡμῖν Βαραββᾶν, τὸν δὲ Ἰησοῦν σταυρώσον. Καὶ τῶν στοιχείων καινοτομουμένων, αὐτοὶ ἐνέμενον τῇ κακίᾳ, ὅτε καὶ ὁ κλέπτης καὶ ληστής, ὁ συσταυρωθεὶς, πρὸς αὐτὸν εἰσῆλθε, τουτέστιν ἄρχειν αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως, καὶ σὺν αὐτῷ ἐγένετο ἐν τῷ παραδείσῳ. Ταῦτα καὶ πρὸς τὴν ψυχὴν παραινέσις ἐστίν, ἐπιστρεφόμενῃ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, ἣν ἡχμαλωτίσθη τοῖς πάθεσι δουλείᾳ, καὶ λαθεῖσαν ἀπὸ τῶν πληγῶν τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν τραυμάτων, ἀπερᾷλλως οὐ θεραπεύονται, εἰ μὴ δυσωδίαν καὶ ἀνιδίαν αὐτῇ προβάλλωσι. Τότε γὰρ καὶ ἱατρὸν ἐπιζητεῖ, ὅτε ἀνδρίζεται καὶ δυσχεραίνει πρὸς τὴν δυσωδίαν, καθὼς καὶ Δαβὶδ· Προσώζισαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου· εἰπὼν δὲ λέγει· Μὴ ἐγκαταλίπῃς με, Κύριε ὁ Θεός μου, μὴ ἀποστῇς ἀπ' ἐμοῦ. Τότε τοίνυν ἀπαλλαγεῖσα, ὡ ψυχὴ, τῆς ἁμαρτίας, τρύγα τοὺς καρπούς τῆς ἀρετῆς· ἀλλὰ σεαυτῇ τοῦτος τρύγα, μὴ πρὸς ἐπίδοξιν τι ποιούσα, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τὸ καλὸν ἐργαζομένη. Ἀποκαλύπτεται δὲ αὐτῇ ὅτε καὶ τὸ ψεῦδος τῆς κακίας. Τότε γὰρ ὁρᾷ, ὅπως καὶ τῆς κακίας ἔργα ψευδῆ εἰσι καὶ ἀπατηλά· καὶ αὐτῶν ὁ κλέπτης καὶ ληστής διάβολος εἰδὼν, ἐκδιδοσκάει τὸν ἄνθρωπον, καὶ γυμνὸν πάσης θείας

hoc est justitiæ fructus, et post reditum a captivitate, in lege persevera, incipeque tibi decerpere ex tali polikia subnascentes fructus. Decerpe eos tibi ipse, nec enim Deo quidquam lucri afferimus viventes juxta legem, sed nobis ipsis. Quod subdit, Dum sanareo Israelem, significat, quod Dum ipsum consoler in omnibus doloribus quos in captivitate pertulit, eumque reducam a Babylone, intellige tu quid te doceat, bonamque conversationem auspicare.

CAPUT VII.

Vers. 1. Et revelabitur injuria Ephraim, et vitiositas Samarie. Nam commisit vana, furque ad eos ingreditur, prædator exuens in via ejus. Iterum docet quod haud injuria puniat Ephraimitas Deus, perspicuam cunctis eorum iniquitatem asseverans. Nam fecerunt, inquit, mendacia, hoc est, idola, ideoque in posterum hostes, furum et latronum instar, eos adorti, exuent ipsos, omnibusque bonis nudabunt. Propemodum et Christus ad Israeliticum populum dicit: Incipe quæ ad salutem tuam pertinent, eum in vindemia colligere atque fructum decerpere, nunc saltem, quando veni ego reducere, servareque oves domus Israelis, quæ perlerant, ac sanare contritos. Nec enim bene valentes agent medici opera, sed male habentes. Tunc revelata est omnis injustitia populi, quando, interrogante Pilato, Quem vobis dimittam? responderunt; Absolve nobis Barabbam, Jesum vero cruci affige. Ad hæc elementis legis novatis perseverabant ipsi in malitia, quando et fur et prædo una cum eo cruci affixus ad eum introiit, hoc est per fidem ei asseratus est, et vindicatus in libertatem, in paradiso cum eo agens. Hæc etiam animæ sunt exhortatio redeuntis a captivitate, qua delenta fuit pravis affectibus serviens, sanaturque a plagis peccati et vulneribus quæ alias non curantur nisi graviter olere et inamœna esse ipsi cœperint, tum enim demum inquirunt medicum, quando tetrica sunt vulnera, ipsaque ægre patitur graveolentiam, perinde ac David cum dixisset: Graviter oluerunt et computruerunt vibices meæ: subdit: Ne derelinquas me, Domine Deus meus, neque a me desistas. Tunc igitur liberata anima a peccatis, virtutis fructus colligit (11). At eos, inquit, tibi ipsi decerpe, non faciens aliquid ad ostentationem, sed in te ipsa bonum operare. Tum quoque detegitur ei vanitas malitiæ: videt enim quam sint peccati opera tam mendacia quam noxia. Per hæc fur et prædo Satanas ingressus hominem spoliat, ac ab omni divina gratia nudum constituit, in via ejus, hoc est in quocunque vitæ genere fuerit, sive in sacerdo-

¹¹ Marc. II, 17. ¹² Matth. xxvii, 17. ¹³ Psal. xxxvii, 6. ¹⁴ Psal. xxxiv, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(10) Scribendum fortasse ἐκδιδοσκάων, ut paulo post in commentario usurpatur.

(11) Tunc igitur, o anima, a peccato liberata, virtutis fructus collige. Ita Græca verba sonant.

tali, sive monastica vel populari. In omni namque via vitæ prædatorem et furem agens diabolus, clanculum eos adoritur, ipsisque imponit nocturno tempore, persuadens ut peiori ceu meliori adhibeant animum, nuptias, vinum, omnemque creaturam vituperans, ceu peccatorum fomitem, occasionemque. Alios vero ut prædo invadit, palam et impudenter eis persuadendo, ut plane desperata aggrediantur.

VERS. 2. *Ut concinant veluti iacentes in corde suo.* Hostes, inquit, invadent eos, ceu fures et latrones insueverunt: ipsi vero in lamentis et luctibus perseverabunt, non ausi aperta voce plorare, deslereque calamitates suas, cæterum cordibus suis et cogitatione threnos lamentave edunt. Hæc et latroni in cruce accommodari poterunt, cuius cor Christi supplicio condelebat, et peccatis suisangebatur. Ipso quidem Christum confitebatur, Christus vero omnium illi peccatorum gratiam faciebat.

Omnia scelera eorum recordatus sum; nunc circumdederunt eos adinventiones suæ, coram facie mea factæ sunt. Cum diu, inquit, connixissem, nec longanimitate mea iudicatus sim cernere ab ipsis ausa, nunc tandem aperte palam ea contueor, ut qui in conceptu meo fuerint constituta. Siquidem omnia simul collecta sunt, et in circuitu eorum steterunt, nedum opera, sed et consultationes, hoc est, cogitationes quæ demonstrant eos esse dignos quibus irrogetur poena. Fortasse autem, quia Deus peccata illa veniementius punit, quæcumque a præmeditatione et consultatione fiunt, propterea hic dixit: *Circumierunt eos consultationes ipsorum.* Non enim simpliciter, ait, operabantur mala, neque raptim vel forte fortuna, sed ex consilio et consideratione. Sic in extremo iudicii die, præterquam opera, cogitationes etiam, secundum quas peracta sunt, iudicantur: in quibus tamen auctoritas potius remissionis quam condemnationis esse in hoc mundo solet (12). Occiderunt etiam prophetas Hebræi: toleransque malorum Deus est, dum illi Domini interfectores fuerunt, impleveruntque mensuram patrum suorum, recordatusque est Deus omnium iniquitatum eorum, ut veniat super eos omnis sanguis justus a sanguine Abel, usque ad sanguinem Zachariæ prophetæ 9.

65 VERS. 3. *In malitiis suis exultarunt reges, et in mendaciis suis principes.* Per malitias suas ad interitum accurrentes, auctores lætitiæ fuerunt regibus et principibus ipsos debellantibus. Vel quod una cum regibus suis ad idololatriam cucurrerint, curaverintque eos et observaverint, eadem peragendo, et in mendaciis suis, sive idolis, sive adulationibus, vel vanis laudibus, hilares eos red-

χάρως καθιστῶ, ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, τουτέστιν ἐν αὐτῷ ἂν εἴη βλεψ, εἴτε ἐν ἱερατικῇ, εἴτε ἐν μοναχικῇ, εἴτε ἐν λαϊκῇ· ἐν πάσῃ γὰρ δόξῃ βίου ληστεύει. Τοῖς μὲν οὖν ὡς κλέπτης ἐπεισιν ὁ διάβολος, λάθρα κλέπτων αὐτοὺς, καὶ ἐν νυκτὶ, ὅταν πεῖθῃ, ὡς καλῶ προσέχειν τῷ χεῖρονι· οἶον, τὸν γάμον διαβάλλων, τὸν οἶνον, τὴν κτίσιν πᾶσαν, ὡς ἁμαρτιῶν ἀφορμὰς· τοῖς δὲ, ὡς ληστῆς ἐπέρχεται, ἀναφανδὸν καὶ ἀναιδῶς πεῖθων, μετιέναι καὶ τὰ προδήλιως κατεγνωσμένα.

"Ὅπως συνῶδουσιν, ὡς ἰδοῦντες ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν. Οἱ ἐχθροὶ αὐτοῖς, φησὶν, ἐπελεύσονται ὡς κλέπτει καὶ λησταί· αὐτοὶ δὲ θρηνησοῦντες καὶ ὀλοφυρόμενοι διατελέσουσιν, οὐδὲ τολμῶντες ἐξάκουστα θρηνεῖν καὶ ἄδειν τὰς οἰκτίας συμφορὰς, ἀλλ' ἐν ταῖς καρδίαις καὶ κατὰ διάνοιαν τοὺς θρήνους ποιοῦμενοι. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ ἐν τῷ σταυρῷ ληστοῦ λεχθήσεται. Ἡ γὰρ καρδία αὐτοῦ, πρὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ συνῶδουσα ἦν· ὁ μὲν γὰρ ἐξωμολογεῖτο, ὁ δὲ Χριστὸς ἐχαρίζετο αὐτῷ.

Πασῶν τῶν κακιῶν αὐτῶν ἐμνήσθην· νῦν [ἐκύκλωσαν αὐτοὺς τὰ διαβούλια αὐτῶν, ἀπ' ἐναντί τοῦ προσώπου μου ἐγένοντο.] Ἐπὶ πολλῷ, φησὶ, μακροθυμήσας, καὶ ὡς περ' μηδὲ ὄρεον δοκῶν τὰ πρὸ αὐτῶν τολμώμενα, νῦν σαφῶς αὐτὰ θεωρῶ, καὶ ἀπέναντι τοῦ προσώπου μου ἐγένοντο. Πάντα γὰρ συνήχθησαν ὁμοῦ, καὶ κύκλῳ αὐτοῦ ἔστησαν, οὐ μόνον τὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ τὰ διαβούλια, τουτέστιν, εἰ λογισμοί, δεικνύντα μοι αὐτοὺς τιμωρίας ἀξίους. Μήποτε δὲ, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἐκεῖνα τῶν ἁμαρτημάτων σφοδρότερον κολάζει, ὅσα ἀπὸ μελετῶν καὶ διαβούλων γίνονται, διὰ τοῦτο ἐνταῦθα εἶπεν, ὅτι Ἐκύκλωσαν αὐτοὺς τὰ διαβούλια αὐτῶν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, φησὶν, ἐπραττον τὰ κακὰ, οὐδὲ ἀπὸ συναρπαγῆς, ἀλλὰ μετὰ βουλῆς καὶ σκέψεως. Οὕτω καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ, οὐ μόνον ἔργα, ἀλλὰ καὶ λογισμοί, καθ' οὓς ἐπράχθησαν, κρίνονται· καὶ ἐν τοῦτοις μάλιστα ἔστι τὸ κύρος ἢ τῆς ἀφέσεως, ἢ τῆς κατακρίσεως. Ἀπέκτενον καὶ τοὺς προφῆτας· οἱ Ἑβραῖοι, καὶ ἀνεξικακῶν ὁ Θεός, ἐπειδὴ Κυριοκτόνοι γεγόνασι, καὶ ἐπλήρωσαν τὸ μέτρον τῶν πατέρων αὐτῶν, ἐμνήσθην πασῶν τῶν ἀδικιῶν αὐτῶν, ὅπως ἂν ἔλθῃ ἐπ' αὐτοὺς πᾶν αἷμα δίκαιον, ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἀβελ, ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου.

Ἐν ταῖς κακίαις αὐτῶν εὐφρανταν βασιλεῖς, καὶ ἐν τοῖς ψεύδεσιν αὐτῶν ἀρχοντας. Διὰ τὰς κακίας αὐτῶν, φησὶν, εἰς ὀλεθρον παραδραμόντες (13), πρόβηνοι εὐφροσύνης ἐγένοντο τοῖς καταπολεμήσασιν αὐτοὺς βασιλεῦσι καὶ ἀρχουσιν. Ἡ δὲ τοῖς βασιλεῦσιν αὐτῶν συνέτρεχον εἰδωλολατροῦσι, καὶ ἐθεράπτενον αὐτοὺς διὰ τοῦ τὰ αὐτὰ πράττειν, καὶ ἐν τοῖς ψεύδεσιν αὐτῶν, ἦτοι τοῖς εἰδώλοις, ἢ

98 Luc. II, 51.

Variae lectiones et notæ.

(12) Atque in his maxime sita vis est aut remissionis, aut condemnationis. Cod. Ven.

(13) Cod. Ven. παραδοθέντες.

ταῖς κολακαίαις, καὶ τοῖς ψευδέσιν ἐπαίνοις· εὐφραν-
ον ἐκείνους, δι' οὗ καὶ Ἡσαΐα· ἔλεγεν· *Οἱ μακα-*
ρίζοντες ὑμᾶς, πλανῶσιν ὑμᾶς· καὶ, (14) *Οὐαὶ*
οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πι-
κρὸν! Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι δὲ, τοὺς αὐτῶν βασιλεῖς
δαίμονας, τοὺς ἀρχοντας τοῦ σκότους, χαίρουν ἐπίσυν
ἐν ταῖς κατὰ Χριστοῦ συκοφανταίαις καὶ τοῖς ψεύ-
δεσιν αὐτῶν· (15) ἀλλὰ καὶ Ἡρώδην καὶ Πιλάτον,
οἱ ἐν τῇ κατακρίσει Χριστοῦ εἰρήνευσαν πρὸς ἀλ-
λήλους.

Πάντες μοιχεύοντες, ὡς κλίβανος καιόμενος
εἰς πέφιν, κατακαύματος ἀπὸ τῆς φλογός. Μοι-
χείαν νοήσεις μὲν καὶ τὴν σωματικὴν, λέγοντος τοῦ
θεοῦ, *Πάντες* οἱ ἐν Ἰσραὴλ, *μοιχεύοντές* εἰσι·
καὶ οὕτω καιόμενοι τῷ τῆς ἀσελγείας πυρὶ, ὥσπερ
κλίβανος, κατακαύματος ἀπὸ τῆς φλογός γινόμενου,
δὲ καίεται εἰς πέφιν, τουτέστιν, εἰς ὕπτησιν ἄρτων.
Τὸ τῆς ἀσελγείας δὲ πῦρ ἐπάξει αὐτοῖς τὴν τῆς
αἰχμαλωσίας φλόγα, ὅφ' ἥς κατακαυθέντες, εὐχρή-
στοι γενήσονται εἰς πέφιν τῆς ὁμότητος, ἣν ἔχουσι
νῦν. Νοήσεις δὲ μοιχείαν καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν,
εἰς ἣν ἐξεκαίοντο, ἐπακολουθήσαντες τῷ πρώτῳ ἐν
αὐτοῖς εἰδωλολάτρῃ Ἰεροβοάμ.

Ἀπὸ πυρᾶσως στέατος, ἕως τοῦ ζυμωθῆναι
τὸ ὅλον, *ἡμέραι τῶν βασιλέων ὑμῶν.* Στέαρ
ἔχουν σταῖς, ὃ ἐστὶν ἄλευρον, τὸν λαὸν πάντα καλεῖ,
καί φησιν· Ὅσπερ ἡ ζύμη τὰ συμφορέμενα ἄλευρα
μεταποιεῖ πρὸς ἑαυτήν, οὕτω καὶ ἀφ' οὗ ἤρξατο ὁ
λαὸς φύρασθαι πρὸς τὴν ζύμην τῆς τοῦ Ἰεροβοάμ
ἀσεδείας, μέχρις οὗ ἐζυμώθη ὅλος, καὶ πρὸς αὐτὴν
μετεποιήθη, ὁ σύμπαξ οὗτος χρόνος ἡμέραι εἰσι
τῶν βασιλέων ὑμῶν. Δείκνυσσι δὲ διὰ τοῦτου, ὅτι ἐπὶ
πάντων τῶν ἀπὸ τοῦ Ἰεροβοάμ καὶ ἐπὶ τὰ κάτω
βασιλέων εἰδωλολατρεία ἐπολιτεύετο. Μοιχεύοντας
νοεῖ, καὶ τὴν μοιχαλίδα καὶ ἁμαρτωλὸν γενεὰν τῶν
θεοκτόνων, οἱ ἐκκαίμενοι τῷ φθόνῳ, καὶ μελετή-
σαντες τὸν σταυρὸν εἰς πέφιν, ἦτοι ὕψαιν τοῦ
ὠρηνίου ἄρτου Χριστοῦ, οὐκ ἔληξαν, ἕως οὗ ἐτέ-
λειαν τὸ ἔργον. Ταῦτα μέντοι ἡμέραι εἰσι τῶν ἀρ-
χόντων καὶ προσχόντων ἐν αὐτοῖς, τουτέστι, συμφο-
ρῶν ἀρχαίων. Ἡμέραν γὰρ, ὡς ἔφημεν καὶ ἀνω-
τέρῳ, ἡ Γραφή καὶ τὴν συμφορὰν καλεῖ. Ὅσπερ
δὲ ὁ μὴ πιστεύων, ἥδη κέκριται καὶ πρὸ τῆς κρί-
σεως· οὕτω καὶ ὁ μοιχεύων, ἥδη καίεται καὶ πρὸ
τῆς καύσεως ἐκείνης, ἣν τότε καυθήσεται εἰς πέφιν
καὶ ἀρχηγὶζαν [ἀρχίαν?] τῆς κακίας. Οὐκέτι γὰρ
ἐνεργηθήσεται ἡ κακία μετὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν,
οὐδέ τις πρὸς αὐτὴν φιλίως ἔξει· ἀλλ' αἰώνιον μῖσος
πρὸς αὐτὴν ἔσται τοῖς νῦν ἀγαπῶσιν αὐτὴν, ὅτι διὰ
τῆς αἰωνίως κολάζονται. Νῦν μὲν γὰρ σαίνει
τοὺς ἀνοήτους τῷ φανερόν· ἥδεῖ· τότε δὲ ἀπο-
καλυφθείσης τῆς ἀσχημοσύνης αὐτῆς, μεταμέλεια

A diderunt. De quibus et Isaias ait : *Qui beatos vos*
pradicant, illi vos seducunt ⁹⁹; et : *Vae illis qui*
amarum dulce dicunt ¹. Ad hæc Judæi reges suos
dæmones, principes tenebrarum, gaudio inbuerunt
suis contra Christum imposturis, calumniis et
mendaciis. Præterea Herodes, Caiphas, Annas,
eisdem exhilararunt, qui in condemnatione Chri-
sti in gratiam, cum antea hostilibus inter se ani-
mis essent, redierunt.

VERS. 4. *Omnes adulterium committentes, sunt ve-*
luti furnus ustus ad digestionem, ustura a flamma
facta. Corporale hic adulterium intelliges, dicen-
te Deo, quod universi Hierosolymorum incolæ sint
adulteri, sic usti libidinis igni, veluti clibanus,
cujus incensio fit a flamma, qui uritur ad digestio-
nem, hoc est ad tosturam coctionemve panum.
D Porro libidinis ignis, adducet super eos captivita-
tis flammam, a qua adusti inutiles erunt, ad dige-
stionem eruditatis quam etiamnum habent. Acci-
pies etiam per adulterium, idololatriam, qua exure-
bantur, secuti primum inter se idololatriam Jero-
boam.

VERS. 4, 5. *A mistura massæ, usque dum tota*
fermento subigatur, dies regum vestrorum. Stear,
vel stais (quæ vox hic per massam reddita est)
farinam denotat. Cunctam per hancce farinam po-
pulum intelligit, dicitque : *Ut fermentum commi-*
stas secum farinas in sese transformat, sic a quo
C tempore cœpit populus subigi fermento impietatis
Jeroboam, non destitit donec totus ejus contagione
inlinceretur, inque illud ipsum transformaretur. To-
tum isthuc tempus, dies sunt regnorum vestrorum,
per quæ innuit, quod in omnibus Jeroboam, secu-
is regnis et regibus, idololatria floruerit. Per adulteros,
adulteram juxta ac peccatricem generationem Do-
mini intersectorum intelligo, qui et invidia nati ac
meditati cruceem ad digestionem sive submissionem
coelestis panis Christi, non desierunt, quousque
perfecerunt opus istud suum. Atque hæc sunt dies
principum et præ eminentium inter ipsos, hoc est
veterum calamitatum. Diem enim, ut supra quo-
que diximus, Scriptura etiam calamitatem appellat.
Quemadmodum autem qui non credit, jam judi-
catus est ², vel ante judicium illud : sic adulte-
rium 66 committens, jam uritur, ante ustionem
etiam illam, qua uretur ad digestionem ac malitiæ
supplicium. Nec enim ultra post extremum judicium
scelera patrabuntur, neque quisquam unus ad ea
sese acclinaturus est, verum perpetuum adversus
ea odium erit illis qui nunc ea deamant, quod eo-
rum nomine sempiternis cruciatibus dedantur. Ho-

⁹⁹ Isa. iii, 12. ¹ Isa. v, 20. ² Joan. iii, 18.

Varie lectiones et notæ.

(14) *Vae illis, qui amarum dulce dicunt, et dulce*
amarum. Cod. Bav. et Ven.

(15) *Herodem quoque et Pilatum* (iisdem Hebræi

lari fecerunt) *qui in Christi condemnatione pacem*
inter se inierant. Cod. Ven. et Bav.

die quidem insipientibus, quæ videntur suavia blandiuntur, tum vero detecta ipsorum deformitate, gravis comitabitur poenitentia eos, qui hac in vita ab ipsis decepti fuerint, plorabuntque tum omni vacantes consolatione, quod adeo deformia et turpia divinæ pulchritudini prætulerint. Itaque mœchus jam uritur, juxta illud : *Ambulatis in lumine ignis vestri, et in flamma quæ exusti estis*¹. Jam perinde ex fermento et farina sit mistio, atque ex cogitationibus et operibus sit actio. Ait ergo, quod regnantes in mœcho cogitationes non videntur esse turbidæ neque tristes, sed tranquillam quamdam et hilarem constitutionem habere, ab mistione farinae, donec fermento subigatur tota, hoc est a quo

δεινὴ ἐπιγενήσεται τοῖς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ὑπ' αὐτῆς ἀπατηθεῖσι, καὶ μετακταύσσονται ἀπαράκλητα, ὅτι τὴν οὕτως ἀκαλλῆ καὶ ἀσχήμονα προετίμων τοῦ οὐρανοῦ κάλλους. Ὁ οὖν μοιχὸς ἡδὴ καλεῖται, κατὰ τὴν, *Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πύργου ὁμῶν, καὶ τῇ φλογὶ, ἣ ἐξεκαύσαστε*. Ἐπεὶ δὲ ὡς περ ἐκ ζύμης καὶ ἀλεύρου τὸ φύραμα, οὕτω καὶ ἐκ τῶν λογισμῶν καὶ ἐνεργειῶν ἡ πρᾶξις φησὶν, ὅτι οἱ βασιλεύοντες ἐν τῷ μοιχῷ λογισμοί, οὐ δοκοῦσιν ἐν σκοταί εἶναι, ἀλλ' ἡμερινὴν τινα καὶ ἡλιαν κατάστασιν ἔχειν, ἀπὸ φουράσεως στέατος, ἕως τοῦ ζυμωθῆναι τὸ ὅλον, τούτέστιν, ἀφ' οὗ ἄρξονται τὸ κακὸν μελετᾶν, ἕως οὗ τελέσουσιν.

tempore caperint malum cogitare, usquedum opere

Cæperunt principes jurare ex vino. Accusatis omnium tanquam adulteris, nunc omnes accusat principes ceu temulentos, ac propterea ad iram conciliatos.

VERS. 5, 6. *Extendit manum suam cum pestilentia, nam succensus sunt corda eorum veluti clibanus, dum offendunt eos.* Quilibet, inquit, principum extendit manum suam, uti dona accipiat, conversaturque hominibus per contagia et perditiones quas diligit, eo quod in consultando et nocendo contri-
bulibus, adeoque reliquis mortalibus sint ferventissimi. Ex temulentia invidiæ furebant etiam principes Israel adversus Christum. Sic discipulus Judas extendit manum, quando proditoris argenteos accepit, consentiens pestibus Phariseorum et Scribarum, qui æstuabant plane insidiis, quibus lacerarent deficerentque Dominum. Ita militum peræque corda inflammabantur, excubias agentium proxime Domini sepulcrum.

VERS. 6, 7. *Totam noctem somno Ephraim impletus est, mane prodiiit, succensus est veluti ignis fulgor. Omnes incaluerunt ut clibanus succensus, ignis devoravit judices eorum, omnes reges eorum ceciderunt, nec erat inter eos qui meam sibi opem deposceret.* Sequitur facile supra memoratos temeto perfusus, ut totam noctem somno indulgeant, quod haudquaquam minimo est dedecori populi principibus : per hoc namque indicatur, quod non perinde magnam subditorum curam gerunt. Mane porro facto, inquit, ardebant veluti ignis, inflammabanturque ad bibendum et ad indignandum **67** ad numerum capiendâ, omniaque id genus alia flagitia. Nec soli principes, verum ex æquo cuncti, ceu furnus sunt incensi ad peccandum, ut pro se quisque potest. Recte vero ignis ille vitiorum effecit, ut principes et reges eorum, idola colentes, aliaque non optima facinora perficientes, caderent. Nemo enim quidquam delinquens, stare dicitur.

¹ Isa. xxx, 14.

Variae lectiones et notæ.

(16) Scribendum κατηγορήσας, ut et Lonicerus in suo cod. legisse videtur.

B *Ἦρξαντο οἱ ἄρχοντες θυμοῦσθαι ἐξ οἴνου.* Κατηγοροί (16) κοινῇ πάντων ὡς μοιχῶν, νῦν κατηγοροὶ πάντων ὡς μεθύσων τῶν ἀρχόντων, καὶ διὰ τοῦτο θυμουμένων.

Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ μετὰ λοιμῶν, διότι ἀνεκαύθησαν αἱ καρδίαι αὐτῶν, ὡς κλίβανος ἐν τῷ καταράσσειν αὐτοὺς. Ἐκαστος, φησὶ, τῶν ἀρχόντων ἐκτείνει τὴν χεῖρα εἰς τὸ δῶρα λαμβάνειν, καὶ λοιμοῖς καὶ φθορῇσιν ἀνθρώποις συναναστρέφεται, ἀγαπῶν αὐτοὺς, διότι ἐν τῷ καταράσσειν, τούτέστιν, ἐπιβουλεύειν καὶ βλάπτειν τοὺς ὁμογενεῖς, θερμότητος εἰσι. Ἐκ τῆς μέθης τοῦ φθόνου ἐθυμοῦντο καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ οἱ ἄρχοντες τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ὁ μαθητὴς Ἰούδας ἐξέτεινε τὴν χεῖρα, ὅτε τὰ ἀργύρια τῆς προδοσίας ἐλάμβανε, συμφωνῶν μετὰ τῶν λοιμῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων, Οερῶν ὄντων εἰς τὸ ἐνεδρεῦσαι, καταβρᾶξαι τε καὶ καταλαλεῖν τὸν Κύριον καὶ τῶν στρατιωτῶν δὲ αἱ καρδίαι ἀνεκαλοντο ἀγρυπνοῦντων, ὅτε τὸν τάφον ἐτῆρουν.

Ὀλην τὴν νύκτα θανον Ἐφραῖμ ἐνεπλήσθη. Πρωτὶ ἐγενήθη, ἀνεκαύθη, ὡς πυρὸς φέγγος, πάντες ἐθερμάνθησαν (17) ὡς κλίβανος πυρὸς καίμενος, καὶ κατέφαγε τοὺς κριτὰς αὐτῶν. Πᾶντες οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἔπεσον, καὶ οὐκ ἦν δὲ ἐπικαλούμενος ἐν αὐτοῖς τις. Καὶ κατὰ τὸ πρόχειρον μὲν, ἀκολουθεῖ τοῖς ἀνω ῥηθεῖσι μεθύσοις, τὸ ὑπνώττειν ὅλην τὴν νύκτα, ὃ μέγιστη αἰσχύνη, καὶ μάλιστα τοῖς λαοῦ ἄρχουσι· δεῖκνυσι γὰρ αὐτοὺς τοῦτο, μηδὲως τῶν ὑπὲρ κίων φροντίζοντας. Πρωτὰς δὲ, φησὶ, γενομένης, ἀνεκαλοντο, ὡς περ πῦρ, καὶ πρὸς τὸ πίνειν, καὶ πρὸς τὸ θυμοῦσθαι, καὶ πρὸς τὸ δωροληπτεῖν, καὶ πάντα τὰ ἄλλα κακὰ καὶ οὐ μόνον οἱ ἄρχοντες, ἀλλὰ καὶ πάντες ὡς κλίβανός εἰσι, καίμενοι πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν, ὡς ἕκαστος δύναται. Ἐξαιρέτως δὲ τὸ πῦρ τοῦτο τῆς κακίας, τοὺς κριτὰς αὐτῶν, τούτέστι, τοὺς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας, κατέφαγεν, ὅσω καὶ ὕλην εἶχον τὴν ἐξουσίαν καὶ πάντες οἱ βασιλεῖς αὐτῶν

(17) Ἐθερμάνθησαν αἱ καρδίαι αὐτῶν, *incaluerunt corda ipsorum.* Cod. Bav.

ἔπασον εἰδωλοατροῦντες· καὶ τὰ ἄλλα ἀμαρτάνοντες. Α Οὐδεὶς γὰρ ἀμαρτάνων, ἴστασθαι λέγεται. Καὶ οὐκ ἦν τις ἐν αὐτοῖς, ὃς πρὸς με ἀπανεύων, ἐπεκαλεῖτό με· ἢ ὅτι οὐκ ἦν διδάσκαλος, ὃς ἐκάλει αὐτούς, καὶ ἐφίλει [ἐφεῖλκε? ἐφίλου?] πρὸς με. Ἐκοιμῶντο δὲ οἱ Ἰουδαῖοι ἀμέριμνοι, ὅτε τὸν τάφον οἱ στρατιῶται ἐτήρουν· ἡνίκα δὲ πρῶτ' ἐγένετο, ἀναστάντος τοῦ Κυρίου, ἀνεκαύθη ὁ φθόνος αὐτῶν, καὶ ἐγένοντο ὡς κλίδανος· καίόμενοι τῷ θυμῷ. Καὶ ἡ ἐπὶ τῇ ἀναστάσει ζηλοτυπία, τοὺς κριτὰς αὐτῶν κατέφαγε· καὶ πάντες ἔπασον πτώσιν μεγάλην, διαφευσθέντες τῶν ἐλπίδων. Καὶ ὁ ἀμαρτάνων δὲ, ὅλην τὴν νύκτα τοῦ βίου ὑπνώττει· ἀναισθητῶν. Διδὼ Παῦλος τῷ γνησίῳ τέκνῳ, καὶ τῆς ἡμέρας υἱῷ Τιμοθέῳ παραίνει· *Nihīse ēn pāsin*. Ὅταν μείντοι πρῶτ' γένηται, ἡ μέλλουσα δηλαδὴ κατάστασις, τότε ἀνεκαύθη μὲν B ἐν αὐτῷ καὶ ἀνέλαμψεν ἡ αἰσθησις τῶν πραχθέντων αὐτῷ, πλὴν ὡς πυρὸς φέγγος· καίει γὰρ αὐτὸν, καὶ τότε τοὺς πρῶτον κριτὰς αὐτοῦ λογισμοῖς, τοὺς κρίνοντας, ὅτι τότε δεῖ πράξει, καταφάγεται πῦρ. Πάντα γὰρ οὗτοι βασιλεύοντες, καὶ κρατοῦντες πρότερον, τοῦ πτώματος τῆς ἀμαρτίας ἦσαν αἵτιοι, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν οὐδόλως προσηκαλοῦντο.

Ἐφραῖμ τοῖς λαοῖς αὐτοῦ συνεμίγνυτο. Δέον, φησί, τοὺς ἄλλους ὁδηγεῖν εἰς τὸ ἀγαθόν, ὃ δὲ τοῖς πλῆθεσιν εἰς τὴν κακίαν συνανεφύρετο (18)· καὶ ὁ βασιλεὺς παρηγνόμενός ἐπίσης τοῖς ἄλλοις. Ἡ γὰρ C τοῦ Ἐφραῖμ φυλὴ ἐβασίλευσεν, ὡς πολλάκις εἶπομεν.

Ἐφραῖμ ἐγένετο ἐγκρυφίας οὐ μεταστρεφόμενος. Ὅσπερ γὰρ ὁ ἐγκρυφίας ἄρτος, κατὰ τὸ ἐν μέρος ὀμῶν τῷ πυρὶ κατακαλεῖται, καὶ ἄχρηστος· γίνε-
ται· δεῖ γὰρ μεταστρεφέσθαι αὐτὸν ἵνα καὶ κατὰ
ἕτερον μέρος ὀπηθῇ· οὕτω καὶ αὐτὸς ἐπέμεινε
τῇ κακίᾳ, καὶ ὑπ' αὐτῆς κατεκράθη.

Κατέφαγον ἄλλοτριον τὴν ἰσχύν αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ οὐκ ἔγνω. Ἐπεὶ ἄρτον (19) ὀνόμασεν, ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, καὶ φησιν, ὅτι οἱ ἄλλοφύλοι ἐπαλέμησαν (20) αὐτόν· κατέφαγον πᾶσαν τὴν ἰσχύν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐν ἀνδράσι, καὶ τὴν ἐν πλούτῳ. Αὐτὸς δὲ οὐδ' οὕτως ἐπέγνω τὸν παιδεύοντα Θεόν.

Καὶ πολλοὶ ἐξήγησαν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς οὐκ ἔγνω. Πολλὸν, φησί, καὶ μακρὸν χρόνον παιδεύεται, καὶ οὐκ ἐκατέφησε παιδεύόμενος· ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ τοῦ χρόνου ἐδιδάχθη τὸ δέον. Καὶ οἱ ἀρχηγοὶ καὶ διδάσκαλοι τοῦ Ἰσραὴλ, τῷ χυδαίῳ ὅλῳ συμφορήσαντες, οὐκ ἠθέλησαν μεταστραφῆναι ἀπὸ τοῦ γράμματος ἐπὶ τὸ πνεῦμα. Διδὼ τὰ ἔθνη, τὰ ἄλλοτρια τῶν διαθηκῶν τοῦ Θεοῦ, ἔφαγον τὴν ἰσχύν αὐτοῦ (ἰσχύς δὲ τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ νόμος)· αὐτοὶ δὲ πω-

• II Tim. iv, 5.

Variae lectiones et notæ.

(18) Græca verba sic habent : Cum par esset, ait, aliis ad bene agendum se ducem præbere, populo et ipse ad male agendum se adiungebat.

Neque quisquam inter eos erat, qui ad me respiciens invocaret me : quod deerat illis institutor, qui eos dirigeret et ad me pertraheret. Sopiti etiam somno erant Judæi, omnis expertes sollicitudinis, quando monumentum milites servabant. Atenim mane, adeoque diluculo facto, excitatoque Domino, invidia etiam eorum, quod resurrexisset, accensa est, factique sunt veluti furnus furore inflammati. Deinde, iudices eorum livor ob resurrectionem devoravit, omnesque ceciderunt ruina magna, spebus suis fraudati, Qui peccat, totum pariter vitæ huius noctem dormit, non sentiens peccatum. Eam ob causam divus Paulus genuinum suum dici filium adhortatur : *Vigila in omnibus*. Porro, quando futura in extremo die condemnatio exsuscitata fuerit et illuxerit, ut diluculum in peccatore, tum sensus ad se commissorum facinorum oritur, instar igneæ flammæ : urit enim ipsum peccati conscientia ; tum qui antea iudices eorum fuerunt, non recte instituentes eos doctores, devorabit ignis ille, hoc est, agnoscentur fuisse vani. Siquidem isti antehac doctrinæ cathedram obtinentes, ruinæ in peccatum auctores exsisterunt, nec quidquam Deum auxiliatorem imploraverunt, nec ut alii invocarent, docuerunt.

VERS. 8. Ephraim populis suis commiscebatur. Aliis Ephraim, vates asseverat, iter ad bonum ostendisse, ipsum vero multitudini ad malum acclinatæ conjunctum esse. Rex præterea æque prævaricabatur atque alii : nam tribus Ephraim regni sceptrâ tenuit, ut diximus.

Ephraim factus est encryphias non inversus. Ut encryphias panis ille, altera parte sui admotus igni comburitur, et inutilis fit : opus est namque, ut conversus altera quoque parte assetur : sic et ipse Ephraim in vitiis perseveravit, ab iis combustus.

VERS. 9. Comederunt alieni robur ejus, ipse vero nos cognovit. Quia panem jam nominavit, in ea metaphora perdurans, Alieni, inquit, comederunt eum, hoc est debellarunt ipsum. Exederunt autem omnes vires ejus, et in fortitudine seu potentia et opibus sitas, et interim non agnovit sese castigantem Deum.

Cani effloruerunt ipsi, nec hoc tamen agnovit. Multo, inquit, ac longo plane tempore castigatur, ac veluti in ea 68 castigatione consenuit, nec vel sic tamen tanto tempore, quid se decuisset, didicerit. Principes porro ac doctores Israelis, idem cum indocto et confuso vulgo sapientes, noluerunt converti ab littera ad spiritum, propterea gentes alienæ ab testamentis Dei, comederunt robur eorum. Israelis autem robur est lex. Ipsi vero

(19) Ἄρτον αὐτόν, panem ipsum. Cod. Ven.

(20) Ἐκπολεμήσαντες, cum expugnassent. Cod. Ven.

obsecrati non agnoverunt, sed perstiterunt, consenueruntque in litteræ administratione. Jam cuncta quod inveterascit et senio conficitur, proxime est obliuionem extinctionemque¹. Ad hæc quando quisquam malitiæ flamma exurit, adeo ut seipsum tradat ei, adortus clandestina scelera quæ nefas est nominare, nec ab tali sua iniquitate revertitur, comedunt robur ejus, quod accepit a Deo [ut natura quadantenus ad bonum opus non sit idoneus] dæmones, qui alieni et hostes nostri facti sunt, invidentes Dei gloria; propterea et inveteratus in malitia omnem peccati ille ignorantiam habet.

VERS. 10. *Dejicieturque injuria Israelis in faciem ejus.* Id est oculis suis videbunt pericula. Sic qui in Dominum Christum injurii fuerunt Hebræi, una cum templo et urbe sunt dejecti.

VERS. 10, 11. *Nec sunt reversi ad Dominum Deum suum, nec exquisiverunt ipsum in omnibus hisce.* Ephraim erat ut columba amens, corde vacans, Ægyptum invocabat et ad Assyrios proficiscebatur. Ego, inquit, afflictiones ipsis afferebam, ut intelligentes ad me redirent, meumque auxilium implorarent, at ipsi ad humana adjutoria reciderunt: Ægyptiorum enim opem inquirebant. Dein ab Assyriis oppugnati, defatigatique eosdem invocabant, amentis insipientisque columbulæ mentem præ se ferentes. Etenim ut illa, pullis sublati, non avolat, verum in iisdem locis remanet: non dissimilem ad modum isti ad hostes suos accurrebant: nam Assyrii ex confesso hostes eorum erant et Ægyptii. Columba lascivæ et incontinentiæ hic typus est: quocirca ubi anima voluptatibus tenebrarum intemperanter dedita sui impotens facta fuerit, nec sibi mali quidpiam adesse putaverit, Ægyptum profecto et Assyrios amicitia sibi copulat, hanc quidem ob tenebrarum opera, illos vero propter sui fastum et opinionem. Hinc suo etiam illi tempore dicitur: *Vade in tenebras exteriores, diabolo et angelis ejus paratus*². Porro angeli diaboli, mentales etiam Assyrii sunt. Quadrant hæc quoque Domini Interlectrici Synagogæ. Non agnoverunt enim, neque intellexerunt, verum præ fastu et opinione sua in tenebris iter faciunt.

VERS. 12. *Ubi profecti fuerint, injiciam super eos rete meum, tanquam volucres cæli deducam eos, castigabo eos in auditione tribulationis ipsorum.* Ipsi, inquit, proficiscentibus, ut auxilia sibi accersant, ego **69** injiciam ipsi hostes, veluti rete, et deducam eos, hoc est superbiam ipsorum dejiciam et humiliabo: primum tamen conabor eos erudire, prænuntiando imminentiâ, uti sciant, quæ sint eos excepturæ calamitates. Quod si ipsi non castigantur, nec sese emendent, tum inducam super ipsos tribulationes. Vel: Adco terribiles erunt hostes, ut necdum præsentibus, verum denuntiatis tantum et

A ρωθέντες οὐκ ἔγνωσαν, ἀλλ ἐπαλαίωθησαν ἐν τῇ κατὰ τὸ γράμμα πολιτείᾳ. Πᾶν δὲ τὸ παλαιούμενον καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ· καὶ ὅταν δὲ τις τῇ φλογὶ, ἣ ἐκκαίει, δοῦς ἑαυτὸν ὀλοσχερῶς, καὶ τὸ κρυφὴ γινόμενα, ἀ αἰσχρὸν ἐστὶν καὶ λέγειν, μετῴν, οὐ μεταστραφῆσεται ἀπὸ τῆς τοιαύτης καταστίσεως, κατεσθίουσι τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, ἣν ἔλαβε παρὰ Θεοῦ φυσικῶς πρὸς τὰς ἀγαθὰς πράξεις, οἱ δαίμονες, οἵτινες ἀλλότριοι καὶ ἐχθροὶ ἡμῶν ἐγένοντο, φθονήσαντες τῇ τοῦ ἀνθρώπου δόξῃ. Διὸ καὶ παλαιούμενος ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ, παντελὴ τοῦ κακοῦ [καλοῦ?] ἀγνωσίαν ἔχει.

B Καὶ ταπεινώθησεται ἡ ὄψις τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πρόσωπον αὐτοῦ. Τουτέστιν, Ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ βίβεται τὰ δεινὰ· ὥσπερ καὶ οἱ τὸν Κύριον ὀφρίσαντες, καθαιρεθέντος αὐτοῖς τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως, ἐταπεινώθησαν.

C Καὶ οὐκ ἐπέστρεψαν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐξεζήτησαν αὐτὸν ἐν πᾶσι τοῖς τοῖς. Καὶ ἦν Ἐφραὶμ, ὡς περιστέρα ἀνους, οὐκ ἔχουσα καρδίαν. Αἰγύπτιον ἐπεκαλεῖτο, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύετο. Ἐγὼ μὲν, φησὶ, τὰς κακώσεις αὐτοῖς ἐπέφερον, ὅπως συνέντες, ἐπιστρέψουσι πρὸς με, καὶ τὴν ἐμὴν βοήθειαν ἐπικαλέσονται· οἱ δὲ πρὸς ἀνθρωπίνως ἀπέδλεπον συμμαχίας. Τὴν Αἰγυπτίων μὲν γὰρ βοήθειαν ἐπεζητούν, πολεμούμενοι ὑπὸ Ἀσσυρίων· ὑπὸ δὲ Σύρων καταπονούμενοι, τοὺς Ἀσσυρίους ἐπεκαλοῦντο, τῆς περιστερᾶς τὴν ἀνοιαν δεικνύντες. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνη τῶν ἑαυτῆς νεοσῶν ἀφαιρουμένων, οὐκ ἀρπταται, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένει χωρίοις· οὕτω καὶ οὗτοι τοῖς ἐχθροῖς προσέτρεχον· καὶ γὰρ οἱ Ἀσσυριοὶ ὁμολογουμένως ἐχθροὶ αὐτῶν ἦσαν, καὶ οἱ Αἰγύπτιοι. Λάγνον δὲ ἡ περιστέρα καὶ ἀκόλαστον. Ὅταν οὖν ψυχὴ πρὸς τὰς ἡδονὰς τοῦ σκότους ἀκρατῶς ἔχουσα ἀνοηταίνῃ, καὶ οἴηται μὴδὲν αὐτῇ κακὸν εἶναι, τῇ Αἰγύπτῳ καὶ τοῖς Ἀσσυρίοις φιλιάζει· τῇ μὲν, διὰ τὰ τοῦ σκότους ἔργα, τοῖς δὲ διὰ τὴν οἴησιν· ὅθεν καὶ ἀκούσεται· Πορεύου εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ· οἵτινές εἰσιν οἱ νοητοὶ Ἀσσυριοὶ. Ταῦτα καὶ τῇ Θεοκτόνῳ Συναγωγῇ ἀρμύζει· οὐκ ἔγνωσαν γὰρ, οὐδὲ συνήκαν, ἀπὸ δὲ οἴσεως **D** ἐν σκότει πορεύονται.

Καθὼς ἂν πορεύωνται, ἐπιβαλὼν ἐπ' αὐτοὺς τὸ δίκτυόν μου. Καθὼς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατὰξω αὐτοὺς· παιδεύσω αὐτοὺς ἐν τῇ ἀκοῇ τῆς θλίψεως αὐτῶν. Αὐτῶν πορευομένων, φησὶ, πρὸς τὸ ἐπικαλεῖσθαι συμμαχοὺς καὶ βοηθοὺς, ἐγὼ τοὺς πολεμικοὺς αὐτοῖς ἐπιβαλὼν, οἷόν τι δίκτυον, καὶ κατὰξω αὐτοὺς, τουτέστι, τὴν ὑπερηφανίαν αὐτῶν κατασπάσω καὶ ταπεινώσω. Πρότερον μέντοι ἐπιχειρήσω παιδεῦσαι αὐτοὺς διὰ τοῦ προαγγέλλειν, καὶ ἀκούστας ποιῆσαι αὐτοῖς τὰς ἐκδεχόμενας αὐτοὺς θλίψεις· εἰ δὲ οὐ παιδευθῶσι, τότε καὶ αὐτὰς τὰς θλίψεις ἐπάξω. Ἡ, ὅτι οὕτω φεβεροὶ ἔσονται

¹ Hebr. viii, 13. ² Matth. xxv, 30.

οὐ πολέμιοι, ὥστε καὶ μῆψω ἐπιστάντες, ἀλλὰ φη- A
μιζόμενοι μόνον, καὶ ἀκούόμενοι, ἀρκαῖν αὐτοῖς εἰς
παιδείαν. Δίκτυον τοῦ Θεοῦ, ἡ πολυποικίλος αὐτοῦ
σοφία, καθ' ἣν προνοούμενος ἡμῶν πολλάκις, ὅταν
πρὸς τὸ πρᾶξαι τι κακὸν πορευόμεθα καὶ κινώ-
μεθα, ἐμπόδια ἐπιβάλλει· καὶ ὑψηλοφρονούντας δέ,
κατὰ τοὺς ἐν τῷ ἀέρι δαίμονας, κατὰγει καὶ τα-
πεινῶν· καὶ προαγγέλλων γένεσιν, καὶ σκώληκα
μὴ τελευτῶντα, καὶ πῦρ μὴ σβεννύμενον, παιδεύει
διὰ τῆς ἀκοῆς ὡς φιλόφρωνος. Καὶ τοῖς Θεοκτόνοις
πορευομένοις ἐν πλάνῃ, ἐπέβαλε τὸ δίκτυον αὐτοῖς,
τὴν τῶν ἀλίων διδασχὴν, ὡς ἂν κατὰξῃ αὐτοὺς εἰς
τὴν ἐν Χριστῷ ταπεινώσιν, καὶ πείσῃ αὐτοὺς μα-
θεῖν, ὅτι πρῶτος ἐστὶ καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ,
καὶ μὴ καυχᾶσθαι ἐν τοῖς τὸ νόμου ἔργοις, ἀλλὰ
ἐπληθύνει τοῦ δικαιοῦντος δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι· B
καὶ ἐπαιθεύει αὐτοὺς ἐν τῇ ἀκοῇ τῆς θλίψεως αὐ-
τῶν λέγων, ὅτι Ἱερουσαλὴμ πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν·
καὶ περὶ τοῦ ναοῦ, ὅτι οὐ μὴ μείνῃ λίθος ἐπὶ λίθον·
καὶ, *Μακάριαι αἱ στειრაί, αἱ οὐκ ὠδύνησαν*·
καὶ ὅσα περὶ τῆς ἀλώσεως.

Ὁβαὶ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπήδησαν ἀπ' ἐμοῦ! Δεί-
λαιοι εἰσιν, ὅτι ἡσέδθησαν εἰς ἐμέ. Ἐπὶ τοῖς νο-
σοῦσιν ἕως μὲν ἔστιν ἑλπίς σωτηρίας· πάντα καὶ
λέγουσι, καὶ ποιοῦσιν οἱ αὐτῶν κηδόμενοι· ἐπει-
δὲν δὲ ἀπογῶσιν αὐτῶν, θρηνοῦσι λοιπόν. Τοῦτο
καὶ ὁ Θεὸς ἐπὶ τῷ λαῷ ποιεῖ, ἀπογῶν τῆς θερα-
πείας, καὶ θρηνεῖ αὐτοὺς, ὡς ἀποπηδῆσαντας μὲν
διὰ τῶν πονηρῶν πράξεων, ἀσεδῆσαντας δὲ διὰ τῆς C
ἀθλίου λατρείας.

Ἐγὼ ἐλυτρώσαμην αὐτοὺς. Τοὺς μὲν πρῶην,
ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας, τοὺς δὲ ὑστερον ὁ
Χριστὸς ἀπὸ τῶν δαιμονίων, καὶ τῶν νόσων, καὶ
τῶν πηρώσεων· καὶ τελευταῖον, διὰ τοῦ ἰδίου αἱμα-
τος, ἐν ᾧ ὑπομένει τὴν ἀπολύτρωσιν.

Αὐτοὶ δὲ καταδάλησαν κατ' ἐμοῦ ψευδῇ. Καὶ
ὅτε περιστάντες τὸν μόσχον ἔλεγον· Οὗτοι οἱ θεοὶ
σου, Ἰσραὴλ· καὶ ὅτε ἔλεγον, Ἐπεὶ ἐπάταξες πέ-
τραν, καὶ ἐξβύησαν ὕδατα, μὴ καὶ ἄρτον δύ-
ναται δοῦναι;

Καὶ οὐκ ἐδόθησαν· (21) πρὸς με αἱ καρδίαι αὐ-
τῶν. Τοῖς χεῖλεσι με μόνον εἰμῶν· ἡ δὲ καρ-
δία αὐτῶν, πόρρω ἀπέχεν ἀπ' ἐμοῦ· ἡ, ὅτι
οὐκ ἐμὲ ἐπεγράφοντο εὐεργέτην, ἀλλὰ τὰ εἶδωλα.

Ἄλλ' ἡ ὠλόλυζον ἐπὶ ταῖς κοίταις αὐτῶν ἐπὶ
σίτῳ καὶ οἴνῳ κατατέμνοντο. Τὴν ἐπηγγελμένην
τοῖς πατράσιν αὐτῶν γῆν ἀπολούοντες [f. — λαδόν-
τας]. καὶ τοὺς κλέφρους αὐτῶν διαλαχόντες (τούτους
γὰρ κοίτας ὠνόμασε, διότι ἐν αὐτοῖς ἀνεπαύσαντο τῶν
ἐκ τῆς ἐρήμου πόνων), οὐκ ἐμοὶ εὐχαρίστησαν, ἀλλὰ
τὰς εἰδωλικὰς τελετὰς τελοῦντας ὠλόλυζον, ὡς παρ'
ἐκείνων μαινόμενοι· καὶ τὸν σίτον καὶ τὸν οἶνον, τὰ
ἐμὰ δῶρα ἔχοντες, καὶ τούτοις ἐντροφῶντες, ἐντομίδας
ἐποίησιν τὴν τιμὴν τῶν δαιμόνων, τὰ στήθη καὶ τοὺς

auditi, sufficient ad castigationem. Rete Dei multi-
plex, variaque ejus est sapientia, per quam cogni-
tus a nobis, sarpenumero, quando ad mali quidpiam
perficiendum eamus, moveamurque, impedimenta
inijcit, atque affectantes, instar dæmonum qui in
aere versantur, deducit nos et humiliat, prænuntians
gehennam et vermem non morientem, ignemque
inextinguibilem: erudit nos per hujusmodi præ-
dicationem, ut humanus et clemens Pater. Domini
quoque occisoribus in errore facientibus iter, in-
jecit rete suum, piscatorum nimirum doctrinam, uti
ab eo deduceret eos ad Christi humiliationem et
obedientiam, persuaderetque eis discere, quod mitis
sit Christus et humilis corde⁷, neu glorientur in
lege per opera, sed precentur potius eum qui gratis
justificat, per gratiam suam; eruditque eos per
prædicationem futuræ illorum afflictionis, dicens,
quoniam Jerusalem ab gentibus sit conculcanda: de-
que templo, quod non maneat lapis super lapidem⁸;
et: *Beatæ steriles quæ non pepererunt*⁹; et quæ-
cunque illic de captione Hierosolymorum vaticina-
tus est.

VERS. 13. *Væ ipsis, quoniam desilierunt a me.*
Miseri sunt, quoniam impii fuerunt in me. Apud
infirmos donec spes est salutis, omnia et dicunt et
faciunt qui eos curant. Simul ac vero de incolu-
mitate ipsorum desperaverint, lugent eos in poste-
rum. Idem Deus in populo suo facit, curam suam
nihil valere animadvertens, eos deplorat, ut qui
per mala opera ab se desilierint, implicque fuerint,
colendo eos qui non sunt dii.

Ego redemi ipsos. Priores quidem ex Ægyptiaca
servitute, posteriores autem Christus a dæmoni-
bus, languoribus, cæcitatibus redemit, ac tandem
proprio suo sanguine, in quo invenimus redemptionem.

Ipsi vero locuti sunt adversus me vana. Primum,
quando vitulum circumstantes dixerunt: *Hi sunt*
*dii tui, Israel*¹⁰. Deinde quando siebant, *Quo-*
niam percussit petram, et fluxerunt aquæ, num-
*quid et panem dare poterit*¹¹?

Et non clamaverunt ad me corda ipsorum. Labiis
nec suis tantummodo venerabantur, cor vero eo-
rum procul me aberat¹², sive quod me non agno-
scebant benefactorem, sed idola potius.

Sed enim ululabant super cubilibus suis, super
frumento et vino dissecabantur. 70 Terram patri-
bus suis promissam accipientes, ac sortes suas
adepti (eas enim cubilia nominavit, quod per ea
requieissent a laboribus deserti) mihi non egerunt
gratias, verum idolis sacra facientes, peragen-
tesque festa, ululabant perinde ac insueverunt ido-
lorum cultores furis agitati ululare. Præterea a
me dona habentes, nimirum fruges et vinum in
quibus capiebant voluptatem, sectiones interim

⁷ Matth. xi, 19. ⁸ Luc. xxi, 6. ⁹ Luc. xxiii, 29. ¹⁰ Exod. xxxi, 8. ¹¹ Psal. lxxvii, 20. ¹² Matth. xv 8.

Variae lectiones et notæ.

(21) Καὶ ἐδόθησαν, et clamaverunt. Cod. Bav.

faciebant, in gratiam dæmonum, pectora et brachia dispungentes. Vel hoc dicit, quod apud gentes Rheam matrem deum colentes facitabant. A tibiurum enim cantu ad insaniam acti, seipsos dissecabant, genitalia sibi membra auferentes, qui baceli et bacchæ dicebantur. Hæc itaque committebant Israelitæ, super cibo et vino, hoc est peccantes ea ab idolis. Oblocuti sunt etiam Domini interemptores Christo dicentes; *In Beelzebub ejicit dæmonia* ¹². Rursus aiebant: Magister bone, compertum habemus quod viam Dei denuntias, nec intuearis in personam hominum. Enimvero hoc non ex animo dicebant, sed privato quodam pravo consilio. Hoc enim indicat quod ait: *In cubilibus*. Etenim contra ipsum murmurantes gemeabant, quod talia quidem agens adhuc viveret. Deinde asseverante ipso: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* ¹³, abscindebantur, deficiebantque ab ipso, orta inter eos factione; dicebant enim: *Dñrus est sermo ille, equis eum audire potest* ¹⁴? Redemit etiam nos Dominus ab omni impuritate. At multi delinquentium loquuntur adversus eum mendacia: Quis novit, fabulantes, an ne futurum sit iudicium, num sit venturus exploratum nostra? *Edamus et bibamus, cras enim moriemur* ¹⁵. Quin etiam Dominum suum Mammonam esse profluentes, super frumento et vino conciduntur, partim quidem dum temulentur, deliciisque student, inde ad lites, ad vulnera, ad caedes dilabentes: partim vero dum bella cient et propter frumentum et vinum, aliaque terræ bona; propterea in nihilum etiam rediguntur. Omne nōmque tale studium, ad nullum bonum finem perducit.

VERS. 15. *Castigati sunt in me, et ego confortari brachia ipsorum, in me cogitaverunt mala*. Ego quidem, inquit, erudii eos, docuique ipsos iustitiæ viam, omnemque decorem, adeo ut vel ipsi de sese cum gaudio sui dicere queant: *Beati sumus Israelitæ, nam quæ Deo placent, sunt cognita nobis*. Nec hoc tantummodo egi, ceterum strenuos eos bellatores constitui, brachia eorum confortando: at ipsi non cogitaverunt me suum esse Deum.

VERS. 16. *Conversi sunt ad nihil*. Hoc est, ad nusquam quidquam existentia. Hoc enim est miserabilis, quod pro me talia coluerunt, **71** id quod et alibi dicit: *Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ; sederunt sibi lacus contritos, qui non poterunt continere aquam* ¹⁷. Erudiit etiam Israelitas Servator, nunquam non docens in synagogis ut ad ipsum convertantur et credant: verum ad nihilum con-

A βραχίονας καταστίζοντες. Ἡ ἐκεῖνο λέγει, ὁ ἐπιούσων τὴν ῥέαν θεραπεύοντας. Ὑπ' αὐτῶν γὰρ ἐκτεμνόμενοι [ἢ ὑπ' αὐλῶν γὰρ ἐκμαίνον.] κατέτιμον ἑαυτοὺς, καὶ τὰ παιδογόνῃα μόρια ἀφαιρού-
τες, οἱ βάκχοι (22) καὶ βάκχοι ἐλέγοντο. Ταῦτα δὲ ἐποιοῦν οἱ Ἰσραηλῖται ἐπὶ σίτῳ καὶ οἴνῳ· τού-
ἐστιν, αἰτούντες ταῦτα παρὰ τῶν εἰδωλῶν. Κατε-
λήσαν καὶ οἱ Θεοκτόνοι τοῦ Χριστοῦ (23), λέγοντες·
'*Ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια*. Πάλιν
ἔλεγον· Διδάσκαλε ἀγαθέ· καὶ, Οἶδαμεν, ὅτι τὴν
ὁδὸν τοῦ Θεοῦ καταγγέλλεις, καὶ οὐ βλέπεις εἰς
πρόσωπον ἀνθρώπου. Οὐκ ὁπὲρ καρδίας ἐξ ταῦτα
ἔλεγον, κατ' ἰδίαν δὲ (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐν
κοίταις) κατ' αὐτοῦ γογγύζοντες ἐστέναζον, ὅτι
τοιαῦτα ποιοῦν ἐτι ζῇ· καὶ λέγοντος αὐτοῦ· Ἡ σάξ
B μου ἀληθῶς ἐστὶ βρώσις, καὶ τὸ αἷμά μου, ἀλη-
θῶς ἐστὶ πόσις· ἀπετέμνοντο ἀπ' αὐτοῦ καὶ
ἀφίσταντο, καὶ πολλὰ μέρη ἐγίνοντο, λέγοντες·
Σκληρὸς ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος· τίς δύναται αὐ-
τοῦ ἀκούειν; Ἐλυτρώσατο καὶ ἡμᾶς ὁ Κύ-
ριος ἀπὸ πάσης ἀκαθαρσίας. Ἀλλὰ πολλοὶ τῶν
ἀμαρτανῶντων λαλοῦσι κατ' αὐτοῦ ψευδῆ, Τίς οὖν,
λέγοντες, εἰ ἐστὶ χρίσις, εἰ ἤξει ἐξετάσων τὰ ἡμέ-
τερα; Φάγωμεν, καὶ πίωμεν· αὐριον γὰρ ἀπο-
θνήσκομεν· καὶ καλοῦντες αὐτῶν κύριον τὸν Μαμ-
μωνᾶν (24). Καὶ ἐπὶ σίτῳ καὶ οἴνῳ κατατέμνονται,
τάχα μὲν καὶ οἱ μεθυσκόμενοι καὶ τρυφῶντες, εἴτι
εἰς ἐριδας καὶ τραύματα καὶ φόνους προχωροῦντες·
τάχα δὲ καὶ οἱ τοὺς πολέμους συνιστῶντες διὰ
C σίτον, καὶ οἶνον, καὶ ἄλλα τῆς γῆς ἀγαθὰ. Διὸ καὶ
στρέφονται εἰς οὐδέν. Πᾶσα γὰρ ἡ περὶ τὰ τοιαῦτα
σπουδῇ, εἰς οὐδὲν τέλος εὐάρεστον καταστρέφει.

'*Ἐπαίδεύθησαν ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ κατέσχευα
τοὺς βραχίονας αὐτῶν, εἰς ἐμὲ ἐλογίσαντο πο-
νηρά*. Ἐγὼ, φησὶν, ἐπαίδευσα αὐτοὺς, καὶ ἐδίδασκα
τὴν τῆς δικαιοσύνης ὁδόν, καὶ πῆσαν εὐκοσμίαν,
ὥστε καὶ αὐτοὺς λέγειν, χαίρουσας ἐφ' ἑαυτοῖς·
Μακάριοι ἐσμεν, Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀρεστὰ Κυρίῳ,
ἡμῖν γνωστά ἐστι. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ
πολεμιστὰς αὐτοὺς γενναίους ἀνέδειξα, καὶ ἐνίσχυσα
τοὺς βραχίονας αὐτῶν· οἱ δὲ ἐλογίσαντο περὶ ἐμοῦ,
D ὅτι οὐκ ἐγὼ εἰμι Θεός.

'*Ἀπεστράφησαν εἰς οὐδέν*. Τουτέστιν, εἰς τὴν
μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντα. Τοῦτε γὰρ σχετικώτε-
ρον, ὅτι ἀντ' ἐμοῦ τοιαῦτα ἐσεβάσθησαν, ὃ καὶ
ἀλλαχοῦ λέγει· *Δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός
μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος,
καὶ ὠρυξάν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους,
οἱ οὐ δύνησονται ὕδωρ συνέχειν*. Ἐπαίδευσεν καὶ
τοὺς Ἰσραηλῖτας ὁ Σωτὴρ, διδάσκων καὶ ἐν ταῖς
συναγωγαῖς στραφῆναι πρὸς αὐτὸν, καὶ πιστεῦσαι·

¹² Matth. xii, 24. ¹³ Ioan. vi, 56. ¹⁴ Ioan. vi, 61. ¹⁵ Isa. xxi, 13. ¹⁷ Jerem. ii, 13.

Variae lectiones et notæ.

(22) Καὶ φάλλοι. Cod. Ven.

(23) Κυρίου. Cod. Ven.

(24) Κύριον, ἄλλον ἔχουσι κύριον τὸν Μαμμω-

ων, Dominum alium habent dominum Mamme-
nam. Cod. Ven.

αὐτὸν οὐδὲν ἐπεστράφησαν (25), ὃ ἐστὶ πρὸς ἅπαντας. Πολλοὶ γάρ, φησὶ, τῶν πιστευσάντων ἀπῆλθον ὑπὸ τῷ ὀπίσσω.

Ἐγένοντο ὡς τόξον ἐντεταμένον. Τουτέστιν, ἀκλινεῖς ἐγένοντο, καὶ μηδὲως χαλῶντες, ἢ ἐνδιδόντες τοῦ τόξου τοῦ πρὸς κακίαν. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, Ὡς τήξον ἀντεστραμμένον, ἔχει· καὶ δηλοῖ, ὅτι Ἐγὼ μὲν αὐτοὺς ἐνέτεινον ὡς τόξον ἐμὸν, ὡς ἂν δι' αὐτῶν καὶ τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις εἰδωλολατρείαν βαλὼν καταπαύσω· αὐτοὶ δὲ ἀντεστράφησαν, καὶ πᾶν τούναντίον ἐποίησαν. Τὴν γὰρ ἐμὴν τιμὴν βιάλλοντες καὶ καθαιρεῦντες, ὑπὲρ τῶν εἰδωλῶν ἐπιλέμησαν ἐμοί.

Πεσοῦνται ἐν ρομφαίᾳ (26) οἱ ἄρχοντες αὐτῶν, δι' ἀπαίδευσίαν γλώσσης αὐτῶν. Ἀρχοντες, οἱ τε ἱερεῖς καὶ οἱ βασιλεῖς· οὗτοι γὰρ ἐδίδασχον τὸν λαὸν παράνομα. Ἀπαίδευσις δὲ μεγίστη τὸ λέγειν τῷ ξύλῳ· Θεὸς μου εἰ σύ· καὶ τῷ λίθῳ· Σὺ με ἐγέννησας.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ὁστος ὁ φαυλισμὸς αὐτῶν ἐν γῇ Αἰγύπτου, εἰς κόλπον αὐτῶν ὡς γῆ ἄβατος, ὡς ἀστὺς (27) ἐπὶ κλινὴ Κυρίου, ἀνθ' ὧν παρέβησαν τὴν διαθήκην μου, καὶ κατὰ τοῦ νόμου μου ἠσέβησαν. Ὡς περ, φησὶν, οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ ἐφαύλισαν τοὺς λόγους Μωσέως καὶ Ἀαρὼν, ἀποσταλέντων παρ' ἐμοῦ εἰς τὸ ἐλευθερώσαι αὐτούς· οὕτω καὶ οὗτοι ἐφαύλισαν τοὺς ἑαυτῶν νόμους. Ἀλλ' ὁ φαυλισμὸς οὗτος εἰς κόλπον αὐτῶν ἀποδοθήσεται, καὶ ὡς γῆ ἄβατος ἔσονται. Ἡ γὰρ σάλπιγξ ἡ πολεμικὴ ἤχησει, καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Βαβυλωνίων ἔξει ἐπὶ τὸν οἶκον Κυρίου, μετὰ ροῦζου καὶ τάχους, ὡς ἀστὺς. Καὶ γὰρ Ναβουχοδονόσορ στεῖλας, ἐνέπρησε τὸν ναὸν (28), περὶ οὗ καὶ Ἰεζεκιὴλ λέγει· Ὁ δαίτης ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτέρυγος. Καὶ ὁ φαυλισμὸς δὲ, ὃν ἐφαύλιζον τὸν Σωτῆρα οἱ Ἰουδαῖοι, ὅμοιος ἦν τῷ ἐν γῇ Αἰγύπτῳ· τῷ γὰρ Μωσὶ ὁ Ἑβραῖος εἶπε· Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; καὶ οἱ οὖτοι εἶπον περὶ Χριστοῦ, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα. Οὗτος οὖν ὁ φαυλισμὸς, βαρὺς ἔσται αὐτοῖς, ὥς περ γῆ ἄβατος καὶ χούς, εἰς κόλπον βαλλόμενος, βαρεῖ· καὶ ἐπιβόητους αὐτοὺς ποιήσει παρὰ πᾶσιν, ὥς περ σάλπιγξ, τὴν παρανομίαν αὐτῶν καὶ τὰ δι' αὐτὴν πάθη κηρύττων, καὶ ὡς ἀστὺς ἀρπάσει τὴν τοῦ ἀρχαίου ναοῦ δόξαν, εἰς τὴν τῶν ἐθνῶν κλησὶν μεταφέρων. Καὶ πᾶς δὲ ὁ τὸν πλησίον φαυλίζων ἐν τῇ Αἰγύπτῳ εἶναι (29), Φαραωνίτην [f. — νίτην] καὶ ὑπερήφανον γνώμην ἔχων, εἰς τὸν κόλπον

versi sunt. Nam pauci admodum audientes fuerunt dicto. Siquidem multi eorum qui crediderant, retrocesserunt.

Facti sunt veluti arcus intentus. Id est inflexiles facti sunt, neque prorsum demittentes, neque remittentes intensionem ad malitiam. Quædam exemplaria Veluti arcus inversus habent, perinde ac si dicat: Ego quidem ipsos intendi veluti arcum meum, ut per ipsos vel idololatriam in aliis gentibus trajectam cessare faciam; atque ipsi contra inversi sunt, adeoque contrarium fecerunt, namque meum honorem jaculantes et auferentes, pro idolis adversus me fecerunt bellum.

Cadent in gladio principes ipsorum, propter imperitiam linguæ suæ. Principes, sacerdotes ipsi sunt et reges. Illi etenim docebant populum iniqua. Maxima profecto imperitiâ, ignorantiaque est, dicere ligno: Deus meus es tu; et lapidi: Tu me genuisti.

CAPUT VIII.

VII. VERS. 16. — VIII. VERS. 4. Illa vilipensio eorum in terra Ægypti, in sinum eorum, longinquæ terra inaccessa et veluti aquila super domum Domini, eo quod transgressi sunt testamentum meum, et contra legem meam impii fuerunt. Perinde, inquit, ac patres eorum in terra Ægypti vilipenderunt sermones Mosis et Aaronis ad me amandatorum, ut liberarent ipsos, sic et illi aspernati sunt leges meas: enimvero contemptus ille in sinum eorum reddetur, eruntque instar terræ inaccessæ. Tuba namque bellica insonabit, et rex Babyloniorum veniet supra domum Domini, cum impetu et celeritate, in nodum aquilæ. Nam Nabuchodonosor, misso exercitu suo, incendit templum. Quo de Ezechiel: Aquila, inquit, magna grandium alarum¹⁸. Præterea vilipensio, qua Servatorem nostrum Judæi nanci æstimarunt, similis erat ei quæ in terra Ægypti contigit. Mosi enim Hebræus dixit: Quis te constituit principem et judicem super nos¹⁹: Hunc ad modum dixerunt illi ad Christum: Regem non habemus nisi Cæsarem²⁰. Hæc igitur vilipensio gravis perinde ipsis erit, atque terra invia, adeoque pulvis, qui in sinum injectus gravat, ipsosque apud nullos non contumeliosos reddet, instar 72 tubæ iniquitates ipsorum, turpesque affectus prædicans; ad hæc, talis Domini contemptus, priscam veteris templi gloriam eripiens, ad gentium vocationem transferet. Consimilem ad rationem, quisquis proximum suum contempserit, ceu in

¹⁸ Ezech. xvii, 3. ¹⁹ Exod. ii, 14. ²⁰ Joan. xix, 15.

Varie lectiones et notæ.

(25) Διδάσκων ἀεὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ ἐκδίδου αὐτοὺς, τὰς ἀσθενείας ἰώμενος. αὐτοὶ ἐλογίζοντο πονηρὰ περὶ αὐτοῦ· καὶ τινες ἐδοξάν ἐπιστραφῆναι, Semper in synagoga docens, et confirmabat ipsos, eorum infirmitates sanans, i. si vero cogitabant de ipso mala, etiamsi quidam sese ad eum convertere videbantur. Cod. Ven.

(26) Verba ἐν ρομφαίᾳ, in rhomphæa desunt in Cod. Ven.

(27) Cod. Ven. addit ὡς σάλπιγξ, ut tuba.

(28) Λαόν, populum, Cod. Bav.

(29) Ἐν γῇ Αἰγύπτῳ λέγεται εἶναι, in terra Ægypti dicitur esse. Cod. Ven.

terra Ægypti agens, Pharaonicam et fastuosam mentem habet, cui in sinum suum revertetur fastus ille, hoc est, in intima ipsius, ita ut in sese ac suis pœnam det, eritique ceu terra inaccessibilis: nec enim huiusmodi animus a Deo acceditur. Quod enim coram hominibus sublime est, abominatio est apud Deum. Cur autem talia ei evenient? Eo quod tubæ instar seurbuccinæ, seipsum magnificabat, prædicabatque. Quod genus Pharisæi fuerunt, tympano commonstrantes eleemosynam coram hominibus ¹¹⁻¹⁶. Talis erat in templo preces ad Deum offerens, virtutes, officia sua prædicando, ac interim publicanum vilipendendo ¹⁷. Domus vero Domini est omnis homo, qui ingentium divitiarum ejus, nempe verbi capax est. Jam qui attollitur quemvis mortalium contemnendo, aquilæ instar est, super domum Domini.

VERS. 2, 3. Ad me vociferantur : Deus, cognovimus te : quoniam Israel aversatus est bona, inimicum persecuti sunt. Qui talia impietatis opera, ut dictum est, peragunt sacra idolis facientes, illi in calamitatibus suis clamabunt ad me, constitebunturque agnoscere sese, quod tum inimicos suos vicerint, persecutique sint, quando meo auxilio fuissent adjuti. Vel sic etiam accipere poteris : Quia Israel aversatus est bona legalia, tantum non ipsos hostes insecuti sunt, hoc est, ad hostes accurrerunt, trahendo illos ad sese, veluti si quis agrotum, ægre plane affectum cernens, dicat, Mortem persequitur homo ille. Ex circumcisione pariter credentes clamabunt ad Christum : *Deus, cognovimus te*. Quotquot autem aversati sunt bona doctrinæ ejus, illi per sese hosti spirituali Satanæ accesserunt : quod ipsum in quolibet nostrum deprehendes.

τὰ ἀγαθὰ τῆς τούτου διδασκαλίας, αὐτοὶ ἀφ' ἐαυτῶν τῷ νοητῷ ἐχθρῷ προσεχώρησαν· τοῦτο δὲ καὶ ἐν τοῦ καθ' ἑκαστον ἡμῶν εὐρήσεις.

VERS. 4. Per sese regnarunt, et non per me : functi sunt principatu, nec mihi fuerunt cogniti. Ille decem tribubus objicit, quod Jeroboam ei succedentes ei reges præter sententiam ejus constituerint, et principes elegerint, dominatique sint citra ejus consilium. Non enim interrogaverunt Deum, num se hoc oporteat facere. Ambigat hic quisquam unus, quomodo in historiis Regnorum memoriæ tradatur, quod Achia Silonites senex ille lacerarit pallium suum in duodecim sectiones, ac **73** decem quidem dederit Jeroboam, prædixeritque ipsi : *Rex decem eris tribuum* ¹⁸; et rursus scriptum sit : *Quoniam a me factum est verbum istud* ¹⁹, hoc est, quod Jeroboam sceptris potitur; hic vero dicat : Regnarunt quidem, sed non per me. Potest igitur dici, quod prophetam Achia Deus ad populum non legaverit, verum ad Jeroboam. Ac

αὐτοῦ ἤξει ὁ φαυλισμὸς, τούτέστιν, εἰς τὰ ἐσώτατα, εἰς τὰ οἰκειότατα τιμωρηθήσεται, καὶ ἔσται ὡς γῆ ἄβυσσος. Οὐ γὰρ ἡ τοιαύτη ψυχὴ ἔσται βέβαιος τῷ Θεῷ. Τὸ γὰρ ἐν ἀνθρώποις δύστηλον, βδέλυγμα Κυρίου. Διὰ τί δὲ ταῦτα ἔσται αὐτῷ; Διότι ὡς σάλπιγξ ἦν, κηρύττων ἑαυτὸν, ἡ μεγαλύνων, οἷοι ἦσαν οἱ Φαρισαῖοι, οἱ σάλπιζοντες τὴν ἐλεημοσύνην ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· οἷος δὲ ἐν τῷ ἱερῷ προσευχόμενος, καὶ τὰ ἐκυτοῦ κατορθώματα καταλέγων, καὶ τὴν τελώνην φαυλίζων. Οἶκος δὲ Κυρίου παῖς ἀνθρώπου, δὲ τοῦ μεγάλου πλούτου αὐτοῦ χωρητικὸς τοῦ λόγου. Ὁ οὖν κατεπαίρμενος καὶ ὑψηλοφρονῶν παντὸς ἀνθρώπου, ὡς ἀετό; ἔστιν ἐπὶ τὸν οἶκον Κυρίου.

B Ἐμὲ κεκράζονται· Ὁ Θεὸς, ἐγγνώκαμεν σε· ἐν Ἰσραὴλ ἀπεστράφητο ἀγαθὰ, ἐχθρὸν κατεδίωκεν. Οἱ τοιαῦτα ἔργα δυσσεβείας, ὡς εἰρηται, ποιήσαντες, καὶ τελετὰς τοῖς εἰδώλοις τελούντες, οὗτοι ἐν ταῖς συμφοραῖς κεκράζονται πρὸς με, καὶ ὁμολογῶσιν, ὅτι ἐγνωσάν με. Πῶθεν δὲ με ἐγνωσαν (50); Διότι τῶν ἀγαθῶν ἐστερήθη ὁ Ἰσραὴλ, καὶ κακῶς περιέπεσε· καί τοι πρότερον τοὺς ἐχθροὺς ἐνίκων καὶ ἐδίωκον, ἡνίκα τῆς ἐμῆς συμμαχίας ἤξιοῦντο. Ἡ καὶ οὕτως· Κεκράζονται, φησί, καὶ ἐξομολογούμενοι ἐροῦσιν, ὅτι διότι Ἰσραὴλ ἀπεστράφη τὰ εὐὰ ἀγαθὰ νόμιμα, μονονουχί τοὺς ἐχθροὺς κατεδίωκεν, τούτέστιν, αὐτοὶ προσέδραμον τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἐφ' ἑαυτοὺς τοὺτους ἐλκυσαν· ὥσπερ ἂν εἰ τις ὥν τινα ἀρῶντον, μοχθηρῶς διαιτῶμενον, εἴποι· Τὸν θάνατον καταδιώκει οὗτος ὁ ἀνθρώπος. Καὶ οἱ ἐν περιτομῇ δὲ πιστεύοντες, κρᾶξουσιν τῷ Χριστῷ· Ὁ Θεός, ἐγγνώκαμεν σε. Ὅσοι δὲ ἀπεστράφησαν·

C Ἐαυτοῖς ἐβασίλευσαν, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ· ἤρξαν, καὶ οὐκ ἐγγνώσαν μοι. Ἐνταῦθα τὰς δέκα φυλὰς ἐνειδίξει, ὅτι τὸν Ἰεροβοάμ καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ βασιλεῖς κατέστησαν παρὰ γνώμην οὗτου. Καὶ ἤρξαν, ἀντὶ τοῦ, ἀρχοντας ἐχειροτόνησαν. Οὐ γὰρ ἠρώτησαν τὸν Θεόν, εἰ τοῦτο χρὴ ποιῆσαι. Ἀλλ' ἀπορήσει τις, πῶς ἐν μὲν ταῖς βασιλείαις ἰσχύεται, ὅτι Ἀχιά ὁ Σιλονίτης (31) προσεύχεται (32) δ' ἐρῶν τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ εἰς δώδεκα τμήματα, καὶ τὰ δέκα δέδωκε τῷ Ἰεροβοάμ, καὶ προεῖπεν αὐτῷ, ὅτι βασιλεύσει τῶν δώδεκα φυλῶν· καὶ πάλιν γέγραπται, ὅτι Παρ' ἐμοῦ ἐδόθη τούτο γέγονε, τὸ βασιλεύσαι τὸν Ἰεροβοάμ· ἐνταῦθα δὲ φησιν, ὅτι Ἐβασίλευσαν, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι τὸν προφῆτην Ἀχιά ὁ Θεὸς οὐ πρὸς τὸν λαὸν ἀπέστειλεν, ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἰεροβοάμ· καὶ ὁ μὲν Ἰεροβοάμ ᾔδει, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν βούλεται βασιλεῖα γενέ-

¹¹⁻¹⁶ Matth. vi, 2. ¹⁷ Luc. xviii, 11. ¹⁸ III Reg. xi, 30. ¹⁹ Ibid. xii, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(30) *Et confitebuntur se me novisse. Unde vero me norunt? quia videlicet bonis privatus est Israel, inque calamitates incidit. Quamquam antea hostes debellabant, atque persequiebantur, cum scilicet ore*

mea gnudebant. Cod. Ven. et Bav.

(31) Σιλονίτης, Cod. Ven.

(32) Προφῆτης, Cod. Ven.

οὐκ ὁ δὲ λαὸς, οὐκ ὡς Θεοῦ βουλὴν πληρῶν, A
 ἐχειροτόνησεν αὐτόν. Οὐδὲ γὰρ προσήλθον Θεῷ,
 οὐδὲ ἠρώτησαν αὐτόν, ὃ καὶ ἐνταῦθα ἐνεδίδκει αὐ-
 τοῖς. Ἐπειτα καὶ τοῦτο ἐνόησαν, ὅτι τῶν λεγομένων
 γίνεσθαι ὑπὸ Θεοῦ, τὰ μὲν προηγούμενως ὑπ' αὐτοῦ
 γίνεσθαι, κατ' εὐδοκίαν δηλαδή, τὰ δὲ κατὰ παρα-
 χύρησιν. Ὅταν οὖν ἀκούσης λέγοντος τοῦ Θεοῦ, ὅτι
 Παρ' ἐμοῦ ἐγένετο τὸ ῥῆμα τοῦτο, τὸ βασιλεῦσαι
 τὴν Ἱεροβοάμ, ὡς κατὰ συγχώρησιν γεγονὸς τοῦτο
 νῆσι. Ὅταν δὲ ἐνταῦθα λέγει, ὅτι Οὐ δι' ἐμοῦ ἐκα-
 τικλευσαν, νόει, ὅτι οὐ προηγούμενον Θεοῦ θέλημα
 τοῦτο ἦν. Ταῦτα καὶ τοῖς Θεοκτόνοις ἀρμόσει. Τὴν
 γὰρ Καίσαρα αὐτοῖς βασιλέα ἐπεγράψαντο· εἶχον
 δὲ καὶ τοὺς περὶ Ἀνναν, καὶ Κατάφαν, ὧν τῆς
 ἔχοντας τὰς ἀρχάς. Καὶ ὅταν δὲ βασιλεύῃ ἡ ἀμαρ-
 τία ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι, οὐ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ
 τοιαύτη βασιλεία. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀρχώσιν ἐν ἡμῖν
 ἡ σὰρξ σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, οὐ
 γνωρίζεται ἡ τοιαύτη ἀρχὴ τῷ Θεῷ. Ἐγὼ γὰρ
 Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ. Τὰ δὲ πάθη, οὐκ εἰσὶν
 αὐτοῦ, ὡς μὴδὲ ὅλως ὄντα.
 enim Dominus, qui sint sui¹⁰. Pravi autem affectus

Τὸ ἀργύριον αὐτῶν, καὶ τὸ χρυσὸν αὐτῶν
 ἐποίησαν ἑαυτοῖς εἰδῶλα, ὥπως ἂν ἐξολοθρευ-
 θῶσι. Παρ' ἐμοῦ, φησί, πλουτηθέντας [f.—τισθ.],
 καὶ τῶν ἐμῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες, εἰς τιμὴν τῶν
 εἰδῶλων τούτοις ἐχρῶντο, πολυτελέστατα εἰδῶλα
 ἐργαζόμενοι. Ταῦτα δὲ εἰς ἐξολοθρευσιν αὐτῶν ἐξ
 ἀποτελέσματος γέγοντο. Σημειῶσαι δὲ τὸ, Ὅπως
 συμβαλεῖται γὰρ σοι εἰς τὸ, Ὅπως ἂν δικαιωθῇς
 ἐν τοῖς λόγοις σου. Οὕτε γὰρ ἐκείνοι ἐπὶ τοιοῦτῳ
 σκοπῷ ἐποίησαν τὰ εἰδῶλα, ὥπως ἂν ἐξολοθρευθῶσιν, C
 ἀλλ' ἐξ ἀποτελέσματος ἀπέβη τοῦτο· οὕτε ὁ Δαβὶδ
 διὰ τοῦτο ἡμαρτεν, ἵνα δικαιωθῇ ὁ Θεός, ἀλλ' ἐκ τῆς
 ἀποδίκσεως τοῦτο γίνεται. Καὶ ὁ φιλοσοφῶν δὲ, καὶ
 καθὼν δύναμιν ἐκ Θεοῦ, γινώσκων τὴν φύσιν τῶν
 ὧν χρυσοειδεῖ νοῦ καὶ καθαροῦ, καὶ ἐρμηνεύειν τὰ
 νοηθέντα λόγῳ λαμπρῷ καὶ ἀργυροειδεῖ· εἴτα εἰδῶλα
 ἐαυτῷ ὀφειλάς, εἴτε τὰς Πλατωνικὰς ἰδέας, εἴτε τὰ
 κατὰ τὴν Χριστιανικὴν καλούμενα φιλοσοφίαν πνευ-
 ματικὰ εἰδῶλα· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀναπλάττων φαν-
 τασίαν ἀνθρωπίνης σοφίας, καὶ κενῆς ἀπάτης, ἐξ-
 ὠλοθρευθήσεται ἐκ τοῦ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον λαοῦ, ὡς
 κακῶς χρώμενο· τοῖς τοῦ Θεοῦ δώροις. οἱ οἱ εἰσι καὶ
 οἱ νῦν Ἑβραῖοι, οἱ τοῖς νόμου νοήματι, χρυσῷ εἰκα-
 ζομένοις, καὶ τοῖς λόγοις ἀργυρῷ, εἰς εἰδῶλα καὶ
 κενὰς φαντασίας ἀποχρῶνται, εἰδωλοποιούντες ἐν
 ἐαυτοῖς, τὸν τε ναὸν, καὶ τὰλλα, ἐφ' οἷς ἐλπίζουσιν
 ἀποκαταστήναι.

Ἀποστρέφετε [τυλγ. ἀποτρίψαι] τὸν μίσχον
 σου, Σαμάρεια. Παρωξύνθη ὁ θυμός σου ἐπ' αὐ-
 τοὺς. Ἔως τίς οὐ μὴ δύναται καθαρισθῆναι
 ἐν τῷ Ἰσραὴλ; Καὶ αὐτὸ τέκνον ἐποίησε, καὶ οὐ
 Θεός ἐστι, δίδει πλανῶν ἢ μίσχος σου, Σαμάρ-
 ρεια. Μετὰ τὰ ἐνεδιδεῖ παραινέσειν προσάγει, νοουθε-

A ipse sane Jeroboam norat Deum velle, regnare
 se : populus tamen ipsum, non cœu Dei consilio
 elegit, ut qui non accesserit propterea Deum, nec
 ex eo consilium seiscitatus sit, quod et hic ipsius
 exprobrat. Præterea hoc tecum reputa, quod eo-
 rum, quæ a Deo fieri dicuntur, quædam sane ab
 ipso recta, et præcedenti consilio fiunt, quædam
 vero ex permissu. Quocirca ubi audiveris dicen-
 tem Deum, Quoniam ab me factum est verbum hoc,
 nimirum quod Jeroboam regem agat, per conces-
 sionem hoc factum intellige. Quando vero. hic ait,
 Non per me regnarunt : accipe hoc, quod non
 præcedenti illud voluntate Dei contigerit. Hæc et
 Dei interemptoribus quadrabunt. Nam etiamsi sibi
 Cæsarem pro rege scriberent, Annam tamen et
 Calpham habebant, quibus venales erant et empti-
 tii dominatus. Porro quando peccatum in mortali
 nostro corpore regnaverit, non Dei voluntate tale
 imperium geritur. Deinde cum caro in nobis una
 cum affectibus suis et cupiditatibus tenuerit sce-
 ptrā, non innotescit talis dominatus Deo. Novit

Argentum suum et aurum suum fecerunt sibi
 idola, ut excendantur. Cum a me, inquit, ditati es-
 sent, meisque bonis imbuti, non modicum fructus inde
 accipiendo, utebantur opibus illis in honorem ido-
 lorum, pretiosissimas, sumptuosissimasve imagines
 facientes. Hæc autem ad excidium eorum factæ sunt ac
 perniciem, ab eventu. Observa hic particulam, Ut .
 proderit enim ad intellectum ejus quod vates David
 ait : Ut justificeris in sermonibus tuis¹¹. Neque
 enim illi eo scopo faciebant imagines quas cole-
 rent numinum vice, ut excinderentur, verum ex
 eventu hoc contigit. Neque David ideo peccavit,
 uti Deus justus judicaretur, sed enim ex eventu,
 reque gesta, hoc sequitur. Sic qui philosophiæ in-
 cumbit, accepta ex Deo potentia intelligendi res
 naturæ, aurea quadam puraque mente, intellecta-
 que interpretandi sermone splendido argentumque
 referenti ; deinde vero imagines sibi substituit
 atque proponit, sive Platonicas ideas, sive juxta
 Chaldaicam philosophiam, spiritualia simulacra,
 et ut semel dicam, humanæ sibi sapientiæ, vanæque
 deceptionis spectra effingit, extirpabitur e po-
 pulo secundum Evangelium 74. vivente, quippe
 cum male utatur donis Dei. Quales hodieque sunt
 D Hebræi, qui legis intellectibus, auro æquiparatis et
 argento, ad idola et vanas imaginationes abutuntur,
 in seipsis imaginarium templum struentes, et alia,
 ob quæ restitui tandem sperant.

VERS. 5-6. Extere vitulum tuum, Samaria. Exa-
 cerbatus est animus meus super ipsos. Quousque
 purgari nequeunt in Israele ? Ipsum sibi effinxit,
 et non est Deus, eo quod seducebat vitulus tuus, Sa-
 maria. Post opprobria admonitionem adducit, ad-
 hortans, ut vitulum exterant, ac auream omnino

¹⁰ II Tim. II, 19. ¹¹ Psal. I, 6.

vaccam rejiciant. Pulchre dixit exterere, veluti de macula et sordibus, quasi dicat : Quousque impuri facti per simulacrorum cultum, impermutabiles perseverabitis? Annon intelligitis, quod faber effluerit eas imagines? Per fabrum hic simpliciter artificem intelligit, non lignarium : non enim auream jam buclain faber lignarius struxerat. Vel a vitulo sermonem ad lignea simulacra transferens, fabri etiam meminit, ad majorem idololatrarum ignominiam. Aureus quidem vitulus, materiei suæ nomine honorem quemdam habet, quo decipiat spectatores. At quod a fabro factum est simulacrum, impuriore nos reddi, a nobis adoratum.

VERS. 7. *Quoniam vento corrupta seminarunt, subversioque ipsorum accipiet ea.* Nullum, inquit, fructum ex idolorum cultura decerpitis. Nam similes sunt res illorum subventaneis, seu vento perditis spicis, quæ thecas quidem plenas forinsecus ostendunt, intrinsecus vero fructum non continent, et vacuas aristas habent. Non dissimili ratione simulacra foris quidem speciem habent, vel mulieris, vel viri, alteriusve cujusdam animalis : omnis vero roboris et operationis sunt expertia. Propterea et ipsa excipiet subversio eorum, scilicet adorantium ea : æque enim et ipsi et illa interibunt perdenturque.

Manipulus non habet robur, ut faciat farinam. Sin fecerit, alieni devorabunt eam. Vel de idolis hæc dicit, quod nullam habeant subsistentiam : nam etiamsi videantur habere, hostes tamen adventu suo ea capient aurea, et argentea existentia. Alias etiam ad opem ferendam eis nulla est fortitudo, verum robur habere videntur materiei suæ causa, ut hostes opulentiores reddant. Vel de Israel hæc loquitur, cui tanta sit obventura imbecillitas, ut similes æstimentur imbecillo manipulo qui eos alere non possit. Sin robur aliquod in opibus, aliisque id genus bonis possideant, alienigenæ comedent illud. Seminarunt quoque subventanea et levii Judæorum doctores, quod, ceu non habentes pondus, dispersi sint in totum terrarum orbem, subversa que sit **75** tota illorum prisca respublica, cum ipsis et dogmatibus eorum. Sunt itidem manipulus cui nullæ insunt vires. Non enim Christum, Dei potentiam habent, qui illorum farinas paulo ante alienis, nempe gentibus dedit, donans ipsis conficere quæ sunt in lege, per solidam mentem, veluti molam quamdam, subtiliter et spiritualiter : verum non crasse, nec secundum litteram ea sunt accipienda. Si ex lege facturus es farinam, subterpone lapidem Christum : fundamentum enim aliud nemo jacere potest ²², præter hoc, quoniam in ipso condita

²² I Cor. III, 11.

Varie lectiones et notæ.

(33) *Impuriore vos reddit* : et paulo post : *a vobis adoratum.* Lonicerus legit in suo cod. ἡμᾶς et ἡμῶν.

τῶν ἀποτρίψασθαι τὸν μόσχον, ὃ ἐστὶν ἀποβαλίσθαι τὴν χρυστὴν δάμαλιν. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, ἀποτρίψασθαι, ὡς ἐπὶ κηλίδος καὶ ῥύπου. Μέχρι γὰρ τίνος ἀκάθαρτοι γεγόνότες διὰ τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀναλλοίωτοι μὲνεῖτε; Ἡ οὐ συνίετε, ὅτι ἀνθρώπου τέκτων ἐποίησε τὰ εἰδῶλα; Τέκτονα δὲ λέγει ἐνταῦθα τὸν ἀπλῶς τεχνίτην, οὐχὶ τὸν ξυλουργόν· οὐ γὰρ ἐκ τὴν χρυστὴν δάμαλιν ξυλουργὸς εἰργάσατο. Ἡ ἀπὸ τοῦ μόσχου εἰς τὸν περὶ τῶν ξυλίνων εἰδῶλων λόγον μεταβᾶς, καὶ τοῦ τέκτονος ἐμνήσθη, πρὸς ἐντροπὴν πλείων τῶν εἰδωλολατρῶν. Ὁ μὲν γὰρ χρυσοῦς μόσχος, φησὶ, διὰ τοῦν τὴν ὕλην ἔχει τινὰ τιμὴν, πλεονάζοντες θεωμένους· τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ τέκτονος γεγώς, ἀκαθαρτοτέρους (33) ὑμᾶς ποιεῖ, προσκυνοῦμενον ὑψ' ὑμῶν.

B *Ὅτι ἀνεμόφθορα ἐποίησαν, καὶ ἡ καταστροφή αὐτῶν ἐκδέχεται αὐτά.* Οὐδένα, φησὶ, καρπὸν ἐκ τῶν εἰδῶλων θεραπείας δρέπεσθε, ἀλλ' εἰπάσαι τὰ ἐκείνων ἀνεμοφθόροις ἀστάχυσιν, οἱ τὰς μὲν θῆκας πλήρεις δεικνύουσιν ἐξωθεν, ἐνδον δὲ σῖτον οὐκ ἔχουσιν. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ εἰδῶλα, ἐξωθεν μὲν ἔχουσι τι εἶδος, ἢ γυναικὸς, ἢ ἀνδρός, ἢ τινος ἐτέρου ζώου· πάσης δὲ ἰσχύος καὶ ἐνεργείας καθέστηκεν ἔρημη. Διὸ καὶ αὐτὰ ἐκδέχεται ἡ καταστροφή αὐτῶν, τοῦτο ἐστὶ, τῶν προσκυνοῦντων αὐτά· ὁμοῦ γὰρ καὶ αὐτοὶ καὶ αὐτὰ διαφωρῆσονται.

Δράγμα οὐκ ἔσχον ἰσχὺν τοῦ ποιῆσαι ἄλευρον. Ἐὰν δὲ ποιήσῃ, ἀλλοτριοὶ καταβιβάζονται αὐτῇ. **C** Ἡ περὶ τῶν εἰδῶλων φησὶν, ὅτι οὐκ ἔχουσι τινα ὑπόστασιν· εἰ δὲ δοκοῦσιν ἔχειν, οἱ ἐχθροὶ ἐπιβόητες λήθονται αὐτά, χρυσὰ ὄντα καὶ ἀργυρᾶ. Καὶ εἰς μὲν τὸ ἄλλως βοηθήσαι, οὐκ ἔχουσιν ἰσχύν· εἰς δὲ τοὺς πλουσιωτέρους ποιῆσαι τοὺς πολέμους διὰ τῆς οἰκειᾶς ὕλης, δεικνύουσιν ἔχειν ἰσχύν. Ἡ καὶ περὶ τοῦ Ἰσραὴλ φησὶν, ὅτι τοσαύτην ἔξει ἀσθένειαν, ὥστε εἰσέλθαι δράγματι ἀσθενεῖ, καὶ μὴ δυναμένῳ θρῆναι τινά. Εἰ δὲ ἔχει τινὰ ἰσχύν ἐν πλούτῳ, καὶ ἄλλοις ἀγαθοῖς τοιοῦτοις, οἱ ἀλλόφυλοι (34) καταφάγονται αὐτά. Ἐσπειραν ἀνεμόφθορα καὶ κοῦφα οἱ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλοι. Διὸ καὶ ὡς μὴ ἔχοντες βάρος, ἐσκορπίσθησαν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, καὶ κατεστράφη πᾶσα ἡ ἀρχαία πολιτεία αὐτῶν σὺν αὐτοῖς, καὶ τοῖς δόγμασιν αὐτῶν. Καὶ δράγμα εἰσὶ, μὴ ἔχοντες ἰσχύν. Οὐ γὰρ ἔχουσι τὸν Χριστὸν, τοῦ Θεοῦ δύναμιν, ὅς τὰ ἐκείνων ἄλευρα τοῖς πρώην ἀλλοτρίοις ἔθνεσιν ἔδωκε, χαριτώσας τὰ ἐν τῷ νόμῳ κατεργάζεσθαι διὰ στίβιχου νοδῶ, οἷά τινος μύλης, λεπτῶς καὶ πνευματικῶς, ἀλλὰ μὴ παχέως, καὶ κατὰ τὸ γράμμα ἐκδέχεσθαι ταῦτα. Εἰ μέλλης ἐκ τοῦ νόμου ποιῆσαι ἄλευρον, καὶ κάτω λίθον ὑπόθεαι, τὸν αὐτὸν Χριστόν· θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τοῦτον, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα. Καὶ ἄνω λίθον

(34) Ἀλλόφυλοι· ἐπελθόντες, alienigenæ irrudentes. Cod. Ven.

ἐπιθέας, τὸν αὐτὸν Χριστὸν. ὃς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τῆς Ἀ
Ἐκκλησίας. Καὶ ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, καὶ ἐκ
τῆς σαρκὸς ἐρρίζων φθορὰν, ἀνεμόφθορα σπείρει,
ὡπ' τοῦ πνεύματος τῆς πονηρίας τὴν βλάβην ταύτην
ὀξείζαμενος, καὶ οὐκ ἔχων ἰσχύον τοῦ ποιῆσαι ἔργον
θεραπευτικὸν ψυχῆς. Οὐ γὰρ δύναται λέγειν μετὰ Παύ-
λου· Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμιούντι με Χριστῷ.
Εἰδὲ καὶ ποτε ποιήσει τι ἀγαθόν, οὐ κατὰ θεῖον
σκοπὸν τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ πρὸς δόξαν ἀνθρωπίνην,
ἢ ἄλλον τινὰ τρόπον οὐκ ἐπαινετὸν, τοῖς δαίμοσι τοῦτο
δίδωσι.

Κατεπόθη Ἰσραὴλ, ῥῶν ἐγένετο τοῖς ἔθνεσιν,
ὡς σκεῦος ἀχρηστον, ὅτι αὐτοὶ ἀνέβησαν εἰς
Ἀσσυρίους. Ὡσανεὶ ναυαγήσας ὑπὸ τινος πελά-
γους τῶν οὐρανῶν ἀμαρτημάτων, κατεπόθη. Τὴν γὰρ
τῶν Ἀσσυρίων βοήθειαν αἰτήσαντες, αὐτοῖς εἰς δου-
λείαν παραδοθήσονται, καὶ ἔσονται ἀχρηστοὶ ἐν μέσῳ
τῶν αἰχμαλωτευσάντων αὐτοὺς ἔθνων, μηδεμίαν τῷ
θεῷ λειτουργίαν ἀποπληροῦντες, μηδὲ τὰς κατὰ νό-
μον πανηγύρεις τελοῦντες. Κατεπόθη καὶ ὁ Χριστο-
κτόνος λαὸς διὰ τῆς ὑπερηφανίας, τοῖς νοητοῖς Ἀσσυ-
ρίοις οὐκ ἐκλιθεὶς τοῖς δαίμοσι, καὶ ἀναβάντες διὰ
τῆς ἐπαρσεως εἰς τὴν ἐκείνων ὑψηλοφροσύνην· διὸ
καὶ σκεῦος· γεγόνασιν ἀχρηστον τῷ θεῷ. Εἰς οὐδὲν
γὰρ αὐτῶν ἐτι χρῆζει, τῆς ζωματικῆς λατρείας παυ-
θείσης. Καὶ πᾶς δὲ ὑπερήφανος, ἢ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν
[ἢ ἐκ τῶν] ὀρεγόμενος, εἰ καὶ δοκεῖ ἀναβαίνειν, ἀλλὰ
καταπίνεται γῆς χάσματι, ὡς εἰ περὶ Δαθὰν καὶ
Ἀβειρώων. (35) Καλῶς γὰρ τις τὴν ὑπερηφανίαν
ὥρισται, ἀνάδασιν ἐπὶ τὰ κάτω.

Ἀρέθαλε καθ' ἐαυτὸν Ἐφραΐμ, δῶρα ἠγάπησεν.
Ἐτι· οὐκ εἰδίδει αὐτοῖς τὴν ἀδουλίαν. Ὁφείθωσαν γὰρ,
φησὶ, καθ' ἐαυτοὺς, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ ἀναθηθήσονται,
καὶ ὡς τὸ δένδρον κινδυνεύον μαρτυρηναὶ ὑπὸ τῶν
πολέμων, ἀναβλάσθησονται, ἐάν διὰ δώρων συμμά-
χους κτήσωνται τοὺς Ἀσσυρίους· ἠγάπησε γὰρ δῶρα,
ὡς ὥστε λαμβάνειν, ἀλλ' ὡς διδόναι. Ἀλλ' οὐδὲν
αὐτοῖς ἐκ τούτων ὕψους· τί γὰρ πείσονται, ἄκουε·

Παραδοθήσονται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Οὐκ εἶπε,
Παραδοθήσονται τοῖς ἔθνεσιν, ἀλλ', Ἐν τοῖς ἔθνεσιν.
Οὐ γὰρ τοῦτο τέλος αὐτοῖς ἔσται τῆς τιμωρίας, τὸ
παραδοθῆναι τοῖς ἔθνεσι καὶ αἰχμαλωτισθῆναι· ἀλλ'
ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὄντες, καὶ αἰχμαλωτισθέντες, ἐτι πα-
ραδοθήσονται ἐτέραις τιμωρίαις· καὶ ἐτέραις ὀλέθροις·
ὥστε εἶναι τὸ, Παραδοθήσονται, ἀντὶ τοῦ, Ἐγκατα-
λειφθήσονται ὑπὸ Θεοῦ. Καὶ ὅταν δὲ τις αὐξήθῃς
ὑπὸ Θεοῦ, καὶ ἀναθήλῃς, οὐκ ἐπιγνώ τὸν εὐεργέτην,
ἀλλὰ καθ' ἐαυτὸν ζῇ, τούτεστι, τὸ ἐαυτοῦ θέλημα
ἰστών, τοῦ Θεοῦ νόμους παρὼθεῖται, καὶ οὐκ ἀρ-
κούμενος ὅς ἔχει Θεόν, ἐτι δῶρα ἀγαπᾷ, παραδο-
θήσεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐγκαταλειφθήσεται, καὶ

sunt omnia ²³: ac desuper pone lapidem, eundem
Christum qui caput est Ecclesiæ ²⁴. Porro semi-
nans in carnem, et ex carne corruptionem me-
tens ²⁵, ventis corrumpenda, levita et vacua seminat,
a spiritu, seu flamine nequitiae noxam hanc reci-
piens. Nec jam robore præstat, ut faciat opus
animam alens. Nec enim dicere cum divo Paulo
potest: *Omnia possum in eo qui me confortat*
Christo ²⁶. Si unquam quidquam operetur boni,
non juxta divinum hoc scopum faciens, sed ad
humanam quamquam gloriam, vel aliam rationem
non commendabilem, dæmonibus isthuc imper-
tit.

Vers. 8, 9. *Absorptus est Israel, nunc factus est*
inter gentes, tanquam vas inutile, quoniam ipsi
ascenderunt ad Assyrios. Veluti naufragio facto, a
quodam pelago propriorum peccatorum absorptus
est. Assyriorum enim auxilium postulantibus, ipsis
in servitutem tradentur, eruntque inutiles in medio
gentium, captivos ducentium eos, nullum plane
officium, vel obsecrationem explentes, neque
solemnnes conventus, juxta legem, celebrantes.
Devoratus est quoque Christi occisor populus, per
arrogantiam, spiritualibus Assyriis, dæmonibus
dico, addicti, ascendendo per fastum suum ad illo-
rum sublimia affectantem animum: propterea vas
sunt inutile Deo. Ad nihilum enim illis opus habet,
corporali cessante cultu. Ad hæc omnis superbus,
vel ea desiderans, quæ supra se sunt, etsi videatur
ascendere, deglutitur tamen æque terræ biatu,
atque Dathan et Abiron. Pulchre enim quidam
superbiam definierunt esse ascensum ad inferna.

Refioruit per sese Ephraim, munera dilexit. Adhuc
exprobat ipsis incogitantiam. Putarunt enim,
inquit, apud sese, quod citra se reflorescant, ac
veluti arbor quæpiam, cui periculum a bellis
ingruebat, ut marcesceret, repullulascant, ubi per
munera auxilia sibi Assyriorum obtinuerint. Dilexe-
runt enim munera, non ut accipiant, verum ut
aliis dent, sed nulla ipsis inde commoditas. Quid
enim passuri sint, audi.

Vers. 10. *Tradentur in gentibus*. Non dixit,
Tradentur gentibus, sed *In gentibus*. Non enim
hic finis erit supplicii, ut gentibus tradantur,
abducanturque captivi: verum enim in gentibus
agentes et capti, adhuc tradentur aliis suppliciis,
aliisque afflictionibus: ut sit *Tradentur*, pro Dere-
linquentur a Deo. Quod si quando quisquam
auctus fuerit a Deo beneficio, urescat et floreat,
nec benefactorem suum agnoverit, sed per sese
vixerit, hoc est suam voluntatem statuendo,
divinas leges repulerit, non contentus dona, quæ
divinitus accepit, diligere, tradetur is a Deo, dese-
returque. Versabitur deinceps inter gentes omnino

²³ Coloss. i, 16. ²⁴ Ephes. v, 23. ²⁵ Galat. vi, 8. ²⁶ Philipp. iv, 18.

Variæ lectiones et notæ.

(35) Hæc posteriora verba desiderantur in cod. Ven.

quidem spirituales, qui sunt dæmones, horum enim partis scipse fecit; forsā et corporalibus hostibus subjugabitur. Reputarunt peræque Judæi apud sese, quod germinaturi essent, si Jesum crucifigerent: ideo placuit illis munera dare, primum quidem proditori, deinde sepulcrum observantibus militibus, ut celarent resurrectionem. Dispersi sunt igitur, cunctis gentibus traditi, ut nullum non malum patiantur.

Nunc accipiam eos. Antehac, inquit, permisi eis et non redargutos et indemnos vivere, propter clementiam meam videlicet, et pœnitentiæ expectationem: *Nunc vero accipiam eos*, ad judicandum scilicet, et in iudicium eos vocabo, pœnasque exigam ab ipsis. *Nunc*, hoc est, non post multum ita temporis, vel in hostium regione ipsos accipiam, apprehendam. Quemadmodum enim patribus eorum præcedebam, accipiens ipsos in sortes, et attributas eis sorte regiones, sic his præconstituens captivitatis locos, veluti talibus dignis, accipiam eos in Babylonia.

Cessabuntque paululum ne inungant regem et principes. Postquam enim, inquit, noluisti a me regem petere, sed tuo consilio creasti tibi reges, privabo eos ipsis, et ab hostibus jugum passi cessabunt, vel desistent porro sibi reges et principes deligere. Nam quos eligebant, non ad meam constitutebant gloriam, sed enim cum illis idola sectabantur. Hic inter minas pariter benignitatem intueri: Modicum, inquit, desistent inungere: atque per hoc juxta spem facit reditus a Babylone. Animadvertendum autem, quod post captivitatem, Ephraim, sive decem tribus Israel, non ultra habuerunt proprium regem in Samaria, sed Hierosolymis Zorobabel dux erat totius populi, atque huic duodecim tribus dicto audientes fuerunt. Suscipiam, ait etiam Deus Pater, tribus Israel ad Christum revertentes: idque tum fiet, cum desistent somnare regni et sacerdotii sui restitutionem. Imaginatione enim inungunt sibi reges et sacerdotes, legalis politiæ recuperationem expectantes. Præterea filium iniquitatis 77 ipsi inungentes, ipsum Christum et regem faciunt. Sic quilibet nostrum, quando susceptus fuerit a Deo, et familiaris ac proprius factus fuerit, etiamsi antea alterius aulae exstiterit, alios cessat habere cum reges, tum principes, dominatores tenebrarum dico, qui reges et principes non sunt, sed nos eos in reges inungimus constituimusque. Atqui Deum tantummodo regem habet, qui illi obtemperat, mandatisque ipsius ducitur, et qui vitæ suæ in singulos dies dispensationibus, etiamsi injucundæ fuerint, non turbatur, æquo eas animo patiens.

VERS. 11. *Quoniam Ephraim multiplicavit aras, in peccatum factæ sunt aræ ejus dilectæ.* Jure,

ἐν τοῖς ἔθνεσι γενήσεται, πλὴντως μὲν τοῖς νοητοῖς (τῇ: γὰρ τούτων μερίδος αὐτὸν ἐποίησεν), ἰσως δὲ καὶ αἰσθητοῖς ἐχθροῖς ὑποχείριος ἔσται. Ἐδοξεν καὶ Ἰουδαῖοι καθ' αὐτούς, ὅτι ἀναθηλῆσουσιν, εἰ τὸν Ἰησοῦν σταυρώσουσι: διὸ καὶ ἡγάπησαν δῶρα δίδόναι· τοῦτο μὲν, τῷ προδότῃ, τοῦτο δὲ, τοῖς τὸν τάρον τηροῦσι στρατιώταις, πρὸς τὸ συγκρῦψαι τὴν ἀνάστασιν. Διεσπάρησαν οὖν ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, παραδεδομένοι πρὸς τὸ πᾶν κακὸν πάσχειν.

Nūc εισδέξομαι αὐτούς. Πρώην μὲν, φησί, παρῆκα αὐτοὺς ἀνελέγκτους καὶ ἀκρίτους διαγεῖν. διὰ φιλανθρωπίας δηλαδὴ, καὶ μετανόας ἀναμονῆν. *Nūc δὲ εισδέξομαι αὐτούς*, εἰς τὸ δικάσαι δηλονότι, καὶ εἰς κρίσιν αὐτοὺς καλέσω, καὶ δικὰς ἀπατίσω. *Nūc*, τούτῃ ταχέως, ἣ ἐν τῇ τῶν πολεμίων χώρᾳ. *Εἰσδέξομαι αὐτούς.* Ὡς περ γὰρ ἐν τοῖς πατρίσιν αὐτῶν προηγούμεν, καὶ εἰσαδεχόμεν αὐτοὺς εἰς τοὺς κληρούς αὐτῶν, καὶ τὰς ἀπνευθείσας αὐτοῖς χώρας· οὕτως τούτοις προσευρεπίζων τοὺς τῆς αἰχμαλωσίας τόπους, ὡς ἀξίοις ταύτης, εἰσδέξομαι αὐτοὺς ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ.

Καὶ κοπάσουσι μικρὸν τοῦ χρεῖν βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, οὐκ (36) ἠθέλησαν ὑπ' ἐμοῦ βασιλεύεσθαι, ἀλλὰ δι' αὐτῶν εἰσὶν βασιλεῖς, στερήσω τούτων αὐτοὺς, καὶ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἀρχόμενοι, κοπάσουσι, τούτῃσι παύσονται τοῦ αὐτοὶ αὐτοῖς χειροτονεῖν βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας. Καὶ γὰρ οὗς ἐχειροτόνουν, οὐκ εἰς ἐμὴν τιμὴν καθίστων, ἀλλὰ σὺν ἐκείνοις εἰδωολάτρουν. Ὅρα δὲ ἐν τῇ ἀπειλῇ καὶ χρηστότητι. Πρὸς μικρὸν γὰρ παύσονται τοῦ χρεῖν, φησί. Διὰ δὲ τούτου, ἐλπιδας δίδωσι τῆς ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπαπόδου. Ἰστέον δὲ, ὅτι μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ὁ Ἐφραῖμ, ἦτοι αἱ δέκα φυλαὶ, οὐκέτι ἔσχον ἴδιον βασιλεῖα ἐν Σαμαρείᾳ, ἀλλ' ἐν Ἱεροσολύμοις ὁ Ζοροβάβελ ἡγήσατο πάντες τοῦ λαοῦ, καὶ τούτῳ ὑπήκουσαν αἱ δώδεκα φυλαί. Εἰσδέξομαι, φησὶν ὁ Πάτερ, τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ εἰς Χριστὸν ἐπιστραφέντας· ἀλλὰ πότε; Ὅτε παύσονται τοῦ ὀνειροπολεῖν· ἢ (37) ὅτι ἡ βασιλεία, καὶ ἡ ἱερωσύνη αὐτοῖς ἀποκαταστήσεται. Τῇ φαντασίᾳ γὰρ χρίουσιν αὐτοὺς βασιλεῖς, καὶ ἱερεῖς οἱ τὴν τῆς νομικῆς πολιτείας ἀποκατάστασιν ἐκδιχομενοί. Καὶ τὸν οὖν δὲ τῆς ἀνομίας αὐτοὶ χρίοντες, Χριστὸν αὐτὸν παύουσι. Καὶ ἡμῶν δὲ ἕκαστος, δταν εἰσδεχθῇ ὑπὸ Θεοῦ, καὶ οὐ καίος αὐτῷ γένεται, ἄλλης αὐλῆς ὢν πρότερον, παύεται τοῦ ἔχειν ἄλλους βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας, τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους λέγω, οἱ βασιλεῖς ἢ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶν, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοὺς τούτους χρίομεν, καὶ βασιλεῖς ἐγκαθιστῶμεν. Μόνον δὲ ἔχει βασιλεία Θεὸς ὁ ὑποτασσόμενος· αὐτῷ, καὶ ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ ἀγόμενος, καὶ ταῖς καθ' ἐκάστην ἡμέραν οἰκονομίαις τῆς αὐτοῦ ζωῆς μὴ δυσχερεστούμενος, ὡς [f. xān] ὧσιν ἀρετῇ.

Ὅτι ἐπλήθυνεν Ἐφραῖμ θυσιαστήρια· εἰς ἀμαρτίας ἐγένοντο αὐτῷ θυσιαστήρια ἡγασθη-

Variae lectiones et notæ.

(36) Lonicerus legisse videtur ἡθέλησας, et paulo post εἶλον, ut ex ejus interpretatione appareat.

(37) Explodendam puto particulam ἢ, quamvis uterque codex eam prae se ferat.

μένα. Δικαίως, φησί, τὴν παράνομον αὐτῶν κατα-
πάσσω βασιλείαν· ἐπειδὴ γὰρ βασιλεύσας αὐτῶν
Ἱεροβοάμ ἐξεπλάγησεν αὐτοὺς εἰς τὸ πληθῆναι
[f. -θύν.] εἰδωλικά θυσιαστήρια, ἃ ἐγένοντο αὐτοῖς
πρόφασιν ἁμαρτιῶν πολλῶν. Εἰς τε γὰρ τὴν ἐμὴν
τιμὴν ἡμαρτον, καὶ πᾶν ἄλλο εἶδος ἁμαρτιῶν ἐπε-
στῆδυσαν· τὰ δὲ τοιαῦτα θυσιαστήρια ἡγάπησαν,
καὶ θερμῶς περὶ αὐτὰ διατέθησαν, δέον πενθεῖν ἐπ'
αὐτοῖς διὰ βίου παντὸς καὶ ὀλοφύρεσθαι.

Καταγράψω αὐτῷ πλήθος, καὶ τὰ νόμιμα αὐτῶν.
Εἰς ἁμαρτίαν, φησί, καὶ ἐγκλημα αὐτοῖς καταγράψω
καὶ λογίσσομαι τὸ πλήθος τῶν τοιούτων θυσιαστη-
ρίων, καὶ τὰ νόμιμα αὐτῶν, τουτέστι τοὺς νόμους,
καὶ τοὺς τρόπους, καθ' οὓς ἐτέλουν τὰς εἰδωλικὰς
τελετάς. Ἡ, ὅτι Ἀνάγραπτον αὐτῶν τὴν μνήμην
ποιήσομαι, εἰς ἔλεγχον τῆς πολλῆς αὐτῶν ἀσεβείας.
Εἰς ἁμαρτίαν γέγονε καὶ τῷ ἀποκτείναντι αὐτὸν λαῷ
τὰ νομικά θυσιαστήρια· καὶ ὅσα ἔλαβον παρὰ Θεοῦ
νόμιμα, εἰς ἐγκλημα αὐτῷ ἐγράφησαν, παραδάνει
ταῦτα. *Κμινεῖ γάρ, φησίν, ἡ ἐκ φύσεως ἀκροθυ-
στίᾳ τὸν νόμον, πληροῦσά τε τὸν διὰ περιτομῆς
παραδότην νόμου· καὶ, ὃ παρέθεντο πολὺ, πολὺ
καὶ ἀπαιτοῦσιν αὐτόν· καὶ, ὃ εἰδὼς τὸ θέλημα
τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιῶν, δυνήσεται
πολλά.*

Εἰς ἄλλότρια ἐλογίσθησαν θυσιαστήρια (39).
Τῶν μὲν εἰδωλικῶν, φησί, θυσιαστηρίων πολλὴν
ἐποίησαντο φροντίδα· τὰ δὲ ἐμὰ θυσιαστήρια (40) εἰς
ἄλλότρια· αὐτῷ ἐλογίσθησαν, καὶ ἀτημέλητα κατε-
λείφθησαν. Δύο δὲ ἦσαν κατὰ νόμον θυσιαστήρια τῷ
Θεῷ, τό τε τῶν καρπωμάτων ἐξω ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ
τοῦ θυμιάματος ἔσω ἐν τῇ δευτέρᾳ σκηνῇ. Δύο ἔχει
καὶ ἕκαστος ἡμῶν θυσιαστήρια· τὸ μὲν ἐξω, ἐν ᾧ
τὰς σωματικὰς ἐργασίας θύει τῷ Θεῷ· τὸ δὲ ἔσω-
τέρω καὶ κατὰ νοῦν, ἐν ᾧ τὸ θυμίαμα τῆς εὐχῆς
καὶ τῶν θεῶν θεωρῶν [f. -ρίων.] τὸ ἀνοφερὲς καὶ
πνευματικὸν ἀναπέμπει. Ταῦτα καὶ εἰς τὴν ἡγαπη-
μένα τῷ ὄντι. Ἐάν δέ τις ταῦτα παρωσάμενος, πλη-
θυνῇ [f. -θύνῃ] ἐαυτῷ θυσιαστήρια, εἰς τὰ πολύ-
τροπα εἰδῇ τῆς κακίας ἀποφερόμενος, διὰ τε ἔργων
καὶ λογισμῶν, καὶ διδασκαίς ποικίλαις καὶ ξέναις
περιφερόμενος, εἰς ἁμαρτίαν αὐτῷ γίνονται τὰ τοι-
αῦτα θυσιαστήρια. Καὶ οἱ τοῖς αἰρετικοῖς δὲ κοινω-
νοῦντες, εἰς ἁμαρτίαν αὐτοῖς γινόμενα ἔχουσι.

Διότι ἐὰν θύσωσι θύσιαν, καὶ φάγωσι κρέα,
Κύριος οὐ προσδέξεται αὐτά. Νῦν μνησθήσεται
ἐὰς [f. -της. Vulg om.] ἀδικίας αὐτῶν, καὶ ἐκδι-
κῶσιν τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἃ θύουσιν
ἐκ τῶν θυσιαστηρίων ἐκείνων τῶν πολλῶν, εἰδῶλοις
θεοῦσιν, οὐ προσδέξεται αὐτὰ Κύριος· ἀλλὰ μᾶλλον
δε αὐτῶν ἀναμνησκαται καὶ τὰς ἄλλας ἀδικίας
αὐτῶν, καὶ εἰς ἐκδίκησιν παροξύνεται. Ὡς περ γὰρ

³⁷ Rom. II, 25. ³⁸ Luc. XII, 48. ³⁹ Ibid.

Variæ lectiones et notæ.

(38) Græca verba sic habent : *hoc est, leges ac
more, secundum quos peragebant idolicas cæremoni-
as. Vel : Scriptis, ait, tradam eorum memoriam
in argumentum multæ ipsorum impietatis.*

PATROL. GR. CXXVI.

A inquit, iniquum ipsorum obliterabo regnum,
quandoquidem regnans super ipsos Hieroboam
pervertit eos, ut multiplicarent idolicas aras quæ
factæ sunt ipsis occasio plurimorum peccatorum.
Nam adversus honorem meum deliquerunt, om-
nemque cæteram peccatorum speciem admisērunt·
hujusmodi vero aras dilexerunt, planeque erga ea
inflammati fuere, cum debuissent potius ideo per
omnem ætatem suam plangere et lugere.

VERS. 12. *Conscribam ipsi multitudinem et legiti-
tima ipsorum.* In peccata, inquit, et reprehensio-
nem ipsis conscribam, et supputabo copiam hu-
jusmodi altarium, et legitima ipsorum (38), hoc
est, memoriam faciam ad reprehensionem multæ
ipsorum impietatis. In peccatum etiam factæ sunt
B Interimenti Christum populo, legales aræ, et quæ-
cunque a Deo acceperunt legitima, in reprehen-
sionem et Judicium ipsi scripta sunt, simul ac ea
est transgressus. *Judicabit enim te, ut Apostolus ait,
præputium natura legem implens, transgressorem
legis per circumcisionem* ³⁷. Et : *Apud quem multum
deposuerunt, multum etiam repetent* ³⁸. Et : *Sciens
voluntatem domini, nec opere eam persequens, va-
pulabit multum* ³⁹.

Pro alienis altaria reputata sunt. Idolicarum
quidem ararum multa sunt tacti sollicitudine :
meas vero aras et vilipensas et posthabitas pro
alienis habuerunt, ideoque neglectæ per ipsas
jacuerunt. Fuerunt autem duo secundum legem
altaria Dei : alterum primitiarum foris in aula,
alterum suffitus intus in tabernaculo. Porro et
unusquis nostrum duas aras possidet : alteram
foris, super qua corporales operationes sacrificat
Deo ; alteram intus secundum mentem, super quæ
thymiana, seu suffitus precationis, divinarumquo
contemplationum sublimitatem et spirituales facul-
tates ad superna mittit. Hæ sunt revera dilectæ et
pretiosæ aræ. Sin quisquam his depulsis, **78**
multiplicaverit sibi aras, ad multiformes maligni-
tatis species delatus, per opera nimirum et cogi-
tationes, variis et peregrinis doctrinis agitatus, ad
peccatum illi tales aræ sunt. Præterea hæreticis
consortione juncti, habent quæ illis in peccatum
D cedant.

VERS. 13. *Proinde si immolaverint victimam, et
ederint carnes, Dominus non suscipiet eas. Nunc
reminiscetur injustitiæ ipsorum, vindicabitque pec-
cata eorum.* Quoniam enim quæ immolant super
altaribus suis multis, idolis immolant, non susci-
piet ea Dominus, quin potius per ea et alias ipso-
rum iniquitates recordabitur, et ad vindictam
provocabitur. Perinde enim ut per sanctas hostias

(39) Θυσιαστήρια ἡγαπημένα. Cod. Ven.

(40) Θυσιαστήρια, τὰ ὄντως δέξια ἀγάτης, aræ
dilectione vere dignæ. Cod. Ven.

placatus et propitius factus, obliviscitur iniquitatum et injuriarum : sic animadvertens eos sacra idolis facere, ad remembrance aliorum quoque victorum venit. At quid est quod ait : *Si ederint carnes?* Tenuerat consuetudo, nondum immolatis victimis, renes una cum adipe super ipsos, et summitatem hepatis offerre Deo : dextrum vero brachium et pectorale sacerdotibus segregare : cæteras carnes, ii qui victimam afferebant, pro suo nutu edebant. Quidam et hunc ad modum intellexere, quod non agitet sermones de idolis sacrificiis, verum consilium eorum ex his judicet. Ubi enim dixisset, quod Aras meas dilectas alienas reputarunt, ne quis existimaret, quod sacrificiis egeat Deus, nunc ait : Ego non egeo victimis, sed enim voluntatem eorum ex his judico. Vide autem prædictam legalium cæremoniarum abrogationem, introductumque spirituales in verbo cultum, juxta illud : *Immola Deo victimam laudis, et reddes Altissimo vota tua* *. Laudat etiam Deum fidelis, lumen propriorum operum coram Deo lucere faciens, ut a videntibus ea glorificetur Deus, perinde ac diversum faciens, auctor est, ut vituperetur nomen ejus apud gentes.

Ipsi autem in Ægyptum aversi sunt. Et auxilia inde petiverunt, approperantibusque calamitatibus, illuc confugerunt. Vel buculas adorantes, bovem Apim, ut Ægyptii coluerunt.

VERS. 14. *Oblitusque est Israel factoris sui, et edificarunt delubra : Judas exstruxit oppida mœnibus cincta. Demittam ignem in civitates ejus, qui devorabit fundamenta ejus.* Utrisque regnis interminatur. Decem tribuum imperium ideo increpat ac terret, quod, bello ingruente, quod interminatus sit eis propter scelera eorum, non dederunt operam, ut me curarent, sed idola putius ; hinc et plura sibi delubra et lucos excitarunt, placentes **79** ita sua numina, ut bellum amoveant atque fortunent. At Judas civitates suas muniebat, ut per eas servaretur, et non per meam protectionem. Proinde hostilis ignis exedet fundamenta civitatum ipsius. Exstruit delubra dæmonibus, corrumpens templum Dei, sive seipsum, per corporales impuritates nedum se perdens, verum etiam alios. Per impuritates enim habitant illi in eo qui antea fuit templum Dei. Jam qui per vanam sophisticas scientiam, hæretica dogmata munit, exstruit urbes mœnibus cinctas : cæterum fundamenta, et subiecta, et principia talium urbium absumit ignis evangelici et apostolici sermonis quem venit Dominus jacere super terram ; Spiritus dein, quem in specie columbæ demisit Dominus. Præterea urbes Israelis secundum carnem, devoravit ignis

Α διὰ τῶν ἁγίων θυσιῶν ἐξευμενιζόμενος καὶ ἐξιλεούμενος, ἐπιλανθάνεται τῶν ἀνομιῶν καὶ τῶν ἀδικιῶν οὕτως ἰδὼν αὐτοὺς θύοντας τοῖς εἰδώλοις, εἰς ἀνάμνησιν καὶ τῶν ἄλλων κακιῶν ἔρχεται. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, Ἐὰν φάγωσι κρέα ; Εἰώθεισαν τῶν μὴ ὀλοαυομένων θυμάτων τοὺς μὲν ναφρούς, καὶ τὸ στήρ τὸ ἐπ' αὐτῶν, καὶ τὸν λοβὸν τοῦ ἥπατος, προσφέρειν τῷ Θεῷ· τὸν δὲ δεξιὸν βραχίονα, καὶ τὸ στηθῆν, τοῖς ἱερεῦσιν ἀφορίζειν· τὰ δὲ λοιπὰ κρέα αὐτοὶ, οἱ τὴν θυσίαν προσάγοντες, ἤσθιον, ὡς ἡθούλαντο. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν, ὅτι οὐ περὶ τῶν εἰδωλικῶν θυσιῶν λέγει, (41) ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν αὐτῶν κρίνει ἐκ τούτων. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι τὰ θυσιαστήρια μου τὰ ἡγαπημένα, ἀλλότρια ἐλογίσαντο· ἵνα μὴ τις οἰηθῇ, ὅτι θυσιῶν χρῆζει ὁ Θεός, νῦν φησιν, ὅτι Ἐγὼ οὐ χρῆζω τῶν θυσιῶν, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν αὐτῶν κρίνω ἐκ τούτων. Ὅρα δὲ προαγορευμένην τῶν νομικῶν τὴν κατάλυσιν, καὶ εἰσαγομένην τὴν πνευματικὴν καὶ λογικὴν λατρείαν, κατὰ τὸ, Θύσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰδέσως, καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου. Αἰνεῖ δὲ τὸν Θεὸν καὶ ὁ λάμπειν ποῶν τὸ φῶς τῶν οικειῶν ἔργων ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὥστε ὑπὲρ τῶν ταῦτα ὁρώτων δοξάζεσθαι τὸν Θεόν· ὥσπερ καὶ ὁ τάναντία πράττων, ποιεῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ βλασφημεῖσθαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

Αὐτοὶ δὲ εἰς Αἰγύπτου ἀπέστρεψαν. Καὶ συμπάχιν γὰρ ἐκείθεν ἤστησαν, καὶ τῶν συμφορῶν ἐπελθουσῶν, ἐκεῖ κατέφυγον. Ἡ τὰς δαμάλεις προσκυνούσας, τὸν μόσχον τὸν Ἀπὶν ἐσεδάσθησαν, ὥσπερ οἱ Αἰγύπτιοι.

Καὶ ἐπελάθετο Ἰσραὴλ τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν, καὶ ᾤκοδόμησαν τεμένη, καὶ Ἰούδας ἐποίησε πόλεις τετειχισμένας, καὶ ἐξαποστελῶ πῦρ εἰς τὰς πόλεις αὐτοῦ, καὶ καταφάγεται τὰ θεμέλια αὐτοῦ. Ἀμφοτέραις ταῖς βασιλείαις ἐπιπλήττει· τῇ μὲν τῶν δέκα φυλῶν, ὅτι τοῦ πολέμου ἐπερχομένου αὐτοῖς, ὃν ἐγὼ ἠπειλήσα διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν, οὐκ ἐσπούδασαν ἐμὲ θεραπεύειν, ἀλλὰ τὰ εἰδωλα· διὸ καὶ πλείω τεμένη αὐτοῖς ἀνέγειρον, ἐξιλεούμενοι δὴθεν, ἵνα παράγωσι τὸν πόλεμον. Ὁ δὲ Ἰούδας, φησὶ, πόλεις ὄχυράς ἐποίησεν, ἵνα δι' αὐτῶν σωθῇ, καὶ οὐ διὰ τῆς ἐμῆς βοήθειας καὶ στήπης. Τὸ οὖν τῶν πολεμίων πῦρ καταφάγεται τὰ θεμέλια τῶν πολεμίων αὐτοῦ. Οἰκοδομεῖ τεμένη τοῖς δαίμοσιν ὁ φθιτρὼν τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, ἦτοι αὐτὸν, διὰ σωματικῶν ἀκαθαρσιῶν. Ἐνοικίζονται ἐκεῖνοι ἐν τῷ πρότερον ὄντι ναφ̄ Θεοῦ. Καὶ ὁ δὲ τῆς ψευδωνύμου δὲ γνώσεως τῆς σοφιστικῆς, τὰ αἰρετικὰ ἀσφαλούμενος [-λιζόμ. ?] δόγματα, κτίζει πόλεις τετειχισμένας· ἀλλὰ τὰ θεμέλια, καὶ τὰς ὑποθέσεις, καὶ ἀρχὰς τῶν τοιούτων πόλεων, κατεσθίει τὸ πῦρ τοῦ εὐαγγελικοῦ καὶ ἀποστολικοῦ λόγου, ὃ ἦλθε Κύριος βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τὸ Πνεῦμα, ὃ ἐν εἰδὲι περισσευεὶς ἀπέστειλεν ὁ Κύριος. Καὶ τοῦ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ τὰς πόλεις κατέφαγας

* Psal. XLIX, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(41) Ἀλλὰ περὶ τῶν νομικῶν, sed de legalibus. Cod. Ven.

τὸ πῦρ τῶν Ῥωμαίων, διότι ὥκοδόμησαν τὰς κατα-
Κυρίου ἐπιβουλὰς, ὡς δὴθεν τρυμνὴν τινὰ τῷ Θεῷ
χαρίζομενοι.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Μὴ χαίρῃς, Ἰσραὴλ, καὶ μὴ εὐφραίνου καθὼς οἱ
λαοί, οἷ ἐκόρρευσας ἀπὸ Κυρίου Θεοῦ σου.
Καταψηφίζομαι σου, φησί, λύπας, καὶ προστάτω
μηδεμίαν ἀφορμὴν εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς ἐν σοὶ
εἶναι, ἀλλὰ παρὰ πάντας τοὺς λαοὺς καὶ σὲ λυπεύ-
σαι. Διὰ τί; Διότι ἐκεῖνοι μὲν, οὐδέποτε ἦσαν ἐμοί·
οὔτε γὰρ νόμον ἐδέξαντο, οὔτε διὰ προφητῶν ἐδίδα-
χθησαν· σὺ δὲ ὦν ἐμὸς, ἐξεπόρνευσας. Οὐ τοίνυν
δεῖ σε ἐν ἀγαθοῖς εἶναι, ἀλλ' ἐν κακοῖς, ἐξ οὗ σοὶ τὸ
μὴ χαίρειν, μηδὲ εὐφραίνεσθαι περισταταί, καθὼς
εἴρηται· Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι· παντὶ
γὰρ ἁμαρτάνοντι τὸ πένθος ἀρμόζει. Οὕτω καὶ ὁ
Βαυλὸς τοῖς Κορινθίοις ἐπιμέμφεται, οἷ μὴ ἐπέν-
θησαν ἐπὶ τῷ πεπορνευκότῃ.

Ἠγάπησας δόματα ἐπὶ πάντα ἄλωνα σίτου.
Τὰ ἐμὰ, φησὶν, ἀγαθὰ καρπούμενος, σὺ δόματα
ἐθίδους τοῖς ἐιδώλοις, ἀπαρχὰς ἁλῶνος αὐτοῖς ἀνα-
τίθεις.

Ἄλων καὶ ληρὸς οὐκ ἔγνω αὐτοὺς, καὶ οἶνος
ἐψεύσαστο αὐτοῦς. Ἐπειδὴ, φησί, τοῖς ἐιδώλοις
τοὺς καρποὺς ἀνατίθεις, οὐκέτι οὐδὲν γεωργήσετε,
οὔτε σίτον, οὔτε οἶνον· ἀλλὰ καὶ ὄψεσθε μὲν εὐθη-
νοῦσας τὰς ἀμπελούς· ἐν τῷ καιρῷ δὲ τοῦ τρύγου,
τῶν ἐλπιδῶν ψευθεήσεσθε.

Οὐ κατέκησαν ἐν τῇ γῇ τοῦ Κυρίου, κατέκη-
σαν Ἐφραὶμ Αἴγυπτον. Οὐ γὰρ ὡς ἐν γῇ ἀφιερω-
μένη τῷ Θεῷ ἐννόμως ἔζων, ἀλλὰ πᾶσαν παρανομίαν
ἐτέλουν, ὡς οἱ ἐν ταῖς ἐθνικαῖς χώραις κατοικοῦντες.
Διὸ καὶ τὴν Αἰγυπτιακὴν ἀσέβειαν ζηλώσαντες, Αἴ-
γυπτον κατοικήσαι λέγονται. Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω
κατέκησαν τὴν Αἴγυπτον, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, τοῖς
Αἰγυπτίοις ὡς φίλοις προσχωρήσαντες.

Καὶ ἐν Ἀσσυρίοις ἀκάθαρτα φάγονται. Ἦ ὅτι
καὶ τοῖς Ἀσσυρίοις ὡς βοηθοῖς προσφυγόντες, ἀκά-
θαρτα μετ' αὐτῶν φάγονται, τραπέζης αὐτοῖς ὡς
φίλοι φίλους κοινωνοῦντες· ἢ οἷ ὅτι αὐτῶν αἰχμα-
λώτισθέντες, τῆς τῶν βρωμάτων ἀκαθαρσίας αὐτοῖς
κοινωνοῦσιν, ἅτε δεσπόταις δοῦλοι. Ἀπὸ δὲ τῶν
βρωμάτων καὶ τὰ λοιπὰ εἶδη τῆς ἀκαθαρσίας συνεκ-
τίχου (42). Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας
ἀκαθάρτως ἔζων, ἐν ἀκαθάρτῃ ἔστωσαν χώρα, ζή-
τωσαν ἐν ἀκαθαρσίᾳ. Καὶ ὁ μὴδὲ τῷ Θεῷ ἀνατίθεις
τὰς ἀπαρχὰς τῶν καρπῶν, διὰ τοῦ κοινωνεῖν αὐτῶν
τοῖς ἐνδεέσι, καὶ ποιεῖν ἐξ αὐτῶν ἐλεημοσύνην, τοῖς
δαίμοσι ταῦτα δίδωσι, διὰ τοῦ συνέχειν καὶ ἀποτι-
θεῖναι. Διὸ ἦ ἐν οὐρανοῖς ἁλως καὶ ὁ ληρὸς, οὐ γινώ-
σκεται αὐτοὺς· οὐ γὰρ ἀπάξουσιν ἐκεῖ καρπόν. Ἀλλὰ
καὶ ἡ εὐφροσύνη, ὁ οἶνος, ταυτέστιν ἦν δοκοῦσιν
ἔχειν ἐνταῦθα, ψεύσεται αὐτοὺς, οὐδὲ κατοικήσου-

A Romanorum, et quod extruxerunt adversus Do-
minum insidias, tanquam delubra hoc pacto Deo
aedificantes.

CAPUT IX.

Vers. 1. *Ne lætare, Israel, neque exultare, veluti populi, quoniam fornicatus es a Domino Deo tuo.* Decerno adversus te mœrorem, ac demando nullam in re occasionem lætitiæ et gaudii esse, sed enim præ omnibus populis te turbari. Quam ob rem? Quia illi nunquam fuerunt mei, neque enim legem acceperant, neque per prophetas docti sunt. Tu vero meus existens, fornicatus es. Non igitur oportet te in bonis agere, sed malis premi; ex quo tibi neque lætari, neque gaudere aderit: perinde ac dictum est: *Non est gaudium impiis*⁴¹. Nam omni peccanti luctus convenit. Divus Paulus eum in modum de Corinthiis conqueritur, quod non luxerint super eo qui fornicatus fuerat⁴².

Dilexisti dona super omnem aream frumenti. Cum meis, inquit, bonis fruereris, tu dona dabas idolis, primitias frugum illis consecrans

Vers. 2. *Area et torcular non agnovit eos, et vinum ipsis mentitum est.* Postquam, inquit, idolis fructus dicastis, nihil quidquam pomis colligistis, neque frumentum, neque vinum: verum videbitis quidem exuberantes vites, tempore autem vindemiæ spebus vestris fraudabimini.

Vers. 3. *Non habitaverunt in terra Domini, incoluit Ephraim Ægyptum.* Non enim ceu in terra Deo consecrata legitime vivebant, sed nullam non iniquitatem perficiebant, ceu in alienis gentium terris uectentes moram. Propterea et Ægyptiacam impietatem sectantes, Ægyptum incolere dicuntur. Verum sic etiam inhabitaverunt Ægyptum, quod, ut supra memoratum, ad Ægyptios, veluti amicos, concesserint.

Et in Assyriis immunda comedent. Sive quod ad Assyrios, ceu auxiliares ⁸⁰ confugientes, immunda comedent cum ipsis, communi cum illis mensa utentes: sive quod ab ipsis captivi ducti, epularum immunditiæ una cum ipsis participabant, ut servi dominorum suorum cibo proposito vescuntur. Ab epulis autem reliquas etiam impuritatis species intellige. Postquam enim in immundo captivitatis loco egerunt, impure juxta vixerunt. Qui Deo primitias etiam frugum non dicaverit, ut fruantur eis indigentes, utque ex ipsis eleemosynam faciat, dæmonibus eas impertit, dum eas apud sese retinet atque reponit. Propterea area quæ in cœlis est et torcular non agnoscet ipsos: non enim abducent secum illo fructum. Præterea vinum, hoc est, lætitia quam hinc videntur habere, fraudabit eos. Neque habitabunt in terra Domini,

⁴¹ Isa. XLVIII, 22. ⁴² I Cor. v, 11.

Variæ lectiones et notæ.

(42) *Postquam enim in terra promissionis impuram vitam egerunt, in impuro degant loco, vivuntque in impuritate.* Ita Græca sonant.

mansuetis dicata : verum Ægyptum et tenebras exteriores, quas paravit dæmonibus, in Ægypto potissimum cultis. Tum impura sua opera, sive operum fructum edent, in parte dæmonum, quos per Assyrios sæpe intelleximus, constituti habitatores. Necessum est igitur credere panem nostrum, corda nostra fulcientem, Christum ex Deo esse, perinde ac ipse dixit : *Ego a Deo exivi, et veni* ²² : taleque suscipere operæ fuerit pretium, terranique Domini inhabitare, catholicam dico Ecclesiam : haudquaquam autem hæreticorum conventicula, quæ revera cum terra Assyriorum, tum Ægyptus sunt : ad quæ ingressus, impura illorum dogmata et arcana comedit.

Vers. 4. *Non libarunt Domino vinum, nec suaves fuerunt oblationes ei.* Hoc est, Non obtulerunt ei hedysmata, vel suavia aromata, per suffitus, sed idolis.

Sacrificia ipsorum veluti panis luctus. Lex erat, cum qui attigisset mortuum, immundum videri. Proinde quæcunque ederent, aut biberent, vel quæ simpliciter etiam atrectassent, lugentes mortuum, immunda reputabantur, eo quod contaminatio propter mortuum lege cauta esset. Oblationes itaque et sacrificia eorum immunda erant, cæu panes æneroris. Subinfert igitur :

Omnes edentes ea coinquinabuntur. Nam panes eorum cum animabus suis non ingredientur domum Domini. Hoc est, ipsis erunt utiles, ipsique tantum vescentur eis, verum Deus non accipiet ea, quemadmodum neque sacrificia crucisgentium Dominum in eorum Paschate suscipiebant, vel panes propositionis eorum. Neque libationes vini eorum Domino offerebantur, neque hedysmata, seu thymiamata, quauddquidem non, ut ille voluit, offerebantur. Quod si ex inique partis facultatibus sacrum faciamus Deo, panis æneroris commodissime **81** dici poterit, tanquam circumventis lugentibus, quod sint injuriæ passi ; sancit autem legem Deus, talia in domum suam non esse perferenda : impura enim esse, et qui ea manducarint pollui. Nec contaminantia exhibenda Deo, quod pollutis animis coinquinata sint peculiaria et propria.

Vers. 5. *Quid factetis in die panegyreo, et in die festivitatis Domini ?* Servire enim coacti, ac secundum alias leges gubernari, non poteritis divinos conventus juxta Mosaicam traditionem celebrare. Quidam hic belli occasionem, et per id ultionis, diem panegyreo, festivitatisque Domini intellexerunt, quasi Dominus exhilaretur, et lætos conventus celebret, super ipsorum interitu. Possunt hæc et ad cruci Dominum affixuros referri, velut indignahundus propheta ita exclamet : O quale facinus admissuri estis in die Paschatis, quando panegyris quidem erit, universo populo congregato, et

σιν ἐν τῇ γῇ τοῦ Κυρίου, τῇ τῶν πραέων · ἀλλὰ τὴν Αἴγυπτον, καὶ τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, ὃ ἡτοίμασε τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ μάλιστα θεραπευομένοις πάλαι δαίμοσι, καὶ τὰ ἀκάθαρτα αὐτῶν ἔργα, ἥτοι τοῖς καρποῦς τῶν ἔργων φάγονται τότε, ἐν τῇ μοίρᾳ τῶν δαιμόνων κατοικισθέντες, οὓς Ἀσσυρίους πολλὰκις ἐξεδεξάμεθα. Δεῖ οὖν τὸν ἄρτον, στηρίζοντα τὴν καρδίαν ἡμῶν, Χριστὸν ἐκ Θεοῦ εἶναι πιστεύειν, καθὰ κἀκεῖνος ἔλεγεν · Ἐγὼ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξηίθην καὶ ἦκω · καὶ τοῦτον δέχεσθαι, καὶ τὴν γῆν τοῦ Κυρίου κατοικεῖν, τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν · ἀλλὰ μὴ τὰς τῶν αἰρετικῶν παρασυναγωγὰς, αἱ γῆ Ἀσσυρίων καὶ Αἴγυπτος ὄντως εἰσιν, ἐν οἷς ὁ εἰσερχόμενος, τὰ ἀκάθαρτα αὐτῶν καὶ δόγματα καὶ μυστήρια φάγεται.

Ὁὐκ ἔσπεισαν τῷ Κυρίῳ οἶνον, καὶ οὐχ ἤδυναν αὐτῷ. Τουτέστιν, Ὁὐχ ἡδύσματά τινα προσέφερον διὰ θυμιαμάτων, ἀλλὰ τοῖς εἰδωλοῖς.

Αἱ θυσίαι αὐτῶν, ὡς ἄρτος πένθους. Νόμος ἦν, τὸν ἀπτόμενον νεκροῦ, ἀκάθαρτον δοκεῖν. Διὸ καὶ ὅσα ἥσθιον, ἢ ἔπινον, ἢ ἀπλῶς ὅσων ἦπτοντο οἱ πενθοῦντες νεκρῶν, ἀκάθαρτα ἐδόκει, διὰ τὸν ἐπὶ τὸν νεκρὸν νενομισμένον μολυσμὸν. Καὶ αἱ θυσίαι τοίνυν αὐτῶν ἀκάθαρται ἔσονται, ὡς οἱ ἄρτοι τοῦ πένθους. Ἐπάγει οὖν ·

Πάντες οἱ ἐσθιόντες αὐτὰ, μαρθήσονται, διότι οἱ ἄρτοι αὐτῶν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν οὐκ εἰσελεύσονται εἰς οἶκον Κυρίου. Τουτέστιν, αὐτοῖς ἔσονται χρήσιμοι καὶ βρώσιμοι · οὐ γὰρ ὁ Θεὸς προσδέξεται ταύτας, ὥσπερ οὐδὲ τὰς τῶν σταυρούντων τὸν Κύριον θυσίας ἐν τῷ τότε Πάσχα προσεδέχετο, ἢ τοῖς ἄρτους αὐτῶν τῆς προθέσεως. Οὐδὲ αἱ σπονδαὶ αὐτῶν οἶνου τῷ Κυρίῳ προσήγοντο, ἢ τὰ τῶν θυμιαμάτων ἡδύσματα, διότι οὐ προσήγοντο, ὡς ἐκεῖνος ἡβούλετο. Εἰ δὲ καὶ τὰ ἐξ ἀδικίας προσφερόμενα τῷ Θεῷ, ἄρτος πένθους εὐστοχώτατα λεχθεῖεν, ὅτε τῶν πλεονεκτουμένων πενθοῦντων, ἐφ' οἷς ἀδικοῦνται, νομοθετεῖ ἡμῖν ὁ Κύριος, μὴ εἰσάγειν τοιαῦτα εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ · ἀκάθαρτα γὰρ εἰσι · καὶ εἰ οἱ ἐσθιόντες αὐτὰ μιαινόντο, πῶς τὰ μιαινόντα προσκίτεον Θεῷ ; ἀλλὰ ταῖς μιαιναῖς ψυχαῖς τὰ μεμολυσμένα οἰκεία.

Τί ποιήσετε ἐν ἡμέρᾳ πανηγύρεως, καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἑορτῆς τοῦ Κυρίου ; Δουλεύειν γὰρ ἀναγκασόμενοι, καὶ κατὰ νόμους ἄλλους πολιτεύεσθαι, οὐ δυνήσεσθε τὰς θείας πανηγύρεις ἐπιτελεῖν, κατὰ τὴν Μωσαϊκὴν νομοθεσίαν. Τινὲς δὲ τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἐκδικήσεως, ἡμέραν πανηγύρεως καὶ ἑορτῆς τοῦ Κυρίου ἐνόησαν, ὡς εὐφραϊνομένου τοῦ Κυρίου, καὶ πανηγυρίζοντος ἐπὶ τῇ αὐτῶν ἀπωλείᾳ. Λέγοιτο δ' ἂν καὶ πρὸς τοὺς σταυρῶσαι μέλλοντας τὸν Κύριον, οἰονεῖ σχετλιάζοντος τοῦ προφήτου · Ὁ ὅλον ἔργον μέλλετε ποιήσαι ἐν ἡμέρᾳ τοῦ Πάτχα ! Ὁ δὲ τότε χαίρει

²² Joan. xvi, 28.

πανήγυρις μὲν ἦν, ὡς τοῦ λαοῦ παντὸς ἀθροισθέν-
τος, ἐορτὴ δὲ Κυρίου τῷ ὄντι. Αὐτὸς γὰρ ταῦτα συν-
ίστα, θυόμενος ὑπὲρ ἡμῶν· *Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα*
ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Λέγοιτο δ' ἂν
καὶ πρὸς τοὺς καταμελούντας τῶν ἔργων τῆς ἀρε-
τῆς· ἐνταῦθα· *Τί ποιήσετε ἐν ἡμέρᾳ τῆς τότε παρ-*
ηγύρεως, ὅτε πάντες παραστητόμεθα τῷ βήματι
τοῦ Χριστοῦ; Πάντως οὐδέν· νῦν γὰρ δύνασθε ποιῆ-
σαί τι, τότε δὲ οὐδέν. Ἡ δὲ τοιαύτη ἡμέρα καὶ ἐορ-
τῇ, τοῦ Κυρίου ἐστίν, ὅτε γίνεται ὁ Θεὸς τοῖς πᾶσι τὰ
πάντα αὐτός (43).

Διὰ τοῦτο ἰδοὺ πορεύονται ἐκ ταλαιπωρίας
Αἰγύπτου, καὶ ἐκδέξεται αὐτοὺς Μίμφις, καὶ θα-
ψύει αὐτοὺς Μαχμάς. Καὶ ὅτε ἡ Σαμάρεια ἐάλω,
οἱ περιλειφθέντες εἰς Αἴγυπτον ἀπέφυγον, καὶ ὤστε-
ρον, ὅτε τὰ Ἱεροσόλυμα ἐνεπρήσθη ὑπὸ Ναβουζαρ-
δῆν, ἐφυγον εἰς Αἴγυπτον οἱ τὸν Γοδολίαν ἀποκτεί-
ναντες, καὶ ταῦτα τοῦ Ἱερεμίου κηλύοντος αὐτούς.
Οἱ τοίνυν Βαβυλώνιοι παροξυνθέντες, ὅτι τοῖς Αἴ-
γυπτίοις ἐπιθαβρόουσιν, ἐτράποντο κατ' αὐτῶν, καὶ
ἐπελθόντες αὐτοῖς καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις, ἀπόνως κατ-
επολέμησαν. Τότε τοίνυν οἱ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ ταύτην
διαφυγόντες ταλαιπωρίαν καὶ ἤτταν, ἐπὶ τὴν Μίμ-
φιν ἀνέδραμον, ὡς ὀχυρωτέραν οὖσαν, διὰ τὸ εἶναι
ἐν αὐτῇ τὰ βασίλεια· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν Μαχμάς
κατέφυγον, γέλτονα οὖσαν τῇ Μίμφει, καὶ ἐκεῖ
ἀπέθανον, (44) ὅπως τρέφοντες εἰς τὴν Ἰουδαίαν.

Τὸ ἀργύριον αὐτῶν βλεθρὸς κληρονομῆσει.
Ὅτι παρὰ Θεοῦ λαβόντες αὐτὰ κατανάλισκον (45)
εἰς εἰδῶλων κατασκευάς. Ἡ ὅτι ὅσα δῶρα ἐδίδοσαν
τοῖς Αἰγυπτίοις, πρὸς τὸ βοηθοῦς αὐτοὺς σχεῖν, ἀνό-
μητα αὐτοῖς ἔσται.

Ἀκανθαι ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν. Τουτέ-
στιν, ἀβάτος ἡ χώρα αὐτῶν ἔσται καὶ κεχερωμένη,
ὥστε ἀκανθαί [ἢ ἀκάνθας] ἐκφυεῖν. Ἡ ὅτι δόξουσι
μὲν κατασκηνώσαντες ἐν Αἰγύπτῳ ἀπολαῦσαι ἀνα-
παύσεως· τὸ δὲ οὐκ ἔσται· ἀλλ' ὥσπερ ἀκανθαί
κεντοῦσαι αὐτοὺς, αἱ συμφοραὶ ἔσονται· καὶ πάν-
τες δὲ οἱ εἰς τὴν Αἴγυπτον καταφεύγοντες, τὴν
σχυθροπὴν καὶ διώκτριαν ἀμαρτίαν, κἂν λόγον ἔχοιεν
λαμπρὴν ὡς ἀργύριον, βλεθρὸς αὐτῶν κληρονομῆσει.
Εἰς πλείω γὰρ κατὰχερσιν αὐτοῖς, καὶ εἰς πικρότε-
ρον βλεθρον ὁ λόγος ἔσται, καὶ τὰς τῆς συνειδήσεως
ἀκάνθας ἔξουσιν ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν, τουτέστι
τοῖς σώμασι. Πλήττει γὰρ τὸ συνειδὸς ἡμᾶς, οἷον
ἀκανθα σύνοικος ἡμῖν. Καὶ πρὸς πλουσίους δὲ, τοὺς
ἀργύριόν τε καὶ σκηνώματα, ἦτοι οἰκίας λαμπράς
ἔχοντας, ἀρμόσει ταῦτα. Τὰς ἀκάνθας δὲ πάντως
ὁ Κύριος μερίμνας ἠνίκατο εἶναι, αἱ πόσαι εἰσὶν
ἐν τοῖς σκηνώμασι τῶν πλουσίων, οὐδεὶς ἀγνοεῖ.

* I Cor. v, 7.

Variae lectiones et notæ.

(43) Ὅτε σαββατίζουσιν οἱ ἅγιοι τὸν τελευταῖον καὶ
προσδοκώμενον σαββατισμὸν, ὅτε κατατρυφῶσιν αὐ-
τοῦ τοῦ Κυρίου, ὅτε γίνεται ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶ-
σιν αὐτοῖς, cum celebrant sancti postremum exspe-
ctatumque sabbatismum, cum ipsomet Domino per-
fruantur, cum denique sit Deus omnia in omnibus

re ipsa Domini festum! Ipse enim ea constituit,
pro nobis oblatum. Etenim Pascha nostrum pro
nobis immolatus est Christus. Dicunt etiam hæc
queant ad negligentes hic virtutis opera: Quid
facietis in die futuri conventus, quando omnes siste-
mur ante tribunal Christi? Prorsum nihil. Nunc
enim potestis facere quidquam, tunc vero plane
nihil. Talis etiam dies, adeoque festivitas, Domini
est, quando Deus sit omnia in omnibus.

Vers. 6. Idcirco ecce proficiuntur ex afflictione
Ægypti, excipietque eos Memphis, et sepeliet ipsos
Machmas. Quando Samaria capta est, reliqui in
Ægyptum aufugerunt. Post, quando Hierosolyma
incensa sunt a Nabuzardan, fugerunt in Ægyptum,
occiso Godolia, Hieremia tamen eos prohibente.
Babylonii itaque exacerbat, quod Ægyptiis confi-
derent, contra ipsos quoque armabantur, eosque
una cum Ægyptiis adorti, citra laborem debella-
runt. Quare tum istam in Ægypto calamitatem, et
amissæ victoriæ pericula fugientes, ad Memphin se
receperunt, ceu munitiorem urbem, ut in qua re-
gia erat: deinde ad Machmas quoque accurrerunt,
vicinam Memphi civitatem, illicque obierunt diem
suum, in Judæam non reversi.

Argentum ipsorum perniciēs hereditabit. Quoniam
a Deo acceptum illud impendebant in idolorum
structuras. Sive quod quantumvis ingentia munera
Ægyptiis dederint, ipsis tamen non potuerit com-
modare.

Spinæ in tabernaculis ipsorum. Hoc est, in via
regio eorum et locus erit, 82 atque adeo solo
æquata, ut jam spinas proferat. Vel, quod vide-
buntur quidem demorantes in Ægypto quiete frui,
quæ tamen ipsis non obveniet, sed calamitates
in eos spinarum instar insigent aculeos. Præterea
omnes in Ægyptum fugientes, hoc est, ad torvum,
triste, persequensque peccatum, etsi splendens
instar argenti verbum habuerint, interitus heredi-
tabit, apprehendet: in maiorem namque condemna-
tionem, acerbioresque interitus, verbum Dei, cui
non parent, cedet. Deinde conscientia spinas susti-
nebunt in tabernaculis, hoc est, corporibus suis.
Ferit enim conscientia nos, ut spina nobis conjun-
cta. Convenient etiam hæc in opulentos, quibus
argentum est ac tabernacula, seu ædes splendidae.
Spinæ autem omnino Dominus sollicitudines esse
subindicavit, quæ quantæ sint in ædibus divitum,
nemini est clam.

ipsis. Cod. Ven.

(44) Addenda particula negativa μή vel οὐχ, quæ
in utroque cod. desideratur.

(45) Καταναλίσκων. Cod. Bav., sed legendum for-
tasse καταναλίσκουσι.

VERS. 7. *Venerunt dies ultionis, accesserunt dies A retributionis tuæ. Quoniam vani prophetæ accusabant divinos et veros vates, asseverantes populo, quod quæ dicant prophetæ, post longa demum tempora sint eventura, securos ita et poenitentiae vacuos plerosque facientes : Deus jam nunc ait : Venerunt jam dies afflictionis tuæ, nec in longum differerentur calamitates tuæ. Propterea et divus Paulus : Nunc, inquit, tempus est acceptabile²⁶ ; et Dominus : Vigilate, quandoquidem ignoratis quæ hora fur venturus sit²⁷ ; et : Sint lumini vestri circumcincti, et lucernæ ardentes ; et vos similes²⁸ astote hominibus expectantibus dominum suum²⁹.*

Affligeturque Israel, veluti prophetae attonitus, homo spiritifer. Tantus, inquit, mentium stupor apprehendet Israel, in miseras et afflictiones incidentem, ut æquiparetur pseudopropheta, a malo spiritu ipsum inhabitante agitato, menteque capto, hinc inde correpto ac circum-acto : sic et Israel defatigatus hinc inde fugiet. Nec solus Israel hæc patietur, verum pseudoprophetae in laud disparēs incurrēt cruciatus et mala.

A multitudine iniquitatum tuarum multiplicata est insania tua. Insaniam appellat stuporem, defectionem animi, trepidationemque quam suis in calamitatibus pertulerunt. Hæc itaque insania vehemens et multa invasit te propter multas tuas injurias quas mihi intulisti, idolis immolans, et proximis tuis, violenter eos opprimens. Vel maniam, vanam prophetiam appellat, siquidem insanientibus similes erant pravorum spirituum subvates. Dicit itaque, quod Ut multos habendo deos, meo honori vim fecisti (etenim aureas vaccas, et Beeiphegor, 83 et Chamos, abominationem Sidoniorum, et Bel, et Astartem, devenerati sunt), sic et pseudoprophetas furore agitados multiplicasti. Nam alius quidem per aves, alius per victimas, alius per mortuos, alius vero alia quadam ratione vaticinabatur.

VERS. 8. *Speculator Ephraim, cum Deo propheta, laqueus intortus super omnes vias ejus. Ego quidem, inquit, lege tibi perlata, datoque tibi intellectu, ut scires quomodo te oportet vivere, veluti quempiam speculatorem et prophetam cum Deo vaticinantem, demonstravi te cunctis gentibus, ut in Dei cognitione, Deoque placente vita, cæteris etiam ducatum præstares, ut ad mei cognitionem pervenirent. Reperi autem laqueum tortuosum super omnes vias vitæ tuæ undique enim læxæ sunt et illaqueatæ animæ respicientium. In te, partim ab idololatria tua, partim a reliqua vitæ tuæ formula. Quidam*

ἤκασιν αἱ ἡμέραι τῆς ἐκδικήσεως, ἤκασιν αἱ ἡμέραι τῆς ἀνταποδοσεως σου. Ἐπειδὴ οἱ ψευδοπροφῆται διέβαλλον τοὺς θείους προφῆτας (46), διδάσκοντες τὸν λαόν, ὅτι ἂν λέγουσιν οἱ προφῆται, μετὰ χρόνους μακροὺς ἐκθίσονται, καὶ ἐκ τούτου ἀφρόντιδας ἐποιοῦν τοὺς πολλοὺς καὶ ἀμετανοήτους· φησὶν ὁ Θεός, ὅτι Καὶ νῦν ἤκασιν αἱ ἡμέραι τῆς κακώσεώς σου, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν ὑπερτεθήσονται αἱ συμφοραὶ σου. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος, Νῦν καιρὸς φησὶν, εὐπρόσδεκτος· καὶ ὁ Κύριος, Γρηγορεῖτε, ὅτι οὐκ οἴδατε ποῖα ὥρα ὁ κλέπτῃς ἔρχεται· καί, Ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὁσφύες περιεζωσμέναι, καὶ οἱ λύχνοι καίόμενοι· καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον αὐτῶν.

Καὶ κακωθήσεται Ἰσραὴλ, ὥσπερ ὁ προφῆτης, ὁ παρεστηκὼς ἀνθρώπος ὁ πνευματοφόρος. Τοσαύτη, φησὶν, ἔκστασις τῶν φρενῶν λήψεται τὸν Ἰσραὴλ, συμφοραῖς καὶ κακώσεσι περιπεσούνα, ὥστε ψευδοπροφῆτῃ εἰοικέναι ὑπὸ τοῦ ἐνοικούντος αὐτῷ πονηροῦ δαίμονος, ἐκστάντι τῶν φρενῶν, καὶ τῇδε κακίᾳ φερομένην. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἰσραὴλ ἐξαπορούμενος τῇδε κακίᾳ φεύσεται, ὅτι οὐ μόνος ὁ Ἰσραὴλ πέσεται τὰς κακώσεις, ἀλλὰ καὶ οἱ (47) ψευδοπροφῆται ταῖς ὁμοίαις περιπεσούνα θλίψουσιν.

Ὑπὸ τοῦ πλῆθους τῶν ἀδικιῶν σου ἐπληθύνθη μανία σου. Μανίαν λέγει τὴν ἔκστασιν καὶ ἀπόρησιν, ἣν ἔσχον ἐν ταῖς συμφοραῖς. Αὕτη οὖν ἡ μανία, σφοδρά καὶ πολλὴ ἐπληθύνθη σοι (48) διὰ τὰς πολλὰς σου ἀδικίας, ἃς καὶ ἐμὲ ἠδίκησας, τοῖς εἰδώλοις θύων, καὶ τοὺς πλῆσιόν, ὡς καταδυναστεύων αὐτούς. Ἡ μανία, τὴν ψευδῇ προφητείαν λέγει· μαινομένοις γὰρ ἐψέκσαν οἱ τῶν πονηρῶν πνευμάτων ὑποφῆται. Καὶ φησιν, ὅτι Ὡςπερ πολλοὺς εἶχες θεοὺς, ἀδικήσας τὴν ἐμὴν τιμὴν (καὶ γὰρ τὰς χρυσὰς θαμνάδας, καὶ τὸν Βεελφεζὺν, καὶ τὸ Χαμῶς βδελύγματα Σιδωνίων, καὶ τὸν Βήλ, καὶ τὴν Ἀστάρτην)· οὕτως καὶ ψευδοπροφῆτας μαινομένους ἐπληθύνσας. Καὶ ὁ μὲν διὰ ὀρνέων, ὁ δὲ διὰ θυσίων, ὁ δὲ διὰ νεκρῶν, καὶ ἄλλας ἄλλῃ τινὶ τρόπῳ προεφήτευσον.

Σκοπὸς Ἐφραὶμ, μετὰ Θεοῦ προφήτης, παρὶς σκολιὰ ἐπὶ πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. Ἐγὼ μὲν, φησὶ, νόμον σοι δούς, καὶ συνέτισά σε (49) πῶς βίβουσιν, οἷόν τινα σκοπὸν καὶ προφήτην μετὰ Θεοῦ προφητεύοντα ἀνέδειξά σε πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὡς ἐν διὰ τῆς σῆς θεογονίας, καὶ τοῦ ἐναρέτου βίου, καὶ τοὺς ἄλλους ὁδηγήσῃς εἰς τὴν ἐμὴν γνῶσιν καὶ τὸν σπουδαῖον βίον. Εὐρον δὲ παγίδα σκολιὰν ἐπὶ πάσαις τὰς ὁδοὺς τοῦ βίου σου· πανταχόθεν γὰρ ἐδίδασκαν, καὶ ἐπαγιδεύθησαν αἱ ψυχὰι τῶν πρὸς σὲ ἀποδιδόντων, καὶ ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας σου, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ λοιποῦ βίου ἀγωγῆς. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόη-

²⁶ I Cor. vi, 2. ²⁷ Matth. xxiv, 42. ²⁸ Luc. xii, 35, 36.

Variæ lectiones et notæ.

(46) Διέβαλλον τὰ τῶν θεῶν προφητῶν, accusabant divinorum vatium oracula. Cod. Ven.

(47) Προφῆται, prophetæ. Cod. Ven.

(48) Deest σοι, tibi, in Cod. Ven.

(49) Scribendum puto συνετίσας σε.

σαν· τῷ Ἐφραϊμ πολλοὺς ἔχοντι θεοὺς, σκοπὸς ἂν
καὶ προφήτης μετὰ ἐκάστου θεοῦ καθίστατο· ἄλλοι
γὰρ ἦσαν Ἀστάρτης, καὶ ἄλλοι τοῦ Χαμῶς, καὶ
ἄλλοι ἄλλου εἰδύλου. Διὰ τοῦτο ἡ παγὶς σχολιά ἐπὶ
πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ· τούτεστι, διὰ τοῦτο ἐπλα-
νῆθη, καὶ ἀπώλεσε τὴν εὐθείαν τριβὸν τῆς τε θεο-
γνωσίας καὶ τῆς ἀρετῆς. Καὶ οἱ Φαρισαῖοι σκοποὶ
ἐγθέντες τῷ Ἰσραὴλ, εἶχον μὲν σχήματα θεοῦ
προφητῶν, τὸν δὲ λαὸν ἐπαγίδευσον, σχολιοὶ ὄντες,
καὶ ἄλλοτε ἄλλο γινόμενοι [f. -γιν.], οἱ καὶ τὸν Κύ-
ριον παγίδευσιν ἐπεχείρουν ἐν λόγῳ σχολιῶ, καὶ οὐκ
ἐν εὐθείᾳ προσιόντες αὐτῷ. Εἰ δὲ καὶ πᾶσα ἐξουσία
ὑπὸ θεοῦ τεταγμένη ἐστὶ, σκοπεῖται πᾶς ἄρχων,
πῶς σκοπὸς ἔσται καὶ θεοῦ προφήτης (50). Ἔσται
δὲ, εἰ καὶ τοῖς ἄλλοις διαγγέλλῃ [f. λλει] τὸ δίκαιον
ἐν ταῖς κρίσεσι, καὶ αὐτὸς τοῦτο τηρεῖ ἐν ταῖς πρά-
ξεσιν· εἰ δὲ μὴ, παγὶς ἔσται, καὶ αὕτη σχολιά, διὰ
τὸ σχῆμα τῆς ὑπουλότητος.

Manian ἐν οἴκῳ Κυρίου κατέπηξαν. Οὐ μόνον
ἐν ταῖς ἁλλαις, φησὶ, πόλεσιν εἰδωλα ἔστησαν, ἀλλὰ
καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ βδελύγματα κατέπηξαν·
ταῦτα γὰρ ὠνόμασε μανίαν, ὡς ὑπὸ παραφροσύνης
καὶ μανίας καὶ ἐκστάσεως γινόμενα. Ἡ μανίαν, ὡς
ἀνωτέρω εἴρηται, τὴν ψευδῇ προφητείαν λέγει, ἣν
ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, τούτεστι τῷ λαῷ, κατέπηξαν,
καὶ βεβαίαν καὶ μόνιμον ἔστησαν· οὐ γὰρ ἔληξαν
ψευδοπροφῆτας ἔχοντες. Οἶκος τοῦ Κυρίου καὶ ἡ
θεοφόρος σάρξ, ἐν ἣ τὴν μανίαν αὐτῶν κατέπηξαν
οἱ σταυρώσαντες αὐτὸν, παθόντα ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί.
Οἶκος Κυρίου καὶ ὁ νοῦς, ἡμῶν, ἐν ᾧ μανίαν πηγυό-
μεν, ὅτε βλέπομεν εἰς ματαιότητας καὶ μανίας ψευ-
δεῖς, περὶ τὸν μάταιον τοῦτον βίον λυτῶντες. Μανία
ὁ ἔρως, μανία ὁ θυμὸς, μανία ἡ παρ' ἐκάστην ἡδο-
νὴν ὁρμή.

Διεφθάρησαν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ βουνοῦ,
μηροθήσεται ἀδικιῶν αὐτῶν, ἐκδικήσκει ἀμαρτιῶν
[f. τίας] αὐτῶν. Ἐξ οὗ δὴ τοῖς βουνοῖς προσέσχον,
καὶ τὰς ἐκεῖσε γινόμενας θυσίας ἡγάπησαν, διεφθάρ-
ησαν τὰς ψυχὰς. Καὶ τέως μὲν ἀνεξίκακῶν ἦν ὁ
θεός· νῦν δὲ τὴν ἐκδίκησιν ποιήσεται, πασῶν τῶν
ἡμερῶν ἐκεῖνων τὰς δίκας ἀπαιτῶν. Ἡ καὶ ἱστορίας
ἡμᾶς ἀναμνησκει παλαιότερας. Γαθαὶ γὰρ πό-
λις ἦν Βενιαμὴν, ἥτις βδυρὸς ἐρμηνεύεται. Ἐν
ταύτῃ Λευὶ τοῦ τινὸς ὀδῆτου καταλύσαντος, συνελθόν-
τες οἱ τῆς πόλεως ἐκείνης παράνομοι, τὴν γυναῖκα
τούτου λαβόντες, διὰ πάσης νυκτὸς ἐνύβριζον αὐτῇ.
Τέλος ἡ μὲν ἐσθνήκει αὐτοῦ, κατὰ τὴν νύκτα ἐκεί-
νην· ὁ δὲ ταύτης ἀνὴρ καταδιελὼν τὸν νεκρὸν αὐτῆς
εἰς μέλη, διέπαμψε ταῖς φυλαῖς, ὑποδεικνύς αὐταῖς
τὸ μέτρος [f. μῦθος]. Οἱ δὲ ζηλώσαντες, ἀνέβησαν
κατὰ τῆς Βενιαμὴν φυλῆς ἐν τῇ Γαθαῇ, τούτεστι τῷ
βουνῷ· καὶ ἀπαξ μὲν καὶ δις συμβαλόντες, ἠττήθη-

hunc locum sic accipere maluerunt : Ipsi Ephraim
multos habenti deos speculator et propheta cum
quolibet deo constitutus est. Alii enim cultores et
vates fuerunt Astartes, alii ipsius Chamos, alii
alii. Enpropter laqueus intricatus super omnes
vias ejus : hoc est, propterea erravit, et rectam
divinæ cognitionis et virtutis semitam amisit.
Pharisæi quoque speculatores constituti Israeli,
præ se quidem ferebant speciem prophetarum Dei,
populum vero illaqueabant incurvum existentem.
Subinde etiam alii facti sunt, qui Dominum ser-
mone captioso irretire conabantur, non recta acce-
dentes ipsum. Quod si omnis potestas a Deo
ordinata est²⁰, consideret et videat quilibet prin-
ceps, quomodo sit speculator et propheta Dei.
Erit autem si et aliis justum in judiciis denuntiet,
ac in operibus suis illud ipsum etiam servet : sin
minus, laqueus est tortuosus (51).

Insaniam ἐν domo Domini fixerunt. Nedum, in-
quit, in cæteris civilibus idola statuerunt, vā-
ritatem in templum Dei execrationes infixerunt :
has enim nominavit Insaniam, ceu a dementia,
insania et stupore factas ; vel insaniam, ut supra
memoratum, vanam prophetiam appellat quam in
templo Domini, hoc est, populo collocarunt, et fir-
mam et stabilem faciendo : non enim desierunt
habere pseudopphetas. Domus Dei caro etiam
Dirifera est, in qua insaniam suam infixerunt, cruci
affligentes passum pro nobis in carne. Domus Do-
mini est peræque mens nostra, in qua insaniam
infigimus, dum oculos nostros flectimus in vanita-
tes et insanias falsas²¹, circa vanam hanc vitam
in rabiem adacti furentesve. Insania est amor, in-
saniam est ira, insaniam est ad qualemcunque volu-
ptatem immundam impetus.

Vers. 9. Corrupti sunt juxta dies collis, recorda-
bitur injustitias eorum, ulciscetur sese de peccatis
ipsorum. Quia collibus applicuerunt²² se, illicque
facta sacrificia dilexerunt, corrupti sunt animabus
suis : et hactenus quidem toleravit ea mala Deus,
nunc vero ultionem sumet de omnibus diebus ini-
quitatis illorum. Vel vetustioris historiæ mentionem
nobis ad memoriam revocat. Nam Gabaa civitas
erat Benjamin, quæ *Collis* valet, si quis traducat
in nostram linguam. In hac, cum Levita quispiam
transiens, diversorio uteretur, ut illi, per noctem
convenientes scelerosi urbis illius incolæ, uxore
ejus rapta, per totam noctem impure abusi sunt,
adeo ut illic tandem moreretur ea plane nocte.
Hic maritus, corpus, seu cadaver conjugis suæ
membratim dissectum, reliquis tribus allegavit,
commisum illis flagitium ostendens²³. Quæ arden-
tes indignitate sceleris, ascenderunt contra Benja-

²⁰ Rom. xiii 2. ²¹ Psal. xxxix, 5. ²² Judic. xix, 29.

Variae lectiones et notæ.

(50) Προφήτης, καὶ πῶς ἄρχων, *Propheta, et quo-*
modo princeps. Cod. Ven.

(51) *Sin minus, laqueus est tortuosus ob figuram*

simulationis, vel ut habet cod. Ven. ὑποκρίσεως
Cod. Bav.

min tribum, in Gabaa, hoc est, colle, ubi semel atque iterum collatis signis dimicando victi sunt et corrupti, (52) non ferente auxilium Domino contra Benjaminitas, qui tantum flagitii designaverant: juxta cæterarum tribuum populo indicando, quod et ipsi suppliciiis digni sint, eoque in mortem traduntur, quod ipsi iniqui cum essent, iniquos punire volebant. At vero tandem clamantes ad Deum profusis lacrymis, confortati sunt, ac resumptis viribus Benjaminitas debellarunt. Proinde ait, quod quemadmodum in colle Gabaa perierunt et hi et illi, sic interibunt Juda duæ tribus et Ephraim decem, inter se mutuo Intricatæ. Contigerunt hæc, quando Joas rex decem tribuum venit ad Amasiam regem Juda, et abstulit partem de mœnibus Hierosolymorum.

VERS. 10. *Tanquam uvam in deserto inveni Israel et veluti scopum in sicu præcocem, patres ipsorum vidi. Ingressi sunt ad Beelphegor, abalienatique sunt ad ignominiam. Et facti sunt dilecti, ceu exsecrati.* Ob oculos hic ponit, quod non injuria eos tradat in perniciem. Ego enim, inquit, veluti si quis in deserta terra, et prorsum vacante plantis, reperiat uvam, vel ficum in arbore sicu præcoquam, cum minime modica voluptate ea decerpit. sic ego, inquam, ipse aliis hominibus in impietate spiritum ducentibus, Abrahami et ab illo descenditum patriarcharum repertas virtutes collegi, eorumque mihi posteros assumpsi: at enim ex ipsis hi progeniti, haudquaquam eos imitati sunt, verum traditis oblivioni beneficiis meis, Beelphegoro servierunt, abalienatique sunt, hoc est, defecerunt a me ad contumeliam sui. Re namque vera pudor et ignominia eorum talis deus Beelphegor erat, quod jam olim dilecti mihi propter patres, facti sint per propriam suam impietatem veluti exsecrati Moabitæ; illorum enim idolum coluerunt. Scopum autem, hoc est, metam et speculam, appellat præcocem ficum, quod omnes eam speculentur, ceu primo 85 prodeuntem. Ac Deicidæ, qui antea quidem dilecti fuerunt Deo propter patres, nunc execrabiles facti sunt, eoque abalienati sunt, non æmulantes patrum suorum virtutem, fabricantes crucem ad ignominiam Christi, unde introierunt ad principem abominationis, toti illius dominatui subditi, familiaritatem ejus consecuti: hoc enim est ingredi. Porro nusquam volens mortem peccatoris Dominus, in anima destituta ab omni bono fructu, invenit cogitationem aliquam Israeliticam ac cœlestia spirantem, adeoque divinis contemplationibus dignam, ceu uvam, veræ vitis propagationem, quæ per angustam viam expressa, vinum proferet compunctionis. Præterea in sicu, voluptaria dico vita,

σαν, καὶ διεφθάρσαν, οὐ βοηθῶντος τοῦ Θεοῦ τῷ Βενιαμίν, ὡς καλῶς δράσαντι, ἀπαγε! ἀλλὰ τῷ λαῷ τῶν ἄλλων φυλῶν δεικνύντος, ὅτι αὐτοὶ κολάσεως εἰσιν ἄξιοι, καὶ διὰ τοῦτο θανάτῳ παραδίδονται, διότι παράνομοι ὄντες, ἐσχηματίζον παρανομίας ἐκδικεῖν. Τέλος μέντοι κλαύσαντες πρὸς Θεόν, ἐνώσυσαν καὶ κατεπολέμησαν τοὺς ἐν Βενιαμίν. Φησιν οὖν, ὅτι ὥσπερ ἐν τῷ βουνῷ τῇ Γαβαὰ διεφθάρσαν καὶ οὗτοι χάνεσθαι, οὕτω διαφθαρήσονται αἱ τε τοῦ Ἰούδα δύο φυλαί, καὶ αἱ τοῦ Ἐφραΐμ δέκα, συμπλακείσαι ἀλλήλαις. Ἐγένετο δὲ ταῦτα, ὅτε Ἰωὰς βασιλεὺς τῶν δέκα φυλῶν ἦλθεν ἐπὶ τὸν Ἀμασίαν (53) βασιλέα Ἰούδα, καὶ καθέλετο μέρος τοῦ τεύχους τῶν Ἱεροσολύμων.

B

Ὡς σταφυλὴν ἐν ἐρήμῳ εὗρον τὸν Ἰσραήλ, καὶ ὡς σῦκον (54) ἐν συκῇ πρῶτον πατέρας αὐτῶν εἶδον. Αὐτοὶ εἰσῆλθον πρὸς τὸν Βεελφεγὼρ, καὶ ἀπηλλοτριώθησαν εἰς αἰσχύνην, καὶ ἐγένοντο οἱ ἡγαπημένοι ὡς ἐβδελυγμένοι. Δείκνυσιν, ὅτι δικαίως αὐτοὺς παραδίδωσι τῇ φθορᾷ. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησίν, ὥσπερ ἐγὼ τις ἐν ἐρήμῳ γῆν, καὶ παντελῶς ἐστειρημένην φυτῶν, εὗρον σταφυλὴν, ἣ σῦκον πρῶτον ἐν συκῇ, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὰ δρέπεται τῆς ἡδονῆς· οὕτω καὶ αὐτοὺς, τῶν ἄλλων ἀνθρώπων δυσσεβεῖα συζώντων, τὰς τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν ἀπ' ἐκείνου πατριαρχῶν ἀρετὰς εὖρων, ἐξελεξάμενοι αὐτοὺς· οὗτοι δὲ ἐξ ἐκείνων φύντες, οὐδαμῶς ἐκείνου ἐξήλωσαν, ἀλλὰ τῶν εὐεργεσιῶν μου ἀμνημονήσαντες, τῷ Βεελφεγῷ ἐλάτρευσαν, καὶ ἀπηλλοτριώθησαν, τουτέστιν, ἀπέπησαν, ἀπ' ἐμοῦ, εἰς αἰσχύνην αὐτῶν. Αἰσχύνῃ γὰρ καὶ ὕβρις αὐτῶν ἦν τῷ ὄντι τοιοῦτος θεὸς Βεελφεγῷ. Διὸ οἱ πάλοι μοι ἡγαπημένοι διὰ τοὺς πατέρας, ἐγένοντο διὰ τὴν οἰκείαν ἀσέβειαν, ὡς οἱ ἐβδελυγμένοι Μωαβίται· τῷ γὰρ τοῦτων εἰδῶλῳ ἐλάτρευσαν. Σκοπὸν δὲ ὀνομάζει τὸ πρῶτον σῦκον, ὃ πάντες ἀποσκοποῦσιν, ὡς πρῶτον φανέν (55). Καὶ αἱ Θεοκτόνοι δὲ αἱ ἡγαπημένοι πρὶν τῷ Θεῷ διὰ τοὺς πατέρας, ἐγένοντο βδελυκτοί, διότι ἀπηλλοτριώθησαν καὶ τῶν πατέρων, μὴ ζηλώσαντες τὴν ἐκείνων ἀρετὴν, καὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐτέκνησαν τὸν σταυρὸν εἰς αἰσχύνην Χριστοῦ· διότι εἰσῆλθον πρὸς τὸν ἀρχοντα τῆς βδελυρίας, οἱ ἐκείνου γενόμενοι, καὶ οἰκείωσιν σχόντες πρὸς αὐτὸν τοιοῦτον γὰρ τὸ εἰσελθεῖν. Καὶ ἐκάστοτε δὲ ὁ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ Κύριος, ἐν ψυχῇ ἐρήμῳ παντὸς ἀγαθοῦ καρποῦ, εὕρισκε λογισμὸν τινα Ἰσραηλίτην καὶ εὐγενῆ, καὶ τοῦ τὰ θεῖα θεωρεῖν ἄξιον, ὡς σταφυλὴν τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου γέννημα, ὃς ἀποθλιβείας διὰ τῆς στανῆς ὁδοῦ, οἶνον γεννήσει τὸν τῆς κατανύξεως. Καὶ ἐν τῇ συκῇ δὲ, τῇ εὐδύνῳ, φημί, ζῶν, εὕρισκεται τις τῷ Θεῷ,

Variae lectiones et notæ.

(52) *Non ferente Deo auxilium Benjamin, quasi hic bene egeris, absit, sed ostendente aliarum tribuum populo ipsos esse supplicio dignos, quod, etc.* Ita sonant Græca verba.

(53) Ἀμασίαν Ἰούδαν, *Amesiam Judam.* Cod. Bav.

(54) Addendum σκοπόν, ut ex sequenti commentario et Loniceri interpretatione liquet.

(55) Φάναν. Cod. Bav.

ὁς πρῶτος σκοπὸς γίνεται πρὸ τῆς τελευταίας ἡμέρας ἡμετέρας, ἀποσκοπῶν τὰ μέλλοντα, καὶ πρὸς ἐκεῖνα παρασκευαζόμενος, καὶ πατὴρ ἑτέροις καὶ ἀρχηγὸς θειοτέραις ζωῆς καθιστάμενος. Ἀλλὰ προσεκτεῖν [ἢ προσεκτ.] αὐτῷ, μήποτε τῷ Βεελφεγὼρ καὶ τῷ τῆς ἀκαθαρσίας δαίμονι τελεσθῇ, καὶ τὰ τῆς αἰσχύνῃς ἔργα μετιῶν ἀπαλλοτριωθῇ Θεοῦ, καὶ γένηται ὁ πρὶν ἡγαπημένος, ὡς οἱ ἐδδελυγμένοι, οἱ πορνεύσαντες δηλαδὴ τότε, ὅτε Φινεὲς τὸν Ἰσραηλίτην τῇ Μαδιανίτιδι συνεκέντησε. Κάκεινοι γάρ, ὡς φησὶ ἡ Γραφή, τῷ Βεελφεγὼρ ἐτελέσθησαν.

Ἐφραϊμ ὡς ὄρνισον ἐξεπεκρίσθη. Ὁξέως, φησὶν, ἀπέπη ἀπ' ἐμοῦ, μὴ ζηλώσας τοὺς πατέρας ἐκείνους. Ἢ ὅτι ταχέως εἰς ἀγχλωσίαν ἀπαχθήσεται.

Αἱ δόξαι αὐτῶν ἐκ τόκων καὶ ὀδυνῶν καὶ συλλήψεων, διότι καὶ δὴν ἐκθρέψωσι τὰ τέκνα αὐτῶν, ἀτεκνωθήσονται (56) δὲ ἀνθρώπων, διότι καὶ οὐαὶ αὐτοῖς ἔστι. Ἀτεκνωθήσονται (57), φησὶ, ταχέως, διότι οὐκ ἠθέλησαν δοξάζεσθαι ἐν ἐμοί, καὶ τῇ ἐμῇ βοήθειᾳ· ἀλλὰ δόξαν ἡγήσαντο τὴν πολυτελείαν, οἰόμενοι τάχα ἐκ πολυπληθείας ὑπερισχύειν. Ἀλλὰ μάτην τοιαῦτα ἤλπισαν· καὶ γὰρ ὅταν ἐκθρέψωσι τὰ τέκνα αὐτῶν, καὶ ἤδη εἰς ἡλικίαν αὐτὰ ἀδρύνωσιν, ὁ πόλεμος ἐπελθὼν, ἀτεκνώσει αὐτοὺς, καὶ εἰς (58) κενὸν ὑποστήσονται τοὺς ἐπὶ τῇ παιδοτροφίᾳ πόνους.

Διὰ τί δὲ ταῦτα αὐτοῖς ἔστι; Διότι αὐτοῖς ἐπῆρψα τὸ οὐαί. Τοῦτο δὲ γέγονε, διότι ἐγκατέλιπον αὐτοὺς, καὶ ἐγκαταλειφθέντες, ἄξια τοῦ οὐαὶ εἰργάσαντο. Ἐγὼ δὲ ὅταν ἐννοήσω, πῶς οἱ ἄνθρωποι πάντα συλλαμβάνομεν, καὶ πάντας πόνους καὶ ὠδύνας φροντίζον ὑπομένομεν, διὰ τὴν καταργουμένην τοῦ κόσμου δόξαν, καὶ περὶ ἡμῶν ταῦτα λέγεσθαι δοκῶ. Διὸ καὶ ὅσα ἂν ἔργα ὡς τέκνα ἐκτρέφωμεν, πρὸς δόξαν ἀφορῶντες ἀνθρωπίνην, οὐκ ἀπολαύομεν αὐτῶν, ἀλλὰ διαφθερόμεν ταῦτα, ἐν ταῦθα τὸν μισθὸν ἀπέχοντες. Τάχα δὲ καὶ τὸ οὐαὶ ἔχομεν, ὡς ὑπερόπται τῆς ἐντολῆς τῆς κελευούσης μηδὲν ποιεῖν πρὸς δόξαν ἀνθρωπίνην.

Σὰρξ μου δὲ αὐτῶν. Ὡς ἀπὸ τοῦ Μονογενοῦς δοκεῖ ταῦτα λέγεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἀτεκνωθήσονται, φησὶν, ὅτι οὐκ εἰς τὸ παντελὲς ἐξολοθρεύσω αὐτοὺς, διότι ἡ σὰρξ μου, ἣν προσλήφωμαι, ἀπὸ αὐτῶν ἔσται. Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος εἶπεν· Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα. Ἡ καὶ οὕτως νοήσεις· Ὁ προφῆτης ἀκούσας τὰς ἀπειλὰς τοῦ Θεοῦ, τὰς κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, εὐχεται μήτε αὐτοὺς, μήτε οἱ κατὰ σάρκα αὐτοῦ συγγενεῖς, κοινωνῆσαι αὐτοῖς τῆς ὀργῆς. Διὸ καὶ φησὶ· Σὰρξ μου δὲ αὐτῶν, τουτέστιν, Ἐξω

invenitur quispiam a Deo, qui praeceps speculator sit, ante extremum illum diem futura praevidens, ad eaque sese praeprans, pater alijs ac dux diviniore vitae constitutus. Atqui hic animadvertendum ne fors Beelphegor, impuritatis demoni initietur, operaque ignominiae aggressus, abalienetur a Deo, fiatque antea dilectus, tanquam execrati, nimirum qui fornicati sunt tum, cum Phinees Israelitam cum Madianitide transfixit. Nam et illi, ut Scriptura testimonium dicit, Beelphegor initiati fuerunt ⁴¹.

VERA. 11. Ephraim veluti avis evolavit. Celeriter, inquit, defecit a me, non secutus patres illos suos. Vel quod celeriter ad captivitatem abducetur.

VERA. 11, 12. Gloriæ ipsorum ex partu, doloribus et conceptionibus. Propterea etiamsi educaverint liberos suos, orbabuntur illis confestim quia vix est illis. Quoniam noluerunt glorificari per me et auxilium meum, sed enim gloriam suam aestimarunt numerosam sobolem, putantes forsitan ex tali suorum copia sese robustiores futuros, nequiequam huiusmodi sperarunt. Etenim quando educaverint liberos suos, jamque virilis eos ætas firmaverit, bellum adventans talibus eos filiis spoliabit, ideoque nequiequam labores propter liberorum educationem sustinebunt.

Hinc ipsis dolor et calamitas eveniet. Quil ita? Quia relinquentes liberos suos, et ab ipsis relictii, non parum ærumnarum sunt passi. Ego vero quando mecum expendo, quomodo mortales nos omnia occupamus, nullos non labores et sollicitudinum dolores sustinemus, propter perditam huius mundi gloriam, de nobis hæc dici existimo, quod bonis operibus, quæcunque ceu liberos educamus proferimusque, ad gloriam respicientes humanam, non fruamur, sed perdamus potius, hic mercedem nostram auferentes ⁴². Partim etiamve, adeoque ærumnam etiamnum sentimus, ceu negligentes mandati: 86 Nihil faciatis ad humanam gloriam.

Caro mea ex ipsis. De Unigenito hæc Dei Filio accipienda videntur. Cum enim dixisset, Orbabuntur sobole sua, jam adjicit, Non tamen omnino eos excindam perdamve: nam caro mea quam assumam, ex ipsis erit. Unde et Paulus ait: Ex quibus Christus secundum carnem ⁴³. Atqui hoc etiam pacto intelligere licet: Auditis propheta minis Dei adversus Israel, precatur, ne vel ipse, vel sui contribules, et secundum carnem congeneres, sint participes futuræ istius iræ. Propterea inquit,

⁴¹ Psal. cv, 28. ⁴² Matth. vi, 2. ⁴³ Rom. ix, 5.

Varie lectiones et notæ.

(56) Orbabuntur illis ab hominibus, quoniam ei vix ipsis est. Sic habet cod. Bav. Codex vero Ven. διότι ἀφῆκαν αὐτούς, quoniam dereliquerunt ipsos. Commentarius vero sic incip. Orbabuntur, ait, filiis statim, quoniam noluerunt, etc.

(57) Ἀγχλωσθήσονται, captivi fient. Cod. V

(58) Nequidquam labores filiis educandis sustinebunt. Cur vero hæc illis eveniet? Quoniam vix ipsis injecti; idque, propterea quod dereliquerunt eos, atque derelicti, talia facinora patraverunt, quæ vix illud meruerunt. Ego vero cum mecum ipse reputo. Sic uterque cod. tum Bav., tum Ven.

Caro mea ex ipsis, hoc est, Extra ipsos : longe, quare, ab ipsis removear, et ego et caro mea, sive cognati et contribules. Cognatos enim Apostolus carnem appellat, cum dicit : Si quomodo provocem ad amulandum carnem meam, hoc est, secundum carnem cognatos mihi Hebræos, servemque ex eis quosdam ⁴⁴. Non dissimile quiddam David etiam : *Ne simul, inquit, perdas cum impiis animam meam, et cum viris sanguinum vitam meam* ⁴⁵.

VERS. 13. *Ephraim quemadmodum tidi, ad venationem exhibuit filios suos. Ephraim præsto est, ut educat liberos suos ad trajectionem. Hæc veluti ex prophetæ persona dicuntur. Video, inquit, Domine, quod Ephraim, ex quo iniquitates ac scelera commisit, tantum non ipse liberos suos protulerit ad venationem, hoc est, ad captivitatem et trajectionem, hoc est, mactationem seu jugulationem. Quidam enim capivi ducti sunt, alii vero ab hostibus jugulati sunt : itaque neminem alium accuset orbitalis, sed semetipsum. Ad iracundiam enim provocans Deum per impietates suas, ipse hostes adduxit : perinde ac qui Dominum occiderunt, Romanum vindicem accersiverunt. Vel, quia filios suos Ephraim idolis immolabat, et ad venationem et jugulationem destinabat, propterea non immerito sobole sua viduabitur : haud injuria privatus illis, quos idolis injuste ad mactationem, ad victimam, ceu feram quamdam et prædam prodebat, perinde atque ipse ego vidi : nec enim est mendacium hoc. Hisce astipulatur etiam David : *Effuderunt, inquit, sanguinem filiorum suorum et filiarum, quos immolarunt sculptilibus Chanaan* ⁴⁶. Pravorum etiam dogmatum assertor quispiam factus, multos tales liberos, per verbum sectæ suæ, ad jugulationem, quam animabus suis patiuntur, tradit ; prius tamen ad venationem : nam si quando germani Ecclesiæ doctores conantur venari illos, nec voti compotes facti fuerint, tum demum auferentes.*

VERS. 14. *Da ipsis, Domine. Quid dubis ipsis ? Matricem sterilem, siccasque mammas. Quia, inquit, in prolis suæ exuberantia confidunt, tanquam per eam, propter multitudinem, adversus hostes prævaleant, ac idcirco auxilium tuum aspernuntur, nihil* **87** *omnino pariant, sint plane infecundæ ipsorum uxores. Si vero pariant, non lactent, non educent, sed ante tempus absumantur proles : sic fiet, ut tollendorum liberorum spe orbat, te auxiliatorem suum invocabunt. Hæc propheta precatur ipsorum etiam cura tactus, veluti amans fratrum suorum, ut ne pariant impios liberos, neque educent : ac pro divina gloria æmulatur, ceu amans Dei. Præterea cuius peccatorum matrix est, in qua concipitur in peccatis, secundum id, quod dictum est : *Abalienati sunt peccatores a ma-**

αὐτῶν, καὶ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν γενόμεν κτήν, καὶ ἡ σὰρξ ἡ ἐμὴ, ἥτοι οἱ συγγενεῖς. Σάρκα γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος τοὺς συγγενεῖς οἶδεν, ὅταν λέγῃ· Εἰπὼς παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, τοῦτέστι, τοὺς κατὰ σάρκα συγγενεῖς Ἑβραίους, καὶ σώσω πρὸς αὐτῶν. Ὅμοιον τι καὶ Δαβὶδ λέγει· *Μὴ συνακολέσῃς μετὰ ἀσεβῶν τὴν ψυχὴν μου, καὶ μετὰ ἀνδρῶν αἱμάτων τὴν ζωὴν μου.*

Ἐφραὶμ, ὃν τρόπον εἶδον, εἰς θήραν παρέστη τὰ τέκνα αὐτῶν, καὶ Ἐφραὶμ τοῦ ἐξαγαγεῖν εἰς ἀποκέντησιν τὰ τέκνα αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα ὡς ἐκ προσώπου τοῦ προφήτου λέγονται. Ὡς βλέπω γάρ, φησὶν, ὦ Κύριε, ἐξ ὧν ἐπραξεν ἀδικημάτων καὶ ἀσεδημάτων ὁ Ἐφραὶμ, μονονουχὲ αὐτὸς παρέστη τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς θήραν, τοῦτέστιν αἰχμαλωτίζαν, καὶ εἰς ἀποκέντησιν, ὅ ἐστιν εἰς σφαγὴν. Οἱ μὲν γὰρ ἡχμαλωτισθησαν, οἱ δὲ ἀπεσφάγησαν ὑπὸ τῶν πολεμίων· ὥστε μηδένα ἄλλον αἰτιάσθω τῆς ἀτεχνίας, ἀλλ' ἑαυτόν. Παροξύνας γὰρ τὸν Θεὸν διὰ τῶν ἀσεβειῶν αὐτοῦ, αὐτὸς τοὺς πολεμίους ἐπηγάγετο, ὥσπερ καὶ οἱ τὸν Κύριον ἀποκτείναντες. Ἡ καὶ ἐν τὰ τέκνα αὐτοῦ τοῖς εἰδώλοις ἔθυσε, καὶ εἰς θήραν καὶ εἰς ἀποκέντησιν παρέστα· διὸ εὐλόγως ἀτεκνωθήσεται, τούτων στερούμενος ἐνδίκως, ἃ αὐτὸς τοῖς εἰδώλοις ἀδίκως εἰς σφαγὴν, ὥσπερ τινὰ θήραν καὶ ἄγρην, πρῶτετο, καθὰ ἐῖ καὶ αὐτὸς εἶδον· καὶ οὐκ ἔστι πάντως ψεῦδος τοῦτο. Τοῦτοις μαρτυρεῖ καὶ Δαβὶδ, *Ἐξέχεαν, λέγων, αἷμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων, ὧν ἔθυσαν τοῖς γλυπτοῖς Χαναάν*. Καὶ ὁ πονηρῶν δογμάτων διδάσκαλος, γεννῶν πολ- **C** λούς διὰ τοῦ λόγου, τὰς ψυχὰς τῶν τοιούτων τέκνων εἰς ἀποκέντησιν παριστὰ· πρότερον μέντοι εἰς θήραν οἱ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι ἐπιχειροῦντες θηράσαι τούτους, εἴπερ ἀποτύχῃσι, τηνικαῦτα ἀποκεντοῦσι, τῆς Ἐκκλησίας αὐτοὺς ἀποδιαιροῦσιν τῷ τοῦ ἀναθέματος δόρατι.

mactant Ecclesiæ eos, anathematis hasta quidem

ἀδὸς αὐτοῖς, Κύριε. Τί δώσεις αὐτοῖς ; Μήτραν ἀτεκνοῦσαν, καὶ μιστοὺς ξηρούς. Ἐπειδὴ, φησὶν, ἐπὶ τῇ πολυτεχνίᾳ θαρβύουσιν, ὡς ἐν τοῖς πολεμίοις ἀπὸ πλήθους κατισχύοντες, καὶ διὰ τοῦτο τῆς σῆς ἐπικουρίας καταφρονοῦσι, μηδὲ τιχτέτωσαν ὡς αἱ παρ' αὐτοῖς γυναῖκες. Κἂν τέκοιεν δὲ, μὴ θηλάζωσαν, ἀλλὰ πρὸ ὥρας δαπανάσθωσαν τὰ τέκνα· οὕτω γὰρ τῶν ἐπὶ τοῖς τέκνοις ἐλπιδῶν ἀποπειρό- **D** τεσ, σὲ βοηθὸν ἐπικαλέσονται. Ταῦτα δὲ ὁ προφήτης εὐχεται, καὶ αὐτῶν (59) κηδόμενος, ὡς φιλάδελφος, ἵνα μὴ τίχτωσιν ἀσεβεῖς παῖδας, μηδὲ τρέφωσι· καὶ ὑπὲρ τῆς θείας δόξης ζηλῶν, ὡς φιλόθεος. Ἐπὶ καὶ (60) παντὶ ἁμαρτωλῷ μήτηρ, ἐν ᾗ συλλαμβάνεται ἐν ἀνομίαις, κατὰ τὸ εἰρημένον· *Ἀζηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας. Τίς δὲ αἴτη ; Ἡ ἐκάστης ἁμαρτίας πρώτη ὑπόθεσις· τῆς πορ-*

⁴⁴ Rom. xi, 14. ⁴⁵ Psal. xiv, 9. ⁴⁶ Psal. cv, 38.

Variæ lectiones et notæ.

(59) Αὐτὸς, ipse. Cod. Bav.

(60) Ἐτι δὲ καὶ, adhuc autem et Cod. Bav.

νίας, τὸ ἐμβλέψαι· τοῦ φόνου, τὸ θυμωθῆναι. Μα-
στοὶ δὲ ἀνατρέφοντες τὸ κακὸν ἐγκονον [ἐκχον. ?],
οἱ συνηγοροῦντες τῇ ἀμαρτίᾳ λογισμοὶ τε καὶ λόγοι,
δι' ὧν ἀδρύνεται. Εὐχὴ οὖν ἀξία προφητικῆς ψυχῆς
τὸ μῆτε τοιαύτας μῆτρας τίκτειν, μῆτε μαστοὺς
τοιούτους πηγάζειν. Καὶ τοὺς Θεοκτόνοισι δὲ καὶ ἡ
μῆτρα ἀτεκνος, ἡ νομοθεσία τοῦ γράμματος, καὶ οἱ
προφητικοὶ λόγοι ξηροί.

Πᾶσαι αἱ κακίαι τῶν ἐν Γαλιλάᾳ, ὅτι ἐκεῖ ἐμύ-
σησα αὐτοὺς διὰ τὰς κακίας τῶν ἐπιτηδευμάτων
αὐτῶν. Ἐκ τοῦ οἴκου μου ἐκβάλω [vulg.—βαλῶ]
αὐτούς. Ἐπειδὴ ἐν Γαλιλαίᾳ μάλιστα ἰδυσσέθουν,
τούτων μέμνηται, καὶ φησι· Διὰ τὰ ἐκεῖ πραττό-
μενα, ἐμύσησα αὐτούς. Διὰ καὶ τοῦ οἴκου μου ἐκ-
βάλω αὐτούς, ἡ τῆς Παλαιστίνης, ἣν ἔσχον, ὡς
οἶκον, παρ' ἐμοῦ δοθέντα αὐτοῖς, ἡ τοῦ ναοῦ μου·
μετοικίω γὰρ αὐτούς.

Καὶ οὐ μὴ προσθήσω τοῦ ἀγαπήσαι αὐτούς. Οὐκ
αὐτοὺς ἀνήγαγον, ἀλλὰ τοὺς ἐχθόνους αὐτῶν· ὥσπερ
καὶ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ὑπέσχετο μὲν τοῖς ἐν
Αἰγύπτῳ θώσειν· ἐπεὶ δὲ ἐξελθόντες ἐγόγγυζον,
αὐτοὶ μὲν ἀπώλοντο ἐν τῇ ἐρήμῳ, οἱ δὲ παῖδες αὐτῶν
ἀπέλαβον ταύτην. Πλὴν εἰ καὶ αὐτοὺς τούτους ἡγά-
πησεν, οὐδὲν θαυμαστόν. Σκοπήσας γὰρ, εὐρήσεις
τὴν προφητείαν μεστὴν ἀπειλῶν, καὶ αὐτὰ ἀγαθῶν
ἐπαγγελιῶν. Ὡς γὰρ ἐν προοιμίῳ εἴρηται, διὰ
τοῦτο ἀπειλεῖ Θεός, ἵνα βελτιωθῶσιν οἱ ἀκούοντες,
καὶ βελτιωθέντων, οὐκ ἐπάγονται τὰ ἀπειλούμενα·
καὶ βελτιωθέντων δὲ, πάντως ἐπάγονται. Ταῦτα
προβέβηκε καὶ τοῖς Θεοκτόνοισι οἰκεῖα· καὶ γὰρ αὐτοὶ
ἐκβέβληνται τοῦ οἴκου· τοῦτο μὲν, ἐκ μέρους, ὅτι
ἐξέβλεψεν ὁ Κύριος ἐξω τοῦ ἱεροῦ τοὺς ἐμπόριον
ποιούντας τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς· τοῦτο δὲ,
καθόλου σύμπαντες ὑστερον, ὅτε τὸν ναὸν καθεῖλε,
καὶ οὐκέτι προσέθετο ὁ Θεὸς ἀγαπήσαι αὐτούς.
Ἐφθασε γὰρ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος, καὶ τὸν
νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς συνέκαμψεν, εἰς δουλείαν
αὐτοὺς παραδούς, διότι πᾶσαι αἱ κακίαι αὐτῶν εἰς
Χριστὸν ἐξεμετρήθησαν, ὃν ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἔλε-
γον γεγενῆσθαι [f. γεγενῆσθαι]. ὁδρίζοντες. Ἐρᾶ-
νησον γὰρ, φησι, καὶ ἴδε, ὅτι προφήτης ἐκ τῆς
Γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται. Ἐπεὶ δὲ τὸ Γαλιλά
κατακυλισμός (61) ἐρμηνεύεται, ὅρα, ὅτι ὅταν κα-
τακυλισμέθαι ἐπὶ τὰ κάτω (62), μὴ τὰ ἄνω φρονού-
ντες, οὐδ' ὁ Χριστὸς, τότε μισούμεθα, καὶ ἐκβαλλόμεθα
ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ὃς ἐστὶν οἶκος Θεοῦ, δικαίως τοῦτο
πάσχοντες, διότι μὴδὲ πρὸς οὐρανὸν ἐδίδκομεν (63).
Quod quando ad ima terræ hujus devolvimur, cœlestia non spirantes, Scrutare, inquit,
quod propheta non est ex Galilæa, sed ex cœlo, quæ est domus Dei: haud injuria hoc patientes

trice⁴⁷. Quæ vero illa est? Cujuslibet peccati prima
ocasio et obiectio: fornicationis, videre: cædis,
irasci. Mammæ educantes genitum malum, cogi-
lationes sunt sceleri consentientes et sermones
quibus augecit. Proinde precatio est prophetico
spiritu digna, ne matrices hasce malignantes pa-
riant, effœtæ factæ, neve ubera producta mala
enutrient. Christi quoque occisoribus matrix est
sterilis, legislatio nimirum liueræ, prophetique
sermone sunt eis aridi.

VERS. 15. Omnes malignitates ipsorum in Gal-
gal, quoniam illic odi eos, propter malignitates stu-
diorum suorum. E domo mea ejiciam eos. Quoniam
in Galgalis maxime fuerunt impii, horum memi-
nit, et ait: Propter illic admissa facinora, odi
ipsos, ac ejiciam eos ex domo mea, vel ex Palæ-
stina, quam pro domo habuerunt a me sibi tra-
ditam, vel ex templo meo, alio enim ipsos trans-
feram.

Nec posthac eos diligam. Non enim ipsos ex
captivitate reduxit, sed illorum posteros: æque ac
terram promissionis in Ægypto agentibus quidem
Hebræis daturum se pollicitus est, quæ posteris
eorum tandem obtigit. Nam cum egressi murmu-
rarent, in deserto ipsi quidem interierunt, filios
eorum promissione excipiente. Atqui etiamsi illos
ipsos dilexisset, quos tamen nunquam sese dilec-
turum nunc ait, nihil mirum esset. Nam si recte
intuearis rem, invenies prophetiam referam minis,
ac rursus bonis promissionibus, ut in præfatione
dictum. Propterea interminatur, ut audientes
emendarentur, ac emendata vita sua non adducant,
sed potius avertant minas, malave quæ intermina-
tus est Dominus. Nam in eos qui mores et vitam
suam non in melius alteraverint, omnino inducun-
tur mala. Hæc propalam Judæis quoque Christi
interemptoribus conveniunt. Etenim et illi ejecti
sunt ex domo: primum ex parte, quando ejecit e
templo Dominus negotiatores, qui ex Patria sui
æde emporium faciebant: deinde in universum
omnes: posthac, quando templum diruit, nec
amplius eos diligere perrexit: pervenit enim super
ipsos ira in finem, et dorsum ipsorum semper
inflexit, ad servitutem eos tradens, ut ita omnis
ipsorum in Christum malignitas persolveretur,
88 quem ab Galilæa dicebant natum, injuriam
illi inferendo. Scrutare enim, inquit, et vide,
quoniam propheta ex Galilæa non est excitatus⁴⁸.

Quia vero Galgal revolutionem significat, consi-
dera, quod quando ad ima terræ hujus devolvimur, cœlestia non spirantes, Scrutare, inquit,
quod propheta non est ex Galilæa, sed ex cœlo, quæ est domus Dei: haud injuria hoc patientes

⁴⁷ Psal. LVII. 4. ⁴⁸ Joan. VII, 41.

Varia lectiones et notæ.

(61) Κατακυλισμός. Cod. Ven.

(62) Cod. Ven. et Bav. sic habent: cœlestia non
spirantes ubi est Christus; tum odio habemur, de-
trudimurque cœlo, quod est domus Dei, merito hoc

patientes, etc. Aliter legisse videtur in suo cod. Lo-
nicerus.

(63) Ἐμβλέπομεν. Cod. Ven.

Cuncti principes eorum inobedientes. Quasi dicat: A Si subditi tantummodo impii fuissent, forsitan pepercissem ipsis, propter principum virtutem, æque atque propter Moysen peperci rursum Israelitis: nunc vero et principes inmorigeri sunt mihi. Nec unus modo, vel duo, sed universim omnes. Qui igitur noxam illis condonabo? qui parcam? æquis mediator stabit?

VERS. 16. *Laboravit Ephraim, radicibus suis exaruit, ne fructum porro proferat.* Radices regnum appellat. Primum enim vocatis in iudicium principibus, nunc radicem et regnum elanguisse dicit, hoc est, marcidam factam et aridam, ut quæ exciderit a mea pinguedine et adiutorio, adeo ut fructum deinceps nunquam sit prolatura. Cum enim in servitutem decem tribus vindicasset Salmanasar, non ultra regnum Ephraim substituit. Vel radicem simpliciter decem tribuum robur accipit, quod arefactum est, quod succensuerit ipsis Deus, ut non ultra fortes liberos progenerarent.

Quare si genuerint, interimam desiderabilia ventris eorum. Radix eorum, inquit, universa, adeoque robur ita plane exaruit, ut non amplius sint producturi liberos, qui pro ipsis contra hostem dimicent. Ac si quos genuerint, ego occidam, per prælium eos hostibus tradendo, etiamsi ipsis grati sunt ac delectabiles. Ipsi quidem per sese non sunt digni, ut desiderentur, diligenturve; verum quatenus sunt ventris eorum propagines, sunt ipsis etiam chari.

VERS. 17. *Repellet eos Deus, quoniam non audiverunt ipsam, eruntque erronei in gentibus.* Repulsis ipsis Deus ex Palæstina, faciet erronei captivos, quoniam prænuntiante ipso quæ passuri essent, et morum correctionem requirente non habuerunt fidem, non obtemperarunt. Ecquis non videt Judæorum Synagogam una cum doctoribus suis deflorescentem, non constitutam super patrum majorumve radice, sed effractam arefactamque, nec amplius vel fructum, vel prophetam, vel doctorem proferentem? Sed quæcunque genuerint, vel cogitaverint, ventris sunt desiderabilia. Ex ventre enim ea sonant, non ab ore et Domini Dei omnipotentis, et ea quidem occidentia secundum litteram intellecta, quæ est mortua, et non vivens. Præterea ipsos in gentibus erronei constituet, non tantum **89** quod locum ex loco sint commutaturi, verum quod mente etiam sua sint erraturi, id quod inter gentes maxime demonstratur. Gentibus enim susceptis, ipsi non ingredientibus, manifestissimi planetæ, seu erronei deprehenduntur; quin etiam nos ab ipsis principes constituti: *Constituet enim, inquit, principes super universam terram* ⁹⁰; et quemadmodum Paulus ait: *Regno inconcusso*

⁹⁰ Psal. XLIV, 17.

Πάντες οἱ ἄρχοντες αὐτῶν ἀπειθοῦντες. Ei μὲν οἱ ὑπὸ χεῖρα μόνοι, φησὶν, ἡσέθουν, ἰσως ἀνέπεισάμην αὐτῶν, διὰ τὴν τῶν ἀρχόντων ἀρετὴν. ὥσπερ διὰ Μωσὴν ἡφεισάμην πάλιν τῶν Ἰσραηλιτῶν. Νῦν δὲ καὶ οἱ ἄρχοντες ἀπειθοῦσι, καὶ οὐχ εἰς, ἢ δύο, ἀλλὰ πάντες. Πῶς οὖν φείσομαι αὐτῶν; τίς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ μεσίτης στήσεται;

Ἐπόνησεν Ἐφραὶμ τὰς ρίζας αὐτοῦ, καὶ ἐξηρύνθη. Καρπὸν οὐκ εἶχε οὐ μὴ ἐνέγκῃ. Ῥίζας (64) τὴν βασιλείαν φησὶ· προκατηγορήσας γὰρ τῶν ἀρχόντων, νῦν λέγει, ὅτι αὐτὴ ἡ ρίζα, καὶ ἡ βασιλεία ἐπόνησε, τουτέστι σαθρὰ γέγονε, ξηρὰ, ἐκπνεύουσα τῆς ἐμῆς πίστης καὶ βοηθείας, καὶ καρπὸν οὐκ εἶχε οὐ μὴ ἐνέγκῃ. Μετὰ γὰρ τὸ ἐξανδραποδισθῆναι τὰς δέκα φυλάς ὑπὸ τοῦ Βαβυλωνίου Σαλμανασάρ, οὐκέτι βασιλεὺς τοῦ Ἐφραὶμ κατέστη. Ἡ ρίζα ἀπὸ τῆς ἰσχύος τῶν δέκα φυλῶν φησιν, ἥτις ξηρανθεῖσα, διὰ τὸ ὀργισθῆναι αὐτοῖς τὸν Θεόν, οὐκέτι καρπὸν εὐσθενεῖς ἐξήνεγκε.

Διότι ἐὰν γεννήσωσιν, ἀποκτενῶ τὰ ἐπιθυμητὰ τῆς κοιλίας αὐτῶν. Μάλιστα μὲν, φησὶν, ἡ πᾶσα ρίζα αὐτῶν, καὶ ἡ ἰσχύς ἐξηράνθη, καὶ οὐ καρπογονήσουσιν ἐτι τέκνα, δυνάμενα ὑπερμαχεῖν αὐτῶν. Καὶ οὗς δ' ἂν τέκωσιν, ἀποκτενῶ, πολέμῳ παραδοίς αὐτοὺς τοῖς ἐχθροῖς, καίτοι ἐπιθυμητοὺς αὐτοῖς ὄντας καὶ ἀγαπητούς. Αὐτοὶ μὲν γὰρ καθ' αὐτοὺς, οὐκ εἰσὶν ἄξιοι ἐπιθυμεῖσθαι καὶ ἀγαπᾶσθαι· ὥς δὲ κοιλίας αὐτῶν ὄντες γεννήματα, ἐπιθυμητοὶ εἰσιν αὐτοῖς.

Ἀπόσεται αὐτοὺς ὁ Θεός, ὅτι οὐκ εἰσέκουσαν αὐτοῦ. Ἔσονται πλανῆται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Ἀπωσάμενος, φησὶν, ὁ Θεὸς αὐτοὺς ἐκ τῆς Παλαιστίνης, ποιήσει πλανήτας αἰχμαλωτισθέντας, ἐκ προμηνύοντος αὐτοῖς ὁ πείσονται, καὶ τὴν διόρθωσιν ἐπιζητούντος, οὐκ εἰσέκουσαν. Τίς δὲ οὐχ ὁρᾷ καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν, νῦν μετὰ διδασκάλων αὐτῆς ἀπανθοῦσαν, καὶ μὴ ἰσταμένην ἐπὶ τῆς τῶν πατέρων ρίζης, ἀλλ' ἐκπλασθεῖσαν, καὶ ξηρανθεῖσαν, καὶ μηκέτι καρπὸν ἐνέγκασαν, ἢ προφήτην (65), ἢ διδασκαλόν (66), ἀλλὰ καὶ ὅσα ἂν γεννώσι καὶ νοῶσι, κοιλίας ὄντα ἐπιθυμητά; Τὰ γὰρ ἀπὸ κοιλίας φωνοῦσι, καὶ οὐχὶ τὰ ἀπὸ στόματος Κυρίου Θεοῦ παντοκράτορος. Καὶ ταῦτα μὲν ἀποκτινύμενα, ὡς κατὰ τὸ γράμμα ἐννοούμενα, ὁ νεκρὸν ἐστὶ, καὶ οὐ ζῶν. Καὶ αὐτοὺς δὲ πλανήτας ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οὐ μόνον ὡς τόπον ἐκ τόπου ἀμείδοντας, ἀλλὰ καὶ ὡς τὴν κατὰ ψυχὴν πλάνην πλανωμένους, ἥτις ἐν τοῖς ἔθνεσιν δέσκυνται μάλιστα. Τῶν γὰρ ἔθνων εἰσδεχθέντων, αὐτοὶ μὴ εἰσερχόμενοι, ἐναργέστατα πλανῆται εὐρίσκονται. Ἄλλ' ἡμεῖς ἄρχοντες καταστάντες ὑπ' αὐτοῦ (67) *(Καταστήσεις γὰρ, φησὶν, αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν)*, καὶ ὁ φησὶ Παῦ-

Variae lectiones et notæ.

(64) Ῥίζαν. Cod. Ven.

(65) Προφήτην, prophetam. Cod. Ven.

(66) Διδασκάλου, magistri. Cod. Ven.

(67) Lonicerus in suo cod. legit ὑπ' αὐτῶν, adeoque

reddidit ab ipsis; sed legendum ὑπ' αὐτοῦ, ab ipso, scilicet Christo, ut habet uterque codex, et Bav. et Ven.

λος, βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαβόντες, μὴ ἀπει-
 ῶμεν αὐτῷ, λέγοντι· Ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ'
 ὑμᾶς· μετὰ ἐξαρανθῶσιν αἱ ῥίζαι ἡμῶν, ἃς διὰ τοῦ
 βαπτίσματος ἐσχόμεν, Πνεῦμα λαβόντες τὸ ἅγιον,
 ὃ δίδωσιν ἡμῖν τὴν πρὸς τὸ καρπογονεῖν πύετα·
 πᾶς γὰρ βαπτισθεὶς, χάρισμα ἁγίου ἔχει, ὅφ' οὗ
 ἐνσχύεται πρὸς τὸ τὰς ἐντολὰς κατορθοῦν. Μάλιστα
 οὖν καλὸν, μὴ ἔχειν ἐπιθυμήματα κοιλίας, ἣ περὶ
 βρώματα ἐπιπορευμένους, ἢ ἄλλο τι ἀνθρωπίνων λο-
 γισμῶν γέννημα. Εἰ δὲ σχοίημεν, εὐεργετῇ ἡμᾶς ὁ
 θεός, ἀποκτινύς τοῦτο διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ, ἐν ἡμῖν
 γινομένων, ὅς ἐστι ζῶν, ἐνεργῆς ὑπὲρ πᾶσαν μάχαι-
 ραν δίστομον. Πλανᾶται δὲ ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ ὁ ταῖς
 τῶν ἐθνῶν συνθηλαίς προσέχων, καὶ μαντείαις,
 καὶ ὀρνιθοσκοπίαις (68), καὶ τοῖς ἄλλοις ἐθίσιν
 αὐτῶν κατακολουθῶν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἄμπελος εὐκκληματοῦσα Ἰσραὴλ, ὃ καρπὸς
 εὐθηνῶν αὐτῆς, κατὰ τὸ πλῆθος τῶν καρπῶν
 αὐτοῦ, ἐκλήθυνε θυσιαστήρια. Εἰπὼν, ὅτι τὰς
 ῥίζας αὐτοῦ ἐπόνησε, καὶ ἄτεκνος ἐστὶ, φησὶ
 νῦν, ὅτι καὶ πρῶτην ἄμπελος ἦν εὐκκληματοῦσα, καὶ
 εἰς πολὺ πλῆθος· ἐκταθείσα, διὰ τῆς πολυγονίας, ὥς
 καὶ Δαβὶδ φησιν· Ἀπὸ θαλάσσης βορείας ἕως
 θαλάσσης ῥοτείου ἐκράτει. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἐχρή-
 σατο τῇ πολυπληθείᾳ εἰς Θεοῦ τιμὴν· ἄλλ' ὅσοι
 ἦσαν, τοσαῦτα καὶ θυσιαστήρια κατέστησαν· (69) ὃ
 καὶ ἀλλαχοῦ φησιν, ὅτι Κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν πό-
 λεων σου, Ἰσραὴλ, ἦσαν οἱ θεοὶ σου· καὶ δικαίως
 ἐλαττωθῆσεται τὸ πλῆθος αὐτῶν.

Καὶ κατὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς αὐτοῦ ψυχοδόμησε
 στήλας. Τοῖς τοῦ Θεοῦ ἀγαθοῖς, φησὶν, ἐμπλατυ-
 νόμενοι, ἐξῆρσαν εἰς αὐτὸν, καὶ τοῖς εἰδώλοις ψυ-
 χόδησαν στήλας οὐκ ἀφιλοτίμους, ἀλλὰ πολυτελεῖς.
 Καὶ κατὰ τὰ ἀγαθὰ, ἃ εἶδον αὐτοῖς ὁ θεός, λέγω
 ὅτι τὸ χρυσίον, καὶ τὸ ἀργύριον, καὶ τὴν ἄλλην
 ὕλην.

Ἐμέρισαν καρδίας αὐτῶν. Ἀπέσχισαν, φησὶν,
 ἀπ' ἐμοῦ τὰς καρδίας αὐτῶν, ὥστε μηδεμίαν μοῖραν
 ἔχειν μετ' ἐμοῦ. Ἡ, ὅτι Ἄλλος ἄλλῳ θεῷ θυσιαστή-
 ριον ἀνήγειρον, μερισάμενοι τὰ εἰδῶλα, καὶ ἄλλος
 ἄλλῳ εἰδῶλι δόντες τὰς καρδίας αὐτῶν.

Νῦν ἀφανισθήσονται. Οὐ μετὰ πολὺν χρόνον,
 ἀλλ' ἤδη, Νῦν. Ἔως μὲν γὰρ οὕτω ἐδίδωσαν τὰς καρ-
 δίας αὐτῶν τοῖς εἰδώλοις, ἀλλ' ἐπιπολαιότερον ἡσέ-
 βουν, μακρὰν ἦν ἀπ' αὐτῶν ἡ ἀπώλεια. Νῦν δὲ
 ἐπειδὴ τοῦτο οὕτως· γέγονε, καὶ ἀπὸ καρδίας ἀσεβεῖ
 ἕκαστος, ἐφθασεν ἡ ἀπώλεια αὐτῶν.

Αὐτὸς κατασκάψει θυσιαστήρια αὐτῶν, ταλαι-
 πωρήσουσιν αἱ στήλαι αὐτῶν. Αὐτὸς ὁ θεός (70),
 ἀφ' οὗ ἀπέσχισαν τὰς καρδίας αὐτῶν, ἢ ὁ Βαβυλώ-
 νιος βασιλεὺς· καὶ γὰρ αὐτὸς τοὺς βωμοὺς συγκατα-

A *accepto, ne simus inobedientes dicenti: Tollite
 jugum meum super vos*· neque areascant radices
 nostrae, quas per baptismum tenemus, accipientes
 Spiritum sanctum qui dat nobis, ut fructum feramus
 per ubertatem; quilibet enim baptismate tinctus,
 domum sanctum possidet quo confortatur, ut ad
 mandata sese strenue gerat. Optimum itaque fuerit
 non habere desideria ventris, vel circa escas occu-
 palus et haerentes, vel aliam quampiam humana-
 rum cogitationum generationem. Sin tenuerimus,
 beneficium suum impertit nobis Deus, occidens
 eam per verbum suum in nos transfusum, quod
 vivax est et efficax, oninque ense penetrantius
 ancipiti. Errat etiam in gentibus, gentium consue-
 tudinibus sese accommodans, divinationibus,
 auspiciis, auguriis, idque genus aliis ipsarum
 superstitionibus sese dedens.

CAPUT X.

Vers. 1. *Vitis palmites proferens ac gemmas
 Israel, fructus ejus abundans. Juxta multitudinem
 fructuum suorum multiplicavit aras. Dicto quod
 Radix ejus elanguisset, ac sterilis esset facta, nunc
 subdit, quod et antea vitis ac vinea gemmascens,
 ac in multam exuberantiam extensa fuerit, propter
 fecunditatem liberorumque exuberantiam, perinde
 ac David ait: A mari septentrionali adusque mare
 australe imperium tenebat*·. Arianen hac partus
 effusa multitudine non est usus ad Dei gloriam, sed
 quotquot fuerunt, tot etiam altaria excitarunt,
 hinc et jure imminuetur ipsorum copia.

*Juxta bona terrae suae aedificavit columnas. Dei
 bonis, inquit, dilatati et opulenti redditi, injurii in
 ipsum fuerunt, idolis exstruentes aras haudqua-
 quam viles, sed sumptuosas ac pretiosas, juxta
 bona quae dabat eis Deus; dico autem aurum et
 argentum aliamque materiem.*

Vers. 2. *Partiti sunt corda sua. Diffiderunt, in-
 quit, a me corda sua, ut nullam mecum partem ha-
 beant, vel quod alius alii deo aram excitaverint,
 partientes idola, et alius alii dantes corda.*

90 *Nunc exkindentur. Non post multum temporis,
 sed Nunc. Quandiu enim non dederunt corda sua
 idolis, et non adeo graviter impii exstiterant, pro-
 cul ipsis fuit internecio. At postquam jam quisque
 corde suo a Deo dissociatus est, irruet super ipsos
 perniciēs.*

*Ipse suffodiet ac demolietur altaria ipsorum, col-
 umina eorum in miseriam incident. Ipse nimirum
 Deus, a quo dissepararunt corda sua, vel rex Ba-
 bylonius. Nam et ipse altaria succendit in civitati-*

⁶⁸ II Tim. iv, 3; Matth. xi, 29. ⁶⁹ Psal. lxxi, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(68) Ὀρνιθοσκοπίας. Cod. Bav.

(69) Quod et alibi dicit: Juxta numerum civita-
 tum tuarum, Israel, erant dii tui. Hæc restituiimus

ex utroque Cod. Ven. et Bav.

(70) Αὐτὸς ἢ ὁ θεός. Cod. Ven.

ius passim, pretiosas columnas diripuit. Vitis etiam palmities et gemmas proferens est, qui nullo in hoc vitæ cursu bono destituitur, sobole fecundus et aliis luxurians. At qui inservit affectibus, cuilibet forsan horum altare constituit, exhibens membra sua serva iniquitati ad iniquitatem, juxta bona terræ suæ, hoc est, quatenus terra ipsius, aut caro delectatur his, et bona ea judicat. Columnas etiam erigit, impermutabilem in quolibet affectu pravo habitum. Ejusmodi partitur etiam cor suum, duobus dominis inserviens. Beneficium vero a Deo accipit, quando altaria ejus demolitur Deus, vel tradens ipsum Satanæ in carnis perniciem, ut spiritus servetur, vel alias in camo et freno maxillas ejus cohibens⁸², et contritionem et afflictionem in viis ejus faciens, ut dimoveatur ab habitudine, quam in malignitate est adeptus, cum per ademptionem fortasse liberorum, tum aliorum bonorum privationem. Hæc omnia et in Deicidis Hebræis invenies, etsi non intellexerint.

VERS. 3, 4. *Propterea nunc dicent : Non est rex nobis, quoniam non timuimus Deum. Rex vero quid nobis faciet? Loquens verba, occasiones vanas, legabit testamentum.* Docet jam nunc eos, qualibus oporteat pœnitentia ductos verbis uti. Quando enim viderint regnum suum dissolutum, dicent : Hoc nobis contigit, quia Deum non timuimus, cui nos confidere par erat, non autem regi. Nam rex non potuit nobis opem ferre, sed potius nobis imposuit, vana promittens, alias alia subinde prætexens, nunc cum Assyrio quidem, nunc vero cum Ægyptio fœdera seriens, et contractum faciens, de auxiliis in bello mittendis. Hæc et propalam Judæi de Christo ad Pilatum dixerunt : *Ne scribe quod sit rex Judæorum*⁸³ : qui et Christi doctrinam mendacia verba calumnianter appellabant. Enimvero ipse legalit. testamentum, credentibus in eum, novum, pacem faciens per sanguinem ejus, inter cœlestia ac terrestria⁸⁴. Præterea omni non timentis Deum non est (72) regnum revera, sed irrationalitas in eo acceptis politur, ac motuum turbulentia suam in ipso rempublicam administrat, a quibus rex Verbum Dei vituperatur, tanquam loquatur verba sola, ad spem futurorum ablegans. (73) Testamenti hujus⁸⁵ divus peræque Joannes meminit, ubi Christus dicit : *Si diligitis me, mandata mea servabitis*⁸⁶. *Nec porro loquor vobis, ut servis, sed ut amicis*⁸⁷. *Et : Proficiscor locum parare vobis*⁸⁸. *Et rursus : Nisi quis abjunctus fuerit ab omnibus suis rebus ac bonis, non potest meus esse discipulus*⁸⁹. *Et : Qui perdiderit animam suam, in vitam æternam inveniit ipsam*⁹⁰.

⁸² Psal. xxxi, 9. ⁸³ Joan. xix, 21 ⁸⁴ Ephes. i, 7. ⁸⁵ Joan. xiv, 15. ⁸⁶ Joan. xiv, 2. ⁸⁷ Luc. xiv, 26. ⁸⁸ Marc. viii, 35.

Variæ lectiones et notæ.

(71) Ἐκκληματοῦσα. Cod. Ven.

(72) Pro regnum Græce est βασιλεὺς, Rex.

(73) Et testamenti Joannis mentionem faciens, dicens : *Si diligitis me, etc.* Ita Græca sonant.

ἡ ἐπὶ τῆς πόλεως, καὶ διέσπασε τὰς στήλας, πολυτελεῖς οὖσας. Ἀμπελος ἐκκληματοῦσα (71) ἐστὶ καὶ ὁ μηδενὸς τῶν ἐν βίῳ ἀγαθῶν λειπομένον· εὐπαιγετὸν ὢν καὶ τοῖς ἄλλοις εὐροῶν· ἀλλὰ δουλεύοντων τοῖς πάθεσιν, ἐκάστη τούτων θυσιαστήριον ἱστοῖ, παριστάνων τὰ μέλη αὐτοῦ, δοῦλα τῇ ἀνομίᾳ, εἰς τὴν ἀνομίαν, κατὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς αὐτοῦ, τοῦτο ἐστὶ, καθὼς ἡ γῆ αὐτοῦ, ἥτοι ἡ σὰρξ, εὐθύνεται [f. ἐνθ. vel ἐφθ.] τούτοις, καὶ ἀγαθὰ νομίζει αὐτά. Καὶ στήλας δὲ οἰκοδομεῖ, τὴν ἀμετανόητον ἐν ἐκστάσει πᾶσαν ἔχιν. Ὁ δὲ τοιοῦτος καὶ μερίζει τὴν καρδίαν αὐτοῦ, δυσὶ κυριοῖς δουλεύων. Εὐεργετίζεται δὲ, ὅτι κατασκάπτει Θεὸς τὰ θυσιαστήρια αὐτοῦ. ἡ παραδιδούς αὐτὸν τῷ Σατανᾷ εἰς βλαβρὸν τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ Πνεῦμα σωθῇ, ἡ ἄλλη ἐν κημῷ καὶ χαλινῷ τὰς σιαγόνας αὐτοῦ ἄγχων, καὶ σύντριμμα καὶ ταλαιπωρίαν ποιῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, ἵνα σαλευθῇ ἀπὸ τῆς ἔξεως τῆς ἐν τῷ κακῷ, διὰ τῆς ἀποδόλης τῶν παλίων τυχόν, καὶ τῆς στερησεως τῶν ἄλλων ἀγαθῶν. Ταῦτα πάντα ἐπὶ τοῖς Θεοκτόνοις εὐρήσεις, εἰ καὶ μὴ οὐ συνήξαν.

Αἰδοῖ τῶν ἐροῦσιν· Οὐκ ἐστὶ βασιλεὺς ἡμῖν, ὅτι οὐκ ἐφοβήθημεν τὸν Θεόν. Ὁ δὲ βασιλεὺς τί ποιήσῃ ἡμῖν; Ἀλλῶν ῥήματα, πειρασμοὶ ψευδεῖς, διαθήσεται διαθήκη. Διδάσκει αὐτοὺς, οἷς δεῖ ῥήματι χρῆσασθαι μεταμελουμένων. Ὅταν γὰρ ἴδωσι τὴν βασιλείαν αὐτῶν καταλυθεῖσαν, ἐροῦσιν, ὅτι Συνέβη ἡμῖν διὰ τὸ μὴ φοβηθῆναι τὸν Θεόν, ὃ ἔδει θαρσεῖν, ἀλλὰ μὴ τῷ βασιλεῖ. Ὁ γὰρ βασιλεὺς οὐκ ἠδύνατό τι βοηθῆσαι ἡμῖν, ἀλλὰ μόνον ἐξηπάτα ἡμᾶς ψευδόμενος, καὶ προφασίζόμενος ἄλλοτε ἄλλα· καὶ νῦν μὲν πρὸς τὸν Ἀσσύριον, νῦν δὲ πρὸς τὸν Αἰγύπτιον δισθήκας καὶ συμφωνίας περὶ συμμαχίας· διατιθέμενος. Ἀντικρυς ταῦτα εἰπον καὶ οἱ Ἰουδαῖοι περὶ Χριστοῦ πρὸς Πιλάτον· Μὴ γράξῃ, ὅτι βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων ἐστὶ· καὶ τὴν Χριστοῦ διδασκαλίαν ῥήματα ψευδῇ ἐκάλουν διασύροντες. Ἄλλ' αὐτὸς διαθήσεται διαθήκην τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν, τὴν ὄντως καινὴν, τὴν εἰρηνοποιήσαν διὰ τοῦ αἱματος αὐτοῦ τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἀληθῶς δὲ παντὶ τῷ μὴ φοβούμενῳ τὸν Θεὸν οὐκ ἐστὶ βασιλεὺς· ἀλλὰ καὶ ἡ ἀλογία τυραννεῖ ἐν αὐτῷ, καὶ ἡ ὀχλοκρατία τῶν παθῶν ἐμπολιτεύεται· ὅφ' ὢν ὁ βασιλεὺς λόγος διαβάλλεται, ὡς ἁλλῶν ῥήματα μόνον, καὶ πρὸς τὰς τῶν μελλόντων ἐλπίδας παραπέμπων, καὶ τῆς διαθήκης· Ἰωάννου (74) ἀναμνησκων, τῆς λεγούσης· Ἐὰν ἀγαπήτε με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσετε· καὶ, Οὐκέτι καλῶ (75) ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους· καὶ. Πορεύομαι ἐτοιμάσαι ὑμῖν τόπον· καὶ αὖθις, Ἐὰν μὴ τις ἀποτάξῃται πᾶσι τοῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητὴς· καὶ, Ὁ ἀφελέας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, εἰς ζωὴν ἀκάνειον εὐρήσει αὐτήν.

⁸⁹ Psal. xxxi, 9. ⁹⁰ Joan. xix, 21 ⁹¹ Ephes. i, 7. ⁹² Joan. xiv, 15. ⁹³ Joan. xiv, 2. ⁹⁴ Luc. xiv, 26. ⁹⁵ Marc. viii, 35.

(74) Τοῦ Κυρίου. ὁμῖνι. Cod. Ven.

(75) Lonicerus legisse videtur λαῶν, propterea quæ vertit loquor, pro quo Ven. cod. et Bav. habet καλῶ, voco.

Ἄνατελεῖ ὡς ἄγρωστις κρίμα ἐπὶ χέρσων ἁγροῦ. Καθάπερ, φησιν, ἡ ἄγρωστις πλατύνεται μᾶλλον καὶ πληθύνεται ἐν τοῖς χέρσοις τοῦ ἄγρου, ἐνθα οὕτε ἀροτρον ἐνοχλεῖ αὐτῇ, οὕτε σκαπάνη (76), διὰ τὸ μὴ τόπον ἐργάσιμον εἶναι· οὕτω καὶ τὸ ἐμὸν κρίμα, καὶ ἡ καθ' ὁμῶν ψῆφος, ἡ δικαία, ἀνατελεῖ ἀκωλύτως.

Τῷ μόσχῳ τοῦ οἴκου Ὁν παροικήσουσιν οἱ κατοικοῦντες Σαμάρειαν. Προσεδρεύουσι, φησὶ, τῷ εἰδώλῳ τῆς χρυσῆς δαμάλεως, τῷ τιμωμένῳ ἐν τῇ Βεθῆλ· ταύτην γὰρ λέγει οἶκον Ὁν, τουτέστιν, Ἄνωφελούς, ὃ ἐστὶν εἰδώλου. Προσεδρεύουσι δὲ, ὅταν ἐπέλθῃ αὐτοῖς τὰ δεινὰ, τὴν παρ' αὐτῶν ζητοῦντες βοήθειαν. Ταῦτα δὲ φησι, διασύρων τὴν ἀνοησίαν αὐτῶν, ὡς τὸ τοῦ ἀλόγου ζώου εἰδῶλον ἐκτελούντων βοήθησά αὐτοῖς. Ἀνέτειλε τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπὶ τὸν κεχερωμένον λαὸν τῶν Ἰουδαίων, ὃν οὕτε προσφῆτης, οὕτε ἱερεὺς τις λοιπὸν εἰργάζετο· ἀλλ' ἀνέβη ἐπ' αὐτὸν, ὡς εἰς χέρσον ἀκανθα, ἡ πληκτικὴ διάθεσις, ἐξ ἧς καὶ τὸν Κύριον ἀκάνθαις ἐστεφάνωσαν· κρίσει γὰρ δικαίᾳ παρεδόθησαν τοῖς Ῥωμαίοις. Καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη δὲ τὰ κεχερωμένα τῷ ὄντι, τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ὁ νόμος, ἀνέτειλεν. Οὗ γὰρ ἐπιδόρασαν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. Ἡμεῖς γὰρ ἔχομεν τὸν νόμον, οἱ δὲ τέλος αὐτοῦ ἔχοντες· τέλος γὰρ νόμου Χριστός. Εὐ δὲ καὶ τὸ, Ἀνέτειλεν· ἀπὸ τῆς σκιᾶς γὰρ ἀνεφάνη τὸ Πνεῦμα. Οἱ δὲ κατοικοῦντες τὴν Σαμάρειαν, τουτέστιν, οἱ νῦν λεγόμενοι Ἰσραηλίται, οἱ τοῖς Σαμαρείταις ὅμοιοι. Ὡς περ γὰρ ἐκείνοι ἐδόκουν μὲν τὸν νόμον τηρεῖν, οὐκ ἀφίσταντο δὲ ὅμως οὐδὲν τῶν πατρῴων· οὕτω καὶ οὗτοι δοκοῦσι μὲν τὸν νόμον φυλάττειν, τὴν πατρῴαν δὲ ἀσέβειαν εἰς τὸν Χριστὸν στέργουσιν. Οὗτοι τοίνυν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἄνωφελούς παροικοῦσιν· ἀνωφελὲς γὰρ τὸ γράμμα.

Ὅτι ἐπένθησεν ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν, καὶ καθὼς παρεπύκρναν αὐτὸν, ἐπιχαροῦνται ἐπὶ τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Οὐ μόνον, φησὶν, οὐδὲν ὠφελήθησαν ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ εἰδώλου, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπένθησαν ἐπ' αὐτόν. Καὶ γὰρ παράδοσις Ἑβραϊκῇ, ὅτι ὅτε κατέλθε κατὰ τῶν τῆς Σαμαρείας πόλεων Ἀδερ βασιλεὺς Συρίας, τῆνικαῦτα Μανασὴ βασιλεὺς Σαμαρείας ἐπεπαλέσατο σύμμαχον Φουὰ τὸν Βαβυλωνίων· συμμαχήσαντι δὲ καὶ καταλόντι τὸν Ἀδερ, μὴ ἔχων ἀποδοῦναι τὸν μισθόν, πολὺν ὄντα, τὴν χρυσὴν ἡμάλιν δέδωκεν. Ἐπένθησεν οὖν ὁ λαὸς, φησὶ, τὸν Θεὸν αὐτῶν, οὕτως ἀτιμασθέντα. Πλὴν ὥντο ἀπὸ ἀνοησίας, ὅτι κἂν αὐτοὶ αὐτὸν παρεπύκρναν, οὕτως ἀτιμώσαντες, ἀλλ' οἱ γε Βαβυλωνῖοι δοξάζουσιν [f.-σουσιν] αὐτὸν ὡς Θεὸν τιμώντες. Καὶ αἱ ἐλπίδες αὐταί, ποιήσουσιν αὐτοῦ χαίρειν.

Ὅτι μετεκρίθη ἀπ' αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ Ἑβραίου

⁶⁶ Rom. v, 15.

Orietur ut gramen iudicium super solum agri. Queniamadmodum, inquit, gramen diffunditur magis et multiplicatur in pratis, ubi neque aratrum ipsum inturbat, neque ligo, quod illic non colatur locus, sic meum iudicium, et calculus noster iustus citra ullum obstaculum prodebit.

VERS. 5. Vitulæ domus On accolæ erunt inhabitantes Samariam. Sedebunt apud simulacrum aureæ vacæ, cultum in Bethel: hanc enim dicit domum On, hoc est, Inutilis plane iraginis. Assidebunt autem tum, cum invaserint eos pericula, opem inde inquirendo. Hæc autem dicit illorum demerentiam corripiens, ut qui bruti pecoris imaginem pro suppetiis ferendis implorent. Prodiit etiam iudicium Dei super solo æquatum et excisum populum Judaicum, quem neque vates, neque sacerdos in posterum coluit, sed ascendit super ipsum, veluti super solum incultum, spina, pungens quæpiam affectio, ex qua Dominum etiam spinis coronarunt. Iudicio enim justo traditi sunt Romanis. Super gentes etiam desolatas et in nihilum redactas, revera iudicium Dei, hoc est, lex effloruit, prodiitque. Ubi enim exuberavit peccatum, superabundavit et gratia ⁶⁶. Nos enim habemus legem, qui finem ejus tenemus: finis autem legis Christi. Bene autem, Prodiit, dictum est: ab umbra enim apparuit Spiritus. Inhabitantes porro Samariam, sunt qui nunc Israelitæ dicuntur, qui Samaritanis æquiparantur. Ut enim illi videbantur legem servare, nec interim tamen a patris traditionibus desistebant: sic et illi legem quidem observare apparent, a patribus tamen sibi suis traditam erga Christum impietatem diligunt. Proinde domum Incommodi incolunt, incommoda namque est littera.

Quoniam luxit populus super ipsum. Et quemadmodum exacerbaverunt ipsum, letabuntur admodum super gloria ipsius. Non solum, inquit, nihil commoditatis acceperunt ab aureo isto simulacro, sed majorem inde luctum adepti sunt. Etenim traditio est Hebraica, quod quando advenit cum copiis suis rex Syriæ Ader, contra Samariæ urbes, tum Manaim rex Samariæ accersivit pro auxiliis Phua regem ⁹² Babylonium. Cui opem ferenti depellentique Ader Syrum, cum non haberet mercedis tantum, quantum redderet, multum enim illi debebat pro eo beneficio, auream ei vitulam dedit. Luxit itaque populus, Deum suum tali contumelia affectum esse: verumtamen arbitrabantur, quæ eorum erat amentia, quod etiamsi eum ad amarulentiam ea ignominia provocassent, Babylonii ipsum glorificaturi essent, ceu Deum honorantes. Ac ejusmodi spes eos gaudere facient.

Quoniam translatus est ab ivso. Translatus est

Variae lectiones et notæ.

(76) Σκαπάνη. Cod. Ven.

ab Ephraim vitalis datus B. blyono Phua. Audito A μετῴκηθη ὁ μόσχος, δοθεὶς τῷ Βαβυλων'ῳ Φουῖ. quæ deinceps sequuntur.

VERS. 6. *Ipsumque in Assyrios ligantes, abduxerunt munera regi Jarem.* Hoc est, viudici suo regi Phua. Jarem enim, ut præmemoratum est, significat, si transferatur, ultorem, seu vindicatorem. Pulcherrime autem dixit, Ligantes, tanquam super vitulo deridens illorum dementiam.

In domo Ephraim accipietur, pudefietque Israel in consilio suo. Phua, inquit, suscipiet aureum vitulum, cum in domo Ephraim datum, hoc est, in domo regis : attamen populus contumelia afficitur, super suis consiliis de tali simulacro : non enim honoraverunt ipsum Chaldaei, sed comminantes constarunt. Sunt qui hæc de Christo pariter intellexerunt, quem populus quidem suus lugebat, videlicet discipuli et mulieres ad quas dixit : *Filiæ Hierusalem, ne flete super me* ⁶¹. Alii deinde pectora sua tundeant, quando erat in cruce. Judæi vero maledicentes exacerbaverunt eum, et gavisi sunt, quando gloria ejus translata est ab ipso, dum in cruce debonestaretur, nec habebat speciem, neque formam. Ac ligans eum Pilatus, remisit ad Herodem, qui per arrogantiam Assyrius etiam rex erat. Hunc ad modum Christum in nobis commemoranti, quem per baptismum habemus in interiore nostro homine, transfert a nobis regnans in mortali nostro corpore peccatum : ac ligans ipsum, corpus dico, ut ne quippiam opereatur, quod deceat virtutem, hosti et ultiori deferi munus, hoc est, diabolo, qui hostis existens salutis ejus, qui Corinthi fornicatus erat ⁶², et vindex factus est, assumens ipsum in perniciem carnis, ut spiritus servetur. Haud dissimiliter Phygellum et Hermogenem a Paulo sibi traditos castigavit, ne blasphemarent ⁶³. Magnum enim donum est tali ultori, Christianos nos ligatos esse, ut nullum Christi mandatorum agamus, dicentis : *Si diligitis me, mandata mea servabitis* ⁶⁴.

VERS. 7. *Abjecit Samaria regnum suum, tanquam sarmentum super faciem aquæ.* Id est, adeo facile regnum a Samaria tolletur, excindeturque, ut leve sarmentum ab aqua avellitur, diripiturque. Vel regnum (81) vitulum appellat, quem citra negotium legavit in Assyrios, ut memoratum est.

VERS. 8. *Diruenturque altaria On, peccata Israelis.* Diruentur altaria idoli, quæ causa peccati fuerunt populo Israelitico : per ea enim Deum ad iram suscitabant.

Spinæ ac tribuli ascendent super aras eorum.

⁶¹ Luc. xxiii, 28. ⁶² I Cor. v, 11. ⁶³ II Tim. i, 15. ⁶⁴ Joan. xiv, 15.

Varie lectiones et notæ.

(77) Ἡ μὲν Φουῖ. Cod. B. v.

(78) Ὁ λαὸς Ἰσραὴλ, populus Israel. Cod. Ven.

(79) Οἱ τύπτοντες. Cod. Ven.

(80) Τῶν πρακτικῶν ἀνηκόντων ἀρετῇ. Cod.

Ἀκουε καὶ τῶν ἐξῆς :

Καὶ αὐτὸν εἰς Ἀσσυρίους δῆσαντες, ἀπήγαγον ξένια τῷ βασιλεῖ Ἰαρεμ. Τουτέστι, τῷ ἐκδικητῇ αὐτῶν βασιλεῖ, τῷ Φουῖ. Ἰαρεμ, ὡς προείρηται, ἐκδικος, ἢ ἐκδικητῆς ἐρμηνεύεται. Χαιρέστατα δὲ εἶπε τὸ, δῆσαντες, ὡς ἐπὶ μόσχου διαγελῶν τὴν ἀνοσίαν αὐτῶν.

Ἐν δόματι Ἐφραὶμ δέξεται, καὶ αἰσχυνθήσεται Ἰσραὴλ ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν. Ὁ μὲν Φουῖ (77), φησὶ, δέξεται τὸν χρυσοῦν μόσχον, ὡς ἐν δόματι τοῦ Ἐφραὶμ δοθέντα, τουτέστι, τοῦ βασιλέως : πλὴν ὁ (78) λαὸς αἰσχυνθήσεται ἐπὶ ταῖς αὐτῶν βουλαῖς, ταῖς περὶ τριτοῦ τοῦ εἰδώλου : οὐ γὰρ ἐτίμησαν αὐτὸν οἱ Χαλδαῖοι, ἀλλὰ κατοκῆφαντες ἐχώνευσαν. Ἐξεδέξαντό τινες ταῦτα καὶ εἰς τὸν Χριστὸν, ὃν ὁ μὲν λαὸς αὐτοῦ ἐπένθει, τουτέστιν, οἱ τε μαθηταί, καὶ αἱ γυναῖκες, πρὸς ἃς εἶπε : *Θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμὲ* : καὶ ἄλλοι δὲ ἔτυπτον (79) τὰ στήθη αὐτῶν, ὅτε ἦν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ἰουδαῖοι δὲ, βλασφημοῦντες, παρεπίκραναν, καὶ ἐπεχάρησαν, ὅτε ἡ δόξα αὐτοῦ μετῴκηθη ἀπ' αὐτοῦ, ἥνικα σταυρούμενος ἠτιμάζετο, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος. Καὶ θήσας αὐτὸν ὁ Πιλάτος, ἀνέπεμψε πρὸς τὸν Ἡρώδην, Ἀσσυρίον βασιλέα διὰ τῆς ὑπερηφανίας ὄντα. Καὶ τὸν ἐν ἡμῖν δὲ Χριστὸν, ὃν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἔχομεν κατοικοῦντα εἰς τὸν ἑσῶ ἡμῶν ἄνθρωπον, μετοικεῖει ἀπ' ἡμῶν ἢ βασιλεύουσα ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι ἁμαρτία : καὶ δεσμήσασα αὐτὸν, ὥστε μὴ ἐργάζεσθαι τι τῇ πρακτικῇ ἀρετῇ ἀνηκόντων ἀρετῇ (80). τῷ ἐχθρῷ καὶ ἐκδικητῇ ἀποφέρει ξένιον, τουτέστι, τῷ διαβόλῳ ὃς ἐχθρὸς ὢν τῆς σωτηρίας τοῦ ἐν Κορίνθῳ πεπορευκότος, καὶ ἐκδικητῆς γέγονε, παραλαβὼν αὐτὸν εἰς δλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ Πνεῦμα σωθῇ. Καὶ τοὺς περὶ Φύγελλον καὶ Ἐρμιογένην παραδιδόντας αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Παύλου, ἐπαίδευσεν μὴ βλασφημεῖν. Μῆγα οὖν ὧρον τῷ τοιοῦτῳ ἐκδικητῇ τὸ, Χριστιανούς ὄντας ἡμᾶς δεδέσθαι ; μηδεμίαν ἐργαζομένους τῶν Χριστοῦ ἐντολῶν, τοῦ εἰπόντος : *Ἐὰν ἀγαπᾷτέ με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσετε*.

Ἀπέρριψε Σαμάρεια βασιλέα αὐτῆς, ὡς φρύγανον ἐπὶ προσώπου ὕδατος. Τουτέστιν, οὕτω ῥαδίως ἢ βασιλεία ἀπὸ τῆς Σαμαρείας ἀρθήσεται, ὥσπερ φρύγανον κοῦφον, ὑπὸ ὕδατος παρασυρόμενον. Ἡ βασιλεία τὸν μόσχον φησὶν, ὃν εὐκόλως ἀπέμψατο εἰς Ἀσσυρίους, ὡς εἴρηται.

Καὶ ἐξαρθήσονται βωμοὶ ὄν, ἁμαρτήματα τοῦ Ἰσραὴλ. Ἀφανισθήσονται γὰρ οἱ βωμοὶ τῶν εἰδώλων, οἵτινες ἁμαρτήματα ἦσαν τοῦ λαοῦ. Δι' αὐτοὺς γὰρ παρώργιζε τὸν λαόν.

Ἀκαθῶται καὶ τριβόλοι ἀναθήσονται ἐπὶ τὰ θυ-

B. v.

(81) Lonicerus legisse videtur βασιλείαν, regnum. Uterque vero codex et Ven. et B. v. habet βασιλῆα, regem.

Airriter et acerbè castigaverit, hoc enim est, quod desidero, eo quod sint incorrigibiles : vel quod leniter et tolerabiliter eos corripuerit (83), perinde ac pater filium corrigit, id quod Dei proprium est. Verum quod sequitur, ad perniciem et vastationem pertinet. In posterum, inquit, congregabuntur adversus eos populi multi, ut affligant eos, quod duo flagitia commiserint. Primum, quod benefactorem suum reliquerint : alterum, quod ad levitia et inutilia plane idola accurrerint. Peccaverunt etiam qui Dominum dederunt neci Judæi. Cum enim avaritiæ affectione languerent, quæ collis ob suam elationem dicitur, non sustinebant glorificari Dominum. Stantes igitur, ea fuerunt imbuti prava opinione, quoniam si hunc occiderimus, non apprehendet nos bellum, nec venient super nos Romanæ, ut nos auferant. At occupavit eos bellum, quoniam duas iniquitates admiserunt, Dominum cruci affligentes, deinde calumniantes ipsius resurrectionem. Super omnem quoque tribunum non recipientem, ut se existimet esse cinerem, ac in ima deflagat oculos, sed in excelsis iævis locis demones curantem, veniet dejectio, quæ est bellum sublimitati. *Omnis enim sese exaltans humiliabitur* ⁸⁷; et exaltans januas suas, querit perniciem. Dominus enim aciem suam instruit contra superbos, seseque illis opponit. Duabus itaque injustitiis nedum contra homines, verum etiam adversus Deum.

Vers. 11. *Ephraim juvenca docta diligere contentionem.* Indomitus est Ephraim, nolens sub jugo meo esse, sed nunquam non diligens vincere ac facere quæ sibi videantur. Vel quod ego docuerim ipsum vincere, hostesque in fugam vertere, sed non custodivit eam institutionem meam.

Adveniam ego super pulcherrimam cervicem ejus. Hoc est, humiliabo, submittamque ipsum per hostes, et persuadebo meæ cognitionis jugum accipere, ac reges ejus potissimum humiliabo. Nam regnum nominavit pulcherrimam cervicem ejus. Etenim reges in pluribus impii erant, populo ad consimilem impietatem iter monstrantes. Bene dixit, *Cervicem*, ut **95** ostenderet eos cervicosos. Hunc ad modum Pharisei et sacerdotes cæteris altiores fuerunt; sed enim submitisit eos, ab ipsis ad crucem fixus.

Scandam super Ephraim, Judam silenti præteribo. Postquam, ut in superioribus recitatum est, decem tribus cum regibus suis, in nullam non idololatriæ genus exciderant, Judas vero, seu duæ tribus moderate se gererent (nam Amestas et Ezechias et Josias pii erant), ait : Ascendam jam nunc super Ephraim, et gravabo ipsum, Babylonios adversus

Α τοῦτο γὰρ ἐπιθυμῶ, ὅτι ἀδιόρθωτοί εἰσιν· ἢ, ὅτι Ἐλαφρῶς, καὶ αὐτὸ τοῦτο παιδεύεσθαι. Κυρίως γὰρ παιδεῖα, ἡ μετρία καὶ πρὸς σωφρονισμόν· ἐπεὶ οὐκ ἔστι κόλασις καὶ ἐξολόθρευσις. Καὶ λοιπὸν συναχθήσονται λαοὶ πολλοὶ κατ' αὐτῶν, διὰ τὸ παιδεῦσαι αὐτοὺς, ἐπειδὴ δύο ἀδικίας ἐποίησαν· ἐμὲ τε ἀφῆκον τὴν εὐεργέτην αὐτῶν, καὶ προσέδραμον τοῖς κακοῖς καὶ ἀνωφελέσιν εἰδωλοῖς. Ἥμαρτον, καὶ τὸν Κύριον ἐποκτείναντες. Ἀφ' οὗ γὰρ τὸ τῆς φιλαργυρίας πάθος ἐνόησαν, ὁ βουὸς λέγεται διὰ τὴν ἔπαρσιν, οὗ (84) γὰρ ἠνείχοντο δοξάζεσθαι Κύριον. Στάντες οὖν ἐν τοῦτω τῷ πάθει, ψήθησαν, ὅτι εἰ τοῦτον ἀποκτενοῦσιν, οὐ καταλήψεται αὐτοὺς πόλεμος, οὐδὲ ἐλαύσονται ἐπ' αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀρούσιν αὐτούς. Ἀλλ' ἦλθεν ὁ πόλεμος, ὅτι δύο ἀδικίας ἐποίησαν. Β σταυρωσαντες τὸν Κύριον, καὶ συκοφαντήσαντες τὴν ἀνάστασιν. Καὶ ἐπὶ πάντα δὲ φύλαρχον [φ. φιλαρχ.] μὴ καταδεχόμενον νομίζειν ἑαυτὸν γῆν καὶ σποδὸν, καὶ κάτω βλέπειν, ἀλλ' ἐν τοῖς βουνοῖς καὶ ταῖς ἐπάρσεσι τοὺς δαίμονα; θεραπεύοντα, ἤξει ἡ ταπεινωσις, ἥτις πόλεμός ἐστι τῇ ἐπάρσει. Πᾶς γὰρ ὁ ὀψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται· καὶ ὁ ὑψῶν θύρας ἑαυτοῦ, ζητεῖ συντριβὴν. Κύριος γὰρ ὑπερηφάνους ἀντιτάσσεται. Δύο δὲ ἀδικίας ὁ ὑπερήφανος ἀδικεῖ, κατεπαιρόμενος οὐκ ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοῦ.

superbus injuste agit, vimque facit, attollens se

Ἐφραὶμ δάμαλις δεδιδραγμένη ἀγαπᾷ νίκος [vulg. νείκος]. Ἀδάμαστος, φησὶν, ἔστιν ὁ Ἐφραὶμ, οὐ βουλόμενος· ὑπὸ τὸν ἐμὸν ζυγὸν εἶναι, ἀλλ' αἰετὶ ἀγαπᾷ τὸ νικᾶν, καὶ ποιεῖν τὰ οἰκεία θελήματα. Ἡ, ὅτι Ἐδίδαξα αὐτὸν τὸ νικᾶν (85), καὶ κατατροπῶσθαι τοὺς ἐχθρούς, ἀλλ' οὐκ ἐφύλαξεν.

Ἐγὼ δὲ ἐπελεύσομαι ἐπὶ τὸ κάλλιστον τοῦ τραχήλου αὐτοῦ. Τοῦτέστι, Ταπεινώσω αὐτὸν διὰ τῶν πολεμίων, καὶ πείσω τὸν τῆς ἐμῆς ἐπιγνώσεως ζυγὸν δέξασθαι, καὶ μάλιστα τοὺς βασιλεῖς αὐτοῦ ταπεινώσω. Τὴν γὰρ βασιλείαν ὠνόμασε κάλλιστον τοῦ τραχήλου αὐτοῦ. Οὗτοι δὲ καὶ ἡσέθουν τὰ πλεῖστα, καὶ ὠδήγουν καὶ τοὺς λαοὺς ἐπὶ τὰ αὐτά. Εἰ δὲ εἴπω, Τοῦ τραχήλου, ἵνα ἐσιγῇ αὐτοῦ; τραχηλιῶνας. Καὶ οἱ Φαρισαῖοι δὲ, καὶ οἱ ἱερεῖς, τῶν ἄλλων ὑψηλότεροι ἦσαν· ἀλλ' ἐταπεινώσω τούτους ὁ ὕψ' αὐτῶν σταυρωθεὶς.

Ἐπιβιδῶ (86) Ἐφραὶμ, καὶ παρασιωπήσομαι Ἰούδα. Ἐπειδὴ, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, αἱ μὲν δέκα φυλαὶ σὺν τοῖς βασιλεῦσιν αὐτῶν εἰς πᾶν εἶδος εἰδωλολατρίας ἐξώκειλαν· ὁ δὲ Ἰούδας, ἦγγον αἱ δέκα μετρίως πως ἐσωφρόνουν· καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀμestias ὁ βασιλεὺς αὐτῶν εὐσεβὴς ἦν, καὶ Ἐζεχίας καὶ Ἰωσίας· φησὶν, ὅτι Νῦν μὲν ἐπὶ τὸν Ἐφραὶμ ἐπιβήσομαι καὶ

⁸⁷ Luc. xviii, 14.

Variae lectiones et notæ.

(83) Aliter Græca verba sonant : *idque castigate : proprie enim correctio appellatur, quæ sit mediocris, et ad castigationem : illud vero (acerba scilicet castigatio) supplicium est et excidium.*

(84) Particula γὰρ redundare videtur.

(85) Ἐδίδαξα αὐτὸν τὸ νικᾶν καὶ ποιεῖν τὰ οἰκεία θελήματα, docui eum vincere, et facere voluntatiæ propriam, Cod. Bav.

(86) Ἐπὶ βωμῷ, Cod. Bav.

βαρυνῶ αὐτὸν, τοὺς Βαβυλωνίους ἐπαγαγὼν αὐτῷ· τοῦ δὲ Ἰούδα τέως φέλομαι. Καὶ γὰρ ἐλθόντος τοῦ Σεναχηρείμ, καὶ πολιορκούντος τὴν Ἱερουσαλήμ, ἑκατὸν ὀγδοηκονταπέντε χιλιάδας διέφθειρεν ἄγγελος Κυρίου ἐν μιᾷ νυκτί. Ὅθεν ἔκεινος ἀπέδρα κατάφοβος. Τὸν μὲν οὖν Ἐφραΐμ, ἦτοι τὸν αὐξανόμενον ἐπὶ κακίᾳ, ταπεινοὶ Κύριος, βαρὺς αὐτῷ ἐπιχείμενος καὶ ἐπιστηρίζων αὐτῷ τὴν χεῖρα. Τὴν δὲ Ἰούδαν ἐξομολογούμενον οὐ βαρύνει· ἀλλ' ἐκουσίως θλιβομένῳ διὰ τὴν μετάνοιαν ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ παραυτίκα ἐλαφρόν τῆς θλίψεως, αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται.

Ἐνισχύσαι (87) ἐν (88) αὐτῷ Ἰακώβ. Τὴν αἰτίαν τίθεισιν, δι' ἣν φέλλεται τοῦ Ἰούδα πρὸς τὸ παρὸν, καὶ φησιν, ὅτι τὴν ἰσχὺν ἐν αὐτῷ θήσει ἡ τοῦ Ἰακώβ ἀρετὴ, ζηλουμένη ὑπ' αὐτοῦ. Αἰνύσσεται δὲ τὴν τοῦ Ἐφραΐμ δικαιοσύνην· ἐκείνου γὰρ τὰ δάκρυα καὶ τὴν ἀρετὴν δυσωπηθεὶς ὁ Θεός, τὸν Σεναχηρείμ ἀπρακτόν (89) ἀπανέστησε τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἰακώβ λέγεται καὶ ὁ Κύριος, ἄπλαστος ὢν διὰ τὴν ἀκακίαν· οὐ γὰρ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Καὶ οἰκῶν οἰκίαν, ἥτις ἐστὶν οἶκος Θεοῦ ζώντος· ἢ τὴν οἰκίαν τοῦ σκῆνους· τὴν ἀχειροποίητον, ἣν ἐξ ἡμῶν προσεδίγη· καὶ ἐστὶ γὰρ ταύτην οἰκεῖ. Οὕτως οὖν ἰσχυσεν ἐν τοῖς Ἰουδαίοις· εἰ γὰρ καὶ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῶν ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, τοὺς ὕβριστάς αὐτοῦ ἡμίνατο, καὶ ἀναστὰς, ἀνταπέδωκεν αὐτοῖς. Καὶ πᾶς δὲ Ἰακώβ, τούτεστι, περنيστής τῶν παθῶν καὶ καθαιρέτης, ἐνισχύει ἐν τῷ Ἰούδᾳ, ὃ ἐστὶ τῇ ἐξομολογήσει. Ὁ γὰρ μαθὼν περνίλει τὰ πάθη, οὕτως (90) ἀληθῶς ἐξομολογείται, μὴ ἐπιστρέφων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμετον.

Σπειράτε ἐν ἑαυτοῖς δικαιοσύνην. Διττὸς ὁ τρόπος τῆς παραίνεσεως. Προτρέπει γὰρ τις εἰς τὸ καλὸν, ἢ τὰς κολάσεις ὑποδεικνύς τῶν ἀπειθούντων, ἢ τοὺς στεφάνους τῶν κατορθούντων. Κάνταῦθα τοίνυν ὁ Θεὸς ὑπέδειξε μὲν ὅσα κακὰ τοὺς ἀπειθούντας κατελήφεται· ὑπέδειξε (91) τὴν ἀρετὴν τοῦ Ἰούδα, δι' ἣν φειδοῦς ἤξιώθη. Λοιπὸν οὖν παραινεί καὶ τοῖς λοιποῖς, λέγων· Σπειράτε ἑαυτοῖς· οὐ γὰρ τὸν Θεὸν ὠφελήσατε, ἀλλ' ἑαυτοὺς· δικαιοσύνην λέγων τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν. Δίκαιον γὰρ ἐστὶ τὸ τῷ Πλάστῃ καὶ Δημιουργῷ τὸ εἶδος ἀπονέμειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς εἰδώλοις· καὶ τὴν σύμπασαν δὲ ἀρετὴν, ἥτις δικαιοσύνη λέγεται, διότι ὁ τὰς ἀρετὰς ἐργαζόμενος, δικαίως κρινεῖ, τῷ λόγῳ ὑποτάττων τὰ πάθη τῆς ἀλογίας, καὶ μὴ τὸ χεῖρον ἐπανιστάς τῷ κρείττονι, ὃ κακοῦ καὶ ἀδίκου χριτοῦ.

Τρυφήσατε εἰς καρπὸν ζωῆς. Οἱ μὲν σπειράντες εἰς ἀδικίαν, καὶ ἀδικήσαντες τὸν τε Θεὸν, διὰ τοῦ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἀναθεῖναι τοῖς εἰδώλοις, τὸ τε φύσει δι-

A eum adducens : Judæ vero interim parcam. Etenim cum advenisset Sennacherim, obsidione cingens Jerusalem, centum octuaginta quinque millia angelus Domini una nocte perdidit⁸⁷, unde ille perterrefactus aufugit. Proinde Ephraim, sive crescentem in vitiositate humiliat Dominus graviter impositus, ac manu sua fortiter ipsum premit. Judam vero consistentem non gravat, ut qui sese sua sponte per pœnitentiam afflicet, subindicans juxta quod extemplo mollica afflicto, æternum gloriæ pondus operetur.

Fortis erit in ipso Jacob. Rationem reddit, cujus rei gratia in præsentia parcat Judæ, Robur, inquit, in ipso faciet virtus divi Jacob, quam æmulus est. Adumbrat autem et obscure monstrat justitiam Ezechiz : illius enim lacrymis et virtute inspectis, Deus Sennacherim ab Jerusalem re infecta dispulit. Jacob sonat etiam Dominum non singentem propter suam probitatem. Nec enim inventus est dolus in ore ejus, cujus typum gessit, Christi. Significat etiam habitantem domum, quæ est domus Dei viventis, vel domum tabernaculi non manu factam, quam ex nobis assumpsit, quam hodieque immoratur. Ille igitur inter Judæos fortis robustusque fuit, qui etiamsi crucifixus est ex imbecillitate, vivens tamen per potentiam Dei, injurios hostes suos ultus est, ac post resurrectionem suam rependit eis vicem. Hanc ad rationem omnis Jacob, hoc est affectuum suorum supplantator et suppressor, robustus erit in Juda, id est, per confessionem. Qui enim didicerit supplantare passiones, ille vere confitetur, non revertens ad proprium vomitum.

Vers. 12. *Seminate vobis ad justitiam.* Duplex est adhortationis ratio. Adhortatur enim aliquis ad bonum, vel supplicia indicans inobedientium, vel coronas et præmia recte agentium. Et hic igitur Deus ostendit, quæcunque mala non obtemperantes ipsi apprehendent. Virtutem quoque Juda ob oculos posuit, cujus causa venia donatus est. Posthac cæteros admonet dicens : *Seminate vobisipsis* : non enim Deum juvabitis, sed vosipsos. Justitiam autem verum Dei cultum appellat. Justum est enim Creatori et Auctori cultum tribuere, et non idolis. Vel universam virtutem intelligit, quæ justitia nominatur, eo quod virtutes operans juste judicat, rationi subdens affectus irrationalitatis, nec quod pejus est potiori præferens, id quod pravi et injusti est judicis.

Vindemiam facite ad fructum vitæ. Seminantes, injustitiam, et injuria Deum afficientes, cultum ejus idolis deferendo, ac natura (92) injustum,

⁸⁶ IV Reg. xix, 35.

Varie lectiones et notæ.

(87) Ἐνισχύει, fortis est, Cod. Ven.

(88) Deest ἐν in cod. Ven.

(89) Ἀπρακτον deest in Cod. Bav.

(90) Οὕτως, sic, Cod. Bav.

(91) Adde particulam δὲ quæ precedens μὲν postulat.

(92) Græca sic habent : ac natura justum (injuria scilicet afficientes) vitium virtuti anteponendo.

per vitiositatem suam virtuti anteponendo, illi ad mortem vindemiam fecerunt ab hostibus occisi. Vobis autem, qui sementem fecistis ad justitiam conferentem (est autem semen bona omnino cogitatio quæ in opus exit), vobis, inquam, messis in fructum vitæ proveniet. Effugietis enim hostium ense, et vivetis: fruemini hac vita præcedenter, deinceps vero et consequenter futura cælesti. Præterea sensibilem et externis bonis gaudentem, veluti carnalibus adhuc, etiam promittit.

Accendite vobis lumen cognitionis. Hoc est, Agnosce Deum, deficientes ab idolis.

Inquirete Dominum interea usque dum veniat satus justitiæ vobis. Monstrat ipsis rationem, per quam semineant et illuminentur. At qualis ille modus? Dominum, inquit, inquirere, quærere autem citra intermissionem, donec justitiam perfectitis, et fructus ejus, hoc est, reliquas virtutes et lumen cognitionis. Vel: *Quærite*, pro, Precamini Dominum, usquequo permotus inflexusque vobis sese reddat. Quod si justitiam operabimini, propterea ne confidite: citra namque Dei opem ipsa non potest eripere vos. Ipsum igitur inquire, rogantes, ut vos ab illis quæ metuitis, periculis liberet. Haud vis dissimilia David ait: *Oculi nostri ad Deum nostrum, tantisper dum misereatur nostri*⁹⁹. Sin Christus est justitia, juxta divum Apostolum, videtur hic locus adhortari legis doctores: Seminate in cordibus auscultantium semina ad Christum, vere justitiam, ducentia. Hoc enim est vobisipsis seminare. Discipulorum namque profectus ad præceptorem quoque pertinet. Ac colligite, veluti in vindemia, litte-
ram, non ut in ea stetis, sed ut illum inde decerpatis, qui dixit: *Ego sum vita*¹⁰⁰. Infert ergo: Accendite, inquit, vobis lumen cognitionis, qui legi assidetis, futurorum bonorum umbram habenti: lumen cognitionis Christi vobis accendite. Quin aliquis sibi lumen incendit, sibi que præluet, dum ad nos accedit. Quoniam autem David ait: *Accedite ad ipsum et illuminamini*¹⁰¹: **97** non injuria nobisipsis lucem præbere, et faciem accendere jubemur. Quærite qui in lege agitis, Dominum, nam ipse dabit vobis fructus justitiæ. Siquidem ex operibus legis non habebitis justitiam, sive justificationem: justificabimini autem ex fide in Christum Jesum. Jam si seminans in carnem, ex carne corruptionem metet: seminans autem in spiritum, ex spiritu vitam æternam colliget¹⁰²: demus operam, neque in carnem seminare, neque in spiritualia sic festinemus semen spargere, ut spectemur inde hominibus: non enim nobisipsis illa seminamus, sed volucris cæli, quibus non celata semina sunt exposita. Ve-

Α καίον, διὰ τοῦ τὴν κακίαν προτιμῆσαι τῆς ἀρετῆς· ἐκεῖνοι εἰς θάνατον ἐτρέφθησαν, ἀποκτανθέντες ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ὑμῖν δὲ τοῖς σπείρασι τὰ εἰς δικαιοσύνην φέροντα (σπέρμα δὲ πάντως ὁ ἀγαθὸς λογισμὸς, δὲ εἰς τὴν πράξιν φέρει)· ὑμῖν οὖν ὁ τρυγητὸς, εἰς καρπὸν ζωῆς ἀποδίδεται (93). Ἐκφεύγετε γὰρ τὸ τῶν πολεμίων ξίφος, καὶ ζήτεσθε· ταύτην δὲ τὴν ζωὴν προηγούμεως, καὶ ἐπομένως τὴν μέλλουσαν. Τὴν δὲ αἰσθητὴν ζωὴν, ὡς σαρκίνοις, ὑπισχνέται αὐτοῖς.

Φωτίσατε ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως. Τουτέστιν, Ἐπίγνωτε τὸν θεόν, ἀποστάντες τῶν εἰδώλων.

Ζητήσατε τὸν Κύριον ἕως τοῦ ἔλθεῖν γενήματα δικαιοσύνης ὑμῖν. Δείκνυσιν αὐτοῖς τρόπον, δι' οὗ σπερσοῦσι καὶ φωτισθῶσιν. Ποῖος δὲ οὗτος; Τὸ τὸν Κύριον ἐπιζητεῖν· ζητεῖν δὲ δεῖ, ἕως οὗ καταρθώσῃ τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὰ γενήματα αὐτῆς, τουτέστι, τὰς λοιπὰς ἀρετὰς καὶ τὸ φῶς τῆς γνώσεως. Ἡ δὲ, *Ζητήσατε*, ἀντὶ τοῦ, Δεήθητε τοῦ Κυρίου, ἕως οὗ ἐπικαμφεῖσθε, ὑμῖν ἀποδοῖ (94). Εἰ γὰρ δικαιοσύνην ἐργάσεσθε, ἀλλὰ μὴ ταύτῃ θαρρεῖτε· ἄνευ γὰρ βοηθείας, αὕτη οὐκ ἰσχύει ἐκτελεσθαι. Αὐτὸν οὖν ζητήσατε, δέσμενοι αὐτοῦ, ἵνα βύσῃται τῶν ἐλπίζομένων δεινῶν. Ὅμοια Δαβὶδ λέγει· *Οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν θεὸν ἡμῶν, ἕως οὗ οὐκ ἐκτελεσθῶσιν ἡμᾶς*. Εἰ ὁ Χριστὸς ἐστὶ δικαιοσύνη, κατὰ τὴν Ἀπόστολον, ἔοικεν ὁ λόγος, τοῖς νομοδιδασκάλοις παραινέειν· Σπείρατε ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀκροατῶν τὰ φέροντα εἰς τὴν ὄντως δικαιοσύνην τὸν Χριστόν. Τοῦτο δὲ ἑαυτοῖς ἐστὶ σπείρειν· ἡ γὰρ τῶν μαθητῶν ὥρεσις, εἰς τὸν διδάσκαλον περιήκει. Καὶ τρυγήσατε τὸ γράμμα, οὐχ ἵνα στήτε ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἵνα καρπώσησθε τὸν εἰπόντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ. Ἐπάγει οὖν· *Φωτίσατε ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως*, οἱ τῷ νόμῳ προσκαθήμενοι, τῷ σκίτῳ ἔχοντι τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· τὸ φῶς τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ φωτίσατε ἑαυτοῖς. Αὐτὸς δὲ τις ἑαυτῷ φωτίζει τὸ φῶς. Εἰ (95) γὰρ τὸ προσελθεῖν ἐφ' ἡμῖν, λέγει δὲ Δαβὶδ· *Προσέλθετε* [πρὸς] αὐτὸν καὶ φωτισθήτε· εἰκότως ἑαυτοῦ· φωτίζειν κελεύμεθα. Ζητήσατε ἐν τῷ νόμῳ τὸν Κύριον· αὐτὸς γὰρ δώσει ὑμῖν τὰ γενήματα τῆς δικαιοσύνης. Ἐκ μὲν γὰρ τῶν ἐργῶν τοῦ νόμου, οὐχ ἔχετε δικαιοσύνην, ἥτοι δικαιοσύνη· δικαιοθῆσατε δὲ ἐκ τῆς πίστεως, τῆς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν. Εἰ δὲ καὶ μὴ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος ζωὴν αἰώνιον τρυγήσει· σποῦδάσωμεν μήτε εἰς τὴν σάρκα σπείρειν, μήτε εἰς τὰ πνευματικὰ σπαύσωμεν σπείρειν ταῦτα, πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις. Οὐχ ἑαυτοῖς γὰρ οὕτω σπείρομεν, ἀλλὰ τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ. Τὰ γὰρ μὴ κρυπτόμενα σπέρματα τοῦτοῖς ἔκκειται. Ὅταν δὲ διὰ τῆς πρᾶ-

⁹⁹ Psal. cxxii, 2. ¹⁰⁰ Joan. xi, 25. ¹⁰¹ Psal. xxxiii, 6. ¹⁰² Galat. vi, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(93) Ἐπιφεύγετε, Cod. Bau.

(94) Ἐως οὗ ἐπικαμφεῖσθε τοὺς τῆς δικαιοσύνης καρποὺς ὑμῖν ἀποδοῖ, quoad inflexus, justitiæ fructus vobis reddat, Cod. Ven.

(95) Hæc ita sonant: Si enim accedere in nostram potestate est dicitque David: Accedite ad ipsum et illuminamini, merito etc.

κτικῆς; σπεύρωμεν, τότε τὸ φῶς τῆς γνώσεως καὶ τῆς A θεωρίας ἐπιστρέψει ἡμῖν.

Ἰνα τί παρεσιωπῆσατε ἀσεβείαν, καὶ τὰς ἀδικίας αὐτῶν ἐτρυνήσατε; Ἔδει, φησὶν, ὁμᾶς ἡγε-
γηκότας, τοῖς τῆς μετανοίας χρήσασθαι φαρμάκοις,
καὶ μὴ παρσιωπῆσαι, ἀλλ' ἐξομολογήσασθαι. Νῦν
δὲ τοῦτο μὴ ποιήσαντες, ἐτρυνήσατε τὰς ἀδικίας τῆς
ἀσεβείας, ὅπερ αὐτῶν τὰς ἀξίας ποινὰς ἀποτίσαν-
τες. Τίνας (96) δὲ εἰσιν αἱ ἀδικίαι τῆς ἀσεβείας,
διαφόρως εἴρηται· ἡ τε γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἡ
πρὸς τὸν πλησίον. Ἀρμόζει δὲ ταῦτα καὶ παντὶ
ιερεὶ καὶ διδασκάλῳ καὶ ἄρχοντι. Οὐ γὰρ δεῖ παρα-
σιωπᾶν, ἀσεβοῦντων ἀδελφῶν. Ὁ τε γὰρ νόμος ἐλε-
γεν· Ἐλέγξεις (97) τὸν ἀδελφόν σου, καὶ οὐ λήψῃ
ἐκ' αὐτῷ ἁμαρτίαν· καὶ ὁ Παῦλος τὸν ἁμαρτάνον-
τα ἐνώπιον πάντων κελεύει ἐλέγχειν, ἵνα καὶ οἱ B
λοιποὶ φόβον ἔχωσιν· ὡς εἰ γε σιγήσει ὁ λαλεῖν
ὀφελῶν, καὶ αὐτὸς τρυγᾷ τοὺς καρπούς τῆς ἀδικίας,
οὐ μόνον ἦν ἐκεῖνος ἀδικεῖ ὁ ἁμαρτάνων, ἀλλὰ καὶ ἦν
αὐτὸς τὸν ἁμαρτάνοντα ἀδικεῖ, μὴ ἐκκόπτων αὐτοῦ
τὴν πρὸς τὸ κακὸν (98) ὁρμῇν.

*Ἐφάγετε καρπὸν ψευδοῦ, οἱ ἡλιπῖσας ἐν τοῖς
ἁρμασί σου, ἐν κλίθῃ δυνάμεώς σου. Καὶ ἐξα-
ναστήσεται (99) ἀπώλεια ἐν τῷ λαῷ σου, καὶ
πάντα τὰ περιτετελισμένα (1) σου οὐχίσηται.*
Τὴν μάταιαν ἐλπίδα λέγει καρπὸν ψευδοῦ. Σὺ μὲν,
φησὶν, ἡλιπῖσας ἐπὶ πολυπληθείᾳ λαοῦ καὶ ἐπὶ ἁρ-
μασί· τὸ δὲ εἰς τοὐναντίον ἐκδήσεται. Ὅτε γὰρ
λαὸς, ὁ πολεμιστῆς, σὺν τοῖς ὅρμασιν ἀπολείται· αἱ C
πόλεις δὲ αὐταὶ ἀφανισθῇσονται, καὶ οὐδὲν ὠφελήσει
ἡ ἀπὸ τῶν τευχῶν ἀσφάλεια. Ταῦτα καὶ πρὸς πάντα
ἐρχοντα λέγεται, οὐ μόνον ἀσφάλειαν ἑαυτῷ περι-
ποιεῖσθαι δι' ἐπινοιών καὶ ἐφευρέσεων ἀνθρωπίνων.
Καὶ οἱ Ἑβραῖοι δὲ δόντες ἀργύρια ἱκανὰ τοῖς τὸν
τάφον τηροῦσι στρατιώταις, ἐκαρπώσαντο τὸ ψεύ-
σασθαι, ὅτι οὐκ ἀνέστη ὁ Κύριος· διὸ τῶν Ῥωμαίων
ἐκελθόντων, ἐλπίζαντες ἐπὶ κλίθῃ λαοῦ καὶ ὀχυρό-
τητι πόλεων, ἀπώλοντο. Ἡ δὲ ἀπώλεια ἐν μέσῳ
αὐτῶν ἦν· ἐστασίασαν γάρ. Καὶ οὐ μόνον ὑπὸ τῶν
ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐπ' ἑαυτῶν ἐδαπανῶντο.
Καὶ ὁ λιμὸς δὲ τὴν ἀπώλειαν ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐποίησεν·
οὐ γὰρ μητέρας τέκνων ἐφείσαντο δι' αὐτόν.
In medio ipsorum pariebat, adeo ut
alioqui pignoribus.

*Ὡς ἄρχων Σαλαμὰ ἐκ τοῦ οἴκου Ἱεροβόαλ (2), D
ἐν ἡμέραις πολέμου, μητέρα ἐπὶ τέκνοις ἡδῶν-*

⁹⁹ Levit. xix, 17. ¹ I Tim. v 20.

Variae lectiones et notæ

(96) *Quænam vero sint impietatis injustitiæ mul-
tificationem est dictum: nam et ea (innuitur) quæ spe-
cial ad Deum, et quæ pertinet ad hominem.* Sic habent
Græcæ verba.

(97) Ἐλεγμῷ ἐλέγξεις, *redargutione redargues*,
Cod. Ven.

(98) Sic Lonicerus, qui forte legit καλὸν, *bonum*,
pro quo in utroque cod. Ven. et Bav. habetur κα-
κὸν, *malum*, et recte quidem.

(99) Ἐξαφανισθήσεται, Cod. Bav., sed male, for-

tum si per fidei opera seminevus, tum lux cogni-
tionis et contemplationis illucescet nobis.

Vers. 13. *Utquid conticistis impietatem, et in-
justitias ejus messuistis?* Decebat vos impie agentes,
pœnitentiæ pharmacis uti, nec reticere impia fla-
gitia, sed confiteri. Nunc vero id non facientes,
decerpsistis injustitias impietatis, digna pro ipsis
supplicia referentes. Atque hæc secundum quos-
dam impietas, bifariam intelligitur, vel erga Deum,
vel homines, seu proximum. Quadrant autem hæc
omni sacerdoti, doctori et principi adeoque ma-
gistratui. Non enim oportet silentio præterire de-
licta, si quando fratres impie agant. Lex enim
præcepit: *Argue fratrem tuum, nec accipies vel ad-
mittes super ipso peccatum* ⁷³. Dein Paulus etiam
peccantem coram omnibus reprehendi jubet, ut et
reliqui sic in trepidationem conficiantur ⁷⁴. Quo-
circa si taceat cujus loqui interest, ipse etiam de-
metit fructus injustitiæ, nec ejus tantummodo qua
peccans ille injustus est, verum et ejus quia ipse
erga peccantem injurius est, non excindens ejus
ad bonum impetum.

Vers. 13, 14. *Comedistis fructum mendacem,
quoniam sperasti in curribus tuis, in multitudine
potentiæ tuæ. Exsurgetque perniciēs in populo tuo,
et omnia munimenta tua peribunt.* Vanam spem
fructum mendacem appellat. Tu, inquit, sperasti
in ingenti populi tui copia et in curribus: at vero
diversum eveniet. Populus enim bellicosus una
cum curribus interibit, et ipsæ civitates diruentur,
neque quidquam proderit murorum firmitudo et
munitio. Hæc ad quemvis etiam principem di-
cuntur, qui arbitratur sibi munitionem et securi-
tatem parare humanis cum consiliis tum inventis.
Hebræi quoque, cum abunde argenti dedissent
militibus, qui sepulcrum Christi custodiebant,
mendacium decerpserunt, dicentibus illis, quod
non resurrexisset: propterea, Romanis advenien-
tibus, fiduciam ponentes in multitudine populi et
munitione urbis, perierunt. **98** Interitus autem
ille in medio ipsorum erat: seditionem enim inter
sese suscitaverunt, nec ab externis hostibus tantum,
verum et a seipsis absumebantur. Præterea fa-
mes quidem suis parcerent charissimis

Vers. 14, 15. *Tanquam princeps Salama ex
domo Hieroboam, matrem cum liberis in terram*

lasse pro ἐξαφανισθήσεται, vel ἐξερραφανισθήσεται.
nisi forte legere quis malit ἐξαφανισθήσεται ἀπω-
λεῖται, *delebitur ad internecionem, scilicet civitas,*
vel civitatis potentia.

(1) Scribendum vel περιτετελισμένα, vel περιτε-
τειχισμένα, ut considerantii patebit.

(2) Ἱεροβόαλ, *Hierobaal*. Lonicerus autem le-
gisse videtur Ἱεροβόαλ, ut ex ipsius interpretatione
conficere est.

præcipitarunt, sic faciam vobis, domus Israel, a facie malitiarum vestrarum. Cum idolorum cultui, vero Deo relicto, Israelitæ olim se dedidissent, immisit super eos Deus Madienæorum principes, Oreb, Zeb, Zebæe et Salmanan⁷⁵. Is igitur Salmanan, quem hic Salama vates appellat, in tantum crudelis erat et serox, ut matres una cum pueris suis infantibus solo illideret, et in terram præcipientes daret, ac eum in modum miserabilissimæ morti traderet : hoc autem faciebat mulieribus ex domo Hieroboal, hoc est, Gedeonis, sive Hebræis uxoribus. Nam domum Gedeonis, universam Hebraicam cognationem dicit. Hanc igitur ad formulam *vobiscum agam, o domus Israel*, tradamque vos hostibus propter peccata vestra, qui infantes una cum matribus miserabiliter perdent. Hieroboal autem Gedeon vocatur, quod sacrum opus egerit, Baal idoli columnam auferendo, lucum pariter idolo dicatum una nocte excindendo.

CAPUT XI.

VER. 1. *Sub diluculum abjecti sunt.* Diluculo, inquit, abjecti sunt. Quando, inquit, expectarunt Assyriorum auxilium, ut ipsis appareret instar diluculi, in nocte hæsitacionis constitutis, et in angustia belli, tunc abjecti sunt Babylonem captivi. Vel quia celeriter ac brevi post tempore perniciem sustinebunt : diluculum enim non perinde longum tempus continet : sol enim ortu suo insequens, diem facit. Ad hæc Deus, usquedum tolerans est mali, dormire dicitur : ubi vero cœperit se ulcisci, tum exsurgere videtur. Dicit igitur, quoniam Alio tempore dormitabam, veluti in nocte, non videns eos : nunc vero tanquam diluculo facto, expergesco, ac in posterum rejiciam eos.

Abjectus est rex Israel. Abjectus est quidem, quatenus translatus est Babylonem rex Israel. Abjectus est etiam, quatenus cessavit deinceps regnum Samariæ, ut sæpe recitatum est. Rejetti sunt etiam tenebras eligentes Hebræi, quando evangelici verbi lumen apparuit. Quod si per diluculum accipiamus Præcursores, divum Joannem Baptistam, qui advenientem solem Christum nuntiabat, abjecti sunt tum, quando eis 99 diceret : *Genimina viperarum, ne incipialis dicere in cordibus vestris : Patrem habemus Abraham*⁷⁶ ; et : *Omnis arbor non faciens fructum bonum, excinditur, et in ignem projicitur*⁷⁷. Cur vero hoc passi sunt ? Quoniam abjecerunt ipsi Christum, regem Israelis. Sic quæ in nobis Deum ad iracundiam provocant, diliguntur quidem a nobis tantisper, dum noctem et sensus vacuitatem habuerimus. Ubi vero audito dicente : *Expergescere qui dormis, et surge ex mortuis*⁷⁸, et Christo illucescente, extra noctem illam et insensibilitatem translati fuerimus, perveneri-

σαν · οὕτως ποιήσω ὑμῖν, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, ἀπὸ προσώπου κακίων ὑμῶν. Εἰδωλοατρήσασί ποτε τοῖς Ἰσραηλitaῖς ἐπαφῆκεν ὁ Θεὸς τοὺς τῶν Μαδιναίων [ἢ Μαδινηαίων] ἀρχηγούς, Ὠρέθ καὶ Ζήθ καὶ Ζεβεὶ καὶ Σαλμανάν. Οὗτος οὖν ὁ Σαλμανάν, ὃν καὶ Σαλαμὰ καλεῖ ὁ Θεός, τοσοῦτον ἦν ὠμὸς, ὥστε τῷ ἐδάφει προσαράσσειν καὶ προσκρούειν τὰς μητέρας· μετὰ τῶν τέκνων, καὶ οὕτως οἰκτιρίῳ θανάτῳ παραδιδόναί· τοῦτο δὲ ἐποιοῖ ἐπὶ ταῖς γυναῖξι, ταῖς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Ἱεροβάαλ, τουτέστι, Ἱεδεὼν [ἢ Γεδ.], ἤγουν ταῖς Ἑβραῖαις. Οἶκον γὰρ τοῦ Γεδεὼν, τὴν Ἑβραϊκὴν πᾶσαν συγγενεῖάν φησιν. Οὕτως οὖν καὶ νῦν ποιήσω ὑμῖν, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ παραδώσω ὑμᾶς· ἐχθροῖς διὰ τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν, οἱ καὶ τὰ νήπια σὺν ταῖς μητράσιν οἰκτρῶς διαφθεροῦσι. Ἱεροβάαλ δὲ λέγεται ὁ Γεδεὼν, διὰ τὸ ἱερὸν ἔργον ποιῆσαι, καὶ τὴν τοῦ Βαάλ στήλην καθελεῖν, καὶ τὸ ἄλσος, τὸ ἀνατεθειμένον τῷ εἰδώλῳ, ἐκκόψαι ἐν μιᾷ νυκτί.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Ὁρθρου ἀπερρίψαν. Ὅτε προσεδόκησαν, φησὶ, τὴν τῶν Ἀσσυρίων βοήθειαν αὐτοῖς ἐπιφανῆναι ὡς ὄρθρον, ἐν νυκτὶ τῆς ἀπορίας καὶ στενωχῶρας τοῦ πολέμου οὖσι, τότε ἀπερρίψαν εἰς τὴν Βαβυλῶνα αἰχμάλωτοι. Ἡ ὅτι ταχέως καὶ συντόμως τὴν πανωλεθρίαν ὑποστήσονται· καὶ ὁ ὄρθρος γὰρ βραχὺν καιρὸν κατέχει· εἴτα ἥλιος ἀνατέλλων τὴν ἡμέραν ποιεῖ (3). Ἀλλὰ καὶ ὁ Θεός, ὥς μὲν ἀνεξίκακε, ὀπνῶντων λέγεται· ὅταν δὲ ἀρχεται ἐκδικήσεις ποιεῖν, τότε ἐξανίστασθαι δοκεῖ. Φησὶν οὖν, ὅτι τὸν μὲν ἄλλον καιρὸν ὑπνωττον, οἷον ἐν νυκτὶ παρορῶν αὐτούς· νυκτὶ δὲ οἰονεῖ ὄρθρου φανέντος, διυπνίζομαι, καὶ λοιπὸν ἀπορρίψω αὐτούς.

Ἀπερρίψῃ βασιλεὺς Ἰσραὴλ. Ἀπερρίψῃ μὲν, καθὼς μετῴκησθη εἰς Βαβυλῶνα ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ· ἀπερρίψῃ δὲ καὶ, καθὼς ἐπαύθη τοῦ λοιποῦ ἢ ἐν Σαμαρείᾳ βασιλείᾳ, ὡς πολλάκις εἴρηται. Ἀπερρίψαν δὲ καὶ οἱ τὸ σκότος ἐλόμενοι Ἑβραῖοι, ὅτε τὸ φῶς τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου ἔφανεν. Εἰ δὲ καὶ ὄρθρος ὁ Πρόδρομος, ὡς μνησὼν τὸν ἥλιον, ἀπερρίψαν καὶ τότε, ὅτε ἔλεγεν αὐτοῖς· *Γεννήματι ἐχιδνῶν, μὴ ἀρξήσθε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ*· καὶ, *Πᾶρ δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλόν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται*. Διὰ τί δὲ τοῦτο ἔπαθον ; Διότι ἀπερρίψῃ αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ τὰ ἐν ἡμῖν δὲ παροργίζοντα τὸν Θεόν, στέργονται μὲν ἡμῖν μέχρις οὗ νύκτα καὶ ἀναισθησίαν ἔχομεν. Ἐπειδὴν δὲ ἀκούσαντες τοῦ λέγοντος· *Ἐγείραι, ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσκει σοι ὁ Χριστός*· ἔξω γενώμεθα τῆς νυκτὸς ἐκείνης καὶ ἀναισθησίας, καὶ εἰς συναίσθησιν ἐλθωμεν τῶν πραχθέντων, ὄρθρον δὲ δόξωμεν ἔχειν.

⁷⁵ Judic. viii, 3, 6. ⁷⁶ Luc. iii 7. ⁷⁷ Ibid. 9. ⁷⁸ Ephes. v, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(3) Ἡμέραν ποιεῖ. τότε ἐξανίστασθαι δοκεῖ, Cod. Bav. Cætera adjecimus ex Cod. Ven.

ἀρχὴν ἡμερῶν καὶ φωτεινῆς καταστάσεως· Ἀ
τηνικαῦτα ἀπορρίπτεται ἡμῖν τὰ πρότερον ἀγαπώ-
μενα, καὶ αὐτὸς ὁ πρὶν βασιλεὺς ἐν ἡμῖν ἀρχὸν
τοῦ σκότους.

Δίδει νῆπιος Ἰσραὴλ, καὶ ἐγὼ ἠγάπησα αὐτὸν,
καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλισσα τὰ τέκνα αὐτοῦ·
καθὼς μετεκάλισσα αὐτοὺς, οὕτως ἀπώχοντο ἐκ
προσώπου μου. Ἐξ ἀνοίας, φησί, καὶ νηπιώδους
διανοίας ταύτην τὴν τιμωρίαν ὑπομενοῦσιν. Ἐγὼ
μὲν γὰρ αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλισσα, καὶ τῆς
πικρᾶς ἐκείνης ἡλευθέρωσα δουλείας· αὐτοὶ δὲ,
ἀπώχοντο ἐκ προσώπου μου μὴ θαλήσαντες ἔμοι
ἐμφανίζεσθαι, καὶ ἔμοι λειτουργεῖν, ἀλλὰ τοῖς εἰδώ-
λοις. Ἡ καὶ οὕτως τοῦτο νοήσεις. Ὅσπερ γὰρ τινος
ἀπορροῦντος, τίνος ἔνεκα τοὺς οὕτω βδελυροὺς τὴν
ἀρχὴν ἐκάλισσε· φησὶν, οὐκ Αἰὶ τὸς πατέρας ἡμῶν
Ἰσραὴλ, νῆπιος ἦν, τούτέστιν, ἀπλαστος, καὶ ἠγά-
πησα αὐτὸν ἐτιθέντα ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρός. Τὸν
Ἰακώβ γὰρ, φησί, ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαὺ
ἐμίσησα. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ ἐξευλόγη-
ται τῶν Αἰγυπτίων δουλείας. Αὐτοὶ δὲ, οἱ διὰ τοὺς
πατέρας τιμηθέντες, ἐφυγον ἀπ' ἐμοῦ, οὐ καθ' ἕνα
καὶ δύο, ἀλλὰ κατὰ πλήθην καὶ κατὰ φυλὰς, ὥσπερ
καὶ ἐκάλισσα αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου ἀθρόως. Καὶ αὐτὸς
δὲ ὁ Χριστὸς Ἰσραὴλ λεγόμενος (αὐτὸς γὰρ τὸν
Θεὸν ἐώρακεν· Οὐδεὶς γὰρ τὸν Πατέρα ἑώρακεν,
εἰ μὴ ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ), οὗτος τοίνυν νῆπιος
γένετο, καὶ ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλισεν αὐτὸν ὁ Πατήρ,
τὸν ἀληθινὸς ἀγαπητόν. Ἄλλ' οἱ τῶν Ἰουδαίων πα-
ιδες, καὶ τοῦ Χριστοῦ τέκνα λεγόμενοι, διὰ τὴν
συγγένειαν τῆς σαρκὸς, κατὰ τὸ, Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ
παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός, ὁσάκις παρ' αὐτοῦ
ἐκαλοῦντο, ἀπέφυγον. Δὲ εἰλεγε· Ποσάκις ἠθέλησα
ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθέλη-
σατε! Ὅρα δὲ· ὅτε τις τῇ κακίᾳ νηπιάζει, τότε
ἀγαπᾷ αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ Ἰσραὴλ αὐτὸν ποιεῖ,
δρῶντα Θεὸν καὶ γινώσκοντα (Εἰς γὰρ κακότεχνον
ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία), καὶ ἐκ τῆς
Αἰγύπτου μετακαλεῖται τῆς πολυπλανοῦς γνώσεως
τοῦ αἰῶνος τούτου, τῆς μαρνανθείσης. Πλὴν χρὴ
νῆφειν, μήπως μετὰ τὸ κληθῆναι ὑπὸ Θεοῦ εἰς τὴν
ἐπίγνωσιν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τὰ τέκνα ἡμῶν, τούτέστιν,
οἱ ἀνθρώποινοι λογισμοί, οὓς γεννώμεν ἡμεῖς, ἀπο-
πέσωσι τοῦ Θεοῦ. Λογισμοὶ γὰρ θνητῶν δειλοὶ, καὶ
ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπινόαι αὐτῶν. Διὸ καὶ Παῦλος
εἶπεν· Εἰ δὲ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, φρεναπατᾷ
ἑαυτὸν, καὶ τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος. Ἡ
γὰρ γνῶσις φουσιῶ.

Αὐτοὶ τοῖς Βααλεῖμ ἔθνον, καὶ γλυπτοῖς ἐθυ-
μίων. Βααλεῖμ, ὡς πολλάκις εἴρηται, τὰ τοῦ Βάαλ
εἰδωλα ὀνομάζει· γλυπτὰ δὲ, τὰ τῶν ἑτέρων
θεῶν. Ἐνδείκνυται δὲ τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτῶν, ὅτι
αὐτὸν ἀφέντες, λυτρωσάμενον αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου,
τοῖς τοιοῦτοις ἐλάτρευον. Καὶ τὴν οἰκείαν δὲ χρη-
στέτητα διὰ τῶν ἐξῆς ἐκφαίνει.

musque ad perceptionem eorum quæ egimus, di-
luculumque nacti esse videbimur, imperium vide-
licet diurnæ, adæque lucidæ constitutionis, tunc
abjiciuntur a nobis antea dilecta, et ipse qui prius
in nobis regnabat, princeps tenebrarum.

VERS. 1, 2. Quia infans est Israel, et ego dilexi
eum, et ex Ægypto accersivi filios ejus. Quemad-
modum advocavi filios ejus, sic abierunt ex facie
mea. Proque dementia et infantili cogitatione sua
hoc supplicium sufferent. Ego quidem ex Ægypto
ipsos accersivi, et ex amara illa servitute liberavi·
ipsi autem recesserunt a me, nolentes ostendere
se mihi, ac servire mihi, sed idolis. Vel in hunc
etiam modum hoc intelligere poteris. Perinde nam-
que ac quopiam ambigente, cujus rei gratia adeo
exsecrabiles vocaverit primum, respondet, Propter
patres. Nam Jacob cognomento Israel infans erat,
hoc est, simplex et non fucatus, non fictus, quem
dilexi adhuc in alvo matris suæ existentem. Jacob
enim, dicit Dominus, dilexi, Esau odio persecutus
sum. Eam ob causam filios ejus eripui ex Ægy-
ptiorum servitute, ipsi vero patrum et majorum
suorum nomine honorati, fugerunt a me, non sin-
guli vel bini, verum secundum copias et juxta tri-
bus, itidem ut vocavi eos ex Ægypto uno agmine.
Christus ipse Israel etiam dicitur, ut qui Denm
ipse viderit: Nemo enim Patrem vidit, nisi qui ex
Deo est. Ille igitur infans fuit, et hunc ex Ægy-
pto vocavit Deus Pater, vere dilectum suum.
Præterea Judæorum filii, Christi etiam pueri dicti
propter cognationem carnis, secundum illud: Ecce
ego et pueri mei, quos mihi dedit Deus: quoties
ab ipso vocabantur aufugerunt. Unde dixit: Quoties
volui congregare liberos tuos, et nolistis? Observa-
autem: quando quispiam malignitate infans est,
tum diligit eum Deus, Israelcem ex ipso faciens.
Deum et cernentem et cognoscentem. Siquidem im-
maleficam animam non ingreditur sapientia. Porro ex Ægypto
advocatur peccator, hoc est ex-
multum errante scientia, marcescenteque cognitione
 sæculi hujus. Proinde nos sobrios esse oportet, ne
quando simul ac vocati 100 sumus a Deo, ad
cognitionem Filii ejus, liberi nostri, id est cogi-
tationes humanæ quas nos generamus, et consilia
a Deo excidant. Nam cogitatio mortalium misera
res est, impenseque fragiles et fallaces sunt con-
sultationes ipsorum. Hinc et Paulus ait: Si vero
quispiam videtur novisse aliquid, ipsum seducit,
excæcatusque est, nihil sciens. Scientia enim
inflatur.

Ipsi Baaleim immolabant, et sculpsilibus suffragum
faciebant. Baaleim, ut sæpe dictum est, Baal ipsius
idola nominat: sculpsilia vero, cæterorum deorum.
Indicat autem dementia ipsorum, quod, relicto
eo, qui ex Ægypto ipsos redemisset, hujus-
modi servirent idolis. Ac propriam suam boni-
tatem et benignitatem per sequentia in apricum
statuit.

75 Malach. 1, 1. 76 Joan. 1, 18. 77 Hebr. 11, 13.

78 Matth. xxiii, 37. 79 Sap. 1, 4. 80 I Cor. viii, 1.

VERS. 3. *Ego in pedes erexi Ephraim, recepi eum a super brachium meum.* Tantam ego benignitatem eis ostendi, ut factus sim ipsis veluti nutrix. Et quemadmodum illa, parvulum aliquem infantem in manus acceptura, pedes ejus colligit, (4) vel eum primum veluti in pedes erigit, sicque eum sublevari : non dissimilem ad rationem ego feci, ac veluti pedes illorum colligens, vel apte dirigens, assumpsi super dextram meam. Inde juxta obscure hoc indicat, perinde quasi dicat : Non reliqui vagari citra ordinem citrave legislationem, sed collegi palantes ipsos, legem ipsis ferendo, et brachium meum, hoc est, robor meum. ipsis pro auxilio in bellis exhibendo, quod imbecillitatem eorum bajularet. Infergitur :

Et non cognoverunt, quod sanem eos in corruptione hominum. Non cognoverunt, inquit, quod cæteras gentes perdens et vastans ego, ipso sanarem, adeoque eis parcerem et commodarem. Etenim Ægyptios et Palæstinam inhabitantes exterminavi. Colligebat etiam pedes Dominus sesentantium, eosque veluti in pedes statuebat, sapienter respondens, tentabatque eos assumere super brachium suum, ipsisque demonstrare potentiam operum divinitatis suæ, quando dissolutum seu paralyticum curavit, quando cæco visum restituit, quando alia simpliciter signa et prodigia exhibuit. Verum ipsi non agnoverunt, quod medicus ipsorum demissus esset, qui perditos sanaret. *Non enim egent medico bene valentes* ⁸⁵. Præterea quosdam in villis propere currentes, colligit pedibus, et in pedes rite erigit, docens reflectere cursum ad brachium suum, hoc est opera suæ, imitarique ejus politiam et administrationem. Brachium enim fortitudinis in operante vita symbolum est. At enim plerique non agnoscunt, quod in perditione humanarum cogitationum et voluntatum sanet eos, hoc est animas : id quod et alibi dicit : *Feriam pejus, et sanabo melius* ⁸⁶.

101 VERS. 4. *Extendi eos vinculis dilectionis meæ.* Ligaturus alicujus manus, extendit eas ut vincire queat. Idem hoc in loco dicit, *Extendi eos*, pro eo quod est, *Paravi eos*, idoneosque feci, ut ligarentur dilectione mea (5). Hoc autem veluti de vite æque ait, atque David : *Extendi palmites ejus usque ad mare et ad flumina adnata ejus* ⁸⁷. (6) Eos item, qui manuum ariditate laborabant, et paralyticos, succidentemque mulierem, et claudos extendit Dominus, suam per charitatem cum eorum infirmitates abigendo, tum morbos ferendo. In vinculis quoque, quibus constringebatur, cum ob suum in nos amorem ad Caiphā duceretur, ex-

Kai ἐγὼ συνεπόδισα τὸν Ἐφραϊμ, ἀνέλαβον αὐτὸν ἐπὶ τὸν βραχίονά μου. Τοσαύτην ἀγαθότητα περὶ αὐτοὺς ἐνεδειξάμην, ὥστε ἐγενήμην αὐτοῖς ὡς τροφὸς, καὶ ὡς περ ἐκείνη μέλλουσα μικρὸν τι βρέφος εἰς χεῖρας ἀναλαβεῖν, συνάγει τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἀναλαμβάνει αὐτό· οὕτω καὶ ἐγὼ ἐποίησα, καὶ οἶοναί συμποδίσας αὐτοὺς, ὃ ἔστι, τοὺς πόδας συναγαγὼν, ἀνέλαβον ἐπὶ τὴν δεξιάν μου. Ἐκ τούτων δὲ τοῦτο αἰνίσσεται, ὅτι οὐ κατέλειψα κινεῖσθαι αὐτοὺς ἀτακτα καὶ ἀνομοθέτητα· ἀλλὰ συνήγαγον τὰς κινήσεις αὐτῶν, νόμον δούς αὐτοῖς, καὶ βραχίονά μου, τουτέστι, τὴν ἰσχύν μου παρασχόμενος αὐτοῖς σύμμαχον ἐν πολέμοις, τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν ἀναβαστάζοντα. Ἐπιφέρει οὖν·

B *Kai οὐκ ἔγνωσαν, ὅτι ἐγώ αὐτοὺς ἐν διαφθορᾷ ἀνθρώπων.* Οὐκ ἔγνωσαν, φησὶν, ὅτι ἔπαρὰ ἔθνη διαφθείρων καὶ ἐξολοθρεύων, αὐτοὺς ἰώμην καὶ ὠφέλουν. Καὶ γὰρ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς Παλαιστίνην οἰκοῦντας ἐξολόθρευσα. Συνεπόδιζε καὶ ὁ Κύριος τοὺς πειράζοντας αὐτὸν ἐν λόγοις, σφῶς ὑποκρινόμενος, καὶ ἐπειράτο ἀναλαβεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν βραχίονα αὐτοῦ, καὶ δεῖξαι αὐτοῖς τὴν δύναμιν τῶν ἔργων τῆς θεότητος αὐτοῦ, ὅτε τὸν παράλυτον ἀνῶρθωσεν, ὅτε τὸν τυφλὸν ὠμμάτωσεν, ὅτε τὰλλα ἀπλῶς ἐποίει σημεῖα καὶ τέρατα. Ἄλλ' ἐκείνοι οὐκ ἔγνωσαν, ὅτι ἱατρὸς αὐτῶν ἀπεστάλη, τοὺς διεφθαρμένους ἰώμενος. Οὐ γὰρ ἔχουσι χρεῖον ἱατρῶν οἱ ἰσχύοντες. Καὶ εὐφρομούνας δέ τινας, ἐν τῇ κακίᾳ συμποδίζει, διδάσκων ἀναδραμεῖν ἐπὶ τὸν βραχίονα αὐτοῦ, τουτέστι, τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ μιμήσασθαι τὴν αὐτοῦ πολιτείαν, ὡς ἐνεστίν. Ὁ βραχίων γὰρ, τῆς ἐν τῇ πρακτικῇ ἰσχύος σύμβολον. Ἄλλ' οἱ πολλοὶ οὐκ ἐπιγινώσκουσιν, ὅτι ἐν τῇ διαφθορᾷ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν καὶ βελημάτων ἴσται αὐτοὺς, τουτέστι, τὰς ψυχὰς, ὃ καὶ ὁ ἀλλοτρίως λέγει· *Πατάξω τὸ χεῖρον, καὶ ἰάσομαι τὸ κρείττον*.

Ἐξέτεινα αὐτοὺς ἐν δεσμοῖς ἀγαπήσεώς μου. Ὁ μέλλων δεῖσαι τινας χεῖρας, ἐκτείνει ταύτας εἰς τὸ δεῖσαι. Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα λέγει, ὅτι Ἐξέτεινα αὐτοὺς, ἀντὶ τοῦ, ἠτοίμασα αὐτοὺς, καὶ ἐπιτηδεύεις ἐποίησα πρὸς τὸ δεθῆναι τῇ ἐμῇ ἀγάπῃ. Ἡ, δὲ ὅτι Ἐξήπλωσα αὐτοὺς, καὶ πολλοὺς καὶ ἐνδύλους ἐποίησα, διότι ἐδεσμούμην τῇ πρὸς αὐτοὺς ἀγάπῃ. Τοῦτο δὲ εἶπεν ὡς ἐπὶ ἀμπέλου, ὡς καὶ Δαβὶδ φησιν· *Ἐξέτεινε τὰ κλήματα αὐτῆς ἕως θαλάσσης, καὶ ἕως ποταμῶν τὰς παραφύδας*. Ἐξέτεινε καὶ τοὺς ξηρόχειρας ὁ Κύριος, καὶ τοὺς παραλύτους, καὶ τὴν συγκύπτουσαν, καὶ τοὺς χωλοὺς, διὰ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, καὶ τὰς ἀσθενείας αἰρων, καὶ τὰς νόσους.

⁸⁵ Luc. v, 31. ⁸⁶ Jerem. ii, 2. ⁸⁷ Psal. lxxix, 12.

Variæ lectiones et notæ.

(4) Verba : *Vel eum primum velut in pedes erigit* desunt in Græc. interpr.

(5) *Vel : Amplificavi eos et multos, atque claros effeci, propterea quod amore erga eos devinctus eram.*

Hæc ex Cod. Bav. et Ven.

(6) Quæ sequuntur usque ad finem hujus in Oream Commentarii desunt apud Lonicærum, adjecimusque ex Cod. Bav. et Ven.

βαπτίζων. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς δεσμοῖς, οἷς ἐδόθη, ὅτε ἀπήγετο πρὸς Κατάραν, διὰ τὴν ἡμετέραν ἀγάπην, ἐξέτισεν αὐτούς, συνεχομένους, καὶ πεπεσμένους ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἐλευθερώσας τῆς τοιαύτης πνοῆς. Καὶ ὅταν οὖν δεθῇ τις ἢ νόσῳ, ἢ πανίᾳ, λαμπάται ὑπὸ τοῦ Κυρίου, κατὰ τὸν Παροιμιαστὴν, καὶ ἔκτασις αὐτῷ τοῦτο γίνεται ἐπὶ τὰ ἐμπροσθεν. Θῆς ἦν καὶ Παῦλος, εὐδοκῶν ἐν ἀσθενείαις, ἐν θλίψεσι, καὶ ἐν τοῖς δεσμοῖς, οἷς εἶχε, μὴ χωριζόμενος; τοῖς δὲ ἐμπροσθεν ἐπατεινόμενος.

Καὶ δοῦμαι αὐτοῖς ὡς βαπτίζων ἄνθρωπος ἐπὶ τὰς σιαγόνας αὐτοῦ, καὶ ἐπιβλέψομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ θυήσομαι αὐτῷ. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Ὡς παιδίον μικρὸν αὐτὸν ἀνέλαβον, καὶ ὅτι Ὑδάπησα αὐτόν, φησὶν, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ παύονται οἱ πικρὰς πληγὰς ἐπιθήσει ἀλλὰ μετρίως παιδεύσω, φησὶ, διαγόνας αὐτοῦ βαπτίζων, ἵνα αὐτὸν ἐντρέψω ὥσπερ ἂν εἰ τις παῖδα ἡμαρτηκότα βαπτίσαι. Καὶ γὰρ καὶ [f. ei] ἐπιβλέψομαι (7) μόνον δριμύ πρὸς αὐτὸν, ἔρκει πρὸς τὸ κατισχύσαι αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ κακίαν ἐξαφανίσαι. Τοιοῦτό ἐστι τὸ, Ἐν θλίψει μικρῇ ἡ κωδεία σου ἡμῖν· καὶ, Παιδεύσον ἡμᾶς, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ. Εἰ δὲ αἱ σιαγόνες πρὸς τὸ τρέφεσθαι ἡμῖν συνεργοῦσιν, ὅρα πῶς ἐρράπινον εἰς αὐτάς τοῦς; ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Κύριος, λίμπν αὐτοῖς ἐπιπέμφας, πολιορκουμένοι; ὑπὸ Ῥωμαίων, ὥστε ἀργῆσαι αὐτῶν τὰς σιαγόνας. Ὁ γὰρ ἐξ ἀσθενείας σερκὺς ἐκὼν σταυρωθεὶς, οὗτος ὅτε ἐπέδωκε πρὸς αὐτοῦς, τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἔδειξεν αὐτοῖς. Ῥαπίζεται ἐπὶ τὰς σιαγόνας καὶ ὁ τῇ ἀτιμίᾳ περιπέπτων, ἵνα καθαιρεθῇ ἡ ἑκαρσις, ἣν ἔσχε τιμώμενος πρότερον· καὶ τότε ἐπιδέλπει ἐπ' αὐτὸν ὁ Θεός. Ἐπὶ τίνα γὰρ ἐπιβλέψω, ἢ ἐπὶ τὸν πρῶον καὶ ἡσυχον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; Τηνικαῦτα δὲ καὶ δύναται ἐν αὐτῷ ὁ Θεός. Ἐν τῇ ταπεινώσει γὰρ ἡμῶν, ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν.

Κατέβη Ἐφραίμ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Ἀσσοὺρ βασιλεὺς αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἠθέλησεν ἐπιστρέψαι. Τοῦτο δοχῇ νοήσεις· ἢ ὅτι εἰς Αἴγυπτον παραγενόμενος, τὴν ἐκεῖθεν συμμαχίαν ἐζητεῖ, ἀλλ' ὅμως οἱ Ἀσσύριοι ἐβασίλευσαν αὐτοῦ κατακρατήσαντες, καὶ κατατροπώσαντες αὐτόν, καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐχρῆτο συμμάχοις· ἢ, ὅτι εἰς Αἴγυπτον ἀπαχθήσεται ἀλχημωτός, καὶ οἱ Ἀσσύριοι αὐτοῦ ἄρξουσιν, διότι οὐκ ἠθέλησε πρὸς μὲ ἐπιτρέψαι ἀπὸ τῶν εἰδῶλων.

Καὶ ἡσθέρησεν βομπαῖν ἐν ταῖς πόλεσιν αὐτοῦ, καὶ κατέπαυσεν ἐν ταῖς χειρὶν αὐτοῦ, καὶ γόγγυται ἐκ τῶν διαβουλιῶν αὐτοῦ. Τοῦτέστιν, οὐδεῖς;

A tendit eos, dum ab hoste tenerentur premerenturque, talibus eos angustis liberando. Vel tum ergo, cum aut morbo quis, aut paupertate premitur, a Domino, teste Paroemista, diligitur ⁹⁴; idque extensio ei est atque progressus in anteriora. Talis erat et Paulus, qui gloriabatur in infirmitatibus, in afflictionibus, quique vinculis quibus constringebatur, haud secreto quodam loco tenebatur, sed ad anteriora contendebat ⁹⁵.

Et ero illis, quasi dans alapam homini super maxillam ejus, et respiciam ad eum, praevalens ei. Quoniam superius dixit, Parvum uti puerum eum excepī atque dilexi; propterea nunc ait, Haud acerbioribus eum verberibus errantem afficiam, sed leviter corripiam, in gonas ei alapam impingendo, perinde ac si quis errantem puerum alapa percuteret, quem vel torvis oculis aspicere sat est ad flectendum eum, emendandaque vitia quibus laboret. Huic simile est illud: In tribulatione parva correctio tua nobis; et: Corripe nos, verum in iudicio, non in furore ⁹⁶. Quoniam vero maxillae adjumento nobis sunt ad alimentum sumendum, animadvertē, quem ad modum eis, qui in Judaea versabantur, alapam in maxillas impegit Dominus, fame eos premens, dum a Romanis obsiderentur; quo factum est, ut officio suo maxillae ipsae vacarent. Qui enim per carnis imbecillitatem sponte sua crucifixus est, hic, simul ac eos respexit, suam eis declaravit potestatem. Capharis item ceditur quicunque ignominia afficitur, ut ea deprimatur animi elatio, qua honore praeditus antea efferebatur; eumque tum Deus respicit. Ad quem enim respiciam, ait, nisi ad humilem, mansuetum, serenitēque meos sermones? ⁹⁷ Tum etiam in eo praevalēt idem Deus: In humilitate quippe nostra recordatus nostri Dominus est, nosque ab hostibus redemit ⁹⁸.

VERS. 5. *Habitavit Ephraem in Aegypto, et Assur ipse rex ejus, quia noluit converti.* **102** Hoc habitariam accipe. Aut enim sensus est, eum in Aegyptum profectum, Aegyptiorum opem implorasse, nec ob id tamen effugere potuisse Assyriorum imperium, qui eum, licet Aegyptiorum ope ita fretum, debellarunt atque everterunt. Aut innuere vult eum in captivitatem abductum iri, proindeque fore, ut Assyriorum imperio pareat, propterea quod, ait, se ab idolis ad me recipere noluit.

VERS. 6. *Et infirmatus est gladius in civitatibus ejus, et requievit in manibus illius, et comedent de cogitationibus suis. Nemo scilicet omnium inven-*

⁹⁴ Eccle. xi, 14. ⁹⁵ II Cor. xi, 59. ⁹⁶ Jerem. i, 24. ⁹⁷ Isa. lxxvi, 2. ⁹⁸ Psal. cxxxv, 23.

Variae lectiones et notæ.

(7) Sic in Cod. Scribendum tamen ἐπιβλέψαι, vel post αὐτὸν addendum καὶ τοῦτο, vel aliud hujusmodi, ut consideranti patebit.

tus est in civitatibus, qui viribus polletet, et gladium addibere posset; sed omnium manus relaxatæ sunt, bellicoque opere omni destiterunt. Quare necessitate compulsi, impii sui quisque consilii fructus comedunt, qui fructus sunt afflictiones atque calamitates. Hebræi quoque, qui Ægyptiorum cordis duritiem sectati sunt, cum in præceps ruerent, et divino e fastigio prolaberentur, vel regem habentes magnam Assyriorum mentem, infirmati sunt, nec amplius Spiritus gladio, Dei videlicet verbo gaudent. Qui fiat enim, ut in eis reperitur Dei verbum, qui Verbum ipsum e medio sustulerunt? Propterea ipsorum manus omni destiterunt opere, quod placere Deo posset. Eos quippe non poenituit, nec ad Christum sese recipere, nec in nomine Domini Jesu per baptismum lavari voluerunt. Hæc item accidunt ei qui in Ægypti regionem descendit, ubi principatus tenebrarumque potestates dominantur. Is quippe neque gladium habet discretionis, quo gladio bonum a malo discernere queat, nec aliud quidquam agere potest, quo resistat illi qui ejus animam aggrediuntur; sed captivus in servitutem ducitur, vinculisque manibus pedibusque, omni prorsus agendi potestate destituitur.

Vers. 7. *Et populus ejus suspensus de incolatu suo.* Populus videlicet Ephraim procul a familiis suis abductus est in captivitatem. Is item, qui Christum interfecit, populus hac illac incertus fertur. Quidam autem locum hunc ita intelligunt, ut sensus sit: Adeo impie agit, inquit, populus Ephraim, sibi propterea ipse in causa est, cur exteris in regiones migrare cogatur, ut proxima, quasque capiti ejus imminens esse captivitas videatur.

Et Deus super honorata ejus irascetur, et non exaltabit eos. Regibus videlicet atque ducibus Deus succensibit, nec amplius regem Samariæ constituet, neque principes, nec ipsum, Ephraimum scilicet, extollet amplius, cum nullus in posterum sit ei rex futurus. In honoratis Hebraico populo erat templum, et quidquid in eo continebatur; quarum rerum causa iratus eis Dominus dixit: **103** *Ecce relinquetur domus vestra deserta* **, nec amplius efferrī per ea populus ille poterit. Is item, qui in humiliores ex alto invehitur, qui continenter eis ingruit, bonis temporalibus elatus, quæ bona sunt mundanæ hujus peregrinationis, unaque cum ipsa dissolvuntur; is, inquam, qui ita sit affectus, iratum et ipse Deum comperit super ejus honorata, divitias nimirum et gloriam, vel uxorem etiam et filios; hisque Idcirco dejectus, non amplius extolletur. In alienos enim, ait, furor ejus invehitur; proptereaque in superbum, tanquam alieno a se animo, invehitur Deus, eique adversatur.

Vers. 6. *Quid tibi faciam Ephraim? Protegam te,*

** Luc. xiii, 35.

εὐρέθῃ ἐν ταῖς πόλεσιν ἀνὴρ δυνατὸς, καὶ ῥομφαίᾳ χρῆσθαι δυνάμενος· ἀλλὰ πάντων αἱ χεῖρες παρεθήσαν, καὶ ἐπαύσαντο τοῦ ἐνεργεῖν τι πολεμικόν, καὶ ἀναγκαίως τὰς ἐπικαρπίας τῶν ἀσθενῶν αὐτῶν βουλευμάτων φάγονται, αἰτινές εἰσι κακώσεις καὶ θλίψεις. Καὶ οἱ τὴν σκληροκαρδίαν διὰ τῶν Αἰγυπτίων ζηλώσαντες Ἑβραῖοι, ἐν τῷ καταθῆναι καὶ ἀποπεσεῖν τοῦ ὕψους τοῦ θεοῦ, καὶ βασιλεῖα ἔχοντες τὸν νοῦν τὸν μέγαν τῶν Ἀσσυρίων, οὗτοι ἡσθένησαν. Καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἡ μάχη τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ. Πῶς γὰρ ἐν αὐτοῖς ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, οἷ γε ἀπλῶς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἰθανάτωσαν; Διὸ καὶ αἱ χεῖρες αὐτῶν ἔπαυσαν τοῦ ἐργάζεσθαι τι ἔργον θεάρεστον. Οὐκ ἠθέλησαν γὰρ μετανοήσαντες ἐπιστρέψαι, καὶ βαπτισθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Ταῦτα συμβαίνει καὶ παντὶ τῷ καταβαίνοντι εἰς τὴν γῆν Αἰγύπτου, ἐν ἣ ἄρχουσιν αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι τοῦ σκότους. Οὕτε γὰρ ῥομφαίαν ἔχει ὁ τοιοῦτος τὴν τῆς διακρίσεως, δι' ἣς κρίνεται τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττους, οὕτε δύναται ὁ ὅλος ἐνεργῆσαι ἀντίπαλον τοῖς τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἐκπολεμοῦσιν, ἀλλ' αἰχμάλωτος ἄγεται, δεδωμένος χεῖρας καὶ πόδας, καὶ πᾶσαν πρακτικὴν δύναμιν ἀφῆρημένος.

Καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐπικρεμάμενος ἐκ τῆς παροικίας αὐτοῦ. Τοῦτέστι, τοῦ Ἑβραίου πόρρω τῆς οικίας ἀπεκρεμάσθη γῆς, αἰχμάλωτος γενόμενος. Καὶ ὁ Χριστοκτόνος δι' οὗδε κακίᾳ περιφέρεται. Ἐνόησαν δέ τινες τοῦτο καὶ οὕτως. Τοσοῦτον γὰρ, φησὶν, ἀσθεὲς ὁ λαὸς τοῦ Ἑβραίου καὶ ἐκ τούτου αἰτίας αὐτοῦ ἐαυτῷ τοῦ μετοικισθῆναι γίνεται, ὥστε μονονοῦν ἐπικρεμάσθαι δοκεῖν καὶ μετέωρος εἶναι πρὸς τὴν αἰχμαλωσίαν.

Καὶ ὁ Θεὸς ἐπὶ τὰ τέμια αὐτοῦ θυμωθήσεται, καὶ οὐ μὴ ὑψώσῃ αὐτόν. Τοῦτέστιν, ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς καὶ ἡγουμένους, καὶ οὐκέτι ἀναστήσει βασιλεῖς ἐν Σαμαρείᾳ, ἢ ἄρχοντας, καὶ οὐ μὴ ὑψώσῃ αὐτὸν τὸν Ἑβραῖον δηλαδὴ, διὰ τὸ μὴ τοῦ λοιποῦ εἶναι ἐν αὐτοῖς βασιλεῖς. Τέμια τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ ὁ ναὸς καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, ἐφ' ᾧ ἱερωθή Κύριος ὁ εἰκὼν Ἰδοὺ ἀφίσταται ὁ οἶκος ὁμῶν κρημνός, καὶ οὐ μὴ ὑψωθῇ ἐπὶ αὐτοῖς ὁ λαός. Καὶ ὁ τοῖς ταπεινότεροις διὰ ἀπὸ ὕψους ἐπιφερόμενος, καὶ διὰ αὐτοῖς ἐπικρεμάμενος καὶ ἐπαιρόμενος ἐκ τῶν βιωτικῶν ἀγαθῶν, ᾧ τῆς παροικίας εἰσὶ, τῆς ἐνταῦθα, συγκαταλυμένα ταύτῃ· καὶ ὁ τοιοῦτος οὐκ εὕρισκει τὸν Θεὸν θυμώμενον ἐπὶ τὰ τέμια αὐτοῦ, τὸν πλοῦτόν φημι, καὶ τὴν δόξαν, ἣ καὶ γυναῖκα καὶ τέκνα· καὶ καθελὼν αὐτὸν ἐπὶ τούτοις, οὐκέτι οὐ μὴ ὑψώσῃ αὐτόν. Ὅ γὰρ θυμὸς αὐτοῦ, φησὶν, ἄλλοις χρήσεται· τῷ γὰρ ὑπερηφάνῳ ὡς ἄλλοτρίῳ αὐτοῦ Θεὸς ἐπέξεισιν ἀντιτασσόμενος.

Τί σ' διαθῶ, Ἑβραῖμ; ὑπερασπίω σου, Ἰσραὴλ;

τί σε διαβῶ; Ἀπὸ φιλανθρωπίας πολλῆς ἀπορου-
μένη ἔοικε, καὶ φησιν· Οὐκ ἔχω πῶς σοι χρήσομαι.
Ἐπρασπιῶ σου; ἀλλὰ τὰ ἔργα σου οὐ δικαιοῦσι
τοῦτο γενέσθαι. Τί οὖν ποιήσω;

Ὡς Ἀδαμα θήσω σε καὶ ὡς Σεβοίμ. Ἀπο-
λέσω σε, φησιν, ὥσπερ τὰς Σοδομητικὰς ἐκείνας
πόλεις· τοῦτο γὰρ δίκαιον.

Μετестράφη ἡ καρδία μου ἐν τῷ αὐτῷ. Μη-
τέρα καὶ πατέρα φιλόπαιδα μιμούμενος, φησιν·
Ἐν τῷ αὐτῷ, τοῦτέστιν, Ἐν ὅσῳ λέγω κατὰ σοῦ,
ἐστράφη ἡ καρδία μου, οἶονεὶ στρόφους τινὰς; καὶ
ὕπαιμειν ἀλγήσασα· διὸ μετέστρεψε τὴν ἀπόφασιν.

Συνεταράχθη ἡ μεταμέλειά μου, οὐ μὴ ποιή-
σω κατὰ τὴν ὁργὴν τοῦ θυμοῦ μου· οὐ μὴ ἐγκα-
ταλείψω τοῦ ἐγκαταλείφεσθαι τὸν Ἐφραΐμ. B
Τουτέστι, ταραχθεὶς ἀπὸ τῆς πολλῆς πρὸς αὐτὸν φιλο-
στοργίας μεταμελῆναι, καὶ οὐ μὴ ποιήσω κατὰ
τὴν ὁργὴν μου. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὡς νῦν μὲν
τοῦτο φοβούμενος, νῦν δὲ ἐκείνο βουλόμενος (8), ἀλλὰ
σχηματίζων τὸν λόγον εἰς ὁργὴν καὶ ἔλεον, εἰς τι-
μωρίαν καὶ φιλανθρωπίαν· καὶ δι' ἐκείνων μὲν
ἐκφοβῶν, διὰ τούτων δὲ προτρέπων καὶ ἐκκαλούμε-
νος εἰς· πειθῶ· ὡς ὁ Δαβὶδ λέγει· Οὐ κατὰ τὰς
ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, ἀλλὰ καθὼς οἴ-
κτειρε πατὴρ υἱοῦς, ὡκτείρησεν Κύριος τοὺς
φοβούμενους αὐτόν· καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐα, Μὴ
ἐπιλήσεται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς, ἢ τοῦ μὴ
ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς; E
Εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἐπιλάθοιτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι.
Οὐχ ἵνα δὲ μόνον ἐκείνους ὡφελῇ, ταῦτα λέγει· C
ἀλλ' ἵνα καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸ τοιοῦτον τῆς φιλανθρω-
πίας ἀρχέτυπον τὰς οικείας ψυχὰς εἰκονίζωμεν
(Ὅσα γὰρ ἐγράφη, πρὸς ρουθεσίαν ἡμῶν ἐγράφη),
καὶ ἵνα μὴ πονηροὶ καὶ μνηστῆκακοὶ ὦμεν (Ὁδοὶ γὰρ
μνηστῆκακων, εἰς θάνατον), ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ
καρῷ καὶ τὰ τῆς ὁργῆς ἐπιδεικνύμεν ῥήματα
πρὸς σωφρονισμόν, καὶ τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἐπιφέ-
ρωμεν, πρὸς τὸ διὰ τὸ [f. om. τὸ] τῆς χρηστότητος
ἐτρέψαι μᾶλλον καὶ κατανοῆσαι. Τότε γὰρ δεικνύο-
μεν ἑαυτοὺς λογικῶς ἐπιστατούντας, ὅτε χρηστό-
τητι μᾶλλον, ἢ θυμῷ, τοὺτους ἐπιστρέφωμεν [f.
-ομ.]· λογικοῦ γὰρ, τῇ ἱλαρότητι ὑπάγεσθαι. Διὸ
καὶ Πέτρος ἔλεγε· Ποιμαίνετε τὸ ἐν ὑμῖν πολ-
μιον ἐκουσίως, ἀλλὰ μὴ ἀναγκαστικῶς.

Διότι θεὸς ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ἐν σοὶ
ἅγιος. Ὡσπερ τινὸς ἀνθυπενεγκόντος καὶ ἀπορή-
σαντος· Διὰ τί, ὦ Κύριε, τὸσαῦτα ἀπειλήσας, με-
ταμέλησας [f. -μολήσω], καὶ οὐ κολάζεις τὸν Ἐφραΐμ;
φησὶν· Διότι οὐκ ἄνθρωπός εἰμι, ἀλλὰ θεὸς ἀγαθός,
ἐπιλογνόντι οὐ τῇ ὁργῇ τὴν νίκην διδούς· τοῦτο γὰρ
ἀνθρώπινον πάθος. Τί οὖν ὧς κολάζεις; Διότι,
φησὶ, καὶ ἁγίός εἰμι, μισῶν ἀδικίαν, καὶ θέλων ἐν
σοὶ ἅγιος εἶναι, τοῦτέστι, διὰ τῶν σῶν ἔργων τὴν

Israel? quid tibi faciam? Pro summa sua bonitate
atque clementia dubitanti plane similis effectus :
Incertus sum, ait, quid [michi de te sit agendum.
Numquid te protegam? At obstant facinora tua
quæ fas id esse negant. Quid ergo faciam?

Sicut Adamam ponam te, et sicut Sebeim. De-
struam te, ait, ut Sodomiticæ urbes illas· id enim
justitia postulat.

Conversum est cor meum in idem. Parentes filio-
rum amantissimos imitatus, In idem, ait, interea
scilicet, dum contra te loquebar, conversum est cor
meum, dolens videlicet vehementer angebatur,
proptereaque sententiam mutavit.

Vers. 8, 9. Conturbata est pœnitentia mea, non fa-
ciam juxta iram furoris mei. Non derelinquam, ut
deleatur Ephraim. Vehementi scilicet erga te amore
percitus, proposito destitit, nec amplius faciam,
quod ira mea postulabat. Hæc vero dicit, non
quod modo hoc vereatur, modo illud velit; sed
sermonem ad iram et misericordiam, ad suppli-
cium atque clementiam convertit, quo nos perter-
refaciat, simulque incitet et impellat ad obedi-
entiam, ut ait David : Non secundum iniquitates no-
stras retribuit nobis, sed quemadmodum miseretur
pater filiorum, ita miseretur Dominus timentium
se⁹⁶. Et apud Isaiam : Numquid obliviscetur mulier
filii sui, neque miserebitur partuum ventris sui? et
si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui⁹⁷.
Hæc vero non ad eorum modo utilitatem, sed ad
nostram etiam institutionem dicit, quo scilicet ad
hujusmodi benignitatis exemplar nostrum quisque
animum componamus : Quæcunque enim scripta
sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt⁹⁸ : simul
ne mali simus, malorumque memores : viæ nam-
que malorum ad mortem ducunt⁹⁹ : sed uno tem-
pore iræ verba proferamus ad correctionem, adji-
ciamusque continuo humanitatis officia, quo magis
magisque delinquentes talem ob humanitatem pu-
dore affecti, commoveantur. Tum enim ostendi-
mus, nos ratione alios moderari, cum humanitate
104 potius quam ira eos, ducimus. Ratione
quippe utilis est, placido modo regere. Quam-
obrem et Petrus, Pascite, inquit, qui in vobis est,
gregem, non coacte, sed sponte¹⁰⁰.

Quoniam Deus ego sum, et non homo, in te san-
ctus. Quasi quis objecisset, quæsissetque ab eo, Cur
tui te pœnitet consilii, nec amplius punis Ephraim,
postquam tot ei minatus es supplicia? Quia,
subdit ille, non sum homo, sed Deus bonus atque
misericors, iræ scilicet minime cedens. Id enim
hominum vitium est. Cur, inquires, interdum pu-
nis? Quia sanctus, ait, quoque sum, odio habens
iniquitatem, id simul cupiens, ut etiam in te sanc-

⁹⁶ Psal. ciii, 10 13. ⁹⁷ Isa. xlix, 15. ⁹⁸ Rom. xv, 4. ⁹⁹ Prov. xii, 28. ¹⁰⁰ I Petr. v, 2.

Variæ lectiones et notæ.

8) Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὡς νῦν μὲν τοῦτο βου-
λόμενος; νῦν δὲ τοῦτο μεταδουλεύόμενος. Hæc vero

dicit, non quod modo velit hoc, modo, mutata sen-
tentia, nolit, Theodoretus ad hunc locum.

tus comperiar, nisi scilicet mea sanctitas per opera tua manifestetur, neve tua per flagitia potius apud exterarum nationum villipendatur. Simile est illud: *Sanctificetur nomen tuum*⁹⁹, scilicet per nos ostendatur efferturque laudibus.

Et non ingrediar in civitatem. Loco videlicet non concludar, nec, hominis instar, civitatem incolere compellar; ubique enim sum, omnibusque adsum. Præterea nec urbem Jerusalem ingressus est, ut eam inviseret, eique prospiceret; ob nefarios enim ipsius habitatores, eam dereliquit.

Vers. 10. *Post Dominum ambulabo.* Populum quodammodo docet, quid dicere et facere debeat, cumque ita loquentem inducit: Quoniam talis est tua bonitas atque clementia, Domine, *post Dominum ambulabo* ego, qui te offendi. Cumque gravissima pati deberem, minime tamen tuam per misericordiam sim passus, in posterum agam, quod tibi placitum erit. Hæc est huiusce dicti sententia. Cui dicto quidam adnectentes quod præcedit, *Non ingrediar in civitatem*, isthuc etiam ex populi persona dici merito autumant. Quasi populus ipse dicat: Equidem civitates munivi, quo, belli tempore, tutum in ipsis perfugium haberem: verum postquam tantam erga me benignitatem Domini ostendit, non amplius ingrediar civitatem, sed Dominum consecretabor, qui scapulis suis obumbrabit mihi¹, meque defendet atque propugnabit.

Vers. 10, 11. *Sicut leo rugiet, et formidabunt filii aquarum, et venient quasi avis ex Ægypto, et quasi columba ex terra Assyriorum. Et restituant eos in domos suas.* Futurum hinc e Babylonis urbe regressum præduntiat, qui regressus, imperante Cyro, contingere debebat. Hic, ait, exercitum in Babylonios ducet, rugiens fremensque, tanquam leo. Per leonem autem innuit ejus potentiam; per *Rugitus fremitusque* significat bellicos rumores. Metum, ait, is Babylonios incutiet, atque hi, timore perculsi, sese ab ejus conspectu proripient, ut filii aquarum, pisces nimirum, animalium **105** genus valde pavidum, qui strepitum nullum, ne hominis quidem umbram, sustinere valent. Cum hic itaque Babylonios subegerit, Judæi tum ex Assyriorum Ægyptiorumque regione domum quisque suam abibunt. Cyrus enim, a Deo permotus, dimisit Hebræos qui Babylone versabantur. Qui postquam in regionem suam reversi sunt, ædificaveruntque Cyri permisso Jerusalem; cum hoc audissent Judæi, qui in Ægypto commorabantur, maguos hinc spiritus quisque sumere, domumque et ipsi suam reverti constituerunt: Quidam autem illud, *Rugiet* de Deo intelligendum putarunt, siquidem ipse metum Babylonios incutiet. Quidquid enim potuit Cyrus, per Deum potuit, ut et Isaias multis ante annis præduntiauit, eum (proh mirum!) nominatim ap-

A *ἐμὴν ἀγιότητα γνωρίζεσθαι. καὶ μὴ βλασφημεῖσθαι ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῶν βδελυρῶν σου πράξεων, τοιοῦτόν ἐστι τὸ, Ἀγιασθήτω τὸ ὄνομα σου, ἀπὸ τοῦ, Ἄγιον δευχθήτω δι' ἡμῶν καὶ δοξασθήτω.*

Καὶ οὐκ εἰσελεύσομαι εἰς πόλιν. Τρυφεῖται, οὐ τότῳ περικλεισθήσομαι, οὐδὲ ὁμοίως τοῖς ἀνθρώποις πόλιν οἰκεῖν ἀναγκασθήσομαι· πανταχοῦ γὰρ καὶ πᾶσι πάρεμι. Ἀλλ' οὐδὲ εἰς τὴν πόλιν Ἱερουσαλὴμ εἰσῆλθεν, ἐπισκεψόμενος αὐτήν, καὶ προνοσάμενος [f. -σόμε.] αὐτῆς· διὰ γὰρ τοὺς πονηροὺς κατοικοῦς, ἀφῆκεν αὐτήν.

Ὅπισθ' Κυρίου πορεύσομαι. Ὁτανεὶ διδάσκει τὸν λαόν, τί δεῖ λέγειν καὶ ποιεῖν, καὶ φησιν, ἔτι Ἐπειδὴ τοιαύτη ἐστὶν ἡ σὴ φιλανθρωπία, ὡς Κύριε, ὀπίσω τοῦ Κυρίου πορεύσομαι ἐγὼ ὁ προσκεκρυμμένος σοι λαός· καὶ ἅγιος ὢν τὰ πάνδενα παθεῖν, μὴ παθὼν δὲ διὰ τὸν σὸν Δεόν, καὶ λοιπὸν τὰ ἀρεστά σοι δράσω. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ τοῦ ῥήτου διάνοια. Εἰκότως δὲ συνάφαντές τινες καὶ τὸ πρὸ τούτου, φησὶ δὴ τὸ, *Οὐκ εἰσελεύσομαι εἰς πόλιν*, εἶπον καὶ αὐτὸ ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ λέγεσθαι, φάσκοντες, ὅτι Ἀληθῶς μὲν πόλεις ὠχύρωσα, ἵνα ἐν καιρῷ πολέμου ἔξω αὐτὰς καταφύγιον· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Κύριος τοιαύτην περὶ ἐμὲ φιλανθρωπίαν ἐνδείκνυται, οὐκ εἰσελεύσομαι εἰς πόλιν, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ ἀκολουθήσω, καὶ ἐν τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει μοι, προπολεμῶν μου καὶ προστασίζων.

C *Ὡς λέων ἐρεύζεται, ὅτι αὐτὸς ὀρύσσεται, καὶ ἐκστήσονται τέκνα ὕδατων· ἐκστήσονται ὡς ὄρνεον ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ὡς περιστέρα ἐκ γῆς Ἀσσυρίων, καὶ ἀποκαταστήσω αὐτοὺς εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν.* Τὴν γεννησομένην μετὰ ταῦτα ἐπάνοδον ἐπὶ τοῦ Κυρίου προαγορεύει. Ὅπως γὰρ ἐπιστρατεύσει μὲν, φησὶ, τοῖς Βαβυλωνίοις, ὡς δὲ λέων ἐρευσάμενος· καὶ ὠρύσσει αὐτοὺς. Ἀνίσταται δὲ διὰ τοῦ λέοντος μὲν, τὴν δύναμιν αὐτοῦ· διὰ δὲ τοῦ, *Ἐρεύζεται καὶ ὠρύσσεται*, τοὺς ἐν τῷ πολέμῳ ἐλαγμούς. Δειλοὺς ποιήσει τοὺς Βαβυλωνίους, καὶ ἐκστήσονται οὗτοι, ὥσπερ τέκνα ὕδατων, τουτέστιν, ὡς ἰχθύες· δειλὸν δὲ χρῆμα ἰχθύς, καὶ οὕτως κτύπου ἀνεχόμενος, οὕτε σκιδᾷ ἀνθρωπίνης. Τούτου τοίνυν ἐλόντος τοὺς Βαβυλωνίους, οἱ Ἰουδαῖοι ἐπανελεύσονται ἐκ γῆς τε Ἀσσυρίων, καὶ ἐξ Αἰγύπτου. Ὁ γὰρ Κύριος ὑπὸ Θεοῦ κινούμενος, ἀπέλυσε τοὺς ἐν Βαβυλῶνι ὄντας. Τούτων δὲ ἐπανελθόντων, καὶ οἰκοδομούντων τὴν Ἱερουσαλὴμ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου πρόσταξιν, ἀκούσαντες οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Ἰουδαῖοι, θαρσύναντες, ἀνῆλθον καὶ αὐτοί. Τινὲς δὲ τὸ, *Ἐρεύζεται*, περὶ Θεοῦ εἶπον, ὅτι αὐτὸς δειλίαν ἐμβαλεῖ τοῖς Βαβυλωνίοις. Καὶ γὰρ ὁ Ἰσχυρὸς ὁ Κύριος, ἐκ Θεοῦ Ἰσχυρὸς, καθὼς Ἡσαίας πρὸ πολλῶν ἐτῶν προεφῆτευσεν, καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος (ὡς θαῦμα!) μνησθεῖς· *Φησὶ γὰρ· Τάδε λέγει ὁ Κύριος τῷ Ἰσχυρῷ μου Κύρῳ, ὃς ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ἐκ-*

⁹⁹ Matth. vi, 9. ¹ Psal. xc, 4.

ακούσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔσθῃ, καὶ ἰσχυρὸν βυσι-
λέων διαβρῆξω. Ἀνολίξω ἐμπροσθεν αὐτοῦ θύρας,
καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται. Λέγει δὲ καὶ ὁ
Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὸ, Ὅπισω Κυρίου
πορεύσομαι· οὐ γὰρ ἀντιθέος εἰμι· ἀλλ' αὐτός
μοι εἶπε, τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω. Καὶ ὁ Πατὴρ
ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ δείκνυσιν αὐτῷ τὰ ἔργα·
καὶ, Γενηθήτω τὸ θέλημά σου. Ἠρεύξατο δὲ καὶ
ὠρύσατο ὡς λέων, ὅτε κράξας φωνῇ μεγάλῃ, τὴν
ψυχὴν εἰς χεῖρας τοῦ Πατρὸς ἠρεύξατο, κοιμηθεὶς
ὡς λέων. Τότε καὶ τὰ τέκνα τοῦ κρατοῦντος τῶν
ὕδατων δράκοντος, αἱ συναποστάτιδες αὐτοῦ δυνάμεις,
ἐρροθήθησαν, τὴν θάνατον ὀρώσαι σκυλευόμενον.
Πολλὰ γὰρ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἔγερ-
θησαν, ἅτινα τέκνα τοῦ δράκοντος ἐξεπέτασαν ἀπὸ
τῆς Αἰγύπτου καὶ Βαβυλῶνος. Θεογνωσίας γὰρ ἐκεῖτος
ἐμπολιτευομένης, ἐξηλάθησαν καὶ θέναν, καὶ ἀποκα-
τέστησαν εἰς τὰς ἀδύσους τοῦ σκότους, αἰτίνας
ἦσαν οἴκοι αὐτῶν. Τέκνα ὑδάτων, αἱ τῷ ὕδατι καὶ
διατελειμένῳ βίῳ συγγενεῖς πράξεις, αἱ, ὅταν ἐρεύξη-
ται ἐκ τῆς ἀγαθῆς καρδίας τὸν ἀγαθὸν λόγον τοῦ Εὐ-
αγγελίου ὁ λέων ἐκ φυλῆς Ἰούδα Χριστὸς, ποιεῖ ἀφ-
ίπτασθαι ἡμῶν, καὶ λοιπὸν ἐκ τῆς γῆς Αἰγύπτου
ἐκρεύγομεν, ὥσπερ ὄρνειον ἐκ παγίδος ἄνω πετόμε-
νοι· καὶ ἀφιπτάμεθα ὡς περιστέρα πράξι καὶ ἀκα-
κος ἐκ τῆς τῶν Ἀσσυρίων ἐπάρσεως· ἥτις εἰ καὶ
ὑφύπται, ὅμως τῇ ἀληθείᾳ γῇ ἐστιν· καὶ τότε ἀπο-
καθιστάμεθα ὑπὸ Ἰησοῦ εἰς τὰς ἄνω μονάς.

Ἐκύκλωσέ με ἐν ψεύδει Ἐφραῖμ, καὶ ἐν ἀσε-
βείαις οἶκος Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα. Ἐγὼ μὲν, φησὶ,
τοσαύτης αὐτοὺς ἀξιώ προμηθείας· αὐτοὶ δὲ παντα-
χόθεν με περιεκύκλωσαν τῷ ψεύδει, τουτέστι, τῇ
εἰδωλολατρείᾳ. Ὅπου γὰρ ἀναστραφῶ, τόπον ἐμοὶ
οὐχ ὀρῶ ὑπολειφθέντα, ἀλλὰ πάντα τοῖς δαίμοσιν
ἀνέθηκε. Καὶ τὸν Κύριον δὲ Ἰησοῦν ἐκύκλωσαν κύ-
νες πολλοὶ, τὰς ψευδομαρτυρίας συντιθέντες.

Νῦν ἔγνω αὐτοὺς ὁ Θεός, καὶ λαὸς ἄγιος
κεκλήσεται Θεοῦ. Ὅμως, φησὶ, καίτοι τοιούτους
ἔβλαψεν, ἐγὼν, τουτέστιν ἡγάπησα, καὶ λαὸν ἐμὸν ὀνο-
μάζω. Τῷ δὲ οὕτως· ἔγνω, φησὶ, τὴν τρέπον,
δι' οὗ εὐαρεστήσουσί μοι, καὶ κεκλήσονται Θεοῦ, καὶ
ὅτι διὰ παιδείας τινὸς τοῦτο ἔστα· τρυφῶντες
γὰρ ἀφίστανται ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ αἱ ἐξ Ἐβραίων δὲ
πρὸς Χριστὸν ἐπιστρέφοντες, λαὸς Θεοῦ καλοῦνται,
περὶ ὧν δοκεῖ νῦν προφητεῖν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ὅδε Ἐφραῖμ, κορητὸν πνεῦμα, ἐδίωξε καὶ ὤσων
δληρὴν τὴν ἡμέραν, κατὰ καὶ μύτια ἐπλήθυνε.—
Πορητὸν πνεῦμα, τὴν πονηρὰν ὁρμὴν καὶ προαι-
ρεσίν φησιν, ἣν ἔχων ὁ Ἐφραῖμ, ἐδίωξε καὶ ἐπεζήτησε

pellando. Ait enim : *Hæc dicit Dominus christo meo*
Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut exaudiant co-
ram eo gentes, et fortitudinem regum conteram, apè-
riam coram eo januas, et civitates non concludentur *.
Dominus item noster Jesus Christus dicit, *Post*
Dominum ambulabo ; non enim Dei adversarius
sum, sed ipse mihi dixit, *quid dicam, et quid lo-*
quar *. Et : *Pater diligit Filium, et ostendit ei opera* *.
Et : *Fiat voluntas tua* *. Rugitus autem, leonis in-
star, edidit, fremitusque tum, cum dormiturus, in
Patris manus emisit spiritum, voce magna *, quasi
leo, fremens rugiensque. Tum etiam draconis aquæ
imperantis filii, potestates quæ una cum ipso a Deo
desecerant, timore perterriti sunt, devictam jam mor-
tem cornentes. Multa enim excita somno sunt cor-
pora sanctorum, qui dormierant *, qui draconis il-
lius filii cum essent, *Ægypto atque Babylone ex-*
cesserant. Cum enim ibi Dei cognitio vigeret,
abacti illinc sunt, inque tenebrarum abyssos trans-
lati, quæ quidem abyssus eis domus erant. *Aqua-*
rum item soboles sunt opera, lubricæ atque disso-
lutæ vitæ consentanea, quæ, dum ex corde bono
bonum Evangelii verbum emitit leo, e tribu Juda
natus Christus, a nobis ejus vi potestateque statim
evolant. Nosque in posterum ex *Ægypti* regione
discedimus, avis instar, e laqueo superiora peten-
tes, evolamusque, mansueta et pura uti columba,
ex Assyriorum elatione, quæ licet sublimis feratur,
terra tamen est, atque tum a Jesu supernas ad se-
des transducimur.

VERS. 12. *Circumedit me in mendacio Ephraim,*
et in impietate domus Israel et Juda. Ego equidem,
ait, tantopere eis eorumque saluti prospicere
studui. Illi vero me undique mendacio, idololatria
scilicet circumvenere : nam quocumque me vertam,
nullum mihi relictum locum video, sed cuncta
dæmonibus illi dicare non dubitarunt. Dominum
quoque Jesum circumvenere canes multi, falsa in
eum testimonia comminiscentes.

Nunc cognovit eos Deus, et populus 106 sanctus
vocabitur Dei. Tales, ait, etsi essent, eos tamen
cognovi, scilicet dilexi, populūque meum appello.
Quidam ita locum hunc interpretantur : Novi, ait,
qua ratione placere mihi possint, appellarique
Dei populus, neque me latet, id per correctionem
aliquam fieri debere ; nunc enim mollem et effemi-
natam vitam degunt, proptereaque a me recedunt.
Hebræi quoque, qui sese ad Christum recipiunt,
Dei populus appellantur, quo de populo in præ-
sentia vaticinari videtur.

CAPUT XII.

Ac Ephraim malus spiritus persecutus est æstum
tota die, inania et vana multiplicavit. Malum spiri-
tum appellat pravum impetum atque studium, quo
cum arderet, inquit, Ephraim, malorum et affli-

* Isa. xlv, 1. * Joan. xii, 49. * Joan. iii, 25. * Matth. vi, 40. * Matth. xxvii, 50. * Matth. xxviii, 52.

tionum æstum quærere consecrarique videbatur, A seque ipse quodammodo sponte sua in calamitates, meam negligens opem ac tutelam, conjiciebat. Quomodo? Multiplicando scilicet inania idolorum altaria. Æstus autem est et ipse idolorum cultus, quo æstu Israelis fructus omnes corrumpuntur.

Et testamentum cum Assiriis pepigit, et oleum in Ægyptum invexit. Non inania modo idola multiplicavit, sed etiam meam negligens opem, ad homines confugit: Assyrios sibi socios ascivit modo, modo Ægyptiis oleum quo carerent, dono dedit. Oleis quippe abundat Samaritana regio. Fortasse vero tali de oleo sermo non est, nec oleum Ægyptiis ii dederunt, sed aurum eis præbendo, misericordiam hinc aliquam ab eis capere studuerunt. Malus item spiritus sunt Hebræi, qui adhuc in perfidia manent, qui per totam ipsorum vitam æstum consecrantur, acri in legem studio flagrant, nolentesque dicere: *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus, cui diximus: In umbra tua vivemus* *. Qui nec ad sacri fontis aquam accedere volunt, et in absurda prorsusque vana spe vivunt, fore, ut patriam quisque suam recipiat. Fœdus enim percusserunt cum dæmonibus Assyriorum, projecерuntque Dei misericordiam gentibus quæ in errore versabantur. Nos scilicet obtinimus misericordiam hanc, velut hæreditatem, accepimusque Spiritus sancti oleum quo in baptismo delibuti sumus, ex Hebræis ad nos transductum. Illis enim in usu erat oleum unctionis, imago et figura spiritalis chrismatis. Deum item in mendacio circuit is, qui vanitatem diligit, et mendacium quærit, qui scilicet falsa præsentis vitæ bona consecratur. Qui quidem et ardentia 107 diaboli tela excipiens, incedensque ea, quam inde concepit, flamma, æstum consecratur, eique per ea quæ agit, continuo fit obiviam, atque præceps ad gehennæ æstum alterum fertur. Idem cum superbis dæmonum potestatibus amicitiam init, inque vitæ huius Ægyptum transfert oleum, jucunda scilicet Spiritus sancti dona quæ in sacro fonte accepit, illud projiciens Ægyptiis, ut in posterum dicere nequeat amplius, *Exaltabitur senectus mea in oleo pingui* *.

VERS. 2. *Et iudicium Domino cum Juda, et ulciscar Jacob.* Ut superius reprehendit Ephraimum, decem scilicet tribus, eique vitio vertit, quod vana multiplicavit: ita nunc Juda, duas videlicet tribus, quæ Hierosolymis versabantur, iudicatum iri dicit. Quæ tribus licet Jacob posteritas essent, minime eum ejusque virtutem æmulabantur, sed ignomi-

* Thren. iv, 18. * Psal. xci, 41.

Variæ lectiones et notæ.

(9) Κακῶν, *malorum*, Cod. Ven.

(10) Χρηστῶν, *bonum*, Cod. Bav. Sed Theodorus ad hunc locum χρυσόν habet, ut in Cod. Ven.

(11) Κενὰς, *inanes*, Cod. Bav.

(12) Quasi legendum in textu sit ἔλεον, *miseri-*

τὸν καύσωνα τῶν κακώσεων (9) καὶ τῶν θλίψεων, τὴν ἐμὴν σκιάν καὶ σκέπην ἀφελὶς, καὶ μονοκουλὴ εὐθαιρέτως ταῖς συμφοραῖς ἐπιδραμὼν. Πῶς; διὰ τοῦ πληθύναι τὰ μάταια θυσιαστήρια τῶν εἰδώλων. Καύσων δὲ καὶ αὕτη ἡ τῶν εἰδώλων λατρεία, πάντας τοὺς καρποὺς Ἰσραὴλ διαφθείρασα.

Καὶ διαθήκην μετὰ Ἀσσυρίων διέθετο, καὶ ἔλαιον εἰς Αἴγυπτον ἐνεπορεύετο. Οὐ μόνον, φησί, τὰ μάταια ἐπληθύνεν εἰδῶλα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐμὴν ἀφελὶς βοήθειαν, ἀνθρώποις προσέφευγε· καὶ ποτὲ μὲν τοὺς Ἀσσυρίους ἐφιλοῦτο, ποτὲ δὲ ἔλαιον τοῖς Αἰγυπτίοις δῶρον προσέφερεν, ὥς μὴ ἔχουσιν. Ἐλαιοφόρος δὲ ἐστὶ μάλιστα ἡ Σαμαρείτις. Ἡ οὐ περὶ τοιοῦτου ἔλαιου λέγει, οὐδ' ἐστὶ αὐτοὶ ἐδίδωσαν τοῖς Αἰγυπτίοις ἔλαιον, ἀλλ' ἐστὶ χρυσόν (10) αὐτοῖς προσφέροντες, ἐλεηθῆναι παρ' αὐτῶν ἐπραγματεύοντο. Πομπὴν πνεύματος, οἱ ἐστὶ ἀπιστοῦντες τῶν Ἑβραίων, οἱ καὶ δλον τὸν βίον αὐτῶν διώκουσι τὸν καύσωνα, ὑπερκάμμενοι τοῦ νόμου, μὴ θέλοντες εἰπεῖν· Πνεῦμα πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς ὁ Κύριος, ὃ εἰπομεν· Ὑποδὲ τὴν σκιάν αὐτοῦ ζησόμεθα· ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος τρέχοντες· καὶ νῦν (11) δὲ καὶ ματαίως ἐπίδας ἔχουσιν, ἐστὶ ἀπολήφονται τὴν πατρίδα. Διαθήκην γὰρ μετὰ τῶν νεφελῶν Ἀσσυρίων διέθετο, καὶ τὴν ἔλεον (12) τοῦ Θεοῦ τοῖς ἐν πλάνῃ ἔθνεσι προήκοντο, οἱ (13) καὶ ἐκκληρονομήσαμεν τοῦ τοῦτου [ἴ. τοιοῦτ.] ἔλεον. Καὶ τὸ ἔλαιον δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὃ ἐχρίσθησαν βαπτισθέντες, ἐπραγματεύσασθα ἡμεῖς ἐκ τῶν Ἑβραίων εἰς ἡμᾶς περιελθόν. Ἐκείνων γὰρ ἦν τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως, τύπος δὲ τοῦ πνευματικοῦ χρίσματος. Κυκλῶσι ἐν ψεύδει τὸν Θεὸν καὶ ὁ ἁγίων ματαιότητά, καὶ ζητῶν ψεύδος, τουτέστι, τὰ ψεῦδη τοῦ παρόντος βίου ἀγαθὰ. Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ τὰ πεπωρωμένα βέλη τοῦ διαβόλου ὑποδεχόμενος, καὶ πορευόμενος τῇ φλογὶ ἣ ἐξέκχυσε, διώκει τὸν καύσωνα, καὶ αἰεὶ τοῦτῃ προστρέχει ἐξ ὧν πράττει, πρὸς τὸν καύσωνα τῆς γεέννης αἰεὶ φερόμενος. Οὗτος καὶ ταῖς ὑψηλόφοροις δυνάμεσι τῶν δαιμόνων φιλοῦται, καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον τοῦδε τοῦ βίου μετὰγει τὸ ἔλαιον, τουτέστι, τὰ ἱερὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὃ ἔλαβε βαπτισθεὶς, καὶ προδίδωσι τοῖς Αἰγυπτίοις, ὥστε τοῦ λοιποῦ μὴ δύνασθαι αὐτὸν λέγειν, ἐστὶ Ὑψωθήσεται τὸ τῆρός μου ἐν δόξα ἰσχυροῦ.

Καὶ κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν Ἰούδαν τοῦ ἐδικησάι τὸν Ἰακώβ. (14) Ὅσπερ τὸν Ἑφραὶμ, ἦτοι τὰς δέκα φυλάς ὠνείδισεν, ὡς πληθύναντα μάταια, οὕτω νῦν πρὸς τὸν Ἰούδαν, ἦτοι τὰς ἐν Ἱερουσολύμοις δύο φυλάς, λέγει κριθέσθαι. Οἱ ἐγένοντο μὲν τοῦ Ἰακώβ ἀπόγονοι· οὐκ ἐμιμήσαντο δὲ τὴν ἐκείνου ἀρετὴν· ἀλλὰ πρὸς αἰσχύνην αὐτοῦ καὶ ὕβριν ἐτί-

cordiam, non ἔλαιον, oleum.

(13) Ὁ, quod, Cod. Bav.

(14) Ἐστὶ τὰς ἐν Ἱερουσολύμοις δύο φυλάς λέγει κριθέσθαι, adhuc duas, quæ Hierosolymis commorabantur, tribus iudicatum ire dicit, Cod. B.,

νοντο. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἐκδικήσω τὸν Ἰακώβ νῦν· Ἀ
 παραδοὺς γὰρ αὐτοὺς τοῖς πολεμίοις, τὴν ὕβριν, ἣν
 ἐκείνους ὕβρισαν, ἐκδικήσω.

Κατὰ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα.
 Πῶς ἔσται ἡ ἐκδίκησις λέγει, ὅτι ἀξίως τῶν ὁδῶν
 αὐτοῦ, ἦτοι τῶν ἔργων καὶ τῶν ἐπιτηδεύματων,
 ἦτοι τῶν ἔξεων (15)· πολλάκις γὰρ τις ποιεῖ πονη-
 ρόν τι, μὴ ἀπὸ πονηρᾶς ἔξεως· ἀλλ' οὗτοι καὶ
 ὠδεύουν πρὸς τὰ κακὰ, καὶ μελέτην ἐπιτηδεύματα
 ταῦτα ἐποιοῦντο.

Ἐν τῇ κοιλίᾳ ἐπέτρυνε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ,
 καὶ ἐν κόποις αὐτοῦ ἐνίσχυσε πρὸς τὸν Θεόν,
 καὶ ἐνίσχυσε μετὰ ἀγγέλου, καὶ ἐδυνάσθη. Τὰ
 κατὰ τὸν πατριάρχην Ἰακώβ εἰς μέσον προτίθησι,
 τὴν τῶν ἐκτόνων αὐτοῦ παρανομίαν διαλέγξαι θέ-
 λων, καὶ φησιν, ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἀπὸ μήτρας αὐτῆς
 ἐκλελεγμένος ἦν τῷ Θεῷ, διὰ τὴν μέλλουσαν πάν-
 τως ἀρετὴν. Καὶ ἐπέτρυνε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ,
 (16) καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἐπάλασε μετὰ τοῦ Θεοῦ,
 ἦτοι τοῦ ἀγγέλου· καὶ οὕτως ἦν ἰσχυρὸς, ὥστε μετὰ
 τοῦ Θεοῦ παλαῖσαι, εἰ καὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ἐνάρκη-
 σεν. Ἐπάλασε δὲ ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ, παραμυθούμε-
 νος τὴν τούτου δεξιάν. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλων τῷ
 ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπαντῆσαι, αὐτὸν ἐφοβεῖτο, δέικνυσιν
 αὐτῷ ὁ Θεός, ὅτι· Ἐπειδὴ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐνίσχυσας,
 καὶ μετὰ ἀνθρώπου δυναθῆσθαι. Τὸν αὐτὸν δὲ καὶ
 Θεὸν καὶ ἄγγελον καλεῖ ἐναυῦθα ὁ προφήτης, ὡς καὶ
 Μωσῆς, ἵνα προτυπώσῃ τὸν Χριστόν, ὃς καὶ μεγά-
 λης βουλῆς Ἀγγελός ἐστι, τῆς τοῦ Πατρὸς, καὶ
 Θεὸς ἰσχυρὸς. Ἠγγεῖλε γὰρ ἡμῖν τὴν τοῦ Πατρὸς
 βουλήν, ἥτις ἦν, τὸ δι' αἵματος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰρη-
 νοποιηθῆναι τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς.
 Ταῦτα δὲ τύποι τῶν μελλόντων ἦσαν. Καὶ γὰρ εἰδή-
 λουν, ὅτι οἱ ἐξ Ἰακώβ ἀντιστήσονται τῷ ἀγγέλῳ
 τούτῳ καὶ Θεῷ· καὶ οἱ μὲν, νάρκησουσι τὸν μηρὸν,
 τούτέστι, χωλانوῦσιν ἐν τῇ πίστει, καὶ τὴν πρὸς
 αὐτὸν ἐπέλευσιν οὐ ποιήσουνται· οἱ δὲ, ὁμολογήσουσιν,
 ὥσπερ καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος· ὁ Ἰακώβ, ὅτι *Εἶδον Θεόν*
πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, σωματωθέντα δηλαδὴ.
 Ἐπεὶ δὲ Ἡσαὺ καὶ Ἐδώμ ἐκλήθη, ὃ ἐστι πυρρὸς·
 ἐστὶ δὲ καὶ ἀδελφὸς τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα· ἐάν τις
 ψυχὴ ἐν τῇ κοιλίᾳ τὸν ἀδελφὸν Ἡσαὺ περνίῃ,
 τούτέστι, μὴ τῇ γαστριμαργίᾳ τῆς πυρώσεως τοῦ
 αἵματος ὑπαχθῇ. ἀλλὰ ταύτην ἠτήρησεν, τῷ Θεῷ
 συμπλακῆσθαι, καὶ σκάσει μὲν ὁ μηρὸς αὐτῆς, ἀρ-
 γήσει δὲ καὶ ἡ πρὸς τὰ ὑπογάστρια πάθη κίνησις·
 ὥφεται δὲ Θεὸν καθαρθεῖσα διὰ τῆς σωφροσύνης, καὶ
 ἀπὸ τοῦ καλεῖσθαι Ἰακώβ, ἦτοι περνιστῆς, ὃ ἐστι
 πρακτικὸς, Ἰσραὴλ κληθήσεται, θεωρητικὸς δηλαδὴ,
 κατὰ τὸ, *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ*, ὅτι αὐ-
 τοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶνται.

Ἐκλαυσαν καὶ ἐδεήθησαν μου, ἐν τῷ οἴκῳ
ἡν εὑρόσαν με· ἐκσί ἐλαλήθη πρὸς αὐτούς.

* Gen. xxii, 28. ¹⁰ Isa. ix, 9. ¹¹ Ephes. i, 10.

Variae lectiones et notæ.

(15) Πρίξεων, *actionum*, Cod. Bav.

(16) Cod. Ven. addit· ἐξῆλθε γὰρ, φησὶν, ἐπει-
 λημμένος τῆς πτέρνης τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ· καὶ δι'

nia atque dedecore affliciebant. Pœnas igitur ad
 lis repetam, ait, pro Jacob; eos enim hostibus
 tradens, ulciscar injuriam, quam ei intulerunt.

Juxta vias ejus, et juxta adinventiones. Docet,
 qua ratione vindicta sit sumenda, quæquidem talis
 futura dicitur, qualem ejus viæ, scilicet opera,
 institutaque seu habitus promereantur. Sæpenume-
 ro enim male quis agit, non habitu pravo ductus:
 hi vero nefaria ad facinora ferebantur, hincque pa-
 trandis omne studium operamque impendebant.

VERS. 3. *In utero supplantavit fratrem suum, et*
in laboribus suis prævaluit ad Deum et confortatus
est cum angelo, et potuit. Patriarchæ Jacob histo-
 riam in medium affert, ejus posteros eorumque
 flagitia reprehendere volens, docetque eum in ma-
 tris utero fuisse a Deo electum ob eximiam ipsius
 virtutem; supplantasse fratrem; tota eum nocte
 luctatum cum Deo, seu cum angelo, viribus adeo
 pollentem, ut cum Deo luctari potueris, obtorpe-
 scente postea femore. Ideo autem cum eo Deus lu-
 ctatus est, ut eum metu liberans recrearet. Cum
 enim fratri suo obviam iturus, sibi valde timeret,
 ei quodammodo Deus hæc dicere voluit: « Quoniam
 cum Deo pugnando prævaluisti, prævalebis etiam
 pugnaturus cum homine ». Eundem autem hoc
 loco vocat et Deum et angelum, ut et alibi Moyses,
 quo Christus uterque nobis vates ante designaret,
 qui et Paterni magni consilii Angelus est, et Deus
 fortis ¹⁰. Is quippe nobis nuntiavit Patris consi-
 lium, quo per ipsiusmet Filii sanguinem pacifi-
 cavit quæ in cœlis et quæ in terra sunt ¹¹. Hæc
 autem umbræ futurorum erant et imagines, quippe
 quæ designabant posteros Jacob huic angelo atque
 108 Deo repugnatorios, proindeque fore, ut alii
 femore torpescerent, fide scilicet claudicaret,
 neque sese ad Deum reciperent, alii vero, ut pa-
 triarcha ille Jacob, se Deum facie ad faciem vi-
 disse ¹², nimirum hominem factum, tesarentur.
 Quoniam vero Esau Edom quoque, scilicet rufus
 appellatur, estque corpus animi frater; si cujus
 animus in ventre fratrem Esau supplantet, ferven-
 tis videlicet sanguinis cupidine minime frangatur,
 sed eam potius vincat, is cum Deo congredietur.
 Torpescet ei quidem femur, infirmæ scilicet partis
 affectus; sed per continentiam purgatus; Deum
 intuebitur, et pro Jacob supplantatore, quod idem
 sonat ac Activus, appellabitur Israel, nimirum Con-
 templativus, juxta illud, *Beati mundo corde,*
quoniam ipsi Deum videbunt ¹³.

VERS. 4. *Fleverunt et me supplices orarunt in dome*
On, in qua invenerunt me: ibi dictum est ad eos.

¹² I Cor. xiii, 12. ¹³ Matth. x, 8.

ὄλης, x. τ. λ. exiit enim, ait, adhærens calcaneo
 fratris sui, et per totam, etc.

Locum hunc interpretes alii, Aquila, Symmachus et Theodotion, perinde ac si de Jacob dicatur, sic exponunt: *Fletis, supplesque cum oravit, inque Bethel eum invenit.* Cui enim fratris Esau Jacob insidias fugiens, ad patrum suum Labanum properasset, nactus in Bethel est divinam istam revelationem: *Noli timere Jacob, quia ego tecum sum*¹⁴. Flensque fortasse Deum orans, *Si mihi dederis*, inquit, *panem ad manducandum et vestimentum ad induendum, meque in pace dimiseris, erit mihi Dominus in Deum: et lapis quem erexi in domum Dei: cunctorumque quæ dederis mihi, decimas tibi offeram.* Hæc itaque ita explanantes interpretes isti, docent, Jacob in Bethel, ubi nunc idolum est On, flevisse, invenisseque ibi Deum, qui ei apparerit dixerique: *Ne timeas.* Septuaginta vero interpretes cum plurali numero *Fleverunt, et supplices orarunt* dixerint, innuere nobis voluerunt, prophetam de populo verba facere. Nam cum alias, inquit, idolum ibi colebant, tum vero etiam cum eos pœnitere videbatur, haud sacrum templum petentes, ibi fleverunt, sed ante idolum consistentes, meam ibi opem implorabant. Ego vero injuriis licet eo in loco ita affectus, mittendum tamen censui vatem meum Amos, qui eis verba mea nuntiaret. In Bethel enim oracula sua funderat Amos, cum falsus ibi sacerdos Amasias ei dixit: *Proficiscere in terram Juda, na valicineris in Bethel, quia sanctificatio regis est*¹⁵; dicata scilicet est idolo, quod hic regem nominat. Alii vero alias historias Deum hoc loco memorare autumant, quæ historiæ ad prædictum Jacob referantur. Cum enim ejus filii Simeon et Levi Sycinitas interfecissent, **109** eo quod eorum soror Dina violata fuerat ab Emmor filio Sichem: Jacob vehementer angebatur, veritus ne ob Sycinitarum cædem a finitimis populis et ipse necaretur¹⁶. In genua idcirco procumbere: Deum suppliciter orare, qui eum exaudiens: *Ascende*, ait, *Bethel, et habita ibi*¹⁷. Tum vero is universam familiam suam affatus: *Tollite*, inquit, *deos alienos e medio vestrum; mitate vestimenta vestra, consurgentesque ascendamus Bethel*¹⁸; foveruntque ita. Propterea plurali numero usus: dixit, *Fleverunt meque supplices orarunt*, quo significaret eos omnes qui Jacob circumstiebant, qui una cum ipso Bethel ascendere, atque Domino sacra facere cœperunt.

VEAS. 5. *Dominus autem Deus omnipotens erit mnemosynon ejus.* Dictum hoc si ad Jacob pertinere dicatur, sic accipies, Dominum scilicet eum sempiternæ memoriæ tradidisse, effecisseque, ut immortalis is gloria perfrueretur. Vivo enim ego, ait Dominus: *honorantes me honorabo*¹⁹. Sin ad Hebræorum populum dictum illud referendum putes, sic accipe, quasi Deus populum istum exhortetur, eumque, talia verba fando, moneat:

Τοῦτο οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταί, Ἀκύλας, καὶ Σύμμαχος, καὶ Θεοδοτίων, ὡς περὶ τοῦ Ἰακώβ τετιμεῖνον εἰρήκασιν· Ἐκλαυσεν καὶ ἐδεήθη αὐτοῦ, καὶ ἐν Βεθὴλ εὗρεν αὐτόν. Φεύγων γὰρ ὁ Ἰακώβ τὴν τοῦ Ἠσαῦ ἐπιβουλὴν, καὶ πρὸς Αἰθὰν τὸν θεῖον αὐτοῦ ἀποδιδράσκων, ἐν τῇ Βαιθὴλ τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἔτυχεν· Μὴ φοβοῦ, Ἰακώβ, διότι ἐγὼ εἰμι μετὰ σοῦ· δέσμενός τε τοῦ Θεοῦ, τάχα μετὰ κλαυθμοῦ, Ἐάν μοι δῶς ἄρτον, ἐλεγε, φαγεῖν, καὶ ὑδάτιον περιβαλέσθαι, καὶ ἀποκαταστήσης με μετ' εἰρήνης. Ἔσται μοι Κύριος εἰς Θεόν· καὶ ὁ λίθος, ὃν ἔστησα, εἰς οἶκον Θεοῦ· καὶ πάντων ὧν μοι δῶς δεκάτην ἀποδεκατώσω σοι αὐτά. Ταῦτα τοίνυν παρὰ τοῦ Θεοῦ οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταί, φασίν, ὅτι ἐν τῇ Βαιθὴλ, ἥτις νῦν τὸ εἰδῶλον τοῦ Ὄν ἔχει, ἔκλαυσεν Ἰακώβ, καὶ εὗρε τὸν ὁφθέντα καὶ λαλήσαντα αὐτῷ· Μὴ φοβοῦ· οἱ δὲ οἱ, πληθυντικῶς εἰπόντες τὸ, Ἐκλαυσαν καὶ ἐδεήθησαν, διδόνασιν ἡμῖν νοεῖν, ὅτι περὶ τοῦ λαοῦ ταῦτο λέγει. Καὶ γὰρ, φησὶν, αὐτοὶ τὸν τε ἄλλον χρόνον τὸ εἰδῶλον ἐθεράπευον, καὶ ὅτε δὲ μεταμελείᾳ ἔδοξαν χρῆσθαι, οὐκ εἰς τὸν ἀπωρισμένον ναὸν ἐλθόντες ἔκλαυσαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ εἰδῶλον ἐστῶτες, τὴν ἐμὴν ἐπεκαλοῦντο βοήθειαν. Ἐγὼ δὲ ὁμῶς καίτοι ὀδριζόμενος οὕτως ἐν ἐκείνῃ τῇ τόπῳ, τὸν προφήτην μου Ἀμὼς ἐπεμψα, λέγοντα πρὸς αὐτούς τὰ ἐμὰ ῥήματα. Ἐν γὰρ Βαιθὴλ προσεφύτευον Ἀμὼς, ὅτι ὁ ψευδισμὸς τῆς Βαιθὴλ Ἀμεσίας εἶπεν αὐτῷ· Πορεύου εἰς γῆν Ἰούδα, καὶ μὴ προσφύτευε εἰς Βαιθὴλ, ὅτι ἄγισμα βασιλέως ἐστὶ· τουτέστιν, ἀπωρισμένη ἐστὶν αὕτη τῷ εἰδῶλῳ, ὃν βασιλεὺς ἐνομάζει. Τινὲς δὲ ἐτέρως ἱστορίας μνησμενεύειν φασὶ τὸν Θεὸν νῦν, εἰς τὸν Ἰακώβ ταύτης ἀναγομένης. Καὶ γὰρ ὅτε Σιμεὼν καὶ Λευὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, τοὺς Συχιμίτας ἀπέκτειναν, διὰ τὸ τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν Δίαν μισανθῆναι ὑπὸ Ἑρμάρ τοῦ Συχέμ, τὴν καὶ αὐτὰ ἤλγει Ἰακώβ, καὶ περιδιδῆς ἦν, μήπως ὑπὸ τῶν περιόλων ἀπολείται διὰ τοὺς Συχιμίτας. Προσπεσὼν οὖν τῷ Θεῷ, εὗρεν εἰσακούσαντα αὐτοῦ, καὶ εἰπόντα πρὸς αὐτόν· Ἀνέβηθι εἰς Βαιθὴλ, καὶ οἴκει ἐκεῖ· ὅτι καὶ Ἰακώβ προσεφώνει παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· Ἀραγε τοὺς Θεοὺς τοὺς ἄλλοις τοῖς ἐν μέσῳ ὕμων, καὶ ἀλλήλας τὰς στολὰς ὕμων, καὶ ἀναστάντες, ἀναβῶμεν εἰς Βαιθὴλ· καὶ ἐποίησαν οὕτως. Διὸ πληθυντικῶς εἶπεν ἐνταῦθα τὸ, Ἐκλαυσαν καὶ ἐδεήθησάν μου, ἵνα δηλώσῃ τοὺς περὶ τὸν Ἰακώβ πάντας, οἱ συνανέβησαν αὐτῷ εἰς Βαιθὴλ, καὶ ἐποίησαν θυσίαν τῷ Κυρίῳ.

Ὁ δὲ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ἔσται μνημόσυνον αὐτοῦ. Εἰ μὲν ὡς περὶ τοῦ Ἰακώβ λεγόμενον ἐνδέχῃ τὸ ῥητὸν, νοήσεις, ὅτι ὁ Κύριος αἰωνίαις μνήμας αὐτὸν ἔδωκε, καὶ εὐκλείαν ἀθάνατον αὐτῷ ἐπεθράβευσεν. Ζῶ γὰρ ἐγὼ, λέγει Κύριος, τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω. Εἰ δὲ ὡς περὶ τοῦ λαοῦ τῶν Ἑβραίων λεγόμενον, οὕτω νοήσεις, ὅτι παραινενικῶς ποιεῖται τὸν λόγον, νοουθετῶν αὐτούς, ἵνα ἐπεὶ τοιοῦτον Θεὸν ἔχουσι, πάντα χραιστύνται,

¹⁴ Gen. xxviii, 20. ¹⁵ Amos vii, 12. ¹⁶ Gen. xxxiv, 26. ¹⁷ Gen. xxxv, 1. ¹⁸ Gen. xxxv, 2. ¹⁹ Gen. xiv, 21.

πάντα δυνάμενον, ὃς καὶ τὸν προπάτορα αὐτῶν ἐν-
ισχυσεν Ἰακώβ, δέον μνημονεύωσιν αὐτοῦ αἰεὶ, καὶ
μὴ δέποτε αὐτοῦ ἐπιλάθωνται. Οἶκος τοῦ Ὠν, του-
τέστι τοῦ Ἀνωφελοῦς, ἥγουν τῆς ἀμαρτίας, ὁ κόσμος
οὗτος ἐστίν· ἐν γὰρ τούτῳ ἐνεργεῖται, ἐν δὲ τῷ ἐκεί
παύεται. Οὐδὲν δὲ οὕτως ἀνωφαλές, ὥς ἡ ἀμαρτία,
μᾶλλον δὲ μυρίας βλάβης πρόξενον. Ἐν τοίνυν τούτῳ
τῷ οἴκῳ κλαίων τις καὶ δεόμενος, εὐρήσει Θεόν, καὶ
λαληθήσεται πρὸς αὐτὸν τὸ, Ἀφώνταί σοι αἱ
ἀμαρτίαι σου. Ἐπὶ δὲ ὁ κόσμος οὗτος λυθῇ, οὐκ-
έτι κλαυθμοῦ τοιοῦτου καιρὸς, τοῦ μακαριζομένου
καὶ παρὰ κλησιν ἔχοντος. Τοῦ οὗτου κλαίοντος, ὡς
εἴρηται, ὁ Θεὸς ἔσται μνημόσυνον. Αἰώνιον γὰρ εὐ-
φροσύνην ἔχων, ἔχει ταύτην ἐκ τοῦ μνησθαι τοῦ
Θεοῦ, καὶ τοῦ κατατρυφῆν αὐτοῦ· Ἐμνήσθη γὰρ,
φησί, τοῦ Θεοῦ, καὶ εὐφράνθη. Οἶκος τοῦ Ὠν,
ὡς εἴρηται, Ἀνωφελοῦς, ἔστι καὶ ὁ κλύουτος, καὶ ἡ
κατὰ κόσμον δόξα ἐν γὰρ τοῖς πολλοῖς. Ὁ· οὖν χρή-
σεται καὶ τῷ πλούτῳ καὶ τῇ δόξῃ κατὰ Θεόν, πένη-
τας ἐλεῶν, καὶ ἀδυνάτων προϊστάμενος, οὕτως ἐν τῷ
οἴκῳ Ὠν εὐρίσκει τὸν Θεόν, οἷος ἦν ὁ Ζαχαρίας.
Διὸ καὶ λαληθήσεται πρὸς τοῦτον, ἃ πρὸς ἐκείνον·
Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο· καὶ εἰς
μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται ὁ τοιοῦτος δίκαιος. Διότι
ἐσκέρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη
αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.
Iustus mnemosynon sempiternum. Quoniam enim dispersit, deditque pauperibus, ideoque iustitia ejus manet in saeculum saeculi ¹⁰.

Καὶ σὺ ἐν Θεῷ ἐπιστρέψεις, ἔλεον καὶ κρίμα
φυλάσσω, καὶ ἔγγιζε πρὸς Θεόν σου διὰ παντός.
Εἰ καὶ ἀπειθής, φησί, καὶ ἀτακτος εἶ, καὶ πάμπαν
ἀποδίδων τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ, ὃ τοσαύτην προ-
εμαρτύρησα ἀρετήν, ἀλλ' οὖν παιδευθεὶς ὑπ' ἐμοῦ,
καὶ παραδοθεὶς αἰχμαλωσίᾳ, ἐπιστρέψεις πρὸς εὐ-
πειθεῖαν καὶ εὐταξίαν. Εἴτα λοιπὸν ὡς ἤδη μαστι-
ζομένῳ καὶ πληττομένῳ ἐπιφωνεῖ Θεός· Ἐλεον καὶ
κρίμα φυλάσσω. Ὡς γὰρ εἰ τις δεσπότης,
μαστιζὼν οὐκ ἐτήν παρακούοντα, ἐπιφωνεῖ αὐτῷ τῷ
μαστιζεῖν· Ἀκούε τῶν ἐντολῶν μου· οὕτω κιν-
ταῦθα Θεός, μαστιζὼν τὸν λαόν, ὡς μὴ φυλάττοντα
ἔλεον καὶ κρίμα, ἐπιφωνεῖ αὐτῷ· Ἐλεον καὶ κρίμα
φυλάσσω· τουτέστι, τοῖς τε παρ' ἄλλαν συμφο-
ραῖς περιπίπτουσι συμπαθὲς ἔσο (τοιούτων γὰρ
ἔλεος), καὶ τὸ δίκαιον κρίνει. Εἴτα πρὸς τὴν ἀληθῆ
θεογνωσίαν ἐνάγων, φησὶν· Ἐγγίζε πρὸς τὸν Θεόν
σου διὰ παντός· τουτέστι, μὴ ἀποπλανῶ πρὸς εἰ-
δωλολατρείαν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ πράττειν τὰ θέοντα,
εἰ καὶ τῷ Θεῷ λάτρευε. Οὐδὲν γὰρ ὄφελος τῆς τῶν
ἀρετῶν διήθεν ἐργασίας, ἐὰν μὴ θεογνωσία παρῇ.
Σκόπει δὲ, ὅτι ὥσπερ ὁ νόμος ἔλεγεν· Ἀγαπήσεις
ἑν ἑνὸς τὸν Θεόν σου, καὶ τὸν πλησίον σου·
οὕτω κἀναπαύεται τὰ δύο ταῦτα εἰσαφέρονται. Ἔοικε δὲ
καὶ πρὸς τοὺς τῶς μὲν ἀπιστοῦντας Χριστῷ, ὕστε-
ρον δὲ πιστεῦσαι μᾶλλοντας λέγειν ὁ προφήτης, ὅτι
καὶ σὺ ὁ νῦν ἀπιστῶν Ἰσραηλίτης, ἐν Χριστῷ ἐπι-
στρέψεις, ὃς ἐστὶ Θεός σου, οὐκ ἄνθρωπος ψυχῆς, ὡς

A quoniam talem Deum haberent, qui cuncta pos-
set, cunctaque nutu suo regeret, qui et eorum
progenitores confirmavit; ejus, uti par erat, omni
tempore meminissent, operumque darent, ne se
ulla unquam ejus oblivio caperet. Domus On, Inu-
tilis, videlicet peccati, est hic mundus; in hoc enim
mundo peccatum patrat, in altero cessat. Nihil
autem ita inutile est, ut peccatum. Nihil imo adeo
detrimentosum, cum immensum afferat detrimen-
tum. Cum igitur hac in domo quis lugens orarit,
Deum inveniet, qui ad ipsum haec dicat, Remittun-
tur tibi peccata tua ¹⁰; ubi vero mundus hic dis-
solvetur, haud amplius istiusmodi luctus tempus
erit, qui poenitentes solari beatosque facere valeat.
Ejus qui ita luceat, ut dictum est, mnemosynon Deus
erit. Quod enim aeterna laetitia fruatur, habet
id ex eo quod ipsius Dei meminerit, eoque dele-
ctetur: Memor enim, ait, Dei fui, et delectatus
sum ¹¹. Domus On, scilicet inutilis, ut superius
exposuimus, est etiam opulenta, et in plerisque
mundana gloria. Quisquis igitur ita divitibus utitur
atque gloria, ut Deo placeat, pauperum miserando
solvendoque tenuiores, is in domo On Deum re-
perit, uti Zachaeus; audietque a Deo ipso ea
quae ad Zachaeum hunc olim dicta fuere: Hodie
salus domui huius facta est ¹²; eritque talis vir
dispersit, deditque pauperibus, ideoque iustitia ejus

Vers. 6. Et tu in Deo tuo converteris; misericor-
diam et judicium custodi, et appropinqua ad Deum
tuum semper. Et si contumax es, **110** ait, atque
dissolutus, patriarcha Jacob valde inferior, cui
patriarchae tantam inditam fuisse virtutem dixi;
tamen a me correctus, captivitatique traditus, ad
obedientiam bonamque frugem redigeris. Hunc dein-
de, quasi verberibus atque plagis affectum, ita allo-
quitur Deus: Misericordiam et judicium custodi. Per-
inde enim, ac si quis dominus non obedientem
servum excedendo clamet, Audi mandata mea; ita
hoc loci Deus populum corrigens, eo quod miseri-
cordiam et iustitiam non servavit, ad eum clamat,
Misericordiam et judicium custodi; misericors
scilicet esto adversus eos qui citra culpam in cata-
mitates inciderunt, id enim postulat misericordia,
et fac recte iustitiam administres. Dein ad veram
Dei cognitionem eum perducens, subdit, Accede
ad Deum tuum semper; ne scilicet ad idolorum cul-
tum amplius deflectas, sed age quae decent,
Deumque simul colito. Nulla enim exercendis vir-
tutibus inest utilitas, nisi Dei cognitio simul adsit.
Illum autem animadvertas oportet, quod uti lex duo
iubeat: Diliges Dominum Deum tuum, et proxi-
mum tuum ¹³; ita et hoc loci utramque inducitur.
Ad eum item, qui huc usque Christo non credidit,
quique postea ad ejus fidem sese recipiet, dicere
propheta videtur: Tu quoque, Israelita, qui nunc

¹⁰ Matth. ix, 2. ¹¹ Psal. lxxvi, 4. ¹² Luc. xix, 9. ¹³ Psal. ii, 9: ¹⁴ Deut. vi, 5; Levit. xxxix, 19.

non credis, in Christo converteris, qui Deus tuus est, non simplex homo, uti putabas. Ne credas autem, ubi te ad Christum receperis, in posterum omni te officio solum fore, quod per fidem justificaveris: verum exercere debes virtutes, inopiam miserando quidem, sed ita, ut iustitiam simul exercendo, singulis impertias pro cuiusque indigentia. Denique concludens auditorem cohortatur: Fac virtutem omnem; *omni tempore colendo ad Deum accedas*; vicia namque nos a Deo sejungunt; virtutes contra, nos ei similes efficiunt, propterea ad eum accedere faciunt. Animadvertit autem et illud, *Semper*: non enim ad breve modo tempus excubias agere honestatis gratia decet. Quisquis item flagitia aversatus, ad Deum sese recipit, hoc non propriis viribus, sed ope divina se facere putet; Deus enim est, qui in nobis efficit, ut quæ sibi placita sint, et (18) velle et agere possimus. Iudiciis item maxime convenit, una cum misericordia rectum iudicium etiam exercere; plerique enim pauperum miseri, divites perperam condemnant, licet hisce iustitia patrocinetur. Propterea lege nobis cautum est, ne pauperis in iudicio miseremur. Quoniam autem plerumque fit, ut miseremur quibus placere maxime studeamus; idcirco subiicit, *Accede ad Deum*; respice scilicet non homines, sed Deum ipsum, qui tibi mercedem retribuere valeat.

III VERS. 7. *Chanaan in manu ejus statera iniquitatis præponderare amavit.* Hæc equidem Ephraïm ego duceo, misericordiam et iustitiam simul uti servet, et reliqua; ipse vero Chanaan evasit, Chananæorum avaritiam et injustitiam æmulando. Ita et Ezechiel ad Jerusalem dicit: *Semen et generatio tua de terra Chanaan* ²². Quorum enim imitata mores est, eorum etiam denominationem obtinuit. His similia dixit et David de hominibus iis qui tunc temporis vivebant: *Mendaces filii hominum in stateris, ut injuste agant* ²³.

VERS. 8. *Dixit Ephraïm: Verumtamen dies effectus sum, inveni requiem mihi. Omnes labores ejus non inveniuntur ei propter iniquitates in quibus peccavit.* Cum ita per iniquitatem, ait, pauperumque oppressionem opes sibi Ephraïm comparasset, futurum existimavit, ut aliquam inde requiem capere, seque, dum temptationis æstu agitaretur, refucillare posset; sed non ita erit. Quæcunque enim labore coegit, vana erunt, eique prorsus inutilia. Testatur id et David: *Nolite sperare in iniquitate, et rapinas nolite, concupiscere: divitiis si affluant, nolite cor apponere* ²⁴. Hi quoque quibus Dominus dixit, *Si filii Abraham essetis, Abraham opera faceretur* ²⁵, Chanaan erant, statera iniquitatis usi; quippe qui, Barabbas latro uti dimitteretur, postu-

Δ ἐνόμιζες. Ἀλλὰ μὴ οἶσθι, ὅτι ἐὼν ἐπιστρέψῃ, ἀν-
ετος τοῦ λοιποῦ ἔσθι, οἷα δικαιοθεὶς ἐκ πίστεως·
ἀλλὰ καὶ τὰς ὁρετάς ἐργάζου, ἐλεῶν μὲν, ἀλλὰ
μετὰ κρίσεως, ὥστε διδόναι ἐκάστην, καθὼς ἂν τις
χρεῖαν ἔχῃ. Εἶτα συγκλείων τὸν ἀκροατὴν, πᾶσαν (17)
ἀρετὴν, φησὶν· Ἐγγίφε πρὸς τὸν Θεόν σου διὰ
παντός. Αἱ μὲν γὰρ ἀμαρτίαι, δις τῶν ἀνὰ μέσον
ἡμῶν καὶ Θεοῦ· αἱ δὲ ἀρεταί, ἐγγίξιν ποιοῦσι διὰ
τὴν ὁμοιότητά. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, διὰ παντός· ὅτι
γὰρ μὴ δὲ πρὸς βραχὺ πρὸς τὸ καλὸν ἀπονυστάζει.
Καὶ ὁ ἐξ ἀμαρτίας δὲ ἐπιστρέφων, μὴ οἰεσθῶ, ὅτι ἐν
οὐκείᾳ δυνάμει ἐπιστρέφει, ἀλλ' ἐν Θεῷ· Θεὸς γάρ
ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν καὶ τὸ θέλει καὶ τὸ ἐν-
ργεῖν ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας. Μάλιστα δὲ ἀρμύσει τοῖς
δικασταῖς μετὰ τοῦ ἐλεῖν καὶ τὸ φυλάσσεσθαι
κρίμα. Πολλοὶ γὰρ ἐλεοῦντες δὴ ἐν τοῖς πίνεσι,
κατακρίνουσιν ἀπλῶς τοὺς πλουσίους, καὶ τὸ δι-
καιον ἔχουσιν αὐτοῖς συνιστάμενον. Διὰ τοῦτο νομο-
θετοῦμεθα, μὴ ἐλεῖν πᾶσιν ἐν κρίσει. Ἐπειδὴ οὖν
ἔστιν ἐλεῖν, καὶ δικαίως κρίνειν, μὴ κατὰ θεὸν δέ,
ἀλλὰ πρὸς ἀνθρωπαρέσκειαν, ἐπάγει· Ἐγγίφε πρὸς
Θεόν σου· μὴ ἀποστραφῆς πρὸς ἀνθρώπους· ἀλλὰ
πρὸς τὸν Θεὸν βλέψα, τοὺς μεθεὶς ἀποδώσοντα.

recteque judicemus, non Dei, sed hominum gratia,

Accede ad Deum; respice scilicet non homines, sed

Χαυὰν ἐν χειρὶ αὐτοῦ ζυγὸς ἀδικίας, κατα-
δυναστεύειν ἡγάγησεν. Ἐγὼ μὲν, φησὶ, ταῦτα
διδάσκω τὸν Ἐφραῖμ, ὥστε ἐλεῖν καὶ κρίμα φυλά-
σσειν, καὶ τὰ ἐξ ἑαυτοῦ δὲ Χαναάν γέγονε, ζηλώ-
σας τὴν τῶν Χαναανίων πλεονεξίαν καὶ ἀδικίαν.
Ὅντιν καὶ Ἰεζεκιὴλ λέγει πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ·
Τὸ σπέρμα καὶ ἡ γέννησις σου, ἐκ γῆς Χαναάν·
ὧν γὰρ τοὺς τρόπους ἐξήλωσε, τούτων καὶ τὴν
προσηγορίαν εἰδέετο. Τοιοῦτον γὰρ καὶ Δαβὶδ εἶπε
περὶ τῶν τότε ἀνθρώπων· Ψευδεις οἱ οἱ τοῦ ἀν-
θρώπου ἐν ζυγοῖς τοῦ ἀδικῆσαι.

Εἶπεν Ἐφραῖμ· Πηλοῦτήκα, εὐρηκα ἀναψυ-
χὴν ἐμαυτῷ. Πάντες οἱ πόροι αὐτοῦ οὐχ εὐχεθή-
σονται αὐτῷ, διὰ τὰς ἀδικίας, ὅς ἡμαρτην. Ἐξ
ἀδικίας, φησὶ, καὶ τοῦ καταδυναστεύειν ἐτέρους
πλουτήσας Ἐφραῖμ, ἐπὶ ἡλπίσαν, ὅτι ἀνάπαυσιν ἔξει,
καὶ ἀναψύξει ἀπὸ καύωνος παντός πειρασμοῦ·
ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἔσται. Ὅσα γὰρ ἐπόνησε, μάταια
ἔσονται. Ταῦτα καὶ Δαβὶδ λέγει· Μὴ ἐλπίζετε ἐν
ἀδικίᾳ, καὶ ἐπὶ ἀρπαγμὰ μὴ ἐπιποθεῖτε. Πλου-
τός δὲν βέβη, μὴ προστίθεσθε καρδίαν. Κάκειναι
δὲ, πρὸς οὗς εἶπεν ὁ Κύριος, Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ
ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἂν, Χαναάν
ἔσαν. Ζυγὸν ἀδικίας κατέχοντες, οἱ γε τὸν λεπτὴν
Βαραββᾶ ἐξητήσαντο· τὸν δὲ εὐεργέτην Χριστὸν,
ἐσταύρωσαν, οἱ καὶ πρὸς αὐτὸν φθόνῳ ζῶντα δια-

²² Ezech. xvi, 3. ²³ Psal. lxi, 10. ²⁴ Psal. lxi, 11. ²⁵ Joan. viii, 39.

Variae lectiones et notæ.

(17) Εἰς τὴν πᾶσαν, Cod Ven.

(18) Non sumus enim sufficientes cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, ait D. Paulus II Cor. ii, 15. Et misericordia Domini, teste Psalmista psal.

lxi, 11, prævenit nos, atque ita facit, ut velimus, eademque misericordia subsequitur, Psal. xxi, 6, efficitque, ut cum assensum prævenienti gratiæ præstiterimus, agamus quæ velimus.

καίόμενοι, ψήθησαν παραψυχὴν (19) εὑρεῖν, θανα-
τώσαντες αὐτόν. Ἄλλ' οὐδὲν ὀνήσονται, φησὶν· οὐ
μόνον γὰρ ἐκεῖνον παῦσαι οὐκ ἴσχυσαν δοξαζόμενον,
ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἐξαιρέτα αὐτῶν, ἐφ' οἷς ἐπὶ νόη-
σαν, ὑπὸ Ρουμαίων ἠφανίσθησαν. Ἰσως καὶ τις ἐξ
ἀδικίας πλουτῶν ἐρεῖ, ὅτι Πεπλούτηκα, εὗρηκα
ἀναψυχὴν ἐμαυτῷ· ἀλλ' ἀκουέτωσαν οἱ τοιοῦτοι
τὰ τε ἄλλα, καὶ ὅτι Χαναάν εἰσι παῖδες, ᾧ κατηρά-
σατο Νῶε.

quis etiam per iniquitatem dives effectus, dicere queat, Dives effectus sum, inveni requiem mihi; sed qui ita sit affectus, animadvertat inter alia se filium esse Chanaan, cui Moyses maledixit.

Ἐγὼ δὲ Κύριος ὁ Θεός σου, ἀντή· ἀγὼρ σε ἐκ
γῆς Αἰγύπτου. Ἐτι κατοικίω σε καὶ ποιήσω ἐν
σκηναῖς κατοικεῖν, καθὼς καὶ ἐν ἡμέραις κορτῆς.
Σὺ μὲν, φησὶ, τῷ πλούτῳ σου τῷ ἐξ ἀδικίας ἐπ-
ήλπισας· ἐγὼ δὲ ὥσπερ σε ἀνήγαγον ἐκ γῆς Αἰγύ-
πτου, καὶ διὰ τῆς ἐρήμου βαδίζοντα ἐποίησα σκηναῖς
κατοικεῖν· οὕτω καὶ νῦν μετοικίω σε καὶ ποιήσω ἐν
σκηναῖς κατοικεῖν, καθὼς ἐν ταῖς τῆς Σκηνοπηγίας
ἡμέραις εἰωθας ἐν ταῖς σκηναῖς κατοικεῖν. Καὶ γὰρ
τὴν ἑορτὴν τῆς Σκηνοπηγίας ὁ Θεὸς διὰ τοῦτο
προσέταξεν, ἵνα ἐν σκηναῖς κατοικοῦντες, μὴ ἀμνη-
μονῶσι τῆς ἐν ἐρήμῳ διαγωγῆς. Οὕτω μέντοι καὶ οἱ
θεοκτόνοι γενόμενοι, ἀπὸ χώρας εἰς χώραν μεταν-
ίστανται, καὶ ἰοίκασι τοῖς ἐν σκηναῖς κατοικοῦσι.
Καὶ ὃν δὲ ὁ Κύριος ἐξάγει ὡς ἐξ Αἰγύπτου τῆς
ἀμαρτίας, διδάσκει σκηνὴν ἡγεῖσθαι καὶ παροικίαν
τόνδε τὸν βίον. Τότε γὰρ καὶ ἔστιν ἑορτάζειν τῷ
Κυρίῳ τὴν κατὰ πνεῦμα ἑορτήν.

hanc vitam; tum enim et solemnitatem istam secundum spiritum Domino celebrare merito potest.

Καὶ λαλήσω πρὸς προφῆτας, καὶ ἐγὼ ἐρῶσαις
ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὁμοιώθην.
Αἰκαίως, φησὶ, μετακίω ὑμᾶς, διότι ἃ διὰ τῶν
προφητῶν μου ἐλάλουν εἰς νοθεσίαν ὑμῶν, οὐκ
ἠκούετε (τὸ γὰρ, Λαλήσω, ἀντι τοῦ, Ἐλάλησα)· καὶ
οὐ λόγους μόνον εἶπον, ἀλλὰ καὶ ὁράσεις ἐπλήθυνα,
τούτέστι, προφητείας διὰ τῶν πραγμάτων δεικνυ-
μένας· ὥσπερ καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν προφήτην
ἐκέλευσε, ποτὲ μὲν πόρνην λαβεῖν, ποτὲ δὲ μοιχα-
λίδα, διὰ τῶν ἔργων, ὧν ἐώρων, παιδεύων αὐτούς.
Διδάσκει δὲ καὶ ὅτι διαφοροῖς ἀποκαλύψεν ἐχρή-
σατο. οὐ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἐπιδεικνύς (ἄρατος γὰρ
αὐτῇ). ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκάστοτε χρεῖαν τύπους τινὰς
καὶ ὁμοιώματα δεικνύων τῆς θείας φύσεως καὶ ἐν-
εργείας. Ἄλλως γὰρ τῷ Δανιὴλ, καὶ ἐτέρως τῷ
Ἰεζεκιήλ, καὶ τῷ Ἠσαΐα ἐτέρως, καὶ τῷ Μιχαῖα
ἄλλως. Τινὲς δὲ οὕτως· Ἐγὼ μὲν τὰς ὁράσεις
ἐπλήθυνα τὰς προφητικάς· οἱ δὲ ὑμέτεροι ψευδο-
προφῆται τὰ ἔργα τῶν ἐμῶν προφητῶν μιμούμενοι,
καὶ τούτοις ὁμοιούμενοι, τὰ ἀπὸ καρδίας αὐτῶν
ἐλεγον. Ἰερεμία· μὲν γὰρ ξυλίνους κλοιοὺς περὶ τὸν
τράχηλον θέμενος, ὑπεδήλου τὸ καταδουλωθῆσεσθαι
τὴν βασιλέα· ὁ δὲ ψευδοπροφήτης Ἀνανία· λαθῶν,
συνέτρυψε τούτους, εἰπὼν, ὅτι Τάδε λέγει Κύριος·

larunt; Christum vero optime de se meritum cru-
cifixum. Qui quidem adversus eum invidia, veluti
flamma, flagrant, aliquid inde refrigerationis se
capturos putabant, si eum occidissent. Verum, ait,
nullam hinc utilitatem capient; non solum enim
id obtinere non poterunt, ut ne amplius ipse co-
leretur, sed optima quæque, quæ prima ipsi du-
cebant, quibus colligendis magnopere laborarant,
a Romanis dispersa sunt atque deleta. Fortasse

VERS. 9. Ego autem Dominus Deus tuus eduxi te
de terra Egypti. Adhuc habitare faciam te in taber-
naculis, sicut in die solennitatis. Tu quidem, ait,
iniquitate partis tuis opibus magnopere confide-
bas; ego vero ut olim eduxi te ex Egypto, perque
deserta loca vagantem in tabernaculis habitare
feci, sic et in præsentia patriæ te sedibus depel-
lam, inque tentoriis habitare faciam, ut Scenope-
giæ tempore consueveras. Ob id enim Deus Taber-
naculorum solennitatem imperavit, ut in hisce
degentes, nunquam ejus temporis memoriam
deponerent, quo tempore desertis in locis essent
commorati. Ad hunc plane modum sese habent et
Deicide Judæi, qui ex uno in alium locum trans-
feruntur, iis plane similes effecti, qui in taberna-
culis degebant. Quemcumque præterea abducit
Deus a peccato, tanquam 112 ex Egypto, monet,
tabernaculum peregrinationemque ducat præsentem

VERS. 10. Et loquar ad prophetas, et ego visiones
multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus
sum. Jure, inquit, ac merito vos alio transferam,
propterea quod non attendistis ea quæ vestram ad
correctionem vobis locutus sum; illud enim, Loquar,
pro Locutus sum, usurpatur. Neque verba modo
feci, sed et visiones multiplicavi, prophetias
nimirum, quæ rebus ipsis ostenderentur. Ad hunc
plane modum et huic prophetæ Deus jussit, modo
meretricem sibi adjungeret, modo adulteram;
atque rebus, quas suis ipsimet oculis cernerent,
eos instituit. Ostenditque præterea, se multis
revelationibus usum, non quo suam ipsius naturam
ob oculos eis poneret, cum ea talis sit, ut oculis
omnino percipi nequeat, sed ut pro temporum
necessitate quasdam cum naturæ divinæ, tum
hujus ipsius facultatis, figuras exhiberet et imagi-
nes. Alia enim ratione Danieli Deus apparuit, alia
Ezechieli, aliter Isaïæ, Michææ aliter. Alii locum
hunc ita exponunt, quasi dicat: Ego equidem pro-
pheticas vobis visiones multiplicavi; vestri vero
falsi vates, meos imitati prophetas eorumque facta,
similes eis effecti, effutiebant, quæ corde quisque
suo comminiscebatur. Jeremias enim ligneas ca-

Varie lectiones et notæ.

(19) Ἀναψυχὴν, Cod. Ven.

tegas collo suo circumponens, futurum innuit, ut in servitutem rex duceretur; falsus contra vates Ananias catenas eandem corripiens, confregit, talia fatus: *Sic conteram jugum regis Babylonis* 19. Populum itaque reprehendit, quod, cum ad prophetas loqueretur, ipsum non audivit, sed obsequi falsis prophetis maluit, qui divinorum oraculorum specie[m] præ se ferebant, minime tamen veritatem loquebantur. Quoniam autem uti futurum dicitur, *Loquar ad prophetas*, sermo forte est de apostolis atque prophetis qui eorum temporibus vixerunt, ad quos pertinet illud Domini dictum, *Ego mitto prophetas et scribas et sapientes* 20. Tales igitur ad prophetas, inquit, loquar ego, qui futuram meam incarnationem per figuras et imagines quasdam adumbravi, multa variaque prophetis qui legis tempore vixerunt, visionum genera ob oculos ponendo. Quoniamque nunc videmus per speculum et in enigmate 21: merito cognitio omnis quæ hic fit, umbra quaedam est, omniæque visio non una et simplex, sed multiplex et varia, eademque per imagines quasdam quæ sensibus subiciantur, exprimitur. Ita Deum, et æternum et ignem, et vitam, et id genus alia nominamus.

Vana. 11. Si non Galgala est, falsi ergo erant in Galgala principes immolantes. Ego equidem ita vos per prophetas instituendos putavi: vos contra, una cum principibus vestris Galaad atque Galgala petere: futilia ibi prorsusque vana peragere: idolis sacra facere. Harum autem duarum urbium ideo meminit, quod, ut superius dixit, omnium 113 maxime idola conneclabatur. Quoniam autem Assyriorum rex Phua urbem Galaad, quæ trans Jordanem erat, iuxta, eamque primam cepit, propterea Deus ait: Cum non amplius sit Galaad (funditus enim eversa fuit), perspicuum hinc est, principes sacerdotesque vestros qui Galgalis convenerant, vanos omnino fuisse, frustra scilicet laborasse; vanum enim erat sacra idolis facere, et ab hisce bona querere.

Et altaria eorum quasi testudines super assertum agri. Aut sensus est, eos excelsa et conspicua construere altaria consuesse, cujusmodi sunt testudines, vel aggeres, quos aquarum cohibendarum gratia extruere solent agricolæ qui aggeres eo nomine appellantur. Aut hoc aliud innuitur: Quemadmodum scilicet amphibium animal testudo, cum in aqua degit, facile venatores effugit; in continente contra, facile capitur: ita et altaria quæ vos idolis erexistis, facile ab hostibus diripiuntur atque funditus everteruntur. Vel demum sensus est: Ut iusti mens ara Deo dilecta est, ita contra meus impij et flagitiosi hominis testudinis speciem quamdam præ se fert. Qui quidem crasso corporis putamine legitur, eoque vehementer oneratus, tardus incedit; caro quippe totus effectus, nihil quod ex imagine Dei produat, venusti præ se fert, sed in propatulo gerit deformitatem quæ a culpa manat, perque sterilem et incultam agri, mundi

Οὕτως συνερίψω τὸν ζυγὸν βασιλέως Βαβυλῶνος. Ἐγκαλεῖ οὖν τῷ λαῷ, ὅτι λαλοῦντος αὐτοῦ πρὸς τοὺς προφήτας, οὐκ ἤκουον, ἀλλὰ τοῖς ψευδοπροφήταις ἐπαίθετο, οἱ ὁμοιώματα θείας προφητείας, οὐκ ἀλήθειαν ἔλεγον. Ἐπεὶ δὲ ὡς μέλλον λέγεται τὸ, *Λαλήσω πρὸς προφήτας*, τάχα περὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς λέγει προφητῶν, δι' οὓς καὶ ὁ Κύριος λέγει, ὅτι Ἐγὼ ἀποστέλλω προφήτας καὶ γραμματεῖς καὶ σοφοὺς. Λαλήσω οὖν, φησὶ, πρὸς τοὺς τοιοῦτους· προφήτας ἑγὼ, ὅς ὁμοιώματά τινα τῆς ἐμῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας προετύπωσα, ἐν τοῖς κατὰ νόμον προφήταις ποικίλως καὶ πολλὰς ὁράσεσι ὑποδείξας. Ἐπεὶ δὲ καὶ βλέπομεν ἄρτι δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι, εἰκνῶς· πᾶσα γνῶσις ἐνταῦθα γενομένη, ὁμοίωμα ἐστὶ, καὶ πᾶσα ὁρασις οὐχ ἰστοιδική ἐστι καὶ ἀπλή, ἀλλὰ πεπληθυμένη, δι' αἰσθητῶν τινῶν εἰκόνων τυπούμενη. Οὕτω καὶ τὴν θεὸν, ἥλιον, καὶ πῦρ, καὶ ζωὴν, καὶ τὰλλα τοιοῦτά τροπα ὀνομάζομεν.

Εἰ μὴ Γαλαὰδ ἐστίν, ἀρα ψευδεῖς ἦσαν ἐν Γαλιλαίᾳ ἄρχοντες θυσιαστές. Ἐγὼ μὲν, φησὶν, εἶπω διὰ τῶν προφητῶν ὑμᾶς ἰνοθέτεον· ὑμεῖς δὲ ἀναβαίνοντες εἰς Γαλαὰδ καὶ Γάλγαλα, σὺν τοῖς ἄρχουσιν ὑμῶν, τὰ ψευδῆ καὶ μάταια ἐτελεῖτε, τοῖς εἰδώλοις θύοντες. Μένεται δὲ τῶν δύο τούτων πόλεων, ὡς κατείδωλον οὐσῶν ὑπὲρ τὰς ἄλλας, ὡς ἀνωτέρω εἶπεν. Ἐπεὶ οὖν ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς Φουὰ ἐπελθὼν, τὴν Γαλαὰδ πάλιν πρῶτην εἴλε, κέραν οὖσαν τοῦ Ἰορδάνου, φησὶν, ὅτι Εἴπαρ οἷα ἐστὶν ἡ Γαλαὰδ (ἐξωλοθρεύθη γὰρ), ἀρα πρόδηλον, ὅτι ἐν Γαλιλαίᾳ ἀναβαίνοντες ἄρχοντες ὑμῶν καὶ θυσιαστές, ψευδεῖς ἦσαν, ὁ ἐστὶ ματαιοπονοῦντας· ματαιότης γὰρ τὸ θύειν τοῖς εἰδώλοις, παρ' αὐτῶν αἰτοῦντες τὰ ἀγαθὰ.

Τὰ θυσιαστήρια αὐτῶν, ὡς χελῶναι ἐπὶ χέρσῳ ἀγροῦ. Ἡ δὲ τοιαῦτα θυσιαστήρια ἐποιοῦν ὑψηλὰ καὶ ἀπέδλεπτα, ὡς χελῶναι, ἦτοι αἱ ἀναχωματώσεις, ἃς ποιοῦσιν οἱ γεωργοὶ διὰ τὰ ὕδατα· χελῶναι [χελώνας?] γὰρ τὰ τοιαῦτα καλοῦσιν. Ἡ, δὲ, ὡς περὶ ἡ χελώνη τὸ ζῶον ἀμφιβιον οὔσα, ἐν μὲν τῷ ὕδατι διατεταμένη, διαφεύγει πολλάκις τοὺς θηρεύοντας· ἐν δὲ τῇ χέρσῳ, εὐάλωτός ἐστιν· οὕτως καὶ οἱ βωμοὶ τῶν εἰδώλων, οἱ παρ' ὑμῶν οἰκοδομηθέντες, εὐάλωτοι ἔσονται τοῖς πολεμίοις, καὶ ὅπ' ἐκείνων κατασκαφῆσονται. Ἡ ὡς περὶ ὁ νοῦς τοῦ δικαίου, θυσιαστήριόν ἐστιν ἀγαπητὸν τῷ θεῷ, οὕτω καὶ ὁ τοῦ ἀσεβοῦς καὶ ἁμαρτάνοντος, χελώνη ἔοικεν, ὑπὸ τοῦ παχέως ἐλύτρου τοῦ σώματος καλυπτόμενος, καὶ βαρὺς ὑπὸ τούτῳ κινούμενος, ἅτε ἡ κατασκαφθεὶς ὄλος, καὶ οὐδεμίαν ὠραυότητα ἐκ τοῦ κατ' εἰκόνα φέρων, ἀλλὰ τὴν ἐκ τῆς κακίας ἀμορφίαν ἐμφαίνων, καὶ ἐν τῇ χέρσῳ καὶ ἀκάρπῳ διαγωγῇ τοῦ ἀγροῦ τοῦ κόσμου τούτου πλανώμενος.

19 Jerem. xxviii, 11. 20 Jerem. xxv, 4. 21 I Cor. xiii, 12.

Καὶ ἔταν ὅς τις ἀνθρώπων, ἄλλοτε ἄλλον γινόμενον, καὶ ἐπαμφοτερίζοντα τοῖς ὅδεσι, τοῖς τε ἄλλοις ἀμφιβίοις ζώοις, καὶ χελώνῃ αὐτὸν παρεϊκασον.

Καὶ ἀνεχώρησεν Ἰακώβ εἰς πεδῖον Συρίας, καὶ ἐδούλευσεν Ἰσραὴλ ἐν γυναικί, καὶ ἐφυλάξατο. Ἡλὸν τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ γαμετῆς ἐμνημόνευσε, καὶ φησιν, ὅτι ἐκεῖνος μὲν τῇ μητρὶ αὐτοῦ πεισθεὶς, παραινοῦσῃ μὴ λαβεῖν γυναῖκα ἐκ τῆς γῆς Χαναάν, ἀνεχώρησεν εἰς Συρίαν πρὸς Λάβαν· καὶ ἐδούλευσε μὲν ἐκεῖνον ἐν γυναικί, ἀντὶ τοῦ, διὰ γυναῖκα, καὶ ἐφυλάξατο λαβεῖν γυναῖκα Χαναανίαν. Ἡ δὲ διὰ τὴν Ῥαχὴλ ἐφύλαξε πάντα, ὅσα ἀνετέλλετο [f. ἐνετ.] αὐτῷ Λάβαν.

Καὶ ἐν προφῆτῃ ἀνήγαγε Κύριος τὸν Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ἐν προφῆτῃ διεφυλάχθη. Διὰ τὴν αὐτοῦ, φησὶν, ἀρετὴν καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ Ἰσραηλίται ἡγαπήθησαν ὑπὸ Θεοῦ, καὶ ἀνήγαγεν αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου ἐν προφῆτῃ τῷ Μωϋσῇ, καὶ διεφύλαξεν αὐτοὺς διὰ τοῦ αὐτοῦ προφῆτου (20) ἐν τῇ ἐρήμῳ· καὶ ταῦτα πολλῶν προσπολεμούντων αὐτοῖς ἐχθρῶν. Ἡ καὶ δι' Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἐφυλάχθησαν· καὶ τούτων γὰρ προφῆτην καλεῖ. Ταῦτα τύπος Χριστοῦ. Εἰς γὰρ τὴν γῆν ἐπιβὰς, τὴν Ἑκκλησίαν ἐμνηστεύσατο, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἐδούλευσε σαρκὶ καὶ πάθει, καὶ ταῖς νομικαῖς ἐντολαῖς, ἃς ἐφύλαξε. Καὶ ἐν αὐτῷ ἀνέχθημεν ἐξ Αἰγύπτου τῆς ἁμαρτίας, καὶ φυλαττόμεθα· ὁ προφῆτης, γὰρ ἔστιν αὐτός, περὶ οὗ ἔειπε Μωϋσῆς· Προφῆτην ὁμῖν ἀναστήσει Κύριος. Καὶ πᾶς δὲ ἄγιος γενόμενος τοῦ κληθῆναι Ἰσραὴλ, καὶ ὁρῶν τὸν Θεόν, καὶ δουλεύει ἐν γυναικί, ὅτε τῆς σαρκὸς πρόνοιαν ποιεῖται μὴ εἰς ἐπιθυμίαν· καὶ φυλάσσεται ἐν γυναικί, ὅτε ὑπωπιάζει τὴν σάρκα καὶ δουλαγωγεῖ· ἀνάγεταί τε ἐξ Αἰγύπτου, τοῦ σκοτεινοῦ τούτου βίου, διὰ προφῆτου, τούτέστι, τοῦ λόγου, τοῦ περὶ τῶν μελλόντων διαθεβιαζομένου πρὸς ἡμᾶς. Εἰ γὰρ μὴ πιστεύσει τις τῷ λέγοντι, ὅτι ἔσται τις ἑτέρα κατάστασις μετὰ θάνατον θεοσιέρα, πῶς ἀναχθήσεται ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ὃς τὰ ἡδὲ ἐν χερσὶν ἔστιν; diviniorē, qui fiat, ut educatur ex hoc mundo, cuius perjucunda bona prae manibus versantur?

Ἐθυμώθη Ἐφραὶμ, καὶ παρώργισεν. Ὁ μὲν Ἰακώβ, φησὶν, οὕτως ἔσπευσε μὴ παραβῆναι τὴν τῆς μητρὸς παραίνεσιν, καὶ δουλεύειν ἐφύδριστον εἴλετο, ἵνα γυναῖκα λάβῃ ἐκ γένους ἀγαθοῦ· ὁ δὲ ἐξ ἐκεῖνον γεννηθεὶς; λαὸς τοῦ Ἐφραὶμ, πάντα ἐποίησεν, ὅσα πρὸς θυμὸν με καὶ ὀργὴν κινούσι, τὰς χρυσὰς στήσας; δαμάλεις, καὶ προσκυνῶν αὐταῖς.

Καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπὶ αὐτὸν ἐκχυθήσεται. Παρώργισέ με, φησὶν, ἀλλὰ τῆς ἀπωλείας αὐτὸς ἐαυτῷ αἴτιος ἔσται· ἀναμάσσεται ἐφ' αὐτὸν πάσας αἰ· θανατικὰς κακώσεις.

²² Deut. xviii, 15.

Variae lectiones et notae

(20) Διὰ τῆς αὐτοῦ προφητείας, per ejus prophetiam, Cod. Ven.

VERS. 12. Et recessit Jacob in campum Syriae, et servivit Israel in uxore, et observavit. Rursus patriarchae Jacob uxoris meminit, docetque, eum matrē obsequentem suae, quae ne Chananæam uxorem duceret hortabatur, in Assyriam ad Labanum contendisse, eique servisse in uxore, uxoris videlicet gratia, cavissequē me uxorem duceret Chananæam. Vel observavit ideo dicit, quod Rachelis gratia servavit, quaecumque a Labano imperabantur.

VERS. 13. Et in propheta eduxit Dominus Israel de Aegypto, et in propheta servatus est. Ob ejus, inquit, virtutem, ipsius etiam posteros Israelitas dilexit Deus, eduxitque ex Aegypto per prophetam Moysen, eosque, per hunc ipsum prophetam, desertis in locis incolumes servavit; idque, cum multi eos hostes insequerentur. Vel etiam per Josum, filium Nave, servati Israelitae fuerunt, quem et ipsum prophetam appellat. Haec Christi figura sunt et imago. Cum enim in terram descendisset. Ecclesiam sibi adjungere constituit, cujus gratia carni, ejusque affectibus, obnoxius evasit obtemperavitque legalibus mandatis, eaque **114** sibi maxime servanda putavit. Per hunc ex Aegypto, peccato nimirum, educti sumus, perque ipsam incolumes servamur. Propheta namque is est, quo de propheta Moyses: *Prophetam suscitabit vobis Dominus*. Quisquis item dignus factus est, qui Israel vocetur, Deum videns, et servit in uxore, cum carnis curam gerit non ad libidinem: et servat in uxore, cum carnem eandem affligit, redigitque in servitutem, et ex Aegypto, tenebrosa videlicet hac vita, educitur per prophetam, Dei verbum nimirum, quo futura nobis felicitas denuntiatur. Ni enim fidem quis adhibeat affirmanti futuram post mortem aliam vitae rationem plano, cuius perjucunda bona prae manibus versantur.

VERS. 14. Ad iracundiam provocavit me Ephraim et ad iram. Jacob quidem, ait, ita matris consilio parere stultuit, servitutemque servire non dubitavit adeo ignominiosam, quo sibi praeclara de stirpe uxorem duceret: Ephraim contra populus, ab eo prognatus, omnia ea facinora patravit, quae me ad iram indignationemque movent, aurcas juvenas erigendo colendoque.

Et sanguis ejus super eum effundetur. Ad iram, ait, me provocavit; atque ita suae sibi ipse perditionis auctor erit, lethales in se calamitates accensens.

Opprobrium retribuet illi Dominus secundum verbum Ephraim. Opprobrium Dens appellat injuriam, qua fuit affectus ab Jeroboam, cum populum hic affatus: Nolite, ait, ascendere Hierosolyma: ecce dñi tui Israel qui te eduxerunt ex Aegypto ²². Opprobrium igitur hoc et injuriam quæ per Ephraim, Jeroboami videlicet sermonem, illata Deo est, compensabit ei Dominus. Aut sensus est, Ephraim opprobrio et injuria affectum iri secundum verbum ejus, pro ratione scilicet impietatum ejus. Christi item interfectoribus retributum est opprobrium, quo ipsum affecerunt, dicentes: *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere* ²³. Eodem modo fuit retributum? Eo scilicet modo quo ipsi postularunt: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* ²⁴.

CAPUT XIII.

VERS. 1. *Justificationes accepit in Israel, et posuit Baal.* Cum meas accepisset leges, quibus consentaneam cum vitam degere oportebat, meque ita colere: Baal eas numini posuit, idolis nimium dicavit, pactum cum hisce quodammodo ineundo, quo se illis obsecuturum polliceretur.

Et mortuus est. Tum animo, tum corpore: animo quidem, quatenus idolorum servus Israelita factus est; corpore vero, quatenus inimicis ad supplicium est traditus. Fortasse vero commonefacere modo **115** nos voluit veteris illius historię, cum a Deo ad Beelphegor descendentibus Israelitis, multa eorum millia cæsa sunt ²⁵, cum item Israelita, qui cum Madianitide rem habebat, a Phinees est interfectus ²⁶.

VERS. 2. *Et nunc apposuerunt, ut peccarent, et fecerunt sibi constilia ex argento suo, secundum imaginem idolorum, opera artificum constata eis.* Augent, ait, impietatem: non enim contenti sunt prioribus flagitiis, neque per cædem illam ad sanitatem reversi sunt, sed insuper idola fecerunt, partim argentea, quæ scilicet argento conflarentur, partim lignea opificum manu facta, quæ ipsi sibi construxerunt. Quod eis dedecori est, cum adorarent, quæ ipsi effecerunt.

Ipsi dicunt: Immolate homines: vituli enim defecerunt. Non solum, ait, hos sibi deus fecerunt, sed populum etiam hortabantur, ut homines hisce mactarent. Immolaverunt enim, ait, filios et filias suas dæmoniis ²⁷. Acriter dein eos perstringens, deridensque eorum impietatem, subdit: *Vituli enim defecerunt*, quasi diceret: Itane, impiissimi homines, defecerunt vituli, ut homines mactare sit opus? Quidam vero locum hunc ita interpretantur, ut sensus sit: Tot erant eorum dii, tot victimæ, tot altaria, ut et vituli dedicerent, et homines in posterum mactarentur. Hebræi quoque, qui post Christum vivere, martyres immolabant, eos interficientes, eo quod legalibus in victimis deficere crepissent vituli, cum abrogaretur lex per fidem

A *Kai tēn dñeidiōmōn autōu antapodōsai Kyrios autō kata tēn λόγον Ἐφραΐμ. Ὁνειδισμὸν λέγει ὁ Θεὸς τὴν οικεῖαν ὑβριν, ἣν ὑβρίσαν αὐτὸν Ἰεροδοῦμ, εἰπὼν πρὸς τὸν λαόν· Μὴ δραβαίνετε εἰς Ἱεροσόλυμα· Ἰδοὺ οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἱ ἀνῆγαγόν σε ἐξ Αἰγύπτου. Τὸν οὖν dñeidiōmōn τοῦτον καὶ τὴν ὑβριν, τὴν κατὰ τὸν λόγον τοῦ Ἐφραΐμ, τοῦτέστι, τοῦ Ἰεροδοῦμ, εἰς Θεὸν γανομένην, ἀνταποδώσει αὐτῷ ὁ Κύριος. Ἡ δὲ dñeidiōmōn καὶ ὑβρισθῆσεται ὁ Ἐφραΐμ, κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ, τοῦτέστι ἀναλόγως καὶ καταλήγῳς ται; δυσσεβείαις αὐτοῦ. Ἀπεδόθη καὶ τοῖς Χριστοκτόνοις dñeidiōmōs, ὃν dñeidiōn τῷ Χριστῷ· Ἄλλους ἐσωσε, καὶ ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. Πῶς ἀπεδόθη; Κατὰ τὸν λόγον, ὃν εἶπον· Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν.*

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Δικαιώματα ἔλαβεν αὐτὸς ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἔθετο τῇ Βάαλ. Νόμους τοὺς ἐμοὺς λαθὼν, κατ' οὗς ἔδει ζῆν αὐτὸν, καὶ λατρεύειν ἐμοί, ἔθετο τῇ Βάαλ, ἀντὶ τοῦ, προσέθετο τοῖς εἰδώλοις, καὶ οὐκ ἐσυνθέκα; μετ' αὐτῶν ἐποίησεν, ὥστε δουλεῦειν αὐτοῖς.

Καὶ ἀπέθανε. Καὶ ψυχικῶς, καθὼς εἰδώλων δοῦλος γέγονε, καὶ σωματικῶς, καθὼς τοῖς πολεμίοις ἐξεδόθη. Ἰσως δὲ καὶ τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἱστορίας μέμνηται, ὅτε πορνευσάντων Ἰσραηλιτῶν, τῶν τελευσάντων τῷ Βεελφεγὲρ, ἔπαιον πολλὰ χιλιᾶδες, ὅτε καὶ ὁ Ἰσραηλίτης τῇ Μαδιανιτίδι συμπλεκόμενος, ἐθανατώθη ὑπὸ Φινεὲς.

Καὶ τῶν προσέθεντο τοῦ ἁμαρτάνειν ἔτι, καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς χωνεύματα ἐκ τοῦ ἀργυρίου αὐτῶν, κατ' εἰκόνα εἰδώλων, ἔργα τεκτόνων συντετελεσμένα αὐτοῖς. Αὐξήσιν, φησὶ, τὴν ἀσεβειαν· οὐ γὰρ ἔστησαν ἐπὶ τῶν προτέρων, οὐδὲ ἐσωφρονίσθησαν τῷ θανάτῳ· ἀλλ' ἔτι ἐποίησαν καὶ εἰδῶλα· τὰ μὲν χωνεύματα, ἐξ ἀργυρίου· τὰ δὲ ἔργα τεκτόνων, τοῦτέστι, ξύλινα, ἃ αὐτοὶ συνετέλεσαν καὶ ἐξεργάσαντο. Ὅ κα' πρὸς αἰσχύνῃν ἐστὶν αὐτοῖς, ὅτι ταῦτα προσεκύνησαν, ἃ αὐτοὶ συνετέλεσαν.

Αὐτοὶ λέγουσι· Θύσατε ἀνθρώπους· μόσχοι γὰρ ἐκκληλοῦσιν. Οὐ μόνον, φησὶν, ἐποίησαν τοῦτους θεοὺς, ἀλλὰ παρεκελεύοντο θύειν ἀνθρώπους. Ἐθυσαν γὰρ, φησὶ, τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις. Εἴτα διατῶρων καὶ διαγαλῶν ὡς ἐν βρῦττει τὴν ἀσεβειαν αὐτῶν, φησὶν· *Μόσχοι γὰρ ἐκκληλοῦσιν*· ὡς ἀνελὲν ἔλεγεν· Οὕτως, ὡς ἀσεβέστατοι, ἐξέλιπον οἱ μόσχοι, ὥστε ἀνθρώπους θύειν· Τινὲς δὲ οὕτως· Τοσοῦτοι ἦσαν οἱ θεοὶ αὐτῶν, καὶ τοσαῦται αἱ θυσίαι καὶ τὰ θυσιαστήρια, ὥστε καὶ τοὺς μόσχους ἐκκληλοῦναι, καὶ λοιπὸν ἀνθρωποθύειν αὐτούς· καὶ οἱ μετὰ Χριστὸν Ἑβραῖοι τοὺς μάρτυρας ἔθυσον ἀναιρουντες, διότι ἐκκληλοῦσιν οἱ ἐν ταῖς νομικαῖς θυσίαις θύομενοι μόσχοι, τοῦ νόμου καταργουμένου διὰ τῆς

²² Ill Reg. xii, 28. ²³ Matth. xxvii, 42. ²⁴ Ibid. 25. ²⁵ Num. xiv, 3. ²⁶ Ibid. 8. ²⁷ Psal. cv, 37.

πίστεως, ἥν οἱ μάρτυρες ἐκφύττον. Καὶ πᾶς δὲ ὁ
τὴν ἡδονὴν τιμῶν ὡς ἀγαθὸν, ἢ ἔστιν ἐξωλον ἀγαθοῦ
καὶ τῆς ἀνθ' ὧν ἔδει σφάττειν μόσχους, ἥτοι τὴν
ἀλογίαν, ἀνθρώπους σφάττει, ἀποκτινύων τὰ χαρ-
ακτηριστικὰ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἀνακατασκευάσαντος κατ'
εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν.

Διὰ τοῦτο δοιοῦνται ὡς νεφέλη πρωΐνῃ, καὶ ὡς
δρόσος ὀρθρινῇ πορευομένη, ὡς χροὺς φουσάμα-
νος ἀπὸ ἄλματος, καὶ ὡς ἀτμός ἀπὸ καπνοδόχου.
Ἐνεκα, φησι, ταύτης τῆς ὑπερβολικῆς ἀσεβείας, δι'
ἣν καὶ παιδοκτόνοι γίνονται, ἀφανιῶ αὐτοὺς τῇ τῶν
πολεμίων ἐφόδῳ. Ὡς περ γὰρ τὴν ἐωθινὴν δρόσον,
καὶ τὴν πρωΐνῃν νεφέλην ἥλιος ἁπαλῶς καὶ διασκε-
δαίνει βράδιως· καὶ ὥς περ τὸν χροὺν τῆς ἄλματος
θεῖος ἀφανίζει, καὶ ἀτμός καπνοδόχου, ἥγουν ὁ
καπνός, εἰς ἀέρα διαλύεται· ὣτω καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν
πολεμίων ἀναλωθήσονται.

Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ στερεῶν οὐρανὸν,
καὶ κτίων γῆν. Σὺ μὲν τοῖς εἰδώλοις ὡς κυρίοις
καὶ θεοῖς ἔθους· ἐγὼ δὲ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ
στερεῶν τὸν οὐρανὸν, τοῦτέστι τὴν διαμονὴν αὐτῷ
χαριζόμενος. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, *Κτίων γῆν*,
τοῦτέστι διδούς τῇ γῇ τὸ οὕτως ἵστασθαι, ὡς ἐξ ἀρ-
χῆς ἐκτίσθη, καὶ μηδὲν ὑπὸ τοῦ χρόνου βλαθῆναι.
Ὡτω καὶ τὸ, *Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ*
πνεύματα, τοῦτέστι, συντηρῶν αὐτοὺς καὶ φυλάττειν,
καθ' οὓς λόγους ἐξ ἀρχῆς ἐποιήθησαν.

Ὅτι αἱ χεῖρες ἐπλασαν τὴν στρατιάν τοῦ οὐρα-
νοῦ. Ἐῖτε τὰς ἀνω καὶ ἀόρατους δυνάμεις, εἴτε τῶν
ἀστέρων τὸ πλῆθος, καὶ ἥλιον, καὶ σελήνην, ἃ εὖ
προσεκύνησα·.

Καὶ σὺ παρῶντα σοὶ αὐτὰ τοῦ πορεύεσθαι
ἐπίσω αὐτῶν. Οὐ διὰ τοῦτό σε, φησι, θεάτην κατέ-
στησα τῆς καλλονῆς τῶν ἐμῶν κτισμάτων, ἵνα προσ-
κυνήσῃς αὐτοῖς· ἀλλ' ἵνα δι' αὐτῶν θαυμάσῃς ἐμεῖ,
τὴν τούτων δημιουργόν. Οὐ γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι
Ἔθετο αὐτὰ εἰς προσκύνησιν, ἀλλ', *Εἰς θαῦσιν*. Ὁ
μὲν οὖν ἐστὶ γῆ ὧν, χρῆζει τοῦ κτισθῆναι καὶ μετα-
πλασθῆναι ἐπὶ τὸ κρεῖττον, καὶ γενέσθαι ἐν Χριστῷ
καὶνὴ κτίσις. Ὁ δὲ ἥδη τὰς ἀνω φρονήσας, καὶ τὸ
σῶμα τῆς ταπεινώσεως ὑπεραναδᾷς, καὶ θρόνος
θεοῦ γινόμενος, διὰ τὸ ἀναπαύεσθαι αὐτῷ τὸν
θεόν, καὶ διὰ τοῦτο οὐρανός χρηματίσας (Ὁ θρόνος
γὰρ μοι, φησι, θρόνος)· ὁ τοιοῦτος οὖν τοῦ στερεω-
θῆναι χρῆζει, ἵνα μὴ μεταπέσῃ ἐκ τοῦ καλοῦ. Στε-
ρεοῦται δὲ ὑπὸ λόγου, ὅταν δηλαδὴ τὰς ἀρετὰς ἐρ-
γάσῃται, μετὰ τοῦ καὶ τοὺς λόγους εἰδέναι τῶν ἀρε-
τῶν. Τῷ γὰρ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθη-
σαν· ὡς ὁ γε μὴ κατὰ λόγον τὴν ἀρετὴν μετιών,
εὐμετάπτωτος ἐστίν.

Καὶ ἐγὼ ἀνήγαγον σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ
θεὸν πλὴν ἐμοῦ οὐ γνώσῃ, καὶ σῶζων οὐκ ἐστὶ
παρεῖ ἐμοῦ. Ἐγὼ ἐποίμαινόν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ,
ἐν γῇ δουκίῳ κατὰ τὰς νομὰς αὐτῶν. Μεθό σε
ἀνήγαγον ἐξ Αἰγύπτου, νομοθετῶν σοι, παρηγγύησά
σοι πράγματα ἕτερον εἰδέναι θεόν, πλὴν ἐμοῦ· εἶπον·

quam martyres ipsi prædicabant. Quisquis item
voluptatem uti bonum colit (quæ quidem voluptas
imago boni est, et voluptatis umbra), pro vitulis
videlicet affectibus, homines mactat, homi-
nis illius notas delendo, qui ad Creatoris imaginem
renovatur.

Vers. 3. Idcirco erunt quasi nubes matutinae, et
sicut res matutinus pertransiens, et sicut pulvis ex-
sufflatus ab area, et sicut vapor a camino. Ob hanc
ait, summam eorum impietatem, qua sine quisque
sobolis interfectior exstitit, disperdiam ipsos, ho-
stum nimirum impetu et incursu. Ut enim matu-
tinum rorem, nubemque antelucanam, sol facili
solvit atque dissipat; et ut ex area pulverem eva-
nescere facit ventus; uti denum camini vapor,
fumus videlicet, in auras abit: ita et ipsi ab hosti-
bus disperdentur.

Vers. 4. Ego Dominus Deus tuus, firmans cælum,
et creans terram. Tu quidem, ait, idolis tanquam
dominis ac diis sacra faciebas: ego vero Dominus
Deus tuus sum, cælum firmans, qui diuturnitatem
scilicet ei tribuit, qui similiter terram creat, eo-
nimirum in statu servat, quo a principio condita
fuit, cavetque, ne quidquam a tenore detimenti-
cipiat. Huic simile est illud: Qui facit angelos
suos, spiritus²², qui scilicet 116 eadem eorū
rationes servat atque tuetur, qua conditi a principio
fuerunt.

Cujus manus finserunt militiam cæli. Aut super-
nas et invisibiles potestates, aut astrorum multitu-
dinem, et solem, et lunam quæ adorare non dubi-
tasti.

Et non ostendi ea tibi, ut ambulares post ea. Non
enim, inquit, te meorum operum, eorumque pulchri-
tudinis, spectatorem constitui, quo ea adorares,
sed ut me, eorumdem Conditorum suspiceres. Non
enim, ut Scriptura testatur, ea proposita nobis
sunt ad adorationem, sed *Ad illuminationem*²³. Qui
itaque adhuc humi repit, eget nova creatione, quo
in melius commutetur, fierique possit in Christo
nova creatura²⁴: qui contra superna spectat,
supra sui corporis humilitatem elatus, effectusque
propterea cum Dei thronus, quod in eo Deus con-
quiescat, tum cælum (Cælum enim, ait, mihi thro-
nus²⁵), huic confirmari necesse est, ut ne a bono
honestoque decidat. Firmatur autem solidaturque
verbo, cum scilicet virtutes exercet, earum simul
rationes omnes perspetas habens; Verbo namque
Domini firmati sunt cæli²⁶: Qui contra non ope-
verbi fretus virtutem excolit, facile a bono hone-
stoque defectit.

Vers. 5. Ego eduxi te de terra Ægypti, et Penne-
præter me non cognosces, et Salvator non est abs-
que me: Ego pascens te in solitudine, in terra in-
habitabili, secundum pascua eorum. Postquam, ait,
eduxi te ex Ægypto, jura tibi sanciens, præcepi,
neminem alium, præter me, Deum coleres; dicit

²² Hebr. i, 7. ²³ Gen. i, 15. ²⁴ II Cor. v, 17. ²⁵ Matth. v, 34. ²⁶ Psal. xxxii, 6.

enim : *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quæ est in cælo desuper, et quæ in terra deorsum* ⁴⁵. Non solum autem ex Ægypti servitute in libertatem vos asserui, sed etiam in solitaria vastaque regione populum alui, secundum pascua eorum, pro singulis videlicet ipsorum indigentis eis opitulando, præbendoque ea quæ concupierunt, manna modo, modo columbines, cum aut pane egebant, aut carnes optabant, interdum aquam, dum siti laborarent. Vel vomâs stationes et loca intelligit, ubi diversarentur ; ubicunque enim consisterent, ait, eos sequebar, cunctis eorum necessitati bus opitulando.

Vers. 6. *Et repleti sunt ad saturitatem*. Manna scilicet et coturnicibus, aliisque Dei bonis. Summam autem repletionem denotat illud, *Repleti sunt ad saturitatem*, quo summam in eos Dei liberalitatem ostenderet, simulque reprehenderet eorum incontinuitiam ingratiq[ue] animi vitium.

Et exaltata sunt corda eorum : propter hoc oblitii sunt mei. Idipsum cecinit et Moyses : *Et manducavit Jacob, et repletus est, et calcitravit dilectus* ⁴⁶, quod et Hebræis usu deinceps evenit. Postquam enim oblectati sunt cum aliis multis Christi miraculis, tum eo vel maxime, quo panes multiplicarat, **117** in Christum ipsum consurrexerunt. Idem fit in Ecclesia. Sæpenumero cum quis a Deo verbi donum ad satietatem accipiat, diteturque per ipsam omni cognitione atque sapientia, utitur hoc ad hæreticum aliquod dogma comminiscendum, efferturque corde suo adversus Dei cognitionem. Non enim extollitur in eo Filius hominis, qui est Christus, Dei potestas atque sapientia ; sed cor ejus, humanæ scilicet cognitionis, quæ perperam tali nomine appellatur, ratiocinatio. Qui tali præditus est animo, sibi colligit iniquitatem, fallacibus ex præmissis consectoria quædam deducendo, nequitæ plena et iniquitatis, qua oblectari maxime consuevit. Animadvertas autem oportet, simul ac quis cõvertitur, cum Dei oblivisci ; si enim Dei recordaretur, recordaretur etiam ejus divinæ magnitudinis, neque de se magnifice sentiret. Ut cum solem quis intuetur, lucernam despiciit.

Vers. 7. *Et ero eis quasi panthera, et sicut pardus*. Quoniam, ait, superbia elati sunt, quod hostem profligariat, ope mea gaudentes ; nunc Babylonium in eos inducam, atque pantheræ instar ac pardi in eosdem illos ipsos irruam. Quoniam enim ipse Deus hostes inducit in eos, quæ correctione sit opus, idcirco se pantheram ac pardum eis fore dicit.

Vers. 8. *Per viam Assyriorum occurram eis, sicut arsa laborans*. Assyrios videlicet in eos inducam

A γάρ · Οὐ ποιήσεις παντός ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ὄντω, καὶ ὅσα ἐπὶ τῆς γῆς κέκτω. Οὐ μόνον δὲ τῆς δουλείας τῶν Αἰγυπτίων ἡλευθέρωσά σε, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἀοικίτῳ γῇ ἐποιμαίνων τὸν λαόν, κατὰ τὰς νομάς αὐτῶν, τοῦτέστι· κατὰ τὰς προσπιπτούσας ἐκάστοτε χρεῖας χορηγῶν αὐτοῖς τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν · μάννα, ὅτε ἐχρηζον ἄρτου · ὀρυγομήτρας, ὅτε κρεῶν ἐπεθύμουν · ὕδωρ, ὅτε ἐδίψουν. Ἡ, Κατὰ τὰς νομάς, ἀντὶ τοῦ, κατὰ τοὺς σταθμοὺς καὶ τοὺς τόπους, ἐν οἷς κατεσκήνουν. Ἐνθα γὰρ κατεσκήνου ὁ λαός, ἠκολούθουν αὐτοῖς, φησί, πᾶσαν χρεῖαν πληρῶν.

B Καὶ ἐνεπλήσθησαν εἰς πλησμονήν. Τοῦ τε μάννα, καὶ τῆς ὀρυγομήτρας, καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τοῦ Θεοῦ. Ὑπερβολὴν δὲ δηλοῖ τὸ, Ἐνεπλήσθησαν εἰς πλησμονήν, ἵνα καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτοὺς πλουσιώδηρον διδάξη, καὶ τὴν αὐτῶν ἀπληστίαν καὶ ἀχαριστίαν διελέγῃ.

C Καὶ ὑψώθησαν αἱ καρδίαι αὐτῶν · ἐνεκεν τούτου ἐπελύθητό μοι. Τοῦτο καὶ Μωσὴς ἐν τῇ ψῆφῳ φησι · Καὶ ἔφαγεν Ἰακώβ, καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἡγαπημένος · ὁ καὶ ὑστερον τοῖς Ἑβραίοις προσέειπε. Κατατρυνῶντες γὰρ τῶν Χριστοῦ θαυμασίων, τῶν τε ἄλλων καὶ τῶν ἐν τῇ πληθυσμῷ τῶν ἄρτων, ὑψώθησαν κατ' αὐτοῦ. Οὕτω γίνεται καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Πολλάκις λαβὼν τις ἐκ Θεοῦ εἰς πλησμονὴν χάρισμα λόγου, καὶ ἐν αὐτῷ πλουτισθεὶς ἐν πίστῃ γινώσκει καὶ σοφίᾳ, χρηταὶ τούτῳ εἰς σύστασιν αἰρετικοῦ δόγματος, καὶ ὑψοῦται ἡ καρδία αὐτοῦ, ἵπαιρομένη κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ὑψοῦται ἐν αὐτῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὃς ἐστὶ Χριστὸς, Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία · ἀλλ' ἡ καρδία αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν οἱ λογισμοὶ τῆς ἀνθρωπίνης καὶ ψευδονύμου γνώσεως. Ἡ δὲ τοιαύτη αὐτοῦ καρδία, συνήγαγεν ἀνομίαν ἑαυτῇ, ἀπὸ προτάσειν τινων σοφιστικῶν συναγούσα τὰ λεγόμενα συμπεράσματα, πάσης ἀνομίας γέμοντα, ἧς αὐτὸς ἀπολαύσει. Ὅρα δὲ, ὅτι ἅμα ὑψοῦται τις ἡ καρδία, καὶ ἐκ τοῦ ὑψωθῆναι ἐπιλανθάνεται τοῦ Θεοῦ · εἰ γὰρ ἐμνησκέτο Θεοῦ, ἐμνησκέτο ἂν καὶ τοῦ Θεοῦ μεγέθους, καὶ οὐκ ἂν ἐδόκει ἐαυτὸν ὑψηλόν · ὥσπερ ὅτε βλέπει τις ἥλιον, τότε τὸν λύχνον οὐ θαυμάζει (21).

D Καὶ ἔσομαι αὐτοῖς, ὡς πάνθηρ καὶ πάρδαλις. Ἐπειδὴ, φησὶν, ἀπὸ οἰήσεως (22) ὑψώθησαν, ἅτε κτενυμεγεθοῦντες τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἐντρυνῶντες τῇ ἐμῇ βοηθείᾳ, νῦν τοὺς Βαβυλωνίους αὐτοῖς ἐπάξω, πάνθηρος δίκην καὶ παρδάλεως, ὀξείως ἐπιθησάμενος αὐτοῖς. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐπάγει τοὺς πολεμικοῖς τοῖς δεομένοις κακώσεως, καὶ αὐτοὺς πάρδαλις καὶ πάνθηρ ἐσσεσθαι λέγει.

Κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀσσυρίων ἀπαντήσομαι αὐτοῖς, ὡς ἄρκτος ἀπορουμένη. Τοῦτέστι, τοὺς Ἀσσυρίους

⁴⁵ Exod. xx, 4. ⁴⁶ Deut. xxxii, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(21) Ὅσπερ ὅτε μὴ βλέπει τις ἥλιον, τότε τὸν λύχνον θαυμάζει, *Ut cum solem quis non aspiciat,*

tum lucernam admiratur, Cod. Ven.

(22) Ἀνέσεως, *mollitie*, Cod. Ven.

ἐκὼς αὐτοὺς διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ Ἀσσυρίων εἰς τὴν Παλαιστίνην, δίκην ἄρκτου ἀπορουμένης, τουτέστι, στενοχωρουμένης, καὶ μὴ φυγεῖν θύναμένης. Τοῖσι γὰρ ἐξαπορηθεῖσα, κατὰ [f. μετὰ] μανίας ἀνυποτάτου, τοῖς προσκαλεμοῦσιν (23) ἐπεισιν. Ἡ ἀπορουμένης, τουτέστι, στερεθείσης τῶν τέκνων, ἀδόντων ὑπὸ τῶν θηρατῶν, ἢ πεινώσης, καὶ ἀπορούσης τροφῆς. Τὸ δὲ, Κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀσσυρίων, δύναται καὶ ἐτέρως νοεῖσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ ἀπῆσαν πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους, συμμαχίαν ζητοῦντες κατὰ τῶν Αἰγυπτίων, ὅπερ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἶπε, φησιν, ὅτι Ἐν ὅσῳ ἀπέρχονται πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους (24), ἐπιστήσω αὐτοὺς τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ ὡμῶς καὶ ἀπηνῶς αὐτοῖς χρήσονται.

Καὶ διαβρήξω συγκλεισμένον καρδίας αὐτῶν. Ταῦτα, φησὶ, διαπράξομαι, ὡς ἂν τὴν συγκλεισμένην αὐτῶν καὶ πεπωρωμένην καρδίαν διαβρήξω, καὶ ἀνοίξω, καὶ εἰσέλθω εἰς αὐτήν, καὶ γνωσθήσομαι αὐτοῖς. Ἡ συγκλεισμένη τὴν ἀσφάλειάν φησι, καὶ τὸ θάρρος τῆς καρδίας, καὶ τὴν ἀνδρείαν· ὥστε εἶναι τὸ λεγόμενον, τοιοῦτον· Πᾶσαν ἀσφάλειαν αὐτὴν διαβρήξω, καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ποιήσω ἐκλήν.

Καὶ καταργήσονται αὐτοῖς ἐκεῖ σκύμνοι ὄρου, καὶ θηρία ἀγροῦ διασπάσει αὐτούς. Οὐ μένουν, φησὶν, ἐν τῇ οἰκίᾳ παρῖθι ὄντες, τῶν κακῶν ἀπολαύσουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ, τουτέστιν, ἐν τῇ τῶν πολεμίων χώρᾳ γενόμενοι, οὐχ ἔξουσι λῆξιν τῶν κακῶν· ἀλλ' ὡμῶς αὐτοῖς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες χρήσονται. Τοὺς γὰρ πολεμίους· καλεῖ σκύμνους καὶ θηρία. Ἡ οὖν ἀταφοὶ ῥεπτόμενοι, ὑπὸ θηρίων βρωθήσονται. Συγκλεισμός καρδίας, ὁ νόμος· ὅπ' αὐτὸν (25) ἐφρουροῦντο, συγκλεισμένοι εἰς τὴν πίστιν, τουτέστι, συνοδοῦμενοι ὅπ' αὐτοῦ πρὸς τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ. Διέβρηξεν οὖν τοῦτον τὸν συγκλεισμόν ὁ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. Καὶ φραγμὸς δὲ τὸ γράμμα τοῦ νόμου, μὴ ἔων ἐσω εἰσελθεῖν, καὶ ἰδεῖν τὰ ὑπὸ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. Διέβρηξεν οὖν τοῦτο ὁ Κύριος, καὶ δέδωκε τῷ πνεύματι πάροdon. Πλὴν ἄλλ' ἐκεῖ τὰ νοητὰ θηρία τοὺς ἐκ περιτομῆς κατεσθίει· τουτέστι, καίτοι ἐμοῦ διαβρήξαντος τὸ γράμμα, αὐτοὶ (26) ἐκεῖ μένουσι, καὶ μὴ μεθισταμένους οἱ δαίμονες κατεσθίουσι. Συγκλεισμός καρδίας, καὶ τὰ Ἑλληνικὰ δόγματα τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, τὰ τῶν ἀποδείξεων κλειθρα ἐπιβάλλοντα ταύτῃ, ὥστε μὴ παραδέχεσθαι τὴν πίστιν· ἃ διαβρήσσει ὁ εὐδοκῆσας διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. Ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν κοσμικῶν ἀγαθῶν εὐπορία, συγκλεισμός καρδίας, ἐν σκοτεινῇ καὶ ζοφῶδει εἰρηκτῇ ταύτῃ συγκλείουσα,

A per viam quæ ab Assyriis in Palæstinam ducit : idque faciam instar ursæ laborantis, in angustias videlicet redactæ, ut fugere nequeat. Tum enim, de salute fore desperans, acri furore percita, in se oppugnantes invehitur. Vel laborantem intelligit ursam propriis partibus destitutam, qui a venatoribus capti fuerint, vel etiam fame laborantem, egentemque propterea cibo quo nutriatur. Illud autem, Per viam Assyriorum, potest alia quoque ratione intelligi. Quoniam enim ipsi profecti sunt ad Assyrios, eorum auxilium adversus Ægyptios postulatum, ut in præcedentibus quoque dixit : Interim, ait, dum eo pergunt, Ægyptios eis servitiam, qui summa adversus eos servitia et immunitate utantur.

Et dirumpam conclusionem cordis eorum. Hæc, ait, faciam, quo conclusum obduratumque eorum cor frangam et aperiam, ut ipsum ingredi cognosceique ab eis possim. Aut conclusionem securitatem appellat, cordisque fiduciam et magnanimitatem, ut hujus dicti sensus sit : Eorum securitatem omnem veluti confringens tollam, efficiamque cor eorum pavidum.

118 Et devorabunt eos ibi catuli sitvarum, bestie agri discerpent eos. Calamitatibus, ait, afficientur, non in patria modo sua, sed et ibi, in hostium scilicet regione, ubi perpetuis ærumnis conflictabuntur, crudeliter ab iis habiti, qui eos in servitutem redegerint. Hostes enim catulorum ferarumque nomine appellat. Vel hoc futurum innuit, ut a feris, insepulti relict, devorentur. Conclusio cordis lex est, qua lege, veluti præsidio, conclusi tenebantur ad fidem scilicet Christo habendam. Confregit itaque conclusionem hanc is, qui per dogmata legem, ejusque præscripta abrogavit. Cordis vero septum est legis ipsius littera, quæ non sinit, ut penitus illud introspectatur, perspectaque fiant munera, quæ nobis præbere Deus consuevit. Septum hoc perfregit Dominus, aditumque Spiritui patefecit. Nihil tamen secius ibi fera, quæ mente percipiuntur, devorant eos, qui circumcisionem profitentur. Quasi dicat : Quamvis ego legis litteram confregerim, ipsi nihilominus ei mordicus hærent, eosque propterea, ab ea recedere nolentes, demones devorant. Conclusio cordis sunt et Græcæ philosophiæ, communisque deceptionis dogmata, quæ argumentorum claustra ipsimet cordi objiciunt, ut Christi fidem excipere non possit. Quæ quidem claustra perfringit is, qui per stultitiam prædicationis incolumes eos servare decrevit, qui ipsi

²³ II Cor. 1, 21.

Varie lectiones et notæ.

(23) Προσίουσι, in accedentes (invehitur), Ven.
(24) Verba : ὅπερ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἶπε, φησίν, ὅτι ἐν ὅσῳ ἀπέρχονται πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους, desunt in cod. Bav. et restituimus ex Ven.

(25) Ὅπ' αὐτῶν cod. Ven., sed scribendum ὅπ' αὐτοῦ, ab ipso (scilicet legem).

(26) Ἐκεῖνοι, illi, Cod. Ven.

fidem adhibeant. Mundanorum item honorum copia conclusio cordis est, qua, velut in obscuro aliquo caliginoso carcere concluditur, ut veram lucem aspirare nequeat. Claustrium porro hoc effringit Dominus per ea: *Vade, vende quæ habes*⁴⁶; et: *Nisi quis renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus*⁴⁷; et id genus alia, quibus qui non obtemperant, devorantur ibi, ab

ωστε μὴ ἰδεῖν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Διαφύσσει δὲ τοῦτον ὁ Κύριος, ὅταν λέγῃ· Ὑπάγε, πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα· καὶ, Ἐάν μή τις ἀποτάξῃται τῷ τοῖς οὖσιν αὐτοῦ, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητής· καὶ ὅσα τοιαῦτα. Οἱ μὴ πειθόμενοι δὲ, ἐσθίονται ἐκεῖ, τοῦτέστιν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅπῃ τῶν κολάσεων.

Vers. 9, 10. *Dispersioni tuæ, Israel, quis opitulabitur? Ubi Rex? Hic te salvum faciat in cunctis urbibus tuis.* Luget increpatque simul Israel, eumque commonefacit stultitiæ, qua, priscis temporibus, rejecto Dei imperio, postulavit, ut ab homine gubernaretur. Ait ergo: *Quis in dispersione,* quam ab Assyriis et Ægyptiis perpeusus es, auxilio tibi succurret? *Postulasti regem,* datusque tibi tum est Saul. Incolumem ergo te servet, non Saul quidem, sed is qui nunc eo potitur imperio, quod tum postulasti. Ipse te defendat cunctis in urbibus ubi commoraris. Quædam exemplaria Τῇ διαφθορᾷ, *Corruptioni*, habent. eademque, si ita scribatur, sententia subest. Summam enim vastitatem quam in captivitate perpeussi sunt, corruptionem vocat.

Τῇ διασπορᾷ σου, Ἰσραὴλ, τίς βοηθήσει; καὶ ὁ βασιλεὺς; οὗτος διασωσάτω σε ἐν πάσαις ταῖς πόλεσιν σου. Ὁρῶναι ἔμα καὶ ὀνειδίζει τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀναμνησθεῖ αὐτὸν τῆς προτέρας ἀνομίας, δι' ἣν ἠτήσατο βασιλεύεσθαι ὑπὸ ἀνθρώπου, τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν παρωσάμενος. Φησὶν οὖν· Τίς βοηθήσει τῇ διασπορᾷ σου, ἣν διεσπάρης αἰχμαλωτιζόμενος ὑπὸ Ἀσσυρίων καὶ Αἰγυπτίων; Σὺ ἠτήσω βασιλέα, καὶ ἐδόθη σοι τότε ὁ Σαουλ. Οὗτος οὖν (οὐχ ὁ Σαουλ πάντως, ἀλλ' ὁ τὴν βασιλείαν νῦν ἔχων ταύτην, ἣν τότε ἠτήσασθε) σωσάτω σε, προαγωνιζόμενός σου ἐν πάσαις ταῖς πόλεσιν, ἐν αἷς κατοικεῖς. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, Τῇ διαφθορᾷ, ἔχει· καὶ αὐτὸς πάντα ὁ νοῦς· τὴν γὰρ παντελῆ ἐρμήμωσιν, ἣν ἔσχον αἰχμαλωτισθέντες, διαφθορὰν ὀνομάζει.

Judicet te, quem dixisti: Da mihi regem et principem: et dedi tibi regem in ira mea. Tu postulasti regem: hic, ait, te judicet, illatas videlicet injurias ulciscatur. Dein quasi quispiam dixisset, Ego postulavi quidem, **119** tu vero mihi dedisti: Equidem, ait, dedi, sed iratus. Stultæ quippe voluntati tuæ morem gessi, quo rebus ipsis et facili compertum haberes, meum tibi regnum, non humanum, auxilio esse posse.

Κρινάτω σε ὃν εἶπας· Δός μοι βασιλέα καὶ ἡγούμενον, καὶ ἔδωκά σοι βασιλέα ἐν ὀργῇ μου. Σὺ ἠτήσω, φησὶ, βασιλέα· οὗτος κρινάτω σε, τοῦτέστιν, ἐκδικησάτω σε. Εἶτα ὥσπερ τινὲς εἰπόντες· Ἐγὼ μὲν ἠτήσαμην, ἀλλὰ καὶ σὺ δέδωκας· Ναί, φησὶν, ἔδωκα μὲν, πλην ἐν ὀργῇ. Παρεχώρησα γὰρ τῷ ἀνομήτῃ σου θελήματι, ἵνα δι' αὐτῶν τῶν ἔργων παιδευθῇς, ὅτι ἡ ἐμὴ βασιλεία, οὐχ ἡ ἀνθρωπίνῃ δύναται βοηθεῖν σοι.

Vers. 11. *Et sustinui in furore tuum congressum injustitiæ. — Sustinui est pro Permissi et indulsi; vestrum scilicet iniquum congressum, hoc est, conjurationem conspirationemque toleravi.* Omnes enim in unum coire, conjurationem inter vos facere, regem postulare, lædentes vos ipsos, regno meo præfectos. Id autem eo indulsi, non quod conjuratione ista gauderem, sed ut vos dereliquerem. Feci enim id ira compulsus. Hæc nonne manifesto nobis indicant eos qui dixerunt: *Non habemus alium regem, nisi Cæsarem*⁴⁸? Cum enim ii rejecissent Dei Filium, sibi que sumpsissent regem illum hominem quem et indulsit Dominus, eidem eos Cæsari subijciendo, dispersi sunt, eisque ita dispersis, opem fert nemo. Quisquis item hominibus placere studet, corruptionem patitur; qui enim omnibus iis placere vult, qui sibi contraria et dicunt et cogitant, tot in partes distrahitur, quot sunt ii quibus placere studet. Proptereaque ab hominibus regitur, iisque pravis, Deo placere negligens, ejusque voluntati parere. Qua de re

Καὶ ἀνέσχον ἐν τῷ θυμῷ σου συστροφὴν ἀδικίας — Ἀνέσχον, ἀντὶ τοῦ, Παρεχώρησα, ἐνέδωκα. Ἦν ἐσχόμην τὴν συστροφὴν ὑμῶν τὴν ἀδικον, τοῦτέστι, τὴν συνέλευσιν, τὴν σύμπνοϊαν ὑμῶν. Πάντες γὰρ συστραφέντες καὶ συμπνεύσαντες, ἐζητήσατε βασιλέα, ἀδικήσαντες ἑαυτοὺς, ὅτι τῆς ἐμῆς βασιλείας ἐπιστατεῖτε (27), ἐνέδωκα δὲ οὐχ ὥς ἀρεσκόμενος τῇ συστροφῇ ταύτῃ, ἀλλ' ὥς ἐγκαταλιμπάνων ὑμᾶς· μετὰ θυμοῦ γάρ. Ταῦτα οὐ προδήλιος φέρει καὶ πρὸς τοὺς εἰπόντας· Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα; Τὸν γὰρ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ παρωσάμενοι, καὶ τὸν ἀνθρώπον ἑαυτοῖς ἐπιγραφάμενοι βασιλέα, ὃν δὴ καὶ δέδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεός, ὑποτάξας αὐτοὺς Καίσαρι, διεσπάρησαν· τῇ δὲ διασπορᾷ αὐτῶν οὐδεὶς βοηθεῖ. Καὶ πᾶς δὲ ἀνθρωπάρεσχος, διαφθορὰν πάσχει. Ὁ γὰρ πᾶσι βουλούμενος ἀρέσκειν, ἐναντία καὶ λέγουσι καὶ φρονοῦσι, πρὸς τοσοῦτους μερίζεται, ὅσοι· ἀρέσκειν σπουδάζει. Αἰὶδ καὶ ὑπ' ἀνθρώπων βασιλεύεται ὁ τοιοῦτος, καὶ τούτων φαύλων, ἀφελὲς τὸ ἀρέσκειν Θεῷ, καὶ τὸ ἐκείνου θέλημα (28) πληροῦν. Ἄκουε καὶ Δαβὶδ· Ὁ Θεός διεσκόρπισεν· ἔστι

⁴⁶ Matth. xix, 21. ⁴⁷ Luc. xiv, 33. ⁴⁸ Joan. xix, 15.

Variae lectiones et notæ.

(27) Ὅτι τῆς ἐμῆς βασιλείας ἐπιστατεῖτε, eo quod a meo regno deferistis, Cod. Ven.
(28) Πλήρωμα, Cod. Ven.

ἀνθρωποκτόνων. Οἶδας δὲ πάντως ὅσα πολλάκις ἂν τοὺς λογισμοὺς παρὰ τῇ Γραφῇ λεγομένους.

Ἐφραὶμ ἐγκαχυμένη ἡ ἁμαρτία, ὠδίνεις ὡς τίκτουσας ἤξουσιν αὐτῇ. Τούτστιν, ὅτι ἐπιπόλαιός ἐστιν ἡ ἁμαρτία, ἀλλὰ κατὰ βάθους ἐρριζώθη, καὶ δυσανάσπαστός ἐστι. Διὸ πόνοὺς ἔξει, ὥσπερ ἡ τίκτουσα. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως· Ἱεροβοὰμ, ὡς πολὺ αἱκεῖς εἰπομεν, ἤρξατο τοῦ εἰδωλολατρεῖν. Φησὶν οὖν, ὅτι ἡ ἁμαρτία τοῦτου, οἷόν τι σπέρμα κατεβλήθη, καὶ ἐνεκρύθη ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ λαοῦ, καὶ ἔκτοτε εἰδωλολάτρου. Τοιούτου δὲ σπέρματος ὄντος, ἤξει ὁ τῶν ὠδίνων καιρὸς, ὁ τοῦ πολέμου καὶ τῆς αἰχμαλωσίας. Τὰ γὰρ τοιαῦτα σπέρματα, τοιαύτας ὠδίνας ἔχει.

Οὗτος ὁ υἱός σου ὁ φρόνιμος; Ἐρωτηματικῶς ἀνάγνωθι· εἰπὼν γὰρ ἄνωτέρω, Τῇ διασπορᾷ σου, Ἰσραὴλ, εἰς βοήθησι; νῦν ἐρωτᾷ· Οὗτος ὁ υἱός σου ὁ φρόνιμος; τούτστιν, Ἐκ φυλῆς Ἐφραὶμ βασιλεὺς, οὗτός σε σώσει, ὃν ὡς φρόνιμον ἔδασκευσε; Καὶ γὰρ δύο μὲν ἦσαν υἱοὶ Ἰωσήφ, Μανασσὴς πρεσβύτερος, καὶ Ἐφραὶμ νεώτερος· ἴδει δὲ βασιλεὺς γενέσθαι ἐκ τῆς τοῦ πρεσβυτέρου φυλῆς· ἀλλὰ σὺ ὁ λαὸς, παρηγκωνίσω μὲν τὸν πρεσβύτερον Μανασσὴν, ἐπελέξω δὲ τὸν Ἐφραὶμ, καὶ κατέστησας βασιλεὺς ἐκ τῆς τούτου φυλῆς, ὡς ἐντραχεστέρου δῆθεν καὶ ἐπιτηδειοτέρου. Ἀλλ' οὐδὲν σε τοῦτο ὀνήσει. Αἰνέταται καὶ τὸν βασιλεύοντα ἐν Σαμαρείᾳ Ὡσηθ, ὃς ὑπὸ τοῦ Βαβυλωνίου Σαλμανασάρ πολεμούμενος, ἐπεκαλέσθη, ὡς δῆθεν φρόνιμος, τὸν Αἰγύπτιον, Ἀλλ' οὐδὲν τῆς ἐπινομίας ἀπώνατο· ἐξηνδραποδίσθη γὰρ σὺν τῷ λαῷ καὶ αὐτὸς ὑπὸ Σαλμανασάρ. Δύναιται δὲ καὶ χωρὶς ἐρωτήσεως ἀναγινωσκόμενον, ἀποδοθῆναι πρὸς τὸ, Σωσάτω σε, καὶ Κρινάτω σε, Οὗτος ὁ υἱός σου ὁ φρόνιμος. Εἰρωνευόμενος δὲ πάντως αὐτὸν καλεῖ φρόνιμον.

Διότι νῦν οὐ μὴ ὑποστῇ ἐν συντριβῇ τέχνων. Πῶς γὰρ ἂν ὁμα: ὠφελήσειεν ὁ βασιλεὺς οὗτος Ὡσηθ, ὃς τῶν σῶν τέχνων συντριβομένων, οὐδὲως τοὺς πολεμίους ὑποστήσεται; καὶ γὰρ αὐτὸς αἰχμαλωτός· ληφθήσεται. Ἐγκαχυμένη ἦν καὶ ἡ ἀδικία τῶν ἀποκτείναντων τὸν Κύριον, καὶ δόλου καὶ ὑποκρίσεως γέμουσα· ἔλεγον γὰρ, ὅτι Κατὰ τὸν νόμον ὁρεῖται ἀποθάνειν, ὅτι εἶπεν ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ. Ἀλλ' ἐπιδίδες συμφορῶν ἐπῆλθον τῷ λαῷ, ὃν ὡς τὰ τοῦ Θεοῦ δικαιώματα εἰδότες, φρόνιμον ἐχρῆν εἶναι. Καὶ ἐξένοι καὶ τοιοῦτος ἐδίδκει, μὴ ὡν ἀληθῶς· οὗτος γὰρ ὡς μωρὸς, καὶ οὐχ ὁ σοφός. Οὐχ ὑπέστη οὖν τῇ πολλῇ ἐπιτολῇ τῶν Ῥωμαίων, ὅτε συνετρίβοντο τὰ τέχνα τῶν τῶν μητέρων κατεσθίμενα διὰ τὸν λιμὸν. Εἰ δὲ καὶ Δαβὶδ ἐν Πνεύματι εἰπὼν τὸ, Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμὸν τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ· καὶ σὺ ἀφῆκας τῇ δόξῃ σου τῆς καρδίας μου, ἀληθῶς εἶπε· καὶ ὁ ἐγκαχυθῆναι τὴν ἀδικίαν, μὴδὲ ἀπολογίαις συσχεῖσθαι.

Audi David: *Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent* 19. Non te latet autem ossa saepenumero sacris in Litteris appellari hominum cogitata.

Vers. 12. *Ephraim absconditum est peccatum: dolores quasi parturientis sentient ei.* Haud in superficie sellicat, sed in profundo radices egit peccatum ut, nisi ægerrime, radicitus evelli nequeat. Dolores idecirco patietur, ut parturiens. Locum hunc intelligere commodè poteris et hoc modo: Hieroboam, ut sæpe diximus, idola colere cepit: ait ergo, peccatum hujusce, velut semen jactum, in populi cor altius descendisse, quo factum, ut in posterum et ipsi idola colerent. Tale porro cum semen sit, futurum ait ut dolores partus subsequantur, belli nimirum et captivitatis. Talia enim semina tales ferunt dolores.

Vers. 13. *Hic filius tuus sapiens?* Hæc per interrogationem lego; cum enim superius dixisset, *Dispersioni tuæ Israel quis succurret?* Quærit nunc: *Hicne filius tuus sapiens?* hoc est, Incolumemne te servabit iste de tribu Ephraim rex, quem, uti sapientem, tibi ipse regem constituisti? Duo namque erant Joseph filii, Manasses natus major, et Ephraim minor natus, regemque e senioris tribu creari oportebat. Verum tu, popule mi, rejecto seniore Manasse, tibi delegisti juniorem Ephraim, ejusque de tribu regem creasti, quem omnium maxime industrium, imperioque peridoneum judicasti. Verum hoc tibi nil proderit. Innuitur item Osee, qui Sarrarie imperio potiebatur, qui cum a Babylonio 120 Salmanasare bello premerebatur, Ægyptii regis auxilium, uti prudens, imploravit 20. Verum nil inde utilitatis cepit. In captivitatem enim una cum populo ductus et ipse est a Salmanasare. Dictum hoc idem legi potest etiam cūra interrogationem, atque ad præcedentia ita referri: Incolumem te servet atque judicet hic filius tuus sapiens!—Quem ironice sapientem appellat.

Quia nunc non sustinebit in contritione filiorum. Quomodo enim vos adjuvet hic rex Osee, qui, cum filii vestri pessumdabuntur, hostes nullo pacto sustinere poterit? In captivitatem enim et ipse ducetur. Abscondita item erat eorum injustitia, qui Dominum interfecerunt, doli plena atque simulationis: dixerunt enim, eum mori debere, propterea quod se Dei Filium asseruisset. Sed ærurnarum dolores invaserunt populum illum quem, uti Dei mandatorum gnarum, sapientem esse par erat. Qui licet videretur, revera talis non erat; stultus enim est hic populus, omnique sapientia prorsus destitutus. Quocirca sustinere non poterit Romanorum obsidionem, qua in obsidione contrebantur filii, suisque a matribus, fame laborantibus, devorabantur. Porro si verum est, quod numine divino amatus David ait, *Adversum me iniquitatem meam annuntiabo Domino, et tu remi-*

19 Psal. LII, 6. 20 IV Reg. XVII, 1.

slati impietatem cordis mei ¹¹; optimum facta erit non occultare iniquitatem, neque defensionibus eam tegere, sed aperire potius, atque palam apud omnes consteri. Sin minus id fiat, irruent in hominem acerbis, veluti partus, dolores: acclius videlicet malum eum invadet, atque semen quod occultarit in semetipso, magis magisque profertur, diciturque et de ipso vero poterit: *Eccce pariunt iniquitatem, et concepit dolorem, et peperit iniquitatem* ¹². Cum vero a benignissimo Patre nostro conterantur pravi illi nostri, cogitata videlicet operaque nostra, tanquam interea atque terrea figuli vasa, quo fiant magna Ecclesie domo plane digna ¹³, ad splendidum ejus ornatum, quæ cum ipsimet domui decori sint, tum Domini usibus accommodata: tum omnino patet iniquitas, nullo ratione, quamvis eam occultare maxime studeamus, eam ita verbo patefaciente.

Vers. 14. *De manu inferni liberabo eos, et a morte redimam ipsos*. Postquam satis de futuris acerbis calamitatibus disseruit, ad consuetam revertens clementiam, Eos, ait, a captivitate reducam. Captivitatem enim et infernum et mortem appellare consuevit. Hæc porro quæ in Hebræorum regressu contigerunt, umbræ quædam futurorum erant, et imagines, quæ quidem melius et evidentius expleta sunt post Salvatoris resurrectionem. Ubi namque resurrexerunt primitiæ nostræ ¹⁴, omnes resurrectionis gratiam atque spem accepimus. Ad hunc plane modum apud Ezechielem ossium resurrectio designabat eum Israelis ¹⁵ regressum, tum universalem omnium resurrectionem ¹⁶. Quæ tum enim apud Judæos contigerunt, adumbrabant ea quæ Deus omnibus hominibus facturum se constituerat. Redemit ergo de manu inferni animas; hæc quippe tormentis inferni obnoxia esse possunt, non morti, cum sint immortales; mortui vero obnoxia sunt corpora, quæ sunt mortalia. Quisquis item peccat, in inferno est, quatenus ipsius anima tenebrosa effecta, eam amittit speciem quæ ipsi maxime consentanea est, imaginemque Dei refert; idemque et morti fit obnoxius, eo quod nefaria facinora graviora ei sunt atque lethalia. Judæos item illos qui Christo fidem adhibuerunt, liberavit Deus cum ab animæ inferno, tum a cade ac nece per

ζεσθαι, ἀλλὰ φανεροῦσθαι καὶ ἐκπομπεύεσθαι. Εἰ δὲ μὴ, ὠδίνες ἤξουσιν, τοῦτέστι, τελειότερον τὸ κακὸν ἔσται, καὶ τὸ σπέρμα τῆς ἀδικίας, ὃ ἐνέκρουσέ τις ἐαυτῷ, τελεσφορηθήσεται, καὶ λεχθήσεται ἐπ' αὐτῷ· Ἰδοὺ ὠδίνῃσιν ἀδικίας, συνέλαβε πόρον, καὶ ἔτεκεν ἀνομίας. Ὅτε δὲ συντρίβονται τὰ πονηρὰ ἡμῶν τέκνα, ἥτοι τὰ διανοήματα καὶ τὰ ἔργα ὅσα τῷ φιλανθρωπῶν ἡμῶν Πατρὸς, ὡς σκευὴ κεραμικοῦ πηλίνῃ καὶ γεῶδῃ, ἵνα γένωνται σκευὴ τῆς μεγάλης οἰκίας τῆς Ἐκκλησίας ἁγίας, κατηρτισμένα εἰς τὴν καὶ εὐχρηστα τῷ Θεοπότη· τότε δὴ φαίνεται ἡ ἀδικία, οὐκ ἔχουσα ὑπόστασιν τινὰ καὶ εὐλογον αἰτίαν· πᾶν μυριάκις σπαύδωμεν συγκρῦπτειν αὐτήν, ἀλλ' ὁ λόγος ἐλέγχει αὐτὴν ἀνεύλογον καὶ ἀνυπόστατον.

nixa fulcimento, nullaquo satis idonea freta. Ἐκ χειρὸς ἁδοῦ ῥύσσομαι αὐτοὺς, καὶ ἐκ θανάτου λυτρώσομαι αὐτούς. Ἐπειδὴ ἱκανῶς τὰ λυπηρὰ προσέειπε, νῦν ἐπὶ τὴν συνήθη χρηστότητα ἀνατρέχει, καὶ φησιν, ὅτι Ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπέσω αὐτούς. Τὴν γὰρ αἰχμαλωσίαν καὶ θῆλην καὶ θάνατον καλεῖ. Ταῦτα δὲ τυπικῶς μὲν τότε συνέβη κατὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον· τὸ δὲ ἐντελειότερον καὶ ἀληθέστερον πέρας ἰδέετο μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν. Τῆς γὰρ ἀπαρχῆς ἡμῶν ἀναστήσεως, πάντες ἡμεῖς τῆς ἀναστάσεως τὴν χάριν καὶ τὴν ἐλπίδα δεδέγμεθα· ὥσπερ καὶ ἡ παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ ἰὼν ὁσίων ἀναβίωσις, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἐπάνοδον ἰδῆλου, καὶ τὴν κοινήν πάντων ἀνάστασιν. Τὰ γὰρ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τότε γεγενημένα, τύποι ἦσαν τῆς περὶ πάντας τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας. Ἐλυτρώσατο μὲν οὖν ἐκ χειρὸς ἁδοῦ τὰς ψυχάς· αὗται γὰρ ἐν τῷ θῆλῃ, οὐκ ἐν τῷ θανάτῳ· ἀθάνατοι γὰρ ἐν δὲ θανάτῳ τὰ σώματα· αὐτὰ γὰρ τὰ θνητά. Καὶ πᾶς ἁμαρτάνων ἐν τῷ θῆλῃ ἐστίν, καθὼς ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἀειδὴς γινομένη, τὸ οἰκεῖον εἶδος ἀσπῆ καὶ τὸ κατ' εἰκόνα ἀπόλλυσιν· ἐν δὲ τῷ θανάτῳ, καθὼς τὸ τῆς ἁμαρτίας ἔργα ἐγκοπα καὶ θανατώδῃ εἰσι. Καὶ ἐκ τῶν Ἰουδαίων δὲ τοὺς πιστεύοντας τῷ Χριστῷ ἐῤῥώσατο τοῦ τε ἁδοῦ τοῦ ψυχικοῦ, καὶ τοῦ ἐκ τῶν Ῥωμαίων θανάτου. Αἱ γὰρ τοὺς ἐκλεκτοὺς, φησὶ, κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι.

Ubi judicium tuum, mors? ubi stimulus tuus, D inferne? Hæc, quosdam uti victoriæ præanas et hymnos, ita recinit: *Ubi judicium tuum, mors?* justa scilicet causa in homines hactenus tibi subiectos irruendi? *Ubi stimulus*, quo peremisti eos quos deglutisti? In captivos quidem Israelitas justam causam mors habuit culpam quæ ipsimet morti stimulus etiam erat. Eadem ei causa fuit, cur in universum hominum genus invehetur; *In quacunque enim hora*, ait, *comederitis, morte moriemini* ¹⁷. Merito itaque mors eos invasit, qui mandatum hoc violarunt. Verum et Israelitas tum

Ποῦ ἡ δίκη σου, θάνατε; ποῦ τὸ κέντρον, ᾄδῃ. Οὐδὲν τινὰς ἐπινικίους παιδνας καὶ ὕμνους ταῦτα ἀνακρούεται· Ποῦ ἡ δίκη σου, θάνατε, τοῦτέστι, τὸ δίκαιον ὃ εἶχες κατὰ τῶν ὑπὸ σὲ τῶς θντων. Ποῦ τὸ κέντρον, δι' οὗ ἀπέκτανες, οὗς κατέπινες; Εἶχε μὲν δίκαιον κατὰ τῶν αἰχμαλωτισθέντων Ἰσραηλιτῶν τὴν ἁμαρτίαν, ἥτις καὶ κέντρον ἦν αὐτοῦ· εἶχε δὲ καὶ κατὰ πάσης ἀνθρωπότητος τὴν αὐτὴν ταύτην. Καὶ γὰρ ἢ ἂν ὥρῃ σφάξητε, φησὶ, θανάτῳ ἀποθάνεισθε. Δικαίως οὖν τοὺς παραβαίνοντας εἶχεν ὁ θάνατος. Ἀλλὰ τοὺς Ἰσραηλιτάς ἐλυτρώσατό τε, ὑπερβὰς τὰς ἀνθρώπων

¹¹ Psal. xxxvii, 19. ¹² Psal. vii, 15. ¹³ II Tim. ii, 20. ¹⁴ I Cor. xv, 20. ¹⁵ Ezech. xxxviii, 10. ¹⁶ Matth. xxiv, 22. ¹⁷ Gen. ii, 17

αὐτῶν· καὶ πᾶσαν δὲ τὴν ἀνθρωπότητα ὑστερον ἐρρύσας, αὐτὸς ἀναμάρτητος φανεῖς, καὶ καθελὼν τὸ δίκαιον καὶ τὸ κέντρον, ὃ εἶχε καθ' ἡμῶν ὁ θάνατος· τὸ δὲ, ἥν ἡ ἁμαρτία. Τινὰ δὲ ἀντίγραφον, Ποῦ σου, θάνατε, ἡ νίκη; ἔχει. Τουτέστιν, Οὐκέτι νικήσεις· ἀνῆρται γὰρ τὸ τῆς νίκης αἶτιον· λέλυται ἡ παρακλή, καὶ ἡ ἁμαρτία ἡμιλυται.

Παράκλησις κέρυπται ἀπὸ ὀφθαλμῶν μου, διότι οὗτος ἀνὰ μέσον ἀδελφῶν ἀνατελεῖ (29). Αὕτη ἡ παράκλησις καὶ παραμυθία τῆς ἐπὶ τῷ βυσθῆναι τῆς αἰχμαλωσίας χρηστοτέρας ἐλπίδος, καὶ τῆς ἀναστάσεως προσδοκία, καὶ ἀπὸ τῶν αἰχμαλώτων Ἰουδαίων, καὶ ἀπὸ πάντων ἀνθρώπων κερύφθαι δοκεῖ. Καὶ γὰρ οὗτος, τουτέστιν ὁ θάνατος, τῆς αἰχμαλωσίας τοὺς ἀδελφοὺς διαστελλεῖ, καὶ διαχωρίζει ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ διὰ τοῦτο δυσέλπιδες εἰσιν οἱ ἀνθρώποι, οἵ ἐσται λύσις τῶν δυσχερῶν. Καὶ ἐν πάσῃ δὲ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, τοῦ θανάτου χωρίζοντος καὶ ἀδελφοὺς, καὶ πάντας ἀπλῶς, ἀπ' ἀλλήλων, ἐκέρυπτο ἡ ἀνάστασις. Καὶ νῦν δὲ παρὰ τοῖς θεοῖς κέρυπται· διὸ μυστήριον ταύτην καλεῖ Παῦλος· Τὸ δὲ μυστήριόν μου, φησὶν ὁ θεός, ἐμοὶ καὶ τοῖς ἑμοῖς. Τινὲς δὲ ἐρωτηματικῶς ἀνέγνωσαν ἴδε, Παράκλησις κέρυπται ἐξ ὀφθαλμῶν μου; Ὡς γὰρ τινος ἀπορήσαντος, καὶ εἰπόντος· Πῶς τοῦτο γενήσεται; πῶς ὁ θάνατος παυθήσεται; φησὶν ὁ θεός· Παράκλησις κέρυπται ἐξ ὀφθαλμῶν μου; τουτέστι, Μὴ οὐ δύναμαι ἐγὼ εὐρεῖν παράκλησιν; Δύναμαι πάντως· ἡ δὲ ἐστίν, ὁ μονογενὴς μου Υἱὸς Ἰησοῦς Χριστός, ὃν Πασθῆριον προσέβημεν καὶ Παράκλητον. Οὗτος τὸν θάνατον καταλύσει, καὶ ἀνὰ μέσον ἀδελφῶν διαστελεῖ. Καὶ γὰρ ἤλθε μάχαιραν βαλεῖν· καὶ δι' αὐτὸν μέλλουσιν ἀδελφὸς ἀδελφὸν παραδούναι εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνα. Καὶ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ πενθοῦντος καὶ δακρύοντος διὰ τὴν ἁμαρτίαν, παράκλησις κέρυπται νῦν· ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι παρακληθήσεται. Καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ κέρυπται ἐν τῷ Χριστῷ, καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκοντες ἐν τῷ παρόντι βίῳ. Οὗτος δὲ καὶ ἀνὰ μέσον αἰετῶν διαστελεῖ· οὐ γὰρ ἐξ τῆς ψυχῆς συμπενεῖν τῷ σώματι. Ἀλλὰ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἐχθραν εἰδώς πρὸς θεόν, τὸν ἐξω ἀνθρώπων ποιεῖ φθέρεσθαι, τὸν δὲ ἐσω ἀνακαινὸς ὡς ἡμέρᾳ καὶ ἡμέρᾳ. Διαστελλεῖ οὖν καὶ χωρισμὸν ποιεῖ, ἀνὰ μέσον τῶν δύο ἀδελφῶν, τῆς ψυχῆς, φημι, καὶ τοῦ σώματος· τῇ μὲν τὰ εἰκεῖα εἰδούς, καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτῆς συντηρῶν· τῇ δὲ, τὰ δευτερεῖα νέμων, καὶ μὴ ἀτάκτως καὶ διαστόλως βιών.

ejusque dignitatem tuetur; alteri, nempe corpori, dat secundas; atque ita simplicem sibi maxime constantem vitam degit.

Ἐκδέξει καὶ σῶμα ἀρεμὸν Κύριος ἐκ τῆς ἐρήμου ἐπ' αὐτόν. Ἐπὶ τὸν θάνατον, φησὶ, τουτέστιν

A a captivitate liberavit, eorum iniquitatem clementia superans, et universum postea genus humanum redemit, se prorsus innocentem ostendendo, delendoque causam atque stimulum, culpam scilicet quam ob causam jure in nos inveheretur. Quædam autem exemplaria sic habent: *Ubi, mors, victoria tua? Non amplius scilicet vinces; sublata enim est victoriæ causa: desiit contumacia: fracta est culpa.*

VERS. 14, 15. *Consolatio abscondita est, quia hæc inter fratres dividet.* Hæc nimirum consolatio atque recreatio, bonæ scilicet e captivitate evadendi spei atque resurrectionis expectatio, altera captivis illis, altera cunctis hominibus abscondita esse videtur. Etenim hæc, scilicet mors, captivos alios socios divisit, eosque alios ab aliis segregavit. Propterea vix, ac ne vix quidem adduci poterant in eam spem, fore, ut eorum æternas aliquando finem haberent. Cum item universis in hominibus mors eadem fratres a fratribus dividat, et generatim homines alios ab aliis separet, hinc fit, ut occultetur resurrectio. Quæ quidem resurrectio colatur etiam atheis qui sunt in præsentia; proptereaque mysterium eam appellat Paulus: *Mysterium autem meum* **, ait Deus, mihi meisque reservavi. Quidam autem ita per interrogationem legunt: *Colatane est oculis meis consolatio? Quasi enim quispiam dubitando dixisset, Quomodo hoc fiet? ecquomodo morti finis erit? Nunquid, ait Deus, celata meis oculis est consolatio? An scilicet reperire non possum consolationem? Possum utique. Ea vero est unigenitus Filius meus Jesus Christus, quem talem effeci, ut hominibus propitium Deum reddere, eosque consolari maxime possit. Illic mortem e medio tollet, et fratres a fratribus dividet. Etenim ipse mittere venit gladium, quo fiat, ut frater fratrem et parentes filios neci tradant **.* Ejus item oculis, quem ævorum prænitel peccatorum atque luget, celata est in præsentia consolatio; in futuro enim ævo eam capiet. Ejus vita quoque celatur in Christo, cum in præsentia sæculo quotidie moriatur. Idem hic et fratrem a fratre dividet. Non enim sinit, ut anima cum corpore conspiret; sed probe sciens carnis consilia cogitataque Deo adversari, dat operam, ut exterior homo corrumpatur, quo interior in dies magis magisque renovetur **; proptereaque duos inter se fratres istos dividit, corpus, inquam, et animam, alterum ab altera sejungendo, quorum uni, scilicet animæ, primas tribuit quæ ipsius propriæ sunt,

D Adducet æstum ventum Dominus a deserto in ipsam. In mortem, ait, hoc est, in Babylonios,

** I Cor. xv, 51. ** Matth. x, 34. ** II Cor. iv, 16.

Varie lectiones et notæ.

(29) Scribendum ἀνατελεῖ, vel διαστελεῖ, ut ex ipsomet Commentario liquet.

Israeli mortem afferentes, æstus atque ventum inducet, Cylum scilicet, regem Persarum. Deserti vero loci ideo meminit, ut venti summam vim atque vehementiam ostenderet. Ab locis namque, plantarum expertibus, flare solent venti vehementiores.

Et arefaciet venas ejus, et exsiccabit fontes ejus. Regiam scilicet stirpem omnem delebit, destructaque tyrannidis adminicula, divitias nimirum et cætera regalia bona quæ quidem per verborum quamdam immutationem venas atque fontes nominavit.

Ipsæ arefecit terram ejus, et omnia vasa ejus optatissima. Hæc ita simplici ratione quâdam intelligere commode poteris: eum, scilicet terram vastasse, fructus perdendo, relinquendoque terram ipsam inculcam, moxque diripuisse pretiosa ejus vasa aurea et argentea. Alia quoque ratione terram intelligere poteris inferioris ordinis homines; optabilia vero ejus vasa, populi satrapas et optimates, Babylonio regi intimos qui circa regias aulas voluntantur. Induxit in mortem Pater Salvatorem nostrum Jesum Christum, deserta de terra, virgine scilicet, quam terram haud peragravit vir ullus; qui Christus et ventus est, et æstus secundum civitatem. Spiritus enim et ignis Deus appellatur. Idem arefecit etiam mortis fontes, nostras scilicet iniquitates (hæ quippe unæ sunt mortis fontes) omnique optabilia eorum **123** vasa, nos videlicet, diripuit. Terram quoque suam arefecit, mortalem nempe carnem hanc, efficiendo, ne morti fructum pateret, quæ caro *seminatur quidem in corruptione, sed surget in incorruptione*¹. Deserta item de terra induxit ventum et æstum Joannem, qui velut Eliæ spiritu potestateque præditus, ardens ejus studium præ se ferret, auditoresque reprehensionibus adureret. Qui quidem mortis quæ ad animam pertinet, venas atque fontes arefacere, nequitia ejusque cum in publicanis, tum in militibus et reliquo populo materiam præcidere cœpit. Annon optabilia talis mortis vasa sunt publicani, ad perditionem instructa? quæ sane vasa Domini usibus apta ille reddidit, eis jubendo, ne quidquam supra legis præscriptum peterent et exigerent. Idem arefecit et Herodis terram, carnis luxuriam reprimendo, negandoque fas ei esse Herodiadem retinere². Idem in peccatoribus præstat et ratio.

CAPUT XIV.

Vers. 1. Disperdetur Samaria, quoniam restitit Deo suo; in gladio corruent ipsi, et lactentes eorum allidentur, et eorum habentes in utero dirumpentur. Mirum in modum necit prophetiæ orationem: quippe neque simpliciter læta profert, nec acerba

¹ 1 Cor. xv, 42. ² Matth. xiv, 4.

Varie lectiones et notæ.

(30) Τούτων, *hisce* (locis), Cod. Ven.

(31) Ἐν ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, *in humana potestate*, Cod. Bav.

ἐπὶ τοῦ Βαβυλωνίου (οὗτοι γὰρ οἱ θανατοῦντες τὸν Ἰσραὴλ), ἐπάξει καύσωνα ἀνεμον, τὸν Κύρον τὴν βασιλῖα τῶν Παρθῶν. Τῆς ἐρήμου δὲ ἐμνήσθη, ἵνα δεῖξη τὸ σφοδρὸν τοῦ ἀνέμου καὶ βίαιον. Ἐκ γὰρ τῶν ἀδένδρων τόπων (30), οἱ ἀνεμοὶ βιαιότεροι.

Καὶ ἀναξήρανε τὰς φλέδας αὐτοῦ, καὶ ἐξημύνει τὰς πηγὰς αὐτοῦ. Τούτέστι, πᾶσαν τὴν βασιλικὴν συγγένειαν διαφθερεῖ, καὶ τὰς τῆς τυραννίδος ἀφορμὰς ἀφαιεῖ· τὸν πλοῦτον δὲ φημι, καὶ τὰ ἄλλα βασιλικὰ ἀγαθὰ· ταῦτα γὰρ τρὶς καὶ φλέδας καὶ πηγὰς ὠνόμασεν.

Αὐτὸς ξηρανεῖ τὴν γῆν αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ σκεῦη τὰ ἐπιθυμητὰ αὐτοῦ. Καὶ ἀπλῶς μὲν οὕτω νοήσεις, ὅτι τὴν γῆν ἐξήρανε, τοὺς καρποὺς τεμὼν καὶ ἀγώρητον ἀφείλε, καὶ τὰ τίμια αὐτοῦ σκεῦη τὰ ἀργυρὰ καὶ τὰ χρυσὰ διήρπασεν· νοήσεις δὲ καὶ γῆν μὲν, τοὺς ταπεινότερους τοῦ λαοῦ· σκεῦη δὲ ἐπιθυμητὰ αὐτοῦ, τοὺς περὶ τὰ βασιλεία στρεφόμενους, οἰκίους τῷ Βαβυλωνίῳ σατράπας. Ἐπήγαγεν ὁ Πατὴρ ἐπὶ τὸν θάνατον τὸν Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐκ τῆς ἐρήμου πορθέου, ἣν ἀνὴρ οὐ διώδευσεν, ὡς Χριστὸς καὶ ἀνεμὸς ἐστὶ, καὶ καύσων κατὰ τὴν θεότητά· πνεῦμα γὰρ καὶ πῦρ ὁ Θεός· καὶ ἀνεξήρανε τὰς πηγὰς τοῦ θανάτου, τὰς ἀνομίας ἡμῶν (αὗται γὰρ αἱ τοῦ θανάτου πηγαί)· καὶ πάντα τὰ σκεῦη αὐτῶν τὰ ἐπιθυμητὰ, ἡμᾶς διήρπασεν. Ἀνεξήρανε καὶ τὴν γῆν αὐτοῦ, τὴν θνητὴν ταύτην σάρκα, μήκει τῷ θανάτῳ καρποφορεῖν αὐτὴν ποιήσας. *Σπείρεται γὰρ ἐν σφοδρᾷ, ἀλλ' ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ.* Ἐπήγαγε καὶ τὴν Ἰωάννην ἐκ τῆς ἐρήμου ἀνεμον καὶ καύσωνα, ὡς ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει (31) τοῦ θεοῦ τὴν ζῆλον ἡλίου πορευθέντα καὶ κατακαίοντα διὰ τῶν ἐλέγχων τοὺς ἀκούοντας. Ὁς τοῦ ψυχικοῦ θανάτου τὰς φλέδας καὶ τὰς πηγὰς ἀνεξήρανε, τὰς ἐκάστης κακίας ἀφορμὰς περικόπτων, τῶν τελωνῶν, καὶ τῶν στρατιωτῶν, καὶ τοῦ λοιποῦ λαοῦ. Ἡ οὐχὶ σκεῦη ἐπιθυμητὰ τοῦ τωοῦτοῦ θανάτου οἱ τελῶναι, κατηρτισμένοι εἰς ἀπώλειαν; οἱ ἐκεῖνος ἐντελλόμενος μηδὲν παρὰ τὸ διαταγμένον πράσσειν, τούτέστιν ἀπαιτεῖν, ἐπολεῖ ἐκείνῃ εὐχρηστα. Ἀνεξήρανε καὶ τὴν γῆν Ἡρώδου, τὰ λαγνείας τῆς σαρκὸς ἀναστέλλον, καὶ τὸ σκεῦος τὸ ἐπιθυμητὸν αὐτοῦ, τὴν Ἡρωδιάδα μὴ δεῖν λέγων αὐτὴν ἔχειν. Ταῦτα καὶ ὁ λόγος ἐν ἐκάστῳ τῶν ἀμαρτανόντων ποιεῖ.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Ἀφανισθήσεται Συμάρεια, ὅτι ἀντίστη εἰς τὸν Θεὸν αὐτῆς· ἐν ῥομφαίᾳ πεισοῦνται αὐτὴ, καὶ τὰ ὑποτίθλια αὐτῶν ἐδαμνισθήσονται, καὶ αἱ ἐν γαστρὶ ἔχουσιν αὐτῶν διαβρῆθησονται. Θανατωσὶς πλέκει τὸν λόγον τῆς προφητείας, μήτε τὰ

παρακαλῶντα μονοειδῆ παράγων, μήτε τὰ λυπτὰ χωρὶς ἰῶν παρακλήσεως. Τολῶ γὰρ λυπτὰ ἐπάγει τὰ τῆς παρακλήσεως, ἵνα μὴ εἰς παντελῆ ἀπόγνωσιν ἔλθωσι, ἀλλὰ μάθωσιν, ὅτι ἔστιν αὐτοῖς ἰλεως ὁ Θεός, καὶ πέρεστι βουλομένοις ἐπιστραφῆναι, τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ ἀπολαύσαι· ὅπου γε καὶ ἁμαρτάνουσιν ἐπαγγέλλεται τὰ χρηστότερα. Καὶ τοῖς παρακλητικοῖς δὲ ἐπιπλέκει τὰ λυπτὰ ὁμοῦ, ἵνα μὴ πάντα ἐκλύτους αὐτοὺς ποιήσῃ, ἀλλ' εἰς φόβον ἐκβάλῃ [f. ἐμβ.]. Οἶδε γὰρ ἄλλως, τοὺς μὲν τῷ φόβῳ παιδευσμένους, τοὺς δὲ χρηστότεrais ἐπαγγελλῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἀμφοτέρας τίθῃσι. Καὶ νῦν οὖν ἐπειδὴ εἶπε τὰ χαρμώδεα, καὶ τὰ τῆς ἐλευθερίας, πάλιν ἀναμνηστικῶς αὐτοὺς τῆς ἀποστασίας, ἣν ἀπέστησαν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἐπιφέρει ἃ διὰ ταύτην πάσονται. Φησὶν οὖν ὅτι· ἐπειδὴ ἀνέστη τῷ θεῷ θελήματι ἡ Σαμαρεία, οἱ μὲν ἄνδρες αὐτῆς, τῇ τοῦ πολέμου ῥομφαίᾳ πεσοῦνται· τὰ δὲ ὑποτίθῃσι, τοῦτέστι, τὰ ὑπομάζια (τίτθῃ γὰρ οἱ μαζοί), κατὰ τοῦ ἐδάφους προσηγνύμενα διαφωρῶνται· αἱ δὲ ἔγγυοι, τὰς γαστέρας διαβράχῃσονται, ἥτοι ἀνατιμῶνται, ἵνα σὺν τοῖς ἐμβροτοῖς ἀπόλωνται. Ἔπειτα καὶ τὸ καύχημα τοῦ νομικοῦ λαοῦ ἐν ῥομφαίᾳ, τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ· καὶ οἱ τῷ γάλακτι τοῦ νόμου τρεφόμενοι, μηδὲν ὀφελὲν ἐννοοῦντες, τῷ ἐδάφει τοῦ γράμματος ἐναπέμειναν· ἢ ὅτι τῷ ταπεινωθέντι ἀχρι γῆς Χριστῷ προσκρούμενοι διακλύονται. Καὶ οἱ ἀπὸ γαστρὸς καὶ (32) κοιλάδας φωνοῦντες διδάσκαλοι αὐτῶν, οἱ πάντα πρὸς γαστέρα πολιτευόμενοι, ὡς ὁ Θεός ἡ κοιλία, διεβράχῃσαν τῷ φθόνῳ (33). Καλὸν δὲ καὶ τὰ πονηρὰ τῆς δαονίας ἡμῶν ἐκγονα ἐδαφίζεσθαι, ὥς ἐτι νῆπιά εἰσι καὶ ἀσθενῆ, καὶ κάτω βάλλεσθαι, ἵνα μὴ ὑπεραίρωσι τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, ἥτοι τὸ ἡγεμονικόν. Ἐδαφίζονται καὶ οἱ τῆς ὑπερηφανίας λογισμοί, ὅταν ἐνωώμεν, ὅτι γῆ ἴσμεν καὶ οὐδός. Ἐχει δὲ ἐν γαστρὶ ἐμὴν φθόνος, τὸν φόνον· ἢ δὲ τρυφῇ, τὴν ἀσέλγειαν· ὁ πλοῦτος, τὴν καταδυναστείαν τῶν ταπεινοτέρων, καὶ ἄλλη κακία ἄλλην. Δεῖ οὖν ἐκς μητέρας ταύτας διὰ τῆς τοῦ λόγου ῥομφαίας διαβράχῃναι καὶ ἀνασχίζειν, ἀνακαλύπτουσαι· τὴν ἀγρίαν αὐτῶν, ἵνα καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν γεννηθόμενα κακὰ συναντῶνται.

Ἐπιστράφηθι, Ἰσραὴλ, ἐπὶ Κύριον τὸν Θεόν σου, διότι ἠσθένησας ἐν ταῖς ἀδικίαις. Ἠπειλήτά σοι, φησὶν, ἃ ἤκουσας. Ἴνα οὖν μὴ ταῦτα πάθῃς, ἐπιστράφηθι πρὸς Κύριον, διότι τὴν ἀσθένειαν ταύτην ἦν ἠσθένησας, παραδοθεὶς τοῖς ἐχθροῖς, διὰ τὰς ἀδικίας σου ἠσθένησας. Ὅστε εἰ μέλλοις ἰσχυρὸς γενέσθαι, τῷ Θεῷ πρόσειλθε. Ἡ τὸ, Ἠσθένησας, ἀντὶ τοῦ, Κατεγέγραπας τῇ κακίᾳ, πολλὸν χρόνον ἐν ταύτῃ διέμεινας.

Λάβετε μεθ' ταυτῶν λόγους, καὶ ἐπιστράφητε πρὸς Κύριον. Οὐ χρυσόν, οὐκ ἄργυρον, οὐκ ἄλλο τι

³² Philipp. iii, 19.

Variae lectiones et notæ.

(32) De his ipsis loquitur et superius, pag. 9.

(33) Διεβράχῃσαν τῷ φθόνῳ, corrupti sunt invidia, Cod. Ven.

A sine consolatione relinquit : acerbis enim adjicit jucunda, quæ solarentur auditores, ut ne desperarent omnino, sed intelligerent, bonum sibi Deum esse atque clementem (qui vel delinquentibus humaniora polliceretur), ejusque bonitate perficere, si ad eum sese recipere voluissent. Lætis item atque jucundis adnectit acerbis, ne relaxarentur omnino, sed metu perterriti cohiberentur. Perspectum enim habebat, alios in officio retineri consensisse metu, alios bonis promissis, eamque ob rem adhibet utrumque. Ad hunc plane modum et in præsentia postquam læta protulit, futurumque dixit, ut in libertatem Hebræi vindicaretur, rursus eos defectionis commonefaciat, per quam a Deo defecissent; adjicitque ea quæ hanc ob causam perpetissent. Quoniam igitur, ait, Samaria Dei voluntati restitit, ideoque viri ejus militari gladio concidentur, eorumque ὑποτίθῃσι, lactentes infantes, hoc est ὑπομάζια (τίτθῃ enim idem sonat, ac μαζοί) solo illisi sæde interibunt, prægnantibusque mulieribus uteri disrumpentur, hoc est, dissecabantur, ut una cum fetibus quæque suis pereant. Cecidit et legalis populi jactantia in gladio, evangelico nempe verbo; quique legis lacte nutriuntur, nil sublime cogitantes, litteræ solo hæserunt, disruptique sunt, eo quod Christo, qui in terram usque se demisisset, adversarentur. Eorumque præceptores, qui e ventre ventericuli verba sua promunt, qui cuncta ad ventrem eundem referunt, quorum *Deus venter est* ³², rupti sunt invidia. Expedit item pravos mentis nostræ ³³ conceptus, quandiu velut infantes imbecilli sunt, terræ illidi atque dejici, ne supra caput, principem scilicet animi nostri partem, extollantur. Terræ alliduntur etiam elati animi cogitata, cum nobiscum ipsi reputamus, pulverem nos esse atque cinerem. In ventre porro gerit eadem invidia, luxuriam molities, tenuiorum oppressionem opulentia, et aliud alia nequitia. Disrumpendæ itaque sunt verbi gladio, dissecandæque tales matres, quo sua cujusque nequitia retegatur, pereantque simul ea mala quæ cæteroquin ab ipsis gignerentur.

VERS. 2. Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quia infirmatus es in iniquitatibus tuis. Infirmatus, ait, tibi sum quæ audisti. Ne itaque talia patiaris, fac ad Dominum te recipias; siquidem tuas ob iniquitates evenit, ut eam subires imbecillitatem qua, hostium potestati traditus, in præsentia laboras. Quare si fortis evadere cupis, fac ad Dominum accedas. Vel illud *Infirmatus es*, idem sonat ac *In nequitia consenuisti*, multum in ea temporis permanens.

VERS. 3. Sumite vobiscum orationes, et revertimini ad Dominum Deum vestrum. Vos, inquit,

hortor, non ut capitis aurum, aut argentum, aut aliud huiusmodi munus, sed supplicem habeatis orationem quæ Domini majestatem confiteatur. Quoniam idola deos esse confessi, illius divinitatem negastis, nunc omnino contrarii habebitis oportet orationem quæ numina illa neget, ipsamque Dominum Deum esse confiteatur. Docetque subinde qualem habere nos oporteat orationem.

Dicite ei ut non tollatis iniquitatem, sed assumatis bona. Supplices, inquit, eum orate et obsecrate, a vobis ut avertat iniquitatis fructus, captivitatem scilicet, eaque mala quæ inde manant, ut bona percipere possitis.

Ei reddemus fructum labiorum nostrorum. Dicite præterea: Tuum nos, non illorum nomen confessuros esse pollicemur; id enim est fructus labiorum nostrorum, quem profecto fructum tibi debemus. Proptereaque *Reddemus* dixit, non *Dabimus*. Cum enim, inquit, Conditor noster sis, multisque nos beneficiis affeceris, merito hoc tibi ingenuè fateri debemus.

Vas. 4. Assur non salvabit nos et super equum non ascendemus: nequaquam ultra dicemus: Dii nostri, operibus manuum nostrarum. Non amplius, inquit, in homine confidemus, nec in Assyriorum ope, nec in nostro equitatu, nec amplius idola deos appellabimus. Animadverto autem eodem loco haberi fiduciam, in hominibus locatam et equis, quo idololatricam. Nam et idola vana sunt, et homo quæque eum circumstant, omnia vanitas. Hæc hortationi esse videntur iis, qui **125** ex operibus legis justos se fieri gloriantur, quos sic affatur: Convertimini ad Dominum, neglectaque legis littera, detractoque velo, quod cordibus vestris est obductum, obsequimini Moysi ita jubenti: *Convertimini ad Dominum* 41. Dominus autem spiritus est; et, *Si corde suo credideris, et ore fatearis Dominum Jesum, salvus eris* 42. Hic est fructus labiorum, fructus longe omnium optatissimus. Fac itaque fatearis, te salvum iri factum, non per Assur atque jactantiam qua de patre Abraham gloriaris, neque per equos, eamque animi elationem quam ex circumcisione conorristi, sed per fidem, quæ charitate operatur. Quisquis porro peccat (36), rationem nullam præ se fert: omnia quippe agit sine ratione. Quem contra percutit, eoque ad Deum recipit, eum omnia cum ratione agit; is rationem rationisque verba capessere dicitur, præsertim cum exacte vitæ rationes a semetipso postulet ac repetat, se vitæ suam ante futurum iudicium perscrutando. Qui propterea secum ipse perpendit, quid recte egerit, quidve deliquerit; idemque neque gloria, nec opibus

ἐξέλασμα παραινῶ ὑμῖν λαβεῖν, ἀλλὰ λόγους ἱκετηρίους, καὶ ὁμολογούντας τὴν τοῦ Κυρίου μεγαλειότητα. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ εἰδωλα ὁμολογήσατε θεοῦ, ἀρνησάμενοι τοῦτον, νῦν πάλιν λόγους λάβετε ἀρνούμενους ἐκεῖνα, καὶ ὁμολογούντας αὐτόν. Εἴτα οὐδαίσκει ποίους δεῖ λόγους λαβεῖν.

Εἴπατε αὐτῷ, ὅπως μὴ λάβητε ἀδικίαν, καὶ λάβητε ἀγαθὰ. Ἰκεταύσατε αὐτόν, φησὶ, καὶ αἰτησασθε, ἵνα μὴ λάβητε τοὺς καρποὺς τῆς ἀδικίας, οἵτινες ἦσαν ἡ τε αἰχμαλωσία, καὶ τὰ ἐκ ταύτης κακὰ, ἵνα λάβητε ἀγαθὰ.

Καὶ ἀνταποδώσωμεν [vulg. -σομ.] *καρπὸν χειλέων ἡμῶν.* Εἴπατε καὶ τοῦτο, ὅτι Ὑπὸ χροῦ μέλλει ὁμολογεῖν τῷ σὺ ὀνόματι, καὶ οὐ τῷ τῶν εἰδωλῶν. τοῦτο γὰρ ἔστι καρπὸς χειλέων ἡμῶν· χρὸς δὲ ἡμῖν ἔστιν. Οὐ γὰρ εἶπα, δώσωμεν, ἀλλὰ, Ἀνταποδώσωμεν. Ποιητὴν γὰρ σε καὶ εὐεργέτην ἔχοντες, ἀναγκαίως ὀφειλομένῳ σοι τὴν ὁμολογίαν ταύτην.

Ἀσσοὺρ οὐ σώσει ἡμᾶς, καὶ ἐφ' Ἰσραὴλ οὐκ ἀναβησόμεθα· οὐκέτι οὐ μὴ εἰπωμεν· Θεοὶ ἡμῶν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν ἡμῶν. Οὐκέτι, φησὶν, οὐδενὶ ἀνθρώπῳ θαρρήσομεν, οὔτε τῇ τῶν Ἀσσυρίων βοηθείᾳ, οὔτε τῷ ἡμετέρῳ ἱππικῷ, οὔτε τὰ εἰδωλα θεοῦ ὀνομάζομεν. Ὅρα δὲ, ὅτι τῇ εἰδωλατρικῇ συνήθειᾳ τὸ θαρρῆν ἀνθρώποις καὶ ἱπποῖς· τὰ τε γὰρ εἰδωλα μάταια, καὶ ἀνθρώπος ματαιώτης, καὶ πάντα τὰ περὶ αὐτόν (34). Ταῦτα δοκεῖ παραινεῖν καὶ τοῖς καυχωμένοις δικαιοῦσθαι ἐξ ἔργων νόμου, καὶ φησὶν, ὅτι Ἐπιστράφηκε πρὸς Κύριον, τοῦ γράμματος ἀφέντες, καὶ τὸ κάλυμμα περιελόντες, ὃ κεῖται ἐπὶ τὴν καρδίαν ὑμῶν, ἀναγινωσκομένη Μωσείως· Ἐπιστράφηκε πρὸς τὸν Κύριον. Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι. Καὶ, Ἐάν (35) πιστεύσῃς μὲν τῇ καρδίᾳ σου, ὁμολογήσης δὲ τῷ στόματι Κύριον Ἰησοῦν, σωθήσῃ. Οὗτος ὁ καρπὸς τῶν χειλέων, καρπὸς δεκτόν. Ὁμολογήσον δὲ, ὅτι οὗτος Ἀσσοὺρ, καὶ ἡ οἰκίαις, ἡ ἐπὶ τῷ πατέρα ἔχειν τὴν Ἀδραμ, οὔτε ἵππος καὶ τὸ φρούργμα τῆς ἐλπίδος περιτομῇ καυχήσεως σώσει σε· ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. Ὁ μὲν οὖν ἀμαρτάνων, οὐκ ἔχει λόγους μεθ' αὐτοῦ· ἀλόγως γὰρ πάντα πράττει· ὁ δὲ ἐπιστρεφόμενος καὶ μετανοῶν, εὐλόγως πάντα πράττειν, λόγους λαμβάνειν λέγεται. Καὶ ἄλλως δὲ, ὅτι λογοπραγεῖ ἑαυτῷ καὶ εὐθύναι ἀπαιτεῖ, πρὸς τοὺς μέλλοντας δικαστηρίου αὐτὸς ἑαυτὸν ἐτάζων, καὶ ἵνα μὲν κατάρθωσι, τί δὲ λείπεται ὀφεισυνόμενος· καὶ οὔτε ἐπὶ δόξῃ καὶ πλούτῳ αἵρεται (ταῦτα γὰρ τῶν Ἀσσυρίων χαρακτηριστικά), οὔτε ἐφ' ἱππὸν ἀναβαίνει ὡς ἐποχούμενος καὶ τερπόμενος τῇ θηλυμανίᾳ· οὔτε τοῖς ἄλλοις ἔργοις τῆς πρακτικῆς αὐτοῦ

41 Deut. xxxiii 27, 42 Rom. x, 9.

Variae lectiones et notæ.

(34) Περὶ αὐτῶν, de ipsis. Cod. Bav.

(35) Μη, non. Cod. Ven.

(36) Respicit interpretes præcedentia prophetæ

verba λάβετε μεθ' αὐτῶν λόγους, quasi hæc ita sonent, Capessite vobiscum rationes.

δυνάμεις, οἷς πρότερον, προσκυνεῖ, οὐδὲ λέγει θεοὺς A
καὶ κυρίους ἑαυτοῦ τὰ εἰδωλα, καὶ τὰς μνημὰς ἐκεί-
νων τῶν πράξεων (37).

alia demum effectricis suæ potentiae opera colit, ut antea, neque deos et dominos suos appellat idola
et eorundem operum monumenta.

Ἐν σοὶ ἐλεήσει ὀρφανόν. Τουτέστιν, Ἐγὼ ὁ Θεὸς
ἐν σοὶ κατοικῶν, ἐλεήσω σε τὸν ὀρφανόν, Ἰσραὴλ,
τὸν ἐμὸν τοῦ ἀληθινοῦ Πατρὸς ἀπολισθῆσαντα, καὶ
ἐρημωθέντα τῆς ἐμῆς κηδεμονίας καὶ προνοίας. Καὶ
ὁ ἐν τῷ Υἱῷ δὲ Πατρὶ ἐλεήσει, φησὶ, τὸν ἐθνικὸν
λαόν, τὸν ἀπορφανισθέντα τοῦ οὐρανίου Πατρὸς.
Καὶ πρὸς τὸν Θεὸν λέγεται, ὅτι Ὁ ἐν σοὶ ὢν, καὶ
μὴ μακρυνθεὶς ἀπὸ σοῦ, ἐλεήσει ὀρφανόν· καὶ γὰρ
σύ Πατὴρ τῶν ὀρφανῶν· ὥστε ὁ μὴ ἐλεῶν ὀρφανόν,
οὐκ ἐν σοὶ.

Ἰάσομαι τὰς κατοικίας αὐτῶν. Τουτέστι, τὰς B
πόλεις αὐτῶν καὶ τὰς κώμας, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν,
ἐν ἣ κατοικοῦσιν· ἀσθένειαν γὰρ μεγάλην ἐδέξαντο,
παντὸς ἀγαθοῦ στερηθεῖσαι, οἷόν τινος ὑγείας ἢ
κάλλους. Ἦ, ὅτι Ποιῶ αὐτοὺς αὖθις κατοικίας
ἔχειν. Ἐν γὰρ τῇ αἰχμαλωσίᾳ ὄντες, παροικίας
εἶχον, οὐ κατοικίας. Ἐπαναλθόντες οὖν αὖθις, ἀνα-
λήψονται τὰς πόλεις αὐτῶν καὶ τὰς κώμας, ἐν
αἷς κατοικήσουσιν ἀσφαλῶς. Ἰάσατο καὶ Χριστὸς,
σημεῖα τελῶν, τὰ σώματα τῶν τότε Ἑβραίων,
ἃ κατοικίαι ἦσαν τῶν ψυχῶν· αὐτὰς δὲ τὰς ψυχὰς
οὐκ ἰάσατο, ἐπεὶ μὴ ἠθέλησαν. Ποσάκις γὰρ, φησὶν,
ἠέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ
οὐκ ἠθέλησατε! Καὶ αἱ τῶν ἐθνῶν κατοικίαι,
εἰδῶλων καὶ αἰσχυρῶν πράξεων γέμουσαι, ἠσθένουν
τὴν πρὸς θάνατον ἀσθένειαν, ἃς ἰάσατο, ἐλθὼν, C
ἔα τὰς νόσους ἡμῶν ἄρη, καὶ τὰς ἀσθενείας βασιτάσῃ.

Ἀγαπήσω αὐτοὺς ὁμολόγως. Τουτέστιν, ἀναμ-
φιλόγως ὁμοῦ πάντας, καὶ οὐ τόνδε μὲν, τὸν δεῖνα
δὲ οὗ. Ἦ, ὅτι Ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐθνικῶν προσδέξομαι
αὐτοὺς, ὁμολογοῦντας τὸ θνομά μου· ὅτε γὰρ τὸ
πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθοι, τότε πᾶς Ἰσραὴλ
σωθήσεται.

Διότι ἀπέστρεψεν ἡ ὀργή μου ἀπ' αὐτῶν. Ὅτε
μὲν γὰρ νῦντα ἔδωκαν αὐτῶν πρὸς με, καὶ οὐ πρόσ-
ωπον, ἔμενεν ἡ ὀργή μου, ἐπικειμένη αὐτοῖς·
νῦν δὲ ἐπιστραφέντων πρὸς με, ἀπέστρεψεν ἡ ὀργή
μου ἀπ' αὐτῶν.

Καὶ ἔσομαι ὡς δρόσος τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἀνθή-
σει ὡς κρίνον. Τὰς ἐμὰς εὐεργεσίας ἐπιχορηγήσω
αὐτοῖς ὡς δρόσος, καὶ ἀνθήσουσιν ὡς κρίνον. Πολ-
λαχοῦ δὲ τούτου τοῦ ἀνθους ἡ θεία μνημονεύει
Γραφή. Καὶ Ἠσαῖας μὲν λέγει· Ἀγαλλισθῶ
ἔρημος, καὶ ἀνθῆτω ὡς κρίνον. Σολομὼν δὲ ἐν
τῷ Ἀσματι τῶν ἁσμάτων· Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ

A effertur (hæc est enim Assyriorum indoles) nec
equum ascendit, vesanum scilicet in mulieres amo-
rem, quo velut equo insideat et oblectetur, nec

Qui in te est miserebitur pupilli. Ego nimirum
Deus qui in te sum, miserebor tui, qui orphanus
es, Israel, qui me, verum Patrem, amisisti, mea-
que propterea es ope destitutus atque providentia.
Pater item, qui est in Filio, inquit, miserebitur
gentilis populi, qui celesti Patre fuerit orbatus.
Ad ipsum quoque Deum dicitur: Qui in te est,
nunquam a te recedens, is miserebitur orphani.
Tu namque Pater es orphanorum; proptereaque
qui non miseretur orphani, minime tecum est.

Vers. 5. Sanabo incolatus ipsorum. Urbes nimirum
et pagos omnemque regionem, ubi degerent; ma-
gnam enim subierunt infirmitatem, cum omni bono,
quasi corporis valetudine pulchritudineve fuerint
destituta. Vel sensus est: Efficiam ut ii suas reci-
pian habitationes; cum enim in captivitate versa-
rentur, incolæ erant, nec ulla propria domicilia ha-
bebant. Domum itaque redeuntes, suas recipient
urbes atque pagos, ubi tuto vitam degant. Chri-
stus item sua per miracula sanavit Hebræorum, qui
tum temporis erant, corpora, quæ habitationes erant
animarum, ipsas vero animas non sanavit, propter-
ea quod ii sanari noluerunt. Quoties enim, inquit,
volui congregare tuos filios, et noluisi? Gentilium
quoque populorum habitationes, idolis refertæ tur-
pissimisque flagitiis, lethali laborabant infirmitate,
easque sanavit 126 is, qui venit, ut inorbos tol-
leret, infirmitatesque nostras perferret 47.

Diligam eos pariter. Sine ullo videlicet discri-
mine, simul omnes, non ita quidem, ut alterum
diligam, alterum non. Vel perinde est, ac si
diceret: Eos una cum gentilibus populis exci-
piam, quod nomen meum consteantur. Ubi enim
plenitudo gentium accesserit, tum omnis Israel
salvabitur 48.

Quia avertit se ira mea ab ipsis. Cum enim terga
mibi vertebant, non faciem, manebat ira mea, eis
maxime infesta; modo cum ad me sese converte-
rint, avertere sese ab iis ira mea coepit.

D

Vers. 6. Et ero tanquam ros Israeli, et florebit,
ut liliam. Mea, inquit, in eos beneficia conferam,
roris instar, florebutque tanquam liliū. Passim
autem hujusce floris meminit divina Scripturæ.
Isaias quidem ait: Lactetur terra deserta, et floreat,
quasi liliū 49: Salomon autem in Cantico cantil-
corum: Sicut liliū inter spinas, ita soror mea in-

46 Matth. xxiii, 37. 47 Isa. v, 3, 4. 48 Rom. xi, 25. 49 Isa. xxxv, 1.

Variae lectiones et notæ.

(37) Ὁ λέγων κυρίως καὶ θεοὺς ἑαυτῶν τὰ εἰ-
δωλα καὶ τὰς μνημὰς ἐκείνων τῶν πράξεων, qui
(priden) dicebat dominos atque deos suos idola,

etc. Cod. Dav. sed scribendum κυρίους, et ἑαυ-
τοῦ, ut habet cod. Venetus.

ter filias ⁷⁰. Denique Christus : *Respicite*, inquit, *A lilia agri* ⁷¹. Ex quibus intelligimus hoc in flore præter odoris suavitatem admirari solere homines et ipsius candorem. Huic lilio similis efficitur anima, quæ a peccati fœtore atque contagione liberatur, nitidaque baptismatis stola induitur, de qua et Isaïas ait : *Exsultet anima mea in Domino, quia induit me vestimento salutis* ⁷². Hujus itaque liliï instar florebit et Israël, Deum cognoscens, excipiensque rorem omnem, uti pluviam descendentem in velus ⁷³, in odorem suavitatis ⁷⁴. Deo factus, qualis erat Paulus, Christi bonus odor ⁷⁵ exsistens, ejusque vitam redolens.

Et emittet radices suas, quasi Libanus. Cum liliū odorem præ se ferat egregium, non item magnitudinem atque diuturnitatem ei respondentem, merito montis Libani mentio fit (qui mons et magnus est, et arboribus refertus, quæ altas agunt radices, diu multumque perduraturas) quo declararet Israëlitarum quoque gloriam, qui sese ad Christum recipiant, magnam fore atque perpetuam. Quoniam autem et idololatræ in Libano plerumque versabantur, colebantque arbores omnium maxime sublimes et opacas: propterea nobis innuit prophetæ sermo, fore, ut in Ecclesia radices agant cum Israëlitis, tum gentiles populi, qui pridem fida colerent. Cum item in Ecclesia cernis aliquem vitam agentem honestam, ut lux ejus coram hominibus luceat ⁷⁶; hunc dicito liliū, eundemque, si qua de Deo alta loquatur, agatque radices, ut ejus verba diu mansura sint effectu: atque discipulos verbi veritatis, appellato Libanum.

127 VERS. 7. *Ibunt rami ejus.* Ingentem scilicet in multitudinem crescet, et quos consumpsit bellum filios, rursus acquireret: atque ita longe lateque ejus soboles propagabitur. Ejus item rami protenduntur, qui ascensiones in corde suo disponit ⁷⁷; quippe qui non intra unam virtutis speciem sese continet, sed per omne virtutum genus vagatur. Israelis denique, Deo charissimi, rami fuerunt et apostoli, qui per orbem terrarum profecti, gentes omnes docuerunt.

Et erit quasi oliva fructifera. Semper videlicet florens, ita, ut ne tentationis quidem tempore exarescat, instar olivæ, quæ ne hieme quidem folia amittit. Præterea cum plerique speciem duntaxat virtutis, uti folia, præ se ferant, Dauda opera est, inquit, ut et fructus proferantur. Oliva fructifera est, qui proximi sui miseretur, non ad ostentationem captandamque hominum gloriam; quippe cuius fructus non dilabuntur, neque merces interit ⁷⁸.

⁷⁰ Cant. II, 2. ⁷¹ Matth. VI, 28. ⁷² Isr. LXI, 50. ⁷³ Matth. V, 16. ⁷⁴ Psal. LXXXV, 6. ⁷⁵ Psal. I, 5.

Variæ lectiones et notæ.

(38) *Eὐσείας τὰς ῥίζας*, *rectas radices*, Cod. Bav.
(39) *Ἰδωλολατρεῖται*, *idololatriæ*, Cod. Bav.
(40) *Μονιχωτέρους*, Cod. Bav.

ἀκανθῶν, εὐτως ἀδελφιδή μου ἀπὸ μέσον τῶν θυγατέρων. Καὶ ὁ Κύριος δὲ, *Ἐμβλέψατε εἰς τὰ κρίνα*, φησί, *τοῦ ἀγροῦ.* Μανθάνομεν οὖν ἐκ τούτων, ὅτι πρὸς τῇ εὐωδίᾳ καὶ ἡ λευκότης τοῦ ἀνθρώπου τούτου θαυμάζεται. Καὶ εἴκοις τούτῳ πᾶσα ψυχὴ, τῆς τε δυσωδίας τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλαγείσα καὶ τοῦ ῥύπου, καὶ τὴν λαμπρὰν τοῦ βαπτίσματος περιβαλλομένη στολὴν, περὶ ἧς καὶ Ἡσαίας φησὶν, ὅτι *Ἀγαλλιάσεται ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσέ με γὰρ ἱμάτιον σωτηρίου.* Τούτῳ τοίνυν παραπλησίως; τῷ κρίνῳ καὶ ὁ Ἰσραὴλ ἀνθήσει, τὸν Θεὸν ἐπιγινούς, καὶ τὴν ἀνωθεν πᾶσαν δόξαν δεξάμενος, τὸν καταβάττα ὡς ὕετον ἐπὶ πᾶσιν, καὶ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας τῷ Θεῷ γενόμενος, ὡς; ἦν ὁ Παῦλος, Χριστοῦ εὐωδία καὶ ὁσμὴ ζωῆς ὄν.

B *Καὶ βαλεῖ τὰς ῥίζας αὐτοῦ, ὡς Λιβάνος.* Ἐπὶ τὸ κρίνον λαμπροτάτην μὲν ἔχει τὴν εὐωδίαν, μέγεθος δὲ οὐκ ἔχει ἀξιώλογον, ἢ ἐδραιώτητα, τῷ Λιβάνου ἐμνήσθη τοῦ ὕδρου, ὃ καὶ μέγα ἐστὶ, καὶ δένδροσι κατάκομον, βαθείας τὰς ῥίζας; (38) ἔχουσι, καὶ ἐπὶ μήκιστον διαρκεῖν δυνάμενας, ἐν δειξῇ, ὅτι καὶ τῶν πρὸς Θεὸν ἐπιστραφέντων Ἰσραηλιτῶν ἡ δόξα μεγάλη ἔσται καὶ διαρκής. Ἐπὶ δὲ καὶ εἰδωλολάτραι (39) ἐν τῷ Λιβάνῳ τὰ πολλὰ διέτριβον, τιμῶντες τὰ δασύτερα τῶν δένδρων καὶ εὐμηκέστερα, αἰνίσσεται ὁ λόγος, ὅτι καὶ αἱ ἐξ Ἰσραὴλ καταβριζώθησονται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ οἱ ἐθνικοὶ οἱ πρότερον εἰδωλολάτραι. Καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ, ὅταν ἴδῃς τινὰ βιούντα καλῶς, ὥστε λάμπειν τὸ φῶς αὐτοῦ ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, κρίνον, εἰπὲ τοῦτον· εἰ δὲ καὶ ὑψηλὰ τινα φεγγόμενον περὶ Θεοῦ, καὶ βάλλοντα τὰς ῥίζας; αὐτοῦ, ὥστε μονιχωτέρους (40) εἶναι τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ μαθητὰς ἀποτελεῖν τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, Λιβανὸν αὐτὸν κάλεσον.

Πορεύονται οἱ κλάδοι αὐτοῦ. Τούτέστι, πῶς πληθύνει ἔσται, καὶ οὗς ἀνάλωσεν ὁ πόλεμος κίβδας, αὐθις κτήσεται, καὶ ἐπὶ πολὺ ἐκταθήσονται. Πορεύονται καὶ οἱ κλάδοι τοῦ δει ἀναβάσει; ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθεμένου· οὐδὲ γὰρ ἴσται ἐν ἐνὶ εἶδει ἀρετῆς, ἀλλ' ἐπὶ πᾶσαν διαβαίνει. Κλάδοι τοῦ εὐαρεστούντος τῷ Θεῷ Ἰσραὴλ καὶ οἱ ἀπίστολοι, οἱ πορευθέντες, ἐμαθῆτευσαν πάντα τὰ ἔδνη.

D *Καὶ ἔσται ὡς ἐλαία κατάκαρπος.* Ἀειθαλής δηλονότι, καὶ οὐδὲ ἐν καιρῷ πειρασμῶν (41) ἐτραϊνόμενος. Ὅσπερ οὐδὲ ἡ ἐλαία ἐν χειμῶνι φυλοβολεῖ (42). Πλὴν ἐπεὶ πολλοὶ σχῆμα μόνον ἔχουσιν ἀρετῆς, ὥσπερ φ' ἄλλα, δεῖ, φησὶν, εἶναι καρπῶς. Ἐλαία κατάκαρπος, ὃ ἐλεων μὴ πρὸς ἐπιθειάζειν· οὐ γὰρ ἀπορρέουσιν αὐτοῦ οἱ καρποὶ, οὐδὲ ἀπύλνται ὁ μισθός.

⁷⁶ Psal. LXXI, 6. ⁷⁷ Levit. II, 19. ⁷⁸ II Cor. II, 15.

(41) Οὐδὲ ἐν πειρασμοῖς, *ne in tentationibus quidem*, Cod. Bav.
(42) Φυλλοροεῖ, Cod. Ven.

Καὶ ἡ ὄσφρασις αὐτοῦ ὡς Λιβάνου. Ὁ Λιβάνος εὐδοκίαν τε [ῥ. τι] θυμίαμά ἐστιν. Ὁ οὖν προσαγαγὼν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ ἐν Πνεύματι προσεύχεσθαι, καὶ μηδὲν αἰτεῖν, ὡς οἱ ἔθνη· οὗτος ἔχει τὴν ὄσφρασιν (43), ὡς Λιβάνος.

Ἐπιστρέψουσιν καὶ καθιούνηται ὑπὸ τῇ σκέπῃ αὐτοῦ. Ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, φησὶν, ἐπιστρέφοντες, ἔξουσιν σκέπην τὸν Θεόν. Ἡ ὅτι ἐπιστραφέντες, καὶ μετανοοῦντες ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, σκεπασθήσονται ὑπὸ Θεοῦ, ἀπὸ παντὸς καύσωνος θλίψεως τηρούμενοι ὑπ' αὐτοῦ. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, *Καθιούνηται*· τὴν γὰρ ἀσφαλῆ καὶ μόνιμον ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν τοῦτο δηλοῖ.

Ζήσονται καὶ στηριχθήσονται σίτῳ· ἡ, ὡς ἐνια τῶν ἀντιγράφων ἔχει, *μεθυσθήσονται*. Πάντων, φησὶν, ἀγαθῶν ἀφθονίαν ἔξουσιν. Ζήσονται μὲν οὖν γεννηθέντες διὰ τὴν παλιγγενεσίαν, καὶ ὑπὸ τὸν νόμον τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς γενόμενοι· στηριχθήσονται δὲ σίτῳ τῷ μυστικῷ (44), καὶ μεθυσθήσονται ἐκ τοῦ Δεσποτικοῦ αἵματος. Ἀκούε δὲ καὶ τῶν ἑξῆς·

Καὶ ἐξανθήσει ὡς ἄμπελος· τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ, ὡς οἶνος Λιβάνου τοῦ Ἐφραΐμ. Ἀμπελος μὲν ὁ Ἰσραὴλ πάλαι, ὡς ὁ Δαβὶδ λέγει, καὶ ἕτεροι προφηταί· ἀλλὰ καθαιρεθέντος τοῦ φραγμοῦ αὐτοῦ, ἦτοι τῆς θείας φυλακῆς, ἐγένετο εἰς διαρπαγὴν καὶ καταπάτημα τοῖς Βαβυλωνίοις. Ἀνθήσει οὖν πάλιν, φησὶν, ὥσπερ ἦν πάλαι ἄμπελος. Ἔσται δὲ καὶ τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ, τοῦτέστιν, οἱ περιλειφθέντες ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἀνασωθέντες ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, ὡς οἶνος, εὐωδίαν ἔχων τοῦ θυμιάματος Λιβάνου· ἡ ὡς οἶνος ἐν τῷ Λιβάνῳ τῷ θρεῖ γεωργούμενος· ἡ ὅτι ἐν εὐφρομῇ ἔσται, καὶ οἱ μνημονεύοντες αὐτοῦ, ἡδέως μεμνήσονται αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ καὶ ὁ Κύριος ἄμπελος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ μνημονεύεται, καὶ τὸ αἶμα τῆς σταφυλῆς, αἷμα αὐτοῦ γίνεται, εἰπόντος· *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*· ἰδοὺ τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ οἶνός ἐστι. Στηρίζει καὶ σίτῳ, ὡς ἀνωτέρω ἔμαθε· ὥστε ἔχεις τὰ μυστήρια προαναφωνούμενα.

Τί οὖν αὐτῷ ἐτι καὶ διδάλοις; Τσαύτης οὖν, φησὶν, ἀπολαύσας τῆς ἐμῆς κηδεμονίας; καὶ χρηστότητος, ὀφείλεις φεῦγεin τὰ εἰδωλα. Τίς γὰρ κοινωνία ἐτι αὐτῷ καὶ ἐκείνοις; Μὴ γὰρ οὐκ ἐναργῶς ἔγνω, ὅτι ἐκεῖνα μὲν ἀσθενῇ, ἐγὼ δὲ ἰσχυρός;

Ἐγὼ ἐταπεινώσω αὐτόν, καὶ ἐγὼ κατισχύσω αὐτόν. Ἐκεῖνα μὲν, ὡς ἔφην, ἀσθενῇ, καὶ οὕτε βλάψαι αὐτὸν ἠδύναντο, οὕτε ὠφελῆσαι· ἐγὼ δὲ ἡμῖν ὁ καὶ τὰ δυσχερῆ ἐπαγαγὼν, καὶ τὰ τῆς εὐφροσύνης ἐπιχρηγῆσαι δυνάμενος. Ὅμοιον τὸ, *Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ἤρ' ποιήσω· πατάξω, καὶ ἐγὼ ἰσχυρομαι*. Ταπεινῶται ἡ σὰρξ, ἵνα ἰσχύσῃ τὸ

Et odor illius quasi Libani. Suffitus quidam est pulchre olens Libanus. Qui itaque semetipsum Deo sistit, eum in Spiritu adorando⁷⁹, nihilque petendo earum rerum quas populi gentiles petere consueverunt, hic pulchre olet, uti Libanus.

Vers. 8. *Convertentur et sedebunt sub umbra ejus*. A captivitate, inquit, redeunt, Deum sibi tegmen habebunt. Vel sensus est, fore, ut a peccatis recedant, eosque facinorum quemque suorum poeniteat, quos propterea Deus proteget, et ab omni afflictionum aestu defendet. Animadverte autem illud *Sedebunt*, quo tuta atque stabilis bonorum perceptio designatur.

Virent et sustentabuntur frumento : vel, ut quaedam exemplaria habent, *inebriabuntur*. Bonorum omnium, ait, affluentibus copiis gaudebunt. Virent itaque geniti per regenerationem, sub spiritus vitae lege degentes, et sustentabuntur mystico pane atque Dominico sanguine inebriabuntur. Audi quæ sequuntur.

Et effloreat, ut vinea : *mnemosynon ejus, quasi vinum Libani Ephraim*. Vineam priscis temporibus erat Israel, ut et David⁸⁰ et alii prophetae testantur; quæ vinea, sublata ejus sepe, divina scilicet custodia, a Babiloniis direpta est atquo proculcata. Florebit itaque rursus, ait, vinea hæc, ut priscis illis temporibus. Eritque mnemosynon ejus (qui scilicet ex eo supersites manserunt, et incolumes e captivitate evaserunt) tanquam vinum quod bonum Libani odorem præ se ferat, vel tanquam vinum quod in Libano collitur. Vel sensus est, fore, ut cum ipse bonum nomen adipiscatur, tum cæteri libenter ejus mentionem faciant. Quoniam autem et Dominus vitis dicitur in Evangelio, et uvæ sanguis, sit sanguis ejus, juxta illud : **128** *Hoc facite in meam commemorationem*⁸¹, hinc manifeste illequet, mnemosynon ejus esse vinum. Cum autem, et pane nos sustentet, ut superius intellexisti, perspectum hinc habes divina nobis prænuntiari mysteria.

Vers. 9. *Quid ei ultra et idolis*? Cum tanta, inquit, mea gaudeat ope atque benignitate, idola sugere (45) debet. Quæ enim ipsi comunitas est adhuc cum illis? Nonne clare perspexit illa imbecilla esse, me contra fortem?

Ego humiliavi eum, et confortabo illum. Illa quidem, ut aiebam, imbecilla erant, ut neque nocere ipsi possent, neque prodesse : ego contra is fui, qui cum acerba eis intuli, tum jucunda præbere potui. Simile est illud : *Ego occidam, et revivere faciam; percutiam et sanabo*⁸². Deprimitur autem caro, quo fortior evadat spiritus. Hæc enim

⁷⁹ Joan. iv, 23. ⁸⁰ Psal. lxxix, 9. ⁸¹ Joan. xv, 5. ⁸² Deut. xxxii, 39.

Variae lectiones et notæ.

(43) Ὁσφράσιν, Cod. Ven.
(44) Δεσποτικῷ, Dominico. Cod. Bav.

(45) Scribendum puto ὀφείλει, adeoque reddidi *debet*, pro ὀφείλεις; *debes*, ut in Cod.

sibi mutuo adversantur. Propterea Paulus : Cum A infirmor, tum potens sum⁸⁵.

Ego tanquam juniperus condensa. Juniperus densa planta est et opaca, confertis prædita ramis semperque virentibus, et spinosa coma. Ait ergo : Ita ego te densis stipabo ramis, opeque mea protegam, ut in adjutorio meo habitans, in protectione Dei coeli⁸⁶ commorari queas, nullum reformidans afflictionum æstum, neque pluviam, seu relaxationem, mollem nempe vitam animos relaxantem. Densi enim cum sint atque conferti opis meæ rami, te penetrare non sinent neque prædictum afflictionum æstum, quo me maledictis lacessere cogaris, neque pluviam, de qua mox dicebamus, per quam pluviam in molliem atque luxuriam dilabaris. Sed si te quispiam aggredietur, tuos pesumidaturus ramos, adnatis hic vepribus, quibusdam veluti spiculis atque tellis percussus, arcebitur. Vepres omnino est in iis omnibus qui secundum Deum vivunt, aspera vita, qua per futuri iudicii considerationem auxilii cruciantur.

Ex me fructus est inventus. Ego videlicet tibi præbebo donum omne quo persuarieris, omnemque fructum qui tibi deberi videatur. Quodque alibi Dominus dixit : *Sine me nihil potestis facere*⁸⁷, id ipsum et hoc loco dicit. Virtutum enim fructus manat a Christo, siquidem ipse Verbum est ; sine quo Verbo, nulla subsistit creatura, nec ea quæ sensu, nec ea quæ mente percipitur. Legis præterea fructus est Evangelium ; ea quippe seminis rationem habet : Evangelium ætem, et gratia, et veritas, per Jesum Christum obvenit. Dictum perpende, diligenterque considera verbum hoc, *Inventus est* ; cum enim lege tegetetur Evangelium, invenitur ab iis qui illud quaerunt, proptereaque Dominus ait : *Scrutamini Scripturas*⁸⁸. Inventum item est, mirandum ut prodigium, a gentilibus 129 populis qui illud mirumne querebant, ut et apud Isaiam ipse de se Dominus testatur : *Inventus sum ab iis qui me non quaeribant : manifestus factus sum iis qui me non interrogabant*⁸⁹.

Vers. 10. *Quis sapiens et intelliget hæc, aut intelligens, et cognoscat ea ? Quoniam rectæ sunt viæ Domini, et iusti incedunt in eis : impii vero infirmabuntur in ipsis.* Cum superius enarrasset, quibus olim beneficiis eos, vel ingratos, cumulasset, quibusve suppliciis ad eorum correctionem esset in posterum affecturus : futurumque postea præmittasset, ut ille Babylone domum redirent, et tum ipsi tum ceteri homines salutem per Christum peterentur ; cum magna per totam prophetiam ostendisset mysteria : considerata eorum qui tum temporis erant auditorum stultitia, quaerit, qui intelligenti ac sapienti animo sit hæc in posterum excepturus. Universa enim prophetia divina sapien-

πνεῦμα· ταῦτα γὰρ ἀντίκεινται ἀλλήλοις. Διὸ καὶ Παῦλος· ἔλεγεν· Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι.

Ἐγὼ ὡς ἀρκευθὸς πυκνάζουσα. Ἡ ἀρκευθὸς φυτὸν ἐστὶ δασὺ καὶ ἀμφιλαφές, πυκνοὺς ἔχον τοὺς κλάδους καὶ ἀειθαλεῖς, καὶ ἀπανθρώδῃ κόμην φέρον. Φησὶν οὖν· Οὕτως σε πυκνάσω καὶ σκεπάσω πυκνοῖς τοῖς κλάδοις τῆς ἐμῆς βοηθείας, ὥστε κατοικῶν ἐν βοηθείᾳ τῇ ἐμῇ, ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἀλυσθήσῃ, καὶ οὐ φοβηθήσῃ οὔτε καύσωνα τινα. Θλίψεων, οὔτε βροχῆν, ἥτοι ἀνέσιν, καὶ ὕγρην καὶ διαλύοντα βίον. Πυκνοὶ γὰρ ὄντες καὶ συνεχεῖς οἱ κλάδοι τῆς ἐμῆς βοηθείας, οὐκ ἐάσουσι διαδύναμι οὔτε τὸν ῥηθέντα καύσωνα, εἰς βλασφημίαν σε συνωθοῦντα, οὔτε τὴν ῥηθείσαν βροχὴν εἰς τρυφὴν καὶ ὕδριν σε διαχέουσαν· ἀλλὰ καὶ τις ἐπέλθοι μέλλων τοὺς σοὺς κλάδους λυμήνασθαι· οἳ δὲ τισὶν ἀκίσκον ἢ βδέσσει, ταῖς ἐπιφουμέναις ἀκάνθαις κεντούμενος, ἀποστήσεται. Ἀκάνθα δὲ πάντως ἐν παντὶ τῷ κατὰ Θεὸν ζῶντι, ὁ βίος ὁ τραχύς, ὁ κεντῶν ἡμᾶς τῇ φροντίδι τῆς ἐκεί κρίσεως.

Ἐξ ἐμοῦ ὁ καρπὸς σου εὐρήται. Τουτίστιν, Ἐγὼ σοὶ χορηγήσω παντὸς ἀγαθοῦ ἐπικαρπία, καὶ ὁ καρπὸς ὁ ὀφειλόμενός σοι, ἔσται ἐξ ἐμοῦ. Ὅπερ δὲ ὁ Κύριος εἶπε, ὅτι Χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν, τοῦτο κἀναυθὰ λέγει. Ὁ γὰρ καρπὸς τῶν ἀρετῶν, ἐκ τοῦ Χριστοῦ, εἴπερ αὐτὸς ἐστὶν ὁ Λόγος. Ἄνευ δὲ Λόγου, οὔτε ἡ αἰσθητὴ κτίσις, οὔτε ἡ νοητὴ. Ἀλλὰ καὶ ὁ καρπὸς ἐστὶ τοῦ νόμου τὸ Εὐαγγέλιον· σπέρματος γὰρ λόγον ἐκεῖνος ἐπέχει· τὸ δὲ Εὐαγγέλιον καὶ ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Νέει τὸ λεγόμενον· σκόπει δὲ καὶ τὸ, Εὐρήται· ἐγκεκρομένον γὰρ ἐν τῷ νόμῳ τὸ Εὐαγγέλιον, τοῖς ζητοῦσιν εὐρίσκεται. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς. Ἀλλὰ καὶ τοῖς μὴ ζητοῦσιν ἰθὺς· εὐρήται, ὥσπερ θαυμαστὸν τι εὐρημα, καθὰ καὶ ἐν τῷ Ἑσάτῳ λέγει· Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν. Ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι.

Τίς σοφὸς καὶ συνήσει ταῦτα, ἡ συνετός, καὶ ἐπιγνώσεται αὐτά ; διότι εὐθεῖαι αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς· οἱ δὲ ἀσεβεῖς, ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς. Εἰπὼν ὅσα πάλαι τε ὁ Θεὸς ἐπεδείξατο τοῖς ἀγνώμοτιν ἀγαθῶν, καὶ ὅσα πρὸς παιδείαν αὐτῶν ἐπαγαγεῖν αὐτοῖς· μέλλει· καὶ μέντοι προδοσιᾶς τὴν μετὰ ταῦτα αὐτῶν ἀνάκλησιν, τὴν τε ἐκ Βαβυλῶνος, καὶ τὴν διὰ Χριστοῦ εἰς αὐτοὺς καὶ πάντας ἀνθρώπους γεννησομένην, καὶ μυστήρια μεγάλα ἀνεκδιέγνω διὰ πάσης τῆς προφητείας, ἐπειδὴ ἀπέβλεψε πρὸς τὴν ἀνοσίαν τῶν τότε ἀκροατῶν· ζητεῖ λοιπὸν τὴν ταῦτα συνετῶς καὶ σοφῶς ἀκουσόμενον. Τῷ ὄντι γὰρ προφητεία πάντα, σοφίας (46) δεῖται καὶ

⁸⁵ II Cor. xii, 10. ⁸⁶ Psal. xc, 1. ⁸⁷ Joan. xv, 5. ⁸⁸ Joan. v, 39. ⁸⁹ Isa. lxi, 1.

Variae lectiones et notæ.

(46) Σοφίας θείας, sapientia (egit) divina, Cod. Ven.

συνέσεως, ὥστε διὰ τοῦ τῆς ἀποκαλύψεως πνεύ-
ματος τὰ συνεστασμένως λεγόμενα, σαφηνισθῆναι
τοῖς ἀκούουσι, καὶ συνετισθῆναι αὐτοὺς ταῦτα. Ἔστι
δὲ συνετὸς μὲν, ὁ δυνάμενος συνεῖναι καὶ γινῶναι
τὰ παρ' ἄλλου λεγόμενα. Διὸ Ἡσαΐας λέγει· Ἀρσελεῖ
Κύριος συνετὸν ἀκροατὴν ἐκ τῆς Ἰουδαίας· σοφὸς
δὲ, ὁ καὶ ἄλλοις δυνάμενος διερμηνεύσαι σαφῶς, ἃ
αὐτὸς συνῆκε. Ζητήσας οὖν ἐν ταῦθα ὁ προφήτης τὸν
σοφόν, καὶ ἐπειδὴ μὴ εὔρε, μονονουχί τοῦτό φησι·
Τί ζητῶ σοφόν; κἄν συνετὸς; εὔρεθῇ ποῦ τις, δυνά-
μενος ταῦτα ἐπιγνώσεσθαι, εἰ καὶ μὴ ἱκανὸς ἔστι καὶ
πρὸς ἄλλους ταῦτα διερμηνεύσαι. Μὴ εὐρώνον μῆτε
σοφόν, μῆτε τὸν τούτου ὑποδεέστερον συνετὸν,
λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν οὐχ εὐρίσκονται. Ἡ
δὲ ἔστιν, ὅτι Αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου εὐθεῖαι. Οἱ
οὖν μὴ ταύτας βαδίζοντες, ἀλλὰ ἐκ; ἀπὸ τῆς καὶ
ἀμαρτητικῆς ὁδεύοντες, οὐκ ἔχουσι τὴ εὐθε-
πνεῦμα ἐν ἐκτοῖς. Ἐκεῖνον δὲ μὴ παρόντος,
οὔτε σοφία, οὔτε σύνεσις εὐρίσκεται· πνεῦμα γὰρ
σοφίας καὶ συνέσεως λέγεται. Ἡ καὶ οὕτως·
Ἐπειδὴ ἀκροατὴν συνετὸν καὶ σοφόν, φησὶν, οὐχ
εὐρίσκω, τὸν τὰ βρῆθέντα πάντα σαφῶς καὶ συνετῶς
ἐπιγνώσκοντα, ἐν βραχεῖ πᾶν συνέλπει, λέγω
σαφῶς καὶ ἀπερικαλύπτως, καὶ ὡς ἂν γινώσκῃς
ὅστισιν, κἄν μὴ κατὰ τὴν ἐπιζητούμενον εἴη
σοφόν καὶ συνετὸν. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ὅτι εὐθεῖαι
αἱ ὁδοὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδὲν ἐναντίωμα, ἢ ὁλιψὴν
τινα καὶ κἀκίαν ἔχουσι· καὶ δίκαιος πορευόμενος
ἐν αὐταῖς, εὐδρομοῦσιν· οἱ δὲ ἀσεβεῖς, ἀσθενοῦσιν
ἐν αὐταῖς, τούτεστιν, οὐ δύνανται πορεύεσθαι ἐν
αὐταῖς. Ὁ γὰρ ἀσεβὴς καὶ ἀποστάτης τοῦ Θεοῦ,
πῶς δύναται ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι,
ἅπασι πρὸς αὐτὸν εἰπών· Ὁδοὺς σου εἰδέναι οὐ
βούλομαι; Ἀσθενεῖ οὖν ἐξ ἀνάγκης ἐν αὐταῖς,
μὴ ἔχων δύναμιν κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ βιοῦν.
Ἄλλ' ἡμῖν τε δῶκε ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς,
συνεῖναι μὲν τὰ ὑπὸ τοῦ προφήτου λεχθέντα, καὶ
ἐπιγινῶναι αὐτὰ, πρὸς ὠφέλειαν πνευματικὴν, ἐν-
δυναμουμένους πρὸς τὸ καταγγέλλειν αὐτὰ σοφῶς
τοῖς ἀγνοοῦσιν ἀδελφοῖς· ὁδεύσαι δὲ καὶ τὰς εὐ-
θείας ὁδοὺς τοῦ Κυρίου, μὴ ἐκκλίνοντας, μῆτε
εἰς τὰ δοκοῦντα δεξιὰ, ὃ πάσχει ὁ γινόμενος δι-
καιος· πολλὸν μῆτε εἰς τὰ ἀριστερὰ, καὶ προδῆλως
κατεγνωσμένα. Ὅτι γὰρ ἂν καὶ ἀληθῶς δίκαιοι
εἴημεν, τὴν μέσσην καὶ βασιλικὴν ὁδὸν τηροῦντες, ἥτις
τῷ ὄντι ἐστὶν Χριστός, ὁ εἰπών· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός·
δι' οὗ καὶ πρὸς τὸν Πατέρα πορευθέντες, ἀπολαύσαι-
μεν τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀγαθῶν, ἐν ἁγίῳ Πνεύ-
ματι, ᾧ ἡ δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.
Ῥοσὴ ἐρμηνεύεται σωζόμενος. Οὗτος ἦν ἐκ
Βελεεμὸθ, τῆς φυλῆς Ἰσάχαρ, καὶ ἔδωκε τέρας
ῥῆσιν τὸν Κύριον ἐπὶ γῆς, ἀνθρώποις συναναστρε-
φόμενον· Καὶ ἡ δρυὶς ἡ ἐν Σιλώμ περισθῆσεται

Αἱ εἰσι καὶ intelligentia, ut quæ subobscurè dicun-
tur, per revelationis spiritum auditoribus aperian-
tur, intelligique ab iis plane queant. Intelligens
porro est, qui quæ ab alio dicantur, intelligere et
percipere potest, proptereaque Isaias : *Auferet*,
ait, *Dominus intelligentem auditorem ex Judæa* 44 :
sapiens vero, qui quæ ipso percipit, aliis etiam
explanare queat. Sapientem itaque auditorem hoc
loco quærens vates, cum eum invenire non posset,
hæc quodammodo dicit : Quid sapientem quæro ?
præclare mecum agatur, si vel intelligens repe-
riatur, qui hæc percipiat ipse, licet aliis cætero-
quin explanare nequeat. Cum itaque neque sa-
pientem invenierit, neque, quod longe minus erat,
intelligentem, causam affert, cur non reperiantur,
causæ est, quod rectæ omni sint viæ Domini, qui
rectas hasce vias non ingrediuntur, sed obliquas
quæ ducunt ad flagitia, carent spiritu recto, sino
quo neque sapientia suppetit ulla, neque intelli-
gentia : Ille namque sapientiæ et intelligentiæ
spiritus dicitur. Vel sensus est : Quoniam, inquit,
intelligentem auditorem non invenio, neque sa-
pientem, qui quæ dicantur, omnia suam per sa-
pientiam et intelligentiam assequatur ; paucis
universa complectens, palam aperteque prædico,
ut quævis, licet non ita sapiens et intelligens, ut
mox quærebatur, intelligere plane queat, *Rectas*
esse vias Domini, nullamque continere noxam, nec
ærumnam, neque calamitatem, atque justos, qui
rectas illas vias ingrediuntur, recta incedere, im-
pios contra fore debiles, ut iis incedere nequeant.
Qui stat enim, ut impius, qui a Deo defecerit, per
vias ejus incedat ? præsertim cum dixerit : *Vias*
tuas nosse nolo. Sit itaque in hisce debilis necesse
est, cum Dei (47) præceptis consentaneam vi-
tam ducere nequeat. Faxit vero Dei Patrisque
130 sapientia, ut nos prophetæ dicta teneamus,
eaque nostram ad utilitatem spiritualem omnino
perspecta habeamus, quæ sapienter ignorantibus ea
fratribus tradere possimus, simul ut rectas Domini
vias ingrediamur, neutram in partem vergentes,
nec ad dexteram quam petere videtur, qui sum-
mum jus consecratur, nec ad sinistram quæ mani-
feste reprobetur. ha enim fiet, ut vere justus simus,
D media regiaque incedentes via, quæ revera Chri-
stus est, qui dixit : *Ego sum via* 45 : per quem
etiam ad Patrem contendentes, regni ejus bonis
perfruamur, sancti Spiritus ope, cui sit sempiterna
gloria. Amen.

Osee idem sonat, ac qui salvatur. Ille erat ex
Belelemoth tribus Isachar, editusque prodigium,
quo venturus Dominus portendebatur, qui omni
hominibus versaretur. *Quercus* ait, quæ est in Sifon

44 Isa. iii, 1. 45 Joan. xiv, 6.

Variae lectiones et notæ.

(47) Loquitur de impiis, quoad impii sunt, qui profecto simul cum impietate Dei præcepta servare nequeunt.

τητας αὐτῶν, ἔδωκε αὐτοῖς κακὰ, καὶ τὰ ἐξῆς· εἶτα διδάσκων μὴ περιεργάζεσθαι τὰς θείας οἰκονομίας, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπεσθαι ταύταις, κτηνώδης, φησιν, ἐρενήθησεν παρὰ σοί, κἀγὼ διακυντὲς μετὰ σοῦ. Καθάρπε γὰρ τὸ κτήνος, φησὶ, τῷ ἀγοντι ἐπεται, μὴ περιεργαζόμενον πῇ βαδίζει, οὕτω δὲ τοῖς λόγοις ἀκολουθεῖν· τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἀεὶ μετὰ σοῦ ἔσομαι. Ὅτι δὲ τὰς τοιαύτας ζητήσεις τίθειεν, οὐχ ὡς αὐτὸς ἀμεριβάλλων περὶ τῆς Πρόνοιας, ἀλλὰ τοὺς τῶν ἄλλων εἰσάγων λογισμούς, δηλοῖ τοῦ ψαλμοῦ τὸ προοίμιον· Ὡς ἀγαθός, φησιν, ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραὴλ τοῖς ἐνόησιν τῇ καρδίᾳ! Ὅτι ἀγαθὸν τὸν Θεὸν δοξαλογήσας, δηλονότι καὶ ἀγαθὸν εἶναι δοκῆρα συνομολογεῖ. Τοιαῦτα καὶ ἐν ψαλμοῖς ἄλλοις, καὶ παρ' ἄλλοις προφήταις εὐρίσκωμεν. Τούτοις· ἔοικε καὶ τοῦ θεοῦ Ἀμδακούμ ἡ προφητεία. Δοκεῖ γὰρ ἐπαπορεῖν, τίνος χάριν οἱ θρασεῖς καὶ αὐθάδεις ὑπὲρ τοὺς ἐπιεικιστέρους εὐημεροῦσι, καὶ διατὶ τοῖς παρανομοῦσιν ἡ τιμωρία κατὰ πόδα· οὐχ ἔπεται· ἵνα ἐπαπορήσας, εἶτα τὴν λύσιν ἐπαγαγὼν, τοὺς τὰ τοιαῦτα νοσοῦντας, καὶ τῆς Πρόνοιας καταγογγύζοντας, θεραπεύσῃ. Τίνος δὲ κατ' ἄλλην τινὰ μέθοδον σχηματίζονται τοὺς λόγους τούτους; τὸν προφήτην ἰνόησαν. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν προφητῶν τὰ δεινὰ προαγορευόντων, ἐδυσχέρανον οἱ Ἰσραηλῖται, ὡς ἀεὶ κακώσεαι· ἀκούοντας καὶ ὁλήψεις, δείκνυσιν εὐμεθόδως αὐτοῖς ὁ προφήτης, ὅτι ἄξιοι εἰσι τοιαῦτα παθεῖν, οἷα προλέγουσιν οἱ προφῆται, διότι τὰδε καὶ τὰδε ἀμαρτάνουσι. Διὰ τοῦτο εἰσάγει ἑαυτὴν δυσχεραίνοντα πρὸς τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ τῆς κακίας χύσει, καὶ ζητοῦντα ἐκδικησιν· ἵνα δείξῃ, ὅτι οὕτως εἰσὶ πονηρὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, εἰ καὶ αὐτοὶ μὴ αἰσθάνονται, ὥστε καὶ τὸν Θεὸν βλασφημεῖσθαι παρ' αὐτοῦ, ὅτι μὴ ταχέϊαν ἐπαίρει τὴν κόλασιν ἐπὶ τούτοις. Ἀμέλει καὶ μετὰ τὸ ἱκανῶς δυσχερᾶναι, προφητεύει, ὅτι οἱ καταφρονῆται οὐ διαδράσουσι τὴν θείαν δίκην. Ἵνα δὲ παραμυθῇσθαι τοὺς Ἰσραηλῖτας τούτους, προαγορεύει καὶ τὴν τῶν Βαβυλωνίων κατὰλυσιν, καὶ τὴν διὰ Κύρου τῶν Ἰσραηλῖτῶν ἐλευθερίαν καὶ ἐπάνοδον. Αἰνιττεται δὲ καὶ τὴν καθολικὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λύτρωσιν, ἥς ἀπηλαύσαμεν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἦν καὶ ἀνυμνῶν ὁ μακάριος οὗτος προφήτης, πρὸς τῷ τέλει τῆς προφητείας, ὧδην ποιεῖται, ἐν ᾗ καὶ διὰ ψαλμα εὐρηται (51), καθὰ σὺν Θεῷ ἐπὶ τόπου γενόμενοι δείξομεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Τὸ Ἀἴμμη, ὃ ἰδὼν Ἀμδακούμ ὁ προφήτης. Ἀἴμμη καλεῖται ἡ προφητεία, ἥ διότι λαμβάνεται

99 Psal. LXXII, 1.

subdit : Hoc enim est labor coram me, id me valde angit, usque dum fuero ingressus in sanctuarium Dei, et ab ipsis remotissime habitavero. Porro institutus a Spiritu gratiæ, simul intulit : Verumtamen propter imposturas ipsorum, decrevisti eis mala, et quæ deinceps sequuntur. Postea docens nos haudquaquam curiosos divini dispensationis indagatores esse debere, verum enim simplici eam animo revereri ac sequi : Factus sum, inquit, instar pecoris apud te, egoque semper tecum. Quemadmodum enim jumentum sese ducentem sequitur, nihil anxie inquirens, quoniam vadat : sic et motuos comitari sermones convenit, quod si fecero, nunquam non tecum ero. Quod vero huiusmodi David quaestiones posuerit, non est quod ipse de providentia Dei dubitaverit, sed quod aliorum etiam ad modum ratiocinationes adduxerit, Psalmi principium planum facit, ubi ait : Quam bonus Israel Deus, iis qui recto sunt corde ! Jam qui Deum bonum esse confitetur, simul eum bonorum datorem fateatur necessum est. Id genus non paucæ vel in aliis psalmis et apud alios prophetas invenimus. Quibus equidem haud dissimile est divini Habacuc vaticinium. Videtur enim pendere animi, qui fiat, quod prosperiore fortunæ aura temerarii et arrogantes, sibi que placentes homines, afflentur, quam mansuetudine et probitate conspicui, ecurrere vestigio supplicium non sequatur sceleratos : ut hac ratione hæsitans, delude autem solutionem adducens, hunc modum ægrotantibus, divinæque Providentiæ obmurmurantibus, medicinam adhibeat. Quidam per aliam quamdam rationem, verba hæc facere prophetam voluerunt. Cum enim prophetas horrenda semper vaticinari Israelitæ gravate ferrent, ut qui perpetuo afflictiones et calamitates a validis sibi suis imminere audirent : breviter eis ostendit propheta, quod digni sint talia pati, qualia prophetæ prænuntient, quando quidem variis modis flagitia designent. Quare inducit sese ipsum succensentem Deo, ob tantam vitiorum copiam, querentemque ultionem : uti demonstret 133 adeo esse prava ipsorum opera (etiamsi illi non persentiscant) ut et Deus ab eo vituperetur, quod non celerem propter hæc vindictam adducat. Præterea postquam satis ea ægro

animo tulisset, prædicit quod contemptores verbi Dei non sint evasuri divinam ultionem. Ut vero et Israelitis animum addat, Babyloniorum juxta vastationem vaticinatur, Israelitarumque libertatem et reditum per Cyrum eis obventura. Ac obscure universalem humanæ naturæ redemptionem indicat, quæ nobis per Dominum nostrum Jesum Christum obtigit, quam et beatus hic propheta celebrans, in fine prophetiæ hujus oden pandit, cui et diapsalmata insunt, perinde ac, Deo auxiliante, ad eum locum profecti, demonstrabimus.

134 CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. Lemma, quod vidit Habacuc propheta.

Lemma, id est captio, ipsa prophetia nominatur,

Varie lectiones et notæ.

(51) Εὐρήνται, inventa sunt. Cod. Ven. sed si ita legatur, legendum quoque plurali numero superius διαψάλλματα.

sive quod accipitur ex Deo tradita, sive propter prophetice mentis acceptionem, ac propter ab humanis ad divinas revelationes translationem. Quod si igitur non humanitus loquitur, sed a Spiritu captus vaticinatur, satis perspicuum sit, ipsam vatem de providentia Dei nihil dubitare, verum ambigentes hunc curare velle, aut Israelitis persuadere, quod non injuria patiantur, quæ sacri prophetæ eis prænuntiant; ubi etiam dolenter fert plane, quod non celerius Deus vindictam eis adducat, adeo delinquentibus. Quod si Habbacum patrem excitationis sonat, si quis interpreteletur, quis quæso alius ille pater fuerit atque Princeps vitæ nostræ, Primogenitus ex mortuis, et Primitiæ eorum qui dormierunt, et Pater futuri sæculi, qui per excitationem et resurrectionem hæreditatem suam accepit, et sortem partitus est? Hic secundum humanitatem, accipiens a Deo Patre suo, sancti Spiritus gloriam et honorem, ex persona humanæ naturæ lugeat injuriam, qua ipsa, a dæmonibus divexata, afficitur. Vide jam et voculam, Prophetæ, hoc est, ille a Mose prænuntiatus, qui dixit: *Prophetam vobis excitabit Dominus Deus, ipsum audite*¹¹; perinde atque Joannem Pharisei interrogabant: *Prophetæ tu es*¹²? Proinde quicumque non ipse tantum excitatur a casu peccati, verum etiam alios in tali excitatione erudire potest, quæ videt, non humana cogitatione videt, sed a Deo illa accipit, ut cum divo Paulo dicere queat: *Non ego, verum gratia Dei, quæ mecum est*¹³; et iterum: *Per quem accepimus et gratiam et muneris apostolici functionem*¹⁴; et: *Sufficiencia nostra ex Deo*¹⁵.

VERS. 2. *Quousque vociferaber, et non exaudies?* Personam circumventi fingit propheta, et inquit: Sæpenumero ad te clamavi, precans ut nequitiam sceleraque extirpes, et non sum exauditus. Quandiu ergo longanimis eris? Hoc autem dictum est, ut ostendat Israelitis Deum acensantibus, quod eis semper pœnam interminetur, Deum propterea patientem esse ac longanimum, ut pravorum osores, nimirum pios, ad indignationem permoveat, ut ægre ferant, quod non celerius ultionem et supplicia adducat.

VERS. 3. *Cur ostendisti mihi labores et defatigationes, ut intuear in calamitatem et impietatem?* Miserationis affectu permoti, atque adeo compatiētes existentes sancti, propter utroque ludent, cum læsos, injuriave **135** pressos et afflictos, tum lædentes et ad calamitatem perducentes. Et fortasse propter injurias majori mœrore conficiuntur, quanto magis ad animam, pretiosissimam rem, noxa pertinet. Dicit igitur: Cur mihi ostendisti labores ac defatigationes injuste oppressorum hominum, ut intuear in ærumnam ipsorum, et impietatem injuste agentium cum eis? Quo pacto

Α ἐκ Θεοῦ δεδομένη, ἢ διὰ τὴν τῆς προφητικῆς διανοίας λῆψιν, καὶ τὸν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἐπὶ τὰς θείας ἀποκαλύψεις μετανάστασιν. Εἰ τοίνυν οὐκ ἀνθρωπίνως φθέγγεται, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ληφθεὶς προφητεύει, εὐδελον ὡς οὐκ αὐτὸς ἐπὶ τῇ Προνόμῳ διατάζει, ἀλλ' ἢ τοὺς διατάζοντας θεραπεύσαι βουλόμενος, ἢ τοὺς Ἰσραηλίτας παύσαι, ὡς δικαίως πείσονται καὶ οἱ προφηταὶ προαγγέλλουσιν. Ὅπου γὰρ καὶ αὐτὸς δυσχεραίνει μᾶλλον, ἢ ὅτι μὴ τάχιον ὁ Θεὸς ἐπάγει τὴν δίκην αὐτοῖς, οὕτως ἀμαρτάνουσιν. Εἰ δὲ Ἀμβακούμ ἐρμηνεύεται, πατήρ ἐγέρσεως, τίς ἀν εἴη ἄλλος οὗτος, ἢ ὁ Ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἡμῶν, ὁ Πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, καὶ Ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, καὶ Πατήρ τοῦ μέλλοντος αἵματος, ὃς τῇ ἐγέρσει καὶ ἀναστάσει ἀποκατήλωται; Οὗτος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον λαβὼν ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δόξαν καὶ τιμὴν, ἐκ προσώπου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως δούρεται τὴν ἀδικίαν, ἣν αὕτη πάσχει ὑπὸ τῶν δαιμόνων τυραννουμένη. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, Ὁ προφήτης, τουτέστιν ἐκείνος προρηγελμένος ὅτι Μωσῆς, εἰπόντος· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει· Κύριος ὁ Θεός, αὐτοῦ ἀκούσασθε [f. σεσθε—]: καθὰ Ἰωάννην Φαρισαῖοι ἠρώτων· Ὁ προφήτης εἰ σὺ; Καὶ πᾶς δὲ ὁστισὺν οὐ μόνος αὐτὸς ἐγέρμενος ὑπὸ [f. ἀπὸ] τοῦ πτώματος τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις τῆς τοιαύτης ἐγέρσεως καθηγεῖσθαι δυνατόμενος, ὃ ὁρᾷ, οὐκ ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ὁρᾷ, ἀλλὰ λαμβάνων ἀπὸ Θεοῦ, ὥστε λέγειν μετὰ Παύλου· Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί· καὶ πάλιν, Δι' οὗ ἐλάβομεν καὶ χάριν καὶ ἀποστολήν· καὶ, Ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ.

Ἔως τίς τις κεκράξομαι, καὶ οὐ μὴ εἰσακούσῃς, Σκέπτεται τοῦ πλεονεκτουμένου τὸ πρόσωπον, καὶ φησιν, ὅτι Πολλὰκις ἐπέκραξα πρὸς σέ, δεδομένος ἔα τὴν πονηρίαν ἐκδόφης, καὶ οὐκ εἰσηκούσῃς· ἕως τίς οὖν μακροθυμήσεις; Τοῦτο δὲ εἴρηται, ἵνα δείξῃ τοῖς εἰκωμένοις τὸν Θεὸν Ἰσραηλίταις, ὡς κολάζει αὐτοὺς ἀεὶ ἀπειλοῦναι· ὅτι τοσοῦτον μᾶλλον μακροθυμεῖ, ὥστε τοὺς μισοπονῆρους τῶν ἀνθρώπων εἰς ἀγανάκτησιν κινεῖν, ὅτι μὴ τάχιον ἐπάγει τιμωρίας.

D Ἰνα τί ἐδείξας μοι πόρους καὶ κόπους, ἐπέλειπεν ταλαιπωρίαν καὶ ἀσέθειαν; Συμπαθεῖς ὄντες οἱ ἅγιοι, δι' ἀμφοτέρους ἰδύρονται, τοὺς τε βλαπτομένους καὶ ταλαιπωρουμένους, καὶ τοὺς βλάπτοντας καὶ εἰς ταλαιπωρίαν ἄγοντας· τάχα δὲ διὰ τούτους καὶ πλεον, ὅση καὶ [f. add. εἰς] ψυχὴν αὐτοῖς, τὸ τιμιώτατον χρῆμα, ἀποσκήπτει ἢ βλάβη. Φησὶν οὖν· Ἰνα τί μοι ἐδείξας τοὺς πόρους καὶ κόπους τῶν βλαπτομένων ἀνθρώπων, ὥστε ἐπιδέπειν τὴν ταλαιπωρίαν μὲν αὐτῶν, ἀσέθειαν δὲ τῶν ἀδικούντων αὐτούς; Πῶς δὲ τὸν Θεὸν εἶπε δεῖξαι αὐτῶν ταῦτα; (52) Ἡ ὡς παραχωρήσαντα διὰ τὴν μακρο-

¹¹ Deut. xviii, 15. ¹² Joan. i, 21. ¹³ I Cor. xv, 57. ¹⁴ Rom. i, 8. ¹⁵ I Cor. iii, 15.

Variae lectiones et notæ.

(52) Hæc citra interrogationem efferruntur in Græc. text. Nimirum vel tanquam permittentem

θυμίαν τοιαῦτα γενέσθαι, καὶ μὴ ἐκκλῆψαντα ταῦτα· ἢ ὡς παρατείναντα αὐτοῦ τὴν ζωὴν, ὥστε τοιαῦτα βλέπειν. Οἱ γὰρ ἄγιοι πικραίνονται τὰς ψυχὰς, τὴν ἀνάλυσιν ποθοῦσιν· ὡς ὁ Ἰωνᾶς· *Καὶ τὴν λάβει, φησὶ, τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ*. Ἐπιοὶ δ' ἂν τις, ὅτι αὐτῇ ἡ ἀδικία, κόπος καὶ πόνος· ἐστὶ τῶν ἀδικούντων, καὶ ἡ ἀσέβεια, ταλαιπωρία τῶν ἀσεβούντων· οὐδὲν γὰρ ἐπιπικνότερον κακίας, ἢ ἀσθενέστερον ἀσεβείας. Ὅρα δὲ, πῶς ἀσέβειαν καλεῖ τὴν ἀδικίαν, ἢ καταδυσωπῶν τοὺς ἀδικούντας καὶ ἐκφοδῶν διὰ τοῦ πικροῦ τῆς λέξεως, ἢ τάχα καὶ λογισμὸν ἔχει ὁ λόγος εἰκότα. Εἰ γὰρ μὴ ὁ τρέφων τὸν ἐλάχιστον ἀδελφόν, θεὸν οὐ τρέφει (*Ἐφ' ὅσον γὰρ οὐκ ἐποιήσατε ἐν τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε*)· ἀκολουθῶς, ἵνα μὴ τι πλέον λέγω, ὁ ἀδικῶν πτωχόν, θεὸν ἀδικεῖ· ἢ δὲ εἰς θεὸν ἀδικία, οἶμαι, ἀσέβεια. Καὶ ἡ ἀνθρωπίνη δὲ φύσις, ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου κατακρηθεῖσα διὰ τὴν παρακοὴν ζῆν, καὶ ἐν λύπαις τικτεῖν τέκνα, θρηνεῖ ταῦτα, ζητοῦσα τὴν ἀπαλλαγὴν, ἣν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐμελλεν αὐτῇ χάρισθαι. Ἀλλὰ καὶ ὁ χάριν λαβὼν ἐγείρειν τοὺς ἁμαρτάνοντας, καλεῖ τὸν θεὸν πρὸς τὸ μηκέτι αὐτῷ διεκνύειν εὐτοὺς κοπιῶντας ἐπὶ τοῖς ἔργοις τῆς ἀνομίας, καὶ ταλαιπωρουμένους ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ἀσεβεῖν εἰς θεόν. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατίσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος, ἐν ᾧ ἡγιασθῇ, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυδρίσας.

et sanguinem testamenti profanant, per quem tamen sanctificati sunt, et Spiritum gratiae contumelia et injuria afficiunt⁹⁹.

Ἐξ ἐναντίας γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει (53). Δεικνυσιν ὁ προφήτης, ὅτι οὐχ ὑπὲρ ἐαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς θαλάς ἐντολῆς καταφρονουμένης, καὶ ὑπὲρ ἀδελφῶν κακῶς πασχόντων ἀλγεῖ (54). Βλέποντός μου γὰρ, φησὶν, ὁ κριτὴς· δῶρα ἔλαβες, καὶ τὸν νόμον παρέβη τὸν λέγοντα· *Οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ ἐστὶ*.

Διὰ τοῦτο δισκέδασται νόμος, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρίσις, ὅτι ὁ ἀσεβὴς καταδυναστεύει τὸν δίκαιον· ἐνεκεν τούτου ἐξελεῖσθεται τὸ κρίμα διςστραμμένον. Διὰ τὸ λαμβάνειν, φησὶ, τοὺς κριτὰς δῶρα, καὶ διὰ τὸ δυνατότερον εἶναι τὸν ἄδικον τοῦ τὸ δίκαιον ἔχοντος, δισκέδασται ὁ νόμος, ἀντὶ τοῦ, ἀπέρριπται, συγχέχεται, τὴν οὐκείαν φύσιν οὐ τηρεῖ, οὐδὲ ἡ προσήκουσα κρίσις ἐπάγεται τοῖς πράγμασιν. Ἀλλὰ πολλάκις, ἔξν ἀρξεται ὁ κριτὴς εὐθεὶαν τὴν κρίσιν ποιεῖν, οὐκ ἐξάγει ταύτην· ὅχι τέλους ὑπὲρ τῶν ὁρῶν ἀλλαχόσε παρενεχθείς. Ὅς γε καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἀρχεται κρίνειν δίκαιως, ἔνθα τὸν δυνάστην ἐκφοδίσας· ὡς καταδικάσων αὐτὸν, πλεῖον τὰ δῶρα παρ' αὐτοῦ λάβοι. Ἐνεκεν τοίνυν τούτου, τοῦ εἶναι δυνάστην τὸν ἄδικον, καὶ πλεῖον ἔχειν παρὰ τὸ δίκαιον, ἐξέρχεται ἡ κρίσις στρεβλή.

⁹⁹ Jonæ iv, 3. ⁹⁹ Matth. xxv, 45. ⁹⁹ Hebr. x, 25. ⁹⁹ Deut. xvi, 19.

Variae lectiones et notæ.

suam ob longanimitatem, talia fieri, neque intercipientem hæc: vel tanquam ejus vitam producentem, ut talia facinora cernere posset.

A vero Deum asseverat hæc ei commonstrare? An quia veluti secedat Deus, propter longanimitatem ejus talia sunt, nec excinduntur? Amne qui ceu vitam ejus prorogat ut hujusmodi videat? Nam sancti animis exacerbati, resolutionem percipiunt, ut Jonas: *Et nunc accipe*, inquit, *animam meam a me*⁹⁹. Dixerit autem quispiam, quod ipsa injuria, defatigatio et labor sit potius injuste agentium, et impietas atque calamitas, impia patrantium. Nihil enim scelere laboriosius, et nihil impietate imbecillius. Proinde observa, quomodo impietatem vocat ipsam injustitiam vel torvum inspicendo injuste agentis, vel terrendo etiam ob sermonis amarulentiam. Ac verisimilem fortasse hic sensus rationem habere queat. Etenim si qui minimum fratrem non reficit epulis, Deum non reficit: *In quantum enim non fecistis uni ex minimis hiis, neque mihi facistis*⁹⁹: consequitur (ne pluribus agam) quod qui inopi injurius est, Deo vim inferat. Jam injuria in Deum, ipsa, ut opinor, est impietas. Præterea humana natura, ob mandati transgressionem, in sudore faciei vivere condemnata, et in mororibus parere liberos, hæc luget, quærens liberationem quam Filius Dei donaturus ei erat. Ad hæc, accepta gratia ut excitet peccatores, Deum regat vates, ne sibi porro ostendat in operibus iniquitatis occupatos, et in hoc ipsum incumbentes, ut impii sint in Deum. Tales enim Filium Dei proculcant,

Judicium adversus me statuitur, et judex accipit. Innuit hic propheta, quod non super sese ipse, verum ob divini mandati contemptum, ac pro fratribus, iniqua passis, doleat. Aspiciente me, inquit, judex munera accepit, legemque transgressus est, dicentem: *Non accipies personam in judicio: nam judicium Dei est*⁹⁹.

VERB. 4. Propterea dispersa est lex, et non perducitur ad finem judicium, quoniam impius vim facit justo, et adversus eum potens est, eam ob rem agredietur judicium perversum. Quia, inquit, iudices munera accipiunt, et quia injustus potentior est eo, qui justitiam amplectitur, dispersa est lex, id est rejecta est, confusa est, genuinam naturam non servat, neque conveniens judicium rebus adhibetur. Enimvero sæpe, 136 etiam si cœperit judex rectum judicium facere, non educet hoc ad finem usque, a numeribus alio abductus. Qui quidem et eam ob causam fortasse incipit judicare juste, ut ubi potentem consternerit, ceu sit eum condemnaturus, plura ab eo munera capiat. Propter hoc igitur, quia potentia clarus est injustus, justoque superior est, judicium pravum egreditur; hunc ad

(53) Cod. Bav. addit κρίσιν, judicium.

(54) Λαλεῖ, loquatur, Cod. Bav.

modum iudicium etiam eorum, qui Dominum nostrum cruci affixerunt, peractum est adversus ipsum. Enim in re ipsius iustitiæ vera, iudicium isthuc injustum, adversus Christum erat. Et iudex ipse Pilatus gloriam hominum accepit, quam vehementius dilexit, quam gloriam Dei. Eam ob rem impius populus vi suppressit iustum, et exiit iudicium adversus eum plane perversum. Pro eo enim quod debebant eum ceu benefactorem summi præconis et laudibus vehere, turpi morte condemnarunt eum. Reprehendebat autem Dominus Judæos et alias, quod non recte iudicarent, quando ipsum, quia paralyticum curasset in Sabbato, increpant. Dicebat enim: *Si circumcisionem accipit homo in Sabbato, cur mihi indignamini, quod totum hominem in Sabbato sanavi? Ne iudicetis secundum faciem*¹. Fit etiam perversum iudicium, in humano iudiciario foro, nempe cuiusque suo, quando mens nostra veluti munus, ipsam e passibilibus sensibus voluptatem capiens, sensibilibus vincentem calculum adiecit: tum et hostis noster vere impius, tanquam desertor Dei, rationem nostram vi deficit, quæ iustitiam secum per Verbum Dei habet. Est autem iustum, visibilia et sensibilia, ab invisibilibus et intelligibilibus vinci. Nam quæ videntur, temporalia sunt: quæ non videntur æternum durant².

Vers. 5. *Videte contemtores, et intuemini, et admiramini mirabilia, et obscuramini.* Enarrans, quæ de transgredientibus legem in Hierusalem explicuit (nam qui in Samaria erant, jam tum captivi abducti, Babylonem habitabant) succensentis personæ præpositis sermonibus, responsum ceu a Deo acceptum edit: medelam ita admoventis Providentiæ divinæ obmurmurantibus, perinde quasi lento admodum gressu procedat. Adhæc Israelitis pariter subindicat, quod quæ ipsis mala Deus adducet, jure adducet, tanquam prævaricatoribus, contemtoribusve sui: citra trepidationem enim delinquebant, non solum legi non obtemperantes, verum ne prophetis quidem animum advertentes, qui frequentius eis interminabantur. Ad hos jam oculos desigere præcipit, hoc est jubet ut advertant animis quæ dicantur, inque ea intueantur, id est ut considerent cum instantia et sobrietate: tum ut obstupescant et formident minas. Admiranda enim quædam, inquit, facturus sum vobiscum. Enim gentem sanctam, primogenitum **137** meum filium, nimirum vos, traditurus sum hostibus, ut nulla non dira duraque ab eis patiantur. Quid vero est, *Obscuramini?* pro Contegimini, occultamini, timore et pudore percussi. Aut obscuramini, seu mali nunc este, ut boni efficiamini. Domino enim malus est oblectus, donec bonus esse, si sōse

A Γέγονε καὶ ἡ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ τῶν σταυρωσάντων αὐτὸν κρίσις ἐξ ἐναντίας αὐτοῦ· καὶ γὰρ τῷ ὄντι δικαιοσύνης αὐτῆς ἀδικος οὐσα ἐκείνη, ἀπεναντίας ἦν. Καὶ ὁ κριτὴς Πιλάτος· ἔλαβε τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, ἣν ἠγάπησε μᾶλλον, ἢ περὶ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. διὰ τοῦτο ὁ ἀσεβὴς λαὸς κατεδυνάστευσε τὸν δίκαιον, καὶ ἐξῆλθε τὸ κρίμα κατ' αὐτοῦ διεστραμμένον. Ἀλλ' ὧν γὰρ ὤρσειον αὐτὸν ὡς εὐεργέτην ὑμῶν, ἀρχιμονι θανάτῳ κατεδίκασαν αὐτόν. Ἐπητιᾶτο δὲ τοῦ· Ἰουδαίους ὁ Κύριος καὶ ἄλλως, ὡς μὴ κρίνοντες ὁρθῶς, ὅτε τὸν παράλυτον ὑγιάσαντι ἐν Σαββάτῳ ἐπετίμων. Ἐλέγε γάρ· *Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ, ἐμοὶ τί χολῶτε, ὅτι ἔλεον ἄνθρωπον ὑγιᾶν ἐποίησα ἐν Σαββάτῳ; Μὴ κρίτετε κατ' ὄψιν.* Γίνεται διεστραμμένη ἡ κρίσις καὶ ἐν τῷ κριτηρίῳ τῶ ἀνθρώπινῳ, ὅτε ὁ νοῦς λαμβάνων ὡς δούρον τὴν ἐμπαθεῖ τῶν αἰσθησέων ἡδονήν, τοῖς αἰσθητοῖς τὴν νικῶσαν ψῆφον διδῶ· τότε καὶ ὁ ἐχθρὸς ἡμῶν, ὁ ὢντως ἀσεβὴς ὡς ἀποστάτης Θεοῦ, καταδυναστεύει τὴν λόγον, ὅς τὸ δίκαιον ἔχει μεθ' αὐτοῦ (55). Δίκαιον δὲ, τὰ βλέπομενα καὶ αἰσθητὰ, νικᾶσθαι ὑπὸ τῶν μὴ βλέπομένων καὶ νοητῶν· τὰ γὰρ βλέπομενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλέπομενα, αἰώνια.

B et intelligibilibus vinci. Nam quæ videntur, temporalia sunt: quæ non videntur æternum durant².

Ἴδετε, οἱ καταφρονεῖται, καὶ ἐπιβλέψατε, καὶ θαυμάσατε θαυμάσια, καὶ ἀφανίσθητε. Διεξελθὼν δὲ διεξῆλθε περὶ τῶν παρανομοῦντων ἐν Ἱερουσαλὴμ (οἱ γὰρ ἐν Σαμαρείᾳ ἦδη τὴν Βαβυλῶνα ὥκουν αἰχμαλωτισθέντες), καὶ τοῦ δυσχεραίνοντος πρόσωπου τοὺς λόγους προθεῖς, ποιεῖται τὴν ἀπόκρισιν, ὡς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἰώμενος διὰ ταύτης καὶ τοῖς τῆς Προνοίας καταγογγύζοντας, ὡς βραδείας· καὶ ἄλλως δὲ δεικνύων τοῖς Ἰσραηλιταῖς, ὅτι δὲ ἐπὶ αὐτοῖς κακὰ, δικαίως ἐπὶ αὐτοῖς ὡς καταφρονεταῖς· ἀδελφὲς γὰρ παρηνόμουν, οὐ μόνον τοῦ νόμου παρακούοντες, ἀλλ' οὐδὲ τῶν προφητῶν ἐπιστρεφόμενοι, συγγνώμην ἀπαιτοῦντων. Τοῦτοις παρακλεῖσθαι ἰδεῖν, ἀντὶ τοῦ προσχεῖν τοῖς λεγομένοις, καὶ ἐπιβλέψαι, τοὺς ἐπὶ κατασκήψασθαι μετὰ ἐπιστάσεως καὶ νήψεως, καὶ καταπλάγναι, καὶ δεῖσαι τὴν ἀπειλήν. Θυματὰ γὰρ, φησὶ, τινὰ μέλλω ποιεῖν ἐφ' ὑμῖν. Καὶ γὰρ τὸ ἔθνος τὸ ἅγιον, τὸν πρωτότοκόν μου υἱὸν ὑμῶν μέλλω παραδύνασαι τοῖς ἐχθροῖς, ὥστε πάνθεν ὑπὸ αὐτῶν παθεῖν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Ἀφανίσθητε*; Ἀντὶ τοῦ, Ἐγκαλύψασθε, κρύβετε ἀπὸ φόβου καὶ αἰσχύνῃς. Ἡ, ὅτι Ἀφανίσθητε, ἡ (56) κακοὶ νῦν ἐστε, ἵνα ἀγαθοὶ γένησθε. Ὁ γὰρ ἡ κακός· ἐστὶν ἀφανιζόμενος, εἰς τὸ ἀγαθὸς εἶναι ἔρχεται· ὥσπερ ὅσον ὁ ἐξ ὁ ἀνθρώπου· φθείρεται, τοσοῦτον ὁ ἔσω ἀνακινῶνται. Ἐπεὶ δὲ πᾶς ὁ καταφρονῶν τοῦ Θεοῦ, οὐ βλέπει (οὐ γὰρ ἂν τοῦ οὕτως καλοῦ καταφρονεῖ)· διὰ τοῦτο

¹ Joan. vii, 24. ² II Cor. iv, 18.

Variae lectiones et notæ.

(55) Lonicerus legisse videtur διὰ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ, quæ tamen in utroque Cod. et Ven. et Bv. desiderantur.

(56) Scribendum ἦ, ut in Cod. Ven., non ἦ, ut Lo-

nigerus legisse videtur, vertendumque, *Delemini* quatenus mali estis, ut boni efficiamini: qui enim, quatenus malus est, deletur, bonus esse incipit.

τοὺς ἐν τῷ ἀμαρτάνοντι καταφρονηταῖς λογισμοῖς ἄρχεται ἐγχελεῖσθαι τὸ ἰδεῖν, ὅτι τὸ θνῶς καλὸν ὁ Θεός ἐστι, καὶ ἐπιβλέψαι ἐπ' αὐτὸν, καὶ μὴ ἀπατᾶσθαι ψευδεῖς κάλλει τῶν ὁρωμένων, μηδὲ θαυμάσαι τὰ ἀθαύμαστα βιωτικά, ἀλλὰ τὰ θνῶς θαυμάσια τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ ἀφανίσθητε, φησὶν, ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, οἱ καταφρονῆται λογισμοί, ἵνα ὑπαισέλθωσιν (57) οἱ πάντα ὑποπτήσοντες δι' εὐλάβειαν, καὶ φοβούμενοι τὸν δυνάμενον καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν παραδοῦναι τῇ γένει, καὶ διὰ τοῦτο ἐκκλίνοντες ἀπὸ κακοῦ (58).

cœlestia. Et obscuramini, inquit, ab humana anima, vos contemptricia consilia, ut e contra subingrediantur omnia sublimescētes cogitationes per reverentiam, metuentesque cum, qui possit et corpus et animam tradere gehennæ^a, eamque ob rem a malo declinantes.

Διδτε ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν, ὃ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν τις ἐκδιηγῆται. Οὐκ εἰς μακρὰν, φησὶν, ἀλλ' ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν παραδώσω ὑμᾶς τοῖς παρὰ νόμοις τοῖς ἐχθροῖς. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἔργον, ὃ ἐργάζομαι. Καὶ οἶδα μὲν, ὅτι καταφρονῆται ὄντες, οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν τις ἐκδιηγῆται ὑμῖν. Πρὸ γὰρ τῆς πείρας τῶν πραγμάτων, τὰς ἀπειλὰς οὐδὲν ἡγείσθε, ὡς ψευδεῖς οὐσας· ὅμως τὸ ἑαυτοῦ ποιῶν ὡς ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, κρίνειν ἀπὸ μόνης τῆς προγνώσεως οὐκ ἀνέχομαι. Ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπίστοις μέλλουσι τὰς προρρήσεις προσφέρειν, καὶ τῆνικαῦτα θεράπειαν οὐ δεχομένοις τὰς τιμωρίας ἐπιφέρειν. Τάχα δ' ἂν καὶ ὁ Μονογενὴς νοσηθεῖ, λέγων πρὸς τοὺς τυραννήσαντας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ τοῦ Θεοῦ καταφρονούντας δαίμονας, ὅτι ἔργον μέγα μέλλει (59) ἐργάσασθαι, τὸ σάρκα λαβεῖν ὅτε ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, τουτέστι ἐν τῷ καίρῳ τῆς αὐτῶν ἐσημερίας. Οἶδε γὰρ ἡ Γραφὴ ἡμέραν καὶ εἰσημερίαν ὀνομάζειν· ὡς τῇ, Ἀπὸ θύρας ἡμέρας οὐ φοβηθήσομαι· καὶ, Ἡμέραν ἀνθρώπου οὐκ ἐπεθύμησα. Ὅτε οὖν (60) ἡ κακία ὑμῶν κρατῆσει τῆς οἰκουμένης, ὡς διαφθαρῆναι πάντας καὶ βδελυχθῆναι, καὶ μὴ εἶναι μηδένα δίκαιον ἕως ἐνός, ὅτε σάρκα λήψομαι καὶ ποιήσω θαυμάσια, τὰ τε ἅλλα, καὶ ἃ (61) μεθ' ὑμῶν προδήλως ἐπεδείκνυσον, ἐκβάλλον ὑμᾶς ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ἴδετε οὖν ταῦτα, καὶ ἀφανίσθητε, μηκέτι τῷ ἀέρι ἐνεξουσιάζειν φρουαττόμενοι, ἀλλ' ὑπὸ γῆν καταθύμενοι.

Itur hæc et obscuramini, non amplius potestatem vestram in acre exercendo gloriantes, sed sub terram subeuntes.

Διδτε ἰδοὺ (62) ἐγὼ ἐξεγείρω τοὺς Χαλδαίους, τὸ ἔθνος τὸ πικρὸν καὶ τὸ ταχύν, τὸ πορευόμενον ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς γῆς, τοῦ κατακληρονομήσει σκηνώματι οὐκ αὐτοῦ. Εἰπὼν, ὅτι Ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ἐπειθὴ καὶ τοῦτο πλάτος ἔχει, φησὶν, ὅτι Ἰδοὺ οὐ βραδύνω γὰρ. Ἀλλ' Ἰδοὺ ἐγὼ ἐξεγείρω, ὃ πάντα ἰσχύων, ὃ μηδὲν ἀδεδιώξ. Φοβερός ὁ λόγος·

^a II Cor. iv, 16. ^b Matth. x, 28. ^c Psal. lv, 4.

exerat, cœperit : quemadmodum quanto exterior homo corrumpitur, tanto interior renovatur^a. Quia vero omnis qui aspernat Deum, non videt : nec enim tantum bonum aspernaretur : propterea contemptricibus in peccante cogitationibus, neque non ratiocinationibus, in mandatis dat cernere, quod vere bonum Deus sit, ac in ipsum dirigere lumina nostra, oculosque flectere, nec decipi fallaci rerum, quæ videntur, pulchritudine, neque demiremur quæ nullam admirationem mereantur in hoc vitæ nostræ cursu. Etenim quæ vere admiranda, sunt nempe

Nam rem ego arduam perficiam in diebus vestris, cui haudquaquam adhibebitis fidem, si quis recenset. Non longo post tempore, inquit, sed in diebus vestris tradam vos prævicatoribus hostibus. Ea est res, hoc opus, quod persequar. Ac novi quidem, quod contemptiores vos minime credetis, si quis annuntiet vobis. Ante rerum namque experientiam et eventum, interminationes vos nauci ducitis, seu vanas existentes : attamen quod mea interest faciens, ut bonus et justus, citra præscientiam judicare vos non sustineo. Sed enim incredulis futuris, prædictiones et vaticinia assero, ac juxta medicinam : quæ qui non accipiunt, eis penas et supplicia certe apporto. Hic fortasse et unigenitus Dei Filius intelligi queat dicere ad humanæ naturæ oppressores Deique contemptores dæmones : Opus ingens operabor, rem arduam persequar, nimirum carnem assumendo, idque in diebus, hoc est in tempore felicitatis ipsorum. Nam et Scriptura diem felicitatem appellat, ut eo in loco : Ab altitudine diei non terrefiam^b ; et, Diem hominis non desideravi^c. Quando igitur scelus vestram orbem terrarum occupaverit, ut adeo corrumpantur omnes, et in exitium vergant, ut ne unus quidem justus relictus sit, tum carnem ego accipiam, faciamque admiranda, cum alia, tum ea quæ de me palam prophetæ vaticinati sunt, ejiciens vos ab hominibus. Videte igitur

VERS. 6. Propterea ecce ego excito Chaldaeos, gentem amaram et celerem, proficiscentem super latitudines 138 terræ, ut hæreditatem aleat habitaculorum, quæ non sunt ejus. Cum dixisset, In diebus vestris : cum et hoc latitudinem habeat, adjicit : Ecce non tardabo, sed enim ego, qui omnia possum, excitabo : ego,

^a Jerem. xxvii, 22.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Ἀντισέλθωσιν, vestrum loco ingrediantur, Cod. Bav.

(58) Codex Ven. addit : τῷ γὰρ φόβῳ Κυρίου ἐκκλίνει πᾶς ἀπὸ κακοῦ, Domini enim timore declinat quisvis a malo.

(59) Λέγει, dicit. Cod. Ven.

(60) Ὅτε οὖν, φησὶν, quando igitur, ait, Cod. Ven.

(61) Tum ea quæ palam apud vos ostendi. Ita Græca sonant.

(62) Deest ἰδοὺ, ecce, in cod. Bav.

inquam, qui neminem metuo. Terrificus profecto sermo. Quis enim sufferre queat a Deo excitatum? At natura etiam acerbi sunt: et hoc ad intentionem et exaggerationem facit. Præterea celeres sunt Chaldaei: equites enim sunt, ut ne inutitum vobis temporis permittant, quo vestras in eos copias armare possitis, vosve ad fugam parare. Adhuc assueti sunt bellis, et in iis educati. Nam proficiuntur super latitudines terræ, hoc est super universam terram, non Palæstinam tantum: atque hoc est ipsis opus exsequendum. Nec enim dixit gentem profectam, sed *proficientem*. Nec alienas tantum regiones diripiunt, ac deinde revertuntur, ut in spem veniat, vos patriam vestram denique recepturos: verum hic eis scopus, hæc mens est, ut hæreditario terras occupent, utque inhabitent sedes antehac non suas. Porro Dominus incarnatus Magos excitavit Chaldaeos, qui amari antea existentes et crudi, et veloces ad effundendum sanguinem, ac per latam iter facientes, ceu voluptatum, auri que amantes, venerunt ad Christum, ut adorarent ipsum, et cælestia habitacula hæreditarent, quæ antea ad ipsos non pertinebant. Imo et universas gentes quæ per Chaldaeos accipiuntur, ad fidem excitavit incarnatus Dominus, magnum isthuc opus operatus. Aperte palam enim magnum est pietatis mysterium, Deum manifestatum esse in carne. Proinde isti amari, ceu venenum serpentis habentes, propter et impietatem et alia peccata, veloces ad resipiscientiam translati sunt, animi sui sententia permutata: et profecti sunt per latos Scripturæ divinæ campos, vel Ecclesiæ, non ad unam tantum personam cultum Dei anxie torquentes, verum ad tres homousias, hoc est, ejusdem substantiæ participes, dilatantes: non juxta litteram solummodo, verum et secundum spiritum Scripturas intelligentes, ut tripliciter juxta proverbii mandatum describantur, et ita cum legem, tum prophetas in hæreditatem accipiant, in quibus gratia Spiritus recubabat, quæ antea ad eos non pertinebant; solis enim Judæis tradita fuere. *Manifestavit enim, inquit, justificationes et judicia sua Israeli: non fecit sic omni genti, et legem suam non aperuit eis*. Alias vero, gens amara et atrox est ipse Sathanas, et qui sub ipso sunt dæmones, quos excitat Deus per eum, qui juxta Paulum peccantes tradit hisce, ad internecionem carnis, ut spiritus servetur. Qui ubi invenerint angustum iter et constrictam portam, non eo proficiuntur, neque **139** ingrediuntur: ubi vero reperiunt mortuæ prudentiæ vitæque remissæ et apertæ latitudinem, illuc eunt, et hæreditate veluti occupant habitacula et corpora hominum, quæ ceu fragmenta et opera Dei, ipsorum non erant.

⁷ Psal. xiii, 3. ⁸ Psal. cxlvii, 19 20.

Varie lectiones et notæ.

(63) Pro verbis his, οὐ τὴν πλησίον μόνην, non vicinam tantum, Lonicerus legisse videtur Παλαιστίνην, cum Palæstinam verterit.

τίς γὰρ ὑποστήσεται τὸν ὑπὸ Θεοῦ ἐξεγερμένον; Ἀλλὰ καὶ φύσει εἰσι πικροὶ· ἐπίτασις καὶ τοῦτο. Ἀλλὰ καὶ ταχινοὶ· ἱπποταὶ γάρ· ὥστε μηδὲνα κερὴν ἐνδιδόναι ὑμῖν πρὸς τὸ ἀντιπαρασκευάσασθαι, ἢ πρὸς τὸ φυγεῖν. Ἀλλὰ καὶ συνήθαις εἰσι καὶ σὺντροφοὶ τοῖς πολέμοις· πορεύονται γὰρ ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς γῆς, τουτέστιν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, οὐ τὴν πλησίον μόνην (63)· καὶ τοῦτο ἔχουσιν ἔργον. Οὐ γὰρ εἶπε, Τὸ πορευθὲν, ἀλλὰ, Τὸ πορευόμενον. Καὶ οὐ διαρκάζουσι μόνον τὰς ἀλλοτρίας χώρας, εἴτα ὑποστρέφουσιν, ὥστε εἶναι ὑμῖν ἐκπῶς τοῦ πάλιν τὰς πατρίδας ὑμῶν καθίξαι· ἀλλὰ σκοπεῖσθαι τὰ κατακληρονομεῖν τὰς χώρας, καὶ οικεῖσθαι τὰ σκηνώματα, τὰ μὴ ὄντα πρότερον αὐτῶν. Καὶ ὁ Κύριος δὲ σαρκούμενος, τοὺς Χαλδαίους Μήγους ἐξήγειρεν, οἱ πικροὶ πρότερον ὄντες καὶ ὡμολογῶντες ὡς φιλήδονοι, καὶ φιλόχρυσοι, ἦλθον πρὸς αὐτόν, ὥστε προσκυνῆσαι αὐτῷ, καὶ κατακληρονομήσαι τὰ ἐν οὐρανοῖς σκηνώματα, ἃ οὐκ ἦσαν αὐτῶν πρότερον. Ἀλλὰ καὶ σύμπαντα τὸν ἐθνικὸν λαόν, ὃς διὰ τῶν Χαλδαίων δηλοῦται, εἰς κρίσιν ἐξήγειρεν ὁ σαρκωθείς Κύριος, καὶ τὸ μέγα ἔργον ἐργασάμενος τοῦτο. Ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, Θεὸς ἐφανέρωθη ἐν σαρκί. Οὗτοι τοίνυν πικροὶ ὄντες, ὡς τὸν λόγον τοῦ θρεῖως ἔχοντες, διὰ τε τῆς ἀσεβείας καὶ ἄλλας ἀμαρτίας, ταχινοὶ εἰς μετάνοιαν ἐγένοντο· καὶ ἐπορεύθησαν ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς θείας Γραφῆς, ἢ τῆς Ἐκκλησίας, μὴ εἰς ἓν πρόσωπον τὴν θεοσέβειαν σκεπτόμενοι, ἀλλ' εἰς τρία ὁμοούσια πλατύνοντες· καὶ μὴ κατὰ τὸ γράμμα μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα νοῦντες τὰς Γραφάς, ὥστε τρισὼς (64) αὐτὰς ἐπογράφειν, κατὰ τὸ τῆς παροιμίας παράγγελμα, ὥστε κατακληρονομήσαι τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας, ἐν οἷς ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος κατασκήνω, μὴ ὄντα πρότερον αὐτῶν· τοῖς γὰρ Ἰουδαίοις ἐδόθησαν μόνως. Ἐγνώρισεν γὰρ, φησὶ, δικαιώματα καὶ κρύφατα αὐτοῦ τῷ Ἰσραὴλ· οὐκ ἐποίησεν οὕτως παντὶ ἔθνει, καὶ τὸν νόμον αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς. Καὶ ἄλλως δὲ, ἔθνος ὡμὸν καὶ πικρὸν ὁ Σατανᾶς, καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν διαίμονες, οὓς ἐξεγείρει Θεὸς δι' αὐτοῦ, εἰ τις κατὰ Παῦλόν ἐστιν, ἐπὶ τοῖς ἀμαρτάνοντας, παραδίδους αὐτοὺς τοῦτοις, εἰς διέθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ. Οὗτοι, ἐνθάδε μὲν εὖρωσι στενὴν ὁδὸν καὶ θελημαμένην πύλιν, οὗτοι πορεύονται ἐκεῖ, οὗτοι εἰσέρχονται· ἐνθα δὲ τὸ πλάτος γεηροῦ φρονήματος (65), καὶ βίου ἀνέτου καὶ ἡπιωμένου, ἐκεῖ πορεύονται, καὶ κατακληρονομοῦσι τὰ σκηνώματα, καὶ σώματα τῶν ἀνθρώπων, ἃ ὡς κτήνηματα ὄντα Θεοῦ, οὐκ ἦσαν αὐτῶν.

(64) Περισσῶς, perperam, Cod. Ven.

(65) Græca verba, τὸ πλάτος γεηροῦ φρονήματος, latitudinem terrenæ mentis, sonant.

Φοβερός καὶ ἐπιφανής ἐστι. Τίς ; Ἡ πάντως ὁ Ἀ βασιλεὺς τῶν Χαλδαίων, ὁ Ναβουχοδονόσορ τυχόν, δὲ τὸν τε Ἰσραὴλ εἶλε καὶ ἐνέπρησεν (66). Οὗτος φοβερός ἦν καὶ τοῖς ἔργοις, ἀλλὰ καὶ ἐπιφανής, τουτέστιν ἐνδοξος, καὶ ἐπίσημος, ἱκανὸς καὶ ἀπὸ τῆς φήμης μόνῃς ἐκδειματῶσαι (67) πάντας τοὺς ἀκούοντας.

Ἐξ αὐτοῦ τὸ κρίμα αὐτοῦ ἐστι. Τουτέστιν, οὗ νόμοις ἀκολουθεῖ (68), ὥστε κατ' ἐκείνους κρίνειν, τότε μὲν δεκτὸν, τότε δὲ ἀδίκτον· ἀλλὰ κατὰ τὸ βίξαν αὐτῷ κρίνειν· καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐνθυμηθεῖ, ἐκεῖνο νόμος αὐτῷ ἐστι.

Καὶ τὸ λῆμμα αὐτοῦ ἐξ αὐτοῦ ἐξελεύσεται. Ἐπειδὴ τοῖς Χαλδαίοις ἔθος ἦν πρὸ τῶν πολέμων μαντεύεσθαι, καὶ μάγῃ τέχνῃ πειρᾶσθαι προμανθάνειν (69) τὸ τῆς μάχης τέλος, φησὶν, ὅτι τὸ λῆμμα αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ πρόρρησις καὶ μαντεία ἡ περὶ τοῦ πολέμου, οὐκ ἐξ ἀλλοτρίων μάντεων ἐστὶ αὐτῷ πῶρθεν συγκαλουμένων, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ, τουτέστιν, ἐκ τῶν αὐθιγενῶν καὶ ἐγγυρίων μάγων, οἱ μᾶλλον καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν αὐχοῦσι προσημᾶναι τὰ μέλλοντα. Οὕτω καὶ Βαλαάμ ἀπὸ Μεσοποταμίας μετεκλήθη ὑπὸ Βαλάκ. Ἡ καὶ οὕτως· Κρίμα λέγει τὴν ἐκδίκησιν, ἣν κατὰ τοῦ Ἰσραηλίου λαοῦ ὁ Θεὸς ἐψηφίσατο, καὶ φησιν, ὅτι τὸ κρίμα αὐτοῦ, τουτέστι τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ἡ δίκη ἣν κατεκρίθη δοῦναι ὡς παροργίσας τὸν Θεόν, καὶ τὸ λῆμμα αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ προφητεὺς αὐτοῦ ἀπόφασις, ἐξ αὐτοῦ ἐξελεύσεται, τοῦ τῶν Βαβυλωνίων δηλαδὴ βασιλέως, ὁ ἐστὶ, τέλος λήφεται καὶ ἐσργηθήσεται. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξ ἐθνῶν λαὸς φοβερός ἐστι λατῶν τοῖς δαίμοσι καὶ ἐπιφανής, ὡς σημευθεὶς τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀνωθεν ἔχων τὴν λαμπρότητα διὰ τῆς ἐπιφανείσης πᾶσιν ἀνθρώποις χάριτος τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὕτε νόμοι ἀκούσαντες, οὕτε προφητῶν, οἰκόμεν ἔκριναν τὸ καλὸν, καὶ τῇ πίστει προσέδραμον. Καὶ τὸ λῆμμα ὁ ἐλήφθησαν ὑπὸ Χριστοῦ, προσληφθέντες εἰς τὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν, τῆς αὐτῶν προαιρέσεως ἦν. Καὶ ὁ Σατανᾶς δὲ, παραλαβὼν τοὺς ἁμαρτάνοντας εἰς σωφρονισμόν, φοβερός ἐστι, καὶ ἐμφανὲς τὴν οἰκίαν κακίαν ἐνδείκνυται, οὕτω καταχρώμενος τῷ θεῷ πλάσματι, καὶ διὰ τούτων ἐπιφάνων τὴν πρὸς τὸν Πλάστην δυσμένειαν. Ἐξ αὐτοῦ τοίνυν τούτου καὶ τὸ κατάκριμα (70) αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ ὁ ἄνθρωπος ὃν λαμβάνει εἰς παιδείαν, ἐξ αὐτοῦ ἐξελεύσεται, τουτέστιν, οὐκέτι ὑποχέριος ἐστὶ αὐτῷ· παιδεύεται γὰρ πάντως ἵνα τῶν ἔργων αὐτοῦ ἀποστῇ, καὶ τὸ πνεῦμα σωθῇ. Οὕτως ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀρετῆς καὶ ἐκδικητῆς αὐτοῦ γίνεται.

Καὶ ἐξαλοῦνται ὑπὲρ παρθάλας οἱ ἱπποὶ αὐτῶν, καὶ δέξτεροι ὑπὲρ τοὺς λύκους τῆς Ἀρα-

VERS. 7. *Terribilis et conspicuus est.* Quisnam ille? Omnino fortasse rex Chaldæorum Nabuchodonosor, qui Israellem cepit et incendit. Is igitur vel operibus ipsis terribilis erat atque conspicuus, hoc est, illustris, celebris, gloriosus et insignis, adeo ut vel sola fama perterrefacere omnes, qui audirent, posset.

Ex ipso iudicium ejus est. Hoc est, non legibus innititur, ut secundum illas sententiam ferat; hoc nempe amplectendum, illud vero rejiciendum esse, verum secundum quod quidquam ei visum est, iudicat: et quod cogitaverit, isthuc ei legis viam fungitur.

Et lemma ejus ex ipso egredietur. Chaldæis in more erat ante bella consilium ex vatibus petere, et magos arte tentare, ut prædicarent prælii eventum. Ait ergo quod *Lemma ejus*, hoc est prædictio et vaticinium de bello, non ex alienis vatibus ei obveniet, ex longinquo accitis, sed *ex ipso*: hoc est ex indigenis et suæ patriæ magis, qui præ cæteris gentibus de futurarum rerum prædictione gloriantur. Hunc ad modum Balaam a Mesopotamia accersitus est a Balac. Vel sic accipi etiam poterit, quod iudicium vocet ultionem, quam contra Israeliticum populum Deus decrevit: unde infit, quod iudicium ipsius, hoc est, Israelitici populi poena, ad quam condemnatus est, propterea quod concitaverit ad iram Deum: et *lemma ejus*, id est, prædicta adversus ipsum sententia, *ex ipso egredietur*, Babyloniorum videlicet rege, hoc est, finem accipiet, et efficaciter consummabitur. Quin etiam gentium populus terribilis est et conspicuus in posterum dæmonibus, seu signatus lumine faciei Dei, et a supernis habens splendorem, per quæ omnibus hominibus illuxit, gratiam Dei. Et cum neque legem, neque prophetas audissent, per sese domi iudicarunt, quod bonum esset, et fide accurrerunt. Et lemma, seu consilium (quo a Christo capti sunt, accepti in ejus Ecclesiam) eorum voluntatis erat. Quin etiam Satanæ assumptis peccatoribus ad castigationem, terribilis est et horrendus, et conspicuam præpitiā malitiam ostendit, adeo abutens divino sigmento seu creatura, per hoc suam animi erga Conditorem iracundiam et inimicitias prodens. Ex hoc igitur ipso, condemnatio ipsius est: et homo, quem ad castigationem suscipit, ex ipso egredietur, hoc est, non porro ei subjiçietur: castigatur enim omnino, ut ab operibus ejus desistat, et **140** spiritu servetur. Sic hostis virtutis, et ultor virtute præditi, Satanæ constituitur.

VERS. 8. *Equi ipsorum, pardos saltu vincent, eruntque celeriores lupis Arabiæ.* Cum dixisset ce-

Variae lectiones et notæ.

(66) Ὃς τὴν τε Ἱερουσαλὴμ εἶλε καὶ τὸν ναὸν ἐνέπρησε, qui Jerusalem cepit, atque templum incendit. Cod. Ven.

(67) Ἐνδειματῶσαι, Cod. Bav.

(68) Ἀκολουθῶν, Cod. Bav.

(69) Πρὸς τὸ μανθάνειν, ad discendum, Cod. Ven.

(70) Κρίμα, iudicium, Cod. Bav.

lerem esse gentem Chaldæorum, docet jam quomodo sint celeres, idque per equorum velocitatem, quos et pardos saltu exsuperare confirmat. Quoniam autem pardi saltus non ita in longum pervenit, adjicit et alteram comparisonem, inquires, equos Babyloniorum *Celeriores esse Arabiæ lupis*. Fertur enim lupos Arabicos celerrime, quod sorte occurrerit, corripere, ac dum persequatur eos quispiam, capi non posse, id quod in pardis non contingit.

Et equites ejus accingentur equitatu suo itineri, et accelerabunt cum impetu e longinquo, et volabunt instar aquilæ expetentis cibum. Per hæc robur juxta ac celeritatem ob oculos ponit, quodque ex altioribus in ipsos deferentur. Ut enim aquila inter volatilia et fortis est et velox, præsertim cum famelica expetiverit alimoniam, exque altioribus locis delata, cum impetu suo irruens intolerabilis sit: sic et Chaldæorum equites, nedum potentes sunt et robusti, sed veloces etiam propter equos, alacresque et cupidi ad depopulandum, devorandum et absumendum urbes, ex alto nimirum ingruentes. *Ego enim, inquit, excitabo ipsos.* Insuper equestris antea populi gentium disciplina, superbisque fastus, exsiliat ex errore, saltuque suo, vincet Judæorum principes, qui pardi et lupi Arabiæ vocati sunt, veluti offeri et sanguine gaudentes. Præterea equites talis populi apostoli sunt, qui sederunt super irrationali ipsorum fremitu fastuve, ipsumque sibi subjugarunt. Vehemente impetu current, et accelerabunt a longe, ab Israel enim ad gentes secesserunt, et volabunt instar aquilæ, qui Christus est, cujus cibus est salus hominum. Sed et peccantium et eorum qui erudiuntur equi, hoc est, mulierosæ et vesanæ ratiocinationes, exsiliat a tali affectione, ut etiam spirituales pardos, dæmones ipsos saltus celeritate exsuperent, nec ab ipsis porro comprehendantur. Equites talium equorum, mens et ratio, qui ascenderunt concupiscibilem partem, longe removebuntur a prioribus affectibus, ac temperantiæ et castitatis alis levigati, ac in sublime levati, in cælos usque, ubi Christus est, volabunt, ut superfantantum cupientes, cumque illo agentes, alacriter ferantur ad ligni vitæ usum.

VERS. 9. *Consummatio ad impios perveniet, resistentes faciebz suis ex adverso.* Talibus Chaldæis existentibus, quales eos hactenus descripsit, consummatio ad impios qui in Hierusalem Deo resistent, et in faciem impudenter ei adversantur, perveniet: sive **141** quod Chaldæi illos gladio consummabunt, qui ipsis in faciem belligerando reluctabuntur: ultro enim accedentes et transfugas, ac suapte sponte servitutem sub illis subeuntes, vita donabunt. Quod et ab Jeremia discimus. Præterea et super Judæos consummatio et finis pervenit, qui impii existerunt in unigenitum Dei Filium, restiteruntque ipsi, non quidem clam, sed aperte palam magna loquendi fiducia et libertate, ut adeo dicerent:

Α *βίας.* Εἰπὼν, ὅτι ταχινόν ἐστι τὸ τῶν Χαλδαίων ἔθνος, διδάσκει νῦν, πῶς εἰσι ταχεῖς, καὶ ὅτι διὰ τὴν τῶν ἱππῶν δέξυτῃα, οὐ; καὶ ὑπὲρ παρδάλεις ἐκπηδῶν φησιν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πῆδημα τῆς παρδάλει; οὐκ ἐπιπολὺ διήκει, προστίθῃσι καὶ ἑτέραν σύγκρισιν, καὶ φησιν, ὅτι Ἐπὲρ τοῦς λύκοις τῆς Ἀρράβιας εἰσιν οἱ ἱπποὶ τῶν Βαβυλωνίων δέξεις· οἱ γὰρ Ἀρράβιοι, λύκοι λέγονται δέξυταί τε τὸ προσπυλὴν διαρπάξαι, καὶ ἐπιδιωκόμενοι, ἀκατάληπτοι εἶναι, ὁ ταῖς παρδάλεισιν οὐκ ἐστι.

Καὶ ἐξίπασονται οἱ ἱππεῖς αὐτοῦ, καὶ ἐρμήσουσι μακρόθεν, καὶ πετασθήσονται ὡς ἄετις πρόσθυμος εἰς τὸ φαγεῖν. Διὰ τούτων καὶ τὴν βόμην ὁμοῦ καὶ τὸ τάχος δείκνυσιν, καὶ ὅτι ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων ἐπενεχθήσονται αὐτοῖς. Ὡς περ γὰρ ὁ ἄετις καὶ βωμάλειον ἐστὶν ἐν πτηνεῖ; καὶ ταχύτατον, καὶ μάλιστα ὅταν καὶ πεινῶν προθυμῇται πρὸς τὸ φαγεῖν, καὶ ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων καταφερόμενος, ἀνυπόστατος ἐστὶν· οὕτως καὶ οἱ ἱππεῖς τῶν Χαλδαίων, οὐ μόνον δυνατοὶ εἰσιν, ἀλλὰ καὶ ταχύνει διὰ τοῦς ἱπποῦς, καὶ πρόσθυμοι εἰς τὸ ἐκπορευθῆναι καὶ καταφαγεῖν, καὶ ἐκδαπανῆσαι τῆς πόλεως, καὶ ὑψόθεν καταφερόμενοι. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐπετρέψω αὐτούς. Καὶ τοῦ ἐξ ἑθνῶν δὲ λαοῦ τὸ πρὶν ἱππεῖν καὶ ἀγέρωχον φρύαγμα, ἐξαλείψεται ἐκ τῆς γλῆννης, ὑπὲρ τοῦς τῶν Ἰουδαίων ἀρχοντας, οἱ παρδάλει; καὶ λύκοι Ἀρράβιας ἐκλήθησαν, ὡς θηριώδεις καὶ αἰμοχαεῖς. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἱππεῖς τοῦ τοιοῦτου λαοῦ, οἱ ἀπίστοι, οἱ ἐκάθισαν ἐπὶ τὸ ἄλογον αὐτῶν φρύαγμα, καὶ ὑπέταξαν αὐτὸ, συντόνως δραμοῦνται καὶ ἐρμήσουσι μακρόθεν (ἅπλ γὰρ Ἰσραὴλ εἰς τὰ ἔθνη ἐχώρησαν), καὶ πετασθήσονται, ὡς ἄετις· Χριστὸς, οὐ βρώσις ἐστὶν ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἀμαρτανόντων καὶ παιδευομένων οἱ ἱπποὶ, τοῦτέστιν οἱ θηλυμανεῖς λογισμοί, ἐξαλοῦνται ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἐμπαθείας· ὥστε ὑπὲρ τῆς νοητῆς παρδάλει; τοῦς δαίμονας γενέσθαι, καὶ μηχανεῖται αὐτοῖ; ἐμπελθεῖν εἶναι. Οἱ δὲ ἱππεῖς τῶν ἱππῶν τούτων, ὁ νοῦς καὶ ὁ λόγος, οἱ ἐπέβησαν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μέρους, μακρόθεν γενήσονται τῶν προτέρων παθῶν, καὶ τῶς τῆς σωφροσύνης καὶ ἀγνείας πτεροῖς κουφιζόμενοι, πετασθήσονται εἰς οὐρανοῦς, οὐ ὁ Χριστὸς ὥστε τὸ ἄνω φρονεῖν, καὶ σὺν ἐκείνῳ εἶναι, καὶ προθυμῇται πρὸς τὸ φαγεῖν τὸ ξύλον τῆς ζωῆς.

Δ *Συντέλεια εἰς ἀσεβεῖς ἤξει ἀνθεστηκότας προσώποις αὐτῶν ἐξ ἐναντίας.* Τοιούτων, φησὶ, τῶν Χαλδαίων ὄντων, οἷους ὁ λόγος· ὑπέγραψε, συντέλεια ἤξει ἐπὶ τοῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀσεβεῖς, τοῖς ἀνθεστηκότας· τῷ Θεῷ κατὰ πρόσωπον καὶ ἀντιῶς αὐτῷ ἐναντιούμενους. Ἡ ὅτι οἱ Χαλδαῖοι ἐκείνους συντέλειςουσι τοῖς ἀνθεστηκότας αὐτοῖς καὶ εἰς πρόσωπον πολεμοῦντας. Τοῖς γὰρ προχωροῦντας καὶ αὐτοβλοῦντας, καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῖς δουλείαν αὐθαγέως ὑποδοσμένους, ἀνέτους; ζῆν ἑάτουςιν· ὁ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἱερεμίου μαυθάνομεν. Καὶ ἐπὶ τοῖς Ἰουδαῖοις δὲ συντέλεια ἦκε, τοὺς ἀσεβήσαντας εἰς τὸν μνηστῆρνα τοῦ Θεοῦ Ὑλὸν, καὶ ἀντιστάντας αὐτῷ, οὐ κρύβοντες, ἀλλ' ἀναφανδὸν καὶ πεπαρήρησιςμένως, ὥστε καὶ

εἰπεῖν· Ἄρον, ἄρον, σταίρουσιν αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ τῶν καθ' ἑκάστην ἀμαρτανόντων κα' περνομοῦντων, τῶς μὲν φεῖδεται ὁ Θεός, ἕως ἂν μετρίωτερον τὴν κακίαν μετῴσιν· ὅταν δὲ ἐκρήξωσι ταύτην, ὥστε πεπληρωμένους ἀσεβείν, τὴν καὶ ταύτην αὐτοῖς τὴν συντέλειαν.

Καὶ συνάξει ὡς ἄμμιον αἰχμαλώσαν. Ἐπειδὴ οἱ Ἰσραηλῖται ἀφέντες Θεὸν καὶ τὴν ἐκείνου βοήθειαν, τῷ οἰκείῳ πλήθει ἐθάρρουν, ἔτι καὶ πολλοὶ γενήσεσθε, ὥστε καὶ ἄμμιον παρεικάζεσθαι, ὁ Βαβυλωνίος βασιλεὺς αἰχμαλώτους ὑμᾶς ποιήσει. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξ ἐθνῶν λαός, τελειωθέντες ἐν Χριστῷ, καὶ ἄλλος ἄλλου (71) διδάσκαλοι γινόμενοι, πολλοὺς αἰχμαλωτίσουσιν εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ αὐτὸς ἐν βασιλευσὶ τρυφήσει, καὶ τύραννοι (72) παίγνια αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς εἰς πᾶν (73) ὀχύρωμα ἐμπαιξεται, καὶ βαλεῖ χῶμα, καὶ κρατήσεται αὐτοῦ. Ἐπειδὴ οἱ Ἰσραηλῖται τοῖς οἰκείοις βασιλευσὶν ἐθάρρουν, καὶ τοῖς πλησιοχώροις δὲ προσέτρεχον, εἴτε βασιλεῖς ἦσαν, τοῦτέστι ἐννόμῳ· ἄρχοντες, εἴτε τύραννοι, παρὰ νόμῳ· καὶ βίαιως κρατοῦντες, καὶ τῇ αὐτῶν δυνάμει καὶ συμμαχίᾳ ἐθάρρουν, καὶ τῷ τῇ τοῦ Θεοῦ φησὶν, ὅτι ὁ Ναβουχοδονόσορ βαδίων περιέσται τοῦτων τῶν βασιλείων, καὶ τρυφὴν ἡγήσεται (74) καὶ ἀναίμωτον πάντων κρατήσεται. Οὕτω γοῦν καὶ τῷ Ἰερωνίαν δεδεμένον ἀπήγαγε, καὶ τὸν Σεδεκίαν ἀπετύφλωσε, καὶ τῇ Αἰγύπτῳ δὲ βαρὺς ἐπέπεσθαι. Ἀλλὰ καὶ αἱ πόλεις εἰεν ὀχυραί, καὶ φρούρια δυσάλωτα, καὶ τοῦτων κρατῆσαι, ὥστερ παίζων μάλλον, ἢ σπουδαίων. Χῶμα, γὰρ, φησὶ, μόνον βαλεῖ, ὥστε τῷ τελεῖται ἀντεγείραι τοῦτο, ὁ οὐδὲ πολυμικρῶν ἀνδρῶν εἴσται, ἀλλὰ τῶν σκευοφόρων καὶ τῶν θητεῦσιν μεμαθηκότων. Οὕτω δὲ τὴν Τύρον εἶλεν ὁ Βαβυλωνίος. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ διαβόλου νοεῖται, ὅς τοὺς Ἰσραηλίτας, ἄμμιον ὄντας, καὶ οἰκείους (75) τῇ ἀλμυρᾷ τοῦ βίου θαλάσσης, ὡς ἀγαπῶντας τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μάλλον, ἢ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, εἶλεν αἰχμαλώτους, καὶ ἐνέπαιξε τοῖς ἀρχιερεῦσι, καὶ τοῖς λοιποῖς αὐτῶν ἄρχουσιν, οἱ βασιλεῦσιν εἰκαζόμενοι, διὰ τὸ νόμιμον δέον εἶναι ἀρχὴν, τύραννοι τοῖς τρώποις ἦσαν, καὶ εἰς τὰ ὀχυρώματα αὐτῶν ἐνέπαιξε, πείσας αὐτοὺς κακῶς νοεῖν τὰς Γραφάς. Ἡ γὰρ τῶν Γραφῶν γνώσις, αὐτοῖς ὀχύρωμα· αὐτοὶ δὲ ἦσαν τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, καὶ οὕτως εἰσέρχοντο, καὶ τοὺς εἰσελθεῖν βουλομένους ἐκώλυνον. Ἐκράττης δὲ τῶν ὀχυρωμάτων τούτων, βαλὼν χῶμα, τὴν ταπεινὴν καὶ γῆιν καὶ κάτω κειμένην παρεξήγησιν, καὶ μηδὲν ὑψηλὸν καὶ οὐράνιον ἔχουσαν· ἀγαθῶν γὰρ γερῶν ἀπόλαυσιν νοοῦσι, καὶ τιμωρίας σωματικὰς, καὶ πάντα τᾶλλα τοιαῦτα.

• Joan. xix, 15.

Variae lectiones et notæ.

(71) Ἄλλος ἄλλους, Cod. Ven.

(72) Τυραννήσει, Cod. Ven.

(73) Πόλεως, civitatis. Cod. Ven.

(74) Καὶ τρυφὴν ἡγήσεται τὸν πρὸς αὐτοῦ· πόλεμον, καὶ τοὺς τυράννους δὲ παίγνια ἡγήσεται, et

A Tolle, tolle, crucifige ipsum. Ad hæc, in singulos dies peccantibus delinquentibusque eatenus parcat Deus, quatenus parcus etiam vitia et flagitia perpetraverint. Quando vero perfregerint, et ad scelera adeo proruperint, ut libere, cumque fiducia impie agant, tum denum adducit eis Deus finem, et perdit eos.

Et colliget veluti arenam captivitatē. Quoniam Israelitæ, posthabito Deo, ejusque auxilio, in propria multitudine confidebant, ait: Etsi tantæ copię vestræ totque fuerint, ut vel arenæ numerum adæquetis, Babylonius tamen ille rex captivos vos ducet. Quinetiam gentium populus, in Christo consummati, et alter alterius doctores facti non paucos non capient ad obedientiam Christi.

VERS. 10. *Et ipse in regibus deliciabitur tyrannique ludicra ipsius erunt: et cuicumque munitioni illudet, et aggere congesto, obtinebit eum.* Quia Israelitæ propriis regibus fidebant, ac finitimis etiam accurrebant, sive reges essent, hoc est justis legibus reipublicæ præcessent, sive tyranni, hoc est inique et violenter præter jus et fas sceptris potirentur, eorumque viribus et socialibus armis inniterentur, neque quicquam auxilio Dei: subjungit, quod omnium illorum dominabitur Nabuchodonosor, omnibus superior erit, omniumque victor, cunctisque facile præstabit, delicias arbitrabitur, citra sanguinem etiam omnes superabit. Hunc enim ad modum Jeconiam vinctum abduxit, et Sedeciam oculis orbavit, Ægyptoque admodum molestus fuit. Quamvis autem civitates munitæ fuerint et propugnacula quæ non facile capi expugnarique possint, hæc tamen obtinebit, ludens magis quam serio agens. Nam aggere tantum egeret, quem contra moenia excitet, quod ad opus ne bellicosus quidem viris eget, sed enim laxis, et pro mercede operam suam aliis servilem elocare suetis. Sic jam Tyrum Babylonius ille cepit. Hæc et de diabolo intelligi quidem possunt, qui Israelitas, arenam existentes et domos, in salso hujus vitæ salo, seu diligentes gloriam hominum magis quam gloriam Dei, cepit captivos: et illis primoribus sacerdotibus 142, et reliquis eorum principibus, qui regibus æquiparati, quod legitimum tenerent imperium, tyranni tamen moribus suis vixerunt, horum munitionibus illis Satanæ, persuadens eis, ut Scripturas perperam intelligant: siquidem Scripturarum cognitio ipsis est munitio. At illi tulerunt clavem cognitionis, nec ipsi ingrediebantur, alios tamen ingredi volentes arcebant: proinde hæc munimenta, egesto aggere,

delicias existimabit bellum adversus ipsos, atque tyrannos ludicra putabit. Cod. Ven.

(75) Addictos falso vitæ mari. Lonicerus pro olivæ, addictos, olivæ, domos legit.

Satanas dejecit : aggere, inquam, hoc est, abjecta, A terrestri, imo jacente falsa interpretatione, quæ nihil sublime neque cœleste spiret : honorum namque terrestrium solummodo fructum, et corporales pœnas, et omnia id genus alia sacerdotes intelligunt. Reges etiam et tyranni sunt, qui dominantur affectibus, propterea quod regant et cogant naturam. Quia enim *violentum est regnum cœlorum, et violenti rapiunt illud* **, omnes virtutem amplexi, reges dici queant et tyranni : partim quod hic regnantes, illi etiam regnaturi sint perfectius, quando Christus manifestatus fuerit, vita nostra : partim quod veluti tyranni deprimant, vinque faciant naturæ. Quando igitur (76) virtute armatus semper pugnam committens, aliquem animi motum prosternere valuerit, delicias in hoc habet, eique illudit : epulæ enim ejus tales sunt lautæ et electæ, ac maxime hujusmodi animi perturbationes ad desperationem adigit, perinde atque infelicem Judam, omneque munimentum occupat educto aggere. Etenim aggerem terrestrium curarum jaciens et excitans, egerensve, obsidet humanam mentem, et capit, quæ mens a Deo conditum est munimentum.

VERS. 11. *Tunc permutabit spiritum, et pertransibit, et placabitur.* Quando, inquit, hæc omnia demonstraverit Babylonius, et omnia videbitur vicisse, tum permutabit Deus spiritum, hoc est, vehementem indignationem qua flagrabat adversum impios : et perget, seu transibit, hoc est eminus removebitur ab iis qui puniuntur, non porro ipsis astans et observans ipsorum opera, pœnamque exigens, et propitius eis erit. Hoc autem dixit, non quod Deus retrogradus sit, ut qui facile permutetur : sed quod decente pœna exacta, ac ægrotis alternantibus et sufficientibus pharmacis adhibitis, in posterum cesset a medica disciplina. Præterea Israelitas, cum viderit a diabolo captivos factos, non repellat Deus, populum nempe suum quem præscivit : verum placatus erit Judæis, meliorem mentem induentibus, baptizatisque in nomine Domini Jesu. Hæc autem maxime ex Actis discas. Tria millia enim videbis, et quinque millia, et multas myriades, quas Paulo Jacobus monstrat **. Porro hoc ipsum frequenter contingit. Nemo (77) enim a diabolo victus despondeat animum. 143 Quando enim ad extremum malitiæ perductus fuerit, tum spiritum in eis (78) pravum Deus permutabit in bonum et pertransibit servantem viam, abducentemque a vitio ad virtutem, a terra in cœlum : et (79) egredietur ad Deum per resipiscentiam, quia præsciti a Deo imbuuntur. Non enim inplacabilis est Deus, sed miserator est, et propitius erit peccatis, et non perdet.

** Matth. xi, 12. ** Act. ii, 41.

Variae lectiones et notæ.

(76) Cum igitur is, qui bonis (viris) continenter bellum infert (scilicet diabolus) aliquem istiusmodi virorum deprimere valet, hunc in deliciis habet, eique illudit : epulæ namque ejus electæ sunt, talesque viros in desperationem maxime conjicit, ut infelicem Judam, etc. Sic Græca verba.

(77) Deest γάρ, enim, in textu Græco.

Ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς τύραννοί εἰσιν οἱ βασιλεύσαντες τῶν παθῶν, διὰ τοῦ τυραννῆσαι καὶ βιάσασθαι τὴν φύσιν. Ἐπειδὴ γὰρ βιαστὴ ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ βιασταὶ ἀρπάζουσιν αὐτήν· πάντες οἱ τὴν ἀρετὴν μετιόντες, καὶ βασιλεῖς ἀνελχθέντες, καὶ τύραννοι· τὸ μὲν, ὡς ἐνταῦθα βασιλεύσαντες, καὶ ἐκεῖθεν βασιλεύοντες, τελειώτερον, ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ἡμῶν· τὸ δὲ, ὡς τυραννήσαντες καὶ βιάσάμενοι τὴν φύσιν. Ὅταν οὖν ὁ δαί τοις καλοῖς πολεμῶν, ἰσχύση τινὰ τῶν τοιούτων καθελόν, ἐντρούφημα τοῦτον ἔχει καὶ ἐμπαίζει αὐτῷ (τὰ γὰρ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεπτὰ), καὶ μάλιστα εἰς ἀπόγνωσιν τοὺς τοιούτους ῥίπτει, ὡς τὸν δδλιον Ἰουδαν· καὶ παντὸς δὲ ὀχυρώματος κρατεῖ βάλλον χώμα. Τὸν γὰρ χούν τῶν γῆινων φροντίδων βάλλον καὶ ἀνεγείρων, περιλαβεῖ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, καὶ αἰρεῖ, ὅς ὀχύρωμα ὑπὸ Θεοῦ ἔκτισται.

Τότε μεταβαλεῖ τὸ πνεῦμα, καὶ διελεύσεται καὶ ἐξιλάσεται. Ὅπνιχα, φησὶ, ταῦτα πάντα ἐνδείξεται ὁ Βαβυλώνιος, καὶ πάντων δόξῃ κρητῆσαι, τότε μεταβαλεῖ ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα, τοῦτέστι, τὴν θυμώδη ὀργὴν, ἣν εἶχεν ἐπὶ τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ διελεύσεται, τοῦτέστι, πόρρω τῶν κολαζομένων γεγῆσται, μηκέτι αὐτοῖς ἐπιστάμενος καὶ ἐπιτηρῶν τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ δίκην ἀπαιτῶν, καὶ ὡς αὐτοῖς ἔσται. Εἶπε δὲ τοῦτο, οὐχ ὅτι ὁ Θεὸς καλὴμβολός ἐστι· εὐκόλως μεταβαλλόμενος, ἀλλ' ὅτι τὴν προσήκουσαν δίκην ἀπαιτήσας, καὶ τοῖς νοσοῦσι τὰ κατὰλληλα καὶ ἀρκούντα ἐπιθεῖς φάρμακα, ἔπαυσε λοιπὸν τὴν ἱατρικὴν ἀγωγὴν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς ὅταν ἰδῇ τῇ διαδόλῳ αἰχμαλωτισθέντας, οὐκ ἀπόσεται τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν πρόσγων· ἀλλ' ὡς ἔσται τοῖς Ἰουδαίων μετανοοῦσι, καὶ βαπτιζομένοις· εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ· καὶ ταῦτα μαθήσῃ ἀπὸ τῶν Πράξεων μάλιστα. Τοὺς γὰρ τρισχιλίους ἔβρι καὶ πεντακισχιλίους καὶ τὰς πολλὰς μυριάδας, ἐς τῷ Παύλῳ ἰάκωδος δαίκνυσσι. Καὶ ἐκάστοτε δὲ τοῦτο γίνεται. Καὶ πᾶς ὁ ὑπὸ τοῦ διαδόλου κρατούμενος, μὴ ἀπογινωσκέτω. Ὅτε γὰρ εἰς τὸ τῆς κακίας ἐχγῆτον κατενεχθῇ, τότε μεταβαλεῖ τὸ πνεῦμα, τὸ ἐν αὐτῷ πονηρὸν, εἰς τὸ ἀγαθόν, καὶ διελεύσεται τὴν σώζουσαν ὁδόν, καὶ ἀπάγουςαν ἀπὸ κακίας εἰς ἀρετὴν, καὶ ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν, καὶ ἐξιλάσεται τὸν Θεὸν διὰ μετανοίας ὑπὲρ τῶν προγεγονότων. Οἱ γὰρ ἀνίστατός (80) ἐστίν, ἀλλ' οἰκτιρμῶν, καὶ ἰλάσεται ταῖς ἀμαρτίαις, καὶ οὐ διαφθερεῖ.

(78) Græce αὐτῷ, ipso, et merito ; sermo enim est de eo qui a diabolo vincatur.

(79) Ei placabit Deum per pœnitentiam, qua peccatorum eum pœniteat fucinationum. Sic Græca sonant.

(80) Ἀνοκτιστός, misericordiae expertus, Cod. Rav.

Αὕτη ἡ ἰσχύς τῷ Θεῷ μου. Θαυμάζας δὲ προφήτης τὴν τοῦ Θεοῦ χρησιμότητα, ἀναβοᾷ, ὅτι Ἡ τοιαύτη ἰσχύς τοῦ οὕτως παιδεύειν, καὶ πάλιν οὕτως οἰκτελεῖν, καὶ μεταβάλλειν τὴν τιμωρίαν εἰς ἔλεον, οὐκ ἄλλω τινὶ προσήκει, ἢ σοὶ τῷ Θεῷ μου. Σὺ γὰρ ὁ θρασυὶς καὶ ζωογονῶν. Ταῦτα καὶ διὰ τὸ κατ' ἐκλογὴν λῆμμα ἐρεῖς, θαυμάζων. πῶς οὖς ἀπώσατο (85), αὐθις εἰσεδέξατο· καὶ διὰ τοὺς ἐκ κακίας ἐσχάτης ἐπιστρέφοντας, ὅταν ἴδῃς αὐτοὺς εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀρετῆς ἀναδραμόντας· οὐ γὰρ ἀνθρωπίνῃ ἰσχύς τοιαῦτα δύναται, ἀλλὰ θείας ταῦτα τῷ ὄντι δυνάμει καὶ χάριτος, προσλαβούσης καὶ τὴν ἀνθρωπίνην προαίρεσιν. Καλοῦντος (84) γὰρ σου, ἐρεῖ· Ἰδοὺ πάρεμι, οὐχὶ σιγῶντος· καὶ Ἀνοιγον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό. Σὺ ἀνοιξον πρῶτον, εἴτα ἐγὼ πληρώσω.

Οὐχὶ σὺ ἀπ' ἀρχῆς Κύριος ὁ Θεός δ' αἰῶνός μου; Καὶ οὐ μὴ ἀποθάνωμεν. Εἰ γὰρ καὶ ἡμεῖς παρέδμεν, ἀλλὰ σὺ ἀνοῖθαι καὶ ἐξ ἀρχῆς τῶν πατέρων ἡμῶν Κύριος ἦσθα, ὁ Θεός δ' αἰῶνός, ὁ μηδὲν ἀκάθαρτον ὑποδεχόμενος, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀποισάμενοι, ὡς ἀκαθάρτους. Ἐπεὶ οὖν σε ἀρχαῖον Δεσπότην ἔχομεν, οὐ μὴ ἀποθάνωμεν, τουτέστιν, οὐ μὴ ἐξολοθρευθῶμεν (85), οὐδὲ πανωλεθρίαν ὑποστησέμεθα. Ὅρα δὲ, ὅτι παλαιᾷ ἀναμνησκαι τὸν Θεὸν οἰκεδότης, ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος λέγει περὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν, ὅτι Ἐχθροὶ διὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλ' ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας. Καὶ πρὸς τὸν ἐν ἀρχῇ δὲ καὶ ἀπ' ἀρχῆς ὄντα Λόγον καὶ Θεὸν ὄντα, λέγεται ἂν ταῦτα, ὅς καὶ Ἀγίός μου ἐγένετο, τουτέστιν, ὅτι ἐμοὶ ἄγισμα καὶ προσφορὰν ἐαυτὸν προσήνεγκε, τῷ θανάτῳ τὸ σῶμα ἐδόου, καθὰ καὶ ἔλεγε· Καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἐμαυτόν. Διὸ ἡμεῖς ἀπεθάνομεν τὸν ἐν τῷ Ἀδάμ θάνατον· αὐτὸς γὰρ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα τοῦ θανάτου ἡμᾶς λυτρώσεται. Καὶ ὁ ἐκ τῆς ἀρετῆς δὲ πεσὼν, εἴτα εἰς αὐτὴν ἐπανιών, ἐρεῖ· Οὐχὶ σὺ ἀπ' ἀρχῆς ἦσθα Κύριός μου; Διὸ ἐπαναδραμὼν ἐπὶ τὸν ἀρχαῖον δεσπότην τὸν αἰών, φυγὼν τὸν ἀκάθαρτον, τύραννον, οὐ μὴ ἀποθάνω, ὡς ἀπογόνος.

Κύριε, εἰς κρῖμα τέταχας αὐτόν. Τίνα αὐτόν; ἢ τὸν Βαβυλωνίων, ὥστε κρίναι καὶ παιδεύσαι τὸν Ἰσραὴλ, ἢ τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ λαὸν, τέταχας εἰς κατάκριμα. Ἀλλὰ καὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν εἰς κρῖμα τέταχεν, ὡς αὐτὸς φησιν· Εἰς κρῖμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. Καὶ τὸν ἀνθρώπον δὲ τέταχεν ὁ Θεός εἰς τὸ διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, καὶ μὴ τὸ σύμμικτον ἐξ-

ipsa (81) est fortitudo Deo meo. Demiratus propheta Dei benignitatem exclamat: Talis virtus sic castigandi, ac rursus miserandi, convertendique punitionem in oleum (82), nemini alii, quam tibi Deo meo convenit. Tu enim es, qui mortificas et vivificas¹¹. Hæc etiam juxta electionis consilium dicere queas, demirans quomodo quos repulit, rursus suscepit: et propter eos qui ab extrema malitia gradum retroflectunt, quando videris eos ad cacumen virtutis recurrere. Nec enim humanæ vires talia possunt, verum divinæ sunt hæc revera virtutis et gratiæ, humanam voluntatem accipientis. Loquente namque te dicet: Ecce adsum: tacente vero te, Aperi, inquit, os tuum, et implebo illud¹². Tu primum aperi, deinde ego implebo.

VERS. 12. Nonne tu ab initio Dominus Deus sanctus meus? Et ne moriamur. Etsi enim nos prævaricati sumus, tu multis tamen retro sæculis, et a principio, patrum nostrorum Dominus eras Deus sanctus, qui nihil immundum recipis, et propterea nos ceu immundos repulisti. Quoniam igitur te priscum Dominum nostrum habemus, ne, queso, moriamur, hoc est, ne, obsecro, penitus excindamur, neque interitum funditus sustineamus. Vide autem quomodo veteris Deum proprietatis suæ commonefaciat, quod et Paulus de Israelitis affirmat: Hostes, inquit, propter Evangelium, dilecti autem propter patres¹³. Hæc etiam ad Sermonem et Deum in principio existentem, transferri queant, qui sanctus meus factus est, hoc est, pro me sanctificationem et oblationem sese ipse obtulit, morti corpus tradens, periunde ac etiam dixit: Ego pro ipsis meipsum ego sanctifico¹⁴. Propterea et nos mortui sumus, morte quæ est in Adam. Nam ipse unus pro omnibus mortem obiit, ut a morte nos liberaret. Præterea qui a virtute excidens, ad ipsam fuerit reversus, dicet: Nonne tu ab initio eras Dominus meus? Quare recurro ad veterem herum sanctum meum, relicto immundo tyranno, ne moriar veluti desperans.

Domine, ad judicium ordinasti eum. Quem eum? Vel Babylonium, ut judicet¹⁴⁴ et castiget Israel, vel populum Hierosolymis constituisti ad condemnationem. Quin etiam Dominum Jesum in judicium ordinavit, ut ipse ait: In judicium ego in mundum veni, ut non videntes videant, et videntes cæci fiant¹⁵. Hominem etiam constituit Deus, ut bonum a malo, dijudicaret atque secerneret, et ne promiscuo velitoque ligno vesceretur, quod est vo-

¹¹ 1 Reg. II, 6. ¹² Psal. LXXX, 11. ¹³ Rom. XI, 28. ¹⁴ Joan. XVII, 19. ¹⁵ Joan. IX, 39.

Varia lectiones et notæ.

(84) Pro ipsa Græca αὕτη, hæc.

(82) Lonicerus legisse videtur ἔλαιον, oleum, pro quo in utroque Cod. Ven. et Bav. est ἔλεον, misericordiam.

(85) Πῶς οὖς ἀπώσασθαι ἐδόκει, quos repulisse videbatur, Cod. Ven.

(84) Loquente enim te, dicet, Ecce adsum, non silente; et: Aperi os tuum, et implebo illud, etc. Sic ex utroque Cod. Ven. et Bav.

(85) Verba τουτέστιν, οὐ μὴ ἐξολοθρευθῶμεν, hoc est, ne penitus excindamur, desunt in Cod. Ven.

lupias, pulchra quidem et bona apparens, revera autem mala existens.

Et finxit me Deus, ut arguam institutionem. Commemorata, inquit, pœnam decrevit contra Israelitam, me autem prophetam finxit, id est, posuit et segregavit ut arguerem, hoc est, indicarem pœnam hanc contra ipsos decretam. Dominus itidem Jesus dicere queat: Formavit me Deus Pater, finxitve in Virginis matrice, ut arguam legem, et demonstrem eam esse imperfectam. Eam ob rem etiam aiebat: *Dictum est veteribus: Non machaberis. Ego vero dico vobis: Qui intulit mulierem, ut appetat illam*¹⁶, et quæ sequuntur. Lex enim erat institutio qua utebatur Deus, ac disciplina, tradita imperfectis, quibus in ea habitus etiamdum imperfectus erat. Hinc et Dominus: *Moses, inquit, ob duritiam cordis vestri, de divortio legem scripsit*¹⁷. Arguit igitur legem, æque atque sol fulgore suo, lucernam. Neque enim glorificatum est, inquit, quod glorificatum est, propter excellentem gloriam¹⁸. Ac magnus ille Petrus, de prophetico sermone ait: Cui beneficiis attendentes, tantquam lucernæ ardenti in squalido loco, usquedum dies irradiet, et Lucifer oriatur in cordibus vestris¹⁹. Insuper Scribæ et Pharisei institutio erant populi, quos arguens dicebat: *Vae vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quoniam hæc et hæc committitis*²⁰.

VERS. 12. Purus est oculus tuus ne cernat mala, intueri in labores non poteris. Utquid intueris in contemptores? In quibus supra dubitavit, eorum soluta est etiam dubitatio. Jam nunc vero propter Chaldaeos pendet animi. Neque hoc sit, perinde quasi ipse vates dilutionis indigeat. Qui enim indigeret, qui aliis ut indicet et instituat, formatus est? At enim quia animadvertit apud plerosque de hisce nascituram quæstionem, ideo adducit. Ambigent enim, quam ob causam Chaldaeis longe nequioribus, Israelitas minus impie agentes Deus tradiderit: hujus rei gratia hæret ejus animus, et ad Deum: Novi, inquit, quod purus est oculus tuus, ut qui nolit intueri in prava opera, nec possit inspicere labores, quibus scelerati, vitis perdit, et flagitia designantes, simpliciores affligunt. Ecurratur contemptores, hoc **145** est, arrogantes, ostentatores, et legum tuarum despectores Chaldaeos intueris? Cur mitiore et mansuetiore in eos affectu intueris? Cur lætos dies illos transigere sinis.

Conticesces interim, dum impius devorat justum. Devorat, inquit, impius Babylonius justum Israelitam, tuque interim siles. Quare hoc sit? Justum autem dicit Israelitam respectu Babylonii, quasi dicat, justiore. Peccaverunt quidem Israe-

læti, sed non ita, ut perierint, et non ita, ut non possint revocari. Et non ita, ut non possint revocari.

Kal ἐπλάσεν με τοῦ ἐλέγχειν παιδεύειν (86). Τὴν μὲν ῥηθεῖσαν, φησί, τιμωρίαν ὥρισε κατὰ τοῦ Ἰσραήλ· ἐμὰ δὲ τὸν προφήτην ἐπλάσεν, τοῦτέστι, εἰσέθηκε καὶ ἀφώρισεν εἰς τὸ ἐλέγχειν, τοῦτέστι, δεικνύειν τὴν παιδείαν ταύτην τὴν ἀφωρισμένην κατ' αὐτῶν. Καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς εἰποι ἂν, ὅτι Ἐπλάσεν με ὁ Πατήρ ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου, τοῦ ἐλέγχειν τὸν νόμον, καὶ δεικνύειν αὐτὸν ἀτελεῖ. Διὸ καὶ ἐλεγεν· Ἐβρέθη τοῖς ἀρχαίοις· Οὐ μετιχεύσεις. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν· Ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, καὶ τὰ ἐξῆς. Παιδεία γὰρ ἦν ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ, δοθεὶς τοῖς ἀτελεσιν, οἱ καίτοις τῇ ἐξεί αὐτῶν ἀτελεῖ οὐση. Ἐνθεν τοι καὶ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι Μωσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν ἐν περὶ ἀποστασίου νόμον. Ἦλεγχες οὖν αὐτὸν, ὡς περ ἐλέγχει τὸν λύχον ὁ ἥλιος φανείς. Οὐ γὰρ δεδοξασται, φησί, τὸ δεδοξασμένον, ἔσκεν τῆς ὑπερβυλλούσης δόξης. Καὶ ὁ μέγας δὲ Πέτρος περὶ τοῦ προφητικοῦ λόγου φησὶν· Ὁ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, ὡς λύχνῳ ζῆνόντι ἐν ἀύχμηρῳ τόπῳ, ὥς οὐ ἡμέρα διαυγῆσῃ, καὶ Φωσφόρος ἀνατελεῖ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι, παιδεία ἦσαν τοῦ λαοῦ, οὓς ἐλέγχων ἐλεγεν· Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι τάδε καὶ τάδε ποιεῖτε.

Καθαρός ὁ ὀφθαλμός σου τοῦ μὴ ὀρῆν κενεῖν, καὶ ἐπιβλέπειν ἐπὶ πόνους οὐ δυνατὸν· ἵνα τί ἐπιβλέπεις ἐπὶ τοὺς καταφρονούντας; Ὁ μὲν ἡ πόρε, καὶ λέλυται ἡ ἀπορία (87) ἐκείνη· νῦν δὲ διὰ τοὺς Χαλδαίους ἀπορεῖ· οὐδὲ τοῦτο, ὡς αὐτὸς δεόμενος λύσεως (πῶς γὰρ, ὅς γε εἰς τὸ ἐλέγχειν καὶ διδάσκειν τοὺς ἄλλους ἐπλάσθη), ἀλλὰ γινώσκων, ὅτι πολλοὶ τελοῦνται καὶ περὶ τούτων ζητήσας, ἐπαποροῦσι· Τίνος ἔσκεν τοῖς Χαλδαίοις ἀπειστέροις οὐσι τοὺς Ἰσραηλίτας ἤτοι ἀπεθύνοντας παρεδωκε; Τοῦτον οὖν χάριν ἐπαπορεῖ, καί ζητεῖ πρὸς τὸν Θεόν· Οἶδα, ὅτι καθαρὸς ἐστὶν ὁ ὀφθαλμός σου, καὶ οὐ βούλει ὀρῆν πονηρὰ ἔργα, οὐδὲ δέχῃ βλέπειν τοὺς πόνους, οὓς ἐπάγουσιν οἱ πονηροὶ καὶ κακοὶ καὶ κακοποιοὶ τοῖς ἀκαριαστοτέροις καὶ ἀσθενεστέροις. ἵνα τί οὖν τοὺς καταφρονήτας, τοῦτέστι, τοὺς ἀλαζόνες καὶ τῶν σῶν νόμων ὑπερόπτας Χαλδαίους ἐπιβλέπεις; τοῦτέστιν, Ἰλαρώτερον αὐτοῖς προσδιάνεσαι, καὶ εὐημερεῖν ἐξῆς;

Παρασιωπήσῃ ἐν τῷ καταπίνειν ἀσεβῆ τὸν δίκαιον. Καταπίνει, φησὶν, ὁ ἀσεβὴς Βαβυλώνιος τὸν δίκαιον Ἰσραηλίτην, καὶ σὺ παρασιωπῇς. Διὰ τί οὖν γίνεταί; Δίκαιον δὲ φησὶ τὸν Ἰσραηλίτην ὡς πρὸς τὸν Βαβυλώνιον, ὡς ἂν εἰ ἐλεγε τὸν δικαιοτέρον.

¹⁶ Matth. v, 27, 28. ¹⁷ Matth. xix, 8. ¹⁸ II Cor. ii, 40. ¹⁹ II Petr. i, 19. ²⁰ Luc. xi, 42.

Variae lectiones et notæ.

(86) Παιδεύειν αὐτοῦ, institutionem ejus, Cod. Ven.

(87) Ἄ μὲν ἡ πόρε πρότερον ὁ προφήτης, ἐπὶ τοῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ παρανομοῦσιν ἡ πόρε, καὶ λέλυται ἡ

ἀπορία, quæ quidem superius propheta dubitavit, de iis qui Jerusalem inique agebant, dulcitat, soluta quæ est dubitatio, Cod. Ven.

ρον. Ἡμαρτον μὲν γάρ, φησί, καὶ Ἰσραηλίται· ἀλλ' οὖν ὡς πρὸς τοὺς Χαλδαίους, δίκαιοι εἰσι.

Καὶ ποιήσεις τοὺς ἀνθρώπους, ὡς τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, καὶ ὡς τὰ ἔρπεντα μὴ ἔχοντα ἡγεύμενον. Ἐκ τῆς μακροθυμίας, φησί, τῆς ταύτης (88), καὶ τοῦ μὴ κολάζεσθαι ὑπὸ σοῦ τοὺς πονηροτάτους, ἀλλὰ μᾶλλον τούτοις ἐκδίδεσθαι τοὺς ἡττον πονηροὺς, ποιήσεις τοὺς ἀνθρώπους μηδὲν διαφέρειν τῶν ἰχθύων, οἳ μᾶτε νόμους μᾶτε κριταί· ἔχουσιν, ἀλλ' εἰς βορὰν τοῖς δυνατωτέροις οἱ ἀσθενέστεροι πρόκεινται· ἀλλὰ καὶ τοῖς (89) ἔρπεντοῖς παρεκινεῖται, ἃ διὰ τὸ πονηρὸν τῆς φύσεως, οὐδὲ ἡγεμόνας ἔχουσιν, ὡς ἄμικτα ὄντα καὶ μετὰλληλα (90). Ἡ γὰρ ὅφ' ἡγεμόνα (91) ταπεινὰ τῶν ζώων, ἡμερώτερα (92), φιλοκίον καὶ συναγχελαστικὴν τὴν φύσιν ἐνδεικνύμενα καὶ διὰ τοῦτου. Καταφρονηταὶ δὲ καὶ ἀνωτέρω εἰρηνταὶ οἱ δαίμονες, ἐφ' οὓς παρσιωπῶν ὁ Θεὸς τοὺς πρὸ τῆς οἰκονομίας χρόνους ἐπίνει τοῦ ἀνθρώπου. Ἐξ ἀποτελέσματος δίκην ἰχθύων ζῆν, ἀμυγνῶτας ὄντας καὶ ἀφωνοτάτους. Οὕτε γὰρ ἦν ἐν αὐτοῖς ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος, οὕτε δοξολογίας φωνὴ πρὸς Θεόν· ἀλληλοκτόνοι δὲ μᾶλλον ἦσαν, καὶ τῇ ἐλμυρᾷ τοῦ βίου θαλάσσης ἐνζωογονούμενοι. Πικρὸν τε οὕτως ἦν ὁ τρόπος τούτων, ὥστε λέγεσθαι· Ἰδοὺ βασίλειος ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀπ᾽ αὐτῶν κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ἔρπεντος.

Alicuius eorum vitæ ratio amarulenta erat, ut diceretur: *Venenum aspidum sub labiis eorum, ac asinus eis per similitudinem serpentis* ⁸¹.

Συντέλειον ἐν ἀγκίστρῳ ἀνάσπας, καὶ ἐλκυσεν αὐτὸν ἐν ἀμφιδλήστρῳ, καὶ συνήγαγεν αὐτὸν ἐν ταῖς σαγήναις αὐτοῦ. Εἰπὼν, ὅτι καταπίνει ὁ ἀσεβὴς τὸν δίκαιον, καὶ ὅτι γενήσονται οἱ ἄνθρωποι, ὡς ἰχθύες τῆς θαλάσσης, δείκνυσιν νῦν, περὶ τίνος λέγει ταῦτα, καὶ ὅτι περὶ τοῦ Βαβυλωνίου. Οὗτος γάρ, φησί, τοσαύτην ἔχει δύναμιν, ὡς ὀλόκληρον ἔθνη (τούτου γὰρ δηλοῖ ἡ συντέλεια) ἀνασπᾶν αὐτὸν τινι ἀγκίστρῳ τῇ οἰκείᾳ ισχύϊ, καὶ ἐλκύνειν αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ, αὐτὴν τὴν συντέλειαν, ἐν ἀμφιδλήστρῳ ταῖς δειναῖς μεθόδοις (93) (ἡ γὰρ Ἑβραϊκὴ συνήθεια, τοῖς ἀρσενικοῖς ἀντὶ θηλυῶν χρηταί), καὶ συνήγαγεν ἐν ταῖς σαγήναις, ταῖς πολεμικαῖς δυνάμεσι. Καὶ ὁ διάβολος δὲ διὸν ἐθέρευσεν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐλκυσεν αὐτὸν τῷ τῆς παρακοῆς ἀγκίστρῳ, καὶ τῆς γεύσεως δολέατι, προτιθεὶς τὴν ἰσοθειαν· καὶ συνήγαγεν αὐτὸν, καὶ οἰκειότατον ἐποίησεν ἐν ταῖς σαγήναις τῶν πολυπλόκων καὶ ποικίλων ἡδονῶν. Οὕτω καὶ νῦν ποιεῖ· πρῶτον ἀνασπᾶ τὸν νοῦν, ἀποσπῶν αὐτὸν τῷ Κυρίῳ κολλώμενον, τῷ ἀγκίστρῳ τῆς ἐνὸρμονου ἐνθυμήσεως· εἶτα ἐλκύνει αὐτὸν τῷ ἀμφιδλήστρῳ τῆς συγκαταθέσεως, ἀμφοτέρωθεν κρατῶν αὐτὸν, ἐκ τε τοῦ ἐνθυ-

⁸¹ Psal. xii, 53.

Variae lectiones et notæ.

(88) Τοσαύτης, talī, Cod. Bav.
(89) Plura legisse videtur Lonicetus, cum habet *non nemina serpentium generibus, quæ cum in Ven. tum in Bav. Ms. desiderantur*.
(90) Πρὸς ἄλληλα, Cod. Ven.

A litæ, verum in comparatione ad Babylonios, sunt iusti.

VERS. 14. *Et facies homines, tanquam pisces maris, et reptilia quæ duce carent*. Ex longanimitate hæc, inquit, et ex hoc quod sceleratissimi quique pro suo merito non puniuntur, sed ipsis potius minus mali in pœnam abs te traduntur, nihil discrepare facies mortales a piscibus, quibus neque leges sunt, neque iudices, verum cibi loco potentioribus imbecilliores objiciuntur. Propterea reptilibus, seu venenatis serpentium generibus, similes reddis, quæ ob naturæ suæ amaritiem, neque duces habent, seu exsortia misturæ et societatis, et mutuo inter sese odio savientia. Nam animantia sub ducem constituta, mansuetiora sunt, contubernii et societatis amantem, tum gregis et armenti æquacem naturam et indolem per hoc indicantia. Porro contemptores etiam in superioribus dicti sunt dæmones, ad quos conticescens Deus, temporibus nondum dispensati Evangelii, faciebat homines prorsum piscium instar vivere, ab omni ratione alienissimos, maxime brutos, et omni voce destitutos ac plane mutos: neque enim in eis pietatis erat sermo, neque honorificentiae vox ad Deum: mutua inter se cæde alius erga alium grassantes, et in turbido falso vitæ mari sese multiplicantes progenerantesque.

VERS. 15. *Consummationem in hamo evulsit, traxitque ipsum in reti, et congregavit ipsum in sagenis suis*. Cum dixisset, quod devoret impius iustum, quodque homines assimilentur marinis piscibus: demonstrat jam quo de hæc pronuntiet, nimirum de Babylonio. Is enim tantam habet vim, ut omnes gentes (id enim indicat *consummatio*) extrahat, evehat, veluti hamo quodam, hoc est proprio robore, trahatque ipsum, pro, ipsam consummationem (Hebraica enim consuetudo, masculinis pro femininis utitur) in reti suo, hoc est duris compendiis et studiis. Et collegit in sagenis, hoc est bellicis viribus. Porro diabolus totum etiam venatus est hominem, et attraxit eum inobedientiæ hamo ad gustus illecebras, ipsa Dei æqualitate proposita: collegitque ipsum, et propriissimum sibi fecit **146** in, sagenis multiplicium et variarum voluptatum. Sic hodieque facit: Primum mentem venatur, avellens ipsam a Domino, cui agglutinata erat, hamo voluptuosæ cupiditatis. Deinde trahit ipsam reti confœderationis et assensus, utrinque ipsam tenens, cum cogitando et cupiendo malum, tum assentiendo et confœderando.

(91) Ἡγεμόνι, Cod. Bav.

(92) Ἡμερώτερα, Cod. Bav.

(93) Δολεραῖς μεθόδοις, *dolensis methedis, seu rationibus*. Cod. Ven.

Postea congregat ipsam, et venit in sinum recipit, saganis operum : ubi enim semel ei persuaserit facere malum, tum proprium ipsi etiam Satanas exsequitur, perducens eam illo, ut abutatur propriis cupiditatibus suis, ad desperationem juxta compellens, ceu jam a Deo repulsa sit.

Propterea exhilarabitur et gaudebit cor ejus. Babylonii cor summas delicias, maximam voluptatem capiet ex gentium perniciē : harumque interitum, lætitiā ex oblectationem putabit esse. Diaboli etiam cor super mortalium internecione gaudio reficitur, ceu multos acquirat lapsus sui a Deo consortes.

VERS. 16. *Eam ob rem sacrum faciet saganā suā, et suffitum incendet reti suo, quoniam per ipsa pinguem reddidit partem suam, et epulas suas electas. Ampla enim et locupletia regna sibi subjecit. Quam ejus ostentationem et fastum Danielus etiam ante conspectum nobis statuit, dum inquit : Qui crexit imaginem auream, quam adorare, et cui divinum exhibere honorem præcepit omnes sibi obedientēs, et principes, et (96) subditos, et optimates, et inferioris sortis universos²². De hoc ipso divinus vates Isaias inquit : Ascendam super nubes, super astra ponam thronum meum relinquam terram semidum, et veluti relictā ora tollam²³. Deinde supplicium etiam quo afficitur affert : Super te sternerent putredinem, et reliquæ tuæ vermēs. Quin etiam diabolus, non tantam hamo gratiam habet, hoc est cogitationi, voluptatem inescationis vice obicientem, quantam reti, hoc est assensui, ei saganæ, hoc est effectui. Reti (98) ergo suffitum, ceu magis apparentem, nempē assensum, cupiditatis respectu, ac subtiliorem, effectus respectu : saganæ vero attrihuit sacrificium, ceu majus quidpiam. Effectus enim et opus mali plus corporis et spissitudinis habet, æque atque sacrificium lucidius quidpiam est ipso suffitu. Quia autem plerosque sanctorum et electorum Dei, dirus hic, vehemens et valer hostis, irretit saganā suā, falsi turbidique hujus maris piscator, merito¹⁴⁷ dictum est cibos ejus esse lautos electosque. Tales enim in primis venari studet. Hunc ad modum Judam quidem elegit Dominus : ipso vero Satanas, saganā avaritiæ multa congregante, eum sibi vindicans, ac sui juris*

Α μηθῆναι τὸ κακὸν, καὶ τοῦ συγκαταθέσθαι. Εἴτα συνάγει αὐτὸν, καὶ ὅσον ἐγκολπίζεται ταῖς σαγήναις τῶν ἐργασιῶν. Ἀφ' οὗ γὰρ ἀπαξ πείσῃ αὐτὸν ἐργάσασθαι τὸ κακὸν, ἔκτοτε οἰκείον ποιεῖται, πείσῃ καταχρῆσθαι ταῖς οἰκείαις ἐπιθυμίαις, καὶ εἰς ἀπίγνωσιν συνωθῶν, ὡς ἔδη ἀπωσθέντα παρὰ Θεοῦ.

Ἐνεκεν τούτου εὐφρανθήσεται καὶ χαρήσεται ἡ καρδία αὐτοῦ. Καὶ τοῦ Βαβυλωνίου, φησὶν, ἡ καρδία ἐπεντροφυῆσει ταῖς τῶν ἐθνῶν πανολεθρίαις, καὶ τὴν δόξαν τούτων εὐφροσύνην καὶ τέλει ἡγήσεται. Καὶ τοῦ διαβόλου ἡ καρδία, τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀπώλειᾳ εὐφραίνεται, ὡς ἔχοντος πολλοὺς κοινωνοὺς τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καταπτώσεως.

Ἐνεκεν τούτου θήσει (94) τῇ σαγήνῃ αὐτοῦ, καὶ θυμιάσει τῷ ἀμφιβλήστρῳ αὐτοῦ, ἵτι ἐν αὐτοῖς ἔλλαπνε μερίδα αὐτοῦ, καὶ τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά. Μεγάλας γὰρ βασιλείας καὶ (95) πολυχρύσους ὑφ' αὐτὸν ἐποιήσατο. Δηλοῖ δὲ καὶ ὁ Δανιὴλ τὴν ἀλαζονείαν αὐτοῦ λέγων · Ὅς ἐστῆσεν εἰκόνα χρυσοῦν, καὶ πάντας προσκυνεῖν ταύτῃ ἐκέλευσε τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, ἀρχοντας καὶ ἀρχομένους. Καὶ ὁ Θεὸς δὲ Ἰσαΐας περὶ αὐτοῦ φησὶν · Εἴπας · Ἀναθήσομαι ἐπὶ τῶν νεφελῶν · ἐπάνω τῶν ὀστέων θήσομαι τὸν θρόνον μου καταλήψομαι (97) τὴν οἰκουμένην ὡς νοστίαν, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡς ἄρῳ. Εἴτα καὶ τὴν τιμωρίαν φέρει, ἣν πείσεται · Ὑποκάτω σου στρώσουσι σῆψιν, καὶ τὸ καταλειμμά σου, σκώληξ. Ἀλλὰ καὶ ὁ διάβολος οὐ τοσοῦτον τῷ ἀγκίστρῳ χάρη ἔχει, τῇ ἐνθυμῇ, φημί, δέλεαρ ἐμβαλλομένη τὴν ἡδονὴν, ὅσον τῷ ἀμφιβλήστρῳ τῇ συγκαταθέσει, καὶ τῇ σαγήνῃ τῇ ἐργασίᾳ. Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ ἀμφιβλήστρου, τὸ θυμῶν εἶπεν, ὡς ἐπὶ λεπτοτέρου τὸ λεπτότερον · ἐπὶ δὲ τῆς σαγήνης, τὸ θύειν. Ἡ τε γὰρ ἐργασία τοῦ κακοῦ σωματικωτέρα, καὶ ἡ θυσία τοιαύτη. Ἐπεὶ δὲ πολλοὺς καὶ τῶν ἁγίων καὶ ἐκλεκτῶν τῷ Θεῷ σαγηνεύει ὁ δεινὸς οὗτος καὶ πολυμήχανος τῆς ἀλμυρᾶς ταύτης θαλάσσης ἁλιεύς · εἰκότως εἴρηται · Τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά · τούτους γὰρ καὶ μᾶλλον θηρεύειν σπουδάζει. Οὕτω καὶ τὸν Ἰούδαν ἐξελέξατο μὲν ὁ Κύριος · αὐτὸς δὲ τῇ σαγήνῃ τῆς φιλαργυρίας πολλὰ συναγαγούσῃ οἰκείον ποιησάμενος, βρῶμα ἐαυτοῦ ἔθετο. Ὡς γὰρ τῷ Θεῷ βρῶμά ἐστιν ἡ ἀνθρώπων σωτηρία · οὕτως αὐτῷ ἡ ἀπώλεια. Ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἰσραηλίτας, μεοῖδα ὄντας

²² Dan. iii, 2. ²³ Isa. xiv, 13.

Variae lectiones et notæ.

(94) Pro θήσει, ponet, Lonicerus legisse videtur ποιήσει, cum reddiderit faciet.

(95) Cod. Ven. Sic habet : Τὴν ἀλαζονείαν τοῦ Βαβυλωνίου δείκνυσιν διὰ τούτου · Οἴησεται γὰρ, φησὶν, ὅτι οἰκεία δύναμις, οὐ θεία παραχωρήσει, ταῦτα κατορθοῖ, καὶ χάριν ἔξει τῇ οἰκείᾳ ἰσχύϊ, καὶ παρακλεύεται ταῖς ὑπ' αὐτοῦ, ἵνα τῷ Θεῷ ὀφειλομένης τιμᾶς τῇ αὐτοῦ δύναμει προσφέρῃ, ὡς προσαγαγούσῃ αὐτῷ λιπαρὰν μερίδα, οὐ βρῶματα · *Jactantiam Babylonii regis per hoc ostendit : Putabit enim inquit, se propriis viribus, non divino permissu, hæc strenue se agere, proindeque gratias habebit propriæ fortitudini, jubebitque sibi subjectis hominibus, ut*

honores, qui Deo debeantur, sua ipsius potestate tribuant, quæ pinguem ei partem attulerit, non epulas electas. Ampla enim et locupletia regna etc.

(96) Desiderantur in utroque Cod. verba, quæ Latinis his *et optimates, et inferioris sortis universos* respondeant.

(97) Pro καταλήψομαι, comprehendam, Lonicerus legisse videtur καταλείψομαι, ut innuit ejus interpretatio.

(98) Græca ad verbum ita sonant : *De rete porro suffitum incendere dixit, tanquam de tenuiori tenuius : de saganā vero, sacra facere. Nam ei operatio mali corporatior est, et sacrificium tale.*

Θεοῦ (μερὶς γὰρ Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σκολι-
νισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ), μερίδα λιπαρὴν
αὐτοῦ ἐποίησατο, καὶ ἐκλεκτοὺς ὄντας, Θεοκτόνους
παρεσκεύασε γενέσθαι.

Domini, populus ejus Jacob, funis hæreditatis ejus
eis qui electi Dei erant, permutavit in deicidas et occisores Dei.

Διὰ τοῦτο ἀμφιβάλει ἀμφιβλήστρον αὐτοῦ,
καὶ διὰ παντὸς ἀποκτείνειν ἐθρῇ οὐ φέσεται.

Ἐπειδὴ, φησί, λιπαρὰς μερίδας συνάγει καὶ βρώ-
ματα ἐκλεκτὰ, καὶ κατευοδῶνται ἐν τοῖς οἰκείοις θε-
λήμασιν, οὐδενὸς πειρασθεὶς ἐναντιώματος· καὶ
κατὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἐπιχειρήσει, καὶ οὐ παύσε-
ται τῇ οἰκείᾳ δυνάμει χρώμενος, ὡς ἀμφιβλήστρον·
ὥς περ οὖν οὐδὲ ὁ διάβολος ἐφείσατο τοῦ ἀποκτείνειν
διὰ τῆς ἁμαρτίας πάντα τὰ ἔθνη, ἐπειδὴ ἕκαστ' ἐκ
τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων ἐπέγνω τὴν ἁμαρτίαν οὖσαν.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι, καὶ ἐπιθή-
σωμι ἐπὶ πέτρας, καὶ ἀποσκοπεύσω τοῦ ἰδεῖν,
τί λαλήσει ἐν ἔμοι, καὶ τί ἀποκριθῶ ἐπὶ τὸν
ἐλεγχόν μου. Ἔθος ἐστὶ τοῖς ἁγίοις, εἰ μαθεῖν τι
βούλονται ἐκ Θεοῦ, πᾶσι φυλακῇ φυλάττειν τὴν ἑαυ-
τῶν καρδίαν ἀπὸ κοσμικῶν φροντίδων, καὶ πρὸς μόνον
τὸν Θεὸν συντεταγμένοι, καὶ ἀναβαίνειν οἷον ἐπὶ τινα
πέτραν τὴν τῆς διανοίας ἀπὸ τῶν γῆινων ὑψουσιν. Καρ-
δίας γὰρ ὑψηλὰς ζητεῖ ὁ Θεός, καθὼ καὶ ὁ Δαβὶδ
λέγει· Τοῦ Θεοῦ οἱ κραταιοὶ τῆς γῆς σφόδρα
ἐπὶ ῥηθῆσαν· καὶ πάλιν, Νεοττοὶ γυμνοὶ ὑψηλὰ
πέτονται. Καὶ ὁ προφήτης οὖν Ἀμβακούμ ἀπορήσας
τὰ προειρημένα, ὡς ἐκ προσώπου τῶν τὰ τοιαῦτα
ζητούντων, καὶ μέλλων ἐπαγαγεῖν τὴν τούτων λύ-
σιν, οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνων λογισμῶν, ἀλλ' ὡς ἀπὸ Θεοῦ
φησι ταύτην ἐπείξιν. Διὸ καὶ φησιν, ὅτι Ἐπὶ τῆς
τάξεώς μου τῆς προφητικῆς στήσομαι, καὶ τῆς πνευ-
ματικῆς θεωρίας, φυλάττων τὴν νοῦν ἀμειγρὴν φρον-
τίδων κοσμικῶν καὶ ἀκηλίδωτον, καὶ στήσομαι ἐπὶ
πέτραν τὴν στερεάν καὶ ἀσάλευτον, καὶ ὑψηλὴν
πρὸς Θεὸν ἀναδρομήν, ἐφ' ἣν καὶ Μωσὴν ἔστησεν ὁ
Θεός. Ὡς περ γὰρ οἱ φυλάττειν μέλλοντες, ἐφ' ὑψη-
λὸν τινα τόπον ἀναβαίνοντες, οὕτω βλέπουσι· τὸν
αὐτὸν, φησί, τρόπον καὶ αὐτὸς ἀποσκοπεύσω, τί λα-
λήσει ἐν ἔμοι ὁ Θεός, ἐφ' οὗ ἡ πόρρησα διὰ τοὺς Βα-
βυλωνίους, πῶς οὐ διδάσκει τῶν κακῶν δίκας, ὥστε
ἔχειν με εἰδέναι τί ἀποκριθῆσομαι πρὸς τοὺς βου-
λομένους με ἐρωτᾶν τὰ τοιαῦτα, καὶ μανθάνειν
περὶ τῶν θεῶν οἰκονομιῶν. Ἐλεγχον γὰρ τὴν ἐρώ-
τησιν ὠνόμασεν. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπε, [Τί λαλή-
σεις ἐξωθεν ἔμοι, ἀλλὰ, Τί] λαλήσει ἐν ἔμοι,
ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἐξωθεν ἐλάλει αὐτῷ ὁ Θεός,
ἀλλ' οὐδὲ ἄλλω προφήτῃ· ἀλλ' ἔσωθεν καὶ τῆς δια-
νοίας αὐτῆς ἀπτόμενος. Οὕτω λέγεται λαλεῖν ἐν τοῖς
προφήταις ὁ Θεός. Ἡ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνη λαλή,

A plane faciens, cibum suum fecit. Periinde (99)
enim ut hominum cibus est, salus a Deo parata :
sic epulæ Satanæ, hominum est interitus. Quin
etiam Israelitas, qui pars Dei erant (pars enim

Israel) adeoque portio præclara, sibi subdidit : ac

VERS. 17. Propterea rete suum circumcirca ejiciet,
et omnino gentes interficere non parcat Cum paulo
ante dixisset, quod splendidas lautasve partes
colligat, electaque fercula : quodque orsus sui
prosperos successus, voluntati ejus nemine adver-
sante, experiat : subjungit eum etiam gentes
invasurum, neque quicquam cessaturum quo minus
propria sua potentia, tanquam reti utatur. Quem-
admodum neque diabolus pepercit omnes gentes per
peccatum interimere, ubi semel agnovit, stimulum
mortis, et animorum et corporum, peccatum esse.

CAPUT II.

VERS. 1. Super custodiam meam stabo, et ascen-
dam super petram : et contemplantur, ut videam
quid loquatur in me, et quid respondeam ad redar-
gutionem mei. Consuetudo tenet apud sanctos Dei,
si quid ex Deo discere cupiant, omni custodia
servare cor suum a mundanis sollicitudinibus, et
ad solum Deum intentos esse, ascendereque veluti
super rupem quendam mentis, hoc est, a terrenis
rebus, ad exaltationem. Nam sublimia corda quærit
Deus, sicut David inquit : Fortes Dei a terra
admodum sublevati sunt¹¹ ; et iterum : Pulli vultu-
ris alta volant¹². Consimilem ad modum vates
Habacuc, dubius animi, et in jam commemoratis
hæsitans, veluti ex persona talia inquirentium,
allaturus horum dilutionem, non ex humanis ar-
gumentis, verum veluti a Deo eam sese pro atur-
um ait. Propterea etiam dicit : Super prophetiæ
meæ excubias stabo, spiritualis contemplatio-
nis intellectum meum et mentem a mundanis curis
impermistam custodiens et incontaminatam, si-
stamque me super petram solidam et inconcussam,
altum videlicet ad Deum recursum, supra quem
et Mosem Deus collocavit. Ut enim excubitores,
excelsum quempiam locum scandentes ita specu-
lantur, non dissimiliter et ego speculabor, quid
loquatur in me Deus, de iis rebus ob quas propter
Babyloniæ dubitavi : qui fiat, quod non pœnam
suant ob commissâ sua, ut possim scire quid re-
spondeam volentibus me super hisce interrogare,
ac discere divinæ administrationis consilium : re-
dargutionem enim hic interrogationem nominat.
148 Observa hic quomodo non dixerit, Quid lo-
quatur extra me, sed Quid loquatur in me, ut in-
diret Deum non forinsecus verba facere ipsi, ut
neque aliis prophetis, sed intrinsecus mente ejus

¹¹ Psal. xlvii 10. ¹² Deut. xxxii, 41.

Variæ lectiones et notæ.

(99) Ut enim Deo cibus est hominum salus, ita ipsimet Satanæ (cibus est) eorumdem hominum per-
ditio. Ita Græca sonant.

contacta. Sic dicitur loqui Deus in prophetis. Humani sermo ab extra primum aures circumstrepens, dein ad mentem pervenit : divinum vero colloquium intus fit, mentisque auriculas ferit, attingitque. Per petram, ipsam fidem intelliges. Qui enim credit, Deum nihil in omnibus suis operibus citra causam perficere, ille solus inconcussus persistit, non turbatus ab inæqualitate eventuum.

VERS. 2. *Et respondit mihi Dominus, et dixit : Scribe visionem aperte in buxum, ut persequatur legens ipsa. Nam visio ad tempus usque suum durabit, et perficietur tandem, et non erit vana.* Imperat Dominus prophetæ scribere visionem, hoc est revelationem quam revelavit ei super iis quibus de ambigebat. Quæ vero sit revelatio, paulum modo progressus dicit. Interim vero litteris mandare hanc visionem præcipit, neque id obscure, juxta prophetiam et opacam plane rationem, sed enim perspicue, ut plana sit et clara. Nec in chartam scribere jubet, verum in buxum, hoc est, in tabellam ex buxo, ut sit eo permanentior scriptura : ut nedum hodie spiritum ducentes in hac terra eam legant, sed et in posterum legens persequatur, hoc est, inquirat finem revelationis, quo sint comp'enda hæc. Visio enim illa jam non perficitur, sed indigna est temporis. Tu vero cave hæsites, etiamsi eam nunc non evenire cernas : eveniet enim omnino tandem, et non erit vana neque vana, maxime Deo eam revelante, qui est ipse verus et plenus. Qui ergo mendacium et vacuum seu vanum hic locum habere queat ?

VERS. 3. *Si moram nexuerit, præstolare ipsum, quoniam veniens veniet, et haudquaquam æquo tardior erit.* Hæc est revelatio, quam mystice prophetæ revelavit Deus ; eam ob rem nominatim non demonstravit, quoniam ille sit, quem expectari conveniat, etiamsi moram nexuerit, atque tardaverit. Dicit ergo quispiam, quod ad Deum hæc pertineant. Cum enim conquereretur Habacuc, quod non statim post peccata etiam poenas adducat Deus, neque Babylonios celeri supplicio affligerit, ejus dubii nunc dilutionem adjicit, dicens, quod veniet quidem omnino Deus, quem cæu lentum accusaverat, verum tamen suo tempore : quare si moram trahat, tardiorque plus æquo videatur, sustine, exspecta. Quorumdam est opinio, quod hæc de Cyro dicat, adversus Babylonem venturo. Nam ille veniet, et Babylonem viribus suis exuet, injuriamque perpressos vindicabit, liberabit, verum non jam nunc. Quomodo vero cum dixisset, *Si moram nexuerit, IAS* subintulit mox, *Non tardabit* : proinde *Moram nexuerit*, ad pusillanimitatem, *Non tardabit* vero, ad patientiam refert. Ac si dicat : Si ex pusillanimitate tua videtur tibi lentior esse,

A *Εξωθεν πρώτως τὰ ὤτα περικύπτουσα, εἴτα καὶ ἐν τὴν διάνοιαν διαβαίνει· ἡ δὲ θεία λαλῶσα, ἐνδὸν γίνεται καὶ τῶν νοσῶν ὥτων ἀπτεται. Πέτρῳ δὲ τὴν πίστιν νοήσεις. Ὁ γὰρ πιστεύων, ὅτι οὐδὲν ἔν ποιεῖ ὁ Θεός, ἀλόγως ποιεῖ, ἐκείνος πόνος ἀσβλήτως ἵσταται, μὴ πλυνόμενος ἀπὸ τῆς ἀνωμαλίας τῶν γινομένων.*

B *Καὶ ἀπεκρίθη πρὸς με Κύριος, καὶ ἀπὸ· Γράψον ὁρασίην, καὶ σαφῶς, εἰς κυλίον, ὅπως διώκη ὁ ἀναγινώσκων αὐτὰ, διότι ὁρασίς ἐστι καίρον, καὶ ἀντιτάξις εἰς πάρας, καὶ οὐκ εἰς κενόν. Προστίθεται ὁ Κύριος τῷ προφῆτῃ γράψαι τὴν ὁρασίην, τοῦτέστι, τὴν ἀποκάλυψιν ἣν ἀπεκάλυψεν αὐτῷ, ἐφ' οἷς διατύπων ἐφαίνετο. Τίς δὲ ἡ ἀποκάλυψις, μικρὸν παρακατιῶν, ἰσέλ. Τέως δ' οὖν γράψαι τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην παρακελεύεται, καὶ μὴ ἀσαφῶς κατὰ τὸν προφητικὸν καὶ συνεκτασμένον (1) λόγον, ἀλλὰ σαφῶς· ὥστε δόλῃν εἶναι ταύτην· καὶ γράψαι μὴ ἐν χάρτῃ, ἀλλ' ἐν πυλίῳ, τοῦτέστιν, ἐν πίνακιν ἐκ πυλίου, ἵνα μείνῃ ἡ γραφή, καὶ μὴ μόνον οἱ νῦν ὄντες ἐπιγινώσκωσι ταύτην, ἀλλὰ καὶ ὁ μετὰ ταῦτα ἀναγινώσκων διώκῃ. τοῦτέστιν, ἐπιζητῇ τὸ πάρας τῆς ἀποκαλύψεως, καὶ πότε πληρωθῇσονται ταῦτα. Ἡ γὰρ ὁρασίς αὕτη, οὐ νῦν τελεῖται, ἀλλὰ καιροῦ δέσται. Καὶ μὴ ἐνδολεῖε ἐπ' αὐτῇ, εἰ μὴ νῦν ὄρῃ αὐτὴν ἐκβαλνουςαίν. Ἐκβήσεται γὰρ πάντως εἰς πάρας, καὶ οὐκ εἰς κενὸν ἔσται. Τοῦ γὰρ Θεοῦ ταύτην ἀποκαλύψαντος, ὅς ἐστιν αὐτοσαλήθεια καὶ πλήρης, πῶς ἔσται ψεῦδος καὶ κενόν ;*

D *Ἐὰν ὑστερήσῃ, ὑπόμεινον αὐτόν, ὅτι ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ μὴ χρονίει. Αὕτη ἡ ἀποκάλυψις, ἣν μυστικῶς τῷ προφῆτῃ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεός· διὸ οὐδὲ ὀνομαστὶ ὑπέδειξε, τίς οὗτος, ὃν χρὴ ὑπομένειν, κἂν ὑστερῇ καὶ βραδύνη. Εἰποι μὲν οὖν ἄν τις, ὅτι περὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο φησὶν· ἐπειδὴ γὰρ ἡτιεῖτο Ἀμβάκοῦμ τὸν Θεόν, ὡς μὴ κατόπιν τῶν ἀμαρτιῶν τὰς τιμωρίας ἐπάγοντα, μηδὲ τοῖς Βαβυλωνίοις ἐπιτιθέοντα τὴν δίχην ταχέϊαν, λύσιν νῦν ἐπάγει τῆς ἀπορίας, καὶ φησιν, ὡς ἤξει μὲν πάντως ὁ Θεός ὃν αἰτεῖ ὡς βραδύνοντα, πλην εἰς καιρόν. Εἰ τοίνυν ὑστερήσῃ καὶ βραδύνη, ὑπόμεινον. Λέγουσι δὲ τινες, ὅτι περὶ τοῦ Κύρου ταῦτα φησιν. Οὗτος γὰρ ἤξει μὲν κατὰ Βαβυλῶνος, καὶ ταπεινώσει ταύτην, καὶ τοὺς ἀδικουμένους ἐλευθερώσει· πλην οὐ νῦν. Πῶς δὲ εἰπὼν τὸ, Ἐὰν ὑστερήσῃ, ἐπήγαγε τὸ, Οὐ μὴ χρονίσει ; Τὸ μὲν, Ὑστερήσει, ὡς πρὸς τὴν διλογίαν φησὶν· τὸ δὲ, Οὐ μὴ χρονίσει, ὡς πρὸς τὴν ὑπομονὴν, ὡσαύτως τοῦτο λέγων· Ἐὰν ἀπὸ μικροφυχίας δοκῇ σοι βραδύνειν, ὑπόμεινον, καὶ (2) ἡ ὑπομονὴ πείσει σε μὴ λογίζεσθαι, ὅτι ἐχρόνισας. Τῷ ὄντι γὰρ ἡ μικροφυχία, ὡς περ (3) τὰ φορητὰ, ἀφόρητα (4)· οὕτω καὶ τὰ*

Variae lectiones et notæ.

(1) Τρόπον, modum, Cod. Bav.
(2) Patientia enim tibi persuadebit considerare, cum non tardasse. Ita Græca.

(3) Ὡς πρὸς, Cod. Ven.
(4) Ἀφόρητος, Cod. Ven.

ταχία, βραδία (5) δοκεῖ ποιεῖν· τὸ ἔμπαλιν δὲ ἡ A πατιens esto, expecta: siquidem patientia tibi persuadebit, ne causeris, quod tardus fuerit. Vere enim, ut pusillanimitas nostra, veluti intolerabilia

et plane difficilia videtur efficere, quæ tamen et tolerabilia et facilia sunt: sic et quæ cetera sunt, lenta nobis facit. Ediverso magnanimitas difficilia factu, facilia; et tarda, velocia reddit.

Ἐὰν ὑποστειλῇται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχὴ μου ἐν αὐτῷ. Ὁ δὲ δίκαιός μου, ἐκ πίστεως ζήσεται. Εἶπεν ἄνωτέρω· Γράψον θρασιν, ὅπως διώκῃ ὁ ἀναγινώσκων αὐτὸ, τοῦτέστιν, ἐπιζητῇ τὰ τῆς ὁράσεως, ὡς ἐλπίζων αὐτὰ ἐκδοῦναι. Νῦν οὖν φησιν, ὅτι Ἐὰν ὑποστειλῇται, ἐκείνος ὁ ἀναγινώσκων, τοῦτέστιν, ἐνδοιάσῃ, καὶ ἀμφιδόῃ, οὐκ εὐάρεστός ἐστιν ἐμοί, οὐδὲ εὐδοκεῖ καὶ ἐπαναπαύεται αὐτῷ ἡ ψυχὴ μου. Ὡς περὶ δὲ ὑπνοῦν λέγεται ὁ Θεὸς καὶ ἐγρηγορέναι, καὶ χεῖρας ἔχειν καὶ πόδας ἀνθρωποπρεπῶς· οὕτω καὶ τὸ, Ἡ ψυχὴ μου. Ἡ γὰρ ψυχὴ τοῦ δι' ἡμᾶς ἐπὶ γῆς ἐλθόντος (6) καὶ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου, ἐν μὲν τῷ ἀπίστῳ καὶ ὑποστειλλομένῳ τοῦ ὀνομάσαι αὐτὸν Ἰῶν Θεοῦ καὶ Θεὸν ἀληθινόν, οὐκ εὐδοκεῖ· ὁ δὲ ἀνυποστόλως καὶ ἀδιστακτικῶς αὐτὸν ὁμολογῶν, δίκαιος ἐκ πίστεως γενόμενος, ἔξει τὴν ζωὴν, ἥτοι τὴν μέλλουσαν, ἥ αὐτὴν τὴν δικαιοσύνην. Ἐξ ἔργων μὲν γὰρ νόμου, οὐ δικαιούται πᾶσα σὰρξ. Ὁ γὰρ νόμος, ὁργὴν κατεργάζεται παραβαίνοντος, καὶ ἀπέκτεινε τοὺς παραβαίνοντας· ἡ δὲ πίστις χάριτι λύσει ταῖς ἀμαρτήματα, δικαιοῖ· διὸ καὶ εἰρηται, ὡς τινὰ τῶν ἀντιγράφων ἔχει· Ὁ δὲ δίκαιός μου· τοῦτέστιν, ὁ τῇ ἐμῇ χάριτι δίκαιος γεγενῶς. Πυξὺν δὲ ἐστὶ πᾶσα ψυχὴ ἰσχυρὰ καὶ λεῖα, τοῦτέστι, πρᾶξις, μηδὲν ἔχουσα τραχὺ καὶ ἀπονενοημένον, τὰς περὶ Χριστοῦ προφητικὰς ἀποκαλύψεις ἐν αὐτῇ δεχομένη, καὶ φυλάττουσα ἀνεξάλειπτως τὰς περὶ τῆς προτέρας αὐτοῦ παρουσίας καὶ τῆς δευτέρας. Διὸ καὶ ὅταν ὁρᾷ τὴν δικαιοσύνην ἀσθενοῦσαν, καὶ τὴν ἀδικίαν ἰσχύουσαν, οὐ δυσχεραίνει, ἀλλ' ὑπομένει τὸν καιρὸν, τοῦτέστι, τὸν εὐκαιρὸν χρόνον τῆς ἀκριβοῦς κρίσεως· καὶ τῶν ἐκάστῳ βεβιωμένων ἀναποδόσεως· καὶ δίκαιος ὢν, οὐκ ἐξίσταται τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ τὴν παρούσαν ζωὴν ἀνύει (8) ἐκ τῆς περὶ τῶν μελλόντων πίστεως, ἀπαράτρεπτος διαμένων, καὶ ἐν Χριστῷ ζῶν, ταῖς ἐλπίσι τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας ἐνευφραίνεται. Τοιοῦτος οὖν ὁ λέγων· Εἶδον τὸν ἀσθεῖ ὑπερυψούμενον καὶ ἐλγόμενον (9) καὶ προῆλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν (10). Ἐν μὲν γὰρ τῷ νῦν βίβω ἰσως ἀχρι τέλους εὐδωμεῖ. Καίτοι οὐδὲ τοῦτο συγχωρεῖ οὗτος αὐτός· καὶ γὰρ φησιν· Οἱ πορη-

VERS. 4. Si treditaverit, non oblectatur anima mea in ipso. Justus autem meus ex fide vivet. Supra dixit: Scribe visionem, ut legens eam persequatur, hoc est, inquirat quid sibi velit ea visio, tanquam sperans hoc eventurum: nunc ait, quod Si treditaverit ille lector, hoc est, indversa raptus hæsiterit, et non adhibuerit fidem, non placebit mihi: neque anima mea sese ipso oblectabit, non quiescet super ipso. Quemadmodum autem dormire dicitur Deus et vigilare, et manns habere et pedes humano more, sic et anima jam illi tribuitur. Est igitur anima Verbi Dei, quod ad nos in terram descendit, et caro factum est. Super incredulo ergo et formidante, ut nominet ipsum Filium Dei, verumque Deum, non capiet voluptatem. Qui vero trepidationis exorsus est, citra hæsitationem ipsum confitens, justus factus ex fide, habet vitam, sive futuram, sive illam ipsam justitiam. Ex operibus enim legis nulla justificatur caro¹⁶. Lex enim iram operatur, si quis eam transgressus fuerit, et interemit prævaricantes: fides autem per gratiam solvens delicta, justificat. Eam ob rem etiam dictum est, ut quædam exemplaria habent: Justus autem meus, hoc est, per gratiam meam justus factus. Buxus, vel tabella buxæ, est omnis anima fortis, robusta et lævigata, politave, hoc est, mansueta, nihil habens asperitatis, nihil ruditalis, propheticas de Christo revelationes in sese recipiens, ac firmiter custodiens promissiones, cum de priore ejus adventu, tum posteriore. Quare dum videt justitiam languentem, et injustitiam valentem ac robustam, agro (7) isthuc animæ fert: at interim expectat occasionem, hoc est commodum et opportunum tempus exacti iudicii, ac compensationem persolutionemque operum quæ quisque per sese in hac vita gessit; ac justus cum sit, a justitia non desistit, verum præsentem vitam provehit ex fide in futura bona, impermutabilis perseverans, et in Christo vivens, justitiam iudicii Dei spebus exhilaratus. Talis erat qui dixit: Vidi impium valde exaltatum et subleatum, et præteritii, et ecce non aderat¹⁷: siquidem in hac vita ad finem fortasse 150 felicem rerum cursum obti-

¹⁶ Rom. iii, 10. ¹⁷ Psal. cxviii, 35.

Variae lectiones et notæ.

(5) Βραχέα, Cod. Bav.

(6) Cod. Ven. Sic habet: οὕτω καὶ τὸ, Ἡ ψυχὴ μου ἀἰνεοποιεῖ τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν. Εἰ δὲ ὁ Χριστὸς ἐστὶ, περὶ οὗ εἶπε τὸ, Ἦξει, καὶ οὐ χρονίσει (αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ἐρχόμενος), εἰκότως ὡς ἀπ' αὐτοῦ εἰρηται τὸ, Ἡ ψυχὴ μου· ἡ γὰρ ψυχὴ τοῦ ἐλθόντος, κ. τ. λ. Ita et illud Anima mea, dixit consentaneo quodam imbecillitati nostræ modo. Si vero Christus est, de quo dixit, Veniet et non tardabit [ipse enim est, qui est, et qui erat, et qui venturus est], merito tanquam ab ipso dictum est illud:

Anima mea. Anima enim ejus, qui venit, etc.

(7) Haud ægre fert, sed expectat opportunum tempus etc. Ex Cod. Ven. et Bav.

(8) Ἀνοίγει, aperit, Cod. Bav.

(9) Καὶ ἐπαυρόμενον, ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, et exaltatum, ut cedrus Libani. Cod. Ven.

(10) Τοῦτ' ἐστὶ τῷ νῦν πρὸς τὴν μέλλουσαν κατάστασιν διεβῆ· καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν. Hoc est mente ad futuram (vult) constitutionem transit: et ecce non erat. Cod. Ven.

net. Item propheta (11), cum hoc loco consonat, dum ait : *Nequiter agentes et scelerate, subito, ceu fennum, exarescent.* Præterea in futuro sæculo conuenientem pœnam luet, et non erit, qui sic exciderit ab eo, qui vere est. Juxta Paulum enim, *Deo sumus*²⁸. Sic et alio in loco ait de Deo : *Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam sint*²⁹ : hoc est, eos qui extra ipsum sunt, et propterea non existentes, faciens in ipsis ut ipsius sint, et eam ob rem sint.

VERS. 5. *At fastu inflatus, contemtor et ostentator, nihil plane perficiet.* Cum prædixisset venturum eum, qui tristitia ac dura solveret, liberaretque contritos ab omni calamitate, meminit posthac Babylonii Nabuchodonosor, iniquiens, quod fastus et arrogantia spiritu refertus, contemnensque Dei, nihil perficiet, hoc est, non ad finem usque felicitatem inconcussam assequetur, etiamsi principio inflatus fuerit : id quod et ab Daniele discemus. Etenim priusquam Cyrus armaret copias suas, excidit e regno vesania correptus, ac veluti malo spiritu agitatus circumibat deserta, foris demorans, aeris varietatj expositus, et omni ope destitutus, ut adeo corporis etiam sui formam, ferina, feroci, et effera quadam specie alteraret. Habes igitur dilutionem eorum in quibus dubitasti, præcipue vero qui de divinæ Providentiæ ratione hæsitasti. Ecce enim vidisti finem impii, hæc et hæc facientis.

Qui ampliavit, tanquam infernus, animam suam, et ipse veluti mors, quæ non impleri potest. Congregabit ad sese omnes gentes, et accipiet ad seipsum omnes populos. Quod supra dixit propheta, quod consummationem hamo attraxit, et quod penitus occidere gentes non parcat, veluti sigillo nunc obfirmat Deus, malitiam et veri Nabuchodonosor, et ejus qui mente concipitur, hoc est spiritualis, magis ac magis exhibens. Nam propheta sagenæ, reti, et hamo, mores ejus et potentiam comparavit, ac Deus illum minime saturari ait, ut qui instar inferi Plutonis animas excipiat et non impleatur, quique mortis in morem corpora suscipiat et non exsatiatur, omnes præterea mortales sibi subiciat, suique juris faciat, nec sibi a sua cupiditate tamen temperet. Proprie autem turgidus ille fastu et contemptu, pater est superbiæ : qui etsi humanam naturam occiderit per peccatum per Adam perpetratum, ac dilataverit, seu late aperuerit animam suam, non tantum contra peccatores procedens, verum etiam contra justos, adeoque infantes (*Regnavit enim mors super eos qui non* **151** *peccaverant*³⁰),

²⁸ Rom. xlv, 8. ²⁹ Rom. iv, 17. ³⁰ Rom. v, 14.

Varie lectiones et notæ.

(11) *Quaquam ne hoc quidem concedit hic ipse propheta, siquidem ait : Inique agentes, etc.* Sic habent Græca verba.

(12) *Faciens eos intra ipsum esse.* Cod. Bav. habet : ποιήσας ἐν αὐτοῖς (sic : sed legendum αὐτῷ) γενέσθαι, x. τ. λ., *faciens in ipso esse.*

(13) *Et sensibilis Babylonii.* Lonicerus forte legit αληθινὸν Ναβουχοδονόσορ, cum veri Nabuchodono-

Α γενόμενοι, ὡς ἐκ χρότος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται. Πλὴν ἀλλ' ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, πάντως τὴν προσηκουσαν δίκην δώσει. Καὶ οὐκ ἔσται οὕτως ἀποπεσὼν τοῦ ἀληθῶς θντοῦ· κατὰ γὰρ Παῦλον. Τῷ Θεῷ ἐσμεν. Οὕτω καὶ ἀλλαχού περὶ τοῦ Θεοῦ φησιν· Ὁ καλῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ἔντα, τουτέστι, τοὺς ἔξω αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ὄντας, ποιήσας αὐτοὺς ἐντὸς αὐτοῦ γενέσθαι (12), καὶ διὰ τοῦτο καὶ εἶναι.

Ὁ δὲ κατοιδόμενος καὶ καταφρονητὴς ἀνὴρ. ἀλαζων, καὶ οὐδὲν οὐ μὴ περὰν. Προειπὼν, ὅτι ἤξει ὁ μέλλων λύσαι τὰ σκυθρωπὰ, καὶ τοὺς συντετριμένους ἀπαλλάξει πάσης τλαιπωρίας, λοιπὸν μέμνηται τοῦ Βαβυλωνίου Ναβουχοδονόσορ, καὶ φησιν, ὅτι πάσης οἰήσεω· γέμων καὶ καταφρονῶν τοῦ Θεοῦ, οὐδὲν οὐ μὴ περὰν, τουτέστιν, οὐκ ἄκρι τέλους τὴν εὐδαιμονίαν ἀκράδαντον καθέξει, εἰ καὶ ἐν ψυχῇ φουσηθῇ· καὶ τοῦτο ἀπὸ τοῦ Δανιὴλ μαθησόμεθα, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ τὸν Κύρον ἐπιστρατεύσαι, ἀπερρίψε τῆς βασιλείας, μεταγχολήσας, καὶ ὡ· δαιμονῶν περιήρχετο τὰς ἐρήμους, ἔξω αὐλιζόμενος, καὶ ταῖς ἀνωμαλίαις τοῦ ἀέρος ἐκχείμενος· ἀδοήητος· ὥστε καὶ τὴν τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐπιφάνειαν, ἐπὶ τὸ θηριωδέστερον καὶ ἀγριώτερον ἀλλοιωθῆναι. Ἐχθρὸς οὖν τὴν λύσιν τῶν ἡπορημένων, ὁ ἀπορῶν ἐπὶ τοῖς τῆς Προνοίας λόγοις· ἰδοὺ γὰρ εἶδες τὸ τέλος τοῦ ἀσεβοῦς, καὶ τὰς καὶ τὰδε ποιοῦντος.

Ὁς ἐπλάτυνε καθὼς ᾄδης τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· καὶ οὗτος ὡς θάνατος ἐμπιπλάμενος, καὶ συνάξει πρὸς ἑαυτὸν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ εἰσδέξεται πρὸς ἑαυτὸν πάντας τοὺς λαούς. Ἀπερ ἀνωτέρω εἶπεν ὁ προφήτης, ὅτι *Συντέλειαν ἐν ἀγκίστρῳ ἀνέσπασε*, καὶ ἔτι διαπαντός ἀποκτείνειν ἔθνη οὐ φείσεται, ἐπισφραγίζει νῦν ὁ Θεός, ἐπὶ τὸ μείζον ἀνάγων καὶ υπερβολικώτερον τὴν κακίαν καὶ τοῦ (13) αἰσθητοῦ Βαβυλωνίου, καὶ τοῦ νοητοῦ· ὁ μὲν γὰρ προφήτης, σαγήνην καὶ ἀμφιβλήστῳ καὶ ἀγκίστρῳ τὴν τρόπον τούτου καὶ τὴν δύναμιν ἀπέειπεν· ὁ δὲ Θεός μὴ κορένυσθαι φησιν αὐτὸν, παραπλησίως (14) ᾄδῃ τὰς ψυχὰς λαμβάνοντι, καὶ μὴ ἐμπιπλάμενῳ, καὶ θανάτῳ τὰ σώματα δεχομένῳ, καὶ μὴ κορεννυμένῳ, καὶ πάντας ἀνθρώπους ὅφ' ἑαυτὸν ποιοῦμενον, μὴ ἴσταςθαι τῆς ἐπιθυμίας. Κυρίως δὲ κατοιδόμενος καὶ καταφρονητὴς, ὁ πατήρ τῆς ὑπερηφανίας, ὃς εἰ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐθανάτωσε διὰ τῆς ἐν τῷ Ἀδὰμ ἁμαρτίας, καὶ ἐπλάτυνε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, οὐ μόνον κατὰ τῶν ἁμαρτωλῶν χωρήσας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν δικαίων καὶ αὐτῶν τῶν νηπίων (Ἐβασίλευσε γὰρ ὁ θάνατος καὶ ἐπὶ (15) τοὺς ἁμαρτή-

sor reddiderit.

(14) Nec ita sonant : instar inferni qui animas excipit, et non expletur, atque morte corpora suscipit, et non saturatur.

(15) Lonicerus legisse videtur ἐπὶ τοὺς οὐκ ἁμαρτήσαντας, cum in eos qui non peccaverunt reddiderit : in utroque tamen Cod., tum Ven. tum Bat., desideratur particula negativa.

σαντας), ἀλλ' οὐ μὴ παρανεῖ. Χριστὸς γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναμάρτητος φανεῖς, ἀνέλυσε τὴν ἐν τῷ Ἀδάμ ἀμαρτίαν. Διὸ καὶ ἀδίκως ἀποθανὼν καὶ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, καθότι οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι ὑπὸ τοῦ θανάτου τὸν ἀρχηγὸν διὰ τὰ εἰδωλοτροφίας καὶ πονηρῶν ἄλλων ἔργων, πάντας ὑφ' αὐτοῦ ἐποιήτατο. ὁ δὲ Χριστὸς, ἐκαθάρισεν ἡμᾶς ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, εἰς τὰ δουλεύειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ.

Οὐχὶ ταῦτα πάντα κατ' αὐτοῦ παραβολὴν λήψονται, καὶ πρόβλημα εἰς διήγησιν αὐτοῦ; Οἱ φρονούντες, φησί, παραβολὴν ποιήσονται, ἀντὶ τοῦ, ψόθην καὶ πρόβλημα, τουτέστι, λόγον δημῶδη, καὶ πᾶσιν ἀνὰ στόμα προδοσθαι μὲνον· ὥστε πρὸ παντὸς ἄλλου διηγῆματος, περὶ αὐτοῦ διηγεῖσθαι. Ἡ παραβολὴν εἰπὼν, τοῦτο σημαίνει, ὅταν μέλλωσι τινες μνησθῆναι τινος, ὡς δυστυχῆσαντος, τοῦτον ἔξουσι παραβολὴν, λέγοντες· Οὕτως ἐδυστήχισεν ὁ δεῖ· α, ὡς ὁ Βαβυλώνιος.

Καὶ ἐροῦσιν· Οὐαὶ ὁ πληθύνων ἐαυτῷ τὰ οὐκ ὄντα αὐτοῦ (ἕως τίνος;) καὶ βαρύνων τὸν κλοιὸν αὐτοῦ στιβαρῶς. Ταῦτα, φησὶν, ἔχονται, θρηνοῦντες τὸν Βαβυλώνιον· Οὐαὶ ὁ τοῖς μὴδὲν αὐτῷ προσήκουσι τὰς χεῖρας ἐπιβάλλων, καὶ τὸν κλοιὸν αὐτοῦ, ἔτοι τὸ βάρος· τῆς ἀρχῆς, βαρύτερον καθιστῶν τοῖς ὑπηκόοις διὰ τὸ τοὺς φόρους ἐπιτιθεῖναι βαρεῖς, καὶ τέλη. Διὰ μέσου δὲ ἐπεφώνησεν· Ἔως τίνος; δεῖ· κυνὺς τὸ ἀπληστον αὐτοῦ καὶ ἀκόρεστον, καὶ ὅτι οὐκ εἶδε πέρας, καὶ ὅτι οὐ μέγρι πολλοῦ ταῦτα ἔσται, ἀλλὰ παύσεται ὅσον οὐπω. Ἐδάρυνε δὲ τὸν κλοιὸν καὶ καθὼ βαρυτέραν τὴν ἐκ Θεοῦ τιμωρίαν ἐαυτῷ ἐποίει, ἐφ' οἷς δὲ ἐν κακίᾳ προέκοπτε. Καὶ ὁ διάβολος δὲ, τὰ οὐκ ὄντα ἐαυτῷ συνάγων· τοὺς (17) γὰρ ἀνθρώπους Θεοῦ ὄντας, καὶ μὴδὲν αὐτῷ διαφέροντας, ὑποχειρίους αὐτοῦ ποιεῖ· ἀφηρέθη δὲ τούτους τῇ δυνάμει τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. Ὅθεν καὶ βαρύτερον ἐαυτῷ τὸν κλοιὸν τῆς τιμωρίας κατασκευάζει, ὅτι μὴδὲ τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Χριστοῦ τῆς κακίας ἐπαυσάτο, καίτοι τὰ κακίστατα τῆς δυνάμεως περιχοπεῖς.

Ὅτι ἐξαίφνης ἀναστήσονται οἱ δάκνοντες αὐτὸν, καὶ ἐκνήψουσιν οἱ ἐπίβουλοι σου, καὶ ἔσθαι εἰς διαρπαγὴν αὐτοῖς. Εἶπεν ἀνωτέρω· Ἔως τίνος; ὡς περ σχετιάζων καὶ δεινοπαθῶν, ἀντὶ τοῦ, Μέγρι πόσου ταῦτα ποιήσεις; Εἶτα ὡς περ ἐρωτῶντός τινος· Πῶς (19) τοῦτο εἶπας; φησί· Διότι καὶ ἄκων τῆς ἀδικίας παύσεται. Ὅσπερ γὰρ ἐξ ὑπνου ἀναστήσονται ἐξαίφνης καὶ ἀπροσδοκῆτως οἱ δάκνοντες αὐτὸν ὡς περ ὁδοῦσι ταῖς τοῦ πολέμου προσβολαῖς, καὶ

tamen in finem usque non perducet. Christus enim pro nobis impecabilis, et sine peccato apparuit, ac dissolvit peccatum, in nos per Adam transfusum. Propterea et injuste mortuus, et excitatus ex mortuis, eo quod non erat possibile teneri a morte principem vitæ, simul etiam (16) nos excitavit et sedere fecit in super coelestibus. Et ille quidem per idolorum cultum, et alia prava opera cunctos sibi subiecit: Christus vero mundavit nos ab operibus mortuis, ut serviremus Deo viventi et vero.

VERS. 6. Nonne hi omnes de ipso similitudinem sument, et propositionem quæ ei denarrent? Prudentes, inquit, similitudinem edent, hoc est, oden vel canticum et problema, id est, sermonem popularem, qui omnibus passim sit in ore, ut pro omni alia narratione, de ipso verba faciat. Vel parabolam dicens, hoc significat, quod quoties mentionem sint facturi alicujus ceu infortunati, hanc sibi sumant similitudinem, dicentes: Æque infortunio succubuit, atque Babylonius.

Ac dicent: Væ qui multiplicat sibi quæ sua non sunt (quousque?) et solide ponderosum reddit colli sui ornamentum. Hæc, inquit, canent, lamentantes Babylonium: Væ qui nihil se decentibus manum injicit, et tolli sui ornatum, sive onus imperii sui gravius constituit subditis suis, quod gravia tributa et vectigalia imponat. In medio autem exclamavit luctu: Quousque? Inexplebilem ejus et insatiabilem cupiditatem demonstrans, ut quæ finem non noverit, quæ tamen non diu duratura sit, sed enim propediem cessatura, quantum nunquam antea. Grave autem et onerosum reddidit collare suum, eo quod gravius sibi supplicium ex Deo ipse paravit: quandoquidem in malitia sua semper perrexit. Porro calumnians spiritus, etiam quæ sua non sunt colligit, nimirum homines Dei existentes ab eo nihil differentes, nimirum ad imaginem ejus creatos, sibi mancians, quos tamen Deus virtute Evangelii Christi liberat. Unde et gravius sibi collare, hoc est majorem pœnam quidem apparat, qui ne in adventu quidem Christi a malitia destituit. Atqui consideras (18) hic commodissimam potentiam.

VERS 7. Quoniam repente exsurgent mordentes ipsum, et expergiscentur insidiatores tui, erisque in directionem ipsis. Jam antea dixit, Quousque? veluti ægre ferens et commotus, pro eo quod est, Quandiu hoc facies? Deinde veluti interroganti cuidam: Quomodo hoc intelligis? Quoniam, inquit, invitatus ab injuria et injustitia desistet. Nam veluti e somno exsurgent subito, et ex improvviso lancinantes seu mordentes ipsum ceu dentibus, belli nimirum insultibus, exo-

Variae lectiones et notæ.

(16) Desiderantur in utroque Cod. Græca verba Latinis hisce simul etiam nos excitavit, et sedere fecit insuper coelestibus respondentia.

(17) Hæc ita sunt reddenda: Homines enim Dei existentes et nihil ad ipsum (scilicet diabolum)

spectantes, sibi subiecit. Spoliatus autem est his potestate Evangelii Christi, etc.

(18) Potissimis licet potestatis sue viribus exutus. Ex Cod. Ven.

(19) Πῶς; ubi? Cod. Bav.

dentisque vires ejus bellicas et absumptas, nempe **152** sub Cyro, Persæ, Medi, et Elamitæ; ac veluti ex ebrietate, ac alta, in soporem delatione, expergefæcti, sobriam mentem, et liberam ratiocinationem recipientes, non porro ferent tantam tuam degravationem, verum omnibus mediâ insidiabuntur tibi, diripientque regnum tuum. Insurrexerunt etiam adversus Satanam apostoli et martyres, qui docentes et comitentibus ore Christum, mordabant corpus ejus, sive ens, qui quæ Satanæ sunt sapiunt. Ut enim corpus Christi sunt fideles, sic corpus diaboli sunt infideles. Et qui antehac idololatræ fuerunt, insidiatores ejus constituuntur, abolituri ipsius opera. Evigilarunt enim et viderunt lignum, lignum, inquam, et aliam materiam, qualis esset, quam antea, cen temulentis, colebant. Porro qui a peccato deflectit, itidem exsurgit; jacens enim reflecti non posset: et confitens, movet diabolum ore suo, quo confitetur. Et expergefæctus ex alta in soporem delatione, qua detinebatur a voluptate, insidiatur jam per jejunium, corporis humi cubantis castigationem, precationem, diripiens ipsum, et alios ad salutem ducens, et verbo et exemplari, quod in sese exhibet.

Vers. 8. *Quia deprædatus es gentes multas, deprædabuntur te omnes relictæ populi, propter sanguinem hominum, et impietatem terræ et civitatis, et omnium inhabitantium ipsam.* Multos, inquit, in deprædatus es, verumtamen a paucis extra tyrannidem tuam relictis destrueris, quos neque sperabas tibi renisuros. Adde divinitus plaga tibi infligitur, ut qui abs te contempti fuerint, te excellent, veluti Deo prorsus illos confortante, indenteque robur. Patiaris autem hæc propter victimas et eadem quam edidisti, hominum, et propter impietatem et flagitia quæ commisisti, omnem terram omnemque civitatem vastans, ac suis habitatoribus orbans. Proinde a Cyro hæc passus est Babylonius, sive imperium ejus; a sanctis vero Satanas, qui spoliens homines per seducentem voluptatem, per illos **(24)** rursus spoliatus est, atque Christo ingresso in domum ejus, sive in mundum, in quo habebat robur, diripienteque vasa ejus, quibus utebatur, ad omnem propriam efficaciam suam et operationem. Spoliatus est etiam per apostolos, qui ex reliquiis electorum Israelitarum existentes, omnes Satanæ subjectos liberabant.

Vers. 9. *Vas qui avide possidet facultates malas domui suæ, ut ponat in altitudinem nidum suum, ut coulegatur manu malorum.* Indignatur Babylonio tanquam avaro. Dicere autem queas, quod et lugeat ipsum. Etenim verè miser est, et luctu dignus, qui plura appetit. Proinde et ille avide expetebat facultates malas domui suæ: vel avarus erat avaritia

Α κατεσθλόντες αὐτοῦ τὰς σφαρματικὰς δυνάμεις; καὶ δαπανῶντες, οἱ ὑπὸ Κύρον δηλαδὴ Ἡέρσαι καὶ Μήδαι καὶ Ἑλαμίται· καὶ ὥσπερ ἐκ μέθης καὶ κάρου ἀνανήφοντες, καὶ λογικῶν ἐμφρανα καὶ ἐλευθέριον ἀναλαμβάνοντες, οὐκέτι ἀνέξονται τῆς τοσαύτης συνβαρύτητος, ἀλλὰ παντοιοτρόπως ἐπιβουλεύουσιν σοι καὶ διαρπάσονται τὴν βασιλείαν σου. Ἐπαυέστησαν δὲ καὶ τῶ διαδόλῳ ἀπόστολοι καὶ μάρτυρες, οἱ διδάσκοντες καὶ ὁμολογοῦντες στόματι τὸν Χριστὸν. ἔδακνον τὸ σῶμα αὐτοῦ **(20)**, ἥτι· τοὺς τὰ αὐτὰ [*sc. αὐτοῦ*] φρονούντας. Ὅσπερ γὰρ σῶμα Χριστοῦ οἱ πιστοί, οὕτω καὶ τοῦ διαδόλου οἱ ὀπισθοί. Καὶ οἱ πρότερον εἰσὶν ὀλιγάττοι, ἀπιδούλοι αὐτοῦ ἔσονται, καθαιρουῦντες τὰ αὐτοῦ ἔργα. Ἐξέστησαν γάρ, καὶ εἶδον τὸ ξύλον, ξύλον **(21)** καὶ τὴν ἑλὴν ὕλην, ὅσα ἦν, οἷς πρὶν ἐλάτρευσαι ὡς μεθύοντες. Καὶ ὁ ἀπὸ ἁμαρτίας δὲ ἐπιστρέφων, ἀνίσταται· κείμενος γάρ, οὐκ ἂν ἐπιστραφεῖ· καὶ ἐξομολογούμενος δάκνει τὸν διάβολον ἐν τῷ στόματι ὃ ἐξομολογεῖται. Καὶ ἐκνήψας ἀπὸ τοῦ κάρου ὃ καπεσχέθη ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, ἐπιβουλεύει **(22)** διὰ νηστείας, χαμευνίας, πρῶσευχῆς, καὶ διαρπάζει αὐτὸν, καὶ ἄλλους **(23)** πρὸς σωτηρίαν ὁδηγεῖ, τῷ τε λόγῳ καὶ τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑπαδείγματι τοῦ ἁγίου.

Διότι σὺ ἐσκαύλευσας ἔθνη πολλὰ, σκυλεύσουσί σε πάντες οἱ ὑπολείμμενοι λαοί, δι' αἵματος ἀνθρώπων, καὶ ἀσεβείας τῆς, καὶ πόλεως, καὶ πάντων τῶν κατοικοῦντων αὐτήν. Πολλοὺς μὲν, φησί, σὺ ἐσκαύλευσας, πλὴν ὑπὸ ἐλπίων καταλυθήσῃ, τῶν ἐξωτῆς σῆς τυραννίδος ὑπολειφθέντων, οὓς οὐδὲ ἡλιπῆες ἐπιθήσεσθαι σοι. Οὕτω θεήλατός σοι ἐστὶν ἡ πλὴγῃ, ὅτι οἱ καταπεφρονημένοι ὑπὸ σοῦ, οὗτοι περιεγίνοντό σου πάντως, ὡς Θεοῦ ἐνισχύοντος αὐτούς. Πείσῃ δὲ ταῦτα διὰ τῆς σφαγῆς τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τῆς ἀσεβείας; ὅς ἐποίησας, πᾶσαν τὴν γῆν καὶ πᾶσαν πλὴν ἐρήμους αὐτὰς ποίων τῶν αἰκητόρων. Ὅτι μὲν οὖν Κύρου πέπονθε ταῦτα ὁ Βαβυλωνίως, ἥτοι ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ· ὑπὸ δὲ τῶν ἁγίων ὁ Σατανᾶς, ὃς σκυλεύσας τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς πλανώσης ἡδονῆς, ἐσκυλεύθη μὲν τούτους καὶ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, εἰσελθόντος ἐς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ἥτοι, τὴν κόσμον, ἐν ᾗ τὴν ἰσὴν εἶχε, καὶ τὰ σκεῦῃ αὐτοῦ διαρπάσαντος, οἱ ἐχρήτη πρὸς πᾶσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ. Ἐσκυλεύθη δὲ καὶ διὰ τῶν ἀποστόλων, οἱ ἐκ τοῦ κατ' ἐκλογὴν λήμματος τῶν Ἰσραηλιτῶν ὄντες, πάντας τοὺς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σατανᾶ ἡλευθέρουν.

Ὁ δὲ πλεονεκτῶν κακὴν πλεονεξίαν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, τοῦ τάξαι εἰς ὕψος νοσοῦν αὐτοῦ, τοῦ σκαπασθῆναι ἐκ χειρὸς κακῶν. Σχετλιάζει ἐπὶ τῷ Βαβυλωνίῳ ὡς πλεονέκτη. Εἴποις δ' ἂν ὅτι καὶ θρηνηεῖ αὐτόν· καὶ γὰρ ὁβλιος ὄντως, καὶ θρηνεῖσθαι ἄξιος, ὁ τοῦ πλεονος ἐπιμέμεγος. Ὅσπερ οὖν καὶ οὗτος ἐπλεονέκτει πλεονεξίαν κακὴν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ,

Variæ lectiones et notæ.

-(20) Τοῦ ἐχθροῦ, inimici, Cod. Ven.

(21) Deest Τὸ ξύλον secundo loco repetitum in Cod. Bav.

(22) Ἐπιβουλεύει τῷ ἐχθρῷ, insidiatur inimico,

Cod. Ven.

(23) Ὅτε καὶ ἄλλους, cum et alios, Cod. Ven.

(24) I lis spoliatus rursus est a Christo, qui ingressus est in domum ejus. Sic Græce habetur.

τούτεστι, διὰ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ βασιλείαν, ὥστε παύσεται πύξινος ὑψηλὴν καὶ δυνατὴν, πρὸς τὸ μηδενὸς περπαθῆναι πάλιν, ἥ καὶ τὸν βασιλικὸν οἶκον λαμπρὸν ἐποιεῖ κατὰ κατὰχρυσόν, καὶ ὑψηλὸν αὐτὸν ὑποδύμει, πάντοθεν ἀσφαλίζομενος, ὡς ἀνεπαύλετος εἶη. Εἴπε δὲ νοσοῦν ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἀνέμων, πᾶν ὑψηλὸς ποιούντων τὰς οὐκείας νοσοῦν. ὡς ἂν μὴ εὐδαιμόνησεν εἴεν οἱ νεοττοὶ τοῖς ἐπιθελευμένοις ἐθέλουσι. Ἀγλὸς δὲ καὶ τὸ κούφον τοῦ φρονήματος καὶ ἐπιγνόνον. Ἔστι δὲ κατὰ πλεονεξίαν κακὴ, ὅταν τις πλεονεξίῃ ἔχῃ ἐν ἀρετῇ, καὶ ὅταν δοῦς ἐν ταῦθα ὀλίγα, πλείων ἐκείνους λαβὼν σπουδαῖσι.

Ἐβουλεύσω αἰσχύνῃ τῷ οἴκῳ σου. Τὸ ὕψος, ἤτοι, τοῦτο δὲ περιποιησὼ ἀπὸ πλεονεξίας τῷ οἴκῳ σου, καὶ τῇ βασιλείᾳ σου, εἰς αἰσχύνῃ πλείων περιποιησὼ σοι. ὅτι γὰρ λαμπρότερος εἶ, τοσοῦτον πλείων σοι αἰσχύνῃ τὸ ἐκπέσειν τῆς τοσαύτης καὶ τηλικαύτης λαμπρότητος. Ταῦτα καὶ πρὸς πάντας πλεονεξίας εἴρηται. Καὶ ἀκούευσαν ταῦτα, καὶ ὤφραίσθησαν. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τοῦ πλεονεκτούντος τὸν θεὸν ἀποσώσων, καὶ ἀρπάσαντος ὑπ' ἐμεῖς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. ὃς ἔταξε μὲν εἰς ὕψος, τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ τὴν νοσοῦν, τούτεστι, τὴν ἀμαρτίαν. ἐν αὐτῇ γὰρ ἐκπαυαύεται. Νοσοῦν δὲ λέγεται ἔχειν ὡς ὁρνεῖ, διὰ τὴν ἐν τῷ ἀέρι ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν, καὶ τὸ ἀλαζονικὸν καὶ ὀφλοῦν. Ἀλλ' ἐβουλεύσατο αἰσχύνῃ τῷ τοιοῦτῳ οἴκῳ αὐτοῦ. Ὅτε γὰρ ἀμαρτίαν ἐκρύψωσιν, καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς κακίας ἐπεισὼ φθάσαι, τοὺς τε ἄλλους ἀνθρώπους εἰς πᾶν εἶδος ἀμαρτίας συνεληλαῖως, καὶ τοὺς Ἰσραηλίτας εἰς τὸ πληρῶσαι τὸ μέτρον τῶν πατέρων αὐτῶν καὶ θεοκτενεῖσαι, τηλικαῦτα κατησχύνθη.

rum, et eorum qui et prophetas et Christum occiderant, tum ignominia est affectus et pudore suffusus.

Συνεπέρανας λαοὺς πολλοὺς καὶ ἐξήμαρτεν ἡ ψυχὴ σου. Τούτεστι, Συντέλεσας, πανολεθρία διέφθειρας, (ὅπερ ἀνωτέρω εἶπε· *Συντέλειαν ἐν ἀγκίστρῳ ἀνέσκαψε*), καὶ οὐδὲ (25) ἔσθης τοῦ ἀμαρτάνειν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἐξήμαρτεν ἡ ψυχὴ σου, εἰς πλεονεξίας μεγάλους προχωροῦσα. Ἡ, ὅτι Μετὰ τὸ συνελεῖν λαοὺς πολλοὺς, ὑπερφάναν ἐνόησας, κατ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ λυτήσας, ὅπερ ἐστὶν ἀμαρτία ψυχῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ ψευδοδιδάσκαλοι πλεονεκτοῦσι πλεονεξίαν κακὴν, ἀποσπῶντες τῆς ὁγιῶς διδασκαλίας τοὺς μαθητὰς ὑπὸ αὐτῶν, ἵνα τοὺς οἴκους αὐτῶν, καὶ οὐ τοῦ θεοῦ, τούτεστι, τὰς λεγομένας Ἐκκλησίας, ὑψηλοτέρως καὶ ἐνδοξοτέρως ποιήσωσι, διὰ τοῦ λαλεῖν ὑπερόψα· ἀλλ' αἰσχύνῃ αὐταῖς βουλεύονται, τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶ τῷ ὄντι οἶκος θεοῦ, κραταιοτέρως δεικνυμένης, ὅτε καὶ συμπερινοῦσιν οἱ τοιοῦτοι λαοὶ πολλοὺς, τῷ ἀναθέματι αὐτοῦς ἐνόχους καθιστώντες, ὅπερ ἐστὶ πέρας καὶ τέλος παντὸς αἰρετικῆς, ὃ ἀπὸ θεοῦ, φημι, χωρισμός.

Variae lectiones et notæ.

(25) Οὐδὲ οὕτως, non ita quidem, Cod. Ven.

A malo 153. domus sue, hoc est, propter imperium suum et regnum, ut hoc eximium, alium et præpotens constitueret; ut nullo tentari malo possit: vel in domum suam regiam splendidam faceret, et aure præclarum, utque sublimem ipsam exstrueret, ut ita undique intus et insidiarum exors fieret. Dixit autem nidum ex metaphora avium, nidus suos in alto collocantium, ut ne facile puli eorum intercepti quærent per insidiatores. Subiungit juxta mentis ejus sublimitatem et elationem. Est etiam bona excellens, seu plura habendi cupiditas, quando in virtute quiescam superior esse voluerit, et quando pauca hinc impenderit, plura inde recipere cupiat.

B Vers. 10. Consultasti in ignominiam domui tue. Aritudo, hæc, hæc quam acrius es ex avaritia domui tue, regnoque tuo, ad majorem ignominiam vertetur tibi: quo enim præclarius es, hoc in majorem tibi contumeliam cedit, quo a tanto talique splendore excidas. Hæc ad omnes quidem avaros dicta sunt, et circumvenientes alios. Atque utram hæc audiant, et commoditatem ex eis capiant. Hæc etiam dicta sunt de spiritu deserto, qui Deo major esse gestit, ac humanam sibi subdidit naturam. Qui posuit quidem in altitudinem domum suam et nidum, hoc est peccatum, in ipso enim quiescit. Nidum vero, instar avis habere dicitur, propter principatum et potestatem quæ ei est in aere, ac propterea quod ostentationem, fastum et ardorem spiritus. Atque hujusmodi domui suæ contumeliam decrevit et acquisivit. Quando enim peccatum ad fastigium perduxit, ac ad suam malitiam pervenire persuasit, nimirum alios homines ad nullam non peccati speciem impellens, ac Israelitas ut complerent mensuram patrum suorum, et eorum qui et prophetas et Christum occiderant, tum ignominia est affectus et pudore suffusus.

Confecisti populos multos, et deliquit anima tua. Hoc est, Consummasti, vel funditus cum summa pernicie perdidisti (quod supra dixit: *Consummationem in hamo extraxisti*), neque destitisti a peccando: verum hodie delinquit anima tua, ad majorem plura habendi cupiditatem progrediens. Vel: Post confectionem populorum multorum, superbia languisti, ut vel contra Deum rabidus esses, id quod vere est animæ peccatum. Præterea vani doctores circumveniunt circumventionem mala, avellentes a sana doctrina discipulos post sese, ut aedes suas, et non Dei (quas Ecclesias vocant) altiores et præclariore reddant, eo quod turgida loquantur: quibus tamen sibi ignominiam struunt, Ecclesia, quæ revera est domus Dei, fortiores sese monstrante, quando et conficiunt tales populos multos, Ecclesiæ anathemati ipsos obnoxios constituentes, qui est finis et exitus omnis hæretici, nimirum separatio a Deo.

154 VERS. 11. *Hanc ob causam lapis ex pariete A clamabit, et cantharus ligneus vociferabitur. Con-*
suevit Scriptura, inanimis et sensu vacantibus et
ratione vocem attribuere, non quod sonare verba
queant, verum quod veluti per ipsas res tantum non
clament. Hanc ad rationem Isaias ait: Erubescere,
Sidon, dixit mare ^{21.22} *et: Caeli narrant* ²³ (26).
 Et quod præsentī loco magis est accommodum,
 Dominus dixit Judæis, cum pueri (27) eum com-
 mendarent: *Amen dico vobis, si conticuerint illi,*
lapides clamabunt. Proinde ad Babylonium ait:
 Nedum sermonis participes, verum et inanimi
 lapides, et irrationalia, ut canthari, vociferabun-
 tur adversus tuam dementiam et insaniam. Et qui
 hoc fiat, dicemus. Nabuchodonosor Judææ domos
 et urbes vastabat, diruebat, incendebatque: neces-
 sario igitur lapides decidebant et ligna, scarabæos
 parvos (nam illi *κάνθαροι* vocantur) vel tineas
 habentia, vel teredines, ex quibus et ædium (28)
 et civitatum vetustas constabat. Hæc igitur suf-
 fossa, ignique succensa, propheta vociferatura
 dicit adversus ejus crudelitatem. Animadverten-
 dum quod pro voce, *Cantharus*. Symmachus, *Con-*
nexio lignorum, posuerit. Fortasse igitur vele-
 res, trabium complexum, culmina sustentium,
 cantharos nominabant, quia sibi superpositum
 tectum ferrent. Adhæc omnis lapis ex Judaico tem-
 plo sublatus, clamabit Dei potentiam. In qui
 peccati fimo hactenus volutatus fuerit, ubi lignum
 crucis apprehenderit, clamabit: *Absit a me, ut glo-*
rier, nisi in cruce Domini mei Jesu Christi, per
quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo ²⁴;
 et illud: *Christus etsi ex infirmitate mortuus est,*
vixit tamen ex potentia Dei ²⁵.

VERS. 12, 13. *Væ qui ædificat civitatem e sangui-*
nibus, et parat urbem per injuriam. Nonne hæc sunt
a Domino omnipotente? Luctibus et lamentis vere
dignus est, qui ex injustis victimis et cædibus,
regnum suum amplificat: qualis et Babylonius
fuit, e sanguinibus et præliis exstruens urbem
Babylonem, vel totam civitatem sibi subjectam,
altiore et opulentiore faciens sibi subjectam,
autumans sese firmam eam ac nullisurbationibus
expositam redditurum, adeoque invictam, per hoc
quod injustas opes et potentiam colligeret. Hæc
autem non sunt a Domino. Hoc est, non imperavit
ista, neque lege sancivit ea Dominus, neque ipsi
placent. Ædificavit civitatem Satanas in sangui-
nibus, quando instituit rempublicam et administra-
tionem sacrorum, idolis destinatorum; paravitque
urbem in injuria, quando persuasit hominibus
degere sub avaritia **155** *et circumventionem, ac*
simpliciter vivere in voluptate ad delicias, quæ est
injuriā patitur a pejore.

^{21.22} Isa. xxiii, 4. ²³ Psal. xviii, 1. ²⁴ Galat. vi, 14. ²⁵ II Cor. xii, 4.

Variae lectiones et notæ.

(26) Adde gloriam Dei ex Cod. Bav. et Ven.

(27) Lonicerus legi. *παῖδες, pueri*, quod in Cod. Bav. deest. In Ven. vero legitur *οἱ πλείονες*, vulgus.

Διότι λίθος ἐκ τοίχου βοήσεται, καὶ κἀνθαρος
 ἐκ ξύλου φθέγγεται αὐτά. Ἔθος τῇ Γραφῇ, τοῖς
 ἀψύχοις καὶ ἀναισθητοῖς καὶ τοῖς ἀλόγοις περιτιθέ-
 ναι φωνάς, οὐχ ὡς φωνῆσαι δυναμένοις, ἀλλ' ὡς
 δι' αὐτῶν των πραγμάτων μονονουχὶ κεκραγόντων.
 Οὕτω γοῦν καὶ Ἡσαΐας φησὶν· Αἰσχύνθητι, Σιδὼν,
 εἰπὲν ἡ θάλασσα· καὶ, Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται
 δόξαν Θεοῦ. Καὶ τό γε τοῖς παροῦσι μάλλον ἐοικὸς,
 ὁ Κύριος εἶπε τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτε οἱ πλείονες ὕμνον
 αὐτόν· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἂν οὗτοι σωπῇσασιν, οἱ
 λίθοι κεκραδέσονται. Φησὶν οὖν πρὸς τὸν Βαβυλωνίον,
 ὅτι Οὐ μόνον οἱ λόγου μετεिल्χότες, ἀλλὰ καὶ τὰ
 ἄψυχα, καὶ οἱ λίθοι, καὶ τὰ ἄλογα, οἱ κἀνθαροι κατα-
 βοήσονται τῆς σῆς μανίας καὶ ἀνοίας· καὶ πῶς,
 ἐρύθμεν. Ὁ Ναβουχοδονόσορ τὰς τῆς Ἰουδαίας οἰ-
 κίας καὶ πόλεις καθήρει καὶ ἐνεπίμπρα. Ἀναγκαίως
 οὖν καὶ οἱ λίθοι κατέπιπτον, καὶ ξύλα, κανθάρους
 μικροῦς, ἦτοι οἷτας ἔχοντα ἀπὸ παλαιότητος, ἐξ ἧς
 καὶ ταῖς πόλεσι καὶ ταῖς οἰκίαις ἐπεμαρτυρεῖτο ἡ
 παλαιότης. Ταῦτα δὴ οὖν τὰ κατεσκαμμένα καὶ πυρ-
 πολληθέντα, καταβοήσεν φησὶ τῆς αὐτοῦ ὀμότητος ὁ
 προφήτης. Ἰστέον δὲ, ὅτι ἀντὶ τοῦ, Κἀνθαρος, ὁ
 Σύμμαχος, Σύνδεσμος ξύλων, τέθεικεν. Ἰσως οὖν
 οἱ παλαιοὶ τὴν τῶν ξύλων ἀντεμπλοκὴν, τῶν τὰς
 ὀροφὰς ἀνεγόντων, κανθάρους ὠνόμαζον, διὰ τὸ οἰ-
 νεῖ πολλοῖς ἀναβαστάζειν τὴν ἐπικειμένην αὐτοῖς
 ὀροφὴν. Ἀλλὰ καὶ πᾶς λίθος ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ναοῦ
 καθαιρόμενος; [/. -ρούμ.], βοήσεται τὴν τοῦ Κυρίου
 δύναμιν. Καὶ ὁ τῇ τῆς ἀμαρτίας κόπρῃ τέως ἐγκυ-
 λιόμενος, ἐπειδὴ τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ δέξηται,
 φθέγγεται· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχῆσθαι, εἰ
 μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου μου Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ ἐγὼ τῷ
 κόσμῳ· καὶ, ὅτι Χριστὸς εἰ τέθνηκεν ἐξ ἀσθε-
 νείας σαρκὸς, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ.

Οὐαὶ ὁ οἰκοδομῶν πόλιν ἐν αἱμασιν, καὶ ἐτοιμά-
 ζων πόλιν ἐν ἀδικίαις· οὐ ταῦτά ἐστι παρὰ Κυ-
 ρίου παντοκράτορος; Θρήνων ἀληθῶς καὶ ὀνυμῶν
 ἄξιος ὁ ἐξ ἀδίκων σφαγῶν τὴν οἰκίαν βασιλεῖαν
 αὐξάνων, οἷος ἦν καὶ ὁ Βαβυλωνίος, ἐξ αἰμάτων καὶ
 πολέμων οἰκοδομῶν πόλιν τὴν Βαβυλῶνα, ἥ καὶ πᾶ-
 σαν πόλιν ἐπ' αὐτῇ οὖσαν, τουτέστιν, ὑψηλοτέραν
 ποιῶν καὶ πλουσιωτέραν, καὶ ἐτοιμάζων, ἀντὶ τοῦ,
 ἐδραῖν καὶ ἀκλόνητον ταύτην δοκῶν ποιεῖν, ἐκ τοῦ
 δάδικον πλοῦτον καὶ δύναμιν συναθροίσειν. Ταῦτα δὲ
 οὐκ ἐστι παρὰ Κυρίου, τουτέστιν, οὐ προσέταξε ταῦτα.
 οὐδὲ νενομοθέτηκεν αὐτά ὁ Κύριος, οὐδὲ ἀρεστὰ
 αὐτῷ ἐστίν. Ὁκοδόμησε πόλιν ὁ διάβολος ἐν αἱμασιν,
 ὅτε συνεστήσατο τὴν πολιτείαν τῶν εἰδωλῶν θυσιῶν
 καὶ ἡτοίμασε πόλιν ἐν ἀδικίαις, ὅτε τοὺς ἀνθρώπους
 ἐπεισε πολιτεύεσθαι ἐν πλεονεξίᾳ, καὶ ἀπλῶς ἔδον
 καὶ τρυφῇ. ἥτις ἐστὶν ἀδικία, τοῦ ἐν ἡμῖν κρείττονος
 ἀδικουμένου ὑπὸ τοῦ χειρόνους.

injuria et injustitia, dum qui melior est inter nos,

(28) *Pro vetustate, ex qua et ædium, etc.* Sic Græca.

Καὶ ἐξέλιπον λαοὶ πολλοὶ ἱκανοὶ ἐν πυρὶ, καὶ ἡ
ἐὼρη πολλὰ ὀλιγοψύχησαν. Δείκνυσί πῶς ὑποδο-
μεῖ ὁ Βαβυλωνίος ἐν αἵματι καὶ ἀδικίαις. Καὶ γάρ,
φησὶ, λαοὺς πολλοὺς ἐνέκρησας, τὰς πόλεις αὐτῶν
καὶ τὰς χώρας καταφλέσας, καὶ ἔθνη πολλὰ ὀλιγο-
ψύχησαι ἐποίησας, τουτέστιν, ἀπαγορεύσαι ἐν κα-
χοῖς (29), καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν ἀποδαλεῖν. Ἐξέλι-
πον ἔθνη πολλὰ ἐν πυρὶ, ἐν ᾧ ἔκαϊον καὶ ὠλοκαύ-
τουν τὰ ἱερῆα τοῖς εἰδώλοις. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πυρὶ
τοῦ θυμοῦ, οἱ ὑπὸ τοῦ δεινοτάτου Βαβυλωνίου κρα-
τούμενοι, ἐκλείπουσιν.

Ὅτι ἐμπλησθήσεται ἡ γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύ-
ριον, ὡς ὕδωρ πολλὸν κατακαλύπτει θάλασσαν. **B**
Τινὰ τῶν ἀντιγράφων ἔχει, Ἐρεπλήσθη, καὶ τοῦτο
ἀντὶ τοῦ, Ἐμπλησθήσεται, νοήσεις. Ἐπειδὴ ἀνω-
τέρω εἶπεν· Οὐαὶ· ἐπάγει νῦν τὴν αἰτίαν, καὶ φη-
σιν, ὅτι διὰ τοῦτο, Οὐαὶ, εἶπον, διότι γνωσθήσεται
ἐπὶ σοὶ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ. Καὶ σύμπασα ἡ γῆ
γνώσεται τὸν Κύριον, ὡς δικαίως κρίνοντα. Καὶ
ὡς περ ὕδωρ πολλὸν κατακαλύπτει θάλασσαν, τουτ-
έστιν, ὑπερβάλλον καὶ ὑπερβύζον, εἰς πάντα χεῖται
τόπον, οὕτως ἡ γνώσις τοῦ Κυρίου πολλὴ ἔσται, καὶ
ἐπὶ πάντας χεθήσεται. Οὕτω καὶ Δαβὶδ λέγει· Γινώ-
σκειται Κύριος κρίματι ποιῶν· ἐν τοῖς ἔργοις
τῶν χειρῶν αὐτοῦ συναλήφθη ὁ ἀμαρτωλός. Ὅταν
γάρ ὁ ἀμαρτωλὸς συλληφθῇ ἐν αὐτοῖς· τοῖς οἷς
κακουργεῖ, τότε ὁ Κύριος κρίματα ποιῶν, γνωστὸς
πάνσι γίνεται. Προλέγει δὲ καὶ τὴν διὰ Χριστοῦ γενη-
σομένην θεογνωσίαν ἐπὶ πάντων τὴν γῆν, καθὼς καὶ
αὐτὸς ὁ Κύριος ἔλεγε πρὸς τὸν Πατέρα· Ἐφανέ-
ρωσά σου τὸ δόγμα τοῖς ἀνθρώποις. Πρῶτον γὰρ
μόνοι· Ἑβραίοις ἐπεγινώσκετο, καὶ οὐδὲ τοῖς, ὡς
Πατὴρ Υἱοῦ, ἢ ὡς προβολεὺς Πνεύματος· ἀλλ' ἀπλῶς
ὡς Θεὸς καὶ Δημιουργὸς πάντων· διὰ δὲ Χριστοῦ καὶ
πάνσιν ἀνθρώποις ἐπεγνώσθη, ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς,
καὶ ἐν τελείᾳ τῇ δόξῃ, ὡς Υἱοῦ (30) καὶ Πνεύματος·
ἀρχῇ. Τὰς οὖν θαλάσας· τῶν ἐθνῶν, τὰς διὰ τὴν
ἀπιστίαν πικράς, τὸ πότιμον ὕδωρ τῆς θεογνωσίας
ἐπέκλυσε καὶ κατεκάλυψεν, ὥστε αὐτὰς εἰς αὐτὸ
μεταποιηθῆναι. Καὶ ὁ Κύριος δὲ αὐτὸς ποταμὸς εἰ-
ρήνης, καὶ χειμάρρους λέγεται, ὡς τὸ, Ἰδοὺ ἐγὼ
ἐπικλίνω ἐπ' αὐτοὺς ὡς ποταμὸν εἰρήνης, καὶ ὡς
χειμάρρους ἐπικλίνων δόξαν ἐθνῶν.

Et defecerunt populi plerique in igne, et gentes
multae exanimatae sunt. Plenum jam facit, quo-
modo aedificabit Babylonius in sanguinibus et in-
juriis. Etenim populos multos, inquit, incendisti,
civitates eorum et regiones comburens et gentes
multas pusillanimes reddidisti : hoc est, ut ob
calamitates quibus per te affligebantur, renuntia-
rent potentiae suae, et vires suas rejicerent. Defe-
cerunt ergo gentes multae in igne, quo accende-
bant et comburebant victimas ipsis idolis. Atqui
destituuntur etiam viribus in igne indignationis
et furoris, qui a potentissimo Babylonis rege vin-
cuntur.

Vers. 11. Quoniam implebitur terra cognitione
Domini, veluti aqua multa cooperiens maria. Quæ-
dam exemplaria habent, Impleta est : quod ipsum
etiam pro Implebitur intelliges. Postquam igitur
supra dixit, Vae : nunc causam adducit, et inquit :
Propterea Vae dixi, quoniam cognoscetur in te
potentia Dei, et universa terra cognoscet Domi-
num, ceu juste judicantem. Et quemadmodum
copiosa lympa contegens maria, hoc est, inun-
dans et superbulliens, in omnem hinc inde locum
effunditur, consimili ratione cognitio Domini exu-
berabit, et super omnes fundetur. Perinde ac Da-
vides ait : Cognoscitur Dominus judicia faciens, in
operibus manuum suarum comprehensus est pecca-
tor ³⁰. Cum enim peccator in illis ipsis, quæ per-
petrat, deprehensus fuerit, tum Dominus judicia
faciens omnibus innotescit. Prædicat autem ventu-
ram etiam per Christum super universum terra-
rum orbem cognitionem Dei, itidem ut ipse Domi-
nus ad Patrem inquit : Manifestavi nomen tuum
hominibus ³¹. Prius enim solis Hebræis cognitus
erat, neque illis interim ut Pater Filii, neque ut
productor Spiritus : verum simpliciter veluti Deus,
ut auctor universorum : per Christum autem can-
clis mortalibus manifestatus est, etiam ad ultimos
usque orbis terræ fines, per etiam perfectam glo-
riam, tanquam Filii et Spiritus principium. Maria
itaque gentium ob incredulitatem amara, inundare
fecit et contegi aqua (quæ bibi queat) divinæ co-
gnitionis, adeo ut in ipsam transmutarentur. Porro
Dominus ipse in Scripturis fluvius dictus est, imo
D et torrens appellatur, ut in eo loco : Ecce ego super
illos affluam, ut fluvius, et quasi torrens inundans
gloriam gentium ³².

³⁰ Psal ix, 17. ³¹ Joan. xvii, 6. ³² Isa. lxxv, 12.

Variae lectiones et notæ.

(29) Illud ἀπαγορεύσαι ἐν καχοῖς, animo considerare
ita malis, significat.

(30) Hac de re audi et Basilium ep. 43 : δευτερεύει
μὲν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς τῇ αἰτίᾳ· δευτερεύει δὲ καὶ
τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον. Audi
Greg. Nyssenum : Εἰς τὸ Πάτερ· τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα,
καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι
προσμαρτυρεῖται. Audi Athanasium contra Arian. :
Εἰς τὸ ὅτι Υἱὸς, ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ ἐστίν, ἴδιος τῆς οὐσίας
αὐτοῦ ἐστίν, ἀνάγκη καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ λεγέ-

μενον, ἴδιον εἶναι κατ' οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐ ξένον
τοῦ Θεοῦ. Audi Cyrillum Alexandr. in Joan. : Ἐπειδὴ
δὲ ὁμοούσιόν ἐστι τῷ Υἱῷ, καὶ πρόκειται θεοπροπῶς
ἐξ αὐτοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐφ' ἅπασιν τελευτήσαν
ἔχον ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, διὰ τοῦτο φησὶν·
Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται. Audi reliquos, præsertim
Epiphanium Hær. 62 : Οὐκ ἄλλότριον Πατρός καὶ
Υἱοῦ· ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας, ἐκ τῆς αὐτῆς θεό-
τητος, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ
ἐνυπόστατον εἶναι Πνεῦμα ἅγιον.

Vers. 15, 16. *Væ ei qui bibere dat proximo suo* **156** *misturam turbidam, et inebriat, ut intueatur in spelæa ipsorum. Satiuritatem ignominie potest gloriam bibe.* Rursus Babylonium calamitosum reddit, dum inquit: Bibere dabis supplicia et poenas proximo, id est, omnibus hominibus ex eodem luto conditis, vel contribulibus et cognatis tuis: misturam seu perversiorem turbidam, hoc est turbidum potum, seu fontis inversionem passi sive conturbati; et inebriabas eos per punitiones, ut subindicarent tibi spelæa, id est, occulta loca, in quibus defossos servabant thesauros, ut inspiceres eos; eam ob rem et ipse jam bibe potum ignominie, adusque saturitatem; non enim levi contumelia afficeris, sed ingenti plane. Ratio est in promptu, quod ex ingenti gloria, ad ignominiam lubrice casurus sis. Tradunt Hebrei, quod Nabuchodonosor abducens gentium duces in suam regiam, atque illic forte parato et permisto potu, eos, inebriatos ad saltandum compulerit. Qui dum moverentur, ac interdum caderent, occultaque corporis, ut verisimile est, nudabantur, miras inde delicias et voluptatem capiebat, et in risum solvebatur Nabuchodonosor. Corporis secreta, spelæa nominavit propheta. Alii interpretes, pro spelæis *Nudationem* reddiderunt: *Ut intueatur in nuditatem ipsorum.* Præterea diabolus hominibus, qui proximi ejus sunt, quantum attinet ad rationalem naturam, propinavit permistionem turbidam, conturbans mentem ipsorum, et pervertens atque commiscens notitiam, quam eis a natura Deus indidit, boni et honesti: inebriansque voluptatibus, ut corda ipsorum veluti spelunce istius latronis facta, cum pro Ephoro et observatore suo habeant, a tendentem sedulo et observantem, ne quæ ratione bona cogitatio vel ratiocinatio ingreditur. At postquam aqua cognitionis Dei super terram exuberavit, ac torrens deliciarum, nempe Christus, prædo iste abunde ignominiarum retulit, satisque contumelia deterpensus est: siquidem ex omnipotentia sua excidit, ut nullus unquam idolorum cultus remaneat, nec amplius (31) iste latro, seu numen malis feriat, perinde atque Isaias ait: *Ablegabit Dominus ad honorem tuum ignominiam* ³². Hæresiarachæ hominum potitionem miscent appropinquantibus sibi discipulis, turbidam nimiam inversionem, invertentes genuinum Scripturarum intellectum, ut in speluncas suas, sive synagogas, vel conventus intueantur. Jam et corda ipsorum spelæa dici queant, Evangelii Christi cognitionis lucem pentibus et reptilibus referta sint, hoc est pravis

Et tu, cor, concutere, atque movere. Cordi Babylonii hæc loquitur: Jam antea per te nulli consternati sunt; nunc igitur tu, qui nun-

Ὁ ὁ ποιῶν τὸν πλησίον αὐτοῦ ἀνατροπὴν θολερὰν, καὶ μεθύσκων, ὅπως ἐπιβλέσῃ ἐπὶ τὰ σπήλαια αὐτῶν. Πλησμονὴν ἀτιμίας ἐκ δόξης πλε. Καὶ πάλιν τὸν Βαβυλωνίων καταλέγων, Ἐπειδὴ, φησὶν, ἐπέτιζας τὰς τιμωρίας τοὺς πλησίον, τουτέστι, πάντας ἀνθρώπους τοὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ διηρησμένους, ἢ καὶ τοὺς ὁμοφύλους καὶ συγγενεῖς σου, οὐδὲν εἰ πόμα θαλερὸν πηγῆς ἀνατροπὴν παθούσης, ἦτοι συνταραχθείσης, καὶ ἐμέθυσας αὐτοὺς διὰ καλᾶς αἰτίας, ὡς ἂν ὑποδείξωσί σοι τὰ σπήλαια, τουτέστι τοὺς κρυπτὰς τόπους, ἐν οἷς τοὺς θησαυροὺς εἶχον κατορωρυγμένους, καὶ ἐπιβλέψῃς αὐτούς· διὰ τοῦτο πλε καὶ αὐτὸς τὸ πόμα τῆς ἀτιμίας εἰς πλησμονὴν. Οὐ γὰρ οὕτως ἐλαφρῶς ἀτιμασθήσῃ, ἀλλ' ὑπερβολικῶς· καὶ ἡ αἰτία, ὅτι ἐκ δόξης πολλῆς εἰς ἀτιμίαν καταλειθίσαι μέλλεις. Ἔστι δὲ καὶ παράδοσις Ἑβραϊκῇ, ὡς Ναβουχοδονόσορ τοὺς τῶν ἔθνων ἡγουμένους, εἰς τὴν αὐτοῦ ἀπάγων, καὶ πόντους συγχροτῶν δημοταλεῖς, εἰσῆγε τούτους, καὶ μεθύσκων, ἐποιεῖ ὀργεῖσθαι. Σειομένοις δὲ καὶ πίπτουσι, καὶ ὡς εἰκὸς ἀπογυμνουμένοις τὰ κρυπτὰ μέλη τοῦ σώματος, ἐπενετράφα καταγελῶν. Ταῦτα σπήλαια ὁ προφήτης ὠνόμασεν. Ἐκτεδεδώκασιν δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ἐρμηνεύσαι ἀντὶ τῶν σπηλαίων, *Τὴν γίμνωσιν*· Ὅπως, φησὶν, ἐπιβλέσῃ ἐπὶ τὴν γίμνωσιν αὐτῶν. Καὶ ὁ δι᾿ ὀφθαλμοῦ δὲ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ πλησίον αὐτοῦ εἰσι, κατὰ τὸ καὶ αὐτοὶ λογικῆς εἶναι φύσεως, ἐπὶ τῇ ἀνατροπῇ θολερᾷ, συνθολῶν τὸν νοῦν αὐτῶν, καὶ ἀνατρέπων καὶ συνταράσσων ἦν ἐκ φύσεως ὡς· Θεὸς ἐνέθηκε γινώσιν τοῦ καλοῦ, καὶ μεθύσκων ταῖς ἡδοναῖς, ὅπως σπήλαια αὐτοῦ ὡς ληατοῦ γενόμενα αἱ καρδίαι αὐτῶν, ἔχωσι ταῦτα ἐφορον αὐτῶν, ἐπιβλέποντα καὶ ἐπιτηροῦντα, μη-
C *του λογισμὸς ἀγαθὸς εἰσελθῇ.* Ἄλλ' ἐπεὶ τὸ ὅσῳ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ὁ Χριστὸς, ὁ χαιμάρβους τῆς τρυφῆς ἐπέκλυσε τὴν γῆν, ἡτιμώθη ὁ ληστής οὕτως εἰς πλησμονὴν· πάσης γὰρ τῆς αὐτοῦ δυσάρειας ἐξέπεσεν. Οὐκέτι εἰς ὠλοκρατεῖα οὐδαμοῦ, οὐκέτι τὰ πάθη θεοποιεῖται, ὡς καὶ ἐν Ἠσαΐα λέγει· Ἀποσταλεὶ Κύριος εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν. Καὶ οἱ αἰρεσιάρχαι δὲ πορίζουσι τοὺς πλησιάζοντας αὐτοῖς καὶ μαθητευομένους· θαλερὰν ἀνατροπὴν, ἀνατρέποντας τὸν νοῦν τῶν Γραφῶν νοῦν, ὡς ἂν ἐπὶ τὰ σπήλαια αὐτῶν, ἦτοι τὰς συναγωγὰς, ἐπιβλέπωσιν.
D Ἄλλὰ καὶ αἱ καρδίαι αὐτῶν, σπήλαια ἐν ῥηθείᾳ, τὸν φωτισμὸν τῆς γνώσεως τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ μὴ δεχόμενα, τοῦ Ἠλίου τῆς δικαιοσύνης· ἀλλὰ καὶ ἐρπετῶν γέμοντα καὶ κνωδάλων, λογισμῶν ποτρῶν καὶ ἰσοδῶν.

non accipientia, qui Sol est justitiæ, ut quæ sci- et venenatis cogitationibus.

Καὶ σὺ, καρδιά, σαλευθήσῃ καὶ σείσθῃ. Πρὸς τὴν Βαβυλωνίαν καρδίαν φησὶν, ὅτι Πολλοὶ ὑπὸ σοῦ ἐσαλεύθησαν πρὶν. Νῦν οὖν καὶ σὺ ἡ μηδέποτε ἐλπί-

³² Isa. vi, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(31) *Nec amplius affectus, velut numina colantur.* Sic Græca habent.

σασα σαλευθῆναι, καὶ μεταπεσεῖν ἀπὸ τῆς εὐημερίας, ἀλλ' ἀκράδαντο· εἰς αἶψή στήσασθαι. [f. στήσεσθαι], καὶ διὰ τοῦτο σκληρυνομένη, σαλευθῆτι, τουτέστι σύνε·, ὅτι μετέπεσε σοι ἡ εὐημερία, καὶ αἰσθησιν λαβοῦσα τῶν εἰς σὲ γενομένων, ἀπὸ τῆς ἐν τῇ ἀλαζονείᾳ στάσεως σαλευθῆτι καὶ σεισθῆτι, τῆς ἐν τῇ παθοῦσα, καὶ λύπῃ ἀναλαβοῦσα καὶ μετανοίας ἀρχήν. Ὅτι δὲ πολλοὶ ἐν εὐθηνίαις ὄντες, οἴονται· μηδέποτε σαλευθῆναι, μαρτυρεῖ Δαβὶδ λέγων· Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου· Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα· μὴ ἐνοήσας, ὅτι σὺ τὴν εὐπρέπειάν μου καὶ περιφάνειαν ἐνεδυνάμωσας, καὶ σταθερὰν τέως εἶναι πεποίηκας. Οὐχ ὅτι ἐγὼ ἤμην ἄξιος, ἀλλ' ὅτι σὺ ἠθέλησας. Κύριε γάρ, φησὶν, ἐν τῷ θαλήματί σου παρῄσχον τῷ κἀλίῳ μου δύναμιν. Ἀπέστρεψας δὲ τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐπατήθην τεταραγμένος. Τοῦτον οὖν τὸν παραγμὸν παθεῖν παραινῇ τῷ Βαβυλωνίῳ. Καὶ μακάριος ὅς ἐν τῷ μαστίγῳ σπασθῇ ὑπὸ Θεοῦ, ταράττεται καὶ σαλευεται ἀπὸ κακίας, καὶ οὐ λέγει, ὅτι Ἀνδρῶμαι.

horiatur Babylonium, ut turbationem istam perferat, concutitur a malitia : nec dicit, Fortis ego sum, ista non curo.

Ἐκύλωσεν ἐπὶ σὲ ποτήριον δεξιᾶς Κυρίου. Διὰ τοῦτο, φησὶ, παραινῶ σεισθῆναι καὶ σαλευθῆναι, διότι ἦλθεν ἐπὶ σὲ ἡ δικαία τοῦ Θεοῦ τιμωρία. Ταύτην γὰρ ποτήριον θείας δεξιᾶς ὀνομάζει· καὶ ποτῆριον δὲ ἀλλαχού ἡ τιμωρία ποτήριον λέγεται. Ὁ δὲ πῶν καὶ μεθύσει, σαλευεται. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, Ἐκύλωσεν; Περιέλαβεν, ὥστε μὴ δύνασθαι σε διαφυγεῖν ταύτην. Ἡ, ὅτι ὡς περ ἐν συμποσίῳ τὸ ποτήριον περιέρχεται κύκλῳ τοὺς συμπίτας, οὕτω καὶ ἐκ Θεοῦ τιμωρία, πρότερον μὲν τὰς ἄλλας βασιλείας περιῆλθε, διὰ σοῦ τιμωρησαμένη ταύτας· καὶ μεθύσασα συμφορῶν· κύκλῳ δὲ διερχομένη, νῦν ἐφῆασεν ἐπὶ σε· ὥστε ὀφείλεις τοῦτο πιεῖν. Ἢ δεξιὰ γὰρ Κυρίου προσφέρει σοι τοῦτο, καὶ ἀδύνατόν ἐστιν ἐκφυγεῖν. Τὴν γὰρ χεῖρα αὐτοῦ τὴν ὑψηλὴν, τίς ἀποτρέψει;

Καὶ συνήχθη ἀτιμία ἐπὶ τὴν δόξαν σου. ὡς περ ὅταν εὐημέρει, πάντοθεν συνήρχετό σοι ἡ δόξα, καὶ ἀπὸ τοῦ πλοῦτου, καὶ ἀπὸ ἀνδρίας καὶ συνείσεως, καὶ πλεόνους ὑπηκόων καὶ τῶν τοιούτων· οὕτω νῦν ἡ ἀτιμία συναχθήσεται σοι, ἀπὸ δειλίας, ἀπὸ ἀσυνεσίας, ἀπὸ τοῦ μηδένα ἔχειν ὑπήκοον, καὶ ἀπὸ τῶν πάντων τῶν τοιούτων· ὁ γὰρ ἐνδοξός, ἀπὸ τῶν δοξάζεται, ἐξ ἐκείνων ἀτιμοῦται, ἐκπεσὼν αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Κύριος ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας ἐποίησεν ἐνδιαιτῆρας τῷ ᾄδῃ, πρὸς ταύτην τὴν καρδίαν φησὶν, ὅτι Σείσθῃτι καὶ σαλευθῇτι· τὰχα μὲν καὶ ἀπὸ τοῦ σεισμοῦ τοῦ γενομένου ἐν τῷ ἐκπνεῦσαι αὐτὸν, ὅτε καὶ τὰ μνημεῖα ἀνέψχθη· τὰχα δὲ καὶ ὡς πάσης τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔδου σαλευο-

A quam sperasti ut aliquando 157 letiore tentareris, utve a felicitate tanta excederes, quam perpetuo inviolabilem arbitrabare, ac propterea induratus eras : nunc inquam, corde concutiar, hoc est, intellige quod felicitas tibi tua excederit, ac sensum aliquem accipiens eorum quæ adversum te evenierit, ab arrogantia statum concutere, ac trepidam tremore quodam, et maerorem assumens, et animi in meliorem statum permutationem. Quod vero minime pauci in felicitate rerumque copia constituti, nullo unquam tempore sese quassandos et commovendos existimant, David testimonium proferit, inquit : Ego autem dixi in exuberantia mea : Handquaquam concutiar ullo unquam tempore. Nec reputavi mecum, quod tu decorem meum et splendorem confortasses, ac stabilem hactenus esse feceris. Non quod ego dignus forem, sed quia tu volueris : Domine enim, inquit, juxta voluntatem tuam, præbuiisti splendori meo vires. Avertisti autem faciem tuam, et factus sum conturbatus. Proinde ac felicem illum (32), qui dum a Deo flagellatur, et

Gyrum duxit super te, poculum dextræ Domini. Eapropter, inquit, moneo te ut commovearis ac trepides, quod justa Dei vindicta super te venerit. hanc enim calicem divinæ dextræ nominat. Sæpe autem alias multis in locis pœnæ calix dicitur, aut poculum. Jam qui biberit et perfusus temeto fuerit, concutitur. Quid vero est, Gyrum duxit? Hoc est, Circumtulit, vel circumlatum est a dextra, ut effingere illud non possis. Vel quod æque atque cyathus in symposio ad omnes compotiores per circuitum transit, sic divina sese ultio gerat. Antea namque alia regna pertransiit, puniens illa et inebrians dextra illa calamitatibus : circulo autem perfecto, ad te usque etiam tandem pervenit, ut te jam ebibere oporteat hoc poculum, quod dextra tibi Domini propinat; nec fieri potest, ut hic præterfugas. Manum enim ejus excelsam quis aversabitur?

Et collecta est ignominia ad gloriam tuam. Quemadmodum quando felix eras, undequaque gloria tibi cumulabatur et a divitiis, et a fortitudine et intellectu, et multitudine subditorum, ac id genus consimilibus : sic nunc ignominia colligitur tibi a paupertate, a metu, ab ignorantia, a defectione subditorum, ac talibus omnino simpliciter. A quibus enim celebris, magni æstimatus est, ab iis nunc dehonestatur, ab illis destitutus. Quia vero Dominus in corde terræ triduum apud inferos demoratus est, ad hoc ipsum cor ait : Concutere et commovere : primum quidem terræ motu facto, dum exhalaret animam, quando et monumenta sunt aperta : deinde quod veluti totus inferni principa-

³⁰ Psal. xxix, 7. ³¹ Ibid. 5, 8.

Variorum lectiones et motus.

(32) *Ei beatus ille, qui dum a Deo flagellatur, deturbatur detruiturque a malitia, neque dicit, se vitium fortem esse.*

tus sit concussus, ac æreæ contritæ portæ: advenit enim captivis prædicare dimissionem. Afferit igitur: Quoniam **158** circumdedit te poculum mortis, quod bibit dextra Domini, ipse videlicet Christus Jesus. Quare quos, dum tibi integræ vires starent, devorasti, rursum expuisti: et factus juxta inglorius, per gloriam Christi, qua humanam naturam retinuit conservavitque. Destructus est namque extremus hostis, gloria mali, et jactatio malitiæ, juxta illud: *Quid gloriaris in malitia* ⁴²? Quando vero indignetur, malitiæ et vitio se obnoxium, collegeritque sese, tum ignominiam putat priorem gloriam.

VEAS 17. *Nam impietas Libani cooperiet te.* Libanus mons Phœniciæ silvosus et odor, pretiosis arboribus exuberans. Assimilat igitur Scriptura monti huic urbem Hierosolyma, ceu maximam et eam quæ cunctis antefatur, ac multa bona fragrantia, propter sanctos homines, refertam: perinde ac David ait: *Cedri Libani quas plantasti, illic passeruli nidulabuntur* ⁴³. Quilibet enim sanctorum cedro similis est, eo quod in altum tollatur, eosque suscipiat, qui ab eo institui volunt, eisque fiat protectio. Quia ergo Jerusalem incendit una cum divino templo Babylonius, impietas, inquit, in Libano, quæ est Jerusalem, commissa contiget te.

Et calamitas bestiarum perterrefaciet te. Bestias, Cyri copias et exercitus vocat, ferinum in morem sese gerentes, ac bestiarum instar sævientes. Proinde afflictio calamitasque quam Cyrus adducet tibi, trepidationem tibi inficiet: hoc est, humilem, timidum et inaudacem reddet. Olim etiam revera, multa erat in Libano impietas, idola propter, quorum illic vigebat cultus. Altiora enim montium juga scandebant dæmonibus addicti, ut illic facilius dæmonibus conversarentur. Ejus cultus causa diabolus cooperitus est abyssu, adeoque inferno traditus, ac quæ sub ipso sunt bestię et venenata, hoc est, mali spiritus, afflicti sunt et flagellati, videlicet Christi nomine.

Propter sanguinem hominum, et impietatem terræ et civitatis, omniumque in ipsa commorantium. Rursum jure ultionem a Domino imminere oculis subjecit, quodque haud citra rationem, aut injuste hæc patiat, verum propter sanguines, inquit, et impietates quas faciebat, omnem terram et civitatem civibus et incolis exuens. Hæc etiam Domini interemptoribus conveniunt, (54) sanctorumque hominum, qui ignominia affecti sunt, et calicem iræ Dei biberunt, et ad ærumnam a bestiis, Romanis nimirum militaribus copiis, redacti sunt, propter sanguinem prophetarum, tum Domini, ejusque discipulorum. Siquidem isti interemptores impii fuerunt in Libanum, bene fragrantem nimirum Ecclesiam, quæ terra Dei est et civitas.

⁴² Psal. LI, 3. ⁴³ Psal. CIII, 16.

Varie lectiones et notæ.

(53) Ποιήσει, *faciet*, Cod. Ven. Sic et paulo inferius.

Α μένης, καὶ τῶν χαλκῶν πυλῶν συντριβομένων· παρεγένετο γὰρ κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφισιν. Ἐπάγει οὖν, ὅτι Ἐκύκλωσέ σε τὸ ποτήριον τοῦ θανάτου, ἔπιπεν ἡ δεξιὰ τοῦ Κυρίου, ὁ Χριστός· καὶ διὰ τοῦτο, καὶ οὗ· κατέπιας ἰσχύσας, ἐξήμεσας. Καὶ κατὰ δόξαν ἐν Χριστῷ ἐπὶ τῷ κρατῆσαι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, νῦν ἄτιμος γέγονας. Κατηργήθη γὰρ Ἰσραὴς ἐχθρὸς, δόξα τοῦ κακοῦ καὶ καύχημα ἡ κακία· κατὰ τὸ, *Τὶ ἐγκαυχᾷ ἐν κακίᾳ*; Ὅταν δὲ προσοχθίσῃ τῇ κακίᾳ, καὶ συγάζῃ ἑαυτὸν, τότε ἀτιμίαν ἡγείται τὴν προτέραν δόξαν.

Διότι ἀσέβεια τοῦ Λιβάνου καλύψει σε. Ὁ Λιβανὸς ὄρος μὲν ἦν τῆς Φοινίκης εὐξυλόν τε καὶ εὐώδες· παρεικάζει δὲ ἡ Γραφή τούτῳ τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς μεγίστην καὶ υπερηρμένην, καὶ πολλὰς εὐωδίας τῆς ἐκ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν γέμουσαν, ὡς καὶ Δαβὶδ φησιν· *Αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου ἄς ἐξίτευσας· ἐκεῖ στρουθία ἐννοσσεύουσιν*. Ἐκστὸς γὰρ τῶν ἁγίων, κέδρω ὅμοιος, διὰ τὸ ὕψος ἔρθαι· ὑποδέχεται δὲ τοὺς ὑπ' αὐτῷ μαθητεύσασθαι βουλομένους, καὶ σκέπη αὐτοῖς γίνεται. Ἐπειδὴ οὖν τὴν Ἱερουσαλήμ ἐνέπλησε σὺν τῷ θεῷ βασιλῶντος, ἡ ἀσέβεια, φησιν, ἡ ἐπὶ τῷ Λιβάνῳ, τῇ Ἱερουσαλήμ, φημί, γινομένη, καλύψει σε.

Καὶ ταλαιπωρία θηρίων ποιήσει (53) σε. Θηρία τοὺς περὶ Κῦρον φησιν, ὡς πολλὸν τὸ ἄγριον ἔχοντες. Ἡ οὖν ταλαιπωρία, ἣν οὗτοι ἐπάξουσιν σοι, ποιήσει σε· τουτέστι, ταπεινὸν καὶ δειλὸν, καὶ ἀθαρσὴ ποιήσει. Ἀλλὰ καὶ ἀσέβεια πολλὴ ἦν ἐν τῷ Λιβάνῳ· πάλαι, διὰ τὴν ἐκεῖ εἰδωλολατρίαν· τοῖς γὰρ ὑψηλότεροις τῶν ὀρῶν ἐπεφοίτων οἱ δαιμονοφόροι, ὡς ἐκείσε ῥῆον τοῖς δαίμοσι συνεσόμενοι, δι' ἣν ὁ διάβολος κεκάλυπται τῇ ἀδύσσω παραδοθεὶς, καὶ τὰ ὑπ' αὐτῷ τῶν δαιμόνων θηρία ἐταλαιπώρησαν, μαστιζόμενα τῷ Χριστοῦ ὀνόματι.

Δι' αἵματα ἀνθρώπων, καὶ ἀσεβείας γῆς καὶ πόλεως, καὶ πάντων τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. Πάλιν τὸ δίκαιον τῆς τιμωρίας δείκνυσσι, καὶ ὡς οὐκ ἀλόγως ἡ ἀδίκως ταῦτα πάσχει, ἀλλὰ διὰ τὰ αἵματα καὶ τὰς ἀσεβείας, ἃς ἐποίησε, πᾶσαν γῆν καὶ πόλιν οἰκητόρων ἐξερημῶν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς Θεοκτόνοις ἀρμόσει ταῦτα, οἱ ἡτιμώθησαν, καὶ τὸ ποτήριον τῆς τοῦ Κυρίου ὀργῆς ἔπιον, καὶ εἰς ταλαιπωρίαν ὑπὸ θηρίων, τῶν Ῥωμαϊκῶν δηλαδὴ στρατευμάτων, κατηνέχθησαν, διὰ τὰ αἵματα τῶν προφητῶν, καὶ τοῦ Κυρίου μαθητῶν. Ἡσέθησαν γὰρ καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν Λιβανόν, τὴν εὐώδη Ἐκκλησίαν, ἥτις ἐστὶ καὶ γῆ τοῦ Θεοῦ καὶ πόλις.

(54) Verba Latinis his *sanctorumque hominum* respondentia, desunt in utroque Cod. Ven. et Bar.

Τὶ ὥφελαι γλυπτὸν, ὅτι ἐγλυψαν αὐτό; Ἐπλασαν αὐτὸ χῶνευμα φαντασίαν ψευδοῦ, ὅτι πέποιθεν ὁ πλάσας ἐπὶ τὸ πλάσμα αὐτοῦ, τοῦ ποιῆσαι εἰδῶλα κωφά. Οἱ Βαβυλώνιοι, τοῦ Κύρου ἐπιστρατεύσαντο; αὐτοῖς, ἐπὶ τὰ εἰδῶλα καὶ τὰς ῥητείας ἐτράπησαν. Διὸ διαγελᾷ ὁ προφήτης τὴν ἀνοησίαν αὐτῶν, οἱ τοῦ μὲν ἀληθινοῦ Θεοῦ τὸν ναὸν ἐνέπρησαν· ἐθάρρουν δὲ τοῖς εἰδώλοις, τοῖς μὴ δυναμένοις αὐτοὺς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ῥύσασθαι, τοῖς δὲ εἰδώλοις ὅσα ἐκ μεταλλικῆς ὕλης κατεσκευάστο, τὰ μὲν ἦσαν γλυπτὰ, τὰ δὲ, πλαστὰ καὶ ἐλατά· χωνεῦματα μέντοι πάντα· εἰ καὶ τινα ἰδιотροπίαν εἶχον τὰ γλυπτὰ. Ταῦτα μὲν γὰρ αὐτοπλήρη ἦσαν καὶ ναστά, μὴ ἔχοντα ὅπως ἔσωθεν κενώματα· τὰ δὲ πλαστὰ, συμδλητά, καὶ ἀλλοτρίας ὕλης ἔσωθεν γέμοντα, πίσεως, ἢ κηροῦ, ἢ πηλοῦ. Ἐγίνετο δὲ καὶ λίθινα γλυπτὰ, καὶ ξύλινα γλυπτὰ τε καὶ συμδλητά. Ἔστι δ' ἂ καὶ ζωγράφων χεῖρες διὰ χρωμάτων ἐπιμόρφουν. Μνημονεύσας οὖν ἰδικώτερον τῶν γλυπτῶν καὶ πλαστῶν, εἶτα ἐπήγαγε καθολικώτερον· Τοῦ ποιῆσαι τὰ εἰδῶλα κωφά. Διὰ γὰρ τῆς τοῦ ποιῆσαι λέξεως, πάντα συμπεριέλαβε τὰ ὁπωσδήποτε καὶ ἐξ οἰασθησομένων ὕλης γινόμενα. Τάχα δὲ καὶ τὸ, ἐπλασε, καὶ τὸ, πλάσμα, τοῦτο σημαίνει· ὥσπερ ὅταν λέγωμεν· Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὴν γῆν· καὶ πάλιν, Τὴν γῆράν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν. Ὁ δὲ νῦν τοιοῦτος· Πέποιθεν ὁ πλάσας ἐπὶ τὸ πλάσμα, καὶ διὰ τοῦτο ποιοῦσι τὰ εἰδῶλα· ὥσπερ πλείω ποιήσουσι, τοσοῦτον πλείονος ὥφελείας ἐπιτυχεῖν οἰόμενοι. Εἰπὼν δὲ, φαντασίαν, προσέθηκε τὸ, ψευδοῦ, διότι ἔστι καὶ φαντασία ἀληθής· ἦτοι ὅταν τις τὰ φανέντα αὐτῷ ἀναποληθῇ αὐτοῖς καθ' ἐαυτὸν τοιαῦτα, οἷα καὶ ἐφάνησαν. Ἡ καὶ φαντασίαν οἶδεν ἡ Γραφή τὴν λαμπρότητα. Ἐπεὶ οὖν πολλὰ λαμπρότητές εἰσιν ὀφειστώσαι, ἅτε καὶ πραγμάτων ὕσαι τοιούτων· ἡ δὲ τῶν εἰδῶλων λαμπρότης ἀνυπόστατός ἐστιν ἀνυποστάτων, διὰ τοῦτο φαντασίαν εἶργκε ψευδοῦ.

Ὅσαι ὁ λέγων τῷ ξύλῳ· Ἐκρηψον, ἐγέρθητι· καὶ τῷ λίθῳ· Ὑψώθητι, καὶ αὐτὸ ἐστι φαντασία. Ὁρῶναι τοὺς ἐν ταῖς περιχούσαις συμφοραῖς μὴ ἐπὶ τὸν σῶσαι δυνάμενον καταφεύγοντας, ἀλλ' ἐπὶ τὰ ξύλινα καὶ λίθινα εἰδῶλα τρέχοντας, καὶ θεωμένους, ἵνα ὥσπερ ὑπνώτιοντες, διεγερθῶσι καὶ ὑψωθῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν, τὴν οἰκείαν ἰδύναμιν ὑψηλὴν καὶ ἀήττητον δεικνύοντα. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπε, ξύλινον εἶδῶλον, ἢ λίθινον, ἀλλὰ, ξύλον, ἢ λίθον, πρὸς ἐντροπὴν πλείω. Εἰ γὰρ καὶ εἶδος ἔχει, φρεῖν, ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅμως ξύλον μένει καὶ λίθος· τὸ δὲ εἶδος, ὃ περιφέρει, φαντασία ἐστὶ ψευδὴς πάντως, ὥσπερ προσέειπεν· οὐκ ἔδει γὰρ διειπλοῦσθαι.

Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἔλασμα χρυσοῦ ἢ ἀργυρίου. Ἀδανόητον φαίνεται τὸ ῥητόν. Λίθον γὰρ εἰπὼν καὶ ξύλον, ἐπήγαγε· Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἔλασμα χρυσοῦ

Variae lectiones et notæ.

(55) Fiebant autem et lapidea sculp̃ta, et lignea et sculptilia et compacta.

PATROL. GR. CXXVI.

VERS. 8. Quid prodest sculptile ei qui sculpsit ipsum? Finxerunt sibi conflatum quippiam, 159 mirum apparentiam vanam. Confidit in fictili suo, qui finxit illud dum facit idola muta. Babylonii, Cyro adversum illos belligerante, ad idola et præstigia et incantationes conversi sunt: eam ob rem deridet eorum propheta dementiam, quandoquidem veri Dei templum flammis tradiderant. Confidebant autem idolis quæ ipsos ab hoste vindicare non poterant. Idolorum autem quæ ex metallica materie parata erant, quædam sculpta fuere, quædam fusa et ducta, omnia tamen per conflationem ignis. Etsi sculptilia peculiarem quamdam formam haberent, cuncta tamen in sese plena et solida exstiterunt, nihil in sese vacui admittentia. Fictilia vero sunt commissa et connexa, intrinsecus alia materie referta, ut pice, vel cera, vel luto. (55) Fiebant et sculptilia lignea et lapidea et consuta. Sunt et quæ pictorum manus coloribus informabant. Cum igitur speciatim sculptilium et ductilium mentionem fecisset, generatim juxta intulit, ut faciat idola muta. Per dictionem enim, facere, omnia comprehendit, quomodocunque et ex qualicunque materie facta. Fortasse autem finxit et fictile hoc significat, veluti si dicamus: Fecit Deus terram. Et rursum: Aridam manus ejus finxerunt. Est autem sententia hujusmodi: Fiduciam collocat qui finxit in fictile suum, ac propterea imagines faciunt; quo plures fecerint, hoc se majorem commoditatem assecuturos sperantes. Dicens phantasiam, hoc est, imaginem quæ apparet, appositum, vanam, eo quod et vera sit apparitio, sive quando quæ visa sunt alicui, denuo prodeant et oriantur apud ipsum, qualia fuerint antea; vel quod Scriptura apparitionem splendorem appellet etiam. Cum igitur multi splendores subsistant, ut qui sint rerum existentium, ipse idolorum splendor non subsistit, ut qui sit rerum non existentium, propterea imaginem seu apparitionem mendacem dixit.

VERS. 10. Væ qui dicit ligno: Evigila et excitare; et lapidi: Exaltare, cum sit apparitio tantum. Luget eos propheta, qui in extremis calamitatibus non ad eum qui servare queat, confugiunt, sed ad lignneas et lapideas imagines currant precenturque ut veluti sopitæ experegeriant, et exsurgant adversum hostes, vires suas eximias et invictas demonstrantes. Observa hic, ut non dixerit ligneum vel lapideum idolum, verum simpliciter lignum et lapidem, ad majorem contumeliam. Quanquam enim speciem gerat hominis, attamen lignum manet et lapis: species autem seu figura quam præ se fert, nova est apparitio, ut paulo ante commemoravit. Nec enim opus erat repetere.

Hoc autem est ductile auri vel argenti. Obscurum videtur hoc. Cum enim dixisset lapidem et lignum, subintulit: Hoc vero est ductile ex auro et argento.

Proinde **160** lapis et lignum ductile est auri et argenti? Handquaquam. Sed enim hunc ad modum intellige. Aliæ quidem imagines sunt lignæ et lapideæ, hoc vero est ductile: pro, aliud vero est ductile, seu idolum ductum ex auro et argento vel fustum.

Et omnis spiritus non est in ipso. Pro, nullus spiritus est in ipso, neque naturalis, neque sensibilis, neque rationalis.

VERS. 20. Dominus autem in templo sancto suo: metuat sibi a facie ejus universa terra. Imagines, inquit, mutæ sunt et imbecilles, neminem juvare possunt: Dominus autem voluti templum quoddam habet ipsum cælum, et in illo commoratur, ceu sanctus in sancto (36). Demoratur etiam in templo Jerusalem urbis, quod, qui in idola sua spem locat, incendit, pro quo maleficiò pœnam luet. Quod si in cœlis habitat, omnis terra vereatur faciem ejus, hoc est, præsentiam ejus et considerationem nostrorum operum: et nemo sit contemptor Dei, neque arroganter agat, ad ea quæ Babylonio contigerunt desigens oculos. Templum Domini etiam corpus est, quod e sancta Virgine sibi ipsi compaginavit, quod etiam nunc templum inmoratur. Omnes igitur terrena spirantes, metuant sibi a facie ipsius, secundi opinor adventus, quando terribilius quam antehac, veniet visitare opera nostra, non in rectum transferre, non emendare.

CAPUT III.

VERS. 1. Domine, audi vi auditum tuum, et conterritus sum: intellexi opera tua, et obstupui. Transformans et figuris illustrans admirandus vates sermonis sui characterem, nempe interrogatione et responsione, ac quærens cur non puniat Deus contemptores: ubi ergo didici quod pœna non sit perpetuo defutura, neque semper differenda, enimvero Judæos quidem per Babylonios, Babylonios vero castigandos esse per Persas: ad laudem cum cantico sermonem transfert, precans simul et celebrans et admirans Dei justitiam, et inenarrabiles Dei ordinationes. Orationis autem et precationis habitu interitum futura etiam vaticinatur. Alit ergo: Audiens ego quæ dixisti de transgressoribus in Jerusalem, quod Babylonio tyranno tradentur, ac de illo ipso impio quod Persis dedetur, perterrefactus sum, quod adeo peccatores ad interitum funditus tradas. Nihil eorum quæ abs te fiunt, Domine, citra rationem sit. Obstupesco considerans iudicii tui justitiam. Poterunt etiam hæc de Christi mysterio dici. Postquam enim meminit Babyloniorum abolitionis, quam Cyrus efficiens, Israelitas liberavit, deinceps ad generaliore et secretiore, quam Dominus noster Jesus Christus nobis peperit libertatem et liberationem recurrit, liberans nos a Satanæ potestate. Tum ita vates ad Patrem **161** verba facit: Audi vi, Pater, Domine mi, te revelantem

A καὶ ἀργυροῦ. Ἄρα οὖν τὸ ξύλον καὶ ὁ λίθος ἑλασμά ἐστι χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ; Οὐχί, ἀλλ' οὕτως νόησον· τὰ μὲν, εἰσὶ ξύλινα καὶ λίθοι· τοῦτο δὲ ἐστὶν ἑλάσμα, ἀντὶ τοῦ, ἄλλο δὲ ἐστὶν ἑλάσμα χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν.

Καὶ πνεῦμα οὐκ ἐστὶν ἐν αὐτῷ. Ἀντὶ τοῦ, οὐδὲν πνεῦμά ἐστι ἐν αὐτῷ, οὔτε τὸ φυσικόν, οὔτε τὸ αἰσθητικόν, οὔτε τὸ λογικόν.

Ὁ δὲ Κύριος ἐν ναῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ἐτέλει· ὁθω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. Τὰ μὲν εἰδῶλα, φησὶ, κωφὰ καὶ ἀσθενῆ, καὶ μηδένα ὥρῃ λῆσαι δυνάμενα· ὁ δὲ Κύριος ἔχει οἶόν τινα ναὸν τὸν οὐρανόν, καὶ ἐν ἐκείνῳ κατοικεῖ, ὡς ἅγιον ἄγιος. Κατοικεῖ δὲ τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ ναόν, ὃν ὁ τοῖς εἰδώλοις πεποιθὼς ἐνέπρησεν, ὅπερ οὐ καὶ δίκας δώσει. Εἰ δὲ ἐν οὐρανοῖς κατοικεῖ, πᾶσα ἡ γῆ εὐλαβεῖσθω τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τουτέστι τὴν ἐπιστάσιαν αὐτοῦ καὶ ἐπίσχεψιν τῶν ἡμετέρων ἔργων, καὶ μηδεὶς καταφρονεῖτω, μηδὲ ἀλαζονευέσθω, πρὸς τὰ τῷ Βαβυλωνίῳ συμβεβηκότα ἀφορῶν. Ναὸς Κυρίου καὶ τὸ σῶμα, ὃ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου ἐαυτῷ συνέπηξε, ὃν ναὸν καὶ νῦν κατοικεῖ. Πάντες οὖν οἱ τὰ τῆς γῆς φρονούντες, εὐλαβεῖσθωσαν ἀπὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τῆς δευτέρας, φημί, παρουσίας, ὅτε ἤξει ἐπισκέψασθαι τὰ ἡμέτερα φοβερώτερον, οὐχὶ διορθώσασθαι.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

C Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθη· κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. Διαμορφώσας καὶ σχηματίζας ὁ θαυμασιος προφήτης τῷ λόγῳ τὸν χαρακτήρα εἰς ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν, καὶ ζητήσας, τίνας ἔνεκεν οὐ κολάζει Θεὸς τοὺς καταφρονητάς, καὶ μαθὼν, ὅτι οὐκ εἰς τέλος τοῦτο ἐστὶ, ἀλλὰ τοὺς μὲν Ἰουδαίους διὰ Βαβυλωνίων, τοὺς δὲ Βαβυλωνίους διὰ Περσῶν τιμωρήσεται· εἰς ὑμνοῦδιαν μεταβάλλει τὸν λόγον, εὐχόμενός τε θεῶν, καὶ ὑμῶν καὶ ἐκπληττόμενος τοῦ Θεοῦ τὸ δίκαιον, καὶ τὰς ἀπορρήτους αὐτοῦ οἰκονομίας. Ἐν σχήματι (37) προσευχῆς καὶ εὐχῆς προθεσπίζει τὰ ἐσόμενα. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἀκούσας, ἃ εἶπας, περί τε τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ παρανομούντων, ὅτι τῷ Βαβυλωνίῳ παραδύσονται, καὶ περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀεδοῦς, ὅτι τοῖς Πέρσαις ἐκδοθήσεται, ἐφοβήθη ὅπως πανωλεθρία τοὺς ἀμαρτάνοντας παραδίδως. Οὐδὲν τῶν ὑπὸ σοῦ γινομένων ἀλόγως γίνεται· ἐκπληττομαι τοῦ [τῆς] ψήφου τὸ δίκαιον. Λέγοι δ' ἂν καὶ περὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου ταῦτα· ἐπεὶ γὰρ ἐμνήσθη τῆς Βαβυλωνίων καθαρῆσεως, ἣν ὁ Κύριος ἐργασάμενος ἡλευθέρωσε τοὺς Ἰσραηλίτας, ἀνατρέχει λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν καθολικωτέραν καὶ μυστικωτέραν ἑλευθερίαν, ἣν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐποίησατο, ἑλευθερώσας ἡμᾶς τῆς τοῦ Σατανᾶ ἐξουσίας, καὶ φησὶ πρὸς τὸν Πατέρα μὲν, ὅτι Κύριε Πάτερ, ἤκουσά σου μυστικῶς ἀποκαλύπτωντός

Variae lectiones et notæ.

(36) Ceu Sanctus sanctorum.

(37) Προσχήματι. Cod. Ven.

μοι τὴν σάρκωσιν τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, καὶ ἔφοδῆθην πῶς δέξεται ἡ γῆ τὸν μηδαμῶς χωρούμενον. Καὶ κατανοήσας δὲ λεπτότερον καὶ ἀκριβέστερον τὰ ἔργα σου, ὃ μέλλεις ποιεῖν, σῶμα διαπλάσας αὐτῷ ἐκ Παρθένου ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ τὰ σημεῖα τ' ἄλλα, ὃ αὐτὸς ἐν τῷ σὺ ὀνόματι ποιήσεις, ἐξέστην. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Υἱὸν λέγοιτο ὅτι, ὅτι Εἰσακήκοα τὴν περὶ σοῦ ἀκοήν. Εἶπε γὰρ ἄνωτέρῳ, ὅτι Ἀκούσομαι τί λαλήσεις ἐν ἐμοὶ τὸ Πνεῦμα πάντως. καὶ κατενόησα τὰ ἔργα, δι' ὧν καταργάσῃ τὴν σωτηρίαν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, τὰ τε ἄλλα καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ ἀνάληψιν, καὶ ἐξέστην, πῶς τὰναντία συνελεύονται, σῶμα τῷ ἄσωμάτῳ, θάνατος τῇ ζωῇ, θανάτῳ ἡ ἀνάστασις, πῶς σῶμα ἐν οὐρανοῖς. Ταῦτα γὰρ ὁντως ἐκπλήξεως γέμει.

Ἐν μέσῳ δύο (38) γνωσθήσῃ. Δύο ζῶαι, ἡ τε παρούσα καὶ ἡ μέλλουσα, ὧν μέσος ὁ δίκαιος Κριτὴς ἀναφαίνεται· τοὺς μὲν καὶ ἐνταῦθα κολάζων ἡ δοξάζων· τοὺς δὲ ταῖς ἐκείθεν ἀκράτοις τιμωρίαις ἡ ἀναπαύσσει ταμιεύων. Τινὲς δὲ οὐ ζῶας, ἀλλὰ ζῶα, ἐνταῦθα λέγεσθαι νοησάσιν τὰ Χερουβίμ τῆς δόξης, ὃ κατεσχίζον τὸ ἱλαστήριον· τὸ μὲν, ἐκ δεξιῶν· τὸ δὲ, ἐξ εὐαγγέλιων· ὧν ἐκ μέσου φωνὴ ἐξιοῦσα θεία, ἐδῆλου τῷ ἀρχιερεῖ τὴν τοῦ Θεοῦ βουλὴν, ὅτε εἰσῆι εἰς τὸ ἅδυστον. Ἐπειδὴ γοῦν καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς, σάρκα φορέσας, γέγονεν ἱλαστήριον ἡμῶν, ὡς ὁ Ἀπόστολος μαρτυρεῖ, ὅτε τὴν ψυχὴν θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀποκαταλλάξας ἡμᾶς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ· μένει δὲ θεὸς ὁμοῦ καὶ ὑπὸ τῶν Χερουβίμ δορυφορούμενος, φησὶν, ὅτι Γνωσθήσῃ, ὃ ἀέσποτα, ὡς ἄρα ἱλαστήριον ἡμῶν ἔσῃ ἀληθῶς. Σὲ γὰρ προστύπου τὸ ἐν μέσῳ τῶν δύο Χερουβίμ ἑστῶς νομιζόν ἱλαστήριον. Ἄλλοι δὲ δύο ζῶα τοὺς Βαβυλωνίους καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐνόησαν, ὧν ἐν μέσῳ ἐγνωσθὲ δικαιοσύνας ποιῶν. Καὶ ἄλλας δὲ ἐπιβουλάς· οἷα μὲν, ὧν ἀπεξήμεθα διὰ τὸν χρόνον.

Ἐν τῷ ἐγγίξει τὰ ἔτη ἐπιγνωσθήσῃ, ἐν τῷ παρῆναι τῶν καιρῶν ἀναδειχθήσῃ. Καὶ ἀναδειχθήσῃ πᾶσιν (39), ὅτι δίκαιος εἰ καὶ ἀληθής. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φησιν, ὅτι Ἐγγίζει τὰ ἔτη τῆς συντελείας, καὶ ὁ πρωτοκρίσιμος τῇ σαρκώσει σου καιρὸς πάρεστιν. Οὗτος δὲ ἦν, ὅτε ἡ κακία ἐκορυφώθη, καὶ οὐδὲν ἀτόλμητον ὑπελείπετο τῷ διαβόλῳ, ἀλλὰ πάντες ἤμαρτον, καὶ ὅστερον οὐκ ἔτι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἦν δίκαιος· οὐδὲ εἰς, τότε ἐπιγνωσθήσῃ καὶ ἀναδειχθήσῃ (40) ὁ νῦν ἐν σκιάς καὶ τύποις προκηρυττόμενος.

³⁸ Psal. lxxiv, 9. ³⁹ Exod. xiv, 18, 19. ⁴⁰ Rom. v, 10.

Variae lectiones et notæ.

(38) Ζῶων, animalium, Cod. Bav.

(39) Προεῖρηκας, φησὶν, ὃ Κύριε, τὰ περὶ τῶν Βαβυλωνίων. Ὅς οὖν ἐπιστῇ ὁ καιρὸς τοῦ τελεσθῆναι ὃ προεῖπας, τότε ἐπιγνωσθήσῃ, καὶ ἀναδειχθήσῃ πᾶσιν, κ. τ. λ. Prædixisti, inquit, Domine,

A mihi incarnationem unigeniti Filii tui, et perterritus sum et admiratus quomodo terra capiet illud, quod nusquam capitur. Porro reputans apud me intimius et exactius opera tua quæ factururus es, corpus ipsi effingendo ex Virgine per Spiritum sanctum, et signa et id genus alia quæ ipse per tuum nomen faciet, obstupui. Ad hæc, ad Filium ita dicere queat: Quoniam audiui de te famam quamdam; supra enim dixit: Audiam omnino quid loquatur in me Spiritus: et intellexi opera per quæ operaberis salutem humanæ naturæ, præterea et crucem et mortem et resurrectionem et assumptionem: et obstupui plane demiratusque sum, quomodo contraria convenire possent, nempe corpus cum incorporeo, mors cum vita, cum morte resurrectio, quomodo corpus in cælis collocabitur. Hæc enim omnia prorsum plena sunt stuporis admirationisque.

VERS. 2. In medio duarum vitarum cognosceris. Duæ vitæ sunt, et præsens et futura, quarum medius ipse Deus justus Judex demonstratur: alios quidem hic puniens, vel etiam glorificans; alios vero meris suppliciis in futuro sæculo venturis, vel quietudinibus etiam recondens atque destinans. Quidam hic non vitas, sed animalia per prophetam dici intellexerunt, Cherubim videlicet gloriæ, quæ obumbrabant propitiatorium, alterum quidem a dextris, alterum a sinistris: e quorum medio divina vox egressa, principi sacerdotum Dei voluntatem indicabat, quando in penetrale ingrederetur. Est autem et Dominus Jesus assumpta humanitate propitiatorium nostrum factus, ut Apostolus testatur, tanquam animam suam pro nobis ponens, nosque Deo Patri reconcilians; quia vero Deus sub Cherubim stipatus manet, ideo dicit: O Domine, tu vere nostrum propitiatorium eris. Te enim præsignificabat, in medio duorum Cherubim stans legale illud propitiatorium. Alii per duo animalia Babylonios et Judæos intellexerunt, quorum in medio justitiam facere cognitus est. Novimus et alias allusiones a quibus

Dum appropinquaverint anni, cognosceris: cum aderit tempus, demonstraberis. Et omnibus demonstraberis, quod justus sis et verax. Hæc de Domino nostro Jesu Christo etiam dicit: Appropinquant anni consummationis, ac prædefinitum incarnationi tuæ tempus jam adest: quod tum erat, cum vitia ad summum fastigium pervenissent, et nihil incontinentium Satanas reliquisset. Verum cum omnes peccassent orbatique essent gloria Dei, et ne unus quidem justus relictus esset, tum agnosceris ac demonstraberis, qui nunc in umbris et figuris prædiceris.

quæ ad Babylonios spectant. Cum itaque advenerit tempus, quo perficiantur, quæ prædixisti, tum agnosceris et omnibus demonstraberis, etc. Cod. Ven.

(40) Ἐπιγνώσεται καὶ ἀναδειχθήσεται, agnosceatur et ostendetur. Cod. Bav.

162 *Dum turbatur anima mea ira, misericordiam A reco daberis.* Humanæ naturæ personam induens propheta, Cum turbata, inquit, fuerit anima hominis, per iram tuam castigati, tum misericordiam denuo recordaris, per te : c. Israelitarum Babylonis traditorum rursum es misertus. Humana naturaurbationem etiam passa est, dum obprævaricationem mandati et inobedientiam ei succenseret Deus, adeo ut mortalitati subiceretur, sicut Davides etiam ait : *Avertente te faciem tuam turbabuntur, et in ipsum revertentur pulverem* ⁴⁷. Atqui rursus es misertus ejus, et incorruptibilem in te et immortalem demonstrasti, quemadmodum idem rursus ait : *Emittes Spiritum tuum et creabuntur, et renorabis faciem terræ* ⁴⁸.

VERS. 5. *Deus a Thëman veniet, et sanctus a monte umbroso et aspero.*—*Thëman* alii quidem Austrum, alii vero Africum interpretati sunt. Vaticinatur autem propheta quod ex Bethleem veniet Christus, quæ ad Australem et Africam plagam respectu Hierosolymitarum sita est. Montem vero opacum, seu umbrosum, ipsam eandem Hierusalem appellat. Asperum seu hirsutum, ac intonsum quod veluti divinis donis et virtutibus sanctorum in ipsa recubantium spirantiumque floreat; opacum vel umbrosum, quod veluti nebula, ac juxta divina gratia, super eam et in ea umbram faciat, illam cum umbra circumdet, ac tanquam in protectione cœli commoretur ⁴⁹. Porro Deipara Virgomonis est etiam asper, ut in quam ferrum cogitationis, sordidum virus habentis, non ascenderit: neque humanæ manus vel operationis ut virginitatem ejus resecet. Opacus et umbrosus mons illa ipsa etiam vocatur quod Spiritus sanctus descenderit super ipsam, et virtus Altissimi obumbraverit ⁵⁰.

Diapsalma. Diapsalma vox est, quam Græci interpretes reddiderunt, pro Hebræa dictione Sela. Significat autem (ut peritioribus Hebræis placet) quamdam peculiarem observationem ejus rei, quæ illie per Spiritum propheticum dicitur. Quasi dicat: Res non est parva, quare imis eam sensibus repente. Et quia hæc est prophetia de incarnatione Filii Dei, pulchre apponitur Sela, græce diapsalma.

Operuit cœlos virtus ejus, et laudis ejus plena est terra. Et si factus est homo unigenitus Dei Filius, et per hoc angelis minor visus et inferior, attamen virtus ejus, hoc est, gloria et majestas supra cœlos est, hoc est, supra angelos qui in cœlis sunt. Ad quem enim horum dixit : *Filius meus es tu* ⁵¹, *sede a dextris meis* ⁵²? vel quod splendidior ipso cœlesti est lumine? Præterea universa terra tum uberius agnovit eum Dominum et herum, quando incarnatus : evehitque ipsum præconiis, seu Unigenitum et ejusdem cum Patre essentiæ Filium. Deinde **163** quando cum carne supra nubes conscendit, operuit

En τῷ παραχθῆναι τὴν ψυχὴν μου ἐν ὀργῇ, ἐλέους μνησθῆσθαι. Τὸ πρόσωπον τῆς ἀνθρωπότητος ὑποδύ; ὁ προφῆτης φησὶν· Ὅτε παραχθῇ ψυχὴ ἀνθρώπου ἀπὸ σῆς ὀργῆς, κολαζομένου ὑπὸ σοῦ, τότε πάλιν τοῦ ἐλέους μνησθήσῃ· ὥστεπερ εὖν καὶ τοὺς Ἰσραηλῆτας παραδοθέντας τοῖς Βαβυλωνίοις πάλιν ἠλέησας. Ἀλλὰ καὶ ἡ φύσις ἡ ἀνθρωπίνη παραχὴν ἐπαθεν, ὀργισθέντος αὐτῆς τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παρακοήν, καὶ θνητὴ γέγονεν, ὡς καὶ ὁ Δαβὶδ φησιν· Ἀποστρέψαντος δὲ σου τὸ πρόσωπον παραχθῆσονται, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἀλλὰ πάλιν ἠλέησας αὐτὴν, καὶ ἔφθοαρτον ἐν αὐτῇ καὶ ἀθάνατον ἔδειξας, ὡς ὁ αὐτὸς· πάλιν λέγει· Ἐξ-αποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινισθῇ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς.

B Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θαμῶν ἦξει, καὶ ὁ ἅγιος ἐξ ὄρους κατὰσκίου δασέος. Τῷ, Θαμῶν, οἱ μὲν νόον, οἱ δὲ Αἰῶνα ἡρμήνευσαν. Προθεσπίζει δὲ ὁ προφῆτης, ὅτι ἐκ Βηθλεὲμ ἐλεύσεται ὁ Χριστὸς, ἥτις πρὸς τὸ νότιον καὶ Λιβυκὸν μέρος τῆς Ἰερουσαλὴμ διάκειται. Ὅρος δὲ κατὰσκιον τὴν Ἰερουσαλὴμ αὐτὴν καλεῖ· δασὺ μὲν, ὡς παντοδαποῖς θεοῖς χάρισμασι καὶ ἀρεταῖς τῶν ἐν αὐτῇ ἁγίων κομῶσαν· κατὰσκιον δὲ, ὡς τῆς νεφέλης καὶ τῆς θείας χάριτος ἐπισκιαζούσης· ἐν αὐτῇ, καὶ ὡς ἐν σκέπῃ τοῦ οὐρανοῦ ἀυλιζόμενον. Καὶ ἡ Θεοτόκος δὲ, ὄρος δασὺ, ὡς μὴ σιδήρου ἀναδάντος· ἐπ' αὐτὴν, λογισμοῦ ἴδν ῥυπαρὴν ἔχοντος, μηδὲ χειρὸς ἀνθρωπίνης πράξεως, ἵνα τέμῃ τὴν παρθενίαν αὐτῆς· κατὰσκιον δὲ, διότι τὸ τε ἅγιον Πνεῦμα ἐπέβηεν ἐπ' αὐτὴν, καὶ δυνάμεις

C Ὑψίστου ἐπεσκέασεν αὐτῇ.

Διψύχλιμον (41).

Ἐκάλυψεν οὐρανούς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ πλήρης ἡ γῆ. Εἰ καὶ γέγονε, φησὶν, ἄνθρωπος ὁ Μονογενὴς, καὶ κατὰ τοῦτο τῶν ἀγγέλων ἡλαττώσθαι δοκεῖ· ἀλλ' εὖν ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ δόξα, καὶ ἡ σεβασμιότης ἐπέκεινά ἐστι τῶν οὐρανῶν, τουτέστι τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλων.

D Πρὸς τίνα γὰρ τούτων εἶπεν· Ὑἱός μου εἰ σὺ, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἥ ἔτι λαμπρότερός ἐστι καὶ τοῦ οὐρανοῦ φωτός; Ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ γῆ τότε μᾶλλον ἐπέγνωσαν αὐτὸν Κύριον καὶ Δεσπότην, ὅτε ἐσαρκώθη, καὶ αἰνεῖ αὐτὸν ὡς μονογενὴ καὶ ὁμοούσιον Ὑἱὸν τοῦ Πατρὸς. Ἀλλὰ καὶ ὅτε μετὰ

⁴⁷ Psal. cii, 29. ⁴⁸ Ibid. 30. ⁴⁹ Psal. xc, 1. ⁵⁰ Luc. i, 35. ⁵¹ Psal. ii, 7. ⁵² Psal. cix, 4.

σαρκός ἐπὶ νεφέλης ἀνῆρχετο, ἐκάλυψεν οὐρανούς· A καὶ μέλλον ἔκτοτε ἐπίγνων αὐτὸν ἡ γῆ Θεόν.

Kaὶ φέγγος αὐτοῦ ὡς φῶς ἔσται. Τὸ φέγγος, φησὶν, ὃ ὑποδείξει ἡμῖν ὁ Χριστὸς, θεογονώσαν τε καὶ βίον θεάρεστον εἰσηγούμενος, ὡς φῶς ἔσται· τουτέστιν, οὐκ ἀμυδρὸν οὐδὲ ἀσθενές, οἷον τὸ Μωσαϊκὸν (σκιὰν γὰρ εἶχεν ἐκεῖνο), ἀλλ' ἄκρατον φῶς καὶ ἀμιγές· διὸ καὶ ἔλεγεν ὁ προφῆτης· Φωτίζου, Ἱερουσαλὴμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς· καὶ, Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκοτίᾳ, εἶδε φῶς μέγα. Ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ φέγγος, ὡς τὸ τῆς θεότητος φῶς ἔσται ἐν τῇ ὁρῇ· Ὁ Θεός. Ἐν τῇ σαρκὶ γὰρ ἡ θεότης ἐξέλαμπε.

Kέρατα ἐν χερσίν αὐτοῦ, καὶ ἔθετο ἀγάπῃσιν νεφταίων ἰσχύος αὐτοῦ. Οὐ μόνον, φησὶ, τῷ φωτὶ τῆς διδασκαλίας χρῆσάμενος, ὑπέδειξε τὴν ἀλήθειαν τὴν ἐν βίῳ καὶ δόγμασιν· ἀλλὰ καὶ δυνάμεις πλείστας θαυματουργῶν ἐπέδειξε. Κέρας δὲ πάντως ἡ δύναμις πολλὰχού λέγεται, ἐπειδὴ τὰ κέρατα ὅπλα εἰσὶ τοῖς ἔχουσιν ταῦτα ζώοις. Τελευταῖον δὲ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν, ὃ τῆς μεγίστης δυνάμεως αὐτοῦ σημεῖον, ὅτι διὰ θανάτου τὸν θάνατον κατήργησεν· ἀμφοτέρω δὲ ταῦτα ἐποίησε, τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ ἀγάπην κραταίαν καὶ μεγάλην ἐμπαίνων. Μείζονα γὰρ ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει ἢ ἴνα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὅλῃ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ τὰ κέρατα λαμβάνεται καὶ ἐπὶ βασιλείᾳ, ὡς τὸ, Ὑψώσῃ κέρας Χριστοῦ αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ ὑπεροφίας, ὡς τὸ, Μὴ ἐπαίρετε εἰς ὕψος τὸ κέρας ὑμῶν· φασὶ τινες λέγειν τὸν προφῆτην ὅτι βασιλεύει τῶν δαιμόνων, καὶ αἱ ὑπεροφαί, ἐν ταῖς χερσίν αὐτοῦ γέγονασιν, ἀντὶ τοῦ, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ὥσπερ καὶ τὸ, Ἐν χερσὶ σου οἱ κληροῖ μου· ἀντὶ τοῦ, ἐν τῇ ἐξουσίᾳ σου. Ἐπεὶ δὲ τοῦτους κατετροπώσατο τότε δὴ, ὅτε ἔλεγεν· Κρίσις τοῦ κόσμου ἐστὶ· νῦν ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου ἐκβλήθη· ὁ δὲ ἐξω· θεὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν, ἔθηκε τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπῃσιν κραταίαν. Ἦ ἀγάπη δὲ αὕτη οὐκ ἀσθενείας ἦν, ἀλλ' ἰσχύος. Οὐ γὰρ ὡς ἄσθενής ἐπαθεν, ἀλλ' ἐκῶν· ὅς γε καὶ σταυρούμενος, τὴν οικίαν ἐδείκνυ δύναμιν, ἥλιον σκοτίζων, γῆν σείων, μνημεῖα ἀνοίγνους.

Πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύσεται λόγος. Οὐκ ἀμάρτυρος, φησὶν, ἔστιν, ἀλλ' ἔχει μάρτυρα βέβαιον τῶν προφητικῶν λόγων· πρὸ γὰρ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ οικονομίας, ὁ λόγος ὁ προφητικὸς ἐκήρυξεν αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦ Ἰωάννου λόγος, λέγοντος· Ἐρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ἐπίσω μου. Ἀλλὰ καὶ ἅμα τῷ γεννηθῆναι ἦσαν οἱ Μάγοι, καὶ θρόλλος πολλὸς περὶ αὐτοῦ γέγονε· καὶ μετὰ ταῦτα ἐξῆλθεν ἡ φήμη αὐτοῦ εἰς ὅλην τὴν Συρίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐν

⁵³ Isa. lx, 1. ⁵⁴ Isa. ix, 2. ⁵⁵ Joan. xv, 13. ⁵⁶ I Reg. ii, 40. ⁵⁷ Psal. lxxiv, 6. ⁵⁸ Psal. xxx, 16. ⁵⁹ Joan. xii, 34. ⁶⁰ Matth. iii, 14.

Variae lectiones et notæ.

(42) Neutro in cod. occurrunt Græca verba Latiniis hisce et scuti vice respondentia.

A caelos obtegitque, tumque ipsum uberius terra Deum cognovit.

VERS. 4. Et splendor ejus tanquam lumen erit. Splendor, inquit, quem demonstrabit nobis Christus, cognitionem Dei et vitam Deo placentem intelligens, ceu lumen erit, hoc est, non obscurum, neque imbecillum, ut Mosaicum : illud enim umbram habebat : sed merum lumen et immistum. Propterea et propheta dixit : Illuminare, Jerusalem, venit enim lumen tuum ⁵³. Et, Populus sedens in tenebris, vidit lumen magnum ⁵⁴. Præterea carnis ipsius fulgor, tanquam divinitatis lumen erit in monte Thabor : siquidem in carne deitas effulgebat.

Cornua in manibus ipsius, et posuit dilectionem B fortem roboris sui. Non solum, inquit, lumine doctrinæ usus, veritatem demonstravit et vita sua et institutione, verum etiam plurimas vires, admiranda multa faciens, exhibuit. Cornu autem omnino potentia multis in locis dicitur. Cornua enim animalibus sunt armorum et scuti vice (42). Tandem pro nobis etiam mortem obiit, quod maximæ ejus potentiae signum est ; quoniam per mortem mortem abolevit. Utraque hæc fecit, ut suam erga nos dilectionem et fortem et magnam ostenderet. Majorem enim hac dilectionem nemo habuit, quam ut animam suam impendat pro amicis suis ⁵⁵. Quia vero cornua et de rege accipiuntur, ut eo in loco : Exaltabit cornua Christi sive uncti sui ⁵⁶, ac de fastu, ut ait Scriptura : Ne levate in altum cornu vestrum ⁵⁷ : asseverant quidam vatem hic dicere, quod regna demonum et superbiam in manibus ejus sint, hoc est in potestate ejus ; perinde ac in eo loco manus pro potestate accipitur, ubi Scriptura inquit : In manibus tuis sortes meæ ⁵⁸ : pro eo quod est, in potestate tua. Quoniam autem daemones subvertit et subjugavit jam tum, cum diceret : Judicium est mundi, nunc princeps mundi ejicietur foras ⁵⁹ : impendens animam suam pro nobis, solum suam erga nos dilectionem monstravit. Porro dilectio ipsa non imbecillitatis, sed roboris erat. Non enim ceu imbecillis passus est, sed voluntarius, qui in crucem etiam sublatus propriam ostendit potentiam, solem obscurans, terram concutiens, monumenta, aperiens. D

VERS. 5. Ante faciem ejus proficietur sermo. Non carebit, inquit, testibus, verum stabilem habebit propheticum sermonem. Ante enim incarnatam ejus dispensationem propheticus ipsum sermo prædicabat. Joannis item prædicatio dum inquit : Veniet fortior me post me ⁶⁰. Dein cum natus esset, venerunt Magi, ac multa de eo fama vulgata est. Posthac exiit nomen ejus in universam Syriam (45). Tum ad omnes dominos, subditos, sermo

⁶¹ I Reg. ii, 40. ⁶² Psal. lxxiv, 6. ⁶³ Psal. xxx,

(45) In omnibus item, quæ a Domino fiunt, progreditur sermo, etc.

progreditur, et **164** nihil est absque sermone et verbo Dei. Quia vero et facies Domini 'terribilis ejus præsencia dicitur, ut illic : *Facies Domini super facientes mala* ¹¹ : intelliges et considerabis, quod antea testificatur nobis, et prius quoniam sint agenda subindicat, deinde præsto est cuilibet, juxta laborem persolvens. *Nisi enim venissem ei locutus eis fuisset, peccatum non haberent* ¹².

Et egredietur pedibus suis ad institutionem. Postquam præmisit verbum ad eruditionem et institutionem hominum, ipse tandem etiam venit, pedibus prophetici sermonis. Vel quod erudiat et castiget tandem nos, qui iis quæ per verbum suum nobis antea prædixit, et testificatus est, non obtemperavimus. Alii sic legerunt : *Egredientur in campos pedes ipsorum*, voculam *παδία* per ε tenue scribentes et ι, intelligentes omnia esse permeanda incarnato Deo, veluti arva tam supina, quam ea per quæ equi aguntur, et campos, nihilque ipsi impossibile esse. Poterunt autem et humiles corde, arva intelligi, qui ex cœlis semen accipientes, fructum ferunt ad centum, sexaginta, et triginta, de quibus David ait : *Arva tua implebuntur pinguedine, et valles abundabunt frumento* ¹³. Deinde ostendens, quod de rationis consortibus campis et vallibus verba faciat, ait : *Vociferabuntur et laudabunt* ¹⁴.

VER. 6. *Stetit et mota est tellus, asperit et liquefactæ sunt gentes, confracti sunt montes vi, liquati sunt colles perpetui, projectiones ejus perpetuas pro defatigationibus viderunt.* Omnipotentiam Dei ostendit, ut quæ nemini sufferenda sit. Simul enim stetit, et concussa est terra : intuetur, et simul liquefunt ceræ instar omnes gentes, et montes franguntur a vi potentiae ejus, et colles æterni, hoc est, jam inde ab initio prædicati, ob altitudinem et magnitudinem suam; et projectiones ejus et vias quas ab æterno facit, undecunque in hostes suos motus, videntes; tolerabiles (44) viderunt, cæterum plane laboriosas et afflictionis plenas, adeo terribiles erant. Considerabis etiam, quod steterit in cruce et mota quidem sit terra, montes autem veluti petrae confracti sunt : liquefactæ sunt autem gentes aut copiae dæmonum, et colles idolatriam accipientes dissoluti sunt. Has projectiones ejus et motus et operationes quas ab æterno prædefinit propter labores quos in cruce sustinuit, factas, viderunt crucifigentes ipsum. Laboravit enim vere, et defatigatus est pro nobis cruci affixus, et languit propter iniquitates nostras. Sed et terra, sive terram inhabitans natura hominum stetit in eodem, et concussa est. A magnitudine quidem passionum concussa prius, stetit veluti in posterum non concutienda. Commota est autem veluti translata e statu vitiositatis, et infractæ quidem sunt oppositæ vires duræ et superbæ. Lique-

πασι τοῖς ὑπὸ Κυρίου γενομένοις λόγος προκορεύεται, καὶ οὐδὲν ἐστὶν ἄλογον. Ἐπεὶ δὲ καὶ πρόσωπον Κυρίου λέγεται ἡ φοβερά ἐπιστάσις αὐτοῦ, ὡς τῇ, *Πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιούντας κακὰ* νοήσεις, ὅτι μαρτύρεται ἡμᾶς καὶ ὑποδεικνύει τὰ πρακτικά πρότερον, εἴτα ἐφίσταται, ἀποδιδοὺς ἐκάστην. *Εἰ μὴ γὰρ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς*, φησὶν, *ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον*.

Καὶ ἐξελεύσεται εἰς παιδείαν κατὰ πόδας αὐτοῦ. Προαποστείλας, φησὶ, τὸν λόγον εἰς παιδείαν τῶν ἀνθρώπων, εἴτα καὶ αὐτὸς ἦλθε κατὰ πόδας τοῦ λόγου τοῦ προφητικοῦ. Ἦ, ὅπερ εἶπον, προμαρτυρόμενος, ἔπειτα παιδεύει ἡμᾶς μὴ ἀκούσαντας. Τινὲς δὲ οὕτως ἀνέγνωσαν· *Ἐξελεύσονται εἰς πεδία οἱ πόδες αὐτοῦ*. Τὸ, *Πεδία*, διὰ τοῦ ε ψιλοῦ γράφοντες καὶ τοῦ ι, καὶ νοοῦντες, ὅτι πάντα βάσιμα τῷ σαρκωθέντι Θεῷ, ὡς περ πεδία ὑπτία καὶ ἱππηλάτα, καὶ οὐδὲν ἀδύνατον αὐτῷ. Νοοῖντο δ' ἂν καὶ οἱ ταπεινοὶ τῇ καρδίᾳ, πεδία, οἱ τὸν ἐξ οὐρανοῦ δεχόμενοι σπόρον καρποφοροῦσιν ἐν ἑκατὸν, καὶ ἐξήκοντα, καὶ τριάκοντα· περὶ ὧν καὶ Δαθὺ λέγει· *Καὶ τὰ πεδία σου πληθύνουσιν αὐτήτος, καὶ αἱ κοιλάδες πληθυνούσι σίτον*. Εἴτα δεικνύς, ὅτι περὶ λογικῶν πεδίων καὶ κοιλάδων λέγει, φησὶ· *Κεκρᾶξονται καὶ γὰρ ὑμνήσουσιν*.

Ἔστη καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ. Ἐπέβλεψε, καὶ ἐτάκη ἔθνη, διεθρύθη τὰ ὄρη βίᾳ, ἐτάκησαν βουνοὶ αἰώνιοι, πορείας αἰωνίους αὐτοῦ ἀντὶ κόπων εἶδον. Τὸ παντοδύναμον δείκνυσιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἀνυπόστατός ἐστιν. Ἄμα τε γὰρ ἔστη καὶ σαλεύεται ἡ γῆ· καὶ ἄμα ἐπιβλέπει, καὶ τήκονται ὡς κηρὸς ἔθνη ὀλόκληρα· καὶ τὰ ὄρη θρύπτονται ἀπὸ τῆς βίᾳς καὶ δυνάμεως αὐτοῦ· καὶ οἱ βουνοὶ αἰώνιοι, τουτέστιν ἑκπαλαι ὀνομαστοὶ, διὰ τὸ ὕψος καὶ μέγεθος· καὶ τὰς πορείας αὐτοῦ καὶ τὰς ὁδοὺς, ἃς ἐξ αἰῶνος ποιεῖται κινούμενος ἐκάστοτε ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, οἱ ἰδόντες, οὐ φορητὰς εἶδον, ἀλλ' ἐγκόπους· οὕτως ἦσαν φοβεραὶ. Νοήσεις δὲ καὶ ὅτι ἔστη ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ ἐσαλεύθη μὲν ἡ γῆ· τὰ ὄρη δὲ, ἦτοι αἱ πέτραι, ἐθρύθησαν. Ἐτάκη δὲ τὰ ἔθνη τῶν δαιμόνων, καὶ οἱ βουνοὶ τῆς εἰδωλολατρίας δεκτικοὶ κατελύθησαν. Ταύτας δὲ τὰς πορείας αὐτοῦ καὶ κινήσεις καὶ ἐνεργείας, ἃς πρὸ τῶν αἰώνων προώρισεν, ἀντὶ τῶν κόπων τῶν ἐν τῷ σταυρῷ γινομένων εἶδον οἱ σταυροῦντες αὐτόν. Ἐκοπίασεν γὰρ ἀληθῶς καὶ ἐπόνεσεν ὑπὲρ ἡμῶν σταυρούμενος, καὶ ἐμαλακίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ γῆ, ἦτοι τὴν γῆν οἰκουσα φύσις ἀνθρώπων, ἔστη ἐν ταυτῷ καὶ ἐσαλεύθη. Ὑπὸ μὲν γὰρ τῆς μέθης τῶν παθῶν σαλευομένη πρότερον, ἔστη ὡς τοῦ λοιποῦ μὴ σαλεύεσθαι. Ἐσαλεύθη δὲ ὡς μετακινήθεισα ἐκ τῆς ἐν τῷ κακῷ στάσεως. Καὶ διεθρύθησαν μὲν αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, αἱ σκληραὶ καὶ ὑψηλόφρονες· ἐτάκησαν δὲ καὶ οἱ βουνοὶ, τὰ τῶν ἀρχαίων

¹¹ Psal. xxxiii, 17. ¹² Joan. xv, 22. ¹³ Psal. lxi, 14. ¹⁴ Exod. xii, 23.

Variae lectiones et notæ.

(44) Imo non tolerabiles, si Græca verba reddantur.

καὶ Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἀξιώματα, τὰ ἐξ Α facti sunt autem colles, **165** hoc est, primorum principum et Scribarum et Pharissæorum dignitates a sæculo celebratæ, qui profectiones Domini, quas faciebat in Judæa, æternas et perpetuas existentes, hoc est, ad sæculi usque consummationem memorandas, vel mandata quæ dabat æterna existentia et indissolubilia (profectiones enim seu itinera mandata sunt, juxta illud: *Viam mandatorum tuorum cucurri* ⁶⁶) pro labore inspexerunt, hoc est, onerosa omnino et intolerabilia existimarunt, cum tamen ille dixerit: *Tollite jugum meum super vos: jugum enim meum commodum est, et onus meum leve* ⁶⁷. Et: *Agile adeste, et ego refocillabo vos defatigatos ac depressos* duris legis sermonibus, cujus jugum neque patres eorum bājulare potuerunt.

Σκηνώματα Αιθιοπῶν πτοηθήσονται, καὶ σκηνὰὶ γῆς Μαδίμ. Μετὰ τὰ σωτήρια πάθη, τὰ σκηνώματα τῶν νοητῶν Αἰθιοπῶν, τῶν ζοφώδη προαιρεσιν ἔχόντων, αἱ τῶν ἀνθρώπων, φημί, ψυχὰὶ ἐν αἷς κατεσκήνουν, ἐπτοήθησαν, καὶ ὑπεκλήθησαν τῷ λόγῳ τοῦ Εὐαγγελίου· καὶ αἱ σκηνὰὶ τῆς γῆς Μαδίμ, αἱ φιλόπονοι καὶ φιλήδονοι διαθέσεις. Ὁ γὰρ Ἰσραὴλ ἐν ταῖς Μαδιανίταισιν ἐξεπόρνευσεν. ὅτε ἔστη Φινεὺς καὶ ἐξιλάσατο, καὶ ἐκόπασεν ἡ θραῦσις. Ἑρμηνεύεται δὲ Μαδινηαῖος, κατακεκριμένος. Καλῶς δὲ σκηνώματα καὶ σκηνὰς εἶρηκεν· αἱ τε γὰρ τῶν ἀνθρώπων ψυχὰὶ, πρόσκαιρα κατοικητήρια τοῖς δαίμοσιν ἦσαν, αἱ τε τῆς ἡδονῆς ἐργασίαι, εὐκατάλυτοι καὶ παροδικαὶ ὡσεὶ σκηνὰὶ. Ἀλλὰ καὶ αἰσθητῶς οἱ ἀπόστολοι καὶ Αἰθιοπῶν εἶδον, καὶ τὴν Μαδιανίτην [f. -νίτιν] χώραν ἐπισκέψαντο, τὸν θεὸν καταγγέλλοντες λόγον.

Μὴ ἐν ποταμοῖς ὀργισθῆς [vulg. ὀργίσθης], ἡ ἐν ποταμοῖς ὁ θυμός σου, ἡ ἐν θαλάσῃ τὸ ὄρημά σου; Ὅτι ἐπιθήσῃ ἐπὶ τοὺς ἱπποὺς σου, καὶ ἡ ἱππασία σου σωτηρία· ἐντείνων ἐντενεῖς τὸ τόξον σου ἐπὶ σκῆπτρα. Ἐπειδὴ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι ἐν τῷ σταυρῷ ἱστάμενος, τὰ ὄρη συντρίβει, καὶ τὰ ἔθνη τήκει· νῦν φησιν, ὅτι οὐκ ὀργιζόμενος τοῖς ἀνθρώποις, ταῦτα, ὦ Κύριε, ποιεῖς, οὐδὲ ὡς πανολεθρίαν αὐτοῖς ἐπάγων (ποταμούς γὰρ καὶ θαλάσσας, τὰ συστήματα τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ διάφορα ἔθνη ἐκάλεσεν)· ἀλλὰ μᾶλλον τῆς κοινῆς προνοούμενος σωτηρίας, ταῦτα κατεδίξω τὰ πάθη. Διὸ καθάπερ τισὶν ἱπποῖς τοῖς ἀποστόλοις ἐποχοῦμενος· διηππεύσεις πᾶσαν τὴν γῆν, οὐχ ἵνα κολάσῃς, ἀλλ' ἵνα σώσῃς· οὐ γὰρ ἤλθες ἵνα κρίνῃς τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος διὰ σοῦ. Ἀλλὰ τοῖς μὲν πιστεύουσιν ἔσται σωτηρία ἡ ἱππασία σου· τὸ δὲ τόξον σου ἐντείνων ἐντενεῖς ἐπὶ τὰς ἀπιστησάσας φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Ταῦτας γὰρ ὠνόμασε σκῆπτρα. Ὅτι δὲ ἱπποὶ βασιλεύοντες τὸν Χριστὸν οἱ ἀπόστο-

vers. 7. Tentoria Æthiopum terrebuntur, et atlegiæ terræ Madiam. Post salutare afflictiones, tentoria Æthiopum, non eorum qui revera Æthiopes, sed qui mente concipiuntur, caliginosam deliberationem habentium, mortalium dico animæ, in quibus tenebrarum tentoriis morabantur, perterrefactæ sunt et submissæ sunt, verbo Evangelii, et atlegiæ terræ Madiam, amantes videlicet fornicationis et voluptatis affectus. Israel enim Madianiticis puellis fornicatus est, quando stetit Phinees, et placatus est Dominus, et cessavit quassatio. Porro Madianæus valet, si interpreteris, *condemnatum*. Pulchre autem tentoria et atlegias dixit. Nam animæ mortalium temporaria dæmonum habitacula fuere: præterea voluptatis effectus et operationes facile dissolvuntur et transeunt, uti tentoria. Insuper apostoli etiam vero Æthiopiam viderunt, et Madianiticam regionem visitarunt, divinum annuntiantes verbum.

vers. 8, 9. Numquid in fluminibus irasceris, vel in amnibus indignatio tua, vel in mari prosectio tua? Quoniam ascendes super equos tuos, et equitatus tuus salutem affert. Intendens intendes arcum tuum super sceptrum. Postquam supra dixisset, quod in cruce stans innotes conterit, et gentes liquefacit: nunc ait, Quod non hominibus succensens hæc facias, Domine, neque ut perniciem ipsis adducas et funditus perdas, siquidem amnes et mare, mortalium congregationes et varias gentes appellavit; quin potius communi saluti prospiciens, has passiones seu afflictiones demonstravit (45). Etenim apostolis, quasi quibusdam equis vectus, per universam terram equitabis, non ut punias, sed ut serves. Non enim venisti ut judices mundum, sed ut mundus servetur per te ⁶⁸. Atqui credentibus equitatio tua cedit in salutem. Quod vero ait, arcum tuum fortitor et indubitanter intendes, ad tribus Israeliticis quæ non crediderunt pertinet; eas enim sceptrum

⁶⁵ Psal. cxviii, 32. ⁶⁶ Matth. xi, 29. ⁶⁷ Joan. xii, 47.

Variæ lectiones et notæ.

(45) Subiisti (tu scilicet, Domine, quem alloqui pergit).

nominavit. Quod vero equi portantes Christum sint apostoli, perspicuum sit ex eo quod Paulus ipse a Deo audiverit, **166** dicente: *Quoniam vas electionis (46) mihi est, ut ferat nomen meum coram gentibus et regibus et filiis Israel* ⁴⁸. Illud vero, *Intendens intendes arcum tuum*, non est dissimile his quæ David habet: *Intende*, inquit, *et prosperum successum nanciscere* ⁴⁹. Et, *Sagittæ tuæ acutæ in corde inimicorum regis* ⁵⁰. Quidam, *Nonne in fluminibus irasceris?* sic intellexerunt: Scopus, inquit, prophetæ est, ostendere quæ in Novo Testamento contigerint, quæ sunt longe diviniora et magnificentiora iis quæ in Veteri sunt gesta. Propterea etiam ait: Non ut in Veteri Testamento, amnes in sanguinem convertisti, aut mare exsiccasti, ut liberares populum tuum a sensibilibus inimicis tuis, sic nunc facies; sed conscendes super equos, ipsos

Fluminibus rumpetur terra. Quemadmodum coloni in fossas et subterraneos meatus et euripos dividunt aquas, irrigationem terræ ita instituentes, sic tu, inquit, Domine, terram præparabis ad susceptionem intellectualium fluviorum qui sunt apostoli, ut sit quod dicitur: Propter flumina scindetur terra. Sunt qui, juxta textum, terram fluviorum ipsam Mesopotamiam acceperint, mediam inter duo ingentia flumina, Euphratem et Tigretem. Mystice ipsum peccatum est, quod medium est inter udam et remissam vitam. Mesopotamia itaque rumpetur, hoc est deicietur, cadet, ceu murus existens Babyloniorum roboris. Peccatum quoque rumpetur scindeturque *ense quem venit Dominus jacere super terram* ⁵¹. Fluviorum tellus ipsa etiam est Jerusalem quæ multos jam tum sanctos continebat quos amnes nominavit. Ut enim verum existens lumen, Dominus ipse, per participationem apostolos fecit lumen mundi, sic et sancti dicuntur (47) pariter flumina. Proinde ait, quod terra jam olim fluvios habens quibus irrigetur, nunc rumpetur, ac veluti sitibunda fatiscet, ut quæ non susceperit propheticum sermonem, neque crediderit Christo. Nam si credidissetis, inquit, *Mosi, credidissetis etiam mihi* ⁵².

Vras. 10. Videbunt te, et in partu mærebunt populi. Hoc duplicem intellectum habet. Aut enim hoc accipies, quod Qui crediderunt populi, videbunt tuum lumen, et veluti in partu dolebunt, hoc est, cupiditatem et desiderium vehemens habebunt, ut videant regnum tuum, et parturient tuum timorem, ut spiritum salutis pariant. Vel quod infideles populi intuebuntur gloriam tui præconii, et mœrore necnon labore conficiuntur præ invidia, quales fuerunt qui dixere: *En mundus sequitur eum* ⁵³.

⁴⁸ Act. ix, 15. ⁴⁹ Psal. xlv, 15. ⁵⁰ Psal. cxix, 4. ⁵¹ Matth. x, 54. ⁵² Joan. vii, 38. ⁵³ Joan. xii, 19.

Variae lectiones et notæ.

(46) *Perspicuum est ex iis quæ Ananias de Paulo audivit: Quoniam vas electionis, etc.*

(47) *Et sunt, et dicuntur.*

Αλοι, δηλον ἐξ ὧν Ἀνανίας· περὶ τοῦ Παύλου ἤκουεν, ὅτι Σκευὸς ἐκλογῆς μοι ἐστὶν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων καὶ υἱῶν Ἰσραὴλ· τὸ δὲ, Ἐντείνων ἐντείνει τὸ τόξον σου, ἔοικε τοῖς τοῦ Δαβὶδ· Ἐντείνει καὶ κατευνοδοῦ καὶ, τὰ βέλη τὰ ἠκονημένα ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως. Τινὲς δὲ τὸ, Μὴ ἐν ποταμοῖς ὀργισθῆς, οὕτως ἐνόησαν· Σκοπῆς, φησί, τῷ προφήτῃ δεῖξαι τὰ ἐν τῇ Καινῇ γινόμενα πολλῶ θεοπροπέστερα τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ· διὸ καὶ λέγει, ὅτι Οὐχ ὥσπερ ἐν τῇ Παλαιᾷ ποταμούς εἰς αἷμα μετέστρεψας καὶ θαλάσσας ἐξήραντας, ἵνα ἐλευθερώσῃς τὸν λαόν σου ἀπὸ αἰσθητῶν ἐχθρῶν, οὕτω καὶ νῦν ποιήσεις· ἀλλ' ἐπιθήσῃ ἐπὶ τοὺς Ἰππους τοὺς ἀποστόλους, ἵνα τὰ σκήπτρα τῶν δαιμόνων

Β καθέλῃς. nunc facies; sed conscendes super equos, ipsos

Ποταμῶν βαγθήσεται γῆ. Καθάπερ οἱ γηπόνοι εἰς διώρυχας καὶ ἀμάρκας διαίρουσι τοὺς ποταμούς, ἀρδαίαν τῇ γῇ σοφισόμενοι, οὕτω καὶ σύ, φησί, Κύριε, τὴν γῆν παρασκευάσεις, εἰς ὁδοχὴν τῶν νοητῶν ποταμῶν τῶν ἀποστόλων ὥστε εἶναι τὸ λεγόμενον· Ἐνεκεν τῶν ποταμῶν βαγθήσεται ἡ γῆ. Τινὲς μὲν γῆν ποταμῶν αἰσθητῶν· μὲν τὴν Μεσοποταμίαν ἐνόησαν, μέστην οὖσαν τῶν δύο μεγάλων ποταμῶν Εὐφράτου καὶ Τίγρητος· νοητῶς δὲ, τὴν ἀμαρτίαν, ἥτις μέση ἐστὶ τοῦ ὕψους καὶ ἀνειμένου βίου. Ἥ τε οὖν Μεσοποταμία βαγθήσεται, τούτέστι καταβληθήσεται, καὶ πεσεῖται, ὥσπερ τεῖχος οὐσα τῆς Βαβυλωνίων δυνάμεως· καὶ ἡ ἀμαρτία δὲ βαγθήσεται ὑπὸ τῆς μαχαίρας, ἣν ἤλθεν ὁ Κύριος βαλεῖν ἐπὶ τῆς γῆς. **Ποταμῶν γῆ** καὶ ἡ Ἱερουσαλήμ, οἷα δὲ ἁγίους τότε πολλοὺς ἔχουσα, οὓς ποταμούς ὠνόμασεν. Ὡς περ γὰρ φῶς ὦν ἀληθινὸν ὁ Κύριος, κατὰ μετοχὴν ἐποίησε τοὺς ἀποστόλους φῶς τοῦ κόσμου· οὕτω καὶ οἱ ἅγιοι εἰσὶ καὶ λέγονται ποταμοί. Φησὶ τοίνυν, ὅτι ἡ γῆ ἡ πάλαι ποταμούς σχοῦσα ποτίζοντα· αὐτὴν, νῦν βαγθήσεται ὥς ἡ διψῶσα γῆ, ἅτε μὴ δεξαμένη τὸν προφητικὸν λόγον, μὴδὲ πιστεύουσα Χριστῷ. *Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε, φησί, Μωσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί.*

Ὁμῶνται σὲ καὶ ὠδινῇσουσιν λαοί. Τοῦτο διπλὴν διάνοιαν ἔχει· ἡ γὰρ τοῦτο νοήσεις, ὅτι οἱ πεπιστευκότες λαοὶ ὀφνύονται τὸ σὸν φῶς καὶ ὠδινῇσουσι· τούτέστιν, Ἐρωτα καὶ πόθον σφοδρὸν ἔξουσιν τοῦ ἰδεῖν τὴν σὴν βασιλείαν, καὶ ὠδινῇσουσι τὸν σὸν φόβον, ἵνα πνεῦμα σωτηρίας ἀποτέχωσιν· ἡ, ὅτι οἱ ἄπιστοι λαοὶ ὀφνύονται τὴν ὀδὴν τοῦ σοῦ κηρύγματος, καὶ ὠδινῇσας καὶ πόνουσιν ἔξουσιν ἀπὸ φθόνου, οἷα ἦσαν οἱ λέγοντες· Ἴδε ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἕλκει.

Σκορπίων ὕδατα πορείας. Ὑδατα πορείας αἱ A τοῦ πνευματικοῦ καὶ εὐαγγελικοῦ λόγου χάριτες. Τὸ ὕδωρ γὰρ τῆς πρὸς ἡμᾶς πορείας τοῦ Μονογενοῦς τὸ Πνεῦμά ἐστιν, ὃ ἔδωκε τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Ἐπεὶ οὖν διάφοροι τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας οἱ τρόποι, τὸ ἐν ὕδωρ πολλὰ γίνεται, καὶ σκορπίζεται καὶ διαιρεῖται ἐκάστῳ πρὸς τὴν ἐξὶν αὐτοῦ, ἐπειδὴ καὶ διαίρεσιν χαρισμάτων εἶναι μανθινομένον, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. Ἀλλὰ καὶ πορευόμενος εἰς κώμας καὶ πόλεις ὁ Κύριος, τὸ ὕδωρ τῆς διδασκαλίας ἐσκορπίζε, τοῖς πρὸς οὓς ἔλεγεν· *Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω*. Πολλοὶ ἔχουσιν ὕδατα λόγου, ἀλλ' οὐκ εἰσὶ πορείας, ἀλλὰ σταδαῖα, ὀδωδῶτα δυσωδίας φθόνου. Ἐν ἑαυτοῖς γὰρ οὕτοι τὸ ἀγαθὸν ἔχουσι, μὴ εἰς ἄλλους αὐτὸ διαχέοντες· οἱ καὶ εὐλόγησι τῷ κατορωρυχότῃ τὸ τάλαντον. Ὁ μέντοι ἐκλέων καὶ ἐπ' ἄλλους τὸ ἀγαθὸν, οὗτος ἔχει ὕδατα πορείας, καὶ ἔοικε τῷ βάλλοντι τοῖς τραπεζίταις τὸ τάλαντον, καὶ πλουσιώτερον τὸν δεσπότην ποιήσαντι.

Ἐδωκεν ἡ ἄβυσσος φωνὴν αὐτῆς ὕψος φαντασίας αὐτῆς. Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, καὶ τὴν τῶν νοημάτων ἀκολουθίαν ἐφύλαξε. Ποταμοὺς γὰρ τοὺς ἱεροὺς ἀποστολικοὺς καλέσας, θάλασσαν ὀνομάζει τὰ ἔθνη, τῇ τῆς ἀσεβείας πικρίᾳ κατεχόμενα. Καθάπερ εἰν ποταμῶν εἰς πέλαγος ἐμβαλλόντων, πολλὸς ἥχος καὶ ψόφος ἀποτελεῖται, τῶν θαλαττίων κυμάτων εἰργόντων, καὶ ἐπεχόντων τὴν εἰσβολὴν· οὕτω τῶν θείων ἀποστόλων τὰ ἔθνη περινοστούντων, καὶ τὸ σωτήριον διαπορθμεύοντων κήρυγμα, θόρυβοι κατ' αὐτῶν ἐκινούντο καὶ στάσεις, τῶν ἀπίστων ἀντιλεγόντων, καὶ σέσσαι πειρωμένων τὸ κήρυγμα, ὥσπερ ἐν Ἐρέσῳ ὁ ἀργυροκόπος ἐποίησε Δημήτριος, ἐν Κορίνθῳ δὲ ἔτεροι, καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις Ἰουδαῖοι, ὅτε καὶ Ῥωμαῖοι τὸν Παῦλον παρέδωκαν. Ἡ τοίνυν τῶν ἐθνῶν ἄβυσσος ταραχῆς φωνὴν ἐδίδου, καὶ ὕψος φαντασίας καὶ ἐπάρσεως τῶν κηρυγμάτων αὐτῆς· ἐνόησαν δὲ τινες καὶ τὴν πληθύν τῶν πεπιστευκότων ἄβυσσον, ὡς ἐκ τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ὑδάτων τῶν ἀνωτέρω ρηθέντων συστᾶσαν. Αὕτη τοίνυν ἡ ἄβυσσος, καὶ τὸ ὕψος τῆς φαντασίας αὐτῆς, τοῦτέστιν οἱ ἐν αὐτῇ ὕψηλοι, καὶ πλούτου καὶ δόξης φαντασίαν ἔχοντες, ἔδωκαν φωνὴν, ὁμολογοῦντες τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν.

Ἐπήρθη ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη ἔστη ἐν τῇ τάξει αὐτῆς εἰς φῶς. Ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος ἐπήρθη ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ νύξ ἐγένετο, ὅτε ἡ σελήνη ἔχει τάξιν φαίνεσθαι. Ἡ ὅτι τοῦ Κυρίου σταυρουμένου, ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία ἀνέλαμψε, καὶ ἔστη ἐν τάξει αὐτῆς εἰς φῶς· τοῦτέστι, πλησιφαῆς γέγονε, τὴν τάξιν σώζουσα τοῦ ἰδίου κύκλου. Ὁ τε γὰρ ἐκαστοῦ ταρχος ἐθνικὸς ὢν, Ὑῖον Θεοῦ ὠμολόγησε τὸν σταυρούμενον, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ὄντες. Καὶ ὁ Κύριος

⁷⁶ Joan. vii, 57.

Varie lectiones et notæ.

(18) *Ei qui, etc.*

(49) *Gentium itaque abyssus vocisurbationem*

Spargens aquas itineris. Aquæ itineris sunt spiritualis et evangelici verbi gratiæ. Nam aqua profectionis, qua ad nos usque unigenitus Dei Filius porrexit, Spiritus 167 est, quem dedit credentibus in se. Postquam igitur varii sunt spiritualis doctrinæ modi, una aqua multæ sunt, quæ dispergitur ac dividitur cuilibet pro sua habitudine. Nam divisionem esse donorum discimus, eundem autem Spiritum. Deinde proficiscens in vicis et civitates Dominus, aquam doctrinæ sparsit illis profecto ad quos dicebat: *Si quis sitit, veniat ad me et bibat* ⁷⁶. Multi habent aquas sermonis, sed non sunt profectionis, sed status, spirantes virosorum odorem et invidiam: in seipsis enim isti bonum habent, ipsum non in alios diffundentes, qui et assimilantur ei qui talentum defoderat. Porro qui bonum habet, et in alios effundit, is aquas profectionis habet, et similis est, qui (48) nummularii talentum suum locat, quique opulentiorum dominum suum facit.

Abyssus dedit vocem suam, in altitudine apparitionis suæ. Permansit in assumpto tropo, sensuumque consecutionem observavit. Flumina enim sacrosanctos apostolos appellans, mare gentes nominat, incredulitatis amarulentiam retinentes. Perinde ergo ut fluviorum in pelagus ingruentium, exonerantiumve, ingens sonitus et strepitus editur, marinis fluctibus cohibentibus arcentibusque insultum et influxum: hunc ad modum divinis apostolis gentes circumeuntibus, salutareque Evangelii Christi præconium afferentibus, turbæ adversum ipsos movebantur, et seditiones ab infidelibus ipsis contradicentibus extinguereque tentantibus istam promulgationem: quemadmodum Ephesi argentarius Demetrius fecit, Corinthi vero alii, et Hierosolymis Judæi, quando et Romanis Paulum tradiderunt. (49) Proinde abyssusurbationis gentium, dabat altitudinem apparitionis et elevationis fluctuum ejus. Quidam hic, per abyssum, multitudinem credentium acceperunt, e fluminibus et aquis supradictis consistentem. Ipsa igitur abyssus et altitudo apparitionis ejus, hoc est, alti in ipsa, et divitiarum et gloriæ et auctoritatis aspectum habentes, dederunt vocem, confluentes Dominum Jesum Christum ore suo.

VERS. 11. *Elevatus est sol, et luna stetit in ordine suo ad lumen.* Sol justitiæ in altum sublatus est in cruce, et nox facta est, in qua luna ordinem suum obtinet, ut luceat: sive quod Domino crucifixo ex gentibus Ecclesia refulsit, et stetit in ordine suo ad lumen, hoc est, proxime lucens apparuit, servans ordinem proprii orbis. Sic centurio gentilis existens Filium Dei confessus est crucifixum, et qui cum ipso erant. Jam et

dabat, et altitudinem imaginationis, elationisque prædicationum ejus.

Dominus ipse dixit *Quando exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum* ⁷⁵. Si autem sol est Evangelium, vide quando sublimatum **168** est Evangelium et radii ejus extensi sunt, tum et Iuxta, hoc est lex, stetit ad lumen. Tum enim apparuit spiritualis lex, quando Spiritus ipsam interpretatus est. Sic et per allegoricum intellectum apparuerunt Agar et Sarra. Sic et illud, *Non colligabis os bovi trituranti* ⁷⁶, de doctoribus Ecclesiæ apparuit in lege scriptum et latum esse. Eum ad modum cordis circumcisio demonstrata est, non corporalis quidem particulæ. Hanc sane ordinationem et antea quidem habebat

A αὐτὸς εἶπεν · *Ὅταν ὑψωθῶ, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν*. Εἰ δὲ ἡλιός ἐστι τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἀκτῖνες αὐτοῦ ἠπλώθησαν, τότε καὶ ἡ σελήνη, τούτέστιν ὁ νόμος, ἔστη εἰς φῶς. Τότε γὰρ ἐφάνη πνευματικὸς ὁ νόμος, ὅτε τὸ Πνεῦμα αὐτὸν ἠρμήνευσεν. Οὕτως ἐφάνησαν ἀλληγορούμεναι ἡ Ἄγαρ, ἡ Σάρρα· οὕτω δὲ, *Ὁὐ σιμώνσεις βοῦν ἀλοῶντα*, περὶ τῶν διδασκάλων ἐφάνη νομοθετηθέν· οὕτω περιτομὴ ἐδείχθη καρδίας, οὐ σωματικοῦ μορίου. Ταύτην δὲ τὴν τάξιν εἶχε μὲν καὶ πρὶν ὁ νόμος· ἐκρύπτετο δὲ, ὥστε σκιὰ οὐσα, περὶ αὐτόν. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ φῶς, τότε ἔστη καὶ αὐτὸς ἐν τῇ τάξει αὐτοῦ.

Jacula tua proficiantur, ad splendorem fulguris armorum tuorum. Divos apostolos jacula vel sagittas appellat, quæ profectæ sunt veluti a forti quapiam et potenti manu missæ, ut figerentur in corde inimicorum regis, dæmonum videlicet, æque ac David ait: *Tanquam sagittæ in manu potentis, sic et filii excussorum* ⁷⁷. Excussi sunt quidem et projecti a facie Dei ipsi Judæi. Horum filii sagittæ fuerunt potentis Christi, qui est virtus Dei. Illi porro ad splendorem fulguris verborum, hoc est, armorum Christi profecti sunt. Arma vero Christi sunt, quibus Paulus nos induit dicens: *Induimini armatura Dei, quæ est thorax justitiæ et galea salutis et gladius Spiritus* ⁷⁸. Atque hæc arma sunt splendida et coruscantia: lucet enim virtus in eo qui eam induit, etiamsi occultetur. *Luceat namque, inquit, lux vestra coram hominibus* ⁷⁹. Apostoli igitur profecti sunt, docentes omnes gentes, ut ostenderent omnibus splendorem coruscationis armorum horum.

B Βολίδες σου κορυεύονται, εἰς φέγγος ἀστραπῆς δόλων σου. Τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους βολίδας καλεῖ, οἱ ἐπορεύθησαν ὥσπερ ἀπὸ τινος εὐσθενούς καὶ δυνατῆς χειρὸς πεμφθέντες, ὥστε παγῆναι ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως, τῶν δειμάνων, καθὼ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· *Ὡσεὶ βέλη ἐν χειρὶ δυνατοῦ, οὕτως οἱ υἱοὶ τῶν ἐκτεταγμένων*. Ἐξετεταγμένησαν μὲν γὰρ καὶ ἀπερβρίφησαν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ οἱ Ἰουδαῖοι· οἱ δὲ υἱοὶ τούτων βέλη γεγόνασιν τοῦ δυνατοῦ Χριστοῦ, τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Οὕτω δὲ εἰς φέγγος τῆς ἀστραπῆς τῶν ὀπλῶν τοῦ Χριστοῦ ἐπορεύθησαν. Ὅπλα μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ, ἃ ὁ Παῦλος ἡμᾶς ἐνδύει λέγων· *Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ θώραξ τῆς δικαιοσύνης, ἡ περισκεφαλαία τοῦ σωτηρίου, καὶ ἡ μάχαιρα τοῦ Πνεύματος*. Λαμπρὰ δὲ ταῦτα τὰ ὅπλα καὶ ἀστράπτοντα· λαμπρύνει γὰρ ἡ ἀρετὴ τὸν αὐτὴν ἐνδεδυμένον, καὶ κρύπτεται. *Λαμπράτω γὰρ, φησὶ, τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων*. Οἱ οὖν ἀπόστολοι ἐπορεύθησαν μαθητεύοντες πάντα τὰ ἔθνη, εἰς τὸ δεῖξαι πᾶσι τὸ φέγγος τῆς τῶν ὀπλῶν ἀστραπῆς.

Vers. 12. *In terminatione imminues terram, et in indignatione confringes gentes*. Judaicam, inquit, terram desolari et vastari facies per Romanos, tanquam incolæ ejus in te impii fuerint: et confringes, hoc est, humiliabis Israelitas, qui gentium erga te sævitiam et impietatem imitati sunt. Vel operationes terrestris prudentiæ imminues per jacula apostolorum tuorum, et gentium prudentiam, consilia humiliabis, dejicies subjugabisque.

C Ἐν ἀπειλῇ ὀλιγώσεις γῆν, καὶ ἐν θυμῷ καταξείεις ἔθνη. Τὴν Ἰουδαϊκὴν, φησὶ, γῆν ἐρημωθῆναι ποιήσεις ὑπὸ Ῥωμαίων, ὡς ἀσθενούντων εἰς σὲ τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ καταξείεις, ἀντὶ τοῦ, ταπεινώσεις τοὺς Ἰσραηλίτας, ἰθὺν ἀπῆνειαν πρὸς σὲ μιμησαμένους. Ἡ, ὅτι τὰς πράξεις τοῦ γῆνιου φρονήματος ὀλιγώσεις διὰ τῶν βολίδων σου τῶν ἀποστόλων· καὶ τὰ ἔθνη καὶ φρονήματα ταπεινώσεις καὶ ὑποτάξεις.

Vers. 13. *Exiisti ad salutem populi tui, ut servares unctos tuos*. Cum dixisset antea, Quoniam imminues Judaicam terram, rationem nunc ejus reddit: Nam tu, inquit, exiisti ad salutem populi hujus. Non enim venisti nisi ad pecudes quæ interierant domus Israelis. Propterea et Jesus vocatus es, et advenisti huc, ut serves unctos sanguine tuo et Spiritu sancto tuo. At enim ipsi noluerunt, propterea eos minuisti, ac alium tibi populum vindicasti, qui et uncti sunt per baptismum, in mortem tuam baptizati, unctique oleo

D Ἐξῆλθες εἰς σωτηρίαν λαοῦ σου, τοῦ σῶσαι τοὺς χριστούς σου. Εἰπὼν, ὅτι Ὀλιγώσεις τὴν Ἰουδαϊκὴν γῆν, ὥσπερ ἀπολογεῖται· Καίτοι σὺ ἐξῆλθες εἰς σωτηρίαν τοῦ λαοῦ σου τούτου. Οὐκ ἦλθες γὰρ εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Διὸ καὶ Ἰησοῦς ἐκλήθη, καὶ παρεγένου ἐνταῦθα, ἵνα σώσῃς τοὺς χρισθέντας τῷ αἵματί σου, καὶ τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ. Ἀλλ' οὐκ ἠθέλησαν διδόντες μὲν ὀλιγώσας· λαὸν δὲ ἕτερον περιεποίησω, οἱ καὶ χριστοὶ γεγόνασιν διὰ τοῦ βαπτίσματος, εἰς τὸν θάνατόν σου βαπτισθέντες, καὶ χρισθέντες

⁷⁵ Joah. xii, 32. ⁷⁶ I Cor. ix, 9. ⁷⁷ Psal. cxxvi, 4. ⁷⁸ Ephes. vi, 17. ⁷⁹ Matth. v, 15.

τῇ τῆς ἀγαλλιάσεως ἐλαίῳ, τῷ Πνεύματι. Ἡ τὴν Α αἰτίαν ἐπάγει τοῦ ὀλιγωθῆναι τὸ γερὸν φρόνημα. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ὀλιγώσεις τὴν γῆν, διότι ἐπὶ τοῦτῃ ἐξῆλθες, ἵνα σώσης. Ἄλλως δὲ οὐκ ἦν σωθῆναι, εἰ μὴ αἱ γῆνοι πράξεις ὀλιγώθησαν.

Ἐβαλες εἰς κεφαλὰς ἀνδρῶν θάνατον. Τοὺς μὲν πιστεύσαντας, φησὶ, καὶ χριστοὺς καὶ μετόχους γενομένους, ἔσωσας· εἰς δὲ τὰς τῶν ἀνδρῶν Ἰουδαίων κεφαλὰς, τουτέστι τοὺς ἀρχοντας καὶ προέχοντας, θάνατον ἔβαλες, διὰ τῶν Ῥωμαίων αὐτοὺς ἐξολοθρεύσας.

Ἐξήγειρας δεσμοὺς ἕως τραχήλου εἰς τέλος. Τουτέστιν, ἔδησας αὐτοὺς ταῖς τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων σειραῖς, οὐ μερικῶς κατασφιγγομένους, ἀλλ' οἷον δι' ὅλου τοῦ σώματος, καὶ ἕως τραχήλου. Αἱ γὰρ ἀμαρτίαι αὐτῶν ἐξεγερθεῖσαι κατ' αὐτῶν, ὥστε ἡδουλῆθη Θεός, ἔδησαν αὐτοὺς, καὶ ὑποχειρίους Ῥωμαίοις ἐποίησαν, ὥστε τράχηλον αὐτῶν τὸν ἐπηρμένον ταπεινωθῆναι καὶ συντελεσθῆναι. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, Εἰς τέλος. Εἰσὶ καὶ ἀγαπήσεως δεσμοί, οὓς τοῖς πιστεύουσιν ἐπιβάλλων ὁ Κύριος, τὸν τράχηλον αὐτῶν, τῷ οἰκείῳ ζυγῷ ἐπάγει. Ἐξήγειρας δὲ καὶ ἄλλους δεσμοὺς ὁ Χριστὸς κατὰ τοῦ Ἰούδα, οὓς τῷ αὐτοῦ τραχήλῳ περιθεῖς οὗτος, τέλος εὔρε δι' ἀρχόντης.

Διέκοψας ἐν ἐκστάσει κεφαλὰς δυναστῶν· σεισθήσονται ἐν αὐτῇ. Διανοιξουσὶ χαλινούς αὐτῶν, ὥς ὁ ἐσθίων πτωχὸς λάθρα. Ἐκτασιν, φησὶ, πεπνῶσιν οἱ δυνάσται τοῦ Ἰσραὴλ, ἐκτάντες τοῦ ὀρθοῦ φρονήματος, καὶ λυτήσαντες καὶ μανέντες κατὰ σοῦ. Διὰ τοῦτο οὖν διέκοψας αὐτοὺς ἀπὸ τῆς οἰκειότητος, καίτοι πρῶν μερίδα σὴν ἦντας. Ἡ, ὅτι Διευκόλυνσας ἄλλον ἀλλαχόσε. Τοῦτο καὶ Δαβὶδ φησὶ· Διαμέρισον αὐτοὺς ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν. Εἰκότως δὲ αἱ κεφαλαὶ αὐτῶν αἱ τοῦ νοῦ χωρητικαὶ διεκόπησαν ἀπὸ τῆς περὶ τὸν Λόγον οἰκειότητος, ὅτι μὴ κατὰ λόγον ἐφρόνησαν, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ λόγῳ ἐπανεστήσαν. Ἡ, ὅτι Σημεῖα σοῦ ποιήσαντος, ἐκστήσονται, καὶ σεισμὸν πείσονται ταρασάμενοι, καὶ διακοπήσονται, οἱ μὲν λέγοντες, ὅτι Πλανᾷ τὸν ὄχλον· ἄλλοι δὲ, ὅτι Οὐδέποτε ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὥς οὗτος ὁ ἄνθρωπος. Κρύφα μέντοι αἱ κεφαλαί, οἱ ἀρχόντες καταγογγύσουσί σου, διανοίγοντες τὰ χεῖλη καὶ τοὺς ὀδόντας, ἵνα χαλινὸς εἰς τοῦ στόματος, ὥσπερ πτωχὸς μὴ τολμῶν προφανῶς μεταλαθεῖν τροφῆς, ἀλλὰ μεμυκέντος τοῦ στόματος ἔνδον ταύτην λεπτύνων. Ἐφοδοῦντο γὰρ τὸν ὄχλον τῷ Ἰησοῦ προσδιακείμενον διὰ τὰ θαύματα. Καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ οἱ πρῶν μὴ τολμῶντες λαλῆσαι, ἀλλὰ κλεισμένοι ἐν ὑπερώϊ, καὶ λάθρα ἐσθιοντες τὴν τῶν πιστευόντων αὐτοῖς σωτηρίαν, ὥσπερ ἱπποὶ διανοίξαντες τοὺς χαλινούς τοῦ στόματος, τουτέστι

A exultationis, Spiritu nempe sancto. Vel causam adducit, cur terrestris prudentia diminuat. Propterea, inquit, **169** immines terram, quod eam ob causam exieris ut servares. Aliter enim servare licebat, ni terrenæ res primum imminutæ essent.

Projecisti in capita iniquorum mortem. Eos qui crediderunt, inquit, et unctos et participes factos, servasti. In iniquorum vero Judæorum capita, hoc est, in principes et eminentiores mortem jaculatus es, per Romanos qui eos perdiderunt.

Excitasti vincula usque ad collum in finem. Hoc est, ligasti iniqua Judæorum capita propriorum peccatorum catenis, non ita quidem ut ex parte cincti essent, verum ut per totum corpus et usque ad cervicem. Nam peccata ipsorum excitata contra ipsos, quando Deus voluit, ligarunt ipsos, adeo ut Romanis ipsos subjiceret (50), ut cervix eorum elata humiliaretur conficereturque. Hoc enim significat, quod ait, Ad finem. Sunt et charitatis vincula, quæ credentibus injiciens Dominus, cervicem ipsorum proprio jugo submittit. Excitavit et alia vincula Christus adversus Judam, quæ suæ cervici circumponens ille, finem reperit per strangulationem.

Vers. 14. Diapsalma (51). Amputasti in defectione capita potentium, concutientur in ipsa. Aperient frenos suos, tanquam mendicus ancilium comedens. Stuporem, inquit, et defectionem patiuntur potentes Israelis, deficientes a recta prudentia, furcantes et insanientes adversum te : eam ob rem resecuisti eos a tua proprietate, a tuo jure (52), cum antea pars tua essent. Vel quod alium alio disperseris, id quod David ait : Dispartias eos in vita ipsorum⁵³. Non immerito autem capita ipsorum intellectus capacia, reserta sunt a societate, quæ illis cum Verbo fuit, quoniam pro Verbo non sapuerunt, sed Verbo potius restiterunt. Sive quod te signa exhibente, ipsi obstupescant ac animo deficient, concussionemque facient conturbati, ac discinduntur, alii quidem dicentes : Quoniam seducit turbam. alii autem : Quoniam nunquam sic quisquam locutus est, ut homo ille⁵⁴. Occulte quidem capita, ipsi principes obmurmurabant tibi, aperientes labia et dentes quæ sunt frena oris : æque atque mendicus non audens propalam accipere cibum, velato eum ore intus comminuit. Timebant enim vulgus, Jesu Christo benevolam atque favens, propter miracula. Quin etiam apostoli, antea non audentes loqui, verum conclusi in concubulo superiore ancilium edentes credentium ipsis salutem, tanquam equi aperientes frenos oris, hoc

* Psal. xvi, 5. ⁵¹ Joan. vii, 12, 46.

Variæ lectiones et notæ.

(50) Subjicerent.

(51) Vox hæc διὰ ψαλμα, diapsalma, abest a

Græco textu.

(52) A tua familiaritate et amicitia.

est, humanas timores abjicientes, cum fiducia et libertate prædicabant verbum. Forsan et ad Deum propheta inquit : Quoniam in defectione quadam et succensente affectu constitutus, Domine, discidisti eos. Revera enim ita eos discidit, **170** si modo punit Deus. Atqui ipsi nosipsos punimus, cui rei testimonium dicit, qui ait : *Deus mortem non fecit*⁸¹. Et rursum alius : *Tentat autem Deus neminem. Quilibet autem tentatur a propria cupiditate*⁸².

Vers. 15. *Ac duxisti in mare equos tuos, turbantes aquas multas.* Servavit rursus sermo suum in mutatione schema. Frena enim recordatus, nunc equos ipsos apostolos vocat, quos in hujus vite mare Dominus perduxit, qui gentes aquas exsistentes, propter udam et dissolutam vitam suam **D** turbant, dum docent futurum esse judicium, operumque in præsentē vita transactorum reddendam persolutionem. Hoc modo Paulus Athenienses turbavit, cum diceret : *Tempora ignorantie posthabens Deus, jam nunc omnibus annuntiat, in melius permutare animi sententiam ac respiscere.* Nam statuit diem in qua judicaturus est terrarum orbem⁸³. Turbabant etiam alio modo apostoli, quando propter prædicatum verbum, ipsos inter sese mutuo dissidere sanguine junctos faciebant. Quod et Dominus affirmavit : *Non veni mittere pacem, sed gladium*⁸⁴. Multæ vero aquæ sunt gentes, respectu Israelis, qui unius veluti gentis instar habet. In principio sane Dominus dixit : *In viam gentium ne abieritis*⁸⁵. At ubi elevatus est in cruce et resurrexit : *Docete, inquit, omnes gentes*⁸⁶.

Vers. 16. *Observavi, et conterritum est cor meum, a voce precatōis laborum meorum, et ingressus est tremor in ossa mea, et subter me turbata est habitudo mea.* Quiescam in die tribulationis meæ, dum ascendo ego ad populum peregrinationis meæ. Custodiam vocant prophetæ mentis suæ observationem et attentionem quam faciunt, dum Spiritus eis insonat futurorum cognitionem, æque atque supra dixit : *Super custodiam meam stabo.* Ait ergo : Quia veluti custodivi mentem meam a terrenis curis, in te mentem meam figens, revelasti mihi quænam sint passuri, qui ex Israel non crediderunt, ac eam ob rem concidit cor meum : etenim ceu compatiens, tristor ob contribules et fratres meos. Vel, quia quæ revelasti oranti mihi custodivi, hoc est, consideravi et servavi apud meipsum, quæ etiam posthac prolocutus sum orans : ac ideo conterritum est cor meum tremore quæ apprehendit ossa mea, et subter et ex profundo turbata est tota habitudo et constitutio animæ meæ. Deinde mox Spiritu imbutus ait : quoniam Non videbo hæc quæ Israelitis contingent. Tum

τοὺς ἀνθρωπίνους φόβους ἀπορρίψαντες, ἐν παρρησίᾳ κηρύττουσι. Τάχα δὲ καὶ πρὸς τὴν Θεὸν ὁ προφήτης φησὶν, ὅτι Ἐν ἐκστάσει τινὶ καὶ θυμῷ δεινῷ γεγρονῶς, ὦ Κύριε, διέκοψας αὐτούς· τῷ ὄντι γὰρ, εἴπερ (53) Θεὸς κολάζει· ἀλλ' αὐτοὶ ἐαυτοὺς κολάζομεν· καὶ μαρτυρεῖ ὁ εἰπὼν· Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν· καὶ αὐτοὶ ἑτεροί, Πειράζει δὲ Θεὸς οὐδένα· ἕκαστος δὲ πειράζεται ὑπὸ τῆς ιδίας ἐπιθυμίας.

Καὶ ἐπεβίβασας εἰς θάλασσαν τοὺς ἵππους σου, ταρασσόντας ὕδατι πολλὰ. Τετήρηκε πάλιν ὁ λόγος· τῇ τροπῇ τῇ οἰκείῳ σχήμα. Χαλινῶν γὰρ μηχανοεύσας, νῦν ἵππους ὀνομάζει τοὺς ἀποστόλους, οὓς εἰς τὴν τοῦ βίου θάλασσαν ἐπεβίβασεν ὁ Κύριος, τὰ ἔθνη, ὕδατα δὲ τὴν ὁρὴν καὶ διαλελυμένον αὐτῶν βίον, ταρασσόντας, ἐν τῷ διδάσκειν αὐτοὺς, ὅτι κρίσις ἔσται, καὶ τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἔργων ἀνταπόδοσις. Οὕτω γοῦν καὶ Παῦλος τοὺς Ἀθηναίους ἐτάραξεν, εἰπὼν· Τοὺς μὲν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεός, τὰ νῦν παραγγέλλει πᾶσι μετανοεῖν, ὅτι ἔστιν ἡμέραν ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην. Ἐτάραττοι δὲ καὶ ἄλλως οἱ ἀπόστολοι, καθὼς τὰ γένη καὶ ἀλλήλων διίσταν διὰ τὴν λόγον, ὃ καὶ ὁ Κύριος εἶπεν· Οὐκ ἤλθοι βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχην. Πολλὰ δὲ ὕδατα, τὰ ἔθνη, ὡς πρὸς γὰρ τὴν Ἰσραὴλ ἐν ἔθνος ὄντα. Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν ὁ Κύριος ἔλεγεν· Εἰς ἔθνη ἐλθὼν μὴ ἀπέλθῃς· ἐπεὶ δὲ ἐπήρθη ἐν τῷ σταυρῷ καὶ ἀνέστη, **C** Μαθητεύσατε, φησὶ, πάντα τὰ ἔθνη.

Ἐφυλαξάμην, καὶ ἐποθήθη ἡ καρδία μου, ἀπὸ φωνῆς προσευχῆς χειλέων μου. Καὶ εἰς ἡμέραν τρέμος εἰς τὰ ὀστά μου, καὶ ὑποκάτωθεν μου ἐταράχθη ἡ ξέλις μου (54). Ἀναπαύσομαι ἐν ἡμέρᾳ. Οὐ ψεύς μου, τοῦ ἀναδῆναι με εἰς λαὸν παρεκκλίας μου. Φυλακὴν καλοῦσιν οἱ προφῆται τὴν καὶ νῦν τήρησιν καὶ προσταγῶν ἣν ποιοῦνται, ὁπνίξαν τὸ Πνεῦμα αὐτοῖς ἐντολῇ τῶν ἐσπεμένων τὴν γνώσιν· ὡς περ οὖν καὶ αὐτὸς εἶπεν· Ἐφ' ἀνωτέρω· Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι. Φησὶν οὖν, ὅτι Ὡς ἐφύλαξα τὸ νῦν μου ἀπὸ τῶν γῆινων φροντίων, προσευχόμενός σοι, ἀπεκάλυψάς μοι· ἃ πείσονται οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ἀπιστήσαντες, καὶ διὰ τοῦτο συμπέτωκεν ἡ καρδία μου· ὡς συμπαθὴς γὰρ ὢν, λυπεῖται ἐπὶ τοῖς ὁμοφύλοις. Ὅτι ἃ μοι ἀπεκάλυψας προσευχομένη, ἐφυλαξάμην, τουτέστιν ἀπεσχόπησα καὶ ἐτήρησα παρ' ἐμαυτῷ, ἃ καὶ ἐξεφώνησα μετὰ ταῦτα προσευχόμενος. Καὶ διὰ τοῦτο ἐποθήθη ἡ καρδία μου, καὶ τρέμος κατέλαβε τὰ ὀστά μου, καὶ κάτωθεν καὶ ἐκ βάθους ἐταράχθη πᾶσα ἡ ξέλις καὶ κατάστασις τῆς ψυχῆς μου. Ἐἴτα εὐθὺς ἐνηχηθεὶς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, φησὶν, ὅτι Οὐκ ὀφείμαι ταῦτα, ἃ τοῖς

⁸¹ Sap. 1, 13. ⁸² Jac. 1, 13, 14. ⁸³ Act. xvii, 30.

⁸⁴ Matth. x, 34.

⁸⁵ Matth. x, 5.

⁸⁶ Matth. xxviii, 19.

(53) Εἴπερ οὐ, Cod. Rav.

(54) Ἐν ἐμοὶ ἐταράχθη ἡ ἰσχὺς μου, in me turbata est vis mea. Cod. Ven.

Ἰσραηλίταις συμβήσεται. Τότε γάρ, ὅτε ἐπιστῇ ἡ ἡμέρα τῆς κακῶν ἐπαγωγῆς, ἥτις ἐστὶν ἡμεῖς ἡμέρα θλίψεως, ἀναπαύσομαι τούτεστι, τελευτήσω τὴν ζωὴν (θάνατος γάρ ἀνδρὶ ἀνάπαυσις), καὶ ἀναδῆσομαι εἰς τὴν ἄνω πόλιν, ἔνθα ἐστὶν ὁ λαὸς τῶν ἁγίων, ὁ παροικίαν ἡγησάμενος τὴν ἐνταῦθα ζωὴν, ἣν καὶ αὐτὸς τοιαύτην ἡγήμαι. Οὕτω καὶ Δαβὶδ, Πάροικος ἐγὼ εἰμι, φησί, καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες εἰ πατέρες μου, τοὺς πατριάρχας πάντως ἀνιττήμενος, καὶ τοὺς μετ' αὐτοὺς ἁγίους. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων ἔχουσιν· *Εἰς τὴν παροικίαν μου*· καὶ νοήσεις, ὅτι Ἀναδῆσομαι εἰς τὴν ναὸν τὸν ὑψίστον ἀπὸ τῆς παροικίας μου ταύτης, καὶ ἐπιποθῶν τὴν ἀνάλυσιν, λέγει τὸ, Ἀναπαύσομαι. Ἐπειδὴ γάρ προγοῦς· ἃ τῷ γένει αὐτοῦ συμβήσεται, ἐλπίζειτο, φησί· Τότε ἀναπαύσομαι ἀπὸ τῆς θλίψεως, ἔαν ἀναλύσω ἀπὸ τῆς παροικίας μου· ὥστε γενέσθω τοῦτο.

Διὺτι συκῇ οὐ καρποφορήσει καὶ οὐκ ἔσται γερνήματα ἐν ταῖς ἀμπέλοις. Ψεύσεται ἔργον ἐλαίας, καὶ τὰ πεδία οὐ ποιήσει βρῶσιν. Τὴν αἰτίαν παρίστανει τῆς θλίψεως, δι' ἣν καὶ ἐταράχθη, καὶ φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο λυπούμαι, ὅτι ἡ συκὴ οὐκ εἶ καρποφορήσει, Ἱερουσαλήμ. Καὶ γὰρ ἐλθὼν εἰς αὐτὴν ὁ Χριστὸς, οὐχ εὖρε καρπὸν ἐν αὐτῇ, εἰ μὴ φύλλα μόνον, τὴν ἐξωθεν δηλαδὴ ἐπιδείξιν καὶ ὑπόκρισιν τῆς θεοσεβείας· ὡς αὐτοὶ ἐν παραβολαῖς εἶπε· Συκὴν τις εἶχεν, ἣν διὰ τὴν ἀκαρτίαν ἐκτεμεῖν ἠέθουλήθη. Ὁ δὲ γεωργὸς ὀλίγον ἐνδοθῆναι χρόνον ἰκέτευσε, ὥστε ἡ καρποφορήσαι, ἢ C πρὸς ῥίζαν ἐκτεμηθῆναι. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἀμπελὼν καρποφορήσει. Ἀμπελὼν δὲ ὁ λαὸς, ὡς καὶ ὁ Ἰσαΐας· Καὶ ὁ ἀμπελὼν Κυρίου Σαβαώθ, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ, καὶ ἀνθρώπος τοῦ Ἰούδα, ρεθύρτων ἡγαπημένων. Ἐλαίαν δὲ ὀνομάζει τοὺς Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους, οἱ ἐπὶ τῷ τῆς δικαιοσύνης ὀνόματι σεμνυνόμενοι, ἔρημοι τῶν ταύτης ὑπὲρχον καρπῶν (56). Ὅτι ἡ ἐλαία εἰς εἰκόνα ἱεροῦ παραλαμβάνεται, μαρτυρεῖ καὶ Δαβὶδ, Ἐγὼ ὥσει ἐλαία κατάκαρος, λέγων. Καὶ πᾶσα δὲ ἡ συναγωγὴ ἐλαία, ὡς Ἱερεμίας φησὶν· Ἐλαίαν εὗσκιον (57) τῷ εἶδει ἐκάλεσε Κύριος τὸ δρομὸν σου. Αὕτη οὖν τὸ ἔργον αὐτῆς ἐψεύσατο· παιδαγωγούμενοι γὰρ εἰς Χριστὸν διὰ τὸ νόμον καὶ προφητῶν, οὐ προσήκαντο τοῦτον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐξεκλάσθησαν οἱ κλάδοι αὐτῶν· ἐνεκεντρίσθησαν. δὲ οἱ τῆς ἀγριελίας (58) ἐθνικοί. Ἀλλὰ καὶ τὰ πεδία οὐ ποιήσει βρῶσιν, οἱ ταπεινότεροι τοῦ λαοῦ, πρὸς οὓς λέγεται· Νεώσατε θνητοῖς ρεώματα, καὶ μὴ σπεῖρετε ἐπ' ἀκάνθους. Οὕτοι οὖν τοσοῦτον ἀνεμόφθοροι γεγόναντι, μηδένα

A enim quando institerit dies affuturæ calamitatis, quæ est mihi dies tribulationis, quiescam, hoc est, ultimum vitæ diem claudam : mors enim homini est requies et cessatio. Et ascendam in supernam urbem, ubi est populus sanctorum, vitam hanc peregrinationem esse existimans, quod et ipse ego consimiliter 171 puto. Sic et David ait : *Advena ego sum et peregrinus, itidem ut omnes patres mei* 87 : patriarchas omnino clanculum et obscure significans, aliosque qui eos consecuti sunt, sanctos. Quædam hic exemplaria habent : *Ad templum peregrinationis meæ*. Tum sic intelliges : Ascendam in templum cœleste, a peregrinatione mea hac ; desideransquo resolutionem ex mortali corpore dicit, *Requiescam*. Cum enim præcognovisset, quæ generi suo et genti eventura essent, animo conturbato dixit : Tum ego requiescam ab afflictione, si dissolvam a peregrinatione hac (55).

Vers. 17. *Eo quod ficus non proferet fructum, nec erunt germina in vitibus : olea negabit opus suum, et arva non producent cibum*. Afflictionis suæ causam exhibet, quam propter sit turbatus, dicens : quoniam Idcirco mœreo, quod ficus non porro proferet fructum, ipsa nimirum Jerusalem. Etenim ubi ad ipsam venisset Christus, nullum in ea fructum reperit, præter sola folia, externam videlicet demonstrationem et apparentiam ac simulationem pietatis. Quemadmodum et rursus in parabolis dixit : *Ficum quispiam habebat, quam ob sterilitatem exsecare voluit*. Agricola vero paucillum temporis ficui donari precatus est, ut vel fructum ferret, vel radicibus extirparetur. Sed neque vinea ipsa fructum protulit 88. Vineam vero est populus, ut Isaias ait : *Vinea Domini*, inquit, *exercituum, domus Israel est, et domus Juda, plantula dilecta* 89. Oleam vero nominat Phariseos et Sadduceos, qui iustitiæ quidem nomine conspicui et graves videri volebant, interim tamen ejusdem fructibus vacabant, et nudi ab ipsis erant. Quod vero olea pro imagine justī assumatur, David etiam testatur : *Ego veluti olea fructifera* 90, inquit. Universa pariter Synagoga olea est, ut Jeremias ait : *Oleam umbrosam specie vocavit Dominus nomen tuum* 91. Ipsa itaque opus suum mentita est, negavit, fraudavit. Instituti enim, ac puerorum instar ducti ad Christum per legem et prophetas, non accesserunt eum : propter hoc ipsum fracti sunt rami ejus, et iusiti sunt ad oleastrum pertinentes infideles antea gentes. Præterea arva non proferent cibum, seu fruges in alimoniam, hoc est, te-

87 Psal. xxxviii, 3. 88 Luc. xiii, 6, 7. 89 Isa. v, 7. 90 Psal. li, 10. 91 Jerem. xi, 16.

Variæ lectiones et notæ.

(55) Plura exhibet Cod. Bav. et Ven. quare fiat hoc.

(56) Καλῶν, bonis, Cod. Bav.

(57) Ὠρᾶν, pulchram, Cod. Bav.

(58) Ἀγριελίου, Cod. Bav.

nuiiores et inferiores in populo, ad quos dicitur: Α καρπὸν θεῖον γεωργήσαντες, ὥστε οὐδὲ τὸ εἰς βρῶ-
Novate vobis ipsis novalia, nec seminate super spi- σιν αὐταρχεῖς γεωργῆσαι.
nas¹¹. Isti ergo adeo a ventorum turbine perierunt, nullum divinum fructum operantes, ut ne
quantum ad cibum sufficiat, parare possint.

Defecerunt pecudes præ cibi penuria. Simpliciores et minus astuti, sive vitulis vacantes, probiores ac digni ut a plura intelligentibus regantur, defecerunt, eo quod non haberent cibum. Nec enim erat, qui cibum eis apponeret, perinde ac propheta dixit: *Adducam famem super terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbi Domini¹².*

172 *Et boves non erunt apud præsepia.* Boves sunt legis doctores, levitæ, sacerdotes, et sacerdotum principes. Nam et Apostolus illud, *Non alligabis os bovi trituranti¹³*, ad doctores retulit. Si quidem illi cognitionis cibum, obscuritatis litteræ operimentis tectum, dedignati sunt nudare, aliisque præponere, ut perspicuus fieret, et commodè intelligeretur. Accipiebant quidem et ipsi a populo oblationes, primitias dico et decimas, et quæ e sacrificiis ad aras, veluti ad præsepia afferebantur. Neque igitur præsepia et aræ existent, neque huiusmodi boves. Quia vero quædam exemplaria ascriptum hic habent, *Ex sanatione ipsorum*: intelliges ita, quod sanatio ipsorum fuerit Christus: quem simul ac non susceperunt, ex Christo ipsis contigit ut deficerent; nam is tradidit eos funditis ad interitum. Sunt qui hunc locum sic acceperint: quod postquam propheta meminisset dissolutionis, in posterum de constitutione et conditione quæ illic sit, verba faciat, (59) utpote ubi non sit opus his quibus hic egemus, neque corruptibili

Vers. 18. Ego vero in Domino exultabo, lætabor in Deo Servatore meo. Contristatus sum, inquit, propter cognatos meos secundum carnem, talibus ac tantis malis tentandos. Attantem reputans ego mecum gloriam Dei, omnibus hominibus manifestandam, lætor et exulto, hoc est, exsilio prægaudio; ἀγαλλίῃν enim est idem, quod σκιρτᾶν, id est, saltare, quod est gaudii quædam intensio. Intellige autem, quod veluti ex persona fidei iustificationum hæc oratio proficiscatur. Tantummodo enim talia dicit: quod quidam ex Israel operibus expectantes justificationem, sic repulsi sint: ego vero ethnicus non ex operibus iustitiæ quæ feci, sed secundum ipsius misericordiam, et per ejus gratiam servatus in ipso exultabo. Simile est ei quod ab Apostolo dicitur: quoniam *Gentes ex fide invenerunt iustitiam. Israel autem persequens legem iustitiæ, non prævenit: propterea quod non ex fide, sed veluti ex operibus legis¹⁴.* Et iterum: *Gentes pro misericordia glorificaverunt Deum¹⁵.*

Ἐξέλιπον ἀπὸ βρώσεως πρόβατα. Οἱ ἀπλοῦστεροι καὶ εὐηθέστεροι, εἰσιν ἀκαχώτεροι, καὶ τοῦ ποιμαίνεσθαι ὑπὸ τῶν συνετωτέρων ἀξιοί, ἐξέλιπον ὑπὸ τοῦ μὴ ἔχειν βρώσιν· οὐκ ἦν γὰρ ὁ βρώσιν αὐτοῖς παρατιθεῖς, καθὰ καὶ ὁ προφήτης εἶπεν· Ἐξάξω λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἀρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου.

Καὶ οὐκ ὑπάρξουσιν βόες ἐπὶ φάτναις. Βόες οἱ νομοδιδάσκαλοι, Λευῖται, ἱερεῖς, καὶ ἀρχιερεῖς. Καὶ ὁ Ἀπόστολος γὰρ τὸ, *Οὐ φημύσεις βοῦν ἀλόοντα*, εἰς τοὺς διδασκάλους διεδέξατο. Οὗτοι γὰρ τὸν τῆς γνώσεως σῖτον τοῖς τῆς ἀσφαλείας τοῦ γράμματος περιδελήμασι καλυπτόμενον, ἐταράχθησαν ἀπογυμνοῦν, καὶ προτιθέναι τοῖς ἄλλοις σαφὴ καὶ εὐνόητον. Ἐχουσι μέντοι καὶ αὐτοὶ τὰς ἀπὸ τοῦ λαοῦ δωροφορίας, τὰς ἀπαρχὰς φημι, καὶ τὰς δεκάτας, καὶ τὰς ἐκ τῶν θυσιῶν, οἳ ἐν φάτναις καὶ θυσιαστηρίοις προσαγόμενοι. Οὗτ' οὖν φάτναι καὶ θυσιαστήρια ὑπάρξουσιν, οὔτε βόες τοιούτοι. Ἐπεὶ δὲ τινα τῶν ἀντιγράφων ἔχουσι προσγεγραμμένον τὸ, *Ἐξ ἰσσεως αὐτῶν*, νοήσεις, ὅτι ἱσσις μὲν αὐτῶν ἦν ὁ Χριστός· ἐπεὶ δὲ τοῦτον οὐ προσεδέξαντο, ἐκ τοῦ Χριστοῦ συνέβη αὐτοῖς τὸ ἐκλελειπέναι. Αὐτοὺς γὰρ αὐτοὺς πανωλεθρίᾳ παρέδωκε. Τινὲς δὲ ἐνόησαν, ὅτι ἐπειδὴ ἐμνήσθη ὁ προφήτης τοῦ ἀναλῦσαι, ἀφηγείται *λοιοὺν περὶ τῆς ἐκεί καταστάσεως*, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐνταῦθα ἔχει ἢ ἐκέλευε κατὰστασις.

fructu, neque animantibus.

Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ Κυρίῳ ἀγαλλιάσομαι, χαρήσομαι ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι μου. Λελύπημαι, φησὶ, διὰ τοὺς συγγενεῖς μου, τοὺς κατὰ σάρκα, μέλλοντας τοιούτων καὶ τοσοῦτων κακῶν πειραθῆσεσθαι. Πλὴν ἐννοῶν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ τὴν πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπιγνωσθησομένην, χαίρω καὶ ἀγαλλιώμαι, τούτεστι σκιρτῶ. Ἀγαλλίῃν γὰρ ἐστὶ τὸ σκιρτᾶν, ὃ ἐπίτασις χαρᾶς ἐστὶ. Νόει δὲ ὅτι ὡς ἐκ προσώπου τῶν ἐν πίστει δικαιοθέντων ὁ λόγος. Μονονοῦχι γὰρ τοιαῦτα φησιν, ὅτι Οἱ μὲν ἐξ Ἰσραὴλ, ἐξ ἔργων προσδοκῶντες δικαιοθῆναι, οὕτως ἀπώσθησαν· ἐγὼ δὲ ὁ ἔθνικός, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ὡς ἐποίησα, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ χάριτι σωθεὶς, ἐπ' αὐτῷ ἀγαλλιάσομαι. Ὁμοίως τῷ *ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου λεγομένῳ*, ὅτι *τὰ μὲν ἔθνη ἐκ πίστεως εὖρον τὴν δικαιοσύνην. Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης, οὐκ ἔφθασε* (60), *ἵνα οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου*· καὶ ταῦτα, *τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἑλέους δοξάσαι τὸν Θεόν.*

¹¹ Jerem. iv, 3. ¹² Amos viii, 11. ¹³ I Cor. ix, 9. ¹⁴ Rom. ix, 30, 32. ¹⁵ Rom. xv, 12.

Variae lectiones et notæ.

(59) *Quia nihil eorum, quæ hinc sunt, habeat ea quæ ibi sit, conditio.*

(60) Διόκων διαίτησιν ἐκ νόμον δικαιοσύνης οὐκ

ἔφθασε, persequens iustitiam, ad legem iustitiæ non properavit. Cod. Ven.

Κύριος ὁ Θεός μου, δύναμις μου. Ἀσθενής μὲν ἔστιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, φησὶν, ἀλλὰ ταύτην ἐνώσας· ἑαυτῷ ὁ Κύριος· καὶ Θεός μου, δυνατὴν ἀπεργάζεται. Οὕτω καὶ Παῦλος, Πάντα ἰσχύω, φησὶν, ἐν τῷ ἐνδυραμοῦντί με Χριστῷ· καὶ Δαβὶδ, Ὅτι παύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν σὺ εἶ.

Καὶ τάξει τοὺς πόδας μου εἰς συντέλειαν. Τουτέστιν, Ἐν ἀσφαλείᾳ στήσει τοὺς πόδας μου, ὥστε ἵστασθαι με στερεὸν τῇ πίστει, δυνάμενον πατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων. Τὴν γὰρ συντέλειαν, ἀσφάλειαν, οἱ ἄλλοι ἡρμήνευσαν. Ἔοικε δὲ καὶ ὥσπερ ἐπὶ τινος δρομέως τοῦτο λέγειν. Δρόμον, φησὶ, τρέχω· ὁ Θεὸς οὖν τάξει τοὺς πόδας μου εἰς τὸ συντελέσαι τὸν δρόμον, ὥστε λέγειν μετὰ Παύλου· Τὸν δρόμον τρέλεσκα. Τρέχουσι πολλοὶ, ἀλλὰ ἀτακτα· οἷόν εἰσιν οἱ ἀθλοῦντες μὲν, μὴ νομίμως δέ. Ὁ Θεὸς οὖν τάσσει τοὺς πόδας, ὅταν μὴ παρὰ τοὺς αὐτοῦ νόμους τρέχωμεν, μήτε διδάσκοντες παρὰ τὰς Γραφάς, μήτε τὴν ἀρετὴν μετιόντες παρὰ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ· οἷον οἱ τὸν γάμον βεβηλωμένοι καὶ τὰ κρίματα.

Ἐὰν τὰ ὑψηλὰ ἐπιβιῇ μὲν (61), τοῦ κινήσασθαι με ἐν τῇ ψῆῃ αὐτοῦ. Ἀνώτερον, φησὶ, τῆς γῆς ποιεῖ με, καὶ τὰ ὑψηλὰ φρονεῖν διδάσκει, ὥ· ἂν ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων καταγωνίσωμαι τοὺς ἐχθρούς. Κάτω γὰρ ἱστάμενος, καὶ τῇ γῇ προσκείμενος, πῶς νικήσω τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας· ἐν τοῖς ἐπουρανίοις· Νικήσας δὲ, τότε ἄξιός ἐσομαι τοῦ ἔδειν αὐτῷ. Οὐχ ὥραϊος γὰρ αἶνος ἐν στόματι ἀμαρτωλοῦ. Ὁ οὖν νικήσας τὰ ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἐκείνους· ἔδειν αὐτῷ Θεῷ πνευματικωτέραν ψῆν καὶ ἀβυσσύτεραν [f. -λωτ.], ἄνευ τῆς τοῦ ὀργάνου συνεκφωνήσεως, νῶ μόνῳ προσομιλῶν τῷ Θεῷ, καὶ στόμα κατὰ στόμα λαλῶν. Ὁ δὲ εἰ μὲν ἐν τῇδε τῷ βίῳ γίνεται, εἶδεν ἂν ὅπως γίνεται οἱ τούτου κατασκευάθεντες· ἐν γούν τῷ μέλλοντι πάντως ἔσται, ὅτε οὐκ ἔσται σὰρξ, καὶ τὰ σαρκικά, ὅτε ὁ Θεὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πάσιν. Οὕτως καὶ Μωσῆς ὅτε οἱ Αἰγύπτιοι κατεποντίσθησαν, αὐτὸς μὲν ἔδει μετὰ ἀνδρῶν· ἡ δὲ Μαρία τύμπανον ἀνακρούεται. Ἔτι γὰρ σωματικώτεροι οἱ τῶν μὴ τὰ πάντα ἀνδριζόμενων ὕμνοι, καὶ τοῦ συμφυοῦς ὀργάνου δεόμενοι. Ἢ οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι Μετὰ τὸ νικήσας τὴν ψῆν ποιήτομαι, ἀλλ', Ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ἔδειν, καὶ δοξολογεῖν αὐτὸν, καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, νικήσω. Ἐν τῷ ὀνόματι γὰρ, φησὶ, Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθήσόμεθα· ὥσπερ οὖν οἱ ἅποστολοι, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ποιούντες τὰς δυνάμεις, ἐμεγαλύνοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ τοὺς ἐχθρούς ἐνίκων. Ἰστέον μέντοι, ὅτι τινὲς τὴν προσευχὴν τοῦ Ἀμβακούμ ἱστορικῶς νενοηκότες, περὶ τῆς ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανόδου ταῦτα τὴν προφήτην εἰπεῖν ἔφασαν· καὶ οὐ διοισόμεθα πρὸς αὐτοὺς,

VERS. 19. Domine Deus meus, potentia mea. Imbecilla quidem est humana natura, inquit, sed hanc sibi unitam potentem efficit Dominus Deus. Sic et Paulus : Omnia possum, ait, in eo qui me confortat Christo *. Ac David : Quoniam gloriatio potentiae ipsorum tu es **. Et ordinabit pedes meos ad consummationem. Hoc est, ad securitatem statuet pedes meos, ut stem ego solidus in fide, ac calcare queam, et ambulare super serpentes et scorpiones. Consummationem enim alii interpretati sunt, securitatem. Videtur autem veluti de quodam cursore hæc 173 dicere. Cursum inquit curro : Deus igitur ordinavit pedes meos, ut cursum perficiam, veluti cum Paulo dicat : Cursum perfeci **. Currunt multi, sed inordinate, quales sunt qui in stadio certant athletæ, non legitime tamen. Dens igitur pedes nostros collocat, si quando ejus leges non prætercurramus, neque doceamus quippiam præter Scripturas, neque virtutem etiam aggrediamur, citra mandata ejus, veluti faciunt qui nuptias exsecrantur et creaturas Dei bonas.

Ad alta perducit me, ut vincam in cantione ejus. Terra, inquit, me superiorem facit, ac sublimia me sapere docet : ut ceu ex editiore loco debellam hostes. Infra enim constitutus, et terræ adjacens, quomodo vincam spiritualia nequitæ in cœlestibus ? Victoria obtenta, non immerito tum canam ei. Nec enim speciosa laus est in ore peccatoris. Qui ergo vicerit principatus et potestates, ille etiam cantet Deo spiritualiorem et puriorem cantilenam, cit a instrumentum prolocutionis, sola mente cum Deo colloquens, et ore ad os loquens. Quod siquidem jam et in hac vita fiat, noverint quomodo fiat, qui tali victoria divinitus decorati sunt. In futura profecto vita indubitanter hoc continget, quando non porro caro et carnalia supererunt, quando Deus omnia in omnibus erit. Sic et Moses cum Ægyptii in mare submersi essent, ipse quidem cum suis canit. (62) Musica vero et tympanum strepit : hymni enim eorum qui non omnino fortes sunt, corpus magis spirant, ejusdem secum genii instrumenti indigentes. Vel non hoc dicit, quod Post victoriam carmen pangam, verum In hoc ipso cantu, et glorificatione Dei ac invocatione nominis ejus, victoria potiar : In nomine enim, inquit, Dei nostri magnificabimur *. Perinde atque apostoli in nomine Domini virtutes facientes, magnificabantur a populo, et hostes suos vincebant. Animadvertendum quod quidam, precationem hanc Habacuc historice intelligentes, de reditu ex Babylo-ne hæc prophetam dicere confirmarunt. (63) Aitveisum quos Paulum nos proferemus dicentem, illis

* Philipp. iv, 13. ** Psal. lxxxviii, 8. ** II Tim. iv, 7. † Psal. xix, 6.

Variae lectiones et notæ.

(61) Ἐπιβῶμεν, Cod. Ven.

(62) Musica vero tympanum pulsat.

(63) Quibus profecto non contradicimus, dicente Paulo, etc.

in figura talia contingere, nobis autem pro re vera scripta esse. Nisi enim umbratilis pictura præcederet, imago non perficeretur. Præterea pleraque alia in hac precatone dicta non conveniunt omnino iis quæ historice transacta sunt. Cæterum de iis qui volet, pro suo arbitratu iudicet. Isthuc vero cunctis est perspicuum, quod Spiritus Dei qui Scripturas locutus est, per omnia omnes juvare vult et per ea quæ historice dicuntur, et per ea quæ spiritualiter intelliguntur. Non enim sic se habent res nostræ, ut Græcorum, ut allegoria amplitudinem et splendorem teneat, ipsum vero scriptum, et id quod per verba dicitur, gravitate et honestate carcat atque splendore, sed plenum 174 sit deformitate. Nam et scriptum hic sanctum est, animabusque commodans, in iis qui recte audiunt. Quorum in numero faxit. Deus ut et nos simus, per Spiritum sanctum, cui aperta loquenti, et occultas sententias retegenti, et per utraque sanctificanti, gloria in sæcula. Amen.

Habacuc propheta ex agro Bexzochar e tribu Simeon oriundus. Cum ante expugnationem prospiceret captivitatem Hierosolymæ, tum ut qui maxime, luxit, cum super civitatem, tum super populum ejus (66) Appropinquante autem Nabuchodonosor Hierosolymis, ut dissiparet eas, fugam dedit ille in Ostracinam (67), et manebat illic incolæ in terra Israel (68). Ast ubi Chaldæi Hierosolymis solventes, remeant in patriam suam (69) cum exuviis atque captivis, et reliquiæ urbis Hierosolymæ in Ægyptum descenderunt, ille, reversus in patriam, ministravit messoribus sui agelli, seminaverat enim ordea (71). Cæterum statim ut esculenta præparaverat, vaticinatus est suis, dicens: Prolisciscar ipse in longinquam terram, et revertar ocyus: verumtamen si cunctaveroditius, apponite nostris messoribus quod manducant. Et translatus repente in Babylonem, exhibuit prandium Danieli, qui erat in cavea cum leonibus (72). Deinde egressus astilit messoribus dum jam cœnarent, neque communicavit cuiquam vel tantillum de eo quod contigerat. Annuntiavit præterea Habacuc, paucis post diebus postliminio ex Babylone Hierosolymam populum remeaturum. Obiecit porro ostentum iis qui Judæam habitant, quod scilicet visuri essent in templo grande lumen lucide micans, et ita contemplarentur gloriam Dei. Prædixit item de consummatione templi, quod a populo occidentali foret devastatio ejus Hierosolymis: Tum carbasus, inquit, Dair in duas findetur

Α τοῦ Παύλου εἰπόντος τυπικῶς μὲν ἐκείνοις συμβαίνειν, ἤμῃν δὲ τῷ ὄντι γεγράφθαι. Εἰ μὴ γὰρ ἡ σκιογραφία προβαίνει, οὐκ ἂν ἡ εἰκὼν ἐπιτελεσθεῖτο. Πλὴν ἀλλὰ πολλῶν τ' [f. πολλὰ τῶν] ἐν τῇ προσευχῇ λεγομένων, ἀσύμβατά εἰσι τοῖς ἱστορικῶς γενομένοις. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ὁ βουλόμενος ὁπωσδήποτε εἰθέλοι, κρινέτω· ἐκεῖνο δὲ πᾶσι πρόδηλον, ὅτι τὸ τὰς Γραφὰς λαλῆσαν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, διὰ πάντων πάντας ὠφελεῖσθαι βούλεται, καὶ διὰ τῶν ἱστορικῶς λεγομένων, καὶ διὰ τῶν πνευματικῶς νοουμένων. Οὐ γὰρ εἰσι καθάπαξ τὰ ἡμέτερα ὡς τὰ τῶν Ἑλλήνων, ἵνα ἡ μὲν ἀλληγορία τὸ σεμνὸν ἔχη, τὸ δὲ ῥήτῃν ἀσεμνον εἴη καὶ ἀσχημὸς ὁ γέμων· ἀλλὰ καὶ τὸ ῥήτῃν ἐνταῦθα ἅγιον καὶ ψυχαφελὲς τοῖς γε καλῶς ἀκούουσιν. Ὡν καὶ αὐτοὶ εἴημεν ἐν ἀγῶνι Β Πνεύματι, τῷ καὶ τὰ φαινόμενα λαλῆσαντι, καὶ τὰ κεκρυμμένα τῶν νοημάτων ἀνακαλύπτοντι, καὶ δι' ἀμφοτέρων ἀγιάζοντι, ὧς ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἀμωσχοῦμ ὁ προφῆτης (64) ἦν ἐξ ἀγροῦ (65) Βεθερουχάρ, φυλῆς Συμεών. Καὶ εἶδε πρὸ τῆς αἰμωλίας περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐπέσθησε σφόδρα. Καὶ ὅτε ἦλθε Ναβουχοδονόσορ ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἐφυγεν εἰς Ὑστραγένην, καὶ ἦν παροικος ἐν γῇ Ἰσμαήλ. Ὡς δὲ ἐπέστρεψαν οἱ Χαλδαῖοι, καὶ οἱ κατάλοιποι οἱ ὄντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, κατέβησαν εἰς Αἴγυπτον, ἦν οὗτος παροικῶν τὴν γῆν αὐτοῦ καὶ λειτουργῶν θερισταῖς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ (70). Ὡς δὲ ἔλαβε τὸ ἔδωκα ἀπενέγκαι τοῖς ἐργάταις, προσεφίτασε τοῖς Ἰουδαίοις, εἰπὼν· Πορεύομαι εἰς γῆν μακρὰν, καὶ ταχέως ἐλεύσομαι. Ἐὰν δὲ βραδύνω, ἀπενέγκατε τοῖς θερισταῖς τὸ ἀριστον αὐτῶν. Καὶ γενόμενος ἐν Βαβυλῶνι, καὶ δοὺς τὸ ἀριστον τῷ Δανιὴλ, ἐπέστη τοῖς θερισταῖς· ἐσθίουσι, καὶ οὐδεὶς εἶπε τὸ γεγονός. Συνῆκε δὲ ἐκ τούτου, ὅτι τάχως ἐπιστρέψει ὁ λαὸς ἐκ Βαβυλῶν. Καὶ πρὸ δύο ἐτῶν τῆς ἐπιστροφῆς θανὼν, ἐτάφη ἐκεῖ ἐν ἀγρῷ (73). Ἐδῶκε δὲ τέρας τοῖς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ὅτι ὕφονται ἐν τῷ ναῷ φῶς, καὶ οὕτως ἴδωσι τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ περὶ τῆς συντελείας τοῦ ναοῦ προείπεν, ὅτι ὑπὸ ἔθνους δυτικοῦ γενήσεται. Καὶ τότε τὸ ἅπλωμα τοῦ Δαβείρ εἰς μικρὰ διαβρῆγῆσεται, καὶ τὰ ἐπικρανα τῶν δύο στύλων ἀφαιρεθήσεται· καὶ οὐδεὶς γνώσεται ποῦ ἔσονται. Ταῦτα δὲ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἀπενεχθήσονται ὑπὸ ἀγγέλου, ὅπου ἐν ἀρχῇ ἐπάγη ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου, καὶ τοῖς ἐπὶ τέλει γνωσθήσεται Κύριος (74). a populo occidentali foret devastatio ejus Hierosolymis. Geminarum item columnarum capi-

Varie lectiones et notæ.

(64) Deest προφῆτης In Cod. Ven.

(65) Βεθζού γάρ, Cod. Ven.

(66) Desunt in utroque Cod. verba Latinis his, cum super civitatem, tum super populum ejus, respondentia.

(67) Ostragenem. Ex Cod. Bav. et Ven.

(68) Ismahel. Ex Cod. Bav. et Ven.

(69) Plura legisse videtur Lonicerus.

(70) Lonicerus legisse videtur ἀγροῦ αὐτοῦ cum agelli sui reddiderit. Sed uterque Cod. Ven. et Bav.

habet λαοῦ αὐτοῦ, populi sui.

(71) Desunt in Græco textu verba Latinis illis seminaverat enim ordea respondentia.

(72) Verba qui erat in cavea cum leonibus neutro ex Cod. suppleunt.

(73) Et duobus ante regressum annis vita functus, sepultus est ibi in agro. Sic ex utroque Cod. Lonicerus autem hæc rejecit ad finem.

(74) Quædam alia hic legit Lonicerus.

tella seu epistelia e medio auferentur. Neque quisquam cognoverit, ubi sint, quoque pervenerint : sed in desertum efferentur ab angelis, ubi nuper compactum erat martyrii tabernaculum. Et in illis cognoscetur in consummatione Dominus, quod illuminabunt persecutos a serpente tanquam ab initio. Et servabit eos Dominus ab umbra mortis, eruntque in tabernaculo sancto. Hic propheta de adventu Domini non pauca vaticinatus est, atque ante biennium quam populus a Babylone rediisset, mors prophetam occupavit, et magnis honoribus in agro suo sepultus est.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΙΩΝΑΝ.

—

EJUSDEM

THEOPHYLACTI

ARCHIEPISCOPI BULGARIE

EXPOSITIO IN PROPHETAM JONAM.

—

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Πάντας ἀνθρώπους δημιουργήσας ὁ τῶν ὅλων θεός, ἅ πίντων ὁμοίως διατελεῖ προμηθεύμενος, εἰ καὶ τὸ Ἰσραηλιτῶν ποτε πλέον ἐπιμελούμενος ὤφθη· καὶ τοῦτο δὲ εἰς κοινὴν πάντων εὐεργεσίαν ἐποιεῖ. Ὅσπερ γὰρ αὐτοῦ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν προσήκουσαν κηδεμονίαν ποιούμενος, οὐ πρὸς ἕνα ἕκαστον διαλεγόμενος τὸ πρακτικόν ἐδείκνυ, ἀλλ' ἕνα τὸν ἄριστον ἐξ ἀπάντων ἐκλεγόμενος, νῦν μὲν Μωσῆα τὸν μέγαν, νῦν δὲ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, ἄλλοτε δὲ τὸν Σαμουὴλ, καὶ ἐν ἐτέρω καιρῷ τὸν Ἠλῖαν· καὶ δι' ἕκαστου τούτων ἡ νόμους, τιθεῖς, ἡ θεύματα δεικνύς, ἡ παραινέσεις προσφέρων, ἐπαύχει πρὸς σωτηρίαν· οὕτω τὸν Ἰσραηλιτὴν λαὸν τῶν ἄλλων ἐθνικῶν ἀποκρίνας, τῇ περὶ τούτων ἐπιμελείᾳ, καὶ ταῖς συχναῖς ἐπιφανείαις καὶ ἀρρήτοις θαυματουργίαις, ἐπέδεικνυ καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι τὴν εἰς θεογνωσίαν ὁδόν. Τοῦτο γὰρ ἡμᾶς· διὰ τοῦ θεοπεσίου ἐδίδαξεν Ὁσέ. Σκοπὸς ἄρ, φησὶν, Ἐφραὶμ μετὰ θεοῦ προφήτης. Οἷον γὰρ τινα σκοπὸν καὶ προφήτην (75) προῦβάλλετο τὸν λαόν, εἰς τὴν τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὠφέλειάν τε καὶ σω-

ARGUMENTUM.

175 Postquam omnes homines cunctarum rerum auctor Deus condidisset, omnium juxta perarquo curam gessit, etiamsi majorem habere Israelitarum providentiam visus sit : hoc ipsum autem in commune mortalium beneficium faciebat. Ut enim Israelis convenientem curam gerens, non cuilibet disserens, neque cum quovis colloquia miscens, quid agendum foret demonstrabat : cæterum præstantissimum quemque ex omnibus eligens, jam magnum quidem illum Moysen, nunc vero Jesum filium Nave, alias Samuelem, ac alio tempore **176** Eliam : et per unumquemvis horum, vel legem sanciens, vel miranda ostendens, vel adhortationes afferens, vitam ad salutem sternebat. Sic Israeliticum populum ab aliis gentibus secernens sedula cura, et frequentibus apparitionibus, et inenarrabilibus miraculorum exhibitionibus, cæteris gentibus iter ad Dei cognitionem indicabat. Quod et per divinum vatem Osee nos docuit : *Speculator*, inquit, *Ephraim cum Deo propheta* *. Velut enim metam

* Osee. ix, 8.

Varie lectiones et notæ.

(75) Velut enim scopum quemdam et prophetam proponebat populum, ad aliarum gentium utilitatem et salutem.

quamdam proponebat populum aliis gentibus, cum in commoditatem, tum salutem. Non dissimilem ad rationem per hæc Ægyptus ineffabilem Dei potentiam didicit. Etenim in istorum perniciem, ad omnes homines fama perducens, cunctos demerari fecit, divinæ providentiæ iustitiam. Hinc Rhaab scortum, cognitionis Dei splendore accepto, *Cecidit*, inquit, *ad exploratores timor vester, et tremor vester super nos. Audivimus enim quomodo Dominus Deus vester exsiccaverit ante conspectum vestrum mare Rubens, vosque perduxerit: quoniam Dominus vester, Deus in cælo et super terram infra*¹. Sic multo etiam post tempore, conspecta arca, vociferabantur alienigenæ cum trepidatione et horrore: *Hic est Deus qui percussit Ægyptum*², quique tot Assyriorum myriades ante mœnia Hierusalem trajecit, ac regem ipsorum Senacherim terga vertere cogens, cunctis mortalibus suam potentiam conspicuam reddidit: qui et in Babylone Daniele a leonum ferocia illæsum servavit, inque ardenti camlno tres illos pueros retinuit, ac arrogantem istum regem Nabuchodonosor dementavit, omnesque illi subjectos docuit, quod solus Deus Israelis sit vere Deus. Cyri denique temporibus celebratissimum reditum populo suo donans, ac Hierusalem pristinæ felicitati restituens, ut et templum splendidius quam antea fuerit exstrueretur: omnibustam longe quam prope sitis commonstravit, quod solus ipse abunde possit et curam et præsidatum suorum agere. Porro et in Macedonibus non semel vires suas per Macchabeos ostendit. Præterea per prophetas miracula exhibentes, ac futura prædicentes, gentium plerasque ad veritatem duxit. Hinc magnum Elisæum Syri metuerunt, tum cæcitate ab ipso percussus, tum Neeman leprosi curationem contemplati; tanta vatem hunc sunt reverentia prosecuti, ut ubi rex ipsorum in agritudinem incidisset, Azazelem ad eum legarent, quem et propheta ille Syris (76) in regem unxit. Deinde fatidicum Hieremiam tanto honore dignatus est Babyloniorum rex, ut optionem illi habitationis daret; cumque alios omnes et reges et principes, captivos abduxisset, huic soli potestatem dedit secedendi quo vellet.

πάντας βασιλέας καὶ ἄρχοντας, αἰχμαλώτους ἀπήγαγε· τούτῳ δὲ μόνῳ δέδωκεν ἐξουσίαν διάγειν, ὅπου βούλεται.

Beatum itaque Jonam non dissimilem ad modum in prophetam Ninevitarum (78) selegit. Est autem urbs 177 Ninevitarum amplissima, regis Assyriorum regiam complexa. Cum enim unigenitus Dei *Sermo* per humanam naturam hominibus appariturus esset, omnesque gentes divinæ cognitionis lumine illustraturus, ante etiam incarnatio-

τηρίαν. Οὕτω καὶ Αἰγύπτος διὰ τούτων τὴν ἀβήτην δύναμιν τοῦ Θεοῦ μεράσθηκα, καὶ τὸν ἐκείνων ἐβλεθρον εἰς ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους ἡ φήμη ἀγαγοῦσα, θαυμάζειν ἅπαντας παρεσκεύασε τῆς θείας προφητείας τὸ δίκαιον. Ἐντεῦθεν Παῖς ἡ πόρνη τῆς θεογνωσίας δεξαμένη τὴν αἴγλην, ἐλεγε τοὺς κατασκόπους, ὅτι Ἐκέπεσεν ὁ φόβος ὑμῶν, καὶ ὁ τρόμος ὑμῶν ἐφ' ἡμῶν. Ἰκοῦσamen γὰρ ὅπως κατεξήρανε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἐμπροσθεν ὑμῶν, καὶ διήγαγε ὑμᾶς· ὅτι Κέρριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, Θεὸς ἐν οὐρανῷ ὄντων, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω. Καὶ χρόνοις πολλοῖς ὑστερον τὴν κιβωτὸν οἱ ἀλλόφυλοι θεασάμενοι, μετὰ δέους καὶ φόβου ἐβόων· Οὕτως ὁ Θεὸς ὁ πατέρας τὴν Αἰγύπτον. Καὶ τῶν Ἀσσυρίων δὲ κατακοντίζας τὰς τοσαύτας μυριάδας, πρὸ τῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ περιβόλων, καὶ τὸν βασιλεῖα αὐτῶν Σαναχηρείμ καταναγκάσας φυγεῖν, δὴλον πᾶσι ἀνθρώποις τὴν οἰκείαν ἐποίησε δύναμιν· καὶ ἐν τῇ Βαβυλῶνι δὲ φυλάξας ἀλώθητον τοῖς λέουσι τὸν Δανιὴλ, καὶ τῆς καμίνου διασώσας τοὺς τρεῖς ἐκείνους παῖδας, καὶ τὸν ἀλαζόνα βασιλεῖα Ναβουχοδονόσορ κατέπληξε, καὶ τοὺς ὅπ' ἐκείνου πάντας δι' αὐτοῦ ἐδίδαξεν, ὡς μόνος Θεός, ὁ τῶν Ἰσραηλιτῶν Θεός. Καὶ ἐπὶ Κύρου δὲ τοῦ Πέρσου τὴν πολυθρόλλητον ἐπ' ἀνόδον τῇ λαῷ θεωρησάμενος, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰς τὴν προτέραν ἐπαγαγὼν [f. ἐπαναγ.] εὐπραξίαν, ὥστε καὶ τὸν ναὸν οἰκοδομηθῆναι λαμπρότερον, δεδήλωκε πᾶσι, καὶ τοῖς ἐγγύς καὶ τοῖς μακρὰν, ὡς μόνος αὐτός ἐστιν ἰκανὸς προφηθεῖσθαι καὶ προστατεῖν τῶν οἰκείων αὐτῷ. Καὶ ἐπὶ τῶν Μακκαδαίων ὁπέδειξε δύναμιν. Καὶ μὲν τοὶ καὶ διὰ τῶν προφητῶν θαυματοουργούντων, καὶ τὰ ἐσόμενα προλεγόντων, πολλὰ τῶν ἐθνῶν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὠδήγησεν. Οὕτω τὸν μέγαν Ἐλισσαῖον οἱ Σύροι ἐφοβήθησαν, ποτὲ μὲν ἀρασίη πληγέντες ὅπ' αὐτοῦ, ποτὲ δὲ τοῦ Νεμεῦν τὴν κάθαρσιν θεασάμενοι· τοσοῦτον γὰρ ἔσχον πρὸς τὸν προφήτην εἰδώς, ὥστε τὸν βασιλεῖα αὐτῶν, ἀβήτως περιπεσόντα, πρὸς τοῦτον (77) ἀποστελεῖν τὸν Ἀζαήλ, ὃν οὗτος αὐτός ὁ προφήτης ἔκρισε βασιλεῖα τοῖς Σύροις. Καὶ τὸν θεοπέσιον δὲ Ἱερεμίαν τοσαύτης ἡξίωσε τιμῆς τῶν Βαβυλωνίων ὁ βασιλεὺς, ὡς αἶρεσιν αὐτῷ τῆς οἰκῆσεως δοῦναι· καὶ τοὺς μὲν ἄλλους

Οὕτω καὶ τὸν μακάριον Ἰωνᾶν Νινευιτῶν προφήτην ὁ τῶν ὁλῶν Θεὸς χειροτόνησε· πόλις δὲ Νινευιτῶν μεγίστη, καὶ τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλείας τὰ βασιλεῖα δεξαμένη. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος δι' ἀνθρωπείας φύσεως ἐπιφανεῖσθαι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ πάντα τὰ ἔθνη τῇ τῆς θεογνωσίας καταφωτίζειν φωτὶ, καὶ πρὸ τῆς οἰκείας ἐναν-

¹ Josue. ii, 3, 10. ² I Reg. iv, 8.

Varie lectiones et notæ.

(76) Assyriis, Ex Cod. Bav. et Ven.
(77) Cod. Ven., τοσοῦτον.

(78) Selegit universorum Dominus. Ex iisdem Codd.

θρωπήσας· τὴν θείαν αὐτοῦ κηδεμονίαν τοῖς ἔθνε-
σιν ὁποδείκνυσιν, ἵνα τοῖς προλαβοῦσι τὰ ἐσόμενα
βελαιώσῃ, καὶ διδάξῃ πάντα·, ὡς οὐκ Ἰουδαίων
μόνων ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἔθνων, καὶ τῆς Παλαιᾶς
καὶ τῆς Νέας Διαθήκης τὴν συγγένειαν δείξῃ. Εἰ
γὰρ μηδεμίαν τῶν ἔθνων ἐποίησατο πρόνοιαν
πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἔτερον ἂν αὐτὸν ὑπέλαβον
Ἰουδαῖοι Θεόν, ὡς ἐναντία δρῶντα τῷ δεδοκῶτι τὸν
νόμον· ὁ μὲν γὰρ, μόνων Ἰουδαίων ἐφρόντιζεν· οὗτος
δὲ, πάντων ἀνθρώπων ἐποίησατο ἐπιμέλειαν. Ὁ πέ-
ποιθε Μαρκίων ὁ βδελυρὸς, ἄλλον τῆς Νέας Διαθή-
κης παρὰ [f. adf. τὴν] τῆς Παλαιᾶς Θεὸν εἰπών·
καὶ ταῦτα κἀν τῇ Παλαιᾷ, ὡς εἴρηται, τὴν περὶ
πάντας ἀνθρώπους αὐτοῦ θεασάμενος πρόνοιαν. Διὰ
ταῦτα μὲν οὖν ὁ Θεός, μᾶλλον δὲ διὰ τινὰς κρείττους
ἀπορρήτοτέρους λόγους, τὸν Ἰωάνν. τοῖς Νινευίταις
προφητεύσαι ἐθέπισεν (80). Ἀλλὰ καὶ τῷ Ἰσραὴλ
πολλὰ τῶν ἐσφένων προείπε, σύγχρονος γενόμενος
Ἰσοῦ, καὶ Ἀμώς, καὶ Μιχαῖα. Εἰ γὰρ καὶ μηδεὶς
ἑτερος αὐτοῦ λόγος· ἔγγραφος φέρεται, ἀλλ' οὖν ἀπὸ
τῆς τετάρτης τῶν Βασιλείων δηλοῦται, ὅτι καὶ ἑτέρας
ἐποίησατο προφητείας. Ἰέγει γὰρ ἡ Γραφή περὶ
Ἰεροβοάμ, ὁ τοῦ υἱοῦ Ναβάν, ὃς ἐξήμαρτε τὸν
Ἰσραὴλ, ὥστε προσκυνεῖν ταῖς χρυσαῖς δαμάλεσιν,
ἀλλὰ περὶ ἑτέρου, ὃς τρίτος ἐξ Ἰησοῦ γεγονώς, τῶν
δέκα φυλῶν ἔβαλινυσεν, υἱὸς ὢν Ἰωᾶς· Ὅτι οὗ-
τος ἀποκατέστησε τὸ δριον Ἰσραὴλ ἀπὸ εἰσόδου
Ἰμὰθ, ὥς θαλάσσης τῆς πρὸς ἑσπέραν, κατὰ τὸ
ῥῆμα Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ, ὃ ἐλάλησεν ἐν χειρὶ
Ἰωνᾶ υἱοῦ Ἀμαθὶ τοῦ προφήτου τοῦ ἐκ Γεθεφ-
ρα.

Ἀναγέγραπται δὲ ἡ παρούσα προφητεία μόνῃ,
κατὰ θείαν τάχα οικονομίαν· ἅμα μὲν, πρὸς παι-
δείαν καὶ νοουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὗς τὰ τέλη τῶν αἰώ-
νων κατήντησεν, ἵνα μήτε ἀπογινώσκωμεν, κἂν εἰς
αὐτὸ τὸ τῆς κακίας· βάραθρον καταπέσωμεν, ἀλλ'
εἰδόμεν ὅτι φιλόανθρωπον ἔχομεν Κύριον· καὶ
πρὸς μετένοιν δὲ ἀπονεύσαντες, γνησίως αὐτὴν
μετερχόμεθα, καὶ μὴ χαίνως καὶ ἐκλελυμένως
καθυποκρινώμεθα ταύτην, παράδειγμα τούτους τοὺς
ἔθνικοὺς ἔχοντες. Γέγραπται δὲ εἰς ἐλεγχον τοῦ
Ἰσραὴλ. Ποία γὰρ αὐτοῖς οὐκ ἔστι αἰσχύνῃ, εἴγε
οὗτοι μὲν ἀνθρώποι βάρβαροι, καὶ μεγάλης δυναστείας
ἐπιλημμένοι, καὶ ἐν τρυφῇ ζῶντες, καὶ μηδέποτε
προφήτην ἀκούσαντες, οὕτως ὁπῆκυσαν τῷ κηρύ-
γματι· αὐτοὶ δὲ τῷ νόμῳ παιδαγωγούμενοι, καὶ
λαὸς Θεοῦ περιούσιος ὄντες, τοὺς καταγγέλλοντας
αὐτοῖς τὴν σωτηρίαν ἐφόνευσαν, ὥστε καὶ τὸν Υἱὸν
τοῦ Θεοῦ κτείνειν, Σωτῆρα καὶ Ἀντρωτὴν αὐτοῖς ἐλ-
θόντα· Οὗ καὶ τὸ μυστήριον τῆς ταφῆς καὶ τῆς
ἀναστάσεως ἐν τῇ παρουσίᾳ ταύτῃ προφητεία ὁπο-
σημαίνεται, καθὰ θῆ καὶ αὐτὸς Ἰουδαίοις ἐμιλῶν

* IV Reg. xiv, 25.

Variae lectiones et notæ.

(79) Idque præsertim, cum in Veteri Testamento,
ut dictum est, ejus in omnes homines studium per-
specium haberet. Ita ex Cod. Bav. et Ven.

(80) Ἔστειλε κήρυκα· Ἰστέον μέντοι, ὡς ὁ προ-
φήτης οὗτος οὐ μόνους τοῖς ἔθνοις τούτοις Νινευί-
ταις προεφῆταυσεν, ἀλλὰ καὶ τῷ Ἰσραὴλ. Misit præ-
conem. Sciendum porro est, prophetam hunc non so-
lis hisce gentilibus Ninevitis prophetasse, sed etiam
Israëli, etc. Cod. Ven.

nem suam, divinam suam ipsis sollicitudinem
subinducat, ut per hæc futura accipientes stabi-
liat, doceatque in universum omnes, non Judæo-
rum tantummodo, verumetiam gentium esse Deum,
utque Veteris et Novi Testamenti cognitionem ob
oculos ponat. Si enim nulla gentium sive cura
sive providentia tactus esset Deus ante Incarnatio-
nem, alium ipsum Judæi Deum suspicari potuis-
sent, ut qui diversa transigat ab eo qui legem
tulisset: siquidem ille Judæorum solum rationem
habebat, hic vero cunctorum hominum tangatur
cura. Qua opinione infectus fuit execrabilis Mar-
cion, alium Novi Testamenti, quam Veteris Deum
esse affirmans, cum Dei erga omnes homines in Ve-
teri Testamento (79) providentiam non observasset.
Proinde hanc ob causam Deus Jonam Ninevitis
prophetam allegavit, imo propter quasdam etiam
excellētiore et secretiores rationes. Atqui nedum
Ninevitis, verum et ipsi Israël multa futura præ-
dixit, contemporaneus Osee, Amos et Michææ. Et
quanquam nullum aliud ejus litteris mandatum vati-
cinium circumferatur, in quarto tamen Regnorum
planum sit, quod et alias prophetias ediderit*. Dicit
enim Scriptura de Hieroboam, non illo filio
Naba, qui peccare fecit Israël, ut adoraret vi-
tulas aureas, verum de alio, qui ex (81) Jehu
descendens, decem tribuum rex exstitit, filius Joas.
Nam ille restituit terminos Israel ab introitu Imath
ad mare usque versus occidentem, juxta verbum
Domini Dei Israel, quod locutus est in manu Jona-
thi Amathi prophete ex Gethephra oriundi*.

Præsens autem prophetia sola, tum divina dis-
pensatione memoriæ prodita est, tum ad institu-
tionem pariter et adhortationem nostri, ad quos
fines sæculorum devenerunt, ut ne despondeamus
animum, etiamsi in ipsam vitiositatis barathrum
deciderimus, sed enim sciamus clementem nobis
esse Deum, ideoque ad vitæ nostræ et animi sen-
tentiae emendationem reflectentes, genuine et vere
ipsam aggrediamur, neque segniter, neque dissolute
illam ipsam simulemus, exempli vice ethnicos istos
Ninevitis nobis proponentes. Scripta sunt enim ista
ad correctionem Israël. Qui enim non rubore suf-
fundantur, si isti homines barbari et magna potentia
florentes, et in deliciis ducentes vitam, qui nullo
unquam tempore aliquem prophetam audiverunt,
adeo celeriter et sponte obediverunt prædicationi.
ipsi vero lege Dei instituti ab ineunte ætate, et po-
pulus Dei eximius existentes, eos interim, qui
ipsis salutem annuntiabant, interfecerint, 178
usque adeo ut et Filium Dei neci dederint, qui et
Servator et Redemptor ipsis advenerat? Cujus

(81) Ἰησοῦ, Jesu, Cod. Bav.

sepulture et resurrectionis mysterium in presenti hac prophetia adumbratur, perinde atque Dominus ipse Judæis colloquens dixit: *Generatio ista signum inquiri, et signum ei non dabitur, nisi signum Jonæ prophete. Ut enim Jonas in alvo ceti fuit tres dies ac tres noctes, sic et Filius hominis erit in corde terræ tres dies ac totidem noctes* *. Enim vero, quod ad reprehensionem et condemnationem Judæorum Scriptura tradita sit, testatur Dominus in Evangelio, cum ait: *Viri Ninevitæ exsurgent et condemnabunt generationem hanc, quoniam resipuerunt ad prædicationem Jonæ. Et ecce plus quam Jonas apud vos est* †.

Quomodo majora sunt in Christo, quam in Jona? Quoniam ille interminatus est tantummodo Ninevitis subversionem: Dominus autem ille noster nedum prædicavit, verum et innumera signa fecit, per quæ par erat ipsos ad fidem trahi, sed increduli permanserunt. Significatur igitur in Jona, tanquam in figura, de Christo mysterium. Attamen non per omnia necessum est quærere similitudinem; neque enim a nobis postulandum est, ut omnino quæ sunt historiæ ad spiritualem contemplationem vertamus. Nam ut generatim exempli vice dicam, cum aliquem priscorum sanctorum figuram Christi dixerimus fuisse, non opus est per omnia quærere similitudinem. Veluti Moisen dicimus typum fuisse Christi, seu legislatorem et mediatorem. *Loquere enim, inquit, ad nos tu, et ne loquatur Deus ad nos, ne quando moriamur* ‡. Hunc ad modum Christus, ambo hæc, nimirum novam nobis legem ferens, et mediator Dei et hominum factus, et voluntatem Patris sui nobis denuntians, ipsique reconcilians, non tamen impedioris linguæ fuit, neque gracilis seu exilis vocis, ut Moses: nec titubavit labiis suis, nec terræ promissionis exors fuit. Rursum Aaron typus Christi fuit, seu summus sacerdos, qui in Sancta sanctorum ingrediatur, et populi peccata diluat, quæ et omnia Christo conveniunt: siquidem insignis Pontifex factus, sese ipse obtulit; ac in cælum conscendens, peccata nostra in se transtulit et abstulit, chirographo dirupto. Atqui Aaron non caruit noxa et reprehensione, ut qui adversus Moisen cum Maria murmuraverit, ac eos qui in solitudine vitulos confecerunt, non prohibuerit: in Christo vero nihil hujusmodi deprehenditur. *Peccatum enim nullum fecit, non est inventus dolus in ore ejus* §. Eam ad rationem hic amandatus est quidem Jonas, ut nuntiaret voluntatem Dei Ninevitis, ac ad eam provinciam laud erat pronus, sed in fugam sese conjiciens, illam declinabat: Christus vero a Patre missus, obediens factus est. Porro quod propheta voluntarius in pelagum projicitur, et a ceto devoratur, 179 et tertio die ab eodem denuo evomitur, tandemque ad Ninevitas proficiscitur, omnia Christo sunt communia. Nam et ille sponte mortem

ἔλεγεν· Ἡ γενεὰ αὕτη σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Ὡς περ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας· οὕτως ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. Ἀλλὰ καὶ ἔτι [σ. δτι] πρὸς ἐλεγχον καὶ κατὰκρισιν τῶν Ἰουδαίων ἡ Γραφὴ αὕτη ἐκδίδεται, μαρτυρεῖ αὐτοὺς ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις εἰπών· Ἀνδρες Νινευῖται ἀναστήσομαι, καὶ κατακρινοῦσι τὴν γενεάν ταύτην, ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωνᾶ. Πλεῖον δὲ Ἰωνᾶ ὧδε.

Πῶς δὲ τὸ πλεῖον ἐν Χριστῷ παρὰ τὸν Ἰωνᾶν; Ὅτι ὁ μὲν ἠπειλήσει μόνον Νινευίταις τὴν καταστροφὴν· ὁ δὲ γε Κύριος ἡμῶν, οὐκ ἐκήρυττε μόνον, ἀλλὰ καὶ θαύματα μυρία ἐπέλει, δι' ὧν εἰκὸς ἦν ἐλκυσθῆναι αὐτοὺς πρὸς τὴν πίστιν· οἱ δὲ ἠπειθήσαν. Σημαίνεται οὖν ὡς ἐν τύπῳ τῷ Ἰωνᾶ τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον· πλὴν οὐ διὰ πάντων ἐκζητεῖν τὴν ὁμοιότητα· οὐδὲ καθάπαξ τῆς ἱστορίας ἀπαιτητέον ἡμᾶς πρὸς πνευματικὴν θεωρίαν στρέφειν. Καθόλου γὰρ εἰπεῖν, ἐπειδὴν τινα τῶν πάσαις ἀγίων εἰς τύπον τοῦ Χριστοῦ λέγωμεν γεγονέναι, οὐ χρὴ ζητεῖν διὰ πάντων τὴν ὁμοιότητα. Οἶον Μωϋσῆν λέγωμεν τύπον γεγενῆσθαι Χριστοῦ, ὡς νομοθέτην, καὶ ὡς μεσίτην. Ἀδελφί, γὰρ, φησί, πρὸς ἡμᾶς σὺ, καὶ μὴ λαλεῖτω ὁ Θεὸς πρὸς ἡμᾶς, μὴ ποτε ἀποθάνωμεν. Καὶ Χριστὸς δὲ ἄμω τὰυτα, τό τε νόμον δοὺς ἡμῖν, καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ τὰ περὶ τοῦ Πατρὸς ἀπαγγέλλας ἡμῖν, καὶ ἀποκαταλλάξας αὐτῷ. Ἀλλ' οὐ καὶ βραδύλογιστος ὁ Χριστὸς, ἡ ἰσχνόφωνος, ὥς περ Μωϋσῆς· οὐδὲ διέστειλεν ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ, καὶ παρὰ τοῦτο τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας ἀπέτυχε. Πάλιν Ἀδρῶν εἰς τύπον τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀρχιερεὺς, καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἀγίων εἰστρέχων, καὶ τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ λύων· ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς τὰυτα πάντα, καὶ μέγας ἀρχιερεὺς γεγονώς, καὶ ἐαυτὸν προσενεγκών, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν εἰσδραμών, καὶ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνενεγκών, καὶ τὸ χειρῶν γραφον διαβρόχῃς. Ἀλλ' Ἀδρῶν μὲν οὐκ ἀμώμητος, καὶ ὡς καταγογγύσας Μωϋσῆς σὺν Μαριάμ, καὶ τοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ μοσχοποιήσαντας· μὴ κωλύσας· ἐπὶ Χριστοῦ δὲ, οὐδὲν τοιοῦτον. Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Οὕτως οὖν κἀναυθα· ἀπεστάλη μὲν Ἰωνᾶς κηρύξαι τοῖς Νινευίταις, ἀλλ' οὐ πρόθυμος ἦν, δρασμῷ δὲ ἐπεβάλλετο· ὁ δὲ Χριστὸς ἀπόσταλεις παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὑπήκουος γέγονε. Καὶ τὸ μὲν βίβηναι τὴν προφήτην εἰς θάλασσαν ἐκόντα, καὶ τὸ καταποθῆναι ὑπὸ κήτους, καὶ ἐκδοθῆναι τριήμερον, καὶ πρὸς τὴν Νινευὶ ἀπελθεῖν, κοινὰ πρὸς Χριστὸν· καὶ γὰρ κακεῖνος ἐκὼν ἀπέθανε, καὶ κατεπόθη τῷ θανάτῳ ἀληθῶς, καὶ ἐξεδόθη τριήμερος, καὶ εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἀπελθὼν τοῦ πρὸς τὰ ἔθνη κηρύγματα ἐκτελεῖν ποιεῖσθαι τὴν ἀρχήν. Ἀλλ' Ἰωνᾶς μὲν

* Matth. xii, 39, 40. † Ibid. 41. ‡ Exod. xx, 19. § Isa. liii, 9.

ἐλύπετο σωθέντων Νινευιτῶν · Χριστῷ δὲ ἡ σωτηρία τῶν ἐθνῶν περισπούδαστος. Ὅσον οὖν χρῆσιμον πρὸς τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον ἀπανθίσαντες ἐκ τῆς ἀνὰ χεῖρας ταύτης προφητείας, (82) τὴ λοιπὴν γράμματα συγχωρήσωμεν, ἵνα καὶ τύπος εἴη· ὥς ἡ γε διὰ πάντων ταυτέτης, οὗ τύπου οὐδὲ σκηνγραφίας παρὰ τοῖς ὁρθῶς κρίνουσι.

est commodum, cetera litteræ permitteremus, ut Christo conveniat, sit penes recta judicantes, non

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν τὸν τοῦ Ἀμαθι. Τίνας ἔνεκεν οὕτως ἤρξατο; Ἐμφασιν γάρ τινα ἔχει τὸ, Καὶ ἐγένετο. Ἐοικεν οὖν, λόγου δι· το; πολλοῦ περὶ τῆς Νινευί, καὶ φήμης ἐπὶ πάντας χρυτούσης, ὡς ἄρα τῷ πλουτέω καὶ τῇ δυναστείᾳ βαρουμένη πολυαμάρτητος εἴη, ἀκαλοῦσθαι εἰρηθεῖαι τῇ, Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου. Ἡ ὡς τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπειθούτων, ὁμολογουμένως ἤρξατο οὕτως, ὡς ἂν εἴλεγεν · Οἱ Ἰσραηλιταὶ κακῶς εἶχον καὶ ἀπειθῶς. Καὶ λοιπὸν ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν, ὥστε εἰς τὸ ἔθνος τῶν Νινευιτῶν σταλῆναι. Πρῶτα κεῖται δὲ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ προφήτου, διὰ τὰς ὁμωνυμίας. Εἰκὸς γάρ καὶ ἄλλους οὕτω καλεῖσθαι, ἀλλ' οὐ δέπου καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς ἂν ἦσαν.

tatur. Adjectum est autem nomen patris prophetæ, propter nominis æqualitatem. Est enim haud ab-

simile vero, alios sic appellatos, qui tamen ex Δέπων· Ἀνάσθηθι καὶ πορεύθητι εἰς Νινευί τὴν πόλιν τὴν μεγάλην. Μέγιστον δαίγμα τῆς ὑστερον ἐσομένης τῶν ἐθνῶν παραδοχῆς ἡ τοῦ Ἰωνᾶ πρὸς τὴν Νινευί ἀποστολή· πόλις γάρ αὕτη τῶν Ἀσσυρίων, ἡ προδύσουσα, ὡς ἐν προσημίῳ εἴρηται. Ὁκοδόμησε γάρ, φησὶν, Ἀσσοῦρ τὴν Νινευί· ἐθνικοὶ δὲ πάντως οἱ Ἀσσυριοί. Ταύτην δὲ σωθῆναι βουλόμενος ὁ Θεός, ὡς χωρίον οὐσαν τέως εἰδωλολατρίας, καὶ πίσης γοητείας καὶ μαγγανείας, καὶ μέντοι διὰ τοῦτο καὶ τὸν προφήτην κήρυκα μετανοίας στείλας αὐτοῖς, εἰδείξεν, ὃ ἀντιπρὶν εἴπομεν, ὡς οὐκ ἔστιν Ἰουδαίων ὁ Θεός μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν. Καὶ ὅτι οὐκ ἔσται προσωπολήψια παρ' αὐτῷ, ἀλλ' ἐν παντὶ ἔσθαι ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστι. Καθὰ καὶ Πέτρος ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου τοῦτο ἀληθῶς καὶ αὐτοῖς πράγμασι καταδύν, ἀπεφάνετο. Ἐπιπευστικά [·—σπευτ.] δὲ εἰσι ῥήματα τὰ, Ἀνάσθηθι καὶ πορεύθητι. Ὁ γὰρ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέφει αὐτὸν καὶ ζῆναι, ἐπιταχύνει τὸν προφήτην, εἰς τὸ τῆς μετανοίας κήρυγμα. Διὸ προστίθησι, Τὴν μεγάλην, ἵνα μᾶλλον καταδυσωπήσῃ αὐτὸν ἐπιταχύναι τὴν πορείαν. Οὐ γάρ ἐστι, φησὶ, χωρίδιόν τι εὐτελές, ἀλλὰ πόλις, οὐ μία τῶν πολλῶν, ἀλλὰ μεγάλη· ὥστε (83) οὐ πολλοῦ δεῖ κα-

¹⁰ Act. x, 25.

Variae lectiones et notæ.

(82) Hæc ad verbum ita sonant: Cetera litteræ concedamus, ut et figuræ sint: ut, quod in omnibus conveniat, non figuræ (est) neque adumbrationis apud recte judicantes.

(83) Desiderantur Græca verba, quæ Latinis, quæ

A obiit, et morte vere absorptus est, tertia die vitæ restitutus, ac in Galilæam profectus, initium prædicandi Evangelii apud gentes sumendum præcepit. At Jonas, servatis Ninevitis, turbabatur, Christo vero salus gentium valde jucunda fuit et grata. Decerpentes igitur ex hac prophetia, quantum satis est ad Christi mysterium, quantumque typus hujus prophetiæ, quatenus per omnia cum penes ipsam figuram vel adumbrationem.

180 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. Et factum est verbum Domini ad Jonam filium Amathi. Cujus rei gratia sic quæso orsus est? Emphasim enim et latentem quamdam vim habet verbum illud, Et factum est. Apparet enim, cum multus esset sermo de Ninevi, cumque fama ejus reliquas urbes omnes exsuperaret et regna, nimirum quod, et opibus et potentia prægnans, multis flagitiis obnoxia esset atque peccatis, per consecutionem dictum, Et factum est verbum Domini. Vel quia Israelitæ ex confesso non obsequabantur verbo Dei, hunc ad modum auspicatus est, perinde ac si dicat: Quoniam Israelitæ sese perperam divinis in rebus gesserunt, non obtemperantes verbo, igitur in posterum factum est verbum Domini ad Jonam, ut ad gentem Ninevitarum militaretur propter nominis æqualitatem. Est enim haud ab-

VERS. 2. Dicens: Surge, proficiscere in Ninevi civitatem magnam. Maximum est indicium posteris, de gentium ad cognitionem Dei assumptione, ipsa Jonæ ad Ninevi urbem legatio. Est autem civitas Assyriorum eximia, ut in præfatione commemoratum est, quam Assur extruxit. Assyrii vero increduli et fidei omnino sunt exsortes. Hanc urbem servatum iri volens Deus, seu locum existentem tum temporis, idololatriæ, et omnis effasciationis et incantationis, ac prophetam idcirco pœnitentiæ (83) (quæ est animi in meliorem sententiam permutatio) præconem ipsis mittens, ostendit, quod supra etiam diximus, quod non sit Judæorum tantum Deus, sed et gentium, et quod non sit personarum apud ipsum respectus, verum in omni gente, quisquis ipsum (84) desideraverit, et justitiam exercuerit, ei gratus est vel acceptus, quemadmodum et Petrus in Cornelio hoc vere ipsaque re aggressus demonstravit ¹⁰. Valde autem accelerantia verba sunt, Surge et proficiscere. Nolens enim mortem peccatoris, quin potius cupiens ut convertens sese ad bonum vivat, prophetam celeriter destinat ad promulgationem pœnitentiæ. Hinc etiam apponit, Civitatem magnam, ut magis ipsum inlectat, ac permoveat accelerare profectionem. Non enim

parenthesi clauduntur, respondent.

(84) Qui ipsum timuerit. Ex Cod. Bav. et Ven.

(85) Deest utrobique particula negativa in Cod. Ven.

est, inquit, exiguus locus, non vile oppidulum, sed A civitas non una ex multis, verum magna; quare καταφρονεῖν, πολλῷ μᾶλλον τῶν μεγάλων. non est quod ipsam asperneris. Si enim ne quantulacunque quidem aliqua contemnenda est civitula, quanto minus ingentes et præclaræ sunt posthabendæ urbes.

181 Et concionare in ipsa, quod clamor flagitiorum ejus ascenderit ad me. Quia, inquit, non sentiunt proprias suas iniquitates et impietates, ideo tu sis eis præco, ac doce eos quod talia tantæque crimina perpetraverint, ut ad cælum usque ipsorum magnitudo pervenerit, ac tantum non vocem ediderint, adversus perpetrantes clamantem: nihil enim eorum ignorat, quamvis sit minimum, qui cuncta novit priusquam fiant. Enimvero quia clemens existens Deus, non ob parva quædam delicta poenam adducit, sed quando ingentia, et numero digna peccata commissa fuerint, quæ ejus mansuetudinem ad iracundiam provocet, tum exsurgit ad vindictam: eam ob rem etiam dicit, clamorem criminum ad se usque pervenisse, seu multiplicatis ipsis et accersentibus ad sui excisionem et ultionem. Sic et Abeli sanguis clamat contra Caini cædem; sic et Sodomitarum turpis operatio vociferata est contra ipsos. Verè itaque in summis opibus viventes Ninevitæ, nullum non vitiorum genus admiserunt, cætera lasciviis veneficio et incantationibus vacantes, quibus in rebus Chaldæi præ aliis exuberabant, perinde ac Naum dicit: *Scortum formosum et jucundum, ducatum præstans veneficis* ¹¹. Eapropter et Dominus prophetam ad hanc urbem legavit, et si longissime ab Judæa sita esset, ut cunctis mortalibus ostenderet, quod et laqueis erroris constricti, ut qui omnium maxime atque in universis sceleribus primatum obtinentes, cognitionem Dei sint recepturi, sinibusque (90) soturi suis. Nec enim sermo Dei est inefficax, verum magnipotens, et magnarum virium, ut et ad Jeremiam dictum est: *En dedi verba mea in os tuum, ignem, et populum tuum ligna* ¹². Et iterum: *Nonne sermones mei velut ignis ardens, dicit Dominus, et veluti securis cædens petram* ¹³? Intuere porro clamoris vocem positam ut in Sodomitis.

Vers. 5. Et surrexit Jonas ut fugeret in Tharsis a facie Domini. Ambigunt hic non parum multi, cur cum propheta sit, fugiat, seu Deum latere queat: hoc autem nemo alius, ne mediocrium quidem, unquam putasset, quod Deum effugere possit, qui et cuncta explet, et nullo loco capitur. Nonne Davidem audit, si ipse ignorasset, dicentem: *Quo proficiscar a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam* ¹⁴? et quæ deinceps sequuntur. Videtur itaque absurde dictum hoc, vel ipse absurdus et

Kαὶ κήρυξεν ἐν αὐτῇ, ὅτι ἀνέβη ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῆς πρὸς με. Ἐπειδὴ, φησὶν, ἀντιοθετοῦσι τῶν ἰδίων περαιομένων καὶ ἀσεβειῶν, οὐ γενοῦ αὐτοῖς, κήρυξ, καὶ διδάξον αὐτοὺς, ὅτι τηλικαύτην οὕτω κακίαν ἐπεδείξαντο, ὥστε ἄχρι τοῦ οὐρανοῦ φθάσαι τὸ μέγεθος αὐτῆς, καὶ μοναρουχί φωνὴν ἀφιέναι, κατακράζουσιν τῶν αὐτῇ μετιόντων. Οὐκ ἀγνοεῖ μὲν γὰρ τῶν ὄντων οὐδὲν, καὶ ἐλάχιστον ἦ, ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως (86) αὐτῶν· πλὴν ἐπεὶ φιλόανθρωπος ὢν, οὐκ ἐπὶ σμικροῖς τισι τὴν τιμωρίαν ἐπάγει, ἀλλ' ὅτε μέγала καὶ ἀξιόλογα τὰ κακὰ γέγονται, καὶ οἷα κινήσαι τὴν αὐτοῦ χρηστότητα πρὸς ὀργὴν, τότε διανίσταται πρὸς ἐκδίκησιν διὰ τοῦτο λέγει, κραυγὴν τῆς κακίας γενέσθαι πρὸς αὐτὸν, ὡς πληθυνθείσης, καὶ προσκαλουμένης εἰς ἐκκοπήν. Οὕτω καὶ τὸ "Ἄβελ αἷμα λέγεται καταβοῆν τῇ τοῦ Κάϊν μαιφονίας· οὕτω καὶ ἡ τῶν Σοδόμων αἰσχρογυγία, κατεκραυγασεν αὐτῶν. Τῷ ὄντι γὰρ οἱ Νινευῖται ἐν πλοῦτι ζῶντες; (87), πᾶσαν παρανομίαν (88) μετέσταν· τὰ τε ἄλλα ἀσελγῶς διαγενόμενοι [f. — γιν.], καὶ φαρμακείαις σχολάζοντες καὶ μαγείαις, τοῦτο δὴ τὸ ἐν Καλδαίοις ἐξαίρετον, καθὲ καὶ Ναοὺμ· Πόρνη καλὴ καὶ ἐπίχαρις ἡγουμένη φαρμάκων. Διὸ καὶ ὁ Κύριος τὸν προφήτην εἰς ταύτην ἔστειλε, καίτοι κορβωτάτω τῆς ἰουδαίας ἀπικισμένην· ἵνα δείξῃ πᾶσιν ἀνθρώποις, ὅτι καὶ τοῖς τῆς πλάνης βρόχοις ἐνείλημμένοι (89) μάλιστα πάντων, καὶ κατάρχοντες πάσης παρανομίας, καὶ οὗτοι τὴν θεογνωσίαν ὑποδέχονται, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐγκολπίσονται. Οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος ἀδρανής, ἀλλὰ μεγαλοδύναμος καὶ ἐνεργής, ὡς καὶ πρὸς Ἱερεμίαν εἰρηται· Ἰδοὺ δέδωκα τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου πῦρ, καὶ τὸν λαὸν τοῦτον ξύλα· καὶ πάλιν, Οὐχ οἱ λόγοι μου ὡς πῦρ φλέγον, λέγει Κύριος, καὶ ὡς πέλυν κόπτων πέτραν; Σκόπει δὲ καὶ τὸ τῆς κραυγῆς ὄνομα, οὕτω τεθὲν ὡς ἐπὶ τῶν Σοδομιτῶν.

Kαὶ ἀνέστη Ἰωνᾶς τοῦ φυγεῖν εἰς Θαρσίς ἀπὸ προσώπου Κυρίου. Ἐνταῦθα διαποροῦσι πολλοί, τί δήποτε προφήτης ὢν, φεύγει, ὡς τὸν θεὸν λησόμενος. Τοῦτο γὰρ οὐδ' ἄλλος τις τῶν μετρωτέρων φήθη ἂν, ὅτι θεὸν ἀποδράσει, τὸν πάντα πληροῦντα καὶ μηδαμοῦ χωρούμενον. Ἡ οὐκ ἤκουσε τὸν δαδὶ, εἴ γε καὶ αὐτὸς μὴ ᾔδει· Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματος σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; καὶ τὰ ἐξῆς. Ἔοικεν οὖν ἡ ἀποπὸν εἶναι τὴν λεγόμενον, ἢ αὐτὸς ἀποπὸς τις εἶναι καὶ ἀλλόκοτος ἵν-

¹ Nahum iii, 4. ¹² Jerem. v, 14. ¹³ Ibid. 23. ¹⁴ Psal. cxxxviii, 7.

Variae lectiones et notæ.

(86) Πρὸ γενέσεως, ante generationem, Cod. Bav.
(87) Καὶ τροφῇ ζῶντες, et in deliciis viventes, Cod. Ven.
(88) Ἀπῆσαν, Cod. Bav.

(89) Ἐνείλημμένος, Cod. Ven.
(90) Et viri in sinu excepturi. Ex cod. Ven. et Bav.

θρωπος. Ἔστι μὲν οὖν εἰπεῖν, ὡς σαφῶς μὲν ᾔδει, καὶ πλεον ἢ οἱ ἄλλοι, ὡς προφῆτης, ὅτι πάρεστιν ὁ τῶν ὄλων Κύριος πανταχοῦ, καὶ οὐδεὶς τόπος ἔρημος τῆς αὐτοῦ προμθηίας· ὑπελάμβανε δὲ ὁμοῦ τὰς ἐνεργεστέρας [f. ἐναργ.] ἐπιφανείας ἐν Ἰουδαίᾳ μόνῃ ποιεῖσθαι αὐτόν. Καὶ ὡς εἰ ταύτης πόρρω γένοιτο, αὐκέτι αὐτῷ ἐπιφανήσεται, ὥστε πρὸς ταύτην τὴν διακονίαν αὐτὸν στεῖλαι. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, Ἄπο προσώπου Κυρίου, τουτέστιν, ἀπέφευγε τὴν ἐναργεστέραν ἐπιφάνειαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἀποστολὴν. Ὅτι γὰρ οἱ πάλαι ἅγιοι ἐν τόποις τισὶν ἀφωρισμένοις ἐπιφάνεσθαι τὸν Θεὸν ᾔφροντο, μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἰακώβ, ὅτε ἶδε τὴν κλίμακα καὶ τοὺς ἀγγέλους (91) ἀναβαίνοντας, εἰπὼν, Ἔστι Κύριος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐγὼ δὲ οὐκ ᾔδειν. Καὶ Δαβὶδ δὲ, Ἐξελέξατο Κύριος τὴν Σιών, ἡρτίσματο αὐτὴν εἰς κατοικίαν ἑαυτοῦ. Καὶ νῦν δὲ εἰ καὶ ἡμεῖς οἱ τὰ τελειώτερα φραγεῖν διδασκόμενοι, τῷ δὲ τινὶ τόπῳ ἐπισκιάζειν τὴν θείαν χάριν πιστεύοντες μᾶλλον, τοῦτῳ προσφροισώμεν, ὡς ἁγιασθῶμενοι, καὶ χάρισμά τι θεῖον καρπωσώμενοι. Παρατείνεται δὲ τὴν διακονίαν, οὐχ ὡς ἀπειθῆς ἢ ἀκνηρὸς (ἀνάξια γὰρ προφῆτου ἀμφότερα), ἀλλ' ἅμα μὲν ὡς εἰδῶς, ὅτι ταῦξονται τῆς θείας φιλανθρωπίας οἱ Νινευῖται, εἰ γε μεταμελείᾳ χρήσαιντο, κἀνευθεν συμβήσεται τὴν προφητείαν ψευδῇ νομισθῆναι, ὃ πάντῃ ἀπραγὲς καὶ ἀνάξιον. Τυχὸν δὲ καὶ κακῶς αὐτὸν οἱ Νινευῖται διαθήσονται, ὡς ψευδῶς αὐτοὺς ταῖς ἐκ τῆς μετανοίας κακοπαθείαις ἐμβάλλοντα. Ταύτην δὲ αὐτῷ τὴν ὑπόνοιαν τέθεικε τὸ περὶ τοῦ μηδὲν τῶν δεινῶν τοὺς Νινευῖτας πείσεσθαι, καὶ αὕτη ἡ ὑπόθεσις τοῦ κηρύγματος. Συνολογίσαστο γὰρ, ὡς οὐκ ἂν προεκτρυπεν, εἰπερ ἀπολέσαι ἠθούλετο· ἀλλὰ δῆλον ὡς ἐπὶ μετάνοιαν ἐστὶν ἡ τροπὴ, ἡ τῆς τιμωρίας ἀπειλή. Πρὸς δὲ τοῦτῳ καὶ τῶν Ἰουδαίων κατηγορίαν ὑπέλαθεν ἵστασθαι τὴν τῶν Νινευῖτῶν εὐπείθειαν, ὡς τῶν μὲν ἀγνώτι καὶ ἀλλοφύλῳ πεπιστευκότων ἀνδρῶν, τῶν δὲ, ἀπειθοῦντων τοῖς ὁμοφύλοις προφῆταις, μετὰ θαυματουργιῶν τὰς προφητείας ποιουμένοις. Διὰ ταῦτα τὸ καλεῖσθαι εὐθὺς οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ φεύγειν εἰς Θαρσεῖ· ἐπεβάλλετο. Ταύτην δὲ τὴν χώραν, τινὲς μὲν, τὴν Περσὶν φασιν, ἢ Κιλικίας μὲν ἐστὶ μητρόπολις, ὑπὸ δὲ τοὺς πρόποδας (91) κεῖται Ταύρου τοῦ ὄρους· τινὲς δὲ, χώραν τῆς Ἰνδίας οὕτω φασὶ καλεῖσθαι Θαρσεῖ· ἐκ γὰρ Θαρσεῖς καὶ τὸν Σολομῶντα τοὺς πολυτελεῖς λίθους καὶ τοὺς τῶν ἐλεφάντων ὀδόντας ἐμπορεύεσθαι μετὰ καὶ πηθήκων· ταῦτα δὲ οὐκ ἄλλοθεν, ἢ ἐξ Ἰνδίας διακομίζεται, χρόνῳ διετεῖ· διὰ τοσούτου δὲ ἡ ναὺς Σολομῶντος καταίρειν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν λέγεται. Σφάλλονται δὲ οἱ ταῦτα λέγοντες. Εἰ γὰρ ἐπὶ τὴν Ἰνδίαν ἐρευσεν, οὐκ εἶδει ἐπὶ τὴν

monstruosus quispiam homo esse, qui a Deo fugiat. Dicendum igitur, quod aperte quidem et plus quam alii, ceu propheta noverit, quod universorum Dominus ubique praesto sit, quodque nullus locus ejus providentiae et gubernationis expers sit. Cogitavit autem, manifestiores suas apparitiones in sola **182** Judaea ipsum facere, unde si ab hac longe removeatur, sibi non porro appariturum Deum, ut ad hoc ministerium eum mittat. Hoc enim signat, *A facie Domini*, hoc est, declinavit magis perspicuam, adeoque clariorem Dei apparitionem et functionem legationis quae illi ex ipso imminabat. Quod enim prisci sancti in locis quibusdam separatis apparere Deum autumant, et Jacob testatur, quando vidit scalas, et angelos ascendentes et descendentes, in- **B** quiens: *Dominus est in loco hoc, ego vero ignorabam* ¹⁵. Sic David: *Selegit, inquit, Dominus Sion, secrevit ipsam in habitationem sibi* ¹⁶. Porro et non perfectiora sapere docti, ac per ista spiritum (92) divinam gratiam magis adumbrare credentes, ipsum locum accedamus, ceu sanctificandi, et divinum quoddam donum decerpuri relativumque. Subterfugit autem functionem illam, non tanquam non credens Deo, vel segnis, utraque enim prophetae sunt indigna, nihil ei conveniunt: atenim simul compertum habens, Ninevitas divinam benignitatem et mansuetudinem, si respiciant, consecuturos, hincque eventurum ut ipse pro vano vate reputetur, quod omnino indecorum est prophetae et inconveniens, nimirum quod vanus (93) existimari debeat. Forsan et Ninevitas malo in eum affectu concitabuntur, ceu talem qui falso et mendaciter eos in poenitentiae afflictionem conjecerit. Hanc autem ipsi suspicionem peperit, quod videret nihil grave Ninevitas passuros. Atque hoc est argumentum praedicationis. Ratiocinatus est enim secum, quod Deus verbum illis suum non praenuntiasset, si perire eos voluisset; sed perspicuum est, quod ad poenitentiam sit adhortatio, ipsa poenae et supplicii interminatio. Praeterea et Judaeorum accusationem fore cogitavit, Ninevitarum obedientiam, ut qui ignoto et alienigenae fidem adhibuissent viro, cum ipse contribulibus prophetis non crederent, qui prophetias suas cum miraculis etiam confirmarent. Haec ob causam imperatum sibi non statim exsecutus est, sed fugere Tharsis usque est conatus. Hanc regionem quidam Tharsim esse aiunt, quae et Ciliciae metropolis, sub radicibus montis Tauri sita. Alii regionem quamdam Indiae Tharsis appellari tradunt: ex Tharsis enim Salomonem quonque pretiosos lapides, dentes etiam eburneos una cum similibus mercatum. Ille autem

¹⁵ Gen. xxviii, 16. ¹⁶ Psal. cxxxi, 13.

Variae lectiones et notae.

(91) Ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ, *angelos Dei*, Cod. Ven. (92) *Ei peculiari cuidam loco obumbrare divinam gratiam magis credentes, accedamus ad locum hunc (nempe templum) tanquam sanctificandi, et divinum aliquod donum inde percipiuri.*

(93) Haec majoris claritatis gratia addit Lonicus; neuter vero Cod. Graeca eis respondentia praebet.

(94) Πόδας, *pedes*. Cod. Ven.

aliunde quare ex India non perferuntur, bimatus A spatio : tanto enim tempore navis Solomonis in libro Regnorum redire dicitur. Atqui errant talia dicentes. Si enim ad Indiam fugiebat, non erat opus ad Joppen descendere, quæ est maritima Palestina, adjacetque mari ad occidentem vergenti. Per hoc pelagus nemo navi traficiens, in Indiam pervenerit. Inter enim nostrum et Indicum 183 mare, multum telluris est et habitata et inhabitabilis, montesque et multi et magni, sinus item Ruber, quem deinde Indicus contingit. Præterea divina Scriptura testimonium dicit, Tharsis non esse ex urbibus Indicis, neque etiam Tarsum, sed Africae esse. In Isaia enim juxta Septuaginta editionem legitur : *Lugete, navigia Carchedonis, quoniam interit munitio vestra* 17. Aquila tamen et Symmachus Tharsis pro Carchedone verterunt, cum et Ezechiel memoriam Carchedonis fecerit, in Hebræo vero et Syro exemplaribus, Tharsis inventum sit. Unde liquet non in Indiam, sed Africae Carchedonas Jonam profugisse.

Descendit in Joppen, et reperit navim euntem in Tharsis, ac dedit nautum suum, descenditque in ipsam, ut navigaret una cum illis Tharsis asque, a facie Domini. Per mare fugam adornat, ratus quam celerrime sese a ministerio prophetiæ erga Ninevitas liberandum. Dedit autem et navigationis mercedem, ut ne vel hinc, si non daret, esset quod remoraretur eum quominus fugeret. Omnia namque ipsi facilia videbantur, patriæ privatio, maris pericula, mercedisque abjectio, modo ab gravi et molesta prophetandi functione illa eripi queat.

Vers. 4, 5. *Et Dominus excitavit ventum vehementem in mari, et exorta est tempestas magna in mari, et navis periclitabatur ut contereretur : conterritique sunt nautici, et clamabant quisque ad Deum suum, feceruntque jactum vasorum navis, ea in mare ejicientes, ut levior ipsa fieret.* Jonas quidem sic effugere posse divinum illud ministerium arbitrabatur : at enim terræ marisque Dominus suscitavit adversus navim tempestatem, fluctuumque nexus navigio circumjicit, ut discamus divinam functionem subterfugere nos non posse, neque renuere debere, si ad opus Deo beneplacens advoce-mur. Docemur juxta hinc, quod nihil citra Dei providentiam geratur, verum tempestates etiam divina voluntate, et non fortuito, vel naturaliter fieri : Dominus enim, inquit, *excitavit spiritum magnum.* Dicat fortasse aliquis, frequentissime procellas maris naturæ quadam ratione oriri, nempe siderum conventibus et secessionibus, quandoquidem hunc Deus ordinem mundi motui indiderit. Cui respondemus. Excitantur etiam sæpe, natura non postulante, tempestates, Dei admirando consilio et voluntate, qui et naturam condidit, idem

17 Isa. III, 26.

Α Ιοππην καταλθεῖν. Αὕτη γὰρ παραλία μὲν ἐστὶ Παλαιστίνης, ἐπικρατεῖται δὲ τῇ πρὸς ἐσπέραν ἀπονεύουση θαλάσση. Διὰ τοῦτου τοῦ πελάγους οὐκ ἂν τις ναυτιλία χρώμενος, εἰς Ἰνδιαν ἐλθοι· μεταξὺ γὰρ τῆς ἡμετέρας θαλάσσης καὶ τῆς Ἰνδικῆς, ἡπειρὸς ἐστὶ πολλή, οἰκουμένη τε καὶ ἀοίκητος, καὶ ὁρη πολλὰ καὶ μεγάλα, καὶ ὁ Ἑρυθραῖος κόλπος, ᾧ συνάπτει λοιπὸν ὁ Ἰνδικός. Ἀλλὰ καὶ ἡ θεία Γραφή μαρτυρεῖ, ὅτι οὐκ ἐστὶ τῆς Ἰνδῶν ἡ Θαρσεῖς, οὐδὲ Ταρσός, ἀλλὰ τῆς Ἀφρικῆς ἐστὶν· ἐν γὰρ τῷ Ἡσαΐᾳ, οἱ μὲν Ἐβδόμηκοντα, Ὁλολύξατε, ἐξέδωκαν, πλοῖα Καρχηδόνας, ὅτι ἀπόλωλε τὸ ὄχημα ὑμῶν· ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος, Θαρσεῖς, ἀντὶ τῆς Καρχηδόνας τεθεί- κασι (95)· καὶ τοῦ Ἰεζεκιήλ δὲ μνήμητιν Καρχηδόνας ποιησαμένου, καὶ ἐν τῷ Ἑβραίῳ καὶ ἐν τῷ Σύρῳ, Θαρσεῖς, εὐρηται. Ἐξ ὧν δῆλον, ὡς οὐκ εἰς Ἰνδιαν ὁ Ἰωνᾶς, ἀλλ' εἰς Καρχηδόνα ἐφευγε.

Καὶ κατέβη εἰς Ἰόππην, καὶ εὗρε πλοῖον βα- διζον εἰς Θαρσεῖς, καὶ ἔδωκε τὸ ναῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀρέβη εἰς αὐτό, τοῦ πλεῦσαι μετ' αὐτῶν εἰς Θαρσεῖς ἐκ προσώπου Κυρίου. Τὴν διὰ θαλάσσης φυγὴν ποιεῖται, νομίσας ὡς τάχιστα τῆς διακονίας τοῦ προφητεῦσαι τοῖς Νινευίταις ἀπαλλαγῆσθαι. Ἐδωκε δὲ καὶ τὸν τῆς ναυτιλίας μισθόν, οὐδὲ τῆς ἐντεῦθεν ζημίας ἐπισχεῖν αὐτὸν δυνηθείσης. Πάντα γὰρ αὐτῷ κοῦφα ἔδοκει, καὶ πατρίδος στέρξης, καὶ θαλάσσης κίνδυνος, καὶ μισθοῦ καταβολή, μόνον εἰ τὴν ἐπιδαρῇ ταύτῃ λειτουργίαν ἐκδεδυνάμει αὐτῷ γένοιτο.

Καὶ Κύριος ἐξήγειρε πνεῦμα μέγα εἰς τὴν θά- λασσαν, καὶ ἐγένετο κλύδων μέγας ἐν τῇ θα- λάσσῃ, καὶ τὸ πλοῖον ἐκινδύνευσεν συντριβῆναι, καὶ ἐφοβήθησαν οἱ ναυτικοί, καὶ ἀνεδύον ἐκαστος πρὸς τὸν θεὸν αὐτοῦ, καὶ ἐκβολὴν ἐποίη- σαντο τῶν σκευῶν τῶν ἐν τῷ πλοίῳ εἰς τὴν θάλασσαν, τοῦ κουφισθῆναι ἀπ' αὐτῶν. Ἰωνᾶς μὲν οὕτω φυγεῖν τὴν θείαν ὑπηρεσίαν ἐνόμει· ἀλλ' ὁ γῆς καὶ θαλάσσης Κύριος, ἐγείρει κατὰ τοῦ σκάφους κλύδωνα, καὶ τῶν κυμάτων περιβάλλει τὸ πλοῖον δεσμά, ἵνα μάθωμεν μὴ φεύγειν τὴν θείαν διακονίαν, καλούμενοι πρὸς ἔργον θεάρεστον, ἀνα- δάλλεσθαι τε καὶ ἀναδύεσθαι. Διδασκόμεθα δὲ ἐν- τεῦθεν, ὅτι οὐδὲν ἀπρονόητον· ἀλλὰ καὶ οἱ κλύδωνες θεῖα βουλῇ, καὶ οὐ συντυχικῶς, ἢ φυσικῶς γίνονται. Κύριος γὰρ, φησὶν, ἐξήγειρε πνεῦμα μέγα. Εἰ μὴ τις ἄρα εἴποι, ὅτι εἰς ἐπίπαν μὲν φυσικῶς οἱ κλύ- δωνες γίνονται, ἀστρων συνόδοις καὶ ὑποχωρήσεσι, τοῦ Θεοῦ πάντως ταύτην τὴν τάξιν τῇ τοῦ κόσμου κινήσει ἐνθεθεικότος· γίνονται μέντοι πολλάκις, καὶ ὅτε ἡ φύσις οὐκ ἀπαιτεῖ, τοῦ Θεοῦ βουλομένου, ὅς καὶ τὴν φύσιν ἐποίησε, καὶ ἀλλοιοῦν αὐτὴν πρὸς τὴν αὐτῷ βουλητὸν ἐκείστοτε δύναται. Ἐν ἀμφοτέροις δὲ

Variae lectiones et notæ.

(95) Ἐξέδωκαν καὶ τεθείκασιν. Cod. Ven.

τοὺς τρόποις ἐκείνοι· σώζονται ἢ ἀπόλλυνται, οὓς Ἀ σωθῆναι ἢ ἀπολέσθαι ἰδικαίως. Τὸ δὲ φοβηθῆναι τοὺς ναυτικούς, σημεῖον τοῦ μεγέθους τοῦ κινδύνου, ὅτι καὶ οἱ τῆς θαλάσσης ἐμπειρότατοι, ἐδεδοίκεσαν, ὅλον ὡς ἀπεγνωκότες, καὶ ἐκβολὴν ἐποιούντο τῶν σκευῶν, ὡς ἂν δηλαδὴ κουφισθῆναι τὸ πλοῖον. Ἰκέ- τινον δὲ καὶ τοὺς αὐτῶν θεοὺς ἕκαστος, τῆς Γραφῆς οὐ μάρτυρ ταῦτα διηγούμενης, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ, ὅτι ἀμφοτέρωθεν, καὶ τὰ ἡμέτερα ποιεῖν, καὶ τὴν θεῶν ἐπικαλεῖσθαι συμμαχίαν, καὶ μήποτε τὸ πᾶν τῷ θεῷ ἐπιτρέπεται, αὐτοὺς ἀργοὺς καθημένους· ἀφύ- χων γὰρ τοῦτο καὶ ἀκινήτων· μήτε ταῖς ἡμετέραις καθάπερ ἐπινοίαις καὶ πραγματείαις θαρρύν· πάλιν γὰρ αὐ τοῦτο ἀθέων καὶ ἀπονενοημένων. Φασὶ δὲ τινες, ὅτι περὶ τοῦτο μόνον τὸ πλοῖον ὁ κλύδων ἐγέ- νετο. Οὐ γὰρ ἂν, εἴπερ κοινὸς ἦν ὁ κλύδων, κλήρω- μαθεῖν ἐπεχειρήσαν τὸν τοῦ κλύδωνος αἴτιον. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοὺς ἄλλους ἐώρων ἀκινδύνως πλέοντας, καὶ ἐξ οὐρίων φερομένους, τὴν δὲ σφετέραν ὀλκάδα καταδύναι κινδυνεύουσιν, ζητοῦσι τίς ἐν αὐτοῖς ὁ τοῦ κλύδωνος αἴτιος. Καὶ ἔχειν γε ἔοικε τὸ εἰκὸς ὁ λόγος, εἴπερ καὶ ἕτερα πλοῖα συμπλέοντα, ἀκίνδυνα ἐφέροντο.

rariam navim submergi propemodum ea periclitatione, inquirunt quisnam inter sese ejus maris sævitie sit auctor, quæve origo. Atque hæc opinio non erit absimilis vero, si reliqua navigia extra periculum sint acta.

Ὁ Ἰωνῆς δὲ κατέβη εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ πλοῖου, καὶ ἐκάθευδε, καὶ ἐρεγγεν. Οὐχ οὕτως ἀμελῆς ἦν ὁ προφήτης, καὶ ῥαθυμίας ἐκδεχόμενος, ὥστε τοσοῦτου κινδύνου ἐπηρητημένου καθέδεσθαι αὐτὸς, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' οὕτω βαθέως, ὥστε καὶ ῥέγγειν, ὁ μεγίστης ἀφρόντησις δείγμα· ἀλλὰ πρὸ τοῦ κινδύνου καὶ τοῦ χειμῶνος ὁ ὕπνος ἦν, καὶ οὗτος ἴσως ἐξ ἀθυμίας τῆς ἀπὸ τοῦ φεύγειν. Καὶ τὸ εἰς τὴν κοιλίαν δὲ τοῦ πλοῖου καταδύνασθαι, τούτεστιν εἰς τὴν κατωτάτω χώρᾳ, δεῖον προφητικοῦ ἥθους· τὸ γὰρ ἐθιστικὸν καὶ μονήρης, προφητικόν. Οὕτω καὶ Δα- βὶδ, Καταμόνας εἰμι, φησὶ· καὶ Ἱερεμίας, Ἀγαθὸν ἀνδρὶ, ὅτιν ἄρην τὸν ζυγὸν ἐκ νεότητος αὐτοῦ· καθίσταται καταμόνας· καὶ πάλιν, Οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου αὐτοῦ καίζοντων. Καταμόνας ἐκαθήμην, ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθην.

Καὶ προσῆλθε πρὸς αὐτὸν ὁ πρῶτος καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τί σὺ ῥέγγεις; Ἀνάστα, ἐπικαλοῦ τὸν θεόν σου, ὅπως σώσῃ ὁ θεὸς ἡμᾶς, καὶ οὐ μὴ ἀπολώμεθα. Τὸ ναυτικὸν πλῆθος, ἄλλως μὲν ἀμε- λῆς τοῦ δέοντος καὶ ἀσύνετον· ἐνταῦθα δὲ οὕτως ἀπὸ τοῦ φόβου συνετίζεται (96), ὥστε τὸν πρῶτον μὴ μόνον αὐτὸν εὐχεσθαι, ἀλλὰ καὶ τῷ Ἰωνῇ προσελ- θόντα, καὶ τοῦτον εἰς εὐχὰς διεγείρειν· οὕτως ἡ ἀνάγκη διδάσκει τὰ δέοντα. Καὶ ὅρα, ὅπως εἰ καὶ διαφόρους ἐπεκαλοῦντο θεοὺς, ὁμῶς γινώσκον

eamdem etiam alterare, secundum quod sibi visum fuerit, undelibet potest. Utrouque autem modo illi servantur vel pereunt, quos divinus calculus vel servari vel interire judicavit. Quod vero terrestiant nautæ, signum est magnitudinis periculi, quando et maris peritissimi 184 sibi metuerunt : signum est evidentissimum, quod animum desponderint, et idcirco ejectionem vasorum fecerint, ut levaretur navis. Supplicabat autem quilibet diis suis, Scriptura hæc non frustra enarrant, verum uti doceat, utraque esse necessaria, et nostra facere, et divinum implorare auxilium : neque sic totum negotium Deo permittere, ut nos interim segnes plane et ignavi sedeamus (inanimatorum enim et omni motu vacantium hoc rerum est) neque nostris omnino nos confidere consiliis et institutis : hoc enim rursum impiorum hominum est, quibus reproba mens est. Asseverant nique quidam, quod circa istam so- lam navim tempestas sævierit. Neque enim, si communis tempestas erat, conati essent sorte exquirere ejusurbationis maris auctorem. Enimvero, cum alios viderent citra periculum sulcare pelagus secundisque ventis agi, suam vero one-

Jonas autem descendit in alvum navis, et dormi- vit et stertuit. Numquid adeo ignaviae et socordiae deditus erat propheta, ut tanto periculo suscitato ipse dormiret, nec simpliciter dormiret, sed in alvum adeo soporem deferretur, ut sterneret? quod maximæ securitatis argumentum erat. Atqui ante subortam tempestatem et periculum sopore correptus est, fortasse ex nimia fugæ tristitia et defa- tigatione. Porro quod in alvum navis, hoc est, in infimum locum descenderit, prophetæ hoc moribus convenit. Separatim enim et solitarium de- gere, propheticum est. Hinc et David : Solitarius sum¹⁸, inquit : et Jeremias : Bonum est homini, ubi jugum suum tulerit, ab ineunte juventute sedere so- lum¹⁹ ; et iterum : Non sedit cum concilio illusorum ejus²⁰. — Solus et separatim sedi, quoniam amaritu- dine repletus sum²¹.

Vers. 6. Et accessit ad eum proræ gubernator, dicens ei : Tu quid stertis? Surge, invoca Deum tuum, si fors nos servet Deus, et non pereamus. Nau- tica multitudo, alias prorsum negligens decori, et intellectu carens, hic adeo formidine et pavore eruditur, et intelligens redditur, ut proræ obser- vator, non ipse tantummodo preces fundat, verum Jonam adiens, eum etiam ad precandum excitet : adeo necessitas, quid deceat, belle docet. Observa hic, quod etiamsi varios deos invocaverint, eam

¹⁸ Psal. ci, 8. ¹⁹ Thren. iii, 17. ²⁰ Psal. xxv, 4. ²¹ Thren. i, 20.

tamen cognitionem habuerint, unum esse quempiam Deum, ceteris omnibus majorem præstantioremque. Non enim dixit, Ut servant nos dii, sed, Deus; vel quod unum existimaverint, Jona cum omnibus illis peculiarem suum Deum adorante, atque unum fortasse ex multis in 185 auxilium vocaverint qui eos exaudiret ac incolumes conservare posset, forsân Neptunum, vel Nerea, seu Thetin, seu alium quempiam marinum deum juxta Græcum errorem.

Vers. 7. *Dixit porro quilibet ad præsummum suum: Agite, faciamus sortes. Et cecidit sors super Jonam.* Obtemperavit Jonas prorse observatori, et oravit. Quanquam enim hoc Scriptura non expresserit, intelligitur tamen: quando neque, quod e somno surrexerit, indicavit, nemo tamen ambigit ipsum exsperfactum surrexisse. At precibus suis ad Deum fusis, non est exauditus. Neque enim par erat inobedientem Deo, exaudiri iri. Jam et fuga ejus a Deo fiduciam ad Deum ademerat. Cum igitur auxilia ex precibus vana tum dijudicarentur, ad sortem confugiunt, cui gentes assueverant. Noverant enim naturæ quodam ductu, peccantibus esse adjectam poenam, ac digna nos ob peccata nostra supplicia ferre, nec hujusmodi expertia esse curæ Dei: proinde credebant (99) quod Providentia illa per sortis jactum manifestaret sibi auctorem, jamque hoc arbitrabantur, quod quem fortuita sors prebasset, vel etiam predidisset, apprehendendum, seu sortis oraculo expetitum. Cæterum nos intelligamus; quod Deus quemlibet a propriis, a domesticis, a contribulibus, cognatis et cognitis, ad se adducat: perinde ac tenemus Magos stellæ ductu perductos ad cunas Christi, et Azotios in Veteri Testamento per symbolum boum arcem perferentium tandem servatos, eum quid in posterum fieri vellet, subindicasset. Sic Dominus noster repertis piscatoribus, *Agite, inquit, sequimini me, faciam ex vobis piscatores hominum*": consuetum ipsis nomen præstans. Cum igitur navis consuetum esset seu ethnicis sortiri, condescendens et consentiens ipsis Deus, per minime obscurum ipsis indicium, tempestatis ipsis auctorem notum reddidit. Præterea sortem non esse Spiritualem rem, apostoli indicant, qui sorte, priusquam Spiritu perfusi essent, usi sunt: post Spiritus Paracleti accessionem, haudquaquam sortem admittentes. Quidam vero neque apostolos tali sorte usos affirmant, sed enim diviniotibus quibusdam signis quæ indicarent eis, quinam a Deo electus esset.

¹²² Matth. iv, 19.

Varie lectiones et notæ.

(97) Deest *ἐνα* in Cod. Ven. et recte quidem, ut mihi videtur; delendumque propterea punctum post *ἐνόμιζον*, eritque loci hujus sensus: *Non enim dixit, Ut servant nos dii, sed Deus: quia existimabant, Jona quoque cum ceteris Deum suum orante, unum fortasse aliquem ex multis qui in auxilium vocarentur, exaudientem, salvare ipsos posse, et hunc esse sorte Neptunum, vel Nereum.*

(98) Καὶ ἐπιγνώμεν τίνος ἕνεκα ἡ κακία αὕτη ἐστὶν ἐν ἡμῖν, καὶ ἔβαλον κλήρους, *et videamus, qua*

τοῦ ἑνα θεὸν εἶναι τὸν μέγιστον πάντων. Οὐ γὰρ εἶπεν, "Ὅπως σώσωσιν ἡμᾶς οἱ θεοὶ, ἀλλ', Ὁ θεός, ὅτι ἕνα (97) ἐνόμιζον." καὶ τοῦ ἑνωσὶ μετὰ πάντων εὐχομένου τῷ οικείῳ θεῷ, ἕνα τινὰ ἰσως ἐκ τῶν πολλῶν εἰς βοήθειαν καλουμένων ἐπακούσαντα, δυνήσθηναι σώσαι αὐτοὺς, τυχὸν τοῦτον ὄντα Ποσειδῶνα, ἢ τὸν Νηρέα, ἢ τὴν Θέτιν, ἢ ἄλλον τινὰ τοιοῦτον ἐνάλιον δαίμονα κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν πλάνην.

Καὶ εἶπεν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· Δεῦτε, βάδωμεν τοὺς κλήρους (98). Καὶ ἐπεσον οἱ κλήροι ἐπὶ Ἰωνᾶν. Ἐπήκουσε μὲν ἄν ὁ Ἰωνᾶς τῷ προφῆτῃ, καὶ ἠῤῥετο. Εἰ γὰρ καὶ μὴ εἶπε τοῦτο ἡ Γραφή, ἀλλ' αὖν νοεῖται· ὅπου γε οὐδὲ ἀνέστη ἐκ τοῦ ὕπνου εἶπεν, ὅμως οὐδεὶς ἀμφιδόλῃσι ἀναστῆναι αὐτόν. Εὐζήμενος δὲ, οὐκ εἰσηκούσθη· οὐδὲ γὰρ ἦν εἰσὶς τὸν παρήκοον ἀκουσθῆναι. Ἀλλ' ἡ φυγὴ τὴν πρὸς θεὸν αὐτοῦ παρῆρσιαν ἀφαιρεῖται. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ τῶν ἐσχῶν ἡ βοήθεια κοινῇ ἀπηλέγχετο, ἐπὶ τὸν κλήρον καταφεύγουσιν, ὁ τοῖς ἐθνικοῖς σύνηθες. Ἦδεσαν γὰρ φυσικῶς, ὡς ἐστί τοις ἀμαρτάνουσιν ἐπικειμένη ποινή, καὶ δικῆς τινύου ἀξίας ὧν ἀμαρτάνομεν, καὶ οὐκ ἀπρονόητα τὰ τῆς. Διὸ καὶ ἐπίστευον, ὡς ἡ Πράνοια, διὰ τοῦ κλήρου γνωρίσει αὐτοῖς τὸ αἴτιον. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο φησιν, ὅτι συντυχικῶς ὁ κλήρος ὑποδείξει αὐτοῖς τὸν ἀμαρτάνοντα. Μὴ μέντοι ὁ ἀκούων, ὅτι παρ' ἐκείνους ὁ κλήρος εὐδοκίμησε, δεξάσθω ἤδη ὡς ἐφεκμένον τὸ τοῦ κλήρου χρῆμα. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι ὁ θεὸς ἕκαστον ἀπὸ τῶν οικείων, καὶ συμφύλων, καὶ γνωρίμων αὐτῷ ἐπάγεται· ὥσπερ τοὺς μάγους δι' ἀστέρας, καὶ τοὺς Ἀζώτους (1) ἐν τῇ Παλαιᾷ, διὰ τοῦ συμβόλου τοῦ ἀπὸ τῶν βοῶν, τῶν τὴν κιβωτὸν διακομιζουσῶν, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὑπέδειξε τὰ μέλλοντα περὶ αὐτὸν ἐσσεσθαι. Οὕτω καὶ ἀλλεῖς εὐρών, Δεῦτε ὀπίσω μου, εἰπε, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλλεῖς ἀνθρώπων, τὸ σύνθηρος αὐτοῖς ὑποτεινὰς ὄνομα. Κάνταῦθα τοῖνον, ἐπειδὴ σύνηθες ἦν τὸ κληροῦσθαι τοῖς ναυτικοῖς ὡς ἐθνικοῖς, συγκαταβαλὼν ὁ θεὸς αὐτοῖς διὰ τοῦ ἐγνομένου αὐτοῖς συμβόλου, τὸν αἴτιον τοῦ κινδύνου ἐγνώρισεν. Ἐπεὶ γε [Ὅτι δὲ?] ὁ κλήρος οὐ πνευματικὸν ἐστὶ, δηλοῦσιν οἱ ἀπόστολοι, ὅτε οὕτω Πνεῦμα παρῆν αὐτοῖς, τότε τῷ κλήρῳ χρῆσάμενοι· μετὰ μέντοι τὴν τοῦ Πνεύματος κάθοδον, οὐδαμῶς τὸν κλήρον παραδεξάμενοι. Καίτοι γε τοὺς ἀποστόλους οὐδὲ κλήρῳ τοιοῦτῳ χρῆσασθαι τινες διευχρίζονται, ἀλλὰ τισὶ θειοτέροις σημείοις, δηλοῦσιν αὐτοῖς τὸν ὑπὸ θεοῦ ἐκλεγέντα.

de causa malum hoc in nobis sit; et miserunt sortem, Cod. Ven.

(99) *Non enim existimabant, sortem temere ac fortuito subindicaturam delinquentem. Ne itaque putet quispiam sortis jactum esse licitum, si apud eos in usu fuisse audiat. Sed consideret, Deum trahere singulos consuesse per ea quæ ipsis usitata sint, familiaria et cognita, ut Magos per stellas, etc. Ex Cod. Ven.*

(1) Ἐξωτικῶς, extraneos. Cod. Bar.

*Kal eipon pros auton · 'Apathgelon dh hmin, A
 tiros ereken h kakia aute en hmin · tis sou h
 ergasia esti, kal pōther erchē, kal pou porēhē,
 kal ek polias chōras, kal ek polou laou ei sy;
 'Ora barbarous anthrōpous epieikeis. Oū gar ōma
 tō epignōnai tēs zālēs aition tōn 'Iōnān, agriai-
 nousi pros autōn, all' hpiōs kal prāws erōtōsi ·
 Tiros ereken h kakia aute; toutēstin, 'H kachōsis
 aute ek polou hamartēmatos upō sou prachēntos; ep-
 ũlθεν hmin; 'Erōtōsi dh, ina mathōntes, peirasōn-
 tai: diorōōsasthai tō hamartēmā, ōs ēnesi. Pynthā-
 nontai dh kal tina ergastian mētai, toutēsti, polon
 epitēdeuma blou ēchei, kal polou ethnous esti, kal tēn
 idōn, pōthēn, pōi badizei · ōs an kal ek tou epitē-
 deūmatos autou, kal ek tōn koinōn tou ethnous epī-
 tēdeūmatōn, kal tēs idōn ēn badizei, tekμήrōntai
 tōn blōn autou, kal oūτως ēxileōsōntai [f.—ωντ.]
 tōn theōn, ō προσεκκερούκει. 'Φοντο γάρ, ōti tōn
 λalυπημένον ep' autō ēkθεραπεύσαντες δαίμονα,
 τυχόν οντα θαλάσσιον, tēn ek tou cheimōnos diafeū-
 ζοντα blāthēn. Mιμησόμεθα οὖν tō tōn anthrōn mē-
 riōn kal epieikeis hthos, ōi tē kreittōna apai-
 tōumeνοι.*

*Kal eipe pros autous · Doulos Κυρίου ἐγώ ει-
 μι, kal tōn theōn (2) tou ouranou egō sēdōmai,
 zē epōiēse tēn thalassan kal tēn xērān. Taū-
 to, φησιν, ἐμοι epitēdeuma, kal aute mou h erga-
 sia, tō δουλεύειν tō alēthinō theō diā tōn praxeōn,
 ei kai nūn hpelēthsa autō, kal sēdessthai autōn diā
 tēs eis autōn pisteōs. Πολλοὶ γάρ sēdονται mēn tōn
 alēthinōn theōn, oūk eisi dh doūloi autou, ōs mē tē
 arestā autō erga poiōntes. Tāxa dh kal diā tou-
 tou, kal polias chōras estin ēδειξεν, ōti tēs 'Iou-
 daias. Oū gar allo ethnos touton ēsēdonta tōn theōn.
 Θάυματος dh ἄξιός ὁ προφήτης, ōti kal thanatou eg-
 chōs ōn, khrōtētai tēn dūnamēn tou theou, kal tois
 ναυτικοῖς κτισματολάτραις (3) kal eidωλολάτραις
 oūsιν αποκαλύπτει tō megalēon autou, Poiētēn
 pāntōn toutōn apokalōn tou te ouranou kal tōn
 κάτω. Διὰ μέντοι του eipein, 'Oς epōiēse tēn thā-
 lassan, dīdōsin autois συλλογισασθαι, ōti epai-
 dē tōn Poiētēn θαλάσσης sēbetai, dhlon ōs προσεκ-
 κρουκώς autō, tōn klūdōn toutōn hγειρε.*

*Kal ephōthēsan ōi andres φόβον μέγαν, kal
 eipon pros autōn · Tī touto epōiēsas; Διότι
 ἔγνωσαν ōi andres, ōti ek προσώπου Κυρίου ἦν
 εὐχών, ōti ἀπηγγείλαν αυτοῖς. 'Εκ τούτου, φησιν,
 ἔγνωσαν ōti φεύγει προσκρούσας tō theō, ek tou
 ἀπαγγεῖλαι αυτοῖς, ōti doūlos Κυρίου ἐστίν. 'Επει-
 δὴ γάρ eipen, ōti tōn alēthinōn theōn sēbetai, συνήκαν
 ōti 'Ioudaίος εἰστιν. 'Ioudaίος dh oūk ēstīn allo-
 γούλοις ἐπιμίσεσθαι, kal πόλεσιν eidωλολάτραις
 παρὰβάλλειν · ὥστε dhlon ōs προσέκρουκε tō ol-*

*VERS. 8. Et dixerunt ad ipsum : Denuntia nobis,
 quam ob causam istius mali nos apprehenderit.
 Quae tua negotiatio est? Et unde venis? Et quo
 proficisceris? Et ex qua terra, quous populo tu es? In-
 tuere hic barbarorum hominum aequitatem. Non enim
 statim ut agnoverunt Jonam esse auctorem turbinis
 et tempestatis maris, aegrestibus in ipsum moribus
 ferebantur, verum blande et mansuete interro-
 gant: Cujus causa malum hoc? 186 id est, afflictio
 ista, ex quo peccato abs te commisso, nos accessit,
 super nos venit? Percontantur autem, ut ubi didi-
 cerint delictum, experiantur expiare et emendare.
 Scrutantur autem et quam operationem exerceat,
 hoc est, quale vitae suae studium et artificium ha-
 beat, et ex qua gente sit; et viam, unde et quo
 vadat, tanquam ex studiis ipsius, et ex communi-
 bus gentis moribus vel opificiis, et ex itinere
 quod ingreditur, vitam ejus observare queant,
 sicque tandem Deum placent, in quem impigerat.
 Existimabant enim quod si turbatum ab ipso nu-
 men, marinum fortasse, reconciliassent, hanc
 tempestatis ipsi noxam effugere possent. Imitemur
 igitur et nos horum nautarum mansuetudinem et
 mitiorem animum, si quando excellentiora longe
 quam ipsi deposcamus.*

*VERS. 9. Qui respondit ipsis : Servus Domini ego
 sum, ac Deum caeli ego colo, qui fecit mare et ari-
 dam. Hoc, inquit, studium, haec mea negotiatio
 est, servire Deo vero, per mea opera et actiones,
 etsi nunc illi non obtemperaverim, et colere ipsum
 per fidem in ipsum. Multi quidem colunt Deum,
 sed non sum servi ejus, ut qui non faciant opera
 ipsi placentia. Per hoc autem mox etiam ex quam
 terra sit demonstravit, nimirum Judaea: nec animalia
 gens hunc Deum colebat. Admiratiōne autem di-
 gnus est propheta, ut qui morti proximus existens,
 praedicat Dei potentiam, et nauticis creaturaram
 et idolorum cultoribus revelet magnificentiam ejus,
 Conditorem omnium ipsum appellans, hoc est, caeli
 et eorum quae sub caelo sunt. Per hoc enim quod
 ait, Qui fecit mare, ansam illis simul praebet ratio-
 cinandi, quod, quandoquidem maris Creatorem
 colat, planum sit, quod adversus eum impingens,
 tempestatem hanc excitarit.*

*VERS. 10. Timuerunt itaque pavore magno con-
 territi, dicentes ad ipsum : Cur hoc fecisti? Cogno-
 verunt enim viri, quod a facie Domini fugeret,
 quoniam denuntiaverat eis. Ex hoc, inquit, agnove-
 runt quod adversus Deum delinquens, a conspectu
 ejus fugeret, quod confiteretur ipsis sorvum Dei
 se esse. Simul atque enim dixisset, quod verum
 Deum colat, intellexerunt eum Judaeum esse. Ju-
 daeis autem non licebat exteris et alienigenis ad-
 miscere sese, neque applicare se urbibus idolorum*

Variae lectiones et notae.

(2) Κύριον τὸν Θεόν, *Dominum Deum*, Cod. Bav.

(3) Κοσμολάτραις, *mundi cultoribus*, Cod. Bav.

ultricibus; perspicuum itaque erat quod in Deum suum deliquisset. Fortasse etiam cogitarunt, quod vitam, quæ in lege præscribatur declinans, ac Græcorum moribus sese admovens, fugiat a facie Judæorum Dei. Torrefacti sunt igitur, quandoquidem arbitrantur potentem illum Deum esse, e cujus manibus quisquam evadere non posset: juxta metuentes, ne una cum transfuga isto intereant. Porro quod non liceret Judæis decreto 187 legis suæ gentibus adjungere sese, ex Veteri Testamento constat, tum ex Evangelio quoque. Dicente enim Domino Judæis, *Quo ego vado, vos venire non potestis*¹²: respondebant illi imprudenter: *Quonam iturus est, ubi nos eum non invenimus? numquid ad dispersionem Græcorum iturus est, et docturus Græcos?*

VERS. 11. *Dixerunt ad ipsum: Quid faciemus tecum, ut cesset a nobis mare?* Et hic demirari dignum est, nauticorum hominum mansuetos et mites adeo mores. Neque enim insurrexerunt in ipsum, neque dixerunt: O scelesti et omnium sceleratissime, propter te peribimus. Sed ipsum judicem faciunt, ut pronuntiet quid secum faciendum sit. Sive ergo antea clementes adeo exstiterunt et equabiles, digni sunt quos æmulemur: sive præ pavore ad mansuetudinem translati sunt, vel sic etiam imitandi sunt: ubi sapenúmero nos in calamitates incidentes plane efferamur, nedum adversum calamitatum auctores solos, verum et contra ipsos familiarissimos nostros in calamitatibus consolatores. Proinde nautæ illi tales sunt. At sententias suas partiluntur: nec enim audent morti adjudicare, maxime cum servum eum esse Judæorum Dei audivissent. (Horribilis autem ille Deus jam olim ipsis ex fama innotuerat), nec rursus præsens periculum despicere possunt, quare ipsum cum Dei servum hortantur dicere quid oporteat secum agi. Perspicuum enim videbatur eis quod minime ignoraret ejus mali medicinam.

Nam mare ibat, et excitabat vehementius tempestatem. Post sortem, inquit, vehementior impetuosiorque tempestas exorta est. *Mare enim ibat*, hoc est, plus agitabatur et intumescibat. Quædam hic exemplaria pro *ibat*, *Admodum concitabatur*, habent, hoc est, horrendum strepebat, tremendum murmur edebat, quasi fluctus inter se mutuo navi illisi essent: atque hi post sortitionem magis tumultuati sunt, Deo palam indicante, per quem ista proveniret afflictio.

VERS. 12. *Et ait Jonas ad ipsos: Tollite me et injicite in mare, tum cessabit mare, vosque deseret. Cognovi enim ego, quod meâ causa tempestas illa magna vos petiverit.* Talem sese gerit bonis consiliis prædita anima. Cognito peccato suo, rubore

¹² Joan. xiii, 33.

Α κείψ Θεῷ. Τάχα δὲ ὑπέλαβον ὅτι καὶ τὴν ἐν νόμῳ παραιτεῖται ζωὴν, καὶ τοὺς Ἑλλήνων ἔθουσιν ἐπιδοῦς αὐτὸν, φεύγει ἐκ προσώπου τοῦ τῶν Ἰουδαίων Θεοῦ. Διὸ ἐπρόβηθησαν, μὴ ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦτου δυνατοῦ ὄντος καὶ ἀναποδράστου, καὶ αὐτοὶ τῷ τοῦτου δραπέτῃ συναπλῶνται. Ὅτι δὲ Ἰουδαῖοι; ἔγω νόμου ἑδόκει τὸ Ἑλλῆσι μίσγεσθαι, δῆλον μὲν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς δέητος, δῆλον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου. Φάσκοντος γάρ τοῦ Κυρίου τοῖς Ἰουδαίοις· Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, ἔλεγον ἐκείνοι ἀνοήτως· Ποῦ μέλλει οὗτος πορεύεσθαι, ὅτι ἡμεῖς οὐχ εὐρήσομεν αὐτόν; μὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς Ἕλληνας;

B

Καὶ εἶπον πρὸς αὐτόν· Τί ποιήσομεν καὶ κοπάσει ἡ θάλασσα ἀπ' ἡμῶν; Καὶ ἐτι θαυμάζοντες τὸ τῶν ναυτικῶν τούτων ἀνθρώπων ἔθος, ἡμέρον οὕτω καὶ πρῶτον ὄν. Οὐ γὰρ ἐπενέβησαν αὐτῷ, οὐδ' εἶπον· Ὡς μὲν καὶ παμμίλας, διὰ τὸ ἀπολούμεθα· ἀλλ' αὐτὸν ποιοῦνται τοῦ ἐπ' αὐτῷ ποιητέου κριτῆν. Ἐπεὶ οὖν καὶ πρότερον οὕτως ἦσαν ἐπεικτεῖς, ἀξιοζήλωτοι· εἴτε ὑπὸ τοῦ φόβου πρὸς τὸ πρῶτον μετεπλάσθησαν, καὶ οὕτω μιμηταὶ ὅπου γε πολλάκις ἡμεῖς, συμφοραῖς περιπεσόντες, ἐκθρηγούμεθα, οὐ πρὸς τοὺς αἰτίους λόγους τῶν συμφορῶν, ἀλλ' ἤδη καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἐκκειστάτους, καὶ τῶν συμφορῶν παρακλητορας. Οὐκ οὖν ἐκείνοι τοιοῦτοι· ἀλλὰ τὰς γνώμας μερίζονται, οὔτε καταψηφισασθαι αὐτοῦ θάνατον ἀποθαρρύνουσιν, ἀλλῶς τε καὶ δοῦλον ἀκούσαντες εἶναι τοῦ Ἰουδαίου Θεοῦ (φοβερὸς δὲ οὗτος αὐτοῖς ἐπεφύμιστο)· οὔτε πάλιν τοῦ κινδύνου καταφρονεῖν δύνανται. Διὸ ὡς Θεοῦ δοῦλον παρακαλοῦσιν αὐτὸν εἰπεῖν, τί δεῖ ἐπ' αὐτῷ ποιηταί· δῆλον (4) γὰρ ὅντα μὴδὲ τὴν λατρείαν τοῦ κακοῦ ἀγνοεῖν.

Ἐπεὶ δὲ ἡ θάλασσα ἐπορεύετο καὶ ἐξήγειρε μάλιν κλύδωνα. Μετὰ τὸν κλύδων φοβερότερον, φησὶν, ὁ κλύδων ἐγένετο. Ἡ γὰρ θάλασσα ἐπορεύετο· τουτέστι, πλέον ἐκινεῖτο καὶ ὠγκοῦτο. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, Ἐπώρευετο, ἔχει, ἀντὶ τοῦ φοβερόν ἦχει, ὅτε τῶν κυμάτων ἀλλήλοις καὶ τῷ πλοῖον προσαραττομένων (5). Ἐγένετο δὲ ταῦτα φοβερότερα μετὰ τὸν κλύδων, τοῦ Θεοῦ σαφῶς δεικνύοντος, διὰ τίνος ἡ κάκωσις ἦν.

Καὶ εἶπεν Ἰωνᾶς πρὸς αὐτοὺς· Ἀπαρτέ με, καὶ ἐμβάλετε εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ κοπάσει ἡ θάλασσα ἀπ' ὑμῶν. Διότι ἔγνω κατὰ τὸ, ὅτι δεῖ ἐμὲ ὁ κλύδων οὗτος ὁ μέγας ἀπ' ὑμῶν. Τοιοῦτόν ἐστιν εὐγνώμων ψυχῇ. Ἐπιγινώσκων γὰρ ὁ προσφύτης τὸ

Variae lectiones et notæ.

(4) Δούλον, servum, Cod. Ven.

(5) Προσαραττόντων, Cod. Ven.

οἱ κείον ἀμάρτημα, ἐπισχύνεται μὲν οἷς ἐπλημμέλησε παρακούσας Θεοῦ· εἰδὼς δὲ ὅτι σπείσεται ἡ θάλασσα δουλεύουσα τῷ θεῷ προστάγματι, εἴπερ λάβοι τὸν παρακούσαντα Θεοῦ, καταψηφίζεται τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς τοιοῦτοί ποθεν, ἀλλὰ καὶ σαφῶς εἰδότες πολλὰκις τὰ ἡμαρτημένα ἡμῖν τιμωρίας ἀξία, ἐπειδὴν τινα μακρὰν κάκασιν ὑποστῶμεν, ὡς ἀναμάρτητοι καταγογγύζομεν τῆς Προνοίας· τοσοῦτου δέομεν τὴν ἀξίαν ποινήν ἐκ τῶν καταψηφισασθαι.

Καὶ παρεδίδζοντο οἱ ἄνδρες τοῦ ἐπιστρέψαι εἰς τὴν γῆν, καὶ οὐκ ἠδύναντο, ὅτι ἡ θάλασσα ἐπορεύετο καὶ ἐξηγείρετο μᾶλλον ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἀνεδόθησαν πρὸς Κύριον, καὶ εἶπον· Μηδαμῶς, Κύριε, ἀπολώμεθα ἐνεκεν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου τούτου, καὶ μὴ ὅψ ἐφ' ἡμᾶς αἷμα δίκαιον· διότι σὺ, Κύριε, ὃν ἐρᾷς δούλου πεποίηκας. Φιλανθρωπύσῃται οἱ χρηστοίθεις, ὡς εἴπομεν, οἱ ἄνδρες οὗτοι. Καὶ γὰρ τοῦ Ἰωνᾶ ἐαυτὸν ἐκδόντος εἰς θάνατον, οὗτοι καὶ εἰ παρεδίδζονται πρὸς τὴν γῆν καταραῖς κώπαις χρώμενοι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ὁ κόπος κενός. Ἡ γὰρ θάλασσα μᾶλλον ἐπηγείρετο, καὶ οὐδὲ οὕτως ποιοῦσι τι κατὰ τοῦ προφήτου, καίτοι τὸ δίκαιον ἔχοντες, ὡς αὐτοῦ ἐαυτὸν κατακρίναντος. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλως ὑπηρετεῖν τοιαῦτα τῇ ἐκείνου βουλῇ, φονικὸν κρίνουνσι. Διὸ προηγουμένως μὲν εὐχονται ῥυθῆναι ἀπὸ τοῦ κλύδωνος, καὶ μὴ ἀπολέσθαι ἐνεκεν τοῦ περιποιεῖσθαι τὴν ψυχὴν τοῦ προφήτου, ἀλλὰ συγχωρηθῆναι καὶ αὐτὸν ζῆν καὶ αὐτούς. Εἰ δ' ἀναγκαῖον, φησὶν, ἔστι, τοῦτον θανεῖν, μηδαμῶς ἐφ' ἡμᾶς αἷμα δίκαιον, τουτέστι, τὸ αἷμα μὴ εἰς κατάκρισιν ἡμῶν ποιήσης γενέσθαι, δίκαιον ἦν, ὡς δούλου σου. Οὐ γὰρ ὡς φονικοὶ τοῦτον θανατοῦμεν, ἀλλὰ τῷ σὺ ὑπηρετούμενοι βουλῇ· σὺ γὰρ, ὡς ἡδούλου, πεποίηκας ταῦτα. Ὅρα δὲ τοὺς Βαρβάρους, πῶς οὐ λογοπραγοῦσι· Πῶς ταῦτα γίνονται; Ἄρα μαιφόνος οὗτος ὁ Θεός; Ἄρα αἰμοχαρής; Ἀλλὰ τὴν τοῦ Θεοῦ βουλὴν στέργουσι, καὶ προσκυνοῦσι, μὴ περιεργαζόμενοι τὰς αἰτίας τῶν γινομένων.

voluntatem amplexantur, diligunt et venerantur, fiant.

Καὶ ἔλαβον τὸν Ἰωνᾶν, καὶ ἔβαλον αὐτὸν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἔστι ἡ θάλασσα ἐκ τοῦ σάλου αὐτῆς· καὶ ἐφειβήθησαν οἱ ἄνδρες φόβῳ μεγάλῳ τὸν Κύριον, καὶ ἔθυσαν θυσιάαν τῷ Κυρίῳ, καὶ ἠψέξαντο εὐχάς. Μόγις ποτὲ ἐπιτολμῶσι τῷ ἔργῳ, καὶ εὐθύς ἡ θάλασσα γαληνίᾳ· οἱ δὲ, ἐπιγινώσκουσι τὸν Κύριον τελεώτερον ἢ πρόσθεν, καὶ φοβοῦνται αὐτὸν ὡς μικρῶς, ὡς ἀδιάφικτον (7) ὂντα δηλαδὴ, καὶ εἰδότες σφοδρῶς τοῖς πρὸς αὐτὸν ἁμαρτάνουσιν ἐπεξέρχεσθαι. Καὶ τὰ μὲν τῶν εἰς θέλειαν τιμὴν φερόντων τοίησαν. Ἐθυσαν γὰρ, φησὶ, θυσιάαν· ἰσως καὶ εἰς τὴν γῆν ἀποδεχόμενοι· παρτίχα γὰρ ἡ θάλασσα. Ἐδύματο δὲ εὐχάς, τουτέστιν, ὑπέσχοντο τάδε τινα ποιή-

A quidem suffunditur propheta quod deliquerit, non morem gerens Deo : non ignorans (6) autem quod mare obtemperet, serviens divino mandato, si quod acceperit, se ipsum inobedientem Deo morte condemnat. Atqui nos haudquaquam tales sumus, quin potius aperte palam scientes crebro peccata nostra supplicis digna, ubi magnam aliquam afflictionem sustinuerimus, adversus Dei providentiam murmuramus tanquam impeccabiles essemus, tantum abest, ut digna nos poena condemnemus.

188 VERS. 13, 14. Et vi conabantur navem ad terram appellere navem, et non potuerunt. Mare enim ibat, et excitabatur magis super ipsos. Et clamaverunt ad Dominum et dixerunt : Nequaquam, Domine, percamus, propter animam hominis hujus, et ne des super nos sanguinem justum. Quoniam tu, Domine, ut voluisti, sic egisti. Humanissimi, et mansuetissimorum morum homines illi, ut diximus. Etenim Jonam, qui seipse in mortem tradiderat, adhuc ad terram remigio usi, traducere moliantur; atenim nequicquam laborabant. Nam mare vehementius crescebat excitabaturque. Neque sic tamen quidquam adversus prophetam aggrediuntur, cum id jure possent, simul atque seipse condemnarat : verum omnino tali ejus voluntati obsecundare, sanguinolentum judicant ac cædem spirans : propterea in præcedentibus precantur, ut a tempestate illa et commoto mari liberentur, neque pereant eo quod foverint animam prophetæ, sed concedat Deus eum, sescque vivere. Sin autem necessarium esset hunc mori, nequaquam super nos sanguinem justum, hoc est, sanguinem ejus, ne ad condemnationem, precamur, nostram, sanguinem illum justum, ceu servi tui, cedere facias. Non enim hunc tanquam latrones, aut sanguinolenti homicidæ occidimus, verum tuæ obsequentes voluntati. Tu enim ut voluisti, sic fecisti hæc. Illic Barbaros contemplare, quomodo non contra hæc ogganniant : Igitur cruentus et sanguinis avidus ille Deus est? sanguine igitur gaudet? verum Dei non curiose indagantes causam, cur ista sic

VERS. 15, 16. Acceperuntque Jonam et injecerunt ipsum in mare, et stetit mare a commotione sua. Ac timuerunt viri timore magno Dominum, et sacrificarunt sacrificia Domino, et voverunt vota. Vix tandem audent opus aggredi, quo peracto, statim tranquillum mare redditur. Illi vero cognoscunt Dominum perfectius quam antehac : nec parum ipsum metuunt, ut cui sese nemo subducere queat, qui acriter in ipsum peccantes adoriri possit : ac quæ ad divinum cultum pertinent, exhibuerunt. Sacrificarunt enim sacrificia, fors ubi in terram appulsi fuere : destiterat enim sævitia maris. Voverunt autem et vota, hoc est, promiserunt se talia

Variæ lectiones et notæ.

(6) Non ignorans autem mare placidum iri factum iuvino serviens mandato, si Deo non obedientem ac-

cipiat, etc.

(7) Ἀδιάφικτον, Cod. Bav.

quædam et talia facturos, ubi in patriam remeaverint. Hæc ratione illi in melius permutati sunt. Et qui antea quisque pro sese multos putabant esse deos, tempore motus maris, nunc unum agnoscentes, dominantem potentie maris, concussionemque fluctuum ejus pacantem, ipsi sacram faciunt, et vota edunt. Viden' hic divinam dispensationem atque consilium? Fugit Jonas ut ne serventur Niveicæ, et ecce servantur nauici, dein et (8) ipse, et exuberantibus **189** bonum perficitur. Sic et nostris divina Providentia delictis ad bona usa est.

CAPUT II.

Vers. 1. Et imperavit Deus balenæ magnæ devorare Jonam. Eratque Jonas in alvo balenæ tres dies ac tres noctes. — Imperavit, hoc est, voluit a ceto devorari prophetam. Non enim quemadmodum hominibus aut angelis præcipit Deus, in mentem ipsis insonans, quid agendum sit, sic ceto jam nunc demandavit; sed velle aliquid Deum, lex est et mandatum necessario complendum. Atque hic obedientie modus est inexplicabilis quidem nobis, ipsi vero cognitus. Devoratur ergo a ceto Jonas, tresque dies ac totidem noctes in eo permanet vates: quæ res omnem excedere fidem audientibus videtur, maxime iis qui ex Græcorum scholis, sapientique doctrina ad hanc historiam accedunt. Quos equidem non satis demirari possum, qui fiat quod hæc non intelligant, cum suis ipsorum alis capiantur. Apud ipsos enim nonnihil tale de Hercule narratur, nempe quod et ipse a balena devoratus, incoctum remanserit, nisi quod tantummodo depilatus redierit, idque ob ingenitam et internam belluæ caliditatem. Aut igitur nostra suscipiant, aut sua rejiciant. Atqui cum non oporteat a Græcarum fabularum putredine, nostræ veritatis soliditatem commendare, cogitandum primum, Deo volente et præcipiente nihil non fieri posse. Deinde hic consideranda sunt, quæ circa in utero materno setum miranda contingant, ubi fœtus naturali quidem innatat humiditati, estque veluti absorptus et obrutus prægnantis alvo, vivit tamen et conservatur, Dei humanum ingenii captum excedente nutu et consilio. Neque enim ulla humana ratio ista percipere potest, credit tamen, ut quæ ubique conspiciantur ita sese habere, reque ipsa rata sint et indubitata. Proinde neque Jonæ eventui fides detrectanda est, verum enimvero, ita factum ut Scriptura nobis tradit, citra ambiguitatem credendum: estque in majoris adeoque divini sacramenti vel arcani figuram suscipiendum. Fugit enim et humana natura a facie Domini per inobedientiam, et occultata est, ne videretur, ut idem Adamum Deus vocaverit: *Ubi es* ²¹ ? quo te

²¹ Gen. iii, 9.

Variæ lectiones et notæ.

(8) *Etiam illi.* Ex Cod. Bay. Cæterum Lonicerus legisse videtur *χάκεινο*; et *ille*, ut in Cod. Ven.

σειν τοχόν, εἰ τῆς πατρίδος ἐπιβαλεῖν. Οὕτως ἐβαλυνθήσαν. Καὶ οἱ πολλοὺς πρότερον νομίζοντες θεοὺς, καὶ ἕκαστος ἐν τῷ καιρῷ τοῦ κλύδωνος, νῦν ἕνα ἐπιγινώσκοντες τὸν δεσπόζοντα τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, καὶ τὸν σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς καταπραΰνοντα αὐτῷ καὶ θύουσι, καὶ τὰς ὑποσχέσεις ποιοῦνται. Ὅρῃς τὰς θείας οἰκονομίας; Ἐφυγεν δ' Ἰωνᾶς, ἵνα μὴ σωθῶσιν οἱ Νινευῖται, καὶ ἰδοὺ σώζονται οἱ ναυτικοί, ἔπειτα χίκεῖνος, καὶ πλείον τὸ ἀγαθὸν γίνεται. Οὕτως ἡ Πρόνοια καὶ τοῖς ἡμετέροις ἀμαρτήμασι πρὸς ἀγαθὸν ἀποκρίχεται.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Καὶ προσέταξεν Κύριος κῆται μεγάλῳ καταπιεῖν τὸν Ἰωνᾶν · καὶ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. Τὸ, Προσέταξεν, ἀντὶ τοῦ, ἠθέλησεν ὑπὸ κήτους καταποθῆναι τὸν προφήτην · καὶ γέγονε τοῦτο. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἀνθρώποις ἡ ἀγγέλιος ἐντέλλεται θεὸς, εἰς νῦν αὐτοῖς ἐνηγῶν καὶ πρακτέον, οὕτω καὶ τῷ κῆτι ἐντέλλεται · ἀλλὰ τὸ θελῆσαι τι θεὸν, νόμος ἐστὶ καὶ πρόσταγμα, ἀναγκαίως ἀποπληρούμενον. Καὶ ἀπὸ βῆτος ἡμῖν ὁ τῆς ὑπακοῆς τρόπος · αὐτῷ δ' ὡς ἐγνωσμένος. Καταπίνεται ὡς ὁ προφήτης ὑπὸ τοῦ κήτους, οὐδὲν ἡδικημένος ἐν τῇ καταπόσει · καὶ διαγίνεται ἐν τῇ τοῦ ζώου κοιλίᾳ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας · ὁ πέρα πάσης πίστεως δοκεῖ τοῖς ἀκούουσιν, καὶ μάλιστα τοῖς ἐξ Ἑλληνικῶν ὀρμημένους παρακουσμάτων · οἱ καὶ θαυμάζω πῶς οὐ συννοοῦσιν αὐτοῖς, τοῖς σφῶν αὐτῶν πτεροῖς ἀλισχόμενοι. ἔστι γὰρ καὶ παρ' αὐτοῖς τι τοιοῦτον παρ' Ἡρακλέους ἐργόμενον, ὡς κῆτι καταποθέντος, εἴτα ἐκποθέντος ἀλωθέντος μὲν τ' ἄλλα πάντα, τὰς δὲ τρίχας μόνως ἀποβαλόντος, καὶ ταῦτα, τῇ ἐμφύτῳ τοῦ ζώου θερμότητι. Ἡ γοῦν καὶ τὰ ἡμέτερα παραδέχονται, ἡ καὶ τὰ οἰκία συναθετήσουσιν. Ἐπεὶ δὲ δεῖ μὴ ἀπὸ τῶν τῶν παρ' ἐκείνοις μύθων σαφρότητος τὴν τῆς ἡμέτερας ἀληθείας στερότητα συνιστῆναι, ἐννοητέον, ὅτι πρῶτον μὲν, τί οὐκ ἂν γένοιτο, θεοῦ βουλομένου; Ἐπειτα καὶ τὰ περὶ τὸ ἐμὲρον θαυματουργούμενα σκοπητέον, ὃ ὀργότῃ μὲν ἐνήχεται τῇ φυσικῇ · κατέχουσαι (9) δὲ ὥσπερ τῇ τῆς κυοφορήσεως νύξιδι · ἣ δὲ ὅμως καὶ σώζεται τοῖς τοῦ θεοῦ παρατίξιν τιθηνομένου νεύμασι. Καὶ λόγος μὲν οὐδεὶς ἀνθρώπινος τούτων ἐμφανίζεται · πιστεύεται δὲ, ὡς καθ' ἑκάστην ὁρώμενα, καὶ τῇ ἐνεργείᾳ πιστούμενα. Οὐ τοίνυν οὐδὲ τοῖς κατὰ τὸν Ἰωνᾶν ἀπιστητέον, ἀλλὰ καὶ γενέσθαι ταῦτα πιστευτέον, καὶ εἰς τύπον μυστηρίου μαίοντος καὶ θεοτέρου παραδεχτέον. Ἐφύγε μὲν γὰρ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀπὸ προσώπου Κυρίου, διὰ τὴν παρακοήν, καὶ ἀπεκρύβη (10) ἐκ αὐτοῦ, ὥστε ἀκούςαι · Ἀδάμ, ποῦ εἶ; Ἀπεκρύβε δὲ αὐτὴν τῇ τοῦ βίου τούτου θαλάσῃ, πλοῦν χυμένη τῷ σάρατι, ἣ καὶ τὸ ναῦλον δέδωκε, τὴν ὀκ-

(9) Καταχωρίζεται, Cod. Ven.

(10) Ἀπεκρύβη, Cod. Ven.

ηρεσίαν δηλαδή, ἣν ὑπηρετεῖ αὐτῷ, πρόνοιαν αὐτοῦ A
 εἰς πᾶσαν ποιουμένη ἐπιθυμίαν. Τῶν οὖν πνευμά-
 των τῆς πονηρίας ταρασσόντων τὴν θάλασσαν, τὰ
 κύματα τῶν ἡδονῶν ἐπανίσταντο, καὶ κατεδάπτειζον
 τὸ σῶμα σὺν τῇ ψυχῇ. Ἐν οὖν ἀναγκαίον θανεῖν
 τινὰ τῶν ἐν τῷ πλοίῳ, τῷ σώματι δηλαδή λέγω. Ὁ
 οὖν τὴν φύσιν ἡμῶν ἐνδυσάμενος Κύριος, καὶ εἰς
 ἐξ ἡμῶν γεγονώς, καὶ εἰς τὸ πλοῖον ἡμῶν εἰσελθὼν,
 τουτέστι, τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως φορέας, καὶ
 σκηνώσας ἐν ἡμῖν, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας (11),
 ἀποθήσκει κατὰ κλήρον, τουτέστι, κατὰ προορι-
 σμὸν, ὃν προώρισεν ὁ Πατήρ, ἀποκληρώσας καὶ προ-
 θέμενος πρὸ πάντων τῶν αἰώνων τὸ ὑπὲρ ἡμῶν
 ἀποθανεῖν τὸν αὐτοῦ Υἱὸν, ὡς ὁ Πέτρος λέγει καὶ
 Παῦλος. Καὶ ὅρα· Ἰωνᾶς ἐρμηνεύεται, Ὑψίστου
 ποροῦντος, ἢ περιστρά. Ὁ γοῦν Ὑψίστος ἐπὶ
 νῆσιν ὑπὲρ ἡμῶν πόρους, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ὀδυνά-
 ται (12)· ἐκὼν μὲν, οὐ μὴν ἀποσφάττει ἑαυτὸν,
 ἀλλὰ διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπῆγγεται τῷ σταυρῷ·
 ὡς περ καὶ Ἰωνᾶς, καίτοι αὐτὸς ἑαυτῷ καταψηφισά-
 μενος θάνατον, οὐ ρίπτει ἑαυτὸν, ἀλλὰ ρίπτεται·
 διδάσκοντος καὶ ἡμᾶς τοῦ λόγου, μὴ ῥυφιοκινεῖν,
 μηδὲ τοῖς θανάτοις περιπίπτειν παραβολώτερον.
 Θανόντος οὖν Χριστοῦ, καὶ τῷ κήτει τῷ παμφάγῳ
 παραδοθέντος, τὰ μὲν πνεύματα τῆς πονηρίας ἐκό-
 πασε, τὰ δὲ κύματα τῶν ἡδονῶν κατεστορέσθη, καὶ
 γαλήνη πᾶσα καὶ εἰρήνη τῷ βίῳ ἐνεπολιτεύθη, καὶ
 ταῖς ψυχαῖς καὶ τοῖς σώμασι, καθὰ καὶ αὐτὸς ἐλε-
 γεν· *Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν*· καὶ αὖθις ἀναστὰς,
Εἰρήνην ὑμῖν, τοῖς μαθηταῖς προσεφώνησε. Καὶ C
 ἕλλως δὲ φασι τινες, τὸν μὲν προφήτην, τύπον
 Χριστοῦ· τὸ πλοῖον, τῆς Ἰουδαίου Συναγωγῆς· τὸν
 πρῶρεα, τοῦ Μωσέως· τοὺς ναύτας, τῶν προφητῶν·
 τὴν θάλασσαν, τῶν παθῶν, ἃ παρ' ἡμῶν ὑπῆρχε
 χρωατούμενα· τὸν κλήρον, τῆς βουλῆς τοῦ Πατρὸς,
 καθ' ἣν ὁ Χριστὸς εἰς τὴν θάλασσαν τῶν παθημά-
 των ρίπτεται, καὶ εἰς τὴν κοίλαν τοῦ μεγάλου
 κήτους τοῦ θανάτου εἰσέρχεται· ἐνθα τρεῖς ἡμέρας
 διατρίψας, ἀνέστη, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἐκήρυξε, τὰ δὲ
 μετανοήσαντα ἐσώθη.

Καὶ προσηύδατο Ἰωνᾶς πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν
 αὐτοῦ ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους, καὶ εἶπεν·
 Ἐδόκησα ἐν ὀλίγῳ μου πρὸς Κύριον τὸν Θεόν D
 μου, καὶ εἰσέηκουσέ μου. Ἐκ κοιλίας ᾄδον κταν-
 γῆς μου ἤκουσας φωνῆς μου. Οὐδὲν ὑπὸ τοῦ
 κήτους ἀδικηθεὶς ὁ προφήτης, ἀλλ' ὡς περ οἶκω τῷ
 κήτει χρησάμενος, καὶ μῆτε τὸ σῶμα λωδῆθεις,
 μήτε τὰς φρένας, ἀσθάνεται τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας.
 Οὐκ ἀγνοῖσας δὲ καὶ ὅτι προσέκρουσεν αὐτῷ ἐκ τοῦ
 κατοκνησαι τὴν διακονίαν, τρέπεται πρὸς· εὐχάς·
 καὶ ὁ πᾶσι ἐν Ἱερουσαλὴμ μόνῃ τὸν Θεὸν ἐναργῶς

¹¹ Joan. xiv, 27. ¹² Marc. ix, 49.

Variae lectiones et notæ.

(11) Χωρὶς ἁμαρτίας, sine peccato, Cod. Ven.
 (12) Καὶ ὡς περιστρά διὰ τὴν ἀκακίαν, ἀκάκως

proripuisti? Injecitque ipsam vitæ hujus mari,
 corpore navis loco usum, cui et nautam dedit,
 ministerium videlicet, quæ ipsi obsecuta est, cu-
 ram ejus et providentiam ad omnem cupiditatem
 faciens. Ventis igitur et spiritibus nequitie, mare
 istac turbantibus, fluctus voluptatum insurrexe-
 runt, corpusque una cum animo merserunt. Ne-
 cessarium igitur fuit, mortem obire quempiam ex
 iis qui in eo navigio 190 erant: corpore dico.
 Proinde naturam nostram iaduens Dominus, unus
 ex nobis factus, et navim nostram ingressus, hoc
 est, corpus humile ferens, et inter nos demorans,
 in similitudine carnis peccati, moritur per sortem,
 hoc est, juxta prædefinitionem quam prædefinivit
 atque decrevit Pater: qui hoc sortitus est, atque
 ante omne ævum, ante cuncta sæcula decrevit,
 constituit, proposuit, ut Filius ille suus pro nobis
 moreretur, periado ac Petrus et Paulus dicunt.
 Animadvertite hic Jonæ nomen, si interpreteris,
 valere, Altissimo laborante, vel columbam signifi-
 care. Altissimus igitur pro nobis laboribus defati-
 gatus est, et pro nobis luget, angitur, dolet, vo-
 luntarius quidem. Nec tamen sese ipse jugulat,
 verum per manus iniquorum affligitur cruci,
 quemadmodum et Jonas, qui etiamsi seipsum ad
 mortem condemnaret, non tamen seipsum projici-
 cit, sed projicitur: docente nos hoc verbo, ne nos
 temere in pericula coniciamus, neve incaute et
 stolide in mortes incidamus. Mortuo itaque Chri-
 sto, ac omnia deglutienti balneo tradito, spiritua-
 les nequitie cessarunt, præcellæ voluptatum pro-
 stratæ sunt, tranquillitas tota et pax in vita versata
 est, et animis et corporibus, æque ac ipse dixit:
*Pacem relinquo vobis*²⁵. Et rursus a resurrectione
 discipulis suis salutem impertiens: *Pax inter vos*
*sit*²⁶, ait. Quin etiam quidam hic inquirunt pro-
 phetam esse figuram Christi, navim esse typum
 Judæorum Synagogæ, præcæ observatorem esse
 Moysen, nautas esse prophetas, mare afflictionis
 quæ a nobis debebatur, sortem voluntatem Pa-
 tris, secundum quam Christus in mare perumarum
 ingreditur, ubi triduum commoratus resurrexit,
 credentes conservati sunt.

Vers. 2, 3. Et oravit Jonas ad Dominum Deum
 suum ex ventre ceti, dicens: Clamavi in tribulatione
 mea ad Dominum Deum meum, et audivit me. Ex
 ventre inferni auscultasti clamori vocis meæ. Nichil
 damni passus a ceto vates, sed veluti pro domo
 ceto usus, neque corporis neque mentis jactura
 facta, Dei præsentem opem sentit. Non ignorans
 autem, quod offenderit Deum per hoc, quod mini-
 sterio legationis noluerit fungi, convertitur ad pre-
 cationem. Quique olim in sola Hierusalem Deum
 aperte apparere arbitrabatur, nunc ipsum in alvo

ὑπομένει τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν πόρους, καὶ περὶ ἡμῶν
 ὀδυνᾷται, Cod. Ven.

ceti presentem reperit, gratiasque agit illi quod se servaverit, ac preces suas susceptas esse ait, sive tanquam propheta Spiritu hoc intelligens, sive per verisimile hoc dicens. Non enim usque nunc vivus, inquit, permansissem, nisi exaudisses preceationem meam. Inferni porro ventrem, ipsam ceti alvum nominavit, tum quod bellua sit lethalis ac mortifera, tum quod **191** ex natura facti mortuus esset, viveret autem sola Dei gratia. Alias ceu typus Christi, qui in corde terræ tres dies ac tres noctes egit, non immerito se in ventre inferni fuisse ait. Intuere hic rem admirandam. Qui vere gustavit mortem Christus, prædixit in corde terræ se tridui et trinoclii spatlo futurum, neque mortem neque infernum recordatus. Ille vero in umbra mortis constitutus Jonas, non vere mortuus, inferorum mentionem facit : ut discas Domino nostro, tanquam Deo, mortem fuisse ultroneam, et suæ voluntatis, ac resurrectionem in ipsius potestate vel arbitrato fuisse : eam ob causam cor terræ dixit, non mortem, neque Plutonis regiam. Jonæ vero non erat in propria potestate vita : propterea veluti apud inferos existens, quantum attingit ad naturam ejus facti sui, alvi Plutonis meminuit. Clamavit etiam Dominus in tribulatione sua in cruce ad Patrem, *Pater, dimitte illis peccatum*¹⁷, et omnino exauditus est. Dimissum est enim peccatum illis qui in incredulitate sua non permanserunt. Forsan et alvum inferni dicere quis crucem possit : illa enim pro nostra salute Domini mortem peperit.

- *Vers. 4. Dejecisti me in profunda cordis maris, et flumina circumierunt me.* Cor maris audiens, memento Domini dicentis se futurum in corde terræ, videque typum veritati consonantem. Variis autem modis vates quod secum contigit enuntiat, magnificans Dei gratiam quæ sibi obvenit : juxta indicans potentiam Dei, ut qui ex quovis malo servare possit, etiamsi terribilissimum fuerit. Non enim simpliciter dixit, In profunda, sed apposuit etiam *Cordis*. Cum enim cor videatur esse intimum animantis, et præcipua pars, hyperbolen hic ostendens, *In profunda cordis*, dixit, pro intimis, ac si dicat : In maris intima me dejecisti (14) (balæna enim in profundo moratur), ipsius balenæ me intima comprehenderunt. Flumina vero dixit, fluctuum insultus, sive quod flumina sese in mare exonerent. Jam qui a mari cingitur, a fluminibus certe circumfluitur juxta.

Cunctæ sublimitates tuæ (15) super me transierunt. Quando, inquit, in navi eram, sublimitates habebam, ceu navi a fluctibus in altum sublata. Tuæ vero istæ sublimationes fuerunt et fluctus, veluti ex tuo mandato suscitati.

¹⁷ Luc. xxiii, 44.

Varie lectiones et notæ.

(13) Τὴν ἁμαρτίαν ταύτην, peccatum hoc, Cod. Ven.

ἐπιβαίνεσθαι οἰόμενος, νῦν εὐρίσκει αὐτὸν ἐν κοιλίᾳ τοῦ κήτους παρόντα, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ σωκότι, καὶ φησιν, ὅτι ἐδέχθη αὐτῷ ἡ προσευχή, ἥ ὡς προφητικῶς Πνεύματι συνελθὺς τοῦτο, ἥ καὶ κατὰ τὴν εἰκόσιν τοῦτο λέγων. Οὐ γὰρ ἂν διετέλεσα ζῶν, φησί, μέχρι τοῦ νῦν, εἰ μὴ εἰσήκουσας τῆς προσευχῆς μου. Ἄδου δὲ κοιλίαν, τὴν τοῦ κήτους ὠνόμασε, καὶ ὅτι τὸ ζῶον θανατηφόρον, καὶ ὅτι τῇ φύσει τοῦ γεγονότος νεκρὸς ἦν. Ἐξῆτι δὲ μόνῃ Θεοῦ χάριτι. Ἀλλως τε καὶ ὡς τύπος Χριστοῦ, ἐν καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας διαγεγονότος, εἰκότως ἐν κοιλίᾳ ἄδου διαγεγενῆσθαι φησί. Καὶ ὅρα τὴν παράδοξον. Ὁ μὲν ἀληθῶς τοῦ θανάτου γευσάμενος, ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς ἔφη εἰσεσθαι τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, μὴ μνημονεύσας ἄδου, ἢ θανάτου. ὁ δὲ ἐν σκιᾷ τοῦ θανάτου ὢν Ἰωνᾶς, καὶ μὴ ἀληθῶς θανὼν, ἄδου μνημονεύει. Ἰνα μάθῃς, ὅτι τῷ μὲν Κυρίῳ ὡς Θεῷ καὶ ὁ θάνατος αὐθαίρετος, καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτεξούσιος. διὸ καρδίαν γῆς ὠνόμασεν, οὐχὶ θάνατον, οὐδὲ ἄδην. Τῷ δὲ Ἰωνᾷ, οὐκ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἦν ἡ ζωὴ· διὸ ὡς ἐν ἄδῃ ὢν, ὅσον γε κατὰ τὴν φύσιν τοῦ γινομένου, κοιλίας ἄδου ἐμνήσθη. Ἐδόθησε δὲ καὶ ὁ Κύριος· ἐν τῇ θλίψει τῇ κατὰ τὸν σταυρὸν, πρὸς τὸν Πατέρα. *Πάτερ, ἄφεσις αὐτοῖς τῇν ἁμαρτίαν* (13)· καὶ εἰσηκούσθη πάντως. Ἀφείθη γὰρ τοῖς μὴ τῇ ἀπιστίᾳ ἐμμένεσιν. Κοιλίαν δὲ ἄδου τάχ' ἂν τις εἴποι καὶ τὸν σταυρὸν· οὗτος γὰρ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ Κυρίου θάνατον ἐγέννησεν.

Ἀπὸ ῥήγματος με εἰς βάθη καρδίας θαλάσσης, καὶ ποταμοὶ ἐκύκλωσάν με. Καρδίαν θαλάσσης ἀκούων, μνήσθητι τοῦ Κυρίου εἰπόντος, ὅτι ἔστι ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, καὶ ὅρα τὴν τύπον τῇ ἀληθείᾳ συμφωνοῦντα. Πολυτρόπως δὲ ἐξηγεῖται τὸ συμβῆναι ὁ προφήτης, μεγαλύνων τὴν εἰς αὐτὸν γενομένην χάριν τοῦ Θεοῦ, καὶ δεικνύς ἅμα τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ὡς ισχύοντος ἐκ παντὸς κακοῦ σώζειν, καὶ φερόμενον εἰς· οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Εἰς τὰ βάθη, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ, *Καρδίας*. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ καρδία δοκεῖ τὸ ἐσώτατον εἶναι τοῦ ζώου καὶ κυριώτατον, ὑπερβολὴν ἐνταῦθα δεικνύς, *Εἰς βάθη καρδίας*, εἶπεν, εἰς τὰ ἐσώτατα· ὡς ἂν εἰ εἶλεγε· Τῶν ἐσώτατων τῆς θαλάσσης με ἀπὸ ῥήγματος (τὸ γὰρ κήτος ἐν τοῖς βάθεσι διατρίβει)· αὐτοῦ δὲ τοῦ κήτους τὰ ἐσώτατά με περιέσχον. Ποταμοὺς δὲ λέγει τῶν κυμάτων τὰς περισβολὰς. Ἡ ἐπειδὴ καὶ ποταμοὶ ἐμβάλλουσι τῇ θαλάσσῃ, ὁ ὑπὸ τῆς θαλάσσης κυκλοῦμενος, δρᾶδὴ καὶ ὑπὸ τῶν ποταμῶν κυκλοῦται.

Πάντες οἱ μετεωρισμοὶ σου, καὶ τὰ κύματα σου ἐπ' ἐμὲ διήλθον. Ὅτε ἤμην, φησὶν, ἐν τῷ πλοίῳ, μετεωρισμοὺς εἶχον, ὅτε τῆς νεῶς μετεώρου γινομένης ὑπὸ τῶν κυμάτων. Σοὶ δὲ ἦσαν οἱ τοιοῦτοι μετεωρισμοὶ καὶ τὰ κύματα, ὡς κατὰ τὴν σὴν πρόσταξιν συνιστάμενα.

(14) *E maris intimis me eiecisti.*

(15) *Uterque cod. addit, et fluctus tui.*

Κἀγὼ εἶπον· Ἀπῶσμαι ἐξ ὀφθαλμῶν σου. Ἄρα A προσθήσω τοῦ ἐπιδλέψαι πρὸς ναὸν τὸν ἁγίον σου; Τηνικαῦτα, φησίν, ἐν μέσσις ὧν τοῖς δεινοῖς, ὑπενόουν, ὅτι τῶν σῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς σῆς ἐπισκοπῆς καὶ ἐφορίας ἀπέρριμμαι, καὶ ἐνδοιάζον· Ἄρα ἀπὸ τοῦ νῦν ζήσω, καὶ προσθήσω, τουτέστι, σπουδάσω καὶ προσθυμήσομαι, ἀξιώθησομαι ἐπιδλέψαι τὸν ἁγίον σου ναὸν τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις; Τινὲς δὲ, οὕτως· Οὐδα μὲν, ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους ὧν, ὅτι σέσωκάς με παραδόξως· πλὴν ἐνδοιάζω, εἰ καὶ ἐκδοθήσεται, καὶ εἰς γῶ; ἤξω, ὥστε καὶ εἰς αὐτὸν φθάσαι τὸν θεὸν ναὸν, καὶ ἐν αὐτῷ δοξολογήσῃ σε. Καὶ ἐπεὶ τὸν Κύριον δὲ μεταωρισμοὶ ἐπῆλθον αἱ σκιαί τῆς μετέωρου καὶ ὑπερῆφάνου καὶ ἀστάτου Συναγωγῆς· καὶ κύματα, τὰ ποικίλα τοῦ πάθους εἶδη, ἃ ὡς κατὰ γνώμην τοῦ Πατρὸς ἐπελθόντα, ἐκείνου εἶναι λέγονται. Τότε δὴ καὶ εἶπεν· Ἰνα τί με εγκατέλειπες; ὁμοιον τῷ ἐνταῦθα, Ἀπῶσμαι ἐξ ὀφθαλμῶν σου. Εἶπες δὲ τοῦτο ἀνθρωπίνως. Οἱ γὰρ ἀνθρώποι εγκαταλείφονται τοὺς εἰς τὰ τοιαῦτα περιπίπτοντας λέγουσιν. Ἄ γοῦν εἶδος ἦν τοὺς ἄλλους λέγειν ἀνθρώπους περὶ αὐτοῦ, αὐτὸς ταῦτα φησὶ περὶ ἑαυτοῦ. Διὸ καὶ ὡς πρὸς τὴν τοιαύτην διάνοιαν, λέγει· Ἄρα οὖν καὶ ἐπιδλέψω εἰς πρὸς τὸ σῶμα, ὃ οὗς ἐστιν ἅγιος ναὸς, ὡς ὑπὸ σοῦ κατασκευασθεὶς μοι; Ἡ ὡς καὶ σὲ ἐν ἐμοὶ χωρῶν, καὶ ἀναλήψομαι αὐτὸς αὐτὸ ἐξ ἀναστάσεως; Μηδεὶς δὲ ἐπιφυσέσθω τῷ λόγῳ, ὡς ἀγνοοῦντα τὸν Κύριον παρσισάγοντι, εἰ καὶ ἀναστήσεται· ἀλλὰ προσεχέτω οἷς εἴπομεν, ὅτι κατὰ τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ταῦτα εἰρηται.

ignorantem, num sit resurreclurus necne, introducenti : verum animadvertat quæ supra memoravimus, quod talia juxta humanas cogitationes dicta sint.

Περιχύθη μοι ὕδωρ ὡς ψυχῆς μου· ἄβυσσος C ἐκύκλωσέ με ἐσχάτη· ἔδω ἡ κεφαλὴ μου εἰς σχισμὰς ὀρέων. Κατέβην εἰς γῆν, ἥς οἱ μοχλοὶ σῦτῆς, κάτοχοι αἰώνιοι. Τὴν περὶ αὐτὸν τοῦ Θεοῦ χάριν ποικίλως ὁ προφήτης ἐξυμνῶν, καὶ ὑπὸ ὕδατος περισχεθῆναι φησιν, ὃ φύσιν εἶχε τὴν ψυχὴν ἀφαιρεῖσθαι, καὶ ὑπὸ τῆς ἐσχάτης ἀβύσσου κυκλωθῆναι, καὶ ἐν σχισμαῖς ὀρέων γενέσθαι. Δινίττεται δὲ διὰ τοῦτου καὶ τὸ τοῦ κήτους μέγεθος· καὶ ὅρη τινὰ καὶ σπηλαία, οἷς εἶδος τὸ κήτος εγκαταδύεσθαι. Τοιαῦτα γὰρ ἐν τῇ θαλάσῃ πολλὰ, οἷς τὰ σκάφη προσαρατόμενα διαφθείρονται. Ὁ δεινότες οἱ ἐμπειρότατοι τῶν ναυτῶν, τὰς ὑφάλους πέτρας ἐκκλίνειν σπουδάζουσιν. Εἰς γῆν δὲ λέγει καταβῆναι τὴν τοῦ ἔδου, ἵνα ὅτι ἐκεῖ κατέβη (οὗ γὰρ ἀπέθανεν ἀληθῶς), ἀλλ' οἱ τοῦ κινδύνου τὸ μέγεθος τοῦτο ἀπῆται, τὸ ταῦτα ναυῶναι ὀχεῖν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀφικέσθαι τὸν ἔδον, εἰς ὃν κατέβη, ὥστε ὑπὸ τινων μοχλῶν κατέχευται. Οὗτοι ἐ εἰσι κάτοχοι αἰώνιοι, τουτέστιν, εἰς αἰῶνα καυχόντες τοὺς ἐμπειρόντας. Ἡ ἀντὶ τοῦ, ἀσφαλῶς καὶ βεβαίως ἐρρίζωμένοι, καὶ ὑπὸ οὐδενὸς ἐξ αἰῶνος (16)

Vers. 5. *Egoque dixi: Depulsus sum ex oculis tuis. Proinde apponamne ego intueri in templum sanctum tuum? Tum, inquit, cum in medio periculorum essem, cogitabam me ab oculis tuis, a visitatione, ab inspectione projectum esse, ac hæsitabam: Vivaumne, 192 et posthac apponam, hoc est, conabor, desiderabo, cupiam intueri templum sanctum tuum Hierosolymis? Sunt qui sic intelligant: Novi equidem in alvo ceti existens, quod me mirifice præter opinionem etiam meam servaris, verumtamen dubito num hinc sim egressurus, reversurusque in lucem, ut vel in ipsum divinum templum perveniam, inque ipso glorificem te. Accesserunt et ad Dominum sublimationes, umbræ videlicet sublimis et arrogantis et inconsistentis B Synagogæ et fluctus, hoc est, variæ afflictionis species. Quæ cum juxta Patris consilium ipsum invaserint, ipsius esse dicuntur. Unde tum etiam dixit: Uiquid me dereliquisti? Quod simile est jule, quod hic ait: Projectus, seu depulsus sum ab oculis tuis. Atque hoc humano more prolocutus est. Homines enim ubi in tam grandia pericula inciderint, se derelictos aiunt. Quod igitur verisimile erat alios homines de ipso dicere, ipse hæc de sese loquitur. Quare ad hanc veluti sententiam dicit: Respiciamne adhuc ad corpus, quod templum tuum sanctum est, tanquam abs te apparatus extructumque mihi? Seu veluti te in me etiam capiens, et recipiam ipsum rursus ex resurrectione mea? Nemo autem hic insurgat sermoni, Dominum ceu*

Vers. 6. *Circumsusa est mihi aqua usque ad animam meam, abyssus extrema me circumdedit, sabijt caput meum ad rimas montium. Descendi in terram, cujus vectes detentiones æternæ. Gratiam Dei erga sese propheta variis modis celebrans, ab aqua se circumfusus ait: cui, aquæ dico, natura est auferre animam et vitam, seque ab ultima abysoo cinctum, et in fissuris montium fuisse inquit: per quod subobscuræ ceti magnitudinem exhibet. Montes dein et spelæa nominat, quæ verisimile est subire balneam: hujusmodi enim in mari pleraque sunt, quibus illisæ scaphæ pereunt. Quod peritiores nautæ formidantes, petras sub mari exstantes declinare student. In terram autem se Ditis descendisse ait, non quod illuc descenderit (nec enim D vere mortuus erat), cæterum quod periculi magnitudo exposceret, ut mortuus ille videretur, et ad ipsum Plutonem atque infernum pervenisse: ad quem qui descenderit, ceu a quibusdam vectibus detinetur. Illi porro sunt detentiones æternæ, hoc est, in æterna sæcula eos qui inciderint retinentes.*

Matth. xvii, 46. Marc. iv, 34.

Varie lectiones et notæ.

(16) Verbum, ἐξ αἰῶνος, a sæculo, deest in Cod. Ven.

PATROL. GR. CXXVI.

30

Vel æternæ, hoc est, firmiter et ita ut infringi nequeant radicatæ, atque nemine jam inde a principio dissolutæ, neque ullo unquam sæculo a propria sede vel mansione motæ. Abyssus extrema Domino mors est, quam postremam pro nobis sustinuit, post innumeras insidias. Subiit autem caput ejus sepulcri spelæum.

193 *Et ascendat ex corruptione vita mea ad te, Domine Deus meus.* Per hoc, quod in ceto servatus est, incipit credere, quod vitam denuo sit recepturus: eam ob rem hoc etiam exoptat, non utique exoptaturus, nisi ex illo hoc peræque Deo possibile credidisset. Cum enim ambo sint impossibilia, qui hoc potest, alterum iidem potest omnino. Vita igitur mea in ceto, ab hac corruptione qua jam interiisse videor, ascendat ad te, hoc est ad templum sanctum tuum, in quo cerneris et glorificaris, ut vel in hoc ego gratia tua fruam. Sic et Domini vita, non ex corruptione sui, quam nullam vidit, sed ex corruptione mortis, ascendit ad supercæleste templum, perinde ac dixit: *Ascendo ad Patrem meum* ²⁰.

VERS. 8. *Cum deficeret anima mea a me. Dominum recordatus sum. Et veniat, obsecro, oratio mea, ad templum sanctum tuum.* Non abeunt sanctis tribulationes citra lucrum. Hinc et David: *In tribulatione, inquit, mea invocavi Dominum, et exaudivit me ad latitudinem* ²¹. Et Isaias: *In afflictione, inquit, tui mentionem feci* ²². Tum Paulus: *Tribulatio patientiam efficit, patientia vero probationem* ²³. Consimilem ad modum Jonas, quando anima ejus periculi magnitudine deficeret, non ad convicia delapsus est, sed, *Dominum recordatus sum*, ait: hoc est, invocavi ipsum, ut esset adjutor meus. Vel memini equidem Domini, quod amico erga mortales affectu est, ac negligat peccatum quod patravi, non obtemperans ipsi: propterea et precatus sum ipsum, ut posthac sim dignus quo perveniat ad te oratio mea, quam faciam ad templum sanctum tuum, quando prorsus revixero. Si enim vitam recuperavero, veniam ad templum Hierosolymorum, et preces meas ad te fundam. Vel hæc ipsa precatio, qua etiamnum te precatus sum, ut ascendat vita mea ex corruptione, et veniat ad te, sive ad templum sanctum tuum, sive supercæleste, sive illud quod in Jerusalem est. In eo enim solo, ut in præfatione dictum, credebant perspicuas Dei visiones et apparitiones fieri, omniumque in eo orationes suscipi. Dominus etiam, cum animam exhalaturus esset, meminuit Patris sui, dicens: *Pater, in manus tuas depono spiritum meum* ²⁴. Ascendensque in cælum corpore interpellat pro nobis apud Patrem, corpore legationis vice obtinente, quod pro magnæ supplicationis symbolo ostendit.

Α παραλελυμένοι, καὶ τῆς οἰκείας ἐκστάσεως ἔδρας καὶ μονιμότητος. Ἐδυσσος ἐσχάτη τῷ Κυρίῳ ὁ θάνατος, ὃν ἔσχατον ὑπὲρ ὁμῶν ὑπέστη, μετὰ τὰς μυρίας ἐπιβουλὰς. Ἐδὺ δὲ ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ εἰς τὸ τοῦ τάφου σπήλαιον.

Kal anadēthw ek phorās ἡ ζωὴ μου πρὸς σέ, Κύριε ὁ Θεός μου. Ἐκ τοῦ ἐν τῷ κήτει σεσωσθαι ἀρχεται πιστεῦν, ὅτι καὶ τοῦ ἀναζῆσαι τεύχεται· διὸ καὶ εὐχεται τοῦτο, οὐκ ἂν εὐξάμενος, εἰ μὴ ἐξ ἐκείνου καὶ τοῦτο ἐπίστευσε δυνατόν εἶναι τῷ Θεῷ. Ἀδυνάτων γὰρ ὄντων ἀμφοῖν ἐπίσης, ᾧ τὸ ἕτερον δυνατόν, καὶ τὸ ἕτερον πάντως. Ἡ ζωὴ μου τοίνυν ἡ ἐν τῷ κήτει, ἀπὸ ταύτης τῆς φθορᾶς ἦν δοκῶ ῥηναί, ἀναδῆτω πρὸς σέ, τουτέστι, πρὸς τὸν ναὸν τὸν ἁγίον σου, ἐν ᾧ σὺ ὁπτανῇ καὶ δοξολογῇ, ὥστε καμὲ ἐν τούτῳ ἀπολαύειν τῆς σῆς χάριτος. Καὶ τοῦ Κυρίου δὲ ἡ ζωὴ, οὐκ ἐκ φθορᾶς (οὐ γὰρ εἶδε ταύτην), ἀλλ' ἐκ τῆς φθορᾶς τοῦ θανάτου, ἀνέβη πρὸς τὸν οὐρανίον ναὸν καὶ τὸν Πατέρα, καθὰ καὶ ἔλεγεν· Ἀναβῶ πρὸς τὸν Πατέρα μου.

Ἐρ τῷ ἐκλείπειν τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ (17), τοῦ Κυρίου ἐμνήσθην. Καὶ ἔλθω πρὸς σέ ἡ προσευχή μου, πρὸς ναὸν τὸν ἁγίον σου. Οὐκ ἀπερδεῖς τοῖς ἁγίοις αἱ θλίψεις· οὕτω καὶ Δαβὶδ φησιν· Ἐρ θλίψει ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου εἰς πλατυσμόν. Καὶ Ἡσαΐας, Ἐρ θλίψει ἐμνήσθην σου. Καὶ ὁ Παῦλος, Ὑπομονὴν ἡ θλίψις καταργάζεται· ἡ δὲ ὑπομονὴ, δοκιμὴν. Καὶ Ἰωάννης τοίνυν ὅτε ἐξελίμπανεν ἡ ψυχὴ αὐτῷ ὑπὲρ τοῦ φόβου τοῦ κινδύνου, οὐκ, εἰς βλασφημίαν ἐξέπεσον, φησιν, ἀλλ', Ἐμνήσθην τοῦ Κυρίου· τουτέστιν, Ἐπεκαλεσάμην αὐτὸν βοηθόν. Ἡ, ὅτι Ἐμνήσθην, ὅτι φιλάνθρωπος ἐστὶ, καὶ παρόψεται τὴν ἁμαρτίαν ἣν ἔδρασα παρακούσας αὐτοῦ· διὸ καὶ ἐδέχθη αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν γενομένην ἄξιος τοῦ ἀναβῆναι πρὸς σέ τὴν προσευχήν μου, ἣν ποιήσομαι πρὸς τὸν ναὸν τὸν ἁγίον σου, ὅτε πάντως ἀναβιώσωμαι. Εἰ γὰρ ἀναζήσω, καὶ ἐλεύσομαι πρὸς τὸν ἐν Τεροσολύμοις ναὸν, καὶ προσευξομαι σοι. Ἡ καὶ, Αὐτὸς ἡ νῦν προσευχή, ἣν προστεξάμην σοι, ὥστε ἀναβῆναι τὴν ζωὴν μου ἐκ φθορᾶς, καὶ ἔλθω πρὸς σέ, ἦτοι πρὸς τὸν ναὸν τὸν ἁγίον σου, ἡ τὸν οὐρανίον, ὃ ἡ τὸν κάτω. Ἐν τούτῳ γὰρ μόνῃ, ὡς καὶ ἐν προαιμίῳ εἴρηται, ἐπίστευον τὰς ἐναργεῖς ἐμπνεύσεις ποιεῖσθαι τὸν Θεόν, καὶ τὰς πάντων εὐχὰς ἐν τούτῳ δέχεσθαι. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος ὅτε ἐμελλε θανεῖν, ἐμνήσθη τοῦ Πατρὸς, εἰπὼν· Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθω τὸ πνεῦμά μου. Καὶ ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν μετὰ σώματος, ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Πατρὶ, τοῦ σώματος εἰς πρεσβείαν ὄντος, καὶ ἀντιμεγάλῃς ἱκετηρίας προσδεκνυμένου τῷ Πατρὶ, πρὸς τὸ ἐλεηθῆναι ἡμᾶς, δι' οὗ (18) τοῦτο ὁπότε τῷ

²⁰ Joan. xx, 17. ²¹ Psal. xvii, 7. ²² Isa. xxvi, 5. ²³ Rom. v, 3, 4. ²⁴ Luc. xxiii, 46.

Variae lectiones et notæ.

(17) Ἐξ ἐμοῦ τὴν ψυχὴν μου, Cod. Ven.

(18) Δι' οὗ, propter quos, Cod. Ven.

Υἱοῦ προσελήφθη. Ἡ γοῦν μετὰ σώματος ἀνάβας A
πρὸς τὸν θεὸν καὶ οὐράνιον ναὸν προσευχὴ νηθή-
σεται τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς εἴρηται, διὰ τοῦ σώματος
ἐντυγχάνοντος.

Φυλασσόμενοι μάταια καὶ ψευδῆ, ἔλεον αὐτῶν
ἐγκατέλιπον· ἐγὼ δὲ μετὰ φωνῆς αἰνέσεως καὶ
ἐξομολογήσεως θύσω σοι. Ὅσα ἡὺξάμην ἀπο-
δώσω σοι εἰς σωτηρίαν μου τῷ Κυρίῳ. Ἄλλοι
μὲν, φησί, τὰ μάταια καὶ ψευδῆ διώκοντες, εἰδῶλα,
καὶ τοῖς μὴ οὔσι θεοῖς λατρεύοντες, οὐκ ἐξαιτοῦσι
παρὰ σοῦ τὸν ἔλεον. Ἡ, ὅτι Ἐλεθέντες παρὰ σοῦ,
καὶ βυθθέντες ἐκ συμφορῶν, οὐχ ὑμνοῦσι καὶ με-
γαλύνουσι τὸν ἔλεον ὃν ἐποίησας μετ' αὐτῶν. Ἡ καί,
ὅτε τὸν ἔλεον αὐτῶν ἐγκατέλιπον· διὰ γὰρ τὸν σὸν
ἔλεον ζῶσιν· ὡς *Et γε παρανομίας παρατηρήσῃ, B*
εἰς ὑποστήσεται; Ἐγὼ δὲ σωθεὶς, σοὶ θυσίας προ-
σάξω, μετὰ εὐχαριστηρίων φωνῶν· καὶ ὅσα ἡὺξά-
μην, τουτέστιν, ὑπεσχόμην ἕνεκα τῆς σωτηρίας μου
ταύτης, ἀποδώσω σοι. Ἦσαν γὰρ θυσίαι σωτηρίου
παρὰ τῷ νόμῳ· διὸ καὶ τινὰ τῶν ἀντιγράφων, εἰς
σωτηρίαν, ἔχουσι. Τινὲς δὲ οὕτως· Ἐκεῖνα, φησὶν,
ἀποδώσω σοι, ὅσα τὴν σωτηρίαν προξενεῖ, καὶ τὴν
ἐμὴν ὠφελεῖ ψυχὴν· ταῦτα δὲ εἰσι, τὸ ὑπακούειν
σοι, καὶ τὸ τῆς προφητικῆς διανοίας ἔργον ἐκτελεῖν.
Καὶ οἱ τὸν Κύριον δὲ φυλάττοντες, μάταια καὶ ψευδῆ
ἐφύλαττον, οἱ καὶ τὸν ἔλεον αὐτῶν, τὸ τῆς ἀναστά-
σεως δηλαδὴ μυστήριον, τὸ ὑπὲρ πάσης ἀνθρωπίνης
φύσεως τελεσθῆναι, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν δὲ πάντως, ἐπέπερ
καὶ αὐτοὶ ἀνθρώποι ἐγκατέλιπον, μὴ θελήσαντες
πιστεῦσαι, ὅτι ἀνέστη ὁ ὑπ' αὐτῶν φυλασσόμενος. C
Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἔλεος ἦν αὐτῶν, ἀλλ' οὐκ
ἠθέλησαν αὐτόν. Ἐγὼ δὲ, φησὶν, ὁ Υἱός σου, θύσω
σοι, τουτέστιν, αἰτίος γενήσομαι τοῦ θύεσθαι σοι ἐν
τῷ κόσμῳ τὴν μυστικὴν θυσίαν, καὶ ἀποδώσω σοι
τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ἣν ἡ ἐμὴ σάρκωσις
ἐπηγγέλλετο. Ἀλλὰ καὶ προσηύξατο πρὸ τοῦ πα-
τρὸς· *Πάτερ, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου, D*
Ἰνα καὶ αὐτοὶ ἐν ὧ.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Καὶ προστάτη ἀπὸ Κυρίου τῷ κῆτι, καὶ ἐξ-
έβαλε τὸν Ἰωνᾶν ἐπὶ τὴν ξηράν. Καὶ ἐγένετο
λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν ἐκ δευτέρου, λέγων·
Ἀνάστηθι καὶ πορεύου εἰς Νινευὶ τὴν πόλιν
τὴν μεγάλην, καὶ κήρυξον ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ
κῆρυγμα τὸ ἐμπροσθεν, ὃ ἐγὼ ἐλάληκα πρὸς
σέ. Καὶ ἀνέστη Ἰωνᾶς, καὶ ἐπορεύθη εἰς Νινευί,
καθὰ καὶ ἐλάλησεν ὁ Κύριος. Προστίθεται πάλιν
τὸ κῆτος, τουτέστι, θεὸς δυνάμει καὶ ἀπορρήτῳ πρὸς
τὸ δοκοῦν τῷ θεῷ κινεῖται, καὶ ἐκ λαγόνων ἀβλαβῆ
τὸν προφήτην ἀνίστηναι, ἐκ τοῦ παθεῖν κερδάναντα τὸ
μαθεῖν τὴν ὑπακοήν. Προσθαθεὶς γὰρ ἐκ δευτέρου
ἀπελθεῖν πρὸς τὴν Νινευί, καὶ κηρύξαι κατὰ τὸ ἐμ-

dit Patri, ut nostri misereatur ipse, cujus rei gratia
a Filio quoque assumptum est. Ascensus itaque
cum corpore ad divinum et supercaeleste templum,
oratio intelligitur ejus qui pro vobis, ut commemo-
raturum est, per corpus intercedit.

VERS. 9, 10. Custodientes mendacia et vana, mise-
ricordiam sui ipsorum reliquerunt, ego autem 194
voce laudis et confessionis sacrum tibi faciam. Quae-
cunque vovi, reddam tibi ad salutem meam Domino.
Alii sane, inquit, vana et mendacia idola sectantes,
et servientes iis qui non sunt dii, misericordiam
abs te non postulant. Vel misericordiam a te con-
secuti, et liberati a calamitatibus, non celebrant,
neque magnificiunt misericordiam quam fecisti cum
ipsis. Vel, te misericordiam ipsorum reliquerunt :
per tuam enim misericordiam vivunt. Nam si tu
iniquitates observaveris, quis sustinebit ? At enim
ego servatus, tibi victimas et sacrificia adducam
cum gratiarum actione : ac quaecunque vovi, hoc
est, promisi propter salutem meam hanc, reddam
tibi. Fuerunt autem et in lege sacrificia salutaris :
propterea et exemplaria quaedam ad salutare ha-
bent. Quidam sic accipiunt : Illa, inquit, reddam
tibi, quaecunque salutem mihi conciliant, et ani-
mam meam juvant. Haec autem sunt obedire tibi,
et prophetici ministerii opus perficere. Jam et Do-
minum custodientes, vane et frustra observabant,
qui misericordiam sui ipsorum, nempe arcanum
resurrectionis, pro universa humana natura per-
actum, adeoque pro ipsis custodibus omnino, C
quandoquidem et ipsi homines, reliquerunt, nolen-
tes credere, quod resurrexisset ab ipsis custoditus.
Porro Dominus etiam ipse misericordia ipsorum
erat, verum noluerunt eum. Ego vero, inquit, Filius
tuus, sacrum tibi faciam : hoc est, auctor ero, ut
tibi in mundo sacrificetur sacrificium spirituale,
reddamque tibi salutem hominum, quam tibi mea
incarnatio promisit. Insuper et ante afflictionem
suam et crucem oravit : Pater, serva illos in no-
mine tuo, ut et ipsi unum sint ²⁴.

CAPUT III.

CAP. II, VERS. 11.—CAP. III, VERS. 1, 2. Datum-
que est a Domino mandatum celo, et ejecit Jonam
super aridam. Factumque est verbum Domini secundo
ad Jonam dicens : Surge et vade in Ninevi civitatem
magnum, et concionare in ipsa juxta priorem con-
cionem, quam ego locutus sum ad te. (19) Praecipitur
per divinam potentiam balææ, quæ statim inex-
plicabili quadam ratione, ad divinæ majestatis
voluntatem movetur, eque lateribus et ventre suo
incolumem atque illaesus vatem reddit. Qui ex ea
passione sua lucratus erat, ut disceret obtemperare
Deo. Injuncto enim ei, secunda vice proficisci in
urbem Ninevi, et prædicare juxta priorem prædica-

²⁴ Psal. cxxix, 5. ²⁵ Joan. xvii, 11.

Variae lectiones et notæ.

(19) Et surrexit Jonas, et profectus est Ninive, quemadmodum locutus est ei Dominus. Ex Cod. Ven.
et B^{av}.

tionem, quæ erat, quod ascendissent flagitia ejus ad Deum, non tergiversatur, sed illico surgit non corpore solum, sed animi etiam promptitudine, et resurrectione mentis : sibi que demandatum perficit. Hunc ad modum non dissimiliter, tribulationes magna sunt eruditio animadvertentibus, **195** ut quæ divinæ voluntati placuerunt, persequantur. Atque hic contemplare, qui res gestæ Servatoris nostri Jesu cum Jonæ hisce factis conveniant. Siquidem Jonas priusquam pateretur quæ est perpressus, fugit, ne Ninevi perveniret : sic Dominus ante crucem et passionem suam cunctabatur gentibus annuntiare æternum regnum : unde discipulis suis etiam præcipiebat, In viam gentium ne eatis. Ite autem potius ad oves, mandabat, quæ in domo Israel perierunt ¹⁷ : quandoquidem neque ipse alio, præterquam ad has solas missus esset. Ubi vero ab afflictione et morte sua in corde terræ triduum et trinoctium egisset, tum alia, quorumcunque Jonas typus exstitit, suscepit. Siquidem ascendit et prodiiit ipse ex interitu vita ; prædicat dein gentibus per apostolos, juxta priorem prædicationem : non enim alia Israelitis ante passionem suam, alia vero gentibus post passionem tradidit : sed enim unum super omnes Evangelium est, una fides, idem baptisma.

VERS. 3. *Ninevi autem urbs ingens erat Deo, veluti tridui iter complexa.* Grandis erat Ninevi magnitudine, ac propterea apud Deum quoque ingens erat, plurimique faciebat ejus salutem, ut qui non parum multos in ea homines sinisset, quos omnes servatum iri vellet. Quod ait : *velut iter projectionis trium dierum*, aliqui sane de spatio urbis intellexerunt, ceu trium dierum intervallo tota urbs circumiri potuerit.

VERS. 4. *Orsus est ergo Jonas ingredi in urbem, ceu projectionem itineris diei unius, et concionatus est, et dixit : Post tres dies Ninevi subvertetur.* Non recta per urbem iter faciens concionabatur, sed per forum, vicos et plateas ingrediens. Ingens autem miraculum erat, virum Hebræum ex alia terra venientem, nemini cognitum, per urbem ingredi et vociferari : *Adhuc tres dies et Ninevi subvertetur.* Sed quærat hic aliquis, quomodo Deus juxta priorem concionem prædicare jusserit. Licet igitur hic dicere, quod prophetæ hoc tantummodo breviter nobis enarrent, quod missi sint. Non enim omnia verba quæ Deus ad ipsos, et illi ad ipsum fecerunt, expresse et plane annuntiant. Proinde et in principio vaticinii hujus videmus prophetam hunc ad Deum nihil locutum esse, et interim tamen inveniemus dicentem : *Domine, nonne hi sermones mei, cum adhuc in terra mea essem ? propterea præveni ut fugerem in Tharsis. Cognovi enim, quod in*

¹⁷ Matth. x, 5, 6.

προσθεν κήρυγμα (τὸ δὲ ἦν, ὅτι ἀνέβη ἡ κακία αὐτῆς πρὸς τὸν Θεόν), οὐκ ἀναδύεται, ἀλλ' εὐθὺς ὀνίσταται, οὐ σώματι μόνον, ἀλλὰ καὶ προθυμίᾳ, καὶ ἀναστάσει ψυχῆς, καὶ τὴν κελευσθέν ποιᾷ. Οὕτως δὲ τοῖς προσέχουσιν αἱ θλίψεις μάγα παίδευμα πρὸς τὴν πρίττειν τὰ δοκοῦντα Θεοῦ. Παραθεώρει δέ μοι καὶ τὰ τοῦ Κυρίου πρὸς τὰ τοῦ Ἰωνᾶ. Οὗτος πρὸ τοῦ παθεῖν ἃ ἐπαθεν, ἀποδιδράσκει τὴν Νινευί· καὶ ὁ Κύριος, πρὸ τοῦ πάθου, κατώκει κηρύττειν τοῖς ἔθνεσιν, ὅς γε καὶ τοῖς μαθηταῖς ἀπηγόρευεν εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἔλθειν· πορεύεσθαι δὲ μᾶλλον ἐν ἐπιλετο πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλῶτα οἴκου Ἰσραὴλ· ἐπεὶ μὴδὲ αὐτὸς ἀλλαχόσε, ἢ εἰς ταῦτα, ἀποσταλῆναι. Ἐπεὶ δὲ παθὼν, ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας γέγονε, καὶ ἄλλα, ὅσα προετύπου Ἰωνᾶς, κατεδέξατο, καὶ ἀνέβη αὐτῷ ἐκ φθορᾶς ἡ ζωὴ· κηρύττει λοιπὸν καὶ τοῖς ἔθνεσι διὰ τῶν ἀποστόλων, κατὰ τὸ κήρυγμα τὸ ἐμπροσθεν. Ὅ γὰρ ἄλλα μὲν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ πρὸ τοῦ πάθους, ἄλλα δὲ τοῖς ἔθνεσι μετὰ τὸ πάθος· παρέδωκεν· ἀλλ' ἐν ἐπὶ πάντας τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ μία ἡ πίστις, καὶ ἐν τὸ βάπτισμα.

Ἡ δὲ Νινευί ἦν πόλις μεγάλη τῷ Θεῷ ὡσεὶ πορείας ὁδοῦ τριῶν ἡμερῶν. Μεγάλη ἦν (20) Νινευί τῷ μεγέθει, καὶ διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τῷ Θεῷ μεγάλη ἦν, καὶ περὶ πολλοῦ ἐποιοῖτο τὴν αὐτῆς σωτηρίαν, ὅτε δὴ πολλοὺς ἐν αὐτῇ διαπλάσας ἀνθρώπους, καὶ τούτους πάντας σωθῆναι θέλων. Τὸ δὲ, ὡσεὶ πορείας ὁδὸν ἡμερῶν τριῶν, τινὲς μὲν περὶ τοῦ διαστήματος· τῆς πόλεως ἐξεκλήφατον, ὡς διὰ τριῶν ἡμερῶν πᾶσαν (21) περινοστήσει δυνάμειν τὴν πόλιν.

Καὶ ἤρξατο Ἰωνᾶς τοῦ εἰσπορεύεσθαι εἰς τὴν πόλιν ὡσεὶ πορείας ὁδοῦ ἡμέρας μιᾶς. Καὶ ἐκήρυξε, καὶ εἶπεν· Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευί καταστραφήσεται. Οὐ κατ' εὐθὺς τῆς πόλεως ἔδειξεν ἐκλήρυνται, ἀλλ' ἀγορὰς καὶ ἀγυιάς, καὶ ῥύμας περινοστών. Θαῦμα δὲ ἦν, ἀνὴρ Ἑβραῖος, καὶ ἐξ ἀλλοδαπῆς ἤκων, καὶ οὐθενὶ διεγνωσμένος, διὰ τοῦ ἁστεως καὶ βαδίζων καὶ κεκραγώς· Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευί καταστραφήσεται. Ἀλλὰ ζητήσῃ τις ἂν, πῶς ὁ μὲν Θεὸς κηρύττειν ἐκέλευε κατὰ τὸ κήρυγμα τὸ ἐμπροσθεν. Ἐστὶ τοίνυν εἰπεῖν, ὅτι οἱ προφῆται τοῦτο μόνον συνοπτίζω· ἡμῖν δηγοῦνται, ὅτι ἀπεστάλησαν· οὐ μὲντι πάντας τοὺς λόγους, οὗς ὁ τε Θεὸς πρὸς αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐποίησαντο, διεξοδικῶς καὶ πλατείως ἀπαγγέλλουσιν. Ἀμέλει καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς προφητείας οὐδὲν λαλήσας ὁ προφήτης οὗτος (22) πρὸς Θεὸν ἐπέγνωσται· πλὴν εὐρήσομεν λέγοντα· Ὁ Κύριε, οὐχ οὗτοι οἱ λόγοι μου, ἀλλ' ὅσους μου ἐπεί τῇ

Variæ lectiones et notæ.

(20) Μεγάλη, φησὶν, ἦν, magna, inquit, erat, Col. Ven.

(21) Ὡς διὰ τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν, κατὰ τὴν ἡμέραν;

καὶ εὖρος ἔχουσιν. Τινὲς δὲ τοῦ κηρύσσοντος διὰ τριῶν ἡμερῶν πᾶσαν.

(22) Dicit οὗτος; in Cod. Ven.

μου; διὰ τοῦτο προέβουσα τοῦ γυγεῖν εἰς Θαρ-
σεῖς, διότι ἔγνω, ὅτι σὺ ἐλεήμων καὶ οἰκτιρ-
μων. Οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν καὶ τὸ, Ἔτι τρεῖς ἡμέ-
ραι καὶ Νινευὶ καταστραφήσεται, εἰρησθαι μὲν ἐν
ἀρχῇ πρὸς τὸν ὑποφῆτην (24) ὑπὸ Θεοῦ, μὴ ἀναγγρα-
φῆναι δὲ ὑπ' αὐτοῦ. Ἰστέον δὲ, ὅτι οἱ λοιποὶ ἔρμη-
νευται, Τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἀντὶ τῶν τριῶν,
ἔφησαν. Καὶ τινες ὡς ἔχοντά γε τὸ εἶδος τὸν ἀρι-
θμὸν τοῦτον ἐδέξαντο. Ἐν γὰρ τρισὶν ἡμέραις, φασί,
πότε μὲν αὐτὸς πᾶσαν περιενόστησε τὴν πόλιν·
πότε δὲ τὴν ἐπίπονον ἐκείνην μετάνοιαν οἱ Νινευῖται
τῷ Θεῷ προσήνεγκαν· πότε δὲ πρὸ τῶν πυλῶν
καθήμενος ὁ Ἰωνᾶς, τὸ τῆς προφητείας ἀνέμεινε
[f. -μενε] τέλος. Διὰ τὸ τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν,
ἀλγθέστερον εἶναι φασιν. Εἶδος δὲ καὶ τοὺς Ἑβδο-
μήκοντα τεσσαράκοντα θεῖναι ἡμέρας· τοὺς δὲ τὴν
ἀρχὴν γράψαντας, σφαλῆναι, εἶτα ἐν πᾶσι τοῖς ἀν-
τιγράφοις τὸ σφάλμα διαδοθῆναι. Πλὴν ὅρα, ὅτι οὐδὲ
τὰς τρεῖς ἡμέρας παραδεχομένοις ἀπαντήσει τι ἀτο-
πον. Οὐτε γὰρ πᾶσαν τὴν πόλιν περινοστήσαι τὸν
προφῆτην ἐπάναγκες ἦν, ἀλλ' ἅμα τε μιᾶς ἡμέρας
ἰδὼν ἐπορεύθη κηρύττων, καὶ εἰς πάντας διεδόθη τὸ
κήρυγμα, ὥστε καὶ εἰς τὸν βασιλεῖα φοῦσαι, καὶ
πρὸς τὸ ἐπιδειχθῆναι τὴν ἐπίπονον τῶν Νινευιτῶν
μετάνοιαν, καὶ παρὰ Θεοῦ προσδεχθῆναι, ἤρουν καὶ
αἱ μετὰ τὸ κήρυγμα ἡμέραι, εἴτε τρεῖς ταύτας θῶ-
μεν, εἴτε δύο· ὅπου γε καὶ μία ἡμέρα ἤρκει δεῖξαι
τοὺς ἀνθρώπους γυνσίως μεταγρόντας. Ἐκάθισε δὲ
πρὸ τῶν πυλῶν ὁ Ἰωνᾶς, εἴτε μεθ' εἶδε τούτους
οὕτω μετανοεῖν ἐπιβαλλομένους (26), ἥτοι μετὰ τὴν
πρώτην εὐθύς τοῦ κηρύγματος ἡμέραν, ἥτοι μετὰ
τὴν συμπλήρωσιν τῶν τριῶν ἡμερῶν, γινώσκων μὲν
ἔτι ἱλαρὸς πρὸς αὐτοὺς διετέθη ὁ Θεός, καὶ οὐ κα-
ταστρέψει, τούτεστι, παντελῶς ἀπολέσει· πλὴν ἀλλ'
ἀναμένων ἰσως ἐλαφροτέραν τινα τιμωρίαν αὐτοὺς
ἐπιχρῆσθαι. Εἴρηται τὰ ἡμῖν δοκούντα πρὸς τὸ μὴ
ἀθετηθῆναι τὴν περὶ τῶν τριῶν ἡμερῶν ἀρχαίαν γρα-
φὴν· ὁ δ' ἀναγινώσκων, ἃ κρινεῖ κρείττονα, προ-
ελίσθω.

Καὶ ἐπίστευσαν οἱ ἄνδρες Νινευὶ τῷ Θεῷ, καὶ
ἐκήρυξαν νηστειαν, καὶ ἐνεδύσαντο σάκκους,
ἀπὸ μεγάλου αὐτῶν ἕως μικροῦ αὐτῶν. Ἐμ-
φαντικῶς εἴρηται τὸ, Οἱ ἄνδρες Νινευὶ, τούτεστιν,
οἱ πᾶν ἄτοπον δρῶντες πρῶτον, οἱ γόντες, οἱ φαρμα-
κεῖς, οἱ δαιμονοφόροισι, ἐπίστευσαν τῷ ἀληθεῖ Θεῷ·
οἱ πάσης τρυφῆς καὶ ἀσελγείας γέμοντες, ἐνήστευ-
σαν· οἱ βλάκες, καὶ τρυφεροὶ τὴν ἀμφίαισιν, σάκ-
κους ἐνεδύσαντο. Καὶ οὐκ ἀπὸ τῶν μικρῶν καὶ
πενεστέρων ἤρξατο ἡ τοιαύτη ἀγωγή· ἀλλ' ἀπὸ τῶν
μεγάλων καὶ πλουσιωτέρων ἀρξαμένη, οὕτως ἔβη
καὶ ἐπὶ τοὺς μικροὺς διέβη. Νόει μέντοι καὶ τὸ
ἀπλῶς προσπιπτον, ὅτι ἀπὸ τῶν μεγάλων, τούτεστι,
τῶν ἀνδρῶν, ἀχρι καὶ τῶν μικρῶν, ὅ ἐστι νηπίων,

A *misericors et miserator esses. Nihil igitur miran-*
dum, dictum fuisse a Deo in principio ad subvatem
hunc: Adhuc tres dies et Ninevi subverte-
tur: (23) nec tamen ab ipso subvertendam. Obser-
vandum hic quod reliqui interpretes, quadraginta
dies pro tribus dixerunt, ac quosdam cen conve-
nientem 196 numerum hunc recepisse. Siquidem
in tribus diebus ille primum totam urbem circum-
vivit, dein laboriosam illam poenitentiam Ninevitæ
Deo obtulerunt: postea ante portas urbis sedens
propheta, prophetiæ suæ finem expectavit: hinc
et quadraginta dierum spatium verius esse dicunt.
Atqui verisimile est Septuaginta primum quadra-
ginta posuisse dies, ac eos qui principio descri-
pserunt errasse, postea et in cuncta exemplaria
errorum esse transfusum. Attamen vide, quod
neque tres dies accipientibus, aliquid absurdi
obveniat. Neque enim totam urbem circumire
prophetam necessum erat, verum simul unius diei
iter profectus est prædicans, ut ista prædicatio ad
omnes perferretur, atque ad ipsum usque regem
perveniret. Atque ut gravis ista et anxia Ninevita-
rem poenitentia demonstraretur, a quo Deo susci-
peretur, sufficiebant post prædicationem dies, sive
tres illas statuamus, sive duas. Quandoquidem una
dies satis fuisset, ostendere homines germane
resipuisse, et meliorem induisse mentem. Sedit
autem ante portas urbis Jonas, (25) sive ne intue-
retur in eos adeo ad poenitentiam conversos, sive
post primam statim prædicationis diem, seu post
tridui completionem, cognoscens quod propitius
casset illis Deus, et non subverteret, hoc est, fun-
ditus perderet: verumtamen exspectabat fortasse
leniorem aliquam poenam illis adducendam. Dixi-
mus quæ nobis visa sunt, ne rejiciatur de tribus
diebus vetus scriptura. Qui hæc nostra leg-rit,
quæ judicabit meliora, seligat.

Vers. 5. Et crediderunt viri Ninevi Deo, et in-
dizerunt jejunium, et induti sunt sacco, a magno
ipsorum usque ad parvum. Significanter dictum est,
viri Ninevi, hoc est, nihil non absurdi antea
D facientes, venefici et incantatores, dæmonibus
agitati, crediderunt vero Deo; omnibus deliciis et
lasciviis referti, jejunio se macerarunt; molles et
delicati, sacci induerunt habitum. Neque tale stu-
dium a tenuioribus et pauperioribus initium duxit:
verum a magnis et opulentioribus exordio sumpto,
ad tenuiores etiam pervenit et minores. Observa
autem hic simpliciter contingens, quod a magnis
nempe viris, ad parvos, hoc est ad infantes usque
poenitentiae indicia sint exhibita. Sic illi, qui neque

Variae lectiones et notæ.

(23) Minime tamen fuisse ab eo descriptum. Sic
ex utroque Cod. Ven. et Bav. Lonicerus autem le-
gisse videtur ἀναστραφῆναι, cum subvertendum
reddiderit.

(24) Προφῆτην, vatem, Cod. Ven.

(25) Sive postquam eos ita poenitentes vidit, etc.

(26) Μεταβαλλομένους, Cod. Bav.

unquam animæ commodantem sermonem audire, A discipuli sunt facti hominis pauperis et ignoti: Judæi vero, et Moſen et prophetas deridentes, tandem et ipsi Deo minime obsequentes (27), deicidæ, ut ita dicam, facti sunt.

197 VERS. 6, 7. *Et appropinquavit sermo ad regem Ninevi, surrexitque a solio suo, et deposuit stolam suam a sese, et amictus est sacco, et sedit in cinere. Et promulgatum est, et indictum in Ninevi, a rege, tum proceribus ejus, dicentibus: Homines et jumenta esboves et oves non gustent quidquam, neque pascua carpant, et aquam non bibant.* Postquam magnates primi orsi sunt poenitentiam, merito celeriter etiam ad ipsum usque regem perducta est fama prædicationis. Ac vide hic prudentem hominem, et propria mala agnoscentem. Non incredulus fuit, neque subsannavit sermonem, nec ægre tulit duram istam interminationem, ac cognoscens quod male vixisset exacto tempore (natura enim ita comparatum est, ut conscientia peccatum indicet), desilit quidem a throno in quo sederat prius, multaque non optime judicaverat, mandaveratque, sedet in cinere et pulvere, ac auro interspersant, et gemmis glutinatam, delicatamque vestem exuit, aspero induto sacco, virosum et intolerabilem odorem præbente; adeo plane sit philosophus, severam vitam sumendo, omnibusque ostendit, nequidquam eos consuetudinem proponere, ut quæ vincire ipsos possit etiamnum ac perdere. Divulgatque, ut et bruta pecora simul jejumentis: non veluti Deus hoc inquirat a jumentis, sed veluti illis magnitudinem alacritatis circa jejunium ostendentibus, propterea et bruta et jejuna manere animalia cogunt. Norant etiam alias, quod conferret eis ad majorem et operosiorum mentium suarum correctionem, jumentorum etiam afflictio. Cogitant autem secum in animo, quod si animantia, peccati expertia, jejumentis, multo magis sese idem facere debere, ut qui peccatis sint obnoxii. Simul etiam hoc ratiocinabantur: quod irrationalibus animantibus fame pressis, aliis quidem balantibus, aliis vero mugientibus, et quibuslibet naturali usis voce, ipsi ad uberiores ardentioresque lacrymas, præ compassionem, permoveantur: Deus autem eo pronius misertus, suam bonitatem impertiat. Quidam hic per jumenta efferos homines, atque ratione alieniores, monstrose putarunt.

VERS. 8. *Circumjeceruntque saccos homines et jumenta.* Per saccos, afflictionem illam intellige. Neque enim jumenta saccis amiciebantur.

Et clamaverunt ad Dominum extense. Si clamaverunt accipias, ut communiter hominibus et jumentis tribuas (etenim et famelicorum animantium

τὰ τῆς μετανοίας γνωρίσματα ἐπεδείξαντο. Ἄλλ' οὗτοι μὲν οἱ μηδέποτε μηδεὶν λόγου ψυχωφελοῦς ἀκροασάμενοι, μαθηταὶ γεγόνασιν ἀνθρώπου πένητος καὶ ἀγνώστου· Ἰουδαῖοι δὲ, καὶ Μωσέω καὶ προφητῶν καταγελῶντες, τελευταῖον καὶ αὐτῷ τῷ Σωτῆρι Θεῷ ἀπιστήσαντες, Θεοκτόνοι γεγόνασιν.

Καὶ ἤγγισεν ὁ λόγος πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Νινευτ, καὶ ἐξάνεστι ἀπὸ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, καὶ περιβέβητο τὴν στολὴν αὐτοῦ ἀφ' αὐτοῦ (28), καὶ περιβέβητο σάκκον, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ σποδοῦ. Καὶ ἐκηρύχθη, καὶ ἐρρέθη τῇ Νινευτ παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν μεριστάνων αὐτοῦ, λεγόντων· Οἱ ἄνθρωποι, καὶ τὰ κτήνη, καὶ οἱ βόες, καὶ τὰ πρόβατα, μὴ γευσάσθωσαν μηδὲν, μηδὲ ρεμέτωσαν, καὶ ὕδωρ μὴ πίετωσαν. Ἐπειδὴ οἱ μεγιστάνες πρῶτοι τῆς μετανοίας ἤρξαντο, εἰκότως ἀνγνέχθη ταχέως καὶ ἐπὶ τὴν βασιλεία ὁ λόγος τοῦ κηρύματος. Καὶ ὅρα εὐγνώμονα ἄνθρωπον, καὶ τῶν οικείων κακῶν ἐπιγνώμονα· Οὐκ ἠπίστησεν, οὐ διεχλεύασε τὸν λόγον, οὐκ ἠγρίανεν ἐπὶ τῇ ἀποτομῇ τῆς ἀπειλῆς· ἀλλὰ γνοῦς, ὅτι κακῶς ἐζήσε τὸν προδιανυσθέντα (29) χρόνον (φυσικῶς γὰρ τὸ συνειδὲς τὴν ἁμαρτίαν ἐπιδεικνύει), ἀποπτήξῃ μὲν τοῦ θρόνου, ἢ οὐ καθήμενος πρὶν, πολλὰ κακῶς ἐκρινέ τε καὶ διατάξατο, ἀθήηται δὲ ἐπὶ σποδοῦ καὶ κίνεως· καὶ τὴν μὲν χρυσόπαστον, καὶ λιθοκόλλητον, καὶ τρυφερὴν στολὴν ἐκδύεται, ἐνδύεται δὲ σάκκον τραχύν, καὶ οὐκ ἀνεκτῶς ὁδωδότης. Οὕτως ἄθρόον φιλόσοφος γίνεται, καὶ δεικνύσι πᾶσιν, ὅτι μάτην προβάλλοντες τὴν συνήθειαν, ὡς δεσμεῖν δυναμένην, καὶ κηρύττει ἵνα καὶ τὰ ἄλογα συννηστεύσωσιν· οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦτο ζητοῦντος παρὰ τῶν κτηνῶν, ἀλλ' ὡς ἐκείνων τὴν ὑπερβολὴν τῆς περὶ τὴν νηστείαν προθυμίας δεικνυόντων, διὰ τοῦ καὶ (30) τὰ ἄλογα καταναγκάζει νηστεύειν. Καὶ ἄλλως δὲ ἤδσαν, ὡς συμβαλεῖται αὐτοῖς εἰς ἐπιπονωτέραν μετάνοιαν ἢ τῶν κτηνῶν κακοπάθεια, ἐννοοῦσιν, ὡς εἰ τὰ ἀναμάρτητα κτήνη νηστεύουσι, πολλῷ μᾶλλον αὐτοὶ τοῦτο ποιεῖν ὀφείλουσιν, οἱ ταῖς ἁμαρτίαις ὑπεύθυνοι· ἕνα δὲ καὶ τοῦτο ἐλογίζοντο, ὡς τῶν ἀλόγων ζῶων τῷ λιμῷ πιεζομένων, καὶ ἐκάστων τῇ φυσικῇ κεχρημένων φωνῇ, αὐτοὶ μὲν πρὸς θερμότερα δάκρυα ὑπὸ τῆς συμπαθείας ἀπενεχθήσονται· ὁ δὲ Θεὸς σπλαγχνισμένος, ἐτοιμότερον τὴν οἰκίαν ἐπιδώσει χρηστότητα. Τινὲς δὲ, κτήνη, τοὺς ἀλογωτέρους τῶν ἀνθρώπων λέγεσθαι ἐνταῦθα ἐπερατεύσαντο.

Καὶ περιβάλλοντο σάκκους οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ κτήνη. — Σάκκους, τὴν κακοπάθειαν νόει· οὐ γὰρ δὴ τὰ κτήνη ἐσακχοφόρου.

Καὶ ἀρεθίσαντο πρὸς τὸν Θεὸν ἐκτενῶς. Εἰ μὲν τὸ, ἀρεθίσαν, κοινὸν λαμβάνεις, ἐπὶ τε τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κτηνῶν (καὶ γὰρ καὶ αἱ τῶν ζῶων

Variæ lectiones et notæ.

(27) *Credentes.* Ex God. Ven. et Bav. Lonicerus forte legit ἀπειθήσαντες.

(28) Verba ἀφ' αὐτοῦ, a seipso, desunt in Cod.

Ven.

(29) Προδιανυσθέντα. Cod. Bav.

(30) Διὰ τοῦτο καὶ, propterea et, Cod. Ven.

τῶν λιμωττόντων φωναι, οἷα ἱκετηρία τις ἦσαν τῇ Α τοῦ Θεοῦ χρηστέτητι, τὸ, Ἐκτενώς, νοήσεις, ἀντὶ τοῦ, συντεταμένως, ὑπερβολικῶς· εἰ δὲ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων μόνων, νόει ὅτι καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνοντες, ἀνεβδών, ὃ φυσικὸν ὥσπερ ἐστὶν ἡμῖν ἐκτείνειν τὰς χεῖρας, ὅτε ἱκετεύομεν, οἷον εἰ δρᾶξασθαι ἐπιποθοῦσι τοῦ ἱκετευομένου, καὶ λαβεῖν τάχιον ἀπ' αὐτοῦ ὃ αἰτούμεν.

Καὶ ἀπέστρεψεν ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ ἀπὸ τῆς κακίας (31) τῆς ἐν χερσὶν αὐτῶν. Οὐ μόνον τῇ νηστείᾳ καὶ τῷ σάκκῳ, ἤτοι τῇ κακοπαθείᾳ χρώμενοι τὸν Θεὸν ἱκετεύουν, ἀλλὰ καὶ τρόπους διωρθώσαντο· οὗτος γὰρ τῆς ἀληθοῦς μετανοίας ὁ ὁρὸς, ὡς ἐν Ἠσαῖα λέγει· Οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐγὼ ἐξελεξάμην, καὶ ἡμέραν, ταπεινοῦν ἀνθρώπων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ἀλλὰ λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας. Καὶ πάλιν, Μάθε καλὸν ποιεῖν. Οἱ μὲν οὖν πενέστεροι ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρᾶς ἀπέστρεψαν (32) μέθης, ψεύδους, ἀσελγείας, ὕβρεως, καὶ τῶν τοιούτων· οἱ δὲ δυνατώτεροι, καὶ ἀπὸ τῆς ἀδικίας τῆς ἐν χερσὶν αὐτῶν, τῆς ἐν βίᾳ (33) καὶ καταδυναστείᾳ τελουμένης· τὴν γὰρ βίαν αἱ χεῖρες σημαίνουσιν. Οὕτω καὶ ἐν τῇ συνήθει ὁμιλίᾳ λέγομεν· Ὁ δεῖνα χειρὶ ἐπραξε τόδε τι. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀδικῶς κρίνων διὰ δῶρα, ἐν χερσὶν ἔχει τὴν ἀδικίαν, ἀδικον τὴν ψῆφον τιθεῖς· καὶ ὁ ἐκ τοῦ ἀρπάζειν πλουτῶν, ἐν χερσὶν ἔχει τὴν ἀδικίαν. Ὅταν δὲ ὁ μὲν ψηφοφορεῖ ἐννόμως, ὁ δὲ ἀποκτείνεται φιλανθρώπως, ἀποστρέφουσιν ἀπὸ τῆς ἀδικίας τῆς ἐν χερσὶν αὐτῶν.

Λέγοντας, Τίς οἶδεν, εἰ μετανοήσει καὶ παρακληθήσεται ὁ Θεός, καὶ ἀποστρέψει ἐξ ὀργῆς θυμοῦ αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀπολώμεθα; Ὅρα συνεισέτις ἀνθρώπους· Οὐκ εἰς ἀπογνώσιν ἐβρόμην ἐαυτούς, αἰσθόμενοι τοῦ μεγέθους τῶν ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ συνελόγισαντο καὶ τὴν ἡμερότητα τοῦ Κριτοῦ, καὶ ὅτι μετανοήσει, τουτέστι μετασφουλεύσεται, καὶ μεταβαλεῖ τὴν ἀπειλὴν, καὶ παρακληθήσεται, τουτέστιν ἡμερωθήσεται. Ἀλλ' οὐχ οἱ Ἰσραηλίται τοιοῦτοι· ἀλλὰ τί ἔλεγον, ἄκουσον· Αἱ ἀνομίαι ἡμῶν ἐφ' ἡμῖν εἰσι, καὶ ἐν αὐταῖς ἡμεῖς τηχόμεθα, καὶ πῶς ζητούμεθα; Ταῦτα δὲ ἔλεγον, μὴ θέλοντες ἀποστρέψαι ἀπὸ τῶν πονηριῶν, ἀλλ' ἐνηδόμενοι ταῦταις, καὶ ἐπίτηδες προβαλλόμενοι τὸ ἀνίατον ἐξ ἀπογνώσεως. Ἀλλ' ὁ Θεὸς ἔλεγεν αὐτοῖς· Ἀποστροφῇ ἀποστρέψατε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ὑμῶν τῆς πονηρᾶς, καὶ ἵνα εἰ ἀποθνήσκετε, οἶκος Ἰσραὴλ; Οὕτω δεῖ καὶ ἡμᾶς μετανοεῖν, ὡς οἱ Νινευῖται, ὅσῳ μείζων ἔχομεν κακὰ, τοσούτῳ μᾶλλον ἐννοοῦντες καὶ τὴν τοῦ Ἀεσπότου φιλανθρωπίαν, ἣ οὐδ' ἐστὶν εἰπεῖν, ὅσῳ μέτῳ ὑπερβάλλει τὸ πλῆθος τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν.

³¹ Isa. LVIII, 6. ³² Ibid. I, 17.

Variae lectiones et notae

(31) Ἀδικίας, *injustitiarum*, Cod. Ven.

(32) Ὑπέστρεψαν, Cod. Bav.

(33) Τουτέστι τῆς ἐν βίᾳ, Cod. Ven.

A voces, seu quædam supplicatio fuerunt erga Dei benignitatem), *extense* intelliges pro impenso, hyperbolice. Sin hominibus tantum accommodes, intellige, quod extensis manibus clamaverint. Natura enim veluti nobis adhærescit, expressis manibus supplicare, 198 seu accepturis quidquam ab eo, cui supplicamus, ac velocius sumpturis id quod ab eo petimus.

Ac reversus est quisque a via sua prava, aque malo quod erat in manibus ipsorum. Non tantum jejuniis et sacco, vel maceratione sui utentes, Deum supplices precabantur, cæterum et mores suos, et vitæ rationes correxerunt, quæ veræ est poenitentiae finitio, veluti in Isaiâ dicit: *Non hoc jejunium elegi, nec diem, quod humiliaret homo animam suam. Enimvero solve omnem iniquitatis et injuriarum copulam* ³¹. Et iterum: *Discite benefacere* ³². Pauperiores ergo a via prava reversi sunt, nimirum ab ebrietate, mendacio, lascivia, injuria, ac talibus. Potentiores autem ab iniquitate discesserunt, quæ in manibus ipsorum erat, quam violentè et injuste, freti potentia sua, peregerunt: nam manus vim significant. Sic et in consueto et familiari colloquio dicimus: Quidam manu sua hoc egit. Jam qui injuste judicat, muneribus corruptus, in manibus habet iniquitatem, injustum calculum ponens: sic qui ex rapina ditescit, in manibus iniquitatem seu injuriam tenet. At quando alius sententiam fert legitime, et alius amice et humaniter obtinet, revertuntur ab injuria sua quæ in manibus ipsorum erat.

VERS. 9. Dicentes: Quis novit, si mutet sententiam et concilietur Deus, et avertat se ab ira indignationis suæ, et non pereamus? Vide prudentes homines. Non ad desperationem projecerunt se, sentientes magnitudinem peccatorum, sed judicis mansuetudinem simul considerarunt, quod sententiam mutabit, hoc est, aliud deliberabit, et transmutabit minas, et adhortationem admittet: hoc est, tranquillus erit et mansuetus, pacabitur. Atqui Israelitæ tales non sunt, sed quid dixerint, audi: Iniquitates, inquit, nostræ, super nos sunt, et nos in ipsis liquescimus. Et quando vivemus? Hæc autem dixerunt, nolentes avertere sese a pravitate, sed in ea se oblectantes, ac studiose ex desperatione opposcentes immedicabilem partem, (34) nulla in se pharmaca quidquam posse autumantes. Deus tamen eis hunc in modum locutus est: Revertimini efficaciter a via vestra prava. Et cur mortem obitis, domus Israel? Sic igitur nos Ninevitarum instar vitam nostram corrigere par est. Quanto majora mala habemus, tantò magis Domini mansuetudinem reputantes, quam nullis verbis exprimere licet, quanta mensura exsuperet multitudinem peccatorum nostrorum.

(34) Desiderantur in Cod. Ven. et Bav. verba, quæ latinis hisce *nulla in se pharmaca quidquam posse autumantes* respondeant.

Et revertatur ab ira indignationis suæ, et non perdamus. Indignatio quidem est iudicium, quod tristitia quædam adducat ei qui demeruerit. Ira vero est labor jam et ipsa puniitio, quæ ab iusto iudice adducitur. Perinde ac medicus, simul ac flammantem **199** et sanie refertam partem, latentem tamen observaverit, iudicat necessariam esse sectionem, hoc ipsum Scriptura indignationem nominat: post hoc iudicium, insequitur sectio, cruciatum parans in eo qui scinditur, atque istud ira nominata est. Avertetur igitur, inquit, Deus, ne laborem et pœnam super nos ducat, quæ indignationis ejus effectus est. Consuevit ad modum David inquit: *Quoniam ira in indignatione ejus* ¹⁰.

Vers. 10. *Respexit autem Deus opera ipsorum, quod reversi essent a viis suis pravis.* Jejunium ipsorum non aspexit, sed opera ipsorum, videlicet bona quæ fecerunt, eo quod declinassent a via scelerosa. *Declina*, inquit, David, *a malo et fac bonum* ¹¹. Proinde jejunium non fuit per sese sufficiens ut propitium redderet, ut placaret Deum, nisi et mores correxissent, et bona opera exhibuissent.

Aliteravitque sententiam super malo, quod locutus erat ut faceret eis, (37) et non fecit. Super pœnitentia Nineuitarum, et ipse Deus alterat institutum animi sui: non quod æque atque nos, eum alicujus rei pœniteat (non enim jam hoc, jam illud vult), sed permutationem minarum, ut supra dictum est, *metάνοιαν*, hoc est sententiæ animi alterationem propheticus sermo nominat. Si enim Deus, hominibus instar mutaretur, jam tum non interminatus fuisset, sed enim statim punivisset. At cum salute mortalium gaudeat, interminatur horrenda, ut ne eadem tandem adducere occasionem sumat. Malum autem hic, seu malitiam audiens, non intelliges pravitatem: non enim vitiorum operator est Deus, qui vitiositatis est destructor: verum per malitiam hic sermo propheticus afflictionem indicat, quam Deus ipsis antea interminatus, non erat super eos ducturus, ut qui resipuerint, iidem ut in alio propheta dictum est: *Non est malum in urbe, quod Dominus non fecerit* ¹². Et alio in loco: *Appone eis mala, Domine*, hoc est, affligentia et perturbantia. Ac præter hos, paulo infra dicit de ipso Jona et cucurbita Scriptura, *Ut umbra præberet ei a malis*, hoc est ab afflictione ejus.

CAPUT IV.

Vers. 1, 2. *Constristatus est igitur Jonas tristitia magna, et confusus, oravit ad Dominum, ac dixit: Domine, nonne hi sermones mei, cum adhuc essem in terra mea? Propterea anteverit, ut sugerem in Tharsis. Quandoquidem cognovissem te esse miseri-*

A *Kαὶ ἀποστρέψει ἐξ ὀργῆς θυμοῦ αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀπολύμεθα.* θυμὸς μὲν ἐστὶν ἡ κρίσις τοῦ ἐπαχθῆναι τὰδε τινὰ σκυθρωπὰ τῷ ἀέθρῳ ὀργῇ (35) δὲ, ὁ πόνος ἥδη καὶ ἡ κόλασις, ἡ ἀπὸ τοῦ δικαίου Κριτοῦ ἐπαγομένη. Οὖν, ὁ ἱατρὸς σημειώσας τὸ φλέγμαίνον μέρος καὶ ὑποκυλιν, κρίνει ἀναγκαίαν εἶναι τὴν τομήν· τοῦτο θυμὸν ὀνομάζει ἡ Γραφή. Μετὰ δὲ ταύτην τὴν κρίσιν ἐπακολουθεῖ καὶ ἡ τομή, ὁδύνην ἐμποιοῦσα τῷ διακοπτομένῳ· τοῦτο ὀργὴ Θεοῦ ὀνομάσται. Ἀποστρέψει οὖν, ἴσῃσιν, ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ πόνου ἐπαγαγεῖν ἡμῖν καὶ κόλασιν, ἥτις κόλασις τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ ἀποτελεσματῶσται. Τοιοῦτον καὶ Δαυὶδ εἶπεν· Ὅτι ὀργὴ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ.

B *Εἶδεν (36) ὁ Θεὸς τὰ ἔργα αὐτῶν, διὰ ἀπέστρεψαν ἀπὸ τῶν ὁδῶν αὐτῶν τῶν πονηρῶν.* Οὐ τὴν νηστείαν αὐτῶν εἶδεν, ἀλλὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, δηλονότι τὰ ἀγαθὰ ἃ ἐποίησαν, διότι ἀπέστρεψαν ἀπὸ τῶν πονηρῶν. Ἐκκλῆρον γάρ, φησὶν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν. Ὡς ἡ γε νηστεία οὐκ αὐτάρκης ἦν ἐξελίχσασθαι τὸν Θεόν, εἰ μὴ καὶ τὰ ἥδη διωρθώθησαν καὶ ἔργα ἀγαθὰ ἐπεδείξαντο.

Καὶ μετενόησεν ἐπὶ τῇ κακίᾳ ἣ ἐλάλησε αὐτοῖς. Τῇ μετανόῃ τῶν Νινευιτῶν χαρίζεται καὶ ὁ Θεὸς μετάνοιαν, οὐχ ὡς ὁμοίως ἡμῖν μετανόων (οὐ γὰρ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο βρῆται), ἀλλὰ τὴν μεταβολὴν τῆς ἀπειλῆς, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, μετάνοιαν ὁ λόγος ὀνομάζει· τοῦτου γὰρ ἕνεκα οὐκ ἠπειλήσεν ἄν (38), ἀλλ' ἐτιμωρίσαστο εὐθύς. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῇ σωτηρίᾳ χαίρει, ἀπειλεῖ τὰ φοβερά, ἵνα μὴ ἐπάγῃ αὐτά. Κακίαν δὲ ἀκούων, μὴ φαυλότητα ἑνοήσῃς. Οὐ γὰρ ἐστὶ κακῶν ἐργῶν τῆς ὁ τῆς κακίας ἀναιρέτης· ἀλλὰ κακίαν ἐνταῦθα τὴν ἀκάκωσιν ὁ λόγος δηλοῖ, ἣν ἀπειλήσας ὁ Θεὸς αὐτοῖς πρότερον, οὐκέτι ἐμελλεν ἐπαγαγεῖν ὡς μετανοήσασιν, ὡς ἐν ἄλλῳ προφήτῃ εἴρηται· Οὐκ ἐστὶ κακία ἐν πόλει, ἢν Κύριος οὐκ ἐποίησεν· καὶ ἀλλαχόθι, Πρόσθετε αὐτοῖς κακὰ, Κύριε, ταῦτά ἐστι τὰ κακοῦντα καὶ ἀνιώντα. Καὶ παρὰ τοῦτω δὲ αὐτῷ τῷ Ἰωνᾷ, μικρὸν κατωτέρω, Τοῦ σκιάζειν αὐτῷ, φησὶν, ἀπὸ τῶν κακῶν αὐτοῦ.

Appone eis mala, Domine, hoc est, affligentia et perturbantia. Ac præter hos, paulo infra dicit de ipso Jona et cucurbita Scriptura, *Ut umbra præberet ei a malis*, hoc est ab afflictione ejus.

D

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

Καὶ ἐλυπήθη Ἰωνᾶς λύπην μεγάλην, καὶ συνεχύθη, καὶ προσήυξατο πρὸς Κύριον, καὶ εἶπεν· Ὁ δὴ Κύριε, οὐχ οὗτοι οἱ λόγοι μου, ἐν ὄντος μου ἐν τῇ γῇ μου; διὰ τοῦτο πρόεβου τοῦ φυγεῖν εἰς θάλασσιν, διότι ἔγνων, διὰ τὸ ἐλ-

¹⁰ Psal. xxix, 6. ¹¹ Psal. xxxvi, 27. ¹² Amos iii, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(35) Ὡς περὶ δὲ καὶ ὀργῇ, Cod. Ven.

(36) Καὶ εἶδεν, ei vidit, seu novit, Cod. Ven.

(37) Verba et non fecit desunt in utroque laudato Cod.

(38) Τοῦτου γὰρ ἕνεκα ἠπειλήσεν, ἵνα μὴ κολάσῃ,

ὡς εἶχε κολάσαι· ἐβούλετο, οὐδ' ἠπειλήσεν ἄν. Hac enim de causa minatus est, ut ne puniret: quemadmodum si punire voluisset, ne minatus quidem esset, Cod. Ven.

ἡμῶν καὶ μικροθύμους, καὶ πολυέμερος καὶ μετα-
 ρώων ἐπὶ κακίῃς. Αἱ μὲν τρεῖς ἡμέραι συνεπλη-
 ρώθησαν, μεθ' ἧς ἡ καταστροφή τῇ Νινευὶ ἡπει-
 λητο· τοῦ δὲ Θεοῦ μηδὲν τοιοῦτον ἐπενεχόντος τοῖς
 πικρῶς μετανοήσασιν, καὶ σφᾶς αὐτοὺς κολασαμέ-
 νοις, διὰ τῆς συντονωτάτης κακοπαθείας λυπεῖται
 ὁ Ἰωνᾶς, οὐχ ὡς φθονῶν τοῖς σωθεῖσιν, οὐδὲ ὡς
 ἐφθόμενος ἀπωλείαις ἀνθρώπων (πόρρω γὰρ ταῦτα
 τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πραέος Πνεύματος, οὗ καταγύγιον
 ἦν οὗτος), ἀλλ' ὅτι ἐκινδύνους ψεύστης λογισθῆναι,
 καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀγύρτης, μάτην αὐτοὺς τεθορυγηκώς,
 καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου λαλῶν, ἀλλ' ἀπὸ κοι-
 λίας φωνῶν. "Ενθεν τοι καὶ δικαιολογεῖται πρὸς
 τὸν φιλόανθρωπον, καὶ, Οὐχὶ ταῦτα, φησὶν, ἔλεγον,
 εἰ ὢν ἐν τῇ Ἰσραηλίδι γῇ, ὅτι σὺ ἐλεήμων εἶ·
 "Εῶρων γάρ σε καὶ περὶ τὸν Ἰσραὴλ πολλὴν μα-
 κροθυμίαν ἐπιδεικνύμενον, καὶ πᾶσι διεγίνωσκον
 τὰ σὰ σπλάγχνα· καὶ διὰ τοῦτο τὴν προφητικὴν (40)
 ἀξίαν ἀπέφυγον, ὅτι ἐγίνωσκόν σε μετανοοῦντα ἐπὶ
 ταῖς κακίαις, τουτέστι ταῖς κακώσεσιν, ὥστε μὴ
 ταύτας ἐπάγειν τοῖς τέως δόξασιν ἀξίοις.

Νῦν (41), Δέσποτα Κίρις, ἴδὼς τὴν ψυχὴν
 μου ἀπ' ἐμοῦ, δεῖ καλὸν τὸ ἀποθανεῖν με, ἢ ζῆν.
 Πρῶτερον μὲν, φησὶ, κῆτει καταποθείς, τυχόμεν
 ἀναστῆναι ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν μου. Νῦν δὲ τούναν-
 τιον ἀποθανεῖν ἱμεῖρομαι· τοῦτο γὰρ κάλλιον, ἢ
 ζῶντα ψευδῇ με νομίζεσθαι, καὶ βλασφημεῖσθαι τῆς
 προφητείας τὸ χάρισμα. Τάχα μὲν οὖν ἂν τινὶ δόξειε
 μικρόψυχος ὁ προφήτης, καὶ μὴ τῷ Θεῷ παραχωρῶν
 (42) τὸν αὐτοῦ κριμάτων. Καὶ ἴσως οὐ θαυμαστόν·
 ἄνθρωπος γὰρ ἦν, καὶ ταῦτα τῆς Παλαιᾶς, ἐνθα καὶ
 οἱ δοκοῦντες τέλειοι, ἀτελεῖς ἔτι. Τάχα δὲ καὶ οὐχ
 ὡς μικρόψυχος ἀθυμεῖ· οὐ γὰρ ὑπὲρ τῆς οἰκίας
 δόξης, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ, εἴπερ ἐκείνου χάρις
 ἢ προφητεία, ἥς διαπιστώσεως, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ
 ἐβλασφημήθη ἂν παρὰ τοῖς ἔθνεσι.

Καὶ εἶπε Κύριος· Εἰ σφόδρα λελύπησαι σὺ·
 Λυπούμενον τὸν προφήτην ἀνακτάται ὁ Θεός, διὰ
 τοῦ ἔρωτᾶν, εἴπερ λελύπηται· ἔρωτῶν γὰρ, ἐπι-
 πλῆττειν αὐτῷ δοκεῖ, ὡς οὐ καλῶς λυπηθέντι.
 Τοῦτο δὲ σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν. "Εφη
 γάρ· "Αρα δικαίως ἐλυπήθης; Καὶ· Εἰ καλῶς
 ἐλυπήθης; τουτέστι, Σκόπησον παρὰ σαυτῷ (43), εἰ
 δ· καίως (45) ἔχεις τὰς τῆς λύπης ἀφορμάς. "Αλλ'
 ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν ἑαυτῷ (46) καθιστᾷ λατρὸν, δι-
 εγείρων λογίσασθαι, ὅτι ἀδίκως λελύπηται, καὶ
 παύσασθαι τῆς ἀθυμίας. "Επεὶ δὲ οὐ συνήκεν ὁ προ-
 φῆτης, πρὸς τῷ τέλει αὐτὸς ὁ Κύριος τὴν αἰτίαν τοῦ
 μὴ δεῖν λυπεῖσθαι ἀριθλότατα παρίστησιν αὐτῷ,

Variae lectiones et notæ.

(39) Sed e ventre loquens, tanquam ἐγγαστρίμυ-
 θος. Ita græca sonant.

(40) Προφητείαν, prophetiam, Cod. Bav.

(41) Καὶ νῦν, et nunc, Cod. Ven.

(42) Παραχωρεῖν, Cod. Bav.

(43) Interrogans enim, ei vitio vertere videtur, quod

A corde et longanimum, et multæ miserationis, mu-
 tantemque animi sententiam super malo. Tres dies
 completi fuere, post quas subversio Ninevi, jux-
 tatis Jona minas, secutura erat. Deo vero nihil tale
 adducente super Ninevitas, amare pœnitentes, se-
 que 200 ipsos punientes vehementissima afflictione
 mœrore afficitur Jonas: non tanquam servatis invi-
 dens neque tanquam internecionibus hominum volu-
 ptatem capiens (procul enim hæc a bono et mansueto
 Spiritu, cujus domicilium et habitaculum erat ille),
 cæterum, quia periculum erat, ne ipse etiam mendax
 reputaretur, quique ceu præstigiator aliquis frustra
 turbaverit, non ex ore Domini locutus, sed (39) ex
 concavitate vocum, hinc et apud clementem Domi-
 num sese defendens: Nonne, inquit, hæc dixi,
 cum adhuc in terra Israelitide eram, quod tu mi-
 serator es? Videbam namque te Israeli nullam
 magnanimitatem exhibere, atque experientia tua
 misericordiæ viscera cognoscebam, eamque ob
 causam prophetæ functionem fugiebam: quando-
 quidem agnoscerem te mutare sententiam super
 malis, hoc est afflictionibus, ut eas non induceres
 super eos, qui sedulo commeruissent.

VERS. 3. Nunc itaque, Domine Deus, accipe ani-
 mam meam a me, quoniam satius est mihi mori,
 quam vivere. Antea, inquit, cum essem a balena
 devoratus, precabar ascendere ex corruptione
 vitam meam: nunc contrarium desidero, nempe
 obire diem: hoc enim melius est, quam viventem
 mendacem reputari, ac prophetiæ donum vitupe-
 rari. Forsan cuipiam pusillanimis propheta videri
 queat, qui Deo suajudicia non permittat. Neque hoc
 fors mirandum foret: homo enim erat, idque Vete-
 ris Testamenti, ubi et qui perfecti videbantur,
 imperfecti erant. Attamen non sic fortasse pusil-
 laninis est, ut animum despondeat: non enim hoc
 pro sua gloria Dei facit. Siquidem illius gratia et
 donum prophetia est, qua intercidente, Deus Israe-
 lis a gentibus vituperaretur.

VERS. 4. Dixitque Deus: Nonne tu vehementer
 contristatus es? Conturbatum prophetam refovet
 Deus, interrogando, num sit contristatus. (43) In-
 terrogatus enim, terrere ipsum videtur, ceu non
 recte mœrore affectum. Atque hoc apertius Sym-
 machus. Dixit enim: Nunquid jure contristatus
 es? Et: Num recte contristatus es? hoc est, consi-
 dera penes teipsum, an justam habcas mœrores
 ansam: hicque ipsum sibi medicum constituit,
 excitans considerare, quod injuste conturbatus sit,
 ac a desperatione ita cesset. Quæ dum propheta
 non intellexit, ipse tandem Dominus causam, cur
 minime tristari debeat, manifestissime ipsi exhibet,

non recte mœreret.

(44) Περὶ σαυτοῦ, de teipso, Cod. Ven.

(45) Δίκας, Cod. Ven. sed scribendum puto δι-
 καίας, justas.

(46) Ἐαυτοῦ, sui ipsius, Cod. Ven.

et scite admodum et valde sapienter cucurbitam pro-

VERS. 5. *Egressus Jonas ex urbe, sedit ex adverso urbi, fecitque sibi atlegiam, ac sedit sub ea, usque dum videret, quidnam obventurum esset civitati. Hoc primo factum, 201 ut quidam dicunt, postremo posuit propheta. Explicata enim Ninevitarum correctione animi, huic simul divinam clementiam annectere voluit, ac mœrorem ex eo sibi factum, eaque verba, quibus Dominum convenit : quocirca eum posterius narrare apparet, quæ prius contigerunt. Jonas, concione sua peracta, exiit urbem : fixoque tabernaculo, exspectavit (47) concionis suæ eventum. Perspicuum enim, quod ista præ animi turbatione acciderint. Exactis enim definitis diebus, nihil eorum quæ minatus erat, evenire contemplatus, nec interire urbem, dolet animum. Hanc igitur ex mœrore ad Deum precationem facit, veluti cum Deo expostulans. Alii sunt diversæ sententiæ : nimirum, quod ista ex adverso sessio post animi desponsionem sive luctum contigerit, eo ordine, quem hic præ se fert Scriptura. Cum namque vidisset propheta Ninevi urbem non subverti, mente languit : dein egressus urbem ante ipsam sedit, non porro eversionem sperans, cælorum aliam quampiam mitiorem vindictam exspectans, perinde ac supra commemoravimus. Neque enim credere valem aiunt, ipsam urbem in triduo delere posse tantos delictorum libellos.*

VERS. 6. *Porro mandavit Dominus Deus cucurbitæ, ascenditque super caput Jona, ut umbram præberet capiti ejus, ipsumque obumbrando refocillaret a malis suis. Gavisus est ergo Jonas super cucurbita gaudio magno. Consolationem ac refocillationem vati machinatur Deus, datque mandatum cucurbitæ æque atque ceto, hoc est, vult cucurbitam crescere, ac statim prodit germinans, ac hirsutam comam ex latis foliis extendens, demonstransque, ut opacam umbram Jona capiti subministraret, eumque refoveret a malis, hoc est afflictione solaris æstus. Atqui turbati prophetam ob salutem Ninevitarum, gaudere vero super oleris germinatione, simplicis hominis mores demonstrat, ingeniumque puerorum, adeoque infantium ἀκακίᾳ, hoc est, vitiorum ignorantia, quæ in pueris dum est, proximum. Pueri enim facile, qualicunque etiam occasione adveniente, ad gaudium et dolorem transmutantur.*

VERS. 7, 8. *Mandavitque Deus vermi matutino in crastinum adfuturo, ac percussit cucurbitam, et exaruit. Exorto dein sole, datoque negotio a Deo, vento per æstum comburenti, verberavit sol caput Jonæ, adeo ut viribus deficiens, ac vitam perosus*

Α εὐμεθίδως καὶ παντόφως τὰ περὶ τὴν κολοκύνθην διασκεύασας.

Καὶ ἐξηλθὼν Ἰωνᾶς ἐκ τῆς πόλεως. καὶ ἐκάθισεν ἀπέναντι τῆς πόλεως, καὶ ἐποίησεν ἐν αὐτῷ ἐκαὶ σκηνήν, καὶ ἐκάθητο ὑποκάτω αὐτῆς, ὥς οὐ ἀπὸ τῆς πόλεως. Τοῦτο πρῶτον γενόμενον, ὡς τινες λέγουσι, τελευταῖον ἐθηκεν ὁ προφήτης : διηγησάμενος γὰρ τῶν Νινευιτῶν τὴν μετανοίαν, ἡδουλήθη ταύτῃ συνάψαι τὴν θείαν φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης αὐτῷ συμβῆσαν ἀθυμίαν, καὶ οὐς εἶπε πρὸς τὸν Θεὸν λόγους. Διὸ φαίνεται ὕστερον ταῦτα λέγων, ἂν πρότερον ἐγένοντο. Κηρύξας γὰρ ὁ Ἰωνᾶς, ἐξῆλθε τοῦ ἁγίου, καὶ πηλάγεος σκηνήν, τὸ τέλος ἀνέμενε τῆς προρρήσεως. Τοῦτο γὰρ δῆλον ὡς πρὸς τῆς ἀθυμίας ἐγένετο. Μετὰ γὰρ τὸ τέλος τῶν ὀρισμένων ἡμερῶν, θεασάμενος μὲν τῶν ἠπειλημένων ὀπομείνας τὴν πόλιν, ἀθυμῶν, καὶ τὴν μετ' ὀδύνης ἐκείνην ποιεῖται προσευχὴν, δικαιολογούμενος πρὸς τὸν Θεόν. Τινὲς δὲ οὐχ οὕτω φασί, ἀλλὰ τοῦτο, ὃ ἐκάθισεν ἀπέναντι τῆς πόλεως, μετὰ τὴν ἀθυμίαν γενέσθαι, ὥστε κατὰ τὴν Γραφὴν τέτακται : ἰδόντα γὰρ ὡς οὐ κατεστράφη ἡ Νινευί, ἀθυμῆσαι τὸν προφήτην, καὶ εἰπεῖν ἃ εἶπε πρὸς τὸν Θεόν : εἶτα ἐξελθόντα τῆς πόλεως, πρὸ αὐτῆς καθῆσθαι, καταστροφὴν μὲν οὐκέτι ἐλπίζοντα, πλὴν ἀλλὰ τινα ἐτέραν τιμωρίαν μετρωτέραν καρδοκοῦντα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἰρημένον : μὴδὲ γὰρ πιστεύειν, ὡς διὰ τριῶν ἡμερῶν ἴσχυσαν ἐξαλεῖψαι τοσούτων γραμματεῖα πλημμελημάτων.

Καὶ προσέταξε Κύριος ὁ Θεὸς κολοκύνθῃ, καὶ ἀνέστη ὑπὲρ κεφαλῆς Ἰωνᾶ, τοῦ εἶναι σκίαν ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, τοῦ σκιαλεῖν αὐτῷ ἀπὸ τῶν κακῶν αὐτοῦ. Καὶ ἐχάρη Ἰωνᾶς ἐπὶ τῇ κολοκύνθῃ χαρὰν μεγάλην. Παραψυγὴν τοῦ προφήτου μηχανᾶται ὁ Θεός, καὶ προστάττει κολοκύνθῃ, ὥστε τῷ κῆτει, τουτέστι, βούλει κολοκύνθῃ πῦναι, καὶ εὐθὺς γίνεται, ἅμα τε βλαστήσασα, καὶ ἐκταθεῖσα, καὶ κόμην δασεῖαν ἐκ φύλλων πλατέων ἐπιδειξαμένη, ὥστε σκιάζειν τὴν Ἰωνᾶ κεφαλὴν ἀπὸ τῶν κακῶν, τουτέστι τῶν κακώσεων τῆς ἡλιοκατίας. Τὸ δὲ, λυπηθέντα ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν Νινευιτῶν τὸν προφήτην, χαρῆναι ἐπὶ τῇ τοῦ λαχοῦ ἀναβλαστήσει, ἐμφαίνει τὸ ἥθος τοῦ ἀνθρώπου ἀπλοῦν, καὶ τῇ τῶν νηπιῶν ἀκακίᾳ ἐγγίζον. Καὶ ταῦτα γὰρ ῥηδίως καὶ ὑπὸ τῆς προστυχούσης ἐλπίας οἰασθησὶν αἰτίας πρὸς τὸ χαλεπὸν καὶ πρὸς ἀλγεῖν μεταφέρονται.

Καὶ προσέταξεν ὁ Θεὸς σκώληκι ἐωθινῇ τῇ ἐπαύριον, καὶ ἐπάταξε τὴν κολοκύνθην, καὶ ἐξηράνθη : καὶ ἐγένετο ἅμα τῷ ἀνατεῖλαι τὸν ἥλιον, καὶ προσέταξεν ὁ Θεὸς πνεύματι καύσωνος συγκαλορεῖ, καὶ ἐπάταξεν ὁ ἥλιος ἐπὶ τὴν κε-

Variae lectiones et notæ.

(47) *Prædictionis suæ eventum : perspicuum enim est hoc factum fuisse ante animi turbationem : cunctis enim præfinitis diebus, cernens urbem n. l. eorum sub-*

ire quæ minatus ei fuerat, etc.

(18) Τυχούσης, Col. Ven.

γαλῆν Ἰωνᾶ, καὶ ὠλιγοψύχοι, καὶ ἀπελέγετο ἄ-
την ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Καλὸν μοι τὸ ἀπο-
θανεῖν με, ἢ ζῆν με. Σκώληκα μὲν ἐθωπὴν ὀνο-
μάζει τὴν κάμπην, διὰ τὸ ἐκ θρόσου τῆς ὑπὸ τὴν ἔω
πιπτούσης τὰς τῆς γενέσεως ἔχειν ἀρχάς. Προστά-
τεται δὲ καὶ αὕτη, ὡς περ εἴρηται, τοῦ βουλήματος
τοῦ θεοῦ προστάγματος ὀνομαζομένου, ὥστε τὴν
ρίζαν τῆς κολοκύνθης φαγεῖν. Καὶ δὴ γέγονε τοῦτο,
καὶ ἐξηράνθη τὸ λάχανον. Προστάττει δὲ Θεός, καὶ
γίνεται πνεῦμα καύσεως (οὐ γὰρ ὁ ἥλιος μόνον ἦν
φλογώδης, ἀλλὰ καὶ πνεῦμα καύσεως ἐπεγένετο,
πλεονάζον τὴν φλόγῳσιν), καὶ πατάσσεται μὲν ἡ
Ἰωνᾶ κεφαλὴ ὑπὸ τοῦ ἡλίου, καὶ τοῦ καυσώδους
ἐκείνου πνεύματος· ὁ δὲ δυσθυμῶν, ἀπολέγεται τὴν
ζωήν. Πανσόφως δὲ ταῦτα οἰκονομεῖται, ἵνα μάθω-
μεν τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, καὶ μὴ περιεργαζώ-
μεθα τοὺς λόγους τῶν ὑπὸ Θεοῦ γενομένων [f. γιν.]
ἐκαστοτε.

Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Ἰωνᾶν· Εἰ σφόδρα λε-
λύπησαι σὺ ἐπὶ τῇ κολοκύνθῃ; Καὶ εἶπε· Σφό-
δρα λελύπημαι ἐγὼ ἕως θανάτου. Καὶ εἶπε
Κύριος· Σὺ ἐφρίσω ὑπὲρ τῆς κολοκύνθης, ὑπὲρ
ἧς οὐκ ἐκακοπάθησας, οὐδὲ ἐξέθρεψας αὐτήν,
ἢ ἐγεννήθη ὑπὸ νύκτα, καὶ ὑπὸ νύκτα ἀπώλετο·
ἐγὼ δὲ οὐ φρίσσομαι ὑπὲρ τῆς Νινευὶ πόλεως τῆς
μεγάλης, ἐν ᾗ κατοικοῦσι πλείους ἢ δώδεκα
μυριάδες ἀνθρώπων, ὅτινες οὐκ ἔγνωσαν δεξιὰν
αὐτῶν, ἢ ἀριστερὰν αὐτῶν, καὶ κτήνη πολλα·
Λυπηθέντα τὸν προφῆτην ἐρωτᾷ ὁ τῶν ἀμαρτωλῶν
κτθόμενος καὶ τῶν δικαίων προμηθοῦμενος Κύριος·
εἰ σφόδρα λελύπηται, οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ' ὡς μέλ-
λων δάξει αὐτὸν, ὅτι οὐ δεῖ λυπεῖσθαι. Ὁμολογή-
σαντος γὰρ οὕτω λυπεῖσθαι, ὡς καὶ θανάτου ἐπιθυ-
μεῖν, Σὺ, φησὶν ὁ Θεός, χρῶμαι κριτῇ. Σκόπησον
τοῖνον, εἰ δίκαιον, σὲ μὲν ὑπὲρ τῆς κολοκύνθης ἀλ-
γεῖν, ἧς οὐ γέγονας γεωργός· οὐτε γὰρ ἐφύτευται,
οὔτε ἡρδευσται, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρθρον γενομένην, πάλιν
τῇ ὑστεραίᾳ ὑπὸ τὸν ὄρθρον, σκώληκος γέγονε παρ-
ανάλωμα· ἐμὲ δὲ ἐβούλου ἀφειδῶς τηλικαύτῃ χρή-
σασθαι τῇ πόλει, ὅπ' ἐμοῦ τὸ εἶναι λαβοῦσῃ; Θαύ-
μασον τοῖνον τὴν φιλανθρωπίαν μου, ὡς τὸ ἐβλογον
ἔχουσιν, καὶ μὴ ἀθύμει, ὡς τῆς προφητείας δια-
πιπτούσης. Τὸ δὲ, Οὐκ ἔγνωσαν δεξιὰν αὐτῶν, ἢ
ἀριστερὰν, τινὲς μὲν ἐπὶ τῆς ἀπλότητος τῶν Νινευι-
τῶν ἀνδρῶν εἰρηθεῖαι ἐνόμισαν, δοκεῖ δὲ μάλλον
περὶ τῶν ἐν τῇ πόλει νηπίων λέγεσθαι τοῦτο, ἐξ οὗ
τὸ πλῆθος τῆς πόλεως συλλογιζέσθαι πάρεστιν. Εἰ
γὰρ οἱ νήπιοι μόνον, πλείους, ἢ δώδεκα μυριάδες,
τὸ λοιπὸν πλῆθος, πόσον; Καὶ ὁ σκοπὸς δὲ τῶν εἰρη-
μένων ὑπὸ Θεοῦ, πρὸς ταύτην ἡμᾶς ποδηγεῖ τὴν
διάνοιαν. Εἰ γὰρ οὐκ εἶδει, φησὶ, δέξασθαι τὴν τῶν
ἀμαρτωλῶν μετάνοιαν, ἐχρῆν γοῦν οἰκτον λαβεῖν
τινα τοσοῦτον μυριάδων νηπίων, οἳ διὰ τὸ νέον τῆς
ἡλικίας οὐκ οἶδασιν πόλα μὲν αὐτοῖς ἢ δεξιὰ, πόλα δὲ
ἢ εὐώνυμος, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀμαρτίας ὄντες
ἐνοχοι, οὐκ ὥφειλον πάντως δοῦναι δίκας ἢ ἀπολέ-
σθαι (49). Ὡσαύτως καὶ τῶν κτηνῶν εἶδει φείσα-

diceret: *Melius est mihi mori, quam vivere.* Ver-
mem matutinum crucam nominat, quod ex rore,
sub auroram decedente, generationis suæ princi-
pium ducat. Datur autem et ipsi mandatum (divina
voluntate præcepto, ut 202 dictum est, appellato)
ut cucurbitæ radicem arrodât. Factumque est hoc,
et exaruit olus. Jubet porro, ac statim oritur ven-
tus urens. Nedum enim sol flammis æstuabat, cæ-
terum et ventus urens excitabatur, æstum ipsum
majorem reddens: verberaturque caput Jonæ a
sole, et urente illo spiritu. Is vero animo æger,
vitam suam deponere avet. Hæc autem sapientis-
sime divino ita consilio geruntur, ut discamus hu-
manam imbecillitatem, neutiquam omnibus in locis,
circa sermones ab Deo factos curiosam esse de-
bere.

VER. 9-11. Dixit ergo Dominus ad Jonam: *Ve-*
hementerne contristatus es ob cucurbitam? Qui
respondit: *Vehementer ego, Domine, etiam adus-*
que mortem contristatus sum. Cui Dominus: *Tu*
miseriæ affectu tangeris erga cucurbitam, cu-
jus tamen causa nihil duri perpessus es, neque
educasti ipsam, quæ ut sub noctem nata est, ita
sub noctem perii. Et ego nulla miseratione move-
bor erga Ninevi urbem magnam, in qua plura quam
centum viginti millia hominum commorantur, qui
neque dextram, neque sinistram agnoverunt, tum
jumenta multa? Mœstitia gravatum prophetam
interrogat peccatores curans, et justorum ratio-
nem habens Dominus, anne valde contristatus
sit: non veluti ignorans, verum enim ceu docturus
ipsum, non oportere eum esse mœstum. Cum enim
fassus esset sese adeo perturbatum, ut vel mortem
expetat: Te, inquit Deus, iudice utar. Reputa
ergo tecum, num jure propter cucurbitam doleas,
cujus non fuisti cultor: neque enim plantasti,
neque rigasti, sed sub diluculum nata, postero die
rursum sub diluculum vermicibus cibis facta est.
Me vero noluisti ulla miseratione tangi erga talem
tantamque urbem quæ esse suum a me acceperit?
Admirare igitur benignitatem meam atque clemen-
tiam, utque commodè sese habeat, neque animo
langueas, perinde quasi prophetia intercidat. Quod
autem non agnoverunt dextram suam, vel sinistram,
quidam de simplicitate Ninevitarum dictum puta-
runt. Videtur aut hoc ipsum magis de infantibus,
qui sunt in urbe, dici: ex quo urbis frequentiam
ratiocinari licet. Si enim soli infantes et pueri duo-
decim myriades excedunt, reliqua multitudo
quanta? Ac scopus eorum, quæ a Domino dicta
sunt, ad hanc nos perducit sententiam. Si enim
non oportuit suscipere pœnitentiam a peccatoribus,
decebat tamen miseratione perimoveri in tot my-
riades infantium, qui propter puerilem ætatem
ignorant qualis dextra, quæve sinistra, ac pro-

Varie lectiones et notæ.

(49) Καὶ ἀπολέσθαι, Cod. Ven.

pterea, neque peccati rei, non omnino luere A
pœnam debuerunt, vel interire. Similiter et
jumentis parcendum erat; neque enim ipsa pœnam
peccatorum nomine debuerunt. Si igitur justus
Deus miseratur animas jumentorum, quanto po-
tius 203 conditor horum propriæ suæ posses-
sioni parceret? Quemadmodum igitur jumenta ap-
posuit, ut ostenderet jure servatam urbem: sic et
immaturam ætatem præposuit, ceu neque horum,
neque illorum supplicia pro peccatis juste exigan-
tur. Proinde hujus prophetiæ hic est finis. Nos vero
benignum Dominum nostrum celebremus, qui no-
lens mortem peccatoris, vult ut convertatur et vi-
tam ducat: qui interdum bene placentes ipsi san-
ctos contristare sustinet, contraque ipsorum volun-
tatem aliis misericordiam impertit. Sic cum Elias
omnino pluviam cohibuisset, ad servum ipse Deus
tanquam legatus accedit: et, *Vade, inquit, ad Achab,*
daboque pluviam super faciem terræ 42. Hunc ad
modum Ninevi una cum jumentis servata est. Sic
et Christus, dans se pretium redemptionis, omnes
conservavit, sapientes et insipientes, divites et
pauperes. Ad quem a Davide etiam dici nihil du-
bitamus: *Homines et jumenta servabis, Domine.*
Quoniam multiplicasti misericordiam tuam, Deus,
fili hominum in protectione alarum tuarum spera-
bunt 43. Porro cætera quæ in hac sunt prophetia,
digna sunt admiratione: maxime vero ipsius pro-
phetæ mores, adeo placidos et veros, hic mirari
par est, ut omnia citra tegumentum aperte dicat,
suosque defectus denudet, nimirum inobedientiam,
fugam, pusillanimitatem: nec horum ipsum, quo-
minus aperiret, puderet, quin potius litteris man-
daret ad nostram commoditatem. Tales certe
omnes fuerunt sancti, non quod suum erat quæ-
rentes, sed quod multorum, ut servarentur. Sic
David proprium quoque memoriæ prodidit pec-
catum, ut posteris utilitatem operaretur, quinquage-
simo psalmo exarato, omni quidem compunctione
referto, bonas autem spes desperantibus suggerente:
nempe, nullum peccatum adeo esse grande et mul-
tum, quod lacrymis non deleatur. Etenim in hoc
ipso psalmo in quo peccatum lugeat, de magnis
adeoque cœlestibus mysteriis vaticinator supernæ
illius Sion, et altaris quod illic erat, atque sacrili-
ciorum secretiorum ac ineffabilium, neque non
ipso dignorum, abunde ostendens, quod non de-
lictorum tantummodo condonationem animi cor-
rectio, sive pœnitentia efficiat, verum et donorum
communicationem. (53) Nec hic ignoranter præter-
eundum, quod quidam hanc Jonæ inobedientiam

σθαι· οὐδὲ γὰρ αὐτὰ δίκην ὑπὲρ ἀμαρτημάτων
ᾠφεῖλεν. Εἰ οὖν ὁ δίκαιος οἰκτεῖρει ψυχὰς
κτνηῶν, πόσω μᾶλλον ὁ ποιητὴς τούτων φείσεται
τοῦ οἰκείου κτήματος; Ὡς περ οὖν καὶ τὰ κτῆνη διὰ
τοῦτο προστέθεικεν, ἵνα δείξῃ δικαίως σωθεῖσαν τὴν
πόλιν· οὕτω καὶ τὴν ἄωρον ἡλικίαν προστέθει-
κεν (50), ὥς μήτε τούτων, μήτε ἐκείνων ποινὰς ὑπὲρ
ἀμαρτημάτων δικαίως εἰσπραττομένων. Τῆς μὲν
οὖν προφητείας· τοῦτο τὸ τέλος· ἡμεῖς δὲ τὸν ἀγα-
θὸν Δεσπότην ἡμῶν ὑμῆσθωμεν, ὃς μὴ βουλόμενος
τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ
ζῆν αὐτὸν, καὶ λυπεῖν ἔστιν ὅτε τοὺς εὐαρεστούντας
αὐτῷ ἁγίους ἄνδρας ἀνέχεται, καὶ μὴ βουλομένων
αὐτῶν, ὀρέγειν τὸν ἔλεον. Οὕτως· Ἠλιοῦ τοῦ πᾶν
τὸν ὑετὸν ἐπισχόντος, αὐτὸς οἶά τε (51) πρεσβεύτης
B παραγίνεται πρὸς τὸν δοῦλον, καὶ, Πορεύθητι·
φησὶ (52), τῷ Ἀχαάβ, καὶ δώσω τὸν ὑετὸν ἐπὶ
προσώπου τῆς γῆς. Ἄλλ' οὕτω μὲν ἡ Νινευὶς οὖν
τοῖς κτῆνεσι διεσώθη· οὕτω δὲ καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς
ἐαυτὴν ἀντιλυτρον, πάντας ἔσωσε, σοφοὺς καὶ ἀσ-
φοῦς, πλουσίους καὶ πένυχτας, πρὸς ὃν λέγεσθαι ὑπὸ
τῷ Δαβὶδ πιστευόμεν· Ἀνθρώπους καὶ κτῆνη
σώσεις, Κύρις· ὡς ἐπλήθυνας τὸ ἔλεός σου, ὁ
Θεός· οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν σκέπῃ τῶν
πετερυγῶν σου ἔλπιουσιν. Καὶ τ' ἄλλα μὲν τῆς
προφητείας ταύτης, θαύματος ἄξια· οὐχ ἥκιστα δὲ
καὶ τὸ ἥθος τοῦ προφήτου, ὃ ἐν ταύτῃ διαφαίνεται,
οὕτως εὐγνώμων καὶ ἀληθὲς ὢν, ὥστε πάντα ἀπρι-
καλύπτως εἰπεῖν, καὶ ἀπογυμνώσαι τὰ ἐαυτοῦ ἐλατ-
τώματα, τὴν ἀπειθεῖαν, τὴν φυγὴν, τὴν μικροψυχίαν,
καὶ μὴ ἐπαισχυνθῆναι τούτοις, ἀλλὰ στηλιτεύσαι τὰ
C πρὸς ἡμετέραν ὠφέλειαν. Τιοῦτοι πάντες ἦσαν οἱ
ἅγιοι, οὐ τὸ ἐαυτῶν ζητοῦντες, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν,
ἵνα σωθῶσιν. Οὕτω τοι καὶ Δαβὶδ τὴν οἰκίαν ἐστη-
λίτευσεν ἀμαρτίαν, ἵνα τοῖς ὀφειγόνοις ὠφέλειαν
πραγματεύσεται, καὶ τὸν πεντηκοστὸν ψαλμὸν ἐνε-
γράψατο, πάσης μὲν κατανύξεως γέμοντα, χρηστὰς
δὲ τοῖς ἀπογινώσκουσιν ἐπίδοις· ὑποτιθέμενα, ὥς οὐδὲν
ἔστι τῶν ἀμαρτημάτων οὕτω μέγα τε καὶ πολλὸν, ὃ
μὴ δάκρυσιν ἐξαιλεῖται. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ τούτῳ
τῷ ψαλμῷ, ἐν ᾧ τὴν ἀμαρτίαν ὀρνεῖ, προφητεύει
περὶ μεγάλων μυστηρίων καὶ οὐρανίων τῆς τε ἁγίας
Σιών καὶ τοῦ ἐκείσε θυσιαστηρίου, καὶ θυμάτων
ἀπορρήτοτέρων καὶ ἀξίων ἐκείνου, ἐκ περιστάσεως
D δεικνύων, ὥς οὐχ ἀμαρτημάτων μόνον συγχώρησιν
ἡ μετάνοια πραγματεύεται, ἀλλὰ καὶ χαρισμάτων
ἐπίδοσιν. Οὐκ ἄγνοητέον δὲ, ὡς τὴν τοῦ Ἰωνᾶ παρα-
κοήν, καὶ φυγὴν, καὶ τ' ἄλλα, οὐδόλως παραδέξοντό
τινες καθ' ἱστορίαν γενέσθαι. Ἄλλ' ἐπισιδήπερ, σα-
οῖν, ἑώρα τὴν τοῦ Ἰσραὴλ ἔκπτωσιν, καὶ μεταβαλ-
νοῦσαν εἰς τὰ ἔθνη τὴν προφητικὴν χάριν ἡσθάνετο,

42 III Reg. xviii, 1. 43 Psal. xxxv, 47.

Varie lectiones et notæ.

(50) Desunt in Cod. Ven. verba hæc: ἵνα δείξῃ
δικαίως σωθεῖσαν τὴν πόλιν, οὕτω καὶ τὴν ἄωρον
ἡλικίαν προστέθεικε, ut ostenderet jure servatam ur-
bem: sic et immaturam ætatem apposuit.

(51) Οἶά τις.

(52) In Cod. Ven. πορεύθητι, φησὶ, καὶ ᾄδου.

(53) Ignorandum vero non est, nonnullos Jonæ
inobedientiam, et fugam cæteraque, non ita vere con-
tigisse putare, quemadmodum historia narrat. Sic
ex utroque Cod. Ven. et Bav. Lonicerus autem le-
gisse videtur ὑποῶλως, pro οὐδόλως, cum citra do-
lum reddiderit.

διὰ τοῦτο ὑποχωρεῖ τῷ κηρύγματι, καὶ ἀναβάλλεται ἡ ἐπίταγμα· καὶ τὴν κατασκοπὴν τῆς χαρᾶς ἀφεῖς (τοῦτο γὰρ Ἑβραίοις ἰόπη δύναται), τὸ παλαιὸν ὕψος λέγω καὶ τὸ ἀξίωμα, εἰς τὸ τῆς λύπης αὐτὸν ἔρριψε πέλαγος, καὶ χειμάζεται τοῖς λογισμοῖς, καὶ ναυαγεῖ, τούτεστι κυμαίνεται, ἐννοούμενος, πῶς τὸν υἱὸν τὸν πρωτότοκον, τὸ βασιλεῖον ἐράτευμα, τὸν περιούσιον λαὸν παραιτεῖται τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἀκαθάρτους κύνας τὰ ἔθνη χωρεῖ. Ἐῖτα ὑπνώττει ὁ Ἰωνᾶς, ὃ ἐστίν, ἐξαπορεῖται παντάπασιν, καὶ πιύει τὰς οἰκείας αἰσθήσεις, ὡς μηκέτι νοεῖν ἔχων, πῶς τοῦτο γίνεται. Ἐπεὶ καὶ Παῦλος ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἐξαπορηθεὶς, ἐκδοῖ· *Ὁ βάθος πλούτου, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρύματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ!* Ἀλλ' ὁ πρωρεὺς αὐτὸν διυπνίζει, ὃ πάντα προσρῶν *Λόγος*, ὃς αὐτῷ προὑπέδειξεν, ὡς ἄρα Θεοκτόνοι μὲν ἔσονται οἱ αὐτοῦ ὁμόφυλοι, δικαίως δὲ αὐτῶν ἀποφωτισεῖ ἡ χάρις. Καὶ οὕτως ὑποπίπτει τῷ κλήρῳ, τῇ ἀνωθεν δῇ, λέγω, ἀποκληρώσει, καὶ τῇ δικαίᾳ τοῦ Θεοῦ κρίσει, ἥ [ἡ?] τὸ καθαρὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα τοῖς ἀκαθάρτοις τῷ Θεοῦ σταυρωταῖς ὠρεῖσθαι οὐ δικαιοί. Ἐῖτα καὶ τῷ κήτει καταπίνεται μὲν, οὐκ ἀνάλίσκεται δέ· ἐννοεῖ μὲν γὰρ τὴν ἐκπτώσιν τοῦ ἀπιστήσαντος Ἰσραὴλ, ἀλλὰ προσεννοεῖ καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ κατ' ἐκλογὴν λείμματος· οὐ γὰρ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω. Καὶ τὸ θαῦμα, Χριστῷ τριήμερος συνεκδίδεται· πιστεύει γὰρ ὅτι διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας οἱ εἰς τὴν τριήμερον ἀνάστασιν βαπτιζόμενοι, ἀναζητήσουσιν, οὐδὲν ὑπὸ τοῦ κήτους τῆς δευτέρας ἀπιστίας (53) παραβλαβέντες. Ἐῖτα τὸ κήρυγμα τρανότερον (56) προβλέπει εἰς τὰ ἔθνη ἐρχόμενον, καὶ μετανοοῦντα ταῦτα, καὶ ἄφεισιν ἀμαρτιῶν ἐκ Θεοῦ δεχόμενα· καὶ λυπῖται, οὐχ ὅτι οὗτοι σῶζονται, ἀλλ' ὅτι οἱ αὐτοῦ φυλάται καὶ συγγενεῖς ἀποβάλλονται. Καὶ μὴ θαυμάσης, ἐπεὶ καὶ Παῦλος λύπη καὶ ἀδιάλειπος ὁδὸν τῇ καρδίᾳ, ἡ τοῦ Ἰσραὴλ ἐκπτώσις. Αἰνιττόμενος δὲ Ἰωνᾶς καὶ τοὺς ἐν τοῖς καιροῖς τῶν ἀποστόλων εἶ τοῦ νόμου ἐξερχομένους (57), οἷος καὶ Πέτρος ἦν, πρὶν ἢ τὴν σινδόνα ἰδεῖν, ἀθέμιτον εἶναι οἰόμενος ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι ἔθνεσι, τῆς πόλεως ἔξεισι, τῆς τῶν ἐθνῶν, φημί, Ἐκκλησίας, οὐ παραδεκτούς τούτους κρίνων ἐπὶ τὴν πίστιν, εἰ μὴ καὶ Ἰουδαῖται (58), καὶ ὑπὸ τῇ σκηνῇ κάθηται, τῇ περὶ διὰ τὴν διαθήκην περιέπων τσύνῃ, καὶ δεῖν (59) λέγων περιτέμνεσθαι καὶ τὰ Μωσέως ἔθνη τηρεῖν, καὶ τῇ σκιᾷ τῆς κολοκύνθης ἐπαναπαύεται, ἣν εἶναι τὸν νόμον μανθάνομεν, ὑπὸ νύκτα τε γεννηθέντα, ὅτε (60) δολαφὴ νύξ ἐκράτει τῆς ἀμαρτίας (νόμος γὰρ τῶν παραβάσεων χάριν προστέλεσε), καὶ ἀπολλόμενον ὑπὸ νύκτα· κατήγγηται γὰρ, ὅτε οὐκ ἠδύνατο τῆς ῥηθείσης νυκτὸς ἐξῶ γενέσθαι. Πρὸς γὰρ τῷ ἐργῳ

et fugam, cæteraque, vere citraque dolum comigisse, ut historia habet, suscepimus, sed enim allegoriam adjiciendo. Postquam videbat, inquit, Israelis ruinam, lapsum, ac transeuntem ad gentes prophetiam gratiam sentiebat, eapropter cedit prædicationi, non exsequitur, et rejicit mandatum; ac dimissa gratiæ contemplatione (hoc enim Hebræis Joppe valei), vetere altitudine dico et dignitate, in tristitiæ pelagus sese ipse projecit, suisque cogitationibus et mente **204** tempestatem et luctum sustinet, et periclitatur in navi, hoc est fluctuat: reputans secum, quomodo filium primogenitum, sacerdotium regale, eximium populum declinet Spiritus, et ad immundos canes, gentes nempe, vadat. Deinde indormiscit Jonas, id est, ambigit omnino, ac proprios sensus sedat, ut qui non amplius cogitare possit, quomodo hoc fiat. Quando quidem et Paulus ob illam ipsam rem exclamat: *O profunditatem divitiarum, sapientiæ et cognitionis Dei! quam inscrutabilia judicia ejus, et impervestibiles viæ ejus*⁵⁷! Aique prorsus observator expergesfacit ipsum, omnia scilicet prospiciens Verbum, quod ipsi prædemonstravit, deicidas quidem fore ipsos contribules ejus, jure itaque ab ipsis gratiam decedere. Hinc sub sortem cadit vates, delectui videlicet obnoxius, a supernis advenienti: justoque Dei judicio, quod purum sanctumque spiritum immundis Dei crucifixoribus dari, non justum arbitratur. Deinde et a balæna quidem devoratur, verum non capitur contineturve. (54) Intellige enim lapsum Israelis in incredulitate remanentis, deinde perpende etiam salutem reliquiarum secundum electionem. Non enim repulit populum suum quem prædefiniuit. Et in rem mirandam, tertio die una cum Christo redditur a balæna, et in lucem redit: credit enim, quod qui per lavacrum regenerationis in Christum tertio die resurgentem baptizati, reviviscunt, nihil damni passi a balæna secundæ incredulitatis. Posthac prædicationem certiorẽ prævidet ad gentes euntem, easque resipiscentes, suorumque peccatorum dimissionem a Deo accipientes. Turbatur itaque, non quod servantur illæ, cæterum quod sui contribules et cognati rejiciantur. Nec hoc mireris, postquam et Paulo mæror et incensibilis dolor cordi ejus sit Israelis elapsio. Præterea adumbrans Jonas, et typum gerens eorum qui temporibus apostolorum adhuc lege tenebantur, qualis et Petrus erat priusquam sindonem videret, illicitum esse ratus homini Judæo gentibus associari, adhærescere: urbem egreditur, gentium dico Ecclesiam, eos ad fidem non recipiendos judicans, nisi Judaismum assumant ac sub

⁵⁴ Rom. xi, 33.

Varie lectiones et notæ.

(54) Intelligit enim: et paulo post: Sed etiam perpendit (vates nimirum).

(55) Τῆς προτέρας ἀπιστίας, prioris incredulitatis, Cod. Ven.

(56) Πραότερον, Cod. Ven.

(57) Ἐχομένους, Cod. Bav.

(58) Ἰουδαῖταις τε, judaismum quis assumat, Cod. Ven.

(59) Ἰδεῖν, Cod. Ven.

(60) Ὅτι, quia, Cod. Ven.

tabernaculo sedens, juxta viam, istud applicans A testamenti, oportere circumcidi gentes ratus, et Moseam servare legem : acquiescit sub umbra cucurbitæ, quam esse legem discimus, sub nocte natam, quando scilicet nox peccati sceptris potiretur : quippe quia lex transgressionum causa lata est. Eademque sub nocte perit, siquidem destructa est, quando non potuit extra dictam peccati noctem, veniente luce, permanere. Cum enim ex operibus legis non potuerit justificari quisquam, per ipsam eo magis exuberabat delictum : nam sine lege peccatum est mortuum. Quomodo vero perit?

205 Per efficaciam vermis matutini, hoc est, potentiam Dei magnam, per gratiam illustrantis et lumen præbentis Jesu, qui super nos resplenduit, ac auroram cognitionis Dei rectæque vitæ peperit, ubi ait : *Ego autem sum vermis, et non homo*⁴⁴. Ipsa, inquam, Dei gratia legem percussit et abolevit. Tumque Jonas perfectius discit sacramentum, sive arcanum hoc, quod gentes jure et assumantur et servantur. Nonne et in Actis apostolorum, et alii et ipse Petrus ad gentes secernuntur prius? Deinde Petrus quoque ex velo gentium puritatem discit, aliosque docet, quod jugum nominetur lex, quod neque ipsi, neque patres Ierosolymitani gestare potuerunt. Hæc omnia cum per ænigma adumbrans Jonas, hanc ad rationem, hanc suam digessit prophetiam. Præterea et in cæteris ex hac prophetia commoditatem capere queamus, discendo, amaram esse retributionem transgressionis jussuum Dei. Quia enim Deo resistimus, tradimur tentationibus atque periculis maris, cumque tempestatibus luctamur : ac videtur quidem balæna omnia vorans, nos in tentationes traditos deglutire, perdereque. quod vituperemus forsitan et obmurmuremus divinæ Providentiæ : verumtamen integros nos conservemus. Hoc autem continget, si precemur eum, qui ex interitu poterit reducere vitam nostram, ac polliceamur ei sacrificia spiritalia, operationes ad salutem nostram dico. Si enim ita nos gesserimus, non observabimus mendacia et vana, quod patiuntur illi qui misericordiam Dei relinquunt, et ad blasphemias se conferunt. Illi enim vere sunt vani, neque a tribulationibus propter blasphemiam se liberantes, Deumque magis exacerbantes, ac graviora super se flagra provocantes, cum misericordiam potius Dei invocare debuissent. Nonne et in hoc mundo servi, cum ab heris suis castigati rebellaverint, vel convicia in eos regesserint, vehementius herilem iram accendunt? at vero qui dicunt, Miserere mei, eandem sedant, pacant, mitiorem reddunt, majoraque supplicia effugiunt? Eum in modum prudentes animæ, et in eum qui pro nobis supplicium subiit, defigentes oculos, tertio die suscitatum, et ipsi nos

νόμου μή δικαιοῦσθαι τινα εἶναι ἐπιλέοντες δι' αὐτοῦ τὸ παράπτωμα· χωρὶς γὰρ νόμου, ἀμαρτία νεκρά, Πῶς δὲ καὶ ἀπώλετο; Διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ σκώληκος τοῦ ἐκωθινοῦ, τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ τῆς μετὰ τῆς χάριτος τοῦ φωτεινοῦ καὶ φωτοδοτοῦ Ἰησοῦ, τοῦ ἐπιλάμψαντος ἡμῖν, καὶ τὴν ἐκ τῆς τε θεογενούς καὶ τοῦ ὁρθοῦ βίου ποιήσαντος, τοῦ λέγοντος· Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· αὕτη γὰρ ἡ τὸν νόμον κατὰξασά τε καὶ καταργήσασα. Καὶ τότε δὴ μαρθάνει ὁ Ἰωνᾶς τελεώτερον τὸ μυστήριον, ὅτι δικαίως τὰ ἔθνη παραλαμβάνονται καὶ σώζονται. Ἡ οὐχὶ καὶ ἐν ταῖς Πράξεσιν οἱ τε ἄλλοι, καὶ αὐτὸς ὁ Πέτρος πρὸς τοὺς ἐθνικούς διακρίνονται πρότερον; Εἴτα μαρθάνει Πέτρος διὰ τῆς συνδύως τῆς τῶν ἐθνῶν καθαρότητος, καὶ τοὺς ἄλλους διδάσκει, ὅτι καὶ ζυγὸς ὀνομάζεται ὁ νόμος, ὃν οὔτε αὐτοὶ, οὔτε οἱ πατέρες αὐτῶν ἠδυνήθησαν βαστάσαι. Ταῦτα πάντα αἰνιττόμενος Ἰωνᾶς, οὕτως διεσκεύασε τὴν προφητείαν. Ἀλλὰ γὰρ τὰ τε ἄλλα ὠφέλιθι ἡμῖν ἐκ ταύτης, καὶ τὸ μαθεῖν περικρὰν εἶναι τὴν ἀντιμισθίαν τοῦ παρακούειν προσταγμάτων Θεοῦ. Διὰ γὰρ τὸ προσκρούειν Θεῷ, καὶ πειρασμῶν θαλάσσης ἐκδομέθαι, καὶ κλῖναι προσπαλαίμεν. Καὶ δοκεῖ μὲν τὸ κῆτος πεμφθὲν, ὃ εἰς πειρασμούς ἡμᾶς ἐκδότος λαμβάνων, καταπιεῖν ἡμᾶς καὶ ἀπολέσαι διὰ τοῦ βλασφημεῖν ταχὺν καὶ καταγογγύσαι τῆς Προνοίας· πλην ἄλλ' ἡμεῖς ἀκεραίους ἑαυτοὺς διασώσωμεν. Τοῦτο δὲ ἔσται εἰ εὐχόμεθα τῷ δυναμένῳ ἀνάγειν ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν, καὶ ὑπὸ πειρασμοῦ αὐτῷ θυσίας πνευματικὰς, τὰς εἰς σωτηρίαν ἡμῶν πράξεις φημί. Οὕτω γὰρ ἔχοντες, οὐ φυλαξόμεθα μάταια καὶ ψευδῆ, ὃ πάσχουσιν οἱ τὸν ἔλεον τὸν θεῖον ἐγκαταλιμπάνοντες, καὶ εἰς βλασφημίας χωροῦντες. Οὗτοι γὰρ τῷ ὅτι μάταιοι, μήτε (61) τὰς θλίψεις διὰ τοῦ βλασφημεῖν ἀνιέντες, καὶ εἶναι τὸν Θεὸν παροξύνοντες, καὶ βαρυτέρας τὰς μάστιγας προκαλοῦμενοι, διὸν τὸν ἔλεον τοῦ Θεοῦ ἐπικαλεῖσθαι. Ἡ οὐχὶ καὶ οἱ κατὰ κόσμον δούλοι, ἐπειδὴν ὑπὸ τῶν δεσποτῶν παιδεύονται βλασφημῶσιν, εἶναι μᾶλλον τὴν δεσποτικὴν ὀργὴν προσεκκαλοῦσιν· οἱ μὲντοι, Ἐλέησον, λέγοντες, πρᾶττον οὖν ταύτην, καὶ τὸ ἐπιπλέον κολάζεσθαι διαφεύγουσιν; Οὕτω φρονούντες, καὶ εἰς τὸν παρόντα ὑπὲρ ἡμῶν ἀφορῶντες καὶ τριήμερον ἀναστάντες, καὶ αὐτοὶ τριήμεροι ἀναστησόμεθα, πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην, τὰ τρία ταῦτα φωτίζοντα ἡμᾶς ἐν τῇ νυκτὶ τῶν θλίψεων ἔχοντες. Πίστις τε ὁ Θεός, λέγοντες, ὅς οὐκ ἔσσει ἡμᾶς πειρασθῆναι, καὶ διὰ τοῦτο ὑπομένοντες, καὶ τὴν δοκιμὴν ἐκ τῆς ὑπομονῆς, καὶ ἐκ ταύτης τὴν ἐλπίδα δεχόμενοι. Ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχώνει πάντως. Καὶ οὕτως εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς τῶν οἰκτιρμῶν φθάνοντες ἐν τῷ ἐννοεῖν, ὅτι (62) τίς ἐστὶν υἱός, ὃν οὐ παιδεύει πατήρ; καὶ, Ὅν ἀγαπᾷ, παιδεύει· ὥστε καὶ ἡμᾶς ὁφείλειν αὐτὸν ἀγαπᾷν μετὰ τοῦ λέγοντος· Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ;

⁴⁴ Psal. xxi, 7.

Variæ lectiones et notæ.

(61) Μητε, Cod. Ven. μηποτε.

(62) Ὅτι δεκά in Cod. Ven.

Ἐάν ταῦτα (63) κατορθώσωμεν, καὶ κήρυκες ἐτό-
μεθα ἄλλοις ἁμαρτάνουσι, καὶ σώσωμεν τούτους διὰ
τοῦ καθ' ἡμᾶς παραδείγματος. Οὕτω καὶ ἔξω τῆς
πόλεως γεννησόμεθα, τοῦ κόσμου δηλαδὴ τούτου, ὡς
ὁ Παῦλος παραινεί, ἔξω καλεῖται ἐργεσθαι, τὸν ὄνει-
δισμὸν τοῦ Χριστοῦ φέροντας, τουτέστι πᾶσαν ἀτι-
μίαν, καὶ πᾶσαν κάκωσιν· οὕτω καὶ ἐν σκηνῇ ἀνα-
παυσόμεθα, οὐ μόνιμον, ἀλλὰ παροδικὴν ἐνταῦθα δι-
τριβὴν νομίζοντες, ὡς Ἀβραὰμ καὶ οἱ λοιποὶ
πατριάρχαι, οἱ συγκληρονόμοι τῆς ἐπαγγελίας, οἱ
ἐν σκηναῖς περὶ ῥήσαν, ὡς τὴν τοὺς θεμελίους ἔχου-
σαν πόλιν ἐκδεχόμενοι. Καὶ ἡ σκία τῆς κολοκύνθης,
τοῦ κόσμου τούτου τῆς δόξης (Πᾶσα γὰρ δόξα ἀν-
θρώπου ὡς ἄνθος χόρτου), ἀναφύχειν δοκεῖ ἐν
τῷ τῶν θλίψεων καύσωνι, καὶ διὰ τοῦτο ποθεῖται
ἡμῖν. Ἀλλὰ πατασέτω αὐτὴν ἡ σκώληξ ἡ ἐσθινὴ,
ἡ συνείδησις ἡμῶν, ἥ οὐδὲν τῶν ἡμετέρων σκοτεινὸν
καὶ ἀφανές. Διὸ καὶ σκώληξ ἐστίν, αἰ τῶν ἁμαρ-
τημάτων ἡμῖν αἰσθησιν διδοῦσα. Σῆς γὰρ ὁστέων,
καρδία αἰσθητικῇ. Αὕτη πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῖν τιθεῖσα
τὰ ἡμέτερα κακὰ, καὶ διδάσκει, ὡς ἀξιοῖ ἐσμεν
καὶ βαρυτέρων θλίψεων διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν,
κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς δόξης, καὶ πέσει λέγειν
μετὰ τοῦ προφήτου· Ὁρῶν Κυρίου ὑπολίσσω, ὅτι
ἡμαρτην αὐτῷ· καὶ αὐτὸς, Ὁλίγα ὦν ἡμαρτον, με-
μαστίζωμαι. Χάρις οὖν τῷ διὰ πάντων ὠφελοῦντι
ἡμᾶς Πνεύματι, καὶ μυστήρια μὲν ἀποκαλύπτοντι
διὰ τῆς τοῦ γράμματος περιαιρέσεως, οὐχ ἥκιστα
δὲ καὶ διὰ τοῦ γράμματος διορθουμένων τὰς τῶν
προσόντων ψυχάς. Αὐτίκα γοῦν ἵνα ἐξ ἐνὸς τὸ πᾶν
παραστήσωμεν, τὸ, Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινεὺς
καταστραφῇσεται, μυστικώτερον μὲν σημαίνει τὴν
διὰ τῆς τοῦ Κυρίου τριημέρου ταφῆς καταστροφὴν
τῆς πονηρᾶς ἀντικειμένης βασιλείας τῆς πάλαι κρα-
τουσῆς καὶ δυναστευούσης, ὥσπερ ἡ Νινεὺς ἐν τοῖς
ἔθνεσι, πρὸς ἣν ἐμάχετο μὲν ὁ νόμος, ἀλλ' ἄσθενής
ἦν· διὸ καὶ ἐφθίεται, Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ ἡ τελεῖα
αὕτη καταστροφή (66), ὅτι ἀπεκδύσεται τὰς ἀρχὰς
καὶ τὰς ἐξουσίας, θριαμβεύσας αὐτάς ἐν τῷ σπαιρῷ,
ὁ μέλλων διὰ τοῦ θανάτου καταργῆσαι τὸν τὸ κρά-
τος ἔχοντα τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἰησοῦ τὰς ἐν
τῇ γῇ ποιουμένου διατριβᾶς, κατελύετο μὲν οὕτως ἡ
τῶν δαιμονίων ἀρχή· ἐσχύλευε δὲ τὸν ἰσχυρὸν, τὰ
σκαυτὰ αὐτοῦ διαρκάζων, καὶ τοὺς δαιμονίωντας λύ-
μενος· πλὴν ἡ τελεῖα καταστροφή τῆς δαιμονικῆς
τυραννίδος διὰ τῆς τριημέρου ἀναστάσεως ἐτελέσθη.
Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι τριττῆς κατα-
δύσεως, τῆς ὄντως ἡμερινῆς καὶ φωτιστικῆς, ἡ
ἁμαρτία καταστρέφεται. Σημαίνεται μὲν οὖν καὶ
ταῦτα μυστικῶς διὰ τοῦ, Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ

A excitabimur tridui, fidem, spem, charitatem, tria
hæc illuminantia nos, in afflictionum nocte habentes,
Fidelisque Deus, dicentes, qui non sinet nos ten-
tari: ac propterea sustinentes, probationem ex
patientia et ex hac spem accipientes. Spes autem
prorsus non afficit contumelia, non pudescit. Si-
que tandem ad dilectionem Patris miserationum
venientes, intelligendo id quod in Proverbiis dici-
tur: *Quis est filius, quem non castigat pater?* Et: *Quem diligit filium pater, hunc castigat*⁴⁷. Ut adeo
ipsum amore prosequamur cum eo qui ait: *Quis
separabit nos a dilectione Dei, quæ est in Christo
Jesu*⁴⁸? Si hæc rite perfecimus, et præcones
206 erimus aliis, et servabimus eos per exem-
plum nostrum, tum extra urbem habitabimus,
mundum videlicet hunc, perinde atque Paulus
hortatur, præcipiens egredi, improprium Christi
ferentes, hoc est omnem ignominiam et omnem
malitiam. Sic et in tabernaculo requiescemus, non
stabiliter quidem, sed obiter et transitorie com-
morando, quemadmodum Abraham et reliqui pa-
triarchæ, cohæredes promissionis, qui in attingis
peregrinati sunt, veluti urbem fundamenta habentem
exspectantes. Proinde et umbra cucurbitæ,
hoc est, gloriæ huius mundi (siquidem *omnis gloria
hominis, sicut flos feni*⁴⁹) refrigerare nos vide-
tur, in hoc afflictionum æstu, ideoque a nobis
expetitur. Enimvero feriat eam vermis matutinus,
ipsa nimirum conscientia nostra, cui nihil eorum,
quæ nostra sunt, tenebriosum, aut obscurum est.
C Hinc et vermis est, nunquam non peccatorum no-
bis sensum exhibens. (64) Ipsa enim sensibilis
tinea ossium cordisque, ob oculos nobis ponens
nostra scelera, docens juxta nos vel gravioribus
pœnis dignos, peccatorum nostrorum causa: feriet
cupiditatem gloriæ, persuadebitque dicere cum
propheta: *Iram Domini sustinebo, quippe quia
peccavi ipsi*⁵⁰. Et paulo post: *Eo quod peccavi,
cæsus sum flagris*. Gratiam igitur habemus et agi-
mus Spiritui, per omnia nos adjuvanti, ac myste-
ria quidem per litteræ (65) considerationem reve-
lanti, non minime vero et per litteram animadver-
tentium animas dirigenti. Ut igitur statim ex uno
totum exhibeamus: quod ait propheta, *Adhuc tres
dies, et Ninevi subvertetur*: secretiore quodam
modo, per sepulturam, in qua Dominus noster tri-
duum quievit, excidium pravi et opponentis sese
regni, quod olim viguit ac præpotens fuit, perinde
atque Ninevi inter gentes, significat. Adversus
quod pugnabat lex, sed imbecilla erat, unde et

⁴⁷ Hebr. xii, 6. ⁴⁸ Rom. viii, 35. ⁴⁹ Isa. xl, 6. ⁵⁰ Micheæ vii, 9.

Varie lectiones et notæ.

- (63) Τοῦ Χριστοῦ· ἔάν ταῦτα, Cod. Ven.
(64) *Tinea enim ossium est cor sensitivum. Hoc
etc.* Sic habent Græca verba.
(65) *Detractionem revelanti, necnon et per litteram
etc.* Sic Græce habetur.
(66) Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, τοῦ λόγου δηλοῦντος, ὡς
τὴν κακίαν καὶ ὁ λόγος μὲν νολάζει, πλὴν ἔτι τρεῖς

ἡμέραι· καὶ τηνικαῦτα ἡ τελεῖα ταύτης καταστροφῆς,
ὅτε x. τ. λ. Adhuc tres dies, docente sermone puniri
quidem et ab lege nequitiam: verumtamen adhuc
tres dies, atque tum perfecta nequitia ipsius eversio
continget, cum etc. Cod. Ven. Sed scribendum puto
νόμος, lex, pro λόγος, verbum.

dictum est : *Adhuc tres dies, et extrema sequetur* A *Ninevi καταστραφήσεται*. Πλὴν οὐδὲ τὸ γράμμα ἡμῖν ἀχρηστον, μαθηθάνουσι μὴ ἀπογινώσκειν, ἀλλὰ θαρρῆεν τῇ τοῦ Κυρίου φιλανθρωπίᾳ, ὅς διὰ μετανοίαν τριῶν ἡμερῶν, πολλῶν ἐτῶν κακίας παρῆδεν. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

subversio pravorum spirituum tyrannidis, per tri-
duanam istam resurrectionem consummata est. Præterea per triplicem in baptismate submersionem
revera diurnam et lucidam, peccatum subvertitur : quæ hic etiam mystice indicantur, dum ait : *Adhuc*
tres dies et Ninevi subvertetur. Atqui neque littera nobis inutilis est, discentibus ex ea nobis non de-
sperandum 207 esse, sed Domini clementiæ et benignitati confidendum, ut qui propter trium-
dierum poenitentiam, multorum annorum vitia, neque non flagitia neglexerit, ipsi gloria in sæcula
saculorum. Amen.

Jonas, si interpreteris, valet *Altissimo laborante*,
sive *columbam*. Hic ex terra fuit Cariattharim, ut
quidam aiunt, prope Azotum urbem maritimam. B
Ejectus e balæna, profectus in Ninevi, illic conclo-
natus est, ac postea in terram suam reversus
istuc manere noluit : cæterum, assumpta matre
sua, peregrinus fuit in terra Assur, regione alie-
nigenarum gentium. Dixit enim : *Hoc pacto aufe-*
ram opprobrium meum, quippe quia mentitus sum,
prophetiam contra Ninevi edisserens, civitatem
magnum. Porro (68) Elias propheta castigans re-
gem Achab, accersita super terram fame, aufugit,
Ubi ergo venisset Sarephtha, reperit viduam una
cum filio suo ; neque enim cum incircumcisis du-
cere spiritum potuit : beneque illi precatus est,
Deique bonam voluntatem et benignitatem ei im-
petravit, hospitalitatis nomine. Hinc et filium ejus
vitz lefunctum ([70]) qui hic Jonas fuisse memo-
ratur) resuscitavit ex morte, vita illi restituta.
Hic itaque Jonas in Judæam venit, ubi mater ipsius
diem suum obiit, quam et juxta glandem Deborah
tumularunt in via : commoratusque est tandem in
terra Saraam, ac extremum ibidem sati diem susti-
nuit, funeratus in spelunca Genex (71). Deditque
prodigium multum Israeli ac universæ terræ, in-
quiens : *Quando viderint lapidem clamantem mise-*
rabiliter, ac ligni vermiculum ad Deum edentem
vocem, tunc appetet ipsa sulus, tumque videbunt,
Jerusalem obscuratam et extinctam ad fundamenta
usque penitus, ac in ipsa omnes gentes adorabunt
Dominum, transponentque lapides occasum solis ver-
sus : ibique adorabunt Deum, qui relictus fuerint, eo
quod Jerusalem execrabilis facta sit, cum per be-
stias, tum omnem impuritatem vastata. Tum demum
veniet finis universi spiritus.

Ἰωνᾶς ἐρμηνεύεται, Ὑψίστου ποιοῦντος, ἡ
περιστροφή. Ἰωνᾶς ἦν ἐκ γῆς Κariattharim (67),
ὥς τινὲς φασί, πλησίον Ἀζώτου πόλεως, κατὰ θά-
λασσαν. Καὶ ἐκβαρσθεὶς ἐκ τοῦ κήτους, ἀπελθὼν εἰς
Ninevi, καὶ κηρύξας, καὶ ἀνακάμψας, οὐκ ἔμεινεν ἐν
τῇ γῇ αὐτοῦ· ἀλλὰ παραλαβὼν τὴν μητέρα αὐτοῦ,
παρῴκησεν ἐν γῇ Ἀσσυρίᾳ, χώρα ἁλλοφύλων ἐθνῶν.
Ἔλεγε γάρ, ὅτι *Ὁδοῶς ὁφείλω τὸ θρεῖδος μου,*
ὅτι ἐψεύσάμην, προφητεύσας κατὰ Ninevi τῆς
πόλεως τῆς μεγάλης. Ἦν δὲ τότε Ἠλίας ὁ προ-
φήτης ἐλέγχων τὸν Ἀχαάβ, καὶ καλέσας λιμὸν ἐπὶ
τὴν γῆν, ἔφυγε. Καὶ ἐλθὼν εἰς Σαρεφθα, εὗρε τὴν
χῆραν μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, (68) καὶ ἔμεινε παρ'
αὐτοῦ· οὐδὲ γὰρ ἡδύνατο μένειν μετὰ τῶν ἀπερι-
τμήτων, καὶ εὐλόγησεν αὐτὴν διὰ τὴν ξενοδοξίαν ἣν
γὰρ προγινώσκων αὐτὴν ἐκ πρώτου. Θανόντος δὲ
τοῦ υἱοῦ αὐτῆς ἐν μέσῳ ἀπεριτμήτων, πάλιν ἤγειρεν
C
ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἠλίου ἐκεῖ νεκρόν· ἡθέλησε γὰρ
δείξαι αὐτῷ, ὅτι οὐ δύναται τις διαβῆναι Θεόν.
Καὶ ἀναστὰς Ἰωνᾶς μετὰ τὸν λιμὸν ἦλθεν εἰς τὴν
Ἰουδαίαν, καὶ ἀπέθανεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ κατὰ τὴν
ὁδόν, καὶ ἐθαψαν αὐτὴν ἐχόμενα τῆς βαλάνου δεξί-
ρας· καὶ κατέκησεν ἐν γῇ Σαραάμ. Ἀπέθανε δὲ
ἐκεῖ, καὶ ἐτάφη ἐν στηλαίῳ Κενέζ, χριτοῦ γενομένου
ἐν ἡμέραις τῆς ἀναρχίας. Καὶ ἔβωκε τέρας πολλὸν ἐν
Ἰσραὴλ, καὶ ἐφ' ὅλην τὴν γῆν. Ὁταν, φησὶν, ἴδωσι
ἀλλοὶ βοῶντα οὐκ ὀρθῶς, καὶ κἀνθαρον ἀπὸ ξύλου
πρὸς Θεὸν φθεγγόμενον, τότε ἐγγίξουσιν τὴν σωτη-
ρίαν, τότε ὀφθαλμοὶ τὴν Ἰερουσαλὴμ ἡφανισμέ-
την ὥς θεμελίων ὀλῆν· καὶ εἰς αὐτὴν πάντα
τὰ ἔθνη προσκυνήσουσι τῷ Κυρίῳ, καὶ μεταθή-
σουσι τοὺς ἄλτους κατὰ δυσμὰς ἡλίου, καὶ ἐκεῖ
ἔσται ἡ προσκύνησις τοῦ ἡλιμιμέτρου, διὰ τὸ
Ἰερουσαλὴμ βδελυχθῆναι, ἐν ἐρημώσει θηρίων
καὶ πάσης ἀκαθαρσίας· καὶ τότε ῥῖξει τὸ τέλος
πάσης πνοῆς.

Variae lectiones et notæ.

(67) Κariattharu, Cod. Ven.

(68) Erat vero tum Elias propheta reprehendens Achabum ; et accersita etc. Ex Ven. Cod. et Bav.

(69) Hæc ita sonant : Et mansit apud ipsos (non enim cum incircumcisis manere potuit) benedixitque ei propter hospitalitatem (erat enim prænosceus ipsam ex primo). Vita vero functo ejus filio in medio incir-

cumcisorum, rursus suscitavit eum Deus, ibi mor-
tuum, per Eliam ; etc. Ei quippe ostendere vultit,
neminem offugere Deum posse, etc.

(70) Frustra quæras in Cod. Ven. et Bav. verba
latinis, ea parentesi clausis, respondentia.

(71) Qui judex fuit in diebus vacationis imperii.
Hæc ex Cod. Bav. et Ven.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΝΑΟΥΜ.

EJUSDEM

THEOPHYLACTI

ARCHIEPISCOPI BULGARIE

EXPOSITIO IN NAUM PROPHETAM.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

Ἐκήρυξε μὲν Ἰωνᾶς ὁ θαυμασιος τοῖς Νινευταῖς, ὥς εἰ μὴ μετανοήσαιεν, ἀπολοῦνται· Νινευὶ δὲ, πόλις τῶν Ἀσσυρίων ἢ προῦχουσα. Πεισθέντες δὲ οὗτοι, καὶ διὰ τῆς μετανοίας τὴν θείαν ὁργὴν ἀποστρέψαντες, τότε μὲν οὐδενὸς τῶν ἀπειληθέντων δεινῶν ἐπειράθησαν· οἷα δὲ [τὰ] τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας, ὕστερον ἀπεβράθυμυχοί, καὶ εἰς τὴν προτέραν πονηρίαν ἐπανελθόντες, ἄλλα τε παράνομα μυρία δεδράκασι, καὶ τὰς κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ τετολμήκασιν ἐκστρατείας. Καὶ τὰς μὲν δέκα φυλάς, ὃ τε Θεγλαθφαλασάρ καὶ Ὁσλμανασάρ ἐξανδραποδίσαντες, αἰχμαλώτους ἀπήγαγον. Τῇ δὲ τοῦ Ἰούδα φυλῇ Σενναχηρείμ ἐπιστρατεύσας, πολλὰς πόλεις ἑλὼν, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ αὐτὴν πολιορκήσας, κατ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν γλῶτταν κινήσας, ἀπέβαλε μὲν τὰς τοσαύτας χιλιάδας ἐν μιᾷ νυκτί· αὐτὸς δὲ διὰ ταύτην διαφυγὼν τὴν πληγὴν, καὶ οἶκοι γενόμενος, ἵνα κηρύξῃ τὴν θείαν δύναμιν (τούτου γὰρ ἕνεκα διεφυλάχθη), ἐν αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις ὑπὸ τῶν ἰδίων υἱῶν δέχεται τὴν πληγὴν. Ἔτα μικρὸν ὕστερον εἰς Πέρσας καὶ Μήδους τῆς βασιλείας μετατεθείσης, πανωλεθρία παρεδόθη ἡ Νινευὶς, ὅτε καὶ Κύρος τοὺς Ἰσραηλίτας ἐλευθέρους ἀφῆκεν.

Ὁ τοίνυν ἀνὰ χεῖρα προφήτης Ναοὺμ, τοῦτον τὸν ἑλεθρον τῆς Νινευὶ προαναφωνεῖ· ἕμα μὲν διδάσκει πάντας, ὥς δίκαιος ὢν ὁ Θεὸς, οὐδὲν ἀπρονόητον ἔχει, ἀλλ' ἐκάστοις τὰς κρηποῦσας ἐπιτίθει δίκας. Διὸ τὸν μὲν Ἰσραὴλ ἡσθεγκότα παρέδωκεν Ἀσσυρίοις· αὐτοὺς δὲ τούτους πάλιν τοῖς Πέρσαις, διότι παραλαβόντες τὸν Ἰσραὴλ, θηριωδῶς αὐτοῖς ἐχρήσαντο. Οὐ γὰρ ὡς τῇ θείᾳ διακονοῦντες ὁργῇ, κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἐστράτευσαν, ἀλλὰ τὴν οἰκίαν πλεονεξίαν

PATROL. GR. CXXVI.

Α

ARGUMENTUM.

Prædicavit admirandus ille Jonas Ninevitis, cum interitum, tum perniciem sui, nisi resipiscant, sanctoribusque moribus imbuantur. Erat autem Ninevi eximia Assyriorum civitas. Persuasi autem a vate, perque vitæ suæ correctionem divinam iram avertentes, nihil malorum quæ Jonas interminatus erat, sunt perpassi. At postea, ex humana imbecillitate, ut sit, desidiosi facti, ad priorem omnino pravitatem reversi, innumera alia flagitia patrarunt, adeo ut et adversus Israellem movere copias, eumque expugnare sint ausi : quo in prælio 210 Thaglathphalasar et Salmanasar, decem sibi tribus subjugantes, captivas abduxerunt. Sic adversus tribum Juda Sennacherim bellum faciens, plerisque civitatibus captis, ipsaque Jerusalem obsidione cincta, contra ipsum Deum linguam concitans, una etiam nocte tot tantasque suas chiliades amisit : ipse vero eam plagam, divinam videlicet ultionem fugiens, domum rediit, ut illic divinam potentiam evulgaret, ejus enim rei gratia servatus est : ubi et a propriis liberis, in regia captus, jugulatur. Paulo post ad Persas et Medos translato regno, funditus Ninevi interiit, quandoquidem et Cyrus Israelitas liberos dimisit.

Proinde hæc, quæ in manibus nostris est, prophetia Naum, hanc Ninevitis perniciem prænuntiat : cunctos mortales pariter docens, quod justus existens Deus, nihil extra suam providentiam relinquat, sed quibuslibet merita supplicia imponat. Eam ob causam Israellem negligentem Dei tradidit Assyriis, eos autem rursus Persis, quod assumptum ex captivitate Israellem, ceu feras tractaverint. Non enim tanquam divinæ iræ inservientes,

contra israeliem delicti sunt, sed enim suam avaritiam, perditumque quæstum explentes, ac omnium plane dominari volentes. Deus itaque tum illis ceu tortoribus et lictoribus, neque non carnificibus, contra Israel usus est. Enimvero, ne admitterentur se propriis viribus transgredisse, quas facerant, tot millia Sennacherim perdidit: tandem et ipsam Ninevi, una cum Assyriorum regno, Deus sustulit. Deus enim populum suum peccatis deturbatum, hostibus quidem tradit; non vult autem istos penitus implacabili ira adversus divinum (72) templum grassari. Quocirca si viderit istos carnifices acerbius, quam par sit, infligere poenam, super ipsos etiam suam iram effundit, ut vel experientia discant, quantum sit mali sævitia. Sin quis hic objiciat, cur Saul reiectus sis, qui Amalecitis tamen clementem se omnino hoc mitem exhibueris, illi audiant: Primum quidem, quod Amalecitis non fuerint populus Dei, verum desertores et hostes: nos vero hic de populo Dei verba facimus, quem Deus, ut pater filium, castigare quidem vult, sed non extirpare. Deinde noverit, quod palam Sauli præcepit Deus exterminare Amalecitas, quare non oportuit ipsum apertum Dei mandatum transgredi: præsertim, cum Saul Amaleco non propter mansuetudinem pepercerit, sed propter avaritiam potius. Docet itaque vates Naum omnes homines, eorum ac providentiam Dei in omnibus esse. Peculiariter autem israelitis bonam spem facit, ut ne desponsis animis, a spe in Deum excident, sed in ipsum intuentes, fide in eum armati, consolationem habeant, ab eo tantummodo se redimi posse: tanquam Assyrii poenam sint daturi Cyro, per quem et ipsi a captivitate sint absolventi. Namque desperatio in causa erat, cur gentes accederent, illorumque moribus associarentur. Est igitur tale præsentis vaticinii argumentum. Præterea et de Christo, Servatore nostro, sacramentum, sive arcanum, alte huic prophetiæ insitum hic intelligitur. Quod intueri donet ille ipse, qui illuminat omnem hominem venturum in hunc mundum⁷¹, simul et vitam nostram dirigens per bonum rectumque Spiritum, cuius prophetia opus est.

CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. *Lemma Ninevi.* Spiritus Paracleti gratia, variis modis in prophetis operabatur. Nam alios quidem videre faciebat futura, ut Isaiam, Michæam, Danielem et Zachariam. Aliis vero quædam, ut volebat, inspirabat: videbanturque audire, veluti a disserente quoptam, vaticinia. Sic, Audiam quid loquatur in me⁷²: et, Quid respondeam interroganti me⁷³? inquit Abacuc. Perinde ac David: Animadvertam, quid loquatur in me Dominus, id quod et in jam commemoratis prophetis est vi-

⁷¹ Joan. 1, 9. ⁷² Psal. LXXIV, 9. ⁷³ Habac. II, 1.

Variæ lectiones et notæ.

(72) Lonicerus legit vacuū, cum templum reddiderit, sed scribendum λαοῦ, *populum*, ut habet Codex

ἀποπιμπλάντες, καὶ καταδυναστεύειν πάντων ἐθέλοντες. Αἰδὸς ὁ θεὸς τότε μὲν ἐχρήσατο αὐτοῖς; κολασταῖς καὶ δημίοις; κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ· ἵνα δὲ μὴ νομισωσιν, ὡς οἰκεία δυνάμει κατωρθώσαν ἃ ἐποίησαν, καταφρονέουσιν μὲν τῆς τοσαύτης χιλιάρχας τοῦ Σενναχηρίμ· τῆς δὲ καὶ αὐτὴν τὴν Νινευὶ μετὰ τῆς τῶν Ἀσσυρίων βασιλείας καθείλεν. Ὁ γὰρ θεὸς τὸν αὐτοῦ λαὸν ἡμαρτηκότα παραδίδωσι μὲν τοῖς ἐχθροῖς· βούλεται δὲ ὁμῶς αὐτοὺς μὴ ἀποτόμως τῇ καρδίᾳ τοῦ θεοῦ λαφύρα ἔσθαι. Αἰδὸς εἰπερ ἴδῃ τούτους τοὺς δημίους πικρότερον κολάζοντας, ἐπαφίησι καὶ αὐτοὺς τὴν οἰκείαν ὀργὴν, ἵνα πείρα μάθωσιν, ὅσον κακὸν ἐστὶν ἡ ἀπῆνεια. Εἰ δὲ τις ἐρεῖ· Καὶ πῶς ὁ Σαουλ ἀπεβλήθη, δίδωσι τοῖς Ἀμαληκίταις φιλανθρωπότερον προσηνέχθη· ἀκουσάτω πρῶτον μὲν, ὅτι Ἀμαληκίταις οὐκ ἦσαν λαὸς θεοῦ, ἀλλ' ἀποστόματοι καὶ ἐχθροί· ἡμεῖς δὲ παρὰ τοῦ θεοῦ λαοὺ λέγομεν, ὃν ὁ θεὸς ὡς πατὴρ υἱὸν ἐθελε παιδεύειν, ἀλλ' οὐκ ἀφανίζειν· ἐπειτα, ὅτι καὶ ῥητῶς προσέταξεν ὁ θεὸς τῷ Σαουλ ἀφανίσαι τοὺς Ἀμαληκίτας· οὐκ ἔδει δὲ τὴν προφανῆ τοῦ θεοῦ πρόσταξιν παραβῆναι. Καὶ ἔκδοξας δὲ, οὐ διὰ φιλανθρωπίαν ὁ Σαουλ ἐφείσατο τοῦ Ἀμαλήκ, ἀλλὰ διὰ φιλοχρηματίαν. Διδόσκει μὲν οὖν καὶ τὴν θέλαν, ὡς εἰρηται, πρόνοιαν ὁ προφήτης πάντας ἀνθρώπους· ἰδίως δὲ καὶ τοῖς Ἰσραηλῆταις χρηστάς ἐνεβλήσιν ἐλπίδας, ἵνα μὴ ἀπογόνους παντελῶς, τῆς εἰς θεὸν ἐλπίδος ἐκπέσωσιν· ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν ὀρῶντες, καὶ τῇ εἰς αὐτὸν πίστει θεωρακισμένοι, ὡς μόνον λυτρωσθαι δυνάμενον, παράκλησιν ἔχωσιν, ὡς τῶν Ἀσσυρίων μαλλόντων δικὰς διδόναι τῷ Κύριῳ, ὅψ' οὐ καὶ αὐτοὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπολυθήσονται. Ἡ γὰρ ἀπόγνωσις ἐποίει αὐτοὺς τοὺς ἔθνεσι προχωρεῖν, καὶ τὰ ἐκείνων ἔθνη μετιέναι. Τοῦτο μὲν οὖν τῆς παρουσίας προφητείας πρόδηλον πρόδημα (75). Καὶ τὸ κατὰ Χριστὸν δὲ μυστήριον βαθύως κείμενον, ἐνταῦθα κατανοεῖται. Ὁ δὲ ὁμῶς ἐκείνους κατείδεν, ὁ φωτίζων πάντα ἀνθρώπων, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἅμα καὶ τὸ ἥθος ἡμῶν καταρτύνων, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ εὐθέως Πνεύματος, οὗ ἡ προφητεία ἐνέργημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Ἀρχὴ Ninevi. Ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις διαφώρει; ἐν τοῖς προφήταις ἐνήργει. Τοὺς μὲν γὰρ ὄρῃν ἐποίησε τὰ μέλλοντα, ὡς Ἡσαίας, καὶ Μιχαίας, καὶ Δανιὴλ, καὶ Ζαχαρίας· τοὺς δὲ ἐνήχει τινὰ, ὡς ἐβούλετο, καὶ ἐδόκουν ἀκοῦειν προσδιαλεγόμενου τινός. Τί γὰρ λαλήσει ἐν ἡμοῖς, καὶ, Τί ἀποκριθῶ πρὸς ἐλεγγόν μου; φησὶν ὁ Ἀμδακεὺμ· ὥσπερ καὶ Δαβὶδ λέγει· Ἀκούσομαι τί λαλήσῃ ἐν ἡμοῖς Κύριος ὁ θεός. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς προφήταις εἰσι προφῆταις ἵστιν ἰδεῖν καὶ τοῦτα. Τινῶν δὲ

Venerus.

(75) Βούλημα. Cod. Ven.

ἐξαπίνης ἐπαλαμβάνετο, καὶ κατέχουσα αὐτοὺς, καὶ ἅνθρωπινων χωρίζουσα, ἐλάλει διὰ τούτων τὰ μέλλοντα. Ταύτην τοίνυν τὴν τῆς διανοίας αἰφνίδιον κατὰσχέσιν, λῆμμα προσηγόρευσε τὸ Ναοὺμ, ὡσανεὶ τοῦτο λέγων, οἱ Ἀηφθεία ἢ διάνοιά μου ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, προσέειπεν τῇ Νινευὶ συμδυσόμενα. Ἰστέον μὲντοι, ὅτι πᾶσα προφητεία λῆμμα ἂν λεχθεῖται καὶ ὑπὸ νόματι· ἐκ Θεοῦ γὰρ ταύτην οἱ προφηταὶ ἐλάμβανον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὁρασις ὡς περ κοινόν τι δοκεῖ εἶναι· ἐπὶ πάντων γὰρ τῶν ἑρπῶν τῆς προφητείας, ὁ νοῦς ἦν ἐλλαμπόμενος τῷ φωτὶ τοῦ Πνεύματος. Ἄκουε γοῦν τί κἀνταῦθα ἐπάγει·

Βιβλίον ὁράσεως Ναοὺμ τοῦ Ἑλκασαίου. Τοῦτο, φησὶ, τὸ λῆμμα, τούτεστιν, ἡ κατὰ τῆς Νινευὶ προφητεία, ἣν ποιούμεαι ληφθεὶς διὰ τοῦ Πνεύματος, ἢ, Ἦν ἔλαβον ἀπὸ Θεοῦ, βιβλίον ἐστὶ, περιέχον τὴν ὁρασιν ἐμοῦ τοῦ Ναοὺμ, τοῦ ὁρωμένου (74) ἀπὸ κόμης· Ἑλκασαί. Καὶ γὰρ προσέειπεν τὰ μέλλοντα, καὶ ὡς προέειπεν ταῦτα, λέγω. Τινὲς δὲ τὸ, *Ἀἷμα*, τούτεστιν, ἢ ἀνὰ χεῖρας ληφθεῖσά μοι ὑπὸ Θεοῦ, περὶ τῆς Νινευὶ ἐστὶ, καὶ περὶ αὐτῆς μέλλω ποιῆσθαι τοὺς λόγους. Τὸ δὲ βιβλίον τοῦτο, ὁράσεώς ἐστι τοῦ Ναοὺμ. Μήποτε δὲ ἀπὸ τῆς τοῦ Ἱερεμίου προφητείας οἰκειότερον νοηθεῖται, τί σημαίνει ἐνταῦθα τὸ λῆμμα. Ἔοικε γὰρ ἐκεῖνος· λέγειν τὸ λῆμμα, τὴν μετὰ ζήλου ὀργὴν, ἐκ τοῦ τὸν ἰσχυρότερον λαβόντα τὸν ἀσθενέστερον καταρρήγνυναι. Καὶ ὅπως σχολῇ, ἀναγνῶντα τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς προφητείας Ἱερεμίου. Κἀνταῦθα τοίνυν, ἐπειδὴ τῇ Νινευὶ Θεὸς ὀργίζεται, καὶ μέλλει λαβεῖν αὐτήν, καὶ καταρρήξει ἀπὸ τοῦ τῆς ἀρχῆς ὕψους, λῆμμα Θεοῦ ὀνόμασε τὴν Νινευί. Ἐπεὶ δὲ Ναοὺμ ἐρμηνεύεται *παράκλησις*, καὶ ἡ (75) Νινευὶ δὲ, εἰς τὴν κακίαν οἰκειότητα ἂν ἐκληθεῖται, ἣν ὁ κακοκράτωρ εἶχε βασιλείον (76), ὁ τὸ κράτος ἔχων τοῦ θανάτου. Παράκλησις μὲν ἐστὶν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, κατὰ τὸν Ἰωάννην λέγοντα· *Ἐὰν ἁμαρτωμοί, Παράκλητον ἔχομεν Ἰησοῦν Χριστόν.*—*Ἀἷμα* δὲ κατὰ τῆς Νινευὶ, ἡ σὰρξ ἦν προσέλαβεν, ἵνα κατακρίνῃ τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, ἥτις βιβλίον ἐστίν, ὡς τὸν Λόγον δεξαμένην, σκηνώσαντα ἐν αὐτῇ. Ἐπεὶ δὲ ὁ αὐτὸς Λόγος καὶ φῶς ἐστὶν ἀληθινόν, δὲ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὁ ἀκολουθῶν αὐτῷ, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἦλθεν, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσιν· εἰκότως ἡ αὐτοῦ σὰρξ, βιβλίον ἐστὶν ὁράσεως. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ, φησὶ, βασιλεῖς καὶ προφῆται, οἱ πρὸ τῆς σαρκώσεως ταύτης δηλοῦν, ἐπεθύμησαν ἰδεῖν αὐτὸν ἐκπέπαιστον, καὶ οὐκ εἶδον· ὁμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί. Καὶ εἰ τις δὲ κατὰ Βαρνάβαν ἄνθρωπος ἂν ἀγαθός, καὶ πλήρης Πνεύματος ἁγίου καὶ πίστεως, δύναται παρακαλεῖν πάντας τῇ

⁷⁴ Jerem. xxiii, 19. ⁷⁵ Joan. ii, 1. ⁷⁶ Joan. i, 9.

Variae lectiones et notæ.

(74) Ὁρωμένον, Cod. Bav.

(75) Hæc ita sonant : *Nimive autem, in improbitatis proprietatem.* Cod. Bav. habet εἰς τὴν οἰκειότητα. Sed scribendum fortasse κακότητα pro

dere. Porro quosdam derepente Spiritus apprehendebat gratia, eosque detinens, et ab humanis separans, per ipsos futura loquebatur. Hanc igitur repentinam mentis detentionem, Lemma vocavit Naum, perinde quasi hoc dicat : Arrepta mens mea a Spiritu, prævidit quæ Ninevi essent obventura. Observandum quidem omnem prophetiam, communi vocabulo lemma dici posse, hoc est, acceptiōnem : etenim ex Deo hanc prophetæ accipiebant. Insuper et visio veluti commune vaticiniis videtur esse, siquidem in omnibus prophetiæ formis, mens, Spiritus lumine illustrabatur. Audi igitur, quid hic afferat.

212 *Libellus visionis Naum Helcasæi.* Hoc, inquit, lemma, id est, hæc contra Ninevi prophetia, quam vaticinor a Spiritu apprehensus, vel quam a Deo accepi, libellus est continens visionem quam ego Naum vidi, a vico Helcasai adveniens. Quippe quia futura prævidi, ut hæc prævidi, sic loquor. Sunt qui *Lemma Ninevi*, sic intellexere, quasi dicat vates : Lemma, hoc est, in manus acceptum mihi argumentum, urbs est Ninevi de qua sum facturus verba. Liber autem hic est visionis Nahumi. Fortasse ex Jeremiæ prophetia hic intelligi queat, quid significet hic lemma⁷⁴. Videtur enim illic lemma appellare iram Dei cum zelo, ex eo quod fortior apprehendit imbecilliorē, ut dilaniet. Cui vacat, legat partem illic prophetiæ Jeremiæ. Proinde et hic, postquam Deus indignatur urbi Ninevi, eamque apprehensus est, et ab imperii altitudine dejecturus, lemma iram Dei in Ninevi appellavit. Quia vero Naum, *consolationem*, si interpretetur quispiam, valet, et ipsa Ninevi, in propria sua significatione accipi potest pro peccatrice conscientia, cujus regiam ille princeps obtinet, cui tradita est potestas et imperium in mortem. Consolatio itaque est Dominus noster Iesus Christus, secundum Joannem, **213** dicentem : *Si peccaverimus, Consolatorem, seu Advocatum, habemus Dominum Jesum.* Lemma vero contra Ninevi, est ipsa caro quam assumpsit, ut condemnaret peccatum in carne : quæ etiam est liber, veluti Verbum Dei accipiens, in ipsa commorans. Quoniam autem idem Sermo, lumen verum est, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum⁷⁵, et qui sequitur ipsum, non ambulat in tenebris⁷⁶, ac propter hoc venit, ut (77) videntes non videant : merito ejus caro liber est visionis. Multi, inquit, reges et prophetæ, ante incarnationem istam videlicet, expetierunt videre ista quæ vos cernitis, et non viderunt : vestri autem beati oculi. Et si quis, ut Barnabas, vir bonus, plenus Spiritu sancto et fide, potest consolari omnes, ut ex proposito cordis apud Dominum perseverent,

οἰκειότητα.

(76) Βασίλειος, rex, Cod. Ven.

(77) Imo ut non videntes, videant, si græca verba reddere velimus.

dicetur etiam ipse filius consolationis. Habet et is lemma adversum Ninevi, veluti apprehendens et captivans omnem intellectum ad obedientiam Christi, ac librum visionis impartiens sedentibus in tenebris et umbra mortis (78). Vide autem quod primum *Lemma Ninevi*, deinde *Librum visionis* dixerit. Nisi enim quisquam vitia spoliaret, et sub jugum mittat, ad librum visionis non perveniet, qui est contemplatio. Utraque hæc consolationis sunt sive ad opus Consolatoris pertinent. Nam sermo sapientiæ per Spiritum datur, et operationes virtutum in eodem Spiritu.

VERS. 2. *Deus, zelotes.* Adversum Ninevitas hæc dicit. Postquam enim in rabiem acti contra Israelitas ferociter grassati sunt, ac in Deum convicia jactarunt, existimantes sese non illius permissu, sed propriis viribus vincere, vel imperium obtinere, dicit nunc ipsis: Videte quo ferimini, *Deus zelotes* est, hoc est, zelum suum in inique agentes et festu inflatos exhibet. Zelum enim justam iram cum fervore factam nominat. Infert ergo:

Ulciscitur se Dominus cum indignatione, ultionem sumit Dominus de adversantibus sibi. Adversarii ejus sunt, qui et idolorum cultura, et aliis in rebus peccaverunt, maxime vero hostes ejus superbi, siquidem Dominus superbis resistit (79). Adversum illos copias suas armat.

Et auferens ipse suos adversarios. Hoc est, e medio tollens, exterminans. Atqui hoc (80) significanter dictum est: *Ipsa* enim, inquit, magnus et miles et fortis. Perinde ac demonstraturus aliquis, urbem quampiam funditus periisse, dicat: Iste, vel talis rex contra hanc bellum fecit, ac cum omni exercitu suo veniens diripuit. Simile huic: *Horrendum est incidere 214 in manus Dei viventis*⁸⁷. Forsan et ad Israelitas tum temporis aggreferentes Dei gubernationem, accusantesque Deum, hæc dicit vates, ostendens quod jure Babyloniiis iradii sint. Idola enim coluerunt, cum essent populus ejus electus et peculiaris, majore autem in Deum indignatione filii et posterii ipsorum eonimoti sunt: quocirca iratus Deus, quod se reliquerint, hostibus eos tradidit, quemadmodum et in cantico

VERS. 3. *Dominus longanimitas, et magnam robur*

⁸⁷ Hebr. x, 31. ⁸⁸ Deut. xxxii, 16.

Varie lectiones et notæ.

(78) *Ubi splendet ignorantibus lumen cognitionis.* Ex Cod. Bav. et Ven.

(79) *Non exstant Græca verba Latinis istis, adversum illos copias suas armat, respondentia.*

(80) *Significanter dictum est ipse: Ipsa enim, ait,*

προθέτει τῆς καρδίας προσμένειν τῷ Κυρίῳ, λεχθήσεται μὲν καὶ αὐτῆς υἱὸς παρακλήσεως· λῆμμα δὲ Νινευὶ ἔξει, ὡς λαμβάνων καὶ αἰχμαλωτίζων πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ βιβλίον ὁράσεως διδοὺς τοῖς καθημένοις ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου, ὁπηγίνα φωτίζει τοὺς ἀγνοοῦσι φῶς γνώσεως. Ὅρα δὲ, ὅτι πρότερον, *Λῆμμα Νινευὶ*, εἶτα, *Βιβλίον ὁράσεως*. Εἰ μὴ γὰρ τις τὴν καρδίαν σκυλεύσει, καὶ ὑποχείριον λάβοι, οὐκ ἂν εἰς τὸ βιβλίον τῆς ὁράσεως φθάσει, ὅπερ ἐστὶν ἡ θεωρία. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα τῆς παρακλητικῆς εἰσιν, ἥτοι τῆς τοῦ Παρακλητοῦ ἐνεργείας· ὅ τε γὰρ λόγος τῆς σοφίας, ἐν Πνεύματι διδόνται, καὶ τὰ ἐνεργήματα τῶν δυνάμεων, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι.

Κύριος, ζηλωτής. Πρὸς τοὺς Νινευίτας ταῦτα φησιν. Ἐπειδὴ γὰρ λευτετήχοντες κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἀπηνῶς αὐτοῖς προσηνέχθησαν, καὶ κατὰ τοῦ Θεοῦ δὲ ἐβλασφήμουν, οἰόμενοι μὴ τῇ ἐκείνου παραχωρήσει, ἀλλὰ τῇ σφῶν αὐτῶν δυνάμει κρατήσασαι· λέγει νῦν αὐτοῖς· Ὅρατε, ποῖ φέρεσθε· Θεὸς ζηλωτής ἐστι, τουτέστι, κατὰ τῶν παρανομοῦντων καὶ ὑπερηφανεομένων. Ζῆλον γὰρ φησι τὴν δικαίαν ὀργὴν, τὴν μετὰ ζήσεως γινομένην. Ἐπάγει οὖν·

Ἐκδικῶν Κύριος μετὰ θυμοῦ, ἐκδικῶν Κύριος τοὺς ὑπεναντίους αὐτῷ. Οὗτοι δὲ εἰσιν, οἱ πρὸς τῇ εἰδωλολατρείᾳ ἔτι καὶ ἄλλως ἀμαρτάνοντες· μάλιστα δὲ ὑπεναντιοὶ αὐτῷ οἱ ὑπερήφανοι. Κύριος γὰρ ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται.

Καὶ ἐξαίρων αὐτὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Τουτέστιν, ἐκ μέσου ποιῶν, ἀφανίζων. Ἐμφαντικῶν δὲ τὸ Αὐτός. Αὐτὸς γὰρ, φησιν, ὁ μέγας, καὶ πολὺς, καὶ ἰσχυρός· ὥσπερ ὅταν μέλλων ἐνδείξασθαι τις, ὅτι ἡ δαίνα πόλις ἀρδὴν ἀπώλετο, εἴποι, ὅτι Ὁ βασιλεὺς ταύτῃ ἐπιστράτευσε, καὶ διήρπασε, μετὰ τοῦ στρατοῦ παντὸς ἐλθὼν. Ὅμοιον τῷ· *Φοβεῖται τὸ ἐμπνεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος*. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς τότε Ἰσραηλίτας ἀσχάλλοντας, ἰσως δὲ καὶ αἰτιωμένους τὸν Θεόν, ταῦτα λέγει ὁ προφήτης, δεικνύς· ὅτι δικαίως τοῖς Βαβυλωνίοις παρεδόθησαν. Εἰδωλολατρήσαντες; (81) γὰρ, ἀντὶ τοῦ λαὸς εἶναι Θεοῦ, καὶ οικεῖν αὐτῷ, μᾶλλον δὲ υἱοὶ, ἐχθροὶ αὐτῷ γεγόνασι. Διὸ καὶ ζηλώσας, ὅτι αὐτὸν ἐγκατέλιπον, παρέδωκεν αὐτοὺς τοῖς ἐχθροῖς. Τοῦτο καὶ ἐν τῇ ψᾷ Μηυσείας εἶπεν· *Αὐτοὶ παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· καὶ γὰρ παραζήλωσά με αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔσθαι, ἐπὶ ἔσθαι ἀσυνέτῳ παροργισά με αὐτοὺς*. Ἔθνος δὲ ἀσύνητον οἱ Βαβυλώνιοι, καὶ ὡς ἀλαζόνες, καὶ ὡς τοῖς μὴ οὐσι θεοῖς λατρεύοντες. Οὐδὲν γὰρ ἀλαζόνος καὶ εἰδωλολάτρου ἀσυνετώτερον.

Κύριος μακρόθυμος, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐ

qui magnus est. etc. Ka Græca.

(81) Hæc ita reddere placet: *Idola enim colentes, cum se populum Dei, et amicos ejus, imo vero filios exhibere deberent, ejus se inimicos ostenderunt.*

τοῦ, καὶ ἀθῶων οὐκ ἀθώωσει. Οὐκ εὐθὺς μὲν Ἀ
ἐπάγει, φησὶ, τὴν δίκην ὁ Κύριος, ἀλλὰ μακροθυ-
μία πλείστη πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας χρῆται· ἐπι-
στρέψαι γὰρ αὐτοὺς βούλεται. Καὶ τοῦτο μάρτυρες
ὑμεῖς, ὦ Νινευῖται, μεταμελεῖτε χρησάμενοι· εἴτα
πάλιν πονηρίαν πολλὴν νοσήσαντες, καὶ ὁμῶς δίκας
ὕπὲρ ταύτης μὴ δόντες. Πλὴν ἀλλὰ μακρόθυμος ὢν,
καὶ φέρων ἐπὶ πολὺ τὰς τῶν ἀνθρώπων παρανομίας,
οὐ δὲ ἀσθένειαν τοῦτο ποιεῖ. Μεγάλη γὰρ ἡ ἰσχύς
αὐτοῦ, καὶ ὅτε μέλλει κολάσαι τοὺς μὴ μεταμελου-
μένους, σφοδρὰν ἐπάγει τὴν τιμωρίαν. Ἀθῶων (82)
γὰρ οὐκ ἀθώωσει, τουτέστι, πανωλεθρίαν ἐπάγει. Εἰ
γὰρ καὶ δοκεῖ ἀθῶον, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος· ἀθῶοι. Ἡ
κατὰ ἰδίωμα τῆς Γραφῆς εἰρηται τὸ, Ἀθῶων οὐκ
ἀθώωσει, ὡς τὸ, Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ
Ἰσραήλ. Κάνταῦθα οὖν μέλλων εἰπεῖν, ἔτι οὐκ
ἀθῶοι, ἐδίπλωσε τὴν λέξιν. Καὶ τοὺς ἀπεκτονότας δὲ
τὸν ὕδιν αὐτοῦ ἐξεδίκησε μετὰ θυμοῦ, τουτέστι, δι-
κας εἰσεπράξατο μὴ μετανοήσαντας, καὶ ἐξῆρεν αὐ-
τοὺς ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ζηλώσας ὑπὲρ τοῦ δικαίου,
οὐ φονεῖς αὐτοὶ ἐγένοντο. Καὶ πᾶς δὲ ὁ κατὰ σάρκα
ζῶν, ἐχθρὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· τὸ γὰρ φρόνημα τῆς
σαρκὸς, ἐχθρὰ εἰς Θεόν. Ἐκδικεῖ οὖν τὸν τοιοῦτον
ἐχθρὸν ὁ Κύριος, τάχα μὲν καὶ ἐνταῦθα πειρασμοῖς
παραδιδούς, ὥστε τὸ ἐχθρὸν αὐτοῦ φρόνημα ἐξα-
θῆναι ἐκ τοῦ τοιοῦτου ἀνθρώπου. Εἰ δὲ ἐνταῦθα
μακροθυμήσῃ, ὥστερ εἰσθε πολλάκις ποιεῖν, ἵνα διὰ
τῆς χρηστότητος πρὸς αὐτὸν ἐλκυσθῇ· ἀλλ' οὖν ἐν
τῇ τελευταίᾳ κρίσει οὐκ ἀθώωσει, καίτοι ἐνταῦθα
ἀθῶων. Ταῦτα δὲ ποιεῖ ὡς θυμῶς, ζηλῶν ὑπὲρ
τῶν ψυχῶν, ἃς κτεῖσας ἵνα αὐτῷ ἀρμοσθεῖεν παρθέ-
νοι ἀγναί, ὁρᾷ τῷ ἐχθρῷ καὶ ἀποστάτῃ κολλωμένας,
καὶ κατασχυνοῦσας τὴν εὐγένειαν, ἣν φύσει ἀπὸ τοῦ
λόγου ἔσχον.

erit, etiamsi hic non asper exstiterit. Hæc autem
pro animabus, quas cum condidisset, ut ipsi coagmentarentur virgines castæ, hosti ac desertori
Satanæ videt agglutinatas, pudefacientes ita claritudinem generis sui, quam ex natura rationali sortita
erant.

Κύριος ἐν συντάσει, καὶ ἐν συσσεισμῷ ἡ ὁδὸς
αὐτοῦ. Ὅδον λέγει τὴν κίνησιν, ἣν ποιεῖται Θεὸς
κατὰ τῶν ἀξίων τιμωρίας. Αὕτη τοίνυν ἡ κίνησις,
οὐκ ἀπλῶς τιμωρίας ἐπάγει, ἀλλὰ συντέλειαν ποιεῖ-
ται, ὅ ἐστι πανωλεθρίαν, καὶ συσσεῖται, τουτέστι, συν-
ταράττει, μεθιστώσα καὶ μεταβάλλουσα τὰ πράγματα,
οὕτω τοίνυν καὶ τοῖς Νινευῖταις προσενοχθήσεται.
Καὶ λοιπὸν, μὴ ἀθυμῆτε [f. -μεῖτε], οἱ Ἰσραηλίται, D
κακῶς ὅπ' αὐτῶν πεπονθότες. Ἦξει γὰρ καὶ ἐπ' αὐ-
τοὺς ἡ συντέλεια.

Καὶ νεφέλη κοινορτὸς ποδῶν αὐτοῦ. Ἀρμοδίως
μᾶλλον τὸν κοινορτὸν τῇ ὁδῷ προστέθεικεν. Ἀνθρω-
πος μὲν οὖν, φησὶν, ὀδεύων, κοινορτὸν ἐγείρει· Θεὸς
δὲ οὕτω τοι μεγαλοπρεπῶς κινεῖται, ὥστε νεφέλας
ἐγείρειν. Καὶ κατὰ Νινευῖτῶν οὖν κινήθεις, νέφη

⁸² Exod. III, 7.

Varie lectiones et notæ.

(82) Hæc ita sonant : Absolvens enim, non absol-
vet : hoc est, excidium inducet : licet enim videatur
absolvere, non tamen ad finem usque absolvit.

ejus, et innoxium sine noxa non dimittit. Non statim,
inquit, Dominus vindictam adducit, sed plurima
longanimitate erga delinquentes utitur, ut quos a
peccatis reverti velit. Cui rei vos, o Ninevitar,
testimonium dicere potestis, qui ad meliorem vitam
per resipiscentiam translati, deinde rursus multa
pravitate languentes, poenas tamen istorum scele-
rum vestrorum non dedistis. Atqui Dominus longani-
mis et patiens super iniquitates peccantium, ob
imbecillitatem hoc non facit : ingens enim robur
ejus, puniturusque eos, qui non resipuerunt, veho-
mens ac grave supplicium affert : sine noxa enim
exsistens, non est citra noxam : vel, innoxium sine
noxâ non dimittet (nam duplex hic lectio, dupli-
cem intellectum parit), hoc est, communem omni-
bus perniciem affert. Quamvis enim sine damno
quod inferat esse videatur, non omnino tamen a
supplicio abstinere. Vel juxta proprietatem Scripturæ
hoc dictum est : *Expers supplicii, sine supplicio
non erit* : itidem ut hoc, *Videns vidi afflictionem Israe-
lis* ⁸². Hic igitur dicturus, quod non sit citra ul-
tionem, ingeminavit dictionem. Proinde et eos qui
Filium ejus occiderant, ultus est cum indigna-
tione, poenam exigens ab iis qui non sunt perdu-
cti ad poenitentiam, eosque ex Jerusalem abstu-
lit, ira æstuans, ob justum suum, cujus interfe-
ctores exstiterunt. Præterea quilibet secundum
carnem vivens, est hostis Dei : nam affectus carnis
est inimicus Deo. De tali igitur inimico se ulciscitur
Dominus, protinus eum tentationibus tradens in
hac vita, ut hostilis affectus ex tali homine tollatur.
Sin hic longanimis fuerit, ut sæpe consuevit, ut
per mansuetudinem suam ad sese peccantem tra-
hat, in extremo tamen judicio, sine supplicio non

ceu sponsus quispiam facit, æmulationem habens
via ejus. Viam appellat, motionem quam facit Deus
in punitione eorum qui supplicium commoverunt.
Ipsa igitur motio non simpliciter poenas adducit,
sed consummationem, hoc est, perniciem et interi-
tum : concutitque, hoc est, turbat, miscens ac per-
mutans res. Hanc ergo ad rationem in Ninevitas
feretur. Quapropter posthac ne despondentis ani-
mum, Israelitæ, qui miseris modis accepti ab illis
estis. Veniet namque super eos quoque consumma-
tio, hoc est finis (83), vastatio, exterminatioque.

Nubes et pulvis pedum ipsius. Haud inconvenien-
ter pulverem itineri apposuit. Homo igitur, inquit,
iter faciens, pulverem excitat. Deus verò adeo ma-
gnifice incedit ac movetur, ut nubes et nebulas excitet
Sic et contra Ninevitas motus, nubes malorum un-

(83) Postrema ea verba explanandi gratia adjecit
Lonicerus.

dique adducet. Porro et unigeniti Dei Filii ad nostra confinia iter, quod in consummatione sæculorum fecit, concussit principatus et potestates. Ad hæc translatio a lege ad Evangelium, concussio intelligi queat. Mentales autem nebulae, hoc est, prophetæ, adventum ejus nuntiarunt, perinde atque currentes excitatus pulvis nuntiat. Nubes vero istos appellat, seu caliginosior, nec admodum perspicuo sermone usos: attamen spirituali aqua prægnantes, quoque tempore dignis præbentes spiritualium intellectum. Ambulat porro et in nobis Dominus, cum iter honesti, adeoque virtutis ingressi fuerimus. Exstinctis itaque vitis atque ejectis ex anima nostra, stirpitibusque evulsis sive motis, nec ulterius stabilitatem seu firmam mansionem in ea habentibus, iter Domini locum invenit. Ex hac deinde via et motione, quod crassum in nobis est ac terrenum, subtile ac æereum et spirituale redditur. Hinc et sublime raptum, in nubes transfertur, quæ aliis etiam imbrem mentium adstillare queant.

Vers. 4. *Minans mari, et arefaciens ipsum, omniaque flumina devastans.* Docet nos omnipotentem esse Deum, qui facile quidquid voluerit faciat: qui, si velit, universum mare exsiccat, omniaque flumina delet. Atque hoc perspicuum est ex admirandis ejus factis, quæ temporibus Moysis, dum Rubens mare, ac Jordanem fluvium, temporibus Jesu filii Nave exsiccat. Hinc et Ninevi urbem arefaciet, veluti vastum quoddam pelagus existentem, cum gloria, tum opibus altum, bellorum motibus fluctuans: ac gentes sub ipso, seu amnes quosdam in eam se exonerantes et influentes, quibus intumescat et impleatur, desolabit. Mare, hujus vitæ est amaritudo, quam insipientes nos seu flumina appetimus. Hanc Dominus exsiccat, ac quod in ea potioni accommodum videbatur, obliteravit, instituens nos, quod in mundo afflictionem **216** nos ferre oporteat: sin autem jugum ejus tulerimus, invenimus requiem animabus nostris. Præterea si quisquam in tentationibus fuerit, in mari est et in fluminibus. Ad eum igitur tentato confugiendum est, qui interminatur mari, amnesque exsiccat.

Diminuta est Basanitis et Carmelus. Hoc ipsum etiam divini potentia signum est. Aiunt enim, Basanitem regionem Palestinæ fertilissimam, tum Carmelum Judææ montem, a gentibus habitata fuisse pugnacibus et morosis; attamen Deus eas evertit, ac Israellem eo introduxit: quocirca non est fidelis absonum, Deum etiam ipsam Ninevi subversurum.

Efflorescentia Libani defecerunt. Libanus mons est Phœnicia. Efflorescentia hujus, principes et reges appellat regionis Libani monti subjectæ, quos et ipsos debellatos, Israelitis subjecit Deus. Poteris etiam hæc in futuro accipere, quasi dicat propheta: Dominus ille adeo potens est, ut si velit, imminuatur Basanitis, etiam sit populosissima, ob fertilitatem suam: deinde Carmelus et Libanus, montes nemo-

A καὼν ἐπιστῆσει πάντοθεν. Καὶ τοῦ Μονογενοῦς δὲ ἡ πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐσχατίαν ὁδὸς, ἐν συντελείᾳ τῶν αἰώνων γενομένη, συνέσεισεν ἀρχὰς τε καὶ ἐξουσίας. Καὶ αὕτη δὲ ἡ ἀπὸ τοῦ νόμου ἐπὶ τὸ Εὐαγγέλιον μετὰστασις, σεισμὸς ἂν νοηθῇ. Αἱ δὲ νοηταὶ νεφέλαι, τούτέστιν, οἱ προφῆται, τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἐμήνυσαν· ὥσπερ καὶ τοὺς τρέχοντας μὴνύει κόνις ἀνισταμένη. Νεφέλας δὲ τούτους καλεῖ, ὡς σκοτεινότηρῳ μὲν, καὶ οὐ λαν ἐμφανεῖ κεχρημένους λόγῳ, πλὴν ἄλλὰ τὸ ὕδωρ τὸ πνευματικὸν ἐγκυμονοῦντας, καὶ ἐν καιρῷ ἀποδιδόντας τοῖς ἀξίοις συνίεναι πνευματικά. Ὅδεοὶ δὲ καὶ ἐν ἡμῖν ὁ Κύριος, τὸν σπουδαῖον καὶ κατ' ἀρετὴν μετιτοῦσι βίον. Ὅτε οὖν ἡ κακία συντελεσθῇ καὶ ἐξολοθρευθῇ ἐκ τῆς ψυχῆς, ἤγουν σεισθῇ, καὶ οὐκέτι βεβαλωσὶν τινα καὶ μονιμότητα ἔχῃ ἐν αὐτῇ, τότε ἡ ὁδὸς τοῦ Κυρίου χώραν εὕρσκει. Ἐκ δὲ τῆς ὁδοῦ ταύτης καὶ τῆς κινήσεως, τὸ ἐν ἡμῖν παχὺ καὶ γεῶδες, λεπτόν τι; καὶ οἶον ἀερῶδες καὶ πνευματικὸν γίνεται. Ὅστε καὶ ἄνω φερόμενον, εἰς νεφέλας συνίσταται, ὁμοῖον νοητὸν καὶ ἄλλοις ἐπιστάζειν δυναμένας.

Ἀπειλῶν θαλάσσην, καὶ ξηραίνων αὐτήν, καὶ πάντας τοὺς ποταμοὺς ἐξηρμῶν. Διδάσκων ἡμᾶς τὸ παντοδύναμον τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ῥαδίως πᾶν ὃ ἐν θελήσει ποιεῖ, ὅτι εἰ θελήσειεν, ἅπασαν ξηραίνει τὴν θάλασσαν, καὶ πάντας τοὺς ποταμοὺς ἀφανίζει. Καὶ τοῦτο δῆλον ἀφ' ὧν τε τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἐπὶ Μωϋσείῳ, καὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ἐπὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἐξήρανε. Καὶ τὴν Νινευὶ τοίνυν ξηραίνει, οἶον τινα θάλασσαν οὖσαν πλατεῖαν, τῇ δόξῃ καὶ τῷ πλούτῳ βαθεῖαν, καὶ πάντας τοὺς πολέμους ἐπικυμαίνουσας, καὶ τὰ ὑπ' αὐτὴν ἔθνη, ὥσπερ τινὰς ποταμοὺς, εἰς αὐτὴν ἐισβάλλοντα, καὶ συναιρόμενα αὐτῇ εἰς ὄγκον καὶ πληθυσμὸν, ἐξηρμῶσει. Θάλασσα, ἡ τοῦ παρόντος βίου πικρία, ἣν ἀνοηταίφροντες ἡμεῖς, ὡς ποταμοὺς προσιέμεθα. Ταύτην ὁ Κύριος ἐξήρανε, καὶ τὸ δοκοῦν αὐτῆς πότιμον ἐξηρμῶνισε, διδάξας ὡς ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχομεν· ἐὰν δὲ τὸν ζυγὸν αὐτοῦ ἄρῳμεν, εὐρήσομεν ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν πειρασμοῖς τις εἴη, ἐν θαλάσῃ ἐστὶ, καὶ ἐν ποταμοῖς. Πρὸς ἐκείνον οὖν αὐτῷ καταφευκτέον, τὸν ἀπειλοῦντα θαλάσσην, καὶ ποταμοὺς ξηραίνοντα.

Ἀλιγῶθη ἡ Βασανίτις καὶ ὁ Κάρμηλος. Καὶ τοῦτο τῆς Θεοῦ δυνάμεως ἐνδεικτικόν. Καὶ γὰρ, φησὶ, Βασανίτιν χώραν τῆς Παλαιστίνης ἀφορωτάτην, καὶ τὸν Κάρμηλον, τῆς Ἰουδαίας ὄρος ὄντα, ἔθνη ἐνέμοντο ἄμαχα καὶ δυσκαταγώνιστα· ἀλλ' ὁ Θεὸς ταῦτα καθεῖλε, καὶ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ κατήκτισεν. Οὐδὲν οὖν ἀπιστόν, εἰ καὶ τὴν Νινευὶ καθεῖλε.

Καὶ τὰ ἐξανθοῦντα τοῦ Λιβάνου ἐξέλειπον. Λιβάνος, ὄρος τῆς Φοινίκης ἐστίν. Ἐξανθοῦντα δὲ τοῦτου φησὶ, τοὺς ἀρχοντας καὶ βασιλεῖς τῆς τῷ Λιβάνῳ ὑποκειμένης χώρας, οὓς καὶ αὐτοὺς ὁ Θεὸς καταγωνισάμενος, ὑποχείριους τοῖς Ἰσραηλitaῖς ἐποίησε. Δύνασαι δὲ καὶ ἐπιμέλλοντος ἐκλαθεῖν ταῦτα, οἷον λέγοντος τοῦ προφήτου, ὅτι ὁ Θεὸς ἐστὶ δυνατὸς ὁ Θεός, ὥστε εἰ θελήσει, διιωθήσεται ἡ Βασανίτις,

καίτοι πολυανθρωποτάτη οὕτα διὰ τὴν εὐχαρίαν · καὶ ὁ Κάρμηλος καὶ ὁ Αἰθανός, καίτοι εὐδενδρότατα ὄντα, καὶ ἀμφιλαφῆ ὄντα, ἐκλείψουσι, εἰ μόνον ἐκεῖνος νεύσει. Ὡσαύτως καὶ πάντα τὰ ἐφεξῆς οὕτω νοήσεις καὶ ἐπὶ μέλλοντος λεγόμενα.

Καὶ ὄρη ἐσεισθήσονται ἀπ' αὐτοῦ, καὶ οἱ βουνοὶ ἐσαλεύθησονται, καὶ ἀνεστάνη ἡ γῆ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ σύμπασα. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπελάμβανον αὐτὸν τινες ἐν Ἰουδαίᾳ μόνον δύνασθαι, καθὼς ἔλεγον · Θεὸς ὁρέων, Θεὸς Ἰσραὴλ, καὶ οὐ Θεὸς κοιλάδων · φησὶν, ὅτι Πάντα τὰ ὄρη σεισθήσονται ἀπ' αὐτοῦ, τούτῃστιν, ἀπὸ μόνου τοῦ νεύματος αὐτοῦ · καὶ ἡ γῆ δὲ, οὐχ ἦδε ἡ ἦδε, ἀλλὰ σύμπασα ἀνεστάνη ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, τούτῃστιν, ἐφριξεν, ἡ μετεκινήθη, καὶ τῆς οἰκείας ἰδρᾶς ἐξέστη, ἐπιβλέποντος ἐπ' αὐτὴν δριμύτερον.

Καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. Εἰ αὐτὸ τὸ στοιχεῖον, πολλῶ μᾶλλον οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ, ἄνθρωποι τε καὶ λοιπὰ ζῶα. Ὡλιγώθη ἡ Βασανίτις καὶ ὁ Κάρμηλος, ὅτε Ἰουδαῖοι διὰ τὸν σταυρωθέντα ὑπ' αὐτῶν Κύριον τῆς δόξης, τοῖς Ῥωμαίοις παρεδόθησαν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς Βασανιτίδος μὲν, ἡ ἠθικὴ πολιτεία καὶ πρακτικὴ · διὰ δὲ τοῦ Καρμήλου, τὰ τῶν δογμάτων ὑψηλότερα δηλοῦται, ὅτινα πολλὰ ὄντα, ὥλιγώθη εἰς τὸν συντετμημένον καὶ συντελεσμένον λόγον τοῦ Εὐαγγελίου συγκεφαλαιωθέντα. Ἐπεὶ δὲ ὁ Αἰθανός εἰδωλολατρείας ἦν ἐργαστήριον, ἐξέλιπε καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πρὶν ἀνοῦντα τῆς εἰδωλολατρείας εἶδη, ἡ καὶ ἡ τῶν Ἑλλήνων σοφία, ἦν ἐμώρηνεν ὁ Θεός. Ἐσεισθὲν δὲ ἐν τῷ σταυρῷ τὰ ὄρη, καὶ ἡ φύσις ἡμῶν, ἡ πρότερον οὕσα γῆ, ἀνεστάνη, ἔνω ἰδεύσασα, καὶ τὴν πρὸς οὐρανούς στείλαμένη πορείαν, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ γῆνοι λογισμοί, θεῖοι καὶ οὐράνιοι ἐγένοντο. Ἀλλὰ καὶ τις καρποφορῇ ἐν κακίᾳ, καὶ θάλλῃ, ὀλιγοῦται, καὶ ἐκλείπει κατ' αὐτὴν, ὅταν ὁ Θεὸς ἐπιβλέψῃ, μετάνοιαν αὐτῷ ἐντιθεῖς, καὶ ἡ ὀρεὶνὴ σκληρὰ αὐτοῦ καρδία, καὶ τὰ τῆς γῆς φρονούσα, σελεται καὶ μετακινεῖται ἀπὸ τῆς ἐν τῷ κακῷ στάσεως.

Ἀπὸ προσώπου ὁργῆς αὐτοῦ τίς ὑποστήσεται; Εἰ καὶ ἐν πολλοῖς παρὰ τῇ Γραφῇ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ καλαστικῆς τινος δυνάμεως τάττεται, πλὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἡλαρωτέρου τρόπου ἔστιν ὅτε εὐρίσκεται, ὡς τὸ, Ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα · καὶ, Ἰσραὴλ τὸ πρόσωπόν σου ἀποστρέψεις; διὰ τοῦτο ἐνταῦθα εἰπὼν, Ἀπὸ προσώπου, προσέθηκε τὸ, Ὑργῆς. Τίς οὖν ὑποστήσεται, φησὶν, ὅτε τὸ πρόσωπον ὁργῆς πλήρες ἡμῖν ἐπιδείξει; Ἔοικεν οὖν ὁ μονογενὴς Υἱὸς πρόσωπον λέγεσθαι τοῦ Πατρὸς, ὡς χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καὶ γνωριστικὸς αὐτοῦ, ὁ αὐτὸς καὶ κολάζειν καὶ σώζειν. Ὁστος γάρ, φησὶ, κείται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν.

Καὶ τίς ἀναστήσεται ἐν ὁργῇ θυμοῦ αὐτοῦ; Ἐπίταςιν τινα ἐνταῦθα δηλοῖ εἰπὼν τὸ, Ἐν ὁργῇ

A rossissimi, et exuberantissimi materia sua, deficient tamen, quamprimum ille vel nutu decreverit. Consimilem ad modum cætera quæ sequuntur, intelligere poteris de futuro dicta.

VERS. 5. Montes moti sunt ab ipso, collesque sunt concussi, ac sublimata est terra a facie ejus universa. Quia enim quidam suspicabantur ipsum in Judæa tantummodo potentem esse, unde ei dicebant : *Deus montium, Deus Israel, et non Deus vallium* : ait etiamnum : Non solum omnes montes ab ipso commovebuntur, hoc est, a solo nutu ejus, verum ipsa etiam terra : nedum hæc vel illa, sed enim universa sublevata est a facie ejus, hoc est, horruit, vel transposita est, æque sua sede dimota, B ipso eam intuentē acris.

Et omnes habitantes in ipsa. Si ipsum elementum commoveatur, multo magis habitantes in ipsa, homines et animalia cætera. Atqui diminuta est etiam Basanitis et Carmelus, quando Judæi propter crucifixum ab se Dominum gloriæ, traditi sunt Romanis. Deinde per Basanitin in moribus et operibus versans respublica, per Carmelum vero dogmatum altitudo indicatur : quæ cum multa essent, diminuta sunt, in concisum et consummatum sermonem Evangelii summam congesta. Quoniam vero Libanus, idololatriæ erat officina, defecerunt in eo prius florentes idolorum cultus species, vel Græcorum sapientia, quam sublevavit, hoc est, infatuavit, ip̄ supernis ingrediens Deus. C Concussi sunt autem et in cruce montes, ac nostra terra antehac existens, sublimata est, ad superna iter faciens, ac profectionem ad cælos instituens, omnesque 217 juxta in ipsa commorantes terrenæ cogitationes, divinæ adeoque cœlestes factæ sunt. Insuper si quis fructum ferat in vitiositate, et in ipsa floreat, imminuitur nunc et deficit ab ipsa. Quando Deus talem inspexerit, altam illi eamque meliorem mentem indens, tum montanum durumque ejus cor, terrestria spirans, concutitur et commovetur a statu, qui in eo est, mali.

VERS. 6. A facie iræ ejus quis subsistet? Etiam si in plerisque Scripturæ locis, facies Dei, de supplicium afferentē potentia usurpetur, interdum tamen lætioribus rebus etiam accommodata reperitur, ut in eo loco : *Ostende faciem tuam et servabimur* : et, *Faciem tuam cur avertis* : Quare cum hic dixisset, A facie, adjunxit, Iræ. Quis, inquit, subsistet, si quando faciem suam iræ plenam nobis ostendat? Videtur igitur et unigenitus Dei Filius, facies esse Patris, tanquam character et forma substantiæ ejus, ipsiusque manifestator, idem punire et servare. Ille namque, inquit, positus est in ruinam et resurrectionem multorum.

Et quis opponet sese iræ concitati animi ejus? Epitasin quamdam hic exhibet, Iræ concitati animi

ejus, dicens : forsan ideo, quod secundum aliquos *θυμὸς*, id est, concitatus animus, seu furor, sit principium quidem perturbationis quæ sit ex inflammatione, vel suffumigatione ferventis sanguinis circum cor : ira vero sit animus, vel impetus irarum, ad efficiendum quidquam. Propterea hic dixit, *In ira indignationis ejus* ⁶⁴, hoc est, cum indignabundus, et ira æstuans animus etiam opera facit, quibus ultionemumat, hostesque suos conturbet. Quis tum opponet sese, ut avertat manum ejus, et pœnam imminentem auferat?

Impetus animi ejus liquefacit principatus, petraque contrita sunt ab ipso. Amplissima, inquit, imperia subjugata sibi, quæ rupium habere robur putabantur, conterit et dissolvit concitatus animus ejus : eademque liquefacit, ut ceram ignis. Merito igitur nemo illi resistet. Quinetiam principatus tenebrarum ac potestates dissolvit animus ejus, quando demisit eos in abyssum. Judaicos item magistratus diruit, propter scelus quod Dominum crucifigendo patrarunt. Deinde petra etiam contrita sunt : partim revera petrae sensibus objectæ temporibus supplicii in cruce Domini nostri : partim duris cordibus existentes gentes, verbo Evangelii accepto. Porro cum in nobis intellectus vel mens dominatur, unus est ille principatus, unicum imperium, propterea ipsum non liquitur. Quando vero impetus et ardor animi, una cum cupiditate potitur sceptris, en multi in nobis dominatus, multa imperia, quæ liquefacit Domini concitatus animus, seu indignatio in mentem nostram accepta, dicente Domino interdum **218** *Eos qui me noluerunt regnare super se, adducite et mactate* ⁶⁵ : interdum vero : *Dissecabit talem mentem, et portionem ejus cum hypocritis ponet* : illic est fletus et stridor dentium ⁶⁶. Confringuntur etiam petrae a tali indignatione, seu impetu Domini, ipsi nimirum graves admodum, anxii et severi in vitilis habitus.

VERS. 7. *Benignus est Dominus expectantibus ipsum in die tribulationis* ⁶⁷. Postquam horrenda commemoravit, ac impetus, seu ardoris animi, et ira Dei meminit, multæque atrocitatis : ut ne durum quempiam et pravum perversumque quidam arbitrentur Deum (id quod Simonis et Marcionis sectatores passi sunt), quæ ad mansuetudinem et benignitatem ejus pertinent nuuc adducit, et ait : Etiam si ingentem quampiam et intolerabilem Domini indignationem dixerim, hostibus tamen ejus hujusmodi indignatio segregata, definitaque est : sive illis qui nedum mala operantur, verumetiam iniquo animo ferunt castigationem, qua propter talia crimina sua puniuntur, atque vituperant Deum, conviciis lacessunt, ac fastidiunt ejus dispensationem. Etenim *Expectantibus* ipsum in die tribulationis, hoc est, castigationem ab ipso adductam placida mente sustinentibus, tolerantibusque ipsum, seu castigantem patrem, talibus, inquam, benignus, mansuetus, clemens est. Vel expectantibus ipsum, pro, divinam ipsam ab eo consolationem excipientibus, et ad ipsum tantummodo defigentibus oculos, oculos, nec ad alia vel dæmonum vel hominum auxilia respicientibus. Tale est quod Propheta

θυμοῦ αὐτοῦ. Μήποτε δὲ ἐπειδὴ κατὰ τινὰς θυμὸς μέν ἐστιν ἡ ἀρχὴ τοῦ πάθους, ὃ γίνεται ἐξ ἀναθυμιάσεως τοῦ περικαρδίου αἵματος ζέοντος ὀργὴ δὲ, θυμὸς ὀργῶν πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι τι· διὰ τοῦτο ἐν ταῦθα εἶρηκεν· Ἐν ὀργῇ θυμοῦ αὐτοῦ· τουτέστιν, Ὅταν ὁ θυμὸς αὐτοῦ καὶ ἔργα ποιεῖ πρὸς ἄμυναν καὶ ἀντιλύπησιν, τίς ἀντιστήσεται, ὥστε ἀποστρέφαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ἀναστῆλαι τὴν τιμωρίαν;

Ὁ θυμὸς αὐτοῦ τήκει ἀρχάς, καὶ αἱ πέτραι δι-εθρύδθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Τοὺς τὰς μεγίστας, φησὶν, ἀρχάς ἐγκχεχειρισμένους, καὶ πετρῶν ισχὺν ἔχειν ὑπολαμβανομένους, συντρίβει καὶ καταλύει ὁ θυμὸς αὐτοῦ, καὶ τήκει, ὥσπερ κηρὸν πῦρ. Εἰκότως οὖν οὐδεὶς ἀντιστήσεται αὐτῷ. Ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρχάς τοῦ σκότους, καὶ τὰς ἐξουσίας κατέλυσεν ὁ θυμὸς αὐτοῦ, ὅτε ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἄβυσσον, καὶ τὰς Ἰουδαϊκὰς ἀρχάς, διὰ τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ αὐτῶν ἄγειν· καὶ αἱ πέτραι διεθρύδθησαν, ταχὰ μὲν καὶ αἱ ἀλοή-ται ἐπὶ τοῦ σταυροῦ· ταχὰ δὲ, καὶ τὰ σκληροκάριβα ἔθνη, δεξάμενα τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου. Ὅταν οὖν ἐν ἡμῖν ἀρχὴ ὁ νοῦς, μία ἀρχὴ ἐστὶ· διὸ οὐ τήκεται αὕτη· ὅτε δὲ ὁ θυμὸς ἀρχῇ, καὶ ἡ ἐπιθυμία, ἰδοὺ πολλὰ ἀρχαί, ἃς τήκει ὁ θυμὸς τοῦ Κυρίου, εἰς νοῦν ἡμῖν λαμβανόμενος, λέγοντος ποτὲ μὲν, ὅτι Τοὺς μὴ θέλοντάς με βασιλεῦσαι ἐπ' αὐτούς, ἀγέ-γετε καὶ σφάξατε· ποτὲ δὲ, Διχοτομήσιν αὐτόν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει. Ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόν-των. Διαθρύπτονται δὲ καὶ αἱ πέτραι ὑπὸ τοῦ τοιοῦ-του θυμοῦ, αἱ τῶς βαρεῖαι καὶ ἀνένδοτοι ἐν τῷ κακῷ ἔξεις.

Χρηστὸς Κύριος τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὸν ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως. Ἐπειδὴ τὰ φοβερά εἶπε, καὶ θυμῷ καὶ ὀργῇ ἐμνήσθη καὶ ἀποτομίας πολλῆς, ἵνα μὴ σκληρόν τινα καὶ πονηρὸν νομίσωσι τινες τὸν Θεόν, ὃ ἔπαθον οἱ ἀπὸ Σίμωνος καὶ Μαρκίου, ἐπάγει καὶ τὰ τῆς χρηστότητος, καὶ φησιν, ὅτι Εἰ καὶ μέγαν τινὰ καὶ ἀνυπόστατον τὸν τοῦ Κυρίου θυμὸν εἶπον, ἀλλὰ τοῖς ἐχθροῖς ὁ θυμὸς ἀφώρισταί, ἦτοι τοῖς οὐ μόνον κακὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κολάζεσθαι δι' αὐτὰ μὴ εὐγνωμόνως δεχομένους τὴν παιδείαν, ἀλλὰ βλασφημοῦσι καὶ ἀποδυσπετοῦσιν. Ἐπείτοιγε τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὸν ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, τουτέστι, τὴν παρ' αὐτοῦ ἐπαγομένην παιδείαν φέρουσιν εὐχαρί-στως, καὶ ὑπομένουσιν αὐτὸν ὡς Πατέρα παιδεύοντα, τοῖς τοιοῦτοις χρηστὸς ἐστίν. Ἡ τὸ, Ὑπομένουσιν, ἀντὶ τοῦ, Τὴν αὐτοῦ παράκλησιν ἐκδεχομένους, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀφορῶσι, καὶ μὴ πρὸς ἄλλας βοηθείας, ἢ δαιμόνων, ἢ ἀνθρώπων. Τοιοῦτον τὸ, Ὑπομένω ὑπέμεινε τὸν Κύριον· διὸ ἐπάγει· Καὶ προσέσχε μοι, — καὶ ἀντήγαγέ με ἐκ λάκκου τλαιπωρίας· Ὅστις γὰρ αὐτὸν ἀναμένει βοηθὸν, ἐπακούσεται, καὶ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ ἀπολαύει.

⁶⁴ Psal. xxix, 6. ⁶⁵ Luc. xix, 27. ⁶⁶ Matth. xxiv, 51.

inquit : *Expectans expectavi Dominum* ; hinc subdit : *Et attenuavit mihi* ⁹⁷, — *et reduxit me e loco miseriae* ⁹⁸. Quisquis enim ipsum præstolatur auxiliatorem, exauditur, ipsiusque benignitate fruatur.

Καὶ γινώσκων τοὺς εὐλαβουμένους αὐτόν. Τού-
ἐστιν ἀγαπῶν καὶ οικειούμενος τοὺς εὐλαβουμένους
αὐτόν, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἀμαρτάνοντας, ἢ τοὺς εὐλα-
βῶς δεχομένους ἅπερ αὐτὸς ἐπάγει.

Καὶ ἐν κατακλυσμῷ πορείας, συντέλειαν ποιή-
σεται τοὺς ἐπεγειρομένους. Δείξας ὅπως προσφέ-
ρεται Θεὸς τοῖς εὐλαβέσι, νῦν πάλιν τὴν κατὰ τῶν
ἀνοσιῶν διεξέρχεται ἐπεξέλευσιν, καὶ φησιν, ὅτι ὁ
Θεὸς τοὺς ἐπεγειρομένους αὐτῷ, τουτέστι, τοὺς τρα-
χηλιῶντας, καὶ ὥσπερ δούλους τουτησί, τοὺς ἐπανιστα-
μένους τοῖς θεοῖς αὐτοῦ νόμοις, τούτους ποιεῖται
συντέλειαν, τουτέστιν, ἐξολοθρεύσει, αὐτοαπώλειαν
τούτους τίθισιν, ἐν τῷ κατακλυσμῷ τῆς πορείας
αὐτοῦ, τουτέστι πορευόμενος καὶ κινούμενός τι κατ'
αὐτῶν, ὥσπερ ὕδωρ βλαῖον κατὰ πρᾶνους φερόμενον,
καὶ κατακλυσμὸν ποιοῦμενον τῶν ὑποκειμένων.

Καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ διώξεται σκότος. Τὸ
τῶν συμφορῶν : εἰ γὰρ ἐν θλίψεσι καὶ κακώσεσιν
ὄντες, σκοτίζονται τὴν διάνοιαν, καὶ ἐν ἡμέρᾳ, ὥς ἐν
νυκτὶ, διάγουσι. Συνετέλεσε καὶ ὁ Μονογενὴς τοὺς
ἀεὶ ἐπεγειρομένους καὶ ἀποστατοῦντας αὐτῷ δαίμο-
νας ἐν τῷ κατακλυσμῷ τῆς αὐτοῦ πορείας, τουτέστι,
τῷ βαπτίσματι ᾧ ἐβαπτίσατο πορευθεὶς ἐκ τῶν κόλ-
πων τοῦ Πατρὸς πρὸς ἡμᾶς· καταδιώξεται αὐτοὺς
τὸ σκότος· τὸ ἐξώτερον, ὃ αὐτοῖς ἡτοίμασται. Ἀλλὰ
καὶ τοὺς ἐπεγειρομένους αὐτῷ Φαρισαίους καὶ Γραμ-
ματεῖς, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀπειθεῖς, συνεθανάτου, καὶ
τὴ νοητὴν μὴ ἀκούσαντας τοῦ λέγοντος· *Ἐγὼ εἰμι*
τὸ φῶς τοῦ κόσμου· καὶ, *Ἐὼς τὸ φῶς ἔχετε, περι-*
πατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς κατα-
λάβῃ. Καὶ ἐν ἡμῖν δὲ ὁ κατακλυσμὸς τῶν σαρκῶν,
ἔχων καὶ πορείαν, ὃ ἐστὶ κίνησιν ἐν ἀρεταῖς, συνετελεῖ
τοὺς ἐπεγειρομένους ἡμῖν δαιμονιώδεις λογισμοὺς.
Τοὺς ἐχθροὺς δὲ τοῦ Θεοῦ διώκει σκότος, αὐτὴ ἡ
ἀμαρτία, τὸ συνεῖδός ἀεὶ σκοτίζουσα, καὶ τῇ αὐτῆς
ἀσχημοσύνῃ μονονουχὶ συνωθοῦσα πρὸς τὰ τῆς ἀρε-
τῆς εὐσχήμονα ἔργα.

tenebræ, ipsum nempe peccatum, conscientiae caliginem ac tenebras inducens, tum sua deformitate tantum non compellens ad formosa virtutis opera.

Τί λογίσεσθε ἐπὶ τὸν Κύριον ; Ἐρωτᾷ περὶ τοῦ
Θεοῦ, καὶ φησι· Ποίαν δύναμιν ἔχειν αὐτόν ὑπο-
λαμβάνετε ;

Συντέλειαν αὐτὸς ποιήσει, οὐκ ἐκδικήσει δις
ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν θλίψει. Ἐρωτήσας αὐτὸς, πάλιν ἀπο-
κρίνεται, ὅτι τοιοῦτός ἐστι τὴν δύναμιν ὁ Θεός, ὥστε
ὁπνίετα τιμωρησασθαι τινα ἀέλιως βούλεται, συνετε-
λεῖ αὐτόν ἀνθρώπος διὰ μιᾶς πληγῆς, καὶ οὐ δεῖται
δευτέρως ἐκδικήσεως· πῶς γὰρ ἅπαξ συντελῶν
αὐτόν ; Τινὲς δὲ οὕτως ἀνέγνωσαν· *Τί λογίσεσθε*

Et cognoscit Dominus colentes ipsum. Hoc es,
diliget, et in suum jus et curam accipit deveneran-
tes enim, ac propterea non delinquentes, seu pie,
cumque timore et reverentia accipientes, quæ il-
lis allegat Deus.

Vers. 8. In diluvio profectionis, finem faciet cum
excitatis adversus ipsum. Cum demonstrasset quod
Deus piis sese offerret, adeoque suis cultoribus,
nunc rursus suum erga impios excursum etiam
enarrat, inquires : quod Deus excitatis erga se,
hoc est, duræ cervicis hominibus, ac veluti pravis
sævis insurgentibus contra divinam ejus legem,
finem faciat, hoc est, funditus perdat, perniciem
eis faciat, *in diluvio profectionis suæ*, id est, dum
iter facit, et movetur aliqua ex parte contra ipsos,
quemadmodum aqua violenta per declive seu præ-
ceps acta, submergens ea quæ sibi subjecta repe-
rit.

Et hostes ejus persequentur tenebræ. Hoc proprium
calamitatis est, quod qui in tribulationibus et afflic-
tionibus sint, mente obsuscantur, quadam calligine
obducti, **219** ut etiam in die veluti in nocte
agent. Porro unigenitus Dei Filius, perpetuo in se
insurgentes, et ab se deficientes dæmones confecit
exterminavitque, diluvio profectionis suæ, hoc est,
baptismate quo baptizatus est, profectus e sinu
Patris ad nos usque : hos et tenebræ persequen-
tur, exteriores nimirum, ipsis paratæ. Insuper Pha-
risæos, Scribas, et id genus cæteros, in ipsum con-
citatatos, inobedientes, hujusmodi tenebræ ad interi-
tum usque apprehenderunt, mentes illorum (84)
excæcantes, quod non audierint dicentem, *Ego*
sum lux mundi ⁹⁹ ; et, *Usquedum lumen habetis, in*
lumine ambulate, ut ne tenebræ vos apprehendant ¹⁰⁰.
Ad hæc in nobis etiam ipsis lacrymarum est dilu-
vium, habens profectionem, seu iter, hoc est, mo-
tum in virtutibus : quod intra nos dæmonem spi-
rantes cogitationes excitatas conficiet, delebit, ex-
terminabit. Inimicos autem Dei persequentur tene-
bræ, ipsum nempe peccatum, conscientiae caliginem ac tenebras inducens, tum sua deformitate

Vers. 9. Quid cogitatis adversus Dominum ? De
Deo interrogat hunc ad modum : Qualem ipsum ha-
bere potentiam existimatis ?

Consummationem ipse faciet, non bis ultionem su-
met de eadem re in tribulationes. Cum interrogasset,
ipse sibi respondet. Talis est, inquit, potentia Dei,
ut si aliquem punire pro meritis velit, hoc ipsum
simul cumulate una plaga perficiat, nec altera vin-
dicta opus habeat, semel quadantenus ipsum con-
ficiens. Quidam sic legerunt : *Quid ratiocinamini,*

⁹⁷ Psal. xxxix, 4. ⁹⁸ Ibid. 3. ⁹⁹ Joan. viii, 12. ¹⁰⁰ Joan. xii, 35

Variæ lectiones et notæ.

(84) Deest in utroque Cod. Græca vox, quæ Latinæ
excæcantes, respondeat, quæ sane postulari videtur,

nisi forte τὸ συνεθανάτου regere putetur τὸ νοη-
τόν.

quid cogitatis erga Dominum? Anne quod ipse sit finem nobiscum facturus? Hactenus per interrogationem. Deinde respondet: Non sumet ultionem bina vice, idem ob delictum, per tribulationem. Affirmant ergo hæc ad Israelitas dici. Postquam enim Salmanasar decem tribus captivas duxisset, captis una ab eodem aliquot Judææ civitatibus, metuerunt sibi admodum relictis passim, ne ad sese fors reverterentur Babylonii: hinc ad finitimas regiones aufugerunt, atque cum gentibus polluebantur. Consolatur itaque eos propheta dicens: Quid cogitatis Dominum inhumanum esse, ipsumque vos exstincturum, ac in perniciem traditurum? Haud fiet hoc. Non enim his sese vindicabit ob eandem rem, secundas super nos inducens tribulationes. Semel, inquit, vos punivit, quare non iterabit plagam. Ad gentes igitur ne accedite, sed Dominum expectate, qui expectantibus se, et bonus et benignus est.

Vers. 10. *Quoniam usque ad fundamenta sua diruitur. Vel a Deo punitus, vel ipsa Ninevi. Ab hoc enim loco aperte palam de ipsa et ad ipsam verba facit. At ergo: Quod subrutis fundamentis, ac solidis illis moenibus, splendidisque ædibus, solo æquabitur, hoc est, plane desolabitur civitas 220 ista magna, neque ad habitandum commoda propter vastationem, neque ad agriculturam, propter ruinas ædificiorum, collapsumque.*

Et veluti smilax expansa comederetur. Smilax planta est hederæ similis, perpetuo sursum tendens, subtilibus ramis, quæ proxime astant plantas comprehendens, maxime vero paliuros, adeo, ut illos quidem feriat, ipsa tamen suo etiam tempore peccet. Hujusmodi sane erat Babylon, nunquam non ad altiora scandere volens, ac undique potentie suæ retia extendens, ut deprimerentur et suffocarentur ab ipsa comprehensi, nec pauca regna dissolverentur. Comedetur itaque ipsa a Persis et Mediis, Cyro ipsorum imperatore movente bellum: id est, obscurabitur, regno viduata.

Et veluti stipula ariditate referta. Propterea et igni hostium tradetur in comestionem.

Vers. 11. *E quo (86) egredietur cogitatio contra Dominum prava consultans et contraria. Ad ipsam Ninevi verba faciens, causas devastationis ejus subindicat: Quia, inquit, Deo tradente in manus tuas Israelitas, non ipsi ereptisti tropæum, non retulisti ei acceptam victoriam, sed tuæ potentie imputasti: Deum vero imbecillum esse cogitasti, ut qui non possit servare confidentes ipsi. Unde et Sennacherim, Eszechias, inquit, dixit: Hæc dicit rex magnus: Ne te decipiant Deus tuus, eo (87) quod fidu-*

ἐπὶ τὸν Κύριον; Συντέλειαν αὐτὸς ποιήσει; μὴ χρι τοῦτο, ἐρωτηματικῶς· εἰτα ἀποκρίνεται· Οὐκ ἐκδικήσει δις ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν θλίψει. Φαίν οὖν ταῦτα λέγεσθαι πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ Σαλμανασαρ τὰς δέκα φυλάς αἰχμαλωτίσαντος, καὶ τινὰς πόλεις τῆς Ἰούδα βασιλείας ἐλόντος, ἐδεδόκεισαν οἱ περιλειφθέντες, μήπως πάλιν αὐτοῖς ἐπαγέλθωσιν εἰ Βαβυλωνίον, καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰς δημοχόρους ἐφευγον, καὶ συνεμιαίνοντο τοῖς ἔθνεσιν· ἐνταῦθα παραμυθεῖται αὐτοὺς ὁ προφήτης, λέγων· Τί λογίζεσθε ὅτι ὁ Κύριος οὐ φιλόανθρωπος ἐστὶ, καὶ ὅτι συντέλειαν ὑμῶν (85) ποιήσει καὶ πανωλεθρίαν; Οὐκ ἐστὶ τοῦτο. Οὐκ ἐκδικήσει γὰρ δις ἐπὶ τὸ αὐτὸ, θλίψει ἡμῖν [f. ὑμ.] ἐπάγων δευτέρας· ἀπαξ, φησὶν, ὁμᾶς ἐτιμωρήσατο· οὐχὶ δευτέραν ἐπάξει πληγὴν. Μὴ τοίνυν τοῖς ἔθνεσι προσχωρήτε [f. ρεῖτε], ἀλλὰ τὸν Κύριον ὑπομένετε, τὸν τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὸν χρηστὸν ὄντα.

Ὅτι ὡς θεμελίαν αὐτοῦ χερσωθήσεται. Ἡ ὁ ἐπὶ Θεοῦ τιμωρούμενος, ἡ Νινευί. Τὸ ἀπὸ τοῦδε γὰρ, σαφέστατα περὶ αὐτῆς, καὶ πρὸς ταύτην ποιεῖται τὸν λόγον. Φησὶν οὖν, ὅτι καθαιρεθέντων τῶν θεμελίων καὶ τῶν στερεῶν ἐκείνων τειχῶν, καὶ τῶν λαμπρῶν οἰκῶν, χερσωθήσεται ἡ μεγάλη πόλις, τουτέστιν ἐρημος ἐστὶ, μήτε εἰς κατοικίαν χρησιμεύουσα διὰ τὴν καθάρσειν, μήτε εἰς γεωργίαν, διὰ τὰ συγχώματα τῶν οἰκοδομημάτων.

Καὶ ὡς σμίλας περιπλεκόμενη βρωθήσεται. Ἡ σμίλας κίττοις οὖσι φυτὸν οὔσα, ἔρπει μὲν ἀεὶ πρὸς τὸ ἄνω· λεπτοὺς δὲ προήξει κλώνας, καὶ τῶν ἐγγύς ἐστηκότων δράττεται φυτῶν, καὶ μάλιστα τῶν παλιούρων, ὥστε καταπνίγειν μὲν ἐκεῖνα, φθείρεισθαι δὲ καὶ αὐτὴ τῷ χρόνῳ. Τοιαύτη τις ἦν καὶ ἡ Βαβυλὼν, ἀεὶ πρὸς τὸ ὑψηλότερον ἀνατρέχειν ἐθέλουσα, καὶ πανταχοῦ τὰς τῆς δυναστείας πλεχτάνας ἐκτείνουσα· ὥστε καταπιέζεσθαι καὶ καταπνίγεσθαι τοὺς ὅπ' αὐτῆς συλληφθέντας, καὶ πολλὰς βασιλείας ὅπ' αὐτῆς καταλύεσθαι. Βρωθήσεται τοίνυν αὕτη ὅπῃ Περσῶν καὶ Μήδων, Κύρου αὐτῶν στρατηγούτος· τουτέστιν, ἀφανισθήσεται, τῆς βασιλείας ἐρημωθείσα.

Καὶ ὡς καλὰρμη ξηρασίας μεστή. Διὸ καὶ περὶ τῶν πολεμίων παραδοθήσεται εἰς κατάδρωσιν.

Ἐκ σοῦ ἐξελεύσεται λογισμὸς κατὰ τοῦ Κυρίου πονηρὰ βουλευόμενος καὶ ἐναντία. Πρὸς αὐτὴν τὴν Νινευί ποιοῦμενος τοὺς λόγους, τὰς αἰτίας αὐτῇ τῆς ἐρημώσεως δείκνυσιν. Καὶ γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ παραδόντος σοὶ τοὺς Ἰσραηλίτας, οὐκ αὐτῷ ἀνέστηκας τὸ τρόπαιον, ἀλλὰ τῇ δυνάμει· τὸν δὲ Θεὸν ἀσθενῆ ἐλογίσω εἶναι, μὴ δυνάμενον σῶζειν τοὺς πεποιθότας ἐπ' αὐτόν. Καὶ γὰρ Σινναχρείμ, Εἰκατε, φησὶν, Ἐξελίξαι· Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας· Μὴ σε ἀπατάσω ὁ Θεός σου, ἐγὼ ᾧ σὺ

Varie lectiones et notæ.

(85) Cod. Ven. ἡμῶν, nos.

(86) Lonicerus legit ἐξ οὗ, cum reddiderit e quo. Utrique vero Cod. Ven. et Bav. habet ἐκ σοῦ,

ea te

(87) In quo confidebas, fore, ut ipse liberaret Ierusalem de manu mea. Sic Græce.

πέποιθας ἐπ' αὐτῷ, διτι ῥύσεται τὸν Ἰσραὴλ ἐκ χειρὸς μου. Καὶ ὁ ὑποστράτηγος δὲ τούτου Ῥαφάκης, τοιοῦτότροπα ἐδρασφῆμισε. Ταύτην αὐτοῦ τὴν ἀλαζονείαν ὑποδεικνύς ὁ Θεὸς, διὰ τοῦ προφήτου φησὶν· Ἐπισκέψομαι ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀσσυρίων. Καὶ αὐτὸς διδάσκων αὐτὸν, ὅτι οὐ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει κατῴρθωσεν ἀ κατῴρθωσεν, ἀλλὰ Θεοῦ συγχωρήσει, *Μὴ δοξασθήσεται*, φησὶν, *ἀξίτη*, ἄνευ τοῦ κόποτος ἐν αὐτῇ; ἡ ὑψωθήσεται *πρὶν*, ἄνευ τοῦ ἐλκοτος αὐτόν; Ἐχερώθη καὶ ἡ Κυριοκτόνος Συναγωγὴ, ἕως τῶν θεμελίων, τοῦτέστι, τῶν θυσιῶν, καὶ τῆς νομικῆς· πάσης λατρείας· ἐπὶ τούτων γὰρ ἐδόκει βεβηκέναι. Οἱ περιάγοντες δὲ τὴν θάλασσαν καὶ ξηρὰν, ὥστε ποιῆσαι ἕνα προσήλυτον, εἴτα ποιοῦντες αὐτὸν υἱὸν γέννης, σμιλαξ ἦσαν περιπλεκόμενη, καὶ καταπνίγουσα τοὺς ὑπ' αὐτῆς συλληφθέντας· καὶ ὡς καλὰ μὴ ξηρὰ, οὐδὲ ἐδέξατο τὸν ὑετὸν καταδύντα, οὐδὰ τὸ ὕδωρ ἀλλόμενον εἰς ζῶην αἰώνιον. Ἐλογίσαντο δὲ κατὰ τοῦ Κυρίου τῆς δόξης πονηρὰ καὶ ἐναντία οἷς παρ' αὐτοῦ εὐηργέτηντο, θανατῶσαι δηλαδὴ αὐτόν. Διὰ τοῦτο βρωθήσονται ὑπὸ τε τοῦ πυρὸς τῶν Ῥωμαίων, καὶ τοῦ τελευταίου καὶ διεικονίζοντο. Σμιλαξὶ τοῖσιν καὶ οἱ τὴν ἀγάπην ὑποκρινόμενοι, καὶ περιπλεκόμενοι μὲν διὰ τῆς χρηστότητος τοὺς πλησίον· τὰ δὲ πρὸς ἀπώλειαν αὐτῶν βουλευόμενοι. Ἐκ τούτων ἐξέρχεται λογισμὸς κατὰ τοῦ Κυρίου πονηρὸς καὶ ἐναντίος. Εὐθύς γὰρ ὁ Κύριος, αὐτοὶ δὲ σχολιοὶ· καὶ ἀγάπη ὁ Κύριος, αὐτοὶ δὲ ἀγάπης ἐχθροί. Ἀλλὰ καὶ ἡ πλεονεξία, σμιλαξ, πάντων ἐπιδραττομένη, καὶ λογιζομένη κατὰ τοῦ Κυρίου πονηρὰ μὲν, ὅτι οὐ προνοεῖται τῶν τῆδε· οὐδεὶς γὰρ πλεονέκτης, πρόνοιαν εἶναι ἀληθῶς πιστεύει, εἰ καὶ σχηματίζεται τοῦτο· ἐναντία δὲ, διότι ὁ μὲν δίκαιος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν· ὁ δὲ πλεονέκτης, ἀδικος, καὶ ἀδικίας ἀγαπῶν. Βρωθήσεται τοίνυν ἡ τοιαύτη σμιλαξ αὐτῇ ὅτ' ἑαυτῆς· οὗτος γὰρ ὁ πλεονέκτης, ὅτ' ἑαυτοῦ τοῦ πλεονεκτητικωτέρου καταναλίσσεται.

Justus quidem Dominus et justitiam dilexit⁷², avarus autem circumscripitor, injustus et injustitias diligens. Absumetur igitur tandem talis smilax ipsa a sese: alter enim impostor ab altero fraudulentior capitur.

Τὰδε λέγει Κύριος, κατάρχων ὕδατων πολλῶν, καὶ οὕτως διασταλήσονται. Ὑδατα πολλὰ, τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Μήδας [-δους?] φησὶ, τῇ Νινευτ ἐπιστρατεύσαντας, ὧν ὁ Κύριος κατῆρχε, ἄγων αὐτοὺς ἐπ' αὐτήν, οἵτινες καὶ παρὰ τοῦ Κυρίου διασταλήσονται, τοῦτέστι, διαταχθήσονται, καὶ διαχωρισθήσονται, ὡς ὑπὸ στρατηγοῦ τινος· ὥστε τὸνδε μὲν τότε τὸ μέρος πολιορκεῖν, τὸν δὲ τότε.

Καὶ ἡ ἀκοή σου οὐκ ἐπακουσθήσεται ἐτι. Διαβόητος γὰρ οὖσα πρῶην ἐπὶ δυναστεία, οὐκέτι ἀκοὴν καὶ φῆμην τοιαύτην ἔξεις. Ἡ, ὅτι Οὐχ ὑπακούουσί σου, οὐδὲ δουλεύουσί σοι, οἱ πρῶην ὑπακούοντες καὶ δουλεύοντές σοι. Κατάρχει δὲ

A ciam in ipsum colloces. Nam non eripiet Israel ex manu mea⁷¹ (87). Hujus etiam dux et subimperator Rhapsaces, talia pleraque blasphemavit. Hanc itaque ejus arrogantiam submonstrans Deus, per prophetam inquit: Visitabo super intellectum magnum, nempe regem Assyriorum⁷². Ac rursus docens ipsum, quod non propria virtute gesserit quæ gessit, sed Dei permisso: Ne glorificetur (88), inquit, securis, citra ferientem per ipsam. Nonne exaltabitur ascia sine trahente ipsam⁷³? Diruta est etiam, Dominum occidens Synagoga, ad usque fundamenta, id est, usque ad sacrificia et omnem legalem cultum vel observantiam: in his enim videbantur ambulare. Atqui circumcuntes mare et aridam ut unum aliquem proselytum faciant, ac

B postea ipsum filium gehennæ constituentes, smilax fuerunt expansæ; suffocans sub se comprehensos, ac veluti arida stipula, neque susceperunt descendentem pluviam, neque aquam salientem in vitam æternam. Cogitaverunt autem contra Dominum prava et adversa, ut videlicet pro beneficiis quæ acceperant, ipsum neci darent. Eam ob rem comedentur ab igne Romanorum, et postremo et perpetuo duraturo. Smilaci præterea æquiparantur, qui charitatem simulantes, et complotentes per blanditias proximum, 221 ac interim quæ ad perniciem eorum faciant meditantes consulentesque: ex his egreditur ratiocinatio contra Dominum prava et contraria. Rectius enim Dominus, ipsi vero distorti:

C ac Dominus charitas est⁷⁴, ipsi vero charitatis hostes. Fraudulenta et injusta deceptio item smilax est cuncta apprehendens, cogitans adversus Dominum prava, prava et contraria quidem quasi nulla nostrarum hoc in mundo rerum cura tangatur: neque enim fraudi turpique quæstui nimium inhians, plura semper possidere medians, vere credit esse providentiam; quod etiamsi flagat, diversum tamen operibus ostendit: contraria vero, eo quod ju-

Vras. 12. Hæc dicit Dominus imperans aquis multis, et sic separabuntur. Aquas multas Persas et Medos appellat, qui contra Ninevi bellum gessere, quorum Dominus etiam imperator fuit, ducens illos adversum eam urbem. Qui et a Domino dividuntur, id est, in ordinem digerentur et separabuntur, ceu ab imperatore quodam, ut hunc locum illa quidem pars obsideat, illum vero ista.

Et fama tua posthac non audietur amplius. Celebris enim antea existens propter potentiam tuam, non porro auditum et famam talem habebis. Vel: Non ulterius obedient et servient tibi, qui antea obedierunt et servierunt. Dominatur autem

⁷¹ II Paral xxxii, 1; Isa. xxviii. ⁷² Isa. x, 12. ⁷³ Ibid. 15. ⁷⁴ Joan. iv, 5. ⁷⁵ Psal. x, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(88) Numquid glorificabitur ascia sine eo qui percutiat in ea? aut exaltabitur serra absque eo, qui ipsam trahat? Ita Græca sonant.

aquarum multarum Dominus, quæ sunt baptismatis, quæ sic disponit et ordine digerit, ut ubique sint : *Docete enim, inquit, omnes gentes, baptizantes eos* ⁷⁶ : ut ita multa sint baptismata, quorumlibet puta et singulorum ubicunque degentium. Siquidem unum baptisma dictum est, æque atque una fides, propter dogma nempe in sacris, unum existens in omni Ecclesia, quæ acceperit baptismum per invocationem Trinitatis, mortem ita Domini et resurrectionem exprimendo, per trinam illam demersionem et extractionem. Et quia semel enivis fidelium datum est, dicere queat aliquis, unum propterea dici. Sic baptismi quidem multi sunt, quandoquidem et baptizati multi. Aliasque baptismatum hoc etiam modo a Domino dissociantur : ut cum duplices nos simus, utpote ex animo et corpore, corporis quidem purgatio per aquam, animi vero per Spiritum perficiatur. Deinde ad Satanam etiam ista flecti queunt : *Auditis tuus non audietur amplius* ⁷⁷ : non enim amplius sacra dæmonibus sunt. Aquas præterea multas Scriptura tentationes esse novit, ut illic : *Verumtamen in diluvio aquarum multarum, ad eum non appropinquabunt* ⁷⁸. Inundatio enim tentationum, etiamsi multæ et aliæ post alias sint, proxime tamen sanctum virum non erunt. Inquit ergo, quod tentationibus **222** imperet Dominus. Etenim ipse dispensans nostram salutem et probationem, has super nos induci permittit. Disgregabuntur autem illæ, hoc est discidentur, et continuitas ipsarum distinctionem habebit, idque divino consilio, non humana prudentia, vel sacrificio : *Ipsæ namque ferit, et rursum sanat*.

VERS. 13. *Nuncquæ conteram virgam ejus abs te.* Ad Israellem convertit sermonem : Regnum, inquit, Ninevi et potestatem, hanc enim virgam nominavit, conteram a te ; vel Virgam ipsius Israel, qua castigatur, conteram abs te, o Ninevi, ut eam porro non teneas, quo per eam Israellem castigas. Ad humanam itidem naturam dicere Dominus possit, Virgam diaboli, peccatum dico, in quo interficiebat vos, confringam. Stimulus enim mortis peccatum est ⁷⁹. Conteram autem hoc abs te, hoc est, te induens, et per te lucians adversus principatus et potestates, easque spolians et triumphans in cruce. Virga vero diaboli sunt tentationes per quas hominem permovet, ut convicietur Deo, perinde ac in Jobo contigit : quam virgam conterit Dominus, cum docet : *Ne terreamini ab iis qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt* ⁸⁰ ; et : *In patientia vestra possidebitis animas vestras* ⁸¹ ; et : *Cum maledicentia peteretur, maledicentia non regressit : dum pateretur, nihil minatus est* ⁸².

⁷⁶ Math. xxviii, 19. ⁷⁷ Psal. xciii, 9. ⁷⁸ Psal. xxxi, 6. ⁷⁹ Cor. xv, 6. ⁸⁰ Luc. xii, 4. ⁸¹ Luc. xxi, 19. ⁸² II Petr. ii, 14.

Variæ lectiones et notæ.

(80) 'Ανὲν τοῦ διὰ τοῦ καὶ ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις, Cod. Ven.

ὕδατων πολλῶν ὁ Κύριος, τῶν τοῦ βαπτίσματος, ἀ καὶ οὕτως διαστῆλλαι καὶ διατάττεται, ὥστε πανταχοῦ τελείσθαι. *Μαθητεύσατε γάρ, φησί, πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς* · ὥστε πολλὰ baptismata γίνεσθαι, τουτέστι, βαπτισμοὺς τῶν ἐκασταχοῦ πιστῶν. Ἐν μὲν γὰρ εἴρηται βίπτισμα, ὡς περ καὶ πίστις μία, διὰ τὸ ἐπὶ τῇ τελετῇ δηλωθὲν ὁ γύμνα, ἐν δὲ ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ, τῇ παραλαβούσῃ βαπτίζειν τῇ τῆς Τριάδος ἐπικλήσει, καὶ τυποῦν τὴν τοῦ Κυρίου θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν τῇ τρισπῇ καταβύσει καὶ ἀναβύσει. Καὶ διὰ τὸ προσάπαξ εἰδεσθῆαι τῶν πιστῶν ἐκαστῇ φάτῃ ἂν τις αὐτὸ ἐν λέγεσθαι. Οἱ μέντοι βαπτισμοί, πολλοί, ὅτι καὶ οἱ βαπτιζόμενοι πολλοί. Καὶ ἄλλως δὲ τὰ ὕδατα τῶν βαπτισμάτων οὕτω διαστῆλονται ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὥστε διττῶν δυνάμεων ἡμῶν, ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, τὴν μὲν τοῦ σώματος κάθαρσιν, διὰ τοῦ ὕδατος τελείσθαι, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς, διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἔτα πρὸς τὸν διάβολον · *Ἡ ἀκοή σου, οὐκ ἐνακουσθήσεται ἔτι*. Οὐκέτι γὰρ αἰδαιμονικαὶ τελεταὶ ἀκούονται. Ὑδατα πολλὰ, καὶ τοὺς πειρασμοὺς οἶδεν ἡ Γραφή, ὡς τὸ, *Πλὴν ἐν κατακλυσμῷ ὕδατων πολλῶν, πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγισσὺν*. Ὁ γὰρ κατακλυσμὸς τῶν πειρασμῶν, καὶ πολλοὶ καὶ ἐπίπλητοι ὦσιν, οὐδ' ἐγγὺς τοῦ ὁσίου ἀνδρὸς γενήσονται. Φησὶν οὖν, ὅτι· κατάρχει μὲν ὁ Κύριος τῶν πειρασμῶν. Αὐτὸς γὰρ οἰκονομῶν τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἢ δοκιμῇ, συγχωρεῖ τοὺς ἐπάγεσθαι. Διασταλθήσονται δὲ οὗτοι, ἀντὶ τοῦ, διακοπήσονται, καὶ ἡ συνέχεια αὐτῶν διαστολὴν ἔξει. Οὕτως ἀντὶ τοῦ Κυρίου, καὶ οὐκ ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις (89), ἣ καὶ σπουδαίς. Αὐτὸς γὰρ πατάσσει, καὶ πάλιν ἰάται.

Καὶ νῦν συντρίψω τὴν ῥάβδον αὐτοῦ ἀπὸ σοῦ. Πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ἀπέστρεψε τὸν λόγον, ὅτι τὴν βασιλείαν τῆς Νινευὶ καὶ τὴν ἐξουσίαν (ταύτην γὰρ ῥάβδον ὠνόμασε) συντρίψω ἀπὸ σοῦ. Ἡ, τὴν ῥάβδον αὐτοῦ τοῦ Ἰσραὴλ, δι' ἧς κολάζεται, καὶ συντρίψω ἀπὸ σοῦ τῆς Νινευὶ ὥστε μὴκέτι σὲ κατέχουσιν ταύτην, κολάζειν δι' αὐτῆς τὸν Ἰσραὴλ. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν λέγοι ἂν, ὅτι ῥάβδον τοῦ διαβόλου, τὴν ἁμαρτίαν, ἐν ἣ ἑθανάτου ὡμᾶς, συντρίψω · κέντρον γὰρ τοῦ θανάτου, ἡ ἁμαρτία. Συντρίψω δὲ ταύτην ἀπὸ σοῦ, τουτέστι, σὲ ἐνδυσάμενος, καὶ [διὰ] σοῦ παλαίσας πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ ἀπεκδυσάμενος, καὶ θριαμβεύσας αὐτάς ἐν τῷ σταυρῷ. Ῥάβδος τοῦ διαβόλου οἱ πειρασμοί, δι' ὧν παῖσι τὸν ἀνθρώπον, ἵνα βλαπτῇ μῆσιν, ὡς τὸν Ἰώδ · τὴν ῥάβδον συντρίβει ὁ Κύριος, διδάσκων · *Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτείνειν* · καὶ, Ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν, κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν · καὶ, *Λοιδοροῦμενος, καὶ μὴ ἀντιλοιδόων* · *πάσχων, καὶ μὴ ἀπειλῶν*.

Καὶ τοὺς δεσμούς σου διαρρήξω. Πρὸς τὸν Ἀ
 Ἰσραὴλ φησιν, ὅτι Εἶχες μὲν τὴν δυναστείαν καὶ τὴν
 τυραννίδα τῆς Νινευι, οἷόν τινας δεσμούς κατέχον-
 τός σε, ὥστε δουλεύειν αὐτῇ, καὶ μηδὲν ἔργον
 ἐλευθέριον διαπράττεσθαι· ταύτην δὲ τὴν δυναστείαν
 ἐγὼ διαρρήξω, παραδοὺς αὐτὴν τῷ Πέρσῃ. Εἰ δὲ
 καὶ πρὸς τὴν Νινευι ὁ λόγος, νοήσεις δεσμούς,
 οὐχ οἷς κατείχετο, ἀλλ' οἷς κατείχε μᾶλλον, τὰ τε
 ἄλλα ἔθνη, καὶ τὸν Ἰσραὴλ. Μεγάλα δεσμά καὶ τῇ
 ἀνθρωπίνῃ φύσει ἡ παρακοή, κατέχουσα αὐτὴν ἐν
 τῇ γῇ· δι' αὐτὴν γὰρ ἤκουσε· Γ' ἡ εἰ· (90) ἀλλ'
 ἐπειδὴ ὁ οὐράνιος μορφήν δοῦλου λαβὼν, ὑπήκουος
 ἐγένετο μέχρι θανάτου, διέρρηξε τὰ τῆς παρακοῆς
 δεσμά, καὶ ὑψωθείς εἰς οὐρανὸν, πάντας ἐλκύει πρὸς
 ἑαυτόν.

Καὶ ἐντελεῖται περὶ σοῦ Κύριος. Τῷ Κύρῳ ἐντε-
 λεῖται περὶ σοῦ, ὃ Ἰσραὴλ, ὥστε ἀφαιναῖ σε ἀπὸ τῆς
 αἰχμαλωσίας. Πῶς δὲ ἐντελεῖται; Οὐ προφήτας στεί-
 λας, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ὁράτως ἀφάμενος οἷς
 οἶδε κρίμασι, καί τοι εἰδωλολάτρου ὄντος καὶ ἀν-
 αῖστου. Οὕτω καὶ τῷ κήτει ἐντελεῖται καταπαεῖν τὸν
 Ἰωνᾶν, καὶ τῇ κολοκύνθῃ τοῦ σκιάζειν αὐτόν, καὶ
 τῷ σκύλῃ τοῦ πατάξαι τὴν κολοκύνθην. Ἀλλὰ
 καὶ πρὸς τὴν Νινευι λέγει, ὅτι Περὶ σοῦ ἐντελεῖται
 Κύριος τῷ Κύρῳ, ὥστε ἐπιστρατεῦσαι σοι. Ἐντε-
 λεῖται καὶ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὁ Κύριος
 τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, ὥστε διαφυλάξαι αὐτὴν ἐν πά-
 σαις ταῖς ὁδοῖς. Ἐκάστῳ γὰρ καὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
 μικρῶν ἄγγελος ἀφωρίζεται, ὡς ἐμάθομεν. Τάχα δὲ
 καὶ εἰς τὰς τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας ἔχει τὴν ἀνα-
 φωρὰν ἡ προφητεία. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν φύσιν ἡμῶν
 προσλαβὼν, ἐπέρρωσεν αὐτὴν, καὶ δυνατωτέραν
 ἐργάσατο, μονονοχὶ τοῦτο φησιν· Αἱ μὲν τοῦ νό-
 μου ἐντολαί, τῆς πάλαι φύσεως ἦσαν, τῆς ἐν τῷ
 Ἀδάμ κατακρίτου καὶ ἀσθενούς· περὶ σοῦ δὲ, τῆς
 νέας γενομένης διὰ τοῦ νέου Ἀδάμ, ἄλλα ἐντελεῖται
 ὁ Κύριος Ἰησοῦς· Ἐρρόβη τοῖς ἀρχαίοις· Οὐκ
 ἐπιορκήσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὁμόσαι ὅλως.
 καὶ τὰ λοιπὰ. Λέγοι δ' ἂν καὶ πρὸς τὸν ἐν πειρα-
 σμοῖς ὄντα, ὅτι Ἐντελεῖται περὶ σοῦ τοῖς ἀγγέ-
 λοις, ὥστε μὴ ἔγγισιν μάστιγα τῷ σκηνώματι
 σου.

Οὐ σπαρήσεται ἐξ ὀνόματός σου ἔτι. Εἰ μὲν
 πρὸς τὴν Νινευι ὁ λόγος, λέγοι ἂν, ὅτι Οὐκέτι
 σπέρμα ἀνθρώπου τινὸς κληθήσεται ἐκ τοῦ σοῦ
 ὀνόματος. Ἔθος γὰρ τοῖς ὑπηκούοις ἀπὸ τῶν κρα-
 τούντων καλεῖσθαι. Οὕτω καὶ ἀπὸ Βαβυλώως
 Βαβυλώνιοι· καὶ ἀπὸ Κύρου τοῦ Πέρσου, Πέρ-
 σαι· ἀπὸ Ἀλεξάνδρου Μακεδόνας, Μακεδόνες·
 καὶ ἀπὸ Ῥώμης Ῥωμαῖοι. Κατὰ τοῦτον τὸν
 λόγον, καὶ Παῦλος Ῥωμαῖος ἦν. Οὐ τοίνυν ἀπὸ
 τοῦ νῦν ἄρξεις, ὥστε ἀπὸ σοῦ καλεῖσθαι τοὺς
 ἀρχομένους. Εἰ δὲ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ λέγεται ταῦτα,
 νοήσεις, ὅτι Μετὰ τὸ ἐλευθερωθῆναι σε ὑπὸ Κύ-

Et vincula tua dirumpam. Ad Israel hæc lo-
 quitur. Habuisti quidem potentiam et tyrannidem
 Ninevi urbis, veluti quosdam nexus detinentes te,
 ut servires ipsi, neque quidquam libere transigere
 posses : hanc ergo potentiam, tale imperium di-
 rumpam, tradens ipsum Persæ. Quod si ad Ninevi
 urbem hæc verba fiant, intelliges vincula, non
 quibus detinebatur, sed enim quibus detinebat
 potius alias gentes, adeoque ipsum Israel. Grandes
 etiam nexus humanæ naturæ ipsa inobedientia in-
 jicit, detinens ipsam in terra. Propter
 ipsam enim audivit a Domino : Terra es⁹², et cæ-
 tera. Enim vero postquam cælestis Servator nos-
 ter, forma servi accepta, factus est obediens usque
 ad mortem⁹³, dirupit inobedientiæ ista vincula :
 B exaltatusque in cælum, omnia trahit ad seipsum⁹⁴.

Vers. 14. Et mandabit de te Dominus. Cyro
 mandabit de te, o Israel, ut dimittat te a captivitate.
 Quomodo autem mandabit ? Certe non prophetas
 mittendo, sed animum ejus invisibiliter, per sua
 quæ novit judicia contingendo, maxime cum idolo-
 latra esset, et indignus, quem per suos prophetas
 conveniret. Hanc ad rationem, cæro demandavit, ut
 devoraret Jonam : præterea cucurbitæ, ut præberet
 umbram Jonæ, ac vermi præcepit ut feriret cucur-
 bitam. 223 Ad hæc civitati Ninevi dicit :
 De te Dominus Cyro imperabit, ut copias suas ad-
 versum te armet. Mandabit etiam angelis suis
 Dominus de humana natura, ut ipsam in omnibus
 viis custodiant⁹⁵ : cuilibet enim, etiam his qui in
 C Ecclesia parvi sunt, angelus segregatus attributus-
 que est, uti didicimus. Forsan et ad doctrinam
 Servatoris relationem prophetia hæc habet. Post-
 quam enim naturam nostram assumpsit, conforta-
 vitque ipsam, et potentior reddidit, tantum non
 hoc dicit : Legis mandata veteris naturæ fuerunt in
 Adam condemnata et imbecillis, de te autem, nova
 facta, per novum Adam, alia dabit in mandatis Do-
 minus Jesus : Dictum est veteribus : Non pejerabis ; ego
 autem dico vobis, non esse jurandum omnino⁹⁷, et cæ-
 tera. Poterit etiam hæc dicere ad eum qui in ten-
 tationibus est constitutus : Mandavit de te angelis,
 ut flagellum non accedat ad tabernaculum tuum⁹⁸.

Non seminabitur amplius ex nomine tuo. Siqui-
 dem ad Ninevi sermo est, hæc poterit esse sen-
 tentia : Semen alicujus mortalium posthac ex no-
 mine tuo non appellabitur. Mos enim erat subditis,
 a majoribus dominantibus nomenclaturas adipisci.
 Sic a Babylone Babylonii, a Cyro Persa Persæ, ab
 Alexandro Macedone Macedones, a Roma Romani
 sunt dicti. Secundum hanc rationem, Paulus quo-
 que Romanus erat. Non igitur, inquit, posthac
 ita dominaberis, ut ex nomine tuo vocentur sub-
 diti. Sin ad Israel hæc dicantur, accipies ita,
 nempe : Postquam liberatus fueris a Cyro,

⁹² Gen. iii, 19. ⁹³ Philipp. ii, 6. ⁹⁴ Joan. xii, 32. ⁹⁵ Psal. xc, 11. ⁹⁷ Matth. v, 33, 34. ⁹⁸ Psal. xc, 11.

Varie lectiones et notæ.

(90) Desunt in Cod. Bav. et Ven. καὶ τὰ λοιπά, quæ Latinis his, et cætera, respondeant.

non porro ex nomine tuo, hoc est, Israelita quispiam diaspergetur in captivitatem: etiam enim deinceps debellati fuerunt ab Antiocho, aliisque continuis gentibus, universalis tamen ipais non oblitgit dispersio. Atque cum fiducia hoc affirmare queas, quod neque unquam vere Israelita diaspergatur: Non enim omnes qui ex Israel, Israelitæ sunt⁹⁹. Unde et Dominus etiam dixit: Ecce vere Israelita hic¹⁰⁰, quasi quidam falso Israelitæ forent. Proinde qui etiamnam in universarum terrarum orbem dispersi sunt, non sunt veri Israelitæ, sed nothi: alias et ipsi una cum Nathanael dixissent: Tu es filius Dei, tu es rex Israelis¹⁰¹. Ante Christi porro adventum in carne, mortalium genus dispersum erat in multas et varias de variis diis opiniones: in Christo autem unitum est ad divinam veram naturam, ac verum Dei cultum addidit. Propterea dicitur, Non aspergetur ex nomine tuo posthac, id est, homo (hujus enim nomen ad nostram naturam pertinet) non diaspergetur in multas opiniones et vana spectra. Ad tentatum etiam, et secum ambigentem, quod lucrum ex tentationibus remanebit, ait, Hoc lucraberis, quod non ultra humana in te cogitatio aspergetur. Hinc et Job, post tentationem, Pulvis, inquit, me ipsum terram et cinerem¹⁰², abjecitque me ipsam et liquefactus sum. Quanto 224 namque magis exterior homo corrumpitur, tanto magis interior renovatur¹⁰³.

E domo Dei tui extirpabo sculptilia, et conflabilia ponam sepulturam tuam. Non pauci Israelitarum, etiam post captivitatem, idolis serviebant, ne sic quidem ex ea captivitate sobrii facti. Unde admirandus ille Josias omnia idola sustulit, vasaque ipsorum eversit, pulverem eorum in faciem mortuorum ad sacra facientes ipsis pertinentium dispergens disseminansque. Atque hoc est quod ait: Ponam seu faciam sepulturam tuam, pulverem deorum admiscendo pulvere idololatriarum. Ad Nivei hæc verba etiam transferri queant hunc ad modum: Deos tuos ad perniciem, ad exterminationem tradam: unde tu metuens, nequando apolia hostilia stant, defodias eos veluti in sepulcris aggere congestis. Fortasse autem, quia idolorum cultores in manus hostium a Deo tradebantur, ait: Hæc idola ponam sepulcrum tuum, id est, mortis conciliatores, auctoresque, ipsaque tibi sepulcrum stent. Porro spiritus calumnians diabolus erat humanæ naturæ. Talis Dei domus est universus mundus, ex quo omnis idololatria per Christum excisa est. Bella insuper est promissio quam promittit, qui cuncta idola extirpat naturæ nostræ, dum ait: Ponam sepulturam tuam, id est, occidam veterem hominem, et tumulo te condam, ut renovem et resuscitem: Nam mortui sumus et consepulti sumus Christo per baptismum¹⁰⁴. Ex mente itidem nostra quæ domus Dei

ρου, οὐκέτι ἐκ τοῦ ὀνόματός σου, τοῦτέστιν Ἰσραηλῆτις τις διασπαρήσεται εἰς αἰχμαλωσίαν· εἰ γὰρ ἐπολεμήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου, καὶ ἄλλων πολλῶν ὁμίρων ἔθνων, ἀλλὰ γε καθολικῇ διασπορᾷ οὐκ ἐπεγένετο αὐτοῖς. Καὶ θαρρῶν ὃ ἐν ἀποφάναι, ὅτι οὐδέ ποτε τις ἀληθῶς Ἰσραηλῆτις διασπείρεται. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος εἶπεν· Ἴδε ἀληθῶς Ἰσραηλῆτις· ὡς ὅτων φανέντων Ἰσραηλιτῶν. Καὶ οἱ νῦν οὖν διασπαρμέναι εἰς πάντα κόσμον, γέθοι, καὶ οὐκ Ἰσραηλίται· ἡ γὰρ ἂν καὶ αὐτοὶ μετὰ τοῦ Ναθαναὴλ εἰπόν· Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. Ἡρὸ μὲν οὖν Χριστοῦ, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, διασπαρμένη ἦν εἰς ἄλλας καὶ ἄλλας δόξας πολυθείας· ἐν Χριστῷ δὲ ἐνωθεῖσα πρὸς τὴν θείαν φύσιν, καὶ τὴν ὅτως θεοσείδειαν ἔμαθε, διὸ λέγεται· Οὐ διασπαρήσεται ἐκ τοῦ ὀνόματός σου ἐτι· τοῦτέστιν, ἀνθρώπος (τοῦτο γὰρ ὄνομα τῆς ἡμετέρας φύσεως) οὐ διασπαρήσεται εἰς πολλὰς δόξας καὶ φαντασίας. Καὶ πρὸς τὸν πειραζόμενον δὲ, καὶ ὅταν ἀμφιδόλλαντα, πῶς τὸ κέρδος ἐκ τῶν πειρασμῶν, φησὶν οὖν, ὅτι τοῦτο κερδήσεις, τὸ μέγεθος ἀνθρώπινον λογισμὸν ἀπαρῆναι ἐν σοὶ· οὕτω καὶ ὁ Ἰωβ, μετὰ τὸν πειρασμὸν, φησὶν· Ἠγγίμαι δὲ ἐμυνητὸν γῆν καὶ σποδόν, καὶ ἐπεύλισα ἐμυνητὸν καὶ ἐτάπην. Ὅσῳ γὰρ ὁ ἐξω ἀνθρώπος σθελεται, ἐσοῦντος ὁ ἐσω ἀκαταρούται.

Ἐξ οἴκου Θεοῦ σου ἐξολοθρεύσω γλυπτὰ, καὶ χυκαστὰ θέσομαι ταφὴν σου. Πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν εἰσβολολάτρων, μὴ σωφρονιστικῆς ὥλης αὐτῇ. Ὅθεν Ἰωσίας ὁ θαυμασίος, τὰ τε εἰδωλα πάντα καθείλε, καὶ τὰ σκεύη αὐτῶν ἔκαυσεν, καὶ διέσπειρε τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπὶ πρόσωπον τῶν μνημάτων τῶν θυσιάζοντων αὐτοῖς. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ, θέσομαι ταφὴν σου, τὸ τὸν χοῦν τῶν θεῶν ἀναμίξει τῷ χοῦ τῶν εἰδωλολάτρων. Καὶ πρὸς τὴν Νινευὶ δὲ λέγοιτο ἂν, ὅτι καὶ τοὺς θεοὺς σου εἰς ἐξολοθρευσιν παραδώσω· ὅθεν οὐ φοβούμενος μήποτε λάφυρα τῶν πολέμων γέμονται, μετακρύψεις αὐτοὺς ὥσπερ ἐν τάφῳ· τίσι καταχωννύσας. Μὴ ποτε δὲ, ἐπειδὴ ὡς εἰδωλολάτραι τοῖς ἐχθροῖς εἰς θάνατον ὑπὸ Θεοῦ παραδίδοντο, φησὶν, ὅτι ταῦτα τὰ εἰδωλα θέσομαι ταφὴν σου, τοῦτέστι θανάτου πρόξενον, καὶ ταφὴν αὐτὰ σοὶ γενήσονται. Ἦν δὲ καὶ ὁ διάβολος· ὅς τις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· οἶκος δὲ τοῦ κοινούτου Θεοῦ, ὁ κόσμος ἅπας, ἐξ οὗ πᾶσα εἰδωλολατρεία ἐξολοθρευθῇ ὑπὸ Χριστοῦ. Καλὴ δὲ καὶ ἡ ἐπαγγελία ἦν ἐπαγγέλλεται τῇ φύσει ἡμῶν, ὁ τὰ εἰδωλα ἐξολοθρεύων, ὅτι θέσομαι ταφὴν σου· τοῦτέστιν, ἀποκτανῶ τὸν καλαῖον ἄνθρωπον, καὶ θάψω σε, ἵνα καινοποιήσω καὶ ἀναστήσω. Ἀπεθάνομεν γὰρ καὶ συνετάφημεν τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ γόδς ἡμῶν, ὁ οἶκος κατεσκευάσθη τοῦ Θεοῦ, ἐξολοθρευθήσονται

⁹⁹ II Cor. xi, 22. ¹⁰⁰ Joan. i, 47. ¹⁰¹ Ibid. 49. ¹⁰² Job. xxx, 19. ¹⁰³ II Cor. iv, 16. ¹⁰⁴ Rom. vi, 4.

γλυπτὰ, ἡ ρητορικὴ καλλιγράφος ὁμοῦν, καὶ χωνευτὰ, αἱ τῶν φιλοσόφων δόξαι, διὰ τῶν ἀποδεικτικῶν, ὡς φασί, μεθόδων, οἷον τινων πυρώσεων ἀναφερόμεναι. Τότε δὲ θάπτεται ὁ νοῦς ἡμῶν, ἥτοι ἡ διάνοια, ὅτε μηδὲν φρονούμεν ἴδων καὶ ἀνθρώπων, ὥσπερ καὶ Σολομῶν λέγει· *Φρόνησις ἀνθρώπου οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοί*. Τὸ γὰρ, *Πίστευσον*, ταψή ἐστι τῆς διανοίας, μὴ συγχωρουμένης κινεῖσθαι, καὶ διανοεῖσθαι, καὶ πολυπραγμονεῖν.

cui non permissum, ut moveatur, cogitet in animo, et variis curiose sit delicta.

Ὅτι ταχεῖς ἰδοὺ ἐπὶ τὰ ὄρη οἱ πόδες εὐαγγελιζομένου καὶ ἐπαγγέλλοντος εἰρήνην. Μόνον οὐκ ἐπὶ θύραις ὄντα τὰ ἀγαθὰ δεικνύει. Ἰδοὺ γάρ, φησὶν, ἰδοὺ ἤξει ἄγγελος εὐαγγελιζόμενος τὴν τοῦ Κυρίου μου κατὰ τῶν Νινευιτῶν ἐκστρατείαν, καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Νινευῖ, ἥτις εἰρήνην ἦν τοῖς Ἰσραηλῖταις, ἐλευθεροῦσα αὐτοὺς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας. Ἐπὶ τὰ ὄρη ἴδε, φησὶν, ἡ διὸς ὀρεινὴ ἡ ὁδὸς αὕτη, ἡ ἀπὸ Νιναῦ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, ἡ ἐπειδὴ οἱ διαγγέλλοντές τι ἀπὸ τῶν ὀρέων ὡς ἐξ ἀπόπτων τόπων, ποιοῦνται σημεῖα, δι' ὧν ἐμφανίζουσι τὴν ἀγγελίαν τοῖς κάτω. Πόδες τοῦ Κυρίου, οἱ ἀπόστολοι, οἱ ἀπεστάλησαν εἰς τὰ ὄρη, τὰ ἔθνη, τὰ τῶν νοητῶν θηρίων κατοικητήρια, μαθητεύοντες αὐτοὺς, ὃς ἦν εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην· καὶ διὰ πάντων μὲν, ὧν ἐδίδαξε καὶ ἐποίησεν, εἰρηνοποιῶν ἡμᾶς τῷ Πατρὶ· Ἰνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν, φησὶν, ἐν ὧσιν. Ἐμφανίστατα δὲ εὐηγγελίζετο τὴν πρὸς ἀλλήλους εἰρήνην, διὰ τοῦ λέγειν· Ἀπὸ τοῦ αἰρωτός τὰ σὰ, μὴ ἀπαίται· καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον. Ἀπήγγειλε δὲ ταῦτα, ὡς μηδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ λέγων, ἀλλὰ τὰ τοῦ Πατρὸς ἀπαγγέλλων. Καὶ τοῦ Ἰωάννου δὲ οἱ πόδες ταχεῖς ἦσαν ἐπὶ τὰ ὄρη, τοὺς Φαρισαίους τοὺς ὑψηλοφρόνας, ἀπαγγέλλοντος τὴν ἀληθινὴν εἰρήνην, τὸν Χριστὸν, οἷς καὶ ἔλεγε· *Γεννήματα ἐχιδνῶν, ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ*. *Ἡὲσα φάραξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται*. Οὐδεὶς δὲ δύναται ἀπαγγεῖλαι εἰρήνην κάτω ὄν, καὶ τοῖς τῆς γῆς προσκειμένοις· διὰ γὰρ τὰ τῆς γῆς ἀγαθὰ, οἱ πόλεμοι. Εἰ μέλλεις τοίνυν εἰρήνην εὐαγγελισασθαι, καὶ σαυτῷ καὶ τοῖς πλησίον, ὑψηλότερος γενοῦ τῆς γῆς, καὶ τῶν αὐτῆς ἀγαθῶν, πλούτου καὶ δόξης. Ἐπὶ τὰ ὄρη ἀνάβηθι τὰ οὐράνια, ὅπου καὶ ἀσθεῖ αἶρων τοὺς ὀφθαλμούς, ἥλπιζεν ἤξειν αὐτῷ ἐκείθεν τὴν βοήθειαν. Τούτῳ καὶ οἱ διδάσκαλοι προσεχέτωσαν τὸν νοῦν, ἵνα ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς ὑψηλῆς πολιτείας ἱστάμενοι, οὕτως ἀπαγγέλλωσι τὴν εἰρήνην τοῖς λαοῖς, ὃ καὶ διὰ τοῦ βήματος αὐτοῖς παραδελούται.

Ἐόρταζε, Ἰούδα, τὰς ἐορτάς σου. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ὦν, ἐκώλυτο ἐορτάζειν (ὃ γὰρ νόμος, ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐκέλευεν ἐορτάζειν· διὸ καὶ ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκρέμασαν οἱ πάλοι τὰ ὄργανα ἐν ἰτέαις, ὡς οὐκ ἔστιν ὀφείν

A exstructa est, exstirpabuntur etiam sculpitilla, rhetorica videlicet splendida dicendi venustas, et confutilla, hoc est philosophorum opiniones, per demonstrativa, ut ipsi vocant, compendia vel artes, seu quaedam incensiones exhibitae. Tum vero tumultatur intellectus noster, sive mens, quando nihil sapimus proprium et humanum, perinde atque Salomon etiam ait: *Affectus hominis non est in me* ". Fides enim, est sepultura mentis,

Vers. 15. Quoniam veloces ecce super montes pedes evangelizantis denuntiantisque pacem. Pro-pemodum in foribus existentia bona monstrat. Ecce enim, inquit, ecce veniet nuntius annuntians Cyri contra Ninevitas expeditionem et captionem urbis Ninevi, quæ pax erat Israelitis. Liberabo eos a captivitate. Super montes dicit, sive quod ipsa via a Ninevi adusque Jerusalem sit montana, sive quod qui a montibus aliquid denuntiant, seu ex locis qui videri plane nequeant, signa faciant, per quæ in imo agentibus suam denuntiationem significant. Pedes Domini sunt apostoli qui missi sunt ad montes, ad gentes ipsas quæ sunt intellectualium ferarum habitacula, docentes eos. Atqui Dominus annuntiabat pacem, ac per omnia quæ eum docuit, tum fecit, pacem nobis apud Patrem suum 225 peperit: *Ut et ipsi in nobis, inquit, unum sint* ". Apertissime autem matrem prædicabat pacem inter fideles, cum diceret: *Ab eo, qui tua tollit, ne repete, volentique tecum apud iudicem delitigare, ac tunica tuam capere, dimitte ei et pallium* ". Annuntiabat autem hæc, tanquam nihil a sese dicens, verum enim, quæ Spiritus sancti essent, prædicans. Joannis etiam Baptistæ pedes veloces fuerunt super montes, Phariseos dico, concionantis veram pacem, Christum, quibus et dicebat: *Generaciones viperarum, parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur*. Nemo autem prædicare pacem in terra infra agens potest, dum terrenis rebus affixus est: propter enim hujus terre facultates, suscitantur bella. Quocirca si annuntiaturus es pacem, et tibiipso et proximis tuis, subleua te. Erige te in altum a terra et bonis ejus, nimirum a divitiis et gloria. Ascende super montes celestes, quo Davidus etiam oculus auro tollens, sperabat iade sibi venturum auxilium". Huic et doctores advertant animum, et super montes altæ politie constituti, sic annuntient pacem populis, quod ipsis etiam per gradum et ascensionem cathedræ demonstratur.

Celebra, Juda, festivitates tuas. Cum enim in captivitate esses, prohibebaris celebrare festivitates (lex enim in Jerusalem præcipiebat celebrare festa. Propterea et super flumina Babylonis suspendebant olim organa ad salices", et non habebat eis

" Sap. xiv, 21. " Joan. xvi, 21. " Matth. v, 40.

" Psal. cxx, 1. " Psal. cxxxvi, 1, 2.

canere canticum Domini in terra aliena¹: nunc A liberatus a captivitate, citra impedimentum celebra serias tuas. Hæc autem vel propheta dicit, vel angelus prædicans, omnisque, qui mente intelligitur, Judas, vel constans Deum. In quantum enim est in Babylone, id est, confusione, in ipsa terra a Deo aliena, non potest celebrare festivitates suas neque Pascha, transitus et egressus illas serias (non enim evasit, neque egressus est peccatum), neque hebdomadarum serias, quæ est Pentecoste: nam extra spiritus Sabbatismum est, non tollens Christi jugum, apud quem invenitur requies, neque Scenopægiæ, hoc est Tabernaculorum, festum: non enim ceu tabernaculum peregrinationis, sed veluti stabilem habitationem hunc mundum inhabitat. Neque resurrectionis et vitæ post hanc futuræ B meminit, quando cujuslibet vas novum et incorruptibile compaginabitur. At ubi liberatus fuerit a servitute confusi peccati, tum demum celebrare jubetur serias suas quas diximus. Tres autem illas serias, omnium in lege maximæ exstiterunt.

Redde vota tua. Hoc est, promissiones quas promisisti, reple, sacra faciens, aliaque legitima persequens. Promiserant enim, cum in captivitate essent, sese multam 226 Deo reddituros gratiam, multaque dona gratitudinis symbola, si in patriam reverterentur, perinde ac in psalma sexagesimo quinto (92) et sexagesimo sexto inveniemus.

Quoniam non amplius adjicient, ut pertranseant ad inveterationem. Hoc est, Non porro hostes tui diu perseverabunt, neque stabilietur ipsis felicitas: verum ipsi celeriter etiam interibunt, ac lætitia eorum, et lux perdetur simul. Vel quod constentis Deum festivitates non inveterascent, ubi pervenient ad inveterationem: semper enim de die in diem renovatur, juxta imaginem Conditoris sui.

CAPUT II.

CAP. I. VERS. 15. *Confecta est, consumpta est.* Ninevi videlicet, ejusque princeps, ut non amplius tibi timor sit ex ipsis; vel peccatum, vel impietas.

CAP. II, VERS. 7. *Ascendit insufflans in faciem tuam, eripiens ex tribulatione.* Ascendit, inquit, contra Ninevi Cyrus, qui insufflans, et ventulum faciens faciei tuæ, eripuit te ex afflictione. Insufflare autem ex Judaica quadam consuetudine dixit, quibus dilacerare quoque pallia in more erat. Sic et in languentium vultus insufflabant, id quod exorcistæ potissimum faciebant. Sunt qui hæc ad Deum pertinere putant, qui proprio nutu, ceu flamine quodam, seu flatu usus, vivificavit denuo populum, veluti mortuum, quemadmodum et Ieze-

¹ Psal. cxxxiv, 4.

την ψὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας)· νῦν ἀπολυθεὶς τῆς αἰχμαλωσίας, ἀκωλύτως ἑορτάζει. Ταῦτα δὲ ἡ προφήτης φησὶν, ἡ δὲ ἄγγελος ὁ εὐαγγελιζόμενος. Καὶ πᾶς δὲ ὁ νοητὸς Ἰουδαίος, ἥτοι ὁ ἐξομολογούμενος ἐν ὁσῶ μὲν ἔστιν ἐν τῇ Βαβυλῶνι, τῇ συγχύσει, τῇ γῇ τῇ ἀλλοτρίᾳ τοῦ Θεοῦ, οὐ δύναται ἑορτάζειν, οὐτε τὸ Πάσχα, τὴν διαβατήριον ἑορτὴν καὶ ἐξόδιον (οὐ γὰρ διέβη, οὐδὲ ἐξῆλθε τὴν ἁμαρτίαν), οὐτε τὴν τῶν ἐβδομάδων, ἥτις ἔστιν ἡ Πεντηκοστή· ἐξω γὰρ ἔστι τοῦ πνευματικοῦ σαββατισμοῦ, μὴ ἄρας τὸν ζυγὸν τοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ εὐρίσκεται ἡ ἀνάπαυσις· ἀλλ' οὐδὲ τὴν τῆς Σκηνοπηγίας· οὐ γὰρ ὡς σκηνὴν παροικεῖ τὸν κόσμον, ἀλλ' ὡς βεβαίαν κατοικίαν ἐμμένει. Οὐδὲ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς κατ' ἐκείνην ζωῆς μνημονεύει, ὅτε τὸ σῆνος ἐκάστου παγήσεται καὶ αὐτὸς τε καὶ ἄφθαρτον. Ἐπειδὴν δὲ τῆς ὑπὸ τῇ συγχυτικῇ ἁμαρτίᾳ δουλείας ἀπαλλαγῇ, τότε ἑορτάζειν κελεύεται τὰς ἑορτάς αὐτοῦ, ἃς εἰρήκαμεν. Αἱ τρεῖς δὲ αὗται, πάντως καὶ ἐν τῷ νόμῳ ἦσαν μέγιστα ἑορτά.

Ἀπόδος τὰς εὐχὰς σου. Τουτέστι, Τὰς ὑποσχέσεις, ἃς ὑπέσχεο, ἀποπλήρωσον, θύων, καὶ τ' ἄλλα ἐπιτελῶν νόμιμα. Ἐπηγγέλαντο (91) γάρ, ὁπνίκα ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἦσαν, ἀποδώσειν τῷ Θεῷ πολλὰ χαριστήρια, εἴπερ ἐπανέλθοιεν, ὡς ἐν τῷ ζε' καὶ ξη' ψαλμῷ εὐρήσομεν.

Διότι οὐ μὴ προσθῶσιν ἐτι τοῦ διαλθεῖν εἰς παλαίωσιν. Τουτέστιν, Οὐκέτι οἱ ἐχθροὶ σου μακροχρονίσουσιν, οὐδὲ παλαιωθήσεται αὐτοῖς ἡ εὐημερία· ἀλλὰ ταχέως καὶ αὐτοὶ ἀπολοῦνται, καὶ ἡ εὐθηνία αὐτοῖς προσταπολεῖται. Ἡ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξομολογουμένου αὐ ἑορτά, οὐκ ἔρχονται εἰς παλαίωσιν· ἀεὶ γὰρ ἀνακαινίζονται ἡ ἡμέρα [ἡμέρα] τῇ ἡμέρᾳ κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Συντετέλεσται, ἀνέλωται (93). Ἡ Νινευὶ καὶ ὁ ταύτης ἄρχων· ὥστε μηκέτι σοι φόβον εἶναι τινα ἐξ αὐτῶν· ἡ ἡ ἁμαρτία, καὶ ἡ ἀσέβεια.

Ἀνέβη ὁ ἐμφυσῶν εἰς τὸ πρόσωπόν σου, ἐξαιρούμενος ἐκ θλίψεως. Ἀνέβη, φησὶ, κατὰ τῆς Νινευὶ ὁ Κύριος, ὃς ἐμφυσῆσαι σοι, ἐξελετό σε ἐκ θλίψεως. Τὸ δὲ ἐμφυσᾶν, ἐκ συνθηλαίας Ἰουδαϊκῆς τινος εἶπεν· ὥσπερ γὰρ τὸ διαβήρηναι τὰ ἱμάτια σύνθετος ἦν αὐτοῖς· οὕτω καὶ τὸ ἐμφυσᾶν ἐπὶ τὰ τῶν ἡσθενηκότων πρόσωπα (94)· ἐποίησεν δὲ τοῦτο μάλιστα οἱ ἐξορκιστά. Τινὲς τὸν θῆν εἰπον ἐνταῦθα λέγεσθαι, ὃς τῷ οἰκίῳ νεύματι, οἶδόν τινα ἐμφυσᾶν χρησάμενος, ἀνεζώωσεν τὸν λαόν, οἶονεὶ τεθνηκότα, καθὰ Ἰεζεχὴλ λέγει,

Variæ lectiones et notæ.

(91) Ἐπηγγέλαντο, promiserat, Cod. Bav.

(92) Cod. Ven. et Bav. habent sexagesimum octavum.

(93) Νῦν τετέλεσται, ἀνέλωται, Cod. Ven.

(94) Ἀσθενούντων ἄσωπα. Cod. Ven. Sed scribendum fortasse ἄσωτα pro ἄσωπα.

νεκροῖς ὁστέοις τούτου; παρεικόσας, ὥσπερ καὶ τῷ Ἀδὰμ ἐμφυσήσας πνοὴν ζωῆς, ἐποίησεν αὐτὸν (95) εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Ἀνέβη καὶ ὁ Κύριος· ἐκ νεκρῶν, καταλύσας τὴν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τὸν νοητὸν Ἀσσύριον· καὶ ἐνεφύση τοῖς μαθηταῖς, εἰπὼν· *Εἰρήνη ὑμῖν* (96). Ἐχάρσαν γὰρ οἱ μαθηταί, ἰδόντες τὸν Κύριον. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπώλεσεν Ἀδὰμ τὴν εἰκόνα, ἣν διὰ τοῦ θεοῦ ἔλαβεν ἐμφυσήματο·, εἰκότως ταύτην ἀνακαινίσας ὁ Χριστὸς, τοῖς ἱεροῖς ἀπέδωκεν ἀποστόλοις, καὶ δι' αὐτῶν, ἅπασιν τοῖς πιστεύουσιν.

Σκόπευσον ὁδόν. Πρὸς τὸν Ἰούδαν φησὶ, παρακαλεούμενος αὐτῷ περισκοπεῖν τὰς ὁδοὺς, καὶ τοὺς ἀγγέλους προσδοκᾶν, καὶ τὰ παρ' ἐκείνων εὐαγγέλια δέχεσθαι. Ἡ καὶ ὡς τῷ μέλλοντι ἀνακομιζέσθαι ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας φησὶν, ὅτι Περισκοπεῖ, ποῖα σοι βίων καὶ ἐπιτομωτέρα ὁδός.

Κράτησον ὀσφύος, ἀνδρῖσαι ἐπὶ ἰσχυρί σφοδρά. Ἀντὶ τοῦ, τὴν προτέραν ἀπόθου δειλίαν, καὶ ἀνδρῖσαι, τὴν ὀσφύν σου περιτρίβεις. Οὕτω καὶ τῷ Ἰωβ φησιν ὁ Κύριος· Ζῶσαι, ὥσπερ ἀνὴρ, τὴν ὀσφύν σου· καὶ ὁ Παῦλος, *Περιζώσασθε τὰς ὀσφύας ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ*. Κάνταυθα τοῖνον ἀνδρῖσασθαι καὶ θαρβεῖν παρακαλεῖται, τὴν προτέραν ἀποθέμενον· [f. - νον] δειλίαν. Ἡ, ὅτι Ἐτοιμάσθητε πρὸς τὴν ἰδὴν τῆς ἐπανάδου· τὸ γὰρ τῆς ὀσφύος κρατεῖν διὰ τῆς ζώνης, ὀδοιπορούντων ἐστὶ σχῆμα. Διατρίβων γὰρ ὁ χιτῶν, πρὸς τὴν ὀδοιπορίαν ἀποκάμης πονῶν· ἀλλ' ἀνδρῖσαι πρὸς τοῦτου; (97). Καὶ ἐκάστω δὲ ἡμῶν διακαλεῖται· Σκόπευσον τὴν ὁδὸν τὸν Χριστὸν, ἵνα ἐν αὐτῇ περιπατῇς. Ἡ καὶ πρὸς θεωρίαν ἡμᾶς τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου προτρεπόμενος, φησὶ· Κατάμαθε τὴν ἰδὴν. Ἐπεὶ δὲ διὰ πρακτικῆς ἀναβαλόμενος εἰς τὸ τὰ θεῖα σκοπεῖν, καὶ χωρὶς ἀγιασμοῦ οὐδαὶς ὁφείτῃ τὸν Κύριον, Κράτησον, φησὶ, τῆς ὀσφύος, ἐν ἣ τὸ ἐπιθυμητικόν. Εἴτα ἐπειδὴ νοουητούμενοι ἀγνεύειν, λέγειν εἰώθαμεν· Οὐ δυνάμεθα, φυσικόν ἐστὶ τὸ πάθος· δείκνυσαι καὶ πῶς κρατήσομεν. Ἀνδρῖσαι γὰρ, φησὶ, *σφοδρά*· τουτέστι, Μὴ χαλῶνως ἀντιστῇς, ἀλλὰ σφοδρῶς· καὶ τοῦτο, Ἐν τῇ ἰσχυρί, τουτέστι τῷ Χριστῷ, τῷ τὴν φύσιν ἡμῶν νευρώσαντι, διὰ τοῦ προσλαδέσθαι αὐτὴν, καὶ ἡνωσθαι τῇ θεότητι. Ἄνευ γὰρ τοῦτου, κἂν ἀνδρίζῃ, οὐδὲν ἰσχύσεις. Διὰ τοῦτο οὐδαὶς ἐν τοῖς ἀπίστοις *πυρθένο*ς· οὐ γὰρ ἐν τῇ ἰσχυρί ἀνδρίζονται. *Christo, confortantur.*

¹ Ezech. xxviii, 3. ² Gen. ii, 7. ³ Hebr. ii, 4. ⁴ Joan. xx, 20. ⁵ Job xl, 2. ⁶ Ephes. vi, 14.

Variae lectiones et notæ.

(95) Αὐτὴν, *ipseam*, ut ad πνοὴν refertur, Cod. Bav.

(96) Εἰπὼν· Ἀλάβετε Πνεῦμα ἅγιον· καὶ ἔξελετο αὐτοὺς ἐκ θλίψεως εἰπὼν· *Dicens* : Accipite Spiritum sanctum : *eripuitque ipsos ex afflictione, dicens* : Pax vobis, Cod. Ven.

(97) Cod. Ven. Sic habet : Διατρίβων γὰρ ὁ χιτῶν, πρὸς τὴν ὀδοιπορίαν ἐμποδίζει. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Ἠλίας· Ἐσφιγξέ, φησὶ, τὴν ὀσφύν αὐτοῦ, καὶ ἔτρεχε πρὸ τοῦ ἄρματος τοῦ Ἀχαάβ. Ἀλλὰ

chiei ait, mortuis ossibus hos comparans¹ : perinde atque Adamo insufflans spiritum vitæ, creavit in ipso animam viventem². Ascendit etiam Christus ex mortuis, submergens eum, cui mortis erat imperium³, Assyrium istum, qui mente cogitatur, Satanam. Inflavitque discipulis in faciem, pacem illis exoptans. Gavisī sunt enim discipuli, Dominum suum conspici⁴. Nam simul atque Adam imaginem perdidit, quam per divinam insufflationem acceperat, recte et pulchre Christus illam renovans, sacris suis tradidit apostolis, et per ipsos cunctis credentibus.

Contemplant iter. Ad Judam hæc dicit, præcipiens ipsi circumspicere per vias, et exspectare nuntios, ac bonas ab illis accipere annuntiationes. Vel veluti reducendo ex captivitate hæc dicit populo : *Contemplant, circumspice*, quam sit facilis et concisa brevisque via.

Constringe lumbos, fortiter confortare robore nimis. Pro eo quod est, Priorem deponere formidinem, et confortare lumbis tuis, eos circumcingens. Sic et Jobo Dominus ait : *Succingere, ut vir, lumbos tuos*⁵. Et Paulus : *Circumcingite lumbos vestros in veritate*⁶. Proinde et hic eos fortes esse et **227** confidentes jubet, priore metu deposito. Vel perinde est, ac si dicat : *Parate vos ad iter reditus.* Lumborum enim dominari per zonam, eosque circumcingere, iter facientium forma est : quippe quia diffluens tunica, ad protectionem laboribus defatigat, adversum quos succinctus fortiter perdurat. Deinde cuilibet nostrum dat in mandatis, *Contemplant viam, Christum*, ut in ipso circumambules. Vel adhortans nos ad considerationem mysterii de Christo, ait : *Addisce viam.* Quia vero per vitam actuosam ascendimus ad divinarum rerum contemplationem, ac citra sanctificationem nullo Dominum videat, inquit : *Dominare lumbis*, in quibus est cupiditas et libido. Porro cum natura nobis insita (98) propemodum perturbatione admoniti, dicere consuevimus : *Non possum naturali affectui reniti*, ostendit quomodo dominabimur : *Valde*, inquit, *fortis esto*, fortitudinem virilem assume, hoc est, ne molliiter, ne laxè, sed acriter, sed vehementer resistas, idque *in robore*, hæc est, Christo, qui naturam nostram confortavit, potentiorēque reddidit, dum eam assumpsit, deitatisque univit. Nam etiamsi sine hoc fortis fueris, nihil tamen poteris. Hanc ob causam nemo inter incredulos virgo est, non enim in robore,

deitatisque univit. Nam etiamsi sine hoc fortis fue-

rit, nihil tamen poteris. Hanc ob causam nemo inter incredulos virgo est, non enim in robore, *nonδὲ πρὸς τοὺς τῆς ὀδοιπορίας ἀποκάμης πόνους· ἀλλ' ἀνδρῖσαι· πρὸς τοῦτους. Diffuens enim tunica itineri impedimēto est. Ita et B. Helias accinxit, inquit, lumbos suos, et currebat ante currum Achab. Verum ne laboribus quidem itineris defatigeris, sed ad hos confortare.*

(98) Græca ita sonant : *Quoniam autem sancti esse cum admonemur, dicere solemus : Non possumus : natura nobis insita libido est : ostendit quomodo*

VERS. 2. *Eu quod avertit Dominus injuriam Jacob, A quemadmodum injuriam Israel.* Jacob quidem decem tribus appellat, Israel vero duas in Hierosolymis. Decem enim prius captæ sunt a Babyloniis, duæ vero postea, Nabuchodonosor Hierosolyma invadente martiis copiis. Quandoquidem ergo Cyrus duodecim tribubus una permisit reditum, *Avertit, inquit, Dominus injuriam Jacob*, hoc est abstulit captivitatem et servitutem decem tribuum, æque atque duarum Israelis, ac in suam terram transtulit et patriam. Nam injuria erat liberis hominibus, ex Abrahamo propagatis, servitus quæ non decebat eos. Vel hunc ad modum intelligere licet: Postquam nomen Jacob, ipsi patriarchæ a patribus impositum est, nomen vero Israel a Deo, unde et hoc ipsum honoratius altero erat, nominat quidem hic universum populum humano nomine, dicens, quod *Injuriam* sive servitutem *Jacob*, hoc est, totius populi *avertit Dominus*, tanquam injuria foret illius patriarchæ, qui virtutis ergo Israel agnominatus est: perinde atque ille injuria afficiatur, qui omni honore dignus est. Hujus gratia, posteris ejus parsum est. Injuria Jacob, hoc est, activi, constituti ut supplantet affectus, serviendo turbanti et pravo alicui operi: quemadmodum injuria Israelis, hoc est in contemplatione, **228** agentis, dum succumbit falso vanoque dogmati, has injurias avertit Dominus, operibus accommodato Jacob mandata impertiens, quæ ipse faciens liber fiat: in contemplatione vero necienti moram, illustrans mentem ad recta et firma Ecclesiæ decreta.

Quoniam excutientes excusserunt eos, et palmites eorum perdiderunt. Arma potentiae ejus ex hominibus. Quemadmodum, inquit, vitis excutientes palmites, fructum corrumpunt: sic et Persæ Babylonios infringentes, eorumque regnum excutientes, perdiderunt, quod erat fructus palmitum eorum. Quinam vere palmites fuerint, interpretatur ipse, dum inquit, Quoniam arma potentiae ejus non ex Deo, sed hominibus; humanis enim viribus imperabant. Nam arma potentiae, seu imperii ejus, Babyloniorum videlicet populi, sortes armatos appellat. Subdit igitur:

VERS. 3. *Viros potentes, illudentes igni.* Ut nemo arbitretur Babylonios ceu imbelles a Persis devictos, supra quidem armorum potentiae meminit: clarius autem et apertius nunc dicit, Quoniam excusserunt eos viros, potentes et fortes existentes, adeoque temerarios et audentes, ut vel adversus ignem attentare quidquam audeant, ac veluti lusum quempiam putent discriminibus et metui exposita; ideoque non propter eorum imbecillitatem Persæ prævaluerunt contra eos, verum enim

Διότι ἀπέστρεψε Κύριος τὴν ὕβριν Ἰακώβ, καθὼς ὕβριν τοῦ Ἰσραὴλ.— Ἰακώβ μὲν τὰς δέκα φυλὰς ὀνομάζει· Ἰσραὴλ δὲ, τὰς ἐν Ἱεροσολύμοις δύο. Αἱ μὲν οὖν δέκα, πρότερον ἡγματοῦσθαι ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων· αἱ δὲ δύο, ὕστερον, τοῦ Ναβουχοδονόσορ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπιστρατεύσαντο;. Ἐπεὶ οὖν ὁ Κύριος ταῖς δώδεκα φυλαῖς ὁμοῦ τὴν ἐπανάστασιν ἐφῆκε, φησὶν, ὅτι Ἀπέστρεψε Κύριος τὴν ὕβριν τοῦ Ἰακώβ, τοῦτέστι, Περιεῖλε τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν δουλείαν τῶν δέκα (99) φυλῶν, ὥσπερ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ, τοῦτέστι τῶν δύο, καὶ ἀπέστρεψεν αὐτοὺς εἰς τὰ οἰκία. Ὑβρις γὰρ ἦν τοῖς ἐλευθερίοις, καὶ ἐκ γένους· Ἀβραάμ καταγομένοις, ἡ δουλεία. Ἢ καὶ οὕτως· Ἐπειδὴ τὸ Ἰακώβ ὄνομα ὑπὸ τῶν πατέρων ἐτέθη τῷ πατριάρχῃ· τὸ δὲ Ἰσραὴλ, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διὸ καὶ τιμιώτερον ἦν τοῦτο τὸ ὄνομα· ὀνομάζει μὲν ἐνταῦθα τὸν λαὸν ἅπαντα τῷ ἀνθρωπίνῳ ὀνόματι· φησὶ δὲ, ὅτι τὴν ὕβριν, ἣν οὖν τὴν δουλείαν, τοῦ Ἰακώβ, τοῦτέστι παντὸς τοῦ λαοῦ, ἀπέστρεψε Κύριος, ὡς ὕβριν οὖσαν τοῦ πατριάρχου ἐκείνου, τοῦ διὰ τὴν ἀρετὴν Ἰσραὴλ ἐπονομασθέντος· Ὡς (1) ἂν οὖν μὴ ἐκεῖνος ὑβρίζεται, ὁ πάσις τιμῆς ἄξιος, τοῦτου χάριν τῶν ἐκγόνων ἐκείνου ἐφείσατο. Ὑβρις τοῦ Ἰακώβ, τοῦτέστι, τοῦ πρακτικοῦ, τοῦ τὰ πάθη τεταγμένου περνεῖν, τὸ δουλεύσαι ἐμπαθεῖ τινι πράξει· ὥσπερ τοῦ Ἰσραὴλ, ἦτοι τοῦ θεωρητικοῦ, τὸ ὑποκλιθῆναι ψευδεὶ δόγματι· ταύτας δὲ τὰς ὕβρεις ἀποστρέφει Κύριος, τῷ μὲν πρακτικῷ τὰς ἐντολὰς διδούς, ὥστε ταύτας ἐργαζόμενον ἐλευθερωθῆναι· τῷ δὲ θεωρητικῷ, φωτίζων τὸν νοῦν, πρὸς τὴν τῆς Ἐκκλησίας ὁρθοδόξιν.

Διότι ἐκτινάσσοντες ἐξείναζαν αὐτοὺς, καὶ τὰ κλήματα αὐτῶν διεφθείραν· ὅπλα δυναστείας αὐτοῦ ἐξ ἀνθρώπων. Ὡσπερ, φησὶν, οἱ τὰ τῆς ἀμπέλου ἐκτινάσσοντες κλήματα, διαφθείρουσι τὸν καρπὸν· οὕτω καὶ οἱ Πέρσαι τοὺς Βαβυλωνίους διακλονήσαντες, καὶ καταπίσαντες, τὴν αὐτῶν βασιλείαν διεφθείραν, ἥτις ἦν καρπὸς τῶν κλημάτων αὐτῶν. Τίνα δὲ ἦσαν τὰ κλήματα, ἐρμηνεύει, ὅτι τὰ ὅπλα τῆς δυναστείας, οὐ τῆς ἐκ Θεοῦ, ἀλλὰ τῆς ἐξ ἀνθρώπων. Ἀνθρωπίναις γὰρ δυνάμεσιν ἐκράτουν· ὅπλα γὰρ δυναστείας αὐτοῦ, τοῦ τῶν Βαβυλωνίων δηλαδὴ λαοῦ, τοὺς δυνατοὺς ἐπλίτας πάντως λέγει.

D Ἐπάγει γοῦν·

Ἄνδρας δυνατοὺς ἐμπαίζοντας ἐν πυρὶ. Ἦν μὴ τις νομίσῃ, ὅτι οἱ Βαβυλώνιοι ὡς ἀσθενεῖς ὑπεκλήθησαν τοῖς Πέρσαις, ἐμνήσθῃ μὲν ἀνωτέρω ὅπλων δυναστείας· ἐμφανέστερον (2) δὲ νῦν λέγει, ὅτι Ἐξείναζαν τοὺς ἄνδρας δυνατοὺς (3) δυνατοὺς, καὶ οὕτω θρασεῖς καὶ τολμηροὺς, ὥστε καὶ αὐτοῦ κατατολμῆναι τοῦ πυρὸς, καὶ ὡς παίγιον ἡγεῖσθαι τὰ κινδυνώδη καὶ φοβερά. Ὡστε οὐ διὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν ἴσχυσαν οἱ Πέρσαις κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν θείαν ψήφον, παραδοῦσαν αὐτοὺς τοῦτοις εἰς διαφθοράν.

Variae lectiones et notæ.

(99) Δώδεκα, duodecim, Cod. Ven.

(1) Ἰλαεῖτα sonant: *Ut ne igitur injuria is afficiatur, qui omni dignus est honore, idcirco filiis ejus*

perpercit.

(2) Ἐκφανέστερον. Cod. Ven.

(3) Αὐτοὺς, ipsos. Cod. Ven.

Ἐξετίναξαν ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι A
τοὺς Θεοκτόνους, τοὺς πρὶν μὲν ὄντας, ἦτοι ἐμφυ-
τευθέντας, ἀμπέλον καρποφόρον ἀληθινήν, στραφέν-
τας δὲ εἰς πικρίαν. Ὁ γὰρ οἶνος αὐτῶν, θυμὸς
δρακόντων, καὶ θυμὸς ἀσπίδων. Καὶ γὰρ τὸν Κύ-
ριον, χολὴν ἐπότισαν, καὶ τὰ κλήματα αὐτῶν, τὰ
ὄντα ἔξω τῆς πόλεως ἕως (4) θαλάσσης ἐντεταμένα,
διέφθειραν· πάντας γὰρ σχεδὸν τοὺς ἐν ταῖς ἔξω
χωραῖς κατασχεθέντας, ἀπέκτειναν. Οὐ γὰρ ἦσαν αὐ-
τοῖς τὰ ὅπλα τῆς δυναστείας ἐκ Θεοῦ (πῶς γὰρ, οὐ
τὸν Υἱὸν ἀπέκτειναν;), ἀλλὰ ταῖς ἐξ ἀνθρώπων βοη-
θείαις ἐθάρρουν, τῶν ἀναστατούντων αὐτοὺς ζῆλω-
τῶν. Οὗτοι οὖν οἱ Θεοκτόνοι, καὶ δυνατοὶ ἦσαν, ὡς
ἐν νόμῳ μαθητευθέντες (Δυνατοὶ δὲ, *θυμωτάτοι*
ἐτασθήσονται), καὶ ἐνέπαιζον τῷ Κυρίῳ, ὃς πῦρ
ἦν διὰ τὴν θεότητα· τοῦτο μὲν, ἐκάστοτε πειράζον-
τες αὐτόν· τοῦτο δὲ, τοῖς Ῥωμαίοις στρατιώταις
ἐκδόντες πρὸς τὸ ἐμπαίξεσθαι. Ἐξετίναξαν καὶ τοὺς
νοητοὺς Βαβυλωνίους, τοὺς δαίμονας, οἱ ὑπὸ Χριστοῦ
στρατηγούμενοι, πόρρω ἑαυτῶν τούτους ποιήσαντες,
καὶ τὴν πλάνην αὐτῶν ἀπωσάμενοι, καὶ τὰ κλήματα
αὐτῶν διέφθειραν, τὰς μαντείας φημί, καὶ τὰς γοη-
τείας, ἐξ ὧν τὸν οἶνον τῆς πλάνης γεννῶντες, ἐπότι-
ζον τοὺς ἀνθρώπους, ὡς καὶ ἐν τῷ Ὠσηέ λέγει· *Οἶνον*
καὶ μέθυσμα ἐδέξατο καρδίᾳ λαοῦ μου. Ἐἵτα περὶ
τοῦ διαδόλου φησὶν, ὅτι τὰ ὅπλα τῆς δυναστείας αὐ-
τοῦ, ἐξ ἀνθρώπων ἐστὶν· ἀπὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας βί-
θυμίας τὴν δυναστείαν κέκτηται. Ἄνδρες δὲ δυνατοὶ
οἱ δαίμονες, ὡς σαρκικοί, πολεμοῦντες ἡμῖν σαρκι-
κοῖς· ἐμπαίζουν δὲ ἐν τῷ πυρὶ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς
ἐπιθυμίας. Ὡς περ ἀμπέλου ὄντος τοῦ Κυρίου, κλή-
ματα αὐτοῦ εἰσὶν οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἐκάστοτε σῶμα
αὐτοῦ καὶ μέλη γινόμενοι· οὕτω καὶ τοῦ ἀντικειμέ-
νου, ἀμπέλου ὄντος Σοδομιτικῆς, ἡ κληματὶς ἀκο-
λοῦθως ἐκ Γομόρρας, οἱ ἐξ αὐτοῦ ἐξερχόμενοι,
καὶ πάσης κακίας ποιήται ἀπ' αὐτοῦ δεχόμενοι.
mes per consequens est Gomorrha, eo nimirum
formam inde recipientes.

Αἱ ἡνῖαι τῶν ἁρμάτων αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐτοι-
μασίας αὐτοῦ, καὶ οἱ ἱππεῖς θορυβηθήσονται ἐν
ταῖς ὁδοῖς, καὶ συγχυθήσονται τὰ ἅρματα, καὶ
συμπαλαστήσονται ἐν ταῖς πλατείαις. Οἱ μὲν Βα-
βυλωνῖοι, ἐτοιμασθήσονται, φησὶν, ὥστε ἀφ' ἱππῶν
ἀντιτάξεσθαι τοῖς Πέρσαις. Καὶ αἱ ἡνῖαι τῶν ἁρμά-
των αὐτοῦ, τοῦ Βαβυλωνίου στρατοῦ, ἐτοιμοὶ ἔσονται,
ἀλλ' οὐδὲν ὀνήσουσιν. Οἱ τε γὰρ ἱππεῖς θορυβηθή-
σονται ἐν ταῖς ὁδοῖς, ὑπὸ τοῦ πλήθους ἐπιόντων τῶν
πολεμίων· καὶ τῶν ἁρμάτων δὲ σύγχυσις ἔσται, τού-
τεστι σύγχυσις, συμπλεκόμενων ἀλλήλοις καὶ συμ-
πατουμένων ὑπ' ἀλλήλων, οὐκ ἐν στενοῖς τις τόποις,
ἵνα τις τὴν στενωχωρίαν αἰτιάται, ἀλλ' ἐν ταῖς πλα-
τείαις, ὥστε εἶναι καταφανεῖς, ὅτι ὑπὸ Θεοῦ πολε-
μοῦνται, καὶ οἱ ἱππεῖς, καὶ οἱ ἁρματῆλαται. Ἄρμα (5)
τοῦ Κυρίου ἐκτίσθησαν αἱ ἡμέτεραι ψυχαί, ὡς ἂν

propter divinum iudicium tradens eos istis in
perniciem et interitum. Excusserunt etiam ab
Jerusalem Romani Deicidas, antea quidem plantatos
in vineam fructiferam et veram, jam vero con-
versos in amarulentiam: *Vinum enim eorum, virus*
*draconum et venenum aspidum*⁶: etenim Domino
fel dederant pro potione. Et palmites ipsorum
extra urbem ad mare usque expassos, perdidere-
runt: omnes enim fere in finitimis terris et locis
deprehensos interemerunt: cum Deicidæ non
habuerint arma potentiae suæ ex Deo (quomodo
enim, cum Filium Dei demisissent letho?), sed
humanis auxiliis confidebant, æmulatoribus eos
devastantibus. Illi igitur Domini interfectores,
potentes fuerunt, ut qui in lege instituti essent
B (*Potentes autem potenter tormenta patientur*⁷), et
illudebant Dominum, qui ignis est propter divinita-
tem: partim undelibet tentantes ipsum, partim vero
Romanis militibus tradentes ad illudendum. Excus-
serunt etiam mentales (ut ita dicam) Babylonios,
dæmones, sub Christo stipendia facientes, ipsis
longe a sese remotis, atque seductione ipsorum
repulsa vitesque eorum perdididerunt, divinationes
arbitror et incantationes, ex quibus vinum impo-
sturæ generantes homines 229 potabant, quemad-
modum et in Osee dicit: *Vinum et temulentiam*
*apprehendit cor populi mei*⁸. Deinde de Satana
etiam inquit, quoniam arma potestatis ejus ex
hominibus sunt; per nostram enim desidiam atque
socordiam imperium possidet. Sunt autem dæmo-
nes viri potentes, carnis nimirum expertes, bellige-
rantes nobiscum, qui carne sumus vestiti. Ludunt
autem in igne animi et concupiscentiæ. Ut vero
vite existente Domino, palmites sunt apostoli, et
ubilibet constituti fideles corpus ejus et membra :
sic ex opposito, cum vitis fuerit Sodomitica, pal-
mitio excellentes, omnemque turpitudinis et mali

VERS. 5, 4. *Habentæ currum ipsorum in die ap-
paratus ejus. Equites turbabuntur in viis, et confun-
dentur currus, et complicabuntur in plateis*. Babylo-
nii, inquit, parantur, ut ex equis opponant sese
Persis. Et habentæ currum ejus, Babylonii
nimirum exercitus, in promptu erunt, atque nō il-
proderunt: equites enim turbabuntur in itinere a
multitudine adventantium præsentiumque hostium.
Currum præterea confusio erit, hoc est, concus-
sio complicatorum inter se vicissim, et collisorum
inter sese: non in angustis locis, ut quis loci an-
gustias accuset, sed in plateis, adeoque latis itine-
ribus, ut sit perspicuum a Deo debellari, et equites
et currum ductores. Currus, vel plaustrum Domi-
ni, conditæ sunt animæ nostræ, quod ipsum, veluti
Verbum, bajulent, ac per ipsum motæ, ceu equis

⁶ Deut. xxxii, 33. ⁷ Sap. vi, 7. ⁸ Osee. iv, 11.

Variorum lectiones et notæ.

(4) Τὰ ἐν ταῖς ἔξω πόλεσι· ἕως, qui in exteris urbibus erant, usque ad mare, Cod. Ven.

(5) Ἄρματα, plaustra, Cod. Ven.

vehantur in contemplatione, omnium sermonum ejus participes. Fiunt et currus Babylonii principis, quando ad irracionales operationes animi nostri intuentur. Habentæ nostræ sunt naturales cogitationes et mandata Domini. Cum igitur ista, veluti habentæ, in nobis parata fuerint, tum veluti equitantes in nobis demones turbantur, in variis et diversorum errorum, adeoque vitiorum, itineribus, quibus nos agitari persuerunt, currusque ipsorum inter se mutuo collidunt, complicanturque in plateis. Quod autem dico, hunc in modum se gerit: Vitium, quandiu ipsum accesserimus, planum quiddam videtur, et aequale sibiipsi, pacique deditum. Quando vero habenas receperimus, naturaliter quod pulchrum et honestum est speculati, a mandatis Dei eo perducti, tum conspiciamus ipsum inaequale, sibiipsi complaudens et complicatum. Annon vides in plateis, adeoque latis hujus vitæ viis proficiscentes, neque angustum callem cœlestis, quæ secundum Deum est vitæ, terentes, quomodo, interdum quidem facilitate ac prosperiore fortuna laxati, præ omnibus, supraque omnes efferrantur, interdum **230** vero vel modica quadam circumstantia vel calamitate urgente, invadenteve, omnibus juxta ignobiliores neque non effeminatiores redduntur, exiguo admodum infortunio succumbentes, ac vitam suam plane perditam existimantes? Ilæc autem tum videntur nobis, quando datas nobis, ut dixi, habenas receperimus, habuerimusque eas in expedito in die, in lumine nostri ipsorum conscientie constituti.

Visio ipsorum ut faces ignis, ac tanquam fulgura discurrentia. Quia currus Ninevitarum et Babyloniorum hæc et hæc passuros retulit, nunc ait quod non imbecilles fuerint, sed fortes et animosi, adeo ut vel ignem ex oculis emitterent, ac veluti quibusdam lampadibus et coruscationibus terrerent subditos: attamen in hostium assultu, trepidatio eos continebit. Quidam autem ilæc de Persis intellexerunt, tantum non corporalibus oculis vidente eos propheta, tanquam ignem advenientes contra Ninevi.

VERS. 8. *Et recordabuntur optimates ipsorum, fugientque in die, et languebunt in via sua, festinabunt ad mœnia, parabuntque propugnacula sua.* Ninevitarum, inquit, optimates propter potentiam suam alta spirantes, superbientes, omnes cogitationes ciebunt, nullamque non artem mente sua volutabunt, ac fugere in die tentabunt, veluti duris detenti calamitatibus, usque adeo ut neque noctem exspectent. Non prosperitatem tamen consequentur, in ea fugæ suæ protectione, sed rursus ad mœnia festinalunt ascendere, ab illis salutem inquisitari,

A αὐτὸν βασιλεύουσαι, ὡς Ἀβὼν, καὶ κατ' αὐτὸν κινόμεναι, ἐνιπτεύουσι (6) τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντων (7) τῶν λόγων τούτων μετιούσαι. Γίνονται δὲ τοῦ Βαβυλωνίου ἄρματα, ὅταν πρὸς τὰς ἀλόγους πράξεις κινώμεθα. Ἦναι δὲ ἡμῶν, αἷ τε φυσικαὶ ἐννοιαί, καὶ αἱ ἐντολαὶ τοῦ Κυρίου. Ὅταν οὖν αἱ ὡς ἦναι (8) αὐταὶ ἐτοιμασθῶσιν ἡμῖν, τότε οἱ ἐφ' ἡμῶν ἱππεύοντες δαίμονες, θορυβοῦνται ἐν ταῖς διαφόροις καὶ πολυπληθεῖσι τῆς κακίας ὁδοῖς, ἐν αἷς ἡμᾶς κινεῖσθαι ἐπεισαν· καὶ τὰ ἄρματα αὐτῶν συγκροτοῦσιν (9) ἀλλήλοις, καὶ συμπλέκονται ἐν ταῖς πλατείαις. Ὁ δὲ λέγω, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἡ κακία, ὡς μὲν αὐτὴν μετερχόμεθα, ὁμαλή τις δοκεῖ, καὶ ἰση αὐτῇ ἑαυτῇ, καὶ εἰρηγική· ὅταν δὲ τὰς ἡνίας ἀναλάβωμεν, φυσικῶς· τε τὸ καλὸν σκοπήσαντες, καὶ ὑπὸ τῶν ἐντολῶν πρὸς τοῦτο χαιρεπαγῶνθέντες, τότε βλέπομεν αὐτὴν ἄνισον ἑαυτῇ συγκροτοῦσαν (10) καὶ συμπλεκομένην. Οὐχ ὁρᾷς τοῦ· ἐν ταῖς πλατείαις τοῦ βίου τούτου ἰδεύοντας, καὶ μὴ τὴν στενὴν τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς ὁδὸν τρέποντας, πῶς ποτὶ μὲν ταῖς εὐμερίαις χαυνούμενοι καταπαύονται πάντων, ποτὶ δὲ περιστασέως τινας μικρὰς ἐκπαθούσας, πάντων ἀγενέστεροι (11) γίνονται, ὅποκατακλινόμενοι τῇ μικρᾷ συμφορᾷ, καὶ τὸν βίον ἀβίωτον ἡγούμενοι; Ταῦτα δὲ θεωροῦνται ἡμῖν, ὅτε, ὡς ἔφην, τὰς ὁδοὺς τῆς ἡμῶν ἡνίας ἀναλάβωμεν, καὶ ἐτοίμους αὐτὰς ἔχωμεν ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν φωτὶ τῆς συναισθήσεως ἡμῶν (12) αὐτὴν γενόμενοι.

habuerimusque eas in expedito in die, in lumine

C Ἡ ὄρασις αὐτῶν, ὡς λαμπάδες πυρὸς, καὶ ὡς ἀστραπαὶ διατρέχουσαι. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι τὰ ἄρματα τῶν Νινευιτῶν, ἥτοι τῶν Βαβυλωνίων, τὰς καὶ τὰς πείσονται, φησί· Καίτοι οὐκ ἀσθενεῖς ἦσαν, ἀλλ' ἀνδρεῖοι καὶ θυμοειδεῖς, οἱ καὶ πῦρ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφίεναι, καὶ οἷόν τις λαμπάσι καὶ ἀστραπαῖς ἐνεδειμάτου τοὺς ὑπηκόους· ἀλλ' ὁμως ἐν τῇ τῶν πολεμίων προσβολῇ, δειλὰ αὐτοὺς καθέξει. Τινὲς δὲ καὶ περὶ τῶν Περσῶν ταῦτα ἐνόησαν, μονοκυρτοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρῶντος αὐτοὺς τοῦ προφήτου, ὡς πῦρ ἐπαρχομένους κατὰ τῆς Νινευί.

Καὶ μνησθήσονται οἱ μαγιστᾶνες αὐτῶν, καὶ γεύονται ἡμέρας, καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν τῇ πορείᾳ αὐτῶν, καὶ σπεύσουσιν ἐπὶ τὰ τεῖχη, καὶ ἐτοιμάσουσι τὰς προφυλακὰς αὐτῶν. Τῶν Νινευιτῶν, φησὶν, οἱ μαγιστᾶνες, οἱ ἐπὶ τῇ δυνάμει μέγα φρονούντες, πάντα λογισμοὺς ἀνακινήσουσι, καὶ πάσης μηχανῆς ἀναμνησθήσονται· καὶ παύονται μὲν φυγεῖν ἡμέρας, ὅτε ὑπὸ τῶν δεινῶν συνεχόμενοι, καὶ μηδὲ τὴν νύκτα περιμεῖναι ἔωμενοι· οὐκ ἐδοκίμησονται δὲ ἐν τῇ κατὰ τὴν φυγὴν πορείᾳ, ἀλλὰ τάλιν ἐπὶ τὰ τεῖχη σπεύσουσιν ἀναστῆναι, ὡς ὑπὸ τοῦ-

Variae lectiones et notæ.

(6) Ἐνιπτάσωσι, Cod. Bav.

(7) Πάντων, Cod. Bav.

(8) Cod. Bav. habet ὡς ἦναι veluti habenæ, ut et Lonicerus id suo Cod. legit.

(9) Συγκρίνουσι, Cod. Ven.

(10) Cod. Ven. habet: Τότε βλέπομεν αὐτὴν

ἄνισον ἑαυτῇ ἐν ὑπερβολαῖς καὶ ἰλλείψει θεωρουμένην, καὶ ἑαυτὴν ἑαυτῇ συγκροτοῦσαν, tunc cernimus ipsum inaequale sibiipsum, in excessibus atque defectibus consideratum, idemque secum ipso collidere.

(11) Ἀσθενέστεροι, imbecilliores, Cod. Ven.

(12) Συναινέσεως αὐτῶν, Cod. Ven.

των σωθησόμενοι, καὶ τῆς φυλακῆς (15) φροντισῶσι A
 τῆς πόλεως. Ἡ δὲ, *Μνησθήσονται*, οὕτω νοήσεις,
 ὅτι Ἀναμνησθήσονται τῶν κακώσεων, αἱ ἐπέφερον
 τοῖς Ἰσραηλίταις, καὶ τῶν εἰς τὸν Θεὸν βλασφημιῶν,
 καὶ εἰσονται λοιπὸν, ὅτι τὸν Θεὸν ἔχουσι πολέμιον,
 καὶ διὰ τοῦτο φεύζονται οὐ κρύφα, ἀλλ' ἡμέρας·
 τοσαύτῃ γὰρ δειλία περιλήφεται αὐτοῦς. Ἔστι καὶ
 τῶν δαιμόνων ἡ ὁρασις, ὡς λαμπάδες μὲν διὰ τὴν
 φύσιν (*Ἐσθώρου* γὰρ, φησὶ, τὸν *Satanā*, ὡς
ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα), τάχα δὲ
 καὶ ἐπειδὴ μετασχηματίζονται εἰς ἄγγελον φωτός.
 διατρέχουσαι δὲ, ὡς τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἐμπεριπατοῦ-
 σαι. Ἡ καὶ ὅτι οὐκ ἀστραπαὶ εἰσι μόνιμοι, ἀλλὰ
 διατρέχουσαι (14), τοῦτέστι, θάπτον ἀποσθεννύμεναι.
 Τὸ (15) γὰρ φῶς αὐτῶν, δ' ἐπιμορφάζονται, ταχὺ
 ἀποσθέννυται, κατὰ τὸ εἰρημένον· *Φῶς ἀσεβῶν*
σθέννυται. Οἱ δὲ μεγιστάνες αὐτῶν, τοῦτέστιν, αἱ
 λεγεῶνες, μνησθήσονται τῆς τοῦ Κυρίου δυνάμεως,
 ὥστε λέγειν· *Ἐὰν εἰ ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ*
Θεοῦ (16); Καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν τῇ πορείᾳ αὐτῶν,
 ὅτι μετὰ τῶν χοίρων κατακρημνισθῶσιν εἰς τὴν
 θάλασσαν, ἥ ὅτι οὐκέτι ἰσχύει ἔχουσι κατὰ τῶν ἀν-
 θρώπων πορεύεσθαι. Καὶ σπεύσουσιν, ὥστε τὸν σταυ-
 ρὸν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταργάσασθαι.
 Ἄσπερ γὰρ τεῖχῃ ταῦτα ᾤοντο αὐτοῖς εἶναι, ὡς
 ἀνωήμου ἐσομένου, ἥ καὶ δυσωήμου τοῦ Κυρίου,
 οἷα δὴ ὡς ληστοῦ σταυρωθέντος. Ἦτοίμασαν δὲ καὶ
 τὰ προφυλακὰς αὐτῶν, ἥ τὰ πρὸ τοῦ σταυροῦ
 πάντα, τοὺς ἐμπαιγμοὺς καὶ τὰ ἑνέιδη (ταῦτα γὰρ
 οἷον τινες προφυλακαὶ ἦσαν τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ
 θανάτου), ἥ τὰς ἐπὶ τῷ τάφῳ φυλακὰς τῶν στρατιω-
 τῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ, μεγιστάνες εἰσιν, ὁ νοῦς
 καὶ ὁ λόγος. Μνησθήσονται οὖν τοῦ οἰκείου ἀξιώμα-
 τος, καὶ φεύζονται τὴν τῶν παθῶν δουλείαν, ἡμέρας
 περὶ αὐτὴν οὖσης· οὐ γὰρ ὡς πρὶν ἐν σκότει διαπο-
 रेύονται. Καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπισφαλεῖ (19) πορείᾳ
 ἀσθενήσουσι, μηκέτι εὐδρομοῦντες ἐν τῇ κακίᾳ·
 καὶ σπεύσουσιν ἐπὶ τὰ τεῖχη, τὰς ἐντολὰς, αἱ περι-
 τειχίζουσιν ἡμᾶς, καὶ ἐτοιμάσουσι τὰς προφυλα-
 κὰς (20), τὰς φυσικὰς ἐννοίας· αὗται γὰρ πρὸ τῶν
 ἐντολῶν φυλάττουσιν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἅγιον βάπτισμα,
 καὶ τὸ χρίσμα, τελεῖχ μεγάλα καὶ στερεὰ, ἐφ' ἃ σπεύ-
 δεῖ πᾶς ἀμύητος, ὅταν ἐπιγνῷ τὸν σώζειν δυνάμενον
 Ἰησοῦν. Οὐ μέντοι οὕτως ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ προφυ-
 λάττεται, πρὸ τοῦ βαπτίσματος νηστεύειν καὶ
 ἀγνεύειν προσταττόμενος, ἵνα ἐν ἔξει τοῦ ἀγαθοῦ
 γένηται.

priusquam enim ad baptismum admittatur, primum custoditur ut jejuniis intendat, seseque castum et purum ut servet illi imperatur, ut in habitum boni perveniat.

Πύλαι τῶν πόλεων διηνοίχθησαν, τὰ βασίλεια
διέπεσε, καὶ ἡ ὑπόστασις ἀνεκαλύφθη. Οἱ μὲν

ac suam in urbe custodiam curaturi. Vel cum dicit,
Recordabuntur, sic intelliges, quod Animo suo
 secum repetent afflictiones quas Israelitis intulerunt,
 blasphemaruntque, quibus Deum exasperarunt,
 scientes in posterum quod Deum pro hoste
 suo habeant, ac eam ob rem terga fugæ dabunt, non
 clanculum, sed in die : tanta eos apprehendet
 trepidatio. Est etiam dæmonum visio, seu aspectus,
 instar lampadum per naturam. Videbam enim, in-
 quit, *Satanam de caelo ut fulgur cadentem* ¹⁰ : forsan
 propterea quod transformatur in angelum lucis :
 vel quod fulgura et coruscationes discursant in re-
 gione sub caelo, tanquam illic prodeambulant :
 sive quod coruscationes non sint stabiles, sed
 discursantis naturæ, hoc est facile exstinguantur :
 sic lumen Satanæ in quod efformatur, citra
 cunctationem exstinguitur, juxta id quod dictum
 est : *Lumen impiorum exstinguitur* ¹¹. Porro legio-
 nes ejus Satanæ, vel copiæ dæmonum, recordabuntur
 potentiae Domini, ut adeo dicant : *Sine, quid*
nobis et tibi, Fili Dei ? Debilitabunturque in pro-
 fectione sua, quando cum porcis in mare præcipi-
 tatae fuerint, vel quod non ultra potestas illis
 facta sit adversum homines eundi. Festinabunt
 ergo ut crucem et mortem Domini efficiant : hæc
 enim veluti **231** mœnia et munimenta sibi reban-
 tur esse, perinde quasi Dominus ignobilis et flagi-
 tiosus esset futurus (17). Paraverunt autem et
 propugnacula, seu præcustodias (sit (18) venia
 verbo) sive cunctas istas ante crucem illusiones et
 opprobria : hæc enim cum præcautiones quædam
 fuerunt et crucis et mortis, sive excubias militum
 apud monumentum. Sunt etiam in anima magna-
 tes, intellectus et ratio. Revolvent ergo secum
 propriam dignitatem, fugientque servitutem pravo-
 rum motuum, simul ac dies illis illuxerit, nec enim
 ut antea, sic posthac in tenebris iter faciunt ; et
 in priore fallaci itinere debilitabuntur, non amplius
 in malitia facile adeo currentes. Accelerabunt ita-
 que ad muros, ipsa nimirum mandata, quæ nos
 muri in moem cingunt, et parabunt sibi propu-
 gnacula, naturales ipsas cogitationes : ipsæ enim
 ante mandata canunt excubias. Præterea sacrum
 baptismum et unctio, ingentia et solida sunt muni-
 menta ad quæ festinant religionis Christianæ non-
 dum imbuti sacris, simul ac agnoverint eum qui
 servare potest, Jesum. Nec simpliciter tamen,

*Vers. 6. Portæ urbium apertæ sunt, regiæ decide-
 rant, et substantia revelata est*. Ninevitæ, inquit,

¹⁰ Luc. x, 18. ¹¹ Prov. xiii, 9.

Variae lectiones et notæ.

(13) Φυσικῆς, Cod. Bav.

(14) Διατρέχουσαι, Cod. Ven.

(15) Hæc ita sunt reddenda : *lumen enim ipso-
 rum (dæmonum scilicet) in quod transformantur
 cito exstinguitur*.

(16) Ἰησοῦ, Υἱὲ, Jesu, Fili, Cod. Bav.

(17) Græce additur, utpote qui tanquam latro cru-

cigendus.

(18) Veniam petit Lonicerus, non Theophylactus.

(19) Ἀσφαλεῖ, Cod. Ven.

(20) Προφυλακὰς αὐτῶν, *propugnacula ipsorum*, Cod. Ven.

sen omnes iHorum subditi, ad muros et munimenta ascendunt, veluti ab illis custodiendi, at nihil illis commodabit. Siquidem portæ cum ipsius Ninevium reliquarum civitatum, aperientur, et regia earum ad hostes transferetur, subjicieturque eis, gloria earum cadente et sublata; ac universa illarum substantia, sive thesauri conclusi et obfirmati, reteguntur, ut nulli non sint conspicui, exponunturque in direptionem. Portæ urbium sunt sensus animarum, qui aperiuntur dum citra imposturam rebus agendis inibiant, ac sine fraude negotia transigunt. Tum etiam regie peccati in mortali nostro corpore regnantis intercidunt, putridæ factæ, retegiturque virtuti substantia: tum enim manifestum sit peccatum carere bono adeoque non subsistere posse, virtutum autem revera habere bis in eamque subsistere. Quod ipsum et Davidem sentire opinor, cum ad Deum inquit, *Substantia mea penes te est* ¹². Quando enim in Deo est homo, tum etiam subsistit: *In ipso enim*, inquit Paulus, *vivimus, movemur et sumus* ¹³. Nam qui esse habet, ut rationalis sit, tumque in Deo est, cum juxta rationem vivit, merito in Deo subsistit, ut ne dicam, quod in ratione nostra existentes, in Deo qui est ratio, sumus: pars enim divinitatis nostra est ratio.

232 VERS. 7. *Ipsaque ascendebat, et servæ ejus ducebantur, quemadmodum columbæ gementes in cordibus suis.* Quasi intueatur propheta Ninevi, quomodo in captivitatem abducatur, hæc dicit. Ascendebat, inquit, veluti in Persidem abducenda, cumque ipsa municipia, et subjectæ ejus civitates, in cordibus suis gementes, hoc est, clanculum murmur et gemitum columbarum imitantes. Quando substantia virtutis retegitur, ascendit anima ad divinos gradus. Nec porro ancillæ ejus, potentiæ eam ducunt, sed ducuntur ab intellectu et ratione, ipse motus et cupiditas, quocirca non injuria sunt columbulæ spiritus. Neque enim concupiscentia tum humanum diem desiderat, neque animus temere irascitur fratri, verum ipsa quidem porro concupiscentia, coram Domino semper sistitur: Dominus autem Spiritus est ¹⁴, perinde atque Daniel vir erat desideriorum Spiritus. Animus autem irascitur et non peccat, omnem vitiorum bilem evacuans: æque atque Moses omnium mansuetissimus, armavit levitas contra idolorum cultores: et Phinees et Elias æmulatores propterea vocati sunt. Ad hæc ipse mansuetudinis Spiritus exacerbari dicitur. Sic igitur acceptæ columbæ gemunt citra ingentem strepitum, contestanturque Christi potentiam, per quam sunt devictæ. Porro qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum cupiditatibus et passioni-

A Νινυοῦται, φησὶν, ἤρουν πάντες οἱ ὑπῆκοοι αὐτῶν, ἐπὶ τὰ τεῖχη ἀναβήσονται, ὡς ὑπὸ τούτων φυλαχθησόμενοι, ἀλλ' οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος. Αἴτε γὰρ πόλαι καὶ αὐτῆς τῆς Νινευί, καὶ τῶν ἄλλων πασῶν πόλεων, διανοιγήσονται, καὶ τὰ βασίλεια ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς ἔσται, τῆς δόξης αὐτῶν πεσούσης καὶ ἀφαιρεθείσης, καὶ ἡ ὑπόστασις αὐτῶν πᾶσα, ἦτοι οἱ θησαυροὶ, οἱ ἀποκεκλεισμένοι καὶ κατησφαλισμένοι, ἀποκαλυφθήσονται, καὶ ὅγλοι πᾶσιν ἔσονται εἰς διαρπαγὴν ἔκκεται. Πύλαι πόλεων, αἱ αἰσθήσεις τῶν ψυχῶν, αἱ διανοιοῦνται, ὅτε ἐπιβάλλουσι τοῖς πράγμασι ἀνεξαπατήτως. Τότε καὶ τὰ βασίλεια τῆς ἀμαρτίας τῆς βασιλευούσης ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι, διαπίπτουσι, σαθρὰ φαινόμενα, καὶ ἀποκαλύπτεται ἡ τῆς ἀρετῆς ὑπόστασις. Τότε γὰρ ἐγλῶνται ὅτι ἡ μὲν ἀμαρτία, ἀνυπόστατος, ἡ δὲ ἀρετὴ ὑφίσταται ὄντως. Τοῦτο γὰρ οἶμαι λέγειν καὶ τὸν Δαβὶδ πρὸς τὸν Θεόν, ὅτι *Ἡ ὑπόστασις μου, παρὰ σοὶ ἐστίν*. Ὅτε γάρ ἐστιν ἐν τῷ Θεῷ ὁ ἄνθρωπος, τότε ὑφίσταται. Ἐν αὐτῷ γὰρ *ῥωμεν*, φησὶ, καὶ κινούμεθα, καὶ ὁσμεν. Ὁ γὰρ τὸ εἶναι ἔχων ἐν τῷ λογικῷ εἶναι, τότε δὲ καὶ ἐν Θεῷ ὢν, ὅτε κατὰ λόγον ἔξῃ, εἰκότως ἐν τῷ Θεῷ ὑφίσταται, ἵνα μὴ λέγω ὅτι καὶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἡμετέρῳ ὄντες, ἐν τῷ Θεῷ Ἀλόγῳ ἐσμεν· μοῖρα γὰρ τοῦ Θεοῦ ὁ ἡμέτερος.

B Καὶ αὐτὴ ἀνέβαινε, καὶ αἱ δοῦλαι αὐτῆς ἤγοντο καθὼς περισσευαὶ φεγγόμεναι ἐν καρδίαις οὐτῶν. Ὡσανεὶ βλέπει ὁ προφήτης τὴν Νινεὺ ἀπαγομένην εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ φησιν, ὅτι ἀνέβαινε ὡς πρὸς τὴν Περσίδα ἀγομένη, καὶ σὺν αὐτῇ αἱ ὑπῆκοοι αὐτῆς πόλεις, στενάζουσιν ἐν καρδίαις, τοῦτο ἐστὶ, κρυφαίως, καὶ τὸν γογγυσμὸν τῶν περισσεῶν μιμούμεναι. Ὅτε ἡ ὑπόστασις ἀποκαλύπτεται τῆς ἀρετῆς, ἀναβαίνει ἡ ψυχὴ τὰς θείας ἀναβάσεις· καὶ αἱ δοῦλαι αὐτῆς δυνάμεις, οὐκέτι ἤγον, ἀλλ' ἤγοντο ὑπὸ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου, ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία· διὰ καὶ περισσευαὶ γεγόνασι τοῦ Πνεύματος εἰκότως (21). Οὕτε γὰρ ἐπιθυμία ἀνθρωπίνην ἡμέραν ἐπιθυμεῖ τότε, οὔτε ὁ θυμὸς εἰκὴ ὀργίζεται τῷ ἀδελφῷ· ἀλλ' ἡ μὲν ἐμπροσθεν τοῦ Κυρίου ἵσταται· ὁ δὲ Κύριος Πνεῦμά ἐστι, καθὼς καὶ Δανιὴλ ἄνθρωπος ἦν ἐπιθυμιῶν τῶν τοῦ Πνεύματος. Ὁ (22) δὲ ὀργίζεται, καὶ οὐκ ἀμαρτάνει, κατὰ τῆς κακίας πᾶσαν κενῶν τὴν χολὴν, καθὼς καὶ Μωσῆς ὁ πραΰτατος ὤπλιος τοὺς Λευίτας, κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν· καὶ Φινεὺς, καὶ Ἡλίας, ζηλωταὶ ὠνομάσθησαν. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ αὐτὸ, πραΰτητος ὢν, λέγεται καὶ παροξύνεσθαι. Αἱ δὲ οὕτως νοηθεῖσαι περισσευαὶ, φεγγέγονται ἀαλήτως, καὶ μαρτυροῦσι τοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν, δι' (23) ἣν ταῦτα κατωρθώθησαν· τῇ γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἰσχύϊ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν, σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. Ἦνοίγησαν καὶ

¹² Psal. xxxviii, 8. ¹³ Act. xvii 28. ¹⁴ II Cor. iii, 17.

Variae lectiones et notæ.

(21) Πνεύματος εἰκόνας, Spiritus imagines. Cod. Ven.

(22) Horum sensus est: Hic autem irascitur, et

non peccat, contra vitium bilem omnem evacuans.

(23) Græca ita habent: Per quam hæc strenue gesta sunt: Christi namque ope carnem crucifixerunt.

πύλαι τῶν πόλεων καὶ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ θανά-
του, ὅτε ὁ Κύριος τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέστη θάνατον,
καὶ τὰ βασίλεια διέπεσε τοῦ ἔθους, καὶ τοῦ ἐχροντος τὸ
κράτος· τοῦ θανάτου. Καὶ ἡ θεία τοῦ Λόγου ὑπόστα-
σις ἀπεκαλύφθη, μετὰ τῆς ἡνωμένης ἀγίας ψυχῆς,
ταῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθοιμένους πύλας
χλκῆς συντρίβουσα, καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συν-
θλῶσα, καὶ τὴν οἰκίαν ἐμφανίζουσα δύναμιν. Καὶ
τῇ ψυχῇ (24) συνῆν ἐν τῷ ἔθῳ θαυματουργοῦσα, καὶ
τῷ σώματι ἐν τῷ τάφῳ ἀδιάφθορον αὐτὴ συντηροῦσα.
Καὶ αὕτη δὲ ἡ τοῦ Κυρίου ψυχὴ ἀνέβαινεν ἐκ τοῦ
ἔθους, καὶ αἱ δούλαι αὐτῆς τῶν ἁγίων ψυχῶν ἡχο-
λοῦθον αὐτῇ (26) ὡς περισσεραί ἀκέραιτοι (27) καὶ
ἁπλοστοι, καὶ εὐθύτητος καὶ ἀκακίας γέμουσαι,
ἔδουσαι· *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου,
ῥῥῃ, τὸ νίκος;*

Καὶ Νινευί, ὡς κολυμβήθρα ὕδατος τὰ ὕδατα
αὐτῆς. Καὶ αὐτοὶ φεύγοντες, οὐκ ἔστησαν, καὶ
οὐκ ἦν ὁ ἐπιβλέπων (28). Ἐμφασιν ὁ, Καὶ, σύνδε-
σμος ἔχει, ἀντὶ τοῦ, Καίτοι, φησὶ, τῆς Νινευί τὰ
ὑδατα, τουτέστιν, οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν καὶ συμ-
πληροῦντες, τοσοῦτοι ἦσαν τὸ πλῆθος, ὥστε κολυμ-
βήθρα εἰκάζεσθαι, ὕδατος πεπληρωμένη καὶ ἐκδυ-
ζούσῃ (29) τὰ περιττὰ (καὶ γὰρ πληθυνόμενου τοῦ
λαοῦ, ἀποικίας ἔστελλεν)· ἀλλ' ὅμως οἱ τοιοῦτοι εἰς
φυγὴν ἀποβλέψαντες, οὐκ ἔστησαν· οὐδὲ ἦν ἐν αὐτοῖς
ὁ εἰς τὰ ὀπίσω ἐπιβλέπων· ἀλλὰ πάντες εἰς τὰ ἔμ-
προσθεν ἔδλεπον, ἀποσκοποῦντες ποῦ φεύγονται.
Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία (ἐθνικὴ γὰρ ἡ
Νινευί) ἔχει ὕδατα τοῦ βαπτίσματος, καὶ ταύτης
οἰκήτορες, φεύγοντες τὴν κακίαν, οὐκ ἴστανται, ἵνα
μὴ πύθωσιν, ὅπερ ἡ τοῦ Λὼτ γυνὴ· καὶ οὐκ ἔστιν
ἐν αὐτοῖς ὁ βλέπων ἐπὶ τὸ κατόπιν. Οὐ γὰρ ἐπιθα-
λόντες τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον, στρέφονται εἰς τὴν
ὀπίσω· ἀλλὰ τῶν ὀπισθεν μὲν ἐπιλανθανόμενοι, τοῖς
δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενοι, οὕτω τρέχουσιν, ὡς οὐκ
ἀδήλως.

Διήραζον τὸ ἀργύριον, διήραζον τὸ χρυσίον,
καὶ οὐκ ἦν πέρας τοῦ κόσμου αὐτῆς. Τὴν πρότε-
ρον τῶν Νινευιτῶν διάξεισιν ἀδικίαν καὶ πλεονεξίαν,
καὶ ὅτι ἐξ ἀρπαγῶν συνήγον. Καὶ οὐκ ἔχει τις, φη-
σὶν, εἰπεῖν, ὅτι διὰ χρεῖαν ἡραζον· μετριώτερον
γὰρ ἂν ἦν τὸ κακὸν, ἀλλὰ δι' ὕβριν, καὶ τὸ θέλειν
κόσμους ἔχειν διαφόρους καὶ πολυτελεῖς· *Οὐκ ἦν*
γὰρ, φησὶ, *πέρας τοῦ κόσμου αὐτῆς*. Θηλυπρεπῶς
γὰρ καὶ ἄνδρες διὰ μαλακίαν καὶ βλακίαν ἐκο-
σμοῦντο.

Βεβάρυνται ὑπὲρ πάντα τὰ σκεῦη τὰ ἐπιθυμητὰ
αὐτῶν. Τουτέστιν, ὁ κόσμος ᾧ κατεκόσμου τὰ σώ-
ματα αὐτῶν, βάρος εἶχε πολλὸν, τουτέστιν, ὄγκον, καὶ

A bus¹⁵. Apertæ sunt etiam portæ urbium et muni-
mentorū mortis, quando Dominus mortem pro
nobis sustinuit, et regia inferni decidit, ejusque
potentia, cui imperium mortis erat, diminuta est.
Divina etiam Verbi substantia relecta est, cum
sancta coagmentata anima, in tenebris et in umbra
mortis sedentibus¹⁶ æreas portas conterens, vectes-
que ferreos confringens¹⁷, ac propriam vim demon-
strans, animæque ejus pariter aderat apud inferos
miranda exercens, corporique in sepulcro, incor-
ruptibile ipsum conservans. Præterea Domini ani-
ma ascendebat ex inferis, a Plutone (ut (25) poe-
tice loquar), servæque ejus, nempe sanctorum
animæ, comitabantur eam veluti columbæ simpli-
ces et integræ, recititudine et sinceritate refertæ,
B concinentes: *Ubi, o mors, stimulus tuus? Ubinam,
o inferne, victoria tua*¹⁸?

VERS. 8. *Et Ninevi, ceu piscina aquæ, aquæ ejus,
et ipsi fugientes non steterunt, et non erat respiciens.*
Peculiarem quamdam significationem conjunctio,
Et, habet, pro, Atqui Ninevi urbis aquæ, hoc est
inhabitantes ipsam et complentes, tot tantique
fuerunt multitudo, ut piscinæ comparentur
aqua refertæ, ebullienti et ejicienti lymphas super-
fluas. Etenim, multiplicato populo, 233 colo-
niam non (30) deluxerunt, sed tot tantique ex æquo
ad fugam respicientes, non steterunt (31), sed in ea
quæ ante sese essent, oculorum aciem direxerunt,
contemplantes ubi quove [fugiant]. Gentium item
Ecclesia (quæ et ipsa est gentilis Ninevi) baptisma-
tis aquas habet, ejusque habitatores, declinantes
vitia, non figunt gradum, ut ne patiantur, quod
uxor Loti. Nec est inter eos qui retrospiciat: non
enim adinvoentes manum ad aratrum, retrorsum
post se tuerentur¹⁹, sed eorum quæ sunt pone et a
tergo oblitæ, ad ea quæ sunt ante se et a facie, se
accommodantes, sic currunt palam.

VERS. 9. *Diripiebant argentum, diripiebant aurum
neque finis erat mundi ejus.* Priorem Ninevitarum
explicat injuriam et circumscriptionem, quodque
ex rapinis eas collegerint. Neque potest quisquam
eorum dicere, quod propter penuriam, vel egesta-
tem ea diripuerint, tolerabilius enim hoc fuisset
malum; sed per injuriam, et quia voluerint habere
diversos eosque pretiosos ornatus. *Non erat enim,*
inquit, *finis ornatus ejus.* Effeminate namque, seu
feminarum instar, viri propter mollietatem et stulti-
tiam ornabantur.

*Gravata sunt super omnia vasa desiderabilia ipso-
rum.* Hoc est, ornatus quo exornabant corpora
sua, grande habebat pondus, hoc est tumorem,

¹⁵ Galat. v, 24. ¹⁶ Psal. cvi, 10. ¹⁷ Ibid. 16. ¹⁸ I Cor. xv, 55. ¹⁹ Luc. ix, 62.

Variae lectiones et notæ.

(24) Ψυχὴ γὰρ, Cod. Ven.

(25) Verba *Ut poetice loquar* adjecit Lonicerus.

(26) Λύτῳ, Cod. Ven.

(27) Ἀκέραιαι, Cod. Ven.

(28) Ὁ βλέπων, Cod. Bav. Ita et inferius.

(29) Ἐκδυζούσῃ, Cod. Bav.

(30) In Græco deest particula negativa.

(31) Græce additur: *Nec erat in ipsis qui retro respiceret.*

opumque et abundantie indicium, adeo erat exuberans et sumptuosus, super omnia vasa pretiosa eorum quæ et ipsa tamen desiderabilia erant, id est, superfluo luxu ad delicias parata. Mundus itaque ille, sive ornatus, ea vasa exsuperavit. Vel sic etiam intelliges: Quæ ipsi pretiosa Ninevitæ congregaverant ac reposuerant ad thesaurum, hostes accipient, ipsis devictis, inque suam ea terram asportabunt, pondere suo gravantia ferentes ipsa. Porro futurorum, quasi exacta sint, mentionem facit, juxta Scripturæ proprietatem. *Gravata sunt* enim, pro, *Gravabuntur*, dixit. Gentes itidem quæ antehac idolorum fuere cultrices, nunc autem Christocredentium numero insertæ, cum argentum, hoc est legis oracula, tum aurum, hoc est, puram umbræque expertem Evangelii gratiam, diripiunt, pulchra insatiabilitate languentes. Propterea exornatur etiam Ecclesia, adeo ut non sit finis mundi ipsius. Nam mundus, sive ornatus ejus est ipsum Verbi regnum, habitantis in nobis, cujus regni non erit finis⁹⁰. Talis proinde mundus etiam gravis est et ponderosus: non enim circumfertur omni vento doctrinæ⁹¹, sed gravitatem et pondus habet, super omnia philosophica dogmata, quæ vasa fuerunt gentium pretiosa. Præterea dæmones ante argentum diripiebant et aurum, verbum nempe in **234** actione consistentis et speculatione vitæ, captivantes, sapientiæ Græcorum non rite usi: nunc graviora facta sunt, quam cunctorum hominum qui antea vixerunt, vasa ipsorum, apparatus ad interitum. Puri enim reddit, vasa sunt honesto heri usui destinata. Siquidem ubi venisset Dominus ille in domum [fortis, ligavit ipsum et vasa ejus hæc diripuit. Dæmones autem catenis caliginis

Vers. 10. *Excussio et succussio et ejectio, cordisque tremor, et dissolutio genuum, ac dolores super omnem lumbum.* Quæ in motibus, concussa terra, consueverunt fieri, ea nunc hostium attribuit adventui. Ipsi enim, inquit, qualient et concutient omnia. Corda vero Ninevitarum quassabuntur conterenturque, tanquam pavore trajecta. Genuum denique compages solventur, parturientiumque instar dolores habebunt, id est, intolerabiles dolores, ingentia mala progengerantes. *Omnem lumbum*, hoc est, omne virile robur. Lumbum enim de viribus etiam Scriptura usurpat, ut supra est commemoratum. Excudit itaque tellus, vel decutit, quando super ipsam stantia decutiuntur. Succutit vero, quando fundamenta produxerit, ex imo in altum proficiens. Ejecit autem, quando veluti cribro hinc inde permovens, inferiora secernit et in altum ducit, sæpenumero fontes dirumpens tam calentium quam frigidarum aquarum, quandoquidem tres etiam sint motuum species. Cyrus itaque una cum

πλούτου περιουσίας ένδειγμα· ούτως ήν πολὺς καὶ πολυτελής ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα σκεύη αὐτῶν. Καί-
τοι κἀκεῖνα ἐπιθυμητὰ ήν, ἀντὶ τοῦ, περιττὰ, καὶ
πρὸς τρυφὴν κατεσκευασμένα, ἀλλ' ὁμως ὁ κόσμος
ένίκα ταῦτα. Ἡ καὶ οὕτως· Ἀπερ ἀπεθησαύριζον,
ψησὶν, αὐτοί, οἱ πολέμιοι λήψονται, κρατήσαντες αὐ-
τῶν, καὶ εἰς τὴν σφετέραν ἀποκομίσουσι ταῦτα, βα-
ρύνοντα τοὺς διακομίζοντας αὐτά. Ὡς γεγεννημένα
δὲ τὰ ἐσόμενα λέγει, κατὰ τὸ τῆς Γραφῆς ἰδίωμα·
τὸ γὰρ, *Βεβήρυνται*, ἀντὶ τοῦ, Βαρυνθήσονται. Ἀλλὰ
καὶ οἱ πρὶν εἰδωλόλατραι ἔθνηκοι, νῦν δὲ τῆς Ἐκ-
κλησίας, καὶ τὸ ἀργύριον, τὸ τοῦ νόμου λόγια, (32)
καὶ τὸ χρυσίον, τὴν τοῦ Εὐαγγελίου καθαρὰν καὶ
ἁγίον χάριν διαρπάξουσιν, τὴν καλὴν ἀπληστῶν νό-
σοῦντες. Διὸ καὶ κατακοσμεῖται ἡ Ἐκκλησία, ὥστε
μὴ εἶναι πέρας τοῦ κόσμου αὐτῆς. Κόσμος γὰρ αὐτῆς
ἡ βασιλεία τοῦ Λόγου, τοῦ σκηνώσαντος ἐν ἡμῖν, οὗ
τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Ὁ δὲ τιοῦτος κό-
σμος, καὶ βαρὺς ἔστιν· οὐ γὰρ περιφέρεται παντὶ
ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ βάρος ἔχει καὶ σταθε-
ρότητα ὑπὲρ πάντα τὰ φιλόσοφα δόγματα, ἃ σκευή
ήσαν τοῖς ἐξ ἐθνῶν ἐπιθυμητά. Ἀλλὰ καὶ οἱ δαίμο-
νες, πρώην μὲν διήρπαζον τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυ-
σίον, τὸν τε τῆς πρακτικῆς λόγον, καὶ τῆς θεωρη-
τικῆς αἰχμαλωτίζοντες, καὶ τῇ σοφίᾳ τῶν Ἑλλήνων
οὐκ εἰς δόον χρώμενοι· νῦν δὲ βεβήρυνται ὑπὲρ πάν-
τας ἀνθρώπους, τοὺς πρώην ὄντας σκευή αὐτῶν
κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν. Οἱ μὲν γὰρ καθαρισθέν-
τες, σκευή γαγόνασιν εὐχρηστα εἰς τιμὴν τοῦ δε-
σπότη· ὃς ἐλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, αὐτὸν
ἐδοξε, καὶ τὰ σκευή αὐτοῦ ταῦτα διήρπασεν· οἱ δὲ
σειραῖς ζώου παραδοθέντες, ἐταράχθησαν [f.—ἐταρ-
ταρώθησαν].

traditi, in Tarara precipitati, turbatique sunt⁹².

Ἐκτιναγμὸς καὶ ἀνατιναγμὸς, καὶ ἐκδρασμός,
καὶ καρδίας θραυσμός, καὶ ἀπάλυσις (33) γονά-
των, καὶ ὠδίνες ἐπὶ πᾶσαν ὀσφύν. Ἄ (34) ἐπὶ τῶν
σεισμῶν ἐβόλε γίνεσθαι, ταρασσομένης τῆς γῆς,
ταῦτα καὶ ἐπὶ τῆς τῶν πολεμίων τέθεικεν ἐκπεύ-
σεως. Καὶ αὐτοὶ γὰρ, ψησί, τυχέουσιν πάντα καὶ
καταστήσουσιν· αἱ δὲ καρδίαι τῶν Νινευιτῶν, θραυ-
σθήσονται, καὶ συντριβήσονται, ὥστε τῷ δέει βαλλο-
μένων καὶ αἱ τῶν γονάτων ἀρμονίαι λυθήσονται, καὶ
παρὰ πλῆτώς ταῖς τιχτούσαις ὠδίαι· ἔξουσιν, τουτ-
έστιν, ἀφορητοὺς πόνους, μεγάλα κακὰ ἀποτίκτον-
τας. Πᾶσα ὀσφύς, τουτέστι, πᾶσα δύναμις ἀνδρικῇ·
τὴν γὰρ ὀσφύν καὶ ἐπὶ τῆς δυνάμεως τίθουσιν ἡ Γρα-
φή, ὡς ἀνωτέρω εἰρηται. Ἐκτινάσσει μὲν οὖν ἡ
γῆ, ἥτοι (35) ἀποτινάσσει, ὅταν τὰ ἐπ' αὐτῆς ἐστῶτα
ἀποσείσται· ἀνατινάσσει δὲ, ὅταν τὰ θαμέλια ἀνάγῃ
ἐκ βάθους εἰς ὕψος ἀναρρίπτοῦσα· ἐκδράττει δὲ,
ὅταν ὥσπερ ἐν κοσκίνῳ τῆδε κἀκεῖσε μετακινῶσα,
τὰ κάτω ἀναδιδῶι, πολλάκις καὶ πηγὰς ἀναρρήγνῃσα
ψυχρῶν τε καὶ θερμῶν ὑδάτων· ἐπειδὴ καὶ τρία φα-

⁹⁰ Luc. 1, 33. ⁹¹ Enhes. iv, 14. ⁹² II Petr. II, 4.

Varie lectiones et notæ.

(32) Λέγω, dico, Cod. Ven.

(33) Ὑπάλυσις, Cod. Ven.

(34) Ὁ, quod, Cod. Bav.

(35) Τουτέστι, hoc est, Cod. Ven.

ὅν εἶδη εἶναι τῶν σεισμῶν. Καὶ οἱ περὶ Κύρον μὲν ὄν καὶ τὰ ἄνω καὶ ἐμπανῇ, καὶ τὰ κάτω καὶ ἀφανῇ μετακινήσουσι, καὶ πάντα συγχέαντες καὶ συνταράξαιτες, οὐδὲν ἐπὶ τοῦ καθεστῶτος μένειν ἔαουσιν.

Τὸ (36) *πρόσωπον πάντων*, ὡς *πρόσωπον* χύτρας. Ἀπὸ τοῦ φόβου, φησί, παγήσεται τὸ αἶμα· τὰ δὲ πρόσωπα ἐκ πάντων περιδωθήσονται [*σ. παλιν.?*] (37)· ὅπερ ἐν ταῖς μεγίσταις ψύξεσι γίνεται· ὥστε ἐκείνῳ τῷ μέρει τῆς χύτρας προσοικεῖναι, ὃ τῷ πυρὶ προσομιλοῦν καὶ προσοικόμενον, μεμέλανται. Ταῦτα καὶ τοῖς τὸν Κύριον σταυρώσασιν συνέβη, οἱ καὶ ἐξετινάχθησαν ἐκ τῆς παλαιᾶς αὐτῶν πατρίδος, διασπαρίντες εἰς πάντα τόπον. Ἐξετινάχθη δὲ καὶ ἡ πλάνη τῶν δαιμόνων, καὶ ἀνετινάχθη εἰς ὕψος ὁ κάτω καίμενος ἄνθρωπος, καὶ ἐξεβράσθη πᾶσα κακία, διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, ἐπὶ τὰ ἔξω χεθεῖσα καὶ ἀναρβραίσαι. Τῇ δὲ ἐξομολογήσει συνθεωρεῖται καὶ τῆς καρδίας θραυσμός· ὃ γὰρ τοῦ προτέρου καταγνοῦς βίου, πρόδηλον, ὡς συντριβήσεται μεταμελούμενος ἐφ' οἷς ἐπραξεν· οὐ καὶ τὸ πρόσωπον, ἥτοι ἡ παρρησία ἣν εἶχε, πράττων ἀπηρυθριασμένως τὰ κακά, μελαινεται νῦν, κατηφιῶντος ἐπὶ τοῖς τότε ἔργοις, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεται. Ὑπολύονται δὲ αὐτῷ καὶ τὰ γόνата, ἐφ' ὧν ἤρσιδτο ἰστάμενος ἐν τῇ κακίᾳ· καὶ ἡ δσφύς, ἐν ἣ ἔστι τὸ ἐπιθυμητικόν, ὡδίνας ἔχει τοῦ θεοῦ φόβου, ὃν συλλαμβάνουσα, Πνεῦμα θεῶν ἀποτίκτει, τὸ τοῦ ἁγιασμοῦ, οὐ χωρὶς, οὐδεὶς δέχεται τὸν Κύριον.

Ποῦ ἔστι τὸ κατοικητήριον τῶν λέοντων, καὶ ἡ νομὴ ἢ οὐσα τοῖς σκύμοις; Λέοντας μὲν καλεῖ τοὺς βασιλεῖς, κατοικητήριον λέοντων, τὴν Νινευί. C σκύμους δὲ, ἢ τοὺς τῶν βασιλέων υἱοὺς, ἢ τοὺς σατράπας καὶ ὑπάρχους τῶν βασιλέων· νομὴν δὲ τοῦ τῶν, τὰς ὑπάρχουσας πόλεις, αἱ φέρονται ἀπαιτούμεναι, καὶ χρήματα εἰσφέρουσαι, νομὴ ἦσαν αὐτῶν, τρέφουσαι αὐτούς· νομαὶ γὰρ πλουσιῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πτωχοί. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ Νινευί σὺν τοῖς βασιλεῦσι, καὶ βασιλέων υἱοῖς, καὶ σατράπαις, καὶ αἱ ὑπ' αὐτὴν πόλεις διεφθάρσαν, ὥστε μηδαμῷ φαίνεσθαι. Ποῦ ἔστι, φησὶν, ἡ τοσαύτη καὶ τηλικαύτη πόλις, καὶ αἱ ὑπάρχουσαι αὐτῆς;

Ποῦ ἐπορεύθη λέων τοῦ εἰσελθεῖν; Ἐπιμένων τῇ τροπῇ (38), φησὶν, ὡς εἰρωνευόμενος· Ἄρα μὴ ὁ λέων, τουτέστιν, ὁ βασιλεὺς τῆς Νινευί, ἀπεδήμησε πορευθεὶς, ὥστε εἰσελθεῖν εἰς ἄλλην χώραν, καὶ διὰ τοῦτο εὐρόντες οἱ πολέμιοι ἐρημίαν, κατακράτησαν τῆς πόλεως;

Ἐκαστὸν σκύμνος λέοντος, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐκροβῶν λέων ἥρπασε τὰ ἱκανὰ τοῖς σκύμοις αὐτοῦ, καὶ ἀτέπειξε τοῖς λέουσιν αὐτοῦ, καὶ ἐκλήσσε θήρας ποσειδῶν αὐτοῦ, καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἀπαγῆς. Ἐπειδὴ ἠρώτησε· Ποῦ ἐπορεύθη ὁ λέων; ὡς ἀνελ ἀποκρίνεται, καὶ φησιν, ὅτι οὐκ ἐπορεύθη οὐδὲ ἀπαδήμησεν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ ἦν, καὶ σκύ-

A copiis suis, superna nemini non patentia, et infera humano aspectui abdita, commovebit omnibusque confusis et turbatis, nihil immotum suo in loco permanere sinet.

Facies omnium, cum adustio ollæ. Præ metu rigebit, inquit, sanguis : facies autem omnium lividæ reddentur, quod in maximis frigoribus contingit, ut illi parti ollæ similes fiant, quæ igni adnata et propierea præusta, nigrescit. Hæc et Domini crucifixoribus obtigerunt, qui ex vetero patria sua oxeussi, dispersi sunt in omnem locum. Excussa est pariter impostura dæmonum : succusus juxta est in altum homo, omni vitiositate per confessionem ejecta, effusaque foras ac dirupta. In confessione autem simul perpenditur cordis trepidatio : qui enim priorem vitam condemnaverit, apparet quasi conteratur, ductus poenitentia eorum quæ patravit. Cujus facies, sive fiducia quam habebat, mala citra ruborem perficiens, obfuscalur nunc, contristati ob opera quæ tum transigebat, quorum causa nunc verecundia perfunditur. Laxantur etiam illi genua, quibus sulciebatur stans in malitia, et lumbus, in quo est concupiscentia, 235 dolores sen parturientis persenscit, præ divino pavore, quem concipiens per divinum Spiritum, parit sanctificationem, citra quam nemo videbit Dominum.

Veras. 11. *Ubi est habitaculum leonum, et pascuum catulorum?* Leones appellat reges, habitaculum leonum ipsam Ninevi : catulos vero leonum, sive regum liberos, sive satrapas, regumque subprincipes : pascuum horum, subjectas civitates, tributa pendentes, pecuniasque afferentes. Fuerunt ergo pascuum et pabulum leonculorum, nutrientes eos : Nam pascua divitum, ut scriptum est, sunt pauperes. Postquam igitur Ninevi una cum regibus, satrapis atque subjectis urbibus interierunt, ut nusquam appareret, Ubi est, inquit, talis ac tanta civitas, una cum subditis sibi oppidis?

Quo abiit leo, ut ingrediatur? Permanet in prophetia sua, veluti illudens : Nonne, inquit, leo, id est, rex Ninevi peregre profectus est, ut aliam terram ingrediatur, et idcirco desertam reperientes, urbem hostes, eam obtinuerunt?

Veras. 11, 12. *Illis, catulus leonis, et non erat perterritus faciens ipsam, rapuit quantum sufficiebat catulis suis, ac suffocavit leonibus suis, implevitque venatione nidum suum et habitaculum suum rapina.* Quia : interrogavit, Quo abiit leo? jam veluti respondens ait : Non abiit, neque peregre profectus est, verum et ipso istic erat, et catulus leonis, sixa

22 Eccl. xiii, 23.

Varie lectiones et notæ.

(36) Καὶ τὸ, Cod. Ven.

(37) Ἐκάστων περιδωθήσεται, Cod. Ven.

(38) Insistens verborum immutalioni, ait vauu per ironiam. Ita Græca sonant.

filijs ejus et satrapæ, ducesque belli, quos antea nemo perterrefaciebat, vacabant enim metu, neminem antehac formidantes: quin potius, leonum in morem, aliorum regnorum pecunias rapientes, tributaque colligentes, liberis suis præbebant alimoniam. Hoc enim indicat, cum ait, *Suffocavit leonibus suis*. Quia enim bestię strangulare solent a se comprehensa animalia, tumque ex iis alimoniam capere: non dissimili ratione Assyrii, inquit, reges, alia dissolventes regna, propriis leonibus, hoc est, pueris suis et regibus, illorum opes et undecunque collecta vectigalia concervarunt: quemadmodum Samariam quidem Salmanasar, Jerusalem vero Nabuchodonosor diripuerunt. Ninevi ergo, quæ erat nidus ipsorum et habitaculum, impleverunt venatione et rapina. Nidum, ceu avium esset mentio, appellavit, propter levitatem, atque affectantem mentem regum, et quia hæc urbs facile citraque sudorem a Persis capta, avolverit abducta in Persidem; habitaculum leonum vocat, propter priorem, qua floruit, potentiam. Solet autem hic locus alias etiam hac ratione interpreti: *Quo abiit, ut ingredietur illic?* Deinde **236** ab alio principio, *Catulus leonis*, et quæ sequuntur. Tum hanc sententiam habet: Ubi est Ninevi, ad quam reges introibant, perseverabantque tuto, tanquam nulla populatione et expugnatione vastari posset? Præterea catuli leonum, hoc est, filii regum etiam ingrediebantur, tuto illic permanentes, nec erat cujus gratia compavescerent, nemo terrebatur eos. Ninevi enim inhabitantes citra trepidationem vivebant. Erat et Jerusalem habitaculum leonum, regum nimirum ex David ac reliquorum principum, qui diripiebant et strangulabant pauperiores populi. At ubi nunc est post Christi necem? In contentium item animabus, morabantur intellectuales leones, quorum propagines, pravæ cogitationes, depascebantur et insumebant divinam in ipsis partem. Diabolus igitur, leonis instar circumiens, quærens quem deglutiat ²⁴, ubi nunc est? Quonam abiit? Illic enim ubi antea demorabatur, jam nunc apud Jacob catulus leonis est ipse Dominus, nec est in posterum, qui hunc accipiens catulum exterrent. Nam abunde satisque exactis temporibus rapuit leo iste silvestris, quæ rapuit ac suffocavit eos, quos Spiritu sancto privavit: implevitque infernum venatione eorum qui in peccatis suis vita sunt defuncti: qui infernus etiamnum habitaculum ipsius est. Nec enim porro in ære imperium habet, sed ad inferos detrusus est.

Vers. 13. *Eccce ego super te, dicit Dominus omnipotens.* Quandoquidem, o Ninevi, diripisti omnia regna, ideo ecce ego protinus adversum te

Α μνος λέοντος, ἦτοι οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, ἢ οἱ σατράπαι καὶ οἱ στρατηγοί, οὓς ὁ ἐκφοδῶν πρὶν οὐκ ἦν (ἀκατά- πληκτοι γὰρ ἦσαν πρῶτην, μηδένα φοβοῦμενοι), ἀλλὰ μᾶλλον ὥσπερ λέων, ἀρπάζοντες τὰ τῶν ἄλλων βασιλείων χρήματα, καὶ φόρους συνσθροίζοντες, καὶ τοῖς ἐκγόνοις τροφὴν πορίζοντες. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν, Ἀπέπνιξε τοῖς λέουσιν αὐτοῦ. Ἐπεὶ γὰρ εἴθε τὰ θηρία ἀποπνίγειν τὰ ὑπ' αὐτῶν θηρώμενα ζῶα, καὶ οὕτω τοῖς ἐξ αὐτῶν προσφέρειν τροφὴν τὸν αὐτὸν, φησί, τρόπον καὶ οἱ Ἀσσύριοι βασιλεῖς, τὰς ἄλλας καταλύοντες βασιλείας, τοῖς οἰκείοις λέουσι, τουτέστι, τοῖς παισὶν αὐτῶν καὶ βασιλεῦσι, τὸν ἐκείνων πλοῦτον, καὶ τοὺς ἐκάστοτε συναγομένους φόρους, ἡθροίζον. Ὅσπερ καὶ τὴν Σαμάρειαν μὲν Σαλμανασάρ, τὴν δὲ Ἱερουσαλὴμ Ναβουχοδονόσορ διήρπασαν, καὶ τὴν Νινευί, ἥτις ἦν νοσσιὰ αὐτῶν καὶ κατοικητήριον, ἐνέπλησαν θήρας καὶ ἀρπαγῆς. Νοσσιὰν μὲν οὖν αὐτὴν ἐκάλεσαν, ὡς ἐπὶ ὀρνέων, διὰ τε τὸ κοῦφον καὶ ὑψηλόφρον τῶν βασιλέων, καὶ διὰ τὸ, εὐαλώτου ταύτης γενομένης τοῖς Πέρσiais, ἀποπνίγειν αὐτοὺς ἀπαχθέντας εἰς τὴν Περσίδα· κατοικητήριον δὲ ὡς λεόντων, διὰ τὴν προτέραν δύναμιν. Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρα γραφή· Πού (39) ἐπορεύθη (40) τοῦ εἰσελθεῖν ἐκεῖ; εἶτα ἀπ' ἄλλης (41) ἀρχῆς· Σκύμνος λέοντος, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἔχει νοῦν τοιοῦτον· Πού ἐστὶν ἡ Νινευί, ὅπου ἐκεῖ βασιλεῖς εἰσῆρχοντο, καὶ ἔμενον ἀσφαλῶς, ὡς ἀπορῆ- του τῆς πόλεως οὐδης; ἀλλὰ καὶ οἱ σκύμνοι τῶν βασιλέων εἰσῆρχοντο, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐκφοδῶν αὐτοὺς. Τὴν Νινευί γὰρ κατοικοῦντες, ἀδεῶς εἶχον· Ἦν δὲ καὶ Ἱερουσαλὴμ κατοικητήριον λεόντων, τῶν ἐκ Δαβὶδ βασιλέων, καὶ λοιπῶν ἀρχόντων, οἱ διήρπαζον καὶ ἀπέπνιγον τοὺς πενεστέρους τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ νῦν πού ἐστι μετὰ τὴν Χριστοκτονίαν; Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς τῶν νῦν ἐξομολογουμένων ψυχαῖς κατέχουσιν οἱ νο- τοὶ λέοντες, ὧν γεννήματα ὄντες οἱ πονηροὶ λογισμοί, ἐνέμοντο καὶ κατεδαπάνων τὴν ἐν αὐταῖς θεῖαν μοί- ραν. Ὁ οὖν διάβολος, ὁ ὡς λέων περιερχόμενος, καὶ ζητῶν τίνα καταπῆν, πού νῦν ἐστι; πού ἐπορεύθη; Ἐκεῖ γὰρ, ὅπου αὐτὸς ἦν πρὶν, νῦν ὁ παρὰ τῷ Ἰα- κώβ σκύμνος, τοῦ λέοντος, ἐστὶν ὁ Κύριος Ἰησοῦς· καὶ οὐκ ἐστὶ λοιπὸν ὁ ἐκφοδῶν τοὺς παραδεξαμένους τοῦτον τὸν σκύμνον. Ἰκανῶς γὰρ τὸν διελθόντα χρό- νον ἤρπασεν ὁ ἄγριος ἐκεῖνος λέων ἃ ἤρπασε, καὶ ἀπέπνιξεν οὓς τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἐστέρησε, καὶ ἐπλησε τὸν ᾄδην θήρας, τῶν διὰ τὴν ἁμαρτίαν νεκρουμένων· ὃς ᾄδης κατοικητήριον αὐτοῦ ἐστὶ νῦν· οὐκέτι γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐν τῷ ἄερι ἔχει, ἀλλὰ τῷ ᾄδῃ παοαδέδοται.

Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σέ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Οὕτω μὲν οὖν, ὦ Νινευί, διήρπαξες πάσας τὰς βασι- λείας. Ἀντὶ τούτων οὖν ἰδοὺ ἐγὼ ταχὺ ἐπὶ σέ ἐπ-

²⁴ I Petr. v, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(39) Οἶ, Cod. Ven.

(40) Addit λέων, leo, Cod. Ven.

(41) Χώρας, Cod. Ven.

ἀνίσταμαι, εἰ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐμακροθύμουν. Ἐμφαντικῶς δὲ πρόκειται τὸ, *Παρτοκράτωρ*. Εἰ γὰρ πάντων κρατῶ, καὶ σοῦ περιέσομαι.

Καὶ ἐκκαύσω ἐν καπνῷ τὸ πλῆθος σου, καὶ τοὺς λέοντάς σου καταφάγεται *ρομφαία*. Ἐπειδὴ τροπικῶς ἄνω λέοντων, καὶ σκύμων, καὶ θήρα, καὶ νομῆς ἐμνημόνευσεν, εἰκότως καὶ τὴν τούτων ἀναίρεσιν τροπικῶς προθεσπίζει. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἐν σπηλαίοις τιτὶ κεκρυμμένα θηρία, καὶ προκλύπτειν οὐ βουλόμενα, οἱ θηράται ἐξίναι καταναγκάζουσι, καπνὸν τοῖς στομάχοις τῶν σπηλαίων προσφέροντες, καὶ ἐξίοντα δέχονται δόρασι καὶ *ρομφαίαις*, καὶ ἀποκτινύουσι· φησὶν, ὅτι Τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ σου ἐκκαύσω ἐν καπνῷ, τουτέστι, τὴν πολυπληθὴ ταύτην πόλιν ἐμπρήσω, καὶ τοὺς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας, σφαγῇ παραδώσω· ὥσπερ δὴ καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ εἰς ἐμπρησμόν παρέδωκε, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ στασιασταὺς λέοντας ὄντας, ὡς τοὺς ταπεινότερους κατεσθίοντας, κατέφαγεν ἡ τῶν Ῥωμαίων *ρομφαία*.

Καὶ ἐξωλοθρεύσω ἐκ τῆς γῆς τὴν θήραν σου, καὶ οὐ μὴ ἀκουσθῇ τὰ ἔργα σου ἔτι. Τουτέστιν, οὐκέτι οὐ μὴ θηρεύσης καὶ διαρπάσης ἔθνη καὶ βασιλείας· οὐδὲ τὰ ἔργα σου τὰ πολεμικὰ, καὶ τὰ ἐκ τούτων κινητὰ, ἃ ἐποίεις τοῖς ὑπὸ σὲ γενομένοις ἀκουσθῇσονται· παύσῃ γὰρ ταῦτα ποιοῦσα. Ἐθέρησον καὶ οἱ Φαρισαῖοι τὰς ψυχὰς τῶν αὐτοῖς πειθομένων προσηλύτων καὶ Ἰουδαίων, διὰ τοῦ τὸ γράμμα ἐκ-εἰδᾶσκειν αὐτοὺς, ἣν θήραν ἐξωλόθρυσεν ἐκ τῆς γῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὁ τὸν νόμον τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς δοὺς αὐτῇ. Καὶ οὐκέτι τὰ ἔργα τῆς νομικῆς πολιτείας ἀκούεται, ὅτι μηδὲ δικαιωθῆσεται ἐξ αὐτῶν πᾶσα σάρξ. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τοῦ διαβόλου δύναμιν λέγοι ἂν ὁ Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ μετὰ σαρκὸς ἐπιστᾶμενος, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὑπὸ σὲ δαιμόνων ἐκκαύσω ἐν τῇ ἀτμίδι τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας, ἣ καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις τοῦ μέλλοντος πυρός. Ἄ γὰρ ἐδασάνειε τοὺς δαίμονας, καπνὸς ἦσαν τοῦ ἡτοιμασμένου αὐτοῖς πυρός. Καὶ ἡ *ρομφαία*, ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ἔφαγε τοὺς λέοντας αὐτοῦ, ἣ τοὺς δαίμονας αὐτοὺς τούτους, ἣ τοὺς σοφοὺς, καὶ τὰ μεγάλα ἐν λόγῳ δυναμένους. Καὶ ἡ πλάνη, δι' ἣς ἐθήρευε τοὺς ἀνθρώπους, ἐξωλοθρεύθη ἐκ γῆς· καὶ τὰ ἔργα, ἃ ἐν τοῖς ναοῖς τῶν εἰδώλων ἐτελοῦντο, οὐκέτι ἀκούονται.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἡ πόλις αἱμάτων, ὅλη ψευδῆς, ἀδικίας πλήρης. Ἐκτραγυδεῖ σχετλιαστικῶς τὸν τρόπον τῆς Νινευτ, καὶ πόλιν αἱμάτων ταύτην ἀποκαλεῖ· φιλοπόλεμοι γὰρ οἱ Νινευταῖ, καὶ σίμασι χαίροντες. Ὅλη δὲ ψευδῆς, καὶ καθὼ εἰδωλόλατρουν, πάντες ὁμοῦ τοὺς ψευδωνύμους θεοὺς σέβοντες, καὶ πένητες καὶ πλοῦστοι, καὶ καθὼ φιλοψευδεῖς ἦσαν ἐν τοῖς λόγοις, βόλους καὶ πανουργίας μετιόντες, οἷς ἔπεται καὶ τὸ ἀδικεῖν. Πᾶς γὰρ βόλιος, καὶ πανουργός καὶ ἀδικός, εἰ μὴ τι ἄλλο, αὐτὸ τοῦτο τὸ τὸν πλησίον ἀδικεῖν καὶ ἐξαπατᾶν. Ἔοικε δὲ διδάσκειν ὁ προφήτης, πόθεν γέγονεν ἡ Νινευτ πόλις αἱμάτων, ὅτι ἐκ τοῦ ψεύδε-

A exsurgo, tametsi hactenus sin cunctatus. Est autem peculiari significantia adjectum, *Omnipotens*, omnia vincens. Quod si cuncta exsupero, te superior etiam ero.

Exuram in fumo multitudinem tuam, leonesque tuos devorabit gladius. Postquam metaphoricè supra leonum, catulorum, venationis et pascui meminit, merito istorum etiam sublationem et interemptionem tropicè prædicit : quia enim in latibulis quibusdam abditas feras movere sese nolentes, venatores prodire cogunt, fumospelæorum ori apposito, egressasque excipiunt hastis et ensibus, letho ita demittentes, ait jam : Multitudinem populi tui exuram in fumo : hoc est, Populosissimam hanc urbem flammis tradam, incendam, regesque ejus et principes mactationi dedam, perinde atque jam Jerusalem incendio tradidi, seditiososque in ea leones, tenuiores in populo veluti devorantes, exedit Romanorum ensis.

Disperdam quoque ex terra venationem tuam, neque quicquam audientur posthac opera tua. Hoc est, Nequaquam porro 237 venaberis neque diripes et gentes et regna : neque res tuæ bello gestæ, exque iis promanantes calamitates, quibus tibi subjugatos premebas, amplius audientur : desistes enim in posterum talia perficere. Venabantur etiam Pharisei animas accedentium Judaismo, ab ipsis persuasorum, tum reliquorum Judæorum, litteram illos docendo : quam venationem obliteravit ex terra humanæ naturæ Dominus, legem spiritus vitæ ei impertiens. Neque porro opera legalis administrationis audiuntur, quoniam neque justificabitur ex operibus legis omnis caro. Jam et ad diaboli potentiam Dominus dicere queat : En ego super te cum carne mea exsurgens, multitudinem subter te constitutorum dæmonum exuram, in suffimento operationis Spiritus, vel in præludiis futuri ignis : quæ enim torquebant dæmones, fumus erant jam inde a principio parati ipsi ignis. Gladius porro, id est, evangelicus sermo, exedit leones ipsius, vel hos ipsos dæmones vel sapientes et in oratione diserta valentes plurimum. Ac seductio erroris quo venabatur mortales, excisus est ex terra et opera quæ in templis idolorum perficiebantur, non amplius audientur.

CAPUT III.

VERS. 1. O civitas sanguinum, tota mendax, plena injustitiæ! Ninevi urbis conditionem, miserabiliter tragica seu acerba exclamazione luget, civitatem sanguinum eam appellans. Amantes enim bellorum Ninevitæ, et sanguine gaudentes erant. Tota mendax ideo vocatur, quod omnes plane idololatræ erant, vanos deos colentes, cum pauperes, tum divites, et quod mendacio studuerunt, in verbis suis dolum et fraudem committentes, quæ postea injustitia sequitur. Omnis enim dolosus, et fraudulentus est et iniquus, si nulla alia in re, vel in hac tamen sola, quod proximo sit injurius, cum-

que in fraudem inducat. Videtur autem docere A vates, unde facta sit Ninevi civitas sanguinum, nempe ex mendacio et injustitia. Nam ubi vanitas et injustia, illic ne speres deesse sanguinis effusionem. Jerusalem quoque civitas est sanguinum, veluti prophetas occidens, ac lapidibus obruens ad sese missos²²: totaque mendax fuit, ceu odio veritatem prosequens, quæ Christus erat, falsa de eo dicens, quod Samaritanus esset, dæmonibusque obsessus et impostor²³: ac plena injustitiæ, ut quæ Dominum benefactorem suum affixerit cruci, sanctumque et justum abnegaverit, necnon impleverit per hoc, quod ipsa Deicida sit facta.

Non attrahatur venatio. Quod supra dixit, Disperdam venationem tuam, hoc jam nunc repetens, Non porro, inquit, abs te tractabitur, vel attrahatur venatio: hoc est, non vincetur abs te aliqua civitas **238** vel regnum, neque venaberis divitiis et tributa: hæc enim exstiterit venatio tua. Venatio autem veteris Jerusalem, omnes prophetæ fuerunt. Non igitur amplius in te vates erit, neque quemquam prophetarum venaberis, vel casibus tuis irreties.

Vers. 2. *Vox flagellorum, et motus rotarum.* Tanquam audire videatur, et intueri propheta imminentia belli mala, sic ea denarrat, periunde quasi jam præsentia essent. Veluti enim vocem, vel sonitum, exprimit flagellorum, quibus equi ad acriorem cursum excitantur, et motui rotarum assimilari dicit strepitum.

Et equi persequentis. Repete, *Vox*. Videtur enim audire equi insequentis hinnitum, qui animadversa velut victoria, ceu pro epinicio, hinnitum edat: superbum enim quiddam equus. Hic cum dixisset, *Vox flagellorum*, indicavit juxta quis esset, qui flagris caderetur, equus videlicet, ut vehementius persequeretur.

Carrusque subsultantis. Cum dixisset, *Vox motus rotarum*, apertius jam monstrat, quod ea vox sit plaustris sonitus, e cursu impetu successi.

Et equitis ascendentis. *Vox*, inquit, *equitis ascendentis*, hoc est, turbulenta et alacris vociferatio: quippe quia equites ascensuri vel equos, vel plaustra, tumultuantur et vociferantur alacriter, sese invicem adhortantes.

Vers. 3. *Fulgentis quoque mucronis, et coruscantium armorum, ac multitudinis vulnerum, gravisque lapsus.* Non amplius hic vox subaudienda est, sed visio. Videtur enim intueri in fulgentes gladios, thoraces, præterea et alia coruscantia arma, multitudinem etiam virorum, partim vulnera infligentium partim cadentium cum pondere armorum. Talia et de iis qui Hierosolyma obsederunt, depo-

σθαι καὶ τοῦ ἀδικεῖν· ἔνθα γὰρ ψεύδοι, καὶ ἀδικία, μὴδὲ αἵματα ἔχει ἀπελπίσθη. Ἀλλὰ καὶ Ἱερουσαλὴμ πόλις αἱμάτων, ὡς τοὺς προφῆτας· ἀποκτείνουσα, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους· καὶ ὅλη ψεύθη, ὡς μισοῦσα τὴν ἀλήθειαν, ἥτις ἦν Χριστὸς, καὶ λέγουσα περὶ αὐτοῦ ψευδῆ, ὅτι Σαμαρεῖτης ἐστὶ, καὶ δαιμονῶν, καὶ πλάνος, καὶ πλήρης ἀδικίας. ὡς τὴν Εὐεργέτην σταυρώσασα, καὶ τὸν ἅγιον καὶ δικαίον ἀρνησαμένη, καὶ πληρώσασα τὸ μέτρον τῶν προφητοκτόνων πατέρων, ἐν τῷ αὐτῇ Θεοκτόνος γενέσθαι.

mensuram patrum, qui prophetas occiderunt,

Ὁὐ ψηλαφηθήσεται θῆρα. Ὑπερ ἀνωτέρω εἶπεν Ἐξολοθρεύσω τὴν θῆραν σου, τοῦτο καὶ νῦν φησιν, ὅτι Οὐκέτι ὑπὸ σοῦ ψηλαφηθήσεται θῆρα, τουτέστιν, οὐ κρατηθήσεται τις πόλις ἢ βασιλεία ὑπὸ σοῦ, οὐδὲ θηρεύσεις πλοῦτον καὶ φόρους· ταῦτα γὰρ ἦσαν θῆρα σου. Θῆρα δὲ τῆς πάλαι Ἱερουσαλὴμ, πάντες οἱ προφῆται. Οὐκέτι οὖν, φησὶ, προφήτης ἔσται ἐν σοί, οὐδὲ θηρεύσεις καὶ παγιδεύσεις αὐτόν.

Φωνὴ μαστίγων (42), φωνὴ σεισμοῦ. Ὅτι ἀκούειν δοκεῖ καὶ ὁρᾶν ὁ προφήτης τὰ τοῦ πολλοῦ κακὰ, καὶ οὕτως ἀφηγῆται αὐτὰ, ὡς ἦδη παρόντα· οἶον γὰρ ἐνηχεῖται φωνὴν μαστίγων, δι' ὧν οἱ ἵπποι πρὸς τὸ δέύτερον τρέχουν διεγείρονται (43), καὶ σεισμῷ δὲ τοικεῖναι τὸν κτύπον λέγει τῶν τροχῶν.

Καὶ ἵππου διώκοτος. Κατὰ κοινὸν τὸ, Φωνή. Δοκεῖ γὰρ ἀκούειν ἵππου χρημετισμοῦ διώκοντος, καὶ οἶον ἐπαιθανομένου τῆς νίκης, καὶ διὰ τοῦτο χρημετίζοντος ἐπινίκιον· γὰρ οὖν δὲ ὁ ἵππος. Εἰπὼν δὲ, Φωνὴ μαστίγων, ἔδειξε καὶ τίς ἦν ὁ μαστιζόμενος, ὅτι ἵππος πρὸς τὸ διώκειν εὐσυνώτερον.

Καὶ ἄρματος ἀναδράσσοντος. Εἰπὼν, Φωνὴ σεισμοῦ τροχῶν, δείκνυσσι σαφέστερον, ὅτι αὐτὴ ἡ φωνὴ, ἄρματος φωνὴ, ἀνατινασσομένου τῇ ῥύμῃ τοῦ δρόμου.

Καὶ ἱππέως ἀναδαιρτοτος. — Φωνή, φησὶν, ἱππέως ἀναδαιρτοτος, τουτέστι, θόρυβος καὶ ἀλαγμός· οἱ γὰρ ἱππεῖς μέλλοντες ἀναδαινῖν ἢ ἵππους, ἢ ἄρματα, θορυβοῦσι, καὶ ἀλαλάζουσιν, ἀλλήλοις ἐγκελευόμενοι.

Καὶ στιλβούσης ῥομφαίας, καὶ ἐξαστραπτόντων ὀπλῶν, καὶ πλήθους τραυματιῶν, καὶ βαρείας πτώσεως. Οὐκέτι ἐφελπεῖς ἐξακούειν φωνήν, ἀλλ' ὄρασιν. Δοκεῖ γὰρ ὁρᾶν τὰς μὲν ῥομφαίας στιλβούσας, τοὺς δὲ θώρακας καὶ τὰ ἄλλα ὅπλα ἐξαστραπτόντα, καὶ πλήθος ἀνδρῶν, τῶν μὲν τραυματιζόντων, τῶν δὲ πιπτόντων μετὰ βάρους ὀπλῶν. Τοιαῦτα δὲ καὶ περὶ τῶν τὴν Ἱερουσαλὴμ πολιορκησάντων

²² Luc. xiii, 35. ²³ Joan. viii, 48.

Variae lectiones et notæ.

(42) Καὶ τροχῶν, et rotarum. Cod. Bav.

(43) Κατεπιέγονται Cod. Ven.

καὶ πορθησάντων νοεῖσθαι καιρὸν ἔχει· καὶ γὰρ
πολλὰ τοιαῦτα συνέβη καὶ τότε τοῖς καταράτοις
Ἰουδαίοις.

pulatique sunt, opportune intelligi possunt. Multa enim talia contigerunt tum caeseratis Judeis.

Καὶ οὐκ ἦν πέρας τοῖς ἔθνεσιν αὐτῆς, καὶ
 ἀσθενήσουσι τοῖς σώμασιν αὐτῶν ἀπὸ πλῆθους
 πορνείας. Ἔθνη μὲν (44) πολλὰ, καὶ ἀριθμῷ πέρα,
 τῆς Νινευὺς ὕψηξα, πρὸς τὸ συμμαχῆσαι αὐτῇ ἐλεύ-
 σονται· πλὴν ἐν τοῖς σώμασιν αὐτῶν, οἷς πεπεῖθασιν
 ὡς δῆθεν εὐσωματοῦντες, ἀσθενήσουσι. Διὰ τί; Διότι
 πορνείαν ἐπετέθεισαν, τὴν τε ἐν τοῖς τρόποις καὶ
 ἤθεσιν, ἐκ πάσης ἀρετῆς, καὶ αὐτῆς τῆς σωφροσύνης
 ἐκπορεύσαντες, καὶ τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἐπὶ εἰδῶλα. Ἄλλα
 καὶ τοὺς ἔθνεας τῆς Ἱερουσαλὴμ, τούτοις, τοὺς οὐ-
 κήτορσιν αὐτῆς, τοῖς τῶν ἐθνῶν τοῦ τρόπου ζη-
 λῶσασιν, οὐκ ἦν πέρας· ἀριθμοῦ γὰρ κρείττους
 συνῆλθον εἰς ταύτην (45), ὡς Ἰώσηπος ἱστορεῖ.
 Ἡσθένησαν δὲ ἐν τοῖς σώμασιν αὐτῶν, λιμῷ τακέν-
 τες. Διὰ τί; Διότι ἐπόρνευσαν, καὶ ἀπέστησαν ἀπὸ
 Χριστοῦ εἰπόντες· Μὴ γράψω· Ὁ βασιλεὺς τῶν
 Ἰουδαίων. Ἀλλὰ κατὰ τὸ πρόχειρον, ἀσθένεια ἐν
 τοῖς σώμασιν γίνεται, ἀπὸ πλῆθους πορνείας· οὐδεὶς
 γὰρ ἀσελγαίνων, ἰσχυρὸν ἔχει τὸ σῶμα. Ὡστε εἰ
 τίς στρατιωτὴς ὢν, μάλιστα ἰσχυεῖν ἐθέλει, σωφρο-
 νεῖτω.

Πόρνη καλή και ἐπίχαρις. Καὶ κατὰ τὴν συμμα-
τικὴν πορνείαν πόρνη ἦν Νινευί, διὰ πολλὴν τρυφὴν
ἀσελγῶς ζῶσα, καὶ κατὰ τὴν εἰδωλολατρείαν. *Καλὴ*
δὲ καὶ *ἐπίχαρις*, ὡς περιφανεῖα, πλοῦτις, καὶ τοῖς
ἄλλοις ἀγαθοῖς αὐχοῦσα (46), καὶ λαμπρά τι· οὕτα,
καὶ πολλὰ χαρίεντα καὶ ἀστεία πλουτοῦσα, οἷα δη
βασιλῆς τῶν ἄλλων πόλεων.

Ἡγουμένη φαρμάκων. Τουτέστι, γέμουσα γοητείας, καὶ ἀρχουσα πῶν ἄλλων ἐν ταῖς φαρμακείαις· μαγείαις γὰρ καὶ γοητείαις οἱ Ἀσσύριοι τῶν ἄλλων ἐκράτουν.

Πωλοῦσα ἔσθῃ ἐν τῇ πορνείᾳ αὐτῆς, καὶ φου-
λάς ἐν τοῖς φαρμάκοις αὐτῆς. Οὐκ ἔρηκτο, φησί,
τῇ οἰκείᾳ ἀσεβείᾳ, ἀλλὰ καὶ ὑπήκοά σοι ἔσθῃ ἡνάγ-
καζες τὰ αὐτὰ σοὶ ὁρᾶν, καὶ ἐπώλεις· αὐτὰ, καὶ δούλα
ἐποίησ, τῇ τε πορνείᾳ, καὶ τῇ φαρμακείᾳ. Ἡ καὶ
οὕτως· Οἱ μάγοι ταῖς οἰκείαις μαγανείαις χρώμε-
νοι, ὑπισχνοῦντο πᾶσι τοῖς εἰς πόλεμον ἐξιοῦσι, τοὺς
ἐχθροὺς ὑποχειρίους ποιῆσειν, καὶ μισθὸν ἐπὶ τού-
τοις ἐλάμβανον. Ἐπώλουν τοίνυν τὰ ἔσθῃ καὶ τὰς D
φυλάς, τοῖς μισθὸν διδοῦσι διὰ τῶν μαγειῶν, ἐπαγ-
γελλόμενοι αὐτὰ ὑπήκοα θήσεσθαι. Οὕτω καὶ Βα-
λαάμ τῷ Βαλάκ ἐπηγγελάτο, ὑποχείριον θεῖναι τὸν
Ἰσραηλῆτην λαόν. Νοοῦντι δέ σοι ταῦτα περὶ τῆς
Ἱερουσαλὴμ, φανήσεται ὁ Ναοὺμ μονονουχὶ τὰ αὐτὰ
τῷ Ἱσαὰκ λέγων, σχετιάζονται· Πῶς ἐγένετο σέφειρ
πόλις πιστὴ Σιών; Καὶ ἐνταῦθα γὰρ καλὴ καὶ
ἐπιχαρὶς λέγεσθαι νοεῖται ἡ Ἱερουσαλὴμ, διὰ τὸ
δέξασθαι τὸν νόμον, δι; καὶ αὐτῆς χάρις ἦν (Χάρις

Hec erat finis gentibus ipsius, et debilitabuntur corporibus a multitudine fornicationis. Gentes quidem multæ, adeoque numero vacantes, Ninevi urbi subditæ, venient ut ei suppetias ferant: verumtamen corporibus suis, quibus confidebant, seu bene valentibus, ægrotabant. Quam ob causam? Quia fornicationi plane studuerunt, vitæ conditione moribusque fornicantes, ex omni virtute, ipsa quoque temperantia excidendo, abque vero Dei culta ad idola dilabendo. Gentibus dein Jerusalem, hæc est, habitatoribus ejus, gentium mores æmulatis, non aderat in copiis finis: convenerant enim potiores in ipsam, ut Josephus tradit. Debilitati sunt autem corporibus suis, fame macerati. Quam ob rem? Quoniam fornicati sunt et defecerunt a Christo, dicentes: *Ne scribe, Rex Judæorum*²⁷. Atqui facile languore corripiuntur corpora **239** nimis scortationis causa. Nemo enim lascivus, libidini deditus, robustum corpus habet. Quocirca si quis miles maxime fortis esse gestiat, temperate vivat, et a scortatione absteineat.

VERS. 4. *Scortum pulchrum et jucundum.* Corporali etiam fornicatione meretrix erat Ninevi, ob deliciarum affluxum impudice vivens, deinde propter idololatriam scortum appellatur. *Pulchra et jucunda* ideo meretrix, quod excellentiæ, gloriæ, opum, aliorumque bonorum causa præclara sit, nec paucis amabilibus et urbanis rebus exuberet, veluti aliarum civitatum regina.

Dux incantationum. Hoc est, meretrix referta
præstigiis, ac princeps aliarum in carminibus, seu
veneficiis : magna enim et incantamentis, aliis As-
syrii præeminebant.

Vendens gentes in fornicatione sua, et tribus in incantamentis suis. Non satis erat, inquit, propria impietate tibi; gentes eadem tecum agere cogebas: venundabas eas, ac servas cum fornicationi, tum veneficiis faciebas. Vel, magi suis effascinationibus usi, pollicebantur cunctis ad bellum egredientibus, se hostes suos debellaturos, ac propterea mercedem accipiebant. Vendebant igitur gentes ac tribus, mercedem dantibus, per incantationes suas promittentes victoriam de hostibus. Sic et Balaam regi Balac promisit populum Israeliticum, sub jugum ejus olim venturum. Quod si intelligas hæc de Jerusalem, videbitur Naum tantum non eadem cum Isaia dicere: Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion? Atque hic pulchra, et jucunda, seu gratiosa Jerusalem dici intelligitur, quod acceperit legem quæ et ipsa gratia erat. Gratiam enim, inquit, pro gratia. Sed facta est scortum, quando

²⁷ Joan. xix, 21. ²⁸ Isa. i, 21.

(44) Μέν φησι, Cod. Ven.
(45) Εἰς ταύτην εἰσῆλθον, Cod. Ven.

(46) Περιφάνειαν, καὶ δόξαν ἐπὶ πλούτῳ — ἔχουσα.
Cod. Ven.

desecerunt a Domino, dicentes : *Durus est sermo ille. Quis potest ipsum audire* ²⁹? et rursus quando dixerunt : *Tu es discipulus illius, nos vero Mosæ sumus discipuli* ³⁰; ac tandem cum simul omnes clamarent : *Non habemus regem præter Cæsarem* ³¹. Eadem est dux veneficorum, ducibus, primatibus et principibus ejus, hypocrisi, falsisque doctrinis intoxicantibus populum, ac vendentibus eum demonibus. Anima quoque pulchra sane a Deo condita est, et gratiosa, blanda, jucunda, inspirationis gratiam accipiens : sit autem meretrix, quando ab voluptate incantata fuerit, effascinataque, ut a vero bono deficiat usque adeo, ut vel ducatum præstet in veneficiis voluptuum.

VERS 5. *Ecce ego super te, dicit Dominus omnipotens.* Ne putes, inquit, hominem Cyrum bellum adversus te moturum, sed **240** enim ego exurgo adversum te, Dominus nimirum omnipotens : itaque ingentem adversarium accipe.

Et revelabo posteriora tua in faciem tuam. Verba facit, veluti de muliercula loqueretur amata, quæ quantum ad vultum externamque pulchritudinem attinet, digna intuentibus eam, quæ ametur, appareat ; verum, sin quispiam ipsam nudaverit, corporis deformia palam demonstraverit, omnino turpis erit. Quare hunc in modum ait : Rete-gain, o Ninevi, postrema tua, hoc est, quantum deformitatis in te antehac occultatum fuerit, nunc in propatulum collocabo, ut videatur ante conspectum tuum, utque contumelia pro gloria te comprehendat, ac omnino iniquitatem tuam patefaciam, per supplicium super te inducendum.

Ostendamque gentibus dedecus tuum, et regnis ignominiam tuam. Videbaris quidem nullis non gentibus et regibus formosa esse, incantamentis tuis munita, illisque te plurimum adversus hostes posse rata, me isthuc ipsum æquo animo ferente : at nunc excitatus adversum te, monstrabo gentibus quas vicisti, quod neque tum tu fortis fueris, quando eas subjeceris tuo imperio, sed me ea voluntate mea fecisse, ac regna, quæ te antea tanquam fortem devenerata sunt, nunc imbecillitatis tuæ ignominiam agnoscent. Hæc et ad futurum judicium referri queant, quando cuilibet peccatorum in faciem relegendur, quæ ipse in tergum et clam peregert, hoc est, deformitas flagitiorum ab eo commissorum. Ostenditur etiam confusio et ignominia reliquis gentibus et regnis, juxta ac justis, qui una cum Christo regnabunt, si modo hic compassi sunt. Porro quando divinum verbum animum usque peccantis contigerit, ac ad sensum perduxerit prioris in malitia transactæ vitæ, talem tum ignominie revelationem facit, jamque prius abdita, per apertam promulgationem reserat, panditque. Commonstrat etiam verbum Dei dedecus operum

γάρ, φησίν, ἀντὶ χάριτος)· ἀλλ' ἐγένετο πόρνη, καὶ ὅτε ἀπίστησαν τοῦ Κυρίου οἱ εἰπόντες· Σκληρὸς ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος· τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν; καὶ πάλιν ὅτε εἶπον· Σὺ εἰ μαθητὴς ἐκείνου· ἡμεῖς δὲ, τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί· καὶ τελευταῖον σύμπαντες εἰπόντες· Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα. Καὶ φαρμάκων δὲ ἡγεῖται, ὡς τῶν ἡγουμένων αὐτῆς, καὶ ἀρχόντων, καὶ διδασκάλων κατα-φαρμακευόντων ταῖς ὑποκρίσεσι καὶ ψευδοδιδασκαλίας τοὺς λαοὺς, καὶ πωλούντων αὐτοὺς τοῖς δαίμοσι. Καὶ ψυχὴ δὲ, καλὴ μὲν ἐκτίσθη παρὰ Θεοῦ, καὶ ἐπιχαρὶς, τὴν τοῦ ἐμπροσθέντος χάριν δεξα-μένη· πόρνη δὲ γίνεται, ὅταν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς φαρμακευθεῖσα, καὶ καταγοητευθεῖσα, ἀποστατήσῃ τῷ ἀληθῶς καλοῦ· καὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ ἄλλοις ἡγε-μῶν εἶναι τῆς φαρμακείας τῶν ἡδονῶν.

Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σέ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Μὴ οἶου, φησὶν, ὅτι ἀνθρωπῶς σοι πολεμήσει ὁ Κύριος· ἀλλ' ἐγὼ ἐπανίσταμαι σοὶ ὁ παντοκράτωρ Κύριος· ὥστε μεγάλην προσδέχου τὴν ἐπιόεσιν.

Καὶ ἀποκαλύψω τὰ ὀπίσω σου ἐπὶ τὸ πρόσω-πόν σου. Ὡς ἐπὶ γυναικὶς ἐταιριζομένης ὁ λόγος ἐστίν, ἡ ὅσον μὲν εἰς πρόσωπον καὶ τὴν ἐξωθεν ὠραῖσμόν, ἀξίεραστος τοῖς ὁρῶσι δοκεῖ εἰ δέ τις ἀπαμφιάσῃ αὐτήν, καὶ τὰ τοῦ σώματος ἀσχημονα-γυμνά παραδείξῃ, ἀσχημονήσῃ πάντως. Οὕτως οὖν, φησὶν, ὦ Νινευί, ἀποκαλύψω τὰ ὀπίσω σου· τουτ-ἐστίν, Ὅσον ἀσχημὸν ἐστὶν ἐν σοὶ, κρυπτόμενον πρῶην, νῦν εἰς τὸ ἐμφανὲς καταστήσῃ, ὥστε φαί-νεσθαι αὐτὸ ἀντὶ τοῦ προσώπου σου, καὶ ἀτιμία ἀντὶ τῆς δόξης περιλήψεται σε, καὶ ὅλην τὴν παρανομίαν σου δὴλην καταστήσῃ, διὰ τῆς ἐπαχθησομένης σοι τιμωρίας.

Καὶ δεῖξω ἔθνεσι τὴν αἰσχύνην σου, καὶ βα-σιλείαις τὴν ἀτιμίαν σου. Ἐδοκίμει μὲν γὰρ πᾶσιν ἔθνεσι καὶ βασιλεῦσιν ὠραία τις εἶναι ταῖς μαγείαις ὠχυρωμένη, καὶ ταῦται; νομίζουσα κατευμεγεθεῖν τῶν ἐχθρῶν, ἐμοῦ μακροθυμοῦντος· ἀλλὰ νῦν ἐπε-γερεθεὶς σοι, δεῖξω τοῖς ἔθνεσιν, ὧν ἐκράτησας, ὡς οὐδὲ τότε σὺ ἰσχυρὴ, ὅτε αὐτῶν ἐκράτεις, ἀλλὰ τὸ ἐμὸν θέλημα ταῦτα ἐποίει· καὶ αἱ πρῶην τιμῶσαι σε βασιλεῖαι, ὡς ἰσχυράν, νῦν τὴν ἀτιμίαν τῆς ἀσθε-νείας σου ἐπιγνώσονται. Ταῦτα καὶ εἰς τὴν μέλλου-σαν κρίσιν ἀνενεχθεῖεν ἂν, ὅτε ἀποκαλύπτονται ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἐκάστου τῶν ἁμαρτανόντων τὰ ὀπίσω αὐτῷ πραχθέντα, τουτέστιν, ἡ ἀσχημοσύνη τῶν προημαρτημένων. Καὶ δεικνύται ἡ αἰσχύνη ἐκάστου καὶ ἡ ἀτιμία, καὶ ἔθνεσι, τοῖς λοιποῖς ἁμαρτωλοῖς, καὶ βασιλείαις, τοῖς δικαίοις, οἱ συμβασιλεύουσιν τῷ Χριστῷ, εἴπερ καὶ συνέπαθον ἐνταῦθα. Ὅτε καὶ ὁ θεὸς λόγος ἀφεται ψυχῆς τέως ἁμαρτανότης, καὶ εἰς αἴσθησιν αὐτὴν ἀγάγῃ τῆς προτέρας ἐν κακίᾳ ζωῆς· τοιαύτην ἀποκάλυψιν ποιεῖται, καὶ ἐμπομ-πεύεται διὰ τῆς ἐξαγορεύσεως τὰ πρῶην κρυπτό-μενα, καὶ δεικνυσὶν ὁ λόγος τῶν ἐρῶν τὴν αἰσχύ-νην τοῖς ἔθνεσι, τουτέστι, τοῖς δαίμοσιν, ὡς ἂν

²⁹ Joan. vi, 61. ³⁰ Joan. ix, 28. ³¹ Joan. xix, 15.

γνόντες, ὅτι ἐπασχύνεται ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν, ἅ γέντιοι αὐτῶν ὡς οἰκείῳ προσέρχονται. Οἱ δὲ αὐτοὶ, καὶ βασιλεῖαι λέγονται πολλοὶ, ὡς πολυειδῶς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ βασιλεύοντες διὰ τῆς ἁμαρτίας, ὡς ἡ γὰρ τοῦ Κυρίου βασιλεία, μία.

Καὶ ἐπιβρίψω ἐπὶ σὲ βδελυγμὸν κατὰ τὰς ἀκαθαρσίας σου. Τοῦτέστι, Τοιαύτην σε ποιήσω, ὥστε πάντας τοὺς ὀρώνας σε βδελύττεσθαι. Εἶτα ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ποιεῖ, τοὺς μὲν βδελυκτοὺς, τοὺς δὲ ἐνδόξους, καὶ λοιπὸν κατὰ ἀποκλήρωσιν πάντα γίνονται, ἐπὶ γὰρ. Κατὰ τὰς ἀκαθαρσίας σου· δεικνύων, ὅτι Δικαίως σοι τὸν βδελυγμὸν ἐπάξω, διότι ἀκαθαρσίας ἔχεις. Τῷ δὲ ἀκαθάρτῳ τί ἄλλο προσήκει, ἢ τὸ βδελυγθῆναι; Ὡστε μηδεὶς τὸν Θεὸν αἰτιάσθω, εἰ γὰρ αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι βδελύττωνται, ἀλλὰ τὴν οἰκείαν ἀκαθαρσίαν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοὺς Ἑβραίους ἐπέβριψε βδελυγμὸν διὰ τὰς ἀκαθαρσίας αὐτῶν, τὰς τε ἁλλας, καὶ τὰς ἐκ τῆς Θεοκτονίας· αἱ γὰρ χεῖρες αὐτῶν, ἀκάθαρτοι, ὡς αἵματος πλήρεις. Κατὰ τὸ μέτρον δὲ τῆς ἐκάστου ἀκαθαρσίας, ἐπάγεται καὶ ὁ βδελυγμὸς, καὶ οὕτε πλείων, οὕτε ἐλάττω, τὴν χρηστότητα ἐνταῦθα μιγνύντος τοῦ Δεσπότη καὶ κριτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι κριτηρίῳ ἄλλος ἄλλου βδελυκτότερος ἔσται, κατὰ τὸ μέτρον τῆς τῶν ἔργων ἀκαθαρσίας.

Καὶ θήσομαι σε (49) εἰς παράδειγμα. Τοῦτέστι, Οὕτω περιόχῃ τὰ σὰ πάθη καταστήσω, ὥστε ἐπειδὴν ἀπόληται ποτε πόλις, ἢ χώρα, λέγειν τινὰς (50), ὅτι Οὕτως ἀπόλωλεν ἡ δεῖνα ἢ πόλις, ὡς ἡ Νινευί.

Καὶ ἔσται πᾶς ὁ ὀρώς σε, καταθήσεται ἀπὸ σοῦ. Κατεσκαμμένης γὰρ σου, ἐπιστὰς τοῖς ἐρείπιοις πᾶς ὁστισοῦν καὶ συμπτώμασι, κἂν πρότερον ἐχθρὸς ἦν, καὶ τὴν σὴν ἔδυσχέραине δυναστείαν· καὶ ἰδὼν ἐρημίαν μάλα πολλήν, καταθήσεται ἀπὸ τῶν τοιοῦτων συμπτωμάτων, τοῦτέστιν, ἀποπηδήσει (51), μὴ φέρων ὀρεῖν τὴν τοσαύτην ἐρημίαν· ἢ καὶ δεοικῶς, μὴ τι καὶ αὐτὸς πάθῃ κακὸν διὰ τὴν τοσαύτην (52) ἐρημίαν.

Καὶ ἐρεῖ· Δειλαία Νινευί· τίς στενάξει αὐτήν; Ἀθλία καὶ ταλαίπωρος ἡ Νινευί· τίς εὐρεθήσεται θρηνηδὸς τοιοῦτος, ὥστε αὐτὴν ἀξίως θρηνηῖσαι; ἢ ὅτι οὐχ ὑπελείφθη τις οἰκετός αὐτῇ, ἵνα θρηνήσῃ ταύτην· διὸ καὶ ἐπάγει.

Πόθεν ζητήσω παράκλησιν αὐτῇ; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἁλλων πόλεων, ἢ χωρῶν, καὶ ἀπόλλυνται τινες καὶ σώζονται, καὶ οἱ σωθέντες, εἰδὲ παράκλησις· ἐπὶ δὲ τῆς Νινευί, παράκλησιν οὐκ ἔστιν εὐρεῖν· πικνωλεθρία γὰρ παρεδόθη.

gentibus, hoc est, dæmonibus, dum agnoscunt (47) mortales se propter opera, ipsorum ex instinctu promanantia, pudescere, unde non amplius eos accedunt. Idem, dæmones dico, multa etiam regna dicuntur, veluti multifariam in homine, per peccatum regnantes (48).

VERS. 6. Et injiciam super te execrationem, secundum impuritates tuas. Hoc est, Talem te faciam, ut omnes te videntes execrentur. Deinde, ne quis dicat quod Deus alios quidem execrabiles, alios vero celebres faciat, ac sic omnia juxta divinam dispensationem fiant, subintulit, Secundum impuritates tuas: indicans quod Juste super te inducam execrationem, eo quod impuritates habeas. Impuro autem quid aliud conveniat, quam ipsa detestatio? Quare nemo 241 Deum accuset, si ipse homines exsecretur, verum propriam impuritatem in judicium vocent. Hoc pacto super Hebræos projecit execrationem, propter impuritates ipsorum, tum alias, tum eas quas ex interfectione Domini contraxerunt. Manus enim eorum immunditie, velut sanguine, plenæ. Juxta mensuram autem immunditie cujuslibet, inducitur etiam abominatio æque respondens, ut neque major neque minor sit, Domini et judicis mansuetudine ac bonitate hic ita miscente, dispensanteque. Insuper in futuro judicio, alius alio abominabilior erit, juxta mensuram operum impunitatis.

Et ponam te in exemplum. Hoc est, ita celebriam reddam, et divulgabo supplicia tua, ut si quando civitas quæpiam, vel regio pereat, dicant aliqui: Interiit ea civitas æque atque Ninevi.

VERS. 7. Et omnis qui te videbit, descendet a te. Defossa etenim te ac diruta, quisquis astiterit cadaveribus tuis et ruinæ, etiamsi antea tibi infensus fuisset, ægreque tulisset potentiam tuam, inspecta jam vastitate tua valde grandi, descendet a talibus ruinis ac populatione, desilletque, ut qui tantam non possit intueri desolationem: vel metuens, ne et ipse hujusmodi aliquid patiat incommodi tantam ob solitudinem.

Dicetque: O miseram Ninevi! Quis deplorabit ipsam? O miseram et calamitosam Ninevi! quis tantus luctus invenietur, qui digne ipsam lugeat? Sive quod ei non sit relictus quispiam e suis, qui ejus infortunium debeat. Unde etiam subdit:

Unde quæram consolationem ipsi? Cum cæteris urbibus sic quidem agitur, vel regionibus, ut mortalium pars intereat, pars serventur, ac servati quidam consolationis loco sint: apud Ninevi vero non est invenire consolationem, tota enim interitui est tradita.

Varie lectiones et notæ.

(47) Aliæ Græca verba sonant: Ut intelligentes ipsum (nempe verbum) operibus eorum dedecore affici, non amplius ad ipsum, uti familiare accedant.

(48) Cod. Ven. et Bav. addunt: Ut Domini re-

gnum, unum.

(49) Καθήσομαι, Cod. Bav.

(50) Desunt in Cod. Ven. verba λέγειν τινὰς.

(51) Ἀποδημήσει, Cod. Bav.

(52) Desideratur verbum τοσαύτην in Cod. Ven.

Vers. 8. *Apta chordam, para te, pars Ammon.* A Ad Alexandriam hæc adiortatio pertinet, etsi nondum sub id temporis eam habuerit nomenclaturam. Ipsa enim est, quæ vocatur On, sive Ammon, utpote quæ dicata sit Ammoni deo, adeo celebri apud Græcos, ut minime pauci ex Græcia, oraculorum causa eo sint profecti. Quia etiam Alexander ipse Macedonum rex fertur ad hunc veluti patrem suum se contulisse, oracula ab ipso accepturus. Postquam igitur universa Ægyptus, (55) deinceps ab Alexandro Alexandria appellata, ab isto dæmone pependerit, vocat eam vates Naum partem Ammonis. Proinde malorum sane plurimum et ipsa ab Ninevitis (54) sustinuit: siquidem bellum gesserunt adversus totam Ægyptum, unde inventos illic **542** Israeliticos transfugas, indignis admodum modis acceperunt. Præcipit itaque jam nunc ipsi On, ut aptet chordam, pareatque citharam, tanquam voluptatem capiens Ninevitarum ex pernicie, ideoque festum diem instituens: quemadmodum et supra demandabat Judæ, ut serias celebraret.

Habitans flumina. Nili derivationes, flumina nomen.

Cujus imperium est mare, et aqua muri ejus. Omni ex parte, inquit, Ammon tutam munitionem habet: a septentrione mari firmata, a meridie Mæotide palude, exuberans etiam Nili brachiis, ut mœnia sic paludes inaccessibiles efficias.

Vers. 9. *Æthiopia robur ejus et Ægyptus, et non est finis fugæ tuæ. Phud et Libyes auxiliares ejus.* Auxiliares et socios numerat, ostendens nedum ex loci positu communiam, verum etiam eorum qui socia arma jungunt, potentia. Phud vero nominat occidentem versus situs Libyas, qui nunc Aphri dicuntur. Quanquam adeo sis munita, inquit, pars Ammon, nimirum alveis et paludibus Nilæ aquæ, mari, et (56) anne Mæotide, jamque commemoratis adiutoribus: in fugam tamen verteteris ipsa tu, nec finis erit fugæ tuæ. Pars Ammonis, ex gentibus etiam est constituta Ecclesia, quæ habitat fluvios, dulces nempe Evangelii gratiæ aquas, in cujus circuito aqua est, spirituale dico baptisma, muniens ipsam undique. Hæc dominatur mari, id est, tentationem asserentibus, hujus vitæ fluctibus, marinisque hæresibus sive captivis: nec vincitur tamen a quopiam horum: etenim *Disis portæ non prævaldebunt adversus ipsam* ⁵⁵. Eadem et sua quæst baptisma mœnia habet, aquam putæ penitentiae lacrymarum. Tum Æthiopia et Ægyptus sunt fortitudo ejus: nam Æthiops eunuchus primus ex gentibus baptismate tingitur. Ac

⁵⁵ Matth. xvi, 18.

Ἀρμύσαι χορδὴν, ἐτοιμάσαι, περὶς [v. — ρίσα] Ἀμμών. Ἡρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ταῦτα παρακαλεῖται, εἰ καὶ μὴπω Ἀλεξάνδρεια ἐκαλεῖτο τότε· ἐστὶ γὰρ ἐστὶν ἡ καλουμένη Ὀν, ἥτοι Ἀμμών, ὡς ἀνακεῖμένη τῷ Ἀμμωνί, δαίμονι ὄντι, οὕτως ἐπιστῆμης παρ' Ἑλλήσιν, ὥστε πολλοὺς ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος χρησμῶν χάριν ἐκείσε φοιτῆν. Καὶ Ἀλέξανδρος ὁ ὁ Μακεδόνων βασιλεὺς λέγεται πρὸς τοῦτον δραμὼν ὡς αὐτοῦ πατέρα, χρησμοὺς παρ' αὐτοῦ λαβεῖν. Ἐπειδὴ τοίνυν πᾶσα ἡ Ἀγυπτὸς, καὶ ἡ Ἰν, ἡ ὑπεριον ἀπὸ Ἀλεξάνδρου κληθεῖσα Ἀλεξάνδρεια, ἐξήρτητο τοῦτου τοῦ δαίμονος, μερὶς αὐτῆς ὀνομάζει. Κακὰ οὖν πολλὰ καὶ αὕτη ὑπὸ τῶν Νινευιτῶν, ἥτοι Ἀσσυρίων, ὑπέστη· καὶ γὰρ ἐστράτευσαν πᾶσιν τῇ Αἰγύπτῳ οὗτοι, ἔθλα καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν τοὺς ἀποφυγόντας εὐρόντες, ὁ μὲν αὐτοῖς ἐγγρίσαντο. Παρακαλεῖσθαι τοίνυν τῇ Ὀν, ὡς ἂν ἀρμόσῃ τὴν χορδὴν, καὶ ἐτοιμάσῃ τὴν κιθάραν, καὶ ὡς χαίρουσα ἐπὶ τοῖς Νινευιτῶν κακοῖς, καὶ ὡς ἄλλω, ἑορτάζουσα, ὥσπερ καὶ ἀνωτέρω τῷ Ἰούδα παρεκείλετο ἑορτάζειν.

Ἡ κατοικοῦσα ποταμοὺς. Τοὺς διώρυγας τοῦ Νείλου φησὶ ποταμοὺς.

Ἦς ἡ ἀρχὴ θάλασσα, καὶ ἔδωρ τὰ τεύχη αὐτῆς. Πάντοθεν, φησὶν, ἔχει ἡ Ἀμμών τὰ ἀσφαλῆς. Ἐκ μὲν τοῦ βορείου μέρους, τὴν θάλασσαν ἔχουσα· ἔκ δὲ τοῦ νοτίου, τὴν Μαίωτιδα (55) λίμνην· πᾶσι τοῦσα δὲ καὶ τὸ τοῦ Νείλου ὕδωρ, οἷον τεῖχος, ὡς τέλματα ποιοῦν δυσίμβατα.

C *Αἰθιοπία, ἰσχύς αὐτῆς καὶ Αἴγυπτος, καὶ οὐκ ἔστι πέρας τῆς φυγῆς σου. Φουδ, καὶ Αἰθίοες ἐγένοντο βοηθοὶ αὐτῆς.* Τοὺς ἐπικούρους καὶ συμμάχους ἀπαριθμεῖται, δεικνύων αὐτῇ οὐ μόνον ἐκ τῆς τοῦ τόπου θέσεως κατοχυρωμένην, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τῶν συμμάχων δυνάμεως. Φουδ δὲ ὀνομάζει τοὺς Ἑσπερίους Αἰθίους, τοὺς νῦν καλουμένους Ἀφρούς. Ἀλλ' ὅμως, φησὶ, καίτοι οὕτως ὠχυρωμένη σὺ ἡ μερὶς τοῦ Ἀμμών, ὑπὸ τε τῶν διωρύχων καὶ τῶν τελεμάτων τοῦ Νείλου ὕδατος, καὶ τῆς θαλάσσης, καὶ τῆς Αἰθιοπίας, καὶ τῶν ἐρηθέντων συμμάχων· ὅμως εἰς φυγὴν τραπήσῃ καὶ αὕτη, καὶ οὐκ ἔσται τέλος τῆς φυγῆς σου. Μερὶς Ἀμμών καὶ ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, ἡ κατοικεῖ ποταμοὺς, τὰ γλυκὰ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς χάριτος ὕδατα, καὶ ὕδωρ κύκω αὐτῆς, τὸ πνευματικὸν βάπτισμα, φυλάττειν αὐτὴν πάντοθεν· ἡ καὶ ἄρχει τῆς θαλάσσης, τῶν πειραστικῶν κυμάτων τοῦ βίου, καὶ τῶν ἀλικῶν αἵρέσεων, μὴ νικωμένη ὑπὸ τινος τούτων· καὶ *Ἡδύαι γὰρ ἔδωρ, οὐ κατοχύρουσιν αὐτῆς.* Ἐχει δὲ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα τεύχη, τὸ ὕδωρ τῶν τῆς μεταβολῆς δακρύων. Καὶ Αἰθιοπία καὶ Αἴγυπτος, ἰσχύς αὐτῆς. Ὁ τε γὰρ Αἰθίοψ εὐνοῦχος, πρῶτος ἐξ ἐθνῶν

Variae lectiones et notæ.

(53) *Eturbs On.* Ex utroque Cod. Ven. et Bav.

(54) Uterque Codex addit: *sen Assyriis.*

(55) Μαριώτιδα, Cod. Ven. et bene.

(56) Græca vox nil aliud præter *paludem*, quam superius Cod. Ven. Marcotidem appellat, nou *Mæotidem*.

βαπτίζεται· καὶ ὁ Κύριος πρῶτον τὴν Αἴγυπτον ἐπισκέψατο, ὅτε γεννηθεὶς, εὐθὺς ἐφυγεν. Οὐ μικρὰ δὲ ἡ ἰσχὺς τῷ τῆς Ἐκκλησίας κηρύγματι τὸ τοιαῦτα ἐθνη αὐτῇ προσδραμεῖν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς Αἰθίους, τοὺς ἐν τῇ Πεντηκοστῇ παρατυχόντας τῇ τοῦ Πνεύματος παρουσίᾳ, βοηθοὺς ἔχει, οἱ ἐπεμαρτύρουν ἐκ τοῦ τῶν γλωσσῶν χαρίσματος, ὅτι θελὼν ἐστὶ τὸ κήρυγμα. Ταύτῃ τοι καὶ τὸ φεῦγειν αὐτῇ ἀεὶ προσήκει, ἀπὸ τε τῆς ἀσεβείας, καὶ τοῦ ἀεὶ διώκοντος ἡμᾶς διὰ πάντων καὶ λόγων καὶ ἔργων, ἵνα μὴ σιῶσα τῆς φυγῆς καταληφθῇ.

Καὶ αὕτη εἰς μετακίεσιν κορεύεται αἰχμάλωτος. Δηλαδή ἡ Ἀλεξάνδρεια, καὶ πᾶσα ἡ Αἴγυπτος· καὶ γὰρ ὅτε Ναβουχοδονόσορ ἐπύρθησε ταύτην, καὶ ὑπὸ Καμβύσου δὲ ὕστερον, ὃς ἦν Κύρου υἱός, τὴν βασιλείαν καταλύσαντες αὐτῆς, ὑπὸ τὴν τῶν Περσῶν θυναστείαν τέλειν ἡναγχάσθη. Ἀλλὰ καὶ Ἀλέξανδρος ὑπὸ τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν τοὺς Αἰγυπτίους ἐποίησε.

Καὶ τὰ νῆπια αὐτῆς ἐδαφιοῦσιν ἀπ' ἀρχῆς πασῶν τῶν ὁδῶν αὐτῆς. Τουτέστι, τοσαύτην ἀπήνειαν οἱ ἐχθροὶ ἐνδείκνυνται, ὥστε καὶ τὰ νῆπια ἀπειτινύναι, τὰς αὐτῶν κεφαλὰς τῇ γῇ προσαράσσοντας· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ἐδαφίζειν αὐτὰ, καὶ τοῦ πειεῖν ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῶν ὁδῶν, τουτέστιν, ἐν ταῖς ἐκδόσις πρὸς φέθον πλείας τῶν διερχομένων, ἐρώνων, ὅτι οὐδὲ φειδοῦς· ἀέκων νηπίων φεῖδονται.

Καὶ ἐπὶ πάντα τὰ ἐνδοξα αὐτῆς βαλοῦσι κτήρυς. Ὡς διακεμηθῆναι αὐτὰ ἀμάχως, οὐ μόνον κτήματα καὶ χρήματα, ἀλλὰ καὶ σώματα ἐνδοξα, οἷον γυναικας καὶ παῖδας, ὥστε εἰς δοῦλους αὐτοῦς εἶναι τοῖς ἀπὸ κλήρου λαχοῦσι.

Καὶ πάντας οἱ μεγιστάνες αὐτῆς δεθήσονται χειροπέδαις. Οὕτως· ἔσονται δεῖλοι, φησὶν, ὥστε μηδὲ ἐν πολέμῳ ἀναιρεθῆναι, ὅπως ἀνδρῶν ἐστὶ γενναίων, ἀλλὰ δεθῆναι, γυναικῶν νόμιμον καὶ ἀγενῶν ἀνδραρίων, ὡς δοῦλοι. Καίτοι μεγιστάνες ὄντες, ἐπορεύθησαν εἰς μετακίεσιν (57). Καὶ ἡ τῶν Κυριοκτόνων Συναγωγὴ, καὶ οἱ νῆπιοι, τρέφονται αὐτῆς, οἱ τῷ στοιχειώδεϊ τοῦ νόμου καὶ ἀτελεῖ τρεφόμενοι γάλακτι, ἐδαφίζονται, τῇ γῇ ἀναπομένοντες, ὡς μηδὲν ὠφελὸν νοῆσαι δυνάμενοι. Τοῦτο δὲ πεπόνθασιν ἀπὸ οἰήσεως· αὕτη γάρ ἐστιν ἀρχὴ πασῶν τῶν ἐπιπρήμνων ὁδῶν τῆς Θεοκτόνου Συναγωγῆς. Καὶ ἐπὶ πάντα τὰ ἐνδοξα αὐτῆς, τό τε χρῆμα τῆς ἀρχιερωσύνης, καὶ τὴν στολὴν τοῦ ἀρχιερέως, καὶ τὰς θύσας, ἐδότησαν οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεοὶ κληροῖ, ἀπ' ὧν καὶ κληρικοὶ ὀνομάζονται. Οὐ γὰρ ἀνθρωπινῇ χάρις, ἀλλὰ θεοῦ κληρὸς, ἥτοι χάρισμα δοκεῖ τὸ τῶν χειροτονουμένων. Τὰ τοῦτον ἐκείνων ἐνδοξα ἡμῖν ὁ Θεὸς ἀπεκλήρωσε πνευματικῶς. Καὶ οἱ μεγιστάνες ἐκείνων φαρσάλοι καὶ γραμματεῖς, χειροπέδαις ἐδότησαν, μηδὲν ἐνεργήσαι τῶν τοῦ νόμου δυνάμενοι, ἀνθ' ὧν τὸν Κύριον ἔδωσαν.

A Dominus Ægyptum primum visitavit, quando a nativitate sua statim illuc fugit. Nec exiguum robur est Ecclesiæ præconio, tales gentes ad ipsam accedere. Præterea Libyas etiam, qui in die Pentecostes Spiritus Paracleti præsentia inciderunt, auxiliores habet, qui ex linguarum dono testificabantur, divinam esse eam prædicationem. Huic fugere quidem semper convenit, cum ab impietate, tum ab semper persequente nos per omnia et opera et sermones videlicet Satana, ut ne in fuga gradum figere deprehendatur.

Vers. 10. Et ipsa ad transmigrationem proficiscitur captiva. Alexandria videlicet, ac tota Ægyptus. Etenim Nabuchodonosor depopulatus est hanc : a Cambyse vero dehinc Cyri filio, regno ejus dissoluto, Persis tributum pendere coacta 243 est. Præterea Alexander Macedonico imperio Ægyptum etiam subjugavit.

Infantesque ejus in tetram præcipites dabunt, ab initio cunctarum viarum ejus. Hoc est, tantam sævitiam inimici ejus demonstrabunt, ut vel infantes occidant, ipsorum capita terræ illidentes : hoc enim est in terram eos præcipitare, idque facient in principiis viarum, hoc est in triviis, ad majorem trepidationem pertransentium, quippe qui vident, quod neque dignissimis venia parcant.

Ac super omnia pretiosa ejus jacent sortes. Ut dissipentur extra prælium ingens et effeminata, non solum facultates et pecuniæ, verum etiam corpora celebria, veluti uxores et pueri, ut servantur filiis quibus sorte obliherint.

Omnesque optimates ejus ligabuntur manicis. Ad hoc erunt miseri, inquit, ut neque in bello occidantur, quod sortium est virorum, sed vinciantur muliercularum ad modum, ignobiliumque hominum : innotat, ut servi. Atque optimates existentes abierant in transmigrationem, Et Synagoga eorum qui Dominum occiderunt, tum infames Synagoga alumnæ, elementari et imperfecto legis nutriti lucte, in terram illiduntur, in eo perseverantes, ut nihil sublime intelligere queant. Hoc vero patiuntur a festu, qui est principium omnium in præceps vergentium viarum ipsi Synagoga quæ Deum occiderat. Ac super omnia celebria ejus, super ipsam nempe summi sacerdotii unctionem, atque vestem oblongam sacerdotum principis, et sacrificia, jactæ sunt divinx in Ecclesia sortes, a quibus et sortini, vel electivi, clerici vocantur. Non enim humana gratia, ceterum divina sors, sive donum electorum hujusmodi videtur. Illorum itaque celebria Deus spiritaliter nobis sorte quadam inperit. Optimates eorum, Pharisei Scribæque manicis ligati sunt, nihil legalium efficere valentes, eo quod Dominum vinxerunt.

Varie lectiones et notæ.

(57) Εἰς μετακίεσιν Βαβυλῶνος, in transmigrationem Babylonis, Cod. Ven.

PATROL. GR. CXXVI.

VERS. 11. *Tu ebria redderis, erisque despecta.* A De particula Ammonis hactenus memorata vaticinatus, rursum jam nunc sermonem ad Ninevi transfert, inquilens : Hæc illa quidem patietur, tu vero ceu temulentia quadam traderis calamitati. Neque a me Domino tuo, ut qui te aspernetur, servaberis, quovis, ut antea, malo superior, peccatis enim te tuis tradam.

Quæres tibi ipsa statum ex inimicis tuis. Postquam temulentia meminisset, perseverat in eodem tropo. Delata, inquit, et instabili gressu hinc inde nutans, temulentorum in morem, quæres tibi statum, seu libertatem ex hostibus, sed non invenies, **244** perpetuæ fugæ intenta. Ebrii facti sunt animo suo etiam qui Dominum occiderunt : virus enim draconum, vinum ipsorum : unde a Domino neglecti sunt, nunquam non et ipsos et familiam ipsorum intuent. Audierunt ergo, quod Solomon precatus est : *Ecce relinquatur domus vestra deserta* ²². Quærent stare denuo in Jerusalem, ut finis imponatur dispersioni et persecutioni, neque tamen quidquam, quod inquirunt, invenient.

VERS. 12. *Omnes munitiones tuæ, ut ficus fructus habentes, si quassatæ fuerint, cadent in os edentis.* Munimenta, inquit, civitates tuæ hostibus tradentur. Ut enim ficus fructus habentes, hoc est ficus tempestivos et prorsum maturos, si a vento concutiantur, vel ab homine potius, volente illis vesci, facile istos projiciunt a sese, quos arreptos homo comedit. non dissimili pactione, citra audorem urbes tuæ habitatores suos ejicient, ut in ora hostium incidant. Munimenta Synagogæ sunt Pharisei : dein observationes legis secundum litteram, cum traditionibus ipsorum, quæ fructus quidem habent, dulcedinem tempestivam et mollem præ se ferentes. Istæ Christi adventu decussæ, ceciderunt in os humanas semper traditiones devorantis Satanæ, ut in posterum diabolici sint sermones, digni idcirco illius ore. Animæ quoque peccantis munimenta sunt voluptates. Nam per voluptatem detinemur in peccato. Hæ sunt, voluptates dico, ficus maturas, primo patri Adamo ostensas habentes. Formosus enim aspectu erat et pulcher esu, qui illum neci dedit fructus. Decutuntur autem a verbo Dei, quod in nobis est, ipsam instabilitatem prodente, nihilque uberius atque mœrorem easdem proferre indicante. Cadunt prius firmæ judicatæ. Non enim resistere queunt verbi motui, adeo ut qui antea tales manducaverit, aperto nunc ore diem illis dicat, tanquam deceptricibus, easque plane contemnat. Ficus hoc pacto fuerunt, in Bersabee et Uriam peccatum, tempestivo suo fructu demulcentes Davidem. At vatis Nathan reprehensione con-

Καὶ σὺ μεθυσθήσῃ, καὶ ἔσῃ παρεωραμένη. Περὶ τῆς μερίδος Ἀμμὼν περιεσπίας τὰ εἰρημένα, πάλιν ἐπὶ τὴν Νινευὶ μεταφέρει τὸν λόγον, καὶ φησιν, ὅτι Τὰ μὲν ἐκεῖνη πεύσεται· καὶ σὺ ὥσπερ τιμὴ μέθη παραδοθήσῃ τῇ συμφορᾷ, καὶ παραδοθήσῃ ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ Δεσπότου, οὐκέτι τηρῶντάς σε, ὡς πρότερον, ὑπερτέραν παντὸς κακοῦ, ἀλλὰ ταῖς ἀμαρτίαις σου παραδιδόντος.

Καὶ σὺ ζητήσεις σεαυτῇ στάσιν ἐχθρῶν σου. Ἐπειδὴ μέθης ἐμνήσθη, ἐπιμένει τῇ τροπῇ, καὶ φησιν, ὅτι Παραφερομένη τῇδε κάκεισε, καὶ ἀστατοῦσα, ὥσπερ οἱ μεθύοντες, ζητήσεις μὲν στάσιν, ἦτοι ἐλευθερίαν ἐκ τῶν ἐχθρῶν· οὐχ ἔξεις δέ, ἀλλὰ διηνεκῶς φεύξῃ. Ἐμεθύσθησαν τῷ θυμῷ καὶ οἱ τὸν Κύριον κτείναντες (θυμὸς γὰρ δρακόντιον, ὁ οὖνος αὐτῶν), καὶ διὰ τοῦτο παροραθέντες ὑπὸ Κυρίου, τοῦ αἰεὶ καὶ αὐτοῦς καὶ τὸν οἶκον αὐτῶν ἐφορῶντος, ὥσπερ καὶ Σολομὼν ἠψέατο, ἤκουσαν· Ἰδοὺ ἀρτεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος. Καὶ ζητοῦσι μὲν στήναι ἐν Ἱερουσαλὴμ αὐθις, καὶ παύσασθαι τῆς διασπορᾶς καὶ τοῦ διωγμοῦ· οὐχ εὐρίσκουσι δὲ τὸ ζητούμενον.

Πάντα τὰ ὀχυρώματά σου, ὡς συκαὶ σκοπὸς ἔχουσαι, ἐὰν σαλευθῶσι, πεσοῦνται εἰς στόμα ἐσθοντος. Αἱ ὀχυραὶ σου, φησὶ, πόλεις ταῖς πολέμοις παραδοθήσονται. Ὅσπερ γὰρ συκαὶ, σκοπὸς ἔχουσαι, τουτίεστι, συκαὶ πρῶϊμα καὶ πάνυ πίπειρα, ἐὰν ὑπὸ ἀνέμου σαλευθῶσι, ἢ καὶ μᾶλλον ὑπὸ ἀνθρώπου βουλομένου συκα φανερῶν, ῥιθίως αὐτὰς ῥίπτουσι, καὶ λοιπὸν ἀνελάμβανος ἄνθρωπος ἐσθίει· οὕτως καὶ αἱ πόλεις σου ῥιθίως τοῖς οἰκήτορας ἀπαβαλοῦσιν εἰς στόμα τῶν ἐχθρῶν ἐμπεσόντας. Ὀχυρώματα τῆς συναγωγῆς, αἱ φαρισαϊκαὶ καὶ κατὰ τὸ γράμμα παρατηρήσεις, καὶ αἱ παραδόσεις αὐτῶν, ἔχουσαι καρπούς, γλυκύτητα πρόσκαιρον καὶ ἐκλυτον ἐνδεικνυμένους· αἵτινες, σαλευθεῖσαι τῇ ἐπιτημίᾳ Χριστοῦ, ἔπεσον εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ, τοῦ αἰετῶς ἀνθρωπίνης ψυχᾶς ἐσθοντος διαβόλου· ἔστι διαβολικοὶ λοιπὸν εἶναι λόγοι, καὶ τοῦ στόματος ἐκείνου ἔξιοι. Ἀλλὰ καὶ ψυχῆς ἀμαρτανούσης, ὀχυρώματα μὲν εἰσιν αἱ ἡδοναὶ· διὲ γὰρ ἡδονὴν συνεχόμεθα τῇ ἀμαρτίᾳ. Αὗται δὲ συκαὶ ἔχουσαι πρῶϊμα τὰ ἐν τῷ προπάτορι Ἀδὰμ φανέντα (ὥραιοι γὰρ ἦν εἰς ὄρασιν, καὶ καλῶς εἰ· βρώσιν, ὁ ἐκεῖνον (58) θανατώσας καρπὸς), σαλεύονται μὲν ὑπὸ τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου, δεικνύντος τὸ ἀθέθιον αὐτῶν, καὶ ὡς πλὸν ἔχουσι τὸ λυποῦν· πίπτουσι δὲ (59) αἱ πρὶν δοκοῦσαι ὀχυραὶ εἶναι· οὐ γὰρ δύνανται ἀντιστῆναι τῷ τοῦ λόγου σεισμῷ· ὥστε καὶ αὐτὸν τὸν πρότερον ἐσθίοντα ταύτας, τὸ στόμα ἀνοίγει κατὰ αὐτῶν, καὶ κατύγορειν ὡς ἀπατηλῶν, κατέπεσιν (60). Οὕτως καὶ ἡ εἰς τὴν Βηρσαβὴ ἀμαρτία, καὶ ἡ εἰς τὸν Οὐρίαν, συκαὶ μὲν ἦσαν, τέρπονται

²¹ Luc. xiii, 35.

Variæ lectiones et notæ.

(58) Ἐμὲ, me, Cod. Ven.
(59) Δὲ εὐδὸς, Cod. Ven.

(60) Ἐκπομπέειν αὐτάς, Cod. Ven.

τῷ προσκλίῳ καρπῷ τὸν Δαβὶδ· ἀλλὰ σεισθεῖσαι ἅπαντες ἐν τῷ Νάθαν ἐλεγμῷ, ἐνέπεσον εἰς στόμα τοῦ πρώτερον ἡδυνῶς αὐτὰς ἐσθοντος, στηλιτεύοντος αὐτάς· ἐν τῷ ν' ψαλμῷ.

Ἰδοὺ ὁ λαὸς σου ὡς γυναῖκες ἐν σοί. Τούτῃστιν, οἱ γενναῖοι σου στρατιῶται· δειλὰ συνεχόμενοι, οὐδὲν διοίσουσι γυναικῶν. Τοῦτο δὲ πείσονται ἐν σοί, τούτῃστιν, διὰ σέ, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου, καὶ τὴν ὑπερηφανίαν σου. Ἀνδρεῖοι μὲν γὰρ καθ' ἑαυτοὺς, ἀλλὰ σὺ αὐτοὺς δειλοὺς ἀπειργάσω, παροργίσασα τὸν Θεόν. Καὶ σοὺ δὲ τῆς ἀποβλήτου Ἰερουσαλὴμ ὁ λαός, ὡς γυναῖκες εἰσιν, οὐδὲν ἀνδρεῖον ἐπιδεικνύναι ἔχοντες κατὰ τῆς πλάνης, ἢν πλανῶνται, ἀλλὰ τοῖς τὰ πονηρὰ διδάσκουσιν αὐτοὺς, καὶ ἀποκατάστασιν ἐπαγγελλομένοις ὑποκατακλινόμενοι. Τοῦτο δὲ πάσχουσιν ἐν σοί, τούτῃστιν, δίδωσι πρὸς σέ ἀφορῶσι, καὶ σὲ ἀπολαθεῖν ἐλπίζουσιν, οὐκ ἐννοοῦντες, ὅτι ἄλλη Ἰερουσαλὴμ ἐστὶν ἀκατάλυτος, ἣ ἐλευθέρα, ἡ μήτηρ πάντων τῶν Χριστῷ πιστευόντων.

Τοῖς ἐχθροῖς σου ἀνοίγμεναι ἀνοιχθήσονται πύλαι τῆς γῆς σου. Καταφάγεται πῦρ τοὺς μοχλοὺς σου. Αἱ πύλαι, φησὶ, τῶν πόλεων τῆς γῆς σου ἀνοιχθήσονται τοῖς Ἠεραῖς· αἱ μὲν ἀπὸ νῦν, ἅτε τῶν ταύτας τηρούντων ἔχουσιν· προσχωρούντων· αἱ δὲ ἐκπολ ορκοῦμεναι, καὶ ὑπὸ πυρὸς τοῦς μοχλοὺς θαπνόμεναι. Ἡ οὖν περὶ πυλῶν πόλεων λέγει, ἀλλὰ βούλεται ἐνδείξασθαι, ὅτι Ἡ γῆ σου ἅπασα ἐστὶ ἀνεμένη εἰς καταδρομὴν καὶ διαφθοράν, ἥτις πρῶην οὕτως ἦν ἀνεπίδατος τοῖς ἐχθροῖς, ὡς ἂν ὑπὸ πυλῶν τινων κατῆσθαισμένη. Καὶ τοὺς μοχλοὺς δὲ σου, τούτῃστιν, πᾶσαν τὴν δύναμίν σου καὶ ἀσφάλειαν, πῦρ, τούτῃστιν, ἡ τῶν πολέμων ἀνυπόστατος καὶ φλογώδης δύναμις, κατακαλώσει. Γῆ τῶν Ἰουδαίων, ἡ κατὰ τὸ γράμμα πολιτεία κατὰ κειμένη. Αὕτη μέντοι πύλας εἶχε πρὸς τὸ Πνεῦμα φερούσας, αἵτινες ἠνοίχθησαν τοῖς ἔθνεσιν, οὓς ἐχθροὺς εἶχον οἱ ἐκ περιτομῆς καὶ βδελυκτοὺς. Καὶ τοὺς μοχλοὺς δὲ αὐτῶν, καὶ τὰ ὄχυράματα τῆς Φαρισαϊκῆς διδασκαλίας, τὸ πῦρ τοῦ εὐαγγελικοῦ καὶ πνευματικοῦ λόγου κατέφαγεν.

Ὑδωρ περιστοχῆς ἐπισπασαί σεαυτῇ· κατακρήνησον τῶν ὄχυρμάτων σου. Οἱ Νινευῖται, Κύρου πολιορκεῖν αὐτοὺς μέλλοντες, δεδιότες τὴν ἔλωσιν, τάφους ἐξωθεν διωρῶσαντες, καὶ ὕδωρ πολὺ τὸ μὲν εἰς αὐτάς· ἐπισπασίμενοι, τὸ δὲ καὶ κατὰ τῆς λοιπῆς ἐκσφινέντες πεδιάδος, ὥστε καὶ τὰ τέλματα γενέσθαι, ἔφοντο τὴν εἰς τὴν πόλιν ἀπόδον τοῖς ἐχθροῖς ἀπείρξιν (61). Τοῦτο οὖν φησι κατ' εἰρωνείαν ὁ Θεός· ἐνταῦθα· Ἀσφάλιται σεαυτῇ, διὰ τοῦ ἐπισπασσάσθαι ὕδωρ κυκλῶ περιέχον τὰ τέλχη, καὶ διὰ τοῦ κρατῆσαι τῶν ὄχυρμάτων σου, τῶν τε πύργων, καὶ τῶν λοιπῶν. Ὑδωρ περιστοχῆς ἦν ἡ τῶν Φαρισαίων διδασκαλία, περιέχουσα καὶ συγκελίουσα

A cussa, incidunt in os jucunde ipsis antea vo-
scentis, describentisque eas in psalmo quinquage-
simo.

VERS. 13. En populus tuus, ceu femina in te. Hoc est, fortissimi quique milites trepidatione constricti, nihil discrepabant a feminis. Hoc autem patientur in te, hoc est, propter te et peccata tua, superbiamque tuam. Sireni quidem sunt et fortes per sese, verum tu ipsos meticulosos reddidisti, ad iram commovens Dominum. Populus etiam tuus, o Jerusalem rejecta, feminarum induerunt mentem : nihil virile demonstrare possunt, contra errorem, quo sunt imbuti : cæterum prava docentibus eos, restitutionemque promittentibus animum advertentes : idque patiuntur 245 in te, hoc est, propterea quod respiciunt ad te : teque, o Domine, recipere sperant, non intelligentes aliam esse Jerusalem indissolubilem, ipsam Ecclesiam, quæ mater est omnium Christo credentium 44.

Hostibus tuis apertæ aperientur portæ terræ tuæ, absumet ignis rectes tuos. Portæ, inquit, urbium terræ tuæ recludentur Persis, aliæ quidem citra laborem, tanquam observarent eas illi, ideoque ultro admitterent : aliæ vero obsessæ, ac repagula igni absumpta tenentes. Vel non tantum de portis urbium hæc dicit, cæterum indicare vult, totam terram tuam ad impugnationem, incursionem et interitum traditam esse, quæ antehac adeo erat inaccessible hostilibus, ut veluti quibusdam portis munimina sibi præberet. Vectes tuos, hoc est, omnem potentiam tuam et munitionem, securitatemve : ignis, hoc est, hostium intolerabilis et flammæ vis, Insumet, perdet. Terra Judæorum est respublica, juxta litteram legis traditionumque in imo jacens. Ea portas habebat ad Spiritum ducentes, quæ gentibus apertæ sunt : quas cum inimicas tum execrabiles, qui ex circumcissione erant, reputabant. Ipsorum repagula, id est, munimina pharisaicæ doctrinæ, ignis evangelici et spiritualis sermonis devoravit.

VERS. 14. Aquam circumcinctus attrahe tibi ipsi, occupa munimenta tua. (62) Hoc est, munito aquis propugnacula tuâ, teque ipsam. Nineviæ, Cyro eos obsidione cincturo, metuentes captionem sui, fossis foris effossis, multum aquæ partim eisdem immittentes, partim per reliquam planitiem ducentes, ut palustria fierent, arbitrabantur se inimicis ad urbem aditum adepturos. Hoc igitur per ironiam inquit Deus : Munito te jam nunc per effusionem aquæ mœnia tua circumfluentis, ac presidiiis in propugnacula, turres, idque genus alias munitiones locandis. Aqua circumcirca cingens Pharisæorum etiam doctrina erat, ambiens (65) concludensque

⁴⁴ Ephes. v, 23.

Variæ lectiones et notæ.

(61) Ἀπείρξιν, Cod. Ven.

(62) Desiderantur in utroque Cod. verba Latinis his, Hoc est, munito aquis propugnacula tua teque

ipsam, respondentia.

(65) Græca sic habent : Concludensque sub legem eos qui (aquam) ipsam attrahunt.

legem, eamque sibi vindicantes. Munitiones, ut sæpe dictum, sunt traditiones quas tenent. Dicat et quispiam ad delinquentem animam, igni voluptatum perustam. Attrahe tibi ipsa aquam circuitus, hoc est, Dei continentis omnia, vel Evangelii continentis jam terrarum orbem. Occupa munimenta tua. Dedit enim tibi a natura Deus munitiones, intellectum et rationem, quam si temperis, non facile ab inimicis tuis capieris.

Inscede in lutum, conculca paleas, obfirma te super laterem. Perseverat in ironia, videturque consulere ipsis, ut munitionum curam gerentes lutum singant, istucque paleis misceant, ut ita lateres faciant. Later enim dum coquitur, ad firmas **246** structuras paratur. Ecquid dicam, para tibi lateres? Imo lateribus quædam firmiora tibi compara, perque talia munitionem tibi instrue, fortisque esto.

VERS. 15. *Illic absumet te ignis, te funditus perdet enis, decorabit te velut locustæ, gravaberisque in morem bruchi.* Illic, pro, tuum, intellige. Nihil, inquit, huiusmodi tibi cogitationes proderunt. Nam si ipsam coctis lateribus muniveris, vel alia materie lapides coctiles illos firmitate sua vincente, tum te urbem hostilis exedet ignis, incensam una cum ædificiis tuis. Cives et habitatores tuos absumet penitus gladius, locustæ in morem depascentis fruges. Erisque gravis ad fugam, veluti bruchus, quando irrigata ipsi fuerint alæ. Sive quod tu gravis sis futura, multisque instructa copiis, auxiliis undique accitis, ut bruchis innumerabilibus, copiarum tuarum causa æquipareris. Verum nihil tibi commodabit. Tale est ergo quod subditur.

Multiplicare velut bruchus. Hoc est, accerse adiutores et auxiliares, nec paucas arma copias. Irridens autem, veluti in superioribus, hæc dicit. Lutum sunt legalia sacra, tanquam corporalia. Palea est littera, fructum non habens. Ridet igitur Spiritus hæc sibi vindicantes administrantesque, monstrans ipsis, quod corporalibus quidem sacrificiis inserviant, qui tametsi alia juxta litteram accipiant, Spiritus tamen ignem fortiores fore, gladiumque verbi exterminaturum ipsos, quem et locustæ quidem æquat, celerem ob saltum ejus, quo modico vel temporis intervallo, super totam aliquam terram dispergitur, perinde ac alio in loco ait: *Celeriter curret sermo ejus* ²⁵. Quin etiam gravis eris, inquit, nimirum tu scriba, bruchi in morem, ut non possis ad spiritualis contemplationis altitudinem exurgere, meptis tuæ alis uvida vita degradatis. Ubique deliciarum nomine male audiunt Hebræi. Sic apud Paulum, ubi ait: *Quorum deus*

ὑπὸ τὸν νόμον τοὺς τοῦτο ἐπιτιμώμενους· ὀχυρώματα δὲ, ὡς πολλάκις εἴρηται, αἱ παραδόσεις, ἃς κρατοῦσι. Λέγοι δ' ἂν καὶ πρὸς τὴν ἁμαρτάνουσαν ψυχὴν, καὶ καιομένην τῷ πυρὶ τῶν ἡδονῶν· ἔκτισπασαι σεαυτὴ τὴν ὕδωρ τῆς περικοχῆς, τρυφᾷ, τοῦ Θεοῦ τοῦ περιέχοντος πάντα· ἢ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ περιέχοντος τὴν οἰκουμένην, καὶ κατακράτησον τῶν ὀχυρωμάτων. Δέδωκε γὰρ σοι, φησί, φυσικῶς ὁ Θεὸς ὀχυρώματα τὸν νοῦν, καὶ τὸν λόγον, ἐν ἑαυτοῦ κριτικῇ, οὐκέτι εὐέλκτος ἔσθι τοῖς ἑχθροῖς.

Ἐμῶθι εἰς πηλόν, καὶ συμπατήσῃς ἐν ἀγύροις, καὶ κρήτησον ὑπὲρ πλίνθιν. Ἐτι τῇ εἰρωνείᾳ ἐπιμένει, καὶ δοκεῖ συμβουλεύειν αὐτοῖς, ἵνα τῶν ὀχυρωμάτων ἐπιμελούμενοι, καὶ πηλὸν πᾶσι σῶσι, καὶ συμπατήσωσιν αὐτὸν ἐν ἐχθροῖς, ὥστε πλίνθους ποιῆσαι (ἡ γὰρ πλίνθος ἐπιωμένη, εἰς ὀχυρὰ κτίσματα ἀνεγκαιότατον). Καὶ τί λέγω, φησί, πλίνθους; ἄλλα τινὰ ὀχυροῦ ὑπὲρ πλίνθιν, καὶ κατακράτησον δι' ἐκείων.

Ἐκεὶ καταράσσεται σε πῦρ, ἐξολοθρεύσει σε ρομφαία, καταφάγεται σε ὡς ἄκρη, καὶ βαρυνθήσῃ ὡς βροῦχος. Τὸ, ἔκκει, ἀντι τοῦ, τηνικαῦτα, νόμισον. Οὐδὲν γὰρ, φησὶν, ὠφελήθησθι ἀπὸ τῶν τοιούτων ἐπινοῶν, ἀλλ' ὅταν ὀχυρώσῃς αὐτὴν διὰ πλίνθιν ὁπτῶν, καὶ δι' ἐτέρων τῶν ὑπὲρ πλίνθιν· τηνικαῦτα σὲ μὲν τὴν πόλιν τὴν τῶν πολεμίων φάγεται πῦρ, ἐμπεριστεύσαν ὅν τοις εἰρήμασι, τοὺς δὲ αἰκνέοντες ἐξαναλώσει ρομφαία. ὥσπερ ἡ ἀκρὴς ἐκτανᾷ τοὺς καρπούς· ἔσθι δὲ βαρεῖα πρὸς τὸ φεῖγειν, ὥσπερ ὁ βροῦχος, ὅταν βραχῶσιν αὐτῷ ἐκπερὶ (64). Ἦ, ὅτι Σὺ μὲν βαρεῖα γενήσῃ, καὶ πολλὴ τῷ πλήθει, συμμάχους πάντοθεν προσκαλεμένη, ὥστε βραῶν παρεικνέσθαι τὸ πλῆθος ἀναριθμήτων, ἀλλ' οὐδὲν ὠφελήθησθι. Τοιοῦτον δὲ τὸ ἐπαγόμενον.

Πληθύνθητι ὡς βροῦχος, Τοντῆστι, μεταβάλλουσι ἐπικούρους καὶ συμμάχους, καὶ γενῶ εἰς πλῆθος. Διαγελῶν δὲ ταῦτ' αὖ φησὶν, ὡς καὶ ἀνωτέρω. Πλῆθος αἱ νομικαὶ θυσίαι, ὡς σωματικαὶ· ἄχυρον, τὸ γράμμα, καρπὸν οὐκ ἔχον. Ἐπεγγελά οὖν τὸ Πνεῦμα τοῖς ταῦτα περιέπουσι, δεικνύον αὐτοῖς, ὅτι εἰν ταῖς σωματικαῖς θυσίαις δουλεύουσι, καὶ τ' ἄλλα κτλ. τὸ γράμμα ἐκδέχονται, τὸ τοῦ Πνεύματος πῦρ ἐπικρατέστερον ἔσται, καὶ ἡ ρομφαία τοῦ λόγου ἐξολοθρεύσει αὐτοὺς, ἃς καὶ ἀκριβοῦς παρόντες, ἐκ τὸ ταχὺ αὐτοῦ πῆδημα, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξελθόντος· ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ, ὡς καὶ ἄλλαχού λέγει· Ἐκ τᾶχους δραμεῖται ὁ λόγος αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ βαρὺς, φησὶν, ἔσθι, ὁ Γραμματεὺς, ὥσπερ βροῦχος, ὥστε μὴ πρὸς ὕψος πνευματικῆς θεωρίας ἀναστῆναι δύνασθαι, ὡς τῶν νοσητῶν σου περὶ τὸν ὕψος ἦν βεβαρηνέντων. Πανταχοῦ γὰρ εἰς τρυφήν (65) διεκδύονται οἱ Ἑβραῖοι, ὡς καὶ παρὰ Παύλον· Ὁρθεὶς ἡ κοιλία, Ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ φιλοσωματῶντι· λέγει

²⁵ Psal. cxlvii, 5.

Variae lectiones et notæ.

(64) Quæ duobus asteriscis continentur, desiderantur in Cod. Veneto.

(65) Τρυφήν, Cod. Ven.

ἰμῶναι εἰς τὸν πηλὸν, τοῦτέστι, κατεῖναι καὶ κατα-
σπένδασθαι τὸ οἰκετὸν σῶμα, ὅτι πηλὸς ἐστὶ. Τί οὖν
τὸν πηλὸν ὑπὲρ τὸν μαργαρίτην τομᾶς; Ἀπὸ τοῦ
ποιοῦτου πηλοῦ τῆς ἰλῦς ἀναχθεὶς ὁ ἀσθεὶς, ἡδχα-
ρίσται τῷ Θεῷ. Ἀλλὰ καὶ συμμάχουόν, φησί, τὰ
δύρα, τὰ ἀκαρπία ἔργα, ἃ κατακαύσει (66) ὁ τὸ
πίον τῆς θακρίσεως ἔχων λόγος τοῦ Θεοῦ πυρὶ
ἀσθίει. Τότε καὶ τὸ πῦρ καταπάταται σε ζηλοῦν-
τος ὑπὲρ τοῦ τιμίου χρημάτων τῆς ψυχῆς σου, ἣν οἱ
ἐχθροὶ ἀτιμον ὀλοήσαν. Ἐπὶ δὲ ἡ ἀκρίε καὶ αὐτὴ
δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐστὶ μεγάλη, Χριστὸς δὲ, Θεοῦ
δύναμις, ὁ δὲ αὐτὸς καὶ σοφία· εἰς Χριστὸν ἂν σοί,
θεοπρεπῶς μέντοι νοοῦντι, ἐκληθεῖς ἡ ἀκρίε, ὅς
ἐσθίει πάντα τὴν φιλασιοματον, λέγων· Ὅστις θέλει
δαίω μου ἀπολουθεῖν, ἀπαρνήσθω ἑαυτὸν,
καὶ ἀρπάξω ἐόν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀπολουθεῖται
μοί· καὶ πάλιν, Ἡ σὰρξ οὐκ ὠφέλει οὐδέν.
Καὶ μὴ θαυμάσῃς, εἰ ἀκριεὶ τὸν Κύριον παραβά-
λον, ὅς γε αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζει σκώληκα. Ἀλλὰ
καὶ βαρυνθήσῃ, ὡς βροῦχος, φησί. Ὅταν γὰρ ὁ κα-
ταβάς, ὡς ἡ σταγὼν ἡ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν, ἐπι-
πέσῃ τοῖς περσὶ; τοῦ πρὸς τὰ κακὰ κοφῶς φερο-
μένου· σπινκαῖνα βαρὺς γίνεται οὗτος καὶ δυσκίνη-
τος πρὸς τὰς τοῦ σώματος ἡδονάς.
Ὡς αἱ ἱερτὶ εὐνοήσῃ, tanta gravis sit ille, nec ob
sui pondus facile ad corporis voluptates transmo-
veri potest.

Βροῦχος ὀρμηθεὶς, καὶ ἐξεπετάσθη, καὶ ἐξήλατο
ὡς ἀντέλαθος (67) ὁ σύμμαχος σου. Σὺ μὲν,
φησὶν, ἐπὶ τῶν τοῦ συμμάχου σου, συμμάχους
ὄντας. Ἀπὸ πολλῶν χωρῶν μὲν, φησὶν, ἐπληθύνεις (68)
νομίζουσα ἐν καρπῷ περιστάσεως ὡφελήθησθαι ἐξ
αὐτῶν. Ἐλθὼν δὲ σύμμαχος οὗτος ὄχλος, ὁ σύμμαχος
σου, βροῦχος ἀνικητὴς ἐξέφην. Ἀθρόον γὰρ ὤρμησε,
καὶ ἐξεπετάσθη, καὶ ἀπεπλήθησεν ὡς ἀντέλαθος· εἶδος
δὲ ἀκρίδος· ὁ ἀντέλαθος. Καὶ ὁ τῶν ἐθνῶν λαὸς βροῦχῳ
εἰκῶς, ἀφῆκε ταχέως τὴν πατρίαν ἀσέβειαν· καὶ ὁ
προσηλυτὸς δὲ, ὁ συμμειγὲς τοῖς Ἰουδαίοις, ἀπεπλή-
θησεν ἀπὸ τῆς νομιτικῆς κλήνης.

Ὡς ἀκρίε ἐπιδοθηκυῖα ἐπὶ φράγμον ἐν ἡμέρᾳ
πάγου· ὁ ἥλιος ἀνέτειλε, καὶ ἀρπάξατο, καὶ οὐκ
ἔγνω τὸν τόπον αὐτῆς. Καθάπερ, φησὶν, ἡ ἀκρίε,
καὶ τὰ τοιαῦτα ἅλλα ζῶα, ὁρῶσιν μὲν καὶ πάχνης
ἐπικαιμένης τοῖς περσὶ, ἐπιζάνει τοῖς φράγμοις
καὶ τοῖς θάμνις, ἀναπτήναι μὴ δυνάμενα· ἥλιος
δὲ ἀνατελλαντος, καὶ ἅμα τὴν τε δρόσον ἐκπακνή-
σαντος, καὶ αὐτὰ θάλλαντος, ἀναπτήννυσιν τὰ
περσὶ, καὶ εἰς ἄλλον μεταδάναι τόπον· οὕτω καὶ ὁ
σύμμαχος σου ὄχλος, ὥς μὲν οὕτω πάρεσιν οἱ πο-
λέμιοι, προσμαίνει σοί· ἐπειδὴν δὲ ἐκείνοι προσδά-
λωσι, τῆς οὐσίας φροντίσει σωτηρίας, καὶ σὲ ἀδοθή-
τον καταλείψει. Ἐπίβλεπε δὲ καὶ ἐπὶ τὸν φράγμον
τοῦ νόμου ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, καθαρμούς τινας; σω-

veniet enim. Præterea unicuique corporis amatori
dicit ut in lutum concendant, hoc est, ut intrea-
tur atque perpendat proprium suum corpus, quid
intum sit. Quid igitur lutum majore quam margari-
tani honore afficit? A tali lutum coeno creptus
David gratias Deo agit. Sed conculta, inquit, etiam
pulex, hoc est sterilia opera quæ combaret vehi-
mentum dijudicationis habens Verbum Dei, igni
inextinguibili. Tum et ignis volantis super proflusa
re animæ tuæ absumet te, quæm hostes ignobiliter
fecerunt, tuoque viduerunt honore. Quia vero lo-
custa ipsa etiam magna Dei est potentia; Christus
eodem potentia Dei est, et idem sapientia, ad Chri-
stianam etiam, minime impio intellecta; locusta referri
hæret: quippe quia ipse omnem corporis voluptatibus
delictum cōnectens: Quid, inquit, vult 247 me
comitari; an neget sese ipse, tollitque crucem suam
et sequatur me. Et iterum: Caro nihil quidquam
prodest. Neque demeris, et locustæ Christum
Boninum æquantes, quandoquidem et ipse se ver-
mem nominet. Denique græstibus ut bruchus, in-
fert, quando videlicet (69) verbum Evangelii de-
scendens, guttæ instar stillabit super terram, in-
cideris alis ejus, qui ad scelera, ad peccata levi
sui pondus facile ad corporis voluptates transmo-

VERS. 16. Bruchus impetu facto volatit, exillit
velut antelabus commistus tui: Tu, inquit, multi-
plicasti auxiliares tuos, commistos, vel confu-
deratos tecum existentes. A multis quidem locis
collegisti auxilia, ab illis tibi, obsidionis tempore,
opem sperans. Attamen commista illa turba, ad-
jatrix tibi, bruchus propalam visa est. Confortim
densoque agmine, pernici volatu venit, et evolavit,
desillitque instar antelabi. Est autem antelabus
locustæ species. Gentium populus brucho etiam
similis est, exemplo a majoribus acceptam im-
pietatem missum faciens. Sic proselytus, com-
mistus Judæis, desillit ab legali errore.

VERS. 17. Ut locusta quæ descendit super sepe
in die glaciæ. Sol ortus est, ac desillit, nec agnovit
locum suum. Quemadmodum, inquit, locusta, ce-
teraque id genus volatilia, rore ac pruina eorum
allis superposita, sepius insident atque fruticibus,
ut quæ volare nequeant, sole autem exoriente,
absumentesque rorem, ipsæque animalculis calefa-
ciente, expandunt alas, et in alium transmeant
locum: hunc in modum auxiliatrix tua turba,
quandis non præsto sunt hostes, apud te perman-
eat: quamprimum vero hostes ingruerint, pro-
pria illi saluti consulens, teque citra vitam opem
derelinquent. Ascendebat etiam super sepe legia
potentia Dei, purificationes quædam corporales

66 Philipp. iii, 19. 67 Matth. xvi, 24. 68 Joan. vi, 64.

Variae lectiones et notæ.

(66) Συγκατακαύσει, Cod. Bav.

(67) Ἀτέλατος, ita et paulo inferius, Cod. Ven.

(68) Desiderantur in Cod. Ven. verba μὲν, φησὶν,

ἐπληθύνεις.

(69) Quando is, qui descendit, guttæ instar, etc. Sic Græca sonant.

perficiens, et mira signa operans, usque diuſſi dies erat glaciei, hoc est, donec regnaret peccati ex Adam contracti hiems. Quando vero secundus Adam peccati expers, Sol iustitiæ existens, ortus est, desiliit divina potentia ex legali sepe, ostendens ipsam infirmam esse, ut quæ non possit mundam facere conscientiam, transitque ad fidem quæ posset iustificare, nec ulterius cognovit locum ejus, quem antea occupavit, legis. Possunt et aliter hæc omnia intelligi, veluti si Deus ad corporis servum dicat: Eia deliciis stude juxta voluntatem tuam; volutare in luto, opera paleam redolentia facito; verum quid sequetur tandem? Ignis absument te, gladiusque te disperdet, Verbum videlicet judicans cupiditates et cogitationes cordis, quod ratiocinationes explorans, cuncta **248** dissecabit, et alia quidem ad dextram, alia vero ad sinistram collocabit, quando oneraberis pondere peccatorum, instar bruchi a pruina detenti viciique, ad defensionem non transmeare valens. (70) Dein peccator laud desperans hic dicit, quod commista ex omnis generis afflictionibus ratiocinatio tua, evolvabit denuo, si modo velis, tanquam bruchus, soluto errore. Porro locusta quæ in te est, sive verbi Dei potentia, ascendens jam nunc, acquiescens in sepi, hoc est in peccatis (sepes enim sunt illa dissociantia nos, ut sæpe diximus, a Deo) desiliet ab hac sepi, ubi a Christo calefacta fuerit.

Vae ipsis. Veluti compatiens, luget Ninevitarum auxilia. Væ, inquit, illis, qualia quantaque patientur. Vel tanquam miseratione tactus, hæc ait, quod socii isti vocati periculorum communium in rebus bellicis, prodiderint eos, a quibus acriter essent, curantes quæ ad suam securitatem pertinerent, ac propterea terga fugæ dantes.

Vena. 48. Dormitaverunt pastores tui. Hoc est, reges tui et satrapæ tui in soporem delapsi sunt, id est, in dissolutionem prioris suæ potentie: vel in ipsam mortem ceciderunt, in prælio interfecti.

Rex Assyriorum sopivit potentes tuos. Cyrum intelligit Assyrium, ut qui ab Assyriis et ipse deductus sit. Etenim Persas Assyriorum esse surculos, et ab iis originem ducere aiunt. Ille, inquit, sopivit potentes Ninevi, in supra memoratum somnum eos inducens. Pastores Synagogæ, sacerdotes et reliqui principes sunt, quos dormitantes præ insania, qua contra Dominum laborabant, sopivit mentalis iste Assyrius, dormientes somnum ad animæ mortem. Quinetiam de unoquoque mortalium hoc locum habet, quod quando in soporem collocati fuerint pastores nostri, naturæ nimirum

ματικούς τελούσα, καὶ θαύματα ἐνεργοῦσα, ἄχρις οὗ ἡμέρα ἦν τοῦ πάγου, τούτέστιν, ἄχρις οὗ ἐκράται ὁ τῆς ἐξ Ἀδάμ ἁμαρτίας χειμῶν. Ἐπεὶ δὲ ὁ δεύτερος ἀναμάρτητος Ἀδάμ, ἥλιος ὢν τῆς δικαιοσύνης, ἀνέτειλεν, ἀπεπλήθησεν ἡ θεία δύναμις ἐκ τοῦ νομικοῦ φραγμοῦ, δείξασα αὐτὸν ἀνίσχυρον, καὶ μὴ δυνάμενον κατὰ συνειδήσιν καθαρῶσαι, καὶ μετέβη ἐπὶ τὴν πίστιν, ὡς δυνάμενὴν δικαιῶσαι, καὶ οὕτως ἐγνώ τὸν πρῶτον ὄντα τόπον αὐτῆς, τὸν νόρον. Ἐστὶ μέντοι καὶ ἐτέρως ἐκλαβεῖν ταῦτα πάντα, ὡς ἀνὴρ τοῦ Θεοῦ λέγοντος πρὸς τὴν τοῦ σώματος δοῦλον· Ἔστω, κατατρώψων τῶν θελημάτων σου· τῷ πληρῷ ἐγκυλίσθητι· ἐργασαί τὰς ἀχυρώδεις πράξεις. Εἰτα τί; Τὸ τελευταῖον πῦρ καταζάγεται σε, καὶ ἡ ῥομφαία ἐξολοθρεύσει σε, ὁ Λόγος· ὁ κριτικὸς ἐνθυμύσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας, ὃς τότε τοὺς λογισμοὺς ἐξετάσας, διχοτομήσει πάντα· καὶ τὰ μὲν τοῖς δεξιῷ, τὰ δὲ τοῖς ἀριστεροῖς συντάξει, ὅτε καὶ βαρυνθῇσιν ὑπὸ τοῦ φόρου τῶν ἁμαρτιῶν, δίχτην βροῦχου, ὑπὸ πάχνης κρατούμενου, μὴ δυνάμενος εἰς ἀπολογίαν μεταβῆναι. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἁμαρτάνων ἐνταῦθα, οὐκ ἀπογνωστικός, φησὶν, ὅτι Ὁ σύμμικτος νῦν ἐκ παντοδαπῶν παθῶν λογισμῶν σου, ἐκπετάσει πάλιν, εἴπερ θελήσεις, ὥσπερ βροῦχος, τῆς πλάνης (71) λυθείσης. Καὶ ἡ ἐν σοὶ (72) ἀκρις, ἥτοι, ἡ τοῦ λόγου (73) δύναμις, ἡ ἐπιβαίνουσα νῦν καὶ ἐπαναπαυμένη τῷ φραγμῷ, τούτέστι ταῖς ἁμαρτίαις (φραγμὸς γάρ εἰσιν αὗται, ὡς πολλάκις εἶπομεν, διειστώσας ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ), ἀποπηδήσει ἀπὸ τοῦ φραγμοῦ τούτου, ἐπειδὴν ὑπὸ τοῦ ἡλίου Χριστοῦ θαλψῇ.

Οὐαὶ αὐτοῖς. Ὡς περ συμπάσχων, θρηνεῖ τοὺς τῆς Νινευὶ συμμάχους, καὶ φησιν· Οὐαὶ αὐτοῖς, οἳ πεύσσονται! καὶ ὡς σχετιάζων, ὅτι σύμμαχοι κληθέντες, προδῶκαν τοὺς καλίσαντας, τοῦ καθ' αὐτοὺς ἀσφαλούς φροντίσαντας, καὶ διὰ τοῦτο ἀποφυγόντες.

Ἐνύσταξαν οἱ ποιμένες σου. Τούτέστιν, οἱ βασιλεῖς σου καὶ οἱ σατράπαι σου εἰς ὕπνον ἔπεσον, τούτέστιν, εἰς ἐκλυσιν τῆς προτέρας αὐτῶν ἐνέργειας· ἢ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν θάνατον, ἐν τῷ πολέμῳ ἀναireθέντες.

Βασίλεις Ἀσσυρίων ἐκοίμισαν τοὺς δυνάστας σου. Τὸν Κύρον λέγει Ἀσσύριον, ὡς ἐκ τῶν Ἀσσυρίων καὶ αὐτὸν καταγόμενον. Καὶ γὰρ τοὺς Πέρσας ἀποσπιδάζει τῶν Ἀσσυρίων εἶναι φασιν. Οὕτως οὖν, φησὶν, ἐκοίμισαν τοὺς δυνάστας τῆς Νινευὶ, εἰς τὴν ἀνω λεγόμενα ὕπνον αὐτοὺς καταγαγών. Ποιμένες τῆς συναγωγῆς, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ λοιποὶ ἄρχοντες, οὓς νυστάζοντες ἀπὸ τοῦ μεθύσθηναι τῇ τοῦ Κυρίου μανίᾳ, ἐκοίμισαν ὁ νοητὸς Ἀσσύριος, ὑπνώσαντας ὕπνον εἰς θάνατον ψυχικόν. Καὶ ἐπὶ παντός δὲ ἀνθρώπου, ὅταν νυστάξουσιν οἱ ποιμένες ἡμῶν, ὃς τὸ φυσικὸς νόμος, καὶ ὁ διδασκαλικὸς λόγος, τότε ἡμᾶς κοι-

Variae lectiones et notæ.

(70) Aliter Græca verba sonant: quoniam vero qui peccat in hoc mundo, desperare non debet, idcirco vates dicit, etc.

(71) Πάχνης, Cod. Ven.

(72) Ἐν σαρκί, in carne, Cod. Ven.

(73) Λογισμῶν, Cod. Ven.

μίξει ὁ Ἀσσύριος, ὃν ἡ ἡμετέρα βασιλεῖα ῥάθυμον ποιῇ (74), δοῦλον ὄντα καὶ ἀποστάτην.

Ἀπῆρσεν ὁ λαὸς σου ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ οὐκ ἦν ἐκδεχόμενος. Τῶν ἀρχόντων σου, φησὶ, καὶ σατραπῶν ἀπολωλότων, ὁ λοιπὸς λαὸς εἰς φυγὴν τραπεῖς, ἐπὶ τὰ ὄρη ἀνέδραμε, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀνακόπτων αὐτοὺς, καὶ ἱστών ἀπὸ τῆς φυγῆς· ἀλλ' αἱ προσωτέρω ἔφευγον· ἢ ὁ συνάγων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς φυγῆς. Οὕτως γὰρ οἱ λοιποὶ ἡρμήνευσαν. Καὶ ὁ λαὸς δὲ τῶν Ἑβραίων, ἐπὶ τὰ τοὺς νοητοὺς θήρας ἔχοντα ὄρη ἀναδραμῶν, οὐκ ἔχει τὸν δεχόμενον, καὶ ἱστώντα αὐτοῦ τὴν πλάην. Πῶς γὰρ δέξεται αὐτὸν ὁ εἰπών· Ἀποσώμαί σε τοῦ μή ἱερατεύειν μοι; Ἀλλὰ καὶ ὁ ἁμαρτάνων, ὅταν ἀναβῇ ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς ὀψιλοφροσύνης, ὥς μὴ οἰεσθαι ἁμαρτάνειν, οὐκ ἔχει τὸν ἐκδεχόμενον αὐτὸν ὥς μετανοήσαντα. Πῶς γὰρ μετανοήσει ὁ μὴ οἰόμενος ἁμαρτάνειν, φλεγμαίνων (75) τῇ οἰήσει, καὶ τῷ τῆς καρδίας οἰδαίνοντι ὄγκῳ; ὥς καὶ τὰ ἐξῆς διηλοῖ.

sese haudquaquam peccare arbitretur?), ardens ac sequentia planum faciunt.

Οὐκ ἔστιν ἱασις τῇ συντριβῇ σου, ἐφλέγμαίνουσα (76) ἢ πληγῇ σου. Ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἀπὸ ὕψους μεγάλου καταπεσόντων, καὶ (77) συντριβέντων ἢ πόδας, ἢ χεῖρας, ἢ κεφαλὴν, ἀνιάτως φλεγμαινόντων, εἰρηται ταῦτα. Ἐπεσες γὰρ, φησὶ, καὶ σὺ, ἀπὸ ὕψους μεγάλου, τῆς προτέρας· δυνάμει καὶ δόξης, καὶ συνετρίβησαν τὰ καιριώτατά σου, οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ σατράπαι· καὶ ἡ πηγὴ σου ἐφλέγμανεν, ὅγκον μέγαν σχοῦσα καὶ πύρωσιν ἀπὸ ὕλης πολλῆς. Ὅσον γὰρ ἦσθα πλουσία, τοσοῦτον ἡ φλεγμονὴ τῆς δδύνης σφοδρότερα. Διὸ (78) ἱασις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ἀνακτηθῆσθαι (79), καὶ τὴν προτέραν εὐκλειαν καὶ εὐσθένειαν ἀναλήψῃ. Ἀλλὰ καὶ ἡ συναγωγὴ συντριβείσα, καὶ τὸν ναῦν καὶ τὴν πόλιν ἀφαιρεθείσα, ἀνιάτως ἔχει, καὶ οὐκ ἐπανακληθήσεται, κἀν πλανωμένη, ἐλπίζῃ τὴν ἐπανάκλησιν. Ἡ γὰρ πληγὴ, ἣν ἐπλήγη, φλεγμονὴν εἶχεν. Ὑλὴ δὲ τῆς φλεγμονῆς ταύτης, ἡ θεοκτονία, πολλὴ οὖσα καὶ μεγάλῃ.

sui tandem, assumptionemque speret. Plaga enim, qua percussa est, inflammationem nacta est. Materies autem inflammationis hujus est Domini interfectio, multa et magna existens.

Πάντες οἱ ἀκούσαντες τὴν ἀγγελίαν σου, κροτήσουσι χεῖρας ἐπὶ σέ· διότι ἐπὶ τίνα οὐκ ἐπῆλθεν ἡ κακία σου διὰ παντός; Οἱ ἀκούσαντες, φησὶ, τὴν περὶ σοῦ ἀγγελίαν, πῶς συνετρίβης, καὶ τί πέπονθας, ἀναμνησθέντες τῶν παρὰ σοῦ εἰς αὐτοὺς γενομένων, κροτήσουσι χεῖρας ἐπὶ σέ, εὐφραίνόμενοι τῇ σῇ κακίᾳ. Καὶ γὰρ ἡ κακία σου ἐπὶ πάντας ἦλθε, καὶ πάντες ἐθλίβεις· οὐ κατὰ τόνδε, ἢ τόνδε

A lex et doctrinae verbum, tum nos in soporem etiam delabi facit Assyrius ille, quem regnum nostrum strenuum efficit, cum servus sit atque desertor.

Abiti populus tuus super montes, et non erat qui exciperet. Principibus et satrapis pereuntibus, reliquus populus ad fugam conversus, super montes cucurrit, nec erat qui remoreretur eos, vel sistere eos gradum, ne porro fugerent, faceret: cæterum semper ulterius fugiebant: vel, non erat qui eos a fuga colligeret susciperetque. Sic enim reliqui interpretati sunt. Populus etiam Hebræorum, ad montes, mentales leras continentes procurrens, non invenit qui recipiat eum, vel errorem ejus sistat. Qui enim recipiat eum, cum dixerit: Repellam te, ne fungaris sacerdotio mihi? Deinde peccator ubi ascenderit ad montes arrogantiae, elationisve, eoque pervenerit, ut sese ne peccare quidem existimet, non habet qui ipsum resipiscentem suscipiat (quomodo enim resipiscat, quomodo meliorem animi sententiam induat, qui fastu, intumescenteque cordis elatione, perinde

VERS. 19. Non est sanatio contritioni tuae, ardebat plaga tua. Per metaphoram, ab excelso admodum loco decidentium, et contritorum, ideoque immodicabiliter æstuantium, hæc sunt dicta. Decidisti enim, inquit, et tu ab ingenti altitudine prioris potentiae tuae et gloriae: collisique sunt et contriti, commodissima tua, reges dico et satrapæ: plaga et vulnus tuum inflammatum est, tumorem ingentem præ se ferens, et incensionem ab materie multa. Quanto enim opulentior fuisti, tanto nunc inflammatio æstusque doloris vehementior: quocirca non est sanitas, neque curatio porro, neque quisquam de tua tam adversa fortuna conquerens tui miserebitur, neque priorem celebritatem et fortitudinem recuperabis. Synagoga etiam contrita, templo et urbespoliata, nullam jam medicinam admittit: neque amplius denuo ad pristinum statum revocabitur, etiamsi errans, revocationem

Omnes qui audierint hanc de te famam, plaudent manibus super te. Quem enim non accessit afflictio tua semper? Audientes, inquit, quæ de te passim divulgantur, quomodo sis contrita, quidve sis perpressa, recordati mala, quæ abs te acceperint, plaudent manibus super te, gaudentes propter afflictionem tuam. Nam tua antehac malitia super omnes venit, neminemque non conturbasti. Non

33 Osee iv, 6.

Variae lectiones et notæ.

(74) Ὅν ἡ ἡμετέρα ῥαθυμία βασιλεῖα ποιεῖ, quem desidria nostra regem facit, Cod. Ven.

(75) Ἀλλὰ φλεγμαίνων, Cod. Ven.

(76) Ἐφλέγμανεν, Cod. Ven.

(77) Quibus propterea frangantur vel pedes, vel manus, vel caput, ideoque insanabili laborent æstu,

etc., Ex Cod. Ven. et Bav.

(78) Propterea curatio non est, neque recipieris, neque priorem celebritatem, etc. Sic habent græca verba.

(79) Legendum fortasse ἀνακληθῆσθαι vel ἐπανακληθῆσθαι.

hoc tantum, vel illo tempore, sed semper. Quanto A enim majore felicitate, lætioreque rerum successu fruebare, tanto acerbiorum et acriorem subditis tuis te exhibebas, iisque impendebas. Hæc omnes principes audientes, cogitemus Deum Judicem, nostri in subjectos nobis affectus dispositionisque, astare : velleque, ut nos mansueti simus erga obtemperantes nobis, ut adeo nihil asperi illis injungamus, quod vires illorum ferre nequeant : quin potius quando res tales aliis injungendas, etiamsi ipsis impossibiles sint, dixerimus illis congruere, metuamus Dei longanimitatem. Nec enim quod sibi talia placeant, conticescit, verum ut sinat nos ostendere, adeoque proferre in medium nostram voluntatem atque consilium. Hinc est maxime trepidandum, ut ne plaga incurabili percussa, velut Ninevi, discamus ipsi 250 a nobis quantum sit malum, amarulentia, severitasque, ac multos deinde sortiamur, afflictionibus nostris sese oblectantes, quos nos prosperitatis nostræ temporibus nunquam non cruciantes, ceu divini iudicii oblii, decipiebamur : cum tamen iudicium illud Dei perpetuo excubias agens, dormitet quidam propter bonitatem ac mansuetudinem suam. Atqui bene dirigat, bonaque et mansueta reddat, cunctorum principum et magistratum corda, bonus Dominus, donetque ipsis hic per mansuetudinem gubernare sibi concedit, ut hic ejus frequentes bonitate, nulla juxta amaritudine degustata, posthac celestibus e dulcibus deliciis percipiant, qui est ipse dulcedo, totiusque desiderium, resque fidei libus unice expetenda, cui gloria una cum Patre, et sancto Spiritu in sæcula sæculorum. Amen.

Naum, si quispiam interpretetur, valet consolatio- C nem. Hic oriundus erat ab Helcasai trans Jordanem ad Bigabri, ex tribu Simeon. Post Jonam hic vates signum dedit, ab aquis dulcibus et igni interituram urbem Ninevi, quod et contigit. Ambiens enim ipsam palus, motu quodam eam demersit. Ignis item e deserto adveniens, altiore ejus partem incendit. Mortuus est autem in pace, in terra sua.

Variae lectiones et notæ.

(80) Καταπράων, Cod. Ven. Sed legendum fortasse κατά νόον, ut sensus sit : *Maxime vero cum ad voluntatem nostram res fluunt, timeamus iudicis*

longanimitatem.

(81) Καταστροφώσωμεν, Cod. Vem.

(82) Βιγαρί, Bigari, Cod. Ven.

τὸν καιρὸν, ἀλλὰ διὰ παντός. Ὅσῳ γὰρ εὐημέρεις καὶ εὐτύχεις, τοσοῦτε σφοδρότερον καὶ πικρότερον τοῖς ὑπὸ χεῖρα ἐπέχεις. Ταῦτα πάντες ἀρχόντες ἀκούοντες, ἐννοοῦμεν, ὅτι κριτὴς τῆς ἡμετέρας πρὸς τοὺς ἀρχομένους διαθέσεως ἐφέστηκεν ὁ Θεός, καὶ βούλεται ἡμᾶς πράξεις εἶναι τοῖς ὑπηκόοις, μὴ ἐν πικρῶν ἐπιτάττοντας, καὶ τὴν αὐτῶν ὑπερβαῖνον δύναμιν· καὶ μᾶλλον. ὅτε κατὰ νόον (80) ἡμῖν τὰ πράγματα φέρεται, φοβώμεθα τὸ τοῦ Κριτοῦ μακροθυμον. Οὐ γὰρ ὡς ἀρεσκόμενος σιωπῇ, ἀλλ' ἐὼν ἡμᾶς δὴν δεῖξαι τὴν ἡμετέραν προαίρεσιν, ὃ μάλιστα φοβητέον, ἵνα μὴ πληγὴν πληγέντες ἀνίστον, ὡς ἡ Νινευί, μάθωμέν τε αὐτοὶ ἀφ' ἑαυτῶν, ὅσον κακὸν ἐστὶν ἡ πικρία, καὶ πολλοὺς ὕστερον σχῶμεν τοὺς ἐφηδομένους ταῖς ἡμετέραις κακώσεσιν, οὓς ἡμεῖς ἐν τοῖς τῆς εὐτυχίας καιροῖς διὰ παντός θλίβοντες, ὡς τὴν θείαν κρίσιν λαθόντες ἡπατώμεθα, ἢ ἀεὶ γρηγοροῦσα, νυττάζει διὰ τὴν χρηστότητα. Ἄλλ' ἀγαθύναι τὰς πάντων ἀρχόντων καρδίας ὁ ἀγαθὸς Κύριος, καὶ ὅψῃ αὐτοῖς ἐν χρηστότητι διεξάγει τοὺς πιστευθέντας αὐτοῖς, ἵνα καὶ ἐνταῦθα τῆς αὐτοῦ χρηστότητος ἀπολαύσαντες, καὶ μηδενὸς τῶν πικραίνοντων γευσάμενοι, ἔτι καὶ τῆς ἐν οὐρανῷ γλυκύτητος καταστροφώσωμεν (81), ὅς ἐστι γλυκασμός καὶ ὅλος ἐπιθυμία· ὃ ἡ δόξα σὺν τῷ Πατρὶ, καὶ ἀγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ναοὺμ ἐρμηνεύεται παράκλησις. Οὗτος ἦν ἀπὸ Ἑλκασαί, πέραν τοῦ Ἰορδάνου, εἰς Βιγαρί (82), ἐκ φυλῆς Συμεὼν. Οὗτος μετὰ τὸν Ἰωνᾶν τέρας ἰδὼν, ὅτι ἀπὸ ὕδατων γλυκέων καὶ πυρὸς ἀπολείπεται Νινευί, ὃ καὶ γέγονεν. Ἢ γὰρ περιέχουσα αὐτὴν λίμνη, κατέκλυσεν αὐτὴν ἐν σεισμῷ, καὶ πῦρ ἐκ τῆς ἐρήμου ἐπέλθον, τὸ ὑψηλότερον αὐτῆς μέρος ἐνέπρησεν. Ἀπέθανε δὲ ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΜΙΧΑΙΑΝ.

EJUSDEM

THEOPHYLACTI

ARCHIEPISCOPI BULGARIE

EXPOSITIO IN MICHÆAM PROPHE TAM.

Cum Latina interpretatione notisque Antonii Bongiovanni.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

A

251 ARGUMENTUM.

Σκοπὸς μὲν εἰς πᾶσι τοῖς θεοῖς προφῆταις, ἡ βελτίωσις τῶν ἀκρατῶν, πρὸς τε θεογνωσίαν ἐδηγουμένων, καὶ πρὸς βίον σπουδαῖον. Πολλοὶ δὲ γεγονάσιν οἱ προφῆται, καὶ συνεχρόνισαν δὲ ἀλλήλοις τινὲς, οὐ περιττῶς, οὐδὲ μάτην· ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ διὰ πλειόνων στομάτων προσμαρτυρουμένου τὸν λαόν, ὥς εἰ μὴ ἀποσταίεν τῶν εἰδώλων, καὶ βιοῦν ὀρθῶς ἔλαιντο, αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἐπισπάσσονται τὰ κακὰ, καὶ ἀναίτιος αὐτὸς ἔσται. Ἵνα οὖν τοὺς τοσοῦτους κήρυκας καταιδεσθῶσι, τὰ σκυθρωπὰ καὶ φοβερὰ προαγγέλλοντας, καὶ διὰ τούτων ἐκφοβούμεντας, καὶ ἀπέσχωνται τῆς πονηρᾶς συνθηλαίας οἱ τῶς ἀνάλητοι, καὶ πεπωρωμένοι, τοῦτου ἐνεκεν ἀποστέλλει πολλοὺς προφῆτας. Οὕτω ποιῶσι καὶ λατροὶ, τις χαλεπώτερα νοσοῦσι διὰ πλειόνων βοηθοῦντας φαρμάκων· οὕτω καὶ τοῖς παιδοῖς πολλοὺς ἐπιστῶμεν παιδευτὰς καὶ νοθετητὰς. Καὶ ὁ ἀνὰ χεῖρας ἡμῶν τοῖνον ἅγιος Μιχαῖας προφῆτης ἀπίσταται ταῖς τε τὴν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦσαις δυοὶ φυλαῖς, καὶ ταῖς ἐν Σαμαρείᾳ δέκα, αἰτῶμενος ταῦτα, ἃ καὶ Ἰωὴλ, καὶ Ἀμώς, καὶ Ὡσηέ· καὶ γὰρ σχεδόν τι σύγχρονος ἦν, εἰ καὶ σμικρῷ τινι προὔλαβον ἑκαῖνοι, ἐν τῇ Ὀρίῳ βασιλεῖς τῆς προφητείας ἀρξάμενοι. Ὀρίας δὲ πατήρ ἦν τοῦ Ἰωάθαμ, ἐφ' οὗ προφητεύει ὁ Μιχαῖας οὗτος. Προσημαίνει δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν, πῇ μὲν συνασκασμένως, πῇ δὲ καὶ ἀπευλότερον· οἰκοδομεῖ δὲ καὶ πρὸς ἠθικὴν πολιτείαν. Ζητήσεις δὲ, εἰ οὗτος ἦν Μιχαῖας ὁ προφητεύσας τῷ Ἀχαάβ τὰ συμβησόμενα αὐτῷ κακὰ, καὶ πᾶσι τοῖς ἐπὶ σιαχόνα ὑπὸ τοῦ προφήτου Σαδακίου. Εἰ γὰρ αὐτός ἐκεῖνος ἦν, πῶς ἐπὶ Ἰωάθαμ γέγραπται προφητεύειν; πολλοὶς γὰρ ἔτεσιν ὑστερὶς ἔστιν Ἰωάθαμ

B

Unum divi prophetæ omnes finem spectant, auditorum emendationem, qua sit, ut hi Dei cognitione perfusi, ad bonam honestamque vitam ducantur. Multi vero fuere divini vates, et ex his nonnulli floruerunt iisdem temporibus, idque non ab re neque frustra; quippe Deus horum multiplici ore futurum prædixit, ut, ni relicto idolorum cultu, pie recteque illi viverent, calamitates in semetipsos arcescerent, testatus se harum calamitatum minime fore auctorem. Ut ergo tam multos reformidarent præcones, acerbis et horrenda prænuntiantes, incutientesque propterea metum atque terrorem; simul ut a prava consuetudine desisterent, qui ad ea usque tempora stupidi fuerant et obduracy: propterea complures misit vates. Ita faciunt et medici, qui graviore morbo laborantibus, plura per medicamenta optulari conantur. Ita et pueris præficere solemus multos præceptores, rectoresque multos. Itaque et qui præ manibus nobis est sanctus Michæas vates, missus est duabus Hierusalem habitantibus tribubus, decemque reliquis, quæ Samariæ debebant, ut ea crimineretur, quæ ei Joel, et Amos, et Oseas reprehenderant. Eodem enim fere tempore vixit; fere, inquam; nam id prædictum Michæam præcesserunt, cum sub Ozia variis hæc cõperint. Ozias vero pater erat Joatham, quo rerum potiente, oracula sua edidit noster hic vates Michæas. Hic itaque prædicat futurum Salvatoris adventum, modo subobscuris, modo periphrasis verbis, idemque simul ad morum disciplinam instituit. Querens, num hic sit idem ille Michæas, qui futuras Achabo

C

calamitates denuntiavit, cui propterea in genas A τοῦ Ἀχαάβ. Ἡ οὖν οὐχ ὁ αὐτός ἐστιν, ἢ ὁ αὐτός μὲν, ἔπειτα καὶ τῷ Κύριου Ἐπιφανίῳ τοῦτο δοκεῖ, ἐμμελέστατα τοῖς τῶν Ἑβραίων, ἐξ ὧν καὶ ἔφυ, ἐμμελετήσαντι· ἀγράφως δὲ πρότερον προφητεύσας ἐπὶ Ἀχαάβ, ὕστερον ἔγγραφον προφητείαν ἐπὶ Ἰωάθαμ ποιῆσθαι ἤρξατο ὥστε κατὰ τὸ ἔγγραψας προφητεύσαι, ὕστερίζειν τοῦτον τῶν ῥηθέντων προφητῶν, οὐχ ἀπλῶς κατὰ τὴν τῆς ζωῆς χρόνον.

deinde vero sub Joatham imperio scriptis oracula sua tradiderit. Quare si spectetur tempus, quo scriptis consignata oracula hæc edita sunt, posterior profecto est Michæas vatibus superius commemoratis; non item, si simpliciter vite tempus consideretur.

253 CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. Verbum Domini, quod factum est ad Michæam. Attentum reddit auditorem, quasi dicat: B Ne putes meum hunc sermonem esse, sed supremi rerum omnium Domini. Quam oī rem attendere te diligenter oportet, animumque ad audendum adjicere. Dominus est, qui loquitur, qui se verbaque sua contemnentem punire potest. Si autem Dominus Spiritus est; vide, quemadmodum propheta nos ad ea quæ mox dicuntur, spiritali quadam ratione percipienda cohortetur. Ne litteram attendas, ait; sed tanquam a divino Spiritu prolatum sermonem excipias ea, quæ dicenda sunt, in concisum sermonem redacta, de quo Isaias: *Sermonem brevium faciet Dominus. Si enim corde crederis, et ore fatearis Dominum Jesum, salvus eris*⁴⁰. Quoniam autem Michæas idem sonat, atque *humiliatio, vel humiliatus*, consideres oportet, hoc loco significari Dei Verbum, quod natum est ex muliere, cujus anima Dominum magnificat, quia respexit humilitatem ancillæ suæ⁴¹ (quæ verba non hæc modo mulier dicit, sed universi humani generis natura) et deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles⁴². Quandoquidem autem cor contritum et humiliatum Deus non despicit⁴³, et ad omnes qui sese humiliant, sit Dei verbum, quo sua eis gratia donat, tum sapientia et intelligentia mentem replet, simulque iis revelat, quæ prudentibus atque sapientibus celata esse voluit. Si corpus tuum humiliasti per virtutis exercitationem, illud castigans redigensque in servitūtem; excipe et verbum, quod contemplatis mentis est. Obeso enim et effeminato qui et cum vivit mortuus est, haud sit tale verbum.

Filium Morathi. Alii Hebraici textus interpretes, cum *Morathitem* reddiderint, innuere volunt, non hominem eo nomine prophetæ patrem nobis intelligendum esse, sed locum, unde propheta ipse suam traxit originem.

In diebus Joatham, et Achaz, et Ezechie. Haud frustra recenset Michæas reges, quorum sub im-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγένετο πρὸς Μιχαήλ. Εἰ προσοχὴν ἐπιστρέφει τὸν ἀκροατὴν, μονοουχὶ τοῦτο λέγων· Μὴ οἰσθῇς ἐμοῦ τὴν λόγον εἶναι, ἀλλὰ τοῦ πάντων Κυρίου. Ὡστε δεῖ σε νήφειν, καὶ προσετικώτερον ἀκούειν. Κύριός ἐστιν, ἐξουσίαν ἔχων, δυνάμενος κολάζειν τὴν καταπρηνήτην. Εἰ δὲ ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν, ὅρα, ὅτι διεγείρει ἡμᾶς πνευματικῶς ἀκούειν τῶν μελλόντων λεχθῆναι. Μὴ ἐναπαμείνης, φησὶ, τῷ γράμματι, ἀλλ' ὡς Πνεύματος λόγον ἐκδέχου τὰ ῥηθησάμενα, εἰς ἓνα λόγον τὰ πάντα συγκεφαλαιούμενα, περὶ οὗ καὶ Ἠσαΐας εἶπεν, ὅτι Λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ γῆς. — Ἐὰν γὰρ πιστεύσῃς τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐμολογήσῃς ἐν τῷ στόματι, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς, σωθήσῃ. Ἐπει δὲ Μιχαήλ ἐρμηνεύεται ταπεινωσίς, ἢ ταπεινωμένος· νύκει τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐνταῦθα δηλούμενον, τὸν γενόμενον ἐκ γυναικὸς, ἢ ἡ ψυχὴ μεγαλύνει τὸν Κύριον, ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν τῆς δουλίας αὐτοῦ, αὐτῆς τε ταύτης τῆς ταῦτα λεγούσης, καὶ ἀπλῶς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ ὅτι καθέλει δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψους ταπεινούς· ἐπεὶ δὲ [f. ἐπειδὴ] καρδίαν συντετμημένην καὶ ταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενεῖ, καὶ πρὸς πάντα ταπεινωμένον ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ γίνεται, διδοὺς αὐτῷ χάριν, καὶ σοφίαν, καὶ συνετίζων (85), καὶ ἀποκαλύπτων αὐτῷ, ὃ ἀπέκρυψεν ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν. Εἰ δὲ καὶ διὰ τῆς πρακτικῆς ἐταπεινωτά σου τὸ σῶμα, ὑπωπιάσας αὐτὸ καὶ δουλαγωγήσας, προσδίχου καὶ τὸν λόγον τὸν τῆς θεωρητικῆς. Πρὸς γὰρ τὸν εὐσωματούμενον καὶ σπαταλῶντα, ὃ καὶ ζῶν τέθηκεν, οὐκ ἂν ὁ τοιοῦτος λόγος γένοιτο.

Τὸν τοῦ Μωραθί. Οἱ ἄλλοι ἐρμηνεύονται τῇ Ἑβραϊκῇ· ἐκδόσεως, τὸν Μωραθίην· εἰπόντες, διδάσκειν ἡμῖν νοεῖν, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ἦν ὁ Μωραθί, πατήρ τοῦ προφήτου, ἀλλ' ὁ τόπος, ἐξ οὗ ὤρμητο.

Ἐν ἡμέραις Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχαάβ, καὶ Ἐζεκίου. Οὐ γάρ τιν' ἀπρηθμήθησαν οἱ βασιλεῖς, ἐφ' ὧν προ-

⁴⁰ Isa. x, 23; Rom. x, 9. ⁴¹ Luc. i, 46, 47. ⁴² Ibid. 52. ⁴³ Psal. i, 19.

Variæ lectiones et notæ.

(82*) Præter Epiphanium in eadem opinione sunt et Athanasius in Synopsi, et Eusebius in Chron. et alii complures.

(85) Καὶ συνετῶν· εἰ δὲ καὶ διὰ τῆς πρακτικῆς. x. τ. λ. Cod. Bav.

φητεῖς Μιχαίας, ἀλλ' ἐπειδὴ πόλεμοι μεγάλοι κατὰ Α τοὺς καιροὺς τούτων ἐγένοντο. Καὶ γὰρ ἐπὶ Ἰωάθαμ, ἐστράτευσεν κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ Φοκεὺς υἱὸς Ῥομελίου, καὶ Ῥαασσών, βασιλεὺς Συρίας· εἶτα ἀποθανόντος, ἐβασίλευσεν Ἀχαζ, δς, ἐπιμένοντος ἐστὶ τοῦ πολέμου, τὸν Ἀσσύριον διὰ χρημάτων σύμμαχον ποιησάμενος, καθεῖλε τὸν Ῥαασσών. Ἀπὸ τοῦτου δὲ βασιλευσάντων ἐν Σαμαρείᾳ δυσσεβῶν βασιλέων, οἱ Ἀσσύριοι ἐπελθόντες· οὐκ ὀλίγα κακὰ ταῖς δέκα φυλαῖς ἐπεδείξαντο. Μνημονεύει δὲ καὶ Ἐζεκιῶν, διὰ τὸ ἐπὶ Σαναχρηῖμ θαῦμα. Εἰκότως οὖν ἐπεμνήσθη τῶν βασιλέων τούτων. Τὰ γὰρ ἐν τοῖς τούτων χρόνοις γεννυόμενα, ἐπὶ ταῖς δέκα φυλαῖς, καὶ ταῖς δυοῖ, προλέγει. Ἀκούε δὲ καὶ τῶν ἐξῆς·

Περὶ ὧν εἶδε περὶ Σαμαρείας καὶ Ἱερουσαλὴμ. Τεθίσταται γὰρ, ὡς ἐν ὁράσει τὰ ἐσόμενα καὶ ἐκδησόμενα οὐ μόνον ἔγνω, ἀλλὰ καὶ ὡς ἦδη παρόντα εἶδεν. Ἵνα οὖν μὴ ἐκδῶσι, διὰ τοῦτο ὁ λόγος τε τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν προφήτην ἐγένετο, καὶ ὁ προφήτης τοῦτον διαγγέλλει τοῖς ταῦτα πεισομένοις, εἰ μὴ βελτιωθῶσι. Ἵσθι μέντοι, ὡς τὰ πάλαι τῶν λεγομένων, εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀποβλέπει.

Ἀκούσατε, λαοὶ πάντες. Ἐπεὶ περὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ Σαμαρείας προφητεύει, εἰκότως οὐχ ἓνα καλεῖ λαὸν πρὸς τὴν ἀκρόασιν, ἀλλὰ λαοὺς, τοὺς τῶν δύο φημι βασιλείων. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἀκούσαι δύο σημαίνει παρὰ τῇ Γραφῇ, τό τε ἀπλῶς ἐνωτίσασθαι, καὶ τὸ ὑπακούσαι· ἐνταῦθα ἀπαιτεῖ τοὺς λαοὺς, μὴ ἀπλῶς ἀκούσαι, ἀλλὰ ὑπακούσαι καὶ προσχεῖν τοῖς λεγομένοις. Ἐπάγει οὖν·

Καὶ προσεχέτω ἡ γῆ, καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτῇ. Ἡ γῆ τε τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Σαμαρείας. Σαφέστερον δὲ ποιῶν τὸν λόγον, εἶπε· *Πάντες οἱ ἐν αὐτῇ*· οὐ γὰρ δὴ τὸ στοιχεῖον ἡ γῆ προσέχειν ἐμελλεν. Ἰσως δὲ τις ἐπὶ τὸ φοβερώτερον ἐξάγεσθαι τὸν λόγον ὑπὸ τοῦ προφήτου ἔρει. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ἡ γῆ καταφθαρήσεται, πυρπολουμένη ὑπὸ τῶν πολεμίων, καὶ τοὺς καρποὺς θηρομένη· καὶ ταύτην ἐπὶ τὸ προσέχειν καλεῖ. Ἔστι δὲ καὶ προφητικὸν ἰδίωμα, τὰ στοιχεῖα μάρτυρας καλεῖν. Ἀκούε, οὐρανέ· καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ, ὡς φησιν Ἠσαίας· καὶ αὐτὸς δὲ οὗτος, ἐν τοῖς ἐξῆς, τὰ δρῆ εἰς κρίσιν καλεῖ. Τοῦτο δὲ ποιοῦσιν οἱ προφῆται, ἐντρέποντες τοὺς ἐμψύχους καὶ λογικούς. Καὶ νῦν οὖν τὴν γῆν προτρέπεται προσέχειν πρότερον, εἶτα τοὺς ἐν αὐτῇ, δεικνύων, ὅτι δι' αὐτοὺς ἐπεμνήσθη ὅλως τῆς γῆς,

11-12 Isa. 1, 2.

Variae lectiones et notæ.

(84) Si mala hæc tanquam præsentia propheta prævidebat, ut ais, Theophylacte, qui fieri poterat, ut non evenirent? et si fieri non poterat, ut non evenirent, quomodo Deus per vatem ea minuitur, ut ne evenirent? Hæc facile conciliari poterunt, si

perio vaticinatus est. sed hoc ideo facit, quod istorum regum temporibus bella magna contigerunt. Etenim, imperante Joatham, exercitum in Hierusalem duxerunt Phocæe, filius Rhomelii, et Raasson, rex Syriæ: mortuo autem Joatham, imperium occcepit Achaz, qui, vigente adhuc bello, foedere per pecuniam cum Assyriis inito, vicit debellavitque Raasson. Deinde cum Samariæ dominarentur impii quidam reges, Assyrii, impetu facto, non pauca mala decem 254 tribubus intulerunt. Mentionem autem Ezechiæ facit, ejus prodigii causa, quod in Senacherim patratum fuisse constat. Merito ergo mentio sit istorum regum; siquidem prænuntiat vates, quæ horum temporibus eventura erant decem simul et duabus reliquis tribubus.

B Audi vero et quæ sequuntur.

De quibus vidit de Samaria, et de Jerusalem. Ob oculos enim quodammodo habebat futura mala et quæ eventura erant, non modo vates novit, sed quasi præsentia perspexit (84). Ne igitur hæc evenirent, idcirco sermo Domini factus est ad prophetam. Atque hic sermonem ipsum prædicat iis, qui prædicta mala passuri erant, ut se emendarent, et ad bonam frugem redigerentur. Scito vero, quæ dicenda sunt, majori ex parte ad Jerusalem pertinere.

VERS. 2. *Audite, populi omnes.* Quoniam de Jerusalem atque Samaria vaticinatur; merito non unum ad audiendum vocat populum, sed duos, unius scilicet et alterius regni. Quoniam autem audire duo in sacra Scriptura significat, aurem scilicet præbere simpliciter, et dictis audientes esse, populos hoc loco vates hortatur, non ut simpliciter audiant, sed ut verba diligenter attendant, eisque prompte obsequantur. Subjicit ergo:

Auscultet terra, et omnes qui sunt in ea. Terra scilicet Jerusalem et Samariæ, quod ut planius dicat, subjicit, *et omnes qui in ea sunt.* Non enim auditura erat terra, quatenus elementum. Fortasse vero quispiam hæc prophetæ verba, quo majorem hominibus terrorem incutiant, ita intelligenda putabit. Cum enim futurum esset, ut hostili manu depopulatis agris, igne terra devastaretur; merito vates et hanc ad audiendum vocat. In more autem apud sacros vates positum est, ut testes appellent vel ipsamet elementa, quemadmodum Isaïas: *Audi, cælum, et auribus percipe, terra* 11-12; et infra idem hic montes ad judicium vocat. Id autem divini vates faciunt, ut anima et ratione preditos homines incitent. Itaque et in præsentia Michæas ad audiendum hortatur primum terram, deinde eos qui

notemus ejusmodi sententiæ, quæ supplicium minuetur, tantam subesse conditionem, supplicium certo futurum, si suorum homines poeniteat peccatorum.

in ipsa sunt, ostendens ipsorum causa terræ mentionem fieri, quo ipsum veriti, enuntianda verba diligenter attendant.

Et erit Dominus Deus vobis in testimonium, Dominus ex domo sancta sua. Animadvertat, ait, unusquisque vestrum, testari hæc non me Michæam, hominem vobis omnino similem, sed ipsum Dominum, qui ex domo sancta, scilicet templo, testimonium hoc perhibet. Attentas ergo aures adhibeatis oportet: etenim Dominus est, qui loquitur, et oracula ex domo illa profert, quam vos redificastis, in qua debitum ei honorem tribuere jussi estis, ex qua domo prophetas semper affatur. Sin autem et cælum Dei domum intelligas, multo magis **255** hoc fide dignum sermonem facit. Non enim a terra clamat qui loquitur, sed ab supernis regionibus, utpote Deus verax. Quoniam autem et de Christo magna quædam mysteria continet vaticinium: propterea convocat non homines modo, qui in lege sancti, eos populos appellando, quod et proselyti ingenuis Judæis accenseantur; sed etiam omnem terram, in quam exiit bonus apostolicæ prædicationis ⁴⁴. ut impleretur universa terra cognitione Domini. In testimonium autem factus est unigenitus Dominus ac Deus, ut in Evangelio testatum ipse nobis reliquit, tradens modum quo salvari nos oporteat, et ut præclarum opportunis temporibus idem ille sub Pontio Pilato testimonium perhibuit. Utrumque autem hoc ex carne, quæ domus est ipsius sancta. Nisi enim carnem assumpsisset, neque Evangelium nobis attulisset, neque pro nobis passus esset. Audiant ergo verba quæ mox dicentur, quotquot in Ecclesia, Christi scilicet regno, sunt fideles et electi populi; et quotquot terra ipsius propria facti sunt, diligenter attendant testimonium hoc, quod ex domo sua sancta, suo scilicet propheta, Dominus perhibet. Domus quippe Dei sunt sancti.

Vers. 3. Ecce enim Dominus egreditur de loco suo. Vocabulum διότι, vel pro δτι sumendum, ut narrandi vim habeat, quasi vates dicat: Audite, Dominus advenit: vel id ipsum causam continet, perinde quasi diceret: Diligenter attendite, quia non parvi momenti res sunt, nec ejusmodi, quæ deaspectui haberi debeant, sed Dominus e loco suo egreditur. Status autem ac motus proprie Deo non conveniunt; sed hæc de ipso dicuntur per verborum quamdam immutationem atque translationem, quomodo et hoc loco Deum egredi propheta dicit, hoc est, ab longanimitate et patientia excedere. Qui enim jamdiu patiens est, ait, nunc commotus est

Vers. 3, 4. Et ascendet super excelsa terræ, et commovebuntur montes subter eum. Conculcabit, inquit, viros dignitate præstantes, vel ipsos etiam

Καὶ ἔστω Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῖν εἰς μαρτύριον, Κύριος ἐξ οἴκου ἀγίου αὐτοῦ. Λογίζεσθω, φησὶν. ἕκαστος ὑμῶν, ὡς οὐκ ἐγὼ ὁ Μιχαίας, ὁ ὁμοίως ὑμῖν ἀνθρώπος, μαρτύρομαι ὑμῖν τοὺς λόγους· τοῦτου· ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος διαμαρτύρεται ὑμῖν ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ ἁγίου, ἦτοι τοῦ ναοῦ, τὴν διαμαρτυρίαν (85) ταύτην ποιούμενος. Ὡστε ἄξιον ὑμᾶς προσέχειν· καὶ Κύριος γὰρ ἐστὶν ὁ λαλῶν· ἐκ τοῦ οἴκου λέγει, ὃν ὑμεῖς ἀνηγεῖρατε, ἐν ᾧ τιμᾶν αὐτῷ προσετάγηται, ἐξ οὗ οἴκου δὲ πρὸς προφήτας λαλεῖ. Εἰ δὲ καὶ οἶκον νοήσης τὸν οὐρανόν, πολλῶν μᾶλλον ἀξιόπιστον τοῦτο τὸν λόγον ποιεῖ. Οὐ γὰρ ἀπὸ γῆς φωνεῖ ὁ λέγων, ἀλλ' ἀνωθεν ὡς Θεὸς ἀληθινός. Ἐπεὶ δὲ καὶ περὶ Χριστοῦ μεγάλα τινὰ ἡ προφητεία περιέχει μυστήρια, διὰ τοῦτο συγκαλεῖ, οὐχὶ μόνους τοὺς ἐν τῷ νόμῳ, οὐδ' λαοὺς ἐνομέαζαι, διὰ τὴν καὶ προσηλύτους τοῖς εὐγενοῦσιν Ἰουδαίοις συντελεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ πάντας τὴν γῆν, εἰς ἣν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, ἵνα πλησθῇ ἡ σύμπασα γῆ τοῦ γινῶναι τὸν Κύριον. Εἰς μαρτυρίαν δὲ γέγονεν ὁ μονογενὴς Κύριος καὶ Θεός, καθὼς διαμαρτύρατο διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, πῶς δὲ ἐσθῆναι, καὶ καθὼς ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν καιροῦς ἰδίοις. Ἀμφω δὲ ταῦτα ἐκ τῆς σαρκὸς, ἥτις οἶκος ἅγιος αὐτοῦ. Εἰ γὰρ μὴ ἐσαρκώθη, οὐτ' ἂν εὐηγγελίσατο (86), οὐτ' ἂν ἐπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ τῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ πιστῶν ὅσοι λαοὶ εἰσὶν ἐκκλητοί, δηλαδὴ ὑπὸ τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ὄντες, ἀκούεσθαι τὰ λεγόμενα· καὶ ὅσοι δὲ γῇ αὐτόχρομα γέγονασιν, προσεχέτωσαν τῇ διαμαρτυρίᾳ ταύτῃ, ἣν ποιεῖται ὁ Κύριος ἐκ τοῦ ἁγίου οἴκου αὐτοῦ, τοῦτο ἐστὶ, τοῦ προφήτου. Οἶκος γὰρ τοῦ Θεοῦ οἱ ἅγιοι.

Διότι ἰδοὺ Κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. Τὸ, διότι, ἡ ἀφηγηματικὴν λάβε, ἀντὶ τοῦ, ὅτι, ὡς ἀνελὲν λέγοντος τοῦ προφήτου· Ἀκούσατε, ὅτι ἐκπορεύεται Κύριος· ἡ αὐτὸ τοῦτο αἰτιολογικόν, ὁλον ἐκ τοῦτο λέγοντος· Προσέχετε, διότι οὐ μικρὰ τινα γίνεσθαι, καὶ εἰς καταφρονεῖσθαι, ἀλλ' ὁ Κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. Κυρίως μὲν οὖν ἐπὶ Θεοῦ οὕτως στάσις, οὕτως κίνησις· κατὰ μεταφορὰν δὲ καὶ τροπὴν ταῦτα λέγεται ἐπ' αὐτοῦ· ὥστε καὶ νῦν ἐκπορεύσιν λέγει τὴν ἐκ μεκροθυμίας καὶ ἡρεμίας κίνησιν. Ὁ γὰρ πάλας, φησὶ, μακροθυμῶν, νῦν κίνηται κατὰ τῶν προσεκκρουμένων αὐτῷ. ἀδversus eos qui ipsum læserunt.

Καὶ ἐπιθήσονται ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς γῆς, καὶ σαλευθήσονται τὰ ὄρη ὑποκάτωθεν αὐτοῦ. Καταπατήσιν, φησὶ, τοὺς ὑπερέχοντας, ἡ κατ' αὐτοὺς βεβλη-

⁴⁴ Rom. x, 18.

Variae lectiones et notæ.

(85) Ἦτοι τὴν διαμαρτυρίαν, Cod. Ven.

(86) Verba, οὐτ' ἂν εὐηγγελίσατο, adjecimus ex Cod. Ven.

ωντας ἐν τῇ Σαμαρείᾳ καὶ Ἱερουσαλὴμ· καὶ τοὺς ἐν Ἀ
ἐξιώμασιν ὑπεραίροντας, καὶ ὡς ὄρη ὑπερανεστηκό-
τας, μετασάλευσαι καὶ μετακινήσει ἀπὸ τῆς νῦν προσ-
οῦσης αὐτοῖς δόξης.

Καὶ αἱ κοιλάδες ταχίσονται, ὥσει κηρὸς (87)
ἀπὸ προσώπου πυρός. Κοιλὰς τοὺς ταπεινοὺς
τοῦ λαοῦ ὀνομάζει, τοὺς ὑποκειμένους τοῖς ὑψηλοῖς
καὶ ὄρχουσιν, ὥσπερ αἱ κοιλάδες τοῖς ὄρεσι. Καὶ
αὗτοι οὖν, φησί, εἰ καὶ σκληροὶ τῶς εἰσὶ, καὶ πρὸς
τὸ ὑπαίκειν Θεῷ ἀνένδοτοι, ὅμως ὥσει κηρὸς ταχί-
σονται ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Κυρίου, διὰ τὴν πυρὸς
κατακλιμπρώσης αὐτούς.

Καὶ ὡς ὕδωρ καταφερόμενον ἐν καταβάσει. Τού-
τῃστιν, οὕτως ἐπὶ τὸ κάταντες χωρήσουσιν, ὥσπερ
ὕδωρ κατὰ πρηνούς φερόμενον· κατάβασιν μὲν γὰρ
ὀνομάζει τόπον τὸν κατωφερῆ. Ἡ δὲ ἐπὶ Περσῶν
καὶ Μήδων χώραν ἐξέως ἀποικισθήσονται, δίκην
ὑδατος καταφερομένου. Ἐξεπορεύθη καὶ ὁ μονογε-
νὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, τοῦ κόλπου τοῦ πατρι-
κοῦ, ἐπὶ τῆς γῆς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συν-
αναστραφεῖς, καὶ ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς γῆς, τῆς νομικῆς,
φημί, πολιτείας, διδάξει ἡμᾶς ὑψηλῶς ταύτην
μετιέναι, καὶ μὴ ταπεινῶς καὶ γηϊνῶς, θυσίαις
ἀνοήτοις, καὶ περιτομαῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις τοιοῦτο-
τρόποις προσέχοντας. Τὸ μὲν οὖν, Μὴ ἐπιορκήσης,
οἶόν τις γῆ ἐστὶ κάτω κείμενον· τὸ δὲ, Μὴ ὁμόσης
ὀλως, ὕψος γῆς, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Ἐσεῖσε καὶ
τὰ ὄρη ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σταυροῦ, ἥ καὶ τὰς ἀντι-
κειμένους δυνάμεις μετακίνησε τῆς καθ' ἡμῶν ἐξου-
σίας. Καὶ οἱ ὑποκείμενοι τοῖς πονηροῖς ὄρεσι τοῦ
C τοῦ, ὥσπερ κοιλάδες, καὶ πᾶσαν τὴν ἀπ' αὐτῶν
ἐπιβήσαν αὐτοῖς μοχθηρίαν ὑποδεχόμενοι Φαρι-
σαῖοι καὶ Γραμματεῖς, ἐτάκσαν ἀπὸ προσώπου
πυρός τῆς θεότητος αὐτοῦ. Ἀναστάντος γὰρ ὡς
Θεοῦ, τὰ διαβόλια αὐτῶν ἠφανίσθησαν, καὶ ὡς ὕδωρ
διεβρύχθησαν. Τὰ αὐτὰ καὶ Δαβὶδ περὶ τούτων δοκεῖ
λέγειν· Ἐξουδενωθήσονται ὥσει ὕδωρ διαπο-
ρευόμενον, ὥσει κηρὸς ταχέως, ἀνταναιρεθήσου-
νται. Νόει δὲ, ὅτι καὶ ὁ Κύριος ἐκπορεύεται (89) ἐκ
τοῦ τόπου αὐτοῦ, τούτέστι τοῦ οἴκειντος ὕψους, καὶ
ἡ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως γῆ καὶ ταπεινότης ὑψοῦ-
ται, καὶ τότε ἐπιβαίνει ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ αὐτῆς· εἰ μὴ
γὰρ καὶ ἐκεῖνος συγκαταβῇ, καὶ ἡμεῖς ἀνυψωθῶμεν,
ἀμικτος ἡ ἀγαθότης· καὶ τὸ φιλόφρων, ἀκοινώ-
νητον· καὶ μὴ εὐρίσκων ὑψηλὰ γῆς, οὐδὲ ἐπιβαίνει
D λοιπόν· τὰ γὰρ ὑψηλὰ δέχονται τὴν ἐπιβασιν αὐτοῦ.
Τότε δὲ καὶ τὰ ὄρη ἡμῶν σείονται, ὁ πλοῦτος, καὶ
ἡ δόξα, ἀδέδαια καὶ ἄστατα φαινόμενα ἡμῖν, ὅτε ἡ
θεία δόξα ἀποκαλυφθῇ, ἡ ὄντως βεβαία καὶ μόνιμος.
Καὶ γίνονται τῆνικαῦτα ὑποκάτω τοῦ Κυρίου, χρω-
μέων αὐτοῖς ἡμῶν καλῶς, καὶ κατὰ τὴν τοῦ Κυ-

Samarizæ et Jerusalem principes; et eos qui gradu
cæteris antestant, ac veluti montes supra reliquos
extolluntur, ea depellet detrudetque gloria qua
nunc ipsi gaudent.

Et valles tabescent, sicut cera a facie ignis. Val-
les appellat infimos homines, qui proceribus opti-
matibusque subsunt, uti valles montibus. Hi quo-
que, ait, etsi duro adhuc corde præditi, Deo parere
detrectent; attamen, uti cera liquescent, ira Domi-
ni instar ignis eos absument.

Et sicut aqua profluens in descensu. Præcipientes
videlicet ita ferentur, ut aqua 256 per declive. De-
scensum enim appellat declivem locum. Vel hoc ideo
dicit, quia celeriter, instar aquæ defluentis, in Per-
sæ Medorumque regionem Hebræi erant trans-
ferendi. Loco item suo, paterno scilicet sinu (88),
digressus est et unigenitus Filius, orbi terrarum
sese visendum præbens versansque cum homini-
bus, idemque conscendit altitudines terræ, legalis
videlicet provinciæ, quam nos obire docuit per
excelsa gradientes, non per ima atque depressa,
stultis victimis, circumcisionibus et aliis hujus-
modi utentes. Illud porro *Ne pejeret*, humilium cuiusdam
humo quodammodo consimile est; illud vero, *Ne
jures omnino*, et alia hujus generis, speciem quam-
dam excelsæ terræ præseferunt. Idem et montes
concussit, in die crucis, qua die nostrorum inimi-
corum opes attrivit, eosque sua dejecit in nos po-
testate atque dominatione. Et qui nefariis hisce
montibus, uti valles, subjiciuntur, et omnem inde
manantem improbitatem atque nequitiam excipiunt
Pharisæi et Scribæ, consumpti sunt igne divinita-
tis ipsius. Cum enim a mortuis utpote Deus surre-
xerit; evanuerunt ipsorum consilia, et quasi aqua
dillabi cœperunt. Eadem et David de his ipsis di-
cere videtur, *Ad nihilum redigentur, ut aqua decur-
rens, et uti cera liquefacta auferentur* 17. Consideres
item velim et Dominum descendere de loco suo,
sua videlicet celsitudine, atque hinc extolli (90)
humanæ naturæ limum et vilem ipsius pulverem,
et tum ipsum Dominum hujus terræ celsitudinem
ascendere. Nisi enim simul ipse descenderet, et
nos in sublime tolleremur: nullam aut copiam fa-
ceret bonitas, nullique se participandam præberet
clementia. Et si nullæ terræ celsitudines occurre-
rent, ascendere nunquam posset. Excelsa enim ex-
cipiunt ipsius ascensum. Tum quatiuntur et nostri
ipsorum montes, opes nimirum et gloria, quæ fluxæ
nobis videntur et instabiles, cum divina nobis gloria

17 Psal. xxxviii, 6.

Varie lectiones et notæ.

(87) Illud, ὥσει κηρὸς, deest in Cod. Ven.

(88) Ita tamen, ut paternum sinum non desere-
ret; non enim divinam naturam amisi, quæ as-
sumpsit humanam, ut adversus Eutychem Eccle-
sia Catholica docet.

(89) Ἐκπορεύεται, Cod. Bav.

(90) Humanæ scilicet Christi naturæ, quæ per-
sonæ Verbi conjuncta est, per quam conjunctio-
nem, quam hypostaticam theologi appellant, ef-
fectum est, ut Christus homo Deus vere diceretur,
quo nihil profecto sublimius excogitari potest.

patefit, quæ vere firma est! atque stabilis. Quæ quidem A patet, quæ vere firma est! atque stabilis. Quæ quidem tum Domini potestati subjiciuntur, cum nos iisdem, ut Dominus idem jubet, recte utimur; divitiis nimirum, pauperum necessitatibus opitulando; auctoritate et imperio, cum tenuioribus adversus potentiores insurgendo. Consumuntur item valles nostræ, pravæ scilicet cupiditates, quæ in se confluentia undique vitia suscipiunt; consumuntur, inquam, perinde ac si nostros ob oculos infernalis illius barathri ignis versaretur.

VERS. 5. *Propter impietatem Jacob omnia hæc et propter peccatum domus Israel.* Per hæc propheta nobis inquit, quæsuperius de montibus atque vallibus dixit, non ad inanima pertinere, sed ad homines, qui acerba quædam mala passuri erant. Quid enim **257** valde curarent ii, qui Samariæ impiam vitam degebant, et Hierusalem habitatores, qui nefaria facinora patrabant, quod montes quaterentur, vallesque tabescerent? Appellat autem Jacob decem eas tribus, quæ Samariæ commorabantur, quas et impie vivere, dicit, propterea quod a Deo ad idola defecerant; Israellem vero vocat reliquas duas, quæ Hierusalem incolebant, quas, uti peccantes, quod sane levius est, criminatur. Impie porro vivit, qui a Deo desciscit omnino; peccat autem, qui divina præcepta violat. Hanc ob rem iis, qui Samariæ impiam vitam agebant, indidit nomen naturale et humiliter, nempe Jacob; iis vero qui Hierusalem incolebant, nomen aliud sublimius atque præstantius. Cum enim hi divinum templum haberent, habebant item pios homines comp'ures.

Quæ est impietas Jacob? Nonne Samaria? et quod est peccatum domus Juda? nonne Hierusalem? Scilicet quæ Samariæ fiebant, hæc impietas erant; falsa enim idola ibi colebantur; quæ vero in urbe Hierusalem patrabantur, hæc erant peccata; ibi siquidem habitantes injuriis vexabant tenuiores, invadebantque ipsorum bona, et alia ejusmodi complura facinora committebant. Nisi forte quis dicat divinum vatem, quo summam vim verbis adderet, appellare urbes ipsas, alteram impietatem, peccatum, ut innueret has impietatem quodammodo ipsam, ipsumque peccatum evasisse.

VERS. 6. *Et ponam Samariam ut pomorum custodiam in agro.* Qui autumnales fructus custodiunt, construere solent exigua quædam tuguria, in quibus commorantes, agros observant, quoad in ipsis fructus sunt. Exacta vero autumnii tempestate, ea deserta relinquunt. Futurum itaque minatur vates, ut divini angeli, qui Samariæ populum custodiunt, illinc discedentes, urbem deserant, eaque propterea quasi tugurium dissolvatur.

Et in plantationem vineæ, et deirudam in voraginem lapides ejus et fundamenta ejus revelabo. Hoc est, quemadmodum qui vinetum conserere volunt, idoneum ad id locum aratro findentes, susque deque vertunt; ita patietur et Samaria. Hæc enim funditus evertetur, neque muros habebit, neque domus, neque idolorum altaria, neque locos. Quin

ρίου ἐντολήν, τῇ μὲν πλούτῃ, εἰς τὸ ἐπαρκεῖν πηνσι τὰ χρεώδη· τῇ δὲ δόξῃ, εἰς τὸ τοῖς ταπεινότεροις κατὰ τῶν δυνατωτέρων συναίρεσθαι. Καὶ αἱ κοιλάδες δὲ ἡμῶν, αἱ τῇ τῶν παθῶν σύρροισιν ὑποδεχόμεναι διαθέσεις, τήκονται, οἷον ἐπὶ ὀφθαλμῶν κειμένου τοῦ πυρὸς ἐκείνου τῆς γενένης.

Δι' ἀσέβειαν Ἰακώβ τὰ πάντα, καὶ δι' ἀμαρτίαν οἴκου Ἰσραὴλ. Διδῶσιν ἐντεῦθεν νοεῖν, ὅτι ἡ εἰρηκεπερὶ ὀρέων καὶ κοιλάδων, οὐ περὶ τούτων ἦσαν τῶν ἀψύχων, ἀλλὰ περὶ ἀνθρώπων μελλόντων πείσασθαι τινα δεινὰ (91). Τί γὰρ ἐμελλε τοῖς ἐν Σαμαρείᾳ ἀσέβοῦσιν, ἢ τοῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀμαρτάνουσιν, ἐὰν τὰ ὅρη ἐσείλοντο, καὶ αἱ κοιλάδες ἐτήκοντο; Ἰακώβ μὲν οὖν καλεῖ τὰς ἐν Σαμαρείᾳ δέκα φυλάς, ἃς καὶ ἀσεθεῖσαι φάσκει· ὡς ἀπὸ Θεοῦ ἀποστάσας ἐπὶ τὰ εἰδωλὰ· Ἰσραὴλ δὲ τὰς ἐν Ἱερουσαλὴμ δύο, ἃς καὶ ὡς ἡμαρτηχίας αἰτιεῖται, ὅπερ ἐστὶ κορυφώτερον· Ἀσεθεῖ μὲν γὰρ ὁ ἀπὸ Θεοῦ τίλειον ἀποστάς· ἀμαρτάνει δὲ ὁ περὶ τῇ τῶν θείων ἐντολῶν ἐργασίαν προσκόπτων (92). Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀσεθεῖσιν τὸ φυσικὸν καὶ ὑποδείκτον ὄνομα ἐπιτίθεται, τὸ Ἰακώβ· τοῖς δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ, τὸ πνευματικώτερον καὶ τιμιώτερον· τὸν γὰρ θεῖον ναὸν ἔχοντες, πολλοὺς εἶχον εὐσεβεῖς.

Τίς ἀσέβεια οἴκου Ἰακώβ; οὐχὶ Σαμαρεία; καὶ τίς ἡ ἀμαρτία οἴκου Ἰούδα; οὐχὶ Ἱερουσαλὴμ; Τουτέστι, τὰ ἐν Σαμαρείᾳ γινόμενα, ταῦτα ἦσαν ἀσέβεια· εἰδωλολάτρειν γάρ· καὶ τὰ ἐν Ἱερουσαλὴμ πραττόμενα, ταῦτα ἦσαν ἀμαρτία. Καὶ γὰρ ἡδίκουν καὶ ἐπιεικόνεχτον τοὺς πειναστέροισι, καὶ τοιαῦτα πολλὰ ἐποίουν· εἰ μὴ τυχόν τις ἐρεῖ, ὅτι ἐμφαντικώτατα τὰς πόλεις αὐτὰς ἐφῆσεν εἶναι, τὴν μὲν ἀσέβειαν, τὴν δὲ ἀμαρτίαν· ὥστε δεῖξαι ταύτας αὐτοασέβειαν καὶ αὐτοαμαρτίαν γενομένας.

Καὶ θήσομαι Σαμαρείαν ὡς ὀπωροτάλειον ἀγροῦ. Οἱ τὰς ὀπώρας φυλάττοντες, καλύδας εὐτελεῖς τινὰς συνιστῶντες, ἐν αὐταῖς μένοντες, φυλάττουσιν ἐν ὅσῃ ὀπώρα εἰσι· μετὰ δὲ τὸν τῆς ὀπώρας καιρὸν, καταλείπουσι ταύτας ἐρήμους. Ἀπειλεῖ οὖν, ὅτι οἱ φυλάττοντες ἐν Σαμαρείᾳ λαὸν θεῖον ἔγγειον, ἀναχωρήσαντες, ἐρημον αὐτὴν καταλείψουσιν, ὥστε ταύτην ὡς καλύδην καταλυθῆναι.

Καὶ εἰς φυτεῖαν ἀμπελώρος, καὶ κατισπάσω εἰς χάος τοὺς λίθους αὐτῆς, καὶ τὰ θεμέλια τῆς γῆς ἀποκαλύψω. Τουτέστιν, ὥσπερ οἱ μέλλοντες ἀμπελῶνα καταφυτεῦσαι, τὸν ἐπιτίθειον τόπον ἀρότροις ἀνατέμνοντες, ἄνω καὶ κάτω στρέφουσιν· οὕτω καὶ ἡ Σαμαρεία πείσεται. Κατασκαφίσεται γάρ, καὶ οὔτε τελεῖξ ἐξεῖ, οὔτε οἶκους· ἀλλ' οὐδὲ τοὺς

Variæ lectiones et notæ.

(91) Πείσασθαι· τὰ δεινὰ, Cod. Bav.

(92) Προκόπτων, Cod. Ven.

βωμούς τῶν εἰδώλων, καὶ τὰ τεμένη. Ἀλλὰ καὶ οἱ λίθοι αὐτῆς κατασπαθῶσονται, τουτέστι, καθαιρεθήσονται εἰς χάος, ἔξουιν βάθους (93) διαρκούς· ὥστε καὶ τὰ θεμέλια ἀποκαλυφθῆναι, καὶ λοιπὸν εἰς φυτεῖαν ἀμπελῶν ἐπιτεθείαν εἶναι δοκεῖν.

Καὶ πάντα τὰ γλυπτὰ αὐτῆς κατακόψουσιν. Οὓς προσεδόκῃσαν, φησὶν, ἔσεσθαι αὐτοῖς σωτήρας, ὡς θεοὺς, τοῦτους Βαβυλώνιοι κατακόψουσι· τοὺς μὲν, ὡς ξυλίνους ὄντας, εἰς καυσὶν· τοὺς δὲ, ὡς χρυσοὺς, καὶ ἀργυρεὺς, εἰς πλοῦτον περιουσίαν.

Καὶ πάντα τὰ μισθώματα αὐτῆς ἐμπρήσουσιν ἐν πυρὶ· καὶ πάντα τὰ εἰδῶλα αὐτῆς θήσονται εἰς ἀφανισμόν. Διότι ἐκ μισθωμάτων πορνείας συνήγαγε, καὶ ἐκ μισθωμάτων πορνείας συνέστρεψε (94). Τοὺς ναοὺς, φησὶ, καὶ τοὺς βωμούς, καὶ τὰ ἀναθήματα, ἃ ἀνέτιθι τοῖς εἰδώλοις, οἰνοῖ τινα μισθὸν ὡς εὐεργέταις, καὶ παντοίων ἀγαθῶν χορηγοῖς, ταῦτα ἐμπρήσουσιν οἱ Βαβυλώνιοι. Καὶ γὰρ πολὺν τινα πλοῦτον, ἐν ἀναθήμασι καὶ χειμηλίοις θεωρούμενον, συνήγαγε καὶ συνέστρεψε· τουτέστι, συνεφόρησε καὶ συνεσώρευσεν εἰς τιμὴν εἰδώλων, ἐκ τῶν τοιοιτοτρόπων μισθωμάτων τῆς πορνείας αὐτῶν, τουτέστι τῆς εἰδωλολατρείας· μισθώματα γὰρ διδοῦσα τοῖς δαίμοσιν, ὡς εὐεργέταις, καθὼς εἴρηται, πολυτελεῖ, καὶ πολλὰ ἀναθήματα συνήγαγεν. Εἰκὸς δὲ, ὅτι καὶ αἱ πόρναι, μισθοὺς τῆς ἀκολασίας λαμβάνουσαι, ἐκ τούτων ἀπαρχὰς προσέφερον τῷ τῆς ἀκολάστου δαίμονος εἰδώλῳ τῆς Ἀστάρτης, ἥτοι τῆς Ἀφροδίτης. Ἡ τὰ μισθώματα καὶ ἐτέρως νοῖσις· τὸν γὰρ χρυσὸν αὐτῶν, φησὶ, καὶ τὸ ἀργύριον, καὶ τὸν οἶνον ἐμπρήσουσιν οἱ πολέμιοι, ἃ ἐνόμιζον Ἰσραηλίται μισθώματα αὐτοῖς δοθῆναι παρὰ τῶν εἰδώλων, ἔνεκν τῇ· εἰδωλολατρείας. Εἶτα ὡσανεὶ ἐπιγελῶν τῷ Ἰσραὴλ, φησὶν ὁ Θεὸς κατ' ἐρωσιν, ὅτι τὸν πλοῦτον, ὃν συνήγαγεν, ἐκ τῶν εἰδώλων εἶχεν, ὡς ἐδόκει, μισθὸν διδόντων αὐτῷ τῆς πορνείας, ἥτοι εἰδωλολατρείας, καὶ ἐκ τῶν τοιούτων μισθῶν συνέστρεψε, τουτέστι, στερεὸς τις, καὶ συνεστραμμένος, καὶ σταθερὸς γέγονεν. Ὡς ὀπωροφυλάκιον γέγονεν ἡ κατὰ νόμον λατρεία, ἕως μὲν εἶχε καιρὸν ὁ νόμος, ἀξιουμένη λόγου· ἐπεὶ δὲ ἔκεῖνος παρῆλθεν, ὥσπερ ὀπώρα (ὀλιγοχρόνιος γὰρ καὶ οὗτος, καὶ οὐ στερεὰν παρέχων τροφήν), τότε καὶ αὕτη ἐγκαταλειφθεῖσα, ὅτε καὶ οἱ λίθοι αὐτῆς κατασπάσθησαν, ἥτοι τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, ἃ οὔτε αὐτοὶ, οὔτε οἱ πατέρες αὐτῶν ἠδυνήθησαν βαστάσαι. Καὶ τὰ θεμέλια αὐτῆς ἀπεκαλύφθη, τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐν τῷ κρυπτῷ τέως κείμενον· καὶ γέγονεν ὄντως εἰς φυτεῖαν ἀμπελῶνος νέου, τοῦ ἐξ ἐθνῶν λαοῦ, ὅτε καὶ ἡ Φαρισαϊκὴ διδασκαλία ἐνεπρήσθη τῷ τοῦ Πνεύματος πυρὶ, δὲ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἐκάθισεν· ὑπὲρ ἧς μισθώματα παρὰ τοῦ λαοῦ ἐλάμβανον, ἐξ ὧν συνήγον πλοῦτον καὶ συνέστρεφον, τὰς ὁδοὺς Κυρίου, τὰς εὐθείας καὶ ἀπλὰς, διαστρέφοντες, καὶ εἰς συζητήσεις καὶ συστροφὰς λόγων

etiam ipsius lapides detrudentur, hoc est, in immensam voraginem deprimentur, ut et fundamenta retegantur, et urbs in posterum serendis vineis apta et idonea videatur.

VERB. 7. Et cuncta sculptilia ejus cœnident. Quos, ait, servatores sibi deos fore Judæi sperabant, hos Babylonii conterent, partim uti ligneos comburendo, partim uti aureos et 258 argenteos ad opulentie ostentationem.

Et omnes mercedes ejus comburent in igni, et cuncta idola ejus ponam in perditionem. Quia ex mercibus fornicationis coegit, et ex mercedibus fornicationis congregavit. Tempia, inquit, et aras atque donaria quæ tanquam mercedem idolis, uti benemeritis bonorumque omnium largitoribus, urbs dicavit; hæc omnia Babylonii comburent. Multas enim divitias quæ in sacrariis thesaurisque publicis visebantur, eas ad idolorum honorem urbs illa collegit atque congegavit, hoc est, congregavit cumulavitque ex istiusmodi mercedibus fornicationis, idolorum scilicet cultus. Cum enim mercedes spiritibus nequam, tanquam bene sibi facientibus, uti supradictam, urbs ipsa præberet; multa idcirco atque pretiosa donaria congegasset. Verisimile quoque est et meretrices primitias ejus mercedis, quam ex flagitio capiebant, obtulisse impudici numinis idolo, Astartes nimirum, seu Veneris. Vel mercedes alio modo sic intelligere commodè poteris. Aurum ipsorum, ait, atque argentum et vinum hostes igni corrumpent; quæ Israelitæ, tanquam mercedem, suis a numinibus ob cultum ipsis tributum sibi præberi putabant. Deinde Israellem quodammodo Deus irridens, quamdam per ironiam habere ipsum ait divitias quas collegisset, ab suis numinibus, uti putabat, acceptas, quasi mercedes fornicationis, idolorum scilicet cultus; eumque per hujusmodi mercedes in unum coaluisse, firmum videlicet, bene compactum stabilemque cœtum. Erat uti pomorum custodia et legalis cultus, qui quandiu floruit lex, in honore habebatur; postquam autem lex præterit, instar autumnii, brevis et ipsa ævi, neque solidum exhibens alimentum; tum et cultus ipse derelictus est, disjectique sunt et ipsius lapides, onera scilicet legis graviora quæ neque ipsi neque ipsorum patres ferre potuerunt⁹⁴. Tum detecta sunt et ejus fundamenta, scilicet Spiritus, qui usque ad id temporis delituerat, et vere facta est in plantationem vinei novi, populi nimirum e gentibus conflati. Quo quidem tempore consumpta est et Pharisaica doctrina eo Spiritus igne, qui in apostolos delapsus est, reseditque in ipsis; pro qua doctrina Pharisei mercedes a populo capiebant, colligebantque inde divitias. Qua doctrina ii detorserunt vias Domini rectas atque

⁹³ Act. xv, 16.

Varielectiones et notæ.

(95) Ἦγουν ἄχρι βάθους, Cod. Bav.

(94) Συνέστρεψε, Cod. Bav. Ita et paulo post.

plumas, eas depravantes implicantisque futilibus A controversiis et ambagibus. Deseritur a Deo, ut agri iugurium, et anima, quæ Dei fructus non custodit, charitatem scilicet, gaudium, pacem, longanimitatem, et cætera quæ a Paulo recensentur, sed vicium appetit atque caduorum hujus sæculi fructum, qui similibus pomis est, 250 ingeneratque tumorem atque inflationem iis qui avide ipsum consecretantur. Quod ita porro deseratur, ipsimet animæ fortasse prodest. Tum enim ejus lapides dejiciuntur, cordis scilicet durities, et ipsius fundamenta reteguntur; siquidem anima totum in apertum profert sua cogitata, quæ sunt actionum fundamenta. Atque tum sit in plantationem, Christum excipiens, discipulis dicentem, *Ego sum vitis, vos palmites* 10. Talis anima, cum inimico serviret, mercedes ab eo capiebat opes fortasse atque gloriam; quibus ipsam alliciebat, et quodammodo dicens: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me* 11. Quæ sane omnia talis anima conjicit in Evangelii ignem, quem mittere Dominus in terram venit 12. Quo enim pertingunt evangelica verba, ibi dissipantur opes et gloria.

VERS. 8. *Propter hoc planget, et lamentabitur, ibit discalceata et nuda.* Quoniam adultera: instar a me descivit, atque idolis mercedes dedit, appenditque donarum, vel etiam quia cultus mercedem, opes et alia bona se ab idolis ipsis obtinuisse putavit: propterea incidet in calamitates, planget, et lamentabitur, et ibi discalceata, et nuda in captivitatem scilicet abducetur. Talis est enim captivitas habitus. Ita et Isaias, futuram populo captivitatem innuere volens, Hierusalem circumibat nudus calcibusque destitutus 13.

Fapiet planctum quasi draconum. Afflictionis magnitudinem per hæc vates indicat; ferunt enim dracones, cum percutiuntur, debiles edere stridores, et cauda ferire solum.

Et luctum, quasi filiarum Sirenium. Græci Sirenas fabulantur aves quasdam, humana forma præditi, quæ dulce suaviterque canere norint: sacra vero Scriptura sirenas appellat garrulos passeret, qui dulces ore concentus fundere solent, vel ipsas etiam interdum alcyones, quæ flebiles cantus edunt. Quoniam ergo qui lugem, quadam id cum cantilena facere solent, idcirco mentio sit istorum musicorum animalium.

VERS. 9. *Quia obtinuit plaga ejus, quia venit usque ad Judam, et tetigit usque ad portam populi mei usque Hierusalem.* Hoc loco vates innuit Samaritæ captivitatem a Thethlathphatar atque Salmanasar, Assyriæ regibus, illatam 14. Hanc

προχωρούντες. Ἐγκαταλιμπάνεται ὑπὸ Κυρίου, ὡς ὀπισθοφυλάκιον, καὶ ψυχῇ, ἢ μὴ καρπὸν τοῦ Πνεύματος τηροῦσα, ὅς ἐστιν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, καὶ τ' ἄλλα, ὅσα παρὰ τοῦ Παύλου ἀπηρεθίζονται, ἀλλὰ τὸν ὀλιγοχρόνιον καὶ παροδικὸν τοῦ αἰῶνος τούτου καρπὸν περιέπουσα, ὅς ὅπως εἰσιν, ὄγκον καὶ φύσημα ἐμποιῶν τοῖς αὐτὴν προσεμένοις. Τὰχα δὲ ἡ ἐγκατάλειψις αὐτῇ, λυσιστελῆς αὐτῇ. Ὅτε γὰρ λίθοι κατασπώνται, ὃ ἐστὶν ἡ πόρσις τῆς καρδίας αὐτῆς, καὶ τὰ θεμέλια αὐτῆς ἀποκαλύπτεται, ἐκνήνικα τοῖς λογισμοῖς; ἐξαγορεύει, οὐκινές εἰσι τῶν πράξεων θεμέλια· καὶ τότε γίνεται εἰς φυτεῖαν ἀμπέλωνος, δεχομένη Χριστὸν, εἰπόντα τοῖς μαθηταῖς· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλως, ὑμεῖς τὰ κλήματα. Ἡ τοιαύτη ψυχὴ, ὅτε (95) ἰδοῦκεν τῷ ἐχθρῷ, μισθώματα παρ' αὐτοῦ ἐλάβανε, πλοῦτον τάχα καὶ δόξαν, διὰ τούτων σαίνοντος αὐτῇ, οἶοναι (96) πρὸς αὐτὴν λέγοντος· Ταῦτα πάντα σοὶ δώσω, ἐὰν πεισὼν προσκυνήσῃς μοι, ἅτινα πάντα δίδωσιν ἡ τοιαύτη ψυχὴ τῷ τοῦ Εὐαγγελίου πυρὶ, ὃ ἦλθεν ὁ Κύριος βαλεῖν ἐπὶ τῆς γῆς· ὅπου γὰρ ὁ εὐαγγελικὸς λόγος εἰσέλθοι, ἐκεῖ πλοῦτος καὶ δόξα βαπανώνται.

Ἐνεκεν τούτου κόψεται, καὶ πενήσει, καὶ κορευέσεται ἀνυπόδετος, γυμνή. Ἐπειδὴ, φησὶν, ἐξεπόμενους ἀπ' ἐμοῦ, καὶ μισθοῦς ἰδοῦ τοὺς εἰσθλοὺς τὰ ἀναθήματα· ἡ καὶ παρ' αὐτῶν ἐνόμιζε μισθοῦς ἔχειν τῆς λατρείας τὸν τε πλοῦτον, καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ· τούτου ἕνεκεν συμφοραῖς περιπεσέται, καὶ κόψεται, καὶ πενήσει, καὶ κορευέσεται ἀνυπόδετος καὶ γυμνή, ὃ ἐστὶν, εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαχθήσεται. Τοιοῦτον γὰρ τὸ σχῆμα τῶν αἰχμαλώτων. Οὕτω καὶ Ἡσαίας, τὴν ἐσομένην τῷ λαῷ αἰχμαλωσίαν ὑποδηλών, εἶπε· Περιερόνται τὴν Ἱερουσαλὴμ γυμνὸς καὶ ἀνυπόδετος.

Ποιήσεται κοπετέν, ὡς δράκοντες. Τὸ μέγεθος τῆς θλίψεως αὐτῶν δηλοῖ διὰ τούτων. Φασὶ γὰρ τοὺς δράκοντας, ἐπειδὴν πληγεῖν, συριγμοὺς ποιεῖν ὁδονηροῦς, καὶ καταπαλεῖν τὴν γῆν τῇ κέρει.

Καὶ πένθος, ὡς θυγατέρων Σειρήνων. Ἑλλήνες μὲν Σειρήνας λέγουσιν εἶναι πτηνὰ τινα ἀνθρωπομορφα, μελωδεῖν εἰδότες ἡδέως καὶ θαλαττικῶς· ἡ δὲ θεόπνευστος Γραφὴ σειρήνας καλεῖ τῶν στροβιλιῶν τὰ λαλίστερα, καὶ εὐστομαῖν εὐθότα· ἡ καὶ αὐτὴς ἐστὶν ὅτε τὰς ἀλκυόνας, αἱ γὰρ καὶ μέλη ἔδουσιν. Καὶ οὖν οἱ πενθοῦντες εὐθασί μετὰ τινος μέλους θρηνεῖν, διὰ τοῦτο τῶν μελωδῶν τούτων ζῶν ἐκνήσθη.

Ὅτι κατεκράτησεν (97) ἡ πλεῖστή αὐτῆς, διότι ἦλθεν ἕως Ἰουδα, καὶ ἤψατο ὅας πόλιν Ἰακὼ μου ἕως Ἱερουσαλὴμ. Ἐνταῦθα σημαίνει μὲν τὴν ἐπαχθεῖσαν τῇ Σαμαρείᾳ αἰχμαλωσίαν, ὅπου τὰ θετλαφάταρ (98) καὶ Σαλμανασάρ, τῶν Ἀσσυρίων

10 Joan. xv, 7. 11 Matth. v, 50. 12 Luc. xii, 59. 13 Isa. xx, 2. 14 IV Reg. xxi, 15.

Variae lectiones et notæ.

(95) Καὶ ὅτε. Cod. Ven.
(96) Καὶ οἶοναι, Cod. Ven.

(97) Ἐκράτησεν, Cod. Bav.
(98) Θεγλαφασάρ, Cod. Bav.

βασιλείων· ταύτην γὰρ πληγὴν ὀνομάζει, κατακρα-
 τήσαν αὐτῆς, διὰ τὸ πανωλεθρίᾳ αὐτοὺς παραδο-
 θῆναι ὑπὸ Σαλμανασάρ. Σημαίνει δὲ καὶ τὴν τοῦ
 Σαναχρηίμ ἐφοδόν, ἐπελθόντος τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ
 καταστρόφους μὲν καὶ πόλεις τινὰς τῶν ἐξωθεν·
 ἄφραμένους δὲ καὶ τῶν πυλῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ· ἐπο-
 λίσθησε γὰρ αὐτὴν διὰ τοῦ ὑποστρατηγούντος αὐτῷ
 Ῥαψάκου. Δύνασαι δὲ πληγὴν νοῆσαι καὶ τὴν εἰδω-
 λολατρείαν, ἥτις ἀπὸ Σαμαρείας ἀρξαμένη, τελευ-
 ταίον καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐπενεμήσατο (99). Πεν-
 θοῦσι καὶ κόπτονται καὶ νῦν Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ τὸ πέν-
 θος· αὐτοῖς τοῦ δρακοντείου γέμει (1). Οὐ φέροντες
 γὰρ ὑπέκειν Χριστιανοίς, ζητοῦσι τὴν παλαιὰν δό-
 ξαν, καὶ ἀνυπόδετοι πορεύονται. Οὐ γὰρ ὑπέδωσαν
 τοὺς πόδας αὐτῶν ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς
 εἰρήνης, ἀλλὰ σύντριμμα καὶ τάλαιπωρία (2) ἐν ταῖς
 ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν· καὶ
 γυμνοὶ δέ εἰσιν, ὥς μὴ Χριστὸν ἐνδυσάμενοι. Ταῦτα
 δὲ γέγονεν αὐτοῖς, διότι κατεκράτησεν ἡ πληγὴ αὐ-
 τῶν, ἣν ἐπλήγησεν ἐπὶ Χριστῷ, ποιοῦντι θαύματα,
 ἥτις διήλθεν ἕως Ἰουδα τοῦ προδότου, καὶ ἤφατο
 τῆς πύλης τοῦ λαοῦ, τῆς πλατείας, λέγου, ζωῆς, ἣν
 ἰδεύοντες, ἐνεκότεον Χριστῷ, λέγοντι· *Εἰσεέλθετε*
διὰ τῆς στενῆς πύλης· καὶ ταῦτα, τὴν Ἱερουσα-
 λὴμ κατοικοῦντές, τὴν πόλιν τοῦ βασιλείως τοῦ με-
 γάλου, ἐν ἣ δικαιοσύνη ἐγεννήθη. Ἐν αὐτῇ κόπτε-
 ται κοπετὸν δρακόντων καὶ ὁ τὴν τοῦ κόσμου λύπην
 λυπούμενος, ἡ ἐπὶ χρημάτων ἀπωλεία, ἡ ἐπὶ δόξης
 ἐφάσει (3), ἡ ἐπ' ἄλλῃ τινὶ τοιοῦτῃ πενθῶν. Οὗτος
 ὁ κοπετὸς δαιμόνων ἐστὶ, τῶν νοητῶν δρακόντων.
 Τοῦτο τὸ πένθος καὶ τῶν θυγατέρων τῶν Σειρήνων
 ἐστὶ, ψυχῶν οἰκειοτάτων ταῖς ἡδοναῖς τοῦ βίου, αἰ-
 τινέ· εἰσιν αἱ Σειρήνες. Ὅρα μέντοι, ὅτι θυγατέρας
 ἔχουσιν αἱ Σειρήνες, οὐκ υἱούς· οὐδὲν γὰρ ἄρρεν
 ἡδονῆς γέννημα. Ὁ τοιοῦτος πορεύεται τὴν τε-
 λευταίαν ὁδὸν τοῦ βίου, ἀνυπόδετος μὲν, ὥς μὴ θε-
 λήσας ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ τεθεῖναι (4) τὸν δερμά-
 τινον βίον, κἀντεῦθεν ἀσφάλειαν τοῖς αὐτοῦ διαβή-
 μασι περιποιήσασθαι (τότε γὰρ τηρεῖ τις τοὺς πό-
 δας· τῆς ψυχῆς, ὅτε τοῦτοις ὑποθήσῃ τὰ σαρκικὰ,
 ὥστε ὑπ' αὐτῶν πατούμενα ὑποκείσθαι αὐτοῖς)· γυ-
 μνὸς δὲ, ὥς μηδὲν ἔχων ἐπικάλυμμα τῆς ἀσχημοσύ-
 νης τῶν ἔργων αὐτοῦ. Οἶδόν τι φημι· Πολλάκις ἄμαρ-
 τάνων τις ἐν τῷδ', ἐν ἐτέρῳ κατορθοῖ· καὶ ἐν τῇ
 κρίσει ἀντιστοιχούντων τῶν βελτιόνων τοῖς πονη-
 ροῖς, βοηθεία τις αὐτῷ γίνεται. Ὅταν δὲ τις ἀδοξ-
 ογητος ἐκεῖσε ἀπέλθῃ, καὶ εἰ τι ἀγαθὸν εἴχεν, ἀπο-
 λαθὼν τοῦτο ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ, κατὰ τὸν πλοῦτον
 ἐκεῖνον γυμνὸς πορεύεται, μόνὰ τὰ ἔργα τῆς αἰσχύ-
 νης ἀνακαλυμμένα ἔχων.

Οἱ ἐκ Γέθ, μὴ μαγαλύνεσθε· καὶ οἱ Ἐνακίμ,
 μὴ ἀνοιχοδομοῖτε ἐξ οἴκου καταγέλωτα. Ἐπειδὴ

⁹⁹ Psal. xiii, 3. ¹⁰⁰ Matth. vii, 13.

Variae lectiones et notæ.

(99) Ἐπενομήσατο, Cod. Bav.

(1) Deest τὸ γέμει in Cod. Ven.

(2) Τάλαιπωρίαν, C. d. Ven.

PAGROL GR. CXXVZ.

A enim vocat plagam, quæ in ipsa obtinuerit, pro-
 pterea quia habitatores ad internecionem usque
 deleti ab Salmanasare fuerunt. Innuit item Sena-
 cherim in Judæam irruptionem; qui cum exteras
 alias urbese xpugnarat, tum ad Jerusalem portas per-
 venerat. Obsidione quippe cinxit ipsam, opera usus
 atque ministerio **260** Rhapsaci, qui sub ejus im-
 perio militabat. Plagæ præterea nomine intelligere
 commode potes et idolorum cultum, qui cum Sama-
 riæ cœpisset, ad extremum et in urbe Jerusalem
 grassabatur. Lugent et conqueruntur etiam nunc
 Judæi: sed ipsorum luctus draconum veneno sca-
 tet. Cum enim Christi fidelibus obedire moleste
 ferant: veterem gloriam quærunt, inceduntque sine
 calceamentis. Non enim caligas induerunt, quo bo-
 num pacis nuntium alacri animo exciperent; sed
 ubique tribulatio et angustia in viis ipsorum occur-
 rit, et viam pacis non cognoverunt⁹⁹; qui et nudi
 sunt, quia Christum non induerunt. Hæc illi qui-
 dem ob eam plagam, qua per patrata a Christo
 miracula perculsi fuere, quæ sane plaga pervenit
 usque; ad Judam proditorem, attigitque populi
 portam, latam scilicet vitam, qua cum incederent
 irati sunt Christo, dicenti: *Intrate per angustam*
*portam*¹⁰⁰: idque cum habitarent Hierusalem, ur-
 bem magni regis, in qua orta est justitia. Strido-
 rem in ea draconum emittit et qui mundano ali-
 quo dolore cruciatur, vel ob amissas opes, vel ob
 gloriæ jacturam, vel ob aliam ejusmodi lugubrem
 causam. Stridor hic læmonum est, qui spirituales
 sunt dracones. Idem fletus est et sirenum filiarum,
 animarum scilicet, quæ vitæ voluptatibus inbiant,
 quæ voluptates sirenum speciem præ se ferunt.
 Animadvertas porro velim sirenas habere filias, non
 filios; nihil enim masculi gignit voluptas. Qui ita
 vivit, incedet extrema vitæ via discalceatus, cum
 sub pedibus ponere nolit mollem et effeminatam
 vitam, atque inde tuto incedendi sibi potestatem
 comparare (tum enim animæ pedes quispiam cu-
 stodit, cum pedibus ipsis ea, quæ carnis sunt, sub-
 jicit, ut iis protrita atque proculcata subjaceant),
 eademque via gradietur et nudus, utpote nullum
 habens tegumentum suæ ipsius turpitudinis suo-
 rumque facinorum. Dicam planius. Sæpenumero
 qui peccat in uno, et recte se gerit in altero; isque
 in die judicii, cum mala bonis pensentur, sub-
 sidium hinc aliquod capit. Cum contra præsidio
 omni destitutus evivis abit, et si quid boni egit,
 mercedem in vita sua recepit; quod ad cœlestes
 illas opes attinet, nudus incedit, nefaria sua faci-
 nora in propatulo gerens.

Vers. 10. Qui in Geth, nolite magnificari: et
 Enacim, nolite reedificare ex domo derisum.

(3) Ὑφέσει, Cod. Ven.

(4) Αὐτοῦ ποτε θεῖναι, Cod. Bav.

Quoniam cunctis Israel tribubus luctum denuntiavit, simulque futurum animo suo prospexit, ut exteri populi de ipsarum calamitatibus lætarentur: idcirco suum ad ipsos vates convertens sermonem, hujusmodi verbis alloquitur: Nolite magnificari, qui in Geth (quæ caput exterarum urbium erat) degitis, neve risum atque cachinnum **261** in Israelitis e domo vestra fundatis. Hoc est, vos, qui vitam in tuto ducere creditis, quique stabiles domi vestræ mansuros vos semper putatis, nolite deridere eos, qui in captivitatem abducti sunt, et ex suis quisque domibus reiecti. Enacim autem non est alia quædam urbs a Geth, ut quidam autumant, diversa; sed ipsosmet Geth habitatores eo nomine tes.

Terram aspergite derisum vestrum. Derisionis videlicet loco terram aspergite, velut captivorum dolorem dolore prosequentes, et vobiscum simul reputantes calamitates, quæ vobismetipsis accidunt. Non enim illæsi manebitis; sed vos etiam Sennacherim invadet, quod et contigit. Alii vero ita: Nunc vos risum captatis ex domo, ex eo videlicet, quod domum Israel in servitutem redactam conspiciatis. Verum nolite hoc facere, sed considerantes, vos quoque pejora mala passuros, quasi terram quamdam, eam quæ in vos excitabitur, iruisionem aspergite, vestrasque proprias luge-
te calamitates.

VERS. 11. *Quæ habitas bene civitates ejus: non est egressa habitatrix Sennan plangere domum ipsi hærentem, accipiet ex vobis plagam doloris.* Quoniam, ait, existimavit Sennan, se pulchro fretam præsidio, vitam suis in oppidis bene munitis tutam ac securam degere, propterea quoque vos domum Israel, ipsi hærentem, proximam scilicet atque conjunctam, haud miserrata est, neque flevit; idcirco participes et ipsa erit vestrarum calamitatum, capietque ex vobis plagam doloris, talem scilicet, quales plagæ vestræ sunt, et afflictiones. Hæc quoque vobis adhortationi sunt, ne vestros hostes in acerbis eorum casibus derideatis, quemadmodum et sapiens quidam dixit: *Si ceciderit inimicus tuus, ne ejus calamitate gaudeas, ne forte videat Dominus, eique displiceat*⁶⁶. Animadvertite rectum adhortationis ordinem. Veluit primum irridere: ostendit deinde reprehensione quoque dignum esse, æruinosos homines et afflictos non miserari. Qui enim bene beateque vivit, et rebus utitur secundis, reus sit, ni misericordia commoveatur erga eos qui calamitatibus urgentur. Cum autem et calamitatum auctor ipse est, casque hominibus infert, quo supplicio dignus habendus? Is item, qui corpori suo blanditur, quod animæ domicilium est, per hoc sibi parat in futuro

πάσαις ταῖς τοῦ Ἰσραὴλ φυλαῖς προσηγόρευσεν ἀγαθὸν, προσώρῃ δὲ τοὺς ἀλλοφύλους ταῖς τούτων συμφοραῖς ἐφησθησομένους, πρὸς αὐτοὺς τρέπει τὸν λόγον, καὶ φησι· Μὴ μαγαπρρονεῖτε, οἱ κατοικοῦντες τὴν Γέθ (αὕτη δὲ μητρόπολις ἦν τῶν ἀλλοφύλων)· μὴ δὲ γέλωτα ὑψηλὸν ἐπαίρετε κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τοῦ οἴκου ὑμῶν· τούτέστιν, Ἐν ἀσφαλαίει οἰκεῖν νομίζοντες, καὶ ἐν ταῖς κατοικίαις ὑμῶν μένειν, μὴ τοῖς ἀιχμαλωτιζομένοις ἐπιγέλῃτε καὶ ἀπακισταμένοις ἐκ τῶν οἴκων αὐτῶν. Ἐνακίμ δὲ, ὅς ὣς τινες ὑπέλαβον, ἀλλή τις πόλις ἐστὶ παρὰ τὴν Γέθ· ἀλλὰ τοὺς ἐνοικοῦντας τὴν Γέθ, Ἐνακίμ ὀνομάζει, ὡς ἀπογόνους ὄντας Ἐνάκ τοῦ γίγαντος.

vates appellat, utpote ab Enach gigante descen-

B *Γῆν κατασπάσασθε καταγέλωτα ὑμῶν.* Τού-
τέστιν, Ἀντὶ τοῦ καταγέλωτος, γῆν κατασπάσασθε,
ἅμα μὲν ὡς συμπενοῦντες (5) ταῖς ἀιχμαλωτιζομέ-
νοις, ἅμα δὲ καὶ ἐννοοῦντες τὰς συμπενομένους καὶ
ὑμῖν (6) αὐτοῖς συμφοράς. Οὐ γὰρ ἀπλήγες κατα-
λειφθήσεσθαι, ἀλλὰ καὶ ὑμῶν ὁ Ἐναχηρεῖμ ἀφίσταται·
ὁ καὶ συνέδῃ. Τινὲς οὕτως· Νῦν μὲν ὑμεῖς οἰκοδο-
μεῖτε γέλωτα ἐξ οἴκου, τούτέστιν, ἐκ τοῦ ὀρθῶν τὴν
οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ ἀιχμαλωτιζόμενον, ἀλλὰ μὴ οὕ-
τως· ἀλλ' ὡς καὶ αὐτοὶ τὰ χεῖρῳ πεισόμενοι, οἶόν
τινα γῆν κατασπάσασθε (7) τὴν ἐσόμενον κατ' ὑμῶν
γέλωτα (8), καὶ τὰς ὑμῶν αὐτῶν θρηνεῖτε συμφοράς.

*Κατοικοῦσα καλῶς τὰς πόλεις, οὐκ ἐξῆλθε κατοικοῦσα Σεννάν κόψασθαι οἶκον ἐχόμενον αὐ-
τῆς, λήψασθαι ἐξ ὑμῶν πληγὴν ὀδύνης.* Ἐπειδὴ
φησι, ὡς ἦθ' ἡ Σεννάν, οἷ καλῶς καὶ ἀσφαλῶς οἰκεῖ
τὰς πόλεις αὐτῆς ὀχυρὰς οὖσας, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ
ἐκώλυτο τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ ὑμᾶς, ἐχόμενον αὐτῆς,
τούτέστι, γειτονοῦντα, καὶ πλησιάζοντα, συμμεθέξει
καὶ αὕτη τῶν συμφορῶν ὑμῶν, καὶ ἔξει καὶ αὕτη
πληγὴν ὀδύνης ἐξ ὑμῶν, τούτέστιν, οἳ εἰσιν αἱ ὑμέ-
τεραι πληγαὶ καὶ ὀδύνη. Ταῦτα καὶ ὑμῖν παραινέ-
σεις εἰσὶ, πρὸς τὸ μὴ ἐπιγελᾶν τοῖς πτωμασι τῶν
ἐχθρῶν, καθὰ καὶ σοφὸς τις εἶπεν· Ἐὰν πέσῃ ὁ
ἐχθρὸς σου, μὴ ἐπιχαρῆς αὐτῷ, μήποτε Ἰὼν
Κύριος, καὶ οὐκ ὀρκέσῃ [f. ἀρέσῃ] αὐτῷ. Καὶ ὅρα
τὴν ἀκολουθίαν τῆς παραινέσεως· Πρῶτον τὸ ἐπι-
γελᾶν ἀπηγόρευσεν, εἶτα καὶ τὸ μὴ συναλγεῖν
ὑπεύθυνον ἐδείκνυν. Ὅς γὰρ αὐτὸς καλῶς οἰκεῖ, καὶ
ἐν εὐθηνίαις ἐστὶ, κατὰκριτος, ἐὰν μὴ συναλγῇ τοῖς
ἐν συμφοραῖς· ὅταν δὲ καὶ αὐτὸς τὰς συμφοράς
ἐπάγῃ, ἢ ἐπιτελέῃ (9), τίνας ἀξίους; Καὶ ὁ τὸ σῶμα
δὲ πιαίνων, ὃ ἐστὶν οἶκος τῆς ψυχῆς, ἐκ τοῦ οἴκου
τούτου οἰκοδομεῖ ἑαυτῷ καταγέλωτα καὶ αἰσχύνην
ἐν τῷ μέλλοντι. Τάχα δὲ καὶ τοῖς Ἐνακίμ ἐξ-
ομοιοῖ τοὺς στρατιώτας, τοὺς τὴν Κύριον σταυρώ-
σαντας, ὡς καὶ αὐτοὺς ἀντιθέους γίγαντας· πρὸς

⁶⁶ Prov. xxiv, 17.

Variae lectiones et notæ.

(5) Ἀντὶ τοῦ· καταγέλωτα γῆν κατασπάσασθε·
ἅμα μὲν καὶ ὡς συμπενοῦντες, Cod. Ven.
(6) Ἡμῖν, nobis, Cod. Bav.

(7) Καταπάτεσθε, Cod. Ven.

(8) Καταγέλωτα, Cod. Ven.

(9) Ἐπιφέρῃ, Cod. Bav.

οὐ; φησι μὴ μεγαλοφρονεῖν, ὅτι τοῦτον ἐσταύρωσαν, ἀ
μὲθ' οἰκοδομεῖν, καὶ αὖτε καταγέλωτα ἐκ τῆς
σάρκος τοῦ Κυρίου, ἥτις ἦν οἶκος θεότητος. Ἐν-
έπαζον γὰρ αὐτῷ, γλαυῦδα περιτιθέ-τες, καὶ στέ-
φανον τῇ κεφαλῇ ἐπιτιθέντες· ἀλλὰ καὶ ἡ Σεννάν,
φησὶν, ἥτις ἐρμηνευομένη πέτρα, νοηθεῖται ἂν ἡ
σκληρὰ καὶ πετρώδης τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῇ, οὐκ
ἐκόπητο τὸν οἶκον, ὁπηνίκα ἐσταυροῦτο, καίτοι ἐχό-
μενον αὐτῆς, τούτέστι, γειτνιώντα αὐτῇ, καὶ συγ-
γενῆ ὄντα (ἐξ αὐτῆς γὰρ ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα)·
ἡ ἀντεχόμενον αὐτῆς, καὶ πάντα ὑπὲρ αὐτῆς
ποιῶντα. Διὰ τοῦτο λήφεται πληγὴν δόξης ἐξ ὁμῶν
τῶν στρατιωτῶν Ῥωμαίων, ὅτε διαφθαρήσεται ὁπλ
τῶν ὑμετέρων στρατευμάτων.

Christus) vel ipsi faventem, omniaque pro ipsa facientem. Propterea plagam a vobis capiet mili-
tibus Romanis, cum vestris ab exercitibus pessum dabitur.

Τίς ἤρξατο εἰς (11) ἀγαθὰ κατοικοῦσιν ὁδύνας; B
ἐτι κατέβη κακὰ παρὰ Κυρίου (12) ἐπὶ πόλιν
Ἱερουσαλὴμ ψόφος ἀρμάτων καὶ ἱππευόντων.
Τινὲς μὲν οὕτως ἐνόησαν, ὅτι πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ
ποιούμενος τὸν λόγον, φησὶ· Τίς ἤρξατο εἰς ὁδύνας
τῇ κατοικοῦσιν ἀγαθὰ; τούτέστι, Τίς (13) τὰς ὁδύνας
ἐπήγαγε τῇ πρὶν εὐθηνούσῃ Ἱερουσαλὴμ, καὶ κατοι-
κούσῃ ἐν εἰρήνῃ, καὶ πολλοῖς ἀγαθοῖς, ἡ πάντως ὁ
Κύριος; διὸ καὶ ἐπάγει, ὅτι Κατέβη κακὰ παρὰ
Κυρίου ἐπὶ πόλιν; Ἱερουσαλὴμ, τούτέστι, τὰ κάκω-
σιν ἐμποιοῦντα, ἅτινά εἰσι ψόφος ἀρμάτων πολεμι-
κῶν καὶ στρατιωτῶν, τῶν αὐτοῖς ἐποχοιμένων καὶ
ἱππευόντων. Τινὲς δὲ πρὸς τοὺς ἐν Γεθ καὶ τοὺς λοι-
ποὺς φασὶ λέγειν τὸν Θεόν, ὅτι Ὑμεῖς ὀφείθε αὐτοὶ
διαμεῖναι ἀνεπηρέαστοι διὰ τὴν τῶν ὑμετέρων θεῶν
ἰσχύϊν, τοὺς δὲ ἐξ Ἰσραὴλ παραδοθῆναι τοῖς ἐχθροῖς;
δὲ ἐμὴν ἀσθένειαν· ἀλλὰ κακῶς ὀφείθε. Τίς γὰρ ἤρ-
ξατο εἰς ἀγαθὰ τῇ Ἱερουσαλὴμ, τῇ κατοικοιμένη
ὁδύνας; τίς ταύτην τοῦ Σενναχιρείου ἡλευθέρωσεν;
Οὐδεὶς πᾶντως ἄλλος, ἢ ἐγώ. Κατ'φασι δὲ ἐν ὁδύναϊς,
διότι παρεχώρησα ἐγὼ ὁ Κύριος καταδεῖναι ἐπ' αὐ-
τὴν τὰ τῆς πολιορκίας κακὰ, ὥστε ἐγὼ μὲν παραδοὺς
αὐτὴν ὁδύναϊς, πάλιν ἤρξα αὐτῇ εἰς ἀγαθὰ· ὑμεῖς
δὲ, ἐπειδὴν ἐν κακοῖς γένησθε, οὐκ ἔχετε τὸν ἀγα-
θοποιήσοντα ὑμῖν. Κατέβη κακὰ καὶ ἐπὶ τὰς πόλιν
Ἱερουσαλὴμ παρὰ τοῦ Κυρίου τῆς δόξης, ὅν (14)
ἐσταύρωσαν, καὶ διὰ τοῦτο κατ'έφησεν ἐν ὁδύναϊς ἡ
Χριστοκτόνος πληθὺς· ἀλλ' ἤρξατο αὐτῇ εἰς ἀγαθὰ
ἡ Ἐκκλησία, καὶ ὁ ἐν ταύτῃ κηρυττόμενος (15) Χρι-
στός. Ὅσοι γὰρ ἐπιστραφέντες, τὸν Χριστὸν ὁμο-
λόγησαν, ἐν ἀγαθοῖς τῆς ἀνῶ Ἱερουσαλὴμ γεγόνασι.
Κατοικεῖ ἐν ὁδύναϊς καὶ ἡ μετανοοῦσα ψυχὴ, ἡ ὅταν
ἐν πόλιν εἴη τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὅ ἐστιν ἐν ἀρχῇ (16)
τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας, κακὰ ἔχει, ἀντὶ τοῦ, κά-
κωσιν καὶ θλίψιν, καταβαίνουσιν αὐτῇ παρὰ Κυρίου,

pro derisionem et ignominiam. Fortasse giganti-
bus Enacim assimilat vates et alios milites qui
Dominum crucifixerunt, tanquam gigantes et ipsos
contra Deum pugnant. Quos ne gloriantur mo-
net quod ipsum crucifixerint, neve concitare velint
et augere derisionem ex Domini carne quæ (10)
domus erat divinitatis. Illudebant enim ei, chla-
mydem circumponentes, imponentesque capiti ejus
coronam⁵⁷. Neque Sennan, ait (quæ cum 262
idein sonet, ac *petra*, intelligi posset aspera et
saxea Judæorum Synagoga), dolens, miserata est
domum istam, cum crucifigeretur, licet ipsi hæren-
tem, hoc est proximam, atque sanguine conjun-
ctam (ex ea quippe carnem corpusque suum traxit

VERB. 12. Quis cepit in bona ei quæ habitat do-
lores? quia descenderunt mala a Domino super por-
tas Hierusalem, sonitus curruum et equitum. Qui-
dam ita locum hunc exponunt, ut ad Hierusalem
verba hæc fieri intelligantur, Quis cepit in dolo-
res ei, quæ habitat bona? Hoc est, quis dolores
intulit urbi Hierusalem, quæ quidem bene beate-
que vivebat fruebaturque pace et rerum affluen-
tibus copiis? Nemo profecto, alius, nisi Dominus.
Propterea subjicit, Quia descenderunt mala a
Domino super portas Hierusalem; quæ scilicet
vexationem afferrent, strepitus nimirum belli-
corum curruum atque militum, quorum pars in
curribus ipsis veleretur, pars equitaret. Quidam
vero putant, Deum ad Gethæos et reliquos exte-
ros populos hæc dicere: Creditis vos illæsos esse
mansuros, vestrorum ope numinum fretos, Israe-
litas contra in hostium potestatem redactum iri,
meam ob imbecillitatem; sed erratis, atque turpi-
ter hallucinamini. Quis enim bene facere cepit
urbi Hierusalem, antea miseræ et afflictæ? quis
hanc a Senacherim manu eripuit? Nemo profecto
alius, nisi ego. In afflictionibus autem versabatur,
propterea quia ego Dominus permisi, ut irruerent in
ipsam obsidionis mala. Postquam autem eam affli-
ctionibus objeci, rursus beneficiis cumulare cœpi.
Vos contra, cum in calamitates incidetis, neminem
habebitis, qui vobis sit opem laturus. Descenderunt
item mala in portas Hierusalem a gloriæ Domino,
D quem Judæi crucifixerunt, proptereaque vitam in af-
flictionibus egit Judæorum turba quæ Christum in-
teremit. Verum huic ipsi benefacere cœpit Ecclesia,
et qui in ea prædicatur Christus. Quotquot enim ad
Christum ipsum conversi Christum ipsum confessi
sunt, bonorum supernæ Hierusalem effecti sunt par-

⁵⁷ Matth. xvii, 37.

Varie lectiones et notæ.

(10) Ita tamen ut et caro et divinitas in una ead-
emque Verbi persona subsisteret, ut contra Nes-
torium catholica sancivit Ecclesia.

(11) Deest τὸ εἰς in Cod. Ven.

(12) Ὅτι xxx καὶ παρὰ Κυρίου, Cod. Ven.

(13) Deest verbum τίς in Cod. Ven.

(14) Ὅν αὐτοὶ, quem ipsi [crucifixerunt], Cod. Bav.

(15) Κρυπτόμενος, Cod. Bav.

(16) Ὁ ἐστὶν ἀρχῇ, Cod. Ven. sed scribendum
fortasse ἀρχῇ.

vicipes. Versatur in afflictionibus et anima, quam suorum poenitet peccatorum; quæ, ubi ventum ad portas Hierusalem, divini scilicet regiminis ingressum, mala subit, ærumnas videlicet et afflictiones ei a Domino missas, ita jubente, *Intrate per angustam portam, et per afflictiones multas* ⁸⁸, quæ vobis ingressum præbeant in cœleste regnum. Sed ei benefacere incipit nemo profecto alius, nisi Dominus, qui ait, *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* ⁸⁹; et, *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* ⁹⁰. Quomodo vero benefacere incipit? Nobis videlicet nem ita affatus, *Hodie mecum eris in paradiso* ⁹¹; ubi vero ipse est, illic et minister ejus erit ⁹².

VERS. 13. *Quæ habitas Lachis, princeps peccati hæc est filia Sion, quia in te inventæ sunt impietates Israel.* Postquam urbem Lachis Senacherim invaserat, cum nihil contra Hierusalem proficere potuisset, eversa que jam fuerat urbs illa, Jure, inquit, ac merito cladem hanc subiisti tu, quæ Lachis habitas, quandoquidem et decem tribuum impietates in te repertæ sunt, et idola coluisti, quinimo et ipsimet Hierusalem dux impietatis hujus fuisti atque magistra.

VERS. 14. *Ideo dabis emissarias usque ad hæreditatem Geth, domos vanas.* Quoniam, ait, Lachis, imple egisti, dabis et tu, qui emittantur, habitatores scilicet, qui ducantur in captivitatem, transferanturque ex omnibus finibus usque Geth; idque propter vanas idolorum domus.

VERS. 14, 15. *In vanum factæ sunt regibus Israel: donec hæredes adducam tibi.* Est et alia lectio, *Quoad hæredes adducent.* Rationem reddit, cur vanas appellavit idolorum domus, in vanum hasce fuisse docens Samaritæ regibus; nullam enim utilitatem ex idolorum domibus illi perceperunt. Quemadmodum neque tu capies utilitatem ullam ab iisdem hisce domibus, quas coluisti, ut Samaritani. Hæc vero tibi, Lachis, evenient, quoad ego captivos in libertatem vindicans ad te reducam, faciamque ut illi paterna quisque hæreditate perfuantur. Vel etiam hæredes appellat hostes, qui, tanquam hæreditatem, adituri erant eorum terram. Ait ergo Samaritæ reges habuisse domus idolis dicatas, quoad per ea quæ patrarunt nefaria facinora, hostes in semetipsos acciverunt. Quidam autem hoc modo: Quoniam habitatores Geth imple deblaterabant, Deum, quod imbecillis esset, non potuisse Israelitas incolumes servare; planum facit Dominus, eos hostium potestati fuisse traditos, non propter ipsius imbecillitatem, sed propter eorum nequitiam et impietatem. Confirmat id exemplo Lachis; quæ cum imple egisset, Senacherim potestati tradita est. Divinus itaque vates, his quodammodo gaudens. Deum affatus, Dabis, ait, Domine, qui emittantur, captivas scilicet

Α τοῦ ἐντελλομένου· Εἰσελάθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης καὶ διὰ πολλῶν θλίψεων, ποιοῦντων ὑμᾶς (17) εἰσερχεσθαι εἰς τὴν βασιλείαν. Ἀλλ' ἄργεται αὐτῇ ἀγαθὰ οὐδεὶς ἄλλος, ἢ ὁ εἰπὼν Κύριος· Μακάριοι οἱ περθεύντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται· καὶ, Δεῦτε πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπύσω ὑμᾶς. Πῶς δὲ ἀρχεται εἰς ἀγαθὰ; Ὡς ἐγκαινίσας (18) ἡμῶν τὴν εἰς οὐρανούς ὁδόν, καὶ εἰπὼν τῇ ληστῇ· Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῇ παραδείσῳ. Ὅπου δὲ αὐτός ἐστιν, ἐκεῖ καὶ ὁ διὰκο- νος αὐτοῦ ἔσται.

263 innovando viam, quæ ducit ad cœlum, latro- nem vero ipse est, illic et minister ejus erit ⁹².

Κατοικοῦσα Λάχης, ἀρχηγὸς ἁμαρτίας ἐστὶ τῇ θυγατρὶ Σιών. ὅτι ἐν σοὶ εὐρέθησαν ἀσέβειαι τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ τὴν Λάχιν ὁ Σαναχκεῖμ ἐξεπόρθησε, μηδὲν ἰσχύσας κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ προτέρα ἢ Λάχιν ἀπώλετο· φησὶν, ὅτι Δικαίως πανωλεθρίαν ταύτην ὑπέστης, σὺ ἡ κατοικοῦσα τὴν Λάχιν, διότι καὶ αἱ ἀσέβειαι τῶν δέκα φυλῶν ἐν σοὶ εὐρέθησαν, καὶ εἰδωλολάτρησας καὶ αὐτῇ, μᾶλλον δὲ καὶ τῇ Ἱερουσαλήμ διδασκαλος καὶ ἀρχηγὸς τῆς ἀσεβείας ταύτης κατέστης.

Διὰ ταῦτο δώσεις ἐξαποστελλομένους ἕως κληρονομίης Γέθ, οἴκους ματαίους. Ἐπειδὴ, φησὶν, ὦ Λάχιν, ἠσέδησας, δώσεις καὶ αὐτῇ ἐξαποστελλομένους, τοῦτέστιν, αἰχμαλωτιζομένους, καὶ ἀποικιζομένους ἐκ πάντων σου τῶν ὁρίων ἕχρι τῆς Γέθ, διὰ τοὺς οἴκους τοὺς ματαίους τῶν εἰδῶλων.

Εἰς κερὸν ἐγένοντο τοῖς βασιλεῦσιν Ἰσραὴλ, ἕως τοὺς κληρονόμους ἀγάγω σοι. Ἔστι καὶ ἑτέρα γραφή· Ἔως τοὺς κληρονόμους ἀγάγωσιν. Ἐρμηνεύει, διὰ τί ὠνόμασε ματαίους τοὺς τῶν εἰδῶλων οἴκους, καὶ φησιν, ὅτι Εἰς κερὸν ἐγένοντο οὗτοι τοῖς ἐν Σαμαρείᾳ βασιλεῦσιν· οὐδὲν γὰρ ὠφελήθησαν ἐκ τῶν εἰδωλικῶν οἰκῶν· ὥσπερ οὐδὲ αὐτῇ ὠφελήθησιν ἐκ τούτων τῶν οἰκῶν, οὐς ἐτίμησας, ὥς οἱ Σαμαρεῖται. Πλὴν ταῦτά σοι συμβήσεται, ὦ Λάχιν, ἕως τοὺς αἰχμαλώτους ἐλευθερώσας ἐγὼ, ἐπαναγάγω σοι αὐτοὺς, καὶ εἰς πατρίδας ἀποκαταστήσω κληρονομίας. Ἡ καὶ κληρονόμους τοῦ; ἐχθροὺς λέγει, τοὺς κληρονομήσειν μέλλοντας τὴν αὐτῶν γῆν. Λέγει οὖν, ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Σαμαρείας εἶχον τοὺς οἴκους εἰδωλικούς, ἕως δι' ὧν ἱπράττον, ἤγαγον τοὺς πολεμίους ἐφ' ἑαυτούς. Τινὲς δὲ οὕτως· Ἐπειδὴ οἱ ἐν Γέθ ἔλεγον, ὅτι ἀσθενὴς ὦν ὁ Θεός, οὐκ ἔδύνατο τοὺς Ἰσραηλίτας ἐξελεῖσθαι, δείκνυσιν αὐτοῖς ὁ Κύριος, ὅτι οὐχὶ διὰ τὴν αὐτοῦ ἀσθένειαν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν αὐτῶν ἀσέβειαν παρεδόθησαν, καὶ παράδειγμα ποιεῖται τὴν Λάχιν, ἥτις ἀσεβήσασα, παρεδόθη τῷ Σαναχκεῖμ. Ὁ οὖν προφήτης, οἷα ἐφηρόμενος τοῦτοις, φησὶν πρὸς τὸν Θεόν, ὅτι Δώσεις, ὦ Κύριε, ἐξαποστελλομένους, τοῦτέστιν, αἰχμαλώτους τοὺς οἴκους τοὺς ματαίους, ἤγουν τοὺς οἰκήτορας τῆς Λάχεως καὶ τῆς Γέθ· καὶ τῆς κλη-

⁸⁸ Luc. vii, 15, 21. ⁸⁹ Matth. v, 4. ⁹⁰ Matth. xi, 28. ⁹¹ Luc. xxiii, 45.

Variae lectiones et notæ.

(17) Ἡμεῖς, nos, Cod. Ven.

(18) Ὁ ἐγκαινίσας, Cod. Ven.

προνομίας γὰρ Θεῷ ἡ αἰχμαλωσία καθάψεται. Οἶδε
 γὰρ ἡ Γραφή οἴκους ὀνομάζειν τοὺς οἰκητορας καὶ
 τὰς πατριάς, ὡς ἀλλάχθον δηλον, ὅσον τοῦ · Οἶκος
 Λευὶ, καὶ οἶκος Ἀαρών · καὶ ἐκ τούτου αὐτοῦ τοῦ
 προφήτου, τοῦ ἐν ὄρχῃ λέγοντος · « Τίς ἡ ἀσέβεια
 οἴκου Ἰακώβ, καὶ ἡ ἁμαρτία οἴκου Ἰούδα ; » Εἶτα
 σχετιζάων ὁ προφήτης, φησιν, ὅτι « τοὶς βασιλεῦσιν
 Ἰσραὴλ » τοὶ ἐν Σαμαρείᾳ, « εἰς κενὸν ἐγένοντο, »
 ἃ εἰδωλότροποι, καὶ ὡς ἔοικεν, ἐσπούδαζον πάντα
 ποιεῖν, ἃ ἐποιοῦν, ἕως ἀγάγῃσι τοὺς κληρονόμους,
 τοὺς ἐπὶ τοὺς ἔθλους, τοὺς κατακληρονομήσαντας
 τὴν γῆν αὐτῶν.

Κατοικοῦσα Λάχις κληρονομία ἔως Ὅδο.λὰμ
ἦξει. Ἡ κληρονομία, φησὶν, αὕτη, ἣν μέλλουσιν οἱ
ἐθροὶ κατακληρονομηταὶ ἐν τοῖς ὑμετέροις, οὐκ
ἄχρι σου στήσεται, ὡ κατοικοῦσα τὴν Λάχις, ἀλλὰ
καὶ ἔως Ὅδο.λὰμ ἦξει, ἥτις ἐν ἐσχάτοις τῆς Ἰου-
δαίας κεῖται· ὥστε εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον·
Ἀπὸ ἄκρου τῆς Ἰουδαίας ἄχρι τοῦ ἑτέρου ἄκρου ἡ
αἰχμαλωσία ἐλεύσεται (19). Οἴκοι ἐξαποστελλόμενοι,
αἱ Ἰουδαῖαι συναγωγαί· ἐξαπέστειλε γὰρ αὐτάς,
καὶ ἐγκτελείψεν ὁ εἰπών· Ἰδοὺ ἀρίσται ὁ οἶκος
ὡμῶν ἐρημος· οἵτινες οἴκοι ἐγένοντο (20) τοῖς ἄρ-
χουσι τῶν Ἰσραηλιτῶν, εἰ καὶ εἰς κενὸν, ἔως οὐ
ῥῆγαγε τοὺς ἀληθινοὺς κληρονόμους, τὰ ἔθνη, ὁ
Κύριος. Ἐπεὶ δὲ ὁ Ἀκύλας ἐνικῶς τέθεικε τὸν
κληρονόμον, δίδωσιν ἡμῖν νοεῖν, ὅτι ἔσονται οἱ οἴκοι,
εἰ μάταιοι, οἳ τε τῶν εἰδώλων, καὶ αἱ συναγωγαί·
καὶ αὗται γὰρ μάταιαι· εἰς γὰρ οἶκος τῷ Κυρίῳ,
ὃν καὶ αὐτὸν σπῆλαιον θαλνῆς ἐποίησαν. Ἔσονται
οἱ ἔως ὁ κληρονόμος Χριστὸς ἦξει, ὃν οἱ κακοὶ
γεωργοὶ ἰδόντες, Οὗτος, εἶπον, ὁ κληρονόμος·
δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν. Οὗτος τοίνυν παρα-
γενόμενος, τοὺς τε τῶν εἰδώλων οἴκους, καὶ τὰς
Ἰουδαϊκὰς καταλύσει συναγωγάς· καὶ εἰ τινες Ἰδ-
ενοὶ τοῦ Θεοῦ γενόμενοι, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ
οἰκῆσιν σρόντες ἐν αὐτοῖς, εἶτα τὸ Πνεῦμα τῆς χά-
ριτος ἐνύδρισαν, καὶ ἐπέβλεψαν εἰς ματαιότητας
καὶ μανίας ψευδεῖς, λυτῶντες περὶ τὰς ψευδεῖς· τοῦ
κόσμου ἡδονάς, οἴκοι τε μάταιοι ἐγένοντο, καὶ ἐξ-
αποστελλόμενοι ἔσονται, ἀκούοντες· Ἀπόστητε ἀπ'-
ἐμοῦ, ὁ ἐργάτης τῆς ἀνομίας· καὶ Πορεύεσθε εἰς
τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον· ὅτε καὶ τοὺς κληρονόμους
ἀγάγῃ ἐγγύτερόν τὸ Κριτῆς καὶ συγκληρονόμους αὐ-
τῶν, λέγων πρὸς αὐτούς· Δεῦρο κληρονομήσατε
τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν.

Ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς Σιών, ξύρησαι καὶ
 κείρε[ς]. κείραι[ς] ἐπὶ τὰ τέκνα τὰ τρυφερότου. Οὐχ
 ἡ Ἀάκις, ψηστὴ, μόνη, οὐδὲ ἡ Ὀδοκὰ μείσσονται
 δεῖνα· ἀλλὰ καὶ σὺ, ἡ Σιών, μείσον τούτων ἔξει. Διὸ
 ξύρησαι καὶ ἀποκάρηθι, πένθιμον ἀναλαβοῦσα σῆμα,

domus vana, habitatores nimirum Lachis et Geth. Captivitas enim et ad hæreditatem Geth pertinet. Sacra namque Scriptura domus appellare consuevit ipsosmet habitatores, ipsasque familias, quod cum aliis ex locis perspicuum, ut ex eo, *Domus Levi et domus Aaron* ⁶¹⁻⁶³, tum ex hoc ipso propheta, qui vaticinii sui initio hæc habet, Quæ impietas domus Jacob? ecquod peccatum domus Juda? Dolens deinde vates ait, in vanum Samariæ regibus esse idola quæ colebant, eosque ut videbantur, ea omnia sedulo facturos, quæ faciebant, **264** quoad hæredes invherent, hostes nimirum, qui ipsorum terram tanquam hæreditatem adiront.

B *Quæ habitas Lachis : hæreditas usque ad Odollam veniet.* Hæreditas, ait, hæc quam vestris in regionibus adituri sunt hostes, non intra fines tuos continebitur, tu quæ Lachis incolis ; sed pertinet usque ad Odollam, quæ procul in ultimis Judææ finibus jacet. Ut sensus sit, captivitatem ab uno Judææ fine usque ad alterum esse progressuram. Emissariæ domus sunt Judæorum synagogæ ; dimisit enim ipsas planque dereliquit qui dixit, *Ecce relinquetur domus vestra deserta* ⁶⁶. Quæ quidem synagogæ domus fuere principibus Israelitarum, licet in cassum, quoad veros hæredes, gentiles scilicet populos, Dominus adduxit. Quoniam vero Aquila singulari numero hæredem reddidit, per hoc nobis innuit vanas eis domus futuras, tum eas quæ idolis dicatæ erant, tum ipsasmet synagogas : nam hæc quoque vanæ sunt, (Una quippe Domino domus erat, quam et ipsam hyenæ speluncam fecerunt) per hoc inquam, innuit vanas hasce domus eis fore, quoad veniat hæres Christus quem improbi agricolæ conspicati dixerunt, *Hic est hæres, agite occidamus eum* ⁶⁷. Hic ergo cum adveniet, funditus evertet cum idolorum domus, tum Judaicas synagogas. Vanæ quoque domus evaserunt quotquot templa Dei facti, atque divinum Spiritum in semetipsis gerentes, hunc ipsum gratiæ Spiritum injuriis affecerunt, respexeruntque ad vanitates et insanias falsas ⁶⁸, inanes hujusce mundi voluptates insano impetu consecrantes. Qui quidem et dimittuntur, audientique **D** *verba illa, Discedite a me, operarii iniquitatis, et, Ite in ignem æternum* ⁶⁹ ; atque tum simul adducet hæredes judææ, suosque cohæredes, his verbis : *Venite, possidete paratum vobis regnum* ⁷⁰.

Vers. 16. *Gloria filiae Israel, decalpare et detondere super filios delicatos suos. Non solæ, inquit, Lachis et Odollam acerba mala patiuntur; sed et tu, Sion, eadem experieris. Quare decalpare et detondere, lugubrem vestem induens, tuorum*

27. ⁴²⁻⁴³ Psal. cxxiv. 19, 20. ⁴⁴ Matth. xxiii, 18. ⁴⁵ Matth. xxi, 58. ⁴⁶ Psal. xxxix, 5. ⁴⁷ Luc. xiii,

causa filiorum, qui pridem in deliciis cum viverent, in captivitatem abducentur, afficienturque magnis cruciatibus.

Dilata tonsuram tuam, sicut aquila; quoniam captivi ducti sunt ex te. Ut aquila, inquit, stato quodam tempore, pennis omnibus exuitur, neque venari tum potest amplius quoad ei pennæ renoventur: ita et tu, patrocinio meo destituta, hostes subigere non poteris, sed ab ipsis potius in servitutem facile redigeris. Vel: Fac et tu penitus abradas tondeasque capillos capitis tui, ut aquila suas amittit pennas omnes, propterea **265** quod captivi abducti sunt filii tui, qui in deliciis omnibus educati nullum unquam incommodum subierunt. Ferunt vero aquilam tum vel maxime cruciari et angī, cum suis pullis destituitur.

CAPUT II.

VERS. 1. *Facti sunt cogitantes labores et operantes mala in cubilibus suis: et simul cum die cumulabant ea.* Cum divinus vates exposuerit, quæ subeunda mala sint, eos jure ac merito mala illa passuros ostendit. Etenim cum humanæ vitæ tempus in partes duas sit distributum, noctem scilicet et diem: noctu nefaria ii facinora machinabantur, considerantes, qua ratione huic vel illi negotium facessere possent, atque damnum inferre; interdum prima statim luce, sine mora ulla, sua consilia cogitataque perficiebant. Animadvertite verba, *operantes mala in cubilibus suis*; pro cogitantes enim **C** *operantes* dixit, ut ostenderet cogitationem opus esse mentis, qua de re etiam judicamur, planumque simul faceret eorum ad maleficia alacritatem atque celeritatem. Consilium enim ipsorum, ait, opus erat.

VERS. 1, 2. *Quia non levaverunt ad Deum manus suas: et desiderabant agros et diripiebant pupillos.* Mentem scilicet ad Deum diluculo non convertunt, manus ad eum tollentes, ut viris piis mos est; sed prima statim luce male agere cœperunt. Vel: Non a Deo, inquit, bona quærebant supplices cum orantes, ut sibi vitæ necessaria præberet; sed suis quisque cupiditatibus obnoxii pupillorum bona diripiebant. Vel etiam pupillos ipsos diripuerunt, hoc est, in servitutem rede- **D** gerunt.

Et domos opprimebant. Non pupillos modo, ut supra dictum est, vexabant, sed domos etiam expiabant, splendidiore scilicet et opulentiores. Vel hoc ideo dicit, quod diriperent quæ in pupillorum domibus erant et ipsas etiam domos.

Et rapiebant virum et domum ejus. Utrumque hoc, ait, ii fecerunt: abduxerunt scilicet virum, in servitutem eum redigentes, ut solent exteri hostes;

A διὰ τὰ τέκνα, τὰ πρώην μὲν ἐν τρυφῇ ζήσαντα, εἴτα εἰς αἰχμαλωσίαν καὶ κάκωσιν ἀπαχθυσόμενα.

Ἐμπλάτυνον τὴν ξύρησίν σου, ὡς ἀετὸς, ὅτι ἡγμάλωτεύθησας ἀπὸ σοῦ. Ὡς περὶ ἀετὸς, φησὶν, ἐν καιρῷ, πάντων ἀπογυμνοῦται τῶν πτερῶν (21), καὶ οὐδὲ θηρεύειν ἰσχύει ἐν πῷ καιρῷ τούτῳ, ἔχρει οὐδὲ πάλιν ἀνακαινισθῶσιν αὐτῷ τὰ πτερὰ· οὕτω καὶ σὺ τῆς ἐμῆς γυμνωθεῖσα προνοίας, οὐκ ἰσχύσεις κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ μᾶλλον εὐάλωτος αὐτοῖς ἔσῃ. Ἡ, ὅτι Ἀκριβῶς καὶ σὺ ξύρησαι, καὶ πάσας (22) τὰς τρίχας ἀποκάρηθι, ὥς περ ἀετὸς ἀποβάλλει πάντα τὰ πτερὰ, διότι ἡγμάλωτεύθησας τὰ τέκνα σου, ἃ ἐν πάσῃ τρυφῇ ἀνέτρεφες, μηδενὸς ποτε ἀνιάρου πειραθέντα. Φασὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῇ τῶν νεο- **B** τῶν στερήσει σφόδρα τὸν ἀέτον ὀλγεῖν.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Ἐγένοντο λογιζόμενοι κόπους, καὶ ἐργαζόμενοι κακὰ ἐν ταῖς κοίταις αὐτῶν, καὶ ἅμα τῇ ἡμέρᾳ συνετέλουν αὐτὰ. Εἰπὼν, ἃ παύονται, δείκνυσιν, ὅτι δικαίως ταῦτα πείσονται. Καὶ γὰρ, φησὶν, εἰς δύο ταῦτα διηρημένης τῆς τῶν ἀνθρώπων (23) ζωῆς, εἰς νύκτα, καὶ ἡμέραν· τῇ μὲν νυκτὶ, ἐδουλεύοντο τὰ παράνομα, καὶ πῶς ἂν κόπους καὶ κάκωσιν ἐμποιήσωσι τινι· τῇ δὲ ἡμέρᾳ, τὰ βεβουλε- μένα συνετέλουν ἅμα πρωτῇ, εὐδελίαν ἀναβολὴν ἐνδείκνυμενοι. Ὅρα δὲ τὸ, *Ἐργαζόμενοι κακὰ ἐν ταῖς κοίταις αὐτῶν*· ἀντὶ γὰρ τοῦ, ἐννοούμενοι, **C** *ἐργαζόμενοι* εἶπεν· ἅμα μὲν ἵνα δείξῃ, ὅτι ἡ ἐνθύ- μισις ἔργον ἐστὶ τῆς διανοίας, διδὼν καὶ ἐκ αὐτῇ κρινόμεθα· ἅμα δὲ, ἵνα δηλώσῃ τὸ πρὸς τὴν κακου- γίαν αὐτῶν (24) δραστήριον· ἡ γὰρ βούλη (25), φησὶν, αὐτῶν, ἔργον ἦν.

Διδότι οὐκ ἦσαν πρὸς θεὸν χεῖρας αὐτῶν, καὶ ἐπεθύμουν ἀγροὺς, καὶ διήρπαζον ὄργανούς. Οὐκ ὠρθρίζον πρὸς τὸν θεόν, ὥστε αἶρειν πρὸς αὐτὸν χεῖρας, ὡς τοῖς εὐσεβέσιν ἔθος, ἀλλ' ἅμα τῷ πρωτῷ συνετέλουν τὰ κακὰ. Ἡ, ὅτι Οὐ παρὰ τοῦ θεοῦ, φησὶν, ἐπεζήτουν τὰ ἀγαθὰ, ἱκετεύοντες αὐτὸν ποριστῆν αὐτοῖς γενέσθαι τῶν πρὸς τὸν βίον χρεωδῶν, ἀλλὰ ταῖς οἰκείαις ἐπιθυμίαις δουλεύον- **D** τες, διήρπαζον τὰ τῶν ὀργανῶν. Ἡ καὶ αὐτοὺς τοὺς ὀργανούς διήρπαζον, τούτεστιν, εἰς δουλείαν ὑ- πῆγον.

Καὶ οἴκους κατεδυνάστευον. Οὐ μόνον ὀργα- νοὺς ἐκάκουν, ὡς προαίρηται, ἀλλὰ καὶ οἴκους κατεδυνάστευον, τούτεστι, τοὺς τῆς ἐνδοξοτέρως τύχης καὶ δυνατωτέρως. Ἡ ὅτι τὰ ἐν ταῖς οἰκείαις τῶν ὀργανῶν ἀφηροῦντο, καὶ αὐτοὺς τοὺς οἴκους.

Καὶ ἤρπαζον τὸν ἄνδρα, καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ. Ἀμφότερα, φησὶν, ἐποιοῦν, καὶ τὸν ἄνδρα διαρπά- ζοντας, καὶ εἰς δουλείαν ἀπάγοντες, ὥς περ ἀλλόφυ-

Variæ lectiones et notæ.

(21) Ἀπογυμνοῦται φυσικῶς τῶν πτερῶν, Cod. Bav.

(22) Πάντας, Cod. Ven.

(23) Τῆς ἀνθρωπίνης, Cod. Bav.

(24) Ἐκείνων, Cod. Bav.

(25) Βούλησις, Cod. Bav.

λοι πολέμιοι, καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, τούτεστι, τὰ ἐν Α
τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ πάντα, καὶ αὐτὴν, καὶ ὅλους τοὺς ἐν
τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καταδουλοῦντες.

Ἄνδρα, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Τὴν ἐν
ἀγροῖς, καὶ κτήμασι (26) περιουσίαν. Δόξα τῆς τῶν
Ἑβραίων Συναγωγῆς ὁ νόμος, ὃς νῦν ξυρηθεὶς τῇ
μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, οὐ
ἐξδύσασται διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα φωτισμὸν τῆς
δύσεως τοῦ Χριστοῦ (27), οὐ τὰ τέκνα, τὰ τῇ τρυφῇ
καὶ ἀκολασίᾳ ζῶντα, οἱ ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ
Χριστοῦ, ὧν Θεὸς ἡ κοιλία, ἡχμαλωτεύθησαν ὑπὸ
Ῥωμαίων, διότι ἂ ἐλογίζοντο ἐν νυκτὶ κατὰ τοῦ
Κυρίου, μετὰ μαχαίρων καὶ ξύλων συλλαβόντες αὐ-
τὸν, ταῦτα ἅμα τῇ ἡμέρᾳ συνετέλουν, πρῶτα ἀπ-
άγοντες (28) αὐτὸν πρὸς Πιλάτον. Ταῦτα δὲ ἐποιοῦν,
εἰσὶ τὰς οἰκίας τῶν χρηρῶν κατήσθιον, καὶ τὸν ἄλλον Β
βίον ἦσαν διεφθαρμένοι, καὶ τὸ φῶς ἐμίσουν· ἦν
γὰρ πονηρὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Εἰ δὲ αἱ τρίχεις νεκρόν
τι χρῆμα καὶ ἄψυχον, Σιών δὲ σκοπευτήριον
ἐρμηνεύεται· ὅρα, ἐτι παρακελεύεται τῷ σκοπευ-
τηρίῳ τοῦ νοδὸς ἡμῶν, μηδὲν τριχῶδες ἐν ἐαυτῷ
ἔχειν. Οὐ γὰρ ἂν ἀποσκοπεύσαιεν ὀφθαλμοί, οὐδὲ
ἴδοι καθαρώς, τρίχα ἔχων. Ἄλλ' ὅταν ξυρηθῇ, τότε
ἁγ-ωπέστατος γενήσεται, ὡς ἀετὸς, ὃν φασὶ μόνον
τῶν ζώων ἀντοφθαλμεῖν ταῖς ἡλιακαῖς αὐγαῖς· οὕτω
δὲ καὶ αὐτοῦ κρῖναι τέκνα, εἴτε νόθα ἐστὶν, εἴτε
γενήσια. Ἀντιπρόσωπα γὰρ ἱστών τῷ ἡλίῳ, ὅταν ἴδοι
μὴ ταῖς ἀκτίσιν ἀντοφθαλμοῦντα, ἀλλὰ σκαρδαμύτ-
τοντα, κόπτων, ὡς νόθα τῆς νοσοῦσας ἀπορρίπτει.
Προτρέπεται δὲ ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ξύρησιν, διὰ τὰ τρυ- C
φερὰ, φησὶ, τέκνα. Τέκνα δὲ τρυφερὰ ἔχει ὁ μὴ
δυναμένος μετὰ Δαβὶδ λέγειν· Διὰ τοὺς λόγους τῶν
χειλέων σου ἐγὼ ἐρύλασα ὁδοὺς σκληρὰς· ἀλλὰ
εἰς τὰ μαλακὰ φοροῦσι (30) συντεταγμένως, καὶ τὸν
λαόν καὶ ἡδὺν βίον μετῶν. Ἄμα δὲ τῇ ἡμέρᾳ συν-
τελεῖ τὰ κακὰ, ὁ μὴδὲ φαῦλον ποιεῖν οἶσμενος, ἀλλ'
ἀνερυθρίαστος καὶ πεπαρρησιασμένως ἐμπομπέων
τῇ κακίᾳ, ὃς οὐκ αἶρει πρὸς Θεὸν τὰς χεῖρας αὐτοῦ.
Οὐ γὰρ ἐργάζεται τι θεῖον καὶ ἄνω κείμενον· ἀλλ'
ἐπιθυμῶν τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου, ὃς ἐστὶν ἄγρὸς, καὶ
ἄλλους διαφθείρει, διδάσκαλος κακίας γινόμενος τοῖς
ὅσοι ὀφθαλμοὶ εἰσιν, ἀποπειρόντες τῆς οικειότητος
τοῦ οὐρανοῦ Πατρός. Διαρπάζει δὲ ἄνδρα, τὴν
ψυχὴν, καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, τὸ σῶμα, καὶ ἀμφοτέρα D
ἀπολλύς, καὶ τῆς ἄνω κληρονομίας τῆς ἀκαταλύτου
ἀποστερῶν.
Idem virum diripit, animam domumque ejus, corpus

et simul ejus domum, omnia scilicet quæ in domo
erant diripuerunt, servitioque subjecerunt familiam
ipsam et quotquot in ea continebantur.

Virum et hæreditatem ejus. Facultates scilicet
quæ in agris erant atque possessionibus. Gloria
Hebræorum Synagogæ lex est, quæ nunc gladio
divini Spiritus, verbo scilicet Dei, raris, non am-
plius celebratur ob ingentem splendorem gloriæ
Christi; cujus filii, mollem et effeminatam vitam
agentes, Christi ipsius 266 crucis inimici, quo-
rum deus venter est⁹⁹, in captivitatem ab Roma-
nis abducti sunt propterea quia, quæ noctu consi-
lia contra Dominum ceperant ut cum cum fustibus
ac lanternis comprehenderent¹⁰⁰, hæc prima statim
luce perfecerunt, mane ipsum ad Pilatum addu-
centes. Hæc illi, propterea quia viduarum domos
expilabant et in reliqua vita perversi erant, ole-
rantque lucem : prava enim erant eorum ope-
ra (29). Porro si capillus mortua quædam res est
et inanima, Sion autem idem sonat ac *specula* ;
vide quemadmodum mentis nostræ speculæ præci-
piatur, ne quidquam in se pilosi contineat. Non
enim perspicere possit oculus, neque clare videre,
qui capillis impediatur. Cum vero capillus omnis
abraditur, tum oculi acies acutissima sit ut aquila,
quam animantium unam in solares radios obtu-
tum figere aiunt, atque hoc experimento dijudi-
care suos partus et explorare, spuriine sint an
legitimi. Eos quippe contra solem statuit ; et ubi
videt eos haud solares radios immotis oculis in-
tueri, sed nictare, tum ipsos vellicans, uti spurtios,
nido abigit. Hortatur autem nos ad capillos ton-
dendos, ob filios, ait, delicatos. Delicatos autem
filios habet, qui cum Davide dicere nequit, *Propter*
*verba labiorum tuorum custodivi vias duras*¹⁰¹, sed
in eorum numero censetur, qui mollia cogitant,
suavem atque jucundam vitam traducens. Prima
vero luce mala perficit, qui ne male quidem se
agere putat, sed summam per inipudentiam au-
daciamque sua de iniquitate gloriatur. Qui profe-
cto manus suas ad Dominum non tollit ; nihil enim
divini agit, nihilque cœlestis ac superni ; sed mundi
qui ager est, bona concupiscens, alios etiam trans-
versos agit, improbitatis magister factus iis omni-
bus, quotquot a familiaritate cœlestis Patris exci-
dentes, pupilli quodammodo parentum orbi sunt.
nimirum, et perdit utrumque, superna, semper sta-

Idem virum diripit, animam domumque ejus, corpus
billi, privans hæreditate.
Διὰ ταῦτα τὰδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ λογι-
ζομαι ἐπὶ τὴν φυλακὴν ταύτην κακὰ, ἐξ ὧν οὐ
μὴ ἀρητὲς τοὺς τραχήλους ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ πο-

VERS. 3. Propterea nunc dicit Dominus : Ecco ego
cogito super tribum (31) istam mala, de quibus
non auferetis colla vestra, non ambulabitis recti ambi-

⁹⁹ Philipp. iii, 19. ¹⁰⁰ Matth. xxvi, 47. ¹⁰¹ Psal. xvi, 4.

Variae lectiones et notæ.

(26) Κτήσας, Cod. Bav.

(27) Τοῦ Χριστοῦ· ὧν Θεὸς ἡ κοιλία, Cod. Bav.

(28) Παράγοντες, Cod. Ven.

(29) Respicit interpres præcedentia prophetæ
verba.

(30) Scribendum fortasse *φρονέουσι*.

(31) Uterque Coll. habet *φυλακὴν, custodiam*.
In Polyglottis autem habetur *φυλὴν, tribum*, ut et
Theophylactus legisse videtur, cum in Commenta-
rio *φυλὴν* habeat.

to, quia tempus malum est. Meditabantur, inquit, A ipsi mala contra proximum suum : en et ego mala meditor contra tribum hanc Juda, ut et contra decem reliquas ; quæ profecto mala adeo gravia vobis erunt et acerba, ut duras arrogantesque cervices vestras incurvare valeant. Tum vos non incedetis recti, sed proni ; propterea quod malum vobis tempus erit, acerbum scilicet atque molestum. Ita et ad Salomonis illud : *Malam occupationem dedit hominibus* ⁷², quidam vocabulum hoc πονηρὸν, cum accentu in ultima legunt, licet alii cum accentu in antepenultima legendum putent. Talia prædixit et David de iis qui Deum interfecerunt, *Obscurentur*, ait, oculi **267** eorum, ne videant et dorsum eorum semper incurva ⁷³. Eorum enim iniquitates graves faciæ sunt super ipsos, nec audierunt Dominum dicentem : *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* ⁷⁴. Utilis autem est afflictio superbo homini et arroganti, qui recta incedere sibi videtur. Quo de homine Salomon : *Rectæ videntur homini viæ, quæ tamen ad extremum in profundum ducunt* ⁷⁵. Pronus enim ille et humilis cum David dicat : *Bonum mihi, quia humiliasti me* ⁷⁶.

Vers. 4. *In die illa sumetur super vos parabola.* In omnium videlicet ore versabimini, calamitatumque vestrarum fama longe lateque per totum terrarum orbem manabit. Siquidem eas alius alii narrabit. Vel : Exemplo omnibus eritis, ut quisque dicturus sit, Pati nollem quæ passi illi sunt.

Et plangeat plancius in cantico. Exteri quidem, ait, vestrum afferent exemplum : vestrates autem luctum quadam cum cantilena edent, ut et vos ipsi vestris in angustiis facietis. Tristes autem sunt et omnium maxime miserandi luctus, qui cum cantilena sunt.

Dicendo : Miseria miseri sumus. Ut summam esse eorum calamitatem ostenderet vates, bis miserie nomen usurpavit. Non simplici, inquit, et levi miseria premimur ; sed tali quæ vere miseria dici potest.

Pars populi mei dimensa est in funiculo. Hæc aut ab iis enuntiantur, qui quadam cum cantilena lugentes dicunt, *Miseri sumus*, causam quodammodo assignando, cur in miseriis inciderint, eaque sit, quod hæreditates populi mei distraherentur : aut etiam ab ipso met Deo qui dicat, Ego equidem terram eis distribui, quæ nunc a vicinis accolisque dividitur. Cum enim terram illam desertam invenissent, eam inter se partientes, sibi ipsi colendam sumpserunt. Dimensa quoque est terra ab iis qui captivos homines in servitutem duxerunt, qui tributa reliquis imperabant, atque propterea metiebantur terram quam horum quisque possidebat.

⁷² Eccli. i, 13. ⁷³ Psal. lxxviii, 24. ⁷⁴ Matth. xi, 28. ⁷⁵ Prov. xvi, 25. ⁷⁶ Psal. cxviii, 1.

Varie lectiones et notæ.

(32) Scribendum puto προπαροξυτόνως.

(33) Ἐφ' ἡμῶν συνθήσουσι, Cod. B.v.

ραυθῆτε ὀρθοί, ὅτι καιρὸς πονηρὸς ἐστίν. Ἐλογίζοντο, φησὶν, αὐτοὶ κακὰ κατὰ τῶν πλησίον· ἰδοὺ καὶ αὐτὸς λογίζομαι κακὰ ἐπὶ τὴν φυλὴν ταύτην τοῦ Ἰούδα, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας δέκα· τὰ δὲ κακὰ ταῦτα οὕτως ἐσονται βαρέα καὶ ἐπαχθῆ, ὥστε κατακάμψαι τοὺς σκληροὺς ὑμῶν καὶ ἀλαζονικοὺς τραχίλους· καὶ οὐ μὴ πορευθῆτε ὀρθοί, ἀλλὰ συγκεκυφότες, διότι ὁ καιρὸς πονηρὸς ἐστίν, δηλαδὴ ὑμῶν, τουτέστι δύσκολος, πόνους ἐπιφέρων. Οὕτω καὶ παρὰ τῷ Σολομῶντι τὸ, *Πονηρὸν περισπασμὸν ἔδωκε τοῖς ἀνθρώποις*, ὀξυτόνως ἀνέγνων τινὲς, εἰ καὶ ἄλλοι παροξυτόνως (32) ἀναγινώσκουσι. Τοιοῦτόν τι καὶ Δαβὶδ περὶ τῶν θεοκτόνων προεῖπε· *Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν ῥῶτον διὰ παντὸς σύγκαμψον*. Αἱ γὰρ ἀκμῆαι αὐτῶν ἐδαρύνθησαν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἤκουον τοῦ Κυρίου, λέγοντος· *Δεῦτε, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς*. Ἀγαθὴ δὲ ἡ κάκωσις τῷ ὑπερηφάνῳ καὶ τραχηλιῶντι, καὶ οἰομένῳ περιπατεῖν ἐν ὀρθότητι. Περὶ οὗ Σολομῶν εἶπεν· *Εἰσὶν ὀρθοὶ ὁδοὶ δοκοῦσαι ἀνδρὶ· τὰ μέντοι τελευταῖα φέροι εἰς πνυμένα ἄβου*. Καμπύμενος γὰρ καὶ ταπεινούμενος ὁ τοιοῦτος, ἐρεῖ μετὰ Δαβὶδ· *Ἀγαθόν μοι, ὅτι ἐταπεινώσάς με*.

Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκλήγη ληθθήσεται ἐφ' ὑμᾶς παραβολή. Τουτέστιν, ἀνὰ στόμα πᾶσιν ἐξεσθε, καὶ τὰ ὑμέτερα κακὰ διαφημισθήσονται ἐπὶ πάντας, ἄλλου πρὸς ἄλλον ταῦτα διηγούμενου. Ἡ, ὅτι Ἐξεσθε ὑπόδειγμα πᾶσιν, ὥστε λέγειν Ἰκαστον· *Μὴ πάθοιμι, ὡς ἔπαθον οἱ δεῖνες*.

Καὶ θρηνηθήσεται θρήνος ἐν μέλει. Οἱ μὲν ἀλλότριοι, φησὶ, παραβολὴν ὑμᾶς ἔξουσιν· οἱ δ' οἰκεῖοι ὑμῶν θρήνον μετὰ μέλους συνθήσουσι (33), καὶ ὑμεῖς δὲ ἐφ' ἐαυτοῖς. Γοεροὶ δὲ οἱ μετὰ μέλους θρήνοι καὶ ἐλεεινότεροι.

Λέγων· *Ταλαιπωρία ἐταλαιπωρήσαμεν*. Τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀσθενείας αὐτῶν δηλῶν ὁ λόγος, ἐδιπλασίασε τὸ τῆς ταλαιπωρίας ὄνομα. Οὐχ ὀπλῶς γὰρ, φησὶν, ἀλλὰ τῇ ὄντως ταλαιπωρίᾳ ἐταλαιπωρήσαμεν.

Μερὶς λαοῦ μου κατεμερίσθη ἐν σχοινίῳ. Ἡ τὸ πρόσωπον τῶν θρηνοῦντων ἐν μέλει, καὶ λεγόντων, ὅτι Ἐταλαιπωρήσαμεν, λέγει, καὶ ταῦτα οἰονεὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγων (34) τοῦ ταλαιπωρησθαι· ἡ δὲ ἐστὶ τὸ, Μετρηθῆναι τὸς κληρονομίας (35) τοῦ λαοῦ μου· ἡ καὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦτο λέγεται, ὅτι Ἐγὼ μὲν ἀφώρισα αὐτοῖς τὴν γῆν· νῦν δ' αὕτη μετρεῖται παρὰ τῶν γειτόνων καὶ περιοίκων. Καὶ γὰρ ἔρημον εὐρόντες τὴν γῆν, αὐτοὶ ταύτην διενέμαντο εἰς τὸ γεωργεῖν. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν αἰχμαλωτευσάντων αὐτοὺς, κατεμετρήθη, δασμοὺς καὶ φόρους ἐπιτιθέντων τοῖς ὑπολειφθεῖσι, καὶ διὰ ταῦτα μετρούντων τὴν ὑπ' ἐκάστου τούτων κατεχομένην γῆν.

(31) Ἐπάγοντα, Cod. Ven.

(35) Ἐκκλησίας, Cod. Bav.

Καὶ οὐκ ἦν ὁ κωλύων αὐτὸν τοῦ ἀποστρέ-
ψαι. Οὐτε ὁ Χαμῶς, φησὶν, οὐθ' ὁ Βήλ, οὐτ' ἄλλοι·
τις τοιοῦτος ὡμῶν θεός, ἡδυνήθησαν κωλύσαι αὐτὸν,
τούτῃστι τὸν μετροῦντα, τοῦ ἀποστρέψαι ἀπὸ τοῦ
μετρεῖν. Τοῦτο δὲ λέγει, κωμῶδων τοὺς θεοὺς αὐ-
τῶν. Ἡ, ὅτι οὐκ ἦν ὁ κωλύων τὸν λαόν μου, ὥστε
μὴ τὴν πρὸς τὴν αἰχμαλωσίαν ὁδὸν πορεύεσθαι,
ἀλλὰ ἀποστρέψαι ἀπὸ ταύτης.

Οἱ ἄγροι ὡμῶν διεμερίσθησαν· διὰ τοῦτο οὐκ
ἔσται βάλλων σχοινίον ἐν κλήρῳ. Ἀπὸ ἄλλο-
τρίων μὲν, φησὶν, οἱ ἄγροι ὡμῶν καταμετρήθησαν
καὶ διεμερίσθησαν· ὑπὲρ σοῦ δὲ τοῦ λαοῦ οὐκ ἔσται
ὁ βάλλων σχοινίον μετρητικόν, ὥστε καὶ σοὶ ἀπονε-
μηθῆναι κλήρον. Τοῦτο πεπόνθασιν καὶ οἱ ἀλαζόνες
Ἰουδαῖοι. Πρωτότοκοι μὲν γὰρ ἦσαν, καὶ σχοίνισμα
κληρονομίας Θεοῦ, καὶ αὐτῶν αἱ ἐπαγγελίαι. Καὶ οἱ
πατέρες ἐμπαινήσαντες δὲ τῷ Χριστῷ, ἀπόλεσαν
τὴν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις κληρονομίαν. Καὶ λοιπὸν τὰ
ἔθνη γεγόνασιν συμπολῖται τῶν ἁγίων, καὶ κληρονό-
μοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. Οἷδε δὲ ὁ
Δαβὶδ καὶ τὰς ἐπιβουλὰς, καὶ τὰ πειρατήρια, σχοι-
νία ὀνομάζειν, ὡς τὸ, *Σχοινία ἀμωρτωλῶν περι-
επλάκησάν μοι· καὶ, Σχοινίοις διέτειναν παγίδα
τοῖς ποσὶ μου*. Ὅταν οὖν τις ἐπιβουλεύεθις ὑπὸ
τοῦ πειραστοῦ, ἀπολέσῃ τὴν μερίδα αὐτοῦ τὴν θείαν,
ἣν ἔχων ἡδύνατο λέγειν· *Μερίς μου εἶ, Κύριε· τότε
τὸ ἐνεσιδὲς τῆς ἐν αὐτῷ (36) θείας μερίδος καταμε-
τρεῖται, καὶ καταμερίζεται εἰς τὴν πολυσευδῆ [φ.
-σιδῆ] καὶ πλατεῖαν τῆς κακίας ὁδόν, καὶ οὐκ ἔστιν
ὁ κωλύων αὐτὸν τοῦ ἀποστρέψαι ἀπὸ τῆς τοιαύτης
ὁδοῦ*. Βάλλει δὲ σχοινίον ἐν κλήρῳ, ὁ τὸν ὑπὸ τοῦ
ἐχθροῦ ἐπαγόμενον αὐτῷ πειρατμὸν ἀφορμὴν ποιού-
μενος· τοῦ σχεῖν τὸν ἐν οὐρανοῖς κλήρον, ὅς ἦν ὁ
λέγων· *Δοιδοροῦμενοι εὐλογοῦμεν· καὶ, Εὐδοκοῦ-
μεν ἐν ἀσθενείαις, ἐν θλίψεσι, καὶ ἐν πᾶσι τού-
τοις ὑπερνικῶμεν, διὰ τοῦ εὐδοκῆσαντος Θεοῦ*.
Ὅπερ οὐ γίνεται ἐν ἡμῖν, ὅταν οἱ ἄγροι ἡμῶν δια-
μερισθῶσιν, ἦγουν αἱ κατὰ κόσμον πράξεις ἡμῶν
μερίδες ἀλωπέκων γένωνται, τῶν πονηρῶν δαιμό-
νων (37).

Ἐν ἐκκλησίᾳ Κυρίου μὴ κλαίετε δάκρυσι. Τὰ
λυπηρὰ διαγγείλας, παραίνεσιν εἰσφέρει, πολὺ τὸ
χρήσιμον ἔχουσαν, καὶ φησιν, ὅτι οὐ δεῖ ἡμᾶς ἐκ-
κλησιάζοντας, ἥτοι, εἰς τὸν τοῦ Κυρίου συναγομέ-
νους ναόν, ψιλῶς οὕτως καὶ ἐπιπολαίως δακρύνειν,
καὶ ἀφοσιοῦσθαι τὸν κλαυθμὸν μόνοις δάκρυσιν,
ἀλλὰ καὶ ἔργα προστιθέναι συντριβῆς καὶ κατανύ-
ξεως.

Μὴ δακρύνεωσαν ἐπὶ τούτοις. Τούτῃστιν, οὐ
δεῖ ὑμᾶς δακρύνειν ἐπὶ τῷ αἰχμαλωτισθῆναι, καὶ
καταμετρηθῆναι τὴν γῆν ὡμῶν, ἀλλὰ διότι παρωρ-
γίσατε τὸν Θεόν· τοῦτο γὰρ δακρύνων ἄξιον. Ἡ δ'
ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήματι τιμωρία, οὐ δακρύνων, ἀλλὰ
χαρὰ· ἀξία, διότι τῆς αἰωνίου τιμωρίας ἐστὶ κουφι-
σμός. Οὕτω καὶ Παῦλος εἶπε· *Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ*

Et non erat, qui prohiberet eum, ut averteretur.
Neque Chamus, inquit, neque Belus, neque alius
quisquam ejusmodi vestrorum numinum impedire
ipsum potuerunt, metientem scilicet, quominus
terram metiretur. Per hæc autem vates eorum nu-
mina perstringit. Vel : Non erat, ait, qui impedi-
ret, quominus populus meus iniret captivitatis
viam, eumque procul ab hac arceret.

Vers. 4, 5. *Agri vestri divisi sunt ; propter hoc
non erit tibi mittens funiculum in hereditatem*.
Exteris quidem, ait, dimensi sunt agri vestri atque
divisi : tibi vero non erit, qui 268 funiculum
dimensionis jaciatur, ut et tibi distribuatur hæ-
reditas. Id ipsum perpassi sunt et arrogantes Ju-
dæi. Primogeniti enim erant, et pars hereditatis
Dei, quibus ipsis factæ sunt promissiones. Verum
cum eorum patres Christum injuriis affecissent,
sanctorum hereditatem amiserunt. Hinc gentium
populi facti sunt hæredes Dei Christique cohære-
des. Consuevit præterea David insidias atque ten-
tationes appellare funiculos, ut ibi, *Funes peccato-
rum circumplexi sunt me* 17 : et alibi, *Funiculis inten-
derunt laqueum pedibus meis* 18. Cum ergo quis
tentatoris insidiis circumventus, partem suam
divinam amittit, quam cum possideret, dicere pote-
rat : *Pars mea es, Domine* 19 ; tum simplicissima
divina pars, quæ in eo est, dimensa quodammodo
scinditur in multiformem latamque scelerum viam ;
nec est, qui procul ab ejusmodi via eum arceat.
Funiculum autem jactat in hereditatem, qui ab ob-
jecta sibi per inimicum tentatione occasione
captat acquirendi cœlestem hereditatem. Qualis
erat qui dicit : *Maledicimur, benedicimus ; et : Gau-
demus in infirmitatibus, in tribulationibus, et in
omnibus his superiores simus per Deum benedictum* 20.
Quod in nobis profecto non fit, cum agri no-
stri dividuntur, cum mundanæ scilicet actiones
nostræ partes vulpium fiunt 21, malorum videlicet
dæmonum.

Vers. 6. *In ecclesia Domini nolite flere lacrymis*.
Postquam vates acerba mala denuuntiavit, perutilem
inducit adhortationem, et ait, non oportere nos in
unum, in templum videlicet Domini, convenientes.
D ita remisse leviterque lugere, ut lacrymis contenti
simus ; sed adjicienda præterea nobis esse intimi
doloris opera mœrorisque.

Neque plorent super his. Hoc est, Lugere vos
oportet, non quod in captivitatem abducti sitis,
et terra vestra sit dimensa, sed quia Deum ad iram
provocastis ; id enim lacrymas omnino meretur.
Pœna contra, qua quis ob peccata plectitur, non
lacrymis, sed gaudio digna est, cum peccatorem
æterno supplicio levet. Quamobrem et Paulus dixit :

17 Psal. cxxviii, 61. 18 Psal. lvi, 7. 19 Thren. iii, 24. 20 I Cor. iv, 12. 21 Psal. lxxii, 11.

Varie lectiones et notæ.

(36) Τῆς ἐκτουτοῦ, Cod. Bav.

(37) Cod. Bav. addit, καὶ δολερῶν.

*Cum judicamur, a Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur*⁸¹. *Κυρίου παιδεύμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.*

VERS. 7. *Nou enim abjiciet opprobria, qui dicit: Domus Jacob ad iram provocavit Spiritum Domini, siquidem talia hæc sunt ipsius instituta. Qui remisit leviterque lugeat, inquit, verbisque solis confessionem circumscribit, dicens, Domus Jacob, nos videlicet, ad iram Dominum provocavimus, per hoc profecto non avertet dedecus illud atque probum, quo per captivitatem aliasque calamitates est afficiendus, siquidem hæc sunt ipsius instituta quæ supra commemoravimus, trahere scilicet pupillos, et reliqua; 269 sed tum demum dedecus illud avertet et ignominiam, cum instituta illa et consuetudinem oblittebit. Hæc et nobis apprime conveniunt, qui peccata quidem nostra confitemur, sed nullos poenitentiae dignos fructus facimus. Vel, qui lugemus etiam, verum hoc tum demum, cum aut voti compotes fieri non possumus, nec obtinere caducum aliquid bonum, quod optamus; aut cum aliquid nobis accidit contra votum. Hæc eadem consentanea sunt et Hebræis nostrorum temporum; qui quidem lugent, non ob flagitiosissimum ipsorum facinus, quod Deum occidendo perpetrarunt, sed ob angustias atque vexationes quas patiuntur, id ægre vel maxime ferentes, quod ea contra nos loquendi libertate uti nequeant, qua olim usi sunt in apostolos. Id ergo eis vetat divinus vates. Pater enim, ait (qui dicit, et simul judicat, atque palam aperteque declarat eos ad iram provocasse Spiritum Domini, cum Christum non vi sua, sed ope Beelzebub mirra facere deblaterarent⁸²), Pater, inquam, non auferet ipsorum dedecus, et ignominiam: nec profecto negligenda putabit, quæ Christo cum in editis ab eo miraculis, tum in cæteris, vitio vertunt: siquidem ad hoc usque tempus eadem instituta sectantur, et eodem in Christum animo affecti, cum uti impostorem maledictis impie lacerant, nec ei, uti Deo, obsequen lum putant.*

VERS. 7, 8. *Nonne sermones ejus boni cum eo et recti ambulaverunt? Et antèrius populus meus in inimicitia restitit contra pacem suam.* Per interrogationem legendum est usque ad *Ambulaverunt*, quod vero sequitur, more solito. Ait enim Deus: *Haud rectæ confessionis verba profert populus meus, neque profecto recti sunt hi sermones, et ejusmodi, ut nihil præ se tortuosi ferant, nihil quod egeat correctione: ecce enim per opera manifeste declarat, se, tanquam inimicum, adversa mihi fronte stare (id enim significat per verbum hoc antèrius), ac propterea pace se privavit, implicuitque bellis et malis iis quæ inde proficiuntur.*

VERS. 9. *Pellem ejus excoriarunt, ut auferrent spem, contritionem belli. Duces populi mei projicientur de domibus deliciarum suarum.* Cum superius populum reprehendisset, id ei exprobrans, quod per opera divinis legibus adversaretur, etsi

Οὐ γὰρ ἀπόσεται ὀνειδὴ ὁ λέγων· Οἶκος Ἰακώβ παρώργισε Πνεῦμα Κυρίου, εἰ ταῦτα τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ ἐστίν. Ὁ δακρύων ψιῶν, φησί, καὶ ἐπιτολαίως, καὶ λόγοις μόνοις περιγύρων τὴν ἑξομολόγησιν, καὶ λέγων, ὅτι Ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, ἔτοι· ἡμεῖς παρωργίσαμεν τὸν Κύριον, τὰ ὀνειδῆ, ἃ μέλλουσιν αὐτῷ ἐπαχθῆναι αἰχμαλωτιζομένῳ, καὶ ἄλλως κακουμένῳ, οὐκ ἀπόσεται, εἴπερ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ εἰσι ταῦτα, ἃ ἀνωτέρω εἰρήται, ὅτι Ἑρπαζὼν ὄργανους, καὶ τὰ λοιπὰ. Τότε γὰρ ἀπόσεται τὰ ὀνειδῆ, ὅτε τὰ ἐπιτηδεύματα ἐξαλείψει. Ταῦτα καὶ ἡμῖν ἀρμόζει, τοῖς δοκούσι· μὲν ἑξομολογεῖσθαι, μὴ ποιοῦσι δὲ καρποὺς ἀγίων· τῆς μετανοίας· ἢ καὶ τοῖς δακρύουσι μὲν, ἐπὶ ἀποτυχίᾳ δὲ τινος τῶν φθειρομένων ἀγαθῶν, ἢ ἰθουλῆτος τυλὸς συντυχίᾳ. Ταῦτα καὶ νῦν τοῖς Ἰουδαίοις οἰκεῖται, εἰ δακρύουσιν, οὐ διὰ τὸ τῆς Θεοκρατονίας μῦθος, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐλαυνεσθαι, καὶ διώκεσθαι, καὶ μὴ ἔχειν παρῆρσιαν κατ' ἡμῶν, ὡς καὶ κατὰ τῶν ἀποστόλων. Ἀπαγορεύει οὖν τοῦτο αὐτοῖς (38) ὁ προφήτης· Ὁ Πατὴρ γὰρ, φησὶν, ὁ λέγων, καὶ κρίνων, καὶ ἀποφαίνεμος, ὅτι παρώργισαν τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ὅτε ἔλεγον μὴ ἐν αὐτῷ θαυματουργεῖν τὸν Χριστὸν, ἀλλ' ἐν τῷ Βεελζεβούλ, οὐκ ἀπόσεται τὰ ὀνειδῆ αὐτῶν, οὐδὲ παραδίδεται τὰ τε ἐπὶ ταῖς θαυματουργίαις, καὶ τὰ ἄλλα, ἃ ὀνειδίζον τῷ Χριστῷ· εἴπερ μέχρι τοῦ νῦν τοιοῦτα ἐπιτηδεύματα ἔχουσι, καὶ τοιαύτην κατὰ Χριστοῦ διάθεσιν, βλασφημοῦντες αὐτὸν, ὡς πλάνον, καὶ μὴ ὡς Θεῷ προσέχοντες.

non auferet ipsorum dedecus, et ignominiam: nec profecto negligenda putabit, quæ Christo cum in editis ab eo miraculis, tum in cæteris, vitio vertunt: siquidem ad hoc usque tempus eadem instituta sectantur, et eodem in Christum animo affecti, cum uti impostorem maledictis impie lacerant, nec ei, uti Deo, obsequen lum putant.

Οὐχ οἱ λόγοι αὐτοῦ καλοὶ μετ' αὐτοῦ καὶ ὁρθοὶ πορεύονται (39); Καὶ ἔμπροσθεν ὁ λαὸς μου εἰς ἔχθραν ἀντίσστη κατέναντι τῆς εἰρήνης αὐτοῦ. Κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον ὅχρι τοῦ, Πορεύονται· τὸ δὲ ἐξῆς, ἐν ἡθεῖ. Φησὶ γὰρ· Οὐκ ἑξομολόγησεως μὲν λόγους λέγει ὁ λαὸς μου, καὶ ὁρθοὶ εἰσιν οὗτοι οἱ λόγοι, οὐδὲν ἐν τοῖς ῥήμασι στρεβλὸν, ἢ ἐπιλήψιμον, καὶ ἀξίον διορθώσεως ἔχοντες· ἀλλ' ἰδοὺ διὰ τῶν ἔργων ἐμφαίνει, ὅτι ὥσπερ ἔχθρὸς, ἀντιπρόσωπός μου ἵσταται. Τοῦτο γὰρ θεολοὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἔμπροσθεν, καὶ αὐτὸς αὐτὴν τῆς τε εἰρήνης ἐστέρησε, καὶ πολέμοις καὶ τοῖς ἐκ τῶν πολέμων κακοῖς παρέδωκε.

τὴν δορὶν αὐτοῦ ἐξέδειραν, τοῦ ἀφελῆσθαι ἐλπίδα, συντριμμὸν πολέμου· διὰ τοῦτο ἡγοῦμενοι λαοῦ μου, ἀπορρίψονται ἐκ τῶν οἰκων τρυφῆς αὐτῶν. Κατηγορήσας τοῦ λαοῦ, ὡς τοῖς θεοῖς νόμοις ἀντιταξαμένου διὰ τῶν ἔργων, εἰ καὶ

⁸¹ I Cor. xi, 12. ⁸² Matth. xi, 27.

Variae lectiones et notæ.

(38) Ἀπαγορεύει τοῦτοις αὐτοῖς, Cod. Bav.

(39) Παρόρουνται, Cod. Ven., ita et paulo post.

πεπλασμένην δ'άνοιαν ἐπεδείκνυντο, νῦν κατηγοροῦντες A
 τῶν ἡγουμένων, λέγων, ὅτι οἱ ἡγούμενοι γεγόνασιν
 αὐτοῖς τῆς τοιαύτης διαθέσεως αἵτιοι· οἱ δὲ διὰ τοῦ
 πείθειν τὸν λαὸν εἰδωλολατρεῖν, τὴν δορὰν αὐτοῦ
 ἐξέδειραν, τούτεστι τὴν ἐμὴν σκέπην, ἣτις περιέ-
 σκεπεν αὐτὸν, ὥσπερ ἡ δορὰ τὴν σάρκα, πρὸς τὴν
 μὴ εὐκόλως πάσχειν, καὶ ἀφελοντο ἀπὸ τοῦ λαοῦ
 τὴν εἰς ἐμὲ ἐλπίδα, ἣτις ἦν συντεριμμὸς τοῦ πολέ-
 μου. Καὶ γὰρ ἐλπίζον ἐπὶ τὰ εἰδωλα, ἀφαιρεῖται
 τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα, τὴν συντριβόντα τοὺς πολέ-
 μους. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγούμενοι, οἱ βα-
 σιλεῖς καὶ ἱερεῖς, σὺν τῷ λοιπῷ λαῷ ἀπορρίφονται
 εἰς αἰχμαλωσίαν ἐκ τῶν οἰκῶν αὐτῶν, οὓς οὐχ
 ἀπλῶς οὕτως ἐδομήσαντο λιτῶς καὶ ἀπεριέργως,
 καὶ πρὸς χρεῖαν τοῦ καταμένειν, ἀλλὰ πολυτελῶς,
 καὶ πρὸς τρυφήν καὶ ὕβριν. Διὰ τὰ πονηρὰ ἐπιτη-
 δεύματα αὐτῶν ἐξώσθησαν· μὴ ἐμὰ, φησὶν, αἰτιά-
 σθωσαν, ὅτι ἐξώσθησαν εἰς Βαβυλῶνα, ἀντὶ τοῦ,
 ἐξώσθησονται· ἀλλὰ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν τὰδ' B
 ἔην, ὅτι καὶ αὐτοὶ κακὰ ἐπέτηδον, καὶ τὸν λαὸν
 ἐπειθον τὰ αὐτὰ μετέλπειν. Ἦσαν καὶ τοῦ Χριστο-
 κτόου λαοῦ οἱ λόγοι καλοὶ καὶ ὀρθοί, λέγοντος, ὅτι
 Περὶ κυλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομαι σε· ἀλλ' ὅτι
 ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ· καὶ
 πάλιν, Κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν,
 ὅτι εἶπεν ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν
 πρὸς ἀνθρώπου· ἔλεγον· ἔμπροσθεν δὲ ἐμοῦ τοῦ
 Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐχὶ ἐκδικηταὶ ἐμοὶ ἐφαίνοντο,
 ἀλλ' ἔχθροί. Διὰ τί; Διότι· ἀντέστησαν τῇ εἰρήνῃ
 αὐτῶν, ὃς ἐστὶ Χριστὸς· ὁ δὲ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν, C
 οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα. Διὰ τοῦτο οἱ ἡγούμενοι τοῦ
 λαοῦ μου οἱ πολλοὶ ἀρχιερεῖς, ἀπερρίφθησαν ἐκ τοῦ
 ναοῦ μου, ὃν ἓνα οἶκον ὄντα ἐμοί, αὐτοὶ πολλοὺς
 ἐποίησαν, διὰ τὸ μισθοῦσθαι καθ' ἑκάστον ἑνῆαυτόν.
 Ἐν τοῦτω δὲ καὶ τὸν νόμον κατηλεύτευες, κατετρυ-
 γῶν τοῦ λαοῦ. Πολλὰκις δὲ τίς καὶ χρηστολογίαν
 ὑποκρινόμενος πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, λόγους μὲν ἔχει
 καλοὺς καὶ ὀρθοὺς, ἀλλ' ἔχθρός ἐστι διὰ τῶν ἔργων,
 μηδὲν εἰρηνικὴν φρονῶν, ἀλλὰ δι' ὧν πράττει, ἰσά-
 μενος· κατέναντι τῆς εἰρήνης αὐτοῦ, ἣν λαλεῖ μετὰ
 τῶν πησίων, καὶ τὴν δορὰν ἐκδέρων τοῦ πένητος,
 τοῖς τε ἄλλοις τρόποις, καὶ τῷ συντριβεῖν αὐτὸν ἐν
 ταῖς ἐργασίαις, καὶ οὕτως αὐτὸν ἐκπνέζων, ὥστε
 ἀφαιρεῖσθαι αὐτοῦ καὶ τὴν χρηστοτέραν ἐλπίδα,
 ἣτις συντριμμὸς γίνεται τοῦ τῆς ἀπογνώσεως καὶ D
 τῆς βλασφημίας, τῆς εἰς τὴν Πρόνοιαν, πολέμου. Ὁ
 γὰρ κακούμενος, καὶ πολεμούμενος εἰς τὸ βλασφη-
 μῆσαι κατὰ τῆς Προνοίας, ἐπειδὴν τῇ τῶν ἀγαθῶν
 ἐλπίδι βοηθηθῇ, συντριβεῖ τοῦτον τὸν πόλεμον. Τὰ
 δ' ἐπεξῆς δοκεῖ μὲν τιμωρίαν περιέχειν, καὶ οἰκο-
 δομεῖτω γέ καὶ τοῦτο τοὺς πολλοὺς, ἀπειλοῦντος
 τοῦ Θεοῦ ἐκπαιεῖσθαι ἐκ τῶν οἰκῶν τῆς τρυφῆς.
 Νοήσεις δὲ καὶ ἀξίως τοῦ Πνεύματος ἡγουμένους,
 καὶ ἀρχοντας, τὰς ψυχὰς, αἱ ἡγεμονεύειν ταχθεῖσαι,
 ἐπαυθῇ μὴ καλῶς· ἐχρήσαντο τῇ ἀρχῇ, ἐμπεσοῦσαι
 πειρασμοῖς καὶ θλίψεσιν, ἀπορρίφονται ἐκ τῶν
 οἰκῶν τῆς τρυφῆς, τῶν σωματίων δολαφῇ, οἷς συν-

contrarium operibus animum simularet : nunc
 accusat ipsius duces atque præsides, his verbis :
 Ipsimet præsides, inquit, auctores eis fuerunt talis
 ipsorum voluntatis atque studii; qui profecto po-
 pulum ad idola colenda inducendo, pellem ei
 detraxerunt, meam scilicet defensionem atque tu-
 telam, quæ ipsum ita tegebat, ut pelle tegitur
 corpus, ne incommoda facile patiatur. Iidem et
 populum ea spe dejecerunt, quam in me locatam
 habebat; quæ spes erat belli contritio. Sperans
 enim in idolis, excidit ea spe, quam repositam
 270 habet in Deo, qui bella conterit. Hanc ob
 rem ergo et ipsi duces, tum reges, tum sacerdotes,
 cum reliquo populo captivi ducentur in servitu-
 tem, domibus quisque suis expulsi, quas con-
 struxerunt, haud simplici et moderato cultu, ad
 necessarium habitationis usum, sed nimis exqui-
 sito ac splendido, ad luxum inanemque ostenta-
 tionem. Ejecti vero sunt ob ipsorum nefaria faci-
 nora. Ne causam, ait, in me conferant, quod ab-
 ducti Babylonem fuerint (abducendi scilicet sunt),
 sed hac de re se suamque improbitatem accusent.
 Quandoquidem cum ipsi nefaria facinora patra-
 runt, tum populum ad eadem impulerunt. Bona
 item erant et recta turbæ, quæ Christum inter-
 fecit, verba, *De bono opere non lapidamus te, sed
 quia, homo cum sis, te Dei Filium facis*²⁷; et
 rursum, *Secundum legem nostram eum mori decet,
 quia semetipsum asseruit Filium Dei*²⁸. Verum
 enimvero hæc illi apud homines : apud me vero
 Deum et Patrem, non tanquam expositulantes, sed
 tanquam inimicos sese gerebant. Quid ita? Quia
 videlicet suæ ipsorum paci, Christo nimirum, ad-
 versabantur. Qui vero non honorat Filium, non
 honorat Patrem²⁹. Propterea præsides populi mei,
 sacerdotum principes bene multi depulsi templo
 sunt, quod unica mihi domus cum esset, ipsi plures
 effecerunt, mercuratam ibi quotannis exercentes.
 Ubi et legem quæstui habentes, populum ludifica-
 bantur. Sæpe item quis se cum fratribus loqui si-
 mulat ad eorum utilitatem; qui quidem sermones
 cum ipsis habet bonos et rectos, reipsa tamen
 inimicus est, verbis contraria agens. Atque hic
 nihil pacisci cogitat, sed per nefaria sua facta,
 D contra suam pacem grassatur. Quam quidem pa-
 cem cum proximo suo loquitur; et alia ex parte
 pauperi pellem detrahit. Hunc enim cum aliis bene
 multis modis exagitat, tum maxime in opificiis
 vexat atque fatigat, et ita demum opprimit, ut
 bona ei spes omnis auferatur. Quæ spes conterit
 desperationis bellum, qua permotus pauper Pro-
 videntiam maledictis lacerare consuevit. Qui enim
 malis affligitur, invehiturque propterea maledictis
 in Providentiam, quodam quasi afflictionum bello
 commotus : cum ei honorum spe succurritur, is
 bellum hoc statim conterit. Quæ vero sequuntur
 pœnam continere mihi videntur. Id autem docu-

²⁷ Joan. x, 35. ²⁸ Joan. xix, 7. ²⁹ Joan. v, 23.

mento sit multis, quibus minatur Deus, e deliciarum domibus eos demigraturos. Ducus item ac præsides spiritali quadam ratione intelligere commode poteris et animas, quæ imperare jussæ, cum victæ fractæque tentationibus afflictionibusque, imperio suo abutantur, expelluntur deliciarum domibus, corporibus scilicet, in quibus luxuriose vivere consueverunt. Anima enim, quandiu corpus bene se habet, inque deliciis versatur, ei totam sese dedit: cum contra male corpus torquetur, cognita corporis corruptione, **271** pudet ipsam in hujusmodi putredine diutius commorari. Quamobrem cum regio Vate dicet: *Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est*⁶⁴ et cum Paulo, *Quis me salvabit a corpore hominis hujus*⁶⁵? Item cum angeli lucis formam induens Satanas, bona nobis consilia dare videtur, ut et Evæ, bonos profecto et rectos sermones præ se fert; at si præterita considerare voluerimus, neque præsentia tantummodo spectare, eum nobis inimicum comperiemus, tum etiam, cum pacifice nobiscum agere videtur. Detrahit enim quodammodo nobis pellem, aufertque mortem quam, una cum Christo sepulti, per sacri fontis lavacrum subivimus, adimitque spem nostram quæ est Christus, spes gloriæ, qui bellum contrivit, sustulitque carne sua odium omne, et cuncta quæ in cælis sunt, quæque in terris, pace donavit. Ob id ergo quotquot modo nobis dominantur principatus potestatesque tenebrarum, ejiciuntur e supernis sedibus paradisi voluptatis (42), qua ante defectionem fruebantur, detrudenturque in tenebras exteriores. Dictum hoc idem, *Nonne sermones ejus boni et recti ambulaverunt?* et quod sequitur, appropinque convenit et Judæ, qui dicit, *Poterat venundari multo unguentum hoc, et dari pauperibus*⁶⁶: et, *Numquid ego sum, Rabbi*⁶⁷? quique simul invehitur in pacem, cujus dominus bonus erat.

VERS. 40. *Appropinquate montibus æternis. Surge, et ambula, quia non est tibi requies.* Præsides hujusmodi verbis affatur: Quoniam meas amplecti leges nolulistis, et vestris in domibus requiescere vobis non placuit: abite in posterum in Babyloniam regionem, et pergite ad ipsius montes Ararat. Quos ideo vocat æternos, quia diu multumque memorati præsides ibi erant commoraturi, vel quia ab omni retro antiquitate, quod in ipsis arca requievit, celebres evaserunt. In patria enim terra non est amplius vobis requies.

Propter immunditiam consumpti estis corruptione: fugistis, nemine persequente. Causam adducit vates, cur hæc ii passuri essent. Propter

Α τρυφῶν. Ψυχὴ γὰρ, εὐ μὲν τοῦ σώματος ἔχοντος, καὶ τρυφῶντος, προστέθηκα τούτῳ· κακούμενου δὲ, ἐννοουμένου (40) τὴν τοῦτου φθορὰν, αἰσχύνεται τοιαύτη φθορὰ συνείναι. Αἰδ καὶ τὰ τοῦ προφῆτου ἔρει· Οἰμοὶ! ὅτι ἡ παροιμία μου ἐμακρύνθη· καὶ τὰ τοῦ Παύλου, Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου (41); Καὶ ὅταν δὲ μετασχηματιζόμενος ὁ Σατανᾶς εἰς ἀγγελον φωτὸς, δοκεῖ συμβουλεύειν ἡμῖν τὰ χρηστά, ὡς καὶ τῇ Εὐχῇ, λόγους καλοὺς καὶ ἰσχυροὺς ἐπιδείκνυνται· ἀλλ' ἐὰν τὰ ἐμπροσθεν ἴδωμεν, καὶ μὴ τοῖς παροῦσιν ἐναπομένωμεν, ἐχθρὸν αὐτὸν ὁρίμεθα, ἐν ὅσῳ δοκεῖ εἰρηνεύειν μεθ' ἡμῶν. Ἐκδέρει γὰρ τὴν δορὰν καὶ τὴν νέκρωσιν, ἣν ἐσχομεν συνταφέντες τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἀραιρεῖται ἡμῶν τὴν ἐλπίδα, ὅς ἐστι Χριστὸς, ἡ ἐλπίς τῆς δόξης, ὅς συνέτριψε τὸν πόλεμον, καταργήσας τὴν ἐχθρὰν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, καὶ εἰρηνοποιήσας τὰ πάντα, τὰ ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς. Αἰδ τοῦτο οὖν οἱ νῦν ἡγούμενοι ἡμῶν, αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι τοῦ σκότους, ἐκ τῶν ἁγίων μονῶν τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἣν ἐτρυφῶν πρὸ τοῦ ἀποστῆναι, ἀπορρίπτονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Ἀρμύζει δὲ καὶ τῷ Ἰούδᾳ τὸ, Ὅχι οἱ λόγοι αὐτοῦ ὀρθοὶ καὶ καλοὶ πεπόμενται, καὶ τὰ ἐξῆς, τῷ λέγοντι· Ἡδυνάτο γὰρ τοῦτο τὸ μῦθον πρᾶθῆναι πολλοῦ, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς· καὶ, Μήτι ἐγὼ εἰμι, Ῥαββί; εἰς αὐτὸν κατέναντι τῆς εἰρήνης στέντι, ἧς κύριος ἄνθρωπος ἦν.

Ἐγγίσατε ὁρεσὶν αἰωνίοις· ἀνάστα, καὶ ἀπορεύου, ὅτι οὐκ ἔστι σοι ἀνάπαυσις. Πρὸς τοὺς ἀρχοντάς φησιν, ὅτι Ἐπειδὴ οὐκ ἠθέλησατε τοῖς ἐμοῖς στέργειν νόμοις, καὶ τοῖς οἰκοῖς ὑμῶν ἐπαπαύεσθαι, πορεύεσθε λοιπὸν ἐπὶ τὴν Βαβυλωνίαν γῆν, καὶ ἐγγίσατε τοῖς ἐκεῖνων ὁρεσὶ, τοῖς Ἀρχαῖς· ἃ αἰώνια καλεῖ, ἣ δύνει μακροὺς ἐμὲλλον ἐκεῖ χρόνους ἐνδιατρίφειν, ἣ ὅτι ἐξ αἰῶνος διαδόχτα ἦν, διὰ τὴν κλωτὸν ἐκεῖ καταπαῦσαι. Ἐν γὰρ τῇ πατρίδι ὑμῶν γῆ οὐκ ἔστι σοι τοῦ λοιποῦ ἀνάπαυσις.

Ἐνεκεν ἀκαθαρσίας διεφθάρητε φθορᾷ· κατεδύθητε, μηδενὸς διώκοντος. Τὴν αἰτίαν ἐπάγει, ὅτι ἦν ταῦτα πείσονται, καὶ φησιν, ὅτι Ἐνεκεν τῆς

⁶⁴ Psal. cxix, 5. ⁶⁵ Rom. vii, 24. ⁶⁶ Matth. xxvi, 9. ⁶⁷ Matth. xxvi, 25.

Variae lectiones et notæ

(40) Uterque Cod. habet ἐννοουμένου, Scribendum tamen puto ἐννοούμενη.

(41) Τοῦ ἀνθρώπου τούτου, hominis hujus, Cod. Bav.

(42) Qua, Theophylacte, paradisi voluptate gaudebant angeli ante defectionem? eane, quæ a Dei visione manaret? At si ita esset, beati profecto fuissent propterea quæ peccare amplius non potuissent, Beati enim qui Deum intuentur, ita ab summa ejus bonitate rapiuntur, ut sponte quidem ament, sed eum

non amare non possint. An paradisi terrestris voluptate perfruebantur? At spiritus cum essent, materiæ prorsus expertes, nulla gaudere poterant voluptate, quæ sensibus perciperetur, nisi forte cæci. Origene putes angelos corpus habere, materia tenuissima compactum, ætheream, vel igneam. An paradisi voluptatem appellas Dei gratiæ statum atque cognitionem, qua ante lapsum angeli gaudebant? Huic equidem sententiæ facile subscribam.

ἀκαθάρσιας, τῆς· εἰδωλωταρείας, ἡ ἀπλῶς πάσης ἁμαρτίας, τῆς· ἀκάθαρτον ποιούσης τὸν ταύτην μετιόντα, παρεδόθητε τῇ φθορᾷ ταύτῃ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τοῦ θανάτου, καὶ αὐθαιρέτως αὐτοὶ ἑαυτοῖς τὸν διωγμὸν ἐπηγάγετε, διὰ τοῦ πράττειν τὰ παροργίζοντά με. Ὅρη ἦσαν καὶ οἱ τὰ τοῦ νόμου διδάσκοντες, ἅτε ὑψοῦ τεταγμένοι, καὶ ἐπὶ τῆς Μωσέως καθέδρας, ἀλλὰ πρόσκαιρα ὄρη. Τοῖς οὖν τὰ τοιαῦτα ὄρη ζητοῦσι φησι νῦν τὸ Πνεῦμα· Ἐγρίζετε τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου διδασκάλους, οἱ ὄρη εἰσὶν αἰώνια· ὁ γὰρ ἀποστελλας αὐτοὺς μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη, ἐπηγγελάτο μετ' αὐτῶν ἔσεσθαι ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· καὶ τῆς βασιλείας δὲ αὐτοῦ ὡς ἔσται τέλος· Ἀνάστητε ἀπὸ τοῦ τῇ σκιᾷ προσκαθίσθαι, καὶ πορεύθητε, ὥστε περαιτέρω τοῦ γράμματος νοῆσαι τι. Ἐν τῷ νόμῳ γάρ, φησὶν, ἀνάπαυσις οὐκ ἔστι σοι. Ζυγὸς γάρ ἦν, ὃν οὐδὲ οἱ πατέρες ἠδυνήθησαν βασιτάσαι, διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιοῦνται πᾶσα σὰρξ, ἀλλ' ἐν Χριστῷ, τῷ δικαιοῦντι ἐκ πίστεως, καὶ τοὺς πεφορτισμένους ἀναπαύονται. Ποῦ; Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως, ἐν ᾧ βαπτίζόμενοι, τὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἄχθος ἀποτιθέμεθα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄφρων τότε διαφθείρεται ἐν ἐπιτηδεύμασιν, ὅτε εἴπῃ· Οὐκ ἔστι Θεός· εἰκότως καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, εἰπόντες, ὅτι οὐκ ἔστι Θεός ὁ Χριστός, καὶ διὰ τοῦτο ἀκάθαρτοι γεγόνότες ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, διεφθάρησαν φθορᾷ τῇ τε ψυχικῇ, καὶ ἐπομένως τῇ σωματικῇ, ὅτε αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐδίωκον στασιάσαντες, ὡς Ἰωσήπος ἱστορεῖ (44). Ὅρη αἰώνια καὶ οἱ ἄγγελοι, οἷς ἐγγίζειν κελευόμεθα, ἀσάρκοις οὖσιν, ὀλιγόσαρκοι αὐτοὶ γινόμενοι. Ἀνάστηθι ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ πορεύθητι πρὸς τὸ καὶ ἀγαθὸν τι ποιῆσαι· ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀνάπαυσις οὐκ ἔστι σοι. Μήποτε δὲ ἐπειδὴ ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχει ὁ μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, παραινεί τῷ τοιοῦτῳ ὁ λόγος πορεύεσθαι, καὶ ἀεὶ κατατείνεσθαι προκόπτοντα ἐν τῷ καλῷ· οὐ γὰρ ἔστιν ἀναπαύεσθαι τὸν βαδίζοντα τὴν τεθλιμμένην ὁδόν. Πᾶς μὲν οὖν ὁ ἁμαρτάνων φθείρεται· εἰς γὰρ τὸ μὴ ὃν χωρεῖ, τὴν κακίαν, ἀπὸ τοῦ ἔντος Θεοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς. Ἀλλὰ τότε φθείρεται καταφθορᾷ, ὅτε καὶ ἀκαθαρσίαν ἔχει, ἥτις ἐστὶν ὑψηλοφροσύνη. Ἀκάθαρτος γὰρ παρὰ Κυρίῳ πᾶς ὑψηλοκάρδιος, ὅταν τὸ κακὸν ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, ἔτι καὶ ἐγκαυχᾷται ταύτῃ· ὡς εἴ γε τὸ κακὸν ποιῶν, εἰς συναίσθησιν ἔρχεται, τάχα οὐ καταφθορᾷ φθείρεται, ἀλλὰ μετρώτερον. Διδάσκει τοίνυν ὁ λόγος τοὺς εἰς βάθος κακῶν ἐμπεσόντας, καὶ καταφρονούντας, ὅτι Ἐξ ἀκαθαρσίας, καὶ ὑψηλοφροσύνης, τὴν παντελῆ διαφθορὰν ὑπέστητε. Ὡστε εἰ βούλεσθε ἀπὸ τῆς φθο-

immunditiam, ait, idolorum scilicet cultum, et universim ob peccati genus omne, quo immundus efficitur quisquis eo contaminatur, subitis cladem hanc captivitatis et mortis; et ipsi in vos concitastis hostilem insectationem, ea nefaria facinora patrando, quæ iram mihi maxime movent. Montes item erant et qui præcepta legis tradebant, utpote in excelso quodam ordine locati, sedentesque in Moysis cathedra, sed fluxi montes et instabiles. Ad eos ergo, qui tales montes petebant, ait nunc divinus Spiritus: Accedite ad Evangelii magistros, qui montes æterni sunt. Qui enim eos misit, ut docerent omnes gentes, mansurum se cum ipsis usque **272** ad consummationem sæculi promisit⁹⁰, ut ejus regno nullus unquam finis sit futurus. Surgite ergo, ait, recedite ab umbra, properate (ad montes illos) ut littera sublimius aliquid intelligere possitis. In lege quippe non est vobis requies. Jugum enim lex est, quod ne patros quidem vestri ferre potuerunt⁹¹. Siquidem non per legem justificatur omnis caro, sed per Christum, qui justos per fidem facit, oneratosque reficit et recreat. Ubi? Ad resocillantem videlicet undam, qua abluti, peccatorum onus excutimus. Quoniam autem insipiens tum pravis institutis labefactatur, cum dicit, *Non est Deus*⁹²; ideo et Judei (qui Christum Deum esse negarunt, proptereaque se hujus ipsius sanguine polluerunt) maximam subiere cladem animæ simul et corporis, cum, seditione inter ipsos orta, se invicem alius in alium insurgentes, teste (43) Josepho, persequiebantur. Montes æterni sunt et angeli, carnis expertes, ad quos et nos, tenui carne præditi, propius accedere jubemur. Recede, inquit, a peccato, et fac bonum aliquid agas. Peccatum enim non est tibi requies. Fortasse vero quoniam tribulationes in hoc mundo patitur Christi discipulus, perque afflictiones multas colorum regnum ingredi nos oportet: hunc hortatur vates ad bene recteque sine ulla intermissione agendum. Ei enim, qui tribulationis via incedit, requiescere non licet. Labefactatur ergo peccator omnis (45) (transit enim ad id quod non est, vitium scilicet; recedens ab eo, quod est, Deo nimium atque virtute), sed tum demum penitus corrumpitur, cum eo immunditiæ genere afficitur, cujus est vana gloriatio. Immundus enim apud Deum evadit omnis elatus animus, cum scilicet peccat, et suo de peccato gloriatur. Ut si postquam peccavit, resipiscat, tum haud penitus corrumpatur, sed leviorē subcat cladem. Monet ergo vates eos qui in malorum ba-

⁹⁰ Matth. xxviii, 20. ⁹¹ Galat. ii, 16. ⁹² Psal. xiii, 1.

Varie lectiones et notæ.

(43) Judæorum intestina bella, et innumeras inde nanantes clades passim accurateque describit Josephus in lib. *De bello Judaico*.

(44) Μαρτυρεῖ, testatur, Cod. Bav.

(45) Hæc Theophylactus ex Platonica doctrina: Plato enim in *Timæo* docet: Τί τὸ ὄν μὲν ἀεὶ, γένεσιν δ' οὐκ ἔχον, καὶ τί τὸ γινόμενον μὲν· ὄν δ' οὐδέποτε;

railurum inciderunt, nibili id pendentes; ad quos, **A** ρᾱ; ἐπαγγελίαν, καὶ ἡσυχίαν δικαιοθίντες, λέγετε τὰς Vestram, ait, ob despicientiam evenit, ut penitus deleremini. Quare si vultis ab interitu vestro surgere, et iustitia præditi vivere, pandite quam primum peccata vestra, quod iusti fieri possitis.

VERS. 11. Spiritus statuit mendacium, stillavit tibi in vinum et ebrietatem. Malus, ait, spiritus, qui falsis in vatibus operatur, statuit tibi, Israelitico populo, mendacium, tanquam laqueum; vel, firmum ac stabile in medio tui mendacium effecit, instillavitque tibi falsa vaticinia, in vinum, instar scilicet vini: quibus vaticiniis ex hilaratus, ea libenter arripens excipiensque, inebriatus es, et a bono honestoque aberrasti. Quod si nemo, qui in Spiritu Dei loquitur, anathema Jesum dicit⁹⁹; perspicuum profecto **273** est, Phariseis et Scribis **B** (qui Dominum seductorem esse dicebant, et spiritu malo correptum Deoque contrarium), mendacium hoc contra Jesum ipsum statuisset et instillasse nefarium spiritum, quo mendacio illi inebriati, quæ delirantium sunt et dicerent, et facerent, eum calumniando simul atque crucifigendo. Statuit item in nobis idem nequitie spiritus falsas huiusce vitæ imaginationes, nullo solido nixas fundamento, eisque tribuit quendam veluti basim atque soliditatem. Nobis deinde instillat harum voluptatem, tanquam vinum atque temulentiam, qua voluptate inebriati, instabiles fieri, vacillare, ex uno in aliud iniquitatis genus prolabi.

VERS. 12. Et erit de stilla populi hujus congregandus congregabitur Jacob cum omnibus. Suscipiens suscipiam reliquos de Israel in idipsum, ponam aversionem ipsorum in idipsum. Stilla hæc, ait, mendacii, quam excepit populus meus, efficiet, ut in unam omnes captivitatem redigantur. Etenim eos etiam, qui reliqui facti cladem hanc effugisse videntur, in eundem captivorum ordinem referam, et in uno eodemque loco statum eorum aversionem, hoc est defectionem. Cum enim æque omnes deliquerint, æque item a me deserantur. E stilla item sanguinis Christi (cujus auctor populus, qui legionariis eum militibus tradidit) una cum omnibus gentibus congregabitur quisquis ex Israele crediderit. Excipiamque quidquid ope divinæ gratiæ reliqui factum fuerit. Hi nimirum sunt, qui quoque tempore a Judæis ad Christum sese convertunt, qui ab umbra ad veritatem convolantes, in unum convenient cum gentilibus, atque ita fiet unum ovile, et unus pastor⁹⁹. Israel autem, vel potius omnes homines facti assimilantur; stillæ vero divini sanguinis, huic lacti coagulum quodammodo factæ, conglutinarunt universum terrarum orbem. Qui stillam hanc mente sua revolvit, et secum ipse considerat, Deum propter nostram salutem sanguinem effudisse; hic ab sui in mun-

Πνεῦμα ἐστῆσε ψεύδος, ἐνστάλαξέ σοι εἰς οἶνον καὶ μέθυσμα. Τὸ πονηρὸν, φησὶ, πνεῦμα, τὸ ἐν τοῖς ψευδοπροφήταις (46) ἐνεργοῦν, ἐστῆσε σοι τῷ Ἰσραηλίτῃ λαῷ τὸ ψεῦδος ὡς παγίδα. Ἡ, ὅτι Ἑβραῖον ἐν σοὶ τὸ ψεῦδος καὶ στερεὸν εἰργάσατο, καὶ ἐνεστάλαξέ σοι τὰς ψευδεῖς προφητείας εἰς οἶνον, τουτέστιν, εἰς τήν οἶνον, ἐν αἷς εὐφραίνόμενος, καὶ ἡδύως ταύτας (47) λαμβάνων καὶ ἀποδεχόμενος, ἐμθύσθης, καὶ παρηνέχθης τοῦ δόοντος. Εἰ δὲ οὐδεὶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν· πρόδῃλον, ὅτι τοῖς Φαρισαίοις καὶ Γραμματεῦσι, τοῖς λέγουσι τὸν Κύριον πλάνον καὶ δαιμονῶντα, καὶ ἀντίθεον, πνεῦμα πονηρὸν ἐστῆσε τὸ κατ' αὐτοῦ ψεῦδος, καὶ ἐνεστάλαξεν αὐτοῖς τοῦτο, ὥστε μεθύειν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τὰ τῶν παραφρονοῦντων καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν, καὶ συκοφαντοῦντας αὐτῶν, καὶ σταυροῦντας. Καὶ ἐν ἡμῖν δὲ τὰς ψευδεῖς τοῦ βίου τούτου φαντασίας, ἄλλως ἀνυποστάτους οὐσας; τὸ τῆς πονηρίας πνεῦμα ἱστᾷ, καὶ βάσιν αὐταῖς καὶ παγίστητά διδόναι, καὶ ἐνστάλαζει ἡμῖν τὴν τούτων ἡδονήν (48), ὥστε πρὸ οἶνον καὶ μέθυσμα, ὅς ἡς ἀστατοῦμεν, καὶ κραιθαίνόμεθα. Ἄλλοτε εἰς ἄλλο εἶδος κακίας σφαλλόμενοι.

Καὶ ἔσται ἐκ τῆς σταγόνης τοῦ λαοῦ τούτου συναγόμενος συναχθήσεται Ἰακώβ, σὺν πᾶσιν. Ἐκδεχόμενος ἐκδέξομαι τοὺς καταλοιποὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ἐπιτοιαυτὸ θήσομαι τὴν ἀποστροφὴν αὐτῶν. Ἡ σταγὼν, φησὶν, αὕτη τοῦ ψεύδους, ἣν ἐδέξατο ὁ λαὸς μου οὗτος, αἵτια ἔσται καὶ πρόξενος; πᾶσι τοῦ συναχθῆναι εἰς μίαν αἰχμαλωσίαν. Καὶ τοὺς δόξαντας γὰρ καταλειφθῆναι, καὶ ἐκφυγεῖν, καὶ τούτους ἐκδέξομαι εἰς τὴν αὐτὴν τῆς αἰχμαλωσίας τήν, καὶ ὁμοῦ θήσομαι τὴν ἀποστροφὴν αὐτῶν, ἥτοι ἐγκατάλειψιν· πάντας γὰρ τὰ ἴσα πταίσαντας, ἐπίσης καὶ ἀποστραφῆσθαι. Καὶ ἐκ τῆς σταγόνης δὲ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ἥς αἵτις ὁ λαὸς, ὁ παραδούς αὐτὸν τοῖς λογιεύσας (49) στρατιώταις, συναχθήσεται πᾶς ὁ ἐξ Ἰσραὴλ πιστεύσας, σὺν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐκδέξομαι τὸ λείμμα, τὸ κατ' ἐκλογὴν τῆς χάριτος· οἵτινές εἰσιν οἱ κατ' ἐκάστους καιροὺς ἐξ Ἑβραίων ἐπιστρέφοντες, καὶ ἀποστροφή αὐτῶν, ἡ ἀπὸ τῆς σκιάς ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, ἐπιτοιαυτὸ γένησεται μετὰ τῶν ἔθνικῶν, καὶ γένησεται μία πολίμη, εἰς ποιμήν. Ἐφκει οὖν ὁ Ἰσραὴλ γάλακτι, μᾶλλον δὲ πάντες ἄνθρωποι· αἱ δὲ σταγόνες τοῦ θείου αἵματος, οἷον ὅπως γενόμενοι τούτῳ τῷ γάλακτι, συνήγαγον ὅλον τὸν κόσμον. Ὁ ταύτην τὴν σταγὸνα ἐνκῶν, καὶ λογιζόμενος, εἰ

⁹⁹ I Cor. xii, 3. ⁹⁹ Joan. x, 16.

Varie lectiones et notæ.

(46) Προφῆταις, prophetis, Cod. Ven.

(47) Ταῦτα, hæc, Cod. Ven.

(48) Ἐνστ. ἡ μέθη τὴν τούτων ἡδονήν, Cod. Ven.

(49) Λογιεύσας, Cod. Ven.

ἡλὲς δὲ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν τὸ αἷμα ἐξέχεε, A dum effusione ac dispersione colligetur, critique συναγέσθεται ἀπὸ τῆς περὶ τὸν κόσμον διαχύσεως καὶ διασπορᾶς, καὶ Ἰακώβ ἔσται, πεπνυγμένος δὲ τῆς πρακτικῆς (50) τὰ πάθη. Εἴτα προκείμενα ἐκδέχεται αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ συντάξει τοῖς ἀξίοις Ἰσραὴλ ὀνομάζεσθαι (51), καὶ εἰς τὸ θεωρητικὸν φθάσαι, καὶ τὴν ἀποστορῶν αὐτῶν ἦν ἀπέστρεψαν τὰ τῆδε, ἐπιτοαυτὸ θήσεται, ἐνθα εὐφραινομένων πάντων ἡ κατοικία.

Ὡς πρόδρατα ἐν θλίψει, ὡς ποιμνία (52) ἐν μέσῳ τῆς κοίτης αὐτῶν ἐξαλοῦνται ἐξ ἀνθρώπων. Μνημονυχὶ ὑπ' ὅψιν παριστᾷ τὰ συμβησόμενα, καὶ φησιν, ὅτι ὡς περ πρόδρατα ἡσυχῇ κοιταζόμενα, ἐπὶ νύκτα θλίψεις αὐτοῖς ἐπέλθοι, λύκου ἐπιδραμόντος, περὶ αὐτοὺς φεύγοντα, καὶ οὕτω σωτηρίαν αὐτοῖς περιποιούμενα· οὕτω καὶ οἱ Ἰσραηλίται ἐξαλοῦνται ἐξ ἀνθρώπων, τούτεστι τῶν Βαβυλωνίων. Ἐκπηδήσουσι γὰρ πρὸς τὸ ἀποφυγεῖν τούτους.

Ἀνάσθῃ διὰ τῆς διακοπῆς (53) πρὸ προσώπου αὐτῶν· διέκοψαν καὶ διῆλθον πύλην, καὶ ἐξῆλθον δι' αὐτῆς, καὶ ἐξῆλθεν ὁ βασιλεὺς πρὸ προσώπου αὐτῶν. Ὁ δὲ Κύριος ἡγήσεται αὐτῶν (54). Μνημονυχὶ τῶν Βαβυλωνίων ἐπιφωνεῖ· Ἀνάσθῃ διὰ τῆς διακοπῆς τοῦ τείχους, ἦν διέκοψαν οἱ στρατιῶταί σου ἀπὸ προσώπου αὐτῶν, τούτεστι τῶν Ἰσραηλιτῶν· καὶ διακόψαντες διήρχοντο καὶ ἐξήρχοντο, μηδένα δεδουκότες· καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν, δὲ λαὸς Βαβυλωνίων, ἐξῆλθε πρὸ προσώπου τῶν Ἰουδαίων, ὅτε πρὸς Σεδεκίαν ἐδικαιολογήσαντο. Εἰχον δὲ οὗτοι τὸν Θεὸν ἡγούμενον αὐτῶν, καὶ παραδιδόντα αὐταῖς τοὺς Ἰουδαίους, τούτεστιν, ὑποχείριους δίδοντα αὐτοῖς τοὺς Ἰουδαίους. Ἡ καὶ οὕτως· Ἐπειδὴ ἰδὼν Σεδεκίας τὴν πόλιν ἀλίσκομένην, διέκοψε τὴν πρὸς τοὺς βασιλεῖς πύλην, καὶ ἐφυγεν, ὡσαύτως δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐποίησαν· μνημονυχὶ τῶν Σεδεκίᾳ προσφωνεῖ ὁ προφήτης· Ἀνάσθῃ διὰ τῆς διακοπῆς, καὶ φύγε. Εἴτα καὶ περὶ τῶν ἄλλων λέγει, ὅτι διέκοψαν καὶ οἱ λοιποὶ πρὸ προσώπου τῶν Βαβυλωνίων, τούτεστιν, ἤδη τῆς πόλεως (55) ἀλούσης, καὶ τῶν πολεμίων ἐν χερσὶν αὐτοῦ ἐχόντων. Ἐνταῦθα δὲ καὶ εἰς ἀνοσίαν αὐτοῦ σκώπτει, οἷ γε ἡλπισαν τότε διαφυγεῖν· οὕτως ἦσαν ἀνήτοι καὶ μεθύνοντες ὄντως ἀπὸ τῆς σταγόνος, ἣν ἀνωτέρω εἶπε. Καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ, φησὶν, αὐτῶν Σεδεκίας τὸ αὐτὸ ἐποίησεν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀνοσίας, πρὸ προσώπου τῶν Βαβυλωνίων φεύγων, ὅθεν δὴ καὶ ἔλτω. Πόθεν δὲ ταῦτα ἐποιοῦν; Ἀπὸ θεομηνίας. Ὁ γὰρ Κύριος ἡγεῖτο αὐτῶν, εἰς τὸ ταῦτα (56) ποιεῖν, προδιδούς αὐτοῖς τοὺς πολεμίους. Οὕτω καὶ τῶν Κυριοκτόνων προηγέτο, εἰς τὸ ἐκεῖνα ποιεῖν, ἃ τοῖς Ῥωμαίοις αὐτοῖς παρέδωκαν· αἰνίσσεται δὲ ὅτι καὶ ἐν τῇ θλίψει, τῇ ὑπὸ Ῥωμαίων, πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων ἐξαλοῦνται μὲν, καὶ ἀποπηδήσουσι τῶν πλεονόντων αὐτοῦ ἀνθρώπων, τῶν νομοδιδασκάλων· ἐκ

Jacob, qui per virtutis exercitationem pravorum supplantet affectus. Hunc deinceps, ita in virtutibus proficientem, excipiet Deus, recensebitque cum hominibus plane dignis, qui cum Israel appellantur, tum ad contemplativam vitam transferantur. Ejusque aversionem qua mundi hujus bona aversatus est, eo loci statuet, ubi est eorum habitatio, qui læti ævo sempiterno fruuntur.

Ut oves in tribulatione, quasi greges in medio cubilis sui, exsillent ex hominibus. Ob oculos quodammodo ponit, quæ eventura erant. Quemadmodum, ait, oves quæ somno et quieti indulgent, irridente lupo, metu perterritæ fugiunt, salutem quæque suam consulentes; ita et Israelitæ 274 se propientab hominibus, scilicet Babyloniiis. Exsillientes enim ab his elabi conabuntur.

Vers. 13. *Ascende per fracturam ante faciem eorum. Diviserunt et transierunt portam, et egressi sunt per eam, et exivit rex eorum ante faciem eorum, et Dominus præcedet eos.* Babyloniam quodammodo per hæc affatur, *Ascende per fracturam muri, quam ante faciem ipsorum, Israelitarum scilicet, milites tui fecerunt, qui quidem, fracto muro, transire et egredi cœperunt, neminem reformidantes.* Rex item ipsorum, Babyloniorum scilicet, exivit ante faciem Judæorum, cum apud Sedeciam hi disceptarent. Eorum dux erat Deus, qui Judæis eis tradidit, hoc est, eorum potestati subiecit. Vel etiam hoc modo:—Quoniam Sedecias, ubi capi urbem vidit, portam perfregit, quæ prope regiam erat, et aufugit, idemque fecerunt et alii complures: Sedeciam quasi vates affari per ea videtur, *Ascende per fracturam et fuge.* Deinceps et reliquos murum perfregisse dicit ante faciem Babyloniorum, hoc est capta jam urbe, cum eos in manibus hostes haberent. Hic autem irridet vates eorum insaniam, qui tum fugere se posse confidebant. Adeo stulti erant, et ea stilla ebrii, quam superius commemoravimus. Idipsum, eadem stultitia ductus, fecit et ipsorum rex Sedecias, qui et ipse ante conspectum Babyloniorum aufugit, proptereaque captus est. Unde hæc? Ab divina scilicet ira, Domini quippe ductu hæc ii faciebant, ut in hostium potestatem redigerentur. Ita et ii, qui Dominum interfecerunt, Dei ductu fecerunt ea, per quæ in Romanorum ditionem potestatem concesserunt. Futurum præterea vates innuit, ut plerique Judæorum in afflictione, quam a Romanis passuri erant, recederent a legis dictis, qui eos seducebant, surgerentque a cubili suo, et a lege, in qua requiescebant. Hominem deinceps, hæc modo affectum, ita vates affatur: Surge per fra-

Varie lectiones et notæ

- (50) Διὰ τῆς πράξεως, per actionem, Cod. Bav.
(51) Τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ὀνομάζεσθαι, Cod. Ven.
(52) Ποιμνίαν, Cod. Bav.
(53) Κοπῆς, Cod. Bav. ita et inferius.

- (54) Desunt in Cod. Bav. verba, ὁ δὲ Κύριος ἡγήσεται αὐτῶν.
(55) Τῆς Ἰερουσαλὴμ, Cod. Bav.
(56) Εἰς τὰ αὐτὰ, Cod. Bav.

claturam, salutarem scilicet gratiam, quæ legis septum confregit : fac sublimius cogites neve humi repas. Apostoli enim ante faciem Judæorum transierunt per angustam januiam, ab eis decorati, truci que in carcerem, partim lapidibus obruti, ut Stephanus, partim gladiis interempti, ut Jacobus ; per quam januiam transibant, et ingrediebantur, quosunque ipsa duceret, de qua Christus : *Ego sum janua : per me si quis ingreditur, salvabitur, et ingreditur, et egreditur, et pascua inveniet* ⁵⁷ : qui cum ipsorum Rex sit ac Dominus, præibat, uti pastor suas præcedens oves. Quotquot item ad **275** Christi exemplar suam vitam conformant, in infestationibus et vexationibus, afflictiones æquo animo ferunt, ut oves, neque reluctantes, neque clamorem ullum edentes, qui hominum quoque conspectum fugiunt. Quorum enim ratio vitæ omnis in cælis est, cœlestes facti ac dii, nihil commune habent cum iis quibus dicitur, Vos tanquam homines occumbitis ⁵⁸. Tales homines carnis quoque affectum omnem rescindunt eo gladio, quem Dominus mittere venit super terram ⁵⁹ ; atque ita, divina ratione quadam, ascendunt atque transeunt per angustam portam, exeuntque per ipsam ex hoc mundo. Siquidem et ipsorum Rex exiit, ante conspectum eorum, semetipsum eis exemplum præbens, ut quemadmodum ipse passus est extra portam Jerusalem, ita et nos faciamus, exeamusque et ipsi extra portam hujus mundi, ferentes ejus ignominiam, quæ crux est, gloria nostra, nostrumque decus.

CAPUT III.

VERS. 1-4. *Et dicit : Audite nunc hæc, principes domus Jacob, et reliqui domus Israel. Nonne vestrum est cognoscere judicium ? Qui odio habetis bona, queritis mala, diripientes pelles et carnes eorum ab ossibus eorum. Sicut devoraverunt carnes populi mei, et p. l. es eorum ab eis excoriaverunt et ossa eorum confregerunt et conciderunt, sicut carnes in lebele, et sicut carnem in olla : sic clamabunt ad Dominum, et non exaudiet eos : et avertet faciem suam ab eis in tempore illo, eo quod pessime egerunt in adinventio- nibus suis super eos. Dixerat superius vates Domini eos præcessurum, Babyloniorum videlicet, urbem ingredienti- bus, aut Israelitis fugientes. Ille ergo prin- cipes Jacob alloquitur, ita tamen, ut audire possint et reliqui ex Israele ; infirmi scilicet quique totius Israeliticæ gentis, quæ tribus duodecim complecte- batur. Sin principes Jacob intelligamus eos, qui Hierosolymis commorabantur ; reliquos Israelis*

Α τῆς κοίτης δὲ αὐτῶν καὶ τῆς ἐν τῷ νόμῳ ἀναπαύ-
σεως (57) ἀναστήσονται. Εἶτα ἐπιφωνεῖ παντὶ τῷ
τοκῷ τῷ · Ἀνάδηθι διὰ τῆς διακοπῆς, τουτέστι, τῆς
εὐαγγελικῆς χάριτος (58), ἣ τὸν φραγμὸν τοῦ νόμου
διέκοψεν · ὑψηλότερα φρόνησον, μὴ κάτω ἵστασο. Οἱ
ἀπόστολοι γὰρ πρὸ προσώπου τῶν Ἰουδαίων ἐτῆλθεν
τὴν πύλην τὴν στενὴν, θερόμενοι ὑπ' αὐτῶν, καὶ
φυλακισμένοι, καὶ λιθοβολούμενοι (59), ὡς ὁ Στέ-
φανος · καὶ μαχαίραις ἀναιρούμενοι, ὡς ὁ Ἰάκω-
βος · καὶ τὴν θύραν δὲ διήλθον, καὶ εἰσῆλθον, ὅπου
αὕτη παραπέμπει, περὶ ἧς ὁ Χριστὸς ἐλεγεν · Ἐγὼ
εἰμι ἡ θύρα · δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται,
καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ τομὴν
ἐνρήσει. Ὅς καὶ Βασιλεὺς αὐτῶν καὶ Κύριος ὢν,
πρὸ προσώπου αὐτῶν ἦγετο, ὡς ποιμὴν ἔμπροσθεν
τῶν αὐτοῦ προβάτων πορευόμενος. Καὶ πάντες οἱ
οἱ κατὰ Χριστὸν ζῶντες, διωκόμενοι, ὡς πρόβατα
τὰς θλίψεις δέχονται, οὐκ ἐρίζοντες, οὐδὲ κραυγί-
ζοντες, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀνθρώπων φεύγουσιν. Ὡ,
γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, οὐρανίων
γενομένων καὶ θεῶν, οὗτοι οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι πρὸς
τούτους, οἷς λέγεται · Ὑμεῖς δὲ, ὡς ἄνθρωποι, ἀπο-
θνήσκετε. Οἱ τοιοῦτοι καὶ πᾶσαν σχέσιν διακόψαντες
σαρκικὴν, διὰ τῆς μαχαίρας, ἣν ἤλαθε Κύριος βαλεῖν
ἐπὶ τὴν γῆν. οὕτως ἀναβαίνουσι τὴν θείαν ἀνάβα-
σιν, καὶ διέρχονται τὴν πύλην τὴν στενὴν, καὶ ἐξ-
έρχονται δι' αὐτῆς ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, δίδωσι καὶ
ὁ Βασιλεὺς αὐτῶν ἐξῆλθε πρὸ προσώπου αὐτῶν.
ὑπόδειγμα δοὺς ἑαυτὸν · Ἰν' ὥσπερ ἐκεῖνος ἔπαθεν
ἔξω τῆς πύλης τῆς Ἱερουσαλὴμ (60), οὕτω καὶ
ἡμεῖς ποιῶμεν, καὶ ἐξέλθωμεν ἔξω τῆς τοῦ κόσμου
πύλης, τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες, ὃς ἐστὶν ὁ
σταυρὸς, τὸ καύχημα ἡμῶν.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Καὶ ἐρεῖ · Ἀκούσατε δὴ ταῦτα, ἀρχαὶ οἴκου
Ἰακώβ, καὶ οἱ καταλοίποι οἴκου Ἰσραὴλ, οὐχ
ὅμιν ἐστι τοῦ γινῶναι (61) τὸ κρίμα; Μισοῦντες
τὰ καλὰ, καὶ ζητοῦντες τὰ πονηρὰ, ἀρπάζοντες
τὰ δέρματα αὐτῶν ἀπ' αὐτῶν, καὶ τὰς σάρκας
αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὀστέων αὐτῶν. Ὅν τρόπον κατ-
έφαγον τὰς σάρκας τοῦ λαοῦ μου, καὶ τὰ ὀσ-
τεὰ αὐτῶν ἀπ' αὐτῶν ἐξέδεσαν, καὶ τὰ ὀστέα
αὐτῶν συνέθλασαν καὶ ἐμέλυσαν, ὡς σάρκας
εἰς λίβητας, καὶ ὡς κρέα εἰς χύτρας · οὕτως
D κεκράζονται πρὸς Κύριον, καὶ οὐκ εἰσακούσεται
αὐτῶν, καὶ ἀποστρέψει τὸ πρόσωπον αὐτοῦ
ἀπ' αὐτῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀνθ' ὧν ἐπονη-
ρεύσαντο ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. Εἶπεν,
ὅτι ὁ Κύριος ἡγῆσται αὐτῶν, ἡγουν, τῶν Βαβυλωνί-
ων, εἰς τὴν πόλιν εἰσερχομένων, ἣ τῶν Ἰσραηλι-
τῶν φευγόντων. Οὗτος οὖν ἐρεῖ πρὸς τοὺς ἄρχοντας·
Ἰακώβ, ἀκούοντων καὶ τῶν καταλοίπων τοῦ

⁵⁷ Joan. x, 9. ⁵⁸ Eccle. i, 19. ⁵⁹ Matth. x, 34.

Variæ lectiones et notæ.

(57) Ἐπαναπαύσεως, Cod. Bav.

(58) Τῆς σωτικῆς χάριτος, Salutarem gratiam, Cod. Bav.

(59) Λιθολευστούμενοι, Cod. Bav.

(60) Ἐκεῖνος ἔξω τῆς πύλης ἐπαθε τῆς Ἱερουσαλὴμ, Cod. Bav.

(61) Τοῦ γινώσκειν, Cod. Bav.

Ἰσραὴλ, τούτεστι, τῶν πενεστέρων παντὸς τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ γένους, τοῦ δωδεκαφύλου. Ἡ ἄρχον-
τας Ἰακώβ νοούντων ἡμῶν τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ,
καταλοῖπους Ἰσραὴλ ἀκούσαντες τοὺς ὑπολειφθέντας
ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθεῖσιν δέκα φυλῶν. Καὶ μὴ θαυ-
μάσης, εἰ ἐν ἀρχῇ μὲν Ἰακώβ ὀνομάζει τὰς δέκα
φυλάς· Ἰσραὴλ δὲ, τὰς δύο· νυνὶ δὲ ἡμεῖς τούτων-
τίον, Ἰακώβ μὲν, τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ· Ἰσραὴλ
δὲ, τὰς δέκα φυλάς ἐκδεχόμεθα. Μάλιστα μὲν γὰρ
ἀδιαφώρας νῦν ἐκρήσατο τοῖς ὀνόμασιν· ἔπειτα, τὰς
μὲν δύο φυλάς νῦν Ἰακώβ ὀνομάζει, τὸ φυσικὸν δὴ
λέγω καὶ ὑποδεέστερον ὄνομα, ἰδὼν αὐτοὺς εἰς
κακίαν προκόμεντας· τοὺς δὲ καταλοῖπους τῶν ἐκ
Σαμαρείας αἰχμαλωτισθέντων Ἰσραὴλ καλεῖ, ἐντρέ-
πων μᾶλλον αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου ὀνόματος,
εἰ γὰρ προπάτορες γεγονότες οὕτω θεοφιλοῦς, ὥστε
καὶ τοιαύτης ἀξιοθῆναι κλήσεως, τοιοῦτον αὐτοῦ
ἀπελείφθησαν. Πρὸς μὲν οὖν τοὺς ἄρχοντας διαλέγε-
ται, ὡς ἐνόχους οἷς ἐρεῖ· πρὸς δὲ τοὺς πενεστέρους,
ἢ ὡς μάρτυρας ἐσομένους, ἢ ὡς καὶ αὐτοὺς ἐδιδασκε-
ρμένους ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, καὶ δεδμένους διορ-
θίσεως, ἧς ἐμελλον τυχεῖν ἐν τῷ ἐκείνους ἐλέγχε-
σθαι. Ἐρωτήσει οὖν, φησί, τοὺς ἄρχοντας· Οὐχ
ὕμεις ἐτάχθητε εἰς τὸ γινώσκειν τὸ κρίμα, τούτεστι
τὴν τοῦ δικαίου διανομήν, ὥστε πᾶσι δικαίως κρί-
νειν; Πῶς οὖν οἱ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑφείλοντες τοῦτο
ὑποδεικνύναι, αὐτοὶ ἐμισοῖτε τὰ καλὰ, καὶ ἐζητεῖτε
τὰ πονηρὰ, θερμῶς περὶ αὐτὰ διακείμενοι, καὶ το-
σαύτη πλεονεξία κατὰ τῶν πενήτων ἐκέρχρησθε, ὥστε
πάντων αὐτοὺς τῶν ὑπαρχόντων γυμνοῦν, καὶ πᾶσαν
δύναμιν αὐτῶν περικόπτειν; Ἐδήλωσε γάρ, τὴν μὲν
τῶν ἐξωθεν ὑπαρχόντων ἀφαίρεσιν, διὰ τῆς τῶν
δερμάτων ἀρπαγῆς· τὴν δὲ τῆς δυνάμεως περιαιρε-
σιν, διὰ τοῦ σαρκῶν καὶ ὀστέων (62) μνημονεύσαι
μελιζομένων καὶ συνθλωμένων. Ταῦτα τοίνυν τολ-
μήσαντες, καὶ νυμριάκις τὴν παρ' ἐμοῦ συμμαχίαν
αἰτήσητε, οὐδεμιὰς ἐπικουρίας ἀπολαύσετε. Ταῦτα
καιρὸν ἔχει καὶ πρὸς πάντα λέγεσθαι ἄρχοντα,
ἀναλεημονά τε καὶ ἀδικον. Ἀρπάζει μὲν οὖν τὰ
δέρματα ὁ τὰ ἐξωθεν χρήματα τῶν ὑπὸ χεῖρα
ἀφαيروμένο· τὰς δὲ σάρκας ἀπὸ τῶν ὀστέων, ὁ
καὶ λιμὸν ἐπισκευάζων αὐτοῖς διὰ τοῦ καὶ τῶν
ἀναγκαίων ἀποστερεῖν· συνθλῆ δὲ τὰ ὀστέα ὁ καὶ
πᾶσαν ἀφορμὴν βίου καὶ πόρον περιαιρῶν, ὥστε
μηδὲ δύνασθαι κτήσασθαι ποτέ τι τῶν πρὸς τὸ ζῆν
ἀρκούντων· μελίζει δὲ τὰς σάρκας εἰς λέβητα ὁ
καὶ τὰ λεπτὰ καὶ μικροπρεπῆ λήμματα συνάγων
εἰς· ἐαυτὸν, ὥστερ' ἐλθόντα τινα, τῷ πυρὶ τῆς πλεον-
εξίας ὑποκαίμενον. Καὶ οἱ ἐπὶ Χριστοῦ δὲ νομο-
διδάσκαλοι, τὰ δέρματα τοῦ λαοῦ ἐξέδερον, τάχα
μὲν καὶ ὃν εἴρηται τρόπον, τάχα δὲ καὶ ὡς ἐκδύον-
τες αὐτοὺς τὴν ἐξωθεν εὐσχημοσύνην, καὶ μὴ κατὰ
Παῦλον διδάσκοντες, πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ
τάξιν ποιεῖν, καὶ ὡς τέχνα φωτὸς περιπατεῖν. Κατ-
ήστων δὲ τὰς σάρκας αὐτῶν, ἴσως μὲν καὶ ὡς

“ Ephes. v. 6.

Varie lectiones et notæ.

(62) Διὰ τῶν σαρκικῶν ὀστέων, Cod. Bav.

PATROL. GR. CXXVI.

A intelligere debemus eos, qui e decem in captivita-
tem abductis tribubus superstites remanserunt.
Mirum autem tibi videri non debet, quod Initio
Michæas Jacob appellet decem tribus, Israel vero
reliquas duas: nos contra nunc Jacob intelliga-
mus eos, qui Hierosolymis versabantur, Israel
autem reliquas tribus decem. In primis enim uti-
tur hisce nominibus vates indiscriminatim; deinde
appellat nunc Jacob duas tribus, naturali scilicet
et inferiori nomine, quod eas in iniquitate profl-
icientes cerneret; reliquos ex iis qui Samaria in
servitutem abducti sunt, vocat Israel, ut eos hoc
nomine 278 magis magisque permoveat. Siquidem
cum progenitorem habuerint adeo pium Deoque
charum, ut hac denominatione dignus sit habitus,
B tantopere ab eo declinarunt. Affatur ergo princeps,
ut criminibus iis obnoxios, quæ mox dicturus est,
nec non et reliquos inferiores, vel tanquam
testes futuros, vel tanquam a principibus ipsis de-
pravatos, egentesque propterea correctione, quam
ex objurgatione, quæ in ipsos illos corruptores
jamjam erumpit, consequantur. Interrogabit ergo
Deus principes, ait: Nonne vobis demandatum est
cognoscere judicium? justitiam scilicet admini-
strare, ut Jus cuique suum tribueretis? Quomodo
ergo vos, qui hujusce rei exemplum aliis etiam
præbere debetis, oditis æquum et honestum, ne-
faria facinora patrantes consecrantesque impenso
studio? Cur adeo cupide pauperum facultates
appetivistis, ut rebus omnibus eos spoliare, et vi-
res eis omnes adimere non dubitaretis? Externas
enim eos facultates pauperibus ademisse, clare
superius docuit per pellium detractionem; eisdem
præterea vim omnem abstulisse, perspicuum fecit,
eo quod carnes et ossa confracta memoret. Hac
cum ausi fueritis, vel si millies meam a me opem
petieritis, nullam unquam obtinere poteritis. Hac
aptari commode possunt cuilibet principi inhumano
et injusto; pelles enim diripit, qui externas opes
facultatesque sibi subditis aufert; carnes ab ossi-
bus detrahit, qui rebus etiam necessariis eos spo-
liando, fame laborare cogit: ossa confringit, qui
omnem virtus comparandi rationem eis adimit, eo
miseriæ ipsos redigens, ut nihil unquam eorum
D acquirere possint, quæ ad vitæ usus suppedient
necessaria: carnes denique in frusta quodam-
modo concidens, in lebetes conjicit, qui tennes
etiam et exiles quæstus ad se trahit, quasi lebetem,
aviditatis igne succensum. Legis item doctores, qui
Christi temporibus vivere, pelles populo detrahe-
bant, cum eo, quo diximus, modo, tum ipsum ex-
terna modestia et gravitate spoliando, Paulum mi-
nime secuti, populis præcipientem, ut omnia recte
aliquo composito facerent, ambidaremiq; ita, ut
filios lucis decebat “ Idem carnes ipsorum devo-

rabant, vel domesticis eos negotiis crudeliter ouerando, vexandoque laboriosis operibus, vel eos fortasse docendo, legem accipere crasso quodam modo et materiali, non spiritali; quæ doctrina pro pabulo eis habebatur. Ut enim Domino cibus est facere voluntatem Patris qui in cælis est¹; ita illi populi carnem comedere intelligi merito possent, carnalem scilicet legis sensum, quam ad litteram interpretabantur. Ossa denique ipsorum confringebant, solidas videlicet animi facultates, eosque trahebant ad suas traditiones, humanaque instituta, membratim ipsos quodammodo **279** concidentes. Quod et hæretici faciunt, Ecclesiæ corporis membra discerpentes.

VERS. 5. *Hæc dicit Dominus ad prophetas, qui seducunt populum meum, qui mordent dentibus suis.* Postquam principibus minitatus est, ad vates sermonem transferi, et ait seductores vates, qui falsa vaticinarentur, specie quidem tenus per adulationem populum diligere, reipsa tamen eum laucinare, vaticinando, quæ maximo ei damno forent. *Fa* qua ratione id factum fuerit, audi.

Et prædicant super eum pacem, et non est data in ore eorum. Sanxerunt super eum bellum. Mei siquidem vates, ait, populo prænuntiarent calamitates atque bella, ipsi, utpote delinquenti, inferenda; falsi contra vates populo futurum constanter affirmabant, ut pacatam atque tranquillam is vitam ageret, quasi nullius omnino culpæ affinis. Hos autem sermones haud ego in ipsorum ore nefario posui, proptereaque ipsi sanxerunt populo bellum, hoc est, intulerunt. Cum enim pacem ei denuntiarent, neque suorum eum peccatorum poenitere, divinamque ab se iram avertire sinerent; auctores idecirco bellorum omnium fuerunt atque malorum quæ inde ad populum manarunt. Bellum item sancit præceptor omnis, qui verbis contraria agit, cujusmodi erant Pharisei, qui alligabant onera gravia et intolerabilia, et digito ipsorum ea non movebant², ad quos et Paulus, *Docens*, ait, *non furari, furaris*³. Talis magister spirituales hostes invehit suis in discipulos, qui per ejus opera pervertuntur.

VERS. 6. *Propterea nox vobis erit ex visione, et tenebræ erunt vobis ex divinatione.* Per tenebras atque noctem afflictiones significat, quæ ipsos invaserunt, propterea quia mentientes, divinas se visiones videre dictitabant, eaque vaticinabantur, quæ Deus eis minime tradebat. Propter visiones ergo et oracula, mala hæc eos invaserunt.

Et occumbet sol super prophetas, et contenebrescet super eos dies. Vos, ait, qui pacificas visiones vi-

σκληρῶς αὐτοῖς περὶ τὰ οἰκεία ἔργα χρώμενοι, καὶ κατατείνοντες αὐτοὺς ἐν ταῖς ἐργασίαις· ἰσως δὲ καὶ ὥς διδάσκοντες αὐτοὺς σαρκικῶς, ἀλλὰ μὴ πνευματικῶς τὸν νόμον ἐκδέχεσθαι, καὶ βρῶμα ἔχοντες τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν. Ὡς γὰρ τῷ Κυρίῳ βρῶμά ἐστι τὸ ποιεῖν τὸ θέλημα τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς, οὕτως ἔκείνοι ἐσθίειν ἂν νοηθεῖεν τὰς σάρκας τοῦ λαοῦ, τὸ πρὸς τὴν ἐν γράμματι ἐκδοχὴν τοῦ νόμου σαρκικὸν φημι φρόνημα. Συνέθλων δὲ καὶ τὰ ὁσιᾶ, τὰς τῆς ψυχῆς δηλατὴ στερῶν; δυνάμεις, καὶ εἰς τὰς παραδόσεις αὐτῶν, καὶ τὰ ἐντάλματα τὰ ἀνθρώπινα, διέσπων αὐτοὺς καὶ διεμέλίζον, ὃ καὶ οἱ αἰρετικοὶ ποιοῦσι, τὰ μέλη διασπῶντες τοῦ τῆς Ἐκκλησίας σώματος.

Τὰς λέγει Κύριος ἐπὶ τοὺς προφήτας, τρις β. *πλανῶντας τὸν λαόν μου, τοὺς δάκνοντας ἐν τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν.* Τοῖς ἄρχουσιν ἀπειλήσαι, ἐπὶ τοὺς προφήτας μεταφέρει τὸν λόγον, καὶ φησιν, ὅτι ψευδῇ χρησιμοποιοῦντες οἱ τῆς ἀπάτης προφηταί, καὶ δοκούντες οἰονεῖ καταφιλεῖν τὸν λαόν διὰ τῆς κολαχίας, ἔδανον ἀληθῶς διὰ τοῦ τὰ ἐπιβλαβῆ προφητεύειν (63). Καὶ πῶς, ἀκουε·

Καὶ κηρύσσοντας εἰρήνην ἐπ' αὐτόν, καὶ οὐκ ἐδόθη (64) εἰς τὸ στόμα αὐτῶν. Ἠγίασεν ἐπ' αὐτόν πόλεμον. Οἱ μὲν ἔμολ προφήται, φησί, τῷ λαῷ συμφορὰ; καὶ πολέμους προέλεγον, ἐπαθισμένους αὐτοὺς, ὥς ἁμαρτάνουσιν· οἱ δὲ ψευδομάντις, τάναντία ἔκείνοις φηγογγόμενοι, διεβδιούοντο τῷ λαῷ, ὅτι ἐν εἰρήνῃ καταβιώσεται, ὥς μηδὲν δῆθεν ἁμαρτάνων. Τοὺς δὲ τοιοῦτους λόγους οὐκ ἐγὼ ἔδωκα εἰς τὸ ἀκάθαρτον αὐτῶν στόμα· διὰ ἡγίασαν, τουτέστιν, ἀφώρισαν πόλεμον ἐπὶ τὸν λαόν. Διὰ γὰρ τοῦ εἰρήνην καταγγέλλειν, μὴ ἔασαντες; αὐτὸν μεταμεληθῆναι ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις, καὶ ἀποστρέφαι τὴν θείαν ὀργήν, πρόξενοι τῶν ἐκ πολέμων κακῶν αὐτῷ γεγόνασιν. Ἀγιάζει πόλεμον καὶ πᾶς δάσκαλος, ὃ τὰ ἔργα τοῖς λόγοις πολεμοῦντα δεικνύς, οἷοι οἱ Φαρισαῖοι, δεσμεύοντες φορτίᾳ βαρέα καὶ δυσβάστακτα, καὶ τῷ δακτύλῳ αὐτῶν μὴ κινούντες αὐτὰ· πρὸς οὓς καὶ Παῦλος, *Διδάσκων*, φησί, *μὴ κλέπτειν, κλέπτεις*. Ὁ τοιοῦτος διδάσκαλος τοὺς νοητοὺς πολεμοὺς φέρει κατὰ τῶν ὅπ' αὐτοῦ διδασκομένων (65), ὡς ὑπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ (66) διαστρεφόμενων.

Διὰ τοῦτο τὸν ὅμιν ἔστιν ἐξ ὁράσεως, καὶ σκοτίας εἶναι ὅμιν ἐκ μαρτίας. Σκοτίαν, καὶ τὴν νύκτα, τὴν τῶν θλιβερῶν ἐπέλευσιν δηλοῖ, ἥτις ἐπαγένητο αὐτοῖς, διότι ἔλεγον ὁράσεις θείας ἰρᾶν ψευδόμενοι, καὶ ἔμναντεύοντο, ὃ οὐκ ἐδίδου αὐτοῖς ὁ Θεός. Διὰ γοῦν τὴν ὄρασιν καὶ τὴν μαντείαν, ταῦτα αὐτοῖς ἐπῆλθε.

Καὶ δύσεται ἡλιος ἐπὶ τοὺς προφήτας, καὶ συσκοτάσει (67) ἐπ' αὐτοὺς ἡ ἡμέρα. Ὑμῖν,

¹ Joan. iv, 34. ² Matth. xxiii, 4. ³ Rom. xi, 31.

Variae lectiones et notæ.

(63) Ἐδόκουν ἀληθῶς διὰ ταῦτα ἐπιβλαβῆ προφητεύειν, Cod. Bav.

(64) Ἐδόλωσεν, Cod. Ven.

(65) Καὶ τὰ τῶν ὅπ' αὐτῶν διδασκ., Cod. Ven.

(66) Αὐτῶν, Cod. Ven.

(67) Συκοφαντήσει, Cod. Ven.

φησιν, οἱ λέγοντες ὁράσει, εἰρηνικῶς βλέπειν, καὶ ἄνθρωποι μαντευόμενοι πάντα τὰ ἀγαθὰ, τοσούτοις κακοῖς περισευθίσασθε, ὥστε καὶ τὸν ἥλιον δοκεῖν δύναι ὑμῖν, καὶ συσκοτάσαι τὴν ἡμέραν. Τοῦτο δὲ πάσχουσιν οἱ ὑπερβολικοὶς περιπεσόντες κακοῖς, καὶ ὑπὸ τῆς λύπης καὶ τῆς ἀθυρίας συγχέμενοι καὶ σκοτούμενοι. "Ἡ καὶ, ὅτι Φεύγοντες τοὺς πολέμους, ἐν σκότει διαζέτε· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἀποκρυπτόμενοι, ἵνα μὴ ἐκείνη ὥς πλάνοι. Ἐπιφέρει οὖν·

Καὶ κατασχυνθήσονται οἱ ὀρώντες τὰ ἐνύπνια, καὶ καταγελασθήσονται οἱ μάντις, καὶ καταλαλήσουσι κατ' αὐτῶν (68) πάντες αὐτοὶ· διότι οὐκ ἔστιν ὁ ἐπακούων αὐτῶν (69). Τοσούτον, φησιν, περιφανῆς καὶ ἔκδηλος ἔσται ἡ ἀπάτη ὑμῶν, ὥστε καταγελάσσονται ὑμῶν, ὡς προδήλως ψευδομένων· καὶ οὐ μόνον καταγελάσσονται πάντες, καὶ αὐτοὶ οἱ ὑμῖν πρῶτον, ὡς θεοὶς τισι, προσέχοντες (ἐμφαντικὸν γὰρ τὸ, αὐτοὶ), ἀλλὰ καὶ καταλαλήσουσιν, ἄνω τε καὶ κάτω τὰ ὑμέτερα περιφέροντες, κατηγοροῦντες τῆς ὑμετέρας κακοηθείας. Πάντες δὲ τοῦτο ποιήσουσιν· οὐδεὶς γὰρ ὑπελείφθη, ἐπακούων ὑμῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἐν σκοτίᾳ ἔσεσθε, καὶ ἥλιος δύσεται ὑμῖν, ὡς ἐγκαλυπτομένοις, καὶ μὴ φέρουσιν ὁρᾶσθαι, ἢ ὁρᾶν. Καὶ ἄλλως δὲ, πᾶς ὁ τὴν ψευδῆ καὶ ὀρῶν, καὶ λέγων, τὸν ἥλιον Χριστὸν οὐκ ἔχει, ἐκπαινόντα αὐτῷ, δὲ ἔστιν ἡ ἀλήθεια, ἀλλ' ἐν σκότει διαπορεύεται. Ὁ γὰρ τὰ φαῦλα πράττων, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς. Προεφήτευσεν καὶ Καταφας, ἀλλὰ σκοτία ἦν ἐπ' αὐτὸν, καὶ ὁ ἥλιος ἔδου, εἴτε ὁ νοητὸς, ὡς προαπεδόθη, εἴτε ὁ αἰσθητὸς, ὅτε ἐν τῷ σταυρῷ τὰ σημεῖα ἐγένοντο· καὶ συνεσχότασεν ἡ ἡμέρα εἰς κατάκρισιν αὐτοῦ, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ (71).

Ἐὰν μὴ ἐγὼ ἐμπλήσω λαὸν (72) ἐν Πνεύματι Κυρίου, καὶ κρίματος, καὶ δυναστείας, τοῦ ἀπαγγεῖλαι τῷ Ἰακώβ ἀσεθείας αὐτοῦ, καὶ τῷ Ἰσραὴλ ἁμαρτίας αὐτοῦ. Τὰ μὲν τῶν ψευδοπροφητῶν, φησὶ, τοιαῦτα· ἐγὼ δὲ ὁ Μιχαῆας, οὐχ οὕτως· οὐδὲ κολακεύσω τὸν λαόν, καὶ ἀποπλανήσω, ἀλλὰ ἐμπλήσω λαόν, τούτεστι, πληρῶστάτην δύναμιν ἀναλήφομαι ἐν Πνεύματι Κυρίου, οὐκ ἐν πνεύματι βασιμονιώδει καὶ πλάνῳ. Τὸ δὲ τοιοῦτον Πνεῦμα κρίματός ἐστι, διότι κεκριμένα καὶ δίκαια ἀποφθέγγομαι, δικαιολογούμενοι (73) πρὸς τοὺς ἀσεβοῦντας καὶ δυνάστας, διότι οὐ καταπτήξω, ἀλλὰ παρῆρσι-σσομαι, ὥστε ἀπαγγεῖλαι τῷ Ἰακώβ τὰς ἀσεθείας αὐτοῦ, ἢ ταῖς δέκα φυλαῖς, ὡς ἐν καὶ ἀρχῇ ταύτας

dere vos dictitatis, oraculisque vestris bene semper ominari consuevistis, tot tantisque malis afficiemini, ut et sol vobis occidere et dies obscurari videatur. (Hoc vero patiuntur, qui summas in miseriis incidunt, qui angoribus ærumnisque vexati et confusi, quibusdam quasi tenebris obruuntur.) Vel hostem fugientes, vitam in tenebris degetis; neque vos ipsos hostibus modo celabitis, sed aliis etiam hominibus, ne, tanquam seductores, ab eis increpari possitis. Subjicit ergo:

280 VERS. 7. Et confundentur, qui vident somnia, et irridebuntur harioli, et loquentur aduersum eos omnes ipsi, quia non erit qui exaudiat eos. Adeo perspicua et manifesta erit vestra fraus, ut derisui vos, tanquam aperte mentientes, habituri sint homines; neque vos solum deridebunt omnes, li etiam qui vos antea, uti numine diuino afflatus, attente audiebant (magna quippe vi pollet verbum ipsi), sed etiam maledictis lacerabunt, vestraque facinora huc illuc in vulgus disseminantes, vestram ubique vituperabunt improbitatem atque nequitiam. Idque facient ad unum omnes; reliquos enim erit nemo, qui vobis aures præbere velit. Proptereaque vitam in tenebris degetis, et sol vobis occidet; quippe latitantes, neque videri vos, neque videre sustinebitis. Alio item modo. Quisquis falsa videt et loquitur, non habet in se fulgentem solem Christum, qui veritas est, sed in tenebris ambulat. Qui enim male agit, odit lucem, neque venit ad lucem. Vaticinatus quidem est (70) et Caiphas, sed obruerunt eum tenebræ eique, occidit sol [seu qui mente percipitur, ut superius traditum, seu qui sub sensum cadit, cum in cruce miracula facta sunt], obrutaque tenebris et dies est, ad ipsius eorumque, qui cum ipso erant, condemnationi.

VERS. 8. Nisi ego implevero fortitudinem in Spiritu Domini, et iudicii, et potentie; ut annuntiem Jacob impietates ejus, et Israel peccata ejus. Talia itaque admittunt scelestas facinora falsi vates. Ego vero Michaëas non ita, neque assentabor, neque eum decipiam, sed complebo fortitudinem; perfectam scilicet et numeris omnibus absolutam potestatem accipiam, in Spiritu Domini, non in spiritu nequam et mendaci. Talis autem Spiritus iudicii est, quia, quæ iudicio probata fuerint, vera et iusta loquar, et expostulare non dubitabo cum impiis, etiam primatibus. Nullo enim metu frangar, sed audacter loquar. Quare exprobrabo Jacob (decem videlicet tribubus, ut et initio vates eas deno-

* . Ioan. xiv, 6. * Ioan. iii, 20.

Variæ lectiones et notæ.

(68) Καταλαλήσουσιν αὐτῶν, Cod. Ven.

(69) In Cod. Ven. desiderantur verba: Διότι οὐκ ἔστιν ὁ ἐπακούων αὐτῶν.

(70) Qui fiat, inquiet aliquis, ut Caiphas, impius cum esset, futura præsciret? Quia videlicet vaticinium, et patratorum miraculorum facultas, et id genus alia, sunt ex eorum numero, quæ gratiæ

gratis datæ dicuntur, quæ cum ad aliorum utilitatem conferantur, idcirco etiam impiis interdum tribuuntur.

(71) Κατ' αὐτόν, Cod. Bar.

(71) Ἀλαχύνην, Cod. Ven.

(73) Codex uterque habet δικαιολογούμενος.

minavit, seu duabus, ut nuper diximus), exprobrabo, inquam, impietates ejus: et Israeli, seu Samariæ reliquis mortalibus, qua de se quoque supra diximus, sua cuique peccata objiciam. Talis esse debet quisquis alios corripit, ut neque ea dicat, quæ acri judicio non perpenderit, nec quæ fieri non possint, nec quæ libere loqui non audeat, ut neque minis, neque cruciatibus perterritus cedat.

VERS. 9. *Audite nunc hæc, duces domus Jacob, et reliqui domus Israel.* Eadem repetere, atque inanibus verbis redundare vates videtur. Sed scias velim, etsi sacris in Libris vatum sermo continuatus videatur, aliis tamen atque aliis temporibus oracula fuisse **281** prolata, et sæpenumero usuvenisse, ut quidam, eodem morbo laborantes, iisdem egerent medicamentis. Ad hos propterea dicebantur, quæ ad alios antea dicta fuerant. Hæc omnia deinceps in unum compacta sunt, et idcirco pleraque ex his quæ dicuntur, redundare videntur.

Qui aversamini judicium, et omnia recta pervertitis. Vos, ait, quibus jurisdictionis potestas data est, non solum aversati estis judicium, justam scilicet sententiæ pronuntiationem, sed etiam, quæ recta erant, omnia pervertistis, quod profecto summæ improbitatis est atque nequitie. Ut optimi contra ingenii est, aversari non modo malum, sed etiam pravam recta detorquendi consuetudinem. Quod sane faciunt non modo, qui recta judicia non proferunt ipsi, sed, quæ recte ab aliis prolata sunt, pervertunt.

VERS. 10. *Qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Hierusalem in iniquitatibus.* Constituti estis, ait, quasi quidam ædificatores Sion, et Jerusalem. Omnis enim princeps ædificat, partim vetera jam collapsa restaurans, partim nova construens, ad reipublicæ decus stabilitatemque: vos contra per iniquam cædem ac sanguinem rempublicam administrantes, eam regiminis molem, seu formam construxistis, quæ cruore et iniquitate redundat. Sion in sanguinibus ædificaverunt, qui ad sacrorum vatum cædem adjecerunt et Christi Domini mortem, quem pretiosum lapidem, hi nequam ædificatores reprobaverunt. Verum hic positus est in caput anguli, qui duos populos conjungit, gentilem nimirum et Israeliticum, copulatque naturam humanam cum divina (78), supernaque cum inferis. Idem et in iniquitatibus Jerusalem ædificaverunt, qui beneficium et justum, morbi cuiusque medicum vilipendentes, crucifixerunt, in hoc sitam esse rati Hierusalem constructionem et firmitatem. *Si enim vivet, aiebant, venient Romani, et diruent urbem nostram.* Cum autem quisque

ὀνόμαζεν, ἢ ταῖς δυσίαι, ὡς πρὸ μικροῦ ἐπομεν· καὶ τῷ Ἰσραὴλ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ, ἢ τοῖς ἐκ Σαμαρείας ὑπολοίποις· καὶ περὶ τούτου δὲ εἴρηται ἀνωτέρω. Τοιοῦτον εἶναι δεῖ πάντα τὸν ἐλέγχοντα, ἵνα μὴτε ἄκριτα φθέγγηται, μὴτε ἀδύνατα καὶ ἀπαβήσιαστα· ὥστε ἀπειλαί, ἢ θλίψεις, ὑποκατακλίνεσθαι (74).

Ἀκούσατε ταῦτα, οἱ ἡγούμενοι οἴκου Ἰακώβ, καὶ οἱ κατάλοιποι οἴκου Ἰσραὴλ. Φαίνεται μὲν ταυτολογῶν ὁ προφήτης, καὶ δοκεῖ περιττός· ἰσθι μέντοι, ὅτι εἰ καὶ ἐν ταῖς τῶν βιβλίων συντάγμασιν συναπτὸς ὁ τῶν προφητῶν λόγος φαίνεται, ἀλλ' οὐ κατ' ἄλλους καὶ ἄλλους καιροὺς αἱ προφητεῖαι (75) ἐγίνοντο· καὶ συνέβαινε τινὰς τὰ αὐτὰ νοσοῦντας τῶν αὐτῶν δεῖσθαι φαρμάκων. Διὸ καὶ ἐλέγοντο πρὸς τοὺτους, ἃ καὶ πρὸς τινὰς ἐτέρους διελέχθησαν (76). Εἴτα συνηρμόσθησαν ἅπαντα, καὶ διὰ τοῦτο δοκοῦσι πολλὰ τῶν λεγομένων εἶναι περιττά.

Οἱ βδελυσσόμενοι κρίμα, καὶ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες. Τὸ κρίνειν ἐμπιστευθέντες, φησὶν, οὐ μόνον τὸ κρίμα, τούτέστι, τὴν δικαιοκρασίαν ἐδόξασατε, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφετε, ὁ κριτικὸς ὑπερβαλλούσης ἐστίν. Ὡς περ γὰρ ἀριστον, τὸ μὴ μόνον τὸ κακὸν βδελύττεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ ὀρθὸν στρεβλοῦν, ὃ ποιοῦσιν οἱ οὐ μόνον οὐκ ἐξέγοντες αὐτοὶ κρίσεις ὀρθὰς, ἀλλὰ καὶ τὰς παρ' ἄλλω ἐξερχέμεναι διαστρέφοντες.

Οἱ οἰκοδομοῦντες Σιών ἐν αἱμασιν, καὶ Ἱερουσαλήμ ἐν ἀδικίαις. Ἐτέθητε μὲν, φησὶν, οἷον τινες οἰκοδόμοι τῆς Σιών καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ· καὶ πᾶς γὰρ ἀρχων, οἰκοδόμος· τὰ μὲν ἐγείρων πτωθέντα, τὰ δὲ καινίζων τῶν πραγμάτων, πρὸς τὸ εὐπρεπὲς τῆς πολιτείας καὶ μόνιμον (77)· ἀλλ' ὑμεῖς γε, ἐν αἱμασιν καὶ φόνοις ἀδίκους πολιτευόμενοι, τοιαύτην οἰκοδομίαν, ἥτοι πολιτείαν κατεστήσατε, αἱμάτων καὶ ἀδικιῶν γέμουσαν. Ὁκοδομοῦν Σιών ἐν αἱμασιν οἱ τοῖς τῶν προφητῶν φόνοις καὶ τὸν τοῦ Κυρίου προσθέντες, ὃν λίθον ἐντιμον ὄντα οἱ κακοὶ οὗτοι οἰκοδόμοι ἀπεδοκίμασαν. Ἀλλ' ἐτέθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, συνάπτων τοῦ, δύο λαοὺς, τὸν τε ἐθνικόν, καὶ τὸν Ἰσραηλιτικόν, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τῇ θεῷ, καὶ ὁλως τὰ ἄνω τοῖς κάτω. Ὁκοδομοῦν καὶ ἐν ἀδικίαις τὴν Ἱερουσαλήμ οἱ αὐτοὶ, οἱ τὸν εὐεργετοῦντα, καὶ δίκαιον, καὶ πᾶσαν νόσον λύμενον, σταυρῷ ἠτίμησαν, καὶ ᾤοντο, ὅτι οἰκοδομία ἐστὶ τοῦτο τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ σύστασις. Εἰ γὰρ ᾤ, φησὶν, ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσι τὴν πόλιν ἡμῶν. Εἰ δὲ ἔκαστος; ἡμῶν ἔχει Σιών ἐν αὐτῷ, ἐκ τοῦ νοῦ σκοπεύ-

Matth. xxi, 42. * I Petr. ii, 7. * Joan. xi, 48.

Variae lectiones et notæ.

(74) Verba, ὥστε ἀπειλαί, ἢ θλίψεις ὑποκατακλίνεσθαι, desunt in Cod. Bav.

(75) Οἱ προφηταί, propheta, Cod. Bav.

(76) Προελέχθησαν, Cod. Bav.

(77) Ἐντιμον, Cod. Ven.

(78) In una Dei Verbi persona, sine mystione illa, et sine ulla confusione, ut expresse cum a Eutychem definitum est in concil. Chai

θήριον, καὶ Ἱερουσαλήμ, τὴν ὄρασιν τῆς εἰρήνης· ἃ ὁράτω, μήπως, σάρκας καὶ αἷματα ἐπιστοιβάζων τῷ νοῦ, καὶ ἀδικῶν τὸ κρείττον ἐν τῷ τὸ χεῖρον ἐπανιστῆν κατ' αὐτοῦ, κακὸς οἰκοδόμος κληθῇ, δεσποτήριον οἰκοδομῶν καὶ ἐγκλειστήριον. Ἀλλὰ καὶ οἱ αἱρετικοὶ αἷματα ψυχῶν ἐκχέοντες, καὶ ἀδικούντες τὴν ἀληθειαν, οἰκοδομεῖν δοκοῦσι τὴν καθ' ἡμᾶς Σιών.

Οἱ ἡγοῦμενοι αὐτῆς μετὰ δώρων ἔκρινον, καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς μετὰ μισθοῦ ἀπεκρίνοντο, καὶ οἱ προφῆται αὐτῆς μετὰ ἀργυρίου ἐμάντευοντο, καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐπανεπαύοντο, λέγοντες· Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἐστι; καὶ σὺ μὴ ἐπέλθῃς ἡμᾶς κινῶν. Πανταχοῦ τῆς Γραφῆς ἡ δωροδοκία κατηγορεῖται, οὐκ ἐπὶ τῶν ἐπὶ δώροις παρανομούντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅταν τις καὶ ἐπ' αὐτῷ τῷ δικαίᾳ κρίνειν δῶρα λαμβάνει. Οὕτω καὶ Δαβὶδ ἐπαινεῖ τινα, ὡς μὴ δῶρα ἐπ' ἀθώοις λαβόντα. Ἱερεῖς δὲ ἀκούων καὶ προφῆτας, τοὺς ψευδεῖς νόμι καὶ δαιμονιῶδεις. Καὶ τὸ δεινότερον, φησὶν, ὅτι τοιαῦτα ποιοῦντες, διατείνοντο τὸν Θεὸν τούτοις ἀρσεκεῖν, λέγοντες· Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἐστι; Τί γὰρ κακόν, φησὶ, ποιοῦμεν; Διὸ κακὰ, τούτεστι, κακώσεις; καὶ ὀλέψεις, οὐ μὴ ἔλθωσιν ἐφ' ἡμᾶς. Τοιοῦτόν τι καὶ Δαβὶδ λέγει· Ὑπέλαβες ἀρομίας, ὅτι ἔσομαι σοι ὁμοιος. Ταῦτα καὶ κρίται καὶ ἱερεῖς ἀκουέτωσαν, καὶ ὁράτωσαν τίαι συντάσσονται, εἰ τὰ αὐτὰ μετασι. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, Ἐπὶ τὸν Κύριον ἐπανεπαύοντο; Ἐπήλπιον, ἐθάρρουν, οὐ προσεδόκων (79) ὀργὴν

τινα ἀπ' αὐτοῦ. *num requiescebant?* Sperabant scilicet, inque ipso

pterea nullam timebant, neque malum ullum ab *Διὰ τοῦτο δι' ὧν Σιών ὡς ἀργὸς ἀροτριωθείσεται, καὶ Ἱερουσαλήμ ὁπωροφυλάκιον ἔσται, καὶ τὸ δρος τοῦ οἴκου εἰς ἄλσος δρυμοῦ.* Τοιαῦτη, φησὶ, διὰ τὰς τοιαύτας ὧν πράξεις; ἐρημία τὴν πολυθρόλλον ταύτην καταλήψεται πόλιν, ὥστε, μηδενὸς ὄντος τοῦ κατοικοῦντος ἐν αὐτῇ, τὰ ἔνδον τῶν τειχῶν, ἃ πρῶην ἐστενοχωρεῖτο τῷ πλήθει τῶν κατοικούντων, ταῦτα παραπλησίως ταῖς ἐν τοῖς ἀγροῖς ἀρούραις, ἀροτρίσθαι καὶ σπεῖρεσθαι, καὶ μηδὲν ὁπωροφυλάκιου διαφέρειν τὴν Ἱερουσαλήμ, ὃ μετὰ τὴν τῶν καρπῶν συλλογὴν ἐρημον καταλείπεται, τοῦ φυλάττοντος οἴκαδε ἐπανιόντος· ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ οἴκου δρος, τούτεστι, τὸν ὑψηλὸν τόπον, ἐν ᾧ ὁ ναὸς ἵστατο, φυτῶν ἐμπλησθῆναι, καὶ ἀπαικασθῆναι δρυμῷ. Ταῦτα δὲ πέραις εἰληφῇ καὶ ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ, ἡνίκα τὴν πόλιν ἔλων, τοὺς ἐνοικοῦντας αἰχμαλώτους ἀπήγαγε σὺν τῷ βασιλεῖ. Ἀκριβέστερον δὲ ἐστὶν ἰδεῖν τῆς προφητείας τὸ τέλος, μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος τῶν Ἰουδαίων λύτταν· πάντα γὰρ τὰ πάλαι λαμπρὰ ὑπὸ Ῥωμαίων διεφθάρη, καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς ναός.

* Psal. xlv, 5. * Psal. xlix, 21.

Variae lectiones et notæ.

(79) Καὶ προσεδόκων, Cod. Bav.

nostrum in semetipso gerat et Sion, hoc est mentis speculam, et Jerusalem, hoc est pacis visionem; caveat, ne carnem sanguinemque mentis ingerens, sedensque superioris animi partem, inferiorem adversus eam concitando, malus ædificator appelletur, qui (ipsimet menti) carcerem construat et ergastulum. Hæretici quippe, qui animarum sanguinem effundunt, afficiuntque injuriâ veritatem, Sion contra nos ædificare quodammodo videntur.

VERS. 11. *Duces ejus cum muneribus judicabant, et sacerdotes ejus cum mercede respondebant, et prophetæ ejus cum pecunia divinabant, et super Dominum requiescebant, dicentes: Nonne Dominus in nobis est? non venient super nos mala.* Ubique sacris in litteris reprehenditur munerum acceptio, non solum in iis, 282 qui propter munera contra jus fasque agunt, verum etiam in eo, qui ob id ipsum, quod recte justitiam administret, munera capit. David contra laudibus extollit eum, qui munera super innocentes non accepit. Sacerdotes vero et prophetas cum audis, intellige falsos et spiritu nequam afflatos. Et quod pejus est, ait, hæc ii cum ageront, Deum hisce gaudere oblectarique constanter asseverabant. *Nonne Dominus, aiebant, in nobis est? Quid enim mali fecimus? Quare non irruent in nos mala, tribulationes nimium et afflictiones.* His similia habet et David: *Suspensus es iniquitatem, quod ero tibi similis.* Audiant hæc et judices sacerdotesque, et videant quo in numero futuri sint, si eadem et ipsi facinora patrarent. Quid vero sibi vult illud, *Et super Domi-*

fiduciam omnem locatam habebant; iram pro eo suspicabantur. VERS. 12. *Idcirco propter vos Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem ut custodia pomarii erit, et mons domus in lacum saltus.* Ob vestra, inquit, hujusmodi facinora talis in celebratissima urbs: hæc vastitas erit, ut nullo in ea superstitie manente habitatore, partes ejus interiores, quæ pridem, præ habitantium multitudine, angustæ erant, rusticorum prædiorum instar, aratro subigantur seranturque, ut nullum omnino discrimen intercedat Jerusalem inter et pomarii custodiam, quæ post autumnalium fructuum collectionem, domum abeunte custode, deserta relinquatur. *Mons item domus, editus nimirum locus, ubi templum exstructum erat, plantis conseretur, ut speciem præ se memoris ferre videatur.* Hæc completa sunt cum sub imperio Nabuchodonosor, cum is, urbe capta, habitatores una cum rege captivos abduxit; tum maxime post Judæorum in Salvatore insanum impetum atque furorē, quæ sane tempestate quotquot vetusta erant splendida ædificia, omnia ab Romanis una cum divinis templo diruta sunt ac solo exæquata.

CAPUT IV.

A

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Vers. 1. *Et erit in novissimis dierum manifestus mons Domini, preparatus super vertices montium, et elevabitur super colles.* Cum propheta calamitates præannuntiavit, quæ veteri Jerusalem ejusque templo eventura erant, nunc vaticinatur de Christi Ecclesia, quæ ideo mons ab eo dicitur, quod spectet excelsa, omni temporali materia sublimior, et ad cælum homines ducat, eosque in divorum ordinem referat. Etenim tum ejus verum dogma, quo non idolis, neque creatis rebus, sed vero Deo honor tribuitur; tum expers materiæ vita, quæ rerum omnium inopiam et cupiditatum **283** vacuitatem aëruit; hæc, inquam, profecto sublimem montem, cunctis hominibus conspicuum, constituunt. Evangelium enim prædicatum fuit per universam mundum (82), perque totum terrarum orbem longe lateque manavit sonus apostolorum ¹⁰. Dicitur præterea mons hic *ἔτοιμος*, firmus nimirum et inconcussus; cum enim Ecclesia, solido quasi fundamento, fulciatur ea Petri (83) confessione, *Tu es Filius Dei* ¹¹, idcirco *portæ inferi adversus eam non prævalent* ¹². Quidam vero τὸ ἔτοιμον expeditum interpretantur, ut conspici possit. Non ei quidquam apponetur, sed expeditus manebit, quo omnium conspectui patere facile possit. Per hoc vero, quod montes et colles supereminere monasterio dicatur, simpliciori quadam significatione futurum vates demotat, ut Christi Ecclesia longe lateque per totum terrarum orbem diffusa, Dei domus tum in urbibus, tum in vicis constructæ, pulchritudine ac mole præstantes, vel ipsiusmet sublimioribus montibus clariore evadant et illustriores. Sin montes et colles intelligas erecta malis olim spiritibus altaria ac delubra, a veritate non aberrabis. Hæc enim ne digna quidem habentur, quæ ullo hominum sermone ac memoria celebrentur. Divinæ contra Ecclesiæ fana ac templa prope ad cælestium siderum numerum atque pulchritudinem accedunt. Montes item et colles videbantur Græcorum philosophorum dogmata; collis, inquam, ea quæ ad mores rerumque naturalium ordinem spectabant; montes ea quæ mathematicas ac theologicas doctrinas complectebantur. Verum hæc omnia supereminet unum Ecclesiæ dogma.

Vers. 4, 2. *Et festinabunt ad eum populi, et ibunt gentes multe, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et in domum Dei Jacob.* Populi nimirum, qui a Judæis, gentes, qui a gentiliis contra ad Christi fidem se recipiunt. Qui quidem omnes perspectam habere videntur veteris sive religinnis institutisque vanitatem et abjectionem; proptereaque dicunt, Agitedum, inquamus humilia hæc

¹⁰ Psal. xviii, 5. ¹¹ Matth. xvi, 16. ¹² Ibid. 18.

Variæ lectiones et notæ.

(80) Οὐρανῶν, Cod. Bav.

(81) Ἀποθεύσαν, Cod. Bav.

(82) Non includit hoc loco Theophylactus Ane-
gram, cum hæc suo tempore nondum cognita es-
set, quia de re vide infra not. 92.

(83) Si Petri fidem confessionemque causam fuisse dicis, Theophylacte, cur Christus Ecclesiam suam supra Petrum ædificavit, facile concedo; sed fidem ipsam Ecclesiæ fundamentum esse contendis,

Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου ἔτοιμον ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὄρων, καὶ μετεωρισθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν (80). Εἰπόντων τὰ συμβεβηκότα τῇ πόλει Ἱερουσαλὴμ, καὶ τῷ κατ' ἐκείνην καιρῷ, νῦν προφητεύει περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἣν ὄρος καλεῖ, ὡς τὰ ὑψηλὰ φρονούσαν, καὶ ὑπερῆρμένην πάσης ὕλης βιωτικῆς, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνάγουσαν, καὶ θεοποιούσαν (81). Τὸ τε γὰρ δόγμα ἀληθές, οὐκ εἰδώλοισι, οὐ κτίσμασιν, ἀλλὰ τῷ ἀληθινῷ θεῷ τὴν τιμὴν ἀπονέμετον· ὃ τε βίος, εὐλοῖς, ἀκτιμοσύνην καὶ ἀπάθειαν κατορθῶν. Τοῦτο γοῦν τὸ ὄρος ἐμφανὲς γέγονε πᾶσιν ἀνθρώποις. Τὸ γὰρ Εὐαγγέλιον ἐν ὅλῃ τῇ κόσμῳ ἐκηρύχθη, καὶ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξήλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἀποστόλων. Ἀλλὰ καὶ ἔτοιμον, τοῦτέστιν, ἔδρανον καὶ ἀστέλλον· τεθεμελιωμένης γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ Πέτρου, τῇ, *Σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· πύλαι ᾗδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς*. Τινες δὲ τὸ, *ἔτοιμον*, ἀντὶ τοῦ μὴ ἐμποδίζομενον εἰς τὸ ὁρᾶσθαι ἐνόησαν. Οὐ γὰρ ἐκπροσθέσει τι αὐτῷ, ἀλλ' ἔτοιμον ἐκκρίσεται, εἰς τὸ πᾶσι φαίνεσθαι. Τὸ δὲ μετεωρισθῆναι ὑπεράνω βουνῶν καὶ ὄρων, σημαίνει μὲν καὶ κατὰ τὸ ἀπλούτερον, ὅτι τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας πανταχοῦ ἡκλωμένης, αἱ θεοὶ οἴκοι καὶ ἐν πόλεσι καὶ ἐν κώμαις ἀνεγχερμένοι, κάλλει καὶ μεγέθει διασπρεταί, καὶ αὐτῶν τῶν ὑψηλοτέρων ὄρων ἐπισημότεροι ἔσονται καὶ περιφανέστεροι. Εἰ δὲ καὶ ὄρη καὶ βουνοὺς νοήσεις τὰ ἀφωρισμένα πάλαι τοῖς δαίμοσιν εἰς βωμοὺς, καὶ ταμένῃ, καὶ τοῦτο ἀληθές· τὰ μὲν γὰρ, οὐδὲ λόγου φίλου, ἢ μνήμης ἀξιοῦνται· οἱ δὲ τῆς ἀληθείας Ἐκκλησίας (84) οἴκοι, τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὸ κάλλος μιμοῦνται. Ἐδόκουν ὄρη καὶ βουνοὶ καὶ τὰ δόγματα τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων· βουνοὶ μὲν τὰ ἡθικὰ καὶ φυσικά· ὄρη δὲ, τὰ μαθηματικά, καὶ θεολογικά· ἀλλὰ πάντων ὑπερήρθη τὸ τῆς Ἐκκλησίας δόγμα.

Καὶ σπεύσουσιν ἐπ' αὐτὸ λαοὶ (85), καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ, καὶ ἐροῦσι· *Δεῦτε, ἀναβώμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ Ἰακώβ*. (86)—*Λαοὶ μὲν, οἱ ἐξ Ἰουδαίου πιστεύσαντες ἐκάστοτε· ἔθνη δὲ, οἱ ἐξ ἐθνῶν πάντες* ὅτε φαίνοντας ἐκτινόντες τὸ χημαῖζήλον τῆς προτέρας αὐτῶν θρησκείας καὶ πολιτείας· καὶ διὰ τοῦτο λέγουσιν· *Ἀναβώμεν ἀπὸ τινῶν χαμαλῶν ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ*

seclusa Petri persona, hoc verò nego. Christus enim Petrum affatur, omniaque propterea Christi verba ad Petrum ipsum ejusque successores pertinere, luce meridiana clarius liquet.

(84) Τῆς θείας Ἐκκλησίας, divinæ Ecclesiæ, Cod. Bav.

(85) Λαοὶ πολλοὶ, populi multi, Cod. Bav.

(86) Deest τὸ Ἰακώβ in Cod. Bav.

destitutæ; quæ contra hic innuitur, prudentissima ratione nititur. Nihil enim absurdi continet Evangelium. Prodiit item a superna Sion atque cœlesti Jerusalem unigenitus (Dei Filius) qui et rex est, quatenus præcipit, quæ ferre pro viribus quisque potest; non enim eadem ab unoquoque exigit; et verbum, quatenus omnia definit.

VERS. 3. *Et judicabit inter populos multos.* Completa hæc sunt Christi tempore, multis et variis occasionibus atque locis, et cum docebat, ut potestatem habens, et cum miseris prædicabat legisperitos, Scribas et Phariseos, et cum dixit: *Nisi veritas vos liberaverit, in peccatis vestris moriemini* ¹⁶. Judicavit item inter populos, cum eunuchos ab eunuchis distinguens, ait: *Non omnes* **285** *capiunt verbum hoc; qui potest capere capiat* ¹⁷. Distinguit enim eos qui virginitati sese dedunt, et eos qui nuptias sequuntur. Judicavit præterea mundi principem, et jus dixit iis qui ab eo coercerantur, condemnavitque ipsam, propterea quod ab eo morte affectus est, etsi prorsus innocens esset. In postremo quoque iudicio, verbum, ait, quod locutus sum, eos judicabit. Demum et in Ecclesiis iudicat verbum populos, partim quæ agenda sunt præcipientes, partim peccatores corrigens.

Et arguet gentes fortes. Cum enim suas ipse leges proposuit, puritate atque rectitudine refertas, tum vel maxime reprehendit gentes, quæ impuris legibus utebantur, quas leges omnino despectui habendas eisdem persuasit, ostendens, eas vanis in erroribus versari; quanquam gentes fortes erant, hoc est, non imbecillo ac versabili ingenio præditæ, ut a patria religione dimoveri facile possent, sed animo constanti et invicto, ut in Actibus proconsul vir eximius, ut Dionysius Areopagita, ut Corinthi alii complures, ut denique Clemens Romanus. Aliæ quoque gentes immanes ac barbaræ, et in bello strenuæ, latissime per terrarum orbem patentes, Evangelio paruerunt. Non enim quemadmodum Mosaica lex solius Palæstinæ terminis definita erat, ita et evangelica unius loci angustiis concluderetur; sed ab Jerusalem et Samaria incipiens, ad extremas usque terræ partes (92) pervasit, in eas quoque insulas sese inferens, quæ trans nostrum mare porriguntur. Ejusmodi enim sunt Britannicæ. Audi, quisquis leges aliis præscribere cupis et alios docere, et considera a Sion descendere legem, et ab Jerusalem verbum. Si itaque temetipsam nondum considerasti, neque tui rationem ullam habuisti; si nondum pacem in animo tuo sensisti, sed bella foveas,

τὸν λόγον ἔχει ἀνθεωρούμενον· οὐδὲν γὰρ ἄλογον τῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐξῆλθε καὶ ἐκ τῆς ἁγίας Σιών καὶ Ἱερουσαλὴμ ὁ Μονογενὴς, ὃς καὶ νόμος ἐστίν, ὃς (88) ἐλάσσω τὰ κατ' ἀλίαν νόμων· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ παρὰ παντὸς ἀπαιτεῖ· καὶ λόγος, ὡς πάντα ἐρίζων.

Καὶ κρίνει ἀνὰ μέσον λαῶν πολλῶν. Ἐπληρώθη ταῦτα ἐπὶ Χριστοῦ κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους, ὅταν ἐδίδασκεν ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ ὅτε ἐταλάκιζε τοὺς νομικοὺς, καὶ Γραμματεῖς, καὶ Φαρισαίους· καὶ ὅτε ἔλεγεν· Ἐδὼν μὴ ἢ ἀλήθεια ὁμῶς ἐλευθερώσῃ, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὁμῶν ἀποθανεῖσθε. Ἐκρίνεν ἀνὰ μέσον λαῶν πολλῶν, καὶ ὅτε τὴν τῶν εὐνούχων διαστολὴν ποιούμενος ἔλεγεν· Οὐ πάντες χωροῖσι τὸν λόγον· ὁ θυμῶντος χωρεῖν, χωρεῖτω. Διάκρισιν γὰρ ἐποιεῖτο τῶν τῆς παρθενίας χωρητικῶν, καὶ τῶν τοῦ γάμου. Ἐκρίνε καὶ τὸν τοῦ κόσμου ἀρχόντα, καὶ τοῖς ὅπ' αὐτοῦ κατεχομένοις ἐδίκασε, καὶ κατέκρινεν αὐτὴν, ὅτι ὅπ' αὐτοῦ ἀθανάτωθη, καίτοι ἀναμάρτητος ὢν. Καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ κρίσει, ὁ λόγος, φησὶν, ἐν ἐλλάτῃσα, αὐτοὺς κρίνει· καὶ ἐκλάσσει δὲ, τοὺς (89) ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις λαοὺς ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου κρίνει (90)· τοῖς μὲν διατασσόμενος τί δεῖ ποιεῖν, τοὺς δὲ καὶ κολάζων ἀμαρτάνοντας.

Καὶ δὲ ἐλέγξει ἔθνη ἰσχυρά. Ἐν ᾧ γὰρ τοῖς οἰκείους νόμους προετίθει, καθαρότητος πάσης καὶ εὐθύτητος γέμοντας, ἤλεγχε τὰ ἔθνη, νόμους ἀκαθάρτοις χρώμενα, καὶ καταφρονεῖν τούτων ἐπέειπε, δεικνύων, ὅτι μάτην πεπλάσθηνται· καίτοι ἰσχυρὰ ἦσαν τὰ ἔθνη, τούτοις τιν, οὐ (91) κοῦφα καὶ εὐεπανάτητα, ὥστε ῥαδίως τῆς οἰκείας θρησκείας μετίστασθαι, ἀλλὰ καὶ γενναῖα, καὶ σταθερά· οἷος ἦν ἐν ταῖς Πράξεσιν ἀνθύπατος λόγιος ἀνὴρ, οἷος διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, οἷος ἐν Κορίνθῳ πολλοὶ, οἷος Κλήμης ὁ Ῥωμαῖος. Καὶ ἄλλως δὲ τὰ ἀνέμικτα ἔθνη καὶ θηριώδη καὶ ἐν πόλεμοις ἰσχυρὰ τῷ Εὐαγγελίῳ ὁπασθέντων ἕως εἰς γῆν μακράν· οὐ γὰρ ὥσπερ ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἐν Παλαιστίνῃ περιεχλείσθη, ἀλλὰ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ Σαμαρίας ἀρξάμενος, ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς διέθη, καὶ τὰς ἐξω τῆς καθ' ἡμᾶς θαλάσσης νήσους καταλαβὼν· τοιαῦται γὰρ αἱ Βρεττανικαὶ. Ἀποῦς, πᾶς ὁ ζῆτῶν νομοθετεῖν, καὶ ἐτέρους διδάσκειν, ὅτι ἐκ Σιών ἐξέρχεται ὁ νόμος, καὶ ὁ λόγος ἐξ Ἱερουσαλὴμ. Εἰ οὖν μήπως [f. μήπω] σαυτὸν κατεπόκησας, μηδὲ προσέσχες σεαυτῷ· ἀλλ' οὐκ εἰρήνην οὐπω εἶδες ἐν τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ πολέμους· ἔχεις καὶ συγχύσεις καὶ ἀκαταστασίας· οὐ προσήκει σοι οὕτε ἡ νομοθεσία, οὕτε ἡ τοῦ λόγου διακονία· τότε γὰρ κρίνεις ἐτέρους καὶ ἐλέγξεις, ὅτε οὐκ ἔχει Παῦ-

¹⁶ Joan. viii, 36. ¹⁷ Matth. xix, 11.

Variae lectiones et notæ.

(88) Scribendum ὡς vel ὁ, ut consideranti patebit.

(89) Οὕς, quos, Cod. Ven.

(90) Κρίνει, judicabit, Cod. Bav.

(91) Οὐ μόνον, Cod. Ven.

(92) Extremæ orbis cogniti partes erant apud veteres insulæ Britannicæ; nondum enim cognitum tum temporis erat America, quam multo post detectam fuisse constat.

λος εἰπεῖν ἐπὶ σοί· Ἐν ᾧ κρίνεις τὸν ἕτερον, A turbas atque seditiōnes : tibi profecto non convenit
σεαυτὸν κατακρίνεις.
tradendi ministerium. Tunc enim alius rite judicabis atque reprehendes, cum Paulus de te dicere
non habebit : In quo judices alium, semetipsum condemnas ¹⁸.

Καὶ κατακόψουσι τὰς μάχαιρας αὐτῶν εἰς ἀρο-
τρα, καὶ τὰ δόρατα αὐτῶν εἰς δρέπανα, καὶ οὐκέτι
οὐ μὴ ἀρῇ ἔθνος πρὸς ἔθνος ῥομφαλαν, καὶ οὐκέτι
οὐ μὴ μάθωσι πολεμεῖν. Πρὸ μὲν τῆς τοῦ Χριστοῦ
παρουσίας, συχναὶ τῶν ἐθνῶν ἐπαναστάσεις κατ'
ἀλλήλων ἐγίνοντο, ὅτε θ' καθ' ἕκαστον ἔθνος τῆς
βασιλείας μεμερισμένης· μετὰ δὲ τὴν τοῦ Κυρίου
παρουσίαν, πάσης τῆς ἡγεμονίας εἰς Ῥωμαίους
μετατεθείσης, εἰρήνη βαθεῖα κατέσχε τὴν οἰκουμέ-
νην· ὥστε καὶ τὰ πολεμικὰ ὄργανα, εἰς γεωργικὰ
μετασκευασθῆναι ἐργαλεῖα. Καὶ ἄλλως δὲ, τοῦ Χρι-
στοῦ κελεύοντος ἀπὸ τοῦ αἵματος τὰ ἡμέτερα μὴ
ἀπειλεῖν, τῷ τύποντι τὴν δεξιὰν ἐμπαρέχειν καὶ B
τὴν ἀριστερὰν σιαγόνα, καὶ τὰ πτεῖλα, ποῶς μὲν
οὐκ ἀνῆρται πόλεμος ; ποῶς δὲ εἰρήνη οὐκ ἐμμετεύ-
εται τοῖς τὰ θεῖα ταῦτα νόμιμα σιέρονσι ; Διὸ καὶ
ἔλεγεν· Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν· εἰρήνην τὴν ἐμὴν
δίδωμι ὑμῖν, καὶ ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες,
ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ὄντες, ἅντ' ἀγάπην ἔχητε ἐν
ἀλλήλοις. Ἐνθα δὲ ἀγάπη, πῶς ἐκεί πόλεμος ; Αἱ μὲν
οὖν Ἑλληνικαὶ συζητήσεις, ἀντιλογίας ἔχουσαι καὶ
ἔριδας, εἰκότως καὶ πολέμους ἔτικτον· ἡ δὲ πίστις,
πᾶσαν ἀναίρουσα ζήτησιν, εἰς εἰρήναν καὶ ἀπε-
ρίεργον ἀποταλευτὰ συγκατάθεσιν. Διὸ καὶ αἱ γλῶσ-
σαι, αἱ κρίνῃν δεῖται (93), ὡς μάχαιραι, πρὸς τὴ
λογομαχεῖν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν
ἀκουόντων ; τότε μετασκευάζονται εἰς ἀροτρα διὰ
οκαλιτὰ, ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀκουόντων νεώματα C
ἐνεργαζόμενα, σκληραῖς πρότερον ὄσσαι καὶ συμ-
πιπλημέναις (94), καὶ ἀνασχίζονται (95) πρὸς τὴ
ὑποδέξασθαι τὸν σπῆρον, ὃν ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ
σπείρει· τὰ τε δόρατα, δι' ὧν ἐθανάτουτο ψυχαί,
εἰς δρέπανα μετασκευάζονται, δι' ὧν ἐγκόπτονται
ἀπὸ τῆς γῆς· ὥστε μὴ ταύτῃ προσπεφυκέναι οἱ ἥδη
καρποφορήσαντες τὰ τῶν ἄνθ' ἀποθηκῶν ἔξια. Τοι-
οῦτον ἀροτρον ἦν ἡ τοῦ Παύλου γλῶσσα, νεώματα
ἐργαζομένη. ὅτε ἔλεγεν· Ἐκδυσάμενοι τὸν πα-
λαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον·
καὶ πάλιν, Ἐνδύσασθε τὸν καιρὸν ἀνθρώπων.
Τοιοῦτον δρέπανον ἦν ἐκκόπτουσα ἀπὸ τῆς γῆς, ὅτε
ἔλεγε· Νεκρώσατε τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς·
καὶ, Ἡμῶν τὸ πολιτεῖν ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. D
καὶ τὰ ἄνω φρονῶμεν, οὗ ὁ Χριστός.

Καὶ ἀναπαύσεται ἕκαστος ὑποκάτω ἀμπελου
αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος ὑποκάτω τῆς συκῆς αὐτοῦ·
καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐκφοβός. Ἀμπελός, ὁ Κύριος,
ὡς στρυφνότερον καὶ ἐργωδέστερον εἰσαγαγὼν νό-
μον· τὰ γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου διατάγματα, ὧν νο-

Et concident gladios suos in aratra, et hastas
suas in falces, et ultra non tollet gens contra gen-
tem gladium, et nequaquam ultra discent bellare.
Ante Christi adventum passim gentes in se invicem
insurgebant, cum in singulas nationes regnum di-
visum esset. Ubi vero Dominus advenit, translata
in Romanos auctoritate omni et imperio, totus
terrarum orbis summa pace et quiete frui cōpit.
Ex quo factum est, ut et bellica instrumenta in
rustica versa fuerint. Præterea enim Christus ju-
beat, nihil nobis ab eo repetendum, qui nostra
bona rapit, atque dexteram nobis percutienti ma-
xillam præbendam et sinistram, aliaque his si-
mililia ; 286 quodiam per hæc bellum non fuit
sublatum ? quæ pax non inseritur eorum pectori-
bus, qui divinas hæc leges colunt ? Propterea
idem Christus dixit : Pacem relinquo vobis, pacem
meam do vobis ; et in hoc cognoscent omnes, eos
meos esse discipulos, si charitatem in vos invicem
habueritis ¹⁹. Ubi vero charitas est, quomodo
bellum ibi esse potest ? Græcorum porro quæstio-
nes et controversiæ, cum contentiones contine-
rent atque dissidia, merito et bella gignebant :
at vero fides, omnem de medio tollens controver-
siam, ad pacificam ac simplicem consensionem,
tanquam ad finem, perducit. Quamobrem et linguæ,
quæ pridem acutæ erant, ut enses, fuitiles agitan-
tes quæstiones et inanes controversias, ad auditorum
perniciem, tum in aratra quodammodo vertuntur,
ferendis disciplinis apta et idonea, quæ novalia
quasi quædam efficiunt in hominum animis, antea
duris et asperis, eosque abund, quo semen ejus,
qui seminare venit, suscipere facile queant. Hastæ
præterea, quibus animæ considebantur, vertuntur
in falces, quibus a terra rescinduntur, ut ne am-
plius huic adhæreant, quicunque fructus supernis
horreis plane dignos protulerint. Ejusmodi aratrum
fuit Pauli lingua, novalia quodammodo efficiens,
cum dixit : Exuentes veterem hominem, et induen-
tes novum ²⁰. Et rursum : Induite novum homi-
nem ²¹. Ejus item generis falx erat, homines a
terra rescindens, cum dixit : Mortificate membra
vestra, quæ sunt super terram, et nostræ conversatio
sit in cælis, et superna cogitemus, ubi est Christus ²².

Vers. 4. Et requiescent unusquisque sub vite sua,
et unusquisque sub ficu sua : et non erit, qui exter-
reat. Vitis Dominus est, utpote qui acerbiores
quodammodo et operosiores legem induxit ;
evangelica enim præcepta (96) legalibus magis

¹⁸ Rom. xi, 1. ¹⁹ Joan. xiv, 27. ²⁰ Colo:s. iii, 9. ²¹ Ephes. iv, 24. ²² Coloss. iii, 5.

Variæ lectiones et notæ.

(93) Πρώην ὄσαι ἔξιαί, Col. Bav.

(94) Συμπληρμέναις, Cod. Bav.

(95) Ἀνασχίζοντα, Cod. Bav.

(96) Præcepta vocat Interpres, ut paulo supe-

rius, evangelica consilia, Vendite quæ possidetis, et
date eleemosynam : Si quis percusserit dexteram,
præbe et sinistram, quæ sane consilia legis veteris
præceptis duriora videntur.

latiora. Item Dominus est et fons, qui nos, uti rox, meritis præmiis afficere volens, in aliorum locum adoptat, cujus rei jucundissima spe valde recreamur. Cum itaque sub hac fici requiescimus, nemo nobis timorem ullum inculcet, neque dampnum, neque homo; Dominus enim potestatem nobis dedit ambulandi super serpentes atque scorpiones et super omnem inimici potestatem; monuitque nos, ne timeamus eos qui occidunt corpus²².

Quia os Domini omnipotentis locutus est hæc. Ejus, qui locutus est, dignam fide auctoritatem vates addit, ut nihil falsi dictis inesse intelligas. Habet unusquisque nostrum et vitam, partem scilicet irascibilem, quasi astringentem, et ficiam, videlicet appetitum, qui nos, dulcedine quas quadam, permulcet. Cum ergo Christi pacem habemus, etiamsi sub irascibili degamus, alieni videlicet succumbentes, requies tamen est ejusmodi ira. Non enim a pravo aliquo descendit affectu, sed ab impenso in Deum amore ac studio. Talis fuit ira Moysis, 287 cum ad Levitas dixit: *Implevitis manus vestras Domino*²³, et cum idolorum cultores concidit. Talis item fuit ira Eliu, cum vates Baal interemit. Et si præterea concupiscimus, uti David, concupiscens et dediciens in atria Domini, et in Deum fortem ac viventem²⁴, et uti Daniel, vir desideriorum²⁵, et uti Christus ipse, qui desiderio desideravit pascha²⁶: sub fici nostra requiescimus. Quoniam autem ut in magistria varia dona sunt, ita et in discipulis studia varia planeque diversa reperiantur, ideoque alius requiescit sub magistro austerioris ingenii, alius sub alio humaniore. Ita se res habet et in apostolis. Petrus acer erat ac vehemens; Paulus contra mitis et humanior, quemadmodum affectus erat et hujus ipsius discipulus, qui etiam filius consolationis appellatur²⁷. Propterea Joannes, qui et Marcus dicitur (98), sub fici Barnabæ requievit, cum, relicto Paulo, porro cum illo profectus est: Titus vero ac Timotheus, sub vite Pauli.

Vers. 5. Quia omnes populi ibunt unusquisque viam suam: nos autem ibimus in nomine Domini Dei nostri in æternum et ultra. Qui se invicem jamdudum ad montem Domini ascendendum hortabantur, in se Deo semper addictos fore pollicentur. Alii enim populi, scilicet, qui sese ad Christi fidem non receperint, suorum quisque errorum libidine serentur, eamque viam inibunt, quam singuli, patriis decepti moribus institutisque, sponte sortati sint, et sibi ipsi delegerint. Nos vero progrediemur, et citato motu feremur in bonum. Nobiscum habebimus, ita a nobis denominatum, Dominum et Deum

²² Luc. xii, 4. ²³ Exod. xxxii, 29. ²⁴ Psal. lxxxiii, 5. ²⁵ Dan. x, 11. ²⁶ Luc. xxii, 15. ²⁷ Act. iv, 36.

Varie lectiones et notæ.

(97) Εἰδωλολάτρας, idololatrias, Cod. Bav.
(98) Ἰωάννης καὶ Μάρκος, Joannes et Marcus Cod. Ven. Sed mihi magis arridet Codicis Bav. lectio, magisque Theophylacti sententiæ congruit, qui et in præf. com. in Ev. Mar. sic habet: "Ἦν μὲν

μικρὸν ἐπιπικνωτέρα. Ἄλλα καὶ συκὴ ὁ αὐτὸς ὡς βασιλεὺς ἀντιδιδούς καὶ υἱοθεσίαν, ἃ ἐλπίζοντες, γλυκαζόμεθα. Ὑποκάτω οὖν τούτου ἀναπαυομένου ἡμεῖς οὐκ ἔσται ὁ ἐκφοδὼν, οὔτε δάμων, οὔτε θέντροπος· ἐξουσίαν τε γὰρ δέδωκεν ἡμῖν πατεῖν ἐπὶ πάντων ὄντων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσιν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· καὶ ἐδίδαξε μὴ φοβεῖσθαι ἀπὸ τῶν ἀποστενόντων τὸ σῶμα.

"Ὅτι στόμα Κυρίου παντοκράτορος ἐλάλησε ταῦτα. Τὸ ἀξιώσιμον τοῦ εἰπόντος προστιθεσὶν ὁ προφήτης, ἵνα μάθῃς, οἷον οὐδὲν ψευδὲς τῶν ρηθέντων. Ἐχει ἕκαστος ἡμῶν καὶ ἀμπελὸν, τὸ θυμικόν, ὡς στύφον· καὶ συκὴν, τὸ ἐπιθυμητικόν, ὡς γλυκαζόν. Ὅτε οὖν τὴν εἰρήνην τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν, τότε καὶ ὑποκάτω τοῦ θυμικοῦ γινώμεθα, τοῦτέστι, θυμώμεθα, ἀνάπαυσις ἐστὶν ὁ τοιοῦτος θυμὸς. Οὐκ ἐκ πάθους γάρ, ἀλλ' ἐκ θαύου ζήλου, ὅς ἐστιν ὁ τοῦ Μωϋσέως, τοῦ τοῦ Δευτέρου λέγοντος· Ἐπληρώσατε τὰς χεῖρας ὑμῶν σήμερον τῷ Κυρίῳ, ὅτε τοὺς εἰδωλολάτρησαντας (97) ἐσφάξῃς, ὅς ἐστιν ὁ τοῦ Ἠλίου, ὅτε τοὺς προφῆτας τοῦ Βααλ ἀπέκτεινε. Καὶ ἐπιθυμῶμεν δὲ ὡς δαδὸς, ἐπιθυμῶν καὶ ἐκλείπων εἰς τὰς ἀλλὰς τοῦ Κυρίου, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα, καὶ Δανιὴλ, ὁ τῶν ἐπιθυμιῶν ἀνὴρ, καὶ Χριστὸς αὐτὸς, ἐπιθυμία ἐπιθυμήσας τὸ πάσχα· ἀναπαυόμεθα ὑποκάτω τῆς συκῆς ἡμῶν. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς διδασκαλίοις διάφορα τὰ χαρίσματα, ὡσαύτως καὶ ἐν τοῖς μαθηταῖς· διάφοροι διαθέσει· ἄλλος ἀναπαύεται ὑποκάτω διδασκαλίου αὐστηρητοῦ τὴν γνώμην, καὶ ἄλλος ὑποκάτω διδασκαλίου χαρίεντος. Οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις· Πέτρος μὲν, ἀπότομος καὶ θερμὸς· Παῦλος δὲ, χαριέστερος καὶ ἡδίων· καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου Βαρνάβας, ὃς γε καὶ υἱὸς παρακλησεως λέγεται. Διὰ τοῦτο καὶ Ἰωάννης, ὁ καὶ Μάρκος, ἀναπαύσατο ὑποκάτω τῆς συκῆς τοῦ Βαρνάβα, ὅτε Παῦλον καταλιπὼν, συναπεδήμησε τοῦτω· Τίτος δὲ καὶ Τιμόθεος, ὑποκάτω τῆς ἀμπελίου τοῦ Παύλου.

"Ὅτι πάντες οἱ λαοὶ πορεύονται ἕκαστος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ· ἡμεῖς δὲ πορευόμεθα ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἐπάξεινα. Οἱ προτροπάδην ἀναβαίνοντες εἰς τὸ ὄρος Κυρίου ἐπαγγέλλονται ὑποταγῆσθαι τῷ Θεῷ διὰ τέλους. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι λαοί, φρεῖν, δοσι μὴ τῇ πίστει προσελθύνουσι, τῇ αὐτονομίᾳ τῆς κλάνης ἀκολουθοῦντες, πορεύονται ἕκαστος τὴν ὁδὸν, ἣν ἐπεθέσκει καὶ εἴλετο αὐτοὺς οἰκοδοῦν κληνηθεῖς· ἡμεῖς δὲ πορευόμεθα, καὶ κληνησόμεθα τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν κίνησιν, ἐκονομαζόμενοι ἡμῖν ἔχοντες τὸν Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ Χριστιανοὶ λε-

γὰρ οὗτος ὁ Μάρκος, Πέτρον μαθητὴς . . . ἐκλείπειτο δὲ καὶ Ἰωάννης, nistiturque sacramentum Scrip. auctoritate: Barnabas autem volebat secum assumere et Joannem, qui cognominabatur Marcus. Act. xv, 37.

γόμενοι, καὶ οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἐνσταντήτα, ἀλλ' ἔτι πολλὸν μᾶλλον· καὶ ἐπέκεινα, τουτέστιν, εἰς τὴν μᾶλλοντα. Τότε γάρ, ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ἡμῶν, πάντοτε σὺν αὐτῷ ἐσόμεθα, καὶ συνευ-
 ελευσόμεθα αὐτῷ εἰς τὴν χαρὰν αὐτοῦ, τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔχοντες· υἱοὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ καὶ θεοὶ ἐσόμεθα. Τινὲς δὲ οὕτω τοῦτο ἐνόησαν, ὅτι Εἰρήνης βαθείας οὖσης, ὡς προεῖρηται, οἱ μὲν ἐπὶ γεωργίαν ἀποβλέ-
 ψουσιν· οἱ δὲ τινες ἄλλην ὁδὸν πορεύσονται βίου· ἡμεῖς δὲ, οἱ προσανακείμενοι (1) Θεῷ, οἷοι οἱ μονα-
 χοὶ καὶ ἱερεῖς, τὴν ἐν ὀνόματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὁδὸν αἰρησόμεθα. Ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ πορεύεται ὁ
 πᾶσαν πρᾶξιν καὶ πᾶσαν κίνησιν ἀξίως τῆς κλη-
 σεως, ἥς ἐκλήθη, μετῴων, καὶ ὁ μὴ κύριον ἔχων τὸν
 μαμμωνᾶν, καὶ θεὸν τὴν κοιλίαν, ἀλλὰ καὶ κτώμενος
 ἀπὸ χειρῶν ἐργασίας, καὶ εἴτε ἐσθίει, εἴτε πίνει,
 πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιῶν.

Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγει Κύριος, συνάξω τὴν
 συντετριμμένην, καὶ τὴν ἀπωσμένην εἰσδέξομαι,
 καὶ οὐκ ἀπωσάμην. Καὶ θήσομαι τὴν συντετριμι-
 μένην εἰς ὑπόλειμμα, καὶ τὴν ἀπωσμένην εἰς
 ἔθνος ἰσχυρὸν, καὶ βασιλεύσει Κύριος ἐν Σιών
 ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. Τουδαῖοι
 μὲν τὰ ἀπὸ τοῦ, "Ἔσται ἐμφανὲς ἐπ' ἐσχατῶν τὸ
 ὄρος Κυρίου, μέχρι τούτων τῶν ῥημάτων, φασὶ
 λέγεσθαι περὶ τῆς μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον
 καταστάσεως αὐτῶν καὶ πολιτείας· ἐλέγχονται δὲ
 προδήλως ἀπαύωντες ἑαυτοὺς. Ποῖα γὰρ ἔθνη, ἢ ἐγ-
 γύθεν, ἢ μακρόθεν, συνέδραμον εἰς τὸν ἐν Ἱερουσολύμοις
 νῦν μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, τὸν ἐκείθεν
 ἐκπορευόμενον νόμον καὶ λόγον ἐκδεχόμενα (3); Ἀνὰ
 μέσον δὲ ποίων λαῶν, ἢ ἔθνων, ἔκρινεν οὕτος ὁ λόγος,
 ἐλέγχων τὰ κακῶς ὑπ' αὐτῶν γινόμενα; Πῶς δὲ καὶ
 εἰρήνην βαθεῖαν ἔσχον, ὅπου γε ἐπανεληθούσιν ἐπο-
 λέμουν αὐτοῖς καὶ Ἰδουμαῖοι, καὶ Ἀρμανῖται, καὶ
 Μωαβῖται, καὶ Σαμαρείται, καὶ Γῶγ καὶ Μαγῶγ
 οἱ ἔχουσαι, καὶ τὰ Μακεδονικὰ δὲ καὶ τὰ Ἀντιοχικὰ
 κακὰ αὐτοῖς ἐπέστη; Ἡὼς δὲ ἀναπαύονται ὑπὸ τὴν
 συκῇν καὶ τὴν ἀμπελὸν ἑκαστος, οἱ γε μέτοικοι
 καὶ πλανήται γηγόνες; Ἡὼς δὲ εἰς τὸν αἰῶνα πο-
 রেύεται ἐν ὀνόματι Κυρίου, οἱ πρόσκαιρον τὴν πο-
 λιτείαν καὶ βασιλείαν ἔχοντες; Οὐ τοίνυν οὐδὲ ἐν-
 ταῦθα συντετριμμένην καὶ ἀπώσμένην τὴν αὐτῶν
 γενεὰν σημαίνει, ἀλλὰ τὴν τῶν ἔθνων, ἥτις συντρι-
 βεῖσα τῇ ἀπειθείᾳ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπωσθεῖσα, εἰσεδέ-
 χθη παρὰ τοῦ μὴ δικαίου ἐλθόντος καλέσαι, ἀλλὰ
 ἀμαρτωλοῦς. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς Ἑβραίοις
 τοὺς οὕτω συντετριμένους καὶ νοσοῦντας τὰς ψυ-
 χὰς ἴδαστο, καὶ τοὺς ἀπωσμένους εἰσεδέξατο, τρώ-
 νας, καὶ πόρνas, καὶ ληστὴν, καὶ βασιλεύει ἐπὶ πάν-
 τας τοὺς οὕτως εἰσεχθέντας αἰωνίως ἐν τῇ ἀνω

A nostrum Jesum Christum, vocabimurque ab ipsis
 nomine Christiani; idque non in praesens duntaxat
 saeculum, sed in aliud longe diuturnius, et ultra,
 scilicet in futurum. Tunc enim, cum apparuerit
 Christus, vita nostra, semper cum ipso erimus⁹⁹,
 intrabimusque una cum ipso in gaudium nostrum,
 eodem quo ipse nomine appellati. Filii enim et ipsi
 ac (99) dii erimus. Quidam autem ita locum hunc
 interpretantur: Cum summa pax erit, ut supra-
 dictum, nonnulli sese ad agriculturam conferant;
 alii aliam vitae viam inibunt. Nos autem Deo ad-
 dicti, uti monachi sacerdotesque, viam in nomine
 Domini Dei deligemus. In nomine Domini Dei
 ambulat, qui in opere et motu omni ita se gerit, ut
 sui nominis dignitas postulat; et qui dominum
 non habet mammonam, et deum ventrem, sed
 manuum suarum labore sibi victum comparat, et
 sive manducet, sive bibat, omnia ad Dei gloriam
 facit¹⁰⁰.

VERS. 6, 7. In die illa, dicit Dominus, congre-
 gabo 288 eam quae contrita est, et eam quae ejecta
 fuerat, suscipiam, et quos repuleram. Et ponam
 contritam in reliquias, et repulsam in gentem for-
 tem, et regnabit Dominus super eos in monte Sion
 ex hoc nunc usque in saeculum. Judaei ab eo dicto,
 utque ad haec verba, omnia dici autumant de suo
 ipsorum statu atque regimine, quo gaudere coepe-
 runt, postquam Babylone domum redierunt; sed
 eos errare ac decipi clare liquet. (2) Quae gentes
 enim, aut proximae aut remotae, post ipsorum e
 Babylonis urbe reditum in Hierosolymitanum tem-
 plum convolarunt, ut inde manantem legem atque
 sermonem arriperent? Ecquos inter populos na-
 tionesve jus dixit verbum hoc, sua cuique nefaria
 facinora exprobrando? Quomodo summa illi pace
 gaudebant, siquidem iis domum regressis bellum
 intulerunt et Idumaei, et Ammonitae, et Moabitae,
 tum Samaritani, tum Gog atque Magog Scythae;
 quos Macedonica praeterea mala et Antiochena
 invaserunt? Quomodo sub sicu et vile eorum quis-
 que requiescit, siquidem per exteras regiones hac
 illic errantes vagantur? Quomodo in aeternum pro-
 cedunt in nomine Domini, qui temporale regimen
 atque regnum habent? Nec in praesentia igitur
 illud contrita, et ejecta ipsorum generationem
 denotat, sed gentilium progeniem, quae impietate
 laborans, quasi contrita et ob id ejecta, suscepta
 demum est ab eo qui salvare venit non justos, sed
 peccatores¹⁰¹. Qui vel ex Hebraeis ipsis sanavit
 campiores eodem modo contritos eodemque animi
 morbo laborantes, excepitque, quos jam ejecerat,
 tum publicanos, tum meretrices, tum latronem.

⁹⁹ Colos. III. 4. ¹⁰⁰ I Cor. x. 31. ¹⁰¹ Matth. ix. 15.

Variae lectiones et notae.

(99) Respicit Interpres oraculum illud: *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes*, quo oraculo usus Christus est, ut argumento a minori ad majus, ut vocant, se Dei Filium ostenderet.

(1) Προανακείμενοι. Cod. Bav.

(2) Minuit opinionem hanc Interpres ex superioribus prophetae verbis.

(3) Ἀσπαζόμενοι. Cod. Ven.

Atque his omnibus, quos ad hunc modum excepit, A per omne ævum in cælesti supernaque Sion dominatur. Ubi enim nunc est terrena Sion? Quare per contritam, fac intelligas Ecclesiam, quatenus e gentilibus confecta est; per ejectam, intellige eos qui ex Israele ad eandem Ecclesiam commigrarunt. Quid autem sibi vult illud in reliquias? Ad existentiam scilicet atque subsistentiam: non enim penitus delebuntur, ait, sed supersites manebunt salutis reliquæ. Alio præterea modo, vox hæc reliquias detectum significat. Deus enim alios omnino rejicit, eos penitus delens, ne amplius subsistere queant; alios contra deligit, sibi que servat incolumes. *Reliqui*, ait, *mihimetipsi septem millia virorum, qui non incurvarunt genua Baal*^{21.22}. Et Paulus reliquias secundum electionem gratiæ vocat homines, dignos habitos, qui Christo nomen da-

runt. Gens autem fortis evasit Ecclesia, gentilibus ex hominibus constans, quippe quæ Christi ope et auxiliis freta, cuncta potest. Hæc præterea documento sint auditoribus, meminisse fore desperandum.

Vers. 8. *Et tu turris gregis, squalens filia Sion, ad te veniet et ingredietur principatus, primum* 289 *regnum, de Babylone filia Jerusalem.* Præcedentia verba de Ecclesia, quæ gentilibus ex hominibus constaret, vatem protulisse, patet cum ex eo, quod æcerba vates ipse hoc loco prænuntiet urbi Sion, tum etiam ex ipsamet verborum constructione. Animalverte enim verba, *Et tu turris gregis*, quasi dicat, Hæc hactenus de alia persona; ad te vero quod attinet, Alia Sion, in te veniet, irruetque filiam Jerusalem principatus. Mox ne significari per hæc putes militarem præfecturam aliquam, ait, principatum hunc esse principatum regnorumque omnium primum atque potissimum, imperium scilicet Nabuchodonosor. Quidam vero autumant vatem ideo principium (8) et primum regnum dixisse, quod imperii sui initio Nabuchodonosor exercitum in Jerusalem duxit. Dominus quidem apud Isaiam ait: *Vineam plantavi, et torcular construxi, et turrim ædificavi*²³, per turrim hanc innuens templum, quo, veluti præsidio, vineam munire videbatur. Meminit autem etiam nunc turris hujus, vocatque gregis turrim locum, ubi oves ejus segregatæ degerent. Qui locus ideo squalidus effectus nunc est, quod qui in ipso versabantur, viventem aquam bibere noluerunt, impie contra Dominum agentes. Vel per squalidum, locum lucis expertem atque tenebrosum intelligit. Etenim qui in ipso degebant, legem habere, ut lucernam, in obscuro loco ardentem, noluerunt. Omnis vero princeps et magister turris quasi quædam constituitur, locaturque suo quiaque in ordine, quasi ad ovis custodiam atque præsidium. Cum autem ei

Σιών· ποῦ γὰρ νῦν (4) ἡ κάτω Σιών; Ὡς τὴν μὲν ἀπωσμένην δέξαι (5) τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν εἶναι· τὸ δὲ, Ὁδὸς ἀπωσάμην, εἰς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ἐκλαβοῦ. Τί δὲ ἐστὶ τὸ Ὑπόλειμμα; Τουτέστιν, εἰς ὑπαρξίν καὶ ὑπόστασιν· οὐ γὰρ ἀφανισθῆσονται, φησὶν, ἀλλ' ὑπολειφθήσονται, λείψανον σωτηρίας. Καὶ ἄλλως δὲ ὑπόλειμμα τὴν ἐκλογὴν δηλοῖ. Ὁ γὰρ θεὸς τοὺς μὲν ἀπωθεῖται καὶ παραδίδωσιν εἰς ἀφανισμόν καὶ ἀνυπαρξίαν, τοὺς δὲ ἐκλέγεται καὶ ὑπολειπάνει· ἑαυτῷ, καθὼς καὶ λέγει· Κατέλιπον ἑμαυτῷ ἀνδρας ἐπτακισχιλλους, οἵτινες οὐκ ἐκαμψαν γόνυ τῇ Βααλ. Καὶ ὁ Παῦλος λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος ὀνομάζει τοὺς τοῦ πιστεύειν ἀξίους. Ἔθνος δὲ ἰσχυρὸν γέγονεν ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, πάντα ἰσχύουσα ἐν Χριστῷ. Ταῦτα καὶ πρὸς τὸ μηδένα ἀπογινώσκειν οἰκοδομεῖται τῆς τῶν ἀκούοντων ψυχῆς.

Καὶ σὺ πύργος ποιμνίου, ἀνυχμῶδες θύγατερ Σιών· ἐπὶ σὲ ἤξει καὶ ἐλεύσεται ἡ ἀρχὴ ἡ πρώτη βασιλεία ἐν Βαβυλῶνος τῇ θυγατρὶ Ἰερουσαλήμ. Ὅτι περὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας; τὰ προλεχθέντα εἶπε, ὅθλον ἐκ τούτων· σκυθρωπὰ τε γὰρ ἐνταῦθα προλέγει τῇ Σιών, καὶ ἡ σύνταξις τοῦ λόγου τοῦτο δηλοῖ. Ὅρα γάρ· Καὶ σὺ πύργος ποιμνίου. Μονονουχὶ γὰρ οὕτω λέγει, ὅτι Ταῦτα μὲν εἶπον περὶ ἄλλου προσώπου· σὺ δὲ, ὦ θύγατερ Σιών, ἐπὶ σὲ ἤξει καὶ ἐπελεύσεται τῇ θυγατρὶ Ἰερουσαλήμ ἡ ἀρχή. Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι σατραπίαν τινὰ σημαίνει ἐν τοῖς πολλοῖς ἐξάρχουσιν, φησὶν, ὅτι Αὕτη (6) ἡ πρώτη βασιλεία ἡ πασῶν τῶν ἄλλων ἀρχῶν καὶ βασιλειῶν πρωτεύουσα, τουτέστι Ναβουχοδονόσορ (7). Τινὲς δὲ διὰ τοῦτο εἶπον εἰρηκέναι τὸν προφῆτην ἀρχὴν καὶ πρώτην βασιλείαν, διὰ τὸ εὐθύς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας ἐπιστρατεύσαι τὸν Ναβουχοδονόσορ τῇ Ἰερουσαλήμ. Εἶπε μὲν οὖν ἐν Ἑσαΐα ὁ Κύριος, ὅτι Ἀμπελον ἐφύτευσα, καὶ προλίθισον ὥρυξά, καὶ πύργον ὠκοδόμησα, οὕτω τὸν ναὸν δηλῶν, δι' ὃ φρουρεῖν ἰδόκει τὸν ἀμπελῶνα. Μέννηται δὲ καὶ νῦν τούτου τοῦ πύργου, ὃν τοῦ ποιμνίου καλεῖ πύργον, τουτέστι, τῶν αὐτῷ ἀφωρισμένων προβάτων ἐνδιατήρημα, νῦν γενόμενον αὐχμῶδες, διὰ τὸ μὴ θελῆσαι τοὺς ἐν αὐτῷ ὄντας, τὸ ζῶν ὕδωρ πόιν. Ἀλλ' ἀσεβῆσαι εἰς τὸν Κύριον. Ἡ αὐχμῶδης φησὶ τὴν ἀφεγγῇ καὶ σκοτεινῇ (9)· οὐ γὰρ ἠθέλησαν οἱ ἐν αὐτῷ οἰκοῦντες (10) τὸν νόμον ἔχειν, ὡς λύχων φαίνοντα ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ. Πᾶς μὲν οὖν ἀρχὸν καὶ διδάσκαλος πύργος καθίσταται, ὡς εἰς ἀσφάλειαν τοῦ ποιμνίου τεταγμένος. Ἐπειδὴν δὲ ἐπιλείψαι αὐτῷ τὸ ὕδωρ, ὃ δίδωσιν ὁ Κύριος τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον (τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ

^{21.22} Rom. xi, 4, 5. ²³ Isa. v, 1, 2.

Variorum lectiones et notæ.

(4) Ἡ νῦν, Cod. Ven.

(5) Δόξαι, Cod. Bav.

(6) Αὕτη, Cod. Bav.

(7) Ὁ Ναβουχοδονόσορ, Cod. Ven.

(8) Græca vox ἀρχὴ utrumque significat, et principatum et principium.

(9) Σκοτεινόν, Cod. Ven.

(10) Ἐν αὐτῷ οἱ κατοικοῦντες, Cod. Ven.

τοῦ Πνεύματος· χάρις), καὶ αὐχμῶδης γένηται, ἐπέρ-
χεται αὐτῷ ἢ ἐκ Βαβυλῶνος· ἀρχή, ὁ ἀρχὼν τῆς
συγχύσεως τοῦ κόσμου τούτου, ἡ βασιλεία ἡ πρώτη,
ἣν (11) ἐβασίλευσε διὰ τῆς ἀμαρτίας πρὸ τῆς τοῦ
Χριστοῦ παρουσίας, ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι. Τι-
νὲς δὲ ἀρχὴν καὶ πρώτην βασιλείαν τὸν Χριστὸν
ἐξεδείξαντο· αὐτὸς γὰρ ἀρχὴ πάντων καὶ πρῶτος
βασιλεὺς· οὗτος ἐκ Βαβυλῶνος, τῆς συγχύσεως τοῦ
κόσμου τούτου, τὸν ἀνθρώπον ἐνδυσάμενος, ἦκεν ἐπὶ
τὴν Σιών, ἵνα ταύτην ἐαυτῷ περιποιήσεται. Οὐκ
ἤλθον γὰρ, φησὶν, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόδωτα τὰ
ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ.

Καὶ νῦν ἵνα τί ἐγνώσ κακὰ; μὴ βασιλεὺς οὐκ
ἦν ἐν σοί; ἢ ἡ βουλὴ σου ἀπώλετο, ὅτι κατακρά-
τησάν σου ὠδῖνες ὡς τικτοῦσης; Ἡ γυνῶσις; B
σημαίνει μὲν καὶ τὴν ἀπλῶς γυνῶσιν, ὡς τὸ, Οὐκ
ἐγνώσαν, οὐδὲ συνῆκαν· σημαίνει δὲ καὶ τὴν γαμι-
κὴν συνάφειαν, ὡς τὸ, Ἀδὰμ ἐγνω τὴν γυναῖκα
αὐτοῦ· σημαίνει δὲ καὶ τὴν ἀγαπητὴν σχέσιν, ὡς
τὸ, Γινώσκει Κύριος ἐδδὸν δικαίῳ· ὅμοιον τὸ,
Ἀγαπᾷ καὶ ἱλαρὸν ἐπιβλέπει αὐτῇ· καὶ τὸ, Οἶδά
σε παρὰ πάντας, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἰδιοτρόπως δὲ
σημαίνει καὶ τὴν ἐκ πείρας συνδιάθεσιν, ὡς τὸ,
Ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν, γνωστῶς ἴδω σε· καὶ,
Ξύλον γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ· τὴν τε γὰρ
ἐκ τῆς πείρας γενομένην τῷ Ἀδὰμ πρὸς τὸ ξύλον
συνδιάθεσιν ὁ λόγος ἐηλοῖ, καὶ ὁ Μωϋσῆς δὲ τῆς τοῦ
θεοῦ θεωρίας ἐξῆτει τὴν πείραν ἐνεργόν. Οὕτως οὖν
κάνταῦθα πρὸς τὴν Σιών ὁ Κύριος φησιν· Ἰνα τί C
ἐγνώσ κακὰ; τούτέστιν, Ἰνα τί ἐπειράδης τῶν κα-
κώσεων; πόθεν σοι ἡ πείρα αὕτη καὶ ἡ μέθεξις τῶν
θλίψεων ἐπέλθεν; Ἀρα μὴ οὐκ εἶχες βασιλείαν τὸν
ὀφειλόντά σου (15) προπολεμεῖν; ἀρα μὴ συμβού-
λους οὐκ εἶχες, καὶ διὰ τοῦτο παρεδόθης πόνοις,
τοσαύτην ἔχουσι δριμύτητα, ὥστε δοκεῖν σε ὠδῖνας
ἔχειν, ὡς γυναῖκα τίκτουςαν; Καὶ μὴν καὶ βασιλεὺς
εἶχες· δέδωκα γὰρ σοι, καθὰ καὶ ἡτήσω, ἵνα πρὸ
προσώπου ὑμῶν πορευθῇ, καὶ πολεμῇ τοὺς πολε-
μοὺς ὑμῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ βουλὴ σου οὐκ ἀπώλετο,
τούτέστι, συμβούλους εἶχες. Ταῦτα δὲ κατ' εἰρωνείαν
λέγει. Ἐπεὶ δὲ ἐκαίνοι τούτοις ἐθάρρουν, τῇ τε τοῦ D
βασιλέως δυνάμει, καὶ τῇ τῶν συμβούλων φρονήσει,

A deficit aqua, credentibus a Domino præberi solita,
saluens in vitam æternam, quæ aqua est Spiritus
gratia, proptereaque sit squalidus : tum irrui in
eum Babylonica potestas, princeps videlicet confu-
sionis hujusce mundi, primum regnum, quo ante
Christi adventum in mortali nostro corpore domi-
nabatur. Quidam per principium ac primum regnum
Christum intellexerunt ; ipse enim est universorum
principium et regum omnium primus. Hic ex Ba-
bylona, confusione scilicet mundi hujus, homi-
nem (12) induit, accessitque ad Sion, ut hanc sibi
ipse vindicaret. Non enim veni, ait, nisi ad oves
quæ perierunt domus Israel ¹¹.

VERS. 9. Et nunc quare cognovisti mala? num-
quid rex non erat tibi? aut consilium tuum perit,
quia obtinuerunt te dolores, sicut parturientis?
Cognitio interdum significat simplicem cognitio-
nem, ut ibi, Non cognoverunt, nes intellexerunt ¹² :
interdum conjugalem copulam, ut, Adam cognovit
uxorem suam ¹³ : modo dilectionis affectum, ut il-
lud, Cognovit Dominus viam justorum ¹⁴, perinde
ac si diceret, Diligit, et hilari vultu aspicit ipsam :
290 et illud, Cognovi te præter cæteros, et alia
ejusdem generis. Eadem præterea vox peculiari
quodam modo significat et intimam rerum per-
ceptionem, quæ manat ab experientia, ut illud,
Ostende teipsum mihi, ut scienter videam te ¹⁵, et,
(15) Lignum scientiæ boni et mali ¹⁶, per quæ signifi-
catur intima boni ac mali perceptio, quæ per
vetitum lignum in Adam ab experientia (14) ipsa
manavit. Moyses item optabat efficacem Dei con-
templationis experientiam. Ita et in præsentia Do-
minus ad Sion ait, Cur cognovisti mala? hoc est,
Cur experta es calamitates et afflictiones? Unde
tibi malorum experientia hæc atque perceptio?
Numquid regem non habebas, qui pro te pugnaret?
an tibi deerant consiliarii, et ideo dolores et
ærumnis affecta es, qui quidem dolores tantam
continent acerbitatem, ut parturienti plane similis
videaris? Atqui et regem habebas, quem ego tibi
dedi, quemadmodum postulasti, qui vos præcederet,
profigereque vestros inimicos, neque profecto tibi
deerat consilium, cum tibi præsto essent et con-

¹¹ Matth. xv, 24. ¹² Michæas iv, 12. ¹³ Gen. iv, 1. ¹⁴ Psal. i, 6. ¹⁵ Exod. xxxiii, 11. ¹⁶ Gen. ii, 9.

Varie lectiones et notæ.

(11) H, et paulo post, τὰς ἀμαρτίας, Cod. Bav.
(12) Humanam scilicet naturam, humana per-
sona destitutam, quo sensu capiendus et D. Augu-
stinus in psal. lxxiii, 7.

(13) Solet enim sacra Scriptura ab eventu nomina
rebus imponere, ut pueri juramenti vocatur is, ad
quem iusjurandum præstitum fuerat, et castra cæsi
dicitur locus ille, ubi cælestem Jacob militiam asp-
exit. Ita et lignum scientiæ boni et mali ita deno-
minatum fuisse tradit Interpres, non quod ipsum
per se notitiam boni et mali gigneret, ut autumat
Josephus, sed quia Adam, vetitum lignum come-
dens, a Deo propterea punitus, experientia ipsa

didicit, quid esset bonum, quidve malum, quod
antea sola mente percipiebat. Quæ sententia est
D. Chrysostomi aliorumque.

(14) Doctrina hæc mirum in modum juvat ad
enucleandum difficillimum locum hunc, Jesus autem
proficiebat ætate et sapientia. Luc. ii, 52. Qui fiat,
inquiet aliquis, ut Christus, qui vel a primo suæ
conceptionis momento perfectam rerum scientiam
nactus est, sapientia proficeret? Usu nimirum et
experientia ipsa discabat, quæ antea sola, mente
complecteretur.

(15) Sol, Cod. Ven.

alliarum. Hæc autem dicit ironice. Cum enim illi ma- A
ximam fiduciam locatam haberent cum in regia
opibus potentibusque, tum in consiliariorum prudentia : Disce tandem, ait, neque regem neque con-
siliarios ullo vobis adiumento esse posse, sine opem et auxilio.

Vers. 16. *Dele et viriliter age, filia Sion, ut par-
turiens.* Hoc eodem sensu quo præcedentia di-
ctum putes. Quoniam enim adeo tibi profuerunt et
consilarii et rex, agendum fac deinceps parata sis
ad partus dolores subeundos; et virilem præ te
animum feras, quo strenue dolores illos perferre
possis. Hos effugere te posse ne speres. Innuit au-
tem vates proxima esse mala; mulier enim, cum
dolores sentit, brevi paritura est. Propterea sub-
iicit :

*Quia nunc egredieris de civitate, et habitabis in
campo, et venies usque ad Babylonem.* Jamdudum, B
ait, tuam ad securitatem in urbe Jerusalem vitam
degebas; nunc autem, brevi scilicet, urbs hæc ca-
pietur, atque tu tentoria ages in agro, moxque
captiva Babylonem abduceris.

*Inde liberabit te, et inde redimet te Dominus Deus
tuus de manu inimicorum tuorum.* Nondum malis
prænuntiandis finem fecerat, cum statim consola-
toria verba protulit. Inde enim, ait, Babylone sci-
licet, redimet te Dominus Deus tuus, de manibus
inimicorum tuorum, in quas jamdudum incidisti,
quibus acutissime teneris. Hæc item ita sunt acci-
pienda, perinde ac si ad naturam quoque humanam
dicantur. Quæ comedendo 291 lignum scientiæ boni
ac mali, novit mala, experientia videlicet ipsa mi-
seriam sensit et afflictionem, etsi regem haberet,
mentem scilicet, qua moneri poterat, non opor-
tere se Dei dicto reluctantem, morem gerere ser-
pentis. Ex quo evenit, ut sententiam illam audiret,
*In dolore paries*⁴⁴; atque hinc dolores partus subire
cœpit. Hæc superna ex urbe dejecta, tentoria fixit
in hoc corruptionis loco, veluti campo; tentoria,
inquam, transitoriam nimirum instabilemque com-
morationem. Eadem pervenit usque ad Babylonem,
divinarum scilicet proprietatum omnium confu-
sionem. Amisit (17) enim id quod erat ad imagi-
nem Dei conditum, evasitque similibus animantibus
et pecudibus et serpentibus et parulis, mentis
magis expertus, quam ipsæmet formicæ agrestesque
passeres, ut vatis verba innunt. At ipsam illinc, D
ab ejusmodi scilicet corruptione, liberavit rede-
mitque Dominus Deus noster, qui proprium suum
sanguinem, redemptionis pretium, pro ipsa pepen-
dit. Per hæc ad morum quoque disciplinam insti-

Γνωθὶ οὖν, ὡς οὕτως βασιλεῖς, οὕτως σύμβουλοι ὡφε-
λοῦσιν, ἀνευ τῆς ἐμῆς βοηθείας.

Ὁδὶνε καὶ ἀνδράζου, θυγάτηρ Σιών, ὡς ἐκτινοῦσα.
Μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἤθεως καὶ ταῦτα λέγει. Ἐπειδὴ
γὰρ, φησὶν, οὕτως ἐδοκίμησας ὑπὸ τῶν συμβού-
λων σου, καὶ τοῦ βασιλέως, λοιπὸν ἐκτινέσῃ εἰς τὸ
ὠδίναν ἔχειν, καὶ ἀνδρίζου, ὥστε ὑπομένειν τούτους·
ἀπαλλαγὴν γὰρ ἐκ τούτων μὴ προσδόκα. Αἰνίσσεται
δὲ, ὅτι καὶ πλησίον τὰ κακὰ· ἡ γὰρ ὠδίνουσα ἐγγί-
ζει τοῦ τεκεῖν. Διὸ ἐπάγει·

*Δώσε νῦν ἐξελύσῃ ἐκ πόλεως, καὶ κατασκη-
νώσεις ἐν πεδίῳ, καὶ ἤξεις εἰς Βαβυλῶνος.* Σὺ
μὲν, φησὶν, ἐν τῇ πόλει κατέμειες Ἱερουσαλὴμ ἐν
ἀσφάλειαν· ἀλλὰ νῦν, τουτέστιν, οὐ μετὰ πολὺν
χρόνον, ἀλώσεται ἡ πόλις αὕτη Ἱερουσαλὴμ, καὶ
σύ αἰχμαλωτισθήσῃ, ἐξαχθήσῃ ἐκ τῆς πόλεως, καὶ κατα-
σκηνώσεις ἐν πεδίῳ, ἀπαγομένη εἰς Βαβυλῶνα.

*Ἐκείθεν ῥύσεται σε, καὶ ἐκείθεν λυτρώσεται
σε Κύριος ὁ Θεός σου ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν σου.*
Οὕτω τὰ δυσχερῆ λόγων ἐπαύσατο, καὶ εὐθὺς ἐπάγει
τὰ τῆς παρακλήσεως. Ἐκείθεν γὰρ, φησὶν, του-
τέστιν, ἐκ Βαβυλῶνος λυτρώσεται (16) σε Κύριος ὁ
Θεός σου, ἥδη ὑπὸ τὰς χεῖρας ἐχθρῶν γενομένην,
καὶ ἀσφαλῶς ὑπ' αὐτῶν κρατούμενην. Ταῦτα καὶ
ὡς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν λεγόμενα ἐκδέχεσθαι
εἰκός, ἥτις ἀπὸ τοῦ φαγεῖν τὸ ξύλον τὸ γνωστὸν κα-
λοῦ καὶ πονηροῦ, ἔγνω τὰ κακὰ, τουτέστιν, ἐν πείρῃ
τῆς κακίας ἐγένετο, καὶ συνδιετίθη πρὸς ταύτην,
καίτοι βασιλεῖα εἶχε τὸν νοῦν, καὶ ἠδύνατο βουλεύε-
σασθαι, ὅτι οὐ δεῖ παρακοῦσαι Θεοῦ, καὶ ὑπακούσαι
ἄφει. Διὰ τούτο ἤκουσεν· Ἐν λύκαις τέξῃ τέκνα·
καὶ ἔκτοτε ὠδίναν ἔσχε· καὶ τῆς ἀνω πόλεως ἀπορ-
ρίψαισα, ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ τῷ τῆς φθορᾶς χωρίῳ
τὴν σκηνὴν ἐπέθετο, τὴν παροδικὴν καὶ ἀστατον
αὐτῆς πολιτείαν. Καὶ ἦλθεν ἄχρι τῆς Βαβυλῶνος,
καὶ τῆς παντελοῦς τῶν θείων ἰδιωμάτων συγχύσεως.
Τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα ἀπόλειπε, παρασυμβληθεῖσα καὶ
κτῆνεσιν ἀνοήτοις, καὶ ὄρεσι, καὶ περὶ ὅλεσι, καὶ
μυρμήκων ἀνοητοτέρα γενομένη καὶ στρουθίων
ἀγροῦ, ὡς ὁ προφητικὸς εἰσχηγεῖται λόγος· ἀλλ' ἐρ-
βύσατο αὐτὴν ἐκείθεν, ὅ ἐστιν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀνιά-
του (18) φθορᾶς· καὶ ἑλυτρώσατο ὁ τὸ ἴδιον αἷμα
καταβαλόμενος· λύτρον ὑπὲρ αὐτῆς Κύριος ὁ Θεός
ἡμῶν. Παιδεύομεθα δὲ καὶ εἰς τὸ ἦθος διὰ τούτων,
ἵνα μὴτε βασιλικαὶ θαρρώμεν δυνάμει, μὴτε
βουλαὶς συνεταίς, ἀλλὰ τῷ Θεῷ, ὃς καὶ ἐν μέσους

⁴⁴ Gen. iii, 16.

Variae lectiones et notæ.

(16) ῥύσεται, Cod. Ven.

(17) Si Dei imago in libero arbitrio statuitur, ut
Tito Boetrensi, et Joanni Damasceno, aliisque pla-
cuit, ut hoc non fuit amissum, ita nec imaginem
illam amissam fuisse dicamus oportet: si in Dei
justitia et sanctitate, per quam secundum Deum
homo creatus ab Apostolo dicitur, hanc penitus

hominem amisisse constat: si denique in memento
atque intelligentia, hanc quoque per peccatum
amissam quodammodo fuisse dici potest, cum mente
præditus licet, intelligentiæ tantum expertus homo
nascatur.

(18) Ἀνοήτου, Cod. Ven.

τοῖς δεινοῖς ἐντα βύτασθαι δύναται. Ὑψιον δὲ καὶ ἅλυστρον καταβαλλόμενον ὑπὲρ ἡμῶν ἔσται ἡ εἰς αὐτὸν ἐλπίς· ὥς γὰρ εἰς αὐτὸν ἀμαρτάνοντας τοῖς δεινοῖς παρέδωκεν, οὕτως ἀντιλαβὼν τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιστροφὴν, ἀπολύσει τῶν φοβερῶν. Τίνι δὲ καταβαλεῖ τὸ ἅλυστρον, ἢ τῇ αὐτοῦ δικαιοσύνῃ, παρ' ἧς καὶ ἐκολαζόμεθα;

cecerunt, calamitatibus afflictionibusque tradidit, ita æque animo excipiens nostram ad ipsam conversionem, a terribili nos supplicio liberabit. Cui vero persolvat liberationis pretium? Non alii profecto, nisi suæmet justitiæ, a qua supplicio sumus affecti.

Καὶ νῦν ἐπισυναχθήσεται ἐπὶ σὲ ἔθνη πολλὰ, οἱ λέγοντες· Ἐπιχαρούμεθα, καὶ ἐπόψονται ἐπὶ Σιών οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. Περὶ τῶν Συρθικῶν ἐθνῶν ποιεῖται τὸν λόγον, ἃ μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον τῷ Ἰσραὴλ ἐπιστρέψουσιν, ὥς ἐξολοθρεύουσιν αὐτούς, καὶ ἐποψόμενοι ἐκ' αὐτοῦ, τωτέστιν, ἐπυφρανθήσονται ἐν τῷ ἰδεῖν ἃ ἤθελον.

Καὶ αὐτοὶ οὐκ ἔγνωσαν τὸν λογισμόν Κυρίου, καὶ οὐ συνήκαν τὴν βουλήν αὐτοῦ (19), οἱ συνήγαγον αὐτούς ὥς δράγματα ἄλωνος. Αὐτοὶ μὲν, φησὶν, οὕτως ἐπελεύσονται σοὶ τῇ θυγατρὶ Σιών, ὥς κακώσונτες, καὶ διὰ τοῦτο ἄλλοθεν ἄλλος συνήχθησαν. Οὐ συνήκαν δὲ οἱ ἡμῶν περὶ σὲ πρόνοια συνεχώρησε τοῦτο γενέσθαι, ἵνα μᾶλλον αὐτοὶ ὁμοῦ ἀπόλωνται. Καὶ διὰ τοῦτο συνήγαγον αὐτούς, ἵνα καὶ τῶν ἄλλων αὐτῶν κακιῶν δώσι δίκας, καὶ ὥς δράγματα ἐν ἄλυνι συντριβῶσι. Συνάγει δὲ ὁ Θεὸς, οὐκ ἀναγκάζων, οὐδὲ βιαζόμενος, ἀλλὰ ταῖς αὐθαιρέτοις ὁρμαῖς συγχωρῶν, καὶ τῷ αὐτεξουσίῳ παραχωρῶν, καὶ οὕτω τὴν δίκην ἐπάγων.

Ἀνάστηθι καὶ ἀλόα αὐτούς, θυγάτηρ Σιών, οἱ τὰ κέρατά σου θήσομαι σιδηρᾷ, καὶ τὰς ὀπίσθας σου θήσομαι χαλκῷ. Ἐπειδὴ δράγματα εἶπεν, οἰκτιρῶς τῇ τροπῇ ἐπάγει ταῦτα· Ἀνάστηθι, ἡ δοκοῦσα νεκρὰ εἶναι, καὶ καταπάτει αὐτούς καὶ συντρίβε. Τῆς γὰρ ἐμῆς ἀπολαύουσα βοηθείας, δύναμιν ἔχεις ἀκαταμάχητον, οἷόν τις ταῦρος κέρατα ἔχων σιδηρᾷ, ὥστε δι' αὐτῶν ἀμύνασθαι τοὺς ἐπιδόντας, καὶ ὅπλῃς χαλκῷ, ὥστε συμπατεῖν καὶ συντρίβειν αὐτούς.

Καὶ κατατρίψεις ἐν αὐτοῖς ἔθνη. Ἐν αὐτοῖς, τωτέστι, τοῖς κέρασι καὶ ταῖς ὀπίσθαις, τωτέστι, κατατρίψεις ἔθνη τὰ νῦν δοκοῦντα ταχεῖαν (20) ἔχειν τὴν δύναμιν.

Καὶ λεπτυνεῖς λαοὺς πολλοὺς. Ὡς ἄχυρα δηλαδὴ· ἔτι γὰρ ἐμμένει τῇ τροπῇ τοῦ ἀλοφν.

Καὶ ἀναθήσεις τῷ Κυρίῳ τὸ πλῆθος αὐτῶν, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς. Οὐ τῇ σὴ δύναμει, φησὶν, ἐπιγράφαι ὀφείλεις τὸ κατόρθωμα, ἀλλ' ἐμοὶ τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς ἀναθεῖναι τὸ τρόπαιον, ὃ γέγονεν ἐπὶ τῷ πλήθει αὐ-

tuimur, docemurque, nos neque in regis opibus ac viribus confidere debere, neque in consiliorum prudentia, sed in solo Deo, qui nos a malis atque calamitatibus eripere potest. Liberationis autem redemptionisque pretium, pro nobis persolvendum, erit spes in ipso locata. Quemadmodum enim peccatores, qui injuriis eum affecerunt, calamitatibus afflictionibusque tradidit, ita æque animo excipiens nostram ad ipsam conversionem, a terribili nos supplicio liberabit. Cui vero persolvat liberationis pretium? Non alii profecto,

Vers. 11. *Et nunc congregatae sunt super te gentes multae, dicentes: Latibimur, et videbunt in Sion oculi nostri.* De Scythicis gentibus loquitur vates, quæ post reditum e Babyloniæ urbe, exercitum contra Israellem duxerunt, populum hunc penitus delere cupientes, aspicientesque ipsum, lætitia scilicet gestientes, quod viderent, quæ maxime concupierant.

Vers. 12. *Ipsi autem nesciunt cogitationem Domini; et non intellexerunt consilium ejus, quia congregavit eos, ut manipulos areæ.* Ipsi quidem, ait, in te, illa Sion, impetum facient, ut male te vexent, et propterea undique sese in unum collo gerunt; sed eos latet meo id consilio factum, ut ita congregati, majore cræde caderent, afficerenturque clade majore. Hanc ob causam eos in unum collegi, ut et aliorum suorum scelerum poenas darent, et, manipulorum instar, in area contererentur. Convocat autem eos Deus, non vi, neque necessitate ulla; sed spontaneo suo quemque impetu ferri sinit, atque ita ipsorum libero arbitria quodammodo cedens, supplicium de illis sumit.

Vers. 13. *Surge, et tritura eos, filia Sion, quia cornus tua ponam ferrea, et ungulis tuas ponam aeneas.* Quoniam manipulos dixit, eandem verborum immutationem servans, apte nunc adjicit: Surge tu, quæ mortua videris; fac eos proceras atque comminuas. Meo namque auxilio freta, vires habebis inexpugnabiles, uti taurus, ferreis cornibus præditus, ad irruentium inimicorum impetum propulsandum, et aeneis ungulis munitus, ad eosdem proterendos atque proculcandos.

Et consumes in ipsis gentes. Ipsi videlicet cornibus atque ungulis proteres gentes quæ nunc ingentes opes, amplissimamque (21) potentiam habere videntur.

Et comminues papuleas multas. Uti paleas videlicet: adhuc enim insistent præcedenti verborum immutationi atque translationi.

Et consecrabis Domino multitudinem eorum, et robur eorum Domino universæ terræ. Non tuis viribus, inquit, tribuere debes præclara hæc facinora, sed mihi, universi terrarum orbis Domino, tropæum est erigendum, insigne victoriæ, profligatæ-

Variae lectiones et notæ.

(19) Κυρίου, Domini, Cod. Bav.

(20) Uterque Codex cum Ven. tum Bav. habet ταχεῖαν, scribendum tamen puto παχεῖαν, ut ex his, quæ mox sequuntur, δι' ὧν κέρατων καὶ ὀπλῶν

χαλκῶν τὰ σαρκικὰ πάχη τῶν ἐθνῶν κατατρίψαν, aperte colligi posse mihi videtur.

(21) Lego enim παχεῖαν, crassam pro ταχεῖαν, celerem.

que ipsorum ingentis multitudinis atque potentie. A Non solum enim multi fuerunt, qui a te profligati sunt, sed etiam valde potentes, ut persplenium sit, eos non humana potentia, sed ope omnino divina fuisse subactos. Illud autem, *Consecrabilis*, ex consuetudine sacrarum Scripturarum usurpatur hortandi modo, pro imperativo, *Conseera*, ut ibi : *Dominum Deum tuum adorabis, et ipsum solum coles* ¹³, pro, Adora et colito. Utilitur autem sacra Scriptura indicativis modis pro imperativis, ut rem certam significet quæ fieri omnino debeat. Hæc de Sennacherim insigni clade atque cæde quidam intelligenda putarunt, qua clade centum octoginta hominum millia una nocte cæsa sunt, ex quo manifeste apparuit divinum prodigium. Congregate item sunt contra Dominum gentes multæ, adversus eum frementes, Romani videlicet milites et Judæi, qui de ipsius crucifixione magnopere lætarentur. Sed ignorabant, se per hujus ipsius resurrectionem esse confringendos. Si enim hoc novissent, profecto ii Dominum gloriæ non crucifixissent ¹⁴. Surge itaque, Dei vehiculum (24) caro, quæ ab animata Sion Maria genita es, quam sibi sumpsit Dominus, incolendamque delegit : Surge, inquam, et fac ipsos trituros, partim in frumentum, quotquot ad Christi fidem sese recipiant, partim in paleas, ut in locum omnem disperdantur, atque æterni ignis comburantur. Cornua enim habes ferrea, crucis videlicet vim potestatemque, necnon æneas ungulas, pedes nimirum apostolorum, qui tanquam equi descenderunt in procellosum gentium mare, turbantes 293 aquas multas. Quibus cornibus æneisque ungulis contrita fuit et imminuta carnalis gentium pinguedo ; quo factum est, ut ii leviores facti, et magis magisque spirituales, Deo tum maxime dicari possent. Nemo enim obesus, qui nondum extenuatus sit et imminutus, Domino consecratur. Spiritus enim Deus est ¹⁵. Et cum solliciti sumus animæ nostræ, quid manducet, et corpori nostro, quid induat, quæ a gentibus inquiruntur ¹⁶ ; tum contra nos coeunt gentes multæ, gentiles nimirum cogitationes, quibus adeo distrahitur mentis acies, atque tot tantisque curis implicatur, ut non amplius in Deo, qui homines nutrit ac vestit, sed in suis propriis consiliis cogitatisque confidat. Sed cum evangelica verba nomen, hæc omnia gentes inquirere, cumque cogitationes ejusmodi gentiles esse compertum habemus : tum eas in unum cogere dicitur Dominus, tanquam aræ manipulos, ut a nobis tum demum proterantur atque conculcentur, cum, posita vilissima cura

τῶν καὶ τῇ ἰσχύϊ. Ὅς μόνον γὰρ πολλοὶ ἦσαν οἱ παρὰ σοῦ καταπολεμηθέντες, οὐκ (22) ἀνθρωπίνης δυνάμεως, ἀλλὰ σαφῶς θείας. Τὸ οὖν, Ἀναθήσεις, ὧς παραινετικόν ἐστι, κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς Γραφῆς, ἀντὶ τοῦ, Ἀνάθε, ὡς τὸ, *Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις*, ἀντὶ τοῦ, Προσκύνοι καὶ λάτρευε. Ποιεῖ δὲ τοῦτο ἡ Γραφή, τοῖς ὀριστικοῖς χρωμένη, ἀντὶ προστακτικῶν, ἵνα δείξῃ τὸ πρᾶγμα ὁμολογούμενον, καὶ ἀναγκαῖος ὀφείλον ἐκθέσθαι (23). Ταῦτα δὲ τινες εἰς τὰ ἐπὶ Σαναχρηβίμ γεγνηότα ἐξηδέξαντο, ὅτε ἑκατὸν ὀγδοήκοντα τρεῖς χιλιάδες ἐν μιᾷ νυκτὶ ἀνιέρθησαν, καὶ προδήλως ἐφάνη τὸ θαῦμα θεῶν. Ἐπισυνήχθησαν καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἔθνη πολλὰ, τὰ κατ' αὐτοῦ φρουράζοντα, οἱ τε Ῥωμαῖοι στρατιῶται καὶ Ἰουδαῖοι, αἱ δὲ τῇ σταυρώσει αὐτοῦ ἐπέχαιρον. Αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν, ὅτι ἀναστὰς, ἀλoήσῃ αὐτούς. Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. Ἀνάσθῃτι οὖν, ἡ θεοφόρος σὰρξ, ἡ ἐκ τῆς ἐμψόχου Σιών Μαρίας γενομένη, ἣν ἐξελέξατο Κύριος, ἥρσιςατο εἰς κατοικίαν ἑαυτῶν, καὶ ἀλόα αὐτοῦς· τοὺς μὲν εἰς σῆτον, ὅσοι τὴν πίστιν προσδέξονται· τοὺς δὲ εἰς ἀχυρὰ, πρὸς τὸ λυμνηθῆναι εἰς πάντα τόπον, καὶ τὸ κατακαθῆναι πυρὶ ἀσέβει. Κέρατα γὰρ ἔχεις σιδηρὰ, τὴν τοῦ σταυροῦ δύναμιν, καὶ ὀπλὰς χαλκᾶς, τοὺς πόντας τῶν ἀποστόλων, οἱ ὡς ἱπποὶ ἐπέθῃσαν ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν πολυκύμονα θάλασσαν, ταρασσόντες ὕδατα πολλὰ, δι' ὧν κεράτων καὶ ὀπλῶν χαλκῶν, τὰ σαρκικὰ πύχνη (25) τῶν ἐθνῶν κατετάκῃσαν (26), καὶ ἐλεπτύνθησαν, ὥστε κουφοτέρους καὶ πνευματικωτέρους αὐτοὺς γενέσθαι, καὶ τότε ἀνατεθῆναι τῷ Κυρίῳ. Οὐδαὶς γὰρ πυχὺς, καὶ ἀτηκτος (27), καὶ ἀλέπτυντος, ἀνατίθεται τῷ Κυρίῳ· πνεῦμα γὰρ ὁ θεός. Καὶ ὅταν δὲ μερικῶς μὲν τῇ ψυχῇ ἡμῶν τί φάγεται (28), καὶ τῷ σώματι ἡμῶν, τί ἐνδύσεται, ἃ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ζητεῖται, συνάγονται ἐφ' ἡμᾶς ἔθνη πολλὰ, ἔθνη, φημί, λογισμοί, οἱ περισπῶσι τὸ τοῦ νοῦ ἡμῶν σκοπευτήριον, ὥστε μὴ τῷ Θεῷ θαρρεῖν, τῷ τρέφοντι καὶ ἐνδύοντι, ἀλλ' οἰκείας ἐπινοίας καὶ φροντίσιν. Ἀλλ' ὅτε ὑποδείξει ἡμῖν ὁ τοῦ Εὐαγγελίου λόγος, ὅτι ταῦτα πάντα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ, καὶ ἐπιγνώμεν τοὺς τοιούτους λογισμοὺς ἐθνικοὺς ὄντας, λέγεται συναγεῖν αὐτοὺς ὁ θεός, ὡς δράγματα ἄλωνος, ἵνα συμπατηθῶσιν ὑφ' ἡμῶν, ἀναστάντων ἀπὸ τῆς χαμαιπετοῦς διανοίας, τοῦ τὰ τοιαῦτα αἰτεῖν, καὶ ἀποσκοπευδάντων εἰς τὰ κρῖνα τοῦ ἀγροῦ καὶ τὰ πετεινὰ, ὅς ὁ θεός χαρίζεται σκέπην καὶ τροφὴν. Κέρατα δὲ τίθεται σιδηρὰ τῷ νοοῦντι τὸ καλόν· τῆς γὰρ κεφαλῆς τὸ κέρας, ἐν ᾧ τὸ ἡγεμονικόν· ὀπλὰ δὲ χαλκᾶ, τῷ κινουμένῳ στερεῶς καὶ δυνατῶς,

¹³ Exod. ix, 3, 4. ¹⁴ 1 Cor. ii, 8. ¹⁵ Joan. iv, 24. ¹⁶ Matth. vi, 23.

Variae lectiones et notæ.

(22) Desideratur aliquid, vel certe subauditur.
(23) Sic uterque Cod., nihī tamen magis arridet
ἰσθῆσθαι.

(24) Dei Verbi nimirum, cujus personæ conjuncta Christi caro, merito θεοφόρος dici potest, ita tamen, ut humana persona carere contra Nestorium

putetur.

(25) Πάθη, *pravi affectus*, Cod. Ven.

(26) Κατεχάσαν, Cod. Bav.

(27) Ἀτακτος, Cod. Bav.

(28) Φοδύγεται, Cod. Ven.

πρὸς τὸ καὶ ἐργάζεσθαι τὸ νοηθῆναι. Πῶς δὲ τὸ τῶν A
τοιοῦτων λογισμῶν πληθος, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ἀνα-
τίθεται τῷ Θεῷ; Ὅταν γὰρ τὰ πολλὰ παρέντες, ἐν
μόνον ἐπιζητῶμεν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ
ταῦτα πάντα προστίθενται ἡμῖν, ὃ (29) ἐκείνοι ἐδό-
κουν ἰσχύειν.

Inditæ illi videntur, qui strenue ac viriliter etiam cogitata perficit. Quomodo autem ejusmodi cogita-
tionum multitudo ac vis Deo dicatur? Cum scilicet, cæteris neglectis, hoc unum inquirimus, cœleste
idelicet regnum; quo sit ut et ea omnia nobis adjiciantur, quibus vim inesse maximam gentiles
illi populi ahibuerant.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Nῦν ἐμφραθήσεται θυγάτηρ Ἐφραῖμ ἐμφρα-
γμῷ. Περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ προειπὼν & εἶπε, νῦν
καὶ περὶ Σαμαρείας λέγει. Θυγατέρα γὰρ Ἐφραῖμ
τὴν Σαμαρείαν ὀνομάζει, ὡς ὑπὸ τῆς τοῦ Ἐφραῖμ
βασιλευμένην φυλῆς, διότι πᾶς βασιλεὺς δοκεῖ B
πατὴρ τὴν ἐπέχειν πρὸς τοὺς ὑπηκόους. Ἢ αὐτὴν
τὴν φυλὴν οὕτως ὀνομάζει, κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς Γρα-
φῆς, θυγατέρα Σιών καὶ θυγατέρα Ἱερουσαλὴμ αὐ-
τὴν τὴν Σιών καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ περιγραφαστικῶς ὀνο-
μαζούσης, εἰ μὴ τις ἔρει, ὅτι τὴν ἐν Σιών πληθύν,
καὶ τὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ, θυγατέρας αὐτῶν ὀνομάζει,
ὡς πατρίδων οὐσῶν. Προειπὼν οὖν περὶ τῆς Ἱερου-
σαλὴμ, & ἐμελλεν ἀετῇ συμβῆναι λυπηρὰ τε καὶ
ἀγαθὰ, νῦν καὶ περὶ τῆς Σαμαρείας λέγει, ὅτι Ἐμ-
φραθήσεται ἐμφραγμῷ, τούτεστι, πολιορκηθή-
σεται.

Συνοχὴν ἔταξεν ἐφ' ὁμᾶς. Εἰ μὲν, Ἐφ' ὁμᾶς,
γράφεται μετὰ τοῦ υ, Ἐφ' ὁμᾶς, φησὶ, τοὺς τῆς
Σαμαρείας, συνοχὴν, ἥτοι πολιορκίαν ἔταξε. Τίς;
Ὁ Θεός, ἡ ὁ Βαβυλώνιος. Εἰ δὲ μετὰ τοῦ η, Ἐφ' C
ἡμῖς, αὐτὸν συντάττει ὁ προφήτης τοῖς ἐκ Σαμα-
ρείας, διὰ τὸ φιλάδελφον.

Ἐν ῥάβδῳ καταξέουσιν ἐπὶ σιαγόνα τὰς φυλάς
τοῦ Ἰσραὴλ. Ἡ ἐπὶ σιαγόνα πληγὴ ὕβρεως ση-
μεῖον δοκεῖ· εἰ δὲ μετὰ ῥάβδου γίνοντο, πόνον ἐπι-
φέρει. Διvinτεται τοίνυν, ὅτι καὶ ὕβριστικῶς οἱ Βα-
βυλώνιοι καὶ κολαστικῶς προσενηχθήσονται ταῖς
δικαίαις φυλαῖς. Ἐπεὶ δὲ φραγμὸς ὁ νόμος. Ἡ θυγάτηρ,
φησὶ, τοῦ Ἐφραῖμ, τούτεστιν, ἡ ἀποστατήσασα
γενεὴ ἐκ τῆς βασιλείας τοῦ νοητοῦ Δαβὶδ Χριστοῦ,
τοῦ ἱκανοῦ τῇ χειρὶ (τοῦτο γὰρ Δαβὶδ ἐρμηνεύε-
ται [30]), ἐγκλείσθησεται τῷ νόμῳ, μὴ ἐκβαίνου-
σα [51] ἀπ' αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου χάριν.
Καίτοι τὴν συνοχὴν, τούτεστι, τὴν νομικὴν πολι-
τείαν, ἐφ' ἡμᾶς ἔταξεν ὁ Θεός, τούτεστιν, ἕως οὗ
ἡμεῖς οἱ προφῆται προφητεύομεν. Ἐπειδὴν δὲ ὁ
προφητεύμενος; ἔλθῃ, προδρόμου αὐτοῦ γενομένου
τοῦ Ἰωάννου, τότε ἡ συνοχὴ λυθήσεται· ὁ νόμος γὰρ
καὶ οἱ προφῆται, ἕως Ἰωάννου. Συνοχὴν δὲ λέγει τὸν

Variae lectiones et notæ.

(29) Scribendum puto & quæ, etiamsi uterque
Cod. habeat ὃ, quod.

(30) Λέγεται, dicitur. Cod. Bav.

(31) Ἐφραϊμούσα. Cod. Bav.

(32) Ejusmodi item erant, quæ vetabant hædum
in lacte matris coquere, partus fœventem suos avem
in nido necare, et id genus aliar. quæ quidem si
per se spectentur, ineptissimæ videri poterunt, ut
et impio Marshamo visæ sunt; si tamen considere-

alia quærendi, mentem ad agri lilia convertimus,
contemplamurque cœli volucres, quibus omnibus
Deus alimenta præbet, largiturque indumentum.
Ferrea vero cornua insita sunt ei, qui recta et
honestæ cogitat (cornu enim capitis est, in quo
præcipua pars hominis viget), æneæ vero unguæ

cogitata perficit. Quomodo autem ejusmodi cogita-
tionum multitudo ac vis Deo dicatur? Cum scilicet, cæteris neglectis, hoc unum inquirimus, cœleste
idelicet regnum; quo sit ut et ea omnia nobis adjiciantur, quibus vim inesse maximam gentiles
illi populi ahibuerant.

CAPUT V.

VERS. 1. Nunc obstruetur filia Ephræm vallo.

Cum de Jerusalem prænuntiavit vates quæ su-
perius dixit, nunc et de Samaria verba facit. Filiam
autem Ephræm ideo vocat Samaritiam, quia ab
tribu Ephræm gubernata fuit; omnis enim rex
erga subditos patris vicem gerere videtur. Vel tri-
bum ipsam ita denominat more Scripturæ solito,
qua filiam Sion et filiam Jerusalem, ipsammet
Sion et Hierusalem per circumlocutionem appellare
consequitur. Nisi dicere quis malit, multitudines
populi Sion atque Hierusalem, filias ipsarum ap-
pellari, quod hæ urbes earum patriæ sint. Cum
itaque urbi Jerusalem prænuntiasset vates, quæ
ipsi eventura erant, cum prospera, tum adversa;
nunc et de Samaria dicit, *Obstruetur vallo*, hoc est,
obsidione cingetur.

Coarctationem posuit super nos. Si ὁμᾶς, Vos, cum
v scribatur. Contra vos, ait, Samaritæ habitatores,
coarctationem, obsidionem scilicet statuit. Quis?
Deus, vel Babylonius. Si vero scribatur ἡμᾶς, Nos,
cum η, seipsum vates in Samaritanorum numero
294 recenset, ob suum in fratres impensum amo-
rem atque studium.

In virga percutient super maxillam tribus Israel.
Maxillæ percussio injuriæ signum videtur; eaque,
si fiat virga, dolorem etiam affert. Innuit ergo vates
Babylonios invasuros esse decem tribus, eas affli-
ciendo cum injuriis, tum acerbis suppliciis. Quoniam
autem vallum lex est: Filia, inquit, Ephræm, pro-
genies scilicet, quæ a mystici David Christi regno
defecit (David, inquam, hoc est, manu præstantis;
ita enim, si interpretari velis, nomen hoc sonat),
lege concludetur, ut hinc ad Evangelii gratiam
prodire nequeat. Quamquam coarctationem, legale
D nempe regimen, statuit in nos Dominus; quoad
scilicet nos vates vaticinamur. Cum autem adve-
nerit, quem vates prænuntiaverunt, cujus præcursor
est Joannes; tum ea coarctatio tollitur. Lex enim
et vates ad Joannem usque pertigerunt. Coarcta-
tionem autem legem vocat vates ob (52) minutis-

tur finis, ob quem Deus eas sanxerit, omnium
maxime sapientes habebuntur. Cum enim speciem
immanitatis præ se ferat hædum, exempli gratia, co-
quere in lacte matris, quod ad ipsius nutrimentum
a natura datum est, et id genus alia; merito sa-
pientissimus Deus, ut ab omni feritate populum
suum averteret, redderetque militem atque mansue-
tum, tales leges sanxit.

simas res quas præcipit, quibus coarctantur quotquot ipsimet legi subsunt. Ejusmodi sunt ea, *Ne tangas, ne gustes, ne movearis a loco* ⁴⁶. Virga itaque ferrea, Romana scilicet potestate, percutiuntur Israelitarum maxillæ, qui ore quisque suo clamant, *Tolle, tolle, crucifige eum* ⁴⁷, ejus etiam maxillas ipsi percusserunt. Vallum item est peccatum, in quo ita concluditur anima, ut ei splendor evangelicæ Christi gloriæ fulgere nequeat. Non dicit simpliciter *Anima*, sed *Filia Ephræm*, malorum videlicet amplificationis atque cumuli. Statuit autem contra nos angustias has Babylonius, qui ab ipso mundi exordio nobis inimicus exstitit: is enim in causa nobis est, cur nostrorum quisque peccatorum ratenus constringamur.

VERS. 2. *Et tu, Bethleem, domus Ephratha* (54), *nequaquam minima es in millibus Juda: ex te enim mihi egredietur, ut sit in principem Israel*. Samaria quidem, ait, obsidione cingetur redigeturque in hostium potestatem; tu vero, Bethleem, magna gloria gaudebis. Noli enim attendere paucitatem tuorum habitantium, vere consideres, te esse tenuem atque parvam domum in millibus Judæi regni, tribunal scilicet principibus (quo in numero et Jerusalem per hæc vates recenset); tibi enim suppetit gloriandi argumentum, quale nulli urbium quæ sunt in orbe terrarum. Ex te enim egredietur Christus, qui universo Israeli, fidei scilicet populo, sit imperatorus. *Non enim omnes, quotquot ex Israele prodierunt, Israel sunt* ⁴⁸. Quomodo autem egredietur? Non humanæ ²⁹⁵ profecto rationis lege, sed mihi, mea scilicet potestate, atque meo Spiritu, qui carnem ei appinget, ut et angelus ad Virginem dixit, *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* ⁴⁹. Alio item modo: Alii quidem principes rempublicam sibi ministrant, propriam quisque utilitatem in suo regimine spectando; hic vero mihi egredietur, omnia ad me ipsum referendo, quod et pronomen *mihi*, proprietatem includens, manifeste declarat. Universa porro provincia vocabatur Ephratha; vicus autem, Bethleem, unde tribus Jesse, et David, quo in (55) vico et Virgo peperit.

Et egressus ejus ab initio ex diebus sæculi. Egredietur quidem, ait, in novissimis diebus ex te, Bethleem, Princeps hic, qui Israeli sit imperatorus, verumtamen *egressus ejus ab initio*, ab omni retro æternitate fuere præordinati. Vel sensus est:

⁴⁶ Levit. xxvii, 43. ⁴⁷ Joan. xix, 15. ⁴⁸ Rom. ix, 6. ⁴⁹ Luc. i, 35.

Variae lectiones et notæ.

(53) Ὀγκώσεως. Cod. Bav.

(54) Notanda est particula negativa, quam uterque Codex exhibet, quam et apud Tertullianum et Cyprianum videre est, ex quo conicere licet, nonnullos in veteribus quibusdam exemplaribus aut expresse particulam illam comperisse, aut Hebraica verba ita legisse *et, tu, Bethleem, minima es!* ubi tacite subaudiretur *minima*. Quo celebris illa tollitur ἀντιλογία, quæ Matthæum inter et Michæam in Vulgata intercedit, quibus conciliandis diu mul-

Α νόμον, διὰ τὰς μικρολογίας, ἐν αἷς συνεῖχε τοὺς ὑπ' αὐτόν· *Μὴ ἄγῃ, μηδὲ γεύσῃ, μὴ θιῇς, μὴ κινήσῃς ἐκ τοῦ τόπου*. Ἐν βάδῳ οὖν τῇ σιδηρῇ, τῇ Ῥωμαϊκῇ δυνάμει, πατάξουσι τὰς σιαγόνας τῶν Ἰσραηλιτικῶν στομάτων, τῶν εἰπόντων· Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν, οὗ καὶ τὰς σιαγόνας ἐπάταξαν αὐτοί. Φραγμός ἐστι καὶ αἱ ἁμαρτίαι, ἐν αἷς ἐμφράττεται ψυχὴ, ὥστε μὴ διαυγάζειν αὐτῇ τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. Οὐχ ἀπλῶς δὲ φησι, ψυχὴ, ἀλλ', Ἡ θυγάτηρ Ἐφραῖμ, τουτέστι, τῆς ἐν κακοῖς αὐξήσεως καὶ οικειώσεως (33)· ἔταξε δὲ τὴν συνοχὴν ταύτην ἐφ' ἡμᾶς ὁ Βαβυλωνίως, ὁ ἐξ ἀρχῆς ἐχθρὸς ἡμῶν· αὐτὸς γὰρ ὁ αἷτιος τοῦ συνέχεσθαι ἡμᾶς ταῖς σειραῖς τῶν οικειῶν ἁμαρτημάτων.

Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ, οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ, μὴ ὀλιγοστός εἰ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάδι· Ἰούδα· ἐκ σοῦ γὰρ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἀρχοῦντα ἐν τῷ Ἰσραὴλ. Ἡ μὲν Σαμάρεια, φησί, πολιορκηθήσεται, καὶ ἁλώσεται· σὺ δὲ, ὦ Βηθλεὲμ, μεγάλης δόξης ἀπολαύσεις. Μὴ γὰρ ἀποδιέψῃς· εἰς τὴν νῦν βραχύτητα τῶν νοικοκυντῶν σοι, καὶ ὅτι οἶκος εἰ ὀλιγοστός καὶ μικρὸς ἐν ταῖς χιλιάδι τῆς τοῦ Ἰούδα βασιλείας, τουτέστιν, ἐν τοῖς φυλάρχοις (τοῦτο δὲ εἰπὼν, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ περιέλαβεν)· ἔχεις γὰρ ἀφορμὴν εἰς περιφάνειαν, οἷαν οὐδεμία πόλις τῶν ἐπὶ γῆς. Ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ὁ Χριστὸς, ὃς ἄρξει τοῦ Ἰσραὴλ, τοῦ πιστοῦ παντὸς λαοῦ. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ. Πῶς δὲ ἐξελεύσεται; Οὐ νόμῳ σπεύδεις ἀνθρωπίνης, ἀλλ' ἐμοί, τουτέστι, τῇ ἐμῇ δυνάμει, καὶ τῷ ἐμῷ Πνεύματι, ὃ συμπήξει αὐτῷ τὴν σάρκα, ὡς καὶ ὁ ἄγγελος εἶπε πρὸς τὴν Παρθένον· Πνεῦμα ἁγίον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Καὶ ἄλλως δέ· Οἱ μὲν ἄλλοι ἀρχόντες ἑαυτοὺς ἐξήρχοντο, τὸ οἰκεῖον συμφέρον πραγματευόμενοι ἐν τῇ ἀρχῇ· οὕτως δὲ ἐμοὶ ἐξελεύσεται, πάντα ἐμοὶ προσάγων. Δηλοῖ δὲ καὶ οικειώτητα τὸ, *Ἐξελεύσεται μοι*. Ἡ μὲν οὖν χώρα ἑκαλεῖτο Ἐφραθᾶ· ἡ δὲ κώμη, Βηθλεὲμ, ἐξ ἧς ἦν Ἰεσσαὶ, καὶ Δαβὶδ, ἐν ᾗ καὶ ἡ Παρθένος ἔτεκεν.

Αἱ ἐξοδοὶ αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς, ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. Ἐξελεύσεται μὲν, φησὶν, ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἐκ σοῦ, ὦ Βηθλεὲμ, ὁ τοῦ Ἰσραὴλ οὗτος ἀρχὼν· πλὴν αἱ ἐξοδοὶ αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς, ἤγουν πρὸ πάντων (56) τῶν αἰώνων ἦσαν προωρισμέναι. Ἡ οὕτως· Ἰνα μὴ

tumque insudarunt Interpretes.

(55) Virginem non in Bethleem, sed in antro quodam prope Bethleem peperisse tradunt cum alii veteres Ecclesie Patres, inter quos Justinus Philosophus Martyr et S. Irenæus, tum maxime Basilus, vel quisquis auctor est orationis nondum editæ πρὸς τοὺς ἀδελφούς, quæ in vetusto Cod. Græcæ D. Marci Bibl. asservatur.

(56) Αἱ ἐξοδοὶ αὐτοῦ αὐταὶ αἱ ἐκ σοῦ πρὸ πάντων, Cod. Ven.

νομίσας, τότε αὐτὸν τὴν ὑπαρξιν λαχῶν, ὅτε ἐκ Βη-
 θλεμ ἐξῆλθεν, ὅπερ Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς, καὶ Φω-
 τεινὸς ὁ τοῦ Σιρμίου ἐπίσκοπος ἔπαθον· φησὶν, ὅτι
 Αἱ ἐξοδοὶ αὐτοῦ, τουτέστιν, ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέν-
 νησις αὐτοῦ, ἀπ' ἀρχῆς. "Ομοιον τῷ· "Ὁ ἦν ἀπ'
 ἀρχῆς· τὸ δὲ, Ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος, ἀκούσας, μὴ
 νομίσας, ὅτι ἀρχὴν τινα χρονικὴν τίθῃσι τῇ γεννήσει
 τοῦ Μονογενοῦς· ἀλλ' ὅμοιον τοῦτο τῷ ἀλλαχοῦ
 πρὸς τὸν Πατέρα λεγομένῳ, "Ὅτι ἀπὸ τοῦ αἰῶνος
 σὺ εἶ. Ἰουδαῖοι δὲ εἰς τὸν Ζοροβάβελ ταῦτα ἐκλαμ-
 βάνουσι, προδῆλως τῇ ἀληθείᾳ μαχόμενοι. Πῶς γὰρ
 αἱ ἐξοδοὶ τοῦ Ζοροβάβελ ἀπ' ἀρχῆς ἦσαν, ἐξ ἡμερῶν
 αἰῶνος, τοῦ κατὰ τοὺς τῆς αἰχμαλωσίας καιροῦς
 γεννηθέντος; Πῶς δὲ οὗτος ἐκ Βηθλεὲμ, ὃς ἐν Βαβυ-
 λῶνι ἐγεννήθη; Οὕτω γὰρ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐρ-
 μνηνεύεται, *σπορά Βαβυλῶνιος*. Ἀλλ' οἱ γε πάσαι
 Ἰουδαῖοι οὐκ εἰς τὸν Ζοροβάβελ τὴν προφητείαν
 ἐξεδίδξαντο· ὑπὸ Ἡρώδου γὰρ ἐρωτηθέντες, Ποῦ ὁ
 Χριστὸς γεννῆται; ταυτην αὐτῷ τὴν προφητείαν
 πρὸς ἡμέτερον.

Διὰ τοῦτο δώσεις αὐτοῖς ἕως καιροῦ τικτούσης.
 Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι ἐξελεύσεται ἐκ Βηθλεὲμ ὁ ἄρξων
 τοῦ Ἰσραὴλ, εἰτα εἰκὸς ἦν ἐπαπορῆσαι· Πῶς οὖν
 ἂ εἶπας κακὰ συμβήσεται τοῖς Ἰουδαίοις, εἰ γε λυ-
 τρωτὴς ἔσται ἐκεῖνος; Φησὶν οὖν ὁ προφήτης πρὸς
 τὸν Θεόν, ὅτι δώσεις αὐτοῖς, τουτέστι, παραδώσεις
 τοῖς ἐχθροῖς, ἕως καιροῦ τῆς τικτούσης τὸν Ἐμ-
 μανουὴλ Παρθένου. Ἡ καὶ οὕτως· Ἐπειδὴ περὶ
 ἄρχοντος εἶπε μέλλοντος δοθήσεσθαι· φησὶν οὖν,
 ὅτι ἐν τῷ μέτῳ ἀχρις οὗ τέκη ἡ Παρθένος, δώσεις
 αὐτοῖς, τοὺς Ἰουδαίους δηλαδὴ ἄρχοντας. Ὅσα ἐκ-
 λείψει γὰρ ἄρχων ἐξ Ἰούδα, ἕως ἂν ἔλθῃ, ᾧ
 ἀπόκειται. Ἀλλὰ καὶ τοὺς νομοδιδασκάλους δώσεις,
 ἀχρις οὗ τέκη ἡ τίκτουσα κατὰ Χριστὸν τῶν ἐθνῶν
 Ἐκκλησία· ἔκτοτε δὲ καταργηθήσεται τὰ τούτων
 νόμιμα καὶ δόγματα.

Τέξεται, καὶ οἱ ἐπίλοιποι τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν
 ἐπιστρέψουσιν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Τέξεται
 οὖν, φησὶν, ἡ Παρθένος, καὶ πιστεύουσι μὲν οἱ υἱοὶ
 Ἰσραὴλ, τουτέστιν, οἱ δώδεκα ἀπόστολοι, καὶ οἱ
 ἐβδομήκοντα, καὶ οἱ πεντακόσιοι, οἷς ὥφθη ὁ Κύριος
 ἀναστάς· εἰτα οἱ ἐπίλοιποι τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν
 ἐπιστρέψουσιν ἐπὶ τούτους, καὶ πιστεύουσι καὶ αὐ-
 τοί, ὅπερ δὴ γέγονεν, ἦν ἵνα οἱ τρισχίλιοι ἐπίστευσαν,
 καὶ οἱ πεντακισχίλιοι, οὗς ὁ ἀλιεύς ἐσαγήνευσε Πέ-
 τρος, καὶ αἱ πολλαὶ μυριάδες, περὶ ὧν καὶ ὁ θεοπέ-
 σιο· Ἰάκωβος τῷ θεοτάτῳ Παύλῳ φησὶ· *Θεοσεῖς*,
 ἀδελφοί, πόσαι μυριάδες εἰσι τῶν πεπιστευ-
 κόντων Ἰουδαίων; Καὶ τοὺς καθ' ἑκάστην δὲ γενεάν
 πιστεύειν μέλλοντας (38), ἐπιλοίπους φησὶν, ὡς
 παρὰ τοῦ Θεοῦ ὑπολειφθέντας, ἦτοι ἐκλεγμέντας.
 Τινὲς δὲ οὕτως· Τέξεται, φησὶν, ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλη-

A Ne putares cum tum subsistentiam esse nactum,
 cum ex Bethleem prodit, ut Paulus Samosatenus,
 et Photinus (37), Sirmii episcopus, autumarent,
 ait, *Ejus exitus*, scilicet ex Patre generationem,
 exstitisse ab initio, cui simile est illud: *Quod erat*
ab initio. Cum autem audis *A diebus sæculi*, ne
 putes per ea temporale aliquod initium Unigeniti
 generationi valem astruere; sed hoc omnino simile
 est ei, quod alibi ad Patrem dicitur, *Quoniam a*
*sæculo tu es*⁵⁰. Judæi autem hæc ad Zorobabelem
 referenda putant, qua in re veritati manifeste re-
 pugnant. Quomodo enim ab initio et a diebus sæ-
 culi fuerunt Zorobabelis exitus, qui Babylonicæ
 captivitatis tempore fuit prognatus? quomodo hic
 ex Bethleem, qui natus est Babylone? id enim in-
 nuit et ipsius nomen, quod si interpretari vell-
 mus, sonat *satio Babylonica*. Non ita sane de Zo-
 robabele dicta hæc intelligenda putarunt veteres
 Judæi; quippe qui ab Herode interrogati, *ubi Chris-*
*tus esset nasciturus*⁵¹, vaticinium hoc ei protule-
 runt.

VERS. 3. Propterea dabis eos usque ad tempus
 parturientis. Cum superius vates dixisset, egressu-
 rum ex Bethleem principem Israel, atque propter
 ea ita dubitari merito posset, Qui fiat ergo, ut,
 quæ prænuntiasti, mala Judæis accidant, siquidem
 talis eis futurus est Redemptor? Idcirco Deum affa-
 tus, *Dabis*, ait, *eos*, hostibus nimirum trades,
 quoad Emmanuelem Virgo pariat. Vel ita dictum
 C hoc accipe: Quoniam superius vates de principe,
 ipsis dando, verba fecerat; interim, ait, donec
 pariat Virgo, *Dabis eos*, Judæorum videlicet prin-
 cipes. *Non deficiet enim princeps de tribu Juda,*
*donec veniat, cui repositum est*⁵². Dabis item legis
 doctores, quoad Christo pariat Ecclesia, gentilibus
 ex hominibus conflata, quo sane tempore cessa-
 bunt ipsorum instituta atque dogmata.

296 *Pariet, et reliquias fratrum eorum revertentur*
ad filios Israel. Pariet ergo, ait, Virgo, et
 Christo nomen dabunt filii Israel; duodecim scilicet
 apostoli, et septuaginta discipuli, et quingenti illi
 viri, quibus post resurrectionem Christus appa-
 ruit: et reliqui deinceps eorum fratres ad hosce
 convertentur, Christique religionem amplectentur
 et ipsi; quod sane contigit, cum primum tria ho-
 minum millia ad Christi fidem sese receperunt⁵³,
 deinde alia quinque millia, quos, quodam quasi
 rete, Petrus cepit, tot demum alia millia, de qui-
 bus et divus Jacobus ad sanctum Paulum: *Vides,*
*frater, quot millia sunt credentium Judæorum*⁵⁴?
 Reliquias item divinus vates dicit eos, qui quoque
 tempore Christo nomen daturi essent, quasi reli-
 qui a Deo facti, hoc est delecti. Quidam autem hoc

⁵⁰ Psal. xcii, 2. ⁵¹ Matth. ii, 4. ⁵² Gen. xlix, 10. ⁵³ Act. ii, 41. ⁵⁴ Act. xx, 20.

Variæ lectiones et notæ.

(37) Negabant ii Christi divinitatem, proindeque
 Christum tum subsistentiam nactum existimabant,
 cum a Virginis utero prod. a. Eos eorumque im-

piam sententiam Catholica damnavit Ecclesia.
 (38) Πιστεύοντας, Cod. Bav.

modo. Pariet, ait, e gentibus confata Ecclesia hos ipsos, qui ab initio Christo crediderunt gentiles, et quotquot ab ea posteris subinde temporibus gignentur homines gentilis generis (qui et fratres priorum credentium gentilium appellari merito possent, cujusmodi forte fortuna fuit Cornelius) accensebuntur Israelitis illis, qui Christum secuti sunt, cujusmodi fuerunt apostoli, et qui horum temporibus ad Christum ipsum sese converterunt. Quoniam autem Bethleem idem sonat, ac *domus panis*; panis autem, qui de cœlo descendit, est Christus, ejus domus habetur quisquis ejus præcepta servat: *Ego enim, ait, et Pater veniemus, et apud eum mansionem faciemus*³⁹: merito et ex hac domo dux Israel egredietur. Siquidem Christus in eo, qui per virtutis exercitationem ipsum excipit, ducem et contemplanti se menti præbet, cui vel æterna ejus subsistentia manifestatur. Hinc docti Ecclesiæ præsules, et mundi sæculares principes videant, ne populorum regimen occupant, priusquam talem præ se quisque mentem ferant, quæ domus venditi illius panis haberi merito possit.

VERS. 4. *Et stabit, et videbit, et pascet gregem suum in fortitudine Dominus.* Illud, *stabit*, est pro præerit, suis videlicet ovibus, eisque non, ut præcis temporibus, per Moysem, sed ipse per se consulet atque prospiciet. Non angelus, ait, non legatus, sed ipsemet Dominus salvabit eas, pascetque ipsas, non jugulabit, neque mactabit, neque velleret vendet, et lac bibet. Pascet item in fortitudine; est enim potestas Patris, atque Deus fortis. Quinetiam, quod ad ipsius humanam naturam spectat, non est ullo peccatorum onere fractus, ut cæteri pastores sacri præsules. *Et erat, ait, docens in potestate*, et non ut Scribæ. Stabit præterea, inquit, in Golgotha, pascetque in fortitudine crucis ovile suum, nos videlicet, qui nomen ipsi dedimus. Vel pascet, qui jamdudum ipsius ovile erant, Hebræos, in fortitudine, Romana scilicet virga ferrea. Quisquis item pascendo (gregi) præficiatur, **297** stare debet, hoc est, firmus esse et inconcussus, et videre sapientiæ oculis, non ignorantia cæcus esse: tum etiam pascere, non vendere et mactare: pascere demum in fortitudine, scilicet Christo. *Ego enim, ait, sum janua: si quis per me ingreditur, salvabitur*⁴⁰. In fortitudine præterea pascit et qui non reformidat imperantium iram, sed eos, cum peccant, audacter reprehendit.

Et in gloria nominis Domini Dei sui subsistent. Quinam subsistent? Scilicet qui pascuntur. Eo vel maxime, inquit, hi potentiam nanciscuntur atque subsistentiam, quod Christi fideles appellantur. Vel potius cum (44) vocationis sure viam insisterent:

³⁹ Joan. xiv, 23. ⁴⁰ Joan. x, 9.

οἱ αὐτοὺς δὴ τοὺς τοὺς ἐξ ἀρχῆς πιστεύσαντας ἔθνικοὺς, καὶ ἔκτοτε τικτούσης αὐτῆς, οἱ κατὰ καιροὺς τικτούμενοι ἔθνικοι (οἱ καὶ ἀδελφοὶ λεχθέντες ἐν τῶν προπιστευσάντων ἔθνεσιν, οἷον, εἰ τίχοι (39), τῶν περὶ Κορινθίων) συναφθῆσονται τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ πιστεύσασιν, οἷοι ἦσαν, ὡς προεῖρηται, οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ κατ' αὐτοὺς. Ἐπεὶ δὲ Βηθλεὲμ ἐρμηνεύεται *Οἶκος τοῦ ἄρτου*, ἄρτος δὲ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ Χριστός· ἔστιν, οὗ οἶκος πᾶς ὁ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ποιῶν, Ἐγὼ γάρ, φησί, καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονήν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν· ἐξελεύσεται καὶ ἐκ τούτου ὁ ἄρχων τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁ γὰρ Χριστὸς τῷ διὰ τῆς πρακτικῆς ἐξεζαμένῳ αὐτῷ, ἄρχων τοῦ θαυρητικοῦ μέρου· ἀναδείκνυται, ὅτε καὶ ἡ προαιώνιος αὐτοῦ ὑπαρξίς· διατηρηῶνται (40). Παιδεύεσθωσαν δὲ καὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας ἄρχοντες, ἥδη δὲ καὶ οἱ κατὰ κόσμον (41), μὴ πρότερον ἄρχοντες· γίνεσθαι, πρὶν ἂν οἶκον τοῦ ἀποδομένου ἄρτου τὸν νοῦν ἀποδείξωσι (42).

Καὶ στήσεται, καὶ ὀφεται, καὶ ποιμανεῖ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἐν ἰσχύϊ Κυρίου. Τὸ, *στήσεται*, ἀντὶ τοῦ, ἐπιστατήσεται αὐτὸς τῶν ἰδίων προδόντων, καὶ αὐτὸς ὀφεται αὐτῷ, οὐχ ὡς πάλαι διὰ Μωϋσέως, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ. Οὐκ ἄγγελος γάρ, φησί, οὐ πρέσβυς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος· ἔσωσεν αὐτούς. Καὶ ποιμανεῖ, ἀλλ' οὐ σφάζει, καὶ θύσει, καὶ τὰ ἔρια πωλήσει, καὶ τὸ γάλα πίεται. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἰσχύϊ δύναμις γάρ ἐστι τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεὸς ἰσχυρός. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον οὐ περιέκειτο τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἀσθένειαν, ὥστε οἱ λοιποὶ ποιμένες ἀρχιερεῖς. Καὶ ἦν, φησί, διδάσκων ἐν ἐξουσίᾳ, καὶ οὐχ ὡς οἱ Γραμματεῖς. Ἀλλὰ καὶ στήσεται, φησὶν, ἐν τῷ Γολγοθᾷ, καὶ ποιμανεῖ ἐν ἰσχύϊ τοῦ σταυροῦ (43) τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, ἡμᾶς τοὺς πιστεύσαντας. Ἢ ποιμανεῖ τοὺς πρόωγον ὄντας ποιμνιον αὐτοῦ Ἑβραίους, ἐν τῇ ἰσχύϊ τῇ Ῥωμαϊκῇ, τῇ σιδηρᾷ ῥάβδῳ. Καὶ πᾶς δὲ ὁ τεταγμένος ποιμαίνειν, ὀφείλει ἰσταςθαι, τουτέστι πάγιος εἶναι, καὶ μὴ εὐπαράγωγος· ἀλλὰ καὶ βλέπειν τοὺς τῆς σοφίας οφθαλμοῖς, καὶ μὴ τυφλὸς εἶναι ὑπὸ ἀμαθίας· καὶ ποιμαίνειν, ἀλλὰ μὴ πωλεῖν, καὶ σφάττειν· καὶ ἐν ἰσχύϊ ποιμαίνειν, τουτέστιν, ἐν Χριστῷ. Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται. Ἐν ἰσχύϊ ποιμαίνει καὶ ὁ μὴ ὑποκλήσων θυμὸν ἀρχόντων, ἀλλ' ἐλέγχων αὐτοὺς ἁμαρτάνοντας.

Καὶ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ ὀνόματος Κυρίου Θεοῦ αὐτῶν ὑπάρεξουσιν. Τίνες; Οἱ περιαινούμενοι. Ἐν τῷ καλεῖσθαι Χριστιανοί, φησὶν, ἐν τούτῳ ἔξουσίαν αὐτῶν καὶ ὑπαρξίν. Μᾶλλον δὲ ἐπεὶ ἐκ τῆς κλήσεως περιπατοῦντων, φησὶν, ὅτι ἐν τούτῳ ὑπάρε-

Variæ lectiones et notæ.

(39) Legendum fortasse ἡ τύχη.

(40) Διατηραννοῦται, Cod. Ven.

(41) Νόμον, *legem*, Cod. Ven.

(42) Δειξωσι, Cod. Ven.

(43) Τῷ σταυρῷ, *cruce*, Cod. Ven.

(44) Scribendum puto ἐπὶ pro ἐπὶ.

ἔρουν ποιμνιον αὐτοῦ, ἐν τῷ δοξάζεσθαι διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Διδίκεν τὸν μεγαλυνθῆσονται ἕως ἁκρῶν τῆς γῆς. Καὶ τοῦτο νῦν ἔστιν ἰδεῖν· ἄχρι γὰρ τοῦ Ὠκεανοῦ τὸ τε ὄνομα τοῦ Χριστοῦ μεγαλύνεται, καὶ οἱ τοῦτο κεκλημένοι πληθύνονται καὶ μεγαλύνονται, καὶ ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν διώκονται.

Καὶ ἴσκει αὕτη ἡ εἰρήνη, ὅταν Ἀσσύριος ἐπέλθῃ ἐπὶ τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ ὅταν ἐπιβῇ ἐπὶ τὴν χώραν ὑμῶν. Ἐπειδὴ, ἃ περὶ Χριστοῦ προεφῆτευσεν, μακροί; ὕστερον χρόνοις ἔμμελλε γενέσθαι, πιστεύεται τὴν περὶ τούτων πρόβησιν ἀπὸ τῶν κατ' ἐλπίδων τὸν καιρὸν γενησομένων. Ἰνα γὰρ, φησί, μάθῃτε, ὅτι ἔσται ἡ εἰρήνη, καὶ ἐνέχυρον λάβετε τὰ παρόντα. Εἰρήνη γὰρ ἔσται βαθεῖα, καταλύσαντός μου τὸν Ἀσσύριον παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, ὅταν (46) ἐπέλθῃ ὑμῖν (47), τοῦτέστιν ἐπιστρατεύσῃ, καὶ ἐπιβῇ ἐπὶ τὴν χώραν ὑμῶν, τοῦτέστι, κυριεύσῃ ταύτης (48).

Καὶ ἐπεγερόθησονται ἐπὶ τοὺς ποιμένες, καὶ ὅκτω δῆγματα ἀνθρώπων· καὶ ποιμανοῦσι τὴν (49) Ἀσσύριον ἐν ῥομφαίᾳ. Ἐπτά, φησί, βασιλεῖς ἐπεγερόντες τὸν Ἀσσύριον (ποιμένας γὰρ τοὺς βασιλεῖς ὀνομάζει)· οἱ ὀκτάκις πολεμήσαντες αὐτῷ, καὶ διὰ τῶν ὀκτὼ τούτων πολεμικῶν προσβολῶν, οἱ ἅπαντες τῶν δῆγματων, καταδακνόντες τὴν αὐτοῦ στρατιάν, καταδαπανήσουσιν αὐτόν. Καὶ ποιμανοῦσιν ἐν ῥομφαίᾳ, κατακολουθοῦντες ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ ἐπιδιώκοντες, μὴ δυναμένον ἀμύνεσθαι ἐπίσης προβάτοις. Ἡθικώτατον δὲ τὸ, Ποιμανοῦσι.

Καὶ τὴν γῆν τοῦ Νεβρώδ ἐν τῷ τάφρῳ αὐτῆς. Ἦν Νεβρώδ τὴν Βαβυλῶνά φησι. Νεβρώδ γὰρ τὴν τυραννίδα (50) χρησίμενος, τὴν Βαβυλῶνα πρώτην ὑποχείριον ἔσχεν. Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, Βαβυλῶν, Ὁρέχ, καὶ Χαλάνη. Ἐπεὶ οὖν ὁ Ἀσσύριος τὴν Βαβυλῶνα εἶχεν ὑφ' αὐτόν, φησὶ νῦν ὁ Θεός, ὅτι οἱ ἐπτά βασιλεῖς ἐκείνοι τὴν τε Ἀσσύριον καὶ τοὺς βασιλεῖς ταπεινώσουσι, καίτοι γε τάφρον ἐχούσης τῆς Βαβυλῶνος μεγίστην, τὰ ὀχυρὰ (51) τελεχῇ περιζωννύσαν. Ἡ καὶ οὕτως· Ἀναγκάσουσι τοὺς Βαβυλωνίους ἐν τῇ τάφρῳ περιωρίσθαι, καὶ μὴ περαιτέρω προδύναι.

Καὶ ῥύσεται σε ἐκ τοῦ Ἀσσοῦρ, ὅταν ἔλθῃ ἐπὶ τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ ὅταν ἐπιβῇ ἐπὶ τὰ ὄρια ὑμῶν. Ἐκείνος μὲν, φησὶ, ταῦτα (52) πείσεται· σὺ δὲ οὐ τότε μόνον, ὅτε ἐπαναστήσω τοὺς βασιλεῖς τῇ Ἀσσυρίᾳ, ἀπαλλαγῇ τῶν ἐκ τούτου κακῶν, ἀλλὰ καὶ νῦν ἐπελθόντος σοι, ῥύσομαι σε, ἐκαστὸν ὀδοῦντα

per hoc ait eos fore ipsius gregem, quod operibus, nomen Dei nostri Jesu Christi colerent atque vererentur.

Quia nunc magnificabuntur usque ad terminos terræ. Id videre est et in presentia; nam et Christi nomen ad Oceanum (45) usque in honore habetur, et qui Christi fideles hoc ab nomine vocantur, in dies magis magisque crescent amplificanturque, etsi persecutiones a impiis patiantur.

Vers. 5. Et erit hæc pax: Assyrius quando pervenerit in terram vestram, et quando ascenderit super regionem vestram. Quoniam, quæ de Christo fides huic vaticinio conciliat per ea quæ tum temporis futura erant. Ut enim cognoscatis, ait, certo futura esse, quæ prædixi; pignus capite presentia. Summa enim pax erit, atque tum ego præter spem omnem Assyrium delebo, cum hic impetum in vos faciet, exercitum contra vos ducens, invadetque vestram regionem, hac videlicet potietur.

Vers. 6. Et consurgent super eam septem pastores, et octo morsus hominum: et pascent Assur in gladio. Septem, ait, reges in Assyrium inducam (pastores enim reges vocat), qui octies cum eo pugnabunt, et per has octo bellicas irruptiones, quasi quosdam morsus, ejus exercitum quodammodo lacerabunt, penitusque delebunt. Depascentque in gladio, eum a tergo insequentes persequentesque, ut is, omnino viribus impar, suas oves tutari nequeat. Usitatissimum vero (sacris in Litteris) est illud, Pascent.

Et terram Nebrod in vallo ejus. Terram Nebrod Babylonem vocat; Nebrod enim tyrannico usus imperio, Babylonem omnium primam in suam potestatem redegit. Erat enim, ait, principium regni ejus Babylon, Orech et Chalane. Postquam ergo Babylonem subegit Assyrius, futurum ait Deus, ut septem illi reges Assyrium ipsum ejusque reges oppriment, etiamsi Babylonii muri longe omnium fortissimi sint, et ingenti vallo circummuniti. Potest 298 etiam locus hic ita intelligi: fore ut iis ab regibus Babylonii vallo se tenere cogantur, nec egredi audeant.

Et liberabit te de Assur, cum venerit super terram vestram, et cum ascenderit super terminos vestros. Hæc patietur ille quidem; tu vero, ait, non solum tum, cum reges in Assyrium inducam, liberaberis ab hujusce molestiis, sed etiam nunc ab ejus impetu et irruptione incolumis ope mea servaberis.

⁴⁷ Gen. x, 10.

Variæ lectiones et notæ.

(45) Atlanticum intelligit, ubi Britannicæ sunt Insulæ, ad quas, tanquam ad ultimas orbis cogniti regiones, pervenisse sonum apostolicæ prædicationis supra dixit.

(46) Ὅτε, Cod. Bav.

(47) Ἡμῖν, nobis, Cod. Ven.

(48) Κυριεύσῃ τῆς χώρας ταύτης, Cod. Ven.

(49) Τὴν, Cod. Bav.

(50) Mihi magis placeret, τῇ τυραννίδι.

(51) Τὰ ὀχυρὰ ἐκείνα, Cod. Bav.

(52) Ταῦτα, talia, Cod. Bav.

agni magnopere lætantur, ubi gramen, futurum sibi nutrimentum, inveniunt : ita et ipsi discipulos nacti, lætitia gestient efficientque, ut nemo amplius in eorum numero censeatur, qui duro corde præditi sunt, et mendacium diligunt, sed operam dabunt, ut simul omnes filii Dei fiant, evadantque Christi cohæredes. Deinceps cum per roris agnorumque imaginem, quibus tales assimilavit magistros, haud satis potestatem, divinitus eis datam ostendisse sibi vates videretur ; merito similitudinem aliam, ab leone desumptam adiecit. Exordium enim apostolicæ doctrinæ rori æquiparatur : qui quidem, agnorum instar, in medio luporum, impietatis gramen doctrina miraculisque tollere atque radicitus evellere cœperunt. Post, ubi prædicatio per terrarum orbem longe lateque manavit, atque principes regesque simul in Christi fidei numero censeri cœperunt, tum veritatis inimicos timor incessit. Atque hi meticulosi, quasi pecudes facti, reformidare, pavere, illi confidere, leonis Ecclesiæ animum, sua vel maxime iustitia freti, præ se ferre (justus enim ut leo confilit), discernere mendacium, hoc eis aperire qui in errore versabantur, eos rapere, et quasi captivos in Christi servitutem ducere. Et nemo unus erat, qui hos ab ipsomet Christo abstraheret, una cum Paulo clamantes : *Quis nos separabit a Christi charitate* ? Quod et Christus ipse dixit : *Nemo, inquit, meas oves rapit de manu mea*. Apostoli præterea ipsi agni erant simul et leones ; agni, quatenus eis minime reluctabant, qui verberibus ipsos afficere, excoriare et occidere studebant ; leones, quatenus verbi miraculorumque potestate freti, plurimum adversus errorem impietatemque pollebant.

VERS. 9. *Elevabitur manus tua super eos qui tribulant te : et omnes inimici tui perdentur.* Hæc sensibili quadam ratione contigerunt, cum potestas et imperium ad Christianos principes, uti diximus, transierit. Quo quidem tempore Græci (63), qui Christi populum affligebant, diruebantque Dei templa, prorsus evanuerunt ; et nos eorum delubra, si quid reliqui modo sit, demolimur. Hæc eadem tamen et spiritali quadam ratione magis magisque expleta intelliguntur. Siquidem Christi fidelium hominum manus, excitandarum scilicet virtutum potestas, elevata est in dæmones, qui vitium, uti suavissimam rem, consecrari nobis persuadere conantur ; iidemque postea conscientiæ stimulis nos exagitant, atque ita ad desperationem cogunt.

301 VERS. 10. *Et interficiam equos tuos de medio tui, et disperdam currus tuos, et subvertam civitates*

χαίρουσιν, ἄγρωσιν εὐρόντας εἰς βρῶσιν αὐτοῖς ἐπομένην· οὕτω καὶ αὐτοὶ τοῖς μαθηταῖς ἐπισκίρῃσιν, ὅπως μηδέ τις συνάγεται, καὶ ἐγκαταριθμῇται ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων τοῖς βερυκαρδέοις, τοῖς ἀγαπῶσι ψεῦδος, ἀλλὰ πάντες υἱοὶ Θεοῦ γένωνται, συγχληρονόμοι Χριστοῦ. Εἴτα ἐπειδὴ δρῶσιν καὶ ἄρνοις τοῖς τοιούτοις διδασκάλους εἰκάσας, τὴν δεδομένην ὑπὸ Θεοῦ δύναμιν αὐτοῖς οὐκ αὐτάρκως ἐδήλωσεν, καὶ ἄλλην εἰκόνα προστίθῃσι, τὴν τοῦ λέοντος. Τὰ μὲν γὰρ προσμία τῆς τῶν ἀποστόλων (62) διδασκαλίας δρῶσιν ἐψάκει· καὶ ὡς ἄρνες δὲ ἐν μέσῳ λύκων ἦσαν, τὴν ἄγρωσιν τῆς ἀσεβείας διδασκαλίαις (63) καὶ θαύμασι δαπανῶντες καὶ ἐκρίζουντες. Μετὰ ταῦτα δὲ τῆς οἰκουμένης δεξαμένης τὸ κήρυγμα, καὶ στρατηγῶν καὶ βασιλέων τοῖς πιστοῖς συγκαταλεγμένων, εἰς τοὺς τῆς ἀληθείας ἐναντίους μετέβη τὸ δόξ· καὶ οἱ μὲν, κτήνασιν ἰοικότες, δειμαίνουσι τε καὶ ἐρίττουσι· οἱ δὲ τῆς Ἐκκλησίας λέοντες θάρσος ἔχοντες, καὶ μάλιστα διὰ τὴν τῆς δικαιοσύνης περιουσίαν (δικαίος γὰρ ὡς λέων πέποιθε), διαστέλλουσι τε τὸ ψεῦδος, διακρίνοντας αὐτὸ, καὶ ὑποδεικνύοντες τοῖς πρώην πλανωμένοις καὶ διαπαύουσιν αὐτοὺς, αἰχμαλωτίζοντας εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ· καὶ οὐδεὶς ὁ ἀποσπῶν τοὺς ἀπ' αὐτοῦ, μετὰ Παύλου λέγοντας· *Τίς ἡμῶς χωρήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ* ; Ὁ καὶ ὁ Χριστὸς (64) εἶπεν, ὅτι *Θύδεις ἀρπάξει τὰ πρόβατά μου ἐκ χειρὸς μου*. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι, ἄρνες τε ἦσαν καὶ λέοντες· ἄρνες μὲν, πρὸς τοὺς μαστίγειν, καὶ δέρειν, καὶ ἀποκτείνουσι θέλοντας, μὴ ἀνθιστάμενοι· λέοντες δὲ, ὡς κατὰ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀσεβείας ἰσχύοντες, ἐν τῇ δυνάμει τοῦ λόγου καὶ τῶν θαυμάτων.

Καὶ ὑψωθήσεται ἡ χεὶρ σου ἐπὶ τοὺς ἐλλέθοντάς σε· καὶ πάντες οἱ ἐχθροὶ σου ἐξολοθρευθήσονται. Γεγένηνται μὲν ταῦτα καὶ αἰσθητῶς, τῆς βασιλείας, ὡς εἴρηται, εἰς Χριστιανούς μεταπεσοῦσας ἄρχοντας. Καὶ γὰρ οἱ πρότερον θλίβοντες τὸν τοῦ Χριστοῦ λαὸν Ἕλληνας, καὶ τοὺς ναοὺς καταλύοντες τοῦ Θεοῦ, φροῦδοι καὶ ἄφαντες· καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐκείνων ναοὺς καθαιρούμεν, εἰ γὰρ καὶ λεβανόν τι ὑπολείπεται. Πλέον δὲ πνευματικῶς πεπληρωμένοι. Ἡ γὰρ χεὶρ τῶν πιστῶν, ἡ ἐνεργεῖσα δηλαδὴ τὰς ἀρετὰς δύναμις, ὑψώθη κατὰ τῶν δαιμόνων, οἱ τὴν κακίαν πεῖθοντες ἡμᾶς ὡς γλυκεῖαν μετεέναι, ὑπερὸν τὴν ἐκ τοῦ συνεῖδος θλίβον ἐπάγουσαν ἡμῖν, πρὸς ἀπόγνωσιν καὶ διὰ τοῦτο (66) φέροντες. Καὶ ἐξολοθρεύσω τοὺς ἱερούς σου ἐκ μέσου σου, καὶ ἀπολῶ τὰ ἄρματα σου, καὶ ἐξ-

“ Rom. viii, 35. “ Joan. x, 29.

Variæ lectiones et notæ.

(62) Ἀνθρώπων, *hominum*, Cod. Bav.

(63) Διδασκαλίαι, Cod. Bav.

(64) Κύριος, *Dominus*, Cod. Ven.

(65) Vel si mavis : Gentiles ; utrumque enim

Græca vox Ἕλληνας significat, apud ecclesiasticos nempe scriptores.

(66) Τούτου, Cod. Ven.

ολοθρεύσω τὰς πόλεις τῆς γῆς σου, καὶ ἐξαρῶ πάντα τὰ οχυρώματά σου. Οἱ μὲν πιστευότες ἐξ Ἰσραὴλ, τῆς δυνάμεως, τεύξοντα. τῆς προρῆθεις· οἱ δὲ τῇ ἀπιστίᾳ ἐμμελῶντες, οἱοὶ εἰσιν οἱ νῦν Ἑβραῖοι, τῆς οἰκίας στερηθῶσονται βασιλείας· καὶ οὕτως ἱππικὸν ἔξουσιν, οὕτως πόλεις εἰς τετειχισμένας, αὐτὲς ἄλλα οχυρώματα, οἷα ἐν ταῖς ὁρεσιν, ἥ (68) σπηλαίοις ἢ φύσις αὐτομάτως ποιήσασα, δέδωκε τοῖς ἀνθρώποις· πρὸς ταῦτα καταφεύγειν ἐν ἀναγκαίοις καιροῖς. Κἀν τις ἀναγῶν τὰ τοῦ Ἰωσήπου, εὐρήσει τὴν τῶν λεγομένων ἀλήθειαν. Εἰ γὰρ καὶ μὴ οὕτω (69) νοήσαιμεν ὥς πρὸς ἄλλους μὲν τὰ προειρημένα ἐλέγχθῃ, πρὸς ἄλλους δὲ τὰ νῦν λεγόμενα, καὶ οὕτως ἐκεῖνα μὲν πρὸς τοὺς πιστοὺς, ταῦτα δὲ πρὸς τοὺς ἀπίστοις, ἀλλάτοτα δόξουσι. Πρὸς μέντοι ἐν πρόσωπον λέγονται τὸ τῆς Ἑβραϊκῆς γενεᾶς. Ὅρα δὲ καὶ ἀπὸ τῆς λέξεως τὴν ἀλήθειαν ὧν φημι· τῷ γὰρ ὑπολειμματι τοῦ Ἰακώβ ἐπηγγελάτο τὰ χρηστὰ, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς τῷ Ἰακώβ.

Καὶ ἐξαρῶ τὰ φάρμακά σου ἐκ τῶν χειρῶν σου. Φάρμακα τὰς γοητείας φησὶν, αἷς ἐχρῶντο, δαίμονας ἐν πᾶσιν ἐπικαλοῦμενοι.

Καὶ ἀποφθεγγόμενοι οὐκ ἔσονται σοι. Τούτοις ἐστι μάντις· ἀποφθεγγομένοις δὲ τούτους φησὶ, δίδοι ἄθροον ἐδόκον ἐξίστασθαι, καὶ ἐνθουσιῶντες ἀπεφθέγγοντο, ἃ ἡ τῶν δαιμόνων ἐπίπνοια (70) αὐτοῖς ἐχορήγει. Καὶ τοὺς μάντις σου οὖν, φησὶν, ἐξολοθρεύσω.

Καὶ ἐξολοθρεύσω τὰ γλυπτὰ σου, καὶ τὰς στήλας σου ἐκ μέσου οὐ· καὶ οὐκέτι οὐ μὴ προσκυρήσεις τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου, καὶ ἐκκόψω τὰ ἄλση ἐκ μέσου σου. Τὴν τῆς εἰδωλολατρίας κατάλυσιν ἐνταῦθα προῆλθοι· μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐνανθρώπησιν, ὁρῶντες Ἰουδαῖοι τῶν ἐθνῶν τὴν εὐσέβειαν, ἄκοντες καὶ αὐτοὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀπηλλάγησαν θεραπείας. Αἰσχύνονται γὰρ τοὺς ἐξω νόμων σωφρονούντας ὁρῶντες, αὐτοὶ προφανῶς ἀσεβεῖν. Καὶ οὕτως γλυπτὰ παρ' αὐτοῖς ἐστίν, οὕτως στήλαι, οὕτως ἄλση. Ὅς γὰρ ἐν τῷ Ὁσέῳ ἔμαθες, ἐκλεγόμενοι τῶν δένδρων τὰ εὐμήκη καὶ εὐσκη, ταῦτα ἐτίμων. Νῦν δὲ ἐξεκόπησαν ὡς ξύλα κοινὰ εἰς καῦσιν, ἢ εἰς ἔργα τεκτονικὰ χρησιμεύοντα.

Καὶ θρᾶνῶ τὰς πόλεις σου, καὶ ποιήσω ἐν ὀργῇ καὶ ἐν θυμῷ ἐκδικήσιν ἐν τοῖς ἐθνέσιν, ἀνθ' ὧν οὐκ εἰσήκουσαν. Ἐξελάσω, φησὶν,

Variae lectiones et notæ.

(67) Contigit id sub Tito et Vespasiano, quos Judæam omnem subegisse tradit Josephus cum alihi passim, *De bello Jud.*, tum maxime lib. vii, c. 10.

(68) Καὶ, et, Cod. Bav.

(69) Ὅσως, neque, Cod. Bav.

(70) Ἐπίπνοια, Cod. Bav.

(71) Divinas scilicet, quas lapideis in tabulis Moyses Dei jussu insculpsit.

(72) Osee locus sic habet cap. iv: *Super cacumini-*

terre tue, et auferam omnes munitiones tuas. Quæ ex Israele ad Christi fidem se receperunt, prædictum obtinebunt potestatem; qui contra in sua perfidia manserunt, cujusmodi sunt Hebræi nostrorum temporum, hi suo regno destituentur (67). Quamobrem nec equestres hi copias habebunt, neque bene munitas urbes, neque alia denique præsidia, in montibus antrieve a natura constructa, quæ necessitatis tempore confugere homines possent. Quæ quidem omnia verissima esse plane conperiet, quisquis Josephi historiam percurrere voluerit. Ni enim, quæ superius dicta sunt, quæque modo dicuntur, ad alios atque alios pertinere intelligantur, illa nimirum ad Christi fideles, hæc ad infideles; absurda profecto omnium maxima videbuntur. Omnia vero ad Hebræicam gentem, tanquam ad personam unam, dicuntur. Horum omnium veritatem perspicere potes ex verbis ipsis; reliquiis enim Jacob, non ipsimet Jacob, bona denuntiavit.

VERS. 11. *Et auferam veneficia tua de manibus tuis.* Veneficia vates appellat incantationes, quibus ii, dæmonum opem ubique invocantes, utebantur.

Et eloquentes non erunt in te. Vates scilicet, quos eloquentes ideo vocat, quod impetu quodam extra se rapti, et numine quodam afflati, eloquebantur quæ dæmonum ope suppetebant. Vates propterea tuos, ait, disperdam.

VERS. 12, 13. *Et disperdam sculptilia tua, et simulacra tua de medio tui: et ultra non adorabis opera manuum tuarum; et succidam lucos de medio tui.* Idololatriæ eversionem hoc loco vates designat. Etenim post Christi incarnationem Judæi, cum gentium pietatem cernerent, inviti et ipsi ab idolorum cultu destituerunt. Pudet enim eos, se, dum homines, extra leges (71) natos, honeste vivere cernunt, manifeste impiam vitam degere. Idcirco neque sculptilia sunt amplius apud eos, neque simulacra, neque luci. Ut enim ab Osea didicisti (72), sublimes li sibi deligebant arbores et umbrosiores, easque divinis honoribus prosequabantur. Hæ nunc excinduntur, partim, ut ligna proptus inutilia, ad combustionem, partim ad opificum opera construenda maxime accommodata.

VERS. 13, 14. *Et demoliar civitates tuas, et faciam in ira, et in furore ultionem in gentibus pro eo quod non exaudierunt.* Abigam, inquit, ipsas

nibus montium sacra faciebant, superque collibus immolabant, sub quercu item et populo, et umbrosa arbore. Nam pulchrum earum tegmen. Arbores autem atque lucos a veteribus coli solitos, lippis, ut dicitur, atque tonsoribus notum; ex arboribus autem ipsis sublimiores densioresque deligi consueisse, præter Oseam tradit et Libanius in *Descript. picturæ* τῆς ἐν τῷ βουλευτηρίῳ.

ab sua quemque urbe, eosque inter gentes disper-
gam, Filii mei mortem ulciscendo; siquidem ii negle-
xere prophetas, de ipso loquentes, et ne Filium **302**
quidem ipsum audierunt, clamantem, *Ego sum lux*
*mundi*⁶⁶. Et, *Quid queritis occidere me*⁶⁷. — *hominem*
*qui veritatem vobis locutus sum*⁶⁸? Animadvertas au-
tem velim, quemadmodum Deus, etiam dum punit,
hominibus prosit. Vide enim quibus ab rebus homi-
nes avertat, ab idolorum scilicet cultu, a venefi-
ciis, a divinationibus. Hæc ad humanam quoque
naturam apte dici possent, cujus e medio sustulit,
qui in Bethlehem natus est, Dominus, equestres
quasi copias, elatas cogitationes, insanasque con-
cupiscentias. Idemque diruit urbes, quas ejus terra,
caro scilicet, habebat, sustulitque terrenarum hu-
manarumque cogitationum munitiones, suos per
ministros clamantes, *Purgantes cogitationes*⁶⁹.
Omnem denique animi elationem, quæ contra Dei
cognitionem fertur, et incantationem omnem vene-
ficiæ voluptatis, quæ naturam humanam in servi-
tutem redegit; hæc, inquam, omnia funditus ever-
tit is qui dicit, *Arcta est via et angusta*⁷⁰: et: *In*
*mundo pressuram habebitis*⁷¹; qui et nemora quæ in
nobis sunt, succidit, et cogitationum lucos, ubi
spiritalis feræ latitabant.

CAPUT VI.

Vers. 1, 2. *Audite nunc quæ Dominus dixit: Surge,*
judicare ad montes, et audiant colles vocem tuam.
Audite, montes, judicium Domini, et valles funda-
menta terræ; quia judicium Domino adversus popu-
lum suum, et cum Israel disseret. Cum Israelitarum
ingrati animi vitium planum omnibus Deus sit
facturus, judicii locum inducit, judicium ipsum
montibus committens, non quod anima præditi
sint et ratione, sed quia montes ac valles excepe-
runt modo cæcos per angelum Senacherim milites,
modo Strythicæ militiæ innumeras cædes: Idcirco
montes istos et hasce valles testes appellat cum sui
in ipsos collati beneficii, tum eorum ingrati in
ipsum animi. Alio item modo. Quoniam ipsi ratione
præditi cum essent, perinde se gerebant, ac si ra-
tione prorsus omni carerent; merito rationis ex-
pertia ad eorum judicium Deus adducit. Ait ergo,
Surge, et judicare apud montes, hoc est, coram
montibus, ut sensus hujusce dicti sit, Fac te me-
cum ipsorum montium judicio sistas. Vel: Ipsi-
met montes meam vicem gerentes, te expostulabunt;
tu vero, si potes, fac te defendas, crimenque diluas.
Alio denique modo: Quoniam in montibus atque
collibus Israelitæ sacra dæmonibus faciebant, ipi-
met montes, ait, vos accusant, et si ulla vobis
suppetit defensio, facite demum, ut eam profe-
ralis.

Α ἐκ τῶν οἰκείων πόλεων αὐτοῦς, καὶ ἐν τοῖς
ἐθνέσι (75) διασπερῶ, ποιῶν ἐκδικήσιν τοῦ αἵ-
ματος τοῦ Υἱοῦ μου, ἀνθ' ὧν οὐκ εἰσέηκουσαν τῶν
προφητῶν, τῶν περὶ αὐτοῦ λεγόντων, καὶ αὐ-
τοῦ δὲ βοῶντος· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσ-
μου· καὶ, *Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι*, — ἀνθρω-
πον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; Ὅρα
μέντοι πῶς καὶ κολάζων ὁ Θεὸς ὡρελεῖ· Ἦτε
γὰρ τίνων ἀπαλλάττει, εἰδωλολατρίας, φαρμα-
κειῶν, μαντείων. Λέγοιτο δ' ἂν ταῦτα καὶ πρὸς
τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἥς τὸ ἱππικὸν γαυριζμα
καὶ τὸ θηλυμανές ἐξῆρεν ἐκ μέσου ὁ γεννηθεὶς
ἐν Βηθλεὲμ Κύριος, καὶ τὰς πόλεις, ὧς εἶχεν
ἡ γῆ αὐτῆς, τουτέστιν ἡ σὰρξ, καὶ τὰ ὀχυρώ-
ματα τῶν γηγένων καὶ ἀνθρωπίνων λογισμῶν καθ-
εῖλε διὰ τῶν λεγόντων· *Δογισμοὺς καθαιρούντες*·
καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπιαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως
τοῦ Θεοῦ, καὶ πᾶσαν φαρμακείαν τῆς γοιτευ-
ούσης ἡδονῆς, τῆς καταδουλωσάσης πρὶν τὸ ἀν-
θρώπινον, ἐξῆρεν ὁ λέγων· *Στερῇ ἡ ὁδὸς καὶ*
τεθλιμμένη· καὶ, *Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε*·
καὶ ἐξέκοψε τὰ ἐν ἡμῖν ἄλση καὶ τοὺς δρυμοὺς
τῶν ἐθνικῶν, ἐν οἷς ἐφώλευον τὰ νοητὰ θηρία.

ΚΕΦΑΛΑ. Γ'.

Ἀκούσατε δὴ ἃ εἶπε Κύριος· Ἀνάστηθι καὶ
κρίθητι πρὸς τὰ ὄρη, καὶ ἀκουσάτωσαν βου-
ροὶ φωνῆς σου· Ἀκούσατε, βουροὶ, τὴν κρι-
σιν τοῦ Κυρίου, καὶ αἱ φάραγες θεμέλια
τῆς γῆς, ὅτι κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαόν
αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ διαλεχθήσεται.
Τὴν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀγνωμοσύνην μέλλων δεῖ-
ξαι, κριτήριον εἰσάγει, καὶ τοῖς ὄρεσιν ἐπιτρέ-
πει τὴν κρίσιν, οὐχ ὅτι ψυχὴν ἔχουσιν ἢ λό-
γον, ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ὄρη καὶ αἱ φάραγες, ποτὲ
μὲν τοὺς νεκροὺς τοὺς τῆς Συναχρηεὺς στρα-
τιᾶς ἐδείξαντο, ὧ' ἀγγέλου πληγείσης, ποτὲ δὲ
τοῦ Σκυθικοῦ στρατοῦ τὰς μυρίας σφαγὰς· τὰ
ὄρη ταῦτα καὶ τὰς κοιλάδας ταύτας μάρτυρες
ποιεῖται καὶ τῆς εὐεργεσίας αὐτοῦ, καὶ τῆς
πρὸς ταύτην ἀγνωμοσύνης αὐτῶν. Καὶ ἄλλως
δέ· Ἐπειδὴ λογικοὶ ὄντες αὐτοὶ, ἀλογίαν ἐνόη-
σαν (74), τὰ ἄλογα εἰς κρίσιν αὐτῶν φέρεται. Φη-
σὶν οὖν, ὅτι Ἀνάστηθι, καὶ κρίθητι πρὸς τὰ
ὄρη· τουτέστι, παρὰ τοῖς ὄρεσιν, ἢ τὸ λεγό-
μενον· Μετ' ἐμοῦ κρίθητι παρὰ τοῖς ὄρεσιν δι-
κασταῖς. Ἡ, ὅτι Καὶ αὐτὰ τὰ ὄρη ἀντ' ἐμοῦ
κατηγορήσουσι (75) σου· καὶ εἰ ἔστι σοι δυνά-
την, ἀπολόγησαι, καὶ ἀνάλυσον τὴν κατηγορίαν.
Καὶ ἄλλως δέ· Ἐπειδὴ ἐν βουνοῖς καὶ ὄρεσιν
τὰς τελετὰς ἐτέλουν τοῖς δαίμοσιν οἱ Ἰσραηλι-
ται, αὐτὰ, φησί, κατηγοροῦσιν ὑμῶν, καὶ εἰ ἔχετε
τινα ἀπολογία, εἰπατε.

⁶⁶ Joan. viii, 12. ⁶⁷ Joan. vii, 19. ⁶⁸ Joan. viii, 40. ⁶⁹ Act. xvii, 29. ⁷⁰ Matth. vii, 14. ⁷¹ Joan. xvi, 33.

Variæ lectiones et notæ.

(75) Ὅρεσι, inter montes, Cod. Bav.

(74) Ἐνόησαν, cogitarunt, Cod. B.v.

(75) Κατηγοροῦσι, criminantur, Cod. Ven.

Λαός μου, τί ἐποίησά σοι; ἢ τί ἐλύπησά σε; ἢ τί παρηνώχλησά σε; ἀποκρίθητι μοι. Εἰπέ μοι, φησί, τὴν αἰτίαν τῆς ἔχθρας· ἔλεξον, εἰ τινος λυπηροῦ πεπείρασαι παρ' ἐμοῦ. Εἴτα ἐπειθὲ στήθην ἀνάγκη αὐτὸν, μηδὲν ἔχοντα λέγειν, ἔγκειται λέγων·

Διότι ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἐξ οἴκου δουλείας ἐλυτρώσαίμην σε, καὶ ἐξαπέστειλά με πρὸ προσώπου σου τὸν Μωϋσῆν, καὶ Ἀαρὼν, καὶ Μαρίαμ; Μὴ τι τοῦτο, φησὶν, ἠδίκησά σε, ὅτι ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου; Εἴτα ἵνα μὴ ἔχη λέγειν, ὅτι Ἐδιδάσθμεν, ἀναχθέντες ἐκ τοιαύτης γῆς. εὐφάρου, καὶ παρεχούσης ἡμῖν κρίματα, καὶ σκόροδα, καὶ κρέα, ἃ καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐπόθουν; ἐπήγαγεν, ὅτι Ἐξ οἴκου δουλείας ἐλυτρώσαίμην σε; Εἰ γὰρ καὶ ἡ γῆ ἦν ἀγαθὴ καὶ εὐφορος, ἀλλ' οὐ οὖν ἐν ἀγαθοῖς ἦσθα· ὥς γὰρ πρὸς σὲ οἶκος δουλείας ἦν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ δίδωκά σοι ἀρχηγούς, θαυμασίου ἀνδρὸς διεξάγοντάς σε ἀπὸ παντὸς κινδύνου. Καὶ οὐδὲ τὰς γυναῖκας τῆς ἐμῆς ἀπεστέρεσα πρηνόας, ἀλλὰ καὶ ταύτας τῆς προσηκούσης κηδεμονίας ἤξλωσα, τὴν Μαρίαμ αὐταῖς ἐπιστήσας, προφητικοῦ μετασχοῦσαν Πνεύματος.

Λαός μου, μνήσθητι δὴ, τί ἐδουλεύσατο κατὰ σοῦ Βαλὰκ, βασιλεὺς Μωὰβ, καὶ τί ἀπεκρίθη αὐτῷ Βαλὰκ υἱὸς Βεὼρ, ἀπὸ τῶν Σχολίων ἕως τοῦ Γαλιλά, ὅπως ἂν γνωσθῇ ἡ δικαιοσύνη Κυρίου. Ἐπεὶ λαὸν αὐτοῦ ἐαυτοῦ καλεῖ (76), ἵνα καὶ τὴν οἰκίαν δείξῃ χρηστότητα, καὶ τὴν ἐκείνων ἀγνωμοσύνην, ὅτι πρὸς τὸν οὕτω χρηστὸν ἀφηνιάζουσι· καὶ ἅμα ἐντρέψῃ αὐτοὺς, ὥστε συνεῖναι ποτε, καὶ ἐπιστρέφει πρὸς αὐτόν· εἰ δὲ καὶ ἡμᾶς παιδεύσῃ, οὕτω χρηστοὺς εἶναι πρὸς τοὺς ἀγνωμονῶντας ἡμῖν, καὶ οἰκειοῦσθαι αὐτοὺς καὶ μετὰ τὸ ἐλεγχθῆναι ἀγνώμονας. Τί οὖν φησι πρὸς τὸν ἀγνώμονα τοῦτον λαόν; Εἰ τῆς ἐξ Αἰγύπτου ἐλευθερίας ἀμνημονεῖς, μνήσθητι τῶν κατὰ τὸν (77) Βαλὰκ, καὶ ὅπως ὁ μὲν τῶν Μωαβιτῶν βασιλεὺς Βαλὰκ μετεκαλέσατο τὸν μάντιν τοῦτον, ὥστε διὰ τινων γοητειῶν κατασφασθῆαι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ δι' ἐπιφθόν συνήθων αὐτῷ τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ ἀπομαρῶναι (τοιοῦτον γὰρ τὸ καταράσασθαι)· ἐγὼ δὲ εἰς εὐλογίας τὰς ἀρὰς ἔτρεψα, οὐδὲ τὰς σὰς δικαιοσύνας (ἀγνώμονες γὰρ ἦτε καὶ τότε), ἀλλ' ἵνα ἡ ἐμὴ δικαιοσύνη φανῇ καὶ ἡ ἀλήθεια. Ἐπηγγειλάμην γὰρ τῷ προπάτορι σου δοῦναι τὴν τῆς Παλαιστίνης γῆν ὑμῖν· καὶ διὰ τοῦτό σε διετήρουν, πληρῶν τὰς πρὸς ἐκεῖνον συνθήκας. Ἡ καὶ οὕτω· Μνήσθητι τῶν ἐμῶν εὐεργεσιῶν, ὅπως ἐκ τούτου, κατακρινόμενων ὑμῶν, φανῇ ἡ δικαιοσύνη μου, ὅτι τὸν τοσαῦτα ὑμᾶς εὐεργετήσαντα οὕτως ἐγκρατεῖσθε. Ὁμοίον τῷ· Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου. Τί δὲ ἐστίν, Ἀπὸ τῶν Σχολίων

VERS. 3. *Popule meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te, aut in quo molestus fui tibi? responde mihi. Dic, ait, odii tui causam, et si quid a me mali passus es, fac ostendas. Deinceps, cum eum silere necessitas cogeret, quod nihil dicere haberet, instat dicens:*

303 VERS. 4. *Quia eduxi te de terra Aegypti, et de domo servitutis redemi te, et misi ante faciem tuam Moysen, et Aaron, et Mariam? Numquid, ait, eo te læsi, quod ex Aegypti regione te eduxi? Mox, ne dicere possent, Utique damno a te gravissimo affecti sumus, propterea quia nos e terra tam fertili eduxisti, unde nobis cepe, allia, carnesque abunde suppetebant, quæ et ipsorum patres in deserto concupierunt, merito subjicit, Et de domo servitutis redemite? Tametsi enim terra bona esset ac fertilis, tu tamen bonorum affluentia mihi me gaudebas. Quod enim ad te spectat, domus servitutis ea tibi erat. Neque solum ex Aegypto te eduxi, sed etiam tibi dedi duces eximios viros, qui te ab omni periculo servarent incolumem. Ne mulieres quidem mea providentia destitutas volui; sed earum, ut decebat, diligentem curam habendam putavi. Hisce propterea Mariam præfeci, quæ vaticinandi Spiritu gaudebat¹¹.*

VERS. 5. *Popule meus, recordare nunc, quid cogitaverit adversum te Balac rex Moab, et quid responderit ei Balaam, filius Beor, de Schænis usque ad Galgal, ut cognosceretur justitia Domini. Etiamnum populum suum Deus eos vocat, ut ipse suam ipsius benignitatem ostendat, eisque ingrati animi vitium exprobet, quod adversus tam humanum atque benignum Dominum calcitrarent; simul ut eos pudore suffundat, ut aliquando respiciant, et ad eum convertantur. Hoc item facit, ut nos doceat, æque nos humanos ac benignos in eos esse debere, qui nostra beneficia maleficiis pensant; quos benevolentia complecti jubemur etiam tum, cum in nos iniqui deprehenduntur. Quid ergo Deus ad Ingratum populum hunc? Si ejus beneficii oblivio te cepit, ait, quo te ab Aegypti servitute liberavi; fac in memoriam revoces ea, quæ in Balaam historia traduntur. Cum enim Moabitum rex Balac vatem hunc arcessisset, ut per magicas artes Israeli malediceret¹², ejusque vires per solitas suas incantationes labefactaret (id enim sonat maledicere), ego tum hujus ipsius maledictiones in benedictiones converti, non sane tuam ob æquitatem et justitiam (iniqui enim etiam tum eratis), sed ut perspicua omnibus fieret mea veritas atque justitia. Progenitori enim vestro promiseram, me Palæstinæ terram vobis daturum: et idcirco te incolumem servavi, quo fidem ei datam servarem. Vel etiam hoc modo: Fac in memoriam revoces mea benefi-*

¹¹ Exod. xv, 20. ¹² Num. xxii, 2.

Variæ lectiones et notæ.

(76) Λαὸν αὐτοῦ καλεῖ, Cod. Ven.

(77) Τοῦ, Cod. Ven.; sed scribendum fortasse τόν.

cia, ut, ubi quisque vestrum condemnabitur, clare hinc appareat iudicii mei æquitas et iustitia, quod me, qui tantis vos beneficiis cumulavi, deserere non dubitasti. Huic simile est illud, *Ut iustificeris in sermonibus tuis* ⁷⁸. Quid autem sibi vult *A Schænis* (78) *ad Galgal*? Hi nimirum fines sunt eorum locorum, in quibus Balaam Israeleni diris devovere studebat, ab uno se in alium montem transferendo. **304** Putabat enim loca hæc sibi damno esse et impedimento; propterea malis a spiritibus inductus, ab uno in alium locum sese transferebat. Ab eo itaque loco, qui juncos habebat, usque ad Galgal, omnes ibi interjectos montes circumivit. Montes quoque sunt apostoli, ad quos montes iudicatur Synagoga, quod ipsos excipere noluerit, qui originem ab ea trahebant: colles autem, vates, utpote apostolis inferiores; valles demum, ecclesiæ, quæ Christi fidelium multitudinem complectuntur, quæ et orbis terrarum fundamenta sunt atque præsidia, ubi cum populo suo Christus expostulat. Siquidem ei cum nihil mali Christus fecisset, imo cum eum a sensibili primum liberasset Ægypto, deinde etiam a mystica, quam ob rem carnem assumpsit; cum irritas olim fecisset magicas Balaam maledictiones, declarassetque vanam omnino et inutilem huiusce nefariam artem: ab tali demum populo est crucifixus. Si qui vero in imperio locati montes habeantur, ob ipsius imperii celsitudinem, tum orbis terræ fundamenta, quatenus populi fulcra sunt; si et abruptis locis similes sint, quod a se invicem scissi nullo charitatis vinculo teneantur, et undique propterea confluentia in se villa recipiant: hortatur Deus per ea valis verba, ut surgere quis vellet, et cum principibus ipsis expostulet, eos reprehendendo, quod nihil suo promisso consonum egerint, idque maxime, cum populus Dei sint, et Israel appellentur.

VERS. 6. *In quo deprehendam Dominum? Suscipiam Deum meum excelsum?* Cum superius vates Israelitis, tanquam ex persona Dei, verba fecisset, nunc pœnitentis personam inducit, qui se peccasse quodammodo sentiat. Idque vates facit recte atque ordine, ut ipsos doceat, quemadmodum sit pœnitendum. Ait ergo, *In quo Dominum deprehendam?* Recessit, inquit, a me, cum peccavi: quomodo ergo eum persecutus comprehendam, et cum comprehendero, ita teneam, ut a me rursum effugere nequeat?

VERS. 6, 7. *Si apprehendam eum in holocaustis, in vitulis anniculis? si suscipiet Dominus in millibus arietum, vel in decem millibus hircorum pinguium? si dabo primogenita mea pro impietate, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ?* Numquid, ait, ad peccatorum onus excutiendum sufficit vitulorum ingens multitudo, vel innumera hircorum copia hædorumque, anniculorum scilicet caprorum? an satis ad id sunt filii primogeniti, qui Deo addicantur sacrenturque, vel etiam mactentur? Hoc

A ἕως τοῦ Γαλγάλ; Ὅρια τῶν τόπων ἐκείνων εἰσὶν, ἐν οἷς ὁ Βαλαὰμ τὰς κατὰρας ἐδόκει ποιεῖν, ἄλλοτε εἰς ἄλλον βουνὸν μεθιστάμενος· φετο γὰρ τοὺς τόπους βλάπτειν καὶ ἐμποδίζειν αὐτῷ, καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν δαιμόνων παιδόμενος, ἄλλοτε εἰς ἄλλον μεθίστατο. Ἀπὸ γοῦν τοῦ τόπου τοῦ ἔχοντος τοὺς Σχοίνους ἄχρι τοῦ Γαλγάλ, τοὺς ἐν μέσῳ πάντας βουνούς περιῆλθεν. Ὅρη καὶ οἱ ἀπόσταλοι, πρὸς οὓς κρίνεται ἡ Συναγωγὴ, οἱ ἐξ αὐτῆς ὄντας αὐτοὺς οὐκ ἐδέξατο· βουνοὶ δὲ, οἱ προφηταί, ὡς τῶν ἀποστόλων ὑποδείκτεροι· φάραγγες, αἱ τοῦ πληθους τῶν πιστῶν χωρητικαὶ ἐκκλησίαι, αἱ καὶ θεμέλια εἰσι τῆς γῆς, καὶ ἀσφάλειαί, παρ' οἷς κρίνεται πρὸς τὴν λαὸν ὁ Κύριος Ἰησοῦς· δὲ οὐδὲν λυπηρὸν ποιῆσαι αὐτῷ, ἀλλ' αὐτὸς ὢν ὁ ἐξ Αἰγύπτου τῆς αἰσθητῆς ἐλευθερώσας πάλας, καὶ τῆς νοουμένης ὑπεραν (δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο ἑσαρκώθη), καὶ τοῦ Βαλαὰμ πάλαι τε καταργήσας τὰς διὰ γοητείας ἀράς, ὑπεραν πᾶσαν τὴν ἐκείνου κακοτεχνίαν ἄρῃστον δαίμονα, ὑπὸ τοῦ τοιοῦτου λαοῦ ἐσταυρώθη. Εἰ δὲ καὶ τινες ἔρχειν τεταγμένοι, ὅρη μὲν εἰςιν κατὰ τὸ τῆς ἀρχῆς ὕψος, καὶ θεμέλια τῆς γῆς, ὡς τοῦ λαοῦ ἐδράσματα· φάραγγας δὲ μιμοῖντο, ὡς ἀπεβήγγενοι τε διὰ [f. add. τὸ] μὴ ἔχειν τὸν τῆς ἀγάπης σύνδεσμον, καὶ ὡς τὴν τῆς κακίας δεχόμενοι ἐτοίμως σύμβριαν, διακελεύεται τῷ προφητικῷ λόγῳ ἀναστῆναι, καὶ κριθῆναι πρὸς τοὺτους, ἐλέγχοντα αὐτούς, ὅτι οὐδὲν οἰκτεῖον τῷ ἐπαγγέλματι ἐπέδειξαντο, καὶ ταῦτα λαὸς ὢντες Θεοῦ, καὶ Ἰσραὴλ καλούμενοι.

C Ἐν τίνι καταλάβω τὸν Κύριον; Ἀντιλήψομαι Θεοῦ μου ὑψίστου; Τοὺς ῥηθέντας λόγους ὁ προφήτης ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς Ἰσραηλῖτας ποιησάμενος, εἰσάγει νῦν μετανοοῦντος πρῶτον, καὶ ὡσανεὶ αἰσθημένου, ὅτι ἤμαρτε. Τοῦτο δὲ ποιεῖ ὁ προφήτης εὐμεθέδως, ἵν' ἐκείνοις δείξῃ, πῶς δεῖ μετανοεῖν. Λέγει οὖν· Ἐν τίνι καταλάβω τὸν Κύριον; Ἀπέπτυ, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ ἁμαρτόντος. Πῶς τοίνυν διώξας καταλάβω; καὶ καταλαβὼν, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ (79); τουτέστι, καθέξω αὐτὸν βεβαίως, ὥστε μὴ πάλιν ἀποπτήναι ἀπ' ἐμοῦ.

*E*ὶ καταλήψομαι αὐτὸν ἐν ὀλοκαυτωμασιν, ἐν μόσχους ἐνιαυσιαίους; εἰ προσδέξεται Κύριος ἐν χιλιῶσι κριῶν, ἢ ἐν μυριάσι χιμάρων πιδῶν; εἰ δὲ πρῶτότερά πον ὑπὲρ ἀσεβείας, καρπὸν κείλης μου ὑπὲρ ἁμαρτίας ψυχῆς μου; Ἄρα, φησὶν, ἐρχοῦσι πρὸς τὸ λύσαι τῶν ἁμαρτημάτων τὴν βάρος μόσχων πλῆθος, ἢ χιλιάδες κριῶν, ἢ μυριάδες χιμάρων, τουτέστιν ἐνιαυσιαίων ἐρίφων; ἢ πρῶτότεροι υἱοὶ προσαγόμενοι τῷ Θεῷ, καὶ ἀφιερούμενοι, ἢ καὶ θυόμενοι; Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ

⁷⁸ Psal. L, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(78) Locus ita denominatus ab iuncis quibus abundabat.

(79) Cod. Bav. habet: Ἐν τίνι καταλάβω τὸν Κύριον; καὶ καταλαβὼν, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ;

ταῦτα προσιεμένου (ἐδύλωσε γὰρ διὰ τοῦ 'Αβραάμ τὸ μὴ ἀποδέχεσθαι), ἀλλ' ὡς ἐν ὑποθέσει τοῦτο τίθηναι ὑπερβολικῶς, ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς τιμωτέρος πάντων κτημάτων.

Ἀπηγγέλη σοι, ἄνθρωπε, τί καλόν. Ἡ τί Κύριος ἐκζητεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ ποιεῖν κρίμα καὶ ἀγαπᾶν ἔλεος, καὶ ἔτοιμον εἶναι τοῦ παρεῖσθαι μετὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου; Ἀποκρίνεται ὁ προφήτης τῷ διαποροῦντι, πῶς ἐξελύσεται τὸν Κύριον, ὅτι Οἶδας, ὡς ἄνθρωπε, τί ἐστι τὸ καλόν· ἀπηγγέλη γάρ σοι τοῦτο ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἡ τί ἄλλο, εἰπέ μοι, ἐκζητεῖ ὁ Κύριος παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ τὸ ποιεῖν κρίμα, τουτέστι τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἐλεεῖν τὸν πλησίον; καὶ ἐπὶ τούτοις, ἢ καὶ πρὸς τούτων, μὴ ὀπίσω θεῶν ἐτέρων παρεῖσθαι, ἀλλὰ τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἐπιγνώσκων; Τοῦτο γὰρ ὁ νόμος λέγει· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ τὸν πλησίον σου. Ὅρα ἐξ τῶν μὲν τοῦ νόμου θυσίας περιαιρουμένας, τὴν δὲ πνευματικὴν θυσίαν ἐπεισαγομένην, ὡς καὶ ἐν τῷ Δαβὶδ μετὰ τὸ ἀποβαλεῖσθαι πάντα, τοὺς τε μόσχους καὶ τοὺς χιμάρους, φησὶν· Ὡς οὖν τῷ Θεῷ θυσίας αἰνέσεις, καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου· καὶ πάλιν, Κηρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. Ποιεῖ κρίμα καὶ ὁ ψυχῇ καὶ σαρκὶ κρίνων δίκαιως· καὶ τῇ μὲν τὸ κράτος διδούς· τὴν δὲ σάρκα ὑπωπιάζων. καὶ δουλαγωγῶν. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ ἔλεος ποιεῖ, ἐλεῶν ἑαυτὸν ἐνταῦθα, ἵνα μὴ παραδοθῇ ἐκεῖ τῷ πυρὶ· πῶς γὰρ φέισεται ὁ Θεός; ἐκεῖ τοῦ ἐνταῦθα μὴ φέισαμένου ἑαυτοῦ; Ὁ τοιοῦτος καὶ ἔτοιμός ἐστι παρεῖσθαι μετὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Πού παρεῖσθαι; Ἄνω, οὗ ὁ Χριστός. Τὸ γὰρ ἀναλῦσαι (80), καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι κρεῖττον αὐτῷ ἐστι, καὶ ἔτοιμός ἐστιν αἰετὸς πρὸς τὸ ἀποδημῆσαι, ἔνθα πάντοτε μέλλει σὺν Κυρίῳ ἔσεσθαι· οὐ γὰρ περιέχεται τῶν τῆδε. Ὡς περ δὲ ὁ κλέπτης, ἢ ὁ φονεὺς, ἢ ἄλλο τι κακουργῶν, οὐκ ἔστιν ἔτοιμος τοῦ παρεῖσθαι μετὰ τοῦ δικαστοῦ (ὡς γὰρ ὅτε τε πάντα (81) τεχνάζεται πρὸς τὸ μὴ πρᾶσθαι αὐτῷ;)· οὕτω καὶ πᾶς ἁμαρτάνων οὐκ ἔστιν ἔτοιμος παρεῖσθαι μετὰ Κυρίου· μισεῖ γὰρ τὸ φῶς, καὶ δίδωκε τὸν Κριτὴν.

Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ πόλιν ἐπικληθήσεται, καὶ σώσει φοβουμένους τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ διὰ τούτων διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι οὐδὲν ὠφελήσει τὴν πταίσαν πόλιν ἢ τῶν θυμάτων (82) προσαγωγὴ· ἀλλ' εἰ τὸ ὄνομα Κυρίου διὰ φωνῆς πάντως λεγόμενον ἐπικληθήσεται, καὶ ἐπισημισθήσεται ταύτη, ὡς καὶ οἱ ἄνθρωποι λέγουσιν, ὅτι ἡ δαίνα ἢ πόλις τοῦ Ἰωάννου ἐστὶ· τότε ὠφελήσεται ἢ πόλις ἐκείνη. Ἔοικε γὰρ ὅτι διὰ τὸ ἔργα πράττειν ἄξια τοῦ Κυ-

80 Matth. xii, 37. 81 Psal. xlii, 14. 82 Psal. l, 19. 83 Philipp. i, 23.

Variae lectiones et notæ.

(80) Scribendum ἀναλῦσθαι, vel ἀναλυθῆναι, ut consideranti patebit.

(81) Ὅτε καὶ πάντῃ, Cod. Bav.

(82) Θαυμάτων, miraculorum, Cod. Bav.

A autem vates dicit, non quod Deus istiusmodi victimis oblectetur (exemplo enim Abrahami docuit, hæc sacrificia sibi nunquam grata fore et accepta), sed hoc ex hypothesi ponit per hyperbolen, propterea quod Filius est rerum omnium charissimus.

305 VERS. 8. Annuntiatum est tibi, homo, quid bonum. Aut quid Dominus querit a te, nisi ut facias iudicium, et diligas misericordiam, et paratus sis ambulare cum Domino Deo tuo? Dubitanti, qua ratione Dominum sibi propitium reddere posset, vates respondet: Nosti, bone vir, quid æquum sit et honestum; id enim a Deo tibi planum factum est. Ecquid aliud, quæso, a te postulat Dominus, præterquam quod iudicium, hoc est justitiam, administres, proximique tui miserearis? præterea, vel in primis potius verum agnoscas Deum, cætera numina posthabendo? Id enim et lex præcipit: Diliges Dominum Deum tuum, et proximum tuum⁸⁴. Animadvertite autem hic e medio tolli materiales legis victimas, et spiritate sacrificium induci, ut et David, postquam ejusmodi victimas omnes explosit, vitulos scilicet et hædos, ait, Offer Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua⁸⁵; et rursum, Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet⁸⁶. Iudicium item exercet qui animam et carnem recte judicat; qui nimis animæ tribuit imperium, carnem contra subigit, redigitque in servitutem. Item et misereatur, suimetipsius videlicet in hoc mundo, ne in altero sæculo igni tradatur. Quomodo enim Deus ei parcat, qui sibi metipsi hic non pepercerit? Talis vir paratus etiam est cum Domino Deo proficisci. Quo? Eo scilicet, ubi est Christus. Dissolvi enim, et esse cum Christo⁸⁷, longe melius ei est, et vita ipsa optabilior. Idcirco paratus semper est eo proficisci, ubi cum Christo ævo sempiterno fruatur. Non enim hujusce vite bonis detinetur. Far contra, vel homicida, vel qui nefarium aliud hujusmodi facinus patrat, haud ita facile cum iudice incedit. (Qui enim id fiat? siquidem toto conatu cavet, ne ipsius conspectum unquam subeat?) Ita quisquis delinquit, haud incedere cum Domino paratus est, cum odio habeat lucem, iudicemque reformidet.

VERS. 9. Vox Domini in civitate invocabitur, et salvabit iumentis nomen ejus. Per hæc nobis innuit vates nihil omnino labanti urbi profuturam victimarum oblationem; sed si nomen Domini totis laetibus hac in urbe invocetur laudeturque (quam urbem Domini dicit, ut et vulgo hanc vel illam urbem Joannis (83) esse dicunt) tum demum utilitas in urbem istam redundabit. Urbs enim Domini (84) propterea vocari videtur, quod opera Do-

(83) Joanni scilicet dicatur.

(84) Ita ergo ex Theophylacti sententia construendum, ut vox in civitate Domini, non, ut prima quidem fronte videtur, Vox Domini legatur.

mino digna faciat. Subjicit enim, *Et saluabit A* rίου, διὰ τοῦτο πόλις Κυρίου καλεῖται. Ἐπάγει γάρ· *Kal* σώσει τοὺς φοβουμένους τὸ ὄνομα αὐτοῦ· οὐχὶ τοὺς ἀδιαφοροῦντας (85), καὶ τῶν θεαρέτων ἔργων καταφρονοῦντας. Οὐκ ἄρα οὐδὲ Χριστιανὸν ὠφελήσει, ὡς ὁλονται τινες, πρὸς τὸ μὴ κτελεσθῆναι ἡ ψυχὴ ἐπικλήσεις τοῦ Χριστοῦ, εἰ μὴ ἔργα παρίεν.

306 Vers. 9, 10. *Audi, tribus, et quis ornabit civitatem? numquid ignis, et domus iniqui, thesaurizans thesauros iniquos, et cum contumelia injurias? Universas Israelis tribus Deus affatur, et ait: Audi, quæque tribus: numquid urbem ornabit hostium ignis, qui eam incendat? nonne potius ejus ornatum omnem absumet devorabitque? Quamquam splendidus est ignis, et eminens apparet; numquid propterea civitatem ornabit? Minime. Domus item iniqui, licet splendida sit et conspicua, excidio tamen erit cum sibi inetipsi, tum urbi, in qua est; siquidem iniquitates, in unum quasi thesaurum, congerit, opes videlicet, quæ iniquis e preventibus, per injuriam, superbiam scilicet et arrogantiam, perque violentiam et oppressionem colliguntur. Quomodo ergo civitates suo quaque scelere atque flagitio ornari putatis? Profecto nec urbem Jerusalem ornavit ignis invidiæ, quo habitatores in Christum flagrabant, neque domus iniquissimi Judæ, qui thesauros iniquitatis colligens (marsupium enim tenens, pecunias in ipsum conjectas gestabat, atque furabatur) optime de se meritum Magistrum injuriis affecit, eumque triginta argenteis inique vendidit⁷⁸. Neque cujusque nostrum urbem exornat ignis iræ et concupiscentiæ; quippe vir iracundus decorum non servat; et qui prava libidine fertur, brutis animalibus similis efficitur, suamque dignitatem amittit. Neque denique homo, domus nequitie spiritus, iniquitatis omnis auctoris ac ducis, effectus, supernam ornabit urbem, in qua vitam degunt Pauli discipuli, ad quos dicitur: *Templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis*⁷⁹.*

Vers. 11. *Si justificabitur in statera iniquus? Et in sacello pondera fraudulenta, de quibus divitias suas impietatis repleverunt. — Si justificabitur, pro, Justus profecto non fiet. Hæc enim proprietas (88) est sacræ Scripturæ, tali utendi conjunctione in iis quæ prorsus negantur; quasi Deus, irati hominis instar, gravate ferat. Ait ergo Deus iniquum libripendem haud justum iri factum ex istiusmodi statera, (qui enim fiat, ut eo justus habeatur, quo potius condemnatur?) neque fraudulenta pondera aqua futura in marsupio, cumulantibus videlicet*

⁷⁸ Matth. xxvii, 3. ⁷⁹ I Cor. iii, 16.

Varie lectiones et notæ.

(85) Διαφοροῦντας. Cod. Rav.

(86) Necesse τὸ μᾶλλον in Cod. Ven.

(87) Καὶ μᾶλλον τὰς ἀδικίας θησαυρίζει. Cod. Rav.

(88) Hebraica enim lingua, sancta cum sit, profanas reticet loquendi rationes, peream, moriar, et

αὐτοῦ, διὰ τοῦτο πόλις Κυρίου καλεῖται. Ἐπάγει γάρ· *Kal* σώσει τοὺς φοβουμένους τὸ ὄνομα αὐτοῦ· οὐχὶ τοὺς ἀδιαφοροῦντας (85), καὶ τῶν θεαρέτων ἔργων καταφρονοῦντας. Οὐκ ἄρα οὐδὲ Χριστιανὸν ὠφελήσει, ὡς ὁλονται τινες, πρὸς τὸ μὴ κτελεσθῆναι ἡ ψυχὴ ἐπικλήσεις τοῦ Χριστοῦ, εἰ μὴ ἔργα παρίεν.

Ἄκουε, φυλὴ, τίς κοσμήσει πόλιν; Μὴ πῦρ, καὶ οἶκος ἀνόμου, θησαυρίζων θησαυροὺς ἀνομίας, καὶ μετὰ ὕβρεως ἀδικίας; Πρὸς πᾶσαν φυλὴν Ἰσραηλιτικὴν ὁ Θεὸς διαλέγεται, καὶ φησιν· Ἄκουε, ἐκάστη φυλὴ· μὴ ἄρα κοσμήσει πόλιν τὴ πῦρ τῶν πολεμίων ἐμπιπρόντων αὐτήν, ἀλλ' οὐχὶ μᾶλλον (86) πάντα τὸν κόσμον αὐτῆς ἀφανιεῖ διαβοσκομένον; Καίτοι λαμπρόν ἐστι τὸ πῦρ, καὶ πόρρωθεν φαίνεται· ἄρα οὖν κοσμήσει πόλιν; Οὐχὶ· ἀλλὰ καὶ οἶκος ἀνόμου κτλ λαμπρὸς ἢ καὶ περιφανής, ἀπωλείας ἔσται πρόξενος καὶ ἐκ τῆς πόλεως, ἐν ᾗ ἐστι, εἰ θησαυρίζει τὰς ἀδικίας (87), τουτέστι τὰ ἐξ ἀδίκων πόρων συναγόμενα, μετὰ ὕβρεως, ὅ ἐστι, μετὰ ὑπερφροσύνης, καὶ ὑπερηφανίας, καὶ τοῦ στρεβυλῶν καὶ κολάζειν. Πῶς οὖν δοκεῖτε ὑμεῖς, ὅτι ἐκάστην πόλιν ἡ ἀδικία κοσμεῖ; Οὐκ ἐκοσμήσε τὴν πόλιν Ἰερουσαλὴμ τὸ πῦρ τοῦ φθόνου, ᾧ ἐξεκαύθησαν κατὰ Χριστοῦ· οὐδὲ ὁ οἶκος τοῦ ἀνόμου Ἰούδα, ὃς θησαυρίζων θησαυροὺς ἀνομίας (τὸ γὰρ γλωσσόκομον ἔχων, τὰ βαλλόμενα ἐδάσταζε, καὶ ἐκλεπτεν), ὕστερον εἰς τὴν εὐεργετήν ἐξῆδρισεν, ἀδίκως· πωλήσας τὸν δαδασκαλον τριάκοντα ἀργυρίους. Ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἐκείνου ἡμῶν πόλιν τὸ πῦρ τὸ θυμοῦ, ἢ τὸ τῆς ἐπιθυμίας κοσμεῖ. Ἀνὴρ τε γὰρ θυμώδης, οὐκ εὐσχημῶν, καὶ παρασυμβάλλεται τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις ὁ κακῶς ἐπιθυμῶν, καὶ τὴν οἰκίαν τιμὴν ἀπολλύσιν. Ἀλλ' οὐδὲ ἀνθρωπος οἶκος τοῦ ἀνόμου, τοῦ τῆς ἀνομίας ἀρχηγοῦ, γενόμενος, κοσμήσει τὴν ἀνω πόλιν, ἐν ᾗ τὸ πολιτεῦμα ἔχουσιν οἱ τοῦ Παύλου μαθηταί, πρὸς οὓς λέγεται· *Ναὸς τοῦ Θεοῦ ὅστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν.*

Εἰ δικαιωθήσεται ἐν ζυγῷ ἄνομος, καὶ ἐν μαρσίῳ στάθμα δόλου, ἐξ ᾧ τὸν πλοῦτον αὐτῶν ἀσεβείας ἐνέπλησαν. — Εἰ δικαιωθήσεται, ἀντί τοῦ, οὐ δικαιωθήσεται. Ἰδίωμα γάρ ἐστι τοῦτο τῆς Γραφῆς ἐπὶ τῶν ὁμολογουμένως ἀπειρημένων τῷ τοιοῦτῳ συνδέσμῳ κεχρησθαι, ὡς ἐν ᾗ βιβρνομένου. Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ ἀνομος ζυγοστάτης οὐ δικαιωθήσεται ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου ζυγοῦ (89) (πῶς γὰρ, ἀφ' οὗ μᾶλλον κατακρίνεται;); ἀλλ' οὐδὲ τὰ στάθμια δολερὰ δικαιωθήσεται ἐν μαρσίῳ, τουτέστιν, ἐν τῷ πλοῦτον κτήσεσθαι. Δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο μᾶλλον

alias hujusmodi, quæ tamen subaudiuntur, ut in vulgato illo Psal. xciv. *Quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam, ubi subauditur peream.*

(89) Ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ αὐτοῦ, ab statera ipsa, Cod. Ven.

κατακριθῇσονται, ὅτι ἐκ τῶν δολερῶν σταθμῶν ἐκτίσαντο πλοῦτον, ἀσεβείας ἐμπλεον. Ἀσέβειαν δὲ τάχα μὲν ἐντρεπτικῶς ἐνταῦθα τὴν ἀδικίαν λέγει, ἐντρεπῶν τοὺς ἀδίκους, ὡς δι' ὧν τοὺς ἀδελφοὺς ἀδικούσιν, εἰς τὴν θῆλιν ἀσεβούντας, τὸν ἀναδεχόμενον εἰς ἑαυτὸν πάντα ὅσα τοῖς ἀδελφοῖς ἐπιδοιζόμεθα· τάχα δὲ καὶ ἐπειδὴ πλουτοῦντες οἱ Ἰσραηλῖται, καὶ εἰς τρυφὴν ἐκπορνεύοντες, ἐπὶ εἰδωλολατρείας ἐξέπιπτον, τοὺς τῶν Ἑλλήνων ἐμπαθεῖς θεοὺς καὶ αὐτοὶ προσκυνοῦντες. Ἰν' ἀνεύθυνον αὐτοῖς ἢ τὸ ἀμαρτάνειν. διὰ τοῦτο εἶπεν, ὅτι *τὸν πλοῦτον ἀσεβείας ἐνέπλησαν*. Καὶ ὁ ἀνωτέρω δὲ ῥηθείς ἄνομος Ἰούδας οὐ δικαιοθῆσεται. ὅτε ζυγοστατῇ θεός τε αὐτοῦ, οὐδὲ τὰ δολερὰ αὐτοῦ στάθμια, ὡς δολερὸς ἦν, καὶ ὡς κλέπτων ἀπὸ τοῦ γλωσσόκομου, καὶ ὡς τῷ ὄν' αὐτοῦ πωλουμένῳ συνεσθίων, ὕστερον δὲ καὶ καταφιλῶν ὃν προῦδίδου· ἐξ ὧν πλοῦτον συνάγων, ἡτέθησε, θεὸν σταυρώσας. Ἐχει δὲ καὶ ἕκαστος ἡμῶν ζυγὸν καὶ στάθμια, δι' ὧν ὠρίστη τῇ τε ἀρετῇ, καὶ τῇ κακίᾳ, ἐκάστη τὰ οἰκεῖα ἀπονέμειν. Εἰ οὖν ἀνομίῃ, καὶ μὴ τὸ οἰκεῖον ἐκάστη ἀποδῶ, οὐ δικαιοθῆσεται. Τοιαῦτα δολερὰ στάθμια καὶ οἱ Ἕλληνες ἔχοντες, τὸν πλοῦτον τῆς σοφίας αὐτῶν ἀσεβείας ἐνέπλησαν, λατρεύσαντες τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα, καὶ ἀλλαξάμενοι τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ἐν ὁμοιωματι φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ τετραπύδων, καὶ ἐρπετῶν. Ὅρξας ἀδίκους ἀλλάκτας καὶ ζυγοστάτας;

res creatas, quas colebant, Creatori pretulerunt, commutaruntque Dei gloriam cum effigie corruptibilis hominis, tum quadrupedum, tum reptilium animalium. Videsne libripendes iniquos, et injustos commutatores?

Καὶ οἱ ἐνοικοῦντες αὐτὴν ἐλάλησαν ἀδίκᾳ. C. Ἡ σύνταξις οὕτως· Οὐ κοσμήσει οἶκος ἀνθρώπου τὴν πόλιν, ἐν ἣ τὰ προειρημένα κακὰ εἰσι, καὶ οἱ ἐνοικοῦντες αὐτὴν πᾶσαν συκοφαντίαν καὶ πᾶν ψεῦδος ἐπιτηδεύουσι.

Καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν ὑψώθη ἐν στόματι αὐτῶν. Τουτέστι, μεγάλην ἐξουσίαν ἔλαβεν ἡ γλῶσσα αὐτῶν, ὥστε λέγειν ὅσα ἂν βούλοιντο, καὶ τὸ μικρὸν μέγα ποιεῖν, καὶ ὄγκον (90) περιτιθέναι τοῖς ψευδῶς λεγομένοις. Οἱ ἐνοικοῦντες τὴν πόλιν Ἱερουσαλὴμ ἐλάλησαν ψευδῇ κατὰ τοῦ Κυρίου· Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιός, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν· καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν ὑψώθη, ὅτε ἔκραζον· Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν.

Καὶ ἐγὼ ἄρξομαι τοῦ πατάξαι σε, καὶ ἀφανίσω σε ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις σου. Ἐπειδὴ, φησὶν, ἀφ' ἑαυτῆς οὐ δύναται τὸ θεὸν συνιδεῖν, ἀρχὴν ποιήσομαι τοῦ κολάσαι σε, καὶ εἰ; τοσοῦτον, ὥστε ἀφανισμῷ παραδοῦναι σε, οὐκ ὀργιζόμενος, ἀλλὰ διὰ τὰς πολλὰς σου ἀμαρτίας τὴν πικρὰν ταύτην δίκην ἐπιτιθεῖς σοι· ταῖς γὰρ τοσαύταις σου ἀμαρτίαις οὐ μετρία πληγὴ, ἀλλὰ τέλειος ἀφανισμὸς προσήκει. Μήποτε δὲ τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ὁ θεὸς τὸν ἀφανισμὸν ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις ποιεῖται, ταύτας ἀφανίζων, οὐχὶ τοὺς τιμω-

opibus atque divitiis. Ob id enim potius homines condemnabuntur, quod per fraudulenta pondera divitias iniquitatis impietatisque plenas acquisierint. Impietatem hic, opinor, vocat injustitiam, ut acriter injustos homines perstringat, quasi per ea, quibus fratres lædunt, impii in Deum habeantur, qui sibi metipsi fieri putat, quæcunque fratribus faciamus. Fortasse etiam divitias impietate replevisse dicit, propterea quia Israelitæ, cum divitiis affluerent, seque per luxuriam scortis dederent, in idololatriam **307** delapsi sunt, adoraruntque Græcorum numina, pravis affectibus obnoxia, quo impune et ipsi delinquere possent. Propterea divitiis impietate eos replevisse dicit. Neque profecto iniquus Judas, de quo superius, justus habebitur, cum ejus facinora ponderabit Deus; neque hujus ipsius dolosa pondera æqua tum reperientur. Siquidem homo iste fraude plenus ac dolo, pecuniam sibi creditam a loculo surripuit, comeditque una cum illo, quem vendidit, osculatusque demum est, quem prodidit. Quibus ex rebus sibi divitias comparavit, evasitque impius, Deum ipsum crucifigendo. Habet et unusquisque nostrum stateram ac pondera, quibus virtuti ac vitio jus cuique suum tribuere jubemur. Si itaque inique se gerat, neque jus iis suum tribuat, justus profecto non habebitur. Talia fraudulenta pondera habebant et Græci, qui sapientiæ suæ divitias impietate repleverunt; quippe qui

Vers. 12. Et qui habitant in ea, locuti sunt mendacia. Constructio sic se habet: Improbi domus non ornavit eam civitatem, in qua prædicta scelera patrantur, et cujus habitores omne calumniæ et mendacii genus consecrantur.

Et lingua ipsorum elata est in ore eorum. Amplam scilicet potestatem eorum lingua accepit, ut quæcunque velint, dicere, et parva magnificare, et falsa cum elatione quadam animi objicere queant. Falsa profecto locuti sunt contra Dominum habitatores Jerusalem, cum dixerunt, Nisi enim malefactor esset, tibi non tradidissemus eum⁸⁰: eorumque lingua tum maxime elata est, cum clamaverunt, *Tolle, tolle, crucifige eum*⁸¹.

Vers. 13. Et ego incipiam percutere te, delebo te in peccatis tuis. Quoniam, ait, urbs ipsa per se perspicere nequit, quod decet, supplicio te afficere incipiam, tam atroci, ut funditus evertaris. Idque tam acre de te supplicium sumam, non ira mea ductus, sed innumeris tuis iniquitatibus compulsus; tot enim tantisque sceleribus non mediocriis plaga convenit, sed omnium maxima clades. Per hæc fortasse propheta significat, Deum funditus evertere penitusque delere peccata, non peccatores

⁸⁰ Joan. xvi, 30. ⁸¹ Joan. xix, 15.

ipsos, qui puniuntur. Quomodo enim penitus deleri homo vere dici potest, cujus anima gaudet immortalitate, atque corpus in manu Dei servatur, eidem ipsi rursus reddendum?

Vers. 11. Tu comedes, et non saturaberis. Frequentes alias post alias in te calamitates inducam, ut, cum punita jam fueris, minime punita videaris. Quemadmodum qui nondum saturatus est, et adhuc comedit, **308** nondum comedisse videtur. Quidam famem ipsimet urbi Deum per hæc minitari contendunt, ut comedens, præ annonæ caritate, satiari nequeat. Comedunt etiamnum Hebræi legalia præcepta caeremoniasque, sed minime saturantur. Non enim agere quidquam valent, ut lex præcipit. Prodigus item, qui patrias rationis opes devoravit, rationis quasi expertus factus, dulces acerbosque simul peccati fructus, cujusmodi sunt siliquæ, comedit; minime tamen satiat.

Et contenebrescet in te, et declinabis, et non salvaberis. Tenebræ atque calamitatum atra quædam veluti nox te circumfundent, quas quidem declinare, hoc est effugere, conaberis; incolumis tamen evadere non poteris. Tenebris item obruti fuerunt et ii, qui Solem justitiæ crucifixerunt, suos claudentes oculos, ut ne viderent; qui quidem se in tenebris ambulare minime norant, neque senserant, proptereaque a vera via, Christo nimirum, declinant, qui profecto salutem in hac vita non adipiscuntur, multo vero minus in futuro illo ævo sempiterno. Tenebræ quoque factæ sunt super universam terram ⁸¹, cum Dominus crucifigeretur, ut Hebræi tandem resipiscerent; verumtamen ii a recta via declinant. Quisquis denique peccat, cum obscuretur in ipso rationis lux, tam ab æquo et honesto declinat.

Et ejiciam te in te. Intestina videlicet bella suscitabo, ut ipsa in te ipsa exagiteris. Etenim cum tribus Israel bellum movissent tribui Judæ, et hæc vicissim illis, se invicem ex urbibus expulerunt. Hæc autem Deus facere dicitur suo permissu. Il quoque, qui Dominum sustulerunt, orta inter eos seditione, se invicem e turribus, porticibusque, ac templo, ejecerunt, ut refert Josephus (94). Demum et peccator ab superna urbe deicitur in semetipso, cum ejusmodi dejectionis occasiones ipse præbeat.

Et comprehenderis, et non salvaberis: et quicumque salvati fuerint, frammæ tradentur. Bellum, inquit, vobis invicem gerentes, capies fortasse tu, Israel, urbes Judæ; sed Judas capiet vicissim tuas, penitusque te delebit. Et si qui intestini belli calamitates effugere visi fuerint, ii frammæ tradentur, aliis videlicet bellis implicabuntur, Assyrio-

A ρουμένους. Πῶς γὰρ ἂν λεχθεῖη κυρίως ἀνθρώπου (91) ἀφανίζεσθαι, ὃς ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, καὶ τὸ σῶμα τηρεῖται ἐν χειρὶ Θεοῦ, μέλλοντος τοῦτο ἀποδώσειν πάλιν;

Σὺ φάγεσαι, καὶ οὐ μὴ ἐμπίλησθῃς. Συχνὰ σε καὶ ἐπ' ἀλλήλα ἐπάξω κακὰ, ὥστε κολαζομένην σε φαίνεσθαι, ὅτι οὐκ ἐκολάσθης· ὥσπερ ὁ μὴ κορεννύμενος, καὶ διὰ τοῦτο ἐσθίων, φαίνεται ὅτι οὐδέπω ἔφαγε. Τινὲς δὲ φασί, λεγόντων αὐτῇ ἀπειλεῖν τὸν Θεὸν διὰ τούτων, ὥστε ἐσθίουσαν μὴ κορένυσθαι διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἀναγκαίων. Ἐσθίουσι καὶ νῦν Ἑβραῖοι τὰ τοῦ νόμου, ἀλλ' οὐκ ἐμπίπλυνται· οὐ γὰρ ἔχουσιν ἐργάσασθαι τι, καθὰ ὁ νόμος διακελεύεται. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄσωτος, ὁ καταφαγὼν τὸν πᾶν τῶν πλοῦτον τοῦ λόγου, καὶ τῇ ἀλογίᾳ ἐκδοὺς ἐαυτὸν, ἐσθίων τοὺς τῆς ἀμαρτίας γλυκεῖς καὶ τραχεῖς καρπούς, οἳ εἰσι τὰ κεράτια, οὐκ ἐμπίπλυνται.

Καὶ σκοτάσει ἐν σοὶ, καὶ ἐκνεύσεις, καὶ οὐ μὴ διασωθῇς. Σκότος καὶ νύξ καταλήφεται σε συμφορῶν· καὶ σπουδάσεις μὲν ἐκνεύσαι, τούτεστιν ἐκφυγεῖν ταῦτα, οὐ μὴν ἰσχύσεις διασωθῆναι. Ἐσκότασε καὶ ἐν τοῖς τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης στυγρώσασιν. Ἐκάμυσαν γὰρ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν (92) ἐν σκότει διαπορεύεσθαι· καὶ διὰ τοῦτο ἐξένευσαν τῇ ὁδοῦ τῆς ἀληθινῆς Χριστοῦ, καὶ οὐ μὴ διασωθῶσιν, ὅτε κατὰ τὸνδε τὸν βίον, ὅτε πολλοὺ δέξεται τὸν μέλλοντα αἰῶνα. Ἀλλὰ καὶ σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν στυγρουμένου τοῦ Κυρίου, εἰπὼς συνήσουσιν· ἀλλ' αὐτοὶ ἐξένευσαν. Ἀλλὰ καὶ πᾶς ἀμαρτάνων, ὅτε τὸ φῶς τοῦ λόγου (93) ἐν αὐτῷ σκοτάσει, τότε ἐκνεύει ἀπὸ τοῦ καλοῦ.

Καὶ ἐξώσω σε ἐν σοὶ. Τούτεστιν, Ἐμφυλίους κινήσω πολέμους, ὥστε ἐξωθῆναι σεαυτὴν ἐν σεαυτῇ· ἐπιστρατεύοντες γὰρ οἱ τοῦ Ἰσραὴλ ἐφ' Ἰούδα, καὶ αὐ οὗτοι ἐκείνους, ἀλλήλους ἐξώθουν ἐκ τῶν πόλεων. Ταῦτα δὲ ποιεῖν λέγεται ὁ Θεὸς τῇ παραχωρήσει. Καὶ οἱ Κυριοκτόνοι στασιάζοντες, ἀλλήλους ἐξώθουν ἐκ τῶν πύργων, καὶ τῶν στοῦν, καὶ τοῦ ἱεροῦ, ὡς Ἰωσήπος ἱστορεῖ. Καὶ ὁ ἀμαρτωλὸς ἐξωθεῖται ἐκ τῆς ἀνω πόλεως, ἐν αὐτῷ, τούτεστιν, αὐτὸς κατεχόμενος τὰς ἀφορμὰς.

Καὶ καταλήψῃ, καὶ οὐ μὴ διασωθῇς, καὶ ἔτσι ἂν διασωθῶσιν, εἰς ῥομφαίαν παραδοθήσονται. Ἀλλήλοις, φησὶ, πολεμοῦντες, καταλήψῃ μὲν σὺ, ὦ Ἰσραὴλ, τυχὸν τὰς Ἰούδα πόλεις, ἀλλὰ πάλιν ὁ Ἰούδας καταλήφεται τὰς σὰς πόλεις, καὶ δεσφονεῖ σε. Κἂν δόξωσι δὲ τινες διαφυγεῖν τὰς ἐκ τῷ ἐμφυλίου πολέμου κακώσεις, εἰς ῥομφαίαν παραδο-

⁸¹ Marc. xv, 35.

Variae lectiones et notæ.

(91) Κύριος λεχθεῖη ἀνθρώπου, Cod. Ven.

(92) Desiderari videtur particula ὅτι.

(93) Κόσμου, mundi, Cod. Bav.

(94) In libris de Bello Judaico.

θήσονται ἐῖροι· πολέμοις, Σύροις, τυχόν, ἢ Αἴγυ-
πτιοῖς, ἢ Βαβυλωνίοις.

Σὺ σπερεῖς, καὶ οὐ μὴ ἀμύσης· σὺ πιέσεις
ἐλαίαν, καὶ οὐ μὴ ἀλείψῃς ἐλαιον, καὶ ποιήσεις
οἶνον, καὶ οὐ μὴ πίης οἶνον. Καὶ ὅτε μὲν θέρισας
τις, οὐκ ἀξιόλογον δρέπεται τὸν καρπὸν, ὀργή Θεοῦ
ἐστίν· ὅταν δὲ οὐδὲ δρέπανον ἐπιβάλλῃ ταῖς ἀρούραις,
ὕπερβολή θεομηνίας· καὶ ὅταν πιέξῃ ἐλαίαν, καὶ
οὐδὲ τοσοῦτον ἐλαιον ἐκ τοῦ πιεσμοῦ ἀπολαμβάνει,
ὥστε ἀλείψῃς [f. — ψασθαι] γοῦν, ἀλλὰ καὶ οἶνον
ποιήσῃ, ὅσοῖνον τοῦτον καὶ ἀχρηστον πρὸς πόσιν
ποιεῖ· ἢ εὐχρηστον μὲν ἴσως τοῦτον γεωργεῖ,
ἀθρόον δὲ ἀναρπάσσεται ἢ φυσικῶ θανάτῳ, ἢ πολε-
μίων ξίφει, ὥστε μηδὲ καιρὸν σχεῖν ἀπολαῦσαι
τούτου. Ἐσπειραν οἱ τῶν Ἰουδαίων Γραμματεῖς τὴν
κατὰ τῆς Χριστοῦ ἀναστάσεως συκοφαντίαν, ἀλλ'
οὐκ ἐθέρισαν πίστιν· τοῦναντίον γὰρ ἐν ὅλῳ τῷ κό-
σμῳ ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ πιστεύεται. Ἐλαία ἦν ὁ
νόμος, τὸ πνεῦμα γεννῶν· ἀλλ' αὐτοὶ πιέζοντες
τὸν νόμον κακῶς, καὶ κατὰ τὸ γράμμα, καὶ εἰς τὸν
πνευματικὸν μὴ διαβαίνοντες, οὐκ ἀλείφονται τῷ
ἐλαίῳ τῆς ἀγαλλιάσεως, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἔχοντες τὸ
χρίσμα ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος Χριστοῦ γένωνται.
Ἐποίησαν οἶνον (ἢ γὰρ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων
ἐγένετο, ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ οἶνος ὁ
νοητὸς, ὁ τὴν τοῦ κατὰ ἀλήθειαν ἀνθρώπου καρδίαν
εὐφραίνων), ἀλλ' οὐ δέχονται τοῦτον τὸν οἶνον. Καὶ
ἄλλως δὲ ἐποίησαν οἶνον, σφάζαντες τὸν Κύριον, οὗ
τὸ αἷμα, οἶνος, ἀλλ' οὐ πίνουσι τὸν οἶνον τοῦτον τὸν
μουσικόν. Καὶ ὁ σπείρων δὲ εἰς τὴν σάρκα, καὶ ἐκ
τῆς σαρκὸς θερίζων φθορὰν, οὐδὲν θερίζει· ἐπειδὴ
τὰ φθειρόμενα θερίζει. Πιέζει δὲ ὁ λυπῶν τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον, διὰ τῶν αἰσχυρῶν πράξεων παρὰ τοὺς νό-
μους, τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Καὶ μὴ λυπεῖτε
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· διὸ οὐδὲ τῆς ἡλαρότητος τοῦ
Πνεύματος ἐπιτεύξεσθαι. Ποιεῖ οἶνον, καὶ οὐ πίνει
οἶνον ὁ διδάσκων ἑτέρους, αὐτὸν δὲ μὴ διδάσκων.

Καὶ ἀφανισθῇσεται νόμιμα λαοῦ. Ἄ εἶχες, φησὶ,
παράνομα νόμιμα ἐπὶ τε τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐπὶ τῷ
προσάγειν τοῖς εἰδώλοις τοὺς παρ' ἐμοῦ διδομένους
καρπούς, ἀφανισθῇσονται. Πῶς γὰρ ἀπαρχὰς προσ-
άξεις τοῖς θεοῖς σου, τοσαύτης ἀφορίας κατασχού-
σης σε; Καλῶς δὲ εἶπεν νόμιμα λαοῦ (95), ἵνα μά-
θῃς, ὅτι οὐ περὶ ὧν αὐτὸς ἐνομοθέτησε λέγει, ἀλλὰ περὶ
ὧν αὐτοὶ αὐτοῖς ἐπέθηκαν, ἄλλος ἄλλο ἐξευρόντες.
non de iis quæ iose sanxit, sed de iis quæ ipsi
runt.

Καὶ ἐρύλαξας τὰ δικαιώματα Ζαμβρῆ, καὶ
πάντα τὰ ἔργα οἴκου Ἀχαάβ. Ἰδοὺ καὶ ἐντεῦθεν
δηλοῦται περὶ πόλων νομίμων ἀνωτέρω εἰρηκεν.
Ἐρύλαξας γὰρ, φησὶ, τὰ δικαιώματα Ζαμβρῆ.
Οὕτως δὲ τοῦ Ἀχαάβ ἦν πατήρ, ζηλώσας ἐπὶ τῇ
ἀσεβείᾳ τὸν Ἰεροβοάμ, υἱὸν Ναβάτ (96). Οἶκον δὲ

A rum fortasse, vel Ægyptiorum, vel Babylonio-
rum

VERS. 15. Tu seminabis, et non metes : tu pre-
mes olivam, et non ungeris oleo : facies vinum, et
non bibes vinum. Ira Dei quidem est, cum aliquis
metit, nec fructus, labore suo dignos, decerpit :
sed ira tum profecto maxima est, cum ne falcem
quidem arvis admovet, et cum olivas premit, ne-
que tantum hinc olei exprimit, ut ungi queat, et
cum denique vinum facere volens, acetum facit,
ad potandum prorsus inutile, 309 vel vinum bo-
num etiam, sed ipse plerumque aut naturali
morte præripitur, aut hostili gladio interimitur, ut
vino isto frui commode nequeat. Severunt et Ju-
dæorum Scribæ contra Christi resurrectionem ca-
lumnias; sed nullam inde fidem colligere potue-
runt. Ea quippe contra in universo mundo creditur.
Olive lex erat, quæ spiritum gignebat : quam iidem
Scribæ male premunt, exprimuntque litteralem tan-
tummodo sensum, non intimum legis ipsius spiri-
tum; proptereaque non unguuntur oleo lætitiæ,
quo et ipsi, unctionem a Spiritu sancto accipientes,
uncti fiant. Iidem fecerunt et vinum (salus enim
ab Judæis venit, ex quibus carnem assumpsit
Christus, vinum mysticum, quo vimo cor ejus, qui
vere homo sit, lætitia perfunditur), sed vinum hoc
ipsi non amplectuntur. Alia quoque ratione iidem
Judæi vinum fecerunt, Dominum scilicet mactando,
cujus sanguis vinum est : sed ii vinum hoc mysti-
cum non bibunt. Qui seminat item in carne, cum
corruptionem ex ipsamet carne metat, nihil me-
tere videtur; quippe res corruptioni obnoxias
metit. Premit autem olivam, qui per nefaria faci-
nora, legi contraria, Spiritum sanctum lædit, qua
de re Apostolus ait : Nolite contristare Spiritum
sanctum⁹⁵; proptereaque neque Spiritus hilarita-
tem obtinebit. Vinum denique facit, et non bibit,
qui docet alios, non semetipsum.

Et dissipabuntur jura populi mei. Quæ habebas,
ait, jura, sane iniqua, cum alias ob causas, tum
ob eam maxime, quod idolis fructus, quos ego
largior, offerri juberent, hæc omnia e medio tol-
lentur, penitusque delebuntur. Quomodo enim in
tanta, qua premeris, annonæ charitate primitias
diis tuis offerre poteris? Recte vero dixit Jura po-
puli, ut planum tibi faceret, sibi sermonem esse
sibi metipsis, alii aliud excogitantes, præscripse-
runt.

VERS. 16. Et custodisti jura Zambri, et omnia
opera domus Achab. En ex his quoque perspicuum
fit, quibus de legibus institutisque superius vales
verba fecerit; ait enim, Custodisti jura Zambri.
Erat hic Achabi pater, qui cum Jerooboamo, Nabat
filio, de impietate certavit. Domum Achabi cum

•• Ephes. iv, 30

Variae lectiones et notæ.

(95) Λαοῦ μου, populi mei. Cod. Ven.

(96) Ἀδῆτ. Abat. Cod. Ven.

dicit, Jezabelem significat, cujus opera fuere divinæ legis violatio, prophetarum cades, injuriæ et oppressiones. Hæc autem Deus dicit, ut ostendat eos suæ quævisque perditionis auctores fuisse, quod prædictorum hominum impietatem æmulati fuerint. Subjicit ergo :

Et ambulastis in consiliis eorum, ut traderem te in perditionem, et habitatores ejus in sibilum, et opprobria populorum accipietis. Non ob eum sane finem ii Zambri jura servarunt, ut ipsos perderet atque deleteret; sed particula, ὅπως et ἵνα, ut, adhiberi **310** solet sacra in Scriptura, ut sæpe multisque in locis diximus, quo aliquid ex antecedentibus consequi significetur. Quemadmodum et hoc loco ex eo, quod in consiliis Zambri et Jezabelis ambularent, evenit, ut ab Deo penitus deleterentur. Vel etiam hoc modo: *Æmulati estis, ait, præcessores vestros, homines impios, quodammodo cupientes, optantesque, ut vos perderem atque deleterem.* Adeo vestram ipsorum perditionem consecramini. Sibilum autem dicit vel derisionem, hoc est, non uni duobusve, sed multis populis ludibrio eritis), vel admirationem, quæ fieri solet, cum domum aliquam, aut urbem, a summa claritate sua dignitateque decidentem quis videt. Opera domus Achab sectati sunt, qui Christi tempore vixerunt; qui, quemadmodum Jezabel justum Naboth, ita et ipsi justum Jesum interfecerunt, ut vinea potirentur ⁹⁷. U⁹⁸ enim populi, qui vinea est, ii magistri appellarentur, vocarenturque ab hominibus Rabbi, rabbi; hæredem idcirco sustulerunt, atque propterea deleti sunt, et ludibrio sunt iis populis omnibus, apud quos dispersi sunt, omnium maxime vite facti et abjecti.

CAPUT VII.

Vitis. 1. Væ mihi, quia factus sum, sicut qui congregat stipulam in messe, et sicut racemulum in vindemia, cum non sit botrus. Comedere primogenita concupivit anima mea. Cum prænuñtiasset vites, quæ passuri erant mala, nunc multis se verbis aerem verberasse conqueritur. Similia enim iis fecero videor, ait, qui spicas, quæ suam ob tenuitatem falcem effugerunt, a metentibus reliotas, colligunt; vel iis qui racemulos ultimos, qui foliis adnascuntur, decerpunt. Mi nimirum sunt parvi racemi, qui paucos, exilesque, et succo destitutos acinos habent. Qui επιφυλλίδες ideo vocantur, vel quod a foliis suam ob tenuitatem tegantur, quam ob tenuitatem ne a vindemiatoribus quidem conspiciuntur. Et idcirco duobus λλ a plerisque vocabulum hoc scribitur. Vel, quod verosimilius est, ita vocantur, propterea quia vitis primogeniti non sunt: primum enim in vite gignuntur racemi, deinde επιφύονται, adnascuntur hi

⁹⁷ III Reg. xxi, 10-13.

Ἀχάβ εἰπὼν, τὴν Ἰεζάβελ θηλοῖ, ἥς ἔργα, νόμου θεοῦ ἀθέτησις, καὶ προφητῶν σφαγαί, καὶ ἀδικίαι, καὶ πλεονεξίαι. Ταῦτα δὲ φησὶν ὁ Θεὸς, ἵνα δείξῃ, ὅτι αὐτοὶ αὐτοῖς αἵτιοι τῆς ἀπωλείας γέγονασι ταύτης, ζηλώσαντες τὴν τῶν βηθόντων ἀσέβειαν. Ἐπάγει οὖν.

Καὶ ἐπορεύθητε ἐν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν, ὥπως παραδῶ σὲ εἰς ἀφανισμόν, καὶ τοὺς κατοικοῦντας αὐτὴν εἰς συρριγμὸν, καὶ ὀνείδῃ λαῶν λήψεσθε. Οὐ διὰ τοῦτο ἐκείνοι ἐφύλαξαν τὰ νόμιμα τοῦ Ζαμβρῆ, ὅπως παραδῶ αὐτοὺς εἰς ἀφανισμόν, ἀλλὰ τὸ, ὅπως, καὶ τὸ, ἵνα, σύνθηες τῇ Γραφῇ τιθέναι, ὡς πολλάκις καὶ πολλαχοῦ εἰκομεν, ὅταν ἐκ τῆς τῶν προηγουμένων ἀκολουθίας ἀποβῇ τι. Ὡς περ οὖν καὶ ἐνταῦθα ἐκ τοῦ πορευθῆναι αὐτοὺς ἐν ταῖς βουλαῖς τοῦ Ζαμβρῆ καὶ τῆς Ἰεζάβελ, ἀπέβη τὸ παραδοθῆναι ὑπὸ θεοῦ εἰς ἀφανισμόν. Ἡ καὶ οὕτως. Ἐξηλώσατε, φησὶ, τοὺς πρὸ ὑμῶν ἀσεβεῖς, ὥστε ἐπιθυμοῦντες καὶ ζηλοῦντες, ἵνα ἀπολέσω ὑμᾶς. οὕτως ἐπιτρέχετε τῇ σφετέρᾳ ὑμῶν ἀπωλείᾳ. Συρριγμὸν δὲ ἡ τὸν καταγέλωτά φησιν (ἐπάγει γάρ. Καὶ ὀνείδῃ λαῶν λήψεσθε, τουτέστιν, οὐ παρ' ἐνός, ἢ δύοιν, ἀλλὰ παρὰ πολλῶν λαῶν ὀνειδισθῆσεται), ἡ τὸν εἰωθότα γίνεσθαι θαυμασμόν, ὅταν τις ὁρᾷ ἡ οἰκίαν, ἡ πόλιν, ἀπὸ πολλῆς λαμπρότητος καταπεσοῦσαν. Τὰ ἔργα οἴκου Ἀχάβ ἐφύλαξαν οἱ ἐπὶ Χριστοῦ νομοδιάσκαλοι, οἱ, ὥς περ Ἰεζάβελ τὴν δίκαιον Ναβουθαί, οὕτως αὐτοὶ τὸν δίκαιον Ἰησοῦν ἀπέκτειναν, διὰ τὸ τὸν ἀμπελῶνα κερδοῦσαι. Ἰνα γάρ τοῦ λαοῦ, ὃς ἦν ἀμπελῶν, αὐτοὶ διδάσκαλοι ὀνομάζωνται, καλούμενοι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, Ῥαββί, ραββί, διὰ τοῦτο τὸν κληρονόμον ἀπέκτειναν, διὸ (97) ἐτίθησαν εἰς ἀφανισμόν, καὶ παρὰ πάντων λαῶν ὀνειδίζονται, ἐν οἷς διεσκήρτησαν, ἀτιμότεροι πάντων ἄνθρωποι.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Οἱμοι! ὅτι ἐγενήθη ὡς συνάγων καλῶν ἐν ἀμπελῶ, καὶ ὡς ἐπιφυλλίδα ἐν τρυγητῶ, οὐχ ἐπαρχοντος βότρου. Τοῦ φαγεῖν τὰ πρωτότοκα (98) ἐπεκρίθησεν ἡ ψυχὴ μου. Προειρηκώς ὁ προφήτης ἃ πεύονται δεῖν, ἀποφύεται νῦν ὡς πολλοῖς μὲν χρησάμενος λόγοις, ἀνόνητα δὲ πονήσας (99). Ἐπει γάρ, φησὶ, τοῖς συνάγουσι τοὺς ἀστάχους τοῦς ὑπὸ τῶν θεριζόντων καταλειπομένους, διὰ σμικρότητα ἴσως διαδιδράσκοντες τὴν δρεπάνην. Ἡ τοῖς ἀναλεγόμενοις τὰς ἐπιφυλλίδας. Αὗται δὲ εἰσι βότρες, ὀλίγας βάγας (1) ἔχοντες, καὶ μικρὰς καὶ ἀτρόφους. Ἐπιφυλλίδες δὲ λέγονται, ἡ διὰ τὸ περικλύφθαι ὑπὸ τῶν φύλλων διὰ σμικρότητα, δι' ἣν οὐδὲ ὑπὸ τῶν τρυγητῶν θεωροῦνται, διὸ καὶ διὰ τῶν δύο λλ γράφεται πολλοῖς ἡ λέξις. Ἡ καὶ, ὃ ἀληθέστερον, διὰ τὸ μὴ εἶναι πρωτόγονον τῆς ἀμπελῶς (τοῦτο γάρ βότρυς ἐστίν), ἀλλ' ὑστερον ἐπιφύεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀσθενὲς εἶναι καὶ ὀλιγόβραχον,

Variæ lectiones et notæ.

(97) Διότι. Cod. Ven.

(98) Πρωτόγονα. Cod. Ven.

(99) Ποιήσας. Cod. Bav.

(1) Ῥῶνας. Cod. Bav.

καὶ μικρὸν ἔσονται διὰ καὶ δι' ἐνὸς λ τὴν λέξιν Ἀ γράφεται δι' (2). "Εοίκα οὖν, φησί, τοῖς συνάγουσι τοιοῦτους καρπούς. Εὐπειθείας γὰρ καρπὸν ἀληθινὸν οὐκ εὗρον ἐν τοῖς ἀκούουσιν, τούτῃστι βότρυν. Εἴπομεν γάρ, ὅτι τὰ πρωτόγονα τῆς ἀμπέλου βότρυν εἰσὶ. Διὸ ποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρωτόγονον καρπὸν εἶναι, καὶ φαγεῖν αὐτόν, τούτῃστιν, εὐπειθεῖ ἀνθρώπῳ ἐντυχεῖν, καὶ ἀπολαῦσαι αὐτοῦ. Τινὲς δὲ τὸν προφήτην ἐν τούτοις ἀποιμῶζειν εἶπον τὴν μετὰ ταῦτα ἐσομένην διαφθοράν ἐν τῷ λαῷ, τσαύτην γεννησομένην, ὥστε ὀλίγους περιλειφθῆναι, ἐοικότας καλάμῃ καὶ ἐπιφυλλίσιν. Δύνασαι δὲ νοῆσαι, ὅτι καὶ τὴν τῶν ἁγίων σπάνιν ὅρων, ἥ τότε ἦν, οἰμῶζει ὁ ἅγιος. Εἰ γὰρ ἦσαν δίκαιοι πολλοί, οὐκ ἂν τσούτοις (3) κακοῖς προσεπάλαυνεν ὁ λαός. Ἀνίησι γὰρ τὰ ἐγκλήματα ὁ Θεός, πέντε πού ἁγίων εὐρεθέντων. Καλάμῃ καὶ ἐπιφυλλίς τὸ τοῦ νόμου γράμμα, ὥσπερ σίτος καὶ βότρυς τὸ πνεῦμα, ὃ οἱ παῖδες τῶν Ἰουδαίων γεωργεῖν οὐκ ἠθέλησαν. Πενθεῖ οὖν ὁ Κύριος τούτους, καὶ ἐπιποθεῖ φαγεῖν πρωτόγονον, οἷα ἐφαγεν ἐν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ τοῖς λοιποῖς πατριάρχαις. Συνάγει καλάμην καὶ ὁ τὰ ἐλλείμματα καὶ ἐλαττώματα τῶν πρὸ αὐτοῦ συνάγων, καὶ ταῦτα ζηλῶν, οὐχὶ τὰς ἐκείνων ὁρετάς, ὅς οἰμῶζει ἐν τῷ ἀμῆτι (5), ὅτε θερίζει ἕκαστος ἐν καιρῷ ἰδίῳ τὰ διὰ τοῦ σώματος. Ἐπεὶ δὲ φύλλα εἰσὶ τοῦ ἀνθρωπίνου δένδρου ἡ ἐξω ἐπίδειξις, ὅταν τις ἔργα ἔχῃ, ὑπὸ τοῦ πρὸς ἀνθρώπους φανηταί, σμῶς περιεχόμενα, καὶ ἄτροφα διὰ τοῦτο γινόμενα, ἐπιφυλλίδα συνάγει ἐν τῷ τελευταίῳ ἐκείνῳ τρυγῇ (6), ὅτε ἐπιθυμῇ φαγεῖν τὰ πρωτόγονα, τούτῃστι, τῆς καθαρότητος ἐκείνης | καὶ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν ἀπολαῦσαι, ἣν ἔσχεν, ἔτε πρῶτον ἐγεννήθη ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος κολυμβήθρᾳ. Ἀλλὰ καὶ πρωτόγονος μὲν ἡ ἀρετὴ ὁ Θεός γὰρ ἐποίησε τὸν ἀνθρώπον εὐθὺς, καὶ ἔκτισεν αὐτὸν ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς (7)· ἐπιφυλλὶς δὲ ἡ κακία, ὅσπερ ἐπεισάχθη διὰ τῆς παρακοῆς τῶν ἀνθρώπων (8) τὰς οὖν, ὅτε συνάγονται πάντα τὰ τῆς κακίας εἶδη πρὸ ὀφθαλμῶν τοῦ ἀνθρώπου, αἰσθάνεται οἰμωγῆς ὁμοῦ καὶ πρὸς τὸν Θεόν. Ἀλλὰ σὺ μὴ περιμείνης τὴν ἐκείσε γεννησομένην συναίσθησιν· ἀλλ' ἐντεῦθεν ἔδη αἰσθόμενος, τί μέλλεις τότε συνάγειν, οἰμῶζε, ὡς ἐνεστώτος τοῦ τότε καιροῦ, καὶ λέγε· Οἰμοὶ! ὅτι ἐγενήθηρ συνάγων καλάμην, καὶ τὰ ἐξῆς.

¹¹⁶⁵ Gen. xviii, 32. ¹¹⁶⁶ Eccle. vii.

Variae lectiones et notæ.

(2) Ἐπιφυλλὶς enim ex istorum sententia ἀπὸ τοῦ ἐπιφύεσθαι derivatur, quasi ἐπιφυῆς, et inserto λ, versoque η in ι, ἐπιφυλλίς.

(3) Τοιούτοις. Cod. Bav.

(4) Respicit Interpretes ad postremam Abrahami interrogationem, Gen. xviii, 32 : *Quid si inveni fuerint tibi decem?* (videlicet iusti) *Et dixit, non delebo propter decem.* Memoria autem lapsus Theophylactus, vel per incuriam librarius aliquis pro decem, quinque posuit.

(5) Ἀμῆτως. Cod. Bav.

(6) Τρυγήτις, vindemiæ tempore. Cod. Bav.

racemuli, et idcirco debiles sunt, et paucis ac parvis acinis præditi. Propterea cum (2) uno duntaxat λ scribenda vox illa est. Similis ergo sum, ait, his, qui tales fructus colligunt; verum enim obedientiæ fructum, racemum videlicet (vitis namque primogenitos racemos esse diximus) in auditoribus non inveni. Propterea meus avet animus primogenitum fructum invenire et comedere; obedientem scilicet **311** hominem nancisci, eoque perfrui cupit. Quidam vero prophetam conqueri putant de ingenti populi clade, quæ quidem talis ac tanta futura est, ut pauci superstites mansuri sint, stipulæ, racemulisque plane similes. Ita præterea locum hunc intelligere potes, ut propheta sanctorum penuriam, quæ tum temporis erat, lugere dicatur. Si enim multi iusti fuissent, in tales profecto tantasque calamitates populus non incidisset. Deus enim peccata condonat ¹¹⁶⁵, ubi (4) quinque viri sancti reperiantur. Stipula quidem atque racemulus est legis littera; frumentum autem et racemus, legis ipsius spiritus, quem Judæi colere noluerunt. Hos itaque Dominus lugeat, avetque talia comedere primogenita, qualia comedit olim in Abraham, Isaac, Jacob, cæterisque patriarchis. Stipulam quoque colligit, qui suorum præcessorum vitia atque flagitia colligit, quique vitia hæc, non eorum virtutes æmulatus, consecratur. Qui profecto lugeat in messe, cum scilicet suo tempore metat, quæ per corpus seminavit. Quoniam autem humanæ arboris folia sunt exteriores ostentationes (cum scilicet opera quis edit, ut ab hominibus videantur, quæ propterea nullum afferunt nutrimentum), ultimos hic racemulos colligit in novissimo illo vindemiæ tempore, quo vel maxime primogenitos fructus comedere, puritate scilicet illa et peccatorum venia perfrui cupiet, qua venia et puritate donatus est, cum in sacro fontis lavacro progenitus primus fuit. Primogenita (7) quoque virtus est (Deus enim hominem rectum fecit ¹¹⁶⁶, eumque condidit ad bona opera pronum), vitium contra, postremus quasi racemulus, homini per inobedientiam insitus. Tum ergo, cum ob hominis oculos omnia vitiorum genera congregantur, facinora is luctu maxime digna se perpetrasse comperit. Verum tu ne futuram tum

D temporis pœnitentiam expectes; sed hinc jam doctus, quid tum sis collecturus, in te, quasi præsens tibi sit futurum tempus illud, atque dic, *Vae mihi, quia factus sum sicut qui stipulam colligit, et quæ sequuntur.*

(7) Id Platonicæ philosophiæ adversatur; Plato enim in Menone docet virtutem hand hominibus innasci, sed acquiri per exercitationem. Et recte ille quidem. Verum et Interpretes non humana, sed divina imbutus theologia, recte docet virtutem hominibus ingentiam, hominemque a Deo conditum ad bona opera pronum; siquidem ante progenitoris nostri lapsum, homo Dei gratia supernaque virtute præditus, in lucem prodire debuisset.

(8) Τῷ ἀνθρώπῳ, ut a verbo ἐπεισάχθησα regatur. Cod. Bav.

VERB. 2. *Væ mihi, anima. Quia perit pius de terra, et qui corrigat, in hominibus non est.* Cum superius, quamdam per verborum immutationem translationemque, vates dixisset, se non habere, qui sibi morem gereret, cumque paucitatem Deum timentium hominum per stipulam atque racemulos innuisset: clarius nunc ostendit se ob id vel maxime lagere, quod nullum hominem, Deum timentem, in Judæorum regione, sanctis olim referta, reperiret, et neminem, qui inter illos homines recte ageret: qua de re conqueritur et Isaias: **312** *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion* ⁹⁷? Animadvertas autem velim, quandiu quis in terris degens, terrena cogitat, eum minime Deum timere, neque recte agere, quandiu in hominibus versatur, qui quidem homines dii facti sunt, et filii Altissimi, sed moriuntur, propterea quia neque divina cogitant nec quæ Altissimum decet, sed quæ carnis sunt, atque corporis infirmi. Luget ergo propheta, vixerunt, peccata recenset.

Omnes in sanguines judicantur. Hac scilicet de re inter se iudicio disceptant, et sibi iudices capere quisque studet, ut ejus adversarius capitali supplicio plectatur. Non enim parvis de rebus controversia eis est, sed de capite.

Unusquisque proximum suum tribulat tribulatione. Unusquisque scilicet proximi sui bona sibi usurpat, cumque in angustias redigit. Vel factis etiam potentiores exagitant tenuiores, eosque opprimunt.

VERS. 3. *In malum manus suas præparant.* Non solum, ait, nil boni agunt, sed necesse putant, in unum toto pectore incumbere, ut manus ad male agendum, affligendosque homines, paratas habeant et expeditas.

Princeps postulat, et judex verba pacifica locutus est. Hæc, quæ hactenus dicta sunt, ait, facinorosa patrant non ii modo, qui in demisso et obscuro loco ætatem agunt, sed etiam ii, qui imperio præditi, vitam in excelso degunt, qui cum aliorum peccata corrigere debeant, in eadem et ipsi prolambuntur. Princeps enim ne exspectat quidem, qui munera afferant, sed ipse petit, atque judex pacifica verba loquitur, delinquentem scilicet non reprehendit, sed, acceptis ab eo muneribus, adversarium pacem inire cum ipso compellit, et pacifica, hoc est blanda et pacata, verba facit.

Placitum animæ suæ est. Ei videlicet placebit juris æquitatisque omnis eversio. Vel: placet ei, quod ab iniquo homine patratum fuerit, utpote et ipsi iniquo et injusto. Quidam autem ita locum hunc interpretantur: Judex dona capiens, verba pacifica, blanda scilicet et grata facit ei qui munera

Οἱμοι, ψυχῇ! ὅτι ἀπώλῳ ἐν λαῷ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ὁ κατορθῶν ἐν ἀνθρώποις οὐκ ὑπάρχει. Εἰπὼν τροπικῶς, ὅτι οὐκ ἔχει τὸν περὶ θόμενον, καὶ τὴν σπάνιν τῶν τὸν Θεὸν φοβουμένων αἰνιζάμενος· διὰ τε τῆς καλᾶμης καὶ τῆς ἐπιτολίδος, νῦν ἀριθροτέρων δηλοῖ, ὅτι διὰ τοῦτο οἰμώζων ἦν, ὅτι μὴ ἑώρα εὐλαβῆ ἐν τῇ τῶν Ἰουδαίων γῇ, τῇ πάλαι πολλοὺς ἁγίους ἔχουσα, μὴδὲ κατορθοῦντα ἐν τοῖς τότε ἀνθρώποις· ὁ καὶ Ἡσαΐας δδύρεται· *Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών*; Ὅρα δὲ, ἐν ὅσῳ τίς ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς τὰ γῆνα φρονῶν, εὐλαβῆς οὐκ ἐστὶν, οὐδὲ κατορθῶν (9) ἐν ὅσῳ ἐστὶν ἐν ἀνθρώποις, τοῖς γενομένοις μὲν θεοῖς; καὶ υἱοῖς Ὑψίστου, ἀποθνήσκουσι δὲ, εἰς τὸ μὴ τὴ θεία, μὴδὲ τὰ τοῦ Ὑψίστου φρονεῖν, ἀλλὰ τὰ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ τῆς ταπεινώσεως σώματος. Οἰμώζας τοίνυν ὁ προφήτης, εἶτα καὶ τὰς ἁμαρτίας τῶν τότε καταλέγει

atque deinceps eorum hominum, qui tum temporis

Πάντες εἰς αἵματα δικάζονται. Τουτέστιν, ἐπὶ τοῦτο δικάζονται, καὶ ἕκαστος αὐτῶν ὑποποιεῖται τοὺς δικαστὰς, ὡς ἂν τῷ ἀντιδίκῳ τὴν θανατοῦσαν ψῆφον ἐπαγάγῃ· οὐ γὰρ περὶ μικρῶν αὐτοῖς ἡ διαφορὰ, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς.

Ἐκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ ἐκθλίβουσιν ἐκθλίβῃ. Τὰ τοῦ πλησίον, φησὶν, ἕκαστος σφετερίζονται, καὶ εἰς στένωσιν αὐτὸν συναποθούσιν. Ἡ καὶ τοῖς ἔργοις κατατρύχουσι οἱ δυνατότεροι τοὺς ὑποδεεστέρους.

Ἐπὶ τὸ κακὸν τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐτοιμάζουσιν. Οὐ μόνον, φησὶ, τὰ ἀγαθὰ οὐ ποιοῦσι, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον ποιοῦνται σπουδασμα, τὸ τὰς χεῖρας ἐτοιμοὺς ἔχειν ἐπὶ μόνον τὸ κακοῦν (10) καὶ θλίβειν ἀνθρώπους.

Ὁ ἄρχων αἰτεῖ, καὶ λόγους ὁ κριτὴς εἰρηνικοὺς ἐλάλησεν (11). Οὐχ οἱ κάτω καὶ ἀγελαῖοι, φησὶ, μόνον τὰ βηθέντα ἁμαρτάνουσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄρχοντες, οἱ τὰ τῶν ἄλλων ὀφείλοντες πταισμάτα διορθοῦσθαι, καὶ οὗτοι νοσοῦσιν. Ὁ γὰρ ἄρχων οὐδὲ ἀναμένει τοὺς προσάξοντας, ἀλλ' αὐτὸς αἰτεῖ δῶρα, καὶ ὁ κριτὴς λόγους εἰρηνικοὺς ἐλάλησεν. Οὐκ ἐλέγχει, φησὶ, τὸν ἀδικοῦντα ὁ κριτὴς, ἀλλὰ δῶρα λαμβάνων ἐξ αὐτοῦ, τὸν ἀντιδικοῦντα αὐτῷ πείθει πρὸς αὐτὸν εἰρνεῦσαι, καὶ συμβατηρίου λόγους ποιεῖται καὶ εἰρηνικοὺς, ἥτοι εἰρηνοποιούς.

Καταθύμιον ψυχῆς αὐτοῦ ἐστι. Τουτέστιν, ἀρξέσει αὐτῷ ἡ τοῦ δικαίου διαφθορά. Ἡ ὅτι ἀρέσκει αὐτῷ τὸ παρὰ τοῦ ἀδικήσαντος (12) γεγονὸς, ἅτε καὶ αὐτῷ ὄντι ἀδίκῳ (13). Τινὲς δὲ οὕτως· Ὁ κριτὴς λαμβάνων δῶρα, λόγους εἰρηνικοὺς, τουτέστιν ἡδῆς καὶ καταθυμίους, λέγει τῷ τὰ δῶρα δόντι, τὴν νίκην

⁹⁷ Isa. i, 31.

Variae lectiones et notæ.

(9) Κατορθῶν. Cod. Bav.

(10) Κακοποιεῖν. Cod. Bav.

(11) Verba hæc καὶ λόγους ὁ κριτὴς εἰρηνικοὺς

ἐλάλησε desiderantur in Cod. Ven.

(12) Ἀντιδικήσαντος Cod. Ven.

(13) Ἀντιδίκῳ. Cod. Ven.

αὐτῷ χαριζόμενος, ὃ καταθύμιόν ἐστι τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, τοῦ ἀντιδικούντος δηλαδὴ.

Καὶ ἐξελοῦμαι τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ, ὥς σῆς ἐκτρώγων καὶ βαδίζων ἐπὶ κανόνας ἐν ἡμέραις σκοπιᾶς. Ἐπειδὴ, φησί, τὰ τοιαῦτα ἀμαρτάνει ὁ λαός μου, οἱ τε ὑπῆκοοι καὶ οἱ ἄρχοντες, ἐξελοῦμαι τὰ ἀγαθὰ τοῦ τοιοῦτου λαοῦ, τούτέστι, δαπανήσω αὐτὰ, ὥσπερ σῆς ἐνδοθεν ξύλου, βαδίζων ἐπὶ τοῦ κανόνας, τούτέστι τοῦ μήκους τοῦ ξύλου, καὶ καταδαπανῶν αὐτό. Τοῦτο δὲ ἔσται ἐν ἡμέραις, ὅτε ἐπισκέψομαι σε. Σκοπιὰν γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπίβλεψιν καὶ ἐπιφάνειάν φησι, κατὰ τὸ ἐν Δαβὶδ λεγόμενον· *Πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά*. Τινὲς δὲ οὕτως· Τὰ ἀγαθὰ σου, φησί, καταφθερῶ (14), δίκην σητὸς, δαπανῶν ταῦτα καὶ βαδίζων ἐπὶ τοῦ κανόνας, τούτέστι τοῦ δικαίου, καὶ μήτε εἰς δεξιὰ ἐκκλίνων, μήτε εἰς ἀριστερά, ὥσπερ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σκοπιᾶς, τούτέστι τοῦ βουνοῦ, ἥτοι τῆς Γαθαᾶ, ἐν ᾗ ἐγένετο τὸ μῖσος [f. μῦς.] τῆς τοῦ Αβδίου παλλακίδος, δι' ἣν πολέμου γεγονότος ἐμφυλίου, πολλὰ κατεφθάρησαν μυριάδες.

Οὐαὶ, ἐκδικήσεις σου ἦκασι· νῦν ἔσονται κλαυθμοὶ αὐτῶν. Ὡς πατὴρ φιλόστοργος ἀνακλαίεται, δεικνύς, ὅτι οὐχ ἐκὼν κολάζει, ἀλλ' ἀναγκαζόμενος. Τοσαῦτα, φησὶν, ἥμαρτες, ὥστε ἐκδίασθαι με τὰς ἐκδικήσεις, καὶ κολάσεις; ἐπαγαγεῖν σοι ἤδη. Νῦν γάρ, φησὶν, οὐ μετὰ πολλὴν χρόνον, ἔσονται κλαυθμοὶ αὐτῶν, λιμωττόντων, ὅπ' ἀλλήλων δαπανωμένων ἀπλῶς, ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν πάντα, ὅσα ἀνωτέρω εἰρηται, πασχόντων.

Μὴ καταπιστεύετε ἐν φίλοις, μηδὲ ἐλπίζετε ἐπὶ ἡγουμένοις. Ἀπὸ τῆς συγκοίτου σου φύλαξαι, τοῦ ἀναθέσθαι τι αὐτῇ, διότι υἱὸς ἀτιμάζει πατέρα· θυγάτηρ ἐπαναστήσεται ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτῆς, νύμφη ἐπὶ τὴν πενθεράν αὐτῆς, ἐχθροὶ ἀνδρός (15) πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ οἱ Ἰσραηλῖται ἀμαρτάνοντες πρὸς Θεόν, εἴτα τῶν προφητῶν ἀκούοντες ἀπειλοῦντων αὐτοῖς φθερά τινα, ἐπήλπιζον ταῖς τῶν οἰκείων βασιλέων δουλείαις καὶ ἄλλαις ἀνθρωπίναις ἐπικουρίαις, φίλους ποιούμενοι, τοῦτο μὲν τοὺς γείτονας βασιλεῖς, τοῦτο δὲ τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς Ἀσσυρίους, ὡς ἐν τῷ Ὡσηε εἰρηται· παραινέει αὐτοὺς μὴ τοιαύταις ἐλπίσιν ἐξαπατᾶσθαι. Ἐν γὰρ τῷ κατὰ τῶν δεινῶν οὔτε φίλος φίλου προστήσεται, οὔτε ἄρχων ἀρχομένου, οὔθ' οἱ καθ' αἷμα (16) οἰκεῖοι ἀλλήλων· ἀλλ' ἕκαστος τὸ συμφέρον πραγματεύσεται ἑαυτῷ, εἰ γε μέλλοι βλάψαι (17) τὸν οἰκεῖόν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐπαναστήσεται, καὶ τὰ τῶν ἐχθρῶν πρὸς αὐτὸν ἐπιδείξεται. Ὅτε γὰρ ὁ τῆς φύσεως Πλάστης ὀργίζεται τινι, τότε τῆς φύσεως νό-

præbet, id ei largiens, ut victor in causa discedat, quod est ipsimet litigatori optatissimum.

VERS. 4. *Et auferam bona eorum, quasi tineæ comedens, et ambulans super regulam in die speculæ*. Quoniam, ait, talia facinora patrat populus meus, principes simul et subditi, auferam talis populi bona, disperdam scilicet, ut intra lignum tineæ quæ graditur per regulam, ligni videlicet ipsius longitudinem, ipsumque consumit. Idque fiet tum temporis, cum ego te inspiciam. Speculam enim vocat Dei inspectionem atque visitationem, ut est apud Davidem, **313** *Facies Domini super facientes mala*²². Quidam autem hoc modo: Bona tua, inquit, disperdam, tineæ scilicet instar consumam; incedamque per regulam, iustitiam nimirum, neutram in partem, nec ad dexteram nec ad sinistram vergens; ut in diebus speculæ, collis videlicet Gabæ, ubi flagitium in Levitæ concubinam patratum est²³, propter quam, orto intestino bello, multa hominum millia cæsa sunt atque sublata.

Væ, ultiones tuæ venerunt: nunc erit fletus eorum. Luget uti pater amantissimus, ostenditque se non sponte sua homines punire, sed invitum. Talia, inquit, ac tanta scelera patrast, ut de te vindictam atque supplicium sumere plane cogar. Nunc enim, ait, non post multum temporis, audientur eorum fletus, qui fame laborantes, se invicem perditum ibunt, patienturque ab inimicis, quæcumque supra diximus.

VERS. 5, 6. *Nolite credere in amicis, neque sperare in ducebus. Ab ea quæ cubat tecum, cave concredere quidquam ei. Quia filius contumeliam facit patri: insurgit adversus matrem suam, nurus contra socrum suam, inimici viri omnes domestici ejus*. Quoniam Israelitæ in Deum inique se gerebant, iidemque, cum horrenda quædam eis supplicia prophetæ minitarentur, in regum suorum potentia, aliorumque hominum auxiliis confidebant, cædus percutientes cum finitimis regibus modo, modo cum Ægyptiis, et ipsis Assyriis, ut apud Oseam dicitur: monet eos, ne se istiusmodi spe decipi patiantur. Ubi enim adveniet suppliciorum tempus, nec amicus oppressum amicum proteget, neque consanguineus consanguineum; sed suum quisque commodum captabit, vel si familiarissimum quemque sit læsurus. Propterea in hunc ipsum insurget, et hostilem in eum animum præferet. Cum enim naturæ conditor Deus alicui succenset, tum; si libitum ei fuerit, ipsius ira naturæ leges (18) invertit. Verumtamen ne ii quidem ipsi, qui suos

²² Psal. xliii, 17. ²³ Jud. xi, 24.

Varie lectiones et notæ.

(14) Καταφθερῶ. Cod. Bav.

(15) Ἄνδρες, viri. Cod. Ven.

(16) Προστήσεται διωκομένου, οὐθ' οἱ καθ' αἷμα. Cod. Bav.

(17) Προμηθεύμενος; ἑαυτῷ, οὐ φροντίσει, εἴγε μέλλει λαμβάνειν. Cod. Ven. Sed scribendum puto

βλάττειν pro λαμβάνειν.

(18) Permittit nimirum, ut homines vel ipsas naturæ leges pervertant eisque contraria agant. Cæterum quod naturalis ratio dictat, idem semper est, nec ullam subire potest mutationem.

in parentes, supplicio a Deo plectendos, insurgunt, A

μους ἡ ὀργὴ αὐτοῦ ἀλλοιοί (19), εἰ γε τοῦτο δοῖται αὐτῷ. Οὐ μέντοι οἱ τοῖς ὑπὲρ Θεοῦ κολαζομένοις πατράσιν ἐπανιστάμενοι παῖδες, οὐδὲ αὐτοὶ τὴν θεῖαν ὀργὴν ἐκφεύδονται· εἰ γὰρ οἱ μηδεμίαν οἰκειότητα φυσικὴν ἔχοντες πρὸς ἡμᾶς κολάζονται παρὰ Θεοῦ, διότι ἡμᾶς κολάζουσι, καίτοι παραδοθέντας αὐτοῖς· πολλῶν μᾶλλον οἱ κατὰ φύσιν συντημένοι. Οὐ γὰρ ὡς ὑπηρετοῦντες τῷ Θεῷ τοῦτο ποιῶσιν, ἀλλ' οἰκείαν κακίαν ἀποπιμπλάντες, ἥτις τίως μὲν ἐκρύπτετο, τοῦ Θεοῦ δὲ ἐνδόντος, ἐξεφάνη. Καὶ μαρτυρεῖ Ἀδελφώμ ἐπαναστάς· τῷ πατρὶ, παροργίσαντι τὸν Θεόν, δοὺς δὲ δίκην τὴν προσήκουσαν, οὐ διὰ μακροῦ. Τὸν οὖν τῆς φύσεως Δεσπότην ἐξίλαστέον, καὶ μὴ φυσικαῖς στοργαῖς ἐπιθαρρήτεον. Πλὴν ἰστέον, ὅτι ὅταν διὰ τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον ὁ διχασμὸς οὗτος τῆς φύσεως γέννηται, ἐπαινετός, καὶ τῷ Χριστῷ φίλος, τῷ εἰπόντι, ὅτι ἦλθεν εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα τὸν τοιοῦτον διχασμὸν ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐργάσθῃται. Υἱὸς γὰρ ἡτέμασε πατέρας, ὅτε Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος, ἀφέντες τὸν πατέρα, ἠκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ· θυγάτηρ ἐπανάστη ἐπὶ τὴν μητέρα, ἡ Νέα ἐπὶ τὴν Παλαιάν, τὸ Πνεῦμα εἰσαγόουσα, καὶ τὸ γράμμα καταργούσα· νόμφη, ἡ τῷ Υἱῷ ἀρμοσθεῖσα Ἐκκλησία, ἐπὶ τὴν πενθερὰν Συναγωγὴν τῶν ἐν νομοφυλάκων (20) Ἑβραίων· ἡ τῷ Πατρὶ ἡρμοστο πρότερον, ἐκείνην ἐπιγινώσκουσα μόνον Θεόν· νῦν δὲ καὶ ἐκεῖνον ἀπέστερξεν. Ὁ γὰρ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα. Ἐχθροὶ ἦσαν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, τοῦ γενομένου ἀνδρός, τουτέστιν ἀνθρώπου, καὶ ἀνδρισμένου πρὸς τὸν ἐν ἡμῖν ἰσχυρόν, πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ τῷ ἱερῷ, ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς. Εἰς τὰ ἴδια γὰρ ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτόν οὐ παρέλαβον· ἀλλ' οὐδὲ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Οἶκος αὐτοῦ καὶ ὁ κόσμος ὡς Δεσπότην, ὃς μεμίσηκεν αὐτόν. Καὶ ἔμπρὶν δὲ υἱὸς ὢν τοῦ κακοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἀτιμάζει αὐτόν, ὁπηνίκα τὴν τοῦ Εὐαγγελίου μάχην λάβει, τὴν διχάζουσαν τὰς τοιαύτας συγγενείας. Καὶ ἡ σάρξ, ἡ θυγάτηρ τῆς ἐξ ἁμαρτιῶν ἡδονῆς (ἐν ἀνομίαις γὰρ συνελήφθημεν, καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκισήθημεν), ἐπανάσταται τῇ τοιαύτῃ αὐτῆς μητρὶ, ὅτε μὴ ποιοῦμεν αὐτῆς πρόνοιαν εἰς ἐπιθυμίαν, ἀλλὰ σταυροῦμεν αὐτὴν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. Εἰ δὲ καὶ ὁ κόσμος υἱὸς τῆς ὕλης, τοῦτε δὲ συνεζύγη πρῶν ἡ ἀλήθεια· ἐπανάσταται καὶ αὕτη τῇ πενθερᾷ (22) αὐτῆς ὕλῃ, ὁπηνίκα τὸν ἐκαινετὸν ὑφίσταται διχασμόν.

VERS. 7. *Ego autem in Dominum respiciam; exspectabo Deum Salvatorem meum: exaudiet me Deus meus.* Hæc de semetipso propheta dicit, eos exem-

Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ Κυρίῳ ἀποσκοπήσω (23), ὑπομενῶ ἐπὶ τῷ Σωτῆρὶ μου· εἰσακουσέσθαι μου ὁ Θεός μου. Ὁ προφήτης ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ λέγει,

¹⁹ Joan. i, 37. ²¹ Joan. v, 23. ²² Joan. i, 11. ²³ Psal. l, 7.

Variae lectiones et notæ.

(19) Τότε καὶ τοὺς λογισμοὺς· ἡ ὀργὴ αὐτοῦ ἀλλοιοί, tum et cogitationes ira ejus immutat Cod. Bav.

(20) Νομοφυλακούντων, Cod. Ven.

(21) Appetitum scilicet, vel dæmonem, ἡ τὸν

θάνατον, vel mortem. *Per unum enim hominem peccatum intravit in universum mundum, et per peccatum mors.*

(22) Τῇ πενθερᾷ, Cod. Ven.

(23) Ἀποσκοπεῖν Cod. Ven.

τύπον εκεινοι· διδοὺς, ὅπως δὲ πιστεύειν εἰς τὸν Θεόν. Οἱ μὲν οὖν φίλοι, φησί, καὶ οἰκεῖοι, οὕτως ἔσονται ἄπιστοι, καὶ διὰ τοῦτο μάταιοι, οἱ ἐπ' αὐτοὺς ἐλπίζοντες· ἐγὼ δὲ πρὸς τὸν Κύριον ἀποβλέψω, καὶ τὴν ἐξ ἐκείνου ἀναμενῶ βοήθειαν, οὐχ ἡγουμένους θαρρόν, οὐ φίλους πεποιθώς, οὐ τινι τῶν κατὰ σάρκα οἰκείων ἐλπίζων. Καὶ πάντως οὕτως ἀδιστάκτως ἐλπίζοντος· ἐπ' αὐτὸν, εἰσακούσεται μου.

Μὴ ἐπὶ χαιρὲ μοι, ἡ ἐχθρά μου, ὅτι πέπτωκα καὶ ἀναστήσομαι. Διδάξας τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος τὸ πέρας, τὸ ἐπακουσθῆναι, ζημι, παρ' αὐτοῦ, ἀναλαμβάνει τῆς Σιών τὸ πρόσωπον, καὶ πρὸς τὴν Ἰδουμαίαν ποιεῖται τοὺς λόγους, ἐχθρὴν ὄσαν αἰεὶ καὶ πολεμίαν. Μὴ ἐπὶ χαιρε γάρ, φησὶν· εἰ γάρ καὶ πέπτωκα, συμφορὰς περιπεσοῦσα, ἀλλ' ἀναστήσομαι αὖθις. Τινὲς δὲ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα ταῦτα λέγεσθαι φασί· Μὴ ἐπαγγέλλου, ὡς νικήσασά με· οὐ γάρ διὰ τὴν σὴν δύναμιν (24) νενίκηκάς με· ἀλλὰ εἰδὼς πέπτωκα ἀπὸ τῆς ἐν Θεῷ στάσεως, μὴ ἐπιγινώσκουσα τὸν Θεόν (25)· ὁμως ἀναστήσομαι ἀπὸ τούτου τοῦ πτώματος. Πλὴν δοκεῖ μοι πρὸς τὴν Ἰδουμαίαν μᾶλλον λέγεσθαι ταῦτα, ὡς ἐκ τῶν κατωτέρω ὁγῶν. Ἐῖποι δ' ἂν καὶ ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησία πρὸς τὴν συναγωγὴν· Μὴ ἐπὶ χαιρὲ μοι, ἡ ἐχθρά μου, ἡ βδελυσσομένη τὰ ἔθνη· πέπτωκα μὲν γάρ τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ τῇ ἀσεβείᾳ, ἀλλ' ἐπιστρέψασα πρὸς Χριστόν, ὃς ἔστιν ἀνάστασις, ἀναστήσομαι.

Δίδωμι ἐὰν πορευθῶ ἐν τῷ σκότει, Κύριος φῶς μου. Ἡ ἐὰν τῷ σκότει τὸν συμφορῶν καὶ κακώσεων γένομαι, φῶς μου ἔσται ὁ Κύριος καὶ παρασκευάσει με μὴ αἰσθάνεσθαι τοῦ τοιοῦτου σκότους· ἡ, ὅτι· Εἰ καὶ ἐσχοτίσθην τὸν νοῦν, τῷ ἔξω φέγγος· Θεός μου εἰ σύ· καὶ τῷ λίθῳ· Σύ με ἐγέννησας· ἀλλ' οὖν φωτισθήσομαι τῇ ἐπιγνώσει τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. Καὶ ἡ Ἑκκλησία ἔρει· Κἂν ὑπὸ τοῦ σκότους τῆς ἁμαρτίας κατεχομένη, πορεύομαι ἐν αὐτῇ, καὶ προκόπτω· ἀλλ' ὁ Κύριος ὁ εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, αὐτὸς ἔσται μοι φῶς.

Ὅργην Κυρίου ὑπόλω, ὅτι ἡμαρτον αὐτῷ. Εἰς τὸ μέγεθος, φησί, τῶν ἁμαρτιῶν μου ἀποβλέπουσα, οἶδα τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον, καὶ ὑπομενῶ τὴν ὀργὴν τοῦ διὰ τὰς ἁμαρτίας· κολάζοντός με, τούτεστι, τὴν ἐκ τῆς ὀργῆς παιδείαν. Οὐ μὴν ἄχρι τέλους ἡ ὀργὴ ἐπιμένει· ὥστε μὴ ἐπὶ χαιρε.

Ἔως οὐ δικαιώσει τὴν δίκην μου, καὶ ποιήσει τὸ κρίμα μου, καὶ ἐξάξει με εἰς τὸ φῶς, καὶ ὄψομαι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Ἀναμενῶ, φησί, καὶ ὑπομενῶ, κολαζομένη διὰ τὰς ἁμαρτίας, ἕως οὐ τὴν δίκην, ἣν ἔχω πρὸς τοὺς θλιβόντάς (26) με, δικαιώσει. Εἰ γάρ καὶ αὐτῷ προσκέκρουσα, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκείνους ἔχω δίκαια πολλὰ, ὅτι μὴδὲν δεινὸν ὑπ'

pro suo docens, quemadmodum sit in Deo fiducia omnis locanda. Amici itaque et familiares adeo, inquit, infideles erunt; et ideo stulti, quotquot spem in hisce locatam habent. Ego vero Dominum aspiciam, ejusque opem expectabo, nullis neque praefectis confisus, nec amicis, nec aliis consanguinitatis vinculo mihi conjunctis. Atque ita firma in eum spe defixum me Dominus exaudiet.

Vers. 8. *Ne insultes mihi, inimica mea, quia cecidi et resurgam.* Cum id per suam in Deo fiduciam se consecutum vates ostendisset, ut ab eo exaudiretur; rursus urbis Sion personam induit, et Idumæam, implacabilem ipsiusmet Sion inimicam hostemque 315, sic affatur. Ne insultes, ait; etsi enim cecidi, in calamitates delapsa, rursus tamen resurgam. Quidam hæc ad Babylonem dici autumant: Ne glorieris, quod me viceris; non enim me vicisti tuam per potentiam; sed quia ego a Deo descivi, Deum ipsum amplius non cognoscens; ab hoc tamen lapsu resurgam. Verum hæc ad Idumæam potius pertinere mihi videntur, ut ex illis quæ inferius sequuntur, aperte liquet. Hæc et e gentibus conflata Ecclesia dicere commode posset ad synagogam, Ne insultes, inimica mea, quæ gentes odio habes; cecidi enim peccatis et impietate; sed ad Christum, qui resurrectio est, me convertam, atque resurgam²⁴.

Quia si ambulavero in tenebris, Dominus lux mea. Si nimirum in calamitatum afflictionumque tenebris versabor, Deus mihi lux erit, efficietque ut ejusmodi tenebrarum incommoda minime sentiam. Vel sensus est: Si tenebris obducta mea mens est, ligno dicens: *Deus meus es tu*, et lapidi, *Tu me creasti*²⁵; veri tamen Dei ac Patris cognitione perfusa illuminabor. Ecclesia quoque dicet: Etsi peccati tenebris obvoluta, in peccato ipso ambulem, et iniquitate proficiam; attamen Dominus qui dixit, *Ego sum lux mundi*²⁶, lux mihi erit.

Vers. 9. *Iram Domini sustinebo, quia peccavi ei.* Meorum, inquit, scelerum magnitudinem mecum ipse considerans, novi suppliciorum justitiam æquitatemque; propterea iram ejus (correctionem scilicet ab ira profectam) sustinebo, qui propter peccata me plectit. Hæc tamen ira haud in perpetuum manebit. Quare ne insultes.

Donec ipse justificet causam, et faciet judicium meum et educet me in lucem, et videbo justitiam ejus. Perferam, inquit, et sustinebo supplicium, mea ob flagitia mihi inflictum, quoad ipse causam, quæ mihi cum affligentibus me inimicis est, justam et æquam esse judicio suo confirmet. Etsi enim eum injuriis lacessivi, mihi tamen cum illis admo-

²⁴ Juan xi, 25. ²⁵ Jerem. ii, 27. ²⁶ Joan. viii, 12.

Varie lectiones et notæ.

(24) Οὐ γάρ τῇ σὴ δυνάμει. Cod. Ven.

(25) Αὐτόν, ipsam. Cod. Ven.

(26) Θηρεύοντας. Cod. Bav.

dum justa est expostulatio. Quippe cum nihil A mali passi a me sint, adeo crudeliter me vexarunt. Ipse propterea me a servitutis tenebris, in libertatis lucem educet; *Et videbo justitiam ejus*, cum adeo me persequentes acerbo supplicio affecerit. Ecclesia quoque dicit: *Etsi mihi succenseat Dominus, meque utpote idola resque creatas colentem, in reprobum sensum tradiderit*²⁷; attamen æquo animo patiar, donec me per poenitentiam, atque sacri fontis lavacrum, justam efficiat, profectaque judicium meum, hujusce mundi principem condemnans, et ad spiritale 316 me lumen Pater lumidum educat, videamque justitiam ejus, Christum, qui nobis a Deo factus est justitia.

VERS. 10. *Et videbit inimica mea, et operietur confusione, quæ dicit: Ubi est Dominus Deus tuus?* B Idumæa, inquit, meam felicitatem videbit, Delique erga me benignitatem cernens, pudore suffundetur, quæ nunc eum uti debilem incusat, et ita viribus destitutum, ut ab inimicis eruere me nequeat.

Oculi mei videbunt eam. Non ipsa modo meam felicitatem videbit, sed et ego ipsius miseras intuebor. Non enim omnino suppliciorum immunis evadet.

VERS. 10, 11. *Nunc erit in conculcationem, sicut lutum in viis. Dies lituræ lateris, deletio tua dies illa.* Quemadmodum, ait, jacens in viis lutum, præsertim quod liniendis lateribus præparatur, proteritur atque conculcatur ut mollius effectum, designato operi accommodetur, ita et tu ab omnibus conculcaberis, eritque dies illa tui oblitteratio. Ecclesia quoque dicere queat: Pudore suffundetur inimica mea, cum gloriam videbit, qua per sacri fontis lavacrum donata sum; et oculi mei vicissim eam, in futuro ævo in ignem conjectam, videbunt. *Filii enim regni ejicientur foras*²⁸, atque ego in eorum locum suffecta, cum Abraham, Isaac et Jacob versabor. Interim ipsa despectui omnibus erit, non secus ac lutum, quod proteritur in viis et assidue conculcatur; idque vel maxime si liniendis lateribus præparari debeat. Dixit item Dominus: Jerusalem, ab gentibus conculcaberis; eritque dies illa, qua conculcaberis tui deletio. Talis dies est et Christus; quippe qui ab Judæis crucifixus, factus est eorum excidium. Hæc omnia et communis omnium nostrum natura apte dicere potest ad inimicam suam, dæmonum turbam, necnon uniuscujusque anima, quam suorum poenitere incipiat peccatorum.

²⁷ Rom. I, 28. ²⁸ Matth. viii, 12.

Varie lectiones et notæ.

(27) Νοσρὸν. Cod. Bav
(27*) Ὁ ἐχθρὸς, inimicus. Cod. Ven.
(28) Παρβαλεῖ τὴν αἰσχύνην. Cod. Ven.
(29) Τῆς αὐτῆς. Cod. Ven.
(30) Scribendum puto ἔξη· vel si retineri placeat, ἔπτει, legendum, quod sequitur, πατηθῇ-

Α ἡμοῦ παθόντες, οὕτως ἀπανθρώπως ἐχρήσαντό μοι. Καὶ ἐξάξει με εἰς τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τοῦ σκοτοῦς τῆς δουλείας· Καὶ ὀνομαζομένην δικαιοσύνην αὐτοῦ, ὅτι τοὺς οὕτως ἀδίκως ἐπιτιθέοντας μοι ἐτιμωρήσατο. Ἐρεῖ δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία· Εἰ καὶ ὠργίσθη μοι Κύριος, καὶ ἀπωσάμενος ὡς τοὺς εἰδωλοῖς λατρεύσασαν, καὶ τῇ κτίσει, εἰς ἀδόκιμον νοῦν παρέδωκέ με· ἀλλ' ὑπομενῶ, ἕως οὗ δικαιοῦσαι με μετανοίας καὶ βαπτίσματος, καὶ ποιήσει τὸ κριμὰ μου, κατακρίνων τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου, τὸν πλανήσαντά με, καὶ ἐξάξει με εἰς τὸ φῶς τὸ νοητὸν (27) ὁ Πατὴρ τῶν φώτων. Καὶ ὤψομαι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ τὸν Χριστὸν, ὃς ἐγεννήθη ἡμῖν δικαιοσύνη ἀπὸ Θεοῦ.

Καὶ ὁψεται ἡ ἐχθρὰ (27*) μου, καὶ περιβαλεῖται αἰσχύνῃ (28), ἡ λέγουσα πρὸς με· Ποῦ Κύριος ὁ Θεός σου; Ἡ Ἰδουμαία, φησὶν, ὤψεται τὴν ἐμὴν εὐημερίαν, καὶ καταισχυνθήσεται, βλέπουσα τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ ἐμὲ χρηστότητα, ἡ νῦν ἐνεδίζουσα τοῦτον, ὡς ἄσθενῇ, καὶ μὴ δυνάμενόν με ῥύσασθαι τῶν ἐχθρῶν.

Οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἐπόψονται αὐτήν. Οὐ μόνον, φησὶν, αὕτη τὴν ἐμὴν εὐημερίαν ὁψεται, ἀλλὰ καὶ γὰρ τὴν αὐτῆς (29) δυσπραγίαν ὀφθαλμοῖς· οὐ γὰρ ἀτιμώρητος ἔσται.

Νῦν ἔσται ὡς καταπάτημα, ὡς πηλὸς ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐν ἡμέρᾳ ἀλοιφῆς πλίνθων ἐξ ἀλειψίς σου ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη. Ὡς περ, φησὶν, ὁ ἐν ταῖς ὁδοῖς πηλὸς καὶ μάλιστα ὁ εἰς ἀλοιφὴν πλίνθων παρασκευαζόμενος, καταπατεῖται, ὥς ἂν εὐρυπτότερος γένηται, καὶ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ ἔργον· οὕτως καὶ σὺ ὑπὸ πάντων καταπατηθῇς, καὶ ἐξ ἀλειψίς σου ἔσται ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη. Φήσει δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία, ὅτι· Καταισχυνθήσεται ἡ ἐχθρὰ μου, ὁρῶσα τὴν δόξαν, ἣν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἐνδέδυμαι· καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἐπόψονται μεν αὐτήν, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι εἰς τὸ πῦρ ἀποπεμπομένην. Οἱ γὰρ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκτριφίσονται· ἔξω, ἡμοῦ ἀντεισχομένης, καὶ ταττομένης μετὰ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ. Καὶ νῦν δὲ ἔσται ὑπὸ πάντων καταφροσυνμένη, ὡς καταπάτημα, ὡς πηλὸς ἐν ταῖς ὁδοῖς, ὃς πατεῖται συνεχέστερον, καὶ μᾶλλον ἔπερ εἰς πλίνθων ἀλοιφὴν παρασκευάζεται. Εἴπει δὲ καὶ ὁ Κύριος· Ἔσται (30) Ἰερουσαλὴμ πατουμένη ὑπὸ τῶν ἐθνῶν· καὶ ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη, καθ' ἣν πατηθῇς, ἡ τελευτή, ἔσται ἐξ ἀλειψίς σου. Ἡμέρα καὶ ὁ Χριστός (31), ὃς ἐγένετο αὐτῶν (32) ἐξ ἀλειψίς, σταυρωθείς (33) ὑπ' αὐτῶν. Ταῦτα δὲ πάντα καὶ ἡ κοινὴ τῶν ἀνθρώπων φύσις ἔχει καὶ ἄρῃν λέγειν πρὸς τὴν ἐχθρὰν αὐτῇ τῶν δαιμόνων πλὴθύν, καὶ ἡ ἐκάπτου ψυχῇ, ἀρξάμενη (34) μετανοεῖν.

σεται.
(31) Καὶ ὁ Κύριος· Ἰησοῦς Χριστός, et Dominus Jesus Christus. Cod. Bav.
(32) Ἐξ αὐτῶν, ex ipsis. Cod. Bav.
(33) Deest σταυρωθείς, crucifixus, in Cod. Ven.
(34) Ἀρξάμενου. Cod. Ven.

Καὶ ἀπόσεται νόμιμά σου ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη. Α Τούτέστιν, οἱ παράνομοι σου νόμοι κατὰ λυθῶσονται. Ποῦ γὰρ λατρεῖς, ἢ πῶς τοῖς εἰδώλοις καὶ τὰ ἐπὶ τῇ λατρείᾳ αὐτῶν νόμιμα ἐκτελέσεις, εἰς ἀφανισμὸν οὕτω παραδεδομένη; Ἀλλὰ καὶ ὁ Χριστὸς τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἀπίστατο τὰ νόμιμα τῶν Γραμματέων.

Καὶ αἱ πόλεις σου ἡξουσιν εἰς συγκλεισμόν. Τούτέστιν, εἰς πολιορκίαν καταντήσουσιν, δὲ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων γέγονεν.

Καὶ αἱ πόλεις σου ὀχυραὶ εἰς διαμερισμόν Ἀσσυρίων. Ἐντεῦθεν δηλοῦται, ὅτι οὐ τῇ Βαβυλῶνι, ἀλλὰ τῇ Ἰδουμαίᾳ ἀρμόζει πάντι τὰ περὶ τῆς ἐχθροῦ; ρηθέντα. Οὐ γὰρ δὴ ποὺ αἱ πόλεις τῆς Βαβυλῶνος ἐδόθησαν εἰς διαμερισμόν Ἀσσυρίων. (35) ἀλλ' αἱ τῆς Ἰδουμαίας διεμερίσθησαν, τούτέστι, διηρπύησαν (36) ὑπὸ Βαβυλωνίων, ἢ κατεκληρονομήθησαν ἄλλῃ ὑπὸ ἄλλου, εἰ μὴ τις Ἀσσυρίους ἐρεῖ Μήδους τε καὶ Πέρσας. Ἐἶχον πόλεις ὀχυράς οἱ Ἑβραῖοι, τὰς νομικὰς ἐντολὰς καὶ παρατηρήσεις, ἀλλὰ παρεδόθησαν εἰς διαμερισμὸν τοῖς Ἀσσυρίοις, ἥτοι τοῖς ἔθνεσι. Μεριζόμεν γὰρ ἡμεῖς νῦν καὶ διχοτομοῦμεν τὸ γράμμα ἀπὸ τοῦ πνεύματος. Ἐἶχε καὶ πόλεις ὀχυράς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, τὰ φιλόσοφα δόγματα καὶ τὰ μαγικά· ἀλλὰ τοῦ Παύλου ἐν Ἀθήναις γενομένου καὶ ἐν Κορίνθῳ, καὶ καταγγελλαντος τὸν ἀγνωστον ἐκείνοις Θεὸν Ἰησοῦν (37) Χριστόν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον· ὁ Ἀρεοπαγίτης Διονύσιος, καὶ οἱ ἐν Κορίνθῳ σοφοί, οἱ πρότερον ἐπ' αὐτοῖς μεγαλοφρονῶντες, διεμερίσαντο ταῦτα· τὸ μὲν ἐξιστατικὸν αὐτῶν καὶ θεωρητικὸν δεξάμενοι, ὅσον δὲ εἰς δαίμονας φέρεται, καὶ πλάνην, καὶ ἀπωλείας βυθὸν, ἀπωσάμενοι. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἐφέσῳ οἱ τὰ περίεργα πράξαντες, τὰς μαγικὰς αὐτῶν βίβλους κατέκαυσαν. Ἐχει δὲ καὶ ἐκάστη ψυχὴ γαῦρον φρόνημα καὶ ὑψηλὸν, ὃ τοῖς Ἀσσυρίοις παραβάλλεται· ἔχει δὲ καὶ πόλεις, τὰ συστήματα τῶν ἐν αὐτῇ διαφορῶν τῆς κακίας εἰδῶν. Ὅταν οὖν τὸ ὑψηλὸν ἐκείνο φρόνημα καὶ Ἀσσύριον μεταγάγῃ πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς οἰκείας ἀξίας, καὶ τὰ ἀνω φρονήσῃ, καὶ ἀξία τοῦ κατ' εἰκόνα· τηνικαῦτα παραδίδονται τῷ τοιοῦτῳ φρονήματι αἱ τῆς κακίας πόλεις εἰς διαμερισμόν. Μεριζῶν γὰρ τὴν κακίαν εἰς ὑπερβολὰς καὶ ἁλλείψεως ὃ τὰ ἀνω φρονῶν νοῦς, εὕρισκει τὴν τῶν ἀρετῶν μεσότητα.

Ἀπὸ Τύρου, ἕως ποταμοῦ Συρίας. Ἐπειδὴ καὶ ἄλλαι περίοικοι πόλεις ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἐπέχαιρον συμφοραῖς, μέμνηται καὶ Τύρου, καὶ Συρίας, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοῖς Βαβυλωνίοις ἐκπορθηθεισῶν. Λέγει δὲ καὶ τίνες αὗται, δηλοποιῶν αὐτὰς ἀπὸ τῶν ἑρῶν. Ποταμὸν μέντοι Συρίας τὸν Εὐφράτην λέγει.

Act. xvii, 27. Act. xix, 19.

- Variæ lectiones et notæ

(35) Cod. Bav. addit: οἱ γὰρ Βαβυλώνιοι ἦσαν Ἀσσυριοί, Babylonii enumerant Assyrii.

(36) Διηρπάγησαν, τούτέστι διεμερίσθησαν. Cod. Ven.

Et atteret legitima tua dies illa. Iniquæ videlicet tuæ leges dissolventur; quomodo enim idola tua colere, lataque de eorum cultu jura servare poteris, ita male multata, penitusque deleta? Christus item sua per dogmata legalia præcepta sustulit, expolitque Scribarum jura.

VERS. 12. Et urbes tuæ munitæ venient in conclusionem. Hoc est, in obsidionem incident, quod sub Judæorum imperio contigit.

Et civitates tuæ munitæ in divisionem Assyriorum. Hinc aperte liquet, omnia quæ de inimica superius dicuntur, 317 non ipsimet Babylonis, sed Idumææ convenire; non enim Babylonis urbes Assyriis dispartiri traditæ sunt, sed Idumææ civitates divisæ sunt a Babyloniis atque direptæ vel hereditate aliæ ab aliis acquisitæ, nisi forte quis Assyrios Medos atque Persas esse dicat. Urbes munitas habebant et Hebræi, legis videlicet cæremonias et observantias, sed Assyriis, hoc est gentibus, dispartiri traditæ sunt. Nunc enim nos litteram a spiritu dividimus atque secernimus. Habebat urbes fortes atque munitas et humana natura, philosophica nimirum et magica dogmata; verum ubi Paulus Athenas attingit atque Corinthum et ignotum hominibus illis Deum, Jesum Christum, eundemque crucifixum prædicavit: Dionysius Arcopagita, Corinthique sapientes qui antea de se magnifice sentiebant, dogmata hæc diviserunt amplectentes, quidquid ad contemplandam exquirendamque veritatem confert, et rejicientes quod addamones, et in errorem perditionisque barathrum ducit. Quotquot item Ephesi vana prodigia patrabant, magicos suos libros combusserunt. Habet et unaquæque anima sublimes elatasque cogitationes, quæ Assyriis assimilantur: habet item urbes varias, scilicet vitiorum compages ac species. Cum ergo sublimis illa mense, Assyrio similis, ad suæ dignitatis cognitionem perducitur, cogitatque superna et homine, ad imaginem Dei condito, plane digna: tum istiusmodi cogitationi ac menti dispartientes traduntur improbitatis atque nequitiae urbes. Mens enim, quæ superna cogitat (38), vitia dividit in extrema quædam, quorum in medio mediocritatem virtutemque sitam comperit.

A Tyro usque ad flumen Assyriæ. Quoniam et aliæ finitimæ civitates Judæorum de calamitatibus lætabantur, mentionem idcirco propheta facit et Tyri, et Assyriæ, et aliarum quæ a Babyloniis eversæ sunt, penitusque deletæ. Quæ quales fuerint, ex earum finibus clare demonstrat. Assyriæ quidem flumen Euphratem vocat.

(37) Θεὸν καὶ Ἰησοῦν. Col. Ven.

(38) Virtus enim quælibet inter nimium et parum sita est, ut præclare docet Aristoteles init. Ethic. ad Nicomach.

Et a mari usque ad mare. A mari scilicet orientali usque ad occidentale

Et a monte usque ad montem. Ab Judæorum monte Carmelo usque ad Libanum. Omnes itaque interjectæ urbes a Babyloniis diripiuntur, quæ Judæorum calamitatibus antea lætabantur.

Dies aquæ et tumultus. Quemadmodum scilicet aqua vehementi cum impetu fluens, strepitum edit, affertque trepidationem; ita et hostium exercitus, impetu facto, omnia irruiet, cuncta rumore ac formidine complens, urbesque prædictas devastabit.

318 VERS. 13. *Et erit terra in dissipationem cum habitatoribus suis.* Terra scilicet harum urbium et ipsa devastabitur, ferro ignique consumptis arboribus frugibusque; et simul ejus habitatores hostibus jugulandi tradentur.

Propter fructus adinventionum eorum. Causam adducit, cur hæc illis accident. Tales enim calamitates, ait, fructus eorum facinorum sunt. Terra facta est humana natura, suam ob inobedientiam, quippe quæ sibi dictum illud audivit, *Terra es et in terram reverteris*^a, cogitatque terrena: quam quicquam terram incolebant tenebrarum principatus atque potestates. At, uli advenit dies aquæ et tumultus, spiritus videlicet ac sonitus, quo repleta domus est, ubi congregati erant apostoli, protinus evanuit naturæ labe, atque terrena cogitatio, simulque dispersi sunt qui talem cogitationem præferebant. Non amplius enim uti mortales cogitantes, qui Spiritus gratiam acceperimus atque servamus. Disperdit et uniuscujusque animam, terram factam dies aquæ, sacri nimirum lavacri, et lacrymarum, necnon dies tumultus, quem ipsimet animæ injicit Verbum (41) eam præteritorum jam peccatorum poenitentem exagitans atque conturbans. Disperdit autem non ipsius naturam, sed fructus adinventivorum ejus et institutorum. Hæc enim sola evanescunt, non ipsiusmet animæ natura atque substantia.

VERS. 14. *Pasce populum tuum in virga tua, oves hereditatis tuæ.* Cum finitimis gentibus prænu-tiasset, quæ futura erant; populo deinceps prædicat futuram post reditum pacem tranquillitatemque, ad Israeliticam generationem omnem talia quodammodo fatus: Hæc illi quidem; tu vero pasce tuum populum et hereditatis oves in virga tribus tuæ, sceptro nimirum unius tribus tuæ, Judæ. Ex ea quippe prognatus Zorobabel, populum post reditum rexit.

Habitanter seorsum. Pacatam videlicet atque tranquillam vitam degentes, habentesque neminem,

^a Gen. iii, 19.

Καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης. Ἀπὸ τῆς πρὸς ἑω χειμένης, ἄχρι τῆς πρὸς ἐσπέραν.

Καὶ ἀπὸ ὄρους ἕως τοῦ ὄρους. Ἀπὸ τοῦ τῶν Ἰουδαίων ὄρους τοῦ Καρμήλου μέχρι τοῦ Λιβάνου. Ἄπασι οὖν αἱ ἐν τῷ μέσῳ πόλεις ἀλώσονται τοῖς Βαβυλωνίοις, ἀπρότερον ἐπιχαίρουσαι τοῖς Ἰουδαίῳ κακοῖς.

Ἡμέρα ὕδατος καὶ θορύβου. Τουτέστιν, ὥσπερ ὕδωρ μετὰ βοῶντος φερόμενον, καὶ θόρυβον ποιοῦν· οὕτως ἡ στρατιὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπaleύσεται, πάντα συνταράττουσα, καὶ τὰς ῥηθείας πόλεις πορθοῦσα.

Καὶ ἔσται ἡ γῆ εἰς ἀφανισμόν μετὰ τῶν κατοικούντων αὐτήν. Ἡ γῆ τῶν πόλεων τούτων καὶ αὕτη καταφθαρήσεται, τῶν τε δένδρων δηουμένων, καὶ τῶν καρπῶν φθειρομένων καὶ πυρπολουμένων· ἀλλὰ καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτήν σφαγῇ παραδοθήσονται.

Ἀπὸ καρπῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν. Τὴν αἰτίαν δείκνυσιν, ἀφ' ἧς ταῦτα αὐτοῖς συμβήσεται. Αἱ γὰρ τοιαῦται, ψῆσι, κακώσεσι καρποὶ εἰσι τῶν ἔργων αὐτῶν. Ἐν γέγονεν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, δὲ τὴν παρακοήν, ἀκούσασα τὸ, *Ἐν εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*, καὶ τὰ τῆς γῆς φρονήσασα· κατέκρινεν δὲ ταύτην τὴν γῆν αἱ τοῦ σκότους ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι. Ἀλλ' ὅτε ἡμέρα γέγονεν ὕδατος καὶ θορύβου (39), τοῦ πνεύματος, φημί, καὶ τοῦ ἤχου, δὲ (40) ἐκλήρωσε τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ οἱ ἀπόστολοι ἦσαν, ἡφανίσθη καὶ ἡ φθορὰ τῆς φύσεως, καὶ τὸ γέγονεν φρόνημα μετὰ τῶν κατοικούντων αὐτὴν πρίν· οὐκέτι γὰρ ὡς θνητοὶ φρονούμεν οἱ γε τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν διεξάμενοι καὶ τηροῦντες. Ἀφανίζει καὶ τὴν ἐκάστου ψυχὴν, γενομένην γῆν, ἡ ἡμέρα τοῦ ὕδατος, καὶ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τῶν δακρύων, καὶ τοῦ θορύβου, ὃν ἐμποιεῖ αὕτη ὁ λόγος, καταλείπων αὐτήν, καὶ τάραντων μεταμελουμένην ἐπὶ τοῖς προτέροις. Ἀφανίζει δὲ οὐκ ἀπὸ τῆς οὐσίας αὐτῆς, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν καρπῶν τῶν ἐπιτηδευμάτων· οὗτοι γὰρ ἀφανίζονται, ἀλλ' οὐκ ἡ φύσις τῆς ψυχῆς.

Ποίμαινε λαόν σου ὡς πρόβατα φυλῆς σου, πρόβατα κληρονομίας σου. Τὰ ἐσόμενα τοῖς ὁμοῖοις ἔθνεσι προθεσπίσας, προαγγέλλει λοιπὸν τὴν μετὰ ἐπίνοδον εἰρήνην τῷ λαῷ, μονονοῦχι ταῦτα λέγων πρὸς πάντας τὴν Ἰσραηλῆτην [σ. -λίτιν] γενεάν, ὅτι· Ἐκεῖνοι μὲν ταῦτα πείσονται· σὺ δὲ ποιίμαινε τὸν λαόν σου, καὶ τὰ πρόβατα τῆς κληρονομίας σου, ἐν πρόβατα φυλῆς σου, τουτέστι, τῷ σκήπτρῳ μετὰ φυλῆς σου, τῆς τοῦ Ἰούδα. Ἐξ αὐτῆς γὰρ ὢν Ζοροβάβελ, μετὰ τὴν ἐπίνοδον ἐποίμαζεν τὸν λαόν.

Κατασκηνοῦντας καταμόρας. Τουτέστιν, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ ὄντας καὶ μηδένα ἔχοντας τὸν

Variæ lectiones et notæ.

(39) Desunt verba καὶ θορύβου, et tumultus, in Cod. Ven.

(40) Ὁ, qui (Spiritus). Cod. Bav.

(41) Seu ratio.

προπολεμοῦντα (42) · ἥ ὅτι μὴ ἐπιμιγνυμένων· τοῖς ἄνθρωποις, καὶ μανθάνοντας τὰ ἔργα αὐτῶν, ἀλλ' ἀμύγει· ὄντας ἐθνικῶν ἐπιτηδεύματων. Αἰετοὶ δ' ἂν καὶ πρὸς τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ · Ποιμαίνει τὸν λαόν σου, τοὺς ἐκ περιτομῆς πιστεύσαντας, καὶ τὰ λοιπὰ πρόβατα τῆς κληρονομίας σου, τὰ ἔθνη δηλαδή, ἃ ἐδωκά σοι κληρονομίαν, ἐν τῇ ράβδῳ σου, οὐ τῇ κολαστικῇ, ἣ ὡς σκευὴ κειραμέως συντρίβει τοὺς ἀπειθεῖς, ἀλλὰ τῇ παιδευτικῇ, ἣ ἐπισκεψέως ἐστὶ ράβδος. Ἐπισκέψομαι γὰρ, φησὶν, ἐν ράβδῳ τὰς ἀνομίας (43) αὐτῶν · τὸ δὲ ἑλεός μου, ὃ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτῶν. Ποιμαίνονται τῇ ράβδῳ τοῦ σταυροῦ καὶ οἱ κατὰ Παῦλον δυνάμενοι λέγειν· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ ἐν κόσμῳ. Οἱ δὲ τοιοῦτοι καὶ καταμόνα· κατασκηνοῦσι, πάσης ἀπηλλαγμένοι τῆς πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν τῶν πολλῶν πραγμάτων σύγχυσιν προσπαθείας, καὶ μόνῃ προσαλλοῦντες Θεῷ τῷ Κυρίῳ ἐν, καὶ ὑπὲρ τῆ ἐν, καὶ ἐνοειδῆς καὶ αὐτοὶ γινόμενοι. Οὕτω καὶ Δαβὶδ, Καταμόνας εἰμι ἐγώ, ἔλεγε· καὶ Ἰερεμίας· Οὐκ ἐκάθισα, φησὶν, ἐν συνεδρίῳ παιζόντων· καταμόνας ἐκαθήμην.

Δρυμὸν ἐν μέσῳ τοῦ Καρμὴλου νεμήσονται, τὴν Βασανίτιν καὶ τὴν Γαλααδίτιν. Ἐπειδὴ τροπικῶς τοὺς ἀνθρώπους ἐκάλεσε πρόβατα, ἐπιμένων τῇ τροπῇ, δρυμὸν ὀνομάζει καὶ νομήν· σημαίνει δὲ δι' ὧν λέγει, ὅτι ἐν πάσῃ εὐετηρίᾳ ἔσονται. Ἡ τε γὰρ ὑπὸ τοῦ Καρμὴλου περιεχομένη χώρα, καὶ ἡ Βασανίτις, καὶ ἡ Γαλααδίτις, τὰ πλῆνη τῆς Παλαιστίνης ἦσαν μέρη. Ἰνα τοίνυν δηλώσῃ, ὅτι ἐν ἀφρόνοις ἀγαθοῖς ζήσουςι, τοῦ δρυμοῦ ἐμνήσθη. Φασὶ γὰρ τὰ πρόβατα ἐν τῷ δρυμῷ νεμόμενα, καὶ ὑπὸ τῶν βαλάνων τρεφόμενα, πιαίνεσθαι· ἐπεὶ καὶ ταῖς βαλάνοις ἐπιτρέχει, ἐνηδόμενα (45) τῷ καρπῷ. Ἐπεὶ δὲ Κάρμηλος ἐπιγνώως περιτομῆς ἐρμηνεύεται· Βασανίτις δὲ, αἰσχύνῃ· Γαλααδίτις δὲ, διαθήκης μετὰθεσις· νεμηθήσονται ταῦτα οἱ ὑπὸ Χριστοῦ (46) ποιμαινόμενοι· τὸν μὲν Κάρμηλον, ὡς ἐπιγνόντες τὴν ἀληθῆ περιτομὴν τίς ἐστι, καὶ ὅτι οὐκ ἡ τῆς σαρκὸς, ἀλλ' ἡ τῆς σκληροκαρδίας ἀπόθεσις, ἡ πνευματικὴ ἐστὶ (47) περιτομή, ἣν ὁ Θεὸς ἐπιζητεῖ, καθὼ εἴρηται· Περιτμήθητε (48) Θεῷ· καὶ, Περιτμεῖσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν· καὶ οὕτως μετὰ τὸ ἐπιγνῶναι περιτεμνόμενοι καὶ αὐτοὶ τὸ σαρκικὸν τῆς καρδίας φρόνημα, καὶ τὸ ἀπὸ γενέσεως κάλυμμα· τὴν δὲ Βασανίτιν νεμήσονται, αἰσχυνόμενοι ἐπὶ τοῖς προσημαρτημένοις, καὶ τὴν κατὰ Θεὸν λύπην ἔχοντες, ἥτις χάραν ἰώνιον κατεργάζεται· τὴν δὲ Γαλααδίτιν, ὡς τὴν

A qui oppugnaret: vel gentibus non permisti, nec eorum opera discentes, sed ab gentilibus disciplinis institutisque prorsus alieni. Hæc item cœlestis Pater ad Filium apte diceret: Pasce populum tuum. eos nimirum qui ex circumcisione Christo nomen dederunt; et reliquas hæreditatis tuæ oves, gentes videlicet, quas tibi dedi hæreditatem, in virga tua, virga scilicet non afflictionis, quæ ut vasa anguli, contumaces conterit, sed correctionis, quæ virga visitationis est: Visitabo, ait, in virga iniquitates eorum: misericordiam autem meam ab eis non auertam². Pascuntur virga crucis 319 et ii, qui cum Paulo dicere possunt, Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est et ego mundo³. Tales homines B solitariam etiam vitam degunt, procul ab hominum frequentia negotiorumque sollicitudinibus remoti; qui quidem uno cum Deo atque Domino colloquentes, plures uno, simul et unius instar et (44) ipsi sunt. Ita et David: In solitudine, inquit, sum⁴, et Jeremias, Non sedi, ait, in concilio cum ludentibus, sed solitarius sedebam⁵.

Silvam in medio Carmeli, pascentur Basanitim et Galaaditim. Quoniam per verborum quamdam immutationem homines vocavit oves, eidem loquendi modo insistens, silvam memorat et pascua. Per hæc autem, quæ propheta dicit, eos in rerum omnium affluentibus copiis fore denotat. Nam regio, quæ sub Carmelo continetur, et Basanitis et Galaaditis, feraciores Palestinæ partes erant. Ut ergo perspicuum fieret, eos immensa honorum copia iri circumfusum, silvæ mentio facta est. Nam quæ pascentur in silvis oves, quæque vescuntur glandibus, quibus maxime oblectantur, eas pingues fieri tradunt. Quoniam autem Carmelus idem sonat, ac cognitio circumcisionis; et Basanitis, turpitudine; et Galaaditis, testamenti translatio: pascent hæc omnia, qui a Christo ducuntur, Carmelum in primis, probe intelligentes, quæ sit vera circumcisio, nec ignorantes non in carnis abrasione, sed in cordis duritiei remotione sitam esse circumcisionem illam omnino spiritalem quam Deus querit, quemadmodum dicitur, Circumcidimini Deo, et, Circumcidite duritiam cordis vestri⁷, quod cum probe norint, amputabunt et ipsi carnalem cordis cogitationem, sibi que inditum a nativitate velum: pascent deinde Basanitidem, dum eos turpium facinorum pudebit, cruciabitque dolor, ex intimo in Deum amore profectus, qui gaudium operatur sem-

² Psal. LXXXVIII, 33. ³ Galat. vi, 14. ⁴ Psal. LIV, 8. ⁵ Jerem. xv, 17. ⁷ Jerem. xiv, 4.

Variae lectiones et notæ.

(42) Scribendum fortasse προσπολεμοῦντα.
(43) Ἀσθενείας, infirmitates. Cod. Ven.
(44) Quemadmodum Deus, qui persona multiplex, natura unus est: ita et ipsi ὑπὲρ τὸ ἐν, supra unum, hoc est plures cum sint, spiritu tamen

atque charitate unius præ se speciem ferunt.
(45) Ἠδόμενα. Cod. Ven.
(46) Χριστῷ. Cod. Ven.
(47) Ἔσται, erit. Cod. Bav.
(48) Περιτμήθητε, circumcidere.

piternum : Galaaditidem postremo, quippe qui testamenti translationem nacti, non amplius ipsismet legis verbis inhaerent, neque rationis expertes victimas mactant, sed legis spiritum consecrantes, vitam in spiritu ducunt, offeruntque semetipsos Deo hostiam viventem atque sanctam *.

VERS. 15. *Juxta dies sæculi, et juxta dies egressionis tuæ de Ægypto, ostendam ipsis mirabilia.* Dies sæculi vocans dies antiquos. Juxta veteres, ait, illos dies quibus opitulatus vobis sum, mirabilia ostendam hominibus, qui a captivitate domum redierunt. Et quemadmodum vobis, ex Ægypto exeuntibus, Palæstinæ terram hæreditate possidendam tradidi; 320 ita et nunc regionis hujus imperio potestimini, terramque illam adeo fecacem et amplam possidebitis. Christus item regit eos, qui ab ipso pascuntur, cum in hac vita, tum in futuro ævo sempiterno. Cum enim ii superna cogitent, eorumque talis sit vitæ ratio, qualis cœlicolis; cum ipsi mortui mundo sint, atque vicissimi ipsis mundus, et in carne cum sint, minime secundum carnem militent : nonne talis vitæ ratio imago est illius, quæ in futuro ævo transigetur? Præterea quemadmodum veteres Hebræi a Pharaonis, in mare submersi, dura servitute liberati sunt, Rubrum ipsi mare transeuntes, et post maris Rubri transitum cœlitus descendentem mannam comederunt, bibuntque aquam e petra manantem : ita et nos, cum sub mystico Pharaone essemus, tenebrosi peccati principe, liberati ab hoc sumus, in sacri fontis lavacrum jam submerso, et post lavacrum hoc panem comedimus, qui de cœlo descendit, carnem videlicet Verbi cœlestis ac Dei, bibimusque potum qui e petra manavit, Christi nimirum sanguinem. *Petra enim, ait, erat Christus* *. Quæ itaque apud eos contigerunt prodigia, tanquam figuræ quædam et imagines, hæc nostris temporibus completa esse propheta declarat. Mirabilia ostendit Deus et per apostolos, quemadmodum priscis illis temporibus per Moysem et Aaronem.

VERS. 16. *Videbunt gentiles et confundentur ex omni fortitudine sua.* Pristina scilicet sua de potestate detrudentur, quod summo eis dedecori erit : qui quidem, ait, vestrum aggredi non audebunt imperium, meam ergo vos providentiam considerantes, vel si aggrediantur, victi fractique, non amplius vobiscum dimicabunt. Idipsum passi sunt et dæmones, gentes implacabili contra nos odio flagrantes. Omnia enim illusionum genera, quibus antea ii vel maxime pollebant, per Christi adventum evanuerunt.

Imponent manus super os suum. Nihil amplius contra te loqui ausi, neque illudere, neque irridere, ut antea consueverant. Quinimo ne-

Α τῆς διαθήκης μετὰθειν κατακληρονομοῦντες· καὶ ἀντὶ τοῦ κατὰ τὸ γράμμα ζῆν, καὶ θυσίας ἀλόγους προσάγειν, κατὰ πνεῦμα ζῶντες, καὶ ἑαυτοῦς θυσίαν ζῶσαν ἀγίαν προσάγοντες τῷ Θεῷ.

Κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος, καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐξορίας σου ἐκ γῆς Αἰγύπτου, δεῖξω αὐτοῖς θαυμάσια. Ἡμέρας αἰῶνος τὰς ἀρχαίας ὀνομάζων, φησὶν, ὅτι Κατὰ τὰς ἀρχαίας ἡμέρας ἐκείνας, ἐν αἷς ἀντελαβανόμεν ὑμῶν, δεῖξω θαυμάσια τοῖς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανελθούσι. Καὶ ὡς περ ἐξεληθούσιν ἐξ Αἰγύπτου τὴν ἐν Παλαιστίνῃ γῆν κατακληροδόξασα ὑμῖν· οὕτω καὶ νῦν ταύτης ἐγκρατεῖς ἐσσεσθε, καὶ τὴν αὐτὴν γῆν κατακτήσεσθε. Προστίθεται καὶ Χριστὶς τῶν ὑπ' αὐτῷ ποιμαινομένων, καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον, ὡς περ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Ὅταν γὰρ φρονῶσι τὰ ἄνω, καὶ τὸ πολίτευμα αὐτῶν τοιοῦτον ᾖ, ὡς ἐν οὐρανοῖς ὄντων, καὶ νεκροὶ ὡς τῷ κόσμῳ, καὶ αὐτοῖς ὁ κόσμος, καὶ ἐν σαρκὶ ὄντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατεύονται, οὐχὶ τῆς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος καταστάσεως εἰκὼν ἐστὶν ἡ τοιαύτη διαγωγή; Ἀλλὰ καὶ ὡς περ οἱ πάλαι Ἑβραῖοι τῆς τοῦ Φαραὼ δουλείας ἡλευθέρωθησαν καταποντισθέντος, αὐτοὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν διελθόντες, καὶ μετὰ τὸ διελθεῖν, ἐφαγόν τε τὸ ἐξ οὐρανοῦ μάννα, καὶ τὸ ἐκ πέτρας ἔπιον ὕδωρ· οὕτω καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τὸν νοητὸν ὄντες Φαραῶ, τὸν τῆς σκοτεινῆς ἀμαρτίας ἀρχοντα, ἀπηλλάγημεν τούτου, ἀποπνιγέντος ἐν τῷ βαπτίσματι· καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα, τὸν τε ἄρτον ἐσθίμεν, τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα, τὴν σάρκα φημί τοῦ οὐρανοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ, καὶ τὸ ἐκ πέτρας πίνομεν πόμα, τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Ἡ γὰρ πέτρα, φησὶν, ἦν ὁ Χριστός. Οὕτω; οὖν τὰ τυπικῶς αὐτοῖς συμβάντα θαυμάσια, δεῖκνυσι ἐφ' ἡμῖν ἀληθῶς. Ἐδείξε θαυμάσια καὶ διὰ χειρῶν τῶν ἀποστόλων, ὡς περ ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἡμέραις διὰ Μωσέως καὶ Ἀαρὼν.

Οὐφονται ἔθνη, καὶ καταισχυνθήσονται ἐκ καύσεως τῆς ἰσχύος αὐτῶν. Τοῦτέστιν, ἐκπεσούνται τῆς προτέρας ἰσχύος αὐτῶν, ὃ μεγίστη αὐταῖς αἰσχύνῃ καὶ ἡ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν προσβαλοῦσιν ὑμῖν, θεωροῦντα (49) τὴν ἐμὴν περὶ ὑμᾶς πρόνοιαν· ἡ προσβαλόντα, καὶ ἡττηθέντα, οὐκέτι οὐ πολεμήσουσιν, ὡς ἀνίσχυρα γεγονότα. Τοῦτο καὶ οἱ δαίμονες ἐπαθον, τὰ ἀσπονδα πρὸς ἡμᾶς ἔθνη. Πάντα γὰρ τὰ εἶδη τῆς πλάνης αὐτοῖς (50), ἐν οἷς ἰσχυον πρότερον, κατήργηται τῇ ἐπιδημίᾳ Χριστοῦ.

Ἐπιθήσουσι χεῖρας ἐπὶ στόμα αὐτῶν. Μὴ τοιμῶντες εἰπεῖν τι κατὰ σοῦ, ἢ χλευάσαι, ἢ ἐπιγελάσαι, ὡς πρότερον. Ἀλλ' οὐδὲ οἱ δαίμονες δι' ἐχ-

* Rom. xii, 4. * I Cor. x, 4.

γαστριμύθων (51), ἡ ὁρυς, ἡ ἐτέρων τοιούτοτρο· A
πων λαλοῦσι.

Τὰ ὅσα αὐτῶν ἀποκωφώθησονται. Οὐτε ἐτέρων
λεγόντων καθ' ὑμῶν ἀνέξονται, ἀλλ' ὡς κωφοί
ἔσονται. Καὶ οἱ δαίμονες δὲ ἐκωφώθησαν, μὴ ἔχον-
τας, ὡς πρότερον, τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτούς.

Ἀσέξουσι χοῦν (53), ὡς ὄφεις, σύροντες γῆν.
Ἀντὶ τοῦ, συρόμενοι ἐπὶ γῆς. Πασοῦνται γὰρ, φησί,
κάτω, δίχην ὄφειων συρομένων ἐπὶ γῆς, οὐδὲ τὴν
κεφαλὴν ἄραι δυνάμενοι, διὰ τὸ κατεπηχέναι. Ἡ
τοῦτο λέγει, ὅτι οἱ ὄφεις μὴ εὐρίσκοντας ἐτέραν
τροφὴν, τὸν χοῦν διαλείχουσι, καὶ σύρουσι τὴν γῆν,
τουτέστιν, εἰς τὸ στόμα διὰ τῆς γλώττης ἀναλαμ-
βάνουσιν. Ἀλλὰ καὶ οἱ δαίμονες πρώην μὲν ἐν πᾶ-
σιν ἀνθρώποις τροφὴν εὐρίσκον (πάντες γὰρ ἡμαρ-
τον, καὶ ὑστεροῦντο τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐδασί-
λευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, ἐπὶ
τοὺς ἁμαρτήσαντας)· νῦν δὲ ἐν πᾶσι μὲν τροφὴν
οὐχ εὐρίσκουσι. Δικαιούμην γὰρ τῇ τοῦ Χριστοῦ
χαρίτι, οὐ εἰς τὸν θάνατον βαπτίζομεθα· καθήργη-
ται δὲ καὶ ὁ θάνατος. Τὸν μὲντοι χοῦν λείχουσι, καὶ
τὴν γῆν σύρουσι, τοὺς ἀπίστους δηλαδὴ, καὶ τοὺς
κάτω καιμένους.

Ταραχθήσονται ἐν συγκλεισμῷ αὐτῶν. Συγ-
κλεισμὸν αὐτῶν τὴν πανταχόθεν ὥσπερ ἐν πολιορκίᾳ
στένωσιν λέγει. Εἰς ἀμχανίαν οὖν, φησί, περιστή-
σονται, πανταχόθεν συγκλεισθέντες καὶ στενω-
θέντες. Καὶ ἐπὶ τῷ Χριστῷ οἱ δαίμονες ἐταράσ-
σοντο, λέγοντες· *Τί ἡμῖν καὶ σοί*; καὶ παρεκάλουν,
ἵνα μὴ ἀποστελεῖ αὐτοὺς εἰς ἄβυσσον, ἥτις ἦν συγ-
κλεισμός αὐτοῖς.

Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ Θεῷ ἡμῶν ἐκοιτησονται. Τού-
τός ἐστιν, ἐπὶ τῇ ἀφάτῃ σου περὶ ἡμᾶς χρηστότητι
ἐκπλαγῆσονται, ὅπως ἡλέησας τοὺς οὕτω σε παρ-
οργισάντας.

Καὶ φοβηθήσονται ἀπὸ σοῦ. Οὐκ ἀπὸ τῆς
ὕμετέρας δυνάμεως ἔσται ὁ φόβος αὐτοῖς, ἀλλ' ἀπὸ
σοῦ. Ἡ, ὅτι Σὺ φοβηθήσονται, καὶ ἐπιγνώσονται σε
Θεὸν εἶναι φοβερὸν οἱ πρότερον τὰ εἰδῶλα φοβούμε-
νοι, καὶ σέβοντες αὐτὰ, καὶ θεοὺς ἰσχυροὺς· εἶναι
οἰόμενοι. Ἐξέστησαν καὶ αἱ ἀντικείμεναι (54) ду-
νάμεις ἐπὶ τῷ Κυρίῳ Θεῷ τῷ μονογενεῖ, σάρκα λα-
βόντι, καὶ θεανθρώπῳ κληθέντι τὸ καινότατον, καὶ
ἐφοβήθησαν ἀπὸ σοῦ τοῦ Πατρός· τοῦτο δὲ καὶ ἀπ'
ἐκείνου φοβηθῆναι ἔστιν· ὁ γὰρ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ,
καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Καὶ δηλοῦσι μέχρι τοῦ νῦν,
ἀπὸ τοῦ δνόματος τοῦ Χριστοῦ φεύγουσαι.

⁵⁰ Matth. viii, 31.

Variae lectiones et notæ.

(51) En ἑγγαστριμύθους; hic appellat Interpreter,
quos alibi p. 9 ἀπὸ γαστρὸς φωνοῦντας dicit.

(52) Dodonæam scilicet, apud veteres celebra-
missinam.

(53) Χεῖλα, manum. Cod. Bav.

A que per magos ariolosque, neque per quer-
cum (52), aliave similia. mali spiritus loquun-
tur.

Aures eorum surdæ erunt. Nec alios contra vos
loquentes sustinebunt, sed erunt uti surdi.
Dæmones quoque surdi quodammodo evaserunt,
cum non haberent amplius, qui eos, ut antea, invo-
carent.

VERS. 17. *Lingent humum, sicut serpentes, qui
trahunt terram.* Pro, qui humi volutantur; decident
enim, ait, serpentum instar, humi sese contor-
quentium; qui præ timore, ne caput quidem
extollere audent. Vel hoc ideo dicit, quia serpentes,
321 ubi cibum alium non inveniunt, humum
lingunt, trahuntque terram, hoc est in os per
linguam attrahunt. Dæmones quoque jampridem in
omnibus hominibus cibum inveniabant (peccabant
enim omnes, atque divina gloria destituebantur,
regnabitque propterea mors ab Adam usque ad
Moysem, et in peccatores irrui), sed si nunc non
amplius in omnibus talem cibum inveniunt; justi
enim evadimus per Christi gratiam, cujus per
mortem sacri fontis unda lavamur, contrafactaque
mors est atque sublata. Humum propterea lingunt,
trahuntque terram, infideles scilicet homines, qui
humi volutantur.

Turbabuntur in conclusione sua. Conclusionem
vocat angustias, quæ undique eos, tanquam in
obsidione, premerent. Undique ergo conclusi, ait,
et obsidione cincti, summam ad inopiam redigen-
tur. Dæmones quoque in Christi conspectu turba-
bantur, dicentes, *Quid nobis, et tibi* ¹⁰? eundemque
rogabant, ut eos mittere nollet in abyssum, quæ
carcer eis erat.

Super Domino Deo nostro stupebunt. Ad ineffa-
bilem scilicet tuam erga nos humanitatem beni-
gnitatemque stupebunt, eo quod misertus eorum
fueris, qui adeo te ad iram provocarunt.

Et perterritæ sunt a te. Non ab nostra, inquit, po-
testate, sed a te metus eis incutietur. Vel ita: Te
timebunt, atque formidabilem te Deum esse intel-
ligent, qui antea idola reformidabant, eaque deos
fortes esse arbitrabantur. Obstupuerunt et ad-
versæ potestates ad prodigium hoc maximum, cum
Dominus Deus unigenitus carnem assumpsit, et
homo Deus vocatus (55) est; magnusque eis timor
incussus a te, Pater, est, proindeque et ab Uni-
genito ipso; siquidem Filius in Patre est, et Pater
in Filio. Quas quidem potestates ad hæc usque
tempora Christi nomen aversari, idque audientes
aufugere manifeste liquet.

(54) Ἐναντία, contrariæ. Cod. Ven.

(55) Vocatus nomine, quod erat et re. Cum enim
una Verbi persona duabus naturis distinctis præ-
dita esset, idem et Deus et homo vere erat.

VERS. 18. *Quis Deus, sicut tu, auferens iniquitates, et transcendens impietates his, qui reliqui sunt de hereditate tua? Cum immensam Dei erga nos humanitatem propheta considerasset, vidissetque ipsum tanta eos misericordia dignatum, qui nefaria scelera, venia prorsus indigna, patrarant; ingenti cum admiratione, tanquam ex populi persona, clamat, Quis Deus, sicut tu? Rationes enim non exigit patrum scelorum, sed iniquitates auferens, hoc est, Oblitteras atque deles, et impietates transcendis, hoc est, omnino negligis atque nihili facis. Hæc autem nobis præstas, qui superstities ex populo tuo mansimus, quos, ut hereditatis tuæ reliquias, Babylone reducendos putasti. Per sacri item fontis lavacrum 322 aufert Deus iniquitates Hebraici populi reliquiarum, quæ ad salutem servantur, quibus de reliquiis dictum est illud, Et reliquiae salvabuntur¹¹; idemque per poenitentiam transcendit eorum omnium impietates, qui sese desperationi non dediderunt, sed bonæ spei reliquias aliquas in semetipsis custodierunt.*

Et non tenui in testimonium iram suam: quia cupidus misericordiæ est. Hæc similia sunt Davidicis illis dictis, Non irascetur in perpetuum, nec in sæculum excandescet: non secundum iniquitates nostras fecit nobis, neque secundum peccata nostra retribuit nobis¹². Ita et in præsentia propheta elamat, non retinere Deum iram, neque diu eam asseruare in argumentum atque testimonium populi iniquitatum, propterea quia Deus miseri mavult et parcere, quam arguere et punire.

VERS. 19. *Revertatur ab ira, et miserebitur nostri: demerget peccata nostra, et projicientur in profunda maris. Quod per Isaiam Deus clamat, Ego sum, qui iniquitates deleo, nec amplius iniustitiarum tuarum recordabor¹³, id ipsum et hoc loco Michæas dicit, non modo condonaturum eum nobis peccata nostra, sed penitus oblitteraturum etiam a memoria sua, atque effecturum, ut ea perpetuæ oblivioni, quasi profundo mari tradantur. Id enim ostendit per ea: Et projiciet in profunda maris. Quemadmodum enim quod in profundum maris conjicitur, nostros omnino fugit oculos; ita et iniquitates perpetuæ Deus oblivioni tradet.*

VERS. 19, 20. *Omnia peccata nostra dabit in veritatem Jacob, misericordiam Abraham, sicut jurasti patribus nostris juxta dies priores. Omnia, inquit, peccata nostra in profundum maris conjiciet; ad antecedentia enim id referre oportet. Idque facies, quo vera esse demonstrat, quæ patriarchæ Jacob Deus promisit, et simul ostendat, misereri se cum Abrahami, tum ipsius seminis. Quemadmodum jurasti, inquit, Domine, talibus patribus nostris priscis temporibus. Ita et David: Memor fuit in sæculum testamenti sui, verbi, quod mandavit in mille*

Τίς Θεός, ὡς περ σὺ, ἐξυλῶν ἀνομίας, καὶ ὑπερβαίνων ἀδικίας τοῖς καταλοιποῖς τῆς κληρονομίας αὐτοῦ; Ἀποκλιέσας εἰς τὸ ἀφανὸν πλῆθος τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἰδὼν ὅπως τοὺς ἀσύγγνωστα πταίσαντας, ἐλέους τοσοῦτου τῆς ἐλεῶσεν, ἀναφωνεῖ μετ' ἐκπλήξεως, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ. Τίς Θεός ὡς περ σὺ; Οὐκ ἀπαιτεῖς γὰρ τῶν πλημμελημάτων εὐθύνας, ἀλλ' ἐξαίρεις τὰς ἀνομίας, τουτέστιν, ἐξαλείφεις. ἀφανίζεις καὶ ὑπερβαίνεις ἀδικίας· τουτέστι παρορᾷς, ἐν οὐδενὶ λόγῳ ποιῇ. Ταῦτα δὲ ἐργάζῃ ἡμῖν τοῖς καταλειφθεῖσιν ἐκ τοῦ λαοῦ, οὓς ὡς λείψανα τῆς κληρονομίας σου εὐδόκησας ἐκ Βαβυλῶνος ἐπαναγαγεῖν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐξαίρει τὰς ἀνομίας τοῦ καταλείμματος τῶν Ἑβραίων, τοῦ εἰς σιτηρίαν τηρουμένου· περὶ οὗ γέγραπται· Τὸ καταλείμμα σωθήσεται. Καὶ διὰ τῆς μετανοίας ὑπερβαίνει τὰς ἀδικίας τῶν ὁσὶ μὴ ὑπὸ τῆς ἀπογνώσεως ἡχμαλωτίσθησαν· ἀλλὰ χρηστοτέρως ἐλπίδος τινὰ λείψανα ἔσχον ἐν ταυτοῖς.

Οὐκ ἐκράτησεν εἰς μαρτύριον ὀργὴν αὐτοῦ, δεῖ θελήτης ἐλέους εἶναι. Ταῦτα ἔοικε τοῖς ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ λεχθεῖσιν· Οὐκ εἰς τέλος ἐργισθήσεται, οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα μνηστὶς· οὐ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν. Καὶ νῦν ὁ προφήτης βοᾷ, δεῖ τὴν ὀργὴν οὐ κατέσχε καὶ ἐφύλαξεν ὑπεκλίστον, εἰς ἐλεγχον καὶ μαρτύριον τῆς παρανομίας τοῦ λαοῦ, διότι θέλει μᾶλλον τὸ ἐλεεῖν, ἢ τὸ ἐλέγχειν καὶ μολάζειν.

Ἐπιστρέψει ἀπὸ τῆς ὀργῆς, καὶ οὐκ ἐκτελεῖται ἡμᾶς· καταδύσει τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ ἀποβρίθῃσονται εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. Ὅπερ διὰ τοῦ Ἡσαίου βοᾷ ὁ Θεὸς λέγων, Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας (56) σου, καὶ οὐ μὴ μνηστὴς τῶν ἀδικιῶν σου, τοῦτο καὶ νῦν φησὶ περὶ αὐτοῦ ὁ Μιχαίας, ὡς οὐ μόνον ἀφήσει τὰς ἁμαρτίας· ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς μνήμης παντελῶς ἐκβαλεῖ, καὶ οὐδὲν τι· βυθῷ παραδώσει τῇ λήθῃ. Τοῦτο γὰρ παραδηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν· Καταδύσει εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. Ὅπερ γὰρ τὸ εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης· ἀφιέμενον ἀφανές ἐστὶ παντελῶς· οὕτω καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν λήθῃ παντελεῖ παραδώσει.

Πάσας τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν δώσει εἰς ἀληθειαν τῷ Ἰακώβ, ἔλεον τῷ Ἀβραάμ, καθέτι ὥμοσας τοῖς πατράσιν ἡμῶν κατὰ τὰς ἡμέρας τὰς ἐμπροσθεν. Πάσας, φησὶ, τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· δώσει εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης· κατὰ κοινὸν γὰρ δεῖ τοῦτο λαβεῖν. Ταῦτα δὲ ποιήσει εἰς τὸ φανῆσαι ἀληθῆ, ἃ ἐπηγγεῖλατο τῷ Ἰακώβ, καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι ἔλεε τὸν Ἀβραάμ καὶ σπέρμα αὐτοῦ. Ὅπως ὥμοσας, φησὶ, ὦ Κύριε, τοῖς τοιοῦτοις πατράσιν ἡμῶν ἐν τοῖς πάλαι χρόνοις. Οὕτω καὶ Δαβὶδ λέγει· Ἐμνήσθη εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ, λέγει

¹¹ Rom. ix, 17. ¹² Psal. cii, 9. ¹³ Isa. xliii, 25.

οὐ ἐπετείλωτο εἰς χιλίας γενεάς, ὧν διέθετο τῷ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ ὅρκου αὐτοῦ τῷ Ἰσαάκ. Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρα Γραφή· Καταδύσει τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ ἀποβύβησονται εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, πάσας τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν· καὶ ἄχρι τούτου ἰστέ· ὥστε νοεῖσθαι, ὅτι λέγει ὁ προφήτης, ὡς ἄρα ὁ Θεὸς καταδύσει τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν· καὶ ἐκαναλαβὼν διὰ πλείω σαφηνειάν φησιν· Οὐ τάσδε ἢ τάσδε, ἀλλὰ πάσας. Ἀπ' ἄλλης δὲ πάλιν ἀρχῆς· Δώσεις ἀληθειάν σου τῷ Ἰακώβ, καὶ τὰ ἐξῆς· τουτέστιν, Ὅταν τοῦτο ποιήσης, δώσεις ἀναμφιλόγως τὴν ἀλήθειάν σου τῷ Ἰακώβ. Εἰ δὲ ὁ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται παραδαινόμενος (οὐ γὰρ οὐκ ἔστιν ὁ νόμος, οὐδὲ παράδοσις)· μαρτύριον δὲ λέγεται ὁ αὐτός, ὡς διαμαρτυρούμενός τε τῷ λαῷ, ὃ δειπράττειν, καὶ μὴ· καὶ ὅτι εἰ μὴ τὸν Θεὸν θεραπεύουσι, τάδε καὶ τάδε κείσονται· ὅρα, τί φησιν, ὅτι οἰκτιρῶν καὶ ἐλεήμων ὢν, οὐκ ἐκράτησε τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, ἣν ὁ νόμος κατεργάσατο παραδαινόμενος ὑφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐπιστρέφει πρὸς ἡμᾶς οὐς ἀπεστράφη, καὶ σάρκα λαβὼν, ἐπὶ τῆς γῆς ὀφθίσεται, καὶ καταδύσει τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος κολυμβήσῃ, καὶ ἀποβύβησονται εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, ἐνθαὶ τῆς ἀμαρτίας ἀρχηγός. Αὐτῷ γὰρ προσαναμιάχθησαν (57) αἱ ἀμαρτίαι ἡμῶν, καὶ αὐτός ἐστιν ἄξιος ὑπὲρ αὐτῶν δοῦναι λόγους, ἀνθ' ὧν τὸ τοῦ Θεοῦ πλάσμα ταῦται· κατεμύλυνεν· Ἀλλ' ἔτι γὰρ χάρις τῷ καὶ τοῖς πάλαι ἐλεήσαντι, καὶ ἡμᾶς ἐλεοῦντι, καὶ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης τῶν αὐτοῦ οἰκτιρῶν ἀποβύβησονται καὶ ἀφανίζονται· ὅς καὶ ἡμῖν τοῦ τε Ἰακώβ τὴν ἀρετὴν μιμουμένοις πτερνίσαι τὰ πάθη διὰ τῆς πρακτικῆς, τοῦ τε Ἀβραάμ ζηλωταῖς γενομένοις· μὴ συναπαχθῆναι τοῖς φθοραῖς τούτοις, καὶ ταῦτα θεοποιῆσαι διὰ τῆς πρὸς αὐτὰ σχέσεως· ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῆς τούτων ἀνωμαλίας πρὸς αὐτὸν ἀναδραμεῖν, καὶ τὴν αὐτοῦ ἀσάλευτον βασιλείαν, ὥστε καὶ πατέρας κληθῆναι πολλῶν ἔθνων, γεννηθέντων ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦ διδάσκεισθαι παρ' ἡμῶν τὸ καλὸν, καὶ διὰ τοῦ ζηλοῦν ἡμᾶς ἐπὶ τῷ ἀγαθῷ βίῃ, ἐν ᾧ καὶ στηριχθεῖμεν διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Μιχαῖας ἐρμηνεύεται ταπεινῶς, ἢ ταπεινούμενος. Οὗτος ἦν ἀπὸ Μοραθί, ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ, καὶ πολλὰ ποιήσας τῷ Ἀχαάβ, ὑπὸ Ἰωάβ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἀνῆρέθῃ κρημνῷ, ὅτι ἤλεγχεν αὐτὸν ἐπὶ ταῖς ἀσεβείαις τῶν πατέρων αὐτοῦ· καὶ ἐτάφη ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ μόνος, σύγγενος πολυάνδρου Ἐνααίμ.

Τέλος τοῦ εἰς τὸν προφήτην Μιχαῆλ συντάγματος, ἀπὸ φωτῆς τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας κυροῦ Θεοφύλακτου.

¹¹ Psal. civ, 8, 9.

Variae lectiones et notæ

(57) Προσηνέχθησαν. Col. Ven.

generationes, quod disposuit ad Abraham, et iuramenti sui ad Isaac¹¹. Est et alia Scriptura: Demergel peccata nostra, et abjicientur in profundum maris, omnia peccata nostra. Atque hic sistenda oratio est, ut prophetæ sensus sit, demersurum Deum peccata nostra; quod ut clarius dicat, repetens, Non hæc, ait, aut hæc, sed omnia. Alio autem orationis initio facto, subjicit, *Dabis veritatem iugum Jacob*, et quæ sequuntur. Scilicet cum hoc facies, fidem profecto Jacob datam liberabis. Si vero legis violatio parit iram, ubi enim non est lex, neque violatio legis esse potest; **323** si lex eadem testimonium dicitur, propterea quia populo testatur, quid agendum sit, quidve fugiendum, denuntiatque, ni Deum colant, hæc et hæc eos mala passuros: animadvertite quid per hæc Deus dicere velit. Innuit nimirum se, cum patiens sit atque misericors, baud retinere iram, quam ei legis violatio movit, sed conversurum se ad nos, quos jam deseruerat, assumptaque carne, in terris versaturum, demersurumque peccata nostra in sacri fontis lavacrum, et in profundum maris coniectum iri peccata nostra, quo in mari demersus jacet peccati princeps et auctor. Ejus quippe ductu patrata sunt peccata nostra; proptereaque dignus est, qui pœnas horum peccatorum luat, quibus Dei opus contaminavit. Sed grates agantur ei, qui priscorum hominum nostrumque simul misertus est, quique peccata nostra in profundum maris, suæ videlicet misericordiæ, coniecit, penitusque delevit. Faxit idem Deus, ut Jacob virtutem æmulantes, pravos animi affectus per virtutis exercitationem supplantemus, et Abraham imitatores facti, non inhiemus viciis atque caducis hujusce mundi bonis, neve ea quasi numina, præ nimio in ipsa studio, colamus, sed potius ab horum inconstantia ad eum ejusque immobile regnum convolemus. Quo fiat, ut et patres multarum gentium appellemur, a nobis progenitarum, eo quod a nobis doceantur, quid æquum sit et honestum, æmulenturque nos, honestamque vitam nostram, in qua utinam confirmemur per gratiam ipsius Christi, cui una cum Patre et Spiritu sancto sit gloria nunc, et per omne ævum. Amen.

Michæas idem sonat, ac *humiliatio*, seu, *qui humiliatur*. Hic erat ex regione Morathi, de tribu Juda, qui cum multa fecisset Achabo, demum ab hujusce filio præceps actus est, et interfectus, propterea quod eum, utpote patrum suorum impietatem consecrantem, reprehendit; sepultusque est in terra sua solus, propter viris abundantem Enacim.

Finis syntagmatis in Michæam prophetam, ex voce beatissimi archiepiscopi Bulgariae domini Theophylacti.

APPENDIX AD THEOPHYLACTUM

MONITUM.

Operibus Theophylacti haud spernendam mantissam subijcimus, Vitam scilicet S. Clementis Bulgarorum archiepiscopi, anno 916 defuncti. Hujus Vitæ fragmentum ex codice Vaticano eiderat Leo Allatius *In Robertum Creyghtonum*, integra prodiiit Moschopoli anno 1741, 4°, recusa deinde Vindobonæ 1802, et Vindobonæ iterum anno 1847, cum erudita Præfatione, per Franciscum Miklosich, philologum clarissimum. Huc usque tamen Græce tantum prodierat, nos interpretationem Latinam adjecimus. Operis inscriptioni, in qua Theophylacto nostro ascribitur, fidem omnem negat novissimus Editor Vindobonensis, et Theophylacti nomen majoris auctoritatis gratia operi conciliandæ additum fuisse putat. « Sanctum Theophylactum, inquit, Justinianæ primæ totiusque Bulgariæ archiepiscopum, hanc Vitam sancti Clementis scripsisse concedere non poterit hic qui in ipso opere c. 18 legerit, auctorem ejus S. Clementi, mortuo 916, convixisse, cum notum sit, Theophylactum anno 1107 diem obiisse supremum. Adde e c. 22 colligi, auctorem fuisse natione Bulgarum, quippe qui narret : « Omnia ad Ecclesiam pertinentia Clemens nobis Bulgaris tradidit, » cum Theophylactus, ut ipsius verbis utar (a), « hospitio tantum Bulgarus, revera Constantinopolitanus fuerit. » Scriptam esse hanc Vitam tempore quo Bulgaria a Scythis vexaretur, patet e c. 29 : « Sancte pastor, serves a barbaricis incursionibus intactos nos alumnos tuos, maxime nunc, cum afflictio in propinquo, nec est, qui adjuvet, cum scythicus gladius Bulgarico sanguine inebriatus est. » Auctor hic loqui videtur de Hungaris, qui annis 934, 943, 959, 962 Byzantium petentes, Bulgariam devastabant : illos enim etiam Scythas appellari a scriptoribus historiæ Byzantinæ notum est. » Sed judicium penes Lectorem sit. Conferendus Bernardus de Rubeis in Dissertatione de Theophylacti ætate et patria, num. 1 seqq., tomo I hujusce editionis præmissa.

(a) In epistola prima ad Mariam imperatricem, suora col. 503 C.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΕ ΚΑΙ ΜΕΡΙΚΗ ΘΑΥΜΑΤΩΝ ΔΙΗΓΗΣΙΣ
ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΗ

Παρά τοῦ ἀγιοτάτου καὶ δοιδίμου ἀρχιεπισκόπου τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης
Βουλγαρίας, κυρίου ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ, καὶ μαϊστορὸς
τῶν ῥητόρων χρηματίσαντος ἐν Κωνσταντίνου πόλει.

PATRIS NOSTRI INTER SANCTOS

CLEMENTIS BULGARORUM ARCHIEPISCOPI

VITA, CONVERSATIO, CERTAMEN

RERUMQUE MIRABILITER AB EO GESTARUM COMPENDIOSA NARRATIO,

Quam scripsit

Sanctissimus illustrissimusque archiepiscopus primæ Justinianæ ac totius Bulgarie
Dominus THEOPHYLACTUS,
qui Constantinopoli magister rhetorum fuit.

Α'. Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου, δεῦτε, καὶ διηγῆ-
σομαι ὑμῖν, πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὅπως ἂν
γινῶ γενεὰ ἐτέρα, υἱοὶ τεχνησόμενοι, καὶ λαὸς ὁ κτι-
ζόμενος αἰνέσῃ τὸν Κύριον. Ταῦτα μὲν Δαβὶδ εἶρη-
κεν, ἡμεῖς δὲ μετ' αὐτοῦ σήμερον. Δεῖ γὰρ τὴν θείαν
μεγαλοσύνην ἐκδιηγέσθαι πάντοτε καὶ πρὸς ἀπαν-
τας, οὐ ταύτῃ μόνον (ὅσα γὰρ ἂν ἀπαγγεῖλωμεν καὶ
λαλήσωμεν, ὑπὲρ ἀριθμὸν ἐπληθύνθησαν τὰ λειπό-
μενα)· ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς ῥαθυμοτέροις καὶ πρὸς τὴν
τοῦ καλοῦ ἐργασίαν ἀπονυστάξαι διυπνισμός τις γί-
νεται ἡ τῶν τοῦ Θεοῦ θαυμασίων κηρυττομένη
μεγαλοπρέπεια. Οἴονται γὰρ οἱ πολλοὶ τοὺς καθ'
ἡμᾶς καιροὺς οὐκ ἂν τι τῶν ἀρχαίων χωρῆσαι, ἀλλὰ
τοὺς μὲν προτέρους χρόνους καὶ θαύμασι λαμπρυ-
θῆναι καὶ βίοις ἀνδρῶν κοσμηθῆναι, ἀσωμάτως σχε-
δὸν ζησάντων ἐν σώματι, τῇ δὲ ἡμετέρᾳ γενεᾷ οὐδὲν
τοιούτου δωρηθῆναι παρὰ Θεοῦ, ὅθεν καὶ πρὸς τὸν
οποδαῖον βίον, ὡς τῆς νῦν φύσεως μὴ δεχομένης
τ. ὕτον, ἐλεεινῶς γε ἀπενάρχησαν, κακῶς γε εἰδότες
ἐκείνοι καὶ λίαν ἐπισφαλῶς. Ὁ τε γὰρ τῆς φύσεως
λόγος ὁ αὐτός· ἔστι καὶ οὐκ ἡλλόλωται, καὶ κατέλειπεν
ἐαυτῷ Κύριος κἂν τοῖς ἡμετέροις χρόνοις ἀνδρας
μάλα πολλούς, οἱ γόνυ τῶν κάτω συρομένων οὐδὲν
κάμψαντες εἰς δόξαν τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς· τῷ τοῦ
βίου φωτὶ διέλαμψαν, φωστῆρες ἐν κόσμῳ γεγονότες,
λόγον ζωῆς ἐπέχοντες. Ὡσπερ οὖν καὶ τὴν τῶν
Βουλγάρων χώραν ἐφώτισαν ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς·
Πατέρες μακάριοι καὶ διδάσκαλοι, λάμψαντες δι-
δάγματαί τε καὶ θαύμασι καὶ βίῳ καὶ λόγῳ κατα-

I. Venite, filii, audite me, adeste et narraho vobis
omnibus qui timetis Deum, ut cognoscat generatio
altera, filii nascituri et populus creatus laudet Do-
minum. Hæc quidem dixit David, nos autem cum
ipso hodie dicimus. Oportet enim Dei magnitudi-
nem ubique et apud omnes, non hic tantum enar-
rari (quidquid enim dixerimus, plura dicenda re-
manebunt); verum etiam languidis et in operatione
boni ignavis quædam exhortatio est mirabilium Dei
celebrata magnificentia. Plerique enim existimant,
nostra tempora non posse cum antiquis compa-
rari, quippe quæ illustrata ornataque rerum et vi-
rorum miraculis cum corpore viventium, nihilque
tale nostræ generationi a Deo concedi: hinc quo-
que ad studiosam vitam, quasi nunc illam non fer-
ret natura, ægre accedunt homines scioli. Etenim
naturæ ratio eadem est et non mutatur, sibi que
reservavit Dominus pro nostris etiam temporibus
homines valde multos, qui rebus terrestribus genu non
flectentes, ad gloriam cælestis Patris vitæ splendore
luxerunt lumina mundi, normam vitæ servarunt;
sicut quoque Bulgarorum regionem ultimis hisce
temporibus illustrarunt beati Patres et magistri,
doctrinis miraculisque celebres ac vita sermoneque
clari apud Deum, quorum integram vitam memorie
tradere mihi esset in voto, nisi hoc sermonis mei
vim superaret: quædam vero pauca proponens,
benevolentiam gratiamque Dei significabo, qui
nobiscum est et erit omnibus diebus usque in finem,

APPENDIX AD THEOPHYLACTUM

MONITUM.

Operibus Theophylacti haud spernendam mantissam subjicimus, Vitam scilicet S. Clementis Bulgarorum archiepiscopi, anno 916 defuncti. Hujus Vitæ fragmentum ex codice Vaticano eiderat Leo Allatius *In Robertum Creyghtonum*, integra prodiit Moschopoli anno 1741, 4°, recusa deinde Vindobonæ 1802, et Vindobonæ iterum anno 1847, cum erudita Præfatione, per Franciscum Miklosich, philologum clarissimum. Huc usque tamen Græce tantum prodierat, nos interpretationem Latinam adjecimus. Operis inscriptioni, in qua Theophylacto nostro ascribitur, fidem omnem negat novissimus Editor Vindobonensis, et Theophylacti nomen majoris auctoritatis gratia operi conciliandæ additam fuisse putat. « Sanctum Theophylactum, inquit, Justinianæ primæ totiusque Bulgarie archiepiscopum, hanc Vitam sancti Clementis scripsisse concedere non poterit hic qui in ipso opere c. 18 legerit, auctorem ejus S. Clementi, mortuo 916, convixisse, cum notum sit, Theophylactum anno 1107 diem obiisse supremum. Adde e c. 22 colligi, auctorem fuisse natione Bulgarum, quippe qui narret : « Omnia ad Ecclesiam pertinentia Clemens nobis Bulgaris tradidit, » cum Theophylactus, ut ipsius verbis utar (a), « hospitio tantum Bulgarus, revera Constantinopolitanus fuerit. » Scriptam esse hanc Vitam tempore quo Bulgaria a Scythis vexaretur, patet e c. 29 : « Sancte pastor, serves a barbaricis incursionibus intactos nos alumnos tuos, maxime nunc, cum afflictio in propinquo, nec est, qui adjuvet, cum scythicus gladius Bulgarico sanguine inebriatus est. » Auctor hic loqui videtur de Hungaris, qui annis 934, 943, 959, 962 Byzantium petentes, Bulgariam devastabant : illos enim etiam Scythas appellari a scriptoribus historiæ Byzantinæ notum est. » Sed judicium penes Lectorem sit. Conferendus Bernardus de Rubeis in Dissertatione de Theophylacti ætate et patria, num. 1 seqq., tomo I hujusce editionis præmissa.

(a) In epistola prima ad Mariam imperatricem, suora col. 503 C.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΕ ΚΑΙ ΜΕΡΙΚΗ ΘΑΥΜΑΤΩΝ ΔΙΗΓΗΣΙΣ
ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΗ

Παρά τοῦ ἀγιοτάτου καὶ δοιδίμου ἀρχιεπισκόπου τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης
Βουλγαρίας, κυρίου ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ, καὶ μαθητορὸς
τῶν ῥητόρων χρηματίσαντος ἐν Κωνσταντινῶν πόλει.

PATRIS NOSTRI INTER SANCTOS

CLEMENTIS BULGARORUM ARCHIEPISCOPI

VITA, CONVERSATIO, CERTAMEN

RERUMQUE MIRABILITER AB EO GESTARUM COMPENDIOSA NARRATIO,

Quam scripsit

Sanctissimus illustrissimusque archiepiscopus primæ Justinianæ ac totius Bulgaricæ
Dominus THEOPHYLACTUS,
qui Constantinopoli magister rhetorum fuit.

Α'. Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου, δεῦτε, καὶ διηγῆ- Α
σμαι ὑμῖν, πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὅπως ἂν
γνῶ γενεὰ ἐτέρα, υἱοὶ τεχνησόμενοι, καὶ λαὸς ὁ κτι-
ζόμενος αἰνέσῃ τὸν Κύριον. Ταῦτα μὲν Δαβὶδ εἶρη-
κεν, ἡμεῖς δὲ μετ' αὐτοῦ σήμερον. Δεῖ γὰρ τὴν θείαν
μεγαλοσύνην ἐκδιηγέσθαι πάντοτε καὶ πρὸς ἅπαν-
τας, οὐ ταύτῃ μόνον (ὅσα γὰρ ἂν ἀπαγγελωμεν καὶ
λαλήσωμεν, ὑπὲρ ἀριθμὸν ἐπληθύνθησαν τὰ λειπό-
μενα) · ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς ῥαθυμοτέροις καὶ πρὸς τὴν
τοῦ καλοῦ ἐργασίαν ἀπονυστάξαι διυπνισμός τις γί-
νεται ἢ τῶν τοῦ Θεοῦ θαυμασίων κηρυττομένη
μεγαλοπρέπεια. Οἴονται γὰρ οἱ πολλοὶ τοὺς καθ'
ἡμᾶς καιροὺς οὐκ ἂν τι τῶν ἀρχαίων χωρῆσαι, ἀλλὰ
τοὺς μὲν προτέρους χρόνους καὶ θαύμασι λαμπρυν-
θῆναι καὶ βίοις ἀνδρῶν κοσμηθῆναι, ἀσωμάτως σχε-
δὸν ζήσαντων ἐν σώματι, τῇ δὲ ἡμετέρᾳ γενεᾷ οὐδὲν B
τοιούτου δωρηθῆναι παρὰ Θεοῦ, ὅθεν καὶ πρὸς τὸν
οποῦδαίον βίον, ὡς τῆς νῦν φύσεως μὴ δεχομένης
τ. ὕτον, ἐλασινῶς γε ἀπενάρκησαν, κακῶς γε εἰδότες
ἀκρίβειαν καὶ λίαν ἐπισφαλῶς. Ὁ τε γὰρ τῆς φύσεως
λόγος ὁ αὐτός· ἴσθι καὶ οὐκ ἡλλοίωται, καὶ κατέλιπεν
ἐαυτῷ Κύριος· καὶ τοῖς ἡμετέροις χρόνοις ἀνδρας
μάλα πολλοὺς, οἱ γόνυ τῶν κάτω συρομένων οὐδὲν
κάμψαντες εἰς δόξαν τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς· τῷ τοῦ
βίου φωτὶ διέλαμψαν, φωστῆρες ἐν κόσμῳ γεγονότες,
λόγον ζωῆς ἐπέχοντες. Ὅσπερ οὖν καὶ τῶν
Βουλγάρων χώραν ἐφώτισαν ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς·
Πατέρες μακάριοι καὶ διδάσκαλοι, λάμψαντες δι-
δάγμασι τε καὶ θαύμασι καὶ βίῳ καὶ λόγῳ κατα-

PATROL. GR. CXXVI.

I. Venite, filii, audite me, adeste et narraho vobis
omnibus qui timetis Deum, ut cognoscat generatio
altera, filii nascituri et populus creatus laudet De-
minum. Hæc quidem dixit David, nos autem cum
ipso hodie dicimus. Oportet enim Dei magnitudi-
nem ubique et apud omnes, non hic tantum enar-
rari (quidquid enim dixerimus, plura dicenda re-
manebunt); verum etiam languidis et in operatione
boni ignavis quædam exhortatio est mirabilium Dei
celebrata magnificentia. Plerique enim existimant,
nostra tempora non posse cum antiquis compa-
rari, quippe quæ illustrata ornataque rerum et vi-
rorum miraculis cum corpore viventium, nihilque
tale nostræ generationi a Deo concedi: hinc quo-
que ad studiosam vitam, quasi nunc illam non fer-
ret natura, ægre accedunt homines scioli. Etenim
naturæ ratio eadem est et non mutatur, sibi que
reservavit Dominus pro nostris etiam temporibus
homines valde multos, qui rebus terrestribus genu non
flectentes, ad gloriam cælestis Patris vitæ splendore
luxerunt lumina mundi, normam vitæ servarunt;
sicut quoque Bulgarorum regionem ultimis hisce
temporibus illustrarunt beati Patres et magistri,
doctrinis miraculisque celebres ac vita sermonesque
clari apud Deum, quorum integram vitam memoriæ
tradere mihi esset in voto, nisi hoc sermonis mei
vim superaret: quædam vero pauca proponens,
benevolentiam gratiamque Dei significabo, qui
nobiscum est et erit omnibus diebus usque in ænem,

APPENDIX AD THEOPHYLACTUM

MONITUM.

Operibus Theophylacti haud spernendam mantissam subjicimus, Vitam scilicet S. Clementis Bulgarorum archiepiscopi, anno 916 defuncti. Hujus Vitæ fragmentum ex codice Vaticano eadiderat Leo Allatius *In Robertum Creyghtonum*, integra prodiiit Moschopoli anno 1741, 4°, recusa deinde Vindobonæ 1802, et Vindobonæ iterum anno 1847, cum erudita Præfatione, per Franciscum Miklosich, philologum clarissimum. Huc usque tamen Græce tantum prodierat, nos interpretationem Latinam adjecimus. Operis inscriptioni, in qua Theophylacto nostro ascribitur, fidem omnem negat novissimus Editor Vindobonensis, et Theophylacti nomen majoris auctoritatis gratia operi conciliandæ additum fuisse putat. « Sanctum Theophylactum, inquit, Justinianæ primæ totiusque Bulgarie archiepiscopum, hanc Vitam sancti Clementis scripsisse concedere non poterit hic qui in ipso opere c. 18 legerit, auctorem ejus S. Clementi, mortuo 916, convixisse, cum notum sit, Theophylactum anno 1107 diem obiisse supremum. Adde e c. 22 colligi, auctorem fuisse natione Bulgarum, quippe qui narret : « Omnia ad Ecclesiam pertinentia Clemens nobis Bulgaris tradidit, » cum Theophylactus, ut ipsius verbis utar (a), « hospitio tantum Bulgarus, revera Constantinopolitanus fuerit. » Scriptam esse hanc Vitam tempore quo Bulgaria a Scythis vexaretur, patet e c. 29 : « Sancte pastor, serves a barbaricis incursionibus intactos nos alumnos tuos, maxime nunc, cum afflictio in propinquo, nec est, qui adjuvet, cum scythicus gladius Bulgarico sanguine inebriatus est. » Auctor hic loqui videtur de Hungaris, qui annis 934, 943, 959, 962 Byzantium petentes, Bulgariam devastabant : illos enim etiam Scythas appellari a scriptoribus historiæ Byzantinæ notum est. » Sed judicium penes Lectorem sit. Conferendus Bernardus de Rubéis in Dissertatione de Theophylacti ætate et patria, num. 1 seqq., tomo I hujusce editionis præmissa.

(a) In epistola prima ad Mariam imperatricem, suora cœl. 503 C.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΕ ΚΑΙ ΜΕΡΙΚΗ ΘΑΥΜΑΤΩΝ ΔΙΗΓΗΣΙΣ
ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΗΣ

Παρά τοῦ ἀγιωτάτου καὶ ἀοιδίμου ἀρχιεπισκόπου τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης
Βουλγαρίας, κυρίου ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ, καὶ μαθητορὸς
τῶν ῥητόρων χρηματίσαντος ἐν Κωνσταντίνου πόλει.

PATRIS NOSTRI INTER SANCTOS

CLEMENTIS BULGARORUM ARCHIEPISCOPI

VITA, CONVERSATIO, CERTAMEN

RERUMQUE MIRABILITER AB EO GESTARUM COMPENDIOSA NARRATIO,

Quam scripsit

Sanctissimus illustrissimusque archiepiscopus primæ Justinianæ ac totius Bulgaricæ
Dominus THEOPHYLACTUS,
qui Constantinopoli magister rhetorum fuit.

Α'. Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου, δεῦτε, καὶ διηγῆ-
σομαι ὑμῖν, πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεὸν, ὅπως ἂν
γνῶ γενεὰ ἐτέρα, υἱοὶ τεχνησόμενοι, καὶ λαὸς ὁ κτι-
ζόμενος αἰνέσῃ τὸν Κύριον. Ταῦτα μὲν Δαβὶδ εἰρη-
κεν, ἡμεῖς δὲ μετ' αὐτοῦ σήμερον. Δεῖ γὰρ τὴν θείαν
μεγαλοσύνην ἐκδιηγέσθαι πάντοτε καὶ πρὸς ἀπαν-
τας, οὐ ταύτη μόνον (ὅσα γὰρ ἂν ἀπαγγελίωμεν καὶ
λαλήσωμεν, ὑπὲρ ἀριθμὸν ἐπληθύνθησαν τὰ λειπό-
μενα) · ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς ῥαθυμοτέροις καὶ πρὸς τὴν
τοῦ καλοῦ ἐργασίαν ἀπονουστάξαι διυπνισμός τις γί-
νεται ἡ τῶν τοῦ Θεοῦ θαυμασίων κηρυττομένη
μεγαλοπρέπεια. Οἴονται γὰρ οἱ πολλοὶ τοὺς καθ'
ἡμᾶς καιροὺς οὐκ ἂν τι τῶν ἀρχαίων χωρῆσαι, ἀλλὰ
τοὺς μὲν προτέρους χρόνους καὶ θαύμασι λαμπρυν-
θῆναι καὶ βίοις ἀνδρῶν κοσμηθῆναι, ἀσωμάτως σχε-
δὸν ζήσάντων ἐν σώματι, τῇ δὲ ἡμετέρᾳ γενεᾷ οὐδὲν
τοιούτου δωρηθῆναι παρὰ Θεοῦ, ὅθεν καὶ πρὸς τὸν
οπισθοδαίον βίον, ὡς τῆς νῦν φύσεως μὴ δεχομένης
τ. ὅτον, ἐλασινῶς γε ἀπενάριχσαν, κακῶς γε εἰδότες
ἐκείνοι καὶ λίαν ἐπισφαλῶς. Ὁ τε γὰρ τῆς φύσεως
λόγος ὁ αὐτός· ἐστὶ καὶ οὐκ ἡλλοίωται, καὶ κατέλειπεν
ἐαυτῷ Κύριος· καὶ ἡμετέροις χρόνοις ἀνδρας
μέλας τὸν κατὰ τὸν οὐδὲν

I. Venite, filii, audite me, adeste et narraho vobis
omnibus qui timetis Deum, ut cognoscat generatio
altera, filii nascituri et populus creatus laudet Do-
minum. Hæc quidem dixit David, nos autem cum
ipso hodie dicimus. Oportet enim Dei magnitudi-
nem ubique et apud omnes, non hic tantum enar-
rari (quidquid enim dixerimus, plura dicenda re-
manebunt); verum etiam languidis et in operatione
boni ignavis quædam exhortatio est mirabilium Dei
celebrata magnificentia. Plerique enim existimant,
nostra tempora non posse cum antiquis compa-
rari, quippe quæ illustrata ornataque rerum et vi-
rorum miraculis cum corpore viventium, nihilque
tale nostræ generationi a Deo concedi : hinc quo-
que ad studiosam vitam, quasi nunc illam non ser-
ret natura, ægre accedunt homines scioli. Etiam
naturæ res eadem est et non mutatur, subique
reservatur, sed pro nostris etiam temporibus
homines, qui rebus terrestribus perierunt
flectuntur, etiam cælestis Patris vultu quædam
languet mundi, normam vultu servantes
Bulgarorum regionem, quædam
strarent deus, quædam
nihilque ceteris, quædam
nostra tempora, quædam
significabo, qui
etiam illis diebus usque in æternum

corpus
60-

nibus deservierat, cum hymnis a divino Papa et ab omni clero honorifice sepultum est in templo S. Clementis, Clementis illius qui apostolorum coryphæo Petro convixit et Christi sapientiæ hellenicam sapientiam, uti dominæ servam, subjecit. Tum philosophum philosophus recipit, magnus magister vocem verbi sibi adjungit, præceptor gentilium hunc qui reliquas gentes lumine cognitionis illuminavit, hospitatur. Significat vero quoque Deus in Cyrilli gratiam et testificatur gloriam in cælis adeptam; invisibilium visibilia præcones facit. Nam dæmonio vexati ad feretrum accedentes sanationem inveniebant, et multis aliis morbis sancti Spiritus gratia depellens flagellum fuit. Simul enim atque feretro quis appropinquaret aut nomen divini Patris invocaret, doloris flnis finem sequebatur: unde multus in ore Romanorum Cyrillus erat, magisque in eorum mentibus; ita ut prodigia ipsi gloriæ materia essent, gloria autem superioris honoris vehiculum, hæc vero sancti veneratio Dei gloriæ fulcimentum.

ἡ τοῦ νομα ἐπικαλοῖτο τοῦ Θεοφύρου τούτου Πατρὸς, καὶ τῆς τοῦ λυπουῦντος ἀπαλλαγῆς μέτρον τὴν πίστιν εὐρύσκειν, ὅθεν πολλὸς ἐν τοῖς Ῥωμαίων στόμασιν ὁ Κύριλλος ἔκειτο, καὶ πλείων ἐν ταῖς ψυχαῖς· ὥς εἶναι τὰς μὲν θαυματουργίας τῆς περὶ αὐτοῦ δόξης ὑπόθεσιν, ταύτην δὲ τῆς περισσοτέρας τιμῆς ἐπίθεσιν, τὴν δὲ τοῦ Ἀγίου τιμὴν τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης βεβαίωσιν.

IV. Atque Cyrillo quidem sic finis et honor et a divinissimo Papa et a Deo contigit. Methodius vero, laborum itinerumque socio amisso, qui per omnia in carne et in Domino verus ipsi frater erat, mærori cor tradebat, humanum hunc affectum sentiens, et necessitudine captus erat. Aliunde dein non minus, si non potius, consolabatur sperans habere Cyrillum in munere docendi auxiliatorem, et quo Deo propinquior erat extra carnem, eo efficacior habere libertatem. Cum autem tempus esset Methodio regionis illius episcopatum invisendi, fratris monumentum amplexus, sæpe charo nomine Cyrilli invocato, deficiente corporali solitudine, manu vero presbyterorum in auxilium advocata, viam cum discipulis ingressus est. Cum Moravum attigisset, tunc vere fuit episcopus, omnes colores, quibus a Paulo episcopi imago depicta fuit, in se majorem in modum demonstrans; nedum enim talentum in terra condidisset vendidissetque gratiam, spiritualis domi principium delictarum principium faciebat; sed et omnibus bonum communicabat, æqualiter verbi solæm oriri faciens, et in dispensando non cum mensura tradens Evangelium. Nam ante episcopatum ita verbo prædicationis studebat et hoc periculo rei semoto, quomodo, postquam officium concreditum fuisset, acceperissetque depositum, et vix apostolo non evangelizanti sciret attributum, non debuit prædicationi operam dare et inhærere, et tota die exercere divina eloquia, quorum dulcedo super mel et favum ipsi inveniebatur? Certe non solum tunc temporis ducem Moravi Rasilavum quotidie hortabatur ejusque mentem divinis præceptis efformabat, sed et universæ Pannoniæ imperantem, cui nomen Kotzeles, institue-

Α πῶς προσλαβὼν εἰς οὐρανούς μετέστη, οὗ ὁ Χριστὸς, τὴν τοῦ κλαυθμῶνος κοιλάδα, τὰ τοῦ σκοτασμοῦ σκηνώματα, τὸν πληθὸν τῆς λύθου, τὴν ἐνταῦθα παροικίαν λιπῶν· καὶ τὸ πνεῦμα μὲν τῷ Θεῷ τῶν πνευμάτων παρέθηκε, σῶμα δὲ ἔκεινο τὸ περὶ τῆς φυσικῆς νεκρώσεως τῆς προαιρετικῆς ἀπολαύσαν ὕμνοις ὑπὸ τοῦ τοῦ Θεοῦ Πάπα καὶ τοῦ κλήρου παντὸς φιλοτιμηθὲν ἐγκατετέθη τῷ ναῷ Κλήμεντος, Κλήμεντος ἐκείνου τοῦ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων Πέτρῳ πέφοιτηχότος καὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ σοφίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν, ὅλον δεσποίνῃ δούλῃν, καθυποτάξαντο. Καὶ δέχεται τὴν φιλόσοφον ὁ φιλόσοφος, ὁ μέγας διδάσκαλος τὴν τοῦ λόγου φωνὴν προσλαμβάνεται, ὁ τῶν ἔθνων καθηγητὴς τὸν τὰ λοιπὰ ἔθνη φωτὶ τῆς γνώσεως φωτίζαντα εἰσοικίζεται. Ἐπισημαίνει δὲ καὶ Θεὸς προσμαρτυρῶν τῷ Κυρίλλῳ τὴν ἐκδεχομένην ὁἶον ἐν οὐρανῶς, καὶ τὰ φαινόμενα τῶν μὴ φαινομένων ποιεῖται κήρυκας. Δαιμονῶντες τε γὰρ τῇ σοφῇ προσελθόντες ἰάσει; εὐροντο, καὶ πολλὰς ἄλλαις νόσοις ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις μάλιστα ἐλάττειρα γέγονεν. Ἄμα τε γὰρ τις ἡ τῇ σοφῇ προσοί;

Δ'. Ἀλλὰ Κυρίλλῳ μὲν οὕτως ἡ τελευταῖα καὶ τμή καὶ παρὰ τοῦ θεοτάτου Πάπα καὶ παρὰ Θεοῦ τετύχηκε. Μεθόδιος δὲ τὸν σύμπονον ἀποβαλὼν καὶ συνέμπορον, τὸν τὰ πάντα καὶ ἐν σαρκὶ καὶ ἐν Κυρίῳ γήσιον ἀδελφόν, λύπη μὲν τὴν καρδίαν ἐπεδάλλετο, πάσχων τοῦτο δὴ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ συνθηλας ἀλώσιμος ἦν. Παρακαλεῖτο δ' ἐτέρωθεν οὐδὲν ἤττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ἐπικύων ἔχειν τὸν Κύριλλον τοῦ τῆς διδασκαλίας ἔργου συλλήπτορα, ὅσῳ καὶ Θεῷ πλησιάζοντα ἐκτὸς τῆς σαρκὸς, ἀνυσιμωτέραν ἔχειν τὴν παρρησίαν. Ἐπὶ δὲ καιρὸς ἦν Μεθόδιῳ ἐπὶ τὴν τῆς χώρας ταύτης ἐπισκοπὴν ἀπελθεῖν, περιχυθεὶς τὸ μνημα τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ θαμινὰ τὸ φιλὸν ἔνομα, τὸν Κύριλλον, ἀνακαλεσάμενος, καὶ τὴν σωματικὴν μὲν ἐρημίαν ἀνακλασάμενος, τὴν δὲ τῶν πρεσβυτέρων χεῖρα εἰς βοήθειαν ἐπικαλεσάμενος ὁδοῦ σὺν τοῖς μαθηταῖς εἴχετο. Ὡς δὲ τὴν Μόραβον καταλάβοι, αὐτὸ τοῦτο ἐπίσκοπος ἦν, ὅσα παρὰ Παύλου χρώματα τῇ τοῦ ἐπισκόπου εἰκόνι ἐπεδλήθησαν, αὐτῷ ἐνεπιεικνύ-

μενος, καὶ πάντων προλάμπων τὸ διδακτικόν. Οὐ γὰρ κατορύξας τὸ τάλαντον, οὐδὲ τὴν χάριν ἀπεμπολήσας τοῦ πνευματικοῦ δώρου τὴν ἀρχὴν τρυφῆς ἀρχὴν ἐποίησας, ἀλλὰ πᾶσιν ἔκοινοῦτο τὸ ἀγαθόν, ἀνατέλλων ἐπίσης τοῦ λόγου τὸν ἥλιον, καὶ περὶ τὸ δίδόναι μὴ ἐνδοθεὺς τὸ Εὐαγγελίου σιτομέτριον. Ὡς γὰρ καὶ περὶ τῆς ἐπισκοπῆς οὕτω τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας προσέκειτο, καὶ ταῦτα μὴ ἐγκινδυνεύων τῷ πράγματι· πῶς, ὅταν ἐπιστεύθῃ τὸ ἔργον καὶ τὴν παρακαταθήκην ἔλαβε καὶ τὸ οὐαί ἦδη τῷ ἀποστόλῳ μὴ εὐαγγελιζομένῳ ἀποκληροῦμενον, οὐκ ἔμελλε τῆς διδασκαλίας ἀνθίστασθαι τε καὶ περιέξασθαι, καὶ ὅλην τὴν ἡμέραν μελέτην ἔχειν τὰ θεία λόγια, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρὸν αὐτῷ τασσόμενα τὴν γλυκύτητα; Ἀμέλει καὶ τῷ τότε ἀρχόντι Μοράβου Ρασισλάβῳ καθ'

ἐκάστην οὐ διέλιπε παραινῶν καὶ ταῖς θείαις ἐντο-
λαῖς βυθμιζῶν αὐτῷ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς
Πανονίας συμπάσης κρατοῦντα, Κοτζέλης ὄνομα
τούτῳ, παιδεύων ἦν καὶ νουθετῶν τῷ φρόνῳ Κυρίου
καθηλωσθαι, καὶ τοῦτῳ ἐκκλίνειν ἀπὸ παντὸς κακοῦ,
οἷόν τινα χαλινῷ ἀνακρουόμενον καὶ ἀναστελλόμενον.
Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν τῶν Βουλγάρων ἀρχοντα Βορί-
σην, ὃς ἐπὶ τοῦ τῶν Ῥωμαίων βασιλέως Μιχαὴλ ἦν,
καὶ τοῦτον ὁ μέγας Μεθόδιος καὶ πάλοι μὲν τέκνον
ἐποίησεν, καὶ τῆς οἰκείας γλώσσης τῆς πάντα κα-
λῆς ἐξέτριψεν, καὶ τότε δὲ ταῖς τῶν λόγων εὐεργε-
σίαις ἀδελείπτως εἶχε δωρούμενος. Ἦν γὰρ ὁ Βορί-
σης οὗτος καὶ ἄλλως γνώμης δεξιᾶς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ
δεκτικῆς, ἐφ' οὗ καὶ τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος τοῦ
θεοῦ τε καταξιούσθαι βαπτίσματος καὶ χριστιανί-
ζειν ἤρξατο. Ὅτε δὲ καὶ οἱ ἅγιοι οὗτοι, Κύριλλος,
φημί, καὶ Μεθόδιος, τὸ πλῆθος τῶν πιστευόντων
ιδόντες, καὶ ὡς πολλὰ μὲν τέκνα γεννῶνται δι' ὕδατος
τε καὶ Πνεύματος, καὶ τροφῆς δὲ πάντως πνευματι-
κῆς δέονται, γράμματα ἐξεύροντο καὶ ὁ προειρη-
καμεν, καὶ τὴν τῶν Γραφῶν ἐπὶ τὸ Βουλγαρικὸν
μετάθεσιν ἐποίησαντο, ἵνα τὰ γεννηθέντα τέκνα τοῦ
Θεοῦ καὶ θείας τροφῆς ἱκανῶς ἔχοιεν, καὶ εἰς αὐξη-
σιν πνευματικὴν καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ Χρι-
στοῦ ἀντιτρέχοιεν. Καὶ οὕτω τῆς Σκυθικῆς πλάνης
τῇ τῶν Βουλγάρων ἔθνος ἀπαλλαγὴν, τὴν ἀληθινὴν καὶ ἀπλανεστάτην ὁδὸν, τὸν Χριστὸν, ἐπέγνωσαν, ὅψα
μὲν καὶ περὶ τὴν ἐνδεκάτην ἢ δωδεκάτην τὸν θεῖον δ' οὖν ἀμπελῶνα εἰσεληλυθὸς τῇ τοῦ καλέσαντος χάριτι.
Ἐν εἰτε γὰρ ἐξακισχιλιοστῷ τριακισιοστῷ ἐβδόμῳ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ἢ τούτου τοῦ γένους κλήσις
γενένηται.

Ε'. Οὐκ εἶπεν οὖν ὁ μέγας Μεθόδιος πᾶσαν νο-
θεσίαν τοῖς ἀρχουσι προτάγων ἐκάστοτε, καὶ τοῦτο
μὲν πρὸς βίον σεμνὸν ὁδηγῶν, τοῦτο δὲ τὸ τῆς Ἐκ-
κλησίας ἀπαρτιοῦντος δόγμα παρατιθεὶς οἷόν τι νό-
μισμα βασιλικὸν καὶ ἀκίβδηλον, καὶ ταῖς ψυχαῖς
αὐτῶν ἐνοφραγίζων ἀνεπιδοῦλεύτον τε καὶ ἄσυλον.
Ἦσαν γὰρ οἱ τοῦτο καὶ τότε παραχαράσσοντες καὶ
μετακινούντες ὄρια, ἃ οἱ πατέρες ἡμῶν τῇ Ἐκκλη-
σίᾳ τοῦ Θεοῦ ἔθεντο, καὶ τῇ ὑπὸ τῶν Θράγγων εἰς-
αγομένη παραθροῇ πολλοὶ τὰς ψυχὰς ἐδίδαντο,
οἱ τὸν μὲν Υἱὸν γεννηθῆναι ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ
Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι διέτεινοντο, οἷς ὁ
Ἅγιος ἀνθιστάμενος τοῦτο μὲν ἐκ τῶν τοῦ Κυρίου
λόγων, τοῦτο δὲ ἐκ φωνῶν Πατρικῶν λογισμοῦς καθ-
ήρει καὶ πᾶν ὕψωμα τούτων κατὰ τῆς θείας γνώ-
σεως ἐπαιρόμενον πολλοὺς δὲ καὶ ἡχημαλῶτιζεν εἰς
τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, μετατιθεὶς ἀπὸ τῆς πλά-
νου δόξης ἐπὶ τὴν ἀληθὴ καὶ ἀμώμητον καὶ τιμίους
ἐξάγων ἐξ ἀναξίων καὶ διὰ τοῦτο στόμα Θεοῦ καὶ
γενόμενος καὶ λεγόμενος. Ὅθεν τοῖς πιστοῖς καθ'
ἐκάστην πλατυσμὸς ἐπεγίνετο, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ
ἡῤῥαεν, ὁ περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων διδασχῆς Λουκᾶ
λέγοντος ἀκηκόαμεν. Εἰ βούλει δέ μοι ἐκεῖνο τὸ
παλαιὸν, ὁ μὲν οἶκος Δαβὶδ ἐπορεύετο, ὁ δὲ οἶκος
Σαούλ ὑπεπόδιζε καθ' ἐκάστην ἐλασσονούμενος. Τὸ
δὲ τῶν αἰρετικῶν σύστημα τῇ τοῦ λόγου δυνάμει
καὶ τῇ ἀληθείᾳ νικώμενον, ὁ μόνον ἐδύναντο, μάλ-
λον δὲ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν ὑπεβάλλοντο, τοῦ ἐξ
ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου καὶ τῷ κακοποιεῖν ἐγκαυχω-
μένου, τοῦτο δὴ καὶ εἰργάζοντο, μωραῖς κακώσεσι

A hat, et monebat, ut timori Domini adhereret, et
isto, tanquam freno quodam contentus et repres-
sus, ab omni malo declinaret. Quin etiam Bulgaro-
rum ducem Borisen, tempore Romanorum impe-
ratoris Michael regnantem, quem jam ante magnus
Methodius suum effecerat filium et suæ linguæ
omnino pulchræ affixerat, tunc sermonis beneficiis
indesinenter captabat. Erat enim hic Borises;
aliunde ingenii dexteri bonique capacis, sub quo
gens Bulgarorum divino baptismate consecrari ac
christianizari cœperat. Tunc sancti isti, Cyrillus,
inquam, ac Methodius, videntes factam multitu-
dinem credentium, ac multos filios renatos ex aqua
et spiritu, cibum prorsus spiritalem expetere,
litteras, ut diximus, invenerunt, et versionem
Scripturarum in linguam bulgaricam fecerunt, ut
reverentes filii Dei divinum cibum quantum satis habe-
rent, et ad incrementum spiritale sicut ad Christi
plenitudinem citius ascenderent. Sic gens Bulga-
rorum scythico errore liberata, veram rectissimam-
que viam, Christum, cognovit, sero quidem, circa
undecimam vel duodecimam horam, sed tamen di-
vinam vineam ingressa vocantis gratia. Anno enim
sexties millesimo trecentesimo septuagesimo septimo
a mundi creatione, hujus gentis vocatio facta est.

B
C V. Non igitur cessabat magnus Methodius omnem
admonitionem quotidie ducibus administrare, vitam
ad honestam eos dirigens, et Ecclesiæ dogma non
adulteratum, velut quoddam numisma regium pu-
rissimumque eis tradens, et in eorum animis sicut
in loco tuto et fideli illud imprimens. Erant enim
tunc qui adulterarent et sede moverent terminos
quos patres nostri Ecclesiæ Dei posuerunt; et ex
corruptela a Francis invecta animas multi lade-
bant, Filium ex Patre generari, et Spiritum e-
Filio procedere contendentes. Quibus insurgens
sanctus, partim ex Domini sermonibus, partim ex
sententiis Patrum, eorum ratiocinationes et arro-
gantiam contra divinam doctrinam insultantem,
evertit. Multos ita captivabat in obedientiam Chri-
sti transferens ex erronea doctrina ad doctrinam
veram et irreprehensibilem, educensque sanctos ex
indignis, et ideo os Dei factus et dictus. Unde quo-
tidie credentium multitudo crescebat et verbum
Dei multiplicabatur, sicut, teste Luca, de aposto-
lorum prædicatione novimus. Sed si mavis juxta
istud antiquum: Domus quidem David proficiebat,
domus autem Saul imminuta quotidie retrogradie-
batur. Hæreticorum autem turba sermonis potentia
ac veritate devicta, id quod solum valebat aut po-
tius fallaciter docebatur a patre suo qui homicida
est ab initio, et de sceleribus gloriatur, faciebat,
mille vexationibus tentamentisque sanctum affli-
gens; siquidem et Sphendoplicum, qui post Ra-
sistavum imperabat Moïavo, circumvenientes dolo

Porro si solum in gradibus sanctuarii tot erant, A quanta fuerit laicorum multitudo conjiciamus. Tenebat autem horum primas Gorasus, quem jam supra præcipuis Methodii discipulis adnoveramus, quique ab ipso sancto, finis sui conscio, archiepiscopus Moravi renuntiatus est. ὁμιλητῶν ἀπηριθμήσεν, ὃς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Μοράβου παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἀγίου τὰ τελευταία γνόντος ἀνακλήρουτο.

VII. Non tulit autem audacissima hæreticorum multitudo Methodium habere etiam post mortem vivum propugnatorem : sed venite, inquit, Gorasdo insidiemur, eumque opprimamus; abhorret enim a nobis hujus vita, dissimilesque sunt viæ ejus, et exprobrat nobis delicta, et si vivere iste permitteretur, nobis revivisceret Methodius. Hunc ergo ab episcopali dignitate remonent, et Vichni- cum quemdam, hærescos mero inebriatum aliosque B inebriare valentem, quem propterea Methodius unaque chororum cum ipso insanientium, anathematis Satanæ tradiderat, istum, o labores agonesque Methodii, et Trinitas speciales infundens qualitates! in sedem episcopalem evehunt, aut potius sedem per hunc devehunt, et quantum per Methodium illustris erat et plerisque fulgentior, tantum per Vichnicum dedecoris profundo sub- jicitur.

VIII. Ille tamen episcopatum ipsi minime competentem sic illegitime occupavit, assumens sibi honorem, rapto exercito, et a Deo vocatum violentia criminosi brachii propulsans. Caput vere tollit hæresis et adversus orthodoxam discipulorum Methodii multitudinem superbit. Et tumultuantes fidelibusque insurgentes, Quare, inquit, adhuc Methodii verbis sætidis et mortuis libentius ad- hæretis quam viventis archiepiscopo, et non confitemini ex Patre Filium genitum et ex Filio Spiritum procedentem? Hi vero per Gorasum et Clementem dixerunt: Quod Methodius quidem adhuc vivat, hoc a Domino certe didicimus, tum in ipsum credentem, etsi mortuus sit, victurum asserente, tum Deum Abraham, Isaac et Jacob ut viventibus et non mortuis dicendum esse docente. Unde igitur erramus, si magistrum in Deo viventem habemus, spiritualiter nobis conviventem et colloquentem, nosque contra vos confirmantem? Hanc autem novam vestram fidem, nec Scripturæ testimonio qualitercunque comprobata, nec a sanctis Patribus stabilitam invenientes, ne nos anathemati subijciamus veremur, Paulo non ambigue clamante: Si quis vobis evangelizat præter id quod accepistis, anathema sit*. Nos enim Filii Spiritum, utpote Spiritum vitæ et veritatis, quæ est Filius, mentemque Christi Spiritum credimus; hunc autem ex Filio procedentem nec didicimus nec discemus, nec fidem negabimus, peiores infidelibus facti, non certe, per Spiritus sancti gratiæ sanctificationem; Imo ex Patre procedere Spiritum genitoremque Filii esse istius principium ac pro-

πρεσβυτέρων καὶ διακόνων καὶ ὑποδιακόνων, οἷς τε-
λευτῶν διακούς τῇ ἐπορίᾳ τῆς οἰκίας ἐκκλησίας
ἐγκατέλιπεν. Εἰ γὰρ οἱ τοῦ βήματος μόνοι τοσοῦτοι,
πόσον εἶναι τῶν λαϊκῶν τὸ πλῆθος εἰκάσωμεν. Ἐφέ-
ρετο δὲ ἄρα τούτων τὴν πρώτην Γοράδος, ὃν καὶ
προφθάσας ὁ λόγος ἐν τοῖς μάλιστα τῶν Μεθοδίου

Z'. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἤνεγκεν ἡ πάντολμος πληθὺς
τῶν αἰρετικῶν τὸν Μεθόδιον ἔχειν καὶ μετὰ θάνα-
τον ζῶντα ἀντίμαχον· ἀλλὰ, δεῦτε, εἰπόντες, Γορά-
σδον καταδυναστεύσωμεν τε καὶ ἐνεδρεύσωμεν·
ἀνόμοιοι γὰρ ἐστὶν ἡμῖν ὁ βίος αὐτοῦ, καὶ παρηλ-
λαγμέναί αἱ τρίβοι αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐπιτρέψκει ἡμῖν ἁμαρ-
τήματα, καὶ εἰ ζῇν οὕτος· ἐαθεῖν, ἀναβῆναι δὲ ἡμῖν
ὁ Μεθόδιος· τοῦτον μὲν τῆς ἐπισκοπικῆς ἀρχῆς παρα-
λύουσι, Βιχνίκον δὲ τινὰ τοῦ τῆς αἰρέσεως ἀκρίτου
μεθυσθέντα καὶ τοὺς ἄλλους μεθύσκειν δυνάμενον,
καὶ μέντοι διὰ τοῦτο παρὰ τοῦ Μεθοδίου τῷ τοῦ ἀνα-
θέματος Σατανᾶ παραδοθέντος μετὰ τοῦ θιάσου τῶν
σὺν αὐτῷ μαϊνομένων, τοῦτον, ὃ πόνοι καὶ ἀγῶνες
τοῦ Μεθοδίου καὶ Τριάς συγχεομένη τὰς ἰδιότητας,
ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάγουσι, μᾶλλον δὲ τὸν θρόνον διὰ
τοῦτον κατὰγουσι, καὶ ὅτον διὰ Μεθόδιον ἐνδοξος ἦν
καὶ τῶν πολλῶν προφανόμενος, τοσοῦτον διὰ Βιχνί-
κον τῇ τῆς ἀδοξίας κοιλίᾳ ἐπικλινόμενος.

H'. Ἀλλ' ὁ μὲν οὕτω τῆς ἐπισκοπῆς παρανόμως
καὶ μηδὲν αὐτῷ προσήκον ἐδράζετο, ἑαυτῷ λαβὼν
τὴν τιμὴν καὶ ἀρπαγμὸν ζητήσας, τὸν δὲ ὑπὸ
θεοῦ κληθέντα τυραννίδι βραχίονος ἁμαρτωλοῦ παρ-
αγκωνισάμενος. Κεφαλὴν δὲ ἡ αἵρεσις αἶρει, καὶ
κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας πληθὺς τῶν Μεθοδίου μαθη-
τῶν γαυριᾷ· καὶ δὴ θορυβήσαντες καὶ τοῖς πιστοῖς
ἐπαναστάντες, Διὰ τί, φασίν, εἰ τοῖς Μεθοδίου λό-
γοις τοῖς ὁδωδοῖς καὶ νεκροῖς εὐνοώτερον προσ-
δικαίεσθε, ἀλλὰ μὴ τῷ ζῶντι ἀρχιεπισκόπῳ συν-
ίστασθε, καὶ ὁμολογεῖτε ἐκ Πατρὸς Υἱὸν γεννηθέντα
καὶ ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον; Οἱ δὲ διὰ
Γοράδου καὶ Κλήμεντος ἔφασαν· Ὅτι μὲν Μεθόδιος
ἐτιζῇ, ἐκ τοῦ Κυρίου πάντως ἐμάθομεν, ποτὲ μὲν
τὸν εἰς αὐτὸν πιστεύσαντα κἔν ἀποθάνῃ ζῆσθαι
φάσκοντος, ποτὲ δὲ διδάσκοντος τὸν θεὸν τῷ Ἀβραάμ
καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ ὡς ζῶσιν, ἀλλ' οὐ νεκροῖς ἐπι-
λέγεσθαι. Τί γοῦν ἁμαρτάνομεν, εἰ τὸν ἐν θεῷ ζῶντα
διδάσκαλον ἔχομεν, πνευματικῶς ἡμῖν συνόντα καὶ
συλλαλοῦντα καὶ καθ' ὁμῶν συνεπιβρώνοντα; Τὴν
δὲ καὶ τὴν ταύτην πίστιν ἡμῶν οὐτε ὑπὸ Γραφῆς
μαρτυρουμένην οἴασθαι εὐρόντας οὐδ' ὑπὸ Πατέρων
ἀγίων συνταθειμένην, ὀκνοῦμεν ὑποβαλεῖν ἑαυτοὺς
ἀναθέματι, τοῦ Παύλου διαρρήδην βοῶντος· Εἰ τις
ἡμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα
ἔστω. Ἡμεῖς γὰρ Πνεῦμα μὲν Υἱοῦ, ἐπεὶ καὶ
Πνεῦμα ζωῆς καὶ ἀληθείας, ὃ ὁ Υἱός, καὶ νοῦν Χρι-
στοῦ τὸ Πνεῦμα πιστεύομεν, ἐξ Υἱοῦ δὲ τοῦτο προερ-
χόμενον οὐτε μαθηθῆκαμεν, οὐτε μαθησόμεθα, οὐτε
τὴν πίστιν ἀρνησόμεθα, καὶ χεῖρονες ἀπίστων ἐσθ-
μεθα, οὐ μὰ τὸν ἁγίασμόν τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος
χάριτος, ἀλλ' ἐκ Πατρὸς μὲν προϊέναι τὸ Πνεῦμα

* Galat. 1, 8.

καὶ εἶναι τοῦτου αἵτιον καὶ προβολὰ τὸν τοῦ Υἱοῦ Ἀ
γεννήτορα πεπιστεύκαμεν· εἶναι δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ
οἰκεῖον καὶ δι' αὐτοῦ χορηγεῖσθαι τοῖς ἀξίοις ἐκά-
στοτε· ἕτερον δὲ τὸ ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἕτερον τὸ
χορηγεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ τοῦ πῶς εἶναι τὸ Πνεῦμα
ἐκφαντορικόν, ὡς γὰρ ὁ Υἱός· ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς
γεννητός, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευτόν· τὸ δὲ
χορηγεῖσθαι οὐ τὸ πῶς εἶναι δηλοῖ, ἀλλὰ πλουτισμὸν
ἐνδείκνυται καὶ διάδοσιν. Καὶ ἵνα παραδείγματι τινι
τὸν λόγον, ὡς ἐγχαρῆ, φωτίσωμεν, ἐννόησέν μοι
βασιλεῖα τινὰ πλουτοῦν μάλα πολὺν ἐκ τῶν οἰκειῶν
θησαυρῶν προβαλλόμενον, τοῦτον δὲ τὸν υἱὸν παρα-
λαβόντα οἰκεῖόν τε αὐτοῦ ἔχειν καὶ διανέμειν τοῖς
εὐαρεστοῦσιν αὐτῷ· βασιλεὺς ὁ Πατήρ· πλουτός, ὡς
ἐν εἰκόνι φάναι, τὸ Πνεῦμα ἐκ τῶν τοῦ Πατρὸς ἀρρή-
των θησαυρῶν προβληθέν· υἱὸς βασιλεῶς ὁ τοῦ Πα-
τρὸς Υἱός, οὗ τὸ Πνεῦμα, καὶ δι' οὗ χορηγεῖται.
Ὅρατε τὸ Πνεῦμα, πῶς ἡμεῖς οἶδαμεν, οὐ προερ-
χόμενον, δι' Υἱοῦ δὲ χορηγούμενον. Εἰ δὲ τὸ ἐμφυ-
σῆσαι τὸν Υἱὸν τοῖς ἀποστόλοις καὶ εἰπεῖν, Λάβετε
Πνεῦμα ἅγιον, τοῦτό σε ταράττει, παχέως τοῖς Εὐ-
αγγελίοις ὀμίλησας. Χάρισμα γὰρ τοῖς ἀποστόλοις
ἐν τῶν τοῦ Πνεύματος δέδωκε, τὸ τῆς ἀφίσεως τῶν
ἀμαρτιῶν, ὡς δηλοῖ τοῖς ἐξῆς· πνεύματα δὲ τὰς
ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος· καὶ τῷ Ἡσαΐα φησὶν κα-
λεῖν· ἀλλ' οὐκ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τηνικαῦτα τοῖς
μαθηταῖς ἐχαρίσατο. Ἀἴθλον δὲ· καὶ γὰρ, εἰ τότε τὸ
Πνεῦμα δέδωκεν, ἢ περισσῆ λοιπὸν ἢ ἐν τῇ πεντη-
κοστῇ τούτου κάθοδος, ἢ ἄλλου πνεύματος, εἰ μὴ περ-
ισσῇ. Ποῖον οὖν τοῦτο; Ὡς εἶχεν ἡ Ἐκκλησία, ἐν ἁγίον
πρεσβεύουσα φαίνεται. Εἰ δὲ δύο εἴεν, ὁπότερον οὖν
τούτων οὐκ ἅγιον; Εἰ τοίνυν τὸ ἅγιον διὰ τοῦ ἐμφυσ-
ματος, καὶ ὁ Κύριος δέδωκεν αὐτὸ ἐκεῖνο, ἀλλ' οὐκ ἐν
πνευματικῶν χάρισμα, τὸ κατελθὼν ἐν τῇ πεντηκο-
στῇ, δῆλον ὡς οὐκ ἅγιον· ἀλλ' εἰς ἁεφαλὰς ὁμῶν
τὸ βλάσφημον τράποιτο. Δύο δὲ ποιούντες ὁμείς ἀρ-
χάς, τοῦ μὲν Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τοῦ δὲ Πνεύματος τὸν
Υἱόν, ἄλλην τινὰ μανίαν μανιχαϊκὴν μαίνεσθε. Ἡμεῖν
δὲ εἰς μὲν Θεός, μίξ δὲ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀρχή, ὁ Πα-
τήρ· τοῦ μὲν Υἱοῦ Πατήρ, τοῦ δὲ Πνεύματος προ-
βολεὺς· ὥσπερ οὖν καὶ εἰς ἥλιος ἀρχὴ τῆς τε ἀκτί-
νος καὶ τῆς λάμψεως εἶτε θάλλει· τῇ τοίνυν ἀκτίνι
καὶ ἡ λάμψις σύνεστι εἶτε θάλλει, ὥσπερ καὶ τῷ
Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, καὶ τῆς ἀκτίνος ἢ λάμψις ἐστίν,
ὥσπερ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ· ἄμφω μέντοι ἐκ μιᾶς
ἀρχῆς. Καὶ ὥσπερ ἐν τῷ ὑποδείγματι διὰ τῆς ἀκτί-
νος ἢ λάμψις ἦτο θάλλει τῷ σωματικῷ κόσμῳ δι-
δοται, οὕτω διὰ τοῦ Υἱοῦ χορηγεῖται τῇ νοητῇ κτί-
σει· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πάντιν. Εἰ μὲν ὡς Μανι-
χαῖοι τὸ κατὰ Θωμᾶν Εὐαγγέλιον, οὕτως ὁμείς ἄλλο
ἀρρονεγκεῖν ἔχετε τὴν τοιαύτην περὶ τοῦ Πνεύματος
διδασκαλίαν εἰσηγησάμενον, δεῖξατε τοῦτο κεκανονι-
σμένον, καὶ σιωπήσομεν, μᾶλλον δὲ καὶ ὡς εὐεργέτας
τιμῆσομεν. Εἰ δὲ τέσσαρσι μὲν ἀρχαῖς ὁ τῆς Ἐκκλη-
σίας παράδοσις ἐκ μιᾶς πηγῆς χεομέναις ποτί-
ζεται, Ματθαῖος, Μάρκος, Λουκᾶ καὶ Ἰωάννης, οἶμαι,
συνήκατα. Ὁ δὲ πέμπτον εἰσάγων εὐαγγέλιον τρις-
κατάρτος· Ἰωάννης δὲ ἡμῖν τὸν Υἱὸν παρεια-
σγεί λέγοντα τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ

ductorem credidimus; illum etiam esse Filii pro-
prium et semper ab ipso ad dignos mitti; aliud
autem esse procedere atque aliud mitti; illud qui-
dem ad expositionem mysterii, quomodo sit pertine-
re Spiritus, siquidem, quemadmodum Filius est
ex Patre genitus, ita et Spiritus procedens; mis-
sionem vero, quomodo sit natura, non demon-
strare, sed ditatoris dispensatorisque actionem
ostendere. Utque rem, sicut licet, illustremus
exemplo; puta quemdam regem ex suis thesauris
divitias multas expandentem, ejus autem alium
sic eas accipientem, ut ipsius sit proprium eas
habere distribuereque placentibus ipsi: Rex est
Pater; divitiæ, ut figurate loquar, est Spiritus
ineffabilibus ex thesauris Patris depromptus;
alium regis est Patris Filius, cujus est Spiritus
et per quem mittitur. Videtis Spiritum, sicut nos
cognoscimus, non ex Filio procedere, sed ab ipso
mitti. Si vero quod Filius insufflaverit super apo-
stolos et dixerit: Accipite Spiritum sanctum, hoc
te conturbat, evangelii crasse assuevisti. Unum
quippe ex Spiritus sancti muneribus dedit apo-
stolis, donum remittendi peccata, ut ex sequentibus
patet: Spiritus autem vocare virtutes Spiritus
sancti Isaia quoque solemne est: sed non ipsum
Spiritum tunc discipulis gratificatus est. Hoc est
evidens; namque, si tunc Spiritum dedit, vel
posthac supervacua fuit in die Pentecostes ejus
descensio, vel si non supervacua, alius fuit
Spiritus. Quisnam igitur iste? Sicut tenuit Ec-
clesia, scitur unum sanctum esse venerata. Si
vero duo essent, uter igitur eorum non esset san-
ctus? Si sanctus fuit ille per insufflationem, et
illum ipsum; non autem unum spirituale charisma.
Dominus dedit, istum qui venit in die Pentecostes
non esse sanctum patet. Ast in capita vestra blas-
phemia convertatur. Vos autem duo facientes prin-
cipia; Filii quidem Patrem, Spiritus vero Filium,
aliam insaniam quæ est Manichæorum insanitis.
Nobis unus Deus, et eorum qui de ipso sunt unum
principium, Pater; pater quidem Filii, productor
autem spiritus, quemadmodum et unus sol est
principium radii et luminis aut caloris. Una porro
cum radio lux sive calor constat, sicut cum Filio
Spiritus; radiique lux est, sicut Spiritus Filii.
Verumtamen ambo sunt ex uno principio. Et sicut
in exemplo per radium lux aut calor corporali
mundo datur, sic per Filium intellectuali creaturæ
Spiritus super omnia sanctus tribuitur. Quod si
velut Manichæi secundum Thomam Evangelium,
ita vos aliud proferre habetis hanc de Spiritu
sancto doctrinam introducens, illud ostendite ca-
nonicum et silebimus, imo tanquam benefactores
vos æstimabimus. Si vero quatuor fluminibus ex
uno fonte scaturientibus Ecclesiæ paradus irri-
gatur, Matthæo, dico, Marco, Luca et Joanne, hoc,
puto, novistis: ille autem qui quintum introducit
evangelium, execrabilis est. Joannes nobis Filium
exhibet loquentem de Spiritu veritatis, qui a Patre

APPENDIX AD THEOPHYLACTUM

MONITUM.

Operibus Theophylacti haud spernendam mantissam subjicimus, Vitam scilicet S. Clementis Bulgarorum archiepiscopi, anno 916 defuncti. Hujus Vitæ fragmentum ex codice Vaticano eadiderat Leo Allatius *In Robertum Creyghtonum*, integra prodiit Moschopoli anno 1741, 4°, recusa deinde Vindobonæ 1802, et Vindobonæ iterum anno 1847, cum erudita Præfatione, per Franciscum Miklosich, philologum clarissimum. Huc usque tamen Græce tantum prodierat, nos interpretationem Latinam adjecimus. Operis inscriptioni, in qua Theophylacto nostro ascribitur, fidem omnem negat novissimus Editor Vindobonensis, et Theophylacti nomen majoris auctoritatis gratia operi conciliandæ additum fuisse putat. « Sanctum Theophylactum, inquit, Justinianæ primæ totiusque Bulgaricæ archiepiscopum, hanc Vitam sancti Clementis scripsisse concedere non poterit hic qui in ipso opere c. 18 legerit, auctorem ejus S. Clementi, mortuo 916, convixisse, cum notum sit, Theophylactum anno 1107 diem obiisse supremum. Adde e c. 22 colligi, auctorem fuisse natione Bulgarum, quippe qui narret : « Omnia ad Ecclesiam pertinentia Clemens nobis Bulgaris tradidit, » cum Theophylactus, ut ipsius verbis utar (α), « hospitio tantum Bulgarus, revera Constantinopolitanus fuerit. » Scriptam esse hanc Vitam tempore quo Bulgaria a Scythis vexaretur, patet e c. 29 : « Sancte pastor, serves a barbaricis incursionibus intactos nos alumnos tuos, maxime nunc, cum afflictio in propinquo, nec est, qui adjuvet, cum scythicus gladius Bulgarico sanguine inebriatus est. » Auctor hic loqui videtur de Hungaris, qui annis 934, 943, 959, 962 Byzantium petentes, Bulgariam devastabant : illos enim etiam Scythas appellari a scriptoribus historiæ Byzantinæ notum est. » Sed judicium penes Lectorem sit. Conferendus Bernardus de Rubeis in Dissertatione de Theophylacti ætate et patria, num. 1 seqq., tomo I hujusce editionis præmissa.

(α) In epistola prima ad Mariam imperatricem, suora cel. 503 C.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΕ ΚΑΙ ΜΕΡΙΚΗ ΘΑΥΜΑΤΩΝ ΔΙΗΓΗΣΙΣ
ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΗ

Παρά τοῦ ἀγιοτάτου καὶ ἀοιδίμου ἀρχιεπισκόπου τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης

Βουλγαρίας, κυρίου ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ, καὶ μαθητοῦ

τῶν ῥητόρων χρηματίσαντος ἐν Κωνσταντίνου πόλει.

PATRIS NOSTRI INTER SANCTOS

CLEMENTIS BULGARORUM ARCHIEPISCOPI

VITA, CONVERSATIO, CERTAMEN

RERUMQUE MIRABILITER AB EO GESTARUM COMPENDIOSA NARRATIO,

Quam scripsit

Sanctissimus illustrissimusque archiepiscopus primæ Justinianæ ac totius Bulgarie

Dominus THEOPHYLACTUS,

qui Constantinopoli magister rhetorum fuit.

Α'. Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου, δεῦτε, καὶ διηγῆ-
σομαι ὑμῖν, πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὅπως ἂν
γνῶ γενεὰ ἐτέρα, υἱοὶ τεχθισόμενοι, καὶ λαὸς ὁ κτι-
ζόμενος αἰνέσῃ τὸν Κύριον. Ταῦτα μὲν Δαβὶδ εἶρη-
καν, ἡμεῖς δὲ μετ' αὐτοῦ σήμερον. Δεῖ γὰρ τὴν θεῖαν
μεγαλοσύνην ἐκδιηγέσθαι πάντοτε καὶ πρὸς ἀπαν-
τας, οὐ ταύτῃ μόνον (ὅσα γὰρ ἂν ἀπαγγελῶμεν καὶ
λαλήσωμεν, ὑπὲρ ἀριθμὸν ἐπληθύνθησαν τὰ λειπό-
μενα)· ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς ῥαθυμότεροις καὶ πρὸς τὴν
τοῦ καλοῦ ἐργασίαν ἀπονυστάξαι διυπνισμός τις γί-
νεται ἡ τῶν τοῦ Θεοῦ θαυμασίων κηρυττομένη
μεγαλοπρέπεια. Οἴονται γὰρ οἱ πολλοὶ τοὺς καθ'
ἡμᾶς καιροὺς οὐκ ἂν τι τῶν ἀρχαίων χωρῆσαι, ἀλλὰ
τοὺς μὲν προτέρους χρόνους καὶ θαύμασι λαμπρυν-
θῆναι καὶ βίοις ἀνδρῶν κοσμηθῆναι, ἀσωμάτως σχε-
δὸν ζησάντων ἐν σώματι, τῇ δὲ ἡμετέρᾳ γενεᾷ οὐδὲν
τοιούτων δωρηθῆναι παρὰ Θεοῦ, ὅθεν καὶ πρὸς τὸν
οποσδαῖον βίον, ὡς τῆς νῦν φύσεως μὴ δεχομένης
τ. ὕτον, ἐλασινῶς γε ἀπενάρκησαν, κακῶς γε εἰδότες
ἀκρίβειαι καὶ λίαν ἐπισφαλῶς. "Ο τε γὰρ τῆς φύσεως
λόγος ὁ αὐτός· ἴσθι καὶ οὐκ ἡλλοίωται, καὶ κατέλιπεν
ἑαυτὴν Κύριος· κἂν τοῖς ἡμετέροις χρόνοις ἀνδρας
μᾶλα πολλοὺς, οἱ γόνου τῶν κάτω συρομένων οὐδὲν
κάμψαντες εἰς δόξαν τοῦ οὐρανίου Πατρὸς· τῷ τοῦ
βίου φωτὶ διέλαμψαν, φωστῆρες ἐν κόσμῳ γεγονότες,
λόγον ζωῆς ἐπέχοντες. Ὡς περ οὖν καὶ τὴν τῶν
Βουλγάρων χώραν ἐφώτισαν ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς·
Πατέρες μακάριοι καὶ διδάσκαλοι, λάμψαντες δι-
δάγμασι τε καὶ θαύμασι καὶ βίῳ καὶ λόγῳ κατα-

I. Venite, filii, audite me, adeste et narraho vobis
omnibus qui timetis Deum, ut cognoscat generatio
altera, filii nascituri et populus creatus laudet De-
minum. Hæc quidem dixit David, nos autem cum
ipso hodie dicimus. Oportet enim Dei magnitudi-
nem ubique et apud omnes, non hic tantum enar-
rari (quidquid enim dixerimus, plura dicenda re-
manebunt); verum etiam languidis et in operatione
boni ignavis quædam exhortatio est mirabilium Dei
celebrata magnificentia. Plerique enim existimant,
nostra tempora non posse cum antiquis compa-
rari, quippe quæ illustrata ornataque rerum et vi-
rorum miraculis cum corpore viventium, nihilque
tale nostræ generationi a Deo concedi: hinc quo-
que ad studiosam vitam, quasi nunc illam non fer-
ret natura, ægre accedunt homines scioli. Etenim
naturæ ratio eadem est et non mutatur, sibi que
reservavit Dominus pro nostris etiam temporibus
homines valde multos, qui rebus terrestribus genu non
flectentes, ad gloriam cœlestis Patris vitæ splendore
luxerunt lumina mundi, normam vitæ servarunt;
sicut quoque Bulgarorum regionem ultimis hisce
temporibus illustrarunt beall Patres et magistri,
doctrinis miraculisque celebres ac vita sermoneque
clari apud Deum, quorum integram vitam memoriæ
tradere mihi esset in voto, nisi hoc sermonis mei
vim superaret: quædam vero pauca proponens,
benevolentiam gratiamque Dei significabo, qui
nobiscum est et erit omnibus diebus usque in ænem,

ut promisit atque omnibus ostendam hominibus non naturam nobis immutari, sed depravari voluntatem.

τινα παραθέμενος τοῦ τε Θεοῦ τὴν φιланθρωπίαν καὶ τὴν χάριν τεκμηριώσεται, μεθ' ἡμῶν ὄντος καὶ ἐπομένου πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας, ὡς ἡ ὑπόσχεσις, καὶ δείξω πᾶσιν ἀνθρώποις, ὡς οὐχ ἡ φύσις ἡμῶν ἡλλοίωται, ἀλλὰ διέστραπται ἡ προαίρεσις.

II. Quinam igitur sint isti Patres, fortasse queritis : Methodius, qui Panonum eparchiam ornavit, archiepiscopus Moraviae creatus, et Cyrillus, multus quidem in exteriori philosophia, sed major in interiori, rerum creatarum scrutatus naturam, magis vero unius Entis, a quo cuncta ex invisilibus esse induerunt. Hi namque per vitae innocentiam, Deum in semetipsis reponentes, et timoris pleni spiritum salutarem in corde generare studentes, satis quidem pollebant doctrina, quae graeca lingua traditur; et multos traxit huiusmodi sapientiae catena. Cum vero Slovenorum sive Bulgarorum gens librorum graece conscriptorum intelligentiam non haberet, istud pro gravi damno reputabant sancti, faciemque Scripturarum caliginosae Bulgarorum regioni non accendi immensi mœoris faciebant materiam. Turbabantur, ægre ferebant, oneri vitam habebant. Quid igitur faciant? Ad Paraclitum respiciunt, cuius primum donum linguae, et sermonis auxilium; et ab illo petunt gratiam inveniendi litteras asperitati linguae Bulgarorum analogas; ut valeant divinas Scripturas in linguam huius gentis transferre. Insuper jejuno diuturno et orationi constanti, corporis mortificationi, mentisque humiliationi ac contritioni cum se dedissent, quod cupiunt consequuntur. « Prope enim Dominus, inquit Scriptura, omnibus qui invocant eum in veritate »; et tibi adhuc loquenti dicit : Ecce adsum, Propugnans enim Deus ego sum et non a longe¹. Recipiunt igitur et isti Spiritus gratiam, tanquam auroram benignam, oriturque justis lux cognitionis, simulque ipsorum lætitia priorem mœstitiam depellit. Nacti igitur hanc desideratam gratiam, excogitant slovenicas litteras et divinitus inspiratas Scripturas e graeca lingua in bulgaricam vertunt, diligenterque student acutioribus discipulis sacras doctrinas tradere. Non pauci enim ex eorum doctrina fonte biberunt, quorum præcipui

Θεοφύλακτος αὐτῶν πηγῆς ἔπεινον, ὧν ἑκατὸν τε καὶ Νεὸν καὶ Ἀγγελάριος καὶ Σάββας.

III. Cum autem scirent Paulum cum apostolis Evangelium communicasse, currunt et ipsi ad Romae apostolum, beato Papæ opus interpretationis Scripturarum ostensuri : sors favit illis nec incassum cucurrerunt : nam qui tunc in apostolica sede fulgebat Adrianus, audito eorum adventu, exultavit gaudio magno. E longinquo enim tonitru sanctorum percussus, fulgur gratiae in eis lucentis videre cupiebat, non aliter affectus erga divinos homines ac Moyses erga Deum, cuius faciem sibi

σtάντες παρὰ Θεῷ ἀμφιδέξιοι, ὧν τὸν πάντα μὲν βίον παραδιδόναι γραφῇ εὐχῆς ἔργον ἔμοι, πλὴν ἀλλὰ κρείττον τοῦ λόγου δυνάμεως. Ὅλιστα δὲ

B'. Τίνες οὖν οἱ Πατέρες οὗτοι, τάχα ζητεῖτε μαθεῖν· Μεθόδιος, ὃς τὴν Πανωνίαν ἐπαρχίαν ἐκόσμησεν ἀρχιεπίσκοπος Μοράβου γενόμενος, καὶ Κύριλλος, ὁ πολλὸς μὲν τὴν ἑξω φιλοσοφίαν, πλείων δὲ τὴν ἑσω, καὶ τῆς τῶν ὄντων φύσεως ἐπιγνώμων, μέλλον δὲ τοῦ ἐνδὸς ὄντος, παρ' οὗ τὰ πάντα ἐκ μὴ φαινομένων τὸ εἶναι ἔλαβον. Οὗτοι γὰρ διὰ τὴν τοῦ βίου καθαρότητα, Θεὸν βαλόντες ἐν ἐκτοῖς, καὶ διὰ τοῦ τὸν φόβον λαβεῖν ἐν γαστρὶ τὸ σωτηριῶδες Πνεῦμα ἀποτεκεῖν σπύδοντες εἰχοντο μὲν ἱκανῶς λόγου διδασκαλικοῦ, Ἑλλάδι γλώσση προφερομένου, καὶ πολλοὺς εἴλεον ἡ τῆς τοιαύτης σοφίας ἡλυσαι. Ἐπεὶ δὲ τὸ τῶν Σθλοβενῶν γένος εἶτ' οὖν Βουλγάρων ἀσυνέτως εἶχον τῶν Ἑλλάδι γλώσση συντεθειμένων γραφῶν, ζημίαν ἠγοῦντο τοῦτο μέγιστον οἱ ἄγιοι, καὶ τὸ μὴ τὸν λύχον τῶν Γραφῶν ἐπανάπτεισθαι τῷ τῶν Βουλγάρων αὐχημῶ τῷ τῶν ἀπαρχλήτου λύπῃ· ἐποιούντο ὑπόθεσιν· ἤλυνον, ἐδυσφόρουν, ἀπελέγοντο τὴν ζωὴν. Τί γοῦν ποιοῦσι; Πρὸς τὸν Παράκλητον ἀποβλέπουσιν, οὗ πρῶτον δῶρον αἱ γλώσσαι καὶ τοῦ λόγου βοήθεια· καὶ παρὰ τούτου τὴν χάριν ταύτην αἰτοῦνται, γράμματά τε ἐξυρῆσθαι, δασύτητι Βουλγάρων γλώσσης κατάλληλα, καὶ δυναθῆναι τὰς θείας Γραφὰς πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ ἔθνους τῇ ἐρμηνείᾳ μεταγαγεῖν. Ἀμίλει καὶ νηστείᾳ ἐτόνυν καὶ προσευχῇ ἐπιμόνῃ κακῶσαι τε σώματος καὶ ψυχῆς συντριβῇ καὶ ταπεινώσει ἐκδόντες ἑαυτοὺς τοῦ ποθομένου τυγχάνουσιν. Ἐγγὺς γάρ, φησὶ, Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐτι λαλοῦντός σου ἔρει· Ἰδοὺ πάρεμι. Θεὸς γὰρ ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐ Θεὸς πόρρωθεν. Ἀντακούουσιν οὖν καὶ οὗτοι τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, ὡς δρόρον ἔτοιμον, καὶ φῶς ἀνέτειλε τοῖς δικαίοις γνώσεως, καὶ ἡ σύζυγος αὐτῶν εὐφροσύνη τὴν προτέραν λύπην αὐτῶν ἀπήλασε. Τυχόντες οὖν τοῦ εὐκταίου τούτου χαρίσματος ἐξευρίσκουσι μὲν τὰ Σθλοβενικὰ γράμματα, ἐρμηνεύουσι δὲ τὰς θεοπνευστοὺς Γραφὰς ἐκ τῆς Ἑλλάδος γλώσσης εἰς τὴν Βουλγαρικὴν, ποιοῦνται δὲ σπουδὴν τοῖς δευτέροις τῶν μαθητῶν παραδόναι τὰ θεὰ μαθήματα. Οὐκ ὀλίγοι γὰρ τῆς διδατοῦ χοροῦ κορυφαῖοι Γοράδος τε καὶ Κλήμης καὶ

Γ'. Ἐπεὶ δὲ καὶ Παῦλον ἐγίνωσκον τοὺς ἀποστόλους τὸ Εὐαγγέλιον κοινωσάμενον, τρέχουσι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν Πῶμης, τῷ μακαρίῳ Πάτρὶ τὸ ἔργον τῆς ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν ἐμφανίσουντες· ἑκατηθύνθη ἐπ' αὐτοὺς, καὶ μὴ εἰς κενὸν ἔδραμον. Ὁ δὲ τῆνικαῦτα τοῖς ἀποστολικοῖς ἐμπρέπων θρόνους Ἀδριανὸς, τὴν τούτων ἀκούσας ἔλαυσεν, ἐχάρη μὲν χαρὰν μεγάλην σφόδρα. Ἐκ μακροῦ γὰρ τῇ βροντῇ τῇ· περὶ τῶν ἀγίων φήμης καταπληττόμενος ἐπόθει καὶ τὴν ἀστρατὴν ἰδεῖν τῆς ἐν αὐτοῖς χάριτος, ἔκτεινε

¹ Psal. cxliv, 18. ² Jer. xxi, 23.

πάσχων πρὸς τοὺς θεοὺς ἄνδρας, ὁ Μωϋσῆς πρὸς ἄνδρα, καὶ ὅψιν αὐτῷ ἐμφανισθῆναι καὶ γνωστῶς ἵδεν ἐπιέμενος. Οὐκ ἔτι δὲ κατέχειν οἶός τε ἦν αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ ἱερατικὸν ἔπαιον σὺν τῷ παρευρεθέντι ἀρχιερατικῷ προσλαβόμενος ἐξῆλθεν εἰς τὴν τῶν ἁγίων συνάντησιν, τὸ τοῦ σταυροῦ τε σημεῖον προπορευόμενον αὐτοῦ κατὰ τὸ εἰωθὸς ἔχων, καὶ τῷ τῶν λαμπάδων φωτὶ τὴν τῆς χαρᾶς ἐπισημαίνων φαιδρότητα, ἔστι δ' εἰπεῖν, ὅτι καὶ τὴν τῶν ἐπιξενουμένων λαμπρότητα, οὐ; δοξάζων δὲ τοῖς ἁγίοις ἐνδοξαζόμενος Κύριος θιγόμενα πολλά τελεσθῆναι παρ' αὐτῶν κατὰ τὴν τῆς εἰσόδου καιρὸν εὐδόκησεν. Ὡς δὲ καὶ τὸ ἔργον ἐμφανισθεῖν τῷ Πάπῃ, καὶ τὴν τῶν Γραφῶν ἐν γλώσσῃ μετὰθεσιν κατασκέψαιτο, ἀποστολικὸν οὖσαν γέννημα· οὐκ ἔχεν δὲ χρῆσταιτο τῇ χαρᾷ· ἐμακάριζε τοὺς ἄνδρας, παντοίοις ὀνόμασιν ἀνεκάλει, πατέρας, ἐπιπύθητα τέκνα, χαρὰν οἰκίαν, στέφανον πίστεως, δόξης καὶ κάλλους Ἐκκλησίαν; διὰ δὲ τούτοις τί ποιεῖ; Τὰς ἐρηνηνεύσεις; βίβλους λαβὼν, τῷ θεῷ θυσιαστηρίῳ προσήγαγεν, οἷόν τι ἀνάθημα ταύτας καθιερών τῷ θεῷ καὶ δεικνύς, ὡς τοιαύταις θυσίαις καρπῶν χειλέων εὐαρεστεῖται θεός, καὶ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας τὰς τοιοῦτοτρόπους καρπώσεις δέχεται. Τί γὰρ τῷ λόγῳ λόγου τοὺς λογικοὺς ἀλογίας λυτρομένου τερπνότερον, εἴπερ τῷ ὁμοίῳ τὸ δμοιον ἡδεῖται; Ἀποσταλκούς τε τοὺς ἄνδρας ἐπ' ἐκκλησίας ἐκέρυξε, τῷ Παύλῳ τὸν ἰσὺν ὑποδύνας ἀγῶνα, καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν προσφορὰν τελείαν καὶ ἁγίαν τῷ θεῷ προσεγενεῖν σπεύσαντας· εἰτα τῶν ἐπομένων τοῖς ἁγίοις, ὅσοι καὶ Σθλοδενικῶν γραμμάτων ἱκανὴν πείραν ἔχουν καὶ βίῃ σιμῶν κοσμηθῆναι παρὰ τῶν διδασκάλων ἐμπειροῦντο, τοὺς μὲν τοῦ τῶν πρεσβυτέρων, τοὺς δὲ τοῦ τῶν διακόνων, ἔστι δ' οὗς καὶ ὑποδιακόνων βαθμοῦ ἡξίωσεν, αὐτὸν δὲ τὸν μέγαν Μεθόδιον, καίτοι πολλά δραπέτευοντα καὶ ἀναδεδυμένον, ἐπίσκοπον Μοράβου τῆς Πανονίας χειροτονεῖ, οὐχ ὅσον εἶναι κρίνας ἀμειβεῖν τοῦ ὀνόματος τὸν ἀξιωθέντα τοῦ πράγματος· ἰσὺν γὰρ πλημμελεῖσθαι, ὅταν τε τοῦ ὀνόματος τις τύχη πάμπλου διωκισμένος τοῦ πράγματος, καὶ ὅταν ἐπίσκοπός τις ὢν τοῖς ἔργοις καὶ τῷ ἀξιώματι παρορᾷται τάξει τῶν ἰδιωτῶν ὑποκρίπτεσθαι, καὶ λύχνος ὢν ὑπὲρ τὴν κλήνῃ τῆς ἀφανείας τιθῆται. Ἀλλὰ Μεθόδιον μὲν οὕτως ὁ Ῥώμης ἀρχιερεὺς τῷ ἐπισκοπικῷ τιμᾷ ἀξιώματι, μᾶλλον δὲ τὴν ἐπισκοπὴν δι' αὐτοῦ· Κύριλλον δὲ τὸν ὄντως φιλόσοφον ὁ μέγας ἀρχιερεὺς εἰς τὰ τῶν ἁγίων προσκαλεῖται ἅγια, ἐκεῖ λειτουργήσοντα ἔνδον τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, καὶ τῶν μυστηρίων μεταληφόμενον πνευματικώτερον καὶ θεϊότερον καὶ ποτηρίου τοῦ καινοῦ κοινωνήσοντα. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ τούτῳ παραμέναι ἐὰν εἰς τῇ σαρκί, ἵνα τὴν τε τῶν γραμμάτων εὐρεσιν καὶ τὴν τῶν Γραφῶν μετὰθεσιν πραγματευσῇται, μετὰ τὸ ταῦτα διακονῆσαι τῷ θεῷ βουλῇματι παρὰ τοῦ διδάξαντος αὐτὸν τὴν γνῶσιν θεοῦ προσλαμβάνεται. Προγνοὺς δὲ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν τὸ τῶν μοναχῶν σχῆμα ἐπαμφιένοντα, καὶ πάλαι μὲν οὕτω ποθῶν, διὰ δὲ μετριοφροσύνην ὡς μέγα τι καὶ τῇ αὐτοῦ ἰσχὺν ὑπερβαίνον ἀναδεδυμένος, καὶ φωτὶ

A revelari clariusque ostendi exoptabat. Non continere valens, omne sacerdotium cum antistite tunc præsenti accersivit, exiitque in sanctorum occursum, crucis signum, ut mos est, praelatum habens, faciumque nitore significans gaudii serenitatem, atque etiam, ut verum dicam, hospitum splendorem adventantium, quos glorificans in sanctis mirabilis Dominus miracula multa ab ipsis in tempore adventus, patrari dignatus est. Cum autem opus ostensum esset Papæ, hicque Scripturæ sacræ versionem, fructum vere apostolicum, inspicisset, non sensit se præ gaudio: Beatos prædicabat viros, omnimodis interpellabat nominibus, Patres, desideratissimos filios, gaudium suum, coronam fidei, gloriæ et decoris Ecclesiæ diadema. Quid insuper agit? Interpretatus libros divino altari imposuit, tanquam anathema Deo consecrans et offerens, ut talibus hostiis laborum fructibus complacere sibi Deus, et in odorem suavitatis huiusmodi fruges accipiat. Quid enim verbo jucundius quam verbum homines rationabiles ab irrationabilitate liberans, siquidem simile simili gaudet? Apostolicos proclamatur in Ecclesia viros, non secus ac Paulum bonum certamen aggressos ac ethnicorum donum sacrum perfectumque Deo offerre conitentes. Deinde comitantium sanctis, quicumque Slovenicarum litterarum sufficientem habere peritiam ac honesta vita commendari testimonio magistrorum asserebantur, allos quidem presbyterorum, alios vero diaconorum, quosdam autem subdiaconorum gradu dignatus est; ipsum vero magnum Methodium, etsi multum deprecantem ac renitentem, episcopum Moraviæ et Panoniæ, consecrat, non æquum iudicans carere nomine qui re dignus fuerit inventus. Jus enim æqualiter lædi dicebat, cum nomen aliquis obtinet rei prorsus alienus, et cum aliquis operibus meritaque episcopus, in ordine privatorum despectus relinquitur, et candelabrum tenebrose sub modio reponitur. Sic igitur Methodium Romæ pontifex episcopali dignitate, vel potius episcopatum per illum honorat. Cyrillum autem revera philosophum magnus pontifex in Sancta sanctorum advocat, in interiore veri tabernaculi litaturum, et mysteria D magis spiritualiter ac divine participaturum, necnon novo calici communicaturum. Quasi enim ad hoc in carne permanere permissus, ut litterarum inventionem Scripturarumque versionem operaretur, postquam in hoc divinæ voluntati satis fecisset ab illo qui docuerat ipsum, etiam cognitionem Dei suscipit. Præsciens vero fluem suum, monachorum habitum induit, hoc jamdudum desiderans, sed propter modestiam, ut quid magnum et suas excedens vires declinans; et lumini lumine adjecto migravit in cælum, ubi Christus est, vallem lacrymarum, tenebrarum habitacula, limi cœnum, præsens exsiliū derelinquens. Spiritum quidem Deo spirituum reddidit; corpus autem illud, quod voluntariis naturæ mortificatio-

nibus deservierat, cum hymnis a divino Papa et ab omni clero honorifice sepultum est in templo S. Clementis, Clementis illius qui apostolorum coryphæo Petro convixit et Christi sapientiæ hellenicam sapientiam, uti dominæ servam, subiecit. Tum philosophum philosophus recipit, magnus magister vocem verbi sibi adjungit, præceptor gentilium hunc qui reliquas gentes lumine cognitionis illuminavit, hospitatur. Significat vero quoque Deus in Cyrilli gratiam et testificatur gloriam in cælis adeptam; invisibilium visibilia præcones facit. Nam dæmonio vexati ad feretrum accedentes sanationem inveniebant, et multis aliis morbis sancti Spiritus gratia depellens flagellum fuit. Simul enim atque feretro quis appropinquaret aut nomen divini Patris invocaret, doloris finis finem sequeretur: unde multus in ore Romanorum Cyrillus erat, magisque in eorum mentibus; ita ut prodigia ipsi gloriæ materia essent, gloria autem superioris honoris vehiculum, hæc vero sancti veneratio Dei gloriæ fulcimentum.

ἡ τοῦ νομα ἐπικαλοῖτο τοῦ Θεοφύρου τούτου Πατρὸς, εὐρίσκειν, ὅθεν πολλὸς ἐν τοῖς Ῥωμαίων στόμασιν ὁ Κύριλλος ἔκειτο, καὶ πλείων ἐν ταῖς ψυχαῖς· ὥς εἶναι τὰς μὲν θαυματουργίας τῆς περὶ αὐτοῦ δόξης ὑπόθεσιν, ταύτην δὲ τῆς περισσοτέρας τιμῆς ἐπίδασιν, τὴν δὲ τοῦ Ἁγίου τιμὴν τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης βεβαίωσιν.

IV. Atque Cyrillo quidem sic finis et honor et a divinissimo Papa et a Deo contigit. Methodius vero, laborum itinerumque socio amisso, qui per omnia in carne et in Domino verus ipsi frater erat, morori cor tradebat, humanum hunc affectum sentiens, et necessitudine captus erat. Aliunde dein non minus, si non potius, consolabatur sperans habere Cyrillum in munere docendi auxiliatorem, et quo Deo propinquior erat extra carnem, eo efficaciorē habere libertatem. Cum autem tempus esset Methodio regionis illius episcopatum invisendi, fratris monumentum amplexus, sæpe claro nomine Cyrilli invocato, defunctæque corporali solitudine, manu vero presbyterorum in auxilium advocata, viam cum discipulis ingressus est. Cum Moravum attingisset, tunc vere fuit episcopus, omnes colores, quibus a Paulo episcopi imago depicta fuit, in se majorem in modum demonstrans; nedom enim talentum in terra condidisset vendidissetque gratiam, spiritualis domi principium delictarum principium faciebat; sed et omnibus bonum communicabat, æqualiter verbi solum oriri faciens, et in dispensando non cum mensura tradens Evangelium. Nam ante episcopatum ita verbo prædicationis studebat et hoc periculo rei semoto, quomodo, postquam officium concreditum fuisset, acceperissetque depositum, et vix apostolo non evangelizanti sciret attributum, non debuit prædicationi operam dare et inhærere, et tota die exercere divina eloquia, quorum dulcedo super mel et favum ipsi inveniebatur? Certe non solum tunc temporis ducem Moravi Rasislavum quotidie hortabatur ejusque mentem divinis præceptis efformabat, sed et universæ Pannoniæ imperantem, cui nomen Kotzeles, institue-

Α φῶς προσλαβὼν εἰς οὐρανοὺς μετέστη, οὗ δὲ Χριστοῦ, τὴν τοῦ κλαυθμῶνος κοιλάδα, τὰ τοῦ σκοτασμοῦ σκηνώματα, τὸν πηλὸν τῆς ἰλῦος, τὴν ἐνταῦθα παροικίαν λιπὼν· καὶ τὸ πνεῦμα μὲν τῷ Θεῷ τῶν πνευματίων παρέθηκε, σῶμα δὲ ἔκεινο τὸ πρὸ τῆς φυσικῆς νεκρώσεως τῆς προαιρετικῆς ἀπολαύσαν ὕμνοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Πάπα καὶ τοῦ κλήρου παντὸς φιλοτιμηθὲν ἐγκατετέθη τῷ ναφ̄ Κλήμεντος, Κλήμεντος ἐκείνου τοῦ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων Πέτρῳ πέφοιτηκότος καὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ σοφίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν, ὅσον δεσποίνῃ δούλῃν, καθυποτάξαντο. Καὶ δέχεται τὸν φιλόσοφον ὁ φιλόσοφος, ὁ μέγας διδάσκαλος τὴν τοῦ λόγου φωνὴν προσλαμβάνεται, ὁ τῶν ἐθνῶν καθηγητὴς τὸν τὰ λοιπὰ ἔθνη φωτὶ τῆς γνῶσεως φωτίζαντα εἰσοικίζεται. Ἐπιστημαίνει δὲ καὶ Θεὸς προσμαρτυρῶν τῷ Κυρίλλῳ τὴν ἐκδεχόμενῃν δόξαν ἐν οὐρανοῖς, καὶ τὰ φαινόμενα τῶν μὴ φαινομένων ποιεῖται κήρυκας. Δαιμονιώντες τε γὰρ τῇ σοφῇ προσελθόντες ἰάσεις εὐροντο, καὶ πολλὰς ἄλλαις νόσοις ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις μάστιξ ἑλάττωρα γέγονεν. Ἄμα τε γὰρ τις ἡ τῇ σοφῇ προσοὶ καὶ τῆς τοῦ λυποῦντος ἀπαλλαγῆς μέτρον τὴν πίστιν

Β καὶ Θεὸς προσμαρτυρῶν τῷ Κυρίλλῳ τὴν ἐκδεχόμενῃν δόξαν ἐν οὐρανοῖς, καὶ τὰ φαινόμενα τῶν μὴ φαινομένων ποιεῖται κήρυκας. Δαιμονιώντες τε γὰρ τῇ σοφῇ προσελθόντες ἰάσεις εὐροντο, καὶ πολλὰς ἄλλαις νόσοις ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις μάστιξ ἑλάττωρα γέγονεν. Ἄμα τε γὰρ τις ἡ τῇ σοφῇ προσοὶ καὶ τῆς τοῦ λυποῦντος ἀπαλλαγῆς μέτρον τὴν πίστιν

Δ'. Ἀλλὰ Κυρίλλῳ μὲν οὕτως ἡ τελευταῖα καὶ τιμὴ καὶ παρὰ τοῦ θειοτάτου Πάπα καὶ παρὰ Θεοῦ τετύχηκε. Μεθόδιος δὲ τὸν σύμπαντον ἀποδαλὼν καὶ συνέμπορον, τὸν τὰ πάντα καὶ ἐν σαρκὶ καὶ ἐν Κυρίῳ γνήσιον ἀδελφόν, λύπη μὲν τὴν καρδίαν ἐπεβάλλετο, πάσχων τοῦτο δὴ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ συνηθείας ἀλώσιμος ἦν. Παρεκαλεῖτο δ' ἐτέρωθεν οὐδὲν ἤττον, εἰ μὴ καὶ μάλλον, ἐλπίζων ἔχειν τὸν Κύριλλον τοῦ τῆς διδασκαλίας ἔργου συλλήπτορα, ὅσω καὶ Θεῷ πλησιάζοντα ἐκτὸς τῆς σαρκὸς, ἀνυσιμωτέραν ἔχειν τὴν παρρησίαν. Ἐπεὶ δὲ καιρὸς ἦν Μεθοδίῳ ἐπὶ τὴν τῆς χώρας ταύτης ἐπισκοπὴν ἀπιδεῖν, περιχυθεὶς τὸ μνημα τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ θαμινὰ τὸ φίλον ὄνομα, τὸν Κύριλλον, ἀνακαλεσάμενος, καὶ τὴν σωματικὴν μὲν ἐρημίαν ἀνακαλουσάμενος, τὴν δὲ τῶν πρεσβειῶν χεῖρα εἰς βοήθειαν ἐπικαλεσάμενος ὁδοῦ σὺν τοῖς μαθηταῖς εἴχετο. Ὡς δὲ τὸν Μόραβον καταλάβοι, αὐτὸ τοῦτο ἐπίσκοπος ἦν, ὅσα παρὰ Παύλου χρώματα τῇ τοῦ ἐπισκόπου εἰκόνι ἐπαβλήθησαν, αὐτῷ ἐνεπιδεικνύμενος, καὶ πάντων προλάμπων τὸ διδακτικόν. Οὐ γὰρ κατορύξας τὸ τάλαντον, οὐδὲ τὴν χάριν ἀπεμπτωχίσας τοῦ πνευματικοῦ ὁρώου τὴν ἀρχὴν τρυφῆς ἀρχὴν ἐποίησας, ἀλλὰ πᾶσιν ἐκοινούτο τὸ ἀγαθόν, ἀνατέλλων ἐπίσης τοῦ λόγου τὸν ἥλιον, καὶ περὶ τὸ διδόναι μὴ ἐνδιδούς τὸ Εὐαγγέλιον οἰομέτριον. Ὡς γὰρ καὶ πρὸ τῆς ἐπισκοπῆς οὕτω τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας προσέκειτο, καὶ ταῦτα μὴ ἐγκινδυνεύων τῷ πράγματι πῶς, ὅταν ἐπιστεῦθῃ τὸ ἔργον καὶ τὴν παρακαταθήκην ἔλαβε καὶ τὸ οὐαί ἤδη τῷ ἀποστόλῳ μὴ εὐαγγελιζομένῳ ἀποκληρούμενον, οὐκ ἐμελλε τῆς διδασκαλίας ἀνέξεσθαι τε καὶ περιέξεσθαι, καὶ ὅλην τὴν ἡμέραν μελέτην ἔχειν τὰ θεῖα λόγια, ὑπὲρ μέλει καὶ κηρίον αὐτῷ τασσόμενα τὴν γλυκύτητα; Ἀμείλει καὶ τῷ τότε ἄρχοντι Μόραβου Τασισλάβῳ καθ'

ἐκάστην οὐ διέλιπε παραινῶν καὶ ταῖς θείαις ἐντολαῖς ρυθμίζων αὐτῷ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς Πανονίας συμπάσης κρατοῦντα, Κοτζέλην ὄνομα τοῦτον, παιδεύων ἦν καὶ νοουθετῶν τῷ φρόνι Κυρίου καθηλώσθαι, καὶ τοῦτον ἐκκλίνειν ἀπὸ παντὸς κακοῦ, οἷόν τιτι χαλινῷ ἀνακραυόμενον καὶ ἀνασταλλόμενον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν τῶν Βουλγάρων ἄρχοντα Βορίσην, ὃς ἐπὶ τοῦ τῶν Ῥωμαίων βασιλέως Μιχαὴλ ἦν, καὶ τοῦτον ὁ μέγας Μεθόδιος καὶ πάλοι μὲν τέκνον ἐποίησας, καὶ τῆς οἰκείας γλώσσης τῆς πάντα καλῆς ἐξηγήσατο, καὶ τότε δὲ ταῖς τῶν λόγων εὐεργεσίαις διδασκείτω εἶχε διωρούμενος. Ἦν γὰρ ὁ Βορίσης οὗτος καὶ ἄλλως γνώμης δεξιᾶς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ δεκτικῆς, ἐφ' οὗ καὶ τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος τοῦ θεοῦ τε καταξιούσθαι βαπτίσματος καὶ χριστιανίζεσθαι ἤρξατο. Ὅτε δὲ καὶ οἱ ἅγιοι οὗτοι, Κύριλλος, φημι, καὶ Μεθόδιος, τὸ πλῆθος τῶν πιστευόντων ἰδόντες, καὶ ὡς πολλὰ μὲν τέκνα γεννῶνται δι' ὕδατος τε καὶ Πνεύματος, καὶ τροφῆς δὲ πάντως πνευματικῆς δέονται, γράμματα ἐξεύροντο καθ' ὃ προερίκαμεν, καὶ τὴν τῶν Γραφῶν ἐπὶ τὸ Βουλγαρικὸν μετέθεσιν ἐποίησαντο, ἵνα τὰ γεννηθέντα τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ θείας τροφῆς ἱκανῶς ἔχοιεν, καὶ εἰς αὐξήσιν πνευματικὴν καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ Χριστοῦ ἀντιτρέχοιεν. Καὶ οὕτω τῆς Σκυθικῆς πλάνης τῇ τῶν Βουλγάρων ἔθνος ἀπαλλαγέν, τὴν ἀληθινὴν καὶ ἀπλανεστάτην ὁδὸν, τὸν Χριστὸν, ἐπέγνωσαν, ὥς μὲν καὶ περὶ τὴν ἐνδεκάτην ἢ δωδεκάτην τὸν θεὸν δ' οὖν ἀμπελῶνα εἰσεληλυθὸς τῇ τοῦ καλέσαντος χάριτι. Ἐν ἔτει γὰρ ἐξακισχιλιοστῷ τριακισιοστῷ ἐδόδομ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ἡ τοῦτου τοῦ γένους κλήσις γεγένηται.

Ε'. Οὐκ ἔλεγεν οὖν ὁ μέγας Μεθόδιος πᾶσαν νοθεσίαν τοῖς ἄρχουσι προτάγων ἐκάστοτε, καὶ τοῦτο μὲν πρὸς βίον σεμνὸν ὀδηγῶν, τοῦτο δὲ τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀπαραιοῖτον δόγμα παρατιθεὶς οἷόν τι νόμισμα βασιλικὸν καὶ ἀκίβδηλον, καὶ ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἐσφραγίζων ἀνεπιβούλευτόν τε καὶ ἄστυλον. Ἦσαν γὰρ οἱ τοῦτο καὶ τότε παραχαράσσοντες καὶ μετακινούμενοι ὄντα, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἔθεντο, καὶ τῇ ὑπὸ τῶν Θράγγων εἰσαγομένη παραφθορᾷ πολλοὶ τὰς ψυχὰς ἐβλάπτοντο, οἳ τὸν μὲν Υἱὸν γεννηθῆναι ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι διετείνοντο, οἷς ὁ Ἅγιος ἀνθιστάμενος τοῦτο μὲν ἐκ τῶν τοῦ Κυρίου λόγων, τοῦτο δὲ ἐκ φωνῶν Πατρικῶν λογισμοὺς καθήρει καὶ πᾶν ὕψωμα τούτων κατὰ τῆς θείας γνώσεως ἐπαυρόμενον πολλοὺς δὲ καὶ ἡμαλῶτιζεν εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, μετατιθεὶς ἀπὸ τῆς πλάνου διέξης ἐπὶ τὴν ἀληθὴ καὶ ἀμώμητον καὶ τιμίου ἐξάγων ἐξ ἀναξίων καὶ διὰ τοῦτο στόμα Θεοῦ καὶ γινόμενος καὶ λεγόμενος. Ὅθεν τοῖς πιστοῖς καθ' ἐκάστην πλατυσμὸς ἐπεγίνετο, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἠΐξεανεν, ὃ περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων διδασχῆς Λουκᾶ λέγοντος ἀντηκόαμεν. Εἰ βούλει δέ μοι ἐκεῖνο τὸ παλαιόν, ὁ μὲν οἶκος Δαβὶδ ἐπορεύετο, ὁ δὲ οἶκος Σαουλ ὑπεπόδιζε καθ' ἐκάστην ἐλασσονόμενος. Τὸ δὲ τῶν αἰρετικῶν σύστημα τῇ τοῦ λόγου δυνάμει καὶ τῇ ἀληθείᾳ νικώμενον, ὃ μόνον ἐδόυναντο, μάλλον δὲ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν ὑπεβάλλοντο, τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου καὶ τῷ κακοποιεῖν ἐγκαυχωμένου, τοῦτο δὴ καὶ εἰργάζοντο, μυρίαις κακώσεσι

A bat, et monebat, ut timori Domini adhereret, et isto, tanquam freno quodam contentus et repressus, ab omni malo declinaret. Quin etiam Bulgarorum ducem Borisen, tempore Romanorum imperatoris Michael regnantem, quem jam ante magnus Methodius suum effecerat filium et suæ lingue omnino pulchræ affixerat, tunc sermonis beneficiis indesinenter captabat. Erat enim hic Borises; aliunde ingenii dexteri bonique capaxis, sub quo gens Bulgarorum divino baptismate consecrari ac christianizari cœperat. Tunc sancti isti, Cyrillus, inquam, ac Methodius, videntes factam multitudinem credentium, ac multos filios renatos ex aqua et spiritu, cibum prorsus spiritalem expetere, litteras, ut diximus, invenerunt, et versionem Scripturarum in linguam bulgaricam fecerunt, ut recentes filii Dei divinum cibum quantum satis haberent, et ad incrementum spiritale sicut ad Christi plenitudinem citius ascenderent. Sic gens Bulgarorum scythico errore liberata, veram rectissimamque viam, Christum, cognovit, sero quidem, circa undecimam vel duodecimam horam, sed tamen divinam vineam ingressa vocantis gratia. Anno enim a mundi creatione, hujus gentis vocatio facta est.

C V. Non igitur cessabat magnus Methodius omnem admonitionem quotidie ducibus administrare, vitam ad honestam eos dirigens, et Ecclesiæ dogma non adulteratum, velut quoddam numisma regium purissimumque eis tradens, et in eorum animis sicut in loco tuto et fideli illud imprimens. Erant enim tunc qui adulterarent et sede moverent terminos, quos patres nostri Ecclesiæ Dei posuerunt; et ex corruptela a Francis invecia animas multi ladebant, Filium ex Patre generari, et Spiritum a Filio procedere contententes. Quibus insurgens sanctus, partim ex Domini sermonibus, partim ex sententiis Patrum, eorum ratiocinationes et arrogantiam contra divinam doctrinam insultantem, evertit. Multos ita captivabat in obedientiam Christi transferens ex erronea. Doctrina ad doctrinam veram et irreprehensibilem, educensque sanctos ex indignis, et ideo os Dei factus et dictus. Unde quotidie credentium multitudo crescebat et verbum Dei multiplicabatur, sicut, teste Luca, de apostolorum prædicatione novimus. Sed si mavis iuxta istud antiquum: Domus quidem David proficiebat, domus autem Saul imminuta quotidie retrogradiebatur. Hæreticorum autem turba sermonis potentia ac veritate devicta, id quod solum valebat aut potius fallaciter docebatur a patre suo qui homicida est ab initio, et de sceleribus gloriatur, faciebat, mille vexationibus tentamentisque sanctum affligens; siquidem et Sphendoplicum, qui post Rasislavum Imperabat Moravo, circumvenientes dolē

barbarum hominem et pulchri ignarum totum suæ partium fecerunt. Quomodo enim ille voluptatum venerarum mancipium et turpium actionum cœno volutus, non potius illis, qui omnium passionum janua ipsi reserabant, mentem suam traderet quam Methodio qui omnem voluptatem ut animarum perniciem stigmate notabat. Quod enim Eunomius ille, Anomœorum cœpit hæresim, invenit, ut plures attraheret discipulos, illud et gens Francorum amens excogitavit, peccantibus, inquam, omnia indulgere, ut facilliter et absque opera sic suis dogmatibus insererentur, vitamque concedere sordidam, ut letum dogma proficeret, quasi quidam mutuo sibi traderent hic quidem animi, ille vero lutum, et isti viderentur digni talibus thesauris in qua merx est sordida mercesque fœda. Ab his igitur Sphendoplicus corruptus, omnia ei permittentibus, Methodii verbis minime animum applicabat, imo vero ut erga inimicum se gerebat. Horrida namque, inquit, res est peccatori, in Deum pietas. Quid tamen non dicebat hilare, quid non inlabatur terribile magnus duci? A divinis Scripturis dogmatis rectitudinem inducebat et illis inherendum tanquam vitæ ac salutis fontibus statuebat, juxta quod Dominus docuit, in scrutatione Scripturarum jacere vitam, et Isaias nobis præcepit haurire aquam non ex hæreseon cœno, sed de fontibus Salvatoris. Timebat enim quod, si hæreticis adjungeretur et seipsum et omnes sub ipso corrumpere, et sic inimicis domini victuque facilis foret. Impietas enim etsi paulisper floreat, in se tamen cum tempore prolabitur, ne malitiam viri pii discant; et ista, inquebat, post mortem ipsius imperanti superventura erant: quæ etiam juxta sancti prædicta evenerunt. Dum enim Methodius inter vivos connumeratus est, neque dux cordis partum prorupit, sed basiliscum ovis aspidum absconditum nutritumque habuit, neque justitia suum impulit flagellum, sed tensum tenuit arcum et ense acuit, nondum tamen telum in cor inimici proiecit, nec manum in plaga solidavit. Ubi vero sanctus absuit adfuitque tota malitia, non sub velis et persona deformitatem suam abscondens, sed impudentem meretricis faciem ostentans, persecutio nemque adversus orthodoxos suscitans, tum Deus principem tradere furiis non hesitavit. Sed hæc quidem posterius.

βίλος ἀπέστειλεν ἐν καρδίᾳ τοῦ ἐχθροῦ, οὐδὲ τὴν χεῖρα τῇ πληγῇ ἐπιστήριξεν. Ἐπεὶ δὲ ὁ τε Ἅγιος ἀπὴν καὶ ἡ κακία πάντα παρῆν, οὐκ ὑπὸ παραπεισμάτι καὶ προσωπεῖω τὴν ἀσχημοσύνην καλύπτουσα, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς πόρνης ὕψιν ἀναισχυντήσασα καὶ διωγμὸν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐγείρασα, τότε δὲ καὶ Θεὸς τὸν ἄρχοντα ποινηλατῶν οὐκ ἐνέλειψεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον.

VI. Tunc vero Methodius principi sinem suum post tres dies futurum prædixit, frequentium adhortationum prædictionem hanc fulcimentum, uti ego judico, faciens. Si enim prædictio impleta eum prophetam faciebat, cui futurorum prævisio a spiritu data sit, manifestum erat dogma ab ipso prædicatum spirituale et a Deo inspiratum esse.

Α καὶ πειρασμοὶ τὸν Ἅγιον ὀλίδοντες· ἐπεὶ καὶ τὸν Σφεντόπλικον, ὃς μετὰ Πασίσθλαβον ἤρξε Μοράβου, περιελθόντες ἀπάτη, βάρβαρον ἄνδρα καὶ τοῦ καλοῦ ἀνόητον, ὅλον τῆς δόξης· ἐαυτῶν ἐποίησαντο. Τί γὰρ οὐκ ἐμελλεν ἐκεῖνος, ἀνδράποδον ἡδονῶν γυναιχείων ὢν καὶ τῷ βορβόρῳ τῶν μυσαρῶν ἐγκυλιόμενος πράξεων, ἐκεῖνοις μᾶλλον δίδόναι τὴν οἰκίαν γνῶμην τοῖς θύραν αὐτῷ πρὸς τὰ πάθη πᾶσαν ἀνοίγουσιν, ἡ Μεθοδῖω τῷ πάσης ἡδονῆς πικρίαν ψυχᾶθερον στηλιτεύοντι; Ὅπερ γὰρ Εὐνόμιος ἐκεῖνος, ὁ τῆς τῶν Ἀνομίων ἄρξας αἰρέσεως, ἐξεῦρε πρὸς τὸ μαθητὰς ἐπισπᾶσθαι πλειόνας, τοῦτο δὲ καὶ τὸ Φράγγων ἔθνος ἀνόητον ἐπενόησε, τὸ τοῖς ἁμαρτάνουσι, φημί, πάντα συγχωρεῖν, ἀπόνως οὕτω καὶ ἀταλαιπύρως ὑπὲρ ἐνὸς τοῦ τοῖς ἐαυτῶν συντίθεσθαι δόγμασι, καὶ βίον ρυπαρὸν ἐνδιδόναι ὑπὲρ τοῦ δόγμα στερεῶν κερδῆσαι, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἀλλήλους ἀντιδιδόειν, ὁ μὲν κοπρίαν, ὁ δὲ βόρβορον, ὅτιοι τε τῶν τοιούτων ἐκαίνοι θησαυρισμάτων τῆς πραγματείας, ἐν ᾗ καὶ τὸ ἐμπόρευμα ρυπαρὸν καὶ τὸ ἀντάλλαγμα βδελυρὸν. Ὑπὸ τούτων οὖν ὁ Σφεντόπλικος διαφθαρεὶς τῶν πάντα χαρίζομένων αὐτῷ, τοῖς Μεθοδίου λόγοις ἐλάχιστα προσείχε τὸν νοῦν, τοῦναντίον μὲν οὖν καὶ ὡς ἐχθρῷ προσεφέρετο. Βδελύγμα γὰρ, φησὶν, ἁμαρτωλῷ θεοσέβεια· καίτοι τί μὲν οὐκ εἶλεν ἱλαρὸν, τί δὲ οὐκ ἠκέλει φοβερόν ὁ μέγας τῷ ἄρχοντι; Τοῦτο μὲν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν τὴν τοῦ δόγματος εἰσάγων ὀρθότητα, καὶ ταύταις προσέχειν ὡς τὴν ζωὴν προξενούσας καὶ πηγὰς οὐσίας τοῦ σωτηρίου διατασσόμενος. Ὅ τε γὰρ Κύριος ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν Γραφῶν τὴν ζωὴν καίθεαι εἰδίδας, Ἐσαῖας τε ἀντλεῖν ἡμῖν ὕδωρ οὐκ ἐκ τοῦ τῶν αἰρέσεων βορβόρου, ἀλλ' ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου ἐντέλλεται, τοῦτο δὲ καὶ ἐκφοδῶν, ὡς, εἰ τοῖς αἰρετικοῖς προσθῇται, καὶ ἐαυτὸν διαφθαρεῖ καὶ πάντας τοὺς ὑπ' αὐτὸν, τοῖς ἐχθροῖς γινόμενος εὐεπιχειρήτος καὶ εὐχεῖρωτος. Δυσσέβεια γὰρ κἂν πρὸς ὀλίγον ἀνθῇ, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ περὶ αὐτὴν καταρρέει, ἵνα μὴ κακίαν εὐσεβείας μάθωσι, καὶ ταῦτα, εἶπε, μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν τῷ ἄρχοντι προσγενήσεται, ἅπερ οὖν καὶ κατὰ τὰς τοῦ Ἀγίου προρρήσεις γέγονε. Καὶ γὰρ ἔως μὲν Μεθόδιος ἐν τοῖς ζωσιν ἐξεταζόμενος ἦν, οὕτε ὁ ἄρχων τὴν ὠδὴν τῆς καρδίας ἐξέβρῃξεν, ἀλλ' εἶχε τὸν βασιλικὸν τοῖς ὡλεῖ τῶν ἀσπίδων ἐγκρυπτόμενόν τε καὶ ἐντρεφόμενον, οὕτε ἡ δίκη τὴν οἰκίαν ἐπήγαγε μᾶστιγα, ἀλλ' εἶχε μὲν ἐντεταμένον τὸ τόξον καὶ τὴν ῥομφαίαν ἐστῆθεν, οὐκ ὡς δὲ

Γ'. Τότε δὲ Μεθόδιος τῷ ἄρχοντι προεῖπε τὴν οἰκίαν τελευτὴν μετὰ τρεῖς ἱσομένην ἡμέρας, τῶν συχῶν παραινέσεων τὴν προρρήσιν ταύτην βεβαιώσιν, ὡς ἐγὼ κρίνω, ποιούμενος. Εἰ γὰρ ἡ προρρήσις προφήτην αὐτὸν ἐποίησε εἰς ἔργον ἐκδόσα, καὶ τῶν μαλλόντων τὴν προσφίαν λαγόντα τῷ Πνεύματι, πρόδηλον, ὡς καὶ τὸ παρὰ τούτου συνεργοῦμενον δό-

γμα πνευματικόν καὶ θεόπνευστον. Καὶ τοὺς ὁμιλητάς αὐτοῦ συγκαλέσας μιμεῖται Παῦλον, μᾶλλον δὲ τὸν ἑμὸν Ἰησοῦν, καὶ τοῖς ἐξιτηριοῖς αὐτοὺς παρακαλεῖ καὶ στηρίζει ῥήμασι, καλὸν γε κληρὸν τοῖς παισὶν ἐκείνους διατυπούμενος καὶ τῶν καμάτων ἐπάξιον ὧν ἠνέσχετο, ἵνα τὴν τοιαύτην περιουσίαν ἑαυτῷ κτήσεται. Τίς ὁ κληρὸς, τάχα ποθεῖται μαθεῖν· τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια τὰ ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσοῦ καὶ λίθου τίμιον πολὺν, καὶ ἡ σοφία, ἣν κρείττον ἐμπεπορεύσθαι ἢ χρυσίου καὶ ἀργυρίου θησαυροῦς. Ὁρᾶτε γὰρ, φησὶν, ὧ σπλάγχχνα ἡμᾶς, τὴν τῶν αἰρετικῶν ἐν κακίᾳ δύναμιν, καὶ ὅπως βολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ πάντα τρόπον, τοὺς πλησίον ἀνατροπὴν θολερὰν ποτίζουσιν σπουδάζουσι, δύο ταῦτα προσλαμβανόμενοι καὶ προσάγοντες, πιθανότητά τε καὶ αὐστηρότητα, τὴν μὲν τοῖς ἀπλουτέροις, τὴν δὲ τοῖς δειλοτέροις. Ἄλλ' ὁμὲν ἀμφοτέρωθεν καλῶς ἔχειν τὰς ψυχὰς ἐλπίζω καὶ εὐχομαι. Ὅτε γὰρ πιθανότητι λόγων παρασυρῆσθε καὶ διὰ τῆς κενῆς ἀπάτης συλαγωγηθήσεσθε· τεθεμελιώσθε γὰρ ἐπὶ τὴν τῆς ἀποστολικῆς ὁμολογίας καὶ διδασκαλίας πέτραν, ἐφ' ἣν τῆς Ἐκκλησίας ψυχοδομημένης πύλαι ἔδου οὐ κατισχύσουσι. Πιστὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐπαγγελιάμενος, ὅτε φοβερῶντι τοὺς τῶν καρδιῶν πύργους διασεισθήσεσθε· ἐμάθετε γὰρ, Μὴ φοβείσθε ἀπὸ ὕψους ἡμέρας μηδὲ ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ θυμαμένων κακῶσαι. Μᾶλλον μὲν οὖν τοὺς ἄλλους ἐπιστηρίζετε φυλάττειν τὴν παρακαταθήκην, ἣν παρὰ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν κατὰ καιροὺς Πατέρων ἐλάβομεν, ἣν ἀπαιτήσουσιν ἡμᾶς ἐν ἡμέρᾳ ἀναποδόσεως. Ἰδοὺ, προεῖπον ὁμὲν καὶ ἀμαρτίας ἐνόηους διὰ τοῦ προειπεῖν ἐποίησα. Εἰ μὴ γὰρ ἦλθον, φησὶ, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον. Ἄθῳός εἰμι ἐκ τοῦ αἵματος ὁμῶν· οὐ γὰρ ὕπαστειλάμην τοῦ λαλήσαι ὁμὲν, ἀλλὰ τῷ τοῦ σκοποῦ ἔργῳ κατὰ τὸν Ἰεζεκιήλ ἐπηγγύησα. Βλέπετε πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε μὴ ὡς ἄσοφοι, ἀλλ' ὡς σοφοί, καὶ πάσῃ φυλακῇ τὰς ὁμῶν τε αὐτῶν καὶ τὰς τῶν ἀδελφῶν καρδίας τηρήσατε· ἐν μέσῳ γὰρ παγίδων διαβήσεσθε καὶ ἐπὶ ἐπάλξεων πόλεων περιπατήσετε. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἐμὴν τελευτὴν εἰσελεύσονται κατ' ὁμῶν λύκοι βαρεῖς μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου, τοῦ ἀποστῆναι τὸν λαὸν ὀπίσω αὐτῶν· οἷς ἀντίστητε στερεοὶ τῇ πίστει, ὁ Παῦλος ὁμὲν ταῦτα δι' ἐμοῦ διατίθεται. Ὁ δὲ ἐπὶ πάντα Θεὸς καὶ Πατὴρ καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ πρὸ αἰώνων γεννηθεὶς ἀπαθὴς Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀμέμπτους παραστήσει εἰς καύχημα ἑμὸν εἰς ἡμέραν Χριστοῦ. Ταῦτα καὶ πλείω τούτων εἰπὼν τὸ πνεῦμα τοῖς δορυφορήσασιν αὐτὸν ἀγγέλοις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς φυλάξασιν ἄγειν δίδωκε, τέταρτον μὲν πρὸς τῷ εἰκοστῷ ἔτος τῇ ἀρχιερωσύνῃ ἐμπρέψας, πολλῶν δὲ μόχθῳ καὶ κόπῳ οὐ τὴν ἑαυτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἄλλων σωτηρίαν κατεργασάμενος. Οὐ γὰρ ἐσχόπει τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι, καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τοῦτο ζῶν μόνον, ὁ τοὺς ἄλλους ὡφείλει· ὅλησι δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν τε

A Convocatosque discipulos, Pauli vel potius mei Jesus ad instar, ultimis verbis consolatur et confirmat, hæreditatem suis filiis satagens relinquere bonam dignamque laboribus quos pertulerat ad acquirendam sibi talem substantiam. Quæ hæreditas fortasse discere vultis? eloquia Dei, desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum, et sapientia, ejus acquisitio auri et argenti thesauris præstat. Videte, enim inquit, o viscera mea, quanta sit hæreticorum in malitia potestas, et quomodo verbum Dei omni modo adulterantes, ad hauriendam aquam turbidam ac cœnosam propinquos adducere conentur, duo hæc scientes et adhibentes, seductionem et violentiam, illam quidem simplicibus, hanc vero timidioribus reservantes. B Vobis autem ut utrinque bene preparatas teneatis animas spero ac precor. Neque enim verborum seductione deviabitis nec vana fallacia deprædationem patiemini. Fundati enim estis super apostolicæ confessionis et prædicationis petra, in qua ædificatam adversus Ecclesiam portæ inferi non prævalebunt¹; fidelis namque est qui repromissit. Neque timore aliquo cordium arces concuti sineis; didicistis enim: Nolite timere neque ab altitudine diei, neque ab iis qui occidunt corpus, animam vero non possunt lædere². Potius igitur alios confirmate ad custodiendum depositum, quod ab apostolis et a Patribus juxta tempora accepimus, quodque a nobis in die redditionis reposcent. Ecce prædixi vobis et hac prædictione vos peccato obnoxios feci: Si enim non venissem, inquit, nec locutus fuisseni eis, peccatum non haberent. Purus sum a sanguine vestro; non enim abstinui quin loquerer vobis, et juxta Ezechielem ad speculæ operam evigilavi. Videte quomodo recte ambuletis non sicut imprudentes, sed sicut prudentes, et omni custodia corda vestra fratrumque animos servetis. In medio enim insidiarum pertransietis et super mœnium pinna ambulabitis. Nam post meam mortem irrudent in vos lupi rapaces, gregi non parcentes, conantesque populum post se attrahere; quibus resistite fortes in fide; per me Paulus vobis ista præscribit. Sed super omnia Deus et Pater, et ex ipso ante sæcula impassibiliter genitus Filius, et Spiritus sanctus ex Patre procedens, diriget vos in omnem veritatem irreprehensibilesque perferet in gloriam meam in diem Christi. Hæc et his plura dicens spiritum angelis ipsum stipantibus et in omnibus viis custodientibus ducendum tradidit, postquam quatuor et viginti annos in episcopatu refulsit, multo labore et ærumnia non solum suam, sed et aliorum salutem operatus. Non enim sua spectabat, sed multorum, ut salvarentur, et nocte ac die ad hoc tantum vivebat ut aliis utilis esset. Hoc etiam ostendit multitudo presbyterorum, diaconorum et subdiaconorum, quos moriens numero ducentos in sinibus suæ Ecclesiæ reliquit.

¹ Matth. xvi, 18. ² Matth. x, 28.

Porro si solum in gradibus sanctuarii tot erant, A quanta fuerit laicorum multitudo conficiamus. Tenebat autem horum primas Gorasdu, quem jam supra præcipuis Methodii discipulis adnominavimus, quique ab ipso sancto, finis sui conscio, archiepiscopus Moravi renuntiatus est.

ὁμιλητῶν ἀπηριθμησεν, ὃς καὶ ἀρχιεπίσκοπος Μοράβου παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἀγίου τὰ τελευταία γνόντος ἀνακέρυκτο.

VII. Non tulit autem audacissima hæreticorum multitudo Methodium habere etiam post mortem vivum propugnatorem : sed venite, inquit, Gorasdo insidiamur, eumque opprimamus; abhorret enim a nobis hujus vita, dissimilesque sunt viæ ejus, et exprobrat nobis delicta, et si vivere iste permitteretur, nobis revivisceret Methodius. Hunc ergo ab episcopali dignitate remonent, et Vichni- cum quemdam, hærescos mero inebriatum aliosque B inebriare valentem, quem propterea Methodius unaque chorum cum ipso insanientium, anathematis Satanæ tradiderat, istum, o labores agonesque Methodii, et Trinitas speciales infundens qualitates! in sedem episcopalem evehunt, aut potius sedem per hunc devehunt, et quantum per Methodium illustris erat et plerisque fulgentior, tantum per Vichnicum dedecoris profundo sub- jicitur.

VIII. Ille tamen episcopatum ipsi minime com- petentem sic illegitime occupavit, assumens sibi honorem, rapto exercito, et a Deo vocatum vio- lentia criminosi brachii propulsans. Caput vere tollit hæresis et adversus orthodoxam discipulorum Methodii multitudinem superbit. Et tumultuantes fidelibusque insurgentes, Quare, inquit, adhuc Methodii verbis foetidis et mortuis libentius ad- hæretis quam viventis archiepiscopo, et non confi- temini ex Patre Filium genitum et ex Filio Spiritum procedentem? Hi vero per Gorasdu et Cle- mentem dixerunt: Quod Methodius quidem adhuc vivat, hoc a Domino certe didicimus, tum in ipsum credentem, etsi mortuus sit, victurum asse- rente, tum Deum Abraham, Isaac et Jacob ut viventibus et non mortuis dicendum esse docente. Unde igitur erramus, si magistrum in Deo viven- tem habemus, spiritualiter nobis conviventem et colloquentem, nosque contra vos confirman- tem? Hanc autem novam vestram fidem, nec Scripturæ testimonio qualitercunque comprobata, nec a sanctis Patribus stabilitam invenientes, ne nos anathemati subijciamus veremur, Paulo non am- bigue clamante: Si quis vobis evangelizat præter id quod accepistis, anathema sit⁵. Nos enim Filii Spiritum, utpote Spiritum vitæ et veritatis, quæ est Filius, mentemque Christi Spiritum credimus; hunc autem ex Filio procedentem nec didicimus nec discemus, nec fidem negabimus, pejores infi- delibus facti, non certe, per Spiritus sancti gratiæ sanctificationem; imo ex Patre procedere Spiritum genitoremque Filii esse istius principium ac pro-

Z'. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἤνεγκεν ἡ πάντολμος πληθὺς τῶν αἰρετικῶν τὸν Μεθόδιον ἔχειν καὶ μετὰ θάνα- τον ζῶντα ἀντίμαχον· ἀλλὰ, δεῦτε, εἰπόντες, Γορά- σδον καταδυναστεύσωμέν τε καὶ ἐνεδρεύσωμεν· ἀνόμοιος γὰρ ἐστὶν ἡμῖν ὁ βίος αὐτοῦ, καὶ παρηλ- λαγμέναι αἱ τρίβοι αὐτοῦ, καὶ ὀνειδίζει ἡμῖν ἁμαρ- τήματα, καὶ εἰ ζῇν οὕτως ἐπιβίη, ἀναδιψῇ ἂν ἡμῖν ὁ Μεθόδιος· τοῦτον μὲν τῆς ἐπισκοπικῆς ἀρχῆς παρα- λύουσι, Βιχνίκον δὲ τινα τοῦ τῆς αἰρέσεως ἀκρίτου μεθυσθέντα καὶ τοὺς ἄλλους μεθύσκειν δυνάμενον, καὶ μέντοι διὰ τοῦτο παρὰ τοῦ Μεθοδίου τῷ τοῦ ἀνα- θέματος Σατανᾶ παραδοθέντος μετὰ τοῦ θιάσου τῶν σὺν αὐτῷ μαινομένων, τοῦτον, ὡ πόνοι καὶ ἀγῶνες τοῦ Μεθοδίου καὶ Τριάς συγχχομένη τὰς ιδιότητας, ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάγουσι, μᾶλλον δὲ τὸν θρόνον διὰ τοῦτον κατὰγουσι, καὶ ὅσον διὰ Μεθόδιον ἐνδοξος ἦν καὶ τῶν πολλῶν προφαινόμενος, τοσοῦτον διὰ Βιχνί- κον τῇ τῆς ἀδοξίας κοιλᾷ ἐπικλινόμενος.

H'. Ἀλλ' ὁ μὲν οὕτω τῆς ἐπισκοπῆς παρανόμως καὶ μηδὲν αὐτῷ προσήκον ἐδράξατο, ἑαυτῷ λαβὼν τὴν τιμὴν καὶ ἀρπαγμὴν ἡγησάμενος, τὸν δὲ ὑπὸ Θεοῦ κληθέντα τυραννίδι βραχίονος ἀμαρτωλοῦ παρ- αγκωνισάμενος. Κεφαλὴν δὲ ἡ αἵρεσις αἰρεῖ, καὶ κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας πληθὺς τῶν Μεθοδίου μαθη- τῶν γαυριᾷ· καὶ δὴ θορυβήσαντες καὶ τοῖς πιστοῖς ἐπαναστάντες, Διὶ τί, φασίν, ἐπὶ τοῖς Μεθοδίου λό- γοις τοῖς ὁδωδόσι καὶ νεκροῖς εὐνούτερον προσ- δάκεισθε, ἀλλὰ μὴ τῷ ζῶντι ἀρχιεπισκόπῳ συν- ἱστασθε, καὶ ὁμολογεῖτε ἐκ Πατρὸς Υἱὸν γεννηθέντα καὶ ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον; Οἱ δὲ διὰ Γοράσδου καὶ Κλήμεντος ἔφασαν· Ὅτι μὲν Μεθόδιος ἐπιζῇ, ἐκ τοῦ Κυρίου πάντως ἐμάθομεν, ποτὲ μὲν τὸν εἰς αὐτὸν πιστεύσαντα κῆν ἀποθάνῃ ζήσεσθαι φάσκοντος, ποτὲ δὲ διδάσκοντος τὸν Θεὸν τῷ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ ὡς ζῶσιν, ἀλλ' οὐ νεκροῖς ἐπι- λέγεσθαι. Τί γοῦν ἀμαρτάνομεν, εἰ τὸν ἐν Θεῷ ζῶντα διδάσκαλον ἔχομεν, πνευματικῶς ἡμῖν συνόντα καὶ συλλαλοῦντα καὶ καθ' ὁμῶν συνεπιβρῶννύοντα; Τὴν δὲ καὶ τὴν ταύτην πίστιν ἡμῶν οὕτε ὑπὸ Γραφῆς μαρτυρουμένην οἰασοῦν εὐρόντες οὐθ' ὑπὸ Πατέρων ἁγίων συντεθειμένην, ὀκνοῦμεν ὑποβαλεῖν ἑαυτοὺς ἀναθέματι, τοῦ Παύλου διαβρῆδην βοῶντος· Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. Ἡμεῖς γὰρ Πνεῦμα μὲν Υἱοῦ, ἐπὶ καὶ Πνεῦμα ζωῆς καὶ ἀληθείας, ὃ ὁ Υἱὸς, καὶ νοῦν Χρι- στοῦ τὸ Πνεῦμα πιστεύομεν, ἐξ Υἱοῦ δὲ τοῦτο προερ- χόμενον οὐτε μαθηθήκαμεν, οὐτε μαθησόμεθα, οὐτε τὴν πίστιν ἀρνησόμεθα, καὶ χεῖρονες ἀπίστων ἐσθ- μεθα, οὐ μὰ τὸν ἁγίασμόν τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος, ἀλλ' ἐκ Πατρὸς μὲν προΐναι τὸ Πνεῦμα

⁵ Galat. 1, 8.

καὶ εἶναι τοῦτου αἰτίον καὶ προβολέα τὸν τοῦ Υἱοῦ Α
γεννητοῦρα πεπιστεύκαμεν· εἶναι δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ
οἰκεῖον καὶ δι' αὐτοῦ χορηγεῖσθαι τοῖς ἀγίοις ἐκά-
στατε· ἕτερον δὲ τὸ ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἕτερον τὸ
χορηγεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ τοῦ πῶς εἶναι τὸ Πνεῦμα
ἐκφαντορικόν, ὡς γὰρ ὁ Υἱός· ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς
γεννητός, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευτόν· τὸ δὲ
χορηγεῖσθαι οὐ τὸ πῶς εἶναι δηλοῖ, ἀλλὰ πλουτισμὸν
ἐνδείκνυται καὶ διὰδοσιν. Καὶ ἵνα παραδείγματι τι-
τὸν λόγον, ὡς ἐγγυρεῖ, φωτίσωμεν, ἐννόησόν μοι
βασιλέα τινὰ πλοῦτον μάλα πολὺν ἐκ τῶν οἰκείων
θησαυρῶν προβαλλόμενον, τοῦτον δὲ τὸν υἱὸν παρα-
λαβόντα οἰκεῖον τε αὐτοῦ ἔχειν καὶ διανέμειν τοῖς
εὐαρεστοῦσιν αὐτῷ· βασιλεὺς ὁ Πατὴρ· πλοῦτος, ὡς
ἐν εἰκόνι φάναι, τὸ Πνεῦμα ἐκ τῶν τοῦ Πατρὸς ἀρρή-
των θησαυρῶν προβληθέν· υἱὸς βασιλέως· ὁ τοῦ Πα- Β
τρὸς Υἱός, οὗ τὸ Πνεῦμα, καὶ δι' οὗ χορηγεῖται.
Ὅρατε τὸ Πνεῦμα, πῶς ἡμεῖς οἴδαμεν, οὐ προερ-
χόμενον, δι' Υἱοῦ δὲ χορηγούμενον. Εἰ δὲ τὸ ἐμφυ-
σῆσαι τὸν Υἱὸν τοῖς ἀποστόλοις καὶ εἰπεῖν, Ἀδότε
Πνεῦμα ἄγιον, τοῦτό σε ταραττει, παχέως τοῖς Εὐ-
αγγελίοις ὠμίλησας. Χάρισμα γὰρ τοῖς ἀποστόλοις
ἐν τῶν τοῦ Πνεύματος δέδωκε, τὸ τῆς ἀφέσεως τῶν
ἀμαρτιῶν, ὡς δηλοῖ τοῖς ἐξῆς· πνεύματα δὲ τὰς
ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος· καὶ τῷ Ἡσαΐα φίλον κα-
λεῖν· ἀλλ' οὐκ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τηνικαῦτα τοῖς
μαθηταῖς ἐχαρίσατο. Αἰθλον δέ· καὶ γὰρ, εἰ τότε τὸ
Πνεῦμα δέδωκεν, ἡ περισσὴ λοιπὸν ἢ ἐν τῇ παντη-
χοστῇ τοῦτου κάθοδος, ἢ ἄλλου πνεύματος, εἰ μὴ περ- C
ισσῇ. Ποῖον οὖν τοῦτο; Ὡς εἶχεν ἡ Ἐκκλησία, ἐν ἁγίον
πρεσβεύουσα φαίνεται. Εἰ δὲ δύο εἶεν, ὁπότερον οὖν
τοῦτων οὐχ ἄγιον; Εἰ τοῖσιν τὸ ἄγιον διὰ τοῦ ἐμφυσή-
ματος, καὶ ὁ Κύριος δέδωκεν αὐτὸ ἐκεῖνον, ἀλλ' οὐχ ἐν
πνευματικὸν χάρισμα, τὸ κατελθὼν ἐν τῇ παντηχο-
στῇ, δῆλον ὡς οὐχ ἄγιον· ἀλλ' εἰς ἀεφαλὰς ὁμῶν
τὸ βλάσφημον τράποιτο. Δύο δὲ ποιοῦντες ὁμεις ἀρ-
χάς, τοῦ μὲν Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τοῦ δὲ Πνεύματος τὸν
Υἱόν, ἄλλην τινὰ μανίαν μανιχαϊκὴν μαίνεσθε. Ἡμῖν
δὲ εἰς μὲν Θεός, μὴ δὲ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀρχή, ὁ Πα-
τήρ· τοῦ μὲν Υἱοῦ Πατὴρ, τοῦ δὲ Πνεύματος προ-
βολεύς· ὥσπερ οὖν καὶ εἰς ἡλίου ἀρχὴ τῆς τε ἀκτί-
νος καὶ τῆς λάμπews εἶτε θάλψews. Τῇ τοῖσιν ἀκτίνι
καὶ ἡ λάμψις σύνεστι εἶτε θάλψις, ὥσπερ καὶ τῷ
Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, καὶ τῆς ἀκτίνος ἡ λάμψις ἐστίν,
ὥσπερ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ· ἄμφω μέντοι ἐκ μιᾶς D
ἀρχῆς. Καὶ ὥσπερ ἐν τῷ ὑποδείγματι διὰ τῆς ἀκτί-
νος ἡ λάμψις ἦτοι θάλψις τῷ σωματικῷ κόσμῳ δι-
δοται, οὕτω διὰ τοῦ Υἱοῦ χορηγεῖται τῇ νοητῇ κτί-
σει τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐπὶ πᾶσιν. Εἰ μὲν ὡς Μανι-
χαῖοι τὸ κατὰ Θωμᾶν Εὐαγγέλιον, οὕτως ὁμεις ἄλλο
προενεγκεῖν ἔχετε τὴν τοιαύτην περὶ τοῦ Πνεύματος
διδασκαλίαν εισηγησάμενον, δεῖξατε τοῦτο κεκανονι-
σμένον, καὶ σιωπήσομεν, μᾶλλον δὲ καὶ ὡς εὐεργέτας
τιμήσομεν. Εἰ δὲ τέσσαρσι μὲν ἀρχαῖς ὁ τῆς Ἐκκλη-
σίας παράδεισος ἐκ μιᾶς πηγῆς χρομένης ποτί-
ζεται, Ματθαίῳ, Μάρκῳ, Λουκᾷ καὶ Ἰωάννῃ, οἶμαι,
• συνήκατα. Ὁ δὲ πέμπτον εἰσάγων εὐαγγέλιον τρις-
κατάρτος· Ἰωάννης δὲ ἡμῖν τὸν Υἱὸν παρεισ-
θγεῖ λέγοντα τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ

ductorem credidimus; illum etiam esse Filii pro-
prium et semper ab ipso ad dignos mitti; aliud
autem esse procedere atque aliud mitti; illud qui-
dem ad expositionem mysterii, quomodo sit perti-
nere Spiritus, siquidem, quemadmodum Filius est
ex Patre genitus, ita et Spiritus procedens; mis-
sionem vero, quomodo sit natura, non demon-
strare, sed ditatoris dispensatorisque actionem
ostendere. Utque rem, sicut licet, illustremus
exemplo; puta quemdam regem ex suis thesauris
divitias multas expandentem, ejus autem filium
sic eas accipientem, ut ipsius sit proprium eas
habere distribuereque placentibus ipsi: Rex est
Pater; divitiæ, ut figurate loquar, est Spiritus
ineffabilibus ex thesauris Patris depromptus;
filius regis est Patris Filius, cujus est Spiritus
et per quem mittitur. Videtis Spiritum, sicut nos
cognoscimus, non ex Filio procedere, sed ab ipso
mitti. Si vero quod Filius insufflaverit super apo-
stolos et dixerit: Accipite Spiritum sanctum, hoc
te conturbat, evangelii crasse assuevistis. Unum
quippe ex Spiritus sancti muneribus dedit aposto-
lis, donum remittendi peccata, ut ex sequentibus
patet: Spiritus autem vocare virtutes Spiritus
sancti Isaia quoque solemne est: sed non ipsum
Spiritum tunc discipulis gratificatus est. Hoc est
evidens; namque, si tunc Spiritum dedit, vel
posthac supervacua fuit in die Pentecostes ejus
descensio, vel si non supervacua, alius fuit
Spiritus. Quisnam igitur iste? Sicut tenuit Ec-
clesia, scitur unum sanctum esse venerata. Si
vero duo essent, uter igitur eorum non esset sanc-
ctus? Si sanctus fuit ille per inspirationem, et
illum ipsum; non autem unum spirituale charisma.
Dominus dedit, istum qui venit in die Pentecostes
non esse sanctum patet. Ast in capita vestra blas-
phemia convertatur. Vos autem duo facientes prin-
cipia; Filii quidem Patrem, Spiritus vero Filium,
aliam insaniam quæ est Manichæorum insanitis.
Nobis unus Deus, et eorum qui de ipso sunt unum
principium, Pater; pater quidem Filii, productior
autem spiritus, quemadmodum et unus sol est
principium radii et luminis aut caloris. Una porro
cum radio lux sive calor constat, sicut cum Filio
Spiritus; radiique lux est, sicut Spiritus Filii.
Verumtamen ambo sunt ex uno principio. Et sicut
in exemplo per radium lux aut calor corporali
mundo datur, sic per Filium intellectuali creaturæ
Spiritus super omnia sanctus tribuitur. Quod si
velut Manichæi secundum Thomam Evangelium,
ita vos aliud proferre habetis hanc de Spiritu
sancto doctrinam introducens, illud ostendite can-
onicum et silebimus, imo tanquam benefactores
vos æstimabimus. Si vero quatuor fluminibus ex
uno fonte scaturientibus Ecclesiæ paradisus irri-
gatur, Matthæo, dico, Marco, Luca et Joanne, hoc,
puto, novistis: ille autem qui quintum introducit
evangelium, execrabilis est. Joannes nobis Filium
exhibet loquentem de Spiritu veritatis, qui a Patre

procedit. Cessate gladium desigere contra vos magis renitentem; cessate contra Filium Dei, magnum evangelistam, ex quo et per quem et in quem totum Evangelium, pugnare, et absque Spiritu ea quæ sunt Spiritus dogmatizare, vel potius contraria Spiritui susurrare.

IX. Hæc cum ferre nequirent qui Vichniæ partes tenebant, aures continentes, velut qui Stephanum, nobilem Verbi martyrem, olim lapidabant, et hoc solum bene agentes, utpote qui talia audire non erant digni, tumultuari omniaque miscere cœperunt, et parum absuit, quin manus consererent cum orthodoxis linguæ defessæ vim adjuungentes manum sociam. Tandem præcipientes ad ultimum venire refugium suum; ad sordidum Sphendolicum; et, calumniantur orthodoxos, ut rebus novis B
studentes, et contra potestatem ipsius insurrecturos, nisi de dogmate principi consentiant: quod enim sensu, etiam actu pugnat. Ille, convocatis Methodii discipulis, Quid, inquit, hoc schisma apud vos agitur, et quotidie alii aliis hostiliter congregimini? Nonne omnes fratres estis, nonne omnes ex christianorum parte? Cur igitur non estis unanimes in fide, nec in unitate servanda studiosi? Hi vero, quasi ore usi Gorasdo et Clemente, qui in oratione tenenda duces erant, Oporteret quidem de istis, inquit, o princeps, longos habere sermones: non enim de minimis nec circa minima nobis periculum imminet, sed de dogmate Ecclesiæ ad beatam Trinitatem attinente, et circa animam, quod omnium nobis est maxime proprium. Cum autem litterarum imperitia longiores aut graviores audire sermones tibi non permittit, simplex erit interrogationi tuæ nostra responsio: Separamur quidem, quia Dominus venit mittere gladium et melius a pejore discernere, et David audimus odientem eos qui Dominum oderint, valde autem amicos Christi honorantem. Christianos vero reputare non possumus eos qui non recipiunt Evangelium: ibi enim uno de Trinitate, Filio Dei, dicente, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, isti dicunt ex Filio processisse Spiritum. Si tamen hoc verum esset, quid prohibuit Dominum, quominus diceret, Spiritum veritatis, qui a me procedit? Unum est hoc; secundum autem pontificum ex universo orbe coadunatorum Constantinopoli secunda synodus de sancto Spiritu declaravit, utpote quæ ideo congregaretur, ut hæresim Macedonii, numen Spiritus facessentis, condemnaret: exposuit fidei symbolum quod ad evertendum in Nicæna synodo præscriptum non vergebat; sed quod ista reliquerat, qualiter quæstiones de Spiritu nondum agitatæ, hæc complevit; et alia quod matri defuerat, resarsit. Videamus igitur ex hoc symbolo, quod et tu, princeps, in Ecclesia, ex græcis libris versum, quotidie recitas, quid potius de Spiritu credendum, num ex Filio, an ex Patre procedentem? Quomodo ergo concineremus eis qui præter Evangelium

Α Πατὴρ ἐκπορεύεται. Παύσαθε καὶ ταύτων πηγύνετε τὸ ξίφος ἐνστατικώτερον, παύσαθε τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, τῷ μεγάλῳ εὐαγγελιστῇ, καὶ ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ καὶ εἰς δὴν Εὐαγγέλιον πᾶν, μαχεῖσθαι καὶ χωρὶς τοῦ Πνεύματος τὰ περὶ τοῦ Πνεύματος δογματίζοντες, μάλλον δὲ τῷ ἐναντίῳ ὑποβεγγόμενοι πνεύματι.

Θ'. Ἐπὶ τοῦτοις οὐκ ἐνεργήσαντες, οἱ τοῦ Βιχνίκου στασιώται, τὰ ὅσα συσχόντες, καθάπερ οἱ Στέφανον πάλαι λιθοβολοῦντες τὸν τοῦ Λόγου γενναῖον μάρτυρα, καὶ τοῦτο μόνον καλῶς ποιοῦντες ὡς οὐκ ἔξοι τοῦτων ἀκούειν, θορυβεῖν καὶ πάντα συγχεῖν ἐπεβάλλοντο, καὶ μικροῦ μὲν καὶ εἰς χεῖρας ἤλθον τοῖς ὀρθόδοξοις, τῇ γλώττῃ καταπονηθείσῃ τὴν χεῖρα διδόντες σύμμαχον. Τέλος δ' οὖν ἀποκηδήσαντες ἐπὶ τὴν τελευταίαν ἤλθον καταφυγὴν αὐτῶν τὸν κοινοῦ τὸν Σπεντόπλικον, καὶ διαβάλλουσι μὲν τοὺς ὀρθόδοξους ὡς νεώτερα φρονούντας, καὶ κατὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ κινήθησόμενους ἂν, εἰ μὴ περὶ τὸ δόγμα τῷ ἄρχοντι συμφωνήσαιεν. Τὸ γὰρ ἀντίδοξον καὶ ἀντίμαχον. Ὁ δὲ τοὺς τοῦ Μεθοδίου προσκαλεσάμενος, Τί, φησὶ, τοῦτο τὸ σχίσμα ἐν ὑμῖν πολιτεύεται, καὶ καθ' ἑκάστην ἀλλήλοις πολεμικῶς συμπλέκεσθε; Οὐκ ἀδελφοὶ πάντες ἐστέ, οὐ τῆς χριστιανῶν μερίδος; Διὰ τί οὖν μὴ συμφρονεῖτε ἀλλήλοις, μηδὲ τὴν ἑνωσιν ἐπισπεύετε; Οἱ δὲ, ὅσα στόματι Γοράσθω καὶ Κλήμεντι χρώμενοι (οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ τοῦ λόγου ἡγούμενοι), Ἔδει μὲν περὶ τούτων, ἔφασαν, ὧ ἄρχον, μακροὺς ἡμᾶς ποιεῖσθαι τοὺς λόγους. Οὐ γὰρ περὶ ἐλαχίστων, οὐδὲ περὶ τὰ ἐλαχίστα ἡμῖν ὁ κίνδυνος ἵσταται, ἀλλὰ περὶ δόγματος μὲν ἐκκλησιαστικοῦ τοῦ περὶ τῆς μακαρίας Τριάδος, περὶ δὲ ψυχῆν, τὸ πάντων ἡμῖν οἰκείωτατον. Ἐπεὶ δὲ σοὶ τὸ τῶν γραφῶν ἀνομιλητὸν μακροτέρων λόγων ἢ βαθυτέρων ἀκούειν οὐ δίδωσιν, ἀπλοῦς ἡμῖν ὁ πρὸς τὴν σὴν ἐρώτησιν λόγος, ὅτι σχιζόμεθα μὲν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Κύριος μάχαιραν ἤλθε βαλεῖν καὶ διχάζαι τὸ κρείττον ἀπὸ τοῦ χείρονος, καὶ τοῦ Δαβὶδ ἀκούομεν μισούντος τοὺς μισούντας τὸν Κύριον, λίαν δὲ τιμῶντος τοὺς φίλους Χριστοῦ· χριστιανούς δὲ οὐκ ἂν ποτε φμεῖς θελήμεν τοὺς μὴ παραδεχομένους τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐκεῖ γὰρ τοῦ ἐνὸς τῆς Τριάδος, Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰπόντος, Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, οὗτοι φασὶν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπεπορεύθαι τὸ Πνεῦμα. Καίτοι πάντως εἰ τοῦτ' ἦν, τί τὸ κωλύον τὸν Κύριον εἰπεῖν· Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται; Ἐν μὲν οὖν τοῦτο· τὸ δεύτερον δὲ ἡ ἐν Κωνσταντινίου πόλει δευτέρα τῶν ἐκ πάσης τῆς οἰκουμένης ἀθροισθέντων ἀρχιερέων σύνοδος περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπεφάνητο, ἐπεὶ καὶ τούτου χάριν συνήθροιστο ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ πνευματομάχου Μακεδονίου· ἐξέθετό τε πίστειως σύμβολον οὐκ ἐπ' ἀνατροπῇ τοῦ ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τεθεσπισμένου, ἀλλ' ὅπερ ἐκείνη ἐνέλιπεν, οἷα δὲ μὴ κινήθέντων τότε τῶν περὶ τοῦ Πνεύματος ζητημάτων, τοῦτο αὐτῇ ἀναπληροῦσα καὶ ὠζύουσα τὸ τῆς μητρὸς ἢ θυγάτηρ ὁστέρημα. Ἰδωμεν οὖν ἐν τούτῳ τῷ συμβόλῳ, ὃ καθ' ἑκάστην ἐπ'. Ἐκκλησία, ἐκφωνεῖς, ὧ ἄρχον, καὶ σύ, ἐκ τῶν γραικῶν βιβλίων μεταληφθὲν, πότερον πιστεύειν εἰς Πνεῦμα τὸ ἐκ

τοῦ Πλοῦ ἐκπορευόμενον, ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμολογούμενον; Πῶς τοίνυν συμφωνήσομεν τοῖς παρὰ τὸ Εὐαγγέλιον φρονούσι καὶ τὴν μετὰ τοῦ Πνεύματος τῶν Πατέρων ἔχουσιν, τοῖς ἀπὸ γῆς φωνοῦσι κατὰ τὰς ἐγγαστριμύθους; τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; φησὶν ὁ θεός Ἀποστόλος. Εἰ μὲν οὖν μεταβαλοῦνται τὰς γνώμας καὶ μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν Πατέρων στήσονται, ὡς ἀδελφοί, προσδραμούμεν καὶ περιπλακυσόμεθα καὶ περιπτυσόμεθα. Εἰ δὲ τὸν ἕνα καθηγητὴν ἡμῶν τὸν Χριστὸν ἀποποιούμενοι ὁπίσω τῆς διανοίας αὐτῶν πορεύονται καὶ ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν ματαιοῦνται, σχολῇ γ' ἂν ἡμεῖς ὡπ' αὐτοῖς καθηγηταὶς τὸ περὶ τῆς Τριάδος δόγμα μαθεῖν δεξιόμεθα. Ταῦτα ἡ περὶ τοὺς ὀρθοδόξους πληθὺς, προηγόροις Γορδάσφ καὶ Κλήμεντι χρῶμενοι.

Γ'. Ὁ δὲ ἄρχων μολὶς μὲν συνῆκεν ὀλίγα τινὰ τῶν λεχθέντων· ἦν γὰρ παντάπασι γινῶναι τι τῶν θαίων ἡλιθιώτατος, ἅμα μὲν ὡς ἀνηγμένος βαρβαρικώτερον καὶ συνόλως εἰπεῖν ἀλογώτερον, ἅμα δὲ καὶ τὸν νοῦν ὑπὸ τῆς μισαρᾶς ἡδονῆς παρασευλημένος, ὡς εἴρηται. Πῶς γὰρ καὶ ἐμελλε τοῖς περὶ Τριάδος λόγοις ἐμβῆναι ἄνθρωπος, πάμπλου τοῦ τῆς σωρροσύνης ἀπέχων ἁγίασμού, οὐ χωρὶς οἰδεὶς τὸν Κύριον ὄψεται; Ὑπὸ δὲ τῶν αἰρετικῶν προδιδασθεὶς (ἦν γὰρ ὁλως αὐτοῖς προσκαίμενος) τοιάνδε τοῖς ὀρθοδόξοις ἀπόφασιν δέδωκεν· Ἐγὼ μὲν ἐμαυτῷ πολὺν τὸν ἰδιωτισμὸν σύνουδα, καὶ ἀπλοῦς εἶμι τὰ δογματικά· καὶ τί γὰρ ἢ ἀγράμματος; Τοῦ μέντοι Χριστιανισμοῦ μεταποιοῦμαι τε καὶ μεταποιήσομαι· ἀμφιβολίας δὲ τοιαύτης, οἷας ἀνεγείρατε, λύειν οὐχ ἱκανὸς ἐγὼ διὰ λόγων, οὐδὲ διακρίνειν ὀρθοδόξου ψευδοδιδάσκων. Ὡς οὖν χριστιανὸς δικάσω ὁμῖν· ἀμέλει καὶ περὶ τοῦτου τοῦ δόγματος ἀποφαίνεμαι ὡς καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀποφαίνεσθαι ἐθίσμαι· ὅς ἂν παριῶν πρῶτος ὁμώσειν, ὡς καλῶς καὶ ὀρθοδόξως πιστεύει, τοῦτον εἶναι τὸν κατὰ τὴν ἐμὴν χρίσιν μηδὲν τι τοῦ ἀκριβοῦς περὶ τὴν πίστιν σφαλλόμενον, τοῦτω καὶ τὴν Ἐκκλησίαν παραδώσω καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιδώσω κατὰ τὸ εἶκος πρεσβυτέρων.

ΙΑ'. Οἱ τοίνυν Φράγγοι, προθυμότατα περὶ τὸν ὄρχον διατεθέντες, οὐδὲ τὸ τέλος τῆς τοῦ ἄρχοντος ἀναμείναντες ἀποφάσεως, ὥμοσαν καὶ ἔστησαν τὴν κακοδοξίαν αὐτῶν, ἀνοήτω κρίσει πέρας ἐπιθέντες κατὰλληλον. Παρὰ τοιούτοις κριταῖς ἢ αἰρεσις κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας ἔσπεφάνωσατο, καὶ πᾶσαν ἔσχεν ἐξουσίαν ἀγειν καὶ φέρειν τοὺς Χριστοῦ γνησίους δούλους καὶ τῆς πίστεως φύλακας. Εἰ γὰρ τις, φησὶ, φωραθεῖη μὴ πιστεύων κατὰ τὴν τῶν Φράγγων ἔχουσαν, αὐτοῖς ἐκείνοις παραδοθήσεται χρησομένοις ὅ τι καὶ βούλονται. Τὰ ἐπὶ τούτοις τίς ἂν ἐκδιηγῆσαιο λόγος, ὅσα κακία, λαβομένη θυναστέλας, εἰργάσατο; Πῦρ ἀτεχνῶς ἐν ὕλῃ πνεύματι ριπίζόμενον· οἱ μὲν ἡνέγκασον συνθέσθαι τῷ πονηρῷ δόγματι, οἱ δὲ τὴν τῶν Πατέρων πίστιν ὁμολογίζοντο· οἱ μὲν πάντα πράττειν, οἱ δὲ πάντα πάσχειν παρεσκευάζοντο· τοὺς μὲν ἀπανθρώπως ἠλίζοντο, τῶν δὲ τὰς οἰκίας διήρπαζον μινύντες ἀσθελεῖς πλεονεξίαν, ἄλλους γυμνοὺς ἐπ' ἀκανθῶν ἔσυρον, καὶ ταῦτα γέροντας ἄνδρας καὶ τοὺς δαδιτικούς ὄρους τῆς ἡλικίας ὑπερπηδήσαντας. Ὅσοι δὲ τῶν πρεσβυτέρων καὶ

A sentiunt, eis qui de Spiritu Patrum expositionem contradicunt, eis qui de terra contra divinitus inspiratos loquuntur? Quæ communio luci ad tenebras? inquit divinus Apostolus. Si igitur opinionones mutant, et cum Evangelio Patribusque stare velint, ad eos ut fratres curremus, eosque stricte amplexabimur. Si vero unum præceptorem nostrum Christum abnegantes, post cogitatum suum abeunt, et in ratiocinationibus suis frustra permaneant, nos ab istis præceptoribus dogma de Trinitate discere ægre consentiremus. Hæc orthodoxorum multitudo, Gorasdo et Clemente advocatis usa.

X. Princeps autem pauca intellexit dictorum: erat enim ad intelligendas res divinas stolidissimus, et quia educatus barbarorum, utque uno verbo dicam, brutorum more; et quia, ut dictum est, mens ejus a spurca voluptate abrepta erat. Quomodo enim de Trinitate sermones ingrederentur in animum hominis, castimoniz sancto muneri prorsus alieni, sine quo nemo Christum videbit? Impulsus ab hæreticis quibus erat ex toto deditus, hujusmodi responsionem orthodoxis dedit: Ego quidem magnæ imperitiæ mihi conscius sum, et simplex quoad dogmatica. Quid enim nisi illiteratus? Christianismum tamen vindico et vindicabo. Ambiguitates autem illas, quales excitatis, ego verbis solvere non valeo, neque ab orthodoxo falsum magistram discernere. Ut igitur christianus jus vobis dicam; et certe de hac dogmatis questione pronuntiabo sicut de aliis pronuntiare consuevi; qui palam primus juraverit se recte atque orthodoxe credere, hunc judicabo de rectitudine fidei minime errare, ipsisque Ecclesiam dabo, cui adjiciam, ut convenit, Ecclesiæ presbyterium.

XI. Frauci igitur ad jusjurandum promptissimi, nec finem sententiæ principis expectantes juraverunt, statueruntque suam malam fidem insipido judicio analogum finem imponentes. Talibus iudiciis hæresis adversus orthodoxiam palmam obtinuit, habuitque ducendi ac tollendi Christi veros servos et fidei custodes omnem facultatem. Si quis enim, inquit princeps, inventus fuerit juxta Francorum doctrinam non credens, ipsis traditur ut illum tractent sicut libuerit. Rebus ita se habentibus, quæ oratio enarret, quidquid malitia potestate polita operata sit? Ignis aperte in rogo spiritu animatur: illi cgebant pravo dogmati subscribere, hi fidem patrum prætendebant; illi omnia facere, hi omnia pati parati erant. Alios inhumane lædebant aliorum domus spoliabant, impietati avaritiam addentes; alios nudos in carduis portabant, eosque senes ultra Davidicos longævitatæ fines provectos. Quotquot autem ex presbyteris et diaconis juniores erant, hos Judæis vendebant. Judæe earte suspendioque dignissimi. Sicut enim

Ille Christum, sic hi Christi servos, aut, ut cum ipso Christo loquar, amicos; atque etiam ausim dicere christos, semper furentibus tradiderunt. Pauci vero minime erant, sed, ut antea diximus, qui de altari erant, ad ducentos numerabantur. τοὺς αὖτε παραπικραίνουσιν ἀπεδίδοσαν. Οὐκ ὀλίγοι δὲ καθ' ἃ δὴ προειρήκαμεν, οἱ τοῦ βήματος.

XII. Quotquot vero magistrorum tenebant ordinem, ut iste Gorasus, cujus sæpe fecimus mentionem, quem ex Moravo oriundum et in utraque lingua slovenica græcæque versatissimum, auctoritas Methodii ad sedem episcopalem evexit, cujus dein degradatione hæreticorum malitia sedem decoravit; quales etiam Clemens presbyter, vir sacundissimus, et Laurentius et Nahum, et Angelarius; hos pluresque clari nominis alios, catenis ferreis vinctos, in carceribus condiderunt. Ibi omne solatium demebatur, propinquis et cognatis quocunque modo eos adire non audentibus. Altamen qui consolatur humiles et contritos corde sublevari, Dominus, solatilis animam recreans multitudini dolorum proportionatis, consolatus est sanctos, ipsis emittens auxilium de sancto. Licet enim catenarum ferro gravati, non tamen orationem prætermittebant, sed, canticis tertiæ horæ decantatis, psalmorum prosequerentur carmen, quo sanctissimum Spiritum, apostolis tertia hora immissum, nobis renovari deprecamur, cum Deus, aspiciens in terram, eam tremefecit, tunc motus factus est magnus, qualis olim fuit Paulo in catenis precante, et quasi de cælo sonus, et catenæ ceciderunt, et qui fuerant vincti jam liberi, solo insolubili Christi desiderio captivabantur. Tremefecit igitur Deus et conturbavit terram: Sed simul hanc urbem inhabitantes, tremefacti sunt, et eo, quod factum erat, conturbati, ita ut mirarentur et cum tremore requirerent quid sibi vellet ista Dei manifestatio: Cum autem appropinquassent carceri, et vidissent quod circa sanctos evenisset, qui catenis solutis, in omni libertate agerent, exaudita, sicut ait David, divina exultatione, cursim ad principem venientes: Quid est hoc? Inquirent; usquequo contra Dei potentiam pugnabimus? Usquequo ad lumen veritatis non aspiciemus? Oculos habemus, et non videmus? D aures, et non audimus, sicut idola, de quibus loquitur David, aut si velis, illo, de quo Isaias, a nobis spiritu saporis accepto. Nonne miraculum quod factum est intelligimus? Nonne divina manifestatione obstupescimus? Annon potius honoris erga eos qui ex vinculis erepti sunt, captivi nos erimus? Sed hæreticorum lingua miraculum calumniari, tentat, velut lingua Phariseorum, ea quæ tunc a Domino erant facta: fraudes artesque magorum evidentes sunt ista: altera modo Beelzebub in operis novitate imitati sunt homines ejus virtute repleti. Denovo posthac, decebat enim non intelligere principem intelligentia carentem, catenæ prioribus graviore circumda-

Α διακόνων ἦσαν νεώτεροι, τούτους δὴ τοὺς Ἰουδαίους ἐπώλουν οἱ τῆς Ἰουδα μοίρας καὶ τῆς ἀγχόνης ἐπάξιοι. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος Χριστὸν, οὕτως οὗτοι τοὺς Χριστοῦ δούλους, μᾶλλον δὲ φίλους, κατ' αὐτὴν ἐκεῖνον εἰπεῖν, θαρβήσας δὲ φῆσαιμι καὶ χριστοῦς, δὲ πάντως ἦσαν, ἀλλ' εἰς διακοσίους ἀπαριθμοῦμενοι,

IB'. Ὅσοι δὲ διδασκάλων ἐπείχον τάξιν, οἷος δὴ Γόρασδος ἐκεῖνος, οὐ πολλάκις ἐμνήσθημεν, ὃν ἐκ Μοράδου γενόμενον καὶ ἀμφω τὰ γλῶττα τὴν τε Σλοβενικὴν ὅντα καὶ τὴν γραικικὴν ἱκανώτατον ἢ μὲν ἀρετῇ Μεθοδίου τῷ θρόνῳ δέδωκεν, ἢ δὲ τῶν αἰρετικῶν κακίᾳ τὸν θρόνον τῇ στερήσει τοῦ ἀνδρὸς ἀπεχόσμησεν· καὶ μέντοι καὶ Κλήμης πρεσβύτερος, ἀνὴρ λογιώτατος, καὶ Λαυρέντιος καὶ Ναοῦμ καὶ B Ἀγγελάριος, τούτους δὴ καὶ ἄλλους πλείους ὀνομαστοὺς σιδηροδέτους φυλακαῖς εἶχον ἐγκλείσαντες, ἐν αἷς πᾶσα παράκλησις ἀπηγόρευτο, οὐ συγγενῶν, οὐ συγγνωστῶν θαρβούντων οὐδ' ὁπωσοῦν τὴν προσέλευσιν. Ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς Κύριος, ὁ τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν ἰώμενος, ὁ διὰ τῶν παρακλήσεων εὐφραίνων ψυχῇ ἀντιμετρομένων τῷ πλήθει τῶν ὀδυνῶν παρεκάλει τοὺς ἁγίους, ἐξαποστελίας αὐτοῖς τὴν ἐξ ἁγίου βοήθειαν. Οἱ μὲν γὰρ καὶ τῷ σιδήρῳ τῆς ἀλύσεως βεβρωμένοι οὐδ' οὕτως ἡμέλουν τῆς προσευχῆς, ἀλλὰ τὰς τῆς τρίτης ὥρας ψάλας ὑψάζαντες, εἶτα καὶ τὸ τῶν ψαλμῶν ἐψύμνιον προσεπῆδον, δι' οὗ τὸ πανάγιον Πνεῦμα τὸ ἐν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τοῖς ἀποστόλοις ἐπιπεμφθὲν ἐγκαινισθῆναι ἡμῖν εὐχόμεθα· Θεὸς δὲ C ἐπιβλέψας ἐπὶ τὴν γῆν ἐποίησεν αὐτὴν τρέμειν, καὶ σεισμός μέγας ἐγένετο, ὥσπερ ἐν τοῖς δεσμοῖς ποτα Παύλου προσευχομένου, καὶ ὡς ἐξ οὐρανοῦ ἦχος, καὶ αἱ ἀλύσεις ἐξέπιπτον, καὶ οἱ τῶν δεσμοῦ ἀνέτοι, μόνῳ τῷ τοῦ Χριστοῦ πόθῳ αὐτῶν δεσμούμενοι. Συνέσεισε μὲν οὖν τὴν γῆν ὁ Θεὸς καὶ συνετάραξεν· ἐσεισθήσαν δ' ἄρα καὶ οἱ περὶ τὴν πόλιν ἐκεῖνην, καὶ τῷ γεγονότι διαταράχθησαν, ὥστε θαυμάζειν καὶ διαπορεῖσθαι, τί ποτ' ἄρ' ἡ θεοσημεία βούλοιο. Ὡς δὲ πλησιάζασιν μὲν τῇ φυλακῇ, ἔβαιον δὲ τὸ περὶ τοὺς ἁγίους γενόμενον, καὶ ὡς τῶν ἀλύσεων ἐκπεσουσῶν ἐν ἀνέσει πάσῃ διήγον τὴν θέαν ἀκουτισθέντες, ὡς ὁ Δαβὶδ φησιν, ἀγαλλίασιν, δρομαῖοι προσελθόντες, τῷ ἀρχοντι, Τί τοῦτο; φάναι, μέχρι D τίνος πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μαχόμεθα δύναμιν; Μέχρι τίνος πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας οὐκ ἀναβλέπομεν; Ἀλλ' ὀφθαλμοὺς ἔχομεν, καὶ οὐ βλέπομεν, ὧτα, καὶ οὐκ ἀκούομεν, οἶα τὰ παρὰ τῷ Δαβὶδ εἰδῶλα, εἰ βούλει δέ μοι, οἱ παρὰ τῷ Ἡσαΐα τὸ πνεῦμα λαβόντες τῆς κατανώσεως. Οὐ συνήσομεν τὸ γενόμενον θαῦμα; Οὐ τὴν θεοσημείαν δυσωπησόμεθα; Οὐ δεσμῶνται μᾶλλον ἡμεῖς τῆς πρὸς τοὺς ἐκ τῶν δεσμῶν λυθέντας τιμῆς ἐσόμεθα; Ἀλλ' ἡ τῶν αἰρετικῶν γλῶσσα τὸ θαῦμα διαβάλλειν πειράται πάλιν, ὥσπερ ἡ τῶν Φαρισαίων τὰ τότε παρὰ τοῦ Κυρίου τελούμενα, καὶ, Γοητεῖται, φασί, καὶ μάγων τέχνηαι προφανεῖ· ταῦτα, τρόπον ἕτερον τὴν Βεελζεβοὺλ τῇ καινότητι τοῦ ἔργου ἐπιγραφόμενοι οἱ τῆς ἐκείνου ἐνεργείας κατὰ πλεον. Εἶτα πάλιν (ἔδει γὰρ μὴ συν-

ιέναι τὸν ἀσύνητον ἀρχοντα) ἀλύσεις τοὺς ἁγίους εἶχον τῶν προτέρων βαρύτεραι, καὶ κακώσεις ἐν τῇ φυλακῇ μᾶλλον ἢ πρότερον ἀπαράκλητοι. Τρεῖς παρῆλθον ἡμέραι, καὶ πάλιν τὴν·τῆς τρίτης ὥρας τελούντων προσευχῇ ταῦτα συμβαίνει τοῖς ἐμπροσθεν· σεισμός τε γὰρ μετ' ἥχου ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἀλύσεις ἐκπίπτουσαι, καὶ πάλιν οἱ θεομάχοι, μηδὲν τῶν πραχθέντων τῷ ἀρχοντι ἐμφανίσαντες, ταῖς αὐταῖς κακώσεσι τοὺς ἁγίους ὑπέβαλον, ὧν αὐτοὶ πάντως ἦσαν, ἀληθείας ψηφοφορούσης, ἄξι. Ἄλλ' ἀντιψιλοῦνται· Θεὸς ἐτέρωθεν ἐντεῦθεν τὸ πρᾶγμα τῆς κακουχίας, ἐκείθεν τὸ δόγμα τῆς εὐθυμίας. Ἡμερῶν γὰρ δέκα διαγενομένων πάλιν ἐκ τρίτου ἀνατολῇ ἐξ ὕψους οἱ ἀθληταὶ ἐπισκέφθησαν, καὶ οἱ ἀπληγῆστες αἰρετικοὶ τῆς αὐτῆς αὐθις ἦσαν πωρώσων, καὶ τὸ διεστραμμένον οὐ κατευθύνετο, καὶ οὐκ ἐπισκομεῖτο τὸ τῆς γνώμης αὐτῶν περὶ τὴν τοῦ καλοῦ γνῶσιν ὑστέρημα. Μᾶλλον μὲν οὖν ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων τοῖς ἁγίοις προσέθηκεν. Ὡς γὰρ πρὸς τὸ πράττειν τὰ κατὰ γνώμην αὐτῶν παρὰ τοῦ ἀρχοντος ἐδέξαντο τὸ ἐνδόσιμον, ἐξάγουσι μὲν τῆς φυλακῆς, αἰκίζονται δὲ ταῖς ἐξ ἀνθρώπων πληγαῖς, ὃ δὴ λέγεται, μήτε τῆς πολιᾶς, μήτε τῆς ἀσθενείας, ἣν ἡ πολλὴ κακώσις ἐπήγαγε τοῖς τῶν ἁγίων αἵμασι, φειδῶ θέμενοι.

II'. Οὐκ ἦδει δὲ ἄρα τούτων οὐδὲν ὁ τοῖς αἰρετικοῖς ἐκείνους δουλεύων ἀρχων. Ἐτυχε γὰρ ἀπῶν, ὡς εἰ γε παρῆν, οὐκ ἂν τοιαῦτα τοῖς ὁμολογηταῖς τῆς ἀληθείας ἐναπεδείξαντο. Κἂν γὰρ μυριάκις τοῖς φράγχοις προσετίθετο, τὴν γε τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν ἀρετὴν ἰδύσκειτο, καὶ μάλιστα τοῦ Θεοῦ τὸ θαῦμα τρισεύσαντος, καίτοι ἡμιθριώδης ἦν καὶ ἀμελιητός. Μετὰ δὲ τὰς ἀπανθρώπους ἐκείνας πληγὰς μηδὲ τροφῆς μεταλαβεῖν τοὺς ἁγίους παραχωρήσαντες· οὐδὲ γὰρ εἶων οὐδένα τοῖς τοῦ Χριστοῦ δούλοις, μᾶλλον δὲ χριστοῖς, προσρίπτειν οὐδὲ ἄρτου κλασματίον, ἀλλὰ στρατιώταις ἀπάγειν ἄλλον ἀλαχοῦ τῶν παρὰ τοῦ Ἰστροῦ μερῶν παρέδωκαν, τὴν ἐκ τῆς πόλεως· ἀειφυγίαν τῶν οὐρανοπολιτῶν καταψηφισάμενοι. Παραλαβόντες οὖν τοὺς ἁγίους οἱ στρατιῶται ἀνθρώποι βάρβαροι, Νεμιτσοὶ γὰρ, καὶ φύσει μὲν τὸ ἀνήμερον ἔχοντες, προσλαβόντες δὲ τοῦτο καὶ ἐπιτάγματι, ἐξάγουσι μὲν τῆς πόλεως, ἀπαδύσαντες δὲ γυμνοὺς ἔστυρον. Καὶ δύο ταῦτα δι' ἐνὸς καταειργάζοντο· τὸ τε ἀσχημον καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἔρος αἰὶ τοῖς Παριστρίοις μέρεσι παγετώδους ἐπικειμένου κάκωσιν. Ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ ξίφη τοῖς τραχήλοις ἐκείνων ἐπικατήγον ὡς πληξόντες, καὶ τὰ δόρατα τοῖς πλευροῖς· ἐπέφερον ὡς βαπτίζοντας, ἵνα μὴ μόνον ἓνα θάνατον θάνοιν, ἀλλὰ τοσαυτάκις, ὅσας ἐλπίζουσι, καὶ τοῦτο τοῖς στρατιώταις παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἐνταλθέν. Ἐπεὶ δὲ τῆς πόλεως ἀπέχον πολὺ, ἀφάντες αὐτοὺς οἱ ἀπάγοντες τῆς ἐπὶ τὴν πόλιν αὐθις ὁδοῦ εἶχοντο.

ΙΔ'. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁμολογηταὶ, μαθόντες τοῦ Κυρίου τοῖς διωκομένοις ἐκ ταύτης τῆς πόλεως εἰς τὴν ἐτέραν φύγειν κελύοντες, Βουλγαρίαν ἐπέθουν, Βουλγαρίαν περιένουν· Βουλγαρία τοῦτοις δοῦναι ἄνεσιν ἐπηλπίζετο. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ταύτην, εἰ μὴ τὴν ὃν διακλέπτοιν, ἀπεγίνωσκον, ὅθεν καὶ πάντας ὀφθαλμοὺς λανθάνειν ἐσπούδαζον, βρωμά-

hant. Sanctos cum vexationibus in custodia magis quam prima vice duris. Tribus interjectis diebus iterum tertiæ horæ perficientibus orationem, eadem ac antea accidunt. Terræ motus, et de celosonus, et catenæ decedentes; et rursum Dei inimici, nihil eorum quæ acciderant principi revelantes, iisdem sanctos afflictionibus subijciunt, quas ipsi veritate testante plane merebant. Sed et ipse Deus æmulatur hinc opus malitiæ, illinc dogma sortitū dinis. Elapsis enim diebus decem, tertium ab oriente ex alto athleteæ visi sunt; et iterum indurati hæretici in sua cæcitate permanserunt; perversitas correctæ non fuit, et defectus eorum intelligentiæ ad pulchrum intelligendum non est suppletus? Quinimo super dolorem vulnèrum sanctis addiderunt. Quasi enim ad agendum iuxta suum beneplacitum a principe monitum accepissent, educunt eos e custodia, et lacerant plagis, ex hominibus, ut dicitur, siquidem, abjecta omni modestia, nec senectutem nec debilitatem multa malitia quiescere sinis, quin prorumpant in sanctorum corpora.

XIII. Hæc omnia ignorabat princeps hæreticis serviens; forte enim aberat; nam si adfuisset, talia in confessores veritatis non fuissent patrata. Quauquam enim Francis favebat, semiferus et sævus, tamen sanctorum virorum virtutem reverbatur, maxime miraculo Dei iterato. Post istas autem inhumanas plagas, neque cibum sinentes capere sanctos, siquidem nemini permittebant ad Christi servos aut potius christos, ullum panis fragmentum projicere, militibus eos abducendos tradiderunt alium alio partium Istro adjacentium, celi civium e civitate perpetuum exilium decernentes. Accipientes ergo sanctos hi milites, homines barbari (nempe Nemitzi), jam natura sua, nunc etiam mandato immites, educunt e civitate exuentesque eos, nudos violenter extrahunt. Et duo hæc una faciebant; quod probrum nuditatis paterentur frigisque venti semper glacialis in his latrī partibus, persentirent. Insuper gladios collis applicant ut casuri, hostiliaque lateribus admovent ut immersuri, ut non tantum una morte moriantur, sed toties, quoties expectant, et hæc militibus inimicis imperatam fuerat. Postquam autem a civitate multum distarent, ipsis derelictis, hi qui deducebant eos, in urbem, unde exierant, reversi sunt.

XIV. Christi vero confessores, scientes Dominum jussisse eos qui persecutionem patiuntur ex una civitate fugere in aliam, Bulgariam desiderabant, Bulgariam in mente habebant, Bulgariam ipsis requiem daturam sperabant. Sed eam attingere desperabant, nisi viam celarent, ideoque omnium oculos effugere conabantur, cibis et ve-

atibus destituti. Itaque meta evacti sunt ab invicem separari, et alius alio sunt dispersi, Deo ita disponente, ut plures regiones Evangelii beneficio docerent.

XV. Clemens porro, Nabum Angelarioque sibi adjunctis, via quæ ducit ad Istrum pergebat. Vico cuidam occurrunt petituri velut rem justissimam solatium pro passis cibos in penuria indumenta que pro corporibus. Querentes autem quisnam in vico sit Deum timens, hospitalis, honestate vitæ commendabilis, et eo ipso Christi pacis filius, talem inveniunt, et apud eum hospitantur. Huic erat puer unigenitus, puleber et ætate florens. Ubi vero domum ingressi sunt hospites, statim egreditur e vita filius ille perpulcher, anicus patris oculus, generis floridissimum germen. Quid pati putatis patrem? Quid non dicere tantum luctum, quem hospitum domum intrantium infelici præsentia misere passus est? En pulchra hospitil merces! Ad hoc vobis januam aperui, ut mihi domus intercluderetur, hærede amisso? Ad hoc vobis dexteram obtuli, ut mihi unica auferretur dextera? Oh! diem amaram, cum ad hunc vicum devenistis! Oh! tenebrosus lumen, quod vos ad meam domum adduxit! Incantatores procul dubio estis et unico Deo odiosi et hanc ab ipso pœnam luo, quod inimicos ejus tugurio meo dignatus sum. Plures quidem et alios peregrinos in domum meam excepi Deo sacrificans et pro viribus tractans; sed Dominus bona domus multiplicabat; non decrementum sed incrementum prodigamque auctionem inveniebam; fiebatque semen in benedictionibus sparsum measis benedicta, plena seges. Nunc autem.. sed o dilectissime puer, ex omnibus thesauris mihi pulcherrimus et jucundissimus, aut potius meis visceribus carior et ipsa vita desiderabilior, impurorum istorum introitu jugulatus es! Telchines plane sunt isti, dæmones homicidæ, funeribus puerorum lætantes. Sed pœnam, et si cunctas magorum artes scitis, non aufugietis, manibusque patris, propter vos filium lugentis, filium pulchrum et unigenitum, tradidi pœnam omnibus quæ egistis dignam, modo luetis. Statimque vincula et cruciatus instrumenta postulat. Illi vero ipsi non minus patre patiebantur: quomodo enim animæ compassibiles et humanæ aliter afficerentur? Sed insuper pudore confundebantur. Fide vero confisi, cui omnia possibilia sunt, juxta verbum Domini, etiam impossibilia, ad orationem converti statuerunt; sed patris stomachum blande lenientes et iræ justæ duritiam molientes, Nos, inquam, o homo Dei, non præstigiatores sumus, e contralibus ousia pessima imprecamur; servimus autem Deo vero, quem esse custodibus inferni terrificum audivimus ac credidimus, qui vel manus tactu mortem devincit, et sola voce quatruiduano foetideque mortuo vitam reddit. Igitur si putas nos mortis causam puero tuo fuisse, confide nobis; persuasum enim habemus Dominum

Α των, ενδυμάτων απορουντες. Ουκουν ηναγκασθησαν δια το θεος απ' αλληλων διαιρεθηναι, και δη αλλοι; αλλοιχου διασπαρηναν, θεω τουτο οδξαν, ινα και κλειω μερη τῷ κύκλῳ του εὐαγγελίου εμπεριλάβωσι.

ΙΕ. Κλήμης μέντοι Ναούμ συμπαραθέσθαι και 'Αγγελλάριον την προς τον 'Ιστρον φέρουσαν ὠδευε, και κώμη τινη ἀπαντῶσι παρακλήσεως ἀξιῶσυντες τὰ πεποιηκότα και τροφῶν ἀπορία και σκαπασμάτων σώματα. Ζητήσαντες δὲ, τις ἐν τῇ κώμῃ φιλόθεος και φιλόξενος, κάπῃ βίου σεμνότητι μαρτυρούμενος και αὐτὸ δη τοῦτο του Χριστου εἰρήνης υἱός; ἐπεσθὲ τοῦτον εἶρον, τοῦτω ἐπεξενώθησαν. Τῷ δὲ ἦν παῖς; και μονογενής και καλὸς και ἡλικίας ἔχων ἀνθρώπος. "Αμα τε οὖν εἰσῆλθον εἰς την οἰκίαν οἱ ξένοι, και ἐ υἱός; ἐξῆλθε τοῦ βίου, ἐκείνος δὲ περικαλλής; ὁ μὲν; ὀφθαλμὸς τῷ πατρὶ. τοῦ του γένους ἔκρος τὸ ἐμβαλέστατον. Τί παθεῖν οἴεσθε τὸν πατέρα; τί δὲ οὐκ εἰπεῖν τοσούτον πένθος ἐπὶ τῷ ποδὶ τῶν ξένων ἐλευνῶς δυστυχῆσαντα; Καλὰ γε ταῦτα τῆς φιλοξενίας μισθώματα. ἐπὶ τοῦτω την θύραν ὑμῖν ἀνέωξα, ινα μοι ὁ οἶκος ἀποκλεισθῇ, τὸν κληρονόμον ἀποδαίω; "Επὶ τοῦτω δεξιὰν ὑμῖν ἐνέβαλον, ινα την μόνην ἐμοι δεξιὰν ἀποβάλωμαι; "Ω πικρὸς ταύτης ἡμέρας, ὅτε τῇ κώμῃ προσέλθετε! "Ω σκοτεινοῦ τοῦτου φωτός, ὃ προς την ἐμὴν οἰκίαν ὑμᾶς ὠδήγησε. Τάχα γήτης; ὑμεῖς; και τῷ μόνῳ θεῷ ἔχθροι, και ταύτην ἔχω παρ' ἐκείνου την δίκην, ὅτι τοὺς ἀπηχθῆμένους αὐτῷ τῆς ἐμῆς στέγῃ; ἤξισα. Πολλοὺς μὲν και ἄλλους ἐδεξάμην εἰς την οἰκίαν ἐκ τῶν παρόντων καρποφορῶν θεῷ και εἰσάγων τὸ κατὰ δύναμιν, ἀλλ' ἐπλήθυνέ μοι τὰ ἐνδον ὁ Κύριος, οὐχ ὑπέρβρον ἀλλ' ἐπέρβρον, και την δαπάνην προσθήκην εὐρισκον, και τὸ ἐπ' εὐλογίας σπέρμα θεός; εὐλογημένον, παπληθυμένον, γεωργιον. Νῦν δὲ... ἀλλ', ὦ μοι φρίσσετε παῖ, τὸ πάντων κτημάτων ἐμοι κάλλιστόν τε και χαριέστατον, μᾶλλον δὲ και σπιάγγων τῶν ἐμῶν φίλερον και ζωῆς αὐτῆς ποθεινότερον, τῇ τῶν καταράτων τούτων ἐσφαγιάσεως εἰσόδῳ. Τελχίνες ἀτεχνῶς οὗτοι, θαίμονες φρόνιοι, θανάτοιοι; παίδων ἐπιτερπόμενοι. "Αλλ' οὐ γὰρ ἐκρεύεσθε την δίκην καὶ τὰ πάντα μαγεύετε, χρεοὶ δὲ πατρός ἐμπεσόντες υἱὸν πενθοῦντος δι' ὑμᾶς, υἱὸν καλὸν και μονογενῆ, πάντων ὧν εἰργάσαθε την ἀξίαν νῦν ἀποτίετε. Και δη δεσμὰ ἐπὶ τούτοις ἐκάλει και κολαστήρια. Οἱ δὲ και αὐτοὶ μὲν οὐχ ἦσαν του πατρός ἐπασχον, και τί γὰρ αἱ συμπαθεῖς ψυχαι και φιλόφρονες; πλέον δὲ εἶχον και τὸ αἰσχύνεσθαι. Τῇ δὲ πίστει θαρβήσαντες, ἥ πάντα δυνατὰ, κατὰ τὸν του Κυρίου λόγον, και τὰ ἀδύνατα, εἰς εὐχὴν μὲν τραπεῖσθαι διέγνωσαν, του δὲ πατρός τὸ φλεγμαῖνον τῆς ὀργῆς καταψῶντες ἡπίως και τὸ σκληρὸν του δικαίου θυμοῦ μαλάτσοντες, "Ημεῖς, ἔφασαν, ὦ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπω, οὔτε γόνιτὲς ἴσμεν, ἀλλὰ και τοῖς οὕτως ἔχουσιν πάντα τὸ χερίστα ἐπαρώμεθα, θεῷ δὲ λατρεύομεν τῷ ἀληθινῷ, ὃν εἶναι και πωλωρῶς ἔδου φρικτὸν ἀκηκάμεν τε και πεπιστεύκαμεν, ὃς και χειρὸς ἐπαφῇ καταπαλαίει τὸν θάνατον, και φωνῇ μόνη τετραήμερῳ και ὀδωδότη νεκρῷ την ζωὴν ἐπιδίδωσιν. Εἰ τοίνυν ἡμᾶς οἴει αἰτίους εἶναι θανά-

του τῷ σὺ παιδί, θάρρει τὸ ἐφ' ἡμῖν· πεποιθήμεν γάρ, οἱ δὲ ἡμᾶς αὐτῷ τὴν ζωὴν χαρίζεται Κύριος. Καὶ δὴ τῷ παιδί ἐπευξάμενοι, ὧ καινοῦ θαύματος, ὃ τῆς δαί λαμπρούσης σου χάριτος, ὥτερ Χριστὲ, τῷ ποθεῦντι πατρὶ τὸν υἱὸν ζῶντα παρέστησαν. Τί τοῖνον ὁ Πατήρ; Οἱ ἄγιοι, οἱ τοῦ Θεοῦ δοῦλοι, οἱ σωτήρες τῆς ἐμῆς οἰκίας, ἐκπαύσασεν, οὐδ' ἐβ' τῷ καθασκηκῶτι ὢν ὑπὸ τῆς χαρᾶς, ἀλλὰ παρόδακχόν τι καὶ ἐξεστηκὸς κεκραγῶς, σύγγνωτέ μοι, πατέρες ὅσιοι, σύγνωτε, ἀγνόημα ἠγνόησα ἐφ' ὅμῃν, πάσης εὐθύνης ὑπέρτερον. Ἄλλ' ἰδοὺ πάρεστιν ὅμῃν τὰ ἐμὰ, πάρειμι καὶ αὐτὸς ὅμῃν οἰκέτης ἐσόμενος, ἀπολαύσατε τῶν ἐμῶν, χρήσασθέ μοι ὅτι καὶ βούλασθε, μόνον ὁρῶν τὸν παῖδα, ὃν ὑμεῖς μοι νῦν ἐγεννήσατε.

ΙΓ'. Οἱ δὲ τὴν μὲν πίστιν τοῦ ἀνδρὸς προσηγάμενοι, πρὸς δὲ τὴν προκατεμένην ὁδὸν κατασπεύδοντες μόνους ἐφοδοῖς τὴν δεξιῶσιν αὐτοῦ περιγράφαντες, τὴν πρὸς τὸν Ἰστρον ἀγούσαν ὤδον, σὺν πολλῇ παραπειμῶντις τιμῇ ὑπὸ τοῦ καταξιωθέντος ἐκείνου τοῦ θαύματος. Ἐπεὶ δὲ κατὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ Ἰστρον γενόμενοι ἐώρων τὸ ρέυμα πολὺ καὶ ἄπορον, ξύλα τρία συνδήσαντες φιλόρας φλοιῷ τῇ ἀνωθεν δυνάμει φρουρούμενοι τὸν ποταμὸν διεπέρασαν, καὶ κατακλυσμὸν αἰρέσεων φεύγοντες ξύλοις κατὰ θάλαν ἐπαφροσύνην ἐσώθησαν, καὶ τῇ Βελαγράδων (πόλις αὕτη τῶν περὶ Ἰστρον ἐπισημοτάτη) προσελθόντες Βοριτακάνῳ τῷ τότε φυλάσσοντι ταύτην ἐνεφανίσθησαν, καὶ πάντα τὰ περὶ αὐτοὺς ἀπήγγειλαν μαθεῖν θέλοντι. Ὡς δὲ ταῦτα μαθὼν ἐκείνος ἐννοίαν ἔλαβε τοῦ μεγάλους εἶναι τοὺς ἄνδρας καὶ Θεῷ πλησιάζοντας, δεῖν ἔγνω πρὸς τὸν ἄρχοντα Βουλγαρίας Βορίσιν (οὗπερ αὐτὸς ὑποστράτηγος ἦν) ὑποστείλαι τοὺς ξένους· ἦδει γάρ τὸν Βορίσιν ἐψφῶντα τοιοῦτων ἀνδρῶν. Ἐκ μακροῦ ἀναπαύσας οὖν αὐτοῦς, εἶτα τῷ ἄρχοντι δῶρον πολύτιμον ἐπέμψε, δηλώσας αὐτῷ τοιούτους εἶναι τούτους, οἷους αὐτὸς ἐπόθει πόθῳ σφοδρῷ. Ἐπεὶ δὲ τῷ Βορίσῃ προσῆλθον, ὑποδεχθέντες ἐντίμως, καὶ ὡς ἴδεν τοὺς τὰ πάντα σεμνοὺς τε καὶ σεβασμίους, ἐπηρώτα τὸ κατ' αὐτοῦς. Οἱ δὲ πάντα κατέλεγον ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους μηδὲν ἐλλείποντες. Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ ἄρχων μεγάλως ἐχάρισται τῷ Θεῷ, τοιούτους αὐτοῦ θεράποντας· τῇ Βουλγαρίᾳ εὐεργέτας ἐπαποστείλαντι, διδασκάλους τε καὶ καταρτιστὰς δωρησαμένῳ τῆς πίστεως, οὐ τοὺς τυχόντας ἄνδρας, ἀλλ' ὁμολογητὰς τε καὶ μάρτυρας. Στολάς τε οἰκείας ἱερῶσι δούς καὶ πάσῃ τιμῇ δεξιωσάμενος οἰκήσεις αὐτοῖς ἀπονεμηθῆναι προσέταξε τὰς τοῖς πρώτοις τῶν αὐτοῦ φίλων ἀφωρισμένας, καὶ πᾶσαν αὐτοῖς τῶν χρεωδῶν δαψίλειαν περιποιήσατο, εὖ ἐκείνος εἰδὼς, ὅτι τὸ περὶ μικρόν τι τῶν ἀναγκαίων τῷ σώματι τοῖς τῆς φροντίδος λογισμοῖς ἐπιστρέφασθαι τῆς πρὸς Θεὸν σχολῆς ἀφαιρεῖται πάμπλου. Ἐἶχε δὲ αὐτὸν ἔρωσ δριμύς τοῦ καθ' ἐκάστην τούτοις προσδιαλέγεσθαι καὶ παρ' αὐτῶν ιστορίας ἀρχαίας καὶ βίους ἁγίων ἐναδιδάσκεισθαι καὶ τὰ τῶν Γραφῶν διὰ στόματος αὐτῶν ἐπιλέγεσθαι. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἦσαν περὶ αὐτὸν γένους τε ἑρκῆ καὶ κλοῦτου βάρει τῶν ἄλλων προέχοντες, καὶ οὗτοι δὴ τοῖς ἀγίοις προσφοιτῶντες

A per nos ipsi vitam largitutum. Et pro puero deprecanti, o novum miraculum, o potentia gratiae tuae semper fulgentis, Salvator Christe! Iugenti patri filium vivum prastiterunt. Quid igitur pater? Sancti, Dei servi, domus meae servatores, exclamabat; non se continebat praesidio; sed effrenis immoderatisque clamoribus editis, ignoscite mihi, sancti Patres, ignoscite, errore erravi non excusando in vos; sed ecce mea vobis adsunt; adsum et ego vestrorum futurus servus; meis frumini; utamini me sicut placet, modo videam puerum, quem vos mihi nunc genuistis.

XVI. Hi fide viri probata, sed zelo obvium iter B prosequendi moti, largitate ejus ad viatica circumscripta, itinere ad Istrum deducendo pergebant, multo cum honore dimissi ab eo qui dignus hoc miraculo fuerat habitus. Postquam autem ad ripas Istrum pervenerunt, videntes fluentem magnum et impervium, tribus lignis tiliae corticula colligatis, amnem, divina custodiende potentia, transierunt. Sic haereseon inundationem fugientes, lignis per divinam benevolentiam salvi facti sunt, Cum autem ad Belgradum urbem advenerunt (est haec urbium ad Istrum nobilissima), Boritacano, tunc istam custodienti, apparuerunt, et omnia quae sibi acciderant, sciscitanti, narrarunt. Ubi, vero, his cognitis, intellexit hos viros magnos esse Deoque propinquos, suum esse putavit ad ducem Bulgariae Borisen, cujus ipse legatus erat, hospites mittere. Noverat enim Borisen, tallum virorum esse amicum. E longo itinere re-creatos ad ducem velut honestissimum donum misit illi denuntians tales esse viros, quales ipse multo desiderio querebat. Cum ad Borisen venissent, honorifice et ut decet homines omnino venerabiles divinosque, receptos, de rebus ad ipsos spectantibus interrogavit. Qui omnia a principio ad finem, nihil omittentes, narraverunt. His auditis, dux magnas Deo gratias egit, quod tales ipsius adoratores Bulgariae benefactores misisset, atque magistros et instauratores fidei non qualescumque homines, sed confessores et martyres. dedisset. Datis sacerdotibus vestibus aptis, bisque multo cum honore salutatis, aedes ipsis attribui jussit quae primis amicorum suorum erant destinatae, omnemque necessarium abundantiam ipsis suppeditabat: bene namque sciebat, quod de minimo necessarium corpori supputationibus et curis distrahi, facultatem Deo vacandi persaepe tollit. Ardens desiderium habebat quotidie cum eis colloquendi, atque ab ipsis historias antiquas vitasque sanctorum vicissim discendi, et Scripturarum documenta ex ore ipsorum colligendi. Quin etiam quotquot generis nobilitate divitiarumque pondere ceteros antecellebant, frequentantes et ipsi sanctos, ut pueri magistrorum domos, omnia quae ad salutem spectant interrogabant

atque ex his perennibus fontibus haurientes ipsi A
bibebant et suis domibus fluentia communicabant.
Multi sanctos urgebant, prout quisque suaderet
illis, ut in ipsius domum venirent, benedictionem
esse reputantes magistrorum præsentiam, et ubicun-
que essent tres isti, quoad omnia, mentes et corpora
coadunati, ibi quoque Christum adesse creden-
tes. Attamen sanctis turbam fugientibus et simul
placita ducis exsequi conantibus non expedire vide-
batur præstare se multorum domibus, nisi pius ille
princeps ipsis concessisset. Unde unus Bulgarorum
Echatzes nomine, sanipses dignitate, principi obvi-
us rogavit ut sibi liceret in domum suam cum vene-
rabili Nahum sanctissimum Clementem recipere: qui
statim annuit: erat enim ei gratus ille qui peti-
tionem faciebat: Cum omni honore, inquit, magi-
stros recipe, usquedum ipsi quod ædificandum
est ad finem adduxerimus. Sanctificetur etiam
Tzaslavi domus ingressu Angelarii: rogaverat enim
et ipse ut hunc assumeret magistrum, et princeps
illi gratiam dederat. Sed non erat hujus præsen-
tia viventis diu fruiturus Tzaslavus: postquam enim
apud eum per aliquod tempus vixit Angelarius, in
manus sanctorum angelorum non ægre efflavit ani-
mam. Clemens autem et Nahum apud Echätzen dege-
bant. Omni quidem honore affecti, sed ipsi dignan-
tes majoribus ac pretiosioribus donis, quantum
spiritualia seminantes hominis carnalia metebant.
τιμῆς ἀξιούμενοι, μειζόνων δ' ἀξιούντες αὐτοὶ καὶ
σπεύροντες τὰ σαρκικά τοῦ ἀνδρὸς ἐθέριζον.

XVII. Deinde, cum non cessaret omnia neces- C
saria curare verus Dei legatus Michael, quem
supra Borisen nominavimus, ut omnem facultatem
Dei operibus vacandi sanctis viris pararet, Deo
ipsi hanc mentem suggerente, eximit Cutmizivitz-
am ex Cotocio, præflicque illi Dovetam, solvens
illum gubernatione, et tradit Dovetæ beatum
Clementem, vel potius Dovetam Clementi, aut
etiam, ut accuratius loquar, utrique utrumque,
unum quidem in omnibus obedientem, alterum
vero, tanquam adjutore, illo juxta placita utentem.
Præceptor enim Cutmizivitzæ Clemens mittebatur,
præceptaque passim ferebantur ad omnes hanc
regionem inhabitantes ut honorate sanctum
acciperent, omnemque rerum bonarum copiam ei
præberent ac donis exciperent, atque charitatis the-
sauris, qui viderentur in cordibus depositi, apud
omnes eum manifestarent; quodque magis stu-
pendum, ipse Borises tres domos ex magnificen-
tissimis, genere comitibus destinatas, beatissimo
Clementi in Diabole assignavit. Imo ad Achridam
et Glavenitzam, recreationis locos ipsi donavit.
τοῦ γένους τῶν κομήτων ὄντας. Ἀλλὰ δὴ καὶ κατ'
ἐχρίσατο.

XVIII. Tot et talia erant quæ princeps faciebat.
Hæc admirabilis anima suum in Christo amorem
erga Christi servum, juxta quod erat, infundens
aliis, hujus sacri studii præbebat exemplum. Quinam
autem erant Clementis actus? Numquid inflatus

ὦ; παῖδες ἐς διδασκάλων ἡρώτων πάντα τὰ σωτη-
ρίας ἐχόμενα, καὶ πηγῶν ἀντλούντα; ἐκείνων τῶν
ἀννάνων αὐτοὶ τε ἐπινον καὶ τοῖς οἰκοῖς τοῦ νάμα-
τος μεταδίδουσαν, καὶ σφοδροὶ τοῖς ἀγίοις ἐνέκειντο,
εἰ πως αὐτοὺς πείσαιεν ἕκαστος, τῆς οἰκίας αὐτοῦ
ἐπιθῆναι, ἀγισμὸν τὴν παρουσίαν τῶν διδασκάλων
ἡγούμενοι, καὶ θποῦ ἂν ὦσιν οἱ τρεῖς οὗτοι οἱ ἐν
πάντα καὶ ψυχὰ; συνημμένοι καὶ σώματα, ἐκεῖ
παρεῖναι πιστεύοντας καὶ τὸν Κύριον. Τοῖ; ἀγίοις
μέντοι τὸν ὄχλον φεύγουσιν, ἅμα δὲ καὶ τὸ θυμῆρες
τῷ ἄρχοντι τελεῖν σπαύδουσιν οὐκ ἐδόκει ταῖς οἰκίαι;
παρέχειν ἑαυτοὺς τῶν πολλῶν, εἰ μὴ ὁ θεοφιλῆς
ἐκεῖνος ἄρχων αὐτοῖς ἐπιτρέψειεν. Ὅθεν καὶ τις
Βουλγάρων Ἐχάτζης τὴν κλῆσιν, σαμψῆς τὸ ἀξίωμα
τῷ ἄρχοντι προσελθὼν ἤξιωσεν εἰς τὴν αὐτοῦ οἰ-
κίαν συμπαραλαβεῖν τῷ ὀνόματι Ναοῦμ τὸν ἱερώτατον
Κλήμεντα· καὶ ὃς (ἦν γὰρ καχαρισμένος αὐτῷ ὁ
τὴν αἰτησίαν ποιοῦμενος) ἐτοίμως κατένευσεν, καὶ,
Μετὰ πάσης, ἔφη, τιμῆς τοὺς διδασκάλους ὑπόδεξαι,
ἕως ἂν ἐπ' αὐτοῖς τελείω; τὸ πρακτέον οἰκονομή-
σωμεν. Ἀγιάζεται καὶ Τζασθλάβω τὸ οἰκημα· τῇ
ἐπιφοιτήσει Ἀγγελαρίου, καὶ τοῦτω γὰρ αἰτησάμεν
τοῦτον λαβεῖν τὸν διδασκάλον ὁ ἄρχων τὴν χάριν
δίδωκεν. Ἀλλ' οὐκ ἐμελλεν ἄρα τῆς ἐν τῷ βίῳ τού-
του παρουσίας ἀπολαύσαι Τζασθλάβος ἐπὶ μακρόν·
ζήσας γὰρ Ἀγγελάριος παρ' αὐτῷ χρόνον τινὰ χει-
ρὸν ἁγίων ἀγγέλων οὐκ ἀηδῶς ἐναπέψυξε. Κλήμης
δὲ καὶ Ναοῦμ παρὰ τῷ Ἐχάτζῃ διηγῶν πάσης μὲν
φιλοτιμοτέρων τῶν δωρεῶν, ὅσην τὰ πνευματικὰ

IZ'. Εἶτα, οὐ γὰρ ἀνία πάντας κινῶν λογισμοῦς
ὁ τοῦ Θεοῦ ὄντως ὑποστράτηγος Μιχαήλ, ὃν καὶ
Βορίσσην ὁ λόγος φθάσας ὠνόμασεν, ὅπως ἅπαντες
ἀσχολίαν πρὸς τὸ τοῦ Θεοῦ ἔργον τοῖς ἱεροῖς ἀνδράσι
παρασχευάσειε, Θεοῦ τὸν λογισμὸν τοῦτον ὑποθα-
λόντος αὐτῷ, διαίρει μὲν τὴν Κουτμιτζιβίτζαν ἐκ
τοῦ Κοτοκίου, προῖστα δὲ αὐτῆς Δοβετᾶν παραλύ-
σας αὐτὸν τῆς διοικήσεως, παραδίδωσι δὲ τῷ Δοβετᾷ
τὸν μακάριον Κλήμεντα, μᾶλλον δὲ τὸν Δοβετᾶν
Κλήμεντι, ἥ τὸ γὰρ ἀκριβέστερον εἶπειν, ἑκάτερον
ἐκατέρω, τὸν μὲν ὡς τὰ πάντα ὑπήκοον, τὸν δ' ὡς
ὑπουργῶ τοῦτω πρὸς τὰ θελητέα χρῆσόμενον. Δι-
δάσκαλος γὰρ ὁ Κλήμης τῆς Κουτμιτζιβίτζας
ἐπέλλετο, προστάγματά τε κατὰ πάντων ἐφοῖτα
τῶν ταύτην οἰκούντων τὴν χώραν φιλοτίμως τὸν
D Ἅγιον δεχέσθαι, καὶ πᾶσαν τὴν ἀφθονίαν αὐτῷ καὶ
τῶν περισσῶν παρέχεσθαι δώροις τε δεξιούσθαι καὶ
διὰ τῶν ὀρωμένων τῶν ταῖς ψυχαῖ; ἐναποτεθειμέ-
νων τῆς ἀγάπης θησαυρῶν δημοσιεύειν πρὸς ἅπαν-
τας, καὶ τὸ θυσιαιτικώτερον, αὐτὸς ὁ Βορίσας
τρεῖς οἴκους τῷ τρισμάκαρι Κλήμεντι τῶν τὴν πο-
λυτέλειαν περισσῶν ἐν Διαβόλει προσαναθέμενος
Ἀχρίδα καὶ Γλαβενίτζαν ἀναπαύσεως τόπους αὐτῷ

III'. Τὰ μὲν οὖν τοῦ ἄρχοντος τοιαῦτά τε καὶ τοσ-
αῦτα· καὶ οὕτως ἡ θαυμασία ψυχὴ τὸν ἐπὶ Χρι-
στῷ πόθον εἰς τὸν τοῦ Χριστοῦ θεράποντα, καθ'
ὅσον ἐνῆν, ἐκχέουσα καὶ τοῖς ἄλλοις τῆς τιμίας ταύ-
της φιλοτιμίας ἀρχέτυπον προτίθετο· τὰ δὲ τοῦ

Κλήμεντος οἷα; ἔρα ταῖς τιμαῖς χαυνωθεὶς καὶ Ἀ
 ὑπὲρ ὃ ἦν αὐτὸν λογιζάμενος εἶτα καὶ τρυφερώτε-
 ρον ἐξῆσεν, πάντα ἤδη κατωρθωκέναι οἰόμενος;
 Ἄπαγε· ἀλλ' ὥσπερ μήπω μὴδὲν μὴδὲ μικρὸν θε-
 ραπτεύσας Χριστὸν ἀρχὴν τοῦ περὶ τὴν λόγον ἀγῶ-
 νος καὶ τῆς περὶ τὸ κήρυγμα σπουδῆς ταύτας δὴ
 τὰς τιμὰς κατεβάλλετο, καὶ ὅπως μὴ ψεύσῃ τὸν ἀρ-
 χοντα τῶν ἐπ' αὐτῷ ἐλπιδῶν, οὐδέποτε φρονεῖζων
 ἐνέλειπεν· ἀμέλει καὶ τὰς χώρας ταύτας, περὶ ὧν
 ἐμνήσθημεν, τοῖς ἔθνεσι τὸ τοῦ Θεοῦ σωτήριον με-
 γαλοφώνως κατήγγελλε, καὶ πᾶσι μὲν κοινῶς περὶ
 τε τῶν σωτηριῶδῶν τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν καὶ τῶν
 θεῶν δογμάτων διαλεγόμενος, καὶ πείθων ὡς καὶ
 βίος σεμνὸς χωρὶς δογμάτων ὕγιον νεκρὸς τῷ ὄντι
 καὶ ὁδωδὺς, καὶ δόγματα χωρὶς βίου πρὸς ζωὴν οὐκ
 εἰσάγουσιν. Ὁ μὲν γὰρ εἰκέναι ποιεῖ τυφλῷ πόδας·
 καὶ χεῖρας ἔχοντι, τὰ δὲ βλέποντι μὲν, χεῖρας δὲ
 καὶ πόδας ἠκρωτηριασμένῳ. Ἐχων δὲ τινας ἐκτε-
 λεγμένους τῶν ἄλλων καθ' ἐκάστην ἐνορίαν οὐμεν-
 οὖν ὀλέγουσιν (εἰς τριπυλίων γὰρ καὶ πεντακοσίους
 ἱερημοῦντο), τοὺτοις τὰ πλείω συνῆν, καὶ τὰς βαθυ-
 τέρας τῶν Γραφῶν ἀνεκάλυπτεν, ἡμᾶς δὲ τοὺς τα-
 πεινοὺς καὶ ἀναξίους οἰκειοτέρους τῶν ἄλλων διὰ
 σπλάγχνα τῆς χρηστότητος ἐποίησατο, καὶ πάντοτε
 συνῆμεν αὐτῷ πᾶσι παρακολουθεῦντες οἷς ἐπαρτεν,
 οἷς ἔλεγεν, οἷς δι' ἀμφοτέρων ἐδίδασκεν. Οὐκ εἶδο-
 μεν οὖν αὐτὸν ἡσυχαστὰ ποτὲ, ἀλλ' ἢ παιδείας ἐδί-
 δασκε καὶ τοὺτους ποικίλως, τοῖς μὲν τὸν τῶν
 γραμμάτων χαράκτηρα γινώριζων, τοῖς δὲ τὸν τῶν
 γεγραμμένων νοῦν σαφηνίζων, ἄλλοις πρὸς τὸ γρά-
 φειν τὰς χεῖρας τυπῶν· καὶ οὐκ ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ
 δὴ καὶ νυκτὸς ἢ προσευχῇ αὐτὸν ἐδίδου, ἢ τῇ ἀνα-
 γνύσει προσεῖχεν, ἢ βιβλίους ἔγραφεν, ἔστι δ' ὅτε καὶ
 θυοῖν ἔργοις κατὰ ταῦτ' ἐμερίζετο, γράφων καὶ τοῖς
 παῖσι τῶν μαθημάτων τι ὑφηγοῦμενος· τὴν γὰρ
 ἀργίαν ἥδει πᾶν κακὸν διδάξασαν, ὡς ἡ πᾶν καλὸν
 διδάξασα Σοφία διὰ τινος τῶν αὐτῆς ὑπηρετῶν ἀπ-
 εφθέγγετο. Οὐκοῦν ἀριστοὶ πάντων οἱ τοῦτου μαθηταὶ
 καὶ βίῳ καὶ λόγῳ γεγόνασιν· ἔδει γὰρ τοὺς οὕτω μὲν κα-
 λῶς φυτευθέντας, οὕτω δὲ καὶ ἐπιμελῶς ποτισθέντας;
 καὶ ὑπὸ Θεοῦ αὐξηθῆναι· ἐκ τούτων ἀναγνώστας καὶ ὑπο-
 διακόνους καὶ διακόνους καὶ πρεσβυτέρους τελεῖ· καθ'
 ἐκάστην δὲ ἐνορίαν τριακοσίοις μαθηταῖς εὐθυνεῖτο,
 γὰρ τῶν μισθίων αὐτῶν μὴδὲν τῷ ἀρχοντι συντε-
 λούσιν, ἀλλὰ Θεῷ σερατευσόμενοι καὶ τούτῳ τελεῖν τεταγμένοι,
 μᾶλλον δὲ ἀποδιδόναι. Καὶ ταῦτα Κλή-
 μης δι' ὧν ἐπὶ ἐνιαυτῶν κατειργάσατο.

ΙΘ'. Ἡδὴ δὲ δευδόν τε ἦν αὐτῷ τῆς διδασκαλίας
 ἔτος, καὶ ὕστερον τῆς ζωῆς τῷ τοῦ Θεοῦ δούλῳ
 Μιχαὴλ τῷ Βορίσῃ τῷ ἡγιασμένῳ Βουλγαρίας ἀρ-
 χοντι. Διαδέχεται δὲ τὴν ἀρχὴν ὁ τοῦτου υἱὸς Βλαδί-
 μηρος, τέταρτον δὲ ἔτος ἐπιβιούς τῇ ἀρχῇ εἰς ἀνθρώ-
 πων ἐγένετο καὶ κληρονόμος πάντων ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ
 Συμεὼν, ὃς καὶ βασιλεὺς πρῶτος ἀνεκηρύχθη Βουλγά-
 ρων. Τοῦτον ἐγέννησεν ὁ Μιχαὴλ κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ
 καὶ κατὰ τὴν ὁμοίωσιν αὐτοῦ, χαράκτηρας ἀπαραιο-
 ῖτους ἀποσώζοντα τῆς χρηστότητος, καὶ πᾶσι μὲν ἀπ-
 λουὺς καὶ ἀγαθὸς ἦν, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς σεμνότητα
 τρόπων ἐπαγγελλομένους, καὶ βίου χριστιανικῆς τῆς
 ἐμφάνειαν, πίστιν θερμὴν ἐπεδείκνυτο, καὶ τῷ ζήλῳ

PATROL. GR. CXXVI.

honoribus et super quod erat se existimans exinde
 cepit delicatius vivere, cuncta jam bene compo-
 sitare putans? Absit! sed quasi nondum ullo
 modo Christo servivisset, principium strenue
 docendi studioseque prædicandi tales ponebat ho-
 nores: ne falleret principis spem in ipso reposi-
 tam, nunquam curare destitit. In his regionibus,
 quas memoravimus, gentibus Salutare Dei magna
 voce nuntiabat, omnibus communiter de salutari-
 bus Christi præceptis et divinis dogmatibus disae-
 rens, suadensque quod etiam honesta vita sine
 sanis dogmatibus revera mortua est, et dogmata
 sine vita ad veram vitam non conducunt: hæc
 enim inducit similitudinem cum cæco pedes et
 manus habente, illa vero cum homine vidente, sed
 manibus pedibusque mutilo. Habens quosdam ex
 aliis delectos in unaquaque diœcesi non paucos, ad
 tria enim millia et quingentos numerabantur, ple-
 rumque cum illis erat actioresque Scripturas ex-
 plicabat. Nos autem humiles et indignos per vi-
 scera misericordiæ familiariores aliis fecerat, et
 semper eramus cum ipso, omnibus assistentes
 quæ faciebat, quæ dicebat et quæ factis et dictis
 docebat. Porro nunquam illum vidimus otiosum;
 sed aut pueros docebat, et quidem diverse, aliis
 litterarum characterem monstrans, aliis scriptura-
 rum sensum illustrans, aliis ad scribendum manus
 efformans, et hoc non solum die, sed etiam nocte;
 aut orationi se dabat, aut lectioni attendebat, aut
 libros scribebat: aliquando duobus operibus eodem
 tempore dividebatur, scribens et pueris aliquid
 scibile insinuans. Noverat enim pigritiam omne
 malum docuisse, ut Sapientia, quæ docuit omne
 bonum, per unum ex famulis suis proclamavit.
 Ideoque omnium optimi vita et verbo facti sunt
 ejus discipuli: decebat enim tam bene plantatos
 et tam studiose rigatos, etiam incrementum a Deo
 suscipere. Ex illis lectores, subdiaconos, diaconos,
 et presbyteros ordinat. In unaquaque diœcesi tre-
 centis jussa dabat discipulis, qui, senotis merce-
 dibus, nihil ex principe pendeabant, sed militabant
 Deo et ad serviendum aut potius ad dandum se
 illi ordinati erant. Hæc Clemeus per integros se-
 ptem annos operatus est.

XIX. Jam octavus erat annus prædicationis ejus,
 et hic fuit ultimus vitæ servi Dei Michaelis Borises
 sanctificati Bulgariæ principis. Principatum ejus
 accepit filius ejus Vladimirus, qui post quartum
 regni annum e vivis excessit. Hæres omnium fuit
 frater ejus Simeon, qui primus rex Bulgarorum est
 appellatus. Hunc genuerat Michael ad imaginem et
 similitudinem suam; servatis integre sinceris bo-
 nitatis characteribus, ad omnes, maxime vero ad
 eos qui morum honestate commendabantur, sim-
 plex et bonus erat; Christianissimum vitæ speci-
 men, vivam fidem ostendebat, et zelo domus Dei
 comedeatur. Quod igitur pater imperfectum reli-

querat supplevit, adaugens divinam prædicationem, A ecclesiisque ubique ædificatis inconcussam orthodoxiam consolidans, et legi Dei parans viam facilem atque apertam.

XX. Cum magnum fama faceret Clementem, majoremque opinione quæ de ipso erat, utpote qui certe ascensiones in corde disposuerat, ostenderet, ipso rege Simeone omnino potita est eumque virtutis magistri admiratorem fecit. Ad se igitur rex vocat Sanctum, sermones cum eo serit, sumptaque sanctificatione ex ipsa ejus facie (siquidem Beatus ipsis adversariis aspectu venerabilis erat), multum Bulgarorum regionem laudavit totumque regnum ejus beatum dixit, cui tale bonum a Deo concessum fuerit. Postea, consultis consiliariis se prudentioribus, qui omnes pro patre Clementem habebant, hoc solum placere Deo, quod honorarent eum, credentes, eum Drebnitzæ sive Veltitzæ designat episcopum, et sic Bulgaricæ linguæ Clemens primus constituitur episcopus. Ubi vero episcopatus muneri manum admovisset, dignitatis altitudinem scabellum elevationis ad Deum statuit et priora opera multiplicavit.

XXI. Salomon ait quod qui addit scientiam, addit dolorem: Simeon autem Clementi addens honorem, addidit dolorem: cum enim reperisset hujus diœceseos populum omnino divini verbi Scripturarumque expertem, minimeque doctum ea quæ Ecclesiam exornant et populum disciplinæ ac honestatis spiritui admovent, non dedit somnium oculis nec palpebris dormitationem, sed cibum et delicias populi sibi curæ esse voluit. Semper docebat et semper disponebat, ignorantiam corrigens, res turbatas ordinans, omnibus omnia juxta cuiusque conditionem factus, clero quæcumque decus ecclesiasticum necnon psalmodiam et preces spectant, præscribens, ac promovens episcopatus sui clericos ita ut primas ubique partes tenerent et virtutum cum optimis corona ornarentur; populo autem firmam doctrinam exhibens, et super petram rectæ Christianorum religionis fidei fundamentum eis statuens. Omnimodo enim erant ignarissimi D et ut totum dicam, brutissimi. Quid vero? Verbo quidem enutriebat, pane vero qui cor revera confirmat; nec tamen corporaliter nutrire omittebat quotquot hujusmodi cibi egenos inveniebat. Sic ex parte suum invitabatur Jesum, quem sciebat una cum doctrina panibus quoque ignaros nutrivisse; ideoque pater erat orphanorum ac viduarum, omnimodo curans eos; janua autem cuius pauperi pandebatur et extraneus non foris pernoctabat.

XXII. Exemplar autem vitæ sibi proponebat magnum Methodium, quem amulari studens ne

του οίκου του Θεού κατηύλετο· καὶ τοίνυν τὸ τοῦ πατρὸς ὑστέρημα ἀνεπλήρωσεν, ἐπαυξήσας τὸ θεῖον κήρυγμα καὶ ταῖς ἀπανταχοῦ δομηθείσαις ἐκκλησίαις ἐγκαταστήσας τὴν ὀρθοδοξίαν ἀσάλευτον, καὶ τῷ τοῦ Θεοῦ νόμῳ πλατεῖαν δεδωκώς ὁδὸν καὶ ἀστενοχώρητον.

K'. Ἐπεὶ δὲ πολὺν ἡ φήμη τὸν Κλήμεντα ποιοῦσα καὶ τῆς περὶ αὐτοῦ δόξης ἀεὶ καθιστῶσα μείζονα, καὶ εἰκότως τὸν ἀναθάσσει ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενον, εἶλε καὶ τὸν βασιλέα κατὰκρας Συμεὼν, καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ διδασκάλου ἐραστὴν πεποίηκε. Μετακαλεῖται μὲν ὁ βασιλεὺς τὸν ἄγιον, εἰς λόγους δὲ αὐτῷ ἐρχεται, καὶ τρυγῆσαι· ἀγίασμα ἂν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ προσχηματος, (ἦν γὰρ τὸ εἶδος καὶ τ.τ. ἐχθροῖς αἰδεσιμώτατος ὁ μακάριος), πολλὰ τὴν Βουλγάρων χώραν ἐπαινεῖν εἶχε καὶ τὴν οἰκείαν βασιλείαν μακαρίαν τιθέναι, ὅτι τοιοῦτο ἀγαθὸν παρὰ Θεοῦ δέδεκτο. Μετὰ ταῦτα τοῖς συνεπιτέροις τῶν περὶ αὐτὸν σκόπτους, ὅς πάντες ὡς πατρὶ προσείχον τῷ Κλήμεντι τοῦτο μόνον ἀρέσκειν Θεῷ, ὃ τιμῶσι τοῦτον, πιστεύοντες, ἐπίσκοπος Δρεμβίτζα, ἦτοι Βελίτζας προσάλλεται, καὶ οὕτω δὴ Βουλγάρῳ γλώσσῃ πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ Κλήμης καθίσταται. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἔργον τῆς ἐπισκοπῆς ἐγκειρίστο, τὸ τῆς ἐξέλας ὕψος ὑπέβαθρον τῆς πρὸς Θεὸν ὑψώσεως ἔθετο, καὶ τοῖς προτέροις κόποις κολλαπλασίως προσέθηκε.

KI'. Σολομών μὲν οὖν φησιν, ὡς ὁ προστιθεὶς γινώσκει προστίθῃτιν ἄλγῃμα· Συμεὼν δὲ τῷ Κλήμεντι προστιθεὶς τιμὴν προσέθηκεν ἄλγῃμα. Εὐρὼν γὰρ τὸν τῆς ἐνορίας ταύτης λαὸν παντάπασι θεῖου λόγου καὶ Γραφῶν ἀνομιλῆτον, καὶ μηδὲν πεπειθευμένον τῶν Ἐκκλησιᾶν κοσμοῦντων καὶ λαὸν τασόντων τῷ τῆς εὐταξίας καὶ κοσμιότητος πνεύματι, οὐκ εἶδον ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς οὐδὲ νυσταγμὸν τ.τ. βλεφάροις, ἀλλὰ τροπὴν καὶ τρυφὴν τὴν περὶ τοῦ λαοῦ ἐποιεῖτο μέριμνα. Καὶ ἀεὶ εἰδίδασκε καὶ ἀεὶ διέτασσε, τὴν ἀγνοίαν διορθούμενος, τὴν ἀκοσίαν κοσμῶν, πᾶσι τὰ πάντα κατὰ τὴν ἐκάστου χρείαν γινόμενος, τῷ κλῆρῳ τὰ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐκοσμίαν καὶ ὅσα τῶν ψαλμωδιῶν τε καὶ εὐχῶν ὑψηγούμενος, ὥστε τελέσαι τοὺς τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ κληρικούς ἐν μηδενὶ μηδενὸς τῶν περιδοήτων ἀποφερομένους τὰ δεύτερα, μάλλον μὲν οὖν κατὰ πάντων ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐπαινετοῖς· στεφομένους· τῷ λαῷ δὲ τὰς γνώμας στηρίζων, καπὶ τὴν πέτραν τῆς ὀρθῆς τῶν Χριστιανῶν θρησκείας καὶ τὸ τῆς πίστεως αὐτοῖς κατασκευάζων στερέωμα· παντάπασι γὰρ ἦσαν ἀμαθέστατοι καὶ τὸ ὅλον εἰπεῖν κτηνωδέστατοι. Τί δέ; Λόγῳ μὲν οὕτως ἔτρεφε τῷ ἀληθινῷ ἄρτῳ, καὶ καρδίας ὄντως στηρίζοντι· οὐκ ἡμέλει δὲ τοῦ καὶ σωματικῶς τρέφειν ὅσους τοιαύτης τροφῆς ἐπιδεῖξαι εὕρισκεν. Ἀλλ' οὕτως ἂν ἐξ ἡμισείας ἐμιμείτο τὸν ἑαυτοῦ Ἰησοῦν, ὃν ᾗδει μετὰ τῆς διδασκαλίας καὶ ἄρτοις τοὺς ἀγνώμονας τρέφοντα· διὸ καὶ πατὴρ μὲν ἦν ὀρφανῶν καὶ χηρῶν βοήθς, πάντα τρέπον αὐτῶν κηδόμενος, ἡ δὲ οὐρα παντὶ ἀπλῶς ἀνέμκην πένητι, καὶ ξένος ἐκτὸς οὐκ ἠύλιζετο.

KB'. Σκοπὸν δὲ τοῦ βίου τὸν μέγαν ἐποιεῖτο Μεθόδιον, καὶ πρὸς ἐκείνῳ ἀπευθυνόμενος μὴ ἀποτυχεῖν

ἡκείνῳ τε καὶ ἤρχετο, καὶ οἶόν τινα πίνακx σοφοῦ τὴν τέχνην ζωγράφου τὸν ἐκείνου βίον καὶ τὰς πράξεις τῆς οἰκείας ἀγωγῆς προστησάμενος ἑαυτὸν ἐζωγράφει πρὸς τοῦτον ἐπιμελῶς. Τὸν γὰρ τοῦτου βίον ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἐγίνωσκεν, οἷα ἐκ νέου ἔτι καὶ ἀπαλοῦ ἐκείνῳ περὶ κηλυσθῆναι, καὶ ὀφθαλμοῖς πάντα τὰ τοῦ διδασκάλου παρειληφώς. Συνιδὼν δὲ τὸ τοῦ λαοῦ παχὺ καὶ περὶ τὸ νοῆσαι Γραφὰς ἀτεχνῶς δερμάτινον, καὶ ἱερεῖς δὲ πολλοὺς Βουλγάρους δυσζυνέτως ἔχοντας τῶν γραιικῶν ὧν περὶ τὴν ἀνάγνωσιν μόνην ἐνετρίβησαν γράμμασι, κἀντεῦθεν κτηνώδεις ὄντας, ὡς μὴ ὄντος Βουλγάρων γλώσση πανηγυρικοῦ λόγου. Ταῦτα τοίνυν συνεγνωκῶς μηχανάται καὶ πρὸς τοῦτο, καὶ καθαρῶς τὸ τῆς ἀγνοίας τεῖχος τῶν μηχανήματι. Λόγους γὰρ συνεθεῖκώς εἰς πάσας τὰς ἑορτάς ἀπλοῦς καὶ σαφεῖς καὶ μηδὲν βαθὺ μηδὲ περινενοημένον ἔχοντας, ἀλλ' οἷους μὴ διαφεύγειν μηδὲ τὸν ἡλιθιώτατον ἐν Βουλγάρους, διὰ τούτων τὰς τῶν ἀπλουστέρων ψυχὰς ἐθρέψατο, γάλακτι ποτίσας τοὺς μὴ δυναμένους στερεωτέρῳ τροφῇ προσήκασθαι, καὶ Παῦλος· ἄλλοις τοῖς Βουλγάρους Κορινθίους ἄλλος γενόμενος. Δ' αὐτὸν γὰρ τῶν τε Χριστοῦ καὶ ἐπὶ Χριστῷ τελουμένων ἑορτῶν ἔξεστι μαθεῖν τὰ μυστήρια, καὶ τῆς πανάγνου Θεοτόκου ταῖς μνήμας πολ- λάκις, ὡς ἴστε, γινομέναις τοῦ ἔτους ἐγχώμια καὶ διηγῆσεις τῶν περὶ αὐτὴν θαυμασιῶν διὰ τῶν λόγων ἐκείνων ὁ Κλήμης πεφιλοτίμηται· οὐδὲ τὴν Βαπτιστὴν εὐρήσεις ἀνεγκωμίαστον, ἀλλὰ καὶ τὰς τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ θαυμαστάς εὐρέσεις μαθήσῃ, καὶ προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἐντεῦξῃ βίοις καὶ περιόδοις, καὶ μαρτύρων ἀθλοῖς περὶωθῆσθαι πρὸς τὸν ἐκείνους διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ προσλαβόμενον. Ποθεῖς καὶ Πατέρων ὁσίων ἀγωγὴν, καὶ ζηλωτὴς εἰ πολιτείας ἀσκήσου μικροῦ καὶ ἀναίμονος; Εὐρήσεις ταύτην Βουλγάρῳ γλώσση κωπηθεῖσαν τῷ σοφῷ Κλήμεντι. Φέρονται γὰρ ταῦτα πάντα παρὰ τοῖς φιλοπόνοις σωζόμενα, τοῦτο μὲν εἰς πολλοὺς τῶν ἁγίων συντεθειμένα, τοῦτο δ' εἰς τὴν πανάμωμον τοῦ Θεοῦ Μητέρα ἱκετηρίοις, εὐχαριστηρίοις, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, πάντα τὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ οἷς μνήμαι Θεοῦ καὶ ἁγίων φαιδρύνονται, καὶ ψυχὰι κατανύσσονται, Κλήμης τοῖς Βουλγάρους ἡμῖν παρέδωκε.

ΚΓ'. Ταῦτα δὲ κἀν τῷ μοναστηρίῳ αὐτοῦ ἀπέθετο, ὃ ἐν Ἀχρίδι ἐδείματο, ἔτι περιόντος τῷ βίῳ τοῦ μακαριστοῦ Βορίσου, πρὶν ἢ πάντως τὴν τῆς Βελίτζας ἐπισκοπὴν ἀναδέξασθαι. Ἐπεὶ γὰρ εἶδε τῷτον ἀρχόντα πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτῷ Βουλγαρίαν ἐπὶ καθολικοῖς ναοῖς περιζῶσαντα καὶ οἶόν τινα λυχνίαν ἐπτάφωτον ἀναλάμψαντα, ἠθέλησε καὶ αὐτὸς ἐν Ἀχρίδι εἰκεῖον δαίμασθαι μοναστήριον. Τοῦτον δὲ καὶ ἑτέραν ἐκκλησίαν προσέθηκεν, ἣν ὕστερον ἀρχιεπισκοπὴς θρόνον ἔθεντο· καὶ οὕτως ἦσαν ἐν Ἀχρίδι τρεῖς· ἐκκλησίαι, μία μὲν ἡ καθολικὴ, δύο δὲ τοῦ ἱεροῦ Κλήμεντος, μεγέθει πολλῇ τῆς καθολικῆς βραχυτέρας, σχήματι δὲ περιγμένῃ καὶ κυκλωτέρεῃ ταύτης ἐπιτεπέστεραι. Ἐσπευδε γὰρ διὰ πάντων τὴν τῶν Βουλγάρων περὶ τὰ θεῖα ῥήθυμια ἐκ- κρούεσθαι, καὶ τῷ κάλλει τῶν οἰκοδομημάτων ἐφελκε, ἑνοὺς συνάγεσθαι, καὶ ὁλως ἐξημεροῦν τὸ τῆς

A scopum non attingeret sat agebat et orabat, et vel- ut quemdam sapientis typum, illius vitam cum suæ vitæ genere conferendo, seipsum ex illo studiose formabat. Illius enim vitam ut nemo alius cognoscebat; utpote qui e teneris annis illum comitatus erat, et omnes præceptoris actus oculis prosecutus. Sciens enim hujus populi pingue ingenium et ad intelligendas Scripturas plane coriaceum, multosque sacerdotes Bulgaros difficile intelligere Græca, quorum litteris ad lectionem tantum exercebantur, ideoque rudes esse, non exstante Bulgarorum lingua oratione panegyrica; his itaque compertis, ad id quoque moliebatur et industria sua murum ignorantiae evertit: sermones enim in omnes festivitates composuit simplices, perspicuos, nihil profundi nec intellectu difficilis habentes, sed qui non laterent, vel Bulgarorum stupidissimum; hisque sermonibus simpliciorum animas enutrivit, lacte recreans eos qui solidiorem escam sufferre non valerent, Bulgaris, novis Corinthiis, alter Paulus factus. Ex his enim festorum Christi et de Christo celebratorum mysteria discere licet; sanctissimæque Deiparæ, ejus commemorationes frequenter, ut scitis, per annum aguntur, encomia, et narrationes miraculorum ipsam spectantium in his sermonibus exponere Clemens noster studet; nec Baptistam illaudatum invenies, sed etiam capitis ejus mirabiles inventiones discas, necnon prophetarum et apostolorum occurrentes ac itineribus; et martyrum certaminibus alæ tibi addentur ad eum qui istos per suum sanguinem recepit. Cupisne cognoscere sanctorum Patrum disciplinam atque eorum vitam fere incorpoream et sanguini extraneam? Invenies eam a sapienti Clemente lingua Bulgarica descriptam. Feruntur enim hæc omnia a studiosis servata, partim in plures sanctos composita, partim ad immaculatam Dei Matrem supplicationibus gratibusque referta; et, ut brevi dicam, omnia ad Ecclesiam pertinentia, quibus Dei sanctorumque memorie illustrantur et animæ compunguntur, hæc Clemens nobis Bulgaris tradidit.

XXIII. Deposuerat hæc omnia in monasterio, quod in Achride construxerat, adhuc superstite D beatissimo Borise, priusquam Velitzæ episcopatum suscepisset. Ubi enim vidit hunc principem totam sibi subditam Bulgariam septem catholicis templis dotasse velutque candelabrum septem luminibus ornatum illuminasse, voluit et ipse Achride proprium ædificare monasterium, cui etiam alteram adjecit ecclesiam, quæ postea archiepiscopatus sedes constituta est. Et Achride quidem tres erant ecclesie, una catholica, et duæ divi Clementis, magnitudine multo catholica minores, sed forma et circuitu illa multo præstantes. Per omnia nempe tentabat Bulgarorum circa res divinas incuriam expellere, pulchritudineque ædificiorum animos demulcere, et naturam cordis eorum agrestem, rudem atque ad divina cognoscenda rebellem prur-

sus lenire; et nihil mirum, si voluntates hominum ad mansuetudinem humanitatemque traducere satagebat: cum enim tota Bulgarorum regio silvestribus esset arboribus consita, mitibusque careret fructibus, hoc etiam commodo illam donavit, ut ex Græcia milium arborum omne genus transferret et insertione silvestres mitigaret, sic, puto, hominum animas promovens ad participandum bonitatis succos et fructificandum Deo divinæ voluntatis operatione, quam solam ille pro cibo habere voluit. Sic itaque animarum salutem curabat, et quomodo Christi Ecclesiam omnimodo augeret, semper meditabatur, ea quæ sunt corporis non curans, nec suam animam honorans juxta divinum Apostolum, sed multorum salutem quæsiuit.

σώματος, μηδὲ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τιμᾶν ἔχων· ἐαυτῷ κατὰ τὸν θεὸν Ἀπόστολον, ἀλλὰ τῶν πολλῶν ἵνα σωθῶσι κηδόμενος.

XXIV. Hanc igitur charitatem erga Deum habenti Patremque cælestem filii instar diligenti, numquid parva, quod vicissim amaretur ab illo, testimonia erant? Minime, sed hunc quoque Deus mirabili gratia glorificavit. Quomodo, dicam ego. Revertebatur ex Glavenitza ad Achridem Clemens, tum ut homines loci, an bene quoad animas valerent, timoreque Dei velut quodam baculo firmarentur, inquireret, tum ut libere in monasterio Deo vacaret, cujus majestatem amans ægre ferebat alio distrahi. Iter facienti obvii duo paralytici, quorum alter, præter debilitatem, etiam charo lumine oculorum orbabatur, ad misericordiam ejus clementem animum commoverunt; sed quantum ad misericordiam pronus, tantum erat ad humilitatem proclivis; aut potius miracula patrantem non videri majori curæ ipsi erat, quam paralyticis desiderium erat sanitatem obtinendi. Cum autem circumspexisset neminemque vidisset, oculos in cælum direxit sustulitque venerabiles manus ad orandum et divinum auxilium imploravit; deinde manibus illis, quibus orationem suffulserat, argrorum corpora tetigit, et tactus ejus membrorum restrictio conglutinatioque fuit. Et juxta Isaie verbum, uterque eorum salit sicut cervus, licet prius non tantum claudus unoque membro corporis mutilus, sed totus immobilis et nihil a terra differens, in qua jacebat. Sed et cæco statim sanitas illuxit, et lumen aspiciens, magna voce Dominum magnificabat. Non tamen omnino potuit oculos latere miraculosum opus. Visum est enim cuidam Sancti famulorum, quem cum postea vidisset ille, sciens esse spectatorem inspectatum statim se in cella occultavit, indignatus ei tanquam malefactori, interdixit quo minus diceret quod factum erat, dum in vivis Clemens esset.

XXV. Jam vero senectute curvatus laboribusque confectus, judicavit esse deprecandum episcopatum, non tanquam perfuga, aut stationis desertor, in qua Spiritus sanctus posuerat eum pascere

Α καρδίας αὐτῶν ἀγρίων καὶ ἀτίθιστον καὶ περὶ θείων γνώσεων ἀπόκροτον· καὶ κινὸν οὐδὲν, εἰ γνώμας ἀνθρώπων μεταβαλεῖν ἠπείλετο πρὸς τὸ ἡμερον καὶ ἀνθρώπινον· ὅπου γὰρ πάση τῇ τῶν Βουλγάρων, χωρὶς δένδρεσιν ἀγρίοις κομώσῃ καὶ καρπῶν ἡμέρων ἀπορούσῃ καὶ τοῦτο τὸ καλὸν ἰδωρῆσατο, ἀπὸ τῆς τῶν Γραικῶν χώρας πᾶν εἶδος ἡμέρων δένδρων μεταγαγὼν καὶ τοῖς ἐγκεντριμοῖς καθημερώσας τὰ ἀγρία, ἴν', οἶμαι, καὶ διὰ τούτου παιδεύσῃ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, μεταποιεῖσθαι τοὺς χυμοὺς τῆς χρηστότητος καὶ καρποφορεῖν Θεῷ τὴν ἐργασίαν τοῦ θείου θελήματος, ἣν ἐκεῖνος μόνην βρώμα πεποιήται. Οὕτως ἔρα τῆς τῶν ψυχῶν ὠφέλειας ἐγίνετο, καὶ ὅπως τὴν Ἐκκλησίαν Κυρίου παντοιοτρόπως πλάτνῃ, φροντίδα πεποιήτο, μηδενὸς ἐπιστρεφόμενος τῶν τοῦ

Β ΚΑ'. Οὕτω δὲ τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην ἔχοντι τούτῳ καὶ ἐν οὐρανοῖς Πατέρα ὡς υἱὸν ἀγαπῶντι, ἄρα μὴ κατὰ τοῦ ἀνταγαπᾶσθαι παρ' ἐκείνου μαρτύρια; Οὐ μὲν οὖν· ἀλλὰ δοξάζει καὶ τοῦτον Θεὸς θαυματουργῶ χάριτι. Καὶ πῶς, ἐντεῦθεν ἀκούοιτε ἄν. Ἐπ' ἀνέειπε μὲν ἐκ Γλαβενίτζας εἰς Ἀχρίδα Κλήμης ὅμα μὲν τοὺς τῆς χώρας ἐπισκεψόμενος, εἰ τὰς ψυχὰς εἴεν εὖρωστοι, εἰ τῷ τοῦ Θεοῦ φόβῳ ὁλάντι βακτηρίᾳ στήριζοιτο, ἔμα δὲ καὶ κατὰ σχολὴν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῷ Θεῷ συνεσόμενος, οὐ τοῦ κάλλους ἐρῶν δυσφόρως εἴχεν ἄλλοσε ποιητὴν περιεχόμενος. Παράλυτοι δὲ τινες δύο ὑπ' ὅψιν αὐτῷ πεσόντες ὁδεύοντι, ὧν ἕτερος πρὸς τῇ παρέρει καὶ τοῦ πᾶσιν ἡδίστου φωτὸς ἐστέρητο, εἰς οἶκτον τὴν συμπαιθεστάτην ψυχὴν ἐκίνησαν. Ἄλλ' ὅσον πρὸς οἶκτον ἐτοιμος, τοσοῦτον καὶ πρὸς ταπεινοφροσύνην ἐπικινῆς· μᾶλλον δὲ πλείων ἐκείνῳ τοῦ λαθεῖν θαυματουργοῦντα φροντὶς, ἢ τοῖς παραλύτοις ἐπιθυμία τοῦ τυχεῖν τῆς ἰάσεως. Ταύτη τοι καὶ περὶ θεσφάμενος κύκλῳ καὶ μηδένα ἑωρακώς ἀνατείνει μὲν τὸ ὄμμα εἰς οὐρανοὺς, ἀφρὶ δὲ χεῖρας ὁτία; εἰς προσευχὴν καὶ καθέλκει τὴν θείαν βοήθειαν, ἄπτεται χερσὶν ἐκείναις, αἷς τὴν εὐχὴν ἐπλήρου, τῶν παρελευμένων σωμάτων, καὶ ἡ ἀγὴ σύσφιγξις αὐτοῦ ἐγένετο καὶ συνάρθρωσις. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ τοῦ Ἡσαίου, ἐξέτερος αὐτῶν ἀλλόμενος ἦν ὡς ἑλαφος πλὴν ὅσον οὐ χωλὸς πρὶν μόνον καὶ μέλος ἐν πεπηρωμένῳ τοῦ σώματος, ἀλλ' ὅλος ἀκίνητος καὶ μηδὲν τῆς γῆς διαφέρων τι, ἐφ' ἧς κατέκειτο. Τῷ δὲ γὰρ καὶ ευφρῶντα χαρὴν ἀνέτειλεν ἱαμα, καὶ φῶς ἰδὼν φωνῇ μεγάλῃ τὸν Κύριον ἐμεγαλυνεν. Ἄλλ' οὐκ ἐμελλεν ἄρα παντάπασιν ὀφθαλμοὺς λαθεῖν τὸ θαυματούργημα· ὥραθ' ἡ γὰρ τῶν τινι τοῦ ἁγίου θεραπευτῶν, ὃν ἰδὼν μετὰ ταῦτα καὶ ἐκείνους, γνοὺς θεατὴν ὄντα ἀθάτον καὶ πρὸς τῇ κέλλῃ κρυπτόμενος κατεσκήπτετο, ἐνεδριμῆσατό τε ὡς πονηρευομένην, καὶ σὺν ἀπειλῇ μὴ ἐξείπειν τινι τὸ γεγονὸς, ἄχρις ἂν τῷ κόσμῳ Κλήμης ἐνδομήνη, παρήγγειλεν.

ΚΕ'. Ἡδὲ καὶ γῆρα καμφοῖς καὶ πόνοις ἐκδανηθεὶς ἔκρινε τὴν ἐπισκοπὴν παραιτήσασθαι, οὐχ ὡς λειποτακτῶν, οὐδὲ τῆς τάξεως ἐξιστάμενος, ἐν ᾗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτὸν ἔθετο ποιμαίνειν

τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δι' εὐλάβειαν μακα-
ριστὴν τε καὶ ἐνθεον· ἐδεδίει γὰρ, μὴ τῇ αὐτοῦ
ἀσθενείᾳ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ καταλύοιτο. Καὶ δὴ τῷ
βασιλεῖ προσελθὼν, Ἄχρι μὲν, εἶπε, θεοσεβέστατε
βασιλέων, ἀντεῖχέ μοι τὸ σῶμα πρὸς πόνους καὶ
φροντίδας ἐκκλησιαστικὰς, βαρυτέρας οὖσας τῶν πο-
λιτικῶν, ὡς ἔγωγε πείθομαι, τὸ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ
Θεοῦ καταλιπεῖν, ἣν αὐτὸς ἐνεχερσίσε μοι τῷ σὺ
κράτει χειρὶ χρησάμενος, πάσαις ψήφοις ἐδόκει κα-
τάκρυνον, καὶ οὐδὲ μισθωτοῦ τὸ ἔργον· ἐκείνῳ γὰρ
τοῦ λύκου ἐπιόντος φεύγειν καὶ ἀφίναί· τὰ πρόβατα
σύνηθες· ἐμοὶ δὲ τίς ἀπολογία, μηδένα λύκον ὁρῶντι
τὴν ποίμνην καταλιπεῖν τοῦ Θεοῦ; Οὐκοῦν οὐδὲ
κατέλιπον ἄχρι καὶ ἐς τόδε καιροῦ. Ἐπεὶ δέ μοι καὶ
τὸ γῆρας ὁρᾷ; ὅπως ἐπίκειται, καὶ τὸ τῶν πολλῶν
κρίπων πλῆθος τὸ πᾶν παρείλετο τῆς δυνάμεως, ὑπὲρ
τῆς Ἐκκλησίας μερίμνησον, καὶ τὸν δυνάμει; εἰ
σωματικῆς πρὸς τῇ πνευματικῇ ἔχοντα καὶ νεαρώ-
τερον τὰς ἐκκλησιαστικὰς φροντίδας ἀναδεχόμενον
τῷ τοῦ Κυρίου ὄκῳ ἐπίστησον. Ταύτην μοι τὴν τε-
λευταίαν ἀξίωσιν πλήρωσον· δὲς μοι τὰς ὀλίγας ταύ-
τας ἡμέρας ἐμαυτῷ προσλαλῆσαι καὶ τῷ Θεῷ· καλὸν
μοι πρὸς τοῦτο τὸ μοναστήριον οἰκητήριον, τὸν ἐν
τούτῳ χάριζαι θάνατον. Τί γὰρ ἐμοὶ καὶ ταῖς φρον-
τίσιν ἐτι κοινόν, σιτθασωτέρων δεομέναις μελῶν;
Εἰ δὲ πρὸς τὰς τῆς Ἐκκλησίας φροντίδας ὀδυνάτω,
τίνος ἄλλου χάριν τῆς ἀξίας ταύτης μεταποιήσομαι;
Ἔργον γὰρ τὴν ἐπισκοπὴν Παῦλος· ἐκάλεσεν, ἥ;
ἀπέχειν προσῆκε τὸν τῷ ἔργῳ μὴ οἰκεῖσθαι. Μὴ δὲ
θελήσης τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπὶ τῷ ἐμῷ ὄνυματι ἀνθί-
σασαν ὑπὲρ τὰς πολλὰς, εἶτα ἐπ' αὐτῷ τούτῳ μαραι-
νομένην ἰδεῖν, ἄλλ', ὅπερ εἶπον, τὸ κάλλος αὐτῇ δι'
ἐτέρων ἀκμαιοτέρων συντήρησον· κίνδυνος γὰρ οὐ
μικρὸς διὰ τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν τὰ πράγματα φθεί-
ρεσθαι. Ὁ γοῦν βασιλεὺς τῷ καινῷ καταπλαγεὶς
τοῦ ἀκούσματος (πλήττει γὰρ ἀπροσδοκῆτως τὸ
ἀθέλητον ἀκούμενον), Τί ταῦτα, φάναι, Πάτερ, λέ-
γεις; Πῶς ἀνασχολομὴν ἐγὼ θρόνοις ἐκείνοις ἰδεῖν,
σοῦ ζῶντος, ἄλλον ἐπικαθήμενον; πῶς τὴν ἐμὴν βα-
σιλείαν τῶν σῶν ἀρχιερατικῶν εὐλογιῶν ἐρημώ-
σαιμι; Ἀπαίσιος οἰωνισμός μοι τῆς ἐκ τοῦ θρό-
νου τοῦ βασιλικοῦ καθαιρέσεως ἡ σὴ τοῦ θρόνου
τῆς ἐπισκοπῆς ἐγκατάλειψις. Εἰ μὲν οὖν παραλεύ-
πηκά τι τὴν σὴν βσιότητα, ἐν ἀγνοίᾳ πλημμελήσας,
ὡς ἔγωγε οὐδὲν ἐμαυτῷ πεπλημμεληκότι σύνοιδα,
καὶ δὴ φειδόμενος ἡμῶν ὡς πατὴρ οὐκ ἐκπομπεύειν
ἐθέλεις τὴν ἐμὴν πρὸς σὲ παροινίαν, ἀλλὰ συσκιάζεις
τὴν ἀληθινὴν αἰτίαν τῷ τῆς ἀδυναμίας προσχήματι,
Εἰπέ, δέομαι, ἔτοιμος ὑπέχειν εὐθύνας· ἐγὼ, καὶ
ἰᾶσθαι τὸ τοῦ πατρὸς ὁ παῖς ἄλγημα. Εἰ δὲ μηδὲν
ἔχει; ἡμῖν ἐγκαλεῖν, τί λυπεῖν ἐθέλεις αὐτὸς; τοὺς
μηδὲν λυπήσαντας; Οὐ τὸν κληρὸν ἔχεις αἰτιᾶσθαι
ὡς ἀπειθῇ καὶ σκληραύχυνα; πάντας γὰρ διὰ τοῦ
Εὐαγγελίου γεννήσας σαυτῷ καὶ τῷ Θεῷ ὑποτάθει-
κας, οὐχ ἡμᾶς αὐτοὺς ὡς τάχα τῶν σῶν ἐνταλμάτων
ἀφηνιάζοντας, οὐκ ἄλλο τι τῶν σῶν ἐπιβόλον. Τί τοίνυν παῖδας ἔξ;
τὴν σὴν ὁδορμένους ἀνεύλογον ἀναχόρησιν;
Ἡ πείθω, Πάτερ, εἰ δὲ μὴ, τολμηρὸς ὁ λόγος, καὶ πάντα λέγης,
οὐ πείσομαι, καὶ πάντα ποιῆς, οὐ καμψθήσομαι. Παραίτησις γὰρ, οἶμαι,
μόνοις τοῖς ἀναξίοις ἀρμόδιος· σὺ δὲ πάσης ἀξίας ἐπέκεινα.

A Ecclesiam Dei, sed per laudabilem divinitusque
inspiratam cautionem. Accedens igitur ad regem,
Quamdiu, inquit, religiosissime Rex, sufficit mihi
corpus ad labores et curas ecclesiasticas, politicis,
ut ego existimo, graviores, deserere Ecclesiam
Dei, quam ipse mihi, imperio tuo quasi manu usus,
tradiderat, omnibus suffragiis damnandum et mi-
nus quam mercenarium opus videbatur: iste enim,
lupo veniente, fugere ovesque dimittere solet;
quænam autem mihi excusatio fuisset, si nullum
lupum videns, et gregem Dei dereliquissem? Ideo
non dereliqui usque ad id temporis. Cum autem
vides senectutem mihi incumbentem, et laborum
multitudinem abstulisse omne robur; tu cura Ec-
clesiam, et aliquem virum vires corporales poten-
tiæ spirituali pares habentem et juniorem, curis
ecclesiasticis, ac domui Domini præfice. Hanc mihi
ultimam gratiam adimple: da mihi paucos hos dies
ut mecum colloquar et cum Deo; optima mihi ad
hoc domus monasterium; ibi mori concede. Quid
enim mihi jam commune est cum curis, robustiora
membra requiruntibus? Si autem ad curas Eccle-
siæ impotens sum, quomodo hanc dignitatem arro-
gabo? Onus enim Paulus episcopatum vocat, ideo-
que ab eo arcendus qui operi non est satis aptus.
Noli Ecclesiam, quæ sub meo nomine floruit præ-
multis, postea sub hoc ipso nomine marcescentem
videre; sed, ut dixi, per alios juniores pulchritu-
dinem illi serva: periculum enim est ne mea debili-
tate res labantur. Rex igitur rei auditæ novitate
perculsus (nam percussit inopinanter auditum quod
non placet), Quid hæc, Pater, inquit, dicis? Quo-
modo feram ego in hoc throno, te vivente, alium
videre sedentem? Qui meum regnum pontificalibus
tuis benedictionibus orbem? Throni episcopalis tua
derelictio mihi sinistrum est e throno regio ever-
sionis præsagium. Si igitur sanctitatem tuam con-
tristavi, ignoranter quidem, cum mihi aliquid
peccasse non sim conscius; si nobis parcens, ut
pater, injuriam meam in te non vis divulgare, ve-
ram autem causam sub impotentiae specie velas,
dic, precor; paratus sum subire correctionem, et
ut filius, patris sanare dolorem: si vero nihil habes
nobis exprobrare, utquid contristare vis eos
qui te non contristaverunt? Non potes clerum in-
cusare tanquam inobedientem ac recalcitrantem;
nam omnes per evangelium a te genitos tibi Deoque
subdidisti; non nos ipsos tanquam ad rebellandum
contra mandata tua promptos, non aliud quid ex
parte tuorum reprehensibile. Cur igitur filios tuam
tergiversationem absque ratione flentes deseris?
Flectere, Pater, alioquin, audax est oratio, quid-
quid dixeris non obediā, quidquid agas, non cedam.
Nam excusatio, opinor, solis indignis com-
petit; tu vero omni dignitate præcellis.

XXVI. His flectitur senex, et nihil ultra sermo A
nibus ad regem circa deprecationem habitis adji-
ciens, revertitur ad monasterium: Regem autem
coelestem ad scopum suum invenit concurrentem.
Simul enim ac rediit, in morbum delapsus est, et
presentiens mortem ultimum donum Bulgarorum
ecclesiis donavit et quod deerat Triudio adjecit:
quod enim a nova Dominica usque ad Pentecosten
canitur tunc complevit. Et tamen exiit eruditio-
ribus conjiciendum est qualis fuerit dum corpore va-
leret qui etiam in morbo laboribus exercebatur. At
vero in ipso interior homo eo magis renovabatur,
quanto exterior mortificabatur, et cum Paulo dicere
poterat: Cum infirmor, tunc potens sum. Et quid
adhuc? Disposuit (hoc enim erat quoque canonici-
um), et de libris quos fecerat, et de substantia B
quam habebat, aut potius Deus, cui cuncta possi-
debat et quem solum, bonam margaritam, the-
saurizabat sapiens emptor, conchas parviducens.
Cunctis itaque in duas partes distributis, dimidiam
episcopatu, dimidiamque monasterio reliquit; hoc
plane demonstrans quomodo juxta Dei nutum
utrumque possidendum sit. Ille enim possessiones
ex fidelibus ducibus-regibusque tenebat, quos prae-
sertim barbarice natos dedignatione alienare non
expediebat: hoc etiam significavit Dominus, qui-
bus ostendit se non illam aromata ferentem dedi-
gnari; imo benigne excepit et in Evangelio statuit:
acquisitione quoque evangelice canoniceque et
quam maxime laudabiliter facta.

XXVII. Sic igitur cum vixisset et thronum a Deo
sibi datum exornasset, sine qui principio et fun-
damento dignus esset, ad Dominum migravit.
Ipsius autem divinum corpus, honoris animae par-
ticeps, sancte religioseque hymnis laudatum et
honoratum, infra quidem meritum, sed potentiae
laudantium non inferius, in monasterii monu-
mento, quod ipse propriis manibus paraverat ad
laus dextrum vestibuli, repositum est, Julii men-
sis vigesimo septimo die, regnante Symeone in
Bulgaria, anno sexies millesimo quadringentesimo
vigesimo quarto a creatione mundi.

XXVIII. Latuit autem me non parvum sancto-
rum unanimis argumentum: nam antequam
e vita discessisset, quidam ex discipulis ejus in
somis viderunt Cyrillum et Methodium ad San-
ctum accedentes et ipsi vitae finem praedicantes.
Sed ille quidem procul a nobis ita fieri visus est
ac vitam relinquere, favor autem non avelavit, sed
pulvis ejus etiamnum beneficia praestat omnem
langorem omnemque morbum sanans: quod testi-
monio confirmat ille manus pedesque aridus, qui,
divino sacrificio peracto, ad templum accedens,
sanitatem invenit. Ignorabant quidem plerique
quisnam aut unde esset: sed cum sanationi grates
adjiceret, multusque in gratiarum actione sanatas

KΓ'. Κάμπτεται τούτοις ὁ γέρων, καὶ οὐδὲν
πέρατέρω περὶ παραιτήσεως τοῖς πρὸς τὸν βασιλέα
λόγοις προσθεῖς ὑποστρέφει μὲν εἰς τὸ μοναστήριον,
τὸν δὲ ἄνω Βασιλέα τῷ αὐτοῦ σκοπῷ εὐρίσκει συν-
τρέχοντα. Ἄμα γὰρ τῇ ὑποστροφῇ νόσῳ μὲν κατα-
βάλλεται, προεγνωκῶς δὲ τὸν θάνατον ἐξιτήριον δώ-
ρον ταῖς Βουλγάρων ἐκκλησίαις χαρίζεται, καὶ τὸ
λείπον τῷ τριῳδίῳ προστίθεται· τὸ γὰρ ἀπὸ τῆς
καινῆς Κυριακῆς ἄχρι τῆς Πεντηκοστῆς ψαλλόμε-
νον τότε δὴ συνετέλεσε. Καὶ τοὶ τεκμαίρεσθαι τοῖς
δξυτέροις ἐντεῦθεν ἔστι, τίς ἂν εἴη ἐβρωμένος τὸ
σῶμα, ὃς κἀν τῇ νόσῳ τοῖς πόνοις θαντὴν κατέτρυ-
χεν. Ἀλλὰ γὰρ ἦν θνῶς ὁ ἔσω αὐτοῦ ἀνθρώπος
τοσοῦτῳ μέτρῳ ἀνακινούμενος, ὥσπερ ὁ ἔσω
ἐφθείρετο, καὶ κατὰ Παῦλον εἶχε λέγειν· Ὅταν
ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Τί ἐστι; Διὰ τί θέναι (καὶ
τοῦτο γὰρ κανονικόν), περὶ τῶν τῶν βούλων αὐτοῦ
ὧν ἐποίησε, καὶ τῆς ἄλλης αὐτοῦ περιουσίας, μάλ-
λον δὲ τοῦ Θεοῦ, ᾧ πάντα εἶχε, καὶ ὃν ἐπλούτει μόν-
ον τὸν καλὸν μαργαρίτην ὁ σοφὸς ἔμπορος, δαίμα
τῶν ὁσπρέων φροντίζων. Καὶ τοίνυν πάντα διχῇ
μερίσας τὴν μὲν ἡμίσειαν τῇ ἐπισκοπῇ, θατέραν δὲ
μοῖραν τῇ μονῇ κατατέλει, δείξας πάντως κἀν-
τεῦθεν, ὅπως δεῖ καὶ κτεῖσθαι καὶ ὡς ἀμφοτέρω τῷ
πρὸς Θεὸν νύματα. Ἐκεῖνος γὰρ τὴν τε κτῆσιν ἐκ
πιστῶν ἀρχόντων καὶ βασιλέων ἔσχεν, οὗς οὐκ ἔδει
πάντως ἀποψυχραίνειν τῇ παροράσει καὶ μάλιστα
πεφυκῶς βαρβαρικώτερον. Ἔδειξε δὲ καὶ ὁ Κύ-
ριος, οὗς τὴν μυροφόρον ἐκείνην οὐ μόνον οὐ παρί-
δεν, ἀλλὰ καὶ προσπαδέξα ο καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ ἐν-
έταξε, τὴν τε ἀπόκτησιν εὐαγγελικῶς καὶ κανονικῶς,
καὶ ὡς οὐκ ἦν ἄλλως ἐπαινετώτερον ἔθετο.

KZ'. Οὕτως οὖν βιώσας καὶ οὕτω κοσμήσας τὸν
πρὸ Θεοῦ δοθέντα θρόνον αὐτῷ καὶ τέλος ἐπιθεῖς
τῇ ἀρχῇ κατέβλητον καὶ τὸν ὄρατον τῷ θεμελίῳ εὐ-
φυνῶς πρέποντα πρὸς Κύριον ἐξεδήμησε. Τὸ δὲ θεῖον
αὐτοῦ σῶμα, καὶ τῇ ψυχῇ τὴν τιμὴν ἰσοστάσειον,
ὅσον ὁσῶς ὁμολογηθέν τε καὶ τιμηθὲν τῆς μὲν
ἀξίας καταδείστερον, τῆς δυνάμει· ὃ οὖν ὁμῶς τῶν
τιμώντων οὐκ ἐλλίπτεστερον τῷ ἐν τῇ μονῇ μνημεῖῳ
ἐνετέθη, ὅπερ αὐτὸς οἰκείαις χερσὶ κατεσκευάσας
κατὰ τὸ δεξιὸν τοῦ προνάου μέρος, εἰκοστῇ ἐξόδο-
μην τότε τοῦ Ἰουλίου μηνὸς ἄγοντος, ἐν ἡμέραις Συ-
μεὼν βασιλέως Βουλγάριας, ἔπει ἐξακισχιλοσπῶ
τετρακισιοσπῶ εἰκοσπῶ τετάρτῳ.

D KH'. Ἀλλ' ὁ με διέλαθεν, οὐ μικρὸν τῆς τῶν
ἀγίων συμφυχίας τεκμήριον· πρὸ γὰρ τῆς αὐτοῦ
τελευτῆς εἶδον ἐν ὑπνοῖς τινὲς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν
Κύριλλον τε καὶ Μεθόδιον προσελθόντας τῷ μακα-
ρίῳ καὶ τὴν τοῦ βίου ἐξόδον αὐτῷ προσημαίνοντας·
ἀλλ' ὁ μὲν οὕτως ἀφ' ἡμῶν ἔδοξε γενέσθαι, καὶ τὸν
βίον τοῦτον λειπῆν, ἡ χάρις δὲ οὐκ ἀπέπη, ἀλλὰ καὶ
ὁ χρὺς τοῦ διδασκάλου ἐστὶ καὶ νῦν εὐεργεσίας τελεῖ,
πᾶν πάθος καὶ πᾶσαν νόσον ἰώμενος. Μερτυρεῖ τοῖς
λεγομένοις· ἐξ ἧρδς ἐκεῖνος χεῖρας καὶ πόδας, ὃς τῆς
θεῆς τελουμένης ἱερουργίας τῷ κατὰ προσελθόντων τὴν
λασιν εὐρατο. Ἠγωνεῖτο μὲν γὰρ τοῖς πάλαι, ὅστις
εἴη καὶ θόεν. Ὡς δὲ τῇ θεραπείᾳ τὴν εὐχαριστίαν
προστίθει, καὶ πολλὴς ἦν τὴν ἐξομολόγησιν καὶ

χειρας ἦρε τὰς λαθείας, καὶ ταῖς βοαῖς ὀχλήρως ἤδη τοῖς τῷ ναῷ παρευρεθείσι καθίστατο, ἐρωτᾷται τὴν τῆς εὐχαριστίας αἰτίαν, καὶ πάντα καταλέγει· εἶναι μὲν τῆς Ἀχρίδος καὶ αὐτὸς, πολυετῇ δὲ τὴν ἐν τῇ νόσῳ ταύτῃ δυστυχεῖν κάκωσιν· ἀμνηχανίᾳ γοῦν οὐδὲν ἤττον ἢ τῇ νόσῳ κρατούμενος ἐπὶ νοῦν βαλέσθαι τὴν τοῦ ἁγίου τάφου προσκύνησιν, εἴ πως ὁ πάντα ἰσχύων ἐν Χριστῷ Κλήμης παράκλησις αὐτῷ γένοιτο. Συρόμενος οὖν χερσὶ τε καὶ ποσὶ τῷ τοῦ ὁσίου προσελθεῖν μνηματι, εἶτα ἐν ἑκστάσει γενέσθαι καὶ τινα γηραιὸν ἰδεῖν τῶν τριῶν αὐτοῦ ἀψάμενον καὶ ἀναστῆναι διακαλεῖσθοντα, καὶ ἅμα τῷ λόγῳ κρῖτον τῷ σώματι ἐπιγίνεσθαι, ὅσον συγκρουομένων ὄστων. Ἐψέσσαν δὲ ἄρα συναρθροῦσθαι τὰ μέλη καὶ ἀπλοῦσθαι τὰ νεῦρα πρὸς κίνησιν· εἶτα ἐν ἑαυτῷ γενόμενος ὕγιης εἶναι, οὐκ ἔτι χειρας ξηρὰς, οὐκ ἔτι πόδας ξηρὰς, οὐκ ἔτι πῆρωμα φύσεως, καὶ νῦν αἶρω χειρας πρὸς τὸν ταύτας ἐκτείναντα καὶ ἐπὶ τοὺς πόδας μου ἱσταμαι. Ταῦτα εἶπεν ὁ πρῶτον ἐξηραμένος, πηγάζων ἐκ βαθέων καρδίας ἐξομολογήσεως ῥήματα, καὶ συμφωνοῦντας ἔχε τοὺς παρεστῶτας καὶ λόγους εὐχαριστηρίους τὸν ὅσιον μεγαλύνοντας. Καὶ τί με δεῖ τὰδε καὶ τὰδε καταριθμεῖσθαι; Τίς ἀγνοεῖ, πόσοις μὲν δαιμονῶσι, πόσοις δὲ ἄλλως κακουμένοις ἀπαλλαγὴν τῶν ἐνοχλοῦντων κακῶν δεδῶρηται, ἢ τῷ τάφῳ προσελθοῦσιν ἢ ἐπικαλεσαμένοις τὸ ὄνομα μόνον, καὶ τὴν πίστιν ἔχουσι μεθ' ἑαυτῶν, τὴν δραστήριον ὄντως διάκονον; Διὰ τοῦτο καὶ πᾶσα Βουλγάρων ἡλικία τῆς τοῦ ἁγίου χάριτος ἀπολαύοντες, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅσην τὴν ἐπὶ τῇ τιμῇ σπουδὴν ἐπιδείκνυνται, ἕκαστος τὸ κατὰ δύναμιν συνάγοντας.

ΚΘ'. Ἀλλ', ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, ἐφ' ἣ τὸ Πνεῦμα καθέδραν ἐπέηξато ! Ὡ φωστὴρ οὐχ ἡμέρας μόνης ἄρχων, οὐδὲ μόνης νυκτός, ἀλλὰ καὶ νυκτός καὶ ἡμέρας· καταφωτίζων ἡμᾶς ταῖς χάρισιν, εἴτε πειρασμοῖς προσπαλαίοντες ὁδὸν τινὰ νύκτα τὸν τῶν πειρασμῶν ζόφον ἔχοντες, εἴτε ἀνέσεως ἀπολαύοντες, ὥσπερ τινὲς φωτὶ φαεινὸν μέγα· ἐν ἀμφοτέροις γὰρ τοῖς καιροῖς τῶν σῶν χαρίτων καταξιούμεθα. Ὡ σάλπιγξ, δι' ἣς ἡμῖν ἐσάλπισεν ὁ Παράκλητος, ὦ ποιμήν ὁ καλὸς ὁ θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν τῶν σῶν προβάτων τὴν ἁγίαν ψυχὴν, καὶ διὰ πολλῶν ἰδρώτων καταρτίσας Θεῷ τὸ ποίμνιον, εἰς τόπον γλῶσσης ἐρμηνευθείσας ἡμᾶς, τὰς διὰ τῆς σῆς γλώσσης ἐρμηνευθείσας; Γραφὰς καὶ ἐφ' ὕδατος ἀναπαύσεως ἐκθρέψας τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, καὶ ἐπὶ τρίβους ὁδηγήσας δικαιοσύνης, τὴν ἐργασίαν τῆς ἀρετῆς. Διὰ σοῦ γὰρ πᾶσα τῆς Βουλγαρίας χώρα Θεὸν ἐπέγνωσαν, τὰς ἐκκλησίας αὐτὸς τοῖς ὕμνοις καὶ ταῖς ψαλμοῖς ἐπύκνωσας, τὰς ἑορτὰς τοῖς ἀναγνώσμασι κατεφάρδρυνας, μονασταὶ διὰ σοῦ βίους Πατέρων ὁδηγοῦνται πρὸς ἀσκησιν, ἱερεῖς διὰ σοῦ τὸ κανονικῶς ζῆν παιδεύονται. Ὡ ἐπίγειε ἄγγελε καὶ οὐράνιε ἀνθρώπε ! Ὡ ἁλάλα τῆς τῷ προσφῆτι προορισθείσης μὴ λειπομένη μηδὲ μικρὴν, ὅτι καὶ μᾶλλον ὥς πλείονας υἱοὺς πύθνητος προενέγκασα ! Ὡ τυφλῶν ὁδηγέ, ὅποτεράν τις λογίσαιτο τυφλότῃ τέ τε καὶ ὁδηγίαν ! Ὡ Κυρίῳ κατασκευάσας λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν κα-

A manus teneret erectas, et clainoribus jam iis qui in templo erant importunus staret, gratiarum causam interrogatur et omnia narrat: ab Achride quidem se esse, a multis autem annis hujus morbi afflictionem pati, remediorum igitur impotentia non minus quam morbo victus, in mentem sibi venisse ad Sancti tumulum se prosternere, si forte qui omnia potest in Christo Clemens solatio sibi foret; se igitur manibus pedibusque ad Sancti monumentum accessisse; postea in exstasi fuisse, ac vidisse quemdam senem ipsius crines tangentem et surgere jubentem; una cum verbo fragorem corpori supervenisse, qualis ossium collisorum; visa proinde fuisse membra conjungi nervosque ad motum explicari; deinde ad seipsum reversum, sanum fuisse nec jam manus pedesque aridum, nec corpus mutilum; Ideoque, (ait), nunc attollo manus meas ad eum qui eas explicavit, et sto super pedes meos. Hæc dixit qui previus erat paralyticus, eructans ex imo corde confessionis verba, adstantesque collaudantes et verbis eucharisticis Sanctum magnificantes habuit. Sed ut quid talia me oportet dinumerare? Quis ignorat, quot dæmoniis. quotque alio malo affectis liberationem malorum largitus sit, sive ad tumulum accedentibus, sive tantum ejus nomen invocantibus, habentibusque in semetipsis fidem, efficacem ministrant? Quare omnis Bulgarorum ætas Sancti favore fruens quantum in illo honorando studium ostendat, unoquoque juxta vires agente, difficile dictum.

XXIX. O sacrum divinumque caput super quo Spiritus sedem fixit! O jubar, quod non soli diei, nec soli nocti præes, sed nocte dieque gratis nos illuminas, sive tentationibus colluctantes veluti quamdam noctem tentationum tenebras habeamus, sive requie fruantes uti quodam lumine recreemur: In utroque enim tempore gratis tuis dignamur. O tuba, per quam nobis Paracletus personuit! O bone pastor, qui sanctam animam pro nobis ovibus tuis posuisti multisque sudoribus gregem Deo congregasti, in loco pascuæ nos collocasti, ad aquas refectionis divini baptismatis, sacris Scripturis per tuam linguam interpretatis nos educasti, et in semitas justitiæ, virtutis operationem, nos deduxisti! Per te enim omnis Bulgariæ regio Deum cognovit; ecclesias hymnis et psalmodiis ipse firmasti, festa lectionibus recreasti; per te monachi vitis Patrum ad vitam asceticam dueuntur; per te sacerdotes canonice vivere docentur! O terrestris angele homoque cælestis! O oliva a propheta præsignata, quæ non desinit plurimos uberes filios producere! O dux cæcorum, quæcunque cæcitatem aut ducatum quis reputet! O tu, qui Domino parasti plebem perfectam, zelantem honorum operum, quæ in te viderunt! Nunc etiam respice hæreditatem tuam, cum plura majoraque potes quam olim in corpore; malam abige hæresim, quæ tuo

gregi morbus pestifer irrepsit postquam in Domino obdormisti; ne dispergantur dispereantque oves pascuæ, quam constituas, precor, sancte et optime pastor; nos inexpertos nutritos tuos ab incursionibus barbaricis custodias, jugiter invigilans, sed nunc præsertim, cum afflictio proxima est, cum non est auxiliator, cum Scythicus gladius Bulgarico sanguine inebriatus est, cum manus impiorum morticina juniorum filiorum volatilibus cœli posuerunt escas; contere eas sub potenti manu Dei, cui fideliter servisti, pacem populo tuo largire, ut tibi etiam festa constituamus, cum jubilatione, per te glorificantes Patrem, et Filium et Spiritum, unum Deum, cui competit omnis gloria, honor et adoratio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

πάση ἀγαλλιάσει, Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ Πνεῦμα διὰ τοῦ δοξάζοντος τὸν ἕνα Θεόν, ὃ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἀ λῶν ἔργων, ὧν ἐν σοὶ ἐδίεπον. Ἀλλ' ἔτι καὶ ἐπαπτεῦοις τὴν σὴν κληρονομίαν, πάντως πλεῖον καὶ μεῖζον νῦν ἰσχύεις ἢ πάλαι ὧν ἐν τῷ σώματι, καὶ τὴν πονηρὰν ἀπελαύνεις αἵρεσιν, ἢ τῷ σὺ ποιμνίῳ νόσος λοιμώδης παρεισεφθάρη, μετὰ τὴν σὴν πάντως ἐν Χριστῷ κοίμησιν, μὴ διασπείρῃ καὶ διαφθείρῃ τὰ τῆς νομῆς πρόβατα, ἣν στήσαις, ἁγίᾳ ποιμὴν καὶ χρηστότατ' ἐτηροῖς δὲ καὶ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ἀπειράτους τοὺς σοὺς τροφίμους ἡμᾶς, καὶ πάντοτε μὲν ἐφορῶν, μάλιστα δὲ νῦν, ὅτε θλίψις ἐγγύς, ὅτε οὐκ ἔστιν ὁ βοηθῶν, ὅτε σκυθικὴ μάχαιρα Βουλγαρικῶν αἱμάτων ἐμέθυσεν, ὅτε χεῖρες ἀθέλων τὰ θνησιμαλα τῶν νέων τέκνων τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ ἐξέθεντο βρώματα, ἃς θραύσαις τῇ δεξιᾷ χειρὶ τοῦ ὑπὸ σοῦ θεραπευθέντος Θεοῦ, εἰρήνην τῷ σὺ λαῷ

Β χαρίζομενος, ἵνα σοὶ καὶ τὰς ἐορτὰς ἰστώμεν ἐν σοὶ δοξάζοντες τὸν ἕνα Θεόν, ὃ πρέπει πᾶσα δόξα.

VARIÆ LECTIONES SELECTÆ

EX CODICE PATAVINO S. JUSTINÆ.

AD COMMENTARIA THEOPHYLACTI IN QUATUOR EVANGELIA

(Operum ejus nostræ editionis tom. I per totum et tom II, usque ad col. 317. — Numeri paginas editionis Venetæ repræsentant quas typis crassioribus in textu expressimus. Litteræ majusculæ A, B, C, D, E, quæ paginam in partes quinque partiuntur, sunt divisiones editionis Venetæ, non nostræ; eas autem nunc retinemus, quia earum ope Lector quæsitâ facilius inveniet.)

IN MATTHÆUM.

Pag. 2 C 11 λαμβάνομεν, cod. ἐλάδομεν. E 2 καὶ C μετέφρασε, cod. μετέφρασε δέ.

Pag. 4 D 7 εὐλογηθήσεται. cod. εὐλογηθήσονται.

Pag. 5 A 11 ὁ πρῶτος, cod. ὡς πρῶτος. B 1 πρότερον, cod. πρότερος.

Pag. 6 E 4 φυλῆς, καὶ πατριᾶς, cod. πατριᾶς, καὶ συγγενείας.

Pag. 8 A 4 φησὶν, cod. φησὶν ὅτι.

Pag. 9 A 5 αὐτῶν, cod. αὐτοῦ. E 6 ἔτεκεν, cod. ἔτεκε τὸν Υἱὸν αὐτῆς πρωτότοκον. C 9 τοῦτον, cod. αὐτόν.

Pag. 13 D 5 εὐλόγηται, cod. εὐλογημένοι.

Pag. 17 C 4 οὕτω καὶ, cod. ὁμοίως καί.

Pag. 18 D 1 ἐπ' αὐν, cod. ὅτι ἐάν.

Pag. 20 B 1 ὑποκλέψαι, cod. ὑποκλέπειν.

Pag. 21 A 7 ταῦτα, cod. ταῦτα πάντα.

Pag. 22 C 8 αὐτῶν, cod. αὐτῶν, καὶ ἐκέλεσεν αὐτούς.

Pag. 25 C 2 ὅτι οὐκ ἤλθον καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ μᾶλλον πληρῶσαι, πῶς, cod. ὅτι οὐ καταλύω τὸν νόμον, ἀλλὰ μᾶλλον πληρῶ, πῶς.

Pag. 28 C 10 οἶαι· ἔστι τις, cod. οἶον ἔστι τις.

Pag. 30 E 4 κατορθώμασιν, cod. κατορθούσιν.

Pag. 31 D 3 αἰτεῖντι, cod. αὐτεῖν τί.

Pag. 32 D 9 οὐδὲν, cod. οὐδὲν γάρ.

Pag. 33 B 9 ὅπου γὰρ ὁ, cod. ὅπου γὰρ ἔστιν ὁ, C 2 ἐν τοῖ, cod. ἐν σοὶ.

Pag. 35 C 2 γὰρ κρίνετε, cod. γὰρ κρίματι κρίνετε. B 1 ἀναισχύντερον, cod. ἀναισχύντοτερον.

Pag. 37 C 9 καὶ δέ, cod. καὶ τὸ δέ.

Pag. 40 E 7 διὰ τοῦτο σημεῖον, cod. διὰ τοῦ σημεῖου.

Pag. 41 B 9 ἦν τούτων, cod. ἦν ἐκ τούτων.

Pag. 42 D 2 ἀφέννται σου, cod. ἀφέννται σοι.

Pag. 43 C 10 ἔστι δίκαιος, cod. ἦν δίκαιος. C. 10 καλέσαι ἁμαρτωλοὺς . . . ἀλλὰ ἵνα μετανοήσωσιν, cod. καλέσαι, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς . . . ἀλλ' εἰς μετανοίαν (a).

Pag. 44 B 1 τίς προσεκύνη, cod. τίς ἰλλῶν προσεκύνη.

Pag. 50 C 11 ἀεὶ, cod. ἀεὶ γεννᾶσθαι.

Pag. 54 D 9 γὰρ Ἰωάννης, cod. γὰρ φησι Ἰωάννης.

Pag. 57 A 2 βαρεῖας, cod. βαρεῖαι. B 5 τοῦ Σαββάτου, cod. τὸν Σαββάτου νόμον. D 8 ὅτι ἐκεῖνοι ἱερεῖς ἦσαν, οἱ δὲ μαθηταὶ οὐκ ἦσαν ἱερεῖς, cod. ὅτι καλῶς οἱ ἱερεῖς, οἱ μαθηταὶ οὐκ ἦσαν ἱερεῖς.

Pag. 61 E 8 ὅταν ἴδεις, cod. ὅταν γὰρ ἴδεις.

Pag. 62 C 4 ὡς ἐπηρεαστάς καὶ, cod. ὡς πειράζοντας δεῖ καί.

Pag. 64 E 6 κατακρινεῖς, cod. κατακρινεῖ.

(a) Hæc lectio congruit cum versione ed. Paris. ad calcem rejecta.

Pag. 65 B 12 ἐνεργοῦντας, cod. γεωργοῦντας.
C 2 παρὰ τῶν τῶ πνευματικῶν ὡς κακτημένων,
cod. παρὰ ἔχοντων τῶ ψυχῆς πνευματικῶν ὡς.
D 11 δίδονται, cod. δέδοται.

Pag. 68 A 1 ὁ Θεός, cod. ὁ δὲ Θεός.

Pag. 69 C 6 οἶρα, cod. οἶον οἶρα.

Pag. 70 A 7 πάντα, cod. καὶ πάντα.

Pag. 72 B 8 δ' ἂν, cod. δέ.

Pag. 73 B 7 ὀρχεῖται, cod. ὀρχήσατο.

Pag. 74 D 3 ὥς, cod. ὅτι.

Pag. 75 A 4 δερμάτινος τῶν, cod. δερμάτινος νοῦς
τῶν. A 12 τρέψει, cod. θρέψει. E 8 εὐθέως, cod.
οὐκ εὐθέως.

Pag. 76 B 1 ἐπιθυμεῖ, cod. ἐπιθυμεῖ γάρ. E 8 τε-
τάρτη δέ, cod. τετάρτη γοῦν.

Pag. 77 A 5 πῶς, cod. ὅτι.

*Pag. 78 D 7 δέ, cod. δὲ διαλέγεται.

Pag. 79 D 6 ἐξέρχονται, cod. ἐξέρχεται.

Pag. 81 A 6 σημαίνει δέ, cod. σημαίνει γάρ. E
10 Χριστὸν χάριν, cod. Θεοῦ χάριν.

Pag. 82 A 4 τὰ ἐκ γῆς, cod. τὰ ἐν γῇ.

Pag. 83 A 10 οὐ δύνασθε, cod. οὐ συνίετε.

Pag. 85 E 10 Θεός ἐστιν, cod. Θεός ἦν.

Pag. 87 C 1 ἐκέρδανας, cod. κερδαίνεις. E 6 ἴδωσι,
cod. ἴδωσι μς.

Pag. 88 D 8 τὴν ἔξοδον, cod. τὴν δόξαν. E 9 οὐ
γάρ δέ, cod. οὐ γάρ δῃ.

Pag. 99 C 6 ἀκολουθοῦσι, cod. ἀκολουθεῖ. D 8
ῥοτο, cod. ῥοντο. D 12 μόνον, cod. μόνην.

Pag. 100 D 1 προτέρας, cod. πρώτας.

Pag. 102 A 4 τοῦτοις, cod. ταῦτα.

Pag. 103 D 2 ὑπερείδεν, cod. ἀφῆκεν.

Pag. 104 C 9 ἔνα, cod. ἴνα. E 1 ἀγορᾷ, cod. ἀγο-
ρᾷ ἀργούς.

Pag. 105 D 1 τοι, cod. σοί. D 6 ὁψία ἡ, cod.
ὁψία ἐστὶν ἡ.

Pag. 108 D 7 ἰδθῃ, cod. ἰδται.

Pag. 108 D 11 ἐνδεῖς, cod. ἐνδεῖςιν.

Pag. 109 E 9 ψυχῆς καὶ σώμα, cod. ψυχῆς τὴν σώμα.

Pag. 112 C 10 ἀνότητον, cod. ἀνότητον πίστιν.

Pag. 113 B 5 οὐκ ἐστὶ Θεός αὐτός, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ
Θεοῦ τῶν οὐσίᾳ, cod. οὐκ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς
Θεός, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἔξουσίᾳ. C 10 ἀνθρωπος,
cod. ἀνθρωπὸς τις.

Pag. 114 D 5 δν δέ, ἐλιθοδόλησαν, cod. δν δὲ ἀπ-
έκτειναν, οἱ δὲ ἐλιθοδόλησαν.

Pag. 117 E 9 δσους ἐν, cod. δσους ἂν.

Pag. 119 A 3 ὀλγοι καί, cod. ὀλγοι γάρ.

Pag. 120 C 10 ἀποκριθεὶς καί, cod. ἀποκρι-
θεὶς δέ.

Pag. 123 B 12 ἀπλῶς κύριον, cod. ἀπλῶς αὐτὸν
ὀνομάζει κύριον.

Pag. 123 C 8 ἐφάψατε, cod. ἐφάψατε αὐτά. E 9
ἐκεῖ αὐτὸν ἐκείνον, cod. ἐκεῖσε αὐτοὶ ἐκείνοι.

Pag. 125 C 5 τῷ ναφ, cod. ἐν τῷ ναφ.

Pag. 127 D 5 καὶ προφήτας, καὶ σοφίας πάσης,
cod. καὶ προφηταίς, καὶ σοφία πάση.

Pag. 128 E 6 βλέπετε, cod. οὐ βλέπετε.

Pag. 130 A 11 ὡς μηδὲ, cod. ὥστε μηδὲ.

Pag. 133 D 8 ἐκώλυσεν, cod. κωλύει.

Pag. 136 A 11 μάνθανε, cod. μανθάνοι.

Pag. 137 A 10 ἀνομοίας, cod. ἀνομοίους.

Pag. 138 E 6 αὐτῶν, cod. αὐτῶν εὐφραίνοντες.

Pag. 139 D 1 ἐπεργασάμενος, cod. ἐπεξεργαζό-
μενος.

Pag. 141 C 10 αὐτὸν καί, cod. αὐτὸν τὸ.

Pag. 144 E 6 κάγω, cod. κάγω ὑμῖν.

Pag. 146 C 9 εἰδίου, cod. ἴδωκε.

Pag. 149 C 1 ἡ τὸ, cod. καὶ τὸ.

Pag. 152 A 3 οἱ ἀρχιερεῖς, cod. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς.

Pag. 153 B 6 ταύτων, cod. αὐτῶν.

Pag. 159 C 6 ἡλίου, ἐν δὲ τῇ καί, cod. ἡλίου·
ἀλλ' ὅταν.

Pag. 166 B 6 ἐδομήκοντα, cod. ἐδομήκοντα
δντες.

Pag. 167 B 1 εἰ μὲν, cod. εἰ μὲν οὖν.

IN MARCUM.

Pag. 173 B 2 πολιτεῖαν, cod. πραγματεῖαν.
Pag. 174 A 6 ἀνθρωπόμορφον, cod. ἀνθρωποπρό-
σωπον. B 1 μόνον, cod. μόνον ἐκ τῶν.

Pag. 176 D 6 ἰδοὺ, cod. ἰδοὺ ἐγώ.

Pag. 177 A 2 ταῦτα ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον κεῖται
πλατύτερον, cod. ὡς ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον μαθήσῃ
πλατύτερον.

Pag. 178 C 11 ἐξῆλθε καί, cod. ἐξῆλθε δέ.

Pag. 180 D 3 παργγέλλει, cod. παργγέλλει ἡμᾶς.

Pag. 181 B 6 ἐπίστευσεν ὡς, cod. ἐπίστευσεν ὅτι.

Pag. 183 E 10 ἐλεύσονται καί, cod. ἐλεύσονται δέ.

Pag. 184 D 6 νοήσαις, cod. νοήσεις.

Pag. 187 B 11 δχλοι, αἱ, cod. δχλοι; καὶ αἱ.

Pag. 189 B 5 ἴδε, cod. ἰδοὺ.

Pag. 190 B 10 ἀπροσέπτους, cod. ἀπροσέκτους.

Pag. 191 A 10 ἄλλως, cod. ἄλλως τε.

Pag. 193 D 9 ἦσαν, cod. ἦν.

Pag. 194 B 4 ἐπλάτυνε, cod. εἶπε πλατύτερον.

Pag. 197 B 11 τί μοῦ, cod. τίς μοῦ. C 12 ὥσπερ
τῶ, cod. ὥσπερ καὶ τῶ.

Pag. 198 C 11 ἀπέθανε, κρατεῖ, cod. ἀπέθανε τὴ
χοράσιον, ἀλλὰ καθεύδει.

Pag. 199 C 5 οὐκ ἐνδέχεται, cod. οὐκ ἐνδέχεται ἐκεῖ.

Pag. 200 E 9 οὕτως οὖν, cod. οὕτως ἦν.

Pag. 201 B 4 δὲ οὐσίας, cod. δὲ ἐκείνῃ οὐσίας.

Pag. 203 D 12 μετὰ τὴν, cod. κατὰ τὴν.

Pag. 205 D 2 γέγραπται, cod. ἐγγράπτο.

Pag. 207 B 3 ἑλληνίς, cod. συροφονικίσσα. B 7
καὶ λαβεῖν, cod. καὶ βαλεῖν.

Pag. 209 D 6 σφοδρότερον, cod. σφοδρότέρως
D 11 αὐτοῦ, cod. αὐτῷ.

Pag. 210 A 1 κόφινον, τῶ, cod. κόφινον, καὶ πολλὰ
τά. B 1 ἄχρι τῆς, cod. ἄχρι τῶν τῆς.

Pag. 211 A 1 ὁπῶτε συνίετε, cod. οὐ συνίετε.
C 1 Βηθσαιδᾶ, cod. Βηθσαιδᾶν. C 5 αὐτοῦ, cod. αὐ-
τῷ. D 6 πάλαι ἂν, cod. πάλαι ἂν ἐν σάκι, καὶ
σποδῷ. E 7 αἱ θεραπείαι γίνονται, cod. ἡ θεραπεία
δίδεται. E 11 τὴν ψυχὴν, cod. περὶ τὴν ψυχὴν.

Pag. 213 A 1 σωτηρίᾳ τὸ, cod. σωτηρίᾳ αὐτῶν τὸ.

Pag. 219 A 2 δεῖ καὶ μὴ, cod. δεῖ δὲ μὴ.

Pag. 225 E 6 τῷ Θεῷ. Λέγομεν, cod. τῷ Θεῷ. Ἄρα
γὰρ καὶ τὸ ἀμαρτάνειν δυνατὸν ἐστὶ παρὰ τῷ Θεῷ;
λέγομεν.

Pag. 227 B 1 (a). E 4 ἡμελλε παθεῖν, cod. ἡ
ἡμελλε παθεῖν.

Pag. 228 B 9 καθέδρας, cod. καθέδρων.

Pag. 229 B 6 μόνον, cod. μόνον. D 7 ὁ Κύριος,
cod. ὁ Ἰησοῦς. D 10 τὸν Κύριον, cod. τὸν Ἰησοῦν.

Pag. 230 D 9 ἐκπεριτῶν, cod. ἐκπεριτῶν παζῇ.

Pag. 231 D 1 ὁ ὑστερον, cod. ὁ ὑστερος. D 2 Θεοῦ,
cod. Θεοῦ ἀποτελούμενος.

Pag. 234 A 6 πόδας κρατῶν, cod. πόδας δοκῶν κρα-
τεῖν. A 7 ὁ αἰτεῖς, cod. ὁ αἰτεῖς. C 6 σὺ ποιεῖς, cod.
σὺ τοιαῦτα ποιεῖς.

Pag. 235 D 8 δὲ αὐτὸς, cod. δὲ καὶ αὐτός. D 10
τὸν λαόν, cod. τὸν ἀμπελῶνα.

Pag. 236 D 4 ὅλον δὲ τοῦτο, cod. ὅλον γὰρ τοῦτο.

Pag. 237 E 7 διζήμενοι, cod. διαμνέουσι.

(a) Hæc verba habentur in marg. Istius Cod. Marciano XXXII habentur in textu.

Pag. 238 E 11 συγκρατοῦνται, cod. συγκροτοῦνται.
 Pag. 239 A 5 ἀφορμὴν, cod. ἀφορμάς.
 Pag. 242 A 10 τοῦ Θεοῦ, cod. τοῦ Χριστοῦ.
 Pag. 243 B 5 ἡμέρας, cod. ἡμέρας ἰκεΐνας.
 Pag. 244 B 9 ἐν σώματι, cod. ἐν σώματι. D 5 ὥσπερ καὶ τῆς, cod. ὥσπερ γὰρ τῆς.
 Pag. 246 A 6 τὰ χερίστα, cod. τὰ μέγιστα.

Pag. 247 D 10 ἐπεδείξατο, cod. ἐπεδείκνυτο.
 Pag. 250 B 9 τὸν Θεὸν, cod. τὸν Κύριον. D 10 ὑπὸ
 σκηνῶν, cod. ὑπὸ σκηνῶν.
 Pag. 252 C 2 χεῖρας, cod. χεῖρας αὐτῶν.
 Pag. 258 E 8 ἔσωσε, cod. ἔσωσε.
 Pag. 263 E 4 ὠνόμασεν, cod. ὀνομάζει.

IN LUCAM.

Pag. 270 D 5 παρὰ τῶν Ἰουδαίων, cod. παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις.
 Pag. 271 B 6 μνήμη Κυρίου, cod. μνήμη Θεοῦ.
 Pag. 275 A 12 οἴκου Δαβὶδ, cod. οἴκου Δαβὶδ ὄντι.

Pag. 277 A 11 ἄλλο, cod. ἄλλος. D 1 θυγατέρων, cod. θυγατέρων ἦν.

Pag. 278 E 9 ἐκυφοφόρησεν, cod. ἐκπροφόρησεν.

Pag. 282 D 9 Βηθλεὲμ, cod. Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα.

E 7 ἐλπίδας, cod. ἐλπίδα αὐτῶν.

Pag. 287 D 11 καὶ μετὰ τὴν, cod. καὶ κατὰ τὴν.

Pag. 289 D 4 τὴν ἀληθῶς, cod. τὴν ἀληθῆ.

Pag. 296 E 4 τὴν γενεαλογίαν, cod. τὸν γενεαλο-

γούνα.

Pag. 299 C 6 τοῦτον, cod. τοιοῦτον.

Pag. 320 A 5 καὶ ἄλλος οὖν, cod. καὶ ἄλλος, ἀλλ' οὖν.

Pag. 322 C 7 ὧ γύναι, cod. ἀπελθε, ὧ γύναι.

Pag. 325 D 3 ὑπομονῇ, cod. ἐν ὑπομονῇ. D 5 μὴ

ὑπομενόντων πειρασμοῦ ἔφοδον, cod. μὴ τελεσφο-

ρούντων.

Pag. 327 B 1 εἰκόθαμεν, cod. εἰώθασι.

Pag. 331 E 4 ἔχειν, cod. ἔχητε.

Pag. 333 D 8 παρέχονται, cod. παρέχωμεν.

Pag. 335 C 12 διελθεῖν, τὰς μεταξὺ μόνας ἡμέ-

ρας λέγει, cod. διελθεῖν, ἐκεῖνος μὲν γὰρ τὰς μεταξὺ

ἡμέρας μόνας λέγει. D 7 κρύψαν, cod. κρύψαι.

Pag. 341 C 3 ἀποτάξασθαι, cod. ἀποτάξασθαι τοῖς

οἰκείοις.

Pag. 344 C 3 ἐγγίξειν, cod. ἐγγίξιν, φησί.

Pag. 346 E 10 εὐγνώμων, cod. εὐγνώμων γενό-

μενος.

Pag. 347 A 4 ὑπηρέτας, cod. ὑπηρέτας αὐτοῦ.

E 8 λοιπὸν οὐδὲ τὸν, cod. διὸ οὐδὲ τὸν.

Pag. 356 A 10 μανθάνομεν, cod. μανθάνομεν

λαλεῖν.

Pag. 357 D 11 διαδίδωμι, cod. διαδίδωμι ταῦτα.

Pag. 360 C 1 σῶμα ποιῇ, cod. σῶμα ἔχειν

ποιεῖ.

Pag. 361 B 3 ἐλευμένου, οὐ φθονήσει, cod. οὐ

φθονήσει, πῶς γάρ; οὐ φθονήσει.

Pag. 363 A 10 ὡς βεβαιοῦνται, cod. ὡς βεβαιοῦντα.

C 7 διανοίγῃ, καὶ, cod. διανοίγῃ δῆλον, καί.

Pag. 368 D 1 τῷ μὲν εἰς, cod. τῷ μὲν γὰρ εἰς.

Pag. 372 E 1 εἰς μέσον ἄγει, cod. εἰς μέσον

ἄγων.

Pag. 375 A 4 εἰ ἐν τῇ γῇ αὐτῇ, cod. εἰ ἐν τῇ γῇ

ἐκεῖνος, ἐν τῇ γῇ καὶ αὐτῇ.

Pag. 376 A 11 παρθένους ἀγνὰς, cod. παρθένων

ἀγνῶν.

Pag. 377 E 7 ταῦτα ἔχων, cod. τὰ δύο ταῦτα ἔχων.

Pag. 382 D 10 τὸν καιρὸν, cod. τὸν καιρὸν τοῦτον.

Pag. 387 A 8 ὅτι τὴν τοῦ λόγου δύναμιν, cod. ὅτι

τὸν Θεοῦ λόγον, δύναμιν τε.

388 B 2 εἰς κῆπον αὐτοῦ, ἦγουν τῇ αὐτοῦ ψυχῇ,

cod. εἰ κῆπον τῆς αὐτοῦ ψυχῆς.

Pag. 389 D 6 πνευματικῇ, cod. πνευματικῶς.

Pag. 392 D 3 τῆς ληστείας, cod. ληστεία.

Pag. 393 C 7 εἰ καὶ ἐγίνωσκε τὸ, cod. καὶ γινώ-

σκων τὸ.

Pag. 394 C 6 τῆς τοῦ Θεοῦ, cod. τῆς τοῦ Θεοῦ

Λόγου.

Pag. 398 D 7 νοηθεῖεν, cod. νοηθεῖεν ἄν. D 11

τοῦ Χριστοῦ, cod. τοῦ Θεοῦ.

Pag. 400 E 8 θεμέλιον μὲν, cod. θεμέλιον μόνον.

Pag. 402 B 8 διαφυλάττει, cod. διαφυλάττον.

Pag. 405 B 10 οὖν ταῦτα, cod. οὖν ταῦτα πάντα.

Pag. 408 A 1 βούλεσθαι, cod. βουλεύεσθαι. D 1

περιστολῇ, cod. περιβολῇ.

Pag. 411 E 4 εἰ ἔνα σὺ, cod. εἰ ἄν σὺ.

Pag. 412 E 2 τὸν λόγον, cod. τὸν λόγον, καὶ φο-

ρὸν.

Pag. 413. D 6 τῇ ἐξηγήσει, cod. ἐν τῇ ἐξηγήσει.

Pag. 414 D 11 γῆν, cod. γῆν πλούτην.

Pag. 417 D 3 καὶ μὴ περὶ ἀκτημοσύνης διαλέγο-

μαι, μὴδὲν οὕτω σαφῶς τοῦ νόμου διδάσκοντος. Ἰδοὺ,

cod. καὶ περὶ ἀκτημοσύνης οὐδὲν οὕτω σαφῶς τοῦ

νόμου διδάσκοντος, αὐτὸς περὶ ἀκτημοσύνης διαλέγο-

μαι. Ἰδοὺ.

Pag. 423 C 8 καθοπλίζετε, cod. καθοπλίζετε.

Pag. 425 B 4 τὸ πληροῦν, cod. τὸ ποιεῖν.

Pag. 428 B 3 ὁ δὲ Κύριος δεικνύς, cod. ὁ δὲ ἀντι-

στρέφει αὐτοῖς τὸν κατάγειλον δεικνύς.

Pag. 438 D 4 βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, cod. βασιλείαν

τῶν οὐρανῶν.

Pag. 442 D 12 μόνην δίδωσι, cod. μόνην προθυ-

μίαν δίδωσι.

C Pag. 443 C 11 σοὶ σωτηρία, cod. σοὶ καὶ ἡ σω-

τηρία.

Pag. 444 A 3 οὐ δύναται ὁρᾶν, cod. οὐχ ὁρᾷ.

Pag. 451 A 2 Μελχισεδέκ. Μελχισεδέκ δὲ εἰρηται,

cod. Μελχισεδέκ. Εἰ τοίνυν κατὰ τὴν τάξιν Μελχισε-

δέκ εἰρηται.

Pag. 456 B 1 εἰπὼν πλανᾶσθε, cod. πλανᾶσθε,

γὰρ φησί.

Pag. 458 C 7 ἦτοι βίον ἀδιάστροφον φαίνεσθαι,

cod. ἦτοι βίον ἔχειν, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖ περὶ τε τὰ

δόγματα, καὶ περὶ τὸν βίον ἀδιάστροφον φαίνεσθαι.

Pag. 458 C 10 ἑλληνικαῖς, cod. ἑλληνικαῖς ἀρε-

ταῖς.

Pag. 461 E 6 οἰκουμένη, cod. οἰκουμένη, φησί.

Pag. 465 C 4 στρατιωτικὰς εἰχὼν οἱ, cod. στρα-

τιωτικὰ ἐγγχειριζόμενοι οἱ.

Pag. 489 A 6 διαβόλου ἔχοντος, cod. διαβόλου

ἐξουσίαν ἔχοντος.

Pag. 492 D 1 ἐκ τῶν κατοίκων τῆς, cod. τῶν

κατοικούντων.

Pag. 493 D 1 οἱ λόγοι ἀνθρώπων, cod. οἱ λόγοι

τῶν ἀνθρώπων ἀνθρωπίνου.

Pag. 497 E 9 οὐδεμία οὕτω, cod. οὐδεμία τούτοις

οὕτω.

IN JOANNEM.

Pag. 503 B 2 πατὴρς ἦν, cod. πατὴρς υἱὸς ἦν. C 4
 βροντῆσαι, cod. βροντῆσαι ἰθαῤῥησεν. D 6 καταλεί-
 ψας, cod. καταλείπει.

Pag. 505 C 3 καὶ περὶ τοῦ, cod. ἐν οἷς περὶ τοῦ.
 E 6 τὸ ἀδίδω εἶναι, cod. τὸ ἀδίδω εἶναι. E 7 μὴ
 ὑστερον, cod. μὴ ὑστερον κτισθῆναι.

Pag. 506 C 2 μὰθ' ἡμῶν ἀναστρέφονται. cod. μὰθ' ἡμῶν εἰσι, καὶ σὺν ἡμῖν ἀναστρέφονται. C 10 ἐστίν, υἱόν, cod. φησὶ δυνατόν, υἱόν. E 6 πρὸς τὸν Θεόν, cod. πρὸς τὸν Θεόν. ἦτοι τὴν πατέρα.

Pag. 507 D 6 ἔχει τὸν λόγον. cod. ἔχει τὴν τοῦ λέγειν ἐν αὐτῷ δύναμιν, καὶ τὸν λόγον. D 7 τὴν δύναμιν οὐκ, cod. τὴν δύναμιν αὐτοῦ οὐκ.

Pag. 508 C 3 τεχνίτην τὸν κινῶντα τὸ ὄργανον. cod. τεχνίτην εἶναι τὸν κινῶντα τὸ ὄργανον τοῦτο.

Pag. 509 A 6 τηλικαύτην ἐκτελεῖν ἐπίτασιν, καὶ τοῦτο. cod. τηλικαῦτα ἐκτελεῖν. Ἐπειτα καὶ τοῦτο. B 9 τοῦ στεναγμοῦ. cod. τοῦ στεναγμοῦ τῶν πεπιδμημένων. C 12 τοῦ πατρὸς διδάσκων. cod. τοῦ πατρὸς ἐν Ἱερουσαλὴμ διδάσκων.

Pag. 510 B 1 λέγων, τουτέστι. cod. λέγων, ὅτι γέγονεν ἐν αὐτῷ, τουτέστι. C 1 ζωὴ ἦν, οἶδα δέ, cod. ζωὴ ἦν. Μὴ γάρ, φησὶ, ὑπονοήσης, ὅτι ἀμοιρὸς ἐστὶ ζωῆς ὁ λόγος οὗτος, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, οἶδα δέ. D 4 μαρτυρίας ὁ μονογενὴς, cod. μαρτυρίας πρὸς δόξαν ὁ μονογενής.

Pag. 511 E 11 μαρτυρῶν Χριστοῦ, cod. μαρτυρῶν περὶ τοῦ Χριστοῦ.

Pag. 512 B 3 διάνοιαν ἐπὶ τὴν, cod. διάνοιαν ἡμῶν ἐπὶ τὴν. E 1 καὶ συνειτικὸν λεχθεῖν, cod. καὶ συνεχρὸν λεχθεῖν.

Pag. 514 C 3 τῆς ἀνθρωπίνης, cod. τῆς Ἀννης. D 4 θελήματος τοῦ ἀνδρός, cod. θελήματος τῆς σαρκός, τὴν τῆς γυναικὸς, διὰ δὲ τοῦ θελήματος τοῦ ἀνδρός.

Pag. 515 A 8 υἱοθεσίαν ἔχειν, cod. υἱοθεσίαν κατ' ἀλήθειαν ἔχειν. E 4 τὸν ἀνθρώπου, cod. τὸν ὅλον ἀνθρώπου.

Pag. 516 D 6 λόγος, συνήφθη, cod. λόγος ἐνάρετον, συνήφθη.

Pag. 517 A 2 φύσιν πρεσβεύοντες, cod. φύσιν πρεσβεύοντες, καὶ πρεσβεύοντες.

Pag. 518 C 11 ἐκ τοῦ τόκου, ἐκ τῆς ἀνατροφῆς, ἐκ τῆς σοφίας, cod. ἐν τῷ τόκῳ, ἐν τῇ ἀνατροφῇ, ἐν τῇ σοφίᾳ. D 1 τὴν πρὸ αἰώνων ἐκ Πατρὸς γέννησιν, cod. τὴν ἐκ Πατρὸς θέλει γέννησιν.

Pag. 525 C 8 ἐδαπείσατο, ταύτην τὴν ὑπόνοιαν διορθώσασθαι βουλόμενος ὁ βαπτιστής, φησὶ, Ἴδε, cod. ἔδαπείσατο, διὰ τοῦτο πάλιν ἔργεται, διδοὺς τῷ Ἰωάννῃ ταύτην τὴν ὑπόνοιαν διορθώσασθαι· διὸ καὶ φησὶν ὁ βαπτιστής, Ἴδε. D 3 ἐπιθυμοῦντας ἰδεῖν, cod. ἐπιθυμοῦντας καὶ ζητοῦντας ἰδεῖν.

Pag. 524 C 5 ἡ τοῦ Σαμοσατέως, cod. ἡ τοῦ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως.

Pag. 526 B 9 μαθητὰς προσήγαγε, cod. μαθητὰς εὐθὺς προσήγαγε. D 2 ἀναποδίση, cod. ἀποπηδήση. E 3 ἐπεὶ οὐδὲ εἶχον, cod. ἐπεὶ οὐκ εἶχον.

Pag. 530. B 7 τοῦ Ναθαναὴλ, ἴνα, cod. τοῦ Ναθαναὴλ τὸ ἰδε Ἰσραηλῆτα, ἴνα.

Pag. 533 A 11 ἅμα δὲ ἡ μήτηρ καὶ τῶν μαρτυριῶν Ἰωάννου ἐμένητο, ἀς περὶ, cod. ἅμα δὲ ἤκουσεν ἡ μήτηρ καὶ τῶν μαρτυριῶν Ἰωάννου, ἀς περὶ. R 6 Μαρίας γεννηθέντα, cod. Μαρίας Παρθένου γεννηθέντα.

Pag. 537 E 1 σπουδῆς ἡδυνήθησαν, cod. σπουδῆς μόλις ἡδυνήθησαν.

Pag. 540 C 9 λαμπρότερον, καὶ φαιδρότερον, cod. λαμπρότερος, καὶ φαιδρότερος.

Pag. 541 B 1 ὅτι ἀνεμῶς οὐ, cod. ὅτι τὸ πνεῦμα οὐ. B 2 μᾶλλον τὸ Πνεῦμα, cod. μᾶλλον τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

Pag. 545 D 5 ὑπερηύχεται λέγων, cod. ὑπερηύχεται αὐτῶν λέγων.

Pag. 544 A 7 μετὰ τοῦ Μονογενοῦς καὶ τὸ, cod. μετὰ τοῦ Μονογενὸς καὶ τὸ. B 9 ἔπασχεν ἐν τῇ οἰκίᾳ σαρκί, cod. ἔπασχεν οὐ τῇ οἰκίᾳ φύσει, ἀλλὰ τῇ οἰκίᾳ σαρκί.

Pag. 545 C 10 ὅτι παραβολαὶ εἰσι, cod. ὅτι αὐτὸ τοῦτο παραβολαὶ εἰσι.

Pag. 550 D 2 πίστεως σὺ, cod. πίστεως τοίνυν σὺ.

Pag. 553 E 1 φιλομαθῶς διακειμένην, καὶ, cod. φιλομαθῶς διαλεγομένην, καὶ.

Pag. 556 C 3 δογμάτων ἐνθέων αὐτῶν, cod. δογμάτων εὐθελῶς αὐτῶν (α).

Pag. 557 A 12 παρ' ἡμῖν, cod. παρ' ὑμῖν.

Pag. 560 A 2 πέντε βιβλία, ἃ ἡ Σαμαρείτις μόνη, cod. πέντε τοῦ Μωσέως βιβλία, ἃ ἡ Σαμαρείτις μόνη. B 5 ὁσίων μου; καὶ ὅτι. cod. ὁσίων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου, καὶ ὅτι.

Pag. 562 D 6 καὶ τοῖς μαθηταῖς τοῦτο, cod. καὶ τοῖς διδασκάλοις τοῦτο.

Pag. 563 D 8 διὰ τὸ αὐλοῦσθαι παρὰ τῶν, cod. διὰ τὸ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν.

Pag. 566 C 11 νόσου τῶν ἐπιθυμιῶν, cod. νόσου τῶν ἡδονῶν.

Pag. 567 E 8 θεία πρόνοια, cod. θεία σοφία.

Pag. 569 C 1 οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ, cod. οὐδὲν τοιοῦτον ἐνενόησεν, ἀλλὰ.

Pag. 571 A 8 Σαββάτου παράλυσιν, cod. Σαββάτου παράδοξιν.

Pag. 574 A 2 ἐπεὶ δὲ οὐκ, cod. ἐπεὶ δὲ εὐεργετῶν οὐκ.

Pag. 576 D 8 εἰμὶ· λέγει δὲ, cod. εἰμὶ, καὶ Θεὸς γὰρ εἰμὶ. Λέγει δέ.

Pag. 577 A 1 δὲ παρὰ, cod. δὲ οὐ παρὰ. E 6 γῆς εἶς τὴν, cod. γῆς ἔχει τὴν.

Pag. 579 C 9 τὸ διὰ τὸ διώκειν με, cod. τὸ διὰ τὸν Θεὸν διώκειν με.

Pag. 580 A 10 παρὰ ἀλλήλων θέλοντες, cod. παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες.

Pag. 583 A 7 Ματθαίῳ; τὸ αὐτὸ ἐστὶ, cod. Ματθαίῳ; λέγομεν οὖν ὅτι ναὶ τὸ αὐτὸ. E 10 περισσεύει τοὺς ἄρτους, cod. περισσεύει τοσαῦτα κλάσματα.

Pag. 584 B 11 τοῦ γεγονότος μὴ, cod. τοῦ γεγονότος θαύματος μὴ.

Pag. 585 D 6 τῆς θαλάσσης, cod. τῆς θαλάττης πραΰνας τὴν παρεχίην.

Pag. 591 C 5 μνημείων, ἐκ δὲ τῆς, cod. μνημείων εἰς τὴν γῆν. ἐκ δὲ τῆς.

Pag. 597 B 11 φαινόμενον υἱόν, cod. φαινόμενον ὁμῖν υἱόν.

Pag. 598 E 6 γὰρ ἀπωθοιμένου ἦν, cod. γὰρ ἀπωθούντος ἐστίν. E 10 εἰδέναι ὑπὲρ, cod. εἰδέναι αὐτῷ ὑπὲρ.

Pag. 600 C 11 διὰ τοὺς μισοφύλους Ἰουδαίους ἀναχωρεῖ, οὐχ ὥς, cod. οὐκ ἤθελεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν διὰ τοὺς μισοφύλους Ἰουδαίους, οὐχ ὥς.

Pag. 601 E 10 εἶτα ἀγνωμονοῦντας, cod. εἶτα ὀνειδίζοντας.

Pag. 606 C 10 ὢν κύριος, cod. ἦν κύριος.

Pag. 607 C 9 διεφθαρμένοι εἰσι τῇ κρίσει, cod. διεφθαρμένην εἶχον τὴν κρίσιν. E 2 πόθεν ἐστίν, εἰδὲ μαινομένων, cod. πόθεν ἐστίν, ἐνταῦθα δὲ φησιν ὅτι τοῦτον εἶδαμεν πόθεν ἐστίν, εἰδὲς μαινομένων.

Pag. 611 C 9 ἀρχῆς ἀναγνωστῶν τὸ, ποταμοί, cod. ἀρχῆς ἀρχιέων, ποταμοί.

Pag. 614 C 12 κατακριτέοι οἱ μὴ πιστεύσαντες, cod. κατακριτέοι οἱ μὴ πιστεύσαντες.

Pag. 615 K 6 παράνομα διατακτομένους, cod. παράνομα διαπραττομένους.

Pag. 620 E 1 οὐχ ὥς ἀδύνατος, cod. οὐκ ὥς ἀδυνατῶν.

Pag. 622 C 10 τὸν ἀληθῆ ὄντα, cod. τὸν ἀληθεῖα ὄντα.

Pag. 627 B 9 τὰς εἰς αὐτὸν ὑδρεῖς, cod. τὰς αὐτῶν ὑδρεῖς.

Pag. 630 A 3 γὰρ ἐκεῖνος τὰ ξύλα, cod. γὰρ ἐκεῖ τὰ ξύλα. D 4 κτήσεως ὧντων παρεχούρων, cod. κτήσεων ὧντων ἀνεχώρων.

Pag. 632 E 8 ὁ τυφλός, cod. ὁ τυφλὸς γεννηθείς.

Pag. 635 D 7 περί αὐτοῦ ἐγίνωσκεν, cod. περί αὐτοῦ μέγα ἐγίνωσκεν.

Pag. 636 D 11 καὶ ἄρχουσι φύεται, cod. καὶ ἐν τοῖς ἄρχουσι φύεται.

Pag. 640 A 6 καὶ μὴν εὐχομένων, cod. καὶ μὴν εὐχομένων αὐτῶν.

Pag. 643 C 3 ἐδίδοτο ἂν τις, cod. ἐδίδοτο ἂν τις ὕμν.

Pag. 646 D 7 ἵνα ζήσωσι, cod. ἵνα ζῶν ἐχῃσι.

Pag. 658 D 3 ἤκουσεν ὅτι, cod. ἤκουσε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι.

Pag. 660 B 9 μὴ ἀποθάνῃ τὸν ψυχικόν, cod. μὴ ἀποθάνῃ τὸν θάνατον τὸν ψυχικόν.

Pag. 679 B 9 λεγόντων, οὐδὲ οἶδαμεν, cod. λεγόντων, μὴ νομίση; ὅτι περὶ σοῦ λέγομεν, καὶ εἴπῃς ὅτι δι' ἀπέχθειαν ἐναντιούμεθα, ἰδοὺ γὰρ οὐδὲ οἶδαμεν.

Pag. 680 B 2 ἐφθόνουν, ἠνίξαστο, cod. ἐφθόνουν καὶ ἐθελοκαχοῦντες, ἠνίξαστο.

Pag. 682 B 6 ἀθετοῦντες, cod. οὐ ζητοῦντες.

Pag. 693 E 8 ὀνειδίζοντες-αὐτῷ, cod. ὀνειδίζοντες καὶ ἐνδιδόντες (α) αὐτῷ.

Pag. 696 A 8 καὶ ἀλλήλους, cod. καὶ ὑμεῖς ἀλλήλους.

Pag. 701 C 6 ὅτι ἐγώ, cod. εἶπε δὲ, ὅτι ἐγώ.

Pag. 702 C 6 με σκυθρωπίζειν, cod. με τὸ σκυθρωπάζειν.

Pag. 705 A 2 σαρκοθέντες, cod. σωματωθέντες.

Pag. 706 A 12 οὐ καθ' ὕπνου, cod. ὥστε οὐ καθ' ὕπνου. D 3 ἐπιφανείας, cod. ἐπιφανείας αὐτοῦ. D 7 γενήσονται, cod. φανήσονται.

Pag. 708 B 10 καὶ ἐξελεύσομαι, cod. καὶ πάλιν ἐξελεύσομαι. C 12 μοῦ δοκεῖτε, cod. μοῦ εἶναι δοκεῖτε.

Pag. 709 B 9 χυδαίου λαοῦ, καὶ, cod. χυδαίου πλήθους, καὶ.

Pag. 725 D 3 ἀλλ' ἀπὸ τῆς, cod. ἀλλ' ὡς ἀπὸ τῆς.

Pag. 729 A 3 τετηρήκασι. Νῦν ἐγνωναν, cod. τετηρήκασι ταύτην τὴν ἐντολήν· ἐμειναν γάρ, ὥστε τὴν λόγον τοῦ Πατρὸς τετηρήκασι· νῦν ἐγνωναν. A 5 ἐγνοικα ἐγώ, ἀλλ' οὐκ, cod. ἐγνοικα, καὶ φασιν, ὁ Κύριος λέγει, νῦν ἐγνοικα ἐγώ, ἀλλ'.

Pag. 731 A 2.

Pag. 753 E 6 ἦν τοῦ Ἰωσήφ, cod. οὐκ ἦν τοῦ Ἰωακείμ. E 7 Ἰωσήφ ἠγάγετο, cod. Ἰωακείμ ἠγάγετο.

Pag. 754 A 5 τοῖς Εὐαγγελίοις, cod. ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις.

Pag. 771 D 7 καὶ μαρτυρίας, cod. καὶ μαρτυρίου.

SYLLABUS FIDISSIMA

VOCUM GRÆCARUM

Quæ in Theophylacti volumine in quatuor Evangelia continentur.

(Vide quæ jam supra col. 1239-1240 monuimus.)

A

Ἀγάπης ἐκμάδα σώζειν, 130 A 11.

Ἀγγελοι ἔφοροι ἡμῶν, 98 D 8.

Ἀγιστρεῦειν, 93 C 2.

Ἀγροκόμητοι πολλάκις καταλιμπάνονται γονεῖς, 78 B 4.

Ἀκρότατον τῆς κακίας, 127 C 1.

Ἀδὴς τί ἐστι, 419 E 9.

Ἀετὸς ὀξυδερκέστατος, 171 A 12.

Αἴγλη ἀβήρτος, 431 B 10.

Αἰματαχυσίει, 110 D 6.

Ἀκίνητος εἰς ἀφροδίδια ὁ εὐνοῦχος, 101 C 10.

Ἀκτημοσύνη, 33, A 12.

Ἀλείφειν τὴν κεφαλὴν τί, 32 E 6.

Ἀλώσιμος οὐκ ἔστιν ὁδοῦσιν καὶ ὀφθαλμοῖς Θεός, 595 D 10.

Ἀμπέλου κλάδευμα, *vitis putatio*, 710 E 10.

Ἀναβολὴν δοῦναι τῷ ὀφειλέτῃ, 98 C 9.

Ἀνασπᾶν ρίζαν κακῶν, 47 C 3.

Ἀνθεα πρόσκαιρα, 34 C 9.

Ἀνθρωπάρεσκος, 190 D 4.

Ἀνὴρ τοῦ διαβόλου ψυχὰ ἀδάπτιστοι, 63 C 2.

Ἀντάρτας καταδικάζουσι σταυροῖς Ῥωμαῖοι, 42 B 4.

Ἀντάρτης, 113 A 12.

Ἀντίτυπον, 146 E 7.

Ἀπροφάσιστον ποιεῖν, 47 A 11.

Ἄρτος ἐπιούσιος, 32 B 4.

Ἄρτος ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ ἀγιαζόμενος· οὐκ ἔστιν ἀντίτυπον τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ σῶμα αὐτοῦ, 146 E 6.

Ἀρανισμὸς προσώπου, 52 E 9.

Ἀφίλοκοπος, 180 D 2.

Αὐτεξούσιον ἢ ἡμετέρα οὐσία, 405 A 9.

Αὐτεξούσιον ἀνθρώπου, 405 A 6 C 1.

Αὐτεξούσιον καὶ οὐκ ἀναγκαστὸν ἢ ἀρετὴ, 86 D 12.

Αὐτεξούσιοι ἔσμεν πρὸς κακὸν ἢ ἀγαθόν, 193 A 4.

B

Βαλαντιστόμοι, 431 A 10.

Βατταρισμὸς, ἀναθροῦς φωνῆ, 31 D 4.

Βαττολογεῖν εἰ βαττολογία, 31 D 2.

Βίος· ῥυπαρίας ἀνάμεστος, 102 E 2.

Γ

Γαζοφυλάκιον τοῦ ἱεροῦ, 78 A 7.

Γαστρίμαργοι, 588 E 9.

Γαστρίμαργος, τῇ γαστρὶ ταλεῖ τοῦ· φόρου, 308 B 8.

Γλωσσόκομον quid, 363 B 3.

Γυναῖκες· φιλόδαχρον γένος, 488 E 8.

Δ

Δελεάζειν εἰς τὸ κακόν, 124 D 3.

Δειπνοκλήτορα πέπειται, 399 C 3.

Δημοσιεύειν τινά, 80 B 10.

Διαπερόντως ἀσεβῆς insigniter impius, 724 E 5.

Δοκὴ ἐν ὀφθαλμῷ quid, 35 C 6.

Δυσπαρακολούητον καὶ ξενίζον, 413 D 9.

Ε

Ἐγκεντρίζεσθαι, 37 A 9.

(a) Legendum, ὀνειδίζοντος, καὶ ἐνδιδόντος, ut ex sensu patet: et ita legisse OEcolampadium, versio Lat. satis indicat.

Ἐγκλήματι φόνου περιπίπτειν, 58 D 10.
 Ἐθελόκακεῖν, 60 E 5.
 Ἐζώργησεν τὸν Ματθαῖον ὁ Κύριος, 185 C 6.
 Ἐκπομπεύειν τὸν ἑαυτοῦ βίον, 45 A 7.
 Ἐκτραχηλίζεται εἰς κακίαν, *in malitia pertinax ultra modum*, 127 B 9.
 Ἐλαον *in Evangelio quid*, 35 A 1.
 Ἐμβριμάσθαι τι, 45 C 2.
 Ἐμποροὶ φιλοκερδέστατον γένος, 117 B 6.
 Ἐμφυλίου μάχας ἀνάπτειν, 384 C 2.
 Ἐνδεδεχισμός, τί, 421 C 2.
 Ἐνσκήπτει ἡ ἀστραπὴ τῷ μαργαρίτῃ ἀνοίγοντι τὰς τοῦ ὁστέρου πτύχας, 70 C 5.
 Ἐπίσκατος δύναμις, 702 A 4.
 Ἐπιτεύχεσθαι τῆς οὐρανοῦ βασιλείας, 118 D 10.
 Ἐρωτος λύσσα, 204 B 11.
 Εὐδία ψυχῆς καὶ ἀταραξία, 131 B 4.
 Εὐκολώτερόν ἐστι τῇ ἡμετέρᾳ φύσει ταπεινούσθαι ἢ ἐπαίρεσθαι, 56 E 10.
 Εὐρίπιστος ἄνθρωπος, 53 B 8.
 Εὐτελῶς ἐποχεῖσθαι, *Gallice, être mal monté*, 109 A 10.

Z

Ζάλη · ἐκ ζάλης εἰς λιμένα κατανατῆν, 420 A 7.

H

Ἡδυπάθειαν καὶ φιλοταρχίαν ὑπεριδεῖν, 103 D 2.
 Ἡλίου ὀρθρινὰ αὐγαί, 163 D 5.
 Ἡμέρα ἀναπαύσιμος τὸ σάββατον, 434 D 7.
 Ἡμερονύκτιον, 62 D 4.

Θ

Θαυματουργεῖν δίδωσι δύναμιν ἀνθρώποις ἢ πῖστις ἔκμονος, 233 C 7 E 5.
 Θεατρίζειν ἀρετὴν, 68 D 4.
 Θεὸς αὐτοαγαθότης, 437 C 2.

I

Ἰεσοῦ κολλητικώτερα τὰ χρήματα, 438 D 8.

K

Κακία κορυφωθείσα, 397 A 8.
 Καταγύγιον ἁμαρτίας, 429 D 4.
 Κατειρωνεύεσθαι τινος, 427 C 11.
 Καῖσθαι ταπεινῶς περὶ τι, 555 D 11.
 Κύνες εἰσὶν οἱ ἀπιστοὶ, χεῖροι δὲ, οἱ βορβορώδη βίον ἔχοντες, 35 C 11.
 Κόλλυθος, εἶδος λεπτοῦ νομίσματος χαλκοῦ, 232 D 11.
 Κοσμοκράτωρ ὁ διάβολος, 62 B 8.
 Κόσμος κατακυλιστής, 533 D 2.
 Κριτὴς ἀδωροδόκητος, 87 C 8.
 Κῶμη καλάμου, 754 D 3.
 Κώνωπα διῦλίζειν καὶ κάμηλον καταπίνειν, 126 B 11.

Λ

Λέπρα λατρῶν χερσὶν ἀνεπιχειρήτος, 305 C 11.
 Λιμενοειδεῖς καὶ ἀναπαντήριοι τόποι, 420 A 9.
 Λόγος ἡμῖν τῇ φύσει ἐνδοθεὶς φυσικὸς νόμος, 512 D 1.
 Λόγος προφορικὸς ἢ ἐνδιάθετος, 507 E 10, 508 A 3.
 Λυπηρὰ χαρμωσύνοις ἀκολουθεῖ, 86 B 2.

M

Μαργαρίτα ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, 35 C 9.
 Μεγαληγορία, *grandiloquentia*, 435 D 5.
 Μαργαρώδεις λόγοι, 35 D 2.
 Μεριμνᾶν περὶ τῆς αἰῶνος ἡμέρας, τί, 34 D E 3.
 Μοιχεύειν πῦρ φυσικὸν καὶ ἐνδοθεν ἡμῖν, 457 C 11.
 Μυριάνδρος πόλις, ἀντὶ τοῦ, πολὺάνδρος, 424 A 7.

N

Νάρδος πιστικὴ, τί, 246 E 5.
 Νόμος φυτεία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, 79 A 12.
 Νόσος ὑδερικὴ, 154 C 12.
 Νέτσι, θάνατος στρατιώται τοῦ Θεοῦ, 39 B 10.

O

Ὁδὸς δυσανόδευτος, 673 C 10.
 Οἶνος νέος καὶ παλαιός, ἀκός, 44 A 1.
 Ὀλιγόπιστοι πάντες οἱ μεριμνῶντες, 34 C 12.
 Ὁδωμινὸς ἄνθρωπος, 95 C 5.
 Ὅπως πανουργία, 48 C 4.
 Ὅπως στενὴ ὁπὲρ περισφιγγόμενος ἀποδύεται δέρμα παλαιόν, 48 C 6.

Π

Πάθος ἀρχόμενα νικῶνται βραδίως, αὐξηθέντα δὲ δυσανόδητα γίνονται, 358 C 6.
 Πανοῦργοι καὶ ἐπιθέται οἱ αἰρετικοί, 36 D 6.
 Παρακρατεῖν, τί 102 D 10.
 Πάττειν σποδὴν καὶ κόνιν κατὰ τῆς κεφαλῆς, 55 C 3.
 Περιέργο· παρὰ τοῦ μετρίου, *plus aequo curiosus*, 764 E 3.
 Περισφιγγεται ὅπως στενὴ ὁπὲρ, 48 C 9.
 Περιουσιασμός, 513 B 7.
 Περιχώρησις τῶν ὑποστάσεων ἐν Τριάδι, 653 E 2.
 Πηγῆς ὀρήματα, 555 D 10.
 Πίστις ἐπίμονος, 80 A 9.
 Πίστις ἀνόητος, 112 C 11.
 Πόλις τευχῆρης, *civitas murata*, 461 C 5.
 Πολύσαρκος ἄνθρωπος, 36 C 1.
 Πολύτροποι καὶ πανοῦργοι, 46 E 8.
 Πορνοδοσχοί, ἀρχιλλήται, 406 C 7.
 Πόρνος τὴν ῥυπαρὰν μίξιν τῆ σαρκὶ τελεῖ, 308, B 9.
 Προπτεῖ τὴν χεῖρα, 179 A 9.
 Προσευχὴ σχολῆς καὶ ἀταραξίας δεῖται, 204 C 2.
 Προσευχῇ, καρτερία ἐν προσευχαίς μαλάσσει, 432 A 4.
 Προσηλοῦν τὸν νοῦν τῇ τῶν χρημάτων φροντίδι, 33 C 5.
 Προσηλοῦσθαι τῇ τοῦ πλοῦτου μερίμνῃ, 33 B 7.
 Προσκαλίζειν τὰ μέλλοντα δευῖν, 130 A 4.
 Προσπετικῶς τοῖς τοῦ κόσμου πράγμασιν, 513 A 3.
 Πτωχοὶ τῷ πνεύματι, 23 D 8.

P

Ῥάκος ἄγναφον, 44 A 10.
 Ῥιψοκίνδυνος οὐ θεάρεστος, 58 D 11.

Σ

Σάτον, τί, 68 E 3.
 Σελήνη ὀλόκυκλος, ἡ ὀλοκυκλοσελήνη, 23 A 4.
 Σελήνιαζόμενοι τίνες, 22 E 5.
 Σκυθρωπός, 32 E 4.
 Σ-άνιο· καὶ δυσσεύρετος θεράπων πιστός, 155 A 5.
 Σχέσιν πρὸς τὰ χρήματα ἔχειν, 440 A 2.
 Στάχυς γόνανσι διαζώννεται, 195 A 12.
 Σύσσωμοι καὶ μέλη τοῦ Χριστοῦ ἔσμεν, 100 D 11.
 Στρατιώται τοῦ Θεοῦ τίνες, 39 B 10.
 Σταυροῦ σφραγὶς ἀδολαβεῖς πολλοὺς διετήρησε πόνοντας φάρμακα, 264, C 5.

T

Ταυτοδουλία καὶ ταυτοθελές, 653 E 5.
 Τορευτά. Vereor ut scribendum sit τορνευτά, vel saltem vertendum caelata, vice tornata, 458 E 9.
 Τρίχα· ἀριθμεῖσθαι τῆς ἡμετέρας κεφαλῆς, τί, 50 D 2.
 Τρυφήν οὐ δύναται σώζεσθαι, 36 C 3.
 Τρυφὴν τρυφᾶν ἄπασαν, 417 E 10.

Υ

Ὑπερηφανία ἀντιτάσσεται ὁ Θεός, ὡς ἐχθρός· ἐχθρῶν, 433 D 11.
 Ὑποβολιμαῖος, οὐ νομικὸς, ἀνὴρ, 120 C 11.
 Ὑποσκελίζειν τινά, 439 B 5.
 Ὑποστάσεων ἀσύγχυτος περιχώρησις, 655 E 4.

Φ

Φανητιῶν καὶ ἐπιδεικτικὸς, 218 C 3.
 Φάρμακον δραστηκώτατον, 302 B 5.
 Φερέπνος καρδία, 428 D 9.
 Φιλζῶως ἐστὶν ὁ φιλοχρήματος, 437 A 2.

Φιλόκομος εἶναι, 75 C 12.
 Φιλοχρηματία βίσα πασῶν κακιῶν, 671 C 2.
 Φεύγειν ἀνεπιστρέφως, 130 D 5.
 Φονεύς καὶ αἰμοχαρής, 416 E 5.
 Φρενοδάχεια, 628 B 1.

X

Χαρμόσυνα λυπηροὺς ἀκολουθεῖ, 86 B 2.
 Χθαμάλων καὶ ἀτελὲς τοῦ νόμου, 416 B 8.

Χοίνιξ καὶ δικάλιτρα μέτρον παρ' Ἑβραίοις, 68 E 4.
 Χοιρώδης βίος, 42 A 5.
 Χριστὸς αὐτοσοφία, 113 B 6.

Υ

Ψέγεσθαι, 43 B 6.
 Ψυχὴ πολύφροντις, 190 E 9.
 Ψυχοβλαβὴ τὰ κοσμικά, 402 B 3.

INDICES

IN OPERA THEOPHYLACTI

Numeri paginas editionis Venetæ repræsentant quarum seriem typis crassioribus in textu expressimus.

IN TOMUM PRIMUM

Apud nos tom. I eum parte tomi II usque ad col. 318.

A

Abiathar qui Marco dicitur, Abimelech in libris Regum vocatur, 183.
 Abnegare seipsum, 215.
 Abnegatio Petri quomodo se habuerit, 233.
 Abominatio desolationis, quid, 130.
 Abraham pater gentium, et quare ab eo genealogiam exorditur Matthæus, 750. Abrahæ filios suscitare ex lapidibus, quid, 17. Abraham justus, misericors et hospitalis fuit, et cur a divite sit invocatus, non Lazarus, 420.
 Abrahæ sinus, 420. Abraham primum gentilis fuit et idolorum cultor, 421. Abraham Hebræorum pater, 4.
 Abraham Isaac offerens, quem prædignaverit, 630.
 Adam ubi sepultus, 257, 483, 750.
 Admonitionis sunt quæ hic sunt: quæ autem alibi, suppliciorum, 570.
 Adolescentulus qui nudus profugit, quis, 253.
 Adorare Deum quomodo oporteat, 537.
 Adoratio sibi Deo impendenda, 611.
 Adventus Christi duo, et duo præcursores, 216.
 Adventus Christi duo, salvantis et judicantis, 544.
 Adversarii si non essent, non essent coronæ, 338.
 Adulantur Pharisei, Christus arguit, 178.
 Edificantes, qui, 236.
 Ælius Adrianus templum et civitatem Hierosolymorum funditus suffodit, 441.
 Ætates hominis tres, 19.
 Æternum cur sit supplicium, cum peccata sæpe parum durent, 570.
 Afflictio, 67.
 Agnus Dei cur Christus dicatur, 523.
 Agricola Christus est, 714.
 Aliena et insolita semper plus familiaribus placent, 564.
 Alius et alius de persona; aliud et aliud de natura dicantur, 507.
 Altaria apud nos a donis sacrantur: sed non in veteri lege ita fiebat, 123.
 Ambire dignitates gentium est, 229.
 Ambitio quam mala et tyrannica, 107.
 Amen affirmativa vox, 26.
 Amicus de via veniens, quis, 354.
 Angeli ministri et præstites nominantur, 95. Angeli humanis et immiseriordibus indignantur, 98. Angeli et sacerdotes cooperarii Christi, 606. Angeli virtus quæ et quare dicatur angelus, 511.
 Angulus, 236.
 Angusta porta, 56.

Angustia in angustis possit animas ne sitis, 581.

Animal Christus non dicatur, 596.

Animarum apparitiones falsæ, 41. 755. Animam suam amare et invenire, perdere et odisse, quid 51. Animæ mortuorum, ubi, 41. Animæ cibus omne opus, 71. Animæ vestis et uxor, caro, pueri, opera, 97. Animæ vocabulo sæpe totus homo venit, 510. Animæ virtutes tres, quibus diligere Deum oportet, 239. Animæ curatio difficilior quam corporis, 182, 307. Animam Christus assumpsit, virtutem quoque infudit, 182. Anima concupiscit quid sit, 190. Animæ virtutes omnes charitati offerendæ, 239. Animæ et spiritus discrimen, 279. Animæ rationalis bonæ, quantum, 371. Anima quid, 557.

Animalis homo, 595, 593.

Antichristus, desolationis abominatio dicitur, 130.

Antichristi tempore multi erunt pseudoprophetae, a quibus multi justis seduceantur, 150. Antichristi tempora quomodo erunt, et ejus impostura iniquitates multiplicabit et charitatem turbabit, 130. Antichristus quantis et quis notatur, 644.

Antiqui ante legem datam unde vivere didicerint, et quare sit data lex et Scriptura, 5.

Apollinarius Christum accepisse animam negans confutatur, et unde erroris sui occasionem sumpserit, 15, 619. Apollinarius Laodicensis confutatur, asserens Dominum et Deum nostrum non suscepisse perfectam hominis naturam, videlicet corpus cum anima rationali, sed carnem solam, 515. Apollinarius inanimatam carnem Christi afferens, quomodo refellitur, 515. Apollinarius docens, Christum corpus ex cæle sumpsisse, quod per Virginem, seu canalem transierit, confutatur, 512. Et iterum corpus Christi ex hoc mundo esse, negans, 619. Apostolorum mutus amor et reverentia, 674. Apostolorum imitatores simus, 109. Apostoli an montes transulerint, 91. Apostola Samaritana fuit mulier, 539. Apostoli Christo magis quam sibi ipsis credunt, 145. Apostolorum secunda vocatio, 177. Apostoli cur jubeantur in una domo manere, 290. Apostolorum prudentia, 273. Apostolos susipientibus et non susipientibus quomodo appropinquet regnum Dei, 344. Apostoli et prophetae qua virtute miracula lecerint ante glorificatum Christum, 612. Apostolorum fructus, gentes ad fidem conversæ, 712. Apostolorum fides in verba Christi, 691.

Apud ut accipiat, 506.

Aqua viva, gratia Spiritus sancti est, 534. Aqua et sanguis de latere Christi manantes, quid significent, 753. Aqua pervenimus ad Christianismum, 753.

Aquila comparatus Marcus evangelista in pref. Evangelii secundum Marcum.

Arbori homo confertur, 37.

Archelaus rex, 15.

Arca Ecclesia est, 18.

Arco's, 203.

Arius, asserens in nominibus, non in nomine baptizandum esse, refellitur, 167. Arius confutatur, creaturam Dei Filium et facturam fingens, 507, 653. Arius confutatur asserens per Filium neri omnia, non quod factor ille sit, sed instrumentum, 508. Item volens demonstrare, quod Filius non sit genitus a Patre, sed fuerit sicut una aliarum creaturarum, 518, 572. Arii error, Christum et horis et temporibus subjectum asserentis, 532. Arii error, asserentis Christum Dei unigenitum, eo quod solus ipse factus sit et conditus a Deo; omnia autem alia ab illo, 544. Eiusdem error potestatem Filii negantis, 701. Item negantis, Filium ejusdem cum Patre esse substantiae et potentiae, 572. Arius confutatur, Patrem iniquius per ipsum in discipulis fieri, 733.

Arma diaboli, peccata, 537.

Armeni, duas in Christo naturas negantes, confutantur, 517. Armeni negantes, aquam e latere Christi fluxisse confutantur, 735.

Arrogans, non est Domini discipulus, 403.

Asina quid significet, 250. Asini symbolum in lege, 675.

Aspectus invidiosi, 569.

Avaritiae morbus quantus, 136. Avaris paupertas exosa, 415. Avaritia omnium malorum radix, 571.

Audire non sufficit, sed audisse oportet et discere, 595.

Audiens, et non faciens, ruinam magnam patitur, 590.

Auditorum ad captum sese Christus temperans, saepe contraria loqui videtur, 730. Auditorum gratia humilia saepe de se Christus loquitur, 643.

Auricula servi pontificis excisa quid significet, 151.

Auricula obedientiam significat, 737.

Aurum, thus, myrrha quid significet, 13.

B

Babylon et Aegyptus omnis nequitiae officina, 14.

Baptismus Christi quid, 18. Baptismus diabolum eiecit

63. Baptismus an in solo Christi nomine fieri debeat, 497.

Baptismi secundi nulla spes, nisi per poenitentiam, 63.

Baptisma Joannis poenitentiae tantum, non remissionis, 173.

Baptismus praestit primum honestatis vestitum, 408.

Baptismatis Joannis vis, 291. Baptizari ad custodiam puritatis non sufficit, 513.

Baptisma non Joannis, sed Christi erat articulum, 521.

Baptismus, quomodo Dominus terrenam nativitatem vocavit, 541.

Baptisma fons Jacob, 560.

Baptisma per probaticam piscinam designatur, 567.

Baptismatis aqua qualis, et ejus vis, 568.

Baptismatis symbolum, 540.

Baptismatis donum et virtus quanta, 547.

Baptizari solum, non sat esse, sed postea bene operandum, 167.

Baptizari cur Dominus, 176.

Baptizatis Spiritus sanctus datur, coelumque aperitur, 176.

Baptizari incredulum et infidum impossibile, 620.

Barabbas quid, 156.

Battologia, 51.

Battarismus, 51.

Bella, fames, pestis, nunquam aliunde quam a Deo proveniunt, 211.

Beati qui, 25.

Benefacere alicui Sabbato, lex non prohibet, 569.

Bethania, III, 231, 448.

Bethabara, 525.

Bethleem, quid, 10. Bethleem, patria David, 282.

Bethleem ad austrum sita, 582.

Bethphage domus maxillarum interpretatur, 448.

Bethsaida civitas, 525.

Blasphemia, 206.

Boanerges, 187.

Bona nostra occultanda et non ostentanda, 180. Bona nostra ab invidis occultanda, 530. Bona nostra Deo offerenda et attribuenda, 179, 196. Bona nostra duplicia, corporis et animi, 441. Boni initia et semina accipimus per gratiam, quae nos inserimus et crescere facimus, 554. Bonus, solus Deus, 102.

Bonitatis fons et radix Deus est, 234.

C

Cadaver quid, 201.

Cadere nos propter nimiam confidentiam, permittit Deus, 250. Cadunt omnes qui adversarii sunt Verbi, 756.

Caecus et mutus, quis, 59. Caecus interrogatus a Jesu, quid sibi velit, 229. Caecum ad Siloam cur mittit Christus, 634.

Caesar quid, 256.

Caiphas sanguinarius, 066.

Calceamenta Christi quid significant.

Calix passionis, 149. Calicem cur deprecatur Christus, 149. Calix aquae frigidae quid, 220.

Calvariae locus, 158.

Camelus, medium animal inter munda et immunda, 16. Camelus quid, 103.

In Cana Galilee signum an absolute primum fuerit, 555.

Canes, et porci qui, 35.

Capernaum, 21. Capernaum Christi civitas, 42. Capernaum exaltata, quare, et quid sit, 55.

Caro, animae uxor; opera, pueri, 97.

Christus quare Pascha perfecit, 142. Christus quomodo tres dies in terra fuisse dicitur, 62. Christus vera margarita, 70. Christi fratres et sorores, 71. Christus extra vineam occisus, 255. Christi: s quomodo viventium et non mortuorum Deus; et aibi vivorum et mortuorum Deus appellatur, 121. Christus quomodo triduanus, 163. Christo quomodo omnia tradita, 166. Christus cur baptizatur, 176. Christus arguit, Pharisei adulantur, 178. Christus cur in navi sedeat, 187. Christi cognati, qui, 189. Christi nomen multi mentientur, 241. Christi adventus secundus, quando erit, 244. Christus verum Pascha, 142, 246. Christus propheta, 247. Christi cura praefrenda curae pauperum, 247. Christum et discipulos proprias aedes non habuisse, 245. Christus non sine corpore veniet. Christi praedicationis auspiciu, 547. Christi corpus vere est in altari, 247. Christi humilia auditorum imbecillitati tribuenda, 725. Christus super sedem David sedere quomodo dicatur, 276. Christus cur nos liberaverit, 285. Christus quomodo sapientia crescebat, 291. Christo lectura oblati liber laiae, 590. Christus in Capernaum cur signa faciat, in Nazareth vero non, 501. Christi caro vivifica, 517. Christi quos pudeat et sermonum ejus, 534. Christus nominis virtus etiam per indignos operatur, 539.

Christo potius quam angelo, seu archangelo, tradita sunt omnia, 517. Christi discipulum qualem esse oportet, 599. Christi discipulus sol esse debet, 402. Christi caro cur non videtur in altari, 249. Christi gloria est caro et crux, 427. Christi caro in altari vivifica, sicut caro Dei, 593. Christus rex et sacerdos, 4. Christus filius David, 4. Christi duae natiuitates, 12. Christus primogenitus et unigenitus, 10. Christus pastor quomodo, 12. Christus cur triginta annorum baptizari voluit, 19. Christus ut medicus, non ut iudex venit, 43. Christus quare Elias, Jeremias, Joannes Baptista a quibusdam creditus eat, 84, 200. Christus quare adumbrari voluerit gloriam suam, 212. Christus lapis angularis, et cur admirabilis dicitur, 256. Christi frater est omnis pauper, 140. Christus se discipulis tradendo immolavit se, 164. Christus cur sponsus, 117, 184. Christi faciem videre, quid, 88. Christus cur Agnus Dei dicitur, 525. Christi pueritiae miracula confecta, 525. Christus quomodo horis et temporibus non sit subjectus, 532. Christus non semel ementes et videntes eiecit, 536. Christus cur non ipse baptizavit, 546. Christus crescere quomodo dicatur, 547. Christus solus sponsus; docentes, pronubi, 526. Christi una hypostasis cum duabus naturis docetur, 542.

Christi adventus praedicatur in libris Moysi, 558.

Christus neque vivus domum propriam habuit, neque mortuus sepulcrum, 757. Christus variis modis vitam nostram lucrari quaerit, 560. Christus cum nullo indigeret, cur saepe multa accepit, 562. Christus in nomine Patris quomodo venire intelligatur, 579. Christus attentus et compositus, neque oculis hinc et inde vagari solitus, 582. Christus quod oratione non habeat opus, exemplis ostenditur, 663. Christus est penis vitae omnia vivificans, 593. Christus mentiri non potest, nec etiam falli, 698. Christi fratres Joseph filii, 601. Christus se verum hominem probavit, 605. Christus quo tempore anni passus, 650. Christi vox Lazarum suscitantis, et cur ploravit, 665. Christus via ad Patrem, 66. Christi in nomine petendum, 724. Christus dextera Dei, 714. Christus agricola, 714. Christus paracletus, et Spiritus sanctus, dicitur Paulo, 707. Christus mortuus et nudus in pauperibus, 757. Christus post resurrectionem cur se tangi permisit, 765. Christus quomodo post resurrectionem comederit, 765. Christi nomen salutare, 724. Christi mors erat quamquam peregrinatio, 249. Christum cur mox vocati discipuli sequebantur, 177.

Christianum molitia gestare non decet, 55. Christiani etiam improbi sunt, et gentiles boni, 546.

Christianismi capita duo, 167. Christianismus quid exigit, 546.

Chrysostomus os aureum, 773.

Cibum a diabolo petentes, 203. Cibus Christi voluntas Dei, 232. Cibus qui pereat, quis, 597.
Circumcisio quid, 281.
Claves num soli Petro sint datæ, et quid significant, 85.
Coactione et vi meliores nos Deus facere non consuevit, 598.
Cæli per Christum aperti, 19. Cælorum regnum, quid, 47. Cæli virtutes, 83.
Cogere nos Deus noluit: alioquin non rationales, nec liberi fecisset arbitrii, 405.
Cognatorum invidia propria, 601. Cognati qui sint Christi, 189. Cognatos Scriptura fratres vocat, 753.
Cognitio appellatur charitas, 27. Cognitio futurorum solus Dei, 550.
Cognoscere Deum non possumus, nisi prius nos cognoscat, 617.
Coltus carnalis unde, 514.
Colaphizare quid, 153.
Collybiæ qui, 110.
Columba secunda, 288. Columbæ simplicitas, 19, 48.
Communionem nemo pascitur, nisi anima sanatus, 75.
Communio sacramentum quomodo dictum, 595.
Comparatio pulchra seminantis et metentis, 563.
Compassionis experti in Deo non manet, 98. Compassione carere, bestiale est, 662.
Compele intrare, cur dixerit Dominus, 598.
Concordia vera que dicatur, 96. Concordia non semper bona, 51.
Condemnatio incredulitas est, 545.
Confidens in sapientiam suam non invocat Deum, 55.
Confiteri in Christum quid, 59.
Coniugii separatio quam difficilis, 100. Coniugii quis amor et cura esse debeat, 417. Coniugii divortium cur Moses tam cito admisit, 416. Coniugii bonum maximæ curæ fuit Deo, 100.
Conscientia unumquemque pro iudicio iudicabit in secundo adventu, 545.
Contentendum non esse cum fratribus propter temporalia, 27.
Contentionem discipulorum de primatu duobus exemplis compescit Christus, 469.
Continere datur iis qui petunt, 101.
Contentiæ commendatio, 24.
Convenire pro congruere vel coire, 7.
Conversionis spes nulla post mortem, 157.
Cor hominis cognoscere solius Dei est, 597, 725.
Corban quid, 78, 206.
Corbana quid, 154.
Cornu, 282.
Corpus domus animæ, 150. Corpus quod decedit, cadaver dicitur, 201. Corpus Christi Judas non comedit, sed abscondit: et ibidem de Christi corpore plura, 147. Corpus ipsum Domini panis est, qui sanctificatur in altari, 146. Corpus Christi, anima, et corpore panis suscipiendus, 261. Corpus Christi indivisibile, 752. Corpori necessaria reddenda, 556.
Credens, 235. Credentes, vitam bonam non habentes condemnabuntur, 70. Credens per Evangelium abolevit legem, 177. Credentes, signa subsequuntur, 264. Credens omnis duo lucratur, ut non pereat, et vitam habeat æternam, 544. Credentes tantum inducuntur in iudicium rationem reddituri, 545. Credere culpam, et credere in quempiam differunt, 682. Credere non potest malus, 682. In credentibus videntur opera Spiritus, 726. Credere omnem carnem gloria Dei est, 726. Credentes in Christum non moriuntur, 660. Creditur nulli minus quam ei qui multum jurat, 29.
Crucifigere rebelles Romanorum erat mos, 742.
Crux priscis quid, 87, 289. Crucem tollere, 87. Crux pessimorum supplicium, 51, 156. Crucem Christi quis ferat, 157. Crux poculum et baptismus, 228. Crucis tormentum veteribus ignominiosum, 749. Crux, mortificatio affectionum, etc., 484. Crucifixionis Christi hora quæ fuerit, 748. Crux Christi Domini, et regis principatus, 484. Crux et mors auctores gratiæ nobis, 542. Crucis Christi et serpentis exaltati comparatio, 542. Crux et caro gloria Christi, 489, 545.
Culicem excolare, et camelum deglutire quid, 126.
Cultores Dei, qui veri, 640.
Cum occidisset sol, cur Marcus addidit, 179.
Curs huius vitæ ne simus addicti, 588.
Custodia, 163. Custodia apostolorum, 750.

D

Dæmonum in homines sævitia, 41. Dæmones usque ad mundi consummationem nobiscum certare sinuntur, et cur id, 195. Dæmones famelici et eorum cibus, 187. Dæmoniorum genus cur jejuniis potissimum ejiciatur, 92.

Dæmonibus non credendum etiam vera dicentibus, 178. Dæmones nullam habere potestatem, ne in porcos quidem, 193. Dæmonum tormentum est pelli ab homine, 195. Dæmonium quomodo ejiciatur, 219. Dæmonum catervæ serpentes et scorpii, 545. Dæmones possunt etiam miracula facere, 532, 530.

Dæmoniacus etiam suis propinquis existimabatur Christus, 188.

Damnatione majore dignus, qui prætextu boni mala committit, 124.

David vetus typus Christi, 4. David sedes quæ, 276.

Davidis psalmi pro torcularibus, qui, 601.

Decimarum datio, 454.

Deipara, 517.

Defunctorum spectris non credendum, 421.

Descendere e cælo, cujus sit, 590. Descendit de cælo Deus sicut Deus, et ascendit in cælum ut homo, 597.

Deus an ab aliquo videatur, 699. Deus solus per seipsum jurat, 29. Deus facit virtutes in nobis, 57. Deum quis diligat, 712. Deum plura dare quam petamus, 95.

Deo omnia possibili, 225. Deo omnia opera bona attribuenda, 179, 196. Deus excitat nocte ac die, 192. Deo potius ubique obtemperandum quam nostræ voluntati, 149. Deus vere bonus et bonitatis fons, 224. Dei in nobis regnantis modi duo, 546. Deo opus habemus, et nobis Deus habet opus, 367, 368. Dei vindicantis et miserentis appellationes, 596. Deus solus cogitationes et corda cognoscit, 40, 725. Deus quomodo adorandus, 557. Deus quomodo etiam nunc operari dicitur, 572. Deus specie et figura caret, 178. Deus omnibus dat, sed utentes et custodientes ostendunt Dei donum, 598. Deus alius aliis post mortem apparet, 116. Deus quomodo nos exacerbat, 681. Deus quomodo iustificetur in peccatoribus, 613. Deus peccatores non audit, quid sit, 640. Deus quos exaudiat, quos non, 640. Deum cognoscere non possumus, nisi prius cogniti ab illo, 647. Dei derelictio excommunicatio dicitur, 681.

Deificatio, 652.

Dii dicuntur homines, 704.

Dextera Dei et christus, 714. Dextera et sinistra quid, 28.

Diabolus requies quæ, 63. Diabolus apud Job Myrmecoleon dicitur, 372. Diaboli potentia demonstratur ex Judæ prævaricatione, 599. Diaboli mala quæ, 626. Diabolus princeps mundi cur dicitur, 709.

Didymus, 761.

Didrachma solvendi consuetudo, 92.

Diei malitia quid, 51. Dies magnus festi, 611. Dies festi quomodo colendi, 169.

Digitus Dei quis, et per quem modum, 556.

Dilectionis species duæ, 562. Dilectio pro fide maxima, 522. Dilectio Dei propter afflictiones non diminuitur, 708.

Dilectio omnium mandatorum caput, 715. Dilectio Dei mira erga mundum, 544.

Diligere omnes, perfecti est, 50. Diligens Deum et proximum diligit, 259. Diligere proximum, et invicem, quomodo mandatum novum, 696. Diligere Deum quid sit, 702. Diligentis Christum quantum præmium, 702. Diligere nos non cessavit Christus, 756.

Diluvium et Sodomiticum inundationem quid insinuant, 429.

Dionysius Areopagita, 381.

Discipuli Christi sunt, qui se ex iustis laboribus nutriunt, 177. Discipulis, dura non injungenda, 44. Discipuli a Christo vocati, unde erat, ut ipsum mox sequerentur, 529.

Discordia doctorum offendit discipulos, 752.

Dispensatori duo necessaria, fides et prudentia, 153.

Dispensator quis, 459.

Dissentientes nihil persuadebunt, 753.

Dissensio laudabilis, 656.

Dives Abrahamum cur in auxilium invocet, et non Lazarum, 419.

Diutior proximo nemo est, qui proximum ut se diligit, 102.

Divitiarum amor, mors, 20. Divitiarum avidi, maxime vitæ cupidi, 439. Divitias quo pacto Pharisei venarentur, 206. Divitiæ hominem non damnant, sed earum cura, 525.

Divitiarum nostrarum horrea pauperum sunt ventres, 570. Divitiarum nostrarum domini nos non sumus, 570.

Divitiarum multarum, quam paucarum vehementius est vinculum, 102. Divitias non comitatur vitæ longævitas, nec aliqua quies, 569. Divitiæ, iniustitiæ, 415. Divitiæ terrenas Christus minimum vocat, 414.

Docendi dignitas solius Dei est, 124.

Doctores orbis nihil tam docet quam humilitas et divitiarum contemptus, 47. Doctorem deiciari non oportet, 47. Doctores infirmis sint indulgentes, nec dura injungant, 41. Doctores etiam vitæ corruptæ non contemnendi,

junimodo vere et bene doceant, 122. Doctor et princeps malus, non sibi suos in bono proficere, quid lucretur, 124. Doctores mali quam perniciosi, 125. Doctor, quæ docet, facere debet, 202, 362. Doctoris sermo nullus firmus, nisi prius factorem se declaret, 481. Doctor constitui quis debeat, 526.

Doctrina mala et corrupta vita hominem perdunt, 121. Doctrinæ aptum omne tempus, 527. Doctrinam Domini quis teneat, 627.

Dogmatum rectorum servatio est sanctificatio, 752.

Dominica dies, 490.

Domus quandoque pro generatione ponitur in Scriptura, 392. Domum Christus non habuit, 157.

Donæ Dei quando removeantur a nobis, 99. Donæ præsentia futuris non conferenda, 158.

Donec, quid significet in Scripturis, 9. *Donec veniam*, quomodo exponendum, 772. *Donec* perpetuitatis vox, 10, 96.

Dositheus, 129.

Duo meliores sunt quam unus, 199.

Duodecim discipuli quare, 46.

Dura discipulis non injungenda, 44.

E

Ebrietas sancta, qua Paulus, David et Deus ipse ex hoc mundo excesserunt, 409.

Ecclesiæ gentilis typus est mulier Chananeæ, 80. Ecclesiæ quomodo super Petrum edificata, 85. Ecclesiæ domus Paracleti, 182. Ecclesiastica dispensantes, multas mentes numerorum habent, 252. Ecclesiæ mirabilis, 256. Ecclesiæ præsidēs mali arguuntur, 378. Ecclesiæ omnes sumus, singuli membra, Christus vero caput, 667.

Eclipsis in morte Christi innaturalis, 159.

Electio Dei voluntatem nostram non cogit, 599. Electio sit a Deo, quæ adhortatur ad bonum, et bonitatem impartitur; in mente autem nostra et voluntate situm est salvari, et e diverso, 599.

Electos fieri in qua potestate sit, 117.

Eleemosyna janua primæ charitatis deficiantis, 361.

Elias posterioris adventus præcursor, ut Joannes prioris, 54. Eliæ adventus, 216. Elias et Moses cur cum Christo apparent, 215.

Elegit Deus quos postea propter eorum malitiam deserit, 690.

Elizabet, 271. Elizabet, una filiarum Aaron, 277.

Embryo, 514.

Enchiridia quæ et quo die celebrata, 651.

Episcopi munus quale, 286. Episcopos non in uno loco et signis esse oportere, sed circumire et multis prodesse, 179.

Et pro enim, 278, 529.

Et Petro, cur additum apud Marcum, 262.

Evangelia cur conscripta. In præfatione Matth. Evangelium quid... Ibidem. Evangelia cur quatuor... *ibid.* Evangelium lux, 21. Evangelium Marci ubi et quando scriptum. In præfatione Evang. Marci. Evangelica vita regnum Dei, 277. Evangelium Egyptiorum, et duodecim... In præfatione Evang. Lucæ. Evangelicus sermo vino comparatur, lex aquis, 554. Evangelicæ legis excellentia, 551. Evangelicæ legis et veteris promissionum diversitas, 544.

Evangelistarum concordia... In præfatione Evang. Matth. Super evangelistas quorundam sententia, 160. Evangelistæ in præcipiis nequaquam discordant, 255. Evangelistæ pauca ex multis scripserunt 602. Evangelistas omnes unus spiritus movit... In præfatione Evang. Joan. Evangelistarum concordia de hora crucifixionis Christi, 748.

Eunomius confutatur, unam eandemque Patris et Filii potentiam et operationem negans, 573. Item Spiritum servum effutens, 541.

Eunuchorum differentia, 101.

Eutydis deliramentum, Christum juxta apparentiam hominem apparuisse asserentis, 516.

Excæcatio est Dei relictio, 681.

Excæcatis miserius nihil, 469.

Excutere pulverem, quid, 48.

F

Faciem Christi quis dicatur videre, 90. Faciem obscurare quid, 52.

Fatus virginis, 136.

Feris quartæ jejunium, 246.

Fermentum Phariseorum quid, 565.

Festa Judæorum tria, 600. Festus dies colere, quid sit, 569. Festi magnus dies, 611.

Ficus quid, et cur a Domino exsecrata, 252. Ficus arefacta typus Synagoge Judææ, 112, 25. Ficus Judæorum generatio, 585.

Fidelis et prudens est rarus, 135. Fidelis vero non est, qui immundus est vita, 545. Fidelis in Christo esse videtur, quatenus credit, 710.

Fides sola sine operibus non justificat, 57, 576. Fides omnia perficit, 54, 45. Fidei Christus miracula sua ascribit, 218. Fides infirma facile labitur, 76. Fides et prudentia ab omni dispensatore exiguntur, 135. Fidem Chananeæ Dominus ut manifestet, non statim exaudit, 207. Fides nudata operibus in tormentorum majorem occasionem cedit, 119. Fides indubitata in sumptione sacramenti corporis retinenda, 595. Fidei et credulitatis virtus quanta, 710. Fides orationis basis, 435. Fides sola non efficit filium Dei, neque salvat, 710. Fides frigida et imperfecta non est fides, 566. Fides sine operibus mortua est, et e diverso, 588. Fides diligens dux ad omnem operationem, *ibid.* Fides in Christum est opus perfectum, sanctum, et se habentem sanctificans, 588. Fides Dei domum maximum et præclarissimum, 590. Fides illorum qui, visis signis, subito crediderunt, 609. Fides recta ex Scripturis, 611. Fide in Christum sumus liberi, et non ultra servi, 625. Fides in futuro sæculo non erit, 654: Fidei est recipere invias, 763.

Filius ejusdem cum Patre substantia, 716. Filius etiam vocatur Spiritum sanctum, 716. Filius quomodo sit in Patre, et rursus Pater in Filio, 698. Filius verax et non mendax Deus Christus est, 727. Filius Christus quomodo a Patre audiri dicatur, 714. Filii et Patris eadem potestas, et operatio, et scientia, 576, 698. Filium Dei videre, homini requies maxima, 735.

Filiis ob parentum vitia non erubescendum, 6. Filii regni Judæi, 59. Filii thalami qui, 184. Filii et filia appellatio in Scripturis, 41. Filius hominis, 510. Filii Dei quare dicamur, 515. Filii Dei sunt audientes verbum Dei, 626. Filii paternorum peccatorum sectatores plerumque ferunt penas, 652.

Fimbriam vestimenti Christi tangere, 77.

Finem habitura sunt omnia prospera et acerba, 168. Finem in memoria habere oportet, 245.

Fortis quis, et quæ vasa ejus, 188.

Fratris defuncti absque liberis uxorem ducere licitum, 75.

Fructum ferre semper oportet, 17. Fructum afferens quis dicatur, 711.

Fur est, Scripturis non recte utens, 644.

Furiosus etiam a suis existimabatur Christus, 168.

Futurorum cognitionem solus Deus habet, 659, 271.

G

Gabriel quid, 277. Galilee gentium terra, 15. Galilee seditiosi, 440.

Gastrimargia modius occultans lucem, 192.

Gaza et gazophylacium, 78, 340.

Gaudium bonis contumeliarum et aspera pro Christo pati, 722.

Geheuna quid et unde, 50.

Generationis divina et carnalis comparatio, 514. Generationes quatuordecim quomodo, ubi tantum tredecim personæ, 7. Generationem quomodo Scriptura nominare soleat, 244.

Generis hominum despectus, 199. Generis istius nulla, nisi adint boni mores, 189.

Gentiles etiam inter se discidebant et tumultuabantur, 118.

Genealogia Christi quare exordiat ab Abraham, 4. Genealogia Joseph, et non Mariæ quare ponitur, 6.

Gladius est sermo fidei, 51. Gladiis omnino non utendum, 151.

Gloria Dei quæ sit, 498, 712. Gloria inanis morbus apostolos invasit, 96. Gloria vana sectorum servus est et ignominiosus, 682. Gloriam si sequeris, non invenies; si fugeris, sequetur, 185. Gloria a Christo data apostolis, multiplex, et quæ maxima, 735. Gloriæ justorum maxima, Filium Dei videre, 735. Gloria Christi crux et caro, 612. Glorificari Christum quid, 757.

Græci etiam Hierosolymam adibant Deum adoratum, 674.

Gratia et meritum differentia. In præfatione Evang. Matth. Gratia etiam per indignos efficax, 37. Gratia Dei omnes vocati tam boni, quam mali, 116. Gratia Deo agenda ante cibum et post semper, 147, 250. Gratias et gratia plenæ distare quamplurimum, 276. Gratia Spiritus sancti aqua viva, 554.

Gratitudinis exemplar Christus, 85.

Gregorius Theologus, 52.

H

Hæretici vafri et blandiloqui, 56. Hæreticos non statim Deus exuri et bello consumi vult, 68.

Hebraica Christus in honore usque ad mortem habuit, 259.

Hebraei Scripturam sua malitia depravarunt, 9.
Herodes quis et unde, 10. Herodis amara mors, 15.
Herodes cur Christus creditus a quibusdam, 186. Herodes Joannis occisor, 200. Herodes quare Jesum videre gavisus sit, 481.

Herodiani qui, 186, 211.
Herodias an Philippo vivente ab Herode ducta, 201.
Hiatus quid, 419.
Hierosolymorum bellum et desolatio, quando, 212.
Hierosolyma terra malitiae, 222. Hierosolymitana sedes Jacobo minori tradita, 233.

Hoc est corpus meum quomodo intelligendum, 249.
Hodie et cras, quid, 591.
Homocidium et mendacium maxime propria mala diaboli, 626.

Homo omnis omnium naturae particeps, 518. Hominum indrmitas duplex, 588. Homo tricesimo anno probus vel improbus cognoscitur, quia haec aetas perfecta est, 19.
Hominum tres sunt ordines, 595. Hominis propositum nihil absque Dei subsidio, 472. Homo est animal suapte natura vertibile, 600. Hominis requies maxima quae, 733.

Honore pauci apud suos afficiuntur, 564. Honores ambire et dignitates gentium est, 229.

Hosanna quid, 110, 231, 672.
Hospitalitas esse debemus, etiamsi pauca possidentes, 74.
Hospitalitatis commendatio, 154. Hospitalitas quatenus veneranda, 532.

Humano generi duo dominantur, 543. Humanæ naturæ quæ sunt in Christo, divinæ tribuuntur, 544.

Humiles injuria afficientes maximis suppliciis obnoxii, 94.

Humiliari discipulorum est, 107. Humiliari, opus Dei, 686. Humiliari quid sit, 595. Humiliari et superbire quorum sit, 636.

Humilitatis lex quo loco præcipitur, 685. Humilitas Christi, 684.

Hydris lapideæ, 533.

Hypocritæ qui sint et quibus comparentur, 51. Hypocritæ magni coram hominibus, 275. Hypocritis malum quale, 365.

Hypostasis una in Christo cum duabus naturis, 542. Hypostasis differunt Pater et Filius, 633.

J

Idololatria per sextum virum mulieris Samaritanæ intelligitur, 661.

Ignem Deus non hominibus, sed demonibus paravit, nos autem in illum nos conicimus, 140. Ignis inextinguibilis gehennæ, 18, 221.

Ignobilitas et obscuritas hominum Deo non displicet, nec etiam nobilitas placet, 262.

Immisericors raptor est, 141.

Immundi spiritus, 178. Immundus non vere fidelis, 545.

Impit in iudicium non resurgent, 545.

Improbri cur hic in prosperitate plerumque vivant, 570.

Impudens quis maxime dicatur, 452.

Incarnationis Christi unigeniti opus sanctificare naturam nostram, 727.

Incredulitas locum cat diabolo hominis invadendi, 91. Incredulitatis poena, 274. Incredulitas condemnatio est, 545.

Incredulos Spiritus arguit, 19, 719. Incredulis mysteria non prodenda, et quare, 35. Increduli omnes male dicti, 545. Incredulorum verba, *Quomodo*, et *Quare hoc*, 541. Incredulos in iudicium non resurrecturos, quomodo intelligendum, 545.

Indociles erga non austeriores esse non decet, 209.

Infernus quid, 419.

Infidelitatis origo, sed non sola, 580.

Infidum baptizare impossibile, 620.

Inimicos quomodo ulciscamur, 627. Inimicorum dilectio, virtutum vertex, 50.

Injuria affecti etiam non sacerdotes, ligant injuriosos, 96. Injuria afficiens, publicanus et ingratus, 96.

Injustorum poena indesinens, 141.

Intelligens quid, 326.

Intercessio sanctorum quatenus, 80.

Inter natos mulierum, quomodo a quibusdam intelligatur, 519.

Interioris nostri domus sunt causæ, 121.

Interpres verus Scripturæ Christi faciem videt, 90.

Interrogantibus maligne non esse respondendum, 115.

Invidia quæque obscurat bona, 199. Invidiæ Judæorum comparatio, 604.

Invidis bona nostra occultanda, 550.

Iota, et apex, quid, 26.

Ira quæ justa, 27.

Ira, mala bestia, 457.

Irreprehensibiles qui, 271.

Isaac nativitas, 514.

Isaac typus Christi, 750.

Isaie testimonium de Virginis partu contra Judæos, 9.

Iscariotes ab Iscara pago, 145.

Israelitæ qui sint, 530.

J

Jacob prophetia falso ab Herodianis interpretata, 186.

Jacobus, Hierosolymorum episcopus, una veste per omnem vitam usus, 235. Jacobum Herodes occidit, 107.

Jejunium, contra tentationes armatura, 19. Jejunii tempus, 43. Jejunii virtus in demoniacis curandis, 219.

Jejunamus quartis feriis, 246. Jejunandum quibus, 219.

Jeremias puer in prophetam assumptus, 84.

Jesus Salvator et Deus, 8. Jesus omnibus condescendit, ut omnes lucrifaciat, 54, 59. Jesus quomodo videre possumus, 90. Jesus unde Nazarenus, 550.

Joannes cur missus, 16. Joannes mediator veteris et novi testamenti, 16. Joannes, quia purus homo, affectiones sine corporis castigatione vincere non potuit, 43.

Joannes cur miserit interrogatum, *Tu quis es?* 52, 518.

Joannes cur angelus dictus, et non arando, 55, 174. Joannes in Sebaste sepellitur, 75. Joannis vita fuit irreprehensibilis, 113. Joannes ultimus prophetarum, initium novi testamenti, 174. Joannes cur puer in desertum abiit, 284.

Joannis mors cur accelerata, et de ea Theophylacti opinio, 547. Joannes quare lucerna ardens, 577. Joannes evangelista quando et ubi Evangelium scripsit. In præfatione Evang. Joan. Joannes Matthæi Evangelii Hebraici in Græcum interpres, in præfatione Evang. Math. Joannis leonina facies, cur. In præfatione Evang. Marci. Joannes contemplativus, 177. Joannes quid, 281. Joannes illitteratus totus quæ nullus evangelistarum intonare ausus fuit, nos docuit. In præfatione Evangelii Joannis. Joannes cur dixerit: *In principio erat Verbum*, et non potius, *In principio erat Filius*, 505. Joannes a Christo datus, 88. Joannes cur in sinu Domini recubuerit, 692. Joannes ab omni fastu alienus, 772. Joannem evangelistam Trajanus condemnavit, 107. Joannes a Christo ad scribendum motus, 775.

Job ad opprobria pessime se habuit, 26.

Jonæ signum quoddam, 359.

Joseph an justus volens dimittere Mariam, 7. Joseph ex Cleophae fratri uxore sex liberos habuit, 71, 161.

Joseph liberi matris Jesu privigni sunt, 161, 260. Joseph quomodo Matthæi filius Jacob, Lucæ vero filius Eli, 297.

Joseph Arimatheus, 261. Joseph historicus, 151.

Judas confessio dicitur, 587, 663. Judæ duo, 145. Judas Iscariotes, 46, 143. Judam Christum omni studio revocare natus, 150. Judæ Iscariotæ mors, 151. Judas quare in apostolum assumptus sit, quid significet, 187. Judas non semper malus fuit, sed aliquando sanctæ voluntatis, 600.

Judæ cur loculorum concredita dispensatio, 671. Judas avarus, fur et sacrilegus, 670. Judam primum abluisse videtur Christum, 686.

Judæa confessio et Judæus constans, 158. Judæi quare Christum non in die festo occidendum putant, 142. Judaicum quiddam est post Christum, malum est. 20. Judæorum morositas, 51. Judæorum inhumanitas erga uxores, 222. Judæorum mos in dilacerandis tunicis, 254. Judæorum perditiones duæ, 453. Judæi corporalem, Samaritani localem cultum offerunt Deo, 556. Judæorum frequens ablutio, 553. Judæorum negligentia plurimi desiderantur libri ex sacris, 15. Judæi unum victum quomodo dimittere conseruerint, 744. Judæi quomodo Romanis traditi 750. Judæi multa absque legis præcepto faciebant, 745.

Jubilæus annus, 630.

Judex non dona, sed opera excipiat, et judicabit, 87.

Judicio non contendendum, 29. Judicium sequitur misericordia, hanc fides, 126. Judicii diem Filius novit, 153.

Judicium in secundo adventu, aut uniuscujusque conscientia, 545. Judicium Filio dedit Pater, non quod filius hominis, sed quod Deus sit, 683.

Jugum Christi quid, 56.

Julianus Apostata, 226.

Jurare in lege evangelica omnino malum esse, 29. Juranti frequenter minus credendum, 29.

Juramentum non semper servandum, 73.

Justi quomodo possideant terram, 25. Justorum animæ in manu Dei, 41.

Justitia est omnis virtus, 26. Justitia cum superbia hominem facit infimum, 453.

Justificationes quæ, 271.

Justificatur quomodo Deus in peccatoribus, 633.

L

Laborantes qui sunt, 56.

Laboribus justis se nutriendes veri discipuli Christi erunt, 177. Laboribus non semper intendendum, 202.

Lacrymæ fons Jacob dicitur, 561.

Iamach, 127, 562.
 Lampas animæ datur, 156.
 Lapis angularis quis, 256.
 Latrones figura duorum populorum, 159, 258. Latronis iudicia, 614.
 Lavari debemus, ut digne corpori Christi communemus, 687.
 Lazari et divitis avari enarratio, non historia, sed parabola, 417. Lazarum suscitantis Christi vox, 665.
 Lectioni vacandum in Sabbato, 183.
 Legio quid, 151.
 Leones in Samaritanam immissi, 556.
 Lex Dei plantatio est, adeoque non est eradicata, 79.
 Legem quomodo Christus implevisse dicatur, 18. Lex iuxta spiritum intelligenda, 79. Lex Christi Eliæ præstat vitæ, 540. Legem Dei docentes, etsi non faciant, audire oportet, 122. Leges tres nobis dedit Deus et varias, 586, 554. Lex naturæ in cordibus hominum scripta, 512. A lege nihil exiit quin fiat, 416. Lex imperfectis imperfecte locuta, *ibid.* Legi's cessatio quando, 562. Legi per Christum nihil derogatum, 417. Lex Mosi peccata reprehendit, penamque nulli parcens infert, 544. Legem servantibus longitudo dierum promittitur; Evangelium autem custodientibus vita æterna, 544. Legi's finis quomodo Christus, 562. Lex et prophetæ voluntatem Dei, id est salutem perficere non poterunt, 562. Lex omnis Scripturæ, 652. Lex non soli libri Mosi dicuntur, 716.
 Leprosus, morbus immedicabilis, 505.
 Leprosus cur Christus tangit, 180. Leprosi mundatis cur injunctum a Domino ut se sacerdotem ostenderent, 426. Leprosi decem quos designat, 426.
 Levi tribus consecratio, 92.
 Leviathan, 91.
 Libertas spiritus, 285.
 Liberum arbitrium ostendit Christus, dicens, *Si quis vult*, 86, 690. Liberum arbitrium, 405, 452. Liberum arbitrium extenuatur, 592.
 Ligatio et solutio quatenus, 85.
 Ligatis manibus et pedibus projicere, quomodo intelligendum, 118.
 Locustæ quæ, 16. Locustarum natura, 175.
 Longanimitas a Christo docetur, 114.
 Lotio pedum quid significet, 690.
 Lucæ vitulus datur, in præfatione Evangelii, Marc.
 Lugere quædam juveni species est, 94.
 Lunatici demoniaci sunt, 22.
 Lux mundi apostoli, 25.

M

Macedoniani Spiritum sanctum creaturam esse ostendere conantes, et his quæ facta sunt annuerantes, confutantur, 510. Macedoniani, Spiritus gloriam extenuantes, et Filii servum asserentes, refutantur, 541.
 Macedonius confutatur, alterius substantiæ esse Spiritum et minorem Filio asserens, 702.
 Magdalensæ tres, 145, 246.
 Magi qui et quare veniant, 10. Babylonii fuere, 14.
 Magister an quis vocari possit, 124.
 Magnetis comparatio cum Patre nos trahente ad se, 592.
 Malum effugere, non sufficere, sed fructus virtutis faciendus, 17. Mali a sacramentis abarcenti, 146. Malorum consuetudo dimittenda, 28. Mali non sunt a natura, nec a Deo, 65. Malum prætextu boni faciens, majori damnatione dignus, 124. Mala omnia Satan infert humanæ naturæ Deo permittente, 586. Mala et nascuntur et crescunt, 600.
 Malitia sibi non constat, 746.
 Mandare Patrem Filio, quomodo intelligendum, 684.
 Mandata Dei de mutuo amore tractant, 259. Mandata Christi, jugum leve, 56. Mandatorum caput dilectio, 715.
 Manere in Christo, quid, 711. Manere in una domo, cur jubeantur apostoli, 200.
 Manichæi, Christum corpus in Jordane deposuisse asserentes, confutantur, 19. Manichæi liberum arbitrium negantes, confutantur, 579. Manichæus refellitur, 79. Manichæorum mira improbas, panem omnemque creaturam a Deo malo factam asserentium, 582. Manichæi confutantur, malos nos esse a natura nungentes, 579. Manichæi confutantur, impossibile esse vitæ mutationem asserentes, 470. Manichæi confutantur, Christum secundum apparentiam tantum incarnatum asserentes, 516. Manichæorum error, veterem legem a malo opifice conditam, 542. Manichæorum error, Vetus Testamentum a Deo non esse, nec prophetas a Deo missos, refellitur, 615.
 Manifeste licet peccans, non condemnandus, nisi rearguatur peccans, 118.
 Manna Hebræorum, 20. Manna quid interpretetur, 579. Mannam figuram est unigenitus Filius Dei homo factus, 589.

Mansuetudo non ubique bona, 84.
 Manus, operativa virtus, 186. Manus Christi, potestas, 651.
 Marcelli error, Christum e cælo cum corpore descendisse, 597.
 Marcionis error, Vetus Testamentum a Novo tanquam malum alienantis, 542.
 Marcus, Petri discipulus, alias Joannes dictus, quando Evangelium scripsit. In præfatione Evang. Marci. Marcus cor Petri nomen amputantis auriculam, subiacet, 252.
 Margarita, ut nascatur, 70.
 Maria quomodo desponsatur, 7. Maria ante et post partum virgo, et nunquam a Joseph cognita, 9. Maria, mater Jesu, noveca dicitur filiorum Joseph, 290, 754.
 Maria e qua tribu et quid, 277. Maria domum revertitur, parturiente Elizabeth, 280. Maria Jacobi Delpara dicitur, 491.
 Mariæ ungentes Jesum tres, 321.
 Maria Magdalene, soror Lazari, meretrix non fuit, 246. Maria Magdalene quare conversa retrorsum, 761.
 Martha virtutem practicam, Maria contemplativam significant, 552. Martha non quam oportuit in Christum fidem habebat, 650.
 Massaliani heretici otio dediti confutantur, 537.
 Mathæi conversio quando, 43. Mathæus cur faciem hominis gerit. In præfatione Evang. Marci. Mathæus binominis, 183.
 Matrimonii difficultas, 101.
 Media nocte Domini adventus futurus, 136.
 Mediatore Christo an et quomodo opus habeamus, 725.
 Mel agreste quod, 16.
 Mendacium libertatis carentia, et humillatus sermo sequitur, 640. Mendacii pater diabolus, 626.
 Mendacem Deum facit, qui non credit Verbo, 549.
 Mens lampas est virtutibusque accenditur, 156.
 Mensarii in sacris Litteris qui intelligantur, 252.
 Meretrices et publicani quomodo et quantum sacerdotibus et monachis meliores, 115.
 Merstonis trinæ symbolum, 540.
 Messis et operarii, 48. Messis quid, 195.
 Migratio in Babylonem quid, 6.
 Militare genus tumultibus et conviciis gaudet, 157.
 Militaris ordo, auri mancipium, 755.
 Minima mandata quæ, 26. Minimus in regno cælorum, *ibid.*
 Miracula demones facere possunt, et fecerunt, 532.
 Miracula cur, Christo adhuc vivo, apostoli permisi sunt facere, 47. Miracula sua Christus fidei tribuit, 218. Miracula pueritii Christi conficta, 525. Miraculis quæ fiunt, majora sunt quam quæ per naturam, 535. Miraculo protestantur Judæi, ut excusationem non habeant, 736.
 Misericordia in quibus est, 24. Misericordia Christi in arefactione arboris sci ostenditur, 111. Misericordia facienda sensibilibus et spiritualiter, 142. Misericordia Deo gratior quam decimæ, 125. Misericordia prevenit, 264. Misericordia Christi ad eos qui sunt mortui etiam perfluxit, 282.
 Mystera quibus nosse datum, 191. Mystera occultanda inter impios et inobedientes, 55.
 Mystica traditurus Dominus, solitaria petere solebat, 581, 735.
 Mites qui, 25.
 Modius occultans lucem quid, 192.
 Mæchia et scortatio differunt, 28.
 Mollia geitare non decet Christianum, 53.
 Monasticem professis viæ qui ad mundana regrediuntur, 40.
 Mons superba mens, 255.
 Morbi, milites et ultores Dei, 59. Morbos difficiliore plerumque a peccatis oriri, 40. Morbi initium facile curatur, 538.
 Mori (non) fideles dicuntur propter resurrectionis spem, 657. Mori pro veritate gloria Dei, 676.
 Mors nostra, Christo somnus, 657. Mors præter naturam ingressa, 149. Mortem cur homines timeant, 148. Mors Christi sanctificatio nostra, 160. Mors Christi quasi quædam peregrinatio, 249. Mors Christi non quasi communis, 610. Mortem prædicere non est humanum, 610. Mortis nostræ tempus cur ignotum nobis esse Deus voluit, 154. Mortem erga omnes insnaviter affecti sumus, 251. Mors Christi non corruptio, sed translatio, 695.
 Mortem quomodo et an Christus timuerit, 149.
 Mos loquentium non intelligentibus, 473.
 Moses et Elias in transfiguratione Christi cur visi, 215.
 Muliebris constantia ac fides, 754.
 Mulieres ungentes Dominum quot fuerint, 145. Mulieres sanctæ improbos pepererunt, 278. Mulieres infirmitas a Christi comitatu non prohibet 260. Mulieres, genus

damnatum et maledictum, 161.

Mundo corde qui, 24.

Mundi nomine Judæi nunquam veniunt, 754. Mundi quando apostoli fuerunt, 688. Mundi consummatio, fur, 154. Mundus quid, 688. Ex mundo esse et non esse quid sit, 619. Mundi princeps quis intelligendus, et cujus mundi, 709.

Mutuus quid, 50.

N

Nardus pistica quid, 246.

Natura legem perficere non potuit, 18. Naturas ferarum sequentibus Deus erit panthera, ursus, leo, 117. Naturam humanam transcendentia quærere non debemus, 251. Naturæ lex in cordibus hominum scripta, 512. Natura humana vertibilis, 600. Naturam qui observat, non recipit quæ sunt super naturam, 597. Natura et ratio lex dicitur naturalis, 512. Naturam juxta vivere animalis hominis est, 597.

Naturæ duæ in Christo, 600. Naturæ humanæ quæ sunt, vicissim tribuuntur diviæ in Christo, et contra, 544.

Navis. In navem Christum suscipere quid, 586.

Nazareus quid interpretetur, 16. Nazarenorum insipientia, 71.

Nazareth quid, 277.

Necessarii contenti debemus esse, 10.

Necessitas corporis inevitabilis per Cæsarem significatur, 256. Necessitatem nulli infert Deus, 515.

Negotiatio latrocinium est, 392.

Negotiorum genus avarum et lucricupidissimum, 417.

Neophytus ad summa observanda non cogendus, 145.

Nephelem, 21.

Nestori error, alium esse Filium Dei, et Mariæ, 586.

Nestori error, quod in puro homine habitet Filius Dei, 516. Nestori error, Christum crescere secundum profectum virtutis, 548. Nestori error, negantis Christum esse naturam substantiamque Filium Dei, et Deum, et creaturam asserentis, 555. Nestori error, asserentis, Christum post resurrectionem tandem Deificationem contigisse, et non e caelo, 590.

Nicodemus non perfecte credidit, 539.

Nobilitatis auctoritas, 92.

Nocte vacandum orationi ob majorem quietem animi, 75.

Non invisus in arcæ præparatione, 151.

Nomine Christi petendum, 721.

Non posse, pro non velle, 625, 680.

Nos nostræ potestatis non sumus, 29.

Novationorum heresis, post baptismum et communionem peccantem non suscipiendum, 245.

Nuptiæ virtutibus non obsunt, 40. Nuptiæ auxilium vitæ mortalis, 456. Nuptiarum mos, 526.

O

Obedientes pueri qui sint, 114.

Obediendum Deo in internis, in externali potestate, 119.

Obedientia duplex, 166.

Obscurus cur Christus sæpe locutus sit, 562.

Obumbrare, 276.

Occidere seipsum diabolicam est, 619. Occisus Christus, quando pati voluit, 149.

Oculus malus, 206.

Offendiculus quæ, 91.

Offendere insipientem quando liceat, 94.

Offensus ex corde remittendus, 99.

Oleum, eleemosyna, 55. Oleum sacrum unde, 200.

Omnes per multos, 40.

Opus Christi leve, 50.

Operariis multis opus, 542.

Opera nostra nos maxime benedicunt, 47. Opera bona non habentes excluduntur a regno, 141. Opus perfectum fides in Christum, 588. Operum malorum judicium erit etiam in credente, 545. Opera sine fide mortua sunt, et æ diverso, 588. Opera bona cum fide exiguntur, 218.

Operari post mortem non licet, 118. Operari unicuique quod vult, permittit Deus, 690. Operari oportet eum qui Christum sequitur, 587.

Operatio primum, deinde contemplatio, 575. Operationes tres una cum tribus Ecclesiæ ordinibus primum a Dionysio assignatas, 448. Operatio eadem Patris et Filii eadem potentiam arguit, 576. Operatio bona conservat fidem, 588. Operatio aliud, aliud sollicitudo, 688. Operationes Spiritus in quibus apparent, 790.

Oportet non necessitatis semper, sed et eventus significativum est, 640.

Opprobria ferro maximum et gratissimum esse, 24.

Opus Dei quid, 588.

Orandum quare et unde, 51. Orandum in ecclesia, 51. Orandum sine intermissione, 231. Non orat Deum, qui noxia petit, 721.

Orationi nocte potissimum vacandum, 75. Oraciones quietem requirunt, 204. Orationis fundamentum, fides 455. Oratione quod Christus opus non habeat, exemplis ostenditur, 665.

Ordines tres suscipientium et servantium verbum Dei, 191. Ordines tres ad Joannem accedentes, 294. Ordines hominum tres, 595. Ordo et modestia inter discipulos, qualis, 674.

Ordinatus propter aurum, a Deo depositus est, 255. Ordinaturis orandum, 187.

Origenes suppliciorum finem asserens, refutatur, 141. 214. Ejus de Thoma somnium, 658.

Ornatus Christiano homini negligendus, 54.

Otiocitas omnem malitiam docuit, 587.

P

Pacifici qui, 24. Pacificum esse oportet Christianam, 21.

Palastina inaquosa, 555.

Palea quis, 295.

Pallium quid, 29.

Palme, 542. Palma victoribus tributa, 675.

Panes in Dominicum corpus vertuntur, 125. Panis in altari non figura est, sed ipsum corpus et caro Christi, 125. Panes propositionis, 57, 509. Panis, piscia, ovum a Deo roganda, 585.

Parabola non per omnia servatur, 725. Parabola et ejus partes quatenus inquirendæ et assumendæ, itaque credendum, 412.

Parabolice cur Christus loqui soleat, 65, 524.

Parentes. Propter parentes non erubescendum, 6.

Parentes et uxor quomodo, et quando relinquendi, 177, 226. Parentum cura usque ad extremum spiritum habenda, 755. Parentibus obediendum, modo non obsistant pietati, 755.

Partus comparatio quam apta, 722.

Parvarum rerum magnas nonnunquam esse affectiones, 105.

Pascha cur et quando Christus perfecit, 145. Pascha Christus legitime edebat, Judæi non, 152. Pasche festum quid, 600.

Pasci ab aliis, grave non putandum, 554.

Passionem suam Christus ob duas causas prædicit, 410. Passio Christi an ploranda, 706.

Pastoris indicia, 644.

Patris et Filii voluntas una, potestas, iudicium, operatio, scientia, substantia, 576, 686. Pater Christi et Pater noster quomodo Deus dicatur, 762. Pater absque mediatore amat nos, 724. Pater quod solus verus Deus dicatur, Filio quoque convenire, 727. Pater carnalis nativitatis auctor non est, sed cooperativus et minister Dei, 124.

Patientiam per tentationes in nobis probat Deus, 204. Patria (in) contemptus prophetarum, 199.

Pauci licet possidens, misericordiam tamen exerceat, 74.

Pauli Samosatani error, Christum tunc primum subtitisse nugantis, quando ex Maria natus esset, 524.

Pauperes spiritu qui, 25. Pauper omnis frater Christi, 140. Pauperes non omnes salvandi, 457.

Paupertas non est erubescenda, 562. Paupertas Christi propter nos, 540.

Pax apud solos dignos manet, 47. Pax non omnis bona, 581. Pax mundi stulta, 707.

Peccantes privatim arguendi, 95.

Peccatores Deus non audit, quomodo intelligendum, 640.

Peccatum in Spiritum sanctum quomodo irremissibile, 61.

Peccata remittere solius Dei est, 234. Peccata proximorum ut nostra lugenda, 25. Peccatum umbra mortis, 284. Peccatum quid, 225. Peccata secunda graviores poenam patientur, 65.

Pecuniæ visco tenaciores, 458. Pecunias habens, an salvetur, 458. Pecuniæ amor ubique taxatur, 458.

Pejorare plerumque melius quam ob juramentum quid impium facere, 75, 201.

Pentecoste quid, 601.

Peregre proficiscens, Christus, 114, 157.

Periculis temere se injicere, diabolicum esse, 49.

Perjurium quando fieri licet, quando non, 75, 201.

Persecutionem non soli martyres patiuntur, 24.

Perseverandum in orationibus, ut votorum compotes fiamus, 207.

Pestilentia, fames, bellum non aliunde quam a Deo, 129. Petendum in nomine Christi, 724.

Petri charitas in Christum, 76. Petrum bene loquentem, beatum, male autem, Salsam Christum dicit, 86.

Petri negatio quomodo se habet, et quare scripta, 255, 737. Petro non soli claves datae, 85. Petrus cur in monte manendum sudet, 556. Petrus penitentiam exemplar, 471.

Petrus labi permissus ob temeritatem, 255, 478.

Petrum insipientem quidam excusant, 478. Super Pe-

trum quomodo fiat edificatio Ecclesiae, 86. Petrus Christum hospitio excipit, 39. Petrus eum gladio percusserit, 737. Petrus typum gerit episcopi, 772. Petrus praestitit orbi, 772. Petrus practicus, 760.
Phares et Zares mysterium, 5.
Phariseus quid interpretatur, 17. Pharisei tam inimici Christi quam diaboli, 59. Pharisei caeci et eorum decus, 123. Phariseorum lepra quo unguento sananda, 145. Phariseorum doctrina cur fermentum, 85. Phariseorum questio de libello repudi, 223. Pharisei et legisperiti differunt, 362. Phariseica disciplina quomodo damnetur, 239. Pharisei omnis malitiae receptacula sunt, 286. Phariseus quis, 508. Cur cum Phariseis et malis manducat Dominus, 560. Pharisei scandalorum auctores, 422. Phariseorum vulpini mores, 391. Phariseorum improbitas erga simplices, 457.
Phylacteria super manum et sinistram quid significant, 125.
Philippus in lege Mosi doctus, 529.
Philosophia nostra verbo et opere constat, 533.
Photini error, Christum tunc primum substituisse dicentis, quando nasceretur ex Maria, 512.
Pietatem (promittentem, et non faciens, hypocrita est, 126. Pietas praeferenda impiis parentibus, 541.
Pilatus unde Pontius dicitur, 154. Pilatus molli et ambitiosus, 749. Christum dimittere cupit, 238.
Pinnaculum templi, 20.
Pluvia et sol quid, 50.
Poenitentia secundum baptismum, 65. Post poenitentiam remissio peccatorum per Christum, 55. Poenitentia valde laboriosa, 65. Poenitendi tempus post vitam nullum esse, et operandi, 137. Poenitentiae fructus, 294.
Pompe Romae quibus cordi sunt, 603.
Pontificum peccatum, 559. Pontificum quorundam sanctitas, 135. Pontificem solum unum Judaeis lex admittebat, 142, 253. Pontificum arma qualia, 150. Pontifices spiritualia vendentes tanguntur, 235. Pontifices invidiae et philutiae mancipia, 123. Pontificatus a Romanis ornabatur, 255. Pontifices collybiae, 556.
Porcina vita quae, 42.
Porci sursum nunquam spectantes, 406. Porci grunant ut compescatur, 406.
Porphyrri Evangelium Dei subvertere conantis sophisma, 507.
Portae inferi quae, 85.
Potestas omnis quomodo Christo tradita, 166. Potestatis nostrae nos non sumus, 29.
Praecedenter non voluit Christus crucifigi, 151.
Praedicare omni creaturae quomodo intelligendum, 264.
Praedicantium sermo quando feliciter currit, 543. Praedicans et docens etiam bene operari debet, 180.
Praedicatio apostolorum per granum sinapis et fermentum intelligitur, 68. Praedicatio verbi per lotionem pedum significatur, 689. Praedicationis Christi auspiciu, 547.
Praefectura omnium Petro tributa, 772.
Praelationis cupiditas non prohibetur, 219.
Praeveniendus nobis Jesus, 202. Praevenit nos ubique Deus, 202, 442.
Preces breves et crebrae, 31. Preces verae quomodo sancti, 219.
Prima Azyorum quae, 145.
Primitum amare gentiliu est, 107.
Primi et postremi qui dicantur, 226.
Primogenitus et unigenitus Christus, 10. Primogenitus quis dicitur, 285.
Principatum habens et opes quid facere debeat, 135.
Principes etiam quidam Judaeorum crediderunt in Christum, 614. Principibus malis populos plerumque similis evadit, 124. Princeps malus quid lucretur non sine suis in bono proficere, 124. Principes semper veritati reluctabuntur, et quare, 614.
Probatica piscina unde dicta et quid significet, 567.
Procedere Spiritum sanctum quomodo intelligendum, 716.
Prodigii et signi differentia, 506.
Proditorum primum abiit Christus, 686. Proditorum suum Christus manifestat, 145.
Promittere faciles non sumus, 698.
Prophetarum dicere: *Hoc dicit Dominus*, et quare, 26, 390. Prophetae multa mala passi, 114.
Prophetiae vis, 528.
Propositionis panes, 57.
Proseliti, 123, 674.
Prostrationis Judaeorum causa, 756.
Proximus est omnis homo, 102, 549.
Prudentia serpentis, 48.
Publicanus quis, 508. Publicani unde victum habeant, 447.
Pueri cur multi moriantur, 652. Puerorum occisio cur permessa, 14. Pueri nos esse humilitate et innocentia debemus, 93. Puerilis simplicitas, 219. Pueri in lecto

quiescentes quinam sint, 554. Pueri conditio simplex innocua, 546. Pueri contumaces, 54.
Pulverem extere, 48.
Punire nemo debet indidiscussa causa, 140.
Purgatorium ubi, 59.
Pusillus grex quis et quare, 574.

Q

Quaestiones curiosae vitandae, 287
Quietum requirunt orationes, 204.
Quis pro nullus, 681.
Quomodo, incredulitatis verbum, 541.

R

Raab figura Ecclesiae, 5.
Raca quid, 76.
Rachel sepultura, 15.
Rama quid, *ibid.*
Raptor est qui non misereatur proximo, 141.
Ratio lux nostra, 510. Ratio et natura, lex dicitur naturalis, 512.
Rebelles Romani crucifigebant, 742.
Reddere Caesari, quid, 454.
Regibus in templo aliquid agere non licet, 115. Regibus similes ambulare debemus, qui Christi, id est uocati vocamur, 257.
Regnantis in nobis Dei modi duo, 546.
Regina Austri quid significet, 559.
Regnum Dei quod, et quando Deus regnare dicitur, 588. Regnum coelorum quid, 22, 177. Regnum Dei resurrectionis, 147. Regnum mortis quandiu duraverit, 468.
Reinquenda omnia quomodo et quae, 105.
Reliquias ciborum ab aliis nobis appositorum auferre non debemus, 210.
Remittere peccata cuius sit, 625.
Reprehensionis exemplar, 587. Reprehensio utilis, si rite fiat, 25.
Resipiscite, aliter intelligendum dictum a Joanne, aliter a Christo, 177.
Resurrexisse in morte Christi multos iterum mortuiros, 161. Resurgere in iudicium quid sit, 545.
Resurrectio, 148, 258. Resurrectio duplex, 591. Resurrectio ex mortuis, et corporum corruptio humanae naturae data per Christum, 589. Resurrectionis cur saepe Dominus meminerit, 591. Resurrectionis propter spem fideles morti non dicuntur, 705. Resurrectionis sacramentum magnum et difficile, 765. Resurrectionis Christi hora incerta, 759.
Rete trabentes qui sint, et qui illorum socii, 504.
Romanorum principatus virilis, 732.
Romanis quomodo Judaei traditi, 750.
Ruth figura Ecclesiae, 5.

S

Sabbatum profanabant Pharisei, 57.
Sabbato nese loco moveant Judaei praecipitur, 162. Sabbatum quid interpretatur, 151, 181. Sabbatum Judaei omne festum nominabant, 509. Sabbatum et Sabet, 434. Sabbatum colere est malorum abstinencia, 569. Sabbatum tota manu solventes Judaei, reprehendunt Christum, 637. Sabbata Judaei dies hebdomadae appellant, 758.
Sabellii error, tres personas unam esse docentis, eandemque tria nomina habere nugantis, 167, 506.
Sacerus, poenitentiae et huius symbolum, 55.
Saeculus et peras quid insinuent, 472.
Sacerdoti se ostendere, quomodo intelligendum, 305.
Sacerdotes et monachi si sua promissa negligunt, meretrices et publicani iis meliores, 114. Sacerdotes negotiatores, 458. Sacerdotes, etiam mali, honorandi, 666. Sacerdotes et angeli cooperatores Christi, 666. Sacerdotes Judaeorum remittendi peccata potestatem non habent, 623. Sacerdotum dignitas quanta, 761.
Sacrificia vetera figurata, 732.
Sadducei qui et nude dicti, 5.
Sadech, *justitia*, 17.
Sal qui sunt, 221.
Salome Joseph filia, 161.
Salomonis sapientia quae fuerit, 539. Salomonis templum quot annis sit exstructum, 537.
Salus ex Judaeis quomodo intelligitur, 557. Salus hominum, ut est voluntas Domini, maioris facienda est aunctionatoribus, quam cibis corporalibus, 562. Salus non humana virtute metienda, sed divina, 103.
Salutare quempiam per viam, cur discipuli prohiberentur, 545.
Salvari in mente et voluntate nostra solum est, habita electione Dei ad bonum, 672. Salvare solius Dei est, 645.
Samaritani qui et unde dicti, 47, 426. Samaritanus cur in exemplum proximi inducitur, 349. Samaritani quo-

modo Christum colant, et quod Judæis probiores, 565.
 Samaritana Nicodemo prudentior, 533.
 Samosatani error, Patrem hominem asserentis, 575.
 Samuelis generatio, 514.
 Sanctificatio corporis et sanguinis, 214. Sanctificatio duplex, animæ et corporis, 214. Sanctificatio, rectorum dogmatum servatio, 752.
 Sanctitas et justitia differunt, 283.
 Sanctum quoddam dicitur, 652. Sanctas vestes contingere nihil prodesse sine fide, 44. Sancti pro vinculo corpus habent, 289. Sancti licet pro nobis orent, nos tamen pro nobis petentes magis exaudimur, 80. Sancti oves, peccatores vero hædi, 139. Sanctorum delicta quare scripta, 225. Sanctorum felicitas nondum consummata, 488. Sanctus quilibet lux dici potest, non lux illa, 512. Sanctorum intercessio quatenus, 80. Sanctorum animæ in manus Patris nunc ascendunt, 259.
 Sanguinalia herba ad statuam Christi nascens, 44.
 Sanguis veteris et novi testamenti, 249. Sanguinem flere aut sudare, 475.
 Sapientes mundi, 57. Sapiens quid, 546.
 Satietas justorum, 24.
 Scandala fieri necesse est, sed non ut nos perdant, 94.
 Scandalum insipientium utilitati proximi posthabendum, 595.
 Scientiam Christi habens, omnia habet, 70. Scientiam Scripturarum utilitas, 892.
 Sonopegia quæ, 11.
 Scribi in caelis quid, 546.
 Scripturæ diligens perscrutatio curanda, non defunctorum spectra, 421. Scripturæ in Spiritu sancto intelliguntur, 644. Scripturæ ostium sunt intraturis ad Deum, 644. Scriptura regula fidei, 611. Scripturis non utens quis est, 644. Scripturam non esse mendacem probatur, 579.
 Sedere super duodecim sedes, quid, 107. Sedere et item stare cujus sit, 470.
 Seipsum occidere diabolicum est, 619.
 Semen genitale quomodo transformetur in embryo, 511.
 Senatoribus et divitibus Joseph exemplo est, 261.
 Septem malitiæ spiritus, et septem dona Spiritus, 65.
 Septenarius numerus Spiritus sancti symbolum, 209.
 Septies pro sæpius, 421.
 Sepultura Christi unguenti effusione quomodo præsignata, 144.
 Sermo sine operibus vanus, 180. Sermones Scripturarum janua et ostium, 645.
 Serpentis prudentia, 48. Serpentis exaltati et crucis Christi comparatio pulchra, 542.
 Servi ultra non simus, sed liberi et filii per fidem, 635.
 Sycima prædium Jacob, 553.
 Sicut, de Patre Filioque cum dicitur, æqualitatem indicat, 727.
 Sidon quid, 81.
 Signum primum quod fecit Christus, 535. Signorum operatio dilectionem Dei non arguit, 57.
 Siloa figura Christi est, 655.
 Simeon sacerdos non erat, 288.
 Simones tres, 46. Simon *obedientia*, 157.
 Sinus Abrahamæ, 420.
 Si vis, tantum Christo convenire, 38.
 Sol tentationem significat, 64.
 Solitarii maxime tentantur, 298. Solitudinis commoditas ad mystica, 733.
 Sollicitudine excæcari mentem, 55. Sollicitudo infidelitatem arguit, 55. Sollicitudo aliud, aliud operatio, 588.
 Solutio et ligatio quatenus, 96.
 Somor mous, 552.
 Spinæ et tribuli qui, 56.
 Spiritualia quærenti dantur etiam corporalia, 54. Spiritualis quis, 557.
 Spiritus sanctus cur columbæ specie representatur, 19. In Spiritum sanctum peccare, 568. Spiritus immundi, 178. Spiritus sanctus sapientiæ fons, 216. Spiritus unus omnes evangelistas movit, 595. Spiritum sanctum a Filio procedere negat Theophylactus, 550. Spiritus Filii quomodo esse dicitur, 550. Spiritus ante Pentecostem et mortem Christi quomodo non datus intelligatur, 612. Spiritus sancti donum ante Christum glorificatum non erat largum, et quare, 612. Spiritus sancti quomodo procedere proprium sit, 716. Spiritus ministratorii innumeri, 716. Spiritus sanctus per Filium hominibus datur, 716. Spiritum sanctum et Filium misit, 716. Spiritus sancti adventus triplicis utilitatis causa, 719. Spiritus operationes in quibus apparent, 720. Spiritus sanctus nihil aliud docet quam quod Christus, 720. Spiritus sanctus non est minor Filio, 721. Spiritus sanctus quicquid suggerit, a Patre et

Filio habet, 720. Spiritus sanctus cur posterius venerit, 721.
 Sponsus est solus Christus, docentes pronubi, 526.
 Slater, 93.
 Statuam erexit mulier profluvio sanguinis liberata, 44.
 Status post hanc vitam qualis, 487.
 Stella quam Magi viderunt angelica fuit virtus, 10.
 Stridor dentium quid, 118.
 Studiosis datur nosse mysterium regni, aliis non, 63.
 Sublime. In sublime tolli quid sit, 575.
 Substantia Patris et Filii una, quomodo intelligenda, 698.
 Summa haud exigenda ab his qui nuper ad fidem adducti sunt, 145.
 Superbia quam sit perniciosa, 435.
 Suppliciorum tempus, 41. Supplicium maximum esse extra lucem, 545.
 Superbia malorum radix, 315.
 Synagoga. In Synagoga cur Christus potissimum docuit, 596.

T

Talithacumi, 198.
 Talentum quis duplicat, 157.
 Tangere vestem Christi, 197.
 Tempa propter nos inhabitat Deus, 128. Templum cor latronum spelunca factum, 252. Templo Dei qui ejiciuntur, 252. Templum Hierosolymorum funditus eversam, 241.
 Tenebræ exteriores, 141. Tenebrarum princeps diabolus, 709.
 Tentationes nos coronant, 149. Tentationibus nos non temere injicere debemus, 176. Tentatio declarat qualis quisque sit, 65. Tentationes continuis precibus superari, 149. Tentationum capita tria, 298. Tentationum genera duo, 535. Non intrare in tentationem, quid, 535.
 Tentari cur nos sinit Deus, 586.
 Ternarii numeri vis, 150.
 Terrena sapientes tribus terræ dicuntur, 152. Terrenis non adhærendum, *ibid.*
 Terræ motum Scriptura in rerum alteratione ponit, 161.
 Testimonia Christi tria, Joannes, opera, Pater, 577.
 Testimonium Joannis Baptistæ quare tam crebro assumat evangelista de Christo, 526. Testimonium Christus de se dare, et non dare quomodo intelligendus, 577.
 Testamentum novum gratia item et veritas appellatur, 519, 702.
 Thamar seortum, et cur ejus potissimum meminerit evangelista, 4.
 Theologia turris vineæ, 115.
 Theophylacti precatio, 182, 240.
 Theudas et Judas quare occisi, 119, 241.
 Thomas vere incredulus, 765.
 Thus, aurum, myrrha quid significant, 15.
 Thymiamatis altare, 272.
 Tibiæ nuptiales quæ, 44.
 Timor pietatis et reverentiæ est argumentum, 558.
 Timor periculorum causa, 41.
 Titulus trilinguis quid significet, 752.
 Tonitruum filii, 187.
 Torcular. Pro torcularibus psalmi Davidis, 601.
 Totum Deo tribuendum, 740.
 Trabs et festuca in oculo, 55.
 Tradita Christo omnia a Patre quomodo, 56. Tradendo se Christus discipulis, immolavit se, 161.
 Transfigurari Christum qui videant, 87.
 Transfiguratio quid, 88.
 Transformatio quomodo, 214.
 Tricesimus annus perfecta ætas, 19, 296.
 Triduanus Christus quomodo, 165.
 Trinitas sancta credentibus benefacit, non solus Pater, 592. In Triade divina unus et non tres Dei, 653.
 Tu dicis, quomodo intelligendum, 482.
 Tunicas dilacerandi mos, 254. Tunica quid, 29. Tunicam dare, quid, 50. Tunica inconsutilis, 752.
 Turpiloquos taxat, 61.
 Torturum natura, 288.
 Tyrus quid, 81.

U

Ulcisci quomodo nos debeamus de inimicis, 627.
 Una Sabbatum, 454.
 Unctio post lotionem, 52. Unctionis Mariæ Magdalene mysterium, 144. Unctionis institutum, 200.
 Unigenitus et primogenitus Christus, 10.
 Usque perpetuitatis vox, 168.
 Usura, 380.

Ut, non semper causæ, sed et eventus significativum est, 69, 656.
Uxor, et parentes quomodo relinquendi, 226. *Uxor* utilitas, 222.

V

Vado, quid significet, 610.
Vasa fortis, 188.
Valentini hæresis, Christum juxta apparentiam tantum existisse, 516.
Vaporibus pascuntur dæmones, 178.
Velociter prædare quid, 9.
Velum templi quid, 160, 260.
Venter pro corde, 611.
Ventilabrum quid, 18.
Verbum quid sit, 507. *Verbum*, *sum*, cui conveniat, 630. *Verbum Dei* quomodo audiendum, 64. *Verbum Dei* audientes in filios Dei adoptantur, 815. *Verbi divini* aggravationes, 689. *Verba mea in vobis manere*, quid significet, 711. *Verba*, id est, facta, 287. *Verbi Dei* prædicatio multis parabolis ostenditur, 65. *Verbo et doctrina* laborantes quandoque quiescunt a laboribus, 202. *Verbi divini* impedimenta quæ, 689. *Verbi Dei* prædicatio per lotionem pedum significatur, 689.
Veritatem sequitur simplex turba, et fuci nescia, legisperitorum autem nemo, 116.
Veritas fidei basis, 549.
Veritatis excellentia ostenditur, 744.
Vermis conscientia non moriens, 221.
Vespera Sabbatorum, et profundum crepusculi, et valde mane, idem, 163.
Vestes exuendæ, 689. *Vestis animæ*, caro, 231. *Vestem Christi* tangere, 197. *Veste una per omnem vitam* usus est Jacobus frater Domini, 253.
Vestimenta rumpere, quid, 152, 160.
Via Evangelium dicitur, 16. *Via Domini*, 285.
Vices sive hebdomadæ Salomonis, 271.
Videre Filium Dei requies maxima, 753.
Vigilare quid, 151. *Vigilandum et orandum*, 251.
Vigiliæ noctis juxta militarem disciplinam distributæ, 76.
Vinctum unum cur Judæi dimittere solebant, 744.

Vindictæ cupiditas quantum malum, 96. *Vindicta* non sumenda, 512.
Vinea quæ et ejus cultores, 452. *Vineæ tarris theologia*, 115.
Viperarum progenies quare Judæi dicti, 17, 61.
Vires animæ nostræ tres sunt, 68.
Virginitatis virtus paucorum est, et a solo Deo datur, 101. *Virginitas nuptiis* præfertur, 101.
Virginum locus in templo, 128. *Virgines fatuæ* quæ, 156. *Virgines immisericordes* cum scortis ejicientur, 156.
Viri cur soli in Scriptura numerantur, 585.
Virtus nominis Christi etiam per indignos operatur, 559. *Virtus quomodo a Christo egreditur*, 197, 550. *Virtutum vertex* inimicorum dilectio, 50. *Virtus ardua et difficilis*, 295. *Virtus proximi* nihil mihi proderit in iudicio, 156. *Virtutes* ob vanam gloriam mercedem ubi accipiunt, 50. *Virtute* etsi quis præditus, indiget tamen ut a Deo curetur, 710.
Visio prophetarum, 5.
Visiones quando divinæ, et quando diabolicæ, 272.
Vita præsens quare nox et dies dicatur, 655. *Vita nostra* debet esse regalis et libera, 257. *Vitam eamque æternam*, dare Dei est, 647.
Vivere, ut dicatur Christus, 595.
Vocatio apostolorum secunda, 177.
Voluntatem nostram Deus vel punit vel coronat, 55.
Voluntas Dei salus hominis, 562. *Voluntas nostra* nos perdit, et salvat facta electione a Deo, 599. *Voluntatem Dei* quis faciat, 605.
Votum quid, 51.
Vox, spiritus inarticulatus, 521. *Vox Christi* Lazaram suscitantis, 665.
Vulpes qui, 40.

Z

Zabulon, 21.
Zacharias quis et quare inter templum, et altare occisus, 128, 562. *Zacharias*, 271. *Zachariæ silentium* quid, 274.
Zizania quæ, 69.
Zona pellicea quid, 175.
Zorobabel non in Bethleem natus, ut Judæi interpretantur, sed Christus, 11.

INDEX IN TOMUM SECUNDUM.

Apud nos a col. 319 tomi II usque ad col. 403. tomi III.

A

Aaronis vocatio, 676.
Abel cur a fratre suo sit interemptus, et quomodo loqui dicitur, 732. *Abellis* victima, 731.
Abraham ex fide, non ex lege justificatus, 50. *Abraham* omnium pater, 51. *Abraham* præputii et circumcisionis pater, 52. *Quomodo promissionem* sit consecutus, 688. *Abraham* si justificatus, cur circumciscus, 52. *Abrahæ promissio* qualis facta fuerit, 55. *Abrahamus* cur omnibus in fide major, 756. *Abrahami hospitalitas*, 92. *Abrahami tentatio*, 756. *Ex Abraham* non omnes qui sunt, ejus semen sunt, 55.
Abstinerere aliquando oportet etiam a permissis ne infirmorum conscientia offendatur, 168.
Adam forma Christi, quo sensu, 58. *Adam* primus et postremus, 228. *Adam* typus Christi, 58. *Adæ inobedientia*, 40.
Adjurationis vis, 598.
Adoptare. Nos adoptati alteram adoptionem expectamus, 60.
Ægypti idololatæ, 15.
Æmulatio aliquando bona, 350.
Afflictiones Christi salutis causa, 661. *Afflictiones hujus sæculi* breves, 59. *Afflictiones et tribulationes* cur ab Apostolo certitudo dicantur, 505.
Afflictorum consolatio, 64.
Ex Agar prognatus filius qua ratione secundum carnem natus dicatur, 553.
Altercatio cur fugienda, 160.
Anathema juxta Apostolum est separatio a gloria Christi, non vero ab ipsius dilectione, 67.

Animæ et carnis opera, 578. *Anima citharedi* iactat, membra vero citharæ, 46.
Apollinari error refutatus, 228.
Apollo qui, 254.
Apostolica viscera qualia, 7.
Apostolorum manus declaratur, 8. *Apostoli Dei* cooperarii et agricolæ, adeoque a Domino, et non ab agricolis ad messem vocandi, 157.
Arbitrii nostri libertas, 158.
Arti impii de Filio Dei sententia fugaliter, 650. *Contra Arianam perfidiam* invictum argumentum, 67.
Aretes, Herodis socer, 308.
Armorum indifferentia, 45.
Avari. In avaros et avaritiam sapienter invehitur Theophylactus, 406.

B

Baptismus non iterandus, 682.
Baptismi mira vis, 196.
Baptismatis cum Christi sepultura elegans comparatio, 41. *Baptismatis mysterium*, 68. *Quomodo* caro sacrificatur baptismate, aptissima similitudine explicatur, 55. *Marcionitarum baptisma* pro mortuis egregie refellit Theophylactus, 225. *Ex Christi morte baptismatis non repetenda unitas* deducitur, 726.
Baptizari. Moysen quid, 177.
Beatus quis censendus, 52.
Bella unde exarscuntur, 98. *Tria bellorum genera* in hac vita sustinenda, 560.
Benedictionis plenitudo, 112.
Beneficia Dei sunt veluti debiti retributio, 88. *Deneficium* quomodo sit metiendum, 285.

Benignitatis et bonitatis discrimen, 360.
Bona hujus mundi qualia, 19.
Bona multa Deo ingrata, 87.
Boves ac pecudes cur Deus mactari præceperit, 571.
Brachium. Ad brachii consecutionem quid requiritur, 176.
Bulgaria qua orbis parte sita, 110.

C

Cælibatus donum Dei, 185.
Cæni moeror qualis, 751.
Caleb et Jesus cur Palestinam sunt ingressi, 969.
Calix benedictionis qui, 180.
Carere Domino quid significat, 493.
Capitis apertura quid indicet, 183.
Carnalis vita explicatur, 57.
Caro animæ cerva, 50. Carnis affectus, 35. Carnis concupiscentia, 379. Carni et animæ opera, 578. Carnem cur Christus induerit, 662. Carnem non esse malam, 50.
Caro si bene valet, satis est, 93.
Castigationis utilitas, 275.
Castitas iustitiam fructus, 45.
Cephus honoris causa postremo nominatur, 124.
Charismata quibus dantur, 683. Charismata emulanda non majora, sed melliora, 201.
Charitas Christiana qualis, 516. Charitas noxia, 90.
Charitas proximo perpetuo exhibenda, 96. Charitatis commendatio, 301. Charitatem erga fratres infirmos exerceendam urget Paulus validissimo argumento, 168.
Cum sine charitate, quomodo quis se tradi possit ad comburendum, 202.

Christianismi negotium totum in resurrectione consistere, 318.

Christianus cultus qualis, 7. Christiani hominis dignitas, 249. Christianum quem non deceat, 406. Christiani a solo Christo dicti, 123. Christiani cur dicti Christi, et quare affligi debeant, 514. Christianorum afflictio, 543. Christianorum gloriatio et patientia, 56. Christianorum olim omnia communia, 186. Christianorum persecutiones, 610. Christianorum sacrificium, 719. Christianorum splendor, 261. Christianorum Ecclesia corpori naturali apte ab Apostolo assimilata, egregie ab auctore exponitur, 127. Christiani quomodo Isaac et promissionis filii; elegans explicatio, 68. Christianus propheta, sacerdos, et rex, 244.

Christus quomodo dimicaverit adversus principatus et potestates, 483. Christus ante omnia genitus, 472. Christus caput angelorum et Ecclesiæ, 483. Christus, Christi Ecclesia, 96. Christus creationis auctor, 683. Christus qui Deus est quomodo pro nobis interpellat, 61. Christus cur in fine sæculorum passus, 716. Christus figura substantiæ Dei, 651. Christus finis legis, 75. Christus frater noster, 662. Christus gloriationis nostræ auctor, 57. Christus veri nominis legislator, 545. Christus verus Deus verusque homo, 4. Christus cur palam mortuus, resurrexerit clam, 485. Christus pontifex a Deo electus, 679. Christus præcursor noster, 690. Christus quomodo dicitur factus parum inferior angelis, 639. Qua de causa Christus genealogiæ expers, 92. Christus quomodo nos purgavit, 652. Christus quomodo Patrem conciliavit, 715. Christus quomodo sit Sacerdos secundum ordinem Melchisedech, 697.

Christus cur omnes infideles hactenus non deleverit, 725. Christus Israelitis ubique præsens in deserto, 178. Christus quomodo pro nobis peccatum fecisse dicatur, 272. Christus cur factus ex muliere dicatur, 54. Christus juxta proportionem charismata membris suis suppeditat, 398. Christus quomodo post visum Petrum duodecim apostolis se conspiciendum præbuerit, nondum Mathia in apostolorum numero assumpto, 217. Quomodo Christus per omnia sua membra operatur: præclara auctoris expositio, 577. Quo sensu dicuntur aliqui in Christum peccare, 190. Christus qui pro omnibus mortuus est quomodo multorum peccata, et non omnium abstulerit, 717. Christus resurrectionis principium, 472. Christi afflictiones nos pati, 242. Christi caro qualis, 55. Christi incarnatio vera, 662. Christi pontificis sacrificium, 699. Christi sacerdotium Levitarum sacerdotio excellentius, 693. Christi triumphus, 483.

Christo cum reliquis pontificibus quæ communia, 676. In Christo omnes resurgere, 22. Christum non omnia nostra habuisse, 438. Cur Paulus et propheta aliquando non meminerit Christi divinitatis ac generationis, egregie declarat auctor, 167. Adeoque ex illis verbis nihil præsidii restat Ario atque Socino. Paulus de Christi et Spiritus sancti deitate perspicue non dissevit ob auditorum infirmitatem, 178. Idem Apostolus de Christo sermonem institutus non loquitur tanquam de Deo sed tanquam de homine. Cur, *ibid.* Christi verum corpus ab altari parti-

cipamus, 181. Christi corporis communicatio longe differt ab ipsius participatione, 180. Humana natura nominis per Christum sanari poterat, 50. Qui Christi corpus indigne sumit, quanta mala sibi accessit, 192. In Christo quomodo ab angelis adoratur, 580. Christi caro pro nobis Patrem exorat, 700.

Ciborum delectus infirmitas est, 99.
Cinctura quid sit, 419.
Circumcisio duplex, 25. Duplex circumcisions duplicisque præputii explicatio, 25.
Cielorum descriptio moralis, 340. Cielum juxta Joannem Chrysostomum immobile, 702.
Clamor iræ vehiculum, 404.
Cena Dominica convictus, 188.
Comam virum dedecere, 185.
Comessatio, dissensionum ac jurgiorum mater, 389.
Conatus noster facit ut eligamur, 79. Hæc auctoris verba, licet durisscula videantur, ex iis tamen quæ sequuntur planiora sunt.
Concretatio, inflatio, snarratio quæ, 516.
Concludere in incredulitate quid, 84.
Concupiscentiam Dei timor enervet, 278. Concupiscentia quomodo ante legem ignorata fuisse dicatur, 47.
Confessionis et patientiæ necessitas, 586.
Conjugis fidelis cum infideli quo sensu munda, et quo impura, 159.
Consanguineorum cura habenda, 577.
Conscientiæ puræ fiducia, 245. Conscientiam peccatum arguere, 104.
Consilia et præcepta longe differunt inter se, in Scripturis tamen commendantur, 57.
Consummationem fieri per afflictionem, 679.
Contemptibilis. Qui sunt qui a Paulo vocantur in Ecclesia contemptibiles, 181.
Contemptum sui Deas ulciscitur, 518.
Contentionis definitio, 18.
Contritio peccati medela, 280.
Contumelia acerbior tormentis corporis, 275. Tota est in anima, 275.
Conventus non humano affectu, sed in Christi nomine faciendi, 148.

Cordis circumcisio, 24.
Corinthii pseudo apostolis serviliter subditi, 505.
Corinthii opibus et humana sapientia superbiennes Paulum aspernabantur, 119. In varias divisi classes de resurrectione dubitabant innumeraque alia facinora committentes a Paulo corripuntur, *ibid.* Corinthiorum superbiam Paulus reprimat, 141.
Corpora hominum cur Deus fecerit proportionabilia, 197. Corporum resurrectio ex germinantis seminis natura ac virtute explicatur, 235. Corpora eadem splendiora tamen resurrectura, *ibid.* Corporis incorruptio et celo, 267. Corpus quo sensu animalis dicitur, 227. Corpus animam juvare, 558. Corpus naturæ non obest, sed peccatum, 42. Corpus natura malum non esse, *ibid.* Corpus quomodo spirituale resurget, 227. Corpus non occidendum, sed opera corporis, 57. Corpus nostrum cur ante Christi adventum facile expugnari poterit, 45. Corpus afflictionibus ærumnisque subigendum ut salvetur spiritus, 118. Pars corporis ut quis dicatur, non levis facit, sed unio, 197.
Corruptionis et mortalitatis differentia, 251.
Crapula mala, 185.
Credens cur multa virtute habeat opus, 55.
Criminosi nomen, honoris et charitatis ergo Paulus non manifestat, 147.
Crux fidelium gloriatio, 561. Crucis hostes probe descripti, 452.
Cultu rationali Christiana sit sacerdos et victima, 86.

D

Deliciarum et crapulae effectus, scortatio, 154.
Depositum Pauli quid, 597.
Deus Verbum assumptam carnem nunquam deseruit, 480. Deus in articulo etiam de Patre prædicatur, 326. Dei cognitio unguentum est pretiosum, 254. Dei in nobis inhabitatio, 277. Dei judicia imperscrutabilia, 85. A Deo rationem exigere non debemus, 667. Quomodo de Deo dicatur, *Dei* dona hominibus, 595. Deus in invitis non operatur, 428. Qua de causa in Deum solum credere debeamus, 662. Consuetum erat sanctis nomen Deo dare ex beneficiis quæ ab illo accipiebant, 242. Deum quomodo facie ad faciem cœles cognoscant, exemplo illustratur, 205.
Dexteram dare, consensionem societatemque significat, 55. Absque Deo nihil recte a nobis fieri posse, 458.
Diabolus quare princeps aeris et spiritus appellatur, 578. Diaconi præces, 62.

Dies hominis quo sensu a Paulo sumitur, 141. Dies malus sunt ea mala quae eo in die committuntur, 419. Diei novissimae ignoratio utilis, 522. Dierum observatio, idololatris, 518.

Dignitatem a Sede non abarcere, 118. Dijudicatio. Ex dijudicationis dono prophetæ dignoscantur, 212.

Dilectio cur legis plenitudo, 98. Dilectionis Christi excessus, 57.

Diligere longe discrepat a pacem habere, 450.

Discipuli virtus præceptorem ornant, 256.

Dispensatoris evangelici onera et officia, 141.

Divina scrutanda non sunt, 17.

Divina qui humanis rationibus scrutatur blasphematur, 586.

Divites inopes in multis, 286.

Divitibus quomodo ad attendendum, 292.

Doctor fide dignus esse debet, 218. Doctoris officium, 256. Doctores populi paucis contenti sint, 171. Doctores et non factores legis durius increpantur, 21, 22. Doctoris levitia est mœror peccantium, 150. Doctores evangelici thuribuli regales, 215. Quomodo quibusdam sint salus, quibusdam vero interitus, *ibid.* Doctoris evangelici est miscere eamonia cum oburgationibus, 279.

Dominica dies una Sabbatorum, 252.

Dominorum erga servos munus, 496.

Donec particulæ vis, 22.

Donum et victimæ quomodo differant, 703.

Dormientes et mortui differentia, 408. De neutro tamen desperandum, *ibid.*

Duplex quandoque multiplex significat, 479.

E

Ebrietatis mala recensentur, 98.

Ebrios ac maledicos quare cum idololatris conjunxit Apostolus, *ibid.*

Ecclesia templum Dei, 555. Ecclesiæ caput Christus, 196. Ecclesiæ precum efficacia, 245.

Electionis Dei incomprehensibilis ratio, variis exemplis egregie exposita, 69.

Electorum sigillum, 601.

Eleemosyna virtutum summa, ex præcepto facienda, 252. Eleemosynam quare Paulus communicationem vocat, 111. Eleemosynarum fructus, 290. Eleemosyna invita avaritia, *ibid.*

Elegans similitudo in eo qui in lege et doctrina gloriatur, 22.

Ephroditum ad Paulum cur Philippenses miserint, 445.

Epenetus Asiae primitiæ, 114.

Ephesus Asiae metropolis, 567, in arg. Epistolæ.

Episcopus sit tanquam stella lucens. Crelebs. Vel si uxoratus, uxoris cupiditatibus nullatenus obnoxius, 575. Episcoporum nomen apostolorum ævo commune erat etiam presbyteris, et presbyteri nomen episcopis, 427. Episcopi diaconi aliquando fuere appellati, *ibid.*

Epistolæ. In conscribendis epistolis quæ ratio tenenda, 497.

Errorum auctores dupliciter puniendi, 585. Ab errore revocare magis est quam a mortuis excitare, 578.

Esau cur penitentiam non invenit, 751. Esau lacrymæ, *ibid.*

Eucharistiam indigne sumentibus quod et quale supplicium, 727.

Eva cur dicatur decepta, et non Adam, 573. Ejusdem levitas omnes mulieres pervasit, *ibid.*

Evangelii annuntiationis difficultas, 125. Evangelii gratuita annuntiatio laudabilis, 16. Evangelii præco mercedem accipiat, modo otio non torpescat, 175. Evangelium quomodo Paulus annuntiaverit, 150. Evangelium quibus de rebus dicatur, 4. Evangelicum ministerium ut uberem fructum afferat tria sunt necessaria, 568.

Excæcare Dei quid, 226.

Excellent per comparationem quando quispiam ostendatur, 675.

Exploratio sui ipsius, 89.

F

Fidelis cum infideli matrimonium non inest, 159.

Fidelis omnis cur sanctus, 686.

Fideles omnes simul, Ecclesia, 114.

Fides legem non destruit, sed statuit, 22. De fide et sacramentis tantum, nemo audeat sibi impuniter promittere, 177. Fides libera est, 250. Fidei doctrina plurimum differt ab instituto disciplinæ, 100. Fides non est ad humanas ratiocinationes exigenda, 55. Fides Dei donum, 88. Fides fiduciam nobis parit, 589. Fides quomodo nobis prosit, 51. Fides firmamentum recte dicitur, 479. Non fidem duntaxat, sed vitæ rationem mirifice commendat Apostolus, 55. Fidei opus cum laboris charitate conjunctum, 501. Fidei utilitas, 108. Fides a Deo est, 10.

Fidem cur legem Apostolus vocet, 29. Fides sola non sanctificat, 109. Fides est testamentum antiquum lege, 511. Ad fidem accipiendam aliquid etiam a nobis contribuitur, quæ quidem auctoris verba viginti mente expendat lector, 88. Fide promulgata, prophetiæ evacuantur, 205.

Filius in fine sæculorum cur sit incarnatus et passus, 716. Filii et Spiritus communio, 5. Filii exaltatio Patris gloria, 444. Filii Dei qui sunt, 58.

Fornicationis immunditia, 155. Quomodo qui fornicetur in proprium corpus peccat, varia et concinna auctoris interpretatio, *ibid.* Fornicatio omnis est impuritas, 20. Fornicatio quo sensu infidelitate deterior, 158.

Fraterna charitas quæ, 91.

Fraternitatem peccatum non dirimere, 125.

Frates Domini qui sunt, 170.

Functionem suam quicunque sive obest, 89.

G

Gastrimagia sive libidinis mater, 179.

Gaudium perpetuum quomodo parandum, 526. Gaudium cum tribulatione aptissima comparatione exponitur, 506. Gedeonis fides, 741. Genealogia Judæorum stultæ et vanæ, 655.

Generatio aliquando sit per institutionem, 531.

Genitalium necessitas atque bonos, 199.

Gentes cur electæ, Israel autem repulsus, 71. Gentes quatenus Judæis meliores, 20. Gentiles quomodo dicantur injusti, 82. Gentes cur salvæ dicantur, 81.

Gloria futura quomodo querenda, 17.

Gloriari in Deo quis dicatur, 29. Gloriari quando nobis liceat, 246.

Gloriatio nostra qualis, 56. Gloriationis nostræ auctor Christus, 57.

Græci ad impuritatem modo traditi, 13. Græci mendaces, 26. Græci quomodo Dei cognitionem habuerint, 11. Græcorum stoliditas unde, 12. Græcorum stultitia, 78. Græcorum vesania refellitur, 26. Græcos et Judæos quos Apostolus vocet, 25.

Gratia Dei quando nobiscum maneat, 763. Gratia Christi fortior et efficacior ea quam habuit Adam innocens, 42. Gratia ex baptismo confertur, 55. Gratiam peccatum abstulisse, 59. Gratiae necessitas et legis inefficacia, 20. Ex gratiæ abundantia Græci inferabant esse patranda multa flagitia, 26, 40. Gratia Deo agenda pro nostro et alieno bono, 8.

Gregorii Nysseni doctrina de Filii cum Patre aequalitate, 651.

H

Hæreses a diabolo excitatae, 485. Hæreses schismata parere, 478. Quare oportet esse hæreses, 189. Hæreses unde dicantur, 489. Hæreses non sunt cuilibet explicandæ, 571. Hæresum ortus, 116.

Hæretici amicitia Græci inferabant esse patranda perversa, 453. Hæreticorum variorum de Christo opiniones, 457.

Homo dives a Deo factus, 589. Homo seipsum exploret, ne se sibi extollat, 562. Homo ex omni animarum specie componitur, 527. Secundum hominem dicere, est aliquid asseverare juxta humanam ratiocinationem, 26. Hominis veteris concinna descriptio, 490. Homines servare quid significat, 161.

Humanum aliquando significat, quid indecens, et exiguum, 44.

Hospitalitatis encomium, 456. Hospitalitas quomodo exercenda, 92.

Hostibus etiam bene precandum, 92.

Humiliatio apud Paulum quid, 516. Functionem punientis, humilitatem vocat Paulus, 516.

Humilitas vera in quibus consistat, 53.

I

Idolothytis qua ratione abstinendum, 163. Idolothytarum esum jure optimo Paulus reprehendit, *ibid.* Appositam rationem reddit idem apostolus, cur ista vetantur, 181.

Imago Dei. Ex imagine Dei invisibilis invicta probat auctor noster Christi divinitatem, 489. Cur angelus non dicatur ad Dei imaginem conditus, *ibid.*

Imitator Domini quomodo quis fiat, 505.

Immaturæ mortes propter indigne sumptum Christi corpus, 192.

Immunditia. Quomodo ab omni immunditia creaturæ purgentur, 572.

Imperio Romano dissoluta, Antichristus apparebit, 557.

Impietas derelictionis Dei, 15. Impietatis et injustitiae differentia, 11. Impietatis multæ formæ, *ibid.*

Improbi e medio tollendi, 150.
 Impuritas fructus, ignominia, 45.
 Impurus nemo sanctus, 241.
 Incorrigibiles punire ad Ecclesiae aedificationem pertinere, 520.
 Incredulitas quomodo coercenda, 668.
 Inceptionem importunam nihil aedificare, 106. Inceptionum modus, 252.
 Indurare. Quomodo Deus Indurare dicatur, 70.
 Infirmitas pro tentatione etiam sumitur, 144.
 Infirmitas scandala vitanda, 169.
 Inimicitia omnis a nobis cepit, 473. Inimicitia suscipienda pietatis causa, 93.
 Injuriam pati melius quam ferre, 152.
 Inobediens cur non vivere dicatur, 743.
 Interpellare Christi quid sit, 64.
 Iustitiis redditur qui a bono divertit, 26.
 Invidere quibus solemus, 197.
 Invidia passio, non actio, 165.
 Ira Dei adversus Judaeos, 511. Ira Dei in hoc saeculo, quomodo differat ab ea quae erit in futuro, 10. Ira indignationis filia, 404. Ira a clamore inflammatur, *ibid.* Ira sine peccato, 402.
 Isaac Christi typus, 757. Isaac quomodo urigenitus, *ibid.* Isaac verbo Dei formatus, 68. Isaacum quanto odio Philistaei sint persecuti, 735.
 Israhel supplicium quale, 745.
 Israhel ab hereditate exclusio non a persecutione, sed a Dei voluntate initium cepit, 354.
 Israhelites ex Abraham per naturam, non per fidem, 54.

J

Jasonis constantia, 117.
 Jephe, Sampsonis et Barac fides ab apostolo commendatur. Hic tamen Theophylacti verba sedula mente sunt expendenda, 742.
 Judaeus quomodo in lege peccavit, 22. Judaeus quid dicatur, 25. Judaeus verus quis, 24. Judaei a Deo primum electi, postea ingrati et ob id juste damnati, 26. Judaei cur canes, 446. Judaei plurimum a Deo honorati, 24. Quomodo a lege liberati, 46. Cur Antichristum recipient, 159. Judaeorum baptismi varii, 710. Judaeorum compunctio, 80. Judaeorum gentiumque odium, 108. Judaeorum nobilitas, 97. Judaeorum rabies, 511. Judaei obsecrati, et fide mente hebetes, ut ne Scripturas ipsas intelligere valeant, 260. Judaeorum gentiumque servatio, 107. Judaeorum servitus, 80. Judaeorum spes, 689.
 Judaicae gentis claritudo, 664.
 Judicium Dei praeforibus, quid, 179. Judicii futuri severitas, 141. Judicii memoria Corinthiis terrorem incutit, 148. Ex corrupti iudicii crimine multae sequuntur prolapsiones, 14. Graeci iudices iniusti nuncupantur, 151.
 Juramentum omnis controversiae finis, 689.
 Jurgia divortii causa sunt, 120.
 Jus nostri non sumus, quo sensu, 156.
 Justificatio non ex operibus legis, 50. De justificatione Theophylacti sententia caute accipienda, 29.
 Justitia Dei ex fide est, 74. Justitia Dei nos servari, 10. Justitia est omnis virtus, 105. Justitia, quae ex Deo est, cur in fide sit. Justitia arma sinistra et dextera, 274. Justitiae munus, 742. Justitiae perduratio, 292.
 Justi. Quomodo justos dignos Deus facit in partem sanctorum, 468. Justorum inter se differentia, 226.

L

Legalium inter se connexio, 554.
 Legati nihil mali patientur, 422.
 Lex an voluntas Dei fuerit, 87. Lex quomodo concupiscentiam operatur, 47. Lex liber Genesis dicitur, 215. Lex cur maledictionis causa, 542. Lex peccati ostensio, 52. Lex quid Paulo significat, 50. Lex quomodo peccatum auxerit, 40. Lex universum vetus testamentum, 351. Lex testamentum novo quatenus inferior, *ibid.* Lex et circumcisio cur Judaeis majoris supplicii causa, 19. Lex Moysis quomodo spiritualis, 257. Legis decora sancta, 49. Legis veteris mira mutatio, 171. Quomodo legis novae mysteria imagines appellat Apostolus, 718. Legis impletio, proximi dilectio, 96. Legis ferendae causa, 544. Legis littera spiritus servitutis, 58. Legis severitas, 257. Legem animam non sanctificasse, 537. Lege non existente, non imputari peccatum, 48. Legum ingeniosa paritio, supra hominem, in hominem, et circa hominem, 52.
 Liberalitas quae, 90.
 Liberam esse hominis operationem sub gratia, 142.
 Liberorum munus, 494.
 Libertas in Paulo quae sit, 185. Quomodo servus in Domino. Libertas sit Domini, 61.
 Liberum arbitrium homini inesse, 71.
 Litterae vetustas, 46.

Longanimitatis et patientiae differentia, 467. Longanimitas Dei nequiores nos facit, 70. Longanimitas Dei occasio majoris supplicii, 17. Longanimitas unde sit, 577. Longanimitas quomodo a mansuetudine differat, 360.
 Loti et Abrahami mira hospitalitas, 92.
 Lucas evangelista Paulo dilectus, 499. Cur dicatur locutum nobis esse Deum et non Christum, 649.

M

Maculae quomodo a rugis discrepant, 412.
 Magis intelligentes, magis puniuntur, 18.
 Magistratui civis esse obtemperandum, 760.
 Maledictio quomodo a nobis ablata, 545.
 Malitia in quo discrepat a versutia, 149. Quis malitia infans, 210.
 Manducare in gloriam Dei quid, 185.
 Mannae mysterium, 286.
 Manuum puritas qualis a Paulo in oratione exigatur, 562.
 Maranatha Syriaca vox : qua causa ea utitur Paulus ad Corinthios scribens, 236.
 Marcelli haeresis, 650.
 Matrimonium fidem ceterasque virtutes nihil impedire, 114. Matrimonium, pretiosa res, sed non sancta, 750. Ne putet lector ex his verbis Theophylactum de matrimonio praepostere sensisse ; legat, quae summi ac sapientissimi viri, quae habentur verba, 156. Matrimonii curam Deum in primis habuisse, 410. Qua de causa illud dilataverit, *ibid.* Matrimonii et virginis praesentia venusta expositur similitudine, 571. Matrimonii nexus celibatus libertas, 160. Matrimonii voluntas brevis, *ibid.* Matrimonii utilitas, 156.
 Matthiae quomodo apparuerit Christus, 217.
 Melchisedec Abraham praestantior, 695. Christi typus, *ibid.* Quare ratione figura Christi, *idem.* Qua ratione patre et matre carere dicatur, 695. Quomodo factus sacerdos, 695. Sacerdotibus legis major, *ibid.* Melchisedecum semper vivere, quomodo intelligendum, *ibid.*
 Melote, quod vestimenti genus, 745.
 Membra lucem opus habent, 198. Membrorum bona et mala communicabilia, 199. Membrorum inferiorum ordines tres, 198.
 Mentis innovatio quomodo formetur in homine, 86.
 Mente perfectus quis, 210.
 Metus duplex, 96.
 Miracula. Deus operatur miracula etiam hominibus non profutura, 210.
 Ministeria praestantiora in Ecclesia non consequi, gratia Dei est, 596. Pauli ingeniosa assimilatio ad reprimendos eos qui invident illis qui majora exercent in Ecclesia ministeria, 197.
 Misericordiam impertiri, summa Dei gloria, 72.
 Miserem immodicum etiam hominem perdere, 253.
 Montani haeresis quae prophetis intelligentiam detrahebat, refutatur, 209.
 Morbi ex voluptatibus, 562.
 Mors in baptismo quomodo, 602. Mors Adami propter nos, mors item Christi propter nos, 140. Mortis imperium quomodo diabolus habuerit, 662. Mortis metus maxima servitus, 663. Mortem cur Christus gustaverit, 660. Mortes immaturae propter indigne sumptum Christi corpus, 192. Pulchra comparatio qua explicatur, quomodo per legem homo mortuus dicatur, 48.
 Mortalitas unde sit, 39.
 Mortificatio duplex, 488.
 Mosis splendor qualis quantaque fuit, 239.
 Mulieri cur docendi facultas non competat, 563. Mulier semel docuit, et omnia subvertit, 563. Mulier ex viro, vir per mulierem, 187. Mulieri privatim docere permittit Paulus, 154.
 Mundus quid Scriptura significat, 745. Mundi significatio altera, 635. Mundus sunt prava opera, 418. Mundi mutatio, 635. Mundus et angeli quomodo a sanctis judicabuntur, 151.
 Murmurare quorum sit munus, 441.
 Muros Jericho fide corruisse, 741.
 Mysterium Christi praedictio, 151. Mysterium maximum a saeculis absconditum, 476. Mysteria Dei non temere spargenda, 141. Mysteria praesentia quatenus a perfectioribus futuri saeculi rebus distent, 718. Aliud est scire mysterium, aliud vero scire occultam mysterii rationem, 569. Mysteriorum esse participem maximi honoris argumentum, 104.

N

Nabuchodonosoris humiliatio, 211.
 Nabuch lapidatio, 745.
 Necessitatibus proximi opem esse ferendum, 91.
 Natura humana non nisi per Christum sanari potuit,

50. Natura nihil deforme, 199. Secundum naturam, præter naturam, quid Paulo, 85.
Nemini se comparantium fastus, 297.
Nero Antichristi figura, 557.
Nicopolis Traciæ urbs, 647.
Nomine Jesu quomodo quis agere dicatur, 495. In nomine Christi obsecrat aliquando Paulus, omisso Patre 112.
Non particula quandoque sensum diminuit, sed non negat, 125.
Novatiani non audiendi, 551. Novatianorum hæresis explicata, 516.
Novum Testamentum Veteri præstantius, 258.
Novi ac Veteris Testamenti idem Spiritus, 265.
Nuptiæ donum Dei, 158.

O

Oculorum necessitas, 197.
Operationes carnales cælum non hereditare, 229.
Operis boni necessitas, 17. Operum honorum alia majora, alia minora, 157. Operum necessitas, 580.
Opprobrium Christi, 759.
Oratio vera quæ dicenda, 580, 496. Oratio ea quæ ignorat aliquando petit, 61. In oratione quomodo manus puræ sint laudandæ, 562. Orationis donum exponitur, 62. Orationis perseverantia, 91. Orationis virtus, 645. Oratium utilitas, 455.
Orizenis error, 227.
Osculum sanctum, 115, 527.
Otiū omnis mali auctor, 479.
Oziæ sacrificium Deo cur ingratum, 537.

P

Parentum munus, 494.
Parentibus cur secundum Deum plus debeamus, 415.
Pastor nihil præter ea quæ ad usum et necessitatem pertinent, quærat, 171. Aptissima similitudine explicatur tristitia pastoris suum gregem corrigentis, 251.
Pater pro nobis advocatus, 271.
Pater resurrectionis auctor, 154.
Patientia virtus optima, 275. Patientia Christianorum, 56. Patientia fidei opus, 575. Patientiæ et consolationis Deus, 106. Patientiæ finis, 745. Ad patientiam quid plurimum conferat, 740. Per patientiam quomodo sit currendum, 745.
Patriarchæ. Qua de causa Deus patriarchis terram quam eis promiserat, non illis, sed eorum posteris dederit, 736.
Pauli ad Hebræos Epistola ab ipso Paulo est conscripta, 652. Paulus multis de causis Epistolam ad Hebræos scribit, 647, in argument. Epistolæ. Paulus quomodo ad Judæos loquatur, 22. Paulus ante Nerone ductus, 428. Paulus cur electus, non item Judas, 554. Auctoris verba hic sobria mente ponderanda. Paulus cur se ipsum laudaverit, 298. Pauli mirifica oeconomia in docenda Christi divinitate, 652. Paulus cur Timotheum circumciderit, 556. Paulus manibus operatur, 136. Paulus cur etiam egenus nihil acceperit, 505. Paulus etiam maioribus apostolis par, 315. Paulus Evangelii præco, 475. Paulus nemini onerosus, 502. Alios punire Paulus humilitatem vocat, 516. Paulus non peccantes, sed impenitentes punit, 517. Paulus qui mortuos excitavit, cur Timothei infirmitates non curavit, 582. Paulus semper mori paratus, 224. Paulus ad magis confirmandam evangelicam veritatem seipsum commendat, 551. Paulus qua de causa Petrum oburgat, 558. Paulus orat se ab infidelibus liberari, 112. Quomodo Paulus peccare se dicit in eo quod non intelligit, 150. Paulus Petrum ceu majorem honorat, 551.

Pauli apud Athenienses disputatio, 176.
Paulus de captivitate gloriatur, 498. Pauli verba, quæ pugnautia videntur, conciliantur, 249. Pauli Epistola ad Ephesios cur magna diligentia scripta, ac optimis referta sententiis, 567, in argumen. Epistolæ. Pauli monitum non discrepat a Christi doctrina, 561. Pauli in Romanos benevolentia, 110. Pauli mos est, ut quando funditus quid jam tollere velit, magna utatur redundantia, 223. Pauli infirmitates, 512. Pauli insania sancta, 270. Pauli dicta sunt divinitus revelata, 158. Pauli in scribendo prudentia, 8. Pauli Epistolæ in vinculis sanctissimæ, 461, in argumen. Epistolæ ad Colossenses. Paulum non omnia literis tradidisse, 185. Paulus Dei Spiritu agitur, dum ea promittit quæ ignorat futura non esse, 185. Qua de causa Paulus de episcopis disserens, omisso presbytero transit ad diaconos, 567.
Paulinarum Epistolarum symbolum, 546.
Paupertas divitiarum effectrix, 285.
Peccatores consolandi, 252. Cur Deus peccatores suis charismatibus non privet, 88. Peccatores resipientes

confortandi, 252. Modus puniendi peccantes, ibid. Peccatorum etiam publice delinquentium miseri oportet, 491. Peccatorum immutationes, 55.

Peccatum cur lex dicatur, 52. Peccatum mortis robur, 622. Peccatum ignorantiae legali sacrificio expliatur, 709. Peccatum nostri non dominatur, nisi nos illi nimirum subdiderimus, 45. Peccatum quando regnare dicatur, 42. Peccatum dicitur corrupta voluntas, vel ipse diabolus, 47. Concupiscentiam peccatum appellat Paulus, quæ juxta Chrysostomum est prava voluntas, et peccandi avida, 51. Peccatum non est in poenitentis memoriam revocandum, ne plus æquo confundatur, 252. Peccatum quid dicatur, 49. Peccati amaritudo, 750. Peccati lex in membris regnare dicitur, 52. Peccati fallacia est desperatio, 668. Peccati mors, virtutis est resurrectio, 41. Peccati potestas tanquam imperatoris, miles mors, 40. Peccati opera laboriosa, 97. Peccati stipendium cur mors dicatur, 43. Peccati tyrannis per Christum extincta, 53. Aliqua sunt peccata, quæ etiam post peccantium obitum adhuc supersunt, 583. Peccata omnium cur Christus non sustulerit, 717. Peccata non qui baptizati remittit, sed in cujus nomine is baptizatur, 125.

Pecuniarum communio, 111.
Pericula fidem confirmare, 504. Periculis non cedendum, 455. In periculis quomodo nos gerere debeamus, Periparma quid, 145.
Personam Deus non recipit, 534.
Petra scandali cur Christus appellatus, 75.
Petri auctoritas cæteris præstantior, 216. Petrus etiam inter apostolos principem locum obtinet, ibid.
Pharaonis induratio explicata, 72.
Pharmaca valida quæ sint, 718.
Philosophica comparatio, 655.
Philosophorum fallacia, 466.

Pœna Israelitarum typica, adeoque multo levior pœna Christianis indicta, 178.

Pœnitentia necessitas docetur, 541. Pœnitentiam baptismus excipiebat, 682.

Pontificis munus, 664. Pontificibus quomodo Christus excellenter, 676.

Potestatem principum ac magistratum non esse nisi a Deo. Vera ac germana hujus sententiæ explicatio, 94.

Prandium carnis nomen cur accipiat, 190.

Præceptor discipulum peccantem non oburgans, damnum illi affert, 280. Præceptoris fidelis officium, 118.

Præceptoris gaudium discipulorum alacritas, 226. Præceptoris discipuli perfectio optabilis, 145.

Præter opera præcepta, sunt etiam et alia opera laude digna, et hoc aptissima similitudine ab auctore explicatur, 517. Quæ præcipiuntur longe differunt ab iis quæ docentur, 574.

Præces nostras non exaudiri patienter ferendum, 10.

Prædestinatio Dei ex prævisione, 65.

Prædestinatio et Dei opera non sunt ad humanum calculum exigenda, 62. Prædestinat ex præscientia Deus 63, 29.

Præesse quid sit, 89.

Præmia Christianorum celestia, 58.

Præpositio Per Patri apposita contra Arianos, 121.

Præputium carnale quid, 25. Præputium adducere quomodo quis dicatur, 160.

Primitiæ nostræ Christus, 170.

Primogeniti qui dicuntur, 753.

Prodigium ad quæ pertineat, 109. Prodigii et signi differentia, ibid.

Promissa quare Deus differat, 687. Promissorum Dei firmitas, 248. Promissio quomodo per legem aboleatur, 55.

Prophetæ etiam post Christi adventum exstiterunt, 200. Prophetæ et fanatici discrimen, 194. Prophetis adest potestas tacendi, secus vero vatibus fanaticis, 215.

Prophetia aptissima ad infidelium conversionem, 211. Prophetiæ donum cur cæteris charismatibus præstantius, 206.

Propitiatorium quid, 29. Propitiatorii typus Christus, ibid.

Propter. Hujus præpositionis significatio, 660.

Prosopopœia prophetarum, 60.

Proximi utilitas querenda, 182. Proximum suum qui stultum vocat, non semper peccat, 540.

Pseudopostoli, 256.

Pudor peccati fructus, 45.

Puritas justitiæ fructus, ibid.

Pusillanimitas promissionem abscondit, 683.

Q

Quæstus omnis turpis episcopo, 627,

Quietes tres quæ, 667.

Qua de causa Paulus posuerit Petrum se posterio-rem, 124.

R

Raab meretricis fides, 741.
 Reconciliationis nostrae auctor Christus, 57.
 Reddere tempus quid, 409.
 Regnare Christi quid sit, 221.
 Regnum (in) Dei quid introducat, 103, Regna duo, 221.
 Regum unctio, 249.
 Reliquiae Israelis, 72.
 Requies coelestis quatenus Sabbatismus, 671.
 Resurrectio fidei nostra caput, 216. Resurrectio vnde quibusdam non credita, 221. Resurrectio omnis hominis momentanea, ex mira Dei dispensatione ordinata, 230.
 Resurrectionem Abraham credidit, 52. Resurrectionem nostram ex Christi resurrectione manare, 219. Ex Christi resurrectione spiritualis peccatorum resurrectio apposite describitur, 4. Bonorum inter et malorum resurrectionem magnum discrimen, 56. Quomodo non omnes resurgendi moriuntur, 229.
 Revelatio major quam visio, 509. Revelatio prophetiae species, 207.
 Rhetores populi ductores, 151.
 Romanorum dignitas et potentia, 108.
 Rudium institutio difficilis, 110.

S

Sabbatum regni caelorum imago, 672.
 Sacerdos intelligibiliter Deo sacra canat, 209. Sacerdos angelii vocatur, 228. Sacerdotum creatio, 557. Sacerdotum in sacrificiis portio, 172. Sacerdotum munus predicare Evangelium, 118. Sacerdotii dignitas et excellentia, 691. Sacerdotii translatio, 969.
 Sacerarum litterarum Lectio necessaria, 612.
 Sacrificare sibi cur Deus voluerit, 721.
 Sacrificium Christianorum unicum, 719. Sacrificium fidelium Deo gratum, 86. Sacrificium Judaicum cur Deo iugratum, *ibid.* Sacrificii Christi et legis oblationum discrimen, 709. Sacrificia veteris legis cur rejecta, 722. Sacrificiorum varia nomina, 721.
 Sacrilegium appellat Paulus usus eorum quae idolis sunt consecrata, 22.
 Saeculum pravam, 326.
 Samaritani dimidia parte pii, 150.
 Samsonis fides, 742. Samsonis illusio, *ibid.*
 Sancti fideles, 151. Sancti pauperes cur duplici miseratione digni, 111. Sancti qui sint, 578.
 Sancti in conspectu hominum qui, 572. Sanctorum necessitatibus quomodo communicandum, 91.
 Sara senio et sterilitate affecta, 54. Sarae fides, 754.
 Satanae vis, 512.
 Sapiens quomodo se stultum fieri satagat, 159.
 Scandalum nunquam praebendum, 269. Scandalum fratribus ponere Paulus veretur, 288. Scandala non irrepunt, quando corpus unitum est, 116. Scandala vitanda etiam in licitis, 104. Mala quae scandalis sequuntur multa sunt, eaque Basilio teste gravissima, 582.
 Sciens qui delinquit acrius puniatur, 28.
 Scortatio, delictarum et crapulae effectus, 154.
 Scorpio. Ex scorpionis aculeo pulchre explicatur mortis robor, 251.
 Scripturae veteris libri a fabulis longe distant, 629. In Scripturis animae sensoria exercitata habeat, qui de veris ac falsis dogmatibus iudicare velit, 681. Scripturas legere Christiani cuiuslibet interesse, 415.
 Scribere. Quod scriptum non est scriptum esse dicitur ex rerum eventu, 612.
 Sectarum mala plurima, 125.
 Semel cur mortuus Christus, 717.
 Semen Abrahami qui sint, 68.
 Sermo sine cognitione, et contra, 122. Sermo apostolicus humana sapientia et elegantia conditus crucem Christi evocat, 125. Sermo sit sale conditus, 497. Sermois Dei efficacia, 672. Sermo praedicationis, quo Paulus utitur, cultello assimilatur, 109.
 Servilis conditio, licet a Deo non constituta, tamen necessaria, 417.
 Servitutis varii modi variaeque species, 5.
 Servi et heri communem habent Dominum, 496. Servorum fides, 416. Servorum genus morosum, 632. Servorum munus, 495.
 Seth Adami imago, 460.
 Signum a prodigio in quo differt, 109. Signum terret, prophetia prodest, 220. Signa cur etiam per indignos exhibeantur, 135. Signis fideles opus non habere, 220.
 Simonianorum error, 59.
 Sobrietas, juvenum ornatus, 631. Sobrietas vera quae, 521.
 Sors fortunae opus, 572. Sors in Scripturis quae dicatur, 468.

Spes quorum dicatur, 61. Spei virtus, 91. Spei utilitas, 108.
 Spiritus austeritatis, 147. Spiritus Christi, 654. Spiritus futurae immortalitatis pignus, 263. Spiritus idem Veteris ac Novi Testamenti, 265. Spiritus mansuetudinis, 147. Spiritus quatenus sigillum, 56. Spiritus affectus, 57. Spiritus Dei auctoritas, 109. Spiritus sancti contumelia, 728. Spiritus sancti demonstratio, 19. Spiritus sancti divinitatem Paulus testatur, 195. Spiritus gratia quando extinguitur, 109. Spiritus novitas, 46.
 Spiritualia ministrantibus vicissim debentur temporalia, atque haec ex iustitia, 111. Spiritualia quomodo fuerint Mosca, 177.
 Stephani lapidatio, 743.
 Stultum. Dei crux, 128.
 Subjectio pietatem non subvertit, 91.
 Superbia vitiorum arx, 15.
 Ex Symmacho, Christi hoste, Christi divinitas vindicatur, 655.
 Sinceritatis ratio exponitur, 149.
 Syllogismus Graecorum, 293. Syllogismus divina non comprobari, 125. Quomodo semel videatur praeceptus diurnus.

T

Tabernaculum ingredi dicatur cum in Veteri Testamento ingressus, 709.
 Tabernaculi partes egregie descriptae, 707.
 Tanquam et ut particulae cum dubitationem, tum confirmationem significant, 439.
 Theophylactus magni Chrysostomi sectator peccatum originale egregie probat ex Pauli oraculis, 57. Ejusdem de Christi passionum acerbitate durissima sententia, 242. Expendenda insuper cum grano salis, quae committatur in Epistola ad Galatas, 350. Quomodo idem auctor ignorantiam Pauli in lege ac Scripturis versatissimi excuset, 554.
 Traditiones sine scriptis, 183.
 Templi Salomonis praestantia, 715.
 Tempus acceptabile, 275. Tempus ab Apostolo opportunitatis nomine appellatur, 62. Tempora difficultia et mala quomodo dicantur, 607.
 Temulentiae mala, 98.
 Tentatio intolerabilis, porta inferi, 214.
 Terrae fertilitas Deo accepta referenda, 685.
 Terrae machina incorruptibilitate donanda, 60.
 Terrae motus in Scriptura quot, 734.
 Testamenti Novi praestantia, 704. Testamenti Veteris abrogatio, *ibid.* Testamenti Novi ac Veteris idem spiritus, 263.
 Testem Deum cur advocet Paulus, 420.
 Thronus gratiae, 675. Thronus iudicii, *ibid.* Thronus, regni iudicium, 650.
 Timoris et caritatis conjunctio, 282. Timoris spiritus, 182. Timoris veri argumentum, 192.
 Timothei virtus, 251.
 Tradere Dei quid sit, 15. Traditionis egregium monumentum, 708. Tradi Satanae quid sit, 538.
 Translationis ingeniosa interpretatio, 469.
 Trinitatis mysterium, 261. Trinitatis mysterium explorandum non est ex ordine, quo personarum nomina ponuntur, 293.
 Trinitas secundum Deum medela est peccati, 280.

U

Ulciscendi ratio optima, 93. Deus malis non ulciscitur, si homo ulcisci conatur, *ibid.*
 Una sabbatorum Dominica dies, 232.
 Unigenitum Dei Filium non esse creaturam probatur contra Arianizantes, 169, 170.
 Unctio absque oleo in Scripturis frequens, 5.
 Uxor diligenda viro, 411. Uxor mariti serva et domina, quo sensu, 157. Uxor defectus perferendi, 414. Uxor rei molestia, 162. Uxorum dilectio quam Paulus commendat mirifice ab auctore exponitur, 411. Uxorum virorumque munus, 493, 494.

V

Velle Dei varium, 87.
 Venter quibus Deus sit, 452. Ventrem et escas Deus quomodo destruet, 153. Ventris studium ab Apostolo damnari, 116.
 Verbum Dei adulteratur, si pro temporum et personarum opportunitate docetur, 141. Verba tacenda, et arcana, quae Paulus audierit, 510. Verborum pugna vitanda, 605.
 Veritas rationis lumen, 599.
 Versutus qui dicendus, 149.
 Vetus Adam qui, 38. Vetus homo, malitia, 41.

Eleemosyna unde facienda, 29.
 Eurabotas, filius Ombritag, principis Bulgarorum, baptismum recipit, 499. A fratre Malomiro capite propter fidem damnatur, 500.
 Epicurei quid de mundi ortu senserint, 278. Epicuri sententia de divina natura, 525.
 Errores Latinorum alii quidem nullius, alii mediocrius emendationis egent, juxta Theophylactum, 514.
 Eucharistiarum delirium circa adventum Domini, 597.
 Eunuchi Candacis, reginæ Æthiopum, pietas, 76.
 Evangelistæ cur pauca de Christi divinitate scripserint, 2.
 Exstasis quid significet, 245.

F

Festus Judææ procurator, 55.
 Fatum respectu mortis an detur, 512.
 Felix præses Cæsariæ an nosset fidem, 504.
 Feras cur nos timeamus, 516.
 Fides mortua secundum Jacobum et Paulum quæ, 535.
 Fides seu fiducia in oratione plane necessaria, 522.
 Finis omnium quis, 576.

G

Genus Domini quidnam, 261.
 Georgius Alexandrinus episcopus a ministris Juliani occiditur, 486.
 Gnostici quid de adventu Domini dixerint, 598. Gnosticorum Borboritarum summa impunitas, 449.
 Gradus quibus proficiendum nobis est, 585.
 Gregem Christi quomodo oporteat pascere, 579.

H

Hæretici quidam quomodo dividant Deitatem, 47.
 Hæsitans in oratione quis sit, 522.
 Hellenistæ qui, 251.
 Herodes qui Petrum misit in carcerem, quis, 255.
 Homeri de fato dictum falsum, 512.
 Homo nequaquam est natura malus, 74.
 Humilitas Domini imitanda, 526. Humilitate vera gloria comparatur, 580.
 Hydroticus tumor Photianorum, 525

I

Idololatria unde orta, 115.
 Igni cur divina natura assimiletur, 226.
 Ignorantia et peccatum tenebræ a Scriptura appellantur, 406.
 Ignoto Deo cur ara inscripta Athenis, 279.
 Impiorum interitus duplex, per aquam et per ignem 597.
 Ira cur contraria justitiæ, 526.

J

Jacobus apostolus quomodo frater Domini, 265.
 — Jejunium quadragesimale cur institutum, 458. Quo die illud incipiant ac terminet Græci, *ibid.* Ejus muneris quadragesimarii quænam ratio, 459. Jejunium in Sabbato an Patrum et apostolorum doctrinæ consentaneum, 521.
 Joannes cognominatus Marcus, quis, 102.
 Joannes apostolus cur eadem frequenter diceret, 408.
 Joannes evangelista an vere mortuus, 586. An sit auctor Epistolæ secundæ ipsi inscriptæ, 455.
 Judæ proditoris pena in hoc sæculo, 15.
 Judæ Galilæi dogma, 52.
 Judæorum ratio servandæ legis cujusmodi, 100. Judæorum sectæ generales, 159. Judæorum arrogantia ob leges observantias, 528.
 Judicium cur incipiet a domo Dei, 578.
 Julianus Apostata quos habuerit parentes, 482. Cum fratre Gallo aggreditur ædificare templum SS. martyribus, *ibid.* Scholam frequentat Libanii, 483. Creatur Cæsar a Constantio, et deinde imperator a militibus salutatur, Ejus dolositas, *ibid.*
 Justificatio non fit absque aliquo labore, 117.
 Justini martyris sententia de causa nequitie diaboli, 581.
 Justitia quid, 226.

L

Lampades in deductione Mariæ Virginis ad templum quid significent, 414.
 Lampellanorum delirium circa adventum Domini, 597.
 Latinorum errores juxta Photianos, 514. Latinorum errores juxta Theophylactum neque multisunt, neque ad diacendendas Ecclesias idonei, 515.
 Libethriorum inscitia, 568.
 Libri Actuum apostolorum utilitas, 1.
 Lingua non est indomabilis, 556, 558.

Litteræ charitatis ascensus sunt ad Deum, 561.
 Leprosus a sanctis martyribus mundatur, 510.
 Loci natura non facit homines meliores vel peiores, 66.
 Lucæ evangelistæ virtus unde præsertim manifesta reddatur, 2. Ejus modestia in scribendo, 4.

M

Malomirus, princeps Bulgarorum, 498.
 Manus Petri, unus ex XV martyribus, miraculum, 591.
 Mandata Dei cur minime gravia, 429.
 Marcus quomodo filius Petri, 582.
 Marcus Arethusius plurima tormenta propter fidem sustinet, 484.
 Maria Virgo concepit sine voluptate et peperit sine dolore, 401. Cur præsentata in templo, 472. Quomodo e domoeducta, *ibid.* Ingressa est Sancta sanctorum, cur, 475. Cur triennis oblata, 414. Presentationis ejus festivitas quomodo colenda, 475.
 Mariæ Augustæ nobilitas et pietas, 535. Misericordia et liberalitas, 554. Studium et eruditio, 556.
 Martyres XV sub Imper. Juliano Apostata, 477. Eorum nomina et dignitates, 449. Prolixa eorum responsio ad Thessalonicæ iudices 491. Dies martyrii, 496. Locis sepulture, 496. Translatio eorumdem corporum Bragalinitum, 505. Miracula eximia, 506.
 Misericordiæ in pauperes utilitas, 532.
 Moloch idolum, quid, 227.
 Monasteria et ecclesias alias absque antistitum suorum licentia relinquentes non sine periculo possunt suscipi, 656.
 Mortuis quomodo evangelizatum, 575.
 Moyses interficiens Ægyptium an reus homicidii, 225.
 Mundi amicitia inimica Deo, 511. Mundum cur ab initio firmum stabilemque Deus non fecerit, 598.
 Mutus a SS. martyribus sanatur, 510.

N

Naturas duas in Christo esse demonstratur, 584.
 Neocoros quis, 28.
 Nestorii delirium de Christo, 40.
 Nicolaitæ hæretici quam perversi, 590. Nicolaitarum et Valentinianorum impunitas, 447.
 Nihil absque Dei vultu nobis contingit, 571.
 Nomen Filii Dei quid significet, 452. Nomen Domini quomodo invocandum, 199.
 Novissima hora quomodo nunc sit, 415.
 Nubes quare suscepit Dominum euntem in cælum, 12.
 Nullus ex præteritis Latinorum erroribus juxta Theophylactum ad ipsum caput fidei spectat, 515.

O

Ombritagus princeps Bulgarorum, 497.
 Orans cur non semper impetret quæ petit, 540.
 Oratio absque fide seu fiducia inutilis, 522. Oratio justi pro alio quando efficax, 148. Orientales Christiani tempore paschali genua non flectunt, 19.

P

Parentes Mariæ quomodo se gesserint in sterilitate, 451. Quam grati post acceptam prolem, *ibid.*
 Patientia proprie non dicitur de Deo, sed longanimitas, 745.
 Pauli et Barnabæ dissensio qualis, 271.
 Paulus cur Athenis Christum solummodo hominem appellavit, 5. Cur nomen suum commutavit, 106. Cur Timotheum circumcidit, 125. Doctrinæ ipsius character quis, 290.
 Peccatum angelum custodem abalienat, 107. Peccatum ad mortem quid, 452.
 Perditionis hominum causa nullo modo est Deus, 560.
 Personæ in Deo plures, 27.
 Petrus apostolorum coryphæus, 15. Cur Ananiæ ac ejus uxori tempus penitendi non dedit, 215. Petri moderatio, 15.
 Phariseorum secta quomodo accuratissima, 175.
 Philippus qui baptizavit eunuchum, an apostolus, 255.
 Philosophia bestiales homines humanos facit, 565.
 Photiani ex proprio amore Christi corpus dilacerant, 522. Photiani plus quam Pharisei superbi, 526.
 Phryges quid senserint de adventu Spiritus sancti, 12.
 Potestas principum a Deo est, 566.
 Præceptum charitatis quomodo novum simul et vetus, 410.
 Præputium cur mandatum est Judæis circumcidi, 62.
 Prima Azymorum quænam dies, 519.
 Principis qui acceptis a Deo bonis mente utitur, miseria, 537. Principibus sæcularibus justa præcipientibus obtemperandum, 562.
 Profana eruditio non omnino contemnenda, 291. Pro-

sanis disciplinis tantummodo ad tempus vacare decet, *ibid.*

Prophetæ an omnia sciverint, 151. An essent sui compotes quando vaticinabantur, 389. Cur dicta sua ipsi non explanaverint, *ibid.*

Puellæ comites Mariæ templum aduentis quid significet, 474.

Python et Pythia quid, 127.

R

Reedificatio tabernaculi David quid significet, 268.

Regale sacerdotium quomodo fideles, 361.

Regi regias virtutes non habenti regia dignitas dederit est, 537. Regi voluptas vincenda, *ibid.* Regi quam necessaria et utilis excellens religio, 541. Regi amici fideles necessarii, 542. Regi adulatorum perniciēs cavenda, 543. Regi quam noxia sit sceleratorum apud ipsum gratia, 544. Regi exercitationes militares in pace frequentandæ honorandique veterani, 545. Regi exercitatio corporalis perutilis, 546. Regi mimis et scurris operam dare turpe, *ibid.* Regi clementia summe necessaria, 547. Regi quatenus gladio et supplicitis utendum, *ibid.* Regis iusti ingressus pacatus et lætus subditis, 541. Rex virtutibus, non vestitus commendabilis, 571. Virtute et sapientia subditis præeminere debet, 547.

Regiminis formæ quod bonæ quotive malæ, 538.

Religio quid, 329.

Religiosus apud Judæos quis censeretur, 328.

Remplam quid, 68.

Resurrectio Christi quam dissimilis aliis, 202.

Roma cur a S. Petro Babylon vocata fuerit, 581.

Romanum cur se Paulus appellarit, 273.

S

Sabbati iter quid, 14.

Sadducæi quid non crederent, 500.

Salutandi qui, 440.

Samosatenses heretici, 28.

Sancti an post mortem rerum memoriam retineant, 587.

Satanica nonnollorum calumnia contra Latinos, 525.

Sancti martyres sanant quemdam ex lectoribus voce plane privatum, 503. Hominem qui summe distortos pedes habebat, 503. Alium ab impuro spiritu afflictum, 107. Surdum et mutum, 108. Claudum, 109. Leprosum, 110. Mulierem quæ diri humoris descensu videendi usu privata erat, 110. Hominem qui nunquam saltari poterat, 112.

Scytharum absurditas, 551. Scytharum stratagema, 552.

Semen Dei quid, 418.

Sicarii qui essent, 298.

Simeon rex Bulgarorum, 508.

Simon Magus quid de Christo diceret, 415.

Solutio dolorum inferni quid, 201.

Spiritus sanctus cur non adveniret præsentem Christo,

aut statim ut ille discessit, 8, 9. Cur adveniret die Pentecostes, 19. Cur in specie ignis, 2. Cur non in ore, sed supra caput resedit, *ibid.* Spiritus sancti donatio multiplex, 9. Revelatio varia, 36.

Stephanus cur vidit Jesum stantem, 231. Cur ante ordinationem prodigia non faciebat, 221. Superbia quid et quomodo a vana exultatione differat, 342.

T

Thabita cur ita vocata, 222.

Tenebrarum nomine in Scriptura ignorantia vel peccatum intelligitur, 406.

Tentari malis non potest, 525.

Tentationes duplicis generis, 341. Tentationum secundum Deum utilitas, *ibid.*

Theodulus et Taltanus confringunt idola eorum tormenta hac de causa, 485.

Theophilus, ad quem scripsit Lucas, quis fuerit, 5.

Theophylactus quid senserit de jactatis erroribus Latinorum, 514. Theophylacti sophismata contra processionem Spiritus sancti a Filio, 517. Contra usum azymi in Eucharistia, 520. Contra Latinorum jejunium Sabbato, 521. Ejus consanguinei in Euripo, 561.

Theudæ impostoris nex, 55.

Tiberiopolis urbis situs, 489. Ejus devastatio ab Ombis et Bulgariis, 496.

Timor multipliciter dicitur, 561. Timor Dei duplex secundum Scripturas, 363.

Timotheus, unus ex quinderim martyribus, primus Tiberiopolis episcopus, 489. Timotheum cur Paulus circumciderit, 123.

Triaditæ episcopus sacro ministerio interdictus a Theophylacto nomine synodi, 581.

Tunicas duas habere an liceret apostolis, 253.

Tyranni timores anxii et perpetui, 24. Tyrannidis characteres, 339.

U

Universum hoc non in nihilum redigendum, sed renovandum in fine mundi, 398.

V

Valens et Philippus juoces Thessalonica, 490.

Vetusti Patres plurimas consuetudines tolerabant ob salutem animarum, 525.

Vipera cur non nocuit Paulo, 515.

Viri quomodo gerere se debeant erga uxores, 367.

Visio quid, 508. Visiones non omnes manifestandæ, 339.

Vladimir rex Bulgarorum, 508.

Z

Zell nomen ambiguum, 359. Zelus verus quid, *ibid.*

Zelus quorundam immoderatus contra oblationem szymoru n, 518. Zelus Photianorum cujusmodi sit, 522.

INDEX IN TOMUM QUARTUM.

Apud nos a col. 559 tomī IV usque ad finem.

A

Aaron Christi typus, 178. Aaronis noxa, 178

Abacuci significatio, 134.

Achaabi genus a Deo deletum, 60.

Achor, quid sonet, 28. Achor vallis, 28.

Adhortationis duplex ratio, 95.

Ægypti subjugatio, 245.

Ægypti dracones appellantur, 106.

Affectibus quomodo resistendum, 227.

Ἀγῶν idem quod οὐκράν, 173.

Alexandriæ depopulatio, 242. Alexandria deo Ammoni dicata, 241.

Anima quando a sua natura desciscat, 36. Quando metretrix fiat, 259. Animæ alæ, 48. Animæ peccatum, 153. Animæ cuilibet quando maturitas imber obtingat, item serotinus, 58. In malitia crescenti, verbum etiam pantherem fieri, 56. Quando dejectio prosit, 50. Animæ nostræ Domini plastrum, 229.

Animus quando irascendo non peccet, 232.

Antellabus, 247.

Apidis idola, 45.

Apostoli Dei pedes, 221. Et quatenus equi, 170.

Aquarum allegoria, 221. Aquæ itineris, evangelica verbi gratiæ, 166.

Aquilæ velocitas, 140.

Arbores quibus dils dicatæ, 43.

Aspis cur aures obstruit, 25.

Assyriorum magia, 239.

B

Babylonis quatenus smilaci similis, 220.

Balsam cur a Balac accersitus, 259.

Baptismatis unitas, 221.

Baptizati in Christum facultates, 27.

Barnabæ significatio, 215.

Basamites, regio Palestinæ fertilissima, 216.

Beelphegor idolum, 44.

Benjamin cur doloris filius appelletur, 55.

Bethel, injustitiæ domus, 45. Quid sonat, *ibid.*

Boon nomine qui intelligendi, 172.
Brachium fortitudinis in operante vitæ symbolum, 110.

C

Calamitatis proprium, 218.
Calcareus pro deceptione postus, 179
Calix in sacris quid, 157.
Canthari qui veteribus, 154.
Caro. Secundum carnem vivens, hostis Dei, 214.
Chaldaeorum celeritas, 138. Peccata, 181.
Christus cur Israel dicatur, 99. Christus Dei cognitio, 37. Facies, 217. Sapientia, 216. Christus impecabilis, 151.
Christus lapis angularis, 30. Christus locusta, 217. Christus panis noster, 80. Christus pascha nostrum, 81. Christus Patris misericordia, 59. Christus Pontifex, 178. Christus propitiatorum nostrum, 161. Christus quatenus ignis, 228. Christus verus David, 35. Christi arma, 168. Christi visionis liber, 212. Christi et Jonæ res gestæ quomodo conveniant 195.
Clerici, 243.
Confessio. In confessione, cordis trepidatio cur perpendatur, 254.
Conscientia peccati iudex, 197. Conscientiæ vermis, 206.
Cor præcipua animantis pars, 191.
Cor in Scripturis vario modo accipitur, 194.
Corda qualia Deus requirat, 147.
Cornu cur potentia dicatur, 165.
Corpus nostrum lutum, 246.
Custodia quid prophetis, 170.

D

Dæmonum viripotentia, 259. Visio qualis, 250.
Davidis significatio, 35.
Deipara virgo mons asper, 162.
Dei adversarii, 215. Dei agnitionem in fide esse, 31.
Dei anima verbum, 149. Dei benignitas, 145. Dei facies, Dei lex, 144. Longanimitas, 214. Omnipotentia nemini sufferenda, 164. Dei proprium, 94. Dei zelus, 213. Dei in carne manifestatio, magnum pietatis mysterium, 158.
Dei nomen in Scripturis quatuor assumitur modis 184.
Destruere pro deicere ponitur, 59.
Deus, cur magnam curam Israelitarum habuerit, 175.
Deus quando in nobis ambulet, 215. Quem diligit, 99.
Quibus adsit, item absit, 56. Quibus sit benignus, 218.
Diabolus totum hominem quomodo sit venatus, 145.
Diaboli epulæ, 142. Ignominia, 153. Nidus, 153.
Dies quid in sacris Litteris, 157.
Dinæ stupratio, 62.
Domus Dei mens nostra, 83.

E

Ebriis et temeti plenis quid peculiare, 34.
Ecclesia credentium mater, 245.
Ecclesiæ membra, 112.
Ephraim cur Dominus supprimat, 95. Cur sobole sua viduabitur, 86. Quid sonet.
Ezechiae iustitia, 95.

F

Feræ in lege tres maximæ, 225.
Ficus. Per ficum quid intelligendum, 24.
Fideles, Christi corpus, 152.
Fides mentis sepultura, 224.

G

Gabaa civitas Benjamin, 84. Quid sonat, *ibid.*
Galgai quid significet, 88. Galgala civitas idolis dedita, 45. Quid sonet, *ibid.*
Gedeon cur Hieroboam vocatus, 98.
Gentes, mare, 167. Gentium populus brucho similis, 247.

H

Habacuc Danteli prandium exhibet, 174. Unde oriundus, *ibid.* Habacuci fuga, *ibid.* Obitus, *ibid.* Sepultura, *ibid.*
Hæretici finis, a Deo separatio, 153.
Hebræorum rejectio, 98. Hebræos deliciarum nomine ubique male audire, 246.
Ἡερατ and κενυρρετ quomodo differant.
Hierosolymorum incensio, 81. Hierusalem leonum habitaculum, 356. Hierusalem quando facta scortum, 558. Hierusalem sanguinis civitas, 257.
Homines quatenus diaboli proximi, 156. Hominum meritis, Satanae cibum, 147.

I

Idola cur insania dicantur, 85. Idolorum imbecillitas, 52. Idolorum vanitas, 159.

Imbecillitate nihil imbecillius, 153.
Indignatio, 158.
Infideles, diaboli corpus, 152.
Inimicos Dei quales tenebræ persequuntur, 219.
Inobedientia nexus, 222. Inobedientia vincula a Christo disrupta, *ibid.*
Intellectus tumultatio, 224.
Israelis fornicatio, 164.
Israelitæ cur jure Babyloniis traditi, 214.
Itabyrium Galilææ mons, 48.
Iter Domini quando in nobis locum inveniat, 215.

J

Jacob Christi typus, 93. Jacob cur a Deo dilectus, 99.
Joannis pedes veloces, 225.
Jonas a balæna devoratus, 189. Jonas Amathi filius, 177. Jonas Christi typus, 190. Jonas cur ante urbis portas sederit, 196. Cur functionem suam subterfugiat, 182. Cur navigationis mercedem dederit, 185. Cur prophetæ functionem fugerit, 200. Quam cum Christo communia habuerit, 179. Jonæ fuga, 178, 185. Jonæ oratio, 190. Preces cur non exaudiat, 185. Ex Jonæ prophetia quam discenda, 205. Jonæ sepultura, 207. Significatio, 190, 207. Vita, *ibid.* Tristitia, 206.
Joppe quid significet, 203.
Josias idolorum exstirpator, 224.
Judæi, Domini vinea, 61. Judæi, errones, 88. Judæorum ebrietas, 244. Ejectio, 87. Judæorum in Christum impietas, 141. Judæos cur bellam occupaverit, 91.
Justitia, 96.

L

Lascivorum corpora debilia, 238.
Laurus Apollini sacra, 45.
Legalia sacra, lutum, 246.
Legi finis Christus, 91. Ex legis operibus cur nemo justificetur, 149. Legis servitus temporaria, 50. Lex et prophetæ quo pacto vitis et vinea, 21.
Lemma, 212.
Libanus idololatriæ officina, 216. Libanus Phœnicia mons, 216, 158.
Littera, palea, 246.
Lumborum significatio, 234.

M

Malus quando Deo obiectus sit, 137.
Manus Domini, 23. Manus significatio, 198.
Marcionis hæresis, 177.
Mens rationalis hominis, Dei locus, 57. Mentis tumultatio, 224.
Mesopotania, 166.
Miser vere quis sit, 152.
Mors hominis requies, 170.
Mortalium cogitatio, res misera, 100.
Moses Christi typus, 178.
Motuum species, 254.

N

Nabuchodonosor Ægypto molestus, 141.
Nabuchodonosori vaticinium, 45. Vesanias, 150.
Naum quid significet, 212, 150. Naum unde oriundus, 50.
Nautarum mansuetudo, 187.
Nineve Assyriorum civitas, 209. A quo extracta, 180.
Nineve cur Ammonis pars, 241. Cur leonum habitaculum, 235. Nineve, urbs sanguinis unde facta, 237. Ninivi devastationis causa, 230. Ninivi interitus 209, 250. Ninivi magnitudo, 105. Munitio, 242. Ninivi regis jejuniū, 197. Ninivitarum jejuniū, 196. Ninivitarum, peccata, 181.

O

Oestrum, 46.
Olea imago justi, 171.
Osee Beerii filius, 9.

P

Panther fera celerrima, 56.
Paulus qua ratione Romanus, 225.
Pauperes divitum pascua, 256.
Peccare in se ipso quid sit, 490.
Peccator doloris filius, 53. A peccatoribus cur Deus longe absit, 36.
Peccatum, 95. Peccatum stimulus, 223. Peccatum nullum esse tam grande quin lacrymis deleatur, 203. Unus præter naturam, 45. Peccatum quatenus sepes, 248. Peccatum quatenus vallis, 28. Peccatum sine lege mortuum, 204. Peccati cuiuslibet prima occasio, 87. Peccati perversio, 28. Premeditati supplicium, 41. Peccati

vulnera quomodo curanda, 63. Peccatorum materiam haud raro Deum in nobis auferre, 56. Peccatorum præmeditatorum supplicium, 64. Peccata quæ ignoranter committuntur sola oratione delentur, 463. Peccata inter et iniquitates differentia, 492. Peccatum cur spina appellatur, 493.

Persæ Assyriorum surculi, 248.

Pharisæi, Synagogæ munimenta, 244.

Pirata, 61.

Poculum in sacris quid, 157.

Pœnæ interminatio, ad pœnitentiam adhortatio, 182.

Pœnitentia vera, 198.

Potentia Dei qualis, 219.

Præteritis cur pro futuris Scriptura utatur, 53.

Primitias qui dæmonibus impertiat, 80.

Principes quando Dei speculator sit, 85. Principes quomodo subditos punire debeant, 49.

Prophetia cur lemma dicatur, 134. Prophetiæ vanæ insania, 82.

Providentia Dei omnia fieri, 183.

Q

Quercus nymphis sacra, 43.

R

Ratio, Divinitatis pars, 251.

Regnum Verbi, Ecclesiæ ornatus, 233.

Rhapsodis blasphemia, 220.

Rosa Yeneri sacra, 43.

S

Sæcum conscindere quid in Scripturis significat, 185.

Sacerdotum λογίων, 53.

Sacrisantibus quibus Dominus non appareat, 51.

Sacrificium ex inique partis facultatibus, mœroris panis, 80.

Sævitia quantum malum, 210.

Salamæ principis Madianitarum crudelitas, 98.

Salomonis idololatria, 93.

Sancti quatenus flumina dicantur, 166. Sanctorum luctus, 154. Sanctorum quilibet cur cedro similis, 158.

Sanguis. In sanguinibus et injuriis edificare, quid, 154.

Satanas, amara gens, 138. Satanus quatenus virtutis ulior constituitur, 140.

Sauls cur rejectus, 210.

Scelere nihil laboriosius, 153.

Scorti allegoria, 25.

Sela, 162.

Sennacherim quomodo interierit, 210.

Sensus, animarum portæ, 231.

Siclma, 61.

Simonis hæresis, 218.

Smilax, 220. Smilaci qui æquiparantur, ibid.

Sortis usus, 183.

Spiritus sancti in prophetis operatio varia, 216.

Superbus quibus injustitiis injuste agat, 94.

T

Tarsus Ciliciæ metropolis, 182.

Templum Domini, 160.

Θυμός, 217.

Tribuum Israelitarum divisio, 55.

Tyrus a Nabuchodonosore capta, 141.

U

Uxorem ex alienigenis ducere, cur lex vetuerit, 51.

V

Vaticinandi ritus varius, 83.

Vaticinia unde sacerdotes sumpserint, 43.

Veneris imago, 44.

Verbi Dei efficacia, 88.

Verba Dei ignita, 181.

Vinea. Per vineam quid intelligendum, 24.

Vittorum nequaquam Deus operator, 199.

Z

Zorobabel, Israelitarum dux, 35.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR:

THEOPHYLACTUS BULGARIE ARCHIEPISCOPUS

EXPOSITIO in Epistolam I S. Joannis. 9

— In Epistolam II S. Joannis. 67

— In Epistolam III ejusdem S. Joannis. 79

— In Epistolam S. Judæ apostoli. 86

ORATIO in Adorationem venerandæ Crucis. 106

— In Præsentationem B. Mariæ. 150

HOMILIA in undecimum evangelium matutinum. 146

HISTORIA martyrii xv Martyrum. 151

LIBER de iis quorum Latini incusantur. 222

INSTITUTIO REGIA. 254

Pars prior. — *Panegyrica*. 254

Caput primum. — Dignitas et pretium operis. 254

Cap. II. — De officio magistri principis. 254

Cap. III. — Constantinus a patria felix. 253

Cap. IV. — Dotes eximie corporis in Constantino. 253

Cap. V. — Ingenium ejusdem et memoria. 253

Cap. VI. — De avo ac patre Constantini. 253

Cap. VII. — Nobilitas et religio matris Constantini. 253

Cap. VIII. — Matris Constantini misericordia. 252

Cap. IX. — Ejusdem liberalitas non ambitiosa. 252

Cap. X. — Digressio in quosdam ambitiose munificos. 252

Cap. XI. — Largitiones Mariæ Augustæ. 253

Cap. XII. — Ejusdem studium et eruditio. 256

Cap. XIII. — Cura ejus laudabilis instituendi filii. 256

Pars altera. — *Paranetica*. 256

Caput primum. — Princeps qui acceptis a Deo bonis non ad bonum utitur, miser est. 256

Cap. II. — Regia dignitas regias virtutes non habenti, dedecori est. 257

Cap. III. — Virtutibus, non vestitu commendari regem. 257

Cap. IV. — Voluptas regi vincenda. 257

Cap. V. — Labores regi honesti et utiles. 267

Cap. VI. — De tribus bonis totidemque malis regiminis formis. 270

Cap. VII. — Primus tyrannidis character violenta in- 270

vasio. 270

Cap. VIII. — Secundus tyrannidis character crudelis et 270

contumeliosa grassatio in subditorum bona et corpora. 270

Cap. IX. — Miseria populi tyrannide oppressi. 271

Cap. X. — Tyranni timores anxi et perpetuum tor- 271

mentum. 271

Cap. XI. Justi regis ingressus pacatus et lætus subdi- 274

tis. 274

Cap. XII. — Quam necessaria quamque utilis sit prin- 274

cipi religio excellens. 274

Cap. XIII. — Instrumentum necessarium regni bene 273

gerendi amici fideles. 273

Cap. XIV. — Amici maximum bonorum principum bo- 273

num quo illi carent. 273

Cap. XV. — Veri amici erga principem officia. 278

Cap. XVI. — Adulatorum pernicies principi cavenda. 278

Cap. XVII. — Amicorum monitis docilem et patientem 278

esse oportere principem. 278

Cap. XVIII. — Quomodo probandi principi amici. 278

Cap. XIX. — Favoris regum perspecti mira vis est ad 279

studia subditorum provocanda. 279

Cap. XX. — Quam indignum et noxium sit sceleratos 279

apud principem gratiosos esse. 279

Cap. XXI. — Reipublicæ, uti navis, gubernatorem assi- 282

due laborare oportere. 282

Cap. XXII. — Ut eurare atque administrare rem belli- 282

cam principes debeat. 282

Cap. XXIII. — Exercitationes militares in pace frequen- 282

tandæ, honorandique veterani. 282

Cap. XXIV. — Exercitatio corporis salubris principis. 283

Cap. XXV. — Mimis et scurris dare operam regem non 283

decere; sed doctos et prudentes viros secum habere. 283

Cap. XXVI. — De clementi principi necessaria.	283
Cap. XXVII. — Quatenus regi gladio et suppliciis utendum.	286
Cap. XXVIII. — Præeminere subjectis virtute ac sapientia regem debere.	286
Cap. XXIX. — Hujus operis clausula et promissio alterius.	286
Cap. XXX. — Promittitur Constantino divinus favor, si et huic parænesi et matris præceptis obtemperet.	286
<i>Testimonium Annæ Comnenæ de Constantino Porphyrogenito.</i>	287
ORATIO in Alexium Comnenum.	287
EPISTOLÆ XX ex Codice Vaticano.	307
Epistola. I. — Sine nomine.	307
Epist. II. — Joanni Sebasto Augustæ fratri.	310
Epist. III. — Machetari.	311
Epist. IV. — Patriarchæ.	314
Epist. V. — Romano.	318
Epist. VI. — Mermontopulo.	319
Epist. VII. — Domno Michaeli Pantechnæ.	322
Epist. VIII. — Serbiæ domno Joanni.	322
Epist. IX. — Pantechnæ.	323
Epist. X. — Domno Nicephoro chartophylaci.	323
Epist. XI. — Episcopo Chiri.	323
Epist. XII. — Domno Gregorio camatero.	326
Epist. XIII. — Patriarchæ.	330
Epist. XIV. — Pacuriano.	334
Epist. XV. — Episcopo Semnorum.	335
Epist. XVI. — Episcopo Vidini.	335
Epist. XVII. — Episcopo Triaditzæ.	338
Epist. XVIII. — Eidem ad synodum accedere renuenti.	343
nomine ipsius synodi.	343
Epist. XIX. — Eidem archiepiscopi nomine.	350
Epist. XX. — Ex epistola ad Thibonium Armenium.	354
EPISTOLÆ LXXV. ex Joan. Meursio.	358
Epistola prima.	358
Epist. II. — Domno magistro Joanni.	359
Epist. III. — Domno Nicolao patriarchæ.	362
Epist. IV. — Domno Gregorio Taronitæ præsid.	363
Epist. V. — Nicephoro chartophylaci.	366
Epist. VI. — Gregorio camatero.	367
Epist. VII. — Gregorio Pacuriano magni Drungarii genero.	370
Epist. VIII. — Ophiomacho.	371
Epist. IX. — Magistro domno Nicetæ Serrarum episcopo.	374
Epist. X. — Joanni Ophiomacho.	374
Epist. XI. — Theodulo metrop. Thessalonicensi.	375
Epist. XII. — Cæsari.	378
Epist. XIII. — Semnarum episcopo.	382
Epist. XIV. — Citri episcopo.	382
Epist. XV. — Camateropulo.	385
Epist. XVI. — Ancyræ episcopo.	386
Epist. XVII. — Cercyræ episcopo.	387
Epist. XVIII. — Mermontiarum episcopo.	390
Epist. XIX. — Anemo.	391
Epist. XX. — Mermontiarum episcopo.	394
Epist. XXI. — Anemo.	395
Epist. XXII. — Cercyræ episcopo.	395
Epist. XXIII. — Eidem.	402
Epist. XXIV. — Domno Adriano magno domestico.	403
Epist. XXV. — Sebasto Pacuriano.	410
Epist. XXVI. — Domno Gregorio Taronitæ.	410
Epist. XXVII. — Michaeli Chalcedonis episcopo.	415
Epist. XXVIII. — Domno Nicetæ chartophylaci.	418
Epist. XXIX. — Nicetæ discipulo Chalcedonis episcopi diacono.	419
Epist. XXX. — Adriano magno domestico imperatoris fratri.	422
Epist. XXXI. — Bryennio consocero imperatoris.	427
Epist. XXXII. — Triaditzæ episcopo.	430
Epist. XXXIII. — Joanni grammatico Palæologi.	431
Epist. XXXIV. — Adriano fratri imperatoris.	434
Epist. XXXV. — Chartophylaci.	435
Epist. XXXVI. — Doctori magnæ Ecclesiæ.	435
Epist. XXXVII. — Domno Gregorio, Taronitæ.	438
Epist. XXXVIII. — Nicolao Callicli, archiatro.	439
Epist. XXXIX. — Eidem.	442
Epist. XL. — Amyræo summo philosopho.	442
Epist. XLI. — Panhypersebasto Bryennio imperatoris genero.	442
Epist. XLII. — Domno Joanni Periblepteno.	451
Epist. XLIII. — Adriano fratri imperatoris.	454
Epist. XLIV. — Pantechnæ imperatoris medico.	459
Epist. XLV. — Domno Joanni philosopho.	462

Epist. XLVI. — Joanni Periblepteno.	463
Epist. XLVII. — Ejus discipulo Pantechnæ, domno Michaeli medico.	463
Epist. XLVIII. — Bulgaris quos ille instruxit.	466
Epist. XLIX. — Joanni Attalata, ministro ducis Attalæ.	466
Epist. L. — Bryennio duci Dyrrhachii.	467
Epist. LI.	467
Epist. LII. — Domine quæ ipsi ægrotanti prospexit.	470
Epist. LIII. — Macrembolitæ Prespæ principi.	470
Epist. LIV. — Magistro libellorum supplicum.	470
Epist. LV. — Niceiæ imperatoris medico.	471
Epist. LVI. — Nicolao Callicli.	471
Epist. LVII. — Eidem.	475
Epist. LVIII. — Curi episcopo.	475
Epist. LIX. — Præsidi, et Proximo Pantechnæ.	478
Epist. LX.	479
Epist. LXI. — Eidem.	479
Epist. LXII. — Eidem.	479
Epist. LXIII. — Inclyto domno Constantino Duce.	479
Epist. LXIV. — Eidem.	482
Epist. LXV. — Magistro Joanni Pantechnæ.	483
Epist. LXVI. — Episcopo Citri.	486
Epist. LXVII. — Episcopo Debræ.	487
Epist. LXVIII. — Constantino Berhæ duci, Sebastocratoris filio.	487
Epist. LXIX. — Nicephoro Chartophylaci.	490
Epist. LXX. — Palæologo.	490
Epist. LXXI. — Gregorio Camatero logothetæ.	490
Epist. LXXII. — Assessori Pantechnæ.	498
Epist. LXXIII. — Michaeli Pantechnæ, imp. medico.	499
Epist. LXXIV. — Eidem.	499
Epist. LXXV. — Eidem.	499
EPISTOLÆ XXXV a J. Lamio editæ.	502
Epistola I. — Augustæ domnæ Mariæ.	502
Epist. II. — Magno domestico.	506
Epist. III. — Nicetæ Magusæ Ecclesiæ magistro. Serrarum episcopo.	510
Epist. IV. — Sebasto Joanni Aug. conjugi fratri.	510
Epist. V. — Cæsari.	511
Epist. VI. — Sebastocratoris filio.	514
Epist. VII. — Sebasto Joanni imperatoris filio.	514
Epist. VIII. — Eidem.	515
Epist. IX. — Cæsari Melissen.	518
Epist. X. — Diabologyræ.	519
Epist. XI. — Tarchanito.	519
Epist. XII. — Domno Joanni Augustæ fratri.	522
Epist. XIII. — Tornosopulo Dociesopiorum episc.	525
Epist. XIV. — Tarchanito.	526
Epist. XV. — Episcopo Pelagoniæ.	527
Epist. XVI. — Sebastocratoris filio.	530
Epist. XVII. — Eidem.	531
Epist. XVIII. — Eidem.	531
Epist. XIX. — Mermuntopulo.	534
Epist. XX. — Sebasto imperatoris filio.	534
Epist. XXI. — Smyræo.	535
Epist. XXII. — Domno Nicephoro chartulario.	535
Epist. XXIII. — Camatero.	538
Epist. XXIV. — Anemo.	539
Epist. XXV. — Mermuntulo.	542
Epist. XXVI. — Anemo.	542
Epist. XXVII. — Chrysobergæ Naupacti metrop.	545
Epist. XXVIII. — Episcopo Pelagoniæ.	546
Epist. XXIX. — Simeoni monast. Anapientis abbati.	547
Epist. XXX. — Domno Gregorio camatero.	550
Epist. XXXI. — Domno Michaeli peritissimo.	551
Epist. XXXII. — Nicetæ Politæ.	554
Epist. XXXIII. — Anemo.	555
Epist. XXXIV. — Romano Theophylacto.	555
Epist. XXXV. — Eidem.	558
<i>Præfatio Bongiovanni ad Commentaria in V prophetas minores.</i>	559
Proœmium expositionis sanctorum prophetarum.	566
Expositio in Oseam prophetam.	575
— In prophetam Habacuc.	819
— In prophetam Jonam.	906
— In Nahum prophetam.	970
— In prophetam Michæam.	1050
APPENDIX AD THEOPHYLACTI OPERA.	1191
Vita S. Clementis Bulgariæ archiepiscopi.	1194
Varie Lectiones ad Comment. in 4 Evangelia.	1239
Syllabus fidiissima vocum Græcarum quæ continentur in quatuor Evangeliorum volumine.	1247
Indices in Opera Theophylacti.	1251

3 2044 009 530 692

